משנה ברורה

משנה ברורה

משנה ברורה, ויקיטקסט, ברישיון CC BY-SA.
geulaquiz.com

סימן א

א (א) לעבודת בוראו - כי לכך נברא האדם, כמו שאמר הכתוב: "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו" וגו'.

ואף אם ישיאנו יצרו בחורף - לומר: איך תעמוד בבוקר, כי הקור גדול; או ישיאנו בקיץ - לומר: איך תעמוד ממיטתך ועדיין לא שבעת משנתך? יתגבר עליו ואל ישמע לו, ויחשוב בנפשו: אילו היה נצרך לעמוד לשרת לפני מלך בשר ודם, כמה היה זהיר וזריז לעמוד בהשכמה להכין עצמו לעבודתו; כל שכן וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

ב (ב) השחר - בשל"ה כתב סוד, לחבר יום ולילה בתורה או בתפילה, הן בבוקר הן בערב.

ומיד כשיתעורר משנתו ואינו רוצה לישן - יטול ידיו, אף שנשאר מושכב. ומכל שכן שלא ילך ארבע אמות בלי נטילת ידים. וצריך מאד ליזהר בזה. ובזוהר הקדוש מפליג עבור זה בעונשו למאד, כי הוא משהה על עצמו רוח הטומאה.

ומכל מקום, חלילה לעבור שום איסור עבור חסרון נטילת ידיים, כגון לעצור עצמו מלהשתין על ידי זה, או ליקח מים שהכין חבירו עבור עצמו, אם לא שברור לו שיתן תיכף תמורתם אחרים. ויש שנכשלין בזה.

אם אירע שהמים רחוקים ואין לו מי שיקרבם אליו, נהגו קצת מבעלי הנפש שהולכים פחות פחות מארבע אמות. וכתב השערי תשובה על זה דלא נהירא, דעדיף יותר שילכו במרוצה, שלא להשהות רוח רעה על ידיו.

יש אומרים דלעניין זה אמרינן כולא ביתא כארבע אמות דמי, אבל אין לסמוך על זה כי אם בשעת הדחק.

אם אירע כשמשכים בלילה שאין לו מים ליטול ידיו שלוש פעמים כראוי להעביר רוח הטומאה, אף על פי כן חלילה לו לבטל מדברי תורה משום זה עד שיאיר היום, אלא יטול מעט או ינקה ידיו בכל מידי דמנקי ויברך וילמוד, כדין התלמוד והפוסקים.

ג (ג) שהציבור מתפללין - היינו אף על פי שלא יעבור זמן תפילה, מכל מקום מצווה עם הציבור. ועיין לקמן סוף ס"ק ט'.

ד (ד) הצדיקים - דהיינו שיצייר בנפשו תמיד איך שהוא עומד לפני השם יתברך, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו. וכתבו בשם האר"י ז"ל, שיצייר שם הוי"ה תמיד נגד עיניו בניקוד יִרְאָה, כזה יְ-הִ-וָ-ה, וזהו סוד "שויתי ה' לנגדי תמיד", וזה תועלת גדול לענין היראה.

ויש שהיו רגילין מחמת זה לעשות מנורות של קלף מצויירים להניח בסידורים, וכותבים בהם "שויתי ה'" וגו' בן ארבע אותיות ושארי שמות, ומנורה כזה היתה נקראת בשם "שויתי". והטעם הוא בכדי שיהיה נזכר שלא לשיח שיחה בטלה בתוך התפלה מאימת השם. וכתב בשערי תשובה בשם התבואת שור שראוי לאזור חיל לבטל המנהג, כי על פי הרוב אינם משמרים את הקלף כראוי, ותשתפכנה בראש כל חוצות, וגם כמה פעמים בא לידי מחיקת השם.

ונראה דבמנורות הגדולות המצויירות על קלף שקובעים בבית הכנסת לפני העמוד תחת טבלא של זכוכית, שאין שייך בזה טעם הנ"ל, לית לן בה, עד כאן לשונו. והקובעין בעמוד בלא טבלא יש למחות בידם, כי על ידי הנרות שקובעין בעמוד, בא ברוב העיתים לידי מחיקת השם חס ושלום.

ה (ה) מפני בני אדם - ועל כל פנים לא יתקוטט עמהם, מפני שמידת העזות מגונה מאד, ואין ראוי להשתמש ממנה כלל, אפילו בעבודת השם יתברך, כי יקנה קניין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך (ב"י). ועיין בביאור הלכה.

ו (ו) המלעיגים עליו - וכן אם הוא אדם בינוני עומד במקום גדולים, לא יתבייש מהם ללמוד ולעשות המצווה. אך אם אפשר לו לעשות המצווה שלא בפניהם, טוב יותר.

ומיהו בפני בינונים שילמדו ממנו, יש לומר, טוב יותר לעשות בפניהם, שילמדו ממנו לעשות כמעשהו. אך יכוין לבו לשם שמים, ולא להתפאר חלילה.

ז (ז) גם בהצנע לכת - רוצה לומר, אף בשעה שהוא בביתו בהצנע, גם כן יהיה לכתו עם ה' אלהיו, וכמו שמסיים והולך.

ח (ח) בזריזות - לאו דווקא, אלא ישהה מעט ולא יעמוד פתאום, כי זה מזיק לגוף [גיטין דף ע'].

טוב לומר תיכף בקומו: "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך". ותיבת "בחמלה" יהיה באתנחתא, ו"רבה אמונתך" בלי הפסק. והוא מן הכתוב: "חדשים לבקרים" וגו', שהקב"ה מקיים אמונתו להחזיר נשמות המופקדים בבוקר.

ואין צריך לזה נטילת ידיים, ואף אם ידיו מטונפות, כי אין מזכיר בזה הנוסח לא שם ולא כינוי. ומכל מקום ללמוד נראה דאסור קודם שנטל ידיו, ובלאו הכי אסור קודם ברכת התורה. ועיין לעיל סוף ס"ק ב'.

ט (ט) ראוי לכל וכו׳ - והמקובלים האריכו מאוד בגודל מעלת קימת חצות כי רבה היא. וכבר נדפס בסידורים סדר ההנהגה על פי כתבי האר״י ז״ל.
וזמן חצות הוא תמיד באמצעות הלילה ממש בכל מקום, ואפילו בלילות הארוכות או הקצרות. והיא י״ב שעות אחר חצי היום.
והעת להתאונן על החורבן נכון יותר שיהיה קודם חצות מעט, ומחצות ואילך יעסוק בתורה, ובסוף הלילה יבקש צרכיו. ויש אומרים אז ״שומרים לבוקר״. ואם הוא קרוב להנץ החמה, יאמר המזמורים לבד וידלג הקינות, ואחר כך יאמר ״שומרים לבוקר״.
ואחר התיקון, שיעור משניות קודם לכל דבר. ואם זכה לחכמת האמת, עת ההיא מסוגלת מאוד.
האחרונים קיבלו, מ״שכבי״ עד ״קומי״, היינו משבועות שאומרים ״שכבי״ עד תשעה באב שאומרים ״קומי״, אין צריך לקום בלילה. ויש אומרים, מט״ו באב עד ט״ו באייר יקום. והנוהגים על פי קבלה סוברים שצריך לקום תמיד.
חבורה שנתחברו יחד לומר תיקון חצות בציבור, אין למונעם, ואדרבה, ברוב עם הדרת מלך. וטוב יותר שיאמרו את התיקון בבית הכנסת משיאמרוהו בחדר הסמוך לו, דבית הכנסת קדיש טפי, וגם שיהיו מעשרה הראשונים. וצריך ביחוד להזהר מאוד מאוד משיחת חולין בניעורם בלילה.
ומי שאינו יכול להשכים קודם אור הבוקר, מחמת שהוא חלש בטבעו, או שהוא יודע בעצמו שאם יקום באשמורת יישן בעת התפילה, מוטב לישן כל הצורך. ומכל מקום יהיה זהיר מאוד לקום שעה, ולפחות חצי שעה, קודם קריאת השַמָש לבית הכנסת, כדי שיהיה יוכל להכין עצמו להתפלל בציבור ובנקיות.

י (י) שיהא מיצר - אבל התורה והתפילה יהיה בשמחה.

יא (יא) חורבן בית המקדש - כתב של״ה, שבכל סעודה יאמר ״על נהרות בבל״; ובשבת, וכן בימים שאין אומרים בהם תחנון, יאמר ״שיר המעלות בשוב ה׳״ וגו׳. והעיקר שיידע מה קאמר, ואחר כוונת הלב הן הדברים.

יב (יב) בלא כונה - אבל אם המרבה כיוון גם כן, המרבה טוב יותר. ואם הממעט יש לו אונס ואינו יכול להאריך, או שהוא משער בעצמו שאם יאריך – לא יהיה יוכל לכוין, וממעט בתחנונים ואומרם בכוונה, נחשב לפני ה׳ יתברך כמו אותו שיש לו פנאי ומאריך בתחנונים בכוונה. ועל זה שנינו: ״אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין ליבו לשמים״.
וכן לענין תלמוד תורה העניין כן, כי הכל תלוי לפני ה׳ יתברך אם עושה כל אשר בכוחו לעשות.
ומי שהוא בעל תורה ויש לו לב להבין וללמוד, יכול למנוע מלומר הרבה תחינות ובקשות הנדפסות בסידורים, וטוב יותר שילמוד במקומם.
וצריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום, אם מעט ואם הרבה, כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. ותבלין היצר הרע הוא תוכחת מאמרי חז״ל.

יג (יג) פרשת העקידה - קודם פרשת הקרבנות. ויכול לומר פרשת העקידה ופרשת המן אפילו בשבת. ואין די באמירה, אלא שיתבונן מה שהוא אומר ויכיר נפלאות ה׳. וכן מה שאמרו בגמרא: ״כל האומר תהילה לדוד ג׳ פעמים בכל יום, מובטח שהוא בן עולם הבא״, גם כן באופן זה.
וטעם לאמירת כל זה, כי פרשת עקידה, כדי לזכור זכות אבות בכל יום, וגם כדי להכניע יצרו, כמו שמסר יצחק נפשו.
ופרשת המן, כדי שיאמין שכל מזונותיו באין בהשגחה פרטית, וכדכתיב: ״המרבה לא העדיף והממעיט לא החסיר״, להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה. ואיתא בירושלמי ברכות: כל האומר פרשת המן, מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו.
ועשרת הדיברות, כדי שיזכור בכל יום מעמד הר סיני ויתחזק אמונתו בה׳.
ופרשת הקרבנות, דאמרינן במנחות: ״זאת תורת החטאת״, כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו׳.

יד (יד) ושלמים - והוא הדין פרשת תודה, דגם היא בכלל שלמים. ואחר עולה ושלמים ותודה יאמר פרשת נסכים, כי אין זבח בלא נסכים. אבל חטאת ואשם אין טעון נסכים.

טו (טו) וחטאת - עיין במגן אברהם שכתב, דאם יודע שנתחייב חטאת, יאמר פרשת חטאת קודם. ומדברי שארי הפוסקים לא משמע כן.

טז (טז) בצבור - מפני הכופרים, שיאמרו: אין תורה אלא זו. ובפרט בזמנינו. ולכך אין כותבין אותו גם כן על קונטרס המיוחד לציבור.
יש שכתבו דלא אסור לאומרו בציבור, אלא לקובעו בין הברכות כמו קריאת שמע; אבל קודם ברוך שאמר, מותר אף בציבור. ואנן נקטינן לאסור בצבור כלל וכלל. וביחיד, דווקא שלא בתוך התפילה; אבל לקבוע בתוך הברכות, גם ליחיד אסור [ע״ת וארה״ח].

יז (יז) ביום - דאין הקרבנות קרבין אלא ביום. אבל פרשת הכיור ופרשת תרומת הדשן יכול לאמר קודם היום. ואם אין לו פנאי, יכול לאמר גם פרשת הקרבנות בלילה. ואם צריך עמידה, עיין בסימן מ״ח במ״ב סק״א.

כתב בשל״ה דבשבת ויום טוב לא יאמר יהי רצון, דאין קרבן נדבה בא בהם, אבל הפרשיות אין הפסד לאומרן, כקורא בתורה. ומכל מקום אם הוא בן תורה, מוטב יותר שיעסוק בפרשה דיומא.

מי שהוא אבֵל לא יאמר פרשת הקרבנות (משום שהוא אסור בתלמוד תורה).

יח (יח) באים בנדבה - אבל אחר פרשת החטאת לא יאמר כן, לפי שאינה באה נדבה; אלא אם כן עבר עבירה שחייבים עליה חטאת. וכן אשם. ואשם תלוי, קיימא לן דאינה באה בנדבה.

והאחרונים כתבו בשם רש״ל דיש לומר אף לאחר חטאת ואשם יהי רצון, רק שיאמר בלשון ספק, דהיינו: ״יהי רצון מלפניך אם עברתי עבירה שחייבים עליה חטאת, שיהיה זה נחשב כאלו הקרבתי חטאת״; ואם לאו, יהיה כקורא בתורה. וכהאי גוונא יאמר גם כן אחר פרשת אשם.

אך המגן אברהם הקשה עוד, איך יאמר ״אם נתחייבתי חטאת״? הא קיימא לן לעניין חטאת דבעי ידיעה בתחילה שחטא! על כן העלה המגן אברהם, דלעניין חטאת לא יאמר כלל היהי רצון; רק לעניין אשם ודאי ואשם תלוי, יוכל לאמר יהי רצון זה דעל תנאי. אך אם ליבו נוקפו שמא עבר על חטא והיה לו ידיעה שחטא ושכח, יוכל לאמר גם כן היהי רצון אחר חטאת בדרך תנאי [שערי תשובה]:

יט (יט) עם הקרבנות - וכהיום נוהגין לאומרו אחר פרשת התמיד.

כ (כ) ושחט אותו - דאיתא במדרש, דכל מי שאומר פסוק זה, הקב״ה זוכר עקידת יצחק.

סימן ב

א (א) מיושב - דאז בהכרח יתגלה גופו, והאדם צריך להתנהג בצניעות ובושה לפני הקב״ה. ואפילו כשהוא לילה ובחדרי חדרים, הלא מלוא כל הארץ כבודו, וכחשיכה וכאורה לפניו יתברך.

וכן צריך ליזהר תמיד מחמת טעם זה שלא במקום הכרח, מלגלות מבשרו ואפילו מעט, כל מה שדרכו להיות מכוסה בבגדים לעולם. אבל רשאי לגלות ידו עד קוב״דו (המרפק) וצוארו עד החזה.

על כן האנפלאות יראה ללבשם או לפשטם גם כן תחת הסדין, שלא לגלות רגליו, שדרכן להיות מכוסות לעולם במדינות אלו, שאין הולכין יחף אפילו בקיץ. וכן כל כיוצא בזה, אם לא שאי אפשר בענין אחר.

וכן בבית המרחץ, שדרכן של בני אדם לילך שם ערומים ואי אפשר בעניין אחר, אין בזה משום פריצות. וכן כשרוחץ בנהר הדין כן, רק יזהר לפשוט וללבוש סמוך לנהר כל מה שאפשר, בכדי שלא ילך בגילוי הגוף שלא לצורך. ואפילו ערוותו אין צריך לכסות בירידתו לנהר. ולא עוד, אלא שהמכסה – נראה כאילו בוש בדבר, וכאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו.

אך בעלייתו מן הנהר, שפניו כלפי העם, ישחה, או ישים ידו כנגד ערוותו לכסותה, ובלבד שלא יגע בה, כמו שיתבאר בסוף סימן ג׳.

איתא בש״ס: חלוק של תלמיד חכם, כל שאין בשרו נראית מתחתיו. והאידנא אין נזהרין בזה, משום שהולכין הכל בבתי שוקיים ואין הבשר נראית.

ב (ב) כשיקום - רוצה לומר, כשיקום ויצא מתחת כיסוי סדינו, שהיה מונח שם ערום כשפשט חלוקו, יהיה עתה תיכף מכוסה, כי יפול חלוקו על כל גופו מעצמו. ועיין לקמן סימן רל״ט סעיף ב׳ לעניין פשיטת החלוק.

המניח מלבושיו מראשותיו, משכח לימודו. ואפשר אם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו, אין קפידא.

וכן יזהר מללבוש שני מלבושים יחד בפעם אחת, כי קשה לשכחה.

הקורא כתב שעל גבי הקבר, או המסתכל בפני המת, משכח לימודו.

ועיין עוד בפרי מגדים מדברים המחזיר הלימוד.

אין

ג (ג) בחלוקו - אף על פי שהוא תחת כל המלבושים. וכל שכן בשאר בגדים.

ד (ד) לחוץ - וייראו תפירות המגונות ואמרי החלוק, ויתגנה בעיני הבריות.

ואם לא נזהר והפך, אם תלמיד חכם הוא, צריך לפושטו ולחזור ללובשו כדרכו, שלא יהיה בכלל "משניאי" חס ושלום. ושאר כל אדם אין צריך. ולתפילה, אפילו כל אדם צריך לפושטו וללובשו כדרכו, שראוי אז להדר בגדיו, כמבואר בסימן צ"א.

טוב שישים שני צידי המלבוש ביד ימינו, וילבש הימין ואחר כך השמאל, ויכוין כי הכל נכלל בימין, ומן הימין בא לשמאל.

כתב הרמב"ם: מלבוש תלמיד חכם יהיה מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שיימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהם. ולא ילבש לא מלבוש שרים, שהכל מסתכלים בהם, ולא מלבוש עניים, שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינונים נאים. עיין שם עוד.

ה (ה) ימין - שכן מצינו בתורה שהימין חשוב תמיד, לענין בוהן יד ורגל, ולכל הדברים שמקדימים הימין להשמאל.

ו (ו) ויקשרנו - דלענין קשירה מצינו שהתורה נתנה חשיבות אל השמאל, שקושר עליה תפילה של יד.

ובאנפלאות של לבד אין צריך להקדים שמאל לקשירה.

ואיטר יד, שמניח תפילין בימין של כל אדם, יקדים ימין גם להקשירה. (ומשמע שיקדים ימין של כל אדם גם ללבישה וכיו"ב).

ז (ז) ימין תחילה - וגם אם נזדמן לו של שמאל, ימתין עד שיביאו לו של ימין.

כשהוא רוחץ וסך, ימין תחילה. ואם סך כל גופו, ראש תחילה, מפני שהוא מלך על כל האיברים. ועיין בדרכי משה.

ח (ח) חולץ של וכו' - שזהו כבודה של ימין.

ט (ט) בקומה זקופה - שדוחק רגלי השכינה כביכול. על כן כתבו האחרונים דאסור אפילו פחות מארבע אמות. ופשוט דאפילו עומד במקומו ואינו הולך כלל.

י (י) ולא ילך - אפילו בבית שיש בו תקרה. וכל שכן תחת אוויר השמים, דיש ליזהר לכולי עלמא.

יא (יא) ארבע אמות - ומידת חסידות אפילו פחות מארבע אמות, ואפילו בעת השינה בלילה.

ויש שמצדדין לומר דאפילו ארבע אמות אינו אסור מדינא, רק להצנועין במעשיהן. אבל כבר כתב הט"ז לקמן בסימן ח', דבזמנינו איסור גמור מדינא להיות בגילוי הראש, ואפילו יושב בביתו, עיין שם הטעם. וכן כתב בתשובת מהר"י ברונא.

וכתב המגן אברהם, דאפילו קטנים נכון להרגילם בכיסוי הראש, כי היכי דליהוי להו אימתא דשמיא, כדאיתא (בשבת קנו ב): כסי ראשך כי היכי דליהוי עלך אימתא דשמיא.

ודע עוד, דלעניין גילוי הראש די בכיסוי היד על הראש, והוא הדין אם מפלה ראשו שרי בגילוי הראש. ועיין בפרי מגדים שכתב דלילך ארבע אמות תחת אוויר השמים לא מהני בזה כיסוי הראש ביד.

יב (יב) בגילוי הראש - וכל שכן שאסור לברך, והוא הדין ללמוד, בגילוי הראש. ולא מהני בזה כיסוי היד, דיד וראש חד גופא אינון, ואין הגוף יכול לכסות את עצמו. ויש מקילין בזה בשעת הדחק, כגון בלילה שרוצה לשתות ואין לו כובע בראשו, דדי במה שמכסה ראשו בידו. אבל יותר טוב לנהוג כמו שהעולם נוהגין, שממשיך הבית יד של הבגד על היד ומכסה בו ראשו, דאז הוי שפיר כיסוי לכולי עלמא.

וכתב הפרי מגדים, דיש ליזהר בשעת הנחת תפילין של ראש, שלא יברך הברכה בראש מגולה. ופרו"ק משערות (פאה נוכרית), אף אותן שתפורין בבגד מתחתיו, יש לאסור מפני מראית העין, שיאמרו ששערות הן. ויש מקילין.

יג (יג) ויבדוק נקביו - כדי שיהיה אחר כך גופו נקי בשעת קבלת מלכות שמים בקריאת שמע ותפילה. ואין צריך רק בדיקה לבד, ואם בדק את עצמו ואינו רוצה עתה לנקביו, זה נקרא מן הדין גוף נקי, וחלילה לאחר שוב עבור זה זמן קריאת שמע, או אפילו רק תפילה בציבור.

יד (יד) יחף - אמרו חז"ל, שימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. ובמקומות הָעֲרָב שדרכן לילך יחף, שרי [אליה רבה]. עוד כתב בשם של"ה, דאם עושה משום תשובה על עוונותיו, מותר, וכן עשה דוד המלך עליו השלום, הולך יחף.

סימן ג

א (א) ועכשיו וכו' - כי אין אנו מוחזקין ליראי שמים שמלאכים מלווין אותנו, שנבקשם שימתינו עלינו עד שנצא.

ב (ב) עד שישב - והוא הדין שלא יקום כשהוא מגולה.

ג (ג) ולא ילכו - ואם מפחד, יכול אחד להניח ידו על ראשו דרך החלון, ובלבד שלא יראה פירועו, וכדלקמן בסעיף ח. וליכנס שם להדיא אסור אפילו עם אשתו. אך עם קטן שאין בו דעת מותר ליכנס [ארצות החיים].

ד (ד) לא ידבר - ואם הוא לצורך גדול אפשר דמותר לדבר, כל זמן שאין נפנה עדיין. אבל בעת שנפנה, אף לצורך גדול אסור. ואם אי אפשר לסגור הדלת ואיש אחר רוצה לכנוס, ינחרו זה לזה ולא ידברו. רק הנשים, כשהולכות לבית הכסא הקבוע לרבים, כמו בית הכסא שבשדה בימיהם, או בחצר בית הכנסת במדינות אלו, התקינו חכמים שיהיו מספרות זו עם זו כדי שיישמע קולן מבחוץ ולא יכנוס איש לשם ויתייחד עמהן (סנהדרין יט א). ומשמע קצת שם דנכנסות גם כן בשתיים בבית הכסא.

ה (ה) למשמש - אם אינו יכול לפנות, ילך ארבע אמות וישב ויעמוד וישב עד שיפנה, או יסיח דעתו מדברים אחרים. ולא יפנה בעמידה.

ו (ו) טפח - ולא יותר, משום צניעות. ומלפניו טפחיים, דמתוך שהוא דוחק את עצמו לגדולים – הוא בא לידי קטנים, וצריך טפחיים משום קילוח מי רגלים הניתזין למרחוק. והב״ח כתב דנכון להחמיר שיהיה גם מלפניו רק טפח, ולא הסכימו עמו הרבה מהאחרונים. ויזהר שלא ילכלך שם בגדיו וגופו ומנעליו.

ז (ז) מגולה - אבל בחצר בכל עניין שרי, כן כתבו הבית יוסף והמגן אברהם. אבל הטורי זהב הסכים עם מהר״י אבוהב דבחצר גם כן אסור באמצע החצר בין מזרח למערב, דהלא מגולה הוא באותו מקום, אם לא שמקרב עצמו לצד אחד מהכתלים. וכן כתבו הדרישה ושאר אחרונים.

ח (ח) שאין בו מחיצות - אבל אם יש בו מחיצות, ואפילו רק מחיצה אחת לצד מערב, ישב בצד המחיצה בסמוך לה [דהיינו על כל פנים בתוך ארבע אמות] ואחוריו למערב כלפי המחיצה, ונפנה שם. וכן אם הכותל במזרח, יושב בסמוך לה ואחוריו למזרח.
ויש מחמירין בזה, מפני שפירועו שלפניו הוא לצד מערב, והשכינה במערב. ובמקום שאפשר, טוב להחמיר.
כתב הפרי מגדים דאין שיעור לגובה המחיצה, רק כל שאין פירועו מגולה על ידי זה שרי.

ט (ט) או איפכא - ויש אומרים דאיפכא לא. וטוב ליזהר בזה.

י (י) בין מזרח - וכו׳ – משום דהשכינה שורה במערב. ואפילו אם מחזיר פניו למערב – אסור, דמזרח – שהוא נגד מערב – יש לו גם כן קדושה.

יא (יא) בין מזרח - וכו׳ – רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום. ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר פרשה במדבר, שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב, והסכים שם שיהא הראש למערב, וכן כתב בארצות החיים בשם כמה אחרונים. ומכל מקום טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשולחן ערוך, כי בתשובת בניין של שמחה כתב בשם הגר״א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא, ולא כפירוש הרמ״ע הנ״ל.

יב (יב) אפילו כשאין - וכו׳ – עיין בארצות החיים, דבזה אין להחמיר, רק בשוכב ערום, ובאין קלעים סביב המיטה.

יג (יג) לא ישב ופניו - וכו׳ – כן צריך לגרוס. ט״ז ושאר אחרונים.

יד (יד) אלא לצפון - וכו׳ – והוא הדין אם אחוריו כלפי הקודש, שרי בהטלת מי רגליים. ועיין בביאור הגר״א, שהסכים דאפילו מן הצופים ולחוץ, אם פניו כלפי הקודש, אסור בהטלת מי רגלים.
אסור לעמוד לפנות להדיא נגד בית הכנסת או בית המדרש, דלא יהא מכלל מי שנאמר עליהם ״ואחוריהם אל היכל ד׳״. וכן לא יעשה בית הכסא מכוון כנגד בית הכנסת או בית המדרש, שלא יהא הפי הטבעת מגולה נגדם [ספר חסידים סימן תתי״ד, והעתיקו באליה רבא והגהות רבי עקיבא אייגר]. ואם בונה כותל באמצע להפסיק בין מחיצת בית הכסא לבית הכנסת, לכאורה אין להחמיר. ועיין בארצות החיים.

טו (טו) יפנה מיד - דהא אין חבירו רואה את פירועו, וכן בחצר אחורי כותל הבית. ואף על פי שחבירו שומע קול עיטושו שלמטה, אין בכך כלום, שבהשמעת קול עיטוש שלמטה אין בו איסור משום צניעות, אלא שהיא חרפה ובושה לבני אדם, ומי שאינו מקפיד אינו מקפיד.

טז (טז) פירועו - רוצה לומר גילויו, מה שמגלה מבשרו מלפניו או מלאחריו. ואף על פי שרואה את גופו ושומע קול עיטוש שלו, שרי.

יז (יז) ביד ימין - מפני שקושר בה תפילין על זרוע השמאלי, ועוד טעמים אחרים, עיין בגמרא. וטוב ליזהר מלקנח באצבע האמצעי שכורך עליו הרצועה.

וכתבו האחרונים, דאיטר יד שכל ענייניו עושה בשמאל, מקנח בשמאל דידיה שהוא ימין כל אדם. ואם כותב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין או להיפך, עיין בביאור הלכה.

יח (יח) בחרס - ואפילו היא חלקה ואינה מקרע הבשר; דאם אינה חלקה ויש בה חידודים קטנים, יש בזה גם כן מפני הסכנה, שלא ינתק שיני הכרכשתא.

יט (יט) חבירו - אבל אם קינח הוא עצמו בו, או שיבש, או שקינח מצד אחר, לית לן בה.

כ (כ) אינן בשדה - ולא שכיחי כשפים, לכן מותר בחרס. ודווקא אם הוא חלק, וכנ״ל.

כא (כא) בדבר שהאור - וכו׳ – אפשר דווקא לעניין שאר דברים; אבל לענין עשבים יבישים, גם להה״ג יש להחמיר, דהם מחתכים את הבשר וכדלקמן בסימן שי״ב סעיף ה׳, עיין בפרי מגדים.

כתב בהגהות רבי עקיבא איגר בשם הספר חסידים: כשיוצא מבית הכסא, יראה המקום שישב עליו שלא יהיה טינופות, שמא יבוא חבירו פתאום או בלילה וישב עליו.

כב (כב) בצניעות בלילה - רוצה לומר, שלא יגלה עצמו יותר מביום, ולא יגלה עצמו עד שישב וכהאי גוונא, כי לפניו יתברך חשיכה כאורה. אבל אין צריך להתרחק.

ואם אין שם אדם, מפנה ברחוב, ורק שיזהר שלא יהיה במקום הילוך בני אדם, כדי שלא יטנפו בני אדם על ידו. אבל אם יש שם אדם, אפילו נכרי, אסור לפנות בפניו.

וכל זה לפנות, אבל להשתין מותר אפילו ביום בפני רבים, אם צריך לכך שאין לו מקום; ואפילו בפני אשה, משום דאיכא סכנתא אם יעמיד עצמו.

ואשה לא תעמוד להשתין אפילו נגד פניו של תינוק, משום דאיכא חציפותא. אבל לצדדין, שאינה משתנת ממש נגד פניו, לית לן בה.

כג (כג) על רגליו - ויאמרו שהוא כרות שפכה, שאין מימי רגליו מקלחין אלא שותתין, וכרות שפכה אינו מוליד, ויאמרו על בניו שאינם שלו.

כד (כד) אם לא - וכו׳ – ואם אין לו עצות אלו, וגם שם אי אפשר בישיבה, יוכל לעשות עצה אחרת שלא יבוא לידי ניצוצות, שיסייע בביצים להגביה הגיד קצת, או על ידי מטלית עבה. ואם איתרמי שנפלו ניצוצות על רגליו, מצווה לשפשפם.

כה (כה) ולמטה - ואפילו אם האבר בקישוי, מותר מעטרה ולמטה.

כו (כו) מפני שמוציא - רוצה לומר שעל ידי נגיעתו בגיד בא לידי חימום והרהור ויבא לזה. וחומר עוון הזה עיין באבן העזר סימן כ״ג.

כז (כז) הוא נשוי - דיש לו פת בסלו ואין יצרו תוקפו כל כך. ואם היא נדה או שהוא בדרך, אסור.

ועיין באבן העזר סימן כ״ג סעיף ד׳, דאפילו נשוי אינו מותר להושיט ידו לאמה כלל אלא בשעה שהוא צריך לנקביו.

כח (כח) הנשוי - ואם עומד במקום שיש לו פחד שלא יפול, אין להחמיר בנשוי כלל. [ארה״ח].

כט (כט) בביצים - שאינו מתחמם על ידי כך. ולפעמים מותר לאחוז באמה להשתין, כגון על ידי מטלית עבה שאינו מחמם, אבל על ידי החלוק אסור.

ויש מפקפקין גם על ידי מטלית עבה, משום דלא ידעינן שיעורו.

ל (ל) להתחכך לא - לפי שהחיכוך מביא לידי חימום, ובקל יבוא לידי שכבת זרע. ועיין בחיי אדם שמתיר על ידי בגד עב. ומותר לסרוק זקן התחתון, אך שלא יגע אז באמה בידו. ועיין בביאור הלכה.

לא (לא) בל תשקצו - ואם משהא עצמו לקטנים, עובר משום בל תשקצו ומשום שלא יהיה עקר. והמשהא מלהפיח אינו עובר על בל תשקצו. גם האיסור בל תשקצו נדחה מפני כבוד הבריות, כגון המשהא נקביו עד שימצא מקום צנוע וכהאי גוונא.

יזהר מאוד לקנח היטב, כי צואה במקומה במשהו, כמו שכתב בסימן ע״ו סעיף ה׳. וטוב לרחוץ פי הטבעת במים או ברוק.

סימן ד

א (א) ירחץ ידיו - וכו׳ – יש על זה שני טעמים. הרא״ש כתב, לפי שידים של אדם עסקניות הן, ואי אפשר שלא יגע בבשר המטונף בלילה; לזה תיקנו חז״ל ברכה על הנטילה לקריאת שמע ולתפילה. והרשב״א כתב: לפי שבשחר אחר השינה אנו נעשים כבריה חדשה, דכתיב: ״חדשים לבקרים רבה אמונתך״, צריכין אנו להודות לו יתברך שבראנו לכבודו לשרתו ולברך שמו, ועל דבר זה תיקנו בשחר כל אותן הברכות שאנו מברכין בכל בוקר; לכן גם דבר זה תיקנו בשחר, להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי, ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו.

ולהלכה אנו תופסים כשני הטעמים לחומרא לעניין נטילה, וכדלקמן בזה הסימן.

ואם לא בירך ״על נטילת ידים״ קודם התפילה, שוב לא יברך אחר התפילה לכולי עלמא [חיי אדם].

ב (ב) ויברך - ומיד אחר הנטילה יברך ואין צריך להמתין על הניגוב; וגם הניגוב אין מעכב.

ויש מחמירין שלא יברך עד אחר שינגב ידיו, דס״ל דאין רוח רעה סר מהידים עד אחר הניגוב וס״ל דאסור לברך בידים שר״ר שורה עליהם אבל דעת הפוסקים אין כן [ארה״ח]. כתב בסדר היום שלא יגע במלבושיו עד שיטול. ובגמרא לא משמע כן [מגן אברהם].

איתא בברכות: אל תיטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש, משום סכנת מזיקין; אלא יטלהו בעצמו ממקום שהוא שם. ואפילו אותו השמש כבר נטל ידיו.

אמרינן בגמרא: רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום משום כבוד קונו. ובמדינתינו שאין אנו הולכים יחפים, אין צריך לרחוץ רגליו שחרית [פרי מגדים].

ג (ג) גם אשר יצר - הטעם, משום דבבוקר נעשה כבריה חדשה, וצריכין אנו להודות לו. ונְתַקֵן ברכת ״אלקי, נשמה״ ו״אשר יצר״ על יצירת הגוף. ויש עוד טעמים אחרים, עיין באחרונים.

וכתב הפרי מגדים, דלפי הטעם דבריה חדשה, אם היה ניעור כל הלילה, דאז לא נעשה בריה חדשה בבוקר, אין יכול לברך ״אשר יצר״ אם לא עשה צרכיו.

יש אומרים דאם השתין בלילה, יוכל לסמוך לעניין ברכת ״אשר יצר״ על ״אשר יצר״ דשחרית. וצריך עיון לדינא. גם פעמים רבות יקרה שבבוקר משתוקק עוד הפעם להטלת מי רגלים, ולא יוכל לחול עוד ברכת ״אשר יצר״ דבבוקר על זו הטלה דלילה, וכדלקמן בסימן ז׳ במ״ב ס״ק א׳. וירא שמים יחמיר על עצמו ויטול ידיו וילבוש מכנסיים, או יחגור בשאר דבר להפסיק בין ליבו לערווה, ויברך ״אשר יצר״. אך יראה בעת הברכה להרחיק מהעביט של המי רגליים ארבע אמות אם הוא עומד בחדרו. ואם לא היה העביט מיוחד לזה, די בהטלת רביעית מים לתוך המי רגלים בכל פעם ופעם שמשתין.

ד (ד) ואפילו - וכו׳ – והרוצה להסתלק מן הספק, יזהר לעשות צרכיו תיכף אחר שעירה מים על ידיו שלוש פעמים; וכשיצא מבית הכסא, יטול ידיו פעם שניה ויברך ״אשר יצר״, ויצא ידי חובה לכולי עלמא. וטוב יותר שלא יברך אפילו ברכת נטילת ידים עד לאחר נטילה שניה שנוטל אחר יציאתו מבית הכסא; ובפרט אם היה צריך לנקביו בעת נטילה ראשונה, שאז בוודאי אינו רשאי לברך.

והחיי אדם כתב דנכון להמתין מלברך ״על נטילת ידים״ עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל, עיין שם טעמו. אחר כך מצאתי בספר מעשה רב שכן היה נוהג הגר״א ז״ל. ועיין בביאור הלכה.

ה (ה) סימן ק״ס - דהיינו מים שנשתנו מראיהן, או נעשו בהם מלאכה, או מלוחים או סרוחים שאין הכלב יכול לשתות מהם. ומשום הכי ראויים לתפילה, דכאן לא צריך, רק משום נקיות בעלמא.

ו (ו) דלא מברך - רוצה לומר ״על נטילת ידים״, רק ״על נקיות ידים״.

ז (ז) עלייהו - והאחרונים הכריעו דיוכל לברך ״על נטילת ידים״. ועיין לקמן בסעיף ז׳ ובמשנה ברורה ס״ק ט״ז.

ח (ח) ידקדק - כי חוץ מהטעמים הנזכרים בס״ק א׳ שצריך ליטול ידיו לתפילה, צריך ליטול גם משום רוח רעה השורה על הידים. אך היכא דהנטילה הוא משום רוח רעה לבד – לא היו מתקנים על זה ברכה; לכן אנו צריכים גם לטעמים הנזכרים לעיל.

ט (ט) לערות עליהן - ויטלם לכתחילה עד פרק הזרוע. ואם אין לו מים, די עד קשרי אצבעותיו. וצריך לפשוט הכפות כמי שרוצה לקבל דבר, ויגביהם כנגד הראש. גם טוב להדיח פיו, ובתענית ציבור לא ידיח.

י (י) שלוש פעמים - ואפילו שופך הרבה בפעם אחד אינו מועיל, כי אין הרוח הולך אלא בשלוש פעמים, דהיינו פעם אחת על יד ימין ואחר כך על יד שמאל עד שלוש פעמים, בסירוגין. ובספר מעשה רב כתב ארבע פעמים: שלוש פעמים להעביר רוח רעה, והרביעית להעביר המים שנטמאו.

צריך להזהיר לנשים שיזהרו בנטילת ידים שלוש פעמים בסירוגין כמו האנשים, וגם כי הם מתקנות המאכלים, שלא יטמאום בידיהם. גם יש ליזהר שהקטנים יטלו ידיהם בשחרית, כי נוגעים במאכל. ובנגיעת עכו״ם במאכלים בלא נטילת ידים אין לחוש, דלא מקבלי טומאה.

יא (יא) קודם נטילה - מפני שהרוח רעה השורה על הידיים יוכל להזיק לאלו האיברים.

יב (יב) ולא לעיניים - ויש ליזהר אפילו על גבי עיניו מבחוץ אם אפשר לו.

יג (יג) אפילו - וכו׳ – וקודם נטילה יש אוסרין מליגע בפי הטבעת אפילו במקרה, וכן לאמה במקום הנקב, אפילו אם הוא נשוי, וכן כהאי גוונא במקום נקב הקזה; כי אז יוכל הרוח רעה להזיק לכל נקב שבגוף.

יד (יד) מפסיד השֵׂכר - ואם נגע במאכל קודם שנטל ידיו, אין לאסור המאכל על ידי זה; אבל לכתחילה מאוד יש ליזהר שלא ליגע אז בשום מאכל. ואם נגע באוכל, ידיחנו שלוש פעמים. וכן אין לשתות עשן טבא״ק קודם נטילת ידיים.

טו (טו) אין צריך - רוצה לומר, דיעבד אין מעכב הברכה, ומברך ״על נטילת ידיים״; אבל לכתחילה טוב להקפיד שיהיה לו גם כן רביעית, וכמו שכתב בסעיף שאחר זה, דקאי גם על שיהיה לו רביעית, וכמו שכתבו האחרונים.

טז (טז) אינו מעכב - רוצה לומר דיעבד לענין הברכה, ויוכל לברך ״על נטילת ידיים״, או אפילו לכתחילה היכא דאי אפשר בעניין אחר. אבל היכא דאפשר, טוב להקפיד.

יז (יז) לא כלי - וכו׳ – רוצה לומר דמהני אף להעביר רוח רעה. ולכן אם אין לו כלי שלם, מותר ליטול מכלי נקוב, וכן מפלו״מף, אף שאין כאן כוח גברא כמבואר לקמן בהלכות נטילת ידיים. אבל אם שכשך ידיו במים לא מהני לרוח רעה, וכדלקמן.

יח (יח) קרקע - ואפילו על גבי קיסמים אסור, מפני שרוח רעה שורה עליהם.

יט (יט) כלי - וטוב שיניח שני כלים מראשותיו, אחד מלא ואחד ריקן.

כ (כ) מהם - על כן לא יתנם לפני בהמתו.

כא (כא) בני אדם - כי יוכלו להינזק על ידי הרוח רעה. וישפכם במקום מדרון או בעפר תיחוח.

כב (כב) ונותנו - כדי שיתגבר ימין שהוא חסד על שמאל שהוא דין. וגם באיטר אזלינן בתר ימין דעלמא.

כג (כג) לא יטול - רוצה לומר, לשפוך לו על ידיו; אבל להביא לו מים מותר.

כד (כד) ממי שלא - וכו׳ – ובנטילה לאכילה רשאי ליטול ממי שלא נטל ידיו.

כה (כה) לקריאת שמע ולתפילה - ויוכל לברך ״על נטילת ידיים״, דאמרינן בכיור ״ורחצו ממנו״, ולא בתוכו; הא בעלמא אפילו בתוכו. אבל להעביר הרוח רעה בעי עירוי שלוש פעמים דווקא. ושכשוך בכלי, אפילו מאה פעמים לא חשיב אלא אחד, שמיד נטמאו המים והויין כמו שופכין. ומשום הכי נסתפק אחר כך במימות מחולפים, דאפשר דלאו דווקא עירוי בעינן להעביר רוח רעה ואפילו רחיצה סגי, או דבעינן דווקא עירוי מכלי על ידיו. וכתב הפרי מגדים, דלפי זה אם תחב ידו בנהר שלוש פעמים, או בשלג המונח על הארץ בשלושה מקומות מחולפים, אפילו הכי לא מהני רק לתפילה, ויוכל לברך על נטילת ידיים; אבל ספק אם מהני להעביר רוח רעה, דאולי בעינן לזה עירוי מכלי. והארצות החיים ולבושי שרד פסקו דבנהר, וכן בשלג ובמי מקווה, מהני אף להעביר רוח רעה, ואפילו אין בהם ארבעים סאה. ועיין שם עוד בארצות החיים.

כו (כו) אבל לא - וכו׳ – על כן יראה ליטול פעם שנית מן כלי, אפילו אחר התפילה.

כז (כז) כל הלילה - ואם ישן במקצתה, לכולי עלמא צריך ליטול ידיו בבוקר כדין, והוא שישן שינת קבע על מיטתו; ומשום דסתם ידיים עסקניות הן, ובוודאי נגע במקום מטונף. אבל אם ישן שינת ארעי, להרא״ש דינו בזה כאלו לא ישן כלל.

כח (כח) להתפלל ולהעביר - דהיינו לתפילה יש ספק אם הטעם של נטילת ידיים שחרית כהרשב״א לעיל במ״ב ס״ק א׳, ואם כן, אף על גב דהשתא לא נעשה בריה חדשה – לא פלוג רבנן וצריך נטילה; או שמא עיקר הטעם כהרא״ש שם, ובניעור ולא נגע במקום מטונף אין צריך נטילה.

ולהעביר הרוח רעה יש גם כן ספק, אם בעלמא השינה גורם הרוח רעה, ואם כן אפילו ישן ביום שורה רוח רעה וצריך ליטול ידיו, וניעור בלילה אין צריך ליטול ידיו; או הלילה גורם הרוח רעה, ואם כן יהיה הדין בהיפוך.

כט (כט) ויטלם - רוצה לומר שלוש פעמים, מחמת ספק, וכן בשני הסעיפים שאחר זה.

ל (ל) בלא ברכה - יש מהאחרונים שחולקין על הכרעת הרמ״א בזה וסוברים דצריך לברך, ויש שמסכימים עמו.

וכל זה בלא עשה צרכיו; אבל אם עשה צרכיו קודם התפילה, הסכמת אחרונים דבזה צריך ליטול ידיו ולברך. וכן נכון לעשות לכתחילה במי שניעור כל הלילה, כגון בליל שבועות, יעשה צרכיו או יטיל מים וישפשף, שאז לכולי עלמא יתחייב לברך, ויברך ״על נטילת ידיים״ ו״אשר יצר״.

לא (לא) כשיאור היום - כי יש אומרים דבעמוד השחר חוזר הרוח רעה לשרות פעם שנית.

לב (לב) להעביר - וכו׳ – הכא לא נקט להתפלל כמו שכתב סעיף י״ג, דוודאי משום תפילה אין צריך בזה עוד הפעם ליטול ידיים. ואפילו אם חזר וישן פעם שנית קודם עמוד השחר, דבזה בוודאי צריך משום רוח רעה עוד הפעם ליטול ידיים, מכל מקום אין יכול לברך ״על נטילת ידיים״, ואפילו אם השינה היתה שינת קבע; דאנו חוששין לשיטת הרשב״א, דסבירא ליה דטעם הנטילה משום דבבוקר נעשה בריה חדשה, ופעם אחת נעשה האדם בריה חדשה ולא שתי פעמים. ומשום רוח רעה בלבד לא תקנו ברכה.

לג (לג) בלא ברכה - הנה נראה, דאפילו אם בפעם הראשון כשנטל ידיו לא בירך ״על נטילת ידיים״, מכל מקום לא יברך עתה; דאיך יאמר ״וציוונו על נטילת ידיים״? הלא כבר יצא ידי חובת הנטילה לתפילה לדעת הרא״ש, כמבואר בבית יוסף. וכהאי גוונא כתב לעיל בשערי תשובה ס״ק ד׳.

ומכל מקום הנכון שיביא עצמו לידי חיוב ברכה, דהיינו שיעשה צרכיו קודם התפילה ויתחייב לברך ״על נטילת ידיים״, וכנ״ל בס״ק ד׳ בשם החיי אדם.

לד (לד) יש להסתפק - אי לילה גורם לרוח הטומאה, או שינה גורם. ודוקא הישן שיתין נשמי; אבל פחות מזה, אין רוח רעה שורה ואפילו בלילה.

לה (לה) שיתין נשמי - רוצה לומר רצופין, אלא היה מתנמנם כמה פעמים פחות משיתין נשמי עד חצות לילה, ומחצות ואילך היה מתגבר כארי.

לו (לו) דדווקא ביום - השיגו עליו האחרונים, דלא נמצא שם כן בגמרא, רק על האמוראים, אבל דוד בעצמו גם בלילה היה נזהר. ונפקא מינה כל זה לדידן שבעל נפש יחמיר על כל פנים ביום. ואין שבת בכלל זה.

ועיין לקמן בסימן רל״א סעיף א׳, דאם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת הצהריים, מותר לישן מעט, אבל לא יאריך בה, עיין שם. ועיין שם עוד, שגם זה לא תהיה כוונתו להנאת עצמו, רק לעבודתו יתברך. ועיין במחצית השקל שכתב דעניין השינה ביום תלוי לפי מה שהוא אדם, וכפי הצורך לעבודתו יתברך.

לז (לז) מפני הרירים - כי צריך להזכיר את השם הגדול בקדושה ובטהרה [בית יוסף]. ואם הוא איסטניס ואינו רוצה להכניס המים לפיו מפני שאינם זכים וצחים, אין מעכב מלברך [לבוש].

לח (לח) צריכים נטילה - להסיר רוח רעה השורה על ידי זה, על כן ימהר ליטול תיכף.

והנטילה תהיה עד הפרק, ועל כל פנים עד סוף קשרי אצבעותיו.

אבל אם ליכלך ידו בטיט וברפש, דאין בו משום רוח רעה, אין צריך רק לקנח מקום המלוכלך בלבד ודי.

ולעניין תפילה יבואר לקמן בסימן צ״ב, עיין שם בביאור הלכה.

לט (לט) במים - אף דלתפילה, וכל שכן לתורה, די אחר כל אלו בנקיון בעלמא, וכדלקמן בסעיף כ״ב דמיירי בקם מן המיטה וכל שכן באינך, מכל מקום להסתלק רוח רעה צריך דווקא מים, ועיין לקמן בס״ק מ״א. ואין צריך שלוש פעמים, כי אם בקם מן המיטה, ויש מחמירין בהולך בין המתים ומשמש מיטתו דבעינן גם כן שלוש פעמים. ובספר היכל הקודש מחמיר ביוצא מבית הכסא שלוש פעמים, ובמגן אברהם סימן ז׳ סתר דבריו.

מ (מ) והיוצא מבית הכסא - אפילו לא עשה צרכיו, וכן מבית המרחץ אפילו לא רחץ שם, ומשום רוח רעה ששורה באלו המקומות.

מא (מא) מנעליו - משום שנוגע בידיו בעת החליצה; אבל בלא נגע בהם אין צריך נטילה.

החולץ מנעליו ונוגע ברגליו וחופף ראשו, אינו משום רוח רעה, רק משום נקיות, על כן אין צריך למהר ליטול ידיו תיכף; מה שאין כן באינך דמשום רוח רעה, וכנ״ל בס״ק ל״ח.

מב (מב) בין המתים - בבית הקברות. וכתב מהרי״ל סימן כ״ג, שיש ליטול קודם שיתפלל על הקברות; ורוחצין שנית בשובו לחצר בית הקברות, שרוחות רעות מלווין החוזרין. ויש נוהגין אז לרחוץ גם הפנים.

מג (מג) במת - ואפילו מי שנכנס אצל מת אחד או שהלך ללוותו, נוהגין בנטילה. ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ, ומנהג אבותינו תורה היא (רמ״א יורה דעה שע״ו).

מד (מד) כליו - אפילו לא נגע בכינה, שלא מצא.

מה (מה) בכנה - ובפרעוש אפשר דדי בנקיון בעלמא.

מו (מו) בידו - במקומות המטונפות, שיש בהם מלמולי זיעה.

מז (מז) יוצא מדעתו - עיין באליה רבה, דרוצה לומר דנתלבש בו רוח שטות, ועל ידי זה יוכל לבוא אחר כך לעבירה, וכמאמרם דאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות.

מח (מח) דם מהכתפיים - ואפשר עלוקה [שקורין פייווקע״ס] או ביינקע״ס גם כן צריך ליטול, וטוב להחמיר.

מט (מט) בתפילה - והוא הדין בשעה שהוא עוסק בתורה (בסימן צ״ב סעיף ז׳ בהג״ה).

נ (נ) סימן צ״ב סעיף ו׳ - דנתבאר שם שאם עומד בתפילה ונזכר שנגע במקום מטונף, די בנקיון עפר או שמחכך ידיו בכותל, דמה יעשה באמצע תפילה? ומיהו אם עומד עדיין בקריאת שמע או בפסוקי דזמרה, צריך לילך וליטול ידיו.

נא (נא) וסימן קס״ד - דשם נתבאר שאם עבר ונגע בתוך הסעודה, צריך ליטול ידיו שנית כדין. אך לעניין ברכת על נטילת ידיים, הסכמת רוב האחרונים שלא לחזור ולברך, עיין שם במשנה ברורה.

נב (נב) מלמולי זיעה - עיין ביורה דעה סימן קי״ו דצריך ליזהר מזיעה, דכל זיעה סם המוות, חוץ מזיעת הפנים, וסימן לדבר, ״בזיעת אפיך תאכל לחם״.

נג (נג) ובפניו - וכן בצווארו עד החזה [בית יוסף]. וכתב במחצית השקל, דזה תלוי לפי מנהג המקומות אם הדרך להיות מגולה שם.

נד (נד) שבזרועותיו - עד הפרק הנקרא (איילי״ן בויגי״ן). וכן אם הולך יחף ברגליו, אפשר דהוי בכלל המקומות המגולין [פרי מגדים בסימן צ״ב].

נה (נה) אם אין - וכו׳ – ואם יש לו מים צריך ליטול אפילו לתפילת מנחה וערבית, אפילו אם אינו יודע להן שום לכלוך. והנטילה יהיה בלא ברכה, כי לא תיקנו ברכה כי אם בשחרית, וכדאיתא בסימן ז׳ סעיף א׳. ואם אין לו מים, יש אומרים דדינו כהכא, דינקה בכל מידי דמנקי, פן מודבק בהם איזה דבר מאוס או זוהמא. ועיין לקמן בסימן צ״ב וברל״ג במשנה ברורה.

נו (נו) יקנח ידיו - ואפילו היו מלוכלכים בוודאי, כגון שעשה צרכיו וקינח, גם כן מהני. ועיין לקמן בסימן צ״ב כמה צריך לחזור אחר מים.

נז (נז) בעפר - או שישפשף בטלית יבש. ודע דנקיון, כיוון שהוא עומד במקום מים, צריך לנקות כל היד, בין גבו ובין תוכו, עד הפרק. ובדיעבד די עד סוף קשרי אצבעותיו. אבל לא כמו שנוהגין איזה אנשים, שמנקין רק ראשי אצבעותיהן.

נח (נח) נקיות ידיים - יש אומרים דגם בזה מברכין ״על נטילת ידיים״, ומכל מקום כל האחרונים לא זזו מפסק השולחן ערוך.

נט (נט) קודם נטילה - דסתם ידיים, דהיינו שאינו יודע אם הם מלולכלים, אינן פסולות לברכה, וכל שכן לדברי תורה, דהרי מברכין על הפירות ואין צריך נטילת ידיים.

ס (ס) ערום - שאז מסתמא ידיו מטונפות בנגיעת בית הסתרים. ומלבושים שלנו שבית הצואר פתוח, אפילו אם ישן במלבושים, מסתמא ידיו מטונפות, כי דרכו לחכך בגופו במקום זיעה. ודוקא אם ישן שינת קבע, אבל בשינת עראי – אין חזקתו שנגע, ודינן כסתם ידים דכשרים לתלמוד תורה ולברכה, רק לתפילה.

סא (סא) שינקה אותם - בצרורות ובכל מידי דמנקי. והוא הדין לתורה אסור בלא נקיון. ועיין בפרי מגדים שכתב, דאפילו אם יש לו מים, מכל מקום די לברכות ולתורה בניקיון בעלמא, וכן משמע בביאורי הגר״א; ורק משום כדי להעביר רוח רעה בעינן מים. ובשערי תשובה בשם הזוהר כתב דלא יברך

בלי נטילת ידיים, וראוי להחמיר ביש לו מים. ועיין לקמן בסימן ס״ב ס״ק ח׳ במשנה ברורה.

סימן ה

א (א) פירוש המלות - כמו שאחז״ל [ברכות מ״ז] שלא יזרוק הברכה מפיו אלא יכוין בעת האמירה ויברך בנחת וז״ל ספר חסידים סי׳ מ״ו כשהוא נוטל ידיו או שמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל אדם יכוין לבו לשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הפירות או הלחם להנות מהם וציוהו על המצות ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב ועל דבר זה חרה אף ה׳ בעמו ושלח לנו ביד ישעיה ואמר יען כי ניגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ועי״ש עוד מה שהאריך בגודל העונש עבור זה:

ב (ב) קריאתו באדנות - כי השם הנכבד והנורא אסור לקרותו ככתבו כמו שאמרו חז״ל ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה״ב אלא צריך לקרותו כאלו היה כתוב שם אדני וגם בנקודת אדני דהיינו האלף בחטף פתח אבל לא בפתח לבד או בשב״א לבד והד׳ בחולם והנון בקמץ וידגיש היו״ד שתהא ניכרת יפה רק בכונה יכוין לשם הוייה. וטעם הנגינה הוא מלרע:

ג (ג) שהיה וכו׳ - ובביאור הגר״א כתב דלפי עומק הדין א״צ לכוין אלא פי׳ קריאתו דבכל מקום הולכין אחר הקריאה אף שיש בהכתיבה סודות גדולות לבד בקריאת שמע שם צריך לכוין ג״כ שהיה וכו׳ עי״ש. ובמקום שנכתב בא״ד לכו״ע אין צריך לכוין אלא שהוא אדון הכל. אם אחד מספר חסדי ה׳ שעשה לו ומתחלה מזכיר השם ורוצה לגמור דבריו מה שעשה לו ה׳ אסור להפסיקו בדברים שמא מתוך כך לא יגמור דבריו ונמצא שהזכיר שם שמים בחנם אבל אם רוצה לקלל שום אדם והתחיל בשם מצוה להפסיקו שלא יגמור דבריו ולא יחטא [ס״ח והובא בחידושי רע״א]:

סימן ו

א (א) חלולים - פי׳ איברים חלולים ולא יאמר חללים דבחלל לא שייך בריאה:

ב (ב) שאם יסתם וכו׳ - כן היא גי׳ הרמב״ם אבל גירסא שלנו ורש״י ורי״ף והרא״ש אם יפתח קודם [הגר״א]:

ג (ג) כלומר שבנקבים וכו׳ - משום דגירסתו היה א״א להתקיים אפילו שעה אחת וקשה לו דאדם סותם פיו הרבה שעות ולזה קאמר כלומר וכו׳ אבל מנהגינו שלא לומר אפילו שעה אחת כמש״כ הר״מ וכן מוכח באגודה כ״כ המ״א וכן משמע בביאור הגר״א ועיין ט״ז:

ד (ד) אי אפשר - אי בצירי תחת האלף כי המלה נגזרת מן אין כ״כ הבה״ט והפמ״ג ובשע״ת מיישב הגירסא בחירק שג״כ כונתו כמו אין כמו דכתיב אי כבוד שפירש״י שם שכונתו כמו אין כבוד:

ה (ה) רופא חולי - ב״ח ושל״ה ומט״מ כתבו שאין לומר חולי רק רופא כל בשר וט״ז כתב דשני הגירסאות הן נכונות וחלילה למחוק אחת מהן עיי״ש:

ו (ו) דבר רוחני - ובכוונת כתוב דהנשמה נהנית מרוחניות המאכל והגוף נהנה מגשמיות המאכל ומכח זה קשורים זה בזה ע״י המאכל [מ״א]:

ז (ז) להמתין - קבלה מר״י חסיד היוצא מביתו לבהכ״נ קודם שיתפלל יאמר פסוק שמע ישראל אבל יכוין שלא לצאת בזה המ״ע דק״ש אא״כ ירא שיעבור זמן ק״ש ועיין לקמן בסוף סימן מ״ו מה שכתבנו במ״ב שם:

ח (ח) לברך - ודוקא אם הולך מיד לבהכ״נ אבל אם לומד אחר הנטילה וכ״ש כשמפסיק בשיחה בטלה ואח״ז הולך לבהכ״נ ומברך שם ענט״י לכו״ע לא עביד שפיר דיש הפסק גדול בין נטילה לברכה וכדלקמיה ע״כ אותם שאומרים תהלים קודם ענט״י לא יפה הם עושים דהוי הפסק גדול. כתב הלבוש אותם שאומרים תהלים טוב יותר שיאמרו קודם התפלה ע״ש הטעם:

ט (ט) לא נהגו כן - והסכמת האחרונים לנהוג כאנשי ספרד שלא להפסיק לכתחלה בין ברכת ענט״י והנטילה אלא מיד שנוטל ידיו צריך לברך ענט״י אך אם בעת שנוטל ידיו הוא צריך לנקביו שאפילו בד״ת אסור ואפילו יכול להעמיד עצמו עד פרסה אין לו לברך ענט״י עד שיעשה צרכיו ויברך ענט״י ואשר יצר [שערי תשובה] ועיין לקמן בסי׳ צ״ב ס״א בהג״ה ובמ״ב שם ועיין לעיל בסימן ד׳ במשנה ברורה שכתבנו שם בשם הח״א שלכתחלה יותר טוב להמתין מלברך ענט״י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל דאז יוצא לכו״ע ועיין שם בביאור הלכה שכתבנו דטוב שאז יסדר אחר ברכת ענט״י

ואשר יצר גם שאר ברכות השחר ובאופן זה מיירי הח״א שכתב דיוצא לכו״ע. ועיין שם בביאור הלכה שבמעשה רב כתב ג״כ כהח״א ומ״מ העושה כהשע״ת יש לו ג״כ על מה לסמוך:

י (י) שמברכם בביתו - עיין במ״א ופמ״ג ושארי אחרונים שהסכימו דאפילו ש״ץ שבירך בביתו שוב לא יברך בבהכ״נ דבימינו הכל בקיאים וכל אחד מברך לעצמו ואין רוצה לצאת בברכת הש״ץ ע״כ במקום שהמנהג שהש״ץ אומר כל הברכות בצבור כמו במקומותינו שהמנהג כן בימים נוראים שמברך בצבור גם ענט״י ואשר יצר וברכת התורה יזהר מתחלה שלא יברך אותם בביתו. ואם אירע שכבר בירך אותם בביתו יראה לבקש לאחד מהשומעים שעדיין לא בירך שיכוין לצאת בברכתו אך אז יהיה זהיר הש״ץ מאוד להשמיע כל לשון הברכה ולא כמו שנוהגין באיזה מקום שהש״ץ משמיע רק לשון תחלת הברכה וסופה דכיון שכונתו אז בהברכה להוציא צריך השומע להשמיע כל לשון הברכה:

יא (יא) בכה״ג וכו׳ - היינו מה שנוהגין רוב המון העם להתפלל סליחות קודם אור הבוקר בימי הסליחות ושם מזכירין כמה פסוקים ואח״כ מברכין ענט״י וברכת התורה ולענין ברכת התורה יש ליישב קצת דאותן הפסוקים אין אומרים אותן אלא דרך תפלה ולא נתחייבו בהם בבה״ת לפי דעת איזו פוסקים כמו שנתבאר בסימן מ״ו ס״ט בהג״ה ועיין שם במ״ב אך לענין נט״י שמפסיקין בהפסקה כזאת צ״ע ליישב והסכימו האחרונים שלא לעשות כן אלא יש לברך בביתו מיד בקומו ושוב אין לברך ענט״י בבהכ״נ וכמו שנתבאר בסימן זה ס״א או שבעת קומו לא יברך ענט״י אלא אחר גמר הסליחות יבדוק עצמו לנקביו או יטיל מים וישפשף ואז יברך ענט״י ואשר יצר ויתפלל וכמו שכתבנו לעיל בשם הח״א:

יב (יב) ברכת ההודאה - ואינה ברכה הסמוכה לחברתה ולכן רשאי לומר בבוקר בקומו עד אלהי נשמה ובבהכ״נ יתחיל אלהי נשמה [טור] ומ״מ יש לעשות על צד היותר טוב להסמיך אלהי נשמה לברכת אשר יצר ועיין בביאור הגר״א בסימן מ״ו שדעתו ג״כ דברכת אלקי נשמה סמוכה לברכת אשר יצר ע״כ נכון ליזהר בזה לכתחלה. אם לא בירך ברכת אלהי נשמה עד אחר שהתפלל י״ח אינו מברך עוד לאחר התפלה שכיון שכבר אמר מחיה המתים הוא דומה למחזיר נשמות [פר״ח] ובשע״ת מפקפק מאוד בדין זה ומסיק דעכ״פ אם בעת שאמר ברכת מחיה מתים היה בדעתו לברך אלקי נשמה אחר התפלה רשאי אח״כ לברך עי״ש הטעם וכן משמע בפמ״ג סי׳ נ״ב ועיין מה שכ׳ שם בביאור הלכה. בנוסח הברכה לא יאמר אתה יצרת בי רק אתה נפחת בי:

יג (יג) יש נוהגין וכו׳ - וכונתם הוא שישלים כ״א עד צ׳ אמנים ליום ועיין בש״ת שיש שמפקפקין בזה ובתשובה מאהבה [ח״ב סי׳ רי״ב] העלה דלדידן שנוהגין שלא לצאת בברכת הש״ץ לכו״ע מותר לעשות כן ובפמ״ג כתב דראוי עתה שלא לומר בקול רם כ״א הש״ץ עי״ש ע״כ כל מקום ומקום יעשה כפי מנהגו שכ״א יש לו על מי לסמוך:

יד (יד) שכבר יצאו - בלבוש משמע שאין יכול להוציא ברכת השחר בפחות מעשרה ועיין בפמ״ג דמצדד בסוף דבריו לומר דדוקא בבקי אין מוציא בפחות מעשרה אבל בשאין בקי א״צ עשרה אף להלבוש:

סימן ז

א (א) מברך וכו׳ - ואפילו אם נמשך זמן גדול אחר עשיית הצרכים, אפילו הכי חייב לברך. ואם לא בירך ״אשר יצר״ עד שרוצה להטיל מים שנית, דעת הפרי מגדים דמקודם שיטיל יברך ״אשר יצר״ על ההטלה הראשונה, אבל בשערי תשובה הסכים בשם כמה אחרונים דאם נזכר לאחר שהתחיל לו תאוה, שוב לא יברך, עיין שם.

ב (ב) אשר יצר - כתב רש״ל בתשובה סימן צ״ז: מי שאכל דבר שחייב ברכה אחרונה, ושכח והטיל מים ונזכר קודם שבא לברך ״אשר יצר״, איזה מהם קודם? והשיב ד״אשר יצר״ קודם, דתדיר.
מי ששותה סם המשלשל, דיש בדעתו מתחילה לפנות הבני מעיים עד שתכלה הזוהמא מהם, על כן יש אומרים דלא יברך כי אם אחר גמר ההוצאה, ויש אומרים דיברך בכל פעם. והמנהג כסברא אחרונה. אך בשלשול חזק, שמרגיש שמיד יצטרך לפנות שנית, אסור לברך, כדלקמן סימן צ״ב שאפילו בדברי תורה אסור [שערי תשובה].

ג (ג) להתפלל מיד - אף דקיימא לן בסימן רל״ג סעיף ב׳ דלתפילת מנחה, וכן לערבית, אפילו אינו יודע להן שום לכלוך צריך ליטול ידיו, וכל שכן כשעשה צרכיו, מכל מקום אינו מברך ״על נטילת ידיים״ אלא בשחרית. ועיין בספר ארצות החיים שכתב דדעת רוב הפוסקים דאם עשה צרכיו לגדולים ואחר כך רוצה להתפלל, מברך ״על נטילת ידיים״. ומכל מקום לכתחילה אין לזוז מפסק השולחן ערוך. ועיין בספר מעשה רב.

ד (ד) ששפשף בהן - הניצוצות של מי רגלים. והוא הדין בגדולים, שעשה צרכיו וקינח.

ה (ה) אלא משום וכו' - ואם אין לו במה ליטול, אף על פי כן צריך לברך "אשר יצר". ואפילו אם שפשף משמע לעיל בסוף סימן ד' במגן אברהם ס"ק כ"ח דמהני לברכות אם מנקה ידיו בכל מידי דמנקי.

ו (ו) שתי פעמים - כדמצינו לענין תפילה, שאם טעה ולא התפלל שחרית, מתפלל מנחה שתיים.

אבל הרבה מהאחרונים חולקין על פסק זה, וסוברין דשאני תפלה שהיא במקום קרבן ושייך בו תשלומין, מה שאין כן ב"אשר יצר" שהיא ברכת הודאה – יוצא בהודאה אחת על הרבה פעמים, כמי שאכל שתי פעמים והסיח דעתו בינתים, שמברך ברכת המזון אחת על שתיהן. ויש להקל בספק ברכות.

ולכתחילה נכון ליזהר לברך תיכף "אשר יצר" אחר הטלת מים, דשמא יצטרך עוד אחר כך להטיל מים. והוא הדין בגדולים.

הערות שוליים

סימן ח

א (א) יתעטף בציצית - מיד אחר נטילת ידיים, כדי שלא ילך ארבע אמות בלא ציצית.

ב (ב) מעומד - רוצה לומר, העטיפה והברכה שתיהן בעמידה. העטיפה, משום דכתיב "לכם", וילפינן גזרה שווה מעומר דכתיב גם כן "לכם", ובעומר כתיב: "מהחל חרמש בקמה", ודרשינן "בקומה".

והברכה, משום דכל ברכת המצוות צריך להיות בעמידה.

והוא רק לכתחילה, דבדיעבד יצא בשתיהן בכל גווני.

והסכימו רוב האחרונים דלכתחילה צריך להיות הברכה קודם העטיפה, דהיינו בשעה שהוא אוחזו בידו ורוצה להתעטף בו, דזהו עובר לעשייתן ממש. ולא יקדים בשעה שעדיין הטלית מקופלת, דזהו עובר דעובר.

ג (ג) בגילוי הראש - דאף על גב דמברכינן "להתעטף", כיסוי הגוף לחודיה הוי עיטוף, והוא עיקר העיטוף. ועוברי דרכים, שמניחין הטלית כשהוא מקופל ומשלשלים סביב צווארם על כתפיהן, אין יוצאין ידי חובת ציצית בזה, דבכהאי גוונא – לכולי עלמא לאו עיטוף הוא.

ד (ד) בטלית - שכיסוי זה מכניע לב האדם ומביאו לידי יראת שמים. ועיין בט"ז, שדעתו דנכון שלא יסיר הכובע הקטן שעל ראשו בעת התפילה, אף שהוא מכסה ראשו בהטלית גם כן.

וכתב הב"ח דצריך שיהא הטלית על ראשו מתחילת התפלה עד סופה. ועל כל פנים יעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ארבע אמות.

כתוב בכוונות האר"י ז"ל: היה מכסה הטלית על התפילין של ראש. ועיין סוף סימן כ"ז דעל כל פנים לא יכסה לגמרי.

בשעת עטיפה מכסה ראשו בהטלית עד שיגיע עד פיו, ומשליך כל הארבע ציציות לצד שמאל כדי הילוך ארבע אמות. ואחר כך יסיר העטיפה, עד שהשל ראש יהיה נראה קצת, וכנ"ל. ויעמיד כל אחת מהציצית על מקומה, וכדאיתא בסעיף ד'. וזהו העטיפה שיוצאין בה לכולי עלמא. ולא כמו שנוהגין איזה אנשים, שמושכין הטלית על עצמן עד שמגיע הראש לחצי אורך הטלית ומתעטפין בו, דזהו איננו נקרא עטיפה, עיין במועד קטן כד א.

משמע בגמרא שבחור לא היה מכסה ראשו בטלית, אפילו הוא תלמיד חכם.

ה (ה) טליתות קטנים - והוא שיש בהם שיעור שהקטן בן תשע שנים יתכסה בו ראשו ורובו, וגדול בן שלוש עשרה שנים על כל פנים לא יתבייש לצאת בו באקראי ברחוב, וכדלקמן בסימן ט"ז, עיין שם במשנה ברורה.

ו (ו) יוצאין בהם - דהאידנא כל כסות שלנו דרך כיסוי הם, ועיטוף לא רמיזא באורייתא.

ז (ז) מעוטף - כדי לצאת נמי דעת הסוברים דבעינן דווקא עיטוף. ונראה דהנוהגין שלא לברך כלל על הטלית קטן, רק פוטרין אותו בברכת הטלית גדול, אין צריך כלל להתעטף בו. ועיין במגן אברהם ובביאור הגר"א.

ח (ח) ואחר כך - דעיקר הקפידא בעת לבישה.

ט (ט) ציציות - נהגו לעשות עטרה מחתיכת משי, לסימן שאותן ציציות שלפניו יהיו לעולם לפניו, כמו שאמרו חז"ל: קרש שזכה בצפון היה לעולם בצפון. ובכתבי האר"י ז"ל כתב שלא היה האר"י ז"ל מקפיד על זה.

י (י) בציצית - בשו״א תחת הבי״ת:

יא (יא) בטלית - והוא הדין בתפילין וכל ברכת המצוות.

יב (יב) כאחת - פירוש, כל אחד מתעטף בטלית מיוחד, אלא שבפעם אחת נעשו כל העטיפות, לאפוקי לאחר כדי דיבור לברכתו דהוי הפסק, וצריך כל אחד לברך לעצמו. ועיין לקמן סימן ר״ו סעיף ג׳.

יג (יג) ואם רצו - מלשון זה משמע דיותר טוב שכולם יברכו. ובאמת אדרבה, לכתחילה יותר טוב שאחד יברך ויוציא את האחרים, משום ״ברוב עם הדרת מלך״, וכדלקמן בסימן רח״צ סעיף י״ד. אך לא נהגו עכשיו כן. ואפשר משום שאין הכל בקיאין להתכוון לצאת ולהוציא. ועיין בשערי תשובה.

יד (יד) אחד מברך - ומוציא את האחרים, ואפילו הם בקיאים. ובלבד שיתכוין השומע לצאת והמשמיע להוציא. ויותר מזה, דאפילו אם המברך כבר יצא לעצמו, או שאינו מתעטף כלל, יכול להוציא אחרים בברכתו, דכל ישראל ערבים זה בזה. אך בזה יש אומרים דאינו מוציא אלא דווקא מי שאינו בקי.

כתב הפרי מגדים: אם כמה אנשים קנו טליתים חדשים, ועשו בהם ציצית, ולא ברכו ״שהחיינו״, דמברכין בעיטוף ראשון כמבואר בסימן כ״ב, נהי דאחד יכול לברך ״להתעטף״ בשביל כולם, אבל ברכת ״שהחיינו״ – כל אחד בעצמו יברך.

טו (טו) יענו אמן - אף דבלאו הכי צריך לענות אמן אחר כל ברכה, מכל מקום בזו שרוצה לצאת בה – החיוב יותר, שֶׁמורֶה בזה בפועל שהוא מתכוין לצאת בה. מיהו בדיעבד אפילו לא ענה אמן יצא, וכדלקמן בסימן רי״ג סעיף ב׳.

טז (טז) אלא לובשו - והברכה הוא ״להתעטף״, כי נוסח הברכה כך הוא, כמו ״לישב בסוכה״.

יז (יז) ואין לשנות - היינו בטלית קטן שלנו, שאין מתעטפין בו. אבל בטלית קטן שמתעטף בו, כמבואר בסעיף ג׳, יכול לכתחילה לברך ״להתעטף״. ובדיעבד, אם בירך בכל טלית קטן ״להתעטף״, או שבירך על טלית גדול ״על מצַות ציצית״, יצא.

ודע, דאין לברך על טלית קטן עד שיהיה על כל פנים אורכו שלושת רבעי אמה לכל צד, ונקב בית הצוואר אין עולה מן המניין. וגם שיהיה פתוח רובו. ואנשי מעשה נוהגין אמה מלפניהם ואמה מלאחריהם. ועיין במשנה ברורה וביאור הלכה בסימן ט״ז מה שכתבתי עוד מעניין זה.

יח (יח) זה מזה - כל חוט בפני עצמו, שלא יהיו מסובכין אחד בחבירו. ואם נשתהא לבוא לבית הכנסת, ועל ידי זה יתבטל מלהתפלל בציבור, כתב המגן אברהם דאין צריך לדקדק בזה. ועיין בביאור הלכה.

כתב האר״י: ״ציצת״ ראשי תיבות: **צ**דיק **י**פריד **צ**יציותיו **ת**מיד.

יט (יט) יכוין בהתעטפו - וזהו מלבד הכוונה שצריך לכוין בלבישה לקיים מצַות ציצית. וכתב הב״ח שכן הדין בתפילין וסוכה: אף דבשאר מצוות יוצא אף שלא מכוין בה דבר, כי אם שעושה המצוה לשם ה׳ שציווה לעשותה, הנך שאני. דבציצית כתיב ״למען תזכרו״, ובתפילין – ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״, ובסוכה – ״למען ידעו דורותיכם״. ומכל מקום נראה דכל זה לכתחילה כדי לקיים המצווה בשלמותה; אבל בדיעבד, אף אם לא כיוון בכל אלו, רק לקיים המצַות עשה, יצא. ואחר כך מצאתי בפרי מגדים בסימן כ״ה שכתב כן (וכן משמע בעולת תמיד ובביאור הגר״א, שאפילו בציצית אין הכוונה לעיכובא).

כ (כ) יעיין - משמע מדברי הב״ח ואליהו רבא דגם בשבת יש לבדוק הטלית. ועיין בסימן י״ג בביאור הלכה.

כא (כא) בחוטי הציצית - גם צריך לבודקן למעלה במקום נקב הטלית עד הקשירה, דשם פסול אפילו בנפסק חוט אחד. ועיין בביאור הלכה.

כב (כב) לבטלה - אף על גב דבלאו הכי יש חשש איסור, שילבש בגד של ארבע כנפות בלי ציצית, מכל מקום מוקמי ליה אחזקתיה שהיה כשר; רק משום חומר ד״לא תשא״ שיש על ברכה לבטלה, החמירו לבודקו. ולפי זה, מי שלובש כמה בגדים של ציצית, אין צריך לבדוק אלא אחד מהם, כיוון דברכה אחת לכולם.

אבל האחרונים כתבו דצריך לבדוק כולם: אחד, דלא סמכינן אחזקה במקום דיכולין לבררו; וגם דחזקה גרועה היא, דעשויין החוטין ליפסק. ולכן צריך לבדוק בכל יום בבוקר כשלובשן, ואז אף שהסירן והסיח דעתו מהם, אף דצריך ברכה כשחוזר ולובש, אפילו הכי אין צריך לחזור ולבדוק, דבזמן מועט כזה אינו רגיל ליפסק וסמכינן אחזקה.

ואפילו בבוקר, אם על ידי הבדיקה יתבטל מתפילה בציבור, או שקראוהו לעלות לתורה, יכול ללבוש טליתו בלי בדיקה. והוא שיודע שהיו החוטין

שלמים אתמול. ומכל מקום נכון לעיין קצת מאי דאפשר.

ואם שאל טלית מאחֵר לעלות לתורה, דמנהגינו שלא לברך עליו, אין צריך לבודקו כלל [ועיין בביאור הלכה].

ואם בדק הטלית כשהסיר אותו מעליו והניחו בכיסו שלו, אין צריך לחזור ולבודקו למחר כשמתעטף בו.

כג (כג) ימשמש בציצית - דבזה ייחשב קצת כאלו לובשו אז. ואף על גב דקיימא לן בכל המצוות דצריך לברך עובר לעשייתן ממש, הכא שאני, משום דאכתי גברא לא חזי.

כד (כד) ויכוין לפטור - והכי נהוג בזמנינו, לברך על טלית גדול ולכוין לפטור בזה הטלית קטן. והכי עדיף טפי ממה שנוהגין איזה אנשים, שמברכין על הטלית קטן, ותיכף מברכין על הטלית גדול, שגורמין ברכה שאינה צריכה. ועוד, אפילו אם יפסיק זמן מרובה בין הטלית קטן לגדול, כמה פעמים אין ראוי לברך עליו, דאין פתוח רובו, או דהוא קטן מהשיעור המבואר לקמן בסימן ט״ז, או דהוא ישן בו בלילה; וכדלקמן בסימן ט״ז במשנה ברורה.

כה (כה) על בגדיו - ובכתבים איתא דטלית קטן תחת בגדיו. וכתב המגן אברהם, דעל כל פנים צריך שיהיו הציצית מבחוץ, ולא כאינך שתוחבין אותן בהכנפות. אך האנשים שהולכים בין העכו״ם יוצאין בזה. ומכל מקום בשעת הברכה יהיו מגולין [כדי הילוך] ארבע אמות.

כו (כו) יראהו - כמה דכתיב: ״וראיתם אותו וזכרתם״ וגו׳. ואותן האנשים המשימין הציצית בהמכנסים שלהם, לא די שמעלימין עיניהם ממאי דכתיב: ״וראיתם אותו וזכרתם״ וגו׳, עוד מבזין הן את מצַוַת השם יתברך, ועתידין הן ליתן את הדין על זה. ומה שאומרין שהולכים בין הנוכרים, לזה היה די שישימו הציצית בתוך הכנף. ואילו היה להם איזה דורון ממלך בשר ודם שחקוק עליו שם המלך, כמה היו מתקשטין בו לפני האנשים תמיד; וקל וחומר בציצית, שמרמז על שם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, וכדלקמן בסימן כ״ד סעיף ה׳ – כמה מתכבד האדם הנושא שמו עליו!

ואמרו חז״ל: ״הזהיר במצַוַת ציצית, זוכה ורואה פני השכינה״. ומשמע מן הכתובים, דהיהודים שישארו לעת קץ יהיו מצויינים במצווה זו, כמה דכתיב: ״ובאו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי״ וגו׳ (זכריה ח, כג). ואמרו חז״ל על זה (שבת לב ב): כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים וכו׳.

כז (כז) כולם חייבין - רוצה לומר, אם לובשם כולם. אבל אם מונחים בתיבתו – פטורין, דקיימא לן ציצית חובת גברא ולא חובת מנא, כדלקמן בסימן י״ט.

כח (כח) מפסיק ביניהם - היינו בהפסק גדול שהוא בכלל היסח הדעת. אבל בשהיית זמן מה, פסק המגן אברהם ושארי אחרונים לקמן בסימן ר״ו דשתיקה לא חשיבא הפסקה בדיעבד, ואפילו אם שהה הרבה יותר מכדי דיבור.

ואם שח ביניהם, אם היה הדיבור לצורך לבישה, כגון שאמר: ״תנו לי בגד ללבוש״ וכהאי גוונא, פשיטא דאין צריך לחזור ולברך. אבל אם לא היה לצורך לבישה, יש דיעות בין הפוסקים. ודעת המחבר לקמן בסעיף י״ג ומגן אברהם והרבה מן האחרונים [עיין בש״ך יורה דעה בסימן י״ט ס״ק ז׳] כהפוסקים דאפילו שיחה בעלמא גם כן הוי בכלל הפסק לעניין זה. אבל יש מן האחרונים שפוסקין, דכיוון דיש שסוברין בזה דאין צריך לחזור ולברך, דהוי כמו שסח באמצע סעודה, מוטב שלא להכניס בספק ברכה. וכן הסכים הפמ״ג. לכן יזהר כל אדם שלא לסוח. ואם דיבר, אין חוזר ומברך. וכל שכן שיזהר שלא להפסיק הפסק גדול, דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה, וכדלקמן בסימן רט״ו.

כט (כט) לא היה בדעתו - רוצה לומר, שלא היה בדעתו בפירוש, רק שבירך סתמא.

ל (ל) הוי כמפסיק - מדסתם, משמע דמיירי אפילו היו מונחים לפניו כל הבגדים של הארבע כנפות בשעת הברכה, ואפילו הכי צריך לחזור ולברך, דמיירי שהוא רגיל רק ללבוש אחת, ועל כן בסתמא אין עולה הברכה לכולם, דהוי כנמלך, אלא אם כן היה דעתו עליהם בפירוש.

והוא הדין אם בירך על טלית קטן ״על מצַוַת״, כמנהגנו, ולקח מיד הטלית גדול, אם היה דעתו בפירוש לפטור ב״על מצַוַת״, אין צריך לחזור ולברך; ובסתמא חוזר ומברך, דבסתמא אין דעתו ב״על מצַוַת״ כי אם על טלית קטן. אך מכל מקום לכתחילה בוודאי יש להיזהר שלא לברך על טלית קטן אם דעתו ללבוש תיכף הטלית גדול, משום גרם ברכה שאינה צריכה.

אם לבש טלית בלא בדיקה ומצא אותו פסול, או שנפסלו ציציותיו אחר כך, ולובש טלית אחר, צריך לברך פעם אחרת, אם לא שהיה בדעתו בפירוש בשעת ברכה על כל מה שילבש אחר כך.

לא (לא) אם פשט - האחרונים חולקין על זה, וסבירא להו דהפשיטה לא הוי הפסק לכולי עלמא. ואינו דומה למה שכתב המחבר בסעיף י״ד דהפשיטה הוי הפסק, דהתם לא היה דעתו בשעת ברכה שיפשיטנו ויחזור וילבש; אבל הכא היה דעתו בשעת ברכה על לבישת הבגד השני.

לג (לג) דהליכה - והאחרונים הסכימו דעצם הליכה לא חשיב הפסק. ואף על פי כן כתבו דצריך לברך על הטלית גדול, משום שינוי מקום. ולפי זה, הוא הדין אם כשיצא מביתו חזר מיד לביתו ולבש שם הטלית גדול, גם כן צריך לברך עליו, אף דהיה דעתו גם על הטלית גדול בשעת ברכה; דהוי כדברים שאין טעונין ברכה לאחריהם, דשינוי מקום הוי הפסק, כמו שכתוב סימן קע״ח. ועיין בס״ק שאחר זה.

לד (לד) חשיבה הפסק - והחיי אדם חשש לדעת הסוברים דשינוי מקום לא הוי הפסק בזה, על כן החמיר שלא לברך, אם לא שהיה הבית הכנסת רחוק מביתו, או שלא היה דעתו בשעת ברכה גם עליו, או שהסיח דעתו ביניהם.

לה (לה) בתוך ביתו - אפילו אם הטלית קטן לבש בחדר זה והטלית גדול בחדר אחר, דשינוי מקום לא הוי מחדר לחדר, כיוון דהיה דעתו לזה, וכדלקמן בסימן רע״ג סוף סעיף א׳.

ומה שכתב **בשיחה**, הוא אפילו תיבה אחת. ועיין לעיל בס״ק כ״ח במה שכתבנו בשם האחרונים לדינא.

לו (לו) צריך לברך - אפילו נשאר עליו טלית קטן, ואפילו אם תיכף נתעטף בו ולא שינה מקומו כלל בינתים, דהפשיטה גופא הפסק הוא בזה. ועיין לעיל בסימן זה ס״ק ל״א מה שכתבנו שם.

לז (לז) שאין מברכין - אפילו אם בעת הפשיטה לא נשאר עליו טלית קטן. וכן פסקו האחרונים. וטעם היש אומרים הוא, דכיוון דבעת הפשיטה היה דעתו תיכף ללובשו וכן עשה, לא הוי הפשיטה הפסק. ואפילו אם שינה מקומו בינתים, כגון שפשט אותו ליכנס לבית הכסא וכל כיוצא בזה, לא הוי השינוי מקום בזה הפסק, כיוון שחזר ולבש אותו טלית עצמו.

ואינו דומה למה דהסכימו הפוסקים בסימן כ״ה [בסעיף י״ב, ועיין שם במשנה ברורה], דאם פשט תפילין אדעתא ליכנס לבית הכסא הוי הפסק על ידי זה. דשאני התם, כיוון דבית הכסא אסור בתפילין, הוי הפסק גמור. מה שאין כן בטלית, דמדינא אינו אסור, רק דאינו נכון לעשות כן, על כן לא הוי הפסק על ידי זה.

ודע, דאם בעת הפשיטה לא היה דעתו ללבוש מיד, רק אחר איזה זמן, אף שאחר כך חזר ונתעטף בו מיד, לכולי עלמא צריך לחזור ולברך, ואפילו אם נשאר עליו טלית קטן; דתיכף שפשטו, אזדא לה המצווה. והוא הדין להיפך: אם בעת הפשיטה היה דעתו ללבוש מיד, ואחר כך נשתהא איזה זמן והסיח דעתו, גם בזה לכולי עלמא צריך לחזור ולברך, אפילו אם נשאר עליו טלית קטן.

לח (לח) דווקא כשנשאר - האחרונים פסקו כהיש אומרים הזה, אך דמסקי דהיש אומרים הזה לא איירי רק כשפשט הטלית היה בסתמא, לכן אמרינן דאם נשאר עליו טלית קטן – עדיין לא הסיח דעתו מן המצווה, ובאם לאו – מסתמא הסיח דעתו. אבל אם היה דעתו בפירוש לחזור וללובשו מיד, אין צריך לחזור ולברך כשלובשו מיד, אפילו אם לא נשאר עליו טלית קטן. וכן להיפך לא מהני הטלית קטן, וכמו שכתבנו למעלה.

ונראה דאם פשט אותו בתוך התפילה, אפילו בסתמא הוי כמו שפשט אותו על דעת לחזור. וכן אם קיפלו והניחו בתוך כיסו, הוי כמו שפשט אותו בפירוש על דעת שלא לחזור.

לט (לט) שלא במתכוין - אפילו למה דפסקינן דבהסיר טליתו על דעת להחזירו אין צריך לברך, בזה גרע יותר, דהא נפלה בלא דעת ואזדא לה מצוותה. ואפילו נשאר עליו טלית קטן לא מהני.

מ (מ) צריך לברך - אפילו אם לובשו מיד. ואם נפל ממנו באמצע תפלת שמונה עשרה, והחזירוהו אחרים עליו – כשיסיים תפלת שמונה עשרה, ימשמש בציצית ויברך.

מא (מא) אף על פי שנפלה רובה - הט״ז ואליהו רבא חולקין על זה, וגם הגר״א מצדד לדברי הט״ז. ולכולי עלמא, אם נפל מעל כל הגוף, אף על פי שנשארת בידו, צריך לברך, דאזדא לה מצוותה; שעיקר מצות עיטוף הוא בגוף.

אם בירך על הטלית, ונפל מידו קודם שנתעטף בו והגביהו ולבשו, אין צריך לברך שנית. ואפילו נפסלו אז ציציותיו, והיה לו ציצית מזומנים ותיקנם מיד, אינו צריך לברך שנית; דכיוון שעדיין לא עשה מצוותו, לא הסיח דעתו [כמו בתפילין לקמן בסימן כ״ה סעיף י״ב, עיין שם בט״ז ס״ק י״ב].

ומי שלקח טלית להתעטף בו והתחיל לברך עליו, וקודם שסיים הברכה לקחוהו ממנו, ותפילין לפניו, יכול לסיים הברכה ״אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להניח תפילין״, ויוצא בזה [הלכות קטנות סימן קנ״ג, והאה״ח הסכים עמו להלכה].

מב (מב) צריך לברך - דקיימא לן לילה לאו זמן ציצית הוא, והוי הפסק. ויש חולקין בזה, כיוון דכסות יום חייב אף בלילה לדעת מקצת הפוסקים, וכדלקמן בסימן י״ח, וספק ברכות להקל. ומכל מקום נכון לכוון לפטור אותה בטלית גדול.

וכל זה כל זמן שלא פשטו. אבל אם פשטו על דעת שלא ללובשו תיכף, צריך לברך אחר כך כשלובשו לכולי עלמא. ומכל מקום לכתחילה אין נכון לעשות עצה זו כדי שיתחייב בברכה לכולי עלמא, משום ברכה שאין צריכה לדעת הפוטרים.

הישן ביום שינת הצהריים ומסיר מעליו הטלית קטן, יש דעות בין הפוסקים אם זה בכלל היסח הדעת. על כן מהנכון שעל כל פנים יכסה בו בשעת השינה, וכשלובשו אחר כך אין צריך ברכה לכולי עלמא.

מג (מג) יעשה - עיין בט״ז שכתב דהאי ״וכן״ אינו מדוקדק, דבזה צריך מדינא למשמש בבוקר כשהוא מברך על הטלית.

מד (מד) מצות ציצית - דציצית חובת גברא, לעניין זה שאם נתכסה בטלית, אז חל עליו החיוב. עיין סימן י״ז.

סימן ט

א (א) אלא - וכו׳ – כדתני דבי רבי ישמעאל, דילפינן מנגעים דפרט ביה הכתוב ״צמר ופשתים״, אף כל מקום דכתיב ביה בגד, הכוונה מצמר ופשתים.

ב (ב) רחלים - או אילים זכרים. אבל שאר כל המינים, כגון צמר גמלים ונוצה של עזים והשירים וצמר ארנבים, וכן קנבוס וכל כהאי גוונא, אינן בכלל צמר ופשתים ואינם חייבים בציצית, רק מדרבנן. וצמר רחל בת עז כתב בית יוסף דצמרה גם כן לא חשיב צמר, ולא הוי אלא כשאר מינים. וממילא הוא הדין דבכל אלו אם עשה מהן ציצית, כל אחד מהן אינו פוטר אלא במינו.

צמר רחלים או פשתן שטרפן בשאר מינין, אזלינן בתר רובא: אם הרוב הוא מצמר ופשתים – חייב מן התורה, ואם לאו – מדרבנן. ודווקא אם טרפן וטוון ועשה מהן בגד, אבל אם השתי מצמר או מפשתים והערב משאר מינין או איפכא, אין חייב לדעה זו רק מדרבנן, אפילו אם רובו מצמר ופשתים, דשתי או ערב לחוד לא חשיב בגד. ולענין איזה ציצית לעשות בו, עיין לקמן בס״ק י״ג. ועיין בביאור הלכה.

ג (ג) אלא מדרבנן - אף דצריך לברך על מצווה שהיא מדרבנן גם כן, מכל מקום נפקא מינה לעניין כמה דברים. א׳. דיותר ראוי לעשות בגד שהוא יוצא בו מן התורה. ב׳. אם נתערב לו ציצית טוויין לשמן בשלא לשמן ואין לו ציצית אחרים, או שיש לו ספק על הבגד אם הוא חייב בציצית, דאם הוא מדרבנן, ספיקא דרבנן לקולא. ג׳. אם הוא יושב בציבור ונפסק אחד מציציותיו בחול, דאם הוא מדרבנן, יש לומר כבוד הבריות דוחה דרבנן ואינו מחוייב תיכף לפשוט טליתו, עיין בסימן י״ג. ועוד נפקא מינה הרבה, עיין בפרי מגדים.

ד (ד) ויש אומרים דכולהו וכו׳ - פוסקים כרבא, דרבא רמי: כתיב ״על ציצית הכנף״, משמע מין כנף, פירוש, אפילו אינו של צמר ופשתים, מכל מקום יהיו הציצית ממין הבגד; וכתיב ״לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך״ מהם. הא כיצד? צמר ופשתים פוטרין בין במינן ובין שלא במינן; שאר מינין, במינן פוטרין, שלא במינן אין פוטרין. ומכריע רמ״א כדעה, זו שכן סבירא להו לרוב האחרונים כרבא לדרוש מין כנף, ושמע מינה דכל מיני בגד חייב מן התורה בציצית, ויהיה ממין הבגד.

ה (ה) והכי הלכתא - וירא שמים יחמיר על עצמו לחוש לדעה הראשונה, ויעשה טלית של צמר כדי שיתחייב בציצית מן התורה לכולי עלמא. ונכון שיעשה בין הטלית גדול ובין הטלית קטן של צמר.

ו (ו) של צמר - וכו׳ – והב״ח כתב: כיוון דיש פוסקים המחמירין בזה, שלא לעשות אפילו ציצית של צמר לשאר מינין, כיוון שאינו מינו כמבואר בבית יוסף, על כן לא יברך, רק על טלית צמר וציצית צמר.

והעולם נוהגין לעשות ציצית של צמר לשאר מינין. ובספר אליהו רבא גם כן כתב שיש להקל בזה, וכן משמע בספר מעשה רב.

ז (ז) בזמן הזה - פירוש, דבזמן שהיה תכלת, שהיה צריך להטיל ארבעה חוטין, שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת (הוא צמר צבוע בדם חילזון), והיה מתקיים על ידי זה המצוַת ציצית כראוי, התירה לנו התורה להטיל השניים של לבן בין מצמר או מפשתים, בין בבגד צמר או בבגד פשתים. ולהיש אומרים שזכר רמ״א בסעיף א׳ דכל מיני בגדים חייבין מדאורייתא, אפילו בהם היה אז מותר לנו מן התורה ציצית של צמר ופשתים יחדיו.

אבל עכשיו דאין לנו תכלת, נמצא דאין אנו מקיימין המצווה בשלמותה, לא שרי לן כלאיים.

ח (ח) אפילו בשאר מינים - הטעם, דיש צמר שנראה כעין משי, ויבואו להטיל בו ציצית של פשתן, שיסברו שהוא משי, ויהיה כלאיים. ולפי זה, בשאר מינים שאינן משי יש להתיר. ויש עוד טעמים אחרים, עיין בבית יוסף וב״ח וט״ז. ולדבריהם יש להחמיר גם בשאר מינים. ובשעת הדחק יש לסמוך על המקילין, כן כתב באליהו רבא. ועיין בספר מעשה רב, שהגר״א היה גם כן מן המקילין בזה.

ט (ט) של שאר - וכו׳ – דין זה קאי בין למאן דאמר שאר מינין דאורייתא או דרבנן.

י (י) אלא במינם - ואם היה השתי ממין זה והערב ממין אחר, פשוט דאין לטלית זו תקנה אלא בציצית של צמר, דהוא פוטר בכל הבגדים, או בציצית של פשתים במקום הדחק וכנ״ל.

יא (יא) כגון משי - וכל זה דווקא אם המשי היה טווי ושזור לשם ציצית, דבלאו הכי לא.

יב (יב) לבגד משי - ואפילו אם תחתיו היה תפור בצמר או פשתים או מין אחר, אזלינן בתר עליון דהוא עיקר הבגד, וכדלקמן בסימן יו״ד במגן אברהם ס״ק ה׳.

יג (יג) אין פוטרין - וטלית שהשתי הוא ממינו והערב הוא מצמר או להיפך, יטיל בו ציצית של צמר דווקא, דהוא פוטר בכל המינים, ולא משאר מינים, אפילו אם רובו היה משאר מינים, דשתי או ערב לחוד לא חשיב בגד, וכנ״ל בס״ק א׳.

ואפילו אם לא מינכר חוטי הצמר בפני עצמו, כגון שעירב מחוטי הצמר מעט בשתי ובערב ולא ניכר מקומו איה, אפילו הכי נראה דטוב יותר לעשות ציצית מחוטי צמר, כי יש אומרים דחוטין חשיבי ולא בטלי.

וטוב יותר שיעשה הטלית כולו של צמר בלי תערובות כלל של שאר מינים, ובזה יתנאה למעלה.

וטלית שהוא מעורב בצמר גפן ופשתים, אין לטלית זו תקנה, אם לא בשעת הדחק יעשה בו ציצית של פשתן, וכנ״ל בסוף ס״ק ח׳.

יד (יד) יש להסתפק - כי אין כאן מין כנף, וגם ״גדילים תעשה לך מהם״ אינם לגמרי. ועיין בארצות החיים שכתב, דאם עושה שני חוטים ממינו ושני חוטים מצמר – שפיר דמי, עיין שם מילתא בטעמא.

טו (טו) מצבע הטלית - משום ״זה אלי ואנוהו״. ויש מפרשים משום דבעינן בזה ממין הכנף.

טז (טז) אף בבגדים צבועים - מכל מקום ראוי למדקדק לעשות דוקא ארבע כנפות או טלית קטן לבן, כדי שיהיה יצא ידי הכל כשיעשה הציצית לבנים. גם משום דכתיב ״ולבושיה כתלג חיור״. ומה ששפת הבגד כעין תכלת בטליתות שלנו, בתר עיקר הבגד אזלינן.

יז (יז) של פשתן - דגזרו חז״ל, משום דאז יהיה מוכרח לעשות בו ציצית של פשתן, ויש לחוש שמא יעשה בו גם כן תכלת, והוי איסור כלאיים כשיתכסה בו בלילה, שאז אין זמן קיום המצוה. ואף דבזמנינו אין לנו תכלת, סבירא להו דמכל מקום אין הגזירה בטילה.

והרבה פוסקים התירו בזה, דסבירא להו דעיקר הגזירה לא היה, רק שלא יטילו בו תכלת, כדי שלא לבוא לידי כלאיים, אבל לא על חוטי הפשתים. וגם דבזמנינו דליכא תכלת, לא שייך כלל הך גזירה. ומשום הכי כתב רמ״א בהג״ה דאם אי אפשר בעניין אחר, יש לסמוך עליהם.

יח (יח) טלית של פשתן - וכל שכן דמותר לעשות טלית של שאר מינים וציצית של פשתן כשאין לו ציצית אחרים, כדי שלא יתבטל המצווה.

יט (יט) וציצית של פשתן - ויוכל לסמוך על המתירים גם לעניין ברכה. ופשוט דאם יש לו טלית גדול של צמר, יברך עליו ויכוין לפטור את זה. ובמגן אברהם כתב: ונראה לי דיעשה בו כנפות של עור ויטיל בו ציצית צמר. והאחרונים מפקפקים בזה.

סימן י

א (א) שאין לה וכו׳ - בין בתחילת עשייתו ובין שחתך אח״כ כנף אחד ועשהו עגול.

ב (ב) פטורה - מבואר בקרא, דכתיב: ״על ארבע כנפות כסותך״, ודרשינן בספרי: ארבע ולא שלש. ויותר מארבע מרבינן מאשר תכסה. ואיפכא לא נוכל לומר, שבכלל חמש ארבע, ואין בכלל שלוש ארבע. ולאו דוקא בעלת ה׳, הוא הדין בעלת ו׳ וז׳.

ג (ג) חייבת - ויש פוטרין, לכן אין לעשות בת ה׳ לכתחילה. וכתב הפמ״ג, דלדעת הפוטרין, אותן טליתות קטנים שלנו שיש בית הצואר, מכל מקום רוב סתום. ומיהו אם אירע שרוב פתוח, יעשה בקאלנע״ר שעושים החייטים קצת עגול.

ד (ד) בארבע - ואם עשה חמשה, עובר משום בל תוסיף. ואם חתך אחת מהם, כשרה, אך שישארו הד׳ כנפות המרוחקות בציצית וכדלקמיה.

ה (ה) המרוחקות יותר - דמסתבר שיש לעשות באותם שהם ניכרים ביותר מן השאר. וי״א דהוא מדאורייתא, ויש להחמיר אם אפשר. אבל אם כבר נעשה בכנף הקרוב ואי אפשר לתקן, כגון שהגיע זמן תפילה, יכול לסמוך על המקילין ולברך:

ו (ו) א׳ באלכסון - הוא הדין אם חתך ב׳ כנפות באלכסון, נעשית בעלת ו׳.

ז (ז) בעלת ה׳ - וכן אם היה לה תחילה ג׳, וחתך כנף אחת לשנים, נעשית בעלת ד׳ וחייבת בציצית. וצריך שתהיה החתיכה גדולה וניכרת. ועיין בפמ״ג שכתב: דדוקא אם חתך מקצת מהבגד עד שעל ידי זה נראה אותו המקום כשני קרנים; אבל אם לא חתך כלום, רק פגימה בסכין קרע בהקרן עד שנחלק אותו המקום לשנים, לא נעשית על ידי זה בת ד׳ עד שיהא רוב פתוח, וכדלקמן בסעיף ז.

ח (ח) לא נפטרה - דאי לא מיבעי ליה הכנפים, לפסוק ולישדייה, אלא ודאי דסופו להתיר את התפירה, הלכך נחשב כאלו כבר התיר התפירות וחייבת בציצית. ומטעם זה יוכל להטיל עתה הציצית בכפל אף למטה מקשר אגודל, אם כשיתפשט יהיה למעלה מקשר אגודל. וכל זה בשכפלו ותפרו בעיגול, אבל אם כפל ותפר בריבוע, כיון שגם עתה יש כנף, דעת הלבוש והמ״א דרשאי להטיל שם הציצית בכפל אף על פי שהוא יותר מג׳ אצבעות משפת הקרן, כיון דתפרה שרי, וכמו בסעיף ו׳ בכפל הטלית דמהני התפירה. ורבים חולקין על זה וסבירא להו דגם בזה לא מהני התפירה, ושאני ההיא דסעיף ו׳, דמיירי שכפלה כולה, וכן דרך מלבוש; מה שאין כן בזה שלא כפל רק מקצת הבגד.

ט (ט) של בגד וכו׳ - דכתיב אשר תכסה בה ואין אדם מתכסה אלא בעיקר הבגד הלכך אזלינן בתריה ואפילו אם מקום הבגד כולו עגול ואין שם כנף רק שמחוברין אליו כנפות של עור חייב דבתר עיקר הבגד אזלינן:

י (י) וכנפיה של עור - וה״ה אם היה רוב הטלית בגד והשאר עור חייבת:

יא (יא) וכנפיה של בגד - וה״ה אם רק רוב הטלית של עור אע״ג שגם במיעוט הבגד יש בו שיעור טלית פטור מציצית דכיון שעיקר המלבוש אינו של בגד לא קרינן ביה על כנפי בגדיהם. ועור פטור אפילו מדרבנן דאינו כלל בכלל בגד. וכן הדין בטלית שתחתיו תפור בעור חייבת ואם העליון של עור פטורה כי התחתון הוא הטפל להעליון שהוא עיקר הבגד:

יב (יב) ג׳ כנפות - אפילו אם מתחלה היו לה ד׳ כנפות עם ציצית ואח״כ נחתך כנף אחד ונעשה עגול אף שאותו הכנף תיקן אח״כ מ״מ אלו הג׳ ציצית ממילא נתבטלו כדמוכח לקמן בסימן ט״ו ס״ג וצריך להתירם ולחזור ולקשרם:

יג (יג) ג׳ ציציות - ל״ד שעשה ג׳ ציצית שנעשו הרוב בפסול דהיינו קודם שנעשית בת ד׳ אלא אפילו לא קשר אלא קשר אחד עם חוליתו ואח״כ השלים הד׳ כנפות נמי פסול אותו הקשר וצריך להתירו ולחזור ולקושרו:

יד (יד) משום תעשה - ר״ל דכתיב גדילים תעשה לך על ארבע כנפות וגו׳ משמע שיהיו הכנפות עשויות ארבע קודם שנעשו הציצית לא שנעשו הציצית קודם הכנפות והוי ליה תעשה ולא מן העשוי ופסולים ע״כ צריך להתירם ולחזור ולקשרם ודוקא הג׳ ציצית ראשונים שעשייתן היה בפסול אבל הציצית שעשה בכנף הד׳ א״צ להתיר כיון שנעשה בהכשר ואין פסול הראשונים פוסלין אותה:

טו (טו) שהיא כפולה - שאם תפשט נמצאו הציצית באמצעיתה ואנן ציצית על הכנף בעינן:

טז (טז) הפשוטים - ואם כפלו מחמת שהבגד ארוך מאוד פי שנים בקומתו שאין יכול ללבשו אא״כ כפלו יש פוסקין דפוטרין אותו לגמרי מן הציצית דאין שם בגד עליו ומסיק הט״ז והפמ״ג דיטיל בו ציצית בכנפות הפשוטין ולא יברך:

יז (יז) ואפילו מרוח אחת - עיין בביאור הלכה:

יח (יח) דחייבין - להטיל בכנפי הכפולות דכל זמן שהיא מכופלת ולא נתפשטה שם טלית עליה כמו שהיא כפולה:

יט (יט) לא לברך - תמהו כל האחרונים מה תיקן במה שלא יברך הא עדיין שמא כהמחבר וצריך להטיל בפשוטים ואיך ילבש בגד זה הא יותר מד׳ ציצית אסור להוסיף לכו״ע [ועיין בפמ״ג] ומסקי לדינא דיזהר לכתחלה שלא לעשות טלית כפולה כלל אא״כ תפרה ואפילו בתפירות רחבות דכיון שתפרה שוב אין עשויה להיפשט ואז בין בטלית מרובעת ובין בטלית שהיתה מתחלה ארוכה יותר מדאי יטיל ציצית בכפולים ויברך:

כ (כ) הראשונה - אפשר דדוקא נקט אבל אם חתך השניות פסול כיון דכבר ביטל הראשונות:

כא (כא) בכל ענין - היינו בין שנתכוין לבטל או נתכוין להוסיף ובין שחתך הראשונות או השניות:

כב (כב) וכן עיקר - וכן פסקו האחרונים:

כג (כג) הראשונות - נקט הראשונות דקאי על מה שכתב השו״ע מתחלה חותך הראשונות ולזה כתב וקודם שחתך הראשונות אבל באמת להרא״ש דפסקינן כוותיה כ״ש דאם חתך השניות כשר כמו דאיתא בב״י:

כד (כד) פטור - אפילו אם יש בהמיעוט הפתוח שיעור טלית. ואם עשה בו ציצית ואח״כ פתח רובו פסולי׳ משום תעשה ולא מן העשוי וכדלעיל בס״ה וצריך להתירם ולחזור ולקשרם:

כה (כה) רובו פתוח חייב - היינו דוקא רוב מכל הבגד ולא כמו שעושין החייטין ט״ק שתופרין אותו מן הצדדין ומניחין בו נקב שמכניסין בו הידים ותופרין למטה מהנקב ומניחין רוב פתוח ומודדין רק מתחת הידים וזה טעות גמור כי אז לא נקרא בת ד׳ כנפות וקרוב הדבר שהמברך מברך לבטלה ועכ״פ לא עדיף מן בגד שחציו פתוח דחייב בציצית ואסור לברך עליו ואסור לצאת בו בשבת אלא צריך למדוד אף מה שלמעלה מן הידים והנקב חשוב ג״כ כאלו הוא סתום ועיין בביאור הלכה:

כו (כו) וחייב בציצית - אבל אין מברכין עליו:

כז (כז) בשבת - דשמא פטור והציצית הוי כמשוי וכדלקמן בסי׳ י״ג. ועיין במ״א שכתב דאף לכרמלית אסור דאין עושין ספק דרבנן לכתחלה ורבים מן האחרונים מסכימים עם הע״ת דמיקל בזה:

כח (כח) אשטרינג״ה - הוא דבר המחבר צדדי הבגד אחת אל אחת:

כט (כט) לעשותה כסתומה - ולכן אין לעשות בט״ק קרסים למטה מחציו דהוי כסתום והוא שנכפפין מאוד ראשי הקרסים לצד השני שאינו יכול להתירן אלא ע״י מעשה דבזה חשיבי חיבור גמור הן לענין כלאים והן לענין ציצית אבל בלא״ה לא חשיב חיבור עי״ז:

ל (ל) מראית העין - וההולך בט״ק תמיד תחת בגדיו ואף כשהוא הולך ברה״ר הוא בהצנע י״ל דלא שייך בזה מ״ע [חידושי רע״א]:

לא (לא) שיהיו מרובעות - דאין עיגול נקרא כנף:

לב (לב) כיון שעיקרה - הכין לו מתחלה רק בשביל כיסוי הראש:

לג (לג) ולא כסות הראש - ומה שעושין עטרה לטלית לא מפני שעיקרה נעשה לכיסוי הראש אלא משום היכר שציצית העליונים לא יתחלפו למטה וע״ל סימן ח׳ סק״ט כתבתי שהאר״י ז״ל לא היה מקפיד ע״ז וכן מכריע הא״ר להקל אם נקרע למעלה וכיוצא בזה:

לד (לד) פטורים - אף שהיה מחזיק אותה החתיכה כאמה או אמתים ויש כדי לכסות ראשו ורובו של קטן אפ״ה פטורים ועיין בבה״ל:

לה (לה) אע״פ שיש להם וכו׳ - הטעם עיין בב״י:

לו (לו) הואיל ואין וכו׳ - דהנה הב״י כתב יש לדקדק במלבושים שלנו שיש להם ב׳ כנפות סמוך לצואר וב׳ כנפות סמוך לארץ למה אין מטילין בהם ציצית ותירץ ע״ז כמה תירוצים ודחה אותם הד״מ ואמר הוא טעם להמנהג דמאחר דמצות ציצית הוא לכתחלה שיחזיר ב׳ לפניו וב׳ לאחריו ומלבושים שלנו הם כל הד׳ כנפות לפניו וא״א להלבישן בענין אחר אין חייבין בציצית וזהו מה שכתב הואיל ואין כנפיהם עשויין וכו׳ ומלבוש שקורין רא״ק שמחובר למעלה חתיכת בגד מרובעת ומונח על כתפיו מאחוריו שקורין קאלנע״ר פשוט הוא דפטור שהרי לצד מעלה אין לו כנפות רק כנפות הקאלנע״ר המונחין לו קצת מאחוריו ואין זה קרנות הואיל ואין השני קרנות שמאחוריו מכוונות נגד הכנפות שלפניו עכ״ל הד״מ וכתב המ״א יען שהלכה זו רופפת בידי הגאונים ולא מצאו טעם נכון [כי גם על טעם ד״מ יש לפקפק הרבה כמו שכתב הפמ״ג] ע״כ י״ש יעשה קרן אחת עגולה כמ״ש ב״י בשם הזקנים וכן דעת הפמ״ג ושארי אחרונים. ובפרט בימינו באותן הבגדים שנהגו מחדש לעשותן פתוח מאחריהם [והוא הבגד הנקרא קאפאט״ע] ומצוי הוא כמה פעמים שרובו פתוח ולפי דברי הד״מ חייב הוא בציצית שהרי ב׳ שלאחריו מכוונות כנגד ב׳ כנפות שלפניו ע״כ הרוצה לפטור עצמו מחוייב לעשות שם עכ״פ קרן אחת מאותן ד׳ כנפות עגולה ותפטר מן הציצית וכדלעיל בס״ט וע״ש בביאור הלכה ויותר טוב שיעגל עוד שתי קרנות כדי שתשאר רק בת שלש כי עתה היא בת ששה:

לז (לז) וב׳ לאחריהם - מזה הלשון נמשך שגגה לאיזה אנשים שמקפלין חלק אחד מהטלית מאוד עד שנעשה דק ואין מכסה כלל רק הצואר וכונתם שיהיה ב׳ ציצית לאחריהם ממש על כתפיהם ואין זה מן המובחר דא״כ אין כאן כיסוי גוף אלא כיסוי ראש ויותר טוב כמנהג התוגרמים שהיד מפסקת

בחצי הטלית באופן שמשני הצדדין יהיה אחת מהציצית לפניו וחלק לאחריו דצדדין דלפניו ולאחריו נמי מיקרי לפניו ולאחריו ולכן די בהפסק היד:

סימן יא

א (א) החוטין - לשון הרמב״ם: המוצא חוטי ציצית בשוק, אפילו פסוקים ושזורים, פסולים, דטרח איניש לעשות חוטין כעין ציצית, ואם כן שמא לא נעשה לשם ציצית. והמגיד משנה חולק, וגם בכסף משנה כתב דהרמב״ם בתשובה חזר בו אחר כך, עכ״ל המ״א. והגר״א בביאוריו בסימן ש״א כתב דהדין הוא עם הרמב״ם כמו שכתב בראשונה, עי״ש.

ב (ב) טויין לשמן - והוא דבר תורה, דכתיב: ״גדילים תעשה לך״, לשם חובך.

ג (ג) להקל בניפוץ - דמה דכתיב ״תעשה לך״ היינו מטוייה ואילך, שאז היא עיקר עשיית הגדילים. ועיין בפרישה בשם מהר״ל מפראג, שמסכים דלכתחילה יש להחמיר לנפץ לשמה.

ד (ד) שיאמר - בפירוש, לא במחשבה בעלמא. ואפילו בדיעבד צריך עיון אי מהני מחשבה. ועיין בסימן ל״ב סעיף ט׳ וי״ט ובחידושי רע״א שם.

ה (ה) בתחילת - ודי בזה אפילו ליומא אוחרא, דסתמא תו לשמה קאי, דכל העושה על דעת ראשונה עושה, אם לא כשאמר אחר כך בפירוש שהוא עושה שלא לשמה.

ו (ו) הטווי - ואם טוה מעט ואחר כך אמר, לא מהני למה שנטווה כבר, דספוקי מספקא לן אי אמרינן הוכיח סופו על תחילתו. ואם בתחלה גם כן חשב שיהיה לשמה אך שלא אמר בפירוש, נראה לי דיש לצדד להקל בזה, דספק ספיקא הוא.

ז (ז) שיאמר לאשה - רוצה לומר, בתחילת הטוייה לבד. והוא הדין אם האשה בעצמה אומרת שהיא טווה לשם ציצית דמהני, וגם נאמנת על כך שאמרה. מה שאין כן בגוי וחרש שוטה וקטן, שאינם נאמנים. מומר לתיאבון שאין מטריח לעשות ציצית בבגדו, מותר לטוות, ומהימן כשאמר שטווה לשמה, וכל שכן אם הוא עובר רק על שאר עבירות לתיאבון. אבל מומר להכעיס, אפיקורס הוא לכל התורה כולה, ובודאי אדעתא דנפשיה עביד לכולי עלמא.

ח (ח) עו״ג - וטווית חש״ו אם מהני כשישראל גדול עומד על גבם ומלמדם לעשות לשמה עיין בסי׳ ת״ס בב״י שיש פלוגתא בזה ועיין בבה״ל שביארנו הסכמת אחרונים בזה:

ט (ט) עומד על גבו - עיין בבה״ל שכתבנו דדוקא אם הטוויה אינה נמשכת כ״כ אבל אם הטוויה נמשכת זמן הרבה אז נראה דאפילו להרא״ש לא מהני במה שלימד לעו״ג בתחלת הטוייה שיעשה לשמה וכ״ש אם הפסיק בהטוייה ואח״כ לזמן אחר התחיל לחזור ולטוות בודאי כו״ע מודים דאדעתא דנפשיה עביד ופסול:

י (י) פסול - ס״ל דעו״ג אדעתא דנפשיה עביד ולא ציית למה שהישראל מצווהו שיעשה לשמה:

יא (יא) להרא״ש כשר - ובשעת הדחק כשאין לו ישראל שיטווהו לשמה יש לסמוך ע״ז אבל בלא״ה לא כי בביאור הגר״א כתב שדעת התוספות והמרדכי ג״כ כהרמב״ם:

יב (יב) ונוהגין שיסייע וכו׳ - וכ״ז להרא״ש אבל להרמב״ם לא מהני כ״ז ועיין באחרונים דמסקי דמנהג זה הוא על צד היותר טוב אבל בדיעבד כשר אפילו בלא סיוע כלל להרא״ש כיון שהישראל עומד על גבו ומלמדהו לעשות לשמה ואם אין הישראל עומד ע״ג לצוותו לא מהני הסיוע לכו״ע דקי״ל מסייע אין בו ממש:

יג (יג) וצריכין - אחוטי ציצית דעלמא קאי ולא אטוואן עכו״ם דשם לא מהני להפוסלין אפילו אם שזרן אח״כ ישראל לשמן:

יד (יד) שזירה - היינו שיכפלם אחר הטוויה לשנים וישזרם ואם כפל כל חוט לשמונה ושזרו ג״כ לית לן בה. וטעם להשזירה דתנא בספרי ועשו להם ציצית שומע אני יעשה ציצית כמות שהוא ת״ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת בטווי ושזור [פי׳ כעין משכן דהוי שזור א״נ דסתם פתילה היא שזורה] אין לי אלא תכלת לבן מנין אמרה תורה תן תכלת תן לבן מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור ועיין בביאור הלכה:

טו (טו) לשמן - דמטוויה ואילך הוא הכל בכלל עשייה דקי״ל דצריך לשמה וכתב המ״א דאף בדיעבד מעכב אם לא היו שזורין לשמן וכן משמע מביאור הגר״א ויש מקילין בדיעבד אף בלתי שזירה ועיין בבה״ל שביארנו דאין לסמוך ע״ז אך אם השזירה היה סתמא יש להקל בדיעבד כיון דהטוייה היה לשמה וכל העושה ע״ד הראשונה הוא עושה:

טז (טז) ונעשו ששה עשר - פי׳ שנתפרק כל השמונה חוטין ולרבותא דרישא נקטיה אבל ה״ה אם נתפרק ב׳ חוטין ונעשו ארבעה ג״כ בעינן שישתייר כ״ע דאל״ה פסול דהוי כמו שנחסרו לו ב׳ חוטין בציציותיו דפסול אם לא דקדק בשעת עשייה שיהיה לעולם ד׳ ראשים מצד אחד וכדלקמן בריש סימן י״ב:

יז (יז) כדי עניבה - ואע״ג דיש פוסלין אם נפסקו כולן אפילו נשתייר כ״ע כמ״ש סימן י״ב מ״מ בשזירה סמכינן אדיעה ראשונה דהלכתא כוותה כמו שפסק שם [מ״א ופמ״ג עי״ש]. ודע עוד דהשו״ע מירי דוקא בשזור כל חוט לשנים אבל אם כפול ושזור לארבעה או לשמנה כמו שמצוי בזמנינו ונתפרקו לי״ו אפילו אם לא נשתייר כ״ע כשר דהא עכ״פ נשארו החוטין שזור לשנים. ולענין בל תוסיף עיין בביאור הלכה:

יח (יח) טוב לקשור - וי״א דאדרבה יותר טוב שלא לקשור ונכון להחמיר אם הם שזורים יפה דלא שכיח שיתפרקו [ממ״א בס״ק כ״ג ופמ״ג עי״ש]:

יט (יט) מד׳ גודלים - ומדידת הגודל בכל מקום הוא של אדם בינוני. ומודדין אותו בפרק העליון במקום הרחב באמצעו [ועיין בשע״ת] ועיין במ״א ובש״ך רע״ב שהביאו בשם הרמב״ם דשיעור גודל הוא כרוחב ז׳ שעורות זו בצד זו בדוחק והן באורך ב׳ שעורות בריוח:

כ (כ) וכן נוהגין - וכן פסק הלבוש וא״כ לא יפה עושין המוכרין שמצמצמין במדת אורכן וקרוב הדבר להיות ברכה לבטלה כי אף דמן התורה די בכל שהוא מדרבנן בעינן שיהיה י״ב גודלין אחר הקשירה מלבד מה שמונח על קרן הבגד ויש להזהירם על כך [פמ״ג] ועיין בבה״ל:

כא (כא) שיעור - ור״י היה נוהג לעשותו ארוך יותר כדי שאם יפסק קצת ג״כ ישאר בו כשיעור:

כב (כב) יהיה וכו׳ - ואם אחד אינו ארוך כ״כ לכרוך בו הכל יכרוך בו קצת כריכות מחוט אחד וקצת כריכות מחוט השני כי בזמן התכלת היו עושין קצת כריכות מהתכלת וקצת מלבן. וצריך לראות שישתיירו בכל החוטין ארכן י״ב גודלין אחר הכריכה והקשירה כמו שכתב רמ״א ואפילו זה החוט הארוך אחר שיכרך ישאר י״ב גודלין:

כג (כג) הגדיל - קראו גדיל על שם העתיד שנעשה גדיל אחר שנכרך עליו וזהו שכתב רמ״א אח״כ היינו החלק וכו׳ ר״ל שמתחלה הוא חלק בלא גדיל ואריגה ועי״ז החוט נעשה גדיל. יד אפרים:

כד (כד) לאחר שנקשר - ומשום הקשירה שעושין בגדיל מתקצר ובעי אצבע יתירה דהיינו י״ג גודלין מלבד מה שמונח על הבגד ואפילו בדיעבד מעכב והעולם מקילין בזה וראוי למחות בידם:

כה (כה) אין עושין - ואפילו בדיעבד פסול [ט״ז ופמ״ג]:

כו (כו) שהאורג משייר - אין להקשות דבלא״ה יש פסול דלא נטוו החוטין לשם ציצית יש לומר דמיירי אפילו היכי דמתחילה טוו החוטין לשם ציצית ואח״כ ארג מהם בגד ואפ״ה פסול משום ביזוי מצוה [ט״ז] ובספר המאור כתב הטעם משום דבעינן הכנף מין כנף ואין מינים הללו ראוים לעשות מהם בגד שהם פסולת הצמר ואין בגד נעשה מכמותן עכ״ל וא״כ כל מיני צמר שהם גרועין שאין בגד נעשה מהם פסולים לציצית [מ״א]:

כז (כז) להם משלהם - נראה פשוט דה״ה אם לקח הציצית בהקפה והמוכר עייל ונפיק אזוזי וזה אינו רוצה לשלם לו דמדינא אינם שלו כדאיתא בחושן משפט סי׳ ק״צ ע״ש וכל כי האי גונא א״כ לא יצא מן הדין בהציצית ועיין בבה״ל:

כח (כח) ודוקא וכו׳ - ואז אפילו נתיאשו הבעלים פסול דיאוש לא קנה ואפילו אם לא היו החוטין שזורין והוא שזרן מכל מקום לא חשיב עי״ז שינוי דלא נשתנה שמם עי״כ [פמ״ג]:

כט (כט) שגזל החוטין וכו׳ - עיין במ״א סק״י ולדבריו הג״ה זו חולק על המחבר דס״ל דהקרא מיעט אפילו אם עשה החוטין מצמר הגזול:

ל (ל) כשרים - הט״ז מבאר דאיירי הרמ״א היכי דהוי יאוש ג״כ וקניא ביאוש ושנוי השם דמעיקרא צמר והשתא חוטין אבל המ״א כתב דמדסתם הרמ״א משמע דס״ל דאפילו קודם יאוש כשר דקניא בשינוי מעשה וכן משמע מהגר״א בביאורו דהטעם הוא משום שינוי מעשה עי״ש. ואם גזל חוטין ומכרן לאחר לפני יאוש לא יצא השני בהציצית דשינוי רשות בלא יאוש לא קנה ולא קרינא ביה ועשו להם [פמ״ג] ואם אחר שבא ליד השני נתיאשו

הבעלים עיין בח״מ בסי׳ שנ״ג ס״ג דיש דעות בזה. ואם נתיאשו ואח״כ מכרן קנה השני את הציצית ואף לענין ברכה משמע מהמ״א בסימן תרמ״ט סק״ב דיוכל לברך בזה ואין בו משום מצוה הבאה בעבירה כיון שהוא לא גזל וכן פסק המחצית השקל אכן הפמ״ג שם בשם הלבוש מחמיר בזה וגם הט״ז בסימן כ״ה והגר״א שם מחמירין בזה:

לא (לא) לעשותן - ר״ל להטיל הציצית אלו בבגדו משום מצוה הבאה בעבירה ועיין בבה״ל:

לב (לב) סימן תרמ״ט - דפסק שם דאין יכול לברך עליו ועיין בשערי תשובה ובבה״ל:

לג (לג) חוטין שאולין - פי׳ כל לשון שאלה משמע שיחזיר לו אותו דבר בעין אבל לשון הלואה להוצאה נתנה ואלו חוטין שאולין מסתמא הוי הלואה וקרינא ביה משלהם:

לד (לד) וכדידיה דמי - אבל אם שאלם לו אדעתא שיחזירם לו בעין לא יברך עלייהו די״ל שהשאילם לו למלאכה אחרת אבל אם השאיל לו ציצית מתוקנים כעין שלנו שהם שזורים ופסוקים מותר לתלותם בטליתו ולברך עלייהו דבודאי נתנם לו במתנה ע״מ להחזיר וכמ״ש בסימן י״ד לענין טלית [מ״א]:

לה (לה) צמרה וכו׳ - אף דדבר הנעבד אינו אסור אלא לקרבן אבל להדיוט שרי מ״מ אסור למצות ציצית הואיל וצרכי גבוה הוא מאיס כלפי גבוה הואיל דלא אישתני כ״כ דעדיין חזותיה עליו ונראה שהוא צמר משא״כ במשתחוה לפשתן נטוע דהוי כעץ וכיון שעשאו חוטין מראהו הראשון חלף והלך לו:

לו (לו) פסול - עיין בסימן תקפ״ו במ״א ס״ק ו׳ דמסיק דלפי דעת המחבר שם האי פסול אינו רק לכתחלה משום דמאיס אבל בדיעבד יצא וכן כתב הגר״א בסימן זה דלענין דיעבד במחלוקת שנויה:

לז (לז) לציצית - כתב ע״ת דצמר שהיה עליה בעת השתחויה נאסרת וכ״ש מה שגדל אח״כ ובספר בני חייא כתב להיפך דמה שגדל אחר שנעבד מותר [ובבה״ט כתב דגם הט״ז סובר כן לקמן בסימן תרמ״ט סק״ה ועיי״ש בא״ר ובפמ״ג]:

לח (לח) נטוע - אבל לפשתן שהוא נעקר אז נאסר אפילו להדיוט כדין ע״ז ותקרובתה ואינו מועיל לו שינוי שכל שאתה מהייה ממנה הרי היא כמוה:

לט (לט) יעשה נקב - כתב ב״י אף די״א דיעשה ב׳ נקבים כמו ציר״י ויטיל הציצית בתוכם ויוציא אותן לצד אחד אין לחוש לזה והבא להחמיר על עצמו בכיוצא בזה אינו מן המחמירין אלא מן המתמיהין דמיחזי כיוהרא עכ״ל וב״ח כתב דבט״ק יעשה שתי נקבים דבזה לא מיחזי כיוהרא כיון שאין נראה לכל וכן כתב בכונות שהאר״י ז״ל נהג כן [אמנם בברכי יוסף כתב שהעיד מהר״ש שמהרח״ו אביו לא נהג כן] וכן נתפשט המנהג במדינת פולין אמנם במדינת הגר ובאשכנז אין נוהגין כן ונהרא נהרא ופשטיה:

מ (מ) באורך - עיין לקמן במ״ב ס״ק נ״ב מה שכתבנו שם:

מא (מא) לא למעלה מג׳ - דלא מיקרי כנף הבגד אלא בגד והתורה כתבה על כנפי בגדיהם ועיין בב״י שכתב דג׳ אצבעות בצמצום מותר להרחיק ולעשות אח״כ הנקב שם והרבה פוסקים חולקים ע״ז וס״ל דמכיון דהוי ג׳ אצבעות תו בגד מיקרי ולא כנף וע״כ יש לזהר לעשות שיתחיל הנקב תוך ג׳ אצבעות. כתב המ״א אם עשה הנקב למעלה מג׳ אע״פ שכשקשר הציצית עשה החוטין שעל הבגד קצרים ונתקפלו הכנפות והוא למטה מג׳ פסול דהרי עכ״פ יש בהכנף שיעור בגד. וכן אם עשה הנקב למעלה מקשר אגודל וע״י הקשירה נתקפל הבגד עד שהוא פחות מקשר אגודל כשר כיון שיש עכ״פ השיעור בהכנף:

מב (מב) היינו גודלין - עיין לעיל סקי״ט ועיין בארה״ח דמסיק דלכתחלה יותר טוב למדוד הג׳ אצבעות באמה קמיצה וזרת הסמוכין זה לזה ועיין בבה״ל:

מג (מג) שאינו נקרא כנף - ומעכב אפילו דיעבד. ואפילו אם לאחר שעשה בו ציצית ואפילו רק חוליא אחת חתך בנקב שיתלו הציצית למטה אפ״ה פסול משום תעשה ולא מן העשוי. וה״ה איפכא כשתלאן תוך קשר אגודל חתך למעלה בבגד והעלה הציצית למעלה מקשר אגודל ותפר למטה או תלה מטלית על הכנף הוי ג״כ תעשה ולא מן העשוי. טלית של צמר שהיתה מצוייצת כהלכתה ונמצא בגדיל של משי שעושין בשפת הטלית חוטין של פשתן והוצרכו לשלוף הגדיל מן הטלית ראוי להחמיר להתיר הציצית ולחזור ולקשרם:

מד (מד) ולא למטה וכו׳ - ומעכב אף בדיעבד ונ״ל שמקום הנקב יהיה ג״כ למעלה משיעור זה ואולי זה ג״כ מעכב אף בדיעבד ועיין בבה״ל:

מה (מה) מכשיעור וכו׳ - פשוט דזה ג״כ משערינן באדם בינוני:

מו (מו) עד הציפורן - מקום השוה לבשר:

מז (מז) ביושר - פי׳ משפת הבגד מודדים ביושר הג׳ אצבעות וכן השיעור דקשר גודל בין באורך ובין ברוחב כדלקמן בסוף ס״י ואין מודדין השיעורים באלכסון שע״י האלכסון מתמעט המדידה לערך ב׳ חומשין [ב״י]:

מח (מח) ונתקו וכו׳ - וה״ה אם נקרע בהנקב עד שעי״ז לא נשאר בו כשיעור ואפילו נעשה זה תיכף אחר חוליא הראשונה עם הקשר וכבסמוך:

מט (מט) מחוטי הערב - וממילא נתמעט אורך הבגד עי״ז ולפי מה שיבואר בסמוך ה״ה אם נתמעט הבגד ברחבו:

נ (נ) בשעה - וקרא כתיב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לא הקפידה תורה אלא שבשעת עשיה יהיו על הכנף ולא אח״כ. והיינו דוקא אותן הציצית שנתלו בהכשר אבל אם רוצה להטיל בו ציצית אחרות דהוי עשייה חדשה פסול עד שיתפור מתחלה כדלקמן בסימן ט״ז עי״ש:

נא (נא) פחות מכשיעור - אף דבדיעבד כשר מ״מ טוב לעשות כן כדי שלא יבואו הרואים לומר שהוא פסול דכו״ע לאו דינא גמירי [ב״י]:

נב (נב) י״א שתוך וכו׳ - דס״ל דעיקר שם כנף שייך על שפה התחתון של אורך הבגד לא על רוחב הבגד. רוחב הבגד קרוי מה שמלובש בו האדם קומתו מראשו לרגליו ואורך הבגד קרוי מה שמתעטף בו דדרך העיטוף הוא בהאורך:

נג (נג) אין לו שיעור - היינו למטה דיכול לעשות אפילו פחות מקשר אגודל אבל למעלה מג׳ אצבעות פסול [ב״י]:

נד (נד) שקורין אורילייזא - היינו מה שמניחין קצת חוטי שתי בלא ערב ובסוף אורגים ויש שכתבו שזהו מה שאנו קורין אותו בלשונינו קרייקע״ס. ואין חילוק בין אם הגדיל הוא באורך הבגד או ברחבו:

נה (נה) הוא רחב - שהוא יותר ממלא קשר גודל דאל״כ בלא״ה פסול כנ״ל:

נו (נו) ג׳ אצבעות - היינו שלא ירחיק הנקב משפת הגדיל והלאה יותר מג׳ אצבעות:

נז (נז) בלא הגדיל - ואם הגדיל רוחב ב׳ אצבעות או ג׳ יחתוך מקצתו וה״ה אם חוטי השתי בולטין בלא ערב או ערב בלא שתי יש ספק אם עולין למנין וע״כ יחתוך אותם במקום הכנפות וע״כ שפת הטלית שלנו שקורין שלא״ק שאין בו חוטין ארוגין משתי וערב יחתוך אותם קודם הטלת הציצית במקום הכנפות:

נח (נח) ד׳ כפולים - דאמרינן בגמרא גדיל שנים גדילים ד׳ פי׳ אי הוה כתיב גדיל הוה משמע שתים דאין גדיל בפחות משתים השתא דכתיב גדילים ד׳ משמע ובזמן שהיה תכלת היו עושין ב׳ מתכלת וב׳ מלבן והאידנא הוי לבן מקום תכלת ועושין ד׳ ארוכים משל לבן:

נט (נט) שהם שמנה - אחר שיכניסם בבגד ויכפלם מדכתיב פתיל כעין פתילה שהוא כפול:

ס (ס) פסול - משום דקעבר בבל תוסיף והגר״א בביאוריו הסכים להלכה לשיטת העיטור המובא בב״י שסובר דאין בזה משום בל תוסיף וכי פסלינן בגמרא בזה דוקא בשהוסיף מין אחר להחוטים [כגון חוטי קנבוס או צמר גפן] אבל באותו המין מכשרינן אפילו לכתחלה להוסיף כמה שרוצה ועיין בארה״ח שהביא עוד כמה גדולי הראשונים שסוברין כן ולכן מסיק דאם עשאם כבר וא״א לתקנם יכול לילך בהם אבל מיד שיוכל לתקנם צריך לתקנם ובגורע מהחוטין לכו״ע פסול כדאיתא בב״י:

סא (סא) יחתוך - ר״ל לכתחלה יחתוך קודם שיתחבם בכנף [מ״א וביאור הגר״א] ויש לחתכם בשיניו ולא בסכין:

סב (סב) יזהר - ר״ל שאם עבר ולא חתכן קודם התחיבה עכ״פ יזהר עתה קודם הכריכה ועיין ט״ז:

סג (סג) חוליא אחד - אפילו של ג׳ כריכות:

סד (סד) וקשר וכו׳ - ר״ל אם עשה חוליא וגם קשר אחר החוליא אפילו רק קשר אחד יצא ידי חובתו מדאורייתא אפילו לא עשה כלל הקשר שסמוך לכנף וא״כ הוי תעשה ולא מן העשוי אבל אם לא עשה הקשר שאחר החוליא אף שעשה הקשר ראשון שקודם החוליא לא נגמר עדיין עשיית הציצית דבלא הקשר החוליא אינו מתקיים כלל ואין כאן גדיל וע״כ יכול לחתוך החוטין ויש מחמירין ולכתחלה נכון לחוש לדבריהם. ודע דמש״כ קשר אחד ר״ל מהה׳ קשרים שרגילין לעשות אבל הוא היה ב״פ זה על גב זה כדלקמן דבלא״ה לא מיקרי קשר שאינו מתקיים:

סה (סה) לכריכות - ר״ל למנין הכריכות וגם מנין החוליות והקשרים אין מעכב מדינא רק הוא למצוה מן המובחר כי הה׳ קשרים רמז שעי״ז יזכור הה׳ חומשי תורה וכפילת הקשרים החמשה שעולה י׳ רמז לעשרה ספירותיו של הקב״ה כדאיתא לקמן בסימן כ״ד וטעם החוליות עיין בב״י:

סו (סו) רק שיהיו וכו׳ - ומה דאיתא בסי״ג שאם כרך אפי׳ חוליא אחד אבאר את שורש הדבר כי קבלו חז״ל דבעינן בציצית גדיל והיינו שיהיה מוכרך כמש״כ גדילים תעשה לך וגם יהיה בו חוטין נפרדים כדכתיב ציצית כמו בציצת ראשי אך מן התורה אין שיעור לאורך הגדיל אלא אפי׳ אם לא כרך רק ג׳ כריכות ועשה ע״ג קשר למעלה דגם זה הוא הלכה למשה מסיני מתקיים בזה שם גדיל ובזה כבר נגמר המצוה מדאורייתא וזהו טעם דברי השו״ע שם וע״ז יש לסמוך בע״ש עם חשיכה כשאין לו פנאי לעשות כתיקונו ומותר לצאת בו בשבת ולברך (ויותר טוב שיעשה אז גם הקשר הראשון שקודם החוליא כמו שאנו נוהגין כדי לצאת גם דעת מקצת הפוסקים שסוברים דע״ז הקשר כיוונו חז״ל דהוא דאורייתא) וכל זה מדאורייתא אבל מדרבנן צריך לעשות שליש גדיל וב׳ שלישים פתיל וכיון שאורך החוטין הוא י״ב גודלין כנ״ל בסעיף ד׳ יעשה ד׳ גודלין גדיל שהם הכריכות וישאיר ח׳ גודלין חוטין נפרדים שכך הוא נוי הציצית וע״כ אם עשה חוליא אחת בע״ש עם חשיכה צריך להשלים תיכף אחר השבת דאל״ה הוא עובר על דברי חכמים ויש שנכשלין בזה:

סז (סז) רוחב וכו׳ - היינו לכתחילה אבל בדיעבד אפילו אם כרך רובו כשר דעכ״פ יש כאן ג״כ פתיל אבל אם כרך כולה פסול:

סח (סח) ארבעה גודלים - עם הקשרים וברע״מ כתב שיהיה בין קשר לקשר כמלא אגודל. כתב הרא״ש שיהיו כל החוליות בשוה שזהו נוי ציצית וא״כ באויר הראשון יעשה הכריכות רחוקים זה מזה ואח״כ בכל אויר יותר מקורב [מ״א]:

סט (סט) וב׳ חלקים ענף - עיין ביאור מהרש״ל על הסמ״ג ולכו״ע אינו מעכב בדיעבד וכנ״ל:

ע (ע) ובשני ט׳ - ובכוונות כתוב בשני ח׳ וכן הסכימו האחרונים דז׳ וח׳ הוא שם של י״ה ואח״כ י״א ובצירוף הוא שם של הוי״ה ואח״כ י״ג גימטריא אחד וזהו ה׳ אחד. ובציצית של ר׳ שלמה מלכו היה באויר ראשון יו״ד כריכות ואח״כ ה׳ וכו׳ כשם הוי״ה [מ״א] ועיין בלבוש ובא״ר עוד בענין הכריכות:

עא (עא) בסוף כל חוט - עיין לעיל בס״ק י״ח מש״ש. טוב לעשות החוטין בינונים לא עבים ולא דקים משום זה אלי ואנוהו [א״ר]:

עב (עב) לאורך הטלית - עיין לעיל בס״ק נ״ב מה הוא אורך ועיין בביאור הלכה:

עג (עג) דבעינן וכו׳ - היינו בין בשעת התליה או אח״כ אם נשמטו לצד מטה יחזירם וכ״ז לכתחילה אבל בדיעבד אין קפידא בזה אך עכ״פ יזהר מאוד שלא יהיו הציצית תלויים באלכסון על קרן זויות מפני שהוא מנהג הקראי״ם שעושין כן ואם תלויים מצוה להחזירם למקומן:

עד (עד) שום בגד - דבעינן שיהיו הציצית מונח על הכנף ולא על דבר שהוא מונח על הכנף:

עה (עה) ויש מתירין - כי אין עושין כן אלא לחזק הבגד שלא יקרע ובטל הוא לגבי בגד ואפילו של עור מותר וכן הסכימו הפוסקים:

סימן יב

א (א) ונשתייר בהם - פי׳ בכל אחד מן החוט נשאר לעשות עניבה שקורין שלייי״ף לכל החוטין הפסוקים ביחד. ואם לא נפסקו כולן די אם נשאר לעשות עניבה על הפסוקים בלבד ולא על כל החוטין:

ב (ב) כשר - ואם התיר את הציצית אסור ליתנם בטלית אחר דהוי כלכתחלה ואפילו לא נפסק רק חוט אחד ואין בארכו י״ב גודלין:

ג (ג) שנפסק כולו - ר״ל שבשני ראשיו לא נשתייר כדי עניבה פסול אף ששאר החוטין היו שלמים ואם נשתייר בשניהם כדי עניבה ע״י צירוף יש להסתפק אם מהני ומשמע מא״ר וכן מדה״ח דיש להחמיר בדבר ואפילו אם יש ספק אם השני ראשין הם משני חוטין או מאחד וא״כ יש כאן ס״ס שמא הם משני חוטין ושמא מצטרפין אפ״ה יש להחמיר משום דציצית מצויין הן והארה״ח מיקל בכגון זה ונראה דאם יש באחד מהראשין כדי לענוב חוט אחד בודאי יש לסמוך עליו:

ד (ד) פסול - עיין לקמן בס״ג ולכו״ע אם נפסק חוט אחד מעיקרו דהיינו במקום חיבורו בכנף דפסול וכתב הט״ז ע״כ ראוי לכל י״ש שיעיין בשעת בדיקה גם בתחלת מוצאם של הציצית דהיינו במקום חיבורו בכנף אם יש שם קרע:

ה (ה) שני ראשים - ולא נשתייר בשום אחד מהן כדי עניבה אבל אם באחד מהן יש כדי עניבה כשר:

ו (ו) שמא נפסק וכו' - ר"ל אף אם שני הנפסקים מצד אחד מ"מ פן שניהם הם מחוט אחד כיון שלא דקדק בעת עשייה:

ז (ז) ב' ראשים וכו' - ה"ה אפילו כל הראשים נפסקו מצד אחד ומהארבעה ראשים שמצד השני לא נשתייר בכל אחד רק כדי עניבה ג"כ כשר דלא נפסל לדעה זו רק אם חסר חוט אחד בשני ראשיו ומ"ש המחבר שהרי יש בראש השני יותר מכדי עניבה לאו דוקא הוא. שאלה חוטי הציצית שנפסקו וחזר וקשרן אם מועיל מה שנעשו שלמים ע"י קשירה ומסקי האחרונים דדינא הכי אם מתחלה קודם שעשה הציצית מהחוטין נפסקו החוטין וקשרן בקשר קיימא ואח"כ עשה מהן ציצית כשר דקשירה הוי חיבור גמור וכן לאחר שנעשה בהכשר דהיינו אם נפסק ראש אחד לאחר הטלת הציצית בהבגד אף אם לא נשתייר בו כדי עניבה מהני לקשרו עתה ואף אם יפסק אח"כ ראש השני מאותו החוט יהיה כשר כיון שבעת הקשירה היה הציצית כשר אבל אם נתקצרו החוטין באופן שנפסלו הציצית עי"ז כגון שנפסקו שני ראשין ולא נשתיירו כדי עניבה או שנפסק החוט במקום הנקב לא מהני מה שחזר אח"כ וקשר דזהו בכלל תעשה ולא מן העשוי בפסול וכ"ש אם היה החוט קצר משיעורו בתחלתו בשעת עשייה בודאי לא מהני מה שחזר אח"כ וקשרו לאחר הכריכה והקשירה של חוליא ראשונה דזהו ממש תעשה ולא מן העשוי וכדלעיל בסימן י"א סעיף י"ג לענין חתך ראשי החוטין:

ח (ח) ולר"ת וכו' - טעמו דשני חוטין שהן ד' אנו נותנין במקום תכלת ושני חוטין שהן ד' אנו נותנין במקום לבן צריך עכ"פ שיהיה מין א' שלם:

ט (ט) אם לא דקדק - קשה דהא כ"ש הוא אם דקדק כמ"ש בהג"ה אח"כ וי"ל דנקט לא דקדק משום סיפא דמסיים אבל אם לא נחתכו אלא ב' ראשים דמכשרינן בכדי עניבה דזהו דוקא בלא דקדק אבל אם דקדק אם נחתכו ב' ראשים מצד אחד כשר אפי' לא נשתייר כדי עניבה דהא נשתייר מכל אחד ראש השני אבל אם נפסקו ב' משני צדדין ולא נשתייר בכ"ע פסולין דשמא חוט אחד הן:

י (י) מכשרינן בכ"ע - ר"ל אפילו אם היה השיור כ"ע רק באחד מהן וכנ"ל בסק"ה:

יא (יא) והלכה וכו' - פשוט דמותר לברך עליהן וכמו שביארנו בבה"ל:

יב (יב) כשר - דהא ארוכין הן בכדי עניבה רק מפני עובי אינו יכול לענוב:

יג (יג) יש לסמוך על ר"י - ומותר ללבוש הבגד. ולעיל בס"א דכתב היכי דאפשר טוב לחוש לסברת ר"ת פי' היכא דאפשר למצא בקל ציצית אחרים אבל א"צ לחזור אחריהם אם אין מזומנים לפניו או שיתבטל עי"ז מתפלה בצבור והכא כתב והיכא דלא אפשר היינו במקום שאין נמצאין ציצית כלל יש לסמוך על ר"י ומ"מ לא יברך עליו וגם אסור לצאת בו בשבת לר"ה ובכזה יש להכשיר בשעת הדחק גם בנפסק קצת מהגדיל ממש [תשובת ג"ו עי"ש] ודע דכ"ז אינו ענין לנפסק החוט במקום הנקב דשם אפילו לר"י פסול מן התורה. ופשוט דכשנפסלים הציצית צריך לפשטו ולא מהני לעמוד על עמדו שלא ילך ד' אמות דאין דין ד' אמות אלא להולך בלי ציצית גם לא יתקן הציצית בעוד הטלית עליו אלא פושטו ומתקנו:

סימן יג

א (א) זה את זה - שכולם הם מצוה אחת ואם נחסר לו אפילו ציצית אחת הוי כלא הטיל בה כלל וביטל לגמרי העשה דציצית:

ב (ב) לר"ה - ולכרמלית אסור מדרבנן וה"ה לכל שאר פסולים כגון שהיה הבגד סתום רובו או שהיו הציצית עשויין שלא במקומן למעלה מג' אצבעות או למטה מקשר אגודל וכל כה"ג או שהיה ארבע כנפות קטן משעור הכתוב בסימן ט"ז ע"ש בכל אלו אסור לצאת בהן אפי' לכרמלית מדרבנן ובגד שפתוח חציו בצימצום עיין לעיל בסימן י' בס"ק כ"ז:

ג (ג) חייב חטאת - דהוי משוי מחמת הציצית הנותרים ואינם בטלים לגבי בגד דחוטי ציצית חשיבי הם ולא בטילי. ואפילו אם אותם הציצית ג"כ פסולים הם מ"מ כל שנמצא בהם איזו חוטין כשרים דעתו עליהם וחשיבי ולא בטילי אם לא שנפסקו כל חוטי הארבע ציצית ולא נשאר בהם כדי עניבה דאז בטלים הם להבגד ע"כ אם נודע לו דבר זה בשבת כשהוא הולך בר"ה אין צריך לפשוט טליתו:

ד (ד) מותר לצאת - אפילו בלילה דלאו זמן ציצית הוא משום דנוי הוא לבגד. ואפילו בטליתות של שאר מינים אפילו להפוסקים לעיל בסימן ט' ס"א דחיובן רק מדרבנן מ"מ נוי בגד הוא כיון דעכ"פ מחוייב בהן בתורת ודאי ואינו דומה לבגד שחציו פתוח וחציו סתום דפסק בשו"ע לעיל בסימן יו"ד סעיף ז' דאין יוצאין בו בשבת דהתם חיובו הוא רק מצד ספק [פמ"ג וארה"ח דלא כהשב יעקב אח"כ מצאתי שגם הע"ת כתב בפשיטות כוותייהו]:

ה (ה) תכלת - דהא קי"ל התכלת והלבן אין מעכבין זה את זה דכתיב וראיתם אותו אכל חדא וחדא משמע:

ו (ו) על כתיפיו - לא הוי תכשיט אלא משוי דאין זה דרך לבישתו בחול. מיהו אם מתכסה רוב גופו סגי ועיין לקמן בסימן ש״א סעיף ל׳ מה שנכתוב בזה:

ז (ז) קודם שיצא בו - כיון שבדקו בבוקר בעת שהיה מברך על הלבישה ונמצאו שלמים תו אין רגיל ליפסק בזמן מועט כזה אפילו הסירו בינתיים [מ״א] ומוכח מזה דבשבת ג״כ צריך לבדוק הציצית וכן כתב הב״ח בפירוש בסימן ח׳ והעולם אין נזהרין בזה ועיין בביאור הלכה:

ח (ח) בשבת - ואם ידע מאתמול ושכח להטיל בו ציצית נראה ג״כ דלא קנסינן ליה וראיה מלקמן בסימן שנ״ה ס״ג בהג״ה היכא דשכחו ולא עירבו עי״ש [מחידושי רע״א]:

ט (ט) כשהוא בכרמלית - הוא מקום ששם אין איסור טלטול רק מדרבנן ולכך א״צ להסיר דכבוד הבריות דוחה איסור דרבנן ואע״ג דציצית מ״ע דאורייתא ודאורייתא לא דחינן מפני כבוד הבריות מ״מ שרי דלא אמרה תורה לא תלבש בגד בלא ציצית רק מ״ע להטיל בו ציצית וכיון שאין יכול להטיל בו ציצית בשבת אין עובר מ״ע ואין עליו רק איסור דרבנן ולכך הותר מפני כבוד הבריות ואין צריך לפשוט הטלית אבל בר״ה שהוא מן התורה צריך לפשטו בין בט״ג ובין בטלית קטן ואפילו אם ישאר עומד ערום עי״ז שאין כבוד הבריות דוחה איסור דאורייתא כזה בכל גווני ולקמן בהלכות שבת אי״ה יתבאר דיש מחלוקת אם בזה״ז יש לנו דין ר״ה או לא. ונראה דאם הגדיל הוא שלם והפסול הוא רק בענף נוכל לצרף לזה דעת הר״י לעיל דמכשיר ואין צריך לפושטו תיכף רק ימהר לילך לביתו:

י (י) פסול - ר״ל בין שנפסק לו גם קרן הטלית ונעשית בת שלש ובין שנפסק לו אחת מציציותיו לבד ואפילו היה כבר פסול בשעה שיצא מביתו כיון דבשעה שלבשו לא נודע לו לא קנסינן ליה דגדול כבוד הבריות ואפילו בט״ג שלנו שאין אנו נוהגין ללבוש אותו כל היום אלא בעת התפלה לשם מצוה וליכא ביזוי בהסרתו ג״כ אין צריך להסירו דלא פלוג רבנן בין טלית לטלית. והגרע״א בחידושיו מפקפק בזה:

יא (יא) שתחת בגדיו - דלא מנכרא מלתא אח״כ אם הוא הולך בלי טלית קטן מ״מ הפשיטה הוא גנאי ביותר:

יב (יב) מן הציציות - פי׳ בין שבא לבהכ״נ ורוצה ללבוש טליתו וקודם לבישתו מצא הציצית פסולים ומתבייש לישב ברבים בלי טלית דמותר ללובשו בלי ברכה ובין אם רואה באמצע לבישתו שנפסקו לו הציצית ג״כ אין צריך להסירו [ברכ״י וארה״ח ושארי אחרונים] ועיין באחרונים שהסכימו דהכל תלוי ברצון האיש הלובש אם הוא מתבייש יוכל ללבוש בלי ברכה אבל אם אין מתבייש אין כאן ההיתר דכבוד הבריות:

יג (יג) דיוכל ללובשו - ודוקא אם נודע לו היום אבל אם ידע מע״ש שהציצית פסולין אסור ללובשו בשבת דהו״ל לתקוני מאתמול אך אם שכח יש להקל [חידושי רע״א]:

יד (יד) מכח כבוד הבריות - ודוקא אם אין יכול להשיג בבהכ״נ טלית שאולה:

טו (טו) ודוקא בשבת - פי׳ לפי שבשבת ליתא רק איסור דרבנן כנ״ל אבל בחול שהוא עובר על איסור תורה בכל שעה דקום ועשה בו ציצית ואיסור תורה אפילו רק איסור דשב ואל תעשה כזה שהוא מונע א״ע ממצוה אין נדחה מפני כבוד הבריות אם לא בגנאי גדול ולכן אסור ללבוש הטלית גדול כשרואה שאין בו ציצית דלישב בלי טלית ס״ל לרמ״א דהוא רק בכלל גנאי קטן וכן אם נודע לו בר״ה כשהוא הולך בטלית גדול שנפסק לו אחת מציציותיו צריך ג״כ לפשטו תיכף דבזמנינו פשיטת הט״ג בשוק הוא ג״כ רק גנאי קטן. אמנם אם בבהכ״נ נודע לו אחר שהוא כבר לבוש בהטלית שאחת מציציותיו פסולים הרבה מן האחרונים מקילין דאין צריך לפושטו תיכף דס״ל דכיון שהוא ברבים בבהכ״נ הפשיטה הוא גנאי ביותר רק ימהר לילך לביתו או לבית שלפני בהכ״נ ויפשיטנו שם והח״א מחמיר בזה וס״ל דהפשיטת ט״ג הוא רק גנאי קטן דבלא״ה דרך בני אדם לפשוט תמיד הטלית ברבים בבהכ״נ. אח״כ מצאתי להפמ״ג בפתיחה להלכות ציצית שסובר ג״כ כהחיי אדם ע״כ מהנכון לעשות את העצה שכתב בספר ארה״ח שיפקירנו דאז פטור מלעשות בו ציצית וכשיגיע לביתו יחזור לזכות בו:

טז (טז) אסור - עיין במ״א שמסיק דמה שמחמיר הרמ״א בחול לא קאי על מה שכתב בתחלה ואפילו בטלית קטן דבט״ק אם נודע לו שהציצית פסולין דיש לו גנאי גדול לפושטו מתחת בגדיו בין בבהכ״נ ובין ברבים אין צריך לפושטו דבגנאי גדול דוחה כבוד הבריות אפי׳ איסור דאורייתא בשב ואל תעשה אך צריך למהר לילך לביתו או לבית שלפני בהכ״נ ויפשיטנו שם אף שהוא עוסק בבהכ״נ בדבר מצוה מפני שהוא איסור תורה אבל בשבת א״צ למהר לצאת מבהכ״נ כל עוד שהוא עוסק במצוה והרואה בחבירו שנפסקו לו הציצית לא יאמר לו עד שיבא לביתו דהיינו שיקראנו לבוא לביתו ושם יאמר לו שיפשיטנו. עוד כתב המ״א דאם אין ציצית בעיר דינו בחול כמו בשבת וה״ה טלית דמחוייב רק מדרבנן כגון שאולה לאחר שלשים יום דינו בחול כמו בשבת:

סימן יד

א (א) שעשאן - פי׳ שהטילן בבגד פסול אפילו בישראל עומד על גבו ומלמדהו לעשות לשמה דאלו אם טוואן א״י או שזרן באופן זה כשר להרא״ש כמש״כ לעיל בסימן י״א ס״ב ודוקא אם תחבו בכנף או עשה החוליא או הקשר ראשון אבל אם החוליא והקשר ראשון עשה ישראל והא״י גמר שאר החוליות והקשרים דאינן רק למצוה בעלמא כשר:

ב (ב) להצריך אנשים - ואפילו עומד על גבן לא מהני משום דהא דכתיב בני ישראל ועשו משמע גם למעט בנות ישראל:

ג (ג) שיעשו אותן - דוקא התליה בהבגד אבל הטוייה והשזירה מותר ע״י נשים:

ד (ד) וטוב לעשות וכו׳ - וכן ראוי ונכון שלא לעשות לכתחלה הטלת הציצית בבגד של גדול ע״י קטן פחות מי״ג שנים אבל אם הוא בן י״ג שנים ויום אחד אף שלא הביא ב״ש אפילו לכתחלה אין להחמיר והארה״ח מיקל אפילו לכתחלה ע״י קטן וכ״ז דוקא בגדול עומד על גבו המלמדהו לעשות לשמה אבל בלא״ה אפילו אם כבר הטילם הקטן בבגד צריך להתירם ולחזור וליתנם:

ה (ה) לכתחלה - אבל בדיעבד מותר. ואפילו בלא עומד על גבה נאמנת לומר שהטילה לשם ציצית:

ו (ו) בלא כונה - ר״ל שעשה הקשר העליון שהוא מדאורייתא בלי כונה אבל אם קשר קשר העליון וחוליא אחת בכונה אע״פ שעשה שאר הקשרים והחוליות אח״כ שלא לשמה גם בדאיכא ציצית אחרים יש להכשיר:

ז (ז) על הרמב״ם שמכשיר - אפילו אם עשה התליה וגם כל הקשרים והחוליות שלא בכונה דס״ל אע״ג דבעי טוייה לשמה מ״מ התליה לא בעי לשמה ויליף לה מדכתיב בני ישראל לאפוקי עו״ג ש״מ דישראל בלי כונה כשר וא״ל יתירם מהבגד ויחזור ויתנם בכונה לשם מצוה י״ל דמיירי שהוא סמוך לשבת ואין שהות להתירם ולקשרם א״נ שנפסק אחד מראשיו ואם יתירם יהא אסור לחזור וליתנם בבגד כמש״כ בסי׳ י״ב:

ח (ח) לא יברך עליו - אפילו אם לא עשה רק התחיבה בכנף שלא לשמה וכ״ש אם עשה הקשר עליון שלא לשמה דרש״י והרא״ש והתו׳ ס״ל דבעינן מדאורייתא ג״כ תליה לשמה וקרא דמיעט עו״ג צריך אפילו ישראל עומד ע״ג ומלמדהו לשמה ע״כ צריך ליזהר לכתחלה קודם התליה בבגד שיוציא בשפתיו בפירוש שתולה כל אלו הציצית לשם ציצית וכמו שכתבנו לעיל בסימן י״א לענין טוייה ושזירה ועיין בביאור הלכה:

ט (ט) פטור - והמטיל בה ציצית ומברך לא הפסיד כמו נשים שיכולות לברך על מ״ע שהזמ״ג אף שפטורות וממילא יכול לצאת בו בשבת לר״ה דנוי הוא לבגד:

י (י) מדרבנן - ויברך עליה ושוכר דינו כשואל (ע״ת שמוכיח כן מתוס׳ מנחות מ״ד ע״א ד״ה טלית וכו׳) ובעיטור מצאתי שכתב ושכירות מספקא לן:

יא (יא) מברך עליה - ויש מחמירין וסוברין שלא לברך אא״כ נתן לו בפירוש במתנה ע״מ להחזיר אך רוב האחרונים מסכימים לפסק השו״ע והטעם הוא דהא אדעתא דהכי השאילה לו שיברך עליה וכיון שא״א לו לברך אא״כ תהיה שלו הוי כאילו נתנה לו במתנה ע״מ להחזיר. ולכתחלה בודאי יותר טוב לבקש מהמשאיל שיתן לו במתנה ע״מ להחזיר ולא לעיכובא. ודוקא אם שאל ממנו טלית המיוחד למצוה אבל אם הוא בגד העומד ללבישה ורק כיון שפתוח רובו עושין בו ציצית ולא נעשה בשביל מצות ציצית וכן אם שאל טלית לעלות לתורה או לעבור לפני התיבה או לדוכן שאינו אלא משום הכבוד אין מברכין עליו היה רצונו להשאילו רק למלבוש לחוד ולא להקנות לו ויש חולקין בזה וס״ל דבכל גווני מברכין ע״כ כתב בדרך החיים דיותר טוב שיכוין בכל אלו שלא לקנות כדי שלא יצטרך לברך לכו״ע לבד מהטלית ששאל בעת התפלה לצאת בו. וכ״ז בטליתות של איש פרטי אבל בטליתות של קהל כעין שלנו המצויות בבתי כנסיות צריך לברך עליו לכו״ע אפילו כשלובשו רק לעבור לפני התיבה או לעלות לתורה משום דטלית של קהל אדעתא דהכי קנוהו מתחלה שכל מי שלובש אותו שיהיה שלו כמו באתרוג ועיין מש״כ בבה״ל בשם השערי אפרים:

יב (יב) מיד - עיין סימן תרנ״ח ס״ה לענין לולב ובפמ״ג שם ומזה נלמוד לענינינו ג״כ דצריך להחזירו להנותן בזמנו היינו אם היום יצא בו בעליו ישיב לו עכ״פ למחר קודם התפלה כדי שיהיה לו בעצמו ג״כ במה לצאת ואם לא החזיר לו והנותן אין לו טלית אחר נראה דנעקר המתנה למפרע ולא קרינא ביה כסותך [ואף שיש לו ט״ק מ״מ מסתברא דאדעתא דהכי לא נתן לו] דלא כמו שכ׳ בס׳ נ״ח. גם נתבאר שם דאחר שיצא בו צריך לחזור ולתנו לבעליו במתנה כדי שיהיה של בעלים שהרי נעשה שלו ופשוט דה״נ בענינינו. נ״ל פשוט דאם נתקלקל הטלית או אחת מציציותיה אצל השואל אף שהיה ע״י אונס ולא החזיר לו כמו שלקחה אינו יוצא בהמצוה עיין בסימן תרנ״ח סעיף ד׳ ובחדושי רע״א שם:

יג (יג) טלית חבירו - פי׳ שלא מדעתו דניחא ליה לאינש דליעבד מצוה בממוניה דוקא באקראי אבל בקביעות אסור ואפילו באקראי דוקא באותו מקום אבל להוציאו מביתו לבהכ״נ או איפכא אסור דאפשר שמקפיד עליו והוי גזל ועיין בפמ״ג שכתב דבכל גווני ראוי ליזהר כשבעליו עמו שישאלנו ואין סומכין על החזקה במקום שיכולין לבררו בקל וכ״ש אם יודע בו שהוא מקפיד:

יד (יד) ולברך עליה - עיין במ״א ועיין בדרך החיים שכתב דיותר טוב שיכוין שלא לקנות ולא יברך:

טו (טו) שיקפל אותה - כקיפולה הראשון ובשבת יקפל אותה ולא כקיפולה הראשון והמ״א מיקל בשבת שלא לקפל כלל:

טז (טז) בלא דעתו - אפילו באקראי בעלמא דחיישינן שמא יקרא בהן הרבה עד שיתקרעו מרוב המשמוש. והעולם נוהגין כשמוצאין סידור תפלה או מחזור בבהכ״נ שלוקחין אותו כדי להתפלל בו וא״י היתר לזה דמ״ש סידור מספרים [פמ״ג]:

יז (יז) של שותפין - וטלית של שותפות נכרי וישראל או איש ואשה חייבת בציצית ולא יברך עליה. ארה״ח דלא כדמשק אליעזר עי״ש:

יח (יח) חייבת - ואייר שחבירו מרוצה שילך חבירו בו והוא בלי ציצית חייב לעשות בו ציצית אבל שותפין ויש בו ציצית ואחד מקפיד על חבירו שלא ילך בו אפילו יש בו כדי חלוקה ובכל חלק שיעור טלית אפ״ה אם לובשו בגזילה ומברך עליו עובר בלא תשא כי חלק האחד שבו ב׳ ציצית אינן שלו וכ״ש אם אין בו עדיין ציצית [פמ״ג] ולפ״ז בטלית שנשאר להיורש מאביו ושארי אחיו מקפידין עליו יש ליזהר שלא לברך עליו עד שיתפשרו ביניהם:

סימן טו

א (א) וליתנם וכו׳ - אפילו מטלית חדש לטלית חדש וכ״ש מטלית ישן שמותר להתיר וליתנם בטלית חדש שרוצה ללבשו ולקיים בו המצוה. גם אפילו מטלית גדול לט״ק שט״ג וטלית קטן שוים אבל אין להתיר ציצית מטלית של גדול וליתנם בטלית של קטן דחיובו רק מדרבנן ובפמ״ג נסתפק אם מותר ציצית מטלית של צמר ליתנם בטלית של שאר מינים להפוסקים לעיל בסי׳ ט׳ ס״א דשאר מינים הוא רק מדרבנן והארצות החיים מיקל בזה:

ב (ב) בטלית אחר - עיין בפמ״ג שכתב דאם מצויים לו ציצית אחרים להשיג נכון להחמיר שלא להתיר ציציותיו אם לא באופן המבואר בסק״ד:

ג (ג) בבגד אחר לא - כי יש איסור שמבזה טלית של מצוה בחנם אם לא שנתבלה הטלית אז מותר להתיר ציציותיו בכל גווני או שרוצה למכרו לנכרי או לעשות מהטלית בגד שלא יהיה ד׳ כנפות מותר ליטלן אבל אם רוצה למכור הטלית לישראל אסור ליקח ציציותיו אף שישראל השני יוכל להטיל ציצית בעצמו אפ״ה אסור. ומותר להסיר הציצית ולתת תחתיהם יותר נאים משום הידור מצוה או כשהם ישנים ומסירם כדי לחדשם או כשנפסק חוט א׳ ולא נשאר בו אלא כדי עניבה אע״פ שעדיין הציצית כשר אעפ״כ מותר להסיר ולתת תחתיה שלמה. ודע עוד דבמקום שהציצית הם שלמים וראויים להנתן לבגד אחר [לאפוקי אם הם רק כדי עניבה] יש מן האחרונים שכתבו דיזהר להתיר הקשרים והכריכות שלהם ולא להפסיקן ולקרוע אותן כדי שלא יכלה אותן וכבר אחז״ל לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין להם והחיי אדם כתב במקום שקשה בעיניו הטרחה להתיר מותר לנתקם ואין בזה משום בל תשחית כיון שאין עושה דרך השחתה עי״ש:

ד (ד) בר חיובא - אפילו אינו חייב רק מדרבנן:

ה (ה) אינו יכול - עיין במ״א סק״ג ומוכח מדבריו דדוקא כנף שאין בו שיעור להתעטף ואף דאסרו בגמרא אפילו אם הוא מחזיק אמה על אמה ג״ז עדיין אין בו שיעור עיטוף לדידיה אבל אם היה בהחתיכה שיעור שיהיה בו כדי להתעטף מותר לצרף אותו לבגד אחר אפילו עם ציציותיו אבל הט״ז בסק״ג פליג ע״ז ואוסר וכן משמע בלבוש ודה״ח:

ו (ו) עם הציצית - אבל בלא הציצית מותר לחברו אם הוא מחזיק עכ״פ שלש אצבעות על שלש ואח״כ יטיל בו ציצית ומכל שאר הבגד אין צריך להתיר כלל ודוקא אם קודם שנתחבר לה הכנף היה ג״כ בת חיובא כגון שלא נקרע ממנה הכנף בעיגול אבל אם נקרע ממנה בעיגול ונעשית בת ג׳ ונפטרה מציצית צריך להתיר כל הציצית ולהטילם מחדש אחר שנעשית בת ד׳ דאל״ה הוי תעשה ולא מן העשוי:

ז (ז) בבגד אחר - אבל אם ירצה לחבר הכנף להבגד שנקרע ממנו אפילו אם נקרע לגמרי ולא נשתייר כ״ש בחבור אין צריך להתיר ממנו הציצית ולא מפסלא משום תעשה ולא מן העשוי כיון דתחלת עשייתו בבגד זה היה בכשרות וכ״ז אם לא נעשית הבגד בת ג׳ בעת הקריעה וכנ״ל בסק״ו וגם דוקא אם הכנף מחזיק עכ״פ ג׳ על ג׳ וכבסמוך ס״ד כ״ז הוא לדעת השו״ע והמ״א בסק״ג אבל הט״ז בסק״ג פוסק שאין נ״מ בין אם הצירוף לבגד אחר או זה גופא הכל הוא בכלל תעשה ולא מן העשוי ויש להחמיר וכן פסק בדה״ח:

ח (ח) ובכל חלק וכו׳ - אבל אם אין בכל חלק כדי להתעטף כמו שהוא שכיח בט״ק שלנו שכשנתחלק לשתים אין בהם שיעור עיטוף נתבטל מהם תיכף המצות ציצית ואם ירצה אח״כ לחזור ולחבר חלק אחד לחבירו או לשאר חתיכה צריך להתיר מתחלה כל הציציות. ואם חלק אחד יש בו שיעור עיטוף ואחד אין בו אין צריך להתיר רק מהחלק שאין בו ואח״כ יטיל בו מחדש אחר שיתחברו החלקים יחדיו:

ט (ט) אין בו וכו׳ - דהציצית שנשארו אין שם פסול עליהם כיון דיש בהן כדי שיעור עיטוף ע״כ אם ירצה יכול לצרף לאותו החצי חתיכה מבגד אחר ולעשות ציצית חדשים על הכנפות החדשים וכ״ש שיכול לעשות מן החצי טלית שלם דהיינו שיעשה ב׳ ציצית על הכנפות המחודשים. ואם ירצה לחבר החלקים שנתחלקו אחד לחבירו י״א דצריך מתחלה להתיר הציצית מן חלק אחד ואח״כ יתפרנו ואחר שיתפרנו יטיל בו ציצית דאם לא יתיר הוי בכלל תעשה ולא מן העשוי אבל רוב האחרונים מקילין וסוברים דזה לא הוי בכלל תולמ״ה ומ״מ טוב להחמיר לכתחלה:

י (י) תוך ג״א - אבל למעלה מג׳ אצבעות יכול לתפרו לכו״ע דלפירש״י הלא שם אין מקום ציצית כנ״ל סימן י״א ואין לחוש שיקחנו לציצית ולפירוש רב עמרם גאון אית ביה תורת בגד. ואפילו אם הכנף ההוא נקרע לגמרי מן הבגד עם ציציותיו אפ״ה מותר לחבר הכנף והציצית כשר והט״ז פליג ופוסק דצריך להתיר הציצית מן הכנף הזה ולהטילו מחדש אחר התפירה ויש להחמיר וכנ״ל בסק״ז:

יא (יא) בחוטי צמר - אלא בשאר מינים והכל יודעים ששאר מינים אין פוטרין א״כ לא יבוא לצרף אותו החוט. וה״ה דיש להקל גם בשאר מינים אם תופרו במין אחר:

יב (יב) משום דנקרע - וכו׳ — ה״ה אם לכתחילה בעת עשיית הבגד תפר חתיכת בגד פחות משלש לשפת הבגד הן באורך הן ברוחב והטיל בה ציצית בחתיכה זו פסולה לדידיה דהוי כמאן דפסיק אף שתפרו להבגד ואם יטיל ציצית למעלה מאותה חתיכה התפורה יהיו הציצית רחוקים מקצה הבגד יותר מג׳ אצבעות ופסול ע״כ יראה אז לתפור תחת הכנף חתיכת בגד של שלש על שלש ועיין לקמיה בס״ק ט״ז:

יג (יג) ואי עבד - וכו׳ — ר״ל אפילו עשה ציצית חדשים בחתיכת הכנף ההוא אחר שתפרו להטלית אפ״ה לא פטר להטלית דתפירה לא חשיב חיבור בזה וכמאן דפסיק עדיין חשיב אם מתחילה נקרע הכנף לגמרי מן הבגד:

יד (יד) כל שהוא כשר - ר״ל אפילו הציצית שהיו בו בעת שנקרע ויש מחמירין בזה וס״ל דמיפסלו הישנים וצריך להטילם מחדש אחר התפירה ועיין בבה״ל:

טו (טו) וי״א דלר״ע - וכו׳ — ס״ל דתפירה חשיב חבור ולא מיפסל אלא ציצית שהיו בו בעת שתפרו משום תעשה ולא מן העשוי ועיין בט״ז דחולק על השו״ע וכתב דכו״ע מודים דאם לאחר שתפרו הטיל בו ציצית דכשר וכ״כ הב״ח ושיורי כנה״ג והגר״א וכן הסכים בארה״ח אבל מ״מ לצאת ידי דיעה הראשונה יתפור תחת הכנף מטלית שיש בו ג׳ על ג׳:

טז (טז) יצא את כולם - ע״כ נוהגין לתפור בכל כנף מהטלית חתיכה של בגד שלמה משלש על שלש משום דבכמה בגדים מצוי שאפילו הם חדשים יש בהם תפירה תוך ג׳ ויש פסול לדעת ר״ע לפי דיעה הראשונה וכנ״ל בס״ק י״ב:

יז (יז) היכא דאפשר - והיכא דלא אפשר נקטינן דסברת ר״ע עיקר וגם דתפירה חשיב חבור:

יח (יח) מנקב - מיירי בשלא תפרו וקמ״ל אע״ג דלא נשתייר מלא קשר אגודל וכמו שכתב לעיל סימן י״א ס״י דלא בעינן שיעור זה אלא בשעת עשייה. ואם ירצה לתפור הקרע אז אם הבגד של צמר יתפרנו בחוטי שאר מינים וא״צ להתיר את הציצית מהכנף ולחזור לתלותה שנית אחר שתפר כיון דלא נפסל הכנף ואם הבגד הוא של שאר מינים אסור לתפרו בחוטין של מין הבגד לדעת רש״י דשמא ישייר בחוטין לשם ציצית ואף דיש שם ציצית לא פלוג בזה אלא יקח חוטי מין אחר ויותר טוב שלא יתפרנו בחוט לבן רק בחוט צבוע שאין נוהגין עתה לעשות הציצית רק לבנים וע״כ אין לגזור שמא ישייר מחוט התפירה לשם ציצית:

יט (יט) כשר לכו״ע - דלרש״י כיון שהבגד הוא של צמר אין לחוש שישייר בחוטי שאר מינים לשם ציצית ולר׳ עמרם כיון דנשתייר כל שהוא לא נתבטל מתורת בגד וכנ״ל בסעיף הקודם וכ״ש דלי״א שבסעיף הקודם כשר הכא כיון דהטלת הציצית היה אחר התפירה:

כ (כ) לא יתפור - ר״ל באותו המין אבל במין אחר יש להקל ויותר טוב בחוט צבוע וכנ״ל בס״ק י״ח:

כא (כא) ואם נקרע וכו׳ - ר״ל שנקרע כולה מנקב עד סוף השפה לכן איכא לספוקי דאף אם הבגד הוא של צמר ויתפרנו בחוטי שאר מינים דלרש״י בודאי מותר אפ״ה אפשר דלרב עמרם פסול דכיון דלא נשתייר כל שהוא הלא מבואר בסעיף הקודם דלדיעה הראשונה כמאן דפסיק דמי ולא יועיל

תפירה אף אם ירצה להטיל ציצית אח״כ ואפשר דהכא עדיף דהלא הכנף הוא שלם משני צדדיו ורק באמצע נפסק וזהו הספק של השו״ע ועיין בט״ז שחולק ופוסק דאין כאן ספק דלכו״ע אם הטיל בו ציצית לאחר התפירה דכשר. ומ״מ יותר טוב שיראה קודם התפירה לתת תחת הכנף חתיכת בגד של שלש על שלש ויצא ידי הכל ואם א״א לו יש להקל כהט״ז דבלא״ה הלא כתבנו בס״ק ט״ו דדעת האחרונים דתפירה מחשיב חבור ומועיל אף בנקרע הכנף לגמרי ממקומו:

כב (כב) של משי - דאם הוא של צמר כבר נתבאר דאין לחוש כלל ומותר להמצא תפירה אף תוך ג׳:

כג (כג) בחוט משי - וה״ה אם הטלית של שאר מינים דוקא אם החוט הוא מאותו המין גופא אבל אם החוט ממין אחר יש להקל דבודאי לא יוכל ליקח אותו החוט לציצית דהרי אינו פוטר אלא במינו:

כד (כד) לבן - דאם הוא צבוע ג״כ אין לחוש כלל שמא יקחנו לציצית דאין אנו נוהגין לעשות ציצית צבועים כמש״כ סימן ט׳ ס״ה:

כה (כה) למטה מג׳ - וכו׳ — דשם הוא מקום הציצית אבל כשהתפירה למעלה מג׳ ולמטה מקשר אגודל אין לחוש שיקחנו לציצית כמש״כ סימן י״א. וסביב הנקב אסור לתפור בחוט לבן ובטליתות שלנו שהם של צמר אין להקפיד כלל כנ״ל:

כו (כו) בכל מקום - ר״ל אם נקרע ונשתייר ממנו כל שהוא וכה״ג המבואר לעיל בס״ה:

סימן טז

א (א) של קטן - וכו׳ — והיינו בן ט׳ שנים. בתשובות רמ״א סימן ק״י מפלפל היאך יוצאין בד׳ כנפות הקטנים מזה השיעור ותורף דבריו דמוטב לילך בהם מלילך כל היום בלי ציצית ובד״מ סימן ט׳ כתב ללמד העם שיברכו בבוקר על טלית גדול ויפטרו את הקטן וילכו בו כל היום ומ״מ אם אפשר לאדם שיעשה גדול שהוא כשיעור מה טוב ומה נעים עכ״ל. ויעשה הכתפים של הטלית קטן רחבים כדי שיהיו ניכרים ויהיה עליהם תורת בגד ולא שם רצועות:

ב (ב) ואז חייב בציצית - גדול הלובשה לאפוקי אם אין בו זה השיעור של ראשו ורובו אז לכו״ע פטור אפילו אם הגדול יוצא בה באקראי לשוק אך אם דרך אנשי המקום שהגדולים ילכו בו בקבע לשוק ואינן מתביישין משמע מדברי הב״ח דחייב בציצית ועיין בבה״ל:

ג (ג) כשהגדול - בן י״ג שנה:

ד (ד) לשוק - או לפתח ביתו ברחוב אבל אם הגדול מתבייש לצאת בו אפילו באקראי לשוק לא חשיב כסות אפילו אם לובשו בביתו ויש חולקין בזה וס״ל דלא בעינן רק אם יש בו כדי לכסות ראשו ורובו של קטן והסכימו האחרונים להחמיר שלא לברך על ט״ק אף שיש בו כדי ראשו ורובו ש״ק אם הגדול מתבייש לצאת בו באקראי לשוק דאף שהוא יוצא בטלה דעתו אצל כל אדם. ובענין שיעור ראשו ורובו כתב בספר פרי הארץ בשם ספר ד״ח ששיעורו ג׳ ריבעי אמה באורך וחצי אמה ברוחב וכתב ע״ז המחצית השקל והארה״ח שאין סמך לזה מן הש״ס ובפרט במה שכתב חצי אמה ברוחב. ומנהג אנשי מעשה לדקדק שיהיה בו אמה מלפניו ואמה מלאחריו ונקב בית הצואר אין עולה למנין ובט״ק כזה יצא מן הספיקות ויכול לברך עליו ועכ״פ לא יפחות מג׳ ריבעי אמה באורך לכל צד דאל״ה יש בו חשש ברכה לבטלה כי כתבו האחרונים שמדדו ונמצא ששיעור ראשו ורובו של קטן הוא אמה וחצי ועיין בבה״ל.

ומה שנוהגין האשכנזים שלוקחין חתיכת בגד קטן אחד מלפניו ואחד מלאחריו ותופרין בהם רצועות ועושין בהם ציצית אין יוצאין בזה כלל חובת ציצית ומלבד שמבטלין מצות ציצית מברכין ברכה לבטלה בכל יום ועוברים על לא תשא גם אסור לצאת בו בשבת וכמבואר בסימן י׳ וי״ג ע״ש. ועכ״פ העושין כן לא יברכו עליהן אלא יברכו בבוקר על ט״ג ובזה ילכו כל היום כיון שמכונים עכ״פ בזה שלא לבטל מצות ציצית כל היום אבל כל ירא שמים לא יסמוך ע״ז כלל אלא יעשה בגד ממש כל מדינה לפני מנהגו. ובאיזה מקומות נוהגין שהבגד הנקרא קאמיזע״ל או וועס״ט הוא פתוח מלאחריו ועושין בו ציצית בד׳ כנפותיו ואשרי להם רק שצריך ליזהר שיהיה רובו פתוח וכן בט״ק שעושין במדינתינו יזהרו בזה ועיין לעיל סימן יו״ד סעיף ז׳ ח׳ מה שכתבנו שם.

כתב האר״י טלית קטן יותר טוב שלא יהיה בו בתי זרועות. אם לבש הטלית ונתקפל קצת כדרך לובשי בגדים ואחר שנתקפל אין בו כשיעור כדי לכסות ראשו ורובו כתב בתשובת בית יעקב סימן ק״ו דכיון שעומד להתפשט כפשוט דמי אף שלא נתפשט עדיין והרי יש בו כשיעור עיין שם ועיין בבני חייא. ט״ק שיש בו כדי לכסות ראשו ורובו וע״י התפירה אין בו כשיעור פטור מציצית שם סי׳ ס״ו. וכ״כ בלקט הקמח:

סימן יז

א (א) חייב בציצית - ופשוט דיכול לברך ג״כ עליהן אך שיבדוק אותן מתחלה במשמוש ידיו או יבקש לאחר לבדקם:

ב (ב) כסות לילה - והסברא נותנת לרבות כסות סומא ולמעט כסות לילה משום דכסות סומא ישנו עכ״פ בראיה אצל אחרים אבל כסות לילה אינו בראיה אצל אחרים:

ג (ג) שהזמן גרמא - דהא בלילה לאו זמן ציצית הוא וכל מ״ע שהזמן גרמא נשים פטורות מהם אפילו מדרבנן דהוקשה כל התורה לתפילין דכתיב בהו למען תהיה תורת ה׳ בפיך וכמו דפטורות מתפילין דאיתקיש לת״ת דכתיב בה ושננתם לבניך ולא לבנותיך כן פטורות מכל מ״ע שהזמן גרמא ועבדים ילפינן בג״ש לה [לה] מאשה דכל מצוה שהאשה פטורה גם העבד פטור:

ד (ד) ולברך עליו - דאף מי שאינו מצווה ועושה יש לו שכר ושייך לומר וציונו כיון שהאנשים נצטוו גם הם יש להם שכר:

ה (ה) ואינו חובת גברא - בזה מתרץ למה מברכות הנשים על לולב דהוא ג״כ מ״ע שהזמ״ג ותירץ שאני התם שאינו חובת גברא שאפילו איש אין עליו חיוב דאורייתא לקנות טלית בת ד׳ כנפות אלא אם מתעטף חייב לעשות בו ציצית משא״כ לולב דגבי איש הוא חובת גברא שהוא חובת הגוף. ודע דאנן פסקינן גבי ציצית חובת גברא ולאו ח״ג ותרוייהו לקולא חובת גברא לקולא למעוטי חובת מנא שכל זמן שאינו לובש הטלית אע״פ שיש לו ד׳ כנפות פטורה מציצית לאו חובת גברא שאינו חייב לקנות לו טלית כדי שיתחייב בציצית רק אם יש לו טלית מד׳ כנפות ולובשו אז חייב בציצית עיין סי׳ י״ט:

ו (ו) חייבים מספק - דספק תורה לחומרא כן כתב ב״י ומשמע מזה דדבר שחיובו רק מדרבנן כגון טלית שאולה אחר ל׳ יום וכנ״ל בסימן י״ד או בגד שחיובו רק מטעם ספק כגון בגד שחציו פתוח וחציו סתום וכנ״ל בסימן י׳ ס״ז רשאין לילך בו בלא ציצית ועיין בפמ״ג שכתב עוד כעין זה ואולי דיש להחמיר בכל זה מפני מראית העין וכדאיתא שם בס״ח:

ז (ז) בלא ברכה - כיון דעיקר החיוב הוא רק משום ספיקא לענין ברכה שהוא מדרבנן אזלינן בה לקולא. ועיין לקמן בסימן ס״ז במ״ב מה שנכתוב שם אי״ה כמה כללים בשם הפוסקים בזה:

ח (ח) זכרות ונקבות - והוא ג״כ ספק זכר או נקבה ועיין בארצות החיים שהביא ראיה מכמה מקומות דפסקינן כן להלכה דהוא בגדר ספק ולא כמ״ד דהוא בריה בפני עצמו:

ט (ט) ליקח לו ציצית - פי׳ ליקח לו בגד של ד׳ כנפות ולהטיל בו ציצית כדי לחנכו במצות. ושיעור טליתו כתב בפמ״ג בסי׳ ט״ז ובדרך החיים שהוא כדי להתעטף בו ראשו ורובו שלו ומשערינן בקטן עצמו שמתעטף בו לפי גדלו ולפי קטנו ואם יש בו זה השיעור אז צריך אביו להטיל בו ציצית ולברך עמו ואם אין בו זה השיעור אין מברכין עליו:

י (י) לחנכו - כ״ז דוקא כשלא הגיע עדיין לי״ג אבל מי״ג ואילך חייב בציצית כגדול ומ״ש בדרשות מהרי״ל בהלכות נשואין שנוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפים בציצית עד שנושאין להם נשים וסמכו להן אקרא דכתיב גדילים תעשה לך וסמיך ליה כי יקח איש אשה הוא דבר תמוה דעד שלא ישא אשה יהיה יושב ובטל ממצות ציצית:

סימן יח

א (א) להרמב״ם - וכו׳ — ומ״מ מותר לצאת לר״ה בליל שבת בטלית עם הציצית ולא הוי משוי שהם נוי הבגד ותכשיטיה:

ב (ב) להקל - היינו דוקא לענין ברכה אבל אסור ללבוש כסות של לילה ביום בלא ציצית וכן כסות של יום בלילה משום ספק. ומ״מ נראה דהש״ץ הלובש טלית בלילה א״צ לבדוק הציצית דבכגון זה בודאי נוכל לסמוך על חזקתן שמכבר:

ג (ג) ג״כ ליום - פי׳ גם ליום ואפילו גם מיוחד ללילה וכ״ש ליום לבד:

ד (ד) תפילת ערבית - ובתענית צבור כשלובשין טלית במנחה יסיר את הטלית כשיגיע לברכו מאחר דעכשיו אין לובשין הטלית אלא למצות ציצית אם יהיה עליו יראה כאילו סובר דלילה זמן ציצית הוא. ומ״מ הש״ץ לפני העמוד אם אין הולך במלבוש העליון שאין כבוד הצבור בכך פשיטא דלא יסיר הטלית מעליו:

ה (ה) ובליל יו״כ - וכל העובר לפני התיבה צריך להתעטף. ובל״ח כתב דאף האומר קדיש יתום לפני התיבה יתעטף מפני כבוד הצבור ואין מברך עליו:

ו (ו) יתעטף - להדמות למלאכים שמעוטפים לבנים ולכך לא יסירו בלילה עד אחר תפילת ערבית של מוצאי יוה״כ:

ז (ז) בעוד יום - אבל אם איחר להתעטף עד לילה שוב לא יברך דשמא הלכה כהרמב״ם ומשמע מדברי המ״א בסק״ד דאפילו בין השמשות מותר לברך עד צה״כ וטעמו דהלא בציצית לא כתיב יום רק וראיתם אותו משמע כל זמן שנוכל לראות וכן פסק בעל דרך החיים ובספר מטה אפרים ראיתי שמחמיר בזה. אך אם זה גופא הוא מסתפק אם כבר הגיע בין השמשות נראה דבודאי יוכל לברך דבלא״ה דעת התוספות והרא״ש דכסות יום חייב בלילה והגר״א בביאוריו מצדד ג״כ לשיטה זו עי״ש:

ח (ח) בהם ציצית - מפני שעיקר תשמישן בלילה וכסות לילה מיקרי אך לפ״ז לא היה פטור רק להרא״ש אבל להרמב״ם דכסות לילה חייב ביום חייב וי״א עוד טעם לפטור משום דלא חייבה התורה רק דרך מלבוש או דרך עיטוף לא דרך העלאה בעלמא ויש חולקין וס״ל דאפילו אם יציע תחתיו בגד של ד׳ כנפות חייב בציצית וכ״ש דרך העלאה ע״כ הכריע המ״א דיעשה קרן אחת עגולה ויצא אליבא דכו״ע. אכן משמע מדבריו דאין להחמיר בזה רק בסדין של צמר אבל לא בשל פשתן או שאר מינים ועיין הטעם בפמ״ג:

ט (ט) משיכיר - וכו׳ — והוא הזמן דמשיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד׳ אמות ויכירנו המוזכר לקמן בסימן נ״ח לגבי ק״ש [ב״י בסי׳ נ״ח בשם הרא״ש דחד שיעורא הוא עי״ש ובביאור הגר״א בענינינו]:

י (י) וכן נוהגין - עיין בביאור הגר״א שפסק כדעת השו״ע ובפמ״ג כתב אם השעה דחוקה המיקל להניח מע״ה ואילך אין גוערין בו ועכ״פ לכתחלה בודאי נכון מאד להמתין מלברך עד שיכיר בין תכלת ללבן וכן נראה דעת הא״ר. ובדיעבד נראה דאפי׳ אם בירך קודם עמוד השחר לא יחזור ויברך דשמא הלכה כהרא״ש דכסות יום בלילה חייב:

יא (יא) ימשמש בו - ר״ל בציציותיו:

סימן יט

א (א) ולא חובת מנא - עיין לעיל סימן י״ז סק״ה מש״ש:

ב (ב) פטור מציצית - אע״ג דכתיב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם מ״מ מדכתיב קרא אחרינא גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה משמע דוקא כשמתכסה בה:

ג (ג) על עשיית הציצית - ר״ל בעת הטלתן בהבגד אלא אח״כ כשמתעטף בו מברך להתעטף. ואם נפסקו אחר שלובשו צריך לפשטו ולעשות בו ציצית ולברך כשחוזר ולובשו אף שלובשו תיכף:

ד (ד) אלא בלבישתו - וה״ה במזוזה דקי״ל חובת הדר היא אין לברך על המזוזה רק כשהוא נכנס לדור בהבית תיכף ומיד דאז הוא ממש דומיא דעטיפה או כשכבר דר בה [ברכ״י וכן משמע מדברי המ״א להמעיין בו היטיב ועי״ש עוד במ״א ובברכ״י ובתשובת רע״א בסוף סימן ט׳]:

ה (ה) פטור - האחרונים מסקי דדוקא לדעת הרא״ש דפטור לעיל בסימן י״ח כסות המיוחד ללילה אפילו ביום והא נמי לכסות לילה דמי שהרי מת פטור ממצות אבל לדעת הרמב״ם דמחייב כסות לילה ביום גם בזה חייב לפיכך לדידן יעשה בו ציצית ולא יברך. מוכרי הבגדים שלובשין ומכוונין להראות להקונים מדתן פטורין ואם לובש אותן להעביר בזה את המכס אפשר דחייב בציצית כמו גבי כלאים:

סימן כ

א (א) מישראל - אפילו אין מכיר אותו שהוא כשר ונאמן אפ״ה תלינן דסתם ישראל בחזקת כשר הוא ובודאי טוואן ושזרן ותלאן לשמן אם לא שהוא חשוד [ב״ח] וכללי החשוד עיין ביו״ד סימן קי״ט:

ב (ב) או מתגר א״י - אפילו אינו מוחזק לקנות טליתות רק מוחזק לקנות שאר סחורות אפ״ה נאמן דאם ימצא בדאי בדבר אחד שוב לא יאמינוהו בד״א:

ג (ג) מישראל נאמן - עיין בלבוש דמוכח מיניה שא״צ התגר לומר שקנה מנאמן דאפילו מסתם ישראל כשר כמו בישראל שקנה מישראל וכן משמע משאר אחרונים ואפשר דגם הרמ״א סובר כן ותיבת נאמן קאי על התגר שהוא נאמן בדיבורו והוסיף הרמ״א זה להורות לנו הסברא דדוקא על דיבורו סמכינן ומאמינין לו דלא מרע נפשיה לומר שקר משא״כ בסתמא לא מרע נפשיה עי״ז:

ד (ד) דלא מרע נפשיה - עיין במ״א שכתב דוקא גבי טלית בציציותיה סמכינן על סברא זו ומאמינין לו משום דאין דרך לנכרי לתלות ציצית בבגדו אבל לקנות ציצית אסור אף מתגר שמא לא היה הטויה והשזירה לשמה וכן פסק הט״ז ודה״ח ויש מקילין בזה ועיין בארה״ח ובישועות יעקב שהסכימו דהיכא דעסק התגר הוא לקנות ציצית מישראל ולמכור מותר מתגר:

ה (ה) פסולה - שמא הוא בעצמו עשה הציצית בהבגד וכ״ש דאסור לקנות ממנו ציצית דשמא לא נטוה לשמה וא״כ פשוט דאפילו אם ירצה להתירם מהבגד ולקשרם מחדש אסור [מ״א ושארי אחרונים דלא כט״ז]. מצא טלית מצוייצת בשוק כשר. ואסור לשלוח ציצית אפילו פסוקין ושזורין ע״י עו״ג אם לא בשני חותמות:

ו (ו) לעובד כוכבים - אפילו אם הוא תגר דגם הוא חשוד על שפיכת דמים וג״ע והא דאמרינן לעיל בס״א חזקה שלקחה מישראל וכו׳ היינו שישראל עבר ומכרה לו:

ז (ז) שמא יתלווה - ועוד איכא טעם בגמרא משום זונה ופירש״י שיתננה לזונה באתננה ותאמר שישראל נתן לה וא״כ כ״ש דאסור למכור לנכרית מטעם זה ועיין בח״א שכתב דלטעם שמא יתלווה ליכא למיחש השתא דאינן חשודים על ש״ד =שפיכות דמים= אבל לטעם דזונה יש לחוש:

ח (ח) לפי שעה - אבל אם הסיר הציצית אע״פ שנשארו הנקבים מותר אפילו למכור הטלית לנכרי:

סימן כא

א (א) חוטי ציצית - וכו׳ — וה״ה לכל תשמישי מצוה כגון סוכה ולולב ושופר וכל כה״ג לאחר שנתבטלו ואינם עומדין עוד למצותן:

ב (ב) שנפסקו - או שהתירן מהטלית וה״ה מקודם שעשאן בבגד דהזמנה לאו מילתא היא:

ג (ג) לאשפה - אבל אסור לעשות בהם תשמיש מגונה דלא גרע ציצית מטלית לקמן בס״ב:

ד (ד) קבועים בטלית - אפילו אם אין לבוש עתה בהטלית ואפילו בלילה כיון שהוא עומד ללבישה ולצאת בהציצית ידי מצות ציצית וכן שופר נמי אפילו לאחר ר״ה וכן לולב ישן אם עומדין עדיין למצוה לשנה הבאה אסור להשתמש בהן משום ביזוי מצוה ועיין בבה״ל:

ה (ה) להשתמש בהן - ובציצית לא מהני תנאי באומר איני בודל מהן כמו בתרל״ח ס״ב משום דביזוי מצוה הוא דציצית ע״כ בהכרח לשם מצוה עושה דמברך עליהן להתעטף:

ו (ו) אין לנהוג בהן - וכן בסכך הסוכה ולולב ושופר לאחר שנתבטלו ממצותן אין לזורקן לאשפה וכל כה״ג דבר שאינו כבוד למצוה שעברה וכתב הפמ״ג דנכון שלא לעשות תשמיש מגונה אפילו בדפנות הסוכה:

ז (ז) לזורקן - ר״ל בידים אסור לזורקן לאשפה אך אם מתוך שלא גנזן נזרקו ממילא אין לחוש לזה:

ח (ח) לגונזן - כתב מהרי״ל דיניח הציצית בתוך הספר לסימן או לעשות בהן שום מצוה דהואיל ואיתעביד בהו מצוה חדא יתעביד בהו אחריתא:

ט (ט) שבלו - עיין בפמ״ג שכתב דטלית של מצוה שנפסקו ציציותיו לא יעשה ממנו מכנסים דהוא בכלל תשמיש מגונה ואפילו מטלית קטן אסור:

י (י) ואינו מותר - וכו׳ — כצ״ל. [ארה״ח וכן משמע מהגר״א]:

יא (יא) לקנח - וכו׳ — ר״ל אפילו לקנח הטיט מעל רגלו [כן מוכח מר״ן בפי״ג דשבת]:

יב (יב) המגונה - אבל לשאינו מגונה שרי ובעוד הציצית עליו אם רשאי להשתמש בהטלית תשמיש שאינו מגונה דעת הע״ת דשרי דדוקא בציצית אוסר המחבר בס״א ולהט״ז אסור וכן הסכים הפמ״ג וכתב דטלית של תפלה המיוחד לכך חמיר הטלית כמו הציצית אבל ט״ק פשיטא דשרי לכל תשמיש שאינו מגונה אפילו בעוד הציצית עליו דהא לבוש הדיוט הוא ורשאי לשכב בו בלילה וכבסמוך:

יג (יג) זורקן - ר״ל לאשפה ואפילו הי״א הנ״ל דאוסר בציצית גופא משמע דמודה בזה:

יד (יד) לבית הכסא - ודוקא בד׳ כנפות הקטן שלובשו כל היום אבל אלו טליתות של מצוה שמיוחדין רק להתפלל בהן אין נכון שיכנס בהן לבהכ״ס אך להשתין בהן מותר גם ההולכים ביוה״כ לפנות ומלובשים בקיט״ל צריך שיפשוט הקיט״ל כיון שבגד זה מיוחד רק להתפלל:

טו (טו) שלא לשכב - ובכתבי האר״י ז״ל כתוב ע״פ הסוד שיש לשכב בלילה בטלית קטן:

טז (טז) לכובס א״י לכבס - הטלית עם הציצית אלא מתיר הציצית ואח״כ כובסן:

יז (יז) לשכב בהם - וכן ליתן לכובס א״י מיהו יש מחמירין בזה שיעשה כנ״ל:

יח (יח) שלא יגרור - יש מפרשים הטעם משום ביזוי מצוה ועוד כי קרוב שיפסלו ולכן יגבהם ויתחבם בחגורו:

סימן כב

א (א) קנה טלית - וכו׳ — אין להקשות דהא על כלים חדשים צריך לברך בשעת קנין ולמה כתב ועשה בו ציצית די״ל דוקא כשקונה בגד שהוא ראוי ללבוש כמות שהוא אז מברך מיד אבל אם קנה בגד לעשות ממנו מלבושים אז לא יברך אפילו לאחר שנגמר רק בשעת לבישה דוקא דבעינן שעה מיוחדת או קנין או לבישה והכא הלא אינו ראוי ללבשו תיכף דהלא צריך להטיל בו ציצית ע״כ אינו יכול לברך עליו בשעת קנין וכדי לצאת ג״כ דעת הסוברים דצריך לברך שהחיינו על עשיית המצוה בפעם ראשונה ע״כ יברך בשעת עשיית הציצית ולא ימתין עד הלבישה:

ב (ב) דלא גרע - וכו׳ — אבל אין מברך שהחיינו על המצוה כיון דאינו בא מזמן לזמן לפ״ז אם עשה ציצית בבגד שהיה לו מכבר אף שלא היה בו ציצית מעולם אין צריך לברך שהחיינו וה״ה אם עשה תפילין לעצמו אינו מברך שהחיינו ועיין בבה״ל:

ג (ג) בשעת עיטוף - בתחלה ברכת להתעטף ואח״כ שהחיינו [פמ״ג ודה״ח]:

סימן כג

א (א) לועג לרש - שנראה כמחרף שאינם יכולים לקיים את המצות:

ב (ב) לצורך עצמם - שהיה אז מנהג בגדיהם עשויים בני ד׳ כנפות:

ג (ג) הם מכוסים - כגון שמחביא את הציצית של הט״ג תחת כנפי כסותו ומה״ט גם בט״ק שלובשו תחת למדיו אין בו משום לועג לרש כיון שהוא מכוסה אם לא שהולך בלי לבוש העליון גם בהם אסור עד שיתחבם בהכנפות [ומפמ״ג משמע דיש להחמיר בט״ג אף מכוסה כיון שהוא מיוחד לתפלה אכן בב״י לא משמע כן וגם בדה״ח סתם וכתב דמכוסה מותר]:

ד (ד) בתקנתן - דאע״פ שקושרים זה על זה לא נתבטל מצות ציצית עי״ז דהא לאו קשר של קיימא הוא דדעתו להתיר את הקשר מיד בצאתו מבה״ק וכעין שכתב בסימן י׳ ס״ג ועוד לפי דעתם שסוברים שנתבטלו הציצית בקשירתן א״כ לובשין בגד בלי ציצית:

ה (ה) של קבר - ואפילו בקבר של קטן יש להחמיר משום לועג לרש דשמא נשמת אדם גדול הוא אבל בקבר אשה דבחייה ג״כ פטורה ליכא משום לועג לרש:

ו (ו) דינו כנכנס לבה״ק - עיין לקמן בסימן מ״ה במ״ב:

ז (ז) במקום שנוהגים - וכו׳ — והאחרונים הסכימו דאפילו במקום שאין נוהגים להסיר ג״כ איכא משום לועג לרש הואיל שהמתים פטורים מן המצות:

ח (ח) לועג לרש - היינו אם הציצית מגולין כדלעיל:

סימן כד

א (א) כדי שיזכור - דוגמא לדבר כאדם המזהיר לחבירו על ענין אחד שקושר קשר באיזורו כדי שיזכרנו [טור].

ב (ב) על המלבושים - עיין לעיל בסימן ח במשנה ברורה מה שכתבנו שם.

ג (ג) בשעת התפילה - וקריאת שמע. ואיתא בזוהר פרשת שלח לך, דהקורא קריאת שמע בלי ציצית מעיד עדות שקר בעצמו, שקורא פרשת ציצית ואינו מקיים הקרא. כתב החיי אדם, לא טוב עושים המון העם שמתפללין בדרך בלא טלית גדול ועל פי רוב הטלית קטן אינו עשוי כדין בכל פרטיו שיהי ראוי לברך עליו, וגם הוא ישן בו בלילה. ועיין לעיל בסימן ח׳ סעיף ט״ז במשנה ברורה.

ד (ד) ביד שמאלית - כתוב בכתבי האר״י ז״ל שיאחזם בין קמיצה לזרת וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם ביד ימין ויביט בהם ויהיו בידו עד שמגיע לנאמנים ונחמדים לעד ואז ינשק הציצית ויסירם מידו.

ה (ה) על לבבך - והלב הוא בשמאל. ומצוה זו מציל האדם מן החטא דכתיב **ולא תתורו וגו׳ למען תזכרו וגו׳ והייתם קדושים** ואף דכל שאר המצות אין בהם זאת הסגולה להצילו מיצר הרע, ציצית עדיף וכדאיתא בעובדא דמנחות מד א) מעשה באדם אחד וכו׳.

ו (ו) כשמברך - שנאמר **וראיתם אותו וזכרתם** ראיה מביאה לידי זכירה, וזכירה מביאה לידי מעשה.

ז (ז) על העינים - נמצא בשם קדמונים שכל המעביר ציצית על עיניו כשקורא פרשה ציצית יהא מובטח שלא יבא לידי סמוי עינים. הסומא יש לו לאחוז הציצית בידו בשעת קריאת שמע אף על פי שנאמר **וראיתם אותו** כיון שישנו בראיה אצל אחרים, אבל להעביר הציצית על עינו - לא, דמיחזי כחוכא ואיטלולא.

ח (ח) להויות - פירוש לספירות שהם קשורים ואחודים זה בזה.

ט (ט) הזהיר במצות ציצית - מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה והיא הדין כל המצות צריך לעשותן בהידור בכל מה דאפשר, שנאמר **זה אלי ואנוהו** התנאה לפניו במצות, אבל אסור לרקום פסוקים של תורה בטלית ומכל מקום אם כבר נרקם מותר לברך עליו ואף על מפות אין מורין היתר לכתחילה לרקום דברי תורה עליו.

סימן כה

א (א) אחר שלבש וכו׳ - ואפילו אם הטלית אינו חייב אלא מדרבנן כגון שאולה אחר שלשים יום וכנ״ל בסימן י״ד וכל כה״ג ג״כ יש להקדימו לתפילין [ארה״ח]:

ב (ב) יניח תפילין - ומי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין הכריעו האחרונים דתפילין קודמין כי ציצית הוא רק מצוה אם יש לו טלית של ד׳ כנפות ותפילין הוא חובה ומי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן וכדלקמן בסימן ל״ז. וכ״ש לענין לקנות תפילין מהודרין וטלית נאה דתפילין קודמין לכו״ע והעולם נכשלין בזה. מי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין אין מחוייב לחזור על הפתחים כדי לקנותן אבל מי שידו משגת אך סומך על מה ששואל מאחרים אחר שיצאו בהן כתב הב״ח דעונשו גדול:

ג (ג) שלא יפגע - פי׳ אפילו לא יאחוז בהם בידו רק לפי הושטת ידו הם מונחין לפניו תחלה אין מעבירין עליהם וצריך להקדימן וכל זה דוקא אם רוצה להניח עתה התפילין אבל אם עדיין אין רוצה להניחם רק לאחר זמן לא שייך בזה אין מעבירין על המצות:

ד (ד) ויצטרך להניחם - נ״ל פשוט דאם מתפלל בביתו ורוצה להניח טלית ותפילין ובתוך חדר שלפניו מונח התפילין ובתוך חדר אחר מונח הטלית צריך להניח תפילין ברישא כדי שלא יעבור על המצות אחרי דהתפלין מזומנין לפניו תחלה ואף שלא נטל עדיין התפלין בידו [וראיה מהא דיומא ל״ג ע״ב בגמרא וכי עייל להיכל וכו׳ עיי״ש]:

ה (ה) קודם הטלית - ואם עבר והניחם מידו ונטל הטלית שוב אסור לעזבו וליטול התפילין:

ו (ו) ואין לו ציצית - אפילו הוא הולך בלי ד׳ כנפות וכ״ש לפי מנהגנו דכל אחד זהיר בט״ק:

ז (ז) אין צריך - מפני שאין משהין את המצוה אע״פ שי״ל שיעשה אח״כ יותר מן המובחר מצוה בשעתא חביבא וכן בתדיר ושאינו תדיר דקי״ל דתדיר קודם אם אין התדיר לפנינו א״צ להמתין:

ח (ח) בביתו - כדי שיצא מפתח ביתו בציצית ותפילין וכמו שהביא הב״י והד״מ בשם הזוהר עי״ש שהוא ענין גדול. ואם יודע שילך דרך מבואות המטונפות או שמצויין נכרים ברחוב יניחם בחצר בית הכנסת ואם אי אפשר יניחם בביתו ויכסם בכובעו או בידו. ועיין באחרונים שכתבו במשכים קודם אור הבוקר ובא לבהכ״נ לא שייך אזהרת הזוהר דעדיין לא מטי זמן חיובא. ומ״מ כשיאור היום יותר טוב שיצא לחצר בהכ״נ וילבשם שם ויכנס אח״כ לבהכ״נ:

ט (ט) ושם יתעטף - ואע״פ שבא הט״ג לידו קודם שהניח התפילין א״צ להתעטף בו בביתו כיון שאין דעתו ללבשו כאן:

י (י) להתעטף - ובמקום שמצויין נכרים ברחוב יתעטף בחצר בית הכנסת אם אפשר לו:

יא (יא) ולברך עליו - פי׳ ברכת להתעטף ויכוין לפטור בברכה זו גם הט״ק וכדלעיל בסימן ח׳ סעיף יו״ד עי״ש במ״ב ס״ק כ״ד:

יב (יב) ואז היה - וכו׳ - כדי ליתן שבח והודאה בברכה זו גם על התפילין שנקראין פאר שנאמר פארך חבוש עליך וקאי על תפלין שהן פאר לישראל כמו שנאמר וראו כל עמי הארץ וגו׳ ויראו ממך ודרשינן אלו תפילין שבראש:

יג (יג) ומברך עוטר - וכו׳ - ובארה״ח כתב לא ראיתי שנוהגין כן רק מניחין תפלין קודם ברכת השחר או אח״כ כ״א לפי מנהגו רק ראיתי מדקדקים למשמש בתש״י וש״ר בשעה שמברך ברכה זו:

יד (יד) בשעת ק״ש ותפלה - ר״ל לכל הפחות בשעת ק״ש ותפלה וכדלקמן בסימן ל״ז ס״ב ואמרינן בגמרא כל הקורא ק״ש בלי תפלין הרי הוא כאלו מעיד עדות שקר בעצמו ח״ו ופירשו בתוספות לפי שאומר וקשרתם לאות וגו׳ ואין קושר ואף שבדיעבד יצא ידי ק״ש מ״מ יש לו עבירה מצד אחר שמראה על עצמו שאין רוצה לקיים רצון הש״י וזהו עדות שקר שמעיד על עצמו ויש עוד פי׳ אחר עיין בלבוש וכתב בספר חרדים דמזה נלמוד כשאומר ואהבת את ד׳ וגו׳ יראה להכניס אהבת הש״י בלבו שלא יהיה כדובר שקר ח״ו. ודע דלא אמרו כן אלא כשעושה כן במזיד שמתעצל להניח תפלין קודם ק״ש אבל מי שאין לו תפלין או כשהוא בדרך ומחמת קור וצינה אינו יכול להניח תפלין וכל כה״ג בודאי אין לו לאחר ק״ש בזמנה מחמת זה. לבוש בסימן נ״ח והעתקתי שם את לשונו עי״ש:

טו (טו) יכוין בהנחתם - כתב הב״ח בסימן ח׳ טעם לזה מדכתיב והיה לך לאות על ידך וגו׳ למען תהיה תורת ד׳ בפיך כי ביד חזקה הוציאך וגו׳ יורה כי עיקר המצוה וקיומה תלויה בכונה שיכוין בשעת קיום המצוה וכתב הפמ״ג דמ״מ בדיעבד אפילו אם לא כיון רק לשם מצוה בלבד יצא:

טז (טז) להניח ד׳ פרשיות - ויש נוהגים מחמת זה לקרות הארבע פרשיות לאחר הנחת תפלין היינו קדש והיה כי יביאך דשמע והיה אם שמוע בלא״ה קורין כל ישראל בשעת ק״ש. ובתפלין דר״ת יאמר כל הד׳ פרשיות. ומנהג יפה הוא [ארה״ח]:

יז (יז) תחלה - דכתיב וקשרתם וגו׳ והדר והיו לטוטפות וגו׳:

יח (יח) ויברך - ר״ל קודם ההידוק וכדלקמן:

יט (יט) תפילין - הלמ״ד בדגש:

כ (כ) על מצות - בפת״ח תחת הוא״ו שהוא לשון יחיד ולא יאמר בחול״ם שהוא לשון רבים שהרי לא ניתקנה ברכה זו כ״א לתש״ר בלבד כמו שיתבאר בסימן כ״ו [כן הכריעו רוב האחרונים דלא כט״ז]:

כא (כא) וטוב לומר - משום חשש ספק ברכה לבטלה כמש״כ בסימן ר״ו ולא שהוא ספק גמור דא״כ איך יברך מספק ברכה לבטלה ויסמוך על שיאמר בשכמל״ו אלא דאנן בני אשכנז סבירא לן להלכה כדעת ר״ת רק לרווחא דמילתא להוציא עצמינו מידי כל פקפוק נוהגין לומר בשכמל״ו. ויזהר מאוד שלא לומר ברוך שם רק אחר שיהדק הש״ר על ראשו כראוי דאל״כ יהיה הפסק בין הברכה להנחה ויהיה ברכה זו לבטלה בודאי וצריך לחזור ולברך והעולם נכשלין בזה:

כב (כב) פגע וכו׳ - דוקא פגע אבל אם הניח ש״ר תחלה או שמצא הש״י שנשמט ממקומו אין להסיר הש״ר דמאי דהוה הוה וימהר להניח ש״י על מקומו ויש חולקין ועיין בביאור הלכה:

כג (כג) להעביר - כיון דכתיב בקרא מפורש דיד קודם דמתחלה וקשרתם והדר ולטוטפות לפיכך אין משגיחין על העברת המצוה משא״כ לעיל בס״א גבי ציצית ותפלין:

כד (כד) להניח בקמץ - שהוא לשון הנחה כמש״כ להניח ברכה אל ביתך ולא בפת״ח שהוא לשון עזיבה כמש״כ אחיכם אחד הניחו אתי [אחרונים]:

כה (כה) אחר הנחה וכו׳ - דקודם לכן לכתחילה אין ראוי לברך דהוי קודם דקודם וצריך לקרב הברכה לעשיית המצוה בכל מה דאפשר:

כו (כו) קודם קשירתן - ובדיעבד יברך אפילו אח״כ דמצוה שיש לה משך זמן הוא בכולי יומא:

כז (כז) קודם שמהדקן - כי ההידוק הוא מצות הקשירה וצריך גם כן ליזהר שיהיה הברכה אחר שמונחים על הראש לא כאותן שמברכין בעודם בידם דא״כ הו״ל קודם דקודם. גם בשעת ברכה של תש״ר יראה שיהיה מכוסה ראשו בטלית ולא יברך בגילוי הראש:

כח (כח) אסור להפסיק - אפילו בדיבור של מצוה כגון להשיב שלום לרבו וכל כה״ג כי גורם ברכה שאינה צריכה. ואפילו לאותן המניחין תפילין בחוה״מ בלי ברכה או המניחין תפלין דר״ת אחר שחלץ תפלין דרש״י או שחלץ תפלין ע״מ להחזירן דהרמ״א בסי״ב פסק דא״צ לחזור ולברך כשמניחן אח״כ אפ״ה עבירה היא להסיח ביניהן דלכתחילה בעינן שיהיו סמוכין ותכופין זה לזה דכתיב והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך שיהא הוייה אחת לשתיהן:

כט (כט) בדיבור - ואפילו בלשון הקודש ולכתחילה אסור אפי׳ להפסיק בשתיקה אם שוהא הרבה שלא לצורך אפילו לא הסיח דעתו. ואפי׳ לרמז בעיניו ולקרוץ באצבעותיו בין התש״י ובין התש״ר ג״כ יש ליזהר לכתחילה. אם הניח תפלין של יד בבית זה ותש״ר בבית אחר והיה דעתו לזה עיין לעיל בסימן ח׳ סי״ג ומ״ב שם לענין טלית וה״ה לענינינו:

ל (ל) ואם הפסיק - אפילו בשוגג:

לא (לא) ולדידן דנוהגין וכו׳ - כי הטעם שאנו מברכין שתי ברכות על תפילין ולא די בברכת להניח לבד הוא שאנו סוברין דעיקר תיקון הברכות אלו כך היתה בתחלת הנחתם תקנו לברך להניח וקאי נמי על ש״ר וכשמניח הש״ר ומהדקו מברך נמי על מצות שזו היא גמר המצוה הילכך ממילא אם סח והסיח דעתו צריך לחזור ולברך גם להניח על הש״ר [הרא״ש]:

לב (לב) לחזור ולברך - ונכון שימשמש אז בשל יד להזיזו ממקומו ויחזק הקשר ובזה תחזור ברכת להניח גם על הש״י ודומה כאלו הניח עתה הש״י והש״ר תכופים זה לזה ואם בירך בלא משמוש ימשמש אחר הברכה ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם הגרע״א בזה:

לג (לג) אם סח - ואפילו אם סח בין ברכת להניח ובין הנחת התש״י ג״כ דינא הכי:

לד (לד) אינו וכו׳ - אבל לכתחילה אסור להסיח בין ברכת להניח עד אחר הנחה של ראש אפילו בדברים שהן לצורך תפילין אם לא היכי שא״א בענין אחר. אך בחוה״מ שאין מברכין אפשר דיש להקל לכתחילה בדברים שהם לצורך תפילין:

לה (לה) לא יפסיק - ואפילו לענות אמן על ברכה זו גופא כגון לענות אמן על ברכת תפילין שמברך אחר אסור אם לא שחבירו מכוין להוציאו בברכה זו [תשובת ד״ש והגרע״א בחידושיו דלא כפ״מ עי״ש]:

לו (לו) לענות עמהם - ואם פסק וענה איש״ר או קדושה או ברכו או שענה אמן על איזה ברכה ששמע חוזר ומברך ועיין בבה״ל. ובחוה״מ או המניח תפילין דר״ת וכיוצא שמניח בלי ברכה יש להקל ולהפסיק לעניית איש״ר וקדושה וברכו ואמן אך אח״כ יזיז הש״י ממקומו קודם שיניח הש״ר כדי שיהיה הוייה אחת לשניהן:

לז (לז) שותק ושומע - דהשתיקה כעניה לענין לצאת י״ח אבל לא שיחשב כהפסקה:

לח (לח) קודם שיכרוך - הטעם כיון שברכת להניח חוזרת גם על של ראש כנ״ל בס״ק ל״א וכ״ש להמחבר לעיל בס״ה דס״ל דאינו מברך אלא אחת ע״כ ימעט ההפסק בכל מה שיוכל והכריכה סביב הזרוע אינה מעיקר הדין ע״כ טוב לאחר אותה עד שיניח של ראש ובספר כוונות האר״י ז״ל כתוב שהיה נוהג לכרוך השבעה כריכות סביב זרועו תחלה [אבל לא הג׳ כריכות שעל האצבע] מפני שהוא סובר כיון דלכתחלה גם הכריכות הוא מצוה לפיכך אין זה הפסק וכן המנהג בכ״מ ועיין בתשובת משכנות יעקב סימן כ״ח דעתו ג״כ כמנהגנו לכרוך קודם על הזרוע לחיזוק דבלא״ה לא מתקיים ואינו נקרא קשירה עי״ש כתב בספר מ״מ אם שמע קדיש וקדושה אחר שבירך על של יד ואם יכרוך לא יהיה לו פנאי להניח ש״ר ולענות יניח ש״ר קודם הכריכות אם יכול להדק במקצת שלא ימיש התש״י ממקומו:

לט (לט) שאסור וכו' - היינו אפילו אם ירצה להוציא הש"ר והש"י שניהן בשוה מן התיק דבזה אין מעביר על המצות אפ"ה יש ליזהר כי יש בזה טעם ע"פ הקבלה כמש"כ בב"י וכ"ש להניח הש"י מידו ולהתעסק בהוצאת הש"ר מדינא אסור:

מ (מ) מונחת - ר"ל שתהיה מהודקת יפה על הזרוע ואז מותר אפי' קודם שעשה השבעה כריכות. ואם אחר יכול להוציא ולתקן ש"ר בעוד שחבירו מניח של יד הפמ"ג מחמיר וארה"ח מיקל עי"ש:

מא (מא) לא יתקן - ר"ל אפילו אם בעת תיקון הש"ר לא יניח הש"י ג"כ מידו אפ"ה כשמניח אח"כ הש"ר להניח הש"י הוי כמעביר על המצות:

מב (מב) שתיהן מעומד - עיין במ"א שרוצה להכריע דהנחה של יד תהיה מיושב והברכה תהיה בעמידה אבל בא"ר בשם רש"ל בתשובה סימן צ"ח כתב דמי לנו גדול מר"ש מקינון אחר שלמד קבלה היה מתפלל כתינוק בין יומו דמי שלא יכול להשיג סודה על נכון יבוא לקצץ בנטיעות ע"כ יהיה הברכה והנחה בעמידה ובביאור הגר"א הוכיח דגם לפי הזוהר מותר להניח התש"י בעמידה ע"כ אין לזוז מהמנהג. כתב הכנה"ג בכללי הפוסקים כל דבר שבעלי הקבלה והזוהר חולקין עם הגמרא והפוסקים הלך אחר הגמרא והפוסקים מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ ואם לא הוזכר בגמרא ובפוסקים אע"פ שנזכר בקבלה אין אנו יכולין לכוף לנהוג כך ודין שאין מוזכר בהיפוך בש"ס ופוסקים יש לילך אחר דברי קבלה וגם במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי קבלה יכריע:

מג (מג) בכל פעם - אפילו אם כשסילקן היה דעתו להחזירם תיכף ואפילו אם לא שינה מקומו כלל בינתים. והרמ"א בסמוך פליג ע"ז. ואם בשעת ברכה היה דעתו שאח"כ יסלקם ויחזור ויניחם מוכח מדברי המג"א לעיל בסימן ח' סקט"ז דלכו"ע אין צריך לחזור ולברך:

מד (מד) נשמטו - כתב של"ה הא דלא נהיגי האידנא לברך כשנשמטו ממקומם משום דבשעת תפלה מסתמא אינו מסיח דעתו מהם והוי כחולצן ע"מ להחזירן דפסק ההג"ה בסמוך דאין לחזור ולברך. וא"כ אותן שהולכין לפעמים עד חצות בתפילין אם נשמטו ראוי לברך. והח"א כתב דאף בשעת התפלה אם נשמטו המברך לא הפסיד. ומ"מ נראה דלמעט בברכות עדיף:

מה (מה) ממקומן - דוקא כולן או רובן אבל מקצתן אף דצריך להחזירן על מקומן אין צריך לחזור ולברך [ט"ז בסימן ח' סט"ו ועי"ש בפמ"ג]:

מו (מו) צריך לברך - דכיון שהזיזן ממקומן הוי כמו שהסירן לגמרי:

מז (מז) שלא לברך - כיון דהזיזן על דעת לחזור משא"כ בנשמטו מעצמן אמרינן דתיכף שנשמט אזדא ליה המצוה ולהכי שתיק ליה הרב להמחבר שם. ודע עוד דה"ה אם הסירם לגמרי אדעתא להחזירם מיד פליג נמי הי"א ואפילו אם שינה מקומו בינתים ופסקו האחרונים כן. ואם לא היה בדעתו להחזירו מיד רק לאחר זמן אפילו אם אח"כ לבשן תיכף או שהיה בדעתו להחזירן תיכף ואח"כ נשתהא הדבר והסיח דעתו בינתים לכו"ע צריך לחזור ולברך. וכן אם חלצן לכנוס לבהכ"ס אפילו היה דעתו ללבשן תיכף צריך לברך לכו"ע דהא אין רשאי לילך בהם לבית הכסא ואדחי ליה וכמ"ש בסימן ס"ה וכתב הח"א דה"ה כשחולץ שצריך להפיח כיון דאסור להפיח בהן צריך לחזור ולברך:

מח (מח) של יד - וה"ה בתפילין של ראש דינא הכי:

מט (מט) לא הסיח דעתו - ואפילו אם סח בינתיים לצורך ענין אינו הפסק בדיעבד וכדלקמן סימן קס"ז ס"ו. ועיין לעיל בסי' ח' במ"ב סקכ"ח:

נ (נ) ולברך - דכיון דלא נעשה עדיין מצות הנחה נמצא דלא חלה עדיין הברכה על שום מצוה ועשיית הקשר אינו מפסיק כיון שהוא מענין המצוה ע"כ חייל הברכה על הנחה שניה. ומזה יש ללמוד במי שיש בידו תפילין בלי קשר ובירך ועשה קשר והניח דבדיעבד שפיר עולה לו הברכה שעשה דעשיית הקשר אינו הפסק. ומשמע מדברי השו"ע דאם לאחר שהידק התפילין על הזרוע נפסק הקשר צריך לחזור ולברך דכבר נגמר מעשה המצוה וה"ל כנשמטו ממקומם דצריך לברך כשמחזירם וכנ"ל והאחרונים חלקו ע"ז וכתבו דכיון דברכת להניח שבירך קודם הנחת של יד קאי גם על תפילין של ראש כדאיתא לעיל וא"כ כ"ז שלא הניח תש"ר עדיין עסוק במצות השייך לאותה ברכה ולא נגמר עדיין המצוה שבירך עליו עד שהניח גם הש"ר ע"כ כמו בהותר הקשר של יד קודם הנחת של ראש פסק השו"ע דאינו צריך לחזור ולברך ה"ה נמי אם נפסק הקשר ג"כ אינו צריך לחזור ולברך. ואם נפסק הקשר של ראש או של יד לאחר שכבר הניח הש"ר והדקו צריך לחזור ולברך. ואם אין שם מי שיודע לתקן הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים בכל גווני צריך לחזור ולברך דדמי להא דסימן ר"ו ס"ו:

נא (נא) הותר - הקשר. וה"ה אם נשמטו ממקומם ומ"ש הניח ש"ר ר"ל שהדקו דהוא עיקר מצות הנחה וכנ"ל:

נב (נב) מהדק ומברך - דה״ל כנשמטו ממקומם וכן אם הותר הש״ר לאחר הידוקו צריך לחזור ולברך כשמהדקו על ראשו ולפי מה שכתבנו לעיל בשם השל״ה אין לברך אם הותר התפילין בזמן התפלה בכל גווני:

נג (נג) שאולים - ואפילו בשואל שלא מדעת מותר דניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה רק שיקפלם כבראשונה ולא יוציאם ממקומו הראשון כמו בטלית לעיל בסימן י״ד עי״ש [אחרונים]:

נד (נד) גזולים - דה״ל מצוה הבאה בעבירה ואפילו אחר יאוש ואפילו בדיעבד לא קיים מצות תפילין אך אם מכר התפילין לאחר יאוש לאחר דעת המ״א בתרמ״ט והמחה״ש לעיל בסימן י״א דיוכל השני לברך דלדידיה הוי יאוש ושינוי רשות אכן הט״ז והגר״א בסימן זה כתבו בהדיא דבכל גווני אסור לברך אף דלענין לצאת בהם משמע מדברי הגר״א דיוצא בהם אך לענין הברכה אסור מ״מ משום בוצע ברך דעל ידי לקיחתו יצא הגזילה מרשות הבעלים. אך מי שלקח מהשני הזה נראה דיוכל לברך כן מצאתי בדמשק אליעזר לעיל בסימן י״א עי״ש:

נה (נה) נהגו העולם - ויש שאין משהין עליהם יותר מן החיוב דצריכין גוף נקי והכל לפי מה שהוא אדם אם אין לו גוף נקי ומתיירא שמא יפיח יסלק מיד ועיין סימן ל״ז ס״ב דמשו״ה אין רוב העולם נוהגים להניחם כל היום ובשם האר״י ז״ל כתבו שלא היה חולץ עד אחר ע״כ נקוה לך. וביום שיש בו מילה ראוי שלא לחלוץ עד אחר המילה כי מילה היא אות ותפילין הם אות:

נו (נו) ג׳ קדושות - ט״ס הוא ובאמת צ״ל ג׳ קדישים וד׳ קדושות. כי ברכו את ד׳ נחשב חדא שהיא דבר שבקדושה וקדושת שפה ברורה שניה וקדושת העמידה וקדושת ובא לציון. ושלשה קדישים הוא ח״ק שקודם ברכו וחצי קדיש שאחר תפילת י״ח וקדיש שלם שאחר ובא לציון. ומ״מ משמע מפמ״ג ושארי אחרונים דבמקומות שנוהגים לומר קדיש יתום בכל יום אחר עלינו טוב שלא לחלוץ עד אחר קדיש יתום. ואנשים שנוהגין לקפל הטלית ותפילין ולהניחן בתיקן בעת אמירת קדיש לא יפה הן עושין דמאוד יש לכוון בעניית איש״ר כמבואר לקמן בסימן נ״ו בטור ובשו״ע ואיש״ר הוא עוד במדרגה גבוה יותר מקדושה כמבואר שם במ״א סק״א ובודאי לא גרע משאר ברכות דרבנן דאסור לעשות אפי׳ תשמיש קל בשעה שהוא מברך כמבואר לקמן בסימן קצ״א במ״א סק״ב:

נז (נז) עד שיחזירו - רמז לדבר ויעבור מלכם לפניהם [היינו הס״ת] וד׳ בראשם [תפילין] ב״י:

נח (נח) ויניחוהו בהיכל - והחולצן קודם עכ״פ יזהר שלא יחלוץ הש״ר בפני הס״ת כדי שלא יגלה ראשו בפניה אלא יסתלק לצדדין ובש״י דליכא גילוי או בתפילין ש״ר תחת הטלית גדול שרי [פמ״ג]:

נט (נט) מוסף - אחר שהחזירו הס״ת בהיכל ובמקומותינו שמכניסים תיכף אחר הקריאה יחלצם אחר הקדיש שקודם תפילת מוסף. ובאליהו רבא כתב דבר״ח יחלוץ אחר קדושת ובא לציון קודם שאומר יהי רצון מלפניך וכו׳ שנשמור חוקיך ולא ימתין מלחלצם עד אחר קדיש כדי שלא להפסיק בין קדיש להתפלה:

ס (ס) וה״ה בחוה״מ - והאחרונים כתבו כיון די״א שלא להניח כלל בחוה״מ כדלקמן בסימן ל״א ימהר לחלצן קודם הלל והש״ץ אחר הלל ובחוה״מ של סוכות שיש פנאי בעוד שממתינין על האתרוג אף הש״ץ יחלוץ קודם הלל. הנוהגין ללבוש כל היום יחזור וילבוש בר״ח אחר תפלת מוסף וא״צ לחזור ולברך אם היה דעתו לזה בשעת חליצתן לפי מה שפסק הרמ״א לעיל בסי״ב ובחוה״מ לא יניחם שוב לגמרי עד הערב. והאנשים המניחין תפילין דר״ת בחוה״מ לא יניחום כלל ובר״ח יוכלו להניחם אחר שיסיים הש״ץ תפלת מוסף או שיסירו התפילין של רש״י קודם ובא לציון ושל ר״ת ילבשו בעת אמירת ובא לציון [פמ״ג]:

סא (סא) קדושת כתר - פי׳ במקום שאנו אומרים נקדש במוסף אומרים בקצת מקומות כתר יתנו לך לכן אין נכון להיות אז כתר של תפילין עליו ואפילו בעת תפלת הלחש ופשוט דאם שכח והתחיל להתפלל בהם לא יחלצם באמצע דאינו רק מנהגא:

סב (סב) בכל מקום - והט״ז כתב דהנוהג שאינו חולץ במוסף אין עליו תלונה מאחר שאין אנו אומרים קדושת כתר יתנו לך ושמעתי על גדול הדור אחד שלא היה חולצם במוסף אך המתפלל בצבור בודאי לא ישנה מנהגא דצבורא:

סימן כו

א (א) שום אונס - כגון שיש לו מכה בראשו או בזרועו או שהוא צריך לצאת לדרך ואין השיירא ממתנת עליו עד שיניח שתיהם מניח אותה שיכול. והי מינייהו עדיפא לענין הנחה י״א דיותר טוב שיניח ש״ר לבד דקדושתו חמורה וי״א שיניח לע״ע הש״י כדי שלא ישנה הסדר שבתורה בד״א כשיהיה יכול אח״כ להניח בדרך התפלה השניה אבל אם אח״כ לא יכול להניח התפלה השניה יניח הש״י והש״ר קודם הליכתו מביתו דמשום איחור דרכו לא התירו לו לבטל ממצות תפילין:

ב (ב) ולדידן דנוהגין - וכו׳ - כמו שביארנו בסימן כ״ה במ״ב ס״ק ל״ב ע״ש:

ג (ג) מברך להניח - עיין בפמ״ג שהביא עוד פוסקים דס״ל דאף על של יד לבד נמי מברך שתי ברכות ולהלכה הסכימו האחרונים דאינו מברך על ש״י אלא להניח לבד דבלא״ה הרבה ראשונים ס״ל דאפילו על שתיהן נמי אינו מברך אלא אחת. אם הניח שתיהן ולא בירך דהדין הוא דיברך כ״ז שהן עליו עדיין אם הקדים ברכת ש״ר תחלה ואח״כ ש״י אינו חוזר ומברך אבל לכתחלה אפילו הניח ש״י ולא בירך יברך עליו קודם הנחת של ראש:

סימן כז

א (א) שמאל - מדכתיב ידכה בה״א פירוש יד כהה דהיינו השמאל שהיא תשה וכהה ועוד דרשו מדכתיב וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין שכן דרך בני אדם אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין ממילא הנחה בשמאל ואם הניחו בימין אף בדיעבד לא יצא [אחרונים]:

ב (ב) בבשר התפוח - והוא המקום הנקרא קיבורת בלשון חז״ל והוא לעיכובא כדילפינן לזה בגמ׳ מקרא:

ג (ג) הקובד״ו - הנקרא עלינבויגי״ן:

ד (ד) בראש העצם - אין ר״ל ראש העצם ממש דהתם עדיין נמוך הבשר ועד שיתחיל להיות גבוה אין מקום תפילין דאין ע״ז שם קיבורת אלא ר״ל בגובה הבשר שבעצם ולא בא הרמ״א בזה לחדש שום דבר רק במה שסיים אבל לא בחצי העצם שסמוך לשחי ור״ל אף שיש גם שם עדיין מקצת בשר תפוח וגם דעת המחבר הוא כן דדוקא מחצי העצם ולמטה כדמוכח בסעיף ז׳ ומה שכתב המחבר מתחלה בבשר התפוח שבעצם ע״כ ג״כ דכונתו מחצי העצם ולמטה והגר״א בביאורו הסכים לדינא דכל מקום הקיבורת כשר להניח בו תפילין וכן משמע בפרישה ועכ״פ למטה ממקום הקיבורת פסול לכו״ע ע״כ נכון למנוע מלהניח תפילין גדולים כי ע״פ הרוב מצוי בתפילין גדולים שסוף הקציצה מונחת למטה ממקום הקיבורת אם לא שיקשרם לכתחלה בחצי העצם העליון וגם זה לא נכון להקל לכתחילה בזה אחרי דדעת המחבר ורמ״א להחמיר בזה. אך אם אין לו כ״א תפילין גדולים טוב יותר שיקשרם בחצי העצם העליון במקום שנמצא עדיין בשר התפוח ויצא בזה עכ״פ דעת הגר״א וש״פ ממה שיהיו מונחים למטה ממקום הקיבורת ולא יצא בזה אליבא דכו״ע וגם הברכה יהיה לבטלה:

ה (ה) שאין לו יד - ר״ל שניטל פיסת יד שמאלו עם כל הקנה עד הקובד״ו שנקרא עלינבויגי״ן אבל אם נשאר קצת מהקנה גם הא״ז מודה להתוספות דחייב בתפילין ויברך ג״כ כן מצאתי בא״ז אשר זכינו מקרוב לאורו:

ו (ו) בלי ברכה - עיין בביאור הלכה. ואם אין לו יד שמאל כלל או אפילו קצה הזרוע שלמעלה ממקום הקיבורת נשאר ומקום הקיבורת אין לו כלל פטור מלהניח הש״י אף בימין ויש מחמירין בזה. וכ״ז שנעשה גידם בשמאל דהוא מקום הנחת התפילין אבל אם נעשה גידם בימין אפילו נקטע לו כל היד חייב בתפילין ויבקש לאחרים שיניחוהו עליו:

ז (ז) המנהג הנכון - עיין בביאור הגר״א שכתב דדינא דגמרא הוא לפירוש הגאונים:

ח (ח) שיהא היו״ד - וכו׳ — עיין בבה״ל שכתבנו שנכון ליזהר שלא ירחיב הרבה את כפל קשר העניבה שהרצועה עוברת בה כדי שתהיה גם מקום הידוק הרצועה סמוך להתפילין לצד הלב:

ט (ט) עליו - וכו׳ — אין ר״ל שתהיה התפלה מונחת על היו״ד דודאי בעינן שתהא היו״ד אצל התפלה בשוה ולא מתחתיה רק ר״ל דלפי שהוא מטה התפילין לצד הגוף כמו שכתב ס״א לכן נקרא יו״ד של צד הגוף למטה והתפלה עליו לצד מעלה:

י (י) יש ליזהר - ובזוהר פ׳ פינחס מחמיר מאוד בענין זה ויש מחמירין דגם כשהן בתוך כיסן צריכין ליזהר בזה שלא תזוז כלל היו״ד ומטעם זה יש נוהגין לקשור היו״ד עם חוט של גיד עם התפלה וראוי לבטל זה דע״י הקשירה יהיה חוט של גיד סביב התיתורא חוצץ בין הזרוע להתפילין ובלבושי

שרד כתב דראוי לבטל ג״כ המנהג שכורכין הרצועה במקום הקיבורת תחת התיתורא דהוי ג״כ חציצה:

יא (יא) מהתפלה - ויחתוך בתיתורא מלמעלה ויהדק היו״ד עם הבית:

יב (יב) והקציצה - וכו׳ — ואיטר המניח תפילין ממי שאינו איטר או להיפוך ואינו יכול להוציא הרצועה ולקבעה כדין עיין בבה״ל:

יג (יג) לא יהא וכו׳ - דכתיב על ידך ובתש״ר כתיב בין עיניך:

יד (יד) דבר חוצץ - אפילו חציצה כל דהוא ונכון ליזהר לכתחילה אפי׳ בכנה חיה שלא יהא מפסיק בין התפילין לבשר ועכ״פ בכנה מתה ועפר יש ליזהר וע״כ יש נוהגין לרחוץ מקום הנחת התפילין. כתב בספר רביד הזהב נראה דמה שרצועה חוצצת לפעמים בין תפילין לבשרו לא מיקרי חציצה דמין במינו אינו חוצץ ומלבושי שרד שהעתקתי לעיל בסק״י משמע דנכון לכתחילה להחמיר בזה:

טו (טו) לא שנא ש״ר - כתב בספר מחצית השקל: ורע עלי המעשה של אותן האנשים שמגדלין בלורותיהן מלבד כי הוא דרך שחץ וגאוה עיין מה שכתוב ביו״ד סימן קע״ח יש בו איסור בהנחת תפילין דכיון דגדולין הרבה ליכא למימר בהו היינו רביתייהו וחוצצים עי״ש ובלאו חציצה נמי בשביל הני שערות המרובים א״א לצמצם שיהיו מהודקין ומונחין על מקומן כדין:

טז (טז) אין להקפיד - והאחרונים כתבו דאין להקל רק במקום הכריכות אבל מה ששייך להקשירה יש להחמיר אף ברצועות בין בשל יד ובין בשל ראש וכתבו תוכחת מגולה על המניחים התפילין ע״ג פאה נכרית הנקרא פארוק״ה ואפילו אם רק הרצועה מונח על הפאה נכרית. ומ״מ משמע מדברי המ״א והח״א דאם יש לו מכה בראשו ורק במקום שהרצועות מונחים ולא במקום הקציצה מותר לו להניח הרצועות ע״ג סמרטוטין שעל המכה או ע״ג כובע דק ולברך אע״ג שיש חציצה בין הרצועות כיון דבמקום הקציצה אין חציצה וכן בשל יד אם יש לו מכה אפילו במקום הקף הקשר שסביב ידו מותר לו להניח הקף הקשר ע״ג סמרטוטין ולברך אך בזה יזהר לכסות מלמעלה כדי שיתקיים לך לאות ולא לאחרים לאות:

יז (יז) עלול לנזילות - פי׳ שיש לו מכאוב או מיחוש בראשו ואם יגלה ראשו יזיק לו הקרירות כיון שהוא אנוס יכול לסמוך על הרשב״א דס״ל דאין חשש בחציצה ולא נאמר בין עיניך אלא לסיים להם מקום ומשום לך לאות ולא לאחרים לאות ליכא בתש״ר דבהו כתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ד׳ נקרא עליך. ומ״מ צריך לכסות מפני הרואים שאינם יודעים שהוא אנוס:

יח (יח) תש״ר על - וכו׳ — ואם יש לו מכה ביד במקום הנחת הקציצה והמכה מתפשטת בכל הקיבורת מותר לו להניח על הרטיה אם לא סגי בלא״ה ולא יברך דהא דעת רוב הפוסקים דחציצה פוסלת ויברך שתים על הש״ר כדלעיל בסימן כ״ו בהג״ה אך ילבוש על התש״י מלמעלה בגד אחר כדי לכסותם דהא כתיב בהו והיה לך לאות ודרשינן לך לאות ולא לאחרים לאות. ודוקא על רטיה אבל להניח תפילין על חלוקו י״א דאסור אפילו ביש לו מכה ואפילו אם ילבוש עליו בגד אחר:

יט (יט) הכובע דק - אבל על כובע עבה אסור להניחם דלא יוכל לכוין ולצמצם מקום שהמוח של תינוק רופס:

כ (כ) רק יברך - וכו׳ — ויכוין להוציא הש״ר דבלא״ה דעת הרבה פוסקים שאין מברך על שניהם אלא אחת. ועיין בב״ח וע״ת דמשמע מדבריהם דנכון ליזהר שעכ״פ בשעת ק״ש ותפלה יהיה בלי חציצה כלל:

כא (כא) ואיטר - וכו׳ — ועיין לעיל בס״ק י״ב:

כב (כב) יד ימינו - ואפילו נעשה איטר ע״י שהרגיל עצמו אח״כ ולא נולד כך יניח בימין וכ״ש אם מן השמים הרגילוהו דהיינו שנולד לו חולי בימינו וניטל הכח ממנו או שנקטע לו כף ידו הימנית וצריך לעשות כל מלאכתו בשמאל בודאי דינו כאיטר גמור ויניח על היד הרצוצה ואם חזר לבריאותו ונעשה שולט בשתי ידיו בשוה הרי הוא ככל אדם:

כג (כג) כל מלאכתו - ה״ה אפילו רק רוב מלאכתו:

כד (כד) מניח בשמאל - ואם הניחו בימינו שהוא שמאל כל אדם אף בדיעבד לא יצא [חוט השני סימן כ״ח] ועיין בביאור הלכה:

כה (כה) שולט בשתי ידיו - ר״ל שעושה כל המלאכות בשניהם שוה בשוה אבל אם נקל לו לעשות בשמאל אף שיכול לעשות אותם גם בימין זה לא מיקרי שולט בשתי ידיו [כן מוכח לקמן בסימן תרנ״א בש״ת עי״ש]:

כו (כו) שתש כח - ר״ל דכתיבה אין לה שום מעלה משאר מלאכה יחידית ואזלינן בתר רוב המעשים והיא הנקראת שמאל:

כז (כז) חשובה ימין - דכתיב וקשרתם וכתבתם משמע דבאותו יד שכותב בה צריך לקשור את התפילין על היד שכנגדו מיהו כשלא נולד כן רק אח״כ הרגיל עצמו לכתוב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין יניח בשמאל כל אדם. ואדם שאין יכול לכתוב לכו״ע אזלינן בתר שאר מלאכות באיזה יד שעושה אותם נקרא ימין:

כח (כח) והכי נהוג - עיין בביאור הלכה:

כט (כט) עד הקובד״ו - ר״ל בבשר התפוח אשר לצד הקובד״ו ולא עד הקובד״ו ממש ואם נתפשט המכה בכל בשר התפוח אשר לצד הקובד״ו יוכל לסמוך על דעת המקילין להניח בבשר התפוח אשר בחצי העליון של עצם ואם המכה גדולה ומצטער בהנחת התפילין פטור מלהניח התפילין של יד אפילו נשאר לו מקום ויניח של ראש לבד וכדלעיל בסימן כ״ו עי״ש ועיין מה שכתבנו בסעיף ה׳ בס״ק י״ח:

ל (ל) שלשה כריכות - שנים בפרק התחתון ואחד בפרק האמצעי וי״א דתחלה א׳ בפרק אמצעי ואח״כ ב׳ בפרק התחתון. ואותן הכריכות יעשה אחר הנחת השל ראש:

לא (לא) או שבעה - ואנן נהגינן שבעה [אחרונים] ועיין בשע״ת שמסיק דאין לעשות אלו הז׳ כריכות רק על הזרוע דלא כקצת שנוהגים לעשות ג׳ כריכות על הקיבורת וד׳ על הזרוע:

לב (לב) ואין לכרוך - שכבר נתקיים וקשרתם ברצועה שעל המעברתא וכמו בתפילין של ראש שתלוי ברצועה שבתוך המעברתא וכיון שאין מצוה כלל בכריכה לכן אין להניחה על התיתורא שיש בה קדושה יותר מן הרצועה. והנוהגים להניח הש״ר קודם שכורכים על הזרוע י״א דיכול לכרוך הרצועה על הקציצה שלא תמוש תש״י ממקומה עד שיניח הש״ר ואח״כ יסירנה ויכרוך השבעה כריכות ומי שבתי ידיו צרות והתפילין נדים ממקומם עי״ז יכול לכרוך סביב התיתורא כדי לחזקם [ארה״ח]:

לג (לג) עיקרי השער - פירוש דבין עיניך לאו ממש הוא דגמרינן גזירה שוה מלא תשימו קרחה בין עיניכם האמור אצל מת מה להלן מקום שעושה קרחה והוא בראש אף כאן מתחיל מקום תפילין ממקום שיש שייכות קרחה דהיינו ממקום התחלת צמיחת השערות שבראש ורבים נכשלים באיסור זה וטועים לומר שהקצה העליון מתחיל ממקום השיער ועיקר התפילין מונח על המצח ועוברים על איסור דאורייתא דכל התפילין צריכין להיות מונחין במקום שיש קרחה דהיינו שיהיה אפילו קצה התחתון של התיתורא מונח על מקום התחלת עיקרי השער אבל אין להשגיח למי שיש לו שערות ארוכות ששוכבים עד חצי המצח להניח שם התפילין כי התחלת מקום התפילין צריך להיות מהתחלת עיקרי השער שבפדחת ולמעלה ויותר טוב להניח קצת למעלה משיעור זה דהא מקום יש בראש להניח שתי תפילין כדי שלא ישמט למטה על המצח. וכל המניחן על המצח הוא מנהג קראים ולא עשה המצוה וכל בעל נפש יזהיר לחביריו וילמדם שלא יכשלו בזה כדי שלא יהיו ח״ו בכלל פושעי ישראל בגופן דזהו קרקפתא דלא מנח תפילין וגם הברכה הוי לבטלה דתפילין שמונחין שלא במקומן הוי כמונחין בכיסן. ואם נשמטו ממקומן צריך להחזירן תיכף ולענין ברכה עיין לעיל בסימן כ״ה סי״ב:

לד (לד) עד סוף המקום - ר״ל שקצה המעברתא של התפילין לא יהיה מונח למעלה ממקום שמוחו של תינוק רך:

לה (לה) בעורף - שהוא סוף הגלגולת והוא נגד הפנים ולא כ״כ למטה כנגד הגרון וטוב שיהיה מונח עיקר הקשר למעלה מן הגומא ועכ״פ יש ליזהר שלא יהיה אפילו מקצת הקשר מונח במקום פנוי משער דשם הוא מפרקת הצואר ולא עורף ולכן יש ליזהר שתהיה הרצועה המקפת הראש מצומצמת ומהודקת סביב ראשו ולא יהיה הקף הרצועה גדול מהקף הראש דאז איכא תרתי לריעותא חדא דצריכים הידוק ממש דבעינן וקשרתם לאות וגו׳ וההידוק היא הקשירה שנית דאם הם רפוים סביב היקף ראשו יפול הקציצה לפניו על מצחו או יפול הקשר לאחריו למטה בצוארו ולא יהיו במקומן הראוי להן:

לו (לו) שתהא באמצע - רוחב הראש ולא יטה אותם לצד אחד כדי שיתקיים והיו לטוטפות בין עיניך והרבה מהאחרונים כתבו דאם שינה בזה לא קיים מצות תפילין וצריך ליזהר בזה גם נכון ליזהר לכתחילה שלא יהיו התפילין גדולין ביותר דאז אי אפשר כמעט שיהיו מהודקין על הראש וגם שיהיו מונחין על מקומן דאם הם מונחין בגובה הראש כדין אינם מהודקין וגם הקשר לא יבא על מקומו כדין וע״ל בסי׳ ל״ב בסעיף מ״א מש״כ שם:

לז (לז) שנראה כעין ד׳ - כי שתי רצועות יוצאות מתוך הקשר למטה אותה היוצאת מצד שמאל המניח נמשכת לרחבו כמו גג הדלי״ת ואותה היוצאת לצד ימין נמשכת באורך למטה כמו רגל הדלי״ת [א״ר] ויראה שלא יתהפך הקשר בעשייתו ובלבישתו ועיין לקמן בסימן ל״ב בסעיף נ״ב מה שכתבנו שם:

לח (לח) ולא יתהפכו - ואם נתהפכו מדת חסידות הוא להתענות או לפדות בצדקה ואין להקפיד שלא יתהפכו אלא מה שמקיף את הראש ואת הקיבורת פ״א אבל מה שכורך אח״כ וכן מה שמשתלשל לפניו מהרצועה של תש״ר אין צריך להקפיד כלל שלא יתהפך לפי שאינו מעיקר המצוה ומ״מ משום נוי המצוה ראוי להפוך שיהיה השחור לצד חוץ אפילו בהמותר:

לט (לט) בין של יד - וכו׳ — הנה בשל יד שהוא רואה כשהוא מניח יכול לראות שלא יתהפך לא הקשר ולא הרצועה ובשל ראש דאינו רואה כשהוא מניח סביב ראשו ימשמש היטיב בידו ממקום הקציצה בכל צד וירגיש אם מונחין כראוי [ב״ח]:

מ (מ) עד הטבור - הוסיף ע״ז לית לן בה:

מא (מא) או למעלה ממנו - ועיין בחידושי רע״א וכן בארה״ח דמסקי דשל ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה ובטור כתב עוד וי״א דשל ימין עד המילה ושל שמאל עד הטבור:

מב (מב) כאורך שעורה - היינו בקליפתה אבל בלא העוקץ שלה דיש בה עוקצין ארוכים מאד וי״א דדי ברוחב מאורך חטה ופחות מכשעורה ובמקום הדחק יש לסמוך ע״ז. וכתבו האחרונים דצריך ליזהר מאוד במקום כפל ההידוק שרגיל שהרצועה נתקמטה שם או שנפסקת עד שלא נשאר בה כשיעור:

מג (מג) מניחן - וכו׳ — מפני שיש מכשירין ויש פוסלין אף בדיעבד כמבואר בב״י ע״כ הכריע כן:

מד (מד) כמות שהן - והאחרונים מסקי דאם פיחת משיעור האורך בשל יד הנזכר לעיל בסעיף ח׳ יניח בלי ברכה ואם יש כדי לפשוט עד אצבע צרידה הכריכות אין מעכבין. ובאורך רצועות הש״ר כתב בארה״ח דדוקא אם יש חוץ ממה שמקיף הראש עכ״פ כשיעור שני טפחים הא לא״ה יניחן בלא ברכה ולענין רוחב הרצועות השל יד והשל ראש החמיר ג״כ דאם לא היה רק כדי אורך החטה יניחן בלי ברכה ע״ש. ולענין אם מהני לתקן ברצועות עיין לקמן בסוף סימן ל״ג ובמ״ב שם:

מה (מה) טוב להיותם - וכו׳ — דכתיב וראו כל עמי הארץ וגו׳ וטוב שגם הקשר יהיה מגולה אבל אין נוהגין כן [א״ר] ובדיעבד אף אם היו מכוסים לגמרי יצא:

מו (מו) אין ד״א - שהתפילין הם דרך כבוד כדכתיב וראו כל עמי הארץ ואין ד״א להשוות עצמו לרבו ע״כ יכסה אותם בטליתו או בכובע:

מז (מז) אין להקפיד - ומ״מ לכתחילה טוב יותר לכסותם:

מח (מח) אם הם גלוים - פי׳ שאם נקרעו בגדיו לית לן בה אבל אסור להניחן על הבגד וכנ״ל בס״ה:

סימן כח

א (א) בכל שעה - פי׳ בכל שעה שנזכר בהם חייב למשמש דעל ידי כן נזכר עליהן תדיר ולא יבא לידי היסח הדעת ועוד כדי לתקנם שלא יזיזו ממקומן:

ב (ב) שלא יסיח דעתו - ובעת התפלה א״צ למשמש בהם [מ״א לקמן בסימן מ״ד ועיין בפמ״ג]:

ג (ג) בשל יד - דהש״י סמוכה לו למשמשו ואין מעבירין על המצות:

ד (ד) תחלה - ואח״כ בשל ראש. ואם בעת משמוש הש״ר מצאהו שנשמט ממקומו ונודע לו אז שהש״י ג״כ נשמט ממקומו צריך להחזיר הש״י תחלה על מקומו מקרא וקשרתם לאות על ידך והדר ולטוטפות בין עיניך וכנ״ל בסימן כ״ה ס״ר:

ה (ה) חולץ תחלה - אחר שמסיר ג׳ כריכות מהאצבע:

ו (ו) מעומד - ה״ה הסרת הכריכות של האצבע ולמנהגינו שמניחין של יד ג״כ מעומד צריך ג״כ לחולצן מעומד דכהנחתן כך חליצתן. ויש מהחכמים שהיו נוהגין לחלוץ התש״ר ביד שמאל שהיא ביד כהה להראות שקשה עליו חליצתן ואם הוא איטר יד שכל מלאכתו בשמאלו חולצן בימינו כדי שלא לעשות החליצה במהירות:

ז (ז) ועליו של יד - כתב הב״ח וכן הט״ז לעיל בסימן כ״ה סק״י דהיינו שיעשה תיק ארוך וצר שיהיו מונחים זה על גבי זה והמ״א כתב דיותר טוב ליתן התפילין זה בצד זה וכן נוהגין ומה שכתב המחבר ועליו של יד פירושו שיתנו קצת לצד מעלה כדי לפגוע בהם תחלה ובספר שולחן שלמה כתב דטוב שיהיו התש״י בצד ימין של התיק ג״כ מטעם זה. ויש נוהגין לעשות שני כיסין אחד לשל יד וא׳ לש״ר אך גם בשני כיסין יותר טוב שיזהר ליתן הכיס של

יד קצת לצד מעלה כדי שיפגע בהם תחלה ולא יעביר על המצות דדעת הט״ז לעיל בסימן כ״ה דגם ע״י כיס שייך מעביר על המצוה ועיין במ״א בסימן כ״ה סק״א. אותן בני אדם הנוהגין לעשות תיקין להתפילין יש להם לסמן איזה שייך לש״ר ואיזו לשל יד כדי שיזהר בהם ולא יוציא הש״ר תחלה מהתיק גם דכיון דש״ר קדושתו חמורה יזהר עי״ז שלא לשנות אח״כ התיק ליתן בו של יד אלא א״כ התנה מתחלה וכדלקמן בסימן מ״ב:

ח (ח) תחלה - ולא יצטרך להעביר על המצוה. ונכון ליזהר שלא יחלוץ של יד עד שיניח ש״ר בתוך התיק כדי שלא ישכח ויניח של יד תחלה בתוך התיק:

ט (ט) ובשעת חליצתן - כשמקפל התפילין לא יכרוך הרצועות על הבתים אלא בצדדי הבתים על התיתורא ויש נוהגין לכורכן ככנפים ע״ש כנפי יונה. וכשכורכן על צדדי התפילין צריך לאחוז התפילין בידו ולגלול הרצועה עליהן ולא לאחוז הרצועה בידו ולגלול התפילין לתוכה. גם כשנוטל התפילין מכיסן לא ינערם אלא נוטלן בידו מתוך הכיס. תיק תפילין אסור בשל שעטנז כמו מטפחת ספרים [פמ״ג]:

סימן כט

א (א) אין לברך - פירוש לאפוקי ממאי דאמרינן (בנדה נ״א ע״ב) דבני מערבא היו מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חוקיו בתר דמסלקי תפילין בלילה שהם היו סוברים דלילה לאו זמן תפילין הוא ונפקא להו זה מקרא דושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה ימים ולא לילות אבל לדידן דס״ל דהאי קרא אתי לענין אחר כדאיתא בגמרא ולילה קי״ל דזמן תפילין הוא אך אין להניחם לכתחילה דגזרו שמא יישן בהם ויפיח הילכך אין לברך:

ב (ב) בין השמשות - פי׳ אף דקי״ל שבת ויו״ט לאו זמן תפילין וכשירצה להניחן אז לשם מצוה עובר על בל תוסיף מ״מ כיון שאם מניחן עליו בלי כונה לשם מצוה אין בזה איסור מן התורה אלא מדברי סופרים משום גזירה שמא יצא בהן לר״ה ויש חולקין גם ע״ז כמו שיבואר לקמן בסימן ל״א לפיכך לא שייך ברכה ע״ז כיון שבחליצת התפלה מצד עצמה אין בה מצוה ואינו חולצן אלא משום גזירה:

סימן ל

א (א) הנחתן - ר״ל תחלת זמן הנחתן משיראה ומצותן כל היום וכדלקמן בסימן ל״ז עי״ש והטעם דעד זמן הזה חיישינן שמא יישן בהם ובכלל לילה הוא לענין תפילין:

ב (ב) עמו קצת - דאלו הרבה יכירנו אפילו מרחוק ואינו רגיל כלל לא יכיר אפילו בקרוב מאוד:

ג (ג) בלילה - ובין השמשות מדברי המג״א משמע דמותר לכתחלה להניח אבל בפמ״ג מסתפק בזה אם לא שלא קיים עדיין מצות תפילין באותו יום דאז יניחם בין השמשות:

ד (ד) ויישן בהם - וחיישינן שמא יפיח בשינתו אבל מדאורייתא מותר להניחם בלילה דקי״ל לילה זמן תפילין:

ה (ה) קודם - וכו׳ — ר״ל דלא אסרו רבנן רק להניחם לכתחלה בלילה אבל מכיון שכבר מונחין עליו מבעוד יום לא הצריכום לחלצן:

ו (ו) כל הלילה - פי׳ כל זמן שאין חולצן דאלו חולצן פ״א שוב אסור להניחן:

ז (ז) מותר - ר״ל עד זמן שרוצה לישן דאז בהכרח מסירן שאסור לישן שינת קבע בהן וכדלקמן בסימן מ״ד. ואפשר דבלילה דזמן שינה הוא אפילו שינת עראי אסור מדינא:

ח (ח) ואין מורין כן - הלכה למעשה לאחרים שמא יבואו להניחן לכתחלה וע״כ לא יעשה כן אלא בינו לבין עצמו אבל לא ברבים דהוא ג״כ כהוראה וע״כ אין להתפלל בהם תפילת ערבית בתענית צבור ברבים:

ט (ט) ונמצאו עליו - דוקא נמצאו מקילינן ומורין שבשביל השמירה אין צריך לחלוץ אפילו כל הלילה כ״ז שלא ישן אבל להניחם לכתחלה אסור בשביל השמירה ויש מקילין בזה [ע״ת והגר״א]:

י (י) לצאת לדרך - וקשה לו להניחן אח״כ מפני הקור וכל כה״ג [ח״א]:

יא (יא) בהשכמה - אפילו קודם עמוד השחר:

יב (יב) מניחם - קודם יציאתו. ויכול לכוין שלובשם לשם מצוה כיון דקי״ל לילה זמן תפילין הוא ואפילו היה לו מקום לשמרן ג״כ מותר ללובשן כיון דליכא למיחש לשמא יישן בהם וכדלקמיה:

יג (יג) וכשיגיע זמנן - דאף דהתירו חז״ל להקדים ההנחה בלילה במקום דליכא למיחש לשינה אפ״ה לענין ברכה לא רצו לתקן לומר וציונו קודם הזמן. ומ״מ אם קידם ובירך בלילה כשהניחם א״צ לברך שנית בבקר:

יד (יד) ויצא לדרך - ודוקא הולך ברגליו או רוכב אבל יושב בעגלה אסור להניח שמא יישן בהם ועיין בבה״ל:

טו (טו) ושקעה - וכו׳ — רישא זו מירי בחול ולחולצן ולנושאן בידו הוא מתיירא שמא יפלו ממנו בדרך והתירו לו להניח ידו עליהם ולכסותם ואע״ג דבס״ב אמרינן דמכיון שהם מכבר עליו א״צ לחולצן שאני הכא דמי שיפגע בו פן יטעה לומר שמותר להניח אז תפילין אבל בסמוך מיירי שיושב בביתו. והאי ושקעה חמה פירוש סוף שקיעה דהוא צאת הכוכבים דבבין השמשות א״צ לחולצן ומורין כן למעשה וכ״ז מדינא ובשם האר״י ז״ל כתוב שהיה נזהר לחולצן אחר שקיעת החמה:

טז (טז) וקידש - וכו׳ — ר״ל דנעשה בין השמשות וא״א לו לישא אותם בידו לביתו מפני קדושת שבת ולהשאיר אותם שם אי אפשר דבתי מדרשות שלהם היו בשדה מקום שאין משומר מפני הגנבים ע״כ התירו לו חכמים לנושאם עליו דרך מלבוש עד ביתו אך צריך לכסותם שלא יראוהו שהוא נושא תפילין עליו בשבת:

יז (יז) מבעוד יום - ואפילו עוד היום גדול קודם שקיעה לפי שכבר עשאו לזמן הזה לילה וזמן שכיבה בק״ש ותפלה של ערבית ואם יניח בו תפילין יחזור ויעשהו יום והרי הן שתי קולות שסותרות זו את זו אך האחרונים הסכימו להלכה דמחוייב להניחן ובלי ברכה כל זמן שהוא קודם צאת הכוכבים ואם הוא לא התפלל עדיין אע״פ שהצבור התפללו אין בכך כלום ויניחם בברכה אם הוא עדיין יום כיון שהוא אינו עושה שתי קולות הסותרות זו את זו ודוקא אם לא הניחן באותו יום כלל אבל אם כבר הניח תפילין רק שרוצה להניח גם עתה אין ראוי להניחם אם הצבור כבר התפללו ערבית:

סימן לא

א (א) ויו״ט - ויו״ט שני נמי בכלל לדידן בני חו״ל:

ב (ב) אסור להניח - ואפילו בטלטול י״א ג״כ דאסור אם לא לצורך גופם או מקומם כשאר כלי שמלאכתו לאיסור וי״א דכדי שלא יפלו או שלא יגנבום נמי מותר לטלטלם ממקום למקום ובמקום הדחק יש להקל ועיין בבה״ל:

ג (ג) שהן עצמם אות - בין הקב״ה ובין ישראל שנאמר כי אות היא ביני וגו׳ ויו״ט ג״כ מיקרי אות דבפסח מצרים כתיב אות והוקשו כל מועדי ה׳ בפ׳ אמור:

ד (ד) אות אחר - דהיינו תפילין דכתיב בהו והיה לך לאות על ידך:

ה (ה) היה זלזול - וגם עובר משום לאו דבל תוסיף והוא שהניחן לשם מצוה אבל במניחן שלא לשם מצוה אין בו משום בל תוסיף וגם משום זלזול אין בו אם לא שמניחן בפרהסיא דאז אסור מדרבנן ויש מחמירין בכל גווני אם לא שמונחים בבזיון כגון המוצא תפילין בשבת בשדה מותר ללובשם ולהכניסם לעיר דרך מלבוש כמו שיתבאר לקמן בסימן ש״א:

ו (ו) גם הם אות - בפסח אכילת מצה ובסוכה ישיבת הסוכה והי״א ס״ל כיון שמותרין בעשיית מלאכה מן התורה ליכא אות:

ז (ז) להניחן במועד - וחליצת התפילין צ״ל בחוה״מ קודם הלל. ועכשיו נהגו איזה אנשים לסלקן אחר קדושה של תפילת י״ח ומ״מ צריכין ליזהר לכוין לשמוע חזרת התפלה:

ח (ח) שאין - וכו׳ — הפי׳ משום דיש מניחים ויש שאינם מניחים או אין מברכים יש לברך בחשאי כדי שלא לבוא לידי מחלוקת וכן לא ילך בהם בר״ה לבהכ״נ והאחרונים הסכימו לדעת הט״ז דיותר טוב להניחן בלי ברכה כי הברכות אינן מעכבות וספק ברכות להקל ובפרט שהגר״א ז״ל כתב שאין לדעת הי״א עיקר בש״ס ועכ״פ לענין ברכה בודאי יש להחמיר. גם קודם ההנחה יחשוב בדעתו אם אני מחוייב אני מניחן לשם מצוה ואם לאו אין אני

מניחן לשם מצוה ובזה יצא ידי כו״ע דאף להסוברים דחוה״מ אינו זמן תפילין אינו עובר על בל תוסיף כיון שאינו מכוין בהנחתם לשם מצוה ודאי וכ״ש שאין לחוש בזה לאיסור זלזול של אות חוה״מ דזה ג״כ אינו אלא במתכוין לשם מצוה כנ״ל. ותפילין דר״ת אין להניחם בחוה״מ [פמ״ג] עוד כתבו האחרונים [והובאו בארה״ח ע״ש] דאין נכון שבהכ״נ אחת קצתם יניחו תפילין וקצתם לא יניחו משום לא תתגודדו. ומי שאין מניח תפילין בחוה״מ שמתפלל בבה״מ שמניחין תפילין יש לו ג״כ להניחן ובלי ברכה וצבור שנהגו להניח תפילין אין להם לשנות מנהגם:

סימן לב

א (א) ופרשת שמע - וצריך לכתוב ד׳ דאחד כל כך גדולה כמו ד׳ דלתי״ן קטנים [מ״א] ואפשר שאין משערין באותו כתב רק כל שיש בו דלתי״ן קטנים מאד סגי ומשום הכי נוהגין לכתוב רק גדולה משאר דלתי״ן שבאותו כתב:

ב (ב) לכתבם - כל הפרשיות בין מהש״י ובין מהש״ר:

ג (ג) בסדר הזה - דכתיב והיו הדברים וגו׳ בהוייתן יהו. וכ״ש שצריך ליזהר מטעם זה שיהיה כל פרשה ופרשה גופא נכתבת כסדרה שלא יחסר בה אפילו אות אחת כי לא יהיה לו תקנה אח״כ להשלימה וכדלקמן בסעיף כ״ג:

ד (ד) פסול - היינו התפילין שנעשו מאותן הפרשיות אבל הפרשיות עצמן לא נפסלו כגון אם התחיל לכתוב מפרשת והיה כי יביאך יוכל לצרף לזה פרשת קדש מתפילין אחרים אם יודע בודאי שנכתב קודם אלו דאל״ה ספק תורה לחומרא וה״ה אם בעת הכתיבה היה כסדרן רק אח״כ נפסל פרשה אחת המוקדמת נתבטל ממילא כל הפרשיות שאחריה ולענין צירוף מפרשיות אחרים ג״כ הדין כנ״ל:

ה (ה) קודם - משום דמוקדם בפסוק וי״א להיפך מפני שש״ר קדושתו חמורה משל יד ואנו נוהגין כמ״ש הרב בהגה ובדיעבד לכו״ע אין קפידא. כתוב בספר הכוונות שלכתחלה יזהר לכתוב כל הפרשיות ש״ר ושל יד רצופים ולא יפסיק ביניהם בשום דיבור כלל ועי׳ בש״ת:

ו (ו) בקלף אחד - מדכתיב והיה לאות על ידך דמשמע אות אחד כלומר בית אחד וכשם שהוא אות אחד מבחוץ כך יש להיות לכתחלה אות א׳ מבפנים שתהיה על קלף אחד אבל בש״ר שיש בו ד׳ בתים צריך שיהי׳ הפרשיות כתובות בד׳ קלפים וכ״ז רק לכתחלה וכמו שיתבאר הכל לקמן בסעיף מ״ז. ודע דתש״י צריך להיות ג״כ כתוב דוקא בד׳ עמודים כל פרשה בעמוד אחר:

ז (ז) בדיו שחור - ודיו שמראהו דומה למראה הכחול עיין בביאור הלכה:

ח (ח) מעשן עצים - פי׳ ולא יטיל לתוכו קומא או קנקנתום [שקורין בל״א קופער וואסער] כי לכתחלה בעינן כתב שיוכל להמחק וע״י קומא או קנקנתום הכתב עומד ואין נמחק וזהו הכל למצוה מן המובחר בלבד אבל לדינא גם הרמ״א מודה דמותר לעשות ממי עפצים וקומא וקנקנתום וכן נוהגין לעשות כהיום ע״י תערובות שלשתן וע״י בישול דהכי עדיף טפי [וכמו שכתב בתשובת משכנות יעקב סי׳ ל״ז] ועיין במ״א שכתב דבימיו לא ראה ג״כ לאחד מן הגדולים שנהג לעשות בדיו העשוי מעשן עצים ושמנים [אך אפשר דהיו עושין מדיו של קוצים כמו שסיים בשם מהרי״ל] וכן פסק בספר גט מקושר ובספר ברכי יוסף לעשות כמנהגינו עכשיו דהדיו העשוי מעשן עצים ושמנים מתקלקל ונמחק בנקל ע״כ אין נוהגין בו עכשיו ודיו העשוי ממי עפצים בלבד בלא קומא [שקורין בל״א גומא] או מקנקנתום בלבד פסול אפילו דיעבד כן כתב הגר״א בביאורו לקמן בסי׳ תרצ״א עי״ש ועיין בבה״ל. מותר לכתוב תו״מ בדיו הנעשה מסתם יינם ועי׳ בש״ת ס״ק ד׳. דיו אין צריך לעשות לשמה:

ט (ט) אות אחת - ל״ד דה״ה מקצת האות כגון קוצו של יוד:

י (י) בשאר מיני צבעונים - שאינם שחור כגון האדום והירוק וכיוצא בהם:

יא (יא) מעביר הזהב - ואע״ג דכל זמן שאין מעביר פסול דכתב העליון מבטל כתב התחתון לא מיקרי ע״י ההעברה כתיבה שלא כסדרן כיון שאין כותב כ״א מעביר ונשאר כתב התחתון ממילא:

יב (יב) בחבירתה - ואם האות גדול ונדבק בסופו באופן שאם נגרר מה שדבק מ״מ ישאר צורת אות יש מכשירין ויש פוסלין והסכימו האחרונים להחמיר ע״כ צריך לגרור מקום הדבק ואף בתפילין ומזוזות מהני תיקון כיון דלא נשתנה צורת האות מקודם:

יג (יג) כל אות - ואפילו האות האחרון מהשיטה צריכה להיות מוקפת גויל מארבע רוחותיה ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד וכדלקמן בסוף סעיף ט״ז ואפילו אם יחסר הקפת גויל להקוץ של היוד ג״כ פסול הוא וכדאיתא במנחות דף כ״ט וכל פרטי דין הזה עיין לקמן בסעי׳ י״ז ובסימן ל״ו:

יד (יד) כתיבה תמה - דהיינו שלא יכתוב ביתי״ן כפי״ן כפי״ן ביתי״ן זייני״ן נוני״ן נוני״ן זייני״ן וכל כיוצא בזה:

טו (טו) קוצו של יוד - היינו עוקץ שמאל של יוד וכ״ש אם חסר רגל ימין דפסול ותמונת היוד עיין לקמן בדיני צורת האותיות בסימן ל״ו ומש״כ בשם הפמ״ג:

טז (טז) כהלכתו - באותיות שעטנ״ז ג״ץ וזה הוא רק לכתחלה דבדיעבד כשר לרוב הפוסקים אם לא תייג וכדלקמן בסימן ל״ו ס״ג עי״ש שמבואר שם כל פרטי דיני התיוג:

יז (יז) שיכתוב בימינו - דאין דרך כתיבה בשמאל וה״ה לעשות איזה תיקון בשמאל בענין הכתיבה דפסול אבל להפריד נגיעות שבאותיות נראה דכשר אפילו בשמאל דומיא דמכשרינן באנשים הפסולין לזה לקמן בסימן ל״ט עכ״פ בדיעבד עי״ש:

יח (יח) בשמאל - היינו בשולט בימין לבד אבל אם שולט בשתי ידיו אפילו כתב בשמאלו כשר ואפילו אם שולט בימינו לבד אם אי אפשר למצוא אחרים יניחם אך לא יברך עליהם. וסופר שכותב בימין וכל מלאכתו בשמאל או להיפך כתב הפמ״ג שנכון לכתחלה שלא לקבלו לסופר ובדיעבד אין לאסור עי״ש הטעם:

יט (יט) הוי ימין - ע״כ אם כתב בימינו פסול כמו בשמאל דעלמא וכנ״ל אם אפשר למצוא אחרים וכתב הרמ״ע מעשה היה במצרים שתפס אחד הקולמוס בשפתיו וכתב בו ופסלו דאין דרך כתיבה בפה לכו״ע וכתב המ״א דפסול אפילו אם א״א למצוא אחרים. ועיין בספר משנת אברהם בשם הגט מקושר ועוד פוסקים דמשוין זה או הכותב ברגלו להכותב ביד שמאל:

כ (כ) שיטה עליונה - משום דתפילין אין עליה הלמ״מ לשרטט כמו מזוזה רק משום דאסור לכתוב ג׳ תיבות מפסוק בלי שרטוט ע״כ כשמשרטט שיטה עליונה די כי סתם בני אדם יודעים לאמן ידם לכתוב כל השיטות ישרות אחר שכתבו שיטה עליונה וקאמר אין צריך משום דאם ירצה לשרטט כל השיטין כדי לכתוב יותר ביושר ליפות השיטות הרשות בידו. ואם לא שירטט אפילו שיטה עליונה עיין בביאור הלכה:

כא (כא) ישרטט - פי׳ לכתחלה משום זה אלי ואנוהו אבל בדיעבד אפילו אם לא שירטט וכתב השיטות עקומות אין לפסול התפילין:

כב (כב) בעופרת - וכן בדיו ובסיקרא וכל כיוצא בזה ואפילו בין השיטין אסור לשרטט בו וכל זה לכתחלה אבל בדיעבד אין להחמיר כן כתב הל״ח והא״ר ובתשובת דבר שמואל סימן שס״ב מפקפק בזה מאוד אם משורטט בשום צבע שחור מחמת נגיעת אות באות ע״י השירטוט השחור אם לא דכתב מתחת השירטוט עי״ש:

כג (כג) בעפצים או בסיד - ולעיכובא הוא דלא מיקרי קלף בלא זה רק דיפתרא ויניח העור בסיד עד שיפול השער מאליו ולא ע״י גרירה ואם הוציאו קודם לכן לא יכתוב עליו דהוי דיפתרא עדיין ופסול ויש מי שחולק וכתב דסופר שהוציא העורות לאחר ד׳ ימים ועדיין לא עבר שערות מעליהן נראה דבדיעבד אין קפידא דלא תליא בשער כלל דכיון דכבר הונח בסיד וניתקן כהוגן לא מיקרי דיפתרא עי״ש:

כד (כד) בשפתיו - ובדיעבד דיו במחשבה:

כה (כה) בתחלת - ויותר אין צריך לא להוציא בשפתיו ולא לחשוב שמתעבדים לשמה אלא בתחלתו בלבד ואפילו נמשך העיבוד כמה ימים דכל העושה על דעת ראשונה הוא עושה. ותחילת העיבוד מיקרי כשמשים העורות לתוך הסיד ולא בעת שמשימם לתוך המים קודם מפני דזה לא מיקרי עדיין עיבוד:

כו (כו) לשם ס״ת - דקדושתה חמורה מתפילין ובכלל מאתים מנה ואעפ״כ מותר לשנות לתו״מ אף דקדושתם קלה ממנה אבל לדבר חול אסור לשנותו לבד אם התנה בפירוש בתחלת עיבודן שיהא מותר לשנותו אף לדבר חול אז מותר לשנותו. והנכון שינהגו כן הסופרים לכתחלה בעת שמשימים העורות לתוך הסיד שיאמרו אני נותן עורות אלו לתוך הסיד לשם קדושת ס״ת ואני מתנה לכשארצה שאוכל לשנותו לכל דבר ולא כמו שנהגו הסופרים שאומרים לשם ס״ת או תפילין או מזוזות או שאר דבר רשות דאז מסתפקים האחרונים אם מהני ועיין בביאור הלכה:

כז (כז) פסול - ולא מהני רק למזוזה בלבד דקדושתה קלה מתפילין ואם עיבד לתפילין מהני אף למזוזה ולא לס״ת ואם עיבד העור לשם רצועות לא מהני לכתוב פרשיות עליו אם עשה אח״כ קלף מהן דקדושתן חמורה ואפילו לעשות מהן עור בתים יש לומר נמי דפסול דקדושתן חמורה מרצועה [פמ״ג וע״ש עוד מה שכתב בזה]:

כח (כח) אפילו - דס״ל להרמב״ם דעכו״ם עושה אדעתא דנפשיה ואף על פי שהעכו״ם אומר ששומע לישראל אין פיו ולבו שוין בזה אבל הרא״ש ס״ל דכיון שהוא עומד ע״ג בתחלה בעת שמשים העורות לתוך הסיד ואומר לו שיתנם אז לתוך הסיד לשמה ולא בעינן הכונה של העכו״ם לזה רק בעת רגע נתינתם לסיד צייתי ליה אשעה מועטת כזה ונותנם אדעתא דהכי אבל אם הישראל העומד ע״ג חישב בלבו לבד לשמה לא מהני ואפילו אומר לו בפירוש כל שעומד מרחוק ואינו מלמדו לא מהני אפילו להרא״ש:

כט (כט) קצת - אפי׳ אם לא סייעו רק בסוף העיבוד ואפילו גם זה הסיוע לא היה רק בשותפות עם העכו״ם כשר וכ״ז למצוה בעלמא אבל בדיעבד להרא״ש כשר אפילו לא סייעו כלל דעכו״ם אדעתא דישראל המצווהו לעשות לשמה עביד:

ל (ל) וכן נוהגין - והמנהג לפי דברי אחרונים לכתחלה צריך להיות כך שישים הישראל בעצמו העורות לתוך הסיד לשמה ויאמר לעכו״ם שכל שאר מלאכת העיבוד שיעשה הוא יעשה ג״כ לשמה ויכול העכו״ם אח״כ להוציאו בעצמו ולתקנו וא״צ עוד לעמוד ע״ג ולסייעו עוד. ואם נתן הישראל העורות בעצמו לתוך הסיד לשמה ולא אמר כלום להעכו״ם כתב הפמ״ג דצ״ע בזה [כי לפי דברי הב״י ביו״ד בסימן רע״א כשר אפילו לדברי הרמב״ם והב״ח אוסר] אכן לפי דברי הנו״ב בסימן קע״ה עי״ש וביאורי הגאון מהר״מ בנעט על המרדכי סוף הלכות ס״ת יש להקל בדיעבד. ואם סייעו הישראל להעכו״ם קצת בסוף ובזה גמר מלאכת העיבוד ולא אמר לעכו״ם כלל שיעשה לשמה זה בודאי לא מהני דמסייע אין בו ממש. וה״מ שזה גמר העיבוד לא עשה בעצמו רק בסיוע עם העכו״ם אבל אם גמרו הישראל בעצמו בלא סיוע העכו״ם כגון שהוציא הישראל העורות מן הסיד קודם שנגמר עיבודן וחזר והניחם בתוך הסיד לשמה הט״ז ביו״ד והגאון מהר״מ הנ״ל מקילין בזה ואין למחות ביד הנוהג להקל כדבריהן וכמו שבירנו בביאור הלכה:

לא (לא) בט״ע - שנתן בסימנין או שאלו הנקבים נעשו יותר מחדש משלו וי״א שיכתוב בראש בפנים במקום שאין דרך לעבד הראש וישאר הכתב עד אחר העיבוד ולא יסמן במרצע מחמת חשש זיוף ובדיעבד יש להקל כהש״ע:

לב (לב) לשתים - שהוא קטן כל כך עד שכשמעביר עליו בקולמוס נסתם הנקב בדיו ואין הנקב נרגש בקולמוס כותבין עליו אע״פ שנפל מעט דיו במקום ההוא ונראה נקב דק כנגד השמש כשר אבל אם ניקב כ״כ שאין הדיו עובר עליו פסול שהאות נראית חלוקה לשתים על ידו ואפילו אם הנקב באמצע עובי האות בגגו או בירכו ודיו מקיפה מכל צד פסול ואפילו אם עד מקום הנקב יש צורת אות. וכ״ז קודם כתיבה אבל אם לאחר כתיבה נחלק האות לשתים ע״י נקב רואין אם יש בו צורת האות עד מקום הנקב כשר וכמו שיתבאר בסמוך בסעיף ט״ז ועיין ביאור הלכה:

לג (לג) והדק ממנו לפרשת והא״ש - ט״ס וצ״ל לפרשת והיה כי יביאך שהיא יותר גדולה ולפרשת קדש ולפרשת והא״ש שהם ארוכות וכו׳ [ביאור הגר״א ויד אהרן] ורמ״י כתב שהסופרים שלהם עושים תיקון אחר שכל הקלפים הם שוים באורך א׳ ובעובי א׳ אלא שמניחין גליונין מפרשיות הקצרות:

לד (לד) לאחר שנכתב - וכו׳ — נקדים ב׳ הקדמות ואח״כ נבאר בעזה״י. א׳ כל אות צריך שיהא עליו צורתו הראוי לאותו אות וא״ל פסול ובזה אין חילוק אם לא נכתב כהלכתו או אם אח״כ נתקלקל. ב׳ כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה ובדין זה יש שני פרטים. א׳ דוקא אם לא היה מוקף גויל קודם כתיבה אבל אם לאחר כתיבה נעשה נקב או קרע סמוך לאות מבחוץ ועי״ז אינו מוקף גויל כשר וכמו שיתבאר בסעיף ט״ז בשו״ע. ב׳ דעת רוב הפוסקים דאין צריך להיות מוקף גויל רק מבחוץ להאותיות ולא בתוכן חוץ מהירושלמי שמחמיר בזה. ועתה נבוא לבאר השו״ע אם לאחר שנכתב ניקב וכו׳ הטעם דבפנים אין צריך להקפת גויל ולפ״ז אפילו אם הנקב קודם כתיבה כשר והאי דנקט אם לאחר שנכתב ניקב משום דלכתחלה אין לכתוב אפילו אם הנקב באמצע חללו ואין ממלא את תוכו אבל באמת אם עבר וכתב אפילו אם היה הנקב קודם שנכתב כשר וא״צ שום תקון:

לה (לה) בתוך הה״א - וה״ה שאר אותיות שיש להן ג׳ דפנות ויש חלל בתוכו אבל ך׳ פשוטה וכ״ש ו״ו וכדומה לאו תוך מיקרי:

לו (לו) כל החלל - ואפילו נגע הנקיבה באות גופא כל שנשאר שריטה דקה מבחוץ כשר דאין שיעור לעובי האותיות:

לז (לז) שגם בפנים - וכו׳ — וא״כ דינו כמבחוץ אם היה הנקב בתוכו קודם כתיבה פסול ועיין בט״ז ובפמ״ג בשם הלבוש שיש להחמיר כהירושלמי. ודע דלהירושלמי צריך הקפת גויל בכל הצדדים מבפנים כמו מבחוץ ע״כ אם ניקב בתוכו קודם הכתיבה אצל האות ועי״ז איננו מוקף גויל יש לגרור מעט מבפנים מעובי הקו של האות ויהיה מוקף גויל ועיין בביאור הלכה סוף ד״ה אבל בירושלמי וכו׳:

לח (לח) ניקב - וה״ה אם נמחק קצת מהדיו ולא ניקב. ודוקא בה״א פליג הרא״ש ומכשיר אם נשאר כל שהוא בין למעלה מהנקב ובין למטה דסבר דאין שיעור להנקודה התלויה בה ואפילו אם כתב מתחלה רגל קצר כזה כשר להרא״ש אבל בשאר אותיות כמו חי״ת וכדומה גם הרא״ש מודה דהרגל השמאלי דינו כמו רגל ימיני:

לט (לט) מצריכין כמלא - וכו׳ — ומיירי בענין שאין בו חסרון משום הקפת גויל כגון שניקב לאחר הכתיבה כדבסמוך סט״ז בסופו דאל״ה פסול אפי׳ אם נשתייר יותר מכמלא אות קטנה גם להרא״ש:

מ (מ) והכי הלכתא - מדבריו אלו משמע דלא להחמיר בלבד פסק כדעת ש״פ אלא דפשיטא ליה דהלכה כוותיהו וא״כ צריך להזהיר מאד להסופרים שנכשלין בזה. ובתפילין ומזוזות דבעינן כסדרן לכאורה לא מהני שום תיקון אפילו התינוק קוראו לאות כיון שאנו רואין שאין לו צורת אות דבלא זה לא מיקרי ה׳ לפי דעת אלו הפוסקים וכדלקמן בסכ״ה ע״ש. ומ״מ נראה דיש להקל ע״י תיקון ודומיא שהקיל הפמ״ג בכף פשוטה שעשאו מרובע ע״י תיקון עי״ש:

מא (מא) ניקב - וה״ה אם נפסק האות בלא נקב או נמחק קצה האות ומיירי השו״ע בארכו וה״ה אם נפסק קצת מעביו בין ע״י נקיבה או ע״י מחיקה אם נשאר שריטה דקה שחור כמו וי״ו או יו״ד דקה כשר דאין שיעור לעובי האותיות אלא דבניקב בין בעביו בין בארכו בעינן שניקב לאחר הכתיבה וכדלקמן בסט״ז [ממ״א ודה״ח]:

מב (מב) הימיני - של ה״א. כתב הפמ״ג נראה לי דה״ה לשאר אותיות כגון ד׳ ל׳ פ׳ פשוטה צ׳ פשוטה קו״ף רי״ש או תי״ו או חי״ת [לכאורה בחי״ת בין רגלה הימיני או השמאלי] אם נשאר מהירך הימיני כיו״ד די בכך עכ״ל ועיין לקמן בסימן ל״ו בדיני צורת האותיות באות ל׳ ופ׳ פשוטה וצ׳ פשוטה וקו״ף ובאות תי״ו:

מג (מג) אם נשתייר - היינו מהנקב לצד מעלה ולא מצרפינן ליה מה שלמטה מהנקב אפילו אם תינוק דלא חכים ולא טיפש קראה לאות כיון דאנו רואין שלא נשאר צורת האות כתיקונו וכמו שנתבאר בסמוך בשם הט״ז אבל אם נשתייר מהנקב ולמעלה [או מההפסק ולמעלה אם נפסק האות באמצע] כשיעור אות קטנה כשר ואין צריך להראותו לתינוק וה״ה אם כתב לכתחלה רגל קטנה קצרה כזה דכשר ועיין ביד אפרים ובביאור הלכה:

מד (מד) מלא אות קטנה - היינו יו״ד ובקוץ התחתון שלו לפי מה דפסק לקמן בסי׳ ל״ו בב״י דלא מיקרי יו״ד בלא קוץ התחתון:

מה (מה) נפסק - י״ל בשני אופנים או מחמת נקב וזה אין כשר כ״א בניקב אח״כ כמו שיתבאר בסמוך בפנים או ע״י שנחסר הדיו באותו מקום ובאופן זה היה קאי הדין דשו״ע אפילו אם בתחלת הכתיבה נעשה כך:

מו (מו) הפשוטות - ולפיכך אין מועיל בה אם נשתייר כמלא יו״ד דאדרבה נראית כיו״ד ופסול הלכך בעינן תינוק בזה:

מז (מז) או שנפסק רגל הנו״ן - כצ״ל. ופי׳ נו״ן פשוטה וכיוצא בה כגון כ״ף פשוטה שרגלה קצרה ודומה קצת לדל״ת או לרי״ש [מפמ״ג ודה״ח]:

מח (מח) אם תינוק - עיין בט״ז שכתב דהך נפסק מיירי שנפסק קצת מאורך האות ולמטה לגמרי ולא נשאר ממנו רק החלק שקודם ההפסק אז תלוי בקריאת התינוק אם ספק לנו אם נשאר כשיעור של האות ההוא אבל אם נשתייר גם למטה מן ההפסק דהיינו שנעשה ההפסק ברחבו של רגל האות ואחר ההפסק נשאר עוד למטה חלק מן הרגל בזה לא מועיל תינוק דהתינוק יצרף מה שלמטה ממנו לחלק העליון ובאמת אין לו צירוף וזה דומה לנפסק רגל הא׳ אלא צריך לכסות את חלק הנשאר אחר ההפסק ואין זה דומה למש״כ השו״ע כאן דאין צריך לכסות שאר האותיות דבזה ודאי מודה דצריך לכסות וכן הסכמת האחרונים [דלא כמש״כ בספר ישועות יעקב להקל כשיטת המאירי. ובביאור הגר״א בסימן ל״ו משמע ג״כ כהט״ז דלא מצרפינן להאות מה שלמטה]:

מט (מט) לא חכם - היינו חכם כ״כ שמבין הענין ומתוך זה הוא אומר האות הנפסק ויהיה מתפרש שפיר אבל אין נקרא חכם אם הוא חכם בהכרת האותיות היטיב ואין מבין מה שכתוב לפניו דזהו ודאי ג״כ כשר:

נ (נ) ולא טיפש - טיפש היינו שאינו יודע לקרות האותיות וכל שיודע לקרות האותיות אע״ג דאינו בקי כ״כ בצורת האותיות כל שאומר דאין בו צורת אות פסול הוא:

נא (נא) וא״צ לכסות - וכן כתב הלבוש אבל המ״א בשם מהרי״ט כתב דצריך לכסות מה שלפניו שאם יתחיל מתחלת המקרא סרכיה נקיט ואזיל ואפילו תינוק שלא למד באותה פרשה אפילו הכי צריך לכסות לו מה שלפניו עד תיבה זו אבל תיבה זו וגם מה שלאחריה א״צ לכסותו כלל בכל גווני:

נב (נב) האות - כגון אלפי״ן שאין היו״ד שלהן נוגעת אל עצמן וכן נקודת הפ״א שאין נוגעת לגגה וכן לכל אותיות שאינן פשוטות שיש הפסק באמצען שהוא פסול בין אם נעשה זה בעת הכתיבה או לאחר הכתיבה שלא מהני קריאת התינוק אלא היכא שנפסק האות ובציר לה משיעורא ומחמת זה דומה האות במקצת לאות אחר כגון וי״ו קטיעה שאנו מסופקין אם הגיע לאורך וי״ו או כשיעור יו״ד ולכך תועיל קריאת התינוק דגילוי מילתא בעלמא הוא

דאורך וי״ו יש לה מדלא קראה יו״ד וה״ה לאות נו״ן פשוטה וכ״ף פשוטה שיש ספק אם יש להם שיעור ארכן או כ׳ כפופה שדומה במקצת לבי״ת וכה״ג שיש להסתפק אם תמונתה דומה לאות אחרת אבל היכא שאנו רואין שאין האות נשאר בצורתה מה מועיל בראיית התינוק ועינינו רואין שאין האות בצורתה. ולכן אין להכשיר האל״ף שרגל שמאלו אין נוגע לקו האמצעי בשביל שהתינוק יקראנה אל״ף דמפני הפירוד לא יטעה לומר שהיא עיין הפוכה. וה״ה בפשוטות אם אנו רואים ודאי שאין בו צורת אות לא מהני מה דתינוק קורא אותו כך רק בספק לנו אם יש בו שיעור כראוי מהני וכ״ז בלא תיקון ולענין תיקון עיין בבה״ל:

נג (נג) כשנפסק אות - וה״ה מה דמכשיר לעיל בסט״ו את ניקב רגל הה״א אבל בניקב חללו דמכשיר שם המחבר הוא אפילו ניקב קודם הכתיבה ולא נקט שם אם לאחר שנכתב וכו׳ אלא משום סיפא דניקב רגל:

נד (נד) ואח״כ נפסק - והטעם דלא בעינן מוקף גויל רק בעת הכתיבה ולפ״ז אפילו אם מגיע הנקב מאות לאות שסמוך לו ג״כ כשר אכן הדה״ח בהלכות קה״ת בדין כ״ו מחמיר בזה ועיין בביה״ל. ודע עוד דבענין נגיעת האותיות אפילו אם יודע בבירור שנעשה לאחר הכתיבה ג״כ פסול [דה״ח שם וכן משמע בב״ש באה״ע בסימן קכ״ה סקכ״ט עי״ש דס״ל ג״כ דצריך לחוש לתי׳ א׳ שבב״י בד״ה וא״ת וכו׳ דאין מחלק בנגיעה בין אם לא הוקף בעת הכתיבה או אח״כ]:

נה (נה) מתחלה - ובספק מתי נעשה הנקב תולין דאחר הכתיבה נעשה דמסתמא אם היה בעת הכתיבה היה הסופר רואהו אם לא שהנקב קטן מאד [דה״ח]:

נו (נו) נקב - דוקא נקב או קרע אף שאין ניכר כלל ההפסק ומשום דלא היה מוקף גויל בעת הכתיבה [לבוש״ר] אבל הפסק בעלמא כשר וא״צ שום תיקון כיון שיש שיעור אות עד מקום ההוא וכדלעיל בסט״ו וסט״ז. ואם נמצאות שריטות דקות בתוך שיעור אות עיין בביאור הלכה בסעיף כ״ה:

נז (נז) רגל - וכ״ש גגי האותיות ואמצען שאין להם היקף גויל בעת הכתיבה ונקט רגל לרבותא אף דבעת כתיבת סוף הרגל כבר נגמר צורת האות כראוי אפ״ה כל זמן שלא סלק ידו מן האות מיקרי ד״ז בעת הכתיבה ובעינן לכל האות הקפת גויל:

נח (נח) בלי הקף - ואפילו אם היא ארוכה כראוי דהיינו שיש בה שיעור שאפילו אם נגררה קצת למטה ישאר צורת אות מ״מ פסול [מ״א בס״ק כ״א ועיין במ״א סק״ג]:

נט (נט) מתחלתו - אבל אם נחתך הקלף אח״כ ועי״ז אין מוקף גויל כשר:

ס (ס) פסול - ואם רוצה לתקן יגרר קצת כדי שיהיה מוקף גויל אבל דיבוק מטלית לא מהני להקפת גויל דבעינן הקפת האות מגוף הסת״מ:

סא (סא) דיו - וה״ה צבע אחר אם עי״ז נשתנה צורת האות אבל נטף שעוה על האות אף שמכסה להאות ואינה ניכרת אעפ״כ מותר לסלק דשעוה אין מבטל הכתב ועיין בבה״ל:

סב (סב) לתוך - בין שנגע הטיפה בגוף האות או לא. וה״ה אם נפלה הטפה על קווי האות ממש ונתפשט הטפה גם מבחוץ להאות עד שאינו ניכר האות בתמונתו עי״ז:

סג (סג) ואינה ניכרת - בין שעי״ז נשתנה תמונתה לאות אחרת כגון שנפלה טפה תוך חלל ב׳ ונראית כפ״א או שאבדה תמונתה ואין שמה עליה. וה״ה בשאר אותיות ואפילו אם ע״י הטיפה נחסר רק קוצה של יו״ד בין בימין או שמאל פסול. ואם מסתפק בהאות אם צורתו עליו או לא מראה לתינוק דלא חכים ולא טיפש:

סד (סד) לגרור - ואפילו מעביר קולמוס על האות לאחר שחק תוכו אינו מועיל. מ״א:

סה (סה) הדיו - ואפילו אם הטפה לח עדיין והאות כבר נתייבש לא אמרינן שהיא ככסוי בעלמא על האות כיון שעכ״פ נפסל צורת האות קודם התיקון:

סו (סו) חק תוכות - פי׳ שחוקק התוך של האות וסביבו וממילא נשאר מה שאינו מוחק בצורת אות:

סז (סז) ולא וחקק - וזה ג״כ חקיקה מיקרי כיון שאינו עושה מעשה בגוף האות אלא יגרור ג״כ קצת מהאות עד שלא ישאר צורתו עליו ואח״כ יתקננו אם לא כתב עדיין אחר אות זו דאל״ה פסול בתו״מ דבעינן כסדרן. וכ״ז הדין דשו״ע הוא מחמת שהאות אינו ניכר ונתבטל עי״ז כתיבה הראשונה אבל אם לא נשתנה צורת האות יכול למחוק טיפת הדיו ואין חילוק בין שנפל הדיו לתוך חלל האות בלבד או גם על האות גופא ונתעבה גג האות או גם הירך

עי״ז אפ״ה יוכל לתקן ולא מיקרי חק תוכות מאחר שהאות ניכר עדיין. ומדינא אפילו תיקון לא בעי בזה רק יותר טוב שיתקן ע״כ יכול לעשות תיקון זה אפילו בתו״מ דבעינן כסדרן ועיין בבה״ל. ודע עוד דהשו״ע מירי אפילו נפלה הטיפה אחר שנגמר האות וכ״ש אם נפלה קודם שנגמר האות כדין וגמר מתחלה האות ואין ניכר עדיין דבזה כו״ע סוברים דאין תקנה בגרירת הטפה דהרי לא היה עליו מעולם שם אות רק עתה ע״י גרירה והוי חק תוכות ממש אך אם גרר מתחלה הטפה ורוצה עתה לגמור האות בזה יש דיעות בין הפוסקים דהרד״ך סובר דלא מהני דס״ל דכיון שנפלה הטפה על מקצת האות נתבטל ממנו שם כתיבה והוי כחקיקה בעלמא ומה מהני אף אם יגמר האות ע״י כתיבה וכ״ש אם נפלה על הקלף טפת דיו ממש ונעשה כמין חצי אות דלא שרי להשלים האות ע״י כתיבה והב״י והרמ״א [באה״ע בסי׳ קכ״ה ס״ד] מקילין אפילו בזה הדין האחרון וסוברין דלא מיקרי חק תוכות אלא כשגומר האות ע״י חקיקה אך האחרונים מצדדין להחמיר בזה הדין האחרון אם לא שמושך הטפת דיו הלחה ומזיזה ממקום למקום עד שעושה ממנה אות שלם דזה הוי כתיבה:

סח (סח) אין תקנה - פי׳ ע״י המחיקה אין תקנה אבל מותר להוסיף דיו ולעשותו עגול. וכן אם טעה וכתב רי״ש במקום ד׳ וכ׳ במקום ב׳ והוו אותיות עבין אין תקנה שיגררן ויעמידן בתמונת ד׳ וב׳ אבל מותר להוסיף עליהן דיו ולעשותן בתמונת ד׳ וב׳. וכן אם טעה וכתב במקום זיי״ן נו״ן פשוטה אין תקנה שיגררו ויעמידו על זיי״ן דזה הוי חק תוכות ממש אלא צריך למוחקו לגמרי וכן אם טעה וכתב ה״א במקום ד׳ אין תקנה לגרור הרגל של ה״א וישאר ד׳ דדומה לסמ״ך וב׳ שנפל טפת דיו שם ונתקלקל תמונתו עי״ז דלא מהני גרירת הטפה משום דאין עושה מעשה בגוף האות וה״נ כה״ג אלא צריך לגרור ג״כ קצת הגג עד שישאר כמו וי״ו או לגרור הירך עד שלא ישאר צורת ד׳ עליו ואח״כ יתקננו כללא דמילתא גורר לא מהני להיות כתיבה בכך ומיקרי חק תוכות אבל כותב מהני שמעבה האות מדלי״ת רי״ש או מרי״ש ד׳ שכותב התג. ולענין שלא כסדרן נהפוך הוא גורר כשר כגון בדיבוק אות לאות וכדלקמן דזה לא מיקרי מעשה בגוף האות וכותב פסול. ומה שהתרנו להוסיף דיו ולהעמידן על תמונתן היינו כשלא כתב האותיות שאחר זה:

סט (סט) למחוק התג - ואפילו אם אח״כ ימשוך ג״כ גגו ותחתיתו של הכ׳ לא מהני דבלא״ה צורתה עליה:

ע (ע) שנדבק - ואם פוסל בזה נגיעה דקה כחוט השערה עיין מה שכתבנו לקמן לענין ה״א ועיין בבה״ל:

עא (עא) ונסתמה - והוי כמ״ם סתום שמקומו רק בסוף תיבה ולא באמצעותה וכן כל אותיות מנצפ״ך הכפולין בא״ב כותב את הראשונות בתחלת התיבה ובאמצעיתה והאחרונות בסוף ואם שינה פסול:

עב (עב) ולפותחה - וה״ה שאר אותיות שנתקלקל תמונתם בעת הכתיבה או אח״כ וע״י הגרירה יעמדו על תמונתם כגון ד׳ שהמשיך רגלו ודומה לך׳ פשוטה וכל כה״ג אין מועיל להן גרירה כיון שאינו עושה מעשה בגוף האות הנשאר אלא ימחוק רגלו וכנ״ל בס״ק ס״ח ואח״כ יתקננו. וה״ה דמהני בזה אם המשיך גגו של האות לרחבה עד שנראה לכל שהוא ד׳ אבל לעיל בכתב ה״א במקום ד׳ דכתבנו שם דצריך ג״כ למחוק רגל הד׳ או גגו מלבד רגל הה״א לא מהני עצה זו דהמשכת גג הד׳ דהרי בלא״ה צורתו עליו לכך לא מיקרי זה שום תיקון:

עג (עג) כחק תוכות - דבגוף האות אין עושה שום מעשה אלא גורר הסתימה וה״ה אם טעה וכתב ח׳ במקום ב׳ זייני״ן אין מועיל לגרור הגג לבד מהך טעמא אלא צריך לגררם עד שיבטלם מתמונתם. וכן אם טעה ועשה ך׳ פשוטה למעלה כעין דל״ת שלפי דעת הרבה מן הפוסקים היא פסולה כמו שיבואר לקמן בסי׳ ל״ו ג״כ אין מועיל לגרור התג ולעשותה עגולה דהוי חק תוכות אלא יוסיף עליה דיו ויעשה עגולה. ונראה דלא מעכב שלא כסדרן בתיקון זה דבלא״ה צורתה עליה:

עד (עד) ומה תקנתה - כל שכתוב בסעיף זה שיש תקנה היינו קודם שכתב אות שאחריו דאל״ה פסול בתו״מ דבעינן בהן כסדרן דוקא לבד מהיכא שנבאר בהדיא דלא מעכב בזה כסדרן:

עה (עה) כצורת נ״כ - כי כתיבת המ׳ פתוחה הוא בב׳ כתיבות דהיינו בתחלה כותבין כמו נו״ן כפופה ואח״כ תולין בצדה כמו וי״ו וא״כ כל שנעשה הפסול בו דהיינו הו׳ צריך לגוררו כולו אבל הנו״ן שנכתב בהכשר אין צריך לגוררו וה״ה בכל אות שנכתב בב׳ כתיבות כגון ג׳ וכיו״ב ונעשה פסול בכתיבה א׳ אין צריך לגרור רק אותה לאפוקי ברי״ש שעשאה כמין ד׳ דבפעם א׳ נכתב הכל בפסול צריך הכל לגרור:

עו (עו) ורי״ש - או וי״ו שעשאו כמין רי״ש וכל כה״ג שנעשה בכתיבה אחת:

עז (עז) כמין ד׳ - וה״ה בגגו של כ׳ פשוטה שעשאו רחב עד שנראה כד׳ או רי״ש ועיין בבה״ל. והסופרים נכשלין בזה בעו״ה:

עח (עח) שנגמרה - האות בארכו כראוי כגון שכתב תיבת לו ונדבק הוי״ו בקצהו להלמ״ד וכל כיוצא בזה ואפילו בנגיעה כל דהו שלא נשתנית עי״ז האות מצורתה אפ״ה פסול דבעינן שיהא האות מוקף גויל. ואם נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו שקורין גיפלאסין עד שנראין כדבוקין ומ״מ נראה שאין האותיות נוגעין כשר ואם האותיות נוגעין אף שנעשה זה לאחר הכתיבה אפ״ה פסול אה״ע בסימן קכ״ה סט״ז בהג״ה ובב״ש עי״ש ועיין לעיל בבה״ל בסוף סט״ז. ואם נמצא דיבוק בין אות לאות כשהוציאו ס״ת לקריאה עיין לקמן בסימן קמ״ג בבה״ל:

עט (עט) כשר - וה״ה אם רגלי האותיות או גגן ואמצען מגיע לסוף בלי היקף קלף רשאי לגרר קצת דלא גרע מנדבק אות לאות דמהני גרירה. ודע דבזה אין מעכב שלא כסדרן כמבואר לקמן בסכ״ה מאחר דאין מוסיף בגוף האות. ואפילו באותיות השם שנגמרו ודיבוקן למטה רשאי לגרור:

פ (פ) חק תוכות - ומיירי שלא נשתנה האות מצורתה ע״י הדביקות אבל אם נשתנית האות מצורתה ואין התינוק יכול לקרותה וכ״ש אם נשתנית לצורת אות אחרת כגון וי״ו שנדבק בסופו לנו״ן כפופה דיבוק עב שנראית כצורת טי״ת עד שתינוק דלא חכים ולא טיפש יקרא אותו לטי״ת לא מהני גרירת הדיבוק בזה דהוי כמ״ם שנסתמה ומקרי חק תוכות וע״כ צריך לגרור גם הנו״ן שגם הוא נשתנה מצורתו ונפסל ע״י הדיבוק וכן כל כיוצא בזה:

פא (פא) כתקונה - ובנפלה טפת דיו בסי״ז אף דנכתבה מתחלה כתקונה נתקלקלה ע״י הטפה ואינה ניכרת משא״כ בזה דאפילו קודם הגרירה ניכר היטב כל אות בפני עצמה ולפ״ז אם כל אורך האות דבוקה לחברתה לא מהני גרירה. והפר״ח מיקל בזה. ועיין בש״א ובנתיב חיים:

פב (פב) אם נגעו - אבל אם יש הפסק דק אפילו רק כחוט השערה כשר:

פג (פג) הה״א - אף אם נדבק רק כחוט השערה באופן שהתינוק יודע שהוא ה״א אפ״ה צריך לגרור כל הרגל דכל שאין צורת אות עליו כמו שנמסרה למשה מסיני אין שם אות עליו וכן בקו״ף לא מהני קריאת התינוק:

פד (פד) יגרור - ולא מהני הפרדה בעלמא משום דהוי כחק תוכות:

פה (פה) הרגל - פי׳ כולו בין בה״א בין בקו״ף כיון שנעשה בפיסול ועיין בבה״ל:

פו (פו) בגג האל״ף - דאין להיו״ד העליון והתחתון ליגע בהגג אלא בדקות שבהם כמו שיתבאר לקמן במ״ב בסימן ל״ו בדיני צורת האותיות:

פז (פז) פני האל״ף - היינו היו״ד העליון והיינו דוקא שנדבקה כולה שנפסדה צורתה אבל אם נתפשט מעט ואינו דק כראוי ליופי הכתיבה אם נשאר הפרש אין בכך כלום ואין צריך שום תיקון:

פח (פח) להפרידה - פי להפריד את הנגיעה לבדה וישאר האות ממילא כראוי:

פט (פט) כל - וכו׳ — היינו שיגרור הרגל כולו ולא סגי שיפריד הרגל מעל האל״ף עד שיבטלנו מצורת אות לבד כיון שנכתב כל הרגל בפסול. וכן בנדבק יו״ד שעל האל״ף בגג שתחתיו צריך לגרור כל היו״ד ולכותבו מחדש ויש שמחמירין בנדבק היו״ד העליון בעת הכתיבה לגרור כל האל״ף עבור זה כי ממילא נכתב אח״כ שאר האות בפסול עי״ז אך בדיעבד צ״ע אם יש להחמיר בזה וכמו שכתבתי בבה״ל:

צ (צ) ביוד״י - דהיינו שהיו״ד נעשה קו ישר ולית צורת יו״ד אבל אין מזיק אם נתעבה הקו מעט:

צא (צא) והפ״א - וה״ה אם רגל השמאלי של התי״ו נעשה ישר ולא יוצא למטה לחוץ. ועיין בלבושי שרד שנשאר בצ״ע למה צריך כלל גרירה ימשיך אח״כ ויעבה מעט את יו״ד השי״ן עד שיהיה כהוגן וכן כה״ג ברגל התי״ו עי״ש וכן משמע בפמ״ג במ״ז אות כ׳ דמהני עצה זו אפילו באל״ף ועיין בסוף דברי הלבושי שרד. וכ״ז כשלא כתב התיבות שאח״ז דאל״ה בודאי לא מהני תיקון להתי״ו וכה״ג משום שלא כסדרן כיון שאין בו עתה צורת תי״ו:

צב (צב) בתחלת - דאם יהיה אף אות אחת שלא נכתב לשם תפילין פסול ולא מהני העברת קולמוס לשמה [יו״ד רע״ד] ותחלת ר״ל תחלת כל הפרשיות יאמר אני כותב פרשיות אלו לשם וכו׳ ומהני זה מדינא אפילו אם הפסיק בין הפרשיות אך מ״מ טוב יותר שיאמר תחלת כל פרשה וכו׳:

צג (צג) הכתיבה - נראה דה״ה בתיקון האותיות הנפרדות דצריך לשמן הואיל דבלא״ה התפילין הם פסולים דאין עליהם צורת אותיות כראוי:

צד (צד) יאמר - ואם אחר כותב צריך גם הוא לומר כן אף באמצע כשהוא מתחיל:

צה (צה) בפיו - ולא סגי במחשבה אף בדיעבד [א״ר ופמ״ג] ועיין בחידושי רע״א:

צו (צו) אני כותב - וכו׳ — יש שכתבו דנכון שיאמר אז ג״כ וכל אזכרות שבו לשם קדושת השם דשמא ישכח אח״כ לקדש השם במקומו ועיין בבה״ל:

צז (צז) בכל פעם - ואם כותב ב׳ אזכרות בלי הפסק די בקידוש אחד:

צח (צח) בתחילת הכתיבה - שהוא כותב לשם קדושת תפילין ואף דלא הזכיר בתחלה קדושת האזכרות סגי דמ״מ הרי הזכיר לשם קדושה אבל אם גם בתחלה לא הזכיר בפירוש רק במחשבה בעלמא או שעתה לא קידש את האזכרות אפי׳ במחשבה אפילו בדיעבד לא יצא:

צט (צט) בדיעבד - אבל לכתחלה צריך לומר בפירוש בכל פעם שכותב האזכרה לשם קדושת השם אפילו אם אמר בתחלת הכתיבה וכל האזכרות שבו וכן פסקו האחרונים:

ק (ק) חסר או יתר - אפילו אם התיבה לא נשתנה לקריאתה בזה כגון במלא וחסר וכדלקמן:

קא (קא) אות אחת - ואפילו אם קוצו של יו״ד חסר מעכב כדאיתא מנחות כ״ט א׳:

קב (קב) מרובה - מלבד עון גזל החמור:

קג (קג) וחרד לדבר השם - ראיתי להעתיק פה לשון הלבוש הצריך מאד לענינינו דז״ל ולא כמו שעושין עכשיו כמה סופרים שמניחין נערים המתלמדין לכתוב תפילין כדי שירגילום בכתב ואח״כ רואה הסופר אם נכתבו כהלכתן בחסירותן ויתירותן וסגי ליה בהכי ואח״כ מניחין אותן בבתים ומוכרין אותם ומחשבין להם הסופרים אותן המעות בשכר הלימוד להנער ומראים להם פני היתר לומר הרי אנו בזה כגומלי חסדים עם הנערים העניים ללמוד להם מלאכת הכתיבה בחנם והיא מלאכת ה׳ אבל אני אומר יצא שכרם בהפסדם ואדרבה לא טוב המה עושים בעמם כי הנער נער ואין יודע בין ימינו לשמאלו ואין לו שום כונה בעולם רק הם כמתעסקים בכתיבה ליפות הכתב ולא לשום קדושה ושום כונת מצוה בעולם והרי עונש הסופר מרובה מאד שמכשיל את הבריות שמניחין אותן התפילין הפסולין [וכדלעיל בסעיף י״ט] ולא עוד כדי להשביח את מקחו יאמר הסופר לכל אני כתבתים ובכוונה כתבתים וכו׳ וכל העושין כן בודאי עתידין ליתן את הדין ולקבל עונשין הרבה מאוד ועליהם נאמר ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה ע״כ יזהר כל סופר ויתרחק מזה וטוב לו דלשמן האמור אצל תפילין אין הכונה לשם בעל התפילין כמו גבי גט דצריך לשם האיש והאשה רק לשם קדושת תפילין עי״ש וסיים ע״ז ומן הראוי למי שיש כח בידו למנות כותבי תפילין מהוגנים אנשי אמת שונאי בצע בעלי תורה יראי אלקים וחרדים על דברו בכל עיר כמו שממנים שוחטים ובודקים שלא יאמינו לכל הסופרים שאין כוונתם אלא להרויח ממון ע״י כתיבה ותיקון יפה בעשיית התפילין ואף כי גם כוונה זו טובה היתה לייפות המצוה בנוייה זה דוקא אם היה להם כוונה קדושה ג״כ אבל בזה אינם נזהרים ודי בזה עכ״ל הטהור. וכתב בספר ב״ש יכתוב אותיות טובים ותמימות ולא שבורות ובמתון ובכוונה גדולה ולא ימהר אדם בכתיבתה כדי להרויח ממון הרבה כי אותו ריוח ילך לאיבוד ולדיראון ויפסיד נשמתו כי הוא מחטיא את הרבים וכל מי שכותב תפילין טובים וכשרים כפי יכולתו שכרו כפול ומכופל וניצול מדינה של גיהנם. וכתב בס״ח סי׳ פ״ה וצדקתו עומדת לעד זה המזכה רבים כגון המלמד ליראי השם תיקון תפילין לתקן לאחרים ועיין בסימן ל״ט מתי אדם ראוי לכתוב תפילין:

קד (קד) יקראנה היטב - שאם ימצא איזה אות חסר באיזה פרשה לא היא לבדה נפסלה אלא גם כל מה שאחריה משום שיהיו שלא כסדרן וכדלעיל בריש הסימן:

קה (קה) קודם שיתחיל - אינו ר״ל בתחלת הפרשה דוקא אלא קודם שיתחיל לכתוב בהפרשה:

קו (קו) מה שכתב - באותה פרשה ולא השלפניה:

קז (קז) על ידו - וכשטובל הקולמוס לכתוב בו את השם לא יתחיל לכתוב אותו מיד שלא יפסידנו ברבוי דיו או אולי יש עליו שער ולא יצא הכתב מיושר וגם משום שצריך לקדש הדיו שעל הקולמוס טרם שיכתוב השם לכן יכוין להניח אות אחת מלכתוב קודם השם ובאותו אות יתחיל לכתוב ואם לא עשה כן יחפש אחר אות או תג שצריכה דיו וימלאנה וכותב את השם ואם צריך דיו קודם שיגמור השם אז יטבול באותיות שלפני השם שהם לחים עדיין ויגמור השם אבל לא יטבול באותיות השם עצמן ויש מקילין לטבול באותיות השם עצמן דביזוי ליכא כיון שהוא כדי להשלים בו את השם. ואם האותיות שלפניו אינם לחין אזי יטבול מחדש ויחפש אחר אות או תג שצריכין דיו וכנ״ל וכ״ז הוא למצוה ולא לעיכובא בדיעבד:

קח (קח) תקנה - בהשלמה ומיירי שמכאן עד סוף הפ׳ יש שמות שאינם נמחקין דאל״ה יגרוד עד סופה:

קט (קט) בהוויתן יהו - פי׳ כסדר שנכתבות בתורה יהיו כתובין:

קי (קי) אות אחת - ואם כתב תיבה יתירה יגררנה ויוכל להניח המקום חלק [אם אין לו אותיות מהתיבות שלפניה שיהיה יוכל להמשיכן במקום ההוא] ואין החלק פוסל כל שאין במקומו כשיעור הריוח שבין פרשה לפרשה שהוא כדי ט׳ אותיות. ולפעמים יש תקנה אפילו בזה כגון שיכול להמשיך האות

מן התיבה שלפניה כדי למעט הרויח של ט׳ אותיות. ויותר מזה דבאופן זה שיפסל התפילין מחמת הרויח אז אפילו אם בסיום התיבה שלפניה יש שם ה״א או קו״ף יוכל להמשיך גגן כדי למעט הריוח ואע״פ שע״י ההמשכה לא יהיה הרגל של הה״א והקו״ף בסופה אין קפידא בדיעבד. וכתב הפמ״ג דבתיבה כפולה טוב יותר למחוק השניה דתיבה הראשונה כדין נכתב. ואם קודם הראשונה יש אות שיכול למושכו טוב יותר שימחוק תיבה הראשונה כדי לחוש אף לדעת ר״ת דשיעור פרשה הוא ג׳ אותיות:

קיא (קיא) שיגרור - ולא מיפסל הפרשה משום חק תוכות כיון שאינו עושה מעשה בגוף התיבות והאותיות:

קיב (קיב) נראה כב׳ תיבות - ופעמים שתיקון מועיל ע״י שיגררנה וימשיך האות שלפניה שתמלא מקומה כגון לאבותיך שכתב מלא וי״ו אחר הב׳ יגררנה וימשוך הב׳ שלפניה שתמלא מקומה. וכן אם התיקון תלוי בכ״ף או דלי״ת או רי״ש שאפשר להמשיכן מעט למלא מקום אות היתרה שנגררה אבל אם האותיות שאפשר להמשיכן הן אחר האות היתרה שא״א להמשיכן לאחוריהן עד שיגרר מהם תחלה כגון שאר שכתוב בתורה שכתבה מלא וי״ו אחר האל״ף שא״א למשוך הרי״ש לאחריה עד שיגרר רגלה תחלה ונמצא שביטל צורתה וכשמתקנה אח״כ נמצא כותב שלא כסדרן ואין תקנה אח״כ יכול למלאות מקומו ע״י שיעבה קצת האות שלפניה ושלאחריה שאין בזה משום שינוי האות משא״כ כשהאותיות שאפשר להמשיכן הן לפני האות היתרה אזי אפשר להמשיכן הרבה מבלי שיגרע מהם כלום. אך יש להסתפק במצות הראשון שדינו להיות חסר וכתבו מלא ומחק אח״כ הוי״ו אם מועיל אריכת הצדי״ק למטה אח״כ או דילמא כל עוד שאינו מאריך האות למעלה נחשב כשני תיבות אע״פ שסמכה מלמטה וכן נתן שמשפטו להיות חסר וכן הוצאך אם כתבו מלא ביו״ד בין צדי״ק לאל״ף בכל אלו יש להסתפק אם יש להם תיקון בהאריך האות שלפניו למטה ומ״מ כל שנראה כב׳ תיבות פסולה אבל אם בתחלת הכתיבה ממשיך רגל התחתון של הנו״ן והצד״י וכותב האות הסמוכה לתוכה כגון פני או ארצי כשר כיון דבתיבה אחת נכתבו ומ״מ לכתחלה אין נכון לעשות כן להבליע אות בתוך אות כי יש מחמירין בזה:

קיג (קיג) הגרר - הגרר מיקרי כשגררו משנתיבש והמחק מיקרי כשמחקו בעודו לח ומש״כ ולא ימחוק עצה טובה קמ״ל ועיין בפמ״ג שכתב דאם ישאר שום רושם דיו אפי׳ בדיעבד יש חשש בזה ואפילו תיבה בעלמא דלא אזכרה אסור לכתוב על מקום זה:

קיד (קיד) כל אות - וכו׳ — סעיף זה יבואר בו דין שלא כסדרן ועניניו ארוכין ואכלול בקצרה בדין זה יש בו ג׳ פרטים [א] אם יש קלקול באיזה אות בין שנעשה זה בעת הכתיבה או שנעשה לאחר הכתיבה [פמ״ג בפתיחה] אם נר׳ לעין כל שאין צורתו עליו כגון יו״ד שחסר לו רגלו הימני או שי״ן שחסר לו יו״ד אחד וכל כי האי גונא שחסר באות איזה דבר עד שעי״ז אין תמונתו עליו אפילו אין נדמה משום זה לאות אחר וכתב לפניו לא מהני ליה שום תיקון ואפילו אם אירע שהתינוק קראו לאות אפ״ה פסול משום שלא כסדרן וכ״ש אם ע״י קלקולו וחסרונו נדמה לאות אחר כגון דלי״ת דומה לרי״ש או ב׳ דומה לכ׳ או חי״ת שברגל שמאלו יש הפסק בין הרגל להגג ונראה כה״א או צדי״ק שיש בו הפסק במקום נגיעת היו״ד לעצמותו ונראה לעין כל כיו״ד ונו״ן וכל כה״ג שאין משגיחין על התינוק ולא מהני ליה תיקון [ב] אם ע״י קלקולו וחסרונו לא נפסד מצורתו לגמרי כגון שיש הפסק דק באיזה אות באמצעו ועדיין עיקר צורתו עליו או כגון שלא היו היודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות אם תינוק דלא חו״ט מכירם אף דלא מתכשר האות עי״ז משום דאין צורתו עליו בשלימות עכ״פ מהני זה דנשאר עליו עיקר צורתו לענין שיהא מותר לתקנו ולא יקרא שלא כסדרן. ויש עוד אופן שלישי שאע״פ שעיקר צורתו יש עליו ותינוק קוראו לאות אפ״ה לא מהני ליה שום תיקון כגון אות שנפסל באיזה דבר שתיקונו הוא לגרור מקצתו ולכותבו מחדש [כגון רגל הה״א והקו״ף שנגעו למעלה אפילו נגיעה דקה כחוט השערה שתיקונו הוא לגרור כל הרגל ולכותבו מחדש דלא מהני ליה הפרדה בעלמא משום חק תוכות וכן נגע רגל האל״ף בגג האל״ף וכה״ג וכנ״ל בסעיף י״ח] ואירע שקודם תיקונו כתב לפניו בזה לא יצוייר שום תיקון דהא צריך לגרור כל מה שנכתב בפסול וא״כ מה שמתקנה אח״כ הוי שלא כסדרן. ועתה נתחיל לבאר בעזה״י את הסעיף. כל אות שהיא כתובה וכו׳ וה״ה אם נתקלקלה אח״כ:

קטו (קטו) ואין צורתה עליה - פי׳ שנראה לעין כל שאין צורתה עליה כלל ואף דבנגעה רגל האל״ף בגג האל״ף או פני האל״ף בגגו או רגל ה״א וקו״ף הנוגעין למעלה ניכר עליו עדיין עיקר צורת האות ותינוק יקראהו לאות אפ״ה כיון שפסול זה אין תיקונו כ״א ע״י גרירת כל מה שנעשה בפסול וכנ״ל בסעיף י״ח ממילא נתבטל צורתו לגמרי ואם יתקנם אח״כ הוי שלא כסדרן:

קטז (קטז) רגל האל״ף - וה״ה כל הני דכתב רמ״א בהג״ה סוף סי״ח הנ״ל:

קיז (קיז) נוגעים - אפילו נגיעה דקה כחוט השערה:

קיח (קיח) צד״י שכתב - פי׳ שחלק היו״ד מהנו״ן כ״כ עד שנראה כשני אותיות וכן בכל אינך לכן אפילו אם אירע דתינוק קראו כהלכתו אין יכול לתקנן אח״כ שכיון שעינינו רואות שיש להן צורת אותיות אחרות א״כ כשמתקנם אח״כ הרי זה כתיבה מחדש ושלא כסדרן. וה״ה אפילו אם אין להם צורת אותיות אחרות רק שנראה לעין הכל שאין לה עיקר צורתה כגון יו״ד שלא עשה לה רגל הימיני או אל״ף שחסר לה היו״ד העליון וכל כה״ג אין יכול לתקנם אח״כ אבל אם לא עשה להיו״ד רגל שמאלי אף דאם ישאר כך פסול דאיננו יו״ד כראוי לפי דעת רוב הפוסקים כדלקמן בסי׳ ל״ו מ״מ כיון דיש לה עיקר צורתה דאפילו בלא עוקץ שם יו״ד עליה לכן יכול לתקנה ואין בזה משום שלא כסדרן:

קיט (קיט) עי״ן יו״ד - וה״ה מ״ם פתוחה שכתבו כ״ו בלי משיכת התג שביניהם:

קכ (קכ) או חי״ת שני זייני״ן - אפילו אם עשה חוטרא על גביהן רק שאין נוגעים זה לזה למעלה וניכר להדיא פרידתן ה״ז הפסידה עיקר צורתה שנראה כשני זייני״ן:

קכא (קכא) יודי״ן שעל האלפי״ן - וה״ה אם היה הפסק באיזה אות באמצעו [פמ״ג בא״א בפתי׳]:

קכב (קכב) ותינוק - וכו׳ — פי׳ לכן אפילו אם פרידתן ניכר להדיא [דהיינו תומ״י כשראה אותן] יכול לתקנם דהרי לא הפסיד עדיין האות עיקר צורתה מדקראה התינוק לאות [כן כתב הגרע״א בחידושיו ודלא כפמ״ג שהחמיר בזה ועיין בבה״ל] אבל אם אין פרידתן ניכר להדיא עד שמסתכל בה אין צריך להראות להתינוק. ומ״מ אם אירע שהראה להתינוק ולא קרא לו אות הולכין אחריו להחמיר ואין יכול לתקן [כמו שכתב הפמ״ג]:

קכג (קכג) ויש מי שאומר - אין כאן מחלוקת רק חידוש דין:

קכד (קכד) להדיא - דאם היה ניכר להדיא ה״ז הפסידה עיקר צורתה וכמו שכתבנו בס״ק ק״כ:

קכה (קכה) מותר להדביקם - דאין התינוק מורגל בחי״ת כזה דאפילו המוכשר כתיקונו יקראהו ב׳ זייני״ן:

קכו (קכו) דבוקות - בין למעלה ובין למטה וה״מ שנדבקו בעת הכתיבה אבל אם נדבקו לאחר גמר הכתיבה אסור להפרידם ועיין בבה״ל:

קכז (קכז) להפרידם - ואין בו משום איסור מחיקה כיון שמתקן בזה וכ״ש אם היו דבוקות לאותיות אחרות דמותר להפריד האותיות האחרות מהם בכל גווני ובלבד שיזהר שלא יגע הסכין באותה נקודה אחרונה המדובקת עם השם [בה״ט בשם שכנה״ג ומ״ש בשעת הדחק זה אינו להמעיין שם]:

קכח (קכח) שנמחקו קצת - פי׳ שהלך מעל האותיות קצת מראה הדיו שלהן. ואם בתחלת הכתיבה לא היה הדיו שחור אלא דומה ללבן שהוכהה מראיתו או לאדום וצריך להעביר עליהם קולמוס הוי שלא כסדרן אבל בהאי דהשו״ע לא מיקרי שלא כסדרן כיון שגם עכשיו הכתב הוא כשר ומה שמוסיף עליו אינו אלא משמרו שלא יתמחק יותר. בד״א כשמקצת צבע הדיו קיים אבל אם קפץ כל הדיו מהקלף ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו כשמעביר קולמוס עליהן ה״ז כותב שלא כסדרן ולפיכך אם נקלף ממקצת אורך הוי״ו קצת דיו ונשאר רק רושם החלודה באותו מקום וצריכין להראותו להתינוק אם יש בחלק העליון שיעור וי״ו צריך לכסות להחלק התחתון שלא יצרפהו התינוק ודומיא דמה שכתבנו לעיל בס״ק מ״ח. ודע עוד דדעת הפמ״ג הוא דאפילו נשאר ממשות דיו רק שנקלף שחרות העליון ונשאר אדום הוה שלא כסדרן דאודם אין כשר לתפילין אבל החתם סופר בחיו״ד בסי׳ רנ״ו פליג עליו וסובר דאם השינוי לאדמומית הוא מחמת יושן הרי הוא כשר שהרי הוא נכתב בדיו ולהכי נאמרה ההלכה לכתוב בדיו להורות דצריכה היא רק להכתב בדיו וכך דרכו של רוב דיו לכשיזקין יכהה מראיתו ויתהפך קצת לאדמדם ונעשית כעין מראה [שקורין בל״א ברא״ן] מ״מ טוב להעבירו בקולמוס ואפילו בשמות הקדושים קרוב לודאי דמותר כדיו ע״ג דיו דאין כאן מחיקה ואם נשתנה לאודם ממש שאין כן דרכן של סתם דיו או אפילו רק לאדמומית רק שנשתנה מיד מהר לאחר הכתיבה אין תקנה לאותה ס״ת שנראה שאינו מחמת יושן ועל כרחך יש חסרון בעיקר הדיו שנעשית מסממנים אחרים וע״כ פסול מעיקרא כי לא נכתב בדיו ובשמות אסור להעביר עליו דיו וכו׳ עי״ש שמאריך בכ״ז מילתא בטעמא:

קכט (קכט) שלא יכנס - אפילו כל שהוא ראש הלמ״ד בשורה שלמעלה הימנה וה״ה בך׳ פשוטה וכדומה שלא יכנס בשורה שלמטה באות ט׳ וע׳ וכדומה:

קל (קל) באויר הה״א - וה״ה באויר אל״ף או תי״ו וכדומה וכ״ש שיזהר שלא יכנס באויר ד׳ או רי״ש שלא יראה כה״א וכדלקמיה:

קלא (קלא) או החי״ת - וה״ה אם נכנס ראש למ״ד לתוך אויר של כ׳ פשוטה וכדלקמיה בס״ק קל״ב [תשובת מהרי״מ מבריסק בסי׳ ח׳ עי״ש וכן הקיל בזה הגאון רע״א בחידושיו בדיעבד]:

קלב (קלב) בלא נגיעה - דבנגיעה בלא״ה פסול משום חסרון הקפת גויל. ומשמע מלשון השו״ע דכתב שיש ליזהר דדוקא לכתחלה אבל לא לעיכובא בדיעבד וה״מ שלא נכנס בענין שיפסד צורת האות עי״ז כגון שנכנס רק מעט אבל אם נכנס כ״כ בענין שנשתנה צורת האות שתינוק דלא חכים ולא טיפש אם נכסה לו שיטה התחתונה שלא יהא נראה רק ראש הלמ״ד ולא גוף הלמ״ד לא יכיר האות מה הוא הוי שינוי צורת האות ופסול [וגם לא יצוייר בו תיקון משום שלא כסדרן] וכ״ש אם נכנס ראש הלמ״ד בתוך חלל ד׳ או רי״ש ונראית כה״א דפסול ואינו מועיל בזה קריאת התינוק כהוגן שהרי עינינו רואות שנשתנה עי״ז לאות אחר:

קלג (קלג) שגורות בפיו - דהיינו בעת שהוא מתחיל לכתוב מסתמא עדיין אין בקי בקריאתן בע״פ כראוי ובפרט במלא וחסר:

קלד (קלד) מתוך הכתב - או מפי מקריא כדי שלא יטעה. ואם מקצת הפרשה שגורה בפיו מותר לכתוב אותו מקצת בע״פ. ועיין בב״ח שכתב דמ״מ מצוה מן המובחר לכתוב בכל גווני מתוך הכתב:

קלה (קלה) יודע לקרות - דאל״ה בקל יכול לטעות ואינו מרגיש:

קלו (קלו) מתוך הכתב - משמע דכשכותב מתוך הכתב א״צ להוציא בפה ומיירי דוקא כששגורות לו ג״כ ואז לא חיישינן שמא יטעה [כן כתב המ״א וא״ר לתרץ דלא תקשה מהא להא דהיו״ד בסי׳ רע״ד ס״ב ועיין בפמ״ג שכן כוונת המ״א] אבל הרבה מאחרונים חלקו ע״ז ופסקו דבכל גווני צריך להוציא התיבה מפיו קודם שיכתבנה והטעם כתב הב״ח דכך היא מצות כתיבת סת״מ כדי שתהא קדושת הבל קריאת כל תיבה ותיבה היוצא מפי הקורא נמשכת על האותיות כשכותב אותן בקלף וכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד אין נפסל בכל גווני אם לא טעה:

קלז (קלז) ע״פ שמקרא - וכו׳ — ואפילו הוא שגור בפיו ג״כ:

קלח (קלח) ויקרא בפיו - כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה כדי שלא יטעה וכ״ש אם הוא כותב ע״פ בלי מקריא:

קלט (קלט) למעלה - מהשיטות כדי גגה של למ״ד ונ״ל דהיינו מכתב בינוני אפילו הוא כותב רק כתב קטן [דהלא אמרו במנחות ל״א כמלא אטבא דספרי ופירשו הראשונים שהוא כדי לכתוב גגה של וכו׳ הנ״ל ואם איתא דיש חילוק בזה איה שיעורם ואפשר לדחות בדוחק דהגמרא לא איירי רק בכותב כתב בינוני]:

קמ (קמ) פשוטה - ועוד משהו להקפת גוילם וטעם לכל זה כדי שכשיזדמן לו לכתבם שיהיה לו מקום לזה וי״א דצריך להניח עוד למעלה מגגה של למ״ד ולמטה מך׳ ונו״ן פשוטה כדי חצי ציפורן וזה רק לכתחלה:

קמא (קמא) כלל - רק משהו להקפת גוילם:

קמב (קמב) קצת - היינו קצת יותר מהקפת גויל. ויש מחמירין דלכתחלה צריך בתחלה קלף כדי לגלול כל הפרשה כמו מזוזה:

קמג (קמג) אות - קטנה שהוא יו״ד ובדיעבד אין לפסול אא״כ נראית כתיבה אחת לתינוק דלא חו״ט:

קמד (קמד) שיטה - וי״א דאין צריך להניח אלא בס״ת וכן נהגו הסופרים שאין מדקדקין בזה:

קמה (קמה) חוט השערה - היינו רק לכתחלה אבל בדיעבד אין לפסול אא״כ נראית התיבה חלוקה לשתים וכמו שנתבאר כ״ז ביו״ד בסי׳ רע״ז לענין ס״ת:

קמו (קמו) מעט חלק - אבל המ״א בשם כמה אחרונים והגר״א בביאורו הכריעו דאין צריך להניח חלק יותר מבין תיבה לתיבה באמצע פסוק [ודלא כמ״ש הש״ך ביו״ד רע״ד סק״ו ע״ש]:

קמז (קמז) ואחת יוצאת - ואפילו אות אחת משום זה אלי ואנוהו:

קמח (קמח) ג׳ אותיות - מדלא חילק משמע דאפילו אם אלו הג׳ אותיות הם מיעוט התיבה אסור וביו״ד סימן רע״ג פסק כהרמב״ם דלא קפדינן אלא שלא יכתוב רוב התיבה חוץ לשיטה ואם התיבה בת ח׳ אותיות מותר לכתוב החציה חוץ לשיטה ועיין בש״ך שם שכתב שיש להחמיר כהך דהכא ועיין בא״ר שדעתו דעכ״פ בתפילין שהגליונות קצרים יש להחמיר:

קמט (קמט) ואם כתבם - בין שהיה הבליטה בתחלת השיטה או בסופה:

קנ (קנ) לא פסל - ואפילו אם כתב תיבה שלמה חוץ לשיטה כל שניכר שהיא נקרית עם אותה השיטה ולא עם העמוד האחר שבצדה:

קנא (קנא) תיבה אחת - ואם התיבה היא בת שלש מותר לכתוב ממנה שתי אותיות חוץ לשיטה אף שהם רוב התיבה יו״ד סימן רע״ג ועיין בבה״ל:

קנב (קנב) אותיות השם - אפילו שאר שמות שאינם נמחקין:

קנג (קנג) צריך - וכו׳ — המ״א בשם הגאון מהר״ר יצחק מפוזנא [וכן הע״ת והא״ר וכמה מהאחרונים] אסיק דדוקא לכתחלה אבל בדיעבד אין להחמיר ומ״מ אם אירע כן בס״ת הורה למחוק כל השורות העליונות אם אין בהם שום שם משמות שאינם נמחקין ולמשוך אותם שיהיו שוות עם השם דמאחר דאפשר לתקוני לא מיקרי דיעבד אבל אם היה שם למעלה איזה שם או בתפילין ומזוזות דא״א למחוק משום שלא כסדרן כשר כך בלי תיקון ויש מחמירין אפילו בדיעבד והסכים עמהם הגרע״א והדה״ח. אך אם בשורות העליונות אות האחרון ב׳ ד׳ ר׳ וכדומה שיכול למושכן כולהו מודו דבין בס״ת ובין בתו״מ ימשוך אותן כדי שיהיו שוות עם האות מהשם שיצא חוץ לשיטה ואין בזה משום שלא כסדרן. וכן אם לא כתב עוד רק שורה אחת ובשורה שניה משך השם חוץ לשיטה יעשה שרטוטים אחרים וימשכם שיהיו ארוכים עד סוף השם ובשביל שורה הראשונה אין קפידא. ודע עוד דבאותיות הנטפלות להשם הסכמת אחרונים דאין להחמיר בדיעבד ביוצא חוץ לשיטה:

קנד (קנד) מהם כלל - אפילו אות אחת ואפשר דאף רובו ככולו אבל מקצת האות לית לן בה ואם יצא השם כולו חוץ לגליון העמוד כשר בדיעבד ואינו דומה ליוצא אות אחד חוץ לשיטה דמה שיוצא לחוץ הוא חשוב כתליה וקי״ל ביו״ד רע״ו דמקצת השם אין תולין משא״כ בזה כן כתב הבני יונה והגרע״א בחידושיו בסי׳ זה מחמיר גם בזה עי״ש אבל בביאור הגר״א מוכח בהדיא כהבני יונה להקל:

קנה (קנה) כל פרשיותיה - ר״ל מהתפילין של יד הואיל והן נכתבות בקלף אחד ושייך בהן פתוחה וסתומה דהיינו שכשמניח מקום חלק בסוף שיטה אחרונה של פרשה ראשונה כדי ט׳ אותיות ומתחיל פרשה שלאחריה בראש השיטה בדף הב׳ הרי פרשה שלאחריה נקרא פתוחה כמו שבס״ת נקראת פרשה המתחלת בראש השיטה פרשה פתוחה לכו״ע כשיש ריוח כדי ט׳ אותיות לפניה בשיטה הקודמת לה או בסוף שיטה אחרונה שבדף הקודם אבל בתש״ר שהפרשיות נכתבין על ד׳ קלפים אין להקפיד בהן בפתוחות וסתומות אך נהגו לכתחלה להקפיד בזה כ״כ האחרונים ועיין בבה״ל במה שכ׳ בשם הפמ״ג בזה:

קנו (קנו) פתוחות חוץ - וכו׳ — מפני שג׳ ראשונות שהם קדש והיה כי יביאך שמע הם פתוחות בתורה ופרשת והיה אם שמוע סתומה לפיכך צריך לכתוב בתפילין ג״כ ככה. דהיינו שיניח מקום חלק כדי ט׳ אותיות בסוף שיטה אחרונה שבפ׳ קדש כדי שבפ׳ והיה כי יביאך שיתחיל בראש השיטה הא׳ שבדף הב׳ תהיה הפרשה פתוחה כמו שהיא בתורה וכן אחר פ׳ והיה כי יביאך כדי שפ׳ שמע תהיה פתוחה אבל פ׳ והיה אם שמוע יעשה סתומה ואופן סתימתה יבואר לקמיה. ופרשת קדש אף דבתורה היא פתוחה מחמת שהוא מפסיק בריוח ט׳ אותיות בשורה הקודמת לה וכאן אין שייך זה דהיא פרשה ראשונה מ״מ כיון שהוא מתחילה בראש שיטה ואין כתוב לפניה כלום היא נקראת פתוחה דאין כתב אחר סותמה:

קנז (קנז) ואם שינה - בין שעשאה מסתומה פתוחה או מפתוחה סתומה:

קנח (קנח) ויש מכשירין - ר״ל בדיעבד וטעמם שאף שבתורה פ׳ והיה אם שמוע היא סתומה מ״מ כיון שבתורה אינה סמוכה כלל לפרשת שמע אין זה נחשב שינוי מה שהריוח שבינה לפרשת שמע הוא פתוח ולא סתום כמו שסתום הריוח שלפניה בתורה כיון שגם בתורה יש בינה לפרשת שמע שבתורה ריוח הרבה פתוח וכן הסכימו האחרונים:

קנט (קנט) בכולם פתוחות - ולהיפך אם עשה איזו פרשה מהשלש פרשיות סתומה לכו״ע פסול כ״כ האחרונים עוד כתבו דדוקא אם עשה לפרשת והיה א״ש פרשה פתוחה כשר לדעה זו אבל אם אין לפניה ריוח כלל בינה לפרשת שמע לא בדף שלה ולא בדף של פרשת שמע דהיינו שהתחיל אותה בראש שיטה העליונה שבדף ולא הניח ריוח כלל לפניה באותה שיטה ולא בסוף שיטה של פ׳ שמע או שהניח ריוח ואין בו כשיעור ריוח שבין פרשה לפרשה דהיינו כדי לכתוב ט׳ אותיות ה״ז נחשב שינוי גמור ממה שהיא כתובה בתורה ופסול לכו״ע אפילו בפרשה זו. ובסוף פרשת והיה א״ש אין צריך להניח שום ריוח וכן נוהגין לסיים על הארץ בסוף שיטה התחתונה:

קס (קס) ובמדינות אלו - וכו׳ — ואף דלכתחלה מצוה לעשות אותה סתומה גם להיש מכשירים וא״כ המנהג הזה הוא שלא כהוגן מ״מ העתיקו הרמ״א דכיון שהעיקר הוא שבדיעבד כשר בכל ענין וא״א לעשותה סתומה לד״ה יש להחזיק בהמנהג הזה כדי שלא להוציא לעז על הראשונים וכ״כ המ״א בשם הל״ח אבל מדברי הלבוש והגר״א משמע שיותר טוב לעשות כמה שכתוב בשו״ע:

קסא (קסא) נוהגים אף - וכו׳ — וכן בתפילין של ר״ת יעשה ג״כ כולם פתוחות ואף שכותב והיה א״ש אחר שמע כדלקמן בסימן ל״ד במ״ב סק״ג יניח כשיעור ט׳ אותיות אחר על הארץ וכשכותב פרשת שמע מתחיל בתחלת העמוד בראש השיטה:

קסב (קסב) מתחילין בראש - וכו׳ — דזה עושה אותה לפתוחה לכו״ע כשהשאיר חלק כדי ט׳ אותיות בסוף שיטה התחתונה בעמוד הקודם ואם לא התחיל בראש השיטה אלא הניח מעט ריוח אפילו פחות מט׳ אותיות הרי פרשה זו נקראת סתומה להרמב״ם ופסולה אפילו דיעבד ובפמ״ג [אות כ״ו] כתב דאפי׳ אם לא המשיך לפנים בראש קדש או והיה כ״י או שמע רק אות אחת או שתים ג״כ י״ל דפסול וצ״ע בזה ובספר מאמר מרדכי משמע דאין להחמיר בזה בדיעבד ועכ״פ לכתחלה יש ליזהר בזה מאוד [ואם השאיר כשיעור תיבת אשר נ״ל דיש להחמיר אפילו בדיעבד דהרי בשיעור זה בוודאי יש כששה אותיות קטנות ויותר וכמו שכתב המחה״ש והרי לדעת הט״ז מצטרף מדינא לכו״ע להקרא סתומה אפילו לא היה הריוח שלמעלה ולמטה רק כשיעור ט׳ אותיות קטנות ע״י צירוף וכמו שכתב הפמ״ג הרי דמה שכתב הרמב״ם ויניח מעט ריוח וכו׳ הוא שיעור קטן מאוד] ע״כ אם רואה שהתחיל הפרשה אפילו אות אחת לפנים שלא במקום ששירטט מתחילה יראה לעשות גם שאר השורות באופן זה:

קסג (קסג) ט׳ אותיות - כתבו האחרונים דלכתחילה צריך להניח כדי ג׳ תיבות אשר ע״כ צריך להניח ג״כ ריוח מלא ב׳ אותיות קטנות מלבד הט׳ אותיות דהא בין תיבה לתיבה צריך להניח מלא אות קטנה ובדיעבד יש להקל כשמניח רק כמלא ט׳ אותיות קטנות [דהיינו יודי״ן] וכמשמעות השו״ע כאן וכתב הפמ״ג דמשערין הריוח של הט׳ אותיות כפי אותו הכתב וכל השיעור הזה הוא בין לפתוחה או לסתומה:

קסד (קסד) סתומה לדעת הרמב״ם - ואף דלדעת הרא״ש היא פתוחה מ״מ אנו עושין כך כי א״א לעשות בתפילין צורת סתומה שיצא בה אליבא דכו״ע כי סתומה שאנו נוהגין לעשות בס״ת דהיינו שמסיים הפרשה שלפניה באמצע שיטה ומפסיק כדי ט׳ אותיות ואח״כ מתחיל הפרשה שאחריה ג״כ באותה השיטה והיא נקראת סתומה אליבא דכו״ע דסתומה מלפניה ומלאחריה וא״א לעשותה פה בתפילין דכל פרשה הוא בעמוד אחר וכן אם ירצה להניח שיטה אחת חלק בתחלת פרשת והיה א״ש ולהתחילה בראש שיטה שנייה זה ג״כ איננה סתומה לכו״ע דהיא רק להרא״ש ולא להרמב״ם דלדידיה היא פתוחה וכיון שא״א לעשותה סתומה לד״ה נהגו כהרמב״ם לפי שכן עיקר אף בס״ת אם א״א לעשות לד״ה כמ״ש ביו״ד סימן ער״ה. ובט״ז המציא עצה לעשותה סתומה שיצא אליבא דכו״ע דהיינו שבפרשה א׳ וב׳ יעשה הכל כמו שכתוב בשו״ע רק שבפרשה שמע בסופה יניח ריוח פחות מכדי ט׳ אותיות קטנות וכן יניח ריוח פחות מט׳ אותיות קטנות בתחלת פרשת והיה א״ש דעי״ז שאין לה ט׳ אותיות במקום אחד כ״א ע״י צירוף היא נקראת סתומה לכו״ע וכ״כ בתשובת הרמ״ע מפאנו ובביאור הגר״א וכן משמע מפמ״ג שגם הוא נהג לעשות כן. ודע דבדיעבד אפילו אם שייר ריוח כט׳ אותיות גדולות מכל צד ג״כ כשר דלהרמב״ם היא סתומה ולהרא״ש היא פתוחה וכתבנו לעיל בס״ק קנ״ח בשם האחרוני׳ דהסכימו דהלכה כהיש מכשירין הנ״ל ויש מהגדולים שנהגו לעשות כן לכתחילה ונהרא נהרא ופשטיה ועיין בבה״ל:

קסה (קסה) עור הבתים - וה״ה עור התיתורא והמעברתא כיון שמחובר ותפור בהבתים:

קסו (קסו) טהורים - דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך מן המותר בפיך וכיון דאות שי״ן שהוא מרמז על שם שדי נקמט בעור התפילין הוא בכלל תורת ה׳. ואין חילוק בין הש״ר או הש״י:

קסז (קסז) מקלף - ואע״פ שהוא דק שפיר מיקרי עור:

קסח (קסח) שליל - דגם עורו נקרא עור ואע״ג דהוא נקרא בשר לענין טומאה מ״מ לא גרע מעור עוף:

קסט (קסט) לעשותן מקלף - רק שישחירם דרצועות שחורות הלמ״מ:

קע (קע) מעובד לשמו - ואם העיבוד היה רק לרצועות לא מהני להבתים דקדושתן חמורה:

קעא (קעא) היכא דאפשר - כי הרמב״ם ס״ל דלא בעי כלל עיבוד עור הבתים דאדרבה יותר חזק הוא כשלא נתעבד משום הכי כשר אפילו עור שאינו מעובד כלל וכ״ש דלא בעי עיבוד לשמה ורוב הפוסקים חולקים עליו ומצרכי עיבוד וגם לשמה ופסק השו״ע דהיכא דאפשר בעי לשמה אבל היכא דלא אפשר למצוא חיפוי הבתים מעור המעובד לשמה מותר לסמוך על דברי הרמב״ם מלהתבטל ממצות תפילין וכשימצא אח״כ מעור המעובד לשמה יגנוז הבתים אלו ויעשה מעור המעובד לשמה ונחלקו האחרונים אם לע״ע יניחם בברכה או בלא ברכה והברכי יוסף הסכים להמ״א דיוכל לברך ועיין בבה״ל:

קעב (קעב) מעור אחד - וחתיכת עור תפורים יחד מצדד המ״א דחשובים כעור אחד וכ״כ בתשובת ח״ס או״ח סימן ה׳ שיש להקל בתפורות ואם היו רק דבוקות בדבק מחמיר שם אבל בח״א משמע דה״ה אם הם דבוקות בדבק וכן משמע באו״ז וכן נתפשט עתה המנהג במדינותינו ומ״מ לכתחילה ראוי ונכון לעשותו מעור אחד ממש כי יש מחמירין וסוברין דלא מהני בחתיכות תפורות יחד או מדובקות בדבק ועיין בח״א דעכ״פ צריכין שיהיו הד׳ בתים פרודות זה מזה ולא יהיו מדובקין ולא כמו שעושין הסופרים שמדבקין ע״י דבק רק שלמעלה עושין סימנים כמו חריץ בעלמא דצ״ע אם להכשיר אפילו בדיעבד דממ״נ אם אנו חושבין ע״י דיבוק עור אחד א״כ אין לנו אלא בית אחת ובתוכו ד׳ מחיצות דפסול ואם אין הדבק עושה עור אחד ויש כאן ד׳ בתים עם ד׳ חריצים דהדיבוק כנפרד דמי א״כ התפילין גופייהו נעשו משתי עורות ופסולים ובאמת טוב הוא שאפילו העושין מעור אחד ממש יהיו תפיליהן פרודות דשמא הדיבוק חבור וכן התפילין של הגר״א היו פרודות ועיין בבה״ל:

קעג (קעג) שיהיו מרובעות - ואם לא עשה מרובעות מעכב בדיעבד [הרמב״ם פ״ג מהלכות תפילין עי״ש] ומ״מ אם אין לו תפילין אחרים יניחם לע״ע בלא ברכה וכשיזדמן לו תפילין אחרים יניחם ועיין בבה״ל:

קעד (קעד) שיהיו ריבוען - של התפירות ונ״ל פשוט דצריך להיות התפירות מרובע בין למעלה ובין למטה ואף דלא ברירא לי לענין דיעבד מ״מ לכתחילה בודאי יש ליזהר בזה:

קעה (קעה) כדי שיהיה - וכו׳ — פי׳ בריבוע גמור שארכו כרחבו ממש שיערו חכמים כל השיעור שיש לו יש לו באלכסון ב׳ חומשים נוסף על אותו השיעור וגם כאן צריך שיהיה מרובע ממש אבל אם לא יהיה מרובע ממש לא יהיה באלכסון שלו כשיעור ב׳ חומשים תוספות אלא שיעור אחר. וע״כ ימדדנו בד׳ קוים וידע אם הוא מרובע דהיינו תחלה ימדוד קו אחד באורך וקו אחד ברוחב שיהי׳ שוה אך שמא באמצעו שוה ובצדדיו מתמעט לכן ימדדנו עוד בשני קוים באלכסונו שיהיו שוים ב׳ קוי האלכסון ג״כ:

קעו (קעו) וצריך לרבע - וכו׳ — וגם זה הוא מהלמ״מ לדעת רוב הפוסקים. וגם זה הוא בריבוע גמור כמו בהתפירה ואף דמרובע ממש במלאכת הבתים דהיינו שיהיה בתכלית הצמצום הוא כמעט מן הנמנע מ״מ כל מה דאפשר לו לאדם לעשות בענין זה בודאי חייב הוא לעשות ועיין בע״ד:

קעז (קעז) מושבן - והוא התיתורא דהיינו שיחתוך המעברתא מב׳ צדדיו כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא וכדלקמן בסמ״ד. וצריך להשגיח מאד ע״ז כי כל זה מעכב אפילו בדיעבד וגם יש להשגיח בענין התפירה כי מחמת שהסופרים עושין נקבים גדולים קצת נמשך החוט לצדדין ועי״ז אין התפירות שוות בריבוע זה נכנס וזה יוצא. והתיתורא צריכה להיות מרובע בין מלמעלה ובין מלמטה ועכשיו בעו״ה הרבה שאין משגיחין על תפיליהן שיהיו מרובעין כדין אפילו המדקדקין במצות יש שאין משגיחין כ״א על ראש הבתים שיהיו מרובעין ואין משגיחין על התיתורא ועל התפירות שהוא ג״כ מעיקר הדין והוא דבר הנקל לתקן:

קעח (קעח) וגם הבתים - דלא כמו שנוהגין קצת לעשות של יד עגולה בראשו רק שמרבע התיתורא מלמטה אלא בין הש״י ובין הש״ר יהיו מרובעים. והכוונה בהש״ר כשהארבעה בתים יחד יהיו מרובעים ולא כל אחד בפני עצמו. וריבוע הבתים צ״ל בכל משך גובהן וגם הריבוע יהיה ע״י הבתים עצמן ולא ע״י ד״א שמטיח עליהם ועיין לקמן ס״ק קפ״ה:

קעט (קעט) נתקלקל ריבוען - כגון שנתעקמו הבתים זה פונה למזרח וזה למערב או שנתקלקל חודי הבתים לגמרי עד שנעשה עגול או שנתקלקל התיתורא או התפירה עד שאבדו ריבוען:

קפ (קפ) יש מי שאומר - אין חולק בזה ודרך המחבר כן בהרבה מקומות וכמש״כ לעיל בס״ק קכ״ג:

קפא (קפא) שצריך לרבען - דכיון דריבוען הוא הלמ״מ בכל שעתא בעינן שיהיו מרובעין ומ״מ אין צריך למודדן בכל יום אם ריבועם קיים שמעמידים אותם על חזקתם אם לא שרואה שנתקלקל ואם נתעקם התיתורא אף שבעצם הוא מרובע רק מחמת התעקמות התיתורא נראית כמו שאינו מרובע יחזור ויתקן:

קפב (קפב) ויעשה - ובדיעבד אפילו אחד רחב מחבירו כשר:

קפג (קפג) הבתים - וכ״ש שידקדק שהשי״ן יהיה שחור ולפעמים מחמת רוב יושנו נקלף ממנו השחרות:

קפד (קפד) מצוה - וכו׳ — משמע דבדיעבד אינו לעיכובא ויש פוסקים דס״ל דהוא הלמ״מ כמו הרצועות ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד ובביאור הגר״א משמע שהוא מצדד כן להלכה וכן בישועות יעקב וכן משמע בא״ר ובשכנה״ג דיש להחמיר אם לא במקום דלא אפשר יש לסמוך אדברי

המקילין כדי שלא להתבטל ממצות תפילין:

קפה (קפה) שחור - והשחרות טוב יותר שיהיה בצבע שחור שאין בו ממש כלל והתפילין יהיו שחורים רק בחזותא בעלמא ומ״מ המשחירין במין גלאנ״ץ שא״א לקלפו אע״פ שיכולין להסיר מן הקלף ע״י פירורין דקין אין להחמיר בדיעבד ועיין במה שכ׳ בסעיף מ״ח בבה״ל בשם הפמ״ג שדעתו ג״כ דאין להחמיר בזה אכן מה שחדשו סופרי זמנינו שמשחירין בטיחה שיכולין לקלוף בשלימות מכל צד מן התפילין וצורתו כמו נייר שחור זהו פסול [מספר נשמת אדם ושהסכים אתו הגאון בעל בית מאיר דלא כנב״י עי״ש]:

קפו (קפו) סי׳ ל״ג - בס״ד בהג״ה ועי״ש במ״ב דהרמ״א קאזיל לשיטת המחבר הכא דהוא רק מצוה בעלמא ולפי מה שכ׳ באות קפ״ד יש לעיין בזה:

קפז (קפז) והוא שיהיה - וכו׳ — אבל אם אינו ניכר מבחוץ אף שמבפנים יש ד׳ בתים וכל פרשה ופרשה מונחת בית בפ״ע לא מהני:

קפח (קפח) ניכר החריץ - אבל שריטה או רשימה בעלמא לא מהני כלל כי עכ״פ צריך הבדל מעט בין הבתים שיהיו החריצין ניכרים ממש וכן הח״א מיאן במעשה הסופרים שמדבקין הבתים וטחין את כל הבית בטיח או בגלאנ״ץ רק שעושין רושם בהגלאנ״ץ ומה גם דלכתחלה בעינן שיהי׳ החריץ מגיע עד למטה ועיין בבה״ל וכ״ש הסופרים שתולין עור על הד׳ בתים ורושמין בו חריצין בסכין שתהיה נראה כארבעה בתים דפסול דעי״ז נעשה תפילה של יד:

קפט (קפט) אורך ורוחב - ומ״מ נכון לחוש לדברי הגאונים שסוברין שלכתחילה לא יעשה אותן קטנים מאצבעיים על אצבעיים והיינו עם התיתורא ועיין בע״ת שכתב דאם אין מחזיק עם התיתורא רק כאצבע על אצבע אפילו בדיעבד פסול וכן פסק בספר ביאור מרדכי ועיין בספר א״ר שלמד עליהם זכות ומ״מ סיים דכל בעל נפש יזהר לעשות התיתורא רחב ב׳ אצבעיים ולבד כל אלו מצוי מאוד באלו התפילין הקטנים שפרשיותיהן גרועות עד מאד מצד דחק המקום כאשר בעיני ראיתי הרבה מהם ע״כ השומר נפשו ישמור מהם:

קצ (קצ) הלמ״מ - ואם נתקלקל השי״ן ואינו ניכר צריך לתקנו מחדש דומיא דאם נתקלקל ריבוע המבואר בסמוך:

קצא (קצא) כמין שי״ן - ומשמע באחרונים דתמונת שיני״ן שלנו שאנו עושין בתפילין די דלא בעינן דוקא כתב סת״מ ממש אלא דוגמא ומנהג סופרים כהיום באיזה מקומות להדר ולעשותן בכתב אשורית ממש:

קצב (קצב) בולטת - וכו׳ — ואם עשה השי״ן בקלף אחר והדביק בדבק על הבית פסול:

קצג (קצג) מקמט העור - דהיינו שמקמט העור במלקט ע״י כפילה שכופל מהעור עד שנעשו סעיפי השי״ן. ולעשותן ע״י דפוס דהיינו שעל הדפוס חקוק שי״ן בולטת ודוחק הדפוס בעור הבית ונעשה תואר שי״ן עיין בט״ז ומ״א דמשמע דלכתחילה טוב למנוע מזה ובכנה״ג בשם תשובת הרמ״ע כתב דזהו יותר הידור וכן המנהג פשוט כהיום לעשותן בדפוס מפני שעי״ז יש לה תואר שי״ן בחוליותיה וזיונה יותר משי״ן המקומטת מהעור:

קצד (קצד) של ימין המניח - ואין חילוק בזה בין איטר לאחר דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן:

קצה (קצה) אינו נפסל - אבל אם עשה בשני הצדדים רק שי״ן של שלשה ראשים או ארבע פסול וכ״ש אם חיסר לגמרי שי״ן אחד:

קצו (קצו) של שי״ן - בין דימין ובין דשמאל:

קצז (קצז) יגיע - וכו׳ — דהיינו עד התיתורא ממש ובדיעבד כשר אפילו לא הגיע כל שיש צורת השי״ן עליו:

קצח (קצח) היו״ד שבשי״ן - יש מהגדולים שמחלקין בין שי״ן הימיני להשמאלי שבשמאלי אדרבה ידקדק שלא יגעו היודי״ן בשולי השי״ן למטה אבל המ״א פסק דאין לחלק בין הימיני להשמאלי ובהשמאלי בעינן ששני היודי״ן יהיו נוגעין למטה בשוליה וכ״כ הפמ״ג דכן ראוי לעשות וכ״כ בברכי יוסף בשם מהר״י עי״ש וכ״פ שארי אחרונים עוד כתב הפמ״ג דיראה שיהיה על השיני״ן צורת יודי״ן לא קוין פשוטין בעלמא:

קצט (קצט) ליגע למטה - דבלא״ה אין שם שי״ן עליו ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד ובשי״ן השמאלי אם אחד נוגע ואחד אינו נוגע פסול ועיין בבה״ל:

ר (ר) שגם שולי השי״ן - ר״ל חודיהן של השיני״ן והטעם דצריך שיהא כל השי״ן נראה ולקיים מה דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך וא״ר אלעזר אלו תפילין שבראש שם ה׳ נקרא ר״ת שי״ן ובדיעבד אם נכנס מעט לתוך התיתורא עד שאין לו ע״ז תמונת שי״ן כראוי צ״ע ועיין בבה״ל:

רא (רא) שישים - וכו׳ — ואפילו לדעת הסוברים דהבתים צריכים להיות כולם מעור אחד ממש מ״מ לא בעינן שיהא התיתורא והמעברתא עם הבתים מעור אחד אלא אפילו אם הוא עור בפני עצמו כשר וזהו שכתב המחבר שישים וכו׳. ומ״מ אם באפשרי טוב להדר גם בזה לצאת דעת המחמירין בזה

ועיין בבה״ל:

רב (רב) יהא ארוך - ואם נפסקה מותר לתופרה:

רג (רג) שיהא ניכר - כי גם התיתורא צריכה מדין להיות מרובע וכמו שכתבנו למעלה בסעיף ל״ט:

רד (רד) מסופה לתחלתה - בעת שנותנה לביתה כמו מזוזה שנגללת מאחד כלפי שמע ולא להיפך מטעם שנתבאר ביו״ד סי׳ רפ״ח:

רה (רה) וכורכם - וכו׳ — ר״ל לכתחלה אבל אם לא כרכם כשר בדיעבד אם אין לו אחרים ועיין במחצית השקל ובבה״ל:

רו (רו) בקלף קטן - וה״ה בחתיכת בגד אם אין לו קלף [פמ״ג] ועיין בביאור הגר״א:

רז (רז) בקלף כשר - ר״ל אבל לא מבהמה וחיה טמאה אבל במטלית גם לדיעה זו שפיר דמי ועיין בב״י שכתב בטעם הדבר דכיון שהוא מביא קלף צריך להיות דוקא מן המותר לפיך כמו לבתים ולרצועות ובביאור הגר״א מפקפק בדין זה:

רח (רח) והלמ״מ - לכן אם לא כרך השיער עליה פסול אף שכרך עליה קלף:

רט (רט) ונוהגין לכרוך - וכו׳ — כי י״א שיכרוך השער על גוף הפרשה ואח״כ יכרוך הקלף למעלה וי״א להיפך לכך נוהגין לקיים דברי שניהם ועיין בביאור הגר״א שכתב דמדינא אין קפידא איזו קודם:

ריי (ריי) של עגל - כדי שיזכור מעשה עגל ולא יחטא וגם כדי לכפר על עון זה וכתב הא״ר דמזה הטעם טוב לעשות כל תיקון תפילין מעור עגל ולאפוקי מאותן שעושין הרצועות מעור תייש:

ריא (ריא) קצת שער - עיין במ״א ועיין בחידושי רע״א שהסכים ששער היוצא יהיה פחות מאורך שעורה:

ריב (ריב) חוץ לבתים - י״א שיהיה אצל הבית שמונח בו פרשת קדש וי״א אצל והיה א״ש וטוב שיצא מפרשת והיה א״ש בצד הפונה לפרשת קדש:

ריג (ריג) זקופה - כדרך קריאתה וכדרך שמעמידין ס״ת בהיכל ובדיעבד אם נתנה שם מושכבת אין לפסול התפילין בשביל זה כ״כ הב״י בשם הר״י בן חביב וכ״כ הב״ח ועיין במ״א ונראה דמ״מ על להבא צריך לתקן דהיינו שיוציאם ויניחם כהלכה:

ריד (ריד) לצד פה - דאל״ה יעמדו האותיות הפוכות נגד הקורא:

רטו (רטו) כהלכתן - שהרי מצינו שסדר הנחתן בבתים ג״כ הם מסודרים לפני ימין הקורא אשר הוא עומד נגד המניח שיהיה קורא כסדר מתחלה פ׳ קדש של ימינו ואח״כ פ׳ והיה כ״י ושאר הפרשיות כמש״כ בסי׳ ל״ד ע״כ צריך להיות סוף הגלילה שהוא ראש הפרשה ג״כ מצד ימין נגדו:

רטז (רטז) אפי׳ אין - וכו׳ — ר״ל וכ״ש כשיש ריוח בין הפרשיות שיוכל לחתכם וישתייר כדי היקף גויל לכל אחת דשפיר דמי אף דבעת הכתיבה כתבן בקלף אחד וכתבו האחרונים אע״ג דכשאין ריוח ביניהם יהיה מוכרח להניח כל פרשה בביתה שלא בזקיפה אפ״ה כשר כי הזקיפה אינה אלא למצוה [כן מתבאר הפירוש לפי מש״כ הב״י בשם מהרי״א ומהר״י בן חביב וכן הסכים הב״ח ועיין במ״א בשם הד״מ]:

ריז (ריז) או משיחה - ר״ל דכיון שכתב הפרשיות בעור אחד צריך להפסיק בחוט או משיחה או בגיד כמו שאנו נוהגין בין בית לבית כדי לתת היכר שהבתים מובדלים אבל בכתב הפרשיות על ד׳ עורות א״צ לתת כלום בין בית לבית ויש פוסקים דבכל גווני צריך לתת הבדל בין הבתים וכן יש לנהוג כמו שכתב המחבר לקמן בסעיף נ״א ויעביר חוט וכו׳ ומ״מ לענין דיעבד כתב הט״ז דאינו מעכב שם שהעיקר כסברא הראשונה:

ריח (ריח) בארבעה בתים - וכ״ש אם הניחם בבית אחד דטפי עדיף:

ריט (ריט) והמנהג - וכו׳ — ר״ל אם הניחם בבית אחד אף דבודאי יצא מ״מ לכתחלה מצוה לדבקם. כתבו האחרונים דאף שלכתחלה מצוה לכתוב הד׳ פרשיות של יד בקלף אחד מ״מ אם כבר כתב בד׳ קלפים חשוב כדיעבד ומותר להניחם לכתחלה אם מדביקם מקודם ואם נמצא טעות בפרשה רביעית מותר לכותבה בקלף לבד אפילו לכתחלה ולהדביקה דזה הוי כדיעבד:

רכ (רכ) דבק כשר - ר״ל מבהמה טהורה. וכתב בפמ״ג דזה רק למצוה אבל לא לעיכובא כיון דהדיבוק אינו מעכב ממילא אין קפידא במה מדבק:

רכא (רכא) או בעור - פי׳ שעשה עור מתחלה מבהמה טהורה ואח״כ ציפה על אותו עור מבהמה טמאה אפ״ה פסולים ואפילו חתך במקום השינ״ן שהשי״ן נראה [פמ״ג] ועיין בבה״ל:

רכב (רכב) בגידי בהמה - ולוקחין מהעקב שהם לבנים ואם הם קשים מרככים באבנים עד שיעשו כפשתן וטווין אותם ושוזרין אותם ודעת המ״א בסוף ס״ק ס״ו דבעינן בזה הטוייה לשמה והא״ר ופמ״ג מפקפקין בזה:

רכג (רכג) טהורים - אפילו מנבילות וטריפות שלהם:

רכד (רכד) בגידי שור - ואם אין לו יקח מגידי בהמה דקה אבל מטמאה אפילו בדיעבד פסול וצ״ע אם מותר לתפור בגיד הנשה [אחרונים]:

רכה (רכה) דחיישינן - וכו׳ — ודוקא כשהוא הולך לבתי הנכרים לקנות מהם גידין וגם ידוע לו שמקצת מן הנכרים הנוטלין הגידין מבהמה טמאה לכן אע״פ שהרוב נוטלין מטהורה כיון שהוא הולך אצל נכרי בשעה שהם קבועין בבתיהם אין הולכין אחר הרוב שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אבל אם העו״ג הביא לשוק מותר לקנות ממנו שכיון שפירש מקביעותו אמרינן כל דפריש מרובא פריש אם לא שמוכרין שם בשוק בחנויות אז חוזרין לקביעותן וכן אם אין ידוע שמקצתן נוטלין אותן מבהמה טמאה ג״כ מותר לקנות מהם בכל ענין שרוב גידין הם מבהמות טהורות אך כ״ז בגידין שאינן טויין אבל בגידין טויין דעת המ״א דאסור לקנות מהם אפילו הוא יודע שהם מבהמה טהורה שכיון שהוא הלמ״מ צריך שתהיה עשייתן לשמה וטויית הגידין זו היא עשייתן ונכרים לאו בני לשמה נינהו וכבר כתבנו דהא״ר ופמ״ג מפקפקים אי בעי כלל בזה טוייה לשמה:

רכו (רכו) בטאליאדור״ש - הם חוטין הנעשים מן הקלף ובמקום הדחק ס״ל כיון דמינו הוא הם כגידין עצמן וכשרים לתפור בהם סת״ם:

רכז (רכז) עד שיזדמנו - כדי שלא להתבטל ממצות תפילין וכשיזדמן לו גידים יתירם ויתפור בגידים ויש מאחרונים שחוששין שלא לצאת בהם אפילו בשעת הדחק שהרי הלמ״מ הוא גידין והטאליאדור״ש עור הוא שהוא הקלף ועור לתפירה לא שמענו ולפי״ז אם אין לו גידים אחרים עכ״פ לא יברך עליהם וכן בני מעיים דקים ויבשים כמין חוטים של גידים אין לתפור בהם דהלמ״מ הוא דוקא גידים עוד כתבו שאין לתפור בגידי עוף טהור כי מי יכריע איזה מהם קרוי גידין ואיזה מהם חוטין ואיזה מהם ווורידין ואנן גידין בעינן:

רכח (רכח) בכל צד - טעם לי״ב תפירות נגד י״ב שבטי ישראל ולא בעינן תפירה תוך הבית רק סמוך להבית ואין תופרין כתופר בגדים בשפת הבגד בלי שיור אלא משייר מן התיתורא חוץ להתפירה וצריך שעור הבתים מלמטה לפיו יהיו יוצאים מכל ארבע רוחותיהם עד שיהיו מגיעים תחת נקבי התפירה כדי שיתפור עור הבתים מכל צד עם התיתורא ולא כהסופרים המקצרין עור של הבתים שאינו עובר הלאה תחת נקבי התפירה ואינה נתפרת כלל עם התיתורא רק שמהדקין הבית בתוך הארובה של התיתורא והברוך שאמר כתב שפסל כמה תפילין מחמת זה אלא צריך לתפור יחד העור של הבתים עם התיתורא:

רכט (רכט) משתי רוחות - ר״ל שכל התפירה יהא מסובבת משני צדדין פנים ואחור נמצא תופר בב׳ מחטין אחת יוצאת לאחור ואחת נכנסת לצד פנים:

רל (רל) מיהו אם - וכו׳ — וכן אם לא העביר חוט התפירה אינו מעכב בדיעבד ועיין לעיל בס״ק רי״ז:

רלא (רלא) בחוט אחד - ואם נפסק י״א דיכול לקושרו וי״א דיטלנו כולו משם ויחזור ויתפור מחדש בחוט אחר שכיון שנפסק בשעת התפירה ניכר שהחוט קלוש ועומד ליפסק ואינו כלום אבל כשהחוט קצר מתחלתו ואינו נפסק לכו״ע יכול לקשור לו חוט אחר לגמור התפירה וכתב הפמ״ג דאם אין לו גידין אחרים יש לסמוך על סברא הראשונה ולקשור חוט שנפסק וכ״ז אם נפסק באמצע התפירה אבל אם נפסק אחר התפירה עיין לקמן סימן ל״ג ס״ב:

רלב (רלב) ויעשה קשר - וקשר של תפילין הוא הלכה למשה מסיני ונראה שצריך לעשותו לשמה ולא יעשהו קטן [פמ״ג]:

רלג (רלג) כמין ד׳ - ויש שעושין קשר כמ״ם סתומה שנראה כשני דלתי״ן משני צדדין רגלו של זה בצד ראשו של זה ועיין בספר תפארת אריה שהביא בשם תשובה מאהבה והסכים עמו לדינא דאלו העושים קשר של דלי״ת מכוון יותר לדינא. גם לא יעשה קשר העשוי להשמט אנה ואנה כמו שביארתי בבה״ל. כתב א״ר מעשה באחד שראה אחר חליצת התפילין שהותר הקשר ש״י והוריתי לחזור ולהניחן ולקרות ק״ש בלי ברכה דהא מצות תפלין כל היום עכ״ל וטעמו דלשיטת רש״י דס״ל דהיו״ד הוא הלמ״מ לא יצא עדיין ידי המצוה:

רלד (רלד) להעביר - הטעם לפי שהתפילין ש״י משימין אותם תחת הבגדים ומתנדנדים ונפסדים ומתקלקלין לכך נהגו להעביר רצועה זו עליהן לחזקן ועכשיו באלו הארצות לא נהגו בזה [א״ר ע״ש]:

רלה (רלה) אלא לאחר - וכו׳ — ר״ל כן נכון לכתחלה ואי איתרמי שהותר הקשר ש״ר א״צ רק לתקנו ולא להתיר הש״י:

סימן לג

א (א) נתקלקל - פי׳ שנפסק ונעשה קרע:

ב (ב) מבתי הראש - אבל אם נעשה קרע בהבית של יד פסול לכו״ע בכל ענין אף שהתיתורא קיימת ולא דמי לשל ראש דנשתייר בו עוד עכ״פ איזה בתים שלימים:

ג (ג) זה אצל זה - ר״ל דהבתים הם סמוכים זה לזה אפילו אם אין הקרעים סמוכים כגון שקרע אחד בהבית השני בדופנו הימיני וקרע השני בהבית הג׳ לא שנא בדופנו הימיני או השמאלי ואפילו אם קרע זה למעלה וזה למטה וכ״ש אם שניהם באויר אחד זה כנגד זה דפסול:

ד (ד) ישנים פסולים - דכבר נתקלקלו מחמת יושנן והיש אומרים ס״ל להיפך דבחדשים איגלאי מילתא דעור מקולקל הוא כיון דבזמן מועט נקרעו ואפילו היכא דלא שייכי אלו הטעמים כגון שנעשה הקרע ע״י סכין וכיו״ב יש להחמיר. ומ״מ צידד בספר פ״ת דדיבוק מהני אם אנו יודעין שאין העור מקולקל אף לאלו דנוהגין לעשות תפילין מעור אחד ע״ש:

ה (ה) חדשים כשרים - ואפילו הקרע בשני הבתים בשני דפנותיהם:

ו (ו) קיים - היינו התיתורא אבל בב״י פירש דבעי שיהיו שלימין מכל הצדדין דלא מכשרינן אלא מה שנקרע מבפנים בין בית לבית וזהו ג״כ דעת רמ״א שהעתיקו להלכה וכתב דגם הבתים צריכים להיות קיימים אלא שנקרעו קצת פי׳ שנקרעו בין בית לבית אבל הצדדים צריכים להיות שלמים ואפילו קרע בבית אחד אם נעשה מבחוץ לבד ג״כ יש להחמיר:

ז (ז) לפסול בשניהם - ע״כ יש לפסול מה שרגילין הסופרים כשעושין הד׳ בתים ונותנין אותו בדפוס חותכין מן העור בין בית לבית כדי שלא יהא נכווץ ובולטת ומחפין מקום החתך מבפנים כדי שיהיה נראה מבחוץ שלם:

ח (ח) הבית מתפשט - זהו לאותן שעושין המעברתא מהעור שעשו ממנו הבתים אבל לדידן שהמעברתא עור בפני עצמו אין שייך לומר כן:

ט (ט) ראשון ושלישי - ר״ל דבזה מיקרי זה שלא כנגד זה ואפילו אם נעשה הקרע בהבית השלישי בשני דפנותיו כשר כיון שיש בית שלם מפסיק ביניהן אבל אם נעשה הקרע בבית ב׳ וג׳ אף דקרע אחד בבית אחד מימינו וקרע השני בבית השני משמאלו אעפ״כ מיקרי זה כנגד זה כיון דשני הבתים הם סמוכים להדדי וכנ״ל בסק״ב:

י (י) ג׳ בתים - אפילו בכל בית רק דופן אחד:

יא (יא) בכל ענין - בא לרבות אפילו חדשים דהכשרנו לעיל בב׳ אפילו בזה אצל זה מ״מ בג׳ פסול:

יב (יב) להרמב״ם - אבל שארי פוסקים פליגי עליה ומקילים בכל גווני בשתי תפירות ובשלשה תפירות שנפסקו מחמירים דאפילו תיקון במקום ההפסק לא מהני דגנאי הוא כשניכר התיקון בשלשה מקומות בין בחדשים ובין בישנים וצריך לחזור ולתפור מחדש וכמו שנתבאר בטור וב״י לעיל בסוף סימן ל״ב ע״ש:

יג (יג) זו שלא - וכו׳ — אפילו כל אחד בצד אחר:

יד (יד) מושב הבתים - היינו התיתורא וכנ״ל וגם בזה דעת רמ״א כמו בהג״ה לעיל דגם הבתים צריכים להיות קיימים אלא שסמך אלמעלה:

טו (טו) לחוש - ר״ל להחמיר מחמת זה לכתחלה בשתיהם אך במקום שא״א למצוא תפילין אחרים ולא לחזור ולתפור תפילין אלו יש לסמוך על המקילין בפסיקת התפירות בין בחדשות ובין בישינות בין בב׳ תפירות ובין בשלש אך בשלש יזהר שלא יברך עליהם ועיין בביאור הלכה:

טז (טז) הטהורים - דלא הוכשרה למלאכת שמים אלא טהורה בלבד. גמ׳:

יז (יז) וצריך - כל האי צריך לעיכובא הוא אפילו בדיעבד:

יח (יח) לשמו - ואפי׳ הרמב״ם דמיקל בבתים וכמבואר לעיל בסימן ל״ב סעיף ל״ז מודה הכא וטעם לזה עיין בלבוש ובמ״א. וההשחרה צריך ג״כ שיהיה לשמה ואם לא עיבדן לשמן אינו מועיל אפילו אם ישחירן אח״כ לשמן [תשובת דבר שמואל סימן ז׳ ט״ו עי״ש ובתשובת ב״ע כתב דהשחרה לשמה מהני ועיין בתשובת רע״א דהסכים לדינא כהדב״ש הנ״ל והרעיש על המקילין בזה עי״ש]:

יט (יט) שחורות - עיין בברוך שאמר דמשמע מדבריו דמצוה להשחירן עד שיהיו שחורות כעורב. ודע דאם נתישנו ונתמעך מהן השחרות צריך להשחירן מחדש וכדלעיל בסימן ל״ב סל״ט ובמקום הידוק הקשר מצוי מאד להתמעך השחרות ויש ליזהר בזה מאד:

כ (כ) מבחוץ - לצד השער שהוא מקום החלק. ואם השחירם מבפנים לא מהני וצריך לחזור ולהשחירם מבחוץ ועיין בביאור הלכה:

כא (כא) יעשה - ר״ל אם ירצה לצבוע אותן אבל אין מחוייב לצבען בשום צבע דאף דלהרמב״ם צריך להשחירן גם מבפנים כמו שהבתים הם שחורין אין אנו נוהגין כהרמב״ם בזה כמבואר בב״י וד״מ:

כב (כב) טוב - וכו׳ — אבל בדיעבד כשר לדידיה אפילו ע״י א״י דס״ל דאפילו ברצועות לא בעינן השחרות כלל לשמן ורמ״א בהג״ה חולק עליו וס״ל דברצועות דהשחרות הוא הל״מ צריך השחרות לשמן וממילא בא״י דאינו עושה לשמה פסול ודינו כדלעיל בסימן ל״ב לענין קלף עי״ש אבל בעור הבתים דלרוב פוסקים שחרותו הוא למצוה בעלמא ולא לעיכובא וכדלעיל בסימן ל״ב ס״מ ולכך לא בעינן ביה ג״כ השחרות לשמן בדיעבד וה״ל להרמ״א לכתוב הגהתו בלשון י״א אך שמצינו כמה פעמים כיוצא בזה:

כג (כג) אבל הרצועות - וכו׳ — אם עשאן נכרי או אפילו ישראל אך שלא לשמן והטעם כנ״ל בס״ק כ״ב. וכ״ש בכל דבר שצריך בתפילין גופא לעיכובא כמו עשיית הבית והשי״ן שלו בכל פרטיו שיהיה כדין או תפירתו או עשיית הקשר שלו דכל אלו הוא הלמ״מ אם עשאן ישראל שלא לשמן פסול וכתב הפמ״ג דיש למנוע מלעשות כ״ז ע״י קטן אפי׳ אם גדול יעמוד ע״ג ויצויהו לעשות לשמה וכן שלא לעשותם ע״י אשה וכל הפסולין המבואר לקמן בסימן ל״ט עי״ש בסעיף א׳ וב׳. והשחרת הרצועות דזה איננו בגוף התפילין מותר ע״י אשה דהיא יודעת לעשות לשמה כמו איש אבל ע״י א״י וקטן אינו מותר עד שיעמוד אחר על גבם וכדלעיל לענין קלף בסימן ל״ב עי״ש בס״ט:

כד (כד) פסול - כתב המ״א דאם חזר ישראל והשחירן לשמן כשר והביא ראיה לזה והפמ״ג ושארי אחרונים השיגו על ראיתו ונשארו בדין זה בצ״ע ונתן הפמ״ג לזה עצה אחרת שישחיר בצד השני של הרצועות לשמן דאף שהושחרו משני צדדים כשר כמבואר בס״ג ויהפך הצד שהושחר לשמן למעלה וכ״ז הוא אם אין לו רצועות אחרות וכמו שביארנו בבה״ל:

כה (כה) יש מתירים - אפי׳ בתוך השיעור שמקיף הראש והקיבורת:

כו (כו) לתפור - דוקא תפירה אבל קשירה בתוך שיעור הנ״ל לכו״ע פסול מן התורה דכתיב וקשרתם ודרשו חז״ל קשר תם דהיינו הרצועה שקושר בה התפילין תהא תמה ושלימה ולא קשורה. גם התפירה הוא דוקא בגידין ולא בחוטין. כ׳ בתשובת דבר שמואל אם נפסקה המעברתא מותר לתופרה:

כז (כז) מצד פנים - כדי שלא יהיה מינכר מבחוץ כלל וכ״ש אם מקום התפירה כנוס לתוך המעברתא דשרי לדעה זו:

כח (כח) אצבע - ר״ל שתמתח הרצועה בלא כריכות דזהו שיעור אורך הרצועה של יד וכנ״ל בסימן כ״ז ס״ח והטעם דהקיל בשל ראש עיין בד״מ:

כט (כט) המתירים - היינו דמותר אפילו לתפור בגידים בתוך השיעור שמקיף הראש והקיבורת וחוץ לשיעור הזה מותר אפילו לקשור וכ״ש לתפור בחוטים אבל בכל זה אין יכול לברך עליהם כי מעיקר הדין צריך להחמיר כהי״א דספק תורה לחומרא אך כדי שלא יבטל לגמרי את המצוה יניחם עד שימצא אחרים ועיין בט״ז שפוסק דגם ברצועה של ראש אין יכול לברך עליה עד שיהיה הרצועה של ימין עד הטבור ושמאל עד החזה שלימה בלי קשירה ותפירה אבל בספר א״ר הכריע להלכה דבין בש״ר ובין בש״י לבד מה שיש בתוך השיעור שמקיף הראש והקיבורת יכול לתופרו אף שלא בשעת הדחק ולברך עליהם אך שיזהר לתפור מצד פנים שלא יהיה מינכר התפירות מבחוץ דאם הוא מינכר לא עדיף מקשר וגם שיהיה בגידין אבל בחוטין או קשירה אסור אפילו בש״ר וכן פסק בספר ישועות יעקב ובדרך החיים. ומ״מ אם יכול להשיג רצועה שלמה בודאי נכון להחמיר לכתחלה כהט״ז כי כמה מאחרוני זמנינו העתיקו דבריו להלכה אך במקום הדחק בודאי יכול לסמוך על כל הגאונים הנ״ל ולברך ובפרט אם נשאר בהש״ר שני טפחים תלוים לבד מה שמקיף הראש בודאי יש לסמוך להקל דמהני תפירה ועיין לעיל בסי׳ כ״ז במ״ב ס״ק מ״ד. אם נפסקה הרצועה ברחבה ולא נשאר כשיעור שעורה הניח הפמ״ג בצ״ע אי רשאי לתפור ועיין לעיל בסימן כ״ז ס״ק מ״ב מש״כ שם:

סימן לד

א (א) סדר הנחתן - דע דלכו״ע אם החליף איזה פרשה שנתנה שלא בביתה המיוחד לה פסולין אף דיש ד׳ פרשיות בד׳ בתים וכ״ש אם נתן שתי פרשיות בבית אחד:

ב (ב) המניח - ואפילו אם המניח הוא איטר אזלינן בתר ימין ושמאל דעלמא:

ג (ג) ולר״ת - כתבו הפוסקים דגם ר״ת מודה דבעינן כתיבתן כסדר שהם כתובין בתורה שהוא קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע אלא דפליג ארש״י לענין הנחתן בבתים וע״כ הרוצה לכתוב תפילין לדעת ר״ת יכתוב בשל יד שהם בקלף אחד קדש והיה כי יביאך ויניח חלק והיה אם שמוע ויכתוב שמע ואח״כ יכתוב והיה אם שמוע ובש״ר יכתבם בארבע קלפים כסדר ממש ויסדרם בבתים. קדש. והיה כי. והיה אם. שמע. ולעניין דיני פתוחות וסתומות בהתפילין איך להתנהג לדעתו כבר ביארנו לעיל בע״ה בסימן ל״ב עי״ש:

ד (ד) כרש״י והרמב״ם - וכתב בב״י ושאר אחרונים דכן עיקר וכן הסכים הגר״א בביאורו:

ה (ה) ויניח - וכו׳ — והנוהג כן להניח ב׳ זוגות תפילין יניח של רש״י למטה לצד הפנים ושל ר״ת למעלה. וכ״כ האר״י ז״ל שיכניס תחלה של רש״י ויעמידם לצד הכתף ואחריהם של ר״ת לצד היד ושניהם על הקיבורת ויניח בראשו של רש״י למטה ושל ר״ת יותר למעלה ושניהם במקום הראוי לתפילין והרצועות דר״ת יהיה מכוסה תחת רצועות דרש״י שלא יתגלו רק רצועות דרש״י ותפילין דר״ת יהיו קטנים מתפילין דרש״י עיין ספר הכוונת תפילין פרק י׳ י״ב. מי שמניח תפילין של יד של דעת ר״ת ותש״ר כדעת רש״י והרמב״ם אם יוצא ידי חובתו פסק שבות יעקב ח״א סי׳ ב׳ דאינו יוצא אליבא דכו״ע אבל בשעת הדחק מותר להניחם כך דהא בשעת הדחק יוצא אם מניח אחת לבד ומ״מ לא יברך רק על אותו שנכתבה ע״פ מנהגינו כדעת רש״י והרמב״ם ואם של ראש נכתבה ע״פ דעת רש״י יש להניח של ראש תחילה וכשחולץ חולץ של יד תחלה עי״ש:

ו (ו) שניהם - יחד על היד ויברך ויהדקם בבת אחת וה״ה בשל ראש כדי שתהיה הנחת שתיהם סמוך להברכה:

ז (ז) באותם שהם - וכו׳ — דלא יוכל לכוין בשתיהם בעת ההידוק שמהדקן יחד לשם תפילין דהרי אחד מהם אינו תפילין וי״א עוד דיש בזה משום בל תוסיף עכ״פ מדרבנן:

ח (ח) בעלמא - שהרי ממ״נ אחד מהם פסול וכנ״ל בס״ק א׳ ודוקא בזה אינו עובר על בל תוסיף שיש בזה שתים למעליותא א׳ שאחד מהם הוא פסול ב׳ שכל אחד עומד בפ״ע אבל אם הניח ב׳ זוגות תפילין כשרים או שהתפילין של ראש עשה של ה׳ בתים בין שעשהו מתחלה של ה׳ או שעשהו של ד׳ וחיבר לו אח״כ עוד בית אחד עבר בזה על הלאו דבל תוסיף ועיין בביאור הגר״א שמשמע מדבריו דאפילו אם הבית החמישי לא חיבר אותו לגמרי עם הד׳ בתים רק בקשירה בעלמא אפ״ה פסל להתפילין עי״ז וממילא עבר הלאו דבל תוסיף:

ט (ט) שניהם יחד - פי׳ כשיהדק שניהם בבת אחת לא יוכל לכוין המקום שיהיה כל אחד מונח על מקומו כדין ע״כ צריך לקשרם עכ״פ תיכף זה אחר זה בלי הפסק ויהיה מועיל הברכה שבירך מתחלה גם על תפילין השניים וזהו מה שכתב המחבר בסמוך ויניח האחרים על סמך וכו׳ דהיינו שיניח הזוג השני אצל הזוג הראשון וכנ״ל אך שלא בהנחה אחת:

י (י) יניח - כדברי האחד של יד ושל ראש ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונה ואם לא יוכל וכו׳ כצ״ל ולא גרסינן ויסלקם מיד:

יא (יא) כדברי האחד - המחבר סתם דבריו ולפי הכרעת האחרונים טוב יותר שיסמוך הברכה להתפילין דרש״י:

יב (יב) ש״י וש״ר - להמחבר בברכה אחת ולפי מנהגינו בב׳ ברכות וכנ״ל בסימן כ״ה ואח״כ יניח אצלם זוג שניה. ואע״פ שמפסיק ביניהם בהנחת הש״ר של הזוג הראשון וגם בהברכה שמברך עליה לפי מנהגינו אפילו הכי שפיר דמי דהשני ברכות על תרווייהו קאי אבל לא יוכל להניח מתחלה השתים של יד משתי הזוגות ואח״כ השתים של ראש דנמצא מפסיק בין הש״י להש״ר בהנחת השניים:

יג (יג) לא יוכל - פי׳ אפילו בזה אחר זה לא יוכל להניח בב״א כגון שיש לו מכה ואין לו מקום לשתיהן או שמתבייש מפני הבריות המלעיגין עליו יניח של רש״י ויברך עליהם וכו׳ דהם העיקר לדינא ושל ר״ת יניח אחר התפלה כדי לצאת לד״ה ועיין בביאור הלכה שהוכחנו דמאוד צריך להזהר שלא יכוין בהנחתם רק משום ספקא ולא בסתמא לשם מצוה:

יד (יד) ואחר התפלה - היינו כדין המבואר לעיל בסימן כ״ה סי״ג ולא כאלו החולצין תפילין דרש״י ומניחין דר״ת תיכף לאחר קדושה של י״ח ובאמת מלבד שעושין שלא כדין המבואר לעיל בסימן כ״ה סי״ג גם צריך לכוין בתפלת י״ח להש״ץ לא לעסוק בדבר אחר [פמ״ג]:

טו (טו) שמע והיה א״ש - אבל א״צ פ׳ ציצית כי חששא דשמא העיד עדות שקר כבר תיקן בב׳ פרשיות ועיין בפמ״ג דמשמע מיניה דכן יש לנהוג המניח תפילין דר״ת שיניחנו רק לאחר שסילק דרש״י. ופשוט דמי שלובש כל היום תפילין שנכון יותר שילבוש תפילין דרש״י:

טז (טז) כן - היינו אפילו אם ירצה להניחם רק אחר התפלה וכתב הבה"ט באיש אחד שהיה נוהג להניח תפילין דר"ת לאחר התפלה בפרהסיא בפני הקהל אי מחזי כיוהרא פסק בתשובת מהר"ש הלוי דמחזי כיוהרא וצריך שיבטל מנהגו וכ"כ בתשו' שבות יעקב ח"ב סימן מ"ד שאפילו אם מקצת עושין יש בו משום יוהרא ואם מניחן בפני אדם גדול שאין נוהג להניחן כ"א בקרב ביתו ודאי מחזי כיוהרא ע"ש:

יז (יז) בחסידות - שכיון שהעולם נוהגין כרש"י נראה כיוהרא מי שחושש להחמיר ע"ע בזה אם אינו מוחזק שמחמיר ע"ע ג"כ בשאר דברים:

יח (יח) לא יניח - ומיירי שהוזמן הכיס תחלה רק לדעת אחד מהם אבל אם נעשה מתחלה להניח בו שניהם שרי:

יט (יט) בכיס אחד - של תפילין כדמסיים אבל בתיק הטלית מותר להניח שניהם אפילו הם בלא תיק דהרי התיק מיוחד גם לדבר חול דהוא הטלית:

כ (כ) הוא חול - וממילא דאסור להחליף הכיסים וכ"ש הבתים והרצועות והפרשיות משל רש"י לר"ת או איפכא. ואם לא הניחם אדם מעולם עליו לשם מצות תפילין יוכל להחליפם ואם הניחן אדם עליו אפילו פ"א לשם מצות תפילין והיו מסודרין ע"פ דעת אחד מהם ר"ת או רש"י אסור להחליפן שוב אח"כ ואפילו אם התנה עליהן מעיקרא להחליפן כשירצה לא מהני דמקודש לחול לא מהני תנאי (אחרונים). כ' הפ"מ דאם מצא רצועות ואינו יודע אם הם של רש"י או של ר"ת יוכל להניחם לפרשיות של רש"י דרובא מניחין של רש"י ואנן סבירא לן ג"כ דרש"י עיקר ומעלין בקודש. ועיין בבאר היטב ובביאור הלכה. ויש מן האחרונים שמקילין יותר דלדידן דסוברין דרש"י עיקר וכנ"ל יוכל להחליף וליטול רצועה משל ר"ת לרש"י כשאין לו אחרת אבל משל רש"י לר"ת אסור ליטול בכל גווני. ואם נזדמן שהוציא כיס של ר"ת תחלה יעבירם כי לדידן רש"י עיקר ולא הוי בזה אין מעבירין על המצות ואעפ"כ לכתחלה יזהר שלא יבוא לכך. בחוה"מ אין להניח של ר"ת. ובט"ב למנחה יניחם הרוצה:

סימן לה

א (א) נהגו - ע"פ הקבלה ביד סופרים איש מפי איש (טור):

ב (ב) במנין השיטין - וכן יש קבלה בידם בענין התחלת ראשי השורות בשל יד ובשל ראש כמבואר בטור ובב"י וסופרים כהיום אין מדקדקין בתחלת ראשי השורות ומשנים כאשר יזדמן להם והרוצה לדקדק לא ימשוך אותיות או יקצר הרבה כדי לכוין ראשי השיטות כי אין נוי לתפילין אבל מעט רשאי (פמ"ג):

ג (ג) ואם שינה - בין בשל יד ובין בש"ר ואם אין לו לש"י רק קלף קצר וארוך שאין יכול לכתוב עליו שבע שיטין אם לא שיכתוב כתיבה דקה מאד נראה דטוב יותר לשנות מנין השיטין עיין במרדכי בהלכות קטנות סוף ה"ת והובא לעיל סימן ל"ב דבכלל זה אלי ואנוהו לכתוב כתיבה גסה במקצת שלא יהיו נמחקין מהרה. ובאמת אנו רואין בחוש דבכתיבות הדקות שרגילין איזה סופרים כהיום בעו"ה מצוי כמה וכמה קלקולים גם בתחילת כתיבתן שלא נכתבו כדינן מחמת דקותן וברובם חסר כמה וכמה תגין דשעטנ"ז ג"ץ דהוא מדינא דגמרא ויש מהראשונים שמחמירין בזה אפילו בדיעבד ושומר נפשו לא יקנה פרשיות כאלה בתוך תפיליו אם לא שיבדוק אותם מתחילה היטב היטב וידע מי כתב הפרשיות דפרשיות כאלו מצוי מאד דכותביהן הם עדיין נערים שלא ידעו כלל דיני כתיבת סת"ם:

סימן לו

א (א) בכתיבת - וה"ה אם נשתנה האות מצורתה אחר הכתיבה ע"י נקב או קרע או טשטוש דפסול וכדלעיל בסימן ל"ב:

ב (ב) צורת - אפי' אם שינוי הצורה היה רק במקצת האות כגון שחסר הראש של האל"ף או קוץ היו"ד או שנגעו יוד"י האל"ף בגג האל"ף וכדומה ואפילו אם התינוק יקראהו לאות לא מהני כיון שאנו יודעין שאין צורתה עליה כראוי:

ג (ג) לאחרת - ראיתי בספר מעשה רקח שהביא לדינא בשם תשובת מהראנ"ח סימן א' שכתב דאפילו אם רק מקצת האות נדמה לאות אחר פסול. ומדברי הגר"א לעיל בסימן ל"ב סי"ח לא משמע כן וכן כתב הפר"ח:

ד (ד) בכ"ת - ר"ל כתיבה תמה ושלימה בתמונת האותיות כפי מה שלמדוהו מהתלמוד וקבלת הראשונים וע"פ הסוד וכמבואר בב"י בסימן זה:

ה (ה) אם שינה - וכו' — היינו שלא כתב תמונת האותיות המוזכרים בספרים אבל תמונת האות מיהו צריך כמו שכתב המחבר שלא תשתנה וכו' וכ"ש שלא ישנהו לאות אחר כגון מדלי"ת לרי"ש או מבי"ת לכ"ף וכדומה. והכוונה כמו שכתב הנוב"י סימן פ' דדבר שאין לו שורש בגמ' אין לפסול האות

עבור זה. וכדי שידע הקורא איך לכתוב לכתחילה וגם איזה פרט יש לו שורש והוא מעיקר תמונת האותיות שיהיה זה לעיכובא אפילו בדיעבד לכן התחזקתי בעזה"י ועשיתי ע"ז קונטרס מיוחד בסוף סימן זה והעתקתיו מהב"י ופמ"ג ושארי אחרונים תמונת כל האותיות למעשה וקראתיו בשם משנת סופרים. וכללתי בו גם קיצור כללי דיני הקפת גויל וחק תוכות ושלא כסדרן מבעל פמ"ג וש"א:

ו (ו) השי"ן והעי"ן - בכל הראשים:

ז (ז) ובאחת - פי' אפילו ביו"ד אחד מן השי"ן וה"ה אם יש הפסק באמצע האות:

ח (ח) שאינה נוגעת - אפילו אם הפירוד הוא דק שאין פרידתו ניכר להדיא ולא מהני כאן קריאת התינוק כיון שידוע הוא האות ואין לטעות באחר דדוקא אם גריעותו מחמת שיש ספק לדמותו לאות אחר אז מועיל קריאת התינוק וכדלעיל בסימן ל"ב סי"ו. וכ"ז בלא תיקון אבל ע"י תיקון מהני דלא ליהוי שלא כסדרן אם התינוק קראו לאות וכדלעיל בסימן ל"ב סכ"ה (ועי"ש מה שכתבנו בשם הגרע"א. ולענין יו"ד שאחורי הצד"י אם נראה כיו"ד ונו"ן) ובכל זה אין חילוק בין אם נעשה בעת הכתיבה או לאחר הכתיבה וכדלעיל בסימן ל"ב:

ט (ט) וכן בשאר אותיות - כגון הנקודה שלמטה שבג' או הנקודה שבפ"א או הרגל שבתוך התי"ו אם לא נגעו בהאות או שיש הפסק באמצע איזה אות:

י (י) שלא ליגע - ולכתחילה יהיה הפסק בכדי שאדם בינוני יכירנו היטיב מעל ס"ת שע"ג בימה כשהוא קורא בו גם לא ירחיקו יותר מעובי הגג:

יא (יא) בגג - וה"ה הקו"ף ביריכו שבצידו וכ"ז אפילו אם נעשה הנגיעה אחר הכתיבה ואפילו אם הנגיעה דקה כחוט השערה וכמו שנתבאר לעיל בסימן ל"ב סי"ח במ"ב שם ועי"ש בענין תיקון האות אם לא כתב אח"ז דאל"ה הוי שלא כסדרן:

יב (יב) לתייג - אפילו בס"ת וכ"ש בתו"מ. והתגין האלו הם שלשה תגין קטנים ודקים כחוט השערה זקופות על אלו האותיות אחד מימין ואחד משמאל ואחד מלמעלה וי"א דשלשתן מלמעלה וכן נוהגין. וכעין קו דק הוא כל תג ותג כך נוהגין באלו הארצות וטוב יותר לעשות כל אחד כעין תמונת זיין אך שיהיו קטנים ודקים מאוד:

יג (יג) שעטנ"ז ג"ץ - וה"ה צד"י כפופה ונו"ן פשוטה. ואם הוסיף הסופר לעשות תגין חוץ מאותיות שעטנ"ז ג"ץ וחוץ מאלו המוזכרים בטור ובלבוש שנהגו בהם הסופרים לא עכב אך בתנאי שיהיו מחוברים להאות אבל אם אינו מחובר יש למוחקו ואפילו באותיות שבשם הקודש ולכתחילה אין נכון להוסיף תגין מעצמו כל שלא מוזכר בספרים. ותיוג של שעטנ"ז ג"ץ הוא בשין על ראש השלישי של האות ובעי"ן וטי"ת וצד"י על ראש השמאלי וידביקן באמצעיתו לא בסופו. כתבו האחרונים בשם תשובת הרמ"ע שיזהר שיהיו התגין נפרדין כל אחד מחבירו כדי שלא יראו רק כתמונת זיונין ולא כעי"ן ושי"ן ולעיכובא הוא. גם צריך שיהיו התגין נוגעין בגוף האות ואל"ה פסולין דאף דאין עיכוב בעשיית התגין כמו שפסק המחבר מ"מ זה גרע דהוי כיתרון אות קטנה בין השיטין ועיין ביד אפרים שכתב דלא מהני אף אם ימשיכם אח"כ אל האות רק צריך לגוררם ולכותבם מחדש רק אם ידעינן שכתבן מומחה תלינן שנפרד אחר שנכתב ומכשירין בהמשכה אל האות. והלבושי שרד כתב דהרמ"ע ס"ל דלא גרע דבר זה מחסרון הקפת גויל דאינו מעכב רק בתחלה וע"כ אם נפרד אחר שנכתב כשר בלא תיקון כלל וממילא לדבריו אם לא היו נוגעין מתחלת הכתיבה מהני עכ"פ תיקון דומיא דמש"כ המ"א בסי' ל"ב סקכ"ז לענין הקפת גויל וכן משמע לענ"ד מפשטא דלישניה דהרמ"ע ע"ש. ומ"מ לכתחלה נכון להחמיר כיד אפרים ועי' פמ"ג:

יד (יד) נהגו לתייג - בתפילין אותיות אחרות מלבד אלו והם מוזכרים בטור בשם השמושא רבא ובשם הרמב"ם. והתגין האלו הם תגינים גדולים אך שיהיו דקים שלא יתקלקל האות עי"ז ומאוד צריך ליזהר ביותר בתגין שעל הוי"ו או שעל היו"ד כי בקל ישתנה האות עי"ז:

טו (טו) לא פסל - והב"ח פוסל בזה וגם הגר"א בביאורו מיישב לכ"א מן השיטות ומביא הרבה פוסקים דמחמירין בזה ע"כ מהנכון מאוד לחוש לזה ולתקנם אח"כ ותיקון מהני אפילו בתו"מ ולא הוי בזה שלא כסדרן דבלא התגין נמי צורתה עליה (אחרונים) ודע עוד דהמחבר מיירי שעשה ראש האות למעלה כתיקונו אך שחיסר התגין שעליו אבל אם עשה למעלה ראשו עגול ג"כ משמע מהב"י דאין להקל אפי' בדיעבד לפי פירוש הרא"ם וצ"ע למעשה כי לכאורה להרמב"ם יש להקל בכל גווני [עיין בביאור הגר"א דלהרמב"ם לא איירי הגמרא כלל בתפילין רק במזוזה ולא לענין עיגול והמשכה אך לענין תגין ממש ורק לכתחלה] כתב בספר איגרת הטיול שעטנ"ז הוא אותיות שט"ן ע"ז והם ב' מקטרגים גדולים וזהו ג"כ סוד של שעטנ"ז ג"ץ כי ג"ץ ג"כ שם מקטרג אחד והתגין שעליהם הם כמו חרב וחנית להנצל מהם:

תפילין ומזוזות צריכין שיהיו כתובין כסדרן מן התורה דכתיב "והיו הדברים" -- כסדרן; בין הקדים פרשה לפרשה ובין תיבה לתיבה או אות לאות -- פסול. אבל בזה האות גופא לא שייך *"שלא כסדרן"* כגון צד"י שמורכב מיו"ד נו"ן וכתב הנו"ן ואח"כ היו"ד -- לא הוי שלא כסדרן. וכל כה"ג. וכן אם כתב מקצת אות ואחר כך כתב האות שמקודם משלים האות, ולא הוי שלא כסדרן. דכל שאין כותב אות שלם מקרי *"והיו הדברים" כסדרן*, דדבר שלם

בעינן, לא חצי דבר.

אבל אם כתב יו״ד בלא קוצו השמאלי או אל״ף ועיי״ן ושי״ן וכדומה שאין נוגע היו״ד בהאות ואח״כ כתב מקודם -- יש בו משום שלא כסדרן. דהשתא לקולא אמרינן דיכול לתקן אח״כ [כמבואר בט״ז בסימן ל״ו ובסימן ל״ב סכ״ה] משום דעיקר הדברים כסדר נכתבו, דשם אות עליה אפילו בלא התיקון, וכמו שנכתוב אח״כ -- כ״ש לחומרא דשם אות עליה והוי שלא כסדרן. וכ״ש אם לא נחסר בהאות רק תגין או שאר דברים שאינם מעכבים ואח״כ כתב מקודם דיש בו משום שלא כסדרן

[הג״ה ויש סופרים שנכשלין בענין שלא כסדרן בפסולי דאורייתא והוא רק מחמת חסרון ידיעה שטועין לחשוב ששלא כסדרן נקרא רק אם הוא מתקן איזה דבר אחר גמר הפרשיות וע״כ מתקנים בעת הכתיבה כמה אותיות שכבר חלף ועבר מהן ובאמת לא כן הוא אלא תיכף כשכתב האות שאחריו אסור לתקן האות שלפניו אם לא בדבר שמדינא אפילו בלא התיקון יש עליו שם אותו האות ולאו כו״ע דינא גמירי לידע איזה דבר יש עליו שם אותו האות בלי התיקון ומותר לתקנו אפילו אח״כ ובאיזה דבר אין עליו שם האות בלי התיקון וממילא אסור לתקנו אחר שכתב האות שאחריו ע״כ מהנכון להסופר שיזהר בתו״מ שלא להניף ידו על שום אות לתקנו באיזה תיקון אחר שכתב האות שאחריו אם לא דבר שנמצא כתוב בפירוש בספרי הפוסקים שזה מותר לתקן אפילו אח״כ ולא ידמה בעצמו מילתא למילתא וכ״ז הוא אפי׳ תיקון שע״י כתיבה וכ״ש תיקון שע״י מחיקה שיש בו חשש דחק תוכות אפי׳ לא כתב עדיין שום אות אחר זה שצריך מאד לידע כל פרטי הדינים שיש בזה כי ענייניו ארוכים ועיין בח״א שכתב דהוא היה מתנה עם הסופר שלו שלא להניף עליהם ברזל מחמת זה ובאמת עצתו היא טובה מאד אבל איננה מועלת רק לענין להנצל עי״ז מחשש דחק תוכות אבל לא משלא כסדרן אם לא שיזהר הסופר להתנהג במלאכתו מלאכת שמים לאט לאט שלא להעתיק ידו מן האות עד שיעמידנו על תמונתו כדין. וכבר ראיתי אנשים יראי אלוקים מפזרין ממון רב על תיקון תפיליהן ולוקחין מסופר אומן שיכול לעשות בתים נאים ומהודרים כדין בכל פרטיהם ואשרי חלקם אבל ביותר מזה צריך ליזהר על ענין התפילין מבפנים והם הפרשיות שיעשה הסופר כל אותיותיהם כדין בכל פרטיהם והדוריהם ולזה צריך שיהיה הסופר בקי בדיני כתיבת האותיות וגם שיעשה מלאכתו במתינות כי אפילו אם אות אחד לא נעשה כדין בכל פרטיו הוא מעכב לכל התפילין כדאמרינן מנחות כ״ט.]

אם חסר בהכתב התגין או הקוצו של יו״ד מבואר בסימן ל״ו בט״ז ובל״ב במ״א דיש לתקן אפילו אחר שנכתבו דכל שהאות צורתו עליה אע״ג דבלא קוצו של יו״ד השמאלי פסול לר״ת וגם תגין י״א דפסול אם לא תייגן מ״מ והיו הדברים גוף הדברים כסדר נכתבו. וכן להפריד נגיעות בין אות לאות שרי אח״כ ופשוט דדוקא אם לא נשתנה צורתו ע״י הנגיעה וכן יוד״י האל״ף והשי״ן והעי״ן ורגל התי״ו שאין נוגעין ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותן בצורתן או בי״ת ודלי״ת וכדומה שאין הגג מחובר לירך למעלה ותינוק קורא אותן בצורתן רשאי לתקן אח״כ. ויראה דכ״ז דוקא אם אין ניכר פרידתו להדיא הא אם ניכר להדיא אע״ג דהתינוק קורא כן כיון שאין צורתה עליה הוי כותב שלא כסדרן [והגרע״א בחידושיו פליג ע״ז וכן ביררנו שם בסימן ל״ב להלכה וע״ש שבירנו שבאיזה דבר גם הגרע״א מודה להפמ״ג].

בד״א באלו וכדומה להן שעל ידי שחסר להם איזה דבר לא נדמה על ידי זה תמונתם לאות אחרת אבל יו״ד של צד״י שאין נוגעת להנו״ן שלו ונראה עי״ז כיו״ד נו״ן או חי״ת שברגל שמאלו יש הפרש דק בין הרגל להגג ונראה כה״א אז אפילו אם אירע שהתינוק קראה להאות כצורתה הראויה לה אין מועיל תיקון משום שלא כסדרן. ודע דדעת הפמ״ג בזה דאפילו אם אין ניכר פרידתן להדיא והתינוק קראה ג״כ לאות לא מהני תיקון. ועיין בסימן ל״ב שבירנו שם דעכ״פ בשעת הדחק יש להקל בזה דמהני תיקון:

כתב עוד הפמ״ג כללא דמלתא כל שאין כותב רק מוחק או מושך לא הוי שלא כסדרן המשל לאבותיך מלא וא״ו צריך למחוק הוא״ו ואף דעי״ז יהיה התיבה כשני תיבות ימשוך הבי״ת ואע״פ שכותב משיכה לאו כלום עביד דתחלה נמי צורת בי״ת עליה אבל ודאי אם עשה בי״ת מתחלה כצורת נו״ן כפופה ואח״כ משכו לבי״ת הוה שלא כסדרן וכן אפילו אם נכתב האות מתחלה כסדר ואחר כך נתקלקל מחמת איזה דבר שהוא כיון שנתבטל צורת האות כשחוזר אח״כ ומתקן הוה שלא כסדרן דבכל שעה בעינן כסדרן ול״ד למוקף גויל דלא קפיד קרא רק אשעת כתיבה וכמ״ש בפנים באורך. ולפעמים אפילו ע״י כתיבת נקודה אחת יש בזה משום שלא כסדרן כגון שכתב ריי״ש במקום דלי״ת וצריך לרבע בדיו כמ״ש בסי׳ ל״ב בט״ז סט״ז תו מיפסיל משום שלא כסדרן. הכלל כל שאין צורתה עליה וכותב נקודה ועי״ז נתכשר האות יש בזה משום שלא כסדרן:

כל מקום שנאמר וכתב כגון בתפילין ומזוזות ס״ת גט פסול בו חק תוכות ואפי׳ אם רק קוצו של יו״ד נגמר ע״י חק תוכות מעכב כיון דבלא הקוץ לא היה מתכשר האות עדיין [וחתימת עדי הגט בחק תוכות עיין ב״ש באה״ע בסימן ק״ל אות ך׳ במקון עיגון כשר אע״ג דלא כתיב בהו וכתב לכתחלה מקפידין כמו בכל הגט ע״ש]. והנה ענין חק תוכות צריך הסופר ליזהר בו מאד וענייניו ארוכין עיין בל״ב סעיף י״ז י״ח אך נקוט האי כללא בידך כי הפוך הוא משלא כסדרן ששם גורר ומוחק ומושך לא הוי שלא כסדרן וכנ״ל [גורר הוא ביבש ומוחק בלח] ובחק תוכות נהפוך הוא גורר ומוחק ומושך כל שאינו עושה מעשה בגוף האות ומשלימה עדיין הוי חק תוכות. הדמיון בי״ת שנעשית כצורתה או סמ״ך וכ״ף וכדומה שנפל טיפת דיו לתוך החלל

אחר שנגמרה בהכשר ונפסד צורתה עי״ז [ואפשר אפי׳ התינוק קורא אותה כל שאנו רואין שאין צורתה עליה] לא מהני לגרור הטיפה ההיא דכל שנפסלה בטלה כתיבה קמייתא ועתה הוי חק תוכות דהא לא עביד מעשה בגופה כ״א ע״י חקיקה בעלמא שחקק תוך האות ואפילו מושך אח״כ הבי״ת גגה ושוליה ג״כ לא מהני דהרי בלא״ה צורתה עליה ופסולה. וגדולה מזו חי״ת במקום ב׳ זייני״ן לא מהני שיגרור החרטום וישארו ב׳ זייני״ן דמה מעשה עשה בגוף האות אבל אם צריך להשלימה אח״כ כשר ולא מיקרי חק תוכות כן מבואר באה״ע סימן קכ״ה אות ג׳ ומגן אברהם בל״ב אות כ״ג אבל הט״ז שם פקפק ע״ז ע״ש באות יו״ד ועי״ל בל״ב סעיף י״ז וסי״ח שמבואר שם הכל באר היטב. וגם ביארנו קצת דיני חק תוכות בכל אות ואות בפרט:

עוד איזה כללים מבעל פמ״ג מדיני הקפת גויל העתקתים בסוף הקונטרס עיי״ש:

תהיה נקודה העליונה כעין יו״ד ועוקץ קטן עליה ויהיה פניה עם העוקץ הפוך קצת כלפי מעלה ויהיה ירך היו״ד דבוק אל גג הגוף באמצע הגג ויהיה סוף הגג של צד ימין לכתחלה עקום למעלה מאחוריו קצת והנקודה שלמטה תהיה רחוקה מן ראש של הגוף כשיעור עובי קולמוס וחצי. עובי קולמוס נק׳ רוחב הקו היוצא מן הקולמוס כשהוא כותב. * ולנקודה התחתונה יהיה לכתחילה עוקץ קטן למטה לצד ימין מפני שתמונתה כמו יו״ד שתלוי בתג שלה בגוף האל״ף ויהיה עוקץ שמאל של נקודה עליונה היינו התג שעל גבי היו״ד מכוון כנגד עוקץ ימין של נקודה תחתונה עכ״ל ב״י ומשמע מריהטא דלישניה דא״צ עוקץ שמאל ליו״ד העליון שעל האל״ף אך מפמ״ג בסימן ל״ב בא״א באות כ״ט משמע דלכתחלה צריך להיות גם עוקץ שמאל כמו לשאר יו״ד. אם נגעו יוד״י האל״ף העליון או התחתון בגג האל״ף יותר ממקום דיבוקו דהיינו שאין ניכר הראש אלא קו משוך בשוה וכן יוד״י השי״ן והעי״ן והפ״א והצד״י או ראש השמאלי שבעיי״ן וצד״י שצריך להיות כעין זיי״ן [מס׳ כתיבה תמה ופשוט] אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דיבוקם פסול רק אם לא כתב עדיין יותר בתו״מ מותר להעבות ולהרחיב הראשים כדי שיהיה ניכר הראש [פמ״ג בסי׳ ל״ב במ״ז סק״כ] ואופן התקנה ע״י גרירה עיין בשו״ע סימן ל״ב סוף סי״ח. אם לא היה הנקודה העליונה או שלמטה דבוק אל הגג פסול ועיין לעיל בסימן ל״ב סכ״ה:

אות בי״ת צריך מאד ליזהר בריבועה שלא תהא נראית ככ״ף אם נראית ככ״ף פסולה ואם ספק אזי מראין לתינוק. וצריכה להיות מרובעת בימין בין למעלה בין למטה ואם למעלה עגולה ולמטה מרובעת צ״ע בזה * ואין להקל וצריך לכתחלה שיהא לה בראשה מצד שמאל על פניה תג קטן תמונתו כמו מקל ועוקץ קטן למעלה בצד ימין נוטה לצד האל״ף [כדאמרינן בירושלמי דחגיגה מפני מה יש לב׳ שני עוקצים אחד למעלה ואחד לאחוריו אומרים לבי״ת מי בראך מראה להם בעוקצו שלמעלה ומה שמו מראה להם בעוקצו שמאחוריה לצד האל״ף ר״ל אחד שמו] גם יהיה לה עקב עב למטה כי תמונתה כמו דלי״ת תוך גרון של וא״ו ע״כ צריך להיות לה זוית למעלה שיהיה כדלי״ת ועקב טוב למטה שיהיה במקום ראשה של וא״ו וטוב שאורך ורוחב הבי״ת יהיה כג׳ קולמוסים ורוחב חללה כעובי קולמוס ואם קיצר הבי״ת עד שנראה כנו״ן כפופה לתינוק דלא חכים ולא טיפש נראה דיש להחמיר בזה עיין לקמן בדין אות נו״ן כפופה ובב״י בא״ב שני אות וא״ו אח״כ מצאתי כן בהדיא בפמ״ג בפתיחה ע״ש שכ׳ דבתו״מ לא מהני בזה תיקון להמשיכו כמו בי״ת משום שלא כסדרן:

אות גימ״ל תהיה גופה כמו זיי״ן לכתחילה וכן כל ראשי שמאל שבאותיות שעטנ״ז ג״ץ דומה לזיי״ן ויהי׳ ראשה עב * ורגל ימין דק ויורד מעט למטה יותר מירך שמאל ולא יעשה ירך זה השמאל בשפוע הרבה אלא מעט * וגם לא יהיה עקום אלא ימשוך בשוה ויגביהנו קצת כנגד הדלי״ת והירך שמאל יהיה משוך קצת עב אל הזיי״ן שבצדה ולא בדקות כי תמונתה שתהיה נראית כמין נו״ן כפופה והירך יהיה נמוך כדי להסמיך אצל ראשו וג׳ תגין על ראשה אם נדבק הירך בהרגל יגרור הירך ודי בכך כמו שמבואר בסימן ל״ב סי״ח לענין גרירת החרטום ודיני התגין נתבאר בסוף סימן זה במ״ב עי״ש:

אות דלי״ת צריך שיהא גגה ארוכה ורגלה קצרה שאם תהא רגלה ארוכה מגגה תדמה לכ״ף פשוטה ותפסל כשלא יקראנה התינוק ד׳ * ולכתחלה צריך שתהא הרגל פשוטה בשיפוע קצת לצד ימין ושיהא לה תג קטן בראש גגה מצד שמאל. וצריך מאד ליזהר בריבועה שלא תהא נראית כרי״ש ותפסל ע״י קריאת התינוק ולכתחלה אין די בזה לבד שיהא לה זוית חדה מלאחוריה אלא גם יהא לה שם עקב טוב כי תמונתה הוא כמו ב׳ ווי״ן סגורים והעקב הוא כנגד ראש הוי״ו האחד והעוקץ שעל פניה הוא כנגד ראש וי״ו השנייה. אם רגל הדלי״ת אין בו רק כמלא יו״ד כשר ועיין בסוף אות תי״ו. אם כתב ה״א במקום דלי״ת אין תקנה לגרור הרגל ולהניח הדלי״ת מאחר שנפסל ודומה לצורת ה״א לא עביד מידי והוי חק תוכות וגם למשוך הגג נמי לא מהני דכל שלא נפסל צורת האות הוי חק תוכות רק צריך לגרור הגג עד שיהא כצורת וי״ו ומשלימה או שיגרור גם הרגל ימין כולו ולא ישאיר בו אפילו כמלא יו״ד ואח״כ ישלימנו [פמ״ג]:

אות ה״א צריך לעשות לה לכתחלה תג קטן למעלה מצד שמאל ובאחוריה יזהר לכתחלה שתהי׳ מרובעת כדלי״ת ולא עגולה כרי״ש וא״צ לעשות לה עקב כמו בד׳ רק שתהיה אות חדה. והנקודה שבתוכה לא תהיה סמוכה לגגה אלא יהא ביניהם חלק כ״כ בכדי שאדם בינוני יכירנו היטיב מעל ס״ת שע״ג הבימה כשקורא בו. ולא ירחיקה מגגה יותר מעובי הגג ואם נגע בגגה אפילו נגיעה דקה כחוט השערה פסולה אע״פ שהתינוק יודע שהוא ה״א

כדלעיל בסימן ל״ב סי״ח וכ״ה עי״ש. ולא תהיה הנקודה נגד אמצע הגג אלא נגד סופה בצד שמאל ואם עשה באמצע פסולה וצריך לתקנה דהיינו לגררה ולהעמידה בסופה ואם כתב התיבות שאח״ז ואין יכול לתקן משום שלא כסדרן יגרור הגג שיהא שוה לרגל ובמקום שגם תיקון זה אינו יכול לעשות כגון שהה״א באמצע התיבה ואם יגרור הגג יהיה כשתי תיבות אזי יש להכשיר בלא תיקון [כי יש הרבה מהראשונים שסוברים שתמונת ה״א כך עיין בחידושי הרשב״א על שבת ק״ג ובחידושי הריטב״א שם וברשב״א הנדפס מחדש על מנחות דף כ״ט וברי״ן בפ׳ הבונה ובחידושי מאירי ובחידושי הר״ן הנדפס מחדש על שבת פ׳ הבונה שם מוכח להדיא מדעתם שתמונת הה״א כך]. ועתה נבאר איכות הנקודה. הנקודה תהיה לכתחלה דקה למעלה ועבה קצת למטה כעין יו״ד ותהיה לכתחלה עקומה קצת למטה. ולצד ימין ולא לצד שמאל פן תדמה לתי״ו ואורך הנקודה לא יפחות ג״כ מאורך יו״ד עם עוקץ התחתון שלה ולעיכובא הוא אפי׳ בדיעבד וכדלעיל בסי׳ ל״ב סט״ז בהג״ה ע״ש במ״ב וצריך להזהיר הסופרים שנכשלין בזה מאד ונ״ל דעכ״פ תיקון מהני בזה אפילו בתו״מ אם התינוק קוראו לה״א ואין בזה משום שלא כסדרן דומיא דמה שהקיל הפמ״ג לתקן כ״ף פשוטה אם עשאו מרובע להוסיף דיו עליו עי״ש. הפמ״ג בסימן ל״ב ס״ק ל״ג מסתפק אם צריך להיות הנקודה בסופה שוה דוקא לירך ימין או אפילו אם נשלמה באמצע הירך ש״ד רק שיהיה בה שיעורה דהיינו כמלא יו״ד וכנ״ל ועיין בתשו׳ בנין עולם בסימן נ״ד ועכ״פ נראה דיש להקל ע״י קריאת התינוק ועי׳ לקמן בדין רי״ש שעשהו קצר כוי״ו:

אות וא״ו צ״ל ראשה קצר לא יותר מעובי קולמוס כדי שלא תדמה לרי״ש ורגלה ארוך כעובי ב׳ קולמוסים כדי שלא תדמה ליו״ד ולא יעשנה ארוך יותר מדאי פן תדמה לתינוק לנו״ן פשוטה ומטעם זה ג״כ טוב שתהיה ראשה עגולה לצד ימין שלא תדמה לזיי״ן ואע״פ שראש הזיי״ן עובר מב׳ צדדין מ״מ יש לחוש שמא תינוק דלא חכים ולא טיפש יקראנה זיי״ן ותפסל. ופניה יהיה שוה ולא באלכסון. ורגלה תהיה פשוט תחתיה בשוה לא שבור באמצע. גם טוב שעוביה תתמעט והולך מעט מעט עד שתהיה חדה למטה. אם רגל הוא״ו קצר אם אין בו רק כמלא יו״ד פסול ואם מעט יותר צריך להראות לתינוק וה״ה אם ראש הוא״ו רחב ונדמה קצת לרי״ש. אם כתב דלי״ת במקום וא״ו צריך לגרור כל הגג ואפשר דבעי נמי לגרור כל הירך דדומה לדלי״ת שכתבו במקום רי״ש שצריך למחוק כולו וכנ״ל בסימן ל״ב סי״ח:

אות זיי״ן צריך ליזהר שלא תהיה רגלה ארוכה שלא ידמה לנו״ן פשוט׳ ותפסל ע״י קריאת התינוק ע״כ לא יהיה רגלה ארוך יותר מב׳ קולמוסים. וראשה צריך להיות עובר משני צדדין שלא תדמה לוא״ו. ויהיה מרובע וג׳ תגין על ראשה. ורגלה תהיה פשוט תחתיה לא שבורה ויש שעושין הקו התחתון דק ביציאה והולך ומתעבה עד חציה ומחציה חוזר ומתמעט עד שתהיה חדה למטה. ואם נתקצרה הרגל מזיי״ן דינו כמו שכתבנו באות וא״ו [מלעיל בסימן ל״ב סט״ז בהג״ה ואף שהפמ״ג מצדד להקל בזה דדי אם נשאר מהרגל כמלא אות יו״ד הדרך החיים בהלכות קה״ת והשערי אפרים סתמו כהשו״ע וכ״ש אם הראו לתינוק ולא קראו לזיי״ן בודאי אין להקל בזה ומוכח ממה שכתב הב״י בא״ב השני באות וא״ו עי״ש ונראה דאפילו תיקון לא מהני בזה בתו״מ משום שלא כסדרן עיין בסימן ל״ב סכ״ה]:

אות חי״ת תהיה שתי רגליה כתמונת שני זייני״ן. והזיי״ן שבצד ימין נכון לעשות קרן ראשו עגול בצד ימין ויהיו הזייני״ן רחוקים זה מזה לכל היותר כעובי קולמוס ויהיו מחוברים בחטוטרת יחדיו [הוא כמין גג גבוה]. ומקל [הוא כמין תג גדול] יעשה לה בראש רגל השמאל ולא באמצע. וצריך ליזהר שלא יאריך בגג החי״ת ואם האריך פסול ואין לו תיקון בתפילין ומזוזות משום שלא כסדרן. בד״א שעשה ב׳ זייני״ן וגג רחב דזה לא הוי כמין חטוטרת שהוא משופע אבל אם עשה החי״ת כדעת רש״י [דהיינו חי״ת פשוטה בלא חטוטרת שעל גגה] אפילו אם האריך הרבה כשר בדיעבד אע״פ שאינה מרובע׳. אם עשה החי״ת כתמונת שני ווי״ן או כדלי״ת וא״ו או כדלי״ת זיי״ן וחטוטרת ע״ג כשר בדיעבד שהרי לא נשתנה לצורת אות אחר עי״ז ומ״מ אם אפשר לתקן לגרור יתרון האות והחטוטרת ישאר במקומו כגון בחי״ת שתמונתו היה כדלי״ת זיי״ן והחטוטרת שלו נעשית באמצע הד׳ ולא בסופה יגרור מן הד׳ מקצתו עד שתעשה כמו זיי״ן אבל אם עומד בסופה יחלק האות כשיגרור מן הדלי״ת ולא יהיה לו תיקון אח״כ בתפילין ומזוזות שמעכב בהן שלא כסדרן ע״כ יש להכשיר בלא תיקון אבל בס״ת אם נמצא חי״ת שתמונתו היה כדלי״ת וזיי״ן או שני ווי״ן אף שאין להוציא אחרת משום זה מ״מ בחול בכל גווני צריך לתקן האות עד שיעמידו על תמונתו הראויה וצריך להזהיר הסופרים ע״ז כי תמונת החי״ת שכתבנו למעלה יש לו עיקר בתלמוד ועמדו עליו גדולי הראשונים ז״ל. ודע עוד דבדיעבד אם עשה להחי״ת מקל לבד או חטוטרת לבד כשר והגרע״א מסיק בחידושיו דאפילו נחסר להחי״ת החטוטרת וגם המקל שהיה חי״ת פשוטה כחיתי״ן שלנו כשר בדיעבד רק אם אפשר לתקן בקל לעשות לה מקל יעשה דהוי כלכתחלה. אם נפסק ירך החי״ת ולא נשאר בו רק כמלא יו״ד די בכך בין ירך הימיני או השמאלי [פמ״ג בפתיחה במש״כ יראה לי דה״ה לשאר אותיות וכו׳ ומה דנקט הפמ״ג שם ירך הימיני משום אחריני דזכר שם נקט] ועיין בסוף אות תי״ו מה שכתבנו שם. אם החטוטרת שעל החי״ת לא היה דבוק להחי״ת אך לא היה ניכר להדיא ההפרדה מותר לתקנה אפילו בתו״מ ואין בזה משום שלא כסדרן [נלמד מל״ב סכ״ה עי״ש] אבל אם היה ניכר להדיא נתבטל ממנו שם האות * ואם נפרד רק מצד אחד החטוטרת מהחי״ת אפשר דיש להקל לתקן אפילו ניכר להדיא ועיין בבה״ל:

אות טי״ת הראש הימיני תהיה כפוף מעט לתוכה * ולא יהיה כפוף הרבה והראש השמאלי תהיה כזיי״ן וג׳ תגין על ראשה אבל הראש הימיני יהיה עגול כוא״ו וגם למטה מצד הימיני תהיה עגולה כי תמונתה כמו כ״ף וזיי״ן וכ״ז אינו מעכב בדיעבד [לבד בענין כפוף הרבה דצ״ע לדינא ועיין בביאור הלכה] ול״נ דאם לא היה כפוף כלל לתוכה צריך להראות לתינוק ובכל גווני צריך לתקנה אח״כ ולא מיקרי בזה שלא כסדרן דבלא״ה תמונתה עליה ואם לא היה כפוף כלל לתוכה והתינוק לא קראה לאות צ״ע אם יש לה תקנה בתפילין משום שלא כסדרן ועיין בסימן ל״ב בסעיף כ״ה לענין ח׳ דחטוטרות ואפשר דה״ה בזה דאין מורגל בטי״ת בלי כפיפה ולא מקרי בזה נשתנית צורתה וצ״ע. ויזהר שלא יגעו הראשים זה בזה ובדיעבד אם יש להם תקנה ע״י גרירה עי׳ לקמן בסוף אות שי״ן מה שכתבנו שם. אם הראש השמאלי לא היה תמונתה כזיי״ן שראשה היתה עגולה אך שהיתה תגין עליה צ״ע בדיעבד לפי מה שהביא הב״י לקמן בשם הגה״מ בשם הרא״ם דמה שאמרו בגמרא דשעטנ״ז ג״ן צריכה ג׳ זיוני״ן היינו לא בתגין אלא שלא יעשה ראשיהם עגול אלא משוך שיהא לכל ראש ג׳ פינים ולעיכובא הוא כדמוכח בב״י בסוף סימן ל״ו אם ע״י התגין מתכשרת או לא ואין להביא ראיה מפמ״ג שכתב דבדיעבד כשר אם לא היה כזיי״ן דאפשר שלא היה עובר מב׳ צדדים כזיי״ן אבל לא עגולה וצ״ע להרא״ם וגם אולי אין הלכה כהרא״ם בזה ועיין בסי׳ ל״ו במ״ב ס״ק ט״ו בזה:

אות יו״ד שיעור גופה מלא קולמוס אחד ולא יותר שלא תדמה לרי״ש ויכתוב אותה ישרה דהיינו שתהיה ראשה ופניה שוים ולא פניה כלפי מעלה גם תהיה למעלה עגולה לצד ימין לכתחלה. ויעשה לה רגל מצד ימין ויעקם הרגל לצד שמאל ויהיה הרגל קצר ולא ארוך שלא תדמה לוא״ו ותפסל ע״י קריאת התינוק. * גם צריך להיות להיו״ד תג קטן מלמעלה על פניה וכנגדה עוקץ קטן יורד מלמטה והעוקץ יהיה קצר מן התג. גם יהיה קצר יותר מרגלה שמצד ימיני פן תדמה לחי״ת ואם האריך העוקץ עד ששוה למטה לרגל ימיני ונראית כחי״ת קטנה פסולה ולא מהני גרירת העוקץ עד שיהיה קצר כהלכתו דה״ל חק תוכות אלא * יגרור כל העוקץ ויחזור ויכתבנו כהלכתו ולא מהני קריאת התינוק בזה [כן הביא בספר משנת אברהם בשם בית יהודה ולדויד אמת ומעשה רוקח וקנאת סופרים סי׳ י״ב] ובס״ת מיירי ולא בתו״מ דהוי שלא כסדרן ויש מי שכתב דלדעת ר״י אכסנדרני [המובא בב״י ד״ה וז״ל הריא״ס נמצא בהגה״מ וכו׳] דקי״ל כוותיה צריך לגרור גם רגל ימיני ואח״כ יתקן [ג״ז שם] [תשובת הב״י בסי׳ ע״ד והובא בפ״ת ליו״ד בסי׳ רע״ד סק״ו] ועיין בביאור הלכה שביארנו דיש להחמיר כדעה זו. וס״ת שנמצאו בה יודי״ן כצורת למ״ד קטנה פסולה וצריך לגרור כל האות ולחזור ולכתוב יו״ד מחדש דבלא״ה הוי חק תוכות וביודי״ן של שם צריך לסלק כל היריעה אך אם היו״ד נראה ממש כלמ״ד לעין כל אזי יכול לגרור אפילו בשם באופן שלא ישאר רק גוף הנקודה ואח״כ יוסיף עליו מלמעלה ולמטה [תשו׳ ח״ס סי׳ רס״ט] ע״כ יש ליזהר מאד במ״ש הברוך שאמר דיעשה הקוצות קטנים ודקים שלא יקלקל היו״ד ע״ש כ״א יהיה תג גדול למעלה יהיה נראה כלמ״ד קטן ואם יאריך העוקץ שלמטה יהיה נראה כחי״ת. ובעו״ה יש מהסופרים שאינם נזהרין בזה כלל או מוסיפין כנ״ל או גורעין שאינן עושין כלל עוקץ לצד שמאלי ובאמת רוב הפוסקים פסקו כר״ת דעוקץ שמאלי מעכב כמו רגל ימיני אך דיש חילוק ביניהם בדיעבד לענין תיקון דבשמאלו מועיל תיקון אפילו בתו״מ ולא הוי שלא כסדרן אבל לא בימינו וכמו שנתבאר בסימן ל״ב וכבר צווח בפמ״ג בזמנו על זה. ע״כ יש ליזהר מאד שלא לחסרם וגם שלא להוסיף עליהם כי העוקץ השמאלי לא יהיה רק כמין נקודה או מעט יותר יוצא מגוף היו״ד כדמוכח בספר התרומה:

אות כ״ף כפופה יכתבנה עגולה מאחריה שלא תדמה לבי״ת. ותהיה עגולה מאחוריה מב׳ הצדדים וחללה שבפנים יהיה לכל הפחות כעובי קולמוס. ופניה יהיה למעלה ולמטה שוין. גם צריך ליזהר שלא לקצרנה ברחבה כדי שלא תראה כנו״ן כפופה לתינוק דלא חכים ולא טיפש. [עיין בב״י בא״ב שני אות וא״ו] ואם עשה לה זוית מאחוריה למעלה או למטה פסולה ויש מקילין ביש לה זוית מלמעלה כיון שהיא עגולה למטה וכיון שהוא מלתא דאורייתא צריך להחמיר כדעה הראשונה דפסולה ולא יועיל לה תיקון ע״י גרירה דהוי ח״ת אלא יוסיף עליה דיו לעשותה עגול אם לא כתב עדיין יותר כדי דלא ליהוי שלא כסדרן. ואפשר דבזה שיש לה זוית מלמעלה ועגולה מלמטה * אם התינוק קוראה כהלכתה צורתה עליה מיקרי ויכול לתקנה בתיקון הנ״ל אף שכתב יותר ואין בזה משום שלא כסדרן וכנ״ל בל״ב סכ״ה:

אות כ״ף פשוטה רגלה ארוך ונגה קצר שלא תדמה לרי״ש ואעפ״כ לא יקצר גגה יותר מדאי שלא תראה כוי״ו ארוך או כנו״ן פשוטה לתינוק ותפסל ולכן לא ימשוך אותה בסוף השיטה לעשותה ארוכה כלל ואע״ג דכל אותיות אין למשכן זה למצוה אבל בדיעבד לא פסול אבל בכ״ף פשוטה * אם האריך גגה עד שנראה כרי״ש פסול ואם ספק מראין לתינוק דלא חכים ולא טיפש. ומאד צריך הסופר ליזהר עכ״פ לכתחלה שיהיה הירך כפלים מן גג כדי שאם כופפין אותה תוכל להיות כ״ף כפופה שאין חילוק בין פשוטה לכפופה רק שזה פשוטה וזה כפופה כי יש מחמירין ופוסלין בזה אפילו דיעבד [הט״ז ביו״ד סימן רע״ג עי״ש שקרא לאותם הסופרים בורים ושהס״ת פסול בזה] וכן כל הפשוטות צריכות להיות לכתחלה כפלים מן הגג מטעם זה. ובדיעבד אם נמצא בס״ת שהמשיך הגג של ך׳ עד שנראה כרי״ש אם באפשרו להאריך הרגל למטה יאריך ואם לאו ימחוק הכל ויכתבנו מחדש ויש מקילין דדי בגרירת הרגל או הגג אבל לגרור קצת מן הגג עד שיעמידנו על תמונת כ״ף לא מהני דהו״ל חק תוכות. גם צריך הסופר ליזהר שלא יעשה

לכ״ף פשוטה זוית למעלה אלא תהיה עגולה כמו רי״ש שאם כופפין אותה תיעשה כ״ף כפופה ואם עשה לה זוית למעלה כמו ד׳ פסולה ודינה שצריך לגרור כולה ולכותבה מחדש או שיוסיף עליה דיו לעשותה עגולה. ועצה זו דהוספת דיו מהני אפילו בתו״מ דלא מיקרי שלא כסדרן דקודם התיקון נמי צורת כ״ף פשוטה עליה וכמבואר לעיל בסימן ל״ב סכ״ה. אך אם נמצא כן בס״ת בעת הקריאה אין להוציא אחרת כי יש מכשירין בזה [עיין בפמ״ג בסי׳ קמ״ג ובדה״ח בהלכות קה״ת דהיכא דאיכא מחלוקת בין הפוסקים אין להוציא אחרת]. כל אותיות הכפולין בא״ב כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצעה והאחרונים בסוף ואם שינה פסול:

אות למ״ד צריך להיות צוארה ארוך כוא״ו וראשה של הצואר יהיה עגול לצד ימין למעלה ולצד שמאל זוית לראשה כמו שהוא ראש הוא״ו כי תמונת הלמ״ד היא כמו כ״ף כפופה ועליה וא״ו ומהאי טעמא תהיה יריכה עגולה מאחריה לצד ימין וכפופה היטיב לפניה כצורת כ״ף כפופה. אך אם צריך להמשיך הקו התחתון של הכ״ף שיהיה שוה עם הקו העליון יש דיעות בזה בין הפוסקים די״א דצריך [רדב״ז סימן פ״ב ותורת חיים פ׳ חלק] וי״א דאדרבה דלא ימשיכו רק מעט [ספר קהלת יעקב בסופו בהשו״ת עיין שם שכתב שגם שמע כן בשם הגר״א] * ונהגו הסופרים כדעה זו ועיין בביאור הלכה. ולצד שמאל מקום חיבור כ״ף עם וא״ו יהיה בזוית ולא בעיגול ויהא חיבור הוא״ו אל הכ״ף בדקות כי תמונתו כתמונת וא״ו שעוביו מתמעט והולך בסופו וכנ״ל בוא״ו. ויכתוב הראש והצואר כפוף מעט על פניה ועל ראש הצואר צריך להיות ב׳ תגין מימין גדול ומשמאל קטן. וכ״ז לכתחלה לבד אם עשה צואר הלמ״ד כעין יו״ד יש פוסקים שפוסלין בזה אפילו דיעבד [עיין בתשובת אור ישראל ותמצא שם דיעות בזה ועי׳ בספר עבודת היום ובספר לדויד אמת] על כן צריך הסופר ליזהר בזה מאד וז״ל הברוך שאמר לאפוקי מכל הסופרים בורים שמקצרים הצואר של הלמ״ד ועושים על הלמ״ד כמין יו״ד מחמת שאינם עושים ריוח בין שיטה לשיטה כמלא שיטה וכו׳ כי הרוקח כתב בהדיא שיש לכתוב על הלמ״ד כמו וא״ו ולא כמו יו״ד וכן מצאתי בהג״ה מפ׳ גט פשוט וכו׳ וכן כתב רבינו שמחה בשם החסיד ז״ל ע״ש. עוד ראיתי סופרים בורים שכשטועין וכותבין קו״ף במקום למ״ד עושין צואר תחלה על ראשו שיהיה למ״ד ואח״כ כשנתייבש הדיו גוררין הרגל וה״ה כשטועין וכותבין למ״ד במקום קו״ף גומרין רגל הקו״ף ואח״כ גוררין הצואר וזה פסול גמור כמו ה׳ במקום ד׳ שנתבאר לעיל בצורת ד׳. למ״ד שנמצא ע״ג רק כעין קו פשוט כזה ל ולא וא״ו יש להכשיר בשעת הדחק דהיינו אם נמצא כן בשבת א״צ להוציא אחרת ובחול יתקן ובתפילין אם אין לו אחרים יניחם בלא ברכה [ס׳ החיים וקסת הסופר]:

אות מ״ם פתוחה תמונתה קצת * כמו כ״ף וא״ו ע״כ תהיה למעלה לצד ימין עגולה אבל למטה יהיה לה זוית ובלא עקב וגגה יהיה למעלה שוה ולא עגול רק לצד ימין יהיה עגול גם יהיה גגה ארוך עד כנגד מושבה התחתון וכ״ז לכתחלה. והחרטום שבצד שמאל יזהר לדבוק אותו לגגו ויהיה לכתחלה כמעט משוך בשוה עם הגג רק שיהיה ביניהם לצד מעלה כמו פגם קטן ותמונת החרטום תהיה כמו וא״ו עומדת מוטה קצת באלכסון ולא הרבה * ויגיע עד כנגד מושב התחתון ועד בכלל. ומאד יזהר שלא יגע בו ומ״מ לא יהיה ביניהם הפסק גדול לכתחלה כדי שלא יהיה עי״ז הוא״ו הרבה באלכסון ואם לא הדביק החרטום למעלה לגגו ונראה ככ״ף וא״ו פסול ואין מועיל לו תיקון בתו״מ אם כתב אחריו דהוי שלא כסדרן וכדלעיל בסימן ל״ב סכ״ה עי״ש במ״ב. וה״ה אם הדביק החרטום למטה במקום פתיחתו להמ״ם דפסול ומבואר דינו לעיל בסימן ל״ב סי״ח לענין תיקון אם לא כתב עדיין אחריו בתו״מ:

אות מ״ם סתומה תהיה לכתחלה עגולה למעלה לצד ימין ולמטה יהיה לה זוית לימין ולשמאל שלא תהא נראית כסמ״ך ואם לא עשה כן והתינוק קראה כסמ״ך פסולה. והפמ״ג כתב שטוב יותר שתהיה מרובעת מכל צד כי בקל יוכל לבא לידי טעות בסמ״ך. ומ״ם זו תהיה סתומה מכל צד וגגה יהיה עובר לכתחלה מחוץ לסתימה מעט כראש הוא״ו. ולא ימשוך הגג לצד שמאלה הרבה ובדיעבד * יגרור המותר ואין בזה משום חק תוכות ושלא כסדרן ואם נמצא כן בשם הקודש אין לתקנו וישאר כך וכשר. וגם בשבת אין להוציא אחרת עבור זה:

אות נו״ן כפופה יעשה ראשה כמו ראש הזיי״ן וג׳ תגין עליה ולא יותר רחב מראש הזיי״ן דלא תהוי דומה לבי״ת אם יהיה רחב מעט יותר ומטעם זה יעשה ג״כ מושבה למטה משוך לצד שמאל היטיב יותר מן הראש כדי שלא יתדמה לבי״ת או לכ״ף. וצוארו הנמשך מאמצע ראשו יהיה לכתחלה קצת עב וארוך קצת ומוטב לצד ימין כדי להסמיך אות אצל ראשו. ותהיה הנו״ן לכתחלה עגולה למטה לצד ימין. אם עשה הנו״ן כפופה למעלה צורת וא״ו דהיינו שמשך הצואר מקצה ראשו * הניח הפמ״ג בצ״ע והביאו הגרע״א בחידושיו ומנחלת דוד בסימן כ״ג משמע דכשר בדיעבד. [וכן משמע לענ״ד לכאורה מהלבוש שחזר בסוף תמונת האותיות שלו הדברים שהם לעיכובא בכל אות ואת זה דילג] ועכ״פ נ״פ דאף לדעת הפמ״ג מהני תיקון ואפילו בתו״מ דהיינו שיגרור תחלה קצת מראשו לצד שמאל ולא הרבה כדי שישאר עדיין תמונת נו״ן עליו ואח״כ יוסיף עליו דיו לצד ימין לעשותו כמו ראש הזיי״ן ולא מועיל בהוספת דיו מצד ימין לבד דא״כ יהיה ראשו רחב מראש הזיי״ן ואין לעשות כן כנ״ל ועיין בבה״ל:

אות נו״ן פשוטה תואר צורתה כמו זיי״ן וג׳ תגין על ראשה אך שהיא ארוכה כשיעור שתהא ראויה להעשות נו״ן כפופה אם תכפפנה דהיינו לא פחות מד׳ קולמוסין עם גגה. ואם עשאה קצרה מראין לתינוק דלא חכים ולא טיפש ואם קראה זיין פסולה. ואם משך הקו הארוך מקצה ראשו ועשאו כצורת

וא״ו ארוכה הפמ״ג הניח בצ״ע אך שאר האחרונים [שער אפרים סי׳ פ״א וגן המלך ולד״א] הסכימו בזה לפסול:

אות סמ״ך תהיה למעלה ארוכה דהיינו שתהא גגה שוה לכתחל׳ ולמטה מושבה קצר כי צריכ׳ להיות עגולה מג׳ זויותיה דהיינו למעלה מצד ימין ולמטה משני הצדדים ויסתום אותה לגמרי וגגה למעלה יהיה לכתחלה עובר חוץ לצד שמאל כשיעור גג הוא״ו:

אות עיי״ן אות ראשון כעין יו״ד ופניה קצת כלפי מעלה לכתחלה וגופה משוך תחתיה בעמידה קצת (דאם ממשיכה הרבה באלכסון לא יהיה יכול להסמיך אות אחר אצל עיי״ן אם יזדמן) ובה תהיה זיי״ן עומדת בשווה נוגעת בירכיה למטה מחציה ויעשה על ראש הזיי״ן ג׳ תגין. ועיין לעיל בסוף אות א׳ לענין אם נגעו הראשין יותר ממקום דיבוקם. ומאוד יזהר שלא יגעו הראשים זה בזה ובדיעבד אם נגעו זה בזה כחוט השערה אם מהני גרירה עיין לקמן בסוף אות שי״ן מה שכתבנו שם:

אות פ״א כפופה צריך להיות לה לכתחלה למעלה בצד ימין זוית מבפנים וגם מבחוץ יהיה כזוית קטן. ותהיה משוכה קצת לאחוריה שתהיה עגולה מבחוץ וכן למטה תהיה עגולה מבחוץ וכמו כל הכפופות שצריך להיות עגולה למטה לכתחלה אבל מבפנים יהיה לה זוית כדי שיהיה בלובן שבפנים צורת בי״ת ותהיה רחבה קולמוס וחצי כדי לתלות בה הנקודה שבפנים שלא תגע בהאות גופה [הג״ה ולא כמה שנהגו איזה סופרים לעשות עקב מבחוץ בצדה כזה /במקור מופיע שרטוט/ ואומרים שזה להטיב הבי״ת לבן מבפנים כי הוא ממש אות שבור. ובאמת צריך להיות עגול מבחוץ כמו שכתבנו ורק בפנים צריך להיות בי״ת לבן ומה שנהגו כך מפני שאינם יודעים ההרגל לעשות לתפוס הקולמוס באלכסון ולהמשיכה מעט לאחוריה הקולמוס בפנים שעי״ז נעשה לה זוית בפנים כמבואר בב״י ע״כ יצא להם הטעות לעשות עקב מבחוץ גם במה שנהגו לכתוב משוכה מסוף גגה מעט והנקודה עושים בזוית ולא עגולה הם מקלקלים הוא״ו לגמרי עכ״ל ספר כתיבה תמה בקיצור לענינינו. ובאמת מי שאינו יודע לעשות כמש״כ הכתיבה תמה יותר טוב לעשות בי״ת מבפנים בלא עקב רק בזוית לבד ממה שיעשה פ״א שבור מבחוץ כי אפילו בתמונת הבי״ת גופא העקב לא לעיכובא הוא כלל וכ״ש בזה שלא נזכר עקב כלל בב״ש בודאי לא נכון הוא לעשות עי״ד הפ״א שבור ע״כ הג״ה] ויהיה לה עוקץ על פניה לצד שמאל ויורד למטה אל הנקודה שבתוכה ותהיה הנקודה תלויה בה כי הנקודה ומשך עוקצה יהיה בתמונת וא״ו כשיהפוך הפ״א. ומה״ט תהיה הנקודה למטה לצד שמאל עגולה כתמונת ראש הוא״ו. ולא תגע הנקודה בשום מקום מבפנים ואם נגעה פסולה. גם יזהר בהנקודה שלא תהיה הפוכה לצד חוץ דאל״ה צ״ע אפילו דיעבד. ואם לא תלה הנקודה בהעוקץ שעל פני הפ״א והרחיקה מקצה הגג לבפנים יש להסתפק בו ודינו כמו בה׳ שתלה רגל שמאלו באמצע הגג וכנ״ל באות ה״א. ואם לא נגעה הנקודה בגגה ותינוק קראה פ״א יש לתקן ותיקון מועיל אפילו בתו״מ וכנ״ל בסי׳ ל״ב סכ״ה עיי״ש. ואם לא עשה הנקודה רק קו שוה עיין לעיל סוף אות אל״ף:

אות פ״א פשוטה צריך לעשותה לכתחלה בזוית למעלה כמו שהכפופה היא למעלה. גם צריכה להיות ארוכה לכתחלה כשיעור שתהא ראויה לעשות פ״א כפופה אם תכפפנה ובדיעבד אם יש ברגל ימיני מכנגד מקום הנקודה ולמטה כמלא יו״ד די בכך [הפמ״ג כתב סתם כמלא יו״ד מהירך והכוונה כאשר כתבנו דאל״ה אין צורת אות עליו] ומ״מ אם נמצא כן בס״ת ואפילו בתפילין לכתחלה בודאי חייב לתקן האות ולהשלימו כדין ואין בזה משום שלא כסדרן כיון דבלא התיקון הוא כשר. ועשיית נקודת הפ״א ועוקצה הוא הכל כמו בכפופה. גם יזהר שלא תהיה הנקודה הפוכה לצד חוץ כדי שלא תדמה לתי״ו. אם לא נגעה הנקודה בגג או שהרחיק הנקודה מקצה הגג לבפנים הכל דינו כנ״ל בכפופה:

אות צד״י כפופה תמונתו כמו נו״ן כפופה ויו״ד על גבה הראש הראשון שמימין שהוא כעין יו״ד יהיה פניה נוטה קצת כלפי מעלה. וידבק רגל היו״ד דיבוק טוב בצואר הצד״י ומאוד יזהר להדביק באמצע הצואר ולא למטה שלא תדמה לעיי״ן. וראשה השני יהיה כמין זיי״ן נוטה לכאן ולכאן כי אין להמשיך הצואר מקצה הראש כ״א מאמצעו כמו בנו״ן לעיל. והצואר יהיה קצת עב וארוך קצת ומוטה לצד ימין כדי להסמיך אות אצל ראשה ומושבה התחתון יהיה משוך לכתחלה לצד שמאלה היטיב יותר מן שני הראשים ותהיה לכתחלה עגולה למטה בצד ימין כמו כל הכפופות. וג׳ תגין על ראש השמאלי ואם לא נגע היו״ד בהנו״ן עיין בסימן ל״ב סכ״ה. ואם הראשים נוגעים יותר ממקום דיבוקם דהיינו שאין ניכר הראש אלא קו שוה עיין לעיל בסוף אות א׳. ויזהר מאד שלא יגעו הראשים זה בזה ובדיעבד עיין בסוף אות שי״ן מה שכתבנו שם:

אות צד״י פשוטה יהיו ראשיה כמו בשל כפופה והיא מורכבת ג״כ מיו״ד ונו״ן ואך מנו״ן פשוטה ע״כ גופה פשוט כמו אות נו״ן פשוטה ושיעור אורכה שתרד למטה מדיבוק הראשים לכתחלה בכדי שיהא ראוי לעשות צד״י כפופה. ובדיעבד פסק הפמ״ג שאם הוציא ממקום דיבוק היו״ד לנו״ן רק כמלא יו״ד כשר אבל אם לא נשאר כמלא יו״ד צ״ע. אם נגעו הראשים יותר ממקום דיבוקם או שנגעו זה בזה או שנפסק בין היו״ד להנו״ן דינו כמו בכפופה וכנ״ל:

אות קו״ף יהיה גגה שוה ותג קטן צ״ל על גגה בצד שמאל על פניה לכתחלה ויעשה הקוץ דק כדי שלא יקלקל בזה תמונת הקו״ף דהיינו שלא יראה עי״ז כלמ״ד מצד אחד ובספר מעשה רקח כתב דמטעם זה יעתיק התג מקצה הגג עי״ש * ויריכה הימנית צ״ל למטה כפוף היטיב לצד רגל שמאל כמו

צורת כ״ף כפופה אך שתהיה קצרה הרבה מן הגג ורגל השמאלית תלויה בה והיא כצורת נו״ן פשוטה אך שקצרה מעט וע״כ תהיה ראשה עב ומתמעט והולך כמו בנו״ן. ולא ירחיקנו לכתחלה מן הגג יותר מעובי הגג ויש לכתחלה למשוך רגל שמאל התלויה באלכסון קצת לצד ימין ומאד יזהר שלא יגע הרגל להגג או ליריכו שבצדו ואף לא יהיה סמוך להגג לכתחלה אלא יהא בינו לבין הגג חלק כ״כ בכדי שאדם בינוני יכירנו היטב מעל ס״ת שע״ג בימה כשהוא קורא בו. ולא יהיה הרגל נגד אמצע הגג אלא בסופו בצד שמאל ואם נגע הרגל בגגו וה״ה ביריכו שבצדו או שעשה הרגל באמצע הגג הכל דינו כמו באות ה׳ וכמבואר שם לעיל באות ה״א. ואם אורך הרגל השמאלי הוא רק כמו יו״ד מכנגד מקום הכפיפה ולמטה כשר בדיעבד [כנ״ל כוונת פמ״ג במה שכתב לענין קו״ף בד״ה קי״ל ניקב רגל הה״א וכו׳ קו״ף רי״ש וכו׳ ומה שסיים אם נשאר מירך הימין משום אחריני נקט]:

אות רי״ש גגה שוה לכתחלה ומאוד יזהר שתהיה עגולה ממש מאחוריה כדי שלא תדמה לדלי״ת ואם נראית כדלי״ת פסולה ואם ספק מראין לתינוק ויריכה יהיה קצר כדי שלא תדמה לכ״ף פשוטה וגגה ארוך כאורך ב׳ כדי שלא תדמה לוא״ו ובדיעבד אם יש ספק מראין לתינוק וכנ״ל. ואם עשה רגל הרי״ש קצר כמו יו״ד די בזה בדיעבד פמ״ג ועיין לקמן בסוף אות תי״ו:

אות שי״ן יש לה שלשה ראשים ראשה הראשון עם ירך הנמשך ממנו הוא כעין וא״ו ופניה כלפי מעלה קצת והראש השני יהיה כעין יו״ד ופניה כלפי מעלה ועוקץ קטן עליה לכתחלה והראש השלישי צריך לעשותו בתמונת זיי״ן וג׳ תגין עליו. וכן כל אותיות ״ש״ע״ט״נ״ז ״ג״ץ ראשם השמאלי הוא כזיי״ן. ויזהר שלא יגעו הראשים זו בזו. הראש השמאלי הזה יהיה לכתחילה יריכו ממש בעמידה וימשיך אליו הירך מן הראש הראשון בשפוע למטה עד מקום חודו וירך הראש השני ג״כ ימשיך בשפוע לצד שמאל למטה עד שיהיו השלשה ראשים מחוברים למטה במקום אחד. ואם היו״ד האמצעי לא נגעה בשוליה מבואר דינו בל״ב סכ״ה ע״ש. ולא יהיה מושב השי״ן רחב ולא עגול אלא חד ואז יהיו כל הג׳ ראשים עומדים למטה על רגל אחד כקו״ף ורי״ש ובדיעבד אם עשה מושב השי״ן רחב נשאר הפמ״ג בצ״ע. אם כתב שי״ן על ד׳ ראשים פסולה ולא די בגרירת ראש אחת דהוי חק תוכות אלא צריך לבטל האות ולהשלימה ובתו״מ אם כתב לאחריה אין מועיל תיקון דהוי שלא כסדרן [פר״ח בא״ע ופמ״ג בפתיחה ולדויד אמת ושארי אחרונים דלא כמהריק״ש] אם יש הפסק באיזה מהראשים מבואר דינו לעיל בל״ב סכ״ה. אם נגעו איזה מהראשין יותר ממקום דיבוקם דהיינו שאין ניכר הראש אלא קו שוה פסול ואין תינוק מועיל בזה. אם נגעו הראשין זה בזה אפילו כחוט השערה פסול. ולענין תיקון עיין בספר משנת אברהם שכתב דרוב הפוסקים סוברים דמהני בזה גרירה דלא מיקרי נשתנית צורתה עי״ז ורק החסרון הוא משום דאינו מוקף גויל באותו מקום עי״ז ולכך מהני גרירה אח״כ ול״נ אחרי דיש ג״כ הרבה מהפוסקים שמחמירין בזה אין להקל רק בתו״מ אם כתב אחריו דלא מהני בהו שלא כסדרן משא״כ בס״ת צריך לבטלו מצורת אות ולהשלימו:

אות תי״ו יהיה גגה עם רגל ימין כמו דלי״ת ורגל שמאלו יש שעושין בתוך התי״ו כעין וא״ו הפוכה ויש שעושין כעין דלי״ת קטנה הפוכה וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלוך אחר המנהג וכ״ז לכתחלה. ורגל שמאל יגיע למעלה כי כל האותיות שלימות גוף אחד. ורגל ימין יהיה קצר שאם יהיה ארוך שמא תדמה לתינוק דלא חכים ולא טיפש לפ׳ פשוטה וימשיך להרגל בתוך התי״ו כדי שיהיה סוף רגלה השמאלי כנגד סוף גגה ולא בולט סוף הרגל לחוץ כדי שיהיה יוכל להסמיך אליה אות אחרת מלמעלה למטה גם לא יהיה הגג בולט להלאה מרגלה ובדיעבד אם גגה עוברת להלאה מרגלה והרגל באמצע דינה כמו שנתבאר לעיל באות ה״א. אם עשה רגל השמאלי קצר כיו״ד קטנה הפוכה בתוך התי״ו י״ל שנשתנה כפ״א פשוטה ופסולה ואפילו אם הגג רחב כפלים כירך דפ״א פשוטה אין שיעור לרגלה רק לכ״ף פשוטה יש שיעור לרגלה כפלים כגג שלא תדמה לרי״ש או לדלי״ת. אם עשה רגל התי״ו קו שוה ולא בולט סופו לחוץ עיין לעיל בסימן ל״ב בסוף סי״ח ובמ״ב שם ס״ק צ״א. אם רגל הימיני של התי״ו נפסק ואין בו רק כמלא יו״ד כשר כ״כ פמ״ג בפתיחה במ״ש יראה לי דה״ה לשאר אותיות וכו׳ עי״ש ולפ״ז ה״ה אם לכתחלה לא עשה רק כמלא יו״ד כשר כמו לענין ה״א ועיין בביאור הלכה בסי׳ ל״ב לענין ה״א שביארנו שם דאם הראינו לתינוק והתינוק לא קראה לאות צ״ע בזה. כל אות שיש בה ספק שמא אין בה כשיעור הראוי בענין שהיא פסולה או שמא אין צורתה עליה בענין שהיא פסולה מראין לתינוק שאינו לא חכים ולא טיפש ואם יודע לקרותה כהלכתה כשרה וא״צ תיקון אבל אם ידוע לנו שאין האות כהלכתה אפילו אם הקלקול הזה נעשה לאחר הכתיבה אין קריאת התינוק מועלת כמו שנתבאר בסי׳ ל״ב סט״ז וע״ש בסכ״ה באיזה דבר מועיל תיקון. אם יש הפסק באותיות הפשוטות כגון וא״ו ונו״ן פשוטה וכדומה שיש הפסק באורך האות וצריך להראו׳ להתינוק צריך לכסות לו מה שלמטה וכ״ש אם נשאר רושם החלוד׳ למטה דכו״ע מודים דצריך לכסות שהתינוק יטעה לצרף זה להאות:

קצת כללי מוקף גויל מבעל פמ״ג

תחלת הכתיבה צריך מוקף גויל בכל צדדין של האותיות ואפילו בקוצו של יו״ד השמאלי [מנחות דף כ״ט לפיר״ת דפסקו כוותיה רוב הפוסקים] מה״ת דכתיב וכתבתם כתיבה תמה [עיין ב״י וב״ח ודריש׳] ומבפנים נמי בעינן מוקף גויל [עי׳ סי׳ ל״ב סט״ו בבה״ל] ויש להחמיר דאפי׳ מצד א׳ בפנים אם אינו מוקף גויל פוסל כמבחוץ [ודלא כט״ז דמיקל שם בזה] וכל זה בתחלת הכתיבה אבל אם לאחר שנכתב ניקב או אכלו עכברים ותולעת כשר אפילו

מבחוץ. ומיהו ודאי דיעבד דוקא כשר הא כל מה שיש לתקן הוה כלכתחלה וצריך תיקון הלכך אם ניקב בצד אות ועב הוא מגרר קצת עוביו ויש לו היקף גויל דאין שיעור לעוביו. ודע עוד דתיקון מועיל אפילו אם נכתב לכתחלה בלא היקף גויל כגון ך׳ פשוטה בלי היקף וה״ה שאר אותיות בין בארכן או בעוביין אם השאר צורת האות עליה מוחק וגורר ולא הוי שלא כסדרן בזה:

סימן לז

א (א) שכר - שכל המניחן מאריך ימים בעוה״ז שנאמר ד׳ עליהם יחיו כלומר אותם שנושאים שם ה׳ עליהם בתפילין יחיו ומובטח שהוא בן עוה״ב ואין אש של גיהנם שולט בו וכל עונותיו נמחלין לו. טור בשם השמושא רבא:

ב (ב) שאינו מניחם - פי׳ אפילו מניעתו הוא רק לפרקים וכ״ש אם מבטל תמיד ממצוה זו והפמ״ג הביא בשם נ״צ דאפילו מי שביטל מתפילין יום אחד הוא ג״כ בכלל פושעי ישראל:

ג (ג) בכלל פ״י - ודוקא שאינו מניחן בשביל שהמצוה בזויה בעיניו אבל הירא להניחם משום דבעי גוף נקי ושמא לא יזהר בקדושה כראוי אע״ג דעבירה היא דבקל יכול אדם ליזהר בשעת ק״ש ותפלה מ״מ לא הוי בכלל פושעי ישראל. וכ״ש אם המצוה תמיד חביבה עליו ונזהר שיהיה גוף נקי אך עתה אית ליה אונס חולי שאין גופו נקי לכו״ע אין עליו דין פושעי ישראל כלל. ודע דכתב הב״ח דאפילו אם אין המצוה בזויה בעיניו אך ממנע [נמנע] מלהניחם מפני ביטול מלאכה או שאר הפסד ממון או מחמת עצלות ג״כ הוא בכלל פ״י בגופן אך דיש חילוק ביניהם לענין עונש עי״ש. וד״ז הוא תוכחת מגולה לאותן אנשים שמפני עצלותן מצוי שיהיו תפיליהן מונחין על מצחן ולא על הקרקפתא וגם הש״י אין מונח על מקומו כדין דהלא זה הוא כמי שלא הניח כלל. וכבר זירז ע״ז ג״כ אותנו הפמ״ג בסימן כ״ז שכתב שם דתפילין שמונחין שלא במקומן הרי הם כמונחין בכיסן. ועיין לעיל בסימן כ״ז בבה״ל שהארכנו בזה:

ד (ד) בגופן - ודינו פסוק בש״ס ר״ה י״ז דאפילו הוא איש בינוני דדרכו של הקב״ה להטות הכף כלפי חסד מכיון שנמצא בתוך עונותיו עון זה כף חובה מכרעת והוא מוכרח לירד לגיהנם ואם ח״ו ג״כ עונותיו מרובין מזכיותיו נידון בגיהנם י״ב חודש ואח״כ גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרת אפרן תחת כפות רגלי הצדיקים. וע״ש בתוס׳ דכ״ז בשלא עשה תשובה. ויען כי גדול כח המצוה כ״כ ולהיפך העונש ר״ל לכן יזהר כל אדם לקנות תפילין מסופר מומחה וי״ש ובעל תורה וכן רצועות יקנה מאיש נאמן כדי שיהא בטוח שנעבדו לשמן מעורות טהורות כי מי שהוא מניח תפילין פסולים לא לבד שאינו מקיים המצוה אלא שמברך כמה וכמה ברכות לבטלה שהוא עון גדול. ובעו״ה רבה המכשלה במה שקונים תפילין ורצועות ממאן דהוא לפי שמוכרים בזול ורובן אינם מרובעין ועוד יתר קלקולים שמצוי בהם בעת כתיבתן וכל ירא שמים יתן אל לבו אם על מלבושיו וכליו הוא מהדר שיהיו כתיקונם מכ״ש בחפצי שמים שלא יצמצם ויחוס על הכסף אלא יהדר לקנות אותן שהם בודאי כשרים אף שמחירם רב. וכתב הד״מ בשם המרדכי יש לאדם להדר אחר תפילין נאים שנאמר זה אלי ואנוהו דהיינו שכתבן לבלר אומן בכתב נאה ובדיו נאה ובקולמוס נאה וקלפים נאים:

ה (ה) להיותם עליו - דבזמן קצר כזה בקל יכול ליזהר מהפחה ומהסח הדעת:

ו (ו) בשעת ק״ש - דכל הקורא ק״ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. ואם לא נזדמן לו אז או שהיה חולה מעיים בשעת מעשה כל היום זמנו ומחויב להניחן עכ״פ כדי שלא יבטל יום אחד ממצות תפילין:

ז (ז) ותפלה - ועיין לעיל סימן כ״ה סי״ג. וזהו לכל אדם אבל אנשי מעשה נוהגין ללמוד אחר התפלה בתפילין אך יש ליזהר שלא לדבר בהם דברים בטלים דמלבד איסור דברים בטלים הוא בא עי״ז לידי היסח הדעת. ועיין לעיל בסימן כ״ח סק״ג ובמעשה רב:

ח (ח) היודע - דקודם לכן אין רשאי להניח תפילין ולאו חינוך הוא:

ט (ט) לחנכו - במצות הנחתן וכן ללמדו הדינים הנצרכים לזה:

י (י) דוקא - וקודם לכן אין מניחו ללבוש תפילין אפילו אם ירצה דבודאי אין יודע לשמור תפילין:

יא (יא) בן י״ג שנים - היינו אפילו אם לא הביא ב׳ שערות [פמ״ג]:

יב (יב) וכן נהגו - ועכשיו נהגו להניח ב׳ או ג׳ חדשים קודם הזמן [מ״א] ועיין בבה״ל. חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר חייב להניח תפילין אבל אין שומע ואין מדבר אין מוחין בידו מלהניחם אם רוצה [בה״ט]:

סימן לח

א (א) חולה מעיים - וה״ה מי ששתה משקה המשלשל:

ב (ב) פטור - משום דתפילין בעי גוף נקי:

ג (ג) מתפילין - מי שביטל מצות תפילין מחמת חולי ועברו עליו ל׳ יום שלא הניחם כשחוזר ומניחם א״צ לברך שהחיינו:

ד (ד) צער - אפילו אם הולך בשווקים וברחובות פטור ואסור לו להחמיר על עצמו בזה אלא בשעת ק״ש ותפלה אם יודע שיוכל להעמיד א״ע בגוף נקי וכמו שכתב לקמן בס״ב:

ה (ה) פטור - שמא מתוך הצער יסיח דעתו מהם. ואם רוצה להחמיר ע״ע רשאי. מי שלבו ערום דהיינו שהולך במכנסים לבד ולמעלה הוא ערום (ואין בכלל זה מה שבית הצואר פתוח) לא יניח תפילין דאף דלברך רשאי כיון שערותו מכוסה כדמוכח בסימן ע״ד אפ״ה אין נכון שיהא מגולה לבו ויניח תפילין:

ו (ו) מי שברי לו - לאפוקי אם אינו יודע בבירור בודאי אין לבטל אפילו תפלה בצבור משום זה:

ז (ז) להתפלל - דוקא תפלה משום דהוא כעומד לפני המלך וגנאי הוא לעמוד להתפלל על דעת שיפסוק באמצע עד שיכלה הריח אבל ק״ש וברכותיה מותר אך בלי תפילין:

ח (ח) בשעת ק״ש - עיין לקמן סימן פ׳ במשנה ברורה כי שם יבואר הכל בעז״ה:

ט (ט) ויברך - ויקרא בהן שמע ואח״כ יחלצן. ואם יודע שאין יכול לעצור עצמו מלהפיח אלא בכדי שיוכל לחלוץ השל ראש אפ״ה מותר להניח לכתחלה את שניהם כ״כ המ״א אבל הפמ״ג מפקפק בזה:

י (י) נשים - וטומטום ואנדרוגינוס חייבין בתפילין מספק ככל המצות:

יא (יא) שהזמן גרמא - דהא שבת ויו״ט לאו זמן תפילין:

יב (יב) הנשים - עיין בפמ״ג שה״ה לענין עבדים ועיין בספר תוספות שבת שכתב בהדיא להיפך ועיין בספר תוספות ירושלים:

יג (יג) מוחים בידן - מפני שצריכין גוף נקי ונשים אין זריזות להזהר:

יד (יד) ליזהר - דבעינן גוף נקי גם ממחשבה רעה:

טו (טו) שלא להניחם - ומ״מ יראה בכל היכולת לכוף את עצמו ולמשוך הלב ליראת שמים כדי להסיח הדעת מדברי הבאי המזיקים לגוף ולנפש ולפנות הלב לקבל עליו עול מ״ש בקדושה:

טז (טז) ביום ראשון - פי׳ אפילו ביום שנקבר שאינו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמים וע״כ אפילו אם נקבר בלילה לא יניח תפילין ביום אבל אם מת או נקבר בחוה״מ מניח תפילין בין בחוה״מ [והפמ״ג בסימן ע״א מפקפק בזה דמ״מ יום מר הוא לו היום הראשון ועכ״פ צריך ליזהר שלא לברך עליהן ובלא״ה המנהג שלא לברך על תפילין בחוה״מ] ובין לאחר המועד אף שהוא יום ראשון לאבילות מ״מ כבר נחמוהו מנחמים במועד וכן כשנקבר ביו״ט שני יניח תפילין בא״ח דיו״ט שני עולה למנין שבעה ויום שאחר המועד יחשב לשני וכן אם שמע שמועה קרובה [דהיינו בתוך שלשים אפילו ביום ל׳ עצמו] ג״כ דינו כיום הקבורה ולכן אפילו אם שמע בלילה לא יניח תפילין ביום ואפילו בא לו שמועה קרובה כשכבר הניח תפילין והתחיל להתפלל חולצן. ואם שמע שמועה רחוקה דהיינו לאחר שלשים שאין האבילות רק שעה אחת מותר להניח תפילין וכ״ש שא״צ לחלצן וע״כ אם בא לו השמועה באמצע פסוקי דזמרה וכה״ג לא יחלוץ התפילין רק יחלוץ מנעליו משום אבילות ואם ע״י השמועה בא לידי בכי צריך לחלצן כדמוכח מיו״ד סימן שפ״ח ס״ב וסימן ת״ב בש״ך סק״ב ועיין לקמן בס״ט:

יז (יז) אסור - דתפילין נקראין פאר בפסוק ואבל מעולל באפר ואין נאה לתת פאר תחת אפר:

יח (יח) מכאן ואילך - דכתיב ואחריתה כיום מר ש״מ דעיקר מרירות הוא יום ראשון:

יט (יט) חייב - משמע דחייב מיד ויש פוסקים דביום ב׳ אין להניח קודם הנץ ע״כ מהנכון להמתין מלהניח עד אחר הנץ:

כ (כ) פנים חדשות - לנחם אותו ומשמע דמניח לכתחלה אבל האחרונים מסקי דאין להניח בפניהם תפילין עד שילכו להם אלא דאין חולץ אם הניח קודם שבאו פנים חדשות:

כא (כא) חייבין בתפילין - דלא חמיר ת״ב משאר ימי אבילות:

כב (כב) וכל בני חופה - וכו׳ — ודוקא במקום החופה דשם שכיח שכרות וקלות ראש:

כג (כג) פטורים - בתשובת רמ״א סימן קל״ב כתב דהאידנא שאף החתן חייב בק״ש ותפלה [כמו שכתב בסימן ע׳] ממילא חייבין החתן וכל בני החופה גם בתפילין עי״ש ועיין במ״א שמפקפק בדינו ומצדד לפסוק כהשו״ע דפטורין מתפילין בעת המשתה וגם לענין תפלה המיקל כדעת רש״י לפטור בעת המשתה לא הפסיד אם החתן מיסב אצלם דאז הוי מצוה לדעת רש״י אבל מדברי הגר״א בביאורו משמע שאין להקל לענין תפלה וכמו שכתב בב״י בסימן רל״ב ועיין בעולת תמיד ובברכי יוסף שכתבו דנתפשט המנהג כהרמ״א שהחתן וכל סייעתו קורין ומניחין תפילין ומתפללין מיום הראשון עד יום השביעי:

כד (כד) ותגריהם - אף שמרויחין מזה ודוקא אם עיקר כוונתם כדי להמציאן למכור למי שצריך להם אבל אם עיקר כוונתם רק להשתכר לא מיקרי עוסק במצוה [מ״א]:

כה (כה) ותגרי תגריהם - הקונים מן הקונים למכור על יד על יד:

כו (כו) צריכים - וכו׳ — כגון שנזדמן לו קונה שרוצה לקנות סת״ם והקונה רוצה לפרוש בים או בשיירא עכשיו ואי אפשר לו להמתין עד שהסופר או התגר יקיים מצוה אחת שבאה לידו כגון הנחת תפילין או ק״ש וה״ה שאר כל המצות ע״כ מותר לכתוב ולמכור לזה אע״פ שעי״ז יעבור זמן המצוה [לבוש] ועי׳ בבה״ל:

כז (כז) אז פטורין - וכו׳ — ומיירי שכבר התחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק״ש אבל משהגיע הזמן אסור להתחיל לכתוב כמש״כ סי׳ ע״ב ס״ב כ״כ המ״א אכן לפי מה שציירנו מתחלה בשם הלבוש שהקונה צריך לעבור בים או בשיירא וא״א לו להמתין עד שהסופר יקיים ק״ש ותפלה פשוט דלכו״ע מותר הסופר לעשות לו מלאכתו אם הוא משער שישאר לו זמן לקרות ואם יוכל לקרוא פרשה אחת מקודם יקרא:

כח (כח) דכל העוסק - וכו׳ — ודוקא עוסק במצוה כגון בשעה שהוא לובש התפילין או עוסק בתיקוני האבידה כגון לשוטחה לצורכה או להשיבה לבעליה וכל כה״ג אבל בשעה שהוא מקיים מצוה כגון שהוא כבר לבוש תפילין או שומר אבידה שהיא מונחת כבר בתיבתו וכל כה״ג אע״פ שהוא מקיים מצוה איננו עוסק במצוה ולא מיפטר ממצוה אחרת עי״ז ועיין בבה״ל שביארתי יותר:

כט (כט) אם צריך - וכו׳ — ר״ל ואפילו אם עי״ז לא יתבטל המצוה הראשונה ואפילו אם המצוה השניה יותר גדולה כיון שכבר התחיל לעסוק בראשונה [או״ז וריטב״א]:

ל (ל) מצטער - אפילו מפני הצינה. ועיין בסמוך:

לא (לא) שאין דעתו - וכו׳ — ומיירי בשא״א לו ליישב דעתו אבל אם אפשר לו חייב ליישב דעתו ולהניחן:

לב (לב) בתורה - אפשר דדוקא בתורה שבכתב אבל לא בעוסק בגמרא דתורה י״ל שהיא עצמה אות שנזכר בה יציאת מצרים:

לג (לג) פטור - ר״ל שא״צ לפסוק מלימודו כדי להניחם אבל קודם לזה חייב. גם באמצע אם רוצה לפסוק ולהניח ג״כ רשאי ויכול לברך עליהן שאע״פ שפטור מלהפסיק בשבילן מ״מ כיון שרוצה להפסיק מלימודו הרי חייב בתפילין מיד שמפסיק:

לד (לד) מהנחת תפילין - ואע״ג שמחוייב להפסיק מת״ת כדי לקיים כל המצות שחיובן עליו כדאיתא ביו״ד סימן ר״מ שאני מצות תפילין שעיקר תועלתה הוא לתורה כדכתיב ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה׳ בפיך ע״כ מכיון שכבר עוסק בתורה מקודם אין צריך לבטל תורה בשביל זה זולת בשעת ק״ש ותפלה כדי לקבל עליו עול מלכות שמים וגם שאז עדיין אינו עוסק בתורה ומחוייב להיות עליו תפילין. והגר״א פסק בביאורו דדוקא מי שתורתו אומנתו כגון רשב״י וחבריו אבל כגון אנו צריכין להפסיק אף לתפילין:

לה (לה) בפני רבו - היינו רבו מובהק דרוב חכמתו הימנו:

לו (לו) מפני אימתו - ר״ל דזלזול הוא שמגלה ראשו בפניו ולפ״ז אפילו אם כבר חלץ רבו תחלה אסור ואם מטה עצמו קצת לצד אחר וזהיר מלגלות ראשו בפניו נראה דיש להקל בכל גווני כ״כ הפמ״ג ועי״ש עוד דמשמע מיניה דאם חולצן סמוך לחשיכה יש להחמיר בכל גווני מלחלוץ אותם קודם שחלץ רבו דנראה שמורה הלכה בפני רבו שהגיע זמנו לחלוץ ועיין לעיל סימן כ״ה ס״ק נ״ח מ״ש שם בשם הפמ״ג:

לז (לז) תפילין קודמים - דהיא מצוה שבגופו ועוד דקדושת תפילין למעלה מקדושת מזוזה וכדלעיל בסימן ל״ב ס״ח. מיהו לדידן שאין מניחין רק בשעת ק״ש ותפלה אם אפשר בשאלה מזוזה קודמת דא״א בשאלה [מ״א]:

לח (לח) מנודה ומצורע - וכו׳ — עיין בל״ח ובש״ך ביו״ד סי׳ של״ד ס״ב ובשארי אחרונים דפוסקים להיפך וכתב הפמ״ג דיניחו בלי ברכה אבל מביאור הגר״א משמע לכאורה דצריכין לברך ג״כ:

סימן לט

א (א) תפילין - וה״ה ס״ת ומזוזה:

ב (ב) או אשה - וה״ה טומטום ואנדרוגינוס דהם בכלל ספק אשה:

ג (ג) או קטן - וכיון דילפינן מקרא בעינן שיהא דוקא גדול ממש דהיינו שהביא ב״ש אחר שהוא בן י״ג שנה אבל אם ספק לנו אם הביא ב״ש פסול לכתוב אם לא שנתמלא זקנו דהיינו שיש ריבוי שער בזקנו אף שהם קטנים מאד [סמ״ע בח״מ סימן ל״ה] או שעברו רוב שנותיו או שנולדו בו סימני סריס וכדלקמן בסימן נ״ה ס״ה. ויש לגעור בסופרים שמניחין לנערים לכתוב תפילין ואין מדקדקין אם הביאו סימני גדלות או לא. ועיין לעיל בסימן ל״ב סעיף קטן ק״ג מש״כ שם בשם הלבוש מענין זה ועיין בבה״ל:

ד (ד) לחינוך - באמת אפילו גדול לא כל זמן שלא ידעינן שהביא ב״ש אך לענין גדול אם אח״כ בדקנוהו ומצאנו שיש לו ב״ש תלינן שהיה לו ג״כ בעת הכתיבה [ח״מ סימן ל״ה] משא״כ בקטן דאינו מועיל אז שערות:

ה (ה) או כותי - כצ״ל. דעו״ג בלא״ה פסול שאין כותב לשמה:

ו (ו) או מומר לעבו״ג - דבזה הוא כמומר לכל התורה וה״ה אם הוא מומר לחלל שבת בפרהסיא אבל אם הוא מומר לשאר עבירות קי״ל דמומר לדבר אחד לא הוי מומר לכל התורה כולה לבד אם הוא עושה להכעיס דבזה אפילו לד״א דינו ככותי וכדאיתא ביו״ד סימן ב׳. ויש מחמירין יותר דצריך גניזה. וכ״ז אם הוא מומר לשאר עבירות אבל אם הוא מומר לתפילין שאינו מניח תפילין אפילו אם אינו עושה זה להכעיס פסול דתו איננו בר קשירה לבד אם היה לזה רק מומר לתיאבון כגון שהלך אחר עסקיו עדיין הוא בכלל בר קשירה וכ״ז הוא לענין דיעבד אבל לכתחלה יש להחמיר שלא להניח לאיש כזה לכתוב סת״ם כי יש מחמירין אפילו במומר לתיאבון ואפילו באחרים עומדין ע״ג ואומרין לו שיכתוב לשמה ועיין בבה״ל. וכתב הפמ״ג דאפילו הוא מומר לחלל שבת בפרהסיא באיסור דרבנן כגון מוקצה והוצאה לכרמלית יש להחמיר עכ״פ לכתחלה שלא להניחו לכתוב סת״ם ואפילו בדיעבד צ״ע:

ז (ז) או - וכו׳ — עיין בה״ט דאפילו בלתיאבון לבד ואפילו פ״א:

ח (ח) שאינו בקשירה - וכו׳ — ועבד ואשה וכותי אין מוזהר על הקשירה וקטן אף שהגיע לחינוך מדרבנן בעלמא הוא [ב״י] ועיין בבה״ל. ובכל אלו לא מהני אפי׳ גדול עומד על גבו ורואהו שיהיו לשמן:

ט (ט) בכל - ומי שנקטעה ידו השמאלית אע״פ שאינו בקשירה יכול לכתוב תפילין דגברא בר חיובא הוא אלא פומא הוא דכאיב ליה:

י (י) עשייתן - ודוקא שעושה מעשה בגוף התפילין כגון חיפוי הבתים ותפירתן וכ״ש עשיית השי״ן בעור הבתים או להגיה איזה אות דעתה הוא פסול וע״י הגהתו יוכשר דזה הוא כתיבה ממש אבל עיבוד הקלף איננו בכלל זה וכשר ע״י עו״ג וכ״ש ע״י אשה רק דבעו״ג בעינן שיהיה ישראל עוע״ג ויראה שיהיה לשמה וכדלעיל בסימן ל״ב ס״ט וה״ה בקטן. והשחרת הבתים והרצועות עיין לעיל בסימן ל״ג שבירנו שם דינם בעזה״י. וגרירת דבק שבין אות לאות לכתחלה יש ליזהר שלא לעשות על ידם ובדיעבד אין להחמיר דגרירה לא מיקרי כתיבה ועיין היטב לעיל בסימן ל״ב סק״פ. וכ״ז בתפילין דבעינן כסדרן אבל בס״ת אם אפשר לגרור צדדי האותיות במקום שנגעו ולחזור ולכותבן יעשה דזה מיקרי לכתחלה:

יא (יא) יראה - שלא יהרגוהו ואף דבאמת הי״ל למסור נפשו על אמונת ה׳ מ״מ לא יצא מכלל ישראל עי״ז כיון דהיה באונס ועי׳ במ״א שהעלה דאין להקל בזה אפי׳ אם בצינעא הוא שומר את התורה רק שבהנחת תפילין הוא מתעצל דהלא עכ״פ אינו בקשירה וכ״ש אם הוא מומר לכל התורה כולה אם לא שמחמת פחד שלא יהרגוהו הוא ירא לקיים את התורה אפילו בצינעא. ועיין בביאור הגר״א שמסכים ג״כ להמ״א. עוד כתב המ״א בשם הד״מ דאף דבס״ת ממזר וגר תושב [היינו שקיבל עליו שבע מצות בני נח] פסולים לכתוב כמו שכתב ביו״ד סימן רפ״א אפ״ה בתפילין ומזוזות אין לחוש וכל האחרונים הסכימו דגר תושב פסול לכתיבת סת״ם דהא אינו בקשירה ועיין בבה״ל:

יב (יב) אפיקורס - ועיין בבה״ל:

יג (יג) ישרפו - עם אזכרותיהן וכדלקמן בסימן של״ד סכ״א עי״ש דסתמו כשכותב לשם עבו״ג הוא כותב:

יד (יד) וי״א יגנזו - דאין דרך אפיקורס להניח תפילין ובודאי כתבו למכור לישראל ואפשר שלא כתבו לשם עבו״ג. ודעת המחבר לפסוק כדעה א׳ לכן כתבו בסתמא וכן דעת הט״ז והפרישה והגר״א בביאורו:

טו (טו) יגנזו - מספק שמא הוא כתבן אבל אין לשרוף מספק דהלא כתיב לא תעשון כן לה׳ אלהיכם:

טז (טז) כשרים - דסתם עו״ג אין בקיאין לכתוב ובודאי ישראל כתבו. ובפרט במקומותינו שידוע שאין א״י יודעין לכתוב אפילו בס״ת שנמצא בידן מסיק הש״ך [ביו״ד בסימן רפ״א סק״ד] דלכו״ע כשרה דתלינן דהא״י בזזו אותה:

יז (יז) יותר - וכו׳ — אבל במעט יותר משויין [דהיינו עד כדי חצי דינר בתפילין ולפי ערך זה בס״ת] חייבין לקנות מהן ואף דס״ת שנמצא ביד א״י י״א דיגנז [ביו״ד סימן רפ״א] אעפ״כ חייבין לקנות מהם ואפילו במעט יותר וכדי לגונזן בכדי שלא יבואו העו״ג לזלזל בהם ופשוט דה״ה אם הם פסולין מחמת עצמם ג״כ חייבין לקנות מהעו״ג כדי לגונזן אבל בכתבן אפיקורס דטעונין שריפה א״צ ליקח מהם:

יח (יח) הרבה - ואעפ״כ לא יסלק עצמו הישראל תיכף ממנו אף שאומר הרבה ומחוייב לעסוק אתו פן ישוה עמו. אך כשהעו״ג עומד על דבריו מניחן בידו. ומבואר בש״ס דאסור לומר לעו״ג שיתנם בזול יותר מדאי דלמא ירגז העו״ג וינהג בהם מנהג בזיון:

יט (יט) מן המומחה - אבל לא ממי שאינו מומחה אע״פ שהלוקח רוצה לבדקן לפי שיש לחוש שמא יתעצל בבדיקתן מפני שטורח הוא לו להסיר התפירה ולחזור ולתופרן. ופשוט דמי שהוא סופר קבוע לרבים הוא בכלל מומחה. ומזוזה וה״ה פרשיות של תפילין ניקחות אפילו שלא מן המומחה ובתנאי שיבדקנה אח״כ:

כ (כ) לקח - בדיעבד או שאין שם מומחה בעיר:

כא (כא) לבדקן - בחסירות ויתירות וה״ה בתמונת האותיות אם הם כהלכה וכנ״ל בסי׳ ל״ו ס״א ואין לחוש שמא עיבדן שלא לשמן דהכל בקיאין בזה:

כב (כב) ואין השאר - והוא שאומר שכתבן בעצמו או שאומר שלקחן מאדם אחד ותלינן שאותו האדם כתבן הכל בעצמו כיון שהם בצבת א׳ וכמש״כ הפרישה:

כג (כג) גדול - נראה דה״ה אם אמר שלקחן ממומחה:

כד (כד) נאמן - דעד אחד נאמן באיסורין וכתב המ״א דעכ״פ בעינן שמכירין אותו שהוא מוחזק בכשרות עיין יו״ד סימן קי״ט ס״ב בהג״ה. ולפי המבואר שם מוכח דאם ראינוהו שלבשן בעצמו נאמן בכל גווני דלעבור בעצמו בודאי אינו חשוד. וע״ש בש״ך סק״א:

כה (כה) וא״צ בדיקה - שחזקה על חבר שאינו מוציא מת״י דבר שאינו מתוקן:

כו (כו) לעולם - שכל זמן שחיפויין שלם הרי הן בחזקתן מן הדין ואין חוששין שמא נמחקה אות מתוכן או ניקבה. ומ״מ נכון לבדקן מפני שמתקלקלין מפני הזיעה. ואם נקרע חיפוי הבתים או שנשרו במים צריכין בדיקה תיכף שמא נמחק הכתב או נתקלקל. וכל שצריך בדיקה מן הדין ואין לו מי שיבדוק ויתפור אותם מניחם בלא ברכה דלא שייך אוקמיה אחזקה כה״ג וכתב הח״א דה״ה אם מונחים במקום לח והכל לפי הענין:

כז (כז) לפרקים - דחיישינן שמא נתעפשו לכך יבדקם שני פעמים בשמיטה:

כח (כח) יניחם כך - ולענין ברכה משמע מח״א דצריך לברך והטעם נראה משום דלא ראינו עליהן ריעותא ברורה משא״כ בנשרו במים או שנתקלקל העור וכנ״ל ולמעשה צ״ע. המוצא תפילין מושלכין בגניזה בלא רצועות ופתוחים יש לחוש שיש להם פסול נסתר אבל אם מצאן דרך הינוח בכיסן ליכא

למיחש:

סימן מ

א (א) אסור לתלות - על היתד מפני שהוא דרך בזיון:

ב (ב) בין בבתים - שהבתים תלויות למטה ובין שהרצועות תלויות למטה. ומ״מ באקראי בעלמא שאוחז התפילין בידו והרצועות תלויות למטה אין להקפיד אבל אם התפילין תלויין אסור בכל גווני ואין בכלל זה מה שהתש״ר תלוי באויר ומחזיקן ביד ברצועות ומשימם על הראש כי זהו צורך הנחתן. ויש מניחין הש״ר על הדף וכדומה בשעה שלובשין:

ג (ג) בכיסן - וס״ת אסור לתלותה בכל גווני אפילו כשהיא באה״ק ותולה האה״ק ועיין בח״א כלל ל״א שכתב דאפילו כשאה״ק מחובר ביתידות לכותל אסור כל שאין תחתיו עומד דבר מה וספרים כגון ספרי תלמוד וכדומה דומה לתפילין. ומ״מ ספרים או סידורי תפלות הקבועים בלוחות שבהם שלשלת של כסף אסור לתלותן בם שהלוחות אין דומות לכיס לפי שהן מחוברות לסידור והרי הן כסידור עצמו. מותר לכתוב פסוקים בנייר ולתלותן בפתח ביהכ״נ. נוהגים העולם להתענות כשנופל תפילין מידו על הארץ בלא נרתיקן וה״ה כשנופל ס״ת אפילו בנרתיקן. ועיין בא״ר שכתב דאפילו תפילין בנרתיקן יתן פרוטה לצדקה:

ד (ד) תפילין - וה״ה חומשים או סדורי תפילות או שאר ספרים בין בכתיבה או בדפוס הכל יש בהם קדושה ובעינן כלי תוך כלי ואפילו אם הן כתב משיט״א [היינו שאינה כתיבת סת״ם והוא רק כתב אשורי] וכריכת הספר אינה נחשבת לכיסוי דהיא מגוף הספר ובעינן עוד שני כיסויין. ועיין ביו״ד בסי׳ רע״א בט״ז שם סק״ח שכתב כל המיקל בקדושת ספרים הנדפסין עתיד ליתן את הדין דדפוס הוי כמו כתיבה. אך בתשובת חו״י סי׳ קפ״ז נוטה להקל בזה בשעת הדחק כשאין לו במה לכסות:

ה (ה) מטתו - או לעשות צרכיו:

ו (ו) עד שיוציאם - בחדר אחר או שמפסיק בפניהם במחיצה גבוה יו״ד טפחים. ועיין לקמן בסי׳ ר״מ במ״א סקט״ו:

ז (ז) בכלי תוך כלי - ל״ד כלים דה״ה שני כיסויין ואם פירש טלית או שאר כיסוי על הכיס של תפילין אע״פ שהכיסוי אין מכסה רק למעלה ומן הצדדין ולא למטה אפ״ה שרי. ועיין בבה״ל. ואותן המניחין כיס התפילין והטלית לתוך כיס אחד גדול הרי גם הכיס הגדול נקרא כליין המיוחד להן וצריך עוד כסוי על גבן אם לא שמכסה בטלית על התפילין בתוך הכיס דאז שרי דהטלית אינו כליין וה״ה אם כיס התפילין מחובר למעלה על הכיס הגדול הרי צד הב׳ של כיס הגדול אין נקרא כליין ומועיל להן אם הפכן. ועיין בביאור הלכה מה שכתבתי בשם הא״ר. כתב המ״א דה״ה במזוזה הקבועה לפנים בחדר צריך כלי בתוך כלי דהיינו שיכסה אותה בב׳ כסויין ואחד מהם יהיה עכ״פ אינו מיוחד לה וכדלקמן ואם על המזוזה יש כסוי זכוכית אף שהמזוזה נראית מתוכה אפ״ה נחשבת כסוי אחד ודי בפריסת סודר על המזוזה דהא עתה לא מיתחזיא וכ״כ הדה״ח. אבל לכו״ע לא מהני אם יכסנה עוד בזכוכית מלמעלה אע״ג שמכוסה בשני כסויין דהא המזוזה נראית מתוכן. כתב בחכמת אדם נ״ל דבין במזוזה או שאר ספרים אם עשה מתחלה ב׳ כלים שיחשב אחד לכלי בתוך כלי כגון שכרך המזוזה בנייר ואח״כ הניחה בתיק שלה מותר כיון שבתחלה כיון לכך. ויתר כל הדינים בזה נבאר לקמן בסימן ר״מ בעזה״י:

ח (ח) שאין השני - לאו דוקא וה״ה אם הפנימי אינו מיוחד והחיצון מיוחד או ששניהם אינם מיוחדים וכמו שכתוב בהג״ה ואינו אסור כלי בתוך כלי רק אם שניהם מיוחדים אבל אם אחד אינו מיוחד מצטרף עם המיוחד ושרי וההג״ה לא בא רק לפרש דברי המחבר דלא נטעה בלישניה וכלי אחד אפילו אינו מיוחד לא מהני ואסור:

ט (ט) כנגד ראשו - שהוא ג״כ דרך בזיון:

י (י) מותר - אפילו שלא בכלי כלל רק שמניחן בענין שלא יתגלגלו משם לצדדין כגון שמניחן בין כר התחתון לכר שתחת ראשו שלא כנגד ראשו:

יא (יא) בתוך כלי - דהיינו שמניחן בתוך כלי או כיס המיוחד להן תחת הכר דהכר מיקרי כלי שני או שיניחן בלי כלי כלל תחת שני כרין ולא התירו חכמים להניח תפילין תחת מראשותיו כשאשתו עמו אפילו בכלי תוך כלי אלא כדי שישתמרו מן הגנבים והעכברים ולפיכך אם יש לו מקום אחר

שמשתמרים שם לא יניחם כלל במטה. ומיהו אם יש למעלה מראשותיו מקום יוצא מן המטה שהוא גבוה ג״ט או נמוך ג׳ טפחים למטה מראשותיו מותר להניחן עליו:

יב (יב) מקרי - וכו׳ — וט״ז אוסר להיות אשתו עמו במטה עד שיניח התפילין כלי בתוך כלי שמא ישכח וישמש וכן משמע בביאור הגר״א ועיין בא״ר:

יג (יג) דינן - וכו׳ — שפעמים מתהפך במטה וישכב עליהן. ספסלים שבבהכ״נ שתחת הספסלים יש תיבה להצניע שם טלית ותפילין י״א דאסור לישב על הספסלין ויש מתירין אבל כשיש חלל טפח בהתיבה פנוי מותר ודאי לישב על הספסלין ובעל נפש ראוי לו להחמיר שלא במקום הדחק גם בזה כי תפילין יש להזהר בקדושתן מאד. ואם קבעו במסמרים לכותל מותר לישב על הספסל:

יד (יד) עד שיטול ידיו - ואח״כ יחלצם עד שיקנח הקרי וכמש״כ ס״ז:

טו (טו) אלא יאחוז - וכו׳ — דבזה לא חיישינן כ״כ שמא נגעו במקום הטינופת ולכך הקילו לאחוז ברצועה ולהסירה כדי שלא להשהות התפילין על עצמו בעוד שהוא מטונף בהקרי:

טז (טז) ויטול ידיו - אבל אח״כ מותר להניחן אע״פ שהוא טמא:

יז (יז) חולצן - דיש לחוש שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו:

יח (יח) על השולחן - כדי שיהיו מזומנים לו לחזור ולהניחן בשעת ברכה:

יט (יט) אבל וכו׳ - בספר שולחן שלמה מסתפק דאפשר דזהו דוקא מי שמניחן כל היום אבל לא מי שדרכו להניח בשעת ק״ש ותפלה:

כ (כ) עראי - נראה דשיעור אכילת עראי הוא כביצה וכדין סוכה בסימן תרל״ט יע״ש [מטה יהודה]:

סימן מא

א (א) הנושא משאוי - זה מיירי בכל היום לא בשעת ק״ש ותפלה. ועיין לקמן סימן צ״ז ס״ה:

ב (ב) על ראשו - ואם הוא נושא משאוי על ידו במקום תפילין דמסתמא מכוסין הן וליכא גנאי אין צריך לחלוץ כ״א בשיש בהמשא ארבעה קבין דאז מסתמא התפילין רוצצות עי״ז [פמ״ג ע״ש עוד]:

ג (ג) חולץ תש״ר - ואם יכול לסלק המשאוי לצדדין שלא במקום התפילין משמע מפמ״ג דמותר מ״מ אם יש בהם משא ד׳ קבין נראה שיש להחמיר אף בכה״ג עיין ב״י ולהוציא זבל על ראשו אפילו מעט ואפילו לצדדין אסור דבכל גווני הוי בזה בזיון לתפילין שעל ראשו אם לא כשמסלק אז התש״ר מעליו שרי אף דנושא השל יד. ואם ירצה להוציא זבל על היד אפשר דאפילו אם התפילין הם מכוסים בבגדיו איכא בזה בזיון להתפילין שעליו [פמ״ג]:

ד (ד) מותר - אף דהוא מונח על התפילין אין בזה בזיון לתפילין כיון שהוא דרך מלבוש אך אם הכובע גדולה יזהר שכובד הכובע לא יסיר את התפילין ממקום הראוי להן [מח״א]:

ה (ה) ד׳ קבין - הם כ״ה לטראות ששוקלין בו הכסף בפראג [ל״ח]:

ו (ו) נדחקות - אין פי׳ שהתפילין זזין ממקומן לגמרי ואין מונחין כדין דבזה פשיטא שאסור ואפי׳ אם משאן קל אלא ר״ל שמונחין במקומן בדוחק מחמת המשוי שמונח עליהם ומקצר את מקומם והב״ח מיקל בענין זה במצנפת וכובע [פמ״ג]:

סימן מב

א (א) יד - אפי׳ אין לו ש״י ויש לו ב׳ של ראש:

ב (ב) רצועה - ופשוט דה״ה נרתק המיוחד לשל ראש דגם הוא בכלל תשמיש קדושה כמו רצועה [כדאיתא מגילה כ״ו ע״ב] וכן מוכח בביאור הגר״א וכ״כ המ״א לעיל בסוף סימן כ״ח:

ג (ג) מהם - כתב המ״א דאם נפסקה רצועה של יד סמוך לקשר אסור להפוך ראש האחר למעלה [במקום שהוא חזק] ולעשות בו הקשר ש״י והחתיכה שהיה בו הקשר יקשור עתה לזו למטה דמורידו מקדושתו כיון שהיה בו הקשר והיוד ועתה יעשה בו כריכות האצבעות אלא אותה החתיכה צריכה גניזה ואם אין הרצועה ארוכה כ״כ אזי לא יעשה כריכות כ״כ סביב היד. וכן בשל ראש אם נפסק מה שמקיף הראש אסור להפוך מה שבתוך הקשר שיהיה חוץ לקשר מטעם הנ״ל. אמנם אם נפסקה הרצועה למטה כדי שיהיה הרצועה שלימה בהשיעור המבואר למעלה בסימן ל״ג י״א דיכול להורידה אע״פ שמוריד קצת מקדושתה שהרי מקום הקשר יהיה תלוי למטה אין זה הורדה דעכ״פ באותה חתיכה יהיה הקשר. וי״א דג״ז אינו נכון דעכ״פ איכא קצת הורדת קדושה. ולפי דבריהם ה״ה בש״י אם נפסקה הרצועה של יד סמוך להקשר אפי׳ אם לא ירצה לקשור למטה החתיכה שנפסקה אעפ״כ לא יהפוך תחתית הרצועה למעלה לעשות בו הקשר דבזה מוריד העליונית של הרצועה קצת מקדושתה שהיתה מתחלה קרובה אל הקשר ע״כ יש להחמיר שלא להפוך כ״א בשעת הדחק שאין לו רצועה אחרת ובמקום שנפסק הוא רך וחלוש שאינו ראוי לעשות ממנו הקשירה בזרוע שיהא קרוב ליפסק אז יש להפוך. ועיין בביאור הלכה:

ד (ד) בשל ראש - דשם הוא השי״ן והדלי״ת מה שאין כן בשל יד דאין בו רק הקשר של יו״ד:

ה (ה) מותר - היינו שיעשה לה ארבעה בתים ויכניס כל פרשה בבית שלה וה״ה דמותר ליקח הפרשיות ורצועות משל יד לשל ראש:

ו (ו) לא הניחם - על ראשו אע״פ שזימנם והכינם לצורך הראש הזמנה לאו מלתא היא:

ז (ז) כבית אחד - ואף שהם כתובים על ד׳ קלפים ונתונים בד׳ בתים מבפנים אין בכך כלום בדיעבד וכמש״כ בסימן ל״ב סמ״ז עי״ש ועיין בבה״ל:

ח (ח) מתחלה - בעת עשיית הש״ר אפילו אם לא התנה רק אם יצטרך לעשות ממנו של יד שיעשה מהני התנאי וכ״ש אם הוא אומר שאינו עושה ש״ר מבחוץ להקשר ורוצה למשכה ולהורידה ש״ר אלא לפי שעה דמהני:

ט (ט) סודר - וה״ה אם עשה כיס מחדש לצורך תפילין ג״כ אין אסור להשתמש ביה חול עד דצר ביה דהזמנה לאו מילתא היא וה״ה בכל תשמישי קדושה אפילו תיק לס״ת. ותשמיש דתשמיש אין בו קדושה כלל:

י (י) דאזמניה - אפילו בדבור בלבד וכ״ש אם נטלו ואמר זה יהיה לתפילין דמהני. ועיין בבה״ל מה שכתבתי בשם הר״ן:

יא (יא) תפילין - ותיק של טלית לא מיקרי תשמיש קדושה רק תשמיש מצוה ולכן מותר להניח בו שאר דברים של חול דאף דמונח בו ג״כ תיק של תפילין לא הוי התיק של טלית כ״א תשמיש דתשמיש ואפי׳ אם ניתן בתוכו הסידור שלו דיש בו קדושה או התפילין בלא תיק מ״מ בעת הצורך מותר ליתן בתוכו דברים של חול דהלא הוא עשוי מתחלה גם לטלית דהוא דבר של חול והוי כאלו התנה וכדלקמן בהג״ה. ואותן האנשים ההולכין בדרך ומשתמשין בשק של תפילין בדברים של חול אף דמדינא אסור אעפ״כ יש ללמד עליהן זכות דכיון דרגילין בכך הוי כאלו התנו בתחלה. ואעפ״כ לכתחלה אין נכון לעשות כן:

יב (יב) לעולם - י״א דוקא בפירוש אבל בסתמא לא אמרינן דהזמנתו הוא על עולם כיון דסתם סודר אין מיוחד לתפילין אבל מדברי הגר״א בביאורו משמע דסתמא הוי כלעולם ולא מיעט המחבר בזה אלא היכא דהתנה שלא יהיה רק לפי שעה ולא לעולם ואם עשה כיס להניח תפילין או שאמר לאומן עשה לי כיס של תפילין לכו״ע הוי סתמא כלעולם:

יג (יג) וצר ביה - כ״ז בסודר או כיס שלו אבל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו אא״כ גנב בגד וחתכו ועשה ממנו כיס דאז קניה בשינוי מעשה ואסרו. וקטן שצר ביה תפילין בהכיס שהזמינו לכך ג״כ נאסר אבל דבר הנאסר בהזמנה לחוד כמו שיתבאר לא מיתסר בהזמנת קטן דקטן יש לו מעשה ואין לו מחשבה אפילו גילו מחשבתם בדיבורם:

יד (יד) חד זימנא - אף שהיה רק לפי שעה דהוא דרך עראי כיון שהיה בסתמא מצרפינן המעשה להההזמנה. אבל אם פירש בעת הנחה דהוא ע״מ לפנותו שרי להשתמש בו חול אח״כ ואם עשה הכיס לשם תפילין וצר ביה תפילין חדא זימנא אפילו ע״מ לפנותן אח״כ אסור למיצר ביה זוזי וה״ה אם היה כיס עשוי והוסיף בו איזה דבר לצורך תפילין לנאותו הוי כמי שעשה הכיס לשם תפילין עד שיטול מה שחידש ועיין בבה״ל:

טו (טו) אסור - לעולם אפילו לאחר שנתקלקל ואין ראוי עוד לתפילין וצריך גניזה:

טז (טז) זוזי - וכן שאר דבר אפילו דבר שיש בה קדושה כל שהוא למטה מתפילין כגון מזוזה וכנ״ל בסימן ל״ב ס״ח ולא נקט זוזי רק משום סיפא. ולפ״ז אין לתת סידור בכיס שהיה מיוחד מתחלה לתפילין לבד ואעפ״כ אין למחות בזה דכיון דרגילין בזה הו״ל כאלו התנו מתחלה וכנ״ל בס״ק י״א:

יז (יז) בכל ענין - אפילו עשה הכיס לשם תפילין וגם צר ביה בקביעות שרי כיון דהתנה בעת עשייה שיהיה יוכל לשנות כשירצה ותנאי מהני להשתמש בהן אפילו בעודן בקדושתן וכמש״כ סימן קנ״ד ס״ח אך לתשמיש מגונה לא מהני תנאי וה״ה אם ירצה לכרוך איזה דבר ברצועה הקבוע בתפילין שעליו דלא מהני משום ביזוי מצוה:

יח (יח) לשם תפילין - היינו הפרשיות של תפילין וה״ה עור המעובד להבתים ש״ר או של יד ואף דאין חקוק עליו השין מ״מ גוף קדושה מיקרי וכ״ש עור המעובד לס״ת או מזוזה:

יט (יט) דברי חול - אבל להורידו מקדושתו כגון לכתוב עליו מזוזה שקדושתה קלה מתפילין או שאר ד״ת מותר אפילו על עור שנתעבד לס״ת. וגט הוי דבר של חול ואסור לכתבו על קלף המעובד לס״ת אם לא שהתנה וכדלקמן:

כ (כ) כי האי גוונא - שהוא ע״י מעשה גמור לאפוקי אם היה רק הזמנה בדבור בעלמא או שהיה רק תיקון הקלף ושרטוטו לשמה:

כא (כא) לגוף - וכו׳ — לאפוקי הזמנה לתשמישי קדושה כגון עשיית כיס לתפילין או עיבוד עור לרצועות שהוא רק תשמישי קדושה דמותר לשנותו אפי׳ לחול ועי׳ בביאור הלכה שביארנו דשלא במקום הדחק יש להחמיר בעיבוד עור לרצועות:

כב (כב) הקדושה - אבל הזמנה לגוף המצוה כגון ציצית שופר לולב סוכה נר חנוכה אפילו עשאן לכך לא מיתסרי דהזמנה לאו מילתא היא וכדלקמן בסימן תרל״ח ס״א בהג״ה ומותר להשתמש בהו חול אף בלי תנאי. ועיין לעיל בסימן כ״א ולקמן בסימן קנ״ד שיש עוד נ״מ בין קדושה למצוה:

כג (כג) מילתא היא - אף דבסעיף א׳ קי״ל דמותר לשנות הש״ר ולהורידו מקדושתו מטעם דהזמנה לאו מילתא היא אף דשם הוא גוף הקדושה שאני התם דעכ״פ עושה בהם קדושה קצת אבל הכא הלא רוצה לעשות בהם דבר חול ולזה מהני הזמנה בגוף הקדושה ועיין במג״א שהביא דיעות החולקין ע״ז וס״ל דאף בגוף הקדושה הזמנה אינה כלום ואעפ״כ לענין מעשה יש להחמיר כסברא הא׳ וכמו שכתבנו בביאור הלכה ועכ״פ מהני תנאי בזה מיהו אם התחיל לכתוב על הקלף סת״ם או שאר כתבי הקדש אפילו על הנייר אסור לכתוב אח״כ עליו דברי חול לכו״ע שזה עשה מעשה של גוף הקדושה ואפי׳ תנאי לא מהני בזה:

כד (כד) צר ביה - פי׳ לפי שעה וגם בסתמא אפי׳ אם עשה כן פעמים הרבה אך שבכל פעם היה לפי שעה דרך עראי לא נתקדש עי״ז אבל אם צר ביה בקביעות או שצר ביה אפילו פ״א אך שצר ביה אדעתא דקביעותא דהיינו שהיה אז בדעתו למיצר ביה תמיד אפילו לא אזמניה מעיקרא ג״כ אסור דהוי כאזמניה וצר ביה. ואם פי׳ ע״מ לפנותו אפילו צר ביה כמה פעמים וגם אזמניה מעיקרא מותר כל שלא עשה כיס לשם תפילין וכנ״ל בס״ק י״ד:

כה (כה) ולא אזמניה - מעולם לשם תפילין:

כו (כו) שרי - י״א דהיינו דהסודר לא נתקדש ע״י שצר ביה פ״א בלי הזמנה אבל כל זמן שהתפילין שם אין מדרך הכבוד להניח יחד שם גם מעות אלא יקשרם בקשר בפני עצמו:

סימן מג

א (א) להשתין - המג״א בסק״ט כתב דמה שכתב המחבר להשתין לרבותא נקט דאפילו להשתין אע״פ שהוא חייו של אדם אסור לכנס וכ״ש שלא לצורך:

ב (ב) בתפילין שבראשו - ה״ה דבזרוע נמי אסור מה״ט והא דנקט בראשו בא למעוטי אם אוחזן בידו:

ג (ג) בידו - ר״ל בבגדו וביד ימינו כנגד לבו כמש״כ בס״ה:

ד (ד) פשיטא דאסור - באוחזן בידו שמא יקנח הניצוצות וה״ה כשהם בראשו דאסור דחיישינן שמא ישב ויעשה בהם צרכיו [פמ״ג]:

ה (ה) תיחוח - או במקום מדרון:

ו (ו) נמי שרי ואין חילוק - וכו׳ — ומ״מ יש חילוק קצת דבקבע דיש חשש שמא יעשה צרכיו צריך שיהיה בבגדו ובידו כמ״ש בסק״ג ובעראי אפילו בידו לבד נמי מותר בזה דליכא חשש ניצוצות:

ז (ז) ובבה״כ עראי - וכו׳ — דלא גזרינן ביה שמא יפנה בהם ורק שיזהר שלא יפיח בהם:

ח (ח) מפני שצריך - וכו׳ — וחיישינן שמא ישפשף הניצוצות שנופלין על רגליו ביד שאוחז בה התפילין:

ט (ט) חולצן ברחוק - וכו׳ — עיין מ״א שכתב דמש״כ המחבר מתחלה אסור להשתין בהן מעומד מיירי בין בעראי ובין בקבוע וכמו שכ׳ בהג״ה ומש״כ אלא חולצן ברחוק ד״א מיירי בקבוע דאי בבה״כ עראי חולץ ומשתין לאלתר וכ״כ הט״ז:

י (י) לחבירו - דהוא בעצמו אסור לאחוז בהן אז אף דמיירי בקבוע ומבואר לקמן בס״ה דיאחוז בבגדו ובידו כיון דמיירי כשמשתין מעומד וחיישינן משום ניצוצות:

יא (יא) כשהן בראשו - וה״ה בזרועו דס״ל דגזרינן שמא יפיח בהם אבל כשהן בכיסן ואוחז הכיס בידו מותר להשתין בהן לד״ה שכשהן בכיסן אין איסור בהפחה כמו שיתבאר בסימן מ״ד:

יב (יב) לדבריו - ולעת הצורך כגון שיתבטל עי״ז מתפלה בצבור יכול לסמוך אדיעה ראשונה אך שיזהר הרבה שלא יבוא לידי הפחה כ״כ הח״א ומ״מ נוהגין לחלוץ הש״ר. וגם הש״י נכון להסיר הרצועות מכף היד שלא יבוא לשפשף הניצוצות בהם:

יג (יג) בלא חפירה - ר״ל אז צריך לחלצן ברחוק ד״א אבל אם הוא בחפירה הרי החפירה הוא רשות לעצמו ובה״כ שלמעלה רשות לעצמו ואין לו דין בה״כ כלל כמו שיתבאר בסימן פ״ג ומותר ליכנס בתוכו בתפילין שעליו ומ״מ קודם שישתין צריך לחלצן לד״ה כמו בשאר בה״כ קבוע כן מסיק המ״א בד״א להשתין אבל לעשות צרכיו משמע מדברי הב״י דיש להחמיר לחלוץ ברחוק ד״א ממקום שרוצה לעשות צרכיו אפילו נפנה במקום שאינו בה״כ כלל אלא בחצירו או ע״פ השדה:

יד (יד) בה״כ עראי - וכו׳ — פי׳ הא דאמרינן לעיל דמותר להשתין בו בתפילין שבראשו היינו במקום שאין בו צואה וגם הוא מקום שאין רגילין לפנות שם ולכך לא גזרינן שמא יפנה בהתפילין ואפילו אם הוא מקום צנוע:

טו (טו) בה״כ תחלה - עיין בפמ״ג דס״ל דהאי לישנא לאו דוקא דאפילו מיוחד מכמה זמנים להשתין מ״מ עראי יחשב:

טז (טז) אם הם בחיקו - וכו׳ — דתו ליכא למיחש משום ניצוצות וגם משום שמא יפלו ממנו ומותר בין בבה״כ קבוע ובין בעראי:

יז (יז) או בבגדו בידו - צ״ע דבס״א כתב אפילו תופס אותם בבגדו אסור ועיין בט״ז ומ״א שנדחקו בזה מאד ובביאור הגר״א כתב דסעיף זה שהוא מבעל התרומות הוא שיטה אחרת החולק על הא דס״א וס״ל דבבגדו וידו תו לא חיישינן לשפשוף הניצוצות וכן הכריח בספר מאמר מרדכי. ובקשורין בבגדו לכו״ע מותר:

יח (יח) לבה״כ קבוע - נקט קבוע משום סיפא לאשמעינן דאפילו בקבוע מכניס התפילין עמו משום שמירה אבל אה״נ דאפילו באינו קבוע כלל צריך לחלוץ ברחוק ד״א ממקום שרוצה לפנות וכדלעיל בסוף ס״ק י״ג. וכן מה דנקט לעשות צרכיו ג״כ משום רבותא דסיפא אבל באמת ה״ה להשתין צריך לחלוץ ברחוק ד״א וכדלעיל בס״א:

יט (יט) וטוב להחמיר - המ״א מסיק דמדינא אסור לכנס לבהכ״ס בתפילין דלא גרע ממרחץ לקמן בסימן מ״ה ס״ב ועיין בפמ״ג ובמאמר מרכי שכתבו דמדברי הרא״ש לא משמע הכי גם מדברי רב האי לא משמע הכי ע״ש ובספר האשכול בשם הגאון משמע כתירוצו דהמג״א עי״ש:

כ (כ) בימינו - אבל לא בשמאלו מפני שצריך לקנח בה כמש״כ בס״ג והכא ליכא למיחש לניצוצות שיבוא לשפשף ביד שאוחז בה התפילין דכיון שמיירי בבה״כ קבוע מסתמא עושה צרכיו מיושב. כתב הרמ״ע סימן נ״ט דמותר לכנס בתפילין למבואות המטונפות אפי׳ יש שם מקום מטונף להדיא וטוב לכסותו בכובע ואם רוצה לחלצן ולחזור ולהניחן שפיר דמי והמג״א מצדד לומר דכשיודע שיכנס דרך מבואות המטונפות לא יניחם בביתו אלא בבהכ״נ או שיניחם בביתו ויכסם במבואות המטונפות ונסתפק המחה״ש דאפשר דצריך לכסות ג״כ הרצועות וכ״ש ג׳ כריכות שעל האצבע ובתשובות רדב״ז ח״ד סימן ל״ו משמע ג״כ שסובר דמדינא צריך לכסות התפילין במקומות המטונפות וכל שאי אפשר לו לכסותם מוטב שיניחם בבהכ״נ ומשמע שם דהדלי״ת והיו״ד שברצועות אין צריך לכסות שהם דרך קשירה לא דרך כתיבה עי״ש:

כא (כא) גלולין בבגדו - ר״ל מה שהותר בסעיף הקודם לאוחזן בימינו בבגדו דוקא כשיש לו שהות להניחם עוד אח״כ לא הטריחוהו להניחם בכלי משא״כ באין שהות:

כב (כב) אם היה בו טפח - אבל כשאין בו טפח בטל לגבי התפילין כיון שהוא כלי׳ן ואסור להכניסם לבה״כ:

כג (כג) בידו ונכנס - שלא יטלו אותם עוברי דרכים [גמרא עי״ש]:

כד (כד) כלל - משמע דאפילו בכיס לא יכניסם ועיין במחצית השקל שכתב דאם הם בכיסן ונותנן בכיס התפור במלבושו דאותו כיס אינו כליין והוי כלי תוך כלי ומותר:

כה (כה) המשתמר - ושאר ספרים וכתבים שיש בהן שמות אם הם בכיס שרי להכניסן ויש אומרים דבעינן דוקא תיק בתוך תיק אם צריך ליכנס לבה״כ וכדלעיל לענין תפילין וס״ת אסור בכל גווני. וכתב בש״ת דאותן המלבישין התינוקות בקמיע שכתוב שמות בקלף צריך ליזהר שיהיה כלי בתוך כלי כיון שהתינוקות נפנים בהם בעודם עליהם:

כו (כו) עד שיגמור - דעמוד החוזר מביא האדם לידי הדרוקן וסילון החוזר מביא האדם לידי ירקון:

כז (כז) לרופא ליקח - וכו׳ — לבדוק בו החולה וא״צ לחלוץ אז התפילין ועובדא הוי ברופא וה״ה בכל אדם:

סימן מד

א (א) עראי - דגזרינן שמא יבוא להפיח בהם וע״י הנחת הסודר עליהן יזכור שיש תפילין עליו ולא יבוא להפיח:

ב (ב) עמו אשה - אבל אם אשתו עמו אסור גזירה שמא ישמש בהן:

ג (ג) ישן בהם - ולא חשיב היסח הדעת אלא כשהוא עומד בשחוק וקלות ראש אבל כשהוא עוסק במלאכתו ואומנתו ואין דעתו עליהן ממש אין זה נקרא היסח הדעת [אם לא שמטריד דעתו כ״כ לצרכי הגוף עד שלבבו פונה מי״ש מחמת טרדתו] וכן כשהוא ישן שוכח הבלי העולם. ומ״מ מצוה מן המובחר שיהא דעתו תמיד על התפילין ושלא יסיח דעתו מהן למשוך ולהרהר במחשבות רעות שמטעם זה חייב למשמש כל שעה שלא יסיח דעתו מהן [ב״ח] זולת בשעת התפלה והלימוד א״צ ליתן דעתו בהתפילין:

ד (ד) שינת עראי - ואין שיעור לזה וי״א כדי הילוך ק׳ אמה והוא חלק ס״ז משעה בקירוב וכן פסק הגר״א בביאורו:

ה (ה) בין ברכיו - דאל״ה חיישינן שמא יבוא להשתקע בשינת קבע:

ו (ו) מותר לישן - דלא חיישינן בזה להפחה כיון שאינם עליו:

ז (ז) אסור לישן - דחיישינן שמא יפלו מידו:

ח (ח) בכל ענין שרי - דאפילו אם יפלו על הקרקע אין חשש כ״כ ועיין בביאור הגר״א שכתב דדוקא אם הנרתק מחזיק טפח אז חשיב חציצה להפסיק בינו לקרקע:

סימן מה

א (א) בבית הקברות - ואפילו תוך ד״א של מקום התחלת הקברים ג״כ אסור אי ליכא מחיצה מפסקת ביניהם והא דלא עירב ביחד ויאמר אסור לילך תוך ד״א של קבר או של מת דעת המ״א דבא לרמז דממקום בה״ק ולפנים אסור אפי׳ רחוק ד״א מן הקבר ויש מקילין בזה ועיין בבה״ל דבאמצע בה״ק שיש קברים סביב נראה דיש להחמיר אפילו רחוק ד״א מן הקבר משא״כ בסוף בה״ק דאין שם קברים רק דהוקצה הקרקע לקברים אין להחמיר מדינא ברחוק ד״א מן הקבר ואעפ״כ נכון שלא יכנוס כלל בתפילין שבראשו כל שהוא לפנים ממחיצת בה״ק שמא יתקרב בתוך ד״א של איזה קבר בלי דעת:

ב (ב) בתוך ד״א - וכו׳ - וכתב העט״ז דכל אותו חדר שהמת מונח בו חשוב כד״א של מת ומגן גיבורים חולק עליו וכתב דאינו תופס רק ד״א עי״ש ואפילו קבר של קטן שעדיין לא הגיע לכלל מצות אפ״ה אין לכנוס שם בתפילין בראשו משום לועג לרש:

ג (ג) מותר - וצריך שגם הרצועות תהיינה מכוסות לפיכך אע״פ שמותר לכנוס בתש״י לבדה הואיל והוא מכוסה צריך ליזהר ברצועה שעל אצבעו שתהיה ג״כ מכוסה [ט״ז]:

ד (ד) בית החיצון - שדרכם היה לאחר שלבשו החלוק בבית האמצעי לילך לבית החיצון ולגמור הלבישה:

ה (ה) ומקצתן ערומים - י״א דאם עתה אין שם אדם ערום מותר להניח בו תפילין ולברך ויש אוסרין כיון דהמקום מיוחד לזה דין מרחץ עליו במקצתו. ובית הטבילה משמע בט״ז סי׳ פ״ד דדין בית אמצעי יש לו לכל דבר ורק ברכת הטבילה מותר לברך בה עי״ש טעמו. ומהמ״א בסימן זה משמע דבאין בה אדם ערום מותר להניח בה תפילין ולברך דדוקא במרחץ החמירו אע״פ שאין שם אדם משום שזוהמתו רבה מהבל החמין שמשתמשין בה משא״כ במקוה [ואם שופכין בה ג״כ חמין יש לעיין] אבל אם יש שם אדם ערום אסור לכנס בה בתפילין וכתבי הקודש דאסור לעמוד לפני השם ערום ועיין לקמן בסימן פ״ד במ״ב בענין זה:

ו (ו) ובבית הפנימי - בזה לכו״ע אפילו אין שם אדם ערום דנפישא זוהמיה וכבית הכסא דמיא:

סימן מו

א (א) כשיעור - וכו׳ — כל הברכות האלו הוא משום דאסור לו לאדם ליהנות מן העוה״ז בלי ברכה וכל הנהנה מן העוה״ז בלי ברכה כאילו מעל. דרמו קראי אהדדי כתיב לה׳ הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ותירצו ל״ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ר״ל קודם ברכה היא לד׳ ואסורים לך כהקדש שהוא לה׳ ואחר הברכה הותר הכל לבני אדם וא״כ כיון שקודם הברכה היא לד׳ הרי הכל קודש לד׳ ויש בה מעילה אם נהנה ממנו כמו בתרומה שהיא קודש לפיכך תקנו חכמינו ז״ל ברכה על כל דבר ודבר מהנהגת העולם שהאדם נהנה ממנו:

ב (ב) משנתו - ר״ל דוקא סוף שנתו ולא כל זמן שיקיץ באיזה שעה שתהיה:

ג (ג) יאמר אלהי נשמה - צריך להפסיק מעט בין אלהי לנשמה כדי שלא יהיה נשמע שהנשמה היא אלהיו ח״ו. ודיני ברכת אלהי נשמה עיין לעיל בסימן וא״ו במ״ב ס״ק י״ב:

ד (ד) לשכוי - הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב או מי נתן לשכוי בינה והלב הוא המבין וע״י הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה ומפני שהתרנגול מבין ג״כ זה וגם יש בשמיעתו לאדם הנאה שיודע שהוא קרוב ליום ובערבי קורין לתרנגול שכוי להכי תקנו ברכה זו בשמיעת קול התרנגול ועיין לקמן בס״ח:

ה (ה) מלביש ערומים - ל״ד שישן ערום אלא כיון שאדם לובש מלבוש העליון שעליו מברך ברכה זו:

ו (ו) על עיניו - פי׳ ע״י החלוק דאסור להניח ידיו על עיניו קודם הנטילה כמ״ש סימן ד׳:

ז (ז) המכין - ובאגודה כתוב אשר הכין:

ח (ח) האבנט - אבנט דהכא הוא מכנסים וכן האבנט שהזכיר השו״ע בריש סימן צ״א דאע״ג דבלשון תורה פי׳ אבנט הוא החגורה כדכתיב ובאבנט בד יחגור מ״מ בלשון חכמים לפעמים קוראין המכנסים אבנט ולכך נקט לשון לובש ולא חוגר [מטה יהודא]:

ט (ט) עוטר ישראל - הזכיר ישראל בברכה זו וכן באוזר ישראל משא״כ באחרות הטעם שהשאר הוא להנאת העולם שהכל שוין בהן משא״כ באלו שנים הם בישראל לחוד משום צניעות דחגורה הוא משום שלא יהא לבו רואה את הערוה וכובע היא משום צניעות כדאיתא בשבת ד׳ קנ״ד כסי ראשך מפני אימתא דמרך:

י (י) ויהי רצון - וכו׳ — שתרגילנו בתורתך לשון רבים [אחרונים]:

יא (יא) נהגו לסדרם - ואם מותר גם להמתין בברכת נט״י לסדרה בבהכ״נ עיין לעיל בסימן וא״ו ובבה״ל:

יב (יב) ועונין אמן - ובדיעבד אפילו לא ענו אמן יוצאין ידי הברכה וכדלקמן בסימן רי״ג כיון שכיוונו לצאת:

יג (יג) ידי חובתן - ואפילו לבקי מוציא אם מכוין בברכתו [אחרונים] ועיין לעיל בסוף סימן ו׳ במ״א שהביא בשם הלבוש להחמיר בברכת השחר שאינו מוציא בפחות מעשרה ועיין לקמן בסימן נ״ט סעיף ד׳ בבה״ל שם מה שכתבנו אודות זה ובזמננו המנהג שכל אחד מברך בפני עצמו ואין הש״ץ מוציא שום אדם [ע״ת בסימן ו׳]:

יד (יד) ברכות - הטעם לפי שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישראל תיקן דוד ע״ז לברך מאה ברכות בכל יום. והנה בכל יום אנו מברכין עוד יותר ממאה ברכות כיצד בלילה כשהולך לישן מברך המפיל ובשחר מברך ענט״י ואשר יצר ועוד ט״ז ברכות בברכת השחר וג׳ ברכות על התורה [לדעת

הרמ״א לקמן בסי׳ מ״ז סעיף ו׳ בהג״ה] הרי כ״ב וברכת ציצית ותפילין הרי עוד שלש לפי מנהגינו שמברכין שתים על התפילין הרי כ״ב וברוך שאמר וישתבח הרי עוד שתים וברכת ק״ש שחרית וערבית עם ברכת יראו עינינו שמנה הרי ל״ה ונ״ז ברכות דג׳ תפלות הרי צ״ב ובשתי סעודות שסועד אחת ערבית ואחת שחרית יש ט״ז ברכות כי בכל סעודה יש ח׳ ברכות על נט״י והמוציא וד׳ ברכות שבבהמ״ז וכשהוא שותה כוס בבהמ״ז מברך לפניו ולאחריו הרי בס״ה ק״ח ברכות וא״כ אף ביום התענית שחסר לו סעודה אחת ג״כ מקיים ק׳ ברכות. וביום השבת חסר לו י״ג ברכות מהמאה וכדאיתא במ״א עי״ש ע״כ יראה להשלימם במיני פירות ומגדים ואם אין לו יוצא ע״פ הדחק במה שיכוין לשמוע ברכת התורה והמפטיר ויענה אמן וכדלקמן בסימן רפ״ד וכתב המ״א דלא יכניס עצמו בחשש ברכה שאינה צריכה משום מצות ק׳ ברכות. וביוהכ״פ ג״כ יוצא בשמיעת הברכות כמו בשבת אך ביוה״כ אחר כל החשבונות חסר לו עוד שלש ברכות וכתב המ״א דישלים זה בברכת הריח על הבשמים אך כ״ז שלא הסיח דעתו מלהריח אסור לחזור ולברך משום ברכה שאינה צריכה. וכן יוכל להשלימם בברכת אשר יצר אם נזדמן לו. ואפשר דיוצא ע״פ הדחק במה שמכוין לשמוע חזרת הש״ץ:

טו (טו) שלא עשני - וכו׳ — ויזהר שלא יברך שעשני ישראל כמו שיש באיזה סדורים ע״י שיבוש הדפוס כי י״א שבזה לא יוכל לברך שוב שלא עשני עבד ולא עשני אשה:

טז (טז) עכו״ם - ואם בירך מתחלה שלא עשני אשה י״א דשוב לא יוכל לברך שלא עשני עכו״ם ושלא עשני עבד כי אשה עדיפה משתיהן וממילא נכלל ההודאה כי בכלל מאתים מנה. וכן אם בירך שלא ע״ע לא יוכל לברך שלא עשני גוי כי עבד עדיף מגוי דחייב בקצת מצות. אבל הרבה אחרונים חולקין בכל זה וכן הסכים הא״ר ודה״ח דיוכל לברך:

יז (יז) שלא עשני עבד - ועבד שנולד עבד י״א דלא יוכל לברך ג״כ ברכת שלא עשני אשה כי עבד זיל טפי מאשה ויש חולקין עיין בפמ״ג:

יח (יח) יכול לברך - פי׳ שיאמר שעשני גר דמיקרי עשייה כדכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן. ויש חולקין בזה וטעמם דלא שייך לומר שעשני דהגיור לא היתה כ״א מצד בחירתו הטובה שבחר בדת האמת ולכ״ע יכול לברך שלא עשני עבד ושלא עשני אשה ואע״ג דעכו״ם זיל טפי מעבד אפ״ה אם היה נולד עבד פן לא היה משחררו רבו והיה נשאר עבד משא״כ עתה שהיה הגיור תלוי ברצון עצמו. ממזר יוכל לברך כל אלו הברכות דישראל גמור הוא וכן סומא דקי״ל דהוא חייב בכל המצות וטומטום ואנדרוגינוס דחייבין מספק בכל המצות לא יאמרו שלא עשני אשה דספק הם [פמ״ג]:

יט (יט) לא יאמר - עמ״א ובה״ט:

כ (כ) לא יברכנה - שכיון שנתן הודאה שנזקף לגמרי זה בכלל דמתיר אסורים נתחיי׳ מיד כשיושב ויש חולקים בזה ומסקי האחרונים להקל בזה וכתב הפמ״ג דטוב שיראה שישמע אח״כ מאחר הברכה ויכוין לצאת ויוצא ממ״נ. אם בשע׳ שאמר בא״י היתה כוונתו לברך זוקף כפופים יסיים זוקף כפופים אע״ג דאז לא יוכל לברך מתיר אסורים ומכ״ש בשאר ברכות שלא יקפיד על הסדר אלא יסיים כמו שחשב בשעה שהזכיר השם [ח״א]. אם בשעה שהגיע לברכת פוקח עורים ורצה לסיים פוקח עורים נכשל בלשונו וסיים מלביש ערומים ובתוך כ״ד נזכר וסיים פוקח עורים י״א דיצא בזה ידי ברכת פוקח עורים כי בזה עקר סיומו הראשון ויש מסתפקין בזה [השע״ת בסימן זה והדגמ״ר] אבל אם בשעה שאמר בא״י אמ״ה חשב ג״כ לסיים מלביש ערומים ואחר שסיים מלביש ערומים נזכר בתוך כדי דיבור ואמר פוקח עורים לכו״ע יצא ידי ברכת מלביש ערומים וחוזר ומברך פוקח עורים כי אין הסדר מעכב וכן ה״ה בכל ברכת השחר לבד מברכת מתיר אסורים וזוקף כפופים אם הקדים ברכת זוקף כפופים ובתוך כדי דיבור סיים מתיר אסורים דאף דלא יצא בזה רק ברכה אחת והיא ברכה ראשונה של זוקף כפופים אפ״ה לא יברך שוב מתיר אסורים [הפמ״ג בסי׳ ר״ט]:

כא (כא) המנהג פשוט - וכן הסכימו האחרונים:

כב (כב) לאומרה - ר״ל בהזכרת שם ומלכות ואפילו אם היה ניעור כל הלילה ג״כ יש לברך אותה לפי מה שאנו נוהגין היום כהג״ה שבסעיף ח׳ [פמ״ג]:

כג (כג) וטעות הוא - והאומר ברכת סומך נופלים גוערין בו ולענין ברכת מגביה שפלים עיין במ״א ועיין בפמ״ג שכתב דכהיום יש לגעור במי שנוהג לאומרה עי״ש:

כד (כד) דאפילו - עיין בספר אליהו רבא שכתב דברכת אלהי נשמה וברכת המעביר שינה אין לברך אם היה ניעור כל הלילה ובפמ״ג ובשערי תשובה השאירו דבריו בצ״ע ומסיק בשע״ת דיראה לשמוע אלו השתי הברכות מאחר ויכוין לצאת ואם ישן בלילה ששים נישמין לכו״ע יש לו לברך אותם:

כה (כה) לא נתחייב - ואפילו במדבר שאינו שומע קול תרנגול מברך. סומא מברך ברכת פוקח עורים וכן חרש אף שאינו יוכל לשמוע קול תרנגול יוכל לברך ברכת הנותן לשכוי בינה [דה״ח] ובחיי אדם כתב דחרש ימתין מלברך ברכה זו עד שיאור היום:

כו (כו) מברך אותן - עיין לקמן בסימן מ״ז במ״ב ס״ק ל״א ובביאור הלכה שם מה שכתבנו בשם הפמ״ג:

כז (כז) הסליחות - ולפי מה שכתב לקמיה דהיום נהגו לברך ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר ולא לומר שום פסוקים מתחלה א״כ סבירא לן דאין לומר פסוקים אפילו דרך תחנונים קודם ברכת התורה א״כ יש לנהוג ג״כ בימי הסליחות לומר בה״ת קודם הסליחות ולדלגה אח״כ:

כח (כח) ואח״כ מברכין - שכל זה הוא מעיקר הדין וכמו שהביא זה בב״י בשם מהרי״ל שכן המנהג באשכנז ומסיים ע״ז הרמ״א ונהגו לסדר ר״ל שכהיום נהגו העולם להחמיר כדברי הטור שלא לומר שום פסוקים קודם ברכת התורה:

כט (כט) מיד אחר - וכו׳ — ויש אומרים דברכת אלהי נשמה סמוכה לברכת אשר יצר וע״כ יברך בה״ת אחר אלהי נשמה וכתב ע״ז הפמ״ג דנהרא נהרא ופשטיה:

ל (ל) בשחרית - ואפי׳ המשכימים בבוקר השכם ואומרים ק״ש קודם עמוד השחר דשם בודאי אינו יוצא בזה ידי ק״ש אעפ״כ נוהגין לסיים אחריו ברוך שם וכו׳ אבל מה שאומרים קודם ישתבח ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו׳ אין לומר אחריו בשכמל״ו:

לא (לא) כי לפעמים - פי׳ משום דלפעמים שוהין הצבור לכן יאמרו בכל פעם בשכמל״ו דבלא ברוך שכמל״ו לא נראה הק״ש רק כסיפור דברים אך יכוין שלא לצאת אלא אם כן ירא שהצבור יעברו זמן ק״ש אבל כשלא יעברו מוטב לצאת ידי ק״ש עם הצבור שבצבור יקרא כל השלשה פרשיות ובברכותיה כמו שתקנו חז״ל לכתחלה. ובמקום שירא שהצבור יעברו זמן ק״ש יכוין לבו כדין ק״ש ויכוין לצאת בזה המצות עשה דק״ש דבמצוה דאורייתא קי״ל בסימן ס׳ ס״ג דמצות צריכות כונה וי״א שיקרא כל הפרשה ראשונה ויותר טוב שאז יקרא כל השלשה פרשיות כמו שכתב הפר״ח כדי להזכיר יציאת מצרים בזמן ק״ש ובח״א בכלל ח׳ דין ז׳ הסכים להפר״ח:

לב (לב) שלא בזמנה - דהיינו אחר ג׳ שעות שעבר זמן ק״ש ועדיין לא עבר זמן ברכת ק״ש עד אחר שעה ד׳ כדלקמן בסימן נ״ח אבל אם הוא ירא שהצבור יעברו גם זמן ברכות ק״ש אין לו להמתין עליהם כלל כי יפסיד על ידם הברכות וגם הזמן תפלה שהוא ג״כ לכתחלה רק עד ארבע שעות כדלקמן בסימן פ״ט אלא יקרא בזמנה בברכותיה ויתפלל ביחידי:

לג (לג) ויוצא בזה - עיין בדגול מרבבה וכן בחידושי רע״א שכתבו דבחול לא יכוין לצאת אא״כ הניח תפילין מקודם דכל הקורא ק״ש בלי תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. ופשוט דאם א״א לו להניח תפילין עתה מאיזה ענין אל ימנע מחמת זה המ״ע דק״ש כי תפילין וק״ש שתי מצות הם ואין מעכבין זה את זה ואפילו איסורא ליכא דלא אמרו כל הקורא ק״ש וכו׳ רק במזיד ולא כשיש לו איזה אונס כמו שכתב הלבוש בסימן נ״ח עי״ש ועיין בסימן נ״ח במ״ב ס״ק ה׳ שהעתקתי שם דברי הלבוש. יאמר אתה הוא עד שלא נברא העולם ולא עד שלא בראת [אחרונים]:

סימן מז

א (א) ברכת התורה - עיין בשאגת ארי׳ סי׳ כ״ד דמסיק שברכת התורה הוא מן התורה ולכן אם נסתפק לו אם בירך ברכת התורה חוזר ומברך ומ״מ כיון שהוא לו ספק לא יברך אלא ברכת אשר בחר בנו שהיא המעולה שבברכות כדאיתא בגמ׳ ועיין בשע״ת שהביא בשם קצת אחרונים דסוברין דמספק לא יחזור ויברך ובאמת קשה מאד לסמוך עליהם אחר דהרבה ראשונים [הלא המה הרמב״ן והחינוך והרשב״א בפ׳ ג׳ שאכלו] סוברים דבה״ת הוא מן התורה וידוע שעונש מי שאינו מברך על התורה גדול מאד. אך אם נזכר זה לאחר התפלה שכבר בירך ברכת אהבה רבה אפשר דיש להקל בזה אפילו אם לא למד תיכף לאחר התפלה [פמ״ג בפתיחה] ואם יכול לבקש מאחר שיוציאנו בבה״ת או שיכוין לכתחלה בברכת אהבה רבה לפטור וללמוד תיכף לאחר התפלה מה טוב. ובפרט לפי מה שמצאתי אח״כ בספר מאמר מרדכי שמביא בשם הלבוש וע״ת ג״כ דהוא מדרבנן בודאי צריך ליזהר לכתחלה לעשות כן. וברכת התורה בצבור לכו״ע דרבנן משום כבוד הצבור שהרי כבר בירך בשחרית [אחרונים]:

ב (ב) מאד - שלא ללמוד עד שיברך ויברך אותה בשמחה גדולה דמצינו שאחז״ל על מה אבדה הארץ ויאמר ה׳ על עזבם תורתי ואחז״ל שדבר זה נשאל לנביאים על מה אבדה הארץ שישראל היו עוסקים בתורה ומצינו שכל זמן שהיו עוסקים בתורה ויתר הקב״ה על עונותיהם ולכן לא ידעו על מה אבדה והקב״ה הבוחן לבבות ידע כי אע״פ שהיו עוסקין בתורה לא היו עוסקין לשם לימוד התורה אלא כמו שלומדין שאר חכמות ולכן לא ברכו בה״ת שלא היתה התורה חשובה בעיניהם ולכן לא הגינה. ולכן צריך ליזהר מאד וליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו. גם אחז״ל שאינו זוכה ח״ו להיות לו בן ת״ח עבור זה שאינו נזהר בבה״ת:

ג (ג) בין למדרש - והמחבר ג״כ מודה בזה אלא דס״ל דהוא בכלל מקרא:

ד (ד) הכותב - ס״ל דכתיבה עדיף מהרהור והטעם י״א משום דעביד מעשה וי״א דדרך הכותב להוציא תיבות מפיו בשעת הכתיבה. וכל זה בכותב ספרים לעצמו דרך לימודו ומבין מה שהוא כותב אבל סופר המעתיק ואינו מבקש להבין א״צ לברך דאין זה לימוד וכ״ש אם כותב איזה פסוק באיגרת הרשות לדבר צחות א״צ לברך כיון שאינו מתכוין ללמוד. ולענין מעשה הסכימו האחרונים שלא לסמוך על דעת המחבר לברך על הכתיבה לבדה בכל גווני שהרי מ״מ אינו רק מהרהר בדברי תורה אלא ראוי לכל כותב בד״ת שיוציא מפיו קצת תיבות להנצל מברכה לבטלה אם אינו אומר פסוקי ברכת כהנים או ברייתא דאלו דברים אחר הברכה כמו שנוהגין:

ה (ה) אינו צריך - דהרהור לאו כדיבור דמי ולפ״ז יש ליזהר לאותן הלומדים בעיון מתוך הספר שיזהרו להוציא קצת ד״ת בפה אחר הברכה אם אינו אומר פסוקי ברכת כהנים או שאר ד״ת אחר הברכה כמו שנוהגין:

ו (ו) דיכול - וכו׳ - נראה דוקא לפסוק דין בין בעלי דינין דאינו דרך לימוד אבל ללמוד דין בספר בלי טעם מברך דלא גרע מכותב [מטה יהודא בסי׳ זה]:

ז (ז) לפסוק - שהטעם שהוא עיקר הדין אינו אלא מהרהר בלבו. והגר״א בביאורו חולק ע״ז וס״ל דלא גרע זה מהקורא מקרא בלבד דצריך לברך. ואפי׳ בהרהור לבד מחמיר שלא להרהר כ״ז שלא בירך בה״ת. ולכו״ע מותר לעשות איזה פעולת מצוה קודם בה״ת אע״ג דבעת מעשה בודאי הוא מהרהר בדין הזה אפ״ה מותר דכל שאינו מתכוין ללימוד א״צ ברכה [הגר״א לקמן בס״י]:

ח (ח) על ד״ת - ומנהג מדינותינו לומר לעסוק בד״ת. גר יכול לומר ברכת אשר בחר בנו [אחרונים]:

ט (ט) והערב נא - ויש מדקדקין להוסיף וצאצאי צאצאינו כי כל מי שהוא ת״ח ובנו ובן בנו ת״ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך וגו׳ וא״צ לכך כי בכלל וצאצאינו הוא ג״כ בני בנים [מ״א]:

י (י) ואשר בחר - ותמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו וכן כשאומר בובא לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה:

יא (יא) וי״ו - דברכה אחת היא דאלו היתה ברכה בפ״ע היתה פותחת בברוך ואע״ג דסמוכה לחבירתה היא מ״מ כיון דברכות קצרות הן ה״ל לפתוח בברוך מידי דהוי אברכות הבדלה שפותחות בברוך אע״פ שהן סמוכות כיון שהן קצרות והי״א ס״ל דשאני ברכות הבדלה שאינן סמוכות שאם רצה אומר על כל אחד בפני עצמו על הנר ועל הבשמים:

יב (יב) יותר טוב וכו׳ - כי בזה יצאנו ידי כל הדיעות אבל אם תאמר בלא וי״ו הוי הערב נא ברכה בפ״ע והוי הפסק לאותה דיעה שס״ל ברכה אחת היא וכן נוהגים כהיום לומר והערב בוי״ו ולענין עניית אמן אחר לעסוק בד״ת יש דיעות בין האחרונים. ורוב האחרונים מצדדים שלא לענות אמן ונכון שיברך המברך ברכה זו בלחש:

יג (יג) אהבת עולם - נקט אהבת עולם לפי מה שפסק לקמן בסימן נ״ט ס״א אבל להרמ״א שם אומרים אהבה רבה בשחרית. ופשוט דה״ה בברכת אהבת עולם בערבית ג״כ שפוטרת דזיל בתר טעמא. ונ״מ לענין אם עבר וישן שינת קבע על מטתו קודם לדעת המחבר לקמן בסעי׳ י״א דשינת קבע הוי הפסק ואפילו לפי המנהג שנהגינן כדעת הי״א שם להקל מ״מ טוב יותר שיכוין בברכת אהבת עולם לפטור לצאת ידי דעת רוב הפוסקים המחמירין בזה כמבואר לקמן במ״ב עיי״ש. ועיין בבה״ל עוד נ״מ:

יד (יד) פוטרת - שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים וכו׳ ולכאורה מדסתם משמע דאפילו לא כיון בעת הברכה לפטור בזה בה״ת סגי ועיין בבה״ל:

טו (טו) אם למד - דברכת אהבה רבה כיון דניתקן העיקר לק״ש לא מיתחזי לשם בה״ת אלא בשונה מיד וכתב הלבוש שאף אם התפלל וסיים התפלה אינו נקרא בזה הפסק כיון שאח״כ למד מיד:

טז (טז) מיד - אפי׳ מעט לשם מצות לימוד ואז שוב לא יצטרך לברך כל אותו היום אפילו הפסיק ועמד וחזר ללימודו על דרך שיתבאר לקמיה בברכת התורה:

יז (יז) ויש להסתפק - די״ל דק״ש הוי רק כדברי תפלה כיון שאינו אומר זה לשם לימוד ועיין בביאור הגר״א שהוכיח בפשיטות דאין ק״ש מועיל לזה אח״כ מצאתי ג״כ בספר אליהו רבא שהביא כן מהרבה פוסקים ופסק כן להלכה. ונראה דאם קרא ק״ש לאחר זמן ק״ש דהוי כקורא בתורה אפשר

דלכו״ע אין צריך לחזור ולברך אפילו אם לא למד אח״כ מיד:

יח (יח) יש ליזהר - דשמא ישכח ללמוד תיכף לאחר התפלה:

יט (יט) שאם הפסיק - טעמם דדוקא באהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה אז אינו פוטר אלא א״כ למד מיד בלי הפסק אבל ברכת התורה פוטרת כל היום אפילו לא למד אחר תפלת שחרית עד חצי היום ולא דמי לכל הברכות שאסור להפסיק בין הברכה להמצוה כמ״ש סימן ר״ו דשאני הכא דמצוה להגות יום ולילה וא״כ לעולם ליכא היסח הדעת אבל רוב האחרונים חולקין על המחבר דמסכים לדעת היש אומרים הזה דלא כתב המחבר רק והנכון וכו׳ וסבירא להו דדין ברכת התורה כמו בכל ברכת המצות או הנהנין דצריך לחזור ולברך אם הפסיק תיכף אחר הברכה אף אם יודע בבירור שלא הסיח דעתו דכיון שלא התחיל עדיין בהמצוה אין לה אח״כ על מה לחול וכן הסכים הפר״ח והגר״א וכן העתיק הח״א להלכה. ומ״מ נ״ל דכיון שיש פוסקים שסוברין דאין צריך לחזור ולברך יותר טוב אם אירע לו שהפסיק אחר ברכת התורה שיכוין אח״כ בברכת אהבה רבה לצאת בזה ידי ברכת התורה וילמוד מעט תיכף אחר שסיים תפלתו. ועיין בבה״ל:

כ (כ) וכן נהגו - הטעם בג׳ פסוקים שרצו לסדר כדרך הקורא בתורה ונקטו אלו משום שיש בהן ברכה. ומותר לומר אפי׳ קודם אור הבוקר דלא כיש מחמירין לאסור אז לומר אלו הפסוקים מטעם שאין נשיאת כפים בלילה דז״א דמטעם לימוד אנו אומרים אותו ולא מטעם נשיאת כפים:

כא (כא) ברכת כהנים - ונהגו לומר ג״כ אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה ומימרא דאלו דברים שאדם וכו׳ כדי לקיים מקרא ומשנה וגמרא:

כב (כב) כיון שדעתו - משמע דמי שאין דרכו ללמוד ונמלך ללמוד צריך לחזור ולברך כ״כ המ״א והט״ז כתב להיפך דמדלא כתב השו״ע אם דעתו לחזור משמע דס״ל דמסתמא אמרינן דהוי דעתיה אם יזדמן שיוכל ללמוד אפי׳ בשעה שאין רגיל ללמוד שילמוד ויש להקל בספק ברכות [א״ר וגם הפמ״ג הניח בצ״ע וגם הגר״א בביאורו אף שהוא מפרש בשו״ע כהמ״א מ״מ לדינא הוא מסכים בסוף ס״ח כהט״ז והוא כהפירוש הראשון שברא״ש דס״ל דאפילו במי שאינו רגיל ללמוד אין צריך לחזור ולברך]:

כג (כג) לשינה - ר״ל שינת עראי דהיינו שהתנמנם במיושב על אצילי ידיו ואפילו בלילה:

כד (כד) ומרחץ ובה״כ - לפי שגם שם אינו מסיח דעתו עדיין מללמוד אח״כ ועוד שגם שם צריך ליזהר בדיניהם כמו בגילוי טפח וטפחיים בבה״כ וכיוצא בזה במרחץ לענין שאילת שלום ע״כ לא הסיח דעתו עדיין מהתורה. ועיין בביאור הגר״א:

כה (כה) וכן נהגו - ובל״ח כתב ולי נראה שהמברך תע״ב וכן נהג מורי מהר״י לברך וכן הסכים הפר״ח וא״ר בשם הרבה ראשונים ואחרונים וכ״כ הגר״א וכן העתיק הח״א להלכה [ואף דבפמ״ג משמע דנוכל לסמוך על המנהג הזה שלא לברך עכ״פ נראה פשוט בהסומך על כל הפוסקים שהזכרנו ומברך לא הפסיד]:

כו (כו) בלילה - ר״ל ואפי׳ לא למד ביום כלל:

כז (כז) שעבר - שכל זמן שהוא ניעור מוטל עליו ללמוד כ״ז שיש לו פנאי ואין ההפסק וההיסח הדעת חשיב הפסק לענין ברכת התורה:

כח (כח) שלא ישן - ר״ל שינת קבע אבל אם ישן שינת קבע על מטתו אפילו בתחלת הלילה חשיב הפסק ואפילו הי״א שבסעיף י״א מודו בזה. ואם היה ניעור כל הלילה י״א דא״צ לברך בבוקר וי״א דצריך לברך כי קבעו חכמים ברכה זו בכל יום דומיא דשאר ברכות השחר וספק ברכות להקל אך אם אפשר לו יראה לשמוע בה״ת מאחר ויאמר לו שיכוין להוציאו בהברכות והוא יכוין לצאת ויענה אמן ויאמר אח״כ איזה פסוקים כדי שיהא נחשב לו במקום לימוד או יכוין לצאת בברכת אהבה רבה וילמוד תיכף מעט אחר שיסיים תפלתו. ואם היה ישן ביום שינת קבע על מטתו ובלילה שלאחריו היה ניעור כל הלילה פסק הגאון רע״א דבזה לכו״ע צריך לברך בבוקר בה״ת ואין ברכת אהבת עולם של ערבית פוטרת אם לא למד מיד אחר התפלה:

כט (כט) מברך בה״ת - ואף אם חזר וישן אח״כ שינת קבע קודם אור היום או ביום א״צ לחזור ולברך כי מסתמא דעתו של אדם לפטור בברכה זו עד שינת הלילה שאחריו וכ״ז לפי הי״א שבסעיף י״א אבל לפי מה שכתבנו שם דאף בשינת קבע ביום המברך לא הפסיד כ״ש בזה שהיה ישן שינת קבע קודם אור היום דהמברך לא הפסיד:

ל (ל) קודם אור היום - ואפילו במשכים אחר חצות לילה לאיזה ענין ודעתו לחזור ולישן עוד אח״כ שינת קבע אפ״ה יוכל לברך כל אלו הברכות ושוב לא יצטרך לברך אותם כשיקום בבוקר לבד ברכת אלקי נשמה יאמר בלי חתימה והמעביר שינה יאמר בלי הזכרת השם ואח״כ כשיקום בבוקר יאמר אותן בהזכרת שם ומלכות כראוי. ועיין בביאור הלכה:

לא (לא) בינה - והאחרונים הסכימו שגם ברכה זו יכול לברך אפילו קודם שיאיר היום אך י״א שלכתחלה יש ליזהר שלא לברך אותה קודם שיאיר היום אם לא ששמע קול תרנגול ובדיעבד יצא אפילו לא שמע קול תרנגול ודוקא שיברך אותה מחצות לילה ואילך אבל קודם חצות אפילו בדיעבד יחזור ויברך ואפילו אם שמע קול תרנגול ועיין בביאור הלכה:

לב (לב) ופרשת התמיד - וכל משניות הקרבנות שאחריה כי הם במקום הקרבתן ואין הקרבתן אלא ביום:

לג (לג) ללמוד ולברך - ויקנח ידיו בכל מידי דמנקי:

לד (לד) מברכות - הטעם עיין בביאור הלכה:

סימן מח

א (א) התמיד - והוא במקום הקרבת קרבן התמיד, שכן קבלו חז״ל שבזמן שאין בית המקדש קיים ואין יכולים להקריב קרבנות, מי שעוסק בהן ובפרשיותיהן מעלה עליו הכתוב כאילו הקריבום. ולכך יש אומרים גם כן סדר המערכה מטעם זה, והוא מה שנתפשט המנהג בימינו לומר בכל יום אביי הוי מסדר וכו׳. ונראה לי פשוט דמי שיודע ספר מצוה ללמוד בגמרא פירוש המימרא הזו. וכן מה שאנו אומרין בכל יום עניני עשיית הקטורת כדי שיבין מה שהוא אומר ובזה תחשב לו האמירה במקום ההקטרה וכן כתבו הספרים דמה שאמר הגמרא מנחות קי. כל העוסק בפרשת עולה וכו׳, הכוונה שהוא מתעסק להבין עניניה לא אמירת התיבות לבד.

כתב המגן אברהם, פרשת קרבנות יאמר בעמידה. ועיין בשערי תשובה בשם כמה אחרונים שחולקים על זה. ובפרי מגדים כתב דמכל מקום בפרשת התמיד ראוי לעמוד שקורין בצבור בקול רם. גם מה שכתב בבאר היטב בשם דרך חכמה שיזהר מאד לומר פרשת התמיד בצבור עם השליח צבור עיין בשערי תשובה שהשיג על זה.

כתב הפרי מגדים מה שכתוב בסידורים בנוסח היהי רצון כאלו הקרבנו קרבן התמיד ויש גורסין הקרבתי אינו נכון כי הקרבתי בפרשת חטאת אבעלים קאי מה שאין כן בתמיד אין יחיד מקרי בעלים, ובטור הגירסא כאלו קרב התמיד במועדו וכו׳, וזה נכון, ובשערי תשובה מיישב גם הגירסא שלנו:

ב (ב) בצבור - שדרכם באותו מקום לומר רק פרשת פרשת התמיד לבד בצבור:

ג (ג) ולחזור - שמנהגם היה מקדם לומר הכל ביחד בקול רם, ואם כן לא יכול לשתוק בעת שיאמרו בצבור דיהיה מנכר מלתא.

ד (ד) ויכון - עיין בטור שהוא רק לרווחא דמילתא, שלא יהא נראה כאילו מקריב שני תמידים.

ה (ה) בשעה שמתפללים - ויש פוסקים שחולקין על זה ואומרים דבתפלה אין להתנענע ורק בפסוקי דזמרה וברכת קריאת שמע ולימוד התורה אפילו שבעל פה, המנהג להתנענע. וכתב המגן אברהם, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. והכל לפי מה שהוא אדם, אם מכוין היטב על ידי תנועה, יתנענע. ואם לאו, יעמוד כך ובלבד שיכוין לבו. וקצת מתנענעים תנועה משובשת שהגוף עומד על עמדו ורק בראש הופך פעם לימין ופעם לשמאל דרך גאוה, אין לעשות כן.

ו (ו) כדי לפרסם - אבל יום טוב אין צריכים לפרסם, שכבר הוא מפורסם מאתמול. אבל שבת אף על פי שהוא מפורסם, אומרים אותה בשחרית שהרי אין יכולים לקרותה בתורה מפני שאין בה אלא שני פסוקים כמו שיתבאר בסימן רפ״ג:

סימן מט

א (א) דברים שבכתב - סומא מותר לקרות בע״פ משום עת לעשות לד׳ הפרו תורתך. וה״ה אם הוא בבית האסורים ואין יכול להשיג שם חומש:

ב (ב) אי אתה - כתב הרדב״ז ח״א סימן קל״ה לקרות הפרשה בע״פ בשעה שש״ץ קורא אני נזהר אבל איני מוחה לאחרים משום דיש פוסקים הרבה שסוברים דהאיסור הוא דוקא אם מוציא בזה לאחרים ידי חובתן וכן כתב בעט״ז וביאור הגר״א:

ג (ג) לאומרם בע״פ - מי שדורש ברבים בהרבה פסוקים שבתורה וקשה לו לחפש בכל שעה בחומש מפני כבוד הצבור אפשר שיש להקל. עיין ביומא (דף ע) בתוספות ישנים ד״ה ובעשור בתירוץ ראשון ובתירוץ בתרא ובביאור הגר״א הסכים לדינא לתירוץ בתרא:

ד (ד) ושגור - אבל אם אינו שגור בפי הכל אע״ג ששגור בפיו אסור:

ה (ה) כגון ק״ש - וכן פסד״ז:

ו (ו) ופרשת התמיד - כתב המ״א המעיין בב״י יראה שיש דיעות שונות בטעם היתר אמירת אלו הדברים בע״פ לכן יש ליזהר שלא לומר שום דבר בע״פ כי אם מה שנזכר פה בש״ע ובתשובת חו״י מתיר לומר כל ס׳ תהלים בע״פ דכיון שהוא לעורר רחמי ד׳ הו״ל כתפלה ונ״ל שיש לסמוך עליו דבלא״ה דעת העט״ז והגר״א כהפוסקים דדוקא להוציא רבים ידי חובתן אסור:

ז (ז) מותר - ובמוציא אחרים באמירתו את הכתובים מצדד המ״א להחמיר שלא לומר בע״פ בכל גווני וכן משמע מדברי הגר״א בביאורו:

סימן נ

א (א) קבעו לשנות - וכו׳ — יש מקומות שאין אומרין איזהו מקומן בבית האבל מפני שאסור בת״ת ואין זה נכון שכל שהוא סדר היום אין בו משום ת״ת לאבל כמו שנפסק בסימן תקנ״ד ס״ד:

ב (ב) שהמדרש כגמרא - ובחרו בברייתא זו מפני שהיא תחלת תורת כהנים שהוא ראש לכל פרשת הקרבנות קבעוה אצל הקרבנות וכן בחרו במשנת איזהו מקומן וקבעוה אחר התמיד משום שנא׳ ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי וכי בכל מקום מקטירין ומגישין אלא אלו ת״ח שעוסקין בהלכות עבודה בכל יום בכל מקום שהם מעלה אני עליהם כאלו מקטירין ומגישין לשמי ועוד מפני שבפרק זה אין בו מחלוקת והוא משנה ברורה למשה מסיני. ואין קריאת פרק זה ובריייתא זו עולה ללימוד משנה ותלמוד אלא למי שמבין אבל למי שאינו מבין צריך ללמוד ולהבין שאל״כ אינו נחשב ללימוד דדוקא בתפלה אף שאינו מבין הקב״ה יודע כוונתו אבל אם אומר המשנה והברייתא ואינו מבין אינו נקרא לימוד ובפרט עמי הארצות צריך שיבינו הפירוש כדי שיצאו בזה ידי לימוד מקרא ומשנה וגמרא שצריך האדם ללמוד בכל יום. כתב של״ה כשאומר איזהו מקומן או במה מדליקין או פטום הקטורת יעשה קול ניגון דמשניות עי״ש:

סימן נא

א (א) ברוך שאמר - שבח זה תקנוהו אנשי כנה״ג ע״י פתקא דנפל מן שמיא ומצאוהו כתוב בו ויש בו פ״ז תיבות וסימנו ראשו כתם פ״ז ר״ל ראש התפלה הוא ברכה של פ״ז תיבות ע״כ אין לגרוע ולא להוסיף על פ״ז תיבות. ונכון לאומרו מעומד ואפילו ביחידי. ואוחז ב׳ ציצית שלפניו בשעת אמירת ב״ש ולאחר גמר ב״ש ינשקם. בפה עמו בסגול. בתשבחות בחירק:

ב (ב) אם סיים - אבל אם לא סיים לא יענה אמן ופשוט דדוקא משעה שהתחיל ברוך אתה ד׳ וכו׳ דמתחלה שבחא בעלמא הוא. וכ״ז דוקא לענין אמן של ב״ש או של ישתבח אבל שאר אמנים מסיק המג״א בס״ק ג׳ דמותר לענות אפילו באמצע ברכת ב״ש או ישתבח כיון שלא הוזכרה ברכה זו בגמרא אך אם הוא עומד אחר תיבת ברוך אתה ד׳ קודם שסיים מלך מהולל בתשבחות כתב הח״א דאסור לו לענות דבזה מקלקל לגמרי את הברכה:

ג (ג) החזן - אבל אם סיים עם החזן בבת אחת לא יענה אמן דנראה כעונה אמן אחר ברכותיו דקי״ל דהרי זה מגונה וה״ה בכל הברכות הדין כן לבד בישתבח או יהללוך אחר הלל או אחר שומר עמו ישראל לעד אם סיים בשוה עם הש״ץ או אם אדם אחר עונה אמן דהא הרבה פוסקים ס״ל דבזה עונה אפילו אחר ברכת עצמו ואף דאנן לא נהיגין הכי כמו שכתב בסימן רט״ו מ״מ בכה״ג ודאי יש לסמוך על זה ואם סיים הוא ברכה אחת איזה ברכה שתהיה והש״ץ ברכה אחרת מותר לענות אמן [מ״א וש״ת וכן משמע מביאור הגר״א דלא כיד אהרן]:

ד (ד) אחריו אמן - ולא הוי הפסק בין הברכה להדבר דפסוקי דזמרה שבח הוא ואמן שבח הוא וכעין זמרה ולא הוי הפסק. ואם שח דברים בטלים בין ב״ש להודו אפשר דצריך לחזור ולברך משום הפסק ואפילו מלה אחת הוי הפסק [פמ״ג] ונ״ל שלפ״ז אפילו בשתיקה טוב לזהר לכתחלה שלא לשהות הרבה בינתים [עיין סימן ר״ו במ״א סק״ד ובחידושי רע״א שם]:

ה (ה) סימן רט״ו - דשם נתבאר בהג״ה דמנהגנו שלא לענות אמן:

ו (ו) ליזהר - דברוך שאמר הוי ברכה שלפני פסוקי דזמרה וישתבח הוי ברכה שלאחריה ובין ישתבח ליוצר הלא אסור להפסיק כדלקמן בסימן נ״ד ומיוצר והלאה הוי ברכות ק״ש. כתב בתשובת מקור ברוך סימן א׳ שראוי לבטל המנהג שקצת נוהגין להפסיק כדי להביא החתן לבהכ״נ בין ב״ש ליוצר ואין כח מנהג זה יפה לילך אחריו עי״ש:

ז (ז) מלהפסיק - בכל מקום שאסור להפסיק אפילו בלה״ק אסור לדבר. וכשצריך להפסיק מפני איזה אונס או בכי האי גוונא דסעיף ה׳ צריך לומר קודם שידבר אלו הפסוקים ברוך ד׳ לעולם אמן ואמן וכו׳ עד ויברך דויד וכשחוזר להתחיל ממקום שפסק יאמר ג״כ אלו הפסוקים דהוי כמו ברכה לפניהם ולאחריהם:

ח (ח) בדבור - ואפילו ברוך הוא וב״ש אסור לומר כיון שלא הוזכרה בגמרא אבל אמן מותר לענות על כל ברכה ששומע אפי׳ באמצע פסוק של פסוקי דזמרה אם הוא במקום דסליק ענינא וכן כל ברכת הודאה מותר לברך כמו אשר יצר לאחר עשיית צרכיו וכיוצא בזה וכן לענות מודים דרבנן וכן לענות ק״ש עם הצבור שצריך שיקרא עמהם פסוק ראשון קורא ומכ״ש דמותר להפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו:

ט (ט) סוף י״ח - וכשיש נפילת אפים לא ידבר עד אחר נפילת אפים [א״ר וח״א בשם שיטה מקובצת]:

י (י) לצורך מצוה - פשוט דאם מתיירא שיעבור זמן ק״ש קודם שיגיע לקרותה בסדר התפלה ושכח לאמרה קודם ברוך שאמר מותר לו להפסיק ולקרותה וכן אם שכח לברך ברכת התורה קודם התפלה מותר לו לברך באמצע פסוקי דזמרה ולומר אח״כ פסוקים הנוהגין די״א דאסור לומר אפילו פסוקי דזמרה קודם בה״ת. אין לקרות לס״ת לכתחלה מי שעומד באמצע פסוקי דזמרה רק לכהן אם אין שם כהן אחר וכן ללוי אם אין שם אלא הוא ורשאי לקרות בלחש עם הקורא אך לא יפסיק לומר לחזן לעשות מי שברך ואם החזן התחיל מעצמו ושכח שמו ושואלו מותר להשיבו מפני הכבוד. ואם הוא עומד סמוך לפרק שיכול לגמור עד הפרק בלי שהות קודם שיעלה יעשה כן אבל אם צריך לזה שהות לא ישהא מפני טורח הצבור [ש״א]. אסור לומר פסוק מי ימלל גבורות ד׳ וגו׳ אחר ב״ש קודם הודו ואחר כלות המזמורים יש נוהגין לאומרו. יש נוהגין לומר קדיש קודם ב״ש ויש נוהגין לאומרו קודם הודו:

יא (יא) לישתבח - אבל בין ישתבח ליוצר לדבר מצוה יבואר ס״ס נ״ד דיש מתירין:

יב (יב) מפני הכבוד - בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום. בפסוק ד׳ מלך ד׳ מלך ד׳ ימלוך לעולם ועד לא יפסיק באמצע כמו בין ד׳ אלהיכם לאמת [א״ר]. כתב בדרך החיים כשצריך להפסיק והוא עומד סמוך לפרק יש לו ליזהר ולמהר לסיים עד הפרק כי טוב יותר להפסיק בין הפרקים מבאמצע הפרק ועיין לקמן בסימן ס״ו במ״א סק״א שכהיום שאין אנו רגילין לשאול בשלום בבהכ״נ בעת התפלה חלילה לשאול או להשיב לא בין הפרקים דק״ש ולא בפסוקי דזמרה:

יג (יג) ובאמצע המזמור - ר״ל באמצע הפרק ואלו הן באמצע הפרקים מהודו עד אמן והלל לה׳. מן תנו עוז וכו׳ עד ברוך אלהים. מן אל נקמות עד על גאים. מן נפשנו חכתה לד׳ עד יחלנו לך. מן יהי שם עד על השמים כבודו. ובין הללויה להללויה. ומן ברוך ד׳ לעולם עד אמן ואמן. ומן ויברך דויד עד לשם תפארתך. ומן אתה הוא ד׳ לבדך עד במים עזים ומן ויושע עד ד׳ ימלוך לעולם ועד [דה״ח]:

יד (יד) להפסיק - מעט וכן יש להפסיק בין כי לכל דיש פסיק בין כי כל לכן הכף דגושה. ובין העמים לאלילים. ובין שמים לעשה צריך ג״כ להפסיק שלא תבלע המ״ם:

טו (טו) צריך לכוין - שעיקר מה שקבעו לומר תהלה לדויד בכל יום הוא בשביל אותו פסוק שמזכיר בו שבחו של הקב״ה שהוא משגיח על בריותיו ומפרנסן:

טז (טז) פעם אחרת - עיין בח״א שהביא בשם הלבוש שצריך לומר מפסוק פותח עד סוף המזמור כסדר. ואם לא נזכר עד שכבר אמר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור מ״מ יאמר אחר התפלה מפסוק פותח עד סוף המזמור:

יז (יז) לעולם ועד - ובשם האר״י כתבו שיש לומר ג״כ תרגום פסוק זה דהיינו שנים יאמר מקרא ואחד תרגום ושיש לומר פסוק כי בא סוס פרעה שגם פרשה זו מעיקר שירה [ובשם הגר״א כתבו שלא לומר כי בא וגו׳] מי כמוכה תנינא הכף דגושה אבל מי כמוכה קמא וכן כל עצמותי תאמרנה ד׳ מי כמוך הכף רפויה. עם זו גאלת הגימל דגושה. ידמו כאבן הכף דגושה. יש להפסיק בין במים ובין אדירים שהאדירים קאי על מצרים. ויאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאלו באותו היום עבר בים והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו:

יח (יח) כשאומרים ב״ש - משמע בב״י דבשבת נכון ג״כ לעמוד כשאומרים הפסוק ד׳ מלך ד׳ מלך וגו׳ וכ״כ המ״א בשם בע״ה וכתב עוד בשם האר״י דכשהצבור היו אומרים ד׳ מלך וגו׳ היה עומד עמהן אף שהוא לא הגיע לשם:

יט (יט) ויברך דויד - עד שיאמר אתה הוא ד׳ האלהים. האר״י ז״ל כשאמר ואתה מושל בכל נתן צדקה מעומד:

כ (כ) במרוצה - שלא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כאלו מונה מעות. וכתב ר״י חסיד מי שאינו מלובש היטב יתפלל בביתו בחורף בנחת [וצ״ע מלקמן סימן נ״ב ואפשר דר״ל שמחמת הקור אינו יכול לכוין גם בתפלת י״ח כראוי]:

כא (כא) בשבת ויו״ט - שאין תודה קריבה אז. יש מקומות שאומרים מזמור לתודה בר״ה ויוה״כ משום דכתיב בו הריעו לד׳ כל הארץ. ובמדינותינו אין המנהג לאומרו [פמ״ג]:

כב (כב) משום חמץ - כי עם התודה היו צריכין להביא עשרה לחמי חמץ גם בע״פ לא היו יכולין להביא תודה שמא לא יוכלו לאכלו עד זמן איסור חמץ ויצטרכו לשרפו ואסור לגרום לקדשים שיבואו לידי שריפה ומטעם זה ג״כ לא בעיו״כ מפני שממעט זמן אכילתם ומביאם לידי פסול. ומטעם זה ג״כ הנוהג לומר בכל יום פרשת קרבנות השייכים ליחיד לא יאמר בעיוה״כ דאין מביאין אותם בעיוה״כ כמו תודה זולת פרשת עולה יכול לומר [פמ״ג בשם תבו״ש] ואומרים מזמור לתודה גם בעט״ב ובט״ב [אחרונים]. אין לדלג ביו״ט הפסוק מזמור שיר ליום השבת דגם יו״ט נקרא שבת [בה״ט]:

סימן נב

א (א) אם בא - אבל לכתחלה ראוי לבוא לבהכ״נ בהשכמה כדי שלא יצטרך לדלג כי כתבו הספרים שהמגיד הזהיר לבית יוסף לבוא לבהכ״נ בהשכמה כדי שיוכל להתפלל כסדר ולא בדילוג כי העושה כן מהפך הצינורות והרבה אנשי מעשה נוהגים להתפלל כסדר מטעם זה אפילו אם אחרו לבוא לבהכ״נ אבל בתשובת חכם צבי סימן ל״ו כתב שמה שכתב בספר הזהר שיש להתפלל על הסדר היינו כשאינו מתפלל עם הצבור אבל אם איחר לבוא לבהכ״נ ובא כשהצבור מתפללין כו״ע מודו דידלג כדי להתפלל בצבור וכ״פ הפר״ח בסימן נו״ן ואפילו מי שאינו רגיל להתפלל עם הצבור בתמידות שאינו משכים כ״כ מ״מ אם אירע לו איזה פעם שבא לבהכ״נ ומצא להצבור בסוף פסוקי דזמרה יעשה כמו שכתב בשו״ע דעכ״פ יש לו לזכות בפעם זה להתפלל עם הצבור ועיין בשע״ת דדוקא אם יוכל לומר עכ״פ ב״ש ואשרי וישתבח ועיין מה שכתבנו לקמן בשם המשכנות יעקב:

ב (ב) בסוף פסוקי דזמרה - ר״ל אחר שיניח התפילין על ראשו יהיו עומדים הצבור בסוף פסוקי דזמרה ועיין בח״א שכתב דאם נתאחר לבוא יראה עכ״פ לומר קודם שיתחיל להתפלל ברכת ענט״י ואלהי נשמה וברכת התורה [דאל״ה דעת הפר״ח באלהי נשמה שלא יאמר אחר התפלה כי יצא בברכת מחיה המתים ועיין בסוף הסימן מה שכתבנו בזה ובבה״ת יש דיעות בזה בסימן מ״ז ס״ח אם לא למד מיד אחר התפלה עי״ש ונטילת ידים לא ניתקן רק קודם התפלה]:

ג (ג) אומר וכו׳ - כדי שיהיה יוכל להתפלל עם הצבור כי התפלה עם הצבור רצויה ומקובלת לפני הקב״ה:

ד (ד) יותר - ר״ל יותר מכדי שיעור האמירה מתהלה לדוד וכל הלליות עד כל הנשמה תהלל יה דהם קודמים מדינא לאמירת הודו שהם הם עיקר פסוקי דזמרה [מ״א והגר״א] וכתב המ״א עוד דאמירת ויברך דויד עד לשם תפארתך ג״כ קודם להודו לד׳ קראו אבל לא קודם הללויה:

ה (ה) עד והוא רחום - כתב הח״א בשבת ידלג המזמורים שמוסיפין בשבת מן למנצח עד יהי כבוד ויאמר כמו בחול כי הם תדירים ואם יש שהות יותר יאמר למנצח ולדוד בשנותו ותפלה למשה והם קודמים לשאר מזמורים [כדאיתא בזוהר] עוד כתב דבשבת מחוייב לומר נשמת והיא נקראת [בפסחים קי״ח] ברכת השיר ומוטב שידלג מזמורים ואם אין לו שהות כלל יאמר ברוך שאמר ותהלה לדוד ונשמת וישתבח עי״ש:

ו (ו) יקרא קריאת שמע - ובתשובת משכנות יעקב האריך בזה והוכיח דברכת ב״ש וישתבח תקנה קדומה היא מימי התנאים וע״כ מוטב להתפלל ביחידי משידלג לגמרי ברכת ב״ש וישתבח. אך אם לא יצטרך לדלג לגמרי שיוכל לאמר ב״ש ואשרי וישתבח בעת שהחזן מאריך המלות מיוצר והלאה לכו״ע יעשה כן דעיקר קפידא הוא שיתפלל תפילת י״ח עם הצבור בלחש אך פשוט דכ״ז הוא בתנאי דעי״ז לא יחסר מצות קריאת שמע כדין המבואר לקמן בסימן ס״א דלא דחינן מלקיים המצוה כתקונה בשביל תפלה בצבור:

ז (ז) ויתפלל עמהם - אבל אם לא יגיע לתפלת צבור ש״ע אפילו אם יתחיל ביוצר אור לא יתחיל כלל לכו״ע רק יתפלל כסדר בלא הצבור ולא יתפלל הש״ע לבד עם הצבור דסמיכת גאולה לתפלה בשחרית עדיף מתפלה בצבור [ב״י וד״מ בסי׳ רל״ו]:

ח (ח) אחריהם - דהיינו ב״ש וישתבח כי לא נתקנו לרוב הפוסקים כ״א קודם התפלה:

ט (ט) ומכל מקום יאמר - ר״ל שמחוייב לאמרם אחר התפלה אם לא אמרן קודם התפלה. ועיין לעיל בסימן מ״ז ס״ח לענין ברכת התורה ובמ״ב שם בסקי״ז מה שכתבנו בשם א״ר ועיין בפרי חדש שכתב דגם ברכת אלהי נשמה לא יאמר אחר התפלה שכבר יצא בברכת מחיה מתים ועיין בפמ״ג שכתב

דמדברי הרמ״א לא משמע כן וכן בספר מאמר מרדכי חולק עליו וכן בשע״ת בסי׳ ו׳ כתב דמסתבר דלא יצא וכן משמע מביאור הגר״א בסימן זה ועיין בבה״ל. ומ״מ יותר טוב לכתחלה לצאת אליבא דכו״ע דהיינו שאם התחיל כבר להתפלל ושכח מקודם ברכת אלקי נשמה יכוין בפירוש בברכת ונאמן אתה שאינו רוצה לפטור בזה ברכת אלקי נשמה ואז לכו״ע יברכנה אחר התפלה דנהי דברכות א״צ כונה לצאת מ״מ היכא דמכוין בפירוש שלא לצאת שפיר דמי עי״ש עוד [פמ״ג] ועיין בבה״ל שכתבנו דאם שכח ברכת התורה והתחיל ברכת ק״ש יכוין בפירוש בברכת אהבה רבה לפטור ברכת התורה ויראה ללמוד תיכף לאחר התפלה ויצא בזה אליבא דכו״ע:

י (י) כל הברכות - ועיין בספר מאמר מרדכי ובספר נהר שלום דזמן כל הברכות הוא כל היום בדיעבד וכן כתב בספר מעשה רב להגר״א ז״ל והוסיף שם עוד יותר דאפילו בלילה עד שעת השינה הוא חיובן אם שכח לאומרן קודם ונ״ל דאם חוטפתו שינה לכו״ע לא יכול תו לברך ברכת המעביר שינה [דוגמת בהמ״ז בסימן קפ״ד ס״ה עי״ש] ומ״מ לכתחלה צריך ליזהר שלא לאחר הברכות יותר מד׳ שעות על היום אך בדיעבד עכ״פ יכול לברך אותם עד חצות כי כן מוכח מהרבה אחרונים שלא הפסיד הברכות אחר ד׳ שעות והמקיל לסמוך בדיעבד על הגדולים הנ״ל ולברך אותם אחר חצות אין למחות בידו ועיין בבה״ל:

סימן נג

א (א) שליח צבור וכו׳ - כדי שיסמוך לו הקדיש מיד ולא יצטרך להפסיק ביניהן בהעמידה לפני התיבה אבל בסימן נ״א ס״ו בהג״ה משמע דאפילו מי שמתפלל ביחידי צריך ג״כ לעמוד באמירת ישתבח ועיין באליהו רבא שתירץ דהתם ממנהגא והכא מדינא וכן כתב הגר״א וכן כתב בעט״ז דנוהגים אנשי מעשה לעמוד כשאומרים ישתבח בין בשבת בין בחול ואפילו ביחידי. כל הט״ו שבחים שבישתבח מן שיר ושבחה עד מעתה יזהר מאד שלא להפסיק ביניהן והמפסיק עונשו גדול אבל א״צ שיהיה בנשימה אחת [ח״א בשם הגר״א וכן כתב הגרי״ע וכן משמע בזוהר תרומה דלא כשל״ה]:

ב (ב) אין לומר - בין ש״ץ ובין אדם אחר:

ג (ג) אלא אם כן - דישתבח היא הברכה אחרונה שניתקנה לומר לאחר פסד״ז ומתחלת בלא ברוך כי היא סמוכה לברכת ב״ש ע״כ אין לומר אותה בלא ב״ש ולא כטועין שכשהם בדרך או שאר שעת הדחק מתחילין מישתבח שמברכין עי״ז ברכה לבטלה:

ד (ד) אמר ברוך שאמר - ע״כ אבל או יארצייט שהתאחרו לבוא לבהכ״נ עד קרוב לברכו ומוכרחים לעמוד עכ״פ לומר ישתבח לפני התיבה כי אסור להפסיק בין ישתבח לקדיש יראו עכ״פ לומר מתחלה לעצמם ב״ש ואשרי וכן החזן בשבת שהתאחר לבוא עד קרוב לברכו יראה עכ״פ לומר מתחלה לעצמו ב״ש ואשרי ונשמת וכנ״ל בסימן נ״ב במ״ב סק״ה:

ה (ה) אין לברך - אפילו אם לא היה לו טלית עד עתה ואף שהוא בין הפרקים מ״מ כיון שהברכה קאי על פסוקי דזמרה אין ראוי שיהא הפסק בינם לבין ברכה אחרונה דידהו דהברכה ראויה להיות סמוך להמצוה אבל מקודם לזה בפסוקי דזמרה עכ״פ בין הפרקים יניח הטלית ויברך ומכ״ש לענין תפילין דמותר לברך עליהן בין הפרקים ובפרט אם הוא ברבים ומתבייש לישב בלי טלית ותפילין:

ו (ו) ציצית - וה״ה לענין תפילין. א״ר:

ז (ז) בין ישתבח ליוצר - כ״ז הוא דוקא אם לא היה לו מקודם דאל״ה גם זה אסור וזהו שציין רמ״א ועיין לקמן וכו׳:

ח (ח) מיהו הש״ץ וכו׳ - דגנאי הוא לציבור להמתין עליו בין ישתבח לקדיש וגם הקדיש קאי על ישתבח ע״כ יתעטף תיכף בטלית וה״ה בתפילין ויברך אך אם לא הביאו לו הטלית עד לאחר שגמר ישתבח קודם שאמר הקדיש יכול להניח שם ולברך והקהל ימתינו הואיל וא״א בלא״ה וכמו שיתבאר לקמן בסוף סימן נ״ד בהג״ה עי״ש:

ט (ט) ימתין הש״ץ - כדי שיהיה יוכל להסמיך לו אח״כ הקדיש מיד אבל היחיד יאמר ישתבח מיד וכן בשבת אם גמר פסוקי דזמרה קודם הש״ץ יאמר ישתבח מיד:

י (י) וישתוק - פי׳ שלא יפסיק בדיבור ויוכל להמתין חצי שעה עם ישתבח ואפילו שהא מחמת אונס כדי לגמור כולה א״צ לחזור לראש:

יא (יא) ישתבח וקדיש - ובדיעבד אם גמר ג״כ ברכת ישתבח ואח״כ באו מנין יאמרו עכ״פ שלשה פסוקים מפסוקי דזמרה ויוכל הש״ץ לומר קדיש כי בלא״ה אין לומר קדיש כיון שלא היו בעת אמירת קצת פסוקי דזמרה או ישתבח עכ״פ:

יב (יב) צריך - דכתיב נתנה עלי בקולה ע״כ שנאתיה ואחז״ל זה ש״ץ שאינו הגון. והספרים האריכו מאד בגודל גנות הממנים ש״ץ שאינו הגון כי מונעים עי״ז טוב מישראל:

יג (יג) הגון - וראוי שיהיו בגדי ש״ץ ארוכים שלא יראו רגליו ויכנס לבהכ״נ ראשון ויצא אחרון. ולא יהיה טפש וסכל אלא שיהיה יוכל לדבר בעיסקי הקהל כפי מה שצריך. טוב להדר אחר ש״ץ צדיק בן צדיק כי אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע ומה שכתב הרא״ש שאין מעלת הש״ץ תלוי ביחוס משפחה דאפילו אם הוא ממשפחה בזויה וצדיק טוב לקרב מזרע רחוקים ר״ל ג״כ רק שאינו מיוחס אבל מ״מ אין אביו רשע [אחרונים] אין מומין פוסלין אלא בכהנים ולא בש״ץ ואדרבה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה ויש מחמירין בזה לכתחלה היכא דאיכא ראוי והגון כיוצא בו ועיין לקמן בס״ק מ״א לענין סומא מה שכתבנו שם:

יד (יד) מעבירות - העובר על השבועה אין ביתו ריקם ואע״פ שעדיין לא העידו עליו מ״מ יש לחוש לקול להושיב ב״ד על ככה ואפילו אם לא עבר רק על שבועת ביטוי דלהבא מ״מ אין ראוי למנותו לש״ץ עי״ש [א״ר] וכתב שם עוד בשם משפט צדק דמי שהוא פסול מחמת עבירה פסול להיות ש״ץ אפילו באקראי וכתב הפמ״ג דהיינו דוקא בשלא עשה תשובה:

טו (טו) ושלא יצא וכו׳ - דוקא למנותו לכתחלה אבל להעבירו ולסלקו אחר שהוחזק ש״ץ אין לנו כיון שלא נשמע עליו עתה מאומה מיהו כשיצא עליו עתה ש״ר והוא קלא דלא פסק אפילו יחיד מוחה עליו להעבירו [כה״ג בשם ראב״ח] ועיין לקמן בסעיף כ״ה בבה״ל מה שכתבנו בזה ואפילו אם נתברר בעדים שחטא אם עשה תשובה אין מעבירין אותו לכו״ע:

טז (טז) בילדותו - אפילו נתברר לנו שעשה אז תשובה ע״ז הענין אפ״ה אין למנותו לכתחלה לש״ץ. ש״ץ שכבר העבירוהו ועמד כך ימים ושנים בהסכמת הקהל ורוצים עכשיו למנותו הוי כתחלת קבלה ואפילו מיעוט יכולים למחות. אם המוחים הם המנהיגים הוי כאלו מוחים כל הקהל אם לא במקום שיש בוררים ויש תקנה שלא לשנות גזרתם אז אין מועיל מחאת הפרנסים:

יז (יז) לעם - כתב בתשובת מהר״מ מינ״ץ יזהר החזן אם יש ריב וקטטה בין שני בע״ב שיהא בשב ואל תעשה הן בדיבור הן במעשה הן בגלוי הן בסתר וכ״ש אם יש עסק ריב עם אדם אחר שאינו מהעיר עם בע״ב שיהא בשב ואל תעשה ואפילו אם אותו האדם הוא מחותנו או קרוב שלו. ואם יש לו שום קטט ואיבה עם אחד מהקהל אז צריך להעמיד את הדבר לפני הרב או הקהל לפשר ולעשות ככל אשר נראה להם נכון ואם יש חסרון ומניעה מצד שכנגדו אז הוא נקי ומה יש לו לעשות:

יח (יח) ורגיל לקרות - כדי שיהיו הפסוקים המעורבים בתוך התפלה סדורים בפיו גם אם אינו רגיל לקרות הוא בכלל מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה [א״ר]. כתב בפמ״ג בסימן תקפ״א ס״א איתא דבר״ה ויוה״כ בעינן שיהא נשוי ובן שלשים ומשמע בשאר ימות השנה אפילו אינו נשוי מ״מ נ״ל דנשוי קודם לבחור ואפילו אם נתמלא זקנו:

יט (יט) הוא קודם - אפילו להיות ש״ץ קבוע כל שהוא י״ג שנה והביא שתי שערות:

כ (כ) מותר להיות - דלא מיקרי אין פרקו נאה אלא דוקא שהיה מועד לעשות דברים שאינן מהוגנים אבל מי שבא לידו שגגת מעשה ומתחרט ה״ז צדיק גמור לכל דבריו ומותר למנותו לכתחלה לש״ץ:

כא (כא) עשה במזיד - לאו דוקא הרג דה״ה שאר עבירות וכדלעיל בסעיף ד׳ דבעינן שלא יצא עליו שם רע אפילו מילדותו וכ״כ בכל בו בפירוש [א״ר]:

כב (כב) דמ״מ יצא וכו׳ - עיין במ״א שהביא בשם הרבה פוסקים דאפילו במזיד כל ששב שרי להיות ש״ץ קבוע דדוקא לענין ת״צ מחמרינן שלא יצא עליו ש״ר אפילו מילדותו אבל להיות ש״ץ קבעו לשאר ימות השנה מותר למנותו אפילו לכתחלה כל ששב בתשובה וכזה הביא הפמ״ג בשם א״ר להלכה וכתב בא״ר דבימים נוראים עכ״פ יש להחמיר לדון בדין תעניות דבאמת אפילו בשאר ימות השנה יש בזה הרבה דיעות בין הפוסקים עיין בכה״ג ובביאור הגר״א וכ״ז היינו שלא למנותו לכתחלה אבל אין מסלקין אותו לכו״ע אם שב בתשובה. ש״ץ שהוציא פעמים רבות טריפות מת״י מסלקין אותו מש״ץ דשוב דיינינן ליה כמזיד ועיין בפמ״ג דמסתפק דאפילו בפ״א ידינוהו כמזיד. ומ״מ אם שב בתשובה אין מסלקין אותו מש״ץ אפילו אם הוציא פעמים רבות:

כג (כג) הצבור - ואין הצבור יכולים למחול על כבודם בזה:

כד (כד) באקראי - כ״ז בשאר ימות השנה אבל בתעניות ובר״ה ויוה״כ אפילו באקראי אין מורידין למי שלא נתמלא זקנו וגם בזה אין להקל אפילו ע״י מחילת הצבור:

כה (כה) משהביא ב״ש - ר״ל אחר שהגיע לי״ג שנה דקודם לא מהני השערות ועיין במ״א שכתב דמסתמא אין צריך לבדוק אחר השערות בזה דבדבר דרבנן אזלינן בתר רובא שמביאין ב׳ שערות באותו הזמן ועיין בפמ״ג שכתב דלהרמב״ם דסובר תפלה דאורייתא יהיה אסור להש״ץ הזה להוציא ידי אחרים בתפלה עד שנדע בודאי שהביא ב״ש ע״ש:

כו (כו) ידועים - דזה הוי קביעות לאותם העתים ואין בכלל זה אם מינוהו הקהל שיהיה הוא מוכן להתפלל אם לפעמים לא יהיה החזן בבהכ״נ שיעמוד זה להתפלל אין בזה איסור כלל דאין זה מיקרי קבוע כיון שאפשר שלא יבוא לידי כך ולא אסרו בקבוע אלא לעתים ידועים שבאותו העת הוא קבוע בודאי [ט״ז] וב״ח וא״ר חולקין דג״ז מיקרי קבוע ולא מקרי אקראי אלא כשלא נתמנה כל עיקר:

אין על סעיף ז

כז (כז) שאין לו זקן - ולפי גירסת הגר״א במסכת סופרים פי״ד עי״ש יהיה תלוי דין זה בדין מינוי הסריס המבואר בס״ט:

כח (כח) סריס - דהיינו שנראו בו סימני סריס דאל״ה כיון שלא הביא שתי שערות אמרינן עדיין הוא קטן כמו שכתב סימן נ״ה ס״ה עי״ש במ״ב. ומהרש״ל בחולין סימן מ״ה כתב שאין למנות סריס דגנאי הוא לצבור:

כט (כט) בן עשרים - דקודם אפילו נראו בו סימני סריס בלא״ה לא יוכל להיות ש״ץ אפילו באקראי דעדיין הוא קטן:

ל (ל) תפלת ערבית - לפי שאין מוציאין את הרבים ידי חובתן שהרי אינן מחזירין את התפלה רק שאומרים ברכו וקדיש. ועוד טעמים אחרים עיין בב״י וכ״ז נדחק רק לקיים המנהג אבל הוא בעצמו סובר דאין נכון לכתחלה לעשות כן:

לא (לא) במוצאי שבתות - ה״ה ערבית דחול אלא שהמנהג שנהגו באותן המקומות היה במוצאי שבתות:

לב (לב) בתפילת ערבית - משום ברכו שבה וה״ה שלא יפרוס על שמע למי שלא שמע ברכו בשחרית דבאמת ברכו נמי מצוה על כל הצבור לשמען שחרית וערבית וקטן שאין חייב אינו מוציאם בזה:

לג (לג) דהרי עדיין - ר״ל במקומות שנוהגין להתפלל של שבת בע״ש מבעוד יום משום תוספת שבת מ״מ הרי עדיין לא נשלמו לו י״ג שנה עד ליל שבת שתוספת שבת אינו מועיל לענין שנות ימי הנער אבל אם מתפלל בלילה ערבית אחר צאת הכוכבים מותר לירד לפני התיבה ומה שאמר בכל מקום י״ג שנה ויום אחד לא שצריך יום אחד יותר אלא ר״ל שצריך י״ג שנים שלימות מיום אל יום לאפוקי חסרון מקצת שעות הלכך מיד בתחלת לילה נתמלאו שנותיו והוי גדול. ואפילו נולד ביום ר״ה קודם בין השמשות נעשה ב״מ בתחלת ליל ר״ה של שנת י״ד:

לד (לד) ש״ץ - מי שיש לו קול נעים ירנן להקב״ה ולא שאר רננות ואם רקק יקנח פיו ואח״כ יתפלל [ס״ח סי׳ רנ״א]:

לה (לה) מגונה - איתא בס״ח בשעה שרשב״ג יצא לדין ליהרג אמר לר׳ ישמעאל כה״ג אחי מפני מה אני יוצא ליהרג א״ל שמא היית דורש ברבים ושמח לבך ונהנית מד״ת א״ל אחי נחמתני:

לו (לו) הצבור - כתב בים של שלמה סי׳ נ׳ אסור לו להאריך שלא ברצון הקהל אפילו בשבת ויו״ט ואף ברצון הקהל יותר מדאי מגונה כי אין זה לא מחציו לד׳ ולא מחציו לכם. כתב שכנה״ג בשם תשובת ר״י ברונא ש״ץ שנפסל קולו אם נשמע כאלו הוא מרתת ושבור פסול. עוד כתב אם שני חזנים שוים כהן קודם ללוי לוי לישראל ות״ח קודם לע״ה אפילו הוא כהן וכ״ש לוי:

לז (לז) לאלפין עיינין - פי׳ הברת העין הוא בחוזק ועמוקה יותר מהברת האלף וה״ה למי שקורא חתי״ן ההי״ן או שקורא לשיבולת סיבולת. ואם כולם מדברים כך מותר להיות ש״ץ [מ״א בשם הרדב״ז] ודע עוד דה״ה לכל מי שאינו יכול להוציא האותיות כתיקונן כגון שהוא כבד פה וכבד לשון ג״כ אין מורידין אותו לפני התיבה [כן מוכח מהרמב״ם פט״ו מהלכות נשיאת כפים ה״א ופ״ח מה׳ תפלה הלכה י״ב עי״ש בכ״מ וצ״ע מירושלמי פ׳ היה קורא הלכה ד׳ דאיתא שם היה לשונו ערוך ע״ש בפני משה דמתיר בענין זה מפני שמ״מ אינו משנה האותיות מהוייתן עי״ש אכן לפי מה שפירש שם הבעל ספר חרדים את דברי הירושלמי ניחא]:

לח (לח) ולעיינין אלפין - עיין בפר״ח שהעלה דבזמן דליכא אחר ראוי כמותו מותר להורידו לתיבה אפילו בחתי״ן ההי״ן אבל בעל פני משה הנ״ל חולק עליו וסובר דאפילו בדליכא אחר לא שרי כ״א היכא דכשהוא מכוין לקרות אותו לחי״ת על ידי טורח יכול לקרות אותו שפיר ונראה עוד דאפי׳

לפר״ח אין מותר למנותו לש״ץ בקבע פן יזדמן מחר אחר טוב ממנו רק לפעם זה מותר להורידו בדליכא ראוי כמותו כההיא מעשה דר״ח שם בגמרא:

לט (לט) וזרועותיו - וגם כתפיו:

מ (מ) לפני התיבה - להעשות ש״ץ להתפלל אבל פורס הוא על שמע לבד וגם אינו קורא בתורה שגנאי הוא:

מא (מא) סומא - אפילו בשתי עיניו וחייב בכל המצות מן התורה דקי״ל כרבנן דר׳ יהודא. ובתשובת חות יאיר סי׳ קע״ו העלה שאעפ״כ לא יתפלל סומא בימים נוראים אפי׳ באחד מעיניו היכא דאיכא אחר ראוי והגון כיוצא בו ע״ש טעמו ובספר אליהו רבא באות י׳ חולק עליו ונ״ל דאף לדברי החו״י היינו רק שלא למנותו לכתחלה אבל לא לסלקו מש״ץ אם נעשה סומא. ש״ץ שיש לו כבידות אזנים שאינו שומע כלל מסיק בחידושי רע״א דלא יהיה ש״ץ דאף דאם לא השמיע לאזנו יצא מ״מ כיון דלכתחלה צריך להשמיע לאזנו אינו מוציא אחרים לכתחלה:

מב (מב) שלא יקרא - עיין לקמן סימן קל״ט ס״ד בהג״ה:

מג (מג) ולא ימתין - שהרי כבר מינוהו לזה:

מד (מד) לסרב - שליח ציבור שלא רצה להיות עוד ש״ץ וקבלו אחר במקומו א״צ רשות כיון שבידו עוד להיות ש״ץ ודוקא מהקהל א״צ רשות אבל מהש״ץ השני צריך ליטול רשות כן כתב בתשובת יד אליהו ולפי מה שביארנו בבה״ל גם ש״ץ כזה צריך ליטול רשות מתחלה:

מה (מה) כלל - דאין מסרבין לגדול. וכתבו התוספות סוף פרק ז׳ דפסחים דבדבר גסות ושררה אפילו האומר לו הוא אדם גדול יסרב:
אין על סעיף יז

מו (מו) לא ירד - ואפילו אם הוא מתחרט אח״כ ואומר הריני עובר בצבועים לא שבקינן ליה:

מז (מז) באותה תפלה - דכיון שלא שמענו ממנו בהדיא דברי אפיקורסות די לחוש עי״ז לאותה תפלה לבד:

מח (מח) אמתלא - כגון שאמר שדיבורו היה לכבוד המקום וללבוש לבנים מ״מ כיון שהצבור בקשו ממנו להתפלל להם כך לא היה לו להיות סרבן כיון דמדינא מותר. כתב הפר״ח דוקא אם אח״כ אמר האמתלא אבל אם מיד כשאמר שאיני עובר בצבועים אמר תיכף הטעם שאין דרך כבוד לד׳ כ״א בלבנים ירד עי״ש:

מט (מט) מלהיות ש״ץ - לפי שלא יוכל לאמר אלהי אבותינו אבל כשהוא מתפלל בינו לבין עצמו יאמר אלהי אבות ישראל:

נ (נ) ונדחו דבריהם - דהוא יכול לומר ג״כ אלהי אבותינו דאברהם נקרא אב המון גוים כדכתיב כי אב המון וגו׳ מפני שלמד לכל העולם אמונת ד׳. ש״ץ ממזר תלוי במחלוקת אם ממזר כשר לכתוב תפילין [כן כתוב בשיורי כנה״ג] ולפי זה להמ״א בסי׳ ל״ט שכתב בשם הד״מ דמותר לכתוב תפילין מותר להיות ש״ץ אמנם בספר ברכי יוסף ביו״ד רפ״א מסיק דש״ץ לא יהיה ותפילין שכתב כשרים:

נא (נא) יכול לעכב - בעת ההתמנות והטעם שהרי התפלות במקום התמידים תקנום וכל ישראל יש להם חלק בתמידים ומי יוכל להקריב קרבנו שלא מדעתו אם לא שכבר הסכים עליו ואז אין יחיד וגם חצי הקהל יכולין להעבירו אפי׳ רוצים ליתן לו שכרו משלם כיון שלא עשה שלא כהוגן אבל רוב הקהל יכולין להעבירו אם נותנין לו שכרו משלם [א״ז] ועכשיו הרשות להעבירו רק ביד ז׳ טובי העיר או הנבררים כל מקום ומקום לפי התקנה [פמ״ג]:

נב (נב) איני רוצה - ודוקא שיש ש״ץ אחר שיוכלו הקהל להשכירו בדמיו אבל אם אינו בנמצא או שהוא בנמצא אלא שבא להוסיף בדמים יכולין הקהל לומר לו אין בידינו להוסיף אלא הוא יוסיף משלו ואף אם יברר טענתו שזה השני הוא מעולה מן הראשון כנגד תוספות הדמים אפ״ה יכולין הקהל לומר אין יכולת כ״כ בידינו להוסיף בדמים:

נג (נג) שפלוני יהיה חזן - ה״ה בכל המינוים יכול למחות אפילו בחכם מרביץ תורה [תופס ישיבה] ודוקא כשרוצה לקבל אחר אבל אם מוחה שאינו רוצה שיהיה מרביץ תורה בקהל פשיטא שאין במחאתו כלום ואפילו המיעוט יכולין לכוף לרוב ואפילו ברוצה למנות אחר אם אותו שרוב הקהל מסכימים עליו הוא עדיף מזה ג״כ אינו יכול למחות ואפשר דאפילו מיעוט יכולין לכוף לרוב לשכור מעולה [כנה״ג] כתבו האחרונים שזה הדין דשו״ע הוא דוקא בימיהם אבל היום שידוע שבעו״ה הרבה מחזיקין במחלוקת בלי טעם וריח וכונתם שלא לש״ש אם היו צריכין לשאול לכל יחיד ויחיד בענין המינויים בין לענין מינוי הש״ץ או מרביץ תורה ואב״ד בעיר וכל כה״ג לא היו מסכימים לעולם ע״כ הולכין אחר רוב פורעי המס ואפילו פסולי קורבי ביניהם [מ״א] ועכשיו המנהג שהולכין אחר ז׳ טובי העיר או אחר הנבררים מן הקהל ע״ז כל מקום ומקום לפי מנהגו [פמ״ג] והכל שלא ירבו המחלוקת

ואין משגיחין על יחיד והמ״א כתב עוד טעם דלא שייך היום דין דעיכוב יחיד לענין ש״ץ דדוקא בזמניהם שהיה הש״ץ מוציא רבים י״ח בתפילתו אז היה יחיד יכול לעכב דאין נעשה שלוחו בע״כ משא״כ עתה שכולם בקיאים רק הש״ץ הוא לפיוטים אע״פ שאומר קדיש וברכו אין כל כך קפידא:

נד (נד) מתחלה - ואם קבלוהו לזמן ונשלם הזמן לא מקרי הסכים עליו מתחלה דעכשיו הוי קבלה חדשה וכאלו לא היה שם עדיין [ט״ז] ועיין מה שכתבנו בסוף ס״ק הקודם. ראובן שהיה ש״ץ שכיר שנה והשלים שנתו והתחיל להתפלל ימים מספר מהשנה החדשה ומקצת אנשים מיחו בו באמרם שכבר נשלם השנה שהשכירוהו ושאינם רוצים אותו עוד והש״ץ טען שמאחר שכבר התחיל להתפלל בהימים נוראים שהם מהשנה החדשה ולא מיאנו בו שלהיותו שכיר שנה מקצתה ככולה ושיפרעו לו משלם פסק בתשובת מ״ץ דהדין עם הש״ץ. עיין לקט הקמח י״ד ע״א:

נה (נה) טובי העיר - ר״ל שהציע לפניהם איזה ענין שבשביל זה אינו מתרצה בו כגון שמידותיו אינם ישרים בעיניו וכה״ג ולא טענת פסול דבזה לכו״ע אין יחיד יכול למחות כל זמן שלא בירר כי יש לחוש לפגמו:

נו (נו) שונאו - ר״ל שידוע באמת מכבר שהם שונאים זה לזה לכך יכול למחות בו דאינו נעשה שלוחו לתפלה בע״כ אבל אם אומר שהוא שונאו לאו כל כמיניה:

נז (נז) קודם וכו׳ - אבל אם נעשה שונא לש״ץ לאחר שהסכים עליו תו אין היחיד יכול למחות אלא הש״ץ מחוייב לומר בפירוש שיסיר הקנאה מלבו ויוציאנו בתפלתו. גם אם מכוין שלא להוציא השונא גם אוהבים לא יצאו ע״כ צריכין החזנים ליזהר בזה [פמ״ג] כתב בד״מ בשם א״ז אין ש״ץ צריך להחניף לצבור במילי דשמיא וצריך להוכיחן. אך בעניני עצמו יראה להעביר על מדותיו ויהיה אהוב להקהל וכדלקמיה:

נח (נח) שונא לש״ץ - ר״ל כיון שהוא שונא לש״ץ מסתמא הש״ץ ג״כ אינו אוהבו כי כמים הפנים לפנים וגו׳ ואולי יכוין ש״ץ הקורא בהתוכחה נגד פניו וחשש סכנה היא לו ע״כ פסק דמפני זה אפילו קראהו לא יעלה וכנה״ג כתב דיותר טוב שיעלה משיכנס לעונש בשביל שהוא מבזה כבוד התורה וכן הסכים הגר״א וכן כתב בספר שערי אפרים וז״ל צריך שיהיה אהוב להצבור והוא אוהבם ואם אירע שהקורא יש לו שנאה על אחד מהצבור מוטל על הסגן שלא יצוה לקרות לזה לפרשת התוכחה מפני שסכנה היא ואם יודע שהקורא שונאו ומתיירא שמא יקראוהו יצא בין גברא לגברא מבהכ״נ עד שיקראו אחר ויכנס אח״כ ואם לא יצא וקראוהו יעלה כיון שהוא מתכוין משום כבוד התורה שומר מצוה לא ידע דבר רע. ואסור להקורא לחשוב בשעת קריאתו ענין קללה לנוכח שום אדם עי״ש וכתב בפתחי שערים דאף להמג״א יעלה בדיעבד אם קראהו:

נט (נט) בשביל אביו - פי׳ שמת אביו ורוצה להתפלל כדרך האבלים כי תפלה היא יותר מצוה מאמירת הקדיש:

ס (ס) שירצה הקהל - הטעם דדוקא קדיש יכול לומר בשביל אביו ואין רשות ביד הקהל לדחותו אבל לא יכול להיות שליח הקהל להתפלל על כרחם ולענין זה הוא ג״כ כמו בש״ץ שאין יחיד מוחה כדי שלא ירבה המחלוקת אלא הולכין אחר רוב או הנבררים לזה וכמו שכתבנו לעיל בשם האחרונים. יש מקומות שיש להם תקנה בבהכ״נ שאין מניחין לאבל להתפלל כל השבוע לפני התיבה כ״א להש״ץ הקבוע שלהם אין לדחות התקנה [ונעשית מפני ע״ה שאינם יודעים ומבינים הברכות והתפילות ואומרים טעות ואיכא זילותא לכך תקנו אפילו על היודעים שלא יתפללו משום דלא ליתי לאנצויי] אכן במקום דליכא תקנה ומנהג קבוע מצוה לקהל להניח לאבל להתפלל שהוא נחת רוח למת ומצילו מדינו של גהינם ומיהו ודאי כשאין יכול לחתוך האותיות וכדומה אין לו להתפלל לפני העמוד. כתב המ״א אם יש אבל ומוהל נדחה האבל מן התפלה מחמת המוהל ויום שמת בו אביו ואמו שקורין יארצייט דוחה למוהל ולאבל וכל זה שאין הקהל מקפידין ע״ז אבל יש רשות ביד הקהל לבחור עליהם מי שירצו:

סא (סא) הוא יאמר - ובתפלת מעריב שהיא אינו כנגד תמידים רק כנגד איברים ופדרים אפשר דא״צ דעת בעלים ואין הקהל יכולין לעכב לאבל להתפלל מעריב דמצוה שיתפלל מי שמת לו אביו ואמו ומ״מ ודאי אין להתקוטט בשביל שום מצוה עם הצבור וכדלקמיה בסעיף קטן ס״ה [פמ״ג]:

סב (סב) אע״פ שרוב הצבור חפצי׳ בו - והשר ביקש מהמיעוט הממאנים שיסכימו עליו כי חלילה לקבל עבודת בוראנו ע״י העכומ״ז:

סג (סג) בשכר עדיף - שבזה אין אחר שאינו הגון רשאי לפשוט רגלו להתפלל ואם היה בנדבה הרשות נתונה לכל וכפרוץ הדבר יעלה מי שאינו הגון ועוד הש״ץ יהי׳ בעצמו יותר נזהר בתפלתו ובתיקונו הואיל ושכיר הוא. ואף שיש בחנם צריכין העניים ג״כ ליתן שכירות הש״ץ שש״ץ בשכר עדיף [פמ״ג]:

סד (סד) להתפלל - או לתקוע [ב״י]:

סה (סה) בלא רצון - ואין לאדם להתקוטט בעבור שום מצוה כגון גלילות ס״ת וכיוצא בו שהרי שנינו הצנועים מושכים את ידיהם מלחם הפנים והגרגרנים חוטפים ואכילת לחם הפנים הוא מצוה ופשוט דדוקא אם המצוה תתקיים ע״י אחר אבל אם המצוה תתבטל לגמרי כגון הכנסת אורחים או החזקת ת״ת ויש בידו למחות בודאי מחוייב למחות כדי להחזיק המצוה שהרי מדינא כופין על ענינים כאלו כמבואר בח״מ בסימן קס״ג ס״א בהג״ה וסוף סעיף ג׳:

סו (סו) אין עונין - שאין זה מברך אלא מנאץ שנאמר בוצע ברך ניאץ ד׳:

סז (סז) שכר ש״ץ - ובסימן נ״ה סכ״א שפוסק דחציו לפי ממון וחציו לפי נפש עיין בספר אליהו רבא שמחלק דבחזן שאני עי״ש ובביאור הגר״א משמע שהמחבר חזר בו ופסק שם כהג״ה שבכאן:

סח (סח) מקופת הקהל - שניגבית לפי הממון:

סט (סט) חציו וכו׳ - כי יש סברא לומר שהעני צריך להחזן כמו העשיר ויש לפעמים שהעשירים נותנים יותר ממון להחזן שקולו ערב יותר גם שהעני יכול לילך למקום אחר ע״כ עשו פשרה זאת:

ע (ע) הקהילות - בדרכי משה כתב דמנהג מדינותינו דל ועשיר נותנין בשוה וזהו החציו שלפי נפשות וגם מכל נשואין מגיע לו כפי נדן והוא החציו שלפי ממון ולבוש כתב דבמקום שאין מנהג יגבו לפי ממון עיין בח״מ סימן קס״ג ס״א בהג״ה [מ״א] ועיין בדרכי משה דמשמע מיניה דאפילו דעת הפוסקים דפוסקים לפי ממון איננו רק בשכירות הש״ץ ששוכרין אותו לימים נוראים דבזה ס״ל לפי ממון כי העשירים מחמת עשרם לא יוכלו לצאת מבתיהם ולהניחם ריקם והעניים יכולים לילך על עתים הללו לעיר אחרת משא״כ בש״ץ ששוכרין על כל השנה אין מחשבין לפי ממון לבד:

עא (עא) הוא קודם - אע״ג דיחסר להם עי״ז מצות תפלה שלא יהיה להם מי שיוציאם ידי חובתם זה שיהיה רב ומ״ץ שיודיעם תורת ד׳ ומשפטיה עדיף מן התפלה ועיין בבה״ל שכתבנו גודל החיוב בכל עיר לזה וכתב בתשו׳ ח״ס חא״ח סי׳ ר״ו דכל אנשי העיר מחוייבים ליתן לזה ואין א׳ יכול לאמר אין אני צריך לרב ומ״ץ דמ״מ צריך לישא בעול עם הצבור דומיא דכל אנשי העיר מחוייבין ליתן על המקוה עי״ש:

עב (עב) ואם לאו - ר״ל כיון דבלא״ה לא יוכל להורות לעם האיך שיתנהגו ע״פ התורה ש״ץ קודם שיוציאם עכ״פ ידי חובתם בתפלה:

עג (עג) חזן מאומנתו - וה״ה לכל התמנות במקום שלא נהגו למנות לזמן ידוע והטעם שלא יחשדום שנמצא בהם פסול:

עד (עד) בו פסול - בעדים. ואז אין מקבלין אותו עד שישוב בתשובה שלמה בלי ערמה ומרמה אבל בשבועה בעלמא שלא ילך בדרכים אלו לא מהני דבלא״ה מושבע ועומד מהר סיני הוא:

עה (עה) ואין מסלקין - אבל למנותו לכתחלה אפילו בשביל רינון בעלמא יש למנוע ואפילו אם הרינון היה עליו רק בילדותו וכדלעיל בסעיף ד׳:

עו (עו) שנתפס וכו׳ - ומ״מ יש לחוש לקול להושיב ב״ד על ככה. ש״ץ שבתו זינתה תחת בעלה אין למנותו לכתחלה אך אם נעשה זה אחר שכבר נתמנה נראה דאין להורידו בשביל זה:

עז (עז) או שמסר אדם - ש״ץ המאיים ע״ח למוסרו לעכו״ם ולא מסר אע״פ שמכוער הדבר אפי׳ לאדם שאינו ש״ץ אינו נפסל על כך אלא גוערין בו ומתרין בו שאם יוסיף לומר כדברים הללו שיעבירוהו ממעלתו ואם הוסיף במרדו ראוי להעבירו:

עח (עח) עליו עדים - ומדברי המ״א לעיל בסק״ז משמע דאפילו בקלא דלא פסיק יחיד מוחה עליו להעבירו וכן משמע בישׁ״ש חולין סוף סימן נ״ב ועיין בבה״ל:

עט (עט) מעבירין אותו - ואם עשה תשובה מהני שלא לסלקו אף אם עבר במזיד אבל למנותו מבואר בס״ה בהג״ה דבמזיד לא מהני תשובה דאין פרקו נאה ועי״ש במ״ב סקכ״ב. ואם עשה בילדותו עבירה ועדיין לא שב אף אם מינוהו מעבירין אותו דפסול בעבירה לעדות [פמ״ג]:

פ (פ) הצואין - ש״ץ שמתוך חליו לאנסו א״א לנקות להיותו טהור מקרה לילה ואין מטהר עצמו כלל והוא ש״ץ אפשר בימים נוראים יש לגעור בו שיטבול ועכ״פ שיוציא הבגדים הצואים מעליו ואם לא ישמע לדברי חכמים לרחוץ יפה ולהסיר הבגדים הצואים מעליו ראוי להעבירו:

פא (פא) להחליף - וטוב שיחליף בגדיו המלוכלכים כל היום כשהולך בין הבריות שלא יהא בכלל המשניאים דכשם שת״ח אסור לצאת בשוק בבגדיו המלוכלכים כך ש״ץ אע״פ שאינו ת״ח:

פב (פב) בשירי הנכרים - ר״ל בניגון שהנכרים מנגנים בו לעבודת גילולים שלהם וב״ח בתשובה סי׳ קכ״ז כתב דוקא בניגון שמיוחד לזה. ההולך בערכאות של עו״ג פסול להיות ש״ץ בר״ה ויוה״כ אלא א״כ עשה תשובה [א״ר בשם תורת אמת] ונ״ל דמיירי שלא נשאר עי״ז ממון חבירו בידו כגון שהיה בזה דיניהם כדיננו אפ״ה פסול עכ״פ בר״ה ויוה״כ דהוא עון גדול מצד עצמו כדאיתא בח״מ סימן כ״ו דאל״ה הלא הפסול מחמת עבירה אפילו בשאר ימות השנה אין לו להיות ש״ץ כדלעיל בס״ק י״ד ואולי בזמנינו בעו״ה דנשתכח האיסור מכמה אנשים ואפשר דהוא שוגג בדבר אין לפוסלו וכדאיתא כעין זה בח״מ סימן ל״ד סעיף ד׳ ע״ש ועכ״פ לענין ש״ץ בר״ה ויוה״כ בודאי יש להחמיר. ש״ץ שהיה שוחט ונמצא שמכר טרפה בחזקת כשרה בשוגג או שהיה מנקר ונמצא אחריו חלב אע״פ שאין מסלקין אותו מש״ץ מ״מ אין למנותו לכתחלה [כנה״ג] ואם עשה תשובה מותר אפילו למנותו כדלעיל בס״ה בהג״ה. קהל שחלקו תפלת ר״ה ויוהכ״פ כנהוג אם חלה אחד מהם ולא יכול להתפלל אינו רשאי להעמיד איש אחר במקומו וביד הקהל דוקא להעמידו [שערי אפרים סימן ל״א ועיין בתשובת כנסת יחזקאל סי׳ י״ג]:

פג (פג) ש״ץ שהזקין - וה״ה בכל המינויים ג״כ בנו קודם ואפילו יש אחרים גדולים ממנו כיון שהוא ממלא מקום אבותיו. י״א דבחכם הממונה להרביץ תורה או לדון לא אמרינן שבניהן קודמין ויש חולקין עיין במ״א ובכנה״ג ובע״ת ובתשו׳ ח״ס חא״ח סי י״ג:

פד (פד) ורוצה וכו׳ - כתב הרשב״א שם ה״ה דבכל עניני המינויים אם רוצה המנוי שאחד יסייענו באותו מינוי לפרקים הרשות בידו וכתב הכנה״ג דוקא אם הוא ראוי לכך הן בענין המלאכה הן ביראת שמים:

פה (פה) ערב - ובלבד שלא יהא קולו משונה. אין להעביר ש״ץ בשביל אחר שקולו ערב. ואם הרוב חפצים באחר ישמשו שניהם כאחד:

פו (פו) הצבור לזמן - עיין בתשובת חמדת שלמה סי׳ ז׳ בשכרו חזן לזמן ג׳ שנים דמסיק אהך דינא דהכא דהוא דוקא במקום שהמנהג שלאחר הזמן יצאו אלו אבל בזמננו דאין דרך לסלק בלא חשדא ודאי אין לסלקו בחנם משום שלא לעשות עליו חשדא עי״ש. ועיין בתשובת ח״ס סי׳ ר״ו ג״כ כעין זה אם לא כשהתנו בפירוש שלאחר הזמן שגבלו יהיה כלה זמנו ושני הצדדים יהיו יכולין לחזור וצריך קבלה ומנין חדש עי״ש:

פז (פז) נכתב לשמו - פי׳ נכתב לש״ש ולא לשם התפארות ואפילו אם הסידור של היחיד הוא בכתב נאה יותר מהצבור. ובספרים הנדפסים אין חילוק בין של צבור ליחיד. כ׳ הפמ״ג נכון אף ליחיד להתפלל מתוך הסידור כ״ש ש״ץ שאימת צבור עליו שיתפלל בפנים. וקורין ש״ץ חזן שצריך לראות האיך יקרא ותרגום וירא וחזי [רד״א]:

סימן נד

א (א) שהיא סמוכה - ואע״ג דפסוקים מפסיקים ביניהם לא הוי הפסק כמו ברכה אחרונה שבק״ש או שבהלל שג״כ אינה מתחלת בברוך מהאי טעמא:

ב (ב) בתשבחות - זו היה נוסחתו אבל נוסחתנו אל מלך גדול בתשבחות ור״ל שאחר שסיים הש״ץ בישתבח בא״י אל מלך גדול בתשבחות לא יענה שום אדם ע״ז אמן דאכתי לא הוי סיום הברכה עד שאמר ג״כ אל ההודאות וכו׳ עד חי העולמים. בנוסח חי העולמים יש גורסין בציר״י ויש גורסין בפת״ח ואפילו לדעה זו מ״מ יאמר העולמים בה״א כי פירושו חי בשני העולמים ושליט בעוה״ז ובעוה״ב:

ג (ג) ששם הוא - צ״ע אי מותר אז להפסיק ולענות איש״ר וקדושה כי מאמר אחד הוא עד סוף ועיין בח״א כלל ה׳ סי״ג דבכל ברכה קצרה אסור להפסיק באמצע אפי׳ לאיש״ר וקדושה ויש לחלק וצ״ע:

ד (ד) המספר - ובכתבים כתב לומר בעשי״ת מזמור ממעמקים קראתיך ד׳ בין ישתבח ליוצר וצ״ע:

ה (ה) מעורכי המלחמה - ר״ל דכתיב בקרא מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ואחז״ל הירא מעבירות שבידו וזו ג״כ בכלל עבירה היא והא״ר כתב בשם מטה משה שהקליפות מבטלים לעלות התפלה וע״י פסוקי דזמרה מכריתים אותם וכששח חוזרין עליה בשביל העבירה הזאת אותם הגדודים שהם מעריכים מלחמה בינינו בעו״ה ע״כ ראוי שלא לספר:

ו (ו) לפסוק צדקה - וה״ה לכל דבר מצוה ודוקא בין ישתבח ליוצר שהוא ענין אחר אבל בין קדיש וברכו או בין הפרקים של ק״ש וברכותיה או של פסוקי דזמרה אסור להפסיק אפילו בצרכי רבים ולדבר מצוה וכדלעיל בסימן נ״א ס״ד [א״ר והגר״א לעיל בסימן נ״א שם עי״ש]:

ז (ז) הש״ץ - משמע דאפילו אם לא אמר רק הוא לבד הפסוקים יכול לומר קדיש:

ח (ח) מקצת פסד״ז - ואם לא אמר פסוקים לא יאמר קדיש רק יתחיל ברכו בלא קדיש שלעולם לא תמצא קדיש בלי פסוקים שלפניו אם לא הש״ץ אחר חזרת התפלה או בלחש בערבית שהקדיש קאי על התפלה וכתב המ״א שלכן נהגו לומר פריסת שמע [ברכו נקראת פריסת שמע כדלקמן בסימן ס״ט] אחר גמר תפלת י״ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י״ח אבל אח״כ לא שייך לומר קדיש אם לא אמר תחלה מקצת פסוקים. ועתה חדשים מקרוב באו שפורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש ואינו נכון דמה ענין לומר שני קדישים סמוכין זה לזה ועכ״פ יש ללמדם שיאמרו מקצת פסוקים בין שני קדישים:

ט (ט) בלא תהלה - או אחר תפלה וכמו שכתבנו בס״ק הקודם וכן אחר שלמד איזה ענין מתורה שבע״פ יוכל לומר קדיש דרבנן ועיין במ״א שמסיק דדוקא אם אמר אח״ז עכ״פ מקצת דבר אגדה ואז יוכל לומר הקדיש דרבנן כי עיקר הקדיש זה נתקן על דבר אגדה וע״כ מנהג כל ישראל לומר אחר פרקי אבות ואחר במה מדליקין המאמר דר׳ חנניא בן עקשיא או אר״א א״ר =אמר רבי= חנינא ת״ח מרבים שלום וכו׳. ולפ״ז יש ליזהר כשלומדים משניות יאמרו בסוף הלימוד המאמר דר׳ חנניא בן עקשיא וכדומה כדי שיהיו יוכלו לומר עי״ז אח״כ הקדיש דרבנן. ואחר תנ״ך אומרים קדיש שלם אפילו רק אחר ג׳ פסוקים. ואין לומר קדיש אא״כ היו עשרה אנשים בבהכ״נ בשעת אמירת הפסוקים והלימוד וכמו שיתבאר בסימן נ״ה במ״ב סק״ב ואפילו אם רק ב׳ וג׳ לומדים אומרים קדיש כשיש שם עשרה ואפילו מי שלא למד יכול ג״כ לומר הקדיש כמו בפריסת שמע לקמן בסימן ס״ט:

י (י) ערבית בלא קדיש - עיין לקמן בסימן ס״ט מה שכתבנו שם בזה:

יא (יא) וכן מי שלא - דכ״ז הוא צורך מצוה ע״כ מותר להפסיק לאחר שגמר ברכת ישתבח:

יב (יב) והביאו לו - בין ליחיד ובין לש״ץ ואע״פ דגנאי הוא לצבור להמתין מ״מ הואיל דא״א בלא״ה שרי ובזה אין צריך הש״ץ לחזור ולומר פסוקים דשהייה מועטת היא [דה״ח] ונראה דביחיד מירי באופן שיהיה יכול לגמור הנחת טלית ותפילין קודם שיגיע הש״ץ לאיש״ר וברכו או שכבר שמע קדיש וברכו דאל״ה הלא קי״ל בסימן כ״ה דאסור להפסיק בין השל יד להשל ראש אפילו לענות איש״ר וברכו אלא שותק ושומע ומכוין למה שאומרים וזה אין נכון לעשות כן לכתחלה לצאת בזה אפילו למאי דקי״ל שומע כעונה כדמוכח בברכות כ״א ע״ב בתוד״ה עד וברא״ש שם ובאופן זה טוב יותר שימתין מלהניח התפילין עד שיסיים הש״ץ ברכו ואז יניחם ולענין הברכות עיין בס״ק הסמוך:

יג (יג) בין קדיש - ר״ל משעה שהתחיל קדיש דהקדיש לברכו ג״כ שייך ועיין באחרונים שכתבו דבין קדיש לברכו דינו לכל מילי כבין הפרקים ותיכף אחר ברכו אף שלא התחיל עדיין ברכת יוצר הוי כאמצע הפרק דמשם ואילך הוא כהתחלת יוצר כי עיקר כונת הש״ץ מה שאומר ברכו את ד׳ היינו שיברכוהו אח״כ בברכת יוצר ע״כ בין יחיד ובין ש״ץ אם לא נזדמן לו טלית עד שהתחיל קדיש יכול להתעטף בו תיכף אבל לא יברך עד לאחר התפלה ואז ימשמש בו ויברך ותפילין אם נזדמן לו קודם ברכו יכול לברך עליהן לפי מה שהסכימו האחרונים בסימן ס״ו דיוכל לברך על התפילין בין הפרקים אבל אם לא נזדמן לו עד שהתחיל ברכו שוב לא יוכל לברך עליהן אלא יניחן בלי ברכה וכשיגיע קודם אהבה רבה ימשמש בהן ויברך עליהן ועיין בסמוך:

יד (יד) לאחר שאמר - וכו׳ — מלשון זה מוכח דאפילו יחיד לא יפסיק ועיין בס״ק הקודם ונראה דכ״ז דוקא באופן שמיירי בפנים דהיינו שכבר גמר ברכת ישתבח ועומד להתחיל ברכת יוצר אור אבל אם הוא עוסק עדיין בפסוקי דזמרה וכ״ש אם בא עתה להתפלל ורוצה להתפלל כסדר ולא לדלג הפסד״ז ולפתוח מברכת יוצר ושמע קדיש וברכו אין דינו בזה כאמצע הפרק ולכו״ע יכול להניח טלית ותפילין ולברך עליהן וע׳ בהגהות הגאון ר׳ חיים צאנזאר:

סימן נה

א (א) אומרים - וכו׳ — כאשר טוב למעט בברכות כך טוב למעט בקדישים, ועיין באחרונים שקראו תגר על זה שנאספים עשרה בני אדם ואומרים כמה קדישים על פסוקי תורה או משנה או גמרא. עשרה יהודים לועזים שאין מי שיודע בלשון הקודש להוציא אותם י״ח יוכל אחד מהם להיות ש״ץ ולומר קדיש וקדושה בלשון לע״ז:

ב (ב) קדיש - פי׳ אחר פסוקי דזמרה, ובעינן עשרה שכל דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו וקה״ת ונשיאת כפים אין אומרים אותו בפחות מעשרה שנא׳ ונקדשתי בתוך בני ישראל וילפינן בגז״ש דתוך תוך ממרגלים דכתיב עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב נשאר עשרה וקרואין עדה. וכל הקדישים שוין לזה אפילו קדיש דרבנן שאחר הלימוד. כתב הט״ז דבעת אמירת פסוקי דזמרה א״צ עשרה דאפילו אם אמרוהו ביחידות כל שיש עשרה בשעת אמירת הקדיש די בכך, וכן אם התחילו להתפלל ערבית ביחידות ובאו עשרה לעת אמירת הקדיש יכול לומר הקדיש, וכן בכל לימוד שאדם לומד פסוקים או אגדה או באמירת עלינו או באמירת אשרי שקודם מנחה או באמירת תהלים בבקר אם היה בלי מנין ונזדמן תיכף מנין שיש לומר קדיש, ומ״א בסימן ס״ט ורל״ד לא כ״כ וכן מהגר״א בסימן רל״ד מוכח כהמ״א, ע״כ הסכימו האחרונים [הפמ״ג ודה״ח וש״פ] דהנכון שיאמרו אח״כ מזמור או ג׳ פסוקים ויאמרו קדיש. ועיין בפמ״ג במ״ז אות ג׳ דמוכח מיניה דלענין פסוקי דזמרה ולענין תפלת ערבית גם המ״א מודה להט״ז:

ג (ג) זכרים - וכו׳ — לאפוקי נשים ועבדים וקטנים וה״ה טומטום ואנדרוגינוס וחצי עבד וחצי בן חורין אינו מצטרף [פמ״ג]:

ד (ד) גדולים - עיין פר״ח סימן ס״ט שקרא ערער על המקומות שנוהגין שהקטן אומר קדיש וברכו והקהל עונים אחריו דשלא כדין הם עושים ואפילו אם יש עשרה אנשים גדולים חוץ ממנו, ועיין בפמ״ג שם שמצדד ג״כ להחמיר בזה לכתחלה. כתב בהלק״ט סי׳ מ״ח כששנים או ג׳ אומרים קדיש יחד ואחד מקדים אם באים כל אחד תוך כדי דיבור יענה עם הראשון או עם האחרון אמן ויעלה לכולם ואם יש הפסק יענה על כל אחד ואחד. אדם הנוצר ע״י ספר יצירה אם מצטרף ליו״ד ולכל דבר שבקדושה עיין בתשובת חכם צבי סי׳ (ס״ג) [צ״ג] ובספר עיקרי דינים מה שכתב בענין זה:

ה (ה) וה״ה לקדושה - וה״ה לכל חזרת הש״ץ שצריך עשרה דמקרי דבר שבקדושה מפני הקדושה שיש בה [מגילה כ״ג והר״ן שם]. אין פוחתין משבעה קדישים בכל יום כנגד שבע ביום הללתיך דהיינו א׳ אחר פסוקי דזמרה שהוא אחר ישתבח וב׳ חצי קדיש אחר תפלת י״ח ברכות וג׳ אחר סדר קדושה ובו אומרים ג״כ תתקבל צלותהון שהוא שייך ג״כ לתפלת י״ח וד׳ אחר עלינו שיש בו אמירת פסוקים וה׳ אחר אשרי במנחה ושני אחר תפלת מנחה ז׳ אחר ק״ש של ערבית קודם תפלת י״ח וקדיש שאחר תפלת ערבית אף דהוא ג״כ מצוה לא קחשבינן בכלל אלו השבעה עי״ש בלבוש הטעם:

ו (ו) אם התחיל - וה״ה בכל דבר שצריך עשרה כגון נ״כ וקריאת התורה והפטרה בנביא גומרין כל מה ששייך לענין זה כיון שכבר התחילו בו בעשרה אבל לא מתחילין מה שהוא ענין אחר:

ז (ז) לומר קדיש - ואם התחיל לומר ישתבח בעשרה ויצאו מקצתן וכן אם התחיל לומר אשרי שקודם מנחה בעשרה ויצאו מקצתן מסתפק הפמ״ג דאולי יוכל לומר הקדיש שאחר זה כי הקדיש שייך לישתבח ואשרי. ועי׳ בשע״ת בשם א״ר. אמנם בספר מאמר מרדכי ובדרך החיים ובח״א כולם פסקו דלא יוכל לומר הקדיש בזה:

ח (ח) או קדושה - לאו דוקא דה״ה אפילו רק באבות וכדלקמיה בס״ג, ואפשר דנקט לרבותא דסיפא דאפילו בזה דוקא אם נשתיירו רובן:

ט (ט) אותו הקדיש - ואם היה הקדיש שקודם ברכו כתב הדה״ח בשם א״ר דיוכל לומר ג״כ הברכו דכולא חדא ענינא הוא. ובספר מאמר מרדכי חולק ע״ז עי״ש:

י (י) הקדושה - וה״ה כל תפלת י״ח. ולפי מה שמבואר בהג״ה שבסעיף ג׳ גומר גם החצי קדיש וקדיש שלם שלאחריה. וכתבו האחרונים דיאמר ג״כ ברכה דאלהינו ברכנו בברכה המשולשת וכו׳ דכל שהתחיל בתפלת י״ח גומרה אע״ג דתנן אין נושאין כפים בפחות מעשרה ואפילו אם התחיל התפלה בעשרה וכדאיתא בר״ן וב״י היינו דוקא נ״כ ממש ומשום שהוא ענין אחר אבל תפלת אלקינו יאמר מאחר שהתחיל בתפלת י״ח וג״ז שייך לתפלת י״ח:

יא (יא) רובן - היינו ששה ולא בעינן רובא דמינכר [פמ״ג]:

יב (יב) עבירה היא - נ״ל שר״ל אם אינו ממתין עד שיגמרו אותו הענין אבל אם ממתין עד שיגמרו הענין די בזה כגון אם אחד הצטרף עם ט׳ לברכו אינו מחוייב להמתין על צירוף של חזרת הש״ץ שהוא ענין אחר ואם היה עמהם בצירופם בעת שהתחיל הש״ץ בקול רם צריך להמתין עד שיגמרו כל

סדר הקדושה וקדיש שלם שלאחריה וכן כל כי האי גווני:

יג (יג) אבל אם נשארו - וכו׳ — עיין בבה״ל:

יד (יד) מותר לצאת - והוא שכבר שמעו קדושה והקדישים עד עלינו:

טו (טו) אפילו קדושה - וה״ה דגומר הש״ץ כל תפלת י״ח ולא נקט קדושה אלא משום דלא נימא דהוא ענין אחר:

טז (טז) לאחר שהתחילו - נקט האי לישנא לאפוקי ממהר״ש שהובא בד״מ שרוצה להקל בזה אבל באמת לפי הסכמת הפוסקים הוא אפילו אם התפלה בלחש היה ג״כ בעשרה דינא הוא שלא יתחיל הש״ץ בקול רם בפחות מעשרה:

יז (יז) להתפלל יוצר - עיין באחרונים שהסכימו דאפילו לא אמרו רק קדיש וברכו בעשרה ויצאו מקצתן קודם שהתחילו כלל ברכת יוצר מקרי כמו שהתחילו כבר בעשרה ויכולין להוציא אחרים עד שמ״ע אפילו בפחות מעשרה:

יח (יח) וקדושה - לאו דוקא דאפילו עדיין לא אמרו קדושה כיון שהתחילו להתפלל בקול רם ואפילו רק באבות לבד גומרים אף הקדיש שלם:

יט (יט) הקדיש שלם - וכ״ש החצי קדיש שאחר תפלת י״ח:

כ (כ) שלאחריה - אבל הקדיש שאחר עלינו לא יאמר בזה ואפילו אם התחיל לומר עלינו בעשרה ויצאו מקצתן ג״כ לא יאמר הקדיש דאינו אלא מנהג ומכ״ש לשיר היחוד או לקדיש שאומרים למזמור או אחר הלימוד דצריך דוקא מנין בשעת קדיש:

כא (כא) בתורה - אם אירע כן ביום ב׳ וה׳:

כב (כב) לק״ש וברכותיה - ומשו״ה אם התחילו ברכת ערבית בעשרה או אפילו רק ברכו לחוד ואח״כ יצאו מקצתן אין לו רק לגמור הקדיש שקודם התפלה לפי שהקדיש שייך לברכת ק״ש אבל לא יאמר הקדיש שאחר תפלת י״ח לפי שהתפלה אינה חבור לברכות של ק״ש וכ״ש סדר קדושה וקדיש במוצאי שבת, אבל אם היו עשרה בשעה שהתחילו להתפלל תפלת ח״י בלחש ואח״כ יצאו מקצתן י״ל הקדיש שלם שלאחר התפלה דהקדיש שייך לתפלה, ובמו״ש יכול לומר הח״ק שאחר התפלה וגם הסדר קדושה וקדיש שלם שאח״כ לפי שכל זה שייך לתפלה כמו בשחרית:

כג (כג) ע״י חומש - וכו׳ — דלא מחשבינן הקטן לאיש ע״י שאוחז חומש בידו:

כד (כד) בשעת הדחק - ר״ל אפילו בלי חומש וכדעת היש מתירין הנ״ל. ודוקא אחד ולא ב׳ ובלבוש כתב שלא ראה נוהגין לצרפו אפילו בשעת הדחק ובזמנינו נוהגים לצרף קטן ע״י חומש שבידו ומיהו דוקא לשמוע ברכו וקדיש שהוא חיוב אבל קדיש שאחר עלינו לא יאמרו [מ״א] והרבה אחרונים מחמירין שלא לצרף שום קטן אפילו בשעת הדחק עד שיושלם לו הי״ג שנים. אונן אינו מצטרף למנין והיינו כל אונן שחייב להתאבל עליו אפילו אינו מוטל עליו לקברו כגון שאינו יורש שלו אם הוא בעיר שהמת שם אינו מצטרף ואפילו אם יש לו מי שיתעסק עמו בקבורתו אם לא שמסרו להכתפים וכמו שיתבאר בסימן ע״א אבל אם המת בעיר אחרת ונודע לו קודם הקבורה ויש שם מי שישתדל עבורו שדינו שאם רצה לקרות רשאי ואין מוחין בידו הוא מצטרף למנין. ומיהו כ״ז לענין אונן אבל באבל ודאי מצטרף לברהמ״ז ולתפלה:

כה (כה) שתי שערות - בשאר מקומות הגוף אפילו הביא ב׳ שערות בזקן [ב״ש באה״ע סימן קע״ב סק״ה]:

כו (כו) דינו כקטן - ואם הביא שתי שערות נעשה גדול מיום שהביא לא למפרע:

כז (כז) רוב שנותיו - ולא בעינן רק יום אחד יותר על ל״ה שנה:

כח (כח) שאז יתברר - ר״ל ואז נעשה גדול למפרע משנת י״ג ויום אחד:

כט (כט) סימני סריס - מבואר באה״ע בסימן קע״ב סעיף ה׳ ואפילו אחד מן הסימנים הנזכרים שם מהני להשוותו לסריס אם לא הביא שתי שערות גם בזקן כמבואר בהג״ה שם:

ל (ל) דינו כגדול - ודוקא כשהגיע לשנת עשרים [היינו ל׳ יום בשנת עשרים כן הוא דעת רוב הפוסקים באה״ע בסימן קנ״ה סי״ב] ולא הביא שתי שערות דאז מהני הסימנים לשוייה לסריס למפרע בין שנולדו לו הסימנים בשנת כ׳ או קודם לזה אבל קודם שהגיע לשנת עשרים אע״פ שיש לו כל הסימני סריסות אמרינן עדיין הוא קטן. ועיין בפמ״ג שמצדד לומר דלענין תפלה שהוא מדרבנן אפשר דיש להקל לצרפו אפילו קודם עשרים אם נראה בו סימני סריס:

לא (לא) לענין זה - ר״ל לענין תפלה שהיא מדרבנן ואפילו לדעת הפוסקים דתפלה היא דאורייתא עכ״פ צירוף עשרה לאו דאורייתא הוא ע״כ סמכינן ע״ז ואמרינן כיון שבא לכלל שנותיו מסתמא הביא שתי שערות דרוב אנשים מכיון שהגיעו לכלל שנים מסתמא מביאין ב׳ שערות אבל לענין שאר חיובא דאורייתא אינו מועיל [ועיין בפמ״ג שמאריך בזה ומסיק דמשום דהוא מיעוט המצוי ע״כ החמירו מדרבנן לענין דאורייתא כמו לענין בדיקת הריאה]:

לב (לב) אחד מהעשרה - ה״ה יותר מאחד ובלבד שישארו רובם שאין מתפללים ש״ע ויכולין לענות עמהם ויש מחמירין ביותר מאחד, ובישן בודאי אין לצרף אפילו במקום הדחק ביותר מאחד כי בלא״ה יש הרבה פוסקים המחמירים בישן וכדלקמיה:

לג (לג) או שהוא ישן - עיין בפמ״ג שכתב דה״ה לענין זימון עשרה ג״כ ישן מצטרף לדעת הש״ע כמו לענין תפלה, ולענין קריאת התורה ונשיאת כפים צ״ע, אך לענין קריאת המגילה בודאי אין הישן מצטרף לעשרה לכו״ע דבמגילה בעי עשרה לפרסומי ניסא ובישן ליכא פרסום:

לד (לד) מצטרף עמהם - דבכל עשרה שהם גדולים שכינה שריא ביניהם דונקדשתי בתוך בני ישראל קרינן בהו ולא דמי לקטן דלאו בר קדושה הוא. ועיין בט״ז שחולק לענין ישן וס״ל דאין מצטרף והסכים עמו הפר״ח דישן חשיב כשוטה עי״ש, ע״כ לכתחילה בודאי צריך להקיצו ועכ״פ לעוררו שיהיה מתנמנם ועיין בבה״ל:

לה (לה) נכון - וכו׳ — ואפילו אם יש מנין בלעדו:

לו (לו) עד שיגמור - וה״ה בישן צריך להקיצו ואם לא רצה לעמוד א״צ להמתין לדעת השו״ע ומצטרף אבל יש חולקין בזה וכמו שכתבתי בס״ק ל״ד:

לז (לז) כדי שיזכה - ודוקא אם ישאר שהות ביום להתפלל:

לח (לח) חרש המדבר - ודעת הט״ז לקמן בסימן קכ״ד ס״ב שאין מצרפין למנין מי שאינו שומע אע״ג שהוא מדבר שלא ידע לענות אמן על הברכות שמברך הש״ץ אכן הרבה מסכימין עם פסק השו״ע וסוברין שאין זה מעכב לענין צירוף ואם הוא מכוין הברכות וכשרואה שעונין עונה עמהם דומיא דהנפת הסודרין בבהכ״נ של אלכסנדריא שמבין בשעה שמסיים הש״ץ סוף הברכה ועונה אמן מצטרף לכו״ע:

לט (לט) שתי שערות - ומקומן ושיעור גדלותן מבואר באה״ע בסי׳ קנ״ה סי״ז וי״ח:

מ (מ) אחר שיהיה - שכן קבלו חז״ל הלמ״מ שלא יקרא הזכר איש עד שישלמו לו י״ג שנה ויביא ג״כ שתי שערות והוא מכלל כל השיעורין שקבלו חז״ל הלכה למשה מסיני ואמנם קי״ל כיון שהגיעו לכלל שנים חזקה שהביאו ב׳ שערות ולכן אפילו אם אנו רואין שאין להם ב׳ שערות חיישינן שמא היה להם אלא שנשרו שכן דרך שערות הללו לנשור פעמים מחמת כחישות ופעמים מחמת שמנונית ומ״מ לא סמכינן על חזקה זו לגמרי אלא דדיינין ליה כספק ולכן אזלינן תמיד לחומרא בכל דבר שהוא מדאורייתא ובדרבנן לקולא ועיין לקמן בסימן קצ״ט במ״א ס״ק ח׳ וצע״ק ועיין לעיל בסקל״א מה שכתבנו שם בשם הפמ״ג:

מא (מא) בן י״ג שנה - ואביו מהימן ע״ז ולא איש אחר כן איתא בקידושין ס״ד ע״א בתוד״ה נאמן. ואם מת אביו ואינו יודע אימתי נעשה בן י״ג שנה לכאורה דינא הוא דמכיון שהביא ב׳ שערות חייב ליזהר במצות התורה כדין שאר גדול דספיקא דאורייתא הוא ועיין:

מב (מב) ויום אחד - לאו דוקא יום אלא כיון שנכנס תחלת היום משנת י״ד ואפילו שעה אחת ואפילו רגע אחת סגי ואפילו נולד בסוף יום ר״ה כיון שעדיין הוא ודאי יום נעשה בן י״ג שנה בתחלת ליל ר״ה של שנת י״ד [אחרונים] ואם היה בין השמשות בעת הלידה דיינינן ליה לספק ואזלינן לחומרא בכל דבר שהוא מדאורייתא:

מג (מג) אינה מעוברת - אבל אם בשנת י״ג היה ג״כ עיבור אז בודאי היינו אומרים הנולד בראשון יהיה בר מצוה באדר ראשון והשני באדר שני [הסכמת אחרונים דלא כמ״א]:

מד (מד) עד כ״ט לאדר - דמהו דתימא שיחשב האדר הראשון שנולד בו במקום שבט וכיון שיגיע כ״ט בשבט בשנת י״ג יהיה נעשה בר מצוה קמ״ל דלא אמרינן כן:

מה (מה) אינו נעשה - אע״ג דכבר כתב המחבר סעיף ט׳ דחודש העיבור בכלל מ״מ ה״א דוקא בנולד בחודש אחר כגון בר״ח ניסן ושנת י״ג מעוברת אין נעשה בר מצוה עד ר״ח ניסן אבל נולד בר״ח אדר ה״א דנעשה בר מצוה בר״ח אדר ראשון קמ״ל דאדר ראשון לא נקרא אדר אלא חודש העיבור מיקרי שהרי אין קורין את המגילה באדר ראשון ואנן בעינן י״ג שנים שלימים. מי שנולד ביום ראשון בר״ח כסליו והיו אז ב׳ ימים ר״ח ובשנת י״ג היה

חשון חסר וכסליו אינו אלא יום אחד ר״ח אעפ״כ אינו נעשה בר מצוה עד ר״ח כסליו. ומי שנולד בר״ח כסליו ולא היה רק יום אחד ר״ח ובשנת י״ג היו שני ימים ר״ח נעשה בר מצוה ביום א׳ דר״ח:

מו (מו) או שעבר עבירה - כתב הפמ״ג דוקא עבירה שעבר לתיאבון אבל להכעיס אפילו בדבר אחד או שהוא מומר לע״ג או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו״ם ואינו מצטרף:

מז (מז) לא נידוהו - אפילו עבירה שחייב עליה מיתה והטעם דכתיב בעכן חטא ישראל אע״פ שחטא ישראל הוא ובקדושתיה קאי. וכת הנקרא קראים אינם מצטרפין לעשרה שאינם מודים בתורה שבע״פ. וכל מי שהוא כופר בתורה שבע״פ אין מצטרף לכל דבר שבקדושה:

אין על סעיף יב

מח (מח) כל העשרה - ואפילו אם אינן רואין אלו את אלו כיון שהם בבית אחד [אחרונים] אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר אינם מצטרפין אע״פ שהפתח פתוח ביניהם משום דאין שם פרצה והפתח גופא כמחיצה חשובה וה״ל שני בתים ואפילו כשאין דלת ביניהם כל שהם בשני רשויות ואין רואין זה את זה אין מצטרפין ויש מחמירין אפילו ברואין:

מט (מט) אחד - היו ט׳ בבית ואחד בסוכה י״א דמצטרף ויש חולקין. כשיש ט׳ במקום אחד ואחד אחר הוילון שפורסין לצניעות מצטרפין ודוקא אם פירשו לצניעות בעלמא אבל אי איכא תפילין או ס״ת ופירשו סדין כי היכי דליהוי מחיצה לשמש מטתו הוי נמי מחיצה לצירוף עשרה ולא מצטרפו [פר״ח] ופמ״ג מצדד דבכל גווני מצטרפי:

נ (נ) שפה פנימית - ר״ל דמקום סגירת הדלת הוי כלחוץ אף שעכשיו היה הפתח פתוח ועיין במ״א שכתב שיש שחולקין ע״ז ומכריע כמותם דמקום זה הוי כלפנים ועיין בספר אבן העוזר שפסק ג״כ בפשיטות דהיכא דהמיעוט עומדים תוך המקום הזה מצטרפים לעשרה דלא גרע מחצר קטנה שנפרצה לגדולה המבואר בסט״ז וכן משמע מביאור הגר״א:

נא (נא) של עובי הדלת - עיין ביד אפרים שכתב דבחלל הפתח לבד ממקום הדלת כגון היכא שהדלת קבוע לחוץ וממקום הדלת ולפנים יש עוד חלל בתוך עובי הפתח לכו״ע הוי כלפנים ויש לסמוך ע״ז [דאף דבפמ״ג משמע דדעתו דרבינו ירוחם סובר גם בזה דהוי כלחוץ עכ״פ הלא בלא״ה הרבה חולקין על רי״ו וכנ״ל בסק״נ ועיין בביאור הלכה]:

נב (נב) מצטרף עמהם - דאף דיש הפסק מחיצה ביניהם כיון דמראה להם פניו דומה למה שמבואר לקמן בסימן קצ״ה לענין זימון דאם מקצתן רואין אלו את אלו דמצטרפין וא״כ לפ״ז פשוט העומדים בעזרת נשים ובמחיצה המפסקת יש חלון ומראה להם פניו משם מצטרף עמהם לעשרה וכ״ש דאם יש בלעדו עשרה נחשב תפלה בצבור עי״ז ואעפ״כ יותר טוב אם בנקל הוא לו לירד לבהכ״נ שירד דיש מהאחרונים שחולקין על עיקר הדין וסוברין דענינינו אינו דומה כלל לזימון:

נג (נג) גגין ועליות - בכה״ג שאין רואין אלו את אלו רבותא היה לו לומר אפי׳ חלונות רחבות ונמוכות כל שאינן שוות לקרקע בהכ״נ ואף אם הוא עומד בתוכם אינו מצטרף:

נד (נד) הוא מצרפן - דכיון שהוא ש״ץ כל אחד נותן דעתו עליו והוא מחברן יחד וכ״ש אם תשעה מבפנים והוא תוך הפתח דהוא מצטרף להם וההיא דסעיף י״ז שאני דכיון שהוא בחצר הגדולה הרי הוא מופלג מהצבור. ובאדם אחר שאינו ש״ץ אפילו הוא לבדו על מפתן הבית אינו מצטרף עמהם כדלעיל בסי״ג וכ״ז דוקא בשאינן רואין אלו לאלו אבל אם מקצתן רואין אלו את אלו בכל גווני מצטרפי להדדי. ועיין לקמן בסעיף י״ח ס״ק נ״ז:

נה (נה) תשעה בגדולה - הכלל דהגדולה א״א לה לימשך אחר הקטנה לפי שהיא כמופלגת וגם הצבור דחשיבי א״א להם לימשך אחר היחיד ואפי׳ חמשה אחר חמשה אי אפשר להם לימשך רק היחיד נמשך אחר הצבור משו״ה אי אפשר שיצטרפו אא״כ היחיד בקטנה והצבור בגדולה:

נו (נו) אינו מוציאן - ואפילו אם היה עשרה בקטנה אין הוא מוציאן ידי חובתן ואפילו האידנא דכולן בקיאין מ״מ אין לו לומר קדיש וקדושה שם כיון שבמקום שהוא עומד אין שם מנין אבל כשיש מנין במקום הש״ץ ודאי מוציא אפילו אותם שהם אחורי בהכ״נ ושומעין ומכוונין וגם הוא מכוין שיוציא כל השומעים:

נז (נז) וקצתם בעזרה - ה״ה אפי׳ אם ט׳ בבהכ״נ ויחיד בעזרה. כתב הפמ״ג דההיא דסעיף י״ז וי״ח וי״ט מיירי בשאינן רואין זה את זה דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין דומיא דזימון לקמן בסי׳ קצ״ה ויש מחמירין אפילו ברואין ובמקום הדחק אפשר שיש להקל:

נח (נח) אינם מצטרפין - משום דאין שם פרצה והפתח גופא אפילו אין שם דלת כמחיצה חשובה וה״ל שני בתים. וכתב הח״א לפ״ז כשיש בית ולפנים הימנו חדר והחדר ההוא אינו פרוץ במילואו המתפלל שם כאלו מתפלל ביחידי ורק קדיש וקדושה יכול לענות כדלקמן בסעיף כ׳ ובתשובת הרדב״ז סי׳ תר״נ מצאתי שכתב דזה דוקא לענין צירוף אבל שיהיה כמתפלל עם הצבור אם אין לחדר פתח אחר רק דוקא דרך הבית הגדול חשיב כמתפלל עם הצבור:

נט (נט) ש״ץ בתיבה - ה״ה אחר דמצטרף ונקט ש״ץ דלא נימא דכיון שהוא צריך להוציאן ידי חובתן מגרע גרע:

ס (ס) שאינו עמהם - ר״ל אפי׳ הוא בבית אחר רחוק לגמרי שכיון שעשרה הם במקום אחד שכינה שרויה ביניהם ואז אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה:

סא (סא) יכול לענות - אמן ואיש״ר וקדושה וברכו וכן יכול להוציאו ידי חובתו בתפלה אם אינו בקי:

סב (סב) וי״א שצריך - מדכתב השו״ע דין זה בלשון וי״א משמע דדין זה לא פסיקא ליה וכן משמע מהרמ״א בסימן ע״ט ס״א בהג״ה דלא ס״ל כן וכמש״כ המ״א שם ועיין בח״א שכתב דנ״ל דאיש״ר וקדושה יענה דהוי רק פסוקים אבל ברכו לא יענה ועיין בלבושי שרד:

סג (סג) שלא יהא - ואפילו אמן אינו יכול לענות לדעה זו אם הוא מפסיק:

סד (סד) טינוף - ר״ל אפילו הוא מרוחק ממנו יותר מארבע אמות דבעלמא מותר ע״י החזרת פניו אם אינו מגיע לו הריח רע והכא אינו מועיל כיון שהוא מפסיק בין העשרה ובין זה שרוצה להצטרף עמהם הוא מפסיק בין השכינה וגורם לשכינה שאינה שורה בכאן:

סה (סה) עכו״ם - ר״ל עבודת כוכבים או עובד כוכבים:

סו (סו) במקומו - שכיון שמנהג בכל תפוצות ישראל אפילו אותם שאין להם מנין שלם כל השנה שוכרין להם אחד או שנים בימים נוראים או הולכים למקום מנין ה״ז דומה לס״ת ובהכ״נ שבני העיר כופין זה את זה:

סז (סז) י״א ורוצים - וה״ה י״ב ורוצים ג׳ לצאת או י״ג ורוצים ד׳ לצאת צריכים כולם לשכור אחד בשותפות:

סח (סח) חציו - וכו׳ — האחרונים כתבו דט״ס הוא דבזה פורעין שניהם בשוה שכל אחד מחוייב להעמיד איש במקומו שמתחלה היה מנין שלם ואין רשאי לבטל המנין והא דנותנין חציו לפי ממון היינו כשאין דרים בישוב אלא שמונה דצריכין לשכור שנים דאז תליא גם לפי ממון כי העניים יכולים ללכת לעיר הסמוכה והעשירים אין יכולים להניח ביתם ורכושם:

סט (סט) על היוצאים - מי שאינו יכול לחזור לביתו מחמת אונס שאינו רשאי לבוא במדינה פטור אפילו הגיע זמן הרגל ודוקא אם הוא אנוס ממש אבל אם מחמת חוב ממון או פשיעה לא יוכל לבוא לא יפסידו חביריו חלקם. וכל זה לענין השלמת המנין ושכירות החזן אבל אתרוג לא דמי לכל הני עיין לקמן סימן תרנ״ח ס״ט ומה שכתבנו שם. ישובים הצריכים לשכור מנין וחזן ויש סביבות שרגילין לבוא שם ג״כ עם בני ביתם א״צ ליתן כלום להישוב דאי בעו ילכו לעיר אחרת שיש שם מנין בלעדם ולא היו צריכין ליתן כלום אפילו לשכירות הש״ץ כיון שגם בלעדם הם צריכין לשכור להם ש״ץ:

ע (ע) בימים הנוראים - ר״ל אם יש ח׳ או ט׳ אנשים יכולים לכוף אחד לחבירו שלא להשאר פה להתפלל ביחידות אבל אם מי מהן רוצה לילך למקום אחר שיש בה מנין אין יכולין לכופו כלל:

עא (עא) מיושבי העיר - אפילו אין דר בעיר רק ג׳ או ד׳ בע״ב אם יש להם משרתים ומלמדים למלאות המנין:

עב (עב) לשכור חזן - כדי שיוציאם ידי חובתם בברכו וקדושה וכה״ג ואפילו כל השנה כופין לזה:

עג (עג) התמיד - כי כיון שיש מנין בעירם חל עליהם חובת המצוה. ובקהלות קטנות יש לכוף הבחורים והלומדים שילכו לבהכ״נ במקום שאין מנין תדיר כי זמן תורה לחוד ודוקא קהלות גדולות אז יש ללומדים להתפלל במקום לימודם שיש בלא״ה בבהכ״נ צבור משא״כ בקיבוץ קטן כזה. אחז״ל שר״א בא לבהכ״נ ולא מצא שם עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה כדי להוציא רבים ידי חובתם בקדושה מזה נלמוד דכ״ש שלא יתעצל האדם בטרחא בעלמא לקבץ מנין לתפלה וכמה גדולה היא מצות האיש שדירתו במקום קיבוץ קטן כשרואה לקבץ תמיד המנין כדי שלא יתבטל התמיד כי אפילו מי שהוא רק מעשרה הראשונים אחז״ל שנוטל שכר נגד כל הבאים אחריהם ק״ו בזה שהוא עמל לקבצם ג״כ ואחז״ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו:

סימן נו

א (א) יש לכוין - כי אחז״ל כל העונה איש״ר מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו ופירשו הראשונים דר״ל בכל כחו בכל כונתו ובכל איבריו דהיינו שיאמרנה בלב ונפש ולא רק כמוציא שפתיו ולבו בל עמו. גם יכוין לשמוע הקדיש מפי הש״ץ כדי שידע על מה הוא עונה איש״ר ואמן שאחר דאמירן בעלמא. וכ״ש שצריך ליזהר מאד ומאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה וכדאיתא במסכת דרך ארץ דר׳ חמא אשכחיה לאליהו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחימה לשלם לאלו וכל המדבר באלו המקומות עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב (הובא בב״י סימן נ״ו) וכתוב בספר חסידים מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו ופניו מוריקות א״ל למה פניך מוריקות א״ל מפני שהייתי מדבר בשעה שהש״ץ היה אומר ויכולו וברכת מגן אבות וביתגדל. ובספר מטה משה סימן תי״א הביא בשם מדרש שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו וא״ל מפני מה אירע לך כך א״ל מפני שלא הייתי נזהר מלדבר כשהחזן היה אומר קדיש. ואפי׳ להרהר בד״ת אסור בשעה שהחזן אומר קדיש מפני שצריך לכוין הרבה בעניית הקדיש [פרי חדש]. ואין חילוק בין קדיש על תנ״ך או אגדה או משניות [פמ״ג]:

ב (ב) הקדיש - נוסח הקדיש יתגדל ויתקדש שהוסד ע״פ המקרא והתגדלתי והתקדשתי האמור (ביחזקאל לח) לענין מלחמת גוג ומגוג שאז יתגדל שמו של הקב״ה דכתיב ביום ההוא יהיה ד׳ אחד ושמו אחד. ויאמר הדלית דיתגדל ויתקדש בצירי כי הוא עברי ולא תרגום [עיין בב״י] ולא בשני שוואין כאלו התיו והגימל בשווא אלא הגימל בפתח. וידגיש הגימל דיתגדל דלא לישתמע יתקדל לשון עורף תרגום עורף קדל. ולא ידגיש ביותר הב׳ דיתברך. ויחתוך היטב הה׳ דויתהלל. די ברא ב׳ תיבות הן. אחר תיבות כרעותיה יפסיק קצת דתיבות אלו קאי אלמעלה על יתגדל. בזמן קריב ואמרו אמן נכון שיאמר הש״ץ בבת אחת ולא יפסיק ביניהם כי נוהגים שאין הקהל עונים אמן עד שיאמר הש״ץ אמן. אם הש״ץ מאריך הרבה בנגון של ואמרו אמן לא ימתינו עליו בעניית האמן. כשאומר העונה איש״ר יפסיק קצת בין אמן ליהא שמיה רבא וכה״ג בין אמן למודים כי תיבת אמן קאי עניה על הש״ץ ויהא שמיה רבא הוא מאמר בפני עצמו. יהא שמיה רבא וכו׳ הוא תרגום של יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים [ב״י וכפי׳ ר״י]. שמה בלי יוד גם בלי מפיק ה״א [ט״ז] ומדברי הפמ״ג משמע שטוב יותר לומר במפיק ה״א. מברך בקמץ תחת הבית ופתח תחת הריש. לעלם בקמץ תחת העין. ולעלמי בוי״ו. וצריך הש״ץ ג״כ לומר בלחש יהא שמיה רבא וכו׳ ולא יאמר עוד הפעם אמן רק יתחיל יהא שמיה וכו׳. אח״כ יתחיל יתברך וכו׳ בקול רם ויש בו ח׳ לשונות של שבח כנגד ז׳ רקיעים והרקיע שעל גבי ראשי החיות ובתחלה אומר יתגדל ויתקדש שהם ב׳ לשונות של שבח שהם בס״ה עשרה לשונות של שבח כנגד עשרת הדברות. מן כל ברכתא ג׳ תיבות ובימים שכופלים הקדישים לעילא ולעילא אין לומר רק מכל ברכתא כדי שלא יהא בס״ה רק כ״ח תיבות:

ג (ג) ולא יפסיק - עיין בפמ״ג ומחצית השקל דהיינו שלא יפסיק בשתיקה ביניהם אבל אין צריך לומר בנשימה אחת:

ד (ד) למברך - עיין במ״א ולפי דבריו גם בין יהא שמיה לרבא אין להפסיק:

ה (ה) בקול רם - שעי״ז מתעורר הכוונה וע״י קול זה מתבטלי׳ גזירות קשות ומ״מ לא יתן קולות גדולות שיתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא:

ו (ו) לשמוע קדיש - שעניית איש״ר הוא מצוה גדולה מאד. איש״ר עדיף טפי מקדושה ומודים לכן בקהלות גדולות בעזרה שיש כמה מנינים כששומע שתיהם כאחד יענה איש״ר ומ״מ אם יש לפניו שתי בתי כנסיות באחד מגיעים לקדיש שאחר שמ״ע ובאחד מגיעים לקדושה ילך ויענה קדושה כי שם ישמע ג״כ הקדיש שלאחר שמ״ע. אסור להפסיק באמצע איש״ר כששומע קדושה ולהיפך צ״ע [ח״א]:

ז (ז) ויש לעמוד - עד אחר שיסיים איש״ר וי״א שיש לעמוד עד אמן שלאחר יתברך וכו׳ ואמרו אמן:

ח (ח) דבר וכו׳ - וי״א שא״צ לעמוד אלא שכל קדיש שתופסו מעומד כגון לאחר הלל לא ישב עד שיענה אמן יש״ר ויש לחוש לדברי המחמירים ויש ללמוד ק״ו מעגלון מלך מואב שהיה נכרי וקם מעצמו מעל כסאו לדבר ד׳ כ״ש אנחנו עמו. ובכונות איתא שהאריז״ל היה נוהג בכל הקדישים שלאחר עמידה דשחרית מנחה ערבית היה נשאר עומד ובשל תתקבל ושל חזרת ס״ת היה עונה ואח״כ היה יושב ובקדיש ערבית של שבת להנוהגין לומר קדיש קודם ברכו ג״כ י״א שיש לעמוד:

ט (ט) עונה עמהם - אפילו אם בא בעת גמר עניית אמן יש״ר דהיינו שאומרים מברך וכדומה אפ״ה יאמר יהא שמיה רבא וכו׳ ולא יאמר אמן דאמן קאי על יתגדל דש״ץ אבל יש״ר שבח באפי נפשיה הוא וכן לענין קדושה אם בא קודם שהשלימו מותר לאמור עמהם ואם בא בעת שרוב הצבור אומרים איש״ר יאמר ג״כ עמהם איש״ר אם יכול אז לכוין דעתו בעניית האמן שיתבונן על מה הוא עונה. [כנלע״ד כוונת המ״א סק״ה ועיין בלבש״ר]:

י (י) וכשמתחיל - כלומר קודם שהתחיל דבשעה שאומר החזן יתגדל צריך לשמוע ולשתוק כמבואר בריש סימן קכ״ה דצריך להאזין ולהבין מה שאומר הש״ץ וגם שידע אח״כ על מה עונה אמן:

יא (יא) ועתה יגדל - והאר״י ז״ל לא היה רוצה שיאמרו וכמעט היה מגמגם ואומר שאינו מהתיקונים. ולכן אין לאומרו בין ישתבח ליוצר או בקדיש דערבית שהוא בין גאולה לתפלה ובכל מקום שאסור להפסיק:

יב (יב) אחר יתברך - אבל אחר יתגדל ויתקדש שמיה רבא המנהג לענות אמן [ופלא על השו״ע שלא העתיק האמן הזה אשר הוא מבואר ברמב״ם והעתיקו בבית יוסף]:

יג (יג) אחר בריך הוא - יש שטועים שבשעה שהש״ץ אומר בריך הוא עונים גם הם תיבות אלו בריך הוא לעילא וזה ודאי חירוף הוא דמשמע דמתברך רק לעילא ולא לתתאה ח״ו אלא יש להם לומר גם מכל ברכתא או שיאמרו רק בריך הוא כמנהגנו:

יד (יד) ולא יפסיק - עיין בשע״ת שהביא דמספר הכונות מוכח להיפך דתיבת בריך הוא מחובר אל תיבת דקודשא ואח״כ יש הפסק קצת כמו אתנחתא ושוב מתחיל לעילא וכו׳ כלומר שיתברך וישתבח שמו של הקב״ה לעילא וכו׳ וכן הסכים בביאור הגר״א:

טו (טו) עלמיא ליתברך - משמע בב״י דצ״ל כל הנוסח של יתברך עד דאמירן בעלמא כ״ח תיבות ועיין במ״א שמסיק דמנהג קדמונים עיקר שלא לומר רק עד יתברך ומשם והלאה ישתוק ויכוין למה שאומר הש״ץ ושומע כעונה. ובביאור הגר״א כתב שלא לומר רק עד תיבת עלמיא בלבד כי כאן הוא סיום השבח של אמן יהא שמיה רבא ומיתברך ולהלן מתחיל פרק אחר ואין לערבם בבת אחת ונראה שאם יאמרם בשתי נשימות גם להגר״א שרי. ובעיקר הענין יש מקומות חלוקין במנהגן בזה. ועכ״פ אם הוא עומד במקום שאין רשאי להפסיק יזהר בזה שלא יאמר רק עד עלמיא [ח״א]:

סימן נז

א (א) אומר ש״ץ - בקול רם כדי שישמעו כל העם ויענו ברוך ד׳ הל״ו:

ב (ב) ועונין אחריו - ואם לא שמע אחד מהש״ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל שאמרו ברוך ד׳ הל״ו עונה עמהם ג״כ ביהל״ו אבל אם שמע מהש״ץ לבד כשעונה ביהל״ו לא יענה עמו רק יענה אמן על דבריו [א״ר ודה״ח דלא כמ״א]:

ג (ג) וחוזר ש״ץ - כדי שיכלול את עצמו ג״כ בכלל המברכים. ואם אין שם עשרה בלא הוא אם לא ענה עמהם לא יצא ידי חובתו. מ״א בשם אגודה [קשה לי אפי׳ יש עשרה בלתו ג״כ לא יצא ידי חובת עצמו כיון שלא ענה עמהם ולענין השאר לכאו׳ דיוצאים בכל גוני דלא גרע מאם היה אחד מתפלל או ישן דקי״ל לעיל סי׳ נ״ה ס״ו דמצטרף]:

ד (ד) ואומר ברוך ד׳ המבורך - כתב בספר ש״א [אצל דיני בה״ת וה״ה בזה] קצת שלוחי צבור כשהצבור אומרים ברוך ד׳ המבורך וכו׳ עונה אחריהם אמן וחוזר ואומר ברוך ד׳ וכו׳ וטעות הוא בידם שכיון שאומרים מיד ברוך ד׳ וכו׳ א״צ לומר אמן [וכן כתב הפמ״ג בסימן קצ״ח והח״א] אבל הצבור יאמרו אמן אחר הש״ץ אף שאמרו מתחלה ברוך ד׳ המבורך וכו׳ אבל הח״א כתב שאין צריכין לומר אמן וכ״כ הפמ״ג בסי׳ נ״ז וקצ״ח דכיון דכבר אמרו ביהל״ו למה יאמרו פעם שניה אמן ומאמין הרי כבר אמרו כן. ומ״מ הכריע לבסוף דרשות הוא ביד הצבור אם ירצו עונין ע״ז אמן. ועכ״פ מי שהוא עומד במקום שאסור להפסיק לא יענה אמן זה:

ה (ה) בעוד שהוא מאריך - דוקא בשעת הניגון אבל בשעה שאומר התיבות לא יאמר כלום ואם אין החזן מאריך בברכו מוטב שישתוק ויכוין מה שאומר הש״ץ כדי שיענה ביהל״ו [אחרונים]. הנוהגין לומר את ד׳ אלהיך תירא כשיגיע הש״ץ לאת כתב רש״ל שאינו מקבלה ואינו מיסוד החכמה:

ו (ו) טועים - דהרי הוא כאלו כבר התחיל ביוצר אור:

סימן נח

א (א) זמן ק״ש - וברכות ק״ש לפניה ג״כ אין לומר קודם הזמן הזה:

ב (ב) הרגיל עמו קצת - כאכסנאי דאתי לפרקים דאי רגיל עמו הרבה אפילו רחוק ממנו מכירו ואי אינו רגיל כלל אפילו קריב לגביה אינו מכירו. ונקבע זה הזמן לק״ש אף דמקצת אנשים קמים ממטתם משעלה עה״ש וקרינן ביה ובקומך מן התורה דלכן בדיעבד יצא וכדלקמן בסעיף ד׳ מ״מ כיון דרובא

דאינשי לא קיימי עד שיכיר א׳ את חבירו ועוד מפני שקבעו פ׳ ציצית בק״ש דכתיב בה וראיתם אותו לפיכך קבעו חכמים זמנה משיכיר בין תכלת ללבן והוא הזמן דמשיכיר את חבירו ברחוק ד״א:

ג (ג) עד סוף - ולכתחילה אסור להתאחר עד אותו הזמן [שנות אליהו בשם הירושלמי]:

ד (ד) ג׳ שעות - שכן דרך בני מלכים לעמוד אז ולהכי קרינן ביה עדיין ובקומך. ומונין אלו הג׳ שעות מזמן עמוד השחר כן כתב המ״א ודעת הגר״א משעת הנץ החמה ולענין לכתחילה אין נ״מ בזה דבלא״ה אסור לאחר וכנ״ל בסק״ג:

ה (ה) שהוא רביע היום - ואין חילוק בין ימות הקיץ שהיום ארוך ובין ימות החורף שהיום קצר חשבינן היום לי״ב שעות ולעולם חלק רביע מהיום הוא זמן ק״ש לכך יש ליזהר בימי החורף למהר לקרוא ק״ש מאחר שהיום קצר ורביע היום קצר [ט״ז] ובאמת בימי הקיץ צריך ליזהר טפי דדרך ב״א לעמוד בזמן אחד כמו בימות החורף ואז כבר חלף ועבר ק״ש דכל שהיום גדול יותר זמן ק״ש ממהר לבוא וצריך לגומרה כולה בזמנה והמאחרים קריאת שמע בשביל ציצית או תפילין טועים אלא יקרא ק״ש בברכותיה בזמנה בלא ציצית ותפילין וכשיהיה לו יניחם ויקרא בהם ק״ש או פרשה אחרת או מזמור תהלים. ואפילו אם ספק לו שמא יעבור זמן ק״ש ג״כ אין להמתין על טלית ותפילין דאינו מעכב זה את זה אבל בלא״ה ימתין דכל הקורא ק״ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. ויש אנשים שמאחרים זמן ק״ש בשביל תפילה בצבור וג״ז שלא כדין הוא. ועכ״פ יזהרו לקרות שמע בזמנה קודם התפלה ולכוין לצאת בזה וכנ״ל בסוף סי׳ מ״ו במשנה ברורה עי״ש ואין לאחר הקריאה לבהכ״נ בשביל הזקנים המאחרים לבוא ויצטרכו להתפלל ביחידי כיון שעי״ז יעבור זמן ק״ש ואין אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך ובשבת ויו״ט מצוי מאד לעבור זמן ק״ש מפני כמה דברים ע״כ החכם עיניו בראשו לקבץ מנין ולהתפלל קודם או עכ״פ לקרות שמע בזמנו קודם שיעמוד להתפלל עם הצבור וכנ״ל בסוף סימן מ״ו ועי״ש בביאור הגר״א ובבה״ל שם:

ו (ו) שהי׳ מכוונין - כי עיקר מצות תפילה לכתחילה הוא מעת התחלת הנץ מדכתיב יראוך עם שמש וכמו שנתבאר לקמן בסימן פ״ט ואם היו מתחילין לקרותה משיכיר את חבירו היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ והיה להם להתאחר אחר ק״ש ולהמתין עד שתנץ החמה ולא היו סומכין גאולה לתפלה לכן היו מכוונין לקרותה סמוך להנץ החמה ולגומרה עם הנץ:

ז (ז) הנץ החמה - היא השעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים:

ח (ח) מאד - ומובטח לו שהוא בן עוה״ב ולא יוזק כל אותו היום:

ט (ט) שיעור שעה - ויש גורסין עישור שעה ועיין בביאור הגר״א שכתב שצ״ל שליש עישור שעה ועי׳ בבאור הלכה:

י (י) להקדים - דזריזין מקדימין למצות ומ״מ אין צריך להתפלל עבור זה ביחידי או לקרות בלא תפילין ועיין בסוף סימן מ״ו במשנה ברורה:

יא (יא) במהרה - מכאן תוכחת מגולה לבני אשכנז שמאחרים מאד ק״ש ואחז״ל אלמלא לא נברא העולם אלא בשביל קבלת מלכות שמים די ועי׳ לקמן בסימן פ״ט במ״ב סקכ״ב דנכון למנוע מלשתות הטיי וקאפע בבוקר קודם התפילה באסיפת חברים עי״ש:

יב (יב) אנוס - וה״ה כשיש קבורת מת בעיר או מילה או יום ערבה דמפשי ברחמים וצריך להקדים את עצמו יכול לקרותה משעלה עה״ש:

יג (יג) משכים - פי׳ שאין לו פנאי להמתין ולהתעכב עד הזמן משיראה כגון שצריך לצאת לדרך וה״ה שאר ענינים כיוצא בזה שאין לו פנאי כדאיתא בטור:

יד (יד) כלל - אם ירצה לקרות באמצע הדרך ומיירי דזמן הליכתו עם השיירא או בכל כיוצא בזה ימשך עד סוף זמן ק״ש:

טו (טו) יכול - וכו׳ — וגם יש לו להתפלל בביתו אחר ק״ש וברכותיה:

טז (טז) לקרותה - ויניח תפילין ולא יברך עליהם קודם שיגיע הזמן דמשיראה את חבירו ברחוק ד״א ויכירנו וכנ״ל בסימן ל׳:

יז (יז) יוצר אור - והמ״א ופמ״ג פסקו דאין לומר יוצר אור כ״כ בהשכמה עד שיכיר בין תכלת ללבן והוא הזמן דעד שיראה חבירו ברחוק ד״א הנ״ל. גם בביאור הגר״א מצדד כהמ״א ובלא״ה צריך לכתחילה להמתין אם יוכל מחמת מצות תפילין וכנ״ל:

יח (יח) עמוד השחר - י״א דעמוד השחר הוא מעט קודם שהאיר פני המזרח וי״א דעמוד השחר נקרא משהאיר פני המזרח ועיין בבה״ל וזה הזמן הוא קודם הזמן דמשיראה את חבירו הנ״ל בס״א:

יט (יט) יצא - דמקצת אנשים קמים באותו הזמן וקרינן ביה ובקומך ובדיעבד העמידוהו על דין תורה ודוקא באקראי בעלמא דהיינו פ״א בחודש הוא דיוצא בדיעבד אבל אם הוא רגיל לעשות כן אמרו חכמים שאפילו בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולקרותה מיהו אם שעת הדחק הוא אפילו רגיל טובא שרי דמאי הו״ל למיעבד:

כ (כ) החמה - ומקצת אנשים ישנים באותו הזמן לכן בשעת הדחק קרינן ביה ג״כ ובשכבך אבל בלא״ה אפילו בדיעבד לא יצא:

כא (כא) לא יקרא - ויש חולקין בזה עיין א״ר ובביאור הגר״א:

כב (כב) שנית - אפילו אחר שיגיע הזמן דשיכיר את חבירו ברחוק ד״א:

כג (כג) ולעשותה יום - אלא ימתין אולי יזדמן לו לקרותה בזמנה כהלכתה:

כד (כד) קראה - אפי׳ בפשיעה ונראה פשוט דמה שכתב ולא קראה ל״ד דה״ה אפילו קרא אותה כולה מקודם בזמנה בלא ברכותיה אלא לרבותא נקטיה דלא נימא כיון דלא קראה כלל עד עתה גרוע יותר וכ״כ בהדיא בב״י סוף סימן מ״ו עי״ש ובתשובת משכנות יעקב סימן ע״ז מפקפק בזה היכא דמתחלה קרא את כולה עי״ש:

כה (כה) שעה ד׳ - דברכות אינם שייכים לק״ש דאע״פ שנתקנו קודם ק״ש מ״מ לאו ברכת ק״ש היא שהרי אינו מברך אקב״ו לקרות שמע והרי הם כמו תפילה ולפיכך דינם כמו תפילת השחר שהוא רק עד שליש היום:

כו (כו) עברה שעה ד׳ - אפילו נאנס אפ״ה מכאן ואילך הפסיד הברכות. ואם בירך הוי ברכה לבטלה ועיין בביאור הלכה:

כז (כז) קוראה - עיין בלבוש שכתב יכול לקרותה וכו׳ והכוונה הוא שטוב שיקראנה כדי שיקבל עליו עול מ״ש אבל אינו מחוייב שאינו מקיים בזה המ״ע דק״ש וכמו שהסכימו כל האחרונים שאין נמשך זמן ק״ש מן התורה רק עד ג׳ שעות וכנ״ל ודע דמ״מ פ׳ ציצית או שארי פסוקים שהם מזכירת י״מ מחוייב מן התורה כל היום דהא מן התורה לא נקבע זמן לזכירתה וכמו שכתב הש״א סימן י׳ דעד הערב הוא זמן לזכירת י״מ עי״ש:

כח (כח) שיש לה תשלומין - אין הכונה שיצא בזה ידי ק״ש מאחר שכבר עבר זמנה ואינו אלא כקורא בתורה רק שלכתחילה צריך להשלימה כמו תפילה ע״כ מיבעי ליה לאקדומי חובת שעתא ברישא ותיכף אחר מעריב יקרא עוד שמע בשביל זה הפעם שחיסר אם בשוגג חיסרה כמו שנתבאר לקמן בסימן ק״ח:

כט (כט) ויש חולקין - הגר״א והברכי יוסף הכריעו כדעה זו:

סימן נט

א (א) אור - צריך להפסיק בין יוצר ובין אור כי היכי דלא לישתמע יוצרור. ועיין בבאר היטב ובשערי תשובה מה שכתב עוד בזה:

ב (ב) מיד - דוקא מיד דהיינו בתוך כדי דיבור אבל לאחר כדי דיבור לא יצא דלא קאי הברכה שפתח בא״י אמ״ה על מה שחזר ואמר יוצר אור כיון שלא אמרו מיד ומה שכתב אח״כ ולא אמר יוצר אור ה״ה אם אמרו ולא מיד כן כתב הפרי מגדים בשם הב״ח והפרישה אבל בדרך החיים פוסק דאפילו אם לא נזכר עד קרוב לסוף הברכה מ״מ כיון שלא גמר אותה א״צ להתחיל מראש ברכת יוצר אור מחדש רק יאמר יוצר אור ובורא חושך וכו׳ עד סוף ברכת יוצר המאורות ויוצא בזה וכן יש לנהוג למעשה כמו שכתבנו בבה״ל:

ג (ג) ולא אמר וכו׳ - פי׳ אע״פ שסיים בא״י יוצר המאורות כיון שתחילתו ואמצעו שלא כדין לא יצא וצריך לחזור לראש בא״י אמ״ה כסדר עד אחר יוצר המאורות ועיין בבה״ל:

ד (ד) וה״ה - כו״ע סוברים כן כמבואר בב״י דהחתימה בודאי צריכה להיות כדין ומה דנקט השו״ע מתחלה או לא סיים יוצר המאורות אין כונתו דוקא באופן שטעה ואמר מתחלה אשר בדברו מעריב ערבים רק נקטיה לסיומא מילתא דרישא. וגם מה דנקט ואם אמר יוצר אור ובורא חושך אשר בדברו מעריב ערבים וכו׳ הוא משום דרצה לסיים בסיפא דאם סיים יוצר המאורות יצא אע״פ שהפסיק במעריב ערבים כמבואר בב״י:

ה (ה) רק יוצר אור - פי׳ וכל נוסח של הברכה לבד שטעה בהחתימה אעפ״כ לא יצא דהא לא בירך בהחתימה על האור המתחיל להאיר ביום זה:

ו (ו) סיים מעריב ערבים - ו— אם תוך כדי דיבור נזכר ואמר יוצר המאורות יצא אבל אם שהה אחר שאמר המעריב ערבים כדי דיבור לא יצא אף שאמר יוצר המאורות לאחר כדי דיבור ויאמר עוד הפעם מברכת יוצר אור מתחילתה:

ז (ז) לא יצא - ואם טעה ולא נזכר עד שהתחיל אהבה רבה לא יפסיק בינתים רק יסיים כסדר ברכת אהבה רבה ואח"כ יאמר יוצר אור קודם ק"ש:

ח (ח) יצא - תמצית זה הסעיף הוא דשני דברים יש בברכת יוצר אור דשחרית לעיכובא א' פתיחת הברכה או אמצעיתה צריכה להיות כדין ב' חתימת הברכה. ודע דה"ה בברכת מעריב ערבים דערבית כמבואר בברכות י"ב ע"א עי"ש:

ט (ט) שהפסיק במ"ע - תוך כדי דיבור של פתיחת יוצר אור ואמר כל הנוסח דערבית לבד החתימה אעפ"כ לא אמרינן שנעקר עי"ז התיבות הראשונות של יוצר אור:

י (י) מדלגה - רק יאמר ואומרים ביראה קדוש והאופנים וכו' ואומרים ברוך. כתב בפר"ח אפילו אם היה יכול מתפלל לבדו בשביל שאיחר לבוא כיון דאיכא צבור אומרם אפילו בלחש לכו"ע:

יא (יא) פשט המנהג - וכו' — ובביאור הגר"א הסכים להלכה לדעה האחרונה ולפי שאין לזוז מהמנהג נכון להדר אם אומר ביחיד לאמר בניגון וטעמים כקורא פסוקים וכ"כ הפמ"ג בשם הלבוש שטוב להדר בזה:

יב (יב) וכשעונין - וכו' — וקדושה זו אם אפשר טוב לומר מיושב:

יג (יג) בקול רם - דוקא בצבור אבל ביחיד אומר בלחש כ"כ בא"ר אבל בשע"ת כתב שאין קפידא אף ביחיד אם יאמרה בקול רם:

יד (יד) ברכת יוצר - וה"ה לכל הברכות דק"ש:

טו (טו) עם הש"ץ - דאף דמדינא יכול לכוין לצאת בברכת הש"ץ אפילו הבקי דדוקא בתפילה אין הש"ץ מוציא את הבקי וכדלקמן בסימן קכ"ד משום דרחמי נינהו וצריך כ"א לבקש רחמים על עצמו מ"מ יהא רגיל לומר עם הש"ץ בנחת שכיון שהם ברכות ארוכות אין אדם יכול לכוין תדיר עם הש"ץ בשתיקה. והיום אין נוהגין ליזהר לומר דוקא בנחת ועיין בבה"ל:

טז (טז) קודם - דבאמצע אסור לענות אמן כמו שנתבאר בסימן ס"ו:

יז (יז) ויענה אמן - אבל ב"ה וב"ש לא יאמר דאפילו בפסוקי דזמרה לא יפסיק לזה וכמו שכתב המ"א בסימן קכ"ד:

יח (יח) אחר ש"ץ - וה"ה אם שמע סוף ברכה מאדם אחר בין ברכה זו ובין ברכה אחרת:

יט (יט) שמעה מש"ץ - ודוקא אם כיון לצאת והש"ץ התכוין להוציאו וכדלעיל בסימן ו' ס"ד:

כ (כ) אלו - של ק"ש וה"ה לכל הברכות וכדלעיל בסוף סימן ו' [ועיי"ש בפר"ח ובסימן ח' ס"ה עי"ש במחצית השקל ובארצות החיים וסימן רי"ט ס"ה וסימן רצ"ח סי"ד,] לבד מברכות של תפילה דאין הש"ץ מוציא את הבקי וכדלקמן בסימן קכ"ד:

כא (כא) שהוא בקי - ואפילו אם יצא כבר מוציא וכדלקמן בסימן ס"ט וה"ה בכל הברכות וכדלקמן בסימן תקפ"ה ובסימן תרצ"ב לבד מברכת הנהנין דמי שיצא אין יכול להוציא את האחר שהוא מחוייב עדיין בברכה וכדלקמן בסימן רי"ג ס"ב ואפילו למי שאינו בקי:

כב (כב) היחיד - אפי' אם אינו בקי:

כג (כג) בפחות מיו"ד - וזהו דוקא לענין ברכת ק"ש וגם בברכת השחר הלבוש מחמיר כברכת ק"ש [ועיין בבה"ל] אבל שאר ברכות כגון ברכת המצות וברכת הנהנין אפילו יחיד מוציא את היחיד אפילו לבקי וכדלעיל בסימן ח' אך בברכת הנהנין יש כמה חילוקים דבברכה ראשונה של הלחם והיין לכו"ע הדין כמו שכתבנו וכדאיתא בריש סימן קצ"ג ס"א אך צריך שיקבעו א"ע לזה דהיינו שישבו יחד ולענין בהמ"ז אם רק שנים אכלו מצוה ליחלק ולברך כ"א לעצמו אם לא שאחד אינו בקי ואז יוציא אותו הבקי וכדאיתא בסימן קצ"ג עי"ש ובשארי דברים חוץ מפת ויין בין בברכה ראשונה ובין בברכה אחרונה יש דיעות בין הפוסקים אם אחד יכול להוציא חבירו וכדלקמן בסימן רי"ג עי"ש:

כד (כד) דהוי הפסק - בין ק"ש להברכה כמו שאסור להפסיק בין כל דבר מצוה או הנאה שמברכין עליו להברכה שלפניו אבל בברכת יוצר אור גם הוא מודה לדינא להרמ"א בזה דאם סיים קודם הש"ץ יש לענות אמן אחריו ועיין בבה"ל:

כה (כה) סי׳ ס״א - בס״ג בהג״ה דשם נתבאר דגם בברכת הבוחר המנהג לסיים קודם הש״ץ ולענות אמן אחר הש״ץ וכמו שכתב בד״מ בסימן זה והטעם דברכות ק״ש אינן דומות לשאר ברכות המצות שהרי אין מברכין אקב״ו לקרות שמע אלא ברכות בפ״ע הן ותיקנו לברך אותם קודם ק״ש לכן אין חשש במה שמפסיק בינם לק״ש ועיין באחרונים שהעתיקו כולם את דברי הרמ״א לדינא דאם סיים ברכת הבוחר קודם הש״ץ יש לענות אמן אחר הש״ץ אך לכתחלה יותר טוב שיסיים בשוה עם הש״ץ ולא יצטרך לענות אמן אחריו ועיין בדה״ח שכתב דאין לענות אמן אחר ברכה אחרת בין אהבה רבה לשמע:

כו (כו) תחתיו - דהיינו שאינו יודע לחזור למקומו:

כז (כז) מקדושה ואילך - דהיינו בהאופנים או בלאל ברוך נעימות:

כח (כח) ואילך - אם באופנים טעה צריך להתחיל מוהאופנים ואם בלאל ברוך נעימות צריך לחזור לתחילת לאל ברוך נעימות ואף דקי״ל לקמן בסימן קכ״ו דהשני צריך להתחיל מתחילת הברכה שטעה הראשון שאני הכא דמכיון שענו קדוש קדוש משם ואילך כתחילת ברכה דמי:

כט (כט) בראש - שאין חולקין ברכה אחת לשתים וזה דוקא בזמן שהיו נוהגין להוציא בברכת ק״ש אבל כהיום שהמנהג שכל אחד מברך לעצמו ואין שום אחד יוצא בברכת ש״ץ אם נשתתק הש״ץ בברכת יוצר אור וכה״ג בכל הברכות [לבד מתפלה] אסור השני העומד תחתיו לחזור ולהתחיל ממקום שכבר אמר מתחלה בעצמו:

סימן ס

א (א) אהבת עולם - פי׳ תחלת הברכה מתחלת אהבת עולם אבל כל נוסח הברכה וחתימתה היא כמו שאנו אומרין בברכת אהבה רבה אף לדעה זו:

ב (ב) וכן נוהגין - היינו בבקר אבל בערב נוהגין לומר אהבת עולם והטעם שנהגו לומר בבוקר אהבה רבה משום דכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך. וכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד אף אם אמר כל הנוסח של אהבת עולם בבוקר יצא ידי חובתו:

ג (ג) וחוזר וקורא - וכו׳ — ר״ל אע״ג דאינן מעכבות לק״ש ויוצא ידי חובת ק״ש אף אם לא בירך כלל מ״מ ידי חובת ברכות לא יצא ויכול לברך בלא ק״ש כי לא ניתקנו דוקא על ק״ש שאין מברך אק״ב וצונו:

ד (ד) עם הברכות - כדי לעמוד בתפילה מתוך ד״ת וק״ש זו נחשבת כקורא בתורה:

ה (ה) שנייה לראשונה - וה״ה אם אמר ברכת אמת ויציב קודם ק״ש או שאלו הברכות אמר אחר ק״ש או אפילו אחר התפילה:

ו (ו) יצא - בדיעבד. ואם בירך ברכה אחת ושנייה לא בירך כלל יוצא מיהא ידי חובתו בההיא שבירך ועיין בבה״ל:

ז (ז) יש אומרים - דע דלפי המתבאר מן הפוסקים שני כונות יש למצוה א׳ כונת הלב למצוה עצמה וב׳ כונה לצאת בה דהיינו שיכוין לקיים בזה כאשר צוה ד׳ כמו שכתב הב״ח בסי׳ ח׳ וכונת המצוה שנזכר בזה הסעיף אין תלוי כלל בכונת הלב למצוה עצמה שיכוין בלבו למה שהוא מוציא מפיו ואל יהרהר בלבו לד״א כגון בק״ש ותפילה ובהמ״ז וקידוש וכדומה דזה לכו״ע לכתחילה מצוה שיכוין בלבו ובדיעבד אם לא כיון יצא לבד מפסוק ראשון של ק״ש וברכת אבות של תפילה כמו שמבואר לקמן רק שמחולקים בענין אם חייב לכוין קודם שמתחיל המצוה לצאת בעשיית אותה המצוה. ולמצוה מן המובחר כו״ע מודים דצריך כונה כדאיתא בנדרים ראב״צ אומר עשה דברים לשם פועלם ונאמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה וכמו שכתב הגר״א על הא דאיתא בסימן ח׳ עי״ש:

ח (ח) שצריכות כונה - ואם לא כיון לצאת ידי חובתו בעשיית המצוה לא יצא מן התורה וצריך לחזור ולעשותה. ואפילו אם ספק לו אם כיון אם הוא מצוה דאורייתא ספיקא לחומרא כ״כ הפמ״ג בסימן תקפ״ט עי״ש. ונ״ל דלא יברך אז על המצוה דבלא״ה יש כמה דיעות בענין הברכה אפילו אם ודאי לא כיון בראשונה:

ט (ט) לצאת - לפיכך התוקע להתלמד או המברך בהמ״ז עם קטנים לחנכם במצות והוא היה ג״כ חייב בבהמ״ז ושכח אז להתכוין לצאת בה ג״כ עבור עצמו וכן כה״ג בכל המצות שעשאם לשום איזה ענין לא יצא ידי חובתו ועיין בט״ז בסימן תפ״ט שמוכח מדבריו דהמברך עם קטנים הנ״ל לא יצא אפילו למ״ד מצות אין צריכות כוונה דהוי כמכוין בפירוש שלא לצאת ואם כונתו בעשיית המצוה לשום איזה ענין וגם לצאת בה ידי המצוה יצא:

י (י) וכן הלכה - כתב המ״א בשם הרדב״ז דזה דוקא במצוה דאורייתא אבל במצוה דרבנן א״צ כונה. ולפ״ז כל הברכות שהם ג״כ דרבנן לבד מבהמ״ז אם לא כיון בהם לצאת יצא בדיעבד אך מכמה מקומות בשו״ע משמע שהוא חולק ע״ז וכן מבאור הגר״א בסימן תפ״ט משמע ג״כ שאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן.

ודע דכתב המ״א לקמן בסימן תפ״ט סק״ח דאף דהשו״ע פסק להלכה דמצות צריכות כונה וא״כ היכא שלא כיון בפעם ראשונה צריך לחזור ולעשות המצוה אעפ״כ לא יברך עוד עליה שלענין ברכה צריך לחוש לדעת הי״א שאין צריך כונה ועי׳ בבה״ל. ודע עוד דכתב הח״א בכלל ס״ח דמה דמצרכינן ליה לחזור ולעשות המצוה היינו במקום שיש לתלות שעשייה הראשונה לא היתה לשם מצוה כגון בתקיעה שהיתה להתלמד או בק״ש שהיתה דרך לימודו וכדומה אבל אם קורא ק״ש כדרך שאנו קורין בסדר תפילה וכן שאכל מצה או תקע ונטל לולב אע״פ שלא כיון לצאת יצא שהרי משום זה עושה כדי לצאת אע״פ שאינו מכוין עכ״ל ור״ל היכא שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי לצאת אע״פ שלא כיון בפירוש יצא אבל בסתמא בודאי לא יצא כדאיתא בתוס׳ סוכה (דף ל״ט ע״א ד״ה עובר עי״ש) וכ״ז לענין בדיעבד אבל לכתחילה ודאי צריך ליזהר לכוין קודם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה וכן העתיקו כל האחרונים בספריהם עיין בח״א בכלל כ״א ובדה״ח הלכות ק״ש ובמעשה רב:

יא (יא) כיון לבו - כונה זו האמורה כאן איננו הכונה האמורה בס״ד דשם הוא הכונה לצאת ידי חובת מצוה זה בעינן לכל הפרשיות [כמו שכתב הריטב״א בר״ה ושיטה מקובצת בברכות] משא״כ כונה זו הוא להתבונן ולשום על לבו מה שהוא אומר ולכך הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון שיש בו עיקר קבלת עול מלכות שמים ואחדותו ית׳ וי״א שאפילו כונה לצאת הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון:

יב (יב) או מגיה - והוא שקורא כהלכתה:

סימן סא

א (א) שמע - היינו כל קריאת שמע דמה שנתבאר בסוף סימן הקודם הוא רק לענין דיעבד:

ב (ב) בכונה - אליהו רבא הביא בשם הכלבו והוא בירושלמי סוף פ״ק דברכות דבק״ש מרומז עשרת הדברות. בד׳ אלהינו מרומז אנכי ד׳ אלהיך. ד׳ אחד דיבור לא יהיה לך. ובפסוק ואהבת מרומז דיבור לא תשא דמאן דרחים למלכא לא מישתבע בשמיה לשיקרא. ובפסוק וכתבתם דיבור לא תחמוד דכתיב ביתך ולא בית חבירך. ובפסוק ואספת דגנך דיבור לא תגנוב דדגנך ולא תאסוף דגן חבירך. ובפסוק ואבדתם מהרה דיבור לא תרצח דמאן דקטל יתקטל. ובפסוק למען ירבו ימיכם דיבור כבד את אביך. ובפסוק ולא תתורו וגו׳ ואחרי עיניכם דיבור לא תנאף. ובפסוק למען תזכרו וגו׳ דיבור זכור את יום השבת שהוא שקול ככל התורה. ובפסוק אני ד׳ אלהיכם דיבור לא תענה ברעך עד שקר. ע״כ צריך האדם להתבונן בהם בעת אמירת ק״ש כדי שלא יבוא לעבור על אחת מהן:

ג (ג) באימה ויראה - ונראה דאימה ויראה זו היא באופן זה שיכוין בשעה שהוא קורא את שמע לקבל עליו עול מ״ש להיות נהרג על קידוש השם המיוחד דזהו בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ועל זה אמר הכתוב כי עליך הורגנו כל היום כי אז בכונה זו יקראנה באימה ויראה ורתת וזיע:

ד (ד) ברתת וזיע - כתב הטור בשם רב עמרם לישוייה איניש לק״ש בכל זמן דקרי לה כפרוטגמא חדשה [הוא כתב צווי המלך על בני מדינתו] ויחשוב בלבו אלו מלך ב״ו שולח פרוטגמא חדשה בודאי היו כל בני המדינה קוראין אותה באימה ויראה ברתת וזיע ק״ו לק״ש שהוא פרוטגמא של מלך מ״ה הקב״ה שחייב כ״א לקרותה באימה ויראה ברתת וזיע וכתב הפרישה דלהכי המשילו לפרוטגמא כתב וצווי המלך לומר לך שלא תקרא ק״ש בחטיפה ובמרוצה ובעירבוב הדברים אלא במתון מלה במלה ובהפסק בין דבר לדבר כאדם הקורא צווי המלך שקורא במתון גדול כל צווי בפני עצמו להבינו על תכונתו כך יקרא ק״ש כל צווי וצווי עונש ועונש הנזכר בו ישים אל לבו להבינו כי הוא צווי המלך הגדול ברוך הוא:

ה (ה) אצלו - וכתב הפמ״ג שעאכ״ו צריך שיראה להבין בכל פעם מה שאומר ולא לקרותה במרוצה כפי ההרגל ורק לצאת ידי קריאה:

ו (ו) להשלים רמ״ח - כדאיתא במדרש הנעלם פתח ר׳ יהודה ואמר רפאות תהי לשריך ושיקוי לעצמותיך התורה היא רפואה לגוף ולעצמות בעוה״ז ובעוה״ב דאמר ר׳ נהוראי אמר ר׳ נחמיה בק״ש רמ״ח תיבות כמנין איבריו של אדם והקורא ק״ש כתיקונו כל אבר ואבר נוטל תיבה אחת ומתרפא בו ודא רפאות תהי לשריך וכו׳ והלא בק״ש אין שם אלא רמ״ה תיבות וכו׳ מאי תקנתיה תיקנו שיהא ש״ץ חוזר ג׳ תיבות ומאן נינהו ד׳ אלהיכם אמת כדי להשלים רמ״ח תיבות על הקהל וכו׳ וכל האומר ק״ש שלא עם הצבור אינו משלים איבריו מפני שחסרו ג׳ תיבות שש״ץ חוזר מאי תקנתיה יכוין בט״ו

ווי״ן דבאמת ויציב ועם כל דא היה קורא עליו אבא מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות אותם ג׳ תיבות דק״ש שש״ץ חוזר לא יוכל להמנות אותם לתשלום רמ״ח כשאר הצבור עכ״ל בקיצור [ב״י]:

ז (ז) מסיים ש״ץ - והיחיד בלחש מסיים ג״כ בתיבת אמת אבל אח״כ אינו חוזר לומר אמת כ״א שמתחיל ויציב ונכון וכו׳ וכדלקמן בסימן ס״ו סעיף י׳ בהג״ה:

ח (ח) ד׳ אלהיכם אמת - ובספר עשרה מאמרות כתב שהש״ץ לא יסיים בלחש בתיבת אמת כ״א כשחוזר ואומר בקול רם ובזה ימצא החשבון רמ״ח דאל״ה יהיה רמ״ט. אך המנהג כהשו״ע שיש לומר גם בפעם הראשון אמת שלא להפריד ביניהם ואמת השני אינו מן המנין אלא ברכת אמת ויציב היא כ״כ הפמ״ג והגר״א כתב שהעיקר כהעשרה מאמרות:

ט (ט) וחוזר ואומר - ובמקום שלא נהגו לחזור מוחין בידן:

י (י) ד׳ אלהיכם אמת - ולא יחזור ג״כ תיבת אני:

יא (יא) בדבר - אבל אינו אומר אמת לחודיה עם הש״ץ דהוי כשמע שמע ואעפ״כ אין משתקין אותו אם שהה בינתיים:

יב (יב) בט״ו ווי״ן - ובערבית יכוין שאמת עולה במקום ג׳ שמות הנ״ל:

יג (יג) הרי צ״א - כמנין אמן וכמנין וכו׳ [ד״מ]:

יד (יד) יאמר אמ״נ - עיין מ״א וב״ח דמנהג קדוש הוא [פמ״ג]:

טו (טו) יאמר אמן - ומ״מ אין ללמוד מזה לענין אם בירך על הפרי או שסיים ברכת המוציא ולא אכל עדיין ובתוך כך סיים חבירו אותה הברכה שיענה אחריו אמן עיין פמ״ג וכן מוכח לעיל בביאור הגר״א בסימן נ״ט אות י״ב עי״ש שטעם ההג״ה בזה משום שהברכות לא נתקנו דוקא על ק״ש:

טז (טז) וכן נוהגין - עיין פמ״ג ועיין במה שכתבנו לעיל דלכתחילה יותר טוב שיסיים בשוה עם הש״ץ ולא יצטרך לענות אמן אחריו עי״ש:

אין על סעיף ד

יז (יז) ידיהם - ר״ל יד ימין:

יח (יח) להאריך בחי״ת - כתב המ״א בשם המ״ע שיאריך בחי״ת כשיעור שליש ובד׳ כשיעור ב׳ שלישים. וי״א שלא יאריך בחי״ת כלל רק יכוין הכל בדלי״ת וכ״כ הגר״א בביאורו:

יט (יט) ולא יאריך יותר - עפמ״ג בשם הפר״ח:

כ (כ) המחשבה - אע״ג דאמרינן הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו וכו׳ דהתם הקריצה והרמיזה לצורך ד״א ומבטלין הכונה אבל הכא הרמיזה היא לצורך הכונה והטייה צריכה להיות מזרח צפון מערב דרום ולא יטה הראש מזרח מערב צפון דרום דהוי ח״ו שתי וערב:

כא (כא) בדלי״ת - ולא ידגיש יותר מדאי שנראה כאלו הד׳ נקודה בשו״א או בציר״י אלא הכונה שיטעימנה בפה יפה:

אין על סעיף ח

כב (כב) שמע ב״פ - משום דנראה כאלו מקבל עליו שתי רשויות ח״ו ואם לא כיון מעיקרא יחזור ויקרא בלחש ואם ליכא שומעין אפילו בקול רם מותר אבל אם כיון מעיקרא אפילו בלחש אסור ובסליחות מותר לומר שמע בכל פעם שאומר ויעבור דכיון שמפסיק הרבה בינתים לא מיחזי כשתי רשויות. ועיין בט״ז בסימן ס״ג ס״ג שכתב ג״כ דאם ממתין איזה זמן בין הקריאה ראשונה לשנייה שרי דאין משתקין אותו אא״כ קורא ב״פ רצופים ואפילו מגונה נמי לא הוי:

כג (כג) בין שכופל - ובדיעבד בכפילת הפסוק יצא ובכפילת התיבות צ״ע ועי׳ בבה״ל:

כד (כד) הפסוק ראשון - איתא בב״י דמפסוק ראשון והלאה אין חשש ומלשון הרי״ף לכאורה לא משמע כן עי״ש ועיין במגן גבורים שגם המאירי מחמיר בזה אך על מטתו בודאי אין להחמיר בזה:

כה (כה) על מטתו - משמע דוקא על מטתו כדי להשתקע בשינה מתוך ק״ש משום שמירה אבל במקום אחר אסור לקרות אפילו פרשה כולה ב״פ ועל מטתו ג״כ אין מותר אא״כ קורא הפרשה ולא פסוק ראשון בלבד [הגר״א] ונ״ל דכ״ז דוקא אם קורא פרשת שמע לבדה אבל אם קורא ג״כ שאר הפרשיות אין חשש בדבר׃

כו (כו) שלא יאמרו - והב״ח כתב דאין לבטל המנהג במקום שנהגו כן וכ״כ א״ר אבל הלבוש והל״ח והמ״א אוסרין ומדברי הגר״א משמע ג״כ שאוסר׃

כז (כז) מנהג כשר הוא - שמשבחין לבורא יתʼ שדר למעלה משבעה רקיעים גם מצינו בקרא ב״פ דʼ הוא האלקים גבי אליהו ומה שאומרים ג״פ בשכמל״ו ביוה״כ ג״כ מותר דלא חשיב לשתי רשויות אלא בפסוק שמע שהוא עיקר קבלת עומ״ש וכיון שקבל עליו עומ״ש פ״א אין חשש באמירת בשכמל״ו יותר מפעם אחד דהא קאי על פסוק שמע ישראל וליכא מאן דאתי למיטעי׃

כח (כח) ב״פ אמן - דג״ז מחזי כשתי רשויות ועיין במ״א שמיקל בדבר אבל האחרונים הסכימו לאסור ואם הוא אומר אמן ואמן שרי כדכתיב ברוך דʼ לעולם אמן ואמן ועיין בפמ״ג שכתב דבר חדש בזה והוא דיש תרי גווני אמן אחד שאני מאמין ומחזק שכן הוא האמת והשני שהוא פיʼ של בקשה ר״ל שיאמנו הדברים וימלא משאלותינו וא״כ בברכה שיש בה שני ענינים על דרך משל רפאנו דʼ ונרפא רופא חולי וכוʼ שפיר י״ל ב״פ אמן. ואם נזדמן לו לענות על בʼ דברים אפשר דאמן אחד יעלה לכאן ולכאן ואם יאמר אמן ואמן עדיף טפי׃

כט (כט) בשכמל״ו - ואם לא אמר יש דיעות בין הפוסקים אם מחזירין אותו עיין במ״א ועיין בבה״ל׃

ל (ל) בחשאי - שכשקרא יעקב אבינו ע״ה לבניו בקש לגלות להם את הקץ כדכתיב ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ונסתלקה ממנו שכינה ולא הניחתו לגלותו אמר לבניו שמא יש בכם מי שאינו הגון פתחו כולם ואמרו שמע ישראל דʼ אלהינו דʼ אחד פתח הזקן ואמר בשכמל״ו ואמרו רבנן היכי נעביד נימריה לא אמר משה לא נימריה הא אמר יעקב תקנו לאמר אותו בחשאי והוא היכר שאינו מן הפרשה הכתובה בתורה רק יעקב אמרו׃

לא (לא) בין לעולם ועד - דבשכמל״ו ג״כ בכלל קבלת מ״ש הוא ע״כ צריך להמתין אחריו מעט׃

אין על סעיʼ טו-יז

לב (לב) שלא תבלע - וכוʼ – השו״ע נקט בהני פסוקי וה״ה בכל ק״ש יראה שלא להבליע האותיות ולא להחליפם באותיות אחרות כגון פסוק ואהבת וגוʼ לא יראה כמי שקורא ואהפת לבפך נבשך מודיך וכה״ג בכל ק״ש יזהר לקרות במתון כל תיבה ותיבה בפ״ע ולהוציא את התיבה מפיו כהלכתה ויושלמו לו כל רמ״ח איבריו עי״ז וכנ״ל בסק״ו ועיין לקמן בסימן ס״ב במשנה ברורה סק״א׃

אין על סעיף יט

לג (לג) בכל לבבך - אין הכוונה שיפסיק ביניהם רק שיקרא בענין שישתמע שהם שני למדי״ן אבל מ״מ צריך מקף בינתים כי בלא מקף צריך לקרות בכל בחול״ם ובמקף בקמ״ץ׃

לד (לד) כקורא מותם - א״ר הביא בשם של״ה דה״ה בכל אלף שאחר מ״ם צריך להפסיק כגון ועבדתם אלהים אחרים. עיניכם אשר זונים אחריהם. אלהיכם אשר. לאלהיכם אני. אלהיכם אמת. גם כל תיבה שתחלתה אלף ואפשר שלא ירגישנה במבטא צריך הפסק כגון אשר אנכי. מטר ארצכם. ועצר את. אשר דʼ. דברי אלה. ויאמר דʼ אל. דבר אל. מצות דʼ. אשר אתם וכל כה״ג. גם כל תיבה שתחלתה יו״ד צריך להדגיש במבטא שלא יראה כאלו נמשכת אחר התיבה שלפניה כגון פן יפתה לא יראה כאלו קורא פניפתה או פן איפתה וכן בתיבת ירבו וכל כה״ג׃

לה (לה) יש ליזהר - ולא הזהירו על ק״ש אלא משום שמסורה לכל ויש בה יחוד שמים׃

לו (לו) הנח - שו״א הנחטפת נקראת נח כגון בסוף תיבה או באמצע תיבה הבאה אחר תנועה קטנה ושו״א נד נקרא המתנועעת כגון בראש תיבה או באמצע תיבה הבאה אחר תנועה גדולה. וסימן תנועה גדולה – פיתוחי חותם רק החיריק כשיש יו״ד אצלה נקראת ת״ג וכשאין יו״ד אצלה נקראת ת״ק׃

לז (לז) כן - אך שצריך ליזהר לפסוק במקום הראוי להפסיק לפי הענין כדי שיהיה טעם והבנה לדבריו ע״כ יראה לקרותה בנחת דאל״ה ישתנה לפעמים הבנת דבריו עי״ז׃

לח (לח) בכך - ובלבד שיכוין כי הנגינה למי שלא הורגל בה מפסיד הכונה׃

לט (לט) כשיאמר וקשרתם לאות - וכן בפרשה שניה כשמזכיר ענין תפילין צריך למשמש׃

מ (מ) יש נוהגים - וכו׳ – לענין אם יוצא בק״ש ע״י אחר שיכוין להוציאו עיין במ״א ופמ״ג ורוב האחרונים סוברים דיוצא בזה ועדיף זה מהרהור דהרהור לאו כדיבור דמי משא״כ בזה דשומע כעונה וכתב ע״ת ונראה דדוקא במבין הלשון ואפילו בלה״ק בעינן דוקא שיבין השומע עיין בסימן קצ״ג ס״א ובשכנה״ג הביא בשם ברכת אברהם דדוקא ביחיד המוציא את היחיד אבל יחיד המוציא את הרבים או יחיד המוציא את השנים בבהמ״ז אפילו אינם מבינים בלשון הקודש יוצאים:

סימן סב

א (א) ולא דקדק - אין הענין שלא הזכיר התיבות והאותיות שבודאי לא יצא אבל ענין לא דקדק הוא שלא נתן ריוח בין הדבקים או שלא התיז הז׳ של תזכרו וכדומה וכנ״ל בסימן ס״א [ב״ח וא״ר בשם החינוך וכן מוכח מפרש״י שם במתניתין דף ט״ו ע״ש ומהגמרא שם ע״ב ע״ש]:

ב (ב) יצא - מ״מ יזהר מאד לכתחילה בזה ואיתא בש״ס המדקדק בהן שכרו שמצננין לו גיהנם שהוא מדה כנגד מדה שמאחר שהוא מעורר עצמו בזה ומניע את חומו הטבעי לדקדק באותיות ובשכר זה החום הטבעי שהוא מעורר מצננין לו כנגדו חום אחר שהוא בגיהנם [ב״י]:

ג (ג) בכל לשון - ודוקא שמבין באותו הלשון. וה״ה בתפלה ובה״מ ובקידוש וברכת המצות והפירות והלל [אחרונים ועיין בבה״ל] וכ״ז מצד הדין אבל למצוה מן המובחר הוא דוקא בלשה״ק כן כתב הב״ח בסימן קצ״ג ועיין בספרי האחרונים דבימינו אף מצד הדין יש ליזהר שלא לקרותה בלשון אחר כ״א בלשון הקודש כי יש כמה וכמה תיבות שאין אנו יודעים איך להעתיקם היטב כגון תיבת ושננתם יש בו כמה ביאורים אחד לשון לימוד ואחד לשון חידוד כמו שאמרו חז״ל שיהו ד״ת מחודדין בפיך שאם ישאלך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו. וכן כמה וכמה תיבות שבק״ש שאין אנו יודעין היטב ביאורו על לשון אחר כגון תיבת את ותיבת לטוטפות וכדומה אבל כשאנו קוראין שמע בלשה״ק וכן בתפלה וברכת המזון וקידוש ושארי ברכות אפילו אם אינו מבין הלשון יצא דזה אינו מצוי שבן ישראל לא ידע ביאור הפסוק ראשון שבק״ש שהכונה בו לעיכובא וכמו שכתוב בסימן ס״ג ס״ד:

ד (ד) צריך - וכו׳ — מדרבנן [ב״ח] ודעת הראב״ד הובא בחידושי הרשב״א דהוא מדאוריי׳ לכתחלה:

ה (ה) להשמיע לאזנו - בק״ש וה״ה בברכותיה וכדלקמן ר״ו ס״ג:

ו (ו) ובלבד וכו׳ - אבל אם הרהר בלבו לא יצא דקי״ל הרהור לאו כדיבור דמי ועיין בביאור הלכה:

ז (ז) יצא - האי יצא לא לגמרי קאמר דהא קי״ל הרהור לאו כדיבור דמי אלא ר״ל דעכ״פ בשעה שאינו יכול לדבר יהרהר ק״ש בלבו והקב״ה יקבע לו שכר עבור זה אבל בעצם אינו יוצא בזה על כן כשיסתלק האונס אם עדיין לא עבר זמן ק״ש מחוייב לחזור ולקרותה [הסכמת רוב אחרונים ועיין בביאור הלכה]:

ח (ח) ואף לכתחלה - וכו׳ — כתב הט״ז מזה יש ללמוד במי שצמא בלילה במטתו שא״א לו ליטול ידיו ולברך יהרהר הברכה בלבו וישתה. ובספר מטה יהודא חולק עליו וכתב דהרי אפשר לו לעמוד וליטול ידיו ואין דומה לחולה ולאנוס דאין דנין אפשר משאי אפשר ואפילו אם אין לו מים על הנטילה והשתייה או שקשה לו לעמוד מפני הקור הרי יוכל לקנח ידיו בכותל או בכל מידי דמנקי וזה מהני אפילו כשיודע בודאי שנגע בידיו במקומות המכוסים וכדלעיל בסימן ד׳ סעיף כ״ב וכ״ג:

ט (ט) שלא יהא - וכו׳ — ואם המקום ההוא מטונף לגמרי לא יהרהר נוסח קריאת שמע או הברכה רק יחשוב בלבו שמחוייב ואינו יכול לקיים ויצטער על זה וד׳ יראה ללבב ליתן לו שכר המחשבה כיון שהוא אנוס. ונראה פשוט דהשותין בבית המרחץ שלא כדין עושין דהרי שם אסור אפילו ההרהור ואינו אנוס לשתייה זו ועיין לקמן בסימן פ״ד מה שאכתוב שם בשם הפרי מגדים בענין זה:

סימן סג

א (א) מהלך - עיין לקמן בס״ג:

ב (ב) פרקדן - ואפילו מוטה מעט על צידו ג״כ אסור מפני שנראה כמקבל עליו עול מלכות שמים דרך שררה וגאוה:

ג (ג) שכבר שוכב - ר״ל ופשט כל מה שעליו ואיכא טורח לעמוד ולחזור וללבשם אבל אם שוכב בחלוקו צריך לעמוד ועיין בבה״ל:

ד (ד) ואינו יכול - וכו׳ — אבל אם יכול על צידו אפילו רק בפסוק ראשון לבד מחוייב לעשות כן וכ״ש אם יכול לקרותה בישיבה:

ה (ה) מי שרוצה - וכו׳ — דהלכה כב״ה דס״ל דהא דכתיב ובקומך אין הכונה בעמידה כדעת ב״ש אלא בזמן שדרך בני אדם לקום ממטתם ואסור לו להחמיר לעשות כב״ש ואפילו אם אין הכוונה בעמידתו לעשות כב״ש אלא לעורר הכוונה וכדומה אפ״ה אסור ובין ביום ובין בלילה ואעפ״כ א״צ בזה לחזור ולקרות בדיעבד [פמ״ג עי״ש ועי׳ בספר מטה יהודא]:

ו (ו) להחמיר - כתב ביש״ש פ״ז דב״ק סימן מ״א מי שמחמיר בפני רבים בדבר שמותר ואיכא למיחש ליוהרא מנדין אותו. והיינו אם אותו הדבר פשט היתרו בכל ישראל [פמ״ג] ואם ידוע שעושה לש״ש אין מנדין אותו ואם מחמיר בפני רבו ורבו מיקל מנדין אותו אפילו עביד לש״ש ואפילו אם אינו פשוט כ״כ להתיר לא יחמיר נגד דברי רבו אם לא שיש לו ראיה לסתור דבריו עכ״ל:

ז (ז) לעמוד - דוקא בזה הוא דאסור משום שנראה לכל דמשום חומרא קעביד אבל אם עומד יכול לישב דאז אינו נראה דמשום חומרא קעביד רק משום דצריך לישב ודוקא בשחרית אבל בערבית אין לו להטות ולישב כשעומד דנראה דעושה כב״ש:

ח (ח) נקרא עבריין - כדאמרינן בפרק כירה דמאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עבריינא. כתב א״ר בשם מהרש״ל דביוה״כ כו״ע מודים דשרי לעמוד דאינו עושה משום יוהרא אלא מצותו בכך ר״ל להדמות אז למלאכים שנקראים עומדים והפמ״ג אוסר גם בזה:

ט (ט) היה מהלך - אע״ג דלעיל ס״א משמע דמן הדין מותר לקרות כשהוא מהלך מ״מ מצוה מן המובחר לעמוד בשעת פסוק ראשון דהוא עיקר ק״ש לפי שאינו מיושב כ״כ ואינו יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה יושב ובדיעבד אם קרא כשהוא מהלך אינו צריך לחזור ולקרות [פמ״ג]:

י (י) צריך לעמוד - ר״ל להתעכב במקום אחד ומותר לקרותה בין בעמידה ובין בישיבה ואפילו לק״ש של ערבית דדוקא אם משנה מעמידה לישיבה אסור לק״ש של ערבית משום דנראה שעושה כב״ש משא״כ מהליכה לישיבה. ויושב בקרון או בספינה אינו צריך לעמוד דיוכל לכוין היטב עיין בש״ת ובפמ״ג. וברוכב על הבהמה יש דיעות בין האחרונים ונכון להחמיר:

יא (יא) בפסוק ראשון - וברוך שם כמל״ו בכלל פסוק ראשון הוא ויש מחמירין עד על לבבך. ומשם והלאה מותר לקרותה בהליכה או בעמידה:

יב (יב) בפסוק ראשון - עיין סקי״א דה״ה בשכמל״ו ואם לא כיון בו ג״כ צריך לחזור ולקרות בכונה:

יג (יג) לא יצא - אפילו אם קודם שהתחיל לקרות נתכוין לקיים בהקריאה המ״ע דק״ש מ״מ כל שבאמצע פנה לבו לדברים אחרים הרי לא קבל עליו מלכות שמים בהסכמת הלב:

יד (יד) וחוזר וקורא - בלחש שלא יהיה נראה כמקבל שתי רשויות ח״ו ועיין לעיל בסימן ס״א במ״ב סקכ״ב. ואפילו אם כבר קרא כל פרשת שמע והיה אם שמוע ואח״כ נזכר שלא קרא פסוק ראשון בכונה צריך לחזור ולקרות כל הפרשה שמע דאם לא יקרא רק הפסוק ראשון הוי כקורא למפרע דאינו יוצא כדלקמן בסי׳ ס״ד. ואם נזכר באמצע פרשת והיה אם שמוע יגמור עד ויאמר ויתחיל ויקרא שמע עד והיה אם שמוע ויחזור לפרשת ויאמר:

טו (טו) מודה הכא - דאע״פ שאין מתכוין לצאת בזה ידי המצוה עכ״פ צריך כוונת הלב בכל פסוק ראשון כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים:

טז (טז) מתנמנם - וה״ה אונס אחר המבטל כונתו יצא דהרי עכ״פ קרא כולה אבל אם נשתקע בשינה ולא קרא לא יצא דהרי עכ״פ צריך לקרותה כולה. ודע דיש ג׳ דיעות בין הפוסקים י״א דרק פסוק ראשון בלבד הוא מן התורה וי״א דכל הפרשה ראשונה הוא מן התורה וי״א דגם השניה הוא מן התורה ופרשה ציצית לכו״ע הוא מן התורה כדי להזכיר יציאת מצרים ותקנו להזכיר בזמן ק״ש ועיין לקמן בסימן ס״ז במ״ב ובשערי תשובה שם:

יז (יז) לא ירמוז - ואפילו לדבר מצוה אסור לרמוז וכ״ש שאסור לשאוף טאבאק בק״ש:

יח (יח) בפרשה ראשונה - ויש מחמירין גם בפרשה שניה אך לדבר מצוה לכו״ע מותר לרמוז בפרשה שניה אבל להפסיק להדיא לא עיין לקמן בסימן ס״ו:

יט (יט) עד שיקרא - וכו׳ — משמע דמכאן והלאה מותר אפילו בברכות ק״ש וכן מבואר בהדיא בסי׳ ס״ו בב״י בד״ה ומ״ש רק אם ארעו וכו׳ עי״ש ועיין לקמן בסימן קצ״א בט״ז סק״א וצע״ג:

אין על סעיף ח

כ (כ) על כתיפו - ואפילו אם המשא הוא של ד׳ קבין דלגבי תפלה אסור לקמן בסימן צ״ז ס״ה לגבי ק״ש מותר:

סימן סד

א (א) לא יצא - שנאמר והיו הדברים האלה וגו׳ בהוויתן יהו ואף פרשת ויאמר כשתקנו רבנן לאומרה משום מצות זכירת יציאת מצרים ג״כ כעין זה תקנוה:

ב (ב) הפסוקים - וכ״ש אם סירס את התיבות [פמ״ג]:

ג (ג) שאינה סמוכה - וכו׳ — ר״ל שאינו אלא תקנת חכמים שהם סדרום כך כמו שאמרו למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח״כ יקבל עליו עול מצות וכו׳:

ד (ד) וטעה בה - כתב הפר״ח דוקא טעה אבל בהזיד ובמתכוין חוזר לראש כמו לענין תפלה לקמן בסימן קי״ד ס״ז והמ״א לקמן בסימן ק״ד סק״ו מסתפק בזה עי״ש ובסימן ס״ה יתבאר דבר זה במ״ב בעזה״י עי״ש בס״ק א׳ ובבה״ל:

ה (ה) פסוק אחד - ואם דילג תיבה אחת י״א שבזה די שיחזור לאותו התיבה ויגמור אם הוא במקום שמתחיל ענין בפני עצמו כגון שדילג מפסוק ושננתם תיבת ודברת אבל בספר אליהו רבא הכריע מכמה ראשונים דצריך לחזור לעולם לראש אותו הפסוק:

ו (ו) וגומר הפרשה - דאם יאמר רק אותו הפסוק הו״ל קריאה למפרע. ואפילו אם לא נזכר שדילג הפסוק מפרשה ראשונה רק עד אחר שאמר גם פרשה שאחריה אפ״ה די במה שיאמר מן הדילוג עד סוף הפרשה ראשונה דסדר הפרשיות אין מעכב:

ז (ז) לראש הפרשה - מחמת ספק אפילו היה זה בפרשה שניה ואפילו למ״ד פרשה שניה דרבנן דכיון דעסוק בק״ש צריך לתקן הכל ואם היה זה בפרשה ראשונה תלוי בזה אם זוכר שאמר שמע בכונה וגם בשכמל״ו חוזר לואהבת ואם אינו זוכר שאמר שמע בכוונה בלא״ה חוזר לראש כי כיון שלא קראה בכונה הוי כלא קרא כלל את הפסוק שמע וממילא צריך לקרות כל זו הפרשה שלא יהיה הקריאה למפרע ויקראנה בלחש או ימתין מעט שלא יראה כקורא שמע שמע:

ח (ח) ואינו יודע - ומיירי שאינו זוכר כלל שום תיבה שאמר מפרשה שנייה וגם מיירי שעדיין לא התחיל תיבת ויאמר דאם אחר שהתחיל ויאמר עלה לו הספק על לבו תלינן דמסתמא אמר גם פרשה שניה כפי הרגלו:

ט (ט) עומד בוכתבתם - והא דלא קאמר בוקשרתם משום דיש הפרש דוקשרתם הראשון הוא בקמץ שהוא לשון יחיד והשני הוא בסגול שהוא לשון רבים. וט״ז כתב עוד טעם שאין דרך לטעות באמצעה דיוכל להרגיש לפי הזמן שהתחיל לקרות אבל כשהוא עומד בסוף שיש כאן קצת זמן ארוך שפיר יוכל לפעמים לטעות דשמא סיים הפרשה שניה:

י (י) אם התחיל - ר״ל ונסתפק לו אח״כ פן אמר הלמען ירבו אחר וכתבתם שבפרשה ראשונה אפ״ה אין צריך לחזור דמסתמא אמר כפי ההרגל לומר למען ירבו אחר וכתבתם שבשניה ומכ״ש אם מצא עצמו בתיבה אחרת באמצע הפרשה חזקה שאמר כל מה שלמעלה מזה ולא דילג פסוק או תיבה [אחרונים]:

יא (יא) אין צריך לחזור - כ״ז כשקורא ביחיד אבל אם הוא קורא עם הצבור ורואה שהש״ץ עומד בוכתבתם שבפרשה ראשונה או סמוך לו יחזור לוכתבתם שבראשונה דמוכחא מלתא שטעה ולא נקט סירכיה ואזיל וכן לאידך גיסא אם עומד בוכתבתם דפסק בשו״ע דחוזר לוכתבתם הראשון אם רואה שהש״ץ והצבור עומדים בוכתבתם שבשניה או סמוך לו מלפניו או מלאחריו יאמר ג״כ אח״כ הפסוק למען ירבו דהא מסתמא הוא קרא ג״כ השניה כמותם ורגלים לדבר איכא. ודין אם שינה באיזה ברכה מכפי מה שטבעו לה חכמים שכתב המ״א בשם הרמב״ם יבואר אי״ה בסימן ס״ח במ״ב עי״ש:

סימן סה

א (א) בין בדיבור - אפילו אם שח במזיד אף דעשה איסור בזה אעפ״כ א״צ לחזור רק למקום שפסק ואפילו כשפסק באמצע ברכה. וה״ה כששח באמצע הלל ומגילה ובהמ״ז או שאר ברכה ארוכה ודוקא כשהוא אומרן בעצמו דאם שומע מאחר שמוציאו והוא שח בנתיים ממילא אינו שומע ואיך יצא בזה ויבואר אי״ה להלן בכל אחד במקומו עי״ש וע׳ בבה״ל שכתבנו דבק״ש נכון שיחזור הפרשיות עוד הפעם כששח במזיד כי יש אומרים דצריך לחזור לראש:

ב (ב) וי״א דאם - וכו׳ — טעמם דבשלמא אם לא היה אנוס שאם היה רוצה היה יכול לקרות לא הוי השתיקה ואפילו הדבור הפסק אבל באנוס חשיבא השהייה הפסק כיון שלא היה אז יכול לקרות ועיין במ״א שמסיק דדוקא אם האונס הוא מחמת שהאיש אינו ראוי כגון שהוצרך לנקביו או שהמקום אינו ראוי כגון שמצא שם צואה או מי רגלים והוצרך לשהות עד שיוציאום אבל אונס אחר כגון מחמת ליסטים וכה״ג הוי כמו ששתק ברצון דלא חשיב הפסק לדעה זו. ודוקא בק״ש וברכותיה וכה״ג אבל בתפלה חוזר לראש אפילו באונס אחר וכמו שיתבאר לקמן בסי׳ ק״ד ע״ש במ״ב ס״ק ט״ז:

ג (ג) כדי לגמור - היינו מראש ועד סוף אפילו עומד בסוף:

ד (ד) חוזר - כ״ז לענין דיעבד אבל לכתחילה לא יפסיק לשהות כדי לגמור כולה אפילו שלא מחמת אונס ואפילו בשתיקה בעלמא ואפילו בדבר שהוא מדרבנן כגון ברכת ק״ש והלל ומגילה וכה״ג וכ״ש דבתפלה יש ליזהר מאד בזה כי יש שמחמירין בתפלה אפילו דיעבד ומשמע מדברי המ״א דלכתחילה נכון ליזהר שלא ינגן הש״ץ הרבה בברכת ק״ש שיהיה בהפסק אחד כדי לגמור כולה שאז יצטרכו הקהל להפסיק הרבה בשתיקה על ידו [ונ״ל דכ״ש דיש ליזהר בברכת כהנים שהוא מדאורייתא שלא יאריכו אז הקהל באמירת התחנונים בעת הברכת כהנים שעי״ז שותקין הכהנים זמן הרבה באמצע הברכה ומחמת זה טוב לעשות כמו שראיתי כתוב בשם הגר״א [וכן משמע בסימן קכ״ח סעיף מ״ה בהג״ה] שיאמרו גם בפעם שלישית הרבש״ע ולא יה״ר הארוך כי בהרבה פעמים מצוי שאין הכהנים מנגנין כלל ורק עומדין וממתינין עד שיסיימו הקהל אמירתם ועי״ז יש לפעמים זמן כדי לגמור כולה] ולענות קדיש או קדושה מותר לשהות אפילו כדי לגמור את כולה ומשמע בספר שולחן שלמה דדוקא אם הוא עומד בסוף ברכת אמת ויציב דהיינו אצל שירה חדשה וכדלקמן בסוף סימן ס״ו אבל אם עדיין לא הגיע לש״ח טוב יותר שישהה בסירוגין באמצע ברכה כמה פעמים פחות מכדי לגמור כולה:

ה (ה) לראש - היינו אם הפסיק בק״ש אפי׳ אם ההפסק היה רק כדי לגמור הק״ש חוזר לראש ק״ש ובברכת ק״ש לא יחזור לראש הברכה שפסק בתוכה אא״כ שהה כדי לגמור מתחלת ברכת יוצר אור עד גאל ישראל. ועיין בבה״ל דביארנו דאם הפסיק בברכת ק״ש בין ברכה לברכה בכל גווני אין צריך לחזור ולברך בדיעבד אבל בק״ש אם הפסיק בין פרשה לפרשה מחמת אונס ושהה בה כדי לגמור כל הפרשיות חוזר לראש:

ו (ו) והכי נהוג - וכן פסקו האחרונים וה״ה בתפלה והלל ומגילה וברכת כהנים כמו שביארנו בבה״ל עי״ש:

ז (ז) לפי הקורא - בין להקל בין להחמיר:

ח (ח) קרא ק״ש - וכ״ש אם לא קרא עדיין דצריך לקרוא את הפסוק הראשון אבל לא יכוין לצאת בזה המ״ע דק״ש כיון שאין לו תפילין בראשו וגם יהיה בלא ברכות וכדלעיל בסוף סימן מ״ו במ״ב עי״ש. ונ״ל דאפילו אם הוא אצלו קודם בה״ת כיון שאינו אומר הפסוק לשם לימוד רק שבזה יזהר שלא יאמר יותר מפסוק ראשון:

ט (ט) שקורין ק״ש - וה״ה שאר דבר שהצבור אומרים כגון תהלה לדוד או עלינו קורא עמהם שכן דרך ארץ:

י (י) פסוק ראשון - וגם בשכמל״ו ודעת הגר״א בביאורו שצריך לקרות עמהם כל ק״ש. אמנם בפסוקי דזמרה נראה דאין להחמיר יותר מפסוק ראשון דבלא״ה דעת המחבר להחמיר בפסוקי דזמרה וכדלקמיה:

יא (יא) לא יפסיק - והאחרונים כתבו דבברכת ב״ש וישתבח ובפסוקי דזמרה יש להפסיק כדי לקבל עול מ״ש עם הצבור אבל בברכות של ק״ש וכן בין הפרקים לא יפסיק כלל אלא יאמר אותן התיבות בניגון כמו שהצבור אומרים ק״ש:

סימן סו

א (א) בין הפרקים - דוקא בשפגעו זה את זה ממילא אבל במשכים לפתחו או לילך בבהכ״נ ממקום הקבוע לו למקום חבירו ליתן לו שלום ואפילו לאביו ורבו אסור ואפילו קודם שהתחיל ברוך שאמר כיון שהוא קודם התפלה [פמ״ג בסימן פ״ט עי״ש בפרש״י וכן מוכח לפי הטעם האמור בגמרא י״ד דבמה חשבתו לזה וכו׳ עי״ש בפרש״י ועיין בקידושין ל״ג ע״ב שלא יהא כבודו חמור מכבוד שמים]:

ב (ב) שואל בשלום - אפילו בלשון לע״ז. ודוקא בפנים חדשות שואל ומשיב שאם לא ישיב יבא לידי שנאה ובספר החינוך ג״כ כתב דמי שלא ראינו שיקפיד על חבירו כלל לא יפסיק אפילו בין הפרקים ע״כ לפי מנהגנו כהיום שאין אנו נוהגין לשאול בשלום בבהכ״נ בעת התפלה חלילה לשאול או

להשיב אפילו ד״ת לא בין הפרקים ולא בפסוקי דזמרה. אם עבר והפסיק בק״ש אפילו במקום שאין רשאי להפסיק ולא שהה כדי לגמור את כולה לכו״ע אינו חוזר רק לאותו הפסוק וי״א לאותו התיבה שפסק ממנה אם הוא במקום דסליק ענינא:

ג (ג) אדם נכבד - שראוי להקדים לו שלום כגון שהוא זקן או ת״ח וכן אם הוא עשיר שראוי לכבד לו מחמת עשרו:

ד (ד) לכל אדם - שהקדים לו שלום ומשמע בחידושי הרשב״א דמותר לכתחלה לשאול בשלום הקורא אע״פ שיודע שיצטרך להשיבו ועיין לעיל בסק״ב:

ה (ה) אביו או רבו - ר״ל רבו מובהק שעיקר תורתו הימנו אע״פ שהוא גדול בתורה עתה יותר מרבו ושייך בהו מורא מדכתיב איש אמו ואביו תיראו ותנן ומורא רבך כמורא שמים:

ו (ו) גדול ממנו - ואם הם שוים הוי בכלל מפני הכבוד ואם הקורא גדול ממנו אינו מפסיק כלל אפילו לת״ח:

ז (ז) בחכמה - והאחרונים פסקו דאפי׳ אם הוא גדול ממנו הוי רק מפני הכבוד אם לא שהוא ת״ח מופלג בדורו אז הוי בכלל מורא:

ח (ח) וכ״ש מלך - אפי׳ מלך ישראל הוי בכלל מפני היראה דכתיב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך:

ט (ט) או אנס - או מלשין:

י (י) הפסוק - י״א דבאמצע הפסוק לא יפסיק אם לא במקום דסליק ענינא ואם פסק חוזר אח״כ לתחלת הפסוק. ולענין מעשה כשמפסיק לענות קדיש או קדושה כמו שיתבאר לקמיה אם א״א לו למהר לסיים הענין יכול לפסוק אפילו באמצע הענין ולסמוך על בעלי סברא הראשונה שלא חלקו בכך לצורך מצוה רבה כזו ולענות עם הצבור ואח״כ יחזור לתחלת הפסוק:

יא (יא) חוץ מפסוק - שאין דבר גדול כקבלת מלכות שמים ומטעם זה לא יפסיק ג״כ בין שמע ישראל לבשכמל״ו שגם הוא מכלל היחוד [ב״י]:

יב (יב) בהם כלל - משמע דאפילו קדיש וקדושה וברכו לא יענה ועיין בבה״ל. ואפשר דאם הקריאה היה לאחר ג׳ שעות דהוא רק כקורא בתורה צריך להפסיק:

יג (יג) אם לא - וכו׳ — ודינו הוא כמו בתפילה לקמן בסימן ק״ד:

יד (יד) אם שכח - או שהיה אנוס שלא היה לו ציצית ותפילין מתחילה:

טו (טו) בין הפרקים - ואם נזדמן לו באמצע הפרק ישהה מלהניחם עד בין הפרקים כדי שיהיה יוכל לברך עליהם. וה״מ אם נזדמן לו באמצע ברכת יוצר אור או אהבה רבה אבל אם נזדמן לו תפילין באמצע ק״ש יניח תיכף כי כל תיבה ותיבה של ק״ש מצוה שיהיה עליו תפילין. וההנחה תהיה בברכה [פמ״ג]:

טז (טז) טלית - דבציצית אינו חובת גברא שאם אין לו טלית פטור מציצית ויוכל לקרות ק״ש בלי ציצית ע״כ מקרי הפסקה ע״י הברכה אבל תפילין דהוא חובת הגוף וגם בלתי התפילין הוא כמעיד עדות שקר בעצמו ח״ו שאומר וקשרתם ואיננו קושר ע״כ נקטינן כדעה הראשונה דלא חשיבה הפסק. וכ״ז לענין הברכה אבל הלבישה לבדה מותר ולאחר התפלה ימשמש בציצית ויברך. ומשמע בב״י דאפילו באמצע הפרק מותר הלבישה לבד מפרק א׳ של ק״ש. וכתב הפמ״ג דהכי נקטינן כהכרעת הרמ״א. והיכא שהוא יושב בבהכ״נ ומתבייש לישב בלי טלית לכו״ע יכול לברך עליו בין הפרקים:

יז (יז) לקדיש - היינו לאיש״ר עד עלמיא ולא יאמר יתברך ויענה אמן אחר דאמירן בעלמא אבל על תתקבל יהא שלמא עושה שלום לא יענה אמן כי אינו אלא מנהג ולקדושה יאמר רק קדוש וברוך שזהו עיקר קדושה ולא ימלוך וכ״ש שלא יאמר נקדש ושאר דברים שמוסיפין בשבת וכל זה אפילו בין הפרקים לא יאמר:

יח (יח) ולברכו - שעונה ברוך ד׳ המבורך לעולם ועד ובברכת התורה יענה ביהל״ו וגם אמן על סוף הברכה ויש מפקפקין באמן זה ובין הפרקים יש להקל:

יט (יט) מפסיק - דאם פוסק לשאול מפני כבוד ב״ו ק״ו מפני כבוד הקב״ה ומה״ט נראה דאם שמע קול רעמים יפסיק ויברך דהוי מצוה עוברת ויש חולקין דכיון שהוא עוסק בשבחו של מקום אין לו לפסוק בשביל שבח אחר ולא דמי לכל הני דהוי דבר שבקדושה [תבואות שור וא״ר ושארי אחרונים] גם מח״א משמע דאם שמען באמצע אין לו לברך עליהן כ״א כששמע אותן בין הפרקים:

כ (כ) תיבת מודים - פי׳ מודים אנחנו לך ולא כל המודים דרבנן דה״ל הפסקה גדולה ונראה דה״ה בבין הפרקים:

כא (כא) הקדוש - משום דהוא סיום ג׳ ברכות ראשונות ושומע תפלה הוי סיום אמצעיות אבל האמן אחר סיום שים שלום אף דהוא סיום כל הי״ח הסכימו הרבה אחרונים דלא יענה באמצע ק״ש עיין במ״א הטעם:

כב (כב) הני מילי - לכאורה לאו דוקא דה״ה לכל אמן צריך לפסוק כשאומר תחנונים אבל באמת דברי הרמ״א נכונים מאד דהוא מיירי בתחנונים הרגיל לומר בסוף סיום י״ח ע״כ אלו אמנים דוקא. [כן מצאתי בהדיא בתשובת הרשב״א שממנו נובע הדין]:

כג (כג) תחנונים - וכ״ש בפסוקי דזמרה. ולענין אם מותר לענות אמן בין הפרקים של ק״ש וברכותיה הח״א בכלל כ׳ ס״ד כתב דאינו מותר לענות רק האמן מן הברכה עצמה שסיימה מתחלה אבל הפמ״ג בסימן נ״א וכן בחידושי רע״א בסימן זה הסכימו דכל אמן מותר לענות בין הפרקים. הטיל מים לא יברך אשר יצר רק יטול ידיו ולאחר התפלה יברך [דה״ח]:

כד (כד) ק״ש - או שהיה עוסק בברכותיה ובין שהוא עומד באמצע הפרק או בין הפרקים וכתב הא״ר ודה״ח דבין גאולה לתפלה לא יעלה אפילו אם קראוהו ואצ״ל באמצע ש״ע:

כה (כה) שמפסיק - דהא מפני כבוד הבריות ויראתם מפסיק וכנ״ל וכ״ש מפני כבוד התורה ולפ״ז אפילו קראו לישראל לעלות לתורה ג״כ מפסיק אפילו באמצע ק״ש ולא נקט השו״ע כהן רק משום רבותא דהי״א השני שס״ל דאינו מפסיק אפילו בכהן וטעמם דאין זה בזיון לתורה כיון שאינו מפסיק משום שעוסק במצות ק״ש וברכותיה וגם אע״פ שהוא כהן אין לחוש לפגמו אם לא יעלה שיוציאו עליו לעז שהוא פסול כיון דמה שאינו עולה הוא משום שעומד במקום שאינו רשאי להפסיק אין בזה פגם וידעו הכל דמהאי טעמא הוא ועולה אפילו ישראל במקומו אם אין כאן כהן אחר:

כו (כו) והלכה כדבריו - והאחרונים כתבו דכהיום נוהגין העולם כהי״א קמא ואפילו בקראו ישראל והוא עומד באמצע ק״ש אף דנוכל להשיג ישראל אחר אעפ״כ נוהגין שמפסיקין מפני כבוד התורה לבד אם הוא עומד בפסוק שמע ישראל ובשכמל״ו לא יפסיק באמצען אלא יגמרם ואח״כ יעלה. ואין לשנות המנהג מפני המחלוקת. אך אם יוכל למהר ולסיים עד הפרק ימהר ואם אינו יכול לסיים עד הפרק יסיים עכ״פ להיכא דסליק ענינא אך לעכב בשביל זה לא יעכב אמנם לא יקרא עם החזן רק שיראה להטות אזנו ולשמוע ממנו ומכ״ש שלא יפסיק לאמר להש״ץ לעשות מי שבירך ונראה דאם באמצע מי שבירך שכח החזן שמו ושואלו לכו״ע מותר להשיבו מפני הכבוד וכשחוזר אח״כ לק״ש אין צריך לחזור רק למקום שפסק אפילו היה פרשה ארוכה ושהה עי״ז כדי לגמור כולה. וכ״ז בדיעבד שכבר קראו אותו אבל לכתחלה אפילו עומד בברכת ק״ש וכ״ש בק״ש עצמה לא יקראו אותו אפי׳ אין שם כהן אלא הוא דליכא למיחש בזה לפגמא כיון שהוא עוסק בק״ש רק יקראו לישראל במקומו ומותר לקרותו בשמו ויאמר במקום כהן ויש חולקין ואומרין דגם בזה שייך פגמא להכהן דאין הכל יודעין שהוא עוסק בק״ש ונראה דיש לסמוך ולהקל לקרותו אם הוא עומד בבין הפרקים. ויותר טוב אם אין שם כהן אלא הוא שילך מבה״כ קודם שיקראו להראשון וכן הדין בלוי. ונראה פשוט דאם הס״ת מונח על השולחן ואין להם מי שיוכל לקרות בה כ״א זה שהוא עומד בק״ש וברכותיה לכו״ע יכול להפסיק מפני כבוד התורה אך אם בנקל הוא לסיים לו מתחלה עד הפרק יסיים. גם ימנע אז את עצמו מלהיות הוא הקורא בשם הקרואים שיעלו להתורה מטעם הפסק:

כז (כז) בין הפרקים - ובין הפרקים דערבית ג״כ דינן כמו בשחרית [מ״א בסי׳ רל״ו] ועיין בבה״ל:

כח (כח) לא יפסיק - הטעם משום דכתיב וד׳ אלהים אמת לפיכך אין להפסיק בו והוא חמור אפילו מאמצע הפרק ועיין בביאור הגר״א:

כט (כט) שלא להפסיק - אפילו בשהייה בעלמא:

ל (ל) אלהיכם אמת - משמע שא״צ לומר יותר ויש שסוברין דכיון דויציב הוא ג״כ לשון אמת אין להפסיק בין אמת לויציב ובביאור הגר״א מסכים להשו״ע וטוב ליזהר לכתחלה:

לא (לא) וממתין - פי׳ דאלו אם לא שהה משתקינן ליה כשחוזר ואומר אמת כמו בשמע שמע ומודים מודים אבל בשהה אף דלא משתיקין ליה מ״מ אינו צריך לחזור דלמה לו לכופלו פעם שניה. וכן בכל מקום שהוא פוסק באיזה ברכה מברכות ק״ש כשחוזר אח״כ אינו צריך לחזור אלא לתיבה שפסק ממנה ובתפלה עיין לקמן בסימן ק״ד ס״ה:

לב (לב) אינו אומר אמן - בין אחר עצמו ובין אחר הש״ץ:

לג (לג) אחר גאל ישראל - לשון עבר משום דהוא קאי על גאולת מצרים אבל בתפלת י״ח אומר גואל ישראל משום דרחמי נינהו ומתפלל על העתיד ובמערבית שנוהגין לומר בא״י מלך צור ישראל וגואלו נדחק הט״ז מאד לתרצו ובדגול מרבבה יישב קושיתו ומ״מ מפני קושיא זו נהגו אנשי מעשה לומר גם במערבית גאל ישראל:

לד (לד) וי״א - האי י״א ס״ל דאפילו על ברכת עצמו עונה כיון שהוא סיום של סדר ברכות של ק״ש ולא חשבי ליה להפסק בין גאולה לתפלה וע״כ קאמר רמ״א דמצד אחד מנהגנו הוא ג״כ כהי״א הזה דלא חשבינן ליה להפסק בין גאולה לתפלה וע״כ נוהגין לענות אחר הש״ץ אמן אבל אם מתפלל לבדו אין מנהגנו לענות אמן וכדלקמן בסימן רט״ו עי״ש:

לה (לה) לענות - וכו׳ — ודוקא אם לא התחיל עדיין הפסוק של אדני שפתי תפתח דמשם ואילך הוי כתפילה. יש מדקדקים שרוצים לצאת לכו״ע וממתינים בצור ישראל או בשירה חדשה כדי לענות אמן אחר הש״ץ וכתבו כל האחרונים שלא יפה הם עושים שהרי הוא באמצע הפרק של אמת ויציב ואין לענות שום אמן לבד משתי אמנים הנ״ל בס״ג בהג״ה גם לכתחלה ראוי להתחיל תפלת י״ח עם הש״ץ והקהל בשוה אלא עצה אחרת יש ונכון לעשותה כדי לצאת לכו״ע שיכוין לסיים עם הש״ץ בשוה ואז אינו מחוייב לענות אמן או שיתחיל שמ״ע מעט קודם הש״ץ דהיינו הפסוק ד׳ שפתי וגו׳ דבזה המעט ודאי ליכא קפידא דאין ניכר כלל הקדמתו:

לו (לו) אחר הש״ץ - ר״ל אם אירע שהוא גמר קודם הש״ץ ולא התחיל עדיין השמ״ע ובנתיים גמר הש״ץ אבל אין צריך להמתין ע״ז לכו״ע:

לז (לז) צריך לסמוך - עיין לקמן סימן קי״א:

לח (לח) ולא יפסיק - אפילו בשהייה בעלמא ביניהם:

לט (לט) שאמר גאל ישראל - והוא חמור מאמצע הפרק דאין להפסיק בו אפילו מפני היראה כמו בתפילה אם לא במקום שיש חשש סכנה:

מ (מ) שלא הניח - ולא היה יכול להמתין בק״ש עד שיזדמן תפילין משום שהיה מתיירא שיעבור זמן ק״ש וה״ה אם מתיירא שיעבור זמן תפילה מתפלל בלי תפילין ותיכף כשיבואו אח״כ לידו באמצע היום או במנחה יניחם ויאמר איזה מזמור. צ״ע מי שאין לו תפילין בעת שהצבור מתפללין אם טוב יותר שיתפלל עם הצבור אף שהוא בלי תפילין ואח״כ כשיגיעו התפילין לידו יקיים מצות תפילין לבד או מוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור כדי לשאול תפילין מחבירו כדי שיקרא ק״ש ויתפלל בתפילין פסק המ״א דמוטב שיתעכב אחר תפילת הצבור וישאול תפילין כדי שיקרא ק״ש ויתפלל בתפילין:

מא (מא) מניח אז - דתפילין יש להם שייכות לק״ש ותפלה טפי מציצית:

מב (מב) עליהם - והפר״ח חולק וס״ל דכיון דשרי להניח תפילין בין גאולה לתפלה יכול לברך ג״כ ולא מיקרי הפסק וכן פסק בספר אבן העוזר אמנם הדה״ח והח״א ושאר הרבה פוסקים העתיקו כולם דברי השו״ע להלכה:

מג (מג) שיתפלל - שממשמש בהם ומברך עליהם:

מד (מד) לא יניח אז - דע״כ אם ירצה להתעטף בטלית יהיה מוכרח לעמוד בשתיקה בלי להתחיל י״ח והוי השתיקה הפסק ולא הותר כ״א לתפילין:

מה (מה) מניחן - שאין הנחת התפילין ולבישת הטלית הפסק שהרי אפילו יכול לקרות ולעסוק במלאכתו בעוד שהוא קורא וכדלעיל בסימן ס״ג ס״א:

מו (מו) שקודם גאל ישראל - ר״ל קודם שאמר ברוך אתה ד׳ דלאחר מכן בודאי אסור להפסיק בשום דבר אלא יסיים גאל ישראל ויניח התפילין בלי ברכה ועיין בסמוך מה שכתבנו בשם מאמר מרדכי:

מז (מז) יברך - וכו׳ — נראה פשוט דכאן אסור לומר ברוך שם כבוד וכו׳ שנוהגין לומר אחר ברכת על מצות גם נכון שלא יברך בזה כ״א ברכה אחת להניח דבלא״ה הרבה פוסקים סוברין כן וכנ״ל בסימן כ״ו עי״ש:

מח (מח) והכי נהוג - ומוכח מדברי האחרונים דהכי קי״ל:

מט (מט) וקדושה - וכן ברכו ומודים ויראה לצמצם שיכרע בתחילת התפילה בעת שהצבור שוחין עצמן במודים:

נ (נ) בין גאולה - יש מאחרונים שכתבו דבשבת מותר לענות קדיש וקדושה וכל הני שדומים להם הנזכרים לעיל בס״ג בין גאולה לתפלה ועיין לקמן בסימן קי״א:

נא (נא) וכיצד עושה - ר״ל אם עדיין לא שמע קדושה או ברכו:

נב (נב) ממתין בש״ח - לאחר שאמר עושה פלא וכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד כל שלא אמר ברוך אתה ד׳ יכול לענות ולאחר כן צריך להתחיל מראש שירה חדשה או עכ״פ מצור ישראל דהוא התחלת הענין וכעין מה שכתב המ״א בסק״ג וגם הלא צריך לאמר מעין החתימה סמוך לחתימה לכתחלה [מאמר מרדכי]:

נג (נג) כתיקונה - אבל לא שלא יצא כלל ידי ק״ש דהא קי״ל דברכות אין מעכבות לק״ש אלא שעי״ז הק״ש שלו ג״כ איננו כראוי ויחזור עכ״פ לאמרה אחר התפלה אם לא אמרה קודם התפלה וכדלעיל בסימן ס׳ ס״ב. וטוב שיאמר עוד הפעם ק״ש [ברכי יוסף].

כתב הטור בשם הירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורות עי״ש ומשמע ברשב״א ברכות י״א דלעכובא הוא אפילו דיעבד [וצ״ע מברכות י״ד ע״ב בגמרא והא בעי לאדכורי וכו׳ ושרנו לך ר״ל מי כמוכה עד סוף הברכה וכפרש״י דלפ״ז חסר מכות בכורות ודוחק לחלק בין שחרית לערבית ואולי נוסח אחר היה להם בסוף שהיה בתוכו ג״כ ספור מכות בכורות וגם מירושלמי ברכות פ״א הלכה ו׳ משמע קצת דהוא רק לכתחלה עי״ש וצ״ע למעשה].

אם החליף ברכה של שחרית לערבית או להיפך אם עדיין לא אמר השם של סוף הברכה יחזור לתחלת הברכה ואם אמר השם יסיים ואין צריך לחזור [ח״א בשם ה״ר מנוח]:

נד (נד) ואין לו פנאי - צ״ע וכי מי התיר לו לפסוק מפני שאין לו פנאי אלא מי שאין לו פנאי יקרא ק״ש לבדה בלא ברכות ואח״כ כשיהיה לו פנאי יקרא ק״ש וברכותיה ויתפלל וכדלעיל בסימן ס׳ ס״ב [מ״א] ובספר נהר שלום כתב דמ״מ דין הרמ״א הוא אמת ונכון הוא היכא שקרא ק״ש כי היה סבור שיוכל לגמור כל התפילה ושוב אחר שקרא ק״ש מוכרח הוא מחמת איזה אונס להפסיק ובהא קאמר דעדיף הוא טפי שיפסיק אחר ד׳ אלהיכם אמת ואח״כ כשיבא להתפלל יתחיל ויציב וכו׳ אבל היכא שידע מעיקרא שלא יהיה לו פנאי לקרות ק״ש ולהתפלל וירא שמא יעבור זמן ק״ש עד שיהיה לו פנאי גם הוא מודה להמ״א שיקרא ק״ש לבדו וכעין זה תירץ ג״כ הפמ״ג עי״ש:

סימן סז

א (א) ק״ש - ובשאר מצות דאורייתא היכא שמחוייב לעשות אותה מספיקא פסק לעיל בסימן י״ז ס״ג לענין טומטום אף דחייב בציצית וביו״ד רס״ה ס״ג לענין מילה באנדרוגינוס וכן כל כי האי גווני דלא יברך על המצוה כי הברכות הם דרבנן וספיקא לקולא אך יש פוסקים שמחלקין בין היכא שהספק הוא אם מחוייב כלל בהמצוה כגון ההיא שכתבנו ובין היכא שמחוייב אלא שאינו יודע אם עשה המצוה דאז צריך לברך עליה ג״כ ולפ״ז לולב או שופר ביום א׳ היכא דמספקא ליה אם כבר עשה המצוה וכה״ג צריך לעשותה בברכה וכתב הפמ״ג דמכ״מ בשם הרשב״א וכן מ״א בשם הריב״ש לקמן סימן תקפ״ה אות ג׳ מוכח דלא ס״ל לחילוק זה. אלא תמיד בלי ברכה וגם מהגר״א בסי׳ זה מוכח דלא ס״ל לחילוק זה. ואם הביאו לו שופר או לולב ביום א׳ בין השמשות לכו״ע נוטל ובלי ברכה כי בזה הספק הוא אם חייב עתה כלל בהמצוה:

ב (ב) חוזר וקורא - הטעם דקי״ל ק״ש דאורייתא כלומר דהא דכתיב ודברת בם בשבתך בביתך וגו׳ קאי אפרשה זו גופא שחייב לדבר בו בשעת שכיבה ועמידה ולפיכך אם נסתפק אם קרא או לאו חייב לחזור ולקרות ככל ספיקא דאורייתא:

ג (ג) ומברך - לכאורה כ״ז דוקא בשלא עבר זמן ק״ש אבל בעבר זמן של ג׳ שעות שוב אינו מברך לא לפניה ולא לאחריה מחמת ספק דתו ה״ל ספיקא דרבנן אבל זה אינו דזמן זכירת יציאת מצרים נמשך אח״כ ג״כ וכמו שכתב המ״א לקמן בסימן ע׳ א״כ הוא חייב עדיין עכ״פ בברכת אמת ויציב עד שעה ד׳ וכדלעיל בסימן נ״ח ומכאן והלאה לא תיקנו ע״ז ברכה אבל יאמר מחמת ספק איזה פסוק של יציאת מצרים [ש״א סימן י׳ ע״ש]. איתא בש״ס דף י״ג ע״ב שאם אמר הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים יצא ידי המ״ע של הזכירה. וכתב המ״א ונ״ל דכ״ש אם אמר שירת הים דיצא והחתם סופר פליג ע״ז דבקרא כתיב למען תזכור את יום צאתך וגו׳ ולא די במה שיזכור שעבר הים והסכים עמו הגאון רע״א בחידושיו ע״ש. ואם יוצא ידי הזכירה בהרהור עיין בבה״ט בשם הבית יעקב ובפמ״ג מסתפק בזה ובשאגת ארי׳ סימן י״ג האריך להוכיח מש״ס ומסיק דאינו יוצא ידי חובה בהרהור. ופשוט בגמ׳ דגם בלילה צריך להזכיר יציאת מצרים ועיין בפמ״ג דמסתפק אם הוא דאורייתא או דרבנן ונ״מ לענין ספיקא ע״ש ובשאגת ארי׳ סי׳ ח׳ כתב בהדיא דהוא דאורייתא. וחייב להזכיר בזמן שהוא לילה ודאי ולא קודם וע״כ אם הזכיר בין השמשות כגון שהתפלל קודם צאת הכוכבים לא יצא ידי חובתו דבין השמשות ספיקא הוא וספיקא דאורייתא לחומרא וכן משמע מרמב״ם פרק א׳ מהלכות ק״ש דהוא דאורייתא וכמו שכתב הפמ״ג בעצמו:

ד (ד) ולאחריה - אע״ג דהרבה פוסקים סוברין דפרשה ראשונה הוא מדאורייתא והשניה הוא מדרבנן ויש מן הפוסקים שסוברין דרק פסוק ראשון הוא מדאורייתא וכ״ש הברכות דלכו״ע הוא מדרבנן וספק דרבנן אינו חוזר יש לומר כך היתה התקנה שכל זמן שקורין חייב לקרות כעיקר התקנה ובברכותיה אם לא במקום שהתירו בפירוש כגון ההיא דלקמן סימן ק״ו ס״ב בהג״ה עי״ש. ולכאורה אם יודע שאמר פסוק ראשון או פרשה ראשונה [לכל אחד מן הדעות] וספק לו אם קרא השאר א״צ לחזור ולקרות מיהו בסימן ס״ד סעיף ג׳ וד׳ משמע שצריך לחזור וצ״ל דמעיקרא כן תקנו שיחזור. והיכא שהוא מסופק לו אם אמר פרשת ציצית וגם אמת ויציב צריך לחזור לכו״ע דיציאת מצרים חייבין להזכיר מדאורייתא. אך יש דיעות בזה דיש אומרים דיאמר פרשת ציצית וגם אמת ויציב דכולה חדא מילתא היא ויש אומרים דיאמר רק פרשת ציצית ויקיים בזה המצוה דאורייתא של זכירת יציאת מצרים ואמת ויציב א״צ לומר וכן הסכים השאגת ארי׳ וכתב עוד דאם נעשה לו ספק זה בערב שאינו יודע אם אמר פרשת ציצית וברכת אמת ואמונה חוזר ואומר אמת ואמונה וא״צ לחזור ולקרות פרשת ציצית מספק ואם ברי לו שקרא כל השלשה פרשיות ואינו מסופק לו אלא באמת ויציב שחרית או אמת ואמונה ערבית תרוייהו חד דינא שא״צ לחזור ולומר מספק דכיון שאמר פרשת ציצית לכו״ע הברכות הוא מדרבנן שכבר נזכר יציאת מצרים בפרשת ציצית:

ה (ה) אבל - וכו׳ — דתו ה״ל דרבנן אפילו ברכת אמת ויציב וספיקא לקולא ואם יודע שאמר אמת ויציב ואינו זוכר אם קרא ק״ש דעת הא״ר דאינו חוזר וגם ראיה מלעיל סימן ס״ד ועיין בפמ״ג:

סימן סח

א (א) דאין איסור - שזה שאמרו [בברכות י״א:] מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר אינו רשאי להאריך לא אמרו אלא בברכות ארוכות שפותחות בברוך וחותמות בברוך אינו רשאי לקצר שלא לפתוח או שלא לחתום וכן להיפך קצרות אין רשאי להאריכן דעי״ז משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אבל שאר נוסח הברכה לא נתנו בו חכמים שיעור שיאמר כך וכך מלות דוקא דא״כ היה להם לתקן נוסח כל ברכה במלות מנויות ולהשמיענו כל ברכה וברכה בנוסחתה וזה לא מצינו. כתב הרמב״ם פ״א מק״ש כללו של דבר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמי׳ בברכות ה״ז טועה וחוזר ומברך כמטבע. וכתב הכ״מ פ״א מברכות דוקא אם פתח בברכה במקום שלא תקנו לפתוח או חתם במקום שאמרו שלא לחתום או שחיסר מברכות הארוכות התחלת הברכה שמתחלת בשם ומלכות או שלא סיים בשם אבל אם שינה בנוסח הברכה ולא אמר אותו לשון ממש אלא שאמר בנוסח אחר בענין הברכה אפילו חיסר כמה תיבות יצא בדיעבד הואיל והיה בה אזכרה ומלכות וענין הברכה לבד התיבות שפרטו חכמים שהם מעכבות כגון שלא הזכיר ברית ותורה בבהמ״ז ומשיב הרוח וכל כיו״ב והובא כל זה במ״א סי׳ ס״ד ובסי׳ קפ״ז. ובביאור הגר״א כתב דהרמב״ם פ״א מברכות חזר בו מזה וסובר דאפילו בברכה ארוכה אם לא גמר סוף הברכה כדינה מ״מ בדיעבד יצא וכדיעה הראשונה המובא בסימן קפ״ז ס״א עי״ש:

ב (ב) כ״ז שהצבור - ה״ה אפילו אם כבר גמר הוא והצבור הפיוטים והברכה והוא עומד בין פרק לפרק ג״כ אסור להפסיק:

ג (ג) שמתוך כך - ר״ל כשיראו ההמון שהוא מסתכל בספר יבואו ג״כ לדבר אבל הרהור בעלמא בד״ת אפשר דיש להקל ועיין בפר״ח אמנם בשעה שהחזן אומר קדיש אסור להרהר שצריך הרבה לכוין בעניית הקדיש:

ד (ד) אין לאדם - ומהרח״ו כתב בשם האר״י שלא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים כגון הקלירי שנתקנו ע״ד האמת וכן לא היה אומר יגדל ומ״מ העיד בנו של מהרח״ו על אביו שכשהיה ש״ץ בקהל בימים נוראים היה אומר כל הווידוים וכל הפיוטים וישמע חכם וממנו יקח חכמה ומוסר השכל שלא לשנות המנהגים. ובשל״ה האריך בשם גאונים שמצוה לומר פיוטים וכשפייט ר״א וחיות אשר הנה מרובעות לכסא וכו׳ להטה אש סביבותיו עי״ש. אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה לכו״ע אין לשנות כ״א ממנהג מקומו כגון מנוסח אשכנז לספרד או להיפך וכל כה״ג כי י״ב שערים בשמים נגד י״ב שבטים וכל שבט יש לו שער ומנהג לבד ולענין דינא האשכנזים המתפללים עם הספרדים או להיפך יצאו י״ח תפלה. וכ״ז רק במנהגים שנהגו בשרשי תפלה אבל מה שנזכר בגמרא או בדברי הפוסקים שלמדו מהגמרא הוא שוה לכל ואין רשות לשום אדם לנהוג במנהגו:

ה (ה) מהצבור - עיין במ״א דבפסח שהחזנים מאריכים הרבה בניגונים טוב יותר לומר הפיוט קודם שמתחיל בברכת יוצר אור דברוב הוי הפיוט שלא מעין הברכה ויהיה חשוב הפסק כשישהה כדי לגמור כולה ולכתחלה ראוי לחוש לזה וכדלעיל בסימן ס״ה במ״ב עי״ש. ואם שכח לומר הפיוט עד שגמר הברכה אסור לאומרו דלא עדיף מעל הניסים בחנוכה ופורים:

ו (ו) עמהם - ואם מתפלל ביחיד לא יאמר שום פיוט באמצע ברכה [אחרונים]. דרך אגב ראיתי להזכיר כאן מה שהרבה מההמונים טועים בר״ה ויו״כ בשעה שמנגן החזן בתחלת ברכת יוצר אור הפיוט של אורות מאופל אמר ויהי אח״כ מתחילין ההמון מיד מלך או סלח נא ואינם מתחילים הברכה מראש וראוי להזהירם ע״ז:

סימן סט

א (א) כל אחד - והרדב״ז בסימן רמ״א ח״ד פליג ע״ז וז״ל אם התפללו בעשרה כ״א ביחידי פרח מינייהו קדיש וקדושה כדאמרינן גבי ברכת המזון [לקמן בסימן קצ״ד סעיף א׳] וכיון דפרח מינייהו אע״ג שאח״כ נתחברו עשרה אינם יכולים לחזור ולהתפלל בקדיש וקדושה ואם חזרו והתפללו הוי ברכה לבטלה עי״ש והובא דבריו בקיצור במ״א ובספר מגן גיבורים ובח״א הביאו דבריו להלכה. ובתשובת הרמ״ע סימן פ״ד ובדרך החיים בדיני ברכו אות ג׳ משמע דפוסק כהשו״ע אכן בתשובת ח״ס חא״ח סימן י״ז כתב דכן עמא דבר כהרדב״ז. אכן גם להרדב״ז אם יש אחד מהם שלא התפלל עדיין יכול לפרוס על שמע וגם לירד לפני התיבה אך לא יתפלל מתחלה התפלה בלחש רק יתפלל תיכף התפלה בקול רם דבכה״ג לא שייך פרח חובת תפלה מינייהו דהרי בשביל עצמו אומר וכ״כ המגן גבורים בסימן קכ״ד וה״ה דאחד מאותם שכבר יצאו יכול לפרוס על שמע ולירד לפני התיבה בשבילו וכדלקמיה בשו״ע דכיון דיש עכ״פ אחד שלא יצא עדיין ידי תפלה כל ישראל ערבים זה בזה [הרדב״ז שם]:

ב (ב) ואומר קדיש - עיין לעיל בסימן נ״ד בהג״ה דצריך לומר מתחלה קצת פסוקים:

ג (ג) יוצר אור - אף דבזמנינו כולם בקיאין וא״צ לברכת המברך שיוציאן בהברכה וכ״ש לפי מה דאיירי המחבר שכבר בירכו כולם כ״א בפני עצמו מ״מ ס״ל להמחבר דאומר יוצר אור משום שלא יהיו נראין ככופרין ח״ו שהוא אומר להם שיברכו ואין אחד מהם שיברך לכך אומר יוצר אור ובקול רם והאחרים שומעים והשומע כעונה:

ד (ד) ועכשיו - וכו׳ — סבירא לן דכיון שעונים ברוך ד׳ המבורך לע״ו תו לא מחזי ככופר מידי דהוי אברכת התורה ועיין בא״ר ובמגן גיבורים שהסכימו ג״כ לזה:

ה (ה) כמו בשחרית - ר״ל אף אם כולם כבר התפללו כל אחד בפני עצמו:

ו (ו) ולא נהגו כן - כתב הפמ״ג נראה ודאי אם יש אחד שלא התפלל עדיין מעריב יכול לעמוד בפני העמוד עם ט׳ שהתפללו ויאמר ברכו בקול רם וגם יאמר הברכה ראשונה בקול רם ויוצא אף להמחבר ואפשר דיוכל לומר ג״כ הקדיש שקודם ש״ע עכ״ל:

ז (ז) דליכא קדיש - ומשום ברכו לחודיה לא קפדינן כ״כ ואע״ג דבקצת מקומות אומרים ג׳ פסוקים וקדיש קודם ברכו בערבית זהו רק מנהג בעלמא ולא קפדינן בהאי קדיש משא״כ קדיש שאחר ישתבח שחרית שהוא מנהג קדמונים קפדינן טפי:

ח (ח) וקדושה - וכו׳ — עיין בהג״ה בסמוך שמסיים כל התפלה ג״כ ועיין לעיל בסק״א דדעת הרדב״ז דאין לנהוג דין עובר לפני התיבה אא״כ יש בהם עכ״פ אחד שלא התפלל עדיין וכתב המ״א מיהו נ״ל דאם אין שם ששה שלא התפללו לא יתפלל הש״ץ בלחש רק יתחיל מיד בקול רם דהא עיקר הכונה בהחזרה בזה הוא רק משום קדושה ויאמר הג׳ ראשונות בקול רם והשאר בלחש אבל כשיש רוב מנין הם כמו צבור גמור ועיין בבה״ל:

ט (ט) נקרא עובר - וכו׳ — ואין זה מצוי כהיום משום דרגילין לפרוס על שמע בשביל המתאחרין לבוא אחר גמר סיום שמנה עשרה בלחש קודם שמתחיל הש״ץ התפלה בקול רם ויוצאין על ידו ענין הקדושה [וצריכין ליזהר בעת שמקבצין אז בפתח בהכ״נ לפרוס על שמע שלא יעברו נגד המתפללין] אבל אם אירע שנתאחר לבוא להתפלל אחר התפלה יוכל לפרוס על שמע ולירד לפני התיבה:

י (י) שלא שמע - ואם שמע מהעולים בתורה די ואין חוזרין בשבילו אם לא שהוא עומד עתה קודם ברכת יוצר אור אז מותר לפרוס בשבילו וכמו שכתבנו בריש הסימן עי״ש:

יא (יא) מוטב שיפרוס - ועכשיו נהגו שלעולם האבלים פורסים שמע ואפילו שמעו ויש אחר שלא שמע ואיננו נכון כ״כ המ״א אבל הפמ״ג יישב המנהג משום דאין פנאי לבקש איש יודע בין תפלת ח״י בלחש אבל ודאי אם יש פנאי ויש מי שיודע ולא התפלל ראוי שהוא יפרוס:

יב (יב) יכולים להפסיק - וללכת לדרכם שהעיקר היה רק בשביל הקדושה:

יג (יג) שישלים תפלתו - ר״ל דכ״ש דלא יפסיק בזה מכיון שהתפלה צריכה לו בשביל עצמו לצאת בזה ידי תפלה אע״פ שעי״ז יצטרך אח״כ לקרוא רק ק״ש ולא יסמוך גאולה לתפלה ולפ״ז אדם שנתאחר לבוא לבהכ״נ ולא שמע ברכו וקדושה וחושש שמא לא יהיה אח״כ מנין בבהכ״נ כשיגיע לתפלה מותר לפרוס ולעבור לפני התיבה להתפלל כל הי״ח ברכות כדי שיהיה יוכל לומר קדושה ואח״כ יקרא ק״ש וברכותיה ולא יתפלל אבל המ״א כתב דלכתחלה אין נכון לעשות כן לבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה משום קדושה אלא יתפלל כסדר ויסמוך גאולה לתפלה ואם יהיה אז עשרה בבהכ״נ יאמר קדושה ועיין בבה״ל:

יד (יד) והתחיל - אבל אם לא התחיל חוזר ואומר ברכו לאותם שבאו לבהכ״נ:

טו (טו) יכול להפסיק - ר״ל בין גאולה לתפלה דהיינו אחר סיום ברכת השכיבנו ובלא״ה מפסיקין ג״כ בפסוקים אבל באמצע הברכות לא יפסיק:

טז (טז) יצאו הראשונים - וה״ה אם הוא קביעות שיתפללו בזה בהכ״נ כמה פעמים זה אחר זה אין קפידא [מגן גיבורים וש״א]:

יז (יז) שעמד - וכו׳ — ולא עוד אלא אם אין חזן לאחרונים יכול אפילו החזן הראשון להתפלל שנית להוציא גם האחרונים [לבוש ומ״א] ופשוט דבזה אין צריך החזן לעמוד לפני התיבה כל עת התפלה אלא כשיגיעו לברכו הוא יאמר לפניהם קדיש וברכו ואח״כ יאמרו בעצמן מיוצר אור והלאה עד גמר י״ח בלחש כי במקומינו כולן בקיאין ואין נוהגין לצאת בזה ע״י ש״ץ ואח״כ יעמוד לפני התיבה לחזור התפלה כנהוג עם כל הקדישים שאחר התפלה:

יח (יח) הראשון - כתב במשפטי שמואל שאם הראשונים הוציאו ס״ת וקראו בה אין מנהג הוא לשניים להוציא ס״ת פעם אחרת ולקרות בה ונתן לזה טעם שהוא משום פגמו של ס״ת שמא יאמרו שמצאו פסול בס״ת ראשונה ומפני כך הוציאו שנייה ואף אם היא ס״ת זו עצמו מ״מ שמא יאמרו הראשונים שאחרת היא שהוציאו משום פסול שמצאו בראשונה וגם שיש פגם לראשונים שיאמרו שלא יצאו ידי קריאה ומה״ט אם הלכו הראשונים לביתם כמו הוותיקים או שהוא מקום קביעות שיתפללו פעמים זה אחר זה אין קפידא. וכ״ז מכח מנהגא אבל מן הדין אין שום איסור בכל גווני שאין לחוש לפגם ראשונה אלא כשהיה עולה לקרות בשנייה מי שעלה כבר בראשונה וגם דוקא אם עולה וקורא מיד זה אחר זה בלי הפסק איש בינתים כמו שיתבאר בסימן קמ״ד אבל כאן שמפסיקים הרבה וגם הוא צבור אחר אין לחוש בזה לכלום [מגן גבורים]:

יט (יט) פורס - וגם יוכל לירד לפני התיבה לתפלה כדלעיל בסימן נ״ג סי״ד עי״ש ובמ״ב. יש למנוע לקטן שלא יפרוס על שמע ומיהו כל שהגיע לי״ג שנים אין מדקדקין אם הביא שתי שערות דברכות ק״ש רבנן [פמ״ג]:

סימן ע

א (א) פטורים - אפילו מדרבנן:

ב (ב) מק״ש - ופטורות ג״כ מברכות ק״ש דיש להם ג״כ זמן קבוע כדלעיל בסימן נ״ח ס״ו אבל ברכת אמת ויציב דניתקן על ענין זכירת יציאת מצרים וכן הברכות שלאחריה דערבית מחוייבות לאמרם דמצות זכירת יציאת מצרים נוהגת ביום ובלילה וא״כ ממילא צריכים לסמוך גאולה לתפלה דבתפלה חייבות כדלקמן סימן ק״ו ס״ב כן כתב המ״א ועיין בפמ״ג שכתב דלמאן דסובר זכירת י״מ בלילה הוא רק מדרבנן ואסמכתא אקרא א״כ ממילא הוא מ״ע שהזמן גרמא ופטורות מן התורה רק מדרבנן חייבות וכ״כ בספר ישועות יעקב עי״ש ואפילו אם נימא דהוא מצוה מה״ת ביום ובלילה מצדד בספר שאגת ארי׳ סי׳ י״ג דהנשים פטורות מטעם דהזכרה דיום היא מצוה בפני עצמה ואם לא הזכיר ביום א״צ להזכיר הזכרה זו בלילה ומה שמזכיר בלילה היא מצוה בפני עצמה עי״ש. ופסוקי דזמרה עיין לעיל בסימן נ״ב בחידושי רע״א דמוכח שם מדבריו דהעיקר ניתקנו בשביל התפלה א״כ ממילא חייבות. ולענין ברכת השחר לכאורה תלוי זה אם נימא דהברכות האלו יש להם זמן עיין לעיל בסוף סימן נ״ב במשנה ברורה ובבה״ל וצ״ע ומסתימת לשון הטוש״ע בסימן מ״ו ס״ד ובפרט מהלבוש שם עי״ש משמע דמברכות ברכות השחר כמו אנשים. ואולם כ״ז כתבנו לענין חיוב אבל פשיטא דיכולות להמשיך חיוב על עצמן ולברך אפילו ברכות ק״ש וכדלעיל בסימן י״ז ס״ב בהג״ה:

ג (ג) שהזמן גרמא - דתלה הכתוב בזמן שכיבה וזמן קימה:

ד (ד) ונכון הוא - משמע מצד הדין פטורין והב״ח פסק דחייבין מדינא לקבל מלכות שמים בפסוק א׳ עי״ש אבל הרבה אחרונים חולקין ע״ז:

ה (ה) שמים - בספר נחלת צבי פי׳ דכונת המחבר כל פרשה אחת והרב הוסיף עליו דעכ״פ כל פסוק ראשון אבל בלבוש משמע דגם כונת המחבר הוא רק פסוק אחד וזהו שביאר הרב:

ו (ו) לר״ת - וכו׳ — אבל הגיע לחינוך שהוא כבר שית כבר שבע חייב אביו לחנכו וכמו בשאר כל המצות וגם שיקראנה בזמן ק״ש עם הברכות לפניה ולאחריה:

ז (ז) כשלא הגיע - וכו׳ — ומ״מ פסוק ראשון שבק״ש מצוה על אביו ללמדו משיודע לדבר ולאו דוקא בזמן ק״ש. [גמרא]:

ח (ח) בבוקר - ר״ל לכך לא הטילו על אביו לחנכו ועיין בב״ח שכתב דאם הוא בן י״ב שנה לכו״ע הוטל על אביו לחנכו בזה:

ט (ט) וראוי לנהוג - ר״ל אע״ג דמדינא מסתברא כרש״י וכן כתב הגר״א ז״ל אעפ״כ נכון לנהוג כר״ת וכן משמע מדברי הרמב״ם. עיין בלח״מ ובפ״מ על הירושלמי. אך בתפלה לכו״ע חייב אם הגיע לחינוך כדלקמן סימן ק״ו ס״ב:

י (י) הבתולה - מפני שהוא טרוד טרדה דמצוה שמחשב על עסק בתולים משא״כ באלמנה לא טריד:

יא (יא) מק״ש - וברכותיה וה״ה מתפילה וכמו שמבואר לקמן בסימן ק״ו:

יב (יב) ג׳ ימים - וד׳ לילות כגון אם נשא ביום הרביעי בצהרים פטור עד מוצאי שבת ועד בכלל. ולפעמים יצוייר ד׳ ימים כגון אם נכנס לחופה ביום ד׳ עד שלא קרא ק״ש של שחרית פטור ד׳ ימים:

יג (יג) אם לא עשה - אבל לאחר מעשה שאינו טרוד עוד חייב וכן מזה הזמן ואילך חייב אף אם לא בעל דכיון שכבר עבר ג׳ ימים ולא עשה מעשה מתייאש אח״כ מן הדבר ואינו טרוד כלל:

יד (יד) קורא - ר״ל חייב לקרות ועם ברכותיה כדין וגם מתפלל דכיון שחייב בק״ש חייב בתפלה ואם אינו קורא מיחזי כיוהרא שמראה שמכוין בכל שעה. ולענין תפילין עיין לעיל בסי׳ ל״ח ס״ז במ״ב:

טו (טו) יקרא ק״ש - שם נתבאר דבשכרות מעט קורא ומתפלל דבזמנינו בלא״ה אין אנו מכוונין כ״כ הא אם אין יכול לדבר לפני המלך אין לקרות ולהתפלל עד שיסיר יינו מעליו:

טז (טז) בצרכי רבים - מיירי שאין שם מי שישתדל אלא הוא ולכך אינו פוסק דעוסק במצוה הוא ואפי׳ אם הוא עוסק רק בהצלת ממונם:

יז (יז) והגיע וכו׳ - משמע מזה דאם התחיל באיסור אחר שהגיע הזמן צריך להפסיק ועיין בפמ״ג שמצדד דבכל גווני אינו צריך להפסיק:

יח (יח) לא יפסיק - ואם יכול להפסיק לק״ש ואח״כ לחזור ולגמור צרכי צבור בלא טורח יפסיק. כתב הפמ״ג דאע״ג דהעוסק בצרכי רבים פטור מק״ש מ״מ אם פסק וקרא שפיר יצא ידי חובה דלא פטור ממש מק״ש אלא שהוא אז עוסק במצוה אחרת:

יט (יט) יגמור עסקיהם - ומ״מ יעשה מה שיכול ויקרא לפחות פסוק ראשון עם בשכמל״ו בזמנה כי זה דבר קצר ואפשר לו אפילו בשעה שעוסק בצרכי צבור:

כ (כ) אם נשאר - ואם לא נשאר, מה יעשה? הרי עסק במצוה. ומ״מ חייב להזכיר יצ״מ אפילו לאחר שעבר זמן ק״ש שזו היא מצוה בפני עצמה ומצותה כל היום ע״כ יאמר איזה פרשה שיש בה יציאת מצרים אם כבר עבר הזמן שלא יוכל לאמר ברכת אמת ויציב כמו שמבואר בסימן נ״ח ועי״ש במ״ב ועיין לקמן סימן צ״ג ס״ד לעניין תפילה ובמ״ב שם. ודע דאם נמשך זמן עסקו בצרכי צבור עד לאחר חצות שאז פטור לכו״ע אף מן התפלה מ״מ אסור לכו״ע לאכול קודם שמקיים מצות תפילין דזמנו כל היום וגם לפי מה שכתב הפמ״ג בסימן פ״ט אסור לו אז לאכול קודם שמתפלל תפלת המנחה ע״כ כשיגיע חצי שעה שאחר חצות יתפלל תפלת המנחה ואח״כ יאכל ועיין בספר מחנה ישראל בפ״ז:

כא (כא) עוסק באכילה - ומה נקרא התחלה עיין לקמן בסימן רל״ב סעיף ב׳:

כב (כב) גומר ואח״כ - וכו׳ — היינו כשהוא משער שישאר לו זמן לקרות ומה שכתב ואם היה מתירא ר״ל שמתירא שמא אין השערתו מכוונת היטב:

כג (כג) ולהראב״ד מפסיק - וכו׳ — והסכמת רוב האחרונים וכמעט כולם דהעיקר תלוי במילתא דאורייתא בהתחיל בהיתר או באיסור וא״כ לפ״ז במלאכה או בכל אלו הענינים לבד מאכילה אם התחיל קודם עמוד השחר א״צ לפסוק אם ישאר לו שהות אחר שיגמור לקרות ק״ש ולהתפלל דהרי קי״ל לקמן בסימן פ״ט ס״ז דלא גזרו סמוך לשחרית וא״כ התחיל בהיתר אבל אם התחיל לאחר שעלה עה״ש דהתחיל באיסור פוסק לק״ש דהוא דאורייתא אבל לא לברכות ולא לתפילה ואח״כ כשגומר המלאכה קורא הק״ש עם הברכות ומתפלל ודוקא שעדיין ישאר לו שהות אבל אם רואה

שהזמן עובר צריך להפסיק ומיד וכל מקום שאינו פוסק אפילו יעבור זמן תפלה בצבור אינו חייב להפסיק. ולענין אכילה משמע מן המחבר בסימן פ״ט ס״ה דס״ל לעיקר הדין דמאכילה צריך לפסוק תיכף משעלה עמוד השחר ואפילו אם התחיל בהיתר ולא מהני שום עצה כ״ז שלא התפלל:

כד (כד) וקורא - משמע דלאחר שיקרא ק״ש אף שלא התפלל עדיין מותר לגמור כל אלו הענינים שהתחיל וכמו שכתבנו בס״ק הקודם והאי לישנא לאו דוקא לענין אם היה עוסק באכילה דבאכילה כבר כתבנו דצריך ג״כ להתפלל מקודם ונקטיה משום שאר דברים א״נ משום ק״ש של ערבית נקטיה דבהו שייך ג״כ כל אלו הדינים ובשל ערבית ודאי אם התחיל בכל אלו החמשה דברים בתוך החצי שעה שקודם צאת הכוכבים מפסיק מיד וכשיצאו הכוכבים יקרא ק״ש בלא ברכותיה ואח״כ גומר אכילתו או שאר דבר ואח״כ קורא ק״ש וברכותיה ומתפלל וכדלקמן בסימן רל״ה ס״ב עי״ש בהפמ״ג:

כה (כה) שהות לקרות - גזירה שמא ימשך בהם ויעבור זמן ק״ש ואינו דומה לתפלת המנחה דקי״ל בסימן רל״ב שאם התחיל בכל אלו קודם שהתפלל אינו צריך לפסוק לפי שק״ש היא מן התורה החמירו בה יותר:

כו (כו) סי׳ רל״ה - ר״ל דשם מבואר חילוק בין התחיל בהיתר להתחיל באיסור עי״ש עוד:

סימן עא

א (א) שהוא חייב: - שהם שבעה קרובים אב ואם בן ובת אח ואחות ואשתו:

ב (ב) אינו מוטל: - כגון שמתה אחותו הנשואה לבעל דהבעל חייב לטפל בקבורת׳:

ג (ג) פטור וכו׳: - ואם קרא אינו יוצא וצריך לחזור ולקרות אחר הקבורה. [חידושי רע״א]:

ד (ד) ומתפלה: - וכן מכל הברכות אפילו ברכת הנהנין ומכל מצות האמורות בתורה. ואם רוצה לאכול פת אף דאינו צריך לברך המוציא מ״מ צריך ליטול ידיו ולא יברך על הנטילה [ברכ״י יו״ד שמ״א] ואם יש חבורה בעיר שנוהגין שכתפים מיוחדים להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי המת ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרהו להם מיד חייב בכל המצות ואפילו קודם שהוציאוהו מהבית ששוב אינו מוטל עליהם ולפ״ז לא יפה עושים האוננים שממתינים להתפלל עד אחר קבורה דתיכף כשנתפשרו עם הח״ק בעד מקום קבורה ונתנו להם כל הוצאות ותכריכים חייבים להתפלל ואמנם לפעמים שעדיין אינן שוין באיזה מקום יקברוהו והוא כבודו של מת או כ״ז שמספידין אותו אזי פטור ותיכף אח״ז מותר להתפלל וחייב אבל במקום שאין חבורה המיוחדת לזה אף שיש לו מי שיתעסק בקבורה עבורו נמשך האנינות עד שיקברוהו וישליכו העפר עליו ומיד שמתחילין להשליך העפר עליו ילך האבל לבית של הקברות ויקרא ויתפלל שם. ואם נמשך אנינות עד סמוך לסוף זמן ק״ש שהוא עד רביע היום כפי ערך השעות של יום ואם יתפלל כסדר יעבור הזמן של ק״ש יקרא ק״ש בלא ברכות ואח״כ יתפלל כסדר ויקרא עוד הפעם ק״ש עם הברכות. ואם נמשך האנינות עד לאחר ארבעה שעות דעת המ״א דברכות שחר דהיינו מה שקודם ב״ש לא יאמרם אף שיש לו פנאי כיון שבשעת עיקר חיובו שהוא בבוקר היה אז פטור ויש חולקין עליו וספק ברכות להקל זולת ברכת התורה וברכת שלא עשני גוי ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה אותן הברכות אף להמ״א יוכל לברך [ולא יניח תפילין עיין לעיל בסימן ל״ח ס״ה] ויתפלל הי״ח ברכות לבד אבל ברכת ק״ש משמע בשו״ע לעיל בסימן נ״ח ס״ו דכבר עבר זמנם ולפי מה שכתבתי לעיל בסוף סי׳ נ״ח במשנה ברורה מותר לו לומר אף ברכת ק״ש כיון דבאונס עבר הזמן ולכו״ע אפשר דיכול לומר פסוקי דזמרה עיין לעיל בסימן נ״ב חידושי רע״א. ואם עדיין לא כלו הארבע שעות שהוא שליש היום רק שהוא סמוך לזמן ההוא ואם יתפלל כסדר יעבור זמן התפלה ויצטרך להתפלל ש״ע אחר שליש היום ידלג פסוקי דזמרה וכאופן שנתבאר לעיל בסימן נ״ב בדין איחר לבוא לבית הכנסת אבל לא ידלג מק״ש וברכותיה כלל אף שעי״ז יהיה מוכרח להתפלל ש״ע אחר שליש היום [דה״ח עי״ש טעמו ויש לעיין לפמש״כ מתחלה] עוד כתב בדה״ח דאלו הברכות שלא עשני גוי ועבד ואשה ובה״ת זמנן כל היום ואפילו אחר חצות אם נקבר יאמרם אבל תפלת י״ח לא יתפלל רק עד חצות ולא יותר גם א״צ להשלים אותה תפלה בתפלה הסמוכה כגון אם לא התפלל שחרית לא ישלים במנחה דלא דמי לשכח או נאנס ולא התפלל שחרית דמשלימה במנחה דהתם באמת היה מחויב רק שע״י סיבה לא התפלל משא״כ כאן דהוי פטור מדין וכן הדין במנחה ומעריב וה״מ אם היה מתו מוטל לפניו מעת התחלת חיוב התפלה עד השלמת זמנה כגון שהיה מתו מוטל לפניו מעלות השחר והאיר פני כל המזרח עד אחר חצות אבל אם מת לאחר שכבר התחיל החיוב עליו כגון לאחר שהאיר כל פני המזרח אע״פ שלא קברוהו עד אחר חצות משלים בזמן מנחה דהואיל וחל עליו החיוב מתחלת עת שבא זמן התפלה אע״פ שלא היה שהות לגמור התפלה מ״מ כיון שחל עליו החיוב חייב להשלים אח״כ התפלה בזמן מנחה. ואפשר דבזה חייב ג״כ לברך ברכת השחר אם לא בירכן בבוקר כשקם ממטתו דהא בשעת חיובן היה חייב ועיין לעיל בסימן נ״ב בבה״ל:

ה (ה) להחמיר: - פי׳ ומיירי בשאין לו מי שיעסוק בצרכי המת א״נ דמיירי בכל גווני שאסרוהו מפני כבודו של מת שלא יאמרו מת זה קל הוא בעינו של אונן ואין חרד על מיתתו וזהו דעת המחבר עצמו מעיקר הדין ומה שכתב אח״כ אין מוחין ר״ל דמ״מ אין אנו יכולין למחות במי שנוהג היפך זה דיש לו על מי לסמוך היכא שיש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה:

ו (ו) בשבילו: - פי׳ דאפילו אם מוטל עליו לקברו רק שיש לו בני אדם אחרים שיתעסקו בשבילו ורוצה להחמיר על עצמו אין מוחין בידו זהו דעת ראבי״ה וכתב רש״ל בתשובה סי׳ ע׳ שעכשיו לא נהגו כראבי״ה:

ז (ז) סימן שמ״א: - דשם פסק דאינו רשאי להחמיר בכל גווני וכן עיקר [אחרונים] ומ״מ בן שהוא אונן על אביו ויש מתעסקין בלעדו מותר לו לילך לבהכ״נ לומר קדיש עליו כי זהו כבודו של אביו ומותר לכו״ע ומכ״ש בשבת ויו״ט ודוקא כשאין אבלים אחרים אבל כשיש אבלים אחרים לא [פמ״ג ודה״ח]:

ח (ח) חייב: - בכל הברכות ובכל המצות [זולת דברים שבצינעא] ומותר לילך לבהכ״נ:

ט (ט) התחום: - וה״ה במקום שצריך להושיב גבאים לאחר מנחה להשוות בעד מקום קבורה או לעסוק בשאר צרכי המת [חכמ״א]:

י (י) אינו מחשיך וכו׳: - כתב הט״ז כיון שיש עליו חיוב בעת ההיא יש לו לקרות ק״ש של ערבית בעוד יום אע״פ שאין הקהל קורין ק״ש אלא בלילה מ״מ זה שיהיה פטור בלילה לא יבטל ממנו עול מלכות שמים אבל ממ״א סק״ג משמע דאין סובר כן וכ״כ א״ר דלא יקרא ק״ש וברכות מבעוד יום וכ״ש שלא יתפלל תפלת י״ח. ונראה דיקרא ק״ש בלא ברכות ובמוצאי שבת יאכל בלא הבדלה ולא יתפלל ולאחר שיקבר המת יבדיל אפילו עד סוף יום ג׳:

יא (יא) דינו כחול: - ואפילו אינו רוצה לקברו מ״מ חל עליו כל דיני אנינות ודוקא כשיכול לקברו אלא שהוא אינו רוצה אבל אם א״א לקברו מחמת איד עו״ג או אונס אחר לא חל עליו אנינות וכתב בחכמת אדם דאם מת לו מת ביו״ט בשחרית בשעת תפלה במקום שהמנהג להושיב גבאים ולא יכול לקבצם עד אחר התפלה לא חל עליו אז אנינות וחייב להתפלל דהוי כמו אונס וכן בליל יו״ט אפילו של יו״ט שני הסכימו רוב האחרונים דיקדש ויתפלל הכל ואין בו דין אונן מטעם שאין דרך לקבור בלילה ומותר בכל חוץ מלימוד תורה מפני שהוא משמח וכ״ז לענין יו״ט אבל לענין חול בין בלילה בין ביום אפילו אם יש איזה מניעה מן הגבאים שאין מתקבצין אפ״ה חל אנינות מי שהתחיל להתפלל או לקרות שמע ונעשה אונן פתאום או יגמור או יפסיק יש דיעות בזה בין האחרונים (עיין בחכמ״א בכלל קל״ט ס״ה דדעתו כהשבו״י ובשע״ת הביא הרבה אחרונים המצריכין לפסוק):

יב (יב) פטור: - מק״ש ותפלה וכל המצות מפני שהוא עוסק במצוה ששומרו מן העכברים ואפילו בספינה חיישינן לעכברים [גמרא] ואינו רשאי אז להחמיר על עצמו ואפילו הוא יושב חוץ לד״א [מגן גבורים] ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ל״ח:
אין על סעיף ד

יג (יג) פטור: - אפילו בשעת נוחו מעט שגם אז נקרא עדיין עוסק במצוה שעי״ז יתחזק כוחו לחזור ולחפור:

יד (יד) והאחרים וכו׳: - ר״ל ונמצא שקראו כולם ולא נתבטל שום דבר מעסק הקבר כלל אפילו רגע:

טו (טו) ק״ש: - וה״ה לומר קדיש ושאר דברי קדושה והטעם משום לועג לרש:

טז (טז) או בבה״ק: - עיין לעיל בסי׳ מ״ה סק״א במ״ב מה שכתבתי שם לענין לכנוס בתוכו בתפילין וה״ה לענין זה:

יז (יז) לא יצא: - קנסוהו חכמים הואיל ועבר על דבריהם אפילו היה שוגג והראב״ד חולק וס״ל דא״צ לחזור ולקרות כיון דהמקום ההוא היה ראוי לקרות בו ורק משום לועג לרש יצא בדיעבד ולדינא לענין ק״ש הסכימו האחרונים לחוש לדברי הרמב״ם לחזור ולקרות אבל אם בירך או התפלל אינו חוזר. ולענין ברכות ק״ש מסתפק הפמ״ג עי״ש טעמו:

סימן עב

א (א) וחלופי חלופיהם - אע״פ שיש שהות לאחרונים לקרוא בעוד שנושאים הראשונים אפ״ה פטורין מפני דלפעמים נמלכין ונותנין להם לשאת ולפיכך אין להם להתחיל:

ב (ב) בהם - כגון בעיר שיש בה חבורה המזומנת לכך וכל בני החבורה מחליפין לשאת לפי שכולם חפצים לזכות בו כולם פטורים מק״ש לפי שהם טרודים טרדת מצוה ואפילו הרחוקים מהמטה ובמקום שאין חבורה המזומנת לכך הסמוכין למטה פטורין לפי שדרך לזכותם בהמצוה כשיכבד על הנושאים אבל הרחוקים מהמטה חייבין:

ג (ג) חייבים - בק״ש [ואע״פ שהלוית המת הוא בכלל ג״ח וגמ״ח הוא מן התורה מ״מ הם אינם טרודים כלל ויכולין לקרות פסוק ראשון בכונה ובעמידה והשאר כשהם מהלכין] אבל פטורין מתפלה כמש״כ סימן ק״ו:

ד (ד) אין מוציאין וכו׳ - ואם כבר הגיע זמן ק״ש יש להם להתאחר זמן שיוכלו לשער שכבר התפללו רוב הקהל. וגם שנושאי המטה כבר קראו והתפללו:

ה (ה) את המת - אפילו אדם חשוב דלענין זה ליכא בזמננו אדם חשוב להקל עי״ז:

ו (ו) שיגיע זמן וכו׳ - מסתימת לשונו משמע דכן הדין בק״ש של ערבית ולדינא הסכימו האחרונים להקל בשל ערבית לפי שאם לא יקברנו היום יעבור על לא תלין ואף שיוכל בלילה לקברו אחר שיקרא ק״ש ויתפלל עכ״פ יעבור על מ״ע כי קבור תקברנו ביום ההוא אם לא יקברנו קודם שקיעת החמה. ואם נזדמן שנשתהה הוצאת הקבורה עד שחשיכה ימתינו מלהוציאו עד שיתפללו הקהל מעריב:

ז (ז) התחילו להוציאו - אפי׳ אחר שהגיע זמן ק״ש:

ח (ח) אין מפסיקין - פי׳ העם הצריכין לשאת המטה אפי׳ אם יעבור עי״ז זמן ק״ש דקבורת מתים ד״ת אבל אלו שאין למטה צורך בהם חייבים לקרות תיכף אע״פ שיש עדיין עוד שהות:

ט (ט) נשמטים - שא״א שיקראו כאן אצל המת משום לועג לרש:

י (י) ומתפללין - והרבה פוסקים חולקין וס״ל דהקילו לענין תפלה במת מוטל לפניהם כיון שהתפלה הוא דרבנן ונראה דלענין חזן הספדן בודאי יש לסמוך להקל בזה שלא יצטרך להפסיק לתפלה דאפילו לענין ק״ש י״א דהוא פטור בזה עיין בטור וב״י:

יא (יא) ודומם - ואין עונה אחריהם כלום מטעם שנתבאר בסי׳ ע״א:

יב (יב) יתחילו - ויקראו כל מה שיוכלו:

יג (יג) יש שהות - אבל אם יעבור זמן קריאת שמע יקראו ק״ש תחלה כיון שעדיין לא התחילו במצות תנחומין:

סימן עג

א (א) נוגעים - נקט נוגעים משום דאז אסור לקרות בלא הפסקת טלית אפילו אם ירצו להחזיר פניהם מזה לזה ואם הם שוכבים פנים להדי פנים אסור לקרות בלא הפסקת טלית אפילו אם אינם נוגעים כל ששוכבים בקירוב אחד לחבירו:

ב (ב) לא יקרא - שמא יבא לידי הרהור:

ג (ג) ביניהם - ואז אפילו פניהם זה לזה מותר דשוב לא יבוא לידי הרהור:

ד (ד) ולמטה - אבל ממתניהם ולמעלה אפי׳ בשרם נוגע זה בזה לא אתי לידי הרהור. ודע דבכל זה צריך ג״כ שיוציא ראשו לחוץ שלא יהא עיניו יוכל לראות את הערוה וצריך ג״כ לחוץ על לבו שלא יהא לבו רואה את הערוה וכדלקמן בריש סימן ע״ד ועי״ש בס״ק ב׳ מה שכתבנו עוד בזה. כתב הפר״ח דנראה לו דאם בדיעבד קרא בלא החזרת פנים ובלא הפסקת טלית דיצא ידי חובתו עי״ש והפמ״ג מפקפק בזה וכן בס׳ ישועות יעקב עי״ש:

ה (ה) עם אשתו וכו׳ - משום דאשתו כגופו ורגיל בה וליכא הרהורא ומ״מ צריך חזרת פנים דפנים להדי פנים א״א דליכא הרהורא. ואם האיש מחזיר פניו לבד והאשה נשארת כמות שהיא אף שפניה נגד אחוריו מ״מ הוא מותר לקרות דשוב ליכא הרהור ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בערותה אבל אם תרווייהו רצונם לקרות אז גם היא צריכה להחזיר פניה ואפילו בשרם נוגעים זה בזה מותרים לקרות:

ו (ו) שאוסר - ר״ל בלא הפסקת טלית. ולפי דבריהם צריך מאוד ליזהר בזה בק״ש שעל המטה ובברכת המפיל שיהיה ביניהם הפסקת טלית ואז אפילו פנים להדי פנים מותר וכנ״ל:

ז (ז) עם בניו וכו׳ - דלדידהו לכו״ע אמרינן כיון דגס בהן חשובין כגופו וליכא הרהורא. ומ״מ פנים להדי פנים אסור ובפר״ח מיקל בזה והביא ראיה ובספר מאמר מרדכי וברכי יוסף דחו ראיתו. ומשמע עוד מדברי המ״מ דאפילו אם נימא דאין צריך להחזיר פנים עכ״פ בנוגע ערותו בבשרם או להיפך אסור:

ח (ח) בחזרת פנים - היינו שיהא אחוריהם זה לזה ואם פני בניו נגד אחוריו צריך עכ״פ ליזהר שלא יהא בשרו נוגע בערותן כן נראה לי וראיה מלקמן סימן ע״ד ס״ה דמוכח דאם בשרו נוגע בערות חבירו ג״כ אסור:

ט (ט) גדולים - וה״ה קטנים אחרים שאינם בניו [כן משמע מהרמב״ם ועיין בביאור הגר״א סימן ע״ה ס״ד בהג״ה ויש ליישב] אך לפי מה שמבואר לקמן בסימן ע״ה ס״ד בהג״ה דקטן כל זמן שאין ראוי לביאה [היינו בזכר עד ט׳ שנים ויום אחד ובנקיבה עד בת ג׳ ויום אחד] אין ערותו ערוה לכאורה גם לענינינו יש להקל אם עדיין לא הגיע הזמן:

י (י) ובשנת י״ג וכו׳ - ר״ל משהתחיל יום ראשון בשנה זו וכן מה שכתב ומשנת י״ג ואילך ר״ל ג״כ תיכף משהושלם השנת שלשה עשר וא״צ י״ג שנה ויום אחד רק שלימות ויום הלידה ג״כ בכלל כגון אפילו אם נולד באחד בתשרי בסוף היום כשבא לתחלת ליל שנת י״ד שנולד בו היינו אחד בתשרי נשלם לו הי״ג שנים ונעשה גדול וכן הדין לענין בר מצוה אך דשם בעינן ג״כ שתי שערות ועיין לעיל בסימן נ״ה סעיף ט׳ ובמ״ב שם:

יא (יא) אם הביאו ב״ש - עיין במ״א שכתב דלפי מה שפסק הטור באבן העזר סימן כ״א אסור משהגיע הזמן הזה אפילו לא הביאו ב׳ שערות. וגם אפי׳ בלא ק״ש אסורים לישן ביחד ערומים בקירוב בשר משהגיע הזמן הזה ועיין בח״מ וב״ש שם:

סימן עד

א (א) היה ישן ערום - המחבר תפס לשון הגמרא [ברכות כ״ג ע״ב] דשם שייך האי לישנא אבל בענינינו ה״ה כשהיה ישן בחלוקו בלא מכנסים ג״כ דינא הכי דאסור בד״ת או לברך שום ברכה עד שידביק בידיו הכתונת במקום הלב או למטה מלבו כדי שיהא הפסק בין לבו לערוה:

ב (ב) צריך לחוץ - פי׳ דידביק הטלית על לבו כדי שיהא הפסק בין לבו לערוה אבל בלא״ה אסור דנהי דלבו מכוסה בטלית שעל כל גופו הרי עדיין לבו וערוה בהדדי הן ואין דבר ביניהן:

ג (ג) על לבו - וה״ה אם חוצץ בטליתו מתחת ללבו כדי שיהא הפסק בין לבו לערוה ואפילו אם לבו מגולה לגמרי וכדלקמן בסעיף ו׳:

ד (ד) משום דלבו וכו׳ - דערוה בראיה תלי רחמנא כדכתיב לא יראה בך ערות דבר וגו׳ ומצינו לשון ראיה בלב כדכתיב ולבי ראה הרבה חכמה לפיכך החמירו חכמים בזה. ודע דאפילו אם לבו מכוסה בבגד להפסיק בינו לערוה צריך שתהא ערותו ג״כ מכוסה ואם הוא מגולה הסכימו הרבה אחרונים דאסור לקרות מן התורה אפילו אם מכוסה בהטלית גם על ראשו ועיניו שלא יוכל לראות את הערוה שהרי לא נאמר לא תראה ערות דבר אלא לא יראה בך כלומר שתהא מכוסה בענין שלא יוכל להראות אפילו לאחר. לפיכך העומד בבית ערום והוציא ראשו חוץ לחלון שלא יראה ערותו אע״פ שחצץ בבגד על לבו ה״ז לא יקרא כיון שערותו מגולה ונראית בבית אבל הישן ערום בכילה שאינה גבוה י׳ טפחים והוציא ראשו חוצה לה וגם חצץ באיזה דבר להפסיק בין לבו לערוה אע״פ שערותו מגולה בכילה ה״ז כמכוסה בטלית שכיון שאין הכילה גבוה י״ט שם כיסוי עליה כמו מלבוש ואינו דומה לבית שהוא חלוק רשות לעצמו ולא נוכל לכנות עליה שם כיסוי ע״כ אסור. וכן אם צואה בבית בתוך ד״א והוציא ראשו חוץ לחלון אסור לקרות ק״ש דשדינן ראשו בתר רובו [מ״א ור״ל דאסור אפילו לדעת המתירין לקמן בסימן ע״ו ס״ד עי״ש ועיין בפמ״ג] ואם הכניס ראשו לחדר שיש שם צואה אסור ג״כ לכו״ע לקרות דעכ״פ הצואה נגד עיניו ולדעת הרשב״א המובא בסימן ע״ט ס״ב אסור אפילו הוא עומד מבחוץ נגד הפתח כיון שהצואה כנגדו עי״ש [פמ״ג]:

ה (ה) רואה את וכו׳ - עיין בדה״ח דאפילו בדיעבד אם קרא ק״ש והתפלל חוזר וכן מוכח מפמ״ג בסימן ע״א בא״א אות ה׳ עוד מוכח שם דהק״ש חוזר עם ברכותיה אם קראם בראיית לבו לערוה דהכי תקנו חכמים אבל בשאר ברכות יש להסתפק בדיעבד אם יחזור וספק ברכות להקל. ובח״א כלל ג׳ דין ל״ג ובנשמת אדם כלל ד׳ משמע דיש להקל בדיעבד גם לענין תפלה בדבר דהאיסור הוא רק מדרבנן ועיין בבה״ל סימן קפ״ה ואפשר דיש לתפוס כוותיה לענין זה ונצרף דעת רש״י ור״ש תלמידו המובא בתוס׳ [ברכות כ״ה ע״ב]:

ו (ו) רואה ערות חבירו - דהיינו שאין הפסק בין לבו לערות חבירו כגון ששניהם שוכבים ערומים ומתכסים בטלית אחד והם רחוקים זה מזה דהיינו שאין בשרם נוגע אלא שפניהם זה כנגד זה והוא עצמו יש לו הפסק בין לבו לערוה אעפ״כ אסור משום דלבו רואה ערות חבירו או כגון ששניהם

עומדים במים ולבו אינו רואה ערות עצמו לפי שמכוסה בבגד ממטה ללבו אלא שרואה ערות חבירו שאינו מכוסה אסור אף שעיניו חוץ למים דמ״מ לבו רואה:

ז (ז) יכסה בבגד וכו׳ - פי׳ דהמים אע״פ שהם צלולים מ״מ מהני כיסויין לענין שלא יהא אסור מחמת גילוי ערוה ובתנאי שיוציא ראשו חוץ למים ולא יסתכל בערוה כיון דהמים צלולים ונראית בהם ערותו אלא שעדיין יש איסור משום לבו רואה את הערוה כיון שהלב עם הערוה במים ע״כ צריך לכסות בבגד ממטה ללבו כדי שיהיה הפסק בין לבו לערוה וה״ה אם חוצץ בבגד על לבו ג״כ מהני וכנ״ל בס״א:

ח (ח) כשיברך - וה״ה שיכסה ראשו שלא יברך בגילוי הראש:

ט (ט) אבל בידים וכו׳ - בין אם מכסה על לבו או בין לבו לערוה אם לא שמחבק בזרועותיו כדלקמן והטעם דאין גוף מכסה גוף ודוקא בידים דידיה אבל אם אחרים מכסים לבו בידיהם שרי:

י (י) לא מקרי וכו׳ - ר״ל לענין שיהא מותר לברך או להוציא מפיו שאר דברי קדושה ועיין לעיל בסימן ב׳ ולקמן סי׳ צ״א במ״ב:

יא (יא) עכורים - ואם הם צלולין עוכרן ברגליו ודוקא בקרקע שייך זה אבל לא בכלי שאין בו עפר וטיט כ״כ המ״א אבל באור זרוע סימן קכ״ח כתב דאפילו ברוחץ א״ע בגיגית שייך זה:

יב (יב) ריחן רע - עיין לקמן סימן פ״ו ובמשנה ברורה שם:

יג (יג) רק למעלה וכו׳ - דהמים מקרי הפסק בין לבו לערוה. ויזהר ג״כ שעיניו יהיו חוץ למים ולא יסתכל בערוה וכנ״ל דלא עדיף מערוה בעששית המבואר בסימן ע״ה ס״ה דאסור:

יד (יד) כהפסקה - פי׳ אם עומד במים צלולים ולבו ג״כ תוך המים וצריך להפסיק בין לבו לערותו די בזה להפסיק אע״ג דכיסוי בעלמא בידיו מבואר בס״ב דלא מהני זה עדיף טפי והטעם כיון שאין דרכן של בני אדם לחבק עצמן כך והוא עושה כן מקרי הפסקה אף דהוא חד גוף וכן הסכימו האחרונים דלא כמהר״ם טיוולו ופר״ח שמחמירין בזה. וכשהוא הולך בחלוק בלא מכנסים והוא מדביק בידיו על חלוקו על הלב או מתחת לבו כדי להפסיק בין לבו לערוה גם לדידיהו שרי:

טו (טו) יכולות לברך וכו׳ - הטעם דערותן למטה מאוד ואין הלב שלה יכול לראותה ומ״מ אם הן עומדות ערומות יש בהן איסור אחר דהיינו איסור גילוי ערוה לא מצד הלב אלא מצד שנאמר ולא יראה בך ערות דבר ואסורה לברך אלא צריכה שתהא יושבת וכמו שכתב רמ״א ע״ז שע״י ישיבתה פניה שלמטה מכוסים ואין ערותה נראית ומה שכתב הרמ״א דאז אין לבו רואה ערוה שלהן הוא לאו דוקא לבן דלבן בלא״ה אינו רואה ערותן אלא על שלא תהא בגילוי ערוה לגמרי קאמר וט״ס הוא וצ״ל ואז אינו נראה ערוה שלהן [אחרונים]:

טז (טז) מהלב - והב״ח חולק וס״ל דגם באשה בעינן הפסקה בין לב לערוה אפילו כשיש לה מלבוש אבל שאר האחרונים הסכימו לפסק השו״ע. ועיין בי״ד סי׳ ר׳ דמסקי הט״ז והש״ך שם דלפי מה שפסק השו״ע פה דאין שייך באשה לבה רואה את הערוה מותרת לברך ברכת הטבילה כשהיא עומדת בתוך המים אף שהיא עדיין ערומה דמשום גילוי ערוה אין בזה דהמים נחשבין כמו כיסוי. ויותר טוב שיהיה לבה למעלה מן המים דזה שרי אף באיש וכמו שכתב רמ״א בהג״ה בס״ב או שתחבק זרועותיה להפסיק בין לבה לערוה וכן פסק החכמ״א וה״ה אם עוכרת ברגליה שלא יהא איבריה נראין בהם זה לכו״ע מהני. ואם יש עוד נשים ערומות עומדות בבית הטבילה פשוט דצריכה בעת הברכה להחזיר פניה וגופה מהן ואף אם נימא דמקום המקוה הוא רשות בפני עצמו לא מהני כדמוכח לקמן בסימן ע״ט ס״ב עי״ש:

יז (יז) טוחות - ר״ל דבוקות ומכוסות בהקרקע ומשא״כ באיש דלא שייך זה כי הביצים והגיד בולטין. ועיין במ״א לקמן סי׳ ר״ו דדעתו דאף אם העגבות נראין אין להקפיד דעגבות אין בהן משום ערוה וכן משמע קצת מביאור הגר״א ובא״ר פסק דעגבות יש בהן משום ערוה:

יח (יח) רואים את וכו׳ - ר״ל ולא בעינן שיהא מכסה להערוה בפני עצמו באיזה דבר כדי שלא יראוה האיברים:

יט (יט) איזה מאיבריו - דגזרינן נגיעת שאר איבריו משום נגיעת ידיו ונגיעת ידיו שלא יבוא לידי הרהור:

כ (כ) הגיד בהם - אבל בנגיעה דכיס אין להקפיד דאין לחוש בו משום הרהור והמדקדקין מדקדקין גם בזה כי יש חולקין. ובדיעבד יצא אפילו אם נגע הגיד בהירכים [פמ״ג לדעת הפר״ח המובא לעיל בסימן ע״ג במ״ב סק״ד]:

כא (כא) ממתניו ולמטה - ר״ל אפילו רק עד למטה מערותו דבזה די מדינא לק״ש אבל לתפלה צריך שיהיה מכוסה כל גופו:

כב (כב) אע״פ וכו׳ - במקום הדחק דאל״ה אין נכון לכתחלה לעשות כן אפילו באיזה ברכה וכ״ש בק״ש:

כג (כג) מותר לקרות - כיון שערותו מכוסה וגם הטלית מפסקת בין לבו לערוה:

כד (כד) לבו - ה״ה כל גופו ונקט לבו איידי דרישא דבק״ש א״צ לכסות לבו. וטעם דתפלה חמורה לפי שבתפלה צריך לראות את עצמו כעומד לפני המלך ומדבר עמו שצריך לעמוד באימה אבל בק״ש אינו מדבר לפני המלך:

סימן עה

א (א) במקום שדרכה - מפני שזה מביא לאדם לידי הרהור כשמסתכל בו בכלל ערוה היא ואסור לקרות או להזכיר שום דבר שבקדושה נגד זה כמו נגד ערוה ממש ולפי מה שביארנו לקמן סעיף ו׳ בשם האחרונים דנגד ערוה ממש אסור אפילו בעוצם עיניו עד שיחזיר פניו ה״ה בזה ויש מתירין בזה אם הוא נזהר מלראות כלל. וכשא״א בענין אחר נראה דיש לסמוך ע״ז:

ב (ב) לכסותו - אבל פניה וידיה כפי המנהג שדרך להיות מגולה באותו מקום וכן בפרסות רגל עד השוק [והוא עד המקום שנקרא קניא בל״א] במקום שדרכן לילך יחף מותר לקרות כנגדו שכיון שרגיל בהן אינו בא לידי הרהור ובמקום שדרכן לכסות שיעורן טפח כמו שאר גוף האשה אבל זרועותיה ושוקה אפילו רגילין לילך מגולה כדרך הפרוצות אסור:

ג (ג) אשתו - ולכן צריך ליזהר בשעה שמינקת ומגולה דדיה שלא לדבר אז שום דברי קדושה:

ד (ד) אסור לקרות - עיין בפמ״ג שהביא דיעות לענין דיעבד בזה אם צריך לחזור ולקרות כמו לענין ערוה גמורה ובדה״ח משמע דאפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות ומ״מ נ״ל דכשלא נתכוין להסתכל אין להחמיר בדיעבד לחזור ולקרות אף באשה אחרת:

ה (ה) אבל וכו׳ - עיין בנשמת אדם שכתב דלכו״ע זה לא הוי אלא מדרבנן ומהני בזה עצימת עינים וכן בשער אשה המבואר בס״ב:

ו (ו) באשה אחרת - בין פנויה בין א״א =אשת איש=:

ז (ז) פחות מטפח - ואם השוק מגולה י״א דאפילו באשתו ופחות מטפח אסור לקרות נגדה שהוא מקום הרהור יותר משאר איברים. וכ״ז לא איירי אלא לענין איסור ק״ש דהאיסור הוא להרבה פוסקים לקרות נגד המגולה אפילו בלא מכוין לאיסתכולי אבל לענין איסור הסתכלות לכו״ע המסתכל באשה אפילו באצבע קטנה כיון שמסתכל בה להנות עובר בלאו דלא תתורו אחרי עיניכם ואמרו שאפילו יש בידו תורה ומע״ט לא ינקה מדינה של גיהנם וראיה בעלמא לפי תומו בלא נהנה שרי אם לא מצד המוסר ובספר מנחת שמואל הוכיח דאדם חשוב יש לו ליזהר בכל גווני. וכתב הפמ״ג דבמקומות שדרך להיות מכוסה [כגון זרועותיה וכה״ג שאר מקומות הגוף] אף ראיה בעלמא אסור וכתבו הפוסקים דבתולות דידן בכלל נידות הם משיגיעו לזמן ווסת ובכלל עריות הם:

ח (ח) מדברי הרא״ש וכו׳ - אבל הרשב״א חולק ע״ז וטעמו דס״ל דכי היכי דבעצמה יכולה לקרות כשהיא ערומה אלמא דאין בגילוי כל גופה משום ולא יראה בך ערות דבר אלא לאנשים ומשום הרהור כן אף אשה אחרת מותרת לקרות ולהתפלל נגדה כשהיא ערומה והאחרונים מסכימים עם הרשב״א ודעתם דגם הרא״ש מודה לזה. ודע עוד דלכו״ע אין מותר לקרות נגדה כשהיא ערומה רק כשהיא יושבת כדי שלא יהא פניה שלמטה נראית אבל כשהיא עומדת דינה כמו נגד ערות איש ואפילו ברשות אחרת אסור:

ט (ט) של אשה - ושער של איש אפילו של ערוה היוצא דרך נקב שבבגדו מותר לקרות כנגדו אבל אם הכיס נראה הוי ערוה:

י (י) שדרכה לכסותו - ואפילו אם אין דרכה לכסותו רק בשוק ולא בבית ובחצר מ״מ בכלל ערוה היא לכו״ע אפילו בבית ואסור שם לקרות נגדה אם נתגלה קצת מהן. ודע עוד דאפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגילוי הראש בשוק כדרך הפרוצות אסור וכמו לענין גילוי שוקה דאסור בכל גווני וכנ״ל בסק״ב כיון שצריכות לכסות השערות מצד הדין [ויש בזה איסור תורה מדכתיב ופרע את ראש האשה מכלל שהיא מכוסה] וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה נזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד עתה בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן ולא בא למעט רק בתולות שמותרות לילך בראש פרוע או כגון שער היוצא מחוץ לצמתן שזה תלוי במנהג המקומות שאם מנהג בנות ישראל בזה המקום ליזהר שלא לצאת אפילו מעט מן המעט חוץ לקישוריה ממילא בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן וא״ל מותר דכיון שרגילין בהן ליכא הרהורא וכדלקמיה:

יא (יא) בתולות - ובתולות ארוסות אסורות לילך בגילוי הראש וה״ה בתולות שנבעלו צריכין לכסות הראש ומ״מ אם זינתה ואינה רוצה לצאת בצעיף על ראשה כדרך הנשים אין יכולין לכופה:

יב (יב) שדרכן וכו׳ - עיין במ״א שכתב דלא ילכו בגילוי הראש רק אם שערותיהן קלועות ולא סתורות אבל המחצית השקל והמגן גבורים מקילין בזה. כתב הח״א נכריות שאינן מוזהרות לכסות שערן צ״ע אם דינן בזה כבתולות:

יג (יג) שרגילין וכו׳ - ר״ל ומותר לקרות בזה אפילו נגד אשה אחרת דכיון דרגילין בהן ליכא הרהורא אבל לכוין להסתכל באשה אחרת אפילו בשערות שמחוץ לצמתן אסור [א״ר]:

יד (יד) לצאת וכו׳ - ר״ל שמלבד כובע שעל ראשה יש לה צמת והוא בגד המצמצם השער שלא יצאו לחוץ ואותו מעט שא״א לצמצם ויוצא מהצמת ע״ז מקיל הרשב״א [חתם סופר סימן ל״ו עי״ש] ובזוהר פרשה נשא החמיר מאוד שלא יתראה שום שער מאשה דגרמא מסכנותא לביתא וגרמא לבנהא דלא יתחשבון בדרא וסטרא אחרא לשורות בביתא וכ״ש אם הולכות בשוקא כך ע״כ בעאי איתתא דאפילו קורות ביתה לא יחמון שערה חדא מרישאה ואי עבדית כן מה כתיב בניך כשתילי זיתים מה זית וכו׳ בנהא יסתלקון בחשובין על שאר בני עלמא ולא עוד אלא דבעלה מתברך בכל ברכאן דלעילא וברכאן דלתתא בעותרא בבנין ובני בנין עכ״ל בקיצור וכתב המ״א דראוי לנהוג כהזוהר וביומא איתא במעשה דקמחית בזכות הצניעות היתירה שהיתה בה שלא ראו קורות ביתה אמרי חלוקה יצאו ממנה כהנים גדולים:

טו (טו) שער נכרית - קרי נכרית להשער שנחתך ואינו דבוק לבשרה וס״ל דע״ז לא אחז״ל שער באשה ערוה וגם מותר לגלותה ואין בה משום פריעת הראש ויש חולקין ואומרים דאף בפיאה נכרית שייך שער באשה ערוה ואיסור פריעת ראש וכתב הפמ״ג דבמדינות שיוצאין הנשים בפיאה נכרית מגולה יש להם לסמוך על השו״ע ומשמע מיניה שם דאפילו שער של עצמה שנחתך ואח״כ חברה לראשה ג״כ יש להקל ובספר מגן גבורים החמיר בזה עי״ש. וכתב עוד שם דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית בודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין עי״ש:

טז (טז) יש ליזהר וכו׳ - ובדיעבד אם קרא חוזר וקורא בלא הברכות עיין בביאור הגר״א ופמ״ג:

יז (יז) זמר אשה - אפילו פנויה אבל שלא בשעת ק״ש שרי אך שלא יכוין להנות מזה כדי שלא יבוא לידי הרהור וזמר אשת איש וכן כל העריות לעולם אסור לשמוע וכן פנויה שהיא נדה מכלל עריות היא ובתולות דידן כולם בחזקת נדות הן משיגיע להן זמן וסת. וקול זמר פנויה נכרית היא ג״כ בכלל ערוה ואסור לשמוע בין כהן ובין ישראל. ומ״מ אם הוא בדרך בין העכו״ם או בעיר והוא אנוס שא״א לו למחות כיון דלא מצינו דמקרי ערוה מדאוריית׳ מותר לקרות ולברך דאל״כ כיון שאנו שרויין בין העכו״ם נתבטל מתורה ותפלה וע״ז נאמר עת לעשות לד׳ הפרו תורתך אך יתאמץ לבו לכוין להקדושה שהוא עוסק ולא יתן לבו לקול הזמר:

יח (יח) הרגיל בו - ר״ל כיון שרגיל בו לא יבוא לידי הרהור ואפילו מא״א ואפ״ה אסור לכוין להנות מדיבורה שהרי אפילו בבגדיה אסור להסתכל להנות:

יט (יט) כנגד ערוה - דכתיב כי ד׳ אלהיך מתהלך בקרב מחניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר וגו׳ מכאן למדו חכמים שבכל מקום שד׳ אלקינו מתהלך עמנו דהיינו כשאנו עוסקים בק״ש ותפלה או בד״ת צריך ליזהר שלא יראה ד׳ בנו ערות דבר דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או המתפלל כמלא עיניו כדמוכח בסימן ע״ט ס״ב וכן שלא יהיה אז ערום שעי״ז מתראה ערוה שלו כלול ג״כ במקרא הזה:

כ (כ) של גוי - אע״פ שנאמר בהם בשר חמורים בשרם אימא כבהמה בעלמא דמי קמ״ל:

כא (כא) ערות קטן - עיין בב״י דלא חשש לדעת המחמירין רק לכתחלה אבל בדיעבד אם קרא אין חוזר וקורא:

כב (כב) ויש מתירין - וקטן בעצמו יוכל לקרות כשהוא ערום עד בן ט׳ שנים ונגד ערות איש הוא מותר רק עד שיגיע לחינוך ועיין במ״א ועיין סימן שמ״ג:

כג (כג) לביאה - היינו בקטן עד בן ט׳ שנים ובקטנה עד בת ג׳ שנים:

כד (כד) וכן עיקר - כתב המ״א ומ״מ לא יאחוז המוהל הערוה בידו בשעת הברכה והא״ר ומחצית השקל מקילין והפמ״ג כתב דעכשיו שאין בקיאין כ״כ יש לחוש לסכנה ויש לתפוס בידו וגם הגר״א ביו״ד סימן רס״ה פסק דאסור לעשות כהמג״א:

כה (כה) בעששית - היא של זכוכית או בגד דק המנהיר עד שנראית הערוה או טפח מבשר האשה במקום שדרכה להיות מכוסה שגם זה הוא נקרא ערוה וכנ״ל בס״א. ועצימת עינים שרי בכל זה לכו״ע כיון שהערוה עכ״פ מכוסה [ח״א וכ״כ הפמ״ג לענין עששית]:

כו (כו) אסור לקרות - ואפילו היא בבית אחר ורואה אותה דרך עששית שבהחלון לפי שבראיה תלה הכתוב ואפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות:

כז (כז) ערוה כנגדו - עיין בפמ״ג ושארי אחרונים דבהוא עצמו ערום אפשר דגם לדעת השו״ע לא מהני כל אלו העצות:

כח (כח) והחזיר פניו - ר״ל אפילו החזרת פנים לבד בלא גופו דלא גרע מעצימת עינים דשרי לדידיה ועיין בסמוך:

כט (כט) או שעצם וכו׳ - והאחרונים הסכימו דכל אלו העצות לבד מהחזרת פנים לא מהני דלא כתיב ולא תראה אלא ולא יראה ר״ל לא יראה הרואה ואפילו החזרת פנים שהותר הוא רק דוקא אם החזיר כל גופו ועומד בצד אחר דנעשית הערוה מצידו אבל אם החזיר פניו לבד לא מהני וא״כ בהוא עצמו ערום לא יצוייר שום עצה שיהא מותר לדבר ד״ת וכתב במשבצות זהב דאם הוא ברשות אחד ואדם ערום הוא ברשות אחר כנגדו והוא עוצם עיניו מלראותו י״ל דשרי בזה לכו״ע וכן משמע קצת בדרך החיים ובסימן ע״ט אות ח׳ באשל אברהם משמע דחזר מזה וכן בח״א כלל ד׳ אות ט׳ לא משמע כן אכן אם חלון של זכוכית מפסיק בינו לערוה ועוצם עיניו מלראותו מהני לכו״ע כיון דיש עכ״פ איזה חציצה המכסה נגד הערוה. מותר להרהר בד״ת כשהוא ערום וא״צ לומר כנגד ערוה אחרת שנאמר ערות דבר דיבור אסור הרהור מותר ומ״מ אין לו לשמוע אז ברכה מחבירו לצאת ידי חובה כי א״א לומר שומע כעונה כיון שא״א לו לענות [אחרונים]:

ל (ל) דבראיה תלה - ר״ל אע״פ שהוא בסמוך לו תוך ד׳ אמותיו דבצואה קי״ל בסימן ע״ט דאסור אפילו אם הוא מלאחריו בזה גילה הכתוב דתלוי רק בראיה ונ״מ בכל זה אף לדידן דמחמירין בעצימת עינים וכנ״ל מ״מ אם החזיר פניו וגופו מן הערוה מהני לכו״ע אפילו בסמוך לו:

סימן עו

א (א) בעששית - הוא של זכוכית או דבר אחר המנהיר:

ב (ב) לקרות - דע דבכל ההלכות אלו עד סי׳ פ״ח וכן לענין איסור ערוה הנ״ל כ״מ שנזכר הדין לענין ק״ש בין לענין היתר בין לענין איסור הוא לאו דוקא ק״ש דה״ה תורה ותפלה וכל עניני הקדושה ובין שאומרם בלשון קודש ובין בלשון חול:

ג (ג) כנגדה - ואם מגיע לו ריח רע אסור ואפילו למ״ד בסימן ע״ט ס״ב דהפסקה מועלת לר״ר דוקא מחיצה שהוא רשות בפני עצמו אבל כפיית כלי לא ומ״מ א״צ בזה ד״א ממקום שכלה הריח אלא כ״ז שאין מגיע אליו סגי כ״כ הפמ״ג בסימן זה אבל בסימן ע״ט במ״ז נשאר בצ״ע ועיין בסימן ע״ט בבה״ל:

ד (ד) סנדלו - לאו דוקא סנדל ה״ה באיזה דבר שמכסה מהני ונקט סנדל דלא תימא דבטיל לגבי גופו והוי כמו שמכסה אותה ברגלו יחיפה דבודאי אין גופו חשוב כיסוי קמ״ל:

ה (ה) שלא יהא וכו׳ - ר״ל אפילו אם אין הצואה מתפשט על צדדי הסנדל מבחוץ ואינו נראה ואע״ג דבעששית אפילו נוגע ודבוקה בה שרי מפני שאינו נראה מבחוץ סנדלו גרע טפי מפני שעתה הוא מלבוש שלו ע״כ אם חלצו וכיסה בו שרי:

ו (ו) נוגע - עיין בע״ת ופמ״ג שמצדדים לומר דאם אחר שקרא ק״ש וברכותיה מצא צואה דבוקה בסנדלו מתחתיתו חוזר וקורא ק״ש בלא ברכותיה עי״ש הטעם ואם נתפשט הצואה גם בצדדי הסנדל מבחוץ עיין לקמן סעיף ח׳ ס״ק ל׳ מה שנכתוב שם:

ז (ז) לפניו - וה״ה אם היתה שטה ע״פ המים:

ח (ח) כנגדה - עיין בב״י דסובר דאין לחלק בין צואה קבועה לעוברת ע״כ גם בזה בעינן הרחקה מלפניו כמלא עיניו ומלאחריו ד״א ממקום שכלה הריח וכן העלה הט״ז והפר״מ אך אם העבירו צואה מלפניו ע״פ רחבו אז די בד׳ אמות דהיינו קודם שמגיע לד׳ אמותיו או אחר שנתרחקה ממנו ד׳ אמות שרי כיון שהוא אז מצדו ואמרינן בסימן ע״ט דמצדו הוי כמו לאחריו דסגי בד״א ממקום שכלה הריח [דעד מקום שכלה הריח הוא כמו צואה ממש כיון דריח רע שיש לו עיקר הוא וכדלקמן בסי׳ ע״ט] והב״ח והא״ר פסקו דכיון דצואה עוברת היא ואינה עומדת במקום אחד סגי בהרחקת ד׳ אמות ממקום שכלה הריח אפילו מלפניו. ויש להחמיר לכתחילה ולענין דיעבד אם כבר קרא והתפלל והיתה הצואה עוברת לפניו חוץ לד״א עיין בפמ״ג שכתב וזה לשונו וכבר כתבנו כל היכא דאיכא פלוגתא חוזר וקורא ק״ש בלא ברכותי׳ ובתפלה אינו חוזר ומתפלל עי״ש עוד:

ט (ט) דהוי כגרף - ואם החלון פתוח וחזיר עובר אם מותר לקרות עיין בסימן ע״ט ס״ב בבאור הלכה ובמשנה ברורה מה שנכתוב שם:

י (י) בבגדיו - ומי שידיו מטונפות מקינוח ביהכ״ס אם אין בהם ממשות צואה אלא לכלוך בעלמא והלך ריחה והיא על ידו דומיא דמלמולי זיעה שרי לקרות כנגדה אפי׳ בלי כיסוי ודוקא אחר משום דלאו כצואה דמיא אבל הוא גופא כל שידיו מלוכלכות מלמולי זיעה וחיכוך הראש אסור לקרות ק״ש ותפלה עד שיטול ידיו או עכ״פ אם אין לו מים ינקה ידיו וכדלעיל בסימן ד׳ [פמ״ג] ועיין בבה״ל:

יא (יא) חור - ר״ל מחיצה יש בינו לבין בה״כ ופשט ידו לפנים מן המחיצה דאלת״ה הלא י״א בסימן פ״ג דאסור לקרות כנגד מחיצת בה״כ דכצואה דמיא:

יב (יב) מתירין - דכתיב כל הנשמה תהלל יה דהיינו הפה והחוטם בכלל ההילול אבל לא שאר איברים דאפילו אינם נקיים שרי והיש אוסרין טעמם דכתיב כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך בעינן שיהיו כולם נקיים ופשוט דלפ״ז ה״ה אם אחד מאיבריו הוא בתוך ד׳ אמות של הצואה ג״כ אסור מטעם זה ואם הצואה היא על בגדיו ומכוסה מלמעלה ג״כ לכו״ע שרי ומ״מ יזהר כל אדם שיהיו תמיד בגדיו נקיים ובפרט בעת התפלה:

יג (יג) כגון אצילי ידיו - ר״ל אז מהני כיסוי בגד [פמ״ג]:

יד (יד) כדברי המחמיר - ובעת הדחק יש לסמוך אדברי המתירין שדוקא הפה והחוטם הוא בכלל ההילול אבל לא שאר איברים [ח״א]:

טו (טו) דינו כצואה - ר״ל ע״כ יש להחמיר בה כשהיא על בשרו אף שהיא מכוסה כמו בצואה וכנ״ל אבל כשהיא על בגדיו ומכוסה שרי לכו״ע וכנ״ל בצואה וי״א דאינו כצואה מיהו בס״ח סימן תק״ט מוכח דאפילו על בגדיו ומכוסה יש לרחצו או לפשטו שלא יהיה דבוק בו הטומאה ומכ״ש כשנכשל ח״ו ע״י קרי שלא יהיה לו למזכרת איסור:

טז (טז) בפי טבעת - מי שיש לו חולי הטחורים וזב ממנו דם תמיד ואגב הדם יוצא ממנו ליחה סרוחה מעופשת ויש לו ריח רע אסור בכל דבר שבקדושה כל זמן שליחה סרוחה שותת ממנו ואם אין שם ריח רע אם הדם או הליחה יוצא דרך דחיה בסירוגין הוי מן המעים ויש לו תקנה ברחיצת מקום הזוהמא ואם שותת ויורד תדיר מעצמה אז הוי מפי הטבעת וא״צ תקנה:

יז (יז) אסור לקרות - ובדיעבד אם קרא ק״ש חוזר וקורא אך לענין תפלה צ״ע אם יחזור ויתפלל כ״כ הח״א אבל הרבה אחרונים כתבו שצריך לחזור ולהתפלל:

יח (יח) לדברי הכל - ר״ל אפילו לדברי המתיר בס״ד בצואה על בשרו ומכוסה שאני הכא דבמקומה נפיש זוהמא טפי ע״כ יש לו לאדם להתעורר ולראות תמיד שיהא נקי פי הטבעת שלו ולרחצו במים או ברוק כדי שלא ישאר שמה אפילו משהו מצואה [של״ה וח״א]:

יט (יט) כשהוא יושב - אבל אם אינה נראית אפילו כשהוא יושב מותר שלא ניתנה תורה למלאכי השרת:

כ (כ) מעט צואה - אפילו כל שהוא כי אין שיעור לאיסור צואה. כתב בחידושי רע״א בשם הנזירות שמשון דא״צ להרחיק ממה שהאדם מקיא אף שהוא מאוס:

כא (כא) הרוק עבה - אז חשיב כיסוי ודוקא כשאין מגיע לו ריח רע. ואם נותן מים ע״ג הצואה לא מהני אא״כ המים עכורים שאין הצואה נראית מתוכם ולא דמי לצואה בעששית דהתם כסוי מעליא הוא משא״כ בזה ולכן יש ליזהר לקרות נגד עביט מלא מים אשר השליכו בתוכו בגדי קטנים שיש בהם צואה:

כב (כב) מותר לקרות - והיכא דמצא צואה ואינו יודע אם הוא צואת כלבים ושאר בהמה וחיה או צואת אדם דעת המ״א דאזלינן בזה בתר המצוי דאם מצויין תינוקות יותר מכלבים אפילו בבית אסור וה״ה איפכא באשפה אם מצויין כלבים יותר תלינן דהוא מכלבים להקל ודוקא אם בדק האשפה ולא נמצא בו שאר צואה בלתי זה דאל״ה הלא אמרינן דסתם אשפה חזקה שיש בו צואה דרגילין להפנות שם וכן פסקו האחרונים כהמג״א:

כג (כג) דחזקת בית - ואם מצוי שם קטנים צריך לבדוק:

כד (כד) דחזקת אשפה - לאו חזקה גמורה דא״כ אפילו במי רגלים היה אסור אלא ר״ל שדרך להמצא שם צואה ע״כ אסור עד שיבדוק אח״כ מצאתי שכ״כ בלבוש:

כה (כה) ספק מי רגלים - ואם הוא יודע שהיה כאן מי רגלים ונסתפק אם הטיל לתוכו רביעית מים וכיוצא בו כתב הח״א דכיון דאיתחזק איסורא אזלינן לחומרא אפילו במילתא דרבנן ומ״מ בשעת הדחק שיתבטל עי״ז מק״ש ותפלה יוכל לסמוך על הפוסקים דאפילו בזה אזלינן לקולא במילתא דרבנן. ואם אירע לו כזה בצואה דהיינו שהוא יודע שהיה כאן צואה בבית ונסתפק אם פינוהו נראה דאסור לקרות ולהתפלל עד שיתברר לו דהלא הוא מילתא דאורייתא:

כו (כו) אפילו באשפה וכו׳ - ר״ל לאחר שבדקוה שלא נמצא בה צואה וגם שאין מגיע ממנה ריח רע דאל״ה תיפוק ליה משום אשפה גופא כמש״כ בסימן ע״ט ס״ח:

כז (כז) כנגד העמוד - כתב המ״א בשם הרא״ש דשותת לא חשיב נגד העמוד ושרי מדאורייתא ובהגהות הגר״ח צאנזאר מפקפק בזה עי״ש:

כח (כח) במקום שראוי - דהיינו במקום שמצוי שם קטנים וכיו״ב:

כט (כט) ומצאה אח״כ - בתוך ד׳ אמותיו ואם נמצאת חוץ לד״א בתוך שיעור כמלא עיניו עיין לקמן סימן פ״א ס״ב ובמ״ב שם:

ל (ל) צריך לחזור - דזבח רשעים תועבה דה״ל לבדוק המקום. ופשוט דה״ה אם לאחר התפלה מצא שהיו בגדיו או מנעליו מטונפין ויודע שנטנפו ע״י שהיה קודם התפלה במקום מטונף כגון בה״כ וכה״ג במקום האשפתות ולא שמר א״ע להיות נקי בצאתו משם דצריך לחזור דפשע ואם ישב בלילה במקום שהיה שם צואת חתול וכיוצא ונדבק בבגדו והתפלל בבהכ״נ ובשובו לביתו מצא שהטינוף דבוק בבגד א״צ לחזור ולקרות ולהתפלל דדמי לאין המקום ראוי להסתפק [שע״ת]:

לא (לא) ולקרות - עם הברכות וגם ה״ה לענין תפלה ואם בירך בהמ״ז ושאר ברכות עיין לקמן סוף סימן קפ״ה ומש״כ במשנה ברורה שם מסקנת האחרונים בענין זה אם כשהשלים תפלתו ומצא צואה עבר זמן תפלה אין משלימה בתפלה אחרת דפושע הוה ואין תשלומין אלא בנאנס:

לב (לב) א״צ לחזור - דאנוס הוי דמאי הו״ל למעבד:

לג (לג) א״צ לחזור - דאפילו לכתחילה היה מותר לקרות כ״כ שלא ידע וכנ״ל בס״ז אבל אם נודע לו מזה שיש כאן מי רגלים ועבר וקרא או התפלל צריך לחזור ולקרות ולהתפלל דעבר על ודאי דרבנן כ״כ הפמ״ג ועיין בח״א כלל ג׳ דין ל״ג ועיין לקמן בסימן קפ״ה בבה״ל:

סימן עז

א (א) כנגד וכו׳ - וצריך לזה כל דיני הרחקה כמו לקמן בסימן ע״ט ס״א לענין צואה:

ב (ב) עד שיטיל וכו׳ - לפי שמן התורה אין אסור לקרות רק כנגד עמוד של קלוח בלבד ואחר שנפל על הארץ אין איסורו רק מדברי סופרים וכנ״ל בסוף סימן ע״ו לכן הקילו חז״ל שיכול לבטלם ע״י רביעית מים ואפילו היו המי רגלים מרובין ולפ״ז אינו מועיל הרביעית מים אלא דוקא כשאין מסריחין אבל אם ידוע שהם מסריחין דאז אסור מד״ת לקרות נגדם אין מועיל רביעית אלא צריך שירבה עליהן מים לבטל הסרחון:

ג (ג) רביעית מים - י״א דבעינן דוקא בבת אחת דאל״ה קמא קמא בטיל:

ד (ד) ע״ג קרקע - ויראה שילכו המים על כל מקומות שהמי רגלים נשפכים שם שהם טופח ע״מ להטפיח ועיין בבה״ל:

ה (ה) המיוחד להם - שאז אפילו אין בו מי רגלים כלל אסור לקרות נגדו ואינו מועיל בנתינת המים להכשיר הכלי עצמו כמו שיתבאר בסימן פ״ז:

ו (ו) הם בכלי תחלה - וכן אם היו מים כרביעית תחלה ע״ג קרקע והשתין אח״כ על גבי המים מותר לקרות ק״ש ואפילו אם עתה מחמת מי רגלים נתפשט יותר:

ז (ז) פעם אחת - ואפילו אם השתין הרבה די ברביעית וכנ״ל בסק״ב וכן אם השתין רק מעט י״א דצריך ג״כ רביעית אבל בתשובת חכם צבי סי׳ ק״ב פסק דאם המי רגלים הם פחותים מרביעית דסגי ברוב מים לבטלן וא״צ רביעית דלא אמרו רביעית אלא להקל שאף אם המי רגלים של פ״א הם מרובים מרביעית סגי ברביעית לבטלן אבל לא להחמיר ואפילו אם המי רגלים הם משתי פעמים סגי ברוב מים לבטלן וכן הסכימו האחרונים ועיין עוד מש״כ לקמן סימן פ״ב במ״ב סק״ד:

ח (ח) שתי רביעיות - פסק כדעת הרמב״ם ושארי פוסקים ולא כדעת הרשב״א שמיקל בזה כמו שמבואר בב״י ובמגן גבורים מצדד לומר דאין ביניהם מחלוקת ואף הרמב״ם לא קאמר דבעי ב׳ רביעית לב׳ פעמים רק בשבאו זה אחר זה כגון שהשתין ונתן לתוכו רביעית מים כשחוזר ומשתין צריך עוד הפעם לתת לתוכו מים וכן לעולם ולא מהני לזה מה שהטיל הרביעית בפעם ראשונה אבל אם השתין כמה פעמים ורוצה לקרות כנגדן די בהטלת רביעית לבד עי״ש ובביאור הגר״א מסכים ג״כ להלכה דדי בהטלת רביעית לבד בזה עי״ש כי קצרתי:

סימן עח

א (א) היה קורא - ה״ה לד״ת ולתפלה פוסק עד שיכלו המים לשתות ואפילו אם יצטרך עי״ז לשהות הרבה באמצע תפלה שיהיה כדי לגמור כולה ויצטרך עי״ז אח״כ לחזור לראש אפ״ה ממתין:

ב (ב) המים - ואף דלמטה ברכיו לחות עדיין ממי רגליו מותר:

ג (ג) בבגדו - ר״ל שהבגד העליון לא נתלכלך ואם גם הוא נתלכלך בק״ש ושאר דברי קדושה צריך לילך ולהסיר בגדיו או עכ״פ לכסות המקום המלוכלך בבגד אחר אך לענין תפלה שא״א לו להפסיק ולעסוק בזה מתפלל כדרכו אחר השתיתה כיון דאיסור מי רגלים אינו אלא מדרבנן וכבר הוא עומד בתפלה לא גזרו:

ד (ד) מרחיק - עיין בבה״ל דלענין תפלה ג״כ נכון להחמיר להרחיק בנפלו לו על הארץ כמו לק״ש:

ה (ה) אמות - או ממתין עד שיבלע בקרקע כשיעור ויתבאר לקמן סימן פ״ב כצ״ל. וכתב המ״א דאף דאפשר דע״י ההמתנה על הבליעה יצטרך לשהות כדי לגמור כולה ויצטרך לחזור לראש אפ״ה אין לחוש לזה בק״ש דהוי כקורא בתורה אבל אם נזדמן לו כן בברכת ק״ש טוב יותר שירחיק מהם ולא ימתין על הבליעה בקרקע ובדיעבד אם שהה בברכת ק״ש כדי לגמור כולה אינו חוזר לראש וכדלעיל בסימן ס״ה במ״ב:

ו (ו) וכן עיקר - עיין לעיל בסימן ס״ה במ״ב ובבה״ל דביארנו שם כל פרטי דין זה:

ז (ז) לעיל סי׳ ס״ה - ר״ל דתלוי העיקר אם הוא אנוס בעת ההפסק חוזר לראש וה״נ הא אנוס הוא. ולענין תפלה אם נזדמן כן באמצע והמתין על הבאת מים או על הבליעה בקרקע בכדי לגמור כל התפלה נ״ל דאפשר דא״צ לחזור לראש [כי בדיעבד יש לסמוך על דעת הרשב״א והתוספות ברכות כ״ב ע״ב ד״ה ממתין דס״ל דא״צ להרחיק כלל כיון שכבר הוא עומד בתפלה וא״כ לא היה אז אנוס אם לא שבפסיקה עד שיכלו המים לבד היה השיעור כדי לגמור כולה ועיין בבה״ל ולקמן בסימן צ׳ סכ״ז במ״ב שם]. ומי שיש לו חולי המטפטף ממנו תמיד מ״ר עיין לקמן סימן פ׳ במ״ב:

סימן עט

א (א) צואת אדם - אפילו אין מגיע ממנה ריח רע ועיין לקמן סימן פ״ב:

ב (ב) ד׳ אמות וכו׳ - דכתיב והיה מחניך קדוש וקבלו חז״ל שמחנה של אדם הוא ד״א ואם יגיע ריח רע מהצואה בתוך ד׳ אמותיו הרי אין כל מקום חנייתו בקדושה:

ג (ג) מלא עיניו - עיין בפמ״ג שכתב דלהרשב״א דוקא דיבור אסור בתוך כמלא עיניו אבל להרהר בד״ת מותר אם הוא חוץ לד״א ממקום שכלה הריח ולהרא״ש יש לעיין בזה דאפשר דאסור מה״ת או מדרבנן עי״ש:

ד (ד) אפילו בלילה - ע״כ אסור לאמר אפילו בלילה ק״ש או שאר כל דבר שבקדושה לפני הבתים כי דרך להיות שם צואה וכ״ש בחצר:

ה (ה) דינו כמלאחריו - ומ״מ לכתחלה יזהר לילך כדי שיהיה הצואה מלאחריה ואז סגי בד״א ואם א״א רק בטירחא יתירא סגי גם לצדדין בד׳ אמות כמו מלאחריו וה״מ צדדין ממש אבל צדדין שלפניו [כגון רין שטאקין סרוחים הנמשכים לאורך הרחוב וכה״ג] כתב המ״א דדינו כלפניו וא״ר כתב דדינו כמן הצדדין וסגי בד״א וכתב הח״א דמה שרואה בלא הטיית ראשו לצדדין לכו״ע דינו כלפניו עוד כתב דצריך ליזהר מאוד בשעת קידוש לבנה ברחובות שרין שטאקין סרוחין נמשכין לאורך הרחוב מצדדין שאפילו הם ברחוק ד״א הרי נמשכין גם מלפניו ואסור כמלא עיניו וכ״ש שצריך להרחיק ד״א ממקום שכלה הריח ומוטב שלא לקדש כלל. והנזהר מלהזכיר דברי קדושה במקום שאינו נקי עליו הכתוב אומר ובדבר הזה תאריכו ימים:

ו (ו) עד שיוציאנה - ואם עי״ז שהה הש״ץ כדי לגמור כולה ולא היה בתוך ד׳ אמותיו לא יחזור לראש:

ז (ז) ידי חובתן - ר״ל דהוי כאלו מתפלל כל אחד עתה לעצמו ואף דאנן נוהגין שכל יחיד ויחיד מתפלל לעצמו מ״מ הלא צריך כל יחיד ויחיד לענות אמן על ברכת הש״ץ ואסור להיות צואה לפניו. ואם הש״ץ עוסק עתה בפסוקי דזמרה דאינו מוציא ידי חובה ואין שם עניית אמן מותר לו לאמר כדרכו אם הוא חוץ לד׳ אמותיו ממקום שכלה הריח ואם הוא בתוך ד׳ אמותיו צריך לשתוק ואפילו אם שהה כדי לגמור כולה אינו חוזר רק למקום שפסק וכן בברכת ק״ש אבל בק״ש ובתפלה בלחש השוהה כדי לגמור כולה [מראש התפלה עד סופה] והיה הצואה בתוך ד׳ אמותיו חוזר לראש ומשערין לפי הקורא:

ח (ח) ואי אפשר - ואם אירע ששום אדם אינו יושב בתוך ד״א של הצואה מותר להתפלל ואע״פ שהצואה מפסקת ביניהם ובין הש״ץ יכולין להחזיר פניהם כדי שלא יהא לפניהם דאסור כמלא עיניו מיהו בסימן נ״ה ס״ק כתב י״א דלא יענה אמן כשיש צואה מפסקת ביניהם ועי״ש מה שכתבנו בזה:

ט (ט) ד׳ אמות וכו׳ - ר״ל ממקום שכלה הריח. ואם תינוק השתין מים בבהכ״נ ג״כ ישתוק הש״ץ וימתין עד שיטילו בהן מים או יכסוהו או ירחיקו כל הקהל מהן ד״א [ט״ז ופמ״ג ודה״ח] ועיין מה שכתבנו בבה״ל דאם המי רגלים היו חוץ לד״א של הש״ץ אפשר דיש לסמוך על סברת המקילים שאין צריך להודיעו. ומ״מ יראו הקהל להתרחק או לכסות או להטיל מים דאל״ה לא יוכלו לענות אמן:

י (י) היתה וכו׳ - וה״ה להיפך אם הוא היה עומד על המקום הגבוה והצואה מונח למטה בארץ ועיין לקמן סימן פ״ז במ״ב בדין אם היה שוכב על מטה גבוה עשרה ותחתיה או לפניה עומד גרף של רעי ועוד ענינים השייכים לסעיף זה:

יא (יא) במקום גבוה וכו׳ - וגם שהוא רוחב ד׳ על ד׳ טפחים דהוי מקום חשוב ובדיעבד אם לא היה רוחב ד׳ על ד׳ ג״כ אינו צריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה כי יש פלוגתת האחרונים בזה [דה״ח]:

יב (יב) בבית אחר - פי׳ בחדר אחר:

יג (יג) בצדה - פי׳ אצל מקום הפתח ואין חילוק בין יש שם דלת או לא ואם הכניס ראשו למקום שיש שם הצואה לכו״ע אסור ואפי׳ בעוצם עיניו [מ״א סי׳ ע״ד ודה״ח] וכן להיפך אם הצואה והאדם בבית והוציא ראשו חוץ לבית או חוץ לחלון ג״כ אסור לקרות דשדינן ראשו בתר רובו [שם]:

יד (יד) דוקא כשאינו וכו׳ - טעמו דס״ל דקרא דולא יראה קאי ג״כ אאיסור צואה האמור בתחלת המקרא ואם הוא רואה אותה דרך חלון של זכוכית לכו״ע שרי וכדלעיל בריש סימן ע״ו עי״ש. ואם מעצים עיניו או בלילה י״א דשרי בזה לכו״ע כיון שהוא ברשות אחר ויש אוסרין ובשעת הדחק שאינו יכול להחזיר פניו יש לסמוך ע״ד המקילין אולם בשאינו יכול לראות הצואה מחמת גובהו או עומקו לכו״ע שרי בזה:

טו (טו) רואה אותה - ולכן אסור לדבר דברי קדושה והוא מסתכל דרך חלון פתוח אם רואה האשפתות (ורין שטאקין) שברחובות או שחזיר עומד לפני חלונו אע״פ שאין מגיע לו ר״ר וצריך לזהר בזה בשעת קידוש לבנ׳ דרך חלון פתוח (או על גאנקעס) אלא צריך שעכ״פ יעצים עיניו ואז אם אין ריח רע מגיע לו מותר ובמקום שמסופק בזה אם הוא אשפה מותר דהוי ס״ס שמא הלכה כהרא״ש ומ״מ לכתחילה נכון יותר שיעצים עיניו מהיות טוב וגו׳ [ח״א] ועיין בבה״ל:

טז (טז) ואם יש וכו׳ - וכדעה זו פסקו האחרונים:

יז (יז) לא מהני - ר״ל ובעינן ד״א ממקום שכלה הריח ויש מקילין דבזה די עד מקום שיכלה הריח לבד ועיין בבה״ל:

יח (יח) ולא שינוי רשות - ע״כ מי שמתפלל בבית והריח ר״ר ממקום אחר יפסיק וישהא עד שיעבור הריח. ומי שיש לו חולי שאינו מריח אפשר שיש להקל בזה במקום הדחק:

יט (יט) שלה - אם העבירו צואה בבית ונשאר עדיין ריח רע בבית יש להחמיר מיהו נ״ל דמי שאינו מריח מותר לקרות בזה [מ״א]:

כ (כ) כשיעור - היינו ד״א ממקום שכלה הריח כן מוכח בב״י ועיין בבה״ל:

כא (כא) אם אין וכו׳ - סתם כדעה קמייתא שבסעיף הקודם:

כב (כב) ואם יש בהם וכו׳ - ר״ל אם ידעינן שיש בהם ר״ר אבל מסתמא א״צ לבדוק בזה דמסתמא אין בהם ר״ר:

כג (כג) ריח רע - היינו כל שדרך בני אדם להצטער מאותו הריח. כתב הח״א דבר שטבעו ריח רע כגון עטרן וכדומה מותר ולא נקרא צואה אלא מה שנסרח מחמת עיפוש וכ״כ בספר מנחת שמואל:

כד (כד) כצואת אדם - ר״ל ובעינן הרחקה ד״א ממקום שכלה הריח מלאחריו ומלפניו כמלא עיניו ואפשר אפילו אם פסק הריח אח״כ מ״מ כבר חלה עלייהו שם צואה ואסור כמו בצואת אדם. והמ״א חולק על כל זה ופסק דסתם צואת בהמה חיה ועוף לבד מאלו הידועים שריחן רע מאוד וכדלקמן אפילו אם יש בהם ר״ר בעת היציאה אין הר״ר חזק כ״כ ודרכו לפסוק ע״כ אין דינם כצואה וא״צ להרחיק אלא עד מקום שיכלה הריח וכן פסק בספר מגן גבורים ובדה״ח סובר דהוא ספיקא דדינא ע״כ בק״ש אם קרא בתוך ד״א חוזר וקורא ובתפלה יחזור ויתפלל ויתנה אם יצא שתהא לנדבה עי״ש ול״נ דאין להחמיר כלל לענין תפלה דהרבה אחרונים סוברים כהמ״א:

כה (כה) צואת חמור וכו׳ - והני מסתמא ריחן רע ולכן אפילו אם יזדמן פ״א שאין מריחין אסור דה״ל כצואת אדם כ״כ המ״א ועיין בבה״ל:

כו (כו) אדומה - מלשונו משמע שר״ל שלפי שהיא אדומה היא מסרחת מאוד והאחרונים כתבו שהתרנגולים אדומים הוא מה שקורין ענגלי״ש האן [אינדיק] כי צואתן מסרחת מאוד ומהנכון שלא להחזיק אותם בבית שלומדים ומברכים שם ובפרט בבית ת״ח כי אי אפשר לו בלא הרהור תורה [מספר מנחת שמואל בהלכה ברורה]:

כז (כז) ההולכים בבית - ואפילו אם עיקר חיותן מה׳ מיני דגן ג״כ יש להקל כ״ז שלא ידעינן שצואתם מסרחת. והעופות היושבים על ביצתם ידוע שאז צואתם מסרחת מאוד ע״כ פשוט דדינם אז כצואת אדם וכנ״ל:

כח (כח) הלול שלהם - הוא בנין קטן העשוי לאווזין ותרנגולין ומפני שרבה בו צואה יש בו סירחון והוא מאוס ע״כ דינו כצואת אדם וכתב הח״א דה״ה דיר של בהמה ג״כ אסור מטעם זה ועיין בביאור הלכה מה שכתבנו בזה:

כט (כט) שריחה רע - ודינה לכל דבר כצואת אדם וע״כ צריך להרחיק מלפניה כמלא עיניו ואפילו אם ידוע לו שאין בה צואה ומי רגלים והוא מן התורה. זה הכלל כל ר״ר הבא מדבר המסריח כיוצא באלו שנתפרשו שיש לו עיקר מרחיקין ממנה כדין צואת אדם דבכלל והיה מחניך קדוש הם כלומר שאם מגיע אליו הר״ר אין מחנהו קדוש ואסור לקרות [לבוש]:

ל (ל) מותר בד״ת - משום דר״ר שאין לו עיקר הוא אסור רק מדרבנן לכך לא גזרו בזה מפני ביטול תורה ועמ״א:

לא (לא) לקרות ק״ש - או לברך שום ברכה:

לב (לב) אסור עד וכו׳ - דאפשר לצאת לחוץ ולקרות וכתב הא״ר דאם הוא רוצה יכול להרחיק למקום שלא נשמע שם הריח ודי וא״צ ד״א:

סימן פ

א (א) שברי לו - לאפוקי אם אינו ברי לו והוא משהא עצמו מחששא דשמא יבוא להפיח באמצע שלא כדין הוא עושה:

ב (ב) שאינו יכול וכו׳ - ר״ל אפילו אם לא יאמר רק ק״ש ותפלה לבד ג״כ לא יוכל להעצירו עצמו מלהפיח באמצע דאל״ה יותר טוב לעשות כך מלבטל לגמרי תפלת י״ח:

ג (ג) זמן ק״ש - האחרונים הסכימו דאין לו לעבור זמן ק״ש שהוא דאורייתא משום זה וגם בתשובת הרא״ש שממנה מקור הדין לא נזכר שם ק״ש ובמגן גבורים כתב דהוא רק שיגרא דלישנא וראיה דבסימן ל״ח ס״ב איתא ג״כ זה הדין ולא נזכר שם רק תפלה לבדה וגם כאן סיים רק בתפלה לבדה וכונת השו״ע רק לומר דעי״ז ישנה הנהגתו שמתפלל תמיד ק״ש ותפלה בזמנה אלא יקרא ק״ש לבדה עם ברכותיה ולא יתפלל כי בתפלה הוא עומד לפני המלך וגנאי גדול הוא להפיח אז אבל ק״ש אינו כמדבר עם המלך אלא שמקיים בזה רצון הש״י ואף שיקרא ק״ש בלי תפילין שהתפילין צריכין גוף נקי לא ימתין ויעבור זמן ק״ש כדי לקרותה בתפילין אלא מתי שיוכל להניח תפילין ביום יניחם:

ד (ד) ומברך עליהן - ותיכף אחר ק״ש יחלצן אבל הטלית יכול ללבשו ולברך עליו קודם שיתחיל הברכות וגם יוכל ללבשו כל היום שא״צ גוף נקי לציצית ומיהו אם לא הניח הטלית מקודם ובא לו בין אהבה לק״ש יכול להניח בלא ברכה דלבישה לא הוי הפסק וכ״ז כשאירע לו מקרה זה בשביל שום מאכל שהזיק לו וכיוצא באופן שלערב בודאי יכול להתפלל בגוף נקי אבל מי שרגיל בכך שיש לו חולי שמחמתו מוכרח להפיח בכל שעה ואי לא יתפלל נפטר מן התפלה לעולם מותר לו להתפלל בלא גוף נקי דלא אתי איסור הפחה שהוא ריח רע שאין לו עיקר דהוא רק איסור דרבנן ודחי לק״ש דאורייתא או לתפלה שהוא מצוה דרבים לכן יקרא ק״ש ויתפלל [רמ״א בתשובה סי׳ צ״ח] והפר״ח כתב ג״כ ככה אלא דהוסיף דכשיגיע לו הפחה יפסיק עד שיכלה הריח כמו בריח רע שאין לו עיקר דפוסק ויחזור ויתפלל. והפמ״ג נסתפק עוד דאפשר דשרי לו בכה״ג להניח תפילין ג״כ דהאיך יעקור

לעולם מ״ע דאורייתא דתפילין ע״ש ונ״ל דכונת הפמ״ג רק ההנחה על איזו רגעים ורק כדי לקיים המ״ע דיותר מזה בודאי אסור ואם אין יכול להעציר עצמו מלהפיח עד כדי שיניח השל יד והשל ראש יניחם אחד אחד. ולענין ברכה נ״ל דאל יברך עליהם. כתב רמ״א בתשובה סימן צ״ח מי שיש לו חולי שמטפטף תמיד מי רגלים לאונסו וא״כ לא יוכל להתפלל לעולם יש להתיר לעשות לו בגד סביב אברו והבגדים העליונים יהיו נקיים ויכנס לבהכ״נ ויתפלל ובשעת הטפת מי רגלים יפסיק ואח״כ יתפלל ודוקא שלא הוצרך לטפטף בשעה שמתחיל להתפלל ואע״פ שיודע שבתוך תפלתו יצטרך לטפטף וכו׳ ע״ש:

סימן פא

א (א) קטן שהגיע - דוקא קטן אבל גדול אפילו אינו יכול לאכול כלל דגן מרחיקין מצואתו ומימי רגליו. וגדול מיקרי לענין זה מי שהוא כבר שית כבר שבע [פמ״ג]:

ב (ב) לכלל שאחר - ר״ל אע״פ שלא ראינו לזה שאכל כיון שאחר כיוצא בו יכול לאכול מסתמא גם הוא יכול לאכול ואפילו אם אין יכול לאכול אלא ע״י בישול מיקרי אכילה אבל אם הקטן הוא חלוש וידוע לנו שאינו יכול לאכול כזית בכדי אכילת פרס א״צ להרחיק מצואתו ומימי רגליו אפילו הוא בן ג׳ וד׳ שנים. והוא שמימיו לא היה יכול לאכול כזית בכדי אכילת פרס אבל אם היה יכול לאכול פעם אחד ואח״כ נחלש ואינו יכול ואפילו לא אכל דגן זה ימים רבים שבודאי צואה זו אינה באה מדגן מ״מ דינו כגדול שצריך תמיד להרחיק מצואתו ומימי רגליו אפילו אינו יכול לאכול כלל דגן מעולם. ויותר מזה אפילו אם בעצם לא אכל הקטן מעולם עדיין מין דגן מ״מ אם בטבעו היה יכול לאכול הכזית דגן בכדי אכילת פרס הבני מעיים מסריחים כל מיני מאכל שיאכל דומיא דגדול ויש מקילין בקטן אם ידוע שלא אכל דגן זה ימים רבים וכ״ש אם לא אכל מעולם. אך לכתחלה בודאי יש להחמיר ולהרחיק אף מצואת קטן כזה דספק איסור תורה הוא ובדיעבד אם התפלל נגדם א״צ לחזור דיש לסמוך ע״ד המקילין אא״כ ראינו הקטן הזה שבעצמו אכל ג״כ שאז לכו״ע דינו כגדול ואף בדיעבד יחזור ויתפלל:

ג (ג) דגן - כל ה׳ מינים קרויים דגן וצואתם מסרחת. ובמאכל מבושל שעושין לתינוק משערינן כפי מה שיכול גדול לאכול מאותו מין אכילת פרס. ושיעור פרס י״א ג׳ ביצים וי״א ד׳ ביצים. וכ״ז מצד הדין אבל טוב וישר הוא להרחיק מצואת קטן אפילו בן ח׳ ימים. כתב המ״א בשם הרש״ל דאין נכון לקרות ק״ש נגד תינוקות דסתמן מטפחין באשפה מקום צואה ובגדיהן ומנעליהן מטונפין:

ד (ד) גדול - גדול זה ר״ל אדם בינוני כי יש שבטבעו ממהר באכילתו ויש שהוא מקצר. ואם צריך הקטן לשהות באכילתו כזית יותר מזה השיעור הרי הוא כמי שאוכל היום חצי זית ולמחר חצי זית שכן הוא הלמ״מ בעלמא שאין אכילה מצטרפת לשהייה ארוכה כזו:

ה (ה) מרחיקין - שכל שהגיע לכלל זה צואתו מסרחת:

ו (ו) או ממימי רגליו - נראה דכיון שהגיע לשיעור זה גם נגד עמוד שלו הוא אסור מן התורה כמו של שאר אדם גדול:

ז (ז) היה קורא - וה״ה אם היה מתפלל:

ח (ח) וראה צואה - ה״ה לענין מי רגלים וכדלקמן בסימן צ׳ סכ״ז אך לענין לחזור אח״כ לכו״ע במי רגלים אינו חוזר אלא למקום שפסק וכנ״ל בסוף סימן ע״ו:

ט (ט) כנגדו - מיירי שהוא יותר מד״א ממקום שכלה הריח דאי היה בתוך ד׳ לכו״ע היה צריך לחזור לראש דפשע דהיה לו לבדוק מתחלה וכנ״ל בסוף סימן ע״ו:

י (י) שיזרקנה - וה״ה שיכול להחזיר פניו לצד מערב כיון שאינו עומד בתפלת י״ח:

יא (יא) ד׳ אמות - ממקום שכלה הריח:

יב (יב) לפניו נהר - ומיירי שאינו יכול להחזיר פניו למערב מפני איזה סיבה דאל״ה יחזיר פניו ועמ״א:

יג (יג) למקום שפסק - ס״ל כיון דלא היה בתוך ד׳ אמות שלו לא אמרינן דהיה לו לבדוק דלא הטריחתו תורה לבדוק בכמלא עיניו וסברא אחרונה ס״ל כיון דהיה מקום שראוי להסתפק פשע דלא הו״ל לקרות ולהתפלל עד שיתברר לו ועיין בא״ר שכתב דגם הרא״ש והרוקח ס״ל כהרר״י ומ״מ לדינא

נראה דאין להחמיר בדיעבד דהדה״ח והשולחן שלמה ועוד שארי אחרוני זמנינו כולם העתיקו רק דעה הראשונה לדינא ואם שהה כדי לגמור כולה עיין לעיל בסימן ס״ה ובמ״ב שם:

סימן פב

א (א) תתפרך - ודוקא לפירוכין דקין אבל לשנים ושלשה לא מהני. ובימי הקור שהצואה נקרשת הרבה כאבן וגם אין מגיע אז ממנה שום סרחון נסתפק המ״א אי שרי לקרו׳ כנגדה אי בתר השתא אזלינן או עדיין שם צוא׳ עלי׳ כיון שיכולה לחזור לקדמותה בזמן החום והאחרוני׳ הסכימו כולם בזה לאיסור. ואף בדיעבד אם קרא צריך לחזור ולקרות ק״ש ולהתפלל בתורת נדבה. ואם הצואה תחת מים קרושים אפשר דהוי כיסוי אע״ג דמים לא מהני [עיין בסימן ע״ו] מ״מ גלד וכפור י״ל דהוי בכלל וכסית וכעששית דמי ובתר השתא אזלינן. וצואה שנתכסה בשלג חשוב כיסוי כל כמה שלא נמחה השלג. כתב בספר שולחן שלמה דה״ה נגד מי רגלים קרושים ג״כ יש להחמיר שלא לקרות נגדן וצ״ע בזה:

ב (ב) בקרקע - או בבגד:

ג (ג) להטפיח - פי׳ שאם מניח ידו עליהם מעלה לחות בה שאם יניחנה על דבר אחר מקבל ממנה לחות ואם אינן לחים כ״כ מותר:

ד (ד) ויש לסמוך ע״ז - וכן הסכמת כל האחרונים דדוקא טופח ע״מ להטפיח ואז בעי הרחקה מהן ד״א כמו מצואה. ומ״מ כיון שאינם בעין רק שבלועין בקרקע או בבגד א״צ לשפוך עליהן רביעית לכו״ע אלא די שיביא עליהן רק מעט מן המעט מים שאין בהן ג״כ רק טופח ע״מ להטפיח ושרי ועיין לעיל בסימן ע״ז במ״ב:

סימן פג

א (א) אסור לקרות - ר״ל לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד״א ואם יש שם ריח רע צריך ד״א ממקום שכלה הריח:

ב (ב) פינו ממנו - ואיסורו מן התורה כיון שזה המקום מכבר דרכו להיות בו צואה אין זה מחניך קדוש ע״כ אם נסתפק לו אם הוא בה״כ ישן או חדש אזלינן לחומרא כדין כל ספק צואה לעיל בסימן ע״ו ס״ז:

ג (ג) כשאין לו מחיצות - כמו אחורי הגדר או אחורי הבתים. ופשוט דאפילו אם לא הזמינו מתחלה לאותו המקום לבה״כ כיון שהדרך לפנות שם נקרא בה״כ ישן וראיה מלעיל סימן מ״ב שכתבו שם הפוסקים דאם דרכו תמיד לצור תפילין בהסודר אסור להשתמש בו תשמיש אחר כאלו אזמניה עי״ש:

ד (ד) מחיצות - נראה דאיירי במגיעות לארץ או עכ״פ עד פחות מג׳ טפחים סמוך לארץ דאמרינן לבוד דאל״ה אסור לדעת רב האי גאון המובא בב״י סימן פ״ז עי״ש:

ה (ה) אין מגיע - ואם מגיע ר״ר אסור עד שירחיק ד״א ממקום שכלה הריח ובזה די אפילו לפניו לדעת המחבר. ודע דדעת המחבר להתיר אפילו במחיצות שאין גבוהות יו״ד כדאיתא בב״י ובזה חולקים עליו כל האחרונים ובגבוהות יו״ד יש מן האחרונים שסוברין כוותיה והרבה מן האחרונים שחולקין גם בזה וטעמם דס״ל דכיון דהמחיצות מיוחדות לקבל צואה כמו צואה דיינינן להו וכגרף של רעי לקמן בסימן פ״ז דאסור אפילו אין בו ריח רע וכן מדברי הגר״א בביאורו משמע ג״כ שדעתו להחמיר בזה וכן בפמ״ג ובדה״ח ושאר הרבה אחרוני זמנינו כולם מחמירין בזה וס״ל דצריך להרחיק מהמחיצות ד״א ולפניו כמלא עיניו אפילו פינו ממנו הצואה ואין בו ריח רע ולכן צריך ליזהר שלא לקרות ולהתפלל ולדבר בד״ת בחצר כנגד בית הכסא כמלא עיניו אע״פ שהוא סגור ואי אפשר לראות הצואה שבו ולכן נכון ליזהר כשעושה סוכה בחצר שיעשה בענין שלא יהיה מכוון מחיצות בה״כ נגד פתח הסוכה כשהיא פתוח דאז יהיה צריך ליזהר בזה בעת שהוא מדבר ד״ת ושאר דברי קדושה וכן אם יש נגד חלון ביתו בית הכסא והחלון פתוח והוא עומד בביתו ופניו כלפי בית הכסא נכון ליזהר מלדבר אז דברי תורה ומ״מ לעת הדחק יש לסמוך להקל אם אין מגיע לו ריח רע דאיכא ס״ס [היינו הב״י והב״ח בסימן זה דמתירין במחיצות גבוהות עשרה והרא״ש בסימן ע״ט ס״ב דמתיר אפילו בצואה כשהוא ברשות אחרת אף דרואה אותה] ובעוצם עיניו לכו״ע מהני בכה״ג. עוד כתבו האחרונים דמה דאנו מחמירין במחיצות בה״כ לדונם מבחוץ כצואה דוקא במחיצות שאינם נעשים אלא בשביל בית הכסא כגון שעשה בחצר חדר מיוחד לזה אבל אם בנה במחיצה של בית שהסמיכה לאותה מחיצה אע״פ שאותה מחיצה הוא מחיצה של בה״כ ממש אין על אותה מחיצה דין בה״כ לענין זה ומותר לקרות אפילו בסמוך כיון שאין המחיצה מיוחדת לבה״כ לבד:

ו (ו) ועדיין לא וכו׳ - אבל אם נשתמש בו אפילו רק פ״א תו יש עליו שם בה״כ ישן לכל דיניו כיון דהיה שם הזמנה ומעשה ואם לא היה שם הזמנה ורק במקרה נפנה שם ואח״כ פינו ממנו הצואה וגם אין בו ריח רע נ״ל דאין עליו שם בה״כ כלל ומותר אפילו בתוכו וכן מצאתי בספר יבשר טוב ועיין בבה״ל:

ז (ז) לקרות - ואפילו בתוך ד׳ אמותיו ויש מחמירין בזה:

ח (ח) כנגדו - דקי״ל הזמנה לאו מילתא היא [כדלעיל בסימן מ״ב ס״ג עי״ש] ומ״מ בתוכו אסור מדרבנן דה״ל בזיון גדול לק״ש או לתפלה ואפילו בדיעבד אם קרא והתפלל בתוכו לא יצא [לבוש]:

ט (ט) לא בתוכו - דהיינו אם אותו המקום הוא בלא מחיצות אין אסור רק אותו המקום שהזמין ואם מקום המושב שהזמין הוא מוקף במחיצות אסור ע״י ההזמנה כל שטח ההיקף שבתוך המחיצות ועיין בסמוך ס״ק ז׳ אבל מבחוץ מותר בסמוך לו. כתב הבה״ט דלהרהר בד״ת מותר בתוך בה״כ החדש כשעדיין לא נשתמש בו וכ״כ הא״ר ופשוט דהבונים שבונים בה״כ אסורים לברך שם שום ברכה מבפנים במקום המחיצות ואפילו בעוד שלא בנו המחיצות דכיון שהורשם להם המקום הרי נתייחד זה המקום לבה״כ ואסור:

י (י) ספק אם הזמינו - דשמא רצונו היה לסיים דבית זה יהיה לתשמישא בעלמא אלא שפסק או נמלך ולא סיים דבריו:

יא (יא) כסתום דמי - פי׳ דה״ל כאלו אין המקום הזה בה״כ כלל ובין שיש לו מחיצות מלמעלה על הגומא או לא:

יב (יב) אבל אם משתינים - ר״ל ואפילו בשעה שאין שם מי רגלים ואין בהם ריח רע לפי שיש שם בה״כ על מקום זה שמחוץ לגומא שמשתינים שם. וכתב הט״ז דמ״מ למחיצות בה״כ הזה אין להם דין מחיצות בה״כ להרחיק מהן מכנגדן וכנ״ל בסק״ה דהא במי רגלים אין איסור מן התורה אלא כנגד הקילוח לבד ואחר שנפל על הארץ איסורו רק מדרבנן ואין מחיצות אלו נקראים בשביל זה מחיצות בה״כ. ונראה דאותן המקומות שנוהגין לעשות מקום מיוחד להשתנה לכל וידוע שאותן המקומות מסריחין מאוד גם על מחיצותיהן יש שם בה״כ לכל דיניו דומיא דעביט של מי רגלים שמבואר [בסימן פ״ז] בהרבה פוסקים דאיסורו מן התורה ואע״ג דמי רגלים עצמן אינן אלא מדרבנן מ״מ כיון שהוא מיוחד לזה הוא מסריח ביותר וחמיר טפי וה״נ דכוותיה ועיין בסימן ע״ט בפמ״ג דדעתו דמי רגלים המסריח איסורו מן התורה:

יג (יג) ק״ש כנגדו - ס״ל דאין לו דין בה״כ ישן דקי״ל דאסור לפניו במלא עיניו אפילו פינו ממנו הצואה אלא רק דין בית שהזמינו לבה״כ המבואר בס״ב כיון שאין עליו צואה מעולם והגרף אין עומד תחתיו כ״א בעת הצורך אבל הרבה אחרונים חולקין עליו וס״ל דיש לו דין בה״כ ישן כיון שנפנין עליו וע״כ צריך ליזהר כשרוצה לקרות ק״ש ולהתפלל או לדבר איזה דברי קדושה שיוציא הכסא מהבית או שיעמידהו מלאחריו ד״א או שיכסה כל הכסא בבגד או בד״א ואפי׳ הוא נקי ואין בו ריח רע ואין הגרף עומד תחתיו ומכוסה למעלה הנקב בדף. וכן יש ליזהר באותן בתים שיש בתוכם כסאות קטנים נקובים לצורך הילדים שבבית שיהיו מכוסים בבגד בשעת ק״ש וד״ת אע״פ שאין בהם צואה או שיוציאם מהחדר שמדבר שם דברי קדושה ובפרט כי הקטן רגיל ללכלך הכסא בעת שהוא נפנה ולכו״ע יש עליו שם בה״כ אף בעת שהוא נקי. כתב בדה״ח לענין ספסל נקוב דאם הספסל מיוחד לישיבה כמו כסא שמיחדין לישיבה ומכוסה בכר וכשצריך להדבר מסיר הכר שעליו ונפנין על הכלי הנצבת שם שיש להתיר לקרות ולהתפלל בעת שהוא מכוסה בכר אף אם אין מכוסה בד״א כלל דאין עליו שם בה״כ עי״ש טעמו. ועיין בבה״ל מה שכתבנו עוד בזה:

יד (יד) חוזר וקורא - עיין בבה״ל:

סימן פד

א (א) שלא רחצו - פי׳ אפילו פעם אחד דאי רחצו תו ה״ל כמרחץ ישן לכל דיניו מאחר דהיה בו הזמנה ומעשה:

ב (ב) מותר לקרות - ואע״ג דבבה״כ קי״ל לעיל בסימן פ״ג ס״ב דאסור ע״י הזמנה בעלמא שאני בה״כ דמאיס טפי:

ג (ג) וקצת ערומים - י״א דאפילו אם עכשיו כולם לבושים או שאין שם אדם כלל מ״מ כיון דהבית מיוחד להיות בו ערומים ולבושים קצת דין מרחץ עליו ויש מקילים בזה ולדבריהם בחדר שדר שם הבלן וב״א עומדים שם ג״כ ערומים שרי לומר ד״ת וקידוש ותפלה באין שם אדם. וכ״ז לענין בית אמצעי אבל בית הפנימי שכולם עומדים שם ערומים ורוחצין שם הוא מאוס טפי ולכו״ע דינו כבית הכסא ואסור אפילו אין שם אדם ואפילו היתה דרכו של אותו המרחץ לרחוץ בו רק בימות החמה ובימי החורף הוא סגור מ״מ גם אז כל דיני מרחץ עליו דלא נעקר עדיין שמו ממנו אך אם עשו שינוי

מעשה בגופו כגון שעקרו שם תנורו וכיוצא בו ועשוהו בית דירה מותר לו להניח בפתחו מזוזה ולברך עליה ולקרות ולהתפלל שם וכן הדין לענין בה״כ:

ד (ד) אבל לא וכו׳ - וכן כל הברכות וד״ת אסור שם. ומשמע מדברי הט״ז דבדיעבד אם בירך שם אינו חוזר ומברך וכן בק״ש אין חוזר וקורא אף אם היה נמצא שם אז אדם ערום בבית האמצעי אך באופן שלא עמד נגדו בעת הקריאה או כגון שהחזיר פניו וגופו ממנו דאל״ה חוזר וקורא מטעם שקרא נגד ערוה [פמ״ג] ולענין בית הטבילה מסיק הט״ז דכל דינו כבית אמצעי של מרחץ ואין לברך שם שום ברכה רק ברכת הטבילה שהיא הכרחית שם כדיעבד היא חשובה וכל זה אם המברך איננו ערום וגם שלא יעמוד נגד ערומים בעת הברכה דאז אסור מטעם ערוה אם לא שהחזיר פניו וגופו מהן וה״ה בכל זה באשה המברכת בבית הטבילה ובפמ״ג כתב דיותר טוב שתברך במים [ועיין לעיל בסימן ע״ד ס״ק ט״ז שכ׳ דטוב שתעכרן ברגליה שלא יהא איבריה נראין בהמים] והטעם דשם במקום המים יותר מסתבר דאינו נחשב כבית אמצעי של מרחץ ופשוט דגם שם צריכה בעת הברכה להחזיר פניה וגופה מנשים הערומות העומדות שם בבית הטבילה כדמוכח לעיל בסימן ע״ט ס״ב עי״ש. והנה לפי דעת הט״ז אף כשאין שם אדם ערום אין לברך שם ברכה אחרת לדעת המחמירין לעיל בבית אמצעי אבל מהמ״א לעיל בסימן מ״ה משמע להקל בזה דאין בה זוהמא וכן כתב בברכי יוסף. והנה במקוה ששופכין בה מים חמין יש לומר דיש בה הבלא ומכל מקום אפשר לומר דאין בה זוהמא והבלא כל כך כמו במרחץ. והני מקואות העומדים במרחץ גופייהו במרחץ ודאי אסור לברך שם ברכת הטבילה ואפילו במים צ״ע די״ל הבלא דמרחץ נפיש ובמים נמי אסור [פמ״ג ועיין מה שכתב עוד בזה בסימן מ״ה בא״א]:

ה (ה) להרהר שם - ואפילו נגד אנשים ערומים דהרהור נגד ערוה אין איסור:

ו (ו) אפילו ש״ש אסור - כי שלום הוא שמו של הקב״ה שנאמר ויקרא לו ד׳ שלום וה״ה שאסור ליתן שלום לחבירו במבואות המטונפות דכל דינו כבית הפנימי ואדם ששמו שלום יש אוסרין בבית המרחץ לקרותו בשמו אלא בלשון לע״ז ויש מתירין כיון שאינו מתכוין על ענין השלום אלא להזכרת שמו של אותו אדם ובדברי סופרים הלך אחר המיקל וכן נוהגין וירא שמים יש לו להחמיר יען כי הרבה מאחרונים אוסרין ויבלע המ״ם ויאמר רק שלו בלא מ״ם או שלון בנו״ן וגם באגרת הרשות נכון שלא לכתוב שלום עם וא״ו רק שלם שמצוי לזרוק באשפות:

ז (ז) לענות אמן - על אחד שאמר בחוץ או באיזה בית שום ברכה ונראה דהיינו דוקא בבית הפנימי דהוא כבה״כ אבל בבית אמצעי שרי לענות גם אם שאל לו אדם דבר הלכה בבית הפנימי אסור לומר לו אין משיבין במרחץ וה״ה כשנתן לו אדם אחד שלום במרחץ אסור לומר אין משיבין במרחץ אבל רשאי לומר בכל זה מרחץ הוא דזה לא הוי אפילו הרהור אבל בבית אמצעי מותר לומר לו אין משיבין במרחץ ויש מחמירין גם בבית אמצעי בזה רק אם יש בו משום דרכי שלום מותר לומר בלשון זה. אין לשתות בבית המרחץ כי הלא אסור לברך שם ובלי ברכה אין לשתות ומי שרוצה לשתות מסיק בפמ״ג שיברך בבית החצון או בחדר הבלן בשעה שאין שם בני אדם ערומים [או שיכנס בבית הטבילה במים עד למעלה מערותו] וגם יכסה ראשו ויברך וישתה שם מעט ע״מ לשתות במרחץ והוא שיהיה שם החדרים בבית אחד תוך בית המרחץ הא לברך חוץ למרחץ כלל אסור ופשיטא דלברך ולא לשתות כלל רק במרחץ בודאי אסור להפסיק בין ברכה לשתיה ועיין לעיל בסוף סי׳ ס״ב במ״ב וביאור הלכה. מזוזה במרחץ בבית הפנימי ובאמצעי פטור וה״ה מרחץ שיש לפניה חצר ובחצר עומדים שם מקצתן ערומים פטור ג״כ ודירת הבלן חייבת במזוזה דהוא חדר גמור אך מפני שמצוי שם בני אדם ערומים צריך לכסות המזוזה. מלץ הויז שעושין ממנו לפעמים מרחץ פ״א או ב׳ בשנה או לייטער הויז חייב במזוזה ויש אומרים דיש לכסות המזוזה. וכן מותר להתפלל בתוכו. בית שעומדין בו אמבטאות לרחיצה משמע מהאחרונים דדינו כבית הפנימי דנפיש שם הבלא וזוהמא:

סימן פה

א (א) ויניח ידו וכו׳ - כלומר שקורא כ״כ בלחש עד שאינו ניכר כלל שמרחש בשפתיו ג״כ אסור:

ב (ב) כשיגיע - ר״ל בתוך ד״א ואם הוא לפניו אסור כמלא עיניו:

ג (ג) וכן עיקר - עיין בסימן ס״ה במשנה ברורה שביארנו שם כל פרטי הדין:

ד (ד) אפילו להרהר - ואפילו בזמן שאין שם אדם:

ה (ה) בד״ת - וכן אסור לעיין בבה״כ במשקלי השמות והפעלים של לשון הקודש שאין דרך להגיע לידיעה רק ע״פ הכתובים ויבוא להרהר במקרא ופשוט דמותר אדם להתבונן בבה״כ בגודל שפלותו ושבסופו יחזור כולו להיות עפר רימה ותולעה ואין נאה לו הגאוה:

ו (ו) אסור - ויחשוב שם חשבונות ביתו והוצאותיו כדי שלא יבא לידי הרהור ובשבת יחשוב בבנינים וציורים נאים:

ז (ז) בבה"כ - ואפילו בתוך הד"א של הבה"כ ממקום שכלה הריח ג"כ אסור להרהר ועיין לעיל בסימן ע"ט במ"ב סק"ג. כתב בספר תוספות ירושלים בשם הירושלמי דבבורסקי אסור להתפלל וכן להזכיר כל דבר שבקדושה והוא שהותחל העיבוד שיש ריח רע אבל אם עדיין לא התחיל מותר ופשוט דבזמן שאסור הוא אפילו להאומן עצמו שמורגל בהריח רע ואינו מרגיש כל שבני אדם מצטערים מזה הר"ר וכדלעיל בסימן ע"ט ס"א:

ח (ח) ובבית המרחץ - כי נפיש זוהמא בתוכו ומאוס והו"ל הצואה ובה"כ וטעם איסור ההרהור בכל אלו המקומות משום דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא [שבת קנ"א] כתב ב"י מי שתלמודו שגור בפיו והרהר בבה"כ ובבית המרחץ לאונסו מותר יש אומרים דכיון דאנוס הוא בהרהורו יכול אפילו לבטא בשפתיו וכן משמע מזבחים ק"ב ע"ב אבל בספר ברכי יוסף מסיק דהדבור אסור בכל גווני והראיה מהגמרא יש לדחות כמש"כ שם הרב ברכת הזבח וצאן קדשים עי"ש ומה שכתב דאם הרהר לאונסו מותר היינו ר"ל דאם הרהר לא עבד איסורא מאחר שהיה לאונסו ברם לכתחילה חובת גברא לדחות ההרהור וכ"ש דהדבור אסור וכ"כ בספר ישועות יעקב דהדבור אסור:

ט (ט) בלשון הקודש - ומדת חסידות הוא להחמיר:

י (י) נאמן - הראב"ד אוסר ברחום וכתב הב"ח ויש להחמיר וכ"פ הפר"ח מיהו בלע"ז לכו"ע שרי הואיל וזה אינו מיוחד דוקא להקב"ה משא"כ שאר ד"ת וכ"ש השמות שאינם נמחקין אסור לאמור שם אפילו בלשון לע"ז כגון גא"ט בלשון אשכנז או בוגא בלשון פולין ורוסיא וכה"ג שאף ששם זה אין בו קדושה באותיות כתיבתו ומותר למוחקו מ"מ יש בו משום בזיון בהזכרתו במקום טינופת כמו בהזכרת השלום שמותר ג"כ למוחקו ואעפ"כ כיון שהקב"ה נקרא בו אע"פ שאינו מיוחד לו אסור להזכירו כשמתכוין על ענין השלום וכמש"כ סי' פ"ד וכ"ש בזה שלכמה דברים דינם כשמות שבלשה"ק כגון לענין שבועה ולענין הזכרת ש"ש לבטלה ולענין קללת חבירו בשם:

יא (יא) מותר לאמרם - דגם בני אדם מכונים בהם לפעמים כמו שנאמר חנון ורחום וצדיק ודוקא באומר כך אבל באומר הרחום ירחם עליך י"ל דאסור כמו שאלת שלום [פמ"ג]:

יב (יב) שאינם נמחקים - ל"ד דהא איכא שלום דאסור להזכיר שם וכנ"ל בסי' פ"ד:

יג (יג) להפריש מדבר איסור - וה"ה אם נכנס בלבו הרהור עבירה מותר להרהר שם בד"ת מפני שזהו כמו להפרישו מאיסור שהתורה מצלת מהרהורים רעים:

יד (יד) ובעניני קודש - דהיינו לומר לו אפילו בלשון הוראה שאסור לעשות כן וא"צ לדקדק ולומר אל תעשה כך בלי לשון הוראה ויש מחמירין וסוברין דאסור לומר בלשון הנראה דזה הוא תורה כגון אם רואה בע"פ שמגלחין אחר חצות יאמר אין מגלחין דלשון זה אינו לשון הוראה אע"ג דממילא נשמע דאסור אבל לא יאמר אסור לגלח ונ"ל דאם אין דבריו נשמעין בקיצור יוכל להעריך לפניהם גודל האיסור בכל חלקיו כדי להפרישן. כתב המ"א בשם הר"ן אפילו בלא אפרושי מאיסורא שרי לומר לחבירו עשה לי כך וכך אפילו אם ממילא הוי הוראה שבזה מורה לו שהוא מותר לעשות כן כיון שאינו אומרם בלשון הוראה:

טו (טו) ובמקום שמותר - כגון בבית אמצעי של מרחץ וכנ"ל או כגון שהוא בעצמו אינו נקי לגמרי כגון שנגע בידיו במקומות המכוסים דאם ידיו או שאר מקומות מגופו מטונפות ממש אפילו ההרהור אסור [פמ"ג]:

טז (טז) לפסוק דין - דהוי כמו הרהור שמחשב הטעם בלבו ועיין לעיל סימן מ"ז ס"ד במ"ב ובה"ל:

סימן פו

א (א) מים סרוחים - ע"כ אותן מקואות שמימיהן סרוחין בימות הקיץ לא מיבעי דאסור לברך בתוכן אפילו הרחקה כצואה בעינן [פמ"ג] ודוקא אם מסריח עד שדרך בני אדם להצטער מאותו הר"ר. גינה שממשיכין לה מים סרוחים ורעים והיא סמוכה לבהכ"נ אף אם קדמה בעל הגינה צריך להרחיק דהוי מילתא דאיסורא [ש"ת]:

ב (ב) או מי משרה - שמסריח וכ"ש משרה של כובסין שמכבסין בהם בגדי קטנים שיש בהם צואה [שנו"א]:

ג (ג) כמו וכו׳ - ר״ל לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד״א ממקום שכלה הריח וכתב הפמ״ג דאיסורו הוא מה״ת כמו צואה. כתב הא״ר והובא בפמ״ג במרתפות היין שיש ריח רע מעופש וקץ ביה אסור לקרות ק״ש. וה״ה כל כה״ג. וברמב״ם פ״ד מהלכות תפלה הלכה ט׳ משמע דמותר ורק גדולי החכמים היו נזהרין מזה בעת התפלה עיי״ש ולפלא שלא העירו בזה:

סימן פז

א (א) גרף וכו׳ - ואפילו אם עתה אין בהם כלום ואפילו אם הם רחוצים יפה מבפנים ומבחוץ ונקיים לגמרי שאין בם אפילו ריח רע:

ב (ב) של מי רגלים - ואם הכלי מיוחד ג״כ לתשמיש אחר כגון לשפוך לתוכו שופכין אם אין בו צואה ולא ריח רע מותר וכן אם בכל פעם שמשתין נותן לתוכו רביעית מים מותר אם אין מגיע ממנו ריח רע ונ״ל דבזה אם מגיע ריח רע מן הכלי דינו כעביט ממש וצריך להרחיק ד״א ממקום שכלה הריח וע׳ ביאור הלכה:

ג (ג) כמו מצואה - לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד״א ממקום שכלה הריח. ומשמע מדברי הרבה אחרונים דמסכימים לדברי הרבינו יונה דמן התורה אסור גרף ועביט אע״ג דמ״ר עצמן אינו אלא מדרבנן העביט חמיר טפי דכיון דמיוחד לזה ה״ל כבית הכסא ולכן לא מהני בהן ג״כ הטלת מים ואפי׳ מילאן עד שוליהן. ואם קרא או התפלל במקום עביט שהיה בתוך ד׳ אמותיו חוזר אם מצאו במקום שהיה ראוי לו להסתפק בו תחילה עליו. ולענין שאר ברכות עיין לקמן סימן קפ״ה ס״ה ובמ״ב שם ותדין לכאן. ואם מצא הגרף והעביט בתוך שיעור כמלא עיניו אינו חוזר בדיעבד כדלעיל בסימן פ״א ס״ב במ״ב עי״ש:

ד (ד) של זכוכית - הט״ז מפקפק בזה אבל רוב האחרונים וכמעט כולם מסכימים להקל והטעם דבכל אלו ס״ל דאין בולעין ואפילו אם בולעין אין בליעתן מרובה ע״כ אין דין בה״כ עליהם:

ה (ה) מצופה - י״א דהיינו מה שאנו קורין גלייזירט וי״א דדוקא אם הוא מצופה באבר לא גלייזירט. גם י״א דבעינן שיהא מצופה מבפנים ומבחוץ ויש מקילין דדי בשמצופה רק מבפנים והנה למעשה יש להחמיר דבעינן שיהא מצופה גם מבחוץ אך כשכפאו על פיו יש לסמוך להקל על דעת המתירין כ״כ א״ר. והכלים שאנו קורין פארצליין לענין שארי איסורים דינם ככלי חרס דלא מהני הגעלה ונראה דיש להחמיר גם לענין זה וע׳ בה״ל:

ו (ו) יפה - מבפנים ומבחוץ וגם שלא יהיה ממנה ריח רע ואם מגיע ממנה ר״ר דינה כריח רע שאין לו עיקר אחרי דהכלי אין עליה שם גרף ועביט ונקיה היא וא״צ להרחיק רק עד מקום שיכלה הריח ואם הכלי אין רחוצה צריך להרחיק ממנה ד״א אולי יש עליה ממשות של זוהמא:

ז (ז) יש מתירין - דהוי כמו כיסוי:

ח (ח) ויש אוסרין - דכיון שהזוהמא בלוע בתוכו הכלי גופא הוא כמו צואה ואסור עד שיכסהו אבל של מתכות אפילו אינו רחוץ מבפנים מהני כפיה דאין איסורו אלא מתוכו וכפיה חשוב כיסוי. ואם כיסה על הגרף והעביט ור״ר נודף מהם בין שהוא של חרס ורחוץ או של מתכת ואינו רחוץ כתב הדה״ח דצריך להרחיק ד״א ממקום שכלה הריח דזה מיקרי ר״ר שיש לו עיקר ועיין במ״ש בבה״ל בסי׳ ע״ט בהקדמה אות ז׳ ואם הוא של מתכת ורחוץ די שירחיק עד מקום שיכלה הר״ר דזהו ר״ר שאין לו עיקר. כתב של״ה שירגיל האדם שיהא לו עביט של מתכות או זכוכית ויהיה רחוץ ונקי ויטיל לתוכו רביעית מים כשמשתין בו ואז מותר לו לברך אשר יצר וללמוד תורה אצלו ונ״ל אם הוא נקי ואינו יוצא שום ר״ר ממנו אזי די שירחצוהו מע״ש לע״ש עכ״ל והובא בא״ר:

ט (ט) שהרחיק - ואם היה בבית מטה גבוה יו״ד והמחיצות מגיעות לארץ מכל הצדדים או עכ״פ שרגליה קצרות ואינן גבוהות ג״ט דהוי כלבוד וצואה או גרף ועביט עומד אחורי מטה מקרי המטה מחיצה ושרי לקרות לפני המטה וא״צ להרחיק ובלבד שלא יראה את הגרף וגם שלא יגיע לו ריח רע וכתב המ״א דדוקא כשהמטה חוצצת מכותל לכותל אבל בלא״ה לא חשיבה מחיצה והרבה מפקפקין בדין זה גם בספר נשמת אדם תמה עליו ע״כ מסיק בח״א דבמי רגלים שהיו על הארץ או בכלי שאינו גרף דאינן אלא מדרבנן יש להקל לקרות ולברך נגד המחיצה אפילו אינה חוצצת אבל לא כנגד האויר ועיין בבה״ל שהעתקנו כל לשונו בזה. דפים הקבועים בכותל [שקורין פאליצא או באנק] אע״פ שגבוהים י״ט ואפשר אפילו רוחב ד׳ טפחים לא הוי רשות לעצמו כיון שאין לו מחיצות המגיעות לארץ. וכן שולחנות שלנו שעומדים על רגלים שאין ברחבן ד׳ טפחים אע״פ שהן גבוהין י״ט לא הוי מחיצה להפסיק [ח״א]. עוד כתב שם גרף או אפילו מי רגלים העומד בין תנור לכותל נ״ל דאסור לעמוד בצד בתנור ולקרות אע״פ שהתנור מפסיק דכיון דהוא מתשמישי הבית בטל לגבי הבית וכן כל כיוצא בזה אבל שאר כלי הבית שאינו מיוחד לבית נ״ל דמפסיקים וע״פ האופנים המבוארים לעיל גבי

מטה. אם הניח להגרף והעביט תחת המטה ומחיצות המטה מגיעין עד פחות מג׳ סמוך לארץ אפילו אם המטה בעצמה אינה גבוה יו״ד שרי לקרות לפני המטה ועל גבה לבוד והוי כמכוסה וכ״ז כשאין מגיע ר״ר אבל כשמגיע לא מהני כיסוי ולא הפסק מחיצה. ומטות שלנו שרגליהן גבוהות ג״ט צריך הרחקה מהגרף כדין:

י (י) כלי - אפילו יש קצת אויר בין הכלי לקרקע כגון שבולט קצת מצד א׳ כל שהוא פחות מג״ט אמרינן לבוד והוי כמכוסה אבל אם הכלי פתוח למעלה אפילו פחות מג׳ אסור:

סימן פח

א (א) כדי וכו׳ - וגם כי הקרי בא מקלות ראש וד״ת צריך להיות באימה ויראה ברתת וזיע כמו בעת נתינתה:

ב (ב) ואח״כ בטלו - ומ״מ מי שירצה לנהוג ולטבול תע״ב ודוקא אם עי״ז לא יעבור זמן ק״ש ותפלה ואפשר דאפילו אם עי״ז יתבטל מתפלה בצבור ג״כ אין נכון להחמיר בזה:

ג (ג) אותה תקנה - שהיתה גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה ובטלוה משום ביטול תורה ומשום ביטול פריה ורביה:

ד (ד) המנהג - ומ״מ יש אנשי מעשה שנוהגין בתקנה זו וטובלין א״ע לקריין ואם קשה עליהם הטבילה רוחצין א״ע בט׳ קבין. וכתבו האחרונים שארבעים סאה מים שאובים כשרים לטבילה זו וכן הט׳ קבין הוא ג״כ במים שאובים ואפילו משלשה כלים. ובאופן שלא יפסיק משפיכת כלי א׳ עד שיתחיל השני אבל יותר מג׳ כלים אין מצטרפין לשיעור ט׳ קבין. והנך ט׳ קבין צריך שישפוך עליו אבל לא לטבול בתוכם בין אם הם בכלי או בקרקע דכל שהוא דרך טבילה בעינן דוקא ארבעים סאה ובקרקע כשאר טבילות ומ״מ אם נכנס חציו למקוה ולא הרכין ראשו לטבול חצי גופו אשר בחוץ רק שפכו עליו מלמעלה ט׳ קבין מועיל לטהר. כתב בספר מטה אפרים דבעת שפיכת הט׳ קבין על האדם יש לו לעמוד זקוף ושתי ידיו מונחים נגד לבו ולא ידחק אותם בחיבוק הרבה רק בריווח קצת כדי שיבואו המים גם שם ויזהיר לשופכים עליו שישפכו כנגד גופו ממש. ושיעור ט׳ קבין עיין בבה״ט שהוא שיעור ט״ו קווארט פוליש עיין בספר מטה אפרים הנ״ל שכתב דבקווארט שלנו צריך כ״ד קווארט לשפיכת ט״ק ובשעת הדחק שאין הכלים מחזיקין כ״כ יש להקל בי״ח קווארט. וכן יש ליזהר בכל זה אותם שנוהגים להטהר בער״ה ועיו״כ ע״י ט׳ קבין. כתב במ״א דאף הנוהג טבילה לקרי דוקא בריא או חולה ששמש מטתו אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור מכלום ואין לו רק לרחוץ אותו מקום שלא יהיה מלוכלך מש״ז וכן בריא שראה מים חלוקים פטור מכלום דלא גזר עזרא ע״ז לענין ד״ת ותפלה ורק לענין תרומה טמא משום מים חלוקים:

ה (ה) נדה - כתב רבינו ירוחם יש טועים לומר שהנשים יולדות לא יכנסו לבהכ״נ עד שעברו מ׳ יום לזכר ופ׳ לנקיבה ומנהג טעות הוא וצריך למחות בידם:

ו (ו) או להתפלל וכו׳ - ובבנימין זאב סימן קנ״ג כתב שלא נהגו רק שלא לכנוס לבה״כ ולא לראות ס״ת וגם כשמתפללת אינה עומדת בפני חברותיה ומשום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור עכ״ל וכן הסכימו האחרונים דצריכה להתפלל בביתה ולברך כל הברכות ובפרט ברהמ״ז וקידוש שהוא מן התורה וע׳ במ״א:

ז (ז) אבל המנהג וכו׳ - ובמדינותינו נוהגין היתר לעולם ומברכות ומתפללות ומ״מ לא יסתכלו בס״ת בשעה שמגביהים אותה להראות לעם [ח״א] עוד כתב שלא יכנסו לבית הקברות עד שיטבלו:

ח (ח) נוראים - ומיום ראשון של סליחות ואילך מיקרי ימים נוראים לכל כה״ג וה״ה אם משיאה בנה או בתה או שהיא בעצמה יולדת שהולכין לבה״כ אחר ד׳ שבועות שרי אע״פ שהיא נדה וכיון שמותרים לילך לבה״כ שרי ג״כ להתפלל בכל זה לכו״ע:

סימן פט

א (א) עם הנץ - היא השעה שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים. וראוי ונכון ליזהר בזה לכתחלה אף בימי הסליחות וכן בחורף כשמשכימים ובאים לבהכ״נ בבוקר השכם ימתינו מלהתפלל עד הנץ וכדלעיל בסי׳ נ״ח ס״א ע״ש אך כשמשכים לצאת לדרך וכה״ג שאר דחק ואונס דמותר להקדים כדלקמן בס״ח עכ״פ ימתינו מלברך על התפילין עד שיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד״א דמקודם אסור לברך עליהן וכדלעיל בסימן ל׳ ס״א עי״ש במשנה ברורה.

כתב בפמ״ג בסימן תצ״ד דבחג השבועות שניעורין כל הלילה מותר להתפלל קודם הנץ דכשילכו לביתם בהשכמה טורח הוא להתקבץ שנית. ומ״מ יש ליזהר שלא לקרות ק״ש כ״כ בהשכמה דהיינו קודם שיראה את חבירו ברחוק ד׳ אמות ויכירנו דזה אסור לכתחלה וכדלעיל בסימן נ״ח עיי״ש:

ב (ב) עמוד השחר - עה״ש הוא מה שמתחיל השחר להבריק במקצתו מעט מעט ומשמע מדברי המחבר דקודם האיר אף בדיעבד לא יצא וכן הסכימו הרבה אחרונים דלא כמ״א וע׳ בבה״ל:

ג (ג) פני המזרח - ובעינן שיאיר פני כל המזרח ולא סגי במה שהבריק השחר כנקודה בלבד. כתב בחידושי רע״א דאף שהכוכבים נראין עדיין ברקיע מ״מ יום הוא:

ד (ד) יצא - בדיעבד ואפילו שלא בשעת הדחק ובשעת הדחק כגון במשכים לצאת לדרך וכה״ג שאר דחק ואונס אפילו לכתחילה וכדלקמן בס״ח עי״ש. ודע דדברי הש״ע אינם אמורים רק לענין חובת מצות תפלה בלבד דיצא בה אחר שהאיר המזרח דבזה כבר הגיע זמנה דניתקנה כנגד התמיד ושחיטת התמיד היה תיכף משהאיר המזרח אבל לענין ק״ש שקודם התפלה לא איירי המחבר בסימן זה ועיין לעיל בסימן נ״ח במ״ב סקי״ט דלא יצא בזה ידי חובת ק״ש אף דיעבד אם רגיל לעשות כן עד שיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד״א וזה מאוחר מזמן דהאיר המזרח ובפרט כשרוצה אז להניח תפילין ולברך עליהן דבוודאי אין לברך עד שיגיע הזמן דמשיכיר הנ״ל:

ה (ה) היום - ואם היום אורך י״ח שעות הוי ו׳ שעות על היום וכשהיום ארוך ט׳ שעות הוי ג׳ שעות דלעולם משערין שעות אלו לפי ענין היום והם נקראין שעות זמניות שהיום מתחלק לי״ב חלקים. וענין השליש הוא שתפלת השחר הוא נגד קרבן תמיד ולעולם לא איחרו אותו מלהקריב לאחר שליש היום וצריך לגמור התפלת י״ח בתוך השליש היום:

ו (ו) או עבר - ר״ל שבמזיד שהה את התפלה עד שעבר זמנה ואח״כ התפלל אעפ״כ יצא ידי חובת תפלה אף שהיתה שלא בזמנה וה״ה שלכתחילה אם לא התפלל מקודם צריך להתפלל אחר ד׳ שעות עד חצות רק שאין לו שכר כתפלה בזמנה. וטוב שיתפלל אז בתורת נדבה כי יש פוסקים שסוברים דבהזיד עד ד׳ שעות שוב לא מצי להתפלל כלל ע״כ יתפלל ויתנה שאם מצד הדין הוא פטור הוא בתורת נדבה [פמ״ג]:

ז (ז) ואחר חצות - משמע מלשון הר״ב דאפילו תיכף אחר חצות אסור להתפלל שחרית ואדלעיל קאי בין עבר במזיד או טעה בשוגג ויש מקילין בהחצי שעה שאחר חצות ולדינא משמע מפמ״ג ודה״ח שאין לזוז מפסק הר״ב וכן משמע מביאור הגר״א דבאמת כבר הגיע זמן מנחה שמתחלת מתחילת שבע אלא מטעם שאין אנו בקיאים ושמא יבוא לטעות וע״כ אסרו חז״ל ע״כ כששגג או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין אחר חצות חצי שעה (דהיינו כדי שיגיע זמן תפלת מנחה) ויתפלל מנחה ואח״כ שחרית בתורת השלמה ולא להיפך וגם דוקא בשגג או נאנס אבל במזיד אין לו תקנה כמו שיתבאר כ״ז בסימן ק״ח. אמנם בדיעבד אם התפלל שחרית בחצי שעה זו שאחר חצות יצא וא״צ להתפלל שנית [דה״ח עי״ש עוד] ועיין בחידושי רע״א מה שכתב בשם הצל״ח בענין זה:

ח (ח) זמן תפלה - היינו מעמוד השחר ועיין בבה״ל בס״א:

ט (ט) להקדים וכו׳ - וה״ה אם הולך בבהכנ״ס ממקום הקבוע לו למקום חבירו ליתן לו שלום:

י (י) לפתח חבירו - וה״ה אם היה אביו או רבו. ואם יש לחוש לאיבת גברא אלמא אם יכול ליתן ידו בלא אמירת שלום שפיר דמי [פמ״ג] וכשפגעו בדרך יש להקל בגברא אלמא גם באמירת שלום דבלא״ה מדינא מותר וכדלקמן כנ״ל:

יא (יא) דשמו וכו׳ - ואין ראוי להזכיר שמו על האדם ולכבדו קודם שמכבד להקב״ה. ובלשון לע״ז יש לעיין. ומסתברא דאם אומר הרחום ירחמך או החנון יחננך וכדומה שרי דמברכו בשמו של הקב״ה [פמ״ג עיי״ש עוד]:

יב (יב) כשהוצרך - ר״ל שהוצרך ללכת דרך חצירו של חבירו בראיית איזה עסק ואגב זה הולך לפתחו לומר לו צפרא דמרי טב אבל ליתן לו שלום אף בכה״ג אסור וע׳ בבה״ל. ודע דמה שכתב הש״ע לראות איזה עסק דוקא לראות אבל להתעסק ממש אסור קודם התפלה וכדלקמן בס״ג:

יג (יג) וי״א וכו׳ - וכן יש להורות [ב״ח וע״ת]:

יד (יד) אין לחוש - פי׳ דאז מותר לכרוע כשאין משכים לפתחו אבל במשכים לפתחו בין לכרוע או נתינת שלום אפילו התחיל בברכות אסור:

טו (טו) במוצא וכו׳ - ולא יתן שלום אע״פ דרגיל ליתן לו שלום:

טז (טז) כדי שיתן - ר״ל דאף דמדינא מותר מ״מ נהגו קדמונינו להחמיר בזה מזה הטעם ואם התחיל הברכות אין לחוש כ״כ ומותר ליתן שלום. וכ״ז לפתוח לומר לחבירו שלום אבל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין וכ״ש דמי שכבר התפלל מותר להשכים לפתחו של חבירו שלא התפלל ליתן לו שלום אע״פ שיצטרך להשיבו:

יז (יז) להתעסק וכו׳ - וקודם אור הבוקר שרי לעשות מלאכה [של״ה וח״ש] וכתב הא״ר דמ״מ אין לעשות שום ענין עד שיברך סדר הברכות. ופשוט דכוונתו בחצי שעה שסמוך לאור הבוקר:

יח (יח) בצרכיו - ומי שיש לו עבדים עברים או משרתים שצריך שישמשוהו יזהירם מבערב שבקומם ממטתם ירחצו ידיהם ויברכו הברכות ויקראו פרשה אחת של שמע ואח״כ יכול לעשות צרכיו וכ״ז הוא ממדת חסידות אבל מדינא אין קפידא:

יט (יט) לילך לדרך - ואפילו קודם מנחה ומעריב אם הגיע זמנם דינם כמו קודם שחרית:

כ (כ) עד שיתפלל - ואפילו אם במקום שיבוא יהיה יכול ג״כ להתפלל עם הצבור בזמנו אעפ״כ אסור דהליכה בדרך הוי כעוסק בצרכיו אך כ״ז שלא בשעת הדחק אבל בשעת הדחק שאין השיירא ממתנת לו יכול לילך מקודם לדרך ויתפלל בדרך וכדלקמן בס״ח ומשמע מהרבה פוסקים דאפילו כבר הגיע החמה ג״כ מותר בזה:

כא (כא) ולא לאכול - והעובר ע״ז אמרו חז״ל שעליו אמר הכתוב ואותי השלכת אחר גוך אמר הקב״ה לאחר שאכל ושתה ונתגאה קבל עליו מלכות שמים וגם הסמיכו דבריהם על הפסוק לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם ואפילו טעימה בעלמא אסור:

כב (כב) מים מותר - דלא שייך בהו גאוה ודוקא בלא צוקער אבל עם צוקער אסור וכ״ש משקה שכר (שקורין ביער) ודאי אסור. וטיי״א וקאפ״ע מותר לשתותו קודם תפלה כדי שיוכל לכוין דעתו ולהתפלל ובפרט בהמקומות שרגילין בהם ואין מתיישב הדעת בלתם וכ״ז בלא צוקער ובלא חלב [אחרונים] והעולם נוהגין להקל לשתות עם צוקער ואפשר דכוונת האחרונים וכן הרדב״ז שכתב דעם צוקער אין לך גאוה גדולה מזו קודם התפלה רק אם נותן הצוקער בתוך הטיי״א למתקו דזהו אסור קודם התפלה אבל אם לוקח מעט צוק״ר בפיו בעת השתייה ובלתי זה אין יכול לשתות הטיי״א אין זה בכלל גאוה. היוצא מדברינו דבנתינת הצוקע״ר בתוך הטיי״א או לאכול מעט מיני תרגימא בעת השתייה כדי שלא לשתות הטיי״א וקאפ״ע אליבא ריקנא אין שום צד להקל בזה קודם התפלה אם לא מי שיש לו חלישת הלב והוא צריך זה לרפואה. ומ״מ טוב שיאמר מתחילה עכ״פ פרשת שמע ישראל. כתב בספר פ״ת החדש דיש למנוע מלשתות הטיי״א בבוקר קודם התפלה באסיפת חבירים עי״ש טעמו. ומלבד זה רגיל להסתעף מזה איסור אחר דהלא כתב הרשב״א והובא בב״י דלכך אסור לו לאדם לעסוק בחפציו קודם שיתפלל כדי שלא יפנה לבו לשום דבר עד שיתפלל וכ״כ בש״ע סוף סעיף ב׳ שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל והרגילין באסיפת חברים בעת שתית הטיי״א רגיל לפעמים ע״י ריבוי השיחה לעבור עי״ז גם זמן ק״ש ותפלה:

כג (כג) בשבת - כלומר דלא תימא דבשבת אסור בלא״ה משום דאסור לטעום קודם קידוש קמ״ל דאינו אסור רק דוקא בשהגיע זמן קידוש והכא כיון שלא התפלל לא הגיע עדיין זמן קידוש ואחר תפלת מוסף אסור משום קידוש וקודם מוסף עיין סימן רפ״ו ס״ג:

כד (כד) מותר - אפילו אוכלין ומשקין טובים דשייך בהו גאוה כיון שאינו עושה משום גאוה אלא לרפואה אע״פ שאינו חולה גמור שרי וכ״ש שמותר לשתות קודם התפלה הרקות ושיקויים לרפואה:

כה (כה) והרעב - הרבה [לבוש]:

כו (כו) וישתה - משמע שאינו מחוייב מדקאמר אם רוצה והטעם משום דעכשיו בזמן הזה בלא״ה אין מכוונים כ״כ ומ״מ אם רוצה לאכול ולשתות קודם כדי שיכוין מותר ועיין בא״ר:

כז (כז) התחיל לאכול - אפי׳ היה בהיתר דהיינו שהיה יותר מחצי שעה עד עה״ש דבתוך הח״ש אסור להתחיל לאכול וכמו שכתב הרמ״א בסי׳ תרנ״ב לגבי לולב וה״ה לגבי ק״ש דאורייתא ודוקא אם אוכל יותר מכביצה דהוי דרך קבע או לשתות בכשיעור זה אבל בפחות מזה מותר עד עה״ש:

כח (כח) צריך להפסיק - כשעולה עה״ש ואע״ג דבתפלת המנחה א״צ להפסיק כמ״ש סי׳ רל״ב הכא שאני כיון דאסמכוה אקרא דלא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם צריך להפסיק ובשם הזוהר כתבו האחרונים שאפילו קם בחצות הלילה אסור לטעום קודם שמתפלל וכתב הפמ״ג דדוקא כשהיה ישן ואפשר דשתייה שרי ומדינא אפילו ישן מותר לאכול ולשתות ומ״מ נכון לכתחלה ליזהר בזה אם אינו מוכרח ועיין במחצית השקל

שכתב דבתשו׳ שב יעקב סי׳ ח׳ כתב בשם סידור האר״י ז״ל שהרח״ו עצמו כשהיה חלש לבו אכל או שתה איזה דבר לחזק גופו ולא אסר כ״א לאכול למלאות תאותו עי״ש ובח״א כלל ט״ז כ׳ ג״כ דהקם קודם אור היום ולבו חלש ועי״ז מתבטל מלימודו מותר לאכול:

כט (כט) וי״א שא״צ וכו׳ - ר״ל לתפלה אפילו התחיל באיסור אלא לק״ש בלבד שהיא מן התורה צריך להפסיק אם התחיל באיסור וקורא ק״ש בלא ברכותיה שברכותיה הם מד״ס ולאחר שיגמור יקרא הק״ש עם ברכותיה ויתפלל וכ׳ האחרונים שהעיקר כסברא הראשונה ואם בירך בהמ״ז ועוסק בשתייה צריך להפסיק לד״ה:

ל (ל) ללמוד אסור - ר״ל להתחיל ללמוד אבל אם כבר התחיל אפילו אחר שהגיע הזמן שוב אינו פוסק אם ישאר לו שהות אח״כ להתפלל בזמן תפלה אך ק״ש י״א דצריך להפסיק ולקרותה כיון שהתחיל אחר שכבר הגיע זמנה ויש מקילין גם בזה אם לא שירא שיעבור הזמן ועיין לקמן בסי׳ ק״ו בבה״ל:

לא (לא) משיגיע וכו׳ - היינו משעלה עמוד השחר אבל קודם לזה מותר אפילו להתחיל וכשהתחיל ממילא שוב אינו פוסק אם לא שירא שיעבור הזמן ויש מקילין לכתחילה אפילו אחר שעלה עה״ש כ״ז שלא הגיע זמן סמוך להנץ שראוי להתפלל בו לכתחילה:

לב (לב) בבית מדרשו - ר״ל ביחידות ואם רגילין צבור להתאסף אליו שם גם בזה מותר דוודאי יזכרוהו כשיבואו ועיין סימן צ׳ סי״ח בהג״ה:

לג (לג) מיטריד בגירסיה - עיין בח״א שכתב דאפילו יש לו שיעור קבוע מה שלומד דליכא למיחש כ״כ שמא ימשך בלימוד אפ״ה אסור ולכן מי שהוא בדרך או דר בישוב אפילו בקיץ אע״ג שמצוה להתפלל בשעה שהצבור מתפללין מ״מ כיון שאסור ללמוד קודם שמתפלל מוטב שיתפלל תיכף כדי שלא יתבטל מלימודו ובזה״ז דעוברי דרכים ע״פ רוב אינם למודים תורה בדרך והיה מהראוי שימתינו על זמן שהצבור מתפללין מ״מ כיון שנמשך מזה שעוברים זמן ק״ש ולפעמים גם זמן תפלה לכן יזהרו שתיכף בקומם קודם שיעסקו בשום דבר יתפללו ומכ״ש דבקהלות גדולות מתפללין תיכף כשהאיר היום וא״כ לעולם הוא בשעה שהצבור מתפללין עכ״ל. ויראה לצמצם בעת שמברך על התפילין שיהיה יכול להכיר את חבירו ברחוק ד״א וכמו שכתבנו למעלה:

לד (לד) ויעבור וכו׳ - ואם אמר לחבירו שאינו לומד שאם יטרד בגירסא יזכרנו שלא יעביר הזמן מותר ללמוד:

לה (לה) מלמד לאחרים וכו׳ - ודוקא אם לא יעבור ק״ש עי״ז דאם ירא שיעבור הזמן מחוייב לקרותה מקודם כיון שכבר הגיע הזמן וכמו שהוכחתי לקמן בסימן ק״ו בבה״ל:

לו (לו) להסתפר וכו׳ - דוקא סמוך לשחרית דהיינו קודם שעלה עמוד השחר אבל משעלה עמוד השחר גם זה אסור [א״ר] וכתב הפמ״ג דדין ובורסקי וסעודה אסור סמוך לשחרית כמו סמוך למנחה ועיין לעיל בסימן ע׳ בבה״ל. ולקנות צרכי סעודה בע״ש קודם תפלה שרי דחפצי שמים המה הא בחול אסור:

לז (לז) שהוא דבר וכו׳ - שרוב העם נכנסין שם ביום אבל בשחר דבר שאינו מצוי הוא ולא גזרו בו ואותן המלאכות שדרך בני אדם להשכים להם קודם עה״ש יש שמחמירים וסוברים דבחצי שעה שקודם עה״ש אסור כמו סמוך למנחה וכדלעיל בסימן ע׳ בבה״ל עי״ש ע״כ טוב שיאמר ברכות מקודם:

לח (לח) שצריך וכו׳ - ואין השיירא ממתנת לו או שאר דחק ואונס:

לט (לט) יכול להתפלל - פי׳ דבסתם דרך אינו יכול לכוין בתפלה בין כשהוא מהלך ברגליו או יושב בעגלה או בספינה ולפיכך אמרו חכמים שטוב יותר שיתפלל משעלה עה״ש אף שאינו עדיין עיקר זמן תפלה וגם לא יוכל לסמוך גאולה לתפלה כי לא יוכל לקרוא אז ק״ש דעדיין לא הגיע זמנה עד שיכיר את חבירו ברחוק ד״א מ״מ זהו טוב יותר משיתפלל בדרך בזמנו עם סמיכת גאולה לתפלה כי בביתו יוכל להתפלל בעמידה:

מ (מ) משעלה עה״ש - עיין בביאור הלכה בס״א שכתבנו בשם הרבה פוסקים דס״ל דדוקא אחר שהאיר מזרח וקודם לזה לא הגיע עדיין זמן תפלה. ובפרט כשרוצה אז לברך על התפילין דזה אפילו לדעת המקילין אסור אפילו אחר שהאיר מזרח עד זמן שיכיר את חבירו ברחוק ד״א ואם הגיע הזמן הזה לכ״ע יקרא ק״ש ויתפלל בביתו כתקונה אף שעדיין לא הנץ החמה כיון שהוא שעת הדחק. ואם הוא בדרך במלון והשיירא שלו עומדים להתפלל קודם זה הזמן ומשער דעד ברכו יגיע הזמן יוכל הוא להתחיל ברכת ברוך שאמר ג״כ עמהם לע״ע בלא תפילין או שילבש תפילין בלי ברכה ואחר שיגיע בין ישתבח ליוצר יראה אם הגיע הזמן ימשמש בהן ויברך:

מא (מא) אם אפשר וכו׳ - ר״ל דאם יודע שגם ק״ש פסוק ראשון לא יוכל לכוין בדרך כגון שהוא במקום גדודי חיה וליסטים מותר לקרוא ק״ש בביתו ג״כ תיכף משעלה עה״ש אע״פ שעדיין לא הגיע עיקר הזמן וכדלעיל בסימן נ״ח ס״ג:

מב (מב) הכי עדיף - ורוב העולם אין נזהרין בזה ואפשר משום דנוהגים כאידך פוסקים דס״ל דמסמך גאולה לתפלה עדיף ע״כ מתפללין בדרך עם סמיכת גאולה לתפלה [מ״א עי״ש עוד]. עוד כתב אם הוא בדרך ומתיירא שיעבור זמן ק״ש יקרא ק״ש בלי ברכות וכשיבוא למלון יקרא עוד הפעם ק״ש עם ברכותיה ויסמוך גאולה לתפלה ואם הוא רואה שיעבור גם זמן תפלה [שהיא רק עד ד׳ שעות] ודאי יתפלל י״ח ג״כ בדרך מהלך או מיושב [פמ״ג] וכשנוסע בלילה ויכול לבוא במלון להתפלל שם מעריב נכון להתאחר להתפלל עד בואו שם ולא יתפלל בעודו בדרך אם לא שהוא ישן על העגלה ויש לחוש שמא בתוך כך יעלה עמוד השחר ועיין ברל״ה בשע״ת סק״ג או שהוא ירא שמא לא יהיה לו שם מקום מנוחה להתפלל שיבלבלוהו שם בני הבית:

סימן צ

א (א) ואפילו וכו׳ - מפני שכשהוא עומד עליהם הוא טרוד וירא שמא יפול ולא יוכל לכוין בתפלתו ולפ״ז מה שהתירו בסמוך בזקן וחולה אף דאין בו משום גבהות מ״מ יאסר לעמוד מחמת ביעותא צ״ל הטעם דלא הטריחוהו חכמים והתירוהו להתפלל עליהם במה שייטב לו בישיבה או בעמידה או י״ל דמיירי שם בגווני דליכא ביעותא:

ב (ב) אינן גבוהין ג׳ - והב״ח והט״ז מתירין אבל הא״ר פוסק כהש״ע:

ג (ג) ולא על גבי וכו׳ - לפי שאין גבהות לפני המקום שנא׳ ממעמקים קראתיך ה׳:

ד (ד) זקן או חולה - שקשה לו לירד מעל המטה:

ה (ה) להשמיע לצבור - דמותר לו לעמוד ע״ג מקום גבוה ואפילו ע״ג כסא או ספסל ואין בזה משום גבהות ויש מן האחרונים שכתבו דהיכא דיש בו משום ביעותא אפילו להשמיע לצבור אסור. כתב המ״א שעכשיו נהגו שהמקום שהש״ץ עומד עליו הוא עמוק משאר בהכ״נ משום ממעמקים קראתיך ה׳ ולכן נקרא הש״ץ בכ״מ יורד לפני התיבה:

ו (ו) מקום גבוה וכו׳ - פי׳ אפילו הוא ארעא סמיכתא וגובה ג״ט אסור לעמוד עליו להתפלל אבל פחות מזה אין גבהו ניכר:

ז (ז) מוקף מחיצות - ובימה חדשה שבבהכ״נ שעדיין לא הוקפה מחיצות פשוט דאסור להתפלל עליה ומיהו לענין שמש שמקומו לעמוד שם בקביעות לצרכי בהכ״נ נראה דמותר כמו לענין אומנין בס״ג [פמ״ג]:

ח (ח) או חלונות - ואפילו בבהכ״נ כשמתפלל עם הצבור נכון ליזהר בזה וכ״ש כשמתפלל בבית ביחידי דצריך ליזהר בזה לכתחילה וכדאיתא בגמרא דלא יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות ואע״ג דצריך שיתן עיניו למטה וכמ״ש סימן צ״ה ס״ב ומה נ״מ בהחלונות מ״מ כשנתבטלה כוונתו ישא עיניו לשמים לעורר הכוונה:

ט (ט) י״ב חלונות - לאיזה צד שירצה ובתנאי שיהיה גם בצד שמתפלל לקבל ירושלים [פמ״ג]:

י (י) לא יתפלל - ובגמרא איתא דחצוף הוא מי שעובר ע״ז וכתב הפמ״ג דע״כ אם נזדמן לו בית שאין בו חלונות ובקעה טוב יותר להתפלל בבית שאין בו חלונות:

יא (יא) במקום פרוץ - והנה לחד תירוצא דתוספות אם הוא עומד בצד הדרך במקום שאין מתיירא שיפסיקוהו עוברי דרכים שרי אך בב״י ממאן בדבריהם והנה אף שהמ״א ושארי אחרונים מיישבים לדברי התוס׳ מ״מ כתבו שבזוהר משמע שיש להתפלל דוקא בבית. ועוברי דרכים לכ״ע מותרים להתפלל בשדה ומ״מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם ביניהם ויתפלל אם אין קשה עליו איחור דרכו דמקום צנוע הוא קצת עי״ז וכשהוא בביתו אין לסמוך ע״ז:

יב (יב) כמו בשדה - ובמקום שהוא מוקף מחיצות אע״פ שאינו מקורה שפיר דמי:

יג (יג) ולא בחורבה - מוכח בגמרא דמוטב להתפלל בדרך מבחורבה ואפילו היכא דליכא בה כ״א טעם אחד ואם הוא מתיירא שיפסיקוהו עוברי דרכים יתפלל תפלה קצרה עיין סימן ק״י:

יד (יד) מפני חשד - שיחשדוהו שיש לו זונה מוכנת שם ואם החורבה עומדת בשדה אין לחוש בה לחשד שאין זונה מצויה בשדה וה״ה אם אשתו עמו ג״כ ליכא למיחש לחשד ואם היא חורבה בריאה וחזקה ליכא למיחש בה למפולת ואם שנים נכנסין בה אין לחוש למזיקין שלאחד נראה ומזיק ולשנים נראה ואינו מזיק ולג׳ אין נראה כלל אם לא במקום שידוע שרגילין שם מזיקין ואבוקה כשנים וירח כשלשה לפיכך אם הם שנים מותר ליכנס בה אם היא בריאה וחזקה ועומדת בשדה [פמ״ג]:

טו (טו) אחורי בהכ״נ - בתשובת יד אליהו סימן ז׳ כתב דנ״ל מה שאמרו גבי המתפלל אחורי בהכ״נ לא שייך אלא דוקא כשהצבור מתפללים תפילת י״ח והוא ג״כ מתפלל י״ח עי״ש ובספר מאמר מרדכי חולק עליו:

טז (טז) הקהל - כלומר דמיירי במתפלל באותו צד שהפתח פתוח שם דהיינו בצד מערב לפיכך אם מחזיר פניו כלפי בהכ״נ נמצא שמתפלל לאותו צד שהצבור מתפללין וע״כ לא נקרא רשע אבל אם מחזיר פניו מבהכ״נ נמצא מתפלל היפך מהצבור שהם מתפללין למזרח והוא למערב וע״כ נקרא רשע שנראה כשתי רשויות ח״ו ולפי פירוש זה אם עומד אחורי בהכ״נ בצד מזרח והופך מבהכ״נ ומתפלל לצד מזרח כמו שהצבור מתפללין ג״כ אינו נקרא רשע:

יז (יז) בהיפך - הוא דעת ר״י הובא בתוס׳ שם דמפרש אחורי בהכ״נ היינו אחורי כותל מזרחי שאין שם פתחים וכשעומד אחורי אותו כותל ואחוריו כלפי הכותל אע״פ שפניו כלפי רוח מזרח ונמצא מתפלל לרוח שכל הצבור מתפללין אפ״ה נקרא רשע כי הוא מכלל אותם שנאמר עליהם ואחוריהם אל היכל ד׳ אבל אם מהדר אפיה לבי כנישתא אע״פ שנמצא שהוא מתפלל כלפי רוח מערב וכל הקהל כנגד רוח מזרח לית לן בה כיון שכל הקהל מתפללין כלפי כותל מזרחי ששם ההיכל והוא פניו ג״כ כלפי אותו הכותל אין לחוש:

יח (יח) שניהם - שלא יתפלל אלא במערב ויחזיר פניו לבהכ״נ ואף דזה מותר לכ״ע מ״מ לא שרי אלא מדוחק הלא״ה מצוה להתפלל בבהכ״נ כמ״ש בסעיף ט׳:

יט (יט) בשאר צדדים - דהיינו בצפון או בדרום ומיירי בשאי אפשר לו להפוך פניו למזרח כגון שיש צואה לפניו כמלא עיניו הא לאו הכי עדיף טפי שיהפוך פניו למזרח ומ״מ גם בכל זה לא שרי אלא מדוחק כמש״כ בס״ק הקודם:

כ (כ) שיחזיר פניו - כדי שלא יהיה אחוריו נגד בהכ״נ ואף שאכתי אינו מתפלל לרוח שהצבור מתפללין מ״מ כיון שאינו מתפלל בהיפך לית לן בה וכ״ז כשעומד בצפון בהכ״נ או בדרומו אבל כשעומד במזרחו או במערבו אסור אף אם רוצה להטות עצמו לצפונו או לדרומו:

כא (כא) לבהכ״נ - וה״ה בעזרות הבנויות בכותל מזרחי שרי להתפלל שם דחדר הוא ואין נראה כאחוריו לבית הכנסת וכ״כ השכנה״ג שראה קהלות רבות שעזרותיהם לצד מזרח ומתפללין ופניהם כלפי מזרח ואחוריהם כלפי כותל מזרחי שבבהכ״נ ומ״מ יותר טוב בעת שבונים העזרות לעשותו בצד אחר לא בצד מזרח כי יש מפקפקים בזה עיין בא״ר:

כב (כב) בצד שהפתח וכו׳ - עיין בביאור הגר״א:

כג (כג) שהצבור מתפללים - עיין בפמ״ג שיש להחמיר אפילו בעת ק״ש ופסוקי דזמרה:

כד (כד) או שלבוש וכו׳ - דנראה שעול מלכותו עליו ולא יבואו לחשדו:

כה (כה) או שיש ב״ה וכו׳ - נ״ל דה״ה אם רגילין בבהכ״נ הזה לעשות כמה מנינים ג״כ שרי דלא יבואו לחשדו:

כו (כו) או שרוכב - שניכר שמפני שהוא טרוד בשמירת הבהמה אינו נכנס:

כז (כז) להתפלל בבהכ״נ - ואפילו אם יש לו עשרה בביתו ישתדל בבהכ״נ ועיין בסי״ח במ״ב ס״ק נ״ד:

כח (כח) עם הצבור - מפני שאין הקב״ה מואס בתפלת הצבור ואפילו היה בהם חוטאים לא ימנע מלהתפלל עמהם. אם יש לו שתי בתי כנסיות ואחד יש בו ברוב עם מצוה להתפלל בו יותר. כתבו האחרונים דאם יש בבהכ״נ של רוב עם רוב בלבול ואין אדם שומע לא תפלה ולא קה״ת מוטב להתפלל בביתו בעשרה. ובהכ״נ ביחיד ובביתו בעשרה תפלת צבור עדיף ואפילו יכול לשמוע קדיש וברכו אפ״ה תפלת צבור עדיף [פמ״ג]. ועיקר תפלה בצבור הוא תפלת י״ח דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד ולא כמו שחושבין ההמון שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו ולכן אינם מקפידין רק שיהיו י׳ בבהכ״נ וזהו טעות ולכן חוב על האדם למהר לבוא לבהכ״נ כדי שיגיע להתפלל י״ח בצבור [ח״א]. מי שהולך בשבת ויו״ט בהשכמה להתפלל במנין עשרה כי רוב צבור מאחרים תפלתם ובאותו מנין מתפללים גם תפלת מוסף תיכף אחר תפלת שחרית ויש זמן

אח״כ לילך לבהכ״נ יותר טוב לילך להתפלל מוסף עם הצבור בבהכ״נ דברוב עם הדרת מלך כ״כ בתשובת יד אליהו סימן מ״ב ודוקא אם מקום מיוחד לתפלתו הוא בבהכ״נ אבל אם אין מקומו מיוחד להתפלל בבהכ״נ טוב יותר שיתפלל כל התפלה במקום אחד. כתב בתשובת רדב״ז תפוס שהשר נתן לו רשות יום אחד להתפלל עם הצבור במנין איזה יום שירצה יתפלל אותו יום תיכף ולא יחמיץ המצוה להמתין על יום כיפור או פורים ועיין בח״א כלל ס״ח ובנשמת אדם שהאריך בכמה פרטים שיש בענין זה:

כט (כט) אנוס - היינו שתש כחו אף שאינו חולה. ואם הוא אונס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הצבור יבוא לידי הפסד יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבהכ״נ בלא צבור אבל משום מניעת ריוח לא ימנע מלהתפלל עם הצבור דחילוק יש בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו וכ״כ בשם יעקב והעיד על הגאון מוה׳ זלמן מירל״ש אב״ד דק״ק האמבורג שפעם אחת הלך לבהכ״נ מעוטף בטלית ותפילין כדרכו ופגע בו אדם אחד שהיה לו למכור אבנים טובות ורצה שילך עמו לביתו והגאון השיב לו שימתין עד שיבוא מבהכנ״ס ובתוך כך מכרן לאחר והאחר הרויח בהם כמה אלפים ר״ט ושמח הגאון שמחה גדולה שהשליך מנגד ממון רב עבור תפלת צבור [מגן גבורים] וכ״כ בספר אליהו רבא בשם תשובת ב״י דיש לקנוס האנשים שמונעים לילך לבהכ״נ משום שעוסקין בתורה או משום שמשתכרין ממון. ולעשירים יש לקנוס יותר ובעל תורה אף שעוסק בלימוד מ״מ איכא חשדא וחילול השם כמש״כ סי״ח:

ל (ל) יכוין להתפלל וכו׳ - ודוקא אם טריחא ליה מילתא לאסוף עשרה. משמע בע״א דף ד׳ ע״ב דאם מתפלל מוסף בשעה שהצבור מתפללין שחרית לא מיקרי בשעה שהצבור מתפללין ואם מתפלל עמהם בבהכנ״ס מיקרי תפלת הצבור:

לא (לא) יתפללו שחרית - ובימות הקיץ שהצבור מאחרים תפלת שחרית והדר בישוב אסור אפילו ללמוד כמש״כ סימן פ״ט ס״ו וסימן רל״ב שמא ימשוך בלימודו ויעבור זמן תפלה וא״כ יתבטלו זמן ארוך לכן מוטב שיתפלל תיכף בהנץ החמה ומכ״ש כהיום דבקהלות גדולות מתפללין תיכף משהאיר הבוקר וא״כ לעולם הוא בשעה שהצבור מתפללין:

לב (לב) בזמן שהצבור - פי׳ בשעת שקהלות ישראל מתפללים. ובאשכנז שנהגו להקדים ערבית כמש״כ סימן רל״ה יחיד הדר בכפר או בדרך צריך להמתין עד צאת הכוכבים:

לג (לג) אעפ״כ וכו׳ - מפני שהוא מקום קבוע לקדושה ותפלתו מתקבלת שם יותר. ופשוט דאם הוא ת״ח ויש חשש חילול השם כשיבוא אחר התפלה בבהכ״נ דיתפלל בביתו:

לד (לד) עם הצבור אסור - אע״ג דבסעיף הקודם כתב דאפילו הוא בביתו יכוין לשעה שהצבור מתפללין היינו כדי שתהא תפלתו נשמעת אבל איסורא ליכא אי מקדים לתפילת צבור אבל כשעומד עם הצבור ומקדים איסורא נמי איכא ועיין באורחות חיים שכתב הטעם מפני שהוא כמבזה את הצבור ומשמע בגמרא דאפילו אם הוא רוצה לעשות זה בשביל לימוד התורה כגון שיש לו שיעור קבוע ללמוד תורה אצל אחד. כתב הב״ח דאם צריך הוא למהר תפלתו כגון שיוצא לדרך יצא מבהכ״נ ויתפלל בביתו ואפשר דבשביל לימוד התורה ג״כ מותר לעשות כן וכן משמע בספר מאמר מרדכי אך שם איירי לענין תפילת מוסף ואפשר דה״ה לענין שחרית ועיין לקמן בסי״ח:

לה (לה) להקדים תפלתו - ואפילו רוצה לצאת חוץ לבהכ״נ כ״כ המ״א בשם הריב״ש אבל בספר מאמר מרדכי כתב דאין מדברי הריב״ש ראיה ומסיק דאין בו איסור דמקדים תפלתו אלא דלאו שפיר עביד דמפסיד מיהא תפלת הצבור:

לו (לו) השעה עוברת - משמע דאז אפילו בבהכ״נ שרי וכן מוכח לשון תר״י והב״ח פסק דוקא שהזמן קצר כ״כ שבעוד שילך לביתו יעבור זמן תפלה אבל אם יש זמן ילך לביתו ויתפלל ביחיד ע״ש. איתא בגמרא דאם חלש לבו יכול להתפלל בביתו קודם הצבור ובבהכ״נ אף זה אסור ועיין סימן קי״ד ס״ב דאם הוא חולה או אנוס אף בבהכ״נ שרי כ״כ הב״ח והפרישה שם:

לז (לז) שיש לו וכו׳ - ואם יש שתי בתי כנסיות בעיר טוב לילך להרחוקה כי שכר פסיעות יש:

לח (לח) נקרא וכו׳ - דכן דרך שכנים הרעים שאין נכנסין לבית חביריהם. וע׳ באחרונים שכתבו שאפילו אין שם מנין עשרה דהא סתמא קתני ובפמ״ג מסתפק בזה. ואם מתפלל בביתו בעשרה בכל גווני אינו נקרא שכן רע דכל בי עשרה שכינתא שריא ומיהו עכ״פ מידי חובת בהכ״נ לא נפיק אא״כ אותו המקום שמתפללין בו קבוע לקדושה:

לט (לט) שכן רע וכו׳ - דכתיב כה אמר ה׳ על כל שכיני הרעים וגו׳ הנני נותשם מעל אדמתם. וכל המשכים ומעריב לבהכ״נ זוכה לאריכת ימים שנאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים וגו׳:

מ (מ) מצוה וכו׳ - שנאמר ונדעה נרדפה לדעת את ה׳ וגו׳ ומזה נלמוד דכ״ש שיש ליזהר אז שלא לעמוד באמצע הדרך להסיח עם חבירו באיזה חפצי עצמו כי עי״ז מצוי שבא אחר ברכו וקדושה. ועיין בפרישה שכתב דעיקר הריצה יהיה כשבא סמוך לבהכ״נ דשם מינכר הוא שעושה לשם מצות בהכ״נ וכתב הפמ״ג דבשחרית שהולך עם טלית ותפילין בידו תמיד מינכר הוא ומ״מ ברחוב עכו״ם לא ירוץ:

מא (מא) לרוץ - עד פתח בהכ״נ ובבהכ״נ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה:

מב (מב) בשבת שאסור - ואף בחול נוטל אחד מת״ק ממאור עיניו של אדם ועיין בפמ״ג:

מג (מג) אסור לרוץ - ולא לפסוע פסיעה גסה לפי שמראה עצמו שעיכוב בהכ״נ דומה עליו כמשאוי בד״א כשהולך לעסקיו אבל אם יוצא ע״מ לחזור מצוה לרוץ כדי לחזור מהר וכן אם יוצא מבהכ״נ לבית המדרש כדי ללמוד תורה:

מד (מד) לרוק בבהכ״נ - פי׳ שלא בשעת תפילת י״ח אלא כגון ק״ש וברכותיה אבל בתפלת י״ח אסור לרוק כדלקמן סימן צ״ז ס״ב עי״ש:

מה (מה) ודורסו ברגליו - שלא יהיה מגולה מפני הכבוד והרוצה שלא ירוק תדיר בבהכ״נ ילעוס קודם כניסתו שורש מתוק שקורין לאקעריץ (ואף בבוקר שרי דלא שייך בזה גאוה וגם אין מכניס לגופו) אבל בעיה״כ ובעט״ב אסור שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות:

מו (מו) מכסהו בגמי - ר״ל שאם יש תבן או גמי בבהכ״נ רוקק עליו וא״צ לשפשף שהרקיקה מכוסה בגמי:

מז (מז) כדי שימנה וכו׳ - ודוקא שיתפלל שם עמהם והאר״י לא היה מן הראשונים כי הוצרך לפנות שהיה לו חולי וגם כדי שילך מעוטף בטלית ותפילין לבהכ״נ וזה אי אפשר קודם היום ובזוהר נשא איתא שיתאספו עשרה ביחד ויבואו לבהכ״נ:

מח (מח) להמתין - דוקא אם נכנסו בשוה אבל אם נכנס יחידי בשעה שלא יוכל לסיים עמהם תפלתו אין חייב להמתין לו דכיון שרואה שלא יוכל לסיים עמהם ונכנס איגלאי מילתא שאינו מפחד אם נשאר יחידי מיהו מדת חסידות הוא להמתין אף בכה״ג:

מט (מט) ורוצה ללון בה - ה״ה בבוקר אם בדרך ההולכת לפניו בד׳ מילין יש מקום שמתפללין בעשרה ימתין עד שיגיע שם והוא שעי״ז לא יעבור זמן ק״ש ותפלה:

נ (נ) אם לפניו - דוקא בדרך ההולכת לפניו שבלא״ה יצטרך לבסוף לילך שם אבל בצדדין דינו כמלאחריו:

נא (נא) לילך שם - ובאופן שלא יצטרך לילך יחידי עי״ז וגם מיירי שעוד היום גדול שאפילו אם ילך עד שם יוכל להגיע שם בעוד השמש על הארץ דאל״ה אינו מחוייב דלעולם יכנס אדם בכי טוב. ועיין בפמ״ג שכ׳ דבדרך אם נזדמן לו עשרה להתפלל מנחה אחר חצי שעה שאחר חצות רשאי אע״ג דבלא״ה אין כדאי לכתחילה כדאיתא בסימן רל״ג כאן מותר:

נב (נב) ולאחריו וכו׳ - עיין בס״ק הקודם והיושב בביתו דינו כמלאחריו ע״כ הדר בישוב תוך מיל למקום שמתפללין בעשרה צריך לילך בכל יום בבוקר להתפלל בעשרה אבל לא בערב כי א״צ לילך בלילה בדרך בשביל מנין וזה הסעיף הוא תוכחת מגולה לאותן האנשים שהם בעיר ומתעצלים לילך לבהכ״נ להתפלל מנחה ומעריב:

נג (נג) לילך מעיר וכו׳ - מיירי בהולך לדבר רשות ועיין בפמ״ג שהקשה דכאן משמע דוקא אם עי״ז יתבטל אצלו תפלה בצבור ובל״ז שרי הא בלא״ה אסור לצאת לדרך קודם תפלת ח״י כדלעיל בסי׳ פ״ט ס״ג אך לפי מה שכתב הרמ״א שם בהג״ה ניחא דמיירי שאמר הברכות שקודם התפלה ואפ״ה אסר כאן משום ביטול תפלה בצבור:

נד (נד) ושלא יהא וכו׳ - הא אם יש לו עתה שיירא ואינו רוצה להמתין עליו מותר:

נה (נה) והוא שיתפלל בי׳ - ואפילו אם בבהכ״נ איכא רוב עם הדרת מלך מ״מ בה״מ עדיף וה״מ למי שלומד בו וכדי שלא יבטל מלימודו לילך לבהכ״נ הא בלא״ה רוב עם עדיף כ״כ הפמ״ג ונראה פשוט דזה דוקא בבה״מ שקבוע ליחיד ללימוד דלא קבוע קדושתו כ״כ וכדמשמע ממ״א בסימן קנ״ג ס״א דבזה איירינן הכא אבל בה״מ שקבוע לרבים ללימוד התורה בוודאי קדושתו חמורה יותר מבהכ״נ ומוטב להתפלל בו בעשרה יותר מבהכ״נ שיש בו רוב עם אפילו מי שאינו לומד בו כלל וכדאיתא בגמרא דאוהב ה׳ שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות וכו׳ וכן משמע מכמה אחרונים:

נו (נו) ואינו מתבטל וכו׳ - ר״ל כ״א לדברים הכרחים לצרכי גופו ולימודו ע״כ אין לו ללכת לבהכ״נ אפילו אם אין שם עשרה מפני שמבטל מלימודו בשעת הליכתו ועיין בביאור הגר״א שכתב דבאופן זה שתורתו אומנתו אפילו לדעה הראשונה לא בעינן עשרה וכ״ש בלומד תורה ברבים עם תלמידים שאין לו לבטל מלימודו לילך לבי כנישתא:

נז (נז) שלא ילמדו וכו׳ - כי לא ידינוהו לכף זכות לתלות בתורתו שבשביל לימודו הוא מתפלל ביחיד רק יאמרו שאינו חושש בתפלה וידונו ק״ו על עצמם ולא יחושו כלל לתפלה:

נח (נח) בזמן שהצבור - וכן בשעת קה״ת עיין סי׳ קמ״ו. כתב בספר מאמר מרדכי דאם הוא כבר התפלל ואינו עומד שם אלא לענות הקדישים והקדושות מאותם שפורסים על שמע או שחוזרים כל התפלה עוסק בתורה ואינו חושש וכן מוכח מלשון הג״ה דמיירי דוקא בענין שפורש מן הצבור וכו׳ עי״ש:

נט (נט) יקבע מקום - שכן מצינו בא״א שקבע מקום לתפילתו כדכתיב וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ד׳ וגו׳. וגם כשמתפלל בביתו יקבע מקום שלא יבלבלוהו בני הבית:

ס (ס) מקום קבוע - ותוך ד״א חשוב מקום אחד דא״א לצמצם:

סא (סא) שיעור שני פתחים - עיין בב״ח שכתב שצריך לעשות עזרה לפני בהכ״נ דוגמת האולם שהיה לפני ההיכל והאריך לפרש בזה המאמר דשיעור שני פתחים וכ״כ המ״א וכן נהגו כהיום בכל מקום וע״כ טוב להדר לכתחילה שלא להתפלל בעזרה כ״א בבהכ״נ:

סב (סב) ישהא שיעור וכו׳ - כדי שתתיישב דעתו עליו ויתפלל בכוונה כי כשיתפלל תיכף בכניסתו פתאום אין דעתו מיושבת עליו. מכבדין בפתח בהכ״נ שיכנס הגדול תחלה הואיל וראוי למזוזה:

סג (סג) שלא יהא דבר חוצץ - שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל ומ״מ אין זה אלא למצוה מן המובחר ולית ביה איסורא כשצריך לכך מצד דוחק המקום ע״כ אם א״א בקלות להתפלל בע״א כגון לפעמים שמתפללין בעשרה באיזה חדר וא״א לכל אדם לעמוד בלי חציצה לכותל אל יעכב התפילה בשביל זה לילך לחדר אחר להתפלל ומ״מ יעצים עיניו או יתפלל מתוך הסידור ולא יביט לחוץ כדי שלא יבוא לידי ביטול כונה ע״י דבר החוצץ שלפניו:

סד (סד) בינו ובין הקיר - ואפילו אם הוא רחוק מן הקיר שעומד באמצע בהכ״נ ג״כ יש ליזהר שלא יחוץ בינו לקיר והפמ״ג מצדד לומר דאם החציצה הוא חוץ לד״א ממנו רשות אחרת היא ושרי וכן פסק המגן גבורים:

סה (סה) ותיבה - ומטות שלנו העשויות לשכיבה ואין דרך לטלטלן ממקום למקום נקראות דבר קבוע ואינם חוצצות ויש חולקין וטוב להחמיר בדאפשר:

סו (סו) רק בדבר גדול - עיין בט״ז דכל דבר שהוא צורך תפלה אפילו הוא גדול הרבה אינו חשוב הפסק כגון השולחן שבבית שמניחין עליו הסידור ולכן נהגו בבה״כ שיש לפני כל אחד שולחן קטן [שקורין שטענדער] שמניחין עליו הסידורים אע״פ שגבוה עשרה ורוחב ד׳ וכ״כ שארי אחרונים:

סז (סז) ורחבו ד׳ - אפילו אם אינו רחב ד׳ רק למעלה ולא למטה:

סח (סח) לא חשיב הפסק - והפר״ח חולק וכן בספר מאמר מרדכי כתב דמדברי תשובת הרמב״ם שהובא בב״י לא משמע הכי ומ״מ ספסלים שבבה״כ לכו״ע לא חשיב הפסק דקבועים הם עי״ש בפר״ח:

סט (סט) שיש ליזהר מלהתפלל - כתב בספר מאמר מרדכי לכאורה יש לדקדק בזה דא״א ליזהר בזה דאיך אפשר שיהיו כל העם העומדים בבהכ״נ נגד הכותל בלא הפסקת אדם לכן נראה דאף להי״א לא הוי הפסק גמור שיהא אסור לכל אדם אלא זהירות בעלמא שיש ליזהר בדאפשר ובבה״כ וכיוצא בו דא״א בענין אחר פשיטא דמותר לכתחלה להתפלל אחורי אדם אלא שהמדקדק במעשיו יראה שיהיה לו מקום קבוע נגד הכותל עכ״ל:

ע (ע) אין נכון וכו׳ - שלא יהא מביט בציורם ולא יכוין בתפילתו אבל משום חציצה לית בבגדים ולכן אם אין מצוירים ותלוים על הכותל שרי להתפלל נגדם:

עא (עא) ציורים בספרים וכו׳ - וכן יש ליזהר מטעם זה שלא לצייר בכותל בה״כ ציורים נגד פניו של אדם אלא למעלה מקומת איש. אסור להתפלל כנגד המראה דמיחזי כמשתחוה לבבואה שלו והיינו אף בעינים סתומות דבפתוחות בלא״ה אסור משום ביטול כונה. אחרונים:

עב (עב) אפילו לישב עליהם וכו׳ - שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך ואפילו בביתו אסור:

עג (עג) בצד רבו - כי הוא יוהרא שמראה שהוא שוה לרבו ורבו היינו שרוב חכמתו הימנו או גדול הדור. כתב הח״א נ״ל דה״ה אביו:

עד (עד) ולא אחורי רבו - דמיחזי נמי כיוהרא וי״א שנראה כמשתחוה לרבו בתפילתו וי״א מפני שהוא מצער לרבו דשמא יצטרך לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו בעוד שהוא יתפלל ויצטרך להמתין עליו:

עה (עה) ולא לפניו - בק״ו דזה ודאי הוא בזיון לרבו שעומד באחוריו נגדו:

עו (עו) אין לחוש וכו׳ - שהכל יודעין שמקום זה מיוחד לרב וזה לתלמיד ולית ביה משום יוהרא או כמשתחוה לו:

עז (עז) שטוב להחמיר - היינו לחוש לטעם השלישי הנ״ל מפני שנראה כמצער לרבו דלפ״ז יש להחמיר גם בצבור לאחריו:

עח (עח) המנהג להקל - עיין בביאור הלכה דמ״מ טוב לכתחילה כשקובע לו מקום מאחורי רבו שירחיק כשיעור ד״א וג׳ פסיעות כדי שלא יצער לרבו:

עט (עט) ד״א מותר - דרשות אחרת היא ועיין בפמ״ג שכתב בשם הפר״ח דלפניו סגי בד״א מצומצמות אבל לאחורי רבו בעינן ד״א וג׳ פסיעות כדי שיהיה יוכל רבו לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו ולא יצטרך להמתין עליו ובתוך ד׳ אמותיו הלא אסור לפסוע כדלקמן בסימן ק״ב. עוד כתב דבתוך האלמעמרע מותר אפילו בסמוך דרשותא אחריתא הוא:

פ (פ) ועיין ביו״ד וכו׳ - ר״ל דשם נתבאר דרחוק ד״א מועיל אפילו אם רבו לאחוריו וכן כתבו האחרונים:

פא (פא) אחורי רבו - וה״ה בצד רבו אבל לפני רבו אסור:

פב (פב) מרחיקים לתפלה - וה״ה לת״ת וכל דברי קדושה:

פג (פג) בתפלה - וה״ה בק״ש ושאר דברי קדושה וכמו שכ׳ למעלה ונקט תפלה לרבותא דבזה ג״כ צריך לילך לפניו ד״א ולא אמרינן כיון שהוא עומד כבר בתפלה א״צ להרחיק:

פד (פד) ישתוק וכו׳ - דכ״ז לא מיקרי הפסק אבל אסור להפסיק בדבור להביא לו מים כיון דאיסור מי רגלים אינו אלא מדרבנן וגם י״א דא״צ להרחיק בזה כלל ע״כ אפילו אם גם אחרים עומדים בתוך הד״א של המי רגלים ומתפללים אין לו להפסיק בדבור בשבילם להודיעם. ואם תינוק טינוף צואה בבה״כ באמצע תפלה ואחרים עומדים שם ומתפללים ואינם יודעים מזה אם א״א בענין אחר להודיעם אלא בדבור מותר להפסיק בדבור להצילם מאיסור דאורייתא דמוטב שיעשה הוא איסור קל דהיינו איסור דרבנן להפסיק בתפלה משיעשו אחרים איסור דאורייתא להתפלל במקום מטונף. וכבר נתבאר לעיל בסימן ע״ט במ״ב וביאור הלכה האופנים שהם מדאורייתא בזה. ודוקא אם אין לו במה לכסות אבל אם יש לו במה לכסות בין בצואה ובין במי רגלים אסור להפסיק ואפילו לזוז ממקומו אם אין מגיע לו הריח רע:

פה (פה) ויותר טוב - כתב הח״א אם מתירא שמא ישהא כדי לגמור את כולו וא״א לו להרחיק ד״א כגון שא״א לו לעבור נגד המתפלל יסמוך על הרשב״א דס״ל דמותר להתפלל כיון שכבר הוא עומד בתפלה ואיסור מי רגלים דרבנן:

פו (פו) ויצטרך - עיין לעיל בסימן ע״ח במ״ב סק״ה דבברכת ק״ש אם נזדמן כן וכן בכל הברכות אין צריך לחזור לראש:

סימן צא

א (א) עד וכו׳ - דצריך הוא לראות את עצמו כאלו עומד לפני המלך ומדבר באימה:

ב (ב) שיכסה לבו - והוא הדין כל גופו [ב״ח]:

ג (ג) הואיל וכו׳ - ר״ל אפי׳ הי׳ ממתניו ולמעלה ערום יצא:

ד (ד) צריך - בדיעבד אם התפלל בלא אזור יצא וי״א עוד דדוקא מי שרגיל כל היום בחגורה אבל מי שהולך כל היום בלא חגורה גם בשעת תפלה א״צ לחגור. ומיהו מדת חסידות אף בכה״ג [מג״ג]:

ה (ה) אבנט - ר״ל אבנט של מכנסים המפסיק בין לבו לערוה:

ו (ו) משום הכון לקראת וגו׳ - איתא בזוהר ואתחנן מאן דקאים בצלותא בעי לכסויי רישיה ועינוי בגין דלא יסתכל בשכינתא. [והיינו בטלית של מצוה וכן נוהגין כהיום לכסות ראש עד עינים בטלית מצוה בשעת תפלת י״ח. פמ״ג] מאן דפקח עינוי בשעת צלותיה מקדים עליה מה״מ וכו׳ ועיין בסי׳ צ״ה במ״ב סק״ה:

ז (ז) שאר ברכות - וה״ה ק״ש דלא שייך הכון לקראת אלקיך כ״א כשעומד לפני המלך:

ח (ח) מכנסים - וה״ה אם בגדיו מונחים דבוקים ממש על הבטן ומפסיקים בין לבו לערוה:

ט (ט) בגילוי הראש - ועיין בבה״ל:

י (י) לא חשיב וכו׳ - דהראש והיד חד גוף אינון ואין הגוף יכול לכסות עצמו.
וכתב הב״ח מיהו נוהגין להמשיך הבית יד של הבגד על היד ומכסה בו ראשו ושפיר חשיב כיסוי:

יא (יא) באפונדתו - הוא איזור חלול שמשימין בו מעות ואיננו דרך כבוד לעמוד כן לפני הש״י. וכן אין נכון להתפלל בקאפטין ובגד התחתון או בשלאף ראק. [ח״א]:

יב (יב) מגולה - ובזמנינו צריך להשים בעת התפלה כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב ולא בכובע הקטן שתחת הכובע כי אין דרך לעמוד כן לפני אנשים חשובים וכ״ש שלאף מיץ. אין להתפלל בבתי שוקיים של פשתן לבד דגנאי הוא לעמוד כן לפני גדולים ומכ״ש כשלובשין סנדל והעקב מגולה. גם אין ללבוש בעת התפלה בתי ידים שקורין הענטשי״ך כדרך עוברי דרכים וקורא אני עליהם אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני [ב״ח] ומהח״א דלעיל משמע דאפילו בבתי שוקיים של צמר לבד ג״כ אין נכון והכל תלוי לפי מנהג המקומות. הרמ״מ תיקן שלא לכנס לבהכ״נ במנעלים ארוכים והיינו שטיוויל ואם דרך אותו המקום לעמוד כך בפני גדולים מותר [פמ״ג]:

יג (יג) מגולים - מיהו אם הבגד ארוך שחופה את הרגלים או בארצות החמין מאוד שעומדי׳ שם ג״כ בפני גדולים יחף אין לחוש אפילו הבגדים קצרים ונראין הרגלים:

סימן צב

א (א) אל יתפלל - דכתיב הכון לקראת אלקיך ישראל וכתיב שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים ואחז״ל אמר הקב״ה שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני:

ב (ב) וצריך - י״א דדוקא לגדולים אבל לקטנים בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל ויש חולקין:

ג (ג) הילוך פרסה - הוא ד׳ מילין שהוא שיעור שעה וחומש:

ד (ד) יכול להעמיד - ר״ל מעת התחלת התפלה היה בו כח לשהות שיעור זה. ומשמע אפי׳ אם אח״כ תיכף אחר התפלה הלך ועשה צרכיו והיה בתוך שיעור הזה יצא בדיעבד:

ה (ה) אבל לכתחלה - ר״ל אפילו יכול לעצור בעצמו יותר מפרסה כיון שהוא מרגיש בעצמו קצת שצריך לנקביו. ואפילו אם עי״ז שינקה את עצמו לא יהיה יוכל להתפלל עם הצבור אפ״ה טוב יותר להתפלל ביחידי בגוף נקי אמנם אם רואה שעי״ז שיבדוק יעבור זמן תפלה לגמרי הסכים המ״א ושארי האחרונים שמותר להתפלל אם הוא משער בעצמו שיוכל לעצור שיעור שעה וחומש:

ו (ו) אפילו בדברי תורה - וכ״ש בק״ש ושאר ברכות. ובדיעבד משמע מדברי הפמ״ג דאין צריך לחזור ולקרות וכ״כ הרמב״ן במלחמות:

ז (ז) שגופו משוקץ - אפילו אם אינו מתאוה כ״כ שיהא בו משום בל תשקצו כיון שאינו יכול לעמוד עצמו עד פרסה ובפרסה מותר אפילו בק״ש והשע״ת לעיל בסימן ו׳ סק״ד מחמיר בזה ואם הוא מלמד תורה לרבים או דורש ובאמצע נצטרך לנקביו אפילו גדולים מותר לו לשהות עצמו דבל

תשקצו הוא רק איסורא דרבנן ומפני כבוד הבריות נדחה:

ח (ח) באמצע - ר״ל שקודם התפלה בדק עצמו או שלא היה צריך לנקביו כלל לכך אע״פ שאח״כ נתעורר אפילו לגדולים אינו רשאי להפסיק באמצע. ופשוט דלאחר שסיים שמ״ע אסור לו להעמיד עצמו עוד ולאמור קדושה כי זהו ענין אחר וכעין דאיתא לעיל בסימן נ״ה ס״ג בהג״ה עי״ש ואם יכול להעמיד עצמו עד פרסה עי׳ לעיל סק״ז:

ט (ט) בשעת ק״ש - ר״ל אף דבק״ש וברכותיה הוא יכול לילך ממקום זה למקום אחר לפנות שם או להטיל מים וכמו שמסיים בסוף הסעיף אפ״ה אם הוא רוצה הוא יכול לקרות כדרכו ואין צריך להפסיק כיון דמקודם בדק את עצמו ועיין בביאור הלכה דביארנו דאין מותר רק עד שמ״ע אבל שמ״ע דהוא ענין אחר אסור לו לאמור כיון דהוא צריך לנקביו ע״כ יראה להפסיק עכ״פ בברכת אמת ויציב ולצאת לנקביו כדי שיהיה יוכל אח״כ לסמוך גאולה לתפלה ויותר טוב אם יכול לצאת בין הפרקים. וכן אם נתעורר לו תאוה קודם שהתחיל הברכות ק״ש נראה דאסור לו לאמר שוב הברכות ק״ש קודם שיבדוק את עצמו וא״כ לפי מה שמבואר לעיל בסוף סימן נ״ד דברכו שייך לברכת ק״ש ואחר ברכו נחשב כאמצע פרק של יוצר אור אם נתעורר לו תאוה בסוף פסד״ז אסור לו לאמר ברכו דהוא ענין אחר אם לא שיכול להעמיד עצמו עד פרסה יש לסמוך להקל וכנ״ל בסק״ז:

י (י) שאינו מתאוה - ר״ל שאינו נדחק להוצאת הנקבים אלא בהתעוררות בעלמא [א״ר בסי׳ ג׳]:

יא (יא) אבל בלא״ה - ר״ל אף שיוכל להעמיד עצמו עד שיגמור מ״מ יותר טוב שיפסיק בין לגדולים ובין לקטנים משום איסור בל תשקצו וקאי אריישא גם אתפלה ועיין במ״א שמאריך בדין זה ומסיק דבצבור אף תרומת הדשן מודה להרשב״א דאין להפסיק באמצע התפלה מפני כבוד הבריות ואפילו ביחיד יש לסמוך ג״כ אהרשב״א דלא יפסיק וכ״כ בח״א דאסור להפסיק ובדרך החיים כתב דאם יש בו משום בל תשקצו יכול להפסיק ועכ״פ גם לדידיה אין עליו חיוב להפסיק כיון שיכול לעצור עצמו עד שיגמור התפלה. ואם א״א לו לעמוד עד שיגמור שמ״ע מותר לו לצאת ולפנות באמצע רק שלא יפסיק בדבור [ח״א] ומשמע מזה דאח״כ לא יצטרך לחזור לראש כיון שקודם התפלה לא היה צריך לנקביו. והוא שלא ישהה ע״י היציאה כדי לגמור כל התפלה:

יב (יב) ואם רצה - אק״ש דלעיל מיניה קאי דתלוי ברצונו דאלו בתפלה אין רשאי לזוז ממקומו עד שיגמור [פמ״ג]:

יג (יג) לרחוץ - הטעם ע״ז עיין לעיל בריש סי׳ ד׳ במ״ב. וגם לתפלת מנחה וערבית צריך נטילה וכדלקמן ברל״ג ס״ב. ודעת הרמב״ם דהיכא דצריך ליטול ידיו ולא נטל וגם לא נקה אותן בצרור אפי׳ בדיעבד אין תפלתו תפלה וצ״ע לדינא [פמ״ג] ועיין בביאור הלכה שביארנו דאין חוזר ומתפלל:

יד (יד) במים - ואין הנגוב מעכב בזה כמו שמעכב בנטילה לאכילה [ב״א]:

טו (טו) צריך - ודוקא כשיודע שהם מלוכלכות אבל בסתם ידים מיקל בסמוך ס״ה עי״ש:

טז (טז) לחזור וכו׳ - ואם יצטרך עי״ז לילך אח״כ יחידי או שלא יוכל עי״ז להגיע למחוז חפצו בעוד יום א״צ לחזור כלל:

יז (יז) הולך בדרך - ורוכב דינו בכל זה כמהלך ברגליו. גם אין חילוק בין דרך רע לטוב. וכ״ז דוקא כשיודע בודאי שימצא שם מים אבל בספק לא:

יח (יח) לאחוריו - וכ״ש כשהוא יושב בביתו דבודאי חייב לחזור לכתחלה אחר מים אם יודע שידיו מלוכלכות:

יט (יט) עד מיל - והרבה פוסקים סוברין דמיל עצמו דינו כיותר ממיל:

כ (כ) זמן התפלה - לגמרי ואם הוא במקום שיש שם עשרה שמתפללים ואם יחזור אחר מים יעבור זמן תפלת הצבור כתב הב״ח דאף שיש לו שהות א״צ לחזור וינקה במידי דמנקי:

כא (כא) ינקה ידיו - ר״ל דאין לו לחזור אז אחר מים שמא יעבור הזמן וכ״ש לענין ק״ש דבודאי אסור לו להמתין על מים אם יש חששא שמא יעבור הזמן אלא ינקה ויקרא. ויש הרבה פוסקים שסוברין דבק״ש תיכף משהגיע התחלת זמנה אם אין לו מים מנקה ויקרא ולא ימתין על מים:

כב (כב) סימן רל״ג - דשם מבואר זמן המנחה:

כג (כג) והסיח דעתו - ר״ל שהפליג הרבה בין הנטילה להתפלה עד שהסיח דעתו וכ״ש ששייך היסח הדעת בין הנטילה של שחרית לתפלת המנחה:

כד (כד) צריכים נטילה - דכיון שהסיח דעתו משמירתן ידים עסקניות הן ושמא נגעו במקום הטינופת:

כה (כה) לתפלה - אבל לתורה ולברכות ולק״ש סתם ידים כשרות הן אבל בסימן ד׳ כתב הפמ״ג דלק״ש פסולות סתם ידים:

כו (כו) אין צריך וכו׳ - ואעפ״כ צריך לנקות אותן במידי דמנקי דדילמא מודבק בו מעט צואה או זיעה ע״י הנגיעה במקומות המכוסין ויתקנח ע״י הנקיון. ודוקא בסתם ידים מיקל המחבר אבל אם נגע במקום מטונף וכ״ש כשעשה צרכיו אף בתפלת המנחה צריך לחזור אחר מים:

כז (כז) העומד בתפלה - אבל אם עומד בק״ש או בפסוקי דזמרה צריך לילך וליטול ידיו:

כח (כח) ונזכר שנגע - נקט הכי משום דלכתחילה אסור ליגע בתפלה גופא וכדלקמן אבל ה״ה אם נגע בתפילה גופא:

כט (כט) או עוסק בתורה - ובדיעבד די בנקיון בעלמא לתורה ולברכות אע״פ שיש לו מים. ועיין לעיל בסוף סימן ד׳ במ״ב. ואם נגע בטיט ורפש אפשר דאפילו לכתחילה שרי כך אבל לעיל בסוף סימן ד׳ כתב הפמ״ג דצריך לנקות מתחלה אף לד״ת וכן נראה להחמיר לכתחלה ברפש:

ל (ל) האוזן והאף - והגר״א מיקל בזה וכ״כ בשע״ת בשם מור וקציעה:

לא (לא) המשתין - ר״ל בכלי וניטל הכלי וכל כה״ג שאין אסור להתפלל מחמת המי רגלים גופא:

לב (לב) שישהא כדי וכו׳ - ואחר ד״א שיערו חכמים שהניצוצות שבאמתו כלים בכסותו:

לג (לג) כדי הלוך - ר״ל הזמן של הילוך ד״א אבל לאחר ששהא שיעור זה מותר להשתין אף במקום שהתפלל ומ״מ מדת חסידות שלא להשתין בתוך ד״א של תפלה כתב בס״ח סימן תתכ״ח שאין להשתין או לרוק במקום שכיסה דם חיה ועוף בברכה בעוד הדם מכוסה:

לד (לד) לרצונו - פי׳ מי שרוקק מחמת טיול [הרא״ש]:

לה (לה) ועיין בסי׳ צ״ז - ר״ל דלפעמים מותר אף בתוך התפלה:

לו (לו) תפלה - דכתיב ואני בצדק אחזה פניך ובאיזה קהלות קדושות ניתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע להפסוק והעושר וכו׳ ואתה מושל בכל. ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה״ת והוא שלא כהוגן דמבטלין עי״ז מלשמוע קה״ת ועניית ברכו את ד׳ וכו׳:

סימן צג

א (א) שעה אחת - תר״י הוכיחו מגמרא דאע״ג דבכל מקום דאמרינן שעה פי׳ שעה מועטת הכא פי׳ שעה אחת מי״ב שעות ביום ומיהו זה לחסידים ולשאר עם די בשעה מועטת שישהא קודם שיתחיל שהוא כדי הילוך ח׳ טפחים כמש״כ בסימן צ׳ סוף ס״כ עי״ש. כתב בסדר היום אם יכול להתעכב עד שלא ישאר עשרה בבה״כ טוב לו עי״ש טעמו גם כי הישיבה בבה״כ הוא מצוה בפני עצמה:

ב (ב) שיכוין - האר״י ז״ל היה מתפלל מתוך הסידור כדי שיכוין מאוד גם שלא להבליע נקודה והכל לפי מה שמרגיש האדם בנפשו:

ג (ג) באימה והכנעה - שנאמר עבדו את ד׳ ביראה היינו התפלה שהיא לנו במקום עבודה עשו אותה ביראה:

ד (ד) לא מתוך וכו׳ - ר״ל דמצוה מן המובחר שאין עומדים אלא מתוך אימה והכנעה אלא כיון דאין כ״א יכול ליזהר להכניס בלבו הכנעה ואימה עכ״פ לא יתפלל מתוך שחוק אלא מתוך שמחה של מצוה [ב״ח וא״ר]:

ה (ה) פסוקה - שאין בה עיון ולא מחלוקת כדי שלא יטרד עי״ז בתפלה ומ״מ אם עסק בפלפול הלכה והתחילו הצבור להתפלל יתפלל עמהם ובפרט עכשיו שאין מכוונים כ״כ בתפלה ולא הזהירו אלא לכתחלה שלא יעסוק בפלפול קודם התפלה:

ו (ו) לענין לעמוד - ובלבד שיהא דומה להלכה פסוקה שלא יהא בה דבר של טרדה ומ״מ אין לבטל תפלת הצבור משום זה וכ״ש אם מתיירא שיעבור הזמן דרשאי להתפלל:

ז (ז) לענין וכו׳ - וכן פסקו האחרונים:

ח (ח) להתפלל - ואפילו אם יעבור זמן התפלה אם אין שם מי שישתדל אלא הוא ועיין לעיל סימן ע׳. וא״צ להתפלל מנחה שתים בשביל תשלומי שחרית שכיון שבשעת חובתו היה פטור ממנה מן הדין א״צ לתשלומין כלל:

סימן צד

א (א) בח״ל וכו׳ - פי׳ כשעומד בח״ל למזרחה של א״י יכוין פניו למערב שהוא כנגד א״י וכשעומד מצד מערב כמו במדינותינו יהפוך פניו למזרח וכן בכל הרוחות וכן הביאור במה שכתב לקמיה היה עומד בא״י יחזיר פניו וכו׳ היה עומד בירושלים יחזיר פניו וכו׳:

ב (ב) כנגד א״י וכו׳ - שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם:

ג (ג) ויכוין וכו׳ - ר״ל יכוין לבו אע״פ שא״א לו להחזיר פניו נגדם ור״ל שיחשוב בלבו ורעיונו כאלו הוא עומד במקדש אשר בירושלים במקום קודש הקדשים:

ד (ד) כנגד ירושלים - שנאמר והתפללו אל ד׳ דרך העיר אשר בחרת:

ה (ה) פניו למקדש - שנאמר והתפללו אל הבית הזה:

ו (ו) אחורי הכפורת - פי׳ במערבו של בהמ״ק:

ז (ז) פניו לכפורת - שנאמר והתפללו אל המקום הזה ויראה את עצמו כאלו הוא עומד לפני הכפורת:

ח (ח) לרוח משאר רוחות - כגון שרוצה להחכים או להעשיר ואמרו חז״ל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין או כגון שרוכב על החמור ואי אפשר לו להחזיר א״ע לצד א״י מ״מ יצדד פניו לקיים מה שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם:

ט (ט) ואנו שמחזירין וכו׳ - ולפי שצריך להתפלל לצד מזרח נהגו לקבוע ההיכל שס״ת בתוכו בכותל מזרחי ואם א״א לו לקבוע במזרח יקבע בדרום ועכ״פ לא למערב שיהיה אחורי העם להיכל ומיהו אפילו קבעו ההיכל בכותל אחר צריך למתפלל להחזיר פניו למזרח:

י (י) פנינו למזרח - ואם עמד לצפון או לדרום והזכירו לו אסור לעקור רגליו להפוך למזרח אלא יעקם פניו למזרח ודי בזה אפי׳ אם מתפלל עם אחרים שפניהם למזרח ואם א״א או שעומד פניו למערב יכוין לבו לק״ק ולא יעקור רגליו אך אם מתפלל בבה״כ דאוושא מילתא מצדד בפמ״ג לומר דיהפוך א״ע לצד הקהל וכן פסק בספר שולחן שלמה. בה״כ שהעמידו בו את ארון הקודש לצד דרום העולם וכולם מתפללים נגד ארון הקודש הוא לצד דרום אף שהוא שלא כהוגן וכנ״ל בסק״ט מ״מ הבא להתפלל שם יתפלל לצד שהצבור מתפללין אך יצדד פניו למזרח:

יא (יא) נגד אמצע היום - האי לישנא לאו דוקא אלא ר״ל בערך חצי שעה או שעה אח״כ שאז השמש כבר נדה הרבה ממקומה ומשערים כ״ז בעת שיחול תקופת ניסן או תשרי או שבוע אחת קודם לזה ועיין בבה״ל שהעתקתי את לשון הלבוש בזה. ועיין באחרונים שהסכימו כולם לדברי הלבוש דבמדינותינו שאין אנו יושבין במערבה של א״י מכוון רק נוטה ג״כ לצפונו שיעמידו כותל בהכ״נ נוטה קצת לצד מזרחית דרומית של העולם שאז תעמוד מכוון כנגד א״י ובהמ״ק וקדשי קדשים וכן כל מדינה לפי תחנותה יעמידו הבהכ״נ לפי דרכם ובספר לחם חמודות יישב מנהג העולם ומ״מ משמע מיניה ג״כ שטוב יותר לעשות כדברי הלבוש ואם מזדמן למקום שהכותל הוא כנגד המזרח הוא מצדד פניו נגד מזרחית דרומית עי״ש אך אם מזדמן לו שעומד ומתפלל בצד דרום אה״ק לא יעשה כן שאז יהיה נראה כהופך עורף ולא פנים כלפי אה״ק עי״ש בל״ח וכתב בפמ״ג דבמקומות שעושין הכותל ממש נגד המזרח טוב לעשות מקום הרב לצפון אה״ק כדי שיוכל להדרים ויחכים דבדרום א״א להדרים וכנ״ל ובמקומות שעושין כלבוש ראוי להושיב הרב לימין הארון אם לא להסיר מחלוקת אל יקפיד:

יב (יב) יצדד פניו וכו׳ - ורש״י פירש איפכא שיעמוד למזרח ויצדד פניו לדרום או לצפון וכן מנהגנו ונכון הוא כדי שלא יהא חלוק בעמידתו מן הצבור. כתב הפמ״ג דבמקומות שעושין כלבוש (הכותל לצד מזרחית דרומית) א״צ להדרים דבלא״ה כן הוא גם א״א להצפין דנראה כהופך פניו מא״י:

יג (יג) דרך הילוכו - מפני שקשה עליו עיכוב הדרך ואין דעתו מיושבת עליו עי״ז:

יד (יד) אם יכול לעמוד וכו׳ - ר״ל שאינו יושב אלא עומד על רגליו אבל מ״מ מהלך בתנועות הספינה והקרון שהולכין כדרכן:

טו (טו) וא״ל יושב וכו׳ - ובכ״ז יחזיר פניו לא״י אם אפשר לו:

טז (טז) ויישוב דעתו - ואם קדם הוא להשיירא וממתין עליהם ויש לו מי שיאחוז את בהמתו ירד למטה ויתפלל וכ״ש כשמהלך ברגליו שצריך הוא לעמוד ולהתפלל שבעמידה זו לא יטרד לבו כיון דבלא״ה צריך הוא להמתין על השיירא:

יז (יז) לעמוד באבות - דבברכת אבות הכונה לעכובא וכדלקמן סימן ק״א ומהלך אינו יכול לכוין כ״כ וכן ברוכב על הבהמה יעמידה עד גמר ברכת אבות אבל א״צ לירד ממנה:

יח (יח) בכל התפילה - מפני ביעתותא וא״כ ה״א דגם במקום הכריעות עדיף לישב קמ״ל וה״ה כשמהלך ברגליו יראה לעמוד קצת בשעת הכריעות ויפסע לאחוריו ג׳ פסיעות:

יט (יט) יחזיר הבהמה - או יחזיר עצמו לאחוריו ע״ג בהמתו כדרך שהיה נוהג אם היה בא להפטר מלפני המלך:

כ (כ) חולה מתפלל - וזקן שאינו יכול לעמוד ישב במקומו ויתפלל ואם יכול לעמוד במקום הכריעות כדי שיהיה כורע מעומד יעמוד שם:

כא (כא) יהרהר בלבו - ואפשר דיוצא בזה בדיעבד וא״צ לחזור ולהתפלל אפילו אם הבריא בזמן תפלה מאחר שאנוס הוא עתה ועיין פר״ח ופמ״ג ועיין לעיל בסימן ס״ב ס״ד במ״ב ובה״ל שם ואם אינו יכול לכוין דעתו קורא ק״ש לבדה אם אפשר לו לפי שכונת ק״ש אינה אלא פסוק ראשון ובקל יוכל לכוין:

כב (כב) שלא לסמוך וכו׳ - הטעם דתפלה צריכה עמידה כדלקמן בסימן צ״ח ועמידה שע״י סמיכה לא חשיבה עמידה ולפי זה סמיכה קצת דהיינו שסומך במקצת שאם ינטל אותו דבר לא יפול שרי וי״א הטעם דצריכה להיות באימה ולפ״ז בכל גווני אסור ובמקום הדחק יש להקל כטעם הראשון. ועיין לקמן בסימן קמ״א ס״א ובמש״כ שם:

כג (כג) לעמוד - ולכן יזהר שלא יסמוך עצמו ע״ג שטענדער וכן בכל מקום שצריך עמידה כגון בשעה שרואה ס״ת נגדו וכל כיוצא בזה:

כד (כד) בשעת תפלה - וחולה שברי לו שיוכל לכוין בעמידה ע״י סמיכה יעשה כן ואם לאו יתפלל מיושב:

כה (כה) מיושב - וה״ה במהלך בדרך:

כו (כו) כשיוכל - דהיינו שלא עבר זמנה:

כז (כז) ואינו צריך וכו׳ - ר״ל דזה לא הוי כמתפלל בתורת נדבה דקי״ל לקמן בסימן ק״ז דצריך לחדש בה ולדינא הסכימו האחרונים שא״צ לחזור ולהתפלל שנית וכן המנהג שאין עוברי דרכים שהתפללו בדרך במיושב חוזרין ומתפללין שנית ומ״מ אם הוא רוצה יכול להתפלל שנית בתורת נדבה אם הוא בטוח שיכוין לבו בתפילתו כמש״כ ס״ס ק״ז וא״צ לחדש בה דבר דזה שמתפלל עתה בעמידה הוא כחידוש כ״כ בספר מגן גבורים ומדברי פמ״ג משמע שאין כדאי להתפלל היום נדבה:

כח (כח) מן הדרך - לילך לצדדיו ולהתפלל שם בעמידה:

כט (כט) במלון של עו״ג - שבודאי יש בו גילולים ותועבות ואין להכניס לשם דבר שבקדושה שהרי מרע״ה אמר כצאתי את העיר וגו׳ ולא רצה להתפלל במצרים לפי שהיתה מלאה גילולים:

ל (ל) שלא יבלבלוהו בני הבית - צ״ל בסוף אחר תיבת קרן זוית ור״ל שלא יחוש רק למצוא קרן זוית שלא יבלבלוהו אבל לא יחוש לגילולים שהרי כל תפלתינו בעיירות מלאות גילולים. ואם בכותל מזרחי שם תלוים גילולים אל יתפלל לאותו צד אלא לצד אחר אע״פ שאינו מזרח. ואם א״א להסתלק מן הדרך וצריך להתפלל מהלך או מיושב וגם במלון יודע הוא שלא ימצא קרן זוית שלא יבלבלוהו מוטב להתפלל בדרך מיושב או מהלך כיון שאז יכול לכוין יותר ומ״מ אם יכול להתפלל במלון בבקעה או בחצר או בגינה מוטב ויצא ידי שניהם ויתפלל במעומד ובכונה:

סימן צה

א (א) יכוין רגליו וכו׳ - ובדיעבד אפילו אם לא כיון רגליו כלל יצא:

ב (ב) להדמות למלאכים - שכיון שמדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבו׳ הגוף מלבו ולדמות כאלו הוא מלאך ואפילו אם הוא יושב בעגלה מ״מ יכוין רגליו [פמ״ג] עוד כתבו שאל יסמוך אז לאחריו ולא יהא מוטה לצדדיו ואל יפשוט רגליו ואל ירכיבם זה על זה מפני שכל זה הוא דרך גאוה אלא יושב וראשו כפוף [עט״ז]:

ג (ג) ילך לפניו - ואין צריך לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו כ״כ הא״ר אבל מנהג העולם לילך לאחוריו. כתב בד״מ מהרי״ל היה נוהג לעמוד בשחרית לתפילת י״ח מתי שהתחיל הש״ץ תהלות לאל עליון ובמנחה כשירד הש״ץ לפני התיבה ובערבית כשהתחיל הש״ץ קדיש וגם יסיר אז כיחו וניעו וכל דבר המבלבל מחשבתו [אחרונים]:

ד (ד) שיהיו עיניו וכו׳ - עיין לעיל סימן צ׳ סק״ח במשנה ברורה והב״ח כתב דקודם שיתחיל להתפלל יסתכל בחלונות כלפי שמים כדי שיהא לבו נכנע:

ה (ה) למטה לארץ - ואותן המגביהים ראשיהם ועיניהם למעלה כמביטים על הגג המלאכים מלעיגים עליהם [ס״ח סי״ח] וכתב הפמ״ג שאין לעשות תנועה משונה וביחיד רשות ולא בצבור ובפרט להרים קול וכדומה. כתבו האחרונים שכל מי שאינו עוצם עיניו בשעת תפילת י״ח אינו זוכה לראות פני שכינה בצאת נפשו אך אם מתפלל בסידור ועיניו פקוחות כדי לראות בו לית לן בה. ועיין לעיל בסימן צ״א סק״ו במ״ב:

ו (ו) לבו - במקום שנוהגין לעמוד כן לפני המלך כשמדברים עמו ושואלים מאתו צרכיהם והכל כמנהג המקום. ובס׳ עשרה מאמרות כתב בשם האר״י שיניחו זרועותם על לבם ימנית על שמאלית עי״ש ובשם הרמ״ק שיכוף האגודל בתוך פיסת היד:

ז (ז) באימה - ויש להתנועע בשעת תפלה משום כל עצמותי תאמרנה ד׳ מי כמוך [פר״ח בשם כמה פוסקים וכן הסכים במגן גבורים]:

ח (ח) גם בשעה וכו׳ - שהרי אומרים כשם שמקדישים אותו בשמי מרום וכו׳:

סימן צו

א (א) כשהוא מתפלל - בפמ״ג כתב דה״ה בשעת ק״ש ופסוקי דזמרה:

ב (ב) לא יאחוז וכו׳ - ובדיעבד א״צ לחזור ולהתפלל אם לא שיודע שעי״ז לא כיון באבות. ומותר הש״ץ להחזיק הס״ת בידו בשבת כשאומר יקום פורקן דכיון שכונתו אז להתפלל על לומדי תורה ע״כ מחזיק הס״ת בידו ולא לשם שמירה והוי כמו לולב בזמנו וכן מותר להחזיק בשעה שמברכים החודש:

ג (ג) ולא ספר וכו׳ - וה״ה כל ספרים שלנו:

ד (ד) קערה מלאה - שלבו עליה שלא ישפך ממנה ובסכין שלא יפול לארץ ויתקע ברגלו ובמעות שלא יתפזרו ואף אם הם צרורין טריד שמא יאבדו אם לא שאוחזן באופן דליכא למיחש שמא יאבדו וכתב בברכ״י דה״ה דאסור להושיב תינוק לפניו בשנת תפלה:

ה (ה) ומעות וככר וכו׳ - ודוקא הני שאם יפלו יש בהם הפסד או יזיקו לו אבל שארי דברים מותר לאחוז וי״א דהני לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט וה״ה שאין ליטול שום דבר בידו בשעת התפלה וכן הסכים הט״ז:

ו (ו) מפני שלבו וכו׳ - צ״ע אם מותר ליקח תפילין וס״ת בידו היכא דמתיירא מפני גנבים דאפשר דהתירו לו [פמ״ג]:

ז (ז) מותר לאחוז וכו׳ - נפל ספר על הארץ ואינו יכול לכוין מותר להגביהו כשיסיים הברכה שהוא עומד בה ואי לא״ה לא יפסיק וכ״ש שאין לקרוץ באצבע וכיוצא בשעת תפילה. אם התחיל להתפלל ש״ע ונתבלבל מותר לילך למקום הידוע לו ליקח משם סידור [ח״א]:

ח (ח) לא יחזיר אחריו - מפני שמטריד וכתב ט״ז דה״ה דיש ליזהר למי שמתפלל מתוך הסידור שירשום תחילה כל המקומות שצריך להתפלל באותו תפילה ולא יחפש אחריהם בשעה שמתפלל כי יפסיק עי״ז ולא יכוין יפה וכ״כ הברכ״י שכן נוהגין רבים מאנשי מעשה כשרוצין לומר תפילה מחודשת כגון ענינו או כגון ותודיענו כשחל יו״ט במו״ש:

ט (ט) להתפלל מתוכו - ונמצא באחרונים שאף בחזרת הש״ץ נכון הוא שיהיה הסידור פתוח לפניו להיות אזניו פקוחות על מה שאומר הש״ץ:

סימן צז

א (א) לפהק מתוך אונס - ה״ה דבגיהוק מתוך אונס ליכא איסורא ומה דלא נקטו אפשר משום דבו ליכא חיובא להניח ידו שאין פתיחת פיו רב כ״כ וגם הוא לזמן מועט מאוד משא״כ בפיהוק:

ב (ב) סנטרו - היינו לחי התחתון וחזנים העושים כן בשעת הזמר מותר לפי שאינם מתכוונים לגסות אלא להנעים את הקול אבל שלא בשעת הזמר אסור:

ג (ג) לרוק - וכל שאסור בתוך התפילה אסור אפילו בתחנונים שלאחר התפילה דכל זמן שלא פסע ה״ל כעומד לפני המלך:

ד (ד) א״א לו וכו׳ - כגון שיצטער בזה ויהא טרוד בתפילתו ואחר הרקיקה ימתין כדי הילוך ד״א וכדלעיל בסימן צ״ב ס״ט:

ה (ה) שלא יהא נראה - כגון בבגד תחתון אבל בבגד עליון כיון שהרוק נראה אסור ובמדינתינו שלובשין פאצילעס אף שהרוק נראה אפשר דמותר דכיון שעשוי לכך אין בו משום מיאוס כן כתב המ״א אבל שארי אחרונים כתבו שגם בזה צריך לכרוך מקום הרוק שלא יהא נראה:

ו (ו) ואינו יכול וכו׳ - פי׳ שמאוס לו להבליעו בכסותו או שאינו יכול לשהותו בפיו עד שיבליענו או שהוא כסות נאה ואם נצריכנו שיבליענו בו יטרידנו ג״כ:

ז (ז) זורקו לאחוריו - היינו שהופך פניו לאחוריו או שזורקו בידו לאחוריו אבל לא כלפי מעלה שנראה ככופר:

ח (ח) וכש״כ לפניו - מפני שהמתפלל שכינה לפניו ומ״מ אם א״א לו לרוק אלא לפניו או לימינו והוא מצטער בתפילה ע״י שאינו יכול לרוק מותר לו לרוק לימינו ואפילו לפניו:

ט (ט) י״ל דהטעם וכו׳ - והאחרונים תרצו בפשיטות דהכא בשעת רקיקתו מסלק ממנו כבוד השכינה וכמש״כ בסימן ג׳ לענין התכבדו מכובדים וכו׳ ע״כ אזלינן בתר ימין ושמאל של האדם משא״כ בסימן קכ״ג דאיירי בהשתחואה שמשתחוה בסוף תפילתו להשכינה ע״כ אזלינן בתר ימין דשכינה:

י (י) והוא כנגד השכינה - ר״ל שע״כ כונתו אז בעת השתחויה להשתחות נגד השכינה שהיא למעלה מעשרה כי הלא לא ירדה למטה:

יא (יא) בידו - ואם עבר ונטלה ישפשף ידו בכותל או בד״א וכדלעיל בסימן צ״ב ס״ו:

יב (יב) סי׳ ד׳ סי״ח - דמבואר שם דהנוגע בכינה צריך ליטול ידיו במים מפני רוח רעה השורה על הידים וכ״ש אם הוא קודם התפילה דצריך ליטול ידיו במים מפני התפילה:

יג (יג) יכול למשמש וכו׳ - אפילו נפל רובו:

יד (יד) כולו - אפילו אם נשאר עדיין בידו העטיפה הוי הפסק:

טו (טו) אינו יכול וכו׳ - ואם עבר והתעטף בו א״צ להתחיל מתחילת הברכה אלא גומר התפילה והולך וכשיגמור תפילתו ימשמש בו ויברך ועיין לעיל בסי׳ ח׳ סט״ו ובמ״ב שם. זקן שמשים בתי עינים שקורין ברי״ל אם הם רפויין בחוטמו שקרוב ליפול ע״י כריעות והשתחויות נכון להחמיר שיקשרם מתחלה בחוט [אחרונים]:

טז (טז) דהוי הפסק - אם לא שהוא טרוד עי״ז ואינו יכול לכוין ילבשנו כשיסיים הברכה:

יז (יז) ע״ג קרקע - דמשוי של ד׳ קבין אם הם עליו מבטלים כונתו:

סימן צח

א (א) פירוש המילות - ואל יכוין האדם בשמות ויחודים רק יתפלל כפשוטו להבין הדברים בכונת הלב אם לא מי שהוא בא בסוד ד׳ ויודע לכוין ביה בלבא ורעותא ודחילו דאל״ה ח״ו מקלקל בזה הרבה עיין מ״א בשם הזוהר ובתשובת רש״ל סימן צ״ח כתב באורך והעיד על הר״ש שאמר אחרי שלמד סתרי הקבלה שהוא מתפלל כתינוק בן יומו. ועיין בפני יהושע ר״פ א״ע שכתב דאלו הכונות המבוארים כאן בשו״ע א״א לכוין בשעת התפלה רק קודם ובתפלה צריך לכוין פירוש המלות עי״ש:

ב (ב) ישתוק וכו׳ - ובספר הגן כתב לבטל מחשבה רעה בשעת התפילה יאמר ג״פ פי פי [הוא ר״ת פלטי יוסף דהם התגברו על יצר לבם וכדאיתא בסנהדרין דף כ״א ע״ב] ואח״כ ירוק ג״פ ולא ירוק לגמרי רק בדרך נחת והלשון תהא בין שפתים בשעת הרקיקה ובודאי תלך המחשבה וכתב המ״א ע״ז ואין נ״ל לעשות זה בתוך תפילת י״ח דהוי הפסק ומי יודע אם רפואה בדוקה היא. ובספר א״ר הביא בשם קיצור של״ה וז״ל סגולה להעביר מחשבת

חוץ שקודם תפילה יעביר ג״פ יד ימינו על מצחו ויאמר בכל פעם לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי וכן אם בא לו מחשבת חוץ בתוך התפילה ישתוק מעט ויעביר ימינו על מצחו ויהרהר פסוק הנ״ל עכ״ל:

ג (ג) בניו הקטנים - בשל״ה קורא תגר על המביאים ילדים לבהכ״נ והיינו קטנים שעדיין לא הגיעו לחינוך מטעם כי הילדים משחקים ומרקדים בבהכ״נ ומחללים קדושת בהכ״נ וגם מבלבלים דעת המתפללים ועוד גם כי יזקינו לא יסורו ממנהגם הרע אשר נתחנכו בילדותם להשתגע ולבזות קדושת בהכ״נ אבל כשהגיעו לחינוך אדרבה יביאנו אתו לבהכ״נ וילמדהו אורחות חיים לישב באימה וביראה ולא יניחנו לזוז ממקומו ויזרזהו לענות אמן וקדיש וקדושה עי״ש בסוף עניני תפילה וקה״ת. ועיין בתנא דבי אליהו ח״א פי״ג גודל העונש שיש להאב שמניח את בנו לענות דברים של הבל ותפלות בבהכ״נ:

ד (ד) שמבטל - כגון שכר חדש שמריח וכה״ג:

ה (ה) בשעה המבטלת - כגון שאין דעתו מיושבת עליו מאיזה צער או כעס או מטורח הדרך:

ו (ו) ועכשיו וכו׳ - ופשוט דמ״מ כשרוצה לעמוד להתפלל מתוך כעס וכדומה יראה להסיר מתחילה המחשבות המטרידות אותו וכדלעיל בס״א:

ז (ז) אין אנו וכו׳ - ובפמ״ג כתב בשם הלבוש אע״ג שאין אנו מכוונין מ״מ מה דאפשר לעשות עושין ע״כ אין להתפלל בבית שיש שם שכר חדש או מי דבש וכ״ש ריח רע מעופש קצת:

ח (ח) המבקש בפתח ובנחת - הוא ענין אחד ור״ל שיאמרה בנחת בלשון תחנונים כמי שמבקש רחמים על עצמו. וישים אל לבו שאין ביד שום נברא מלאך או מזל או כוכב למלאות שאלתו כ״א ברצונו ית׳:

ט (ט) כמשא - פי׳ אע״פ שאומרה בלשון תחנונים אם אינו מחשב כמו שצריך דבר ובא לבקש מלפני המלך אלא שמתפלל מפני החיוב לצאת ידי חובתו אינו נכון ומאוד צריך ליזהר בזה ומ״מ בדיעבד אפילו אם לא אמרה בלשון תחנונים לא יחזור ויתפלל ועיין בבה״ל:

י (י) בינו לקיר - בטור כתוב עוד ובינו לקרקע וכתב ט״ז דוקא ג״ט אבל בפחות מג״ט אפילו מצוה ליכא ויש אוסרין אפי׳ פחות מג׳ ומ״מ לכו״ע מותר לשטוח ביוה״כ על הקרקע עשבים יבשים ולעמוד עליהם להתפלל דבטל הוא לגבי קרקע. אסור להתפלל בבריכה:

סימן צט

א (א) שתה יין - ונראה דה״ה שאר משקין המשכרים וכפי מה שכתב הט״ז לקמן בסימן קכ״ח ס״ק ל״ה לענין נשיאת כפים ואפילו לדעת המ״א שם דמיקל בנשיאת כפים מסתברא דתפילה חמירא ואסור כמו ביין כ״כ בספר מגן גיבורים עי״ש ולפי דעת הט״ז לקמן הנ״ל לא בעינן בשאר משקין שיעור רביעית עי״ש ולי נראה דמ״מ בעינן שיהא בו כדי לשכר ברביעית יין:

ב (ב) כדי רביעית - דוקא אם שתאו בבת אחת אבל בשני פעמים או שמזגו במעט מים מותר ואם שתה יותר מרביעית בכל גווני אסור עד שיסיר יינו מעליו וכדלקמן בסימן קכ״ח סל״ח. וכ״ז כשיכול לדבר לפני המלך דאל״ה אין שייך לענינינו דאיירי בתפלה שום חילוק בזה. כתב המ״א בשם הסמ״ק יין שבתוך הסעודה אינו משכר ועיין עוד שם וכתב הפמ״ג דכ״ז הכל לפי מה שמבין בדעתו:

ג (ג) אל יתפלל - ואפילו אם עי״ז יעבור זמן תפלה פר״ח. ועיין בסוף הסימן בשם הים של שלמה דעכשיו שבלא״ה אין מכונין כ״כ בתפלה אין לחוש כ״כ להחמיר אם ע״י המתנתו יעבור זמן תפלה:

ד (ד) עד שיסיר יינו - ואף אם רגיל לשתות הרבה ואינו שיכור כלל ברביעית אפ״ה לא יתפלל לכתחלה אם שתה רביעית יין [ברכי יוסף]:

ה (ה) תועבה - והוי כאלו עובד עכו״ם ואם אינו מתפלל בשעת שכרות ניצל מכל צרה. ש״ס:

ו (ו) כדין שוגג - ואפילו התחיל לשתות אחר שהגיע זמנה שהיה סבור שיהיה לו שהות להתפלל לאחר שיפוג מן היין המועט שהתחיל לשתות בדיעה מיושבת ואח״כ נמשך לב להמשתה ושכח על התפלה ונשתכר כ״כ עד שלא נשאר לו שהות להפיג את יינו טרם עבור זמן התפלה ג״כ שוגג מיקרי ומיהו ודאי אם הוא סמוך למנחה ויעבור הזמן ודאי אם ישתכר שלא יוכל להפיג את יינו בזמן קצר כזה מזיד הוי לכו״ע ואין לו תשלומין:

ז (ז) ודין ק״ש - וברכות ק״ש ג״כ דינם כק״ש. א״ר:

ח (ח) כדין תפלה - היינו דאף שתוי אסור לכתחלה בק״ש והלבוש כתב דיש מקילין בק״ש אף אם הוא שכור דשאני תפלה שהוא בקשת צרכיו וכ״כ בלקוטי הרמב״ן בסופו אכן בביאור הגר״א הרחיב לבאר דברי הירושלמי שיש בענין זה ולפי דבריו מסקנת הירושלמי לאסור שכור בק״ש ע״כ יש ליזהר לכתחילה שלא לבוא לידי כך ובדיעבד אם נשתכר אין לפטור את עצמו מק״ש משום זה וכעין שכתב המ״א לקמן בסימן קפ״ה לענין בהמ״ז ואם יפוג יינו עד שלא עבר זמן ק״ש יחזור ויקרא הפרשיות:

ט (ט) אבל שאר ברכות - כלל בזה אף בהמ״ז שהיא דאורייתא ועיין לקמן בסי׳ קפ״ה ובמה שכתבתי שם:

י (י) יכול לברך - אבל אין מצרפין אותו למנין עשרה ולענין ג׳ לזימון אפשר דשרי:

יא (יא) שהוא שכור - עיין בביאור הגר״א ולפי דבריו יש להחמיר לכתחילה בשיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך אף בשאר ברכות וכ״כ הפמ״ג יו״ד סימן א׳ ס״ק ל״ה במשבצות זהב וכ״ז כשלא הגיע לשכרותו של לוט דאל״ה כשוטה יחשב לגמרי לכו״ע ופטור אז מכל המצות ע״כ אפילו בדיעבד אם קרא אז ובירך לא מיפטר בכך שהרי פטור היה באותה שעה וחייב אח״כ לחזור ולקרות ולברך. פר״ח ופמ״ג:

יב (יב) דרך מיל - בין במהלך ובין ברוכב וי״א דברוכב בעינן דוקא שלשה מילין:

יג (יג) משכרתו - דוקא שינה מעט אבל שינה הרבה מפיגתו [מ״א בשם הכ״מ]:

יד (יד) אבל רוכב - שאין לו טורח כ״כ:

טו (טו) מפיגה היין - והוא שרכוב ג׳ מילין ומ״מ הכל לפי רוב היין שאם הרבה לשתות מאוד אין דרך ג׳ מילין מפיגתו:

טז (טז) ולכן אין וכו׳ - זה קאי אשתוי שאין בו איסור אלא לכתחילה אבל בשיכור שתפילתו תועבה ודאי יש ליזהר אפילו לדידן וצריך לחזור ולהתפלל. [ב״ח וט״ז]:

יז (יז) שאין חוששין - היינו ליישב המנהג אבל מ״מ אין נכון. [פמ״ג]. כתב בישׁ״ש פ״ב דביצה וביו״ט יכול להתפלל מנחה אע״פ ששותה קצת דא״א להמתין עד שיפוג יינו וכ״ש האידנא דבלא״ה אין מכוונין כ״כ שאין להקפיד בשתוי:

סימן ק

א (א) ושל ר״ח - כן הגירסא בכמה ספרים ובביאור הגר״א ור״ל תפלת מוסף והטעם מפני שאין מתפלל אותן תדיר אלא לפרקים אין רגיל בהן כ״כ ובפמ״ג בשם הב״ח ופר״ח כתב דה״ה יעלה ויבא דשחרית או בימי וכו׳ דחנוכה ופורים ג״כ צריך להסדיר מתחלה או שיתפלל מתוך הסידור ובשיורי כנה״ג תמה על מנהג האנשים שמקילין בכל זה להתפלל בע״פ ואינם מסדרים מתחלה שאינו יודע על מה סמכו ועיין בשע״ת ולכתחלה בודאי נכון ליזהר להתפלל בחנוכה ופורים ומועדים ור״ח עכ״פ תפלה ראשונה מתוך הסידור ודי:

ב (ב) כשמתפללים ע״פ - כתב מחצית השקל שלא כדין נוהגין העולם שאומרים ברכת קידוש לבנה בע״פ ואינם מסדרים אותה מתחלה ועיין בשע״ת:

ג (ג) מתוך הסידור - ותפילות ופיוטים שחמור פירושם צריך להסדיר תחלה ולא מהני ספר בזה [ט״ז]:

סימן קא

א (א) המתפלל וכו׳ - וירגיל אדם עצמו לכוין עכ״פ בחתימת של כל ברכה:

ב (ב) שיכוין - היינו פירוש המילות ע״כ מה נכון מאוד להמונים שילמדו פירוש המילות של כל התפלה ועכ״פ של ברכת אבות ומודים בודאי יש חיוב עליו לידע ביאורו:

ג (ג) באבות - כי הוא סידור שבחו של מקום ע״כ אינו בדין שיהא אז פונה לבבו לדברים אחרים ויש פוסקים דגם מודים חשוב כאבות לכתחלה. ואם הוא משער שאפילו באבות לא יכוין לא יתפלל כלל עד שתתיישב דעתו שיהיה יוכל עכ״פ לכוין באבות:

ד (ד) והאידנא וכו׳ - כתב הח״א נ״ל כיון דמצד הדין צריך לחזור ולהתפלל עכ״פ אם נזכר קודם שאמר בא״י בסוף ברכה יחזור לומר מאלקי אברהם וכו׳:

ה (ה) ומשמיע - ויש שכתבו דצריך לחוש לדברי הזוהר שאף לכתחילה לא ישמיע לאזניו אבל המ״א כתב שאין ראיה מהזוהר וכ״כ בביאור הגר״א דאף דעת הזוהר הוא כהשו״ע וכ״כ שארי אחרונים שטוב יותר לכתחילה שישמיע לאזניו. ובדיעבד לכו״ע אם אמר בלחש כ״כ שאפילו לאזניו לא השמיע יצא כיון שמ״מ הוציא בשפתיו:

ו (ו) ולא ישמיע - דכתיב בתפילת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע וכל המשמיע קולו בתפלתו ה״ז מקטני אמנה כאלו אין מאמין שהקב״ה שומע תפלת לחש וכל המגביה קולו בתפילתו ה״ז מנביאי השקר שהיה דרכן לצעוק בקול לע״ז שלהן ועיין בברכי יוסף ובח״א דלכתחילה צריך להתפלל בלחש כ״כ שאף חבירו העומד בסמוך לו לא יהיה יוכל לשמוע ומ״מ אם א״א לו לכוין בענין זה יש לו לעשות בענין שיכול לכוין אך שיזהר שלא יטריד לאחרים וכדלקמיה:

ז (ז) קולו - ואפילו בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים קול כי הקב״ה שומע בלחש לא כאותם המגביהים קולם יותר מדאי ומיהו בשבת שנוהגים שאחד אומר פסוקי דזמרה בקול רם שפיר דמי [פמ״ג]:

ח (ח) בלחש - הט״ז כתב דאף אם יכול לכוין בלחש אבל לא כ״כ כמו בקול מיקרי אינו יכול לכוין ויכול להתפלל ביחיד בקול ועיין בבה״ל שכתבנו דאין להקל בזה:

ט (ט) להגביה קולו - ואיירי דאפילו אם ישמיע קולו במקצת ג״כ לא יוכל לכוין דאל״ה אסור:

י (י) בצבור אסור - אפילו להשמיע קולו במקצת וכ״ש להגביה קולו:

יא (יא) אפילו בצבור - לעורר הכונה ולמיטרד ציבורא לא חיישינן כיון שסידורים ומחזורים בידם ועיין במג״א דמסיק דיותר טוב להתפלל בלחש אם יכול לכוין וכ״כ הרבה אחרונים:

יב (יב) יותר מדאי - דה״ז מנביאי הבעל שנאמר בהם ויקראו בקול גדול א״נ דעי״ז בודאי יבלבל אחד מהן את חבירו ומ״מ נראה דהחזנים שמגביהים קולם כדי לעורר הכונה ולהשמיע שפיר הדברים שפיר עבדי דעיקר תפלת ש״ץ נתקנה דוקא בקול רם. אכן אותם שעושין כן כדי להראות קולם ודאי עושים שלא כהוגן:

יג (יג) בכל לשון - ומצוה מן המובחר הוא דוקא בלשון הקודש ועיין בסימן ס״ב ס״ב ובמשנה ברורה שם מה שכתבנו בשם האחרונים בזה וגם עיין בתשובת ח״ס או״ח סי׳ פ״ד ופ״ו שהאריך בכמה ראיות דמה שהתירו להתפלל בכל לשון היינו דוקא באקראי אבל לקבוע בקביעה תמידית ולהעמיד ש״ץ ולהשכיח לה״ק לגמרי זה א״א בשום אופן עי״ש ועוד מחמת כמה וכמה טעמים נכוחים האריכו כל גאוני הזמן בספר דברי הברית והסכימו שאיסור גמור הוא לעשות כן ולאפוקי מכתות חדשות שנתפרצו מחוץ למדינה בזה והעתיקו את כל נוסח התפלה ללשון העמים ועבירה גוררת עבירה שדלגו הברכה של קבוץ גליות וברכת ולירושלים עירך וכשם שרוצים להשכיח זכרון ירושלים כן רוצים להשכיח לשה״ק מישראל פן יגאלו בזכות שלא שינו את לשונם הקב״ה ישמרנו מדיעות אפיקורסות כאלו ועיין בבה״ל:

יד (יד) שירצה - והוא שיבין אותו הלשון על בוריו אבל בלשון הק׳ יוצא אפילו אינו מבין הלשון:

טו (טו) אלא בלה״ק - לפי שאין מלאכי השרת נזקקין ללשון ארמית וה״ה שאר לשונות חוץ מלשה״ק אבל צבור א״צ מליץ שהקב״ה בעצמו מקבל תפלתם:

טז (טז) על חולה - ר״ל שלא בפניו אבל בפניו של חולה מותר בכל לשון דהקב״ה מצוי שם [שבת י״ב ע״ב]:

יז (יז) הקבועה - דכיון שהתפילה קבועה לצבור הקב״ה בעצמו פונה אליה אפילו שלא בזמן שהצבור מתפללין:

יח (יח) דאף יחיד - דס״ל דהמלאכים מכירין בכל לשון רק שאין נזקקין לארמית שמגונה בעיניהם. ומשו״ה מותרות הנשים להתפללות בשאר לשונות:

יט (יט) ארמי - ובצבור מותר אף לשון ארמי. ובזה אתי שפיר מה דאומרים יקום פורקן ובריך שמיה בצבור וכדומה [פמ״ג]. ולפ״ז אם מתפלל בביתו אין יכול לאמר שום יקום פורקן. וכן מוכח באור זרוע הגדול בהלכות שבת סי׳ נ׳:

סימן קב

א (א) אסור לישב - וגם סמיכה אסור אך סמיכה במקצת שאם ינטל יוכל לעמוד יש להקל במקום הדחק:

ב (ב) בתוך ד״א - ואפילו כשהוא יושב באלכסון די בד״א ולא בעינן הד״א עם האלכסון מ״א ועיין בפמ״ג. כתב הח״א אם המתפלל עומד בצד אחד מדבר שהוא קבוע גבוה י׳ ורחב ד׳ מותר לישב בצד השני דהא מפסיק רשות אבל לעבור מצד השני אפשר אם אינו גבוה כ״כ שלא יוכל להסתכל בצד השני אסור וכן פסק בהלק״ט וכן מצדד הפמ״ג בסימן צ׳ סק״ה שיש להחמיר לעבור באלמעמרע נגד המתפלל אף שהוא רשות בפני עצמו ולישב מתיר ברשות אחרת אפילו בתוך ד״א [בסימן זה סק״ב במשב״ז]:

ג (ג) של מתפלל - ואפילו אם המתפלל עומד בתחנונים שלאחר התפלה כ״ז שלא פסע וה״ה לענין שלא לעבור נגד המתפלל:

ד (ד) ובין מלאחריו - וכן הסכימו האחרונים:

ה (ה) בפ׳ איזהו מקומן - וה״ה אם עוסק בפרקים במנחה בשבת ג״כ מותר לישב בצד המתפלל:

ו (ו) ויש מתיר וכו׳ - דס״ל דלא אסרו חכמים לישב בצד המתפלל אלא כשיושב ודומם דנראה כאלו אינו רוצה לקבל עליו עומ״ש אבל כשהוא יושב ועוסק בתורה הרי הוא כמקבל עליו עומ״ש. ועיין באחרונים דטוב להחמיר לעמוד כדעה הראשונה אם לא במקום הדחק ובלאחריו נ״ל שאין להחמיר בזה:

ז (ז) בעוסק בתורה - דוקא אם מוציא ד״ת בשפתיו אבל מהרהר בלבו אינו מועיל ואפילו בעניני תיקוני התפילות דאתו למיחשדיה שאינו מקבל עליו עומ״ש:

ח (ח) אבל כנגדו וכו׳ - מפני שנראה כמשתחוה לו ולפ״ז דוקא לישב אסור אבל לעמוד מותר ואפילו בתוך ד״א ואולי אף לעמוד ס״ל דאסור דעי״ז מתבטל כונתו:

ט (ט) אפילו עוסק וכו׳ - פי׳ היושב נגד המתפלל עוסק בק״ש. ועיין בפר״ח שפסק כדעה קמייתא דאין חילוק בין מלפניו ובין מן הצדדין ושארי אחרונים כתבו שטוב להחמיר כהיש מי שאומר. ונ״ל שבעמידה חוץ לד״א בודאי אין להחמיר ואולי אף בתוך ד״א וכנ״ל בסק״ח:

י (י) חלוש - ר״ל שידוע שהוא חלוש וא״א לו לעמוד ולכך מותר לו לישב דחולשתו מוכחת עליו שמפני כך ישב. ודוקא לישב בצד המתפלל הא לפניו יש מחמירין אף בחלוש:

יא (יא) מותר - ויש לסמוך על דבריו אם א״א לו בקל להרחיק ד״א ולישב שם:

יב (יב) לקום - אלא המתפלל צריך להרחיק ד״א ממנו כשרוצה לעמוד ולהתפלל:

יג (יג) בא בגבולו - ודוקא בביתו אבל במנין קבוע וכ״ש בבהכ״נ צריך לקום דהוא מקום מיוחד לכל בני אדם ואפילו אם המקומות קבועים לכל אחד שקנאום בדמים נמי יש להחמיר אך בעוסק בתורה לא יחמיר בזה וכ״ש רב שיושב עם תלמידים ולומדים ובאו עשרה המתפללים א״צ לעמוד ואפי׳ מדת חסידות ליכא:

יד (יד) מדת חסידות - כדי להרים מכשול מחבירו שעשה שלא כשורה שעמד להתפלל בתוך ד״א של היושב כבר בהיתר וישיבתו היא גנאי למקום קדוש של התפילה:

טו (טו) אסור לעבור - מפני שמבטל כונתו עי״ז ולכן אסור אפילו עוסק אז בק״ש וח״א כתב הטעם מפני שמפסיק בין המתפלל להשכינה:

טז (טז) לפניהם - וצדדים שלפניהם להמ״א בסק״ו כלפניהם דמי ולהאליהו רבא שרי:

יז (יז) אבל בצידיהם - והזוהר פ׳ חיי שרה אוסר אפילו בצידיהם תוך ד״א:

יח (יח) לעבור ולעמוד - ר״ל שיעבור ויעמוד שם ולא ילך להלאה כדי שלא יהיה כנגד פניהם שכל שיוכל לראותו אף שהוא צדדין שלפניו כלפניו דמי ואסור מפני שמבטל כונתו עי״ז ולפ״ז כ״ש דאסור לילך ולעמוד נגד פניו בתוך ד״א כן הוא לדעת המ״א והא״ר סובר דלא אסרו רק לעבור בתוך ד״א נגד פניו אבל לילך בתוך ד״א ולעמוד מותר אפילו לפניו ואפשר דיש להקל במקום הדחק:

יט (יט) מתפלל אחריו - ואם אינו אחריו ממש רק מרוחק לצדדין נראה דשרי להא״ר הנ״ל:

כ (כ) ג׳ פסיעות - ומיירי בתוך ד״א או שיבוא לתוך ד״א ע״י ג׳ פסיעות שיפסע לאחוריו:

כא (כא) שכבר התחיל - ולא נקרא בא בגבולו ואפילו אם האחרון מאריך בתפילתו דאדרבה זה שפוסע הוא בא עכשיו בגבולו:

סימן קג

א (א) הריח - דמעיקרא אסור אפילו בד״ת וכדלעיל בסימן ע״ט ס״ט:

ב (ב) וחוזר ומתפלל - היינו למקום שפסק אפילו שהה אחר שפסק הריח וע״י הצירוף היה כדי לגמור כולה דהא אם היה רוצה היה מתפלל מיד שפסק וא״כ לא היה כל ההפסק מחמת אונס ואינו חוזר לראש לפי מה שפסק הרמ״א לעיל בסימן ס״ה. כתבו האחרונים דבזה אין צריך לומר הרבון הכתוב בס״ב דכשאין מרחיק אין ניכר בושתו וכלימתו וכעין שכתב ההג״ה לקמן בס״ב:

ג (ג) ואינו יכול - דבלא״ה אין לו להוציא רוח בשום פנים בתפלה ולא חיישינן לבל תשקצו אלא כשמשהא עצמו לקטנים או לגדולים אבל להפחה לא ונראה לי דעכ״פ יראה להזיז התפילין ולנתקן שלא יהיו מונחין על מקומן כי אסור להפיח בתפילין:

ד (ד) אחוריו - דבעינן שיהא פניו נגד המקום שהתחיל להתפלל להראות שרוצה עדיין לחזור לתפלתו ואפילו לצדדין או לפניו אסור:

ה (ה) ואומר רבון - בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר ע״י הרוח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע:

ו (ו) וחוזר למקומו - ובח״א הסכים לדעת הסוברים דיחזור למקומו קודם הרבון:

ז (ז) למקום שפסק - לכאורה הכוונה לתחלת הברכה שפסק בה וכדלקמן בסימן ק״ד ס״ה [לבושי שרד] ועיין לקמן מה שכתבנו שם להלכה בשם האחרונים:

ח (ח) ועי״ל סי׳ פ״ה - ר״ל דנתבאר שם דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וכתב הב״ח דדוקא אם השהייה היה ע״י העיטושים וריח הנודף לבד ולא מצרפינן לזה מה שצריך לילך לאחריו ד״א והחזרה ואמירת הרבון וכ״כ הפמ״ג:

ט (ט) וגם לא יאמר - וטוב שיהרהר בלבו:

י (י) המתעטש - י״א דדוקא כשמפיח בקול והמ״א חולק דה״ה בלי קול וגם בזה צריך להרחיק כנ״ל:

סימן קד

א (א) לא יפסיק - ואפילו רמיזה בעלמא אסור אם לא לתינוק הבוכה מותר לו לרמז לו בידיו כדי שישתוק ולא יטרידו מתפלתו ואם אינו מועיל ירחיק את עצמו ממנו ולא ידבר עמו. וכן אדם נכבד שעומד בתפלה והש״ץ ממתין עליו באמירת קדיש או קדושה והוא אינו מרוצה בכך שימתינו עליו וזה מטרידתו בתפלה מותר לו לרמז לש״ץ שיתפלל כדרכו [ש״ת]:

ב (ב) בתפלתו - ואפילו במקום הפסד ממון אין לו להפסיק. כתב הח״א [כלל כ״ה ס״ט] העומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפלה מותר לילך ממקומו למקום מיוחד ולעיין שם בספר ואם מותר לשאול הדין צ״ע ונ״ל דמותר:

ג (ג) עובד גלולים - וה״ה אנס דעלמא ומתיירא שמא יהרגנו:

ד (ד) או אם אפשר - וטוב יותר לקצר בדאפשר משיטה מן הדרך [ב״ח וא״ר] אבל הפמ״ג כתב יש להתיישב בזה דמשמע דהליכה לצורך התפלה לא הוי הפסק:

ה (ה) ואם א״א לו יפסיק - ר״ל שמותר אפילו לשאול לו בשלומו כשמשער שבלתי זה אפשר שיהיה בסכנה וכ״ש שמותר להשיב לו [א״ר]:

ו (ו) מן הדרך - ר״ל אף דהוא סכנתא שלא יבוא הבהמה והקרון עליו מ״מ כיון דאפשר לו להנצל מזה ע״י שיטה מן הדרך אסור להפסיק בדבור לומר לאיש אחר שיכה במקל להבהמה ולגעור בבעל הקרון שלא יבוא כנגדו:

ז (ז) בענין אחר - וסימן צ׳ סכ״ז שאני שהוא צורך תפלה:

ח (ח) אין לצאת - ויש לגעור בחזנים שעוקרין ממקומן ביוה״כ כשמגיעין אל ואנחנו כורעים ובסדר עבודה וכדאיתא בסי׳ תרכ״א ס״ד בהג״ה אלא מעמידין לו שטענדער כנהוג בינו לתיבה ובעבודה מסלקין השטענדער וא״צ לעקור רגליו:

ט (ט) בתחנונים - דאז מותר אם העקירה לצורך מצוה קצת כגון מה שאנו נוהגין בש״ץ שתיכף אחר חזרת התפלה עוקר רגליו ויושב לתחנון במקומות שנוהגין לומר תחנון בישיבה וכן עולה לבימה לקריאת התורה אף שלא הגיע עדיין להקדיש שעם תתקבל שפוסע בו הג׳ פסיעות או כגון מה דאמרינן בגמרא בר״ע שהיה אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מרוב כריעות והשתחויות והיינו בתחנונים שלאחר התפלה אבל שלא לצורך אסור להאדם לזוז ממקומו עד שיפסע הג׳ פסיעות [מ״א]. כתב הע״ת לאחר שסיים התפלה קודם שאמר עושה שלום אין איסור אם עקר רגליו למצוה קצת כגון שכיבדו אותו לפתיחת ארון הקודש בעת שאומרים אבינו מלכנו שהעולם חושבים זה קצת למצוה ומ״מ נראה דיש לומר קודם לכן יהיו לרצון וגו׳:

י (י) לא יפסיק - ר״ל ע״י דיבור כגון לומר לאחר שיסירנה וכן כל הסעיף זה ושאחר זה שמזכיר הפסק מיירי הכל ע״י דיבור אבל ע״י הליכה מותר שהליכה לא נקרא הפסק ודוקא הכא דהוא לצורך להסיר הנחש אף דתלינן דמן הסתם לא יהיה סכנה אבל שלא לצורך מקרי הליכה ג״כ קצת הפסק וכמו שפסק המחבר בס״ב:

יא (יא) ומוכן להזיק - אפילו באינו כרוך על עקיבו אלא שרואה שבא נגדו פוסק. ואם הוא יכול להשתמט ע״י שיטה מן הדרך קודם שיבוא אליו יטה ולא יפסיק בדבור וכנ״ל בס״א:

יב (יב) ואם שוורים - ושור המסורס אפילו אם אינו יודע אינו פוסק. ודוקא שלא הזיק מעולם אבל אם הזיק אפי׳ פעם אחת פוסק אפילו במקומות שאין רגילין שאר השוורים להזיק [אחרונים]:

יג (יג) אם שהה - אפילו רק שתיקה בעלמא בלי דיבור ואפילו רק בין ברכה לברכה:

יד (יד) כולה - אפילו עומד בסוף התפלה משערינן מתחלת התפלה עד סופה:

טו (טו) חוזר וכו׳ - ואם לא חזר לראש אלא למקום שפסק וגמרה צריך לחזור לראש ולהתפלל כל התפלה [פר״ח]. וה״מ שהיה אונס גמור אבל אונס ליסטים וכה״ג שנזכר לעיל בדיעבד יצא דאולי הלכה כהי״א המקילים הנ״ל דזה לא מיקרי אונס [מגן גבורים]:

טז (טז) לראש - הנה לפי מה דאנו נוהגין כהכרעת הרמ״א לעיל בסימן ס״ה גבי ק״ש כדעת הפוסקים דאינו חוזר לראש כ״א בשהשהייה היה מחמת אונס ה״ה בתפלה נמי הדין כן אך י״א דענינינו דאיירינן גבי עקרב או שור שבא כנגדו או שפסק מחמת ליסטים וכה״ג מקרי נמי הפסק מחמת אונס דבעת הזה לא היה יכול להתפלל ומקרי הפסק וחוזר לראש עי״ז וי״א דזה לא מיקרי אונס כ״א בשהיה ההפסק מחמת שהוא בעצמו לא היה ראוי לתפלה או שהמקום היה אינו ראוי משא״כ באונס אחר והכריע המ״א ועוד הרבה אחרונים דבתפלה אונס אחר נמי מיקרי אונס מאחר דיש מהראשונים שסוברים דבתפלה אם שהה לגמור את כולה אפילו בלי אונס כלל חוזר לראש אבל בק״ש וכל שאר ענינים לא מיקרי אונס כ״א בשהאיש או המקום אינו ראוי:

יז (יז) ואם לאו - ר״ל שלא שהה בשתיקה כדי לגמור כולה אבל מ״מ שהה הרבה דאי לא שהה רק כדי לגמור אותה ברכה לכו״ע אינו חוזר רק לאותו המקום בלבד [פמ״ג]. ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם הדה״ח:

יח (יח) חוזר לתחלת - דס״ל דחמירה תפלה לענין זה מק״ש ולפיכך בקריאת שמע או בברכותיה סגי בשהפסיק שיחזור למקום שפסק אבל בכאן בענין לתחלת ברכה כי ע״י שהייה רבה נתקלקל הברכה ודוקא אם השהייה היתה באמצע ברכה אבל בין ברכה לברכה בדיעבד לית לן בה כל שלא שהה לגמור כולה ועיין בביאור הלכה:

יט (יט) הברכה - עיין בח״א שכתב דבדיעבד אם לא חזר לתחלת הברכה כיון שהשלים הברכה אינו רשאי לחזור ובמגן גבורים חולק לגמרי על דין השו״ע וכתב דמעיקר הדין אם לא שהה לגמור את כולה לא חשיב הפסק ואינו חוזר רק למקום שפסק והא דכתבו התוספות חוזר לתחלת ברכה מיירי בשהה לגמור כולה וס״ל להתוספות דאונס זה לא חשיב אונס גם בתפלה. ובביאור הגר״א מסכים לשיטת הרשב״א המובא בב״י עי״ש ומשמע מיניה דבכל גווני אינו חוזר רק לאותו המקום שפסק בלבד אם לא ששהה לגמור כולה ומחמת אונס דאז חוזר לראש התפלה:

כ (כ) בג׳ ראשונות וכו׳ - דכל אלו כברכה אחת חשיבי לכך אפילו לא שהה חוזר לראש התפלה או לרצה ולפי מה שכתבתי בשם הגר״א והמג״ג ה״ה הכא אין צריך לחזור רק לאותו מקום שפסק:

כא (כא) חוזר לראש - כתב הח״א היינו דוקא כשסיים כבר הברכה אבל אם הפסיק באמצע ברכה אינו חוזר אלא לתחלת אותה הברכה דכל באמצע לא נקרא חזרה אלא תיקון הלשון:

כב (כב) בקורא - נקט קורא משום דדין זה נובע מק״ש דשם ג״כ דינא הכי כמש״כ לעיל בסי׳ ס״ה ס״א בהג״ה:

כג (כג) אם שח - וה״ה אם הזכיר מאורע של שאר ימים בתפלה כגון של שבת ויו״ט בחול וכה״ג ג״כ דינו כאלו שח [אחרונים] ויבואר לקמן בסוף סימן ק״ח במ״ב עי״ש:

כד (כד) בתפלה - ואם שח בק״ש וברכותיה עיין לעיל בסימן ס״ה ס״א במ״ב:

כה (כה) כדין ההפסקות - ר״ל דאם שח באמצע ברכה שיחה מועטת ואפילו אם לא שהה עי״ז כדי לגמור אותה ברכה חוזר לראש הברכה ואם שהה ע״י השיחה כדי לגמור כל התפלה מראשו לסופו חוזר לראש התפלה ולפי מה שביארנו לעיל בסקט״ז לא יהיה דין זה רק בששח ע״י אונס כגון ע״י אנס וליסטים וכה״ג וכנ״ל אבל אם שח שלא באונס כ״א בשגגה ע״י איזה טעות או שסבר שהוא מותר אפילו שהה כדי לגמור כולה אינו חוזר לראש כ״א לתחלת הברכה ואם שח בין ברכה לברכה אע״ג דעשה איסור בזה מ״מ לא שייך בזה שום תיקון לכו״ע אלא מיד אחר השיחה גומר תפלתו ואם שח במזיד צע״ג בדין זה י״א דחוזר תיכף לראש התפלה אפילו בשיחה מועטת וי״א דלא שנא בין שוגג למזיד:

כו (כו) לקדיש - ר״ל לאיש״ר וה״ה לברכו:

כז (כז) ישתוק - עד יתברך:

כח (כח) ויהיה כעונה - לענין שיצא בזה ידי חיוב קדיש וקדושה ומ״מ לא חשיב הפסק:

כט (כט) אינו פוסק - ואם פסק בזה וכן לקדיש ולקדושה דינו כשח במזיד ולדעת הפוסקים דשם חוזר לראש גם בזה חוזר לראש אך אם סבר שמותר להפסיק הוי כשוגג ואינו חוזר לראש וכנ״ל. ואם קראוהו לס״ת והוא עומד אחר תפלת י״ח אפילו לא התחיל עדיין אלקי נצור פוסק ועולה אך יזהר לומר יהיו לרצון קודם:

ל (ל) אחר שסיים וכו׳ - היינו שאמר גם יהיו לרצון קודם אלקי נצור דאל״כ אסור להפסיק כמש״כ בסימן קכ״ב ולזה רמז הרמ״א במה שכתב ועיין לקמן סימן קכ״ב:

סימן קה

א (א) שתי תפלות - כגון שחרית ומוסף או ששכח ולא התפלל וצריך להשלימה בזמן תפלה שלאחריה ומתפלל שתים. והנה לפי מה שיבואר בסימן ק״ח במשנה ברורה דבין ששכח ערבית ומתפלל שחרית שתים להשלמה ובין ששכח שחרית ומתפלל מנחה שתים להשלמה צריך לומר אשרי בין תפלה לתפלה לא יצוייר דין זה רק בשכח תפלת המנחה שמתפלל ערבית שתים להשלמה דשם לא יאמר אשרי כמו שמבואר שם במ״ב דצריך עכ״פ להמתין כדי ד״א:

ב (ב) להמתין וכו׳ - ושיעור זה צריך להיות אחר שעקר רגליו ואמר עושה שלום וגו׳:

ג (ג) בין וכו׳ - כתב בספר שולחן שלמה וכן אם סיים שמונה עשרה אף שעדיין לא עקר רגליו ונזכר שטעה וצריך לחזור ולהתפלל ימתין כזה:

ד (ד) כדי הילוך וכו׳ - אפילו אינו רוצה לחזור למקומו אלא מתפלל שנית במקום שעומד שם כשפסע אחר תפלה הראשונה אבל לחזור למקומו אפי׳ אינו רוצה להתפלל שנית צריך להמתין כמש״כ בסימן קכ״ג:

סימן קו

א (א) מק״ש - מפני שהם עוסקים במצוה או שטרודים טרדת מצוה וכמבואר בסימן ע׳ ס״ג:

ב (ב) צורך בהם - ר״ל שאינם מוכנים כלל לעזור בנשיאת המטה דאל״ה פטורין גם מק״ש וכדלעיל בסימן ע״ב ס״א עי״ש:

ג (ג) מתפלה - הואיל והיא מדברי סופרים ועוד שהיא בעמידה ואין יכולין לשהות כ״כ אבל ק״ש עיקר כונתה ועמידתה אינה אלא בפסוק ראשון ובקל יוכל לעמוד ולכוין. ואם עבר זמן תפלה עי״ז אין צריך להשלים בתפלה הסמוכה כיון דבשעת חובתו היה פטור מן הדין וכדלעיל בסוף סימן צ״ג עי״ש במ״ב:

ד (ד) שהיא מ״ע וכו׳ - כ״ז לדעת הרמב״ם שרק זמני התפלה הם מדברי סופרים אבל עיקר מצות תפלה היא מן התורה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אלא שאין לה נוסח ידוע מן התורה ויכול להתפלל בכל נוסח שירצה ובכל עת שירצה ומשהתפלל פ״א ביום או בלילה יצא י״ח מן התורה וכתב המ״א שע״פ סברא זו נהגו רוב הנשים שאין מתפללין י״ח בתמידות שחר וערב לפי שאומרות מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומן התורה יוצאות בזה ואפשר שאף חכמים לא חייבו יותר אבל דעת הרמב״ן שעיקר מצות תפלה היא מד״ס שהם אנשי כה״ג שתיקנו י״ח ברכות על הסדר להתפלל אותן שחרית ומנחה חובה וערבית רשות ואע״פ שהוא מ״ע מד״ס שהזמן גרמא והנשים פטורות מכל מ״ע שהזמן גרמא אפילו מד״ס כגון קידוש הלבנה אעפ״כ חייבו אותן בתפילת שחרית ומנחה כמו אנשים הואיל ותפלה היא בקשת רחמים. וכן עיקר כי כן דעת רוב הפוסקים וכן הכריע בספר שאגת ארי׳ ע״כ יש להזהיר לנשים שיתפללו י״ח ונכון ג״כ שיקבלו עליהן עול מלכות שמים דהיינו שיאמרו עכ״פ שמע ישראל כדאיתא בסימן ע׳ ויאמרו ג״כ ברכת אמת ויציב כדי לסמוך גאולה לתפלה כמו שכתב המ״א בסימן ע׳ וכ״ז לענין שחרית ומנחה אבל תפלת ערבית שהוא רשות אע״פ שעכשיו כבר קבלוהו עליהם כל ישראל לחובה מ״מ הנשים לא קבלו עליהם ורובן אין מתפללין ערבית. ותפלת מוספין בצל״ח כתב דפטורות אבל בספר מגן גבורים פסק דחייבות עי״ש:

ה (ה) לחנכם - להתפלל י״ח ערב ובוקר ומ״מ רשאי ליתן להם לאכול קודם תפלת שחרית ואסור לענותם כמש״כ בסימן רס״ט ושמ״ג לענין להאכילם קודם קידוש:

ו (ו) כגון רשב״י - דהם לא היו עוסקים כלל במלאכתם ואין מבטלין מלימודם אפילו רגע אבל אנו שמפסיקין מד״ת למלאכתינו כ״ש שנפסיק לתפלה:

ז (ז) לק״ש - מפני שהיא דאורייתא משא״כ לתפלה דהיא דרבנן ואף אם נסבור דהיא ד״ת מ״מ מה״ת אין לה זמן קבוע ודי בפ״א ביום וכנ״ל וכשקורא ק״ש יקראנה עם ברכותי׳ ואח״כ יחזור ללימודו ולא יתפלל. ואף שצריך לבטל ולהפסיק לימודו לעשיית כל המצות אפילו של ד״ס דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא מ״מ תפלה הואיל ואינה אלא בקשת רחמים קילא משאר מצות לגבי אנשים כאלו שאינם מבטלים מלימודם אפילו רגע:

ח (ח) אינו פוסק - ואפילו אם עי״ז יעבור הזמן ודוקא באופן שאם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו להתקבץ ללמוד אח״כ הלא״ה פוסק אם יעבור זמן ק״ש או תפלה. ומהח״א משמע דבכל גווני פוסק אם יעבור זמן התפלה. והמבטל תפלה משום לימוד אפילו לומד עם אחרים כל היום כאלו לא למד [רוקח] ובא״ר ג״כ כתב בשם פסקי תוס׳ להחמיר בזה ועיין בבה״ל שביארנו דלכו״ע לכתחילה אסור לו להתחיל ללמוד אפילו עם אחרים אחר שכבר הגיע זמן ק״ש אם הוא משער שע״י לימודו יעבור הזמן אלא חייב לקרות ק״ש מקודם:

ט (ט) פסוק ראשון - כדי לקבל מלכות שמים בזמן ק״ש ויחזור אחר הלכה שיש בה יציאת מצרים כדי להזכיר יצ״מ בזמן ק״ש ואחר לימודו טוב שיגמור כל ק״ש אף שעבר זמנה:

י (י) אינו פוסק כלל - ר״ל אפילו לפסוק ראשון ואפילו לומד ביחידי וכתבו האחרונים דאפילו התחיל ללמוד באיסור דהיינו לאחר שכבר הגיע זמן קריאת שמע ותפלה שאסור לו להתחיל ללמוד עד שיתפלל תחלה אם הוא לומד בביתו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת להתפלל כמו שכתב בסימן פ״ט מכל מקום אם כבר התחיל אין צריך להפסיק ורשאי ללמוד כל זמן שיש שהות עדיין ובאליהו רבא פסק דלענין קריאת שמע שהוא דאורייתא אף שישאר לו זמן אחר כך לקרותה מכל מקום צריך להפסיק תיכף ולקרותה כולה אם הוא לומר ביחידי עי״ש בסימן ע׳ ובסימן זה וכל זה אם הוא לומד בביתו אבל אם הוא לומד בבית המדרש או אפילו בביתו אך שהתחיל ללמוד בהיתר דהיינו קודם שהגיע זמן ק״ש בודאי יש לסמוך ע״ד הרמ״א שלא להפסיק אפילו אח״כ כל עוד שיש שהות ועיין בבה״ל:

סימן קז

א (א) אם התפלל - ולענין ק״ש וברכותיה אם נסתפק עיין לעיל בסימן ס״ז:

ב (ב) חוזר ומתפלל - ומתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא לנדבה ואע״פ שכל ספק מד״ס להקל מ״מ הכא חוזר ומתפלל מפני שהלואי שיתפלל אדם כל היום בתורת נדבה וע״י חידוש וכדלקמיה והכא כשחוזר ומתפלל על הספק א״צ חידוש דאין לך חידוש גדול מזה שיצא ידי ספיקו. כתב בדרך החיים דערבית בספק אינו צריך לחזור ולהתפלל תפלת י״ח דקבעוה חובה בודאי לא בספק אבל מדברי הפמ״ג משמע רק דאין חוב עליו לכו״ע עי״ש אבל לכתחילה נכון הוא שיחזור ויתפלל גם בערבית כי באמת גם בערבית אפילו למ״ד רשות מ״מ לכתחילה מצוה היא וממילא מה שיצא ידי ספיקו נחשב כחידוש גם בערבית וכן משמע לענ״ד מלשון הרמב״ם פ״י מהלכות תפלה עי״ש ועצהי״ט יראה לחדש דבר בהחזרה:

ג (ג) אינו חוזר וכו׳ - דתפילות כנגד תמידים תקנום והוי כמקריב שני תמידין לשם חובה שאסור משום בל תוסיף ואפילו התפלל מתחלה ביחיד ועכשיו רוצה להתפלל בצבור אפ״ה אסור:

ד (ד) ומתפלל בנדבה - פי׳ דוקא בנדבה אבל לשם חובה אפילו בחידוש אסור והא דבעינן חידוש בנדבה דע״י החידוש מינכר מתוכה שתפילתו היא לשם תחנונים ולא לשם חובה ובלא חידוש מיחזי כמי שעושה אותה לשם חובה ועיין בב״י שביאר דעת הטור דה״ה אם מתפלל תפילה שלא בתורת חובה וגם לא התכוין בה לשום נדבה והוא מחדש בה דשפיר דמי דע״י החידוש מינכר שהיא לשם תחנונים ועיין בביאור הלכה:

ה (ה) מתפלת מוסף - ר״ל אפילו דשל ר״ח וחוה״מ כיון שאומר ומוספים כהלכתם והמוספין אינן קרבין אלא משל צבור ואין היחיד יכול לנדב אותם ועיין באחרונים שכתבו דלפ״ז בתפלת מוסף וה״ה בשבת ויו״ט בכל התפילות אם נסתפק אם התפלל אותם אינו יכול לחזור ולהתפלל אותם דהרי צריך להתנות וכנ״ל בסק״ב ובזה אינו יכול להתנות ועיין לקמן בסימן קכ״ד ס״א בבה״ל:

ו (ו) כלל - לפי שאין נדרים ונדבות קרבין בהם:

ז (ז) ואפילו יכול וכו׳ - דתחלת תפילתו היה מסתמא בודאי לשם חובה שהרי היה סבור שלא התפלל עדיין ולא מהני בה חידוש ולכך אפילו אם ירצה עתה לגומרה לשם נדבה לא מהני כיון שכבר התחיל בה לשם חובה דא״א להביא קרבן שחציו חובה וחציו נדבה. וכ״ז כשהתחיל על דעת שלא התפלל אבל אם היה לו ספק אם התפלל והתחיל בתנאי וכנ״ל בסק״ב ונזכר באמצע שהתפלל י״ל דא״צ חידוש וגומר כך לשם נדבה דכיון שהתחיל מתחלה כהוגן אדעתא דספיקא וספק הוי כחידוש תו אין צריך חידוש ובלבוש משמע שגומרה ע״י חידוש אפשר דהוא על צד היותר טוב:

ח (ח) מהאמצעיות - אבל לא בג׳ ראשונות ובג׳ אחרונות וכדלקמן בסימן קי״ב:

ט (ט) כלל - דאין צבור מקריבין קרבן נדבה אלא לקיץ המזבח כשהמזבח בטל וזהו דבר שאינו מצוי לכן אין להתפלל י״ח כנגד זה אבל יחיד יכול להתפלל נדבה ע״י חידוש אפילו בצבור:

י (י) הרוצה להתפלל וכו׳ - ר״ל אפילו הוא מתפלל הנדבה ע״י חידוש:

סימן קח

א (א) טעה - כונתו לאפוקי הזיד וכדלקמן בס״ז. ומי שלא התפלל מחמת שלא היתה דעתו נכונה עליו כראוי אף דשלא כדין עשה בזה וכדלעיל בסימן ק״א ס״א וצ״ח ס״ב מ״מ אין זה בכלל מזיד ומהני ליה השלמה:

ב (ב) או נאנס - כגון שהיה חולה או שכור וכדלקמן בס״ח ולענין אונן שעבר עליו זמן תפלה עד שקבר מתו עיין לעיל בסימן ע״א ס״א ובמ״ב שם. ומי שבזמן תפילה לא היה לו מים לרחוץ ידיו ועי״ז עבר זמן תפילה גם זה הוא בכלל אונס וצריך אח״כ להתפלל שתים ולכתחילה אין נכון לבטל התפילה משום מים וכדלעיל בסימן צ״ב ס״ד ובמ״ב עי״ש. ואם עסק בצרכי צבור עיין לעיל בסוף סימן צ״ג במ״ב ועיין בפמ״ג בסימן זה שכתב דנכון שגם בזה יתפלל אח״כ להשלים התפילה שחסרה לו אך בזה יתפלל אותה בתורת נדבה ויחדש בה דבר:

ג (ג) ולא התפלל שחרית - ולענין ק״ש אם יש לה תשלומין עיין לעיל סוף סימן נ״ח ובמה שכ׳ שם במ״ב ועי״ש עוד דברכת ק״ש אין לה תשלומין לכו״ע דהיינו אפילו אם ירצה לברך אותם בעת שקורא ק״ש פעם אחרת עם ברכותיה דלא תקנו חז״ל תשלומין אלא לתפלה שהיא בקשת הרחמים:

ד (ד) מנחה וכו׳ - וכשהוא ש״ץ יוצא ידי השלמה במה שמחזיר התפילה בקול רם ויכוין בה בשביל עצמו לתשלומין וגם להוציא בה מי שאינו בקי:

ה (ה) שתים - ואין די שיכוין לשמוע מש״ץ ולצאת בה בשביל עצמו לתשלומין בין עבור ערבית או שחרית דלא תקנו שיצא בחזרת הש״ץ אלא דוקא מי שאינו בקי ומ״מ בדיעבד יצא אם היה זה בשביל השלמת תפילת ערבית ואע״ג דבסימן קכ״ד קי״ל דאפילו בדיעבד אין בקי יוצא בחזרת הש״ץ מ״מ

בזה שהיא לתשלומין בשביל תפילת ערבית שהיא רשות קילא:

ו (ו) הראשונה מנחה - כי צריך להקדים תפילה שהיא חובת שעה לתפילת התשלומין:

ז (ז) ואם היפך - פי' שהיתה בדעתו שתהא הראשונה לתשלומין לא יצא דלא תקנו רבנן השלמה אלא בזמן התעסקות בתפילה חיובית ולא קודם לכן ויש מפקפקים לומר שא"צ לחזור ולהתפלל אא"כ גילה דעתו בפירוש בתפילתו שהשניה היא לשם חובה והראשונה לתשלומין וכגון שהוא מוצאי שבת והבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה כמו שיתבאר ולענין דינא כתב הפר"ח והפמ"ג שאין לנו אלא דברי המחבר וכן העתיק הדה"ח להלכה ומ"מ טוב יותר שבעת שחוזר ומתפלל יתנה ויאמר אם איני מחוייב להתפלל פעם שנית אני מתפלל אותה בתורת נדבה:

ח (ח) לא יצא - בין שהיפך במזיד או בשוגג:

ט (ט) וצריך לחזור וכו' - אך אם התפלל השניה לתשלומין והראשונה לשם חובה וטעה בשל חובה ולא אמר בה טל ומטר באופן דצריך לחזור ולא נזכר זה עד אחר תפילה שניה אפ"ה השניה עלתה לתשלומין ויתפלל אח"כ לשם חובה ואף שהתפילה החיובית בטעות היתה לא אמרינן כמאן דלא התפלל כלל דמיא לענין זה משום דמ"מ בעת שהתפלל השניה לתשלומין היה זמן תפילה וכן כל כיוצא בזה שהתפלל תפלה הראשונה לחיובא וטעה בה ששכח או הוסיף באופן שצריך לחזור ולהתפלל אותה וכתב המגן גבורים דכל זה אם כיון בפירוש בשניה לתשלומין אבל אם לא כיון טוב יותר שתעלה לו השניה לשם חובה ויתפלל אח"כ לתשלומין דבזה יוצא לכל הדיעות:

י (י) שחרית שתים - ואסור לאכול קודם שיתפלל השניה דהא כבר הגיע זמנה ואם התחיל אינו מפסיק כ"כ המ"א אבל בספר מחצית השקל ובספר מגן גבורים הכריעו דאפילו בדיעבד מפסיק משום דצריך להסמיך התפילה השניה להראשונה בכל מה דאפשר:

יא (יא) לאחר שאומר וכו' - ר"ל שלא יפסיק לכתחילה ביניהם בשום דבר ואפילו בלימוד אסור כי תפילת השלמה צריכה להיות בעוד שעוסק בתפילה החיובית ומ"מ נ"ל דחזרת ש"ץ של תפילה החיובית מותר לשמוע קודם דזה מיקרי עדיין עוסק בתפילה ועיין לעיל סימן מ"ז ס"ז מה שכתבנו שם במ"ב בשם הא"ז:

יב (יב) וי"ח ברכות - ר"ל עם התחנון שאומר אח"ז דאין להפסיק בין הי"ח לתחנון:

יג (יג) יאמר אשרי - כדי לעמוד גם בתפילת תשלומין מתוך דברי תנחומין של תורה וכנ"ל בסימן צ"ג וגם דהא בלא"ה יהיה צ"ל אשרי קודם למנצח ובא לציון יאמרנה עכשיו ולא יאמר אח"כ ועיין באחרונים שהסכימו דה"ה אם מתפלל מנחה שתים בשביל השלמה יאמר ג"כ עוד הפעם אשרי קודם תפילה השניה וכל זה הוא רק לכתחילה אבל מדינא א"צ הפסקה בין תפילה לתפילה רק כדי הילוך ד"א כמש"ל בסימן ק"ה:

יד (יד) בין וכו' - כדי להשלים בזה גם האשרי שהיה צריך לומר קודם המנחה ויש מאחרונים שכתבו בשם המקובלים שלא לומר אשרי בערבית ואף שהוא בשביל תפילת המנחה ג"כ יש להחמיר בזה וכתב בדרך החיים דאיך שהאדם ינהוג בזה יש לו על מי לסמוך אך כל זמן שהוא יום לא ימנע מלומר אשרי אף שהוא אחר תפילת המנחה ע"כ אם נתאחר ובא לבהכ"נ בשעה שהצבור התחילו תפילת המנחה יתפלל עמהם ויאמר אשרי אח"כ ועיין במ"א שכתב דמדברי הזוהר משמע דאפילו באופן זה לא יאמרנו אדעתא דחובה רק כקורא בתורה:

טו (טו) בזמן תפילה - יש מאחרונים שכתבו שר"ל דלא תקנו חז"ל תפלת השלמה רק בעודנו עוסק בתפילתו העיקרית אחר ששהא כדי הלוך ד"א או אשרי בינתים אבל הרבה אחרונים הסכימו דאף דלכתחילה בודאי צריך לזהר בזה להתפלל תפלת השלמה תיכף אחר תפילה החיובית אבל בדיעבד אינו מעכב רק אם עבר זמן תפלה דהיינו אם לא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים רק עד ד' שעות על היום שהוא זמן תפילה לשחרית דהא נוטל עבור זה שכר תפלה בזמנה משא"כ אחר ד' שעות דנוטל רק שכר תפלת רחמי כ"כ הפמ"ג ומגן גבורים ודה"ח אלא שבדה"ח הוסיף דבר חדש שלא נזכרו בשארי אחרונים. והוא דאם גם תפלת שחרית גופא לא התפלל עד אחר ד' שעות דצריך להתפלל אז שתים כיון שעוסק בתפלה. ואם שכח להתפלל מנחה י"א דמתפלל מעריב שתים רק עד חצות לילה שהוא זמן הראוי לערבית לכתחלה וע"ש בדה"ח מה שכתב עוד בזה להלכה אמנם הפמ"ג כתב דזמן השלמת תפילת המנחה הוא כל הלילה עד עמוד השחר. ואם שכח ולא התפלל שחרית יש לה השלמה רק מעת שמתחלת זמן מנחה והוא החצי שעה שאחר חצות וגם שיתפלל מנחה מקודם ונמשך זמן ההשלמה בדיעבד עד בין השמשות ואפילו היה יום שיש בו מוסף והתפלל מוסף באמצע. כ"ז העתקתי מן האחרונים לדינא אמנם לכתחילה יותר נכון בכל זה שאם לא התפלל תיכף תפלת השלמה אחר התפילה החיובית יתפלל אותה בתורת נדבה דהיינו שיתנה ויאמר אם אני חייב הרי זו לחובתי וא"ל הרי היא נדבה וכן הסכים הפמ"ג:

טז (טז) הסמוכה - כתבו האחרונים שאין תפילת מוסף מועיל להשלמה דהיינו שאם חסר שחרית ביום שיש בו מוסף לא יכול להשלים להתפלל מוסף שתים. אם שכח שחרית והתפלל מוסף ועדיין לא עבר זמן שחרית אפ״ה יתפלל שחרית. מי ששכח ולא התפלל שחרית ומוסף ונזכר במנחה יתפלל מנחה ואחריו מוסף ואחריו שחרית ואם התפלל מוסף קודם מנחה יצא:

יז (יז) ולא מנחה - ה״ה אפילו אם התפלל מנחה ג״כ לא יכול להשלים בערב עבור שחרית דהכלל דלא תקנו השלמה רק בזמן תפילה הסמוכה לה [פמ״ג]:

יח (יח) אם רצה - ולכן מי שהיה חולה או תפוס בתפיסה ולא היה המקום נקי כשיצא יתפלל כל התפילות שהפסיד ויתפלל מעריב ואח״כ מנחה ואח״כ שחרית ואם יצא מתפיסה בר״ח מזכיר בכולם יעלה ויבא אבל אם יצא בשבת ויו״ט ימתין עד הערב ויתפלל דקי״ל בסימן ק״ז שאין מתפללין נדבה בשבת ויו״ט:

יט (יט) ונכון וכו׳ - עיין בפמ״ג שהסכים דטוב שיתנה ויאמר אם אני חייב להתפלל ה״ז לחובתי וא״ל הרי זו לנדבה ובזה יצא ידי כל הדיעות שיש כמה דיעות שסוברים דיש תשלומין לתפילה אפילו לכמה תפילות שעברו:

כ (כ) תשלומין - דהאיך יקרא הקרבנות וכבר עברו זמן מוסף:

כא (כא) הזיד - ומי שבא לבהכ״נ סמוך לערבית והתפלל ערבית מבע״י ועדיין לא התפלל מנחה אף שלכתחילה שלא כהוגן עשה שהיה לו להתפלל תפילת י״ח לשם מנחה בעוד שהקהל מתפללין ערבית מ״מ אין לדמותו להזיד ולא התפלל כיון שעדיין לא עבר זמן המנחה ואף את״ל שא״א לו להתפלל תפילת המנחה באותה שעה כיון שכבר עשאו לילה בתפילת ערבית מ״מ לא יהא אלא ערבית שתים והשניה לתשלומי מנחה ואם הוא ר״ח יזכיר יעלה ויבא גם בשניה כיון שכבר קיבל עליו ר״ח במה שהזכיר בו יעו״י וה״ה אם אירע כן בשבת יתפלל השניה ג״כ של שבת וכתבו האחרונים דאם לא הזכיר בראשונה יעלה ויבא גם בשניה לא יזכיר כיון שהוא עדיין יום. מי שהתפלל במקום שהיה ראוי להסתפק בצואה ומצא אח״כ צואה דמוכח לעיל בסימן ע״ו שצריך לחזור ולהתפלל לפי שפשע שהיה לו לבדוק ה״ה דפושע ומזיד מקרי לענין זה דאם בעת כשמצא כבר עבר זמן תפילה תו אין לו תשלומין אח״כ:

כב (כב) וא״צ חידוש - והב״ח והגר״א פסקו דצריך חידוש:

כג (כג) אותו עסק - ואפילו אם העסק הוא מהדברים הנזכרים בסימן רל״ב לאיסור משהגיע זמן תפלה והוא התחיל בעסק זה באיסור כיון שלא ביטל התפלה בשאט נפש אלא היה סבור להתפלל אחר שיגמור העסק ושכח אח״כ:

כד (כד) שלא יבוא וכו׳ - וכן אם היה טרוד לקנות ולמכור סחורתו וע״י כך עבר זמן התפילה:

כה (כה) של שבת - אע״ג שבאה לתשלומין של חול מ״מ כיון שעכשיו הוא שבת מתפלל אותה ג״כ של שבת. ואם טעה והתפלל השניה של חול פטור מלהתפלל ואם הקדים בזה השל חול לשל שבת לא יצא לכו״ע שהרי ניכר שהקדים התשלומין אך אם עדיין היום גדול אלא שקיבל שבת במזמור שיר וגו׳ או בברכו ולא התפלל עדיין מנחה דמבואר לקמן בסימן רס״ג סט״ו דיתפלל ערבית שתים לכתחילה צריך להתפלל שתים של שבת והראשונה לשם ערבית והשניה לשם תשלומי מנחה ובדיעבד אם התפלל ראשונה לשם מנחה ואפילו אם התפלל אותה של חול אפשר דיצא הואיל ועדיין יום הוא:

כו (כו) שתים - וכן פסקו המ״א והדה״ח והח״א ושארי אחרונים דלא כהלבוש וסייעתו שסוברים דאין צריך להזכיר בשניה של ר״ח. מי שלא התפלל ערבית בר״ח והתפלל שחרית שתים ולא הזכיר בשניה יעלה ויבא א״צ לחזור ולהתפלל כיון דאפילו אם היה מתפלל בערבית גופא ושכח א״צ לחזור א״כ לא יהיה חמיר התשלומין מאלו התפלל בזמנה וכן אם טעה ולא התפלל מנחה בר״ח ור״ח הוא שני ימים ומתפלל ערבית שתים והשניה הוא לתשלומין של מנחה אפילו לא הזכיר בה ר״ח א״צ לחזור כיון דאפי׳ בעיקר התפלה דערבית א״צ לחזור בשביל יעלה ויבא ק״ו מה שהוא עכשיו לתשלומין:

כז (כז) צריך לחזור - דבזה שלא הזכיר בראשונה גלי דעתו דנתכוין בה לשם תשלומין של ער״ח דהוי חול וכבר מבואר בתחלת הסימן דאם הקדים התשלומין לשל חוב דלא יצא וכמו בהבדלה בסעיף שאחר זה ע״כ יחזיר ויתפלל אותה התפילה והיינו דוקא כשהתשלומין בא מחמת תפלה שאינו של ר״ח דכיון שלא הזכיר יעלה ויבא בראשונה גלי אדעתיה דצלי בראשונה אדעתא דתשלומין של יום חול אבל אם היה ר״ח ב׳ ימים ולא התפלל מנחה ביום ראשון של ר״ח שצריך להתפלל ערבית שתים ולא הזכיר בראשונה יעלה ויבא א״צ לחזור ולהתפלל דליכא ראיה דבשביל תשלומין התפלל אותה.

עוד כתבו האחרונים דמה שכתב הרמ״א דאם לא הזכיר בראשונה והזכיר בשניה צריך לחזור ה״מ בסתמא אבל אם כיון בפירוש הראשונה לשם חובה והשניה להשלמה יצא:

כח (כח) ואינו מבדיל - משום דהבדלה די בפעם אחד משא״כ בשבת ור״ח דצריך להזכירה בכל התפילות ע״כ פסק בסעיף הקודם דמתפלל של שבת ושל ר״ח שתים:

כט (כט) לא עלתה לו - דמיבעי ליה לאקדומי חובת שעתיה ברישא והוא גילה דעתו שהתפלל הראשונה לתשלומין לכן צריך לחזור ולהתפלל אחת לתשלומין בלא הבדלה אך אם כיון במחשבתו שהראשונה לחיובא והשניה לתשלומין ומה שהיפך ההבדלה היה בטעות ושגג ולא נתכוין כלל א״צ לחזור:

ל (ל) ואם הבדיל וכו׳ - כ״ז בסתמא אבל אם היה בדעתו בפירוש הראשונה להשלמה נראה דלא יצא [א״ר]:

לא (לא) לא הבדיל וכו׳ - שאין חוזרין בשביל הזכרת הבדלה בתפילה הואיל ויכול לאומרה על הכוס כמש״כ בסימן רצ״ח ואם אח״כ טעם קודם שהבדיל על הכוס דקי״ל צריך לחזור ולהתפלל מ״מ עלתה לו תפלת התשלומין כיון דבשעה שהתפלל התשלומין שפיר היה פטור מחובת שעתא שהרי היה כוס לפניו רק שעל ידי שטעם נתחייב:

לב (לב) במוצ״ש שתים - יש בזה מחלוקת התוספות בשם ר״י ס״ל דא״צ לחזור בשביל זה דהא כבר התפלל י״ח רק ששכח של שבת וכשישלים ויתפלל י״ח ולא יזכיר של שבת מה ירויח בזה התשלומין וחכמי פרובינצ״ה ס״ל דמה שהתפלל י״ח בלא שבת הוי כאלו לא התפלל כלל כיון שלא עשה כדין וע״כ הכריעו הפוסקים שיחזור להתפלל בתורת נדבה וא״צ לחדש כיון שיש סברא שצריך לחזור ולהתפלל מצד הדין אין חידוש גדול מזה:

לג (לג) בתורת נדבה - היינו שיתנה ויאמר אם חייב אני ה״ז לחובתו וא״ל הרי זה לנדבה. ועיין בפמ״ג דה״ה כל ספק פלוגתא דרבוותא יתפלל בנדבה ובתנאי שיהא ספק פלוגתא ממש לא יחיד נגד רבים ולא קטן נגד גדול ואז דינו כמו בספק אם התפלל לעיל בסימן ק״ז סעיף א׳ ובשבת ויו״ט אין מתפלל תפילת ספק דאיך יתנה דאין מביאין נדבה בשבת כדלעיל בסימן ק״ז. אם נאנס ולא התפלל במו״ש מתפלל ביום שתי תפלות אחת לחובה ואחת לתשלומין ולא יאמר אתה חוננתנו אע״פ שלא הבדיל כ״כ כה״ג בשם הרדב״ז וכתב המ״א בסימן רצ״ד שלא ידע את טעמו עי״ש ובספר מגן גבורים העתיק את טעמו ממנו וז״ל שם אפילו עדיין לא הבדיל א״צ לומר אתה חוננתנו כיון שחייב להבדיל שלא תקנו תשלומין לדבר שיש לו תקנה וכיון שאתה חוננתנו יש לו תקנה בהבדלה אין לו תשלומין:

לד (לד) וה״ה אם וכו׳ - ר״ל שנכון ג״כ להתפלל בערבית תפלה שניה להשלמה ובתורת נדבה והיינו ג״כ מטעם הנ״ל מפני שאינו מרויח כלום בתפילה זו שהרי יעלה ויבא לא יאמר עכשיו שכבר עבר ר״ח ותפילת שמנה עשרה כבר התפלל אבל אם בלילה ג״כ ר״ח לכו״ע יתפלל דהא ירויח שיאמר יעלה ויבא כ״כ המ״א והסכימו עמו האחרונים. עוד כתב המ״א דה״ה בליל יו״ט שני ור״ל אם התפלל של חול במנחה של יו״ט ראשון צריך להתפלל בלילה להשלמה לכו״ע דהא ירויח שיתפלל של יו״ט ובספר צל״ח חלק ע״ז הדין השני והביאו בחידושי רע״א ועיין במחצית השקל ומגן גבורים:

לה (לה) יעלה ויבא - בדיוקא נקט יעלה ויבא דאם שכח טל ומטר או משיב הרוח בשבת ור״ח במנחה או ששכח שאר דבר המצריכו לחזור ולהתפלל לכו״ע יתפלל בערב שתים דהא ירויח זה בתפילת התשלומין:

לו (לו) של ר״ח - אם חל ר״ח בע״ש והיה ר״ח רק יום אחד ושכח במנחה להזכיר של ר״ח ונזכר אחר שחשכה אין להשלים כלל בליל שבת כיון דאינו מועיל כלום ורק שיכול להתפלל בנדבה ואין מתפללין תפלת נדבה בשבת. אם לא התפלל שחרית ביום ראשון של פסח וביום שמיני עצרת כשמשלים במנחה יתפלל תפלות שוות ואם טעה בתשלומין והתפלל כמו שהיתה ראויה להתפלל בשחרית אינו חוזר וכן אם לא התפלל מנחה ביום שלפני יום שמתחילין לומר טל ומטר ומתפלל ערבית שתים ישאל מטר בשניהם ובדיעבד אם לא שאל בשל תשלומין יצא ועיין בבה״ל:

לז (לז) שלא בזמנה - כגון שהזכיר יעלה ויבא שלא בר״ח וחוש״מ או שהוסיף של שבת ויו״ט בחול וכה״ג ונזכר לאחר שגמר הברכה או כל התפילה:

לח (לח) לא הוי הפסקה - שיהיה צריך עי״ז לחזור לראש או לתחלת הברכה שהפסיק בה ורוב האחרונים חולקים על פסק זה וס״ל דלא עדיף זה מאם הפסיק בשיחה באמצע התפילה דפסק השו״ע לעיל בסימן ק״ד סעיף ו׳ שצריך לחזור לתחלת ברכה ובג׳ ראשונות ואחרונות חוזר לתחלת הג׳ ועיין לעיל שם שביארנו כל פרטי דיני השיחה. גם בדה״ח ובח״א סתמו לדינא כמותם ועיין בדה״ח שהוסיף עוד וכתב דה״מ אם הזכיר דבר שאין שייך לאותו היום כגון שאומר זכרנו וכו׳ וכתבנו וכו׳ דאין זמן כתיבה היום או שאמר יעלה ויבא עד לאחר יום ר״ח הזה שהוא שקר מוחלט שהיום אינו ר״ח

ע״כ דינו כשח באמצע תפילה וכנ״ל אבל אם לא אמר שקר כגון שאמר זכרנו לחיים ולא אמר וכתבנו או הבדלה בחונן הדעת שמזכיר מה שחנן לו השי״ת לב להבין ולהבדיל וזה שייך בכל השנה לתת תודה להש״י שחלק לו לב להבין ומדע לידע או שאמר יעלה ויבא עד ביום ר״ח הזה דלא הוי שקר רק כמוסיף בתפילתו ואף שאסור להוסיף בג׳ ראשונות ואחרונות מ״מ כשח לא הוי עכ״ל ועיין בח״א כלל כ״ה שכתב בין לענין שיחה בשוגג בתפלה ובין לענין שהזכיר דבר שלא בזמנו בדיעבד אם לא חזר לתחלת הברכה כיון שסיים הברכה אף שהוסיף בה דבר שלא כענינו אינו רשאי לחזור וכ״ש אם כבר השלים תפלתו עי״ש טעמו בנ״א:

סימן קט

א (א) הנכנס לבהכ״נ - רוצה לצאת להתפלל בעזרה חוץ לבהכ״נ מתפלל וא״צ להמתין:

ב (ב) צבור מתפללין וכו׳ - זה הסעיף מיירי בתפילת המנחה וה״ה בשחרית אם היה עומד בק״ש וברכותיה בשעה שהצבור התחילו שמ״ע אם יכול להתחיל ולגמור התפילה [עד אלהי נצור] קודם שיגיע הש״ץ לקדושה יתפלל וא״ל אל יתפלל רק ימתין בשירה חדשה ועיין מה שנכתוב לקמן בשם הח״א בענין זה:

ג (ג) ש״ץ לקדושה - דקדושה אסור לומר ביחיד וכן קדיש ומודים טעמיה דצריך לשחות עם הקהל שלא יהא נראה ככופר במי שהצבור משתחוים לו:

ד (ד) או לקדיש - לכאורה כיון דצריך לגמור תפילתו קודם קדושה כ״ש שישמע הקדיש שאחר שמ״ע י״ל דמיירי במעריב דליכא קדושה א״נ מיירי שכבר שמע קדושה דמשום קדושה לא היה צריך להמתין וכמו שנכתוב לקמן דמ״מ צריך לגמור קודם קדיש שאחר שמ״ע והיינו שיגמור עכ״פ קודם שיגיע ש״ץ ליהא שמיה רבא ולא יענה אמן אז רק יש״ר בלבד מטעם דכיון דלא מתכוין אז על מה לומר האמן מקרי אמן יתומה ואם נותן לבו ויודע אז על מה עונה האמן רשאי. ודע דאיש״ר עדיף מקדושה ע״כ אם בא סמוך לקדושה ואם ימתין עד אחר קדושה לא יגמור תפילתו עד אחר קדיש ולהמתין עד אחר קדיש אינו יכול מפני שזמן תפילה עובר טוב שיתחיל להתפלל קודם קדושה ויהיה יכול לענות איש״ר. וקדושה עדיף ממודים ע״כ אם בא סמוך לקדושה ואם יתחיל מיד לא יוכל לאמר קדושה ואם ימתין עד אחר קדושה לא יהיה יוכל לאמר מודים עם הצבור ולהמתין עד אחר מודים אינו יכול מפני חשש שיעבור זמן תפילה מוטב שיתחיל להתפלל אחר קדושה כ״כ המ״א ולפי מה שביארנו לקמן בסקי״ד בשם המ״ג טוב שיתחיל בזה להתפלל עם הש״ץ בשוה ויהיה לו קדושה ומודים וכ״ש דאיש״ר עדיף ממודים ע״כ מי שבא לבהכ״נ תיכף אחר קדושה ואם ימתין עד אחר מודים לא יוכל לענות איש״ר אחר הקדיש שאחר י״ח ואם ימתין עד אחר הקדיש יעבור זמן התפילה יתחיל מיד דמוטב לבטל מודים מלבטל איש״ר ועוד דמודים אפשר לשחות באמצעיתן. וכן עדיף איש״ר מתפילה בצבור ע״כ אם בא סמוך לקדיש ואם יתפלל תיכף יבטל איש״ר ואם ימתין עד אחר קדיש לא יוכל להתפלל ערבית עם הצבור איש״ר עדיף ותיכף אחר זה יתחיל להתפלל שמ״ע לשם מנחה ואין לו לחוש למה שהצבור מתחילין ערבית כיון שהוא עדיין יום. ועיין מה שכתבנו עוד בבה״ל בשם הפמ״ג:

ה (ה) וה״ה אמן וכו׳ - לכאורה בשלמא אמן דשומע תפילה יש נ״מ דיהיה צריך להמתין מלהתפלל אפילו אחר קדושה עד שידע שיגמור קודם ברכת ש״ת אבל אמן דהאל הקדוש למאי נ״מ כיון דצריך לגמור להתפלל קודם קדושה ממילא יענה אמן אחר האל הקדוש וי״ל דנ״מ אפילו אם שמע קדושה דמ״מ צריך להמתין משום אמן דהאל הקדוש שלא שמע עדיין וגם לענין שלא יעמוד להתפלל תיכף אחר קדושה כ״א אחר שיענה האמן על הברכה דגם זה הוא שייך לקדושה. וה״ה אם יודע שהצבור יאמרו ברכו והוא לא שמע עדיין אם יוכל לגמור תפילתו טרם שיאמרו הקהל ברכו מתפלל כדרכו ואם יודע שלא יוכל לגמור תפילתו קודם ברכו צריך להמתין בשירה חדשה עד שישמע ברכו ואם כבר שמע קדושה או ברכו או יודע שישמע אח״כ א״צ להמתין מיהו למודים אפילו שמע כמה פעמים מודים בצבור צריך להמתין דהא הטעם שלא יהא נראה ככופר אם אינו משתחוה [אחרונים] וכן לקדיש צריך להמתין דהא אין לו קצבה ואפשר דהקדישים מעלינו ואילך אינם בכלל זה כ״כ המ״א וש״א והדה״ח והח״א כתבו דכל הקדישים אם שמע כבר וענה איש״ר א״צ תו להמתין:

ו (ו) אחר קדושה - לאו דוקא דה״ה אם נכנס קודם קדושה והמתין מלהתפלל עד אחר קדושה צריך ג״כ לשער בעצמו אם יוכל לגמור עד שיגיע ש״ץ למודים:

ז (ז) ש״ץ למודים - ולרמ״א הנ״ל בהג״ה צריך לגמור קודם אמן של שומע תפילה או שישער בעצמו שיוכל להגיע בתפילתו בברכת ש״ת עם הש״ץ בשוה וא״ל לא יתחיל עד מודים וכן העתיקו האחרונים לדינא:

ח (ח) ששוחין בהם וכו׳ - ואע״פ שלא יכול לומר מודים דרבנן שהצבור אומרים אין בכך כלום כיון ששוחה עמהם וזה מותר אפילו לכתחילה אך יצמצם שברכת שומע תפילה יאמר עם הש״ץ בשוה וכדלקמיה בס״ב:

ט (ט) כדי לסמוך - פי׳ שטעה ואמר עד גאל ישראל שממילא מחויב להסמיך לה התפילה מיד וה״ה אם מצד שהשעה עוברת מחוייב לעמוד תיכף להתפלל דאל״ה צריך לכתחילה להמתין משום קדושה בשירה חדשה וכמש״כ בסימן ס״ו ס״ט:

י (י) ישחה עמו - ואינו אומר אז מודים והשחיה הוא כדי שלא יהא נראה ככופר במי שהצבור משתחוים לו ומ״מ אם אינו מוכרח לו להתחיל מיד לא הותר לו להתחיל התפילה ע״ד שישחה באמצע הברכות אף דמותר לשחות באמצע כל הברכות וכדלקמן בסימן קי״ג משום דשמא ישכח מלשחות כיון שאינו מחוייב שם לשחות בלא״ה ואם יתן לבו לזה יטרד ולא יכוין בתפילתו:

יא (יא) מלה במלה - פי׳ שיאמר עמו נקדש לדור ודור וכו׳ עד האל הקדוש ואח״כ יתפלל בפ״ע אם יוכל לסיים קודם שיגיע ש״ץ לסיום שומע תפלה. ובת״צ לא יאמר עם הש״ץ ענינו ברכה בפני עצמה ואפילו במנחה אלא בש״ת כיחיד:

יב (יב) ברכת האל וכו׳ - פי׳ יכוין בשתי הברכות אלו לסיים עם הש״ץ ביחד ואז א״צ תו לעניית אלו האמנים כמו הש״ץ בעצמו:

יג (יג) וגם יכוין וכו׳ - עיין לעיל בסקי״א ובספר מגן גבורים כתב דטוב יותר להתפלל מלה במלה לקיים שחיה ואמנים משימהר להתפלל עד שלא יגיע ש״ץ למודים וכן משמע בספר אליהו רבא:

יד (יד) אבל לכתחילה וכו׳ - ובספר א״ר האריך מכמה פוסקים דאפילו לכתחילה מותר להתחיל עם הש״ץ בשוה ועיין ח״א שמשמע מיניה דעכ״פ בשחרית בודאי יש להקל בזה כדי שלא יצטרך להמתין כ״כ בשירה חדשה ע״ש. ואפילו במנחה יש להקל בזה ע״י צורך קצת כ״כ בספר מאמר מרדכי וכעין זה כתב בספר מגן גבורים וז״ל מי שאינו יוכל לשער שיבוא עם הש״ץ למודים אם יתחיל אחר קדושה ושמא יתבלבל עי״ז יכול להתחיל עם הש״ץ ויאמר עמו הקדושה וכל התפילה מלה במלה עכ״ל:

טו (טו) דסדרא - היינו בובא לציון וה״ה קדושת יוצר:

טז (טז) כתר - היינו לבני ספרד ולמנהג אשכנז הוא נעריצך וטעם המחבר הוא משום דאינו עומד עמהם בענין אחד שהם עומדים במוסף והוא עומד בשחרית לא עדיף ד״ז מאם הם היו עומדים אז בקדושה דסידרא ואע״ג דהגאונים כתבו בהדיא דמצטרף עמהם ס״ל להמחבר דהרשב״א דכתב יחיד העומד בתפילה וכו׳ פליג עליהם אבל הרמ״א בהג״ה ס״ל דהרשב״א לא אמר אלא בקדושה דסידרא שהוא רק סיפור איך מלאכים מקדישין אבל בשתי קדושות מענין אחד כגון של שחרית ושל מוסף אפשר דמודה לדברי הגאונים לכך אין לדחות דבריהם וכן פסק הפמ״ג שאין לזוז מזה:

יז (יז) לומר עמהם - ויאמר כל הנוסח של הכתר או נעריצך שאומר הש״ץ במוסף וזה מקרי ענין אחד כי העיקר בקדושה הוא קק״ק והן שוין לעולם:

סימן קי

א (א) בשעת הדחק וכו׳ - אבל שלא בשעת הדחק אמרינן בגמרא דאביי לייט אמאן דמתפלל הביננו ומ״מ בדיעבד יצא ואין צריך לחזור ולהתפלל והא״ר מחמיר אפילו בדיעבד וכתבו האחרונים דאם רואה שהזמן תפלה עוברת אם יתפלל ארוכה מותר לכתחלה להתפלל הביננו והיינו בימות החמה:

ב (ב) וירא שיפסיקוהו - קאי ג״כ אדלעיל כשהוא בדרך וירא שיפסיקוהו עוברי דרכים דאל״ה אפילו בדרך טוב יותר שיתפלל כל הי״ח ברכות בהליכה או בישיבה וכדלעיל בסימן צ״ד מלהתפלל הביננו בעמידה ועיין בפמ״ג:

ג (ג) הביננו - שהיא כוללת כל הברכות האמצעיות ועיין בטור וב״י את נוסחה ופירושה:

ד (ד) מעומד - שהיא במקום תפלת ח״י בשעת הדחק כיון שהיא כוללת כולן. והעדיפו כח תפלה זו לענין זה יותר משמ״ע שמותר להתפלל במהלך בדרך משום דאם יצטרך לעמוד יהיה טרוד ולא יוכל לכוין משא״כ בזה דקצרה היא לא יטרד ע״י עמידתו. ואם עבר והתפללה במיושב נשאר הפמ״ג בספק דאפשר דצריך לחזור ולהתפלל במעומד כשבא לביתו:

ה (ה) ואינו מתפלל וכו׳ - מפני שצ״ל ותן טל ומטר בברכת השנים ובמוצ״ש ויו״ט צ״ל הבדלה ואפילו אם ירצה לכללם בברכת הביננו ג״כ אינו רשאי והטעם עיין בב״י ובמ״א ועיין בפמ״ג שמסתפק לומר דאפילו בדיעבד אם התפלל הביננו באלו הימים וכלל בתוכן אפשר דלא יצא דעבר על תקנת

חז״ל. ועיין בבה״ל במש״כ בשם הגרע״א:

ו (ו) הביננו - עיין בח״א שכתב דדוקא הביננו אסור אבל לקצר כל ברכה וברכה ולכלול בתוכם שאלה והבדלה [והנוסח עיין שם בכלל כ״ד] מותר אם הוא חולה או שעת הדחק גדול:

ז (ז) בימות הגשמים - אלא מתפלל י״ח ואם הפסיקוהו עיין לעיל בסימן ק״ד ס״ה ובמ״ב שם:

ח (ח) מתפללין י״ח - ג״פ בכל יום כשאר כל אדם שאין הבעה״ב מקפיד בעיכובן כיון שאינו נותן להם שכר:

ט (ט) אבל אין וכו׳ - שזהו עיכוב גדול ומקפיד:

י (י) ואם נותן וכו׳ - כי אז מקפיד הבעה״ב אם יתעכבו להתפלל כל הי״ח והוו להו לפועלי׳ כשעת הדחק וכנ״ל:

יא (יא) הביננו - והיינו דוקא בימות החמה וכנ״ל בסעיף א׳:

יב (יב) שיתפללו י״ח - וה״ה כל נוסח התפילה כשאר כל אדם וכתב הלחם חמודות דה״ה שמותרים לילך לבהכ״נ להתפלל בעשרה ועיין במ״א דזה דוקא במקום שאין דרך בעלי בתים להקפיד בכך ומ״מ אין יורדין לפני התיבה כ״כ הפמ״ג ובפר״ח איתא דהאידנא יורדין ג״כ לפני התיבה ונ״ל דאין להחמיר אם עי״ז לא יתאחר הזמן יותר:

יג (יג) חיה ולסטים וכו׳ - ר״ל לפי שאז אינו מיושב דעתו כלל ולכך פטרוהו אז מלהתפלל אפי׳ תפילת הביננו:

יד (יד) חוזר ומתפלל - היינו אם לא עבר עדיין זמנה:

טו (טו) להתפלל לגמרי - ר״ל אף דהתפלל התפילה קצרה כמאן דליתא דמיא לענין עצם מצות תפילה וחייב להשלימה בתפילה הסמוכה וכדלעיל בסימן ק״ח והיינו דוקא אם מה שלא חזר והתפלל היה בשגגה שלא היה יודע שחייב לחזור ולהתפלל או מחמת שכחה או שכלה הזמן בדרך ולא היה יכול להתפלל בבואו לביתו אבל אם במזיד לא התפלל הרי הוא מעוות שאינו יכול לתקן ואם עבר זמן שני תפילות בדרך והוצרך להתפלל תפילה קצרה אין תשלומין לתפלה ראשונה:

טז (טז) היוצא לדרך - סעיף זה מיירי אפי׳ אחר שכבר התפלל שמו״ע:

יז (יז) לשלום - הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום וכשנפטר מן המת יאמר בשלום ולא לשלום. והטעם ע׳ סוף ברכות בע״י בהכותב ובמהרש״א:

יח (יח) וצריך - ובדיעבד יצא אפילו אם אמר כל הנוסח בלשון יחיד:

יט (יט) לאומרה וכו׳ - פי׳ כל הנוסח של תפלת הדרך שמתוך כך תפילתו נשמעת יותר. ובשם ספר הקנה כתבו דמילת ותנני לחן יאמר בלשון יחיד:

כ (כ) בלשון רבים - ודוקא בתפילה הקבועה לרבים אבל כשאדם רוצה לבקש איזה בקשה בעד עצמו אין צריך להתפלל בלשון רבים. ויעסוק בתורה בדרך וכבר אמרו המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו אבל לא יעיין בהלכה דילמא אתי לאיטרודי. [תענית דף יו״ד] וכתב המ״א ואפשר דבישוב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים שרי אפילו עיון. עוד משמע בגמרא דהמהלך בדרך צריך להרעיב עצמו מעט כי השביעה קשה אז למעיים מפני טורח הדרך. ויזהר כל אדם שיהיה לו פת אפילו הולך במקום קרוב ובמקום דשכיח פת כי כמה פעמים שיקרה מקרות ר״ל בדרך ונכון לכל י״ש בעת יציאתו לדרך שיקח עמו הטלית ותפילין שלו אפילו הוא נוסע למקום קרוב ודעתו לחזור היום פן יקרה איזה מקרה ויתבטל ממצוה ובעו״ה יש עוברי דרכים שאין לוקחין עמן אפילו תפילין וסומכין עצמן שבדרך ישאלו מאחרים ועונם גדול כי הרבה פעמים מצוי שעי״ז עוברים מן ק״ש ותפלה כשממתינים עד שיזדמן להם. ועוד שלוקחין תפילין ממה שבא בידם ואין מקפידים אם הקשר של ראש הוא לפי מידתו או לא:

כא (כא) ואם אפשר - כגון שהחברותא ממתנת:

כב (כב) יעמוד מלילך - אך אם עיכוב עמידתו יטרידו מותר לומר במהלך או במיושב:

כג (כג) א״צ לירד - שירידתו ועלייתו טורדתו אלא יעמיד הבהמה מלילך אם אפשר לו שאם ירכוב הרי הוא כמהלך וה״ה ליושב בעגלה שא״צ לירד אלא להעמיד הסוסים אם אפשר לו:

כד (כד) ביום - פי׳ בכל יום ויום כ״ז שהוא בדרך מחויב לומר אותה:

כה (כה) אם ינוח - ר״ל שמתעכב שם איזה שעות כדי לנוח ואח״כ חוזר והולך לדרכו כיון שכשנח בעיר דעתו היה לחזור ולילך א״צ לחזור ולברך:

כו (כו) צריך וכו׳ - דהוי היסח הדעת וכ״ש אם לן בדרך באושפיזא בלילה דצריך לברך בבוקר אך אם הוא נוסע כל הלילה דהיינו שאינו לן בקביעות באושפיזא רק ינוח איזה מעט זמן באושפיזא ואח״כ חוזר לנסוע יש לברך תה״ד בבוקר בלי חתימה ועיין בבה״ל:

כז (כז) לדרך בבקר - פי׳ כשהיה נחוץ לפעמים לילך לדרך בבוקר קודם התפלה והיה אומר הברכות בדרך היה מסמיך התפילת הדרך אחר יה״ר אבל כשהוא מהלך אחר התפילה אין יכול לומר תה״ד קודם התפלה דהלא עכ״פ אסור לאומרה עד שהחזיק בדרך וכמ״ש בס״ז:

כח (כח) הסמוכה לחברתה - שאינה פותחת בברוך ואם הולך באמצע היום יסמיכה לברכה אחרת כגון שיאכל או ישתה איזה דבר ויברך ברכה אחרונה או יטיל מים ויאמר אשר יצר ובמקום שאין יכול לעשות כ״ז כגון שאין לו על מה לברך וגם הוא יושב בעגלה בין אנשים ואינם רוצים להמתין עליו עד שירד ויעלה אעפ״כ מותר לומר תה״ד דכמה ראשונים סוברים דתה״ד אין צריכה שתהיה סמוכה לחברתה עיין בטור וב״י נוהגין ליטול רשות מהגדולים ומתברכים כשהולכים בדרך. ויש סמך ממ״ש חז״ל נמלכין בסנהדרין ופרש״י נטלו רשות כדי שיתפללו עליהם. ויכנס בכי טוב ויצא בכי טוב והיינו בשחרית בנץ החמה ובערבית תחילת השקיעה דשמא יפול באחת הפחתים וע״כ כשהוא סמוך לעירו שהוא יודע להזהר שם מהפחתים יכול לילך שם בלילה אם אינו הולך יחידי שאין לחוש למזיקים:

כט (כט) שהחזיק בדרך - ר״ל שלא יאמרנה כשעדיין הוא בתוך העיר שדר בה אף שמכין עצמו לצאת לדרך ועיבורה של עיר דהיינו שבעים אמה ומעט יותר סמוך לעיר לאחר שכבר כלו כל הבתים הרי הוא כתוך העיר והט״ז מתיר אפילו בתוך העיר משעה שגמר בלבו והכין עצמו לצאת אבל הא״ר והפמ״ג ושארי אחרונים חולקין ע״ז והסכימו דלכתחילה יש ליזהר שלא לעשות כך אך בדיעבד יש לסמוך על דבריו. וכ״ז בתחלת יציאתו מביתו אבל כשהוא לן בדרך יוכל לומר תה״ד בבוקר כשמכין עצמו לצאת אפילו כשהוא עדיין בעיר דכבר החזיק בדרך. ועיין לקמן בסימן ר״ל לענין מה שמתפלל כשיוצא מן הכרך ובמ״ב שם:

ל (ל) ואין לאומרה וכו׳ - שפחות מפרסה בקרוב לעיר אינו מקום סכנה מן הסתם אם לא שמוחזק לן באותו מקום שהוא מקום סכנה אז יש לברך תה״ד בכל גווני. ואין חילוק בין הולך בספינה להולך ביבשה [א״ר] ולפ״ז גם הנוסע על מסילת הברזל יש לו לברך תה״ד אפילו אם נוסע רק פרסה ולפ״ז יש לזהר לכתחילה תיכף כשמתחיל לנסוע לברך ברכת תה״ד וכמו שכתב הרמ״א בסמוך דלכתחילה יהדר תוך פרסה ראשונה ובדיעבד יברך עד לבסוף כ״ז שיש לו עדיין פרסה אחת ליסע על המסילה:

לא (לא) פרסה - הוא ח׳ אלפים אמה דמיל הוא אלפים אמה ופרסה הוא ד׳ מילין:

לב (לב) אבל פחות וכו׳ - ומפני זה כשאחד בא מן הדרך בתוך פרסה מנהג העולם שלא ליתן לו שלום דאין זה מקרי בא מן הדרך דהא אין אומר תפילת הדרך:

לג (לג) תוך פרסה - ואפילו אם בדעתו ליסע עוד אח״כ כמה פרסאות מעיר זו הוא נסיעה בפני עצמה והשתא הוא עכ״פ פחות מפרסה וליכא סכנה:

לד (לד) הנכנס לביהמ״ד - האר״י ז״ל היה אומרה בכל בוקר והיה אומר אח״כ כי ד׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

לה (לה) יתפלל יר״מ - ואין בה חתימה. כתב ט״ז דה״ה מי שיושב ללמוד ביחידות ובפרט אם הגיע להוראה צריך להתפלל שלא יטעה בלימוד ובהוראה לומר על טמא טהור ועל אסור מותר וטוב לומר נוסח אחד קצר כולל הרבה וזהו יר״מ ה׳ או״א שתאיר עיני במאור תורתך והצילנו מכל מכשול וטעות הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות הן בהוראה הן בלימוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת ואל תצל מפי דבר אמת עד מאוד כי ד׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. וכשהוא לומד בחבורה צריך לבקש ג״כ שלא ישמח בתקלתם ולא ישמחו בתקלתו וכדאיתא בגמרא:

לו (לו) וביציאתו וכו׳ - כתב הרמב״ם בפי׳ המשנה ואלה שתי תפלות חובה. ויש לו להתפלל יושב או עומד כמו שיזדמן לו ולא יחזור פניו למזרח ולא למערב ולא יעשה השתחויה וכו׳ עי״ש והביאו הא״ר ושארי אחרונים:

לז (לז) יאמר מודה וכו׳ - וה״ה העוסק בתורה ביחידות כל היום צריך לומר כן בכל ערב אחר גמר לימודו [מ״א]:

סימן קיא

א (א) צריך לסמוך - אבל במוסף ומנחה מותר לומר פסוקים קודם ד׳ שפתי תפתח אבל לא אח״כ דפסוק זה מכלל תפלה הוא דהא מהאי טעמא נוכל לומר אותו בין גאולה לתפילה מפני דכיון דקבעוהו רבנן בתפלה יש לו דין תפלה א״כ אין להפסיק בינו לתפלת י״ח:

ב (ב) ביניהם - ואפילו בשהייה בעלמא יותר מכדי דיבור יש לזהר לכתחלה [כדי דבור הוא כדי שאילת תלמיד לרב]:

ג (ג) אפילו באמן וכו׳ - וה״ה דקדיש וקדושה אין לענות וכדלעיל בסימן ס״ו ס״ט ונקט אמן משום דשם סליק ענינא של הברכות ק״ש וה״א דיכול לענות אמן אפילו אחר עצמו וכדלקמן בסימן רט״ו ס״א קמ״ל דאסור משום הפסק ואפילו אחר הש״ץ לא יענה:

ד (ד) ולא בשום פסוק - ואפילו בערבית קודם תפילת י״ח ג״כ יש לזהר בזה:

ה (ה) אמן - אבל לאיש״ר וקדושה אינו מפסיק דאמן שייך לברכה ולא הוי הפסק משא״כ באלו:

ו (ו) וכן נוהגין - היינו אחר החזן ולא אחר עצמו ועיין לעיל בסימן ס״ו בהג״ה ובמ״ב שם:

ז (ז) ושבת וכו׳ - ויו״ט כיון דיום זה הוי בשאר ימים יום צרה שייך ביה ג״כ הפסוק דיענך ה׳ וגו׳ אחר הפסוק יהיו לרצון דמיירי בגאולה:

ח (ח) לאו זמן צרה - והב״י חולק ע״ז וס״ל דההוא קרא סמך בעלמא ועיקר סמיכת גאולה לתפלה הוא מדברי חכמים שדימו י״ח ברכות אחר ברכת גאולה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתח המלך ויצא המלך לקראתו ואם רואהו המלך שהפליג והלך לו אף הוא מפליג ושוב אינו מתקרב אליו כשחוזר ודופק כך הוא במפסיק בין גאולה לתפלה וע״כ כתב רמ״א וטוב להחמיר:

ט (ט) שצריך לכך - היינו דמותר לענות איש״ר וקדושה וברכו בין גאולה לתפלה דשבת אף בשחרית כ״כ הא״ר ופמ״ג ושלמי צבור ועיין בבה״ל:

י (י) חוזר וכו׳ - דפסוק זה הוא שייך לתפלה וכנ״ל וטוב שיאמרנו בלחש אבל שאר פסוקים א״צ לומר ואם רצה לומר רשאי. כתב בפמ״ג דהש״ץ אינו רשאי להפסיק לאחר שהתפלל בלחש רק לדבר מצוה כגון לענות איש״ר וכדומה אבל לדבר הרשות נראה דלא:

יא (יא) קורא ק״ש - ר״ל עם ברכותיה. וכ״ז בשחרית אבל בערבית יתפלל עמהם ואח״כ קורא ק״ש כמש״כ בסימן רל״ו ס״ג ע״ש:

סימן קיב

א (א) אל ישאל וכו׳ - דג׳ ראשונות למה הן דומין לעבד שמסדר שבח לפני רבו והאמצעיות לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות לעבד שקבל פרס מרבו שמשבחו והולך לו ולפי שהראשונות הן מסדר השבח וע״כ אין ראוי לשאול בהן צרכיו וה״ה אחרונים:

ב (ב) שרי - שזה הוא ג״כ מעין השבח וכבוד לרב שרבים צריכים לו:

ג (ג) ויש מתירין וכו׳ - ובתשובת רדב״ז ח״ג סי׳ תקל״ב האריך ג״כ להתיר (וכתב שיש בידו קצת שאלות ששאל אחד מן הראשונים משמים ע״י התבודדות ותפילות והזכרת שמות והיו משיבין לו על שאלותיו ושאל ע״ז ג״כ והשיבו לו שמותר) וע״ש שהזהיר מאוד לבלי לשנות המנהג ועיין בב״ח סי׳ ס״ח שהאריך בזה וכן בשו״ת חות יאיר סי׳ רל״ח שיש לומר הפיוטים ואין לשנות:

ד (ד) לאמרם - עפר״ח שהזהיר מאוד שלא לעבור על ידם זמן ק״ש ותפילה ואין להתענות על ידם עד אחר חצות ע״ש ואם הוא רואה שהצבור יעברו זמן ק״ש ע״י אריכתם לא ימתין עליהם אלא כיון שמתחיל ש״ץ ביוצר אור הוא יתחיל לעצמו בלחש להתפלל כסדר עד אחר ד׳ אלהיכם אמת ושם ימתין בשתיקה ולא ידבר אפילו בדברי תורה עד שיגיע ש״ץ לאותו מקום ויתפלל עמו כסדר:

סימן קיג

א (א) ובהודאה תחלה וסוף - היינו בתחלת מודים ולבסוף כשמסיים בא״י הטוב שמך:

ב (ב) שלא ישחה - כדי שלא יבא לעקור תקנת חכמים שלא יאמרו כ״א מחמיר כמו שהוא רוצה וגם דחיישינן ליוהרא שמחזיק עצמו יותר כשר משאר הצבור:

ג (ג) אבל באמצעיתן וכו׳ - וכן סתמו הרבה אחרונים דלא כיפה מראה שגמגם לאסור:

ד (ד) יכול לשחות - שאין לחוש שיבואו לעקור תקנת חכמי׳ עי״ז כיון שחכמי׳ לא תקנו כלל לשחות באמצע שום ברכה:

ה (ה) בר״ה ויוה״כ כשאומרים וכו׳ - וכן הנוהגים להתפלל כל התפלה בר״ה ויוה״כ בכריעה צריכים לזקוף בסוף כל ברכה ובתחלת כל ברכה שלא להוסיף על תקנת חכמים שלא תקנו אלא בתחלת אבות והודאה ובסופן:

ו (ו) זכרנו ומי כמוך וכו׳ - אין הטעם שוה בהם דבמי כמוך צריכין לזקוף קודם הגמר דבברכת מחיה המתים אין שם שחיה מצד תקנת חכמים ואם יכרע יהיה כמוסיף ובזכרנו יש שם שחיה מצד תקנת חכמים כשאומר בא״י מגן אברהם וכיון שזה שוחה בכל התפלה לא יהיה ניכר תקנת חכמים ולפ״ז יש חילוק בין זקיפה דזכרנו לזקיפה דמי כמוך דבזכרנו צריך לזקוף קודם שיאמר איזה תיבות הסמוכות לברוך אתה כדי שיוכל אח״כ לשחות כשיאמר ברוך אתה אבל בזקיפה דמי כמוך אין צריך לזקוף עד שיאמר ברוך אתה וכן בשאר ברכות שאין בה שחיה בסופן [ט״ז]:

ז (ז) משום חיוב - כי השחיה ראשונה היתה רשות ועוד טעם שצריך לזקוף כדי לכרוע אח״כ בברוך ולזקוף בשם וכדלקמן:

ח (ח) בהודאה דהלל ובהמ״ז - היינו בהודו לד׳ כי טוב ובהמ״ז בנודה לך או בועל הכל אנו מודים:

ט (ט) מגונה - דאין לשחות אלא מה שתקנו חכמים ומה״ט אין לשחות בולירושלים או בבונה ירושלים דלא כמהרי״ל [ד״מ] וכתב המ״א ואפשר שישחה מעט. וכ״ז בי״ח אבל שלא בי״ח יכול לכרוע ולהשתחות כרצונו ומשו״ה מצינו בר״ע שאדם מניחו בקרן זוית זו ומוצאו בזוית אחרת מרוב כריעות והשתחויות וכתבו הפוסקים דהיה זה לאחר שסיים הי״ח ברכות ומה שאסר השו״ע בכל זה משום דכל הודאות האלו הוא דרך שבח והלול ואין שייך בהן כריעה והשתחויה וכל קומה לפניך תשתחוה כיון דאינו אומר על עצמו אלא שעל כל העולם אומר שישתחוו לפניו ית׳ ג״כ דרך שבח והלול הוא אבל בואנחנו כורעים ומשתחוים שעל עצמו אומר יכול הוא לכרוע [ט״ז עי״ש עוד]:

י (י) שיתפקקו - פקק הוא לשון קשר ור״ל שמחמת הכריעה בולטים הקשרים של החוליות:

יא (יא) כל כך - דמיחזי כיוהרא ששוחה יותר משיעור שחיה:

אין על סעיף ו

יב (יב) כשכורע וכו׳ - כשאומר ברוך יכרע בברכיו וכשאומר אתה ישחה עד שיתפקקו החוליות וכשאומר מודים יכרע ראשו וגופו כאגמון בבת אחת ויעמוד כך בשחיה עד ד׳ ואז יזקוף:

יג (יג) זוקף בשם - דכתיב ד׳ זוקף כפופים:

יד (יד) בידו - עיין במ״א במה שכתב דאם הוא וכו׳ אבל במגן גבורים כתב שחלילה להקל בזה ובפרט בעת התפלה:

טו (טו) אע״פ וכו׳ - מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים:

סימן קיד

א (א) בברכה שניה - מפני שיש בה תחיית המתים והגשמים הם חיים לעולם כתחיית המתים:

ב (ב) בתפילת מוסף וכו׳ - והיה ראוי להזכיר לרצות לפני הש״י מיו״ט הראשון של חג שנידונין בו על המים אלא לפי שהגשמים הם סימן קללה בחג הסוכות שא״א לישב בסוכה בשעת הגשם אין מזכירין הגשם עד עבור ז׳ ימי ישיבה בסוכה וראוי היה מן הדין להתחיל להזכיר מיד בליל יו״ט האחרון אלא לפי שבתפלת ערבית אין כל העם בבהכ״נ נמצא זה מזכיר וזה אין מזכיר ויעשו אגודות אגודות ולמה אין מזכירין בשחרית יש שכתבו מפני שאסור להזכיר הגשם עד שיכריז הש״ץ או השמש בקול רם מוריד הגשם קודם התפלה וכדלקמיה וזה א״א להכריז בשחרית מפני שצריך לסמוך גאולה לתפלה ועוד טעם אחר עיין בט״ז. ואם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם במעריב של שמ״ע או בשחרית אינו חוזר:

ג (ג) עד תפלת מוסף - הטעם דאין פוסקין מבערב הוא ג״כ כנ״ל שלא יהיה דבר מעורב ביניהם שזה מזכיר וזה אינו מזכיר אבל עתה שפוסקין במוסף ידעו הכל ע״י הש״ץ או השמש שמכריז קודם תפלת מוסף מוריד הטל שהכרזת הזכרת הטל סימן הוא להם להפסקת הזכרת הגשם עוד וזה הוא למנהג ספרד שנוהגין לומר מוריד הטל במקום מוריד הגשם בימות החמה אבל במדינותינו שאין נוהגין לומר מוריד הטל בימות החמה וא״א להכריז בלשון

זה ולהכריז להדיא שיפסקו מלומר מוריד הגשם ג״כ אין נכון מפני שנראה כממאנים בגשמים ע״ד שאמרו אין מתפללין על רוב טובה ע״כ פסק הרמ״א בס״ג שנוהגין שלא להפסיק מלהזכיר גשם עד תפלת המנחה ששמעו כבר מש״ץ שפסק בתפלת מוסף אבל בתפלת מוסף כל הקהל וגם הש״ץ מזכירין הגשם בתפילת לחש כדי שלא יהיה דבר מעורב בין הצבור ואם טעה במעריב של פסח או בשחרית ומוסף ולא הזכיר משיב הרוח ומוה״ג לכו״ע אין חוזר:

ד (ד) אסור להזכיר וכו׳ - ר״ל אפי׳ הצבור שמתפללין תפלת מוסף אסורין להזכיר גשם אם לא הכריז הש״ץ או השמש קודם התפלה וכמו שמפרש הרמ״א וכן הש״ץ ג״כ לא יזכיר רק כשמתפלל בקול רם אבל לא בתפלת הלחש כיון שלא הוכרז מקודם התפלה ומ״מ בדיעבד אם אמר אחד בקול רם בתוך תפלתו מוריד הגשם אף שאסור לעשות כן שהרי לא שמע מן הש״ץ מ״מ מותרים השומעים להזכיר בתפלתם דזו גופא כהכרזה דמי כ״כ הח״א ונ״ל דאם לא זכרו גשם בתפלה זו א״צ לחזור דיש פוסקים שסוברים דהכרזה לא מיקרי אא״כ שהוכרז קודם התפלה או ששמעו מש״ץ חזרת התפלה שהזכיר גשם והח״א ג״כ לא קאמר רק שמותרין להזכיר אבל לא שחייבים:

ה (ה) וי״א שקודם וכו׳ - ט״ס הוא וצ״ל פי׳ שקודם ואין כאן מחלוקת כלל:

ו (ו) משיב הרוח וכו׳ - עיין בח״א שהזהיר שלא לעשות כמו שנוהגין שמכריזין רק משיב הרוח שזה לא נקרא הכרזה שהרי ביש מקומות אומרין גם בקיץ משיב הרוח אלא יסיים ומוריד הגשם:

ז (ז) אף אם הוא - פי׳ דאם אינו חולה בכל השנה אסור להקדים תפלתו לצבור כמ״ש סי׳ צ׳:

ח (ח) לא יקדים - ואפילו אם הוא מתפלל בביתו אסור להזכיר קודם שמתפללין הצבור ולכן בני הישובים כשמתפללין בלא מנין ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות דבודאי לא יאחרו הצבור יותר מלהתפלל המוסף ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח:

ט (ט) אע״פ שהוא - דמסתמא הכריזו כבר:

י (י) משיב הרוח - ר״ל משיב הרוח לבד ולא הזכיר גשם:

יא (יא) אין מחזירין - דרוחות וכן טל אין נעצרין בלא״ה ואמירתו לא מעלה ולא מוריד ומ״מ לכתחילה נוהגין בכל המקומות לומר משיב הרוח בהזכרה בימות הגשמים שמועיל אז לנגב לחות הארץ שהיא מרובה:

יב (יב) אותו - ואפילו עדיין לא סיים הברכה מאחר שאין חיוב כלל להזכיר רוח וטל לעולם:

יג (יג) לא הזכירו - המחבר קאזיל למנהג ספרד שנוהגין לכתחילה לומר מוריד הטל בימות החמה אפ״ה אין מחזירין מאחר שלא חייבום חכמים בזה:

יד (יד) ולא בימוה״ג - ורק בשאלה אנו נוהגין לבקש גם על טל והוא מפני שאנו מבקשין שיהיה לברכה כי יש טל שאינו לברכה ובימות החמה אף בשאלה אין אנו אומרין טל ובדיעבד אם אמר בימות החמה בין בהזכרה ובין בשאלה [כגון שאמר ותן טל ולא הזכיר מטר] לכו״ע אין מחזירין אותו:

טו (טו) עד מנחה - דבמוסף עדיין אין היכר להצבור ועיין לעיל במ״ב סק״ג:

טז (טז) ששמעו - ואם יחיד איחר תפלתו עד שהתחיל הש״ץ להתפלל מוסף ופסק מלהזכיר גשם שוב לא יאמר משיב הרוח. ויחיד הדר בישוב ימהר אז להתפלל מוסף קודם שמתפללין הקהילות [פמ״ג] ונ״ל דאם יש לו ספק פן כבר התפללו מוטב שלא לאמר דבזה יצא בדיעבד לכו״ע וכנ״ל בסוף סק״ג:

יז (יז) בימות החמה - היינו אפילו ביום ראשון שפסק בו דהיינו במוסף של יו״ט א׳ של פסח להמחבר ולהרמ״א דוקא במנחה ולהש״ץ לכו״ע אפילו במוסף בעת שחוזר התפלה בקול רם:

יח (יח) אותו - דגשמים קשים לעולם בימות החמה:

יט (יט) לראש הברכה - ובדיעבד אם לא חזר לראש הברכה אלא לרב להושיע וסיים ברכתו לא מהדרינן ליה:

כ (כ) ואם סיים הברכה - עיין בפמ״ג שכתב דהיינו לאחר שאמר בא״י אבל השע״ת והח״א כתבו דוקא אם סיים לגמרי אבל אם נזכר לאחר השם יסיים למדני חוקיך כדי שלא תהיה לבטלה וא״כ הוא כאלו עומד עדיין באמצע הברכה וחוזר לאתה גבור:

כא (כא) חוזר לראש התפלה - והטעם דג׳ ברכות ראשונות חשובות כחדא וא״צ לחזור ולומר פסוק ד׳ שפתי תפתח:

כב (כב) במקום - ואפילו אם היה כל אותה המדינה מתפללין ומתענים על הגשמים ועיין בבה״ל:

כג (כג) במקום טל - ר״ל לפי מנהג ספרד שאומר בימות החמה ומוריד הטל אמר זה גשם במקום טל:

כד (כד) מחזירין אותו - ואף דלענין שאלה פסק לקמן בסימן קי״ז ס״ב דאם שאל באופן זה מטר בברכת השנים בימות החמה אין מחזירין אותו שאני הזכרה דשבח הוא ואין דרך להזכיר שבח בדבר שהוא קללה בשאר מקומות:

כה (כה) הגשמים - אפילו בתפילה ראשונה והוא במוסף של יו״ט א׳ של פסח לדידן דנוהגין להכריז משיב הרוח ומוריד הגשם קודם מוסף:

כו (כו) הגשם - אפילו אם אמר משיב הרוח:

כז (כז) הזכיר טל - ר״ל אפי׳ אם אמר רק מוריד הטל לבד וטעמו דאע״ג דלא נעצר מ״מ שבח הוא להקב״ה בהזכרתו משא״כ בשאלה דצריך לשאול על דבר הנעצר לא מהני אם לא שאל מטר אף ששאל טל וכדלקמן בסימן קי״ז ס״ד:

כח (כח) והתחיל - אפי׳ תיבת אתה לבד וה״ה אם התחיל לומר נקדש:

כט (כט) במקום שנזכר - כי לא קבעו חכמים מקום בתוך הברכה אלא אמרו סתם מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים רק שנהגו לומר לפני מכלכל שהוא פרנסה וגשמים ג״כ פרנסה הלכך באיזה מקום שיזכור סגי. ופשוט דאם נזכר לאחר שאמר ונאמן אתה להחיות מתים דצריך לחזור ולומר ונאמן אתה להחיות מתים דבעינן מעין חתימה סמוך לחתימה:

ל (ל) ואפילו אם סיים - וכן אם נזכר לאחר שאמר השם יסיים מחיה המתים ויאמר תיכף משיב הרוח ומוה״ג:

לא (לא) אלא אומר - ונכון לכתחלה שיאמר מיד לבל ימתין לאחר כ״ד:

לב (לב) בלא חתימה - ושוב אומר אתה קדוש וה״ה אם שכח יעלה ויבא בר״ח שחרית ומנחה ונזכר לאחר שסיים ברכת המחזיר שאומר שם במקומו ומתחיל מודים וכדלקמן בסי׳ תכ״ב ס״א שכל שלא התחיל בברכה שלאחריה לא נקרא סיום ברכה זו לגמרי לענין כל הדברים שמחזירין אותו אע״פ שנקרא סיום לענין דברים שאין מחזירין אותו כגון הבדלה בחונן הדעת ויעלה ויבא בערבית ר״ח ועל הנסים בחנוכה ופורים וכל כה״ג שאין לאמרם כשסיים הברכה אע״פ שלא התחיל בברכה שלאחריה וסיום ברכה נקרא תיכף כשאמר השם של הברכה ויש פוסקים שחולקין ואומרים דאף בדברים שמחזירין אותו תיכף משסיים הברכה כמו שהתחיל ברכה אחרת דמיא ועכ״פ נ״ל למעשה אם נזכר אחר שאמר השם לא יגמור מחיה המתים אלא יסיים למדני חוקיך ויהיה כקורא פסוק לבד ודינו כאלו עומד עדיין באמצע ברכה וחוזר למשיב הרוח וכן כה״ג בכל דברים שמחזירין אותו וכמו שבירורתי בבה״ל ע״ש:

לג (לג) הראשונות - נקט הראשונות משום דאיירי בהו וה״ה ג׳ האחרונות והטעם דג׳ ראשונות ענינם אחד לסדר שבחו של מקום קודם שאלת צרכיו כעבד שמסדר שבח לפני רבו קודם שמבקש פרס ממנו וג׳ אחרונות הן כעבד שקבל פרס מרבו שמשבחו והולך לו:

לד (לד) חוזר לראש - ודווקא אם טעה בחתימתן שחתם בברכה זו בענין ברכה אחרת או שחתם בעשי״ת האל הקדוש ולא נזכר עד לאחר כדי דיבור שא״א לו שוב לתקן טעותו שאין חזרה מועלת אלא תוך כ״ד וכל כה״ג איזה דבר שאם היה אירע כזה בברכה אחרת היה צריך לחזור לראש אותה ברכה לכך בג׳ ראשונות ואחרונות חוזר לראש דחשובות כחדא אבל אם טעה באמצע אין מעכב ועיין לעיל בסימן ס״ח סק״א במ״ב שביארנו שם באריכות:
אין על סעיף ז

לה (לה) בימות החמה וכו׳ - משום דרגיל מימי החורף לומר משיב הרוח ומוריד הגשם ע״כ נסתפק לו אולי אמר עכשיו ג״כ הכי ולא אמר מוריד הטל כשאר בני אדם אבל להיפך לא מצי המחבר למנקט דהיינו שנסתפק לו בימות הגשמים אם הזכיר גשם דהמחבר איירי למנהג ספרד שנוהגין לומר בימות החמה מוריד הטל ויצא בזה אפילו בימות הגשמים וכנ״ל בסעיף ה׳ וע״ז כתב רמ״א ולדידן דאין מזכירין טל בימות החמה ממילא יש להסתפק נמי בימות הגשמים:

לו (לו) עד וכו׳ - דעד זמן זה חזקה שאמר כמו שרגיל עד עתה אבל מכאן ואילך כבר הורגל לשונו לומר כהלכה:

לז (לז) ל׳ יום - ואע״ג דבסעיף ט׳ כתב דדי בצ׳ פעמים ובל׳ יום יש יותר מזה מפני תפילת המוספין כבר תרצו הרבה מאחרונים דל׳ יום ג״כ ר״ל כמנין תפילות התמידות שיש בל׳ יום דהיינו ג״פ ביום וא״כ לדבריהם לא בעינן ל׳ יום שלימים אלא כיון שהושלם צ׳ תפילות ממילא הורגל לשונו לומר

כהלכה ולענין שאלה דאין בל' יום צ' תפילות מפני תפילת שבת ויו"ט שאין בהן רק שבע ברכות יצמח מזה חומרא דיהא צריך לחזור מספיקא אפילו אחר ל' יום עד שיושלם צ' תפילות שהורגל לשונו לומר בהן כהוגן ומדברי הגר"א ועוד כמה אחרונים משמע דהעיקר תלוי רק בל' יום בין להקל בין להחמיר ונראה דלמעשה יש להקל כשניהם דספק ברכות להקל. כתב הט"ז אם שגג או פשע באיזה יום או יומים מאלו הל' יום ולא התפלל כלל מ"מ לא הורע חזקתו עי"ז ואין צריך להשלים כנגד זה יום אחר עי"ש וכתב בספר מגן גבורים דכ"ש אם שאל בשומע תפילה וכדומה דעולה לו ועיין במחצית השקל ובספר מאמר מרדכי ובדה"ח שכולם מפקפקים בדינו של הט"ז:

לח (לח) בחזקת שהזכיר וכו' - ואם ברור לו שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע [לענין הזכרה ושאלה ויעלה ויבא וכה"ג] בתוך התפלה ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפלה או לא אין צריך לחזור ואם נתעורר הספק מיד אחר התפלה יש לחזור [מור וקציעה ומגן גבורים]:

לט (לט) ברכת אתה גבור - ובספר שולחן שלמה כתב דיתחיל מן מחיה מתים אתה ולא מן אתה גבור שלא יאמר השם לבטלה ואם יבוא לשנות הזכרת השם ניחוש שיבוא לשנות אח"כ מפני ההרגל גם בתפלה:

מ (מ) עד מוריד הטל - ועד בכלל והיינו לבני ספרד שנוהגין להזכיר טל בימות החמה ולדידן עד מכלכל חיים ועד בכלל וכדלקמן בהג"ה וטעם כ"ז דבזה כבר הורגל לשונו לומר כהלכה ע"כ הוא הדין לענין שאלה אם אמר צ' פעמים ברכת השנים עד אחר תיבת ותן ברכה בימות החמה או עד אחר תיבת ותן טל ומטר בימות הגשמים די ולא יתחיל מתחלת ברך עלינו רק מואת כל מיני תבואתה וכו':

מא (מא) צ' פעמים - ובתשובת חתם סופר חא"ח סימן כ' מורה ובא לכתחלה לאומרו מאה פעמים ואחד אמנם בדיעבד מי שאמר רק תשעים פעמים אין בידינו לפסוק שיחזור ויתפלל נגד פסק השו"ע:

מב (מב) הרי הוא וכו' - דאם הורגל בלשונו כשאומר במפוזרין ק"ו ברצופין וכתב בשע"ת שאם הרגיל עצמו מ"ה פעמים שהם כנגד ט"ו יום משעברו אח"כ ט"ו ימים חזקה שאמר כהוגן:

מג (מג) עד מכלכל חיים - ועד בכלל וא"כ נתרגל לשונו לומר רב להושיע מכלכל חיים ויש חולקין על הרמ"א בזה ונכון לחוש לכתחלה שלא לעשות כן לסמוך ע"ז כן כתב בדה"ח ובח"א לא משמע כן:

מד (מד) עד מוריד הגשם - ועד בכלל:

סימן קטו

א (א) ראש לאמצעיות - עוד טעם על סדר הברכות כתוב בספר סדר היום אתה חונן ראשונה שאלת החכמה והדעת באדם דבלא"ה טוב ממנו הנפל ולכן צריך לכוין בה כראוי שזה עיקר השאלה שצריך האדם לשאול מאת הבורא ית' שיתן לו שכל ודעת ישר למאוס ברע ולבחור בטוב השיבנו לאחר הדעת כי מתוך הדעת נותן לבו על חטאו וכונת הברכה הזאת לבקש מאת ד' ית' שיכניע וישפיל גיאות יצרו סלח לנו אחר תשובה צריך שיעלה על לבו החטאים או הפשעים בעצמם רפאנו רפואה אחר הגאולה שכ"ז שאדם בצער אינו עומד מעל חליו ועיקר הכונה לבקש מאת אלקינו שירפא אותנו כדי שנהיה בריאים וחזקים לעסוק בתורה כראוי ולשמור כל המצות ברכת פרנסה אחר רפואה שכשהאדם חולה אז אינו מבקש על המזון אבל אחר שנתרפא מבקש אחר פרנסתו לחזור ולהבריא גופו ונפשו וצריך לכווין שיזמין לנו ד' ית' פרנסתינו בנחת ולא בצער בהיתר ולא באיסור. והא דמבדילין בברכה זו לפי שהוא חכמה שהאדם מבדיל בין דבר לדבר לכן קבעוהו בברכת החכמה ורמז לדבר בינה ר"ת בשמים יין נר הבדלה. כתוב בטור מה שתקנו לומר אבינו בברכת השיבנו ובסלח לנו משא"כ בשאר ברכות ה"ט שאנו מזכירין לפניו שהאב חייב ללמד עם בנו ובסלח לנו משום דכתיב וישוב אל ד' וירחמהו ע"כ אנו מזכירין רחמי האב על הבן. עיין בא"ר שמביא דיעות דיש אומרים שצריך לומר חננו מאתך וכו' ולא וחננו מפני שהוא התחלה בבקשה וי"א שצריך לומר וחננו עי"ש:

סימן קטז

א (א) רפאנו ד': - ולא יאמר רפאנו ד' אלהינו ונרפא כי לישנא דקרא הוא כך רפאני ד' וארפא. צריך לומר חולי בציר"י הלמ"ד. י"א שלא יאמר ראה נא בענינו רק ראה בענינו אבל המ"א וא"ר ושארי גדולים כתבו שאין לזוז מן המנהג שאומרים ראה נא בענינו:

ב (ב) אין מכנין וכו': - וה"ה שאר שינוי כגון מן מדבר בעדו למדבר בנוכח:

ג (ג) דרך תפלה וכו׳: - ויכול להתפלל על חולים ברפאנו ויאמר רפא נא פב״פ רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל וה״מ שלא בפניו אבל בפניו א״צ להזכיר שמו:

ד (ד) אסור וכו׳: - ר״ל אפילו אם אמרו דרך תפילה וכשאינו אומרו דרך תפילה גם להג״ה אסור אפילו פסוק אחד:

סימן קיז

א (א) השנים - הנוסח ושבענו מטובך [מ״א בשם הרא״ש ורש״ל] ובסידור האר״י כתוב מטובה:

ב (ב) בתפילת ערבית - עיין בבה״ל:

ג (ג) של יום ס׳ - כלומר בתפילת ערבית שמתחיל יום ס׳ ואז יכריז השמש לאחר הקדיש קודם התפלה טל ומטר בכדי שידעו לומר ותן טל ומטר ואם לא הכריז אעפ״כ יאמרו:

ד (ד) הס׳ - כלומר יום שנפלה בו התקופה מחשבים מכלל הס׳ אפילו אם התקופה נופלת בחצי יום או אח״כ רק שיהא קצת קודם הלילה ולעולם ב׳ ימים בין התקופה להשאלה דאם התקופה ביום א׳ השאלה בתפילת ערבית השייכה ליום ד׳:

ה (ה) ובא״י וכו׳ - לפי ששם צריך לגשמים לפי שגבוה הוא מכל הארצות משא״כ בגולה ואנו בכל חו״ל בתר בני גולה דבבל אזלינן. בן א״י בחו״ל או להיפך אם דעתו בתוך שנה לחזור שואל כמקומו ואם דעתו אחר שנה שואל כמקום שהוא שם אע״פ שיש לו אשה ובנים בביתו כ״כ הפר״ח והביאו הפמ״ג ובספר ברכי יוסף הסכים בשם כמה גדולים לדעת מהר״ז גוטה ומהר״י מולכו דכל אחד ישאל כבני העיר הנמצא בה ודלא כהפר״ח עי״ש ולכאורה מדברי הבה״ט משמע דהם מיירי דוקא באין דעתו לחזור וצריך לעיין בתשובת דבר שמואל ובס׳ יד אהרון כי שם מקורם:

ו (ו) מליל ז׳ וכו׳ - ובדיעבד אם לא שאל מחזירין אותו ואינו דומה לערבית של ר״ח דשם הטעם משום דאין מקדשין החודש בלילה [כ״כ בספר ברכ״י ובספר זכור לאברהם מצדד שלא לחזור בדיעבד וכדעת הלק״ט ח״א סימן ע״ג וכמו בהזכרה עי״ש אבל מדברי כמה אחרונים שראיתי לא משמע כן]:

ז (ז) ושואלים עד וכו׳ - כלומר ועד בכלל ואין חילוק בפסיקה בין א״י לחו״ל:

ח (ח) אין שואלין אותו - ואף דאיתא לקמן בסימן קי״ט דאם היה צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים שאני פרנסה שהוא דבר הצריך לכל ואין בו היזק לשום אדם אבל מטר יש בו היזק לשאר ארצות:

ט (ט) בש״ת - ונראה דלפ״ז דכ״ש שיש לנו לשאול מטר בש״ת אחר ז׳ מרחשוון או בין פסח לעצרת במקומות הצריכין לכך דהא אפילו בתקופת תמוז דסימן קללה הם שואלין בש״ת. כתב ט״ז הא דצבור מותר להתפלל בש״ת היינו כשמתפללין בלחש אבל לא יאמר אותו הש״ץ בקול רם אפילו בש״ת ומנהגנו כהיום שאומר הש״ץ בש״ת אבל אינו אומר ותן טל ומטר לחוד כ״א בפסוקים ושאר לשונות וכבר נדפס בסידורים. ובשבת ור״ח ויו״ט מזכירין י״ג מדות ואומרים מזמורי תהלים של מטר כדאיתא בסידורים:

י (י) חוזר ומתפלל - מיירי שסיים כל תפלתו ואז יחזור ויתפלל בנדבה מתחלת התפלה ואם נזכר קודם שסיים לא שייך לומר שיחזור לברכת השנים ויתפלל בנדבה אלא יסיים מתחלה כל תפלתו ואח״כ יחזור ויתפלל בתורת נדבה [מאמר מרדכי]:

יא (יא) כלל - עיין בבה״ל דאם לא היה עצירת גשמים ושאל מטר במדינותינו מפסח ועד עצרת צריך מדינא לחזור ולהתפלל בתורת נדבה:

יב (יב) מטר - בין ששאל טל או לא [ב״י]:

יג (יג) בימות החמה - עיין לעיל בסקי״א ועיין בבה״ל דאם שאל מטר אחר החג אף קודם ס׳ יום דתקופה במדינות הצריכות למטר בתחלת החורף צריך לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה:

יד (יד) מחזירין אותו - היינו אם עקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם לא עקר רגליו חוזר לתחלת ברכת השנים ואפילו אם נזכר קודם שסיים הברכה יחזור ג״כ לתחלת ברכת השנים ועיין בה״ל:

טו (טו) אם לא שאל - עיין במ״א ובש״ת שכתבו דאם נזכר קודם שהתחיל תקע בשופר אומרו שם ובסימן קי״ד בבה״ל ד״ה בלי חתימה הארכנו בזה וביררנו דיותר טוב שיאמר בש״ת דבזה יצא לכו״ע עתה מצאתי בספר קיצור ש״ע שפסק ג״כ הכי ואם נזכר קודם שסיים ברכת השנים יאמר במקום

שנזכר אך אם נזכר אחר כשנים הטובות יחזור ויאמר וברך שנתנו כשנים הטובות כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה וטוב יותר שיתחיל ותן טל ומטר ויגמור כסדר:

טז (טז) ושואל בש״ת - ר״ל בברכת שמע קולנו קודם כי אתה שומע שמתוקנת לשאול בה כל הבקשות וכדלקמן בסימן קי״ט אבל הזכרת משיב הרוח קי״ל לעיל בסימן קי״ד דאם שכח חוזר משום דהזכרה שבח הוא ואין מקומה בזו הברכה שמתוקנת לבקשה:

יז (יז) קודם עננו - דשאלה חמורה מעננו דאם לא אמרה מחזירין אותו משא״כ בעננו:

יח (יח) כעקורים דמי - וה״ה אם רגיל לומר תחנונים וסיים תחנוניו ואמר אחריהם הפסוק יהיו לרצון וגו׳ שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו אע״פ שלא התחיל עדיין עושה שלום:

יט (יט) אחר שחתם - ואם נזכר אחר שאמר בא״י יסיים למדני חוקיך ויאמר ותן טל ומטר ואח״כ כי אתה שומע וכו׳ [בה״ל לעיל בסימן קי״ד]:

סימן קיח

א (א) מלך אוהב וכו׳ - ואם אמר בכל השנה המלך המשפט או האל המשפט יצא:

ב (ב) המלך המשפט - בשני ההי״ן ויזהר בזה כי י״א דלא יצא ומ״מ בדיעבד אם אמר מלך המשפט לא יחזור:

ג (ג) א״צ לחזור - עיין באחרונים דמסקי דאם נזכר תוך כדי דבור מעת אמרו ומשפט אומר המלך המשפט ג״כ ואם לאחר כ״ד שוב לא יאמר ואין מחזירין אותו:

סימן קיט

א (א) היה לו חולה - עי׳ בפמ״ג שכ׳ דדוקא אם הי׳ לו וכן בפרנסה דוקא אם צריך לפרנסה אבל אינו רשאי לבקש רחמים בברכה מאמצעיות על העתיד שלא יחלה ושלא יחסר לחמו וכה״ג משא״כ בש״ת אפי׳ על העתיד רשאי לבקש:

ב (ב) רחמים - ע׳ פר״ח דמייתי מזוהר פרשת וישלח הצילני נא וכו׳ דבתפלה בעי לפרושי מילי כדקא יאות עי״ש. המבקש רחמים ע״ח א״צ להזכיר שמו שנאמר אל נא רפא נא לה ולא הזכיר שם מרים וה״מ בפניו אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו:

ג (ג) יתחיל בברכה - דצריך לעשות עיקר ממטבע שטבעו חכמים ובקשה שלו תהיה טפילה ולא להיפך. וכתב הפמ״ג דצריך להקדים ולומר מאמר שלם מענין הברכה כגון אם רוצה לבקש שיתן לו ד׳ דעה יקדים ויאמר אתה חונן לאדם דעת אבל לא תיבת אתה לבד וכה״ג בכל הברכות:

ד (ד) צרכיו - טוב להתודות בש״ת ויאמר חטאתי עויתי פשעתי. ולשאול על מזונותיו אפילו אם הוא עשיר. ואם יש לו עון מחודש מזכירו בפירוש בתפלה הקודמת אצלו ויאמר התפילה בהכנעה ועכ״פ בקול בוכים ויקבל עליו שלא לעשות עוד כזה מדעתו ואם לאו אז מקטרגים עליו ח״ו מלמעלה ועיין במש״כ בסימן קכ״ב סק״ח בשם הח״א:

ה (ה) בשביל כל ישראל - וה״ה בשביל רבים:

ו (ו) ולא בלשון יחיד - כיון שהוא אומרה בשביל רבים:

ז (ז) בסוף הברכה - עיין בפמ״ג סימן קכ״ב במ״ז שמצדד לומר דדוקא קודם שאמר בא״י אבל לאח״כ נראה דאסור (ועי״ש דאינו ברור לו דבר זה):

ח (ח) ולא באמצע - שכששואל צרכי רבים באמצע הברכה נראה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. בד״א ביחיד אבל בצבור מותרים ולכן אומרים סליחות באמצע ברכת סלח לנו וכן באמצע ברכה אמצעית של יוה״כ:

ט (ט) ולא בלשון רבים - דאף שהתירוהו לשאול אפילו באמצע הברכה כיון שצריך לו לפי שעה אם יאמרנה ג״כ בלשון רבים יהיה נראה כמוסיף על המטבע שטבעו חכמים ועיין בסימן תקס״ו ס״ד דטוב ליזהר לכתחילה בכ״ז כדברי הר״ר יונה:

י (י) שומע תפלה - וב״ח כתב דלהרר״י ש״ת דומה לשאר ברכות לענין זה דבאמצע אסור לשאול בלשון רבים:

יא (יא) קודם יהיו וכו׳ - עיין לקמן בסימן קכ״ב במ״ב ס״ק ז׳ מה שנכתוב שם:

יב (יב) בברכה - אפילו בברכת ש״ת וכ״ש בשאר ברכות. אבל לאחר תפלה אפילו קודם יהיו לרצון מותר להאריך בכל גווני. ובליקוטי מהרי״ל איתא כשחלה מהרי״ל גזרו הצבור תענית ואמרו סליחות ומנהגם היה אז לומר סליחות באמצע ברכת סלח לנו משמע דצבור לצורך יחיד שרי אפילו באמצע ברכה י״ל שאני מהרי״ל דרבים צריכים לתורתו וכרבים דמי:

יג (יג) אם דילג - פי׳ שדילג הברכה לגמרי וטעה פי׳ ששינה בה בענין שצריך לחזור מחמת זה ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ס״ח במ״ב סק״א ותרווייהו איירי בשוגג דבמזיד צריך לחזור לתחלת י״ח כמש״כ סימן קי״ד ס״ז:

יד (יד) לראש הברכה - ואם נזכר בטעותו בעוד שהוא עומד עדיין בהברכה יחזור למקום שטעה לבד:

טו (טו) על הסדר - ואפילו אם לא נזכר עד אחר כמה ברכות צריך לחזור ולומר כולן אחריה שאם יאמר אותה ברכה לבדה במקום שנזכר נמצא ששינה סדרן של ברכות ולא יצא י״ח שסדר ברכות הוא מאנשי כנה״ג וסמכו סדרן על המקראות:

טז (טז) רק רפאנו - ר״ל שסיים ברכת רפאנו ואמר ברוך אתה ד׳ אבל אם נזכר קודם שחתם אפילו אם אמר ברוך אתה הואיל ולא אמר עדיין השם חוזר ואומר עננו עם חתימה ואח״ז חוזר ואומר ברכת רפאנו. וכל זה בש״ץ שמקום קביעתו לומר עננו הוא בין גואל לרופא אבל ביחיד שכולל עננו בברכת ש״ת אם שכח לאמר עננו כל שסיים שומע תפלה אף שלא פתח ברצה אין צריך לחזור כדין כל דבר שאין מחזירין אותו וטעם החילוק הוא דשם שאני שהוא כלול תוך הברכה וכל שסיים הברכה איכא בחזרתו ברכה לבטלה משא״כ כאן דקבעוהו ברכה בפ״ע אין לבטלה אם לא שיצטרך לברך ברכת רפאנו עוד הפעם בשביל זה וכל זמן שלא אמר השם של ברוך אתה לית ברכה לבטלה:

יז (יז) היא - היינו דע״י שיחזור לומר עננו יצטרך בהכרח לומר אח״כ ברכת רפאנו עוד הפעם כדי שיהיה על הסדר ברכת השנים אחר רפאנו והיא ברכה לבטלה שאין מחזירין בשביל עננו כמ״ש בסימן תקס״ה. ואם שכח ואמר עננו קודם ראה נא דעת המ״א דצ״ל עננו פעם אחר ראה נא וכן כתב בדה״ח ובפמ״ג נשאר בדין זה בצ״ע ובספר מגן גבורים האריך בזה ומסיק לדינא ג״כ דאין לחזור ולומר עננו פעם אחרת ואם ירצה יאמרנה בש״ת כיחיד:

יח (יח) עננו בשומע תפלה - ה״ה אם לא היו יו״ד המתענים בבהכ״נ ובאו אחר ברכת רפאנו יאמר בש״ת כיחיד ואם התחיל הש״ץ להתפלל בקול רם והיו אז בבה״כ יו״ד שמתענים ואח״כ הלכו מקצתן קודם שהתחיל הש״ץ עננו לא יאמר עננו וטוב שיאמר אז בש״ת ואם כבר התחיל עננו ויצאו גומר:

יט (יט) כיחיד - עיין בדה״ח שפוסק דלא יחתמנה בברכה רק בשומע תפלה כשאר יחיד בעלמא וכן נכון דבזה יצא לכו״ע עיין במ״א. ואם שכח גם בש״ת אפילו נזכר קודם שהתחיל רצה שוב לא יאמר אלא יאמרנה אחר שיסיים בשלום קודם אלהי נצור ובלא חתימה [דה״ח ושע״ת עי״ש]:

סימן קכ

א (א) במנחה - דהיינו שהם מתחילין מואשי ישראל ועיין בפמ״ג שכתב דלפי מה שנהגו עכשיו בכל מקום לאמר רצה מקרי המדלג משנה ממטבע שטבעו חז״ל ודינו כמש״כ המחבר סימן קי״ט ס״ג בטעה בברכה ולענ״ד צ״ע אם זה מקרי בדיעבד בשם טעה ואפילו בשחרית עיין לעיל סוף סימן ס״ד במ״א בשם הכ״מ ובסימן נ״ט ובסימן קי״ד מ״א סק״ט ובריש סימן קפ״ז. כתב הטור על מה שאנו אומרים ואשי ישראל ותפלתם וכו׳ ואע״פ שאין עתה עבודה מתפללים על התפילה שהיא במקום הקרבן שתתקבל ברצון לפני הש״י ובמדרש יש מיכאל שר הגדול מקריב נשמתן של צדיקים על המזבח של מעלה [ר״ל שמגיש אותם לרצון לפני ד׳ לריח ניחוח] וע״ז תקנו ואשי ישראל ר״ל אנשי ישראל וי״מ על מה שלמעלה ממנו וה״פ והשב העבודה ואשי ישראל ואח״כ ותפילתם באהבה תקבל ברצון ועיין בט״ז שכתב דהפירוש האמצעי הוא המובחר מכולם אבל הגר״א כתב שהעיקר כפי׳ האחרון:

סימן קכא

א (א) שוחין - אם נזדמן לו רוק לא ישחה עד שיצא הרוק מפיו [מ״א בשם ס״ח] ועיין לעיל סימן צ״ז ס״ב:

ב (ב) במודים - איתא בגמרא אם לא כרע במודים נעשה שדרו נחש לאחר שבע שנים:

ג (ג) תחלה - היינו בתחלת מודים וכשאומר ד׳ יזקוף:

ד (ד) וסוף - בברכת הטוב שמך דהיינו בעת אמירת ברוך אתה וכשאומר ד' יזקוף וכנ"ל בסימן קי"ג ס"ז לענין ברכת אבות:

ה (ה) משתקין אותו - אף אם לא השתחוה ב' פעמים ובין לכפול המלות ובין לכפול ענין וענין הכל אסור דמיחזי כשתי רשויות:

ו (ו) ואינו נראה - ומ"מ אם אמר אין מחזירין אותו וגם אין למחות ביד האומרים אותו. אין לומר אלהינו ואלהי אבותינו בבית האבל כ"כ הבה"ט והוא בשכנה"ג בשם ספר תניא וע"כ אף שבדגול מרבבה חלק ע"ז יש לחוש לדברי ראשונים [מגן גבורים]:

סימן קכב

א (א) שפיר דמי - היינו דמותר אפילו לענות סתם אמן וכ"ש אמן דהאל הקדוש וש"ת ואיש"ר וקדושה וברכו והא דמסיים בסוף הסעיף כדרך שמפסיק בברכת ק"ש ושם אינו מותר לסתם אמן וכנ"ל בסימן ס"ו שם הלא איירי ברגיל לומר תחנונים ע"כ עשאום עליו קבע ודמיין קצת לשמ"ע וברישא איירי במי שרגיל לומר לפרקים ע"כ אין להם דמיון לשמ"ע כלל ולפ"ז במדינותינו שאלהי נצור רגילין הכל לאומרו אין להפסיק בו לסתם אמן בין קודם שהתחילו בין באמצע:

ב (ב) אבל במקום וכו' - ר"ל אפילו אם לא התחיל עדיין לאומרם ואפילו אם דרך האיש ההוא להחמיר לעצמו לומר יהיו לרצון תיכף אחר הח"י ברכות ואירע לו לומר איש"ר וקדושה קודם שאמר יהיו לרצון ואין לו שהות לומר היהיו לרצון מותר לו לענות ומ"מ לכתחלה יראה ליזהר שלא יבוא לידי כן כי יש מחמירין בזה:

ג (ג) תחנונים קודם וכו' - וטוב לומר יהיו לרצון קודם התחנונים ואחריהם [אחרונים]:

ד (ד) ולקדיש ולברכו - ועיין בסימן ס"ו הדברים שמפסיקין באמצע ברכת ק"ש וה"ה הכא. ואם כבר סיים הכל אלא שאינו יכול לפסוע מחמת אדם שמתפלל לאחוריו וכמ"ש לעיל בסימן ק"ב לכולי עלמא יכול להפסיק ולענות אמן ובמאמר מרדכי כתב בפשיטות דאפילו ב"ה וב"ש מותר אז לומר:

ה (ה) ומיהו וכו' - גם זה מיירי המחבר בשכבר אמר יהיו לרצון דאל"ה לא היה המחבר מיקל דהוא ס"ל דבכל גווני אין להפסיק קודם יהיו לרצון והאי ומיהו אסוף דבריו דמקצר ועולה קאי ור"ל דאע"פ שאמר מתחלה דבין יהיו לרצון לשאר תחנונים שפיר דמי להפסיק מ"מ אם יכול לקצר כדי לעקור רגליו עדיף טפי דאע"פ שאמר יה"ל מ"מ כ"ז שלא פסע הוי כעומד לפני המלך:

ו (ו) מקצר ועולה - דהיינו שמפסיק באמצע התחנונים ופוסע לאחריו דאין חובה לומר תחנונים בכל פעם ואם אין לו שהות לפסוע ולא אמר יהיו לרצון קודם אלהי נצור טוב שיאמר עתה יה"ל קודם שיענה עמהם:

ז (ז) אין נכון - עיין בב"י ודמ"מ שכתבו דמדינא אין איסור דלא חמור קודם יהיו לרצון מברכת שומע תפלה דקי"ל לעיל בסימן קי"ט דיכול לשאול בה כל צרכיו רק דלכתחלה נכון יותר לומר יהיו לרצון קודם אלהי נצור:

ח (ח) יאמר יהיו לרצון - כתב בסדר היום יהיו לרצון וכו' הוא מסוגל לכמה ענינים תחלתו יו"ד וסופו יו"ד תיבותיו יו"ד ויו"ד יודי"ן ויש בו מ"ב אותיות וסודו סוד גדול לכן צריך לאומרו בנחת ולכוין ומועיל הרבה לקבל תפלתו ולא ישוב ריקם. כתב הח"א נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו וכל מה שיודע בלבו שצריך לו ואם אינו יודע לדבר צחות בלשה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו. וטוב יותר לקבוע תפלות על כל הענינים הצריכים לו אחר שסיים כל הי"ח מלקבעם בברכת שומע תפלה כדי שכשיצטרך לענות קדיש או קדושה יהיה יוכל לענות אחר אמירתו יהיו לרצון לכו"ע:

סימן קכג

א (א) כורע ופוסע וכו' - כעבד הנפטר מרבו ושיעור הכריעה כבר כתבתי לעיל בסימן קי"ג בבה"ל שהוא כדי שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרה אח"כ מצאתי בסימן זה שכ"כ א"ר בשם צידה לדרך:

ב (ב) ג' פסיעות - עיין בבית יוסף כמה טעמים ועוד כתבו טעם משום דאחז"ל דבזכות ג' פסיעות שרץ נבוכדנצר לכבוד הש"י זכה להחריב ב"ה ולכן אנו פוסעים ג' פסיעות ומתפללין שיבנה ב"ה:

ג (ג) ואחר שפסע - ולא כאותן שאומרין עושה שלום בעוד שפוסעין דאין נכון לעשות כן וכן הדין בעושה שלום דקדיש (א״ר):

ד (ד) לצד שמאלו - שהמתפלל רואה עצמו כאלו שכינה מול פניו ושמאל האדם הוא צד ימינו של הקב״ה:

ה (ה) שלום עלינו - דלא כהאומרים עלינו ועל כל ישראל אלא ועל כ״י יאמר כשמשתחוה לפניו:

ו (ו) יעמוד - ויכוין רגליו כמו בתפלה כשאומר עושה שלום מפני שמטה עצמו לצד שכינה:

ז (ז) ולא יחזור - שאם חוזר מיד דומה לתלמיד שנפטר מרבו ופסע לאחוריו וחוזר מיד שסופו מוכיח על תחלתו שלא פסע לאחוריו כדי להפטר ממנו והוא מגונה אבל כשממתין על קדושה או עכ״פ להתחלת תפילת הש״ץ נראה לכל שחוזר בשביל הקדושה ולכוין למה שיאמר הש״ץ:

ח (ח) למקומו - פי׳ אם רוצה לחזור למקומו אינו רשאי עד וכו׳ אבל אם רוצה עומד שם ואינו חוזר למקומו כלל [כ״מ] וכתב המ״א דלפי מה שהביא בב״י די״א דבעינן ששה פסיעות דהיינו ג׳ לאחוריו וג׳ בשובו למקומו א״כ ע״כ צריך לחזור למקומו בג׳ פסיעות לפניו ומטעם זה קצת מקפידין שלא יעבור אדם לפניהם בעוד שעומדין במקום שפסע שלא יפסיק זה בין ששה פסיעותיהם אבל מ״מ ע״י קפידתם טועים כשרואים מי שרוצה לעבור לפניהם הם ממהרים לחזור למקומם קודם שיתחיל הש״ץ התפילה דהוא מעיקר הדין:

ט (ט) לקדושה - ואם האריך בתפילתו ובעת שפסע הגיע הש״ץ לקדושה יכול לחזור תיכף למקומו לומר קדושה ואף דמהרי״ל היה נוהג דכשהיה מסיים י״ח והש״ץ נפל על אפיו אז היה נשאר במקומו שפסע שם ונפל ג״כ על אפיו עם הצבור בשוה ולא היה חוזר תיכף למקומו קדושה שאני שטוב יותר לאומרה במקומו כמו שאר הקהל. ועיין לקמן סימן קל״א ס״ב לענין נפילת אפים מה שכתוב שם במ״ב:

י (י) ולפחות וכו׳ - עיין בב״ח שהסכים דלכתחלה נכון להחמיר עד קדושה אם לא שהמקום צר ודחוק וכדי דלא ליתי לאנצויי וכן כתב בדרך החיים אך בזמן כשאומרים פיוטים בודאי יש להקל ולחזור תיכף כשמתחיל הש״ץ י״ח:

יא (יא) וכן יחיד - וב״ח חולק ופוסק דאין חילוק במתפלל ביחידי בביתו למתפלל עם הצבור אלא בכל גווני צריך לשהות כפי השיעור שיגיע ש״ץ לקדושה או עכ״פ עד שיתחיל ש״ץ בקול רם וכ״פ המג״א אם לא שצריך לחזור ולהתפלל שנית לתשלומין דאז לכו״ע די כדי הילוך ד״א דהכל יודעין שחזרתו הוא להתפלל שנית ומ״מ במקום הדחק יש להקל דאף בזה די בד״א:

יב (יב) אסור להחזיר - היינו אע״פ שעדיין עומד במקום שכלו פסיעותיו לא יחזיר פניו לצבור דהיינו לצד מערב כל זמן שלא סיים הש״ץ כי יגרום בזה ביטול כונה להמתפללים וגם שיחשדוהו שדילג ולענין אם רוצה לחזור למקומו כבר מבואר דצריך לכתחילה להמתין עד שיגיע ש״ץ לקדושה או עכ״פ עד שיתחיל הש״ץ:

יג (יג) תחלה - דמסתמא עוקר אינש כרעא דימינא ברישא לכן עוקר כאן בשמאל דמראה בעצמו כאלו כבד עליו ליפטר מן המקום ועיין בבה״ל. והנה סדר הג׳ פסיעות אלו הוא תחלה יפסיע ברגל שמאל פסיעה קטנה ואח״כ יפסיע בשל ימין פסיעה גדולה ואח״כ יפסיע בשמאל באופן שיהיו רגליו שוים:

יד (יד) כדי שיתן וכו׳ - וכמו פסיעות הכהנים בשעת עבודה שהיו מהלכין עקב בצד גודל. וכתב המ״א דבפחות משיעור זה אין עליה שם פסיעה כלל ואין להקל אפילו המקום צר ודחוק ויש מקילין במקום הדחק. ודוקא אם האדם העומד אחריו אינו מתפלל אבל כשהוא מתפלל בכל גווני אין לו לפסוע בתוך ד׳ אמותיו וכנ״ל בסימן ק״ב:

טו (טו) ולכתחילה - לישנא דהרמ״א אינו מדוקדק דהו״ל לכתוב בלשון וי״א דהא חולק על המחבר דס״ל לכל הפחות ומשמע דפסיעות גסות יותר עדיף:

טז (טז) לא יפסיע וכו׳ - דתפילות כנגד תמידים תקנום ובעינן דומיא דכהנים בעבודתן ולכן לא יפסע פסיעות גסות יותר ועוד דמיחזי כרץ מלפני המלך. וכן פסקו הב״ח ודה״ח:

יז (יז) הוי יוהרא - שנראה שהוא חולק כבוד לשכינה יותר משאר בני אדם:

יח (יח) בקול רם א״צ - דסומך על הפסיעות של הקדיש שאחר ובא לציון אע״פ שמפסיקין בקריאת התורה והלל ואבינו מלכנו כולהו לסדר התפלה באים וקדיש של אחריהם חוזר עיקר על תפלת י״ח [תרומת הדשן] ומכאן דקדקו האחרונים דאין לש״ץ לדבר ביני וביני בשיחה [שלא מעניני תפלה] כי

הקדיש חוזר על התפלה:

יט (יט) לחזור - ואם בא לפסוע גם אחר תפלת י״ח אין למחות בידו:

כ (כ) פוסע ג״פ - דמתחלה צריך לפסוע ולהפטר על התחנונים של עצמו כגון אלקי נצור ואח״כ צריך אחר הקדיש על התפלה שהתפלל בעד הצבור:

כא (כא) אינו אומר וכו׳ - דסומך על תתקבל צלותהון שאומר לבסוף ובשל״ה כתב לומר יהיו לרצון וכתב הגר״א ודברי השל״ה עיקר:

סימן קכד

א (א) שאינו יודע - אבל הבקי אינו יוצא אפילו בדיעבד בתפלת הש״ץ. ואפילו בשאינו בקי אינו יוצא כ״א ביש עשרה בבהכ״נ:

ב (ב) יכוין - וצריך שיבין בלשה״ק דאל״כ לא מהני אף ששומע מש״ץ כל תיבה אבל המתפלל בעצמו בלשה״ק אפילו אם אינו מבין הלשון יצא ועיין לעיל סימן ק״א במשנה ברורה דעכ״פ ברכת אבות יראה להבין מה שהוא אומר ועיין לעיל סי׳ ס״ב במ״ב סק״ג:

ג (ג) ואינו מפסיק - היינו אפילו אם שמע מאחרים בתוך כך איזה קדושה או ברכו וכ״ש דאסור לענות ברוך הוא וב״ש אבל אמן על כל ברכה צריך לענות וכדלקמן בס״ו דהוא שייך להתפלה:

ד (ד) והוא צריך וכו׳ - דאין בהם אחד שיוכל להתפלל לפני העמוד דאל״ה אין נכון שהוא יתפלל להם בקול רם כיון שלא התפלל מתחלה בלחש בשביל עצמו:

ה (ה) וא״צ וכו׳ - דיצא בה גם בשביל עצמו דכיון דלאחרים הוא מוציא לעצמו לא כ״ש ואין בזה משום קטני אמנה או משמיע קולו בתפילתו כיון דע״י הדחק הוא עושה כן. כתבו האחרונים אם הש״ץ התפלל כבר בלחש ונזדמן לו להתפלל חזרת הש״ץ בשביל צבור אחר לא יתפלל בלחש פעם שנית:

ו (ו) שעת הדחק - ובלא שעת הדחק הסכימו הרבה מהאחרונים שלא לעשות כן כי עיקר התקנה היתה מדינא להתפלל מתחלה בלחש ואח״כ בקול רם:

ז (ז) שיעבור - פי׳ שלא יוכל לגמור הש״ץ כל י״ח ברכות תוך זמן התפילה בין בשחרית שיכלה הזמן דד׳ שעות דשוב אין לו שכר תפלה בזמנה וכנ״ל בסימן פ״ט ובין במנחה דיעבור זמנה לגמרי כן משמע מפמ״ג ועיין בבה״ל:

ח (ח) והצבור וכו׳ - ואם אין השעה דחוקה כ״כ לא יתחילו הצבור רק לאחר שאמר הש״ץ האל הקדוש:

ט (ט) הקדוש - דהיינו גם נוסח הברכה לדור ודור עד האל הקדוש יאמר עם הש״ץ מלה במלה:

י (י) וטוב וכו׳ - היינו בשאין השעה דחוקה כ״כ רק שיראים שמא יעבור הזמן אבל אם השעה דחוקה ביותר די במה שהתינוקות יענו אמן או יזמינו לאחד שכבר התפלל שיענה אמן אם אפשר להם בקלות וא״ל אין להקפיד ע״ז כלל ולא דמי למה שכתב בס״ד דאם אין ט׳ מכוונים לברכת הש״ץ הוא קרוב לברכות לבטלה שאני התם שכבר התפלל פ״א בלחש והוא מכוין עתה רק בשביל תקנת חז״ל משא״כ בזה שהוא מתפלל רק פ״א:

יא (יא) אעפ״כ ירד וכו׳ - עיין לעיל בסימן ס״ט במ״ב סק״א:

יב (יב) תקנת חכמים - שכשתקנו חכמים שיחזור ש״ץ התפלה לא הצריכו לחפש בכל תפלה אחר כל איש ואיש שבבהכ״נ אם יש שם מי שאינו בקי אם לאו אלא תקנו שיהיה ש״ץ חוזר התפלה לעולם שמא יהיה פ״א בבהכ״נ מי שאינו בקי ויוציאנו הש״ץ י״ח:

יג (יג) חשובי העיר - מפני טורח הציבור ועכשיו נהגו שהש״ץ ממתין עד שיסיים האב״ד את תפלתו לפי שרוב האנשים מתפללין במרוצה והמתפלל מלה במלה לא יוכל לומר קדושה עם הצבור לכן ממתינים כי הם עושים שלא כדין לפיכך אם אין אב״ד בעיר ה״ה דימתינו על המתפלל מלה במלה אבל כשמאריך אין להמתין עליו וכמ״ש על ר״ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה. ומי שצריך להאריך וירא שיתלוצצו עליו יכול לילך לאחוריו בשעה שמתחיל הש״ץ אע״פ שעדיין לא גמר תפלתו ויחזור למקומו ויגמור. ובכל זה אם כונתו לש״ש בזה שפיר דמי [פמ״ג]:

יד (יד) אם היה מנין וכו׳ - ר״ל אפילו אם עי״ז לא יעבור זמן ק״ש ותפלה דאל״ה אפילו ביחידי צריך להתפלל כדי שלא יעבור הזמן:

טו (טו) אין להמתין וכו׳ - שכיון שיש עשרה ישנה שם השכינה ועל מי ימתינו עוד. וכהיום נתפשט המנהג להמתין על אב״ד ונראה הטעם משום דהמנהג כהיום בערי ישראל לקבוע עם האב״ד ביחד עת ללמוד אחר התפילה ואם כשיתקבץ מנין תיכף יתפללו ילך אח״כ כ״א לדרכו ויוגרם עי״ז ביטול תורה. וקביעות לימוד שלאחר התפילה הוא ענין גדול וכדאיתא בטוש״ע לקמן סי׳ קנ״ה עי״ש ומ״מ לא יאחרו זמן ק״ש ותפלה בשביל זה. כתב הא״ר יש לו להרב להקדים עצמו לבוא לב״ה קודם כדי שלא ימתינו עליו:

טז (טז) יש להם לשתוק - היינו לא מיבעי שאסור לומר עם הש״ץ כל הברכה דהוי ברכה לבטלה אפילו למנקט עמו איזה תיבות מאמצעו ג״כ אין נכון דיש לחוש משום שיגרא דלישנא יוציא ברכה מפיו וכ״ש אותם המגביהים קולם ומזמרים עם הש״ץ דהוי כיוהרא ויש לגעור בהם דהוי כקלות ראש. ולענין איסור שיחת חולין כתוב בס״ז:

יז (יז) ולכוין - ע״כ יש ליזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש״ץ ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהיה אמן יתומה כמו שיתבאר ג״כ לא יפה הם עושים שאם הלומדים יפנו ללימודם עמי הארץ ילמדו מהן שלא להאזין לש״ץ ויעסקו בשיחה בטילה ח״ו נמצאו מחטיאין את הרבים:

יח (יח) כאלו אין ט׳ וכו׳ - ע״כ יראה לכתחילה לכוין לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד:

יט (יט) ויכוין - והעולם נוהגין לצרף למנין ולהתפלל חזרת הש״ץ אפילו מי שיודעין בו שמשיח ואינו שומע חזרת הש״ץ כראוי ונ״ל דבכגון זה טוב להתנהג כמו שכתב בספר שולחן שלמה שיתנה הש״ץ בינו לבין עצמו בחזרת התפילה שא״ל יענו תשעה אמן אחריו ויכונו לברכותיו שיהא התפילה ההיא בתורת נדבה:

כ (כ) יעמדו - טעמם כיון שמכוונים ושומעים מש״ץ ושומע כעונה וכאלו מתפללין בעצמם דמיא וכן היה מנהג הקדמונים ועכשיו בעו״ה כל אחד עושה כפי דעתו ומהם יושבים ומשיחים [פמ״ג] ובתוך ד״א לש״ץ לכו״ע אסור מדינא לישב בעת חזרת הש״ץ:

כא (כא) אומר וכו׳ - ואם הוא עומד במקום שאינו רשאי להפסיק כגון בפסד״ז וכ״ש בברכת ק״ש אפילו בין הפרקים אסור לאמרו וכן אם שמע ברכה שחייב בו והוא מתכוין לצאת ע״י המברך כברכת שופר ומגילה וקידוש וכה״ג אין לענות ב״ה וב״ש דשומע כעונה וכמאן דאמר בעצמו הברכה דמיא והוי הפסק בברכה ועיין בח״א דנשאר בצ״ע לענין דיעבד ונ״ל דבדיעבד אין להחמיר בזה עיין בספר מגן גבורים מש״כ בשם מעשה רוקח:

כב (כב) ב״ה וב״ש - ורמז לזה ממה שאמר הכתוב כי שם ד׳ אקרא הבו גודל לאלהינו ועוד אם כשמזכירין צדיק בשר ודם צריך לברכו שנאמר זכר צדיק לברכה צדיקו של עולם עאכ״ו וברכות שחתימתן קצר רק כב׳ תיבות כפוקח עורים בברכת השחר וכה״ג בשמנה עשרה וכל הברכות מהנכון לש״ץ ליזהר אז שלא למהר כ״כ לחתום תיכף את הברכה אלא לשהות מעט כדי שכל העונים ישמעו איזה ברכה מסיים אח״כ וגם יהיו יכולים לענות האמן תיכף דאל״ה לפעמים ע״י הקול של עניית ב״ה וב״ש הרבה מהעונים אינם יודעים איזה ברכה מסיים וגם ענייתם הוא איננו תיכף אחר שכלה הברכה וכ״ז יש בו חשש של אמן יתומה וכדלקמן בסעיף ח׳ בהג״ה:

כג (כג) שלא יצאו - ר״ל אע״פ שהם יוצאין עכשיו בתפילת הש״ץ אינם כעונים אמן אחר ברכות עצמן שהרי מ״מ הם אינם אומרים כלום אלא שומעים [לבוש]:

כד (כד) ובכונה וכו׳ - עיין בח״א כלל ו׳ שכתב דיכוין בענייתו אמן גם על מה שאמר המברך ברוך אתה ד׳ דהיינו שאמר הש״ץ ברוך אתה ד׳ מגן אברהם יכוין העונה את האמן אמן שיהיה מבורך שם ד׳ שהיה מגן אברהם וכה״ג בכל הברכות:

כה (כה) אמת היא - וזהו בברכת הודאה כגון ברוך שאמר וישתבח וגאל ישראל וכה״ג אבל בתפילה צריך שיכוין אמת היא וגם אני מתפלל שיהי רצון שיקויים דבר זה (כגון בברכת אתה חונן שביקש המתפלל חננו מאתך וכו׳ בא״י חונן הדעת יכוין אמת שהוא חונן הדעה ויהי רצון שיחונן לנו ג״כ דעה וכה״ג בכל הברכות) ובקדיש צריך לכוין על העתיד לבד שיאמנו דבריו מה שהוא מבקש שיתגלה מלכותו בעגלא ובזמן קריב דעיקר הענין בודאי יקויים לבסוף כמו שכתוב ביום ההוא יהיה ד׳ אחד וגו׳. כתב הפמ״ג בסימן נ״א דהעונה אמן אחר ברכת המחזיר לא יאמר ביחד אמן מודים אנחנו לך כי אמן קאי על הברכה כנ״ל ומודים הוא ענין בפני עצמו רק ישהא מעט אחר תיבת אמן. מי שנזדמן לו לענות אמן על ב׳ דברים עונה שני אמנים זה אחר זה ויכוין בכל אמן את הענין על מה הוא עונה וטפי עדיף לומר אמן ואמן:

כו (כו) בשעה וכו׳ - ר״ל אפילו אם ירצה ליזהר בסוף כל ברכה לכוין ולענות אמן. כתב בשל״ה ראיתי מהחרדים אל דבר ד׳ שמשימין הסידור בפניהם בשעת חזרת התפילה ועיניהם וליבם שם שלא יראו חוצה ואז מכוונים על כל מלה ומלה:

כז (כז) מנשוא - כתב בא״ר בשם הכל בו אוי להאנשים שמשיחים בעת התפלה כי ראינו כמה בהכ״נ נחרבו בשביל עון זה ויש למנות אנשים ידועים להשגיח ע״ז:

כח (כח) הקטנים - וצריך שיחנכם שיעמדו באימה ויראה. והקטנים ביותר הרצים ושבים בבהכ״נ בשחוק מוטב שלא להביאם דהרגל נעשה טבע וגם שמטרידים להצבור בתפילתם. ומלבד כ״ז נכון להאב המביא קטנים כאלו לבהכ״נ להשגיח על בגדיהם וסנדליהם אם הם נקיים כדי שלא להכשיל בזה להמתפללים בתוך ד׳ אמותיהם ועיין לעיל סימן פ״א במ״ב ס״ק ג:

כט (כט) בחטף - פי׳ בשו״א וה״ה שלא יאמר אמן בשאר נקודות בשור״ק או בחול״ם וכה״ג כי בכל זה אין משמעות פירושו לשון האמנת דברים אלא יקרא האל״ף בקמ״ץ גדול:

ל (ל) קודם שיסיים - ר״ל שימתין עד שיסיים הש״ץ כל התיבה אחרונה לגמרי ויש אנשים שמתחילין לענות בעוד שהש״ץ עומד עדיין בחצי תיבה אחרונה וזה אסור:

לא (לא) שהוא חייב - דעת המחבר דדוקא אם רוצה לצאת באיזה ברכה שהוא חייב כגון שרוצה לצאת ידי תפלה וקידוש וכה״ג אבל אם אינו חייב כגון שכבר התפלל לעצמו אף דמצוה לכל אדם לשמוע חזרת הש״ץ מ״מ אין עליו חיוב בעצמיות הברכה וכ״ש אם האמן הוא מסתם ברכות דעלמא מותר לדעת המחבר לענות אף שהוא אינו יודע על איזה ברכה הוא עונה רק ששמע לאחרים שעונים והרמ״א בהג״ה פליג ואוסר אפילו בכל הברכות אם אינו יודע על איזה ברכה הוא עונה:

לב (לב) אע״פ שיודע - וכגון שהוא מכיר לפי סדר הברכות או שחיסר משמוע רק סוף הברכה:

לג (לג) אם אינו יודע וכו׳ - ואם יודע על איזה ברכה הוא עונה מותר לענות בכל הברכות אפילו בחזרת הש״ץ כיון שכבר התפלל ואינו מחויב בעצם הברכה ויש מאחרונים שמחמירין בחזרת הש״ץ וס״ל דמכיון דתיקון רבנן שיחזור ש״ץ התפלה אפילו כולם התפללו כאלו מחוייבים באותה ברכה קרינן להו ואין להם לענות אפילו יודע באיזה ברכה קאי הש״ץ אם לא שמע סיום הברכה מהש״ץ גופא ויש לחוש לזה לכתחילה ליזהר לשמוע כל ברכות י״ח מפי הש״ץ גופא וגם בלא״ה מצוה לכוין לשמוע ברכת הש״ץ וכדלעיל בס״ד אבל בדיעבד אפי׳ אם לא שמע רק שידע איזה ברכה מי״ח מסיים הש״ץ יענה אמן כיון שכבר התפלל בעצמו:

לד (לד) מיד - ותוך כדי דבור כדיבור דמי ושיעור תוך כ״ד הוא מחלוקת הפוסקים י״א שלשה תיבות וי״א ארבעה תיבות וביותר מזה לא יענה כלל דהוי בכלל אמן יתומה ובצבור קי״ל דעד שכלו רוב הצבור לענות אמן הוא עדיין בכלל הברכה ומותר לכ״א לענות עמהם ועיין בס״ח ובביאור הלכה:

לה (לה) שכלה הברכה - ואם הש״ץ מאריך בניגון של ואמרו אמן יאמרו הקהל אמן מיד כי הניגון הוי הפסק ודוקא אם מאריך הרבה בניגון. ודוקא לענין קדיש שכבר כלה עצם הבקשה אחר תיבת בזמן קריב או אחר תיבת דאמירן בעלמא אבל אם הש״ץ מאריך בשאר ברכה בסופה באיזה ניגון לא יענה אמן כ״ז שלא סיים את עצם התיבה של הברכה:

לו (לו) אמן קצרה - מפני שנראה שדומה עליו כמשא אלא כדי שיוכל וכו׳ כי זהו פירושו של אמן וכנ״ל בס״ג והוא ר״ת שלה:

לז (לז) קצת מהעונים - אבל על רוב הצבור מחויב להמתין בכל התפלה שלא להתחיל בברכה שלאחריה עד שיענו אמן וכן בקדיש שלא להתחיל יתברך עד שיענו הרוב איש״ר וכן כל כה״ג ובעו״ה הרבה אנשים נכשלין בזה כשמתפללין לפני העמוד שחוטפין להתחיל ברכה שלאחריה תיכף אחר סיום ברכה שלפניה ואין ממתינין בינתיים כלל ועיין בש״ת שהביא שזה מעכב אף דיעבד שאסור שוב לענות אמן עליה מכיון שהתחיל ברכה אחרת:

לח (לח) א״צ המברך וכו׳ - והוא שהברכה אין חובה על הכל לשמוע אבל אם מוציא הרבים בזה ידי חובתן בין שהוא ש״ץ או שאר מברך צריך להמתין אף על הטועים ומאריכים באמן כדי שישמעו ויצאו י״ח גם הם בהברכות:

לט (לט) בכל דבר - משמע מלשון זה דאפילו אם דילג משיב הרוח שהיא מג׳ ראשונות וכן מוכח באור זרוע סי׳ ת״ס ועי׳ לעיל בסי׳ קי״ד בשע״ת סק״ח ועיין לקמן סי׳ קכ״ו ס״ד ומה שכתב שם במ״ב בשם א״ר והגר״א:

מ (מ) יכוין דעתו - דאע״ג דקי״ל דש״ץ אינו מוציא אלא דוקא מי שאינו בקי שאני הכא שהתפלל אלא ששכח ולא הזכיר לכן אע״פ שהוא בקי הש״ץ מוציאו ועיין באחרונים שכתבו דמוטב שיחזור ויתפלל בעצמו דהאידנא לאו כל אדם יכול לכוין דעתו לשמוע מש״ץ מראש ועד סוף ושמא לבבו יפנה ולא ישמע מש״ץ איזה מלות המעכבים בתפילה וכתב הב״ח וא״ר דאם הש״ץ דרכו להבליע המלות מדינא אסור לסמוך אש״ץ אלא חייב להתפלל בעצמו:

מא (מא) מראש ועד סוף - עיין בספר ברכי יוסף דמסיק שלא יאמר אז מודים דרבנן אלא יכוין לשמוע מש״ץ המודים שהוא אומר והאידנא שנוהגין איזה חזנים לומר המודים בתחלתו בלחש לא יוכל לצאת תפלתו ע״י הש״ץ ולא ידעתי מאיזה מקום יצא להם המנהג הזה דאף דנוהגין הצבור לאמר אז מודים דרבנן מ״מ תפילתו ניתקן להוציא מי שאינו בקי וצריך לאמר עכ״פ קצת בקול שיוכלו לשמוע עשרה בנ״א העומדים סביבו:

מב (מב) וקודם שכלתה - ר״ל אף דנתבאר בס״ח בהג״ה דצריך לענות אמן מיד כשכלה הברכה שאל״ה הוי כעונה אמן בלי ברכה כלל מ״מ הכא אם לא כלתה עדיין אמן מפי רוב הצבור שפיר דמי משום דעניית אמן ג״כ מכלל הברכה הוא וכשעונין אמן הוי כמו שהיו גומרין עתה עצם הברכה והט״ז חולק ופסק דאפילו כלו כל הצבור לענות מותר ג״כ לענות אם היה תיכף אחריהם ובחידושי רע״א ובס׳ מגן גבורים הסכימו להשו״ע ועי׳ בבה״ל:

מג (מג) סיים וכו׳ - ר״ל אחר יהיו לרצון וכבר אמר תחנונים הרגיל בהן וכדלעיל בסי׳ קכ״ב ובמ״ב סק״א:

מד (מד) ואפי׳ וכו׳ - הוא ג״כ לדברי המחבר ולא חידש רק במה שכ׳ ויודע על איזה ברכה דקאזיל בזה לשיטתיה לעיל בס״ח בהג״ה דאם אינו יודע על איזה ברכה קאי הוא בכלל אמן יתומה:

מה (מה) שומע צבור - ה״ה אם שמע שיחיד עונה אמן ויודע על איזה ברכה קאי דעונה עמו ונקט צבור משום דאיירי המחבר לענין צבור ואע״ג דהמחבר אינו מתיר אלא קודם שכלתה אמן מפי רוב אבל המיעוט לא מהני היינו משום דמיעוט לגבי רוב הוי כמאן דליתא או מפני טעמים אחרים כמו שכתבתי בבה״ל אבל אם אין שם צבור כלל אלא יחיד עונה עמו:

מו (מו) וכן בקדיש וכו׳ - היינו דכל שלא סיימו רוב הצבור לענות עונה עמהם אע״פ שלא שמע כלום מפי הש״ץ ועיין בסימן נ״ו במ״ב סק״ט ובסימן נ״ז סק״א ועיין בבה״ל ד״ה וקודם בסופו:

מז (מז) לא יגביה קולו - משום דכתיב גדלו לד׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו. ונראה דה״ה לענין ברכו או ברכת הזימון ג״כ לא יגביה העונה יותר מהמברך. עוד נראה דאם כונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם מותר עי׳ לקמן בסרט״ו ס״ג ועי״ש עוד דאחר קטנים בני חינוך צריך לענות אמן אחר ברכתן. ואחר שוטה אין לענות אמן דלאו בר מצוה כלל (ופמ״ג שכתב אחר חרש ושוטה שיגרא דלישנא הוא דחרש המדבר ואינו שומע בודאי חייב הוא במצות) ואחר נשים שבירכו על מ״ע שהז״ג יוכל לענות אמן [פמ״ג]:

סימן קכה

א (א) אין הצבור וכו׳ - הטעם דניתקן שש״ץ יאמרנו בשביל הקהל ויהיה שלוחם וכשגם הצבור אומרים אותו איך יקרא הש״ץ שלוחם וכן בקדיש יש ליזהר שלא לומר עם החזן יתגדל וכו׳ עד איש״ר. ואפילו יש מנין מלבדו ששומעין ומאזינין לש״ץ ג״כ אסור כי על כ״א שבבהכ״נ החיוב לשתוק ולהאזין לש״ץ ואח״כ לענות אחריו ומטעם זה אפילו אם ירצה ללמוד ע״י הרהור ג״כ אסור משעה שמתחיל החזן נקדש וכן בקדיש אם לא בשעה שהחזן מאריך בניגון ולא בשעה שמחתך האותיות ואינו נקרא קדושה אלא נעריצך וכו׳ [הוא למנהג הספרד שאומרים כן בכל תפילת שחרית וכן לאשכנזים שאומרים נקדש] לעומתם וכו׳ ובדברי וכו׳ אבל שאר הנוסח שמוסיפין בשבת אינו בכלל קדושה ואינו צריך להאזין אחר החזן בזה [וכן המנהג כהיום שאומרים זה קודם החזן] וכן מותר ללמוד אז ע״י הרהור כן כתב המ״א בשם הגהת יש נוחלין אבל כמה אחרונים סוברין דאפילו ימלוך ג״כ אינו מעיקר הקדושה וכ״ש לעומתם וכו׳ ובדברי וכו׳:

ב (ב) אלא שותקין וכו׳ - ויש מקילין שיוכל לאמר עם הש״ץ והמנהג הנכון כמו שכתב השו״ע כי עמו נמשכו האחרונים וכן נהג הגר״א ומ״מ המנהג בימינו שאומרים הקהל ג״כ נקדש. בשבת אומרים כדבר האמור בקמ״ץ. ויראה הש״ץ לסיים לעומתם וכו׳ ובדברי וכו׳ קודם שיתחילו הקהל ברוך וימלוך כ״כ המ״א בשם הס״ח ור״ל שלא ימשוך הש״ץ כ״כ באמירתו לעומתם וכו׳ ובדברי וכו׳ כדי שלא יתחילו הקהל ברוך כבוד וכו׳ וכן ימלוך קודם שיסיים וה״ה לקדיש ולברכו ולכל דבר שעונים אחר הש״ץ או אחר המברך לא ימשוך הש״ץ או המברך בסופו כדי שלא יענו הקהל אחריו קודם

שיסיים ויהיה זה כעין אמן חטופה לעיל בסימן קכ״ד ס״ח. מהרי״ל כשאמר ברוך וימלוך היה כורע וזוקף בשם אבל לא מצינו ראיה לזה [ד״מ] ע״כ לא נהגו כן כהיום:

ג (ג) קדוש - ויחיד שאמר קק״ק ועדיין הש״ץ היה בוקרא זה אל זה י״א דלא יצא וצריך לענות פעם אחרת והטעם פשוט דצריך לענות בי עשרה כאחד וכן יש ליזהר ג״כ שלא יאחר לומר את הקדושה אחר הקהל ויש ליזהר בכל זה בעת אמירת הפייט שכשרואה הצבור מתחילין לומר קק״ק תיכף יפסוק באמצע:

ה (ה) ויש לישא וכו׳ - כי כתבו בשם ספר היכלות ז״ל ברוכים אתם לד׳ שמים ויורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בשעה שמקדישים ואומרים קק״ק ולמדו אותם שיהיו עיניהם נשואות למרום לבית תפלתם ונושאים עצמם למעלה כי אין לי הנאה בעולם כאותה שעה שעיניהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם באותה שעה אני אוחז בכסא כבודי בדמות יעקב ומחבקה ומנשקה ומזכיר זכותם וממהר גאולתם:

ו (ו) העינים - דהיינו שיהיו סגורות אבל לא בעינים פתוחות כ״כ הט״ז אבל הרבה אחרונים חולקין ע״ז ופסק המגן גבורים כמותם:

ז (ז) וכן מנענעים וכו׳ - השל״ה כתב שקבלה בידו שירים גופו ועקבו למעלה בברוך וימלוך כמו בקדוש:

ח (ח) ונושאים אותו וכו׳ - כי איתא בתנחומא פ׳ צו ובשתים יעופף מכאן תקנו לעוף על רגליו בשעה שאומר קדוש. וכתב המ״א ודלא כאותם שדולגים וקופצים אבל הא״ר ושארי אחרונים יישבו את המנהג ומנהג ישראל תורה היא ומ״מ במקום שאין המנהג כן פשיטא שאין לעשות כן כי יבואו להתלוצץ ויצא שכרו בהפסדו. כתב ב״ח שצ״ל וכן כתוב על יד נביאך. ונוסח שלנו ככתוב על יד נביאך וכתב המ״א שיש לו ג״כ סמך עי״ש. כתבו האחרונים דאף שעניית איש״ר הוא עדיפא מקדושה מ״מ אם קדיש כבר שמע וקדושה לא שמע עדיין ונזדמן לו לענות קדיש וקדושה מוטב שיענה קדושה כדי לצאת ידי חובה. כתב הפמ״ג אם התחיל קדושה ובאמצע שמע קדיש מסתברא דלא יפסיק לענות איש״ר אלא גומר קדוש ג״פ עד כבודו ואם שומע אז יאמר איש״ר:

ט (ט) באמצע הקדושה - כתב בד״מ שמהרי״ל לא היה מדבר מתחלת הקדושה עד אחר אמן דהאל הקדוש [א״ר]:

ד (ד) לכוין רגליו - כמ״ש בסימן צ״ה. וצריך לכוין ביותר בקדושה לקדש את השם ית׳ ובזכות זה ישרה עליו הש״י קדושה מלמעלה ויכוין לקיים הפסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל והאר״י ז״ל היה מזהיר מאוד ע״ז. הנוסח שמקדישים ולא שמקדישין. גם יפריש קצת בין תיבת שמקדישים לתיבת אותו שכתוב אח״כ וכדלעיל בסימן ס״א לגבי ק״ש. [אחרונים]:

סימן קכו

א (א) שטעה ודילג - לאפוקי אם הזיד ודילג אפילו בשאר ברכות מסלקין מיד:

ב (ב) מכל הברכות - ר״ל אפילו אם טעה ודילג ברכת תחיית המתים או בונה ירושלים אין מסלקין אותו לומר שמא כופר הוא בתחיית המתים או אינו מאמין בביאת המשיח אלא תלינן שבשגגה השמיט והטעם עיין בב״י בשם הרר״י ועיין בט״ז דס״ל דאם השמיט שתיהם בודאי אנו צריכין לחוש לזה ואפילו אם התחיל מסלקין אותו ויש שחולקין עליו. ודע דמוכח לכו״ע דאם אנו יודעין שהוא כופר בתחיית המתים או אינו מאמין בגאולה העתידה וכ״ש אם אינו מאמין בתורה מן השמים או בגמול ועונש לכו״ע אפיקורוס גמור הוא ואסור להניחו להיות ש״ץ ואם עמד בחזקה אין עונין אמן אחריו ועיין לעיל בסימן נ״ג סי״ח:

ג (ג) אין מסלקין אותו - אלא שוהין עד שיזכירו אותו וכשנזכר חוזר למקום שטעה כמו יחיד הטועה ועיין בבה״ל:

ד (ד) אבל אם דילג - דוקא בשדילג כולה אבל אם דילג ראש הברכה וסיים חתימתה לא מצינו שמסלקים אותו וכן אם לא רצה לומר לכופרים אלא ולמלשינים אין מסלקין אותו מפני שיש מקומות שאומרים לכתחילה ולמלשינים:

ה (ה) מיד - פי׳ ואין ממתינין לו שיזכירו אותו אלא מסלקין אותו מהתיבה מיד כי שמא נזרקה בו עתה אפיקורסות ואינו רוצה לקלל עצמו לכן דילג ברכה זו ואפילו אם היה מוחזק עד עתה לכשר וצדיק ג״כ חיישינן לזה. ומ״מ אין מסלקין אותו מש״ץ משום פ״א כיון שיש לומר שטעה:

ו (ו) אין מסלקין אותו - אפילו שהא בינתים הרבה ולא היה יכול להזכר אפ״ה תלינן שבשגגה הוא מדהתחיל בה:

ז (ז) ואינו יודע וכו׳ - ר״ל שהוא נבהל ואינו יודע לחזור אף לאחר שמזכירין אותו וכנ״ל:

ח (ח) תחתיו - ולכתחילה טוב שיהיה אותו האחר מי שכיון לכל התפלה עם הש״ץ ולא שח בשעה שהיה ש״ץ מתפלל ואם לא נמצא כזה יקחו אף מי שלא כיון בזה ואפ״ה גם בזה לא יתחיל אלא מתחלת הברכה מפני טורח הצבור:

ט (ט) סימן נ״ג - ר״ל דמבואר שם בסי״ז דלא יהיה סרבן באותה שעה:

י (י) מתחלת הברכה - ואפילו אם לא טעה אלא בסוף שקריאת אותה ברכה כמאן דליתא דמי ואין חילוק בין שטעה או שנחלש ואינו יכול לגומרה והוצרך אחר לעמוד תחתיו ולכן בימים נוראים שלפעמים נחלש הש״ץ באמצע הפיוטים ועומד אחר תחתיו צריך ליזהר שיתחיל העומד מתחלת הברכה מאתה בחרתנו ולא יחזור הפיוטים ומ״מ בדיעבד אם התחיל במקום שנשתתק ולא מראש אתה בחרתנו כיון שעדיין לפני השני לומר בסוף סליחות מחל לעונותינו אין להקפיד במה שקיצר באמצעיות:

יא (יא) מתחיל בראש וכו׳ - דג׳ ראשונות וג׳ אחרונות חשובות כחדא ברכה ואין לחלק חדא ברכה לשני אנשים ומשו״ה אין חילוק בין שטעה ודילג ברכה אחת מהג׳ ברכות או שטעה ונשתתק בהם באמצע ברכה או בין ברכה לברכה בכל גווני בג׳ ראשונות חוזר לראש ובאחרונות חוזר לרצה כ״כ בנשמת אדם כלל כ״ה וכ״כ הגרע״א בחידושיו שהורה לחזן שנחלש ביוה״כ בתפילת שחרית בפייט של סדר קדושה והוצרך אחר לירד לפני התיבה שיחזור מראש התפילה ובלא אמירת הפייט ועיין בבה״ל. ש״ץ שהוא כהן ובאמצע התפילה נודע שמת אחד בבתים הסמוכים אם אפשר לסתום הפתחים והחלונות של בהכ״נ או של בית שהמת שם ואע״פ שיש עוד טומאה דרבנן א״צ להודיע להש״ץ עד שיגמור תפילתו [ומיהו ודאי אם סיים תפילתו בלחש ולא התחיל עדיין בקול רם יאמרו לו ויצא ויחזור אחר בקול רם] אבל אם א״א ליזהר בזה צריך לצאת ואפילו באמצע התפלה והשני העומד תחתיו יתחיל מתחלת ברכה אם הוא באמצעיות:

יב (יב) שאם שכח ש״ץ - ולענין יחיד אם שכח עיין לעיל בסימן קכ״ד ס״י:

יג (יג) ולא הזכיר יעו״י - ואם שכח משיב הרוח וטל ומטר וכה״ג מחזירין אותו דדוקא ביעלה ויבא מפני שזכרון אחד עולה לכאן ולכאן [פמ״ג]:

יד (יד) דאם טעה וכו׳ - ר״ל ששכח והתפלל של חול ולא הזכיר מענינו של שבת ויו״ט והשלים תפלתו אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חוזר לישמח משה או בי״ט לאתה בחרתנו כ״כ הפמ״ג ומדברי הרב בהג״ה לקמן בסימן רס״ח ס״ה קצת לא משמע כן:

טו (טו) דינו כמו בר״ח - הלבוש הביא דיעות בזה ולא הכריע אבל האחרונים כתבו כהרב:

טז (טז) סומך וכו׳ - ואם בלחש במעריב חוזר שאין לו על מה לסמוך ומיהו בשבת יסמוך על ברכה מעין שבע דלא גרע מיחיד שסומך עליו כבסימן רס״ח [פמ״ג]:

יז (יז) בג׳ ראשונות - ודוקא כשנזכר קודם שהשלים תפלתו דלית בזה טורח צבור כ״כ אבל אחר שהשלים תפילתו אינו חוזר כ״כ הלבוש וכן הסכימו עמו הרבה אחרונים. ובטור פליג ומקיל אפילו בג׳ ראשונות בכל גווני והסומך עליו לא הפסיד [ח״א בשם א״ר וכן משמע בביאור הגר״א שהלכה כטור]:

סימן קכז

א (א) ולא ישחו - היינו הצבור ולענין ש״ץ גופא בודאי לא עדיף משאר מתפלל דפסק המחבר לעיל בסימן קי״ג ס״ה דלא ישחה הרבה עי״ש:

ב (ב) יותר מדאי - פירוש שישחה כדין שאר שחיות כמש״כ סימן קי״ג ס״ה והב״ח מפרש דבמודים שאומר עם הש״ץ לא ישחה רק ינענע ראשו מעט והעולם לא נהגו כן:

ג (ג) ואומרים וכו׳ - ואין הש״ץ צריך להמתין עד שיסיימו הצבור מודים דרבנן אלא מתפלל כדרכו:

ד (ד) בלא הזכרת השם - ודעת הגר״א לומר בא״י אל ההודאות והעולם לא נהגו כן:

ה (ה) בשחייה אחת - והב״ח כתב בשם רש״ל שיזקוף מעט כשאומר השם עד סופו ואז יכרע עכ״ל והעולם נוהגין כמש״כ רמ״א [מ״א] ועיין בביאור הלכה:

ו (ו) אם אין שם וכו׳ - עיין לקמן סימן קכ״ח ס״י בהג״ה שכתב דמנהגנו שאפילו יש שם כהנים אומר הש״ץ אלהינו ואלהי אבותינו וכו׳ עד עם קדושיך עי״ש:

ז (ז) אומר ש״ץ וכו׳ - ובדיעבד אם לא אמר אין מחזירין אותו ועיין בבה״ל:

ח (ח) בברכה - בפת״ח. כהנים עם קדושיך אין מלת כהנים דבוק למלת עם קדושיך לומר שהם כהני עם קדושיך דהא קי״ל דכהנים שלוחי דרחמנא נינהו ולא שלוחי דידן אלא כלו׳ שהכהנים נקראים עם קדושיך. כשאומר יברכך ד׳ יראה לצד ההיכל וישמרך יראה לצד ימין שלו. יאר ד׳ כלפי ההיכל. פניו אליך ויחונך יראה לצד שמאל שלו ליחדו בימין. זוהר פ׳ נשא:

ט (ט) אברכם - ומנהגנו כהיום שלא לומר רק עד שלום. מ״א וכן משמע מביאור הגר״א:

י (י) ואין הצבור וכו׳ - דאמן לא שייך כ״א כשעונה אחר כהן המברך משא״כ הש״ץ שאינו אומר אלא דרך בקשה שיברכנו הש״י בברכה שהכהנים מברכים:

יא (יא) כן יהי רצון - ר״ל אחר סוף ברכה ג׳ דהכל ענין אחד הוא שמסדר הש״ץ בתפלתו מה שהכהנים אומרים. ויש עונים כי״ר אחר כל ברכה:

יב (יב) בזמן שראוי - ר״ל בשחרית ובמוסף ולא במנחה ובתענית צבור גם במנחה והטעם משום דאומרים ברכת כהנים ויחיד המתענה אומר שלום רב [לבוש וא״ר]:

יג (יג) אבל בלא״ה וכו׳ - ואם אמר שים שלום או בשחרית שלום רב יוצא ובסידור האר״י ז״ל כתוב לעולם שים שלום ועיין בבה״ל:

סימן קכח

א (א) אין וכו׳ - ודינו בכל דבר כמו שמבואר לעיל בסימן נ״ה לענין קדיש ועיין שם במ״ב סקל״ג מה שכתבנו בשם הפמ״ג דמסתפק לענין ישן אם מצטרף. י״א דאין נ״כ אלא במקום שיש ס״ת אבל רוב האחרונים וכמעט כולם חולקים ע״ז. י״א דמי שבא ואמר כהן אני נאמן לישא כפיו וכן המנהג [רמ״א בא״ע סימן ג׳ ס״א בהג״ה]:

ב (ב) מהמנין - לפי שהכהנים ג״כ בכלל ברכה מדכתיב ואני אברכם כלומר לכהנים ואפילו אם רובם כהנים ג״כ שפיר דמי כיון דיש עכ״פ ישראל אחד שיענה אמן אחר הברכת כהנים. וביהכ״נ שכולה כהנים עיין לקמן בסכ״ה:

ג (ג) ואין לזר - דכתיב כה תברכו וגו׳ אתם ולא זרים ולאו הבא מכלל עשה עשה ועיין בב״ח שכתב דדוקא עם נשיאת כפים ואפילו אם לא בירך מתחלה אקב״ו וכו׳ אבל אם יברך ברכת כהנים בלא נשיאת כפים אינו עובר בעשה ומפמ״ג משמע דאיסור יש בכל גווני. כתב בספר מגן גבורים דהא דאמרה תורה אתם ולא זרים אינו רק במתכוין לכוונת המצוה אבל אי לא מכוין כלל לכוונת המצוה רק שלא לעבור על דברי חבריו שחשבו שהוא כהן ואמרו לו עלה לדוכן פשיטא דאין כאן איסור עשה כלל עי״ש ונ״ל דכ״ז דוקא למאי דקי״ל לעיל בסימן ס׳ ס״ד דמצות צריכות כונה דאל״ה אינו מותר רק דוקא אם מכוין בפירוש שלא לשם מצוה או שאינו מכוין כלל לברכה ועיין בבה״ל:

ד (ד) אפילו וכו׳ - ר״ל אפילו אם נימא דעשה אינו עובר הזר כשמברך עם כהנים דהמיעוט אתם ולא זרים הוא רק כשמברך לבדו אפ״ה עכ״פ אסור משום הברכה שמברך בתחלה אשר קדשנו וכו׳ דהוי לבטלה דרק לכהנים צותה התורה לברך את ישראל:

ה (ה) בזר העולה - אם לא משום ברכה לבטלה שלכהנים צותה התורה לברך את ישראל [תוס׳ שם]:

ו (ו) ואפשר עם וכו׳ - ר״ל בזה קאמר הר״י דאינו עובר בעשה רק משום איסור ברכה לבטלה ולדינא הסכימו האחרונים דאין לחלק בזה ובכל גווני עובר בעשה:

ז (ז) שאין בו אחד וכו׳ - כי לקמן בסימן זה מבואר הרבה דברים המעכבים לכהן לעלות לדוכן יש מהן שהן מדאורייתא לכמה פוסקים ויש מהן שהן לכו״ע מדרבנן ועיין לקמיה בס״ק י״ב:

ח (ח) כעובר בג׳ - והוא כה תברכו אמור להם ושמו את שמי וגו׳ ומ״מ עיקר עשה אינו אלא אחת והוא כה תברכו שנאמרה בלשון צווי לברכה. כתבו הפוסקים דנשיאת כפים אין דוחה לאיסור טומאה והטעם כי יש בה עשה ולא תעשה [לנפש לא יטמא קדושים יהיו] ולכן אפילו מת פתאום אחר שכבר

אמר הש״ץ כהנים דחל עליהם המצות עשה דנשיאת כפים אפ״ה צריכין לצאת תיכף החוצה. ואם הכהן אינו יודע מזה צריך להגיד לו מיהו אם הטומאה בבית הסמוך לביהכ״נ ואפשר לסתום הפתחים והחלונות של ביהכ״נ או של בית שהמת שם אפילו נודע לו א״צ לצאת עד שיגמור הנ״כ דנ״כ ד״ת וטומאה כזו אינה אלא מדרבנן. אמנם אם נודע לכהן קודם שנטל ידיו לעלות לדוכן טוב יותר שיצא תיכף החוצה:

ט (ט) כשקורא כהנים - דבלא״ה אינו עולה דכתיב אמור להם ומתרגמינן כד יימרון להון והוא קריאת כהנים שאנו אומרין וע׳ לקמיה בס״ק י׳. וכתב המ״א ודוקא שעקר רגליו בעבודה אבל אם לא עקר רגליו אינו רשאי לעלות וכדלקמן בס״ח ואף דהחזן קרא כהנים או שא״ל בפירוש לעלות אינו עובר בעשה והא״ר הביא בשם תשובת מהר״ם מינץ שמסתפק בזה דאולי באופן זה מחוייב לעלות ע״כ יש ליזהר שלא להיות אז בבהכ״נ כדי שלא יבוא לזה ובלא״ה יש לעשות כן משום שלא יאמרו עליו שהוא פגום דמי ידע שלא עקר רגליו קצת בעבודה:

י (י) או אם א״ל - זה קאי ג״כ בשהיה בבהכ״נ ולא כשאמרו לו בחוץ רק דבא המחבר להורות לנו דאין נ״מ בדין בין תיבת כהנים שקורא החזן בכלל לכל הכהנים או שאמרו לו בפרט לעלות או במה שאמר לו השופך מים ליטול ידיו דהוא מרמז ג״כ על ברכת כהנים כולם בכלל אמור להם הוא ועובר בעשה אם אינו עולה וכ״ז מיירי ג״כ לפי דעת המ״א הנ״ל שעקר רגליו בעבודה. ועיין עוד בבה״ל שביררנו שם עוד דברי המחבר כולל ג״כ דאם שאמרו לו בביהכ״נ קודם שגמר ברכת רצה דהיה אז ביכלתו לעקור רגליו ולא רצה דעובר בעשה לכו״ע ועי״ש עוד במה שכתבנו:

יא (יא) שוב אינו עובר - היינו אי אתרמי ליה צבורא אחרינא והטעם כיון שכבר קיים מצוה זו ביום זה לא חייבתו התורה יותר ומ״מ אם עלה פעם שנית צריך לברך מתחלה הברכה אקב״ו דעכ״פ עושה מצוה ואפילו באותו ביהכ״נ שכבר נשא כפיו:

יב (יב) כשהכהנים אינם רוצים - כגון שהוא חלש וכדומה. ועיין במ״א שכתב בשם המרדכי שהיוצא צריך לצאת קודם שמתחילין רצה והטעם כדי שלא יאמרו שהם פגומים כשלא יעקרו ברצה וגם שהלוים היוצקים מים לא יבואו ויאמרו להם לעלות [א״ר]. וכתבו הפוסקים דהפסולים לעלות לדוכן אפילו פסולים דרבנן א״צ לצאת לחוץ דכשהחזן קורא כהנים אין כונתו על הפסולים והסכימו עוד דאפילו אם אמרו לו בפירוש עלה או כשאין בביהכ״נ רק פסולים דבודאי כונת הש״ץ שקורא כהנים הוא עליהן אפ״ה אין צריכין לעלות ואינם עוברין בעשה דהא אינם נמנעין מצד עצמן אלא החכמים מנעו אותם ויש כח בידם לעשות זה. ומ״מ באין בביהכ״נ כהנים אחרים רק אלו הפסולים דרבנן מצדד הא״ר שיצאו לחוץ קודם רצה וכן משמע מהגהת רע״א ע״ש:

יג (יג) אלא בשעה וכו׳ - ר״ל וממילא אין חל עליהם שום חיוב אפילו כשיכנסו אח״כ וכנ״ל בס״ב:

יד (יד) שהם פגומים - ר״ל בני גרושה ובני חלוצה:

טו (טו) במנעלים - שמא יפסק לו רצועה וגנאי הוא לו ומתלוצצים עליו כשסנדלו מותרת ויקשרנה בעוד שחבריו מברכים ויאמרו שבן גרושה ובן חלוצה הוא ולפיכך הלך וישב לו ואפילו במנעלים שאין להם רצועות אסור דלא פלוג רבנן. ויש להצניע המנעלים שלא יעמדו בגלוי בביהכ״נ מפני הכבוד ויחלצם קודם נטילה אך כשאפשר לו לחלצם אחר נטילה ושלא יגע בהם יכול לחלצם אחר נטילה [אחרונים]:

טז (טז) אבל בבתי שוקים - הוא מנעלים ארוכים המגיעים עד ארכובות הרגל היינו סמוך לשוק ושרי דליכא הכא טעמא הנ״ל ואף דגם הכא רגילין לפעמים לעשות רצועות סמוך לארכובה מ״מ לא חיישינן שמא ישב לקשרם דאפילו אם הם מותרים לית בה גנאי כולי האי:

יז (יז) אם הם של עור - טעמם דבכלל סנדל ומנעל הם ולא פלוג רבנן בין יש רצועות ובין אין רצועות ומ״מ בבתי שוקים עם מכנסיים ביחד שמגיעים עד אציליהם מותר לכו״ע דזה לא הוי בכלל הגזירה כלל וכן בתי שוקים של בגד אף שמחופה עור שרי אף לדעה זו:

יח (יח) ונהגו להקל בקצת מקומות - ומ״מ בבתי שוקיים שלנו [שקורין שטיוו״ל] שרגילין לילך בהם בשוק בטיט אין להקל משום כבוד הציבור [פר״ח ע״ש] ולפי טעם זה גם במנעלים של גמי שלנו [שקורין קאלאסי״ן] ג״כ אינו נכון מטעם זה. כתבו האחרונים דאין נכון לעלות לדוכן יחף ממש שהוא דרך גנאי שאין רגילין בזמן הזה לילך יחף לפני גדולים אלא יש לילך בפוזמקאות של בגד וכן המנהג:

יט (יט) אע״פ שנטל ידיו וכו׳ - עיקר הנטילה אסמכו רבנן אקראי שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳ כלומר כשתשאו ידיכם קדשו אותם בתחלה והיינו נטילה ואח״כ ברכו את ברכת ה׳ והיא ברכת כהנים והנטילה צריכה להיות במים דוקא ולא מועיל כאן מידי דמנקי כמו בתפלה בסי׳ צ״ב ופסק המחבר דאע״פ שנטל ידיו שחרית יחזור ויקדש אותם קודם הנשיאות כפים דקרא תיכף לקדושה ברכה משמע:

כ (כ) חוזרים ונוטלים וכו׳ - ואם אין לו מים כתבו האחרונים דנוכל לסמוך על שיטת הרמב״ם דס״ל דיוצא בנט״י שנטל בשחרית כל שלא הסיח דעתו ויודע שלא נגע במקום מטונף:

כא (כא) עד הפרק - ככהן המקדש ידיו לעבודה [רמב״ם]. וע״כ כתבו האחרונים דאפשר דבעינן דוקא נטילה מכלי וכח גברא ושלא יהיו משתנים המים מברייתן ויהיה עכ״פ רביעית מים:

כב (כב) והלוי יוצק מים - וכשאין לוי יוצק בכור פטר רחם דהוא ג״כ קדוש קצת ואם אין גם בכור טוב שיטיל הכהן בעצמו משיציק ישראל על ידו ואף שהלוי ת״ח והכהן ע״ה יש להחמיר וכ״ש אם יש כהן אחד ת״ח דמציל את כולם ומחוייב ליצוק אף על ע״ה כ״כ א״ר וכתב המגן גבורים דכן עיקר עי״ש טעמו:

כג (כג) ולא נהגו - ואם הסיחו הלוים דעתם טוב שיטלו ידיהם מקודם ומכ״ש היכא דנגעו בגופן [אחרונים]. יש מקומות שהמנהג ששופכין שמן של ריח במים והמ״א כאן ובט״ז לקמן סימן תקי״א כתבו דאסור דמוליד ריחא והא״ר וכן הח״צ בסימן צ״ב דעתם להקל דלא שייך מוליד ריחא בזה כיון שהשמן עצמו מעורב במים. ובנתונים מע״ש ועיו״ט בודאי יש לסמוך עלייהו להקל אף דמוליד ריחא בידי הכהנים כמו שכתב בשע״ת:

כד (כד) לא יחזור לברך וכו׳ - דלענין ברכה סמכינן על הרמב״ם דס״ל דיצא בנטילה שנטל שחרית וכ״ז דוקא אם לא נגע במקום מטונף ולא הסיח דעתו בינתים אבל אם הסיח דעתו בינתים וכ״ש כשנגע במקום מטונף צריך לכ״ע לברך עתה על הנטילה כ״כ מ״א והא״ר כתב דבכל גווני א״צ לברך על נטילה זו דשמא לא נתקן כלל ברכה על נטילה זו וכן נהגו שלא לברך בשום גווני ולכן כל כהן ירא וחרד ישמור ידיו משעת נטילתו שחרית שלא ליגע במקום המלוכלך שלא יפול בספק ברכה:

כה (כה) כשמתחיל ש״צ וכו׳ - היינו לכתחלה יזהר לעקור בהתחלת הש״ץ רצה אבל אם לא עקר עד שכבר התחיל הש״ץ רצה כל שלא סיים ברכת רצה שפיר דמי [א״ר וש״א]:

כו (כו) רצה כל כהן וכו׳ - שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ואח״כ וירד מעשות החטאת וגו׳ משמע שבירך קודם שנסתלק מהעבודה לכן תקנו גם בתפלה שיעלו הכהנים לדוכן קודם סיום ברכת עבודה:

כז (כז) עד שיסיים ש״ץ רצה - לאו דוקא דאפילו אם לא יגיע שם עד שיסיים הש״ץ ברכת מודים ג״כ לית לן בה כל שעקר רגליו ברצה ואיידי דרישא נקט רצה [אחרונים]. עוד כתבו דעיקר העקירה מקרי אחר נטילה שאז ראוי לעלות לדוכן ולכן יעקרו רגליהם ליטול ידיהם קודם רצה וברצה יעקרו רגליהם לילך למקום המוכן לדוכנם ובדיעבד אם לא נטל ידיו קודם רצה ואם ילך ליטול ידיו יסיים הש״ץ ברכת רצה אעפ״כ יעקור ברצה לילך למקום הדוכן ואח״כ יטול ידיו שם [והיינו שיביאו לו שם מים סמוך למקום הדוכן]:

כח (כח) אבל אם לא עקר רגליו ברצה - ואפילו אם עקר רגליו לילך לצד חוץ ליטול ידיו מצדד בעטרת זקנים דזה לא חשיב עדיין עקירה אף שהנטילה היא הכשר לנשיאת כפים דבעינן עקירה למקום הדוכן וזה היה עקירתו לצד חוץ וע״כ המנהג כשהש״ץ מגיע לרצה ולא באו עדיין הכהנים להיכל הוא ממתין בתפלתו עד שיבואו דחיישינן שמא עדיין לא עקרו רגליהן ממקום הרחיצה לילך לצד הדוכן. כתבו הפוסקים שאם עקר רגליו מביתו לבוא לביהכ״נ ומצא אחר רצה אע״פ שבודאי בעת שעקר רגליו מביתו היה קודם רצה לא חשיב עקירה ואינו עולה כיון שלא עקר מביתו אדעתא דדוכן אבל אם עקר רגליו מביתו לבוא לבהכ״נ לעלות לדוכן עקירה זו מועלת ועולה ויש שכתבו דאפילו באופן זה אינו עולה כ״א כשהיה ביתו סמוך לביהכ״נ ושמע שהש״ץ התחיל רצה:

כט (כט) שוב לא יעלה - ואפילו היה מחמת אונס:

ל (ל) עד עמדו לפני התיבה - וכן המנהג עכשיו שאין אומרים אותו בדרך הליכתן כ״א אחר שעומדים כבר לפני ההיכל ואמרו מודים אח״ז אומרים יהי רצון זה:

לא (לא) עד שיכלה אמן - לאו דוקא אלא עד שיסיים הש״ץ ולך נאה להודות כדי שיענו הקהל אמן על שתיהן [מ״א וש״א]. ולפ״ז פשוט דגם הכהנים יענו אמן על ברכת הש״ץ וכן מצאתי בשלחן שלמה:

לב (לב) ואצבעותיהם כפופים - ר״ל שאינם צריכין לפרוס כפיהם:

לג (לג) אם הם שנים - דכתיב אמור להם דהיינו לומר לכהנים שיברכו את ישראל ולהם משמע לשנים:

לד (לד) הש״ץ כהנים - ולא חשיב הפסק בתפלה כמו דלא חשיב הפסק מה שהש״ץ מקרא להם מלה במלה והטעם דנ״כ צורך תפלה הוא:

לה (לה) ולא יאמר או״א - הטעם שלא נתקן אלא בזמן שאין הכהנים מברכין בעצמם אבל כיון שהכהנים מברכין בעצמן למה יאמר הש״ץ:

לו (לו) וחוזר ואומר עם קדושך - היינו הש״ץ ומה שנוהגין באיזה מקומות שהכהנים אומרין עם קדושך טעות הוא:

לז (לז) ומחזירין פניהם וכו׳ - דילפינן בגמרא שברכת כהנים צריך להיות פנים כנגד פנים. וא״צ להיות פני הכהנים כלפי הש״ץ דוקא אלא אפילו אם ההיכל קבוע בצפון והתיבה שהש״ץ לפניה היא במזרח הכהנים עומדים לפני ההיכל בצפון ופניהם לדרום כלפי העם [מ״א בשם כנה״ג] וי״א שטוב יותר שהכהנים יעמדו במזרח אע״פ שההיכל הוא לצד אחר והעם יעמדו נגדם פנים נגד פנים [פר״ח והביאו הפמ״ג]. שני כהנים השונאים זה את זה ואפילו נדרו הנאה זה מזה מותרין לעלות ביחד ואין אחד יכול לומר לחבירו עלה אתה בשחרית ואני אעלה במוסף או להיפוך כי יכול לומר אני רוצה לברך בשתיהן אבל כהן שהצבור שונאים אותו או הוא שונא את הצבור סכנה הוא לכהן אם ישא כפיו (ולכן יצא מביהכ״נ קודם רצה אם אינו יכול לכוף את יצרו ולהסיר השנאה מלבו) וע״ז תקנו בברכה לברך את עמו ישראל באהבה:

לח (לח) ואם הוא אחד וכו׳ - ואפילו אם יש עמו עוד אחד קטן פחות מבן י״ג שנה ג״כ אינו קורא כהנים [מבי״ט סי׳ ס״ד] והפר״ח מפקפק בזה ומיהו לפי מנהגנו שהש״ץ אומר אלהינו ורק שיאמר כהנים בקול רם לא איכפת לן כלל דליכא הפסק והוא מעין התפלה ומה״ט כתב הא״ר שאפילו ליכא כהן קטן רק כהן אחד גדול נמי אם אמר הש״ץ בקול רם כהנים אין לגעור בו דאין שום הפסק בזה:

לט (לט) מחזיר פניו - ונושא כפים ומברך ג״כ מתחלה אע״ג דאינו מחוייב לעלות לפי מה שכתב לעיל בס״ב [מ״א בשם רמ״מ] ומכ״ש לדעת המהרל״ח וט״ז סק״ג דמחוייב לעלות מה״ת אם הוא אחד אע״פ שלא קראו דמברך:

מ (מ) כשמחזירין פניהם וכו׳ - ויש מהראשונים שס״ל דברכה זו מברכין קודם שמחזירין פניהם והמדקדקין יוצאין ידי שניהם דהיינו שמתחילין הברכה בעוד שפניהם כלפי ההיכל ובתוך הברכה מחזירין פניהם כלפי העם וגומרין [אחרונים]:

מא (מא) מברכין וכו׳ - היינו שכולם מברכין ולא שאחד יברך והאחרים יענו אמן [מ״א בשם המבי״ט]:

מב (מב) מגביהים ידיהם וכו׳ - דגמרינן ברכה זו ממה דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם הרי דצריך נשיאת ידים ובהאי קרא הכתיב ידו רמז דצריך להגביה יותר ידו אחד ומסתמא היא הימנית:

מג (מג) יד ימנית קצת - מ״מ צריך ליזהר שיניח גודל הימין על גודל השמאל שלא יתפרדו כדי שלא ישבר החלון דבעינן ה׳ כוים ואם יתפרדו אין הריוח שבין הימין לשמאל נחשב כלל לאויר. ויש שכתבו שבין מלה למלה וכ״ש בין ברכה לברכה רשאי לקרב אז הגודלים עם האצבעות משום עייפות:

מד (מד) וחולקים אצבעותיהם - דאיתא בתנחומא פרשת נשא משגיח מן החלונות מבין אצבעותיהם של כהנים מציץ מן החרכים בשעה שפושטים כפיהם:

מה (מה) ומכוונים לעשות ה׳ וכו׳ - רמז לזה ממה דכתיב החרכים ה׳ חרכים:

מו (מו) ופורשים כפיהם כדי וכו׳ - ר״ל לא כמו שנושא אחד ידיו בתפלה שהוא נושא ידיו כלפי שמים:

מז (מז) מתחילין הכהנים וכו׳ - ובכהן אחד שאין קוראין לו כו״ע מודים דמקרינן ליה יברכך:

מח (מח) לומר יברכך - ס״ל דמה דקי״ל שצריך להקרות אותם מלה במלה הוא לבד מתיבה ראשונה דביה ליכא למיטעי:

מט (מט) ואח״כ מקרא אותם - מדכתיב אמור להם ודרשינן מלמד שהחזן אומר להם אמרו ומ״מ הוא רק למצוה לכתחלה ואינו מעכב וראיה לזה מלקמן סכ״ה בהכ״נ שכולה כהנים עיי״ש [פר״ח] וכתב עוד דהש״ץ צריך להקרות מתוך הסידור לא בעל פה:

נ (נ) אין מברכין וכו׳ - וכ״ז הוא מן התורה דילפינן כ״ז מקראי בלשה״ק דכתיב כה תברכו בלשון הזה ובעמידה דכתיב לשרתו ולברך בשמו מה שירות בעמידה דכתיב לעמוד לשרת ה״נ ברכה ובנשיאת כפים דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ובקול רם דכתיב אמור להם כאדם האומר לחבירו. עוד ילפינן בגמרא דצריך להיות פנים כנגד פנים וכתבו רוב הפוסקים וכמעט כולם דהני כולהו לעיכובא הוא ואפילו בדיעבד לא יצאו באופן אחר. ובכל אלו טוב שיצא לחוץ קודם רצה כשאין יכול לברך כדינו [אחרונים]:

נא (נא) ובעמידה - היינו שיהא הכהנים בעמידה אבל הצבור רשאין לישב רק שיהיו פנים כנגד פנים [מ״א] והמנהג שהכל עומדין וכן משמע במאירי סוטה פ״ז ומגילה פ״ג וכן משמע באשכול הלכות ברכת כהנים דכתב שהכל צריכין לעמוד לפניהם באימה ובכובד ראש. וכהן שהוא חלוש ואינו יכול לעמוד אלא ע״י סמיכה לא ישא כפיו דהוא כישיבה [אחרונים]:

נב (נב) ובנשיאת כפים - ומי שידיו מרתתין ואינו יכול להגביה ידיו אינו נושא כפיו ואפילו בדעבד מעכב ואפילו אם יעשה סמוכין שיהיו קשורין בכובע שבראשו ויכניס בהם ידיו שיהיו נשואות למעלה לא מהני דהוי ע״י סמיכה ואנן בעינן שישאו ידיהם ממש [נו״ב ומגן גבורים והובא בשע״ת] אך אם אפשר לו להגביהם לשעה מועטת יגביה בשעת אמירתו יברכך ויניח בשעת הניגון בין תיבה לתיבה ויחזור ויגביה בשעת אמירת התיבה וכמו שכתב בתשובת כתב סופר סימן י״ג ע״ש:

נג (נג) ובקול רם - היינו בקול בינוני לאפוקי בלחש ומ״מ לפעמים צריך בקו״ר ממש כגון שהמתפללים הם רבים ובעינן שיהא כל הקהל שומע כדאמרינן בספרי [פר״ח]. והנה מי שקולו צרוד [שאינו יכול לדבר בקול בינוני כ״א בלחש] לכאורה פשוט שאינו יכול לישא כפיו וטוב שיצא קודם רצה:

נד (נד) ואומרים רבון - ובר״ה ויו״כ שמאריכין בניגוני היום תאמצנו וכו׳ לא יתחילו לומר רבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הקהל כאחד:

נה (נה) מה שהבטחתנו - שתסכים על ברכתנו וכדכתיב ואני אברכם:

נו (נו) ושיענו הצבור אמן - ומסתברא דגם הכהנים צריכין לענות אמן על ברכת הש״ץ יאמרו אדיר במרום ויכונו לסיים כאחד עם הש״ץ:

נז (נז) לכוף אצבעותיהם - פי׳ שידיהם יהיו פרושות עד שיחזירו פניהם:

נח (נח) ואינם רשאים לעקור - ויזהרו שלא ידברו עד שירדו מדוכנן אף שכבר הורידו כפיהם [א״ר בשם מטה משה]:

נט (נט) עד שיסיימו הצבור - היינו רוב הצבור [פמ״ג]:

ס (ס) לענות אמן - דקודם אמן עדיין לא נסתיים הברכה. ועכשיו שהמנהג לומר לכהנים בירידתם מן הדוכן יישר מהנכון שלא ירדו הכהנים מהדוכן עד לאחר שיסיים הש״ץ קדיש כדי שלא יתבטלו הכהנים והעם מעניית איש״ר ושאר אמנים עי״ז כמו שמצוי:

סא (סא) בין בתחלה בין בסוף וכו׳ - פי׳ בתחלה כשעולין לדוכן ופניהם כלפי ההיכל שהוא במזרח וקורין להם כהנים מתחילין להחזיר פניהם כלפי העם לצד ימין שלהם שהוא בדרום ואח״כ למערב נגד הצבור ובסוף כשמתחיל הש״ץ שים שלום ומחזירין פניהם כלפי הקודש מתחילין להחזיר פניהם דרך ימין שלהם שהוא בצפון ואח״כ לצד המזרח נגד ההיכל. כשיורדים מן הדוכן לא יחזירו אחוריהם להיכל אלא יצדדו ויחזירו פניהם קצת להיכל כתלמיד הנפטר מרבו שמחזיר פניו אליו בצאתו מלפניו [אחרונים]:

סב (סב) המטונפים - נראה דה״ק סתם מנעלים כמטונפים הם [א״ר ופמ״ג]:

סג (סג) לקרות כהנים עד שיכלה וכו׳ - זהו לפי דעה המבוארת לעיל בסעיף יו״ד דבמקומות שנושאין כפיהם אין אומרים או״א ברכנו וכו׳ אלא תיכף אחר סיום ברכת מודים קורא הש״ץ כהנים אבל לפי מנהגנו שתמיד הש״ץ אומר או״א כמו שכתב הרמ״א שם לא שייך כלל דין זה דהא שוהה בלא״ה הרבה יותר ע״י אמירתו או״א:

סד (סד) מפי הצבור וכו׳ - היינו רוב הצבור:

סה (סה) מפי כל הצבור - לפי שהוא חיוב על העם לשמוע כל הברכה מפי הכהנים ולהכי דקדק המחבר בכאן וכתב כל הצבור להורות דאף אם יש קצת אנשים שטועין ומאריכין באמן יותר מדאי צריך להמתין גם עליהם לפי שהחיוב הוא על כולם לשמוע וכ״ז הוא לשיטת המחבר לעיל בסי״ג שפסק דאין החזן מקרא תיבת יברכך וע״כ צריך להזהיר הכהנים בהתחלתם יברכך אבל לדידן שהחזן מקרא גם תיבת יברכך יש אזהרה על החזן שלא יתחיל להקרות התיבה של יברכך קודם שסיימו עכ״פ רוב הצבור אמן ואחר שסיים החזן את התיבה אז מותרין הכהנים להתחיל יברכך:

סו (סו) אמן שעונים אחר ברכת וכו׳ - וה״ה שאינו רשאי הקורא להתחיל יאר ישא עד שיכלה האמן מפי הצבור:

סז (סז) עד שתכלה התיבה וכו׳ - כדי שישמעו הצבור התיבה יפה מפי הכהנים ולא תתערב בה שמיעתם מהמקרא:

סח (סח) מפי המקרא - ונראה דה״ה שהמקרא לא יתחיל להקרות תיבה אחרת עד שיסיימו הכהנים התיבה שלפניה:

סט (סט) עונין אמן - היינו בכל ברכה וברכה (אחרונים):

ע (ע) עד שיכלה - האחרונים פקפקו בהג״ה זו דלא משכחת לה דהרי אין מתחילין לומר רבון העולמים עד שיחזירו פניהם ואין מחזירין פניהם עד אחר שמתחיל הש״ץ שים שלום כמבואר לעיל בסט״ו וזהו אחר שכבר ענו הצבור אמן:

עא (עא) אחר ברכה של כהנים - שמא תתבלבל דעתו ולא ידע להקרות אח״כ פסוק ב׳ או ג׳ ואם מתפלל מתוך הסידור ומובטח לו שלא תתבלבל דעתו רשאי לענות אמן דאמן זה אינו חשיב הפסק דהוא צורך תפלה ועל אמן של הברכה אשר קדשנו בקדושתו וכו׳ יש מחמירין שבכל גווני לא יענה משום הפסק בתפלה ושאני אמן של הב״כ גופא דלא הוי הפסק שהוא מורה על קבלת הברכה:

עב (עב) לא ישא - שמא לא יוכל לכוין לחזור לשים שלום שדעתו מטורפת מאימת הצבור ואפילו אם בטוח הוא בעצמו שלא תטרף דעתו ג״כ לא רצו חכמים להקל בזה לעקור ממקומו ולעלות לדוכן היכי שיש כהנים אחרים בביהכ״נ ולא תתבטל הנשיאת כפים:

עג (עג) את כפיו - אלא הוא עומד ואחר שאינו כהן מקרא כמ״ש סכ״ב:

עד (עד) אבל אם א״ל וכו׳ - ומיירי כשאמרו לו בברכת רצה או קודם לכן אבל אם אמרו לו אחר סיום ברכת רצה אינו רשאי לעלות כמ״ש ס״ח [מ״א וש״א] ועיין לעיל בסק״ט דעת א״ר בשם מהר״מ מינץ בזה:

עה (עה) דהא עובר בעשה - ומפני זה צדדו האחרונים דאפילו אם אינו מובטח לחזור לתפלתו ג״כ יעלה לדוכן דמפני חשש טירוף ובלבול התפלה שכל עיקרה אינה אלא מד״ס אין לו לעבור על עשה דאורייתא ובפרט השתא שמתפללין מתוך הסידור בודאי יעלה:

עו (עו) מובטח לו שיחזור - ולדידן שמתפללין מתוך הסידור הוי כמובטח לו שיחזור לתפלתו ומ״מ כשיש כהנים אחרים לא יעקור רגליו דהא אף במובטח לא שרינן אלא בדליכא כהן אחר:

עז (עז) מעט בעבודה - לילך לצד הדוכן והטעם משום הא דאיתא לעיל בס״ח עי״ש:

עח (עח) ויעלה לדוכן - היינו שיעקור רגליו לגמרי ויעמוד על הדוכן פנים נגד פנים כדין:

עט (עט) ויברך ב״כ ויקריא לו אחר - היינו שיברך ברכת אשר קדשנו וכו׳ ואח״כ מקריא לו אחר תיבה בתיבה אבל אין לומר שמקריא לו תיבת כהנים בתחלה דהא כיון שאין שם אלא הוא הרי פסקינן לעיל בס״י דלאחד אינו קורא כהנים:

פ (פ) עדיף טפי - קאי על מובטח הנזכר מתחלה וקאמר דאע״ג דבמובטח החזן עצמו יורד אח״כ מן הדוכן ומסיים שים שלום כ״ז הוא אם המקרא לא כוון לשמוע תפלת הש״ץ מתחלה ועד סוף וכ״ש כששח באמצע ולכך לא יכול לסיים שים שלום דהא חסרו לו הברכות שלפניה אבל אם המקרא כוון מתחלה ועד סוף הרי שומע כעונה ולכן עדיף טפי שהוא בעצמו יסיים גם שים שלום כדי שלא תהיה התפלה מופסקת בהליכת הש״ץ מהדוכן למקומו לפני התיבה וה״ה דצריך שיכוין הש״ץ לשמוע מה שאומר המקרא שים שלום דאל״כ תהיה תפלת הש״ץ מתחלתה עד שים שלום בלבד:

פא (פא) שיסיים המקרא שים שלום - ודעת הגר״א בביאורו דטוב יותר שיסיים הש״ץ בעצמו תמיד וכן בדה״ח וח״א וש״א כולם הזכירו בסתמא שיסיים החזן בעצמו ולא הזכירו עצה זו המבוארת בשו״ע:

פב (פב) לטירוף הדעת - דע״י טרדתם בהשתנות הניגונים לא ידעו איזה פסוק או תיבה יתחילו ואף שמקרין לפניהם כל תיבה ותיבה מ״מ ע״י טירוף דעתם ישכחו ג״כ קריאת המקרא:

פג (פג) ואין לנגן וכו׳ - וכן החזנים בכל מקום שמנגנים לא נכון שינגנו בענין אחד הרבה נגונים [ט״ז] ועיין בא״ר שהמליץ בעדם:

פד (פד) אלא נגון אחד וכו׳ - ונראה דה״ה שלא ינגנו הכהנים כל אחד ניגון אחר דגם בזה יש בלבול:

פה (פה) שיהא המקרא ישראל - כ״כ הרמב״ם ואסמכה אקרא שנאמר אמור להם מכלל שאין המקרא מהם ולפ״ז לפי מנהגנו שהש״ץ הוא המקרא כמש״כ בסי״ג ממילא צריך להשתדל לכתחלה שהש״ץ העובר לפני התיבה לא יהיה כהן:

פו (פו) ויקרא אותם - היינו כל ברכת כהנים מלה במלה:

פז (פז) והחזן עומד ושותק - פי׳ עד גמר ברכת כהנים אבל משים שלום ואילך יאמר החזן בעצמו. והנה כל דין זה של המחבר הסכימו האחרונים שאין זה רק לכתחלה אבל כשאין שם מי שיודע להקרות יקריא הכהן הש״ץ בעצמו:

פח (פח) כמו שעומד בתפלה - שהרי מתפללין שיברך הש״י את ישראל [לבוש]:

פט (פט) ולא יסתכלו בהם - ר״ל לא בפני הכהנים ולא בידיהם והטעם הוא ג״כ כדי שלא יסיחו דעתם מהברכה וא״כ כ״ש שלא יסתכלו במקום אחר ומדינא אינו אסור אלא בהסתכלות מרובה שיכול לבוא לידי היסח הדעת אבל ראיה קצת שרי דדוקא בזמן המקדש שהיו מברכין בשם המפורש והשכינה היתה שורה על ידיהם היה אסור אפילו ראיה קצת משא״כ בזה״ז ומ״מ נוהגין גם עכשיו זכר למקדש שלא להביט בהם כלל:

צ (צ) וגם הכהנים וכו׳ - ג״ז משום היסח הדעת וכנ״ל:

צא (צא) ע״כ נהגו וכו׳ - ומנהג זה יותר נכון [א״ר והגר״א וש״א]:

צב (צב) וידיהם חוץ לטלית - בד״מ מוסיף שגם העם נוהגין לכסות פניהם בטלית כדי שלא יוכלו להסתכל בידי הכהנים:

צג (צג) עם שאחורי הכהנים - היינו אפילו אינו אחוריהם ממש אלא משוכים לצדדים כיון שעכ״פ הוא מאחוריהם אינו בכלל ברכה ואפילו אינו מפסיק מידי בינם לבין הכהנים:

צד (צד) אינם בכלל ברכה - דבעינן דוקא פנים כנגד פנים כמ״ש לעיל בסקל״ז:

צה (צה) אבל מלפניהם ומצדיהם - פי׳ לא מיבעיא אלו שהם מלפני הכהנים משוכים לצדדים פשיטא דבכלל ברכה הם אלא אפילו כנגד צדדי הכהנים ממש אפ״ה בכלל ברכה הם וצדדים שלאחריו כבר כתבנו דאינו בכלל ברכה. ולפ״ז אותן העומדים בכותל מזרחי והאה״ק בולט קצת לביהכ״נ והכהנים עומדים לפניו אינן בכלל ברכה והב״ח הליץ בעדם דעכשיו שכל אחד קונה מקום בביהכ״נ חשובים כאנוסים דאינו יכול לילך לדחות את חבירו ממקומו אבל אין זה מספיק דבקל יוכל למצוא מקום פנוי לעמוד בצדי הכהנים או באמצע ביהכ״נ על הבימה או ברוח מערבית של ביהכ״נ [כ״כ האחרונים]:

צו (צו) אם הם אנוסים וכו׳ - אבל בלא אנוסים אפילו עומדים בביהכ״נ אלא שהם אחורי הכהנים אינם בכלל ברכה דמראים בעצמם שאין הברכה חביבה להם מדלא הלכו לקבל הברכה פנים אל פנים:

צז (צז) כולם - היינו לבד מש״ץ שאף שהוא כהן הרי קיי״ל לעיל בס״כ דש״ץ כהן ויש שם כהנים אחרים לא ישא את כפיו אף שהוא מובטח לחזור לתפלתו אלא יהיה הוא המקרא וכמו שכתבנו לעיל בסקפ״ז דאם אין ישראל להקרות יכול כהן להקרות:

צח (צח) לאחיהם שבשדות - ולא קאמר לנשים וטף דלא חשיבי לברכם לחודייהו אבל גם הם בכלל הברכה:

צט (צט) הנשים והטף - ר״ל אם ישנם שם ואם אינם שם ג״כ נושאין כפיהם דעניית אמן אין מעכב את הברכה:

ק (ק) יותר מעשרה וכו׳ - הטעם דכיון שיש עשרה גדולים שיוכלו לענות אמן על הברכה מוטב שיתקיימו שניהם ויהיו מקצתן עולין והעשרה יענו אמן:

קא (קא) והעשרה עונין וכו׳ - דאע״ג דקי״ל לעיל בס״א דנ״כ בעשרה והכהנים מן המנין ונמצא שאין כאן עשרה עונים ואפ״ה שפיר דמי שאני התם דכיון דעיקר ברכת כהנים על ישראל נאמרה חשיבי אפילו בפחות מעשרה ואפילו יש שם רק ישראל אחד כולם עולים לדוכן ומברכין לישראל זה משא״כ בנידון דידן שכולם כהנים לא חשיבי לברכם לחודייהו אא״כ יש עשרה שיקבלו הברכה ויענו אמן:

קב (קב) אין לומר וכו׳ - דכלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין:

קג (קג) שלא לאמרם - וכ״כ האחרונים דכן עיקר וכתבו המ״א והט״ז דהאומרן יאמר בשעה שש״ץ מקרא לפני הכהנים וא״ר מגמגם גם בזה ע״ש וכן הנהיג הגר״א שלא לאמרן (מע״ר) ומכ״ש שיש ליזהר שלא לומר הפסוקים בקול כמו שעושין ההמון ובפרט מה שחוזרין המלות מתיבת יברכך ולהלן וזהו טעות שלא נזכר בשום מקום מנהג זה [א״ר]:

קד (קד) כהן אינו וכו׳ - לשון הגמרא שלא יאמר הואיל ונתנה תורה רשות לברך אוסיף ברכה אחת משלי כגון ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגו׳ ת״ל לא תוסיפו ומסיק שם הגמרא דאפילו כבר סיים כל ברכותיו ג״כ עובר בלאו וכ״ש אם הוסיפה באמצע הברכות. ודוקא להוסיף פסוק

אחר אסור אבל לומר ברכת כהנים כמה פעמים אינו משום בל תוסיף דלא שייך בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים [אחרונים]:

קה (קה) ואם הוסיף וכו׳ - וה״ה אם גרע מהברכות עובר משום בל תגרע:

קו (קו) יכול לישא את כפיו - כנ״ל דליכא בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים ומ״מ חיובא ליכא עליו כיון שכבר נשא כפיו ביום זה וכנ״ל בס״ג. ועיין לעיל במשנה ברורה סקי״א דאע״ג דאינו מחויב לישא כפיו כמה פעמים ביום אחד מ״מ כל פעם שנושא כפיו הוא מברך אשר קדשנו ב״ו וכו׳. כהן המתפלל שמונה עשרה אם אין שם כהן אחר בביהכ״נ צריך להפסיק ולעלות לדוכן כדי שלא תתבטל הנשיאת כפים ואחר שיגמור הנ״כ ירד מהדוכן ויגמור תפלתו ואם יש שם כהן אחר אינו פוסק מתפלתו אם לא שאמרו לו עלה לדוכן או טול ידיך דאז אפילו יש שם כהנים אחרים צריך להפסיק ולעלות. וכל מקום דמפסיק בתוך התפלה כדי לעלות לדוכן צריך לעקור רגליו קצת בתוך התפלה כשאומר הש״ץ רצה אבל אם לא עקר רגליו כשאומר הש״ץ רצה אינו רשאי לעלות [מ״א בשם רדב״ז וש״א] אמנם הא״ר מפקפק בעיקר היתר זה של הפסק באמצע התפלה אפילו באמרו לו עלה דאע״ג דתפלה דרבנן היא מ״מ אפשר דהעמידו חכמים דבריהם אפילו במקום עשה וכן דעת הגאון יעב״ץ בסידורו שלא להפסיק באמצע התפלה לנ״כ כשעומד בברכה אחרת אם לא שהגיע בתפלתו למקום ברכת כהנים שאז דעתו שמותר לו לעקור רגליו ולעלות לדוכן שבמקום זה לא מקרי הפסק שהוא מעין שים שלום [והנה כשמשער בתוך התפלה שיגיע אז לאותו מקום בשוה עם הש״ץ צריך ליזהר לעקור רגליו קצת לצד הדוכן בעת שמתחיל הש״ץ רצה וכמו שכתבנו למעלה] וגם זה דוקא אם הוא מובטח שלא תטרף דעתו ויחזור לתפלתו ובלא״ה אסור בכל גווני להפסיק בתפלה זהו תוכן דבריו שם ע״ש:

קז (קז) נושא כפיו - ואם רואה שכשיעלה לדוכן יעבור זמן התפלה ילך לחצר ביהכ״נ ויתפלל שם אבל אם א״ל קודם רצה עלה צריך לעלות דאם לא יעלה עובר בעשה דאורייתא ודחי תפלה דרבנן ואם לא קרא ק״ש ורואה שכשיעלה לדוכן יעבור זמן ק״ש ילך ג״כ לחצר ביהכ״נ ויקרא ק״ש ואם א״ל קודם רצה עלה יקרא פסוק ראשון ויעלה וישא כפיו [מ״א וש״א]:

קח (קח) שהם בוהקניות - קאי גם אפניו והוא המנומר בנקודות דקות לבנות. ואותן המנומרין בנקודות דקות [שקורין זומר שפרענקלען] אם שכיח שם אף דלא הוי רוב אנשי המקום כך ישא את כפיו:

קט (קט) בו - שהוא דבר המתמיה ובשביל זה יסיחו דעתם מלכוין לשמוע הברכה:

קי (קי) בתי שוקים - היינו כעין פוזמקאות שלנו:

קיא (קיא) ואם היה דש וכו׳ - דהטעם דמום פוסל בפניו ידיו ורגליו וכן בכל הני הוא משום דחיישינן שיסתכלו בו ובדש לא יסתכלו בו כי אינו חידוש בעיניהם. איתא בש״ס דפוחח לא ישא את כפיו דגנאי הוא לצבור ומהו פוחח מבואר לעיל בסימן נ״ג סי״ג ע״ש. כתב הפר״ח דחולי מעים לא ישא את כפיו ומ״מ נראה דטוב שיצא קודם ר צה:

קיב (קיב) הולך באקראי וכו׳ - דלא רגילי אינשי לישא וליתן עמו ואינם מורגלים במומו ועיין בה״ל:

קיג (קיג) אלא וכו׳ - דכיון שעכ״פ בא להשתקע שם לאיזה זמן רגילים לישא וליתן עמו והורגלו במומו בשלשים יום:

קיד (קיד) אם מנהג וכו׳ - דהא אין יכולין להסתכל בהן ואם אין המנהג כן רק שהוא רוצה לעשות כן מפני המומין שבו אסור ואפילו רוצים כל הכהנים לעשות כמוהו כדי שלא יהא בו שינוי משאר כהנים אפ״ה אסור דמ״מ יסתכלו בהם מפני ששינו מנהגם ויסיחו דעתם:

קטו (קטו) לשלשל הכהנים וכו׳ - אבל לא מהני מה שבאיזה מקומות הקהל מכסין פניהם דמ״מ כשידעו שיש מום אתו לאיסתכולי וגם יש בחורים שאין להם טליתים:

קטז (קטז) לידיו - אבל למומין שבפניו מהני:

קיז (קיז) מסתכלין בהם - ובמקום שנהגו הכהנים לשלשל הטלית על פניהם וידיהם בפנים מן הטלית נושא כפיו וכנ״ל:

קיח (קיח) מלאכתן בכך - ומיירי כשאינו דש בעירו דבדש באומנתו זה בעירו אפילו אין אנשי העיר מלאכתן בכך ג״כ מותר [ב״י ולבוש ופ״ח וש״א ובאיזה שו״ע ישנים כתוב זה במחבר גופא]:

קיט (קיט) שאינו יודע וכו׳ - וה״ה מי שהוא כבד פה וכבד לשון [רמב״ם]:

קכ (קכ) לאלפין עיינין - וה״ה מי שקורא לחיתי״ן ההי״ן או שקורא לשבולת סבולת ואם כל בני עירו קוראין כך מותר לישא כפים שם באותו מקום. ומטעם זה כתבו האחרונים דבזמנינו שרוב בני עמנו אין יודעים להבחין בין הברת העי״ן לאל״ף ממילא מותר לישא כפיו וי״א עוד דבמדינת רוסיא שרגילין הרבה לקרוא שבולת סבולת אף דכלל אנשי המדינה יודעים ההפרש שבין שי״ן ימנית לשמאלית מ״מ מותר לישא כפיו [ט״ז והובא בא״ר]:

קכא (קכא) שלא הביא - ואם נעשה בן י״ג שנה ויום אחד תלינן לענין זה שמסתמא הביא ב׳ שערות וכעין שפסק הרמ״א לעיל בסי׳ נ״ה בס״ה בהג״ה:

קכב (קכב) אינו נושא - אפילו באקראי שאין כבוד צבור להיות כפופין לברכת קטן:

קכג (קכג) ללמוד ולהתחנך - ומטעם זה רשאי לברך ג״כ מ״א וכ״כ הרדב״ז בח״א בסי׳ תקס״ה. וחינוך זה אינו כשאר זמני החנוך שהוא כבר חמש כבר שית כ״א בשיודע לישא כפיו כמנהגי הכהנים:

קכד (קכד) ומיהו - גם זה הוא מטעם כבוד הצבור שאין כבודם שיברכם תמיד בקבע וביחידי איש שלא נתמלא עדיין זקנו:

קכה (קכה) באקראי - ובמדינתנו שאין נושאין כפים אלא ביו״ט מותר לישא כפיו בכל רגל אפילו בפני עצמו כדי לאחזוקי נפשיה בכהני דלא מקרי זה אלא אקראי [מ״א וט״ז וש״א]:

קכו (קכו) ועיין לעיל וכו׳ - כלומר דשם מבואר דאפילו היה לו זקן מועט קרינן ביה נתמלא זקנו אם הוא מבן י״ח שנה ומעלה וקודם לכן בעינן מילוי זקן ממש:

קכז (קכז) שהרג את הנפש - דכתיב ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וגו׳ ידיכם דמים מלאו:

קכח (קכח) אפילו בשוגג - ואם אנסוהו להרוג נושא את כפיו ואע״ג דברציחה קי״ל דיהרג ואל יעבור מ״מ אם עבר ולא נהרג לא מיפסל לנ״כ בשביל זה [מהרנ״ח ופ״ח]:

קכט (קכט) אפילו עשה תשובה - טעם דעה זו דס״ל דאע״פ שאין לך דבר שעומד בפני התשובה מ״מ אין קטיגור נעשה סניגור דבידים אלו שהרג את הנפש אין ראוי לישא את כפיו אע״פ שעשה תשובה. דחף אשה הרה והפילה נושא את כפיו דאין חייבין מיתה על עוברין [אחרונים]:

קל (קל) וי״א דאם וכו׳ - היינו אפילו כשעבר במזיד:

קלא (קלא) והכי נהוג - ויש איזה אחרונים שמחמירין עכ״פ במזיד ועיין בה״ל:

קלב (קלב) מל תינוק ומת וכו׳ - חדא דאיכוין לשם מצוה ועוד מי יימר דכלו ליה חדשיו ועוד שמא הרוח בלבלתו אח״כ ומת:

קלג (קלג) מרננים אחריו וכו׳ - לא קאי אמל תינוק דבזה אפילו יש עדים נושא כפיו אלא מרננים אחריו שהרג ממש אפ״ה כיון שאין עדים אין לפוסלו מנשיאת כפים ומיהו הוא בעצמו אם יודע שאמת הוא לא ישא את כפיו בין לעצמו בין עם כהנים אחרים:

קלד (קלד) מומר לע״ג וכו׳ - בין בשוגג ובין במזיד ואפילו עשה תשובה דילפינן מעבודה שהוא פסול לה וכדכתיב אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה׳ בירושלים וגו׳. אם הבטיח להמיר וחזר לא נפסל לכו״ע. כתבו האחרונים דאפילו אם המיר לדת ישמעאלים שאינן עובדים ע״ג אפ״ה נקרא מומר ולא ישא כפיו. וכן אם הוא מומר לחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעו״ג ולא ישא כפיו:

קלה (קלה) וי״א שאם עשה תשובה וכו׳ - היינו אפילו עבד ע״ג במזיד:

קלו (קלו) לד״ה נושא כפיו - ואף דברמב״ם שהוא בעל דעה ראשונה כתב בהדיא דאף אם עבד באונס לא ישא כפיו הכא מיירי בלא עבדה עדיין רק שהמיר דתו דהיינו שהודה לע״ג וקבלה באלוה ואף דגם זה הוא כעובד ע״ג ממש לענין חיוב מיתה במזיד מ״מ לענין אנוס מקילינן לנשיאת כפים כיון דעכ״פ לא עשה מעשה:

קלז (קלז) רביעית יין בב״א - דברכת כהנים מדמינן לעבודה ובעבודה במקדש בכה״ג חייב:

קלח (קלח) מעט מים - ר״ל שלא היה יין חי רק מזוג מעט:

קלט (קלט) מותר - דבכה״ג במקדש אינו חייב ורק איסורא בעלמא ולהכי בנ״כ דקילא מעבודה מותר לכתחלה:

קמ (קמ) אע״פ שהוא מזוג וכו׳ - דבכה״ג במקדש חייב:

קמא (קמא) עד שיסיר וכו׳ - עיין סימן צ״ט ס״ב ושייך גם לכאן. וכ״ז לענין יין אבל בשאר משקין המשכרים כתב המ״א דמותר לישא כפיו אפילו נשתכר עד שאינו יכול לדבר בפני המלך דבתפלה כה״ג תפלתו תועבה כדלעיל בסימן צ״ט בנשיאת כפים מותר אם לא שהגיע לשכרותו של לוט דאז כשוטה יחשב וכ״כ בספר מטה יהודה אבל הרבה אחרונים חולקין ע״ז וסוברין דגם בשאר משקין כל שנשתכר בהן עד שאינו יכול לדבר לפני המלך אינו נושא כפיו. וביין מגתו דעת מ״א לאסור בנ״כ וכמה אחרונים חולקין עליו כיון שאינו משכר:

קמב (קמב) אחד מהדברים וכו׳ - ר״ל הנזכרים בסימן זה:

קמג (קמג) שאינו מדקדק במצות - היינו אפילו מצות חמורות כעריות וכדומה:

קמד (קמד) מרננים אחריו - אפי׳ רינון של אמת שהוא מפורסם לכל ברשעתו:

קמה (קמה) שאין שאר עבירות וכו׳ - פי׳ חוץ מע״ג =מעבודת גילולים= ושפיכות דמים וכנ״ל:

קמו (קמו) מונעין - היינו אפילו לא עשה תשובה על חטאיו והטעם כתב הרמב״ם לפי שזו מ״ע על כל כהן וכהן שראוי לנשיאת כפים ואין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצות ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכת הדיוט זה שאין קבול הברכה תלוי בכהנים אלא בהקב״ה שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם הכהנים עושין מצותן שנצטוו בה והקב״ה ברחמיו מברך את ישראל כחפצו עכ״ל:

קמז (קמז) כהן שנשא גרושה וכו׳ - וה״ה חללה וזונה או חלוצה ומה שנתבאר בסמוך שאין שאר עבירות מונעים נ״כ היינו דוקא בעבירות שאין שאר הכהנים מוזהרים יותר מישראל אבל במה שהכהנים מוזהרים יותר מישראל שקדושת כהנים גרם לו והוא חיללו לפיכך פסול מדרבנן לכל דבר כהונה עד שידור ע״ד רבים וכו׳:

קמח (קמח) על דעת רבים - שנדר שהודר עד״ר אין לו התרה אבל כשלא ידור עד״ר חיישינן שמא ילך אצל חכם וישאל על נדרו לפי שיצה״ר תוקפו לעריות:

קמט (קמט) מהנשים שהוא אסור בהם - וגם צריך לגרש אותה כ״כ האחרונים [ומה שלא הזכיר המחבר דבר זה משום דקאי אף על גירשה ומתה שהוזכר בתחלה] ואם ירצה לשהותה עוד על איזה זמן שלא לגרשה אף שהדיר ממנה הנאה אסור לישא כפיו וגם אינו עולה לתורה ראשון:

קנ (קנ) נטמא למת וכו׳ - והיינו דוקא במזיד וע׳ בבה״ל:

קנא (קנא) ויקבל - בב״ד ובזה א״צ לידור ולישבע כנ״ל בסעיף מ״ם דשאני עריות דיצרו תקפו. וע׳ בתשובת כתב סופר סימן ט״ז ברופא שמבקר מתים שיש לו תועלת הרווחת ממון לא סגי בקבלה לבד עד שידור ברבים כמו בנשים בעבירה ע״ש:

קנב (קנב) שהמירה לע״ג או זנתה - עיין במ״א שהוכיח דלא מחללת אביה רק בזנות דהו״ל לשמרה אבל לא בהמרה והא דנקט שהמירה משום דכיון שהמירה מסתמא זנתה ג״כ ומש״כ או זנתה היינו או זנתה לחוד:

קנג (קנג) אין מחוייבין עוד לקדשו - היינו לענין לפתוח ראשון ולברך ראשון אבל לא לענין נשיאת כפים שהרי אפילו אם בעצמו עבר על איסור זנות ג״כ נושא כפיו כדלעיל בסל״ט וכ״ש שאין נפסל ע״י זנות בתו [אחרונים] ומבואר במרדכי דמ״מ יש רשות לקדשו אלא שאין מחוייבין:

קנד (קנד) כי אביה וכו׳ - ודוקא כשזינתה ארוסה או נשואה דבהכי מיירי קרא אבל פנויה לא וכתבו אחרונים דבזמן הזה אין מנהג לפסול כהן בשביל זנות או המרת דת של בנו ובתו:

קנה (קנה) החלל - דהיינו הנולד מאיסורי כהונה שהן גרושה זונה וחללה:

קנו (קנו) אינו נושא כפיו - לפי שאינו בכיהונו והרי הוא כזר לכל דבר כמ״ש באבן עזר סימן ז׳. ואפילו חלל של דבריהם כגון הנולד מחלוצה ג״כ אינו נושא כפיו [אחרונים]:

קנז (קנז) יצא מביהכ״נ - דמדינא חייב האבל לברך שהרי חייב בכל מצות האמורות בתורה אלא שנהגו שלא לישא כפים משום שצריך הכהן להיות בשמחה וטוב לב בשעת הברכה כדכתיב וטוב לב הוא יברך ולכך צריך לצאת כדי שלא יקראוהו לעלות לדוכן ואפי׳ בשבת ואין שם כהן אלא הוא לא יעלה. ובדיעבד אם לא יצא וקראוהו לעלות לדוכן בין בשבת ובין בחול בין שאין שם כהן אלא הוא ובין עם כהנים אחרים צריך לעלות דאל״כ עובר בעשה:

קנח (קנח) אפי׳ עד י״ב חודש - היינו אפילו בשבת ויו״ט שאינו נקרא שרוי בשמחה שהרי אסור לילך לשמחת נישואין וכיו״ב וה״ה הקובר מתו ברגל אע״פ שעדיין לא חל עליו האבלות מ״מ הרי עכ״פ אסור בשמחה כל ימות הרגל וה״ה אונן אפילו ביו״ט שהוא חייב בכל המצות מ״מ הרי אינו שרוי בשמחה וכבר כתבנו דמ״מ אם קראוהו לעלות יעלה וי״א דבאונן אפי׳ קראוהו לעלות לא יעלה:

קנט (קנט) על אביו ועל ואמו - וה״ה כל שלשים על שאר קרובים שמחוייב להתאבל עליהם. ואם אין שם בביהכ״נ שני כהנים אחרים חוץ מהאבל מותר להאבל לישא כפיו תוך י״ב חודש על אביו ואמו או תוך ל׳ על שאר קרובים:

קס (קס) דאינו נושא כפיו - ומיהו נשוי שאין אשתו עמו מותר לכו״ע:

קסא (קסא) ונהגו שנושא כפיו - היינו אפילו אין שם כהן אלא הוא:

קסב (קסב) אע״פ שאינו נשוי - דדוקא באבלות מחמרינן ששרוי בצער משא״כ בזה שאע״פ שאינו בשמחה מ״מ אינו שרוי בצער:

קסג (קסג) בשעה שקורין כהנים - באמת צריך לצאת בברכת רצה וכמ״ש כמה פעמים אלא דגם בעת ברכת כהנים צריך שלא יהיה בביהכ״נ משום פגמא וכנ״ל בס״ד:

קסד (קסד) בכל מדינות אלו וכו׳ - ובא״י ובכל מלכות מצרים המנהג לישא כפים בכל יום והפוסקים קלסו למנהגם בזה:

קסה (קסה) אלא ביו״ט משום וכו׳ - בין שחל בחול או בשבת ויש מקומות שנוהגין שאין נושאין כפים אפילו ביו״ט כשחל בשבת אבל אין מנהג זה עיקר כלל כמו שכתבו הרבה אחרונים. נהגו הכהנים סלסול בעצמן לטבול בעיו״ט משום נשיאת כפים שלמחר וגם בלא״ה צריך אדם לטהר א״ע ברגל ומ״מ אין זה מעכב בדיעבד:

קסו (קסו) שרוים בשמחת יו״ט - וביוה״כ ג״כ נושאין כפים שיש בו שמחת מחילה וסליחה:

קסז (קסז) ועל בטול מלאכתם - הלשון מגומגם וח״ו ישראל קדושים יצטערו בשבת על בטול מלאכתם ביום הקדוש. והנכון שצ״ל ובשביל בטול מלאכתם וקאי טעם זה על הא דלעיל שאין נושאין כפים בשאר ימים וכן פלגינהו בד״מ שכתב טעם לפי שטרודין בהרהורין וכו׳ להא דאין נושאין כפים בשבת ואימות החול כתב הטעם משום בטול מלאכה עי״ש:

קסח (קסח) הופכים בהם וכו׳ - והטעם שנהגו כן כדי שתתפשט הברכה לכל האנשים שעומדים מצדיהם:

קסט (קסט) שמאריכין בניגון וכו׳ - כתב בא״ר בשם תשובת בית יעקב מה שנוהגין לנגן אמירת וישמר בלא כ״ף ואח״כ הכ״ף וכן עושים בויחנך הוא טעות דדוקא בסוף מאריך דקודם שמסיים לא משמע כונת התיבה כלל וכן החזנים יזהרו שלא יחלקו התיבות לשתים:

קע (קע) כי כל אחת מהן וכו׳ - הוא טעם גם על דברי המחבר והכונה דאע״ג דשלש ברכות הויין בברכת כהנים מ״מ בכל ברכה בפני עצמה יש בה שתי ברכות דהיינו יברכך ה׳ ברכה א׳ וישמרך ברכה שניה יאר וכו׳ אליך היא ברכה אחת ויחנך ברכה ב׳ ישא ה׳ וכו׳ אליך ברכה א׳ וישם לך שלום ג״כ הוי ברכה אחת [לבוש] והמ״א כתב הטעם שהופכין פניהם באלו התיבות משום דכל אלו התיבות הם לנוכח:

קעא (קעא) ובשעה וכו׳ - צ״ל בשעה וכן הוא בספרי שו״ע ישנים:

קעב (קעב) בניגון התיבות וכו׳ - היינו בשעה שמאריכין בניגון הברת אות אחרונה של התיבה אבל לא בעת שאומרים התיבה דאז צריך לשתוק ולכוין כמ״ש בסכ״ו:

קעג (קעג) והמקרא - פי׳ ש״ץ המתפלל פשיטא שלא יאמר הרבון דהוי הפסק בתפלה אלא אפילו כשהש״ץ הוא כהן ואחר הוא המקרא ג״כ לא יאמר המקרא הרבון שמא תטרף דעתו ולא יוכל לחזור ולהקרות מיהו לאחר שהקריא לפניהם תיבת שלום יוכל אז לומר הרבון דתו ליכא חשש דטירוף דהא הוא אינו מסיים ברכת שים שלום רק הש״ץ וכמש״כ לעיל בסעיף כ״ב במ״ב [אחרונים]. כתב בתשובת מהר״מ לובלין כשאין כהנים במוסף לעלות לדוכן נוהגים שאין אומרים ותערב:

קעד (קעד) דהוי כמועל בהקדש - שהרי נאמר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב ואף עכשיו שאין לנו קרבנות בקדושתו הוא עומד ומשום זה אסור בגרושה ולטמא למתים:

קעה (קעה) אם לא מחל על כך - אבל אם מחל מותר שכבוד הכהונה [כמו לפתוח ראשון או ליטול מנה יפה ראשון וכדומה מדברים שאנו מחויבין לכבדם] ניתן להם רק להנאתם לפיכך בידו למחול וליתן רשות לישראל להשתמש בו ויש מי שאומר שאינו יכול ליתן רשות להשתמש בו אא״כ יש לו איזה הנאה כגון בשכר או אפילו בחנם לאדם חשוב שהוא חפץ לשמשו ונהנה מזה אבל אם אין לו שום הנאה מזה אין יכול למחול דאע״ג דכבוד יוכל למחול שימוש ענין של בזיון הוא וטוב להחמיר לכתחלה. ולהשתמש בהם שירות בזויות בודאי יש ליזהר [מגן גבורים]:

סימן קכט

א (א) אלא בשחרית ומוסף ובנעילה - היינו דבחול בכל יום בשחרית ובשבת ויו״ט גם במוסף וביוה״כ גם בתפלת נעילה והוא כשהוא עדיין יום:

ב (ב) ביום שיש בו נעילה - היינו בתעניתים המבוארים לקמן סימן תקע״ט שתקנו רבנן בהן תפלת נעילה כמו ביוהכ״פ:

ג (ג) שמא יהא הכהן שיכור - שנשתכר בסעודתו ושיכור אסור בנ״כ וכנ״ל בסימן קכ״ח סל״ח משא״כ במוסף לא גזרו דכיון שאסור לסעוד סעודת קבע קודם מוסף כ״א טעימה בעלמא כמבואר בסימן רפ״ו ס״ג ליכא למיחש לשכרות:

ד (ד) של תענית - היינו של ת״צ שיש בהם נעילה הנ״ל או של יוה״כ:

ה (ה) אטו מנחת וכו׳ - לפי שביום שיש בו נעילה מתפללים מנחה בעוד היום גדול כדי להתחיל נעילה קודם שקיעת החמה לכן מתחלפת היא במנחה של שאר הימים שהיו נוהגים ג״כ להתפלל בעוד היום גדול מפני שהיו רוצים לאכול אח״כ [שאסור לאכול קודם תפלת המנחה כמ״ש בסימן רל״ב] ובנעילה לא גזרו אטו שאר ימים לפי דליכא תפלת נעילה כ״א בתענית [גמרא]:

ו (ו) שאין בו נעילה - היינו כל הארבעה תעניות וצום אסתר:

ז (ז) סמוך לשקיעת החמה - שהיה מנהגם לאחרה סמוך לשקיעה:

ח (ח) והמנהג שלנו וכו׳ - ר״ל שאין נושאין כפים כלל במדינותינו בכל ימות השנה רק בימים טובים וגם זה רק בתפלת מוסף ומ״מ כל הדינים הנזכרים בסעיף זה נ״מ גם לדידן לענין אמירת או״א ברכנו וכו׳ ולפי המבואר לעיל בסי׳ קכ״ז דבזמן שראוי מדינא לישא כפים אומרים או״א:

ט (ט) שהדבר ידוע וכו׳ - ר״ל ולא אסרו בזה כי אם משום דמיחלף בשאר יומי וכנ״ל בסעיף א׳ לכן אין מורידין אותו אם כבר עלה אבל במנחה של שאר יומי אף אם עלה ירד (אחרונים):

י (י) מקרי קצת ראוי - ומ״מ המתענים עד חצות ומתפללין מנחה כגון בער״ה וכדומה לא יאמר השי״ץ אלהינו וא״א אפילו לשיטה זו:

סימן קל

א (א) מאן דחזא - ובמדינותינו נוהגין כל הקהל לאמר תפלה זו בשעת הדוכן אפילו אותם שלא חלמו והטעם דכיון דאין אנו נושאין כפים כי אם ברגלים א״א שלא חלם לו פעם אחת בין רגל לרגל:

ב (ב) ולא ידע וכו׳ - אי טבא הוא או בישא הוא:

ג (ג) ונימא הכי - וכבר נתבאר לעיל סוף סימן קכ״ח בהג״ה דהנכון לאמר זה בשעה שמאריכין בניגון התיבות שבסוף הפסוקים עיי״ש:

ד (ד) וחלומותי שלך וכו׳ - המג״א כתב דצ״ל בין חלומות שחלמתי על אחרים ובין חלומות שחלמתי על עצמי אבל בסידורים שלנו הנוסחא להיפך דהיינו בין שחלמתי על עצמי ובין שחלמתי וכו׳ וכן הסכים בא״ר. כתבו האחרונים שיסיים בתפלה זו בפעם ראשון ותשמרני כנגד מה שהכהנים מסיימים וישמרך ובפעם ב׳ ותחנני כנגד ויחנך ובפעם ג׳ ותרצני כנגד שלום ורש״ל מוסיף שטוב לאמר בפעם ג׳ ותבא עלי ברכת כהניך ותרצני (א״ר ומגן גבורים עיי״ש). כשנושאין כפים ביו״ט שחל בשבת אין לומר הרבון דאין אומרים תחנה בשבת אם לא כשחלם לו חלום רע באותו הלילה (אחרונים):

ה (ה) דליסיים בהדי כהני - כצ״ל. [ותיבת גם ט״ס] והיינו בסוף כל פסוק שמסיימין והם ג׳ פעמים [א״ר] וכן כתוב בשם הגר״א שהיה נוהג לומר גם בסוף פסוק ג׳ הרבש״ע הנ״ל שהוזכר בגמרא ולא היה״ר הנדפס בסידורים:

ו (ו) ואי לא לימא וכו׳ - פי׳ שלא סיימו עדיין הכהנים יאמר גם אדיר במרום וכו׳ כי היכי דליסיים בהדי כהני תיבת שלום ויענו הצבור אמן על שניהם ויש נוהגים שבכל פעם אומרים אדיר במרום בשעת אמירת ש״ץ שים שלום בשעה שאומר וטוב בעיניך וכו׳:

ז (ז) ובמקום שאין וכו׳ - כמו במדינותינו שאין נ״כ כל השנה רק ביו״ט:

ח (ח) לדוכן - דוכן פירושו המקום שעולין שם הכהנים בשעת נ״כ:

ט (ט) יאמר כ״ז בשעה - פי׳ תפלת רבון ואם גמר הרבון קודם שסיים הש״ץ תפלת שים שלום יאמר ג״כ אדיר במרום וכנ״ל. כתבו אחרונים דאין לומר תפלת רבון בכל יום ויום כ״א בשחלם לו בלילה שלפניו דאיך יאמר חלום חלמתי בשלא חלם כלל:

י (י) שים שלום - ואם ראה שלא יוכל לסיים עם הש״ץ יתחיל בשעה שש״ץ אומר יברכך:

סימן קלא

א (א) אין לדבר וכו׳: - דעי״ז אין תחנתו שמתחנן בנ״א מתקבלת כ״כ ודוקא כשמפסיק ועוסק בדברים אחרים לגמרי אבל שיחה בעלמא לית לן בה [ודוקא שלא בעת שש״ץ חוזר התפלה דאז צריך לשתוק ולהאזין היטב כל ברכה וברכה כדלעיל בסימן קכ״ד ס״ד] וכ״ש דלדבר קדושה כגון מה שמפסיקין בתחנות כגון והוא רחום בודאי מותר להפסיק ואפילו בתוך נ״א ג״כ מותר לענות איש״ר וכל דבר קדושה [אחרונים]:

ב (ב) בין תפלה וכו׳: - מיהו אם עבר ודבר פשיטא דצריך ליפול על פניו. מותר להתפלל במקום אחד וליפול במקום אחר ואך שלא יפסיק באמצע:

ג (ג) כשנופל על פניו: - הנה נפילת אפים שנהגו בה בימים הראשונים היה בדרך קידה דהיינו ליפול על פניו ארצה ושלא בפישוט ידים ורגלים ועכשיו לא נהגו ליפול על פניהם ממש אלא בהטיית הראש וכיסוי הפנים בלבד. ונוהגים לכסות הפנים בבגד ולא די כיסוי היד שנופל פניו עליה לפי שהיד והפנים גוף אחד הם ואין הגוף יכול לכסות את עצמו [מ״א]:

ד (ד) על צד שמאל: - לפי שמצינו כשאדם מתפלל שכינה מימינו שנא׳ ה׳ צלך על יד ימינך ונמצא כשהוא מוטה על שמאלו פניו כלפי שכינה ואם היה מוטה על יד ימינו היה להיפך ולא יתכן לעבד להיות אחורי פניו כלפי אדוניו:

ה (ה) על צד ימין: - כי השכינה נגד האדם ונמצא שמאל השכינה כנגד ימינו וכשהוא מטה על ימינו והשכינה כנגדו יכוין שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני:

ו (ו) והעיקר וכו׳: - וכן דעת הט״ז ומ״א שאין לשנות ממנהג זה וכן נהגו העולם (ואפילו להגר״א דסובר דהעיקר כהמחבר דתמיד על שמאל מ״מ אם מתפלל בביהמ״ד והעולם נוהגין כהרמ״א מ״מ אסור לשנות משום לא תתגודדו). וש״ץ העומד מימין הארון טוב שיטה ראשו מעט כלפי הארון:

ז (ז) ובערבית: - ר״ל לצד ערבית דהיינו במנחה שאין אנו נוהגין להניח תפילין ומי שמניח תפילין גם שם יפול על ימינו ועיין בח״א שמצדד דאז יוכל לסמוך על דעת הגר״א וליפול על שמאלו:

ח (ח) לפי מנהגו: - ובמדינות אלו נוהגין לומר רחום וחנון וכו׳:

ט (ט) לומר ואנחנו לא נדע: - לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כמו שעשה משה רבינו ע״ה שנא׳ ואשב בהר וגו׳ ואנכי עמדתי בהר וגו׳ ואתנפל לפני ה׳ וגו׳ ומאחר שאין בנו כח להתפלל בע״א אנו אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה וכו׳ וראוי לומר ואנחנו לא נדע בישיבה מה נעשה בעמידה (של״ה ואחרונים):

י (י) מיושב: - כתב ב״י שהטעם הוא ע״ד הקבלה ובריב״ש כתב שאין קפידא. כתבו אחרונים בשעת הדחק נוכל לסמוך על הריב״ש וע״כ אם סיים תפלתו וצריך לעמוד עכ״פ כדי הילוך ד׳ אמות וקודם שיעור זה התחיל הציבור לומר תחנון יעמוד שם במקומו ויפול על פניו מעומד עם הצבור וכן אם אחר עומד נגדו ומתפלל שמ״ע ואסור לי״א לישב נגדו אפילו כמלא עיניו ואי אפשר לו לילך לצדדין יפול על פניו מעומד וכן כל כה״ג:

יא (יא) ארון וס״ת בתוכו: - ארון לאו דוקא אלא ה״ה ס״ת לחוד די. וטעם הי״א משום דמצינו בקרא רמז שנפילה היא לפני ארון ה׳ וכדכתיב במלחמת העי ויפול על פניו לפני ארון ה׳. ואם אין שם ס״ת רק שאר ספרים דעת הא״ר והדה״ח דלא יפול על פניו רק יאמר המזמור בלא נפילת אפים ויש חולקין בזה. ובמקום שיש ס״ת לכו״ע אפילו יחיד בביתו נופל על אפיו:

יב (יב) כיסוי פנים: - הוא נפילת אפים שלנו:

יג (יג) וחצר ביהכ״נ הפתוח וכו׳: - היינו דבעת שהתפלל בחצר הוי פתח ביהכ״נ פתוח ונוכל לראות מאותו צד מקום הארון הוי כמתפלל לפני הארון משא״כ אם מתפלל בחצר בצדדים אחרים כגון שפתח ביהכ״נ במערב והעזרה נמשכת גם לצד דרום והוא מתפלל שם ואין שם ס״ת אין צריך נ״א וה״ה אם היה פתח ביהכ״נ נעול אפילו הוא מתפלל בחצר נגדו א״צ נ״א. כתבו האחרונים דאם הוא מתפלל בעזרת נשים ג״כ צריך נ״א כיון שיוכל לראות מהחלונות מקום הארון:

יד (יד) אפילו יחיד בביתו: - משמע דאפילו הוא רחוק מביהכ״נ ג״כ נופל על אפיו והנה לפי המבואר בסימן נ״ה ס״כ איירי הכא דאין שם טינוף מפסיק בין ביתו לביהכ״נ [אחרונים]:

טו (טו) אומר תחנה וכו׳: - והוא שהציבור ג״כ אומרים תחנון בשעה זו:

טז (טז) אין נפילת אפים וכו׳: - והטעם ע״פ קבלה עיין בב״י. ולומר המזמור של נפילת אפים אין חשש אפילו בלילה [א״ר]:

יז (יז) בלילה: - ולכן אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה אין נופלין ע״פ ובין השמשות של לילה נוהגין ליפול. ובימים שאומרים אבינו מלכנו במנחה יוכל לדלג א״מ כדי ליפול מבעוד יום [מ״א וש״א]:

יח (יח) שהוא קרוב וכו׳: - ובא״ר הביא להקל מחצות ולהלן וכן משמע במ״א:

יט (יט) ליום: - ויש נוהגין להאריך בסליחות עד נכון היום ואז יפלו על פניהם אך בער״ה לא יתכן מנהג זה שהרי אין נופלין על פניהם בער״ה [מ״א]:

כ (כ) לא בבית האבל: - היינו כל שבעה והטעם דאז מדת הדין מתוחה עליו וע״כ יש ליזהר מלהגביר מדת הדין וכמו הטעם דאין נ״א בלילה [לבוש] ואפילו אחר שיצא מביתו א״צ לומר דתחנון מקומו מיד אחר תפלת י״ח וכנ״ל בריש הסימן אבל והוא רחום יאמר אח״כ בביתו ויש מקילין בזה. והנה כ״ז דוקא בבית האבל א״א תחנון שלא להגביר מדת הדין אבל כשהאבל מתפלל בביהכ״נ או בבית אחר אין הצבור נגררין אחריו ואומרים תחנון ומ״מ האבל עצמו לא יאמר. ועיין בא״ר שמסתפק דאפילו כשמתפלל במקום המת כשאין האבל בביתו שלא לומר תחנון. אין אומרים הלל בבית האבל. ובר״ח כשמתפלל בבית האבל אפילו כשהולך אח״כ לביתו א״צ לאמרו ובחנוכה שגומרים את ההלל צריך לאמרו אח״כ בביתו אבל בשבת שחל בו ר״ח או אם קבר את מתו ברגל אפילו אם מתפללין בבית האבל אומרים הלל כיון שאין בו אבלות:

כא (כא) ולא בבית החתן: - היינו משעה שנכנס לחופה אבל מקודם אומרים ויש מקילין אף בשחרית [שלחן שלמה וכן משמע קצת מהגר״א] וכתבו האחרונים דאפילו יצא אח״כ לביתו ג״כ א״צ לומר תחנונים דכיון שהיה בבית החתן או בביהכ״נ בשעת התפלה חלה עליו השמחה וכן במילה דינא הכי:

כב (כב) ולא בביהכ״נ ביום מילה: - ר״ל בביהכ״נ שימולו אח״כ בה את התינוק אף שאין מתפללין שם הבעלי ברית וכתבו האחרונים דאם הבעלי ברית מתפללין שם [ונקראין בעלי ברית אבי הבן והסנדק והמוהל ולא המוציא והמביא התינוק] אף שהמילה בבית אחר אין נופלין ע״פ:

כג (כג) ולא כשיש שם חתן: - ומשום דמצוה לשמוח עמו השמחה נמשכת לכל הנלוים אליו [אחרונים]:

כד (כד) באותו ביהכ״נ: - והמתפללין בעזרה כיון שנגררין אחרי ביהכ״נ כשאין שם ארון ותיבה א״כ כשם שבביהכ״נ אין אומרים גם הם אין אומרים:

כה (כה) אע״פ שמתפללין וכו׳: - ודעת רש״ל וב״ח וט״ז דאין אומרים כשמתפללים אצל התינוק ובא״ר הכריע דאם מתפללין מנחה בבית התינוק קודם הסעודה או באמצע סעודה א״א תחנון אבל לאחר בהמ״ז אומרים תחנון וכ״כ בדה״ח וכתב הח״א דכל זה כשמתפללין אצל התינוק אבל כשמתפללין בבית אחר אע״פ שהבעל ברית שם אומרים תחנון אפי׳ קודם הסעודה. וכתב עוד דבעל ברית וסנדק ומוהל א״א לעולם במנחה אפילו לאחר בהמ״ז דיו״ט שלהם הוא:

כו (כו) שנכנס לחופה: - ובזמנינו נוהגין שאין נופלין כל ז׳ ימי המשתה ואפילו אם יום ז׳ הוא יום א׳ של החופה אם מתפללין קודם שהיה החופה כגון אם היה החופה מעט קודם לערב ביום א׳ אין אומרים תחנון עד יום א׳ הבא מעט קודם לערב ודוקא אם היה החתן בחור או הכלה בתולה אבל אלמן שנשא אלמנה אין זה נוהג רק ג׳ ימים וכן הדין בוהוא רחום ולכן טוב ליזהר שלא יכנס החתן לביהכ״נ כל ז׳ ימי המשתה שנמנעין לומר תחנון בעבורו:

כז (כז) מילה: - וה״ה חתן [א״ר ומגן גבורים]:

כח (כח) מתפללים סליחות: - שמניחין מקצת וא״צ להניח לגמריה:

כט (כט) בלא זה: - ר״ל דנהגו באיזה מקומות לומר והוא רחום בכל תענית צבור אף שאינו בב׳ וה׳ אפ״ה אם חל מילה בו אין אומרים והוא רחום:

ל (ל) בט״ו באב: - דבגמרא איתא שהיה יו״ט גדול בזמן המקדש:

לא (לא) בט״ו בשבט: - שהוא ר״ה לאילנות ונוהגין האשכנזים להרבות אז במיני פירות של אילנות:

לב (לב) שלפניו: - משמע מזה דבט״ו באב וט״ו בשבט נופלין במנחה שלפניו ואין נוהגין כן [ע״ת]:

לג (לג) בפורים: - היינו בשני ימים וכן בפורים קטן בשנה מעוברת ובכל אלו אין אומרים גם במנחה שלפניו וכן בל״ג בעומר מלבד בער״ה ובעיו״כ אומרים במנחה שלפניהם:

לד (לד) בעיו״כ: - ובשאר עיו״ט א״צ לבאר שהוא מבואר בסעיף הסמוך:

לה (לה) ומנהג פשוט וכו׳: - ובכל אלו א״א תחנון גם במנחה שלפניהם. והנה כל אלו הסעיפים הוא לענין תחנון אבל למנצח אומרים בכולם מלבד בר״ח וחנוכה ופורים וערב פסח וערב יוה״כ וט״ב וה״ה שאין אומרים בשנה מעוברת ביום י״ד וט״ו באדר ראשון גם אין אומרים אותו בבית האבל [אחרונים] עוד כתבו דאל ארך אפים ולמנצח דינם שוה:

לו (לו) עד אחר שבועות: - ויש מקומות נוהגין שלא ליפול כל הששה ימים שאחר שבועות מפני שהקרבנות של חג השבועות היה להם תשלומין כל ז׳:

לז (לז) ליפול על פניו: - היינו כשהוא דרך קידה ואפילו בלא פישוט ידים ורגלים ואפילו לא היה שם רצפת אבנים דבשאר כל אדם שרי באדם חשוב אסור ואם הוא מטה קצת על צדו אפי׳ על רצפת אבנים שרי דאין זה נפילה על פניו וכ״ש נפילת אפים שלנו שהוא רק הטיית הראש וכיסוי פנים בעלמא בודאי שרי:

לח (לח) כשמתפלל על הצבור: - פי׳ ובפני הצבור דכסיפא ליה מילתא שמהרהרין שאין הגון ואין ראוי ליענות אבל בביתו אפילו מתפלל על הציבור מותר ואפילו בפני הציבור דוקא כשהוא לבדו נופל על פניו ואין הקהל נופלין עמו דאם כל הקהל נופלין אזי אם אין ח״ו נענים אין גנאי כ״כ להאדם חשוב דלא עדיף הוא מכלל הציבור:

לט (לט) שיענה כיהושע ב״נ: - שאמר לו הקב״ה קום לך למה אתה נופל על פניך:

מ (מ) וכן אסור וכו׳: - אקדים הקדמה קצרה כדי שיתברר היטב והוא דהנה כתיב בתורה ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה דהיינו אפי׳ כשמשתחוה לשמים על אבן משכית או על רצפת אבנים דחדא מילתא היא וכתבו הפוסקים דאין אסור מן התורה כי אם כשיש תרתי לגריעותא דהיינו כשמשתחוה בפישוט ידים ורגלים וגם על רצפת אבנים דוקא אבל דרך קידה דהיינו שנופל על אפיו על הרצפה בלא פישוט ידים ורגלים או אם הוא בפישוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים אסור רק מדברי סופרים דגזרו קידה אטו השתחויה ושלא על הרצפה אטו רצפה אבל אם היה תרתי למעליותא דהיינו דרך קידה בלא רצפת אבנים לא גזרו רבנן וכן אם היה נופל דרך קידה על רצפת אבנים אך שלא היה קידה גמורה דהיינו שנטה קצת על צדו או אם היה בפישוט ידים ורגלים ושלא על הרצפה ונטה קצת על צדו דלא הוי פישוט ממש ג״כ מותר ועתה נבוא לבאר דברי הג״ה. וכן אסור לכל אדם וכו׳ ר״ל כמו באדם חשוב הנ״ל אסור אפי׳ בלא אבן משכית כן הכא אלא דשם אסור אפילו דרך קידה והכא אין אסור רק דוקא דרך פישוט ידים ורגלים:

מא (מא) אין שם אבן משכית: - או רצפת אבנים. ואם יש שם רצפת אבנים אפי׳ דרך קידה אסור [ודוקא כשפניו דבוקים בקרקע אבל אם שוחה בתפלה אפי׳ יש שם רצפה שרי] ודוקא נגד רצפת אבנים אבל רצפת לבנים אין אסורה דאבן כתיב ולבנה לאו אבן הוא כדכתיב ותהי להם הלבנה לאבן:

מב (מב) אם אין שם אבן משכית: - אבל כשיש אבן משכית לא מהני הטיה על צדו כיון שהוא בפישוט ידים ורגלים:

מג (מג) כשנופלין על פניהם: - ר״ל כשהם נופלים דרך פישוט יו״ר שלא על הרצפה צריכים להטות על צדיהם וכן כשיש רצפה אפי׳ נופלים דרך קידה בעלמא צריכין להטות על צדיהם:

מד (מד) אם יציעו: - צ״ל או יציעו ור״ל דאז אפי׳ בלא הטיה על צדיהם שרי בשני האופנים אלו שציירנו:

סימן קלב

א (א) מתרגמינן - כדי שיבינו הכל:

ב (ב) בכונה - דאמרינן בגמרא מיום שחרב המקדש עלמא קאי אקדושא דסידרא. כשמכריזין דבר יש להכריז קודם שמתחיל הש״ץ לומר אשרי ולא בין אשרי ללמנצח וכש״כ בשעה שאומרים הקהל אשרי או סדר קדושה שתתבטל עי״ז כונתן:

ג (ג) וע״ל סימן נ״ט - דשם מסיק הרמ״א דנתפשט המנהג לומר אף ביחיד ומ״מ לכתחלה טוב יותר לומר בציבור וע״כ אם הציבור התחילו לומר ואתה קדוש והוא לא אמר עדיין אשרי ובא לציון יש לו לאמרו עמהם ואח״כ יאמר אשרי ולמנצח וגם השני פסוקים שקודם ואתה קדוש דהיינו ובא לציון ואני זאת בריתי וגו׳:

ד (ד) ובקדושה שבתרגום וכו׳ - ר״ל דפסוקי הקדושה שבלשון הקודש נאמרים דוקא ברבים ופסוקי הקדושה שבתרגום נאמרים דוקא ביחיד לפי שכל שהוא בלשון תרגום אין לומר אותם ברבים וע״כ כשאומרים קדושה דסדרא בציבור אומר כל יחיד בפני עצמו בלחש התרגום של הקדושה דאז לא מיקרי בציבור וזהו מה שסיים הרמ״א שלא לאמרם בקול רם. ואם מתפלל שלא בציבור יכול לומר גם התרגום בקול רם [שע״ת]:

ה (ה) לצאת מביהכ״נ וכו׳ - דכיון דהעולם מתקיים ע״ז צריך ליזהר מלזלזל בזה. ולפי מה שביארנו לעיל דנכון להדר לאמרם בציבור ממילא צריך ליזהר שלא לצאת מקודם אפי׳ אם ירצה לאמרם בפני עצמו אם לא בשעת הדחק:

ו (ו) קדושה דסידרא - הוא קדושת ובא לציון:

ז (ז) עלינו - מ״א כתב בשם האר״י שיאמרוהו אחר כל הג׳ תפלות וכן נוהגין במדינתנו מלבד בבתי כנסיות גדולות שמתפללין תפלת מעריב סמוך למנחה (ועיין לקמן סימן רל״ה) אין אומרים עלינו אחר גמר תפלת מנחה דעלינו שיאמרו אחר תפלת מעריב קאי גם אמנחה [מגן גבורים בשם סדר היום] ויש כמה נוסחאות בעלינו והובא בא״ר ואין לשנות שום נוסחא כי כל נוסחא יש לה יסוד [שם]:

ח (ח) בכונה - ויש לומר עלינו באימה וביראה כי כל צבא השמים שומעים והקב״ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו אשרי העם וכו׳ [מ״מ]:

ט (ט) ואנחנו כורעים - וצריך לכרוע שלא יהיה נראה ככופר ח״ו:

י (י) קדיש יתום אחר עלינו - שהרי לעולם צריכין לומר קדיש אחר שאמרו פסוקים ובעלינו יש ג״כ פסוקים וצריכים קדיש אחריו אלא שנהגו בקדיש זה להניחו ליתום שמת אביו ואמו מפני שיש יתומים קטנים או אפילו גדולים שאינם יכולים להיות שלוחי ציבור ולומר קדיש וברכו אחר אביו ואמו [שאם היו יכולים להתפלל לפני העמוד זהו טוב יותר מאמירת קדיש] וכבר ידוע ממעשה דר׳ עקיבא תועלת הגדול שיש למת כשיש לו בן האומר קדיש וברכו וביותר בתוך שנה ראשונה לכך תקנו והניחו קדיש זה שאין צריך שום דבר יותר ליתומים הן קטנים הן גדולים. ובסוף הסימן העתקתי בביאור הלכה כל דיני קדיש בקיצור ובשם מאמר קדישין יקרא:

יא (יא) יכול לאמרו אם אין וכו׳ - ר״ל דוקא כשהוא משער שלא יקפידו ע״ז. ומסתברא דכ״ז הוא לענין קדיש יתום מפני שקדיש זה מיוחד ליתומים אבל להתפלל לפני העמוד או לפרוס על שמע אין לו לחוש כלל שמא יקפידו ע״ז:

יב (יב) ויש לומר וכו׳ - מפני שהקטורת היו מקטירין פעמים בכל יום כמ״ש בתורה:

יג (יג) ערב - היינו אחר תפלת מנחה או קודם לה דהקטורת לא היו מקטירין בלילה:

יד (יד) ובוקר אחר התפלה - וצ״ע למה אנו אומרין אותה בשבת ויו״ט אחר מוסף והלא הקטורת קודמת למוספין לכו״ע והיא שייכא לקרבן תמיד ואפשר דכונתנו ליפטר מתוך ד״ת ובכתבים איתא שהטעם להבריח הקליפות ובשל״ה כתב לאמרו קודם תפלה ואחריה:

טו (טו) ואומרים השיר וכו׳ - עיין במ״א שמסיק דכונת הרמ״א לומר בכל יום השיר השייך לאותו יום (דהיינו שביום א׳ היו הלוים משוררים לדוד מזמור לה׳ הארץ ומלואה וגו׳ עד סוף המזמור וכן בכל יום המזמור השייך לו) אבל אין כונתו שיאמרו משנת השיר שהיו הלוים אומרים וכו׳ אכן נוהגין העולם לומר משנה זו אחר פטום הקטורת כמו שנדפס בסידורים:

טז (טז) שחרית לבד - אף דבמקדש היו אומרים שירה על נסכי היין גם על תמיד של בין הערבים אכן מפני שכמה פעמים היו הכהנים טרודין והיו מביאין הנסכים של בין הערבים בלילה ובלילה אין אומרים שירה לפיכך נוהגין לומר השיר בשחרית לבד. ואיזה מזמור נוהגין לומר ביו״ט לשיר של יום יבואר אי״ה לקמן בהלכות יו״ט:

יז (יז) שמא ידלג - ובב״י מפקפק בזה דהלא אין מיתה אלא בהקטרה לא באמירה ועוד דאין מיתה אלא במזיד לכן המדקדקין נוהגין לאמרו בכל יום [מ״א] ויש שכתבו דאותן שאין אומרין רק בשבת אין מרגלא בפומייהו כ״כ יאמרו מתוך הסידור:

יח (יח) ומשתחוה ויוצא - דבמקדש נמי כשגמרו העבודה היו משתחוין ויוצאין ועיין במ״א:

סימן קלג

א (א) אפילו במקום וכו׳ - ר״ל דיש מקומות שנוהגין לומר קדיש וברכו אחר גמר התפלה שהתפללו כל הצבור מפני שלפעמים יש איזה יחידים שבאו אחר ברכו ולא שמעו ברכו ועיין לעיל במ״ב ריש סימן ס״ט שבארנו שם הכל לדינא:

ב (ב) דהכל באין וכו׳ - דאפילו אם אירע לאחד שנתאחר לבוא אחר ברכו מ״מ מסתמא כבר שמע ברכו מהעולים לתורה:

סימן קלד

א (א) נוהגין להרבות וכו׳ - יש מקומות שנוהגין לומר קודם והוא רחום י״ג מדות של רחמים ווידוי:

ב (ב) ואומרים והוא רחום - ותיקון אמירתה היה ע״י מעשה נס גדול כמובא בכל בו ונדפס בסידורים. וצריך לאמרו בכונה ובמתון ולא במרוצה:

ג (ג) ונקרא פורץ גדר - י״א דלא מקרי פורץ גדר אלא אם לא אמרו כלל אבל אם אמרו שלא בעמידה לא הוי בכלל פורץ גדר:

ד (ד) לאמרו מעומד - וכן אל ארך אפים שאומרים אחר חצי קדיש צריך לומר ג״כ מעומד מפני שיש בו חטאנו ווידוי צריך לומר מעומד:

ה (ה) בלחש - כמו בתפלת י״ח שאומרים אותו בלחש. וטעם דעה ראשונה כדי לעורר הכונה ונהרא נהרא ופשטיה בענין זה. י״א דכשמסיים והוא רחום קודם הש״ץ ימתין עם רחום וחנון על הש״ץ ונופל עמו וכתב בשע״ת דהאידנא אין רוב צבור ממתינין על הש״ץ וכ״א נופל על אפיו בשעה שגומר עי״ש:

ו (ו) ימי רצון - שארבעים יום של קבלת לוחות האחרונות שהיו ימי רצון עלה מרע״ה ביום ה׳ וירד ביום ב׳:

ז (ז) להתענות בהם - עיין לקמן בסוף סימן תק״פ ומה שנכתוב שם במ״ב:

ח (ח) מראה וכו׳ - המחבר כתב דין זה קודם הלכות קה״ת שכן מנהג הספרדים להגביה קודם הקריאה ועיין לקמיה בהג״ה שמנהגנו לעשות ההגבה אחר הקריאה. המגביה הס״ת מעל התיבה להראות לעם גוללה עד ג׳ דפין ומגביה ואפשר דדוקא נקט ג׳ [מ״א] ונ״ל דתלוי לפי כח המגביה שיהיה ביכלתו להגביה כשהיא נגללת הרבה:

ט (ט) פני כתיבת ס״ת - כתבו האחרונים כשמראה הס״ת לעם והוא עומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום כמ״ש בסימן קכ״ח לענין כהנים ע״ש. אומרים קדיש עד לעילא קודם הוצאת הס״ת אבל ביום שיש בו מוסף אומרים תתקבל קודם הוצאת הס״ת:

י (י) שמצוה וכו׳ - ואפי׳ אם מתחלה היה עומד מבחוץ מצוה ליכנס לביהכ״נ לראות כשמוציאין ומכניסין הס״ת משום ברב עם הדרת מלך:

יא (יא) לראות הכתב - וטוב שיראה האותיות עד שיהיה יכול לקרותם כי כתבו המקובלים שעי״ז נמשך אור גדול על האדם:

יב (יב) ולומר וזאת התורה - ואין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של הס״ת [אחרונים]:

יג (יג) אומר הש״ץ וכו׳ - ומנהג העולם לומר בריך שמיה בשעת הוצאת הס״ת בין בחול בין בשבת ואם לא אמרו בשעת הוצאה יוכל לאמרו עד שעה שפותחין לקרותו [אחרונים] וצריך להגביה התורה ג״פ דהיינו בשעה שאומר שמע וגו׳ אחד וגו׳ גדלו וגו׳ [מ״א בשם מ״ס]:

יד (יד) בימין - ע״ש הכתוב וימינו תחבקני ועוד דגם התורה נתנה בימין. נוהגין בשבת בשחרית כשמחזירין הס״ת להיכל לומר המזמור הבו לה׳ בני אלים וגו׳ ובמנחה בשבת וכן ביו״ט ובחול לומר מזמור כ״ד [אחרונים]:

טו (טו) ברוך שנתן וכו׳ - ואח״כ אומרים האל תמים וכו׳ שיש בו מ׳ אותיות נגד מ׳ יום שהיה משה בהר [מ״א בשם הד״מ]:

סימן קלה

א (א) בשני ובחמישי - בשחרית ואף דבדיעבד כל היום זמנה מכל מקום לכתחלה מצוה להקדים:

ב (ב) ואין מוסיפין עליהם - משום בטול מלאכה לעם וגם אין מפטירין מטעם זה:

ג (ג) מותר להוסיף - כדי שיוכלו שניהם לעלות לתורה ולדינא כתבו האחרונים דאין נוהגין כן וכ״ש דלענין בעלי ברית בודאי אין לנהוג כן:

ד (ד) במנחה ובשני וחמישי - ואם טעו וקראו להשלשה קרואים בפרשה ראשונה של סדר שבוע העבר או של שבוע הבא לאחר שבוע זה אם הוא מעכב בדיעבד או לא עיין בפתחי תשובה שהביא דעות האחרונים בזה:

ה (ה) אם בטלו וכו׳ - מחמת קטטה וכדומה ומיירי שלא קראו כל היום אבל אם בטלו רק בשחרית הקריאה ובמנחה כבר מצאו מנוחה אם יש פנאי לקרות כל הסדרה יקראו במנחה כל הסדרה ויקראו שבעה גברי כי כל יום השבת הוא זמן הקריאה אבל אם גם במנחה לא היה מנוחה לא יקראו בשני או בחמישי כל הסדרה משבת העבר כי בחול יש בטול מלאכה לעם אלא יקראו רק הפרשה מן הסדר של שבת הבא ולא מן שבת העבר [דגמ״ר ע״ש מילתא בטעמא]:

ו (ו) שבת אחת - ואם בטלו כמה שבתות י״א דאין לקרות בשבת הבאה כ״א הסדרה האחרונה הסמוכה לזו וי״א דצריך להשלים בצבור כל הסדרות שביטלו ומביאור הגר״א משמע דס״ל כהדעה הראשונה:

ז (ז) קריאת הפרשה וכו׳ - ואם היו שתי פרשיות מחוברין באותו שבת שבטלו דעת הר״מ מינץ דאין משלימין אותם כלל דלא מצינו לעולם שקורין ג׳ סדרות בשבת אחת ולקרות פרשה אחת מהן נמי לא אמרינן דאין תקנה לחצאין וה״ה אם בשבת זו היו שתי פרשיות מחוברות נמי אין משלימין הפרשה משבת שעבר מטעם הנ״ל ובהגהת מנהגים חולק על כל זה וכן הסכים בא״ר דלעולם צריך להשלים מה שביטלו משבת העבר וכן נוטה דעת ספר מגן גבורים. י״א דאם בטלו פרשת ויחי אין לקרותו עם פ׳ שמות כי כשקורין ב׳ סדרות צריך לקרותו חד גברא מסוף סדרא ראשונה לתחלת סדרא שניה כדי שיהיו מחוברין וזה אין נכון לעשותו בשני ספרים וה״ה בפקודי ויקרא וכדומה ויש חולקין וס״ל דלעולם משלימין וכתב בשלחן עצי שטים דהנוהג כן אין מוחין בידו. כתב בספר שערי אפרים אם בטלו הקריאה בביהכ״נ אחת ורוב הצבור מביהכ״נ זה שמעו קרה״ת בביהכ״נ אחרת א״צ להשלים אבל אם רוב הצבור לא שמעו כלל אע״פ שיש שם בתי כנסיות אחרות שקראו שמה כדין מ״מ אותן שלא שמעו הקריאה והם רוב הצבור של ביהכ״נ זה צריכין להשלים הקריאה:

ח (ח) קורין אותה פרשה - והיינו שיקראו כסדר הכתובות בתורה מתחלה של שבת העבר ואח״כ של שבת זו [שם באו״ז] והטעם כתב שם כי מימות מרע״ה נתקן לקרות התורה בפרשיותיה ולהשלימה וכו׳ כדי להשלימה לעם מצות וחקים:

ט (ט) כהן קורא בתורה ראשון - דכתיב וקדשתו וקבלו חז״ל שר״ל לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ומ״מ אם רצה הכהן לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו אבל לענין לקרות בתורה בביהכ״נ תקנו חז״ל מפני דרכי שלום שאין הכהן והלוי יכולין למחול אלא דוקא כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל כדי שלא יבוא הדבר לידי מחלוקת שכ״א יאמר אני גדול ואקרא ראשון. ואין חילוק בין שבת ויו״ט לשני וחמישי ושאר זמנים שקוראין בהן [פמ״ג]. אם אין כהן בביהכ״נ הולכין אחר הגדול בחכמה ומנין אע״פ שהאחר גדול בשנים [מ״א בסק״ז]:

י (י) ואחריו לוי - ואסמכינהו אקרא דכתיב ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו׳ אטו אנן לא ידעינן דכהנים בני לוי נינהו אלא לאשמועינן דמתחלה כהנים והדר בני לוי:

יא (יא) המנהג הפשוט - ר״ל אף דהרבה ראשונים סוברין דלא נעשה תקנה זו להקדים עם הארץ לפני החכם מ״מ המנהג כהפוסקים שסוברין דלענין קריאת התורה בביהכ״נ מפני דרכי שלום לא חילקו בזה:

יב (יב) לפני חכם גדול - ואין כאן בזיון לכבוד התורה דכיון שכן המנהג אין כאן בזוי:

יג (יג) יודע לקרות - מתוך הכתב כדלקמן סימן קל״ט ס״ב:

יד (יד) סגי בכך - והיינו דוקא בשאין שם כהן אחר זולתו שיוכל לקרות בעצמו כמבואר שם:

טו (טו) שאם אינו יודע וכו׳ - וכהיום נוהגין לקרותו אע״פ שאינו יודע לקרות עם הש״ץ מתוך הכתב כ״א בע״פ וגם בזה לא נהגו לדקדק היטב ותלינן דמסתמא יכול לקרוא עם הש״ץ עכ״פ בע״פ ועיין לקמן בסימן קל״ט ס״ד מה שנכתוב שם:

טז (טז) אם הס״ת פתוח - ה״ה אפילו עדיין לא הוציאו הס״ת ג״כ אין ממתינין מלהוציא הס״ת עד שיגמור הכהן תפלתו משום טרחא דצבורא:

יז (יז) אינו רשאי - ואפילו לדעה הראשונה בסימן ס״ו ס״ד שמפסיק היינו כשקראוהו ומפני כבוד התורה אבל לכתחלה אין לקרותו ומשום פגמא דכהן (שיאמרו עליו שאינו כהן) ליכא למיחש שהרי הכל רואין שהוא עסוק בק״ש ותפלה והסכימו האחרונים דלאו דוקא שמע דה״ה כשעוסק בברכות של ק״ש ועיין לעיל בסימן ס״ו סקכ״ו שהכרענו דיש להקל לקרותו לכתחלה כשהוא עומד בין הפרקים ואין שם כהן אחר וכ״ש כשהוא עוסק בפסוקי דזמרה:

יח (יח) וטוב שילך הכהן - היינו דמדינא אפילו לא יצא ג״כ יוכל לקרוא לישראל במקומו כיון שהוא אינו יכול לעלות רק דלכתחלה טוב יותר שילך מביהכ״נ דשמא איכא פגמא משום שאין הכל יודעין שהוא אינו מתענה. ואם יש כהן אחר בביהכ״נ שמתענה א״צ לכו״ע לילך מביהכ״נ רק להודיע לש״ץ שלא יקראוהו. קהל שהיו נוהגים מקדם שבשבת בראשית היה אחד מהקהל מתנדב מעות לצורך ביהכ״נ כדי שיקרא ראשון בהתחלת התורה והכהן אינו רוצה למחול אין חוששין לדבריו ויעשו הקהל כמנהגם מאחר שמנהג קדום הוא שנתקן לכבוד התורה [מהרי״ק שורש ט׳ עי״ש שמאריך בשבח המנהג הזה] ועיין בכנה״ג ופר״ח שהסכימו שאפילו אינו רוצה לצאת מביהכ״נ אעפ״כ אין חוששין לזה וקורין לישראל המתנדב. והיינו דוקא בנידון כזה שהיה מנהג קדום ומוסכם לכל שנעשה גם ברשות הכהנים שהיה מנהגם מעולם לצאת בעת שקוראין להישראל משום עילוי וכבוד התורה שמתנדבין דמים יקרים בעד קריאת פתיחתה משא״כ בעיר שרצו לעשות מנהג קבוע למכור המצות שלא ברשות הכהנים ועל הכהנים שיצאו בשעה שקורין בתורה שאין הרשות בידם [תשובת חתם סופר סימן כ״ד וכ״כ בתשובת שיבת ציון]:

יט (יט) אחר שהתחיל וכו׳ - היינו שאמר ברוך אתה ה׳:

כ (כ) אינו פוסק - כדי שלא תהיה ברכה לבטלה ועוד דלא נחשב פגם להכהן דיתלו שלא היו שם בשעה שקראו להישראל או שמא שגגה היא שסברו שאינו שם. ומסתברא דעולה הישראל למנין ז׳ וא״צ לקרות הכהן אחריו ואפילו אם היה הכהן בביהכ״נ בשעה שקראו הישראל והם טעו וסברו שאינו שם וקראו לישראל ג״כ עולה למנין ז׳ ואחר הישראל לא יעלה הכהן דיש לחוש לפגמו שיאמרו שאינו כהן מדקרא אחר ישראל:

כא (כא) לא הוי התחלה - דאין זה לבטלה דהרי ענו הקהל ביהל״ו [הגר״א] ואפ״ה חוזר הכהן ואומר ברכו [א״ר]:

כב (כב) ועומד הישראל - כדי שלא יתבייש:

כג (כג) ולא יעלה אחריו לוי - דכיון דישראל קראו לפניו אם יעלה אחריו לוי יאמרו שהראשון כהן היה ואף שאמר במקום כהן כשקראוהו וכדלקמיה אפ״ה חיישינן מפני הנכנסים אח״כ שלא שמעו כשקראוהו [פרישה]:

כד (כד) יוכל לעלות - דלא גרע מישראל ודוקא כשאין הישראל גדול מהלוי דאל״ה יקראוהו ראשון ושוב לא יקראו ללוי כלל [אחרונים]. ולענין לקרות ללוי שלישי או רביעי במקום שקראו לישראל במקום כהן י״א דמותר ויש אוסרין ולפי המבואר לקמן בסוף סעיף י׳ במ״א בשם הלבוש דבמדינות אלו אין נוהגין לקרות לכהן או ללוי רק לאחרון או למפטיר אין נפקא מינה בזה:

כה (כה) וכשקוראין אותו - היינו בין כשקוראין ישראל במקום כהן או לוי:

כו (כו) והתחיל לברך - היינו ג״כ שאמר ברוך אתה ה׳ אבל ברכו לבד לא הוי התחלה ועולה הלוי לברך ולקרות וכאן אין צריך הכהן להמתין לקרות אח״כ דהלא כבר קרא מתחלה [אחרונים]:

כז (כז) אין מפסיקין אותו - הטעם כנ״ל:

כח (כח) אבל לא כהן אחר - וה״ה שלא יקרא ישראל במקום לוי כדי שלא יאמרו על הראשון שאינו כהן או שהוא פגום מדלא קרא אחריו לוי וגם שיטעו על הישראל הזה שהוא לוי:

כט (כט) שהראשון פגום - והא דלא קאמר שאחד מהם פגום וכדלקמן בס״ט משום דמיירי כאן אפילו היכא דמוחזק לן באביהם של שניהם שהם כהנים ומ״מ בראשון איכא לתלות שנתודע אחר שקראוהו דאבוה נסיב גרושה או שמא זנתה בסתר ונתחלל אח״כ זרעו מדין קדושת כהונה ולכך קראו שוב לכהן אחר אבל בשני ליכא למיטעי בזה דאי חלל הוא אף במקום לוי לא היה לן לקרותו כתבו האחרונים דאף בתענית כשאין הלוי מתענה יברך הכהן במקום לוי ולא יקראו לישראל:

ל (ל) שאחד מהם פגום - אע״פ שיודעים שאביהם לוי איכא למיחש שאביהם נסיב ממזרת או נתינה ופסליה לזרעיה מקדושת לויה ואף שהוא ממזר מ״מ קורא בתורה כשאר ישראל:

לא (לא) בהפסק ישראל - פי׳ שקרא מתחלה כל הסדר כתקנת חכמים כהן לוי וישראל אז מותר לחזור ולקרוא כהן [וה״ה דאם אין שם לוי וקרא הכהן פעמים ואח״כ ישראל נמי מותר לחזור ולקרוא כהן]. וכן מותר לקרוא שם לוי בכל עליות שירצו וכ״ש לאחרון או למפטיר והטעם דליכא למיחש כאן לפגמו של ראשון בזה דאי הוי פגום מיד היו מרננין אחריו והיו מודיעין אותו לחזן והיו קוראין אחר במקומו ולא היו ממתינין עד אחר קריאת ישראל ולפגמו של שני נמי ליכא למיחש שיאמרו על הכהן או הלוי שהם חללים דהא אומרים אע״פ שהוא כהן וכן בלוי שהוא לוי:

לב (לב) וכיוצא בזה נוהגים וכו׳ - ר״ל אע״ג דאמרינן בס״ט דלוי אחר לוי לא יקרא הכא כיון שהפסיק ישראל בינתים וגם אומר אע״פ שהוא לוי ליכא שום חששא וכנ״ל:

לג (לג) למפטיר בכה״ג - ר״ל שיזכור ג״כ שהוא כהן או לוי:

לד (לד) כהן או לוי וכו׳ - וה״ה אפילו אם ירצה לעשות סדר חדש דהיינו כהן לוי וישראל ג״כ אסור לשיטה זו כיון שהוא בתוך ז׳ קרואים. כתבו הפוסקים דבתענית לא יעלה כהן או לוי למפטיר שהוא ממנין הקרואים שהמפטיר הוא השלישי ואם אין שם ישראל היודע להפטיר מקרין אחרים אותו:

לה (לה) למנין שבעה - וה״ה ביו״ט לחמישי. ובדיעבד אם טעו וקראו לכהן או ללוי באמצע מנין הקרואים אם אפשר להחליף במפטיר או באחרון ימתין בתיבה ויקראו אחר במקומו והוא יעלה לאחרון או למפטיר ואם א״א כיון שעלה לא ירד ויברך וכמו שמסיים הרמ״א דבמקום צורך ודחק יש לסמוך אסברא ראשונה [אחרונים]:

לו (לו) וכן נוהגין וכו׳ - ובלבוש כתב דכהיום אפילו לאחר שבעה קרואים אין אנו נוהגין לקרותן אלא לאחרון שבהם וכן למפטיר וכן העתיקו שארי אחרונים והטעם איתא בלבוש דלא חיישינן באחרון לפגם כי אדרבה בדורות הללו מחשבין אחרון חשיב מכולם לפי שהוא מסיים הפרשה ולגדול שבצבור קורין לאחרון ואע״פ שקוראין לאחריו המפטיר הרי מפסיקין בינו ובין המפטיר בקדיש וגם במפטיר אין מקפידין אם הוא כהן [דהוי כתחלת קריאה וכדלקמיה] ואפילו אם האחרון היה ג״כ כהן אין חוששין משום כהן אחר כהן כיון שהקדיש מפסיק ביניהן עכ״ל הלבוש ומ״מ במקום צורך כגון שיש ב׳ חתנים ושושבינים ולכל אחד מהן יש כהנים ולוים חולקין את הפרשה לשנים מתחלה קורין ז׳ גברי לאחד ואח״כ קורין לחתן השני ושושביניו. כתבו האחרונים דבשמחת תורה שמוציאין שלשה ס״ת יכולין להיות שלשה כהנים אחד חתן תורה ואחד חתן בראשית ואחד מפטיר כיון שכ״א קורא בספר אחר אבל בר״ח טבת שחל בשבת שיש ג״כ שלשה ספרים אז בספר הראשון שקורין בו פרשת השבוע אין לקרות לכהן לבסוף אף אם הוסיפו וקראו בו יותר משבעה לפי שעדיין אין משלימין הקריאה בספר הזה והמשלים הוא בספר השני שקורין בו פרשת ר״ח רק בספר השני שבו משלים האחרון ובספר שלאחריו שקורין בשל חנוכה למפטיר רשאים לקרות לכהן להיות אחרון וגם כהן למפטיר וכן בשבת של פרשת שקלים או של פרשת החודש שחל בר״ח שיש ג״כ שלשה ספרים אין לקרות כהן להשלים הקריאה בספר הראשון רק בשני ספרים האחרונים רשאים לקרות כהנים לאחרון ולמפטיר כמו שכתבתי [שערי אפרים וע״ש בפתחי שערים מה שהביא עוד בשם הפמ״ג לענין חוה״מ של סוכות ותמה עליו]:

לז (לז) במקום צורך ודחק וכו׳ - כגון בשמחת תורה וכה״ג יש לסמוך דמיד שקרא ג׳ קרואים הראשונים כהן לוי וישראל מותר לקרות אח״כ כהן או לוי וכמ״ש לעיל בדעת המחבר. ודע דאפילו אם נסמוך אסברא ראשונה מ״מ יש הרבה ראשונים ואחרונים שסוברין שאין להקל לקרות כהן ולוי בעלמא אלא א״כ יעשו סדר חדש דהיינו כהן ולוי וישראל דבזה אין לחוש לפגמא כלל שיאמרו עליו שאינו כהן שהרי קורין אחריו לוי אבל בלא סדר אין לקרוא כהן או לוי משום פגמא [ולפי סברא זו אפילו לאחרון או למפטיר אין לקרוא כהן ולוי אלא שבזה כבר נהגו העולם להקל וכן סתמו האחרונים. וכמש״כ הלבוש בטעמו של דבר וכנ״ל] וע״כ מן הנכון ליזהר בזה לקרותם דוקא על הסדר ואפילו כשקורין אותם לאחר ז׳ קרואים:

לח (לח) כהן או לוי - אבל בישראל אם קראוהו ואינו שם יכול לקרות לאחר בשמו דבישראל לא שייך פגמא דאפילו ממזר מותר לעלות לתורה וכדלקמן סימן רפ״ב ס״ג:

לט (לט) ואינו שם - ואם אותו כהן מתפלל מותר לקרות האחר בשם דהכל רואין שבשביל שאינו יכול להפסיק בתפלה אינו עולה [מ״א]:

מ (מ) משום פגמו - דיסברו שנודע בתוך כך שהוא פגום וכתבו האחרונים דמ״מ בנו מותר לקרות בשם דאם איתא שהוא פגום אף בנו פגום אבל אביו אסור דיאמרו אביו נשא גרושה מכבר שהאב כשר והבן חלל:

מא (מא) יעלה מעצמו - כתב בספר שערי אפרים דאם קראו לכהן או ללוי לאחרון או למפטיר ואינו שם וקורא לאחר אע״פ שהאחר הוא ג״כ כהן או לוי מותר לקרותו בשם דלא שייך כאן לומר דנודע שהראשון פגום דהא ישראל ג״כ מותר לעלות לאחרון או למפטיר:

מב (מב) יכול לקרוא וכו׳ - ואין חוששין בזה לפגמו של עצמו שהכל יודעים שכיון שהוא ש״ץ אין סברא לומר שידחה כל הכהנים מלעלות ולא מפני שהוא פגום ואפילו אם הסגן הוא כהן שבידו לקרות לכל מי שירצה או במקום שקונין מצות עליות לתורה והקונה המצות הוא כהן או לוי יכול לצוות לקרות לכהן או לוי אחר ואין בזה משום פגם שהכל יודעין שהדרך הוא לכבד אחרים:

מג (מג) שכולה כהנים וכו׳ - והיינו דוקא כשאין שם ג״כ לוי כלל שאין יכולין להתקיים כסדר שתקנו חז״ל וע״כ טוב לשנות מפני השלום אבל אם יש שם עוד לוי אחד יקראו כסדר המשנה כהן לוי ישראל ואח״כ את השאר יקראו כהנים:

מד (מד) ישראל אחד ביניהם - אבל אם יש שני ישראלים וכ״ש יותר הוא בכלל מה שכתב השו״ע אח״כ שאין בהם ישראל כדי סיפוקם וע״כ יקרא הכהן בתחלה וגם יקרא הכהן במקום לוי ואח״כ יקראו הישראלים ויתר העליות ישלימו בכהנים. ואם יש שני לוים ושני ישראלים קורא כהן לוי וישראל ואח״כ עוד כהן ולוי וישראל וכהן קורא שביעי וכ״ש יתר עליות הנוספות:

מה (מה) מפני דרכי שלום - שלא יאמר כל אחד למה אתה קורא ראשון יותר ממני וה״ה כשיש רק לוי אחד בעיר שכולה כהנים אותו לוי קורא ראשון מהאי טעמא. אם אין שם אלא כהנים ולוים יקרא כהן אחר כהן בהפסק לוי בינתים. כהן שהוא אבל ואין כהן אחר בביהכ״נ בשבת מותר לקראו לכהן שלא יהיה נראה כאבלות בפרהסיא ובחול לא יעלה דאבל אסור בד״ת ומ״מ בין בחול ובין בשבת יותר טוב שיצא מתחלה מביהכ״נ ויקראו לישראל וללוי במקום כהן [א״ר וש״א]:

אין על סעיף יג

מו (מו) החבושים בבית האסורין - וה״ה לחולה ויש חולקין בכל זה כיון דאנוסים הם ובפרשת זכור שהוא דאורייתא בודאי יש להקל ואפשר דה״ה גם בפרשת פרה:

מז (מז) אין מביאין וכו׳ - כדי לקרות בה בעשרה והטעם שזלזול הוא לס״ת להוליכה אל אנשים שצריכין לה כי כבודה שילכו אנשים אליה ועיין בבה״ל שכתבנו דדוקא כשאין שם עשרה אבל כשיש שם עשרה חבושים מותר:

מח (מח) אפילו בר״ה ויוהכ״פ - ומה שהולכין מביהכ״נ מנין אנשים לאיזה בית ונושאין ס״ת עמהם כדי לקרות שם ודאי אינו נכון דהא אפשר להם לשמוע הקריאה בביהכ״נ [א״ר] ויש שמצדדין עליהם זכות משום שכל אחד רוצה בעצמו לעלות בתורה בימים האלה אבל אין זה מספיק לזלזל בס״ת משום זה לטלטלה מביהכ״נ ובפרט בימים הנוראים שמנהג למכור מצות ע״פ רוב גורמים בזה הפסד להכנסות של צדקה אכן אם גם הם מוכרין המצות ומתרבה עי״ז הכנסה של צדקה מסתברא שאין להחמיר בזה ומ״מ מה טוב אם יוכלו לקבוע שם מקום לס״ת על איזה זמן קצר וכדלקמיה:

מט (מט) יום או יומים קודם - והאחרונים הסכימו דה״ה אם הכין מקום לס״ת באותו יום שיהא מונח שם יום או יומים דשפיר דמי ובלבד שיניחה שם במקום שהכין קודם זמן הקריאה ובשעת הקריאה יוציאנה ויקרא בה ואח״כ יחזירנה לשם דאז אין מינכר שהבאתה היתה לצורך קריאה בלבד אלא שקבע דירתה בכאן לאותו זמן:

נ (נ) ואם הוא אדם חשוב - ר״ל גדול בתורה דאדרבה התורה מתעלית ע״י אנשים גדולים ולאו זלזול אצלה. ועיין בספר שמן המאור דבחשוב אפילו אינו אנוס שרי ויש מחמירין בחשוב לחוד וטוב שיכין מקום:

נא (נא) בכל ענין שרי - היינו אפילו בלי הכנת מקום:

סימן קלו

א (א) בשבת ויו״ט וכו׳ - שקורין הרבה:

ב (ב) ת״ח הממונים וכו׳ - כתב מהרי״ל מצוה לקרות בי״ט אנשים המעמידים הקהלה לפיכך הם קודמין לכל אם אין שם ת״ח מופלג [מ״א]:

ג (ג) שאבותיהם וכו׳ - שמחוייבין לכבדם בשביל כבוד אבותם שיש בזה כבוד לאבות:

ד (ד) ואח״כ ראשי כנסיות - וכ״ז מיירי במקומות שאין מוכרין המצות אלא שעומד הממונה וקורא לפי הכבוד אבל במקומות שמוכרין המצות ונופל המעות לצדקה כל הקונה אותם יש לו רשות לכבד למי שירצה ומלבד שיקרא לכל אחד לפי כבודו שלא יבוא לידי מחלוקת [לבוש] גם יקרא החיובים שזה לא מכרו לו [שערי אפרים]:

ה (ה) וכל העם - ועכשיו נהגו שגדול הצבור הוא המסיים הסדרה [אחרונים]. כתב בתשובת רמ״מ סימן ו׳ במקום שנהגו שהפרנס הוא עולה אינו רשאי למחול לאחר שיקרא במקומו ופרטי דין זה מבואר לקמן סימן קנ״ג סי״ב עי״ש במ״ב.

כתב פמ״ג מה שנוהגין באיזה קהלות קטנות לקרוא לפי השנים ע״ה קודם לת״ח לאו שפיר עבדי ואיסורא הוא ועיין בבה״ל מה שהעתקנו מלבוש ומשערי אפרים ומיתר האחרונים בענין הנהגת החיובים לעלות לתורה:

סימן קלז

א (א) פחות מעשרה פסוקים: - איתא בגמרא שנתקן כנגד עשרת הדברות או כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ועי״ש עוד:

ב (ב) מן המנין: - היינו אע״פ שאין למדין ממנה שום חדוש:

ג (ג) כגון פרשת עמלק: - שקורין בפורים ולא רצו חז״ל להוסיף עליהם איזה פסוקים מלמטה או מלמעלה לרמז דמפני שעמלק גרם להיות השם והכסא חסר כדכתיב כי יד על כס יה כך יהיו פרשיותיו חסרים:

ד (ד) ואיזה מהם: - כלומר דמי שקרא יותר משובח יותר ואם הראשון קרא ד׳ משובח דמצינו לעולם החשוב חשוב קודם ובמנורה מצינו שאמצעי משובח ואם אחרון קרא ד׳ י״ל דמעלין בקודש ואין מורידין וע״כ לא קפדינן על מי מהם שזירז עצמו וקרא ד׳ דכל אחד מהם יש לו טעם לשבח שהוא הראוי לזה. והנה בזמן הגמרא היו הקרואים לתורה קוראין בעצמן בתורה ועכשיו שהש״ץ קורא להן יש דעות בין האחרונים שי״א שלראשון ולשני יקרא ג׳ פסוקים ולאחרון יקרא ד׳ ויש שחולקין ע״ז. ועכשיו נתפשט המנהג שקורין במנחה בשבת וב׳ וה׳ כל הפרשה הראשונה של הסדר שיקראו בשבת הבאה ככתוב בסידורים ומצויין הפסקת הפרשה לג׳ אנשים ואם שינה מסדר הזה אינו מעכב רק שעכ״פ לא יפחות לאחד פחות מג׳ פסוקים [ש״א]:

ה (ה) וקרא עשרה פסוקים: - ומיירי שכל אחד קרא ג׳ פסוקים ובין כולם היו עשרה דאם ע״י הדילוג קרא אחד פחות מג׳ פסוקים אפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות כדלקמיה בס״ד:

ו (ו) אינו חוזר: - דהא קרא י׳ פסוקים כתקנת חכמים ואין הפסוק המדולג חובת היום והרי יקראנה בשבת הבא אחריו:

ז (ז) ואם לאו חוזר: - היינו שקרא רק ט׳ פסוקים בין הכל ואף דמבואר לקמיה בס״ד דבדיעבד בקרא ט׳ בין הכל יצא הכא דיש שתי ריעותות שפיחת מי׳ פסוקים וגם דילג באמצע גרע טפי וחוזר והאי חוזר היינו אם נזכר לאחר שכבר בירך ברכה אחרונה חוזר הוא ומברך לפניה וקורא פסוק זה עם עוד שני פסוקים שאין קורין בתורה פחות מג״פ ומברך לאחריה:

ח (ח) פסוק אחד: - ואפילו מקצת מפסוק אחד ואפילו רק תיבה אחת צריך לחזור ולקרותו ויש להתחיל מתחלת אותו פסוק ולקרותו ושנים עמו כדין פסוק שלם:

ט (ט) חוזר וקורא: - ואפילו קראו ז׳ גברי בלא פסוק המדולג והאי חוזר היינו שחוזר ומברך לפניה ולאחריה [אחרונים]:

י (י) ואמר קדיש חוזר וקורא: - ונראה שדוקא אם הדלוג היה בעליות הראשונות אבל אם הדלוג היה בעליה שביעית וכ״ש בעליות הנוספות על מנין שבעה אין צריך לחזור ולברך בכוון משום פסוק המדולג דהלא בלא״ה יעלה המפטיר לתורה א״כ יתחיל הוא מפסוק המדולג עד סוף הפרשה [וגדולה מזו איתא לקמן בסי׳ רפ״ב ס״ו עי״ש ובבה״ל שם ד״ה דקי״ל]:

יא (יא) דינם כמו וכו׳: - ומיירי שעכ״פ קראו להחמשה גברי שלשה פסוקים לכל אחד כדין דאל״ה בודאי חוזר וקורא ועיין במ״א שכתב דה״ה אם דילג איזה פסוק מהפסוקים שקורין בס״ת שניה למפטיר עבור חובות היום דהיינו פסוקי קרבן מוסף שאינו חוזר אם לא שחיסר עיקרן של הפסוקים לגמרי דהיינו בשבת שאירע בו יום א׳ דחוה״מ סוכות שקורין למפטיר ביום השני וביום השלישי והוא דילג וביום השלישי אע״פ שקרא וביום השני הוי כאלו לא קרא כלל מחובת היום לדידן דבקיאין בקביעא דירחי [מיהו אם קרא וביום השלישי ודילג ולא קרא וביום השני אינו חוזר לקרות בברכה אלא פותח הס״ת וקורא אלו הפסוקים לפני הצבור בלא ברכה] ועיין בא״ר שהוסיף עוד דלפעמים אפילו אם דילג רק פסוק אחד ג״כ חוזר לקרות בברכה וכגון שבפסוק זה היה עיקרו של חובת היום [כגון שדילג במה שקורין למפטיר ביום א׳ של פסח מפסוק והקרבתם ולהלאה עד לכפר עליכם דמשם

והלאה אינו שייך כ״כ לחובת היום וביום א׳ של סוכות אם דילג איזה פסוק מוהקרבתם עד סוף הפרשה או שחיסר ביום א׳ של חוה״מ כשחל בשבת איזה פסוק שהוא מפרשת וביום השלישי] וכן הסכים בספר שערי אפרים:

יב (יב) שני פסוקים: - אף שבין הכל קראו עשרה פסוקים כגון ששנים שלפניו קראו ד׳ ד׳ אפ״ה צריך לחזור ולקרות דאין קריאה חשובה בפחות מג׳ פסוקים וכתב הט״ז דה״ה בשחרית בשבת אף אחר שקראו שבעה קרואים כדין אם אירע שקרא אחד אחר זה שני פסוקים נמי חוזר מהאי טעמא שכתבנו:

יג (יג) צריך לחזור ולקרות: - ולענין ברכה לפניה כך דינו אם עדיין לא בירך ברכה אחרונה אע״פ שכבר גלל הס״ת והיה בדעתו לברך ונזכרו שלא קרא רק ב׳ פסוקים חוזר וקורא בלא ברכה לפניה אבל אם כבר בירך ברכה אחרונה נסתלקה קריאה הראשונה לגמרי. ולכן צריך לחזור ולברך לפניה ולהתחיל ממקום שהתחיל בקריאה הקודמת [כי קריאת שני פסוקים אלו לא עלו כלל] ועוד פסוק אחד עמו כדי להשלים ג׳ פסוקים [ואם השנים שלפניו לא קראו רק ג׳ צריך הוא להשלים עד ארבעה פסוקים כדי שיהיה בצירוף עשרה פסוקים] ואפילו אם כבר קראו לאחד העולה אחריו ועלה לתיבה יעמוד שם אותו האחר עד שיברך זה שנית ויקרא הג׳ פסוקים וכנ״ל ויברך לאחריו ואח״כ יקרא זה שעלה אחריו ואם כבר התחיל השני לברך או שסיים כל הברכה ונזכרו יש לו להתחיל ממקום שהתחיל זה שלפניו [דהיינו אף שני הפסוקים הקודמים]. ויסיים עוד פסוק ויברך לאחריה [וי״א שמלבד שני פסוקים הקודמין יקרא עוד שלשה פסוקים] והראשון יעמוד שם עד שיגמור זה ואח״כ יברך הראשון שקרא שני פסוקים ויקרא להלן ממקום שסיים זה [ואם הראשון ירד כבר מהתיבה ואח״כ נזכרו יכולין לקרות אף לאחר להשלים הקרואים השלשה]. בד״א בשלא היה כהן בביהמ״ד וקראו ישראלים אבל אם קרה זה בכהן שקרא רק שני פסוקים ואח״כ בירך הלוי ואז נזכר שטעה הכהן ולא קרא רק שני פסוקים לא יתחיל הלוי אלא ממקום שפסק הכהן ויקרא מכאן ולהלן ג׳ פסוקים ולא יקרא השני פסוקים הראשונים שקרא הכהן [דבחול כשר אם חיסר מהתחלת הפרשה] דיהיה פגם לכהנים הנמצאים שם כשיקרא הלוי מראש הספר ואחר הלוי יקרא שני ישראלים להשלים מנין הקרואים [דא״א לקרוא כהן הראשון שטעה אחר לוי דאין כהן קורא אחר לוי] כי הקריאה שקראו שני פסוקים כמאן דליתא דמיא. ואם אירע בשבת וביו״ט שחרית שקראו לאחד מן העולים שני פסוקים ובירך לאחריה ונזכר שטעה י״א דבזה טוב יותר ששוב לא יקרא הוא בעצמו אלא יקראו אחר [דבחול שאסור להוסיף על מנין הקרואים א״כ אם יקראו אחר להשלים במקומו מחזי כמו שקרא ארבעה קרואים משא״כ בשבת דמותר להוסיף יותר טוב שיקרא אחר משיקרא עולה זה שני פעמים בס״ת אחת דאין נכון לכתחלה כמבואר בסימן רפ״ב] ויתחיל ממקום שהתחיל הראשון וכנ״ל וישלימו ז׳ קרואים מלבד זה שקרא השני פסוקים וי״א דאף בשבת אין צריך לקרוא לאחר:

יד (יד) פרשת עמלק: - דכולה אינה אלא ט׳ פסוקים וכיון דהתם קורין לכתחלה ט׳ בשאר ימים יוצאין עכ״פ בדיעבד בט׳ ולא בעינן עשרה רק למצוה לכתחלה ובביאור הגר״א וכן בתשובת פנים מאירות חולקים ע״ז ודעתם דעשרה הוא לעיכובא ובפחות מזה חוזר ומברך וקורא. ונראה דאף לדעה ראשונה טוב שיקראו בצבור עכ״פ בלא ברכה עוד ג׳ פסוקים:

טו (טו) פחות מט׳: - היינו שקראו כל אחד ג׳ פסוקים אלא שבס״ה לא היה כ״א שמונה פסוקים כגון שהשלישי קרא פסוק אחד מהשני שלפניו ואפ״ה לא יצא דאם השלישי לא קרא כ״א ב׳ פסוקים כבר אשמועינן בריש הסעיף דלא יצא ויש אומרים דיצא בדיעבד כיון שעכ״פ קראו כל אחד ג׳ פסוקים:

טז (טז) צריכין לחזור ולקרות: - ר״ל אותו שקרא שלא כהוגן ותיבת צריכים לשון רבים לאו בדוקא הוא:

יז (יז) וגלל ס״ת: - והרבה אחרונים הסכימו דגלל לאו דוקא אלא העיקר תלוי באם בירך ברכה אחרונה ואם לא בירך אע״פ שגלל הס״ת חוזר וקורא את המותר בלא ברכה לפניה:

יח (יח) מראש הפרשה: - והא דלא סגי שיתחיל ממקום שפסק מתחלה דכיון שלא קראו מתחלה כסדר שתקנו חכמים אין כאן קריאה ואעפ״כ הסכימו האחרונים דאם דילג איזה פסוק אינו חוזר דהרי קורא הפרשיות בשבתות שלהן וכמו לעיל בס״ג לענין פרשיות המועדים אכן כ״ז דוקא אם דילג מהפסוקים שאינם מעיקר חובת היום [דהיינו עד לגר הגר בתוכם] אבל אם דילג מעיקר חובת היום הסכים בא״ר דחוזר וכמו שנתבאר לעיל במ״ב סקי״א לענין פסוקי קרבן מוסף:

יט (יט) הראשון: - ודוקא דיעבד אבל לכתחלה אין כדאי שיקרא למפרע מהפסוקים הקודמים אפילו אם ירצה להוסיף עליהן כמה. אך יש נוהגין בפרשת בחקותי קורין לעולה תוכחה ג״פ קודם כדי להתחיל בדבר טוב אף שכבר קרא השלישי אותן הפסוקים:

כ (כ) שלשה פסוקים: - במקום שאפשר:

כא (כא) או אפילו שנים: - היינו שהוסיף שני פסוקים על פסוק אחד שקרא ממה שלפניו וכמו שאנו נוהגין בר״ח שהלוי מתחיל פסוק שקרא הכהן ואינו מוסיף רק שני פסוקים מפני שא״א בענין אחר כמו שיתבאר בהלכות ר״ח:

כב (כב) במקום דלא אפשר: - היינו דלא אפשר לקרות שלשה כ״א שנים משום דסליק ענינא דאי לא אפשר כלל הוי דומיא דפרי החג:

כג (כג) ואם לאו: - שלא קרא שלשה במקום דאפשר לו לקרות שלשה או שלא קרא שנים במקום דהיה אפשר לו עכ״פ לקרות לשנים:

כד (כד) אינו עולה מן המנין: - מלשון זה משמע דאין איסור בדבר לחזור ולקרות מה שקרא העולה שלפניו אלא שאין עולה למנין הקרואים ואזיל לשיטתיה בסימן רפ״ב ס״ב וע״ש ברמ״א דחולק ע״ז:

כה (כה) מפרי החג: - בחוה״מ סוכות דהרביעי חוזר וקורא מה שקראו הכהן והלוי משום דלא אפשר לקרות לפניו מה שאינו מענינו של יום:

סימן קלח

א (א) לא ישייר וכו׳ - היינו שלא יסיים לשום אחד מהעולים סמוך להתחלת הפרשה שאחריה פחות משלשה פסוקים מפני היוצאין בין גברא לגברא שיסברו שזה שיעלה אחריו לא יקרא רק ב׳ פסוקים עד הפרשה [פרשה היינו פתוחה או סתומה ולא מה שהעולם קוראין פ׳ דהיינו שני שלישי והוא טעות גמור] ויסברו לומר שמותר הקריאה אפילו בפחות מג׳ פסוקים. ואם טעה וסיים שני פסוקים סמוך לפרשה ובירך לאחריה אי סליק ענינא כגון בפרשת המועדות שטעה ברביעי ולא שייר רק ב׳ פסוקים מתחיל עם החמישי פסוק אחד למפרע ואי לא סליק ענינא אין העולה אחריו מתחיל למפרע פסוק אחד אלא יתחיל לקרות ממקום שסיים העולה שלפניו ויקרא אותן שני פסוקים ועוד שלשה פסוקים או יותר מפרשה של אחריה:

ב (ב) וכן לא יתחיל וכו׳ - דהיינו שלא יסיים עם הראשון שני פסוקים אחר הפרשה דא״כ יתחיל השני שני פסוקים אחר הפרשה ויאמרו הנכנסים בין גברא לגברא שזה שקרא לפניו לא קרא אלא ב׳ פסוקים שמראש הפרשה עד כאן ואין חילוק בכל זה בין קריאת השבעה או אותן שקורין להוספה. ואפילו המפטיר לא יתחיל שני פסוקים לאחר הפרשה כגון שיש פרשה בסוף של ה׳ פסוקים אלא יקרא כולה. [ואף אם העולה שביעי או אחרון לא קראו לפניו רק ה׳ פסוקים אלו יכול לחזור ולקרות אותם לקורא המפטיר] ומ״מ אם התחיל המפטיר מג׳ פסוקים האחרונים וקרא משם אע״פ שעדיין לא בירך ברכה אחרונה א״צ לחזור ולהתחיל מתחלת הפרשה ודי בקריאה זו:

ג (ג) מפני הנכנסים וכו׳ - וכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד אם קרא להראשון וסיים שני פסוקים אחר הפרשה ובירך לאחריה לא יתחיל השני העולה אחריו מראש הפרשה אלא יקרא ממקום שסיים הראשון ואילך דאין להחמיר בדיעבד משום חשש נכנסין ויוצאין וכנ״ל בסוף סק״א:

ד (ד) מותר לשייר בתחלה - ר״ל לשייר אצל הפרשה ואין לחוש משום היוצאין שיאמרו שהקורא אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים דכל שאין רואין שינוי לא חיישינן דדוקא אם יניח שני פסוקים בפרשה שמסיים בה זה הוי שינוי ומביא לידי חשד משא״כ כשגומר הפרשה שעומד בה אין כאן שינוי וה״ה שמותר לקרוא הפרשה הזאת [בצירוף מה שקרא לפניה] ולהפסיק אחריה ולא חיישינן שמא יאמרו הנכנסין אח״כ שלא קרא אלא הפרשה הזאת בלבד שהיא שני פסוקים דדוקא בעלמא דמפסיק באמצע הפרשה חיישינן דיאמרו הנכנסין שמסתמא לא קרא אלא ב׳ פסוקים דאל״ה למה קרא להלן ולא סיים בגמר הפרשה משא״כ הכא דבאמת סיים בגמר הפרשה ליכא למיחש למידי ויש מחמירין בזה שאין לעשות כן לכתחלה כ״א בקריאת ר״ח שקורין וביום השבת לשלישי [בצירוף מה שקראו לפניו ג״פ מפרשה הקודמת] שיש בה רק שני פסוקים אבל כשקורין פרשת השבוע בסדר פינחס אין להפסיק אחר וביום השבת לכתחלה וכה״ג בשארי מקומות כשאירע פרשה קטנה. כתב המ״א אם הפרשה היא באמצע פסוק כגון בתחלת פרשת פינחס בפסוק ויהיה אחרי המגפה שיש פיסקא באמצע פסוק מותר לסיים בפסוק הסמוך לו שאין חשש שהיוצאין יאמרו שהעולה אחריו לא יקרא רק עד הפיסקא ההוא שהכל יודעין שאין מסיימין באמצע פסוק אע״פ שיש שם פרשה:

ה (ה) בדבר טוב - של ישראל דטובת עובד גלולים אינה קרויה טובה וכן לענין לסיים בדבר רע היינו של ישראל. כתב בספר חסידים סימן תש״ע יזהר החזן שלא יקרא למי שהוא עור או פסח בפרשה עורת או שבור או למי שראשו נתק בפרשת נתקים ולא יקרא למי שחשוד על עריות בפרשת עריות וכן בכל דבר ודבר. ואין לחזן לחשוב לברך אחד בשעת ברכות או לקלל בשעה שקורא הקללות והטעם שצריך שיהיה כונתו לקרות בתורה לשמה ולא לשם מחשבה זרה:

ו (ו) ויסיים בדבר טוב - ואין לסיים במי שעשה מעשה רע:

סימן קלט

א (א) לא יעלה - היינו אע״פ שקראוהו לעלות ואחז״ל [פרק הרואה] ג׳ דברים מקצרים ימיו של אדם ואחד מהן מי שנותנין לו ס״ת לקרות ואינו קורא הכא לא יעלה שצריך מתחלה לסדר בינו לבין עצמו ואסמכוהו חכמים אקרא דכתיב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה:

ב (ב) הוא צריך וכו׳ - ובדיעבד אם אין שם בביהכ״נ מי שסידר לעצמו מתחלה כדי שלא לבטל קריאה בצבור נוהגין להקל שיקרא אחד שיודע לנגן הטעמים אע״פ שלא סידר וקוראין לפניו בלחש מתוך החומש או הסידור ועיין לקמן בסימן קמ״ב במ״ב מה שנכתוב בזה:

ג (ג) תחלה - ומצוה מן המובחר שגם העולה יסדר תחלה בינו לבין עצמו ובשנים מקרא שקרא בע״ש יוצא כי נחשב בחשבון הסידור:

ד (ד) צריך למחות וכו׳ - מתוך דברי המחבר מוכח דאפילו אם יכול לקרות עם הש״ץ מלה במלה מתוך הכתב ג״כ אין לקרותו כיון שיכול לקרוא לאחר אבל מדברי הטור לקמן בסימן קמ״א וכן מתשובת הרא״ש שהובא שם בב״י משמע דיש להקל בזה [פר״ח] ובפרט לפי מה שכתב בס״ד בשם מהרי״ל בודאי אין להחמיר בזה:

ה (ה) לא יעלה - לפי שאסור לקרות אפילו אות אחת שלא מן הכתב ועיין לקמן בס״ג בהג״ה דמנהגנו להקל בכל גוונא:

ו (ו) ואפילו ראש הכנסת וכו׳ - וכ״ש אדם דעלמא והטעם שאין ראוי שיחלוק אדם כבוד לעצמו ועוד דלא ליתי לאנצויי שכל אחד יקדים עצמו:

ז (ז) משום דהוי וכו׳ - שיעור הלשון כן הוא משום דהוי כאלו הרשוהו על כך משעה שמינוהו לש״ץ ובב״י מבואר יותר דכיון דעכשיו נוהגים שהש״ץ הוא הקורא במקום העולים א״כ כיון שהרשוהו להיות ש״ץ הרי הרשוהו לקרות בתורה ומסתמא לא קפדי אם יברך ג״כ אחרי שבלא״ה הוא הקורא:

ח (ח) אין קורין לו בשמו - כיון שהוא עומד שם:

ט (ט) שלא לביישו ברבים - ומ״מ לא יאמר תארים על אביו (כמו חבר או מורנו) כי אין לומר שקר רק יאמר בחפזון לבלי ירגישו העם. ודוקא באותה העיר כמו שכתב הרמ״א אבל אם בא לעיר אחרת ושואל אותו הסגן איך נקרא לתורה יאמר שם אבי אביו [דה״ח וש״א]:

י (י) בשם אבי אמו - ומיירי שבאת אחת קודם שנאסף מן השוק ואמרה שהיא אמו [מ״א] ועיין בט״ז שדעתו דיש לקרותו בשם בן אברהם ובח״א ג״כ כתב שזהו יותר נכון:

יא (יא) ואם אינו ידוע - שם אבי אמו קורין אותו בשם בן אברהם על שם הכתוב כי אב המון גוים נתתיך:

יב (יב) דעכשיו קורא סומא - וטעמו דכיון שאנו נוהגין שהש״ץ קורא והוא קורא מתוך הכתב שוב לא קפדינן על העולה דשומע כעונה:

יג (יג) כמו שאנו וכו׳ - ר״ל שאנו נוהגין להקל אפילו אם אינו יכול לקרות עם הש״ץ מלה במלה מתוך הכתב וע״כ מטעם הנ״ל וה״ה בסומא. ולדינא כבר כתבו האחרונים דנהגו להקל כמהרי״ל ומ״מ לפרשת פרה ופרשת זכור נכון שלא לקרותן לכתחלה:

יד (יד) כל הקורין וכו׳ - אף דמדינא לא היה צריך לברך כ״א הראשון ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה והאמצעיים יוצאין בברכתן ואעפ״כ תקינו רבנן משום הנכנסין והיוצאין באמצע הקריאה [שלא ישמעו ברכת הפותח והחותם ויאמרו שקוראין בתורה בלי ברכה] שכל אחד ואחד מהעולין יברך בתחלה וסוף כמו שנהוג היום:

טו (טו) מברכין לפניה ולאחריה - הנה לאחריה שהיא ברכת אשר נתן לכו״ע דרבנן ולפניה שהיא ברכת אשר בחר יש דעות בין הפוסקים אם היא ד״ת או דרבנן וה״מ כשלא בירך עדיין ברכת התורה אבל אם בירך כבר ברכת התורה לכו״ע היא דרבנן שנתקנה משום כבוד הצבור כמ״ש ס״ח. אם טעה בברכת התורה ופתח אשר נתן לנו במקום אשר בחר אם נזכר קודם שאמר השם מהחתימה [דהיינו נותן התורה] יתחיל מאשר בחר בנו ואם כבר אמר בא״י אף שעדיין לא אמר נותן התורה יסיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר אשר בחר בנו [דה״ח]. עוד כתב שם אם אמר ברכה הראשונה כראוי ובברכה השניה טעה והתחיל אשר בחר בנו אם נזכר טרם אמרו בא״י נותן התורה יתחיל מאשר נתן לנו אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר בא״י נותן התורה יתחיל עוד הפעם מתחלת הברכה ואם נזכר לאחר בא״י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ״ה אשר נתן לנו וכו׳:

טז (טז) ורואה הפסוק - כדי שידע על מה הוא מברך:

יז (יז) ואח״כ יברך - ר״ל שאין צריך לגלול הס״ת בשעת ברכתו וליכא למיחש שמא יאמרו ברכות כתובות בתורה והוא מברך מן הספר דהכל יודעין שאין ברכות כתובות בס״ת. ודוקא בברכה ראשונה לא חששו לזה משום טרחא דצבורא שיצטרכו להמתין עד שיחזיר ויפתח אבל בברכה אחרונה

דליכא טעם זה וגם דבלא״ה צריך לגלול הס״ת בין גברא לגברא בודאי עדיף יותר שיגלול קודם הברכה וזהו שמסיים המחבר דלאחר שקורא גולל ומברך:

יח (יח) יהפוך פניו וכו׳ - סבירא ליה דכיון דבזה ליכא טרחא דצבורא טוב לחוש גם בברכה ראשונה לחשש שלא יאמרו ברכות כתובות בתורה וכמו שכתבנו כעין זה בסקי״ז:

יט (יט) שמאלו - דהוא ימין הקב״ה העומד לנגדו וכנ״ל סימן קכ״ג מיהו יש אחרונים שכתבו דהפיכת פניו אינו נכון דמראה עצמו כאלו אינו מברך על מה שיקרא רק על מידי אחרינא דהא מסלק פניו ממנו ויותר טוב להעצים עיניו שלא להסתכל בס״ת בשעת ברכה ועיין בבה״ל. יש נוהגין לשחות ולהשתחות בעת אמירת הברכה משום כבוד התורה וכתב הא״ר דעכ״פ לא ישחה גם בסוף הברכה דאז יהיה נראה כאלו מוסיף על השחיות שתקנו חכמים דאסור וכמו שכתוב לעיל בסימן קי״ג:

כ (כ) נהגו לכסות - אע״פ שמן הדין צריכה להיות מגוללת כמ״ש ס״ד מ״מ נהגו להיות פתוחה ובמקום גלילה מכסין בסודר קודם ברכה אחרונה:

כא (כא) נהגו שיהא מגוללת - ולא סגי בכיסוי בעלמא וכתב הט״ז דלפי מנהג זה שוב א״צ כיסוי והכיסוי הוי טרחא יתירא ורק בעת שאומרים קדיש אחר הקריאה שפיר יש לכסות דאז מסתלק מן הקריאה וה״ה כל מקום שיש זמן ארוך כגון שמזמרין לחתן או שמאריכין במי שמברך אז מכסין בסודר [אחרונים]:

כב (כב) בין גברא לגברא - והטעם שאין להניחה פתוחה שאין כבוד לתורה שתהא פתוחה ותמתין עד שיבוא אחר:

כג (כג) ברכו וכו׳ - הטעם כמו שמסיים הרמ״א ואף הברכות כדי שיוכלו כל הצבור לענות אמן:

כד (כד) טועה - דלמי אומר ברכו כשאומר בלחש. ובלחש נקרא כל דלית עשרה דצייתי כדין דבר שבקדושה דאינו בפחות מעשרה. ועיין במ״א דה״ה בקדיש יש ליזהר שלא לאומרו בלחש מהאי טעמא:

כה (כה) שישמעו העם ויענו - מדברי הרמ״א משמע דס״ל דהאי י״א לא קאי רק על ברכו אבל בברכות אינו מעכב בדיעבד אם בירך בלחש ועיין בבה״ל מה שכתבתי בזה אבל לכתחלה בודאי מצוה לאומרן בקול רם וכנ״ל:

כו (כו) את המברך - היינו כשאמר ברכו:

כז (כז) אע״פ ששמעו החזן וכו׳ - עיין לעיל בסימן נ״ז סק״ב במ״ב ובה״ל מה שכתבנו שם:

כח (כח) חוזר המברך וכו׳ - עיין לעיל שם בסק״ד מה שכתבתי שם:

כט (כט) ותיכף קראוהו וכו׳ - היינו שלא אמר שום פסוק אח״כ:

ל (ל) דמשום כבוד התורה וכו׳ - ר״ל ולא הוי ברכה זו ברכה יתירתא ומ״מ כדי שלא יהיה ברכה הראשונה בכדי כתב הפר״ח וכן שארי אחרונים דיראה לקרוא עכ״פ פסוק אחד כגון יברכך דרך הילוכו לס״ת:

לא (לא) כבר נפטר מלברך ברכת אב״ב וכו׳ - דיצא במה שבירך על התורה ברכה זו:

לב (לב) דלא גרע ממי שנפטר וכו׳ - וכמבואר לעיל בסימן מ״ז ס״ז. וכתבו האחרונים דמ״מ לא דמי לגמרי לנפטר באהבה רבה דהתם יצא בזה גם ברכת אקב״ו לעסוק וגם הערב נא משא״כ הכא לא נפטר רק מברכת אשר בחר בנו לבד אבל אידך צריך להשלים ויאמר אח״כ ברכת כהנים שרגילין לומר תמיד:

לג (לג) וחיי העולם - ומנהגנו לומר וחיי עולם [אחרונים]:

לד (לד) נטע בתוכנו הוא וכו׳ - ע״ש הכתוב דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים:

לה (לה) בס״ת בשעת ברכה - היינו דיאחוז בעמודי ס״ת ועיין בב״ח וט״ז שהסכימו דבעת הקריאה צריך ג״כ לאחוז בס״ת. יש נוהגין לאחוז אז ביריעות עצמן ע״י מפה ועיין במ״א. אחר הקריאה מנהג לנשק הס״ת וכשנזדמן לו רוק ירוק [אך מן הצד ולא כנגד הס״ת דאסור כמבואר ביו״ד סימן ר״ע] ואח״כ ינשק ולא ינשק ואח״כ ירוק [אחרונים]:

לו (לו) ספר תורה הזה - דמשמע שתופסה בידו:

סימן קמ

א (א) הקורא בתורה וכו׳: - וכ״ש אם נשתתק תיכף לאחר הברכה קודם שהתחיל לקרות דאינו יוצא השני בברכתו:

ב (ב) ממקום שהתחיל הראשון: - ר״ל אבל לא יתחיל ממקום שפסק הראשון ויברך לפניהם ולאחריהם שא״כ יהיו אותם הפסוקים שקרא הראשון נתברכו לפניהם ולא לאחריהם וכ״ש אם יתחיל במקום שפסק הראשון ויברך אחריהם לבד דהו״ל הראשונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם והאחרונים לאחריהם ולא לפניהם לכך מתחיל ממקום שהתחיל הראשון ומברך לפניהם ולאחריהם:

ג (ג) ויברך בתחלה: - ולא יוכל לסמוך על ברכה ראשונה שבירך הנשתתק שהמברך בתורה אינו מברך להוציא אחרים בברכתו אלא כאו״א מן הקרואים מברך לעצמו ועיין באחרונים שכתבו דכשחוזר ומברך אינו חוזר לאמירת ברכו כ״א הברכה בלבד שהוא עיקר ברכת התורה:

ד (ד) ולהרמב״ם וכו׳: - ס״ל דסומך על ברכת הראשון וכתבו האחרונים דהעיקר כדעה הראשונה:

ה (ה) ואפילו בזה״ז וכו׳: - הטעם דמה שהש״ץ קורא כאלו קורא הוא דיינינן ליה:

ו (ו) וקרא מקצת פסוקים: - ואין חילוק בין שקרא פסוק אחד או כמה פסוקים אבל בלא קרא עדיין כלל אם הפסיק אפילו בד״ת כיון שהוא שלא מענין הקריאה צריך לחזור ולברך ואפילו שח מלה אחת וכמו בכל ברכת המצות או הנהנין דצריך לחזור ולברך אם הפסיק תיכף אחר הברכה אף אם יודע בבירור שלא הסיח דעתו דכיון שלא התחיל עדיין בהמצוה אין לה אח״כ על מה לחול ואם שח לצורך הקריאה אין צריך לחזור ולברך ולכתחלה גם זה אסור ואין חילוק בין לשה״ק ללשון חול:

ז (ז) לא הוי הפסק: - ר״ל שיצטרך לברך מחדש כשקורא להלן דלא נתבטל עדיין ברכה ראשונה ואפילו הסיח דעתו מלקרות עוד ושוב נמלך וקורא להלן א״צ לחזור ולברך ויש מי שכתב בענין אחר וספק ברכות להקל ומ״מ נכון שהמברך יכוין תחלה בברכתו שאף שיסיח דעתו יחזור ויקרא על סמך ברכה זו ואעפ״כ לכתחלה אסור להפסיק באמצע הקריאה אף בלא היסח הדעת כלל:

ח (ח) י״א שא״צ וכו׳: - טעמו דמסתמא דעתו על כל פרשיות התורה המונחת לפניו:

ט (ט) וי״א שצריך: - לברך כשקורא את הפרשה הראויה לקרות וטעמו דבודאי לא נתכוין בברכתו רק על הפרשה שהראו לו מקודם וע״כ צריך לברך מחדש על פרשה זו וכתבו האחרונים דנוהגין למעשה כהיש אומרים הזה. ואין נ״מ בין אם המקום שהראו לו מתחלה היה פרשה אחרת לגמרי או אפילו באותו סדר אלא שצריך לגלול ממקום ראשון למקום זה בכל זה צריך לחזור ולברך דבודאי לא היה דעתו בברכתו על מה שאינו מגולה לפניו [ח״א ושארי אחרונים והמקיל שלא לחזור ולברך באם היה המקום שהראו לו באותו סדר דיש לו על מי לסמוך] ואם פרשה זו הראויה לו לקרות היה ג״כ מגולה לפניו בעת שהראו לו המקום הראשון בזה הסכים הט״ז וש״א דא״צ לחזור ולברך דדעתו היה על כל מה שמגולה לפניו ואפילו אם המקום שהראו לו מתחלה היה מסדר שבוע העבר כיון שגם מסדר של שבוע זו מגולה לפניו דעתו על כל מה שמגולה ואין לחלק בין אם הפרשה הראויה היה בעמוד זה או בעמוד השני דמסתמא דעתו על כל מה שפתוח לפניו גם אין חילוק בין אם המקום שהראו לו היה למעלה והמקום הראוי לקרות הוא למטה או שהראו לו למטה והמקום הראוי לקרות היה למעלה בכל ענין א״צ לחזור ולברך כיון שא״צ לגלול אלא שאם הראו לו למטה והמקום הראוי הוא למעלה והוא חוזר למקום הראוי טוב שיקרא עד המקום שהראו לו בתחלה ועוד איזה פסוקים להלן:

סימן קמא

א (א) צריך לקרות מעומד - הקריאה שקורין בצבור וילפינן זה מדכתיב ואתה פה עמוד עמדי משמע אפילו הש״י המקרא למשה היה עומד כביכול וא״כ כ״ש שכל ישראל היו עומדין מפני אימת הקב״ה הנותן אותה ואמרינן עוד כשם שניתנה באימה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה ומ״מ בדיעבד שקראה מיושב יצא וא״צ לחזור ולקרות:

ב (ב) ואפילו לסמוך עצמו - היינו אפי׳ סמיכה קצת שאם ינטל אותו דבר לא יפול ג״כ אסור דצריך לעמוד באימה:

ג (ג) או לעמוד - הוא שלחן הקריאה וכה״ג:

ד (ד) אא״כ הוא בעל בשר - וה״ה חולה או זקן הרבה שקשה לו עמידה בלי סמיכה אך יזהר שיסמוך קצת ולא יסמוך כ״כ עד שאם ינטל אותו דבר יפול ואם א״א לו לסמוך כ״א בענין זה והוא צריך סעד לתומכו מותר גם בזה אך לא ישען על המפה שעל השלחן שתשמיש קדושה הוא אלא על השלחן עצמו:

ה (ה) וכן החזן הקורא - וה״ה הסגן שעומד אצל הס״ת [שערי אפרים]. עוד כתב שם פעמים שהס״ת ארוכה וגדולה הרבה והקורא שצריך לקרות מתוך הכתב וכן העולה שצריך לראות בס״ת מה שמקרא לפניו ולקרות אחריו בלחש וא״א להם לראות בראש הדף אם לא כששוחין עצמם סמוך לס״ת ועי״ז בא לידי סמיכה על השלחן יש להתיר שהרי נראה לכל שאין סמיכה זו דרך גאוה שזהו כשעומד זקוף וסמוך אבל זה שעומד מוטה וכפוף עמידה באימה הוא ויכול לעמוד סמוך [וכן בסגן שע״פ רוב עבודתו הוא שהוא אוחז ביד העשוי מכסף להורות לפני הקורא באיזה שורה ותיבה שהוא עומד עתה ולפעמים א״א לו כ״א כששוחה עצמו וסומך על השלחן מותר] אך יזהר שאחר שיקרא השורות העליונות מראש העמוד ויגיע בחצי העמוד או קרוב לו שאפשר לו לראות היטב בלי סמיכה יזקוף משחייתו כדי שלא יצטרך להיות סמוך כלל עכ״ד:

ו (ו) לא יקראו שנים - דתרי קלי לא משתמעי:

ז (ז) וש״ץ שותק - מיהו אם העולה טועה בנקודות או בטעמים מסייעו בלחש:

ח (ח) או ש״ץ קורא וכו׳ - וכמנהגנו עכשיו שלעולם הש״ץ קורא אפילו כשהעולה הוא בקי כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות וגם ימצאו הרבה שאין יודעין בטוב לקרות הנקודות והטעמים וירצו לקרות והצבור אין יוצאין בקריאתן וכשימנעום מקריאה אתו לאינצויי:

ט (ט) לקרות עם ש״ץ - היינו מתוך הכתב:

י (י) לבטלה - דלא מסתבר שיברך העולה על קריאת הש״ץ:

יא (יא) בנחת - דתרי קלי לא משתמעי לא שייכי כ״א בקורא בקול רם:

יב (יב) שלא ישמיע לאזניו - עיין בב״י שהביא סעד לזה מספר הזוהר:

יג (יג) ואפילו משמיע וכו׳ - ר״ל אף דיותר טוב שלא להשמיע לאזניו מ״מ אם משמיע ג״כ ליכא למיחש דלא עדיף מתפלה שתקנו ג״כ בלחש ואפ״ה משמיע לאזניו כדלעיל סימן ק״א ס״ב ה״נ כן:

יד (יד) ואחר שגומר וכו׳ - ר״ל דכיון שאין אומרים שניהם בבת אחת ליכא חשש דתרי קלי לא משתמעי:

טו (טו) ע״י סרסור - והוא מרע״ה דכתיב אנכי עומד בין ה׳ וביניכם:

טז (טז) לנהוג בה ע״י סרסור - נוהגין שהגבאי או הקונה המצות עומד אצל ס״ת וזה נקרא סגן כדי שיהיה ג׳ היינו שהסגן הוא כביכול במקום הש״י שהוא מצוה לקרות לכל מי שירצה והקורא הוא הסרסור במקום משה והעולה הוא המקבל במקום כל ישראל ובשליחותם [לבוש] ובאמת זהו מנהג הקדמונים שיהו שלשה עומדים אצל ס״ת כמו שכתוב במסכת סופרים פי״ד הי״ד [והובא זה באו״ז הלכות שבת] אלא ששם איתא טעם אחר לזה וז״ל אינו מן המובחר שיעמוד החזן יחידי לפני התיבה אלא שיעמדו עמו אחד לימינו ואחד לשמאלו כנגד האבות. כתב בספר שערי אפרים מזה יש ללמוד שיש לבחור לסגן איש נכבד ובעל מעש״ט ודעת הבריות נוחה הימנו שלא יחשדוהו שבשביל הנאת עצמו או איזה סיבה יתמוך כבוד למי שאינו ראוי או בהיפוך וכן ראוי לצבור שלא יהרהרו אחר הסגן וידונו אותו בכל ענין לכף זכות והדבר אשר יקשה בעיניהם עליו יתלו כי משגה היה וטעה בשקול הדעת ואף אם אירע שקרא לאחד שלא לפי כבודו וחושד להסגן שעשה במתכוין להכעיסו אם נגע יראת ה׳ בלבבו יש לו להתאפק ולא יאמר לו דבר וישא ק״ו בנפשו אם קרוץ מחומר תפעם רוחו בנגוע בקצה כבודו כחוט השערה עאכ״ו שיש לו לחוש לכבוד המקום ב״ה ולכבוד תורתו הקדושה שלא לעשות שערוריה עי״ז [והמעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו] ואם אחד בגובה אפו עשה מריבה עם הסגן אעפ״כ חוב על הסגן להיות מן הנעלבים ולא יניח מקומו ואם הסגן הניח הס״ת והלך לו לפי שזה הקניטו בדברים ראוי לענשו כי אם אדם חטא ס״ת למה בייש וכל ערום יעשה בדעת ויחוס לכבוד המקום ולכבוד התורה וכו׳ עכ״ל בקיצור:

יז (יז) אמן מפי הצבור - ואפילו יש אנשים שמאריכין באמן צריך להמתין עליהם דהא כולם צריכין לשמוע הקריאה לכן צריך הקורא להמתין אפילו על המיעוט שיגמרו האמן ואח״כ יתחיל לקרוא וכתבו האחרונים שהמנהג שהקורא עונה אמן עם הצבור בקול רם וממשיך בו קצת יותר מן הצבור בכדי

שיבינו שמתחיל לקרות ויטו אוזן לשמוע ומתחיל לקרות מיד וטוב שיפסיק קצת בין אמן להתחלת הקריאה שלא יהא נראה מחמת נגינת אמן שהוא דבוק אל מה שקורא:

יח (יח) יכולים לקרות וכו' - פירוש מן הדין אין שום חשש איסור וע"כ אם קראוהו וכבר עלה לא ירד אך לכתחלה אין מניחים לקרות משום עין הרע:

יט (יט) בשביל עין הרע - ואין נ"מ בין אחים מן האב או מן האם ואפילו אומרים שאין מקפידים על עין הרע ויש שמחמירין אפילו אב עם בן בנו משום עינא בישא ובמקום הצורך יש להתיר עם בן בנו:

כ (כ) ואפילו אם אחד וכו' - ר"ל אף שמפסיקין בקדיש בינתים מ"מ מקרי זה אחר זה כיון דאין מפסיק אחר בינתים. ודוקא בשבת שאין מוציאין ס"ת אחרת למפטיר אבל אם מוציאין ס"ת אחרת מותר וכן אם המפטיר אינו בר מצוה עדיין מותר:

כא (כא) בשמו - לאפוקי מקום שנוהגים שלא לקרות המפטיר בשמו רק סתם יעמוד מפטיר כיון שאין פורטין את שמו מותר אפילו שני אחים זה אחר זה או אב ובנו ודוקא במקום שנוהגין כן אבל לעשות כן במקום שנוהגין לקרות בשם לא דעי"ז גופא הוי היכר טפי וכן אם המנהג שלא לקרות בשם הוא בשביעי מותר לקרותן בששי ושביעי:

כב (כב) בדרך קצרה - משום כבוד הצבור שלא ימתינו עליו הרבה וגם משום כבוד התורה להראות שהיא חביבה עליו וממהר לקרות בה:

כג (כג) שהיא לו בדרך ארוכה - שלא תהא נראה עליו כמשא:

כד (כד) עולה בפתח וכו' - כדאמרינן בעלמא כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין:

כה (כה) וירד בפתח שכנגדו - ואסמכוה לזה מקרא דיחזקאל מ"ו דכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא. וגם החזן כשמוליך התיבה להס"ת נמי הדין כן שעולה בדרך ימין וירד מהתיבה בפתח שכנגדו ואפשר דבס"ת לעולם עולה בדרך ימין אפילו אם היא דרך ארוכה ובמקומותינו שהבימה עומד תמיד באמצע נגד אה"ק כמו שכתב הרמ"א בסימן ק"נ ס"ה בהג"ה א"כ שני הדרכים שוים ובודאי עולה בדרך ימין. כתבו האחרונים מי שקורין אותו לעלות לתורה, יש לו לילך בזריזות מיד, ולא ירוץ, משום כבוד בית הכנסת וכבוד הצבור:

כו (כו) עד שעלה וכו' - משום כבוד ס"ת שלא יניחנה לבדה והמנהג להמתין עד שמתחיל השני הברכה והמדקדקים חוששין שבדרך לא יוכלו לשמוע הקריאה כהוגן לכן ממתינין עד שיסיים השני ויורדים בין גברא לגברא. וכשיורד מן הבימה ילך בנחת ולא ירוץ שלא יהא נראה עליו כמשא:

כז (כז) כפי המסורה - ר"ל הקבלה שקבלנו לקרותה ולא אזלינן בתר הכתיבה (דנקרא מסורת בעלמא אם למסורת) וליכא משום איסור לקרות בתורה אפילו אות אחת שלא מן הכתב דשאני הכא שכך היא הלכה למשה מסיני [מטה יהודה]:

סימן קמב

א (א) אפילו בדקדוק אות אחת: - כגון שחיסר או הוסיף איזה אות וכדומה כמו שיבואר לקמיה:

ב (ב) מחזירין אותו: - שיקראנה בדקדוק והיינו בין כשהוא עומד עדיין בפסוק זה ובין שכבר גמר הפרשה ואפילו בירך לאחריה נמי העולה אחריו חוזר לאותו פסוק וקורא ממנו ולהלן עד סוף הפרשה ועוד שלשה פסוקים מפרשה שאחריה:

ג (ג) החזן הקורא: - כלומר עכשיו שהחזן הוא הקורא נמי דינא הכי אע"פ שהוא אינו מברך על הקריאה דלאו בברכה תליא מילתא:

ד (ד) אבל אם טעה וכו': - וה"ה אם חיסר או הוסיף איזה אות במקום שאין הענין משתנה עי"ז כגון שקרא לאהרן הרן בפתח בלא אל"ף או למצרים מצריים וכדומה ונקט נגינה וניקוד משום דע"פ רוב אין הענין משתנה על ידם ובניקוד נמי אם אירע שהענין נשתנה עי"ז כגון יעשה בפת"ח קרא יעשה בציר"י או להיפוך או בחלב בחט"ף קרא בחלב בציר"י או יושב ישב וכל כיוצא בזה שהענין משתנה בודאי מחזירין אותו גם בניקוד ובספר שלחן עצי שטים הוסיף עוד דה"ה בנגינת הטעמים כשהענין משתנה עי"ז כגון שקרא משרת במקום מפסיק מחזירין אותו (ודלא כמו שאומרים ההמון שאם קרא את השם אין מחזירין בטעה בנגינה):

ה (ה) אין מחזירין אותו: - היינו בין בחזן הקורא ובין העולה:

ו (ו) בו: - וכתב בתשובת מהר״מ מינץ החזן צריך לחזור מתחלה הסדרא שתהא שגורה בפיו כל הדקדוקים במתגין לעיל ומלרע ימין ושמאל ויקרא במתון ולא במהירות ואולי יבליע שום אות או תיבה והביאו הא״ר:

ז (ז) יקראו בתורה בברכה: - בלי נגון הטעמים ומשמע מכמה אחרונים דאפילו אם אין שם מי שיודע כלל ובודאי יטעו גם בכמה טעיות שהענין משתנה עי״ז אפ״ה התירו להם לקרות ובברכה כדי שלא תתבטל הקריאה לגמרי והפר״ח חולק בזה וכתב דכיון שיטעו בטעיות שמשתנה הענין כמו שבמקום חלב קורא חלב או מ זכר ל זכר ואין שם יודע שיוכל להחזיר הקורא מטעותו פשיטא שאין מברכין בתורה ואין מפטירין בנביא וע׳ בפמ״ג שגם הוא מצדד כן ודעתו דיש לקרות בלא ברכה:

ח (ח) כהלכתה: - ואם יש שם מי שיודע עכ״פ לקרות הטעמים מתוך החומש יקרא זה מתוך החומש לפני האיש הקורא בס״ת להורות הדרך בנקודות וטעמים כראוי והקורא מתוך החומש לא יקרא בקול רם רק כדי שיהא נשמע להקורא מתוך הס״ת [לבוש וש״פ]:

סימן קמג

א (א) בפחות מעשרה - דהוא דבר שבקדושה ואינו בפחות מי׳ דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל ואתיא בגז״ש דתוך תוך כתיב הכא תוך בני ישראל וכתיב התם הבדלו מתוך העדה הזאת ואין עדה פחותה מעשרה:

ב (ב) גדולים - לאפוקי קטנים שהם פחותים מי״ג ויום אחד אע״ג דקטן משלים למנין שבעה כדלקמן בסימן רפ״ב ס״ג מ״מ אינו משלים לעשרה:

ג (ג) בני חורין - לאפוקי עבדים:

ד (ד) התחילו בעשרה וכו׳ - ואם התחיל רק ברכו לבד לא הוי התחלה בזה [פמ״ג]:

ה (ה) ויצאו מקצתן - ובנשתיירו רובן דהיינו ששה סגי ולא בעינן רובא דמנכר ועל היוצאין נאמר ועוזבי ה׳ יכלו ואף בין גברא לגברא אסור וכי מותר לצאת בין גברא לגברא היינו דוקא בנשארו עשרה [אחרונים]:

ו (ו) גומרין - היינו בחול כל השלשה וביו״ט חמשה ובשבת כל השבעה קרואים אבל לא יוסיפו על זה ואומרים קדיש שאחר הקריאה אבל למפטיר לא יקרא דהוא ענין אחר ולא נגרר בתר קריאת התורה וכ״ש שלא יפטיר אח״כ בנביא ויש שכתבו שמ״מ טוב לומר הפטרה בנביא בלא ברכותיה. ובהפטרה נמי דינא הכי דאם התחילו ברכות של הפטרה בעשרה ויצאו מקצתן גומרין לומר ההפטרה עם ברכותיה שאחר כך:

ז (ז) אין קורין בו - מפני כבוד הצבור:

ח (ח) אבל בחומשים שלנו וכו׳ - דהא אינן בגלילה וכן אינן תפורין בגידין ולא בקלף וכל דין ס״ת:

ט (ט) אין לברך עליהם - ובישוב שאין להם ס״ת נכון לקרות בחומשין בלא ברכה שלא תשתכח תורת קריאה ולא יקרא להעולים בשם כמו שהמנהג לס״ת אלא הש״ץ יקרא הכל בקול רם לפניהם:

י (י) והעולה קורא - והאידנא נוהגים שאחד קורא מהחומש בלחש והש״ץ קורא אחריו מס״ת הכשר משום דיש אנשים שאין יודעין לקרות בניגון וטעמים ואפילו מקרין אותם לכן מקרין להש״ץ:

יא (יא) שאין נמצא להם ס״ת כשר - היינו בין חומשים העשוים בגלילה הנזכר בס״ב ובין ס״ת שלמה אלא שיש בה פסול:

יב (יב) אין מברכין עליו - זהו דעת המחבר דאפילו בשעת הדחק אין לברך ועיין לקמיה בס״ד בהג״ה בסופו דהביא בזה שתי דעות ועי״ש במ״ב:

יג (יג) אם נמצא טעות וכו׳ - כדי להבין את דברי זה הסעיף אקדים לזה הקדמה קצרה והוא. דהנה דעת רוב הפוסקים דספר תורה שחסר תיבה אחת או אות אחת או שנמצא בה טעות פסולה לקרות בה ולדידהו אם נמצא בה טעות אפילו לאחר שכבר קראו ז׳ קרואים צריך לחזור לראש בס״ת הכשר ולברך עליה דאותה קריאה ראשונה כמאן דליתא דמיא ודעת מקצת פוסקים דאפילו חסר כמה פסוקים וכ״ש כשנמצא בה טעות בעלמא אף דלא נקראת ס״ת לענין שיקיים בה מ״ע של כתיבת ס״ת מ״מ מותר לקרות בה אם אין לו אחרת והנה המחבר בסעיף ג׳ סתם דלכתחלה אין להוציא ס״ת פסולה לברך עליה אפילו במקום שאין לו אחרת אחרי דרוב הפוסקים סוברין דאסור אך אם נמצא הטעות אחר שכבר קראו הסדרא פסק הר״ר יעקב בי רב דלענין דיעבד סומכין על דעת קצת פוסקים הנ״ל שמכשירין לקרות בה ועלתה להם הקריאה ואין צריך להוציא ס״ת אחרת והסכימו עמו האחרונים

בזה. וה״ה אם נמצא הטעות בין גברי לגברי ועדיין לא השלימו הז׳ קרואים לענין מה שכבר קראו סומכין על דעת המקילין הנ״ל שיצאו בדיעבד אך לקרות בה עוד אסור ומוציאין אחרת ומתחילין ממקום שפסקו הקריאה ומשלימין הקרואים עם אותם הראשונים שקראו במוטעת והיינו דגם הם מצטרפין להז׳ קרואים כיון שהוא בדיעבד וכנ״ל [וכתבו האחרונים דמ״מ אם אפשר טוב יותר שיקראו ז׳ קרואים בס״ת שהוציאו] וכ״ז אם כבר בירך ברכה אחרונה בפסולה אבל אם באמצע קריאתו מצאו טעות אפילו כבר קראו הרבה פסוקים [וכ״ש כשלא קראו עדיין ג׳ פסוקים] וגם אפי׳ גמר קריאתו לגמרי כל שלא בירך עדיין ברכה אחרונה אין לברך ברכה אחרונה על הפסולה דזה הוא לכתחלה אלא יוציאו אחרת ויקראו שם ג׳ פסוקים ויברך שם ברכה אחרונה לבד זהו שיטת מהר״י בי רב שהעתיקו המחבר בסעיף זה. ודעת המרדכי שאם כבר קראו ג׳ פסוקים ואפשר להפסיק שם שאינו ב׳ פסוקים סמוך לפרשה פוסקים שם ומברך ברכה אחרונה ומוציאין אחרת לעלות שמה יתר הקרואים ואם עדיין לא קרא ג״פ או שקרא ג״פ אלא שנשאר רק ב״פ סמוך לפרשה שאי אפשר להפסיק שם יקרא הטעות בע״פ ויגמור קריאתו בפסולה ויברך ברכה אחרונה ואח״כ יוציא אחרת [וכן אם הוא בר״ח וכיוצא שצריך להשלים הפרשה לחובת היום ואין להוסיף על הקרואים וא״כ כשהטעות בקריאת הרביעי א״א להפסיק שמה לברך ברכה אחרונה שא״כ יצטרך להוסיף על מנין הקרואים וכיון שא״א להפסיק שמה יגמור הקריאה בספר הפסול ויברך ברכה אחרונה] והרמ״א בהג״ה עשה כעין הכרעה ביניהם והוא דאם לא קרא עדיין רק שני פסוקים או אפילו קרא ג״פ אך שא״א להפסיק שם כגון שהוא ב״פ סמוך לפרשה וכיו״ב לא יברך ברכה אחרונה אלא יוציא אחרת ויגמור קריאתו שמה ויברך ברכה אחרונה וכדעת המחבר אבל אם כבר קרא ג״פ והוא במקום שאפשר להפסיק שם דעתו כהמרדכי דיברך ברכה אחרונה על הפסולה ואח״כ יוציא אחרת ועתה נבוא לבאר דברי השו״ע בפרט:

יד (יד) בשעת קריאה - פי׳ שלא קראו עדיין רק מקצת העולין דבנשלם סדר הפרשה ואח״כ נמצא הטעות אין מוציאין אחרת דבדיעבד סמכינן אפוסקים דמכשירין קריאה בס״ת פסולה. ומיירי המחבר דנמצא הטעות בין גברי לגברי ולכך כל האנשים שכבר קראו עולין למנין ז׳ ואף האחרון דהוי דיעבד גמור:

טו (טו) ממקום שנמצא הטעות - מיירי שבמקום שפסק העולה שם נמצא הטעות ולהכי כתב דמתחילין ממקום זה וה״ה אפילו לא נודע להם הטעות עד אחר שקראו אחר הטעות ג׳ או ד׳ פסוקים ג״כ אין מתחילין אלא ממקום שפסקו דבדיעבד עלתה להם מה שקראו בספר הפסול [מ״א]:

טז (טז) על אותם וכו׳ - היינו דגם אותם שקראו כבר מצטרפין למנין שבעה וה״ה בשני וחמישי למנין שלשה ומ״מ אם אפשר לקרות ז׳ קרואים ממקום שפסקו עד סוף הסדרא ודאי ראוי ונכון לעשות כן לכתחלה [אחרונים]:

יז (יז) באמצע קריאת וכו׳ - היינו אפילו כבר קראו כמה פסוקים כל שלא בירך עדיין ברכה אחרונה אינו יכול לפטור עצמו במה שכבר קרא בס״ת הפסולה דזה הוי כלכתחלה שהרי יכול לקרות ג״פ בספר כשר וע״כ גומר וכו׳:

יח (יח) גומר קריאתו - היינו שיקרא שם שלשה פסוקים:

יט (יט) ואינו חוזר לברך וכו׳ - דס״ל דברכה ראשונה שבירך העולה בתחלת קריאתו בספר הראשון עולה גם לזו דהא דעתו היה מתחלה על פרשה זו מה לי ס״ת זו או אחרת:

כ (כ) לפניה - וה״ה כשנמצא הטעות בין ברכה לקריאה גוללין ס״ת זו ומוציאין ס״ת אחרת לקרות בה והעולה שכבר בירך א״צ לברך שנית אם לא הפסיק בשיחה בינתים ובמקום שנהגו בזה שהעולה חוזר ומברך ג״כ אין למחות בם שיש להם על מה שיסמוכו:

כא (כא) ואם כבר וכו׳ - דעה זו חולקת על המחבר כמו שכתבנו לעיל בהקדמה והו״ל לכתוב בלשון וי״א אלא שכן דרכו בכמה מקומות:

כב (כב) ואפשר להפסיק - פי׳ שהוא ג׳ פסוקים סמוך לפרשה דאם היה רק ב״פ סמוך לפרשה א״כ א״א לו לפסוק שם יגמור קריאתו בספר הכשר עד הפרשה וכנ״ל:

כג (כג) ומברך אחריה - דס״ל דכיון שקראו ג״פ קודם שנודע הטעות יצא בזה ידי קריאה וממילא צריך לברך אחריה וא״צ שוב לגמור קריאתו בספר הכשר אבל בשנמצא הטעות אחר שקראו רק ב״פ דא״א לו לפסוק שם מודה להמחבר דגומר קריאתו בספר הכשר ומברך אחריה. ועיין בבה״ל שבררנו בשם כמה אחרונים דכן יש לנהוג למעשה כפסק השו״ע וכפי מה שהכריע הרמ״א אם לא במקום שיש מנהג קבוע בעיר כדעת המ״א שתפס בשיטת המרדכי שהבאתי בהקדמה אין להם לשנות מנהגם. נוהגין שלא להוציא ס״ת אחרת בשביל מפטיר דהיינו אם נמצא טעות אחר שכבר קראו כל הסדרא קודם שאמרו קדיש לא יוציא ס״ת אחרת בשביל המפטיר וסמכינן בדיעבד על אותו שקרא אחרון שעולה גם בשביל מפטיר (ולא יקרא עוד הפעם בתורה) כדקיי״ל בסימן רפ״ב מפטיר עולה למנין שבעה והקדיש יאמר לאחר ברכות ההפטרה האחרונות ואם לא נודע הטעות עד לאחר שאמרו קדיש

יקרא למפטיר בס״ת זו ג״פ בלא ברכה ולא יאמר קדיש עוד הפעם לאחר ההפטרה. ואם נמצא הטעות באמצע קריאת השביעי דעת מ״א שגומר הקורא עד סוף הסדרא בס״ת זו ועולה לו קריאה זו גם בשביל המפטיר כדקיי״ל בסימן רפ״ב וכנ״ל ויברך לאחריה ואח״כ יפטיר בנביא ואח״כ יאמר קדיש והרבה אחרונים חולקין על זה וסוברין דאין חילוק בין טעות שנמצא בשביעי לטעות שנמצא בשאר הקרואים ולכן אם לא קרא עדיין ג״פ גומר קריאתו בספר הכשר ואם כבר קרא ג״פ בשביעי וה״ה באחרון פוסק ומברך ויקרא לאחר בס״ת כשר ממקום שפסק והלאה ומשמע ממגן גבורים דכן יש לנהוג אם לא במקום שנהגו בזה כהמ״א. ואם נמצא הטעות לאחר שקראו שבעה וכבר בירך באחרונה ועדיין לא קראו כל הסדרא לכו״ע צריך להוציא אחרת שהרי על כרחך צריכין להשלים כל הסדרא ויקראו בשניה בברכה ויכולין להוסיף כשאר שבתות. אם נמצא טעות בס״ת בשעת קריאת המפטיר בשבת יגמור קריאתו ולא יברך אחריה וכל זה לענין מפטיר של שבת אבל בהפטרת יו״ט או של ארבע פרשיות וכיוצא שקריאת המפטיר בספר השני הוא לחובת היום ונמצא בו טעות יש להוציא אחרת כמו אם היה טעות בקריאת סדרא של שבת:

כד (כד) ומשלימים המנין - וה״ה שיכול להוסיף שמה ועיין לעיל בסקט״ז:

כה (כה) טעות גמור - כגון שהיה חסר או יתר תיבה או אות אחת או שהיה קרי במקום כתיב או פתוחה במקום סתומה או להיפוך וכן אם כתב פתוחה או סתומה במקום שא״צ או שחיסרה בכל אלו צריך להוציא אחרת וה״ה אם נמצא שתי תיבות שלא הרחיק כראוי עד שתינוק דלא חכים ולא טיפש קורא כתיבה אחת או להיפוך שהרחיק באמצע התיבה עד שנראה לתינוק הנ״ל כשתי תיבות או כדרלעמר פדהצור אליצור עמינדב וכהנה שמקובל בידנו שתיבה אחת היא אם נמצא בשתי שיטות צריך להוציא אחרת. אותיות ותיבות שנמחקו קצת אם רישומן ניכר שתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרותן א״צ להוציא אחרת [ואפילו לכתחלה מותר] אבל אם הוסר הדיו השחור ונשאר מראה אדמדם הוי שינוי מראה ופסול כ״כ בדה״ח בשם א״ר ועיין במה שכתבנו לעיל בסימן ל״ב במ״ב סקכ״ח בשם החתם סופר ובפרט לענין להוציא אחרת בודאי אין להחמיר בזה. נקרעו התפירות שבין יריעה ליריעה אפילו נקרע הרוב ועדיין מחוברת בחמש או בשש תפירות של קיימא כשר אבל בפחות מזה יש להוציא אחרת (מיהו מה שנמצא נקרע בחומש אחד מן החומשים בס״ת זו אין לפסול שאר החומשים לקרות בהם כמו שיתבאר בסוף ההג״ה). אם בשעת הקריאה נמצא אות אחד דבוק לחבירו אם הדביקות הוא בכל אורך האות או שנשתנה צורת האות ע״י הדביקות או שטעה וכתב דל״ת במקום רי״ש או בי״ת במקום כ״ף בכל אלו דינם כטעות גמור שצריך להוציא אחרת ואפילו אם ע״י דבוק זה לא נתקלקל אות השורש רק אות השימוש כגון וי״ו או יו״ד המשמשת אם אין שם דבק באורך האות רק מעט ולא נשתנה צורת האותיות וניכרים היטב לכתחלה אין להוציא ס״ת זו לקרות בה כ״ז שלא גררו הדבק ואם לא נודע והוציאו ס״ת ונמצא בשעת קריאה אם הדביקות בסוף האות שאם יגררו הדבק לבד יהיה חוזר להכשרו אזי בחול שאפשר לגרר ונקל לעשותו אף בשעת קריאה יש לגרר ויקרא להלן ואם אין שם מי שיכול לגרר בקל ובלי הפסד וקלקול ויש טורח צבור לחזור אחר מי שיגרור במתון או אם אירע בשבת שא״א לגרור מותר לקרות בו כך ואם הדביקות הוא בתחלת כתיבת האות או באמצעה שממקום הדיבוק ולהלן נכתב בפסול יש להוציא אחרת אף דלא נשתנה צורת האות עי״ז ויש מקילין שא״צ להוציא אחרת אף באופן זה כיון שלא נשתנה צורת האות עי״ז (ואף דמ״מ צריך גרירה קי״ל כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ודינו כאלו כבר נגרר ואפילו בשבת שא״א לגרור מכח איסור שבת מ״מ כיון שאינו מחמת הספר אלא איסור שבת רביע עליה א״צ להוציא אחרת) ובשעת הדחק שאין שם אחרת וצריך שהות להביא ממקום אחר ס״ת כשרה יש לסמוך ע״ז לגמור הקריאה בס״ת זו. אם נטף שעוה על איזה אות עיין לעיל בסימן ל״ב בבה״ל מה שכתבתי בשם דה״ח ובסימן ש״מ במ״ב סק״י ועיין דעת שערי אפרים בזה בשער ה׳ אות ז׳. ויש עוד הרבה אופנים שצריך להוציא ס״ת אחרת על ידם אך קצרה היריעה מהכילם ימצאם המעיין בפמ״ג ובספר שערי אפרים בשער ה׳ ו׳ ובדרך החיים אך נקוט האי כללא בידך כל מקום שהוזכר בהלכות ס״ת שהוא פסול ודאי יש להוציא אחרת ודבר שהוא מחלוקת הפוסקים יש להקל לענין קריאת התורה שלא להוציא אחרת (מאחר דיש קצת פוסקים המקילין לקרות בס״ת פסולה):

כו (כו) משום חסרות ויתרות וכו׳ - כגון וי״ן או יודי״ן מלאים או חסרים שלא נשתנה בהם הענין והמבטא כגון במקום שהיה צריך לכתוב אבותינו מלא וי״ו ונמצא חסר או להיפוך וכן במקום שהיה צריך לכתוב מלא ביו״ד שימושית ונמצא חסר או להיפוך אבל טעות שנשתנה במבטא אף שלא נשתנה הענין כגון כבש שהיה כתוב במקום כשב או שלמה שמלה צריך להוציא אחרת וכן ה״ה אם כתב מגרשיהן במקום מגרשיהם דהא איכא שינוי לשון וכן אם כתב רחבה במקום רחבו צריך להוציא אחרת אע״ג דנוכל לקרות בחולם כמו אהלה וכן בפסוק והנה תומים בבטנה אם כתב תומים מלא באלף תאומים אע״ג שהענין אחד צריך להוציא אחרת שהרי נרגש במבטא וכן בתיבת ונחנו מה אם כתב ואנחנו מה וה״ה אם נשתנה הענין עי״ז אע״ג שלא נשתנה במבטא כגון בתיבת ונמצה דמו כתב ונמצא דמו או בתיבת מאן יבמי שהוא שרש מיאון כתב מאין ביו״ד וכן כל כיוצא בזה צריך להוציא אחרת ועיין בדה״ח ובשערי אפרים שהאריכו בפרטים אלו:

כז (כז) אין להוציא אחרת - וה״ה אותיות גדולות וקטנות שנמסרו במסורה או עייני״ן הפוכות או פאי״ן כפופות וכה״ג שנמסרו במסרה לא שינוי מקרי להוציא אחרת דלא עדיף מחסרות ויתרות הנ״ל. וכן אם נמצא חסר הנקודות שיש בס״ת לפעמים כמו איה שרה אשתך דוירא וכיוצא בו שראוי להיות שם נקודות ע״פ המסורה אם נחסרו הנקודות א״צ להוציא אחרת:

כח (כח) צריך לחלק כך - היינו דרך הכרעה דדעת האגור דאפילו בטעות גמור אין מוציאין דלא ירויח דגם ס״ת אחרת אפשר דפסול בחסרות ויתרות ודעת הב״י דאפילו בחסרות ויתרות מוציאין וע״כ הכריע הרמ״א לנפשיה זה החילוק להלכה:

כט (כט) ויש פוסלין - הוא כדעת המחבר לעיל בס״ג וכן סתמו האחרונים דלכתחלה לא יוציאו אפילו לחובת היום. אמנם אם התחילו לקרות ואח״כ נמצא בה טעות ואין שם ס״ת אחרת זולתה י״א דגומרין ז׳ קרואים ומברכין לפניה ולאחריה רק המפטיר יהיה השביעי והקדיש יאמרו אחר ההפטרה. והדגול מרבבה כתב דאין להרבות בברכות באופן זה וכן כתב בשערי אפרים שער ו׳ אות ס״א אלא ישלים עם העולה הזה שנמצא אצלו הטעות הפרשה שלו ולא יברך ברכה אחרונה רק יעמוד שם והש״ץ יקרא לעולים אחרים עד תשלום ז׳ עולים ולא יברכו כלל רק הש״ץ יקרא לכל אחד פרשה שלו עד גמר הסדרה וזה העולה שנמצא הטעות בקריאה שלו העומד שם לא יסיח דעתו ויקרא בלחש עמהם ובגמר הסדרה יברך הוא ברכה האחרונה והוא יאמר גם כן ההפטרה בנביא בברכותיה ויש מי שכתב שיאמר ההפטרה בלי ברכות עכ״ל (ועיין בפתחי שערים שכתב שגם הדגמ״ר מודה בכל זה ע״ש). ואם נמצא הטעות בשלישי או בשאר העולין אחר סיום קריאתן שבירכו ברכה אחרונה ואין שם ס״ת אחרת זולתה יקרא הקורא שאר הפרשיות עד גמר הסדרא בלא ברכה:

ל (ל) חומש אחד וכו׳ - היינו שכל הס״ת הוא בגליון אחד אלא שאין שלם בלי טעות אלא חומש אחד אבל אם אין שם כ״א חומש אחד לכו״ע אין קורין בו וכדלעיל בס״ב:

לא (לא) יש להקל - היינו אפילו לדעת היש פוסלין הנ״ל דאסרי אפילו בשעת הדחק כל זה הוא אם הפסול נמצא באותו חומש שרוצה לקרות בו אבל בחומשין השלמים אין להחמיר בשעת הדחק כיון שעכ״פ בחלק זה שהוא קורא בו הוא שלם ולא דמי לחומש אחד שפסול לכו״ע לקרות בו וכדלעיל בס״ב שאני התם שאינו כבוד לצבור לקרות בחומש אחד משא״כ הכא שיש כל החמשה חומשין ביחד:

לב (לב) לקרות - ר״ל בברכה ועיין בבה״ל:

לג (לג) שאין בהם וכו׳ - ר״ל שאינם יודעים לקרות אחרי הש״ץ מלה במלה מתוך הכתב והמחבר אזיל לטעמיה בסימן קל״ט ס״ב דכתב שם דבאופן זה לא יעלה אכן לפי מה שכתב הרמ״א שם בסעיף ה׳ דאנו קוראים אפילו לע״ה ואפילו אינו יכול לקרות אחרי המקרא וכמו שכתבנו שם במ״ב וא״כ ישתנה האי דינא דלדידן לעולם צריך לקרות שבעה קרואים ויברכו והש״ץ יוציאם בקריאתו וכן משמע בביאור הגר״א שם בס״ד ד״ה ומהרי״ל כדברינו:

סימן קמד

א (א) בנביא - היינו לפי מה שידוע דמדינא אין על הפטרה בנביא פסוקים מיוחדים רק שצריך להיות מעין הסדרא כדלקמן בסוף סימן תכ״ח בהג״ה ואשמועינן דמותר להמפטיר בנביא לדלג מפרשה זו לפרשה אחרת וכן המנהג בכמה הפטרות שמוסיפין להם פסוקים מפרשיות אחרות:

ב (ב) ואין מדלגין בתורה - היינו בשני וחמישי דצריך מדינא לקרוא רק עשרה פסוקים לתלתא גברי או ביו״ט דצריך לקרות ה׳ גברי אין לקרותם לכתחלה בדלוג רק כסדר:

ג (ג) שמא תתבלבל - לפי שד״ת דברי אזהרות ועונשין ומצות וצריך שיכנסו בלב השומעים וכשאדם יוצא משיטה לשיטה אינו נוח להתבונן משא״כ בנביאים:

ד (ד) כגון אחרי מות ואך בעשור - ר״ל אע״פ שיש הפסק רב ביניהן שזה בפרשת אחרי וזה בפרשת אמור אפ״ה כיון דתרווייהו מענין יוה״כ מותר לדלג ולקרותם יחד וה״ה מה שנוהגין בת״צ כשקורין ויחל בפרשת תשא שמדלגין לפסל לך והיינו ג״כ מטעם שהם ענין אחד:

ה (ה) והוא שלא יקרא וכו׳ - ר״ל דלכך התירו לדלג ולגלול הספר להפרשה השניה אף דהוא מנכר מילתא כדי שלא יבוא לקרוא השניה בע״פ וזה אסור:

ו (ו) שלא ישהא וכו׳ - בזמניהם היו רגילין לתרגם בין פסוק לפסוק ואשמועינן שיהיו קרובים הענינים זה לזה כ״כ עד שלא ישהא הדלוג יותר מכדי שיפסוק התורגמן שאין כבוד לצבור שיעמדו בשתיקה וימתינו. וכתבו הפוסקים דבזמנינו שאין רגילין לתרגם נמי שרי כיון שכל ההפטרות כתובים בזמנינו בקונטרס בפני עצמן או בחומשין הלא יכול לסמן ולחפש מהר כל הפסוקים השייכים להפטרה זו ולא יהיו הצבור צריכין לעמוד בשתיקה עי״ז ולכן שרי ומטעם זה מותר בזמנינו אפילו כשהפסוקים הם משני נביאים ואפילו רחוקים זה מזה הרבה:

ז (ז) אין מדלגין - דאיכא טירוף הדעת ביותר מדאי. ודוקא בשני ענינים אבל בענין אחד מדלגין [פר״ח]:

ח (ח) ובתרי עשר - שהם חשובים כנביא אחד לענין זה מפני שהם קצרים:

ט (ט) לתחלתו - ר״ל לצד תחלתו שהוא למפרע ואפילו הם סמוכים זה לזה. והנה יש דעות בין הפוסקים י״א דדוקא מנביא לנביא אין מדלגין בזה [ואפילו בנביא של תרי עשר] אבל בנביא אחד מדלגין אפילו למפרע אם הם סמוכין ולא יצטרכו הצבור לעמוד בשתיקה והמ״א מצדד וכן פסק בא״ר דאפילו בנביא אחד אין לדלג למפרע ועיין בפמ״ג שמצדד דבענין אחד בנביא אחד מותר לקרות למפרע:

י (י) נוהגין וכו׳ - וטעם המנהג אף דכמה פעמים מתרמי שהוא מנביא לנביא משום דבימי התלמוד היו כל הספרים נכתבין בגליון והיו צריכין לשהות בגלילה אבל לדידן שההפטרות נכתבין בקונטרסים או בחומשין הלא יכול לעשות סימן שימצא מהר:

יא (יא) אומרים פסוק ראשון וכו׳ - לזכר שלמחר הוא ר״ח:

יב (יב) וע״ל סי׳ תכ״ה - היינו דשם נתבאר דכהיום אין נוהגין לדלג מנביא לנביא כלל:

יג (יג) אין גוללין - ובשבת שקורין בשני ס״ת יכולין לגלול אחת בעוד שקוראין הראשונה [מ״א בשם הר״י לוי] ויותר טוב כמו שנוהגין עתה שגוללין ומחפשין בעת שאומרים הקהל פסוקי דזמרה וכמו שכתב בד״מ:

יד (יד) מפני כבוד הצבור - שיהו מצפין ודוממין לכך:

טו (טו) בשני ענינים - כגון בשבת של ר״ח או ביו״ט מפני המפטיר:

טז (טז) גוללין וידחה וכו׳ - ר״ל ולא אמרינן דמשום זה יקרא פרשה של המפטיר בע״פ או בחומש דמסתמא הצבור מוחלין על כבודם כדי לקיים קריאת המפטיר כדין:

יז (יז) בשני ס״ת - בין בענין אחד ובין בשני ענינים כגון בשבת ר״ח או ביו״ט דדינא הוא שקורין למפטיר בספר אחר הנגלל מכבר ומוכן לאותו מקום כדי שלא יצטרכו לגלול בצבור את הספר ראשון וכנ״ל בס״ג. אין לקרות למי שעלה באחרונה שיעלה הוא ג״כ למפטיר בספר השני אפילו אין שם אחר שיודע להפטיר דנראה כמטיל דופי בס״ת ראשונה מפני שהיא חסרה או שאר פסול אלא יגללו הס״ת ראשונה עד שיגיעו לשם. ואם ירצו לקרות למפטיר מהקרואים שקודם האחרון המ״א מתיר דאין שייך פגם אלא כשקורא בשניהם זה אחר זה דיאמרו למה לא קרא בראשון אלא שחסר הפרשה בו אבל כשהפסיק בינתים באיש אחר הו״ל עתה כקורא מחדש והב״ח אוסר וכן מצדד הא״ר לדינא מטעם דאכתי יאמרו דנודע עתה פסולו של הספר ראשון ולכך קרא באחרת ואך בשמחת תורה מצדד הא״ר דיש להקל בזה כהמ״א דמותר לקרות לחתן בראשית מי שעלה כבר בס״ת ראשונה מחמת דיש לו עוד סניפים להתיר שם:

יח (יח) שלשה גברי בג׳ ספרים - וה״ה תרי גברי בתרי ספרים. ואם ירצה הראשון מהשלשה לקרות בס״ת שלישית למפטיר תליא בפלוגתת הב״ח ומ״א שכתבתי מתחלה:

יט (יט) שחל להיות בשבת - שאחד קורא בענינו של יום והשני בשל ר״ח והשלישי בשל חנוכה למפטיר:

כ (כ) ליכא משום פגם - אפי׳ בענין אחד [פר״ח] ועיין בפמ״ג:

סימן קמה

א (א) נוהגים לתרגם - בלשון תרגום כי לשונם היה ארמית:

ב (ב) מפי המתרגם - והכל כדי שלא יתבלבלו הצבור ויוכלו לשמוע כל הפרשה ככתבה מפי הקורא ואח״כ יבינו כל פירושה מפי המתרגם [לבוש]:

ג (ג) להגביה קולו - דכתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול והאי בקול היינו בקולו של משה [גמרא]:

אין מ״ב לסעיף זה

ד (ד) שאין מבינים אותו - ואין לומר נלמוד מהם לפרש גם אנחנו לעם בלשון שיבינו דשאני תרגום שנתקן ברוח הקודש [טור] ועיין במגן גבורים שהביא בשם תשב״ץ שגם עתה רשות לתרגם בלשון תרגום אף שאין מבינים אותן משום שנתקן ברוח הקודש אלא שאין התרגום מעכב:

סימן קמו

א (א) אסור לצאת וכו׳ - וע״ז נאמר ועוזבי ה׳ יכלו ומתרגמינן ודשבק אורייתא דיי׳ ישתצון ואפילו איכא עשרה דצייתי לס״ת זולתו וגם הוא כבר שמע קה״ת בעשרה אפ״ה אסור:

ב (ב) אבל בין גברא לגברא - והוא כשנשארו עשרה בביהכ״נ:

ג (ג) שפיר דמי - והיינו כשכבר שמע קה״ת או שדעתו לבוא מיד וגם זה אינו מותר כ״א כשהוא לצורך גדול:

ד (ד) כיון שהתחיל - והמ״א מצדד לומר דמשעה שנפתח הס״ת אפילו לא התחיל עדיין הקורא לקרות ג״כ אסור וכן משמע דעת הגר״א בביאורו דמשעה שפתחו הס״ת כדי לברך אסור לספר:

ה (ה) אפילו בד״ת - וכן לפרש דבר תורה או להורות הוראה לאדם ששואל אסור ולאפרושי מאיסורא מותר לומר בדרך קצרה אם אי אפשר להפריש ע״י רמיזה:

ו (ו) אפילו בין גברא לגברא - שמא ימשך הלמוד בעת הקריאה והב״ח מיקל בלמוד בין גברא לגברא ובא״ר מצדד דעם אחרים אין להקל שמא ימשך [ובבינו לבין עצמו המיקל ללמוד אז אין למחות בידו] אך להורות אז הוראה לפי שעה אין להחמיר דלא שכיח כ״כ בזה שמא ימשך:

ז (ז) אם השלים וכו׳ - שנים מקרא ואחד תרגום וע׳ בפמ״ג שמצדד לומר דאפי׳ אם כבר שמע קריאת התורה בעשרה ג״כ אסור וכן משמע בביאור הגר״א:

ח (ח) ויש מתירים וכו׳ - מיירי דאיכא עשרה דצייתי לס״ת מבלעדו ואפ״ה אינו מותר בקול רם לדעה זו כדי שלא יטריד שאר השומעים:

ט (ט) למי שתורתו אומנתו - היינו דאפילו היכא דאיכא עשרה דצייתי אינו מותר ללמוד בעת הקריאה כ״א בשתורתו אומנתו שאינו מבטל שום שעה מלמודו ועי׳ בא״ר שהביא בשם כמה ראשונים דהשתא אין לנו תורתו אומנתו לענין זה:

י (י) למי שקודם וכו׳ - טעם שיטה זו דס״ל שכיון שכבר התחיל במצוה מתחלה וראו אותו אנשי ביהכ״נ שכבר קבע עצמו ללמוד אינו מחוייב לפסוק אבל אם לא התחיל מתחלה אין לשום אדם ואפילו מי שתורתו אומנתו ללמוד בשום אופן כלל [תר״י]:

יא (יא) שרי - לכל הדעות שנזכרו לעיל כיון שהוא מעין מה שקורא הש״ץ אע״פ שאין קורא ממש בפסוק שהש״ץ קורא ומ״מ גם זה אינו מותר רק בלחש שלא יבלבל דעת השומעים [פמ״ג]:

יב (יב) וכל זה אינו ענין - ר״ל כל הקולות הנזכרים בסימן זה לענין שמיעת הקריאה:

יג (יג) ופרשת פרה - עיין בבאור הגר״א ופר״ח וש״א שכתבו דאינו עיקר ופרשת פרה הוא מדרבנן מ״מ לענין זה מסתברא דגם לדידהו לא מקילינן כל הקולות הנ״ל:

יד (יד) והנכון שבכל הפרשיות וכו׳ - ר״ל אפילו להעביר הסדרא שמו״ת בשעת הקריאה אינו מן המובחר אלא ראוי לדקדק ולשמוע מפי הקורא מלה במלה:

טו (טו) ראוי למדקדק בדבריו - ופר״ח כתב דמעיקר הדין הוא שאסור לעסוק בשום דבר ואפילו בשמו״ת בשעת הקריאה ואפי׳ איכא עשרה דצייתי זולתו וכן הביא מ״א בשם של״ה שמחמיר בזה אלא צריך לשתוק ולשמוע הקריאה מפי הש״ץ וכן דעת הגר״א במעשה רב [ומ״מ לקרות שמו״ת או עם פירש״י בין גברא לגברא מותר אפילו לדעה זו] והמ״א הביא בשם מטה משה דנכון לקרות בלחש מלה במלה עם הש״ץ דבלא זה א״א לכוין ולשמוע וכ״כ כמה אחרונים:

טז (טז) כשהמפטיר קורא וכו׳ - עיין לקמן סי׳ רפ״ד ס״ג דצריך לכוין גם לברכות המפטיר ולענות אחריהם אמן ע״ש:

יז (יז) א״צ לעמוד וכו׳ - ואפילו העומדים על הבימה דא״צ לעמוד מפני ס״ת אלא כשאדם נושאה אבל כשמונחת במקומה א״צ [עיין בריש סימן קמ״א דדוקא הקורא והעולה לתורה צריכין לעמוד] וכן אפילו כשאחד תופסה בידו כגון בעת שקורין ההפטרה כיון שהוא יושב במקומו א״צ לעמוד לפניה אפילו הם בתוך ד״א שלה על הבימה. ודע דבעת שנושאין אותה חייב לעמוד לפניה עד שתתכסה מעיניו או עד שיגיענו המוליכה למקומה ואפי׳ סמיכה על איזה דבר אסור דסמיכה כישיבה:

יח (יח) בעת שקורין בתורה - ובשעת אמירת ברכו וענית ברוך ה׳ הלע״ו לכו״ע צריכין לעמוד דהוא דבר שבקדושה:

יט (יט) ויש מחמירין ועומדין - כתב הפר״ח והגר״א דהעיקר כסברא הראשונה וכן נהגו והב״ח בסימן קמ״א כתב דגם המהר״ם מודה דמדינא שרי אלא דס״ל דראוי להדר ולעמוד מפני שצריך האדם להעלות בדעתו כששומע הקריאה מפי הקורא כאלו קבלה אותה שעה מהר סיני ובהר סיני היו כל ישראל עומדין כדכתיב אנכי עומד בין ה׳ וביניכם וגו׳. ומי שהוא איש חלש וקשה לו לעמוד ועי״ז אין דעתו מיושבת לכוין היטב לקול הקורא יש לו לישב [ש״א]:

כ (כ) וכן עשה מהר״ם - ובין גברא לגברא לכו״ע שרי לישב [אחרונים]:

סימן קמז

א (א) אסור לאחוז וכו׳ - בגמרא אמרינן דעבור זה נקבר ערום ממצוה זו דהיינו שאין לו שכר של אותה מצוה והכונה שאם אחז וקרא בו אין לו שכר מקריאה וכן אם אחזו לגוללו או להגיהו. ואפילו נגיעה בעלמא בידו לס״ת ערומה אסור. וכ״ז דוקא כשאין צורך אבל כשיש צורך לתיקון הס״ת לתפור קצת ולדבק בדבק מטלית וכדומה היכא דלא אפשר רשאי [פמ״ג] ומ״מ טוב שיטול ידיו תחלה אבל כשאין צורך אפילו בנטילת ידים יש להחמיר כמו שמסיים הרמ״א:

ב (ב) ס״ת ערום - אם לא ע״י בגד המפסיק וע״כ בעת שגוללים הס״ת קודם קריאה או בשעת הגבהה שלפעמים נמשכים יריעות הס״ת ובכדי להשוות היריעה אוחזים בראשי היריעות למשוך אותם למעלה או למטה כדי שיהיה שוה מבחוץ אזי צריך ליזהר שלא יאחוז ביריעות ביד ערומה אלא צריך הפסקת טלית או מטפחת להפסיק בין ידיו ליריעות הס״ת ובעמודי הס״ת יכול לאחוז בלא מטפחת ויש מחמירין וכורכין עמודי הס״ת בקצוות הטלית בשעת הגבהה ובמקום שלא נהגו הכל לעשות כן אף מי שרוצה לדקדק בזה יעשה בדעת שלא ירגישו בזה בני אדם משום יוהרא:

ג (ג) שאר כתבי קודש - ודוקא כשכתובים אשורית על הקלף ובדיו כס״ת אבל ספרים שלנו שאין נכתבים באופן זה לכו״ע מותר ואפילו קודם נטילה ומיהו דוקא בסתם ידים אבל כשידע שנגע במקום הטינופת יש להחמיר:

ד (ד) ולא נהגו כן - היינו אף באותן שכתובין אשורית ועל הקלף כדין כגון מגילה ג״כ נהגו העולם להקל ומסיים הרמ״א דבזה טוב להחמיר אם לא נטל ידיו ר״ל שהם סתם ידים וחוששין שמא נגע במקום המטונף אבל כשנטל ידיו אין להחמיר בזה ובס״ת אפילו בכה״ג שנטל ידיו ג״כ אסור ליגע בה בלי מטפחת:

ה (ה) גדול וכו׳ - ואיתא בגמרא דהגולל [והוא מה שאנו קורין היום הגבהה שהוא עיקר הגולל] נוטל שכר כנגד כולן ולכך כדאי שהגדול יהיה מכובד במצוה זו כדי שהוא יקבל השכר:

ו (ו) שבאותם שקראו - ויש פוסקים דהגדול שבביהכ״נ גולל אע״פ שלא קרא בתורה [מ״א] וכן פסק הגר״א בביאורו וכן פשט המנהג כהיום שאין מחפשין אחר מי שקרא בתורה:

ז (ז) גוללו - זהו מעיקר הדין ועכשיו נהגו שלא לדקדק בזה ומכבדים אף לאנשים בינונים משום דרכי שלום. ואם יש שני יא״צ ביום אחד ואחד עלה לתורה יש לכבד השני בהגבהה. ומצות גלילה אף כי רבה היא נהגו לכבד אף לקטנים שיש בהם דעת להבחין ענין דבר שבקדושה בכדי לחנכם במצות. [שערי אפרים] עוד כתב שם שאין הסגן רשאי לכבד במצות הגבהה למי שידיו רותתין הרבה או לזקן ותש כח שידוע שהוא מגביהו לשבת מיד כי אין לו כח להחזיקה זמן מה כלפי העם שיוכלו להסתכל היטב וגם האיש ההוא צריך למנוע נפשו מזה ע״ש:

ח (ח) ורגילים לקנותו - היינו אף דמצד הדין הגדול קודם למצוה זו כהיום משום חבוב המצוה רגילין לקנותו בדמים יקרים ואין להקפיד בזה והוא קודם להגדול [מ״א ועיין בא״ר מה שכתב בזה] ואם לא נמצא בביהכ״נ מי שקנה והגבאים מכבדים להישר בעיניהם בודאי ראוי להגבאים לכבד לגדול. ונוהגין למכור הוצאות והכנסות משום ברב עם הדרת מלך:

ט (ט) אם המעיל וכו׳ - היינו המעיל התחתון שהוא המפה דאלו המעיל העליון לכו״ע אין להפכו וטעם בכ״ז דבעינן לכתחלה לעשות דומיא דארון שהיה מבפנים מצופה זהב:

י (י) ולא נהגו כן - הנה המ״א כתב דמ״מ לכתחלה טוב לנהוג כן ובביאור הגר״א הסכים להשו״ע דאותה דעה אין לה עיקר וע״כ יש שכתבו דבעל נפש יעשה מפה משני צדדים בשוה ואף שפשתן באמצע נמי שרי דומיא דארון שהיה מצופה זהב מבית ומבחוץ ועץ באמצע. מפות ומטפחות וכן הפרוסות על השלחן אסור מכלאים אבל פרוכות ומה שמניחין בארון ואין יוצא עם הס״ת מותר של כלאים [פמ״ג]:

יא (יא) במפה הקרועה - וה״ה המעיל שעליה ואפילו הן חדשים דלאו כבוד ותפארת הוא לס״ת:

יב (יב) ואין לעשות וכו׳ - שאין זה דרך כבוד אך בדיעבד אם עשאן מצדד הא״ר שאין לאסור ומיהו עכ״פ זה ודאי שאם עשאו ונשתמש בהן לקדושה אסור להוריד ולעשות מהן תשמיש דתשמיש:

יג (יג) מפות לס״ת - וה״ה לכל תשמישי קדושה שאין נעשין מדברים שנשתמש בהן מתחלה לצורך הדיוט כמבואר לקמן בסימן קנ״ג סכ״א בלשון המחבר וכ״כ האחרונים אבל לתשמישי מצוה כגון כיס לטלית מותר ובספר בית הלל וא״ר הסכימו דאפילו טלית עצמו מותר מיהו מתשמיש מגונה כגון מכנסים וכדומה נראה דאין לעשות [פמ״ג]. כתב הט״ז ביו״ד סימן רפ״ב דוקא תשמיש קדושה אסור אבל תשמיש דתשמיש שרי והמ״א מפקפק בזה ובצירוף עוד סניף בודאי אין להחמיר בזה. כתב המ״א דוקא כמות שהן אסור להשתמש בהן לקדושה אבל אם שינה צורתן ועשה מהן דבר אחר שרי וכ״כ העולת תמיד והחות יאיר ואף דיש מחמירין גם בזה העולם נוהגין להקל:

יד (יד) מדברים ישנים - משמע מזה דאם עדיין לא נשתמש בהן שרי ואף דבמ״א מצדד דאפילו בחדשים כל שנעשו לצורך הדיוט אסור הנוהג להקל אין למחות בידו דכן משמע מכמה אחרונים:

טו (טו) כי אין זה וכו׳ - אבל החזן מוליכו לבימה:

אין על סעיף ג

טז (טז) פי׳ כשהספר וכו׳ - היינו דלא נטעה לפרש מה שאמרו גוללו מבחוץ דכשהוא אוחז בעמודי הס״ת להראות הכתב לעם יצמצם לאחזה באופן שיהיה אחוריה נגדו וממילא בעת שירצה לעשות גלילה ג״כ תהיה הגלילה רק מאחורי הספר כי אין הכתב נגד פניו ועל כן קמ״ל דלא כן הוא דאף שמצוה להראות הכתב לעם כדאיתא במסכת סופרים אפ״ה צריך להיות הכתב נגד פניו של האוחז הס״ת כן בעת הגבהה וכן בעת הגלילה דכיון שהוא עוסק בס״ת כבוד התורה הוא להיות הכתב נגד פניו ומה שאמרו גוללו מבחוץ היינו דהתחלת הגלילה יהיה מבחוץ כאשר נבאר בס״ק שאחר זה:

יז (יז) ויתחיל לגלול - פי׳ תחלת הנחת המטפחת על הס״ת לגללה יהיה מבחוץ ועיין במחצית השקל שמצדד לומר דזהו דוקא לפי מה שמסיק הרמ״א דמיירי כשבעל ההגבהה עושה ג״כ הגלילה וע״כ חיישינן שאם יתחיל הגלילה מצד פנים יש לחוש ח״ו שתפול הס״ת לצד חוץ [משא״כ כשמתחיל מבחוץ דא״א שתפול לחוץ דהא מחזיקו במפה שמתחיל לגלול סביבו] אבל לפי מנהגנו שאחד מגביה והשני גולל דליכא למיחש כ״כ שתפול דכיון שבעל הגלילה עומד לפני הס״ת א״א שתפול מהרה ולא ירגיש אפשר דאם ירצה יוכל להתחיל לגללה מצד פנים וכן מנהגנו שאין מקפידין בזה:

יח (יח) ונראה דכ״ז מיירי וכו׳ - אשמועינן דלא נימא דזה שכתבו שהכתב יהיה נגד פניו והיינו נגד פני הגולל כונתם היכא דאחד מגביה ואחד גולל שצריך להיות הכתב נגד פני הגולל דוקא מחמת שהוא עסוק בה אז [ואחורי הכתב לצד האוחז הס״ת] לזה כתב דלא כן הוא דבזמנם היה המנהג שאחד עשה ההגבהה וגם הגלילה וע״כ איתרמי אז ממילא שהכתב היה נגד פני הגולל אבל באמת היכא דאחד מגביה ואחד גולל יהיה הכתב נגד המגביה לבד כי הוא עיקרו של הגלילה שהוא אוחז הס״ת בידו:

יט (יט) עיקר הגולל - משמע שהגבהה היא יותר מצוה מגלילה וע״כ מי שנותנין לו ס״ת להגביה ולגלול וא״א לו לעשות שתיהן יגביה ויתן לאחר לגלול אבל אם כיבדו אותו להושטת המעיל ולגלול הגלילה עדיפא דהיא עיקר המצוה ויתן לאחר להושיט:

כ (כ) ולא יגלול - פי׳ שלא יאחוז המפה בידו ויגלול הס״ת סביבו דאינו כבוד לתורה:

כא (כא) בתוך התיק - פי׳ שאין מוציאו מהתיק וגוללו מבפנים טועה שעי״ז נוח להקרע:

כב (כב) מתחיל - אפילו לומר ברכת הפטרה אבל בב׳ וה׳ שאומרים יה״ר אחר הקריאה א״צ להמתין על הגולל דאינו אלא מנהג:

כג (כג) לגלול הס״ת - עיין בפמ״ג שכתב דהמנהג להמתין עד עצם גמר גלילת הספר לבד אף שלא כרכו עדיין המפה עליה אך מרש״י לא משמע כן:

כד (כד) לא יפתחו השניה וכו׳ - שאין עושין מצות חבילות חבילות:

כה (כה) עד שיגללו הראשון - במפה שלה:

כו (כו) ואין מסלקין - מן השלחן:

כז (כז) שלא יסיחו - ומניחין השניה על השלחן קודם הקדיש כדי שיאמרו הקדיש על שתיהן ואח״כ מגביהין הראשונה וגוללין אותה ואחר גלילתה במפה פותחין השניה כמו שכתב המחבר. וביום שיש ג׳ ס״ת כגון ר״ח טבת שחל בשבת וכה״ג אזי אחר שגמרו בראשונה מניחין השניה ואין אומרים קדיש רק מגביה הראשונה וגוללין וכו׳ וכנ״ל ואחר גמר קריאת השניה מניחין השלישית אצלה שהיא לצורך מפטיר וא״צ להניח הראשונה רק אומר חצי קדיש על שני ס״ת אלו ומגביה השניה ופושטין השלישית וקורין לעולה למפטיר [שערי אפרים וש״א]:

כח (כח) ומוציאין ב׳ הספרים כאחת - ס״ל דאין בזה משום מצות חבילות ע״י ההוצאה בלחוד:

כט (כט) ותופסין השניה - דהיינו שמוסרין הספר למי שהוא שם על הבימה להחזיקו עד שיגיע זמן קריאת המפטיר ולא טוב הדבר שנוהגין באיזה מקומות למסרו לנער קטן אלא עכ״פ יש למסרה לבן דעת. גם יזהר האוחז הספר להתרחק קצת מן הצד כדי שלא יחזיק הספר אחורי הקוראים בתורה:

סימן קמח

א (א) להפשיט התיבה - בכל מקום תיבה פירושו ארון הקודש ותיבה האמורה כאן שלחן שס״ת מונח עליו כשקורין בו [פמ״ג]:

ב (ב) שהיא משתמרת בו - ופורשין בגדים נאים סביב התיבה לכבוד הס״ת וכשיוצאין משם ונוטלין ס״ת ליתנו בבית שמשתמר בו לא יפשיט הש״ץ התיבה בפני הצבור שטורח צבור הוא להתעכב שם עם הס״ת עד שיפשיט את התיבה אלא מוליך הס״ת והם יוצאים אחריו (כמ״ש סימן קמ״ט) וחוזר לבית הכנסת ומפשיט התיבה [כ״ז מפירש״י שם]:

סימן קמט

א (א) עד שיצניעו - שאין זה דרך כבוד לתורה שיניחוה וילכו להם ומיירי במקום שמנהג להצניע הספר אחר ובא לציון דאל״כ בלא״ה הלא אסור לאדם לצאת מביהכ״נ קודם קדושה דסדרא כמבואר בסימן קל״ב:

ב (ב) רק יחיד - ואפילו שנים או שלשה והטעם דיש כבוד לס״ת כיון שעדיין רוב הצבור שם ועיין בפר״ח ועיין בפמ״ג שמצדד לומר דדוקא בביהכ״נ גופא הקיל הרמ״א אבל כשמוציאין אותה לבית אחר בכל גווני אפילו יחיד לא יצא קודם הס״ת אלא ימתין עד שיוציאוה עי״ש:

ג (ג) צריכין להתעכב וכו׳ - דאין נכון שיצא אדם בפתח קודם הספר תורה:

ד (ד) וילכו אחריו וכו׳ - לעשות לה הידור ללותה ואסמכוה אקרא דכתיב אחרי ה׳ אלהיכם תלכו [גמרא]:

ה (ה) לצאת בפתח אחד וכו׳ - דבזה לא מנכר שיוצא קודם הס״ת:

ו (ו) ובלבד שילכו וכו׳ - פי׳ אף שהתרנו לצאת בפתח אחר מ״מ צריך להמתין בחוץ עד שיוציאו הס״ת וילוה אותה למקומה:

ז (ז) ללותה - וכן כשמוציאין מההיכל מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללותה עד הבימה:

ח (ח) וכן נוהגין במגביה וכו׳ - משמע דמנהגנו הוא במגביה בלחוד אבל בלבוש ושלחן ע״ש וש״א מבואר דבין המגביה ובין הגולל צריכין ללותה עד לפני ארון הקודש. מנהג פשוט שבדרך הלוכו מן התיבה אומר הש״ץ והצבור מזמור לדוד הבו לה׳ וגו׳ ונוהגין שלא לומר מזמור לדוד כ״א בשבת או ביו״ט שחל בשבת אבל ביו״ט ומכ״ש בחול כשמסלקין הס״ת אין אומרים מזמור לדוד רק לדוד מזמור לה׳ הארץ וגו׳:

סימן קנ

א (א) כופין וכו׳ - ז״ל הרמב״ם הלכות תפלה פי״א כ״מ שיש בו י׳ מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפלה בכל עת תפלה ומקום זה נקרא ביהכ״נ. ואפילו המיעוט יכולין לכוף את המרובים [רמ״א חו״מ סי׳ קס״ג ס״א]:

ב (ב) לבנות - ואם אין בכחם לבנות מחויבין עכ״פ לשכור מקום מיוחד לתפלה. וכתבו הפוסקים דבבנין ביהכ״נ גובין לפי ממון לחודא ובשכירות ביהכ״נ גובין חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות. כתב מ״א ס״ס קנ״ד בשם הריב״ש [והובא בחו״מ ס״ס קס״ב ברמ״א] המעכב לבנות ביהכ״נ אפילו יש ביהכ״נ אחרת בעיר מונע הוא רבים מלעשות מצוה ומסיק שם דאם הביהכ״נ מכילה אותם אז אדרבה אסורים להפרד ועיין בת׳ רדב״ז ח״ג סי׳ תע״ב שהאריך בדינים אלו ובסוף דבריו כתב וכ״ז בזמן שכולם לב אחד הוא שקילוסן עולה יפה אבל אם חלק לבם יותר טוב הוא שיתפללו כל כת בפני עצמה וכו׳ ולא תטעה בדברי לומר שאני סובר שהחלוקה טובה ח״ו דהא קרא כתיב חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו וגו׳ אלא צריך להשתדל שיהיו לב אחד לאביהם שבשמים ואם א״א אלא שתמיד הם מתקוטטי׳ והם במחלוקת דחה הרע במיעוטו עכ״ל שם בתשובה ועי׳ בפ״ת חו״מ סי׳ קס״ב מה שהאריך בענינים אלה:

ג (ג) כתובים - כדי שיקרא בהם כל מי שירצה מן הצבור (ח״מ ר״ס קס״ג) ודוקא בימיהם שלא ניתן לכתוב רק תורה נביאים וכתובים אבל עכשיו מחויבים גם לקנות ספרי תלמוד ופירושיהם ללמד בהם לקטנים ולגדולים (מ״א) ובמקומות שהספרים מצויים אין כופין לקנות ספרים רק ס״ת דהרי יכולים לשאול אצל אנשי העיר:

ד (ד) בגבהה של עיר - שנאמר בראש הומיות תקרא:

ה (ה) גבוה מכל בתי העיר - שנאמר לרומם את בית אלהינו. ויש מקומות שאין נזהרין בזה וכתבו האחרונים שהטעם דכיון דיש שם הרבה בתי עו״ג שגבוהים מביהכ״נ א״כ בלא״ה ליכא הכירא לביהכ״נ ומ״מ ראוי לכתחלה ליזהר בזה בכל מה דאפשר כי בגמרא החמירו מאד ע״ז עי״ש וכן כתב בש״ת:

ו (ו) העשויים לנוי - ר״ל לנוי בעלמא ואין משתמשין בתוכן כלל לכן אפילו הבתים עצמן גבוהין לית לן בה:

ז (ז) על גביו - ר״ל וא״כ הביהכ״נ נמוך ממקום דירתו אפ״ה שרי:

ח (ח) בקרן אחד מביהכ״נ - ר״ל שהגביה רק זוית אחד מכותלי ביהכ״נ. ודוקא שהגביהו ע״י בנין כגון בגג או עליה אבל לא כמו שעושין קצת שתוחבין עמוד ברזל בקרן אחת ולא הועילו כלום בתקנתן:

ט (ט) אין מספיק לו - ר״ל דאלו בנה כותל ברשותו נגד חלונו של חבירו דינא הוא דצריך להרחיק ד״א כדי שלא יאפיל את חלונו ודי אבל בביהכ״נ דצריך אור גדול מהני החזקת חלונות שיש להם מכבר שיהיה צריך להרחיק יותר ולא נתבאר כמה יותר ועכ״פ בשמונה אמות ודאי סגי ועיין בש״ת בשם הנו״ב. ועיין בפמ״ג שמסתפק לענין עזרה ועזרת נשים אם גם שם לא סגי בד״א ולדעתי נראה דהבו דלא לוסיף עלה דבלא״ה גם עיקר דינא דהמחבר אינו ברור עיין בחידושי רע״א. כתב רמ״א בתשובה ס״ס ל״ב חצר ביהכ״נ שאין בו תשמיש צנוע לרבים אין יכולין למחות ליחיד שפותח שם חלונותיו [דכפותח חלונו נגד רה״ר דמיא] אבל אם הקהל פותחין חלונות ביהכ״נ לחצירו יכול הוא למחות בידם עכ״ד ודין זה מיירי שהיחיד פותח חלונותיו למקום שהוא מהלך לרבים וא״א להם לבנות במקום הזה בשום פעם דאל״ה יכולין למחות דשמא ירצו הקהל לבנות במקום הזה והוא יטעון שיש לו חזקה בחלונותיו וימחה מלבנות ואע״ג דפסק רמ״א בח״מ סוף סימן קמ״ט דאין מועיל חזקה בשל קהל מ״מ יכולין לומר דלא ניחא להו למיקם בהדיה בדינא ודיינא. כתב בס״ח סימן תתט״ז חלון שהולך כנגד ר״ה ובני אדם עוברים דרך שם לביהכ״נ לא ישפכו מי רגלים מן החלון לפי שיש שהולכין בהשכמה לביהכ״נ וכשהולכין בחושך לא יוכלו להזהר שלא יתטנפו במי רגלים וכתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים עכ״ל ובלא״ה יש ליזהר שלא לשפוך שופכין במקום מהלך בני אדם שלא יחליקו בם דהוא כמו בור בר״ה. כתב בספר שארית יוסף שכני ביהכ״נ שיש להם בית הכסא שמגיע ממנו ריח רע לביהכ״נ צריכין להרחיקו ואפילו אם קדם הבית הכסא לבנין ביהכ״נ אפ״ה צריכין לסלקו דשאני הזיקא דרבים מהזיקא דיחיד אלא שצריכין לתת לו דמיה ודמיא להא דמבואר בח״מ סימן קנ״ה סכ״ב ע״ש ועיין מה שכתב המ״א בסוף סימן קנ״ד בזה:

י (י) באותה העיר - ולפיכך במדינות אלו שאנו מתפללים ומשתחוים נגד מזרח (דהיינו מפני שאנו יושבין בצד מערבו של א״י) צריך לעשות פתח הביהכ״נ במערב כדי שישתחוה מן הפתח נגד ארון הקודש. כתב המ״א דאם היה הפתח בצד אחר וחרב הביהכ״נ ורצו קצת מנהיגים לעשות הפתח כדינו אין האחרים יכולים למחות אפילו הם הרוב ואע״פ שמשנים סדר הישיבה יקוב הדין ביניהם ועיין בבה״ל:

יא (יא) נגד הארון שהוא ברוח וכו׳ - והטעם שצריך לקבוע הארון שם מבואר ברמב״ם וטור וז״ל ובונין היכל זה ברוח שמתפללין כנגדו באותה העיר כדי שיהיו פניהם אל מול ההיכל כשיעמדו לתפלה:

יב (יב) ועושין בימה וכו׳ - ואין עושין יותר משש מדרגות לבימה [מ״א בשם הזוהר]:

יג (יג) וכשמתפלל הש״ץ וכו׳ - הרמ״א קיצר כאן וז״ל הטור ובעת שש״ץ עומד בתפלה יורד לארץ לפני התיבה ופניו כלפי הקודש כשאר העם:

יד (יד) וסדר הישיבה וכו׳ - ועכשיו אין ענין לסדר זה כי קונין המקומות מ״מ יזהרו שלא יעשו שום מקום לישב עליו בין הבימה ובין ההיכל באופן שיהיה פני היושב נגד הבימה ואחוריו להיכל דגנאי הוא ואיסורא נמי איכא דהעומד על הבימה לברך ומשתחוה נראה כמשתחוה לו אם לא שיעשו המקום מן הצדדין. וכתב הפמ״ג דעכשיו שעושין מקומות אצל הבימה שקורין אלמימר״א ופני היושב להיכל ואחוריו לבימה אף שאחוריו לס״ת מ״מ רשות אחרת היא הבימה:

סימן קנא

א (א) קלות ראש - כי הם נקראים מקדש מעט כמו דכתיב ואהי להם למקדש מעט. ובמקדש כתיב ואת מקדשי תיראו שיהא מוראו של השוכן בה עליו וכתב בסמ״ק שבעון קלות ראש בביהכ״נ נהפכין לבית ע״ג ח״ו:

ב (ב) ושיחה בטילה - היינו אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה דבחוץ שרי בביהכ״נ אסור ובפרט שיחה בטלה לגמרי דבודאי שראוי למנוע תמיד מזה [פמ״ג] ובזוה״ק פ׳ ויקהל הפליג מאד בגודל העון הזה וכ״ש שיש ליזהר בביהכ״נ וביהמ״ד מעון דבורים אסורים כגון לשה״ר ורכילות ומחלוקת וקטטות כי מלבד שהם עונות חמורים מאד עוד יגדל העון יותר במקום קדוש כי הוא מזלזל בכבוד השכינה ואינו דומה החוטא בינו לבין עצמו לחוטא בפלטין של מלך לפני המלך ועוד תגדל הרעה בזה שהוא מכשיל גם את הרבים בעונות החמורות הנ״ל כי האי תגרא דמיא לבדקא דמיא ומתחלה הותחל העון באיזה אנשים ולבסוף יתלקטו ויתחברו חבורות חבורות לריב איש ברעהו עד שנעשה כל הביהכ״נ כמדורה גדולה ובעו״ה באין מזה כמה פעמים לידי חרפות וגידופין והלבנת פנים ברבים [וגם פעמים רבות בפני הס״ת שזה ג״כ עון חמור בפני עצמו כי אפילו המבזה חבירו בפני ת״ח אחז״ל [סנהד׳ פרק חלק] שהוא אפיקורוס ואין לו חלק לעוה״ב וכ״ש למבזה חבירו בפני הס״ת וכבוד השכינה וכמו שכתב כעין זה בתשובת מהרי״ו סימן קנ״ב עי״ש] ולידי הכאות ומלשינות וגודל חילול שם שמים בין האומות ומי גרם לכל זה אם לא הראשון שהתחיל בעבירה תחלה ובודאי לע״ל יטול שכר כנגד כולם ע״כ הירא וחרד לדבר ה׳ ישים תמיד עיניו ולבו לזה שלא לדבר שום דברים בטלים בביהכ״נ וביהמ״ד והמקום הזה יהיה מיוחד אצלו רק לתורה ולתפלה:

ג (ג) ואין אוכלין וכו׳ - וה״ה דאין עושין בהן שום מלאכה:

ד (ד) מפני החמה וכו׳ - ולא מהני שיקרא או ישנה מעט בכניסתו כדלקמן מאחר שיוכל ליכנס לבית של חול להנצל מהחמה והגשמים אם לא שעסק מקודם באיזה דבר הלכה בחוץ והתחילו גשמים לירד שאז מותר לו ליכנס לביה״מ כדי שלא יטרידוהו הגשמים:

ה (ה) מותרים וכו׳ - וה״ה דאם הוצרכו אנשי העיר לפי שעה להאכיל בהם אורחים עניים או להשכיבן שם דמותר אבל זהו רק דוקא בבתי כנסיות שבחוצה לארץ ויש אוסרין גם בזה ונראה דבמקום הדחק אין להחמיר בזה:

ו (ו) לאכול ולשתות - וה״ה לישן דשרי אבל לעשות קפנדריא או ליכנס בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים וכל הני דלקמן וכ״ש שחוק והיתול ושיחה בטלה אסורים דאטו ת״ח אינו מוזהר על מורא המקדש:

ז (ז) מדוחק - היינו שהיה מקום דחוק לתלמידים והוצרכו לאכול שם והמ״א כתב דלאנשים הלומדים שם בקביעות לעולם שעת הדחק הוא דאם יצטרך לילך לאכול ולשתות בביתו בודאי יתבטל מלימודו אבל אם אין לומדים בבית הכנסת ובבית המדרש אסורים לאכול ולשתות שם וכן הסכימו כמה אחרונים:

ח (ח) וי״א דבית המדרש וכו׳ - אף דקדושת ביהמ״ד חמורה יותר מביהכ״נ כדלקמן בסימן קנ״ג ס״א ס״ל דלענין חכמים ותלמידיהם שלומדים שם בקביעות התירו להם אפילו שלא מדוחק משום דביהמ״ד הוא ביתו ולאו דוקא אכילה ושתיה דה״ה לכל תשמישיהם שרי:

ט (ט) שרי - עיין בלבוש וב״ח שמצדדים כן לדינא וכן נראה שאין להחמיר לאנשים שלומדים שם כל היום:

י (י) העיר - שמת קרובו של הגדול ומחמת זה באים רבים להספד וכ״ש כשההספד הוא על ת״ח [אחרונים]. האר״י היה נזהר מאד שלא לדבר בביהכ״נ רק תפלתו אפילו דברי מוסר לא דבר פן ימשך ממנו דברי חול:

יא (יא) שמועה - פירוש הלכה או משנה:

יב (יב) ואח״כ יקראנו - ר״ל אבל לא יקדים הקריאה מקודם שיאמר איזה ד״ת דיהיה נראה דאמירת הד״ת הוא רק טפל [אחרונים]:

יג (יג) כדי הילוך - היינו שישהא שיעור הילוך שני פתחים דהיינו ח׳ טפחים:

יד (יד) לצורכו - אבל אם הקדיש בית לצורך רבים ללמוד בו אפילו אם אין מתפללין שם כלל יש עליו קדושת ביהמ״ד ועיין לקמן בסימן קנ״ג ס״ח לענין ביהכ״נ וה״ה לענין זה:

טו (טו) אין ישנים וכו׳ - ומיירי באנשים דעלמא אבל לת״ח כשלומד שם כבר ביארנו בסק״ו דשרי:

טז (טז) אבל בביהמ״ד מותר - ר״ל שינת עראי ועיין בחידושי רע״א שמפקפק בהיתר זה ואפשר דכיון שביהמ״ד עשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמוע דברי תורה וקשה ליזהר משינת עראי ע״כ לא אסרו זה לשום אדם. ולת״ח הלומד שם בקביעות מותר אפילו שינת קבע [כ״מ בלבוש]:

יז (יז) לצורך ביהכ״נ - כגון מי ששומר אותו וכה״ג:

יח (יח) ולישן בתוכו - ולא יכניס מטתו לשם [מ״א] ובא״ר חולק עליו וכן בחידושי רע״א עי״ש:

יט (יט) ומטעם זה וכו׳ - ר״ל כדי לשמור הנרות:

כ (כ) לעבר השנה - עיין במ״א שהביא בשם הגהת סמ״ק דלא הותר בסעודת מצוה אלא כגון סעודת עיבור שנה שאין בה קלות ראש שהיתה עשויה בפת וקטניות בלבד ור״ל לאפוקי סעודת מצוה שיש בה שכרות אסור אף בבית המדרש [פמ״ג ע״ש] ומ״מ הנוהגין להקל לעשות סעודת סיום הש״ס בביהמ״ד מפני שאין להם מקום אחר מרווח לזה אין למחות בידם דיש להם על מי לסמוך:

כא (כא) מותר למי שנכנס וכו׳ - צ״ל מצוה למי שנכנס [אחרונים] ובגמרא מייתי לזה מקרא שנאמר ובבוא עם הארץ לפני ד׳ במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב וגו׳ והטעם כדי שיהיה נראה כמחבב [ר״ן]:

כב (כב) בסכין ארוך - לפי שביהכ״נ שהוא מיוחד לתפלה מארכת ימיו של אדם והסכין מקצר ימי אדם ועיין בא״ר שדעתו שאין להחמיר כ״א בסכין מגולה:

כג (כג) או בראש מגולה - עיין לעיל בסימן צ״א ס״ג בבה״ל ד״ה ויש אומרים:

כד (כד) לרוק בו - ובלבד שלא בשעת תפלת י״ח כדלעיל בסימן צ״ז ס״ב. ויהיה זהיר שלא ירוק בפני חבירו שימאס בה [חגיגה ה׳]. האר״י היה נזהר מרקיקה:

כה (כה) שישפשפנו ברגליו - ובשבת שאסור לשפשף יעמיד המנעל עליו עד שיתמעך [אחרונים]:

כו (כו) גמי - או תבן וחול:

אין על סעיף ח

כז (כז) להדליק - ונהגו להדליק קודם שיכנס אדם להתפלל משום דאמרינן בגמרא מקום שמתפללין בו בעשרה קדמה שכינה ואתיא ועוד שכן היו עושין במקדש [א״ר בשם הכל בו]:

כח (כח) לאחר שחרבו - הבתי כנסיות ובתי מדרשות והטעם דכתיב והשמותי את מקדשיכם ולא כתיב ואת מקדשיכם אשימם להורות לנו דקדושים הם אף כשהן שוממין. ואין חילוק בזה בין אם הם בתי כנסיות שבא״י ובין שבחו״ל אם לא בהתנו וכדלקמן בסי״א:

כט (כט) תולשים אותם וכו׳ - ר״ל מותר לתלוש אותם ובלבד שיניחם במקומם ולא יטלם משם:

ל (ל) כדי שיראו וכו׳ - לפ״ז באם סתרו ביהכ״נ ממקום זה ובנאוהו במקום אחר ואין בדעתם לבנות עוד במקום הראשון אין שייך דין זה אלא יעשו גדר סביבו שלא יבואו לזלזל שם ואם הוא במקום שיוכלו למכור כנזכר בסימן קנ״ג ימכרוהו [ט״ז]:

לא (לא) אם בשעת בנין - אבל לאח״כ לא מהני תנאי כלל [ב״ח וע״ת]:

לב (לב) התנו עליו - משמע דוקא שהתנו בפירוש אבל מסתמא לא אמרינן על תנאי הן עשויות. מ״א דלא כמשאת בנימין ובא״ר מצדד לדינא כהמ״ב שמקיל בזה:

לג (לג) בחורבנו - פי׳ אותו תנאי מועיל שלאחר שיחרב יהיה מותר להשתמש בו אבל כל זמן שקיימת אין תנאו מועיל:

לד (לד) בישובו לא מהני - ודוקא לאכילה ושתיה או ליכנס בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים דיש בזה משום קלות ראש אבל לשאר תשמישים מהני תנאי [מ״א] ועיין בה״ל:

לה (לה) כגון זריעה - פשוט דה״ה לכל הדברים הנזכרים לקמן בסי׳ קנ״ג ס״ט דהם תשמיש מגונה ביותר:

לו (לו) של רבים - דאוושא מילתא ויש בזה משום קלות ראש ביותר ומשמע בפמ״ג דחשבונות של יחיד בחורבנו מותר דלזה מועיל תנאי וברבינו ירוחם משמע דנקט של רבים לרבותא דאף שהוא צורך רבים וכ״ש של יחיד:

לז (לז) שבחוצה לארץ - שאין קדושתן עולמית שהרי כשיבוא הגואל במהרה בימינו תפקע קדושתן משא״כ בבתי כנסיות שבא״י:

לח (לח) שום תנאי - לפי דעת המ״א לעיל בסקל״ד גם בא״י מהני תנאי לשאר תשמישין שאין בהם קלות ראש:

לט (לט) תשמיש קבוע וכו׳ - מלשון זה משמע דלשכב שם בדרך מקרה מותר דבדרך מקרה לא מקרי שכיבה תשמיש של גנאי:

מ (מ) יש להסתפק - אם לדמותו לעליות העזרה דלא נתקדשו או כיון דבהכ״נ וביהמ״ד נקרא מקדש מעט יש לדמותו לעליות היכל דקי״ל דנתקדשו בקדושת היכל. ולפי מה שכתב בש״ת בשם תשובת פאר הדור יש להקל חוץ ממקום שע״ג ההיכל [ר״ל הארון ששם מונח הס״ת] שם יש ליזהר שלא להשתמש שם:

מא (מא) אבל בית שיחדו וכו׳ - ונראה דכ״ש אם בשעה שנבנה ביהכ״נ נבנה בית דירה למעלה ממנו דשרי לדור שם דזה בודאי לא הוקדש כלל למעלה ומ״מ להשתמש שם תשמיש שהוא מגונה מאד כטינוף וכיו״ב נראה דבכל גווני אסור וע״כ אין לעשות כלל ביהכ״נ אם יש בהדירה שלמעלה ממנו דבר מגונה כזה [ט״ז] וע״ש שכתב שנענש בזה הרבה. ומה שמנהג העולם בעיירות ששוכרין בתי כנסיות לזמן בבתים תחתיים ולמעלה מהן בית דירה שמצוי שם תינוקות ודבר מאוס אפשר משום שהוא לזמן לא חיישינן לזה:

מב (מב) לשכב עליו - ומ״מ שומר נפשו ירחק מהם ובפרט במקום שהוא נגד ההיכל:

סימן קנב

א (א) בית הכנסת: - וה״ה ביהמ״ד ובין של יחיד או של רבים:

ב (ב) כדי לבנות וכו׳: - ר״ל לא מיבעיא אם אין דעתו לבנותו אח״כ כלל דאסור אלא אפילו אם סותרו כדי לבנות אחר במקומו או במקום אחר דאסור ואפילו אם דעתו לבנותו עתה בגודל פאר ויופי:

ג (ג) בית הכנסת אחר: - וה״ה לעשות ממנו ביהמ״ד נמי אסור אע״פ שקדושתו גדולה יותר [כדלקמן בסימן קנ״ג ס״א] ומהאי טעמא דמסיים. כתבו האחרונים דה״ה כשהבהכ״נ מושכרת להם רק לזמן ודעתם לשכור אח״כ במקום אחר אסור לסלק את עצמם ממקום הראשון עד שישכרו תחלה במקום אחר:

ד (ד) אונס וכו׳: - ואפילו אם היו כבר המעות גבויים לצורך כל הבנין ומונחים ביד הגבאי ואפילו האבנים והקורות וכל צרכי הבנין מוכנים אפ״ה אסור דלמא מתרמי להו פדיון שבויים ויהבי להו [גמרא]:

ה (ה) שלא יבנו האחר: - ונמצאו עומדין בלא ביהכ״נ ואפילו איכא להו דוכתא לצלויי באיזה מקום נמי אסור. והיכא דאיכא עוד ביהכ״נ קבוע בעיר שיכולים להתפלל שם כולם הט״ז מתיר והמ״א אוסר בכל גוונא ועיין בביאור הלכה:

ו (ו) בונים האחר תחלה: - היינו שגומרים אותה כולה ואף שלא התפללו עדיין בה מותר לסתור הישנה דתו ליכא למיחש דילמא איתרמי להו שום דבר מצוה ויזבנו הביהכ״נ כדלקמן בסימן קנ״ג סי״ג:

ז (ז) ואח״כ סותרין: - כתב המ״א בשם המשאת בנימין דאפילו היה הביהכ״נ של כרכים דמבואר לקמן בסימן קנ״ג ס״ז דאנשי העיר אין יכולין למכרו בשום גוונא דמסתמא בנאוהו אדעתא דכו״ע ושמא יש אחד בעולם דלא ניחא ליה במכירה זו הכא שרי דמסתמא כל העולם מרוצים לזה כיון שבנו להם ביהכ״נ אחרת תחת זה:

ח (ח) דינא הכי: - שאין סותרין המחיצ׳ אלא בונין החדש בצד הישן ואח״כ סותרין הישן ועיין ביאור הלכה:

ט (ט) אבל אם חרבו וכו׳: - וה״ה כשגזר מלכות שלא יתפללו עוד באותו ביהכ״נ ומן הנמנע להשתדל [א״ר] כתב הט״ז מעשה בעיר אחת שהיו היהודים דרים חוץ לחומה ואירע הענין שנתישבו בתוך החומה והיתה הביהכ״נ לבדו חוץ לחומה ואמרתי אין לך תיוהא גדולה מזו והתרתי לסתור אותה כדי לבנותה תוך החומה ויתחילו לבנות ביהכ״נ החדשה ויטלו אח״כ האבנים מן הישנה ויבנו תוך החומה מהם:

י (י) ואסור ליקח אבנים וכו׳: - ענין בפני עצמו הוא ולא קאי אחרבו יסודותיו דאז בודאי מותר לסתרו ולבנות ממנו את הבנין החדש אלא אריש הסעיף קאי דהבהכ״נ הישן הוא שלם וקמיירי שכבר התחיל בנין החדש וחסרו לו אבנים להשלים הבנין ורוצה לסתור הישן כדי להשלים החדש וקמ״ל דאפילו בכה״ג שאין סתירתו של זה אלא לבנינו של זה אפ״ה חיישינן שמא יארע לו אונס ולא ישלים וע״כ אסור אפילו באיכא דוכתא לצלויי וכמ״ש לעיל בריש הסימן:

יא (יא) ואסור לסתור דבר: - דהוי כנותץ אבן מן ההיכל דאסור משום שנאמר את מזבחותם תתצון וגו׳ לא תעשון כן לה׳ אלהיכם ובהכ״נ וביהמ״ד ג״כ נקרא מקדש מעט. ודוקא לנתוץ ולשבר כלי קודש או לעקור דבר מחובר כמו אבן ממזבח לאפוקי לפנות הכלי קודש והספסלין וכדומה מביהכ״נ אף שאין זה כבוד לביהכ״נ יש לומר שאין בכלל זה [מהר״מ פאדווה סי׳ ס״ה]:

יב (יב) א״כ עושה וכו׳: - דאין זה נתיצה אלא בנין. ואותן שמדבקין דף בכותל ביהמ״ד ועושים גומא בכותל שיוכל להחזיק שם על ידי עץ אותו דף רבים מהאחרונים מקילין בזה דלא כט״ז:

סימן קנג

א (א) מביהכ״נ ביהמ״ד - הוא מקום המיוחד לתורה וקדושתו גדולה יותר ואפילו אין דרך להתפלל שם כלל. כתב המ״א צ״ע אי מותר לעשות מביהכ״נ ביהמ״ד ליחיד בביתו ובא״ר מצדד להחמיר בזה וכן משמע במאירי שם במגילה:

ב (ב) אבל לא וכו׳ - שמעלין בקודש ואין מורידין:

ג (ג) שמכרו ביהכ״נ - ואפילו לכתחלה נמי מותר למכור כדי לקנות עילוי קדושה והא דנקט שמכרו היינו משום סיפא דלהוריד מקדושה אפילו כבר מכרו אסור [א״ר] ועיין לקמן בסי״ג בבה״ל מה שכתבנו שם אם לעילוי קדושה מותר למכור ביהכ״נ כשאין לו ביהכ״נ אחרת:

ד (ד) יכולים ליקח וכו׳ - שכל זה דקחשיב פה הוא העלאה בקדושה:

ה (ה) כל חומש לבדו - בימיהם היו כותבין החומשין כעין ס״ת בגלילה ובתפירת גידין:

ו (ו) וכן נביאים וכתובים - שוים לחומשים לענין שיש עילוי בקדושתן ממטפחת ויכול לקנותן בדמי מטפחת ומ״מ לא שוים לכל צד דקדושת חומשים העשוים בגלילה גדולה מהן ואסור ליקח בדמי חומשין נביאים וכתובים ובדמי נביאים וכתובים לוקחין חומשים. ונביאים וכתובים גופא כי הדדי נינהו [אחרונים] וחומשין שלנו אפילו אם כל החמשה היו כרוכין יחד גרע מחומש אחד העשוי כתיקון ס״ת [א״ר]:

ז (ז) אבל איפכא וכו׳ - דהיינו מס״ת ליקח חומשים וכן מחומשים מטפחת וכן בכולהו:

ח (ח) דינו כחומשים - כיון שאין קורין בו אע״פ שאפשר לתקנו:

ט (ט) כיוצא בה - דהיינו שמכרו ביהכ״נ ישנה ורוצה בדמיה ליקח חדשה וכן בכל הדברים:

י (י) יש אוסרים - כיון דאין מעלן בקדושה אע״ג דאין מורידן ג״כ ודוקא בכל הדברים שיכול להעלות בקדושה וכנ״ל אבל בס״ת שאין יכול להעלות הדמים בקדושה יותר לכו״ע כשמכרה יקח בדמיה אחרת:

יא (יא) ויש מתירין - כיון דעכ״פ אין מורידן מקדושתן וכ״ז לענין דיעבד אבל לענין לכתחלה בודאי אסור למכור שום דבר קדושה כדי ליקח כיוצא בה ואפילו היכא דליכא למיחש לפשיעותא כגון שהדבר קדושה אחרת מזומן לפנינו ואינו חסר אלא נתינת מעות אפ״ה אסור דצריך להעלות בקדושה דוקא. ואם חזי ביה תיוהא [דבר רעוע] או שהיה קטן מהכיל לכו״ע מותר אפילו לכתחלה למכרו כדי ליקח אחר [פמ״ג וש״א]. כתב הט״ז בזמנינו אנו רואין הרבה מוכרים ספרים ולוקחין אחרים בדמיהם נראה דעכשיו מתחלה כשקונה הספר היה דעתו לכך שיהיה לו כ״ז שיצטרך לו ובאם יזדמן לו יותר יפה ימכור זה ויקח היפה ואף שלא התנה בפירוש והא״ר כתב דטעם המנהג הוא משום דסומכין על מה שכתוב בס״י דיחיד על ס״ת שלו מותר למכור וכו׳ אבל הספר של צבור ה״נ דאסור ועי״ש במ״ב:

יב (יב) או ס״ת - אמה דמסיים אין משנין קאי או דנקטיה לאשמועינן דמשנין אותו להפסקת תלמידים וכדלקמיה בס״ו:

יג (יג) אין משנין וכו׳ - ואם רוצים הגבאים ללותן וליתן אח״כ אחרים תחתם להמ״א אסור דהבעלים ניחא להו למעבד המצוה בממון זה דוקא ולט״ז שרי אך ע״י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר לכו״ע שרו לשנות המעות כמ״ש בסעיף ז׳:

יד (יד) לכל מה שירצו - היינו אפילו דבר שאין בו קדושה כלל אלא שהוא צרכי צבור והטעם כיון שנעשה דעת אנשי העיר בהמעות מש״ה שרי בהמותר:

טו (טו) אפילו קנו ומכרו וכו׳ - הא״ר והגר״א מפקפקין בזה דאפשר שכיון שאח״כ קנו סתם מכל הדמים חיילא הקדושה בכל הקניה ואסור אח״כ כשמכרו והותירו:

טז (טז) אבל אם לא התנו וכו׳ - הטעם דאז כשקנו חל הקדושה על כל מה שקנו ואינו מועיל אח״כ התנאי בעת המכירה:

יז (יז) חלה קדושת הדמים וכו׳ - להמ״א שכתבנו לעיל בסקי״ג אסור ללותן וליתן אחרים תחתם:

יח (יח) ואסור לשנותן רק וכו׳ - ואע״ג דמוכח לקמיה בס״ח דאפילו אם בנאוהו לשם ביהכ״נ בעינן דוקא שהתפללו בו אבל כ״ז שלא התפללו בו יכולין לשנותו דהזמנה לאו מילתא היא התם מיירי שלא נעשה הביהכ״נ ע״י גביית מעות שגבו לצרכה מבני העיר אלא שקנאוהו הקהל ממעות חולין שגבו סתם או שכל אחד הביא עצו ואבנו ובנו ביהכ״נ אבל כשנגבה מעות ע״ז מבני העיר ודאי דאסור לשנותו אפילו עדיין לא התפללו שם כלום וכן אם יש עדיין מעות הגביה או עצים ואבנים שקנו מהם וכמו שפסק המחבר והרב. והטעם י״א משום דכבר בא ליד הגבאי והמ״א כתב הטעם דכיון שנגבו המעות מבני העיר לצורך ביהכ״נ יש בזיון אח״כ אם ישנוהו להורדת קדושה:

יט (יט) ואם הביאו עצים וכו׳ - לפי פירוש המ״א מיירי כאן שלא הלכו לקבץ אותם מבני העיר דזה לא גריעי מגבו מעות אלא שנמצאו רבים שהתנדבו מעצמן והביאו דאז מותר לשנותן קודם שבאו ליד גבאי ועיין בבה״ל ד״ה אין משנין:

כ (כ) ליד גבאי אסור לשנותן - אבל ע״י שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר שרי וכמ״ש ס״ז:

כא (כא) מותר לשנותן - פי׳ ללותן ולתת אחרים תחתיהם וה״ה כשהתנדבו מעות לביהכ״נ נמי דינא הכי [מ״א]:

כב (כב) לא יוכל לחזור בו - דהוי נדר:

כג (כג) ואפילו ס״ת - הטעם דהא אמרינן אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה משמע דללמוד תורה מותר אפילו למכור ס״ת [תשובת הרא״ש ע״ש שהאריך בזה] וד״ז תוכחת מגולה לאותן האנשים המתרשלין להחזיק תורה בעריהן:

כד (כד) או להשיא יתומים - ואפילו יתומות דאע״ג דאין האשה מצווה על פריה ורביה מ״מ לשבת יצרה שייך גם באשה. וה״ה דמוכרין ס״ת לפדיון שבויים [מ״א וכן הסכים הא״ר בשם כמה פוסקים] ועיין לקמן בסי״ג במ״א שם דמוכח דאין ראוי למכור אפילו ביהכ״נ ואפילו לפ״ש כ״א בשא״א להשיג מעות אחרות ע״ז מן הצבור ובאופן זה בודאי מותר אפילו בשאין להם רק ביהכ״נ אחת. הנה מפני שהסעיף זיי״ן יש בו כמה פרטים לכן אקדים לזה הקדמה קצרה והוא דמה שנזכר לעיל מענין מכירת ביהכ״נ ה״מ אם הוא של כפר דסתמא בנאוהו רק אדעתא דידהו ולכן יש יכולת ביד רוב בני העיר למכרו אך שלא יורידו אח״כ הדמים מקדושתן וכשהוא נמכר גם בהסכמת הז׳ טובים שלהם אז יכולין לעשות בהדמים מה שירצו דהיינו להוציאם לחולין כדאיתא לקמיה אבל אם הוא ביהכ״נ של כרכים תלינן דבעת הבנין בנוהו גם אדעתא דכולי עלמא ואפילו אם נתנו כל מעות הבנין משלהם אפ״ה תלינן דבשביל כולם בנוהו ולכן אפילו הסכימו אח״כ במכירתו ז׳ טו״ה במעמד אנשי העיר אין מכירתן מכירה ועתה נבאר דברי השו״ע:

כה (כה) של כפרים - והסכימו האחרונים דבאתרא דלא שכיחי רבים דאתי מעלמא נקרא כפר אע״ג דשכיחי רבים עוברים ושבים לפרקים כיון דלא קביעי בעיר אלא עוברים ושבים דרך עראי מקרי כפר אמנם כל מקום דשכיחי רבים מעלמא שבאין להתפלל שם כגון מקום שהסוחרים מתקבצין שם תדיר לסחורה אפילו אם העיר היא קטנה או מקום שיש שם חכם גדול שמתקבצים שם רבים הצריכים לו ולתורתו הוי ככרך דמסתמא אדעתא דכל העולם בנאוהו. עוד כתבו הפוסקים דאפילו ביהכ״נ שבכרך אם ידוע שלא עשו אותה אלא למעט עם כגון הביהכ״נ שעושין אותה בעלי אומניות לעצמן [וה״ה כשנתקבצו הבע״ב של איזה רחוב הרחוק מן ביהכ״נ שבעיר ועשו ביהכ״נ לעצמן] ג״כ דינו כבהכ״נ של כפרים אפילו הוא בכרך דמסתמא רק על דעת עצמן בנוהו אם לא שסייעו אנשי העיר ג״כ על הבנין ואפילו מעט אז אין להם רשות על המכירה בלא דעתן:

כו (כו) ואפילו בנו - דמסתמא אחרים נתנו להם המעות שיעשו הם בהם מה שירצו כיון שאין רגילות לבוא שם ולכן אפילו אותם אחרים אינם מסכימים אח״כ במכירה מותר למכרה:

כז (כז) ואינם רשאים וכו׳ - עיין לעיל בס״ד דיש דעות אם מותר לשנותן לכיוצא בה:

כח (כח) פרנסיהם - ז׳ טובי העיר:

כט (כט) ז׳ טובי העיר - כתב הרשב״א ח״א סימן תרי״ז והביאו הרשד״ם סימן קע״ה ז׳ טו״ה אינם שבעה אנשים המובחרים בחכמה או בעושר וכבוד אלא שבעה אנשים שהעמידום הצבור פרנסים על עניני העיר והרי הם כאפוטרופסין עליהם וכתב עוד שם וא״ת אי כשקבלו עליהם למה לי ז׳ ומשני שם דאם מקבלים עליהם אנשים לעסוק בדבר ידוע ומפורט כגון בענינינו שבירורו אותן למכירה אפילו אחד נמי יכולין למנות וכל מה שעשה עשוי אלא דמיירי שהעמידו עליהם פרנסים בסתם לפקח על עסקי הצבור לפיכך כשהן שבעה יש להן רשות לכל דבר כאלו עשו כן כל בני העיר אע״פ שלא העמידו אותם על דבר זה בפירוש אבל בפחות מז׳ אין כחן שוה להיותן ככל בני העיר עד שיטלו רשות בפירוש מבני העיר וכן כתבו כמה פוסקים:

ל (ל) אבל וכו׳ לכל מה שירצו - ר״ל אפילו לאיזה דבר של חול:

לא (לא) בפירוש וכו׳ כל מה וכו׳ - ר״ל באופן זה דינו כשבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר שרשאים אח״כ להוציא המעות לכל מה שירצו כיון שהרשוהו לזה אבל אם נתנו לו סתם רשות למכור אז המעות בקדושתן [א״ר]:

לב (לב) מוכרין בפרסום וכו׳ - ר״ל דכל שמוכרין ז׳ טובי העיר בפרהסיא ולא בצינעא ולא מיחו בהם בני העיר מקרי במעמד אנשי העיר. ותיבת או לאו שכתב הרמ״א שיגרא דלישנא הוא ואינו מדוקדק גם במרדכי ובד״מ הארוך ליתא:

לג (לג) אפילו בנו אותו משלהם - דכיון דמעלמא אתו לשם מסתמא בני העיר הקדישוהו גם לדעת הנכנסים ולפיכך אין להם רשות למכור שמא יש אחד בסוף העולם שהיה סמוך לעיר הזאת ורגיל ליכנס בה ולדעתו הוקדשה והוא אינו מסכים במכירה ולכן אפילו הסכימו במכירה זט״ה במעמד אנשי העיר אין מכירתן מכירה דאינהו לא כייפי לבני העיר ולפרנסיה ואפילו אם ירצו להעלות אח״כ הדמים בקדושה כגון לקנות מזה ס״ת וכה״ג ג״כ אין להם רשות לזה דשמא אותן אחרים לא יסכימו לזה. וכ״ז בסתמא אבל אם ברור לן דלא בנאו אלא אדעתא דבני עירם לבד [כגון שהתנו בעת בנינם או שבשעת בנין היתה כפר ואח״כ נתרבו בה תושבים הרבה] וגם לא סייעו להם אחרים דינו ככפר. כתב המ״א בשם המבי״ט דאפילו ביהכ״נ של כרכים אם אינם מתפללין בו יכולין למכרו:

לד (לד) אינו נמכר - ודוקא כשמכרו בענין שלא יהיה אח״כ ביהכ״נ אבל אם אח״כ ג״כ ישאר ביהכ״נ שרבים יתפללו בו מותר דמאי נ״מ להני דאתו מעלמא אם הביהכ״נ שייך לאלו או לאלו:

לה (לה) אא״כ תלו אותו וכו׳ - היינו שתלו בעת הבנין את הביהכ״נ על דעתו וע״כ דעתו חשובה אח״כ כז׳ טובי העיר וכ״ז דוקא כשבנאוהו משלהם אבל אם נדבו אחרים לזה אין מועיל מה שתלו הם בדעת היחיד דשמא יש אחד בסוף העולם שאין דעתו נוחה בזה:

לו (לו) בהסכמת הצבור - דודאי לא היה דעתם שימכור היחיד ביהכ״נ שלהם בלא דעתם אלא להכי אהני דעת היחיד דלא בעי טובי העיר רק במעמד אנשי העיר לבד וגם לא מצי אינש דעלמא לעכבו [מ״א] ואם בפירוש תלו בדעת היחיד שיכול למכור ויעשה מה שירצה בלא הסכמתם א״צ לעשות בהסכמתם [נ״צ וא״ר] ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

לז (לז) וה״ה לכל דברי קדושה - פירוש כגון תיבה ומטפחת וכדומה הנזכרים בס״ב דינם כמו בהכ״נ עצמו לענין זה דכל היכי דאיהו נעשה אדעתא דכו״ע כגון דכרכים הנך נמי נעשו מסתמא אדעתא דכו״ע וזהו מה שכתב המחבר דכולהו גרירי בתר ביהכ״נ וכן כל דבר השייך לביהכ״נ כגון חצרות

או מקוה אמרינן ג״כ כי האי גוונא ולא מצי למוכרן או לסוגרן למנוע מהן אורחין ומ״מ לא חמיר מביהכ״נ. וכן מה שנזכר בסעיף זה דזט״ה במעמד אנשי העיר בכפרים יכולים להוציא הדמים לחולין לאו דוקא בביהכ״נ אלא אפילו בתשמישי קדושה הדין כן. אך מ״מ יש חילוק בינייהו דבתשמישי קדושה אף דמותר להשתמש בדמיהם כשנמכר בזט״ה במא״ה בכפרים מ״מ הם גופא בקדושתייהו קיימי ביד הלוקח דקדושת הגוף נינהו ואין יוצא לחולין אבל ביהכ״נ ותשמישי מצוה מותר להשתמש בהן כמ״ש לקמן בסעיף ט׳ [מ״א וא״ר וש״א] ועיין לקמן בסעיף י׳ ובסימן קנ״ד ס״ג במ״ב וביאור הלכה:

לח (לח) דכולהו גרירי בתר בהכ״נ - כל כלי ביהכ״נ וספסלים ויריעות שבבהכ״נ דינם כביהכ״נ ועל כן כשמכרו זט״ה במעמד אנשי העיר בכפרים יכולים להשתמש במעות לכל מה שירצו ואי לא״ה לא [כן הוא לפי פשטות דברי המ״א שהעתיק דברי הר״ן בשם הירושלמי על דברי השו״ע ובספר קובץ על הרמב״ם הלכות תפלה פי״א כתב דנ״ל דאפילו בכרכים יכולים למכרם לדברי הר״ן דדוקא לענין מכירת בהכ״נ גופא אמרינן דלא מחלי רבים חלקם לזט״ה משא״כ בזה ולכן יכול הגבאי למכרם בצירוף אנשי העיר ולהוציא המעות לחולין]:

לט (לט) דינה כביהכ״נ של קהל - ונמכרת על פיהם לבד ולא בעינן דעת הנותן בזה כלל:

מ (מ) וכל זה - פי׳ הא דכפרים או של כרכים שתלו אותו בדעת יחיד:

מא (מא) כשיש להם ביהכ״נ אחרת - המ״א פירש דר״ל כשבנאו עכשיו אחרת אבל כשיש להם שני בתי כנסיות מקודם אסור למכור אחד אבל להט״ז בריש סימן קנ״ב מותר אפילו באופן זה וכן דעת הא״ר שם כוותיה וכן משמע מביאור הגר״א אבל כ״ז דוקא כשאותו ביהכ״נ מרווח והוא מחזיק לכולם דאל״ה פשוט דלכו״ע אסור. כתבו האחרונים דאפי׳ בכרכים היכא דבנאו אחרת טובה מותר לסתור הראשונה דודאי כו״ע ניחא להו בזה [וכבר העתקנו זה לעיל בסימן קנ״ב] וכן עצים ואבנים מראשונה מותר להשתמש בהן ולהוציאן לחולין ע״פ זט״ה במעמד אנשי העיר דמאי איכפת להו לבני עלמא בזה כיון שיש להם מקום טוב להתפלל:

מב (מב) אסור וכו׳ - אפילו בזט״ה במעמד אנשי העיר ואפילו כשמוכרים זה כדי לקנות אחרת דומיא דסתירה דאסור אפילו באופן זה וכנ״ל בסימן קנ״ב:

מג (מג) למכרו - אם לא שירצו לקנות בדמים אחרת בגוונא דליכא למיחש לפשיעותא כגון שמזומן ביהכ״נ ליקח ואינו חסר אלא נתינת המעות אז מותר ע״י זט״ה במעמד אנשי העיר:

מד (מד) שנמכר ומותר לשנותו וכו׳ - פי׳ דבר זה הוא ע״פ המבואר ברשב״א באחד שצוה שבית זה יהיה לעניים שיאכלו הפירות ולא יעשו בני הקהל שום הברחה ואח״כ רצו הקהל למכור הבית ולקנות בדמים דבר אחר שתהא נושאת הפרות לעניים וכתב הרשב״א דצריכים הכרזה בשעת המכירה דכיון שצוה שבני הקהל לא יעשו הברחה א״כ בודאי אין הצבור יכולים ליתן בית זה במתנה למי שירצו וא״כ ה״ה דאין רשאים למכור בלא הכרזה דכל שלא הכריזו אנו רואים כאלו מוזלי בקרקע זו דדילמא אם הכריזו היה נמצא מי שיתן ביוקר ומה לי נותנים כולה במתנה ומה לי מוזלי במקצתה עכ״ד ועתה נפרש דברי רמ״א כל דבר וכו׳ ומותר לשנותו היינו שהמוכרים יש להם רשות בלא״ה לעשות בדבר הנמכר מה שירצו לא בעו הכרזה דלו יהא דבשביל מניעת הכרזה נמכר בזול נמי לא איכפת לן דמי גרע מאם נתנו במתנה לאחד:

מה (מה) ואין בו אונאה - מיירי במכירת קרקע ובתים ומשום שאין אונאה לקרקעות ואשמועינן דלא תימא דהוו כשליח דאפילו בכל שהוא מכרו בטל משום דיכול לומר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי אלא הוו כשלהן אבל במכירת מטלטלין בודאי יש אונאה:

מו (מו) אבל דבר שאסור לשנותו - כצ״ל. והיינו כדלעיל בשם הרשב״א שצריך הכרזה כדי שלא ימכר בזול וממילא יש אונאה ג״כ ואפילו בקרקעות [פמ״ג]:

מז (מז) צריך הכרזה - דוקא בקרקע אבל במכירת מטלטלין אין צריך הכרזה כדאיתא בח״מ סימן ק״ט [ט״ז]:

מח (מח) דינו כביהכ״נ - ר״ל אע״ג דמתחלה נשתמשו בה להדיוט מ״מ נעשית כביהכ״נ לכל מילי ונראה דאפילו לכתחלה שרי ועיין לקמן סימן קנ״ד סכ״א ולעיל סימן קמ״ז ס״א בהג״ה והתם ענין קדושה היא והכא ביהכ״נ תשמישי מצוה היא כמ״ש הפוסקים:

מט (מט) אינו קדוש - דקי״ל הזמנה לאו מילתא היא ומותר לשנות הבית לחול ועיין לעיל במשנה ברורה סקי״ח דמיירי הכא שבנאוהו הקהל ממעות חולין שיש להם אבל כשגבו המעות לצורך ביהכ״נ אסור לשנות הבית להורידו מקדושתו לחול ומ״מ עדיין אין לו קדושת ביהכ״נ לכל מילי רק שאסור

לשנותו (ועיין שם בבה"ל שהבאנו שם דעת הט"ז דאפילו בגבו המעות לצורך ביהכ"נ ג"כ אין האיסור לשנותו רק שמ"מ לבסוף הוא מחוייב לקיים נדרו) ויחיד שבנה ביהכ"נ אף שעדיין לא התפללו בו ואין לו קדושת ביהכ"נ מ"מ אינו יכול לחזור בו דהוי כאלו נדר צדקה לרבים אבל אם עשה מטפחת לס"ת שלו שיש לו בביתו ואין קורין בו ברבים כל שלא נשתמש בו לס"ת יכול לחזור בו דהזמנה לאו מילתא היא [מ"א] ומשמע דלא הוי נדר כלל לדעתו ועיין בפמ"ג שהביא בשם הא"ר דדין זה לא נהירא:

נ (נ) אפילו אם בנאוהו וכו' - דאף שהיה מעשה ג"כ לא מקרי רק הזמנה בעלמא:

נא (נא) כיון שהיה מיוחד - ר"ל ההזמנה היתה הזמנה מעולה שהזמין אותה לעולם להתפלל בו וכמה דאיתא לעיל בסימן מ"ב דהיכא דאזמניה לסודר לעולם למיצר ביה תפלין וצר ביה אפילו פעם אחד שוב אסור למיצר ביה זוזי ולאפוקי אם הזמין אותה לבית התפלה רק לפי שעה דהיינו עד שיעבור הרגל או היריד [מפני שאז הדרך שמתקבץ אנשים] לא חשיבא הזמנה כלל ומותר אפילו בעת הרגל לאכול ולשתות בו:

נב (נב) ואם לפי שעה הקדישו - היינו שאמר סתם אני מזמין אותה לרגלים דמשמע הלשון בכל עת שיהיה רגל ע"כ חשובה הזמנה עולמית עכ"פ על אותו הזמן ואסור בזה הזמן. וסתם הזמנה לפי שעה כבר כתב בב"י בשם המרדכי דלא חשיבא הזמנה כלל וכמ"ש מתחלה. ולענין תנאי עיין לעיל סימן קנ"א סי"א ובמ"ב שם:

נג (נג) אנשי הכפר ביהכ"נ - וה"ה בשל כרכים כשתלו בשעת הבנין בדעת יחיד המבואר לעיל בסוף ס"ז:

נד (נד) ממכר עולם - כיון שאנשי העיר או טובי העיר מסכימים להמכירה וכדלעיל בס"ז:

נה (נה) חוץ ממרחץ וכו' - שכל אלו הם תשמישים מגונים מאד ואסור לעשותן במקום שהיה ביהכ"נ ואפילו אם נפל הבנין במקום ההוא ונשאר רק תל בעלמא אסור להשתמש שם באלו הארבעה דברים וכן אסור לזרוע במקום ההוא שכל זה הוא גנאי למקום שהיה מתחלה ביהכ"נ:

נו (נו) ואם מכרוהו שבעה וכו' - הטעם דאז פקעה הקדושה מהמקום ההוא לגמרי ועיין בפמ"ג דמסתפק דאפשר דבעינן דוקא כשהתנו בהדיא בעת המכירה והרשו ללוקח על זה:

נז (נז) יעשה הלוקח וכו' - וה"ה שע"י זט"ה במא"ה מותר להוציא הדמים לכל מה שירצו אפילו לדבר חול:

נח (נח) אפילו אלו הארבעה דברים - עי' בבה"ל דדין זה לא ברירא ולכתחלה בודאי צריך ליזהר בזה:

נט (נט) דיחיד בשלו וכו' - הטעם דעל שלו יש לו כח כזט"ה במא"ה בשל צבור דמותר להוציא ע"י מכירה זו הדמים לכל מה שירצו וכנ"ל:

ס (ס) אפילו ס"ת - כתב הע"ת דאף לפי דעה זו דמותר ואין הדמים נתפסין בקדושה מ"מ לכו"ע אין רואה סימן ברכה בדמים אלו וכ"כ הא"ר:

סא (סא) כל שלא הקדישו וכו' - המ"א מצדד דאם נתנו לרבים לקרות בו אסור לכו"ע אפילו לא הקדישו ממש וכתב עוד וצ"ע על מה סומכין העולם שמוכרין ס"ת ומשתמשין בדמיהן אפילו נתנו לביהכ"נ וצ"ל כיון דהמנהג כן הו"ל כאלו התנה בתחלה שלא תחול קדושת רבים עליהן וכמ"ש ביו"ד סימן רנ"ט ס"ב בהג"ה:

סב (סב) ויש מי שאוסר - ולדעה זו אפילו זט"ה במעמד אנ"ה ג"כ אסורין למכור ס"ת ולהשתמש בדמיה אא"כ הוא תועלת בשביל לימוד התורה ואם מכר צריך לקנות בדמיה ס"ת אחרת [מ"א] ומלבוש יו"ד משמע דבזט"ה במעמד אנ"ה לכו"ע מותר להשתמש בדמיה [א"ר]. כתב מ"א דדוקא בספר תורה אבל בתשמישי קדושה לכו"ע מותר ביחיד למוכרו ולהשתמש בדמיה כל מה שירצה מיהו מהמחבר ביו"ד רפ"ב סי"ח מוכח דיש מי שאוסר ס"ל דאפילו בתשמישין נמי אסור להשתמש בדמיה דיחיד אין לו כח כזט"ה במא"ה. כתבו האחרונים דאפילו בס"ת אם קנה מתחלה הס"ת כדי למכרה וכ"ש אם קבלה בחוב פשוט דמותר למכרה לכ"ע ולהשתמש בדמיה למה שירצה. איתא ביו"ד סי' ע"ר דשארי ספרים דינן כס"ת ואסור למכרן אלא ללמוד תורה או לישא אשה והנה פה כתב המחבר דיש שתי דעות אפילו בס"ת אפשר דשם מיירי כשהקדישו לרבים לקרות בו:

סג (סג) ללמוד תורה - היינו להתפרנס בדמיו בריוח [פמ"ג] וכתב עוד צ"ע אם מוכרין ס"ת לקנות גמרא ופוסקים ופירושיהן דהא הטעם דמוכרין ס"ת בשביל ת"ת משום דלמוד גדול שמביא לידי מעשה א"כ ה"ה אפשר דכה"ג נמי דא"א ללמוד בלא ספרים:

סד (סד) ביהכ"נ - ישן:

סה (סה) מביהכ"נ ישן - פי' שכבר התפללו בו כדלעיל סעיף ח':

סו (סו) יכולים ליתן - היינו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר ויש אומרים דאפי׳ בלא מעמד אנשי העיר נמי יכולים. ובכרכים אסור בכל גווני:

סז (סז) במתנה - והלוקח יכול להשתמש בם תשמיש חול:

סח (סח) דאי לאו דהוה להו וכו׳ - או שמקוים שיהיה להם הנאה ממנו באיזה פעם [ריטב״א] ולפ״ז ליתנו לאנשי עיר רחוקה שבודאי לא נהנו ולא יהנו מהם לעולם אסור דהא אין כאן דבר אחר שתחול ע״ז קדושת בית הכנסת וע״כ לא נפקע קדושתה ואסור להשתמש בה. וכ״ז מיירי כשנותנין להשתמש בה בחול אבל ליתנה להן במתנה שיתפללו בתוכה מותר דהא אין כאן הורדה מקדושה וכמ״ש בהג״ה ועיין במ״א שמצדד דה״ה דמותר להם ליתן ס״ת [וה״ה כל תשמישי קדושה] במתנה דהא אינן מורידין אותן מקדושתן בזה:

סט (סט) למשכנן או להשכירן - דכיון שגוף החפץ לא נמכר עדיין ברשות בעלים הראשונים הוא ובקדושתיה קאי:

ע (ע) או להשאילן - פי׳ על זמן ואח״כ יחזירם בעין דאילו בהלואה לחלוטין והלוה יחזיר לבנים אחרים תמורתם בודאי שרי דהיינו חליפין דשרינן [ריטב״א]:

עא (עא) ואפילו ע״י זט״ה - ואפי׳ אם היה ג״כ במעמד אנשי העיר:

עב (עב) שאין כאן ד״א וכו׳ - ואע״פ שקבל מעות כשמשכנן או השכירן אין שייך לומר דחלה הקדושה על המעות שהרי אין גוף החפץ קנוי לו ועדיין נשאר בקדושתו וקא משתמש בקודש:

עג (עג) שמורידן מקדושתן - דהיינו שהשואל והשוכר משתמש בהן בחול:

עד (עד) אפילו ס״ת וכו׳ - וכ״ש להשאיל ביהכ״נ להתפלל בה ועיין בע״ת דזה דוקא כשהשואל והשוכר קורא בס״ת וכן מתפלל בביהכ״נ בעשרה הא לא״ה יש בזה משום זלזול קדושה והמ״א כתב בסקכ״ז דמסתימת הפוסקים משמע דבכל גווני שרי:

עה (עה) לבנות ביהכ״נ - וה״ה בשאר דבר מצוה:

עו (עו) אינו יכול למכור - דמסתברא דלא השליטו הקהל על אותה מצוה אלא לאותו איש ולזרעו ולא למכור לאחרים אא״כ התנו בפירוש שיכול למכור זכותו [לבוש]. כתב הט״ז דהשו״ע מיירי שכיבדו אותו בחנם אבל אם קנה מהם בדמים הוא ככל קנין דעלמא ויכול למכור זכותו לאחר ומ״מ ברור הוא כי דוקא להגון כמוהו הקנו לו זכות זה וכ״כ הא״ר וכן בדינא דלבוש כשהרשוהו בפירוש שיכול למכור זכותו הוא ג״כ דוקא להגון כמוהו [פמ״ג]:

עז (עז) דבר מצוה - מדסתם משמע כל דבר מצוה כצדקה וכיו״ב אף שאינה חמורה מקדושת בהכ״נ ואע״ג דלעיל בס״ה פסק בגבו מעות דאין משנין אלא לקדושה חמורה הכא מיירי ע״י זט״ה במעמד אנשי העיר דשרי להוציא המעות אף לקדושה קלה ואף לחולין וכנ״ל בס״ז [מ״א] והט״ז מוקי לה אף שלא ע״י זט״ה במעמד אנ״ה אלא דמיירי דשקילי המעות דרך הלואה ואח״כ יחזירו מעות אחרים לבנין ביהכ״נ ואזיל לטעמיה בסק״ב דס״ל שם בגבו מעות דמותר ליקח דרך הלואה:

עח (עח) לא ימכרום לד״מ - אע״פ שע״פ הדין מותר ע״פ זט״ה במא״ה אפילו להוציא לחולין כ״ש לד״מ מ״מ לא יעשו כן [מ״א] ויגבו מן הצבור:

עט (עט) בנו וגמרו - דוקא גמרו אבל לא גמרו את הבנין דינו כאבנים וקורות שנזכרו מקודם [ט״ז וח״מ ועיין לעיל בסימן קנ״ב בבה״ל]:

פ (פ) לא ימכרו ביהכ״נ - פי׳ אין ראוי לאנשי העיר לעשות כן אבל מן הדין שרי בפדיון שבוים ולקדושה חמורה בכל גווני ואפילו בלא זט״ה במעמד אנשי העיר:

פא (פא) לא מצי וכו׳ - דנעשה נדר מכי אמר קרקע זו לביהכ״נ וכדאמרינן בפיך זו צדקה:

פב (פב) יכולים לשנותה - ואפילו לדבר הרשות ואף שהוזמן הקרקע לביהכ״נ הזמנה לאו מילתא היא כדלעיל ס״ח ואף שהוא עומד וצווח איני חפץ אלא שיהיה לביהכ״נ לא משגחינן ביה כיון דמעיקרא סתמא אמר ולא כפליה לתנאיה דלא אמר אם לא יבנו ביהכ״נ יחזירו לי הקרקע אמרינן אדעתא דידהו יהבה מעיקרא והשתא קהדר ביה ולא מצי [מרדכי]:

פג (פג) אינם רשאים - ר״ל שיכול לעכבם שלא לבנות עליה בהמ״ד אף שהיא קדושה חמורה מזה כנ״ל בריש הסימן והטעם כיון דאיתיהב אדעתא דכולהו לא גרע כחו מאחד משאר אנשי העיר שיכולים למחות כשרוצים לשנות ואע״ג דמבואר לעיל בסעיף ו׳ דלקדושה חמורה יכולים בני העיר

לשנות ואפילו שלא בשבעה טובי העיר התם מיירי שאין אחד מאנשי העיר מוחה ע״ז בפירוש. ועיין במ״א שהקשה דביו״ד סימן רנ״ט ס״ב איתא בהדיא דאין הבעלים יכולים למחות מלבנות ביה״מ כיון שהיא קדושה חמורה ודחק את עצמו לתרץ ועיין בפמ״ג שמפקפק בתירוצו וגם בבאור הגר״א הקשה קושיא זה דמ״א ונשאר בדין זה בצ״ע:

פד (פד) לשנותה - ומסיים המרדכי דמ״מ ראובן נמי לא מצי לשנות ולמהדר ואפילו לא מצי עתה לבנותה מפני השלטון שמא לאחר זמן ימצאו חנינה לבנותה:

פה (פה) ושבעה טובי העיר וכו׳ - ר״ל במעמד הקהל:

פו (פו) אין אדם וכו׳ - היינו בין ליחיד בין לכל הקהל:

פז (פז) אינו כלום - כן תקנו הגאונים דאל״כ כל אחד שיהיה לו דבר מה עם חבירו יאסור חלקו עליו וממילא יהא כל ביהכ״נ אסורה עליו דאין ברירה [לבוש]:

פח (פח) אינו יכול לאסרה - היינו מצד חרגמ״ה שיש ע״ז והטעם נראה דחששו לבזיון דההוא גברא עיין גיטין נ״ז משא״כ כשיאסור לכולם ליכא כיסופא. והא דיכול לאסור לכל הקהל היינו משום דלא השאיל להם אלא בסתם הא אם השאיל להם לזמן עיין ביו״ד סימן רכ״א סעיף ו׳ וז׳ דיש פלוגתא אם חל איסור בתוך הזמן:

פט (פט) למחות במי שירצה - כצ״ל. וכן הוא בד״מ:

צ (צ) אין וכו׳ - מפני דרכי שלום שלא יאמרו על ב״ב זה אנשים שאינם מהוגנים הם ולפיכך נמנעו הצבור מלהתפלל שם ולכן אפי׳ יש להצבור קצת טעם בדבר נמי אינם רשאים:

צא (צא) הצבור - ואם רק מקצת מהצבור רוצים להתפרד ולהתפלל במקום אחר רשאים כיון שגם בביתו מתפללים קצת ולא נתבטל ממנו המצוה בשום פעם. אבל חברה שהיו לומדים בבית אחד כמה שנים ואח״כ רוצים ללמוד ב׳ חדשים בכל בית ובית אינם יכולים לשנות [אחרונים]:

צב (צב) לשנות - וה״ה במי שזכה באיזה ענין של כבוד או של מצוה אין מעבירים ממנו [אם לא שיש טענה גמורה למערערים] ול״ד בדברים הנוגעים תדיר אלא אפילו בדברים דמזמן לזמן קאתי נמי דינא הכי. כתבו האחרונים אנשים שהחזיקו לקבור מתים אינם יכולים למחות באחרים שבאים לקבור שבעשיית מצוה כל אחד רוצה לזכות ובמדינות שיש חבורות מנויות על כך שמניחים עסקיהם בכל השנה כשמזדמן להם מצוה זו צריך ליתן להחברה כמנהגם:

צג (צג) בבית אחר - ר״ל בבית של יחיד אבל אם רוצים לבנות ביהכ״נ קבוע רשאים ואין בזה משום דרכי שלום (לבוש):

צד (צד) שנהגו להביאם וכו׳ - כגון מנורות להדליק בהם או תכשיטים לתלות על ס״ת:

צה (צה) אין יכולין - כיון שלא פירשו בהדיא דנותנים זאת רק בתורת שאלה בעלמא משנשתמשו בהם חל עלייהו קדושה וכתב המ״א דעכשיו המנהג פשוט שנשארים ברשות בעליהם ואם כן המביאים את הכלים מביאים אדעתא דמנהגא והוי כמו שהתנה בפירוש דלא תחול עלייהו קדושה ומ״מ יותר טוב להתנות בהדיא בשעת הבאה דהוא רק בתורת שאלה בעלמא:

צו (צו) שאם נמצא וכו׳ - ר״ל שנמצא בביתו בין שטרותיו:

צז (צז) הוי הקדש - דודאי הקדישו כיון שכתב לו על המגילה [ועיין במ״א סקמ״ה מה שהעיר בזה מח״מ סי׳ פ״א סעיף י״ז ובדברי הש״ך שם יתורץ קושיתו כמ״ש במחצית השקל אבל א״כ אין זה דין ברור להוציא ממון דהרבה אחרונים סוברין שם דלא כהש״ך עיין בח״מ סימן רנ״ה בפתחי תשובה]:

צח (צח) שהיה של אבותיו - ומונחת בביהכ״נ:

צט (צט) אין הצבור יכולים - ולא אמרינן דבודאי החליטה להקדש ולא דמי לכלי הקודש של כסף שנהגו להביאם בביהכ״נ המובא בסעיף י״ח דאין הבעלים יכולים להוציאם לחולין דשאני הכא בס״ת שכן הדרך לעשות ס״ת ע״מ כן להניחה בביהכ״נ שיקראו בה רבים ושתהיה מונחת שם עד יום פקוד הבעלים אותה ליקח לביתו ואפילו היתה לבושה מעילין של צבור ולא הקפיד לא אמרינן בשביל זה מסתמא כבר סילק ידו ממנה משום דכן

המנהג תדיר להחליף המעילין מס״ת אל ס״ת הן של יחידים הן של הקהל מיהו כמה אחרונים כתבו דגם הכא בס״ת מיירי שאנו יודעין בבירור שבתחלה לא הניחה לחלוטין רק שהשאילה לבהכ״נ שיקראו בה רבים ואשמועינן דלא אמרינן כיון שהניחה זמן רב מסתמא כבר החליטה להקדש אבל בהניחה סתם אמרינן דמסתמא אקדשה לעולם וכההיא דכלי הקודש בסעיף י״ח הנ״ל. ועיין במ״א סקכ״ב שכתב דמנהג העולם כהיום למכור ס״ת אפילו נתנו מתחלה לביהכ״נ לקרות בו וכתב דכיון שנהגו כן הו״ל כאלו התנו מתחלה בהדיא שלא תחול קדושת רבים עליהן ולפ״ז נראה דלכו״ע אין להחמיר בזה בדיעבד ומ״מ לכתחלה בודאי טוב להתנות בהדיא שאין נותנה לחלוטין:

(ק) להחזיק בו - ואפילו יש עדים מבני אותה העיר דנתנה לצבור לא מהני דנוגעין בעדות הם ואפילו אם ירצו לסלק עצמם ממנה לא מהני אא״כ יש להם ס״ת אחרת מדוייקת וכשרה כמותה [אחרונים]. ישוב שלא היה לצבור ס״ת וקראו בס״ת של יחיד ואח״כ קנו הצבור ס״ת וטוען היחיד שיש לו חזקה שיקראו דוקא בס״ת שלו אין זו חזקה דאין עמה טענה [וכמבואר בחו״מ סוף סימן קמ״ט בהג״ה ע״ש] ומ״מ אין למעט כבוד ס״ת של היחיד אלא יקראו בכל שבת בס״ת אחרת:

קא (קא) שנשתמש בהם - עיין לעיל בסימן קמ״ז ס״א בהג״ה במ״ב מה שכתבנו בזה:

קב (קב) הדיוט - וכ״ש מדברים שנשתמש בהן לע״ג ובזה אפילו בדיעבד אסור וצריך למכרן ולחזור ולקנות אחרת [ח״א]:

קג (קג) לתשמיש קדושה - אבל למצוה שרי וכמ״ש למעלה בסימן קנ״ז ס״א במ״ב וספרי פסולים של העו״ג שמכורכים בשיראים לנוי אין ליקח השיראים לעשות מהן טלית דמאיסי כמו בגדי אליל וק״ו דאסור לעשות מהן תשמישי קדושה וע״כ אסור ליקח הכריכות ולכרכן על ספרי קודש שלנו [חידושי רע״א]:

קד (קד) אסור לעשות וכו׳ - כמו שאסרה תורה להביאם למקדש ולמזבח שנאמר לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו׳ כי תועבת ה׳ אלהיך וגו׳ ומ״מ אינו אלא מדרבנן:

קה (קה) מאתנן זונה - ואיסור דאתנן חל על כל מה שיתן לה ואפילו פסק עמה טלה אחד בשכרה ונותן לה הרבה כולם אסורים דכולם בתורת אתנן קאתו לה. ודין אתנן הוא דוקא כשנתן לה אתנן ואח״כ בא עליה אבל בא עליה ואח״כ נתן לה אתננה שהתנה עמה מותר כיון שבשעת ביאה לא היה קנוי לה זה האתנן. גם דאיסור אתנן הוא דוקא כשנתן הנואף להנואפת אבל אם האשה נתנה לו מותר האתנן ואם נתן האתנן לזכר לשכב עמו אסור האתנן:

קו (קו) מחיר כלב - כגון שהחליף כלב באיזה דבר:

קז (קז) כגון ביהכ״נ - כגון שנתן להזונה או שהחליף בהכלב אבנים וקורות וה״ה דלעשות מהאתנן כלי ביהכ״נ גם כן אסור:

קח (קח) או ס״ת - כגון שנתן לה קלף וה״ה מפות לס״ת אסור וה״ה דשום דבר מצוה אסור לעשות מהאתנן ומחיר כגון נר ושמן לביהכ״נ [א״ר בשם רי״ו] ובפמ״ג משמע דה״ה ציצית וטלית מצוה ג״כ אין לעשות מזה:

קט (קט) מהאתנן עצמה - כמו שכתבנו מקודם ואם נשתנו האתנן והמחיר כגון זיתים ועשאן שמן ענבים ועשאן יין מותר:

קי (קי) נתן לה מעות - וה״ה כשלקח בעד הכלב מעות מותר לקנות בהם דבר מצוה:

קיא (קיא) איסור ערוה - דהיינו חייבי כריתות וי״א דה״ה חייבי לאוין וזונה נכרית לכ״ע אתננה אסור:

קיב (קיב) שהוא רגיל - ר״ל שהחזיק בה ברשות הקהל [ובתשובת רדב״ז ח״ד סי״א כתב דאפילו לא הרשוהו בפירוש אלא כל שהחזיק זמן רב ושתקו ולא מיחו הוי חזקה]:

קיג (קיג) היה סיפוק - היינו שגם באונסו או בעניו היה סיפוק בידו לתת כפי מה שרגיל:

קיד (קיד) ונתרצה וכו׳ - לאו דוקא נתרצה בפירוש אלא כל שסיפוק בידו ולא חפץ ליתן איבד זכותו ונקט נתרצה משום סיפא:

קטו (קטו) חוזר למצותו - ואין לשנותו אפילו מע״ה לת״ח אם לא שיש טענה גמורה למערער. אך אם יש ראיה ברורה שכבר נתייאש מזה אבד חזקתו. כתבו הפוסקים דה״ה פרנס שעבר מחמת אונס ומינו אחר תחתיו דכשיעבור אונסו חוזר לפרנסותו ואין ליתן לשני שום חלק בפרנסות משום איבה דראשון ומ״מ אין לנהוג בזיון בשני ויתנו לו שום מינוי של כבוד בצרכי צבור. אם עבר משרורותו מחמת עבירה שעשה אפילו בשוגג אינו חוזר

לשררותו כדקי״ל במכות [י״ב] לענין רוצח שגלה לעיר מקלטו ושב דאינו חוזר לשררותו שהיה לו מקודם [מ״א] והא״ר מסתפק בזה דאפשר דדוקא ברוצח ע״ש ועיין בריטב״א שם מה שכתב בזה:

סימן קנד

א (א) רחבה של עיר: - הוא מקום שמתכנסין בו בתעניות להתפלל בו מפני שאז הקיבוץ רב ואין בתי כנסיות מכילין אותן:

ב (ב) שמתקבצים בהם וכו׳: - היינו אפילו הוא בית פנוי שאין דר בה אדם ואצ״ל אם מתקבצין להתפלל בבית שדרין בו ומשתמשין בו צרכיהם בודאי אין ע״ז שם ביהכ״נ אפילו מתפללין שם תדיר כיון שאין מיוחד לתפלה בלבד:

ג (ג) באקראי: - ועזרות שלנו לא עדיפי מבתים וחצירות שאינן מתפללין בהם אלא כשהם נדחקים ומ״מ אפשר לומר הואיל ומתפללין שם תדיר כ״ז שהם נדחקים אע״פ שהוא אקראי לגבי זה המתפלל המקום נעשה קבע לעצלנים [מהרי״ט ח״ב סימן ד׳] ובעיירות גדולות שהדרך להתפלל שם בעזרה בקביעות פשוט דכל קדושת ביהכ״נ עליו אבל גן ופרדס ואיצטבא שסביבה אע״פ שפתוח לביהכ״נ אין בה קדושה ואם היה פתוח נגד ההיכל יש להחמיר שלא לנהוג שם קלות ראש ואע״פ שהמקום חול הואיל והוא מכוון כנגד הקודש איכא זילותא [שם]:

ד (ד) השוכרים בית: - לזמן קבוע לחודש או לשנה והטעם דכיון דבכלות זמן השכירות יש ביד הבעה״ב שלא להשכיר להם עוד א״כ אינו אלא עראי ואין בו קדושה [זה הטעם מוכח מלבוש ובע״ת לא משמע כן ועיין בה״ל]:

ה (ה) ומתפללים בו: - דוקא אם הוא להתפלל לבד אבל אם הוא ביהמ״ד יש בו קדושה [ש״ת בשם תשוב׳ כנה״ג ואיני יודע טעמו ואולי דכיון שהוא נעשה קבע גמור להתפלל וללמוד בו כדרך ביהמ״ד לא מקרי עראי]:

ו (ו) תשמישי קדושה וכו׳: - והיינו דאף דבתשמישי מצוה קי״ל בסימן כ״א דלאחר שעבר מצותן מותר לזורקן בתשמישי קדושה אינו כן אלא אף לאחר שנתבלו ואין ראויין עוד לתשמישן מ״מ יש בהן קדושה וצריך לגנזן וגם אסור להשתמש בהן שום תשמיש ודוקא תשמיש קדושה עצמה אבל דבר המשמש להתשמיש קדושה והוא הנקרא תשמיש דתשמיש אין בו קדושה ומותר להשתמש בהן אף בעודן קיימין [פמ״ג]:

ז (ז) תיק של ספרים: - היינו תורה נביאים וכתובים שהם קדושה והתיק הוי תשמיש לקדושה וה״ה לשאר ספרי קודש ומש״כ ורצועות תפילין ה״ה לתיק שלהן וכל זה בין בשל יד ובין בשל ראש:

ח (ח) וארגז וכו׳: - מיירי שהוכן לכך ואפילו אם עדיין לא נתן בו רק פעם אחד או שלא הוכן מתחלה לכך אך שרגיל ליתן שם בקביעות ג״כ נתקדש עי״ז וכנ״ל בסימן מ״ב במ״ב סק״ט וכ״ד עי״ש:

ט (ט) שנותנין בו ס״ת: - קמ״ל דלא נימא דלשמירה בעלמא עביד ולא לכבוד ואין על הארגז שם תשמישי קדושה [גמרא]. ואותן תיבות המיוחדות לשום שם ספרים שלנו שהספרים מכוסים בנייר ובעור או בקרשים מקרי התיבה תשמיש דתשמיש [ספר שיורי ברכה בשם תשובת ר״י בן הרא״ש] ואף דבארגז שנותנין בו ס״ת קי״ל דאפילו הס״ת מונחת בתיק אפ״ה הוי הארגז תשמישי קדושה כמבואר בי״ד סימן רפ״ב סי״ב אפשר דארגז שאני שעשוי לכבוד הס״ת כדאיתא בגמרא משא״כ באלו התיבות שעשוי רק לשמירה בעלמא:

י (י) וכסא וכו׳: - הוא השלחן שעומד על הבימה ואף דעליו מונח מטפחת ועל המטפחת מונח הס״ת א״כ השלחן אינו אלא תשמיש לתשמיש אפ״ה דין תשמיש קדושה יש לו משום דלפעמים נותנין עליו הס״ת בלא מטפחת [גמרא]:

יא (יא) ווילון שתולין: - הוא הפרוכת והיינו למנהג התלמוד שהיו לפעמים מניחין ס״ת עליה או שהיו מכסין בה הס״ת [ונראה שהיה זה דבר מצוי בזמנם דאל״כ הו״ל תשמיש אקראי בעלמא ואין ע״ז שם תשמיש קדושה] אבל האידנא דלא נהגינן הכי הו״ל רק תשמיש דתשמיש וזהו שהגיה הרמ״א לקמן בס״ו בהג״ה [אחרונים]:

יב (יב) יש בהן קדושה: - וה״ה מקק ספרים ומקק מטפחותיהן והיינו רקב של הספרים והמטפחת שנעשה על ידי התולעת האוכלתן [שבת צ׳ עמוד א׳]:

יג (יג) וצריך לגנזן: - היינו אחר שנתבלו ואין עומדין לתשמישן עוד אפ״ה יש בהן קדושה ואסור להשתמש בהן או לזורקן וע״כ יגנזם במקום המשומר משא״כ תשמיש דתשמיש אפילו בעודן קיימין מותר ליהנות בהן וכנ״ל:

יד (יד) ודוקא הדבר וכו׳: - זה הכלל כל שנוגע ממש בקדושה בלי הפסק אע״פ שאין כ״כ לכבוד רק קצת שמירה כמו ארגז וכו׳ (לאפוקי ארון בחומה שהוא רק לשמירה בעלמא) ולכבוד אע״פ שאין נוגע כך כמו טסי כסף ומכסה על הקרשים הואיל ומונח על הקדושה אע״פ שיש הפסק תשמישי קדושה הוה משא״כ פרוכת שלנו בסעיף ו׳ אע״ג דדבר יקר וכבוד הוא מ״מ הוי כמחיצה ואין מונח כלל על הקדושה [פמ״ג] ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם הגר״א בזה:

טו (טו) המכסה שעל הקרשים: - שדרכן היה לעשות לספרים תיק של קרשים ועליהן היו מכסין במכסה לנוי ולכבוד והואיל שהיא עשויה לכבוד הקדושה לכן נחשבת לתשמישי קדושה אף שאינה נוגעת בקדושה עצמה:

טז (טז) הבנוי בחומה: - היינו שיש חלל בחומה כמין ארון וה״ה אם נעשה כן בכותל של עץ דבכל זה הוי כחדר בעלמא כיון שלא נעשה לכבוד רק לשמירה ואם עושין ארון עץ תוך חלל החומה אותו הארון תשמיש קדושה הוה וכן כששוטחים חתיכת בגד בתוך החומה שלא יתקלקלו הספרים יש על אותו הבגד שם תשמישי קדושה [פמ״ג]:

יז (יז) מתקלקלים: - א״כ לא היה ראוי מעיקרא ולא חלה עליו שם קדושה דלא מקרי תשמיש דידיה אלא מזיק דידיה ובאופן זה אפילו עשוי לנוי כיון שהוא מתקלקל אין עליו שם תשמיש קדושה:

יח (יח) דמותר ליטלן משם: - ר״ל דיטול הס״ת ומותר לסתור אותו המקום ולא הוי כשאר תשמישי קדושה דאין לקלקלן וכנ״ל בסוף סימן קנ״ב עיין שם:

יט (יט) מטפחת של ס״ת: - וה״ה לכל תשמישי קדושה:

כ (כ) במי רגלים: - וה״ה בכל דבר המסריח כמו מי משרה של פשתן וכיו״ב:

כא (כא) למת מצוה: - שצרכיו מוטלין על צרכי צבור [מאירי]:

כב (כב) ס״ת שבלה: - וה״ה נביאים וכתובים כשהם כתובים בעור ובגלילה ובדיו [פמ״ג]:

כג (כג) בכלי חרס: - שיהיה לו קיום:

כד (כד) וגונזין אותו: - וה״ה שאר ספרים שבלו שצריך לגונזן ואסור לשורפן אע״ג דכונתו שלא יבואו לידי בזיון מ״מ דרך השחתה עביד וכתב הרמב״ם במל״ת סימן ס״ה שהמאבד כתבי הקודש עובר בלאו דלא תעשון כן לה׳ אלהיכם וה״ה בכל תשמישי קדושה יש ליזהר בזה [אחרונים]:

כה (כה) שונה הלכות: - פי׳ משניות ובריתות ולא שימש ת״ח בגמרא שהיא הסברת טעמי המשנה:

כו (כו) מתיבה כסא: - תיבה הוא ארון הקודש ואף דכסא הוא ג״כ תשמישי קדושה כדלעיל ס״ג אפ״ה אסור דתיבה הס״ת מונח בה תמיד וכסא שהוא השלחן אין נותנין עליו הס״ת אלא לפעמים והוי הורדת הקדושה:

כז (כז) כיס לחומש: - דהוילון משמש לפעמים לס״ת גופא כנ״ל וחומש אפילו אם הוא עשוי בגלילה קדושתו קלה מס״ת:

כח (כח) אסור: - וכ״ש שאסור לכרוך מפה של ס״ת על הנביאים. ומפה שפורסין על השלחן אסור לפרוס על העמוד שלפני החזן. ומפות שפורסין על הס״ת יכולין לתלותן בכותל ביהכ״נ וכן כלי כסף שמשימין על הס״ת יכולין להניחן על העמודים שבביהכ״נ והטעם בזה דאינו תולה אותן לשם תשמיש ומה לי אם מונחים כאן או כאן:

כט (כט) אין לו קדושת ארון: - דבזמנינו לעולם אין נותנין עליו ס״ת בלא מטפחת ומותר לעשות מפרוכת מפה שעל השלחן וצ״ע למה נהגו לפרסו לחופה לחתנים ואפשר דלב ב״ד מתנה עליהם וכמ״ש ס״ח:

ל (ל) רק קדושת ביהכ״נ: - ואף שהוא רק תשמיש דתשמיש מ״מ לא גרע משאר כלי ביהכ״נ שדינם כביהכ״נ אבל שאר תשמיש דתשמיש שאינם בביהכ״נ כגון של תפילין וכדומה אין בו קדושה כלל [פמ״ג]:

לא (לא) שאינן קדושים: - שאינן לא לנוי ולא למלבוש רק לסימן בעלמא שלא יטעו וע״כ הוי הורדה מקדושת ביהכ״נ ועכשיו שנהגו לתלות היד בס״ת לנוי א״כ תשמיש קדושה הוה בודאי מותר לעשותו מכלונסים. איתא בס״ח סימן תתקל״ה דאסור להניח בתוך אה״ק יריעות פסולים דהוי הורדה לקדושה ובמ״א כתב דאפשר דשרי משום דלב ב״ד מתנה עליהם וכ״כ בא״ר בשם שכנה״ג דנוהגין להניח בתוכו יריעות פסולים אבל חומשים ושאר

ספרים יש ליזהר שלא להניח בתוכו אפילו לפי שעה בין כשהס״ת מונח בתוכה או לא המבואר לעיל בס״ג בהג״ה דיש לו רק קדושת בהכ״נ שרי. ועיין ט״ז שמפקפק קצת על מה שנוהגין בהו״ר שלאחר שמוציאין כל הס״ת שמים שם נר דולק דהוי דופן ארון הקודש תשמיש לאותו הנר. וקדושת הארון הוא דוקא כשעושין אותו שיהיה קבוע לעולם ואז אפילו נתיישן הארון ועשו אחר אפ״ה אין להשתמש בראשון להורידו מקדושתו אבל אם עושין אותו לזמן עד שירחיב ה׳ לעשות אה״ק כראוי לאחר שעושה ארון השני נתבטל קדושת ארון הראשון וע״כ מותר לשום בתוכו ספרים [ט״ז ושארי אחרונים]. אסור להשתמש בספר להנאתו כגון להגן בפני החמה או כדי שלא יראה חבירו מה שעושה. ולהניח ספר אחר תחת ספר שלומד בו כדי להגביהו יש להתיר ואם מונח ספר אחד לכו״ע מותר להניח ספר אחר עליו [ח״א] וכשהשמש זורחת על הספר שלומד בו יש להקל במקום הדחק להגן בספר אחר להיות לצל כיון שאינו עושה להנאתו. לא ישרטט קונטרס על הספר שהקונטרס עדיין אין בו קדושה אבל כשכבר כתוב עליו ד״ת יש להקל אם הוא לצורך. אל יניח קונטרסים שלא נכתבו בם ד״ת בספר ולא שום דבר ופשיטא לכתוב בספר חשבונותיו דאסור ולא ינסה בו בקולמוס. וצריך למחות בקושרי הספרים שמדבקין בלוחות הספרים כתבי קודש וידוע שהמאבד כתבי קודש עובר בלאו דלא תעשון כן לה׳ אלהיכם ואפילו אם נאמר דיזהר שלא ימחוק שם התיבות ובפרט השמות עכ״פ הוא מורידן מקדושתן והוא איסור גמור:

לב (לב) למלך: - שהיה קורא בתורה עליו בזמן הקהל וה״ה בימה שלנו שעומד עליו האוחז הס״ת:

לג (לג) מועיל בו תנאי: - היינו כשהתנו בתחלת עשייתו שיהא מותר להשתמש בו. ואין חילוק בין לזמן שהס״ת מונחת בו או אח״כ:

לד (לד) אפילו דחול: - ומ״מ לתשמיש מגונה לא מהני תנאה [מ״א לעיל בסימן קנ״א סקי״ד]:

לה (לה) ואי אפשר ליזהר: - עיין בתה״ד דמוכח שם דזהו דוקא בביהכ״נ אבל לא בס״ת של יחיד שיש לו בביתו:

לו (לו) מתנה עליהם מעיקרא: - ודוקא במה שמבורר מנהגא להקל אבל במה שאינו מנהגא אין לנו להקל מעצמנו דאפשר דלא התנו ע״ז:

לז (לז) ואע״ג דלא התנו: - ומסיים בתה״ד נדחקתי כדי ליישב קצת מה שאין העולם נזהרין עכ״ל ומשמע שם דראוי לכל אדם כשמנדב דבר לביהכ״נ או הגזברים כשקונין איזה דבר להתנות שיהיו רשאים להשתמש בהם [מ״א]:

לח (לח) שלדעת כולן הוקדשו: - וכ״ש מטפחות שהגזברים קונים אותם לצרכי הספרים שבביהכ״נ בודאי לדעת כן נתקדשו לכתחלה שיהא מותר ליתנם מספר לספר:

לט (לט) אסור להניחו וכו׳: - משום דכל שינוי מקדושה לקדושה אסור אם לא לחמורה ממנו:

מ (מ) ויש מתירים: - כיון שעכ״פ אינו מורידה מקדושתה:

מא (מא) משום לב ב״ד וכו׳: - ר״ל אע״ג דמצד הדין ראוי לפסוק כהדעה ראשונה שהיא דעת רוב הפוסקים דשינוי מקדושה לקדושה ששוה לה אסור מ״מ הכא מותר משום לב ב״ד וכו׳:

מב (מב) אין מוחין בידם: - שאני אומר לב ב״ד מתנה ע״ז במקום שנהגו כן כיון שמשתמשין לכבוד התורה אבל בראשי חתנים דעלמא לא שאין אדם מתנה בעטרות שהן תשמישי קדושה לכבוד הס״ת שיהא משתמש בהן הדיוט לכבוד עצמו אבל אם התנו בהדיא בשעת עשיית העטרה שיניחוהו בראשי חתנים דעלמא שרי כמש״כ ס״ח [מ״א וא״ר]:

מג (מג) שנתנם כותי לעכו״ם: - פי׳ לבית עכו״ם להדלקה:

מד (מד) וכיבן שמשן וכו׳: - כלומר דאז מותרין להדיוט וכמו שכתב בהג״ה דנתבטל מהם שם נוי עכו״ם ע״י כיבויין אפ״ה אסורין לגבוה משום דמאיס וה״ה שעוה הנוטף מנרותיהם דאסור [ח״א] ואם לא הודלקו עדיין מעולם ומכרן שמשן לישראל מותר אף לגבוה דלא חל עלייהו שם נוי עכו״ם מעולם:

מה (מה) בביהכ״נ: - וה״ה לכל הדלקה של מצוה כגון הדלקת הנר דשבת ודחנוכה או ללמוד לפניהן דאסור וה״ה לכל מילי דמצוה אין עושין מדבר שנעשה לעכו״ם עיין סימן י״א ס״ח וסימן תקפ״ו ס״ג. ולענין לעשות מבית תפלה של עכו״ם ביהכ״נ כתב המ״א בשם הרא״ם להקל והטעם כי לא נעבד הבית עצמו מעולם ודעת הא״ר נוטה להחמיר לעשות ביהכ״נ קבוע ע״ש וכמדומה שהעולם נוהגין להקל ועיין בה״ל שביררנו דדוקא כשאין דרכן להעמיד שם אליליהם אבל אלו שמעמידין שם אליליהם אף שהוציאום משם ומכרו הבית לישראל דאז מותר הבית להדיוט מטעם שכבר נתבטל עי״ז משם משמשי אליל כדאיתא ביו״ד קמ״ה ס״ג עכ״פ לביהכ״נ אסור:

מו (מו) אע״פ שמותרים להדיוט: - ר״ל מטעם ביטול וכנ״ל אפ״ה לגבוה אסור משום דמאיס. וה״ה מנורות שקורין לייכטע״ר שהיו בבית אלילים שלקחן ישראל אחר שביטלן העו״ג שמותרין להדיוט אפ״ה לביהכ״נ אסור משום דמאיס וה״ה להדליק בהן בביתו לצורך מצוה כמו לנר שבת וכדומה [פמ״ג בפירוש דברי הט״ז] ואף דא״ר צידד להקל הפמ״ג והגרע״א מצדדים להורות כדברי הט״ז. ולענין ספסלים מבתי אלילים שהם עשויין רק לישיבה בעלמא ולא לנוי לעכו״ם פסק הפמ״ג דמותרים לביהכ״נ אף בלי בטול:

מז (מז) שעוה או נר: - וה״ה שאר דברים:

מח (מח) אסור להדליקו: - דדמי לקרבן שאין מקבלין ממנו וה״ה ממומר לחלל שבת בפרהסיא או מומר להכעיס אפילו באחד משאר עבירות שאין מקבלין מהן קרבן אין מקבלין מהן דבר לבהכ״נ. מיהו אם נתנו מעות לכתוב ס״ת בשמן שרי [מ״א]:

מט (מט) אם הוא מאוס: - ואפילו יש ששים נגדו דמותר באכילה כיון שמאוס אסור משום הקריבהו נא לפחתך ויש מקילין ביש ששים:

נ (נ) אסור להדליקו בביהכ״נ: - בפמ״ג מצדד דה״ה לשאר הדלקה של מצוה כגון נר שבת וחנוכה אסור אם הוא מאוס לו:

נא (נא) נר של ביהכ״נ: - היינו שנדר אחד שמן להדלקה בביהכ״נ:

נב (נב) מותר לקרות: - היינו בד״ת ולא בקריאה של חול ולא דמי לנר חנוכה דלרוב הפוסקים אפילו ללמוד אסור לאורן וכדלקמן בסימן תרע״ג שאני התם דבעינן שיהא ניכר שהודלק לשם מצות נר חנוכה ולא לשום דבר אחר משא״כ הכא דכונת הנודר היה רק כדי להרבות מאור ביהכ״נ לפיכך כל כמה דקרו אינשי לאורו בד״ת טפי איכא מצוה ומקבל שכר. ומיהו זה דוקא במי שנדר נדר לביהכ״נ וכנ״ל אבל במקומות שעושין הגזברים נרות והדרך ליקח במו״ש כ״א נר לביתו אפילו משתמש בהן תשמיש חול שרי דה״ל לב ב״ד מתנה עליהן אבל באותם שעומדים על המנורה אסור לקרות בהן דבר של חול [אחרונים]:

נג (נג) אין מדליקין וכו׳: - דיש קדושת ביהכ״נ עליהם:

נד (נד) של הדיוט: - ולאפוקי להדליק ממנו נר שבת וחנוכה או לצורך ת״ת דשרי:

נה (נה) כשצריך לכבותן: - הטעם דלא חמירי מנר חנוכה דלאחר שדלקו זמן שיעורן מותר ליהנות מהן [הגר״א]:

נו (נו) לצורך גדול: - ולענין להדליק הפיפ״א של טאבא״ק מנר של ביהכ״נ עיין בש״ת שפוסק לאיסור מנר של תפלה ואך מנר של יא״צ שדולק כל המעל״ע יש להתיר. כתב ס״ח סימן תתי״ג לא יקח נר לבקש מעותיו אבל אם ירא פן נחבאו גנבים בביהכ״נ יקח נר ויחפש [א״ר] ולענ״ד אחר שכתב רמ״א דלצורך גדול אמרינן לב ב״ד מתנה מסתברא דשרי נמי ליקח נר לחפש מעותיו שנפלו ממנו:

נז (נז) והתנו וכו׳: - ובלא התנו א״צ ליתן לזה שהולך כלום דהא קנו אותה אדעתא שתשאר פה:

נח (נח) אלא מה שנתן: - דמסתמא לא התנו אלא לחלק מבורר באותה שעה ולא לעשות שומא אחרת ואף אם היה ראוי להסתפק בלשונם למה נתכונו נמי דינא הכי כיון דממ״נ הס״ת נשאר להנשארים אלא שצריכין להחזיר הדמים ויש ספק כמה יחזירו מצו למימר הס״ת ממ״נ דידן היא ואי משום דמי אייתי ראיה ושקול [ב״י]. ולפי טעם זה האחרון אפילו הוזלו הספרים א״צ ליתן לו אלא כשער הזול [לבוש] ואם היה התנאי ביניהם שאם ירצה הוא יתן להם דמיהם ויקח הס״ת אע״פ שנתרצה אח״כ ליתן להם הס״ת מ״מ הם אינם נקראים מוחזקים כיון שיש בידו לסלקן [מ״א]:

נט (נט) בלבד: - וכ״ז בנידון כזה דבלא תנאי לא היה לו שום זכות למישקל דמי עבור חלקו וכנ״ל וממילא הוי ס״ת בחזקת הנשארים אלא שהתנאי גורם שיתנו לו דמים הם אומרים אייתי ראיה כמה מגיע לך בשביל תנאי שלך ושקול אבל שותפים שקנו ביחד בית אחד והיה תנאי ביניהם שיתנו לו חלקו כ״ז שירצה ואח״כ הוקר ואחד רוצה להסתלק וליטול חלקו מן הנשארים ודאי צריכים ליתן לו כפי מה ששוה עתה דמכח התנאי לא יגרע כחו דלא בא תנאי זה אלא ליפות כחו דלא יצטרך להמתין עד זמן שירצו הם משא״כ כאן בס״ת דמצד הדין אין לו שום זכות בס״ת בלתי התנאי וכנ״ל [ט״ז]. בני העיר שהיה להם ביהכ״נ אחד ומחמת איזה סיבה הוצרכו לחלוק עצמן לשנים הדין הוא שכל כלי הקודש וס״ת יחלוקו באופן זה אם יש חפצים ידועים שהקדישם יחיד ועדיין לא נשתקע שם הבעלים יכול הוא או יורשיו להוליכם לביהכ״נ שמתפלל בתוכה אבל אם נשתקע שם בעליו ממנו אע״פ שידוע מי הקדישם אין לו שום יפוי כח ויתרון בהם מאחרים.

וההקדשות הבאים מקופת הקהל יש אומרים שאלו ההקדשות יחולקו לפי ערך אנשים שהם מבן י״ג ומעלה [שיש לכולם זכות בס״ת לקרות בהם ולהשתמש בחפצים של הקדש] אבל המג״א כתב דגם לנשים וטף יש חלק בכל הדברים כי יורשים הזכות מאבותיהם. ואם אי אפשר לחלקם ישתמשו

בהם כל אחד ערך זמן לפי הזכות שיש להם בהם. קהל שברחו מעיר מאיזה סיבה ואחד מהם לקח כלי הקודש עמו ואח״כ חזרו רוב הקהל ונתישבו מחויב להחזיר להם כלי הקודש אע״ג שהוא היה המנדב את הכלים והוא אינו רוצה לחזור ולהתישב באותו קהל כיון שחזרו ונתישבו שם רוב הקהל [משפטי שמואל סימן ט״ו].

כתב רמ״ע בת׳ סי׳ ס״ד אחד שקנה מצוה לשנה כגון גלילה ובתוך השנה גירש המלך היהודים אם בשעת הקנין נשמע דבר המלך אע״ג שהיו משתדלים לבטל הגזירה מ״מ הוי ליה להתנות ואם לא התנה צריך לשלם וגם בהתנה בעינן שיתנה כמשפטי התנאי דהיינו תנאי קודם למעשה וכדומה ובחידושי רעק״א משיג על זה ודעתו דכל שגילה דעתו דאינו קונה אלא בדוקא שיתנו לו הגלילה סגי. מצא דבר בחצר ביהכ״נ או בביהכ״נ זכה בו ולא אמרינן דיקנה החצר להקדש דחצר קונה מטעם יד ואין יד להקדש (מג״א בשם אגודה ועיין בחי׳ רעק״א) ובספר מגן גבורים כתב שיש בזה דעות בין הראשונים עי״ש.

המתנדב איזה דבר לביהכ״נ כגון פרוכת וטסי כסף וכיוצא בזה ורוצה לכתוב שמו עליו אין הצבור יכולים לעכב עליו שגם התורה כותבת ומפרסמת העושה מצוה (רשב״א) ומיהו דוקא אם נתרצו לקבל נדבתו אבל אין יכול להתנדב ולכתוב שמו עליו בע״כ של הצבור (פמ״ג). כתב בס״ח סי׳ תק״ג מעשה באחד שבנה ביהכ״נ ורצו הקהל להשתתף עמו במעות ולא רצה כדי שיהיה לו ולזרעו לשם וכלה זרעו.

כתב אמונת שמואל סימן ל״ה גבאי צדקה ששכר פועלים לסייד או לכייד במעות צדקה אין לכתוב בביהמ״ד זאת נעשה בפקודת פלוני גבאי וכו׳ דדוקא מי שעושה בעצמו או מקדיש ממונו כותבין עכ״ל והובא בא״ר עי״ש בסימן ק״נ:

סימן קנה

א (א) ילך לבית המדרש - דאיתא בגמרא היוצא מביהכ״נ ונכנס לבהמ״ד ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני השכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. והנה בזמנם היה הביהכ״נ מיוחד לתפלה וביהמ״ד מיוחד לתורה לחוד והיה דרכם להתפלל בביהכ״נ ואף בזמנינו שמתפללים בבתי מדרשות מ״מ שייך ג״כ דבר זה דאחר התפלה ילך להתחבר עם האנשים העוסקים בתורה במשניות וכדומה ונאמר עליו הכתוב ילכו מחיל אל חיל וגו׳:

ב (ב) ויקבע - דאיתא בגמרא כשמכניסין אדם לדין שואלין אותו קבעת עתים לתורה וטוב שיקבע העת מיד אחר התפלה משום ילכו מחיל אל חיל וכנ״ל וגם דאם ילך מקודם לעסקיו חיישינן שמא ימשך ויתבטל קביעותו (פמ״ג):

ג (ג) ללמוד - חייב אדם ללמוד בכל יום תורה שבכתב שהוא תנ״ך ומשנה וגמרא ופוסקים ובעלי בתים שאינם לומדים רק ג׳ או ד׳ שעות ביום לא ילמדו בגמרא לחוד דבזה אינו יוצא אלא צריך שילמוד דוקא גם ספרי פוסקים כל אחד כפי השגתו [שו״ע יו״ד וש״ך שם]:

ד (ד) שלא יעבירנו - דעיקר מצות ת״ת אין לה שיעור וחיובה הוא כל היום כ״ז שיש לו פנאי וכדכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו׳ וכשיש לו פנאי והוא מבטל מלמוד תורה מרצונו הוא קרוב למה שאחז״ל [סנהדרין צ״ט] על הפסוק כי דבר ה׳ בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. ואחז״ל [ירושלמי סוף פ״ט דברכות] ר׳ חלקיה בשם ר׳ סימון העושה תורתו עתים [ר״ל שאינו לומד אלא בעתות מיוחדות אף שיש לו פנאי ללמוד יותר] הרי זה מפר ברית ויליף זה מן הכתוב עת לעשות לה׳ הפרו תורתך [ועי״ש בפירוש הפני משה] אלא הכונה בקביעת עתים לתורה הוא שצריך האדם ליחד עת קבוע בכל יום שלא יעבירנו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום יהיה עליו כמו חוב וישלימנו בלילה וכדאמרינן [עירובין ס״ה] רב אחא בר יעקב יזיף ביממא ופרע בלילא. וכתבו האחרונים שלעולם קודם שיצא מביהמ״ד שחרית אפילו אם אירע לו אונס שלא יוכל ללמוד בקביעות ילמוד עכ״פ פסוק אחד או הלכה אחת:

ה (ה) להרויח הרבה - ואיש כזה הוא מבעלי אמנה שמאמין ובוטח בה׳ שלא יחסר לו מזונותיו עי״ז וכדאיתא בירושלמי [סוטה פ״ט] מאי אנשי אמנה כהדא דהוו צוחין ליה בפרגמטיא [פי׳ שהיו צועקים הקונים שיבא עם סחורתו למכור] והוי אמר לית אנא מבטל ענתי מה דחמי למיתי מיתי וז״ל הקרבן עדה שם הוי אמר אין אני מבטל השעה שקבעתי ללמוד התורה בשביל הרווחת ממון אם ראוי שיבוא לי ריוח יבוא הוא מעצמו מהקב״ה אף לאחר שאגמור קביעות למודי:

ו (ו) ילך לביהמ״ד - שלומדים שם ואפי׳ אם אינו מבין מה שלומדים מ״מ העכבה בביהמ״ד מצוה היא וכש״כ אם יוכל להבין מה שלומדים בהלכה או באגדה יקבע עצמו לשמוע ויעלה לו במקום למוד וכמו שאחז״ל [דברים רבה פרשת כי תבא] אמר ר׳ יהושע אמר רב נחמן כל מי שבא לביהכ״נ ושומע דברי תורה זוכה לישב בין החכמים לעת״ל שנאמר אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין:

ז (ז) או יקבע לו מקום - הוא ענין בפני עצמו ואריש הסעיף קאי דצריך אדם לקבוע תורתו בביהמ״ד ושם יהיה לו מקום קבוע לתורה וצ״ל ויקבע לו מקום:

ח (ח) וילמוד - לפי רהיטת לשון הרמ״א הוא מגומגם דהלא מירי בתחלה באדם שאינו יודע כלל ללמוד שאין לו אלא שכר הליכה אלא האמת כמו שכתבנו מתחלה דקאי הכל אריש הסעיף וקמ״ל דאפילו מי שיודע ללמוד רק מעט אפ״ה יקבע לו מקום בבהמ״ד ללמוד במה שיודע וכן מבואר בתר״י שממנו נובע הג״ה זו שכתב וז״ל ואפילו מי שאינו יודע ללמוד אלא מעט יש לו לקבוע באותו מקום ללמוד במה שיודע וכו׳ ואם אינו יודע כלל ללמוד יש לו ללכת לבתי מדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו:

ט (ט) מעט במה שיודע - וכשלומד רק מעט נכון שעיקר למודו יהיה בהלכות שידע איך להתנהג למעשה וכנ״ל ואמרו חז״ל על הפסוק אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה׳ שערים המצוינים בהלכה יותר מכל בתי כנסיות וכו׳ וגם אמרו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה״ב ואם אינו מבין בהלכות ילמוד כל מה שיודע וכעת בזמנינו יש כמה ספרים ממאמרי חז״ל מועתקים על לשון אשכנז ויוכל כל אדם לקרות וללמוד בהם:

י (י) ויחשוב בעניניו - פי׳ שיראה ויבדוק בשבתו קצת פנוי בביהמ״ד אם יש צד עבירה במו״מ שלו גזל ואונא׳ ורבית וכדומה ויפרוש ממנה:

יא (יא) וטוב שירגיל בו - כדאמרינן בגמרא שמונים ושלשה מיני חלאים תלויים במרה וכולם פת במלח וקיתון של מים שחרית מבטלתן ומצוה להנהיג עצמו במדה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה [טור]:

סימן קנו

א (א) ילך לעסקיו - והנהגת האדם צריך להיות הכל בדרך המיצוע לא יקמץ יותר מדאי ולא יפזר יותר מדאי וכן בכל המדות רק הגאוה והכעס יתרחק מהם עד קצה האחרון וכמו שאמר התנא מאד הוי שפל רוח וכן בכעס הזהירו חז״ל הרבה עליה:

ב (ב) עיקר - אלא יעשה רק כדי פרנסתו אך בזה גופא צריך להזהר מפיתוי היצר שמפתהו שכל היום צריך השתדלות על הרוחה זו. והעיקר שיתבונן בעצמו מה הוא הכרח האמיתי שאי אפשר בלעדו ואז יכול להתקיים בידו שיהא מלאכתו עראי ותורתו עיקר:

ג (ג) בידו - כי אין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט וישלח לו ברכה במעשה ידיו:

ד (ד) באמונה - היינו שלא ימצא בעסקו שום גזל ותרמית וגם ע״ז שואלין לו לאדם בשעת הדין כמו שאחז״ל. והנה יש כמה מצות תדיריות [עשין ולאוין] שמוטלות על האדם לעשות ולהזהר בהן בכל עת ואינן מובאות בהשו״ע וכמה מהן העתיקן המ״א מדברי הרמב״ם ושארי הראשוני׳ וכן כמה הנהגות טובות המוזכרים בדחז״ל לכן לא אחדול ג״כ מלהעתיק מקצת מהדברים פה.
כתב הרמב״ם (פ״ו מהלכות דעות הלכה ב) מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להתדבק בשכינה אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו הדבק בחכמים ותלמידיהם לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת ת״ח וישיא בתו לת״ח ולאכול ולשתות עם ת״ח ולעשות פרקמטיא לת״ח ולהתחבר להן בכל מיני חיבור שנאמר ולדבקה בו עכ״ל ואמרו חז״ל כל הנהנה מסעודה שת״ח שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה (ברכות ס״ד).
עוד כתב בפ״ו הלכה ג׳ מצוה על כל אדם לאהוב את כ״א מישראל כגופו שנא׳ ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחו [ובפני שונאיו אסור שלא יבואו לספר בגנותו שם בפ״ז מה״ד] ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו לפיכך המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעוה״ב עכ״ל. ודוקא רעך בתורה ומצות אבל אדם רשע שראה אותו שעבר עבירה המפורסמת בישראל ולא קבל תוכחה מצוה לשנאתו [ע״פ קי״ג].
אהבת הגר שנתגייר [בזה״ב] שני מ״ע הן שנא׳ בו גם מצוה בפ״ע ואהבתם את הגר. השונא אחד מישראל בלבו עובר בל״ת שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך והמכה את חבירו והמחרפו אינו עובר בלאו זה אלא הוא עובר משום לא יוסיף להכותו ובחירוף עובר משום לא תונו איש את עמיתו ואם הכלימו בזה עובר ג״כ משום לא תשא עליו חטא. כתב הרמב״ם בסה״מ מצוה ר״ה דבכלל מצות הוכחה הוא שנוכיח קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור בלבבנו ולא נחשוב לו עון אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש ומ״מ לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו שנאמר ולא תשא עליו חטא אלא יוכיחנו בסתר בנחת ובלשון רכה [ועיקר דיני הוכחה נבאר אי״ה לקמן בסי׳ תר״ו ותר״ח].
חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות אפילו הם עשירים גדולים וכל המקניטן או מכעיסן או הכאיב לבן או רדה בהן או אבד ממונן עובר בל״ת וכש״כ המכה אותן או המקללן שנא׳ כל אלמנה ויתום לא תענון בד״א שעינה אותן לצרכו אבל כשעינה אותן הרב ללמוד תורה או אומניות או להוליכן דרך

ישרה מותר ואעפ״י כן לא ינהג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להן הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים אחד יתום האב ואחד יתום האם. ועד אימתי נקראין יתומים לענין זה עד שלא יהיו צריכים לאדם להסמך עליו ולאמן ולהטפל בהן אלא יהיה עושה כל צרכיו לעצמו כשאר כל הגדולים.

המרגל בחבירו עובר בל״ת שנאמר לא תלך רכיל בעמיך איזהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אעפ״י שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם. יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו אף שהוא אמר אמת אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו.

המספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע [ובלאו הזה נמצאו הרבה הלכות ומבוארים באורך בכמה מקומות בדברי הראשונים והרוצה לעמוד על כל פרטי הדינים יעיין בספר חפץ חיים כי שם יבוארו כל הפרטים באורך]. שלא להחזיק במחלוקת שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו [סמ״ג ל״ת קנ״ז].

הנוקם מחבירו עובר בל״ת שנאמר לא תקום ולא תטור כיצד אמר לו השאילני קרדומך ולא רצה למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו איני משאילך כדרך שלא שאלתני זו היא נקימה [וכתב רבינו אליעזר ממיץ בס״י שלו וז״ל לאו דוקא שאלת כלים דהא לאו כלים כתיב בקרא אלא אפילו שאר ממון דלאו כלים נינהו למדנו שמוזהרים ישראל שלא למנוע לעשות צדקה וגמ״ח בממון בשביל שלא עשה הוא עמו שזו היא נקימה וכו׳ עיין שם] ואם אמר לו הא לך הריני משאילך ואיני כמותך זו היא נטירה אלא ימחק הדבר מלבו ולא יזכרנו כלל עכ״ל הרמב״ם עוד במצוה ע״ג להתודות לפני ה׳ מכל חטא שיעשה האדם שנאמר והתודו את חטאתם וגו׳.

בחלק ל״ת סימן קצ״ה שלא לאכול ולשתות דרך זולל וסובא בימי הנערות שנאמר לא תאכלו על הדם ר״ל לא תאכל אכילה שהיא מביאה לשפוך דם והוא אכילת סורר ומורה שחייב עליה מיתה [ואף שלאחר שעבר ימי הנערות לא נתחייב בתורה מיתה על אכילה כזאת מ״מ נוכל לראות כמה מגונה ומכוער הדבר ביותר מדכתיב ואמרו אל זקני עירו בננו זה וגו׳ זולל וסובא ונאמר בקבלה אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ולהרמב״ן נכלל כל זה במ״ע קדושים תהיו עיין שם].

אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו [פסחים ג׳]. מצוה רצ״ט שלא להכשיל תם בדרך והיינו שלא ליתן לו עצה שאינה הוגנת לו שנאמר ולפני עור לא תתן מכשול. יזהר מליצנות וחניפות וכן ירחק משקר בתכלית הריחוק [עי׳ שבועות ל״א] אך מפני השלום מותר לשנות [וע׳ במ״א מש״כ בשם הס״ח וצ״ע בזה]. בג׳ דברים מותר לשנות במסכתא ובפוריא ובאושפיזא [חו״מ רס״ב ע״ש].

איתא בסוטה בסוף פרק ז׳ בשעה שקרא אגריפס המלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי וגו׳ זלגו עיניו דמעות מפני שלא היה מזרע ישראל אמרו לו אחינו אתה ובאותה שעה נתחייבו ישראל כליה על שחנפו לאגריפס דאעפ״י שלא היה בידם למחות מ״מ היה להם לשתוק ולא להחזיקו בכך וזה עונש המחניף בדבר עבירה מחמת יראתו מפניו ואינו חושש על יראת הקב״ה. ומיהו אם מתיירא שלא יהרגנו מותר לו לומר יפה עשית אפילו עבר עבירה. אמרו חכמינו ז״ל על הפסוק בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חברך לכף זכות עיין בשבת דף קכ״ז והחושד בכשרים לוקה בגופו [יומא י״ט].

השח שיחת חולין עובר בעשה [פי׳ דבר גנאי וקלות ראש] שנאמר ודברת בם ולא בדברים בטלים ולאו הבא מכלל עשה עשה [יומא י״ט]. כתב הרמב״ם בסה״מ מצוה ח׳ צונו להדמות לו יתעלה כפי היכולת והוא והלכת בדרכיו וכבר נכפל זה הצווי ואמר ללכת בכל דרכיו ובא בפירושו [סוטה י״ד] מה הקב״ה נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הקב״ה נקרא רחום אף אתה היה רחום וכו׳ וכבר נכפל זה הענין בלשון אחר ואמר אחרי ה׳ תלכו ובא בפירושו שר״ל ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתואר בהם עכ״ל.

ועוד יש הרבה מצות תדיריות עשין ולאוין הנזכרות בכל ארבעה ספרי השו״ע וימצא אותם המעיין כל אחד במקומו ועוד יש הרבה והרבה שלא הובאו בהשו״ע ונמצאים בספרי מוני המצות הרמב״ם והסמ״ג והחינוך [וביותר בספר חרדים כי הוא קיבץ מכל הראשונים הקודמים לו בהמצות הנוהגות למעשה בזמן הזה] ונכון מאד שילמוד אותם כל אדם ויהיה בקי בהן ועי״ז יהיה ביכולתו לקיימן וכמו שאחז״ל על הפסוק וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ ועשיתם אותם זכירה מביאה לידי עשייה דאם לא ידע אם היא מצוה כלל מה יזכור לקיימן:

סימן קנז

א (א) כשיגיע שעה וכו׳ - היינו לכל אדם אבל פועלים אמרינן בגמ׳ דזמן סעודתן הוא בשעה חמישית:

ב (ב) רביעית - כשקם בעמוד השחר חשבינן השעות מתחלת היום וכשקם ממטתו אח״כ חשבינן הזמן מעת שקם ממטתו [מ״א]:

ג (ג) עד שעה ו׳ - היינו תחלת שעה ו׳ ולא יאחר יותר עכ״פ מסוף שעה ו׳ [אחרונים] והאי שעה רביעית ושעה ששית ר״ל זמניות הן:

ד (ד) אבן לחמת - כגון חמת יין שחסר ועי״ז נפגם וזורק לתוכו אבן שיתמלא וזה לא מעלה ולא מוריד דהיין גופא לא נתרבה עי״ז וטוב היה שימלאהו יין כך בזו האכילה לא יתוסף לו כח עי״ז. טוב שישים אכילתו ביום קלה מבלילה. ויאכל ב״פ ביום אם חלש לבו ואל ימלא כריסו בפעם אחת ויתנהג ע״פ מה שכתוב בענין המן בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע [אחרונים]. איתא בזוהר פרשת בשלח לא ליבעי אינש לבשלא מזונא מן יומא ליומא אוחרי ולא לעכב מזונא מן יומא ליומא אוחרי (והטעם כדי שיבקש בכל יום על מזונותיו וישתכחו על ידו ברכאן בכל יומא ויומא לעילא עי״ש). טוב שיפנה קודם סעודתו:

ה (ה) אם לא טעם מידי בצפרא - אבל אם טעם מידי לא הוי כזורק אבן לחמת ומ״מ לכתחלה נראה דנכון לקבוע סעודה בששית אף אם טעם מידי בצפרא דהא דרכן היה לאכול פת שחרית קצת וכדאמרינן בגמרא [סוכה כו] כד טעם בר בי רב ועייל לכלה ואפ״ה משמע בשבת דף י׳ דזמן סעודה הוא עד שעה ששית ובע״כ כמש״כ:

סימן קנח

א (א) כשיבא וכו׳: - טעם תקנת נטילה הוא משני דברים אחד מפני סרך תרומה והיינו כיון דידים עסקניות הן ונוגעים בכל דבר ובזמן שהיה נוהג טומאה וטהרה והכהנים אכלו תרומה היו צריכין ליטול ידיהם מדברי סופרים קודם אכילת תרומה כדי שלא יטמאוה בנגיעתן וכדי שיהיו רגילין הכהנים בזה גזרו ג״כ על כל איש ישראל האוכל פת שאסור לאכול עד שיטול ידיו וגם עכשיו שאין הכהנים אוכלין תרומה מפני הטומאה לא בטלה תקנה זו כדי שיהיו רגילים בני ישראל כשיבנה בהמ״ק ב״ב לאכול בטהרה ועוד טעם לתקנת נטילה משום נקיות וקדושה וסמכו בגמרא [ברכות נ״א] אקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים [סמ״ג]:

ב (ב) לאכול פת וכו׳: - לאפוקי על פירות וכדלקמן בס״ה. והטעם לפי שאין רוב התרומה אלא ממיני פת דכתיב ראשית דגנך ואין דרך לאכול מיני דגן אלא אחר שעושין ממנו פת לא גזרו ג״כ נטילה אלא באופן זה [לבוש]:

ג (ג) שמברכין עליו המוציא וכו׳: - דלא תקנו אלא בדבר שקובעין סעודה עליו:

ד (ד) יטול ידיו: - שני ידיו ובכלי ואף אם אוכל רק באחת חיישינן שיגע גם בשניה [אחרונים] וכשיטול ידיו טוב שיטול ימין תחלה כדי שהשמאל תשמש לימין:

ה (ה) אפילו אינו יודע וכו׳: - וגם אינם מלוכלכות:

ו (ו) ויברך ענט״י: - היינו אשר קדשנו במצותיו וצונו ענט״י ושייך לומר וצונו אף דהוא מדברי סופרים דנצטוינו לשמוע מהם כדכתיב ע״פ התורה אשר יורוך לא תסור וגו׳ [גמרא]:

ז (ז) לחמניות דקות וכו׳: - יתבאר לקמן בסימן קס״ח ס״ו עי״ש וקמ״ל דאף דאלו מחמשת המינים הם כיון שלא קבע סעודה עליהם א״צ נטילה וכ״ש על פת העשוי משאר דברים שאינם מחמשת המינים שאינם צריכים נטילה לעולם:

ח (ח) ואינו קובע: - אבל אם קבע סעודה עליהם צריך נטילה וברכה כמו על הפת דגם המוציא ובהמ״ז צריך על אלו אם קבע סעודה עליהם וכדלקמן בסימן קס״ח ס״ח. ושיעור קביעת סעודה ג״כ יתבאר שם בעזה״י ואם כשהתחיל לאכול לא היה בדעתו לאכול רק מעט ואח״כ נמלך לאכול עוד כשיעור קביעות צריך נט״י וברכת המוציא וכמו שיבואר שם לקמן בסעיף ו׳ ע״ש:

ט (ט) פחות מכביצה וכו׳: - הטעם משום דלענין טומאה פחות מכביצה אינו מקבל טומאה מדאורייתא ולא יטמא ע״י הידים לכן יש לומר דגם על הנטילה לא גזרו או אפשר כיון דלענין בהמ״ז חשיבא אכילה דהא קי״ל דמברכין בהמ״ז על כזית חשיבא גם לענין נט״י ולא פלוג חכמים בתקנתן ולכן יטול ידיו ולא יברך דברכה אינה מעכבת הנטילה. ודע דאם היה באוכל שיעור כביצה אפילו בלא קליפתה לכו״ע צריך נטילה בברכה [דגול מרבבה וש״א]:

י (י) פחות מכזית וכו׳: - דזה לא חשיבי אכילה אף לענין בהמ״ז והנה הט״ז פסק כן לדינא דא״צ נטילה וכן הוא דעת הב״ח וכן הסכים הגר״א והברכי יוסף והביא כן בשם הרשב״ץ ודעת הלחם חמודות והמ״א וא״ר ועוד אחרונים דאף בפחות מכזית דינו כפחות מכביצה ויטול ידיו ולא יברך וע״כ לכתחלה נכון להחמיר בזה. [ודע דשיעור כזית דצריך נטילה לכו״ע הוא אף אם היה מפירורין דקין מצטרפין ואם היה כביצה שלימה מהפירורין צריך

לברך על הנטילה ג״כ]. אם אכל מעט פת למתק חריפות השתיה באופן המבואר לקמן סימן רי״ב דא״צ לברך המוציא משום דהוא טפל להשתיה י״א דגם נט״י א״צ אף אם יש בו כביצה וי״א דצריך עיין א״ר ובפחות מכזית נראה שבודאי יש לסמוך שלא להצריך נטילה בזה אף לכתחלה דבלא״ה יש מקילין וכנ״ל אך בכזית או כביצה יטול ידיו ולא יברך על הנטילה מחמת ספק:

יא (יא) דבר וכו׳: - היינו אפילו ירק ופירות ובשר ואע״ג דעל פירות לא תקנו נט״י התם הפירות עצמן לא נטמאו מהידים שהידים שניות הן ואין שני עושה שלישי בחולין משא״כ כשטבולין במשקה ובמשקה קי״ל דנגיעה בידים מטמא אותן להיות תחלה תקנו ליטול את הידים שלא יתטמאו המשקין על ידם ויפסלו אח״כ גם האוכל:

יב (יב) שטיבולו: - ואותן ששוקעין פירות או ירק במים לנקותן חשיב טיבולו במשקה ודבר שאין דרכו לטובלו או להיות עליו משקה א״צ נט״י דמלתא דלא שכיחא היא ולא גזרו בה רבנן. הטובל אצבעו במשקה ומוצץ א״צ נטילה דלא תקנו נט״י לשתיית משקין וכדלקמיה בס״ו:

יג (יג) באחד משבעה משקין: - אבל שאר מיני משקין הנסחטין מן הפירות אינם חשובין משקין:

יד (יד) דבש: - דבורים ולא של תמרים או של מין אחר. כתבו הפוסקים כל המשקין שנקרשו בין ע״י בישול בין ע״י צינה עד שאין בהם טופח ע״מ להטפיח לא חשיבי משקה ודעת התוספות שאפילו חזרו ונימוחו אח״כ זולת יין או מים וה״ה חלב שנקפא כשחזרו ונימוחו חשיבי משקה. ולפ״ז מרקחת המטוגן בדבש אם הדבש שעליהן קרוש עד שאין בהם טופח ע״מ להטפיח לכו״ע מותר לאוכלן בלא נטילה ואם הדבש אינו קרוש דעת הט״ז דחשיב משקה ודעת המ״א דלא חשיב משקה כיון שעומד הדבש הזה לאכילה ולא למשקה שם אוכל עליו והח״א הכריע דיש חילוק בזה דאם קנה הדבש ועדיין הוא מעורב בשעוה והתיכו ע״מ כן כדי לטגן בו אם כן מעולם לא היה עליו שם משקה כיון שהתיכו בשביל אכילה ואין צריך נט״י אבל הקונה דבש שכבר מהותך מן העושים משקה (מעד) וידוע שהם מהתכים כדי לעשות משקה צריך נט״י אע״ג שמטגן בו אוכל. ועיין בדה״ח שכתב דאם אוכל המרקחת ע״י מזלג יש להקל דא״צ נטילה. וכל זה במרקחת המטוגן בדבש אבל המטוגן בצוקער אין צריך נטילה לכו״ע דלא הוי משקה [אחרונים]:

טו (טו) שמן: - היינו שמן זית [ב״י] ומשמע דשאר שמנים אינם בכלל משקה:

טז (טז) חלב: - וה״ה מי חלב או חמאה כשנימוחה ולכן הטובל בהם דבר מאכל צריך ליטול ידיו ואם היה החמאה קרושה א״צ ליטול ידיו דחמאה קרושה הוי כאוכל. והאוכל דבר המטוגן בחמאה כשהיא לחה ע״ג צריך ליטול ידיו ובח״א כתב דדוקא כשנימוח החמאה במחבת בשעת הטיגון קודם שהניח האוכל לתוכו ונעשה עליה שם משקה מקודם אבל כשנימוח אח״כ קי״ל דמשקה הבאה לתקן אוכל הוא והאוכל דבר המטוגן בשומן או במי ביצים לכו״ע לא הוי משקה [אחרונים]:

יז (יז) דם: - כדי נסבה דהא אסור לאכול דם ודם דגים וחגבים לא מקרי משקה. ואולי דמיירי שאוכל המאכל בטבול בדם מפני רפואה ופקוח נפש:

יח (יח) מים: - ומלח העשוי ממים הוי משקה ולכן אם אוכל צנון במלח הוי דבר שטיבולו במשקה וצריך ליטול ידיו [דה״ח]. ונראה דמיירי כשהמלח היה לחה בשעת טיבול דבסתם מלח שהוא קרוש הלא אין שם משקה עליהן וכנ״ל באות י״ד:

יט (יט) אין ידיו נוגעות: - גזרה שמא יגע בו:

כ (כ) בלא ברכה: - כי יש מקצת הראשונים דסברי שלא הצריכו חכמים נט״י לדבר שטיבולו במשקה אלא בימיהם שהיו אוכלים בטהרה משא״כ עכשיו שכולנו טמאי מתים ולכך לא יברך ענט״י שספק ברכות להקל והנה במ״א הביא בשם הל״ח דהעולם נוהגים שלא ליטול ויש להם על מה שיסמוכו היינו על מקצת הראשונים הנ״ל אבל הרבה אחרונים החמירו מאד בדבר וכתבו דהעיקר כרוב הפוסקים דצריך נטילה מדינא אף בזה״ז ועיין בביאור הגר״א שגם דעתו כן והחמיר מאד בזה שאף צריך לברך ע״ז ולכן אף דהעולם אין נוהגין לברך עכ״פ אין להקל לאכול בלי נטילה. וצריך לזה כל דיני נטילה כמו לפת. ומ״מ בפחות מכזית נ״ל פשוט שאין להחמיר בזה כלל דאפי׳ בפת הרבה אחרונים מקילין וכנ״ל במ״ב:

כא (כא) אפ״ה יטול וכו׳: - דחיישינן שמא יטבלנו כולו:

כב (כב) ה״ז מגסי הרוח: - שמראה בעצמו שהוא מדקדק במצות במה שא״צ דמדינא לא תקנו כלל נט״י לפירות וכמש״כ בסק״ב עיי״ש. ודע דמה דאסור בתורת חיוב הוא אפי׳ אם לא יברך על נטילה זו כיון שנוטלן משום מצות נטילה:

כג (כג) שלא היו ידיו נקיות: - עיין באחרונים שהסכימו דאפילו אם אינו יודע להם שום לכלוך וטומאה רק שרוצה להחמיר ע״ע ליטול ידים משום כבוד הברכה ג״כ מותר והא דנקט הרמ״א ולא היו ידיו נקיות לאשמועינן דאפילו באופן זה דבודאי צריך מדינא לרחוץ ידיו משום הברכה מ״מ אין ליטלן דרך חיוב נטילה כדין רק דרך רחיצה בעלמא:

כד (כד) יש מי שנראה וכו׳: - כתבו האחרונים דכו״ע מודים בזה דמוהל היוצא מן הבשר לא חשיב משקה אך אם משקה טופח ממים שעליו שהודח קודם הצליה פשיטא דנקרא משקה אלא שאין דרך צלי להיות טופח מהמים שמתייבש בעת הצליה ודעת הגר״א דאם הודח במים קודם הצליה אז גם על המוהל היוצא מהבשר יש שם משקה:

כה (כה) והם נגובים: - ר״ל שנתנגבו מרוטב שעליהם דאלו הם טופחים מהרוטב הם בכלל דבר שטיבולו במשקה וצריך נט״י:

כו (כו) דינו כפירות: - והאחרונים הסכימו דמיני תבשיל כיון שאין דרך ליגע בו ביד אלא לאכול בכף א״צ נט״י ואפילו אם נוגע בו בדרך מקרה בתוך הכף ג״כ א״צ נטילה וכן נוהגין אבל מה שדרך ליגע בו בידיו אע״פ שאוכל בכלי לא מהני. פירות המבושלים במים יש דעות בין האחרונים אם צריכים נט״י וע״כ נכון להחמיר לאוכלן ע״י כף אם יש משקה טופח עליהן ובכבושים [כגון אוגערקעס וכה״ג] בודאי נכון להחמיר ליטול ידים אם לא שנתנגבו ממים שעליהן. כתב בדה״ח האוכל לעק״ך למתק השתיה וטובל הלעק״ך בי״ש לא הוי דבר שטיבולו במשקה משום דזיעה הוא מהתבואה והוי מי פירות ואף אם הי״ש מזוג הוא במים מ״מ מועט הוא וא״צ נטילה עכ״ל משמע מזה דאם המים הוא רוב [לפי הגראדי״ן] הוי בכלל משקה. ואם הלעק״ך הוא פחות מכזית נראה דיש להקל וכמש״כ לעיל במ״ב ס״ק י׳:

כז (כז) השותה וכו׳: - דלא עביד דנגע בידו במשקין שבתוך הכלי לכן לא תקנו נטילה לזה ולכן אף אם אירע שנטל המשקין בידו כגון ששאב בידיו מן הנהר ושתה ג״כ א״צ נטילה דלא תקנו נטילה לשתיה [מ״א]:

כח (כח) יש מי וכו׳: - היינו לדעת מקצת הפוסקים שזכרתי לעיל באות כ׳ שס״ל דאין חיוב נטילה לטיבולו במשקה בזמן הזה ולכן אינו יוצא בנטילה זו לאכילת פת דלא נטל לשם נטילה המחוייבת:

כט (כט) שלא לאכול: - כגון שהיו ידיו מלוכלכות ונטלן ולא היה בדעתו לאכול אז ונמלך לאכול ולא הסיח דעתו בינתיים בזה כ״ש דאין נטילה ראשונה עולה לו דלא היתה לשם קדושה כלל:

ל (ל) ואם וכו׳: - קאי על כל הסעיף:

לא (לא) לא הסיח דעתו: - דאם הסיח דעתו משמירתן לכו״ע צריך ליטול שנית ובברכה דאז אין נטילה ראשונה עולה לו כלל:

לב (לב) בלא ברכה: - דכמה פוסקים ס״ל דבנט״י לחולין אף אם לא כוון לשם נטילה יצא אם לא הסיח דעתו מעת שנטל ידיו ומבואר דבריהם בב״י סימן קנ״ט ובשו״ע שם סי״ג ע״ש וא״כ יטול בלא ברכה שמא יצא בנטילה הראשונה ועל נטילה ראשונה לא שייך לברך אף דנמלך לאכול סמוך ממש להנטילה כיון שלא היתה לשם נטילה [אחרונים]:

לג (לג) אם נגע וכו׳: - היינו אף בדבר שטיבולו במשקה [מטה יהודה וכ״מ בביאור הגר״א עי״ש]:

לד (לד) במדבר: - הוא ג״כ הטעם מפני הסכנה אם ילך ויחפש אחר מים ונקט מדבר בפני עצמו לאשמועינן דסתם מדבר לעולם מקום סכנה הוא:

לה (לה) ואין לו מים: - ואף כשיודע שאם יחזור אחריהם מיל ישיג שם מים ג״כ אין מחוייב:

לו (לו) פטור מנט״י: - מ״מ במפה צריך לכרוך ידיו כדלקמן סימן קס״ג:
אין על סעיף ט

לז (לז) ששיעורם ברביעית: - היינו רביעית אחת לשתי ידיו ולקמן בסימן קס״ב ס״ד העתקתי דברי האחרונים שכתבו דלא יפחות מרביעית לכל יד ויד דבנוטל בפחות צריך ליזהר בהרבה דברים ואין הכל בקיאין בהם:

לח (לח) מלא חפני טיבותא: - מ״מ לכתחלה טוב יותר שלא יעשה בשביל זה דהוא ע״מ לקבל פרס אלא יעשה הכל לכבוד הש״י והשכר ממילא יבוא. ומי שזהיר בזה ואינו מתעשר הוא מפני שמעשיו מעכבין [אחרונים]:

לט (לט) עובר לעשייתן: - קודם וסמוך להעשייה [מרש״י]:

מ (מ) דפעמים שאין ידיו נקיות: - כגון שיצא מבהכ"ס או שנגע במקומות המכוסות בגופו שאינו ראוי לברך קודם שנטל ידיו ומפני זה נהגו בכל הנטילות לברך אחר הנטילה:

מא (מא) מים שניים: - הב"י הביא זאת בשם רבינו ירוחם שכתב שכן נהגו רבותיו ובשב"ל הביא בשם רבינו מאיר ז"ל שנהג לברך אחר הנטילה וקודם הניגוב וכדלקמיה וכן נהגו העולם:

מב (מב) שגם הניגוב וכו': - הוא טעם אחר לאיחור הברכה דגם אחר הנטילה חשיב עוד עובר לעשייתן דגמר הנטילה הוא הניגוב וכדלקמיה בסי"ב:

מג (מג) ומקרי עובר לעשייתן: - ואף בשופך רביעית בב"א דלדעת המחבר א"צ ניגוב כלל כדלקמיה מ"מ לא פלוג [מ"א וש"א]:

מד (מד) מברך אח"כ: - והיינו לפי טעם הראשון שכתב המחבר דלא דמי לשאר ברכות שעל מצוה דקי"ל שאם לא בירך מתחלה שוב אינו מברך אח"כ דהואיל ואדחי אדחי דשאני הכא שלא היה ראוי לברך מקודם משום שפעמים שאין ידיו נקיות ולכן אף אם כבר נגב ידיו יוכל לברך עוד אבל אם כבר בירך המוציא כתבו הפוסקים דשוב אינו מברך על נט"י. והנה הט"ז מחמיר אף לאחר הניגוב ששוב לא יברך ואף דלמעשה אין לנהוג כן דרבו האחרונים שמסכימים עם הרמ"א מ"מ לכתחלה יש ליזהר בזה מאד וע"כ יש ליזהר במה שנוהגין איזה אנשים שאומרים שאו ידיכם וממשיכין הדבר מלומר ענט"י עד לאחר הניגוב שלא כדין עושין כן:

מה (מה) לחם טמא: - כתב הב"י דהיינו משום דמים הראשונים ששופך על ידיו טמאים הם שנטמאו מחמת ידיו כדלקמן בסימן קס"ב ואף דשופך מים שניים לטהר המים כדאיתא שם מ"מ לכתחלה צריך להעביר את הראשונים לגמרי ע"י ניגוב ורש"ל כתב דעיקר הניגוב הוא משום נקיות דכשידיו לחים ממי הניגוב יש בו משום מיאוס וכ"מ ברש"י סוטה דף ד'. כתב המ"א בשם התשב"ץ לא ינגב ידיו בחלוקו שקשה לשכחה ועיין בפמ"ג שמסתפק אם דוקא חלוקו או כל בגדיו במשמע:

מו (מו) בלא ניגוב וכו': - כן איתא בתוספתא וכתב הב"י דהטעם הוא משום דבמטביל אין כאן מים טמאים כלל ולכן אין צריך ניגוב ולמד מזה דה"ה בשופך רביעית בבת אחת על שתי ידיו או על כל יד ויד בפני עצמו דקי"ל נמי דהמים טהורים הם [כדלקמן בסי' קס"ב] אין צריך ניגוב. ורש"ל חולק על זה דס"ל דעיקר הניגוב שתקנו הוא משום מיאוס וכנ"ל וא"כ מה לי רביעית בבת אחת או לא ורק במטביל אין צריכין ניגוב דטבילת הידים הוא כעין טהרה דאורייתא של טבילת הגוף ושם בודאי אין צריך ניגוב ולכן גם בטבילת ידים לא תקנו בו ניגוב וכדבריו כתב גם הב"ח בסימן קס"ה וכן הסכימו שאר אחרונים. ואף במטביל דא"צ ניגוב מן הדין כתב המ"א דמי שדעתו קצה עליו יש בו משום מיאוס וצריך ניגוב:

סימן קנט

א (א) בכלי: - דאסמכינהו רבנן על מי חטאת או על קידוש ידים ורגלים במקדש דבעי כלי:

ב (ב) וכל הכלים כשרים: - היינו בין של עץ או עצם או זכוכית וכן כלי עור שמיוחדין לקבל משקה וכדלקמן בס"ד ע"ש:

ג (ג) אפילו וכו': - היינו אף דכל אלו אינם חשובים כלי כלל לענין קבלת טומאה אפילו מדברי סופרים עכ"פ כלים הם וכשרים לענין נט"י:

ד (ד) וכלי אדמה: - היינו טיט שאין נצרף בכבשן רק בחמה וכדומה אבל כשנצרף בכבשן הוא כלי חרס המוזכר בתורה לענין קבלת טומאה:

ה (ה) שיהא מחזיק וכו': - דאל"ה אין שם כלי עליה לענין נטילה ועיין בה"ל:

ו (ו) רביעית: - היא רביעית הלוג ששיעורה ביצה ומחצה:

ז (ז) בכונס משקה: - ואם נותן לתוכו מים ויוצא טיף אחר טיף בידוע שהוא כונס משקה [ב"ח וא"ר]:

ח (ח) והוא גדול וכו': - דאם לא היה רק נקב קטן שהמשקין יוצאין בו אבל לא נכנסין מבחוץ לתוכו חשיב ככלי שלם ונוטלין דרך פיו. ואפילו ניקב בשולי הכלי שאין מחזקת רביעית תחת הנקב כתב בב"י להתיר דלא בטל מתורת כלי מחמת נקב זה ונראה שיש להחמיר בזה אם לא בשעת הדחק שאין לו כלי אחר:

ט (ט) בטל מתורת כלי: - בין אם הכלי היה מיוחד למשקין או לאוכלין כמו שבארתי בבה"ל:

י (י) אבל אם נוטל וכו׳: - והטעם דלמטה מן הנקב חשיב עדיין כלי כיון שמחזיק רביעית דמה שנוטל מן הנקב הוי כמו נוטל מברזא לקמן בס״ה. וכל זה הוא דעת השו״ע שהעתיק לדינא את דברי הטור אבל הרבה פוסקים חולקין בזה וס״ל דבכלי חרס המיוחד למשקין אם היה נקב ככונס משקה חשיב כולו שבר כלי ואין נוטלין ממנו כלל אפילו דרך הנקב ואינו דומה לברזא דהתם עשוי מתחלה לכך ומ״מ אם אין לו כלי אחר יש לסמוך על דעת המחבר להכשיר דרך הנקב [ח״א] ובכלי חרס המיוחד לאוכלין [דשיעורו לענין טומאה כמוציא זיתים] וכן בשאר הכלים דאינם של חרס דלא נטהרו מטומאתן לכו״ע ע״י נקב ככונס משקה נראה ממ״א דלכו״ע מותר ליטול דרך הנקב. ודע דלפי המתבאר לקמן בסימן קס״ב ס״ג במסקנת הרבה אחרונים שם לא יהיה מותר דרך הנקב ליטול רק כשהנקב יהיה עכ״פ גדול קצת שקילוח המים יהיה נשפך ממנו בלי הפסק דאל״ה יהיה אסור לכתחלה משום דהוי כעין נטילה לחצאין. וכ״ז במקום הדחק אבל לכתחלה בודאי נכון להדר שיהיה הכלי שלם:

יא (יא) כיון שמחזיק רביעית: - יש מאחרונים שכתבו דכ״ז בניקב אבל בנסדק אף אם מחזיק רביעית למטה מהסדק ואפילו אינו רק כמוציא משקה פסול דחשיב כשבר כלי עי״ז גם לענין טומאה והטעם משום דבנסדק עתידה להסדק כולה [ב״ח] והט״ז חולק עליו וסובר דנסדק דינו כניקב ואין לפסול אא״כ יוצא דרך הסדק טיף אחר טיף דאז הוי ככונס משקה ועיין בח״א שכתב דאם אין לו כלי אחר יוכל לסמוך על דעת הט״ז להקל בזה. ואפילו לדעת הב״ח נראה דבכלי נחשת או שאר כלי מתכות [כמו בלע״ך וכיו״ב] דחזקים הם וע״י שנסדק קצת לא יסדק כולה לא גרע נסדק מניקב ועיין בבה״ל שצדדנו דבכלי זכוכית אפילו אם הסדק דק מאד שאינו אפילו כמוציא משקה אם אין הכלי יכול לקבל עתה החמין כצונן אין ליטול בו. כתב הט״ז אם מועיל לסתום הנקב יש ללמוד ממ״ש הראב״ד פי״ד מהלכות כלים דבטיט אינו מועיל בשום כלי [וכן בסמרטוטין] ובזפת מועיל לכלי חרס דוקא ובכל דבר שהוא ממין אותו כלי כגון של מתכות במתכות או של עץ בעץ בודאי מהני וכ״כ בשע״ת ועיין מה שכתבנו בבה״ל בשם הנ״א:

יב (יב) כלי שמחזיק וכו׳: - בטור וב״י איתא דה״ה בשבר כלי שהוא מחזיק רביעית שלא במסומך כגון חבית שנחלקה לארכה שהיא מקבלת על דופנה רביעית שלא במסומך אך י״א דאפילו לדידהו אין להקל בזה אא״כ יחדה לתשמיש ועיין במ״א סק״ג שהאריך בזה והעלה דאין להקל בזה בכל גווני דהואיל והיא שבר כלי לא חשיבא כלל וכן הוא דעת הגר״א בבאורו. וכ״ז דוקא בדפנות הכלי וכנ״ל אבל כלי שנפחתה מלמעלה ויכולה לעמוד על שוליה שלא במסומך ולקבל רביעית נראה דיש להקל ליטול בה אם אין לו כלי אחר אך שיזהר ליטול בה במקום שנפחת ששם הכלי נמוכה דבשפה אחרת שהכלי גבוה כמה אחרונים מחמירין וס״ל דלא חשיבא כלי כיון שאין הכלי מחזיק המים במקום ההוא שנשפכין דרך הצד שנפחת ואם בכלי זה ניקב אח״כ נקב קטן אפילו רק כמוציא משקה בלבד יש להחמיר שלא ליטול בו שוב כלל:

יג (יג) רביעית כשסומכים אותו: - לאו דוקא דה״ה אם מחזיק הרבה יותר מרביעית ע״י סמיכה אינו אסור אא״כ ישפכו המים ולא ישאר בו רביעית כשלא יסמכוהו אבל אם ישאר בו רביעית אחר שפיכה לא נתבטל משם כלי:

יד (יד) אינו כלי: - והיינו כשלא היתה תחלת תיקונו כך דאם היתה תחלת תיקונו כך הלא חשיב כלי וכדלקמן בס״ה אלא מיירי כשנפחת אח״כ קצת ממקום מושבו שאינו יכול לישב עי״ז שלא ע״י סמיכה או שהיה כלי כעין מגופה דאף אם נעשה מתחלה כך אינו חשיב כלי וכדלקמיה:

טו (טו) מגופה וכו׳: - וה״ה בכיסוי כלים שהם חדין ואין מקבלין רביעית שלא ע״י סמיכה אסור אא״כ תקנן אבל אם היו רחבים מתחלה ומקבלין רביעית כשרים משום דמשתמשין לפעמים בהן ג״כ לקבל ויש מחמירין בזה אא״כ יחדן בהדיא לקבלה:

טז (טז) שהיא חדה: - היינו שהיא חדה למטה במקום שיושבת בפי החבית ולמעלה על גבה יש בה חלל לקבל:

יז (יז) אין נוטלין ממנה: - ואף דהיא נעשית מתחלה חדה מ״מ לא נחשבה ככלי שתחלת תיקונו כך המבואר בס״ה דמותר משום שלא נעשית מתחלה בשביל לקבל בה משקין רק עיקרה לכיסוי הוא וכן לא דמי לשק וקופה המבואר בס״ד דמחמירין שם דלא מהני אף אם תקנן לשבת בלא סמיכה משום דבזה עכ״פ משתמשין בה לפעמים לקבלת משקין:

יח (יח) שתקנן ועשה וכו׳: - ר״ל שתקנן במה שעשה וכו׳ והקשה הט״ז הלא נודות עור עשויין לקבל משקין ותחלת עשייתן כך הוא ודמי לכלי שתחלת תיקונו כך שבס״ה ולמה צריך תיקון ותירץ דאינו חשיב בית קבול שלהן בלא תיקון מושב שכשאין בהם מים אין בהם חלל אלא מונח זה על זה:

יט (יט) לפי שאינם עשויים: - היינו דאינם עשויים כלל מתחלה לקבל בהן משקין:

כ (כ) כובע של לבדים: - היינו מה שאנו קורין קאפעלושין וכן יארמעלקעס ואפילו הם של עור:

כא (כא) ע״י הדחק מותרים: - היינו כשהם קשים ואין המים זב מהם. ודע דהרש״ל חולק וס״ל דכובע לא נעשה לקבלה כלל ולא עדיף משק וקופה. וכתב הח״א דבשעת דחק גדול כגון בדרך ואין לו כלי אחר מזה יטול ובלי ברכה [וכתב דאז יכרוך ידו במפה] אבל שלא בשעת דחק גדול יש להחמיר דגם עוברי דרכים בזמנינו אין שותין מאלה וכ״כ הפמ״ג דלא יברך על נטילה זו:

כב (כב) שתחלת תיקונו כך: - ר״ל שנעשה מתחלה להשתמש בה ע״י סמיכה:

כג (כג) מלא נקבים: - הנה מסתימת המחבר משמע דאין חילוק בין נקבים קטנים לגדולים דהואיל בעת שמניח האצבע עליו אין המים יוצאים מקרי שפיר כלי וכשר לנטילה ולפ״ז ה״ה בליווע״ר שלנו שיש רק נקב אחד רחב למטה במקום יציאת המים וכשמסיר האצבע יוצאין המים בשפע ג״כ מותר אבל מלשון הרמב״ם [והובא בט״ז] משמע דדוקא כשהנקבים שמהן יוצאין המים הם דקין מאד שאף כשמסיר האצבע אין יוצאין המים מחמת זה רק מעט באיחור גדול אבל כשהנקבים הם גדולים אסור וכ״ש בליווע״ר שלנו דאסור ועיין בבה״ל:

כד (כד) מותר ליטול ממנו: - דהיינו שמסיר האצבע והמים יוצאים מלמטה. כתבו האחרונים דאין ליטול ידיו מהכלי (שקורין גיסקאן) דרך הדד [והיינו מה שעושין הדד כחצי עגולה] ודוקא כשהדד גבוה משפה של הכלי ומשום דאין הכלי מחזיק המשקה רק עד השפה לכן מהשפה ולמעלה אין שם כלי עליה אבל אם הדד שוה לשפת הכלי מותר ליטול גם מן הדד ואם הדד נמוך משפת הכלי יטול רק דרך הדד ולא מהשפה של הכלי ומשום דאין הכלי מקבל מים רק עד הדד נמצא דלמעלה מזה אין שם כלי עליה ויש מקילין בזה. וכל זה דוקא כשהדד הוא כחצי עגולה אבל אם הדד הוא כשפופרת (שקורין שנוי״ץ) אף שהוא בולט למעלה משפת הכלי משמע ממ״א דמותר ליטול אף דרך הדד ויש אוסרין דרך הדד:

כה (כה) כלי שיש בו ברזא: - היינו מה שקורין (צאפי״ן) או מה שקורין (האנדפא״ס) שיש לו יתד מלמטה ובשעה שרוצה ליטול ממנו דוחה היתד למעלה ונשפך המים רק שצריך ליזהר להחזיר בכל שפיכה ושפיכה וכדלקמן בסוף ס״ט. ועיין במ״א לקמן סימן קס״ב דכשנוטל מהאנדפאס צריך ליטול רביעית בבת אחת על היד:

כו (כו) למטה: - ר״ל אף בשוליה אפ״ה לא נתבטל ממנה שם כלי ע״י נקב זה ומותר ליטול בין דרך הברזא ובין למעלה דרך פי החבית:

כז (כז) הואיל ומתחלה נעשה וכו׳: - וה״ה אם נעשה נקב בכלי המבטלו משם כלי ותיקן שם ברזא להשתמש דרך שם חשיב ג״כ כאלו נעשה מתחלה לכך כיון שעתה ייחד הברזא נעשה כלי עי״ז [מ״א]:

כח (כח) לקבל ע״י כך: - ר״ל ע״י הברזא שתחוב שם מחזיק המים שלא ישפכו דרך הנקב ומוכח מאחרונים דבכלי של חרס צריך שיהיה הברזא מהודקת שלא יהא מנטפת דרך שם דאם מנטף טיף לא עדיף מאלו לא היה שם ברזא כלל ואפילו ליטול דרך הנקב אסור אף שמחזיק רביעית מן הנקב ולמטה ובשאר כלים מותר ליטול דרך הנקב אם מחזיק רביעית ממנה ולמטה. ולפ״ז בהאנדפא״ס שלנו שהברזא בשולי הכלי מלמטה אם אינה מהודקת ומטפטף המים דרך שם נתבטלה מלהיות כלי עד שיתקנה ואסור ליטול ממנה:

כט (כט) בחפניו: - ואפילו היו ידיו טהורות:

ל (ל) ושפך ממנה: - היינו אחר שכבר נגמר הנטילה מיד האחת שפך מהמים הנשאר תוך פיסת ידו על היד השניה להכי אינה כלום דלא באה הנטילה מהכלי. ואם החזיק הידים זו תחת זו ושפך אחד על היד העליונה וממנה ממילא נשפך גם על היד השניה שתחתיה נטהרה עי״ז וכדלקמן בסימן קס״ב ס״ה דנטילה אחת הם:

לא (לא) והוא שהיתה: - דמבואר לקמן בסימן קס״ב דמים הראשונים ששופכן על ידו לשם נטילה הם עצמן נטמאו בנגיעתן בידיו וא״כ אם ישפוך מיד אחת על ידו השניה לא יטהרו אותה כיון דהמים עצמן טמאים הם ולכן כתב שהיתה ידו הראשונה טהורה שאז לא נטמאו המים ששפך עליה:

לב (לב) טהורה: - כתבו האחרונים דעכ״פ לא התיר ר״ת אלא רק לשפוך מיד זו לחברתה אבל לא לשפשף וליגע דאם ישפשף ויגע בה אף שהיא טהורה הלא תהיה נטמאת בנגיעתה בחברתה:

לג (לג) רביעית בב״א: - ובכגון זה אף שהיתה טמאה נטהרה ידו בשפיכה אחת וגם המים עצמן לא נטמאו דרביעית בבת אחת עשוה כמקוה המטהרת שגם המים טהורים הם כדלקמן בסימן קס״ב ולכן יכול לשפוך ממים אלו גופם שנתקבץ לתוך פיסת ידו על יד השניה מיהו זה דוקא אם שפך הרביעית על ידו כראוי דהיינו כדין נטילה על כל היד מבפנים ומבחוץ דאלו שפך כולה רק לתוך פיסת ידו אין זה נטילה כראוי וידו הראשונה עצמה טמאה וגם המים נטמאו בה:

לד (לד) היא עיקר: - וכן הוא דעת ש״פ דלא כר״ת [הגר״א]:

לה (לה) לכתחלה: - ורש״ל החמיר אף בדיעבד וגם לדעת רמ״א הוא דוקא בשעת הדחק אבל בנזדמנו לו מים יטול שנית ובלי ברכה:

לו (לו) שדולה מים וכו׳: - ר״ל שדולה אדם מים מן היאור בדלי ושופך לתוך הצנור שיבואו ממנו לשדות ובא זה ליתן ידיו לתוך הצנור [רחוק ממקום ששופכין בו] כדי שיקלחו המים על ידיו וסובר שיחשב לו לנטילה:

לז (לז) מכחו הם באים: - ואף דנט״י מכלי הוא דוקא כיון שהוא קרוב למקום השפיכה ששופך בדלי חשוב מכח הכלי ג״כ ופשוט דאם שפך לתוך הצנור בכלי פסולה כגון במנוקב אף בנתן קרוב למקום השפיכה פסול דאינם באים מכלי אם לא באופן המבואר לקמיה:

לח (לח) ואם הטביל ידיו: - היינו שתחבן במים שנתכנסו בתוך הצנור ובא להכשירן מכח טבילה כמבואר לקמיה בסי״ד דטבילה נמי מהני לידים כשטובלן במעין או במקוה:

לט (לט) שהם שאובין: - ואין מכשירין מכח טבילה אלא במים הכשרין לטבילת הגוף ועיין לקמן בסט״ז דהראב״ד מכשיר בשאובין ארבעים סאה בקרקע אך דבאמת רבים פליגי עליה כמ״ש שם בבה״ל:

מ (מ) חוץ לצינור וממשיך: - ושיעור ההמשכה שיתבטל שם שאובין עי״ז הוא ג׳ טפחים [פמ״ג מיו״ד סי׳ ר״א סל״ו] ומחמת הצנור עצמו לא הוי שאובין דמיירי שלא היה עליו שם כלי כגון שלא נעשו בו ד׳ שפות לקבל בתוכו דאלו היה הצנור עצמו כלי לא מהני ההמשכה דהא שאובין הן מחמת זה הצנור גופא ואין שייך שם טבילה כלל:

מא (מא) שהמשיכוה: - ואף דלענין טבילת הגוף מחמירין בזה אם היו כל המים שאובין אף שהמשיכוה כמ״ש ביו״ד סימן ר״א בנטילה דרבנן סמכו להקל על דעת המתירין שם [מ״א וש״א]:

מב (מב) כשרה: - ודוקא שיש בו מ׳ סאה [רש״ל וא״ר] דאף למאן דמיקל לקמן בסי״ד בפחות מזה הלא עיקר הדין דע״י המשכה ג״כ קולא היא ולא מקילינן כולי האי. וגם צריך שיהיו המים מכונסין ולא זוחלין והיינו שיסתום בסוף הצנור שיתכנסו המים:

מג (מג) לתוך החריץ: - ר״ל לתוך החריץ של הצנור:

מד (מד) בכונס משקה: - ומבואר לעיל בס״א דכשמוציא טיף אחר טיף כונס משקה הוא ויש רוצים לומר דבכאן צריך שיהיה גדול קצת שיהא נראה הקילוח דאז חשיב מחובר למימי היאור ועיין בב״י לעיל בראש הסימן במה שהביא בשם מהרי״ק דלפי זה הוי השיעור בנקב כעדשה:

מה (מה) מחבר הכלי ליאור: - וה״ה אם בא בספינה ואינו מגיע להטביל ידיו במי הים ואין לו כלי שלם רק כלי מנוקב ככונס משקה דולה בו מן הים ומטביל ידיו בו שמימי הכלי מחוברים למי הים ע״י שהמים נוטפים דרך הנקב [ש״ג ומ״א]:

מו (מו) לענין טבילה: - דניצוק אינו חיבור שם כלל וגם באופן דמהני שם עירוב לחבר המים הוא בשיעור גדול ולא ע״י ניצוק דק כזה:

מז (מז) ויש חולקין: - ורש״ל הסכים כדעה זו מ״מ בשעת הדחק יש לסמוך על דעת המקילין דהוא דעת רוב הפוסקים. ואם טבל ידיו ע״י הכשר חיבור הניצוק ואח״כ נזדמן לו ליטול כראוי לא יברך על נטילה שניה דהא לרוב הפוסקים יצא ידי נטילה [א״ר] וקנים החלולים המקלחים מים מן היאור אם הניח ידיו תחת הקילוח לא הוי נטילה דאף להסוברין בס״ח דלא בעי כח גברא פסול משום דאין כאן כלי דהקנים אינם כלום שאין בהם בית קבול. וגם אין יכול להטביל ידיו ברע״ר קאסטי״ן העומד סביבם והוא שנפסק הקילוח מן הקנים אבל בעת שהולך הקילוח מן הקנים אם רוצה להטביל ידיו בהקאסטין י״ל דשרי לכו״ע אף להיש חולקין דניצוק רחב כזה לכו״ע הוי חבור והוי כאלו מטביל בהיאור. כתבו האחרונים שאין ליטול ידיו מן הפלומ״פ לפי שאינו כלי וכ״ז דוקא כשמניח ידיו סמוך למקום יציאת המים מן הצנור הבולט אבל מותר להניח ידו אחת סמוך לארץ ובידו השניה ימשוך הפלומ״פ להביא עליו המים ואח״כ יחליף ידיו או שחבירו ימשוך לו ומהני כ״ז משום דניצוק חבור והוי כאלו טובל במעין עצמו אבל אם יחזיק ידיו גבוהות מן הארץ לא מהני הנטילה משום דהוי כטובל בכיפין:

מח (מח) הקבועים: - דלנט״י כלי בעינן וכיון שהם קבועים בכותל הרי הן ככותל ואין שם כלי עליהן אע״פ שעשה להן בית קבול. ועיין בפמ״ג שמצדד לומר דדוקא ליטול מן הברזא דרך נטילה אבל לטבול בתוכן אם יש בהן ארבעים סאה יש להכשיר מטעם טבילה דמותר במ׳ סאה כדלקמן בסי״ד ולא הוי כטובל בכלי דכמחובר חשבינן ליה ומ״מ נראה פשוט דאין להקל בזה אלא בשהמים לא נשאבו ע״י כלי [עיין לקמן בסט״ז בבה״ל שם]:

מט (מט) כלי תחלה וכו׳: - הטעם כיון שהיה עליהם שם כלי תחלה בתלוש חשיב נטילה בכלי:

נ (נ) נוטלין ממנו: - ר״ל דרך ברזא שמסירה בכל שפיכה ושפיכה דחשיב עי״ז כח גברא וכמו שיתבאר בסוף ס״ט:

נא (נא) אם הכניס ידיו וכו׳: - אקדים קצת כדי שיובן דברי הסעיף והוא. דהנה רוב הפוסקים אוסרין לטבול ידיו בכלי במקום נטילה משום דס״ל דבעינן בנטילה כח גברא והיינו שיבואו המים על ידיו מכח אדם ששופך עליהם וכנ״ל וסברת המקילין בזה משום דסבירא להו דלא בעי כח שופך על ידיו בנט״י ורק שיטול מכלי ולכן טבילה בתוכו חשיב להו כמו נטילה ממנה:

נב (נב) לא עלתה נטילה: - היינו אף לאותן דסבירא להו דטבילה בכלי כנטילה הוא היכא שחיבר הכלי להקרקע גרע דנראה דבא להכשיר מטעם טבילה כמו במקוה וטבילה בשאובין ליכא ועיין בבה״ל:

נג (נג) י״א שעלתה: - ולא בעינן מים אלא כשיעור רביעית דכנטילה ממש חשיב לדידהו וכח שופך ס״ל דלא בעינן בנט״י:

נד (נד) וי״א וכו׳: - ואפילו יש בהם ארבעים סאה והטעם משום דבעינן כח שופך שיתן על הידים דוקא וכנ״ל וגם דמדמינן לקידוש ידים דמקדש דקי״ל דפסול לטבול הידים בתוך הכיור כדאיתא בזבחים [כ״ב]:

נה (נה) ובשעת הדחק: - כגון שאין לו כלי אחרת וכלי זו אינו יכול לטלטלה:

נו (נו) יכול לסמוך: - וט״ז הביא בשם רש״ל דחולק ע״ז ודעתו דגם בשעת הדחק אין לסמוך ע״ז דכל הפוסקים חולקים על זה וכן משמע מהגר״א. ונראה דאפילו מי שירצה לסמוך בשעת הדחק להקל כדברי השו״ע מ״מ לא יברך על נטילה זו ומצאתי שגם הגר״ז וח״א הסכימו כן עוד כתבו דיאכל אז ע״י שיכרוך ידיו במפה:

נז (נז) נוטל בלא ברכה: - דשמא הלכה כהמקילין וכבר יצא ע״י מה ששכשך ידיו בהם לשם נטילה:

נח (נח) מניחה על ברכיו: - והיינו דרוצה ליטול שני ידיו כאחד ואין לו אחר שיטול עליהם:

נט (נט) ונוטל ממנה: - ומנענע בברכיו כל פעם שיצאו המים [מ״א] והיינו לכתחלה דבאופן זה כשר לכו״ע דמכחו ממש באים בכל שפיכה ושפיכה מיהו אף אם לא הטה אלא פ״א בתחלה בדיעבד כשר לפי מה שכתב המחבר לקמיה בסעיף י׳:

ס (ס) מוטה בארץ: - היינו שלא ע״י אדם אלא מעצמה נתגלגלה דאלו בא הקילוח מתחלה ע״י הטיית אדם מכשיר המחבר לקמיה בס״י דחשיב כח גברא:

סא (סא) דרך נקב שבה: - שנעשה בשביל ברזא ונפל הברזא והמים יוצאין מעצמן:

סב (סב) לא עלתה: - דצריך שיבואו על ידיו מכח איזה נותן ולא שיבואו מאליהן:

סג (סג) חשיב שפיר וכו׳: - כיון דע״י הסרתו מקלחין המים:

סד (סד) בכל שפיכה ושפיכה: - פי׳ בכל קלוח וקלוח דלא חשבינן בזה בא מכחו אלא קלוח ראשון וע״כ צריך לחזור ולהסיר בכל שפיכה ושפיכה וכתבו האחרונים דהנוטל ע״י כלי שמתוקן ע״י ברזל (שקורין תרנגול או מה שקורין קראן) צריך לסגור ולפתוח כמה פעמים לכל יד ויד דהוא דק ואינו מספיק בקילוח ראשון ליטול יד כראוי:

סה (סה) אם הטה וכו׳: - ואפילו היכא שהמטה החבית היה אדם אחר ולא כוון כלל בזה לנטילה המכשרת לאכילה אפ״ה שפיר דמי כיון דאדם הנוטל ידיו אח״כ כוון לשם נטילה וכמבואר לקמן בסי״ג דבכונת נותן או נוטל סגי:

סו (סו) והלך וישב לו וכו׳: - ולא דמי למה שמבואר בס״ט דכח גברא נחשב רק הקילוח ראשון לבד ומטעם זה צריך להחזירה בכל שפיכה ושפיכה דהתם לא עשה מעשה בגוף המים ורק שהסיר הברזא המונע המים לצאת ולכן לא חשיב בא מכחו רק קילוח ראשון היוצא מיד כשפתוח אבל הכא שעשה מעשה בגוף המים שהניע אותם ומחמת הטיתו נשפכין כ״ז ששופכין מהחביות בקילוח לעולם חשיב בא מכחו:

סז (סז) עלתה לו נטילה: - עיין בבה״ל שטוב להחמיר בזה לכתחלה:

סח (סח) חש״ו: - דאינם בני דעת:

סט (סט) עו״ג ונדה: - אף דבנוטל ידים לתרומה אסור על ידיהם דמטמאין המים במשא [נדה מדאורייתא ואידך חכמים גזרו עליהם טומאה] בנטילה לחולין לא גזרו וי״א משום דבזמנינו תמיד כל המים טמאין שכולנו טמאי מתים לכן לא חשו לזה וכתבו האחרונים דמ״מ לכתחלה טוב ליזהר שלא ליטול ידים מהם:

ע (ע) דינו כקוף: - המבואר לקמיה דיש פוסלין בו והוא משום דקטן כזה אין בו דעת כלל. ובביאור הגר״א משמע דאין להחמיר בזה ולא דמי לקוף דאין נוטלין ממנו דלאו אדם הוא ולית כאן כח גברא משא״כ בזה ואף דאין בו דעת לא גרע משוטה:

עא (עא) מין חיה: - ויש בה קצת דעת לתשמיש:

עב (עב) יש פוסלין: - דאין כאן כח גברא:

עג (עג) ויש מכשירין: - ס״ל דלא בעינן שיבוא על ידיו רק מכח נותן:

עד (עד) יש להחמיר: - ובדיעבד כשר [מ״א] ובא״ר כתב דגם בדיעבד יחזור ויטול בלי ברכה אלא דאם אין לו מים יש לסמוך על נטילה זו:

עה (עה) ולכתחלה יכוין: - והמ״א כתב לפסול אף בדיעבד אם לא כוונו כלל עי״ש אבל הגר״א בקנ״ח ס״ז הסכים כהסוברין דבלא כונה כשר וכן הוא דעת רוב הראשונים ובדיעבד בודאי יש להקל כשאין לו מים ליטול שנית כדעת המחבר אח״כ מצאתי שכן כתב במאמר מרדכי:

עו (עו) וכונת נותן וכו׳: - ואם היה הנותן פחות מבן שש משמע מהפוסקים דאין מועיל כונתו:

עז (עז) במי מעין: - היינו בכל מימות הנובעין אף שהם נזחלין למרחוק:

עח (עח) אפילו אין בו וכו׳: - דבמ׳ סאה פשיטא דמהני אפילו בשאר מימות שאינם נובעין:

עט (עט) כל שמתכסין: - וכמו לענין טבילת כלים דקי״ל דמעין מטהר בכל שהוא כל שמתכסין בו וכ״ש בנטילה דרבנן וגם דבטבילת הגוף נמי לכמה פוסקים א״צ במעין מ׳ סאה דוקא אלא כשיעור שיתכסה גופו של כל אדם לפי מה שהוא ואף דלא קי״ל כן עכ״פ בנט״י יש להקל:

פ (פ) בבת אחת: - דאף דכשר לטובלן אחת אחת וכמו בסי״ח שיעור המים צריך שיהיו ראויין לטובלן בבת אחת:

פא (פא) במי מקוה: - שאינם נובעין אלא שנתכנסו במקום אחד ממי גשמים או הפשרת שלגים ואם הם עכורים הרבה עיין לקמן סימן ק״ס ס״ט:

פב (פב) שדינו כמעין: - דמדאורייתא אף במים מכונסין סגי לטבילת כלים ברביעית אם הם כלים קטנים שמתכסין בהמים ורק חכמים הצריכו בהם מ׳ סאה כמו בטבילת הגוף ולענין נטילה דרבנן לא החמירו [ר״י]:

פג (פג) שצריך מ׳ סאה: - דס״ל דכיון דבטלו רבנן טבילה בפחות מן מ׳ סאה במים מכונסין שוב אין בו טבילה כלל לכל דבר [תוספות]:

פד (פד) כדברי המיקל: - דדברי סופרים הוא:

פה (פה) לכתחלה: - אבל בדיעבד או בשעת הדחק יש להקל. [ח״א] ועיין בה״ל:

פו (פו) שהם זוחלין: - דמי גשמים אינם מטהרין בזוחלין אלא במכונסין:

פז (פז) ויש בהם וכו׳: - ר״ל אפילו ביש בהם מ׳ סאה יש להסתפק אם מהני לטבילת ידים והיינו אפי׳ להמקילין לעיל לענין מקוה בשאין מ׳ סאה אפשר דהכא גרע טפי דהתם עכ״פ מן התורה לא בעינן לטבילת כלים ארבעים סאה והכא מן התורה פסול אף לטבילת כלים במי גשמים זוחלין דאלו להמחמירין לעיל וסברי דבעינן דוקא מ׳ סאה כמו בטבילת כל הגוף פשיטא דזוחלין לא מהני:

פח (פח) יש להסתפק וכו׳: - וע״כ יחזור ויטול בלא ברכה והגר״א פסק דלכו״ע זוחלין לא מהני כלל:

פט (פט) שבקרקע: - אבל בכלי המחוברת לקרקע אין בה טבילה לכו״ע דאין טובלין בכלים ועיין לעיל סעיף ח׳:

צ (צ) אין מטבילין: - דבעינן מים הכשרים לטבילת הגוף וטעם הראב״ד הוא משום דמצינו לענין טבילת בעלי קריין לד״ת שטבילתן מדרבנן דמותר בשאובין שבקרקע כדלעיל בסימן פ״ח בב״י:

צא (צא) שהמשיכוה כולה: - ר״ל דאף אם היתה כולה שאובין רק שהמשיך את המים דרך הקרקע למקום אחר כשר בזה וכנ״ל בסעיף ז׳:

צב (צב) לא נטילה: - דנטילה מכלי בעינן והכא לא נטל כלל מהכלי:

צג (צג) בנטילה: - פי׳ שנטל ידו אחת מכלי כדין והשניה טבל בנהר או במקוה ולענין הברכה מברך בזה על נט״י אף לדעת הרמ״א לקמן כיון שידו אחת היתה בנטילה [אחרונים]:

צד (צד) א״צ שתי פעמים וכו׳: - דכל אלו הצריכו משום דנטמאו המים כשבאו על ידיו כמבואר בסימן קנ״ח וקס״ב אבל בטבילה לא שייך זה:

צה (צה) ולא ניגוב: - עיין לעיל בסוף סימן קנ״ח במ״ב:

צו (צו) אינו מברך וכו׳: - שהיכן צונו על הטבילה אבל על נטילה נצטוינו ויש בכלל מאתים מנה שמחמת חיוב הנטילה שנצטוינו אנו מטבילין עכשיו:

צז (צז) וי״א וכו׳: - והאחרונים הסכימו כדעת המחבר לברך ענט״י ורק אם המים פסולים לנטילה ורק לטבילה וכדלקמיה בסימן ק״ס ס״ט מברך על טבילת ידים:

סימן קס

א (א) שנשתנו מראיהן: - וילפינן זה ממים של כיור שהיה לקידוש ידים במקדש דפסולין בשינוי מראה [ב״י בשם הרא״ה]:

ב (ב) מחמת עצמן: - כגון שעמד בכלי זמן רב עד שנעשה ירוק ע״י האויר החם והנה המחבר העתיק זה מלשון הטור אבל ברמב״ם לא נזכר לפסול אלא בנשתנה מחמת דבר אחר וכן הוכיחו האחרונים והסכימו לדינא דמותר בנשתנו מחמת עצמן:

ג (ג) מחמת דבר שנפל: - כגון דיו ושארי מיני סממנים וצבעים ואף שלא נימוח גוף הצבע בתוכן אלא שעל ידי שרייתן נשתנה המראה וה״ה אם נשתנה ע״י עשן ושום דבר דרך מחמת עצמן כשרים. אכן מה שנשתנה ע״י עפר וטיט שנתערב בתוכו לא חשיב שינוי מראה וכדלקמיה בסעיף ט׳ משום דדרך גידול המים הוא כן להיות מעורב בעפר וטיט וגם דלבסוף כשישהו אותן דרכן לצול ועיין לקמיה בס״ט:

ד (ד) מחמת מקומן: - בין שנשתנו כשהיו עומדין בקרקע ובין אח״כ כששאבן בכלי ונשתנו ע״י הכלי. ודע דמה שנפסלין המים בשינוי מראה כל דהו הוא דוקא כשנוטל בכלי על ידיו אבל בטובל ידיו במ׳ סאה אינו פוסל מחמת שינוי מראה כל דהו וכמו בטבילת הגוף דאינו נפסל המקוה מחמת שינוי מראה אלא א״כ נפל בתוכו גוף הצבע ונימוח בתוכו או משקה כגון יין אדום וכיו״ב שאר מי פירות וכמבואר ביו״ד [סימן ר״א סעיף כ״ה כ״ו] ובמעין אינו פסול שינוי מראה כלל כמבואר שם:

ה (ה) פסולין: - ואם חזרו לברייתן כשרים [מ״א וש״א]:

ו (ו) מלאכה: - דכשאדם עושה במים דבר שיש לו צורך נעשו כשופכין העומדים לשפיכה ופסולים לנטילה:

ז (ז) ששרה בהם: - דחשיב זה מלאכה ונעשו המים שופכין ואפילו אם שרה בהן אחר שאינו בעל המים [שע״ת] וכן בשארי מלאכות אין חילוק בין הוא עצמו לאחרים אכן בחידושי רע״א מסתפק בכל זה:

ח (ח) אפילו נתכוין: - כיון דעכ״פ נתכוין לשרות פתו במים אבל אם לא נתכוין כלל לשרותו ונפל מעצמו במים כשרים דלא שוינהו כשופכין [וה״ה אם נפל כלי במים והודח שלא במתכוין]. אם נפל בגד לתוך המים והוציאו משם לא נפסלו המים כיון שלא נתכוין וכמו בפת אבל המים שמיצה מהבגד פסולים [אחרונים]:

ט (ט) ואם צינן וכו׳: - דחשיב מלאכה שע״י המים נצטננו ואם היה היין צונן ונתן לתוך המים רק שלא יתחממו מחום היום כשרין וה״ה אם נתן בתוכן דגים חיים שלא ימותו דכל זה לא מקרי מלאכה דאין המים פועלים בהם רק ששומרים אותן. ואפילו אם מת הדג אח״כ לא נפסלו המים [א״ר]:

י (י) ואם הדיח: - מדבר הדבוק בהן או כדי שיסתלק מהן הריח:

יא (יא) כלים: - וה״ה אם הדיח בהן ירקות [ריו״ו] ומשמע לכאורה דאם היו מודחים ונקיים כשרים המים דלא מקרי מלאכה כלל דומיא דכלים [מ״א] ומ״מ אם שרה בהן הירקות שלא יכמשו דעת המ״א ועוד איזה אחרונים דמיקרי מלאכה ופסולין ויש מקילין בדיעבד אם הם לחים ונקיים מעפרורית ונתנם רק שיעמדו לחלוחית שבהן ואם יזדמן לו אח״כ מים נכון ליטול שנית ובלי ברכה:

יב (יב) פסולים: - וה״ה שאר מלאכות כגון שנתן בהם כלים שנתבקעו בימות החמה כדי שיתכווצו או שמדד בהן מדות וכן אם היו עומדין המים בכלים שיש בהם שנתות בשביל משקל [דהיינו שיש בהן חריצין לסמן לליטרא ולשני ליטראות דכשנותנין בתוכן הדבר שרוצין לשקל עולה המים עד החריצין] ושקלו בתוכן איזה דבר חשיב נמי מלאכה ופסולין [מ״א וש״א] ואם נתן בתוך המים דבר שמריח כתב בשל״ה לאסור אבל האחרונים הסכימו דאין בו איסור כלל דאינו עושה מלאכה בהמים אלא בא להשביחן:

יג (יג) או חדשים: - ואם היה בהן עפרורית א״כ יש צורך בהדחתן פסולים. אם ניסה במים הכלי אם ניקב שיזובו המים או לא יש לדון דלא מקרי נעשה בהם מלאכה דאין המים עושין שום פעולה וגילוי מילתא בעלמא היא כ״כ בחידושי רע״א ומ״מ מסיק שם דצ״ע לדינא ובברכ״י בשם בית דוד מחמיר בזה:

יד (יד) אם טבל וכו׳: - דטבילת ידים לחוד לא הוי מלאכה וגם אין נמאסין המים בטבילת ידים ולכן לא הוי כשופכין ואף אם לא היו הידים נטולות לא נטמאו המים בנגיעתן כדלקמיה בסעיף י״א [מ״א]:

טו (טו) הגלוסקין: - מיני עוגות שלאחר עריכתן דרך לטוח פניהם במים ופעמים טובלין אותן בהמים ופעמים שטובל ידיו וטח על פניהם [ר״ש]:

טז (טז) או שחפן מהם וכו׳: - זו ואין צריך לומר זו [פמ״ג]:

יז (יז) הנשארים: - בכלי אבל אלו שבחפניו אם טח בהן פני הגלוסקא הרי נעשה בהן מלאכה:

יח (יח) שהנחתום מדיח: - דסתם ידים העוסקים בעיסה נקיים ואין בהם לכלוך והוי כהדחת כלים מודחים דלעיל [ב״י] ומחמת הבצק צ״ל דלא חשיב להם מלאכה [ואפשר משום דיכול להסירם גם בלא הדחה] וט״ז חולק על דין זה והוכיח דהרמב״ם ס״ל דחשיב זאת מלאכה גמורה דמדיח ידיו מן הבצק וכן פסק רש״ל וכן הסכימו שארי אחרונים:

יט (יט) ושלפני הספר: - שמדיח שם לפעמים כלי מלאכתו וכדומה אבל אינו בחזקה שהדיח שם ולכן כשרים מספק וכדלקמיה בסי״א:

כ (כ) התרנגולים או שלקק וכו׳: - לפי המבואר בב״י לאו דוקא אלו אלא ה״ה בכל בהמה חיה ועוף חוץ מיונה:

כא (כא) יש מי שפוסל: - דמדמינן למים של פרת חטאת דנפסלין בשתית בהמה חיה ועוף [חוץ מיונה] ויש מפרשים שם הטעם משום מלאכה דכשמגביהין ראשיהם רר מפיהם המים ששותין ומים אלו חשיב כמו שנעשה בהם מלאכה [דנשתמשו בהן לשתיה] ופוסלים כל המים בתערובתן וה״ה לנט״י דפוסלת בהן מלאכה:

כב (כב) ואין דבריו נראין: - דדוקא בפרת חטאת נפסלת במלאכה כל דהו וגם דכל הראשונים ס״ל דלא חשיב מלאכה גם בפרת חטאת ופירשו שם טעמים אחרים דאינם שייכים כאן ומלבד זה לענין נט״י לא נפסלו עי״ז כל המים דנתבטלו בתערובתן ברובה כדלקמיה:

כג (כג) אלא בין וכו׳ יש להכשיר: - ואחרונים חילקו בענין זה דאי בתרנגולים וכן בשאר חיות ועופות כשרים כדעת המחבר וכנ״ל אבל בשתית כלב וחזיר פסול משום מיאוס דנמאסין המים משתיה ונעשו כשופכין ובחיי אדם כתב דבשעת הדחק יש לסמוך על דעת המחבר להתיר אף באלו. אם שתה מהם נחש אין נוטלין מהם לידים ומים שנתגלו בעלמא אין חוששין האידנא לשמא שתה מהן נחש דאינם מצוים ואף מי שנזהר מזה לשתיה לענין נטילה אין להחמיר [ב״ח]. מים פסולין שנתערבו במים כשרים בטילין במיעוטן ומשלימין אפילו לרביעית אם לא נשתנו מראיהן [אחרונים]:

כד (כד) או בקרקע: - פי׳ אפילו היו בשעת מלאכה מונחים בקרקע כיון שהיו שאובין מתחלה מלאכה פוסלת בהם אבל כשעשה מלאכה בהם במחובר כשרים לנט״י בתלוש:

כה (כה) לא במי מקוה: - כ״ז לענין עשית מלאכה אבל לענין אם נפסלו משתיית בהמה אין חילוק בין שאובין למי מקוה ופסולין [ט״ז] וכ״ז לענין לשאוב בכלי מים ממי המקוה לנט״י אבל להטביל ידיו בהמקוה גופא מותר אף בזה. ולענין שינוי מראה עיין לעיל במ״ב סק״ד:

כו (כו) שהיד סולדת: - שנמשכת מאחוריה שלא תכוה:

כז (כז) בהם: - ויש מחמירין ביד סולדת בהם וכתבו האחרונים דבאין לו מים אחרים אין להחמיר בזה דהעיקר כדעת השו״ע ובפושרין אין איסור כלל לכו״ע ואפילו אם היו חמין מתחלה ונצטננו ונעשו פושרין ג״כ מותר ולפ״ז אפילו אין לו מים אחרים כ״א חמין שהיד סולדת בהן יראה להמתין מעט עד שיצטננו במקצת שלא יהיה היד סולדת בהן ויהיה מותר לכו״ע:

כח (כח) להטביל בהם: - ככל מעינות דחמי טבריא מעין הוא. ואפילו אין בהם מ׳ סאה וכנ״ל בסימן קנ״ט סי״ד:

כט (כט) אבל ליטול מהם וכו׳: - ואפי׳ ממעין גדול שיש בו מ׳ סאה:

ל (ל) בכלי לא: - ואפי׳ בנצטננו אסור משום דאינם ראוין לשתיית כלב וכדלקמיה:

לא (לא) דרך חריץ: - שבקרקע וה״ה אם הלך דרך צינור אם אין עליו שם כלי [פמ״ג]:

לב (לב) והפסיקן: - מהמעין דאז בטל ממנו תורת מעין ואינו רק מקוה:

לג (לג) מטבילין בהם: - דהשתא כל גופו טובל בהם ידיו לא כ״ש:

לד (לד) ואם אין בהם וכו׳: - ואף להמכשירין לעיל בסי׳ קנ״ט סי״ד בפחות מארבעים סאה אף במקוה הכא בחמי טבריה מודו דגזרינן אם נבוא להטביל ידים היכא דאפסקינהו מהמעין יאמרו דהמים של חמי טבריה הם כשאר מים ויבואו ליטול מהם אף בכלי:

לה (לה) אין מטבילין: - דגם בזה גזרו שמא יבוא ליטול גם בכלי כיון דאפסקינהו ממקומן ואין בהם עצמם ארבעים סאה ודעת הרר״י כיון דמחוברת למי המעין וכשר אף לטבילת גופו שוב לא שייך למגזר שמא יבוא ליטול אף בכלי:

לו (לו) מפני שהם מרים: - ואינם ראויים וכדלקמיה בס״ט דאלו מחמת חמימותן אין לפסול וכמ״ש המחבר בס״ו:

לז (לז) הכלב: - אף שמשונים בטעמם משאר מים שאינם ראוים כ״כ לשתיית אדם כיון שעכ״פ ראוים לשתיית הכלב כשרים לנטילה. ודע דלדעת היש מחמירין שכתבנו לעיל במ״ב סקכ״ז לענין חמי האור כ״ש דיש להחמיר כאן לענין חמין של מעינות שלא היה להן מעולם שעת הכושר:

לח (לח) מים מלוחים: - מי הים אם הרתיחו אותן חזרו להיות ראויין לשתיית כלב וכשרין לנטילה [מ״א וש״א בשם רדב״ז] ולטבול בתוכו לעולם מותר וכמו בכל מים מלוחין:

לט (לט) שאין הכלב וכו׳: - דכיון שהם סרוחים כ״כ שאפילו הכלב אין יכול לשתות מהם הוי כאלו נתבטל מתורת מים ופסלוה רבנן לנט״י [אחרונים]:

מ (מ) למי מקוה לטבילה: - וה״ה לטבילת ידים דלא עדיף מטבילה [גמרא]:

מא (מא) אם הכלב יכול וכו׳: - דהיינו שאין עב כ״כ ועיין בחולין פרק כל הבשר בדברי חמודות אות ל״ח:

מב (מב) כשרים: - ומחמת שינוי מראה אין לפסול דדרך המים כן הוא וכנ״ל באות ג׳ במ״ב:

מג (מג) שתחלתו מן המים: - ר״ל שתחלת ברייתו מן המים:

מד (מד) יבחושין אדומים: - שנתהוו מן המים ואין בזה משום שינוי מראה שעיקר תחלת גידולו כך היה:

מה (מה) אם ריסקן וכו׳: - והמ״א בסימן קס״ב כתב דבזה חמיר משלג דאף לטבול הידים בתוכן יש להחמיר אם לא ריסקן אף דבשלג מותר בטבילה בתוכן בשעת הדחק וכדלקמיה בסי״ב במ״ב עי״ש:

מו (מו) ספק אם נעשה וכו׳: - היינו בין שנסתפק אחר הנטילה או אפילו קודם נטילה מותר לו ליטול ידיו בהם אם אין לו מים אחרים:

מז (מז) אם יש בהם כשיעור: - ובזה דוקא אם נסתפק לאחר שנטל ידיו אבל מקודם לא דמה שאינו יודע לברר אם יש בו כשיעור אינו חשוב ספק [מ״א וש״א] וספק במחלוקת הפוסקים הרי הוא כשאר ספק דכיון שלא הכריעו בה הרי הוא ספק במלתא דרבנן ונקטינן להקל:

מח (מח) טמאים או טהורים: - פי׳ מים פסולים או כשרים [ב״י] דלנטילה לחולין אין המים נפסלין מחמת טומאתן כדלעיל בסימן קנ״ט סי״א:

מט (מט) טהור: - והטעם דנטילה דרבנן הוא ולא החמירו בספיקא ואפילו היו כל הספיקות יחד כשרין:

נ (נ) וכל ספק טהרה וכו׳: - כגון אם היה הכלי שלם או לא וכה״ג איזה ספק:

נא (נא) ויש מי שאומר וכו׳: - על כל הסעיף קאי והטעם כיון שאפשר לצאת בקל מידי ספיקא:

נב (נב) יטול ידיו: - ובב״י משמע דנכון להדר אחר מים דאם אינו מקיים נט״י כראוי קשה לעניות:

נג (נג) ויוציא עצמו וכו׳: - ואם יודע שנטל כהלכה ואח״כ נולד בהן ספק כגון שנסתפק בהן אם הסיח דעתו אם לאו או שיודע שלא הסיח דעתו רק שהושיט ידיו סמוך למקום הטינופת וספק אם נגע בהם ספק לא נגע א״צ לחזור וליטלן אפילו לצאת ידי ספק מפני שמעמידין אותן בחזקתן:

נד (נד) לא נפסלו: - וכמו בס״ב בנחתום ואע״ג דבנטל ידו אחת ושפשפה בחברתה נטמאו המים שעל ידו כדלקמן בסימן קס״ב ס״ד מים שבכלי לא נטמאו בנגיעתו בהם. ולכן היוצא מבהכ״ס ובא ליטול ידיו יכול לשאוב בחפניו מן הדלי ולשפוך המים לחוץ והמים הנותרים בדלי לא נטמאו בנגיעתו בהם וכשרים לנט״י לסעודה. ואם שכשך ידיו בדלי גופא לטהרן עי״ז הרי נעשה מלאכה בכל המים שבדלי ופסולים לנטילה ואפילו לא היו ידיו מלוכלכות ממש מ״מ כיון שיש לו צורך לנקותן במים משום שנגעו במקום הטינופת נעשו המים כשופכין [אחרונים]:

נה (נה) ממים שנטל וכו׳: - משום שכבר נטמאו המים ועוד שנעשה בהם מלאכה ולכן אפילו אם נטל מרביעית בבת אחת ג״כ אסור:

נו (נו) והכפור: - גשמים שנקפו בירידתן והוא כעין ברד:

נז (נז) והמלח: - לאו בכל גווני מותר במלח דלנטילה בכלי על ידיו הלא פסל המחבר לעיל בסעיף ט׳ אף במים מלוחים ורק בטבילה בתוכן מותר כשיש בהן כשיעור מקוה ומשום דגם לטבילת הגוף כשרין ומפני דכל אלו שנוים יחד לענין מקוה כללן גם כאן אף דאינם שוים בדינם לגמרי:

נח (נח) אם רסקן וכו׳: - אבל בלאו הכי אין נוטלין בהן בכלי אבל לטבול הידים בתוכן אם יש בהן כשיעור מקוה מותר בשעת הדחק כשאין לו מים אף בלא רסקן ואפילו אם אין השלג מכונס הרבה בבת אחת אלא מונח על פני הארץ ונמוח הרבה כל שיש מ׳ סאה מחובר יחד טובלין בו ומ״מ נראה דצריך שיהיה עכ״פ כדי לכסות ידיו במקום שתוחבן:

נט (נט) יש מי שאומר וכו׳: - לא קאי אריש הסעיף דהני הוי בכלל מים אלא לאפוקי מי פירות בלבד קאתי דאינם חשובים מים וכש״כ יין דלא והטעם דנט״י סמכו על קרא דוידיו לא שטף במים ולכן צריך מים דוקא [ב״י]:

ס (ס) וי״א שהיין כשר: - וכש״כ שאר מי פירות ושארי משקין דס״ל דלא הצריכו דוקא מים לנטילה ומשום ביזוי אוכלין אין בזה כיון שצריך לזה ואינו בדרך איבוד:

סא (סא) אלא שאסור וכו׳: - היינו בין נתן לתוכו מים בין לא נתן דבכולם מקרי יין חשוב וקובע ברכה לעצמו כדלקמן בסימן רע״ב סעיף ה׳:

סב (סב) לעצמו: - בורא פה״ג אבל בשארי משקין ומי פירות דלא נתעלו בברכה בפני עצמן נוטלין אף לכתחלה לדעה זו:

סג (סג) אבל אדום לא: - דנשתנו ממראה מים ויש אומרים הראשון ס״ל דאינו חשוב שינוי מראה כיון דעומדים במראיתן שהיו מתחלה [רא״ש] ואם היה לבן ועשה אותן אדום ע״י צבע [כמו שעושין כמה פעמים ביינות שלנו] משמע דלכו״ע פסולין:

סד (סד) וי״א שכל מי פירות וכו׳: - היא דעה שלישית דמחלקת בין יין למי פירות דביין פסול מדינא אף בדיעבד כדיעה ראשונה אבל במי פירות נוטלין בשעת הדחק דס״ל דכל מי פירות קרוי מים חוץ מיין ולדינא יש להורות כדעה זו להחמיר ביין ולהקל במי פירות בשעת הדחק:

סה (סה) וכ״ש דמותר וכו׳: - ומשום שינוי מראה לא נפסלו דס״ל דהיכא דאשתני לעילוי לא חשיב שינוי [מ״א וש״א] ועיין בביאור הגר״א דמשמע דלא ס״ל סברא זו:

סו (סו) שיהא במים רביעית: - שכן תקנו חכמים לנט״י. ושופכה בשני פעמים על ידיו דבפעם ראשון מטהר הידים ובשניה מטהר המים שעליהם כדלקמיה ואם שפך הרביעית כולה בב״א על שתי ידיו ג״כ נטהרו ידיו אף שלא שפך אלא פ״א וכמבואר בסי׳ קס״ב. וכ״ז במקום שאין מים מצוים אבל במקום שמים מצוים טוב שיטול בשפע וכדלעיל בסימן קנ״ח ס״י:

סז (סז) לאחד: - בין שנוטל על שתי ידיו בב״א [כגון ע״י אחר שיטול עליהן] ובין שנוטל ידיו אחת לעולם סגי ברביעית אחת בשתי ידיו מיהו אפילו אינו רוצה ליטול רק יד אחת כגון דהיה ידו אחת טהורה מכבר ג״כ אין לפחות משיעור רביעית [תוספתא והובא בב״י] ונראה משום שבכלי צריך רביעית לעולם דבפחות אין שיעור טהרה וכדלקמיה בסעיף י״ד אבל על יד אחת אין צריך לשפוך אותה כולה ולקמן בסי׳ קס״ב סעיף ד׳ העתקתי דברי האחרונים שכתבו דיש לנהוג שלא לפחות משיעור רביעית מים לכל יד ויד דבזה לא יצטרך ליזהר בהרבה דברים הצריכים ליזהר:

סח (סח) שבאו ליטול כאחד: - כתבו האחרונים דהיינו שמתחלה כוונו ליטול ביחד ולכן אף אם פשט השני ידו אחר שכבר התחיל הראשון ליצוק על עצמו עולה הנטילה גם לו דהוי כנוטל שניהם יחד דאין מתטמאין זה מזה אבל אם לא כוונו מתחלה ויצק הראשון רק לעצמו ואח״כ פשט השני ידיו

אפילו קודם שנפסק הקילוח הוי כמו נוטל במי רחיצת חבירו ולא עלתה לו נטילה וצריך לנגב ידיו ולחזור וליטול כדלקמן בסימן קס״ב סעיף ד׳:

סט (סט) האחרון א״צ: - ודוקא כשיגיעו המים על ידיו סביב כל שיעור הנטילה שבידיו:

ע (ע) ואפילו בזה אחר זה: - ר״ל לא מבעיא כשפשטו ידיהם בבת אחת זה תחת זה דמהני הנטילה לשניהם אלא אפילו אם פשט השני ידיו אח״כ כשכבר התחיל ליצוק על הראשון עלתה לו נטילה כיון שמתחלה כוונו לזה ליטול יחד וכנ״ל:

עא (עא) שלא יפסיק הקילוח: - דעי״ז חשבינן כאלו נטל גם השני מרביעית שלמה ומפני שבאים המים משיורי טהרה הקילו זה לחשוב כנוטל מרביעית ע״י חיבור הניצוק [ב״י והרשב״א]:

עב (עב) סמוך וכו׳: - דאז חשבינן כיד אחת אבל במרוחקים הוי כמו נוטל במי רחיצת חבירו:

עג (עג) ויש מתירין אפילו וכו׳: - ר״ל שנוטלין לגמרי בפני עצמן כל אחד ואחד ולדעה זו ג״כ דוקא כשבאו ליטול בבת אחת אלא דהשני המתין עד שיטול הראשון אבל כשבא השני אחר זמן לא מהני לפחות משיעור רביעית עי״ז [טור]:

עד (עד) גם לשני זה עולים וכו׳: - אך לדעה זו צריך הראשון לשפוך על ידיו שתי פעמים ולצמצם בנטילתו כדי שישאר גם לשני שיעור כדי שיוכל ליטול את ידיו משא״כ לדעה ראשונה צריך שישפוך הראשון כל הרביעית מים על ידיו ובשעת הדחק יש לסמוך להקל כדעה זו דהוא דעת הרבה פוסקים וכמ״ש בבה״ל:

עה (עה) ועל דרך זה וכו׳: - ר״ל שמותר ליטול זה אחר זה אפילו בכמה אנשים ומטעם הנ״ל:

עו (עו) מחצי לוג לג׳: - וא״ת כיון דברביעית סגי לשנים א״כ רביעית ומחצה סגי לשלשה י״ל שחשו חכמים כיון דנפישי גברי לא ידקדקו יפה ליטול עד הפרק שכל אחד יצמצם המים שישאר לחבירו לכן אסורים ברביעית ומחצה. ובדיעבד אם נטל האחד מחצי רביעית יוכלו ליטול שני האחרונים מרביעית הנשאר:

עז (עז) ג׳ פעמים: - בטור כתב שני פעמים דעיקר הנטילה משום טהרה הוא שני פעמים ורק אם יש עליהם לכלוך החוצץ צריך ליטול פ״א מקודם להעביר הלכלוך כדלקמן בסימן קס״ב:

עח (עח) זה בצד זה: - ואין מטמאין זה מזה בנגיעתן דכולם כיד אחת חשיבי כדלקמן בסימן קס״ב ס״ה ודי בזה ג״כ ברביעית לשנים ובחצי לוג לג׳ וד׳ ובאופן השפיכה דהולך השמש ויוצק מים על כולם ומסתברא דדעה הראשונה מקלת ג״כ בזה:

עט (עט) או זה ע״ג זה: - ולא אמרינן דנטמאו המים מידו של ראשון דכולם כיד אחת חשיבי וכנ״ל:

פ (פ) שירפו וכו׳: - היינו שלא ידחקו זה על זה:

פא (פא) שאם נטל משמינית וכו׳: - ואפילו נטל שני השמינית על ידיו בקילוח אחד לא מהני דבעינן שיהיה הרביעית מכונס במקום אחד דוקא:

פב (פב) של קטן: - פי׳ של אדם קטן:

פג (פג) ואח״כ חזר השני וכו׳: - ראשון קאי כמו שפירשתי בבה״ל וכ״מ בלבוש:

פד (פד) הרי אלו כג׳ בני אדם: - דהא דמקילינן מרביעית אחת לשני בני אדם היינו דוקא כשנטל הראשון ב׳ ידיו זו אחר זו וכן השני אחריו אבל כאן שלא נטל מתחלה רק יד אחת ונטל השני ג״כ אחריו חשוב בזה כאלו כבר נטלו שני אנשים ולכן כשחוזר הראשון ליטול ידו השניה חשוב כאדם שלישי דעלמא וממילא אין די ברביעית:

פה (פה) אין ידו וכו׳: - עד שיטיל עליה מרביעית מים:

סימן קסא

א (א) ליזהר - אקדים לזה הקדמה קצרה והוא דלענין טבילת הגוף קי״ל דצריך ליזהר שלא יהיה חציצה והיינו שלא יהיה שום דבר מודבק על הגוף בעת הטבילה דעי״ז לא יהיה אותו המקום ראוי לביאת מים ואם היה חציצה לא עלתה לה טבילה ואף דמן התורה לא הוי חציצה אלא א״כ היה

החציצה על רוב בשר הגוף מדרבנן אסור אפילו אם היה החציצה על מיעוט הגוף גזירה אטו רובו אך לא אסרו חכמים אא״כ כשדרך בני אדם להקפיד עליו שישאר כך אף שעתה בעת הטבילה אין מקפיד ע״ז אבל דבר שאין דרך להקפיד אינו חוצץ אא״כ היה מכוסה רוב הגוף דאז אסור מדרבנן אפילו כשמודבק עליו דבר שאין דרך להקפיד עליו. ולענין נט״י ג״כ אף שהוא מדרבנן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וע״כ אם יש חציצה על רוב היד דהיינו על רוב מקום הנטילה אסור אפילו אם אין דרך בני אדם להקפיד עליו ואם היה רק על מיעוט היד אינו אסור אא״כ הדרך להקפיד ע״ז ועתה נבאר דברי השו״ע. מש״כ ליזהר מחציצה היינו שיסיר מהידים קודם הנטילה כל דבר שדרך בני אדם להקפיד עליו להסירו ואם נטל ידיו ואח״כ נמצא עליו דבר חוצץ בין על מיעוט היד בין על רוב היד תלינן להקל שנתהוה אח״כ אך לכתחלה ראוי שיעיין קודם נטילה אם אין עליו דבר חוצץ:

ב (ב) צואה שתחת הציפורן וכו׳ - היינו זוהמת הצפרנים שדרך להקבץ שם אבל צואה ממש אפילו כנגד הבשר מסתברא שלא חשיב נטילה אם מצאו שנשאר שם:

ג (ג) שלא כנגד הבשר - כגון אם הצפורן גדול ועודף על בשר האצבע והצואה שיש שם תחת עודף זה דרך רוב בני אדם להקפיד לנקותם משום מאוס משום הכי חוצץ וצריך להסיר אותה הזוהמא קודם הנטילה ובבצק דרך בני אדם להקפיד אפילו נגד הבשר ועיין ביו״ד קצ״ח דקחשיב שם עוד כמה דברים שחוצצים אלא דפה חשב דברים המצויים וכתב הא״ר בשם ס״ח דנכון מטעם זה שלא יגדל אדם את צפרניו:

ד (ד) ורטיה - הוא מה שנותנין חלב או דונג או שאר דבר משיחה על סמרטוט להניח על הכאב [ערוך]:

ה (ה) שעל בשרו - ואף דמבואר לקמן בסימן קס״ב ס״י דא״צ ליטול כלל על מקום הרטיה ומטעם דכיון שאינו יכול ליטול באותו מקום הוי כמו שנקטעה אצבעו דא״צ ליטול רק שאר מקום היד התם הלא מיירי ביש לו מכה ולכך לא חיישינן שיסיר מקום הרטיה ויגע בבשרו להאוכלין דכאיב ליה אבל הכא מיירי שאין לו מכה רק מיחוש בעלמא במקום הנטילה ואין לו צער בנטילתו ויוכל להסיר הרטיה מתי שירצה א״כ יש לחוש שיסיר הרטיה בתוך הסעודה ויגע בבשרו להאוכלין ולכך צריך להסיר הרטיה וליטול ידיו דאם יטול כשהרטיה על ידו יהיה חציצה:

ו (ו) וטיט היון וכו׳ - פי׳ טיט הבורות דהוי כמו טיט היוצרים שהם נדבקים מאד ומונעים המים מלבוא תחתיהם אפילו כשהם לחים וה״ה שאר מיני טיט כשהוא יבש ונדבק בבשר חוצצין בכל זה בין ע״ג היד בין תחת הצפורן אפילו כנגד הבשר [אם לא שהיה דבר מועט כ״כ שאין דרך בני אדם להקפיד ע״ז דאז אין חוצצין בכל מקום שימצאו וה״ה בצואה ובצק כה״ג כמו שכתבתי בבה״ל] אך היכא שמלאכתו בטיט כגון העושה לבנים או קדרן וכדומה בודאי אינו חוצץ בכל מקום שימצאו כיון שאומנתו בכך ואינו מקפיד בזה וכדלקמיה בס״ב אם לא שהיה רוב מקום הנטילה מכוסה בזה:

ז (ז) אבל וכו׳ - דין זה קאי על ריש הסעיף בעצם דין חציצה דאם נמצא שום דבר חוצץ על מיעוט היד ואין מקפיד אין לחוש ודעת הטור דאף באלו שזכר המחבר מקודם דהוא מדברים שדרכן של רוב בני אדם להקפיד מ״מ אם הוא אינו מקפיד אינו חוצץ אבל דעת המ״א ושארי אחרונים דבכל אלו שזכר המחבר לא אזלינן בתריה כ״א בתר רוב בני אדם:

ח (ח) במיעוטו שאינו מקפיד - ואם רוב היד מכוסה דהיינו רוב מקום הנטילה אע״פ שאין מקפיד חוצץ:

ט (ט) הטיט - המ״א פירש דקאי רק על שכנגד הבשר ואפילו טיט היון והיוצרים משום דבאלו מדינות אין מקפידין ע״ז והוי כמיעוטו שאין מקפיד אבל שלא כנגד הבשר בודאי רוב בני אדם מקפידים אפילו בצואה וחוצץ אף שהוא אינו מקפיד וכדבריו העתיקו הח״א והדה״ח ויש שמקילין בצואה וסתם טיט:

י (י) מקפיד הוא - משמע אע״פ שהרוב אינן מקפידין כיון דהוא מקפיד אזלינן בתריה וחוצץ ומ״מ נראה דהיינו דוקא בטיט היוצרים או בטיט יבש אבל בטיט לח או בעפר שתחת הצפורן כנגד הבשר שאינו נדבק כ״כ אין להחמיר ובפרט אם כל היום אין דרכו להקפיד רק כשמגיע לנטילה:

יא (יא) כל דבר וכו׳ - היינו אם הוא במיעוטו דוקא אע״ג דכבר זכר זה המחבר בסוף סעיף הקודם כפלו כאן משום דכל הסעיף זה הוא דברי הרשב״א ממש כמובא בב״י ורצה להעתיקו בלשונו:

יב (יב) והיו ידיו צבועות - ר״ל מקצת ממקום הנטילה דאלו היה רובו הא קי״ל דאפילו אינו מקפיד חוצץ אכן בסיפא לענין נשים שדרכן לצבוע ידיהן לנוי שם אפילו כל ידיהן צבועות נמי כיון שמתכוונות לעשות כן ורוצות בזה הרי הוא כגופן ממש ולא חייצי:

יג (יג) אין הצבע וכו׳ - וכן אם הוא טבח ויש דם על ידיו אינו חוצץ וכן אם היה מוכר שומן ויש שומן על ידיו אינו חוצץ אבל אחר שהיה ממשות דברים אלו על ידיו חוצץ [אחרונים] ואם היה טבח ומוכר שומן ויש דם ושומן על ידיו ג״כ מצדד המ״א להקל דאינו חוצץ:

יד (יד) שהדיו וכו׳ והלח אינו חוצץ - ור״ל כמו התם גבי דיו שהלח אינו חוצץ מטעם שנמחה במים ומי הנטילה מגיעין לגופו ה״ה לצבעים שהם כמו דיו דוקא שממשו עליו הא אם אין בו ממש רק חזותא של צבע בעלמא אין שייך חציצה וה״ה שחרורית שאין בה ממש אינה חוצצת [אחרונים]. ומי שכותב תדיר אפילו יש ממשות של דיו יבש על אצבעותיו אינו חוצץ דהרי אין דרכו להקפיד ע״ז [אחרונים]:

טו (טו) גלדי מכה - היינו ריר היוצא מן המכה ומתיבש ונעשה גליד [רמב״ם] וי״מ דהוא שחין שנתרפא ועלה עור למעלה ויש עליו גלדי:

טז (טז) אם אינו מקפיד - להסירו מעל ידיו מפני שהוא מצטער בנטילתו [כן מסיק במאמר מרדכי עי״ש ועיין בא״ר ובש״א]:

יז (יז) להסיר הטבעת - משום חציצה:

יח (יח) ואפילו וכו׳ - ר״ל אף שהמים באים להאצבע מ״מ יש להסיר משום שאין אנו בקיאין איזה מקרי רפוי וכדלקמיה ובדיעבד עלתה לו נטילה ברפוי והוא ששפך עליה רביעית בבת אחת כמ״ש לקמן בסימן קס״ב ס״ט:

יט (יט) בשעה וכו׳ - ומסקי האחרונים דדוקא אשה שדרכה להקפיד להסיר הטבעת בשעת מלאכה [היינו בשעת לישה] אבל איש שאין דרכו להקפיד להסירו בשעת מלאכה כי אין דרכו ללוש אין צריך להסיר אותו בשעת נטילה אפילו אם אינו רפוי רק אם יש בו אבן טוב שגם איש דרכו להקפיד להסיר בשעת נטילה שלא יתלכלך מהמים אז יש לחוש להסירו משום חציצה:

כ (כ) עד הקנה וכו׳ - ר״ל עד סוף פיסת היד שהוא מקום חיבור היד והקנה:

כא (כא) וראוי לנהוג וכו׳ - ר״ל אף דמדינא מי שירצה להקל כדעה שניה אין מוחין בידו דכל ספק בנט״י לקולא וכדלעיל בסימן ק״ס סעיף י״א מ״מ לכתחלה ראוי להחמיר כדעה הראשונה וכן נוהגין העולם ובספר עצי אלמוגים הוכיח שהרבה גדולי ראשונים סוברים כן ויש ליזהר מלהקל בזה עי״ש ועיין בביאור הלכה:

כב (כב) כדעת הראשון - ומשמע דבשעת הדחק שיש לו מים בצמצום יוכל לסמוך על דעת המקילין. וכתבו האחרונים דאם פיסת ידו מלוכלך מזיעה וכה״ג לכו״ע צריך ליטול עד סוף פיסת היד:

סימן קסב

א (א) הנוטל וכו׳: - אקדים הקדמה קצרה כפי המבואר בטור וב״י וביתר הפוסקים כדי שיתבארו אלו הסעיפים. והוא. הנה נתבאר בסימן קנ״ח דטעם נט״י הוא משום דידים עסקניות הם ולכן גזרו עליהן טומאה אם לא שיטהרם ברביעית מים וצריך ליטול שני פעמים על ידיו דבשפיכה ראשונה מטהר ידיו אבל המים עצמם טמאים הם שנטמאו מידיו ושפיכה שניה מטהרת אותם ונגמר טהרת הידים [אכן אם נשפך הרביעית בבת אחת על שתי ידיו או ששפך רביעית שלמה על כל יד ויד דעת רוב הפוסקים דאין צריך למים שניים וכן סתם המחבר לקמיה בסעיף ד׳] ואמרו בגמרא דהנוטל צריך שיגביה ידיו שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו הידים ופירשו המפרשים דהיינו דחיישינן שמא יצאו מעט ממים הראשונים הטמאים חוץ לפרק דהוא למעלה ממקום הנטילה שהתקינו חכמים ושם אף שבאו עליהם מים שניים אינן מטהרים אותם [דמים שניים אינן מטהרין אלא במקום הנטילה אבל לא בחוץ למקומה דטומאת ידים וטהרתם הוא עד הפרק דוקא] ולכן אם אין מגביה ידיו יחזרו המים הטמאים ההם לתוך הפרק ויטמאו הידים כך פירשו רוב המפרשים ולפירושם אף אם נטל כל היד עד מקום חיבורה עם קנה הזרוע ג״כ צריך להגביה מחשש זה שיצאו חוץ לשם ויחזרו אח״כ ויש חולקין וס״ל דכשנוטל כל פיסת היד עד הקנה כמנהגנו לא חיישינן שמא יצאו המים חוץ למקום הזה ויחזרו ועיקר החשש הוא רק בשלא נטל כי אם עד קשרי אצבעותיו [דכן הוא השיעור להרבה פוסקים לעיל בסימן קס״א] דאז חיישינן שמא בעת הנטילה נשפך מעט מן הכלי לחוץ קשרי אצבעותיו דקשה לצמצם שם וממילא נטמאו שם המים ומים שניים לא הגיעו שם לטהרם וכשלא יגביהם ירדו המים הטמאים למטה על אצבעותיו ויטמאו אותם והמחבר סמך עצמו על זה להקל כדלקמיה באותו הסעיף ועיין מה שכתבנו שם במ״ב ועתה אחל לבאר זה הסימן בעז״ה:

ב (ב) צריך וכו׳: - ובדיעבד אם לא הגביה משמע דאין מחויב ליטול שנית אם לא שנראה שיצאו מים חוץ לפרק וחזרו:

ג (ג) להגביה ידיו וכו׳: - תיכף אחר מים שניים עד הניגוב דשמא יצאו מים ראשונים [קודם שניתן עליהם מים שניים] חוץ לפרק והם טמאים מכבר שקבלו טומאה ע״י הידים ואחר מים שניים ירדו למטה ויטמאו את הידים. וטוב ליזהר אפי׳ בעת הנתינה גופא להיות ידיו בהגבהה ולדעת הרשב״א המובא בב״י צריך מדינא ליזהר בזה. והנה א״א לקיים מצות הגבהת ידיו אלא בששופך אחר על ידיו דכששופך בעצמו בע״כ ישפיל ידיו כשבא ליטול

הכלי על ידו השני וכמש״כ לקמיה בס״ד עי״ש ואם אין לו אחר יטול מרביעית על כל יד דבנטל מרביעית בבת אחת א״צ להגביה ידיו וכדלקמיה ובשעת הדחק שאין לו מים כ״כ יעשה העצה המבוארת בהג״ה דהיינו שישפיל ידיו לגמרי מתחלת הנטילה עד סופה:

ד (ד) ראשי אצבעותיו: - היינו לדעת הפוסקים לעיל בסימן ק״ס דסגי בנטילה עד קשרי האצבעות אבל לדעת הפוסקים לעיל שם דצריך נטילה כל היד ממילא צריך להגביה ג״כ כל פיסת היד ויש שפירשו גם כונת ראשי אצבעותיו כן הוא שמגביה כולה אלא דמפרש אופן ההגבהה דהיינו שיהיו ראשי אצבעותיו למעלה והכף והזרוע למטה:

ה (ה) שלא יצאו וכו׳: - ר״ל דשמא יצאו המים הראשונים הטמאים חוץ לפרק וכשלא יגביהם יחזרו המים למטה ויטמאו הידים וכנ״ל:

ו (ו) וה״ה אם משפילן וכו׳: - דכיון דהשפילן מתחלת הנטילה של מים ראשונים הלא מעיקרא לא יצאו המים כלל לחוץ לפרק:

ז (ז) עד סופה: - היינו עד אחר נתינת מים שניים אבל אח״כ שפיר דמי אף להגביה קודם הניגוב [פמ״ג]:

ח (ח) רק שיזהר וכו׳: - ר״ל דמה דאיתא בגמרא דצריך להגביה ידיו היינו אם היה מחזיקם בהגבהה בעת נתינת מים הראשונים [וה״ה אם היה מחזיקם בשוה] דחיישינן שיצאו חוץ לפרק וע״כ מוכרח להחזיקם דוקא בגובה עד שעת הניגוב כדי שלא יחזרו וירדו על האצבעות אבל אם היה מחזיקם מתחלה בהשפלה הרי לא יצאו כלל לחוץ:

ט (ט) הידים: - וכמה אחרונים מפקפקין על עצה זו דהשפלה מטעם דכשהם מושפלין למטה אפשר שלא יגיעו המים כלל על ראשי האצבעות וע״כ טוב להגביהם אפילו בעת נתינת מים ראשונים. וכן הביא המ״א שכן הוא ג״כ ע״פ קבלה הגבהה דוקא וכן בגמרא סמכו ע״ז מקרא וינטלם וינשאם משמע דכן ראוי לנהוג והנה כהיום נהגו העולם שאין מדקדקין בזה והטעם מפני שנוטלין רביעית על כל יד ויד וגם שנוטלין עד סוף פיסת היד. ומ״מ נכון להשגיח שיבואו המים בראשי אצבעותיו ובכל הצדדין ולא כהמון עם ששופכין רק על צדי ידיהם ואינם משגיחין שיבואו המים גם על ראשי האצבעות וכל היד סביב [אחרונים]:

י (י) אבל אם נוטל וכו׳: - הטעם כתבנו לעיל באות א׳ עי״ש:

יא (יא) ויש חולקים בזה: - וס״ל דלעולם צריך להגביה ידיו ועיין בא״ר שכתב דהעיקר כהיש חולקים הזה דהוא דעת רוב המפרשים ומ״מ בשעת הדחק כשא״א לו להגביה יש לסמוך על דעה הראשונה שסתם המחבר כוותה לקולא ובפרט שאנו נוטלין ברביעית מים וכנ״ל:

יב (יב) על שתי ידיו רביעית: - וכ״ש אם שפך רביעית על כל יד [ט״ז]:

יג (יג) בפעם אחת: - ואיך יצוייר זה עיין לקמיה בס״ד:

יד (יד) דאין שם מים טמאים: - דמה דאמרינן מים הראשונים טמאים ומשו״ה צריך להגביה ידיו היינו דוקא בפחות מרביעית בב״א וכדלקמיה:

טו (טו) וכן המטביל ידיו: - ג״כ מטעם הנ״ל דאין כאן מים טמאים:

טז (טז) וכן נהגו להקל: - ויותר נכון לנהוג אם יש לו מים שיטיל רביעית על כל יד ויד או יותר שיבואו המים עליהם בשופי וכנ״ל בסימן קנ״ח וממילא לא יצטרך לדקדק בהגבהתם מדינא וכנ״ל וכן מוכח מח״א [דעל עצה זו דג׳ פעמים מפקפקים כמה אחרונים]:

יז (יז) קצת מהרביעית: - דשיעור נט״י הוא לא פחות מרביעית מים לשתי ידיו דשופך אותה על שתי ידיו כאחת או בפני עצמו מקצת על אחת ומקצת על השניה וכמבואר לעיל בסימן ק״ס סעיף י״ג ואם היו ידיו מלוכלכות קצת ואין לו רק רביעית מצומצם יש לו ליטול קצת ממנה מקודם להסיר הלכלוך החוצץ ומ״מ לא חשבינן עי״ז לנפחת משיעור רביעית קודם נטילה דגם זה לצורך טהרת ידים הוא בא (לבוש) ועיין בביאור הלכה:

יח (יח) הלכלוך: - כמו טיט וכיו״ב דבר החוצץ בנטילה דלכלוך שאינו חוצץ אין צריך להסירו כלל קודם הנטילה:

יט (יט) הם טמאים וכו׳: - דכן איתא במס׳ ידים דהנוטל ידיו צריך לשפוך שתי פעמים על ידיו [היינו אף כשהם נקיים בלא לכלוך] דמים הראשונים מטהרים הידים אבל הם עצמם טמאים הם שנטמאו בנגיעתם בידיו והשניים מטהרים אותן ונגמר טהרת הידים ומיהו כתב הב״י בשם כמה פוסקים דהוא דוקא אם לא שפך הרביעית בבת אחת על שתי ידיו אלא שפך ממנה על ידיו אחת מקצת ע״ז ומקצת ע״ז או שנחסר מהרביעית להעברת הלכלוך וכנ״ל אז צריך לשפוך שני פעמים אבל כששפך הרביעית בבת אחת על שתי ידיו וכש״כ על כל אחת רביעית אין צריך למים שניים לטהרם דאין כאן מים טמאים וכדלקמיה:

כ (כ) שלישית לטהר וכו׳: - והם נקראים שניים בעצם הנטילה דפעם ראשון שחשב כאן אינם עצם הנטילה אלא להעברת הלכלוך וכנ״ל. ודע דהא דמתיר המחבר לכל הג׳ פעמים מרביעית אחת הוא דוקא אם באו המים סביב כל היד בשיעור הנטילה עכ״פ בשתי הפעמים:

כא (כא) רביעית בבת אחת: - הטעם דרביעית בבת אחת עשוהו כמקוה דמטהרת וגם המים טהורים הם ולכך א״צ למים שניים וכשהיה על ידו לכלוך ודבר חוצץ דאז צריך לשפוך קצת מהרביעית להסיר הלכלוך ולא נשאר הרביעית שלמה בע״כ צריך לשניים דוקא. ודע די״א דמן הדין צריך לעולם מים שניים ואם אין לו רק רביעית ישפוך ממנה בשתי פעמים ואפילו אם נוטל רביעית בב״א או על כל יד ויד רביעית בפ״ע צריך אח״כ ג״כ מים שניים וכתב הח״א דיש לנהוג כן ליטול רביעית על כל יד וגם שניים. וכ״ז הוא רק לכתחלה אם יש לו מים מזומנים אבל לטרוח אח״ז נראה דא״צ דרוב הפוסקים הקילו בזה וכסתימת המחבר דברביעית בב״א א״צ לשניים וכן נראה דעת האחרונים:

כב (כב) מים רבים: - היינו אפילו רק מעט יותר מרביעית בכדי שיהיה לו להסיר הלכלוך וישאר הרביעית שלמה [מ״א]:

כג (כג) צריך לשפשפם וכו׳: - היינו אפילו נטל רביעית על כל יד ויד וכן במטביל ידיו:

כד (כד) זו בזו: - נראה שהוא כדי להעביר הלכלוך היטב והוא רק לכתחלה ולא לעיכובא ועיין בב״ח:

כה (כה) מקצת ידו וכו׳: - שבפעם אחת לא הגיעו המים עד הפרק שהוא שיעור הנטילה [כמבואר בסימן קס״א סעיף ד׳ עי״ש ולכל חד וחד כדאית ליה שם] ובא להשלים הנשאר מידו אח״כ כשכבר ניגב קצת משפיכה הראשונה ולא נשאר עליה מים טופח ע״מ להטפיח:

כו (כו) הנשאר מידו: - אבל אם בהוספה הטיל מים על כל היד שפיר דמי:

כז (כז) כמו שהיתה: - וצריך ליטול מחדש על כל היד כדין נטילה ואין צריך לנגב מתחלה:

כח (כח) דאין נטילה לחצאין: - ר״ל דאין דרך נטילה בכך:

כט (כט) טופח ע״מ להטפיח: - היינו שנשאר עליה מים כ״כ שהנוגע בה ירטב ידו עד שיוכל להטפיח למקום אחר ע״כ אמרינן דלא כלתה עוד נטילה הראשונה ומצטרפין יחד דהוי כנטילה אחת:

ל (ל) הרי זו טהורה: - יש מאחרונים שכתבו דדוקא בדיעבד אין צריך לחזור וליטול אבל לכתחלה צריך ליטול בבת אחת כל היד ולאו דוקא בשפיכה אחת אלא אפילו בשתי שפיכות כל שלא שהה בינתים כלל כשפיכה אחת דמי וע״כ אם נוטל ממי האנדפא״ס ע״י הצנור שקורין קרא״ן או הענדי״ל שפיו צר וצריך לפתחו ולסגרו בכל שפיכה ושפיכה כדי שיבואו המים מכח גברא וכדלעיל בסימן קנ״ט ס״ט מ״מ ע״י זמן קצר כזה לא מקרי הפסק. ומ״מ אם יש לו כלי אחר טוב שלא יטול מכלי כזה. ועיין מה שכתב המחה״ש בסימן קנ״ט סק״ד:

לא (לא) אבל בשניים וכו׳: - ר״ל אף שנגב מקצת היד לגמרי יוכל להוסיף על מקצת השני דאלו המים אינם באים לעצם הנטילה של הידים רק לטהר את המים הראשונים:

לב (לב) שפך מים וכו׳: - מירי כששפך רק מים ראשונים מקצת מהרביעית על יד אחת ושפשפה בשניה שאינה נטולה משום שחישב שיעלה נטילה גם להשניה בשפשוף זה וה״ה אם השפשוף היה להסיר הזעה והלכלוך ממנה או סתם נגיעה בעלמא:

לג (לג) לא עלתה וכו׳: - ליד שניה וגם יד זו נטמאת בנגיעתה בחברתה וכדלקמיה:

לד (לד) נטמאו: - דמים הראשונים חשובים טמאים דנטמאו בעת הנטילה בנגיעתם בידו כנ״ל בס״ב:

לה (לה) וכששפשפה נטמאת וכו׳: - וגרע ע״י טומאה זו שקבלה עתה יותר מאם לא היו ידיו נטולות כלל דמים הטמאים שבאו על ידו אף אם ישפוך עליהם כמה קבים לא יטהרו עד שינגבם מקודם כדמפרש [הרא״ש]:

לו (לו) חברתה: - וממילא גם היא עצמה נטמאת וצריך לנגבה ג״כ כיון שקבלו מימיה טומאה ע״י נגיעתם ביד השניה הטמאה ומים השניים אינן מטהרין אלא טומאת היד עצמה אבל לא מהטומאה שבאה עליהן ממקום אחר וממילא ה״ה כששפך מים ראשונים לשתי ידיו כל אחת בפ״ע ושפשפם זה בזה נטמאו זה מזה ולא מהני מים שניים לטהרם כדלקמיה בס״ו:

לז (לז) הלכך השופך וכו׳: - ר״ל הואיל דנטמאת חברתה וממילא גם היא נטמאת וכנ״ל ע״כ צריך לנגב את שתי ידיו מתחלה ולחזור וליטלם כדין ובלא ניגוב לא מהני אף אם ישפוך עליהם כמה פעמים וכנ״ל:

לח (לח) לפיכך הנוטל וכו׳: - ר״ל הואיל שבארנו שצריך ליזהר שלא ליגע יד אחת בחברתה קודם גמר הנטילה ומצוי להכשל בזה וע״כ טוב יותר שיעשה אחד מהג׳ דברים דהיינו או שישפוך אחר רביעית בב״א על ידיו או שיעשה דבר זה ע״י עצמו כדלקמיה או שישפוך על כל אחת רביעית בב״א דאז נטהרו עי״ז ידיו לגמרי ושוב אין נגיעתן זו בזו מקלקלין ואדרבה מצוה לכתחלה לשפשפם זו בזו אח״כ:

לט (לט) עליהם: - היינו על שתי ידיו כאחד דאז חשובין שניהם כיד אחת ואינם נטמאים ע״י מה שנוגעין זה בזה בעת הנטילה וכדלקמיה בס״ה:

מ (מ) ואם אין לו אחר וכו׳: - דכשיש אחר טוב יותר ממה שיטול בעצמו ע״י אחיזה בראשי אצבעותיו דקשה ליזהר בזה שיבואו המים על ידיו ועל ראשי אצבעותיו גופא באופן זה:

מא (מא) על שתי ידיו כאחד: - ר״ל ועי״ז די ברביעית אחת ושוב א״צ מים שניים לטהרם:

מב (מב) או ישפוך על כל אחת רביעית: - ר״ל שיאחוז הכלי כדרכו וישפוך על כל יד ויד בפ״ע רביעית בב״א דאם ישפוך רביעית רק על יד אחת תקבל טומאה ע״י נגיעתה בחברתה:

מג (מג) ואח״כ ישפשפם: - על כל הנ״ל קאי ור״ל דבאופנים אלו תו אין חשש קלקול ע״י השפשוף:

מד (מד) שהשופך וכו׳: - ר״ל ועי״ז נגמרה כל טהרת הידים ושוב אין חשש כלל ע״י נגיעתם אלו באלו:

מה (מה) אם נגע בהם: - ואף שכבר נטל ידיו גם במים שניים או ברביעית בב״א שכבר נטהרו ידיו לגמרי כיון שנגע בהם אחר שלא נטל ידיו צריך לנגב ולחזור וליטול כראוי:

מו (מו) ע״י המים: - ר״ל שהמים נטמאו מנגיעתו ומטמאין הידים:

מז (מז) שהם שניים: - שהראשונים באים רק להסיר הלכלוך כנ״ל בס״ב:

מח (מח) שלא יגע יד בחברתה: - שחברתה כשאין עליה רק מים ראשונים הלא טמאים הם ומטמאין את ידו הראשונה ובדיעבד אם נגע י״א שא״צ לנגבה רק נותן אח״כ מים עליה פעם אחת דכיון שכבר היו טהורים לגמרי אע״פ שנטמאו מיד האחרת מהני מים השניים לטהרם וי״א דגם בזה צריך לנגבה כמו בנגע בהם אחר:

מט (מט) א״צ לכל זה: - ר״ל כמו שכתב מקודם דא״צ מים שניים ומותר תיכף לשפשפם זה בזה אבל מ״מ יש ליזהר שלא ליגע בהם אחר שלא נטל ידיו וכנ״ל בסקמ״ה וכתב הח״א דמ״מ אם כבר בירך ענט״י ונזכר יחזור ויטול ידיו ולא יברך. כתבו האחרונים אם נטל הכלי בידו הלחה [היינו ביד הימין ששפך עליה מתחלה פעם אחת בידו השמאלית] נטמא אזן הכלי מהמים שיש על ידו דמים הראשונים טמאים הם ואם חזר ואחזו בידו השמאלית ליטול פעם שניה על הימין נטמא ידו עי״ז וצריך לנגבה והעצה לזה שיטיל רביעית בב״א על כל יד ויד או שישפוך מים ראשונים ושניים על כל יד ויד בפ״ע:

נ (נ) שתי ידיו כאחת: - אבל בנטל רק אחת ושפך ממנה על השניה אף שלא נגע בה ונתכוין מתחלה ליטול גם השניה אפ״ה טמאה וכנ״ל בסימן קנ״ט ס״ז [מ״א]:

נא (נא) ואינן מטמאות זו את זו: - ולעיל בסימן ק״ס סי״ג מבואר דבשעת הדחק א״צ בזה רביעית לכ״א אלא נוטל מרביעית לשנים מחצי לוג לג׳ ולד׳ רק אם הספיק לבוא על ידיהם כל שיעור הנטילה כראוי:

נב (נב) נטמאו ידיו: - דמים הראשונים כשהם פחותים מרביעית טמאים הם ומטמאין זה את זה וכנ״ל בס״ד:

נג (נג) וליטול שתיהן כאחת: - היינו אף ברביעית אחת סגי בזה וכנ״ל בסעיף ד׳ וה׳:

נד (נד) וכ״ש ליזהר וכו׳: - ומשמע מלשון זה דאף בזה הוי הדין דאם נגע צריך לנגב ולחזור וליטול וכ״כ הלבוש ועיין לעיל בסקמ״ח שיש דעות בפוסקים בזה:

נה (נה) אם שפשף וכו׳: - היינו אף ששפך עליהם רביעית בב״א או שכבר שפך מים שניים על שתי ידיו דאין מטמאין זה מזה מ״מ אם יגע למעלה ממקום שהגיעו המים יטמאו בנגיעתן:

נו (נו) חוץ ממקום וכו׳: - מיירי שנטל המים רק עד קשרי אצבעותיו דיצא ידי נטילה להרבה פוסקים כמבואר בסימן קס״א ולמעלה משם אף דאינו חייב ליטול שם לנטילת חולין מ״מ מקום טומאה הוא [דלתרומה צריך ליטול גם שם] ולכן מטמא ידו הלחה בנגיעתה שם אבל אם נטל המים עד חיבור קנה היד עם הזרוע אין לחוש בהנגיעה למעלה דשם אין מקום טומאה לכל הפוסקים [ב״י וש״פ]. ודע דכל מה שצריך ליזהר שלא ליגע למעלה ממקום שהגיעו המים הוא רק בעוד ידיו לחות דאח״כ כשכבר נגב ידו א״צ ליזהר בזה כלל ואף אם נתלחלחו אח״כ לית לן בה כיון שכבר טיהר ידיו ונגבן:

נז (נז) נטל ידו אחת וכו׳: - אפרש כלל ענין של סעיף זה. הנה מבואר לעיל בסעיף ב׳ דהנוטל ידיו צריך לשפוך מים ראשונים ושניים והראשונים מטהרים הידים והם עצמן טמאים והשניים מטהרים אותן ורק בשפך רביעית בבת אחת על ידיו א״צ לשניים לרוב הפוסקים וכתב כאן המחבר דאם נטל רק מים ראשונים לבד ובפחות מרביעית דהמים טמאים הם אם קנח אותם נטהרו ידיו אף בלא מים שניים כיון שידו עצמו נטהרה במים ראשונים לבד ורק אם חזר ונגע במי הקינוח נטמאו ידיו מהם ועיין בבה״ל שבארנו דהיינו בדיעבד אבל לכתחלה צריך לשניים דוקא:

נח (נח) בראשו: - בשערות שבראשו ואף דאם נגע בזיעה צריך נטילה שנית כדלקמן בסימן קס״ד שאני הכא שאינו מחכך בין השערות מקום הזיעה אלא מקנח ידיו מלמעלה וכמו שמפרש המציין ברמ״א:

נט (נט) טמאה: - וכגון שלא נטל עליה רק מים ראשונים ופחות מרביעית דאז המים טמאים הם וכנ״ל:

ס (ס) מטהרים בשפשוף: - ר״ל דאלו לא חזר ונגע באלה המים היה נטהר ידו לגמרי בהקינוח לבד בלא מים שניים דהלא קינח המים טמאים שעליו השתא דחזר ונגע גרע:

סא (סא) גרע: - וצריך לנגב ולחזור וליטול כראוי וכמבואר בסעיפים הקודמים:

סב (סב) צריך ליזהר וכו׳: - ואם אינו נזהר ונמצא אחר הנטילה של השניים צרור או קיסם ידיו טמאות וצריך לנגבן ולחזור וליטול ראשונים ושניים כדין אך אם הסיר הצרור אחר מים הראשונים ושפך אח״כ השניים [או שבהדחת השניים הודחו הצרור והקיסם] יש לעיין בדבר דאולי מהני ומצאתי בפמ״ג ובביאורי הגאון מהר״מ בנעט על המרדכי שמסתפקים בזה ע״ש:

סג (סג) שלא ישאר וכו׳: - ואף כשהם רפויים וראוי לביאת מים תחתיהם דהפסול בזה לאו משום חציצה אלא כדמפרש:

סד (סד) או שום דבר אחר: - עיין במ״א וש״א דאפילו דבר שברייתו מן המים כגון יבחושין אדומים או שלג וברד כשלא ריסקן דינם כצרור וקיסם אמנם הפמ״ג מסתפק לענין שלג וברד שלא לפסול אם נמצא על ידו אחר הנטילה ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה. ודע דלדידן דרגילין ליטול ברביעית על כל יד ויד לית לן נפקותא בכל זה וכדלקמיה:

סה (סה) שאין מים מטהרין וכו׳: - ר״ל דטעם הפסול בזה הוא משום שמים שעל הצרור נטמאו מחמת ידיו וחוזרין ומטמאין הידים והמים השניים ששופך לא מהני דאינם מטהרין אלא המים שעל היד ולא שעל הצרור:

סו (סו) ואם שופך רביעית וכו׳: - כנ״ל בס״ח:

סז (סז) ורטיה: - עיין סימן קס״א סק״ד במ״ב:

סח (סח) די לו וכו׳: - מיירי שאינו יכול להסירה מחמת כאב המכה וכמו שכתבנו שם לעיל במ״ב סק״ה עי״ש ולכך די לו ואין זו נטילה לחצאין כיון שאינו יכול ליטול חציה השני דומה למי שנקטע אצבעו שנוטל שאר היד:

סט (סט) שאר היד: - ואם אינו יכול ליטול ידיו כלל מחמת חולי יכרוך ידיו במפה:

ע (ע) שלא יגע ברטיה: - צ״ל שלא יגעו המים ברטיה [פמ״ג] והיינו דכל שנשפך מים ראשונים קצת על הרטיה אין מים שניים יכולים לטהרם וחוזרים אח״כ המים שעל הרטיה על היד ומטמאים אותם וכמו בס״ח לעיל לענין צרור וקיסם וזהו שסיים המחבר שלא יחזרו וכו׳:

עא (עא) או ישפוך רביעית וכו׳ שאז לא נטמאו: - ר״ל ואפילו אם יחזרו המים אח״כ אין חשש בדבר וכתבו האחרונים דעצה זו יפה יותר מאופן הראשון דא״א להזהר ולשפוך ממש סמוך למקום הרטיה ועל הרטיה לא יגיעו המים. עוד כתבו דטוב לכרוך על הרטיה אחר הנטילה כשבא לאכול בסמרטוט לבן ונקי לכסות זוהמת הרטיה. כתבו האחרונים אם נפלה הרטיה בתוך הסעודה צריך ליטול שנית כדין מפה [באופן המבואר לקמן סימן קס״ג דמותר בזה] שאם הסיר המפה אסור לאכול כן בזה:

עב (עב) נוטלים מים ראשונים וכו׳: - דהיינו מים שלפני המזון ולאפוקי מים אחרונים וכדלקמן סימן קפ״א ס״ב:

סימן קסג

א (א) אם אין מים וכו׳ - כתב בים של שלמה דאותן שנוטלין ידיהם בלחות העשבים כשאין להם מים עבירה היא בידם שמזלזלין בנט״י וגם ברכתן לבטלה היא שאין זה נטילה כל עיקר [והביאו הפמ״ג]:

ב (ב) מצויים וכו׳ - אבל כשמים מצויים אסור אף במפה דילמא אתי למינגע:

ג (ג) לפניו ברחוק יותר וכו׳ - ר״ל כשהולך בדרך ומשער שלא ימצא מים אף ברחוק יותר מארבעה מילין והוא רוצה לאכול אז התירו לו לאכול ע״י כריכת מפה על ידיו אבל אם הוא משער שישיג מים תיכף אחר ד׳ מילין מחוייב להמתין עד שיבוא לשם ולאחריו דיש לו טרחא לחזור מדרכו סגי בשיעור מיל כשמשער שלא ימצא בו מים מותר ע״י מפה. וכתבו האחרונים דה״ה אם מסופק שמא לא ימצא מים לפניו בשיעור ד׳ מילין ולאחריו מיל והוא תאב לאכול מותר ג״כ ע״י מפה ושומרי גנות ופרדסין כשצריכין לילך אחר מים אינם מחוייבין אלא פחות ממיל כמו מלאחריו משום שאינם יכולים לעזוב שמירתן. והח״א ושארי אחרונים הסכימו דכל היושב בביתו ג״כ אינו מחוייב לטרוח אחר מים אלא פחות ממיל כמו מלאחריו דרק לפניו בדרך שהולך בלא״ה לשם הצריכוהו להמתין עד ד׳ מילין:

ד (ד) יטול ידיו וכו׳ - צ״ל ילוט ור״ל שכורך ידיו [מאמר מרדכי]:

ה (ה) במפה - או בשום דבר [גמרא] ועיין בביאור הלכה דלדעת המחבר מסתברא דצריך לכרוך שתי ידיו דוקא דאף שאוכל באחת שמא יגע בחברתה אמנם לדעת רמ״א יש להקל בזה וצ״ע:

ו (ו) במשקה - דגם בזה הצריכו נטילה כדלעיל בסימן קנ״ח ועיין מה שכתבנו שם במ״ב. כתב הא״ר דבמקום שאין לו מפה מותר אף בלא מפה כיון דאין יכול להשיג מים בשיעור זה אך באמת הוא דבר שאינו מצוי דאטו בגברי ערטילאי עסקינן דלית ליה שום סודר שיהיה יכול לכרוך ידיו בו ובודאי מחויב לעשות כן דהערוך דמצריך מפה לאו יחידאה הוא דגם הר״ח בפירושו על פסחים [שזכינו עתה לאורו] בדף מ״ז כתב בהדיא כן:

ז (ז) ע״י כף - האחרונים נתקשו בזה דמנ״ל לרמ״א דין זה ושאני מפה שידו מכוסה משא״כ בזה שידו מגולה חיישינן טפי דילמא אתי למינגע ובא״ר יישבו בדוחק ע״ש וע״כ נראה דאם יש לו מפה יכרוך במפה דוקא:

ח (ח) אינו צריך נט״י - אע״פ שנוגע בהמאכל דלא תקנו רבנן נטילה אלא להאוכל בלבד:

ט (ט) אע״פ וכו׳ - דלא פלוג רבנן באוכל בין נוגע לאינו נוגע [לבוש]:

י (י) וה״ה לאוכל במגרפה - דלא עדיף מאוכל מחמת מאכיל דצריך נטילה:

יא (יא) למי שלא נטל ידיו - דוקא בידוע שלא נטל אבל בספק מותר [כן הוא לפי מה שצידד המ״א בסימן קס״ט סק״ה ע״ש] ובפרט דלענין בתורת צדקה בודאי אין להחמיר בספק ע״ש בס״ב. ומ״מ טוב דכשנותן לעני שלא קים ליה בגויה לאכול שיאמר קום נטול ידך [א״ר]:

יב (יב) משום לפני עור - דהיינו בלחם של המאכיל דבלחם של האוכל ויוכל לקחת בעצמו אין כאן לפני עור מ״מ כתבו האחרונים דאסור גם בזה משום דאסור לסייע ידי עוברי עבירה ועיין בפמ״ג:

סימן קסד

א (א) ומתנה עליהם: - בפיו או עכ״פ שיכוין בלבו שיעלה לו נטילה זו לכל האכילות שיאכל בכל היום. וצריך ליזהר שתהיה הנטילה בהכשר כל הדברים הנצרכים לנט״י לאכילה כגון בכלי שלם ובכח גברא ובמים שלא נשתנו מראיהן ושלא נעשה בהן מלאכה וכמבואר בסימנים הקודמים אף דבנט״י שחרית אין קפידא כ״כ בכל אלו הדברים כמבואר בסימן ד׳ זה כיון שהוא לאכילה שאני:

ב (ב) אפילו שלא בשעת הדחק: - ויש מן הפוסקים שכתבו דאין להקל בזה כ״א בשעת הדחק כגון שהולך בדרך וירא שלא ימצא שם מים וכן כשיושב בעגלה עם עו״ג ואין ממתינין עליו כשירד ויחפש אחר מים חשיב שעת הדחק אף שהוא יודע שיש מים בדרך ההיא ומהני כשנוטל שחרית ומתנה ועיין

לקמיה סוף סק״ד מש״כ בזה:

ג (ג) שלא יסיח דעתו: - משמירת ידיו שלא יגעו במקום הטינופת [וזהו שכתב הרמ״א ולא יטנפם הוא פירוש דברי המחבר והאי ולא ר״ל שלא] ואפ״ה אף שידיו נקיות הצריכו ג״כ להתנות מקודם שיהיה עולה לו הנטילה לאכילה משום דנט״י בעי כונה לאכילה ולהפוסקים דלנטילה לא בעי כונה כמבואר בסימן קנ״ט סי״ב י״ל דלהכי צריך תנאי דכיון דלכל היום הוא אין סומכין על שמירתו שמא ישכח ולאו אדעתיה אא״כ התנה דאז נותן לב להזהר יותר:

ד (ד) ולא יטנפם: - טינוף הפוסל בנטילה הוא רק מצואה או זיעה כל שהוא ואפילו רק נגע במקומות המכוסים בגופו וכדלקמיה בס״ב אבל טינוף עפר וטיט בעלמא אינו פוסל הנטילה. כתבו הפוסקים דאם הכניס ידיו בבתי ידים מיד אחר הנטילה ולא הוציאן מועיל דתו ליכא חשש היסח הדעת דבודאי נשמרו ידיו. כתבו השכנה״ג וא״ר שהאידנא נהוג עלמא שלא להתנות משום שאינן יכולין ליזהר שלא יסיחו דעתם משמירת הידים לכך מנעו התנאי מכל וכל [והעתיקם גם בדה״ח] ומ״מ נראה דהכל לפי ערך הדחק דבדחק גדול יש לסמוך על התנאי אף עכשיו ורק שצריך זהירות וזריזות יתירה לשמירת ידים ולכן יניח ידיו בבתי ידים וגם מ״מ אם יזדמן לו מים יטלם פעם שנית וכדלקמיה וכ״כ בח״א:

ה (ה) ואם מים מצוים: - טעם הדבר דיש דעות בפוסקים שסוברין דאפילו אם נקל ליטול בשחרית שלא בשעת הדחק היינו שלא היה שעת הדחק לגמרי אבל מ״מ אין מים מצוים סמוך לו שהוא צריך לטרוח אחריהם ולהשיגם אבל אם מצוים בסמוך לו בזה לא מקילינן כלל והמחבר חש לכתחלה לדעה זו ולכך כתב שטוב לחזור וליטול:

ו (ו) שאינה צורך אכילה: - דלאו דוקא בנט״י שחרית כשקם יכול להתנות דה״ה בכל נטילה שאינה לצורך אכילה אף באמצע היום כגון שנטל ידיו כשיצא מבהכ״ס או שנטל לדבר שטיבולו במשקה והתנה עליהם שיעלה לו הנטילה לאכילה שיאכל אחר זמן דכיון שנטל לד״א ושלא בשעת אכילה לא חשו בה מה שאין הסעודה סמוך להנטילה:

ז (ז) לא מהני תנאי: - ר״ל שאם נוטל ידיו לאכול ומתנה שיעשה דבר אחר קודם שיאכל סעודה זו עצמו זה לא מהני דהא בעינן תיכף לנטילה סעודה עכ״פ לכתחלה כמסקנת המחבר בסימן קס״ו. מיהו אם נטל לצורך אכילה והתנה שיעלה לו גם לאכילה שניה שיאכל באותו יום ושמר ידיו ג״כ מהני דלא גרע מנטל לד״א כיון דאכילה שניה אין עכשיו זמנה:

ח (ח) ונזכר שנגע: - וה״ה אם הסיח דעתו משמירתו צריך ליטול כמ״ש סימן ק״ע ס״א [מ״א] ועי״ש במ״ב מה שכתבנו בזה ואם נגע בעוד הפרוסה בפיו אסור לבלוע עד שיטול ידיו [מ״א]:

ט (ט) ומקומות המכוסים: - ר״ל בשארי מקומות המכוסים שבגופו יש בהם זיעה ולאפוקי במקומות המגולים כגון פניו ומקום המגולה שבזרועותיו אין קפידא וכמבואר בסימן ד׳ סכ״א וע״ש במ״ב דינים השייכים לענינינו:

י (י) או שחיכך בראשו: - אבל אם לא חיכך אלא שנגע בשערותיו א״צ נטילה ואפילו אם קינח בהם וכנ״ל בסימן קס״ב סקנ״ח במ״ב:

יא (יא) ובמקומות המטונפים: - צ״ל במקומות בלא וי״ו ומה שכתב שיש בהם הוא טעם לכל הנ״ל:

יב (יב) צריך לחזור וליטול: - וכ״ש אם נגע במקום הטינופת ממש או עשה צרכיו או אפילו הטיל מי רגלים ושפשף בידיו כדלקמן בסימן ק״ע:

יג (יג) ויברך ענט״י: - ורש״ל חולק וס״ל דא״צ לברך מחמת נגיעתו באמצע סעודה בזיעה ואפילו בעשה צרכיו באמצע סעודתו ג״כ ס״ל דא״צ לברך אא״כ הלך והפליג באמצע סעודתו. והנה יש הרבה דעות באחרונים אם יש לנהוג למעשה כמותו ועיין בבה״ל שהכרענו דבעשה צרכיו או שנגע במקום מטונף ממש או שהלך והפליג צריך נט״י בברכה אבל אם נגע במקום המכוסה סתם או שהשתין אף ששפשף צריך נט״י כדין אבל לא יברך ע״ש:

סימן קסה

א (א) העושה צרכיו - כתב בשל״ה דכל אדם יבדוק עצמו לפנות קודם הנטילה וכ״כ בספר סדר היום [א״ר]:

ב (ב) יטול שתי פעמים וכו׳ - דאם יטול פ״א ויברך מתחלה אשר יצר ואח״כ על נט״י הוי הפסק בין הנטילה לברכתה ואם יברך מתחלה ענט״י ואח״כ אשר יצר הוי הפסק בין ברכת נטילה להמוציא ולהניח מלברך ברוכת אשר יצר עד אחר ברכת המוציא ג״כ אין נכון שחיובה חל עליו מיד כשעשה צרכיו ואין לאחרה כ״כ וכתבו האחרונים דצריך ליזהר שלא ליטול בפעם הראשון נטילה גמורה ורק מעט משום נקיות דאל״ה הרי נטהרו ידיו בפעם הראשון

ואין שייך לברך עוד על נטילה שניה וכנ״ל בסימן קנ״ח ס״ז.

ודע דיש כמה פוסקים שס״ל דאשר יצר לא הוי הפסק בין ברכת נטילה להמוציא משום דהכל לצורך טהרת ידים והוי כמו גביל לתורא בסימן קס״ז וע״כ אם בדיעבד נטל נטילה אחת כדין לשם נטילה לאכילה יברך מתחלה ענט״י ואח״כ אשר יצר דיש לסמוך על הפוסקים אלו וה״ה לכתחלה אם היה קשה לו ליטול שתי נטילות מדוחק מים וכי״ב יטול אחת ויברך ענט״י ואח״כ אשר יצר. כתב מ״א דהעושה צרכיו באמצע הסעודה לכו״ע נוטל רק פ״א ומברך ענט״י ואח״כ אשר יצר כיון דאין צריך לברך המוציא כדלקמן בסימן קע״ח א״כ אין כאן הפסק ועיין מש״כ בסי׳ קס״ד ס״ב במ״ב:

ג (ג) לאחר ששפך וכו׳ - ר״ל דאומר ברכת אשר יצר קודם שהגיע זמן ברכת ענט״י היינו לאחר ששפך רק פעם אחת על ידיו בפחות מרביעית ושפשף ידיו זו בזו דעדיין לא נגמר הנטילה ואח״כ שופך פעם שניה על ידיו לטהר המים הראשונים ואז מברך ענט״י ומנגבן. ואף דמבואר לעיל בסימן קס״ב דהמשפשף ידיו אחר מים ראשונים נטמאו ידיו זה מזה ואין מועיל אח״כ המים שניים י״ל דהכא מיירי שנשפך על שתי ידיו כאחת דאז חשיבי כיד אחת ומותר לשפשפם וכדלעיל בסימן קס״ב סעיף ה׳ וכתבו האחרונים דלדידן דנהיגן ליטול רביעית בב״א על כל יד ויד א״כ נגמר תיכף טהרת ידים וראוי לברך ענט״י וא״כ ברכת אשר יצר הוי הפסק בין נטילה לברכה ויותר טוב לעשות כאופן הראשון המוזכר בשו״ע ועיין מה שכתבנו לעיל בס״ק ב׳:

ד (ד) הגדול נוטל וכו׳ - דכן הוא כבודו:

ה (ה) והרא״ש היה רגיל וכו׳ - ס״ל דשאני בזמן התלמוד שהיה לכל אחד מהמסובין שלחן בפ״ע והיה אוכל מיד שנטל ידיו אבל עכשיו ששלחן אחד לכל ומתחילין לאכול ביחד [דהיינו שלאחר שנטלו כולם ידיהם הגדול מברך ומוציא כולם בברכתו] טוב יותר ליטול באחרונה כדי שלא יבוא לידי הפסק ודיבור בינתים. והנה המחבר בסימן קס״ו הסכים דטוב ליזהר מלהפסיק ומלדבר [ועי״ש במ״ב] וכן נהגו כל העולם להחמיר בזה ואפילו בשהיה הרבה מחמירין וכדברי הרמ״א שם וא״כ בסעודות גדולות שיש הרבה מסובין אם ימתינו כל המסובין עד שיטול הגדול ישהו הרבה מאד וגם יבואו לידי דיבור בינתים וע״כ מן הנכון שהגדול יטול תחלה כבזמן הש״ס ולא יוציאם בברכת המוציא אלא יברך לעצמו וכן כאו״א מן המסובין יטלו ידיהם ויברך כאו״א לעצמו ולא יצטרכו לשהות כלל:

ו (ו) שלא להפסיק - היינו בשהיה מרובה וכדלקמן בסי׳ קס״ו:

ז (ז) ושלא לדבר - היינו אפילו שיחה מועטת:

סימן קסו

א (א) שא״צ ליזהר וכו׳ - דמה דאמרינן בש״ס [ברכות נ״א] תיכף לנט״י סעודה ס״ל דהיינו שלא יתעסק בינתים באיזה עסק או מעשה עד שיסיח דעתו או בשיחה הרבה דמביא לידי היסח הדעת [אפילו אם היה בד״ת] אבל אם יושב בטל ואינו עושה בינתים שום מעשה אף ששוהה הרבה או אפילו משיח מעט אין לחוש כיון שהשלחן ערוך לפניו ודעתו לאכול מיד לא מסיח דעתו:

ב (ב) וי״א שצריך ליזהר - אפילו בשהיה לחוד כדלקמיה וכ״ש שלא לדבר בינתים אפילו שיחה מועטת ואפי׳ בד״ת חשיב הפסק לדידהו וצריך ליזהר לבד מהדברים שהם לצורך סעודה דמותר להפסיק לכו״ע:

ג (ג) וטוב ליזהר - כתבו הספרים בשם הזוה״ק שמצוה לאדם שיתפלל בכל יום על מזונו קודם האכילה. ואם שכח להתפלל עד אחר שנטל ידיו לאכילה יש מצדדים שיכול לומר תפלה זו אחר הנטילה דלא חשיב הפסק דהוי קצת כצורך סעודה [ויש שנהגו לכתחלה לומר מזמור ה׳ רועי בין נטילה להמוציא] ויותר נכון שיאמרנו אחר אכילת ברכת המוציא וכ״כ א״ר בשם של״ה:

ד (ד) ואם שהה וכו׳ - היינו משעה שנגב ידיו עד ברכת המוציא:

ה (ה) כדי הילוך כ״ב אמה - שבשיעור זה נקרא הפסק אפילו ביושב במקומו [ואם הולך מביתו לבית אחר יש שמחמירין אפילו בהליכה מועטת] ומשמע מאחרונים דבשלא לצורך אין לשהות כלל בינתים אלא יברך המוציא מיד אחר הניגוב:

ו (ו) מקרי הפסק - ולא מקרי תיכף וא״כ לפי מה שפסק המחבר דטוב ליזהר לתכוף נטילה לסעודה יש ליזהר גם מלשהות בינתים שיעור כזה. ודע דעיקר דין תכיפה המוזכר בסימן זה הוא רק מצוה לכתחלה אבל בדיעבד אפילו שהה הרבה או הפסיק בינתים אין צריך לחזור וליטול ידיו כל שלא הסיח דעתו בינתים משמירת ידיו:

סימן קסז

א (א) בוצע בפת במקום וכו׳ - היינו לאחר שנטל ידיו לאכילה ורוצה לברך על הלחם ולאכול הוא בוצע לכבוד הברכה במקום שנאפה היטב דהיינו במקום הקשה ולא במקום הרך באמצעיתו:

ב (ב) ובפת דידן - עיין בביאור הגר״א שמפקפק על לשון דידן דה״ה בתנורים שלהן שמדבקין הפת בצדי התנור ג״כ דינא הכי ועיין בבה״ל:

ג (ג) בצד הפת - דבגמרא איתא [לחד גירסא] שבוצע ממקום שמתחיל הפת לקרום ולהתבשל ויש מפוסקים שס״ל דהוא צד העליון מהפת שהוא נגד אויר התנור וי״א שצד התחתון מתבשל תחלה שמונח על קרקעית התנור לכן צריך לחתוך מן הצד מהעליון והתחתון ויצא ידי שניהם. י״א שטוב שיחתוך בצד שהוא כנגד צד המתבקע כי בזה הצד התחיל לאפות ונדחקה העיסה עד שנתבקע הצד שכנגדו. בפרוסה יכול לבצוע במקום שנפרס וא״צ לבצוע במקום השלם רק שצריך לחתוך מצד העליון והתחתון [פמ״ג]. היכא שנשרף הככר במקום אחד או שנדבק בעפר אין לחתוך במקום ההוא לברכת המוציא:

ד (ד) ויחתוך וכו׳ וצריך וכו׳ - האי וצריך הוא פירוש למה שכתב בתחלה ויחתוך וביאור הענין הוא דמדינא מברך ואח״כ פורס הככר כדי שתהיה כל הברכה אפת שלמה שהוא דרך כבוד לברכה אך כדי שלא יהיה שיהוי רב בין הברכה לאכילה ויראה כהפסקה כתבו הפוסקים דטוב לכתחלה שיחתוך מעט בככר קודם שמתחיל הברכה [ושיעור החיתוך יהיה מעט כדלקמיה] ויברך ואח״כ גומר להפריד הפרוסה מן הפת:

ה (ה) מעט - ואפילו בפרוסה לא יחתוך לגמרי קודם הברכה כדי שיהיה נראה יותר גדולה:

ו (ו) שאם לא כן וכו׳ - ר״ל שאם יחתוך כ״כ בהככר עד כדי שיעור שאם יאחז בפרוסה לא יעלה הככר עמו וישבר לחצאין נחשב כפרוס ומובדל מהככר ואע״ג שאם יאחז בהככר יעלה ממילא הפרוסה עמו לא מקרי שלם עי״ז:

ז (ז) ויניחנה וכו׳ - הוא חוזר למה שכתב מתחלה ויחתוך פרוסת הבציעה:

ח (ח) קטנה - היינו קטנה מכזית [לבוש] ועיין בביאור הגר״א ובא״ר:

ט (ט) יותר מכביצה - היינו אם פורסה כדי לאכול תיכף ממנה גופא אבל אין בכלל זה מה שפורסין חתיכה גדולה מהככר ואח״כ חותך מן אותה פרוסה גופא חתיכה להמוציא דבזה לא מיחזי כרעבתנותא וכמבואר לקמן בסוף סימן זה בט״ז ע״ש:

י (י) ובשבת - וה״ה ביו״ט מפני שצריך לברך על לחם משנה חיישינן שמא תשבר כולה קודם הברכה או עכ״פ שמא יחתוך כ״כ בעומק שכשיאחז בפרוסה לא יעלה הככר עמו והוי כפרוס לגמרי ואנן לחם משנה בעינן וע״כ טוב יותר שלא יחתוך כלל ואף דעי״ז יצטרך ע״י החתיכה לשהות קצת בין הברכה לאכילה לא חשיבא הפסק כיון דהוא צורך אכילה אלא דבחול מחמרינן לעשות ע״צ היותר טוב:

יא (יא) אינו מזיק - ר״ל שלא הפסיד עי״ז הלחם משנה שכל שאוחז בפרוסה ושאר הככר עולה עמו הוי כשלם:

יב (יב) אבל בשבת וכו׳ - פי׳ דבשבת לא מחזי כרעבתנותא דמשום חבוב סעודת שבת הוא עושה להרבות בסעודה:

יג (יג) או שאוכל וכו׳ - ר״ל אפילו בחול:

יד (יד) מן הפרוסה - פי׳ שעיקר המצוה לכתחלה כשמוציא אחרים ידי חובתן לתת לחם מהפרוסה שחתך לכל אחד ואחד מהם ולא מן הלחם הנשאר וצריך ליזהר בזה בסעודה גדולה [אם אחד מוציא את כולם בברכתו] שיחתוך בציעת המוציא כ״כ גדולה שיספיק לחלק ממנה המוציא לכל המסובין:

טו (טו) לכל אחד כזית - כדי שלא יהיה נראה כצר עין וכנ״ל בסוף הסעיף [ובד״מ איתא כזית או פחות מעט] וי״א עוד דבלאו האי טעמא ג״כ טוב הוא לכתחלה שיאכל אדם כזית בעת ברכת המוציא:

טז (טז) המוציא - בה״א קודם המ״ם ואם בירך מוציא יצא:

יז (יז) ואם רבים מסובים - ר״ל אם המסובים רוצים לצאת בברכתו:

יח (יח) יכוונו לבם - משום דכיון דרוצה לצאת בברכת חבירו צריך ליתן דעתו לשמוע ואז הו״ל כל תיבה ששומע מפי המברך כאלו אמר בעצמו:

יט (יט) ויענו אמן - דע״י העניה שמאמת הדבר אז נחשב כאלו הוא מברך בעצמו ומ״מ בדיעבד אינו מעכב כדלקמן בסימן רי״ג ס״ב ע״ש:

כ (כ) והמברך יכוין וכו׳ - דענית אמן ג״כ מכלל הברכה היא ואע״ג דהוא בירך כבר בעצמו מ״מ ע״י שעונים אמן עליה הברכה חשובה יותר ולכך נכון לכתחלה לכוין לצאת בענית אמן שעונה העונה ועיין בה״ל:

כא (כא) יתן ריוח - היינו שיפסיק מעט כדי שלא יבלע תחת לשונו אחת מהממין וכן בין שאר שתי אותיות ששוות בהברכות:

כב (כב) קודם שיתפוס - שאין מברכין על המצות אלא סמוך לעשייתן כשהמצוה בידו לעשותה ולא קודם לכן ובדיעבד אם בירך ואח״כ נטלו בידו ג״כ אין צריך לחזור ולברך וכדלקמן בסימן ר״ו ס״ה ע״ש ובמ״ב:

כג (כג) יתן שתי ידיו - היינו דטוב לעשות כן. ואם הוא לבוש בבתי ידים נכון שיסירם בשעת הברכה. כתבו האחרונים כשיאמר השם יגביה הככר ובשבת שמברכין על שתים יגביה שתיהם:

כד (כד) התלויות בפת - כי עשר מצות אדם עושה עד שלא יאכל פרוסת פת [ירושלמי ספ״ק דחלה] בשעת החרישה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו בשעת הזריעה שדך לא תזרע כלאים בשעת דישה לא תחסום שור בדישו. לקט שכחה ופיאה תרומה ומעשר ראשון ושני וחלה:

כה (כה) לא יבצע וכו׳ - וממילא צריך ליזהר מלהתחיל לברך הברכה ואם בירך צריך להמתין קצת מלאכול עד שיביאו המלח:

כו (כו) לפניו - ואם רבים המסובים צריך להמתין מלברך עד שיביאו לפני כל אחד ואחד לפי שהוא מוציא אותם בברכתו וצריכין לטעום מיד אחר הברכה:

כז (כז) מלח או לפתן - כדי שתהא נאכלת בטעם משום כבוד הברכה ועוד כדי שלא יצטרך אח״כ להפסיק בין ברכה לאכילה לבקש מלח ותבלין דאסור לכתחלה ואפילו אם יתאחר קצת עד שיביאו ג״כ נכון להמתין מלברך. ומש״כ נקיה כגון פת חטים וכה״ג:

כח (כח) פת חריבה וכו׳ - דאין בזה משום כבוד ברכה הואיל דאין דעתו לאכול כלל בסעודה זו מלח ותבלין וגם לטעם השני משום הפסק ג״כ לא שייך בזה דהא אין דעתו כלל לבקש אח״כ מלח ותבלין:

כט (כט) א״צ להמתין - ומ״מ אם רוצה להמתין קודם הברכה עד שיביאו לפניו מלח ותבלין הרשות בידו ואין לחוש להפסק בין נטילה להמוציא כיון שהוא צורך סעודה [מ״א וש״א]:

ל (ל) דומה למזבח - כמו שאחז״ל [ברכות נ״ה] בזמן שבהמ״ק קיים המזבח מכפר על האדם עכשיו שלחנו של אדם [שנותן מלחמו לדל] מכפר עליו דכתיב וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳:

לא (לא) והאכילה - שאדם אוכל לחזק כחותיו ועי״ז יהיה בריא וחזק לעבודת ה׳:

לב (לב) והוא מגין - דאיתא במדרש כשישראל יושבין וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם והם בלא מצות השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם:

לג (לג) וע״ל סוף סי׳ ק״ע - פי׳ אע״ג דמבואר שם דלדידן דפת שלנו הוא במלח אין אנו נוהגין באכילת מלח אחר הסעודה מ״מ מצוה להניחו על השלחן וכתבו המקובלים לטבול פרוסת המוציא במלח ג״פ:

לד (לד) יאכל מיד - דלכתחלה אסור להפסיק בשתיקה יותר מכדי דיבור כדלקמן בסי׳ ר״ו ס״ג עי״ש:

לה (לה) ולא ישיח - עד שיכלה ללעוס קצת מהפרוסה ויבלענו כיון דפסק השו״ע לקמן בסוף סימן ר״י דבטועם לבד אם לא בלע א״צ ברכה א״כ עיקר הברכה על הבליעה [וכן אם רבים המסובין וכל אחד יש לו ככר ומברך לעצמו לא יענה אמן על ברכתו של חבירו קודם שיטעום הוא על ברכתו] ומ״מ אם עבר ושח בעודו לועס קודם שבלע הפרוסה בדברים שאינו מצרכי סעודה צ״ע אם צריך לחזור ולברך [ובח״א כלל מ״ט מצדד דאפילו לא בלע רק הטעם שמציץ בפיו מן הלעיסה א״צ לחזור ולברך] אמנם א״צ שיאכל דוקא שיעור כזית קודם שידבר דאפילו אם אכל רק פחות מכזית אחר הברכה חשיבא אכילה לענין זה דמותר לדבר אח״כ אם הוא צריך לכך ושלא במקום הדחק טוב שיאכל מתחלה שיעור כזית:

לו (לו) ואם שח - אפילו תיבה אחת:

לז (לז) מענין דברים - ואפילו הפסיק בדברים שאינו לצורך פרוסת המוציא רק מעניני צרכי סעודה ואפילו דיבר להביא הכלים שהן לצורך הסעודה לא הוי הפסק:

לח (לח) שבירך על הפת וכו׳ - ואפילו פת שלנו דנקיה ומתובל בתבלין דפסק השו״ע לעיל דא״צ להמתין עד שיביאו מלח ולפתן מ״מ כיון שהוא חפץ לאכול הפת ע״י טיבול במלח ולפת ה״ז מעניני סעודה:

לט (לט) תנו לפלוני לאכול - בין עני ובין עשיר ואפילו לא אמר שיתנו לו מפרוסת המוציא אלא אמר לב״ב שיתנו לו ככר שיברך בעצמו מ״מ מעניני סעודה הוא:

מ (מ) מאכל לבהמה - ג״כ מעניני סעודה הוא דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו. כתב המ״א בשם ס״ח דלשתות אדם קודם לבהמה כדכתיב ברבקה שאמרה להעבד שתה וגם גמליך אשקה:

מא (מא) לא יפסיק כלל - בכל אלו הדברים ואפילו אם היה פת שאינו נקי דצריך להמלח ג״כ אסור להפסיק קודם שיבלע מעט:

מב (מב) ששח - הבוצע קודם שאכל כצ״ל:

מג (מג) אבל אח״כ וכו׳ - פי׳ אפילו השיחו אח״כ השומעים ויוצאים בברכתו קודם שטעמו ג״כ אין קפידא בדיעבד הואיל וכבר חלה ברכת המברך מיהו לכתחלה בודאי אסור לכל אחד מהשומעים להפסיק קודם שיטעום. והנה זהו רק דעת הרמ״א אבל כמעט כל האחרונים חולקים עליו וס״ל דלא עדיף השומע מהמברך עצמו כששח קודם טעימתו שחוזר ומברך וה״נ השומעים אם הפסיקו בדברים קודם טעימתן שחוזרין ומברכין. ודע עוד דאם המברך שח קודם שטעם אף שהשומעים לא שחו כלל משמע מהפוסקים לכאורה דשוב אינם יוצאים בהברכה כמו שכתבתי בבה״ל וצ״ע לדינא:

מד (מד) להוציא השומעים - וגם השומעים כוונו לצאת בברכתו:

מה (מה) ואח״כ ניגב וכו׳ - ה״ה כשכל הנטילה וברכת ענט״י היה אח״כ ג״כ יוצא בדיעבד דכל זה לא הוי הפסק דהוי צורך סעודה וכנ״ל ולא נקט לשון זה אלא להורות לנו דאם ברכת ענט״י היה בשעה שיעקב בירך המוציא דלא יצא דהרי צריך להבין ולשמוע מה שאומר המברך ולא להפסיק בדברים אחרים ואז שומע כעונה [עיין לקמן סימן קפ״ג סוף ס״ו] ובעו״ה הרבה נכשלין בזה בליל ש״ק כשהבעה״ב מוציא בני ביתו בקידוש:

מו (מו) ובירך ענט״י וכו׳ - ואע״ג דקי״ל שומע כעונה וכבר פסק המ״א לעיל בסימן קנ״ח סי״א דאם קודם שבירך ענט״י בירך המוציא לא יוכל לברך עוד ענט״י שאני הכא דלא ניגב ידיו קודם ברכת המוציא ולא נגמר המצוה עדיין אבל אם כבר נגב ג״כ לא יכול לברך עוד ענט״י כיון דכבר יצא בברכת המוציא:

מז (מז) מברך - על מה שיאכל אח״כ דכי בשביל שאכל עד עתה בלי ברכה יחזור ויאכל בלי ברכה [גמרא]:

מח (מח) אינו מברך - שברכת הנהנין הוא כשאר ברכת המצות שאין מברכין עליהם אלא עובר לעשייתן ולא אח״כ אא״כ היא מצוה שא״א לברך עליה עובר לעשייתן כמ״ש בסימן קנ״ח סי״א ע״ש ומיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט טוב שיברך המוציא ויאכל:

מט (מט) אינו חוזר ומברך - כשיאכל עוד דברכת המוציא אינו אלא מדרבנן וספיקא לקולא ומטעם זה אפילו אם ירצה להחמיר ולברך ג״כ אינו רשאי משום ברכה שאינה צריכה מיהו אם נזדמן לפניו במסיבתו אחד שרוצה לאכול פת נכון שיוציאנו בברכת המוציא:

נ (נ) במקום ברכת המוציא וכו׳ - היינו אף דפת הוא דבר חשוב אפ״ה מהני בדיעבד אם בירך שהכל וכ״ש על כל דבר כדאיתא לקמן בסימן ר״ו ס״א:

נא (נא) בירך שהנ״ב - היינו שאמר ברוך אתה ה׳ אמ״ה שהנ״ב או אף שלא הזכיר תחלה כלל רק אמר בריך רחמנא וכו׳ לחוד יצא כיון שיש שם ומלכות דמלת רחמנא קאי במקום השם (שכן היו קורין אותו בבבל) ומלת מלכא הוא מלכות:

נב (נב) דהאי פיתא - ואם אמר מלכא מאריה דהאי ולא הזכיר שם הפת כלל אפשר דיצא כיון שהפת מונחת לפניו ועיין בה״ל:

נג (נג) יצא - בדיעבד אבל לכתחלה אסור בשתיהן דאף דברכות נאמרין בכל לשון היינו היכא דלא שינה כלל מנוסח הברכה אבל הכא הא שינה מנוסח שקבעו חז״ל בלשה״ק ואפ״ה יצא בדיעבד כיון שעכ״פ הזכיר שם ומלכות וענין הברכה. ולפי מה שפסק המחבר לקמן בסימן ריי״ד מיירי כאן דאמר מלכא דעלמא מריה וכו׳ ועיין במה שנכתוב שם בבה״ל ומשמע בש״ס דה״ה אם אמר ברוך המקום מלך העולם שברא פת זה דיצא:

נד (נד) שנים או רבים - נקט לשון זה משום דבבהמ״ז דינא הוא דדוקא בשלשה מזמנין יחד ומוציאין כל אחד את חבירו ובשנים אין מוציאין אחד את חבירו לכתחלה אבל בברכת המוציא אפילו לכתחלה יכול להוציא בשנים אחד את חבירו והטעם מבואר לקמן ריש סימן קצ״ג במ״ב:

נה (נה) הסיבו - כן היה דרכן באכילתן דרך קבע להיות מטין על צדיהן השמאלית על המטה [רש״י]:

נו (נו) עם בני ביתו - משום דנגררין אחריו שהוא מיסב לכך מצטרפים עמו אפי׳ בישיבה גרידא [ב״י]:

נז (נז) הוי קבע - וע״כ אפילו כל אחד אוכל מככרו מצטרפין [גמרא]:

נח (נח) ואפילו לבני חבורה - ר״ל שאינו בעה״ב עם בני ביתו דלדידהו אפילו בזמן הגמרא הוי כהסיבה וכנ״ל:

נט (נט) ולדידן אפילו וכו׳ - צ״ל ואפילו לדידן ור״ל דלא תימא כיון שהישיבה דידן הוי כהסיבה דידהו א״כ במקום דלא בעי הסיבה לדידהו כגון שקבעו מקום לאכילתן דהיינו שאמרו נאכל כאן או במקום פלוני וכן בעה״ב עם בני ביתו דלדידהו לא צריך הסיבה הו״א דלדידן לא צריך אפילו ישיבה קמ״ל דבלא ישיבה לא מקרי קבע:

ס (ס) בשלחן אחד וכו׳ - עיין בביאור הלכה מש״כ בשם הגר״א:

סא (סא) כיון שעמדו וכו׳ - ר״ל דזה נחשב כמו ישיבה ומהני כיון שאמרו נאכל והכינו בזה מקום לאכילתן וכנ״ל בסי״א:

סב (סב) והולכים לא - פירוש לא מהני אמירה שאמרו מתחלה נאכל דהליכה מבטל הקביעות. ואם יושבים בעגלה אחת ואמרו נאכל כאן ואוכלין יחד מסתפק המ״א דאפשר דמצטרפי דאע״ג דבעלמא נוסע בעגלה כמהלך דמי מ״מ כיון שעכ״פ כולם יושבים באגודה אחת י״ל דמצטרפין וכן נוטה דעת הא״ר להקל ובספינה פשוט אף להמ״א להקל דמצטרפי דקביעות גמור הוא. כתבו האחרונים דשמש המשמש בסעודה יוצא בברכת המוציא אם שומע ומתכוין לצאת אע״פ שהולך ובא תדיר ואינו קבוע אצל השלחן מפני שדרך אכילתו בכך:

סג (סג) ואם היו אוכלים וכו׳ - צ״ל וכן אם וכו׳ ואדלעיל קאי שאמרו נאכל כאן וישבו לאכול אפ״ה לא מהני כיון שהיו מפוזרים דבעינן שיהיו במקום אחד [מאמר מרדכי]:

סד (סד) שלא קבעו מקום ואוכלים וכו׳ - חד ענינא הוא ור״ל שלא קבעו מקום בשעת אכילתן אלא שאכלו מפוזרים זה לכאן וזה לכאן לכך לא מהני אף שאמרו מתחלה נאכל כאן:

סה (סה) אם כוון וכו׳ - פי׳ בדיעבד יצא שלא הצריכו לברך כל אחד אלא לכתחלה ועיין במ״א שהניח דין השו״ע בצ״ע כי יש מהראשונים דסברי דבלא קבעי אין אחד יכול להוציא חבירו אף בדיעבד אמנם בביאור הגר״א הכריע לדינא דדברי השו״ע עיקר. ודע דדין זה שייך גם בבהמ״ז היכא דלא קבעו יחד בין בשנים ובין בשלשה אם כוון אחד להוציא את חבירו בבהמ״ז יצא בדיעבד:

סו (סו) רבים - וה״ה שנים ומיירי כשאין עמהם הבעל סעודה או שכולם בעלי סעודה ואוכלין יחד:

סז (סז) גדול שבכולם - בחכמה מפני כבודו:

סח (סח) בוצע - ומוציא האחרים בברכתו ואפילו במקום דהמנהג דכל אחד מברך לעצמו על ככרו מ״מ המנהג דגדול בוצע תחלה [פמ״ג] והחתן ביום חתונתו בוצע אע״פ שיש בהמסובין גדול ממנו:

סט (סט) להקדימו - דכתיב וקדשתו ואחז״ל לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון:

ע (ע) ת״ח קודם לו - ואסור להת״ח להקדימו לפניו ומבזה בזה את התורה ואיתא לקמן בסימן ר״א דדוקא אם מקדימו לפניו דרך חוק ומשפט כהונה דהיינו מפני שהוא כהן אבל אם נותן לו רשות לברך שלא מחמת כהונה רשאי:

עא (עא) טוב להקדימו - ואיתא בגמרא שמי שנזהר בזה מאריך ימים בכך:

עב (עב) עמהם בעה״ב - ר״ל בעל הסעודה שאוכל עמהם:

עג (עג) הוא בוצע - והוא קודם אפילו לכהן ות״ח כדי שיבצע בעין יפה:

עד (עד) ואפילו אם האורח גדול - הנה הלחם חמודות כתב שכהיום נהגו לחלוק כבוד לגדול והמ״א הסכים עמו אך כמה אחרונים מפקפקין בזה אך בסעודה שכל המסובין אוכל כאו״א מככרו ומברכין לעצמן בודאי הנכון שבעה״ב יכבד להגדול שיבצע תחלה כיון שאין כאן טעם משום עין יפה:

עה (עה) יאמר תחלה וכו׳ - היינו אפי׳ הגדול הוא הבוצע או בעה״ב משום מדת ענוה צריך ליטול רשות כאלו הם גדולים ממנו ולהם נאה לברך. כשיש שם כהן שמצוה להקדימו וכנ״ל אם רוצה אחר לבצוע וה״ה לבהמ״ז צריך ליטול ממנו רשות [ולא מהני מה שיאמר ברשות הכהן אם לא נתן לו הכהן

רשות]:

עו (עו) אין המסובין וכו' - כשיצאו בברכת הבוצע ועיין בפמ"ג שמצדד דאפילו אם לא נתכוין לצאת בברכתו וכל אחד מברך לעצמו כיון שכולם זקוקים לככרו של הבוצע אין מדרך הכבוד לטעום קודם שיטעום הוא:

עז (עז) רשאים לטעום - דהיינו שירצו לחתוך מן הככר של הבוצע ולטעום קודם לו:

עח (עח) אבל מותר וכו' - ואין בזה הפסקה דכ"ז צורך סעודה הוא:

עט (עט) לכל אחד חלקו וכו' והם ימתינו - מלאכול עד שיטעום הוא תחלה. ואפילו נתן להם בפירוש רשות לזה י"א ג"כ דלא מהני. ודעת הט"ז בענין זה דאין כדאי להבוצע שיחלק לכל אחד חלקו אחרי שאינם רשאים לטעום מהם עד שיטעום הוא תחלה א"כ נחשב לו הדבר להפסק בין הברכה לאכילה וזה אסור לכתחלה אלא יראה לטעום קודם ואח"כ יחלק לכל אחד מהם וכ"כ ש"א:

פ (פ) אוכל מככרו - ויש לכל אחד מהם ככר שלם בפ"ע:

פא (פא) רשאים לטעום קודם - אע"פ שהם יוצאים כולם בברכת המברך:

פב (פב) ואם הוא שבת - וה"ה יו"ט:

פג (פג) צריך שיהא וכו' - דאם אין לפני כ"א מהמסובין לחם משנה הרי הם צריכים לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה ולטעום מאותו לחם ואינם רשאים לטעום קודם לו:

פד (פד) אין הבוצע וכו' - היינו אם הוא מוציאם ידי חובתם בברכה:

פה (פה) אמן מפי רוב וכו' - שגם עניית אמן מכלל ברכה היא אבל המיעוט המאריכין יותר מדאי א"צ להמתין עליהם שכל המאריך באמן יותר מדאי אינו אלא טועה:

פו (פו) הבוצע - שהוא הבעה"ב או מי שנתנו לו רשות לבצוע תחלה:

פז (פז) פושט וכו' - דכיון שחלקו לו כבוד לברך תחלה ולבצוע להוציא המסובין ראוי לכבדו שיפשוט ידו לקערה תחלה:

פח (פח) הבוצע נותן - אבל לא יזרוק חתיכת המוציא על השלחן לפני האורחים אפילו אם לא נמאס המאכל ע"י הזריקה כמו שיתבאר בסימן קע"א ועוד כיון שהיא פרוסת המוציא הוי בזיון מצוה:

פט (פט) היה אבל - ובשבת פורס האבל כדרכו דלא יהיה כאבילות דפרהסיא אם יתן לו בידו:

צ (צ) רמז לפרוסת המוציא - משמע דאין ראוי לעשות כן כשאינו אבל דלא ליתרע מזליה:

צא (צא) אינו יכול לברך - אפילו אין השומע יכול לברך בעצמו:

צב (צב) ברכת המוציא - וה"ה בכל ברכת הנהנין דדוקא ברכת המצוה שכל ישראל ערבים זה בזה וכאשר חבירו לא יצא ידי המצוה הוי כאלו הוא לא יצא משו"ה יכול להוציא אפילו הוא כבר יצא ידי המצוה משא"כ בברכות הנהנין שאע"פ שהן חובה על הנהנה לברך דאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה מ"מ בידו שלא ליהנות ולא לברך לפיכך אותו שאינו נהנה אין נקרא מחויב בברכה זו ועיין לקמן סי' קצ"ז ס"ד במ"ב לענין בהמ"ז:

צג (צג) אבל לקטנים וכו' - ואפילו קטנים דעלמא שאין חנוכם מוטל עליו מדינא ג"כ מותר לברך עמהם כשרוצים ליהנות ואין יודעים לברך בעצמן וכ"ש כשהם מבני ביתו ולגדולים אפילו לבני ביתו נמי לא:

צד (צד) אפילו בשבת שהוא חייב וכו' - היינו של כל השלש סעודות דאף שהם חוב אין החוב עליו משום מצוה אלא כדי שיהנה מסעודת שבת ואין להמצוה עצמה חוב דהא אם נהנה ממה שמתענה א"צ לאכול כדאיתא בסימן רפ"ח ע"כ הם בכלל שאר ברכות הנהנין:

צה (צה) אע"פ שאינו טועם - וה"ה כשכבר קיים מצות אכילת מצה וכבר קידש על היין והטעם בכל זה דברכת קידוש ואכילת כזית מצה היא מחובת המצות שהיא חוב על האדם וממילא הכל נכנסים בזה בכלל ערבות וכנ"ל וה"ה בליל א' וב' דסוכות שהוא חייב לאכול כזית פת בסוכה יכול ג"כ להוציא אע"פ שאינו טועם בעצמו:

צו (צו) בין של יום - דעיקרו נתקן רק למצוה ולא בשביל הנאה וע״כ ברכה זו היא בכלל שאר ברכת המצות דקי״ל אע״פ שיצא מוציא:

צז (צז) קודם וכו׳ - כתב של״ה שגם ישייר מן פרוסת המוציא מעט שיאכל אחר אכילתו כדי שישאר טעם המוציא בפיו. אין להאכיל לבהמה ועוף או לכותי מפרוסת המוציא או מהחתיכה שנוגעת בה חתיכת המוציא היינו דמאותה פרוסה שחתך מקודם מהלחם השלם חותך אח״כ מן אותה פרוסה חתיכה קטנה להמוציא וגם אותה הפרוסה לא יאכילם שאין כבוד בזה להמצוה:

סימן קסח

א (א) מברך על השלם - משום הידור מצוה ואם לא היה לפניו רק פרוסה ונטל אותה כדי לברך עליה ובתוך כך הביאו לפניו שלמה מניח הפרוסה בתוך השלמה ומברך ואם כבר בירך על הפרוסה יבצע אותה:

ב (ב) פת קיבר וכו׳ וקטן וכו׳ - דמעלת שלם עדיף טפי אפילו באופן זה:

ג (ג) מניח הפרוסה וכו׳ - כדי לקיים מעלת השלמה דשעורין ומעלת החיטין דחשיבא טפי משעורין משום דאקדמיה בפסוק כדכתיב ארץ חטה ושעורה וגו׳. ומבואר בש״ס דמעיקר הדין פרוסה של חטין עדיפא אלא לצאת ידי שמים כל המעלות צריך להניח הפרוסה תחת השלמה וכו׳ וכתב המ״א דמ״מ אם היה השלמה מפת של שיפון [הוא שאנו קורין דגן ורוב הלחמים שלנו ממנו הוא] והפרוסה של חיטין [וכן אם היה של שעורין] אין להחמיר לבצוע על השלמה עם הפרוסה אלא יבצע על הפרוסה לבד דשיפון קיל אף משעורים משום דאין נזכרת בקרא בהדיא:

ד (ד) תחת השלמה וכו׳ - ואפילו הפרוסה גדולה מהשלמה נמי טוב שיניח שתיהם ביחד [פמ״ג]:

ה (ה) ואין לחוש לשני - אע״פ שהוא לפניו והוא מוקדם בפסוק או חביב או חשוב אינו חייב לאכול ממנו בשביל הקדמה זו [ב״י וט״ז] ומסתברא דדוקא אם אינו רוצה לאכול אלא מאחר אבל אם ברצונו שוה הוא לאכול מזה או מזה ושניהם מונחים לפניו אף שאינו רוצה לאכול משניהם יחד מצוה מן המובחר לבצוע על המוקדם בפסוק ושארי המעלות:

ו (ו) מברך על הגדולה - ודוקא כשהיו שניהם שוים ביופי אבל אם הקטנה נקיה והגדולה קיבר מברך על הקטנה:

ז (ז) יחברם יחד - והמ״א מפקפק בזה ודעתו דבחול א״צ להדר אח״ז ורק דבשבת דבעינן לחם משנה שלם יעשה זה ורק שיזהר שלא יקח עץ שהוא מוקצה לזה ובא״ר נוטה לדעת השו״ע:

ח (ח) שלא יהא נראה - אבל אם נראה להדיא שנתחבר יחד לא מקרי שלם וכדלקמן בסימן שס״ו ס״ו:

ט (ט) ואפי׳ בשבת - ומ״מ אם יש לו אחר שלם לא יבצע ע״ז [א״ר]:

י (י) ממה שיניחנו וכו׳ - דמעלת שלם עדיף ממעלת גדול וכנ״ל בס״א:

יא (יא) ממקום השלם שבה - ודוקא בזה דבאמת שלמה היא ורק במקום שהיתה דבוקה נראית כפרוסה לכן יבצע מצד השלם אבל בפרוסה ממש אין קפידא שיבצע מצד השלם ודי שיחתוך מן הצד [אחרונים]:

יב (יב) ממין ז׳ - אף דכוסמין חשבינן נמי בכלל שבעת המינים דמין חטים הוא וכמ״ש בטור סימן ר״ח מ״מ אינו מפורש בהדיא בקרא דשבעת המינין ולכן שעורים חשיב טפי ממנה:

יג (יג) אף על פי שהכוסמין יפים - וחביב עליו דמעלת מין ז׳ עדיף כדלקמן בסימן רי״א ושם מבואר די״א דחביב קודם [מ״א]. ולפ״ז לא משכחת דין זה כ״א בששניהם שוים בעיניו. ולענין כוסמין ושיפון דשניהם אינם מפורשים בקרא כוסמין עדיף דהוא מין חטים. ושיפון ושבולת שועל דשניהם מין שעורים שיפון עדיף שהוא חביב טפי:

יד (יד) פת נקיה ופת קיבר - ושניהם מין אחד [טור] דאם הפת קיבר חשיב במינו מן הנקיה כגון חטים לגבי שעורים או שעורים לגבי כוסמין הוא קודם:

טו (טו) על הנקיה - ואף דהקיבר גדול ממנה דמעלת הנקיות עדיף ומיירי שהיו שניהם שוים שלמים או פרוסים דאם הקיבר לבד שלם הוא קודם להנקיה הפרוסה וכנ״ל בס״א. וזה הכלל מסעיפים אלו מעלת שבעת המינים קודם לכל ואחריו מעלת השלם ואחריו מעלת הנקי ואחריו מעלת הגדול [ח״א] ולענין מעלת חביב עיין סימן רי״א:

טז (טז) על הלבנה - ואף אם השניה גדולה ממנה אם לא שהוא חביב עליו יותר:

יז (יז) פת עו״ג נקיה וכו׳ - אבל בשוין פשיטא דפת ישראל קודם לברך עליו [א״ר]:

יח (יח) על איזה מהם שירצה - דכל אחד יש לו מעלה זה שהוא פת ישראל [דפת עכו״ם לא התירו אלא מדוחק] וזה שהוא נקי:

יט (יט) מסלק וכו׳ - דין זה נובע מדברי השר מקוצי שחשש שאם יהיה מונח על השלחן יהיה בעת הברכה חביבה עליו מפני שהיא נקיה ואפשר שיצטרך לברך עליו מפני זה והרבה מאחרונים מפקפקין מאד בזה דכיון שהוא נזהר ומחזיק זה לאיסור מאי אהני ליה חביבותיה ומ״מ לכתחלה טוב לחוש לדבריו ולסלק:

כ (כ) ואין דעתו וכו׳ - פי׳ דאף דבריש הסעיף כתב דמברך על איזו שירצה היינו היכא שבדעתו לאכול הסעודה משתיהם אבל זה שאין דעתו לאכול כלל רק פת עו״ג זה אין צריך לברך על פת אחר אף שהוא חשיב טפי וכנ״ל בס״א בהג״ה. ואף דמוציא את ב״ב בברכת המוציא והם אינם אוכלים מזה אלא מפת כשר מ״מ כיון דהוא אינו חפץ לאכול אלא זה והוא הבעה״ב הוא העיקר ואזלינן בתריה ויברך על פת שהוא אוכל:

כא (כא) על בעל הבית - פי׳ לבצוע ולהוציא את אחרים בברכתו כמו שאמרו בעה״ב בוצע כדי שיבצע בעין יפה וכיון שהאורח יאכל מפת עו״ג שהוא יפה ונקי התירו לו גם כן לבעה״ב לבצוע על הפת של עו״ג מפני כבוד האורח אבל בלא אורח אינו מותר כלל למי שנזהר מפת עו״ג לברך על הפת זה אלא יסלקם מעל השלחן וכדלעיל [כן הוא מסקנת הש״ך וט״ז ביו״ד קי״ב ע״ש] ועיין בבה״ל. ודע דכהיום שהמנהג שכל אחד מברך לעצמו ברכת המוציא לכאורה לא שייך כלל דין זה אלא כ״א יברך על פתו שאוכל [מחה״ש] ועיין בפמ״ג מה שהעיר על עיקר דין השו״ע:

כב (כב) אבל אם אינו חביב וכו׳ - ר״ל דכ״ז אם הפת זה בעצם חביבה עליו ורק שהוא מונע עצמו מפני שהוא פת עו״ג התירו לו בכאן מפני האורחים אבל אם אינו חביב עליו בעצם פת זה ואינו חפץ בו יברך על פתו הכשרה:

כג (כג) בכיסנין וכו׳ - בסעיף שאח״ז מתבאר מה הוא. ואף דבסתם פת מברכין עליו המוציא בכל שהוא ועל כזית מברכין בהמ״ז שאני אלו דאין דרך בני אדם לקבוע סעודתן עליהם ורק אוכלין אותן מעט דרך עראי לפיכך ברכתן רק במ״מ ולאחריו ברכה מעין שלש אא״כ אכל כשיעור קביעת סעודה דאז מברך המוציא ובהמ״ז דעכ״פ פת הוא:

כד (כד) שאחרים רגילין - לקבוע - כתבו האחרונים דאם אכלו לבדו צריך שיאכל שיעור שאחרים רגילים לשבוע ממנו לבדו ואם אכלו עם בשר או דברים אחרים שמלפתים בו הפת סגי כשאוכל שיעור שאחרים רגילין לשבוע ממנו כשאוכלין ג״כ עם דברים אחרים אך אם אכלו לבדו ושבע ממנו אף שאחרים לא היו שבעין ממנו לבדו אבל כיון שאם אכלו אותו עם דברים אחרים היו שבעין ממנו ג״כ לא אמרינן בטלה דעתו וצריך לברך עליו המוציא ובהמ״ז. והנה לענין עירובי תחומין בסימן שס״ה איתא דשיעור סעודה הוא ג׳ או ד׳ ביצים וכתבו כמה אחרונים דה״ה כאן חשיב בזה שיעור קביעת סעודה אבל כמה אחרונים והגר״א מכללם חולקים וס״ל דאין לברך המוציא ובהמ״ז אלא כשיעור סעודה קבוע שהוא של ערב ובקר וכמש״כ בב״י בשם שיבולי לקט וכן מצאתי באשכול דמוכח שהוא סובר כן וכן נוטה יותר לשון השו״ע. ומ״מ לכתחלה טוב לחוש לדעת המחמירים שלא לאכול ד׳ ביצים וכ״ש אם הוא דבר שיש להסתפק בו מדינא אם הוא פת הבאה בכיסנין אף דמבואר בס״ז דהולכין בזה להקל עכ״פ בודאי יש לחוש לדעת המחמירים הנ״ל:

כה (כה) המוציא ובהמ״ז - וגם נט״י וכמו בפת גמור וכמבואר לעיל בסימן קנ״ח ס״א ע״ש:

כו (כו) יברך עליו בהמ״ז - כיון שהשלים לשיעור קביעת סעודה אבל המוציא אין צריך לברך על מה שנמלך לאכול כיון דאין במה שמונח לפניו אחר שנמלך שיעור קביעת סעודה אלא ביחד עם מה שאכל כבר ואם באמת יש שיעור קביעת סעודה במה שלא אכל עדיין צריך ליטול ידיו ולברך המוציא וענט״י וברכת המזון:

כז (כז) שממלאין אותן וכו׳ - ר״ל אף אם נילושה מתחלה במים כשאר פת כיון שכל העיסה ממולא ממינים אלו ואף דהמילוי עיקר אצלו מ״מ מין דגן חשוב ואינו בטל ולכך מברך במ״מ ופוטר הכל כמ״ש בסי׳ ר״ח סעיף ב׳ ג׳. ואך אם אינו אוכל העיסה ורק הפירות שבפנים לבד מברך הברכה השייכה להפירות וכתב הט״ז דאם נלקח הפירות ואוכל רק העיסה אפ״ה מברך במ״מ ולא המוציא דיש עליה דין כיסנין כיון שנאפה עם מילוי הפירות שאין דרך לקבוע סעודה על פת כזו:

כח (כח) ואגוזים ושקדים וכו׳ - או או קאמר ומסתברא דמיירי ג״כ שטעם המילוי ניכר בעיסה וכמו שמסיים לבסוף:

כט (כט) שעירב בה - בעת הלישה והיינו אפילו היה הרוב ממים כיון שעירב בה ג״כ ממינים אלו ועי״ז נשתנה הטעם מקרי פת כיסנין:

ל (ל) ניכר בעיסה - דאל״ה הוי לחם גמור. ולחם שנותנין בו זאפר״ן להטעימו ולנאותו או שנותנין בו מעט צימוקין לכו״ע לחם גמור הוא [פמ״ג]:

לא (לא) שזה נקרא - היינו היכא דעירב בה בהלישה רק מעט דבש וחלב אינו בטל שם פת מחמת שנרגש הטעם:

לב (לב) פת גמור - ומברך המוציא לכל שהוא וכן בהמ״ז לכזית כדין פת:

לג (לג) הרבה תבלין או דבש וכו׳ - ר״ל שכ״כ תבלין מעורב בהן עד שעל ידי זה יהיה מנכר התבלין בטעם יותר מהקמח וכן בדבש ושמן וחלב בעינן שיהיה הרוב מהן ומיעוט מים שעי״ז נרגש מהן הטעם הרבה מאד עד שעי״ז הם העיקר וטעם העיסה טפל וכן בציור הראשון שכתב השו״ע שממלאין מהם בעינן ג״כ שיהיה המילוי הרבה כ״כ עד שעי״ז יהיה נרגש הטעם הרבה מאד:

לד (לד) וכן נוהגי ן - שאופין ללחם משנה פת עם מעט שמן ותבלין [ד״מ] וכן הסכימו האחרונים להלכה כפסק הרמ״א:

לה (לה) כעבים יבשים - כך שמה בערבי ובלשון ספרד נקרא בושקיגו״ש ונעשית מה׳ מיני דגן ובמים לבד אך באפייתן נעשים יבשים כ״כ עד שנפרכים ואין זה נקרא אוכל אלא כוסס ואין דרכם לאכול מזה הרבה לכן אין לו דין פת:

לו (לו) לחם גמור הוא - דנעשים רק מקמח ומים כשאר פת ואף שהם דקים מ״מ לא הוי כמו כעבים יבשים דס״ז דהם יבשים מאד ואינם עשוים לאכילה ורק כוססין אותם לקינוח אבל אלו עשוים לאכילה:

לז (לז) שקורין ניבלא״ש - וכתבו האחרונים דהיינו מה שקורין בלשון רוסיא נאלסילק״ע שמערבין קמח עם הרבה מים בקדירה כמו דייסא ושופכין על עלי ירקות ונאפים בתנור עם העלים [וה״ה כשנאפים על מחבת בלי שמן] ודוקא באלו שהם דקים ורכים ביותר אבל אם אינם רכים ודקים כ״כ מבואר בסי״ד דדין לחם עליו ומברך המוציא [מ״א]:

לח (לח) ואם קבע וכו׳ - וכתבו הפוסקים דאותן שקורין בפראג ווואלאפלאטקע״ס שנעשין ג״כ בלילתן רכה אך מפני שמתפשטין באפייתן נעשים דקין וקלושים הרבה יותר מאותן נאלסילקע״ס שנזכר לעיל אין לברך עליהם המוציא אפילו בדקבע דאין ע״ז תורת לחם כלל ודמיא לטריתא בסט״ו:

לט (לט) סעודתו עליהם וכו׳ - ומה נקרא קבע מבואר לעיל בס״ו לענין פת כיסנין וה״ה הכא:

מ (מ) ואי אכיל להו וכו׳ - פי׳ להני רכין ודקין וה״ה לכל פת הבא בכיסנין המבוארים בסעיף ז׳ [מ״א] ועיין בה״ל שכמה אחרונים חולקים על דבריו:

מא (מא) שלא מחמת הסעודה - פי׳ שלא אכלם להשביע רעבונו רק לקינוח ומתיקה [דאלו אכלם למלא רעבונו אפילו לא אכלם רק מעט הם בכלל סעודה וא״צ ברכה]:

מב (מב) טעונים ברכה - דכיון דאינו אוכל זה לשם סעודה לא נפטר בברכת המוציא ואם אוכל הרבה כשיעור קביעת סעודה המבואר בס״ו אפילו אכלם למתיקה בעלמא נפטר בברכת המוציא דכיון דאי אכלם שלא בתוך הסעודה צריך לברך המוציא ממילא בתוך הסעודה נפטר בברכת המוציא:

מג (מג) לפניהם - וכ״ז בעניני פת אבל בעניני מעשה קדרה שבאין למזון ולתבשיל תמיד מחמת הסעודה הם באים כמבואר בסימן קע״ז ואפילו הם ממולאים בפירות כאותן שקורין עפי״ל פלאדי״ן וכדומה הפירי נעשה תבשיל תוך המולייתא וקימחא עיקר והפירי בטל לגבייהו ואין להחמיר וליקח קצת תפוחים מתוכם ולברך בפה״ע דהוי ברכה לבטלה [אחרונים]:

מד (מד) אבל וכו׳ - קאי על עיקר דין פת הבאה בכיסנין וקמ״ל דזה לא הוי בכללו דאין מברכין בזה על העיסה כלל משום דהוי טפילה למרקחת כדמפרש:

מה (מה) הם טפלים - דאין מתכונין לאכול הרקיקין ורק שעושין אותם כדי שלא יטנפו הידים מהמרקחת ולכן הוי העיסה בכלל טפל כדלקמן בסימן רי״ב. וכתבו האחרונים שם דבמדינותינו שנותנין מרקחת על הדובשנין [שקורין לעק״ך פלאדי״ן] שטובים הדובשנין למאכל בעצמן אם כן כונתם גם בשביל אכילת הדובשנין וממילא הם העיקר ומברך עליהם במ״מ ופוטר המרקחת. ופשוט דדוקא שבעת אפייה נאפין ביחד אבל אם אפה הדובשנין לבד ואח״כ מניח עליהם מלמעלה המרקחת אין נעשין המרקחת טפילה להם שכונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באין ללפת הדובשנין וצריך לברך גם על המרקחת:

מו (מו) פוטרתן - ואם אכל המרקחת מלמעלה והשאיר הרקיקין ואכלן בפני עצמן צריך לברך במ״מ עליהם אך אם אכלן ביחד ונשאר עוד קצת רקיק בלא מרקחת אין צריך לברך עליו כיון דעיקר אכילתו היה ביחד ונחשב לטפל להמרקחת אין חוששין על גמר האכילה:

מז (מז) פחות מכזית - וה״ה אפילו על כל דהו דאסור ליהנות מן העולם הזה בלי ברכה:

מח (מח) כלום - היינו לא בהמ״ז ולא שום ברכה אחרונה:

מט (מט) חביצ״א וכו׳ - אקדים לזה הסעיף הקדמה קצרה והוא דיש בזה שלשה אופנים. א פת שפירר לפירורין ובשלו תלוי בזה אם הפירורין גדולים שיש בהם כזית לא נתבטל מהם שם פת אפילו אם ע״י הבישול אזל מהם תואר לחם ואם אין בהם כזית אפילו אם נראה שיש עליהם תואר לחם מברך במ״מ דשם תבשיל עליהם. ב אם לא בשלו רק שפירר בקערה ונתחברו הפירורין יחד ע״י דבש או מרק אם יש עדיין עליהם תואר לחם מברך עליהם המוציא אפילו אם אין בהפירורין כזית ואם אין בהם תואר לחם מברך עליהם במ״מ אא״כ היה בהפירורין כזית וכנ״ל לענין בישול. ג כשלא בישל וגם לא נתחברו הפירורין יחד ע״י משקה אפילו אם הפירורין דקין כסולת מברך עליהם המוציא דשם פת עליהם ועתה נבאר את הסעיף בעזה״י:

נ (נ) דהיינו פירורי לחם שנדבקים - בנתבשל אין נ״מ בין נדבקין או לא ונקט זה משום אופן השני דמיירי בלי בישול:

נא (נא) יחד - וה״ה אם היו רק שרוים בתוכו הרבה עד שנתלבן המים עי״ז דינו כמו נדבקין יחד וכדלקמיה בסי״א:

נב (נב) אם נתבשל וכו׳ - היינו שנתן הלחם בכלי ראשון כשעמד על האש או עכ״פ שהיה היד סולדת בו אבל בכלי שני לא חשיב בישול ודינו כמו באופן השני דאם יש בו תואר לחם מברך המוציא אף בפחות מכזית [ודוקא אם לא נתלבן המים ע״י הלחם אבל אם נתלבן המים כדרך שמצוי כשנשרה פת במים חמין מבואר בסי״א דעי״ז נחשב הפת כאין בו תואר לחם] ואם הניח הפירורין בקערה ועירה עליהם רותחין מכלי ראשון כתבו האחרונים דספק הוא אם יש לו דין בישול או לא וע״כ אם אין בפירורין כזית ויש בו תואר לחם יברך על פת אחר תחלה:

נג (נג) אם יש בהם וכו׳ - ל״ד בכולם אלא אפילו אם יש כזית בחדא פרוסה ג״כ מברך עליה המוציא ובהמ״ז וממילא יכול לאכול השאר הקטנות ג״כ:

נד (נד) כזית - ר״ל בהפרוסה עצמה שמברך עליה היה בה כזית מקודם ולא נפחתה משיעור זה ע״י הבישול ולא מצרפינן לה מה שנתדבקה עם חברותיה או שנתפחה ע״י המשקה:

נה (נה) אע״פ שאין בו וכו׳ - דכיון שיש בהם כזית לא נתבטל ממנה שם לחם:

נו (נו) שנראה וכו׳ - דכיון שנתבשל אינו חשוב תואר לחם. ואם לא בשלם בקדרה אלא טיגנם במשקה במחבת משמע ממ״א סקל״ו דלא הוי כבישול ומהני ביה תואר לחם כמו לקמיה באופן השני ולפי דעת שארי האחרונים שם אין הכרח לדבריו והנכון שבטיגון לא יאכל בשיש בו תואר לחם כ״א בתוך הסעודה. וכ״ז בשאין בהם כזית אבל אם טיגן פרוסות שיש בהם כזית אפילו אזל ליה התואר לחם פשוט דמברך המוציא וכנ״ל בבישול וכ״ש בזה:

נז (נז) אינו מברך וכו׳ - דע דבכל הני שנזכר בסעיף זה ובסעיפים שאחריו אפילו קבע סעודתו עליהם ואכל כדי שביעה מברך במ״מ ואחריו מעין שלש משום דלא הוי בכלל לחם כלל רק כמיני קדירה בעלמא:

נח (נח) אם יש בפרוסות - היינו אפילו באחת מהן וכנ״ל:

נט (נט) אם יש בהם וכו׳ - הטעם דעדיף בזה מאופן הא׳ דכיון שלא נתבשל תואר לחם שלו חשיבא שהוא ניכר וידוע יותר ומש״כ וברכת המזון היינו כשאכל כמה פירורין עד שיעור כזית. אם פירר הלחם עד שהחזירן לסולת ואח״כ חזר וגבלן בשומן וכיו״ב [שאנו קורין בלשוננו קניידלי״ך או חרענזלי״ך] עיין במ״א מה שכתב בזה והסכמת הרבה אחרונים דאם בישלן בקדירה או טגנם במחבת במשקה דחשיב כבישול אף שיש בכל אחת כזית ויותר מברך עליהם במ״מ [ואפילו אם אכל הרבה] וכן הוא מנהג העולם ואם אפאן נכון שלא יאכלם כ״א בתוך הסעודה אלא א״כ נילוש ברוב שומן או דבש דאז מברך עליהם במ״מ וכדלעיל בס״ז בהג״ה ואם גיבלן במים לבד ואפאן יש עליהם דין פת גמור:

ס (ס) ולא תואר לחם - היינו שע״י שהוא מפורר דק דק כסולת לא מינכר עליו תואר לחם והטעם דכיון שהוא פת בפני עצמו ואינו מחובר אינו יוצא לעולם מתורת לחם ועיין באחרונים שהסכימו דאפילו שרה הפירורין במים כיון שלא נתחברו יחד אינו יוצא מתורת פת ודוקא אם שרה זמן מועט אבל אם שהו הפירורין בתוכם עד שנתלבנו המים עי״ז מבואר בסעיף שאחריו דמברך עליו במ״מ וברכה מעין שלש:

סא (סא) דפירורין שנותנין וכו׳ - היינו כשאין בהם כזית דאלו יש בהם כזית א״צ תואר לחם כמש״כ בסעיף הקודם:

סב (סב) במים - והנותנים חתיכת פת שמיבשין על הגחלים בשכר [שקורין פענין] ואין בהם כזית והשכר מתלבן ע״י השריה נמי דינא הכי דמברכין עליהם במ״מ ואם נתן רק מעט לחם דק דק לתוך השכר חם כדי שיתן בו טעם ולא בשביל אכילה אינו מברך רק שהכל על השכר דהוא העיקר והלחם אין בו ממשות ודבר חשוב:

סג (סג) אזיל ליה וכו׳ - ואף דמבואר בסוף סעיף הקודם דפירורין שאינם מבושל ולא מחובר אפילו אם אין בהם תואר לחם מברך המוציא [ואפילו היו שרוים במים כמש״כ שם] דוקא התם שלא נשתנה צורת הפת בעצם כלל שנשרה במים רק זמן מועט ומה שלא מינכר בו תואר לחם הוא רק מפני קטנותו משא״כ הכא שנשרה הרבה במים עד שנתלבנו המים עי״ז הוא סימן שנפסדה צורתה ע״י השריה ואבד ממנה שם לחם:

סד (סד) ביין אדום - דוקא אדום ומשום דכיון שנתאדם הפת ע״י היין אבד ממנה תואר לחם אבל אם שרה פתו ביין לבן בעינן דוקא שישתנה היין מצורתו ע״י הפת השרוי בתוכו וכדלעיל בסי״א:

סה (סה) אלא במ״מ - ר״ל לאפוקי שלא יברך עליה המוציא. ולענין ברכת היין אם כונתו העיקר בשביל אכילת הפת והיין בא רק למתק האכילה נעשה היין טפל ואינו מברך כ״א במ״מ על הפת וכן השורה פת כיסנין ביין או ביין שרף ג״כ דינא הכי [וכ״ש השורה פרוסות שיש בהם כזית או השורה פת ביין לבן דמברך המוציא אפילו על פרוסות שאין בהם כזית וכנ״ל בודאי נעשה היין טפל להפת] אבל אם כונתו גם בשביל שתיית היין שרוצה לאכול ולשתות ביחד נכון שיברך מתחלה על קצת יין בפני עצמו בפה״ג ואח״כ יברך ברכה על הפת השרוי ואם כונתו רק בשביל היין שבו והפת בא רק למתק השתיה נעשה הפת טפל ליין ואינו מברך רק בפה״ג. והנה לפ״ז לענין שתיית קאוו״י הנהוג בינינו שטובלין בו פת כיסנין ושם הלא כונתו ג״כ בשביל שניהם נראה ג״כ דנכון הוא שקודם שבירך על הפת כיסנין יברך על הקאוו״י שהכל וישתה מעט ויותר טוב שיברך מתחלה על הפת כיסנין לבד בלא שרייה ואח״כ יברך מתחלה על מעט צוקער ברכת שהכל להוציא הקאוו״י [מאמר מרדכי]:

סו (סו) שאין וכו׳ - דאם היה בו כזית הלא מבואר לעיל בס״י דמברך המוציא אפילו בשאבד תואר לחם:

סז (סז) שבלילתו עבה - היינו לאחר שיצק המים לתוך הקמח לש אותה עב כמו פת:

סח (סח) אם בשלה וכו׳ - בשול במים וטיגון בשמן:

סט (סט) אין מברך וכו׳ - אפילו על פרוסות שיש בהם כזית ולא דמי למש״כ בסעיף י׳ דהבישול אין מבטל אותם מתורת לחם דהתם הוי לחם גמור מעיקרא שהיה אפוי משא״כ הכא דלא נאפה מעולם להכי הבישול והטיגון מבטל מתורת לחם ועיין לקמן בסי״ד בהג״ה דאם נותן במחבת מעט שמן שלא ישרף העיסה לא מקרי טיגון במשקה והוי אפיה גמורה:

ע (ע) תורייתא דנהמא - ואפילו אכל הרבה וקבע סעודתיה עליהן הוי כמו דייסא ומברך במ״מ לפניה ומעין שלש לאחריה:

עא (עא) ואפילו נתחייבה בחלה - ר״ל אפילו הוא בענין שקרוי לחם לענין חלה כגון שבשעת לישה לא היה בדעתו לבשלו או לטגנו ואח״כ נמלך שהוא חייב בחלה לד״ה כמבואר ביו״ד סימן שכ״ט אפ״ה אינו מברך המוציא:

עב (עב) שעת אפיה - דלא מקרי לחם אלא אפוי וכיון שלא נאפה בתנור או במחבת בלא משקה אין שם לחם עליה משא״כ לענין חלה הכל הולך אחר גלגול הקמח במים שאז חל חיוב הפרשת חלה שנעשית עיסה ושוב לא נפקע ממנה ע״י בישול וטיגון:

עג (עג) ויש חולקים וכו׳ - דס״ל דכיון דמעיקרא היה בלילתו עבה ועתה אית ביה תואר לחם מברך המוציא ואפילו באוכל אכילת עראי שלא קבע סעודה ע״ז דלחם גמור הוא לדידהו וכדלקמן בהג״ה:

עד (עד) ונהגו וכו׳ - פי׳ כסברא הראשונה דאין צריך לברך המוציא וג׳ ברכות:

עה (עה) להקל - כתב המ״א דזה דוקא בלא אכל כדי שביעה דחיוב בהמ״ז שלו הוא רק מדרבנן לכך נקטינן כדעה הראשונה להקל אבל באכל כדי שביעה דחיוב בהמ״ז הוא מדאורייתא צריך לברך בהמ״ז מספק וכן משמע מהגר״א אך כ״ז בשעה שלש ועשה בלילתו עבה היה דעתו לאפות פת אלא שאח״כ נמלך ועשה אותה סופגנין אבל כשהיה דעתו מתחלה לבשל ולטגן אותה אפילו אכל כדי שביעה אין מברך עליה בהמ״ז רק ברכה אחת מעין ג׳:

עו (עו) וירא שמים יצא וכו׳ - היינו אפילו בשהיה דעתו בשעת בלילה לבשל ולטגן:

עז (עז) ולא יאכל וכו׳ - היינו אפילו אכילה מועטת בלא קביעת סעודה:

עח (עח) לאחר אפיה - הלשון אינו מדוקדק כ״כ ופירושו אחר הבישול בקדירה והטיגון במחבת והסכימו הרבה אחרונים דדוקא אם יש בהפרוסות כזית דאל״ה ע״י הבישול או טיגון נתבטל שם לחם לגמרי לענין המוציא וכההיא דלעיל ס״י:

עט (עט) תואר לחם - ול״ד לס״י דלא בעינן תואר לחם ביש כזית דהתם היה תחלה פת גמור:

פ (פ) פשטיד״א וקרעפלי״ך וכו׳ - פי׳ שממולאין בבשר וכמ״ש סוף סימן זה בהג״ה דאלו ממולאים במיני פירות הוי פת הבאה בכיסנין וכמ״ש בסעיף ז׳ ומברכין לכתחלה בורא מיני מזונות בדלא קבע סעודה עלייהו ואפילו בדנאפה בתנור. וכ״ז הוא לדעת הרמ״א אכן הט״ז חולק וס״ל דגם פת הממולא בבשר ודגים וכה״ג הוי ג״כ בכלל פת הבאה בכיסנין ואה״נ בדלא קבע לכו״ע מברך עלייהו במ״מ ולאחריו מעין ג׳ ובסוף הסימן יתבאר להלכה בזה:

פא (פא) מקרי תואר לחם ואין וכו׳ - ר״ל בי״ש הרוצה לצאת דעת היש חולקים הנ״ל [והיינו בנתבשל במים או נטגן בשמן]:

פב (פב) וכ״ז וכו׳ - פי׳ היש חולקים הנ״ל דס״ל דהוי לחם גמור ומברך עליה המוציא ואפילו בדלא קבע סעודה מיירי דוקא בעיסה שלא נילושה מתחלתה בשמן ודבש ולכך ס״ל דכיון דהוי מתחלתה עיסה גמורה כשאר לחם לא נפקע שמה לענין חיוב המוציא אף דנטגנה אח״כ בשמן ונעשה כפת כיסנין אבל כשנלושה מתחלה בדבש וכה״ג קודם הטיגון א״כ לא היה עליה שם עיסה גמורה מעולם ולכן אף להיש חולקים אינו כלחם גמור לברך עליה המוציא בדלא קבע סעודה עלייהו דהרי היא פת כיסנין ואם קבע סעודה עלייהו לדעה קמייתא אינו מברך אלא במ״מ דהטיגון הפקיע מתורת לחם לגמרי וליש חולקים מברך המוציא וברכת המזון כדין פת כיסנין:

פג (פג) שאח״כ אפאו בתנור - וה״ה אם אפאו באילפס [גמרא] בלי משקה:

פד (פד) פת גמור הוא - דלא תימא כיון דחלטיה מעיקרא לאו בכלל לחם הוא קמ״ל:

פה (פה) ומברך עליו המוציא - ואפילו היתה בלילתו רכה שחלטה ברותחין ואח״כ אפאה בתנור מברך המוציא [מ״א בשם הטור] עוד הביא המ״א דאפילו טגנו בשמן ואפאו אח״כ מברך המוציא ומוכח שם מדבריו דס״ל דאפילו בדלא קבע עלייהו מברך המוציא אכן הט״ז ועוד הרבה אחרונים הסכימו עמו דטיגון בדבש או בשמן וכה״ג משוה אותו לפת הבאה בכיסנין כמו אם נילוש באלו המינים ובדלא קבע סעודה מברך במ״מ ועל המחיה אכן דע דאינו נקרא פת כיסנין אלא בשטגנו בכ״כ שמן עד שהיו הם העיקר בהטעם לגבי הקמח וכמו דכתב הרמ״א בכללא דפת כיסנין בס״ז ע״ש במ״ב:

פו (פו) ומברך עליו המוציא - אפילו בדלא קבע עלייהו ועיין במ״א לעיל בס״ח דדוקא אם לא היו דקין ביותר דאל״ה הוי בכלל פת כיסנין ועיין במה שכתבנו שם:

פז (פז) וטגנו במשקה - ר״ל שלא אפאו ע״ג תנור אלא באילפס עם משקה ולהכי לכו״ע היינו אפילו לדעת יש חולקים הנ״ל לאו לחם הוא כיון שלא חל עליו שם עיסה מעולם:

פח (פח) קמח ומים וכו׳ - עיין במ״א שכתב שעושין בלילתה רכה מאד ולהכי מברך עליה במ״מ בדלא קבע דאי לא היה בלילתה רכה כ״כ הלא מבואר בסי״ד דאפילו בלילתה רכה כל שלבסוף היתה אפויה בתנור מברך המוציא ועיין בה״ל:

פט (פט) מברך המוציא וכו׳ - דאע״ג שבתחלתה היתה רכה מ״מ כיון שאופין אותו בגומא ומתקבץ העיסה יחדו נעשה כמו פת [רא״ש]:

צ (צ) ואפילו קבע וכו׳ - המ״א מצדד דבקבע מברך עליו המוציא [וכן הוא דעת הב״ח לדעת הטור] וכתב בא״ר דמחמת זה אין לאכלו אלא תוך הסעודה ובמגן גבורים מכריע לדינא כהשו״ע ע״ש:

צא (צא) והוא לחם - כלומר בצק דלחם שאפאו בשפוד לחם גמור הוא:

צב (צב) מברך עליו במ״מ - היינו אפילו בדקבע עלייהו. ועיין בטור דאם עשאה ערוכה ונאה כעין גלוסקא מברך עליה המוציא והשו״ע השמיט ועיין במ״א וא״ר וביאור הגר״א מש״כ בזה ועכ״פ לאכול מזה כדי שביעה בודאי יש ליזהר שלא לאכול כ״א בתוך הסעודה:

צג (צג) הנאפת בתנור - וה״ה הנאפה באילפס בלא משקה:

צד (צד) מברך עליו המוציא - היינו אפילו בדלא קבע עלייהו ולא דמי לפת הבאה בכיסנין (דפירושו פת הממולא בפירות ובתבלין המבואר בס״ז) דלא מברך עלייהו המוציא בדלא קבע סעודה עלייהו דשאני התם דאין עשויין אלא לקינוח סעודה ולמתיקה משא״כ פשטיד״א שממולא בבשר דרך לאכלם לרעבון וכדי לשבוע והוי כמו שאר פת ובשר כשאוכל כאחד ונראה פשוט דאם עשויין רקיקין קטנים ומעורב בהם פתיתין של בשר וניכר שאין עשוים כ״א לקינוח אחר הסעודה דינו ממש כפת שמעורב בפירות ובשאר מיני מתיקה דאינו מברך עלייהו בהמ״ז בדלא קבע עלייהו. ודע דפת שנאפה במי ביצים דהיינו מה שקורין קיכלי״ך מסתפק במ״א אם הוא בכלל פת כיסנין ודה״ח והגר״ז החליטו דהוא בכלל פת כיסנין וכן במגן גבורים וכן המנהג [אח״כ מצאתי שכ״כ ג״כ בהנהגת הגר״א] ומ״מ כתב במגן גבורים די״ש לא יאכל כ״א כשכל הלישה הוא על מי ביצים ולא נתערב בו מים כלל ונראה דאם הוא דק ויבש אין להחמיר אפילו נתערב בו מים:

צה (צה) אין לברך עליו וכו׳ - היינו אפילו קבע סעודה עלייהו דדבר זה תליא בפלוגתא הנ״ל בסי״ג דלדעה ראשונה כיון שנתבשל במשקה יצא מתורת לחם לגמרי ובכל ענין מברך עליו רק במ״מ ולדעה שניה כיון דנילוש בלילה עבה והיה עליו שם עיסה גמורה תו לא נפקע ממנה ע״י הבישול והטיגון ומברך עליו המוציא בכל ענין וע״כ אין כדאי לי״ש לברך עליו ולאכול כ״א תוך הסעודה וכדלעיל בסי״ג:

סימן קסט

א (א) שיש לו ריח - או קיוהא דהיינו טעם חמוץ [גמרא]:

ב (ב) צריך ליתן וכו׳ - דדבר שיש לו ריח מזיק לאדם כשאוכלין בפניו והוא תאב לו ואין נותנין לו מיד אבל דבר שאין לו ריח יכול לאכול תחלה ואח״כ יתן לשמש כדלקמן בסימן ק״ע ס״ג:

ג (ג) לשמש מיד - ובדבר מועט סגי דבזה נמי מתיישבא דעתו. וכתבו האחרונים דאפילו אם התנה עם משרתו בשעת שכירותו לפטור עצמו מזה לא מהני התנאי. ודוקא בשמש שעומד ומשמש ואינו אוכל עמהם ביחד אבל אם גם הוא מסב על השלחן עמהם לא צריך לאקדומי. איתא בגמרא דמי שהריח ריח מאכל והוא מתאוה לו אם אינו יכול להשיגו כל רוק שיבוא לתוך פיו מחמת תאות האוכל לא יבלע דיוכל לבוא לידי סכנה עי״ז אלא ישליך הרוק מפיו:

ד (ד) מכל מין ומין - היינו אפילו בדבר דלית ביה ריחא וקיוהא דעכ״פ גם בזה מצטער הוא כשרואה שארי אנשים אוכלין והוא אינו אוכל:

ה (ה) ולא יתן לו - קאי אאחד מן המסובין:

ו (ו) בידו - ביד השמש דשמא מתוך שהוא טרוד בלקיחת הפרוסה ישפך הכוס שמביא לשלחן. וי״מ דאף כשהכוס ביד אורח לא יתן באותה שעה לשמש דשמא ירגיש האורח בבעה״ב שמביט עליו בעין רעה (משום דשמא יחסר לאורחים) ומרתת וישפך הכוס מידו:

ז (ז) ביד בעה״ב - כנ״ל דשמא יקפיד בעה״ב ומתוך כעסו ישפך הכוס מידו ויהיה קלקלה בסעודה. יש אומרים דאף בעה״ב בעצמו לא יתן לשמש כשהכוס ביד השמש ג״כ מטעם הנ״ל דמתוך שהוא טרוד בלקיחת הפרוסה ישפך הכוס מידו ויהיה קלקלה וגנאי להמסובין בסעודה:

ח (ח) ליתן בכה״ג - פי׳ דשאר בני הסעודה יכולין לתת זה לזה כשהכוס ביד בעה״ב שמאחר שהוא זימן אותם אינו מקפיד במה שהם נותנים זה לזה ולא חיישינן לקלקלה (תר״י) ומוכח מזה דלאחר שלא זימן אסור ליתן (אחרונים):

ט (ט) ליתן לו וכו׳ - פי׳ להשמש דחיישינן שמא מתוך טרדתו ישכח מליטול ידיו אבל באחר לא חיישינן לזה אא״כ רואהו שרוצה לאכול בלי נטילה ויש מחמירין בזה אך כשהוא נותן בתורת צדקה בודאי יש להקל כדלקמיה בס״ב בהג״ה:

י (י) לא יתן לאכול וכו׳ - נלמד מסעיף הקודם אך לפי סברא קמייתא דדוקא להשמש משום טרדא א״כ אין מקור לדין זה אם לא שיודע בו שלא יברך שבזה כו״ע מודו דאין נותנין לו:

יא (יא) בתורת צדקה - דלא מפקעינן מצות צדקה בשביל חשש שמא לא יברך ואע״ג דגבי שמש בסעיף הקודם חיישינן התם הנתינה לאו בתורת צדקה הוא שנותן לו בעבור ששמשו [ל״ח] אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה ודוקא אם מתוך רשעתו אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך לא נפקע מצות צדקה בשביל זה [פמ״ג]:

יב (יב) שהוא כנמלך - שאינו יודע אם יתנו לו עוד אך אם היה דעתו בשעת ברכה ראשונה על כל מה שיביאו לו א״צ לברך:

יג (יג) אדם חשוב וכו׳ - דמסתמא האדם חשוב יזהיר שיתנו לו כל צרכו מפת ואינו נמלך מזה ומדנקט המחבר פת משמע דדוקא בפת יזהיר הת״ח את המסובין שיתנו לו וה״ה כל דבר דאית ביה ריח וקיוהא דמבואר לעיל דצריך ליתן לו אבל בשאר דבר שהוא רק מדת חסידות צריך לברך על כל מה שיתנו לו בכל פעם ופעם דשמא הת״ח לא יזהיר על דבר שהוא מדת חסידות [ט״ז] ועיין במגן גבורים שמפקפק בדבריו:

יד (יד) שנים שהיו אוכלין וכו׳ - ר״ל מידי דמחייב בזימון ומסתברא דאין לו רשות רק לאכול מעט כדי שיתחייב בזימון ויצטרף עמהם:

סימן קע

א (א) אין משיחין בסעודה - אפילו בד״ת ודוקא בשעת אכילה גופא ומשום סכנה וכדלקמיה אבל בין תבשיל לתבשיל מותר ומצוה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו שכל שלחן שלא אמרו עליו ד״ת כאלו אכלו מזבחי מתים וכתב בשל״ה דילמוד משנה או הלכה או אגדה או ספרי מוסר ואינו יוצא במה שמברך בהמ״ז ועכ״פ יאמר איזה מזמור וטוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור ה׳ רועי לא אחסר דהוא ד״ת ותפלה על מזונותיו:

ב (ב) שמא יקדים וכו׳ - שכשיוצא הקול נפתח אותו כובע שע״פ הקנה ונכנס בו המאכל ומסתכן [רש״י]:

ג (ג) נוטל ידו אחת - וצריך לברך ענט״י אם רוצה לאכול [מ״א] ועיין מה שכתבנו לעיל בסוף סימן קס״ד במ״ב בזה:

ד (ד) ששפשף בה - ואם שפשף בשתי ידיו צריך ליטול שניהם ואיתא בגמרא דמצוה לשפשף הניצוצות של מי רגלים אם נתזו על רגליו שלא יראה ככרות שפכה וכנ״ל בסימן ג׳:

ה (ה) אינו נוטל כלל - בין לאכילה בין לשתיה:

ו (ו) ודאי צריך נטילה - ולענין ברכת ענט״י יש מהאחרונים שכתבו שלא לברך גם בזה ולעיל בסימן קס״ד הכרענו כדעת הח״א דבזה צריך לברך עי״ש:

ז (ז) וה״מ לשתות - פי׳ שחוזר לביתו רק לשתות דאף לזה צריך נטילה שמא יבוא לאכול וכדלקמיה בהג״ה:

ח (ח) ואם דיבר וכו׳ - איצא לחוץ קאי:

ט (ט) נוטל שתי ידיו - דכיון דהפליג שעה אחת או שתים הסיח דעתו מסעודתו ולא נזהר לשמור ידיו והן עסקניות [רש״י]. וכתב הברכי יוסף בשם ספר צרור החיים דכשנוטל פת בידו בשעה שמדבר א״צ נטילה שדעתו עליו ולא יסיח דעתו:

י (י) כיון שהסיח דעתו - ובין אאכילה ובין אשתיה קאי כיון שהפליג. ומ״מ המוציא א״צ לברך שנית אף אם בודאי נגע במקום הטנופת [מ״א]:

יא (יא) אבל בלא״ה א״צ וכו׳ - וכמו שפסק המחבר לעיל בסימן קנ״ח ס״ו:

יב (יב) זה את זה - והוא שלא יהא שהייתן הרבה ושלא יפסיק בדברי שיחה:

יג (יג) לשתות - וה״ה לדבר אחר. אין ד״א לת״ח לשתות מים בפני רבים אלא יהפוך פניו לצד אחר וי״א דדוקא שלא בשעת סעודה אבל בשעת סעודה שרי ושאר משקין מותר בכל גווני. בש״ס כתובות ס״ה אשה שאין בעלה עמה אין לה לשתות יין וכשהיא בדרך באכסניא אפילו בעלה עמה אסור וה״ה בשאר משקין המשכרין. ואם היא רגילה לשתות בפני בעלה מותרת לשתות מעט שלא בפני בעלה [מ״א]:

יד (יד) מאכל השמש - ומ״מ מדת חסידות ליתן לו גם מיד דבר מועט כמ״ש בסימן קס״ט וע״ש במ״ב סק״ב:

טו (טו) אבל כשהשמש וכו׳ - פי׳ כשהשמש מערה מן האילפס לתוך הקערה אינו מדרך המוסר שישייר לעצמו באילפס אלא יערה הכל והם יניחו כל אחד בקערה מעט בשבילו:

אין על סעיף ד

טז (טז) כל מה שיאמר וכו׳ - היינו אפילו דבר שיש בו קצת גסות ושררה שלא היה עושה כן האורח משום ענוה אעפ״כ יעשה [תוספות] ואם האורח נוהג איזה פרישות בדבר שעושה משום סרך איסור אינו מחוייב לשמוע לבעה״ב לעבור אבל דבר שהוא פרישות בעלמא טוב לגבר להסתיר מעשיו

[שע״ת ע״ש]:

יז (יז) יעשה - עיין בבגדי ישע שמצדד דהיינו דוקא זולת אכילה ושתיה אבל באכילה ושתיה אם אינו תאב לאכול ולשתות יותר והבעה״ב מפצירו לזה אינו מחוייב כדי שלא יזיק לו האכילה ואין בזה מניעת כבוד לבעה״ב אם אינו עושה כדבריו ע״ש:

יח (יח) קפדן בסעודתו - מפני שמונע ב״ב לתת כלום לעניים מפני יראת קפדנותו ועוד כי האורחים וב״ב מתביישים אז לאכול כי יחושו פן יתרגש ויקפיד על אכילתן:

יט (יט) לא יאכל אדם וכו׳ - והב״י מצדד דאפילו לאחוז בידו כביצה אינו כדאי אע״פ שאינו אוכל בבת אחת:

כ (כ) בבת אחת - ואם משייר אפילו מעט תו לא הוי גרגרן [מ״א]:

כא (כא) שנים ד״א - פי׳ כששותהו בשני פעמים ועיין לקמן סימן ר״י מה שכתבנו שם:

כב (כב) כוס קטן - היינו פחות מרביעית. וכ״ז כשהאדם בינוני ובסתם יין אבל מי שכריסו רחבה או יין מתוק נשתנה השיעור והוא מותר בבת אחת אפילו ביותר מזה ולפ״ז בשכר שלנו שאינו חזק בודאי שיעורו יותר מרביעית [מ״א]:

כג (כג) מראשו - פי׳ כי השום הלבן שבו מבפנים הוא המשובח שבו והעלין הירוקין שמלמעלה גרועין מהן ומחזי כרעבתן כשיתחיל לאכול מראשו [פרישה] ובשבת מותר משום חיבוב סעודת שבת:

כד (כד) מעליו - מצד העלין:

כה (כה) בידו השניה - ר״ל כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בשתי ידיו לקרוע ובמסכת דרך ארץ שלפנינו הגירסא הטיפש שבהן אחז הקלח בידו אחת ונשכו בשיניו ע״ש משמע דדוקא באופן זה הוי גנאי ועיין בביאור הגר״א:

כו (כו) לא ישוך וכו׳ - מפני שנמאסה לבריות:

כז (כז) לא ישתה וכו׳ ויברך בהמ״ז - דנראה כששותה אותם בב״א שעושה לשרות המאכל כדי שיוכל לחזור ולאכול אחר בהמ״ז עוד הרבה ובטור הגירסא לא יביא שתי כוסות ופירשו הרבה אחרונים דהכונה שרוצה לשתות עתה רק כוס אחד והשני יניחנו לברך עליו בהמ״ז אפ״ה לא יביאם בפעם אחד מפני הרואים שסבורים שבשביל להרבות בשתיה מכוין:

כח (כח) הגדול פושט וכו׳ - אפילו בדאיכא קערות טובא לא יפשוט ידו לקערה שלפניו עד שהגדול יפשוט תחלה לקערה שלפניו וה״ה במניחין פירות לפני כאו״א שיפשוט הגדול ידיו תחלה:

כט (כט) לבית - בעה״ב ופשוט דמיירי כשאינו מתארח שם בשכר:

ל (ל) תנו לי לאכול - ואם נתנו לפניו א״צ להמתין תו עד שיאמרו לו שיאכל:

לא (לא) משום רבית - כלומר דמחזי כריבית אבל מדינא לאו ריבית הוא דלא היה מתכוין בשעה שהאכילו בראשונה לכך:

לב (לב) אבל מותר לומר וכו׳ - דאינו מתכוון כלל בזה לחוב רק אומר כן דרך המוסר שלא יסרב נגד דבריו ויאכל עמו ולא יקשה בעיניו לאכול עמו בחנם והט״ז חוכך גם בזה להחמיר עי״ש:

לג (לג) אפילו בסעודה וכו׳ - דהלא אינו אומר לו אז בשעת אכילה שהוא לפרעון על מה שעבר רק בדרך מתנה בעלמא:

לד (לד) פרוסה על גבי וכו׳ - היינו פרוסת פת והטעם שמא תפול הפרוסה לתוך הקערה וימאס האוכל. איתא בגמרא [ברכות ח׳] כשיחתוך בשר יחתכנו ע״ג השלחן וכדומה ולא ע״ג היד שמא יפגע בידו וגם שמא יצא דם וימאס האוכל:

לה (לה) בפרוסה - ובלבד שיאכל אח״כ הפרוסה דאל״ה איכא בזיון אוכלין כדלקמן בסימן קע״א [אחרונים]:

לו (לו) ולא ישוך פרוסה וכו׳ - לכאורה הא נלמוד זה במכ״ש דסעיף י׳ דאפילו ע״ג השלחן אסור כ״ש ליתן לפני חבירו או בקערה אלא באמת גרסינן הכא מפרוסה [וכן הוא במסכת ד״א וברוקח] והיינו דאין הכונה על החתיכה גופא שאחזה בשיניו דזה אין להניחו אפילו על השלחן וכדלעיל בס״י אלא הכוונה על החתיכה שנשאר שנשך ממנה בשיניו איזה פרוסה דגם זו החתיכה לא יתן לפני חבירו לאכול או בקערה [א״ר ופרישה]:

לז (לז) ויתן לחבירו וכו׳ - שמא מחמת הבושה יקבל חבירו ממנו וישתה בע״כ ואולי חבירו מאיס ליה לשתות ממה ששייר זה דאפשר דנתערב רוקו שם ויחלה עי״ז ולפ״ז דוקא אם נותנו לידו אבל אם מניחו לפניו והוא לוקח מעצמו לית לן בה וט״ז כתב אני ראיתי בצואת ר״א הגדול שמזהיר מאד שלא לשתות ממה ששייר חבירו כי שמא יש לו חולי בתוך גופו ויצא רוח מפיו לאותו שיור ע״ש ועיין לקמן בסכ״ב דמהני קינוח מקום נשיקת הפה או במים כששופך מהם מעט דרך אותו מקום ששתה בפיו ולכאורה סותר לדברי ר״א הגדול ואולי דר״א הגדול מיירי דהראשון ששתה היה אדם שאין אנו מכירין אותו אם הוא בריא דאז יש לחוש יותר [א״ר] ועיין בפמ״ג:

לח (לח) ויניחנו על השלחן - שאין זה דרך כבוד להניח על השלחן כוס ריקם [לבוש]:

לט (לט) לא יקח חלקו וכו׳ - הב״ח פי׳ הטעם שנראה שחלקו בזויה בעיניו ולא חפץ בה ומסרה לשמש ולכן יניחנה לפניו דמראה שמקובל בעיניו אלא דלפי שא״צ לאכול מסרה לבסוף לשמש ומ״ש המחבר דבר קלקול ר״ל שעי״ז יוכל לבוא לידי קטטה הבעה״ב עם האורח ולבוש פי׳ כפשוטו דלפיכך לא יתננו תיכף להשמש שמא יהיה קלקול בסעודה ויצטרך לחלק הזה לחלק לשאר המסובין אלא יניחנו עד אחר הסעודה ואח״כ יתן לו וכתב הט״ז דלפ״ז א״צ להמתין רק עד אחר שיניח לכל אחד חלקו כראוי. כתב מ״א כשעושה סעודה דרך ארץ להשקות בעצמו למסובין כדאיתא בקידושין ל״ב:

מ (מ) אינם רשאים וכו׳ - הוא תקנת חכמים מפני מעשה שהיה כדאיתא בחולין צ״ד מעשה באדם אחד שזימן ג׳ אורחים בשני בצורת ולא היה לו להניח לפניהם אלא כשלש ביצים בא בנו של בעה״ב נטל אחד מהן חלקו ונתן לו וכן שני וכן שלישי בא אביו של תינוק מצאו שמחזיק אחד בפיו ושתים בידו חבטו בקרקע ומת כיון שראתה אמו עלתה לגג ונפלה ומתה אף הוא עלה לגג ונפל ומת ע״ש. וכתבו המ״א וא״ר דדוקא בכה״ג דש״ס שהיתה סעודה מצומצמת ומתבייש בעה״ב כשיחסר להם אבל אם יש הרבה על השלחן שלא יחסר עי״ז רשאים ליתן להם ולפ״ז כ״ש אם כבר כלו לאכול ונשתייר מותר ליתן להם מהשיריים ובספר שמן רוקח חוכך בכל זה להחמיר:

מא (מא) או לעבדו - י״א דדוקא לעבדו אסור אבל לשמש המשמש בסעודה שרי ויש אומרים דאף לשמש אסור:

מב (מב) לא היו מסובין וכו׳ - אפילו בסעודת מצוה [אחרונים] ועיין בבה״ל:

מג (מג) אע״פ וכו׳ - דמסתמא נתרצו לזה שיאכל עמהם מעט משלהם כדי שיהיה להם זימון עי״ז וממילא אם אוכלין מידי דאין מזמנין עליו אין לו לאכול בלא רשות. וכתב הא״ר דאפשר דה״ה אם היו האוכלין תשעה [דבר שמזמנין ע״ז] יכול העשירי ג״כ לאכול בלא רשות דמסתמא ניחא להו כדי שיהא להם זימון בשם:

מד (מד) קנח מקום וכו׳ - עיין לעיל בסט״ז במה שכתבנו שם במ״ב:

מה (מה) דרך שם - כדי לשטוף הרוק שנגע דרך שם ועיין מה שכתבנו לקמן בסימן רל״א מעניני אכילה. יזהר מאד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף [מ״א] כתב א״ר בשם של״ה ייטיב לבו בסעודתו אם מעט ואם הרבה יאכל פתו בשמחה. יאכל הטוב והמועיל לו לרפואה ולא מה שערב לו לפי שעה. ולא יישן סמוך לאכילה אלא ימתין אחר אכילה ועיין ברמב״ם הלכות דעות פ״ו שהאריך בדברים אלו והנהגתן. גם האריך בשל״ה ליזהר מרבוי אכילה ושתיה אלא יאכל וישתה רק להעמיד ולהברות את גופו מזומן לעבודת הנפש ובזה כל סעודותיו הוין סעודת מצוה וע״ש בא״ר שהביא עוד כמה ענינים הנוגעים בענין זה:

סימן קעא

א (א) צרכיו - ר״ל צורך תשמישיו וכמו שיתבאר לקמיה:

ב (ב) בפת - וכ״ש בשאר אוכלין:

ג (ג) אבל מידי דמימאס וכו׳ - ואפילו בשאר אוכלין ג״כ אסור:

ד (ד) לא - ואם עושה לרפואה שרי אפילו מימאס ביה וכדלקמן בסימן שכ״ח ס״כ ואפילו בלא רפואה אם הוא דבר שהוא צורך האדם ודרך העולם לעשות בהאוכל צורך זה ג״כ שרי ומטעם זה מזלפין הקרקע ביין וסכין הגוף ביין ושמן כמבואר בגמרא בכמה דוכתי. אסור לפצוע זיתים ליטול ידיו במים היוצאים מהם [שחזקים הם ומעבירים את הזוהמא] מפני שהזיתים נמאסים עי״ז ואיכא הפסד אוכלין [גמרא]:

ה (ה) כוס מלא - שקרוב הדבר שישפך עליו וימאס:

ו (ו) אם היא וכו׳ - וג״כ מטעם הנ״ל וכ״ש אם הקערה בתחתיתו אינו נקי וימאס הפת עי״ז:

ז (ז) מלאה וכו׳ - אבל כשאינה מלאה שרי לסמוך אף דמשתמש בפת דעושה אדם כל צרכיו בפת וכנ״ל וה״ה דמותר לכסות בו כלי [טור]:

ח (ח) שאינה צורך אכילה - דאלו בנטילה לאכילה בלא״ה אסור לכמה פוסקים [עיין בסימן ק״ס סי״ב] דאין נטילה אלא במים אלא אף בזה שאינה צורך אכילה אסור משום בזיון היין וה״ה בשאר משקין אסור. ובשעת הדחק עיין לעיל בסי׳ ק״ס סוף סי״ב ובבה״ל שם:

ט (ט) ואין זורקין הפת - ומבואר בב״י וש״פ דפת חשיבא טפי משאר אוכלין ובדידיה אסור אפילו אם לא נמאס ע״י זריקה כגון שזורקו ע״ג מקום נקי דזלזול הוא לפת:

י (י) הנמאסים ע״י זריקה - כגון תאנים וכדומה שנתבשלו כל צרכן שהם רכים ומתמעכים ע״י זריקה ונמאסים:

יא (יא) כגון אגוזים וכו׳ - שהם קשים ואינם מתמעכים ומיירי שזרקו במקום נקי דאל״ה אסור אפילו באגוזים וכדלקמיה בסעיף ד׳. כשרואין אוכלין מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהם אם לא במקום דאיכא למיחש לכשפים כגון ככר שלם [עירובין ס״ד]. איתא בגמרא [תענית כ׳] דרב הונא סובר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה [וה״ה לעופות] אמנם בא״ר מסתפק אם הלכה כר״ה בזה ועיין במחצית השקל שמצדד דאם אין לו דבר אחר להאכיל כ״א מאכל אדם לכו״ע מותר ואפשר דמשום זה נוהגין העולם היתר להאכיל לעופות פת:

יב (יב) קופה מלאה תאנים - דוקא בקופה של נצרים שהיא נכפפת והאוכלין מתמעכין ונמאסין אבל של עץ שרי:

יג (יג) של דבילה וכו׳ - שהם קשים ואינם מתמעכים [לבוש]:

יד (יד) קטניות - שאף שהקופה היא מנצרים הקטניות בעצמן קשים הם:

טו (טו) במקום כף - משום דעושה אדם צרכיו בפת היכא דלא מימאס וכנ״ל והכא לא מימאס להאדם הזה בעצמו שאכל בו הדייסא:

טז (טז) והוא שיאכל וכו׳ - דלאדם אחר מימאס ואיכא הפסד אוכלין:

יז (יז) והמדקדקים וכו׳ - שחוששים להשתמש מעשה עץ באוכלין דביזוי הוא לכן אוכלין בכל פעם מעט מן הפת דנראה כאלו בא ללפת את הפת:

יח (יח) אח״כ אוכלין אותו - דלאחרים הוא נמאס וכנ״ל:

יט (יט) ממשיכין יין בצנורות - שעושין משום סימן טוב שימשך שלותן וטובתן ומיירי בצינור של עץ שאינו נמאס:

כ (כ) והוא שיקבלנו - דאל״ה איכא משום הפסד אוכלין:

כא (כא) שנמאסין - ואע״פ שאגוזין יש להם קליפה ואין האוכל שבתוכן נמאס מ״מ בימות הגשמים שיש רפש וטיט ומתלכלכין שם נמאסין להגביהן ואיכא הפסד אוכלין. יש מקומות שהנהיגו כהיום לזרוק צמוקין לפני החתן בשבת שלפני חתונתו בשעה שקורין אותו למפטיר ולא יפה הם עושין שרכין הם ונמאסין עי״ז כנ״ל:

כב (כב) לא גלוסקאות - כנ״ל ס״א:

כג (כג) במקום נקי - כדי שלא ילך לאיבוד:

כד (כד) וגם יכבדו וכו׳ - דאל״ה אין תועלת מה שזרק במקום נקי:

סימן קעב

א (א) בולען - שא״א לפולטן דמימאסי ומיפסדי וגם לסלקם לצד אחד מלוגמיו ולברך כמו בס״ב באוכלין אינו יכול לעשות זה במשקין שא״א לדבר בעוד משקין בפיו הלכך התירו לו לבולען וכתב בלבושי שרד דאם הכניס מעט בפיו ויכול לברך ע״י הדחק יברך:

ב (ב) ואינו מברך עליהם וכו׳ - י״א דכ״ז דוקא כשאין לו יותר משקין לשתות והוא דחוק למשקין הללו אבל אם יש לו יותר יפלוט ולא יהנה בלי ברכה וכן ראוי לנהוג [מ״א וא״ר]:

ג (ג) ברכה ראשונה - הטעם דמאחר שכבר בלע המשקין כבר נדחה ממנו מצות ברכה ראשונה אבל ברכה אחרונה צריך לברך אם היה כשיעור עיין לקמן בסי׳ ר״י:

ד (ד) ויש אומרים דמברך עליהם - היינו אחר שבלע מברך עליהם הברכה ראשונה ולא דמי להא דקי״ל בסימן קס״ז ס״ח דאם נזכר אחר שגמר סעודתו שלא בירך אינו מברך דשאני הכא דמאחר שנזכר בעודו בפיו היה עליו אז חיוב ברכה ודומה זה קצת לעובר לעשייתן אלא שלא היה יכול לברך לכן לא נפטר מן הברכה:

ה (ה) וכן נראה עיקר - ודעת רוב הפוסקים כדעה ראשונה שאינו מברך רק ברכה אחרונה אם שתה כשיעור וכן הסכים הא״ר:

ו (ו) שאינו נמאס - כגון פולין וכיו״ב שהם קשים:

ז (ז) יפלטנו ויברך עליו - כדי שיהא פיו ריקן בשעת הברכה דכתיב ימלא פי תהלתך [גמרא] וכתב האשכול מהא שמעינן מאן דמברך ברכה צריך לברך מלא פומיה ולא לגמגם:

ח (ח) דבר שנמאס - כגון תותים וענבים:

סימן קעג

א (א) רשות - רצה נוטל רצה אינו נוטל:

ב (ב) עיין ביו״ד סימן פ״ט - ס״ג ושם נתבאר בהג״ה דלפי מנהגנו יש ליטול ידיו אפילו בין תבשיל של גבינה לתבשיל של בשר שאחריו אם נוגע בהם בידיו ואין לנו רשות אלא בששני התבשילין שוין:

ג (ג) לדבר אחר - צרעת ועיין במ״א שכתב דאפשר דבזמנינו אין סכנה כ״כ דבכמה דברים נשתנו הטבעים ע״ש:

ד (ד) ועיין ביו״ד סי׳ קט״ז - ושם נתבאר בהג״ה דמנהגנו שאין חוששין לזה וסיים דמ״מ יש לאכול דבר ביניהם ולשתות דהוי קינוח והדחה:

ה (ה) נוהגים באמצעיים - היינו שבין תבשיל לגבינה:

ו (ו) בין להקל - היינו שא״צ נטילה בכלי וגם רק עד פרק השני וגם אין חציצה מעכב בהם בדיעבד:

ז (ז) שפוסל באמצעיים - אין הכוונה שאם הסיח דעתו לאחר שהטיל לאמצעיים נבטל נטילת האמצעיים דמאי איכפת לן בהיסח דעתו הרי עכ״פ ידיו נקיות מגבינה אלא ר״ל שאם הסיח דעתו משמירת ידיו נבטל נטילה ראשונה דמים ראשונים כמו שמבואר בכמה מקומות דהיסח הדעת משמירת ידיו פוסל הנטילה ומילתא דפשיטא הוא ולא נקט לה אלא משום דהשוה לה בכל דבר למים אחרונים ובמים אחרונים לאחר שנטל לא איכפת לן בהיסח הדעת שהרי לא יאכל יותר להכי קאמר דבנטילה לאמצעיים אינו כן דאף שהטיל לאמצעיים אעפ״כ אינו רשאי להסיח דעתו מנטילה ראשונה שהרי יאכל עוד:

ח (ח) שאמצעיים צריכים ניגוב - דיש בו משום מיאוס אם יאכל בלי ניגוב:

ט (ט) דוקא מים - ששאר משקין מתוך שהם עצמן שמנים אינם מנקים את השומן והמאכל משא״כ באחרונים שאינם באים רק להעביר הזוהמא מידים אפילו משקין מעבירין הזוהמא ורש״ל מיקל דמותר בשאר משקין אבל כמה אחרונים הסכימו להרמ״א:

סימן קעד

א (א) ואין הפת פוטרו - היינו אע״פ ששותה לשרות האכילה שבמעיו וה״ז כדברים הבאים מחמת הסעודה תוך הסעודה שנפטרים בברכת הפת כמו שיתבאר לקמן מ״מ הואיל והיין הוא חשוב אינו נחשב טפל לפת להפטר בברכתו ואפילו כוון בפירוש בברכת הפת לפטור כל מה שישתה בתוך הסעודה לא מהני ליין:

ב (ב) יין פוטר וכו׳ - שהוא ראש וראשון לכל המשקים וכולם נטפלים לו [תוספות]:

ג (ג) כל מיני משקים - ובלבד שיהיו לפניו על השלחן בשעה שבירך על היין [דאלו לא היו לפניו בשעת ברכה אף שהביאו המשקין לפניו בשעה שעמד עדיין היין לפניו לא מהני וצריך לברך עליהם] ויש מקילין אפילו לא היו לפניו ורק שהיה דעתו עליהם וכ״ז בשלא קבע עצמו לשתות יין ורק כוס זה בלבד אבל אם קבע לשתות יין הסכימו כמה אחרונים דפוטר אפילו המשקין שלא היו לפניו בשעת ברכה כיון שבאו לפניו עכ״פ בעוד שהיין לפניו [ואם באו לפניו אחר גמר שתיית היין צריך לברך על המשקין כ״כ מהר״מ בנעט בביאורו אם לא שהיה דעתו על המשקין קודם גמר השתיה] ולכתחלה טוב יותר לעולם שיהיו שאר המשקין לפניו בעת ברכתו על היין. ודע שאם קידש על היין והוציא אחרים בברכתו אם לא טעמו מכוס של קידוש ורוצים לשתות שארי משקין אף שהיו לפניהם בשעה שבירך על היין צריכים לברך על המשקין כי הטעם שיין פוטר הוא משום שכל המשקים טפלים לו וכשאינו שותה לא שייך טעם זה ועיין בבה״ל מה שכתבנו עוד בענין זה:

ד (ד) אפילו מברכה ראשונה - ועיין לקמן סימן ר״ח סט״ז ובמ״ב שם לענין ברכה אחרונה:

ה (ה) מניחו וכו׳ - דאפילו למ״ד בהמ״ז אינה טעונה כוס מ״מ מצוה מן המובחר יש בזה אם יוכל לעשות בכוס כדלקמן סימן קפ״ב ס״א ומ״מ אם הוא צמא לשתות ואין לו שאר משקין מוטב שישתה קודם כדי לצאת גם דעת המרדכי [שהובא ברמ״א לקמן סימן קצ״ג] שסובר דכשתאב לשתות אינו חייב מה״ת לברך בהמ״ז עד שישתה:

ו (ו) אם קבע וכו׳ - כתבו האחרונים דל״ד קבע דה״ה אפילו אם שתה רק כוס אחד של יין קודם הסעודה דפוטר היין שבתוך הסעודה וכל זה אם דעתו לשתות גם בתוך הסעודה:

ז (ז) שבתוך המזון - וה״ה דפוטר נמי יין שלאחר המזון קודם בהמ״ז [במקום שרגילין לשתות יין אחר גמר אכילתן או שהיה דעתו לזה בפירוש] אבל אם לא היה לו יין לפני המזון ובירך על היין שבתוך המזון צריך לברך שנית על יין שלאחר הסעודה כי יין שבתוך המזון אינו בא רק לשרות המאכל שבמעיו ואינו חשוב לפטור היין שלאחר המזון שבא לשתיה ולתענוג [ועיין בב״י שכתב דאם הוא צמא מחמת אכילתו אפילו נשתהא זמן הרבה אחר הסעודה אעפ״כ כל זמן שלא בירך בהמ״ז כיין שבתוך המזון דמי דבא לשרות המאכל וגם משמע קצת מדברי הרשב״א דאם הוא שותה מיד אחר האכילה ג״כ מסתמא כדי לשרות המאכל הוא בא] אך באמת אין דין זה מצוי בינינו שאין אנו מושכין ידינו מן הפת עד בהמ״ז וחשיב הכל תוך הסעודה ולפיכך ממילא יין שבתוך המזון פוטר גם יין שלאחר המזון דזה וזה לשרות:

ח (ח) וכן יין של קידוש - קמ״ל דלא תימא דוקא יין קודם המזון דחשיב דבא לפתוח המעיים ולשתות פוטר בתוך הסעודה אבל יין קידוש דבא עיקרו למצוה אימא לא קמ״ל דפוטר. ונ״ל פשוט דבמדינתנו שאין אנו רגילין לשתות יין בתוך הסעודה אפילו בשבת אינו פוטר אלא א״כ היה דעתו לזה מתחלה וכמו שכתבתי מקודם:

ט (ט) שבתוך המזון - וה״ה שלאחר המזון [אחרונים]:

י (י) וכן המבדיל וכו׳ - ר״ל אע״ג דהבדלה אינה שייכא כלל לסעודה כמו קידוש אפ״ה כיון דהבדיל על השלחן ר״ל שהכין עצמו לסעודה שייכא לסעודה ומיירי כנ״ל שהיה בדעתו לשתות גם בתוך הסעודה:

יא (יא) שאין ברכת וכו׳ - הטעם כנ״ל דאינה שייכא לסעודה כמו קידוש [שאינה אלא במקום סעודה] וע״כ ס״ל להי״א דבעינן עכ״פ שיטול ידיו לסעודה מתחלה דבזה בודאי אתחלתא דסעודה היא:

יב (יב) יין הבדלה - כתב מ״א דדוקא יין הבדלה שאינו בא לצורך סעודה אבל ביין שלפני המזון דעלמא שבא לצורך סעודה לפתוח המעיים פוטר אפילו קודם נטילה יין שבתוך הסעודה ולהכי סתם המחבר בריש הסעיף ולא התנה דדוקא אחר נטילה:

יג (יג) נטל ידיו - לאו דוקא דה״ה אם קבע עצמו לסעודה על השלחן [מ״א] ובא״ר חולק עליו וכן משמע מביאור הגר״א:

יד (יד) קודם הבדלה - וא״ת היכי שרי להפסיק בהבדלה בין נט״י להמוציא י״ל דלא הוי היסח הדעת כיון שדעתו לאכול ואינו רשאי לאכול בלי הבדלה אבל להפסיק בשתיית רשות בין נטילה להמוציא אסור:

טו (טו) יכוין שלא להוציא - ואז יברך ברכה אחרונה על כוס זה קודם הסעודה:

טז (טז) בתוך הסעודה - ר״ל אפילו שלא בבת אחת:

יז (יז) בברכה אחת - דמסתמא כשבירך בפה״ג על כוס האחד דעתו היה ג״כ על כל מה שישתה בתוך הסעודה:

יח (יח) לא היה דעתו וכו׳ - ר״ל שהיה דעתו שלא לשתות אלא אותו הכוס ולא יותר אלא שאח״כ נמלך לשתות עוד וכתב הט״ז דה״ה לענין אכילה כגון שקנה לעצמו לחם א׳ לאכלו כולו וע״ד זה בירך ואח״כ נתאוה לאכול עוד ושולח לקנות עוד צריך לברך שנית המוציא [והטעם דמעשיו מוכיחין דלא היה בדעתו לאכול כ״א הלחם שקנה דאל״כ היה קונה יותר אלא שאח״כ נתאוה לאכול עוד] אבל אם יש לו בבית לחם וחותך לו חתיכה לאכול אותה ואח״כ רוצה לחתוך עוד אין זה נמלך דדרך אדם כן הוא דלפעמים בשעת ברכה חושב שיהיה די לו בחתיכה אחת ואח״כ כשרואה שאינו שבע בזה לוקח עוד:

יט (יט) שבא לסעודה - היינו שאינו מן הקרואים אלא שבא דרך עראי לשם לכך אמרינן דהוי נמלך דבשעה שבירך לא היה יודע אם יתנו לו עוד וכדלקמן בסימן קע״ט סה״ו עי״ש במ״ב:

כ (כ) ומושיטין לו - ר״ל שלא בבת אחת אלא בזה אחר זה:

כא (כא) על כוס ברכת נשואין - שיש שם הרבה מסובין וכל כיוצא בזה:

כב (כב) כ״א צריך לברך - דמסתמא אינו מכוון לצאת בברכת המברך מאחר שאינו יודע אם יגיע לו ועיין לקמן סימן ק״צ במ״א סק״ז ובמ״ב שם:

כג (כג) אין לברך וכו׳ דבהמ״ז פוטרתו - כדין דברים הבאים מחמת הסעודה שנפטרין בבהמ״ז [כמש״כ בסימן קע״ז] דהיין מחמת הסעודה הוא חשיב דבא לשרות המאכל ואף דברכה ראשונה מברך על היין כנ״ל בס״א ברכה אחרונה לא:

כד (כד) שלפני המזון - דכיון שבאים לפתוח המעיים להמשיך האדם לתאות המאכל הוי ג״כ כדברים הבאים מחמת הסעודה ופשוט דזה דוקא אם שותה סמוך למזון עכ״פ דהוי כאתחלתא דסעודה אבל בלא״ה לא:

כה (כה) ואפילו לא וכו׳ - כצ״ל. ור״ל דאף דאז לא שייך לומר דהוא שתיה אחת עם אלה שבתוך הסעודה אפ״ה פוטר דהן עצמן בכלל סעודה הן וכנ״ל. ולענין מים ושארי משקין ששותה קודם המזון ואינו שותה בתוך המזון דעת הרבה אחרונים דצריך לברך עליהם ברכה אחרונה שאין בהמ״ז פוטרתן דמכיון ששתה אותם קודם המוציא אינם שייכים לסעודה כלל לבד יי״ש שוה ליין דהוא מעורר תאות המאכל ועיין בה״ל:

כו (כו) וע״ל ס״ס רע״ב - ס״ז לענין קידוש דשם מבואר דגם בו ברכת המזון פוטרתו ועיין בה״ל מה שכתבנו בזה:

כז (כז) ולענין יין של הבדלה - ר״ל דהם אינם באים לצורך סעודה ועיין שם שכתבנו דאם לא בירך קודם הסעודה לא יברך עוד ויפטרנו בברכת המזון. ולענין אם פוטר בהמ״ז היין ששתה אחר גמר הסעודה יש דעות בפוסקים י״א דאין בהמ״ז פוטרו בסתמא וצריך לברך על היין מעין שלש אם לא שכוון בהדיא בבהמ״ז לפטור גם היין דאז פטור בדיעבד כמבואר בסימן ר״ח סי״ז וי״א דאין צריך לברך ברכה אחרונה ובהמ״ז פוטרו בסתמא אף לכתחלה מיהו אין דין זה מצוי בינינו לפי המבואר לקמן בסימן קע״ז דאין אנו מושכין ידינו מן הפת עד בהמ״ז א״כ הוי הכל כבתוך הסעודה ובהמ״ז פוטרו [מ״א] ומיהו באמת לכתחלה טוב יותר שיכוון בעת בהמ״ז לפטור:

כח (כח) אם אין לו יין וכו׳ - אסיף א׳ קאי דאיין שבתוך הסעודה מברך ברכה ראשונה אף בתוך הסעודה משום חשיבותו אבל אשאר משקין לא דנטפלים להסעודה:

כט (כט) כבאים מחמת הסעודה - בתוך הסעודה דמבואר בסימן קע״ז דאין מברכין עליהם דנפטרין בברכת המוציא:

ל (ל) ואינם טעונים ברכה - לא לפניהם ולא לאחריהם ואפילו אם הם באים אחר גמר סעודה לדידן דאין אנו מושכין ידינו מן הפת וחשוב הכל כבתוך הסעודה:

לא (לא) המים - אליבא ריקנא וה״ה בשארי משקין:

לב (לב) וי״א לברך - היינו ברכה ראשונה דס״ל דדינו כמו פירות שאוכל בתוך הסעודה דצריך ברכה לפניה׳ אבל מברכה אחרונה לכו״ע נפטרין בבהמ״ז:

לג (לג) המים - וה״ה לשאר כל המשקין ואע״ג דיין חשבינן ליה בא מחמת הסעודה [דרק משום חשיבותו צריך ברכה וכנ״ל] יין שאני דסעיד ליבא טפי וגם דבא להמשיך תאות האכילה משא״כ שארי משקין:

לד (לד) בכל פעם דסתמא וכו׳ - ואף לדעה זו דוקא במים אמרינן דמסתמא נמלך הוא שאין אדם שותה מים אלא לצמאו אבל בשכר ומי דבש וכיו״ב לא חשיב בסתמא נמלך ובברכה אחת סגי לכו״ע אך לאקרי״ץ ודומיהן שאין שותין כ״א לצמאו דינם כמו מים לדעה זו [מ״א]:

לה (לה) קודם נטילה - דלאחר נטילה אין לו להפסיק בשתיית משקין של רשות והבדלה דס״ד שאני משום דאסור לאכול קודם הבדלה:

לו (לו) במקום סעודתו - ולא ישנה מקומו דבשינוי מקום צריך לברך שנית כששותה אח״כ וכמבואר בסימן קע״ח וא״כ לא תיקן כלום:

לז (לז) ויברך וכו׳ - וכתבו האחרונים דיזהר לשתות פחות מרביעית דאם ישתה רביעית לא יועיל כלום בתיקונו דיכנס בספק ברכה אחרונה על המשקין האלו דאפשר דאין בהמ״ז פוטרתו דאין שייכים לסעודה מכיון ששתה קודם נטילה אכן אם יש לו כוס שכר לברך עליו בהמ״ז א״צ ליזהר בזה דברכת בנ״ר שיברך על הכוס יפטור גם את המשקין ששתה קודם בהמ״ז:

לח (לח) על דעת וכו׳ - או שיבקש לאחר שאינו אוכל שיברך על המשקה ויתכוון לפוטרו:

לט (לט) והמנהג כסברא הראשונה - והטעם כדלעיל לפי שאין אכילה בלא שתיה והוי כדברים הבאים מחמת הסעודה ולענין יי״ש יש אחרונים שכתבו דצריך ברכה בתוך הסעודה משום שאין שותין אותו מחמת צמאון האכילה כשאר משקין אבל המ״א כתב דבתוך הסעודה א״צ ברכה משום דאז בא לעורר תאות המאכל וחשיב גם זה מחמת הסעודה [וה״ה בפירות הבאים להמשיך תאות האכילה כגון לימני״ש מלוחים או זית מליח או אוגערקע״ס מלוחים וכיו״ב ולא דמי לשאר פירות שבתוך הסעודה שצריך ברכה] וכן העתיקו איזה אחרונים כדעתו ובאמת היה ראוי לנהוג בזה כעצת המחבר לענין שאר משקין [דיברך על מעט מהיי״ש קודם נטילה ע״ד לפטור מה שישתה בתוך הסעודה] מפני שיש דעות בזה אלא שהעולם נהגו להקל ויש להם על מה לסמוך. וכ״ז בתוך הסעודה אבל אם שותה את היי״ש אחר סעודתו דאז בודאי דעתו רק לעכל המזון לכו״ע צריך ברכה [אחרונים] מ״מ נ״ל דאם אכל מאכל שמן ולקח מעט יי״ש להפיג השמנונית שבפיו אם רגיל בענין זה הוא בכלל טפל להאוכל וע״כ אף אם הוא אחר גמר סעודתו א״צ לברך. כתב הח״א דאם שותה אחר גמר סעודתו קאפ״ע הוא רק כדי לעכל המזון ולא דמי לשאר משקין וע״כ צריך לברך ברכה ראשונה ואינו מוכרח ונכון שיברך מתחלה על מעט צוקע״ר לפטור את הקאוו״ע. וכל זה שייך רק לענין חול אבל בשבת ויו״ט בשחרית אין שייך כ״ז דהרי בודאי כבר קידש על הכוס וממ״נ אם קידש על היין הלא פוטר כל המשקין [ובאופן המבואר לעיל בסק״ג] ואם קידש על השכר וכיו״ב הלא מברך שהכל וממילא נפטר גם זה:

מ (מ) אפילו הסיבו יחד - ר״ל ולא כמו דאמרינן בעלמא [קס״ז סי״א] דאם הסיבו יחד אחד מוציא כולם ועדיף טפי משום ברוב עם הדרת מלך אבל בברכה שבתוך הסעודה לא יעשו כן:

מא (מא) לענות אמן - ואף דקי״ל בכל מקום דשומע כעונה ועניית אמן אינו מעכב כלל לענין לצאת בהברכה חיישינן שמא יענו אמן ויסתכן [רא״ש וטור]:

מב (מב) משום דחיישינן וכו׳ - היינו משום דעוסקין אז באכילה ואין בית הבליעה פנוי ומבואר בפוסקים דלדעה זו אף אם יניחו מלאכול ויכינו עצמם לשמוע הברכה ולענות אמן ג״כ לא מהני דמ״מ חיישינן שמא לא יזהרו להפסיק מלאכול ויבוא לידי סכנה [פרישה]:

מג (מג) וי״א וכו׳ - דהם ס״ל הטעם דאין אחד יכול להוציא חבירו בברכת היין שבתוך הסעודה משום דטרודים הם לאכול ולא יתנו לב לכוון לשמוע ולצאת ולכן אם אמר מקודם שיברך סברי מורי ומניחים כולן לאכול ויכונו לבם להברכה שפיר דמי וגם משום סכנה ס״ל דאין כאן כיון שפסקו מלאכול:

מד (מד) אחד מברך לכולם - וצריכין שיטעמו כולם תיכף מהכוס ולא יפסיקו בין ברכה להשתיה [מ״א]:

מה (מה) ויאמר סברי רבותי - ר״ל בברכה שבתוך הסעודה כשאחד מברך ומוציא כולם לא יאמר ברשות רבותי [דלשון זה אינו אלא נטילת רשות לברך] אלא סברי רבותי דהיינו שיפסקו מלאכול ויתנו לב לשמוע הברכה ולצאת כנ״ל:

מו (מו) כל מקום וכו׳ - ר״ל כשאחד מוציא חבירו כמו קידוש והבדלה וכה״ג. ובחופה וברית מילה שאין נוהגין לומר סברי כלל הוא משום דרק במקום שצריך נטילת רשות אומרים על היין סברי במקום רשות אבל בחופה ומילה שאין נוטלין רשות אין לומר סברי כלל:

מז (מז) אין אומרים ברשות - פי׳ אף דהיה ראוי לומר יותר ברשות שהוא נטילת רשות מהמסובין שחפצים בו שיוציא אותם בברכתו אלא משום ברכת היין שבתוך הסעודה דמוכרח לומר סברי כדי שיפסיקו מלאכול נהגו לומר לשון זה בכל מקום שמברכין להוציא אחרים:

סימן קעה

א (א) יין אחר - ר״ל שמתחלה בירך על יין שבתוך המזון ואח״כ הביאו לו עוד יין אפילו הוא ממין אחר אפ״ה נפטר בברכה ראשונה ועיין לעיל בסימן קע״ד ס״ה:

ב (ב) הטוב והמטיב - ומברך אותה בשם ומלכות והוא הודאה על ריבוי היין שנזדמן לו [ועוד כתבו הספרים טעם לנוסח זה כי ידוע שהאדם צריך למעט בתענוגי העולם ויין הלא מביא לידי שמחה ויכול לבוא לידי קלות ראש לכך סידרו נוסח זה של הטוב והמטיב שידוע שברכת הטוב והמטיב שבבהמ״ז תקנו על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה ועי״ז יזכור יום המיתה ולא ימשך אחר היין הרבה]. ודוקא על יין שבתוך המזון [או שהיו מסובין לשתות בלא אכילה ואח״כ הביאו להם יין אחר וכדלקמיה בס״ה בהג״ה] אבל על כוס של בהמ״ז א״צ לברך עליו ברכת הטוב והמטיב אף שהוא מין יין אחר דהא כבר אמר הטוב והמטיב בבהמ״ז [מ״א]. בלילי פסח טוב לכתחלה שלא לשתות עוד מין אחר של יין בתוך הסעודה כדי שלא יצטרך לברך עליו הטוב והמטיב ויהיה נראה קצת כמוסיף על הכוסות אך אם הוא צמא וחושק לשתות ממנו יכול לברך עליו הטוב והמטיב [אחרונים]:

ג (ג) אע״ג שאין לו וכו׳ - עיין במ״א בשם פוסקים שיש דעות בזה וע״כ הכריעו לדינא דאם יש להם מן הראשון והביאו השני כדי שיטעמו יין אחר משונה מן הראשון מברכין עליו הטוב והמטיב אבל אם אין להם כלל מראשון א״כ לא מחמת שינוי הביאו אלא מפני שכלה הראשון אין מברכין עליו שאין בזה ריבוי טובה כ״כ:

ד (ד) ולאו דוקא וכו׳ מחדש - ר״ל שהביאו להם עתה בבית אלא ה״ה אם היה להם מתחלה שתי יינות בבית ודעתו לשתותם אלא שהיין השני לא היה מוכן לפניו על השלחן בשעת ברכת בפה״ג וכדלקמיה [לבוש] ודעת הל״ח דכשהם בביתו בשעת ברכת בפה״ג ודעתו לשתותם כמונח לפניו על השלחן דמי וא״צ לברך ברכת הטוב וספק ברכות להקל:

ה (ה) שלא היו לפניו וכו׳ - או שעבר ובירך על הגרוע תחלה צריך לברך ברכת הטוב על היין השני:

ו (ו) אלא בפה״ג - ר״ל על היין המשובח וממילא נפטר היין הגרוע מכל וכל וכן פסקו האחרונים:

ז (ז) שאינו יודע שהוא גרוע - אבל אם יודע שהוא גרוע אפי׳ מעט לא יברך עליו אף שהוא מין אחר [אחרונים]:

ח (ח) ממנו - כתב הט״ז דוקא אם הוא מסתפק שמא הוא גרוע רק ממנו אבל אם הוא מסתפק שמא הוא גרוע מאד עד שאינו ראוי לשתות אלא מדוחק לא יברך עליו ברכת הטוב:

ט (ט) ואין חילוק וכו׳ - היינו בין לענין ברכת בפה״ג שאין צריך לברך אפילו מחדש לישן ובין לענין ברכת הטוב שצריך לברך אפילו כששניהם חדשים [הגר״א] והטעם דכיון שהובאו משני כלים חשיבי כשני מינים וכדלקמן בס״ר:

י (י) או אחד חדש וכו׳ - ודוקא מחדש לישן אבל מישן לחדש בסתמא לא אא״כ ידוע לו שהחדש ההוא טוב כמו הישן [עט״ז וא״ר וש״א]:

יא (יא) תוך ל׳ יום - לאפוקי ממאן דס״ל דאם שתה תוך ל׳ מיין זה אין חביב עליו כ״כ ולא יברך עליו ברכת הטוב קמ״ל:

יב (יב) יותר גרוע - ר״ל גרוע קצת אבל אם הוא גרוע הרבה לא יברך:

יג (יג) יותר מן האדום - ומ״מ אם שתה לבן תחלה ואח״כ הביאו לו אדום מברך עליו ברכת הטוב אם יודע שהאדום משובח יותר אבל בסתמא לא מפני שהלבן בריא יותר לגוף ונחשב אדום לגביה כגרוע ממנו:

יד (יד) על הטוב וכו׳ - ואם מסופק לו איזהו טוב ואיזהו רע מותר לו לכתחלה לברך בפה״ג על האחת ובברכת הטוב על השני אף שהובאו לפניו לכתחלה שניהן כאחת וזהו מדינא ומ״מ טוב להדר כשיש לו ספק איזהו טוב שמתחלה יסלק אחת מן השלחן ואח״כ יברך בפה״ג על האחת ואח״כ יברך ברכת הטוב על השני ויוצא בזה ידי כל החששות. כתב בא״ר דכן אם רוצה לברך על כמה יינות יסירם עכ״פ מהשלחן בשעת ברכה ראשונה ואח״כ כששותה אפילו כמה יינות מברך על כ״א ברכת הטוב:

טו (טו) עמו - ושותה מאותו יין אבל אם אינו שותה אלא הוא לבדו או ששותה רק חבירו לבדו אין מברכין ע״ז ברכת הטוב גם בעינן דוקא שיהיה לחבירו שותפות באותו היין אבל אם הוא רק אורח בעלמא שבעה״ב נתן לו לשתות לא יכול לומר ברכת הטוב וכתב המ״א דגם הבעה״ב לא יכול לומר ברכה זו באופן זה אם לא שהבעה״ב העמיד הקנקן על השלחן לשתות מי שירצה הוי כשותפות ויכול אף האורח לברך ואשתו ובניו כיון שצריך לפרנסן

הוי כאלו יש להם חלק בו. גם בעינן שישתו בחבורה ביחד ולא זה בחדר זה וזה בחדר זה. גם הסכימו כמה אחרונים שאין לברך ברכת הטוב אלא כששתו שניהם משתי היינות אבל אם שתו שניהם רק מיין הראשון ומיין השני שתה רק אחד או להיפך אין לברך. כתבו האחרונים בברכת הטוב יכול לברך בדיעבד אף שכבר שתה ונזכר כשהיין בפיו שבולעו ומברך אח"כ אבל אם נזכר אחר שכבר שתה אין כדאי לברך ומיהו כשיש עוד יין בקנקן לכו"ע יכול לברך דדמי למי ששכח לברך המוציא ונזכר קודם גמר סעודה [פמ"ג]:

אין על סעיף ה

טז (טז) חשיבי כשני מינים - דכיון שכל אחד היה תוסס בחבית בפ"ע בשיעור זמן זה עדיין חדש הוא ויכול להשתנות כל אחד בטעמו משא"כ אחר ארבעים יום הוא בכלל יין ישן ואין משתנה טעמו ומין אחד הוא ואין זה בכלל שינוי יין:

סימן קעו

א (א) דק דק - שאין בהם כזית וגם אבד מהם תואר לחם שברכתן במ"מ כמבואר בסימן קס"ח ס"י ומ"מ פטר להו פת מפני שהם טפלים לגביה והרי הם נחשבין כמעשה קדרה דפת פוטרתן:

ב (ב) בירך על הפרפרת - דדרך הוא להביאם קודם הסעודה לתענוג או להמשיך הלב לאכילה ולא פטר את הפת כיון דברכתן במ"מ. וכתב בשיטה מקובצת שאף אם כוון בפירוש לפטור לא מהני. ולענין ברכה אחרונה אם אכלן רק לתענוג או להשביע קצת צריך לברך עליהם ב"א קודם הסעודה ואם לא בירך עד שבירך בהמ"ז בדיעבד בהמ"ז פוטר כל מיני מזונות כמו שכתבנו לקמן בסימן ר"ח סי"ז במ"ב ע"ש וי"א דאם דעתו לאכול מיני מזונות גם בתוך הסעודה נחשבת לאכילה אחת ויכול אף לכתחלה לסמוך על בהמ"ז שיברך לבסוף ומ"מ נראה דאף לדעה זו יראה לכוין להדיא בבהמ"ז לפטור מה שאכל מקודם [עיין באבן העוזר סימן ר"ח סי"ז]. ועיין בבה"ל שבארנו לענין מה שאנו אוכלין אחר קידוש בשחרית לעק"ך וקיכלי"ך וכדומה נכון יותר שאף לדעה ראשונה לא יברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה אלא יפטרנו בבהמ"ז וכ"ש אם אוכל המין כיסנין גם בתוך הסעודה ובברכת במ"מ שמברך קודם הסעודה פוטר גם אותם לכו"ע נפטרין הכל בבהמ"ז מפני דכל זה שייך לסעודה.

ואגב אעתיק מפוסקים אחרונים עוד איזה דינים מה ששייך לענין זה. עד הנה כתבנו באוכל מיני מזונות קודם הסעודה ועכשיו נבאר באוכל שאר דברים.

א) הרוצה לאכול קודם נט"י לסעודה מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ובדעתו לאכול פירות גם בתוך הסעודה ומכוין עכשיו בברכה זו לפטור גם מה שיאכל בתוך הסעודה א"כ הוי הכל לצורך סעודה וא"צ לברך אחריהם דבהמ"ז יפטור הכל כמו מה שפוטרת מה שאוכל בתוך הסעודה ואם לא יאכל פירות בתוך הסעודה צריך לברך ב"א עליהם דכיון שאכלן קודם הסעודה אין שייכין לסעודה כלל. ואפילו אם לא בירך ב"א קודם נט"י צריך לברך בתוך הסעודה.

ב) כ"ז בשאוכל פירות וכנ"ל אבל אם אכל קודם הסעודה דברים שא"צ ברכה עליהם כשאוכלן בתוך הסעודה [כגון מיני לפתן ופרי אדמה שקורין ערד עפי"ל או בולבע"ס וכדומה] א"כ אפילו אם דעתו לאכול מהם גם בתוך הסעודה אינו מועיל להם כלל הברכה ראשונה דבלא"ה הם נפטרין ע"י ברכת המוציא וע"כ מה שאוכל קודם הסעודה אין שייך כלל להסעודה וצריך לברך עליהם ברכה אחרונה בורא נ"ר. ולענין יין ושאר משקין מבואר בסימן קע"ד סעיף ו' ז'

ג) אכן אם אכל קודם הנטילה פרפראות להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים [כגון מיני מתיקה שקורין איי"ן גימאכ"ק או דבר מלוח וכדומה] אין לברך עליהם ברכה אחרונה דהם שייכים לסעודה ונפטרין בבהמ"ז.

ד) ודע דהא דמותר לאכול קודם המוציא דברים שא"צ ברכה תוך הסעודה כגון המבוארים באות ב' דוקא שאין בדעתו לאכול תיכף אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ אלא יברך המוציא על הלחם ויפטר שארי דברים [ח"א] וי"א דאם אוהב יותר לאוכלן קודם הסעודה מלאכלן בתוך הסעודה אין בזה משום גרם ברכה שאינה צריכה. ואם הם דברים המושכין הלב לתאות המאכל בודאי יש לסמוך להקל לאכלן קודם הסעודה:

ג (ג) פוטר מעשה קדרה - שברכתן נמי במ"מ:

סימן קעז

א (א) ללפת בהם וכו׳ - ודייסא אף שהיא עבה ואינו מלפת בהם הפת ונאכל בפ״ע מ״מ כיון שבאת להשביע עיקר סעודה היא ונטפלת להפת וה״ה כל מיני תבשילין הרגילין לבוא לתוך סעודת הפת [רא״ש]:

ב (ב) בלא פת - דכיון שתמיד באים ללפת את הפת מעיקר הסעודה הם ונטפלים להפת:

ג (ג) פוטרתן - ואם אינו חפץ לאכול פת אלא אוכל מעט פת כדי לפוטרם כתבו האחרונים דיש להסתפק אם יכול לפוטרם דלא שייך לומר שהם נטפלים להפת כיון שלא היה חפץ באכילתו וכ״ש כשאכל רק פחות מכזית או אולי כיון דדרך העולם לקבוע סעודה על הפת ברכת הפת פוטרתן בכל גווני וע״כ כתבו דבאופן זה טוב יותר שיברך על השארי דברים הברכה הראויה לכל אחת ולא יאכל פת כלל אם לא בשבת ויו״ט דאז מצוה לאכול כזית פת חשוב הוא ונעשו הכל טפלים לו:

ד (ד) כגון תאנים וכו׳ - וכן כל דבר שבא רק לקינוח ולא להשביע. ואפילו היו הפירות לפניו בשעה שבירך המוציא. ואפילו הם מבושלים ג״כ אין הפת פוטרתן כיון שאין שייכים לפת [אחרונים] ואפילו אם בישלו הפירות עם בשר משמע מכמה אחרונים דצריך לברך עליהם דאין הפירות נעשין טפילין להבשר והוא דלא כדעת הח״א שכתב דהפירות טפלין לגבי הבשר אכן בספר יד הקטנה מצאתי שמצדד ג״כ לומר דלא יברך אלא דכתב טעם אחר בזה דהיכא דמבשל הפירות עם בשר או עם שומן ודבש ועושה מהן תבשיל (שקורין עפי״ל צימע״ס או מהאגסים שקורין באריי״ן) נראה שכל עיקרן הן באין למזון ולסעודה ולא לקינוח בעלמא אלא בתורת תבשיל כשאר תבשילין שנעשין מלפת וירק שא״צ לברך עליהם מטעם זה ומסיים דלצאת ידי ספק כשרוצה לאכול צימע״ס מפירות מבושלים יקח תחלה איזה פרי חי ויברך עליה להוציא את זה ואם אין לו פרי חי יאכל תחלה וסוף עם פת עי״ש. ואין בכלל זה מה שמביאין מעט פירות מבושלין לקינוח סעודה [שקורין קאמפאט] דזה אין בא למזון כלל רק לקינוח סעודה וצריך ברכה:

ה (ה) וכל מיני פירות - ה״ה חזרת וקשואין ומלפפונות חיין או צנון ובצל ג״כ צריך לברך עליהן אכן אם אוכל חזרת או צנון ובצל וכדומה עם בשר הן נעשין טפל לבשר והבשר ללחם [פמ״ג]:

ו (ו) וע״ל סימן קס״ח - דשם נתבאר לענין פת כיסנין כשאוכלין באמצע סעודתו:

ז (ז) ברהמ״ז פוטרתם - דלענין בהמ״ז נטפלים הם להסעודה דכיון שעתיד לברך על כל מה שאכל גם זה נכלל עמו:

ח (ח) ואם בתחלת אכילתו וכו׳ - ר״ל שתחלת אכילת אותן פירות היה עם פת וגם כונתו הוא לאכול עמהם פת גם אח״כ אף שאכל עמהם באמצע בלא פת א״צ לברך עליהם דכיון שאכל אותם תחלה וסוף עם פת נחשבין כדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה דא״צ ברכה כנ״ל אך כ״ז דוקא כשהובאו ללפת בהם את הפת ולא לקינוח דאם הובאו רק לקינוח אף שאכל עמהם מקצת פת תחלה וסוף לא מהני ומה שאוכל בלא פת צריך ברכה. וגם לא מיירי כשעיקר קביעות סעודתו היתה על אלו הפירות דאז א״צ שיאכל גם לבסוף עם פת דוקא ורק כיון שהתחיל לאכול עם פת שוב אין מברך עליהם אף כשאכלן אח״כ לבדן לכו״ע כמבואר בס״ג:

ט (ט) ובסוף אכל עמהם - ואם אין בדעתו לאכול עוד עם פת צריך לברך על הפירות לפניהם ועיין בבה״ל:

י (י) אינם טעונים ברכה - והאחרונים כתבו דראוי ליזהר לכתחלה כשהובאו לפניו פירות בתוך הסעודה ללפת בהם את הפת שיברך מתחלה עליהם קודם שיאכלם עם הפת ויאכלם קצת בפ״ע ואח״כ יוכל לאכול בין עם פת בין בלא פת כי יש מהראשונים דסברי דאפילו אם אוכל תחלה וסוף עם פת אם אוכל באמצע בלא פת צריך לברך ובדיעבד אם לא בירך מתחלה מותר לאכול אך שיראה לאכול גם לבסוף עם פת. אמנם אם עיקר קביעת סעודתו היתה מתחלה על הפירות אז לכו״ע אפילו אם אוכל אח״כ בלא פת א״צ לברך כמ״ש בס״ג. אם אכל פשטיד״א שממולא עם פירות א״צ לברך על הפירות דנטפלים הם להקמח ועיין לעיל בסימן קס״ח במ״ב:

יא (יא) הבאים מחמת הסעודה - כגון בשר ודגים וכיו״ב וכנ״ל:

יב (יב) שלא מחמת הסעודה - כמו פירות ומיני מתיקה הבאים רק לקינוח וכנ״ל:

יג (יג) בין לאחריהם - ואף אם אכל דברים שברכתן מעין שלש לא נפטרו בבהמ״ז דבהמ״ז אינו פוטר מעין שלש כמ״ש לקמן בסימן ר״ח סי״ז ע״ש:

יד (יד) תוך עיקר הסעודה - דאחר שמשכו ידיהם מן הפת שוב אין נטפלים אליו ולכן צריכין ברכה בפני עצמם בין לפניהם בין לאחריהם:

טו (טו) ואם קובע וכו׳ - ר״ל שקביעת סעודתו ללפת הפת היה רק אלו הפירות וע״כ נחשבים הם כשאר דברים הנזכרים לעיל בס״א:

טז (טז) ויש חולקין - ס״ל דמ״מ אם אכל מהם בתחלה בלא פת אינם נעשים טפל להסעודה וצריך לברך עליהם בתחלה:

יז (יז) ואע״פ וכו׳ מאחר וכו׳ - ר״ל דאף דבס״א אמרינן שיאכל פת דוקא גם לבסוף בזה שעיקר קביעת סעודתו מתחלה היה רק על אלו הפירות יוכל לאכול אח״כ לכו״ע בלא ברכה אף שאין דעתו לאכול עמהם עוד פת:

יח (יח) שלא היו וכו׳ - ואפילו לא היה ג״כ דעתו עליהם בפירוש דכיון שקובע עצמו לאכילה הרי מן הסתם דעתו על כל מה שיביאו לו [מ״א בסי׳ רי״ב]:

יט (יט) ברכה כלל - פי׳ למה שאוכל עם הפת ומה שאוכל בלא פת נתבאר בסעיפים הקודמים:

כ (כ) שדרכן לבוא וכו׳ - ר״ל וגם אוכלן עם הפת כיון שהוא מבית אחרים שבודאי לא היה דעתו עליהם כלל אין נפטרין בברכת הפת:

כא (כא) על כל מה וכו׳ - והיינו כשהביאו לו דברים הבאים מחמת הסעודה וכנ״ל בס״א דאלו אם הביאו לו מיני פירות לא מהני אפי׳ היה דעתו לזה בשעת ברכת המוציא שיוכל לאכלן אח״כ בלי ברכה [ואפילו בפירות שלו] אא״כ מלפת בהם הפת. קיצור דיני פירות הבאים בתוך הסעודה. אם אוכל עם הפת פשיטא שא״צ כלל ברכה דנעשה טפל לפת ואפילו לא היה דעתו לזה בפירוש בשעת ברכת המוציא. ואם אוכל בלא פת פשיטא שצריך ברכה לפניהם ואפילו הם מבושלים דהוי שלא מחמת הסעודה רק לקינוח בעלמא. אבל אם רוצה לאכול פירות קצת עם הפת וקצת בלא פת בזה יש דעות חלוקות ע״כ יש לנהוג שיאכל תחלה מעט בלא פת ויברך עליהן ואח״כ יוכל לאכול שאר הפירות בין בפת ובין בלא פת. וזהו בקובע סעודתו ללפת הפת בשאר דברים אבל בקובע סעודתו ללפת הפת בפירות כיון שאכל מתחלה פירות עם פת יוכל לאכול בסוף פירות בלא פת בלא ברכה:

סימן קעח

א (א) היה אוכל בבית זה - ומיירי באוכל יחידי דאם אכל ביחד עם עוד אנשים ונשארו בני חבורתו במקומן א״צ לחזור ולברך לכו״ע ע״י יציאתו וכדלקמן בס״ב:

ב (ב) והלך וכו׳ - ואפילו לא נשתהא שם כלל שתיכף חזר למקומו הראשון אפ״ה שינוי מקום מקרי וכדלקמיה וכ״ש אם רוצה לגמור סעודתו במקום השני:

ג (ג) לבית אחר - וה״ה לחדר אחר ג״כ בכלל שינוי מקום הוא אם לא שהיה דעתו מתחלה לשנות לחדר אחר וכדלקמיה בהג״ה ע״ש:

ד (ד) או שהיה אוכל וכו׳ - אשמועינן בזה אע״פ שלא פסק מסעודתו כלל אלא שקראו חבירו לדבר עמו דיבור בעלמא ויצא לקראתו מפתח ביתו וחזר הוי כמו שינוי מבית לבית:

ה (ה) לפתח ביתו - ר״ל שיצא חוץ לפתחו דאם מדבר עמו על הפתח אין זה שינוי מקום:

ו (ו) צריך לברך וכו׳ - דע״י היציאה ממקומו חשיב כנפסקה סעודתו לגמרי ומה שאוכל אח״כ כסעודה אחרת דמיא ולכן מברך בהמ״ז למפרע והמוציא על להבא:

ז (ז) למפרע - ובמקומו הראשון. ולכתחלה כשרוצה לצאת ממקומו צריך לברך בהמ״ז קודם שיעקור כמ״ש ס״ב ורק בדיעבד כשלא בירך מתחלה צריך אח״כ לחזור ולברך בהמ״ז במקומו שכך הוא מצותו ואח״כ יברך המוציא ויאכל במקום שירצה:

ח (ח) וחוזר ומברך המוציא - והיינו כשעומד באמצע סעודת פת וכ״ש אם לא אכל מתחלה רק פירות או משקין בודאי שייך בהו שינוי מקום וכדלקמיה בס״ב:

ט (ט) מפנה לפנה - היינו באותו חדר ואף שאין נראה לפניו מקומו הראשון מחמת הפסק דבר מתשמישי הבית כמו תנור או פאראוואן וכיו״ב אין זה שינוי מקום כיון שהוא בחדר אחד:

י (י) ועיין לקמן וכו׳ - ר״ל דשם מיירי לענין שינוי מקום גבי קידוש וה״ה לענייננו:

יא (יא) אם היה דעתו - ר״ל שבשעת ברכה חשב לאכול גם במקום ההוא:

יב (יב) בבית אחד - היינו תחת גג אחד ואפילו מחדר לחדר או מבית לעליה ואף שאין רואה מקומו וה״ה אם רואה מקומו הראשון שאכל שם אפילו דרך חלון ואפילו מקצת מקומו נמי מועיל אף שלא היה דעתו מתחלה. ודוקא מחדר לחדר באותו בית אבל מבית לבית אף שסמוכין זה לזה מסתפקים האחרונים דאפשר דאין להקל ע״י ראית מקום. ודע שלפי המבואר לקמן בהג״ה דאנו נוהגין כהפוסקים שלא לברך ע״י שינוי מקום כשעומד באמצע סעודת פת תו אין נ״מ לדינא כל החילוקים האלו שהזכרנו לענין שינוי מקום רק לענין מסובין לאכול פירות ושארי משקין דבהם לכו״ע שייך דין שינוי מקום:

יג (יג) לקראת חתן וכו׳ - וה״ה כשיצא לדבר הרשות והא דנקט לקראת חתן לרבותא דבלא הניחו שם אדם צריך לברך בהמ״ז מקודם שיצאו אף שיוצאין לדבר מצוה:

יד (יד) מקצתן - ואפילו רק אחד:

טו (טו) לברך שניה - היינו ברכת המוציא אף ששינו מקומן בינתים דכיון שנשאר מקצתן במקומן לא פסקה סעודתן בהיציאה:

טז (טז) כשהם יוצאים וכו׳ - דכיון שלא הניחו שם אדם נפסקה סעודתן ע״י היציאה וכשאוכל אח״כ הוי כסעודה חדשה:

יז (יז) כשהם חוזרים וכו׳ - באמת כבר כתב זה בס״א וכפל הדברים בשביל החידוש דהניח מקצת חברים או למה שכתבנו בסקי״ג:

יח (יח) וכן אם היו וכו׳ - אשמועינן דגם בזה מהני הניח מקצת חברים כמו בסעודת פת:

יט (יט) פסק אכילתו - וגרע מהיסח הדעת שאין מברכין רק ברכה לכתחלה כשחוזר לאכול דזה נחשב כסעודה אחרת לגמרי:

כ (כ) ולפיכך מברך וכו׳ - היינו כשלא בירך ברכה אחרונה קודם יציאתו מברך עתה כשחזר וכמו לענין פת לעיל בס״א:

כא (כא) למפרע - ובזה א״צ לחזור למקומו דוקא אלא יכול לברך אפילו במקום השני דרק בפת מצותו לכו״ע לחזור ולברך במקומו כדלקמן בס״ה:

כב (כב) בבית אחד - פי׳ בחדר אחד [מ״א וש״א] ועיין מש״כ בבה״ל:

כג (כג) אינו צריך וכו׳ - ואף ששינה מקומו לגמרי לאכול בזוית האחרת א״צ לחזור ולברך דזה אינו נחשב שינוי מקום ואף שאין רואה מקומו הראשון כגון שמפסיק תנור וכיו״ב כיון שהוא בחדר אחד:

כד (כד) אכל במזרחה וכו׳ - ואין חילוק בין שאכל שם פת ושארי דברים או שאכל פירות התאנה עצמה:

כה (כה) צריך לברך - כיון שהתאנה מפסקת ואינו רואה מקומו הראשון ומירי שלא עמדה התאנה בתוך היקף מחיצות דאם עמדה בתוך היקף מחיצות אף שאין רואה מקומו א״צ לברך דחשיב הכל מקום אחד וכמש״כ לעיל בשינה מקומו בחדר אחד ועיין לקמיה בס״ג לענין מאילן לאילן. ואם היה דעתו בשעת ברכה לאכול גם במערבו של אילן י״א דמהני בכל גווני:

כו (כו) ויש חולקים וכו׳ - בתרתי פליגי על דעה ראשונה אחד דהם לא מצרכי ברכה למפרע לעולם מחמת שינוי מקום ורק ברכה לכתחלה קודם שיאכל שנית דחשיב רק כהיסח הדעת ולא כמה שסילק סעודה הראשונה לגמרי וע״כ הברכה אחרונה עולה לשניהם וגם ס״ל דגם זה שצריך ברכה ראשונה הוא רק בעומד בסעודת פירות או משקין דתיכף ביציאתו חוץ לפתח ביתו נפסקה סעודתו [אם לא הניח שם מקצת חברים ואפילו הלך רק לעשות צרכיו לקטנים] אבל בפת ומיני דגן שצריכין לחזור ולברך במקומן לא נפסקה הסעודה בהיציאה וא״צ אף ברכה ראשונה וכאלו לא שינה מקומו כלל אם לא שהסיח דעתו מלאכול עוד וכדלקמיה:

כז (כז) אבל אם הניח וכו׳ - דכיון שנשארו מקצתן ואפילו אחד במקומו לא נפסקה הסעודה וחוזרין לאכול או לשתות בלי שום ברכה אף שהיתה מסיבתן לאכול פירות או משקין:

כח (כח) ואכל דברים וכו׳ - כתב במ״א סימן ר״י דוקא כשאכל כזית דאם אכל רק פחות מכזית פת קודם שיצא דינו כמו פירות דהא א״צ לברך אחריו וממילא מיד שיצא לחוץ צריך ברכה ראשונה אף שחזר למקומו וע״כ צריך ליזהר לכתחלה שלא לצאת ממקומו אף מחדר לחדר [היכי שאין רואה מקומו] קודם שיאכל כזית:

כט (כט) או שהיה אוכל וכו׳ - אף שלא אשמועינן בבבא זו שום רבותא נקט לישנא דהמחבר בס״א ופסק להיפך:

ל (ל) ודאי צריך לברך - ברכה ראשונה כדין היסח הדעת ואח״כ יברך בהמ״ז על הכל:

לא (לא) ואין חילוק בין וכו׳ - אלעיל קאי והיינו באוכל דברים הטעונין ברכה במקומו ולא הניח מקצת חברים ואשמעינן דאף כשמסיים סעודתו במקום אחר ג״כ א״צ לברך דעל סמך סעודה ראשונה אוכל אבל כשאוכל דברים שאין טעונין ברכה במקומן כגון פירות וכיו״ב [או ששותה משקין] אף שהניח מקצת חברים לא מהני אלא כשחוזרין לחבורתן לסעודתן הראשונה אבל לאכול או לשתות במקום אחר צריכין ברכה לכתחלה [מ״א וש״א]:

לב (לב) סיים סעודתו - ואם אכל גם שם פת מבואר בס״ד דמברך שם בהמ״ז כיון דשם הוא סיום סעודתו:

לג (לג) לכתחלה לא יעקור - ר״ל אף שעומד באמצע סעודת פת ורוצה לצאת ע״מ לחזור ולאכול ולברך דלדעה זו אינו מצריך שום ברכה ביציאתו מ״מ לכתחלה לא יצא דחיישינן שמא ישכח לחזור ולאכול ולברך במקומו [או שישהא עד שירעב ויפסיד בהמ״ז לגמרי] ואם מזמינים לו לאכול פת במקום אחר דאז לא שייך האי חששא כיון שהולך לאכול שם ויברך שם אחר אכילתו כמ״ש בס״ד אפ״ה לכתחלה לא יעקור ממקומו עד שיברך דרק בדיעבד כשכבר יצא אמרינן דמותר לו לאכול ולברך במקום השני דגם שם מקומו הוא אבל לכתחלה מצותו לברך במקומו שאכל קודם שיצא אם לא שהיה דעתו בשעת המוציא לאכול גם שם דאז חשיבי שניהם מקומו ומותר אף לכתחלה ואפילו מבית לבית מהני מחשבתו לדעה זו וכן נהגו כשהולכין לסעודת נשואין שמכוון מתחלה לאכול שם:

לד (לד) ממקומו - בתוספות ורא״ש משמע דאין להחמיר בזה רק כשיוצא ע״מ להפליג דאז חיישינן להנ״ל אבל כשיוצא ע״מ לחזור לאלתר מותר:

לה (לה) בלא ברכה - עיין בחידושי רע״א מה שכתב בזה ועיין בבה״ל שהכרענו לדינא דאף דלכתחלה בודאי נכון לנהוג כהרמ״א שלא לצאת לדבר הרשות מ״מ כשיוצא אין לו לברך אם יציאתו הוא ע״מ לחזור ולגמור סעודתו דחשיב כעומד באמצע סעודה ויש בזה חששא דברכה שא״צ רק אם הוא משער שאפשר שיפליג הרבה נכון יותר שיברך בהמ״ז כשיוצא:

לו (לו) דחיישינן וכו׳ - ואפילו אם לא אכל פת אלא פירות ושארי דברים משמע מכמה אחרונים דנכון ליזהר לכתחלה שלא לצאת ממקומו עד שיברך ברכה אחרונה:

לז (לז) א״צ לברך - ואפילו אין רואה מקומו שהאילנות מפסיקין ול״ד לאוכל במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה דצריך לברך דכאן מיירי שמוקף מחיצות דחשיב כמו מקום אחד כנ״ל ויש מאחרונים שפירשו דמיירי באין מוקף מחיצות וטעם ההיתר בזה הוא משום שהיה דעתו לזה מתחלה וכמש״כ לעיל בהג״ה דדעתו מהני אף מחדר לחדר ואף שאין רואה מקומו מחמת הפסק האילנות לא חשיב אלא כמו מחדר לחדר ולפ״ז גם לענין מזרחה של תאנה מהני דעתו ולהכי כתב המחבר בשם יש מי שאומר משום דאין דין זה ברור דליהני דעתו באין מוקף מחיצות דהוא רק שיטת הראב״ד [הגר״א בביאורו]:

לח (לח) והוא וכו׳ היה דעתו - כמו בחדר לחדר בעלמא דבעינן דוקא דעתו וכנ״ל בס״א בהג״ה ובח״א כלל נ״ט ראיתי שמחלק בענין זה בין מוקף מחיצות לאינו מוקף מחיצות דבמוקף מחיצות לא בעינן דעתו בפירוש אלא אפילו מסתמא אמרינן דדעתו על כל האילנות [אם לא שהיה דעתו מתחלה לאכול רק מהאחד ואח״כ נמלך לאכול גם מהשני דאז צריך לברך] ובאינו מוקף מחיצות בעינן שיהיה דעתו בשעת ברכה גם על השני [ואם לא היה דעתו אפילו רואה את מקומו הראשון ג״כ אינו מועיל כיון שאינו מוקף מחיצות ט״ז ודה״ח]:

לט (לט) ואפי׳ וכו׳ - משום שינוי מקום דהוי כמבית לבית דלא מהני דעתו לכו״ע כמש״כ לעיל בס״א בהג״ה ואפילו אין הגן מוקף מחיצות כיון שכל אחד הוא בפני עצמו חשיב הוא כמו שני בתים ואפילו רואה מקומו הראשון ג״כ אינו מועיל. מי שבירך על הפרי לאכול כאן ולא אכל ממנו ושינה מקומו כתב הא״ר בשם ברכת אברהם דאינו יוצא בברכתו [ולפי מש״כ לעיל בס״ב בבה״ל הוא דוקא מבית לבית אבל מחדר לחדר לא] וכתב הח״א דאפילו אם אוחז הפרי בידו והולך ואוכל יש בו משום שינוי מקום אם יצא ממקומו הראשון שקבע עצמו לאכול לחדר אחר ולא היה דעתו מתחלה לזה דכל פתיתה ופתיתה הוא דבר אחר עי״ש ולפי מה שכתבתי לעיל יש ליזהר בזה רק לכתחלה אבל בדיעבד אין לחזור ולברך מחמת שינוי מקום שמחדר לחדר:

מ (מ) וחזר ואכל - ואף דלדעת המחבר לעיל בסעיף א׳ וב׳ אסור לאכול במקום השני על סמך סעודה הראשונה אלא צריך לברך מקודם בהמ״ז על אכילה ראשונה והמוציא על להבא וגם דעתו לא מהני מבית לבית צ״ל דכאן מיירי שכבר אכל דאז מברך במקום השני דגם זה מקומו הוא ולפי מה שאנו נקטינן כדעת ההג״ה לעיל בסעיף ב׳ רק לכתחלה אין לעקור ממקומו עד שיברך במקומו אבל אם כבר עקר מותר לאכול כאן על סמך סעודה הראשונה ואם היה דעתו לזה מהני בסעודת פת אף לעקור לכתחלה מבית לבית וכנ״ל:

מא (מא) אלא במקום השני - דכאן הוא סיום סעודתו:

מב (מב) הולכי דרכים - דהם לכו״ע מותר להם להלוך ולאכול ואף אם אין רואין מקומן הראשון מחמת מרחק הדרך או שמפסיקין אילנות משום דהם לא קבעו עצמן לכתחלה לאכול במקום שברכו ורק לילך ולאכול ולכן אין נחשבין כלל עי״ז עוקרין ממקומן ואם היה דעתן לאכול סעודתן במקום שברכו המוציא ונמלכו לגמור סעודתן דרך הליכתן כ״ז שרואין מקומו הראשון מותר להם לאכול דחשיב מקום אחד אבל באין רואין מחמת מרחק הדרך או מחמת הפסק אילנות חשיב שינוי מקום ובפירות צריך לברך שנית ובפת ג״כ אף לדעת הגהה לעיל עכ״פ לכתחלה אין להם לעקור ממקומן בלא ברכה כמבואר שם. אך אם מתחלה חשב לאכול מעט במקומו והשאר לאכול בדרך מהני ואף בהפסק אילנות דרק מבית לבית לא מהני דעתו באכילת פירות אמנם אם התחיל לאכול בבית והלך לדרך הרי הוא כמו מבית לבית דלא מהני דעתו בפירות וצריך לחזור ולברך ובפת מהני דעתו ואף לענין לכתחלה:

מג (מג) לאחריהם במקומם - ואם הלך משם צריך לחזור למקומו ולברך כמו לגבי פת:

מד (מד) מיני דגן - מפני חשיבותן שנקרא מזון:

מה (מה) לבד - כתבו האחרונים דלכתחלה יחמיר לברך במקומן אפילו בז׳ מינים וכן לענין שינוי מקום א״צ לברך על כל השבעה מינים כמו על הפת אם שינה מקומו לפי מה שפסק בס״ב בהג״ה ודעת הגר״א בביאורו דדעה האמצעית היא העיקר לדינא ולפ״ז פירות של שבעת המינים דומים לסתם פירות דשייך בהו שינוי מקום לכו״ע:

מו (מו) וא״א לו לאכול - ר״ל דלכאורה יש לדמותו להב לן ונברך דלמ״ד דאין רשאי לאכול צריך לברך כשחוזר לאכול אבל באמת לא דמי דהתם הטעם משום דהוי היסח הדעת וסילוק משא״כ הכא דלא הסיחו דעתם מלאכול:

מז (מז) לא הוי הפסק - ולדעת המחבר בס״א הוא דוקא כשמתפלל בביתו אבל אם הולך לבהכ״נ הוי הפסק אכן לפי מה שאנו נקטינן כדעת ההג״ה בס״ב לא הוי הפסק אף כשהלכו לבהכ״נ ורק אם לא הסיחו דעתם מלאכול. כתב המ״א דאף דהמוציא א״צ לברך מחמת הפסק התפלה אבל נט״י צריך דשמא לא שמר ידיו אבל הרבה אחרונים חולקין עליו וס״ל דאף נט״י אינו צריך דבעת התפלה בודאי שמר ידיו מלטנפם. אבל בזה דוקא אם מתפלל בביתו אבל אם הלך לבהכ״נ והתפלל שם כשחזר צריך ליטול ידיו ובלי ברכה:

מח (מח) שינת עראי - ואפילו אם שהה משך זמן לערך שעה כיון שנאנס בשינה לא מקרי הפסק וא״צ לברך המוציא [אבל נט״י בעי ובלי ברכה פמ״ג] ואם ישן על מטתו שינת קבע הוי הפסק דזהו סילוק והיסח הדעת לד״ה:

מט (מט) לנקביו - ונטילת ידים צריך כמבואר בסימן קס״ד ע״ש:

סימן קעט

א (א) לאכול - וה״ה שיש ליזהר לכתחלה שלא יפסיק בדבור אפילו מעט דתיכף לנטילה ברכה [ומהאי טעמא יש ליזהר שלא לשהות שהיה מרובה אחר הנטילה וכ״ש שלא לעסוק באיזה עסק] אך אם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה:

ב (ב) עד שיברך בהמ״ז - ולא דמי להב לן ונברך דמותר לאכול ורק שיברך המוציא מתחלה וכדלקמיה דכיון שנטל ידיו אסור להפסיק. והנה יש כמה פוסקים דס״ל דאין איסור לאכול אף בנטל ידיו ורק שיברך המוציא מתחלה וכ״כ האחרונים להקל ורק דאחר אכילתו יטול ידיו שנית שתהא סמוכה נטילה לברכה אלא דלכתחלה דעת הב״ח והמ״א דצריך ליזהר בזה ועיין בבה״ל מה שכתבנו עוד בזה. וכ״ז לענין אכילה אבל להפסיק בדבור כשאינו רוצה לאכול ולשתות או להתעסק באיזה עסק אסור לכו״ע [א״ר וכ״מ מכמה אחרונים לעיל בסימן קס״ו]:

ג (ג) הב לן ונברך - פי׳ תן לנו כוס לברך וכשמברכין בלא כוס אם אומרים בואו ונברך ג״כ דינא הכי דהוי היסח הדעת. וכן אם הסיח דעתו בהדיא בלבו מלשתות עוד ואח״כ רוצה לשתות ג״כ צריך לברך מתחלה על המשקה:

ד (ד) לשתות - ואם מסובין רק לשתיה ואמרו בואו ונברך ברכה אחרונה ג״כ דינא הכי דהוי היסח הדעת ואסור לשתות עוד בלא ברכה:

ה (ה) ואכילה דינה כשתיה - דבגמרא לא נזכר בהדיא רק לענין שתיה וס״ל דה״ה לאכילה:

ו (ו) שסילק ידו מלאכול - ר״ל אפילו גמר בדעתו שלא לאכול:

ז (ז) ואפילו סילקו השלחן - זהו מלשון רבינו יונה והיינו אף דס״ל דזה חשיב היסח הדעת טפי מהב ונברך אפ״ה לא מהני לענין אכילה ועיין מש״כ בבה״ל בדעת הרא״ש בזה:

ח (ח) לחזור לאכילתו וכו׳ - כתב הט״ז דאם מחמת אכילה זו שחזר לאכול נגרר לבו גם לשתיה א״צ ברכה לדעה זו גם על השתיה דבתר אכילה גרירא אף שאמר מתחלה הב לן ונברך ולא מיירי השו״ע בתחלה לענין שתיה דמצריך לברך לכו״ע רק כשלא חזר גם לאכילה:

ט (ט) לא נסתלק - משום דדרך להגרר מאכילה קטנה לגדולה לא חשיב היסח הדעת גמור אלא כשנטל ידיו משא״כ בשתיה בהיסח הדעת כל דהו כבר נסתלק משתייתו וצריך לברך שנית כשנמלך. ועיין בבה״ל שהבאנו הרבה פוסקים שסוברים כדעת הרא״ש דבהב ונברך חשיב גמר סעודה ואף באכילה אסור בלא ברכה וכן סתם המחבר לקמן בסימן קצ״ז ס״א עי״ש וע״כ לכתחלה בודאי יש ליזהר שלא לאכול אחר שאמר הב לן ונברך וכ״פ בדה״ח. ודע דמי שצריך ברכה באמצע סעודה צריך נטילה ג״כ דכיון דהסיח דעתו לא שמר ידיו ורק ברכת נט״י אין לו לברך:

י (י) לא הוי היסח הדעת - דודאי דעתו אם ירצה בעה״ב לאכול ולשתות עמו יאכל וישתה עמו ואם בשעת אמירתו הסיח דעתו בבירור שאף שיאכל וישתה בעה״ב לא יאכל וישתה עמו ונמלך אח״כ צריך לברך [היינו לדעת רבינו יונה בשתיה לבד ולהרא״ש אף באכילה] וכ״ש כשנטל ידיו דמהני [מ״א וש״א]:

יא (יא) עד שיאמר בעה״ב - ואז כל המסובין אסורין ודוקא כששתקו והסכימו לדבריו אבל אם האורח דעתו לאכול ולשתות עוד רשאי אף שאמר בעה״ב הב ונברך וטוב שיגלה לפני המסובין שלא היה לו היסח הדעת שלא יחשבוהו כנמלך:

יב (יב) משנטל הכוס וכו׳ - ועדיף מהב לן ונברך דכיון שנטל הכוס בידו אפילו בשיחה אסור להפסיק כדלקמן בסימן קפ״ג ס״ו:

יג (יג) הוי היסח הדעת - ודינו כנטילת ידים [מ״א] ולפ״ז לדעת המחבר לעיל בס״א אסור שוב בין באכילה ובין בשתיה לכו״ע ועיין לעיל בסק״ב במ״ב מש״כ לענין נטילת ידים:

יד (יד) כשאדם נכנס וכו׳ - היינו שלא קראוהו להיות נקבע עמהם לשתות ככל המסובין:

טו (טו) הרבה - וה״ה בחבורה אחת כשכל אחד מושיט לו כוס דעל כל כוס וכוס הוי נמלך וכדלקמיה:

טז (טז) נמלך - דאינו יודע אם יושיטו לו כוס אחר ואפילו אם הושיטו לו כוס אחר בשעה דעדיין לא גמר לשתות כוס הראשון נמי דינא הכי דצריך לחזור ולברך עליו בפני עצמו כיון שבשעה שבירך לא היה דעתו ע״ז שלא היה יודע שיושיטו לו עוד. וכ״ז דוקא בסתמא אבל אם בשעת ברכתו היה דעתו שתעלה הברכה על כל מה שיתנו לו א״צ לברך על כל כוס אף שלא היה יודע אז אם יתנו לו מ״מ מהני דעתו לזה ובמקום שהמנהג שמושיטין כוסות הרבה למי שנכנס במסיבת הקבועים לשתיה אז אפילו בירך בסתמא על כוס אחד אמרינן דדעתו היה על כל מה שיתנו לו וא״צ שוב לברך על כל כוס וכוס. ומ״מ טוב יותר שיכוין בשעת ברכה על כל מה שיתנו לו:

יז (יז) הקרואים וכו׳ - דכיון שהם קרואים אף כשמברכין תחלה בסתמא ג״כ דעתם על כל מה שיביאו לפניהם שיודעים דדרך בעה״ב להביא הרבה מינים זה אחר זה. [ולא דמי לס״ד הנ״ל וכן לשמש בסימן קס״ט ששם אינם יודעים שיתנו לו עוד ובודאי מסתמא לא ברכו אלא על מה שלפניהם לבד] ואף אם הסיחו דעתם אח״כ שסברו שלא יביא להם עוד ג״כ אין זה היסח הדעת גמור כיון דתלוים בדעת בעה״ב וכנ״ל בס״ב ולכן אם הביא להם בעה״ב אח״כ א״צ לחזור ולברך:

יח (יח) למה אין אנו נוהגים - היינו משום דכל האכילות שלנו מעורב מתחלה במלח וכן כל המשקה שלנו כשכר ומי דבש וכדומה מעורב במים ע״כ אין להקפיד ע״ז מיהו בלא״ה אין להקפיד בזמנינו דהאידנא נשתנו הטבעים [מ״א]:

סימן קפ

א (א) אין להסיר - כדי שיהא ניכר לכל שמברכין להשי״ת על חסדו וטובו הגדול שהכין מזון לכל בריותיו וגם דהברכה אינה שורה על דבר ריק אלא כשיש שם דבר כענין פך שמן של אלישע:

ב (ב) כל מי שאינו וכו׳ - דצריך לשייר כדי שיהא מזומן לעני שיבוא וכעין שאמרו חז״ל המאריך בשלחנו מאריכין לו ימיו דלמא אתא עניא ויהיב לו וגם כדי שיודה להשי״ת על חסדו שהשפיע לנו מטובו ששבענו והותרנו כדכתיב אכול והותר:

ג (ג) אינו רואה סימן ברכה - כדכתיב אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו וכתב של״ה דראוי ונכון שיתן להעני הטוב שבשלחן ובפרט אם הוא עני חשוב שמזה יראה לו שמקבלו בסבר פנים יפות. ומשבח אני את הקהלות שמחזיקין לומדים בחורים על שלחנם כל השנה כאחד מבניהם ובזה יוצא הבעה״ב בשני דברים מצות חלק עניים וגם מצות דברי תורה על השלחן דסתם בחור כזה עני הוא וגם ידבר בדברי תורה על השלחן ובודאי מה שנאכל על השלחן שחרית וערבית נחשב כשני תמידין וכו׳ עכ״ל והובא בא״ר:

ד (ד) אבל וכו׳ - ר״ל אם יש פתיתין על השלחן אבל אם אין פתיתין על השלחן מותר להביא אפילו שלמה ובשם הזוהר כתבו שטוב לעשות כן לכתחלה:

ה (ה) לא יביא וכו׳ - עיין במ״א שכתב דה״ה אם יש שלמה על השלחן לא יביא פתיתין ופמ״ג כתב דה״ה לא ישייר פתיתין על שלחנו כשיש שלמה ויש מקילין בדבר שא״צ להסירן מעל השלחן ובפרט בשבת בודאי לא יסירן עד לאחר בהמ״ז בין הפתיתין ובין השלמה שהכל יודעין שבשביל כבוד שבת הוא מונח:

ו (ו) קודם שיטול ידיו - למים אחרונים:

ז (ז) יכבד הבית - מקום שאכלו שם אם הסיבו ע״ג קרקע מכבדין את הקרקע או אם הסיבו על השלחן מכבדין את השלחן משיורי אוכלין שנתפזרו שם [רש״י] ותר״י פירשו דהכיבוד הוא במקום שדרך לסלק השלחן קודם נטילה לבהמ״ז צריך לכבד הקרקע של מקום השלחן דחיישינן שנתפזרו שם פירורי פת ובאופן זה מיירי המחבר כאן שכתב דעכשיו שאין מסלקין א״צ לכבד והיינו הקרקע שתחת השלחן אבל כשנוטלין הידים בכלי על השלחן כמנהגנו לכו״ע צריך לנקות הפירורין סביב וכדלקמיה:

ח (ח) שאין אנו מסלקין - משמע דמלפנים היו נוהגין לסלק וצ״ל דהיינו מלפני כל המסובין אבל מלפני המברך לא וכמו שכתב בס״א שאין להסיר וכו׳:

ט (ט) ואנו נוטלים וכו׳ - ואם יושבין במקומן ונוטלין הידים בכלי על השלחן אף עכשיו הדין הוא שצריך לנקות השלחן עצמו מפירורי הפת שלא ימאסו מנצוצי מי הנטילה וכנ״ל מרש״י ונראה דמ״מ ישאיר לחם על השלחן במקצוע אחד שיהיה מונח עד אחר בהמ״ז וכנ״ל בס״א ויהיה קצת רחוק ממקום הזה:

י (י) קשה לעניות - ודוקא לדרוס עליהם דהוא בזוי גדול אבל כשמשליכן למים אפילו כשנאבדין עי״ז אין חשש כיון שהוא פחות מכזית ויש מחמירין כשיש הרבה פירורין ויצטרפו לכזית:

יא (יא) לכסות הסכין - בב״י ב׳ טעמים האחד דברזל מקצר ימי האדם ואינו דין שיהיה מונח על השלחן שדומה למזבח שמאריך ימי האדם דע״כ כתיב לא תניף עליהם ברזל וע״כ אחר שגמר אכילתו ורוצה לברך בהמ״ז מכסה הסכין וטעם שני בשם רבינו שמחה לפי שפעם אחד הגיע אחד לברכת בונה ירושלים ונזכר חורבן הבית ותקע סכין בבטנו וע״כ נהגו לסלקו בשעת ברכה:

יב (יב) ונהגו שלא לכסותו וכו׳ - הטעם שאין מקפידין ע״ז בשבת ויו״ט עיין באחרונים:

סימן קפא

א (א) מים אחרונים וכו׳ - הטעם משום שהידים מזוהמות הן מן האכילה ופסולות לברכה וסמכו חז״ל אקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים והתקדשתם אלו מים ראשונים (שיקדשו ידיהם קודם האכילה לטהרם מטומאה כמו שנתבאר לעיל בסימן קנ״ח) והייתם קדושים אלו מים אחרונים ואפילו למי שאינו מברך בעצמו אלא שומע לצאת מפי המברך ויותר מזה אפילו כשאין ידיו מזוהמות כלל מן האכילה ג״כ חייבו חז״ל בנטילת מים אחרונים והוא מפני חשש מלח סדומית דבכל סעודה הלא נמצא מלח ויש לחוש שמא מעורב בהן מעט ממלח סדומית שמסמא העינים למי שנוגע בם ואח״כ יגע בעיניו ואף עכשיו שאין מצוי מלח סדומית בינינו יש לחוש למלח אחר שטבעה כמותה ועיין בסעיף י׳:

ב (ב) חובה - ואם יש לו מים מצומצמים צריך למעט במים ראשונים כפי שיעור המבואר בסימן קס״ב סעיף ב׳ בכדי שישאר לו מעט למים אחרונים ואם אין לו רק כפי שיעור מים ראשונים הם קודמים אפילו למי שנזהר תמיד במים אחרונים דהאידנא דאין מצוי מלח סדומית בינינו אינם חובה כ״כ כמו מים ראשונים יש אומרים דמתחלה אין לו לאכול אא״כ יודע שיהיה לו ג״כ מים אחרונים ומ״מ אין החיוב עליו יותר ממים ראשונים דהיינו בלפניו ד׳ מילין ולאחריו מיל ואם בתוך שיעור זה לא נמצא מים אעפ״כ מותר לו לאכול וגם לברך אח״כ בהמ״ז וכל אימת שימצא מים אח״כ יטול ידיו משום חשש מלח סדומית:

ג (ג) אלא בכלי - ולא יתחוב ידיו בתוך הכלי לרוחצם אלא ישפוך המים על ידיו שירד לתוך הכלי:

ד (ד) מפני רוח רעה - ויש חשש סכנה לעובר עליהם ובמקום שאין עוברים שם יכולים ליטול ע״ג קרקע ולכן מותר ליטלם תחת השלחן ואע״ג שלפעמים מסלקין השלחן מ״מ יתנגבו ביני וביני:

ה (ה) ואם אין לו כלי - דכשיש לו כלי ישפכם דוקא בתוך הכלי:

ו (ו) וכיוצא בהם - כמו אבנים דקים וקוצים וכל כה״ג שנבלעים בהם המים ואינם מתקבצים למקום אחד ויש מקילין ליטול אף ע״ג רצפה אם אין לו כלי ליטול בתוכו דס״ל דדוקא ע״ג קרקע ממש שורה עליהם רוח רעה אבל לפי מה שכתב הלבוש יש להחמיר בזה:

ז (ז) בחמין - אבל פושרין דהיינו שאין היד סולדת בהן מותר ורש״ל פסק דוקא בצוננין ומיהו אם אין לו כ״א אלו הפושרין בודאי אין להחמיר:

ח (ח) נכוית בהם - ל״ד דבודאי אין אדם נוטל ידיו במים כאלו שיכוה בהן אלא ר״ל שהיד סולדת בהן ושיעורו כל שכריסו של תינוק נכוית בו [מ״א]:

ט (ט) שמפעפעין - מרככין את הידים ומבליעין בהן את זוהמת התבשיל [רש״י] ונ״ל דחמין שנצטננו מותר ליטול בהן:

י (י) עד פרק שני - שלמעלה משני פרקי אצבעות אין מגיע לכלוך המאכל [ומן אצבע האגודל צריך ליטול פרק ראשון] ואם היה המאכל מגיע מכאן ואילך צריך רחיצה גם למעלה [א״ר בשם בלבו] ועיין בבה״ל. ורע עלי המעשה שראיתי שיש אנשים אשר המה זהירים בנטילת מים האחרונים אבל אינם יוצאים חובת הדין כלל וכלל דאינם נותנים כ״א איזה טיפים מים על ראשי האצבעות עד אשר אפילו עד סוף פרק הראשון אינה מגעת ולפעמים יוצאים בנגיעה בעלמא במים וידיהם נשארים מטונפות מזוהמת המאכל כבראשונה ובאמת מן הדין צריך לרחוץ לפחות עד סוף שני פרקי אצבעות וכנ״ל:

יא (יא) שתרד הזוהמא - מן הלכלוך שבידיו ע״י הנטילה:

יב (יב) מתחילין מן המברך - כדי שיעיין בארבע ברכות של בהמ״ז בתוך הזמן שיטלו אלו הד׳ אנשים הנשארים ואע״ג דהיום המנהג שכל אחד מהמסובין מברך לעצמו ואין יוצאין בברכתו מ״מ לא נשתנה הדין דגם היום מהנכון שיאמרו המסובין כל ברכה וברכה בלחש עם המברך שמברך בקול רם כדאיתא לקמן בסימן קפ״ג ס״ז וגם ברכת הזימון צריך המברך לומר לפניהם משו״ה צריך לעיין קצת מתחלה:

יג (יג) מן הקטן - היושב בסוף המסבה והטעם הוא כדי שלא יהא צריך המברך להמתין הרבה אחר נטילתו עד שיטלו כולם וגנאי הוא לו וגם דהוי הפסק:

יד (יד) ואין מכבדין וכו׳ - דאין זה כיבוד במה שירמוז לו שהוא ירחץ תחלה ידיו המזוהמות:

טו (טו) מתחילין וכו׳ - כדי שבשיעור הזמן שיטלו הד׳ את ידיהם יוכל הוא לעיין בבהמ״ז וכנ״ל ואף דקי״ל דתיכף לנטילה ברכה בשיעור זה לא חשיב הפסק ומיהו אפשר דבכדי אין להפסיק כלל:

טז (טז) מן המברך - וכיון שנטל הוא ידיו אותן הד׳ שאצלו אין מכבדין זה את זה אלא דרך ישיבתן נוטלין:

יז (יז) אין מברכין וכו׳ - דלפי הטעם שבארנו לעיל בסק״א משום חשש מלח סדומית דהוא סכנה לעינים בודאי אין שייך לברך על נטילה זו כמו שאין מברכין על שמירה משאר סכנות כגון המסנן מים בלילה מפני סכנת עלוקה וכיוצא בזה ואפילו לפי הטעם הראשון שכתבנו לעיל דהנטילה היא כדי להסיר הזוהמא מעל ידיו קודם בהמ״ז שלפי טעם זה היה ראוי לברך על נטילה זו מ״מ לא נהגו כן לפי שעכשיו אין עושין המצוה כתקנת חכמים ומנהגם שהיו נוהגים למשוח הידים גם בשמן ערב אחר הנטילה להעביר את הזוהמא מהידים וכיון שאין אנו עושים המצוה כתיקונה נהגו שלא לברך בכל גוונא:

יח (יח) אינן צריכין ניגוב - כיון שאינם באים רק לנקות את הידים גם בלא ניגוב הן נקיות:

יט (יט) ולהרמב"ם וכו' - ס"ל דלא נקרא נטילה בלי נגוב ועיין לעיל סוף סימן קע"ג משמע דעת המחבר להקל בזה מ"מ לכתחלה טוב לנגב ידיו לצאת דעת כולם [ח"א]. כתב הב"י בשם ספר שלחן של ארבע וכן הביא בא"ר בשם הכלבו דמים אחרונים אין צריכין שיעור אלא שיהא בהן כדי להדיח בהן את ידיו ובספר מעשה רב הביא דהנהגת הגר"א היתה ברביעית:

כ (כ) נוטלים בכל וכו' - שגם הם מנקין הידים מזוהמא כמו מים ומיירי באין לו מים כ"א משקין הא יש לו מים אין ליטול במשקין [פמ"ג]:

כא (כא) מיני משקין - אפילו בשמן ודבש וחלב חוץ מיין מפני חשיבותו. כתבו האחרונים שכל מיני מים הפסולים לראשונים דהיינו שנעשה בהן מלאכה או שנשתנו מראיהן ואפילו מים שנפסלו משתית בהמה וכה"ג מ"מ כשרים לאחרונים וגם אין צריך להם כלי וכח גברא כראשונים ואין חציצת הידים פוסלת בהן. גם אין צריך לשפוך על ידיו אלא פעם אחת:

כב (כב) שאין נוהגים וכו' - מפני שאין מלח סדומית מצוי בינינו ומשום ידים מזוהמות אין חוששין הואיל ועכשיו אין מקפידין לרחצן מלכלוך המאכל אין זה קרוי זוהמא לנו. ודעת הגר"א בביאורו דצריך ליטול גם האידנא [דטעם מלח סדומית וידים מזוהמות גם עתה שייך וכמ"ש בס"א] וכ"כ המ"א בשם המקובלים דכל אדם יזהר במים אחרונים וכן החמיר המהרש"ל בים של שלמה וכ"כ הברכי יוסף ע"ש שהחמיר הרבה בזה:

כג (כג) וצריך ליטול ידיו וכו' - ר"ל דזה מדינא צריך ליטול ידיו במים אחרונים לכו"ע וכתבו האחרונים שאפילו רוצה לברך על היין או פירות באמצע הסעודה צריך לקנחם מקודם כיון שידיו מלוכלכות והוא איסטניס:

כד (כד) קודם בהמ"ז - וצריך ליזהר שלא להפסיק בין הנטילה לבהמ"ז אפילו בד"ת:

סימן קפב

א (א) טעונה כוס - שברוב הברכות שתקנו חז"ל תקנום לסדר על הכוס מפני שכן הוא דרך כבוד ושבח נאה להקב"ה לסדר שבחו וברכתו ית' על הכוס וכמו שכתוב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (לבוש):

ב (ב) ולא יאכל וכו' - וכמו לענין הבדלה ברצ"ו דאם מצפה שיהיה לו כוס למחר מבטל סעודת לילה וימתין על הכוס ועיין במ"א שחולק על זה דמשום כוס בבהמ"ז אין למנוע מלאכול ולא דמי להבדלה עיין שם ובביאור הגר"א משמע ג"כ דמסכים עם המ"א:

ג (ג) אם שנים אוכלים וכו' - דבשלשה ויותר שמזמנין יחד אחד מברך על הכוס ומוציא את כולם כמו שמוציאם בברכת הזימון אבל בשנים דמצוה ליחלק ואין אחד מוציא את חבירו א"כ צריך כל אחד גם כוס בפני עצמו:

ד (ד) מן המובחר וכו' - ר"ל דאף לדעה זו שאין טעון כוס כלל היינו שאין בה חיוב אבל כו"ע מודים דמצוה מן המובחר לברך על הכוס אם יש לו יין בביתו. והנה המחבר לא הכריע בין הדעות ודעת רש"ל וב"ח להחמיר דבהמ"ז צריך כוס מדינא ומנהג העולם להקל בזה כדעה השלישית שלא לחזר אחר כוס אם לא כשיש לו יין או שאר משקין דהוא חמר מדינה בביתו דאז בודאי מצוה מן המובחר לכו"ע לברך על הכוס וכנ"ל ודוקא כשהוא בזימון שלשה אבל לענין יחיד מקילים כמה אחרונים לגמרי ועיין לקמיה בסוף ס"ב בהג"ה:

ה (ה) ולא משאר משקים - כמו לענין קידוש והבדלה דאינו על שאר משקין לכו"ע במקום דלא הויין חמר מדינה:

ו (ו) אפילו קבע סעודתו - ר"ל שתוך הסעודה סמך על משקה והיה עיקר שתייתו מהם אפי' הכי אין זה מחשב אותם לברך עליהם בהמ"ז כיון דאין אנשי העיר רגילין לשתותו תמיד במקום הזה:

ז (ז) אין יין מצוי - ואפי' נמצא יין בעיר אלא שאינו מצוי הרבה ומפני זה עיקר שתיית בני העיר הוא שכר ושאר משקין יש להקל לברך בהמ"ז על שכר ועיין בב"ח שכתב דאף דאינו מחויב להדר שם אחר יין לקנותו מן החנוני מ"מ אם יש לו יין בביתו יברך על היין:

ח (ח) באותו מקום - היינו בכל העיר אף שבשאר עיירות במדינה זו נמצא יין הרבה:

ט (ט) מברכין עליהם - ואם יש לו שני מיני משקין כגון שכר ומי דבש וכיו"ב ואחד מהן חביב עליו יברך על אותו המין שהוא חביב עליו וכ"ש אם מתחלה קודם בהמ"ז שתה ממנו מפני חביבותו בודאי מהנכון לברך ג"כ עליו ולא על משקה האחר שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם אבל כ"ז

דוקא אם אותו המין הוא חמר מדינה דהיינו שרגילין לשתותו במקום ההוא אבל אם אין שותין אותו אלא לפרקים אף דבעצם הוא חשיב יותר מחבירו לא הוי חמר מדינה מידי דהוי אשאר משקין כגון יין תפוחים ויין רמונים:

י (י) חוץ מן המים - אע״פ שרוב שתייתן מים אין מברכין עליו וה״ה קווא״ס ומי בארש״ט אע״פ שרוב שתית ההמונים מהם אפ״ה לא חשיבי יותר ממים וטישביר אפשר דיש להקל בשעת הדחק כשרוב ההמונים שותין מהם ועיין בסימן רצ״ו במ״ב סק״י מה שכתבנו שם:

יא (יא) ומה שנוהגין וכו׳ - ר״ל שנוהגין לברך על השכר אע״ג דיין מצוי בעיר:

יב (יב) וקובעין הסעודה עליו - ר״ל אף אם לא נחשיב אותו לחמר מדינה כ״כ מפני שמצוי גם יין שם מ״מ בלא״ה י״א דאם קבע סעודתו מתחלה על שאר משקין מחשיב אותם בזה ומברך עליהם בהמ״ז אף דאיכא יין אלא דהמחבר סתם מעיקרא כהפוסקים דלא מהני קביעותא מ״מ יש לצרף דעה זו להקל בזה שהיין ביוקר וקשה להשיגו:

יג (יג) ואי אפשר וכו׳ - אבל לענין קידוש והבדלה משמע דגם רמ״א מודה דצריך לחזר דוקא אחר יין כיון דיין נמצא בעיר אלא שהוא ביוקר:

יד (יד) לקנות יין בכל סעודה - אבל אם יש לו יין בביתו צריך לברך עליו [ב״ח] ואם יש לו יין בביתו רק מעט לצורך קידוש והבדלה א״צ לברך עליו דקידוש והבדלה לכו״ע טעון כוס וחמיר מבהמ״ז:

טו (טו) שלא לאחוז - דהמדקדקים שמברכין על הכוס הוא לצאת ידי דעה הראשונה שבסעיף א׳ דגם ביחיד טעון כוס ורק דמהזוהר משמע דיחיד לא יברך על הכוס וע״כ מברכין ואין אוחזין בידם ובזה יוצאים ידי הכל דאפילו האומרים טעונה כוס הרי הכוס לפניו על השלחן ואחיזתו אינה אלא למצוה מן המובחר לד״ה:

טז (טז) ונכון מנהג זה וכו׳ - ר״ל מה שאין אוחזין אותו בידים וכנ״ל וכהיום מנהג העולם שאין מברכין על הכוס כלל ביחיד:

יז (יז) פגמו - ואינו ראוי עוד לברך עליו בהמ״ז וה״ה לקידוש ולהבדלה וכדלקמן בסימן רע״א ס״י וסימן רצ״ו ס״א ואפילו טעם ממנו רק משהו בעלמא:

יח (יח) לתוך ידו - וה״ה אם טעמו באצבעו דדוקא אם שתה ממנו בפיו פגמו:

יט (יט) אין בכך כלום - והוא שלא שפך אלא מעט בענין שעדיין שם מלא עליו או שאח״כ שפכו לתוך כוס קטן ממנו והוא מלא או שזרק לתוכו פירור פת להגביה היין שיהא הכוס מלא שאצ״ל מלא כולו מיין כי די ברביעית רק שלא יהא הכוס חסר וכדלקמיה:

כ (כ) הוי פגום - ר״ל כל מה שיש בזו החבית אף ששפכו אח״כ לכלים אחרים:

כא (כא) אין להקפיד - ויש מחמירין אף בזה ויש לחוש לדבריהם לכתחלה שלא להניח לשתות אפילו מפי ברזא מחבית גדולה:

כב (כב) פסולים למזוג - לכאורה אמאי לא אמרינן קמא קמא בטיל כמו בס״ה ואפשר דמיירי שהיין חי דא״א לשתות בלי מזיגה ולכך לא בטיל:

כג (כג) אם היו וכו׳ - פי׳ דפעמים שנותנין כוס לכל אחד ואחד מן המסובין וכשבירך המברך בפה״ג שותים כל אחד כוסו ואם היו שלהם פגומים צריך שיתן המברך מכוסו מעט לכל אחד ואחד קודם שישתה ויתקן פגימתם וישתו כולם מכוס שאינו פגום:

כד (כד) מכוס הברכה - ואם רק המברך לבדו אוחז כוס בידו אף שאז המסובין בע״כ טועמין מכוס פגום אחר ששתה הוא לא איכפת לן כיון דמתחלה היה כוס שלם וכולהו כחד חשיבי:

כה (כה) ויש מי שאומר וכו׳ - דס״ל דלא קפדינן על כוס פגום אלא על המברך ולא על המסובין:

כו (כו) עיין לקמן וכו׳ - ר״ל דשם סתם המחבר כסברא הראשונה:

כז (כז) כשר - ודוקא בדיעבד אבל לכתחלה אסור לעשות כן ולכן נוהגין להוסיף עליו מתחלה מעט מהקנקן ובזה מתוקן כמו בס״ו ואח״כ שופכין אותו להקנקן ואז כשר היין להוציא לברכה:

כח (כח) דקמא קמא בטל - ובלבד שיהיה היין שבקנקן יותר מהיין שבכוס:

כט (כט) יכולין לתקן - דענין פגום אינו פסול ממש אלא פגם בעלמא משום ששתה ממנו מעט ולכך כשחוזר ומוסיף עליו נעשה מתוקן בכך:

ל (ל) מים - ודוקא שהיין חזק שאינו מתקלקל ע״י המזיגה. ולאו דוקא במים דה״ה בשאר משקין [א״ר]:

לא (לא) מיתקן - והוא שלא יהיו המים עצמם פגומים שלא שתו מהם דאל״ה א״א לתקן בהם לי״א בס״ג דגם מים נפגמים בשתיה:

לב (לב) בשעת הדחק - שאין לו כוס אחר ואין לו במה לתקן הכוס זה וקמ״ל דהו״א דמוטב לברך בלא כוס כלל קמ״ל דענין פגום הוא רק לכתחלה אם יכול ליזהר בזה ולא לעיכובא. כתבו האחרונים דכשצריך לברך על כוס פגום אם יש לו כוס קטן המחזיק רביעית ישפוך מהגדול לתוכו דעי״ז נמי מתקן הפגימה קצת. יש שמתקנים הפגימה ע״י נתינת פירור פת והטור דחה מנהג זה דלא מהני זה לפגימה. ואם אינו פגום רק שאינו מלא ובמה שיש בהכוס יש בו שיעור רביעית לכו״ע מהני המלוי אפי׳ ע״י פת ודוקא בחתיכה א׳ דבהרבה יש בו משום מיאוס דהקריבהו נא וגו׳ וגם אדרבה צריך להדיח הכוס מפירורי פת וכדלקמן בסי׳ קפ״ג ס״א [אחרונים]:

סימן קפג

א (א) טעון הדחה וכו׳ - וה״ה אם קנחו במפה עד שהוא נקי דשרי:

ב (ב) שיורי כוסות - שיורי יין ששרה בו פת:

ג (ג) אינו צריך - וטוב להדיח אפילו כשאין בו שיורי פת אם לא שהוא נקי וצח [א״ר]:

ד (ד) חי - פי׳ כמו שהוא בלי מזיגה אף שאין ראוי לשתותו כך כמות שהוא:

ה (ה) לברכת הארץ - פי׳ לתחלת ברכת הארץ:

ו (ו) שבח הארץ - שיינה חזק שצריך למוזגה במים ועיין בב״י שכתב דבמדינתו נהגו העולם למזוג במעט מים אף כשאין היינות חזקים ע״ש הטעם:

ז (ז) אינו צריך למוזגו - משום דראוי לשתותו כמות שהוא:

ח (ח) לשם ברכה - היינו שיוציאנו סמוך לברכה מן החבית לשם ברכה ולא יוציאנו מקודם וישתהא בכלי וזהו רק למצוה מן המובחר:

ט (ט) שיהא מלא וכו׳ - ואף שרגיל לישפך קצת עי״ז לארץ ויש שאין ממלאין אותו כ״כ מטעם זה ואפ״ה שם מלא עליו. ודע דמלא הוא רק למצוה לכתחלה ואינו מעכב אם אך יש בהיין שיעור רביעית וכמו שכתבתי בסימן רע״א במ״ב סקמ״ב עי״ש:

י (י) לחזור וכו׳ - מלשון זה משמע דהוא רק לכתחלה ואין עיכוב בדבר:

יא (יא) שלם - שלא יהיה גוף הכוס שבור ולא פגום בשפתו אפילו חסרון מועט [ובנסדק יש להקפיד לכתחלה אפילו בלא חסרון כלל] וכן אם גוף הכוס שלם רק בסיסו נשבר ג״כ יש להקפיד ואפילו יכול לעמוד על בסיסו אם לא שאין לו אחר יש להקל בכל זה. ובכיסוי כלים אף שלא נעשו לקבלה ג״כ אין להקפיד אם אין לו אחר [א״ר]. כתב המ״א בשם הב״ח ירא שמים לא יברך במצנפת רק ישים הכובע על ראשו ויש שנוהגין ג״כ להתעטף בבגד העליון דכל זה הוא בכלל עיטוף הנאמר בגמרא אצל כוס ברכה וכן נהגו כהיום בישראל בעת בהמ״ז שמשימין הכובע על ראשיהן אפילו כשהוא מברך ביחיד בלי כוס:

יב (יב) מקבלו בשתי ידיו וכו׳ - כתב הט״ז דהטעם הוא כדי להראות חביבות קבלת הכוס עליו ואח״כ אוחזו ביד אחד שלא יהא נראה עליו כמשוי וביד ימין שהוא העיקר והחשוב:

יג (יג) שלא תגע וכו׳ - היינו אפילו אם ירצה לאחוז הכוס ביד ימינו באמצע הכוס וביד שמאלו יאחזנו מתחתיו:

יד (יד) לסייע - פי׳ שהכוס מונח על כף ימין ונותן השמאל מתחת לסמוך יד הימין:

טו (טו) מותר - כיון שאין נוגע בהכוס והאחרונים כתבו דיש להחמיר בזה אם לא לצורך. כתב השל״ה ע״פ הקבלה נכון שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב. לא יטול הכוס בבתי ידים רק יסירם מקודם:

טז (טז) ומגביהו וכו׳ - כדי שיהא נראה הכוס לכל המסובין ויסתכלו בו [טור] ובגמרא מסמיך לה אקרא דכתיב כוס ישועות אשא וגו׳:

יז (יז) שלא יסיח דעתו - מן הברכה:

יח (יח) וע״כ אין לוקחין וכו׳ - שלא יוכלו להסתכל במה שבתוכו והאחרונים הקשו ע״ז דכוונת הגמרא מה שאמרו ונותן עיניו בו היינו בהכוס ולא במה שבתוכו וע״כ אין להקפיד בזה אם אינו יכול להשיג בקל כלי אחר:

יט (יט) ומשגרו לאשתו וכו׳ - שע״י כוס של ברכה מתברכת האשה ואפילו לא אכלה האשה עמהם ואם יש עוד אורחים אצלו יתן גם להם לטעום מהכוס של ברכה וכמבואר לקמן בסימן ק״צ ס״א ובסימן רע״א סי״ד ע״ש ואם אורח מיסב אצל בעה״ב ובירך על הכוס יתן גם לבעה״ב לשתות מכוס של ברכה כדי שיתברך הבעה״ב:

כ (כ) שהוא שמאל כל אדם - ואם הוא שולט בשתי ידיו אוחז בימין שהוא ימין לכל אדם. ודע דמה דהוזכר מסעיף ד׳ עד סעיף זה הסכים בביאור הגר״א דהוא רק להידור מצוה לכתחלה:

כא (כא) משנתנו לו כוס - ועד אחר שתייתו שהוא לאחר גמר בהמ״ז:

כב (כב) משהתחיל המברך - אבל מקודם רשאין להשיח אף שכבר נטל המברך הכוס בידו ויש מן הפוסקי׳ דס״ל להחמיר בזה ונכון לחוש לדבריהם:

כג (כג) שצריכין לשמוע וכו׳ - דהמברך מוציא אותם בבהמ״ז ואם לא ישמעו לא יצאו:

כד (כד) אין להם להשיח - דכיון דשומע כעונה הרי הם כמברך עצמו:

כה (כה) אפי׳ - דהשיחה שבינתים אינה מפסדת הברכות בדיעבד. ודע דמ״א מצדד דכ״ז הוא דוקא בשיחה בשוגג אבל במזיד אפילו בשיחה מועטת ואפילו בין ברכה לברכה חוזר לראש בהמ״ז וכמו גבי תפלה לעיל בסימן קי״ד ס״ז אמנם בא״ר נשאר בדין זה בצ״ע וכן הכרענו לעיל בסימן ס״ה במ״ב דבדיעבד אין לחזור אפילו כששח במזיד וע״ש בבה״ל אך לכתחלה יש ליזהר בזה הרבה. ואם היה בין ברכה לברכה שיהוי מרובה שהיה יכול באותו הזמן לגמור כל בהמ״ז מראש ועד סוף אפילו אם לא שח כלל בינתים י״א דצריך לחזור לראש בהמ״ז ודוקא אם השיהוי היה מחמת אונס שהיה צריך לנקביו או שהיה המקום אינו נקי וכמבואר לעיל בסימן ס״ה לענין ק״ש וה״ה כאן ועיין בבה״ל שכתבנו דאין דין זה ברור למעשה דיחזור בשביל שהיה בין ברכה לברכה אך אם שיהוי כזה היה באמצע ברכה צריך לחזור ורק לראש הברכה:

כו (כו) לא יצאו - ותלוי בזה דאם לא גמר המברך עדיין את הברכה חוזרין המסובין ומברכין בעצמן ממקום שפסקו לשמוע לדברי המברך ואם גמר המברך את הברכה וכוונו לשמוע צריכין המסובין לחזור לתחלת הברכה ולברך בעצמן דכיון שדלגו באמצע הוי כלא אמרוה כלל. וכ״ז דוקא אם ע״י השיחה שבאמצע לא שמעו ודלגו דברים שהם מעיקר הברכה כמו ברית ותורה וכיו״ב שהם לעיכובא כמ״ש בסימן קפ״ז אבל אם דלגו רק דברים שהם שלא מעיקר הברכה יצאו בדיעבד ואינם צריכים לחזור בשביל זה וכ״ש אם לא דלגו כלל כגון שהמברך עצמו שח אז באמצע ושחו גם הם אף דבודאי שלא כדין עשו מ״מ בדיעבד יצאו ואינם צריכים לחזור:

כז (כז) נכון הדבר - היינו אף דמדינא היה יותר נכון שישמעו המסובין כל הבהמ״ז מפי המזמן והוא יוציאם בברכתו ובעצמן לא יברכו כלל מ״מ בעבור שמצוי בעו״ה שהמסובין מסיחין דעתם ואינם מכוונין לדברי המברך כלל ונמצא שחסר להם בהמ״ז לגמרי ומבטלין עשה דאורייתא בידים לכך נכון כהיום יותר שהמסובין יאמרו בעצמן בלחש כל מלה ומלה עם המברך כדי שיברכו יחדו ונקרא עי״ז ברכת זימון ומתקיים מה שאמר הכתוב גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדו דמזה ילפינן ברכת זימון וכמ״ש לקמן [בסימן קצ״ב במ״ב]:

כח (כח) כל ברכה וברכה - ועכ״פ יזהרו לומר עמו בלחש ברכה ראשונה דאל״ה להרבה פוסקים לא מקרי זימון כלל וכדלקמן בסימן רי״ש [אחרונים] ולפ״ז מה שנוהגין הרבה אנשים שאחר שאמרו ברוך שאכלנו וכו׳ כל אחד ואחד מברך בקול רם בפ״ע שלא כדין הם עושין אלא המברך צריך לברך ברכה ראשונה עכ״פ בקול רם כדי שישמעו המסובין והם יאמרו בלחש עמו מלה במלה ורק בסיום הברכה יקדימו לסיים כדי שיענו אמן כמו שכתב רמ״א ועיין במ״א שהוא מצדד להורות כהתשב״ץ שס״ל דעד הזן את הכל צריכין לשתוק ולשמוע ולכוין לצאת מן המברך [ומשם ואילך יברכו בעצמן בלחש עם המברך] דעד שם היא ברכת הזימון אבל אין אנו נוהגין כן ומ״מ הטוב והישר כשיודע במסובין שיכוונו לדבריו לעשות כהתשב״ץ רק שיודיע להם מתחלה שיכוונו לצאת וגם הוא יכוון להוציאם ודוקא כשהשומעים כלם מבינים לשון הקדש דאל״ה בודאי טוב יותר שיברכו בעצמן כל הבהמ״ז ולא לצאת מן המברך [א״ר]:

כט (כט) לטוב עין - שהוא שונא בצע וגומל חסד בממונו שנא׳ טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך [גמרא]:

ל (ל) שדינה כתפלה - שאין שואלין ומשיבין כלל והטעם מדמצינו שהחמירו חכמים בבהמ״ז שאין מברכין אלא במקום אחד כתפלה לאפוקי ק״ש שיכול לאומרה במהלך מן פסוק ראשון ואילך וי״א מעל לבבך ואילך וכדלעיל סימן ס״ג ע״ש במ״ב:

לא (לא) בשעה שמברך - ומסתימת הפוסקים משמע דגם ברכה רביעית אף שהיא מדרבנן צריך לישב כי היכי דלא לזלזולי בה:

לב (לב) בביתו - דבמהלך בדרך עיין לקמן בסי״א:

לג (לג) ה״ה כל המסובין - דכיון דכולן יוצאין בברכתו צריכין לישב ובאימה כמברך עצמו:

לד (לד) אפילו בירך מהלך וכו׳ - היינו כשהוא מהלך בביתו במקום אכילתו אבל כשהלך למקום אחר ובירך יש דעות בזה עיין לקמן בסימן קפ״ד ס״א בהג״ה:

לה (לה) שגם ברכת מעין שלש - עיין בביאור הגר״א שתלה דין זה במה שמבואר לקמן בסימן קפ״ד ס״ג והרמב״ם שהוא בעל דעה זו אזיל לשיטתו שם ולפ״ז בחמשת מיני דגן עכ״פ לכ״ע צריך להיות דוקא ברכה אחרונה שלהם בישיבה:

לו (לו) עליו - אם ישב מפני שיקשה בעיניו איחור דרכו ולא יוכל לכוין יפה אלא מהלך ומברך כתב הח״א דכל זה דוקא כשאכילתו היה דרך הליכה כמו שכתב המחבר שמהלך בדרך ואוכל אבל אם אכילתו היה בישיבה צריך לברך ג״כ בישיבה:

לז (לז) אסור לברך - היינו כל הברכות ועיין לקמן בסימן קצ״א במ״ב ששם מבואר היטב:

סימן קפד

א (א) קודם שיעקור - ומפינה לפינה אפילו הבית גדול מותר ואפילו כשאין רואה מקומו הראשון כגון אחורי הפארא״וון וכיו״ב ואם היה לו מניעה שלא יוכל לברך בהחדר שאכל מותר לברך בחדר שסמוך לו אם יכול לראות מקומו שאכל ואם דעתו היה בשעת ברכת המוציא לברך בחדר אחר בבית זה אפשר דיש להקל בשעת הדחק [כגון שמקום שאכל אינו נקי לברך שם] אפילו אינו רואה מקומו הראשון:

ב (ב) ממקומו - וכל ד׳ אמות ממקום אכילתו חשיב מקום אחד ויוכל להעתיק ממקומו ע״י מניעה קטנה:

ג (ג) יחזור למקומו - אפילו כבר הלך בדרך למרחוק כמה מילין אם לא שהוא רחוק כ״כ שעד שיחזור למקומו יתעכל המזון ויפסיד ברכתו לגמרי יברך כאן:

ד (ד) יצא - היינו אפילו היה מזיד בעקירתו וגם הזיד עתה בברכה דהיינו שידע הדין שצריך לחזור למקומו ונתעצל בזה אפ״ה יצא בדיעבד:

ה (ה) לדעת הרמב״ם - ר״ל דס״ל בסמוך דבשוגג אף לכתחלה יוכל לברך במקום שנזכר די לנו אם נחמיר במזיד בלכתחלה שצריך לחזור למקומו אבל לדעת הרא״ש דאף בשוגג צריך לכתחלה לחזור למקומו מסתברא דבמזיד מחמרינן טפי דאף בדיעבד לא יצא. ולענין הלכה הסכימו האחרונים דא״צ לחזור ולברך אפילו היה מזיד בהליכה ובברכה כנ״ל בסק״ד:

ו (ו) יברך במקום שנזכר - ומ״מ גם לדעה זו אם חזר הרי זה משובח אלא דאינו מחויב בדבר:

ז (ז) יחזור למקומו ויברך - וכתבו האחרונים דכן נכון לנהוג למעשה אם לא שהוא שעת הדחק דאז יוכל לסמוך אסברא ראשונה:

ח (ח) יאכל במקום השני - ואפילו במזיד מהני האי תקנה שיאכל כאן פת דבר מועט וא״צ לברך תחלה ברכת המוציא ולא ברכת המזון על מה שכבר אכל ואחר אכילת פת שבכאן יברך בהמ״ז ויעלה להאכילה שאכל במקום אחר:

ט (ט) מעט - היינו אפילו פחות מכזית דמ״מ מצטרף זה לאכילה שאכל במקום הראשון. ודוקא אם במקום השני אכל ג״כ פת אבל פרפרת וכיסנין מצדד בפמ״ג דאפילו כזית לא מהני:

י (י) רק שלא יהא רעב - דאם הוא רעב לא מהני מה שיאכל עתה דכבר הפסיד הבהמ״ז של אכילה ראשונה כמ״ש בס״ה ועתה הוא חיוב חדש וצריך לברך גם ברכת המוציא:

יא (יא) במקומם - ואם יצא ממקומו הוי דינו כמ״ש סעיף א׳ ב׳:

יב (יב) וע״ל סי׳ קע״ח ס״ה - ששם הביא הרב עוד שיטה ג׳ דדוקא פת ולענין דינא כתב שם הגר״א דהעיקר כדעה השניה דה׳ מיני דגן חשיבי כפת לענין זה ועיין במה שכתבנו שם במ״ב:

יג (יג) צריך לברך וכו׳ - היינו כל ברכת המזון אף ברכה רביעית שאינה אלא מדרבנן כי היכי דלא לזלזולי בה [אחרונים]:

יד (יד) מספק - וגם יכול להוציא לאחר שאכל ולא בירך [רע״א בהגהותיו וכ״כ בתשובותיו סי׳ ו׳ וכ״כ כתב סופר סי׳ למ״ד]:

טו (טו) מפני שהיא מן התורה - ודוקא כששבע דאי לא שבע לרוב הפוסקים הוא מדרבנן. ומ״מ ראוי לירא שמים בנסתפק אם בירך או לא אפילו שלא אכל אלא כזית שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכל כזית ויברך בהמ״ז [ח״א]:

טז (טז) עד אימת וכו׳ - אמי ששכח ולא בירך דלעיל קאי:

יז (יז) כל זמן שאינו רעב - דלאח״כ כבר בטל אותה האכילה והפסיד בהמ״ז. ואם רוצה לאכול עתה מחדש דעת המ״א שיחזור ויברך המוציא אפילו לא הסיח דעתו עדיין דכיון שנתעכל המזון הפסיד גם ברכה הראשונה אבל הרבה אחרונים פליגי עליה וסברי דברכה הראשונה לא הפסיד כל שלא הסיח דעתו בינתים:

יח (יח) מחמת אותה אכילה - נראה שבא לאפוקי אם הוא משער שבאותה האכילה לבדה היה כבר שיעור להתעכל והיה חוזר להיות רעב ובעוד איזה משך אכל עוד משארי מיני מזונות ומחמת אלו הדברים אינו רעב ואח״כ נזכר שלא בירך בהמ״ז אחר אכילה הראשונה לא יכול לברך עוד בהמ״ז שכבר בטל אותה האכילה. בד״א שאחר שגמר אכילתו הראשונה הסיח דעתו מלאכול עוד אבל אם היה הכל במשך סעודה אחת כגון מה שרגילין בסעודות גדולות שיושבין כמה וכמה שעות ולפעמים יש שיעור עיכול מאכילת פת שאכלו בתחלה אעפ״כ יוכלו לברך לבסוף ברכת המזון כיון דבתוך משך הזה אוכלין פרפראות וכיסנין ושותין הכל סעודה אחת היא וכלא נתעכל מזון הראשון דמי:

יט (יט) לאותם פירות - לאו דוקא אלא שאינו תאב לשום פירות הוא סימן שלא נתעכל עדיין במעיו:

כ (כ) אם אינו יודע וכו׳ - וכ״ז כשאכל כל צרכו מהלחם או מהפירות אבל אם אכל מעט וחפץ לאכול עוד אלא שלא היה לו יותר מזה בזה קשה מאד לשער השיעור דכל זמן שאינו רעב כיון שתיכף היה לו ג״כ תאוה אלא שלא היה לו כתבו הרבה אחרונים דמשערינן בזה עד כדי הילוך ד׳ מילין [שהוא ע״ב מינוט] ועד כדי שיעור זה מחויב לברך שבודאי לא נתעכל אפילו אכילה מועטת בשיעור מועט כזה ויש מן האחרונים שמצדדים דאם אכל אכילה מועטת ושהה קודם שבירך בהמ״ז ואינו יודע לשער אם נתעכל המזון אף שהוא בתוך שיעור ד׳ מילין יאכל עכ״פ עוד כזית פת ואח״כ יברך בהמ״ז ועל אותו פת שאוכל א״צ לברך המוציא מחדש אם לא הסיח דעתו מלאכול עוד. ומ״מ אם אין לו פת יש לסמוך אסברא ראשונה ולברך בהמ״ז עד שיעור ד׳ מילין וכנ״ל ועיין בביאור הלכה:

כא (כא) לברך עליה בהמ״ז וכו׳ - ואע״ג דברכה ראשונה צריך לברך אפילו על כל שהוא התם משום דאסור ליהנות מעוה״ז בלי ברכה:

כב (כב) בכזית - היינו מדרבנן אבל מדאורייתא אינו חייב לברך בהמ״ז כ״א כשאכל דוקא שיעור שביעה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת. ושיעור שביעה משמע מספר החינוך [בפרשת עקב] דאינו שוה בכל אדם אלא כ״א יודע שביעתו ואם דרכו תמיד לאכול כדי מחייתו לבד גם זה נחשב שביעה:

סימן קפה

א (א) בכל לשון - דכתיב וברכת בכל לשון שאתה מברך ודוקא שמבין באותו הלשון [בה״ל לעיל בסימן ס״ב ע״ש] וכתב הב״ח בסימן קצ״ג דכ״ז מצד הדין ולמצוה מן המובחר בעינן דוקא לשה״ק. כתב בספר החינוך כל הזהיר בבהמ״ז מזונותיו מצויות לו כל ימיו בכבוד. והמדקדק יזהר לברך לכתחלה תוך הספר ולא בע״פ. כתב בספר חסידים מעשה באחד שמת ונתגלה בחלום לאחר מקרוביו וא״ל בכל יום דנין אותי על שלא הייתי מדקדק לברך כל הברכות בכונת הלב וכו׳ ע״ש:

ב (ב) בשפתיו - אבל אם הרהר בלבו לא יצא. ואם מחמת חולי או אונס אחר בירך בהמ״ז בלבו יצא [מ״א] ועיין לעיל בסימן ס״ב במ״ב סק״ז שביררנו דהאי יצא לא לגמרי קאמר דהא קי״ל הרהור לאו כדיבור דמי אלא ר״ל דעכ״פ בשעה שאינו יכול לברך יהרהר בלבו והקב״ה יקבע לו שכר עבור זה אבל בעצם אינו יוצא וע״כ כשנסתלק האונס אם עדיין לא נתעכל המזון יברך ברכת המזון ועיין במה שכתבנו שם במ״ב ובבה״ל בכל הסעיף כי הכל שייך לכאן:

ג (ג) בקול רם - היינו כשאינם בקיאים בעצמם לברך והם יוצאים בשמיעתם ממנו ויש שכתבו דטוב לעולם לברך בקול רם כי הקול מעורר הכונה ובפרט אם הוא שבת או ר״ח לא ישכח עי״ז להזכיר מעין המאורע:

ד (ד) יכול לברך בהמ״ז - דכתיב ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומדם [ירושלמי] פי׳ שאינו יכול לדבר כראוי ומושבעת קדייק ליה שמצוי כמה פעמים שאחר שביעה האדם עומד שיכור ואפ״ה חייבתו התורה לברך ועיין לקמיה מה שנכתוב בזה:

ה (ה) אם בירך והיתה וכו׳ - ר״ל דבתפלה קי״ל לעיל בסימן ע״ו במי שהתפלל ומצא צואה כנגדו או בצדו תוך ד׳ אמותיו במקום שהיה ראוי להסתפק ופשע ולא בדק שצריך לחזור ולהתפלל משום שנאמר זבח רשעים תועבה וכן ה״ה לענין ק״ש ונסתפקו התוספות והרא״ש אם גם בבהמ״ז אמרי׳ הכי או דלמא שאני בהמ״ז דקילא מהתם דהרי בשתוי אף שיכול לדבר לפני המלך קי״ל דאל יתפלל ולענין בהמ״ז ודאי מותר בשתוי:

ו (ו) פי׳ לגמרי - היינו שנשתכר כ״כ עד שאינו יכול לדבר לפני המלך ונסתפקו אם צריך לחזור ולברך כשיפוג יינו ועדיין לא נתעכל המזון [ומ״מ מיירי שלא הגיע לשכרותו של לוט דאל״ה כשוטה יחשב ופטור מכל המצות וחייב לכ״ע לחזור ולברך] ובסעיף הקוד׳ שמתיר לברך מיירי שיכול לדבר לפני המלך והקשו כמה אחרוני׳ דכיון שאינו יכול לדבר כראוי מסתמא אינו יכול לדבר לפני המלך ואפ״ה מתיר הירושלמי. ולדינא מסקי האחרונים דאם אירע שנשתכר כ״כ אעפ״כ יברך ולכתחלה יזהר לברך קודם שיבוא לידי כך ועיין לעיל בסימן צ״ט סקי״א במ״ב:

ז (ז) אם צריך לחזור ולברך - אבל לכתחלה גם הם מודים דאסור לברך שום ברכה וכן ד״ת נגד צואה ומן התורה דהא כתיב והיה מחניך קדוש ואטו תפלה כתיב בקרא אלא כל דבר קדושה אסור לקרות במקום שאינו נקי [רמב״ן בליקוטיו ע״ש] ולא מסתפקי אלא כשכבר בירך ומצא אח״כ ולדינא דעת הע״ת והא״ר בשם הב״ח כשמצא צואה כנגדו בתוך ד׳ אמותיו דצריך לחזור ולברך בהמ״ז אם עדיין לא נתעכל המזון וכן מצאתי בלקוטי הרמב״ן על ברכות שהביא מתחלה ספיקא שנסתפקו בעלי התוספות בזה ואח״כ מסיק דאין חילוק בזה בין תפלה ובין שארי דברי קדושה עי״ש ועיין בבה״ל:

ח (ח) ומשום מי רגלים וכו׳ - היינו ג״כ באופן זה דבירך בהמ״ז ואח״כ מצא מי רגלים בתוך ד׳ אמות ולהכי קאמר פשיטא וכו׳ דאפילו לכתחלה היה מותר לו לברך כ״ז שלא נודע לו שיש כאן מי רגלים דנגד מי רגלים הוא רק איסורא דרבנן ועל ספיקן לא גזרו וכדלעיל בסימן ע״ו ס״ז דאי היה נודע לו מתחלה שיש כאן מי רגלים ועבר ע״ז ובירך נגדם לא הוה אמר המחבר פשיטא דדין אחד הוא עם מצא צואה כנגדו [פמ״ג בשם לחם יהודה ע״ש]:

סימן קפו

א (א) אם הן חייבות מדאורייתא - לפי שהיא מ״ע שלא הזמן גרמא:

ב (ב) אלא מדרבנן - מדכתיב על הארץ הטובה ונשים אין להם חלק בארץ מצד עצמן (א״ל בבת יורשת) משא״כ כהנים ולוים אע״פ שאין להם חלק מ״מ יש להם ערי מגרש וי״א משום שלא ניתן להם ברית ותורה:

ג (ג) אלא למי שאין וכו׳ - כגון שלא אכל כדי שביעה שאין חיובו אלא מדרבנן ומסיים הטור דמפני שהוא ספק נקטינן דאין מוציאות את האחרים שאכלו כדי שביעה [מ״א] וכ״כ הרמב״ם פ״ה מהלכות ברכות. כתב בש״א אשה שאכלה כדי שביעה ונסתפקה אם בירכה חייבת לברך עי״ש טעמו וכן הסכים בח״א ובמגן גבורים אכן בחידושי רע״א וכן בברכי יוסף פסקו שאינה צריכה לחזור ולברך וכן מצדד בפמ״ג ומ״מ נראה דהרוצה לסמוך על דעת ש״א וסייעתו אין למחות בידו ועיין בבה״ל:

ד (ד) קטן חייב מדרבנן - היינו אפי׳ לא אכל רק כזית ג״כ חייב מדרבנן לחנכו:

ה (ה) וההיא דבן וכו׳ - ר״ל ההיא דאיתא בגמרא דבן קטן מברך ומוציא את אביו בבהמ״ז כשאין יודע לברך:

ו (ו) כשלא אכל האב כדי שביעה - אבל אם אכל האב כדי שביעה שחייב לברך מן התורה אין בנו קטן שמחויב רק מדרבנן יכול להוציאו. וכתבו האחרונים דקטן אינו מוציא את האשה דשמא מדאורייתא חייבת:

ז (ז) שאינו חייב וכו׳ - ואם גם הבן לא אכל כדי שביעה דהוי אצלו תרי דרבנן אם מוציא לאביו יש דעות בין הפוסקים ויש להחמיר:

סימן קפז

א (א) י״א ברוך וכו׳ - היינו שהיו נוהגין לומר קודם התחלת בהמ״ז:

ב (ב) והמוסיף גורע - דאין להוסיף על מטבע שטבעו חכמים לא יאמר כי לעולם חסדו עמנו כי חסדיו הם עם כל חי. שאתה זן קמ״ץ תחת השי״ן. אנחנו מודים ולא אנו דאנו הוא לשון אנינות. בפי כל חי ולא בפה. רענו בשו״א תחת הרי״ש ולא בחול״ם כי הוא לשון בקשה. ומטעם זה צ״ל זוננו במלאפו״ם. לא חסר לנו ואל יחסר לנו [א״ר בשם של״ה]:

ג (ג) מלכא מאריה וכו׳ - ולפי מה שכתב המחבר לקמן בסי׳ רי״ד מיירי דאמר מלכא דעלמא ועיין במש״כ שם:

ד (ד) יצא - ידי ברכה ראשונה שהיא ברכת הזן ואף שקיצר מאד הברכה ולא אמרה כנוסח שתיקנו חכמים בלה״ק אפ״ה יצא בדיעבד הואיל והזכיר שם [דהש״י היו קורין אותו בלשון רחמנא] ומלכות וענין הברכה ומשמע עוד דלדעה ראשונה אף שלא חיתם ג״כ מהני דאף דקי״ל דמקום שאמרו לחתום אינו רשאי שלא לחתום מ״מ בדיעבד יצא והדעה השניה ס״ל דהוא לעיכובא אף בדיעבד ועיין בב״ח שכתב דנ״ל לעיקר הדעה הזו והביאו בא״ר. והנה כ״ז הוא דוקא בדיעבד אבל לכתחלה לכו״ע אין לשנות כלל מנוסח הברכה שתקנו לנו חכמים ז״ל וכמו שמבואר ברמב״ם פ״א מק״ש ופ״א מהלכות ברכות ומשמע באחרונים דילדים קטנים נוכל לחנכם לכתחלה בנוסח זה מברכת הזן וכן מעט מכל ברכה עד שידעו לברך כל ברכה כתיקונה:

ה (ה) ברית ותורה - כי בנוסחתם הי׳ כתוב שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה וע״ז כ׳ הרא״ש דלא יאמר שהרי יאמר אח״כ על בריתך וכו׳ ומה דאמר בגמ׳ צריך שיזכיר בה ברית ותורה היינו הענין של ברית ותורה כמו שאנו אומרים על בריתך וכו׳ לא תיבות ממש:

ו (ו) אם לא הזכיר וכו׳ - והא דלא הזכיר המחבר אם לא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה דמחזירין אותו כדאיתא בש״ס דהא מלתא דפשיטא היא דהיא עיקר ברכת הארץ אלא אפילו לענין ברית ותורה נמי מחזירין אותו [א״ר]:

ז (ז) בברכת הארץ וכו׳ - שע״י ברית נתנה הארץ לאברהם בפרשת מילה שנאמר ונתתי לך לזרעך אחריך את ארץ מגוריך וגו׳ ובזכות התורה והמצות ירשו את הארץ שנאמר למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ וגו׳ ואומר ויתן להם ארצות גוים וגו׳ בעבור ישמרו חקיו ותורותיו וגו׳:

ח (ח) מחזירין אותו - היינו לראש בהמ״ז דכולהו ג׳ ברכות ראשונות חשובות כאחת כ״כ מ״א לקמן בסימן קפ״ח סק״ח ועיין במה שכתבנו שם בזה בשם שאר אחרונים:

ט (ט) דנשים לאו וכו׳ - באמת לאו בני תורה נינהו ג״כ והא דחלקינהו לשתים משום דעבדים איתנהו בברית. ומ״מ בימינו נהגו הנשים לומר ג״כ על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו׳ והכוונה על ברית הזכרים שחתמת בבשרנו וכן תורתך שלמדתנו על למוד הזכרים שבזכות התורה והברית נחלו ישראל את הארץ ועוד שגם הנשים צריכות ללמוד מצות שלהן לידע היאך לעשותן כמ״ש בסי׳ מ״ז:

י (י) בבונה וכו׳ - מפני שע״י דוד נתקדשה ירושלים וגם שאין נחמה גמורה אלא בחזרת מלכות ב״ד למקומה:

סימן קפח

א (א) מפני שהיא סיום וכו׳ - עיין לקמן בסימן רט״ו:

ב (ב) ונראה דדוקא וכו׳ - ויש מיישבין המנהג מטעם אחר שלא חששו לזלזול ברכה רביעית אלא בימיהם שהיו הפועלים הולכים למלאכתם כששומעים אמן שאחר בונה ירושלים (שלא חייבום חכמים בברכה רביעית מפני בטול מלאכתו של בעה״ב) לכך היה צריך לענות אמן בלחש כדי שלא ישמעו הפועלים ויכירו שברכה רביעית אינה מן התורה ויבואו לזלזל בה אף שלא במקום בטול מלאכת בעה״ב אבל עכשיו שגם הפועלים מברכים ד׳ ברכות כמ״ש בסימן קצ״א אין לחוש לזה ולפי טעם זה בין כשמברך בזימון ובין כשמברך ביחידי יכול לענות אמן בקול רם וכמדומה שכן המנהג. לא יאמר בונה ירושלים אמן בנשימה אחת רק ימתין קצת אחר תיבת ירושלים ואח״כ יאמר אמן כדי שלא יהא משמע שגם האמן מסיום הברכה הוא:

ג (ג) שום מלכות אחר - היינו כגון הא דמסיים המחבר לקמיה:

ד (ד) והאומר וכו׳ - צ״ל לכן האומר וכן הוא בטור:

ה (ה) אבינו מלכנו - אלא יאמר אבינו רועינו ואע״ג דאינו אומר ביחד ממש עם מלכות בית דוד מ״מ כיון דבחד ברכה הוא לאו אורח ארעא לאדכורי מלכותא דשמיא אצל מלכותא דבשר ודם:

ו (ו) אבל לא ראיתי וכו׳ - והאחרונים כתבו טעם לזה כיון דענין בפ״ע לגמרי הוא לא קפדינן בזה ואומרים אותה כמו שהיא מסודרת בתפלת י״ח לכן אין למחות ביד הנוהגין כן:

ז (ז) או נחמנו - היינו נחמנו ה׳ אלהינו בירושלים עירך ובציון משכן כבודך ובמלכות בית דוד משיחך ובבית הגדול והקדוש וכו׳:

ח (ח) וחותם בה וכו׳ או מנחם - מלשון זה משמע שאף אם פתח ברחם מותר לחתום במנחם ואף שאין החתימה מעין הפתיחה ממש לית לן בה דעכ״פ הענין אחד אבל יש מאחרונים שמחמירין בזה וסוברין דצריך להיות מעין הפתיחה ממש:

ט (ט) ואין לשנות וכו׳ - ר״ל דאם אומר בחול רחם יאמר בשבת ג״כ רחם ואע״ג דאסור לתבוע צרכיו בשבת הכא שאני דטופס ברכה כך היא תמיד וגם כל הרחמן יכול לומר בשבת אע״פ שאינן מטופס הברכה שתקנו חכמים שכיון שנהגו הכל לאומרם בכל פעם שמברכין בהמ״ז נעשה להם כטופס ברכה ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת:

י (י) נוסחא אחת - והגר״א כתב שעיקר כהרי״ף שבחול יאמר רחם נא כמנהגנו ובשבת יאמר נחמנו וכו׳ ומסיים מנחם וכו׳ וכי יש עוד כמה ראשונים שסוברים כן:

יא (יא) דאומרים בונה ברחמיו וכו׳ - משום דכתיב שבתי לירושלים ברחמים וגו׳ וגם מאחר שהתחיל בתחלת הברכה ברחם מסיים נמי ברחמים כדי שיהיה החתימה מעין הפתיחה ממש ומ״מ לכ״ע אין מעכב כלל ועיין במעשה רב:

יב (יב) אומר בה - לפי שהזכרה זו וכן ביעלה ויבוא הם בקשת רחמים קבעום בברכת בונה ירושלים שהיא ג״כ בקשת רחמים ולא בברכת הארץ שהיא הודאה ואם הזכירם בברכת הארץ לא יצא וצריך לחזור ולהזכיר בבונה ירושלים:

יג (יג) ואח״כ יעלה ויבוא - מפני ששבת הוא תדיר וקי״ל בכל מקום תדיר קודם ובדיעבד אם החליף בודאי יצא:

יד (יד) ביעלה ויבוא - דהא כבר הזכיר שבת ברצה ולמה יחזור ויזכירנו:

טו (טו) ברצה והחליצנו - דהא תקנו ע״ז נוסח בפ״ע יעלה ויבוא ולמה יכפילנה פעמים:

טז (טז) ולא הזכיר של שבת - ואפילו אם ספק לו אם הזכיר או לא תלינן דמסתמא בודאי לא הזכיר:

יז (יז) אומר ברוך אתה וכו׳ - ואם אינו יודע נוסח ברכה זו חוזר לראש ואם יודע ההתחלה והסיום אף שאינו יודע שאר הנוסח שבאמצע כראוי אומרה וא״צ לחזור לראש [ט״ז וש״א] ועיין מה שכתבנו בבה״ל:

יח (יח) ימים טובים לישראל - צ״ל לעמו ישראל:

יט (יט) לששון ולשמחה - ובר״ה אין אומרים לששון ולשמחה גם אין אומרים ודברך מלכנו וכו׳ וזה נוסחו בא״י אמ״ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ואינו חותם בה כמו בר״ח וזהו דעת המ״א שחולק על כנה״ג שמשוה ר״ה לשאר י״ט אבל הרבה אחרונים הסכימו לדעת כנה״ג וע״כ צריך לחתום בא״י מקדש ישראל ויום הזכרון ואם שכח והתחיל הטוב והמטיב ג״כ דעת המ״א דשוב אינו חוזר כמו בר״ח וא״ר חולק עליו וס״ל דחוזר. וביוה״כ לענין חולה שצריך לאכול בו וצריך לומר בו יעלה ויבוא כדלקמן בסימן תרי״ח ס״י אם פתח בהטוב והמטיב ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא אינו צריך לחזור וכמו בר״ח ואם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב י״א דצריך לומר ברוך שנתן ימים קדושים לישראל את יוהכ״פ הזה בלי חתימה וי״א דבזה לא תקנו חכמים כלל נוסח ברכה להשלים הזכרת יעלה ויבוא וכל שלא אמר במקומו שוב אינו חוזר וכן מסתברא:

כ (כ) יו״ט בשבת אומר וכו׳ - ומיירי ששכח ולא אמר שניהם לא רצה ולא יעלה ויבוא ולהכי צריך לכלול שניהם אבל אם שכח של שבת לבד אומר רק אשר נתן שבתות למנוחה וכן בשכח של יו״ט לבד אומר אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל וכו׳ [אחרונים]:

כא (כא) וכל ברכות הללו וכו׳ - פי׳ פתיחת הברכות:

כב (כב) קודם שהתחיל הטוב וכו׳ - היינו שעומד אחר ברכת בונה ירושלים. ואם נזכר אחר שאמר תיבת ברוך אתה פשוט דחוזר לומר רצה והחליצנו או יעלה ויבוא ואומר אח״כ ובנה ירושלים וכו׳ ואם נזכר אחר שאמר כבר ברוך אתה ה׳ מהנכון שיסיים תיכף למדני חקיך כדי שלא יהיה השם לבטלה והוי עדיין כלא סיים הברכה וחוזר לרצה:

כג (כג) עד שהתחיל הטוב וכו׳ - כתב הח״א ר״ל שאמר ברוך אתה ה׳ אמ״ה האל זה מקרי התחלה לברכה זו אבל אם אמר רק בא״י אמ״ה יסיים אשר נתן שבתות למנוחה וכו׳ ואח״כ יחזור ויאמר ברכת הטוב והמטיב ועיין בבה״ל:

כד (כד) לראש בהמ״ז - דכיון דכבר סיים סדר ברכות דאורייתא והסיח דעתו מהם ופתח בהטוב והמטיב דמי לעקירת רגלים בתפלת י״ח דחוזר לראש אם טעה באיזה דבר. ואם טעה בברכה רביעית כגון שלא אמר בה שם ומלכות אע״פ שכבר גמר אותה אינו חוזר אלא להטוב והמטיב שהיא ברכה בפני עצמה [מ״א וש״א]:

כה (כה) אומר ברוך שנתן - עיין בבה״ל שבירנו בשם רוב הפוסקים דגם אותה צ״ל בשם ומלכות:

כו (כו) מפני שאינו חייב וכו׳ - דדוקא בשבת וביו״ט שמחויב לאכול דוקא פת וא״כ חיוב ברהמ״ז קבוע הוא בימים האלה לכן תקינו רבנן לעיכובא ג״כ להזכיר שם מעין המאורע וכמו בתפלה אבל בר״ח אע״ג שאסור להתענות בו מ״מ אינו מחויב לאכול דוקא פת וא״כ אין חיוב ברהמ״ז קבוע בו ולהכי לא תקנו חכמים הזכרת מעין המאורע שלו לעיכובא בבהמ״ז וע״כ אם שכח אין צריך לחזור וכתב המ״א דה״ה ביו״ט יותר מסעודה אחת ביום וסעודה אחת בלילה שמחויב לאכול אם אכל ושכח להזכיר מעין המאורע בבהמ״ז אינו צריך לחזור כמו בר״ח אם לא כשלא אכל הסעודה בלילה שמחויב לאכול ביום שתים כדלקמן בסימן תקצ״ט דאז אפילו בסעודה שניה חוזר [פמ״ג]:

כז (כז) וחוה״מ דינו כר״ח - לענין שאין צריך לחזור וה״ה לענין שאם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר בא״י אמ״ה שנתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה ואינו חותם כמו בר״ח:

כח (כח) אינו חוזר - כמו בכל ר״ח כששכח ואע״ג דבההוא יומא לא סגי דלא אכיל פת ההיא משום שבת היא ולאו משום ר״ח דאכילת פת בר״ח ליכא חיובא ושל שבת הרי הזכיר:

כט (כט) ואם שכח של שבת - כצ״ל. וכן הגירסא בש״ע של עולת תמיד ובשכח של שבת לבד בודאי אין צריך לכלול גם של ר״ח בברכה זו כיון שכבר הזכיר ר״ח ביעלה ויבוא. ומ״מ אם לא נזכר עד לאחר שפתח בהטוב והמטיב וחוזר לראש בהמ״ז בשביל הזכרה של שבת אז צריך לומר עוד הפעם גם יעלה ויבוא דבהמ״ז הראשון נתבטל לגמרי:

ל (ל) ואינו חותם בשל ר״ח - כדלעיל דליכא חתימה בר״ח ואע״ג דהכא מזכיר השם בחתימה בלא״ה משום שבת מ״מ אינו כדאי להזכיר דהזכרת השם הוא על שניהם ומ״מ לדינא מסקי האחרונים דיזכיר בחתימה גם ר״ח מטעם דבלא״ה הרבה פוסקים ס״ל דגם בכל ר״ח צריך לחתום בברכה כמו ביו״ט ואע״פ שאין אנו נוהגין כוותייהו משום חשש ברכה שא״צ הכא דבלא״ה חותם בברכה בשביל שבת שפיר דמי לומר מקדש השבת וישראל וראשי חדשים:

לא (לא) דינה כר״ח - שאינו חוזר אם התחיל ברכת הטוב והמטיב לפי שי״א שסעודה שלישית אין צריך פת ואף שאין דבריהם עיקר כמש״כ המחבר בסימן רצ״א ס״ה מ״מ יש לחוש לדבריהם שלא לכנוס לספק ברכה לבטלה. ובסעודה ג׳ ביו״ט לד״ה אינו חוזר שהרי לד״ה אינו אלא רשות וכמש״ל בס״ק כ״ו ומ״מ אם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב אפילו בסעודה רביעית או חמישית בשבת ויו״ט אומר בא״י אמ״ה שנתן שבתות למנוחה וכו׳ או שנתן ימים טובים וכו׳ כמו שאומר בר״ח אע״פ שא״צ אז פת כלל באותו יום:

לב (לב) דאזלינן וכו׳ - וכיון שהתחלת הסעודה היה מבעוד יום כבר נתחייב להזכיר מעין המאורע וע״כ אפילו נמשך זמן רב בלילה לא נפקע חיובו וכתבו האחרונים דאם התפלל מעריב קודם בהמ״ז שוב אינו מזכיר של שבת בבהמ״ז דמחזי כסתרי אהדדי:

לג (לג) בתר התחלת הסעודה - ולפיכך אף אם חל ר״ח במו״ש יזכיר בבהמ״ז של שבת לבד ולא של ר״ח ודוקא כשגמר סעודתו מבעוד יום אבל אם אכל פת גם בלילה ויש עליו חיוב להזכיר גם של ר״ח ושניהן אי אפשר להזכיר דהוי תרתי דסתרי דהיאך יאמר ביום השבת הזה ואח״כ יאמר ביום ר״ח הזה דהא ר״ח הוא ביום א׳ א״כ מוטב להזכיר של ר״ח דזה יש חיוב לכ״ע משא״כ בהזכרת שבת דיש פלוגתא בין הראשונים אם חייב להזכיר כלל כשמברך במו״ש (ואף דאנן פסקינן כאן בש״ע דאזלינן בתר מעיקרא וחייב להזכיר של שבת במו״ש מ״מ כאן שהוא מקום הדחק מוטב שידחה הזכרת שבת מפני הזכרת ר״ח דהוא חיוב לכ״ע) אכן במו״ש לחנוכה ופורים אפילו אם גמר סעודתו בלילה אינו מזכיר של חנוכה ופורים רק של שבת לבד כיון דבלא״ה הזכרה מעין המאורע דחנוכה ופורים אינו אלא רשות כנ״ל בסימן קפ״ז ס״ד כ״כ המ״א ועוד הרבה אחרונים וי״א דאם חל יו״ט או ר״ח במו״ש יזכיר רצה וגם יעלה ויבוא דאזלינן בתר התחלת הסעודה וגם בתר שעה שהוא מברך בו ולא קפדינן במה דנראה כסותרים אהדדי דברצה

נתחייב משעה שהתחיל הסעודה ביום ואח״כ כשנמשך הזמן ולא בירך והגיע לילה של יו״ט או של ר״ח ניתוסף עליו חיוב לזכור מעין המאורע של שעה שהוא מברך בו:

לד (לד) וה״ה לר״ח וכו׳ - ר״ל דאם אכל בהם ונתאחר הבהמ״ז עד הערב צריך להזכיר דאזלינן בתר זמן התחלת הסעודה והוא שלא התפלל ערבית וכנ״ל ועיין לקמן בסימן תי״ט:

סימן קפט

א (א) לא יאמר תתברך - שכבר אמר ברוך אתה ה׳:

ב (ב) החי - כי בקצת סדורים היה כתוב המלך החי הטוב וכו׳:

ג (ג) כ״א בבית האבל - וכדלקמיה בס״ב:

ד (ד) שלשה מלכיות וכו׳ - וטעם כל זה הוא דברכת הטוב והמטיב אינו מן התורה אלא שחכמים תקנוה על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה ואמרו הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה וקבעוה לברכת המזון מפני שכולה הודאה ושבח על הטובה שהטיב עמנו וגם זו מן הטובות וסמכוה לברכת בונה ירושלים מפני שכשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד ומפני שכבר סיימו ברכות שהם מן התורה וזו היא מדרבנן לא מקרי זו ברכה שהיא סמוכה לחברתה ולהכי פותחת בברוך [ומה שאין אנו חותמים בה בברוך אע״פ שהיא ברכה ארוכה מפני שמתחלה תקנוה במטבע קצר שלא הוזכר בה אלא הטוב והמטיב לכל ואח״כ הוסיפו בה יתר הדברים] ותקנו בה ג׳ מלכיות מפני שכבר תקנו להזכיר מלכות בית דוד בבונה ירושלים וכיון שמזכירין מלכות בית דוד היה ראוי להזכיר גם מלכות שמים אלא מפני שאין זה דרך כבוד להזכיר בסמוך ממש מלכותא דשמיא למלכות בו״ד רצו להשלימה ולהזכיר בברכת הטוב והמטיב מלכות כנגדה ואגב שתקנו להזכיר מלכות כנגד ברכת רחם תקנו להזכיר עוד פעם מלכות כנגד ברכת הארץ שלא הוזכר גם בה מלכות (ואע״פ שמעיקר הדין אין צריך בה מלכות שהיא סמוכה לברכת הזן ובה נזכר מלכות) וכיון שאומרים בה ג׳ מלכיות אומרים בה ג״כ ג׳ הטבות מפני שעיקר הברכה היא על שם ההטבה דהיינו הטוב והמטיב וכיון שאומרים בה ג׳ הטבות והיא ברכת הודאה כמו שכתבנו אומרים ג״כ ג׳ תגמולות עכ״ל הלבוש:

ה (ה) המלך הטוב - אין לומר אל שבכל יום וכו׳ דמשמע ח״ו שיש שתי רשויות ואותו אל שבכל יום אנו מברכין אלא יאמר אל בכל יום וכו׳ ויותר נכון שלא לומר כלל מלת אל שהרי כבר אמר האל אבינו. בבהמ״ז בעה״ב מסיים ונאמר אמן שאין יכול לגזור אומר ואמרו אמן משא״כ בברכת עושה שלום במרומיו שהוא שבח של הקב״ה וכל ישראל מצווין אומר ואמרו אמן. אחר הרחמן יש לענות אמן וכן אחר כל תחנה ובקשה אע״פ שאין בה שם [כל בו ושל״ה]. יאמר ונשא ברכה מאת ה׳ כלשון הפסוק ישא ברכה מאת ה׳. נוהגים לומר בשבת ויו״ט ור״ח מגדול ובחול מגדיל ויתר דקדוקים שבנוסח בהמ״ז עיין בא״ר סימן קפ״ז שהאריך בזה:

ו (ו) בבית האבל אומר - בין כשהאחרים האוכלין עמו מברכין ובין כשהוא עצמו מברך ואם בעינן לזה עשרה או לא עיין ביו״ד סימן שע״ט ובאחרונים שם:

ז (ז) הטוב והמטיב - לפ״ז אין אומר בבית האבל ג׳ הטבות וג׳ גמולות וכן הוא בב״י ועיין בב״ח פה ובש״ך שם סימן שע״ט שאין סוברים כן:

סימן קצ

א (א) אחר שסיים וכו׳ - ר״ל כשמברך בהמ״ז על כוס כמבואר לעיל סימן קפ״ב יברך בפה״ג אחר שסיים בהמ״ז והיינו אפילו אם כבר בירך על היין שבתוך הסעודה שכל מה שאוכל ושותה אחר בהמ״ז סעודה אחרת היא לפי שבהמ״ז היא סילוק והיסח הדעת למה שלפניה:

ב (ב) ע״ל סימן רע״א סט״ו - דחוזר ומברך ובמילתא דשייך לסעודה אינו חוזר ומברך בדיעבד:

ג (ג) ואח״כ יטעמו האחרים - שכיון שהוא בירך על כוס זה נכון הוא שישתה הוא תחלה:

ד (ד) אם כולם זקוקים - הלשון מגומגם קצת וכונתו כאלו כתב וכן אם כולם זקוקים ור״ל דלא מיבעיא אם יש רק כוס אחד וכולם שותים מכוס זה בודאי נכון לכתחלה שהוא יטעום מקודם ואפילו אם כל אחד כוס ריקן לפניו והוא מערה לאחר ברכה קודם טעימתו מכוסו לכוסם ג״כ אין ראוי שיטעמו הם קודם מאחר שעכ״פ הם זקוקים כולם לכוסו:

ה (ה) אבל אם אינם וכו׳ - ר״ל אם יש לפני כל אחד כוס יין והוא מוציאם בברכתו והוי כאלו הם מברכין בעצמם אינם צריכין להמתין עליו:

ו (ו) אין צריך וכו׳ - קאי אדלעיל שלא היו זקוקין לכוסו של המברך והטעם דא״צ לשפוך משום דכיון דיצאו בברכתו א״כ כוסות כל אחד מקרי כוס של ברכה:

ז (ז) פגום - שאז צריך לשפוך מכוסו לכוסם מעט קודם שטעם ממנו כדי לתקן פגימתם ובזה צריכין ליזהר שלא יטעמו קודם שיטעום הוא תחלה כיון שהם זקוקים לכוסו:

ח (ח) אחר ששתה וכו' - ואם דעתו לשתות עוד לא יברך אחריו אלא לבסוף אחר גמר שתייתו ודוקא כשדעתו לשתות מיד דאל"ה יש לחוש שמא יתעכל דעיכול של שתיה איננו שיעור גדול כ"כ עיין לעיל סימן קפ"ד ס"ה מ"א ועיין בבה"ל:

ט (ט) שתיית יין - וה"ה בשאר משקין יש ספק זה:

י (י) אם די בכזית - כמו באכילה דקי"ל בכל מקום שיעור אכילה בכזית [והוא כחצי ביצה כמבואר בסימן תפ"ו] ולפ"ז במשקין יחוייב בברכה אחרונה בשליש רביעית דרביעית הוא ביצה וחצי כידוע ועיין סימן רע"א סי"ג מה שכתבתי שם במ"ב ובה"ל:

יא (יא) או ברביעית - כמו שמצינו בכמה דיני התורה לענין משקין דשיעורן ברביעית:

יב (יב) והכא וכו' - פי' דבשאר שתיות שהם רשות יכול גם להסתלק מן הספק באם ישתה פחות מכזית דבזה פטור לכו"ע מלברך אחריו אבל הכא בכוס של ברכת המזון א"א לעשות כן דכיון דטעון כוס צריך עכ"פ לשתות מלא לוגמיו שהוא רוב רביעית והוא הרבה יותר מכזית:

יג (יג) שהוא רוב רביעית - היינו באדם בינוני מחזיק שיעורו כך אבל באדם גדול ביותר משערינן במלא לוגמיו דידיה ומ"מ לא בעי לשתות טפי מרביעית:

יד (יד) רביעית שלם - עיין ט"ז שכתב דלעיקר הדין קי"ל במלא לוגמיו ולפיכך אם לא שתה רק כמלא לוגמיו חייב לברך ברכה אחרונה אלא דלכתחלה יראה לשתות רביעית כדי לצאת לכו"ע אכן כל האחרונים דחו דבריו והעלו דכל שלא שתה רביעית שלם בין ביין בין בשאר משקין אין רשאי לברך ברכה אחרונה וכדעת השו"ע עוד הסכימו דאין חילוק בין שאר משקין ובין יין שרף אע"פ דביי"ש מייתבא דעתיה דאינשי בפחות מרביעית דלא חילקו חכמים בשיעורן ודלא כט"ז לקמן בסימן ר"י:

טו (טו) יטעום אחד מהמסובין - דכיון שהמסובין שמעו מתחלה את הברכה והוא כוון עליהם להוציאם מהני טעימתם לכולם ועיין בבה"ל מה שכתבנו בשם חי' רע"א:

טז (טז) ואין שתיית וכו' - דבעינן שיטעום בעצמו או אחד מהמסובין שיעור הנאה שתתיישב דעתו עליו והיינו כמלא לוגמיו:

יז (יז) שיטעמו כולם - היינו טעימה בעלמא וא"צ מלא לוגמיו רק לאחד. והנה הכא איירי המחבר רק לענין מצות שתיית הכוס ולפי מה שביאר המחבר לעיל בס"ג דלצאת ידי ספק יראה לשתות רביעית שלם לא יצוייר מה שכתב דמצוה מן המובחר שיטעמו כולם בכוס המחזיק רביעית אם לא שהוא מחזיק יותר מרביעית:

יח (יח) סימן רע"א - דיש מי שאומר דשתיית כולם מצטרפין למלא לוגמיו ועיין לקמן בסימן רע"א ס"ק ס"ט במ"ב:

יט (יט) צריך לברך - דמסתמא אינו מכוין לצאת בברכת המברך מאחר שאינו יודע אם יגיע לו וכתב המ"א דאם המסובין נתכונו בהדיא אם יגיע להם הכוס שיצאו בברכתו יוצאין בזה אם גם המברך נתכוין להוציא בברכתו כל אחד מהמסובין וכן הסכימו הרבה אחרונים. ואך יזהרו כולם מי שרוצה לטעום מן הכוס על סמך ברכת המברך שלא ישיחו עד שיטעמו מן הכוס כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה להטעימה:

סימן קצא

א (א) וכולל בה בונה ירושלים - דאף דדרשינן בגמרא מקרא שיברך לה' בבהמ"ז על המזון ועל הארץ ועל ירושלים אין ר"ל שמן התורה צריך לחתום על כל אחד ואחד בברכה בפ"ע אלא מדאורייתא די כשיברך על שלשתן בברכה אחת אך דרבנן תקנו לחתום בברכה על כל אחד ובפועלים משום בטול מלאכה תקנו שרק הזן יברך בפ"ע אבל ברכת הארץ ובנין ירושלים כיון שדומות זו לזו יכללם בברכה אחת [מ"א בביאור דברי רש"י וכ"כ עוד הרבה אחרונים לדינא]:

ב (ב) כלל - שזו אינה כ"א מדרבנן בעלמא ועקרוה אצל פועלים בין שמברכין בעצמן בין ששומעין מפי אחר המזמן ומברך בהמ"ז כתיקונה הרי הן עומדין למלאכתן כשחותם ברכת ירושלים ולענין ברכת הזימון אם מחויבין פועלים בכך או לא יש דעות בין האחרונים ולפי מה שכתב בס"ב לא נ"מ

מידי לדידן דבודאי חייבין אך כשאוכל פועל עם אנשים אחרים והוא גמר סעודתו מקודם נראה דלא ימתין עליהם אם אינם רוצים לענות אותו דבכגון זה בודאי בעה״ב מקפיד ועיין לקמן בסימן ר׳ במ״א סק״ב:

ג (ג) כשנוטלין שכר - וע״כ צריכין למהר המלאכה [רש״י]:

ד (ד) מיסב עמהם וכו׳ - דמסתמא מוחל להם:

ה (ה) אסור לעשות מלאכה וכו׳ - מפני שנראה כמברך בדרך עראי ומקרה ואפילו תשמיש קל אסור לעשות ואצ״ל שלא יעסוק בדבר שצריך לשום לבו אליו וכתב הט״ז שיש ליזהר שלא לעיין אפילו בד״ת בשעה שמברך בהמ״ז כי זה מורה על היות הבהמ״ז אצלו רק על צד המקרה וההזדמן ולאו דוקא בבהמ״ז ה״ה כשעוסק בתפלה או באיזו ברכה אחרת וזה נכלל במאמר תורתנו ואם תלכו עמי קרי דהיינו שלא יהיו המצות אצלנו על צד המקרה וההזדמנות בעלמא:

ו (ו) לעיל סוף סימן קפג - אלא דשם מיירי שמקודם התחיל במלאכה וכאן מיירי שמקודם התחיל לברך והיא היא:

סימן קצב

א (א) חייבין בזימון - דהיינו שחייבין להזדמן ולצרף ברכתם בלשון רבים דהיינו שאחד יאמר נברך שאכלנו וכו׳ ואסמכו רבנן אקרא דכתיב גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו דמשמע שאחד יאמר לשנים גדלו א״נ ממאי דכתיב כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו וכ״ש אם הם יותר עד עשרה כמו שיתבאר לפנינו:

ב (ב) נברך - בזוהר הזהירו לומר בפיו קודם בהמ״ז תן לנו הכוס ונברך או באו ונברך לפי שכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בפה עובר לעשייתו כדי להמשיך הקדושה ומזה נוהגים לומר בל״א (רבותי, מיר וועלין בענטשין) והם עונים יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם:

ג (ג) והוא חוזר ואומר וכו׳ חיינו - ואם המסובין צריכין לענות אמן אחריו יש דעות בין האחרונים והמנהג שלא לענות:

ד (ד) ובטובו חיינו בא״י אמ״ה וכו׳ - משמע מזה דלא יאמר ברוך הוא וברוך שמו ויש פוסקים כתבו לומר ב״ה וב״ש וכן המנהג ועיין במ״א ובשארי אחרונים דעכ״פ לא שייך זה ביחיד וגם בשלשה אין לומר אותו רק המברך ולא שנים המזמנים עמו:

ה (ה) יכול לומר ברכו - כיון שהם שלשה וראוים לברך בלשון רבים בלעדו אבל בשנים לא יכול לומר ברכו רק נברך ובדיעבד אם אמר בשנים ברכו אפשר דיצא:

ו (ו) בלמ״ד - דגבי ברכה לא כתיב למ״ד דכתיב ברכו עמים אלהינו:

ז (ז) על המזון שאכלנו - דמשמע דמברך לבעה״ב המאכילו דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון בלא מזון יש הרבה לברכו [תוס׳]:

ח (ח) למי שאכלנו משלו - דמשמע דרבים הם זה זן את זה וזה זן את זה ולפי דבריו הוא מברך לבעה״ב [רש״י] וגבי מטובו פירש משום דממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים וטעם שלא לומר חיים דמשמע דהוא מוציא עצמו מן הכלל:

ט (ט) יכול וכו׳ - דתו ליכא למטעי דקאי על בעה״ב המאכילו:

י (י) אינם יכולים לחזור - דבדיעבד יצאו בזימון בלא שם ואם יכול המזמן לחזור אח״כ ולומר ברוך אלהינו וכו׳ או שצריך לומר ג״כ בלא שם מאחר שהעונים אמרו מתחלה בלא שם יש דעות בין האחרונים עיין בשע״ת ולכו״ע אם הם אמרו בשם יכול גם הוא לחזור ולומר ברוך אלהינו וכו׳ אף דנברך אמר בלא שם:

יא (יא) יחזור ויזמן בשם - דכיון שלא ענו עדיין לא נתקיים מצות זימון והוי כלכתחלה:

סימן קצג

א (א) פוטר אחד וכו׳ - ר״ל דבהמוציא אף לכתחלה יכול כ״א לצאת בברכת חבירו:

ב (ב) מצוה לחלק - כלומר דאע״ג דבדיעבד אף בבהמ״ז בודאי יוצא ע״י חבירו המוציאו מ״מ לכתחלה מצוה ליחלק והטעם שחלקו בין בהמ״ז להמוציא דבתחלת הסעודה שקובעים לאכול יחדו דעתן להצטרף משא״כ בסוף הסעודה דעתן להפרד זה מזה הלכך צריך לברך כ״א לעצמו ויש עוד טעם משום דבהמ״ז דאורייתא החמירו בה ועיין בפמ״ג שכתב דנכון לחוש לטעם הראשון וע״כ אף אם לא אכל כדי שביעה דחיובו הוא רק מדרבנן ג״כ מצוה ליחלק ולברך כ״א לעצמו:

ג (ג) אחד יודע וכו׳ - עיין לקמן סימן קצ״ז ס״ד במ״ב:

ד (ד) שיכוין להוציאו - וגם השומע צריך שיכוין לצאת כמ״ש בסימן רי״ג ס״ג ועיין במה שכתבנו שם:

ה (ה) אבל אם אינו וכו׳ - ולפי זה הנשים יברכו לעצמן וה״ה ע״ה כשאינו מבין ברכת המוציאו ויש פוסקים שסוברין שבלה״ק יוצא אדם ידי חובתו בשמיעה אע״פ שאינו מבין הלשון (משא״כ בשאר לשונות דלכו״ע אינו יוצא אם אינו מבין הלשון) וכן המנהג שנשים יוצאות י״ח בשמיעה מהמברך אע״פ שאינן מבינות כלל ואפילו בקידוש שהוא דאורייתא לכו״ע להנשים אפ״ה יוצאות בשמיעה וכן ע״ה אע״פ שאינן מבינים דברי המקדש [אחרונים] ומ״מ יותר טוב שיאמרו אחרי המברך והמקדש מלה במלה בלחש אם אפשר להם דבזה יצאו לכל הפוסקים ובלא״ה נכון לעשות כן לכו״ע דא״א לכוין ולשמוע היטב וכמבואר לעיל בסימן קפ״ג ס״ז ע״ש:

ו (ו) אינם רשאין ליחלק - דכבר נתחייבו בזימון משאכלו ביחד. ודע דחיוב זימון הוא דוקא כשאכלו פת שחייבין עליו בהמ״ז אבל אם אכלו פירות ואפילו הן משבעה מינים לא כדקי״ל בסימן רי״ג דאין זימון לפירות ויש מחמירין בז׳ מינים להצריכו זימון ולכן טוב שלא יקבעו ג׳ ביחד על ז׳ מינים כדי לאפוקי נפשין מפלוגתא [ב״ח] וברכי יוסף כתב שהמנהג פשוט לקבוע כמה אנשים על פירות מז׳ מינים וכן לאכול פת הבאה בכיסנין:

ז (ז) מצוה שיחזרו - היינו אם הוא עמהם בביתם מצוה ליתן לו דבר מה לאכול כדי שיצטרף עמהם ומשמע בגמרא דאף אם הוא שמש המשמשם בסעודה שאין דרכן לאכול אתו ביחד מצוה שיקראו לו לאכול אתם כדי שיוכלו לזמן:

ח (ח) אחר שלישי - ופשוט דאם הוא אחד א״צ לחזור אחר שנים:

ט (ט) שכולם נתחייבו - כלומר אע״פ שאם ילך אחד ישארו שלשה ויזמנו מ״מ הוא לא יצא ידי חובתו שגם הוא נתחייב בזימון:

י (י) יכולים ליחלק - עשרה לכאן ועשרה לכאן ונמצא שכולם זמנו בשם:

יא (יא) אינן מחויבין לחלק - היינו דלא אמרינן טוב יותר להתחלק כדי להרבות בברכות ועיין בד״מ שדעתו דאדרבה שמצוה מן המובחר שלא להתחלק בין בעשרים ובין בששה משום ברוב עם הדרת מלך רק דמדינא אין איסור בדבר אם יתחלקו ויש שחולקים ע״ז וס״ל כיון שיש בכל כת ג״כ מקצת רוב עם וגם נתקיים מצות ברכת זימון בכל חד וחד ולהכי שקולים הם ויכול לעשות כמו שירצה אפילו לכתחלה:

יב (יב) אחר עשרה - כדי שיהיו יכולים לברך בשם ועיין באחרונים דאפילו אם הם שבעה מצוה לחזר אחר עוד שלשה ועיין במש״כ לעיל בסק״ז:

יג (יג) לשמוע ברכת הזימון - דאם היו יכולין לשמוע ברכת זימון מפי המזמן אף דכל ברכת המזון אינם יכולין לשמוע מרחוק לא היו רשאין ליחלק על ג׳ אלא ישמעו ברכת זימון לבד מפי המזמן וברהמ״ז יברכו כ״א בפני עצמו בלחש וכמבואר לעיל סימן קפ״ג ס״ז:

יד (יד) ואינם רשאים וכו׳ - דאם היו יכולין ליחלק לעשרה עשרה לא היו רשאין ליחלק לחבורה של ג׳ כדי שלא יפסידו מלהזכיר הזימון בשם:

טו (טו) בקול רם - כדי להשמיע ברכת הזימון לכל העשרה:

טז (טז) ויקפיד עליהם - במה שעושין חבורות לעצמן. וה״ה אם צריכין ללכת לדבר מצוה ואין להם שהות להמתין שתתבטל המצוה שרשאין לחלק לג׳ ג׳ כ״כ המ״א ובח״א מגמגם בזה ופוסק דעכ״פ כשלא נשארו עשרה בלעדם בודאי אסור לצאת אפילו לדבר מצוה. ומ״מ אם הוא מצוה דאורייתא אפשר דיש להקל בכל גווני ועיין בפמ״ג:

יז (יז) ברכת זימון שהרי וכו׳ - אבל אם היו יכולין לשמוע ברכת זימון לא היו רשאין ליחלק וכנ״ל בסקי״ג והאחרונים חולקים ע״ז משום דנהי דקי״ל בסימן קפ״ג דהאידנא מברכין כ״א מהמסובין כל הבהמ״ז בלחש מ״מ צריכין לשמוע היטב גם לדברי המברך ולומר עמו בלחש כל מלה ומלה ולענות אמן על כל ברכה וברכה ועכ״פ עד הזן את הכל בודאי צריכין להאזין גם לדברי המברך דעד שם הוא ברכת הזימון כדלקמן בסימן רי״ש בהג״ה וא״כ אף אם יכולין לשמוע ברכת זימון מפי המברך כל שאין יכולין לשמוע מלה במלה מפי המברך עד הזן את הכל מוטב להם ליחלק ג׳ ולברך בלא שם

ממה שלא יצאו כלל ידי חובת זימון מדינא. כתבו האחרונים היכא שיש מסיבה גדולה יש ליתן לברך ברכת הזימון למי שקולו חזק כדי שישמעו כל המסובין וכנ״ל:

יח (יח) שהשנים קבעו - קביעות נקרא כשיושבים ואוכלים על שלחן אחד או במפה אחת אפילו כל אחד אוכל מככרו וכמבואר לעיל בסימן קס״ז סי״א ועיין לעיל שם בסי״א בביאור הגר״א דדעתו שם דבעה״ב עם בני ביתו שישבו לאכול הוי קביעות ומצטרפי אפילו בלא שלחן אחד:

יט (יט) בגמר האכילה - חל עלייהו חובת זימון עי״ז שאכלו לבסוף ביחד ומשמע מזה הא אם לא גמרו גם סוף אכילה ביחד כגון שבא אחד לאכול אצל שנים אחר שכבר התחילו לאכול וגם גמרו סעודתן שלא בזמן אחד אותן שגמרו מקודם רשאין לברך בפני עצמן דעכ״פ התחלה או גמר בעינן ביחד ומ״מ אם המתינו לאחר אכילתם ולא ברכו עד שגמר גם השלישי לאכול חייבין לזמן ואין רשאין ליחלק ואע״ג שלא גמרו ביחד כל היכי דאי מייתי להו מידי מצי למיכל מינייהו כמו גמרו ביחד דיינינן להו וכעין ההיא דריש סימן קצ״ז ע״ש:

כ (כ) ומ״מ אם וכו׳ - הוא כמו אבל:

כא (כא) בלא קבע - היינו שלא אכלו בדרך קבע בישיבה ועל שלחן אחד ואפילו התחילו לאכול בשלשה מתחלת הסעודה ועד סופה:

כב (כב) הוא שמש - שדרך אכילתו בלא ישיבת קבע לכך הוא מצטרף בכל גווני:

כג (כג) כ״מ שרשאין ליחלק - היינו שאכלו השלשה בלא קביעות וכן בעשרים או בששה אף שע״פ דין רשאים ליחלק מ״מ עדיף טפי שלא ליחלק:

כד (כד) עדיף טפי לזמן - עיין במ״א שהקשה דמהרבה פוסקים משמע לענין שלשה שאכלו בלא קבע דאין אחד יכול להוציא חבירו בביהמ״ז וממילא גם לענין זימון אין רשאין וע״ש שהאריך בזה ואף דיש איזה אחרונים שדחו ראייתו לענין זימון מ״מ יותר מסתבר כדבריו וכן בפמ״ג כתב ג״כ דבמקום שאין אחד יכול להוציא חבירו בבהמ״ז אם יכולים להצטרף לענין זימון צ״ע למעשה ומסיים דבעשרה שיש הזכרת השם אפשר דאסור לכ״ע לזמן באין חייבין וכן משמע בחיי אדם כלל מ״ח דין ז׳:

כה (כה) אם היו רוכבים וכו׳ - סעיף זה כלשונו ממש מובא לעיל בסימן קס״ז סעיף י״ב אלא דשם מיירי לענין להוציא בברכת המוציא והכא מיירי לענין צירוף זימון ודין אחד לשניהן וכבר ביארתי שם במ״ב באר היטב ע״ש:

כו (כו) הולכים ואוכלים לא - וביושבין בעגלה ואוכלין ביחד כשהם נוסעין עיין בסימן קס״ז מה שכתבתי בשם המ״א שמסתפק בזה ובח״א הכריע דבזה וכן בכל מקום שיש ספק בשלשה יזמנו אבל בעשרה יש לחוש להזכרת השם לבטלה. ומ״מ נ״ל דיזמן בלא שם דהא בדיעבד יצא בעשרה אף אם לא הזכיר השם וכדלעיל בסוף סימן קצ״ב:

כז (כז) שלא לזמן וכו׳ - האחרונים חולקים ע״ז וכהיום המנהג שמזמנין ובהרחמן אומרים הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם ונוכל לומר הרחמן הוא יברך את בעה״ב הזה וקאי על בעל הסעודה. ומכ״ש אם כל אחד אוכל משלו שאז אפילו בבית ישראל אומרים הרחמן הוא יברך אותנו וכו׳ ואם אוכלין במלון ביום דרך עראי בבית עו״ג אפשר דאין זה קביעות ואין מזמנין [מ״א] וטוב שלא יקבעו אז שלשתן יחד ויצאו מידי ספק [פמ״ג]:

כח (כח) אינם רשאים ליחלק - היינו אפילו רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים כיון שהחיוב של זימון חל כבר עליו בהתחלת אכילה שלו:

כט (כט) כל אחד לשנים - עיין בביאור הלכה:

ל (ל) אפי׳ אכלו אח״כ - דכבר פרח זימון מינייהו ע״י שזימנו עליהם מקודם ומ״מ בהמ״ז חייבים לברך מתחלת ברכת הזן וכדלקמן בסימן רי״ש בהג״ה:

לא (לא) ואינם רשאים ליחלק - כיון שנועדו עתה יחדו וכל אחד בא מחבורה שכבר נתחייב שם בזימון ואף דנתבאר בס״ו בהג״ה דאסור ליפרד מחבורה של ג׳ שעי״ז מפסיד הזימון שלהם וא״כ היה לכל אחד ואחד לחזור לחבורה שלו י״ל דמיירי הכא שנתפרדה חבורתם הראשונה א״נ לפי מה דמבואר לקמן בסי׳ רי״ש בא״ר וש״א דבמקום שיש אונס או הפסד ממון מותר לאחד לגמור סעודתו מקודם שגמרו השנים ולברך בפני עצמו מיירי הכא ג״כ בכה״ג שהיו אלו השלשה מוכרחין למהר ולגמור סעודתן מקודם ולכן אם נזדמנו אלו השלשה ביחד יזמנו בפני עצמן:

לב (לב) ואפילו לא אכלו וכו׳ - וקשה הא קי״ל לעיל סימן קפ״ד דבהמ״ז צריך לברך דוקא במקום שאכל וא״כ כל אחד ואחד צריך לחזור למקום שאכל מתחלה יש מתרצים דהכא מיירי בעקרו בשוגג ממקומם דבזה לא מטרחינן אותו לחזור למקומו לדעת הרמב״ם וכנ״ל שם בסעיף א׳ וכן פסקו שם האחרונים במקום הדחק ובענינו נמי כיון דכאן יכול לזמן וכשיחזור לשם יברך ביחידי כשעת הדחק דמי ועוד י״ל דה״ק ואפילו לא אכלו יחד כלומר אלא כל אחד אכל בפני עצמו שלא קבעו דאינם חייבים בזימון כמ״ש ס״ב הכא חייבין כיון שכבר נתחייבו:

לג (לג) פרח זימון מינייהו - ובזה דוקא אם לא אכלו אח״כ יחדו אבל אם אכלו אח״כ יחד מצטרפין ואינו דומה להא דסעיף ה׳ דהא לא זימנו עליהם מקודם [חי׳ רע״א בשם תר״י]:

לד (לד) כיון שחבריהם זימנו - עיין בביאור הלכה:

לה (לה) ובא אחד וכו׳ - היינו אחד מן השוק אכל מעט בסוף סעודתן ונצטרף עמהם ולישנא לכל חבורה שכתב המחבר לאו דוקא דאפילו רק לחבורה אחת א״כ פרח זימון מן אחד ולא נשאר כאן אלא שנים:

לו (לו) מותר ליפרד וכו׳ - ומיירי שכל החבורות היו מתחלה ג״כ בבית זה אלא שלא נצטרפו ביחד דאל״ה הלא צריך לברך בהמ״ז במקומו:

סימן קצד

א (א) ואין יכולים וכו׳ - לומר נברך וכו׳ דלמאי יזמנו זה את זה והרי כבר ברכו בהמ״ז ואין לשון זימון אלא שאחד יזמן השנים שיהיו מוכנין ומזומנין להצטרף יחד לברכת המזון:

ב (ב) יכול לומר וכו׳ - דהא באמת מחוייב בזימון הוא שאכל עמהם ביחד אלא שאין לו תקנה משום שכבר בירך ואין זימון למפרע לכן מהני הצטרפותו עכ״פ שיהיו הם יוצאין על ידו:

ג (ג) עם האחרים - היינו שבא לחבורה של שלשה או אפילו שבא לשנים בסוף סעודתם ואכל עמהם מעט:

ד (ד) אינן יכולין לזמן - על האחד מפני שכבר יצא ידי חובת זימון מיהו אם נזדמן להם אחד מן השוק יכולין לזמן עליו כשיטעום עמהם דחיוב זימון שלהם לא נפקע בשביל אותו שזימן:

ה (ה) כדי שיכוין - לשמוע ברכת הזימון:

ו (ו) ויענה עמהם - אבל אם אינו עונה אין מזמנין עליו משום דאינו עומד עמהם אבל אם היה עומד עמהם אף אם אינו עונה עמהם מזמנין עליו בע״כ כמבואר לקמן סי׳ רי״ש [שיו״ב ומגן גבורים וא״ר בתירוץ ב׳]:

ז (ז) ויוצאין ידי חובתן - וגם הוא יוצא ידי חובת זימון בזה:

ח (ח) שאינו בא - אלא שעומד נגד הפתח בסמוך להם [ועיין סימן נ״ה ס״כ דמבואר שם דאם יש טינוף בינתים מפסיק] וכשיגמור ענינו יבוא הביתה שאכל שם ויברך בהמ״ז [רמב״ם] מיהו אם נשתהה שם עד גמר בהמ״ז וכוון לבו לצאת יצא ידי בהמ״ז וא״צ לברך:

ט (ט) וע״ל סי׳ רי״ש - ס״ב ולפי מה דפסק שם רמ״א צריך העונה להמתין עד שיגמרו ברכת הזן:

י (י) ואין אחד מהם יודע - דאי אחד מהם יודע כל ברכת המזון בודאי נכון שהוא יברך כל הברכות ויוציאם ידי חובתם ולא לחלק בהמ״ז לפרקים פרקים:

יא (יא) ברכה ראשונה - היינו לבד מברכת נברך שצריך המזמן לומר בתחלת ברכת הזימון:

יב (יב) וכל אחד יברך - ר״ל ויכוין להוציא את חבירו:

יג (יג) אין בכך כלום - דברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא ולפיכך אינה מעכבת להשלש ברכות ומשמע מזה דבאחת משלש ברכות הקודמים אם אין אחד מהם שיודע אותה מעכב שלא יברכו כלל דברכות מעכבות זו את זו ויש פוסקים שסוברים דאף דמן התורה חייב לברך אותם מ״מ אין מעכבות זו את זו ולפיכך מי שאינו יודע לברך כל הברכות וא״א לו לקרא לבקי שיוציאו בבהמ״ז צריך לברך עכ״פ הברכה שיודע אותה ולענין דינא אם אכל כדי שביעה דחיוב בהמ״ז שלו הוא מן התורה יש להחמיר כשיטה זו ולברך אותה:

סימן קצה

א (א) רואין אלו וכו׳ - אפילו כשאוכלים כל אחת על שלחן בפני עצמו:

ב (ב) מצטרפות לזימון - ר״ל אם ירצו יכולין להצטרף ולהוציא אחד את כולם בבהמ״ז:

ג (ג) ואם לאו וכו׳ - אפילו כשהם בבית אחד ואפילו אם נכנסו מתחלה ע״ד להצטרף יחד:

ד (ד) ואם יש שמש - היינו אפילו אינו אוכל כלל:

ה (ה) הוא מצרפן - היינו אפילו הם בשני בתים ואין רואין אלו את אלו:

ו (ו) וכגון שנכנסו וכו׳ - מסתימת המחבר משמע דאפילו בית אחד ורואין זה את זה ג״כ לא מצטרפי שתי החבורות יחד אא״כ כשנכסו מתחלה ע״ד זה אבל הרבה אחרונים כתבו דבבית אחד לא בעינן כלל שיכנסו מתחלה ע״ד זה ובכל שרואין זה את זה בלחוד או אפילו באין רואין זה את זה ויש שמש בין שתי החבורות סגי לענין צירוף וכן דעת הגר״א בבאורו ובאדרת אליהו ע״ש:

ז (ז) רשות הרבים וכו׳ - כתב הט״ז לאו דוקא ר״ה ממש שהוא רחב ט״ז אמות דה״ה כשיש שביל היחיד מפסיק בינתים ואפשר דדוקא כשהוא קבוע גם בימות הגשמים [א״ר]:

ח (ח) בשום ענין - היינו אפילו כשהן רואין זה את זה ויש שמש המשמש לשתיהן:

ט (ט) מפתן הבית - דהוא רואה אלו ואלו והו״ל כמקצתן רואין זה את זה:

י (י) ברכת זימון - עיין לקמן בסימן רי״ש ס״ב דדעת המחבר דברכת זימון הוא נברך וברוך שאכלנו ודעת הרמ״א דדוקא עד גמר ברכת הזן וכל זה הוא ג״כ רק במקום הצורך אבל לכתחלה יותר נכון שישמעו כל הבהמ״ז מפי המברך והוא יוציאם בכל הברכת המזון [מ״א והגר״א] ועיין לעיל סימן קפ״ג ס״ז במ״ב שם:

יא (יא) בביאור - ובדיעבד אם לא שמע דברי המזמן שאמר נברך רק שמע להעונים שעונים ברוך שאכלנו משלו וכו׳ מותר גם כן לענות עמהם ביחד:

יב (יב) צריכים שישמעו וכו׳ - ויכונו לצאת:

סימן קצו

א (א) דבר איסור - אפילו אין איסורו בעצם אלא משום שהוא אסר ע״ע דבר זה:

ב (ב) ואין מברכין עליו - וה״ה שאין עונין אמן על ברכתו:

ג (ג) לא בתחלה וכו׳ - הואיל ודבר איסור הוא ויש עבירה באכילתו מנאץ את ה׳ בברכתו ע״ז וכענין שנאמר בוצע ברך נאץ ה׳:

ד (ד) ולא בסוף - ואפילו אם אכל כדי שביעה ואם אכל בשוגג ונזכר אחר אכילתו דעת הט״ז ועוד כמה אחרונים דבזה יוכל לברך בסוף [והיינו אפילו לא אכל כדי שביעה] דבזה לא שייך נאוץ אלא דלענין זימון אפילו בשוגג אין לזמן ע״ז דאכילת איסור לא חשיבא קביעות. אם גנב או גזל חטים וטחנן ואפאן י״א שאע״פ שקנאן בשינוי והרי הם שלו אלא שחייב לשלם לו דמים עבורם מ״מ אסור לברך ע״ז בין ברכה ראשונה ובין בהמ״ז דלענין ברכה דאית בה הזכרת השם חמיר טפי ותמיד הוא בכלל נאוץ וי״א דהואיל וקנה יכול לברך ודעת המ״א דלענין בהמ״ז אם אכל כדי שביעה יש להורות בזה שיברך בהמ״ז דהוא דאורייתא ויש להחמיר ולברך:

ה (ה) דבר איסור - ואפי׳ אכל איסור דאורייתא במקום סכנה כגון מפני חולי והטעם דכיון דסכנה הוא התירא קאכיל ואדרבה מצוה קעביד להציל נפשו וכדכתיב וחי בהם ואחז״ל וחי בהם ולא שימות בהם:

ו (ו) וע״ל סי׳ ר״ד - דשם נשנה דין זה ונתבאר שם בס״ח בהג״ה דאם אנסוהו לאכול אינו מברך אע״ג דהיה מוכרח לאכול מפני הסכנה וע״ש במ״ב:

ז (ז) מצטרפין - אע״פ שכל אחד אוכל מככרו:

ח (ח) אינם מצטרפין - שכל צירוף לזימון אינו אלא כשהם יכולים להתחבר יחד באכילתן לאכול לחם אחד וכאן כ״א נזהר מלחם חבירו:

ט (ט) לשלשה שמודרים וכו׳ - בין שכל אחד מהם מודר מחבירו בין שאחד מודר מהשנים והשנים ממנו דעכ״פ אותו האחד אינו יכול לאכול משלהם והם משלו לכך אינם מצטרפין אבל כששנים מודרים מאחד והוא אינו מודר מהם ודאי מצטרפין כיון שהאחד יכול לאכול עמהם. כתבו הפוסקים דה״ה כשאחד אוכל חלב או גבינה והשנים בשר מצטרפין שהאוכל גבינה הרי יכול לאכול מלחמם אע״פ שהוא מלוכלך בבשר אם יקנח פיו וידיחנו [והמנהג שהאוכל גבינה הוא המברך ברכת הזימון ולא להיפוך שהוא הגורם להזימון] אבל אם אוכל גבינה קשה אינן מצטרפין שהמנהג עכשיו שלא לאכול בשר אחר גבינה קשה ע״י קינוח והדחה וכן מר״ח עד ט״ב שאין אוכלים בשר רק בסעודת מצוה ויש שנזהרין גם בזה ואוכלין רק מאכלי חלב כמו שכתב בסימן תקנ״א אותן שנזהרין מבשר ואוכלין חלב אין מצטרפין עם אוכלי בשר דהרי אין יכולין לאכול זה עם זה אלא אם כן אכלו כזית פת קודם שאוכלי בשר התחילו לאכול בשר בלחמם שאז עדיין היו יכולין לאכול ביחד או שאחד מבני הסעודה אכל כזית לחם אחר שאינו מלוכלך לא בבשר ולא בחלב שזה מצרף את כולם שהרי כולם יכולים לאכול מלחמו:

סימן קצז

א (א) ובא שלישי - ורוצה לאכול ולהצטרף עמהם לזימון:

ב (ב) מצו למיכל מיניה - היינו שאינם שבעים כ״כ ואם היו מביאים להם דברים הממשיכים את הלב לקינוח סעודה כגון פירות וכמהין ופטריות וגוזלות וכה״ג היו יכולין לאכול ואפילו מעט מהם:

ג (ג) מצטרף בהדייהו - דחשבינן להו כאלו לא גמרו סעודתן עדיין והוא שקבע עמהם דהיינו שאכל אצלם בשלחן שיושבים וכמ״ש בסי׳ קצ״ג ס״ב ע״ש במ״ב. כתב במאמר מרדכי דה״ה אם אחד גמר סעודתו מתחלה ואח״כ באו שנים אצלו ואוכלין ג״כ מצטרף בהדייהו לזימון אם היו מביאים לו מידי ומצי למיכל מניה ע״ש עוד כתב דה״ה בכל זה לענין צירוף עשרה לזמן בשם:

ד (ד) וחייבים ליתן וכו׳ - לאו דוקא אלא שר״ל שמצוה ליתן לו וכמו שכתב לעיל בריש סימן קצ״ג:

ה (ה) אינו מצטרף עמהם - דכיון שאמרו כן הרי כבר הסיחו דעתם מאכילה ושתיה ואסור להם שוב לאכול כמבואר לעיל בסימן קע״ט ס״א בדעה הראשונה ולהכי אינו יכול להצטרף עמהם דכבר נסתלקו מאכילתם הראשונה ועיין בה״ל:

ו (ו) וע״ל סי׳ קע״ט - דשם נתבארו פרטי דינים של הב לן ונברך ונט״י:

ז (ז) ואחד אכל וכו׳ - דאף דעל ירק אין מברכין בהמ״ז מ״מ יכול להצטרף ולענות ברוך שאכלנו משלו:

ח (ח) כזית ירק - טעמו דכיון שאומר שאכלנו ואין אכילה פחותה מכזית או משום דבעינן שיתחייב עכ״פ בשום ברכה ובפחות מכזית אין חיוב בשום ברכה אחר אכילתו כמבואר לקמן סי׳ ר״י:

ט (ט) מצטרפין - ואם כבר בירך ברכה אחרונה שוב אין יכולין לזמן עליו דכבר נסתלק מהם [מ״א וש״א]:

י (י) בציר - היינו שטבל ירק בהציר ובין כולם היה רק כזית אפ״ה מצטרף:

יא (יא) כוס אחד - דשתיה בכלל אכילה ויכול לומר שאכלנו:

יב (יב) חוץ מן המים - דמים לא זייני ואינו חשוב להצטרף אפי׳ הוא צמא ורוצה לשתות ומ״א חולק ופסק דמצטרף דכל שתיה בכלל אכילה היא והעתיקוהו איזה אחרונים להלכה אכן בספר בגדי ישע ובמגן גבורים הסכימו להמחבר וכן מצדד בספר חמד משה:

יג (יג) המברך אחד וכו׳ - דכיון שהוא מוציא את חבריו בברכת הזימון חמיר טפי:

יד (יד) ירק - וה״ה איזה משקה וכנ״ל:

טו (טו) צריך לברך - לאחר שגמר לשמוע ברכת הזימון:

טז (טז) ואינו נפטר - ר״ל אפילו אם ירצה לכוין לצאת בבהמ״ז ג״כ לא מהני כדקי״ל [לקמן בסימן ר״ח סי״ז ובאחרונים שם] דאין ברכת שלשה פוטרת מעין שלשה ולא ברכת בנ״ר אך אם אכל תמרים או שתה יין בודאי מהני בדיעבד דהא קי״ל בסימן ר״ח דאם בדיעבד בירך עליהן בהמ״ז יצא ולפי מה

דפסקו שם כמה אחרונים דאף על דייסא אם בירך בהמ״ז יצא גם בדייסא דינא הכי וכתב המ״א דמ״מ לכתחלה יכוין בהם שלא לצאת בבהמ״ז דצריך לברך על כל מין ברכתו הראויה לו:

יז (יז) להצטרף לעשרה - דבלאו דידיה יש חיוב זימון מן האוכלים פת ולא בעינן ליה אלא להזכרת השם:

יח (יח) כזית פת - דמחוייב בבהמ״ז:

יט (יט) דבכזית דגן וכו׳ - היינו כגון דייסא וכיוצא בו ממיני מזון שחייב לברך עליו ברכה אחת מעין שלש:

כ (כ) דבירק ובכל מאכל - וה״ה שתיה וכנ״ל בס״ב לענין עשרה וטעם דעה זו דס״ל דלענין צירוף לזימון אקילו גם לענין שלשה כיון ששנים מהן אכלו פת ומחויבין בבהמ״ז והוא שהשלישי אכל כזית שמחויב עכ״פ לברך ברכה אחרונה:

כא (כא) הלכך שנים וכו׳ - הוא מדברי המחבר להכריע בין השיטות דלכתחלה יש לזרזו שיאכל פת דוקא כדי לצאת ידי דעה ראשונה ואם אינו רוצה לא יתנו לו כלל כדי שלא להכניס עצמן לספק חיוב אך בדיעבד אם אירע שנתנו לו איזה דבר שאינו פת צריך לחוש לדעה שניה ולזמן עמו:

כב (כב) לשתות - ועכשיו נוהגים שאם לא רצה לאכול פת נותנים לו לכתחלה לשתות או לאכול איזה דבר וכדעה האחרונה [אחרונים]:

כג (כג) מצוה וכו׳ - דכיון דהרבה מהם אכלו כדי שביעה ומחוייבים בבהמ״ז מן התורה מוטב שיוציאם ג״כ אותו שאכל כדי שביעה ומחוייב מן התורה כמותו. וכתבו האחרונים דכ״ז אם מוציאם בבהמ״ז אבל אם מברכים כל אחד בפני עצמו אלא שאחד מזמן עליהם לא קפדינן כולי האי ולכתחלה יכול לזמן עליהם אף מי שלא אכל כ״א כזית:

כד (כד) יכול להוציא וכו׳ - דמן התורה יכול להוציא חבירו בבהמ״ז אע״פ שלא אכל כלל כיון שחבירו כבר אכל וחייב לברך וכל ישראל ערבים זה בזה אלא מפני שאומר שקר במה שאומר שאכלנו והוא לא אכל הצריכוהו חכמים שיאכל כזית מתחלה ועיין במ״א שמסתפק דלפ״ז אם הם רק שנים דבלא״ה אינם מזמנים אפשר דיכול להוציא חבירו שאינו יודע לברך אפילו אם לא אכל כלל ומצדד להחמיר וכ״כ בא״ר דמדרבנן בכל גווני אין אחד מוציא חבירו בבהמ״ז אא״כ הוא ג״כ מחוייב בדבר וכן מוכח בהדיא בחידושי הרא״ה לברכות ובריטב״א ר״ה כ״ט ובשיטה מקובצת ברכות דף מ״ח ע״ש:

כה (כה) י״א שאינו חייב וכו׳ - דס״ל דמה דדריש ר״מ בגמרא ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה הכוונה דאם שתה לאחר אכילה אז חייב לברך ואם לאו אינו חייב אלא מדרבנן:

כו (כו) והוא תאב לשתות - דאם אינו תאב לשתות לכו״ע חייב מדאורייתא אף בלי שתיה:

כז (כז) וטוב ליזהר לכתחלה - ר״ל דלפי פסק המחבר מקודם דאם יש מי שמחוייב בדבר מדאורייתא שיודע לברך מצוה שיברך הוא להוציא אחרים טוב לחוש גם לשיטה זו שיברך מי ששתה אחר אכילתו להוציא אחרים דהוא מחוייב בודאי מדאורייתא אם לא שאותן ששתו אין יודעין לברך דאז יוכל להוציא אותן אפילו מי שלא שתה וכמו שכתב גם המחבר לענין כדי שביעה:

כח (כח) שיברך מי ששתה - ואעפ״כ אם מקצתן אכלו לשובע ולא שתו ומקצתן לא אכלו לשובע ושתו מוטב שיברכו אותן שאכלו לשובע דחייבין מדאורייתא לדעת הפוסקים אף שלא שתו ודעת המרדכי בשם הרא״מ דעת יחידאה היא. מי שהיה שבע קודם שאכל ואכל אכילה גסה שלא היה צריך לאותה אכילה אעפ״כ אם נהנה גרונו מאותה אכילה מברך עליו לפניו ולאחריו ומוציא אחרים ואם נפשו קצה עליו ואינו נהנה גרונו אינו ראוי לברך לא לפניה ולא לאחריה לפי שזו אינה חשובה אכילה כלל לכל מצות שבתורה כמו שנתבאר בסימן תע״ו ובסימן תרי״ב:

סימן קצח

א (א) שלא אכל - ואם שתה אפילו לא נצטרף עמהם כלל יכול לומר ברוך שאכלנו וכו׳ דשתיה בכלל אכילה ומיהו בעשרה לענין הזכרת השם שיאמר ברוך אלהינו שאכלנו משלו וכו׳ נשאר הפמ״ג בספק ע״ש:

ב (ב) עונה אחריו ברוך וכו׳ - דאין מן הראוי שיהיה אדם אצל חבורה שמזמינין עצמן ליתן שבח והודיה לו ית׳ והוא ימנע מזה:

ג (ג) כשאחרים עונים - ר״ל דאז לא יוכל לענות ברוך וכו׳ כיון שלא שמע מפי המזמן שבקשו לברך:

ד (ד) עונה אחריהם אמן - ככל הברכות שאדם שומע מפי ישראל שצריך לענות אמן אחריו ואם שמע אח״כ מפי המזמן כשחזר ואמר ברוך שאכלנו משלו וכו׳ צריך לענות עוד הפעם אמן ככל הברכות שאדם שומע מפי אחד וחזר ושמע אותה הברכה מפי השני כתב הט״ז אם נכנס אחר שכבר התחיל המברך לומר ברוך שאכלנו אין צריך לענות אמן אבל כמה אחרונים חולקין ע״ז:

ה (ה) בכל הברכות - בין ברכת המצות בין ברכת הנהנין:

ו (ו) אומר ברוך אלהינו - היינו כששמע להמברך שאמר נברך לאלהינו ואם שמע רק להעונים אומר רק אמן בלבד כנ״ל. וברכת נשואין עונה ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו [אחרונים]:

ז (ז) ואחר העונים - ר״ל אף שאמר מתחלה עם המסובין ברוך ומבורך וכו׳ צריך לענות לבסוף אמן ג״כ אחר העונים:

סימן קצט

א (א) מזמנין עליו - שאף שלא קבע עצמו בשלחן עמהם שאוכל מעומד וגם הולך ובא באמצע אכילתו ואין לו קביעות כלל עמהם אפ״ה מצטרף שכיון שדרך אכילתו בכך זו היא קביעתו משא״כ באיש אחר וכמ״ש בסימן קצ״ג ס״ב במ״ב:

ב (ב) ע״ה גמור - דבגמרא אמרינן דאפילו קרא ושנה ולא שימש ת״ח דהיינו להבין טעמי המשניות להקשות ולפרק אין מזמנין עליו ולכן קאמר דאפילו ע״ה גמור שאין בו מקרא ומשנה מזמנין עליו בזמן הזה שאם היו פורשין מהם היו גם הם פורשין מן הצבור לגמרי ואם אינו מקיים מצות התורה בדבר המפורסם בכל ישראל כגון שאינו קורא ק״ש שחרית וערבית י״א שאעפ״כ מזמנין עליו ודעת המ״א שבזה אין מזמנין עליו דבזה כיון דכלל ישראל קוראין ק״ש לא חיישינן לקלקולא במה שנפרוש עצמנו מיחידים שאין קורין וכן סתמו כמה אחרונים וכ״ש מי שהוא רשע ועובר עבירות בפרהסיא דאין מזמנין עליו [מ״א וש״א]:

ג (ג) עובד כוכבים אין וכו׳ - היינו אפילו נתכוין לברך לאלהי ישראל:

ד (ד) ולא טבל - וכל זמן שלא טבל כדין בפני ב״ד של שלשה כמבואר ביו״ד סימן רס״ח ס״א מקרי לא טבל [אחרונים]:

ה (ה) אין מזמנין עליו - דאינו גר עד שימול ויטבול:

ו (ו) ויכול לברך - והיינו אפילו להוציא אחרים ידי חובתן בברכת המזון [ב״י]:

ז (ז) לאבותינו - לפי שלאברהם נתנה הארץ למורשה ואברהם נקרא אב המון גוים:

ח (ח) שהוא פטור מלברך - פי׳ כל זמן שמתו מוטל לפניו כבסימן ע״א:

ט (ט) אין מזמנין - ואפילו להאומרים שאם רצה להחמיר ולענות ולברך הרשות בידו מ״מ כיון שהוא פטור אינו מצטרף ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ע״א סק״ד במ״ב לענין אם יש חבורה בעיר המיוחדים להוצאת המת ומסרהו להם:

י (י) עליו - ואפילו בדיעבד אם בירך להוציא לאחרים לא מהני דכל שהוא בעצמו פטור מן הדבר אין יכול להוציא לאחרים [פמ״ג]:

יא (יא) וקטנים - עיין לקמיה בסעיף י׳:

יב (יב) אין מזמנין עליהן - ר״ל אם לא היו רק שני אנשים אין אלו מצטרפין לשלשה שיתחייבו על ידם בזימון משום דאלו אינן בני חיובא בזימון וכדלקמיה בס״ז ואפילו אם רצו לזמן עמהם ג״כ אין רשאין וגרע מנשים בעצמן או עבדים שיש להם עכ״פ רשות לזמן וכדלקמיה משום שאין חברתן נאה שיהיה הצירוף של שלשה ע״י הנשים וכן ע״י העבדים שהם פרוצים בזמה ואפילו אשה עם בעלה ובניה ג״כ אין נכון להצטרף מטעם זה:

יג (יג) אבל מזמנין לעצמן - רשות וקאי אנשים ועבדים ולא אקטנים דקטנים לאו בני מצוה נינהו לומר שיזמנו לעצמן:

יד (יד) פריצותא דעבדים - שחשודים על הזנות ועל משכב זכור ולכן אפילו יש ג׳ עבדים אין מזמנין עם הנשים בחבורה אחת דאכתי איכא פריצותא:

טו (טו) בשם - דהזכרת השם הוא דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה איננו בפחות מעשרה זכרים ובני חורין וכדלעיל בסי׳ נ״ה:

טז (טז) רשות - י״ל הטעם דלא רצו חכמים להטיל עליהם חיוב ברכת הזימון כשהם בפ״ע משום שאינו מצוי כ״כ שיהיו בקיאות בברכת הזימון:

יז (יז) חייבות וכו׳ - ואע״ג דנתבאר בסקי״ב דאין מזמנין אנשים ונשים ביחד ואפילו רצו משום שאין חבורתן נאה היינו דוקא התם שהאנשים הם רק שנים וחיוב זימון בא ע״י צירוף נשים להכי מנכר צירופן והתחברותן יחד וגנאי הדבר משא״כ הכא מיירי כשיש שלשה אנשים זולתן ואין צריך כלל לצירופן לענין חיוב זימון ולכן אף שהנשים ועבדים מצטרפין לצאת ידי חובתן בשמיעה מהמברך ולענות אחריו ברכת הזימון אין בזה משום גנאי:

יח (יח) ויוצאות וכו׳ - שכמו שהאנשים מוציאים לאנשים כן הם מוציאים לנשים ועיין בשו״ע הגר״ז שדעתו שאם רצו הנשים להתחלק מחבורת האנשים ולזמן בפ״ע הרשות בידן:

יט (יט) אע״פ שאינן מבינות - ועיין בסימן קצ״ג במ״ב סק״ה מש״כ שם בשם האחרונים דיוצאות גם ידי בהמ״ז בשמיעה מפי המברך אע״פ שאינן מבינות לשה״ק וכתבנו שם דמ״מ יותר נכון שיאמרו אחר המברך מלה במלה בלחש אם אפשר להם:

כ (כ) מזמן למינו - דכל אנדרוגינוס אחד הם משא״כ בטומטום לקמיה דשמא זה כשיקרע ימצא זכר וזה נקבה ואין נשים מצטרפות עם האנשים וכדלעיל בס״ו:

כא (כא) לא לאנשים וכו׳ - דשמא נקבה היא ונתבאר בס״ו שאין מזמנין עליהן וכן עם הנשים דשמא זכר הוא ואין חברתן נאה וכנ״ל:

כב (כב) אינו מזמן כלל - היינו אפילו עם שני טומטומים אחרים וכ״ש דאינו מצטרף עם אנשים ונשים ומ״מ פשוט דעם ג׳ אנשים יכול להצטרף דלא גריעא מאשה וכנ״ל בס״ז:

כג (כג) שהגיע וכו׳ - ופחות מזה אין דעתו חשיב לכלום אפי׳ יודע למי מברכין:

כד (כד) הפעוטות - היינו כבן ט׳ או כבן י׳ [מ״א] וי״א דה״ה בפחות משיעור זה אם הוא רק מבן שש ומעלה אם הוא חריף ויודע למי מברכין:

כה (כה) ומצטרף וכו׳ - היינו אחד ולא שנים בין לשלשה בין לעשרה:

כו (כו) בין לשלשה וכו׳ - והא דאיתא בס״ו דאין מזמנין על הקטנים מיירי בקטנים ביותר או שאינו יודע למי מברכין:

כז (כז) דאז מחזקינן וכו׳ - דאמרינן כיון שהגיע לכלל שנים מסתמא כבר הביא שתי שערות וא״צ בדיקה אחר זה אבל אם בדקוהו ונמצא שאין בו שתי שערות לא מצרפינן ליה לזימון. וכל אלו הדעות הוא רק לענין צירוף שיהיה מצטרף לשלשה ולעשרה אבל שיהיה הוא המזמן ויוציא אחרים בבהמ״ז לכו״ע אינו מוציא עד שיהיה בן י״ג שנה ויום אחד וידוע שהביא שתי שערות שבהמ״ז הוא מן התורה ובשל תורה אין סומכין על חזקה זו דמסתמא הביא מיהו אם המזמן אינו אומר כי אם נברך וכל בהמ״ז מברך כ״א ואחד לעצמו כמנהגנו [וכמבואר בסימן קפ״ג ס״ז] לית לן בה דכיון שהוא בן י״ג שנה סמכינן בזה על חזקה:

כח (כח) וחרש - מיירי בחרש המדבר ואינו שומע דאלו בחרש גמור קי״ל דפטור מכל המצות כקטן דלאו בר דעה הוא וכדלעיל בסימן נ״ה ס״ח ואינו מצטרף. וחרש השומע ואינו מדבר עיין בפמ״ג:

כט (כט) ושוטה - לא מיירי בשוטה גמור דזה אין מצטרף אלא שאינו חכם כ״כ כשאר אינשי והעם מחזיקין אותו לשוטה:

ל (ל) אין מזמנין עליו - בין לג׳ בין לעשרה שזהו לשון נידוי שמרחיקין ומבדילין אותו מאגודתם ועיין לעיל בסימן נ״ה סי״ב בבה״ל:

סימן ר

א (א) שאכלו כאחד וכו׳ - ר״ל שהתחילו לאכול כאחד וגמרו שנים מהם תחלה ורוצים לברך בהמ״ז:

ב (ב) מפסיק על כרחו - ר״ל שאין הדבר תלוי ברצונו אם רוצה להפסיק מסעודתו ולענות אלא מן הדין מחויב לזה כיון שהם רבים נגדו אין צריכים להמתין עליו:

ג (ג) בין אינו עונה וכו׳ - ר״ל שאעפ״כ הם יוצאים ידי זימון כיון שהוא עומד שם ושומע ויכול לענות (ולאפוקי כשיצא לחוץ וכדלעיל בסימן קצ״ד ס״ב) ומיהו הוא בודאי אינו יוצא אא״כ הפסיק וענה עמהם:

ד (ד) אין חיוב זימון חל וכו׳ - הלשון מגומגם קצת והכוונה דאין חייבים עתה לזמן עם האחד:

ה (ה) אינו רשאי - הב״ח חולק ע״ז ודעתו דאין חיוב זימון חל עד שיגמרו כל השלשה את סעודתם ועל כן קודם שגמרו השנים רשאי האחד לברך בפני עצמו ולצאת והעתיקו המ״א להלכה אבל כל האחרונים חולקין עליו ודעתם כהשו״ע דמכיון שהתחילו לאכול ביחד חל מיד חובת זימון עליהם ואין שום אחד מהם שגמר סעודתו קודם רשאי לברך בפ״ע ולצאת מיהו אם היה דבר נחוץ מאד שנוגע להפסד ממון וכדומה אפשר שיש להקל להאחד לברך בפ״ע קודם שגמרו השנים סעודתם ולצאת. אך באופן זה טוב יותר שהשנים יתנהגו בזה לפנים משורת הדין ויפסיקו מסעודתם ויזמן עליהם:

ו (ו) עד שיאמר וכו׳ - דבזה לבד יוצאים ידי ברכת הזימון:

ז (ז) בלא ברכה בתחלה - דהיינו שאין צריך עוד הפעם נט״י והמוציא שהרי כשפסק בשביל ברכת הזימון לא הסיח דעתו מלאכול עוד. ואם לא היה דעתו לחזור ולאכול וחוזר ואוכל צריך ברכת המוציא בתחלה וגם נט״י ממילא:

ח (ח) וי״א שצריך להפסיק - ס״ל דאף דברכת הזן לאו לגמרי מברכת זימון היא דהרי היחיד אומר אותה ג״כ אפ״ה שייכא לברכת זימון דנברך לבד אינה ברכה שאין בה שם ומלכות וקאי על מה שמברך המזמן אח״כ ברכת הזן:

ט (ט) עד שיאמר הזן - וחוזר וגומר סעודתו כמו שכתב המחבר ואח״כ מברך מתחלת בהמ״ז כמו שסיים הרמ״א לבסוף והטעם דאף דשמע ברכת הזן מפי המזמן מ״מ הרי צריך לברך כל הבהמ״ז בשביל מה שאכל אח״כ ומסיים הרמ״א עוד דאפי׳ לא אכל אח״כ אם רק בדעתו היה [בעת שפסק כדי לשמוע ברכת הזימון] לחזור אח״כ לגמור סעודתו כשיברך אח״כ מתחיל מתחלת ברכת הזן דכיון דדעתו היה לאכול עוד מסתמא לא כוון לצאת בברכת הזן מפי המזמן אך אם לא היה בדעתו לאכול עוד ולא אכל כשמברך בהמ״ז מתחיל מן נודה לך כמו בכל מקום כששומע ברכת הזימון ועיין לעיל סימן קפ״ג ס״ז ובמ״ב שם. כתבו הפוסקים דאחד המפסיק לשנים יכול להפסיק כמה פעמים כגון שמתחלה אכלו ג׳ והפסיק להם א׳ ואח״כ באו שנים אחרים ואכלו עם האחד יכול זה עוד הפעם להפסיק לשנים אלו דלא שייך לומר פרח זימון מינייהו כיון שנצטרפו עמו שנים שלא זימנו יכולין לזמן עליו וכן פעם ג׳ ויותר אבל אם היו חמשה בחבורה אחת והפסיק א׳ לשנים שוב אינו יכול לזמן עם שנים מהנשארים דפרח זימון מינייהו [מ״א וש״א] ומשמע אפילו אכלו אח״כ ביחד [ובספר אבן העוזר חולק ע״ז אך כמה אחרונים מיישבין את דבריו] אבל אם היו ז׳ או ח׳ והפסיק לשנים מהם יכול אח״כ להפסיק עוד הפעם להשאר דלא שייך בזה פרח זימון מינייהו כיון שהיה בהן כדי זימון. עוד כתבו הפוסקים כשם שאחד מפסיק לשנים להצטרף לזימון ה״ה שלשה או ארבעה צריכין להפסיק מסעודתם להשלים לעשרה ולברך בשם אך דבזה לכו״ע אין צריכין להפסיק רק עד ברוך אלהינו שאכלנו וכו׳ ולא יותר ואם אכלו ביחד אחר כך לאחר שהפסיקו יכולין לברך בזימון ולא פרח זימון מינייהו כי לא נצטרפו מעיקרא רק להזכרת השם וכן יכולין אח״כ להצטרף לששה אחרים שאכלו אצלם לזמן בשם דלא שייך לומר פרח זימון דאמירת אלהינו דאכל בי עשרה שכינתא שריא וכן אם יש אפי׳ חמשה שהפסיקו לחמשה אחרים מצטרפין אח״כ לחמשה אחרים לברכת אלהינו כשאוכלים עכ״פ כזית פת ביחד [אחרונים]:

סימן רא

א (א) גדול מברך - היינו הגדול בחכמה שבכל המסובין הוא יהיה המברך בהמ״ז לכולם ואף דהשתא המנהג שכל א׳ מברך לעצמו בלחש וכדלעיל בסימן קפ״ג מ״מ מנהג ד״א לכבדו שיהיה הוא המזמן ומיירי שכל המסובין הם בעלי בתים שאכלו משלהן דאם היה א׳ בעה״ב הדבר תלוי בו ליתן לאורח לברך וכדלקמיה או למי שירצה מבני ביתו ויברך ג״כ לבעה״ב. אם הגדול מוציא ליחה [שקורין הוש״ט] יברך אחר כי אין זה נכון שיפסיק הרבה פעמים ויהיה רוקק והאחרים ימתינו [אחרונים]. יש מקומות שנוהגין שנותנין לאבל [שעל אביו ואמו כל י״ב חודש] לברך ודוקא כשכולם שוים דהיינו שכולם אוכלים משלהם אבל כשאוכל מפתו של בעה״ב תלוי ברצון בעה״ב למי שירצה יתן וכ״ש אם רוצה בעצמו לברך:

ב (ב) בסוף - הסעודה כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל וכדלעיל בסימן קצ״ז ס״א ע״ש ומסתברא דאם משהה בסעודתיה אין מחוייבין להמתין עליו עד שיגמור סעודתו כדי שיהיה הוא המברך אלא מברך אחר והוא יענה:

ג (ג) אם יש שם אורח - היינו כשהוא אוכל מפתו של בעה״ב:

ד (ד) מברך אפי׳ וכו׳ - ואם יש שם כמה אורחים תלוי לפי דעתו של בעה״ב ואפילו ליתן לקטן שבהם:

ה (ה) ומה ברכה מברכו וכו׳ - בספר לחם חמודות תמה למה אנו משנים נוסח הברכה דבעה״ב ממה שנאמר בש״ס:

ו (ו) רשאי - שלא תקנו ליתן לאורח אלא לטובתו כדי שיברכנו וכ״ש אם האורח אינו הגון בעיניו דיש לו לעשות כן:

ז (ז) למי שירצה - היינו דאפילו אם א׳ סמוך על שלחנו ומשלם לו דמי מזונו שאותו א״צ לברך לבעה״ב ג״כ רשאי ליתן לו לברך:

ח (ח) לא יקדים וכו׳ - ואמרינן בגמרא דהוא בכלל משניאי אהבו מות שמשניא את התורה בפני ההמון שיאמרו שאינה חשובה כ״כ בראותם שהחכם שפל לפני ע״ה דאף שהוא כהן מעלת התורה גדולה ממעלת הכהונה:

ט (ט) דרך חק וכו׳ - ר״ל שמקדימו מפני משפט הכהונה:

י (י) רשות - ר״ל אין בזה פחיתות ערך לת״ח מדאינו מברך בלתי רשותו ואפילו אם הוא אינו כהן יכול ליתן לו רשות לברך:

יא (יא) אבל כהן ת״ח וכו׳ - וה״ה כששניהם אינם חכמים:

יב (יב) מצוה להקדימו וכו׳ - ואפילו אם הת״ח הוא גדול ממנו דאין עליו חיוב לכבדו מחמת מצות וקדשתו מ״מ טוב שיקדים הכהן לפניו כיון שהוא ג״כ חכם והעושה כן הוא מאריך ימים:

יג (יג) לפתוח ראשון - בקריאת התורה ולברך ראשון בסעודה בברכת המוציא ובבהמ״ז וכן להוציא בקידוש דוקדשתו הוא לכל דבר שבקדושה וכתבו הפוסקים דבכלל לפתוח ראשון הוא להיות ראש המדברים בכל קבוץ עם ולדרוש תחלה וה״ה בישיבה ידבר בראש ועיין במ״א שמצדד דהלימוד מוקדשתו הוא דאורייתא (ולא אסמכתא בעלמא) ומ״מ אם הכהן רוצה לחלוק כבוד לאחר בכל זה רשאי ורק בקריאת התורה אינו יכול למחול וכדלעיל בסימן קל״ה במ״ב סק״ט אמרי׳ בגמרא דהכהן יטול מנה יפה ראשון [ור״ל שישראל צריך ליתן לכהן מנה יפה ראשון לכל המסובין] והיינו דוקא בחברים המסובין בסעודה או בצדקה אבל כשהכהן חולק איזה שותפות עם חבירו ישראל לא דאדרבה אמרינן בגמרא כל הנותן עינו בחלק יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם וצ״ע למה אין נזהרין עכשיו להקדים לכהן לכל הנך מילי [מ״א וע״ש שמצדד למצוא קצת טעם למנהג ומ״מ לכתחלה בודאי יש ליזהר בזה]. טוב להקדים הלוי ג״כ לישראל אם הם שוין בחכמה בבהמ״ז ובהמוציא וכן בנתינת הצדקה דהא מקדימין אותו בקריאה ג״כ לפני ישראל:

יד (יד) שנותנים לו לברך - ר״ל אורח שנותנים לו לברך בהמ״ז ואינו מברך מקצר ימיו משום דבדין כשהאורח מברך לבעה״ב וכנ״ל ובזה שנמנע לברך את בעה״ב שהוא מזרע אברהם שנאמר בו ואברכה מברכיך ומכלל הן אתה שומע לאו נמצא גורם קללה לעצמו וכתב המ״א ודוקא כשמברכין על הכוס דאז החיוב על האורח לברך את בעה״ב. ונ״ל שר״ל שבלא זה אין גורם קללה אבל בודאי אין נכון לאדם לדחות מצוה הבאה לידו:

טו (טו) לברך - שיהיה הוא המזמן ומוציא אחרים ידי חובתן ולא לשמוע ולענות אמן שאף שהשומע כעונה ועונה אמן כמוציא ברכה מפיו מ״מ ממהרין ליתן שכר תחלה להמברך:

סימן רב

א (א) פירות האילן - בין משבעת המינים ובין שאינם משבעת המינים:

ב (ב) חוץ מהיין וכו׳ - מפני שהוא סועד הלב ומשמחו קבעו לו ברכה בפני עצמה:

ג (ג) בורא פה״ג - ואפילו זב מעצמו מהענבים בלי דריכה [פמ״ג]. ואם טעה ובירך על היין בפה״ע עיין לקמן בסימן ר״ח סי״ד במ״ב:

ד (ד) בין מבושל - דע״י הבישול אין משתנה היין לגריעותא. ואין חילוק בין אם בישל יין גופא או שבישל הענבים והצמוקים כדי לעשות מהן יין:

ה (ה) דהיינו שנותנין וכו׳ - ואע״פ שנשתנה טעמיה וריחיה עי״ז ממה שהיה מקודם אפ״ה לא נשתנה היין לגריעותא והיין עיקר לגבי אידך לפיכך מברכין עליו בפה״ג:

ו (ו) דבש ופלפלין - ואפילו שליש דבש ושליש פלפלין ויותר מזה אפ״ה היין עיקר שהם לא באו רק להשביחו ולהטעימו:

ז (ז) בשכר - ושכר של כל המינים שוים בזה לבד ממיני משקין שפוגמים ומפסידין טעם היין מיד שנתערב בהם כ״כ עד שנפסד טעם היין מברך שהכל:

ח (ח) אם הרוב יין וכו׳ - כדקיי״ל כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה וכל מין שהוא הרוב הוא העיקר והמיעוט טפל הוא לו:

ט (ט) מברך בפה״ג - והוא שלא נתבטל טעם היין ע״י התערובות:

י (י) ואם הרוב שכר וכו׳ - ולא דמי להא דקי״ל לקמן בסימן ר״ד ס״ה בהג״ה דדי שיש ביין מעט יותר מאחד בששה נגד המים ע״ש דהתם דרך מזיגת יין הוא במים וע״כ לא שייך לומר דיתבטל היין נגד המים שנמזגו בם דנעשה הכל כמין אחד משא״כ בשכר דאין דרך למזוג בם וכשני מינים בעלמא דמי דכל מין שהוא הרוב הוא העיקר ועיין בביאור הגר״א שדעתו לדינא דגם בענייננו שוה למזיגת יין במים:

יא (יא) לכפול הלבן - בגדלו:

יב (יב) בפה״א - דכל דבר שגדל על האילן ואינו עיקר הפרי בפה״א [טור]:

יג (יג) ומתוך שלא נודע וכו׳ - שיש כמה מינים גדולים וקטנים:

יד (יד) לעולם מברך וכו׳ - משום דבדיעבד אם בירך בפה״א על פה״ע יצא כדלקמן בסימן ר״ו. ומ״מ בכגון זה אין לאכול מהם כשיעור שחייב ברכה אחרונה אלא בתוך הסעודה כיון שהוא ספק אם יברך אחריהם מעין ג׳ או בנ״ר [אהע״ו ומא״מ]:

טו (טו) גדול ביותר - ואם לפי מראית עין כבר נגמר בישולו אין נ״מ כלל בגדלו ובכל אופן מברך עליו בפה״ע וכן אם החרצנים שלהם נראה מבחוץ בודאי הוא קרוב להתבשל ומברך עליהם בפה״ע לכו״ע:

טז (טז) משיוציאו פרי - אע״ג שהם עדיין קטנים ביותר:

יז (יז) עפוץ - חמוץ:

יח (יח) עד שאינו ראוי וכו׳ - מבואר מזה דאם עכ״פ נאכלים ע״י הדחק אע״ג שחמוצים ומרים הם כדרך פירות בקטנותם אפ״ה מברך עליהם ברכתם הראויה ובח״א וכן בספר עוללות אפרים פקפקו בדין זה ודעתם דבכגון זה אינו מברך אלא שהכל אם לא שבישלן או שמתקן באור דאז מברך עליו בפה״ע כיון שהוא פרי בעצם אלא שצריך תקון:

יט (יט) אין מברכין עליו כלל - דכעץ בעלמא חשיב ואפי׳ מתקן ע״י אור ג״כ אין מברך עליו רק שהכל וכדין גרעינין שמתקן לקמן בס״ג. כתב בח״א דלפ״ז מיני פירות שמרקחין ומטגנין בדבש וכיו״ב בעודם קטנים מאד אם לא היו ראוין לאכול קודם ריקוחן כלל אין מברכין עליהם כ״א שהכל לאחר ריקוחן ועיין בבה״ל מה שכתבנו לענין תפוחים:

כ (כ) עד שיראה בהן וכו׳ - דאז חשיב פרי אבל כ״ז ג״כ דוקא אם לא היו מרים ביותר וכנ״ל:

כא (כא) מברך וכו׳ - וכן הסכים המ״א והגר״א וע״ש בביאור הגר״א שמחמיר עוד יותר בענין זה כמו שכתבנו בבה״ל:

כב (כב) בורא פה״א - היינו אפי׳ הם מתוקים דעדיין אינם עיקר פרי:

כג (כג) מתוקים - לאו דוקא אלא כל שהחיך נהנה ממנו במקצת והטעם שמברך בפה״ע משום דהם נמי חלק מחלקי הפרי והרבה אחרונים חולקים ע״ז וס״ל דאינו מברך בפה״ע דלא הוי כפרי גופא ואינו מברך עליהם אלא בפה״א וכן הסכמת הגר״א. ואם בירך בפה״ע יצא בדיעבד [דרך החיים] ואם אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי מסתברא דלכו״ע נפטר בברכת בפה״ע שבירך על הפרי משום דהוי טפל לפרי:

כד (כד) מרים - היינו שאינם ראויים לאכול אפילו ע״י הדחק וכנ״ל בסוף ס״ב:

כה (כה) מברך עליהם שהכל - הרבה אחרונים הקשו ע״ז ודעתייהו דלדעת המחבר דגרעינין הוי כפרי גופא א״כ גם במרים ומתקן ע״י איזה דבר נמי מברך עליהם בפה״ע וכמו גבי שקדים המרים המבואר בס״ה ויש מתרצים דאפילו לדעה זו לא עדיפא גרעינין כשקדים גופא שהם עיקר הפרי משא״כ בגרעינין ולהכי אם הם מרים לא מקרי פרי כלל ולא מהני במה שממתקן אח״כ מיהו לדינא אין לזוז מפסק השו״ע דבלא״ה כתבנו מקודם דעת הרבה אחרונים והגר״א מכללם לחלוק על עיקר דינא דמחבר ולדידהו גם גרעינין מתוקין אינו מברך עליהם לכל היותר רק בפה״א דלאו פרי נינהו וממילא במרים ומתקן ע״י האור אינו מברך עליהם אלא שהכל:

כו (כו) כמות שהוא - בלא תערובות ד״א להחליש כח השמן:

כז (כז) דאזוקי מזיק ליה - ואפילו חושש בגרונו נמי אינו מברך דשמן כמות שהוא אין נהנה ממנו:

כח (כח) עם פת - פי׳ אע״ג דעם פת אינו מזיק ליה השמן ואדרבה נהנה מזה אבל עכ״פ אינו מברך עליו משום דהו״ל פת עיקר ומיפטר בברכת הפת:

כט (כט) ופוטר את הטפלה - ואפילו היה שמן הרבה נמי אינו אלא טפל לפת וכ״ז באוכל השמן ללפת בו הפת אבל אם אוכל השמן מפני שחושש בגרונו רק אוכל לזה מעט פת כדי שיוכל לאכול השמן עמו ולא יזיקנו בזה מקרי השמן עיקר ופוטר הפת הטפלה לו וא״צ ליטול ידיו ולברך המוציא ויש חולקים וס״ל דאף בכה״ג הפת עיקר [א״ר ע״ש]:

ל (ל) עם מי סלקא - וה״ה אם עירבו עם איזה שאר משקה בענין שנהנה מהשמן עי״ז ואינו מזיקו:

לא (לא) הו״ל שמן עיקר - דמרכך ומרפא את הגרון ואע״ג דהאניגרון מרובה על השמן דלא אזלינן כאן בתר רוב המשקה אלא כל דבר שעיקר כוונתו הוא עיקר לענין הברכה והשני נפטר בברכתו:

לב (לב) ומברך עליו בפה״ע - ולאחריו מעין ג׳ אם שתה כשיעור:

לג (לג) אניגרון עיקר - ומשמע מדברי הט״ז דמירי שמי הסילקא הם הרוב לגבי שמן ולפיכך השמן נטפל לו אבל המ״א כתב דאפילו באניגרון מועט נמי אניגרון עיקר כל שאינו לרפואה אלא לאכול ומברך על האניגרון ופוטר השמן:

לד (לד) שהכל - כ״כ הרמב״ם שם וכ״מ בתר״י והמג״א תמה דהא מבואר לקמן בסי׳ ר״ה דברכת מי השלקות הוא בפה״א והגר״א מיישבו דהכא שמתקנו לשתיה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל:

לה (לה) מברך בפה״ע - ואע״ג דבמתוקים קטנים אינו מברך אלא שהכל וכדלקמן סימן ר״ד שאני התם דאינו גמר פירא ובודאי לא נטעי להו אדעתא לאכלם קודם שיתבשלו משא״כ הכא דבגדלם לא יהיו ראוין כלל לאכילה נטעי להו שפיר אדעתא למיכל בקטנותם וזהו גמר פירא שלהם:

לו (לו) ואם מתקן - דכיון דנשתנו למעליותא ע״י המיתוק באור הו״ל כשאר פירות שאין ראוין לאכול חיין ונתבשלו דמברך כשהן מבושלין בפה״ע וכדלקמן בסי״ב:

לז (לז) מברך בפה״ע - וה״ה שאר מיני פירות שהם חמוצים או מרים ואינם ראוים לאכילה כלל ומיתקן או בישלן שמברך בפה״ע דהלא באמת פרי הוא אלא שאינו ראוי לאכילה כך לכך מהני מיתוק:

לח (לח) על העלין ועל התמרות - שאינן חשובין להקרא פרי העץ:

לט (לט) ועל הקפריסין וכו׳ - משום דאינו עיקר הפרי. ומ״מ בדיעבד אם בירך על הקפריסין בפה״ע יצא. ולענין קליפת פאמערנצי״ן שטוגנין בדבש יש דעות בין האחרונים אם לברך עליהן שהכל או פה״ע ופרי האדמה וע״כ יש לברך עליהן שהכל ובדיעבד אם בירך פה״ע או פה״א יצא:

מ (מ) שמיעכן ביד ועשה וכו׳ - פי׳ אף שנתרסק עי״ז לגמרי אפ״ה מברכין פרי העץ משום דכיון דעדיין ממשן קיים שייך לברך עליהם פרי העץ וה״ה לענין פה״א כגון ער״ד עפי״ל שמיעכן ועשאן כעיסה:

מא (מא) הנקרא פאווידל״א - שעושין מגודגדניות ושאר מינים שמוציאין גרעיניהן ומבשלין אותם עד שהם נימוחו לגמרי:

מב (מב) וי״א לברך עליהם שהכל - בזה נחלקו האחרונים יש מהם שסוברים דהי״א לא פליג כ״א אפאווידלא משום שנימוחו לגמרי ולא ניכר צורתן כלל אבל בדין המחבר דמירי בתמרים שנתרסקו שניכר תוארן וצורתן אף כשמתרסקין לגמרי מודו דמברך פה״ע ויש מהם שסוברין דהי״א פליג גם אדין המחבר וס״ל דכיון דנתרסקו לגמרי מברך שהכל ולדינא אין נ״מ בזה דאף אם נימא דהי״א פליג גם אתמרי׳ שנתרסקו מ״מ להלכ׳ קי״ל כדעת המחבר דהיכא שממשן קיים לא נשתנית ברכתן ורק בפאווידלא שאבד כל צורתו ולא ניכר כלל מה הוא אז לכתחלה מברך שהכל וכהכרעת הרמ״א דבברכה זו יוצא על הכל בדיעבד [אכן לענין ברכה אחרונה אין עצה אי אתרמי לענין דברים שהוא משבעה מינים וכדאיתא בסימן ר״ח סי״ג דברכת בנ״ר אינה פוטרת מעין ג׳ ולא מעין ג׳ פוטרת בנ״ר אם לא שיאכל גם פרי משבעת המינים וגם דבר שברכתו בנ״ר לפטור גם את זה ממ״נ [פמ״ג] ואם אין לו נראה לי שיוכל לברך מעין שלש כי כן משמע מלשון הרמ״א דתופס לעיקר הדין שברכתו פה״ע]:

מג (מג) לברך שהכל - וע״כ מיני אגרע״ס וייגדע״ס ומאלינע״ס וכיו״ב שסוחטין אותן ומרקחין אותם בדבש וצוקע״ר מברכין עליהם שהכל כיון שהם מרוסקים ונימוחים לגמרי ואבד מהם צורתן ובדיעבד אם בירך עליהם ברכתו הראויה יצא:

מד (מד) יצא - ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע״י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה בין לענין פה״ע או פרי האדמה כגון מאכל שמבשלין מדלועין שקורין קירבעס וכן אינגבע״ר ושארי בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקער מברכין בפה״א ועיין לקמן סי׳ ר״ח ס״ח בהג״ה מדינים אלו:

מה (מה) הזב מהתמרים - וה״ה היוצא ע״י כתישה וסחיטה:

מו (מו) עליו שהכל - דמה דכתיב בתורה זית שמן ודבש היינו תמרים היוצא מהן דבש אבל דבש גופא זיעה בעלמא הוא ואינו בכלל פרי:

מז (מז) על משקין היוצאין וכו׳ - כגון יין תפוחים וכה״ג בין אי איתרמי שיצא מאליהן ובין שיצא ע״י כתישה וסחיטה ברכתן שהכל דזיעה בעלמא הוא דאין נקרא משקה אלא היוצא מן הזיתים והענבים בלבד:

מח (מח) סופי ענבים - היינו ענבים הנמצאים בגפנים בימות החורף שאין מתבשלין לעולם ועושין מהם חומץ:

מט (מט) שבישלם ושרפם וכו׳ - היינו שע״י שריפת החום נתבשלו ונתייבשו ונשתנו לקלקולא [רש״י] ושארי מפרשים פירשו דנובלות היינו מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ואין נכשרין לאכילה אלא תולשין אותן ומחממין אותן בעפר ומתבשלין או נותנין אותן במחצלאות או בתבן להתחמם עד שיתבשלו:

נ (נ) מברך שהכל - ואחריהם בנ״ר ולא דמי לס״ב גבי בוסר דאפילו לא הגיע לכפול הלבן דמברכין עליו בפה״א ומ״ש סופי ענבים דמברכין עליהם שהכל י״ל דשאני התם דענבים מעליא נינהו אלא שלא נגמרו עדיין משא״כ הכא דמקולקלים הם דאין עומדין אלא לחומץ ולא עדיפי ממשקין היוצאין מהן דברכתן רק שהכל וזהו ג״כ טעם היש מפרשים בנובלות תמרים דמברכין עליהן שהכל דגריעי משאר תמרים שאין מתבשלין על האילן לעולם:

נא (נא) פירות ששראן - מעל״ע דבזה רגילין ליתן טעם במים:

נב (נב) אלא שהכל - דלא הוי אלא זיעה בעלמא כדלעיל ס״ח ולא דמי למיא דסילקא ודכולהו שלקי דמברכין עלייהו בפה״א וכדלקמן בסימן ר״ה ס״ב משום דהתם רוב אכילת אותן ירקות הוא ע״י שליקה משא״כ הכא בפירות דלאו דרכייהו למישלק או לכבשן אלא לאוכלם בעין לכן לא אמרינן שיהיו שליקתן וכבישתן כמותן מיהו בפירות שרוב אכילתן הוא ע״י בישול או כבישה מי שליקתן וכבישתן כמותן ומברך עלייהו בפה״ע לכו״ע וכ״ז בפירות שמתחלת נטיעתם נטעי להו אדעתא לאוכלם מבושלים או כבושים אבל בפירות שדרכן לאוכלן חיים רק שיש שמיבשין אותן ואח״כ מבשלין אותן אין מברך על רוטבן לעולם רק שהכל אע״ג דדרך כולן לבשלן כשהן יבשין מ״מ תחלת נטיעתן לא נטעי להו אדעת ליבשן אלא לאוכלן חיין ולענין פלוימי״ן יבשים או קרשי״ן כתב הח״א דבמדינות שגדילים שם הרבה מסתמא נטעי להו ברובא אדעתא ליבשן וא״כ ברכתן של רוטבן בפה״ע:

נג (נג) שאם נכנס וכו׳ - ר״ל בשטועמין ומרגישין שיש טעם הפרי במים המבושלין או השרויין מברכין בפה״ע ולא אמרינן שאינו אלא טעם קלוש וזיעה בעלמא כדאמרינן בס״ח לענין סחיטת פירות דיותר נכנס טעם הפרי במים ע״י בישול מאלו סחט הפרי בעצמו כשהוא חי. ולענין הלכה פסקו האחרונים דלכתחלה יברך שהכל ובדיעבד אם בירך בפה״ע יצא ועיין בר״ה ס״ב מה ששייך לענייננו:

נד (נד) מברך עליהם שהכל - מיירי ששותה המים בפני עצמן אבל אם אוכל הפירות עצמן ושותה המים ג״כ מסתברא דלכו״ע אין צריך לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא אחרונה דנעשה טפל להפרי ואם עיקר כונתו בשביל המים ואכל איזה מהפירות מתחלה ובירך בפה״ע צ״ע אם יברך שנית על המרק שהכל דלהרא״ש כבר יצא בברכת פה״ע וע״כ יברך על ד״א תחלה שהכל:

נה (נה) להרא״ש - קאי על סעיף הקודם דהביא פלוגתא בזה וקאמר דלמעשה פשוט דנקטינן כדעה ראשונה לברך שהכל דיוצא בזה גם לדעת הרא״ש דהא בלא״ה על כל הדברים אם אמר שהכל יצא ובברכה אחרונה ג״כ אין נ״מ בכל הפירות דהא ברכה אחרונה שלהן אינה אלא בורא נ״ר אבל בפירות של ז׳ מינים כגון צמוקים ותאנים שמברכין עליהם באחרונה מעין ג׳ בזה יש להסתפק היכי נעביד דאם יש להמים דין הפרי יש לברך עליו מעין ג׳ באחרונה ואם אין להם דין הפרי בעצמם אין לברך עליו אלא ב״נ ובאלו אין האחת פוטרת חברתה אפי׳ דיעבד:

נו (נו) אלא בתוך הסעודה - דבהמ״ז פוטרת ברכה שלאחריהם בין שתהיה מעין ג׳ בין שתהיה בנ״ר:

נז (נז) ואם משך וכו׳ - פי׳ הא דהשוינו צמוקים לתאנים אינו אלא בשהיו מעורבים הצמוקים עם הרוטב דעדיין שם רוטב ומרק עליהם אבל בשמשך המים מן הצמוקים הו״ל המים יין גמור ומברך עליהם בפה״ג ודעת המג״א דל״ד במשיכה נעשה יין אלא אפילו כשמעורבים כל שלא שראן אדעתא לאכול הצמוקים רק למשוך ולשתות המים אפילו שתה מהכלי כשמעורבים ביחד דין יין יש לו והמגן גבורים מפרשו כפשוטיה דדוקא בשמשך אלא דמיירי בשלא נשרה עדיין ג׳ ימים ולכך אין לו דין יין לענין ברכת בפה״ג אא״כ משכן והפרידן מהצמוקים:

נח (נח) וברכה אחת וכו׳ - היינו על הגפן ועל פה״ג ועיין באחרונים דאפילו לא רמיא ג׳ ואתא ד׳ והטעם דכיון שהצמוקים יפים כח הפרי העומד בתוכן נותן טעם חזק:

נט (נט) שאם ידרוך אותם - ר״ל בלא שריה יצא מהן לחלוחית אז אם שראן הו״ל יין גמור:

ס (ס) שום לחלוחית וכו׳ - ר״ל ומברכין עליהם שהכל לכו״ע ואע״פ שנמתקו קצת המים אינו אלא זיעה בעלמא:

סא (סא) שטובים חיים ומבושלים - ואפילו הם טובים יותר כשהם מבושלים כיון שכשהם חיים טובים ג״כ והרבה ב״א אוכלים אותם כן:

סב (סב) כגון תפוחים ואגסים - שקורין בערנע״ס שאותן פירות טובים ג״כ לאכול כשהם חיין. ויש מיני תפוחים שהם חמוצים ואין ראוין לאכול לרוב בני אדם כשהם חיין רק ע״י בישול מברך שהכל כשהם חיין ועיין לקמן בסימן ר״ג במ״ב סק״ה לענין תפוחי יער:

סג (סג) ואם אין דרך וכו׳ - ר״ל שרוב בני אדם אוכלים אותו כשהם מבושלים:

סד (סד) כשהם חיים וכו׳ - הטעם כיון שדרך אכילת אותן פירות לרוב בני אדם הוא ע״י בישול דוקא לא מקרי עיקר פרי כ״ז שלא בא לכלל זה ועיין בא״ר סי׳ ר״ה ובח״א שדעתם דאפילו טובים ג״כ לאכול חיין כיון שדרך רוב בני אדם לאכול אותן ע״י בישול דוקא מברך שהכל:

סה (סה) כשהם מבושלים בפה״ע - וה״ה אם היה להיפך שדרך אכילת בני אדם אותן הפירות הוא רק כשהם חיין כגון אגוזים וכה״ג אינו מברך ברכת פה״ע כ״א כשהם חיים וכשהם מבושלים שהכל. וברכה אחרונה בורא נפשות אפילו אי אתרמי בשבעת המינים בכה״ג:

סו (סו) ר״ל נויאי״ט - פי׳ שכבר נגמר גידולו ופוצעים אותו וזורקים ממנו הקליפה שהיא כעץ ולוקחין הגרעין ומטגנין בדבש ונקרא בל״א נויאי״ט:

סז (סז) מברך עליו וכו׳ - ואע״ג דאגוזים דרכן לאכול חיים ואם היה מבשלם במים משתנים לגריעותא אפ״ה כשמתקנין אותו ע״י טיגון בדבש הרי הם משתנים למעליותא ע״י הדבש והו״ל כדבר שטובים חיין ומבושלין. וגם קמ״ל דלא אמרינן בזה דהדבש עיקר וליברך עליה ברכת שהכל כברכת הדבש וכדמבואר כעין זה לקמן בסימן ר״ה ס״א בהג״ה דבזה דאין הדבש בא בשביל עצמו כ״א בשביל ליתן טעם בהאגוז הו״ל האגוז עיקר והדבש טפל ומברכין בפה״ע וה״ה כל מיני פירות כה״ג [פה״ע או פה״א] שדרכן להאכל רק חיים ואם היה מבשלו במים היה משתנה ברכתו לשהכל אם טיגנן בשמן או בדבש מברך ברכתו הראויה להן:

סח (סח) בפה״ע - כתבו האחרונים דאפילו אין האגוז שלם אלא כתות ושבור כמו שדרך לעשות כשמטגנין אותן אפ״ה לא נשתנית ברכתו ומיהו עכ״פ בעינן שלא יהיה כתות ושחוק ביותר שיהא ניכר עכ״פ קצת דבמעוך שאין ניכר צורתו לגמרי אין מברכין עליו אלא שהכל:

סט (סט) אגוז רך וכו׳ - שלא נגמר גידולו וקליפתו עדיין אינו קשה ולוקחין אותו למרקחת ביחד עם הקליפה העליונה ומטגנים אותם כן בדבש:

ע (ע) נוס מושקאד״ה - אין זה אגוז מושקא״ט האמור בסי״ז דשם פרי גמור הוא:

עא (עא) מברך עליו שהכל - ואע״ג דע״י הדבש נתקן הפרי וטוב לאוכלו מ״מ כיון שהוא רך עדיין ונאכל ביחד עם קליפתו אינו מברך עליו אלא שהכל דלא נטעי להו אדעתא למיכל כשהם רכים בקליפתן אלא לאכול הפרי עצמה כשיתבשלו וכמו דקי״ל לקמן בסימן ר״ד ס״א לענין שקדים הרכין דברכתן נמי שהכל מטעם זה וכ״ש הכא שבלא טיגון אינו ראוי כלל בעודו רך לאכילה שמר הוא וכל תיקונו הוא ע״י דבש. והנה כ״ז הוא דוקא משום שלא נגמר הפרי ולא נטעי אדעתא דהכי וכמ״ש מה שאין כן בפרי גמורה כשאינו ראוי לאכול חי כ״א ע״י טיגון בודאי מברך עליו ברכתו הראויה לו [אחרונים]:

עב (עב) וכן אותם וכו׳ - צ״ל והן אותם וכו׳ דהא זהו ג״כ כוונת המחבר:

עג (עג) על הסוקאר - פי׳ שבארצותם גדלים קנים מתוקין וסוחטין אותם ומבשלין מימיהם עד שיקפה וידמה למלח [רמב״ם]:

עד (עד) שהכל - דלא עדיפי מדבש תמרים דחשבינן ליה רק כזיעה בעלמא וברכתו שהכל וכ״ש בזה שנשתנו ע״י הבישול [רמב״ם]:

עה (עה) וכן המוצץ - פי׳ שמוצץ קני הסוקר בעצמם:

עו (עו) שהכל - ג״כ מטעם הנ״ל דהא הקנה בעצמו הוא עץ בעלמא וא״א לאוכלו אלא שיש בו מתיקות וא״כ לא עדיף המוצץ את המתיקות מהעץ מאלו סחט את הזיעה הזאת ושתאו. וכתב בח״א דה״ה הלועס שורש שקורין לאקעריץ ג״כ אין מברך אלא שהכל דגם הוא עץ בעלמא אלא שיש בו טעם מתוק. ודע דאף שהשו״ע סתם לדינא דעל הסוקר ועל הקנים ברכתו שהכל באמת יש בזה דעות בין הראשונים כמו שמובא בטור וב״י ומספיקא פסק לברך שהכל דבזה יוצא בדיעבד לכו״ע ואולם בדיעבד אם בירך בפה״ע או בפה״א יצא וכן בצוקער שלנו שנעשה מבוריקע״ס ג״כ יש לברך לכתחלה שהכל ובדיעבד אם בירך בפה״א יצא וכמו שבארתי הכל בבה״ל ע״ש:

עז (עז) וזנגביל - הוא מה שקורין (אינגבער):

עח (עח) וכל כיוצא - כגון גלגי״ן וציטוו״א:

עט (עט) שאין דרך וכו׳ - פי׳ והוא אכלן לבדן לפיכך אין מברך עליהם כלום שאין הנאה באכילתן כשהם יבשים ואם אכלן עם צוקער וכדומה מברך בורא פה״א [פמ״ג]:

פ (פ) בפה״ע - דפרי הוא ורגילין ג״כ לאכלו ביובש. ומי שיש לו שלשול ונותן לתוך השכר מושקא״ט כדי שיעצור אם אינו צמא ואינו שותה אלא לרפואה המושקא״ט עיקר והשכר טפל ומברך בפה״ע כמו גבי שמן לעיל בס״ד ואם הוא תאב לשתות השכר גם בלא רפואה אע״פ שנותן לתוכו המושקא״ט לרפואה השכר עיקר ומברך שהכל ופוטר את המושקא״ט וה״ה גבי שמן לעיל כשהוא תאב לשתות מי אניגרון והשכר אע״פ שנותן לתוכו השמן לרפואה מברך על השכר לבד אם הם הרוב:

פא (פא) בפה״א - כי הוא גדל על הארץ כמו קנים ורגילין ג״כ לאוכלו ביובש:

פב (פב) רטובים וכו׳ - דזנגביל לאו פירא הוא אלא שרשים מן העץ תחת הקרקע ופלפלין אע״ג דגדילין על אילן כיון דאין נוטעין אלא ע״ד שיתייבשו ויאכלו רובן שחוקין בתערובת כתבלין ואין נאכלין לבדן אלא לפעמים קרוב הדבר שיברכו ע״ז שהכל כמו קורא בריש סימן ר״ד אלא לפי שמעט מהן נאכלין ברטיבותן אדעתא דהכי נמי נטעי קצת לכן מברכין עליהן בפה״א:

פג (פג) ושאינן עיקר הפרי וכו׳ - כנ״ל בס״ו ועיין לקמן בריש סימן ר״ו במ״ב:

פד (פד) ואם הוא מסופק - היינו אחר שלמד ואינו יכול לברר אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמדו ברכות [גמרא]:

פה (פה) בפה״א - שאף אם הוא פה״ע יצא בדיעבד בברכת פה״א כדלקמן בסי׳ ר״ו:

פו (פו) מה הוא - היינו שמא הוא מין שברכתו שהכל:

סימן רג

א (א) על התותים הגדלים בסנה - שקורין מוי״ל בע״ר ומאלינע״ס ויש מיני מוי״ל בע״ר שגדילים באילן ומברכין עליו בפה״ע וכן מאלינע״ס שלנו ג״כ ידוע שגדילין באילן שמתקיים משנה לשנה ומברכין עליו בפה״ע [דה״ח וח״א] ושטעני״ל נוס״ל שגדילין על עצי יער צ״ע כי אין טוב כ״כ למאכל כ״א אחר הבישול ודמי לבני אסא המבואר בס״ה ולא דמי לתותים הגדילים באילן שכתבנו דמברך בפה״ע דטובים הם למאכל כשנשתהו על האילן:

ב (ב) שמוציא עליו מעצו - ואז יש על פריו שם פרי עץ אף אם העץ הוא גבעול דק:

ג (ג) דכלה עציו - ופרי שקורין ברומבערי״ן וערפער״ט דעת המ״א וא״ר דיברך עליהם בפה״ע שכן הענף מתקיים ימים הרבה וכי שקל פירא הדר אתי מאותו ענף עצמו. ופירות אדומים שקורין פאזימקע״ס הגדילים בתוך היערות מברך עליהם בפה״א ואפילו אותן הגדילים בגנות מסיק הח״א דנכון לכתחלה שיברך עליהן פה״א ובדיעבד כשבירך בפה״ע יאכל רק מעט כדי שלא תתבטל הברכה ולא יותר. ופירות שגדילין על אילנות קטנות אף שגבהן פחות מג׳ טפחים כמו יאגד״ש שחורים דעת המ״א ועוד כמה אחרונים לברך עליהן בפה״ע אך העולם נוהגין לברך בפה״א ואפשר דטעמם דלא חשיבי כ״כ פרי. ומיני יאגדע״ש וזורעוויני״ס שמוצצין מהן המשקה וזורקין הקליפה יש דעות בין האחרונים אי מברכין עליהן בפה״א או שהכל אבל על קאלינע״ס אף שגדילין באילן בודאי יש לברך עליהן שהכל שאין האוכל ראוי כלל ואפילו אם בולע עם הקליפה והגרעין מ״מ הלא באמת הקליפה והגרעין אין ראוין לאכילה כלל:

ד (ד) על המאוזי״ש בפה״א - ג״כ הטעם כמו בתותים:

ה (ה) שהכל - דלא חשיבי לברך עליהן בפה״ע דכמו עץ בעלמא נינהו ולא דמי לתותים שבס״א דחשובין עכ״פ פרי אף שגדילים נמי בסנה דהוא כאילן סרק דהם טובים לאכילה חיים כשהם שוהים הרבה על הסנה ומתבשלין אלא שאין הענף מתקיים משנה לחברתה אבל כאן מיירי בפירות גרועים כגון תפוחים קטנים ואגסים קטנים הגדילים בעצי היער שאינם ראוים לאכילה כשהם חיים וע״כ אינם חשובין בכלל פרי ואפילו בשלם ולכן מברך עליהם שהכל ואגוזים קטנים הנלקטים בעצי היער שהם טובים לאכילה פרי גמור הוא ומברך ע״ז בפה״ע. וכן על [אגרע״ס] ובל״א (קאסטעה״ר בערי״ן) אף

שגדילי׳ על קוצים נהגו העולם לברך בפה״ע אבל על פרי אדום שגדל על קוצים שקורין בל״א (האנפוטין) וכ״ש על המינים שגדל על אטדין וקורין בל״א (שלוים קערשין) ובלשון פולין (פיאניצעס) מברכין שהכל שאינן חשובין וגם שגדילין על אטדין:

ו (ו) בני אסא - היינו ענבים קטנים שרגילין להמצא בהדסים:

ז (ז) אלא שהכל - דלא חשיבי והו״ל כפירות שמוציאין אילני סרק:

ח (ח) שמרקחים אותו - אשמעינן דע״י ריקוח שמרקחין אותו בדבש לא נשתנה ברכתו מאלו אכלו חי דברכתו בפה״א וכדלעיל בסי׳ ר״ב בסי״ח:

ט (ט) אותו יבש - ר״ל אף דזנגביל יבש אין מברכין עליו כלל וכבסימן ר״ב סט״ז הכא דע״י ריקוח נעשה ראוי לאכילה חוזר לברכתו הראויה [ואין להקשות מאגוז רך דאיתא שם בסי״ד דאף שנתקן ע״י בישול בדבש מ״מ ברכתו שהכל דהתם הפרי לא הגיע עדיין זמן בישולו משא״כ הכא דהפרי כבר נתבשל אלא שמחמת יבשותו לא היה ראוי לאכילה ולכן מהני כשמרקחו ועושהו ראוי] וה״ה כשמרקחין פלפלין יבשין ג״כ ברכתו בפה״א:

י (י) ראוי לאכילה - וכן כשצולין זנגביל ואוכלין אותן לרפואה כיון דחזי לאכילה ע״י כך אבל ציטוו״ר מברך שהכל כיון דעביד לטעמא ולא לאכילה. מרקחת של חזרת (שקורין קריין) ברכתו שהכל אבל מרקחת של (רעטיך) משמע מכמה אחרונים דברכתו בפה״א ואפילו אם עושה מקליפתן ג״כ לא נשתנית הברכה:

יא (יא) הזנגביל עיקר - ואפילו רקחו עו״ג אין בו משום בשול עו״ג שהרי נאכלין חיין ע״י תערובות צוקע״ר אבל שאר כל מיני פירות או ירקות וכן עלי ורדים כל שאינו ראוי לאכול אותו חי אם בשלן או רקחן נכרי אסורים משום בשול עו״ג:

יב (יב) שחוקים - היינו אף כשהם שחוקין ונימוחים לגמרי עד שאין ניכר בהם תארן הראשון כלל אפ״ה לא נשתנית ברכתן עי״ז לכו״ע דדרך הבשמים לכתוש באופן זה:

יג (יג) הבשמים עיקר - היינו אפילו כשהיה צוקע״ר הרוב ומעט בשמים וכעין שנוהגין בינינו לעשיית מאגע״ן פולווע״ר שמערבין צוקע״ר הרבה עם אינגבע״ר כתוש אפ״ה האינגבע״ר עיקר והצוקע״ר טפל להן דאינו בא רק למתקו ואין לברך עליהן:

יד (יד) צנון וכו׳ - דאע״ג שסופו להקשות כעץ אם אין תולשו בעתו אפ״ה מברכין עליו בפה״א דנטעי אינשי אדעתא לאוכלו כשהוא רך [גמ׳] ועי׳ בח״א ובנ״א שמצדד דבצנון שלנו שהוא מר [ואין דרך לאכול בלא פת] לא חשיבא כ״כ ומברך עליו שהכל אמנם הגר״ז בסי׳ ר״ה מוכיח מהח״י דמ״מ מברך עליו בפה״א:

סימן רד

א (א) ופת שעיפשה - ונתקלקל קצת עי״ז דאלו נתקלקל לגמרי ולא חזי לאכילת אדם אין מברכין עליו כלל וכדלקמיה לענין תבשיל:

ב (ב) ונתקלקל - מיירי ג״כ שנתקלקל קצת ולא לגמרי דאל״ה אפילו שהכל לא שייך לברוכי [ב״י]:

ג (ג) שבשלם ושרפם וכו׳ - היינו ע״י שריפת החום נתבשלו ונתייבשו ונשתנו לגריעותא ועיין מה שכתבנו לעיל בסי׳ ר״ב ס״ט במ״ב ובה״ל:

ד (ד) ועל הגובאי - הוא מין חגב טהור ולאפוקי מר׳ יהודה דאמר שם במשנה כל שהוא מין קללה [שעל הקללה הם באין] אין מברכין עליו:

ה (ה) ועל המלח - הואיל ויש לו מזה עכ״פ הנאה קצת כשנותן לתוך פיו:

ו (ו) ועל המרק - של בשר דאלו של פירות וירקות תליא בפלוגתא עיין בסימן ר״ב סעיף י׳ וי״א:

ז (ז) כמהין - אותן שמצויים תחת הקרקע ונבראין משומן הארץ ופטריות גדילים על העצים:

ח (ח) שהוא הרך - של דקל כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה הנוסף בשנה זו רך וחזי לאכילה ובשנה שניה מתקשה ונעשה כעץ:

ט (ט) הניתוסף וכו׳ - דאע״ג דגידולו מן הארץ אפ״ה לא מברכינן עליה אפי׳ בפה״א אלא שהכל דלא נטעי אינשי האילן אדעתיה למיכל את הקורא כשהוא רך דממעט ענפי האילן אלא שיתקשה ויעשה עץ ויגדל פרי. כתב הט״ז דקטניות רטובין בשל גנות שנזרעין ע״ד לאכול חיין מברך בפה״א אפילו על השרביטין לבד דע״מ כן נזרעו אבל של שדות שדרכן להניחן עד שיתייבשו ולאוכלן מבושלין מברך על הקטניות כשהן חיין אפילו כשהן

רטובין שהכל ואם בשלן בפה״א ובפמ״ג מפקפק מאד על דבריו וכן דעת הרבה אחרונים דאין לחלק בין קטניות לקטניות ולעולם מברך עליהן כשהן רטובים בפה״א וכן מנהג העולם [שע״ת] אמנם לענין השרביטין יש דעות בין האחרונים כשאוכלן לבדן בלא הקטניות אם יברך עליהן בפה״א או שהכל וע״כ טוב לכתחלה ליזהר שיאכלן עם הקטניות ויברך על הקטניות לבד בפה״א ולא יברך עוד על השרביטין ואם אירע שאוכל השרביטין לבד יברך שהכל:

י (י) לולבי גפנים - גם בזה הטעם כמו בקורא:

יא (יא) מתוקים - ושקדים מרים עיין לעיל בסימן ר״ב ס״ה:

יב (יב) כשהם רכים בקליפיהם - ואף דקיי״ל לעיל בסימן ר״ב ס״ב בשארי כל האילנות דמשיוציאו שום פרי חשיב תיכף פרי שאני התם דהוא נהנה מגוף הפרי שנוטעין אותו מחמתו אבל הכא בשקדים מתוקים בקטנותם אינו נהנה מן הפרי רק מהקליפה החיצונה ולא נטעי להו אינשי אדעתא דקליפה אלא אדעתא דגרעיניהן כשיתבשלו ודמי לקורא הנ״ל:

יג (יג) שחת - תבואה שלא הביאה שליש וחזי לאכילה ומשום דלא גמר פירא נחית חד דרגא מפה״א לשהכל וה״ה לכל פרי האדמה דלא גמר פירא וחזי לאכילה שהכל [מ״א וש״א]:

יד (יד) חיה - שהוא טוב מבושל יותר מחי וע״כ כשאוכלה חי נשתנית ברכתו לשהכל וכדלקמן בסימן ר״ה ס״א:

טו (טו) קימחא דשערי - אפילו הנעשה משבלים שמיבשין דטובים לאכילה קצת ול״ד דשערי דה״ה קמח של כל ה׳ מיני דגן כמבואר לקמן בסי׳ ר״ח ס״ה והאי דנקט דשערי דסד״א הואיל וקשה לתולעים שבמעים לא יברך עליה כלל קמ״ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי [גמרא]:

טז (טז) ושכר שעורים - הואיל והוא צלול ועומד לשתיה אינו נחשב בכלל תבשיל של ה׳ מיני דגן שיברך בורא מיני מזונות שאין מברכין במ״מ אלא על מאכל כמ״ש בסימן ר״ח ס״ו ומשמע בתוספות דף ל״ח ד״ה האי דאפילו יש בהן כזית בכדי אכילת פרס ג״כ לא מברכינן עליה אלא שהכל נ״ב:

יז (יז) ועל מי שעורים וכו׳ - ג״כ מטעם הנ״ל שלא נעשה כ״א לשתיה:

יח (יח) עשבי דדברא וכו׳ - ואפילו הם טובים לאכול כמו עשב שקורין [שצאוו״ע] שהן עלים חמוצים ואפי׳ לאחר שבשלם שהוא מאכל שרים מברכין שהכל דאינו חשוב כ״כ לפרי אבל על שאלאטען וכיו״ב שנזרעו מברכין בפה״א [ח״א]:

יט (יט) שאינם נזרעים - ודוקא בעשבים דאינם חשובין מצד עצמם ולא מצד זריעה דגדלים בלא זריעה אבל פירות שהן טובים למאכל אפילו גדלים ביערים מאליהן כמו פזימקע״ס וכדומה יש לברך עליהן בפה״א:

כ (כ) ועל כמון - קימ״ל. וכסבור אליינדר״י בלעז:

כא (כא) דלטעמא עבידי וכו׳ - ומיירי בין ברטובין ובין ביבשין. וכן אם רקחן בדבש נמי שהכל [א״ר ופמ״ג]:

כב (כב) ולא לאכילה - אכן אם שלק את האני״ס מברך על מימיו בפה״א דלהכי קיימא להטעים דבר המתבשל בו:

כג (כג) עד שראוי לשתות - דאף דמתחלתו היה יין כיון שנשתנה ונעשה חומץ אבד מעלתו:

כד (כד) אינו מברך - ודוקא בחומץ חזק שנתחמץ כ״כ שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אבל בחומץ שאינו חזק כ״כ ודאי אית ליה הנאה מיניה ובעי ברוכי:

כה (כה) ריחיה חלא וכו׳ - סעיף זה וסעיף ד׳ באו לבאר אודות יין שהתחיל להתקלקל ומטבעו שמתחלה מתקלקל ריחו ואח״כ טעמו:

כו (כו) כל שבני אדם וכו׳ - היינו בשלא נעשה עדיין טעמיה חלא גמורה רק שהתחיל טעמיה להתחמץ קצת עד שבני אדם נמנעין לשתותו מפני זה ברכתו שהכל:

כז (כז) שמרי יין - היינו בשלא נתן עליהם מים אלא שתה אותם גופא ומפני שיש בהם לחלוחית יין מברך בפה״ג. ואף דשמרים אזוקי מזיק אפשר דמיירי שמצץ רק הלחלוחית מהם:

כח (כח) שלשה מדות וכו׳ - מיירי בשמרים של ענבים שדרכו אותן שנעשה בלי תערובות מים אבל ביין צמוקים שלנו שנשרה מתחלה הצמוקים עם מים א״כ גם בלחלוחית יין שיש בהשמרים מעורב מתחלתו הרבה מים וכשנותן עוד מים בודאי נתבטל כח היין שהיה בו תחלה:

כט (כט) ואם מצא פחות וכו׳ - ודוקא בשמרים ומשום דלחלוחית יין שיש בהן אינו חשוב כ״כ אבל יין גופא שיצא מדריכת ענבים אם שפך עליהם מים אפי׳ יותר משלשה חלקי׳ עד קרוב לששה ג״כ יין גמור הוא וכדלקמי׳ בהג״ה ובעינן רק שיהיה בו טעם יין שראוי לשתיה ע״י מזיגה זו ודרך בני אדם לשתותו במקום יין ע״י מזיגה זו דאל״ה אמרינן דבטלה דעתו אצל כל אדם:

ל (ל) אלא שהכל - ואחריו ברכת בנ״ר:

לא (לא) ובלבד שלא יהא וכו׳ - דברי הג״ה אין לו ביאור דהמחבר הלא בא להחמיר דביינות שלנו לא סגי שיהיה רק רביעית יין ואפילו אם הדרך באותו מקום לעשות מזיגה גדולה הלא פחות מרביעית יין בודאי לא מהני אפילו ביינות שלהם שהיו חזקים ומהרמ״א משמע דמהני עד קרוב לששה חלקים מים ובאמת דדברי האגור לא קאי על שמרים דבשמרים השיעור כמו שכתב המחבר והוא מיירי ביין ענבים גופא כשמוזגו עם מים דעד קרוב לששה שם יין עליו וכנ״ל:

לב (לב) כי אז וכו׳ - ואם היין יותר מאחד מששה במים שם יין עליו ובלבד שיהיה בו טעם וריח של יין ודרך בני אדם לשתות יין במזיגה כזו וכנ״ל בסוף סקכ״ט ודע דדברי הג״ה זו מיירי ג״כ ביין חי שנעשה מתחלה בלי תערובת מים ולכך ראוי שיתוסף עליו אח״כ הרבה מים ויהיה שם יין עליו אבל ביין צמוקים שלנו שנתערב מתחלה הצמוקים בהרבה מים אין שייך כלל אח״כ מזיגה כזו ואפילו פחות מזה מתבטל שם יין עי״ז ועיין לקמן בסי׳ רע״ב במ״ב סקט״ז ששם נתבאר היטב דין זה:

לג (לג) ודאי בטל - אפילו יש בו טעם יין ואף דבעלמא קי״ל טעם כעיקר דאורייתא הכא לא חשיב טעם דכקיוהא בעלמא דמי. ואם נתערב יין בשאר משקין עיין לעיל בסימן ר״ב ס״א בהג״ה ובמ״ב מש״כ שם:

לד (לד) שעושים מחרצנים וכו׳ - היינו לאחר שנסחט היין מהענבים נותנים מים על החרצנים לקלוט טעם היין שנשאר בהם וזהו הנקרא תמד:

לה (לה) כשנעצרו בקורה - ועי״ז יצא מהענבים כמעט כל הלחלוחית שבהם:

לו (לו) מברכין עליו בפה״ג - שדינם כצמוקים ומ״מ דוקא כשיש בו טעמו של יין וריחו וכנ״ל בסקל״ב לענין יין שנתערב במים:

לז (לז) זגים וכו׳ - ר״ל שאחר שהוציאו היין מן הענבים ונשארו הזגים נתן עליהם תאנים או שאר פירות לחזק כח היין הנשאר בהם ולהוסיף באדמימותו [תשב״ץ]:

לח (לח) כל כח התאנים וכו׳ - דהתאנים היה בהם כל כחם שלא נתמצו מקודם והזגים אע״פ שהם הרוב הרי יצא מהם כבר עיקר הלחלוחית. ומסתברא דאפילו רמי תלתא ואתי ד׳ ויותר ג״כ לא מהני דלעולם אמרינן דעיקר המשקין הוא מהתאנים:

לט (לט) ואין לברך בפה״ג - אלא שהכל דהוי כשכר תאנים דברכתו שהכל ועיין מ״א דלענין ברכה אחרונה יש להסתפק בזה דהתשב״ץ לא ברירא ליה סברא זו כ״כ ומספיקא פסק דמברך שהכל דיוצא בזה על כל דבר וע״כ לענין ברכה אחרונה יראה לשתות רביעית יין גמור ויברך על הגפן לפטור גם משקה זו:

מ (מ) לצמאו - נראה דלאו דוקא לצמאו ממש אלא בסתמא כל שהחיך נהנה מהמים מסתמא הוא צמא קצת וצריך לברכה דאם אינו צמא כלל לא היה החיך נהנה ממנו:

מא (מא) חנקתיה אומצא - שעמד לו דבר אכילה בגרונו:

מב (מב) ושתה מים - דוקא מים שאין החיך נהנה מהם כ״א כששותה לצמאו אבל כששותה שאר משקים או אוכל חתיכת פת שהחיך נהנה מהם אף שאין שותהו ואוכלו עכשיו כ״א להעביר האומצא חייב לברך עליו בתחלה וסוף כדלקמיה בס״ח. כששותה מים בבוקר לרפואה לא יברך ואם גם לצמאו יברך [סי׳ ר״י יעב״ץ]:

מג (מג) אם טעמם טוב וכו׳ - ר״ל אע״פ שאינו תאב להם כלל ואינו אוכלם אלא מחמת אונס חליו כיון שעכ״פ החיך נהנה מהם ולאפוקי אם הם רעים שאין לו הנאה מזה אע״פ שמתרפא מהם אינו מברך כלל:

מד (מד) מברך עליהם וכו׳ - עיין לקמן בסי״א בהג״ה מה שנכתב שם במ״ב:

מה (מה) אע״ג דהחיך וכו׳ - ולא דמי למש״כ לקמיה בסעיף ט׳ באוכל איסור מפני הסכנה דמברך עליו כיון דעכ״פ נהנה אף דגם שם אכילתו ע״י אונס שאני התם דהאונס אינו על האכילה גופא משא״כ הכא שהאכילה גופא הוא ע״י אונס שאונסים אותו לאוכלו לא שייך בזה לחייבו לברך על הנאתו כיון שהוא בע״כ כן היא סברת הרמ״א והסכימו עמו הרבה אחרונים ויש חולקים ע״ז וס״ל דכיון שסוף סוף נהנה גרונו מזה חשיבא אכילה וצריך לברך ע״ז וכההיא דס״ט ועיין בח״א שהכריע דבפת אם אכל כדי שביעה דבהמ״ז שלו הוא מה״ת יברך:

מו (מו) מפני הסכנה - כגון חולה שצריך לאכול מאכלות אסורות לרפואתו וכ״ש אם אוכל מאכל של היתר בזמן האיסור כגון חולה ביוה״כ דמברכין עליו וכדלקמן בסימן תרי״ח בסופו:

מז (מז) מברך עליו - דכיון דסכנתא הוא התירא קאכיל ואדרבה מצוה קעביד להציל נפשו ואין זה בכלל שאר דבר איסור דקי״ל לעיל בסימן קצ״ו שאין מברכין עליו:

מח (מח) תחלה וסוף - דאע״ג שברצונו לא היה אוכל דבר זה כ״א מחמת אונס חליו מ״מ כיון שכבר הוא חולה וחפץ להתרפאות במאכל ומשקה זה חשיבא אכילה שיש בה הנאה. ואם הוא דבר שנפשו קצה בזה א״כ אין החיך נהנה ממנו ואין צריך לברך ע״ז:

מט (מט) דבש דבורים וכו׳ - דהוא בכלל דבר שאין גידולו מן הארץ [ב״י]:

נ (נ) הרי הוא כשאר דבש - דנתבאר בסי׳ ר״ב ס״ח דמברך עליו שהכל ולסימנא בעלמא נקטיה ובאמת אפילו החולקין בדבש תמרים מודו בדבש דבורים דאע״ג דהדבורים מכניסין מי פירות לתוך גופן ומוציאין מהן ועי״ז נעשה הדבש מ״מ אין טעם הפירות נרגש כלל בהדבש [ב״ח]:

נא (נא) הם עיקר וכו׳ - דהדבש אינו אלא הכשר לדבר המרוקח שמכשירו ומתקנו לאכילה. וכן שקדים המחופין בצוקע״ר אף שהם מחופין לגמרי מברך בפה״ע דאף שצוקע״ר הרבה מהפרי הפרי עיקר [פמ״ג]:

נב (נב) כתושים ביותר - דוקא שניכר מהותו ותארו אבל אם נימוח לגמרי עד שנפסד צורתו העצמי מברך לכתחלה שהכל כמבואר לעיל סי׳ ר״ב ס״ז בהג״ה ע״ש ועיין לעיל סי׳ ר״ג ס״ז ובמ״ב שם:

נג (נג) ורדים בפה״א - היינו רוזי״ן בל״א ואע״ג דפרי עץ הם שגדילים על האילן מ״מ כיון שאינן עיקר הפרי דזרע שלהם הם עיקר הפרי והעלים שמרקחין אותם הם הפרחים ע״כ מברך בפה״א וכן על הלוינדר״א בל״א מברך בפה״א דאע״פ שהלוינדר״א גדילים באילן דעיקר הפרי הם גודגדניות השחורות שגדלים באותו אילן ודומה ממש לדין ורדים [אחרונים] וא״ת כיון דורדים לא חזיא לאכילה לא חיין ולא מבושלין אלא א״כ הם מבושלים עם דבש א״כ הו״ל דבש עיקר וי״ל דאדרבה כיון שעיקר תיקון הורדים לאכילה אינו אלא עם דבש הו״ל דבש טפל שהרי אינו בא אלא להכשיר הורד לאכילה והו״ל כפירות שאין נאכלין חיין שמברך עליהם אחר בישולם ברכה ראויה להם [כדלקמן בריש סימן ר״ה] ואין אנו אומרין שיברך עליהם שהכל מפני שהמים המובלעים בהם הכשירום לאכילה [ב״י]:

נד (נד) אלא לרפואה וכו׳ - הטעם דאף דנהנה אין זה עיקר הנאתו כיון שאין הבריאים רגילין לאכול אותו בכך שעומד רק לרפואה:

נה (נה) מברכין עליו שהכל - ועיין בבדק הבית שכתב שרוב הפוסקים חולקים ע״ז וכן הסכימו האחרונים דצריך לברך עליו ברכה הראויה לו כיון שעכ״פ נהנה:

נו (נו) על העיקר וכו׳ - עיין לקמן סימן רי״ב שם מבואר כל פרטי דין עיקר וטפל:

נז (נז) הרי הוא עיקר - המ״א ושארי האחרונים הסכימו דהוא דוקא בחמשת מיני דגן אמרינן דהיכא דבא ליתן טעם אף שהוא מיעוט הוא העיקר וכדלקמן בסימן ר״ח ס״ב אבל בשארי מינים אזלינן בתר רובא:

נח (נח) שיש שם ממשות - ולפי הסכמת אחרונים כנ״ל אף ביש ממשות לא אזלינן בתרייהו רק בתר רובא:

נט (נט) שהוא מסופק וכו׳ - עיין לעיל סוף סי׳ ר״ב מ״ב ד״ה ואם:

ס (ס) יברך שהכל - דבדיעבד יוצא בשהכל על כל דבר וכאן כיון שמסופק כדיעבד דמי [ב״י] ומ״מ אם הוא דבר שיכול לפטרו תוך הסעודה עדיף טפי [מ״א]:

סימן רה

א (א) ואפילו בשלם - ומיירי שטובים לאכול בין חיים בין מבושלים וכדמסיים אח״כ גבי פירות וקטניות:

ב (ב) וקטניות - ודוקא שאוכלן בעודם לחים אבל קטניות ופולין יבשים אין דרכן של ב״א לאכלן חיין אלא מבושלים לפיכך האוכלם חיין מברך שהכל ועיין בסימן ר״ד סק״ט במ״ב:

ג (ג) יותר מחיים - מלשון זה משמע דאף כשהם טובים חיין ג״כ כיון שהם יותר טובים כשהם מבושלים מברך שהכל ומ״מ אם דרך רוב ב״א לאכלם ג״כ כשהם חיין מברך בפה״א:

ד (ד) ולאחר בישולם וכו׳ - וה״ה אם הם כבושים או מלוחים ודרך בני אדם לאכלם עי״ז כשהם חיין מברך בפה״א ולפ״ז מה שקורין קרוי״ט כשכבשן ונעשו חמוצים מברך עליהן בפה״א אף כשהם חיין אבל אם לא כבשן ואכלן חיין שהכל מבושלין בפה״א. שלאטי״ן מעורב עם שמן וחומץ בפה״א אף בחיין. וכ״ז כשלא אכלם תוך הסעודה [אחרונים] ואם אוכל השלאטין עם בשר נעשה טפל להבשר [פמ״ג]:

ה (ה) כשהם חיים בפה״א - כתבו האחרונים דדוקא בשומים רכים דאז דרך בני אדם לאוכלן חיים אבל שומים שהזקינו שהם חריפים מאד ואינו ראוי לאוכלן חי [בלא פת] אם אכלו מברך שהכל וכן בבצלים דינא הכי דאם אוכלן רכים בפה״א הזקינו שהכל ועיין בשע״ת שמצדד לומר דאפילו רכים אינו מברך בפה״א רק במדינות שדרך לאוכלן רכים בלא פת אבל במדינותינו שלעולם אין דרך בנ״א לאכול שומים ובצלים חיים אף כשהם רכים בלא פת אין מברך עליהם אלא שהכל וכן מצדד בנשמת אדם לברך שהכל. וע״ש עוד בשע״ת שכתב דבמבושלים בין שומים ובצלים רכים ובין כשהזקינו לעולם אינו מברך אלא שהכל ואפילו בישלן אם בשר:

ו (ו) דמחשבי נשתנו לגריעותא - ומשמע מהאחרונים דה״ה בבצלים מבושלים וכן בירק שקורין זערזי״ך או מה שקורין טראה״ן ונראה דדוקא כשבישל הבצלים בתבשיל עם מים כנהוג אבל מה שדרך לעשות מאכל מבצלים לבד שמבשלין אותן בישול רב עד שמצטמקין וטובין ויפין לאכילה יוכל לברך עליהן בפה״א דהרי הם משתנים לעלויא ע״י בישול הרב:

ז (ז) מצד עצמן - עיין באחרונים שכתבו דאם היה מבשל ירקות עם בשר [או שטגנן בשומן] שכוונתו ודאי לאכול גם הירקות עצמן בודאי צריך לברך עליהן בפה״א אפילו אם טבע אותן הירקות להשתנות לגריעותא כשמבשלן בלא בשר ושאני הכא דלא ניתנו שומים בתוך הקדרה בשביל עצמן רק כדי ליתן טעם בהבשר אלא דממילא מקבלין הם ג״כ הטעם מהבשר ונשבחו ע״כ מברך עליהן רק כברכת הבשר. ולפ״ז אם טיגן בצלים בשמן או בחמאה כדי להשביחן מברך עליהן בפה״א דהרי הבצלים נשתנו לעילויא ע״י הטיגון והם העיקר אצלו וה״ה כל כה״ג:

ח (ח) על המים שבשלו - ואם שרה ירקות במים כתב הב״י בסימן ר״ב דדינו כמבושל וכדקי״ל בעלמא דכבוש כמבושל ומ״מ ברוטב של אוגערקעס שהכבישה הוא רק בשביל האוגערקעס לבד שיחמיצו ואין כונתו בשביל מי הכבישה כלל מברך על הרוטב שהכל [ט״ז בר״ב סק״י וכ״כ הא״ר] [ובמקום שמנהג רוב אנשי העיר לטבול בו פת במי האוגערקעס יצטרך לברך פה״א אף כששותה המשקין לבד] עוד כתב שם א״ר דה״ה ברוטב של קומפוש״ט ובמדינותינו קורין אותן קרוי״ט שמברך שהכל [ואין זה נראה לפי מנהג מדינותינו שאוכלין הרוטב כמו הקומפוש״ט עצמו] וכ״ז בשאוכל רוטב של קרוי״ט חיין אבל כשבשלן עם הקרוי״ט ורוצה לשתות הרוטב לבד מודה הט״ז דמברך פה״א כעל שאר מי שלקות ורוטב של בוריקע״ס חמוצין שקורין ראסי״ל אף אם בשלן לבדן משמע מהט״ז שמברך בפה״א כיון דנכבשו בהן הבוריקעס וכונת הכבישה הוא גם בשבילן ודרך ללפת בו הפת וכן מצדד הח״א ומ״מ בשותה אותן חיין מסתברא דמברך עליהן שהכל משום דרוב אכילתן הוא ע״י בישול. ומשקה בארש״ט העשויה ממי סובין וקמח מברך עליהן שהכל בין כששותה אותן חיין או מבושלין [אחרונים]:

ט (ט) בהם ירקות וכו׳ - ר״ל שרוצה לגמוע המים לבד דאלו אם אוכלן עם הירק אין שייך שום ברכה על המים דנעשין טפלה לירק:

י (י) מברך וכו׳ - ודוקא כששלקן כדי לאכול גם את הירקות דאלו בישל הירקות או שראן לצורך מימיהן לבד לשתות אותן אין מברך עליהן אלא שהכל ולכן המשקה שעושין בפסח מתפוחים וכל כה״ג אין מברך עליהן אלא שהכל:

יא (יא) שמברך וכו׳ - וכ״ז במיני ירקות אבל לביבות שבשלן במים [פארפיל לאקשין קניידלין] ואינו רוצה לאכול הלביבות רק לשתות המים לבד הוא ספק אם יברך עליהן במ״מ כהלביבות או שהכל וע״כ יקח מעט מהלביבות ויברך במ״מ וגם יברך על ד״א שברכתו שהכל ויאכל משני המינים כשיעור כדי שיוכל לברך על המחיה וגם בנ״ר [וזה דוקא בענין זה שעיקר רצונו הוא רק לאכול את הרוטב של הלביבות אבל אם רוצה לאכול גם הלביבות

עצמן כדרך העולם מברך על הלביבות במ״מ ופוטר בזה את הרוטב ג״כ לכו״ע מטעם טפל] ואם בישל רק מעט לביבות בהרבה מים ועיקר כונת תבשילו הוא רק בשביל המים שהרוטב כמעט צלול בזה בודאי אין המים בטלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות במ״מ [מ״א וש״א] ובח״א כתב שגם בזה יותר טוב שיברך שהכל על ד״א וכנ״ל:

יב (יב) אע״פ שאין בהם וכו׳ - ודוקא כשבישל הירק במים בעלמא שאין בהם טעם בעצמו ונרגש בו רק טעם הירק אבל אם בישל הירק בחומץ או במשקה העשויה ממי סובין וקמח [שקורין קוואס] שיש בהן טעם בפני עצמן אין נגרר המשקה אחר הירק ומברך עליו שהכל כששותה אותם בפני עצמו וה״ה במשקה בארש״ט שהוא מי שריית בוריקעס חמוצין שבישל בהם ירקות עם בשר ורוצה לשתות אותם לבדו אין מברך על הבארש״ט שהכל משום טעם בשר שנקלט בו וכדלקמיה אלא בפה״א כיון שיש להמשקה טעם עצמו מבלתי הבשר [ט״ז] ומ״מ כשאוכל גם הבשר נראה שיותר טוב שיברך על הבשר שהכל ויכוין לפטור גם את הרוטב דמסתברא דכשאוכל ביחד הרוטב טפל לגבי הבשר:

יג (יג) עם בשר וכו׳ - דהירקות נותנין טעם בהמרק והבשר נותן טעם בהמרק וטעם הבשר הוא חשוב יותר הלכך הוא עיקר וע״כ אפילו הוא אוכל המרק לבד מברך שהכל. ומ״מ אם אוכל הירק עם המרק ביחד אין צריך לברך כ״א על הירק דהמרק נעשה טפל גם להירק ודע עוד דהירק גופא בודאי לא נעשה טפל להבשר כיון שבא למזון ולשובע [פמ״ג]:

יד (יד) אם סחטן וכו׳ - דיותר יוצא טעם הירק ע״י בישול מעל ידי סחיטה ולכן אפילו בפירות שדרכו למיסחטינהו גם כן ברכתן שהכל ואפילו אם כתשן נמי דינא הכי:

טו (טו) לחתיכות קטנות - כיון שניכר עדיין תארן וצורתן במקצת וע׳ לעיל סי׳ ר״ב סעיף ז׳ במ״א סקי״ח ולקמן בסימן ר״ח סקל״ח במ״ב:

טז (טז) ברכתן - בין דבר שברכתו בפה״א או בפה״ע:

יז (יז) מפני כך - ושומשמין שטחנן נשתנית ברכתן מפה״א לשהכל מפני שאין צורתן עליהן כלל [מ״א] ודעת האע״ו דאפי׳ טחנן מברך בפה״א אם לא שעשה מהן משקין דאז ברכתן שהכל והובא בשע״ת:

יח (יח) הלפת כשהוא חי וכו׳ - הלפת טוב שיותר מבושל מחי [טור] ולפת הוא מה שאנו קורין מייאריי״ן וריבי״ן ועיין במ״א שמפקפק בדין זה ועיין בטור שמביא ג״כ שיש גאונים שסוברין לברך על חי בפה״א ועיין בח״א שכתב דתלוי אם דרך בנ״א באותו מקום לאוכלן חיין ועיין בנ״א שהאריך בזה:

סימן רו

א (א) בירך וכו׳ - הואיל ועיקר האילן הוא מן הארץ ולא שיקר בברכתו ואפילו הזיד בזה [פמ״ג]:

ב (ב) על פרי האדמה וכו׳ - ואפילו כשהפירות גדילין על העץ אך שאין העץ מתקיים בחורף לא יצא דהוי בכלל פרי האדמה וכדלעיל בסי׳ ר״ג בהג״ה:

ג (ג) לא יצא - כתב מ״א ואותן פירות הגדלים על האילן ומברך בורא פרי האדמה משום דלא נגמר הפרי או שאינן עיקר הפרי וכדלעיל בסימן ר״ב ס״ב וס״ו אם בירך בפה״ע יצא כיון דעכ״פ מין פרי עץ הוא. וכן על פירות האדמה שטובין מבושלין יותר מחיין שדינן לברך שהכל כשאוכלן כשהם חיין אם בירך בפה״א יצא [פנים מאירות]:

ד (ד) אם הוא פרי העץ וכו׳ - וכן כשהוא ספק לו מצד הדין אבל אם הוא ספק לו מחמת שלא למד לא יאכל עד שילמוד:

ה (ה) אם אמר שהכל - וכ״ז דיעבד אבל לכתחלה צריך לברך על כל דבר ברכתו המיוחדת לו:

ו (ו) ואפילו וכו׳ - ר״ל אף שהם דברים חשובים:

ז (ז) היו וכו׳ - דוקא דיעבד אבל לכתחלה לכו״ע אין לכוין להוציא את פה״ע דטוב יותר לברך ברכה המיוחדת לו ובלא״ה יש דעות בסימן רי״א ס״ג די״א דטוב יותר להקדים פרי העץ:

ח (ח) לפניו - נקט לפניו לרבותא דאפילו היה לפניו פה״ע כשבירך לא נפטר ממילא אא״כ נתכוין בהדיא לפטור אבל באמת היכי דנתכוין בהדיא לפטרו מהני אפילו לא היו לפניו פרי העץ כשבירך:

ט (ט) פרי האדמה ופה״ע - וכן אם היה לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו פה״א ונתכוין בשהכל לפטור גם המין השני יצא בדיעבד:

י (י) יצא - ועיין בשע״ת דיש חולקין ע״ז וס״ל שאפילו נתכוין לפטור את פה״ע המונח לפניו לא יצא וצריך לחזור ולברך בורא פרי העץ וברכת בורא פה״א לא היתה לבטלה דנתקיימה על פרי האדמה לבד ומ״מ מסיק דבדיעבד אין לחזור ולברך וכדעת השו״ע דספק ברכות להקל ויותר טוב להיות נמלך שלא לאכול מיד הפרי העץ אלא לאחר זמן ויחזור ויברך עליהן:

יא (יא) בין ברכה לאכילה - וה״ה ברכת המצות בין ברכה להמצוה:

יב (יב) יותר מכדי דיבור - היינו כדי שאילת תלמיד לרב שהוא שלום עליך רבי ויותר מהכי חשיב הפסק ומיירי בשתיקה אבל דיבור אפילו מלה אחת הוי הפסק כל שהוא שלא לצורך הברכה וכמבואר בסימן קס״ז ס״ו עי״ש עוד יש חילוק בין שתיקה לדיבור דבדיבור הוא לעיכובא וצריך לחזור ולברך אבל בשתיקה הוא רק לכתחלה אבל בדיעבד אפילו שהה הרבה יותר מכדי דיבור א״צ לחזור ולברך כל שלא הסיח דעתו בינתים. כתבו האחרונים דאפילו מפני הכבוד והיראה אסור להפסיק אחר הברכה ואם הפסיק חוזר ומברך ואפילו לעניית אמן או לקדיש וקדושה וברכו ג״כ לא יפסיק. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר משום חשש הפסק. ומי שבירך על מאכל ולאחר שבירך נמאס בעיניו יש לו לאכול קצת שלא יהיה הברכה לבטלה. הרוצה לשתות מים ששופך קצת ממנו ישפוך תחלה ואח״כ יברך דתרווייהו איתנהו משום הפסק ומשום ביזוי ברכה כ״כ בשערי תשובה בסי׳ ר״ב בשם אחרונים. כשאוכל אגוז ישברנה ואח״כ יברך דאין כדאי להפסיק הרבה בין הברכה לאכילה ועוד שמא לא ימצאנה יפה ואינה ראויה לברכה ולענין שארי פירות עיין לעיל בסימן ר״ב בשערי תשובה:

יג (יג) בשפתיו - אבל אם הרהר בלבו את הברכה לא יצא ועיין לעיל בסימן קפ״ה ס״ב במ״ב ובסימן ס״ב בבה״ל סוד״ה יצא:

יד (יד) בכל לשון - עיין לעיל קפ״ה ס״א במ״ב:

טו (טו) באיש - שהגיד והביצים בולטין ונראין ולא מהני בלא כיסוי:

טז (טז) טוחות בקרקע - פי׳ דבוקות ומכוסות בקרקע וצריך להיות מכוסה כ״כ שלא תהא נראה עגבותיה כי העגבות יש בהן משום ערוה [ב״י] ובמ״א מאריך בזה ומסיק דעגבות אין בהן משום ערוה וכן נוטה קצת דעת הגר״א לעיל בסי׳ ע״ד ובא״ר וכן במגן גבורים מצדדים לדינא כהב״י ולכן יש להחמיר לכתחלה:

יז (יז) צריך לאוחזו - טעם האחיזה כדי שיכוין לבו על מה שמברך והוא רק לכתחלה דבדיעבד אם בירך עליו כשהיה מונח בפניו אף אם לא אחזו כלל יצא וכדלקמיה:

יח (יח) בימינו - הטעם משום חשיבות [ובאיטר יד אזלינן בתר ימין ושמאל דידיה ולא בתר דעלמא כן משמע מחי׳ רע״א וכ״מ במ״א סימן קפ״ג] וכן בכל ברכה שמברך על איזה מצוה יש לו לאחוז הדבר ביד ימינו בשעת ברכה וע״ד הקבלה אין לתחוב הפרי שמברך עליו בסכין אף שיאחוז הסכין בימינו. כשאומר לחבירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימינו [ס״ח]:

יט (יט) צריך לברך פעם אחרת - ואפי׳ כוון דעתו עליהם בשעת ברכה ג״כ לא מהני כיון שאז לא היו לפניו ולא היה להברכה על מה לחול ולא דמי לאמת המים דס״ו דהתם כיון שבודאי יבואו המים נגדו כאלו היו לפניו דמיא משא״כ הכא דתלוי בדעת אחרים. ואם היה הדבר שבירך עליו מונח בתיבה בעת הברכה ואחר הברכה לקחה משם אינו צריך לחזור ולברך כיון שהוא מוכן לפניו ואינו תלוי בדעת אחרים ובפמ״ג מצדד דה״ה כל כה״ג שהוא ודאי שיובא אצלו כגון שהוא בחדר הסמוך לו ג״כ אין צריך לחזור ולברך אך לכתחלה בודאי יש ליזהר בזה אחד מטעם הפסק ועוד דלכתחלה המצוה לאחוז בידו בשעת הברכה וכנ״ל בס״ד:

כ (כ) ואח״כ הביאו לו - היינו אפילו אחר שכבר אכל הראשונים. והנה מדברי הרמ״א דבסמוך משמע דהמחבר מיירי אפילו בשלא היה דעתו בהדיא על כל מה שיביאו רק שבירך על פירות אלו שהיו לפניו בסתמא ואמרינן דזה הוי כאלו אתני בפירוש שאם יביאו לו עוד שיאכל גם מהן משום שכן דרך האדם לכנוס מאכילה קטנה לגדולה אא״כ היה דעתו בהדיא שלא לאכול רק אלו הפירות שהם לפניו או שבעת שגמר אכילתו הוסכם בדעתו שלא לאכול עוד ואח״כ נמלך לאכול דבזה לכו״ע צריך לחזור ולברך:

כא (כא) ממין אחר - ובלבד שיהיה ממין פירות דאם בירך על דגים והביאו לו שכר שהוא מין אחר לגמרי אף שברכותיהם שוות מ״מ אינם נפטרין בברכתו בסתמא אא״כ היה דעתו בהדיא לפטור אותם בהברכה או שהיו לפניו עכ״פ על השלחן בשעה שבירך:

כב (כב) שברכתו וכו׳ - כמה אחרונים חולקים בדין זה וס״ל דדוקא באותו המין ממש הוא דפוטר בברכתו בסתמא אף לאותן פירות שהביאו לו אח״כ אבל למין אחר לא מהני ברכתו בסתמא וצריך לברך ומ״מ אם הביאו לו המין האחר בעוד שלא כלה מין הראשון נראה שאין לברך כיון שהביאו לו בשעה שהיה עסוק עדיין באכילה וכן נראה להלכה. ויש מן האחרונים שכתבו עוד דאם קבע עצמו לאכילת הפירות אף שבירך בסתמא על הפירות שהיו לפניו והביאו לו מין אחר שכלה המין הראשון א״צ לחזור ולברך דכיון דקבע עצמו לאכילה אינו מסיח דעתו מזה:

כג (כג) ליזהר לכתחלה - דיש מן הפוסקים שסוברים דבסתמא לא מהני בכל גווני אא״כ היו לפניו בשעת ברכה אבל בלא״ה בעינן שיהיה דעתו על כל מה שיביאו לו אח״כ:

כד (כד) או נמאס - וה״ה במצאו שנרקב ואינו ראוי לאכילה כלל ונוטל אחר דאם עדיין קצת ראוי לאכילה צריך לאכול ממנו כדי שלא יהא ברכתו לבטלה [עט״ז]:

כה (כה) אע״פ שהיה וכו׳ - ר״ל אפ״ה לא אמרינן דיהיה חל ברכתו על הכל והטעם עיין בה״ל:

כו (כו) רק שלא היה דעתו - ר״ל שלא היה דעתו בפירוש בשעת ברכה על כולם רק בסתמא דאם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול גם השאר א״צ לחזור ולברך [ואפילו כשלא היה מונח לפניו אז על השלחן] ועיין בבה״ל דיש כמה ראשונים שסוברין דאפילו בסתמא ג״כ א״צ לחזור ולברך דכיון שהיה מונח לפניו על השלחן הוי כדעתו בהדיא על הכל. וספק ברכות להקל. בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם אף שהיה דעתו לפטור היפים. ואם לא היה דעתו לפטור היפים צריך לחזור ולברך עליהם [מ״א] והא״ר מצדד דא״צ לחזור ולברך כיון שהוא מין אחד. בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם אמרו לו שהתקופה נופלת ויש אז חשש סכנה לשתות המים ימתין מעט עד שתעבור התקופה ואח״כ ישתה ואפילו למ״ד שיש חשש סכנה אף בכה״ג כיון שהיו אז המים תלושים מן הקרקע אפ״ה ש״ד כי שומר מצוה לא ידע דבר רע:

סימן רז

א (א) פירות האילן וכו׳ - ובדיעבד אם בירך עליהם על העץ ועל פרי העץ יצא [שערי תשובה]:

ב (ב) וכל דבר וכו׳ - כלל בזה אפילו מים:

ג (ג) בורא נפשות רבות - נוסח הברכה בא״י אמ״ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים. והחי״ת נקוד בצירי שהוא דבוק וי״א שבראת ונהרא נהרא ופשטיה:

ד (ד) לאחר כולם וכו׳ - ר״ל דא״צ לברך בורא נפשות עכאו״א דהיא שייכא על כולם ואפילו אכל ושתה יצא בברכה אחת. ואם מצטרפין שניהם יחד לכשיעור עיין לקמן בסימן ר״י במ״ב. אם מסתפק אם אכל כזית בכדי אכילת פרס א״צ לברך בנ״ר:

ה (ה) חותם בה בלא שם - שי״א שהיא מטבע ארוכה וי״א שתקנו בה מטבע קצר בלא חתימה ולכך טוב שיחתום אבל בלא שם ודעת הגר״א לחתום בה בשם כמו שמוזכר בירושלמי ומ״מ העולם לא נהגו כן [מגן גבורים]. ופי׳ בנ״ר מבואר בטור דנותן לו ית׳ שבח על שברא דברים הכרחיים כגון לחם ודברים מועילים אף שאינם הכרח כגון פירות על ההכרחים אומר וחסרונם ועל כל השאר יאמר על כל מה שברא להחיות וכו׳:

סימן רח

א (א) מברך לאחריהם וכו׳ - שמתוך חשיבותן שנשתבחה בהן א״י כדכתיב בקרא ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש [והוא תמרים שזב מהן דבש] קבעו להן ברכה חשובה בפ״ע לאחריה:

ב (ב) חמשת מיני דגן - הם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אבל מה שאנו קורין טאטארק״י או מה שאנו קורין טערקשי וויי״ץ לאו בכלל דגן הוא דהם פרי האדמה:

ג (ג) ששלקן - צ״ל שחלקן והיינו אחד לשנים או ליותר והוא מה שקורין גרויפי״ן דאלו אם הם שלמים אף שבישלן מבואר בס״ד דמברך בפה״א אכן אם נתמעכו ע״י הבישול אף שמתחלה נתנן בקדרה שלמים לגמרי דהיינו כשהם בקליפתן מ״מ מברך במ״מ כיון שנתמעכו יפה:

ד (ד) או כתשן - ר״ל אפילו לא חילקן רק שהסיר קליפתן ע״י הכתישה והאחרונים מצדדים דבעינן דוקא שיתדבק ע״י הבישול אז נחשב זה למעשה קדרה דאל״ה נחשב כשלמין בס״ד ועיין מה שכתבנו שם:

ה (ה) הריפות וגרש כרמל - הריפות הוא פי׳ על כתשן וגרש כרמל הוא פי׳ על חלקן וכל אלו בכלל מעשה קדרה הן:

ו (ו) ודייסא - מקרי כשנתמעך ונתדבק יפה. ומה שכתבו האחרונים שלא לאכול הני שעורים או חטים גנצ״י גערשטי״ן או גרי״ץ שלמים אלא בתוך הסעודה כמ״ש ס״ד היינו כשלא נדבקו ע״י הבישול אבל אם נדבקו ע״י הבישול מברך במ״מ:

ז (ז) הרבה יותר מהם - הטעם כיון דהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל והוא מחמשת המינין דחשיבי הוא העיקר ועיין לקמן בס״ט ובמ״ב שם לענין השיעור שיתחייב לברך על המחיה:

ח (ח) אלא לדבקו וכו׳ - ר״ל שלא בא להטעים התבשיל ולא לסעוד הלב רק שיהא התבשיל מדובק לא חשיב ובטיל לגבי התבשיל אפילו נתן לתוכו קמח הרבה:

ט (ט) מברך בורא מיני מזונות - ואפילו אם הם המועט כיון שהקמח הוא מחמשת המינין השקדים בטלי לגבייהו:

י (י) אינו מברך בורא מיני מזונות - דהקמח בטל לגבי הפרי וכנ״ל בס״ב:

יא (יא) וטוב להחמיר - משום דבמעשה השקדים הדרך לעשותו נמי לסעוד ולכן קשה לשער אם היה כונתו רק לדבק וע״כ טוב להחמיר:

יב (יב) ולגמעו - פי׳ לאכלו שהיה עב וראוי לאכילה דאלו אם היה רך וראוי רק לשתיה אפילו שלא בתוך הסעודה ועשאו כדי לסעוד הלב ג״כ מברך רק שהכל וכדלקמן בס״ו:

יג (יג) ופטור ממנה - צ״ל ממ״נ והקשו האחרונים דאם הוא רק לדבק א״כ בטל לגבי השקדים והרי צריך לברך על פרי בתוך הסעודה ונראה ליישב דכיון שהוא חולה וצריך להשקדים עיקר קביעת סעודתו לכתחלה הוא עליהם והו״ל כקובע סעודתו על הפירות דאינו מברך עליהם וכדלעיל בסימן קע״ז ס״ג עי״ש:

יד (יד) דגן חי - כל ה׳ מינים בכלל והרמ״א חולק בשעורים:

טו (טו) והגרעינין שלמים - ר״ל שלא חילקן מתחלה וגם לא נתמעכו כלל ע״י הבישול אינן חשובין למזון אלא כשאר פרי אדמה נינהו ואם הוסר הקליפה ע״י כתישה יש אומרים דברכתן במ״מ כשנתבשלו דחשיב מעשה קדרה ויש אומרים דברכתן פ״א כיון שגרעינין עצמן שלמים והנכון שלא יאכלם כ״א בתוך הסעודה [לבד סברת התוספות דלקמיה] ועיין לעיל בסוף סק״ו דכשנתדבקו ע״י הבישול יש לסמוך לכתחלה לברך במ״מ ואחריו מעין שלש. אכן שעורים שהוסר קליפתן וגם מקצת מהן גופא ע״י טחינת הריחיים שנעשים קטנים ממה שהיו מקודם [ומצוי זה במין שקורין פערי״ל גרויפי״ן] הנוהגין לברך עליהן במ״מ ולאחריו מעין שלש לכתחלה אף אם לא נתמעכו ע״י הבישול אין למחות בידן:

טז (טז) רק שהכל - ואם היו מבושלים גם בשעורים מברך עליהן בפה״א [א״ר]:

יז (יז) נסתפקו וכו׳ - ס״ל דמ״מ כיון שמין דגן הוא אפשר דלענין ברכה אחרונה צריך לברך מעין שלש ואף דעל המחיה אין יכול לומר דאינו מין מזון יאמר על האדמה ועל פה״א כמו שאומרים על העץ ועל פרי העץ אלא דלא מצינו שתקנו נוסח זה ולכך נשאר הדבר אצלם בספק:

יח (יח) בתוך הסעודה - ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם בנ״ר כי כן הוא מעיקר הדין:

יט (יט) אפילו של חטים - דחשיבי וכ״ש קמח של שעורים:

כ (כ) מברך עליו שהכל - דאף דאכל את החטה כשהוא בעין ברכתו בפה״א כנ״ל בס״ד הכא כיון שנשתנה החטה שנטחן עומד להתעלות ולעשות ממנו פת וקודם לזה יצא מכלל פרי ולדרך אכילתו לא בא:

כא (כא) דק דק - ר״ל דזה אינו טוב הקמח לאכילה כלל כשהוא חי ובודאי אינו מברך רק שהכל [משום קצת הנאה דאית ליה בזה] ואפילו נטחן רק קצת וכו׳ אפ״ה ברכתו רק שהכל:

כב (כב) וללועסו - לאו דוקא דאפילו אם אינו עב כ״כ כיון שאינו רך שיהיה ראוי רק לשתיה מברך עליו במ״מ [אחרונים]:

כג (כג) שהכל - דכיון שהמים רבים עליו כ״כ עד שאינו ראוי לאכילה ורק לשתיה אינו בכלל מאכל כלל ומברכין שהכל כברכת המים. וכ״ז הוא דוקא בקמח שממשו אינו בעין ומתבטל בריבוי המים אבל העושה תבשיל ממיני גרויפי״ן שנעשה מה׳ מיני דגן [כגון הנעשים במדינתנו משעורים ושבולת שועל שנחלק כל גרעין לשנים] ונתן בהם מים הרבה עד שאינו ראוי רק לשרפו שקורין זופ״א אין הגרויפ״ן בטילין לגבי המים כיון שהם בעין ומיני דגן לא בטלי וצריך לברך על הגרויפי״ן במ״מ ומ״מ אפשר שגם המים לא בטלי לגבייהו כיון שעיקרן נעשה רק לשתיה ולא לאכילה וצריך לברך גם על המים שהכל וע״כ יברך תחלה על המים ואח״כ על הגרויפי״ן [כן מתבאר מדברי המ״א בסימן זה ובסימן ר״ה] ובח״א כתב שיותר טוב בזה לברך שהכל על דבר אחר ויוציא את הרוטב. וכ״ז דוקא בה׳ מיני דגן דלא בטלי אבל בשאר מינים כגון רעצק״ע גרויפי״ן שנעשים בריבוי מים שאינם ראוין לאכילה ורק לזופ״א מברך ברכה אחת שהכל דהגרויפי״ן נתבטלו לגבי המים:

כד (כד) הכוסס - פי׳ שאכלו כשהוא חי:

כה (כה) האורז - ריי״ז דוחן היר״ז בל״א [ב״י ולבוש] ויש מפרשים איפכא וע״כ יש מחמירין דלא יאכלם כשנתמעכו אלא תוך הסעודה או שיברך עליהם שהכל מחמת ספק ובלחם חמודות כתב דסוגיין דעלמא אורז ריי״ז דוחן היר״ז וכן מוכח בברכי יוסף ומטה יהודה וכן מצאתי במעשה רב מהנהגות הגר״א דאורז הוא ריי״ז ומברך עליהם במ״מ:

כו (כו) עד שנתמעך - היינו אפילו נתמעך קצת ע״י הבישול אבל כשהם עדיין שלמים מברך בפה״א ואפשר דאפילו אם רק הוסר קליפת האורז כמו בשלנו ג״כ לא מקרי שלמים ומברך עליהם במ״מ [פמ״ג] ומ״מ אם בירך בפה״א משמע שם דיוצא בזה עי״ש:

כז (כז) פת - וה״ה תבשיל:

כח (כח) מברך עליו בורא מיני מזונות - דפת שלו או תבשילו משביע וסועד הלב כמו מה׳ מיני דגן ועדיף משאר מיני קטניות ומ״מ לא חשיב פת שלו כלחם גמור של ה׳ מיני דגן לברך המוציא:

כט (כט) בורא נפשות - דבהמ״ז או ברכה מעין שלש אינם אלא בחמשה מינין מפני חשיבותן:

ל (ל) והוא שלא יהא וכו׳ - היינו דאף שבחמשה מיני דגן קי״ל לעיל בס״ב דאם עירבן בשארי מינין אפילו הם המיעוט אזלינן בתרייהו אורז אינו חשוב כ״כ וע״כ אם עשה תבשיל או פת וקמח דשארי מינין הם הרוב מברך עליו כברכת אותן המינין:

לא (לא) לבדו - ה״ה אם הוא הרוב ונקט לבדו לאשמועינן רבותא דאפ״ה אין מברכין ברכה אחרונה כ״א בנ״ר:

לב (לב) הוא הרוב וכו׳ - וכן פסקו הרבה אחרונים:

לג (לג) על פת דוחן וכו׳ - דאף דהם פרי אדמה וע״י שנעשה פת אישתני למעליותא מ״מ כיון דעי״ז יצא מתורת פרי אין יכול לומר פרי האדמה והמוציא אין מברכין אלא בה׳ מינים ולכן מברכין שהכל ואפשר לומר עוד טעם מפני שאין דרך אכילתו בכך שאין דרך לעשות פת מזה ע״כ יברך שהכל. והנה לפי טעם זה במדינות שדרכן לעשות פת מטערקע״שי וויי״ץ לכאורה ברכתן בפה״א כיון שדרכן בכך [פמ״ג] אבל בתשובת ח״ס סימן נו״ן מסיק דבכל מקום אין מברכין בפה״א מטעם דלא נטעי אדעתא דהכי אלא לעופות ופטום אווזות וע״ד הדוחק בני אדם עושין מהן פת ואין זה עיקר פריין ואין לברך עליהן בפה״א ע״ש אך מסתפק שם דאולי הוא בכלל אורז שברכתו על הפת ועל התבשיל הוא במ״מ וע״כ הנכון לכתחלה שלא יאכלם אלא תוך הסעודה:

לד (לד) ופליז״ו - בתר״י כתוב פניצ״ו והכל אחד והוא מין שהוא זיין יותר משאר מיני קטניות וקמ״ל דאפ״ה מברכין על פתו שהכל כשאר קטניות:

לה (לה) מברך שהכל וכו׳ - וה״ה על תבשיל הנעשה מקמח שלהן וכדלקמיה:

לו (לו) משאר מיני קטניות - וה״ה מדוחן לפי מה שפסק המחבר מקודם דדוחן שוה לקטניות:

לז (לז) נשארו שלמים - לאו דוקא שלמים אלא כל שלא נתמעכו לגמרי שעדיין ניכר קצת תוארן וצורתן ברכתן בפה״א וע״כ מה שאנו קורין (רעצינ״ע קאש״ע) מברכין בפה״א [אחרונים]:

לח (לח) נתמעכו לגמרי - היינו דוקא שעשה תבשיל מקמח של קטניות שאין דרך אכילתן בכך או שמיעך אותן דרך כלי מנוקב שהן דקין מאד כקמח (או מה שנעשה מן רעצקע שאנו קורין מל״ך גרופי״ן) אבל כשבישל הקטניות שלמין ומיעך אותן בכף עיקר דרך אכילתן בכך ועוד שממשן קיים

ומברך בפה״א:

לט (לט) או שאינן וכו׳ - כמ״ש בסימן ר״ה ס״א:

מ (מ) מברך שהכל - ובדיעבד שבירך בפה״א כתב בח״א דיצא:

מא (מא) מברך במ״מ וכו׳ - כנ״ל בס״ב עי״ש:

מב (מב) מברך המוציא ובהמ״ז - דפת גמור הוא:

מג (מג) בכדי אכילת פרס - פרס הוא חצי ככר של עירוב י״א שלשה ביצים וי״א ארבעה וכזית הוא חצי ביצה ומשערינן בו כל האיסורים שאם אוכל כזית איסור ושהא באכילתו יותר משיעור אכילת פרס אינו מצטרף למלקות ולחיוב חטאת וה״נ לענין בהמ״ז דבעינן דוקא שיאכל כזית דגן אין מצטרף השיעור כזית שלו אלא בכדי שיוכל לאכלו בתוך שיעור אכילת פרס וא״כ אינו מברך בהמ״ז אא״כ היה מעורב בו קמח דגן אחד משמינית עכ״פ דאז אם יאכל מהפת ארבעה ביצים יהיה מזה כזית דגן ויתחייב בבהמ״ז:

מד (מד) בתחלה מברך המוציא וכו׳ - כדקי״ל לקמן בסימן ר״י דברכה ראשונה א״צ שיעור דאפילו על משהו יש לברך ברכה הראויה לאותו המין ומיני דגן חשיבי ולא נתבטלו בתערובתן בשום גווני כיון שנרגש טעמן:

מה (מה) טעם דגן - הלא״ה לא חשיבי ובטיל ומברך שהכל ובנ״ר:

מו (מו) ולבסוף וכו׳ - אפילו לא אכל רק כזית מהפת:

מז (מז) על המחיה - רבים מהאחרונים נתקשו בזה דלא מצינו כיוצא בזה בברכות דמתחלה המוציא ולבסוף על המחיה ועוד דמאי שנא מהא דכתב לענין בישול בקדרה דאין מברך לבסוף רק בנ״ר מחמת דאין בו כדי אכילת פרס וה״נ לענין פת ומחמת זה באמת הגיה הגר״א דצ״ל גם כאן ולבסוף בנ״ר והרבה אחרונים טרחו ליישב דברי השו״ע [עיין בא״ר ובמטה יהודה] ומחמת זה ראוי לירא שמים שלא יאכל פת כזה אלא בתוך הסעודה ומ״מ הנוהג כדברי השו״ע אין למחות בידו דכן סתמו הרבה אחרונים לדינא ודע עוד דה״ה אם בהפת היה מעורב קמח דגן כזית בכדי א״פ אלא שהוא לא אכל רק מקצת מהפת שלא היה שיעור כזית דגן מכל הזיתים שאכל ג״כ אינו מברך בהמ״ז אלא על המחיה לדעת השו״ע או בנ״ר לדעת הגר״א:

מח (מח) בקדירה - ר״ל ולא היה בהקמח של מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס [או שהיה בהקמח כשיעור והוא לא אכל עד שיעור כזית וכנ״ל באות הקודם] דאף דבתחלה מברך במ״מ וכנ״ל בס״ב אבל על המחיה אינו יכול לברך אלא על שעור כזית דגן וע״כ מברך רק ברכת בנ״ר בשביל יתר המינים המעורבים בתבשיל זה. ועיין בביאור הלכה שביארנו דלאו דוקא תערובות קמח בקמח דאינו מנכר כ״כ המיני דגן דה״ה אם עירב ה׳ מיני דגן עם דבש ותבלין או שאר מינים וכההיא דס״ב הנ״ל ג״כ בעינן שיהא מהחמשה מיני דגן כזית בכדי א״פ ואי לא״ה אינו מברך ברכה אחרונה אלא בנ״ר וע״כ מיני [גרויפין] מה׳ מיני דגן שמבשל עם בולבע״ס וקטניות וכיו״ב אין לברך לבסוף על המחיה אלא דוקא כשאכל מהמיני דגן כזית בכדי אכילת פרס. ומ״מ לענין פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה [כגון צוקע״ר לעק״ך] נוהגין העולם לברך עליו לבסוף על המחיה כשיש בו כזית אף שבמין דגן לבדו שנמצא בו אין בו שיעור כזית ואולי שטעמם מפני שהתבלין בא להכשיר את האוכל מצטרף עם האוכל גופא לשיעור וכדאיתא כעין זה במ״א סימן ר״י. ולכתחלה טוב ליזהר לשער שיהיה בהקמח שיעור כזית:

מט (מט) מברך תחלה במ״מ - וגם בזה בעינן דוקא שיהיה מנכר קצת טעם דגן דאם היה רק משהו בעלמא מקמח דגן ולא מנכר טעמו כלל בטל לגבי יתר המינים ומברך שהכל:

נ (נ) מעין שלש - נוסח הברכה בא״י אמ״ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה׳ אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבע מטובה [ויש שאין אומרים ונאכל מפריה ונשבע מטובה] ונברכך עליה בקדושה ובטהרה כי אתה ה׳ טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל המחיה בא״י על הארץ ועל המחיה [ונקראת ברכה זו מעין שלש לפי שיש בה מעין ג׳ ברכות שבברכת המזון דהיינו נגד ברכת הזן אומרים כאן על המחיה או על הגפן או על העץ ונגד ברכה שניה שעל הארץ ועל המזון אומרים כאן ועל ארץ חמדה טובה וכו׳ ונגד ברכה ג׳ שהיא בונה ירושלים אומרים כאן ובנה ירושלים ונגד הטוב והמטיב שהיא ברכה ד׳ בברכת המזון אומרים ג״כ כי אתה ה׳ טוב ומטיב ואף ע״פ שיש בברכה זו מעין ד׳ ברכות נקראת מעין ג׳ לפי שעיקר בהמ״ז מן התורה הם רק ג׳ ברכות והטוב והמטיב הוא מדרבנן]

ועל פירות אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ וכו׳ ועל יין אומר על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ וכו׳ ולענין חתימה דיין מבואר בסעיף הסמוך:

נא (נא) של פירות דחוצה לארץ - ר״ל כשהן משבעת המינים:

נב (נב) ועל הפירות - שאין יכול לומר פירותיה כיון שאינם מפירות של א״י ואפילו הובאו לא״י ואכלן שם כיון שגדלו בחו״ל [ע״ת וא״ר]:

נג (נג) על הארץ ועל פירותיה - שמשבח להש״י על נתינתו לנו את הארץ שמוציאה אותן פירות:

נד (נד) אוכל מפירות הארץ - ר״ל כשיודע שהם מפירות הארץ אבל בספק כגון בחו״ל הסמוכה לא״י יאמר על הפירות וה״ה כשאוכל בא״י ואינו יודע אם הם מפירות הארץ או שהובאו מחו״ל יברך ג״כ על הארץ ועל הפירות:

נה (נה) אינו חותם וכו׳ - דכמו בה׳ מיני דגן אומר בחתימתו על הארץ ועל המחיה וכן בפרי העץ אומר בחתימתו על הארץ ועל הפירות כן בפרי הגפן צריך ג״כ להזכיר ארץ בחתימה ומ״מ בדיעבד אם לא הזכיר ארץ כתב המ״א דיצא:

נו (נו) על הארץ ועל פה״ג וכו׳ - טעם המחבר משום דיש דעות בין הפוסקים יש מראשונים דס״ל דכמו בפתיחת הברכה מתחילין ביין על הגפן ועל פה״ג משום שבחו ועילויו כן צריך להזכיר שבחו גם בחתימת הברכה ויש מראשונים דס״ל דבחתימת הברכה די אם יזכיר סתם ועל הפירות ואין לשנות נוסחתו משארי ברכות ולכך סתם המחבר להורות דיכול לעשות כמו שירצה ועיין באחרונים דמשמע מהם דהמנהג לחתום על הארץ ועל פרי הגפן. ומ״מ בדיעבד אם סיים על הארץ ועל הפירות בודאי יצא:

נז (נז) מזכירין בה - בין על מיני מזונות ובין על היין ועל פירות הארץ:

נח (נח) מעין המאורע - היינו קודם שאומר כי אתה ה׳ טוב ומטיב יאמר בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה וביום טוב אומר וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה וכן בר״ח יאמר וזכרנו לטובה ביום ר״ח הזה ובדיעבד אפילו לא הזכיר מעין המאורע יצא:

נט (נט) אבל לא וכו׳ - דהא אפילו בבהמ״ז אינו מחוייב להזכיר מצד הדין רק מצד מנהגא וכאן ליכא מנהג כלל ע״ז [הגר״א]:

ס (ס) ויקדים המחיה - לפי שברכתו במ״מ שהיא חשובה ומבוררת וגם קודמין בפסוק ואח״כ יין שג״כ חשוב ויש לו ברכה בפרטיות:

סא (סא) ועל פה״ג ועל הפירות - במ״א מצדד שלא לומר רק ועל הפירות וכן משמע בביאור הגר״א ומנהג העולם כהשו״ע וברכה שא״צ לא שייך כאן דאין מוסיף שם א״כ אין קפידא שיאמר פה״ג ופירות ועכ״פ בדיעבד אם לא אמר פה״ג בודאי אין חוזר [ח״א]:

סב (סב) שגם הם וכו׳ - הא לא״ה אין ברכה מעין ג׳ פוטרת בנ״ר וכן להיפך [אחרונים]:

סג (סג) פרי העץ הם - פי׳ אלא שמפני שאין חשובין כ״כ לא קבעו עליהן ברכה זו ועכשיו שמברך בלא״ה ברכה זו פוטרת ודוקא אם אכל תפוחים עצמן אבל סחטן ושתה מימיהן אינו נפטר בברכת על העץ דלאו פרי הוא כלל:

סד (סד) ושתה יין - ואפילו להפוסקים שסוברין דבחתימה שבברכת היין מסיים על הארץ ועל הפירות כנ״ל בסעיף י״א מ״מ כיון דפתיחה הוא מזכיר רק גפן אין תפוחים בכלל ואינו יוצא [מ״א] ויש מאחרונים שכתבו דאם סיים בברכת היין על הארץ ועל הפירות אפשר דיוצא גם על התפוחים. וע״כ יש ליזהר היכא שאוכל תפוחים ושותה יין שיברך תחלה בנ״ר על התפוחים או שיסיים בברכת היין על הארץ ועל פה״ג:

סה (סה) וכ״ש אם אכל בשר וכו׳ - טעם הכ״ש דיין ותפוחים הם עכ״פ תרווייהו מין עץ כ״ש מה שאינו מין עץ:

סו (סו) וה״ה אם וכו׳ - עיין לקמן בסימן רי״ב לענין עיקר וטפל מה שכתבנו שם:

סז (סז) לברך עליהם בפה״ע - דלא תימא דענבים נמי פה״ג נינהו ויפטרו בדיעבד בברכת היין קמ״ל דלא:

סח (סח) צריך להזכיר על וכו׳ - ור״ל דלא תימא דיוצא בברכת על הגפן שמברך על היין אלא צריך להזכיר ג״כ על העץ ויכלול עם ברכת הגפן בברכה אחת וכנ״ל בסי״ב:

סט (סט) אם בדיעבד וכו׳ - וה״ה אם שתה יין ונתכוין לפטור הענבים דיצא כמ״ש סימן ר״ו ס״ב עי״ש [אחרונים. וע״ש במ״ב מה שכתבנו בזה וה״ה לענייננו]. ואינו דומה לסי״ד דהתם לא כוון בפירוש בברכת פה״ג לפטור הענבים לכן אמרינן דממילא לא מיפטרי דלכתחלה יש לו לברך על כל אחד

ברכה מיוחדת:

ע (ע) על הענבים בפה״ג וכו׳ - ואם בירך על היין בורא פה״ע יש דעות בין הפוסקים יש אומרים דיצא בדיעבד וי״א דלא יצא וספק ברכות להקל:

עא (עא) ומים - וה״ה כל מיני משקין אף החשובים ביותר:

עב (עב) אין לו לברך וכו׳ - מיירי כשקבע על היין ואז פוטר אפילו לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה או דמיירי שהיו המשקין לפניו בשעת ברכה ואז פוטר אפילו לא שתה רק כוס אחד אבל אם לא קבע וגם לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה אז צריך לברך על המשקין לאחריהם כשם שצריך לברך עליהם לפניהם וכמבואר לעיל בסי׳ קע״ד במ״ב סק״ג ע״ש:

עג (עג) שברכת היין פוטרתן וכו׳ - ואפילו אם אירע שהביאו המשקין אחר שנמלך והסיח דעתו משתיית היין דאז בודאי צריך לברך ברכה ראשונה על המשקין [דלא עדיף מיין גופא] אפ״ה א״צ לברך בנ״ר כיון שקבע מתחלה על היין נטפל הכל ליין ונפטר בברכתו:

עד (עד) שאם אכל וכו׳ - ר״ל שלא בתוך הסעודה דאלו בתוך הסעודה אפילו קודם בהמ״ז ודאי ג׳ ברכות פוטרן:

עה (עה) דייסא - וה״ה שאר מיני תבשילין שהם מה׳ מיני דגן ואף דכל זה הוא זיין יותר מתמרים אפ״ה כיון דאית להו עילויא אחרינא בפת שפת נעשית עיקר ממיני דגן לא שייך ברכת שלשה כ״א בפת. ודע דלדינא הסכימו כמה אחרונים שלא כדעת המחבר אלא דדייסא וכן כל שהוא ממיני דגן בדיעבד בהמ״ז פוטרתן דכיון דהוא זיין לא גריעא מתמרים [וכ״ש בפת כיסנין דודאי בהמ״ז פוטרתן]:

עו (עו) אבל ביין וכו׳ - ר״ל אפילו כששתה שלא בתוך הסעודה גם כן בדיעבד פוטרו כשבירך עליו ברכת המזון והטעם משום דיין זיין וסועד הלב כמו לחם ועיין בה״ל:

עז (עז) על התמרי׳ - דתמרים נמי זיין כעין מיני דגן ושייך בהו בדיעבד בהמ״ז משא״כ שאר פירות אפי׳ מז׳ המינים אפי׳ בדיעבד אין יוצא בבהמ״ז:

עח (עח) אלא ברכת הזן וכו׳ - אע״ג שאין בו מעין שלש מ״מ כיון שכבר גמר הזן את הכל שוב אין יכול לומר הברכות הנותרות שלא נתקנו לכתחלה על היין והתמרים:

עט (עט) ואם נזכר וכו׳ - דלכתחלה הלא בודאי יש לו לברך ברכה שיכלול מעין שלש כדין:

פ (פ) ודבר שברכתו וכו׳ - ומיירי שיין אין לו [דאי יש לו הלא יכול להוציא עצמו מספק דיברך על היין בפה״ג ועל מין אחר בנ״ר ויצא ממ״נ] ורוצה ליקח דבר אחר שברכתו ג״כ מעין שלש ויכלול ג״כ באמצע ברכה מספק על הגפן וכו׳ וכמו בסי״ב והטעם דאסור דשמא ברכתו בנ״ר ואין שייך פה שם גפן כלל ומוטב שלא להזכיר כלל ומ״מ אם יש לו על איזה דבר לברך בנ״ר יברך דשמא ברכתו בנ״ר ומה שיוכל לתקן יתקן:

פא (פא) ויכלול עמו וכו׳ - ואם אכל פרי עץ ואינו יודע אם הוא משבעת המינים ואין לו פרי אחר שהוא משבעת המינים להוציאו בברכת מעין שלש כתב המ״א דיוכל ליקח יין וה״ה אחד מה׳ מיני דגן שברכתו ג״כ מעין שלש ויוסיף לכלול בהברכה על העץ ועל פרי העץ ויצא ממ״נ דאף אם הפרי זו אינה משבעת המינים שייך לומר עליה פרי העץ וכנ״ל בסי״ג:

פב (פב) מספק - ודעת הט״ז והסכימו אתו כמה אחרונים לדינא דלא אמרינן סברא זו רק לענין לכתחלה דהיינו שישתה משקה זו ויסמוך לענין ברכה אחרונה על סמך שיכלול אח״כ בתוכה שום תוספת אבל לענין דיעבד דהיינו שכבר שתה משקה שיש לו ספק מוטב שיכלול בתוכה ממה שישאר בלי ברכה אחרונה כלל:

סימן רט

א (א) אין מחזירין אותו - זהו דעת הרמב״ם אבל רוב הפוסקים וכמעט כולם חולקים עליו והסכימו דלא אזלינן בתר דעתו כיון שבפיו הוציא ברכה שאינה ראויה לאותו המין לא יצא ומחזירין אותו וכתבו האחרונים דכן יש להורות:

ב (ב) וי״א שאם לקח וכו׳ - וכן הלכה [אחרונים]:

ג (ג) על דעת וכו׳ - היינו אע״ג דבשעה שהזכיר שם ומלכות שהוא עיקר הברכה היה דעתו על ברכה שאינה ראויה לאותו המין כלל אפ״ה כיון שחתימת הברכה הזכיר בפיו כהוגן יצא בדיעבד:

ד (ד) שהרי אף אם סיים - ונמצא שאף לפי מחשבתו היתה ברכה הראויה לאותו המין:

ה (ה) ובירך בא״י וכו׳ - היינו אפילו בעת תחלת הברכה היה סבור שהוא יין ונמצא שהיה תחלת הברכה וסופה שלא כהוגן אפ״ה כיון שעקר תוך כ״ד וסיים כהוגן יצא:

ו (ו) ותוך כדי דיבור - אבל לאחר כדי דיבור לא מהני עקירתו וחוזר ומברך. ודע דהא דמקילינן בדיעבד בתוך כדי דיבור דוקא בברכות דרבנן אבל בבהמ״ז שהוא דאורייתא אם אירע כה״ג כגון שאכל לחם וטעה וסבר שאכל פירות והתחיל לברך בא״י אמ״ה על העץ ועל פרי העץ ונזכר שהוא לחם וסיים הזן את העולם וכו׳ כהוגן צריך לחזור ולברך ודוקא באופן זה שציירנו אבל אם טעה וסבר על הלחם שאכל שהוא אחד מחמשת המינים והתחיל לברך בא״י אמ״ה על המחיה ונזכר יכול לסיים הזן את העולם כולו וכו׳ ויצא דמחיה נמי מזון הוא. כתבו האחרונים מי שאומר אחר ברכת היין בורא מאורי האש ונזכר שצריך להקדים בשמים וסיים בורא מיני בשמים יצא ידי בשמים וחוזר ומברך בא״י אמ״ה בורא מאורי האש ודוקא כשנתכוין בשעת הזכרת שם ומלכות על הבשמים שנקט בידו ונכשל בלשונו ואמר בורא מאורי האש אבל כשנתכוין על האש יצא ידי ברכת מאורי האש ואח״כ מברך ברכה אחרת על הבשמים דהא על האש ג״כ צריך לברך והסדר אינו מעכב. ולענין ברכת השחר אם טעה בפוקח עורים ומלביש ערומים וכדומה נתברר לעיל בסימן מ״ו במ״ב סק״כ עי״ש:

ז (ז) ובירך בפה״ג - וכונתו היתה להוציא גם האחרים בברכתו:

ח (ח) דהא דעתו היה וכו׳ - אמר שני טעמים לפטור אחד כיון שדעתו לשתות שאר יין ואפילו לא היה אז אותו היין לפניו והביאו לו אח״כ חל הברכה עליהם [ואף דכוס זה היה מים והתחיל לשתותו אפ״ה לא מקרי הפסק כיון שלא הפסיק בדיבור בינתים] ואפילו לא היה דעתו בהדיא לשתות יותר ורק בסתמא כיון שהוציא אחרים בברכתו שיהיו יכולים לשתות היין שלפניהם נמצא שלא היתה ברכתו לבטלה ולכן מותר גם לו לשתות שאר יין. והנה הרמ״א אזיל לשיטתו בסימן ר״ו ס״ג בהגהה שס״ל שם דהיכא שלא היה דעתו בהדיא ורק בסתמא צריך לחזור ולברך ולכן בענייננו נמי כתב דהא דעתו וכו׳ אבל לפמש״כ שם במ״ב ובה״ל דיש כמה פוסקים שסוברין דאפילו בסתמא כל שהיו לפניו על השלחן בשעת ברכה ממילא חל הברכה על כולם ואין צריך לחזור ולברך כשנשפך הכוס שבירך עליו א״כ ה״ה בענייננו כשנמצא מים ושותה כוס אחר יין שהיה לפניו בכל גווני א״צ לחזור ולברך:

ט (ט) כל הברכות וכו׳ - משום שהן מד״ס וספיקא דרבנן לקולא ועיין לעיל סימן קס״ז ס״ט במ״ב:

י (י) חוץ מבהמ״ז - והוא שאכל כדי שביעה דאז הוא מחוייב מן התורה ועיין לעיל קפ״ד ס״ד במ״ב. והנה מהמחבר משמע שסתם כהרמב״ם וסמ״ג שסוברין דברכה מעין שלש שמברכין על שבעת המינים הוא מדרבנן אבל באמת יש הרבה ראשונים שסוברין שהוא מדאורייתא וע״כ כתבו האחרונים דמי שאכל כדי שביעה מפירות או תבשיל של שבעת המינים ונסתפק לו אם בירך אחריו יאכל עוד מאותו המין שיעור כזית ויברך אחריו ויוציא עי״ז גם הספק שלו ועיין בפמ״ג שמצדד דאם אין לו מאותו המין יקח ממין אחר שהוא משבעת המינין כגון שאכל פרי עץ יקח מיני מזונות ויכלול בהברכה:

יא (יא) של תורה - ועיין בסימן מ״ז במ״ב סק״א מ״ש לענין ברכת התורה אם נסתפק:

סימן רי

א (א) האוכל - כל האוכלין מצטרפין לכזית לברך עליהן ברכה אחרונה הראויה להן אם משבעת המינין ברכה מעין ג׳ אם שלא מזיי״ן מינים לענין בנ״ר. אכל חצי זית משבעת המינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בורא נ״ר וה״ה כשאכל חצי זית פת וחצי זית מדבר שמברכין בנ״ר מברך בנ״ר וכל המשקין מצטרפין לרביעית האוכל והשותה [דהיינו שאכל פחות מכזית ושתה פחות מרביעית] אין מצטרף אפי׳ לענין בנ״ר. ציר שע״ג ירק מצטרף לכזית דכל אכשורי אוכלא [משקה הבא למתק אוכל] אוכלא הוא וה״ה בפת השרוי במשקה או ביין או ברוטב אבל אם אכל הפת עם הרוטב בלא טבול אין מצטרף אך אם היה הרוטב של המאכל מדברים שמברכין עליהן כמו על המאכל [ומבואר בסימן ר״ה] אפשר דמצטרף הרוטב להמאכל וצ״ע [ח״א]. אכל הכזית מעט ונשתהה הרבה באכילתו אם יש מתחלת האכילה עד סוף האכילה יותר מכדי אכילת פרס אינו מצטרף [ושיעור פרס עיין לקמן סימן תרי״ב שיש דעות אי ג׳ ביצים או ד׳ ביצים והכא מסתברא דאין מצטרף אפילו רק בכדי ג׳ ביצים דשיעור כזית אפילו בפת לענין בהמ״ז הוא רק דרבנן וכן משמע מח״א]. וכתב הפמ״ג דכ״ז הוא רק לענין שיעור כזית אבל לענין פת כדי שביעה דחיובו הוא מן התורה חייב אף שאכל מעט דהא עכ״פ ושבעת קרינן ביה. היה פת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים האוכל כזית ממנו כמות שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית וכן אם היה כזית ונצטמק ונתמעט בשיעורו אין מברכין אחריו אלא א״כ דחזר ונתפח [אחרונים]. ולענין שתיית רביעית אם שתה והפסיק מעט וחזר

ושתה עד שהשלים לרביעית יש אומרים דאינו מצטרף וי״א דמצטרף אם לא ששהה מתחלת השתיה עד סוף השתיה יותר מכדי אכילת פרס [מלקמן בסימן תרי״ב ס״ק] והגר״א הסכים שם בביאורו דהלכה כדעה זו השניה. והנה לענין שתיית טה״ע וקאפ״ע שהדרך לשתותו כשהוא חם וקשה לשתותו בלא הפסק כדרך שאר משקין כ״א מעט יש מחלוקת רבה בין הפוסקים אם צריך לברך ברכה אחרונה לדעה ראשונה הנ״ל ובמחצית השקל ובח״א מצדדים שלא לברך וכ״כ בדה״ח וכן הוא מנהג העולם. ואנשי מעשה נוהגין שלבסוף שתייתן מניחין כדי שיעור רביעית שיצטנן מעט כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק ולברך ברכה אחרונה וטוב לעשות כן כדי לצאת אליבא דכו״ע ובפרט לדעת הגר״א הנ״ל דפסק כדעה שניה דהשיעור הוא כדי אכילת פרס לענין צירוף גם בשתיה בודאי נכון לעשות כן. אם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר מיד דבודאי צריך לברך שנית בתחלה אפילו בפת יש לעיין אם חזר ואכל פחות מכשיעור בכדי אכילת פרס אם מצטרף דאולי כיון שהלך לחוץ הוי כמו היסח הדעת ועיין במ״א דמצדד דמצטרף:

ב (ב) פחות מרביעית - ושיעור רביעית וכזית עיין לעיל בסימן רע״א סקס״ח במ״ב ובה״ל שם ולקמן בסימן תפ״ו במ״ב ובה״ל:

ג (ג) מברך תחלה - ואפי׳ על כל שהוא בין מדבר אוכל בין ממשקה דאסור ליהנות מן העוה״ז בלא ברכה:

ד (ד) ולאחריו וכו׳ - דבפת הלא כתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו׳ ואין אכילה בכל התורה פחותה מכזית ובשאר דברים כשתקנו חז״ל ברכה אחרונה כעין זה תקנו ובמשקין נמי מדאשכחן בעלמא לענין שתיית משקין אסורין דחיובו ברביעית הכא נמי כשתקנו ברכה אחרונה במשקה בשיעור זה תקנו:

ה (ה) גרגיר של ענב - וה״ה יגד״ע אחת או קטנית אחת [א״ר וש״א]:

ו (ו) שמברכין לאחריו - מפני חשיבותיה ואם נתרסקה קודם אכילה לא מקרי בריה [ע״ת]:

ז (ז) כמות שהוא - דהיינו עם הגרעין ואפילו אם הגרעין אינו ראוי לאכול כלל כיון שעכ״פ בלע כולו:

ח (ח) אבל אם לקח וכו׳ - וכ״ש אם נחתך מעט מהפרי גופא. ואם נפל ממנו קצת ע״י בישול כמו שרגילות הוא להתפרפר ג״כ נראה שעי״ז נתבטל ממנו שם בריה:

ט (ט) הגרעין - ולא מבעיא אם הגרעינין ראוי ג״כ לאכלן בודאי ע״י חסרונן נתבטל שם בריה מהפרי ואפילו אם היו מהמינין שאין ראוי לאכול אותן כלל ג״כ נתבטל הפרי מתורת בריה עי״ז. ואם נמצא בתוך הגרעין גופא דבר שראוי לאכול ואכל מה שבתוך הגרעין וזרק קליפתו הקשה (כעין פלוימי״ן שלנו) דעת המ״א וא״ר דזה ג״כ הוי בכלל בריה אחרי שעכ״פ אכל מה שראוי לאכול ממנו:

י (י) של יין - וה״ה שאר משקין:

יא (יא) על כזית - דהוא שליש רביעית דאפשר דלענין משקה ג״כ משערינן כמו באכילה בכזית:

יב (יב) אלא פחות וכו׳ - ובדיעבד אם שתה כזית ואין לו רביעית טוב ליזהר שלא ישתה עד רוב רביעית וכ״ש שלא ישתה כשיעור ביצה שהוא שני חלקי רביעית די״א דעל שעורים אלו יש לברך ברכה אחרונה ועיין לעיל סימן ק״ץ סקי״ד מה שכתבנו שם:

יג (יג) הטועם וכו׳ - דאע״ג דאסור ליהנות מן העוה״ז בלא ברכה אפילו כל שהוא בין באכילה בין בשתיה היינו כשמכוין לאכול ולשתות אבל הכא שאין כונתו אלא לטעום לידע אם צריך מלח או תבלין א״צ ברכה לא לפניה ולא לאחריה ואפילו אם הוא אוכל קצת מהמאכל אחר הבישול [שאין ביכלתו לתקן אז המאכל] ורק לידע אם הוא טוב ג״כ מצדדים הא״ר והפמ״ג דגם זהו בכלל טעימה אחרי שאין כונתו לשם אכילה:

יד (יד) עד רביעית - ועד בכלל אבל יתר מרביעית כיון שהוא הנאה יתירה חשיב כמו שמתכוין לאכילה. ועיין במ״א שכתב דעד רביעית דשרי היינו אפילו לטעום מהרבה קדירות ומיהו אם כונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דהו״ל אכילה מעלייתא. ולענין טעימה איזה דבר אוכל לידע אם הוא טוב מצדדים האחרונים דשיעורו הוא רק עד כזית. ודע דאף שבשו״ע כתב אין צריך לברך ממילא אסור לברך דהו״ל ברכה לבטלה [אחרונים]:

טו (טו) ואפילו אם הוא בולעו - ואם הוא פולט מותר אפילו ביותר מרביעית בלי ברכה גם לדעה זו:

טז (טז) טעון ברכה - אפילו בכל שהוא כיון שיש לו הנאת מעיו:

יז (יז) כשחוזר ופולט - דבזה התירו כשכונתו רק לטעימה בעלמא כיון שאין לו רק הנאת החיך מהתבשיל שטעם או מהאוכל שלעס. ואותן שנותנין עשב שקורין טאב״ק לתוך שפופרת ומדליקין אותו ושואבין העשן בפיהם נסתפק המ״א בזה אי הוי כטועם ופולט והאחרונים החליטו בפשיטות שאין לברך על עישון הטאב״ק הזה:

יח (יח) ואז אפילו וכו׳ - וע״כ הלועס לתינוק כיון שאינו בולע אפילו להרבה א״צ ברכה:

יט (יט) וספק ברכות להקל - היינו באפילו אם הוא בולע לא יברך כיון שאין כונתו לאכילה וכסברא הראשונה. והנה המ״א חולק על השו״ע והרמ״א וס״ל דבבולע לכו״ע חייב לברך אבל כמה אחרונים החליטו עם פסק הרמ״א דהוא ספק ברכה ולא יברך ולכתחלה טוב ליזהר הרוצה לבלוע שיתכוין ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו [ח״א]:

סימן ריא

א הנה מפני שהסימן הזה רבו פרטיו ע״כ אכתוב לו הקדמה קצרה. והוא. תנן [ברכות מ״א] היו לפניו הרבה מינין ר׳ יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה ואיתא בגמרא אמר עולא מחלוקת כשברכותיהן שוות [כגון זית ותפוח] דר׳ יהודה סבר מין שבעה עדיף וחכמים אומרים חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות כגון צנון וזית ד״ה מברך ע״ז וחוזר ומברך ע״ז והנה יש דעות בפוסקים דרוב מהן פסקו כר״י דמין שבעה עדיף [וזהו מה שכתוב בס״א] ויש שפסקו כחכמים [וזהו דעת הרמב״ם המובא בס״ב] וגם באין ברכותיהן שוות יש דעות בפוסקים יש אומרים דכונת עולא מה שאמר ד״ה מברך ע״ז וחוזר ומברך ע״ז היינו דכיון שאין ברכותיהן שוות ואין אחד פוטר חבירו לא שייכי זה לזה כלל ויוכל לברך תחלה על צנון בפה״א אף שהזית הוא מין שבעה וגם חביב עליו וי״א דכונת עולא דלד״ה יכול לברך על איזה שירצה תחלה ומסתמא יברך ממילא על החביב אצלו ואלו שתי הדעות נזכרים ג״כ בסעיף א׳. גם מבואר שם בס״א וב׳ מה נקרא חביב אם הרגיל להיות תמיד חביב אצלו או מה שהוא אצלו עתה חביב ומתאוה לו. כל הקודם בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו׳ המדבר שם משבחה של ארץ ישראל הוא מוקדם לברכה אפילו השני חביב עליו יותר ומ״מ זית הוא קודם לגפן משום דחזינן שחלק הכתוב וכתב ארץ פעם שני [ארץ זית שמן ודבש] ונמצא דזית הוא ראשון סמוך לארץ בתרא וגפן הוא רק שלישי לארץ קמא. בפה״ע ובפה״א קודמין לשהכל ויתר הפרטים יבואר הכל בפנים:

ב (א) היו לפניו וכו׳ - ודוקא שגם דעתו היה לאכול מכולם הא אם אין כולם לפניו או שאין דעתו לאכול מכולם אין שייך בזה דין קדימה:

ג (ב) ברכותיהם שוות ויש ביניהם וכו׳ - כגון ענבים ותפוחים:

ד (ג) ממין שבעה - ר״ל שנשתבחה ארץ ישראל בהן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש [זית שמן הוא ד״א זית שעושה שמן. ודבש היינו תמרים שעושין מהן דבש]:

ה (ד) מקדים מין שבעה - ואפילו הוא חצי פרי והשאר הם שלמים. ואם שניהם ממין אחד משבעת המינים או ששניהם אינם מין שבעה מקדים השלם ואפילו אם החצי חביב יותר שלם עדיף:

ו (ה) אע״פ וכו׳ - דמעלת מין שבעה עדיף:

ז (ו) מקדים החביב - היינו שרגיל להיות תמיד חביב עליו וכדלקמיה:

ח (ז) ואם אין וכו׳ - דכיון דאין אחד פוטר חבירו בברכתו אין שייך כאן שום מעלה בהקדמתו ואיזה שירצה יברך עליו ואוכל קודם [הרא״ש]:

ט (ח) כגון צנון וזית - דוקא בזה דברכת הצנון בפה״א אבל אם היה דבר שברכתו שהכל בודאי מברך על הזית תחלה וכדלקמיה בס״ג:

י (ט) וי״א וכו׳ - ס״ל דגם בזה שייך מעלת הקדימה לברך על מין אחד תחלה אלא דס״ל דלא מקדמינן בזה מין שבעה אלא החביב לו יותר יקדימנו לברך עליו ולאכול תחלה אכן אם שני המינים חביבים אצלו בשוה אז מברך על מין שבעה תחלה ועיין מש״כ במ״ב סקכ״ז בשם הגר״א ועיין בה״ל מש״כ בשם האחרונים דעיקר כי״א הזה שהוא דעת רוב הפוסקים [וגם דאפילו לדעה הראשונה שס״ל דמברך על איזה שירצה מ״מ הלא הברירה היא בידו]:

יא (י) המין שרגיל וכו׳ - ומשמע מדברי הפוסקים דיתנהג כך יברך על המין שרגיל להיות תמיד חביב עליו ויטעום קצת ממנו ואח״כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאכלו ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון:

יב (יא) אפילו אם עתה וכו׳ - ומ״מ המברך על מה שחביב עתה בעיניו ג״כ יש לו על מי לסמוך דיש פוסקים שסוברים דחביב נקרא מה שהוא חביב עליו עכשיו [ט״ז]:

יג (יב) מקדים החביב - פליג על דעה ראשונה וס״ל דחביב עדיף לעולם ואף דברכותן שוות ויש בהם מין שבעה חביב קודם לברך עליו:

יד (יג) באותה שעה - גם בזה פליג על דעה ראשונה וס״ל דאינו נקרא חביב מה שחביב עליו תמיד אלא מה שחביב עליו באותה שעה. ומשמע מסתימת המחבר דהעיקר כדעה הראשונה שהיא דעת רוב הפוסקים:

טו (יד) בפה״ע קודמת - ואפילו מין השני חביב עליו [מ״א וש״א]:

טז (טו) שהיא חשובה וכו׳ - פי׳ דברכת בפה״ע מבוררת טפי על איזה מברך וחשובה היא מברכת שהכל שאינה רק ברכה כוללת לכל המינים:

יז (טז) וכן בפה״א - חשובה נמי משהכל דמבורר בהברכה רק מיני פה״א משא״כ שהכל דכוללת הכל. וע״כ כשמביאים לפניו יי״ש עם מרקחת יברך על המרקחת תחלה אף שהיי״ש חביב עליו יותר [אחרונים]:

יח (יז) איזה מהם וכו׳ - ואין תלוי כלל בחביב לדעה הראשונה שבס״א דהא אין ברכותיהן שוות ולי״א שם מיירי הכא ששניהם חביבים עליו בשוה:

יט (יח) וי״א שבפה״ע קודם - והסכימו האחרונים דנכון לנהוג כי״א הזה אם שניהם שוים בחביבות אכן אם פה״א חביב עליו יותר מברך על החביב כנ״ל בס״א וכן אם פה״א הוא מין שבעה כגון קליות של חטים ותפוח או אחד משבעת המינים יש לו לברך תחלה על החטה שהוא מין שבעה וקודמת בפסוק:

כ (יט) כל הקודם וכו׳ - דמקרא זה חושב המינים שנשתבחה בהן א״י וכל המוקדם בפסוק הוא יותר חשוב מהמאוחר לפיכך הוא קודם לברכה וחטה ושעורה דקרא דקודמין לשארי המינים הוא דוקא שעשה מהן תבשיל להרבה פוסקים וכדלקמיה בס״ה:

כא (כ) קודם לברכה - אף כשהמין השני הוא חביב יותר. וכתבו האחרונים דחשיבות מין שבעה להקדים ראשון לשני הוא רק כשנגמר הפרי אבל אם לא נגמר כגון זית קודם שגדל הנץ אף שהוא ראשון לארץ בתרא חשוב יותר המאוחר ממנו דמה שנשתבחה בהן א״י הוא רק בגמר פרי וכן כל כה״ג:

כב (כא) וארץ בתרא - דכן הוא סדר המקרא ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ומארץ שבאמצע הוי התחלת סדר וכל הסמיך לו חשוב יותר מהמאוחר שבארץ קמא:

כג (כב) תמרים קודמין - דדבש שבקרא הוא תמרים שיוצא מהן דבש [ב״י]:

כד (כג) תחלה - היינו אפילו לזיתים שהיא ראשונה לארץ בתרא:

כה (כד) היא חשובה - שגם ברכת בורא מיני מזונות היא ברכה מבוררת כמו ברכת היין והרי היא קודמת ליין בקרא. ונקט הרמ״א מחמשת מיני דגן להשמיענו דאף כוסמין ושבולת שועל ושיפון מזון הנעשה מהן ג״כ קודמין ליין דהם ג״כ בכלל חטים ושעורים:

כו (כה) לאחר ששוה וכו׳ - מלשון זה משמע דחטים ושעורים דקודמין הוא רק מהשוה להן בסמיכה לארץ כמו חטים לזיתים ושעורים לדבש [שהוא תמרים] אבל שעורים [היינו מזון הנעשה מהן כמו שמפרש בסעיף ה׳] לזיתים לא אבל הלבוש כתב דברכת במ״מ היא קודמת לכל וכן הסכימו הרבה אחרונים:

כז (כו) תבשיל או פת - והם קודמים לשארי מינים אף אם הם חביבים אצלו יותר:

כח (כז) אינה קודמת וכו׳ - אלא בפה״ע תקדים ומשמע במ״א דדוקא אם הפה״ע חביב יותר אצלו אז הוא קודם אף שהוא מאוחר בקרא אבל אם שניהם חביבים בשוה חטה קודמת אכן בביאור הגר״א משמע דלפי מה שמבואר לעיל בס״א דהיכא שאין ברכותיהן שוות לא אזלינן כלל בתר מין שבעה ה״ה הכא לא אזלינן כלל בתר מוקדם ועל איזה שירצה יברך תחלה. ומ״מ אם החטה חביבה יותר אצלו מסתברא דיברך עליה תחלה דגם שם הלכה כהי״א דחביב קודם כמש״כ שם:

כט (כח) קודמת לברכת במ״מ - פי׳ כגון שיש שלחן ערוך לפניו לאכול פת וגם רוצה לאכול לחמניות דברכתן במ״מ ואפילו כשאוכלן בתוך הסעודה [כגון שבלילתן רכה ואוכלן לתענוג ולא לשובע וכדלעיל בסימן קס״ח ס״ח] מצוה שיטול ידיו ויברך המוציא תחלה על הפת דברכת המוציא חשובה ואח״כ יברך במ״מ על הלחמניות דאי מיירי בשאר תבשילין בלאו טעמא דברכת המוציא חשובה צריך לברך תחלה על הפת ולפטור ממילא את התבשיל דאי יברך תחלה על התבשיל נמצא גורם ברכה שא״צ ואסור [מ״א]:

ל (כט) שהדבר השני חשוב - כגון שהלחם משעורים והמזונות מחטים [אחרונים] וה״ה כל כה״ג שהדבר השני הוא חשוב בעצם יותר מהדבר הראשון:

לא (ל) או חביב עליו - ר״ל שבאמת אינו חשוב יותר מהראשון אך בעיניו הוא חביב יותר. ופשוט דה״ה אם הוא חביב וחשוב ביחד:

לב (לא) אם אינו רוצה - ואפילו רוצה לאכול משניהם אך שלא הביאו עדיין החביב לפניו א״צ להמתין:

לג (לב) ובלבד שיהא דעתו וכו׳ - ואפילו היו שניהם לפניו בשעת ברכה בעינן שיתכוין לו בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גררא אלא בכונה אבל אם בירך על החשוב פוטר את שאינו חשוב אפילו לא נתכוין בפירוש לפוטרו כיון שהיה מונח לפניו על השלחן בשעת ברכה ואם הביאו לו אחר שכבר כלה המין הראשון צריך לחזור ולברך ואם הביאו לו אחר שבירך אבל עדיין לא כלה אכילתו יש דעות בפוסקים וספק ברכות להקל [כ״ז מבואר בסימן ר״ו עי״ש באחרונים ובמ״ב סקכ״ב] ולכתחלה מבואר שם ברמ״א דיש ליזהר לכוין לפטור את אשר יביאו לו אח״כ:

לד (לג) עליו בברכתו - ואם היה מונח לפניו אתרוג וזית אף דאתרוג היה חביב עליו יותר קיי״ל לעיל בס״א דמברך על הזית שהוא ממין שבעה ונפטר ממילא אף בסתמא האתרוג ואם הוא בירך על האתרוג בסתמא לא נפטר הזית [ב״י בשם רשב״א] ומ״מ לפי מה שהבאנו שם בבה״ל הרבה ראשונים דס״ל ג״כ כדעת הרמב״ם המובא שם בס״ב דחביב עדיף אף לגבי מין שבעה נהי דלכתחלה בודאי טוב לנהוג כדעה הראשונה שהיא סתמית ולברך על הזית מ״מ בדיעבד שבירך על החביב כדעת הרמב״ם וסייעתו לכאורה בודאי לא יחזור ויברך על הזית דלשיטתם היא ברכה לבטלה וכבר כתב שם הט״ז דמאן דעביד כרמב״ם ג״כ שפיר עביד. ויותר נ״ל דאפילו אם הוא מברך על הזית טוב שיכוין בהדיא לפטור גם האתרוג אחרי דהאתרוג חביב לו יותר ולדעת הרמב״ם וסייעתו אינו יוצא בזה ממילא על האתרוג וכן כל כה״ג היכא שיש דעות בפוסקים על איזה דבר יברך בתחלה יהיה זהיר בשעת ברכה לכוין לפטור שניהם דבלא״ה יש חשש דאוכל המין השני בלא ברכה:

לה (לד) ואיהו לאו ממין שבעה - אע״ג דכוסמין מין חטין ושבולת שועל ושיפון מין שעורים מ״מ כיון דאין נזכרין בהדיא בקרא אין בהם חשיבות מין שבעה כ״כ כמו המפורשים בהדיא בקרא:

לו (לה) דעבדי מינייהו פת - וגם הם בכלל חטה ושעורה דקרא עכ״פ [דחטה ושעורה קודמין לגפן ותאנה ורמון] וכתב המ״א דדוקא הני דחשיב כאן אבל זיתים עם תבשיל של שבולת שועל זיתים קודמין משום דמוקדמין בקרא אבל כמה אחרונים חלקו ע״ז וכנ״ל בס״ק כ״ה עי״ש. ועתה נבוא לבאר סדר המעלות בקצרה. וכל המאוחר מחבירו הוא גרוע מחבירו. המוציא [אפילו מפת של שבולת שועל ושיפון]. במ״מ על מעשה קדרה דחטים. במ״מ על מעשה קדירה דשעורים. במ״מ על מעשה קדרה דשיבולת שועל ושיפון שהוא ג״כ מין שעורים [ובמ״מ דשעורים כיון דשעורה מפורש בקרא קודם להן ואפילו לכוסמין שהוא מין חטים הוא ג״כ קודם]. בפה״ג. זיתים. תמרים. וענבים. תאנה. ורמון. בפה״ע ופה״א. שהכל. ובכל אלו אין משגיחין על החביב כלל דמי שהוא מאוחר מחבירו אפילו הוא חביב יותר כגון שהיה חביב לו השהכל אפ״ה הפה״א קודם לו וכן בכל הנ״ל. בפה״ע ובפה״א אזלינן בתר החביב אפילו השני מין זיי״ן. היו שניהם חביבין אזלינן בתר מין זיי״ן. ואם אחד מהן מוקדם בפסוק כגון שכוסס קליות חטה דברכתו בפה״א ואוכל זית יקדים חטה דהוא קודם בקרא כ״כ המ״א והגר״א פליג ע״ז וכמו שכתבנו לעיל בסקכ״ז עי״ש. שניהם אינן מין זיי״ן יש להקדים פה״ע אם שוים בחביבות הא לא״ה חביב קודם וכנ״ל. וכן שניהם פה״א או שניהם שהכל אזלינן בתר חביב. והנה מה נקרא חביב אנן בני אשכנז נמשכין אחר הרא״ש וסייעתו שהוא המין הרגיל להיות חביב אצלו כמ״ש בס״א ואם שניהם חביבים אצלו אזלינן אחר איזה שחפץ עתה כמ״ש בס״ב לרמב״ם. ברכת אכילה ושתיה אפילו ברכת שהכל קודמת לברכת הריח:

סימן ריב

א (א) אם העיקר מעורב - כגון כל תערובות שני מינים שהאחד הוא העיקר והשני אינו בא אלא לתקנו ולהכשירו או אפילו שניהם עיקרים אלא שהאחד מרובה מחבירו הרוב הוא העיקר כמ״ש סימן ר״ח ס״ז ואפילו כל מין ומין עומד בפני עצמו וניכר נמי בתר רוב אזלינן וע״כ בפורים שמרקחין שומשמין בדבש ומערבין בהם פתיתי אגוז כל שרוב שומשמין בתר העיקר אזלינן ומברך פרי האדמה ומיהו כ״ז דוקא בששניהם הוא דבר חשוב הא אם אחד מהן אינו דבר חשוב אף שהוא הרוב בטל הוא לגבי מיעוט החשוב דהוא העיקר ועיין סימן ר״ד סי״ב ובמש״כ שם. ודע דבחמשת מיני דגן קי״ל לעיל בסי׳ ר״ח דאם מעורבין עם שאר מינים אפילו הם המיעוט כל שניתן בהתבשיל לטעם אזלינן בתרייהו ומברך עליהם במ״מ לבד ונפטר תערובות הרוב מפני שמיני דגן נחשבין לעיקר תמיד אך בלבד אם יש בהם ממש אבל אם עירב קמח במים הרבה כ״כ עד שהוא רך כדי שיהא ראוי לשתיה מברך שהכל:

ב (ב) כל אחד לבדו - בין שאוכל העיקר והטפל בבת אחת בין שאוכל העיקר תחלה והטפל אח״כ וכדלקמיה:

ג (ג) שאוכל דג מליח - כגון שאכל דבר מתוק מקודם ואוכל דג מליח להפיג המתיקות ומפני שלא יזיקנו המליח בגרונו אוכל פת עמו אבל אינו תאב כלל לאכול פת לכן הוי הפת טפל משא״כ אם הוא תאב לאכול פת ג״כ אע״פ שאוכלו עם המליח כהנהוג לאכול דג מלוח שקורין הערינ״ג עם פת אינה טפלה אליו אפילו אם תאב להמליח יותר וצריך לברך עליה המוציא ופוטר את המליח [אחרונים]:

ד (ד) כיון שהוא טפל - ואפילו כשלא היה הטפל לפניו בשעת אכילת העיקר אם היה דעתו בשעת ברכה לאכול גם הטפל או שדרכו בכך לאכול הטפל אחריו פוטר הטפל [גם בעינן דוקא שיאכל הטפל באותו מקום לאפוקי כששינה מקומו בינתים] אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה דעתו בפירוש בשעת הברכה לאכול הטפל צריך לברך גם על הטפל אך אז מברך על הטפל רק שהכל דעכ״פ טפל הוא ומפסיד ברכתו העיקרית ודומיא דפסק הרמ״א לקמן בהג״ה דאם אוכל הטפל קודם העיקר אף דצריך לברך עליו בפ״ע ואינו נפטר בברכת העיקר שיברך אח״כ מ״מ כיון שהוא טפל מפסיד ברכתו העיקרית. האנוס״י שאוכלין אחר הסעודה למתק שתית היין ששתה מקודם א״צ לברך עליהן דהן טפלין להיין וברכת היין פוטרתן וה״ה כששתה שאר משקין תוך הסעודה ואוכל אח״כ אנוס״י למתק השתיה א״צ ברכה משום דברכת הלחם פוטרתן דהמשקה טפל ללחם והאנוס״י למשקה:

ה (ה) ואח״כ מברך על העיקר - עיין במ״א ובביאור הגר״א שהקשו כמה קושיות ע״ז ומסיק המ״א לדינא דאין חילוק בזה וגם בא״ר הביא בשם בה״ג וכלבו שכתבו בהדיא שאפילו אם הטפל חביב עליו מברך על העיקר לבד והטעם דאף שהטפל חביב עליו בעצם יותר מ״מ עתה איננו אוכלו רק בשביל העיקר שבשבילו הותחל האכילה ובלתו לא היה אוכל הטפל כלל. וע״ש עוד דכל זה אפילו בשאין ברכותיהן שוות וגם אין אוכלן ביחד ובפרט כשברכותיהן שוות או שאוכלן ביחד בודאי מברך על העיקר לבד. מי ששתה יין שרף ואוכל איזה דבר או מעט פת אחריו להפיג חריפות השתיה נעשה הפת טפל וא״צ לברך עליו אכן דוקא כשהיה דעתו עליו בשעת ברכה או שרגיל בכך ברוב הפעמים וכנ״ל בסק״ד עי״ש ולענין נטילת ידים עיין לעיל בסי׳ קנ״ח סק״י במ״ב וכ״ז כשאין כוונתו לאכול הטפל שאינו רעב כלל ואינו אוכל אותו רק להפיג המרירות אבל אם כוונתו בשביל הטפל ג״כ כגון ששותה יי״ש ואוכל ג״כ לעקא״ך עם מרקחת אע״ג שנראה שאחד עיקר והשני טפל כיון שכוונתו לאכילת שניהם א״כ אין זה טפל לזה וצריך לברך על הלעק״ך או על המרקחת תחלה שהם חשובין ואח״כ מברך על היי״ש אף שהיי״ש חביב עליו. וה״ה כשרוצה לאכול שאר דברים אינו מותר רק כשרוצה לאכול רק מעט כדי להפיג המרירות אז הוי טפל אבל כשרוצה לאכול יותר מזה אין שייך שם טפל כלל כיון שאוכל אותם מחמת עצמותם כדי לסעוד הלב וכתבו האחרונים בשם השל״ה דטוב למנוע מלאכול פת למיתוק שתיית הי״ש כי מי יוכל להבחין היטב אם הוא רק להפיג מרירותו או גם לסעוד הלב דאז צריך לברך המוציא ונט״י. ומי ששורה אחר גמר אכילתו מעט פת בי״ש לעכל המאכל יש לברך על היי״ש דעיקר כוונתו אז על היי״ש כדי לעכל ואין שייך להסעודה ורק מפני שחזק לו לשתותו שורה בו פת להפיג קצת מרירותו והו״ל היי״ש עיקר [מ״א] ומא״ר משמע דטוב באופן זה שישתה תחלה מעט יי״ש קודם ששורה בו הפת ויברך עליו. ועיין לעיל בסי׳ קע״ד סקל״ט במ״ב דאם אחר שאכל מאכל שמן לקח מעט יי״ש להפיג השמנונית שבפיו אם רגיל בכך א״צ ברכה דהוא טפל לפת:

ו (ו) שאוכלן ביחד - ואם אוכל פת כיסנין עם גבינה או שאר דבר ללפת בו אף שהם ג״כ חביבים עליו והוא תאב לאכול אותם מ״מ מברך רק על הכיסנין לבד דמסתברא שהוא העיקר אצלו וה״ה בכל דבר כשאוכל עם מין אחר ללפת בו דמה שאוכל ללפת נחשב רק כטפל:

ז (ז) העיקר תחלה - ואח״כ הטפל כדי למתק את העיקר כגון אכל תחלה צנון ואח״כ זית להפיג חרפו של צנון וכה״ג שאר טפל וכנ״ל בס״א:

ח (ח) או שאוכל גרעיני וכו׳ - ר״ל ג״כ שאוכלן קודם שמתחיל לשתות כדי למתק השתיה ששותה אח״כ:

ט (ט) על האוכל תחלה וכו׳ - דבשלמא כשמברך על העיקר תחלה ממילא הטפל בכלל משא״כ כשאוכל הטפל מקודם לא יתכן שיפטרנו אח״כ העיקר מברכתו למפרע וכבר היה נהנה בלא ברכה:

י (י) רק שהכל - ר״ל דכיון דעכ״פ אכילתו הוא לטפל לד״א הפסיד ברכתו הראויה לו ומברך שהכל כדי שלא יהנה בלי ברכה והנה הרמ״א סתם בזה ולא הזכיר שום חילוק דמיירי בכל גווני אבל המ״א חילק בזה ודעתו דדוקא אם שותה משקין שברכתו שהכל והיה ראוי לברך על המשקה שהכל ולפטור זה אך מפני שאוכל הטפל תחלה צריך לברך עליו לכן מברך עליו כברכת העיקר וממילא נפטר גם העיקר בברכתו אבל כשברכת העיקר הוא דבר אחר כגון ששתה יין אין מברך על המאכל שמקודם שהכל רק ברכתו הראויה לו. ולכתחלה טוב למנוע לגמרי מלאכול הטפל קודם לעיקר:

יא (יא) הואיל והוא טפל לדבר אחר - ואם הטפל חביב עליו מברך עליו ברכה הראויה לו [ט״ז וא״ר]:

יב (יב) הוו טפילה למרקחת - וצריך לברך על המרקחת לבד:

יג (יג) לאכול לחם - רק שבאים לדבק המרקחת עליהם שלא יטנפו הידים בדבש ועיין באחרונים שכתבו דבמדינותינו שעושין הדובשנין שטובים למאכל ומניחין המרקחת עליהם א״כ כונתו ג״כ לאכילת הדובשנין ומברך עליהם ועיין לעיל סימן קס״ח במ״ב סקמ״ה שמבואר שם כל פרטי דין זה:

סימן ריג

א (א) ושארי דברים - היינו שארי מיני אוכלין ומשקין:

ב (ב) חוץ מפת ויין - משום דחשיבי ודרכם לקבוע עליהם בהסיבה לפיכך אין דרך קביעות שלהם אלא בהסיבה וכדלקמיה:

ג (ג) אחד פוטר את חבירו - ר״ל אפילו יודע כ״א בעצמו לברך אפ״ה אחד מברך ומוציא חבירו לכתחלה והוא שחבירו ישמע הברכה מתחלה ועד סוף ויכוין לצאת כדלקמן ס״ב והכי עדיף טפי דברוב עם הדרת מלך:

ד (ד) אפילו בלא הסיבה - דדוקא בפת ויין דחשיבי היה דרכם לאכול בהסיבה על המטות וזה היה דרך קביעותם והתחברותם יחד לפיכך אין אחד מברך לכולם להוציאם עד שיסובו דאז מינכר דדעתם להתחבר ולהצטרף ביחד משא״כ בפירות:

ה (ה) ישיבה מיהא בעי - דאין אחד יכול להוציא חבירו בהברכה אלא א״כ ישבו לאכול ולשתות ביחד ולא במעומד דקביעות קצת עכ״פ מיהו בעי וכ״ז רק לענין לכתחלה אבל בדיעבד כל שכוון המברך להוציא והשומע לצאת יצא [מאמר מרדכי]:

ו (ו) ולדידן וכו׳ - ר״ל לפי שאין דרכנו בהסיבה לפיכך מה שאנו מתועדין לישב יחד בשלחן אחד ולאכול נחשב לקביעות כמו הסיבה לדידהו ומהני אפילו בפת ויין:

ז (ז) חוץ מן הפת - הא דהזכיר המחבר פת הכא משום דבפת קי״ל דאם הם שלשה מזמנין ומוציא אחד את חבירו בברהמ״ז משא״כ בשארי דברים בברכה אחרונה אפי׳ בשלשה אינו מוציא:

ח (ח) בברכה ראשונה - והטעם משום דברכה ראשונה כל אחד מרויח באותה ברכה שעי״כ מותרין לאכול וליהנות לפיכך מצטרפין לה אבל בברכה שלאחר אכילה שכבר אכלו ודעתם להפרד אין מצטרפין ואפילו ביין:

ט (ט) צריכין ליחלק - ואפילו קבעו יחד לא מהני לזה ובדיעבד אם כוון לצאת והמברך ג״כ כוון להוציאו יצא ואפילו בלא קביעות כלל כמו שפסק המחבר לעיל בסימן קס״ז סי״ג עי״ש במ״ב ואם אחד אינו יודע לברך בעצמו יוצא אפילו לכתחלה בברכת חבירו וכתבו הט״ז וש״א דהאידנא שמזלזלים ההמון מאד בברכה אחרונה יש לסמוך לעשות כן לכתחלה שמברך אחד בקול רם הברכה אחרונה ויהיו אחרים יוצאים על ידו אפילו כשיודעים בעצמם לברך ובפרט ברכה אחרונה מעין שלש שאין הכל בקיאים בה בע״פ בודאי טוב לעשות כן לכתחלה ומ״מ טוב יותר שיאמרו עם המברך מלה במלה:

י (י) דאין זימון לפירות - היינו דכיון דאין מצות זימון בפירות להזדמן יחד ולומר נברך שאכלנו ממילא צריך כ״א לברך לעצמו ולא לצאת בברכת חבירו ועיין לעיל סימן קצ״ג סק״ו במ״ב:

יא (יא) וי״א דבכל וכו׳ - קאי אריש הסעיף אברכה ראשונה וטעמם דדוקא פת ויין דחשיבי מהני הסיבה או ישיבה לדידן משא״כ בשארי דברים דלא חשיבי צריך כ״א לברך לעצמו ואם באו פירות תוך הסעודה אחד מברך לכולם דמיגו דמהני הסיבה לפת מהני נמי לשארי דברים:

יב (יב) בפירות - וה״ה בשארי דברים. ולענין שכר ומי דבש שקורין מע״ד עיין בע״ת וט״ז ומ״א והאידנא נוהגין שגם בזה כ״א מברך לעצמו [פמ״ג] ולענין יין משמע מרמ״א וכן מבואר מד״מ דגם לדידן מהני הסיבה או ישיבה אבל כמה אחרונים העלו דאף ביין טוב שיברך כ״א לעצמו משום דהאידנא אין העולם רגילין לקבוע עצמן על היין ובאמת לדינא תלוי זה במנהג המקומות דבמקום שמצוי הרבה יין ורגילין לקבוע עליו בודאי מהני הסיבה או ישיבה להוציא אחד את חבירו. וכמדומה שכעת המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מוציאין אחד את חבירו כמעט בשום דבר מאכל אף שהוא נגד הדין ואפשר משום שאין הכל בקיאין להתכוין לצאת ולהוציא וכעין זה מבואר בח״א כלל ה׳:

יג (יג) שכל אחד מברך לעצמו - ודוקא לכתחלה אבל בדיעבד אם בירך וכוון להוציא חבירו והשומע נתכוין לצאת אף בלא הסיבה וישיבה כלל נמי יצא:

יד (יד) מוציא אחרים - בברכת הנהנין דדוקא בברכת המצות שכל ישראל ערבין זה בזה וכשחבירו אינו יוצא ידי המצוה כאלו הוא לא יצא לכן יכול לברך אפילו מי שאינו חייב בברכה זו משא״כ בברכת הנהנין שאינו חוב המוטל עליו כשאר מצות דלא ליתהני ולא לבריך ואפילו אם אינם יודעים בעצמן לברך. וזה הסעיף שייך בין לברכה ראשונה ובין לברכה אחרונה ועיין לעיל בסימן קס״ז סי״ט:

טו (טו) ואז יוצאים בשמיעתן - ואם אינו אוכל ושותה עמהם אף בדיעבד לא יצאו דהא ברכתו הוי לבטלה כיון שאינו אוכל בעצמו ואיך יצאו על ידו ואפילו ענו אמן על הברכה אם לא שמה שלא אכל ושתה המברך היה בשוגג או באונס כגון שנשפך הכוס אחר הברכה וכה״ג דבעת הברכה לא היה לבטלה אז יוצאין אחרים על ידו:

טז (טז) שמכוונין אליו - והוא ג״כ יכוין להוציאם וכדלקמיה בס״ג:

יז (יז) אפילו לא יענו אמן - דקי״ל דשומע כעונה והרי הוא כמברך בעצמו. וכ״ז לענין דיעבד אבל לכתחלה לבד מה שמצוה לענות אמן על כל ברכה ששומע מישראל כדלקמן בסימן רט״ו עוד יותר יש חיוב לכתחלה לענות אמן בברכה שמתכוין לצאת בה כדי להורות בפועל שמסכים לברכת המברך [אחרונים]. כתבו הפוסקים אם כמה אנשים עושים מצוה אחת מצוה לכתחלה שאחד יברך לכולם דברוב עם הדרת מלך ועיין לעיל בסימן וי״ו בשע״ת סק״ו ובסימן ח׳ ס״ה ובמ״ב ובסימן רצ״ח ובתבו״ש סימן י״ט:

יח (יח) בשמיעת וכו׳ - מדסתם משמע דאכל ברכות קאי ואפי׳ ברכות שהם דרבנן בעינן דוקא שיכוין לצאת ידי המצוה וכ״מ בריי״ט ס״ה ועיין לעיל סימן ס׳ במ״ב סק״י ובה״ל שם ובסימן רע״א בס״ו בבה״ל ד״ה וכגון:

יט (יט) מתחלת ועד סופה - והיינו גם תיבת ברוך שבתחלתה דלא עדיף ממברך בעצמו כשמדלג איזה תיבה מעיקר הברכה דלא יצא ידי חובתו דהוי משנה ממטבע שטבעו חכמים:

סימן ריד

א (א) כל ברכה - היינו בין ברכת הנהנין ובין ברכת המצות בין ברכה ארוכה שיש בה פתיחה וחתימה בין שאין בה אלא פתיחה בלבד חוץ מברכה הסמוכה לחברתה דנמשכת לברכה הקודמת לה שיש בתחלתה שם ומלכות:

ב (ב) שם ומלכות - והא דבתפלת י״ח לא תקנו מלכות תירץ ב״י בשם הרא״ש דברכה ראשונה כיון דאית בה האל הגדול חשוב כמו מלכות וכולהו בתרה דראשונה גרירא ועי״ש עוד תירוצים:

ג (ג) ואם דילג וכו׳ - אבל אם דילג תיבת אתה אינו מעכב בדיעבד:

ד (ד) שם וכו׳ - היינו שלא אמר כלל אזכרה אבל אם אמר אזכרה אחת כגון אדני או אלהינו יצא:

ה (ה) יחזור ויברך - המחבר מירי לענין פתיחת הברכה דאית בה שם ומלכות וה״ה לענין ברכה שיש בה חתימה אם דילג השם בחתימה הוי כלא חתם כלל:

ו (ו) דמלך לבד וכו׳ - ובספר אבן העוזר חולק ע״ז ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

סימן רטו

א (א) אחר ברכותיו - ר״ל אחר כל ברכה מיוחדת שהוא מברך או אפילו אחר שתי ברכות כל שאינם סיום ברכות אין עונה בעצמו אחריהם אמן דאיתא בגמרא כל העונה אמן אחר ברכותיו ה״ז מגונה. והנה מלשון הגמרא משמע דלא עשה בזה איסור רק דהוא מגונה וה״מ דלא עשה בזה הפסק אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איסור בזה וחוזר ומברך [פמ״ג בסי׳ נ״א]:

ב (ב) שהם סוף ברכות - היינו אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד [או אחר הפורס סוכת וכו׳ שאומרים בשבת] שהוא גמר ברכות ק״ש או אחר ברכת בונה ירושלים שהוא גמר ג׳ ברכות ראשונות שהם מן התורה ולא אחר ברכות ראשונות דערבית ודשחרית שאף שהם שתי ברכות הלא אינם בסוף הענין ואמן לא שייך אלא בגמר וסילוק הענין:

ג (ג) אחר יהללוך וכו׳ - ואע״ג דאין עונין אמן אחר עצמו אלא דוקא אחר שתי ברכות סמוכות מ״מ הני מקרי סמוכות דיהללוך סמוכה להברכה שלפני הלל וישתבח סמוכה לברוך שאמר דהא אסור להפסיק ולהשיח בין ברוך שאמר לישתבח ובין ברכה שלפני הלל ליהללוך [ופסוקי דזמרה שאומרים ביניהם לא מקרי הפסק] משא״כ בברכה אחרונה שאחר ברכת הנהנין אע״ג דאיכא ג״כ שתי ברכות אחת לפניה ואחת לאחריה כיון שאין לה אחיזה עם ברכה ראשונה שהרי רשאי להפסיק ולדבר בין הטעימה שאחר ברכה ראשונה לבין ברכה אחרונה הויא ברכה אחרונה כברכה מיוחדת:

ד (ד) בונה ירושלים - מפני שהוא סוף ברכות שהם מדאורייתא דברכת הטוב והמטיב הויא מדרבנן וכדי להראות שחילוק יש ביניהם לכך עונים אחריה אמן:

ה (ה) שומר עמו וכו׳ - אבל אין עונין אחר יראו עינינו שמברך בעצמו כי היא אינה שייך לברכת ק״ש והויא כברכה מיוחדת:

ו (ו) שלא שמע כולה - אלא שמע רק שמזכיר השם וסוף הברכה חייב לענות אמן אחריו ויש שפוסקים דאפילו לא שמע רק חתימת הברכה צריך לענות אמן [א״ר] ועיין בח״א שהכריח דאפילו דעה הראשונה מודה היכא שיודע על איזה ברכה הוא עונה דצריך לענות וכדלעיל בסימן קכ״ד ס״ח בהג״ה ע״ש:

ז (ז) אע״פ שאינו חייב - ר״ל וכ״ש היכא שהוא עצמו חייב באותה ברכה ורוצה לצאת בברכת המברך בודאי חייב לענות אמן להורות שגם הוא מחזק ומקיים דברי המברך אכן אז בעינן דוקא שישמע כל הברכה מתחלה ועד סוף כדלעיל בסימן רי״ג ס״ג:

ח (ח) חייב לענות - דכתיב כי שם ה׳ אקרא הבו וגו׳ ואחז״ל [יומא ל״ז] אמר להן משה לישראל כשאני מברך ומזכיר שם השי״ת אתם הבו גודל לאלהינו בעניית אמן:

ט (ט) אחריו אמן - איתא במדרש כששומע שאחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמן. ולכן נתפשט המנהג שעונין אמן אחר הרחמן בבהמ״ז [אחרונים]:

י (י) אבל אם היה וכו׳ - מדכייל אפיקורוס וכותי בהדי תינוק וגדול ששינה משמע דחדא דינא איתי להו וכי היכי דבתינוק וגדול ששינה אפילו שמע כל הברכה מפיהם לא יענה אמן דהברכה היא לבטלה כן ה״ה באלו ואע״ג דבגמרא אמרינן שאף בכותי עונין אם שמע כל הברכה מפיו היינו קודם שמצאו להן דמות יונה בהר גרזים שהיו עובדין לה אבל אח״כ לא דכונתן להר גרזים ואפיקורוס נמי אין כונתו לשמים אלא לע״ג והגר״א בביאורו פסק דבאלו השנים אם שמע כל הברכה מפיו עונה אחריו אמן:

יא (יא) ושינה וכו׳ - ודוקא כששינה באופן דלא יצא בהברכה מחמת זה והרי הוא כמברך ברכה לבטלה דאסור לענות אמן אחריו:

יב (יב) שמע כל הברכה - שאין דרך העו״ג לכוין לע״ג כשמזכיר השם [ונראה דה״ה במי ששמע מאחד שהמיר דתו לע״ג] ומ״מ דעת הט״ז דאין עליו חיוב לענות בעכו״ם רק רשות:

יג (יג) שלומד וכו׳ - ר״ל דאין שייך לומר אמן לאמת ולקיים את דברי המברך אחרי דאין שם ברכה עלה:

יד (יד) לבטלה - ר״ל שלומד הרב עמהם הברכות שלא בזמנן אפ״ה מותר להזכיר שם השם ואפילו הרב יכול להזכיר השם כדי ללמד להתינוק הברכות שהרי ע״כ אנו צריכים ללמוד עמהם כדי לחנכם בלימוד התורה ובקיום המצות (וכמו דכתיב ולמדתם אותם את בניכם וגו׳) ודוקא עם התינוק מותר להזכיר את השם אבל גדול בשעה שלומד הברכות בגמרא אומר בלא הזכרת השם ורק כשלומד הפסוקים הנזכרים בתלמוד רשאי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם:

טו (טו) לפטור וכו׳ - כגון שמברך הברכות בזמנן דרך חינוך:

טז (טז) דבני חינוך הם - משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה״ג קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן עליו [פמ״ג בחידושיו על ברכות]:

יז (יז) שאומרים ההפטרה - ר״ל שאז קורין בתורה ובנביאים ומברכין לפניהם ולאחריהם וצריך לענות אמן עליהם:

יח (יח) ברכה שאינה צריכה - כגון שמברך בתוך הסעודה על דברים שנפטרו כבר ע״י ברכת המוציא דזו הברכה שלא לצורך היא כלל ועוד כתבו הפוסקים דאפילו אם עכשיו לא היה הברכה לבטלה ג״כ היא לפעמים בכלל ברכה שאינה צריכה כגון אם שלחנו ערוך לפניו ודעתו לילך וליטול ידיו

ולאכול ולוקח קודם הנטילה ומברך על דברים שדעתו לאכלם בתוך הסעודה ג״ז אסור דגורם ברכה שאינה צריכה וכ״ש המפסיק בין הברכה לעשיה דגורם שתתבטל הברכה הראשונה לגמרי בודאי אסור ועיין לעיל בסימן מ״ו במ״ב סקי״ד ובמ״א בסימן זה לענין השלמת מאה ברכות בשבת:

יט (יט) לשוא - ר״ל אף שהוא מברך כסדר נוסח הברכה בדרך הודאה ושבח כיון שאינה צריכה וכ״ש אם הזכיר שם השם לבטלה ח״ו ולא דוקא שם של ד׳ אותיות ה״ה שארי השמות ג״כ בכלל איסור הזה. וה״ה אם הוציא השם בלשון לעז לבטלה דהיינו שלא בדרך שבח והודאה ג״כ יש איסור (אחרונים). כתב הא״ר בשם ס״ח אם תשמע שחברך מזכיר השם אל תכנס תוך דבריו לומר עשה לי כך וכך שהרי עי״ז ישתוק לשמוע דבריך ואתה גורם שיוציא שם שמים לבטלה אבל אם תשמע שחברך הזכיר שם השם לקלל את חבירו אז תפסיק דבריו כי יחטא כשיקלל:

כ (כ) כנשבע לשוא - הוא לשון הרמב״ם ומקורו ממה דאיתא בגמרא כל המברך ברכה שא״צ עובר משום לא תשא את שם וגו׳ ומ״מ דעת כמה ראשונים דעיקר האיסור הוא מדרבנן כיון שהוא מזכירו בברכה דרך שבח והודאה וקרא אסמכתא בעלמא אבל אם הוא מזכירו להשם ח״ו לבטלה בלא ברכה לכו״ע יש בו איסור תורה שהוא עובר על מ״ע דאת ה׳ אלהיך תירא שהיא אזהרה למוציא שם שמים לבטלה כדאיתא בתמורה [דף ד׳] כי זהו מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כ״א בדרך שבח והודאה מה שמחויב אבל לא לבטלה. ומ״מ בין לדעת הרמב״ם ובין לשארי פוסקים אם נסתפק לו על איזה ברכה אם בירך או לא אם הוא דבר שהוא דאורייתא חוזר ומברך ואם הוא דרבנן לא יחזור ויברך ומשמע מכמה אחרונים דאיסור יש בדבר לחזור ולברך. כתבו האחרונים דאפילו יש ספק ספיקא להצריך ברכה כגון ספק אכל כזית או לא ואת״ל לא אכל שמא הלכה דעל בריה אפילו פחות מכזית מברכין אפ״ה ספיקו להקל ולא יברך:

כא (כא) ואסור לענות אחריו - דלא עדיף מתינוק שמזכיר השם דרך לימודו דלא עשה איסור בהזכרתו ואפ״ה אין לענות אמן אחריו דאין שם ברכה עלה כ״ש זה דעשה איסור דהוציא ש״ש לבטלה [הגר״א]:

סימן רטז

א (א) אסור ליהנות וכו׳ - וכמו שאסור ליהנות באכילה ושתיה עד שיברך ואסמכוהו בש״ס אקרא דכתיב כל הנשמה תהלל יה דמשמע שאף הנשמה תהלל על הנאתה ואיזהו דבר שהוא הנאת הנשמה בלבד הוי אומר זה הריח:

ב (ב) עד שיברך - הברכה המבוארת לקמיה בס״ב:

ג (ג) קודם שיריח - דבעינן עובר לעשייתן וכמו באכילה ושאר מצות. כתבו האחרונים דאם שכח והריח בלא ברכה ונזכר לאחר שגמר מלהריח הפסיד ברכתו וכמו באכילה לאחר שגמר מלאכול שהפסיד ברכתו הראשונה וכמו שנתבאר בסימן קס״ז ס״ח:

ד (ד) אבל לאחריו וכו׳ - דלא תקנו ברכה אחרונה רק באכילה ושתיה ולא בריח שהנאה מועטת היא. כתבו הפוסקים היו לפניו שתי ברכות אחת של טעם ואחת של ריח נוטל תחלה המין של טעם בימינו ומברך עליו לפי שהיא חשובה שנכנסת בגוף ואח״כ נוטל של ריח ומברך עליו. עוד נתבאר בפוסקים דדוקא אריח תקנו חכמים ברכה ולא אקול [ר״ל בשומע קול נעים] שאין בו ממש וכן לא תקנו ברכה ארחיצה וכדומה משום דאין נכנסין לגוף:

ה (ה) אם זה וכו׳ - רצה לבאר כיצד מברכין עליו וע״ז קאמר אם זה וכו׳:

ו (ו) או מין עץ - ר״ל אע״ג דלאו עץ גמור הוא דרכיך מ״מ כיון דמוציא עלין מעצו מברך בורא ע״ב:

ז (ז) כמו המוס״ק - ובלשון לעז פיז״ם ובשמים זה בא מן החיה לפיכך מברך עליה בורא מיני בשמים. ודע שמוס״ק זה יש אומרים שבא מזיעת חיה ויש אומרים שבא מדם של חיה אחת שמתקבץ בצוארה ואח״כ מתייבש ונעשה בושם ולפי סברא זו האחרונה יש שרצו לאסרו עכ״פ לתת בקדירה להטעים בריחו את התבשיל דדם אסור באכילה והרבה פוסקים מתירים אפילו לתת בקדירה דאזלינן בתר השתא והשתא לאו דם הוא אלא עפרא בעלמא שנותן ריח טוב ועיין בא״ר שמצדד להורות כדבריהם ובפמ״ג במשב״ז מצדד ג״כ דיש לסמוך על דבריהם להקל אף לכתחלה ביש ששים כנגדו בתבשיל:

ח (ח) ראוי לאכילה - כאתרוג ותפוח או פרי אדמה שמריח ריח טוב. ואפילו אינו ראוי לאכול בפ״ע אלא ע״י תערובות וכמו שיתבאר בסוף הסעיף:

ט (ט) הנותן וכו׳ - עיין בא״ר שכתב דמש״ס ופוסקים משמע שצריך לומר אשר נתן בלשון עבר:

י (י) או לאכלו ולהריח בו - ואיזה מהם יברך תחלה עיין בא״ר שמסיק דבכגון זה שהריח והאכילה הוא בחד פירא מוטב לברך על הריח תחלה דמקרבא הנייתא שתיכף כשאוחזו בידו מריח ואח״כ יברך על האכילה וכ״כ ג״כ המאמר מרדכי ע״ש. ובפמ״ג נתן עצה אחרת בזה והוא שיטעום קצת מן הפירי ויברך עליה ברכת האכילה ולא יכוין אז ליהנות מן הריח ואח״כ יברך ברכת אשר נתן וכו׳ ויריח:

יא (יא) אע״פ שהוא וכו׳ אינו מברך - דהויא לזה כדבר שלא נעשה להריח שאין מברכין עליו אע״ג שנותן ריח ונהנה וכמו שמבואר לקמן סי׳ רי״ז ס״א:

יב (יב) ועל כולם - בין שהריח בעץ או בעשב או בפרי שמריח:

יג (יג) יצא - שלשון ברכה זו כוללת הכל כמו ברכת שהכל שכוללת כל מיני אכילה ושתיה. ודעת איזה אחרונים שבדיעבד אם בירך אריח שהכל יצא דלא עדיף ריח שהנאה מועטת היא מאכילה ושתיה שהנאתם מרובה ואעפ״כ יוצאים בשהכל ודעת מגן גבורים שאפילו בדיעבד לא יצא דאין זו מטבע שטבעו חכמים בברכות ולא נתקן ברכת שהכל כ״א אאכילה ושתיה:

יד (יד) אגוז מוסקא״ט וכו׳ - פי׳ אם רוצה להריח בו:

טו (טו) ועל קנילה - שקורין צימערינג:

טז (טז) וקלאו״ו - שקורין נעגעל״ך ואע״ג דכל הני הם מיני בשמים מ״מ עיקרייהו לאכילה קיימי [רא״ש] ועיין באחרונים שמפקפקין לענין קלאו״ו והרבה מהן מסכימין שטוב יותר לברך בורא מ״ב על ריחה. כתבו האחרונים המריח בקאוו״י כתושה והיא חמה שריחה נודף ואדם נהנה מאותו ריח צריך לברך ברכת אשר נתן וכו׳:

יז (יז) על הורד - הוא מה שאנו קורין רוזא״ש וקמ״ל בזה אע״פ שראוי לאכילה ע״י מרקחת ומברכין עליה כמבואר בסימן ר״ד סי״א אפ״ה לא נוכל לברך על ריחה אשר נתן ריח טוב בפירות כיון שאין עקרה עומד לאכילה אלא להריח אלא מברכין בורא עצי בשמים. והיינו על הורדים הגדלים באילנות אבל אלו הגדלים בקרקע מברכין בורא עשבי בשמים [ב״י] ובביאור הגר״א משמע שמצדד דאם מוציא עליו מעצו והוא מתקיים משנה לשנה [דהיינו שאין העץ מתייבש וכלה בחורף] יברך בורא עצי בשמים ואפשר שגם הב״י מודה לזה וצ״ע:

יח (יח) עור הנדי - ט״ס וצ״ל עוד הנדי וביאורו עץ בושם הבא מארץ הודו כי עוד הוא עץ בלשון ערבי והנדי היינו מארץ הודו ששם גידולם [הגר״א] ועיין בשע״ת מש״כ בשם מחזיק ברכה:

יט (יט) מי הורד - היינו בין מי הלחלוחית שיצא מן הורד ע״י סחיטתו ובין מה שיצא ע״י שנשרה ונתבשל במים ואפילו למאן דס״ל בסימן ר״ב ס״י דמי שריית פירות אינו כפירות עצמן היינו לענין ברכת אכילה לבד ולא לענין ברכת הריח:

כ (כ) הלבונה - הוא קטף יוצא משרשי עץ:

כא (כא) והמצטיכי - הוא מין עץ ששרף שלו נותן ריח טוב:

כב (כב) על שמן אפרסמון - הוא צרי בלשון המקרא וחותכין העץ ומקלפין אותו ונוטף שמן ממנו ומוזכר בש״ס הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף:

כג (כג) בורא שמן ערב - מפני שנמצא בא״י והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמה להורות על חשיבותו ואם בירך בורא ע״ב אם יצא בדיעבד עיין בב״ח ופמ״ג:

כד (כד) שכתשו וכו׳ עד שחזר - פי׳ שלא נתן בתוכו שום בשמים אלא שמחמת כתישת או טחינת הזית התחיל השמן להיות ריחו נודף:

כה (כה) בורא עצי בשמים - שהזית גדל על העץ וה״ה משאר פירות שגדלין על העץ אם עשה כה״ג ואם היה זה מפירות שאין גדלין על העץ שטחנם וכתשם ומריח שמנם אינו מברך עליהם רק בורא מיני בשמים [פמ״ג] והא דאין מברכין על כל אלו הנותן ריח טוב בפירות כמו באתרוג וכיוצא בו דהתם שאני שגדל עם הריח אבל הכא אין הריח גדל עמם אלא בא ע״י כתישה וטחינה שנעשית בידי אדם אין שייך לברך הנותן וכו׳ שלא ניתן בו הריח מתחלתו ושייך טפי לברך עליו בורא ע׳ בשמים על שהוטבע בו כח הבושם בפנימיותו:

כו (כו) שמן שבשמו - ר״ל שנתן בו בשמים כדי שיריח השמן וה״ה מים ושאר משקין שנתן בהם הבשמים [ח״א]:

כז (כז) כמו שמן המשחה - אין הכונה שעשאו בשיעור ובמדה כמו שמן המשחה דזה אסור אלא הוא מראה לנו שדרך לבשם שמן בבשמים וכמו שמצינו בשמן המשחה שהיו מבשמים אותו:

כח (כח) עצים ובשמים - ר״ל בין עשבי בשמים ובין מיני בשמים:

כט (כט) ואם סיננו - פי׳ דכ״ז מיירי בשנשאר עכ״פ מעט מן עיקר הבושם לתוכו לפיכך מברכין ברכת אותו מין אבל אם סיננו וכו׳:

ל (ל) בורא שמן ערב - וכמו באפרסמון:

לא (לא) שאין לו עיקר - ואינו אלא ריח קלוש בעלמא ואין מברכין עליו וכעין דמבואר לקמן בסימן רי״ז לענין מריח בכלים שהם מוגמרים:

לב (לב) מלהריח בו - כדי שלא יכניס עצמו בספק ברכה [והיינו כשאין לו אלא בושם זה אבל כשיש לו בשמים אחרים מברך עליהם עצי או מיני ויוצא גם ע״ז] ועיין באחרונים דמסקי דמי שאין רוצה להחמיר ע״ע מותר לו לכתחלה להריח ולברך בורא מיני בשמים. וצריך להזהיר שביוה״כ לוקחים מיני שפיריטו״ס המריחים להריח בו ואינם מברכין כלל ויותר מזה ששופכין על בגד פשתן שיריח בו וזה אסור דמולידין ריח בבגד. ואותן שפיריטו״ס שקורין (שלאקוואסער) אין לברך ע״ז כלל שאינו מריח כלל [ח״א]:

לג (לג) סימלק וחילפי דימא - אע״ג דקלח שלהם אינו קשה כשל עץ אפ״ה כיון דמוציא עליו מעצו כשאר אילנות בכלל עץ הוא ומברך בורא ע״ב:

לד (לד) רוסמארי״ן - ובביאור הגר״א חולק והוכיח דלדעת היש מפרשים והוא תר״י חלפי דימא הוא רוסמארי״ן:

לה (לה) הוא שבולת נרד וכו׳ - והוא מה שקורין בימינו ספיגינאר ומעלה ריח טוב ובעלי בתים נוהגים באיזה מקומות ליתן זה למים שהכהנים נוטלים ידיהם לדוכן כדי שיהיה עי״ז ריח טוב ואין נכון לעשות כן דהא מוליד ריחא במים ביו״ט דאסור:

לו (לו) סיגלי - הם מין דודאים הנזכר במקרא:

לז (לז) גדל בגינה וכו׳ - הטעם דמחלקינן בין גינה לשדה הוא משום דהגדל בגינה נעבד ומשקים אותם ואע״פ שעצו מתייבש מתקיים הוא לשנה הבאה אבל דדברא מתייבש כעשב והולך לו:

לח (לח) היו לפניו - פי׳ ורוצה להריח בהם. ואם בירך וכו׳: כנ״ל בס״ב אלא דשם מיירי שנקט עצי בשמים או עשבי בשמים בידו ובירך עליהם בורא מ״ב והכא מיירי שנקט רק מיני בשמים ובברכתו כוון להוציא גם את העצי בשמים ועשבי בשמים אפ״ה יצא שברכה זו שייך בדיעבד גם עליהם:

לט (לט) מברך על כל אחד וכו׳ - ר״ל אין לו לפטור עצמו בברכה כוללת אחת דהיינו בברכת בורא מ״ב אלא לכתחלה צריך לברך על כל אחד בפ״ע. ויברך בתחלה על עצי בשמים ועשבי בשמים ואח״כ יברך על שאר מינים בורא מ״ב וכמו דקי״ל לעיל סימן רי״א ס״ג לענין ברכת הפירות. נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה אחת וא״א להריח מכל מין בפ״ע מברך עליהם בורא מ״ב [א״ר ודה״ח] מיהו משמע בא״ר דטוב לקטום מהאגודה איזה מין כדי שיוכל לברך עליו ברכתו הראוי לכתחלה. יצא - היינו כשכיון בהדיא להוציא כל המינים ואי לא״ה לא וכמו לענין ברכת הפירות כשיש לפניו דבר שברכתו פה״ע ופה״א ויש לפניו דבר שברכתו שהכל אינו יוצא בסתמא בברכת שהכל על הכל וכנ״ל בסי׳ ר״ו. כ׳ האחרונים דכשם שברכת עצי בשמים אינו פוטר לברכת עשבי בשמי׳ כן ברכת עשבי בשמי׳ אינו פוטר לברכת עצי בשמים דבעשבים איננו נכלל עץ:

מ (מ) עיין לעיל סימן רי״א - ר״ל דשם איתא פלוגתא כעין זה בס״ג לענין פה״ע ופה״א אם צריך להקדים פה״ע וה״נ בענייננו. ודע דשם הסכימו האחרונים דמה שהוא חביב לו תמיד יותר צריך להקדימו אך אם שניהם חביבין אצלו בשוה נכון יותר להקדים הפה״ע וה״ה הכא אם חביבין אצלו שניהם בשוה נכון יותר להקדים העצי בשמים שהיא ברכה מבוררת ופרטית ביותר ואח״כ יברך עשבי בשמים:

מא (מא) להריח בהם - דאלו שמן שהביא לסוך ידיו להעביר מהם זוהמת האוכלים אין מברך וכמ״ש בסימן רי״ז ס״ב ע״ש בבה״ל מה שנכתוב בזה:

מב (מב) אם ברכותיהן שוות - כגון שהשמן היה מבושם בעצי בשמים שמברכין על השמן בורא עצי בשמים כמבואר בס״ו:

מג (מג) מברך על ההדס - הטעם דהדס הוא גוף העץ הנקרא בשמים והשמן אין הריח מעצמו אלא קולטו מאחר הלכך הדס חשיבא טפי ולהכי מברך עליו ופוטר השמן בברכתו. וכשמברך עליו נוטל ההדס בימין והשמן בשמאל דעל דבר שמברך נוטלו בימינו:

מד (מד) ואם אינם שוות - כגון שהיה שמן שמבושם בעשבי בשמים שברכתו בורא עשבי בשמים או שהיה שמן אפרסמון דמבואר בס״ד דברכתו הוא בורא שמן ערב וא״כ אין יכול לברך על ההדס עצי ולפטור את השמן:

מה (מה) מברך על ההדס תחלה - ואע״ג דשמן אפרסמון ריחו מחמת עצמו ולא קלט מאחרים וגם ברכתו חשובה שמזכיר ומיחד שמן בברכתו אפ״ה הדס שהוא כברייתו וקיים בגופו חשיב טפי [הרא״ה]:

מו (מו) להריח בהם - לאפוקי אם מעשן בשביל לבטל הסרחון אין מברכין עליו כלל ואף שנהנה מהבשמים מאד וכדלקמן בסימן רי״ז:

מז (מז) קודם שיגיע וכו׳ - דבעינן לכתחלה עובר לעשייתן. ובדיעבד יכול לברך אף בעת שמריח:

מח (מח) אבל לא וכו׳ - דסמוך לעשייתן עכ״פ בעינן ולא שתהיה מרוחקת הברכה מההנאה. ובדיעבד יצא כל שלא הפסיק בינתים וכדלעיל בסימן ר״ו ס״ה ע״ש:

מט (מט) בורא עצי בשמים - ולא נשתנה ברכתו אע״פ שנשרף ע״י הגימור אין שריפתו נקרא מכלה אותו אדרבה הוא גורם שתעלה תמרתו וריחו נודף [לבוש]:

נ (נ) עשבי בשמים - העי״ן בחירק והשי״ן בשו״א והבי״ת רפויה [פמ״ג] וע״ש שמביא עוד דעת אחרת בזה:

נא (נא) המריח באתרוג וכו׳ - אין הכונה שנטלו בידו לצאת ואגב אורחיה העלה ריח דבזה לכו״ע אין לברך וכדלעיל בס״ב כיון דאין מתכוין להריח אלא איירי כגון שנטלו לצאת ולהריח דבכה״ג פסקינן לעיל דמברך על אכילה ועל הריח וסובר דעה ראשונה דה״ה בזה דמברך על נטילת האתרוג ועל הריח:

נב (נב) וי״א שאינו מברך - דלאו לריח עבידא כיון שהוא של מצוה וכתב מ״א בשם רש״ל דדוקא בשעת נטילתו למצוה אבל קודם לכן או אח״כ מברך לכו״ע ויש שחולקין בזה ועיין בבה״ל:

נג (נג) לכך נכון וכו׳ - כדי לצאת מידי ספק ברכה. ואם מריח בו דעת מג״א שלא לברך וכן דעת הגר״א בביאורו:

נד (נד) דהמריח וכו׳ יש לו לברך - כמו בשאר פירות שעומדים לאכילה ויש להם ריח שמברך עליהם כשנוטל אותם כדי להריח בהם:

נה (נה) וי״א דאין לברך עליו - דאין זה ריח חשוב שיהא ראוי לברך עליו [ב״י בסי׳ רצ״ז]:

נו (נו) לכך אין להריח בו - ואם מריח אין מברך עליו [מ״א]:

סימן ריז

א (א) הנכנס לחנותו וכו׳ - ואף דבס״ב מבואר דבעינן שיהא נעשה הבושם להריח וזה הלא כינס סחורתו בחנותו רק למכור באמת גם בזה נקרא עשוי להריח דניחא ליה שיריחו אנשים ריח הבושם ויבואו לקנות ממנו [גמרא] ולפ״ז אם מונחים בשמים בחדרו של חנוני הבושם ולא בחנותו [דהיינו שאין מונחים בפומבי במקום שמצוי יוצאים ונכנסים] דהתם לא עבידא לריחא אז אפילו אם נתכוין הנכנס שם להריח בהם א״צ לברך אם לא שנטלו בידו להריח בו אותה נטילה משוה לו עבידא לריחא וצריך לברך:

ב (ב) מברך - יש אומרים דדוקא במתכוין להריח אבל באינו מתכוין אלא שהריח בא מאליו ונהנה מזה אינו מברך אבל רבים חולקים ע״ז וס״ל דאפילו אינו מריח במתכוין כיון שהבשמים נעשים כדי להריח בהם והוא נהנה מברך:

ג (ג) בורא מיני בשמים - משום שבחנות של בשמים נמצאים בו עצי ועשבי בשמים לפיכך מברך מיני בשמים ול״ד להא דלעיל סימן רט״ז ס״י דאם היו לפניו עצי ועשבי דמברך על כל אחד ברכה הראויה לו התם מיירי שמביאין לפניו שנים או שלשה מינים ונוטל בידו מכל מין בפ״ע להריחו לפיכך מברך אכל מין בפ״ע משא״כ הכא שאינו נוטל בידו שום בושם אלא כשנכנס עולה לו ריח מן כמה מיני בשמים כאחת לפיכך מברך ברכה כוללת [אחרונים]:

ד (ד) אלא אחת - ולא נ״מ בזה אם הסיח דעתו או לא כיון שהריח עולה לו תדיר כ״ז שהוא יושב בחנות. ובעל החנות גופיה נמי פעם ראשון שבכל יום שנכנס לחנותו צריך לברך עליו לפי שנהנה מריח ותו לא ואפילו נכנס ויוצא דהא דעתו לחזור שוב לחנותו וכדלקמיה ויש אחרונים שסוברין שאפילו בפעם ראשון כשנכנס לחנותו א״צ לברך וע״כ טוב שיכוין להריח ואז לכו״ע יהיה צריך לברך בפעם ראשון:

ה (ה) נכנס ויוצא וכו׳ - וכ״ש כשהלך לחנות של בושם אחר בודאי צריך לברך שם פעם אחרת:

ו (ו) היה דעתו לחזור - ודוקא כשהיה דעתו לחזור מיד. אגודות בשמים שמונחים על השלחן להריח בהם אם נוטלו פעם אחד להריח בו ומברך עליו וחוזר ומניחו על השלחן אם היה דעתו לחזור ולהריח בו א״צ לברך עליהם כשחוזר ומריח בהם ואפילו יצא מביתו ודעתו לחזור מיד א״צ לברך עליהם כיון שהיה דעתו מתחלה להריח בהם בכל שעה ואם הלך לעסקיו או להתפלל בבהכ״נ הוי הפסק וצריך לברך שנית:

ז (ז) לא יברך - ואפילו כשחוזר ומריח בבשמים אחרים ג״כ א״צ לברך:

ח (ח) נתונים למטה - היינו לפני מטתו:

ט (ט) לכבוד החיים - כדי שיריחו ויהנו:

י (י) על בשמים של בה״כ - שמוליך איסטניס לביה״כ להעביר הריח רע אם הולך אדם ומריח מרחוק ריח בשמים אלו א״צ לברך כיון דבעלים לא עשאום אלא להעביר הר״ר ואפילו במתכוין להריח נמי אין מברך:

יא (יא) העשוי להעביר וכו׳ - כגון אדם שגופו מזיע הרבה וצריך לסוך גופו בשמני בשמים להעביר זוהמת הזיעה שריחה רע וכן כשאוכל וידיו מזוהמות מחמת שנגע בידיו באוכלין וסך ידיו בשמן נמי אינו מברך דגם בזה עיקרו להעביר הזוהמא ולא להריח ואין נ״מ בין שמן סתם לשמן אפרסמון דחשיבא ובכל ענין אין מברך עליהם שום ברכה כיון שלא באו אלא לסלק הזוהמא:

יב (יב) מוגמר - ששורפין בשמים ומעבירין כלים או בגדים ע״ג עשן הבשמים ונקלט הריח בכלים או בבגדים:

יג (יג) אין מברכין עליו - בין המגמר בעצמו בין אדם אחר שהולך ומריח:

יד (יד) לפי שלא נעשה וכו׳ - מיהו אם מתכוין לגמור כליו וגם להריח צריך לברך עליו דהא עומד גם לריח:

טו (טו) אלא ריח בלא וכו׳ - ובע״ב שאין להם בשמים להריח במוש״ק ונוטלין מדוכה שדכו בה בשמים ונקלט בה ריח ומריחין ומברכין ברכתן לבטלה הוא וכמש״כ כאן שהיא ריח שאין לו עיקר:

טז (טז) של ערוה - פי׳ של אשה שהיא ערוה עליו אבל בפנויה אפשר דמותר [מ״א] אבל כמה אחרונים מחמירין דאפילו בפנויה אסור דעי״ז יבוא לידי הרהור וכ״ז אפילו כשאינה נדה. ובתולות שלנו שסתמן בחזקת נדות הם שאינן טובלות לנדותן אסור לכו״ע דבכלל עריות הן. וכתב בשע״ת בשם הברכ״י דאפילו בבשמים של אשתו נדה אסור להריח:

יז (יז) תלוי בצוארה - יש מאחרונים שכתבו דל״ד בשהוא תלוי בצוארה אלא רגילות נקט דבשמים שהיא רגילה לשאת בצוארה אפילו הם מונחים כעת על השלחן ג״כ אין לברך עליהם דעי״ז יבוא לידי הרהור אם מכירה ויודעה:

יח (יח) של עכו״ם - היינו שהוקטרו לעבודת גלולים ועיין בח״א בכלל ס״א אות י״ד מה שכתב בזה:

יט (יט) לפי שאסור וכו׳ - ואאיסור אין מברכין:

כ (כ) מסיבה - כשמסובין לאכול ולשתות:

כא (כא) דסתם מסיבתן לעכו״ם - ודוקא במסיבה אבל שלא במסיבה מותר לברך אבשמים של עובד גלולים:

כב (כב) אם רוב וכו׳ - דתלינן הריח בתר רוב ובודאי של עובדי גלולים הם שעשאום במסיבה ולפיכך מריח מרחוק [מ״א]:

כג (כג) ואם רוב ישראל וכו׳ - וה״ה מחצה על מחצה ישראל וכמו שמבואר לקמן בסימן רצ״ח לענין אור של הבדלה ועיין בבה״ל:

כד (כד) מברך - כבר כתבנו בראש הסימן די״א דוקא היכי שמתכוין להריח ובלא״ה אין צריך לברך אבל רוב הפוסקים חולקין ע״ז וס״ל דמברך בכל ענין כיון שעכ״פ נהנה מהריח שעולה:

כה (כה) נתערב ריח וכו׳ - עיין בבה״ל:

סימן ריח

א (א) כגון מעברות הים - מקום שעברו ישראל בים ביבשה:

ב (ב) ומעברות הירדן - מקום שעברו ישראל בירדן בחרבה בימי יהושע:

ג (ג) ומעברות נחלי ארנון - מפורש בש״ס שהיו שני הרים ועמק ביניהם שהיו ישראל צריכין לעבור דרך אותו עמק ונחבאו האמוריים במערות שעשו בהרים בצדי העמק כדי שיפלו עליהם פתאום בעברם בעמק ונעשה נס שנדבקו ההרים זה בזה בעבור ארון ברית ה׳ עליהם ונהרגו כולם שם:

ד (ד) של בית חורון - שהושלכו מן השמים על האומות שנלחמו עם יהושע כדכתיב בקרא:

ה (ה) ואבן שבקש וכו׳ - כדמפורש באגדה שעקר הר בת תלתא פרסא כדי להפילו על ישראל ונעשה נס שלא היה יכול להפילו ע״ש בברכות נ״ד ע״ב ועיין בבה״ל:

ו (ו) וחומת יריחו - שנבלעה במקומה:

ז (ז) מברך שעשה נסים - כתב המ״א לכאורה משמע דדוקא הנך וכדומה שניכר הנס מתוך המקום [פי׳ שבראותנו מעברות הים נזכרים אנחנו שהמים אלו נחצו לגזרים וכן בירדן היה נס במים גופא כדכתיב בקרא וכן אבני אלגביש יודעים אנו שאלו הם האבנים שבהם נעשה הנס] אבל בלא״ה כגון בבואנו סמוך לירושלים שקרה שם נס בעת מלחמת סנחרב שיצא מלאך ה׳ והמית כל המחנה אין מברכין על כגון זה שעשה נסים שאין הנס ניכר מתוך המקום [פי׳ אע״ג שאפשר לכוין מקום שנעשה הנס אעפ״כ אין הנס ניכר שהרי לא בגוף האדמה נעשה הנס] מיהו על נס שלו אפי׳ אין ניכר מתוך המקום כל שמגיע למקום ששם קרה הנס מברך:

ח (ח) ובין שאר ברכות וכו׳ - הנזכרים בסימן שאחר זה:

ט (ט) בהזכרת שם ומלכות - וכן צריך לומר נמי אתה ואלהינו כמו בשאר ברכות גמורות:

י (י) אין מברכין עליו - אלא אותם שנעשה להם הנס בעצמם:

יא (יא) משלשים לשלשים - חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו עתה:

יב (יב) ואז הם וכו׳ - וקודם לכן אסור וברכתו לבטלה:

יג (יג) חובה - ואין להקשות מ״ש מברכת רעמים וזועות וברכת בשמים שמברך בכל פעם ואפילו בו ביום [עיין לעיל סימן ריי״ז וסימן רכ״ז] דשאני התם שמברך ארעמים וזיקים חדשים וכמו כן ברכת הבושם מברך אריח חדש שנודף תמיד משא״כ הכא שלא נתחדש שום דבר מזמן שבירך ע״כ לא חשיב לברוכי אא״כ עבר זמן מרובה כל׳ יום:

יד (יד) שנעשה נס ליחיד - וכבר מבואר בס״ב דכל זמן שלא נעשה נס לרוב ישראל כיחיד דיינינן ליה:

טו (טו) אבל הוא עצמו וכו׳ - היינו כשחוזר ומגיע שם אחר שקרא לו הנס ומפעם הראשונה ואילך אינו מברך כשמגיע שם אא״כ עברו שלשים יום מברכה ראשונה וכבסעיף ג׳:

טז (טז) וכל יוצאי ירכו - עיין בא״ר שהכריע דבנו ובן בנו צריכין לברך בין שנולדו קודם שקרה הנס ובין שנולדו לאחר מכן משום כבוד אביהם ומנכד ואילך אין מברכין אא״כ נולדו אבותיהם אחר שקרה הנס לאביהם הראשון דבזה הם שותפים כולם באותו הנס:

יז (יז) שעשה נס לאבי - זה קאי על בן ומבן הבן ואילך יברך שעשה נס לאבותי או לאבי אבא:

יח (יח) כל שאר המקומות - זהו דוקא ביחיד אבל בנסי רבים שמחוייב כ״א להזכיר לברך כשמגיע למקום הנס א״צ להזכיר כל המקומות שנעשו בהם נסים לישראל וגם ביחיד גופא כתב המ״א דדוקא הוא בעצמו אבל בנו אינו מחויב להזכיר כל הנסים שנעשו לאביו:

יט (יט) ויכלול כולם - וצריך להזכיר מתחלה מקום שעומד בו ואח״כ יזכיר שארי מקומות. ודע שאף שכלל שארי נסים מ״מ אם פגע אח״כ המקום שנעשו לו שארי נסים מברך עוד הפעם אפילו בו ביום:

כ (כ) צריך לברך - ונוסחתו ברוך וכו׳ שעשה נס לרבי במקום הזה ומיירי ברבו מובהק ופשוט דדוקא הוא אבל בניו אינם מחוייבים בכבוד רבו ואין מברכים אניסו:

כא (כא) אם רואה האדם וכו׳ - וכגון שמחוייב לברך אניסו כאביו ורבו או אדם מסויים:

כב (כב) כמו שמברך וכו׳ - ולפ״ז כל שלשים שלא ראה לאותו האיש כשפוגע בו אח״כ חייב לברך ונוסח הברכה ברוך אתה וכו׳ שעשה נס לאבי או לרבי ובאדם מסויים יברך שעשה נס לאדם הזה או ברוך שעשה לך נס:

כג (כג) כיואב בן צרויה - שהיה מפורסם בכל ישראל לראש ולשלטון ועיין בבה״ל:

כד (כד) שנתקדש בו - ר״ל ע״י הנס לפיכך חשוב נס זה יותר וצריך כל אחד לברך עליו וכדמסיים לפיכך וכו׳ ועיין בבה״ל:

כה (כה) שעשה נס לצדיקים - ובאדם מסויים מברך ברוך שעשה נס לפלוני במקום הזה ופורט שמו:

כו (כו) אשתו של לוט - כשהיא נציב מלח:

כז (כז) מברך שתים - ואע״פ שאין רואה קברו של לוט דכשרואה אותה נזכר גם מנס בעלה ומש״כ ועל לוט ר״ל בשביל לוט:

כח (כח) זוכר הצדיקים - שזכר הקב״ה את אברהם כדכתיב ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וגו׳ [ומשמע לכאורה דעל קברו של לוט אינו מברך כלל דשם אינו מנכר זכירת הצדיקים רק כשרואה אשתו שנעשה נציב מלח ושם באותו מקום ובאותה שעה בודאי היה כח תוקף הדין ואעפ״כ זכר הש״י את אברהם והציל בעבורו ללוט ושייך לברך ע״ז]:

כט (כט) שהוא יוצא ממנהג העולם - כגון עובדא דנזכר בש״ס באחד שהלך במדבר והיה בסכנת מיתה מחמת צמא ואיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה מעין מים וכיוצא בזה:

ל (ל) וניצול - ג״כ כדרך מנהג העולם דהיינו שצעק לעזרה או שנזדמנו ב״א שם וברחו:

לא (לא) אינו חייב לברך - כשיגיע שם בפעם אחר ברכת שעשה לי נסים ומ״מ בשעה שאירע לו ההצלה צריך לברך ברכת הגומל דבברכת הגומל לא קפדינן כולי האי שיהיה נס גמור וכדלקמן בסוף סי׳ רי״ט בדעה הראשונה דהסכימו עליה הרבה אחרונים:

לב (לב) ויש חולק - דאפילו היה ההצלה שלא למעלה מדרך הטבע אעפ״כ כיון שהיה בסכנה אם לא נזדמן לו ההצלה נס מקרי וחייב להודות ולשבח לבורא על שהכין והזמין לו ההצלה ברגע זו. אם נפל עליו אבן וכיו״ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי״ז והוא ניצול ממיתה כשיגיע לאותו מקום משלשים לשלשים צריך לברך ואם נפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו ולא נתקע הברזל בעין ממש לדעה ראשונה אין מברכין ולדעה שניה אפשר שמברכים כי כל אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול מברך וע״כ יברך בלא שם ומלכות ועיין בבה״ל. כתבו האחרונים מי שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה כפי השגת ידו ויחלק ללומדי תורה ויאמר הריני נותן זה לצדקה ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש וראוי לומר פרשת תודה. וטוב וראוי לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה׳ יתברך ולשמוח ולספר חסדו:

סימן ריט

א (א) כשעלו ממנה - ודוקא כשעלו ממנה לגמרי ואין בכלל זה מה שעומדים עם הספינה כשבאה לנמל והאנשים שבה יורדים ליבשה ליום או ליומים או עד שתגיע זמן הספינה לילך הלאה דבזה אין מברכין דאכתי לא ניצול מן הסכנה לגמרי וה״ה בהולכי מדבריות ובדרך הליכתם עוברים דרך איזה עיר ג״כ אין מברכין:

ב (ב) ונתרפא - והולך כבר על בוריו:

ג (ג) ומי שהיה חבוש - דעת מ״א דמיירי בחבוש על עסקי נפשות דוקא והרבה חולקים עליו ועיין בבה״ל מה שביארנו בזה. כתבו האחרונים דמי שנתחייב ארבעתן אינו מברך כ״א ברכה אחת לכולן. עוד כתבו דקטן אינו מחוייב להודות [ואפילו מצד מצות חינוך] וגם נשים מנהג העולם שאין מברכין ברכה זו וכתבו האחרונים הטעם משום דסדר ברכה זו הוא בפני עשרה וכדלקמיה ולא אורח ארעא לאשה. ויש שכתבו דמ״מ נכון הוא שתברך בפני עשרה עכ״פ בפני נשים ואיש אחד:

ד (ד) הגומל לחייבים טובות - פי׳ אפילו לאותם שהם חייבים עכ״ז גומל להם טובות וגם אני אע״פ שאיני הגון עכ״ז גמלני בכל טוב ונוסח זה אינו מעכב כל שאמר ענין הברכה וכדלקמיה בס״ד. כתב הרמב״ם המברך צריך שיהיה עומד בשעת ברכה ובדיעבד יצא אף בישיבה:

ה (ה) והשומעים אומרים - ואם לא אמרו אינו מעכב [אחרונים]:

ו (ו) בפני עשרה - עם בעל הנס:

ז (ז) ובמושב זקנים - ואין זקן אלא מי שקנה חכמה וכתב מ״א דבעינן הני דתנו הלכתא:

ח (ח) יש אומרים שיצא - דכל עיקר עשרה אינו אלא למצוה ולפ״ז אם יודע שלא יזדמנו לו עשרה יברך בלא עשרה אפי׳ לכתחלה ועיין בהלכות הרא״ה שכתב דימתין עד שלשים יום פן יזדמן לו עשרה שיוכל לקיים המצוה כהלכתה ויותר לא ימתין:

ט (ט) בלא הזכרת שם ומלכות - משום דספק ברכות להקל:

י (י) אם בירך אחר - מדסתם המחבר משמע דאפילו אחר שאינו קרובו יכול לברך אטובת חבירו כל שהוא משמח בזה ועיין בבה״ל ד״ה ואין זה וכו׳:

יא (יא) וענה אמן - ואי לא ענה אמן לא יצא ומיירי ששמע הברכה מתחלתה ועד סופה וכוון נמי לצאת בה ידי חובת ברכת הגומל שנתחייב:

יב (יב) יצא - וה״ה דלכתחלה יכול לפטור עצמו בכך. ודוקא שיש שם עשרה הא אי ליכא עשרה בודאי אין לו לכוין לפטור עצמו ובדיעבד שכוון אם צריך לחזור ולברך תליא בפלוגתא דס״ג ויברך בלא שם ומלכות:

יג (יג) דיהבך לן - בש״ס הגירסא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא:

יד (יד) ואין זה וכו׳ - היינו אפילו לא היו שם עשרה אנשים ולי״א הנ״ל בס״ג דס״ל דלא יצא בפחות מיו״ד וא״כ החולה אינו יוצא בברכה זו אפ״ה לא מקרי זה ברכה לבטלה לגבי המברך שהוא רשאי לומר ברכה זו לכו״ע אפילו בפחות מעשרה [הגר״א]:

טו (טו) אע״פ שלא נתחייב - דלא נזכר חיוב ברכה זו בש״ס בד׳ שצריכין להודות כ״א בהן עצמן ולא שיברך אחר עליהן:

טז (טז) רק דרך שבח - ר״ל שלא בתורת חיוב:

יז (יז) על טובת חבירו - וכ״ש על אשתו שהיא כגופו דרשאי לברך ומזה נוהגים קצת אנשים שכשיולדות נשותיהם וחוזרות לבורין עומדים ומברכים ברכת הגומל וכשהיא תענה אמן על ברכתו יוצאת בזה ונוסח הברכה יאמר הגומל לחייבים טובות שגמלך כל טוב. ואם בירך שלא בפניה יאמר שגמל לאשתי כל טוב ואם הוא מברך על אביו [או רבו] יאמר בא״י אמ״ה שגמל לאבי [או לרבי] כל טוב ואם בפניו יאמר שגמלך כל טוב:

יח (יח) ששמח בה - ודוקא בקרובו או אוהבו שעכ״פ שמח הוא ברפואתו או בהצלתו של זה אבל אם אינו שמח בלבו כ״כ אלא שאומר כן מפני השלום אין לו לברך בשם ומלכות דבזה ברכתו לבטלה אלא יאמר ברוך הש״י דיהבך לן ועיין בבה״ל שיש חולקים על עיקר דין זה דהג״ה וע״כ מהנכון ליזהר לכתחלה שלא לברך ברכת הגומל אפילו על קרובו ואוהבו כ״א על אביו ורבו לבד:

יט (יט) אם איחר - ר״ל שלא בירך בשעה שעלה מן הים או בשעה שחזר לבוריו ממחלתו:

כ (כ) שלשה ימים - דעד זמן זה קרוי בא מן הדרך וכתבו האחרונים דאפילו יצטרך בשביל זה לברך שלא בס״ת כפי המנהג אעפ״כ אל יאחר יותר משלשה ימים כגון אם יצא ביום ב׳ לאחר שכבר קראו יברך בעשרה בלא ס״ת ואל ימתין עד יום ה׳ ועיין במש״כ לעיל בסק״ח:

כא (כא) שלא חייבו אלא וכו׳ - עיין לקמיה בס״ק ל״א:

כב (כב) נוהגים לברך מפני וכו׳ - דס״ל דברכה זו שוה לענין ברכת תפלת הדרך לעיל בסימן ק״י עי״ש:

כג (כג) ומיהו בפחות וכו׳ - דבמקום קרוב כזה בודאי לאו בחזקת סכנה הוא:

כד (כד) כל שעלה למטה - אבל אם לא עלה למטה כלל רק שיש לו איזה מיחוש בעלמא בראשו או בגרונו וכה״ג אינו מברך אפילו לדעה זו:

כה (כה) מפני שדומה כמי שהעלוהו וכו׳ - שאין אנו יודעים איך יצא דינו כמו כן בחולה כיון שנפל למשכב אין אנו יודעים סופו שכמה פעמים אע״פ שתחלתו לא היה סכנה לבסוף מתגברת המחלה ובא לידי סכנה:

כו (כו) ואין הפרש בין וכו׳ - ר״ל שלא תאמר דמיחוש שבא מזמן לזמן כבר ידוע הוא שאין בו סכנה אינו כן ואדרבה כל שהוא קבוע הוא יותר מתחזק ואע״פ שנעשה לו נס פעמים רבות וניצול ממנו מן השמים רחמוהו ולאו כל שעתא מתרחיש ניסא עכ״ל הרשב״א בתשובה:

כז (כז) ובין שאינו קבוע - אלא בכל גוונא כל שעלה למטה מחמתו בזמן שחשש בו חייב לברך אח״כ:

כח (כח) כגון מכה של חלל - או שאר חולי שיש בו סכנה כגון קדחת של כל הגוף (שקורין שוידערין) כמבואר בסימן שכ״ח ועיין בה״ל. וכן נוהגין באשכנז - וכתב המ״א דקצת נוהגין כסברת המחבר וכן דעת הא״ר לדינא וכן כתב במגן גבורים שכל שחלה בכל גופו שכיוצא בזה מחללין עליו את השבת ע״י עו״ג מברך הגומל [והביא כן בשם הרדב״ז] וכעין זה כתב ג״כ הח״א אך שכתב שמ״מ לא יברך אא״כ נפל למטה לא פחות מג׳ ימים ועיין בה״ל דאם מחלתו הוא דבר שיש בו סכנה אפילו בפחות מג׳ ימים נמי צריך לברוכי:

כט (כט) אם גנבים באו לו - ר״ל והיה קרוב לסכנה על ידם וכדלעיל בסוף סי׳ רי״ח:

ל (ל) כולם צריכים וכו׳ - ואעפ״כ כשיגיע למקום שנעשה בו הנס יברך גם שעשה לי נס במקום הזה ועיין בסימן רי״ח ס״ט שם יש פלוגתא אי יברך שעשה לי נס כשניצול בדרך הטבע [מ״א]:

לא (לא) אלא הני ארבעה - משום שמצויים ביותר תקנו עליהם ברכת הגומל משא״כ אינך שאינם שכיחים כלל אין לברך עליהם הגומל אלא בהני דנעשה להם נס יברך שעשה לי נס כשיגיע לאותו מקום. ומי שהלך בדרך אפילו שלא במקום סכנה ובאו עליו לסטים להרגו וניצול לכו״ע מברך ברכת הגומל:

לב (לב) בלא הזכרת שם ומלכות - והאחרונים כתבו דהמנהג כסברא ראשונה וכן מסתבר:

סימן רכ

א (א) ונפשו עגומה עליו - היינו אפילו אין בו משמעות לרע:

ב (ב) ייטיבנו וכו׳ - ואפי׳ היכא שהוא מתענה. וטוב שייטיב בשחרית כי זריזין מקדימין למצוה אך אז לא יאמרו לו לך אכול בשמחה וגו׳ אם לא כשאין מתענה [פמ״ג] ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה:

ג (ג) באפי תלתא וכו׳ - מצוה להמצא עם הג׳ להיטיב מפני שמשיב את נפשו בזה ואף בשבת יכול להיטיב חלום [א״ר]:

ד (ד) וטבא להוי וכו׳ - שבע זמנין לגזרו וכו׳ לשון זה צריך שיאמרוהו העונים ג׳ פעמים וי״א דיאמרוהו ז׳ פעמים. ובסוף ההטבה יאמרו לו לך אכול לחמך בשמחה ושתה בלב טוב וגו׳. מי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה [ס״ח סימן תמ״ד ע״ש טעמו ועוד נראה דלפעמים מורה הדבר על החולם גופא אלא דבחלום אין מראין הדבר רק בדמיון מה]:

ה (ה) יפה וכו׳ - עוברות ומניקות אין להורות להם להתענות רק יפדו בממון [פמ״ג]:

ו (ו) תענית - אבל דוקא כשעושה תשובה עמו כי התענית מועיל כמו קרבן לחטא מה קרבן אינו מועיל בלי תשובה שנאמר זבח רשעים תועבה אף תענית חלום וכו׳ [ס״ח]:

ז (ז) כאש לנעורת - ומ״מ אין מחויב להתענות אלא רשות:

סימן רכא

א (א) אם היו בצער - אפשר דבא״י שמצוי שם יובש גדול וכשבא עת הגשמים והגשם יורד בזמנו כל אחד שמח בו אפילו בסתמא צריך לברך בפעם ראשון כשיורד ונקט לשון זה לאפוקי אם יורד עוד הפעם למחר וליומא אוחרא ומפמ״ג משמע דאפילו בפעם ראשון א״צ לברך כשהשנים מסודרות כתיקונן ועיין בבה״ל:

ב (ב) ואינן נעצרין כ״כ - ר״ל ואין להם שמחה בירידת הגשמים ואה״נ אפילו באותן ארצות שרגילין במטר אם נעצרו הגשמים והיה העולם בצער ואח״כ ירדו גשמים שצריך לברך:

ג (ג) רוב ההודאות - ר״ל בריבוי ההודאות:

ד (ד) בשותפות וכו׳ - הטוב והמטיב. שהטיב לו וגם לאחרים עמו דהיינו להשותף ומשמע בהרבה אחרונים דאפילו אם יש לו רק אשה ובנים הם ג״כ בכלל שותפין:

ה (ה) ואם אין לו וכו׳ - הרואה נילוס כשהוא קטן וחוזר ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראיתו מברך שהחיינו אף דאין לו קרקע כיון דהוא בא מזמן לזמן והוא נהנה ושמח בראיתו לא גרע מאדם הרואה את חבירו ושמח בראיתו דמברך שהחיינו אבל הרואה בכל יום אף דביום זה ניתוסף על שלפניו מ״מ לא יברך דקמא קמא בטיל בהנהר. ואם רואה מים שבכלי״ג [הוא חלק מהנילוס שמתפשט בו ג״כ מגודל הנהר] אם כבר ראה המים במקומו בנילוס אין לו לברך על ראית הכלי״ג אבל אם לא ראה אלא עתה בכלי״ג מברך שהחיינו שרגילין העולם לשמוח גם בו:

ו (ו) מברך שהחיינו - לבד ולא הטוב ומטיב ואפילו יש לו שותף כותי לא מקרי שותף לזה [מ״א ע״ש טעמו]:

ז (ז) י״א דהשומע שירדו וכו׳ - ר״ל אף שלא ראה בעצמו רק שמע מאחרים שירדו גשמים בשדה שלו אחר העצירה וכנ״ל ג״כ שייך ברכת הטוב והמטיב והיינו כשהשדה שלו הוא בשותפות וכנ״ל ברואה בעצמו ואם השדה שייך לו לבדו מברך שהחיינו וכנ״ל. ואם אין לו שדה אינו מברך כלל ואפי׳ ברכת מודים הנ״ל דברכה זו לא נתקנה אלא ברואה בעצמו ולא בשומע [מ״א וח״א] ובשיטה מקובצת מסיק בסוף דבריו דאין חילוק כלל בין רואה לשומע ויכול לברך ברכת מודים אפילו בשומע. ומ״מ נראה דספק ברכות להקל:

סימן רכב

א (א) על וכו׳ - ודוקא כששמע מפי אדם נאמן וזה האדם ראה בעצמו אבל אם שמע שמועה [בין שמועה טובה שצריך לברך עליה הטוב והמטיב או שהחיינו בין שמועה רעה שצריך לברך עליה דיין האמת] ואין המגיד נאמן או שהמגיד לא ראה בעצמו לא יברך וכן אם שמע שנתפס הגזלן שגזל ממנו לא יברך עד שישיב לו הגזלה. מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפצו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת [מ״א בשם ס״ח] וכמדומה שכהיום ממעטין בברכות אלו [פמ״ג] גם בספר מור וקציעה מפקפק בזה:

ב (ב) שמועות - נקט בלשון רבים להורות שאם שמע כמה שמועות בבת אחת די לו בברכה אחת:

ג (ג) מברך שהחיינו - היינו כשיש לו שמחה מהשמועה וכן להיפוך בדיין האמת כשיש לו צער מהשמועה:

ד (ד) כדרך שמברך וכו׳ - כי באמת כל היסורין בין בגוף ובין בממון הוא הכל כפרה על העונות כדי שלא יצטרך להתיסר לע״ל ששם העונש הוא הרבה יותר גדול וכדאיתא במדרש יצחק תבע יסורין [היינו שהוא הכיר גודל מדת הדין שלעתיד וכעין זה אמר ג״כ דהע״ה סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי ותבע בעצמו יסורין כדי שינקה מכל וכל ולא יצטרך לפחוד עוד] א״ל הקב״ה חייך דבר טוב אתה מבקש וממך אני מתחיל שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות:

ה (ה) אע״פ שירא וכו׳ - כי אין לנו להסתכל בעתיד שאפשר שלא יהיה כן [רמב״ם בפי׳ המשנה]:

ו (ו) כגון שמצא מציאה - וירא שיעלילו עליו ויקחו את אשר לו ומירי שיש לו אנשי בית שיש בזה טובה גם להם ושייך ברכת הטוב והמטיב דאל״ה יש לו לברך רק שהחיינו:

סימן רכג

א (א) ילדה וכו׳ - ואפילו לא ראה בעצמו רק שמע כשהיה בעיר אחרת וכן במה שמבואר בס״ב:

ב (ב) זכר - מדסתמו הפוסקים משמע דאפילו היו לו כמה זכרים ותאב שיולד לו בת כדי שיקיים מצות פו״ר אפ״ה אם נולד בת אין מברך ע״ז ומ״מ נ״ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחיינו דמי גרע ממי שרואה את חברו לאחר ל׳ יום ושמח בראייתו דמברך שהחיינו כדלקמן בסימן רכ״ה ס״א:

ג (ג) מברך הטוב והמטיב - הטוב לו דניחא ליה בזכר וגם טוב לה שגם לה ניחא בבן זכר ואפילו היה להם כבר כמה בנים. ועיין בפמ״ג דאפילו אם לא בירך תיכף כששמע ג״כ יברך לכו״ע דעדיין הטובה נמשכת:

ד (ד) ואם מתה אשתו וכו׳ - יש אומרים דהמחבר פליג ע״ז וס״ל דאפילו מתה אשתו בלדתה מברך הטוב והמטיב וכזה ס״ל ג״כ הט״ז לדינא וטעמו של הט״ז דמ״מ יש לה טובה שהשאירה זכר בעולם ע״ש אבל במור וקציעה פליג ע״ז דברכת הטוב והמטיב נתקן רק על הנאה גשמיית ולא על הנאה רוחניית לבד וכן בלחם חמודות ולבוש וח״א כולם העתיקו לדינא כהרמ״א:

ה (ה) בלידתה - מלשון זה משמע לכאורה דאם מתה איזה שעות אחר לידתה מברך הטוב והמטיב דמכל מקום ניחא היה לה מקודם שמתה ועיין בבה״ל:

ו (ו) מברך שהחיינו - על לידת הבן אלא שמתחלה צריך להקדים לברך דיין האמת על מיתתה דברכת דיין האמת היא חובה כדלעיל בסימן רכ״ב ס״ג וברכה זו דשהחיינו י״א שאינה אלא רשות וכדלקמיה:

ז (ז) בברכה זו - פי׳ בברכת שהחיינו מפני שהיא רק רשות [שעיקר ברכת שהחיינו נתקן על דבר הבא מזמן לזמן כמועדים וכדומה] ומזה נתפשט שרבים מקילים בכל הברכות כיוצא באלו אבל אינו נכון דמאי דאיתמר בגמרא שהיא רשות איתמר:

ח (ח) מת אביו - וה״ה שאר אדם כשר שאדם מצטער עליו דהוא בכלל שמועות רעות מיהו העולם נוהגין לברך בלא שם ומלכות ואינו נכון ועכ״פ על ת״ח שמת שצריך בודאי להתאונן ולהתמרמר ע״ז וכן על קרוביו שחייב להתאבל עליהם ודאי יזכור הברכה בשם ומלכות:

ט (ט) ג״כ שהחיינו - היינו מתחלה דיין האמת כנ״ל באות ו׳ ואח״כ שהחיינו על הנכסים שנשארו לו מאתו [רמב״ם] ואף דיותר היה מתרצה שלא ימות אביו ולא יירשנו מ״מ יכול לברך שהחיינו דאין ברכה זו תלויה בשמחה אלא בדבר שמגיע לו תועלת ממנו ואע״פ שמתערב עמה צער ואנחה [ת׳ הרשב״א סי׳ רמ״ה]:

י (י) במקום שהחיינו - ר״ל ששוב לא יברך שהחיינו כיון שיש בזה טובה גם לאחיו ויוכל לברך ברכת טוב ומטיב. א״ל שמתה אשתו והניחה ממון מברך דיין האמת על מיתתה ושהחיינו על ירושתה:

יא (יא) בנה וכו׳ - וה״ה אם קנה בית ודוקא כשבנה או קנה לעצמו אבל אם יש לו שותפות בגוה כ״א מהשותפים מברך הטוב והמטיב [גמרא] וע״כ קהל שבנו או קנו בהכ״נ יעמוד ש״ץ ויברך בקול רם הטוב והמטיב להוציא את כולם:

יב (יב) בית חדש - ה״ה אם נשרף וחזר ובנאו אבל אם סתרו וחזר ובנאו יש דעות באחרונים בזה וספיקו להקל. ואם הוסיף בו איזה שורה בגובה לכו״ע יש לברך:

יג (יג) כלים חדשים - בין מלבושים ובין כלי תשמיש ושתיה ואכילה וכיו״ב אם הם דברים שלב האדם שמח בהם עני בראוי לו ועשיר בראוי לו ועיין בסעיף וי״ו אכן אם הוא עשיר גדול שאפילו כלים יקרים וחשובים אין נחשבים לו ואין שמח בהן לא יברך. ובקניית ספרים יש דעות בין האחרונים אם יברך עליהם משום דמצות לאו ליהנות ניתנו ובח״א מצדד דאם היה מהדר אחר זה הספר ושמח בקנייתו דמברך שהרי ברכה זו נתקנה על השמחה ולא על התשמיש וכדלקמיה בס״ד וכ״כ במור וקציעה וע״כ אין למחות ביד המברך:

יד (יד) היה לו וכו׳ - מירושת אבותיו דמ״מ כלי זה חדש הוא לענין קניה וכתב עוד דאפילו קנה וחזר וקנה דבזה אף לענין קניה לאו חדש הוא שהרי יש לו כלים כאלו קנויות מכבר אפ״ה כלי זו חדשה היא אצלו:

טו (טו) שהחיינו - ויזהר לברך תיכף קודם שיתרגל ויסתלק השמחה ממנו:

טז (טז) לאפוקי אם מכרן וכו׳ - ואפילו אם הם חדשים שלא נשתמש בהם עדיין מ״מ כיון שכבר דש בהן לית בהן שמחה:

יז (יז) בשעת הקנין וכו׳ - ודוקא אם קנה בגד שראוי ללובשו תיכף אבל אם קנה שום דבר שאינו ראוי ללובשו או להשתמש בו כמו שהוא רק שצריך ליתן לאומן לתקן לא יברך שהחיינו עד שעה שילבש הבגד או ישתמש בהכלי:

יח (יח) מלביש ערומים - היינו קודם שהחיינו. אכן אם לובש הבגד שחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שמברך בברכת השחר [אחרונים]:

יט (יט) הוא ובני ביתו - אבל אם קנה כלים לו וכלים לב״ב מברך על שלו שהחיינו ועל של ב״ב מברך הטוב והמטיב דטוב הוא לדידיה שזכה שיהיו ב״ב מלובשים במלבושי כבוד והמטיב לאחריני הם ב״ב שנהנין בטובה זו ודוקא אם קנה בשביל אשתו וזרעו אבל אם קנה בשביל עבדו ושפחתו לא מקרי טוב לדידיה דהוי כאלו מכר להם בשכרן שמגיע להם אם לא שגם הוא משתמש בהכלים האלו:

כ (כ) במתנה - היינו דוקא כלים או בגדים שהמקבל משמח בזה אבל לא מעות שעי״ז מתבייש יותר ולא יוכל ע״ז לברך:

כא (כא) לו ולנותן - שאם המקבל עני הוא טובה לנותן שזיכהו הש״י לעשות צדקה ואם המקבל עשיר שמח הנותן שמקבל ממנו והוי טובה גם לנותן [הרא״ש בביאור דברי הירושלמי]. והנה יש מאחרונים שחולקים על פסק זה וס״ל דלפי מסקנת גמרא דידן לא נתקנה ברכה זו כ״א בדאית להו לאחריני ג״כ טובה גשמיית ולפ״ז כשניתן לו כלים במתנה צריך המקבל לברך ברכת שהחיינו ולא ברכת הטוב ויש דנקטי לדינא כפסק השו״ע ויברך ברכת הטוב ולא שהחיינו ולמעשה נראה דטוב יותר לנהוג בזה לברך ברכת שהחיינו ולא ברכת הטוב כאשר בירנו בבה״ל ומ״מ במקום שנוהגין שעושין הלבשה לנערים יתומים כ״א מהיתומים יברך מלביש ערומים וברכת הטוב והמטיב דהא איכא בזה טובה עוד לכמה נערים וברכת שהחיינו לא יברכו דבמקום שמברכין ברכת הטוב ס״ל לרוב הפוסקים דאין מברכין שהחיינו:

כב (כב) כגון חלוק וכו׳ - וה״ה שאר כלים שאין חשובים ואין דרך לשמוח בהם:

כג (כג) וי״א דאפילו עני וכו׳ - ס״ל דדוקא בגד צמר וכדומה דבר שיש בהם חשיבות קצת דמי לדבר הבא מזמן לזמן דסתם ב״א מתחדשים להם לפרקים מועטים ושייך ע״ז שהחיינו משא״כ אלו שרגילים תמיד להתחדש לסתם ב״א ואין שייך ע״ז לברך שהחיינו לזמן הזה:

כד (כד) וכן נוהגין - עיין במ״א וביאור הגר״א שהרדב״ז מכריע לעני לברך ועיין בפמ״ג ובדה״ח שפסקו דלמעשה יש לנהוג דאפילו עני לא יברך על כלים שאינם חשובים כאלו:

כה (כה) בהמה - אפי׳ טמאה ואפי׳ הוא ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה:

סימן רכד

א (א) מרקוליס - היא ע״ג שעובדין אותה עי״ז שזורקין לה אבנים. ושמה העצמה קילוס ומפני שאסור להזכיר ע״ג בשמה לכך כינו אותה בשם קוליס ומר הוא חילוף בלשון ארמי ופירושו הוא חילוף קילוס:

ב (ב) או שאר ע״ג - אפילו בית ע״ג [ב״י] וב״ח פי׳ דוקא כשרואה אותה בגלוי:

ג (ג) והאידנא וכו׳ - שהרי אנו רואין אותה תמיד וכתבו האחרונים דאפילו הולך לעיר אחרת וראה שם ע״ג אינו מברך כיון דראה את מין זה תוך למ״ד בעירו ואפשר עוד דאפילו קטן שהגדיל א״צ לברך כיון שראה אותה בקטנותו ובא״ר כתב עוד מילתא חדתי דאפילו הוא לא ראה אותה תוך למ״ד כיון שיש רוב העולם שהוא שוכן ביניהם שרואין אותה. כתב הב״ח בשם ספר האשכול השמר לך לראות קנגיאות של כותים וה״ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול כותים שמחים האנח ותצער על חורבן ירושלים ותתפלל להקב״ה עליה. ואיתא בגמרא דאפילו ההולך לקניגיאות ולטיטראות של ישראל ה״ז מושב לצים:

ד (ד) אם הוא בא״י וכו׳ - אפילו רק ממקום אחד:

ה (ה) ועל מקום שנתנוה - היינו אם יש שלשים יום שלא ראה אותה וכנ״ל:

ו (ו) או כבשן האש - היינו החפירה שהוסק בה אז האש לחנניה מישאל ועזריה:

ז (ז) ברוך אומר ועושה וכו׳ - היינו בשם ומלכות. בגמרא הגירסא ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים:

ח (ח) חכם הרזים - שאין דעתן דומין זה לזה ואין פרצופיהן דומין זה לזה והוא יודע מה בלב כל אלו האוכלוסין:

ט (ט) שחלק - שעם ד׳ הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אמר שחלק משא״כ לקמיה בס״ז:

י (י) בחכמות העולם - היינו בהשבע חכמות לאפוקי אם הם חכמים בדתם ע״ז אינו מברך כלל:

יא (יא) ועל מלכי וכו׳ - ומשמע בגמרא אפילו סומא כשיודע שהמלך עובר מברך ועיין בפמ״ג שמצדד דאם הוא סומא שלא ראה מאורות מימיו יברך בלא שם ומלכות:

יב (יב) ברוך שנתן מכבודו וכו׳ - השלטונים שאין עול מלך עליהם לשנות דבריהם ודן והורג במשפט מברך עליהם. ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב וישר לברך בלא שם ומלכות:

יג (יג) לראות מלכים אפי׳ וכו׳ - ומותר לטמא בטומאה של דבריהן מפני כבודן בין למלכי ישראל ובין למלכי או״ה וכן מפני כבוד הבריות כגון לילך לנחם אבלים. אם רואה פ״א המלך לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר:

יד (יד) בתי ישראל - פי׳ בתי עשירי ישראל שמיושבים בתוקף ובגבורה כגון בישוב בית שני [רש״י] ואפשר דוקא בא״י ובזמן בית שני קאמר אבל בזה״ז אפילו בא״י לא [ב״י] ויש שמפרשים כונת רש״י דאפילו אם הם מיושבים עתה כמו בבית שני ג״כ מברכין והרי״ף פי׳ בתי ישראל בישובן היינו בתי כנסיות שמתפללין בתוכן וכן נהגו העולם שאין מברכין על שארי בתים כ״א על בהכ״נ כשרואה אותה ביפיה ובתיקונה וכתב בא״ר דאין חילוק בין א״י לחו״ל ואפילו בזה״ז ובפמ״ג מצדד דבזה״ז טוב לברך ברוך מציב גבול אלמנה בלא שם ומלכות:

טו (טו) הרואה בתי וכו׳ - לפירש״י הנ״ל היינו בתי כותים שיושבים בשלוה והשקט ועושר ולהרי״ף היינו בתי תפלה שלהם:

טז (טז) קברי ישראל - ואם היה שם רק קבר אחד י״א שאין לומר ברכה זו כי נתקנה בלשון רבים:

יז (יז) אותו דבר - ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך [מ״א בשם רדב״ז] וה״ה לענין ההיא דסי״ב ברואה קבר אחר וכל כיו״ב אמנם בא״ר סוף סימן רכ״ה כתב דהמ״א בעצמו בסקי״ט שם משמע דלא ס״ל הכי ועיין בפתחי תשובה מה שכתב בשם ספר עמודי אור בזה:

סימן רכה

א (א) חבירו - ואין חילוק בין איש לאשה והיינו אם רואה אשתו ואמו בתו ואחותו כיון שהוא שמח ונהנה בראייתם. כתבו הפוסקים דאם ראה חכם מחכמי ישראל מברך עליו אשר חלק וכדלעיל בסימן רכ״ד ס״ו וגם שהחיינו אם הוא שלשים יום שלא ראה אותו:

ב (ב) לאחר שלשים יום - מראיה ראשונה. ואם קיבל ממנו כתב או שאנשים הודיעוהו משלומו יש דעות באחרונים וספק ברכות להקל:

ג (ג) אומר שהחיינו וכו׳ - וכל אלו הברכות הוא בשם ומלכות ואפילו ברכת מחיה מתים [מגן גבורים ושאר הרבה אחרונים דלא כתשובת פ״מ]:

ד (ד) מחיה המתים - ואז אין מברך שהחיינו. וטעם ברכה זו כתב בחידושי אגדות לפי שבכל שנה האדם נידון בר״ה ויוה״כ אם למות אם לחיים ואם רואהו אחר ר״ה ויוה״כ זה ואח״כ אין רואה אותו עד אחר ר״ה ויוה״כ הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע״כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר״ה ויוה״כ:

ה (ה) ושלח לו כתבים - ר״ל אע״פ שהריצו כתבים מזה לזה ועי״ז נעשו אוהבים מ״מ כיון שלא נתחבר עמו פנים אל פנים אין מעולה האהבה כ״כ עד שיהיה נהנה ושמח בראייתו. כתב הפמ״ג דאם נתבשר לו שילדה אשתו והוא היה במדינת הים וראהו עתה מברך שהחיינו או מחיה המתים [אם הוא לאחר י״ב חודש] דודאי יש לו שמחה בולדו אף שלא ראהו מעולם:

ו (ו) בר מצוה - היינו כשנעשה בן י״ג ויום אחד ועכשיו נהגו שלא לברך עד שעה שהנער מתפלל בצבור בתורת ש״ץ או שהוא קורא בתורה בשבת ראשונה שאז נודע לרבים שהוא בר מצוה. מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה והיינו ביום שנכנס לשנת י״ד וטעם הסעודה משום דעכשיו נעשה איש ישראל שנצטוה במצות התורה. ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום:

ז (ז) שפטרני מענשו וכו׳ - פי׳ דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו למצות התורה ועכשיו שנעשה איש מחוייב הוא להתחזק בעצמו למצות הש״י. ודע דאע״פ ששוב אין עליו ענין חינוך מ״מ יש על האב מצות הוכחה כשרואה שאינו מתנהג כשורה וכשאינו מוחה בידו נענש עליו דלא גרע משאר ישראל וכידוע מה שאחז״ל כל מי שיש לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי ביתו. וכל מי שיש לו למחות באנשי עירו ואינו מוחה וכו׳:

ח (ח) וטוב לברך בלא וכו׳ - משום שלא הוזכרה ברכה זו בגמרא וכן העתיק בדה״ח אמנם דעת הגר״א בביאורו דמאחר שהוזכרה ברכה זו במדרש ומהרי״ל עשה כן הלכה למעשה יש לברך בשם ומלכות ועיין בח״א שכתב ג״כ דהמברך לא הפסיד:

ט (ט) מברך שהחיינו - ואינה אלא רשות דאי לא מברך לא מיענש. ומ״מ ראוי ליזהר שלא לבטלה [א״ר ע״ש]:

י (י) ביד חבירו - דעיקרה נתקן על שמחת הלב שמשמח על צמיחת פרי חדש:

יא (יא) עד שעת אכילה - דמי שאין לבו שמח בראייתו רק באכילתו לכו״ע מברך רק אאכילתו ולכך נהגו תמיד בזה משום לא פלוג ועיין בפמ״ג שכתב דלכתחלה נכון לברך שהחיינו קודם ואח״כ יברך ברכה הראויה לה וה״ה אם טועם מעט ואח״כ מברך שהחיינו אפשר דג״ז טוב הוא ובדיעבד אם בירך שהחיינו אחר הברכה שבירך על האכילה קודם שהתחיל לטעום ג״כ אין זה הפסק ע״ש:

יב (יב) עד שנגמר וכו׳ - ר״ל דאף דלענין ברכה על הפרי קי״ל בסימן ר״ב ס״ב דמברכין על הבוסר [בגפנים] בפה״ע משהגיעו לשיעור פול הלבן ובשאר כל האילנות משיוציאו פרי שהוא ראוי לאכול ע״י הדחק הכא לענין שהחיינו אין לברך עד שיהיה נגמר תשלום גידולו שיהיה טוב למאכל ואפילו בדיעבד אם בירך מקודם שנגמר ברכתו היא לבטלה. ועיין במ״א שהביא דדעת הרדב״ז הוא דכשהגיע לפול הלבן [ומסתמא ה״ה בשאר כל האילנות משיוציאו פרין] כיון שמברך עליו ברכתו הראוי לו כשאוכלו יוכל ג״כ לברך עליו שהחיינו ולענין דיעבד יש לסמוך עליו שלא לחזור ולברך:

יג (יג) בראיה שניה - דהרי אנן נהגינן דאין מברכין עד שעת אכילה אף שראה כמה פעמים מקודם. ואם לא בירך בשעת אכילה ראשונה שוב לא יברך על אכילה שניה וכ״ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה אף שעדיין לא נתעכל הפרי [אחרונים]:

יד (יד) כשיאכל גינד״ש וכו׳ - ר״ל אע״פ שכולם נכנסים תחת סוג מין אחד מ״מ כשני מינים הם לענין ברכת זמן כי שתי שמחות הן ועיין במ״א ובשארי אחרונים שכתבו דאפילו אם אין חלוקין בשמן אם חלוקין בטעמן כגון תאנים לבנים ותאנים שחורים ב׳ מינים הן לזה וצריך לברך על כל אחד ברכת שהחיינו כשאין באין לפניו בבת אחת וכן ב׳ מיני אגסים או תפוחים או אגוזים ג״כ צריך לברך על כ״א שהחיינו. [ובביאור הגר״א מפקפק בכל זה ודחה ראיותיהן ומשמע שדעתו דכיון שבעצם הוא מין אחד די במה שבירך בפעם ראשונה וכן בספר מור וקציעה הביא בשם אביו החכם צבי ג״כ כעין זה ממש אמנם לבסוף מצדד שם דאף דבאמת לשארי ענינים נקראין מין אחד מ״מ לענין ברכת שהחיינו דנתקן על השמחה שבלב מסתברא דנתחדש לו על כל דבר שמחה בפני עצמו וניחא פסק השו״ע ע״ש]:

טו (טו) אינו חוזר ומברך - ואפילו אם שתי ליה אחר מ״ם יום שנתחזק היין ויש לו טעם אחר מן מוהל הענבים מ״מ הכל שמחה אחת היא דבעת שראה אז שאכל הענבים ידע שהיין יצא מהם ועיין באחרונים שהביאו די״א דמ״מ צריך לברך שהחיינו גם על היין החדש משום דיש בו שמחה יתירה מבענבים וע״כ טוב שאם בירך שהחיינו על הענבים אזי כשישתה יין חדש יברך תחלה שהחיינו על איזה מין חדש או על מלבוש כדי לפטור גם את היין [אבל אם בירך תחלה שהחיינו על היין דעת הע״ת דלכו״ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים] וכ״ז דוקא כששותה את היין כשהוא תירוש שהוא ניכר שהוא יין חדש אבל אם אינו שותהו עד שהוא יין אפילו לא בירך שהחיינו על הענבים אינו מברך עליו שהחיינו אף שהוא יודע שהוא יין חדש משום דאינו ניכר בין חדש לישן [אחרונים]:

טז (טז) שאינו מתחדש וכו׳ - ר״ל שאפילו בימות החורף אינו משתנה ממראיתו כגון אתרוג וכה״ג שדר באילנו משנה לשנה שכיון שעומד בירקותו כל השנה אין הנאה נרגשת בחידושו וכן בא למעט דבר שאין לו זמן קבוע לגידולו וכדלקמיה בהג״ה וכן דבר שאינו גידולי קרקע כגון עופות ודגים שנזדמנו לו אפילו אותן שלא טעם ממינן מעולם אפ״ה אין מברך עליהם שהחיינו דזה המין אינו חדש בעצם דאע״פ שהוא לא אכל מהם אחרים אכלו מהם. על כמהין ופטריות אין לברך שהחיינו דגם להם אין זמן קבוע גם מאויר הן גדלין ולא מקרקע [פמ״ג]. על ריח המתחדש משנה לשנה כמו ורד וכיו״ב שאר דברים שנעשו להריח יש דעות בפוסקים אי מברך עליהם זמן ונהגו שלא לברך [שע״ת בסי׳ רט״ז] י״א שעל גדיים וטלאים שרגילים להתחדש פעמים בשנה שמברכין עליהם שהחיינו וצ״ע [מ״א] והעולם נהגו שלא לברך ע״ז:

יז (יז) מברכין עליו שהחיינו - בכל פעם ופעם כיון דעכ״פ בא מזמן לזמן:

יח (יח) דעומד כל השנה בקרקע - ר״ל שיש ירק שדרכו לעמוד כל השנה בקרקע וברכת שהחיינו לא נתקן אלא בדבר הבא מזמן לזמן אכן באמת אינו מצוי זה כ״א באיזה ירקות ולא בכולן ואפשר משום דאין לחלק בין ירק לירק [פרישה] ויש לפרש עוד דכונת רמ״א במה שכתב דעומד כל השנה בקרקע היינו שמטמינין אותו בקרקע בבורות ועומד כל ימות השנה ואינו ניכר בין ירק חדש שגדל בשנה זו לישן שגדל אישתקד משא״כ פירות אע״ג דיש מטמינין אותן הו״ל מיעוטא דמיעוטא ולא חיישינן להו [מ״א] ולפ״ז פשוט דאין לברך שהחיינו על פרי אדמה שקורין (ער״ד עפי״ל) דהרי דרך העולם להטמין אותם בבורות בחורף ומתקיים זמן רב. ובשם של״ה כתבו האחרונים דאין לברך שהחיינו על שום ירק חדש וכן על לחם חדש דאין ניכר בין חדש לישן והעולם יטעו ויבואו לידי ברכה לבטלה וכתב המ״א דמ״מ מברכין על הריפות שעושין מדגן חדש שניכרין היטב שהם חדשים אכן במור וקציעה חולק ע״ז דאחרי שאין מינכר בטעמו אין יתרון להם ע״ש ויש למעט בברכות. ובקטניות כשהן חדשים וניכרין שהן חדשים כגון שהם ירוקים עדיין במקצת נראה שיוכל לברך שהחיינו וכן משמע בא״ר. על מיני לפתן שקורין מיירי״ן וריבי״ן ואוגערקע״ס מברכין עליהם שהחיינו [א״ר ודה״ח]:

יט (יט) אחר גמרו - ר״ל שיהיה נגמר לגמרי וטוב למאכל ועיין לעיל בסקי״ב. כתבו האחרונים בשם הירושלמי דמצוה לאכול מעט מכל מין חדש בשנה והטעם כדי להראות שחביב עליו בריאתו של הקב״ה:

כ (כ) והקפח דהיינו וכו׳ - ובבכורות [דף מ״ה] משמע דהוא אריך וקטין ולפי שדק הוא אינו יכול לסבול קומתו ונכפף ודומה כמי שחוליותיו שמוטות [מ״א]:

כא (כא) שכל שערותיו וכו׳ - ונולד כך ממעי אמו דאי נעשה לו זה אח״כ אומר דיין האמת:

כב (כב) הקטע - שנקטעו לו ידיו:

כג (כג) הסומא - משתי עיניו:

כד (כד) דקות - היינו שיש לו נקודות כעדשים אדומים קצת אלא שבין עדשה לעדשה יש לובן צח ומבהיק ועל שם אותו הלובן נקרא בהקנין [מחה״ש ועיין בא״ר ובפמ״ג אכן אם שכיח שם הרבה אנשים כזה מסתברא דאין זה גנאי ולא שינוי שיברך ע״ז דיין האמת ומשנה הבריות וכ״ש אם נעשה זה ע״י חום השמש ועתידין להסתלק נראה דלכו״ע אין לברך ע״ז]:

כה (כה) ממעי אמם - קאי אכולהו לבד אקיטע:

כו (כו) מברך דיין האמת - שבא לו זה ע״י עונש:

כז (כז) דדוקא וכו׳ - קאי על ברכת דיין האמת דאינו שייך אלא למי שמצטער ומצדיק הדין אבל ברכת משנה הבריות לא שייך במצטער דוקא מידי דהוי אפיל וקוף:

כח (כח) אבל על עובד כוכבים - מילתא דפסיקא נקט וה״ה לכל מי שאינו מצטער עליו:

כט (כט) ואינו מברך וכו׳ - זה קאי גם אברכת משנה הבריות [ט״ז] ור״ל דאפילו ראה כושי אחר [וכה״ג שארי דברים הנ״ל] אחר שלשים יום ג״כ אינו מברך והטעם דעל שינוי אין שייך לברך רק פעם ראשון שרואה הדבר והשינוי גדול בעיניו ומשמע מהט״ז דכ״ש דקאי המחבר אברכת דיין האמת אמנם בספר נהר שלום כתב דלענין דיין האמת שהוא דוקא על קרובו ואוהבו שמצטער עליו מסתברא דאם רואה זה עוד על קרובו אחר בודאי נתגדל עליו עוד הצער יותר ושייך לברך ע״ז דיין האמת:

ל (ל) וי״א וכו׳ - ולמעשה יש להורות דיברך אחר ל׳ בלא שם ומלכות [א״ר עי״ש]:

לא (לא) משלשים יום - פי׳ שלא ראה אחר כיוצא בו תוך ל׳ יום [מ״א]:

לב (לב) הרואה וכו׳ ובריות נאות - בין זכרים בין נקבות. ועכשיו לא נהגו כלל לברך ברכה זו [ח״א ע״ש טעמו] ומ״מ נכון לברך בלא שם ומלכות:

לג (לג) עובד כוכבים - היינו ראיה בעלמא דמותר אבל להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו אסור [מ״א] ואסור לומר כמה נאה כותי זה משום לא תחנם [גמרא]:

לד (לד) ולא על אחרים - אפילו לאחר שלשים יום:

סימן רכו

א (א) בימי ניסן - אורחא דמלתא נקט שאז דרך ארצות החמים ללבלב האילנות וה״ה בחודש אחר כל שרואה הלבלוב פעם ראשון מברך [אחרונים]:

ב (ב) פרח - דוקא פרח הא עלים לחודיה לא ואף בפרח דוקא באילני מאכל שמזה הפרח עתיד להתגדל פרי אבל אילני סרק לא [אחרונים]:

ג (ג) אלא פעם אחת - מדסתם משמע דאפי׳ על אילנות אחרים לא יברך וכנ״ל בסי׳ רכ״ה ס״י:

ד (ד) ואם איחר לברך וכו׳ - היינו אפילו לא ראה כלל מקודם אפ״ה אבד הברכה כיון שגדלו הפירות כ״מ בב״י אבל בא״ר הכריע לדינא דאם לא ראה מקודם לא אבד הברכה וכן משמע ג״כ בביאור הגר״א דאפילו כבר גדל הפרי לא אבד הברכה ומ״מ אם כבר גדל הפרי ונגמר כל צרכו שראוי לברך עליה שהחיינו משמע מפמ״ג וח״א ששוב אין כדאי לברך ברכה זו:

ה (ה) עד אחר שגדלו - אבל קודם שגדלו הפירות יוכל לברך ואפילו לא בירך בשעת ראיה ראשונה [תשובת מהרי"ל סי' קמ"ג]:

סימן רכז

א (א) היורה כחץ - וי"א שהוא כוכב שיש לו זנב ושבט של אורה ושניהם העתיקו אחרונים לדינא ואם אותו כוכב עצמו שיש לו שבט רואהו עוד הפעם בלילה אחרת א"צ לחזור ולברך כל שהוא עדיין בתוך למ"ד יום לראיה ראשונה:

ב (ב) ממקום למקום - ולא יברך בלילה אחד רק פ"א אפילו אם ראה כוכב אחר רץ באותו לילה:

ג (ג) הברקים - בליצי"ן בל"א. ואותן שהן באים בלא רעם כלל רק מחמת חום מצדד הח"א שאין זה ברקים הנזכר בגמרא ואין מברכין עליהם:

ד (ד) שנשבו בזעף - ואם שלא בזעף אם הוא רוח גדול מברך עושה מעשה בראשית ולא יוכל לברך שכחו וגבורתו וכו' אחרי שהוא שלא בזעף גדול וטוב לברך תמיד על רוח סערה שאין מצויה רק ברכת עושה מעשה בראשית שבזה בודאי יוצא ממ"נ כי אין אנו בקיאין כ"כ מהו בזעף:

ה (ה) על כל אחד וכו' - והעולם נוהגים לברך על הברקים עושה מ"ב ועל הרעמים שכחו וגבורתו וכו' וכן מסתבר שע"י הרעם נראה גבורתו של הקב"ה יותר מבברק אמנם באמת שייך כל אחת מהברכות על שניהם וע"כ אם שמע ברק ורעם כאחד מברך ברכה אחת דהיינו עושה מע"ב על שניהם ואם בירך שכחו וגבורתו מ"ע ג"כ יוצא. ואם לא היו תכופים זה אחר זה מברך תחלה על הברק [שהוא מתראה תחלה לעין האדם] עושה מע"ב ואח"כ על הרעם שכחו וגבורתו מ"ע וה"ה אם לא ראה את הברק ושמע קול הרעם ובירך עליו שכחו וגבורתו מ"ע או שבירך עושה מע"ב ואח"כ ראה ברק מברך עליו ג"כ עושה מע"ב ועיין בשע"ת שכתב בשם הברכ"י דאם בירך על הברק ונתכוין לפטור הרעם הבא אחריו יצא בדיעבד ור"ל דאחרי שטבע הבריאה שאחר הברק יוצא רעם א"כ חל ברכתו על הרעם שיצא אח"כ:

ו (ו) ואם ירצה וכו' - אבל לא יברך שתי ברכות כאחת אלא או זו או זו:

ז (ז) ברוך וכו' שכחו וגבורתו וכו' - ר"ל ברוך הנותן כח להטבע להראות כח יוצר בראשית כדי שייראו מלפניו [א"ר בשם אבודרהם]:

ח (ח) נתפזרו וכו' - ודוקא היכא דהשמים נטהרו וזכו לגמרי בין ברק לברק ואח"כ נתקדרו השמים בעבים ושמע עוד קול רעם וברק צריך לברך מחדש עליהם דהוי מלתא חדתא אבל היכא שנתפזרו העבים ע"י הרוח אחד הנה ואחד הנה ועדיין מעונן הרקיע אז נפטר הכל ע"י ברכה הראשונה ואין צריך לחזור ולברך מחדש ומשמע בירושלמי דדוקא באותו יום אבל ביום אחר בכל גוונא צריך לחזור ולברך:

ט (ט) בבית הכסא - וה"ה אם היה בבית שמקצבין בו בשר דשם ריח מעופש מאד או שהיה הולך במבואות המטונפות ויכול לזרז עצמו לצאת משם תיכף:

י (י) אם יכול וכו' - י"א דאפילו אם נתעורר לעשות צרכיו מ"מ כל זמן שאין מתאוה כ"כ שיהא בו משום בל תשקצו יכול לצאת משם קודם שעשה צרכיו ולברך ויש מחמירין בזה. ובפרט היכי דמשער שישמע עוד קול רעם ויוכל לברך אח"כ בודאי נכון להחמיר:

יא (יא) לצאת ולברך וכו' - והיינו היכא שלא עשה צרכיו ולא נגע בידיו במקום הטינופת [ואע"ג דלעיל בסימן ד' מבואר דהיוצא מביה"כ צריך ליטול ידיו אפילו לא עשה צרכיו מ"מ הכא כדי שלא יפסיד הברכה אין צריך ליטול ידיו מקודם אם לא שהיו ידיו מטונפות] או שיכול ליטול ידיו במים או בשאר מידי דמנקי סמוך לשמיעתו דאל"ה ודאי יתארך הזמן יותר מכדי דבור:

יב (יב) יצא - פי' ימהר לצאת משם כדי שלא יפסיד הברכה אבל אם יתארך יותר מכדי דבור דבלא"ה כבר עבר הזמן א"צ שוב למהר ומכל זה נשמע דשיעור הברכה שעל רעמים וברקים הוא דוקא בכדי דיבור ואם עבר יותר מכדי דבור מעת שראה הברק או שמע הרעם שוב לא יברך על רעם וברק זה. ומטעם זה היכא דעשה צרכיו ונטל ידיו ושמע קול רעם או ראה ברק יברך מתחלה על הרעם והברק ואח"כ יאמר אשר יצר. ודע עוד דסתם ידים דהיינו שאינו יודע אם הם מלוכלכות כשרות לברכה [ס' ד' סכ"ג]:

סימן רכח

א (א) עושה מ"ב - פי' כיון שיסדן מאז ושבחו של מקום הוא כשאנו מכירין היום דבר שאנו יודעין שהמקום בראו משׁשׁת ימי בראשית ועדיין הוא קיים ואין שייך לברך עליהם שכחו וגבורתו מלא עולם כמו על רוחות ורעמים דהתם הם נראים ונשמעים למרחוק אבל ימים ונהרות כל אחד במקומו:

ב (ב) והוא הים שעוברין וכו׳ - ונקרא ים הגדול מפני חשיבותו של א״י אבל הרבה אחרונים פליגי על המחבר וס״ל דדוקא על ים אוקינוס שהוא הים הגדול שבכל הימים שמקיף את כל העולם עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו אבל על ים שעוברין בו לא״י לא נקרא לענין זה ים הגדול ומברכין עליו כמו על שאר ימים. ודע דכל הברכות האלו אינן אלא כשרואה אותן משלשים יום לשלשים יום [אחרונים]:

ג (ג) עושה הים הגדול - כן הוא לשון הטור אבל כמה פוסקים העתיקו נוסח ברכה זו בלשון עבר שעשה את הים הגדול:

ד (ד) כמו חדקל ופרת - לאו דוקא אלו אלא ה״ה כל הנהרות שהן גדולות כמו אלו הד׳ נהרות ושיהיו ידועים שהם מימי בראשית כמו אלו ולא נתהוו אח״כ מברך:

ה (ה) במקום שלא נשתנה וכו׳ - פי׳ דבמקום שחפרו ושינו מהלכו של הנהר לדרך אחרת אין מברכין מאותו המקום והלאה דשם לאו מעשה בראשית הוא ועיין בא״ר שמצדד לומר דאם ספק לו אם נשתנו ג״כ לא יברך:

ו (ו) ע״י אדם - וה״ה לענין ימים אם המשיכו בני אדם מאחד לחבירו ועשוהו לאחד אין מברכין על אותו מקום אלא דבימים מן הסתם אין אנו צריכין לחוש לזה:

סימן רכט

א (א) הרואה הקשת וכו׳ - ואין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דבה [ח״א]:

ב (ב) אומר וכו׳ - ובכאן אם ראה אותו עוד הפעם אפילו בתוך למ״ד יום חוזר ומברך ולא דמי לכל הנך דקי״ל בהו דפעם אחת בחודש די לברוכי דכאן הקשת שבירך עליו חלף והלך לו ודמי לברכת רעמים [שע״ת בשם ברכ״י]:

ג (ג) נאמן וכו׳ - ברמב״ם וטור הנוסח ונאמן:

ד (ד) בבריתו - ר״ל שלא יעבירנו אע״פ שרבו הרשעים וקיים במאמרו אפילו לא היה הברית כיון שאמר בדבור בעלמא ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ברור הוא שיקיים מאמרו [אבודרהם]:

ה (ה) ואסור להסתכל וכו׳ - והמסתכל בו ביותר עיניו כהות [חגיגה ט״ז] אלא רואהו ומברך:

ו (ו) בתקופתה - מקום שהיא חוזרת שם לתחלת הקיפה היא שעת תליית המאורות בעת הבריאה ומאז התחילה להקיף ולשמש והוא נמשך כ״ח שנה עד שבא לאותו המקום בצמצום בתחלת ליל רביעי כבעת הבריאה:

ז (ז) והתקופה - היינו תקופת ניסן:

ח (ח) בבוקר - היינו לכתחלה מצותה מיד להקדים מה דאפשר וטוב לברך אותה ברוב עם ובדיעבד עד ג׳ שעות על היום [לבוש ומ״א] אבל הרבה אחרונים הסכימו דיוכל לברך בשעת הדחק עד חצות והיינו אפילו בשם ומלכות ואם נתכסה השמש בעבים ואין רואין אותה עיין בשע״ת. ובתשובת חתם סופר סימן נ״ו כתב דאם היתה מכוסה בעבים אך נראית רושמה מבין העבים מברכין אבל כשלא נתראה כלל לא נראה לברך. וע״ש שכתב מנהגו בענין ברכה זו קודם הברכה אמרו הללו את ה׳ מן השמים ואחר ברכת עושה מעשה בראשית אמרו פיוט אל אדון על כל המעשים עד וחיות הקודש ואח״כ מזמור השמים מספרים כבוד אל ואח״כ עלינו לשבח וקדיש:

ט (ט) וכן מברך וכו׳ - וכהיום אין נוהגין העולם בזה:

י (י) הנשארים - הם שבתי צדק מאדים נוגה כוכב:

סימן רל

א (א) אחר מ״ם יום לעיבורה - שכבר נצטייר צורת הולד אבל תוך מ״ם יום מועיל תפלה. ואפילו אחר מ״ם יום יוכל להתפלל שיהיה הולד זרע קיימא ויהיה עוסק במצות ומע״ט:

ב (ב) לכרך - דוקא לכרך דשם מצויים ממונים רעים ומחפשים עלילות אבל לעיר קטנה א״צ לומר כשנכנס לה ולא אח״כ כשיצא ממנה אלא אח״כ כשמחזיק בדרך אומר תפלת הדרך משום סכנת דרכים וכמבואר לעיל בסימן ק״י:

ג (ג) וזו היא תפלת הדרך וכו׳ - לכאורה הלא בסימן ק״י מבואר דכשיוצא לדרך אומר תפלת הדרך לבד בלא הודאה על שעבר וגם אינו אומר אותה רק כשהחזיק בדרך ומהו זה שכולל הכא תה״ד בהודאה שנותן על העבר וגם משמע שאומר אותה תיכף ביציאתו מן העיר י״ל דהתם מיירי ביוצא מעיר קטנה שאין שם מורא כלל לצאת מן העיר וצ״ל תה״ד רק משום מורא הדרך ולכך אין לומר אותה רק כשהחזיק בדרך וכמ״ש בס״ק ב׳ ואפילו אם נזדמן אח״כ בדרך נסיעתו שנוסע דרך כרך אין לומר כשיוצא ממנה רק ההודאה מודים וכו׳ עד לבסוף בלא חתימה כיון שאמר תה״ד בתחלת נסיעתו והכא מיירי בנכנס לכרך ולן שם בענין שצ״ל תה״ד שנית בבוקר בשביל הדרך שרוצה לנסוע ומלבד זה הלא צריך ליתן הודאה ג״כ על יציאת הכרך בזה אמר שיעשה משניהם אחד ויחתום בה ומיגו דצ״ל ההודאה תיכף כשיוצא מן העיר אומר אז ג״כ תה״ד שכולל בה:

ד (ד) ברוך השולח ברכה וכו׳ - וכתב הא״ר דיאמר בלא הזכרת השם דדוקא במודד כדי לעשר מצינו שהבטיח הקב״ה ברכה עד בלי די כמה דכתיב הביאו את כל המעשר וגו׳ ובחנוני נא בזאת וגו׳ והריקותי לכם ברכה עד בלי די:

ה (ה) הנכנס למרחץ וכו׳ - ועכשיו לא נהגו בתפלה זו והטעם דלא ניתקן אלא בימיהם שהיו מסיקין האש מלמטה בחפירה ורוחצים באמבטי מלמעלה ע״ג תקרה שע״ג ויש חשש פן תפחת ויפלו לתוכה אבל בזה״ז עומד התנור בזוית וליכא סכנה [אחרונים]:

ו (ו) להקיז דם - וה״ה בכל מידי דרפואה יאמר זה ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו רפואה אלא ע״י הבורא ית״ש ולכן ע״י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה:

ז (ז) ברוך רופא חולים - וצריך לומר בשם ומלכות [ב״י וט״ז] אבל לא ראיתי נוהגין כן [פמ״ג]. מי שמתעטש וחבירו אומר לו אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח״כ יאמר לישועתך קויתי ה׳ [דארז״ל דמתחלה לא היה אדם חולה כלל אלא היה הולך בשוק ומתעטש ומת עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים על הדבר]:

סימן רלא

א (א) אם א״א לו וכו׳ - עיין לעיל בסימן ד׳ סט״ז ובמשנה ברורה שם:

ב (ב) וכשניעור משנתו וכו׳ - אפשר הטעם דנתקנה ברכה זו על מנהגו של עולם שהקב״ה מחזיר הנשמות לבני האדם בבוקר:

ג (ג) ויהי נועם - משום סכנת מזיקין. וכתב הלבוש שאין נוהגין כן:

ד (ד) יותר משינת הסוס וכו׳ - עיין לעיל בסימן ד׳ סט״ז מש״כ במ״ב בשם המחה״ש:

ה (ה) אלא יתכוין שיאכל וכו׳ - וראיתי לאנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת הש״י [ח״א]:

ו (ו) בסוד ישרים וכו׳ אינו משובח - ומ״מ טוב הוא דמתוך כך בא לשמה:

ז (ז) יתכוין שיהיו לו בנים וכו׳ - ועיין עוד כונות אחרות בסימן ר״מ ס״א ואחר כונת הלב הן הדברים ורחמנא לבא בעי:

ח (ח) אפילו לספר בדברי חכמה - וכ״ש אם סיפורו הוא בעניני משא ומתן צריך שתהיה כונתו לשם מצוה דהיינו שיהיה לו במה להתפרנס כדי שלא יבוא ליד גזל. ואפילו אם הוא עשיר גדול שדי לו בממונו לפרנס עצמו וב״ב כל ימי חייו ג״כ יצוייר לפעמים במה שמשתדל להרבות עסקיו דבר מצוה כגון שכונתו להרבות בצדקה וגמ״ח עי״ז או שכונתו ליקח עסקים תחת רשותו כדי להמציא מלאכה לעניי ישראל שישתכרו להחיות נפשם שכל זה הוא בכלל צדקה ומעולה ממנה כמו שכתב הרמב״ם ומובא ביו״ד סימן רנ״א וע״ש שהמחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מלאכה כדי שישתכר ולא יצטרך לבריות לשאול הוא מקיים בזה המ״ע דומטה ידו עמך והחזקת בו:

סימן רלב

א (א) דחוקה - דהיינו שאין שהות ביום שיתפללו מתחלה הצבור בלחש ואח״כ גם חזרת הש״ץ כראוי:

ב (ב) יתפללו בלחש - היינו שלא יסמכו הצבור מפני הדחק לצאת רק בתפלת הש״ץ שיתפלל בקול רם דעיקר תפלה בלחש הוא ורק הש״ץ יקצר בתפלתו שבקול ולא יאמר כ״א ג׳ ראשונות להוציאן ידי חובתן בקדושה:

ג (ג) ביום - עיין לקמן בסימן רל״ג ס״א בהג״ה מתי נגמר היום לענין תפלת המנחה ועיין במ״ב שם:

ד (ד) הש״ץ עם הקהל - היינו שהש״ץ אומר מיד בקול רם והקהל יאמר עמו בלחש מלה במלה עד לאחר האל הקדוש וטוב שיהיה עכ״פ אחד שיענה אמן על ברכת הש״ץ [רמ״א לעיל בסימן קכ״ד ס״ב ועיין במ״ב מש״כ שם]:

ה (ה) לא ישב אדם וכו׳ - הנה מפני שבסעיף זה יש בו פרטים רבים לכן מוכרח אנכי להאריך קצת. הנה כל זה הסעיף לענין אכילה וכן לענין להסתפר וליכנס למרחץ ושאר דברים הנזכרים פה הוא משנה בפ״ק דשבת דאסור סמוך למנחה ולא ביארה המשנה איזה מנחה אי מנחה גדולה [דהיא משש שעות ומחצה ולמעלה וסמוך לה הוא חצי שעה קודם דהיינו תיכף אחר חצות היום] או מנחה קטנה [דהוא מתשע שעות ומחצה ולמעלה וסמוך לזה היינו מתחלת שעה עשירית] גם לא ביארה המשנה מה דאסרה לענין אכילה אי דוקא לסעודה גדולה דהיינו סעודת נישואין וכה״ג אז אסור שמא יעבור זמן המנחה או אפילו סעודה קטנה כסעודת כל אדם אסור דלמא אתי לאמשוכי [וכן כה״ג יש להסתפק בשאר דברים המוזכרים במשנה דהיינו שאסור ליכנס למרחץ אי דוקא לכולא מלתא דמרחץ דהיינו לחוף ראשו ולהשתטף בחמין וצונן ולהזיע או אפילו להזיע בעלמא אסור שמא יתעלף מחמת חום המרחץ וכן לענין בורסקי אי דוקא לבורסקי גדולה או אפי׳ לעיוני בעלמא וכה״ג בשארי דברים כאשר מוזכרים בזה הסעיף] ויש שם בגמרא שני תירוצים ולתרוייהו איירי המשנה במנחה גדולה תירוץ קמא דכונת המשנה שאסרה סמוך למנחה גדולה איירי דוקא בסעודה גדולה [הא סעודה קטנה מותר להתחיל עד זמן סמוך למנחה קטנה. ויש שמקילין עוד לתירוץ זה דאפילו סמוך למנחה קטנה ג״כ מותר להתחיל סעודה קטנה] ותירוץ בתרא דכונת המשנה לאסור אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ונחלקו הפוסקים בזה הרי״ף והרמב״ם פסקו כתירוצא בתרא וזהו שסתם המחבר כמותם והרמ״א בריש דבריו פסק כתירוצא קמא זהו תורף הענין שבסעיף זה ועתה נתחיל לבאר את דברי הסעיף:

ו (ו) להסתפר סמוך למנחה - האי סמוך למנחה היינו סמוך למנחה גדולה כאשר כתב המחבר בסוף דבריו ואכולהו קאי ואף שעד סוף זמן המנחה יש שהות הרבה אפ״ה חיישינן שמא ישבר הזוג ויחזר אחר אחרת ויעבור המנחה ואפשר שאם יש לו ב׳ או ג׳ זוגים מוכנים לפניו שרי. כשמגיע זמן המנחה נכון שלא יקח ילד בחיקו דשמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזר אחר מים יעבור מנחה או יתאחר לבוא לבהכ״נ [ס״ח סימן י״ח]:

ז (ז) סמוך למנחה - היינו חצי שעה קודם דהוא תחלת שעה שביעית שהוא מחצי היום ומעלה ואין חילוק בין היום ארוך או קצר לעולם חשבינן לדעה זו סמוך למנחה אחר חצי היום:

ח (ח) למרחץ - אפילו להזיע בעלמא וכ״ש לכולא מלתא דמרחץ:

ט (ט) לבורסקי - אפילו לעיוני בעלמא שמא יראה שנתקלקלו העורות ויצטער ויהיה טרוד בצערו ולא יתפלל [רש״י] ומשמע דהוא הדין לכל מלאכה או חשבון כיוצא בו שאפשר להמשך או לגרום טרדא [ועיין בבה״ל] ולכן אותם היוצאים לירידים שטרודים בקניית ומכירת סחורה לא יתחילו לכתחלה סמוך לזמן מנחה גדולה עד שיתפללו מקודם [ח״א]:

י (י) ולא לדין - אפילו שמעו טענותיהם מכבר ועתה ראו לישב בשביל גמר דין אסור שמא יראו טעם ויסתרו הדין וימשך הענין:

יא (יא) סעודה קטנה - היינו סעודת כל אדם [וסעודה גדולה הוא של נישואין ומילה] והטעם דחיישינן שמא ימשך. ודין איסור אכילה או מלאכה קודם מעריב יתבאר בסימן רל״ה ס״ב. ולענין להתחיל ללמוד קודם תפלת המנחה ע׳ לעיל בסי׳ פ״ט ס״ו לענין לימוד קודם תפלת שחרית וה״ה הכא כשמגיע זמן מנחה קטנה:

יב (יב) סמוך למנחה גדולה - עיין לעיל בסק״ז במ״ב:

יג (יג) ואם התחיל וכו׳ - אפילו התחיל אחר שהגיע כבר זמן מנחה גדולה ואפילו אחר כך כל שלא הגיע עדיין החצי שעה שקודם מנחה קטנה [דאלו כשהתחיל בזו החצי שעה מפסיק כשיגיע זמן מנחה קטנה ואף שיש שהות הרבה עדיין עד הערב דעיקר זמן מנחה הוא ממנחה קטנה ולמעלה ועיין לקמן בהג״ה מה שעכשיו נוהגין להקל]:

יד (יד) באחת מכל אלו - היינו אפילו התחיל סעודה גדולה או שנכנס לבורסקי גדולה וכה״ג בשארי דברים כאשר הזכרנו בפתיחה דבודאי יש לחוש בהו שמא ימשך הרבה אפ״ה אינו מפסיק כיון שיש שהות להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו:

טו (טו) אם אין שהות - אפילו התחיל בהיתר מפסיק:

טז (טז) להפסיק מיד - היינו אפילו עוד היום גדול כל שיודע שתמשך סעודתו או מלאכתו עד שתחשך צריך להפסיק מיד שמא ישכח ויעבור הזמן לגמרי:

יז (יז) ומאימתי התחלת וכו׳ - קאי אמה שכתב לעיל ואם התחיל וכו׳:

יח (יח) אם היו עסוקים - פי׳ שכבר ישבו בדינין אחרים:

יט (יט) משיתעטפו - שכך היו נוהגים מלפנים כשיושבין בדין משום ששכינה שורה עמהם [ב״י]:

כ (כ) משיטול ידיו - ומי שרגיל להתיר איזורו בשעת אכילה מקרי התחלה מישתיר איזורו אף קודם נטילה:

כא (כא) דסעודה קטנה - ולדידהו תספורת דידן נמי שרי סמוך למנחה גדולה [ואינו אסור אלא תספורת של בן אלעשה שהיא מלאכה גדולה כמבואר בגמרא] ומרחץ דוקא כולא מילתא דמרחץ אסור אז אבל להזיע בעלמא שרי ובורסקי דוקא בורסקי גדולה ודין דוקא התחלת דין שצריך לזה שיהוי הרבה וחיישינן שמא יעבור עי״ז הזמן אבל גמר דין שרי:

כב (כב) מותר - היינו סמוך למנחה גדולה ואחר מכן עד סמוך למנחה קטנה אבל סמוך למנחה קטנה שהוא מתחלת שעה עשירית ולמעלה גם לדידהו אסור בכל אלה ואפילו בדיעבד אם התחילו אז מפסיקין כשיגיע הזמן דמנחה קטנה:

כג (כג) ואינו אסור וכו׳ - היינו דלידידהו אינו אסור להתחיל סמוך למנחה גדולה אלא סעודה גדולה דבדידהו דוקא שצריך שיהוי רב ע״כ חיישינן שמא ימשך הרבה עד שיעבור הזמן:

כד (כד) נישואין או מילה - וה״ה פדיון הבן שיש שם הרבה בני אדם מסובין יחד ועי״ז רגיל הדבר להמשך וסעודת שבת ויו״ט לא מקרי סעודה גדולה [ב״י]:

כה (כה) וי״א וכו׳ וי״א וכו׳ - שתי אלו הדעות מקילין יותר מדעות הקודמות דלדידהו רק באופן אחד אסור ונחלקין זה מזה דלי״א הראשון רק סמוך למנחה קטנה אסור ואפילו סעודה קטנה אבל סמוך למנחה גדולה שרי הכל וי״א השני ס״ל בהיפך דסעודה גדולה אסור אפילו סמוך למנחה גדולה וסעודה קטנה מותר אפילו סמוך למנחה קטנה:

כו (כו) אפילו סמוך למ״ק וכו׳ - משמע דכשהגיע זמן מנחה קטנה מודה דאסור להתחיל ובהגהת מרדכי מיקל גם בזה ודעתו דאין איסור אלא בסעודה גדולה סמוך למ״ק וכן משמע במהרי״ו דנהגו העולם להקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה:

כז (כז) ונהגו להקל כשתי וכו׳ - וכן העתיקו האחרונים:

כח (כח) משום דעכשיו וכו׳ - ומיירי שדרכו ג״כ לילך להתפלל בצבור בבהכ״נ אבל אם דרכו להתפלל ביחידות בביתו לא מהני [דה״ח]:

כט (כט) לא חיישינן וכו׳ - אמנם מיד שקורין לבהכ״נ צריך להפסיק ולהתפלל דאל״ה מאי תקנתיה [שם]. ודע דדוקא סעודה קטנה סומכין על קריאת השמש לבהכ״נ אבל סעודה גדולה אין סומכין על קריאה לבהכ״נ להתיר להתחיל סמוך למ״ק [דהיינו מט׳ שעות ולמעלה] משום דשכיחא שכרות. ומשמע מהאחרונים דלענין לילך למרחץ אפילו לכולא מלתא דמרחץ וכן לענין כל הדברים שמוזכר לעיל בסעיף זה סמכינן על קריאת השמש לבהכ״נ כמו לענין סעודה קטנה. והנה לפ״ז מותר לילך בע״ש למרחץ אפילו כשהגיע זמן מנחה קטנה במקום שהשמש קורא לבהכ״נ. אמנם אנשי מעשה נוהגין להתפלל מקודם שהולכין לבית המרחץ ויש שמדקדקין ליזהר להתפלל מקודם אפילו כשהולכין לבית המרחץ סמוך למנחה גדולה דהיינו אחר חצות כמו שמוזכר במעשה רב אמנם הנוהגין להקל בזה אין למחות בידן דיש להם על מה שיסמכו וכנ״ל אבל כ״ז דוקא אם השמש יכריז גם לאנשי בית המרחץ לצאת מבע״י איזה זמן קודם השקיעה בכדי שיספיק להם העת אחר צאתם להתפלל בזמנה דאל״ה לא נוכל לסמוך ע״ז כלל:

ל (ל) יש להחמיר - היינו שלא לסמוך על קריאת השמש להתחיל אז הסעודה דשכיח שכרות ובשכרות לא מהני הקריאה ולפ״ז כשיש חתונה בשבת ולא יצאו מבהכ״נ עד אחר חצות יתפללו מנחה מקודם ואח״כ יאכלו דסעודת נישואין הוי סעודה גדולה:

לא (לא) קודם לכן - דהיינו שהתחיל הסעודה גדולה קודם חצות דאז עדיין זמן היתר לכו״ע:

לב (לב) כשמגיע וכו׳ והשעה עוברת - ר״ל כיון שמשער שימשך סעודתו עד הלילה צריך לקום ולהתפלל תיכף כשיגיע זמן מנחה קטנה:

לג (לג) צריך לקום ולהתפלל - נראה דדוקא בסעודה גדולה ומשום דשכיחא שכרות דלא סמכינן על קריאת השמש לביהכ״נ וכנ״ל לכך פוסק מיד אבל בסעודה קטנה א״צ לפסוק מיד דיוכל לסמוך [אפילו אם התחיל סעודתו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה] דיפסוק מסעודתו כשיקרא השמש לביהכ״נ:

לד (לד) מותר - אפילו כבר הגיע זמן מ״ק ואפילו אם אוכל הרבה פירות דזה לא מקרי סעודה. ותבשיל העשוי מחמשת המינים ג״כ מותר אם אינו קובע עלייהו [דה״ח]:

לה (לה) כביצה - ולא יותר וכתב המ״א דבשתיה יותר מכביצה נמי אסור אף דלענין אכילה חוץ לסוכה חשיב עראי אף ביותר מכביצה בזה דהחשש הוא שמא ימשך וזה שייך בשתיה יותר אם הוא משקה המשכר. וסתם משקה מותר לשתות אפילו הרבה:

סימן רלג

א (א) שהתפלל וכו׳ - דתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה וזמן שחיטתו מדאורייתא התחלתו אחר שש שעות ומחצה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום ורק משום כדי שיהיו יכולין להקריב קרבנות יחיד מקודם [שאחר התמיד של בין הערבים אסור להקריב שום קרבן] לכן היו מאחרין הקרבתו בכל יום עד ט׳ שעות ומחצה לבד מערב פסח שחל להיות בע״ש שהיו שוחטין התמיד בשש שעות ומחצה וע״כ עיקר זמן תפלת המנחה לכתחלה הוא מט׳ ומחצה ולמעלה כנגד התמיד שהיו מקריבין בכל יום ומ״מ אם התפלל משש ומחצה ולמעלה יצא אחרי דעיקר זמנו של תמיד מדאורייתא מתחיל מאותו זמן ויש מהראשונים שמקילין לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה ועכ״פ אם רוצה לאכול או לצאת לדרך או שעתה יוכל להתפלל עם הצבור ואם ימתין על מ״ק לא יהיה לו מנין לכו״ע מותר להתפלל לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה:

ב (ב) ומחצה ולמעלה יצא - משמע דמקודם לכן לא יצא אפילו דיעבד [כ״כ מ״א ודה״ח וברכ״י] ויש מאחרונים דס״ל דאף דלכתחלה אסור להתפלל קודם שנשלם החצי שעה שאחר חצות מ״מ בדיעבד שהתפלל בזו החצי שעה לא יתפלל שנית. ודע דמש״כ עד הלילה לרבנן לאו דוקא דהא לערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים לכו״ע בכלל בין השמשות הוא כדלקמן בסימן רס״א ואין להתפלל מנחה אז ועיין לקמיה בהג״ה שניה מה שכתבנו בענין זה למעשה:

ג (ג) שהוא עד סוף וכו׳ - שזמן מנחה קטנה הוא שתי שעות ומחצה [דהלא הוא מט׳ שעות ומחצה עד סוף י״ב שעות] ונמצא דפלג המנחה הוא שעה שלמה ועוד רביע:

ד (ד) ומשערינן שעות אלו וכו׳ - היינו כל חשבון השעות הנ״ל בין למנחה גדולה בין למנחה קטנה ופלג המנחה דחשבינן בשעות היום מחלקינן היום בין ארוך בין קצר לי״ב חלקים וכל חלק נקרא שעה וע״פ שעות אלו קבעינן זמן מנחה לכל הנ״ל. ושיעור י״ב שעות היום דמשערינן בו יש מחלוקת בין הפוסקים די״א דחשבינן מעמוד השחר עד צאת הכוכבים וממילא לר׳ יהודה מותר להתפלל מנחה עד שעה ורביע קודם צה״כ ולרבנן עד הלילה וכנ״ל בסק״ב וכך סתם המחבר בסימן זה ולקמן בסימן תמ״ג וי״א דחשבינן הי״ב שעות מנץ החמה עד שקיעתה וממילא לר׳ יהודה אינו מותר להתפלל מנחה רק עד שעה ורביע קודם השקיעה ולרבנן עד השקיעה:

ה (ה) דעבד כמר וכו׳ - ויש לכל אחד משניהם קולא וחומרא היינו דלענין מנחה דעת ר׳ יהודה אינה אלא לחומרא דאין להתפלל מנחה רק עד פלג המנחה אבל ממילא יש קולא לענין מעריב דמשם ואילך נחשב כלילה לענין שיוכל להתפלל תפלת מעריב [היינו רק התפלה עצמה דאלו זמן ק״ש של ערבית לכו״ע בצאת הכוכבים הוא וכדלקמן בסימן רל״ה] ולרבנן הוי קולא לענין תפלת המנחה דמתפללין עד הערב וממילא חומרא לענין תפלת הערב דאין להתפלל קודם חשיכה:

ו (ו) לעולם כחד - פ׳ שלא ינהוג פעם כך ופעם כך משום דהוה תרתי דסתרי אפילו למחר ומכ״ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית קודם צה״כ:

ז (ז) באותה שעה - אלא קודם פלג דוקא:

ח (ח) עד הלילה - ר״ל עד ביה״ש שהוא ספק לילה:

ט (ט) קודם שקיעת החמה - ר״ל סוף שקיעה שהוא לדעת המחבר בסי׳ רס״א זמן מועט קודם צאת הכוכבים ואע״ג דגם אז אין להתפלל עד צאת הכוכבים ממש דמקודם לכן הוי רק ספק לילה וכדלקמן בסימן רל״ה בהאי פורתא לא דק׃

י (י) ולמעלה יצא - אבל קודם פלג אפילו בדיעבד לא יצא ולעיל מתבאר דיש דעות בפוסקים אימת הוא פלג המנחה וע״כ יש לסמוך להקל שלא לחזור ולהתפלל אף אם התפלל שעה ורביע קודם שקיעת החמה׃

יא (יא) ובשעת הדחק וכו׳ - ר״ל דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג מ״מ יכול להתפלל תפלת ערבית ג״כ בזמן הזה ומ״מ אין להקל בזה רק אם עכ״פ באותו היום התפלל מנחה קודם פלג אבל אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא וכ״ז אם מתפלל ביחידי אבל צבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבצם שנית לתפלת ערב ויתבטל תפלת הצבור לגמרי הקילו האחרונים שמותר להתפלל ערבית סמוך למנחה ועיין לקמן בסימן רל״ה ס״א׃

יב (יב) מנחה אחר כך - ר״ל אפילו ביום אחר לא יתפלל מנחה אחר פלג כיון דתמיד מחזיק אותו זמן לזמן תפלת הערב אפילו אם בדעתו באותו היום להתפלל מעריב אחר צאת הכוכבים׃

יג (יג) או בשעת הדחק וכו׳ - ר״ל דכיון שהוא שעת הדחק מותר לו לכתחלה להתפלל מנחה בשעה שנהג עד היום להתפלל מעריב וכבר כתבתי בסקי״א דיש לו ליזהר שלא להתפלל אז מעריב רק אחר צה״כ אם לא שהוא בצבור ויהיה טורח לקבצם שנית כשילכו כ״א לביתו׃

יד (יד) דהיינו עד צאת הכוכבים - לאו דוקא דערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים בודאי בין השמשות הוא לכו״ע ואין להתפלל באותו זמן אלא ר״ל סמוך לזה וכן אי׳ בד״מ ברל״ב. ודע דאף שמהמחבר והרמ״א משמע דלדידן דנוהגים להתפלל מעריב אחר צה״כ מותר להתפלל מנחה אפי׳ אחר שקיעה עד סמוך לצ״ה יש פוסקים רבים שחולקים בזה ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה ולכן לכתחלה צריך כל אדם ליזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעינינו ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אח״כ בצבור ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צה״כ [אך כל מה שיכול להקדים מחוייב להקדים כדי שלא יכנס בספק בין השמשות אכן אם כבר נראו כוכבים כבר עבר זמן מנחה בודאי דזהו סימן ללילה כמבואר כ״ז בסימן רצ״ג ע״ש במ״ב ובה״ל] אך כ״ז בדיעבד ושעת הדחק גדול אבל לכתחלה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה וכ״ש שיש ליזהר מאד שלא לאחר עד סמוך לצאת הכוכבים וכבר אחז״ל במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דלמא מטרפא ליה שעתא׃

טו (טו) צריך ליטול וכו׳ - בין לתפילת המנחה בין לתפלת ערבית דמצוה ליטול ידיו לתפלה׃

טז (טז) אע״פ שאינו יודע וכו׳ - ואם נטל ידיו לתפלת המנחה ולא הסיח דעתו משמירתן אין צריך ליטול ידיו לתפלת ערבית׃

יז (יז) ועיין לעיל וכו׳ - היינו מה דמבואר שם דאפילו היו ידיו מלוכלכות ונוטל ידיו לתפלה אינו מברך ועיין לעיל בסימן וי״ו ס״א במ״ב׃

יח (יח) מלמודו - ר״ל דמסתמא לא נגע באמצע הלימוד במקום מטונף אפ״ה מצוה ליטול בשביל התפלה וכתב המ״א דמ״מ אם נטל לתפלה והפסיק בלימוד א״צ ליטול שנית ובשבת שמפסיקין במכירת המצות צריכין ליטול שנית לתפלת המוסף אא״כ לא הסיח דעתו משמירת ידיו והא״ר כתב דכ״ז שהם בבה״מ מן הסתם אין כאן היסח הדעת וכן המנהג׃

יט (יט) לתפלה - ואפילו נטל ידיו לאכילה ואכל ולא הסיח דעתו צריך נטילה לתפלה שאין נטילתו לאכילה עולה לתפלה אבל נטילת שחרית שנטל כשקם ממטתו ולא הסיח דעתו עולה לו לתפלה׃

כ (כ) א״צ ליטול - אלא ינקה ידיו בכל מידי דמנקי. וכ״ז בסתם ידים אבל אם נגע ידיו במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לחזור אחר מים אף בתפלת מנחה ומעריב וכמו בתפלת שחרית וכמבואר שיעורו לעיל בסימן צ״ב ס״ד ע״ש [אחרונים בסימן צ״ב] וע״ש במ״ב ובה״ל ששייך לכאן׃

סימן רלד

א (א) מנחה גדולה - הוא משש שעות ומחצה ומנחה קטנה הוא מתשע ומחצה ולמעלה ורוצה להתפלל שניהם אחת לחיוב ואחת לנדבה וכמו דקי״ל בסימן ק״ז דיכול אדם להתפלל כמה שירצה בתורת נדבה ובלבד שיחדש דבר בתפלתו שהוא לנדבה ע״ש׃

ב (ב) אין ראוי וכו׳ - דאף דלעולם מתפללין החוב מקודם ואח״כ הרשות הכא קודם תשע ומחצה לא הגיע עוד עיקר זמן מנחה שעיקר זמנה לכתחלה הוא מט׳ ומחצה ולמעלה שהיה זמן הקרבת התמיד בכל יום כנ״ל בסימן רל״ג:

ג (ג) ואם יתפלל וכו׳ - דבדיעבד יצא י״ח במנחה גדולה כנ״ל בסי׳ רל״ג ובסתמא [שלא כוון בהדיא לשם נדבה] נמי נראה דעולה לשם חובה ויתפלל השניה לשם נדבה אם ירצה:

ד (ד) אא״כ מכיר וכו׳ - ובריש סימן ק״ז משמע דבעינן ג״כ שיחדש בה דבר ואפשר דהיכא שהוא מכיר בעצמו שיכוין היטב ותפלה טובה היא לא בעינן חידוש אבל מלישנא דטור לא משמע הכי:

ה (ה) אין לומר אשרי וכו׳ - ואם אמרו בלא מנין ואח״כ בא מנין יאמרו מזמור א׳ ואח״כ יאמרו קדיש וה״ה כשלומדים בבהמ״ד בלא מנין ואח״כ קורין בבהמ״ד אנשים להשלים המנין לא יפה עושים דהא עיקר טעם קדיש על הלימוד הוא משום שנתקדש השם ברבים וא״כ בעינן שיהיו עשרה בבהמ״ד בעת הלימוד מיהו אפשר ללמוד משנה אחת וכיו״ב אחר שהתאספו עשרה אנשים ולומר קדיש:

ו (ו) פרשת התמיד - וטוב ג״כ לומר פטום הקטורת אך כ״ז אם לא יעבור זמן תפלה אבל אם יש חשש שיעבור זמן תפלה אפילו אשרי ידלג ובעו״ה יש אנשים שנכשלין בזה:

ז (ז) קודם אשרי - ט״ז ומ״א כתבו לומר אחר אשרי אבל אין המנהג כן. כתב הטור סדר תפלת המנחה אומר אשרי וקדיש ומתפללין י״ח וש״ץ חוזר התפלה כמו בשחרית ונופלין על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע וגו׳ ואומרים קדיש שלם וכו׳ וכתבו הפוסקים דאם התפללו מנחה סמוך לחשיכה ונמשכו באמירת אבינו מלכנו או שארי תחנונים אחר התפלה עד שחשיכה אין לומר קדיש תתקבל שהתפלה היתה ביום אחר אבל אם אירע שהתפלה עצמה נמשכה בלילה [וכמו תפלת נעילה] אומרים קדיש תתקבל:

ח (ח) אם שכח וכו׳ - ואם הזיד עיין לעיל בק״ח ס״י:

ט (ט) קודם תפלה - עיין לעיל בסי׳ ק״ח סקי״ד במ״ב:

סימן רלה

א (א) בלילה משעת וכו׳ - דכתיב ובשכבך וקודם לילה לאו זמן שכיבה הוא ולילה מקרי משנראו ברקיע ג׳ כוכבים בינונים אך מפני שאין הכל בקיאין ויבואו לטעות בגדולים [וגדולים בודאי אינן סימן ללילה שכמה פעמים נראין אפילו ביום] החמירו גבי ק״ש דאינו קורא עד שיראו ג׳ קטנים:

ב (ב) שלשה כוכבים - ואפי׳ מפוזרים:

ג (ג) ימתין וכו׳ - דספק דאורייתא הוא [הגר״א]:

ד (ד) מלבו - ואם הוא יודע מתי שקעה החמה ימתין כשיעור ד׳ מילין שהוא ע״ב מינוט ועיין לקמן סימן רצ״ג ס״ב במ״ב ובה״ל דכל הענין דשם שייך גם לכאן:

ה (ה) קודם לכן - ר״ל קודם צה״כ או ביום המעונן קודם שיצא הספק מלבו:

ו (ו) חוזר וקורא אותה - עיין במאמר מרדכי ובנהר שלום שכתבו דמעיקר הדין הוא ולא משום חומרא וכן דעת הגר״א סק״א:

ז (ז) בלא ברכות - דהא כבר בירך אותם ואע״ג דלא יצא בק״ש שקרא קודם הזמן אעפ״כ לא הוי הברכות לבטלה דאע״ג דמסמכינן להן לק״ש מ״מ עיקרן לא נתקנו דוקא לק״ש ולפיכך בדיעבד שקראן קודם לזמן של ק״ש יצא:

ח (ח) ואם הצבור וכו׳ - והיו עושין כן מפני הדחק שכמה פעמים אלו היו ממתינין בתפלת ערבית עד צה״כ היה כ״א הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור שטורח להם להתאסף עוד וגם איכא עמי הארץ טובא דאי לא יתפללו בצבור לא היו מתפללין כלל וע״כ סומכין עצמן על דעת ר׳ יהודה שס״ל דמפלג המנחה ולמעלה נחשב ערבית להתפלל תפלת ערבית וכדאיתא לעיל סימן רל״ג דשרי לעשות כן בשעת הדחק וכיון שנחשב לענין תפלה ללילה היה מנהגם שהיו קורין אז ג״כ ק״ש אף שהוא דלא כהלכתא לרוב הפוסקים:

ט (ט) יקרא עמהם ק״ש - ולא יכוין אז לצאת ידי חובת ק״ש כ״א בקריאה שניה שקורא אח״כ בזמנה:

י (י) וברכותיה ויתפלל עמהם - כדי לסמוך גאולה לתפלה וגם להתפלל עם הצבור:

יא (יא) וכשיגיע זמן קורא וכו' - ודי שיקרא שתי פרשיות הראשונות כיון שהזכיר יציאת מצרים בבהכ"נ דנהי דלענין ק"ש לא יצא בזה הזמן משום דאכתי לאו זמן שכיבה הוא לענין יציאת מצרים שאנו מחוייבין להזכיר בלילה יוצא בזה הזמן [מ"א בשם תר"י] אבל בשאגת אריה האריך ומסיק דירא שמים יש לו ליזהר לקרות כל השלש פרשיות של ק"ש אחר צאת הכוכבים:

יב (יב) קריאת שמע בלא ברכות - ואין כדאי לסמוך על הקריאה שקורא על מטתו אפילו אם מנהגו לקרות כל הג' פרשיות דהא צריך לכוין לצאת ידי מ"ע של ק"ש כדלעיל בסימן סמ"ך וק"ש שעל מטתו אין אנו מכונים לשם מצוה כ"א להבריח המזיקין ועוד שאפילו אם נימא דאין צריך כונה לצאת המ"ע צריך עכ"פ כונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אין מכוין לזה. והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר צאת הכוכבים כדין מיהו באיזה מקומות בבתי כנסיות יש עדיין מנהג הישן שמתפללין תיכף אחר מנחה אף שהוא מבע"י קצת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרות ק"ש כשיגיע הזמן. ולפחות יראה לקרות כל הפרשיות על מטתו כדין ויכוין לצאת בזה המ"ע של ק"ש ובאיזה מקומות יש מנהג שהותיקין אינן קוראין ק"ש עם הצבור אלא שותקין עד שמ"ע ומתפללין עמהם וממתינין אחר התפלה עד צה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין חוששין לסמיכת גאולה לתפלה וגם מנהג זה נזכר בדברי הקדמונים עיין בב"י ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן רל"ג ס"א במ"ב ואשרי המתפלל מעריב בזמנו בצבור ועיין מה שכתבנו בבה"ל בשם המעשה רב:

יג (יג) ומיהו לא יחזור וכו' - עיין בה"ל:

יד (יד) מקדימין - הסכמת הפוסקים הוא דעכ"פ אין לו להקדימה יותר מפלג המנחה ואם הקדים לא יצא לא בק"ש וברכותיה ולא בתפלה לכו"ע וצריך לחזור ולקרוא ק"ש וברכותיה ולהתפלל שמ"ע. ואפילו מפלג המנחה ולמעלה אינו אלא למי שהתפלל מנחה קודם פלג אבל להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג הוי תרתי דסתרי אהדדי:

טו (טו) דאז לא מתחזי כיוהרא - אבל מה שחוזר וקורא ק"ש לא מחזי כיוהרא דלענין ק"ש כמעט כל הפוסקים מסכימים דזמנה הוא מצה"כ. כתבו האחרונים מי שנוהג לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור בזמנה וכשהיה בצבור שקורים ומתפללים מבעוד יום טעה והתחיל בברכת ק"ש יגמור הברכות עם הק"ש עד שמ"ע כדי שלא יהיה ברכה לבטלה אבל שמ"ע לא יתפלל עמהם וכשיגיע זמן ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל עם הצבור ואע"ג דעכשיו אינו סומך גאולה לתפלה דתפלה בזמנה עדיף מסמיכת גאולה לתפלה:

טז (טז) אסור להתחיל וכו' - והטעם שמא ימשך בסעודתו ופעמים ישתקע עי"ז גם בשינה וישכח לקרות שמע ואפילו לאכול קמעא אסור ומ"מ טעימה בעלמא מיני פירות או אפילו פת בכביצה שרי:

יז (יז) לאכול - וכן לישן אפילו דעתו רק לישן קמעא [גמרא] וה"ה דאסור אז לעשות כל המלאכות המבוארות לעיל בסימן רל"ב ס"ב שהם דברים המביאים לידי פשיעה וכ"ש כשהגיע זמן ק"ש בודאי אסור להתחיל בהן [לבוש ופמ"ג ברל"ב ודה"ח] וא"ר מצדד להתיר בהם קודם שהגיע זמן ק"ש. מיהו ללמוד לכו"ע שרי בסמוך לה [ואדרבה מצוה הוא וכמו שאמרו בש"ס אדם בא מן השדה בערב נכנס לביהכ"נ אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל] אבל משהגיע זמן ק"ש אסור אף ללמוד כשהוא מתפלל בביתו ביחיד ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכרנו שיתפלל מותר [אחרונים]:

יח (יח) חצי שעה - דעת הט"ז להקל בזה ולא בעי אלא שיעור מועט והאחרונים מסכימים לפסק השו"ע דכל דליכא אלא חצי שעה אסור להתחיל לאכול ואם ביקש מאחד שיזכירנו להתפלל ליכא אסורא להתחיל לאכול אפילו כשכבר הגיע זמן ק"ש:

יט (יט) סמוך לזמן ק"ש - היינו סמוך לצאת הכוכבים ומשמע ממ"א דאפילו במוצאי שבת יש ליזהר שלא להתחיל אז הסעודה ועיין במ"ב רצ"ט סק"א מש"כ בזה. כתבו האחרונים הקורין ומתפללין מבעוד יום אע"ג שיש להם לחזור ולקרות ביציאת הכוכבים וכנ"ל בס"א אפ"ה מותר להם לאכול קודם שיקרא שנית שהרי עכ"פ כבר קרא ומ"מ בהגיע זמן צה"כ ממש נכון ליזהר גם בזה:

כ (כ) התחיל לאכול אחר וכו' - ובתוך חצי שעה סמוך לצאת הכוכבים נמי כאחר שהגיע זמן הוא:

כא (כא) מפסיק - מיד כיון דק"ש דאורייתא הוא והוא התחיל באיסור ואם התחיל בהיתר דהיינו לפני חצי שעה שסמוכה לצה"כ אפילו לק"ש אינו מפסיק כל שיש לו שהות לקרוא אחר גמר סעודתו וכנ"ל בסימן עיי"ן במ"ב ס"ק כ"ג כ"ד:

כב (כב) בלא ברכותיה - משום דברכות אינם אלא מדרבנן לא הטריחוהו להפסיק בשבילם:

כג (כג) אבל אין צריך וכו' - כמ"ש המחבר שאינו מפסיק אלא לקרות ק"ש בלחוד בלא ברכות ובלא שמ"ע ומשום שהם רק מדרבנן והאי דהדר ושנאו הרמ"א משום דרצה לסיים אבל וכו':

כד (כד) אע"פ שנטל ידיו - היינו אף שיש עוד שהות הרבה להתפלל מחמרינן ליה שיפסיק. ולא דמי להתחיל סמוך למנחה דאינו מפסיק בדיעבד אם כבר נטל ידיו כדמבואר לעיל בסי' רל"ב דבמנחה כיון דזמנה מועט מירתת ולא אתי למפשע משא"כ בערבית דזמנה בדיעבד כל הלילה גזרינן דלמא אתי למפשע ויסמוך על אריכותה של לילה להכי כ"ז שלא התחיל באכילה עצמה מטרחינן ליה להפסיק אף שנטל ידיו ודוקא כשלא בירך עדיין ענט"י אבל אם כבר בירך ענט"י נכון שלא יפסיק אלא יברך המוציא ויאכל כזית ויפסיק סעודתו ואף דבהתחיל לאכול א"צ להפסיק הכא שאני שלא התחיל לאכול רק בשביל שלא יהא הפסק בין נט"י להמוציא שאינו נכון לכתחלה כמבואר לעיל בסימן קס"ו:

כה (כה) ואם אין שהות - ר"ל בין שהוא עומד סמוך לעלות השחר או אפילו עומד בתחלת הלילה רק שסעודה זו תמשך עד עלות השחר כגון סעודות גדולות בימות הקיץ שהלילות קצרים צריך להפסיק מיד ביציאת הכוכבים ואפילו התחיל בהיתר מבעוד יום נמי הדין כן:

כו (כו) מיד בצאת הכוכבים - דזריזין מקדימין למצות:

כז (כז) עד חצי הלילה - פי' דרבנן גדרו שאסור להתאחר בקריאת שמע ביותר מחצות שלא לבוא לידי מכשול ואם מתאחר מקרי עובר על דברי חכמים אבל עד חצות ליכא איסורא אם מתאחר אלא שלא נקרא זריז וכנ"ל והיינו ביושב ואינו עוסק באכילה או במלאכה המטרדת דאלו אוכל או עוסק במלאכה המטרדת כההיא דסימן רל"ב ס"ב מדינא אסור משהגיע זמן ק"ש וכנ"ל בס"ב:

כח (כח) ואם עבר ואיחר וכו' - דמן התורה לכו"ע זמנה כל הלילה דובשכבך כ"ז שבני אדם שוכבין משמע:

כט (כט) עד שלא עלה עה"ש וכו' - משום דמיירי בעבר דהיינו בפשיעה נקט עד שלא עלה אבל בנאנס אפילו אחר שעלה השחר רק שהוא קודם הנץ נמי קורא ויוצא וכדלקמיה בסעיף ד':

ל (ל) לא יצא וכו' - דאף דמן התורה קרינן בשכבך עד הנץ משום דאיכא עדיין מקצת אנשים דגנו בההיא שעתא מ"מ היכא דלא איתנס בטלו חכמים ממנו מצות ק"ש על שאיחר כ"כ ואינו יוצא ידי חובתה שוב בקריאתה:

לא (לא) כגון שכור וכו' - ואפילו נשתכר לאחר שהגיע זמן ק"ש דהיינו מצאת הכוכבים ואילך נמי אינו בכלל מזיד דקסבר עדיין יש שהות שבתוך כך יפוג יינו אבל בנשתכר זמן מועט קודם עלות השחר שאי אפשר בשעה קטנה כזו להפיג שכרותו לא הוי אונס ולא יצא ידי חובתו:

לב (לב) לא יאמר השכיבנו - מתבאר בפוסקים דאפילו אם ירצה לדלג תיבת השכיבנו ולהתחיל מן ותקננו בעצה וכו' נמי אינו נכון:

לג (לג) אינו זמן שכיבה - ר"ל אינו זמן שבני אדם הולכים לשכב שיהיה שייך לומר על זה השכיבנו אבל מ"מ מיקרי זמן שכיבה לענין מצות עשה דק"ש דכתיב בה בשכבך דהכוונה כל זמן שבני אדם שוכבין ועדיין יש מקצת בני אדם שוכבין וכנ"ל:

לד (לד) עד השכיבנו אומר - ולא יאמר ברוך ה' לעולם וגו' וגם שמ"ע לא יתפלל דתפלת ערבית נתקנה רק בשביל לילה ומכיון שעלה עה"ש יום הוא לכל דבר:

סימן רלו

א (א) בערב וכו' - והמנהג לומר והוא רחום קודם תפלת ערבית [טור בסי' רל"ז ע"ש הטעם]. ודע דמה שמבואר לעיל בסימן נ"ד במ"ב סקי"ד בשם האחרונים דאחר ברכו דינו כאמצע הפרק [דעיקר ברכו שאומר הש"ץ הכונה אברכות שמברכין העולם אח"כ וכיון שענו העולם ברכו הוי כאלו התחילו הברכה וכמש"כ הא"ר והפמ"ג שם עי"ש] פשוט דאין לחלק בין שחרית לערבית ולפ"ז צריך ליזהר מאד שלא לספר אחר ברכו דערבית אפילו קודם שהתחיל לברך הברכה ראשונה אם דעתו להתפלל אז מעריב עם הצבור ובעו"ה הרבה אנשים נכשלין בזה:

ב (ב) שתים וכו' - אשר בדברו וכו' ואהבת עולם ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לראשונה. ויש להפסיק בין ברקיע כרצונו לבין בורא יום ולילה דכרצונו קאי אדלעיל. ומנהג ספרד שלא לומר ה' צבאות וכו' אל חי וכו' אלא מסיימין תיכף אחרי מבדיל בין יום וכו' ברוך אתה וכו' כי היכי דלהוי

מעין חתימה סמוך לחתימה וכן נכון ועיין בטור שיישב גם מנהגנו דהוי ג״כ מעין חתימה שאנו מתפללין שימלוך ה׳ ויתקיים והיה לעת ערב יהיה אור לנו וחשך לשונאי ה׳ ומה שאנו אומרים ה׳ צבאות כתבו ג״כ האחרונים משום דכתיב עושה עיפה ושחר ה׳ צבאות שמו׃

ג (ג) ושתים לאחריה - ראשונה אמת ואמונה ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לחברתה דק״ש לא הוי הפסק וחותם בא״י גאל ישראל ולא גואל ישראל כמו בתפלה משום שנתקנה על הגאולה שעברה [טור] ובמערבית של יו״ט נוהגין לסיים מלך צור ישראל וגואלו ומפקפקין הרבה בזה והרבה מהאחרונים מישבין המנהג ואעפ״כ יותר טוב לסיים גאל ישראל כמו בשאר ימות השנה וכמו שכתבנו לעיל בסימן ס״ו במ״ב ס״ק ל״ג וברכה שניה השכיבנו וחותם שומר עמו ישראל לעד מפני שלילה צריכין שימור מן המזיקין ואע״ג דקי״ל דצריך לסמוך גאולה לתפלה אף בערבית וכדלקמיה בס״ב מ״מ השכיבנו לא הוי הפסק דכגאולה אריכתא דמיא [גמרא] וכתבו בתר״י הטעם דכשעבר ה׳ לנגוף את מצרים היו ישראל מפחדים ומתפללים להש״י שיקיים דברו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף וכנגד אותה תפלה תקנו לומר השכיבנו הלכך מעין גאולה היא׃

ד (ד) בין גאולה דערבית לתפלה - שגם בערבית מצוה לסמוך גאולה לתפלה׃

ה (ה) ואף הנוהגין לומר וכו׳ - ובטור מסיים בזה ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י״ח אזכרות כנגד י״ח ברכות שיש בתפלת ערבית ונפטרין בקדיש ועתה שחזרו להתפלל ערבית בבתי כנסיות לא נתבטל מנהג הראשון ומ״מ אין להפסיק בדברים אחרים ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאמרם עכ״ל ובזה נבין דברי המחבר׃

ו (ו) אין להפסיק וכו׳ - דאותן פסוקים לא מקרי הפסק כיון דתקינו לאומרם הו״ל כגאולה אריכתא [תוספות]׃

ז (ז) צורך התפלה - ולאו דוקא לקרוא ולהכריז שהוא ר״ח שהוא דאורייתא או להכריז טל ומטר שאם יטעו צריך לחזור אלא אפילו להכריז על הנסים שפיר דמי ואע״ג שאם יטעו ג״כ אין צריך לחזור דמ״מ הוא צורך תפלה. ודוקא במקום זה יכול להפסיק אבל כשהוא עומד בברכת ק״ש בין הפרקים אסור לו להכריז שום דבר׃

ח (ח) לומר ברכו - דגם זה הוא צורך תפלה׃

ט (ט) ועיין לעיל סי׳ ס״ט - ר״ל דשם בהג״ה מבואר דדוקא בערבית מקילינן לזה אבל לא בשחרית׃

י (י) נהגו לעמוד וכו׳ - והרבה אחרונים כתבו דיותר טוב שלא לעמוד כדי להראות שאין רוצה לצאת בזה ידי חובת תפלת י״ח אך כשמתפלל עם הצבור וקורא אח״כ ק״ש וברכותיה אז יוכל לומר ברוך ה׳ וכו׳ מעומד ועיין מה שנכתוב לקמיה. כתב מ״א בשם רש״ל שיש לומר הושיענו אלהי ישענו והוא פסוק בדברי הימים ולא יאמר הושיענו ה׳ אלהי ישענו דא״כ הוא מוסיף על י״ח אזכרות׃

יא (יא) ורוצים לעמוד בתפלה - ואם הם עוסקים עדיין בברכות ק״ש והוא משער שעד שיגיעו הצבור לשמ״ע יוכל לומר ק״ש וברכותיה עד שומר עמו ישראל לעד יעשה כן וידלג ברוך ה׳ לעולם וכו׳ ויתפלל שמ״ע עם הצבור דאותן הפסוקים אינן אלא מנהג ויש גדולים שסוברים שאין לאומרו ולכן מוטב לדלג כדי לקיים תפלה בצבור עם סמיכת גאולה לתפלה כן כתבו כמה אחרונים [והנה בדברי הט״ז וא״ר מבואר בהדיא דברוך ה׳ לעולם וכו׳ וגם יראו עינינו יאמר אחר התפלה וכן העתיק הח״א וכן משמע קצת במ״א סק״ב אכן במעשה רב כתב דאחר התפלה לא יאמר הפסוקים דברוך ה׳ לעולם וכו׳ ומשמע דטעמיה דלא נתקן אלא לאומרו במקומו ולא אחר שכבר התפלל ערבית וע״כ נראה דטוב שלא יחתום ברכת יראו עינינו אלא יאמר עד כי אין לנו מלך אלא אתה ואע״ג דברכה בלא חתימה בעלמא אינה חשובה ברכה כלל מ״מ כיון דאפילו קודם י״ח הוא רק מנהגא בעלמא הבו דלא להוסיף עלה] עוד כתבו במקומות שמקדימין להתפלל ערבית מבע״י ובא לבהכ״נ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק״ש וברכותיה ואח״כ יתפלל ערבית עם הצבור ואח״כ יקרא ק״ש וברכותיה בלילה אכן אם יהיה לו לתפלת ערבית מנין בלילה ימתין בתפלת מנחה להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ערבית ותפלת ערבית יתפלל אח״כ כדינה עם צבור בלילה [פמ״ג]׃

יב (יב) יתפלל עמהם - דתפלת הצבור עדיפא ממסמך גאולה לתפלה דערבית [ואפילו אם הצבור מתפללין מבע״י אפ״ה יתפלל עמהם ויקרא ק״ש וברכותיה כשיגיע זמנה ועיין לעיל בסי׳ רל״ג ס״א מתי יוכל להתפלל שמ״ע דערבית מבעוד יום] אבל כ״ז דוקא כשהוא משער שלא יוכל להשיג אח״כ מנין להתפלל עמהם דאל״ה אין לו לבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה׃

יג (יג) אחר ברכת עצמו - שהוא סיום ברכת ק״ש ואזיל המחבר לטעמיה במה שפסק בסימן רט״ו ס״א עי״ש׃

יד (יד) ולא יענה וכו׳ - כי היא אינה שייך לברכת ק״ש והויא ככל ברכה מיוחדת שאין עונה אמן אחר ברכת עצמו:

טו (טו) המלך בכבודו - באומרו תמיד ימלוך עלינו לא יהיה כונתו בלשון בקשה שמתפלל שימלוך עלינו דהיינו לקרב הגאולה שאין תפלה בחתימת הברכה אלא יהיה כונתו בלשון שבח שהקב״ה ימלוך לעולם [מ״א]:

טז (טז) וע״ל סי׳ רט״ו - ר״ל ששם כתב הרמ״א שבמדינותינו אין נוהגין לענות אחר ברכת עצמו אפילו אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד:

סימן רלז

א (א) אין שליח צבור וכו׳ - שאין תפלת ערבית חובה רק מצוה ולא נתחייב בה אדם שיצטרך הש״ץ להוציאו ידי חובתו [רמב״ם] ואפילו האידנא דקבעוה חובה מ״מ לא אלים מנהגא לשויוה חובה כדי לאטרוחי צבורא להחזיר הש״ץ התפלה [ל״ח וא״ר]:

ב (ב) ואין נופלין וכו׳ - וכ״כ הב״ח ומ״א. ואפילו התפללו ערבית מבע״י אין נופלין דכבר שויא לילה. ואפילו תפלה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפלת מנחה ג״כ אין ליפול [פמ״ג]. כתב ש״ג ריש ברכות נהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו וכו׳ קודם מעריב משום דאמרינן רגיל לקרות קורא דצריך לקרות שמע מתוך ד״ת והא דאמרינן מזמור זה יותר מאחרים משום דכתיב ביה העומדים בבית ה׳ בלילות א״נ משום דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה׳ [א״ר ע״ש עוד]:

סימן רלח

א (א) בלימוד הלילה וכו׳ - כדאמרינן לא איברי לילא אלא לגירסא וכיון דלכך נברא הלילה ע״כ צריך ליזהר בה יותר ואיתא בגמרא כל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנא׳ יומם יצוה ד׳ חסדו ובלילה שירה עמי. עוד אמרו [מנחות ק״י] ת״ח העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהן הכתוב כאלו עסוקין בעבודה ומייתי שם מקרא. עוד אמרו [תמיד ל״ב] כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה [היינו לעסוק בתורה] וכתיב בתריה שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳ וכתב הרמב״ם והובא ביו״ד סי׳ רמ״ו הרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחת מהן בשינה ואכילה ושתיה ושיחה וכיו״ב וכו׳ ומה דכתב בכל לילותיו היינו דאפילו בקיץ בלילות הקצרים כגון בתמוז שאז נקבע הלילה העיקר לשינה כמו שכתבו התוספות אפ״ה צריך עכ״פ ללמוד מעט קודם השינה [אחרונים] ועיין לעיל בסימן א׳ במ״ב סק״ט:

ב (ב) עונשו מרובה - וכדאמרינן [חלק צ״ב] כל בית שאין ד״ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנאמר וגו׳ ואיתא בפ״ק דאבות ודלא מוסיף יסיף [היינו דלא מוסיף ללמוד בלילה מט״ו באב ואילך יסוף מן העולם] ועיין במ״א דלשינת האדם בלילה אין לזה שיעור קבוע אלא תלוי בכל אדם לפי כח בריאותו ועכ״פ לא ישתקע בשינה יותר מדאי וכדאיתא במשנה [סנהדרין פ״ח] שינה לצדיקים רע להן ורע לעולם ופירש״י מפני שאינם עוסקין בתורה:

ג (ג) חק קבוע וכו׳ - עיין לעיל בסימן קנ״ה ס״א ובמ״ב שם:

ד (ד) ישלימנו בלילה - כלומר אפילו בלילות הקצרים מחוייב להיות ניעור בלילה כדי להשלים חוקו ולא יאחר זה עד יום מחר כי יום של אחריו מחוייב בפני עצמו ונמצא דיום זה לא השלים חוקו והוי מעוות לא יוכל לתקון [פמ״ג]:

ה (ה) מיד - והוי נדר כדאמרינן [נדרים ז׳] האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלהי ישראל ואיתא ביו״ד בסימן ר״ד ס״א דאם נהג לעשות דבר טוב אם היה דעתו לנהוג כן לעולם הוי נדר וטוב שיתנה בתחלה שלא יהיה עליו דבר זה בנדר פן יזדמן איזה פעם שלא יוכל להשלים:

סימן רלט

א (א) פרשה ראשונה - ואם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן המ״ע של ק״ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. וטוב לומר תמיד כל ק״ש שהיא רמ״ח תיבות [בצירוף אל מלך נאמן] לשמור רמ״ח אבריו:

ב (ב) ומברך המפיל וכו׳ - מלשון השו״ע משמע דברכת המפיל אומר אחר ק״ש כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה ומה שקורא אח״כ יושב בסתר ואינך כיון דהוי משום שמירה לא הוי הפסק [ויש מדקדקין לברך המפיל בסוף אחר כל הפסוקים] ויש מאחרונים שהסכימו שיברך ברכת המפיל קודם ואח״כ

ק״ש ויתר פסוקי דרחמי (כמו שנדפס בסידורים) ונראה דלמעשה יתנהג האדם כפי טבעו דהיינו אם טבעו להרדם באמצע ק״ש טוב יותר שיקדים ברכת המפיל מה דאפשר ואם אין טבעו לזה טוב יותר לאחר ברכת המפיל עד לבסוף:

ג (ג) סמוך למטתו - ולא יקרא ק״ש כשיכנס לישן אלא כשרואה שהשינה באה עליו [סדה״י] אבל בכנה״ג כתב שיש לקרות מיד שמא יחטפנו שינה אח״כ ולא יקרא ואין לחוש משום הפסק אלא כשעושה ד״א בינתים אבל מה שיושב ודומם לא מקרי הפסק אף ששהה איזה זמן קודם שיישן:

ד (ד) אחר ק״ש וכו׳ - ואם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר אך יחזור ויקרא פרשת שמע אכן אם כבר אמר ברכת המפיל יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה:

ה (ה) יישן מיד - ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש״ז שעליו ויטול ידיו ואח״כ יקרא. ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש:

ו (ו) כשהוא שוכב - ר״ל דשם מוכח בס״א בהג״ה דלכתחלה אין כדאי לילך ולשכב ולקרותה בשכיבה אפילו כשהוא שוכב על צדו ממש. כתב המ״א דוקא כשקורא זו הק״ש לשם חובה כגון שהתפלל ערבית מבע״י וצריך עתה לכוון לקיים המ״ע דק״ש לכך צריך ליזהר בכל פרטיה אבל אם כבר קרא בזמנה וקורא עתה רק משום ק״ש שעל המטה מותר לכתחלה לקרותה בשכיבה ויש שמחמירין לכתחלה לקרותה בעמידה או בישיבה אכן אם כבר שכב לכו״ע מותר להטות על צדו ולקרוא. ויש לו לאדם להרגיל עצמו לשכב על צדו דוקא ואיסור גדול לשכב פרקדן דהיינו שמושלך על גבו ופניו למעלה או שפניו טוחות למטה:

ז (ז) חוזר וקורא - פרשה ראשונה [וראוי שלא לכפול פסוק ראשון] או שיאמר שאר פסוקים דרחמי. וה״ה אם מהרהר בד״ת שפיר דמי [מ״א]:

ח (ח) ואין מברכין וכו׳ - פי׳ אשר קדשנו במצותיו וצונו על ק״ש אין לברך ולאפוקי מדעת איזה פוסק שמצריך לברך. כתבו הפוסקים הישן ביום א״צ לברך ברכת המפיל וטוב שיאמר ויהי נועם וגו׳ יושב בסתר וגו׳:

ט (ט) ואומר יושב בסתר וגו׳ - כל אלו הפסוקים שנהגו לאומרם הוא להגן שלא יבוא עליו ח״ו דבר רע. ואם הוא חולה או אנוס די במה שיאמר פרשה ראשונה של ק״ש וברכת המפיל לבד [מ״א]. כתבו הספרים שבלילה קודם השינה נכון לאדם שיפשפש במעשיו שעשה כל היום ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל ע״ע שלא לעשותה עוד ובפרט בעונות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה״ר וכן עון בטול תורה צריכים בדיקה ביותר. גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים [מגילה כ״ח]. אחז״ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחזתו לילית ובית היינו חדר. אלו צריכין שימור מהמזיקין חולה חיה חתן כלה אבל. ות״ח בלילה [היינו כשהוא עומד יחידי באישון לילה ואפלה]:

סימן רמ

א (א) לא יהא רגיל ביותר - עיין רמב״ן בחומש פרשת קדושים בראשו:

ב (ב) אלא בעונה וכו׳ - וצריך לקיים העונה גם כשהיא מעוברת או מניקה. ולא יבטל עונתה אלא מדעתה כשהיא מוחלת לו וכבר קיים מצות פו״ר:

ג (ג) האמורה בתורה - וכ״ז במי שגופו בריא אבל מי שאינו בריא אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיכול לקיים [אה״ע סימן ע״ו ס״ג]:

ד (ד) הטיילים - בני אדם הבריאים והמעונגים [רמב״ם] ואפילו הם בני תורה כ״ז שאיננו ת״ח [א״ר וכ״כ בית שמואל באה״ע סימן ע״ו דבת״ח שהתורה מתשת כחו בכל גווני הוא מע״ש לע״ש וכ״מ בתשובת מ״צ סימן נ״א] ועיין לקמיה בסק״ו:

ה (ה) הגמלים - שהם המביאים חבילות על הגמלים ממקום רחוק:

ו (ו) ת״ח - שבחול צריכים לעסוק בתורה בלילה שתורתן אומנותן ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת״ח כי כתיב ועונתה לא יגרע [מ״א בשם הקנה] ור״ל להפקיע העונה שלא ברשותה אבל ברשותה תבוא עליו ברכה [פמ״ג] וע״ש שמסתפק בזמנינו אם נקרא ת״ח לזה ומ״מ מצדד דכיון דלפי הדור הוא ת״ח והוא נשאה ע״ד כן לית חיוב עונה כ״א בליל שבת ועיין בבה״ל:

ז (ז) מליל שבת וכו׳ - יש שכתבו שה״ה בר״ח ויו״ט. ולכאורה לפי טעם המ״א הנ״ל בסק״ו שצריך לעסוק בתורה בלילה אין שייך לחייב אותו בר״ח ועיין בבה״ל. אין לשמש בליל א׳ של פסח וליל שבועות ושני ימים של ר״ה וליל שמיני עצרת אם לא בליל טבילה. וכ״ז אינו אלא לאדם שהוא מלא

ביראה ולא יחטא ח״ו אבל אלו שיצרם מתגבר עליהם והם חושבים שהוא כעין איסור תורה ועי״ז באים ח״ו לידי כמה מכשולים מצוה לשמש אפילו בר״ה ויטבול למחר דמצד הדין אין איסור אלא ביוה״כ ובט״ב ובימי אבלות שלו או שלה [חכמ״א]:

ח (ח) בליל טבילתה - ר״ל אפילו שלא בשעת עונתה:

ט (ט) לדרך - עיין לקמן בסט״ו:

י (י) מניקה - ר״ל אף שהיא מניקה או מעוברת מ״מ חייב לפקדה [ב״י]:

יא (יא) לפקדה - היינו אפילו שלא בשעת עונתה וה״ה ביוצא לדרך אך שם מהני מחילה דידה [פמ״ג]:

יב (יב) כאדם שפורע חובו וכו׳ - וזה יכוין אפילו בעת עיבור ויניקה:

יג (יג) ויתן עיניו - פי׳ שיתן מחשבתו בשעת תשמיש על האחרת:

יד (יד) אנוסה - אפילו אינה אנוסה רק שאינה מרוצה מפני כעס שיש לה עליו לכן יפייס ואח״כ יבעול:

טו (טו) שנואה - בשעת תשמיש אבל אם היא אז רצויה אע״פ שהיא שנואה שרי [טור]:

טז (טז) תמורה - אפילו שתיהן נשיו וכגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו אחרת:

יז (יז) מורדת - דאמרה לא בעינא לך לבעל ואעפ״כ הוא משמש עמה אע״פ שהיא מרוצה לו בשעת תשמיש:

יח (יח) שכרות - הוא או היא שכורה. ומסתברא דדוקא נתבלבל דעתו מחמת שכרות ולא בששתה רביעית [פמ״ג]:

יט (יט) גרושת הלב - שבדעתו לגרשה אע״פ שהוא אוהבה כגון מאותן שכופין להוציא:

כ (כ) ערבוביא - כגון שנותן אז דעתו על אחרת כמ״ש ס״ב:

כא (כא) חצופה - שתובעתו בפה אבל אי מקשטת עצמה ומרצה אותו שיתן דעתו עליה אדרבה אז חייב בעונה כדלעיל בס״א והו״ל בנים מהוגנים. וכל אלו הדברים הנזכרים כאן צריך ליזהר אפילו כשהיא מעוברת או זקנה שאינה ראויה לילד [פמ״ג]. כתבו האחרונים דיש ליזהר מלבוא על אשתו כשהיא ישנה:

כב (כב) ואפילו ע״י הפסק וכו׳ - הטעם דמרגיש הוא בעת שהלה משמש מטתו ואין כאן צניעות. ואם הוא בענין שאין מרגישים כלל מותר ע״י הפסק מחיצה [אחרונים]:

כג (כג) העשויים בגלילה - ר״ל שהן כתובין בקלף כמו ספר תורה אלא שיש בהן רק חומש התורה וה״ה שאר כתבי קודש כשהן עשויין בגלילה:

כד (כד) עד שיהיה וכו׳ - ר״ל אפילו היא מונחת בארגז וע״ג הארגז יש עוד כיסוי דלגבי תפלין ושאר ספרים מהני וכדלקמיה בס״ת אסור עד שיהיה מחיצה מפסקת וכשיש מחיצה אפילו אינה מונחת בארגז כלל ג״כ שרי:

כה (כה) מחיצה - ומה שפרוש וילון סביב המטה אינה בכלל מחיצה [ואפילו הוילון הוא גבוה הרבה שאין הספר נראה עי״ז והס״ת מונחת בארגז ובכמה כיסויין על הארגז ג״כ אסור] שהוילון נע ונד ע״י רוח. כתב המ״א אם יש נקבים וחלונות במחיצה כעין סריגה אסור עד שיהיו הספרים מכוסים מן העין שאין נראין ובספר נהר שלום מפקפק על דבריו וכן בספר תוספת ירושלים ובמקום הדחק יש לסמוך ע״ז אכן לכתחלה טוב לכסות שלא יהיו הספרים נראין ובפרט ס״ת בודאי יש להחמיר:

כו (כו) בית אחר - פי׳ חדר אחר:

כז (כז) תפילין - וה״ה מזוזה ועיין לעיל בסימן מ׳ במ״ב שם ביארנו כל פרטי הדינים:

כח (כח) או ספרים - ר״ל כ״ד ספרי קודש ומיירי שאינם עשויין בגלילה דאי עשויין בגלילה דינם כס״ת וכנ״ל:

כט (כט) אפילו של גמרא - ר״ל אע״ג דגמ׳ לא ניתן לכתוב בדורות הראשונים משום דדברים שבע״פ אסור לאומרם בכתב אפ״ה כיון דלבסוף התירו האמוראים לכתוב משום עת לעשות לה׳ הו״ל כשאר ספרי קודש וממילא היום ה״ה כל הספרים הן בכתיבה או בדפוס יש בהן קדושה [פמ״ג]:

ל (ל) עד שיתנם וכו׳ - ר״ל אע״ג דלא בעינן בהו הפסק מחיצה כמו בס״ת מ״מ כלי בתוך כלי בעינן. וכתבו האחרונים דוילון התלוי לפני המטה אף דאין שם מחיצה עליה כיון דאינה קשורה לצד מטה והיא נע ונד ע״י רוח ואין זה נחשב הפסק לענין ס״ת וכנ״ל בסקכ״ה מ״מ שם כיסוי יש עליה אם אין הספרים נראין עי״ז וע״כ אם יכסה על הספרים אפילו רק בכיסוי אחד מותר דתו הוי שני כיסויין וככלי בתוך כלי דמיא:

לא (לא) בכלי תוך כלי - וה״ה שני כיסויין. ומה שנוהגין איזה אנשים שתולין נגד הספרים וילון לכסותם וסוברים שבזה לבד די לאו שפיר עבדי דזה הוי רק כיסוי אחד ובעינן עוד כיסוי אחר שיכסה אותן לבד זה:

לב (לב) טלית ע״ג ארגז - ר״ל אע״ג דהטלית אינו פרוש רק מלמעלה ולא מלמטה אפ״ה נחשב כאלו היה מונח בכלי תוך כלי:

לג (לג) חשוב וכו׳ - ואם הארגז גדול שמחזיק ארבעים סאה והוא אמה על אמה ברום שלש אמות חולקת רשות לעצמה וא״צ לפרוס עוד כסוי על הארגז ויש מחמירין בזה אכן אם מחובר לכותל במסמרין לכו״ע יש להקל:

לד (לד) בתחלת הלילה וכו׳ - ואם רואה שיצרו מתגבר עליו ובא לידי הרהורים ויכול לבוא לידי טומאה עי״ז לא יחמיר בזה [אחרונים]:

לה (לה) מקצר וכו׳ - עיין במ״א מש״כ בזה:

לו (לו) וצריך וכו׳ - כתבו התוספות [נדה י״ז] בשם המדרש דהקב״ה שונא המשמש ערום. ודוקא ערום ממש ומשום דיש לו לאדם להיות צנוע אבל אם מכסה עצמו מלמעלה ליכא שום חשש בדבר:

לז (לז) שאינם וכו׳ - ואם היה לו כעס עמה מותר לספר עמה מתחלה כל דברי ריצוי כדי לפייסה וכדלקמיה [פמ״ג]:

לח (לח) מעניני וכו׳ - ולפעמים אפילו מעניני תשמיש ג״כ יש ליזהר שלא לספר מתחלה כגון שהוא איש מחומם ויכול לבוא עי״ז לידי חטא [אחרונים]:

לט (לט) לאור הנר - ואפילו אין שם אלא קצת אור כגון שדולק הנר בתוך השפופרת שהנר מונח בתוכו או שמאיר קצת דרך לאנטערנ״ע [אחר שאין שם מחיצה המפסקת] וה״ה לאור הלבנה ג״כ אסור ודוקא אם אור הלבנה מאיר עליהם להדיא אבל אם אינה מאירה עליהם אע״פ שמאירה לבית מותר [ומ״מ נכון שיאפיל בטליתו] ואם הם תחת אויר השמים אפילו אין אור הלבנה עליהם ממש אלא הם בצלה אפ״ה אסור. והיינו אפילו יש שם מחיצות סביבם דבמקום מגולה שאין שם מחיצות בלא״ה אסור לשמש כמבואר באה״ע סימן כ״ה ס״ד:

מ (מ) מחיצה גבוה עשרה - ומיירי שקשר אותה מלמטה שלא ינוד ברוח מצויה דאל״ה אין דין מחיצה עליה:

מא (מא) אע״פ שהאור נראה וכו׳ - וה״ה אם האור נראה למעלה מהמחיצה שרי כיון שהיא מחיצה גמורה. וכ״ז דוקא כשמאפיל בטליתו אבל בלא״ה אסור דמאחר שהחדר מלא אור לא עדיף מביום ויש שמחמירין אפילו ע״י האפלת טלית כיון שמ״מ האור נראה באותו חדר:

מב (מב) דרך המחיצה - וכ״ש אם הנר בחדר אחר ומאיר לחדר זה דשרי וכתב בחכ״א דמ״מ צריך האפלת טלית:

מג (מג) כשכופה כלי - עיין לקמן בסוף סימן רע״ז בט״ז ומ״ב שם:

מד (מד) ביום - דאין זה דרך צניעות:

מה (מה) ות״ח - שהוא צנוע בדרכיו ולא יבוא להסתכל ע״כ מותר ע״י האפלת טלית אבל מ״מ אין להקל בדבר זה אלא לצורך גדול דהיינו כשיצרו מתגבר עליו:

מו (מו) אלא וכו׳ - ואם יצרו מתגבר עליו ויש חשש שיבוא לידי השחתת זרע כתב א״ר בשם ספר דברי דוד בסימן תקע״ד להקל וכ״כ בספר בית מאיר לאה״ע:

מז (מז) שאין לו בנים - ר״ל שלא קיים עדיין פ״ו =פריה ורביה= ולכן אפילו יש לו בנים אם אין לו עדיין בת מותר:

מח (מח) וע״ל סי׳ תקע״ד - ר״ל דמתיר שם המחבר גם בליל טבילה וע״ש באחרונים:

מט (מט) אכסנאי וכו׳ - היינו אפילו כשהבני בית כולם ישנים:

נ (נ) ואם יחדו וכו׳ - היינו שאין לבעה״ב עסק באותו מקום אלא מיוחד לשניהם לבדם דאז הו״ל הוא כבעה״ב:

נא (נא) בית - וה״ה חדר:

נב (נב) בטליתו של בעה״ב - שמא יראה קרי עליו. איתא בעירובין ס״ג הישן בקילעא [בחדר] שאיש ואשתו ישנים שם עליו הכתוב אומר ואת נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה ואפילו כשהיא נדה והובא בחידושי רע״א:

נג (נג) ולא ביום הקזה - מי שחלה ונתרפא יזהר מלשמש עד שיתחזק גופו כי יכאיבהו ויחליאהו ולא ידע כי בנפשו הוא [א״ר בשם צ״ל]:

נד (נד) במהלך - ומ״א כתב דכאן איירי מצד הרפואה ובס״א איירי מהדין ותדע דהא קאמר נמי ולא ביום שנכנס למרחץ ולא לפניהם ולא לאחריהם וידוע דמצוה לרחוץ בכל ע״ש ועונת ת״ח משבת לשבת אע״כ דכל זה רק מצד רפואה הוא. היוצא מבהכ״ס קבוע [דהיינו שיש שם מקום מושב לאפוקי בהכ״ס עראי] אל ישמש מטתו עד שישהה שיעור חצי מיל לפחות מפני ששד של בהכ״ס מתדבק בו [גיטין דף ע׳] וכ״כ גם בסדה״י בשם הזוהר אלא דהוא כתב שלא ישמש מטתו כל אותה שעה ועיין ביד אפרים דגם כונת הזוהר לאו דוקא שעה ממש אלא ר״ל זמן מה ע״ש. כתב בבדק הבית בשם הזוהר והביאוהו האחרונים דאשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר התשמיש לא תניק את הילד עד אחר שיעור הילוך שני מילין ואם התינוק בוכה תמתין לפחות שיעור מיל. ואשה שמאחרת טבילתה לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגורמת כמה רעות [זוהר]. כ׳ בס״ח אסור להזכיר השם וכל דבר שבקדושה כשעדיין שכבת זרע עליו רק ישטוף מים על מקומות שטינף עצמו. וכתבו הספרים שתמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו. וכשמתעורר בקישוי אבר בחלום יזהר שלא לבעול אז כי הבנים יהיו פגומין ח״ו ואף אם היא מעוברת תלד רוחין בישין [האר״י ז״ל]. יש ליזהר מלשום ספר על מטה שישן עליה ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע מצוי עליו:

נה (נה) זה לצפון וכו׳ - עיין לעיל בסימן ג׳ ס״ו ובמ״ב שם:

סימן רמא

א (א) ששונא הקב״ה וכו׳ - מפני שרצון הקב״ה שיהיה האדם מתנהג בדרך נקיות וקדושה וזה מתנהג עצמו בדרך מיאוס וטינופת ולא יוכל להשרות שכינתו אצלו:

ב (ב) בפני מטתו - ומכ״ש אם משתין מים לפני מקומות אחרים שצריכים להתנהג יותר בנקיות כגון לפני שלחנו וכיב״ז:

ג (ג) ערום - לאו דוקא ערום אלא ה״ה אם היה לבוש אלא אורחא דמלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין:

ד (ד) המשתין וכו׳ - קיצור לשון הוא וכונתו עוד אחז״ל המשתין וכו׳:

ה (ה) לידי עניות - דאמרינן בערבי פסחים קי״א דשרא דעניותא נבל שמיה ואוהב לשרות במקום מיאוס [ומשו״ה קרי ליה נבל שחפץ לנבל את עצמו] ומשתין לפני מטתו היינו מיאוס:

ו (ו) לבראי וכו׳ - שהקלוח הולך וניתז למרחוק וממילא באשה אסור אפילו בכה״ג [מ״א]:

ז (ז) במנא וכו׳ - ומ״מ ת״ח צריך שיכפה עליו כלי מלמעלה דא״א לו לת״ח בלא הרהור תורה:

ח (ח) לית לן בה - וכשרוצה לברך אח״כ ברכת אשר יצר יטול ידיו וגם יחגור עצמו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה וירחיק את עצמו כדין ממקום המי רגלים אם אין הכלי מכוסה כדין:

סימן רמב

א (א) אפילו וכו׳ - הנה עיקר מצות עונג שבת נתפרש לנו על ידי הנביאים וכמו שנאמר וקראת לשבת עונג ויש פוסקים שס״ל דעיקרו הוא מן התורה שהשבת הוא בכלל מקראי קודש שנאמר וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש וגו׳ ומקרא קודש פירשו חז״ל בספרא דהיינו לקדשו ולכבדו בכסות נקיה ולענגו בעונג אכילה ושתיה והפליגו חז״ל [בשבת קי״ח] מאד במצוה זו ואמרו דכל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים וניצול משעבוד מלכיות וזוכה עבור זה לעשירות ועי״ש עוד כמה מאמרים בענין זה. והנה בגדר מצוה זו יש ג׳ מאמרי חז״ל בזה א) הא דאמרו דצריך לענגו בדגים גדולים וראשי שומן ותבשיל של תרדין שזה היה מאכל חשוב בזמניהם וכן בכל מקום ומקום לפי מנהגו יענגוהו במאכלים ומשקים החשובים להם עונג [ולפי שמן הסתם רוב בני אדם עיקר ענוגם בבשר ויין ומגדנות לכך איתא בסימן ר״נ ס״ב דירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו]. ב) הא דאמרו

דאפילו דבר מועט שעשאו לכבוד שבת קיים מצות עונג שבת ואפי׳ כסא דהרסנא (היינו דגים קטנים מטוגנין בשמנן) ג) הא דאמר ר״ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות וחילוק כל אלו המאמרים הוא באופן זה דהיינו למאן דאפשר ליה צריך לכבדו כפי יכלתו ומי שהשעה דחוקה לו ביותר היינו שאין לו רק מזון ב׳ סעודות לשבת בזה אמר ר״ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ואינו מחויב לא בג׳ סעודות ולא בכסא דהרסנא ומי שיש לו ממון כדי לקנות מזה מזון ג׳ סעודות ויותר מזה קצת מחויב להוציא אותן על שבת כדי שיקיים ג׳ סעודות וכסא דהרסנא וה״ה מי שאין לו כלום והוא מוטל הכל על הצדקה הרי הגבאים מחויבים ליתן לו ג׳ סעודות וכסא דהרסנא עכ״פ ובאדם נכבד הכל לפי כבודו וכמו שנתבאר ביו״ד בסי׳ רנ״ג. ולא אמרינן בזה עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות דלא אמרינן הכי אלא במי שעדיין לא נצטרך ליטול אבל מי שכבר בא לידי מדה זו לפשוט ידו וליטול נותנים לו הכל כנ״ל [ובמקומות שנוהגין הגבאים לקבוע לעניים רק שתי סעודות ולא הסעודה ג׳ לאו שפיר עבדי ועכ״פ בימות הקיץ בודאי יזהרו בזה] ולזה בא השו״ע לומר דאם יש לו גם מעט משלו צריך לדחוק עצמו לכבד ולענג שבת כראוי כיון דאפשר לו ויש בידו להוציא ע״ז ולא סגי בכסא דהרסנא לחוד ולזה סיים דיצמצם בשאר ימים מהוצאותיו כדי שיהא נשאר לו זה לכבוד שבת. ועיין בט״ז ותוספות שבת ושארי אחרונים שכתבו דאף מי שהשעה דחוקה לו ביותר דהוא פטור מדינא מסעודה ג׳ וכסא דהרסנא מ״מ נכון מאד שיראה להשתדל להיות עכ״פ מן הכת האמצעית דהיינו בקיום ג׳ סעודות וכסא דהרסנא:

ב (ב) לכבד את השבת - וטוב ליזהר שלא יפחות משני תבשילין גם טוב שיאכל בכל סעודה מג׳ סעודות דגים אם לא שאין נאותים לו לפי טבעו או ששונאן ושבת לעונג ניתן ולא לצער וכדלקמן בסי׳ רפ״ח אם מוכרי הדגים מייקרין השער נכון לתקן שלא יקנו דגים איזה שבתות עד שיעמוד השער על מקומו והנה בבה״ט הביא דלא יעשו תקנה רק אם הוסיפו המקח יתר על שליש מכמו שהיה מקדם אבל בא״ר ובפמ״ג כתבו דאף פחות משליש יוקר יש לעשות תקנה משום עניים. עוד כתב שם דאין בזה משום בטול מצות עונג דיש לענג השבת במאכלים אחרים. אם תקנו לאסור לאכול דגים כמה שבתות ואחד קנה מקודם מותר:

ג (ג) למי שהשעה וכו׳ - ומיירי כשאין לו משכונות ללות עליהם ובלא משכון אין יכול להשיג דאל״ה צריך ללות כדי שלא לבטל מצות עונג שבת וכמו שאחז״ל שאומר הקב״ה בני לוו עלי ואני פורע:

ד (ד) כדי לכבד השבת - דבמזונות של שבת ויו״ט אם מוסיף מוסיפין לו וכמו שאחז״ל כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר״ה ועד ר״ה ויש ליזהר שלא יוסיף בהן פן לא קצבו לו כ״כ חוץ מהוצאות שבת ויו״ט והוצאות בניו לת״ת שאם מוסיף מוסיפין לו [טור] לוין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה והיינו מא״י או מישראל בדרך היתר. אם שלחו לו דבר מאכל שיאכלנו בשבת לא יאכלנו בחול כ״כ בס״ח ועיין לקמן בסימן תרצ״ד ס״ב דדעת הש״ע שם דהעני יכול לשנות במגבת פורים למה שירצה אף דגבוהו לצורך פורים אכן גם שם יש מחמירין בזה עיין בטור שם:

ה (ה) מפני וכו׳ - היינו כדי שיהיו לבנים לשבת אבל לא בע״ש כדי שיהיו פנוים להתעסק בצרכי שבת ולפ״ז צריך ליזהר שלא לילך בחלוק אחד כמה שבתות כדי שלא לעבור על תקנות עזרא:

ו (ו) כדי שיעור חלה - היינו מלבד שהלישה והאפיה הוא מכלל כבוד שבת ויו״ט כמו שמסיים לבסוף עוד יש בזה טעם כדי לקיים מצות חלה לפי שאיבדה את אדה״ר שהיה חלתו של עולם שנברא בע״ש ועיין באחרונים דאפילו הנוהגין לאכול פת פלטר של א״י בחול מ״מ בשבת ויו״ט נכון ליזהר שלא לאכול כ״א מפת ישראל מפני כבוד השבת ויו״ט. ופשוט דאם הוא אנוס שאין לו על מה לקדש כ״א על פת של אינם יהודים כמו שמצוי לאנשי חיל העברים יכול לקדש עליו:שהיה מכוסה למעלה ולמטה - בטל ואף זה מכוסה הבשר בין דפי העיסה:

ז (ז) ולא ראיתי וכו׳ - ובמקומותינו המנהג לאכלן [שכנה״ג]:

סימן רמג

א לא ישכיר. דע ששלושה חילוקים יש אחד הוא אריסות ששוכר לא״י שיעשה המלאכה בשדה או במרחץ והרווחים או הפירות יחלוקו. הב׳ הוא שכירות שא״י נוטל כל הרווחים או הפירות ונותן לישראל עבור שדהו ומרחצו דבר קצוב לכל שנה. הב׳ חילוקים אלו מותרים בשדה לגמרי ובמרחץ רק מדינא דא״י אדעתיה דנפשיה עביד אלא שחכמים אסרו אלו הב׳ חלוקים במרחץ משום מראית העין מפני דנקראת על שמו ויבואו לחשדו שעושה בשליחותו אבל החלוקה הג׳ דהוא קבלנות דהיינו שיהיו כל הרווחים לישראל רק שישראל נותן לא״י דבר קצוב לכל שנה עבור פעולתו זהו ודאי אסור מדינא במרחץ דהוי הא״י שלוחו של ישראל וישראל נהנה ממלאכה בשבת דאם לא יעשה יום אחד יפסיד הישראל ריוח אותו יום וע״כ אם מנהג רוב

אנשי המקום להשכירם או ליתנם באריסות כמבואר בס״ב חזר להיות המרחץ כשדה הב׳ חילוקים ראשונים מותר והחלוקה הג׳ אסור. וכל היתר שכירות דכאן היינו שהוא משכירו דרך הבלעה עם ימות החול אבל ליום השבת לחוד אסור אפילו בשדה וגם נתפרסם זהו עיקרי הדינים שבסימן זה בקצרה:

ב (א) מרחץ שלו - בין שבנהו בעצמו או אפילו קנה וישב בה ונקרא שמו עליו:

ג (ב) לא״י - וכ״ש לישראל מומר דעובר נמי משום לפני עור לא תתן מכשול וטעם זה שייך אף בשדה ובכל דבר:

ד (ג) מפני שנקרא - פירוש דמדינא שרי להשכירו לא״י לשנה או לחודש שיתן לו כך וכך בין יסיק בו הא״י בין לא יסיקנו וכל הריוח יהיה לא״י דאיסור שכר שבת ליכא דהא מושכרת היא לו לשנה ואיסור דאמירה לא״י בודאי לא שייך בשכירות דלנפשיה הוא עושה ואפילו אם יש לו לא״י רק חלק בריוח המרחץ גם כן אמרינן אדעתיה דנפשיה עביד כמש״כ בסוף הסעיף אלא שאסור בכל זה מפני מראית העין שנקראת על שמו של ישראל ויאמרו הבריות דשכיר יום הוא ושלוחו הוא ודוקא כשמשכירו לשנה או לחודש אבל להשכירה לא״י לימים שיתן לו הא״י כל יום ויום שיסיקנו כך וכך אף דגם זה אדעתיה דנפשיה עביד מ״מ מדינא אסור דהוי כשכר שבת ועיין לקמן בסימן רמ״ד דדבר האסור מפני מראית עין אינו אסור אלא בתוך התחום של ישוב ישראל:

ה (ד) דסתם מרחץ - פי׳ דכתב להלן דשדה מותר להשכירו מטעם זה שיתלו באריסות וע״ז קאמר דבמרחץ ליכא האי טעמא להתיר דאין דרך ליתנו באריסות ולא יתלו ג״כ שהשכירו כפי האמת דלא שכיח:

ו (ה) בשליחותו של ישראל - וזהו איסור גמור כמו שאמרו בכמה מקומות דאמירה לא״י שבות ואסמכוהו אקרא דכל מלאכה לא יעשה בהם ולא כתיב לא תעשה לרמז דאפילו ע״י אחרים לא יעשה ואפילו כשעושה בעצמו מלאכה של ישראל בשבילו ג״כ צריך למחות בידו:

ז (ו) שדה מותר - להשכירה לא״י בדבר קצוב דאף דנקראת נמי על שמו כמו מרחץ דכל מחובר סתמא שם בעליו עליו ולהשכיר נמי לא שכיח כל כך מ״מ מותר דלא יחשדוהו בשכיר יום כדמפרש שכן דרך וכו׳ ולפיכך יתלו באריסות ואריסות שרי דאדעתיה דנפשיה עביד כדלקמיה בהגה״ה:

ח (ז) ותנור - להשכיר תנורו לאפות בו דינו כמרחץ דתנור נמי אין דרך להשכירו וליתנו באריסות כמו מרחץ ויחשדו דשכיר יום הוא אצלו:

ט (ח) ורחיים וכו׳ - משום דדרכו ליתנו באריסות כמו שדה ולפיכך להשכירו נמי מותר וכדלעיל. ועיין בר״ן דמשמע דאם אין דרך אנשי אותו המקום ליתן רחיים באריסות דינו כמו מרחץ לאיסור דבאמת תלוי בכל אלו הדברים לפי מנהג המדינה בין להקל בין להחמיר וכדלקמיה בס״ב:

י (ט) ואע״פ וכו׳ - אשדה וריחיים קאי דהמחבר מיירי בשכירות והוא מוסיף דאף אריסות מותר והמחבר ג״כ ס״ל כן דמטעם זה התיר בשכירות כנ״ל אלא שהוא ביאר בהדיא:

יא (י) רק לשליש וכו׳ - ודוקא בזה שנותן לאינו יהודי חלק בתבואה אבל אם שכר האינו יהודי לעבוד בו כל השנה ושיטול היהודי כל התבואה מהשדה אף דמדינא בזה ג״כ שרי דהאינו יהודי אדעתיה דנפשיה עביד דאף אם לא יזבל ויחרוש ויקצור השדה בשבת יכול לעשות בחול וממהר בשביל עצמו מ״מ אסור דיבאו לחשדו בשכיר יום ולא יתלו באריסות כשיראו לבסוף שאין לו שום חלק בפירות הארץ וכדלקמן בריש סימן רמ״ד ודע דבמרחץ כה״ג דהיינו ששוכר אינו יהודי לעבוד בו כל השנה ושיטול היהודי כל הריוח של השבתות מדינא אסור וה״ה בריחיים באופן זה דהא דשרינן מתחלה מדינא היינו דוקא בשדה וכדומה דהמלאכה קצובה ואפשר להשלימה בכל עת דאין ריוח לישראל במה שעושה האינו יהודי בשבת דאם לא יעשה היום יעשנה ביום אחר אז אמרינן אדעתיה דנפשיה עביד אבל במרחץ וריחיים דהמלאכה אינה קצובה וכל יום ריוח לעצמו דאם לא יעשה יום אחד יפסיד הישראל אותו היום א״כ עיקר המלאכה בשביל ישראל הוא ומדינא אסור כמו שכיר יום דאף דמקבל שכר לא אמרינן אדעתיה דנפשיה עביד הואיל ונהנה הישראל ממלאכת שבת [ואפילו להט״ז לקמן בסימן רמ״ד סק״ה דמתיר להרמב״ם נראה דאסור ג״כ בזה מדינא דרגילות להקפיד על האינו יהודי כשמבטל איזה יום]. וכיון דמדינא אסור אפילו נתפרסם ששכרו לשנה וגם הוא חוץ לתחום דאין בו משום מראית העין ג״כ אסור ואין היתר כ״א היכא דיש לאינו יהודי קצת חלק בריוח השבתות דאז אמרינן דאדעתיה דנפשיה עביד ומותר בריחיים וגם במרחץ במקום שנתפרסם הדבר וכבסעיף ב׳ וכ״ש שמותר היכא שמוכרו לו לגמרי בכל ע״ש:

יב (יא) מותר וכו׳ או ליתנם וכו׳ - דתו ליכא חשדא ואף דאין דרך אותו המקום ואותו האיש רק להשכיר מ״מ מותר גם באריסות דיתלו דהשכירו לו:

יג (יב) רק שכרם - בב״י הביא בשם תשובת הגאונים דה״ה אם קנה מאינו יהודי ותיכף קודם שישב בה השכירם דלא נקרא שמו עליו ויש לסמוך ע״ז [מ״א וש״א]:

יד (יג) מאינו יהודי - דאם היה של ישראל נראה דאסור דעי״ז יחשדו אותו ישראל בעל המרחץ שהאינו יהודי הוא שכיר יומו:

טו (יד) וחזר והשכירם - י״א דבשכירות נמי אינו מותר אלא כשלא ישב בה הישראל כמש״כ הב״י בקנה אבל הא״ר ושארי אחרונים כתבו דבשכרו מאינו יהודי אף שישב בה הישראל מותר להשכירה לאינו יהודי דלא נקרא שמו עליו:

טז (טו) בבית דירה - היינו שהמרחץ אינו בר״ה רק בחצירו באחד מהבית דירה שלו ולכך אם אין רוחצין בו בחול אלא אותן שבביתו שרי דאנשים אחרים לא ידעו אם יש שם מרחץ ואותן שבביתו היודעים מזה גם הם יודעים שהשכירו לא״י אבל כשרוחצין בו גם אנשים אחרים הלא נתפרסם שיש שם מרחץ ואותו המרחץ נקרא מכבר על שם ישראל וכשיראו אח״כ שעשן יוצא ממנו בימי השבת יתלו דבשליחותו הסיקו הא״י וכ״ז כשהוא בבית דירה שלו אבל אם הוא עומד בר״ה במקום רואים אז אפילו אם אינם רוחצין בו רק אותן שבביתו מ״מ אסור דהא הכל יודעים שיש שם מרחץ ואין הכל יודעים שהשכירו לאינו יהודי כן כתבו הרבה אחרונים ויש מקילין עוד דאם הוא עומד ברשות אחר בפ״ע שלא בחצירו אז אפילו רוחצין בו גם אנשים אחרים אפ״ה שרי דמסתמא אין הכל יודעים שהוא שלו רק אותן השכנים של המרחץ ומסתמא נתודע להם גם את זה שהשכירו לא״י:

יז (טז) י״א ששכרו מותר וכו׳ - והאחרונים הסכימו דלא פליגי דבמקום דמותר מדינא כגון שהשכיר המרחץ לאינו יהודי לשנה או לחודש דמשום שכר שבת ליכא דהלא הוא בהבלעה ואינו אסור אלא משום מראית העין כנ״ל בס״א לכן בדיעבד מותר לקבל השכר מהאינו יהודי משא״כ אם השכירו לימים דמדינא אסור משום שכר שבת לכן אפילו הביא האינו יהודי מעצמו מעות אסור לקבל הימנו כמ״ש בסימן רמ״ה ס״ו וע״ש מה שכתבנו במ״ב ואם המלאכה מוטלת על ישראל עיין ריש סימן רמ״ה:

סימן רמד

א (א) וקוצץ דמים - היינו קבלנות שמתנה עמו שיעשה לו איזה מלאכה בשכר דבר קצוב ואם עושה לו בטובת הנאה עיין לקמן בסימן רמ״ז ס״ד ובסימן רנ״ב ס״ב:

ב (ב) מותר - דכיון שקצץ אדעתיה דנפשיה קעביד למהר להשלים מלאכתו דלישראל אין קפידא בזה דאם לא יעשהו היום יעשהו למחר דאם קובע לו מלאכתו בשבת אסור כדלקמן סימן רמ״ז ס״א:

ג (ג) בצינעה - היינו שהיא מלאכת צינעה לפי שאין הכל מכירין שהיא של ישראל וכמו שמפרש אבל אה״נ דאפילו אם הוא עושה אותה בפרהסיא שרי כיון דהמלאכה עצמה אין ידוע שהיא של ישראל:

ד (ד) שאין מכירים הכל - ואפילו אם קצת יודעים שהיא מלאכת ישראל שרי ואף על גב דמבואר לקמן בהג״ה דיש לחוש לאורחים ובני ביתו שיחשדו אותו שם שהיא מלאכת מחובר וסתם מחובר שם בעליו נקרא עליו החמירו בו ביותר:

ה (ה) לפיכך וכו׳ - ר״ל דסתם מחובר הוי כאלו ידוע ומפורסמת שהיא של ישראל:

ו (ו) חצירו או כותלו - ואפילו אם הוא עומד במקום שאין ידוע שהוא שלו ג״כ אסור דיש לחוש לשכניו שיודעים שהוא שלו ויחשדוהו ששכירו הוא לימים [מ״א וש״א]:

ז (ז) לקצור לו שדהו - ואע״ג דדרך שדה לאריסות וא״כ יסברו שלקחה באריסות כמ״ש סימן רמ״ג ס״א מ״מ אסור דשאני התם דכשיחקרו הדבר ימצא שכן הוא שהאינו יהודי חולק בפירות אבל הכא שיראו בעת הקציר שאין האינו יהודי נוטל בריוח ידעו למפרע דלאו אריס היה ויחשדוהו ששכיר יום היה דשכיח לשכור פועלים לימים למלאכה. ואפילו אם מנהג העיר לשכור בקיבולת דעת הט״ז להחמיר שלא להניח להאינו יהודי לעשות בשדה בשבת ויו״ט וכ״ש בבנין בית דאכתי יחשדוהו בשכיר יום שגם זה הוא רגילות ויש שמקילין בזה כשמנהג כל העיר הוא בקיבולת [וקיבולת הוא דוקא כשכל המלאכה הוא בקיבולת לאפוקי אם רק האדריכל לבדו הוא קבלן ושאר המסייעים דרך לשכרם לפעמים ליום ואפילו אם הוא שכרם הכל בקבלנות ג״כ אסור] ועיין בבה״ל שביארנו דבשדה יש לסמוך על דבריהם במקום הפסד אבל בבית צ״ע אם יש להקל בזה דהוא נגד דעת כמה פוסקים ועיין בשע״ת בשם נו״ב סי׳ י״ב:

ח (ח) במדינה - היינו בתוך העיר שקרוי מדינה לפעמים:

ט (ט) התחום - שרגילין אנשי העיר לפעמים לילך לשם:

י (י) להניחה - איתא בס״ח סימן שמ״ח מעשה באדם אחד ששכר אינו יהודי לבנות ביתו בקבלנות והיה האינו יהודי בונה בשבת והיו מתרעמים עליו ולא חשש לכך ולא היו ימים מועטים שלא נשאר הקרקע לא לו ולא לזרעו:

יא (יא) אם דר וכו׳ - ר״ל שהוא דר מחוץ לתחום העיר וגם אין עיר אחרת בתוך תחומו אפ״ה אסור דיש לחוש לאורחים דמקלעי לגביה ויחשדוהו ומה דמקילין לקמיה מבחוץ לתחום היינו כשרק המלאכה היא שם אבל הוא בעצמו דר בעיר:

יב (יב) וגם אין עיר אחרת - וה״ה כשדר שם איזה יהודי בתוך התחום של מלאכה ג״כ אסור ויצוה להאינו יהודי קודם שבת שלא יעשה בשבת:

יג (יג) מותר - דתו ליכא משום מראית העין ואינו יהודי כי קטרח בדידיה קטרח. והנה מתוך מה שנתבאר בזה הסעיף מוכח דאסור לשכור אינו יהודי בקבלנות לפנות זבלו מחצר והוא עושה בו בשבת דהוא מתקן החצר בזה והוא בכלל מלאכת מחובר ויש מקומות שנוהגין היתר לשכרו ליקח הזבל מרחוב אף שעושה בו בשבת וכתב המ״א דטעמם דבשל רבים ליכא חשדא אבל בשכיר יום פשיטא דאסור והאחרונים השיגו על טעמו ודעתם דאין נ״מ בזה הענין בין רבים ליחיד וגם הוא בעצמו כתב לבסוף דבמקום שאין נוהגין היתר ברחוב אין להקל ע״ש טעמו דיש ח״ה בדבר וכדלקמיה. והנה אפילו אם נאמר דבשל רבים ליכא חשדא מ״מ הסכים המ״א שאין להתיר לבנות בהכ״נ בשבת בקבלנות כי בזמנינו שאין האומות שכנינו מניחים לשום אדם לעשות מלאכה בפרהסיא ביום חגם איכא ח״ה אם נניח אנחנו לעשות ביום שבת ויו״ט ומ״מ כתבו כמה אחרונים דאם יש חשש ח״ו שיתבטל הבנין בהכ״נ לגמרי מותר להניח לאינו יהודי לבנותו כשהוא בקבלנות ובלבד שיהיה מפורסם לכל שהוא בקבלנות:

יד (יד) לפסול האבנים וכו׳ - ודוקא כשאבנים וקורות הם של ישראל ונתנם לאומן אינו יהודי לסתתם ולתקנם אבל אם האינו יהודי מסתת אבנים שלו ומתקן קורות שלו שהישראל עשה עמו קיבולת על הכל והבריה עוד ביד האינו יהודי לסתת אבנים אחרות ולהחזיק אלו לעצמו אפילו עושה זה לצורך ישראל אם אינו בביתו של ישראל אף שהוא מפורסם שעשה זה לצורך ישראל מותר שזה לא נקרא עדיין מלאכת ישראל כ״כ הדגמ״ר וכבר קדמו בתשובת הרדב״ז בחלק ששי סימן נ״ו אך שמסיים שם דאם היה האינו יהודי מסתת אותם בשבת סמוך לבנין אין נכון הדבר משום מראית העין שלא יאמרו שכירו הוא:

טו (טו) דלצורך מחובר הוא - כדי לשקעם בהבנין ע״כ חשבוהו כמחובר וצריך למחות בידו אם הוא בתוך התחום אפילו עושה רחוק מהבנין:

טז (טז) ואם עשו כן - עיין לקמיה מש״כ בזה:

יז (יז) ויש אומרים דאם אינו וכו׳ - הי״א קאי אכולהו דהיינו אף מחובר גמור לא אסרו בקבלנות אלא בסתמא דמסתמא שם הישראל נקרא עליו אבל בידוע לנו שאינו מפורסם הבנין על שם ישראל לא אסרו בקיבולת והא דציין הרמ״א הי״א על סיתות אבנים משום דבבנין ממש אין מצוי זה:

יח (יח) שרי - היינו שאינו צריך למחות בא״י אם יעשה מלאכתו בשבת ובלבד שלא יאמר לו שיעשה בשבת. וכ״ז דוקא אם הא״י עושה בביתו או שיהיה עכ״פ רחוק מהבנין כדי שלא יהיה מינכר שהוא של ישראל וכנ״ל ומשמע בכמה אחרונים דסבירא לן לדינא דהי״א הזה לענין סיתות האבנין ואפשר דגם המחבר מודה ליה בזה אך לענין מחובר גופא אפילו אם הבנין עומד במקום שאין ידוע שהוא שלו ג״כ אין להקל דיש לחוש לשכניו או לבני ביתו שיודעים שהוא שלו ויחשדוהו וכמש״כ לעיל בסק״ו:

יט (יט) באיסור - היינו שהיה בקיבולת ובתוך התחום דהוא אסור רק משום מראית עין דבאמת אדעתיה דנפשיה עביד וכנ״ל אבל אם היו שכירי יום דמדינא אסור יש בזה איסור מצד הדין בדיעבד ולא נכון בלבד כ״כ המ״א וכן מוכח ג״כ דעת הב״ח לענין שכיר יום וכ״כ הח״א דבשכיר יום אסור מדינא בענין זה שהוא מילתא דפרהסיא לו לעולם ולאחרים בכדי שיעשו וכמו לקמן בסימן שכ״ה סי״ד ע״ש ויש מקילין דאף בכה״ג אינו אסור מדינא כ״א בכדי שיעשו וע׳ לקמן בסי׳ שכ״ה סי״ד שם במ״ב:

כ (כ) נכון להחמיר - והאחרונים כתבו דבדיעבד יש לסמוך בקבלנות על דעת ר״ת ומותר לדור בו אפילו לעצמו וכן בסיתות האבנים ותיקון הקורות אם היה בקבלנות יש להתיר בדיעבד לשקעם בבנין:

כא (כא) שלא יכנסו בו - לעולם ואפילו אחרים אבל מ״מ מותר ליהנות ממנו ולמכרה לא״י:

כב (כב) בעל כרחו - ר״ל שעבר על תנאו שהתנה עמו מקודם על כן אין לו לחוש לזה דהיינו שאין צריך אפילו למחות לו עוד בעת שעושה המלאכה [כן מוכח במרדכי ורי״ו שהם מקור דין לזה שהובאו בב״י לקמן וכן מוכח מביאור הגר״א] ועיין במ״א שמפקפק מאד בדין זה דכיון שהוא מחובר והוי מילתא דפרהסיא איכא חשדא דרואים שלא ידעו שהתנה וכן בא״ר נתקשה על עיקר הדין של המרדכי וע״כ אין להקל בזה אלא יראה למחות לו ולמנעו מפעולתו וכתב הא״ר דמ״מ נראה שא״צ ליתן להם מעות כדי שיפסקו כיון שבכך התנה מתחלה ונרצו לכך עכ״ד ומשמע מלשונו דאם לא התנה מתחלה אין די במחאתו בלבד אלא צריך לפזר ממעותיו כדי שיפסקו ונראה שטעמו דפשע דה״ל להתנות מתחלה וצ״ע לדינא:

כג (כג) הידועה לישראל - אין מיירי שעושה אותה ברשות ישראל דא״ה אפילו היה דינו רק כמטלטלין דעלמא ג״כ היה אסור כדמוכח בסימן רנ״ב ס״ב דאף במטלטלין אסור אם עושה אותה ברשות ישראל אלא מיירי שלא בביתו ועיין במ״א ושארי אחרונים דדוקא אם לעושה את הספינה במקום גלוי ומפורסם דאם בצינעה אין להחמיר בה כדמוכח בסימן רנ״ב ס״ג:

כד (כד) שיכתוב לו - כתב מ״א כונת הרמב״ם כדרך השרים שיש להם סופר מיוחד או חייט מיוחד שבכל עת שצריך השר לכתוב מחויב לו לכתוב ובעת שאין צריך לו יושב ובטל ולכן מותר לכתוב או לארוג בשבת שהוא עושה בכל עת שירצה שהרי הישראל אין אומר לו לעשות בשבת ואם רצה עושה למחר ואין הישראל מרויח במה שעושה בשבת אבל אם שכרו לארוג לו תמיד בשנה זו או לכתוב לו תמיד אסור אף להרמב״ם לכתוב לו בשבת אף שאין מדקדק עליו על ביטול איזה יום מ״מ הרי מרויח הישראל בעשייתו ומהט״ז משמע דגם בכה״ג חשוב להרמב״ם קבלנות כיון שאינו מקפיד עליו אם יבטל איזה יום דאם הוא מקפיד עליו שלא ישב איזה יום בטל אסור לכו״ע דהוי כאלו צוהו לעשות ביום השבת. עוד כתב הט״ז דאם שכרו לגמור ספר או בגד תוך אותו זמן הוא כמקפיד והיינו בשידוע דא״א לגמור אם לא שיעשה גם בשבת ואף שאם יאנוס עצמו וישב בלילה יוכל לגמור בחול אעפ״כ הוי זה כמצוה לו לעשות בשבת [כן ביאר הפ״מ כונתו והסכים עמו נגד הא״ר]:

כה (כה) או שיארוג לו ה״ז וכו׳ - כצ״ל:

כו (כו) שלא יחשוב עמו - ר״ל שלא ידקדק עליו אם מבטל איזה יום ממלאכתו:

כז (כז) בבית ישראל - דבזה אפילו קבלנות גמורה אסור כדלקמן בסימן רנ״ב:

כח (כח) ויש מי שאוסר - הוא דעת הראב״ד והנה לדעת הט״ז הנ״ל ניחא בפשיטות טעם הראב״ד דס״ל דאף שאינו מקפיד על ביטולו מ״מ הרי הישראל מרויח על ידו ולדעת המ״א הנ״ל ג״כ ניחא דס״ל להראב״ד דהישראל מרויח במה שעושה בשבת דשמא יצטרך גם למחר לכתוב ולא יוכל לעשות שניהם כאחד:

כט (כט) למלאכה מיוחדת - דבזה אפשר שלא יגיע לישראל ריוח עי״ז שהוא עושה בשבת כגון שלא יצטרך הישראל אריגה או כתיבה כ״כ אבל אם לכל המלאכות קרוב הדבר לודאי שיצטרך למחר מלאכה אחרת וא״כ מרויח הישראל במלאכת הא״י בשבת ולכך אפילו אם לא יחשוב עמו יום יום אסור:

ל (ל) לכל המלאכות - ומטעם זה יש למחות ביד השפחות כשעושין מלאכת אדוניהן בשבת אפילו כשעושין שלא בבית ישראל ושלא בצווי בעליהן דהא הם שכורין לכל המלאכות וכ״ש כשעושין בבית ישראל דזה אסור אפילו בשכור למלאכה מיוחדת וכנ״ל. ועיין בט״ז סק״ך דמביא בשם רבינו שמחה דהוא אוסר להשפחה אפילו לעשות מלאכת עצמה בבית בעליה והטעם מפני הרואים שלא יאמרו מלאכה של ישראל היא עושה והא״ר הביא בשם סה״ת דמלאכת עצמה מותר ודעתו שגם רבינו שמחה מודה לזה ע״ש בדבריו והפמ״ג יישב דברי הט״ז ע״ש ועיין בספר ח״א כלל ס״ד דלתקן השפחה בגדיה לכו״ע מותר בבית בעה״ב שהוא ניכר שמלאכת עצמה היא עושה ועי״ש עוד מה שכתב בענין זה ועיין מה שכתבנו בס״ק ל״ה:

לא (לא) ומשכיר לו א״י - הלשון אינו מדויק כי הכונה הוא ששוכר את הא״י [אחרונים]:

לב (לב) אם הוא בקיבולת - דאז שרי מדינא כמו בעורות לעבדן בריש סימן רנ״ב דמותר ליתן לו קודם שקיעת החמה אם הוא בקיבולת משום דאדעתא דנפשיה קעביד אע״ג דאסור שם לקבוע לו מלאכתו בשבת ועוד דהוי מילתא דפרהסיא שהעסק היה ידוע לכל שהוא של ישראל וכמו שהיה עושה הא״י עתה בבית ישראל דמי דאסר שם מ״מ התירו בזה משום פסידא דאדם בהול על ממנו ואי לא שרית ליה אתי לגבות בעצמו ויבוא לידי איסורא דאורייתא דשמא יכתוב פתקא כדרך המוכסים [בית יוסף] ולפ״ז משמע דבמכ״ס שאין כותבין כגון אותן שלוקחין מיני מאכל במכס אסור אפילו ע״י א״י דלא יבא לידי איסור דאורייתא אפילו אי לא שרינן ליה אבל הט״ז ומ״א מסקי דאפילו באופן זה שרינן ע״י א״י משום פסידא. מיהו בעצמו אסור לקבל אף המכס של מיני מאכל אפילו אם לא הובא מחוץ לתחום ולא שייך בו חשש צידה ומחובר משום ממצוא חפצך וכמ״ש סימן ש״ו [א״ר]. יהודי ששכר

בשול המלח מן השר מותר להשכיר לו פועלים בקיבולת שאם יעשה לו כך וכך מלח יתן לו כך וכך ואע״פ שהכלים והעצים הם של ישראל שרי [ובלבד שלא יביאו עצים מרשות הישראל בשבת שכל קבלנות אינה מותרת אא״כ מסר להם מע״ש כל מה שרוצה למסור לצורך המלאכה ויוציאום מרשותו מע״ש] אבל אין לו היתר לשכור א״י על שבת וחודש דמ״מ מרויח הישראל במלאכתו ואין לו היתר אלא בקבלנות [ח״א]:

לג (לג) אתן לך כך וכך - דהיינו שאין מזכיר לו יום השבת כלל אלא בסתמא אם תגבה כו״כ אתן לך סך כו״כ א״כ לא הוי שכיר יום וגם לית כאן שכר שבת כלל שכבר שכר מהשר המכס של כל השנה עם השבתות בכלל [פמ״ג]:

לד (לד) והא״י יקח וכו׳ - ר״ל דבזה ג״כ מדינא שרי דא״י כי עביד אדעתא דנפשיה עביד וכתב המ״א דגם משום שכר שבת לית בזה אף שהוא משכירו לשבת לחוד משום דהרי הוא כאלו קנה ממנו המכס [וה״ל כאלו יודע שיביאו לו א״י סחורה בשבת ומכרה בע״ש לא״י שהוא יקבלה ממנו בשבת דפשיטא דשרי] וכן גבי מטבע מוכר לו הורמנא בעלמא מה שיש לו מהמלך וכל הריוח יקח הא״י ואין בזה רק משום מראית העין שיאמרו שהוא עושה לצורך ישראל שישראל שכרו לכתוב בשבת ולקבל המכס וזהו שכתב הרמ״א ולא חיישינן וכו׳ דבמקום פסידא וכו׳ ולא הזכיר כלל משכר שבת ועיין בבה״ל:

לה (לה) לא חששו - דע דמשמע מכל הפוסקים דלא התירו אפי׳ במקום הפסד גדול אלא באופן זה שצייר השו״ע דהיינו או בקיבולת או שמשכיר לו את גוף הריוח דבכל זה העובד גלולים אדעתא דנפשיה קעביד אבל בשכיר יום ממש אסור בכל גווני ומזה תדע שאותן האנשים המחזיקים בית משקה שלוקחין מע״ש איזה א״י בביתן על יום השבת לעסוק במכירת המשקה שלא כדין הם עושין דאף אם נחשוב מניעת ריוח יום השבת להפסד גדול מ״מ הלא לא התירו בשכיר יום ממש וגם דאולי הוא רק בכלל מניעת הריוח כמו שכתבו האחרונים לענין תנור ומרחץ ועכ״פ אין להתיר אלא באופן שציירו השו״ע והרמ״א או שיקנה לו מע״ש כל הדברים שנותן לו למכור ואף דעכ״פ עדיין העסק נקרא על שם ישראל זה מותר משום פסידא ולפי מה שכתבנו לקמיה בשם הט״ז יהיה מותר בזה לישראל לישב מרחוק ולשמור שלא יגנוב הא״י מהעסק אך שיזהר שלא יתערב בהעסק ושלא ידבר עמו כלום מענינים ההם והוא דבר שקשה ליזהר שלא לדבר כלום כשישב שם אך העולם נוהגין להתיר והנח להם מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין [תו״ש] והבוטח בה׳ ואינו מחפש צדדי קולות על שבת אשריו:

לו (לו) דינו כדין וכו׳ - וע״כ מותר ליתן הכסף לא״י מבעוד יום בקיבולת שאם יעשה לו מן הכסף כו״כ יתן לו כו״כ או שישכיר לו הישראל הריוח שיעלה מזה בשבת להא״י וכנ״ל משום פסידא:

לז (לז) שלא ישב הישראל - שהשכיר לו או שלוחו וכתב הט״ז דמה שאסור לישב שם היינו כדי לידע מה היא ההתעסקות שעושה הא״י וכדי לקבל הימנו חשבון ע״ז למחר דזה אסור משום מצוא חפצך כדלקמן סימן ש״ו ס״א אבל אם אינו יושב שם אלא כדי לשמור את הא״י שלא יגנוב מן המכס מותר ומזה ניחא מה שנהגו מחזיקי רחיים מהשר להושיב שם ישראל אפילו בשבת רק יזהרו שלא ידבר כלום בהעסק עכ״ל וכ״כ שארי אחרונים:

סימן רמה

א (א) ישראל וא״י וכו׳ - דע ההיתר גמור הוא באם הישראל יש לו איזה עסק או מלאכה בשותפות עם הא״י שיתנו מתחלה קודם שלוקחין בשותפות עבוד עתה בשבת ותקח כפי מלאכתך הן רב או מעט ואני אעבוד כנגדך יום אחד בחול ואטול כפי מלאכתי ובשעת חלוקה יטול הא״י שכר עבור השבת והישראל יטול יום א׳ כנגדו הן רב או מעט אבל אם לא התנו מתחלה ובשעת חלוקה אומר לא״י טול אתה כנגד עמלך בשבת ואני בחול זהו ודאי אסור ואם לא התנו מתחלה ובשעת חלוקה חלקו סתם בשוה זהו בעיא בגמרא ולא אפשיטא ופסק הרמב״ם לחומרא והרא״ש לקולא והמחבר סתם כהרמב״ם והרמ״א פסק בהג״ה כהרא״ש במקום הפסד גדול. ואם התנו קודם שבאו להשתתף כנ״ל ובשעת חלוקה נתרצו לחלוק בשוה זהו מותר אף להרמב״ם וכמש״כ בס״ב זהו עיקרי הדינים שבסעיפים הראשונים ויתר הפרטים וגם טעמיהן יבוארו לקמיה. שדה או תנור וכו׳ - טעם הדברים אלו דבעינן התנו דאל״ה כיון דמתחלה בשעת עשיית השותפות היה מוטל המלאכה על שניהם יחדו ולהכי אם אח״כ יאמר להא״י עשה אתה לבדך בשבת וטול לך כל הריוח של שבת ואני אעשה לבדי יום אחד בחול כנגדו ואטול אותו לעצמי הריוח של אותו יום הו״ל כאלו מעמיד את הא״י לפועל בידים כאלו אומר לו עשה אתה עבורי בשבת ואני אעשה נגד זה עבורך בחול והוי שלוחו ממש [תוספות] ולפ״ז אם שותפו הא״י בעצמו אינו עושה כלום רק שא״י אחרים הבאים לאפות מסיקין בו בתנור של השותפות ונותנים סך מה בשכרם יכול הישראל לקבל משותפו שכרו המגיע לו לפי חלקו אפילו אם לא התנו ובלבד שלא יקח ממנו משכר שבת לבדו אלא יקח ממנו סתם בהבלעת שאר ימים כדי שלא יהיה שכר שבת ולא חיישינן משום מראית העין שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה כיון שידוע שיש לא״י חלק בו [מ״א וש״א]:

ב (ב) אם התנו מתחלה - הטעם דכיון שהותנו בתחלה לא הוטל על הישראל כלל מעיקרא לעשות בשבת ואין הא״י שלוחו:

ג (ג) שיהיה שכר שבת וכו׳ - וגבי שדה צריך שיאמר לו תעמול לזרוע ולחרוש בשבת ותטול בשעת קצירה כנגד עמלך בשבת ואני או שלוחי אעמול בחול ואטול ג״כ כנגד יום שלי:

ד (ד) אם מעט וכו׳ - דכיון דאינם מחשבין זה כנגד זה ליטול בשוה א״כ אינם שותפים כלל ביום שבת וביום א׳ רק בשאר הימים ולאפוקי אם מתנה עמו בשעת התנאי שלבסוף יבואו לחשבון שיהיה השכר לשניהם בשוה דאסור דעל כרחך הוא עמו כשותף גם ביום השבת:

ה (ה) ואם הרבה - ואם אח״כ בשעת חלוקה באו לחשבון לומר כמה נטלת אתה מרובה ואני מועט נחלוק המותר שיהיה לשניהן בשוה דעת המ״א לפסוק כדעת הראב״ד שמחמיר בזה משום דאיגלאי מילתא למפרע דהתנאי דמעיקרא הערמה בעלמא הוי ויש מקילין בזה כיון דהתנו מעיקרא ועיין בא״ר שהאריך ג״כ בזה ולבסוף נשאר בצ״ע:

ו (ו) מותר - ואם לא נודע אח״כ ריוח של כל אחד ואחד על יומו כגון בחנות רשאין לכתחלה לחלוק בשוה [מ״א בשם רלב״ח]:

ז (ז) ואם לא התנו בתחלה - כתב סתמא לאסור בלא התנו אפילו אם לא אמר לו עבוד אתה בשבת ואני בחול וגם בשעת חלוקה לא הזכיר לו של שבת אלא רוצה לחלוק עמו סתם בשוה אפ״ה אסור כיון שלא התנו קודם שנשתתפו:

ח (ח) וחלקו סתם - היינו שבשעת חלוקה לא הזכיר לו ישראל את השבת לומר אתה תטול כנגד יום עמלך בשבת ואני אטול כנגד יום עמלי בחול אלא חלקו סתם בשוה וגם מיירי שלא אמר לו בתחלה עבוד אתה בשבת ואני אעבוד כנגדך בחול אלא הא״י עשה מעצמו שלא בצוויו דאל״ה אסור לכו״ע בכל זה דגלי דעתו דשלוחו היה על שבת והוא עמל כנגדו בחול כיון שמתחלה הוטל על שניהן יחד. ודע דכל הסעיף הזה מיירי שהישראל והאינו יהודי הם שותפים בגוף התנור והמרחץ אבל אם אין לא״י חלק בגוף התנור רק שהוא מקבל חלק בריוח בשביל שהוא אופה ומסיק התנור י״א דלא מהני בזה אפילו כשמתנה בתחלה טול אתה חלקך בשבת ואני יום אחד בחול דכיון שגוף התנור הוא של ישראל הו״ל כמשכיר לו תנורו על שבת שיסיק לו בשביל זה השכר יום אחד של חול ואסור ליטול שכר שבת ועיין במ״א שמסיק דיש לחוש להחמיר כדעה זו ודוקא באופן זה שהוא שלא בהבלעה אבל אם הוא בהבלעה כגון שאומר לאופה טול אתה ב׳ וג׳ ימים שרי כשהתנה זה בתחלת השותפות ויש מאחרונים שסוברין דלא בעינן בזה שאין לא״י חלק בגוף התנור התנו מעיקרא כיון שהוא בהבלעה:

ט (ט) ביומו - דאז כיון דהישראל עושה כל יום א׳ הו״ל הא״י כשלוחו לעשות כל יום השבת בשבילו ולכך בעינן שיתנה מעיקרא וכנ״ל וכתבו האחרונים דה״ה אם הא״י נתן מעות לישראל להתעסק בהם בחול ובשבת מתעסק הוא דאסור לישראל לקבל ממנו שכר מן הריוח שנולד בשבת אא״כ יתנה הישראל עמו מעיקרא שלא יהיה מוטל עליו יום השבת כלל דאל״ה כיון דהמלאכה הזאת מוטלת על ישראל והא״י עושה שליחותו אסור:

י (י) אדעתיה דנפשיה קעביד - בשביל חלקו דה״ל כאריס דמותר מדינא וכנ״ל בריש סימן רמ״ג דכיון שהוא לוקח בפירות עביד אדעתיה דנפשיה וחלק הישראל נשבח ממילא וה״ה כאן אלא דשם אסור בתנור משום מראית העין שיאמרו שכירו הוא וכאן ליכא מ״ע דהכל יודעין שיש לא״י חלק בו:

יא (יא) ואין הישראל נהנה וכו׳ - ר״ל דהנאתו הוא רק הנאה דממילא אבל אין הא״י עושה מלאכתו בשבילו להנותו דליהוי כשלוחו בזה כיון דאין מוטל כלל על ישראל בזה לעשות בשבת דהא בחול מחממין שניהם ובשבת אין הא״י יכול לכופו שיעסוק עמו משו״ה בודאי אדעתיה דנפשיה עביד:

יב (יב) בהבלעה - דאל״ה מחזי כשכר שבת:

יג (יג) נתרצה הא״י - ר״ל שעלה לפי מה שהתנו הן רב או מעט על חלק השבת יותר מיום אחד החול של ישראל ובשעת חלוקה נתרצה לחלוק בשוה אפ״ה לא אמרינן דאיגלאי מלתא למפרע דהא״י היה שלוחו למלאכת שבת אלא מתנה בעלמא הוא דיהיב ליה הא״י כיון דהתנו מתחלה שיהיה יום השבת שייך לו לבדו ודוקא שריצוי של א״י שיהיה החלוקה בשוה היה בסתמא שלא ע״י עשיית חשבון מריוח שני הימים אבל אם בא ע״י עשיית חשבון שהישראל אמר לא״י בשעת חלוקה את שקלית בשבת ק׳ זוזי ואנא שקילנא ביום החול נ׳ זוזי מלא לי החסרון ועי״ז נתרצה הא״י להשלים לו כבר כתבתי לעיל בס״ק ה׳ שיש דעות בזה:

יד (יד) שיחזיר המוכר להם - ובח״מ איתא שצריך עתה קנין מחדש להקנות להמוכר ולא סגי בזה שיחזיר לו הדמים והשטר מכיר ועיין שם סימן קפ״ט וקצ״ד לענין קנין הא״י:

טו (טו) ואם ירצה וכו׳ - עיין במג״א וט״ז שנתקשו בזה מאד דלמה יהיה מותר ואינו דומה לסימן רמ״ד דשם שרי משום פסידא דווקא ותירץ המג״א במסקנא דהכא איירי שמשכיר לו את חלקו בשבת בהבלעה דהיינו שמשכיר לו כל ימי השבתות שלו עם ב׳ וג׳ ימים מימי החול דתו ליתא כאן משום שכר שבת ומה דשרי בקיבולת מיירי ג״כ שלא ייחד לו שבת בהקיבולת אלא בסתמא כל אימת שתעשה בעצמך ותרויח לי כו״כ אתן לו כו״כ ועיקר רבותא דהרמ״א דקמ״ל דלא חיישינן בזה למראית עין שיאמרו לצורך ישראל הוא עושה כיון שידוע שיש לא״י חלק בו ומש״כ כמו שנתבאר כונתו כמו שם דלא חששו למ״ע וכ״ש הכא דליכא מ״ע כלל כיון שהוא בשותפות עם הא״י וכן הט״ז מסיק לדינא דאינו מותר בזה אלא בהבלעה ואעפ״כ יזהר שלא לדבר עם הא״י בהעסק בשבת כמ״ש האחרונים בסוף סימן רמ״ד:

טז (טז) מפני שאין וכו׳ - שאם היה מוטלת עליו אסור מדינא כמ״ש בס״א שאם לא התנה שאסור:

יז (יז) שנאמר וכו׳ - ומשום מיחזי כשכר שבת ליכא דהרי הוא בהבלעה ועיין לקמן סימן ש״ז ס״ג וס״ד ומה שכתבתי שם במשנה ברורה:

יח (יח) וכן אין וכו׳ - ר״ל דמשום מראית העין שיאמרו הבריות שהא״י שכירו הוא ליכא ג״כ דהלא אין העסק ניכר של מי הוא שאם היה ניכר ונקרא על שם ישראל היה אסור כמ״ש סימן רמ״ג ס״א גבי מרחץ ע״ש. ומ״מ כ״ז אינו מותר אלא כשלא יאמר לא״י שיתעסק בהם בשבת אלא שהא״י בעצמו עושה כן וכמו שכתב כעין זה בס״ה:

יט (יט) אסור - אם לא שהתנה עמו בזה קודם שנשתתף עמו וכנ״ל בס״א:

כ (כ) אם קצץ וכו׳ - דאז אמרינן אדעתיה דנפשיה עביד ואינו כשלוחו:

כא (כא) ובלבד וכו׳ - ואם יום השוק הוא בשבת אפילו בסתמא אסור דהוי כאלו אמר לי מכור לי בשבת [אחרונים לקמן בסימן ש״ד ע״ש עוד בזה]:

כב (כב) מותר ליטול וכו׳ - היינו אפילו שלא בהבלעה ואין צריך להתנות כלום:

כג (כג) אם אפו א״י - עיין בב״ח סוף סימן רמ״ג שכתב דאיירי דלא אפו בו רק בשבת וע״כ אף שבע״כ אפו בו אם יקבל את הככר נוטל שכר שבת אבל אם אפו בו עוד שאר ימים מותר לקבל מהם שכר שבת ג״כ בהבלעה ועיין בביאור הלכה דזה מותר אפילו לא היה האפיה בע״כ דאף דעשה איסורא במה שהרשה להם וכנ״ל בריש סימן רמ״ג מ״מ בדיעבד אין לאסור שכרו דהאיסור בזה הוא רק משום מראית העין וכמ״ש בסוף סימן רמ״ג במ״ב ס״ק ט״ז:

כד (כד) ונתנו לו פת - לאו דוקא דה״ה אם נתנו לו מעות אסור לו לקבל מהם ועובדא היה בפת [א״ר]:

סימן רמו

א (א) מותר להשאיל וכו׳ - הוא דעת הרי״ף והרמב״ם וס״ל דהא דתניא לא ישכיר כליו לא״י בע״ש ובד׳ וה׳ מותר הוא מטעם שביתת כלים דאסור ואתיא כב״ש דס״ל אדם מצווה על שביתת כליו כמו על שביתת בהמתו אבל ב״ה ס״ל שביתת כלים אין אדם מצווה עליו וממילא מותר להשאיל ולהשכיר כליו אפילו בע״ש ואפילו כלים שעושין בהם מלאכה ומ״מ גם הם ס״ל דכל הכלים אין היתר להשכיר רק בהבלעה אבל לא על שבת לחוד אפילו אם משכירם בתחלת השבוע דזה הוי שכר שבת וכמ״ש אח״כ לפי הי״א דע״ז לא מצינו מי שמקיל והי״א הוא דעת הרב רבינו יונה דהך ברייתא לא אסרה משום שביתת כלים אלא ככו״ע אתיא והטעם דכשמוסר בע״ש את הכלים שעושין מלאכה בהן והא״י יעשה בהן מיד בשבת נראה כמו שעושה מלאכתו בשליחותו של ישראל וזה אסור דאמירה לא״י שבות ואע״ג דבסימן רנ״ב ס״ב איתא דשרי ליתן עורות לעבדן עם חשיכה דא״י אדעתיה דנפשיה קעביד כיון דקצץ לו דמים שאני התם שאין ריוח לישראל במה שהא״י עושה בשבת אבל בשכירות כלים ידוע הוא שאם יתנה עם הא״י שישבות בהכלים בשבת לא יתן לו שכירות כ״כ הילכך כיון שיש ריוח לישראל במה שהכלים נשכרים אצל הא״י בסתמא ועושה בהן מלאכה בשבת מחזי כשלוחו של ישראל לזה משא״כ כשמוסר לו בד׳ וה׳ מותר דלא מיתחזי כולי האי כשלוחו:

ב (ב) וכיוצא בה - כגון ריחיים וכל כלי אומנות [הרא״ש] ועיין בפמ״ג דה״ה כלים שאין עושין בעצמן מלאכה כגון גיגית שהשכר נעשה בה או קדרה שמבשלין בה וכל כה״ג כיון שעכ״פ הא״י עושה בהן מלאכה מחזי כשלוחו של ישראל ולא בא הרר״י למעוטי אלא כשמשכיר לו חלוק וטלית וכה״ג איזה כלי שאין עומד לעשות בה מלאכה דמותר להשכיר לו אפילו בע״ש:

ג (ג) בהבלעה - אבל ליטול שכר שבת לחוד אפילו בכלי שאין עושין בו מלאכה או שמשכיר לו חדר לדור בו אסור לכו״ע וכמו שיתבאר לקמן בסימן ש״ו ס״ד:

ד (ד) ולהשאיל לו וכו׳ - דכיון שאין ריוח לישראל במלאכת הא״י לא יאמרו שלוחו הוא לזה וע״כ מותר להשאיל לו אפילו ליום השבת לחוד אפילו כלים שיעשה הא״י מלאכה בהן:

ה (ה) ולא אמרינן וכו׳ - היינו שאע״פ שאינו משאילו חנם כ״א בשכר שישאילנו אח״כ מ״מ כיון דלא הוי בדרך שכירות ממש לומר אתן לך כך כדי שתשאילני כלי שלך שרי [ב״י] ועיין בה״ל:

ו (ו) שום כלי - היינו אפילו כלים שאין עושין בהן מלאכה ואסור אפילו לדעה ראשונה:

ז (ז) ואפילו בע״ש אם הוא וכו׳ - ואסור אז אפילו למכור לו או ליתן לו במתנה וכמו שמבואר לקמן בסימן רנ״ב ס״א וע״ש במ״ב מש״כ בזה:

ח (ח) קודם חשיכה - היינו קודם שתשקע החמה (מגיד משנה):

ט (ט) צוהו להוציאו - לחוץ לר״ה ואפילו לדידן דלית לן ר״ה גמורה אסור דאמירה לא״י שבות הוא אפילו במילי דרבנן וא״כ אם העיר מוקפת חומה דמותר לטלטל בכולה והא״י ג״כ דר שם שרי להשאילו כלים שאין עושין מלאכה בהן ולמכור לו ולהשכירו אסור אף בזה שלא יאמרו שמכר והשכיר לו בשבת ואם הוא כלים שעושין בהן מלאכה אפילו להשאילו אסור אא״כ יוציאם מפתח ביתו קודם השבת שלא יאמרו בשליחותו של ישראל עושה מלאכה בשבת:

י (י) אסור להשכיר וכו׳ - אפילו ביום ראשון ואפילו בהבלעה:

יא (יא) כדי שיעשה וכו׳ - צ״ל שמא יעשה בה [הגר״א וכן מוכח מהש״ע גופא]:

יב (יב) על שביתת בהמתו - דכתיב למען ינוח שורך וחמורך וגו׳ ואע״ג דהשכיר הבהמה לא״י הא קי״ל דשכירות לא קניא והו״ל בהמתו של ישראל ומצווה על שביתתה וי״א דלחומרא אמרינן דשכירות קניא וע״כ אם ישראל שכר בהמה מא״י מצווה על שביתתה ונכון להחמיר כיון דהוא איסור דאורייתא ואם שכרה מא״י וחזר והשכירה לא״י שרי ממה נפשך. ואם קנה בהמה מא״י או מכר לא״י במשיכה לחוד או בכסף לחוד הוי ספיקא דדינא ואזלינן לחומרא לענין שביתת בהמה [תו״ש]:

יג (יג) אין הא״י נאמן - ומירתת נמי לא מירתת לעשות בה מלאכה כיון שהוא ברשותו ע״י שאלה או שכירות לא נתפס עליו כגנב עי״ז משא״כ ברישא כשמתנה שיחזירנה לו קודם שבת כבר כלה השאלה והשכירות קודם השבת ועי׳ לקמן סי׳ ש״ה סכ״ג [אחרונים]:

יד (יד) יפקירנה וכו׳ - וזהו דוקא בדיעבד שכבר התנה עמו ועיכבה בשבת אבל לכתחלה אסור להשכירה ע״ד שכשיגיע יום השבת שיפקירנה ואפילו אם יפקירנה בפני שלשה שאין הכל יודעים מן ההפקר ואתי לידי חשדא שיאמרו בהמתו של ישראל עושה מלאכה בשבת ואף במכירה אין היתר אלא כשמוכר בהמתו לא״י במכירה גמורה על כל ימי השבוע ולא כשמוכר לו על יום השבת לחוד מפני חשדא וכנ״ל והב״ח מתיר לכתחלה להשכיר ע״ד שיפקירנה בפני ג׳ דכיון דג׳ ליודעים מיפרסמא מילתא ולא יבא לידי חשדא ובשעת הדחק אפשר שיש לסמוך על דבריו ובסוף הסימן נבאר אי״ה:

טו (טו) בינו לבין עצמו - שאז אינו מצווה על שביתתה כיון שאינו שלו שכבר הפקירה ואע״ג דהפקר בעינן שיהיה בפני שלשה זהו מדרבנן אבל מדאורייתא אפילו בינו לבין עצמו סגי והכא שכבר השכירה והתנה עמו שיחזירנה ועיכבה די בזה כדי להנצל מאיסורא דאורייתא ועיין בב״י שיש פוסקים שסוברין דגם בכאן אף שהוא דיעבד בעינן דוקא תלתא וע״כ טוב ליזהר בזה לכתחלה אם יש באפשרי ועכ״פ יזהר להפקירה בפני אחד דרבים מגדולי הפוסקים סוברים דאף דאורייתא אינה הפקר עד שיפקירה עכ״פ בפני אדם אחד ואפילו בפני אחד מאנשי ביתו די בזה:

טז (טז) בהמתו קנויה להא״י - עיין במ״א שדעתו דדוקא אם אומר לו בפניו בהמתי קנויה לך שאז מתכוין הא״י לקנותה והיא נקנית לו באמירה זו כיון שהיא ברשותו וקניא ליה חצירו אבל אם אומר כן שלא בפניו לא קנאה הא״י כלל. ואפילו אם זיכה לו ע״י ישראל אחר ג״כ לא מהני כמבואר בח״מ סימן רמ״ג סי״ד וכן הסכים הפמ״ג ושארי אחרונים כהמ״א ופשוט דאפילו באומר בהמתי קנויה לך בעינן שיהיה לזה ג״כ פסיקת דמים דאל״ה אין זה מכירה כלל וכ״כ בח״א בכלל נ״ח:

יז (יז) כדי שינצל וכו׳ - ר״ל אבל לכתחלה אין לסמוך להשכיר ע״ד שיפקיר כשיגיע יום השבת או שיקנהו אז להא״י שההפקר וההקנאה אינן מפורסמין ויש כאן חשש מראית העין וכנ״ל ועין בסוף הסימן:

יח (יח) דודאי אין כונתו - ר״ל שבודאי לא היה בדעתו שישאר הפקר לעולם כ״א ליום השבת בלבד כדי להפקיע מעליו איסור שבת ולאחר השבת יחזור לרשותו אבל ביום השבת גופא בודאי הוא הפקר גמור [וגם זה מקרי בשם הפקר וכדאיתא בגמרא דאפילו הפקר ליום אחד הוי הפקר] ואין צריך לחוש שמא יזכה בה אחר בשבת גופא שבודאי הא״י לא יניחנו כ״ז שהיא ת״י למלאכתו:

יט (יט) אין אדם מצווה וכו׳ - דשביתת בהמתו ילפינן ממה דכתיב למען ינוח שורך וחמורך כמוך והאי קרא בשבת כתיב ואפ״ה לא ישכירם אלא בהבלעה דלא יהיה שכר יו״ט והנה המהרש״ל חולק ע״ז ודעתו דיו״ט ושבת שוין הן בזה כמו בכל מלאכות ועין במג״א שהאריך בזה ומביא דהב״י בסימן תצ״ה הביא דעות הראשונים בזה ומצדד שם לאיסור וע״כ יש להחמיר ובביאור הגר״א ג״כ האריך בזה ומסיק דהעיקר כדעת מהרש״ל הנ״ל וגם לקמן בסימן תצ״ה ס״ג מפרש הגר״א מה שכתוב שם בשו״ע דאין מוציאין משא על הבהמה ביו״ט הטעם הוא משום שביתת בהמתו:

כ (כ) אם קבל עליו וכו׳ - דעי״ז הוי הבהמה כמו של א״י ומותר לחרוש בה בשבת ואע״פ שמחזירה בעין אם לא יקרה לה כלום מ״מ השתא ברשת הא״י קאי לגמרי כיון דגם ליוקרא וזולא ברשותו היא:

כא (כא) ועיין למטה וכו׳ - היינו דשני יש מתירין ועין במה שנכתוב שם:

כב (כב) בתחילה כשקנה וכו׳ - דנמצא דלא קנויה הבהמה לישראל כלל ביום השבת ואז אח״כ מותרין אפילו לחלוק בשוה ואין בזה משום שכר שבת כמ״ש סימן רמ״ה ס״ב וגם דאז אפילו אם אחריות שניהם בשוה כל ימות השבוע בין בחול ובין בשבת ומותר:

כג (כג) ואם לא התנו מתחלה - אלא לאחר שנשתתפו אמר לו טול אתה בשבת ואני כנגדו בחול אף אם נאמר שאין איסור בזה מחמת שביתת בהמתו כיון שיש לא״י חלק בה וע״כ של ישראל עושה מלאכה מ״מ אסור דהא בכל זה הוא נוטל יום אחד כנגד יום השבת והוי שכר שבת שלא בהבלעה:

כד (כד) אף על גב שהתנו אח״כ - מלשון זה משמע דכ״ש דאם לא התנה כלל דאסור ובב״י מצדד לומר דאם אף לאחר שנשתתפו לא התנה לומר טול אתה וכו׳. אלא חולקין סתם השכר כל השבוע בשוה דשרי דהא נוטל שכר שבת בהבלעה ואיסור דשביתת בהמתו ס״ל דאין כאן דהא הא״י עושה בע״כ בשבת מחמת חלקו שיש לו [ואך דעשה בזה איסור מתחלה כשנשתתף שהיה לו לחוש שיעשה בהבהמה מלאכה בשבת והו״ל להתנות מתחלה טול אתה וכו׳ ע״ש בב״י]. אמנם מלשון השו״ע משמע דלא רצה לסמוך ע״ז למעשה. ודע דאפילו לפי דעת הב״י הנ״ל דאין בזה משום שביתת בהמתו אין להתיר לחלוק סתם אח״כ אלא במקום הפסד גדול לפי דעת הרמ״א לעיל ברמ״ה ס״א בהג״ה ומשמע במ״א לדיש לסמוך ע״ז:

כה (כה) ויזקוף הדמים - היינו ששם אותם בדמים כפי מה שהיא עכשיו ואם תתיקר או תוזל יהיה הכל ברשותו ואפ״ה התנה ג״כ שיהא רשות בידו להוציאה דס״ל כדעת היש אומרים הנ״ל בס״ד דבעינן שיהא הא״י יכול למכרה:

כו (כו) להוציא על ידי וכו׳ במלוה - ומירי ג״כ שהלוה אותה לא״י ושם אותה בדמים וכנ״ל והדמים זקוף עליו במלוה אלא דבא להוסיף דאף דעי״ז שעשה אותה הא״י אפותיקי לישראל תו אין לו רשות למכרה אפ״ה שרי:

כז (כז) יהרהנם אצלו - פי׳ אע״פ שיניחם ביד הישראל למשכון שיהיה יוכל להפרע מהם כשלא יתן מעות עבורם ואח״כ נוטל אותם הא״י ועובד בהם אפ״ה שרי דאכתי גוף הבהמה ברשות א״י הוא:

כח (כח) ובלבד וכו׳ מעכשיו - היינו אפילו אם אמר לו אם לא אתן לך המעות לזמן פלוני יהיו שלך כיון דלא אמר לו מעכשיו יהיו שלך לא קנאם הישראל למפרע כשלא יפרענו הא״י ואין לו עליהם עתה רק שעבוד בעלמא:

כט (כט) ע״י שיזהיר וכו׳ - ואע״פ שאין לו לא״י רשות למכרה אפ״ה שרי וסתם בזה כדעת המתירין לעיל בס״ד דהכא נמי מירי שקבלה עליו ברשותו לענין יוקרא וזולא:

ל (ל) ויכתוב כן - לפרסומי מילתא שלא יבוא לידי חשדא:

לא (לא) הלכתא נינהו - והיותר טוב שבכל ההתירים שיקנה אותם לו בחול במכירה גמורה ויתן לו אויפגא״ב ע״ז ויתר הדמים יזקוף עליו במלוה ויעשם אפותיקי לישראל שיהיה בטוח במעותיו והנכון שיעשה ענין המכירה בפני דייני העיר כדי שיעשה כד״ת וגם שיפורסם הדבר שלא יהיה חשש מראית העין:

לב (לב) איזה מהן שירצה ואפילו וכו׳ - היינו דאף קבלת אחריות בלחוד שכתב המחבר לבסוף דבריו מהני גם בזה אף דאין לו רשות לא״י למכרה כיון דעומדת ברשותו לענין יוקרא וזולא וסתם בזה כדעת היש מתירין בס״ד ויותר טוב שיעשה מכירה גמורה וכנ״ל בסל״א כדי לצאת גם דעת המחמירין

שם כי לדבריהם יש בזה חשש דאורייתא. ואם קשה לו לעשות כל אופני ההיתר האלו והוא שעת הדחק כגון מי שיש לו שדות וא״א לו להשכיר באריסות לא״י אם לא יתן לו גם שוורים לחרוש בהם ולא יוכל למנעו שלא לחרוש בו בשבת יש לסמוך ע״ד הב״ח הנ״ל שמתיר ע״י שיפקירם בפני ג׳ קודם השבת ויפורסם הדבר ולא יבוא לידי חשד וההפקר צריך להיות בלב שלם אבל בלא שעת הדחק אין לסמוך על ההפקר וכמ״ש לעיל במ״ב ס״ק י״ד וכן הסכים בד״מ בהדיא:

לג (לג) דינו כאילו היתה וכו׳ - והנה כ״ז הוא כשמשכירה או משאילה לו לעשות מלאכת עצמו אבל לעשות מלאכת ישראל בשבת אין היתר כלל אפילו אם מכרה לו הבהמה במכירה גמורה שהרי מ״מ עושה הא״י מלאכת ישראל בשבת בשבילו ולפ״ז אם הסוסים הוא של ישראל וגם הא״י הוא שכירו לכל המלאכות שיצטרך הישראל אין היתר במכירת הסוסים לו דהרי אסור לו להניח לעשות מלאכתו אא״כ הוא מושכר לו רק למלאכה זו ליסע עם הסוסים להוליך לו סחורה בכל עת שיצטרך בשנה זו אז שרי להרמב״ם כמ״ש סי׳ רמ״ד ס״ה. ואפילו באופן זה אסור לומר לו שיסע בשבת אלא דאם הוא נוסע מעצמו א״צ למנעו מזה [אחרונים]:

לד (לד) רק שיפרסם וכו׳ - עיין בבה״ל שהבאנו דאין כדאי להתיר ע״י כל ההתירים אלא בשעת הדחק ולאפוקי מאלו האנשים שמוכרים בכונה את שוורייהן לא״י כדי שיעשה בהן מלאכה בשבת והמלאכה נקראת על שם ישראל ואף דאין למחות ביד המקילין בזה שיש להם ע״מ לסמוך מ״מ כל בעל נפש יחוש לעצמו שלא לעשות זה כ״א בשעת הדחק וע״פ הוראת חכם. ישראל שיש לו סוס ובא המושל המכירו להשאילו או להשכירו והוא אינו יכול למאן נגדו מפני איבה ימכרנו לו בדבר מועט ואז יוכל המושל לעשות בו כרצונו ואם אח״כ יחזור ויתן לו הסוס וגם השכירות מתנה בעלמא יהיב ליה [תשו׳ שבות יעקב ועיין בשע״ת שהסכים ג״כ עמו נגד היד אהרן]:

סימן רמז

א (א) אגרת - ה״ה בכל מלאכות כשנותן לו ואין שהות לגמרו קודם השבת בעינן דוקא שיקצוב לו דמים בעד מלאכתו דאז אדעתיה דנפשיה קעביד ולא בשביל ישראל וכדאיתא לקמן בסימן רנ״ב ס״ב אלא נקט אגרת לאשמועינן דאי לא קצץ ולא קביע בי דואר במתא אסור כדמסיק והטעם כמו שכתבנו לקמיה אבל שאר כלים וחפצים או מעות אם שולח ביד א״י בע״ש הדין כמו בכל מלאכות ולכך אפילו אם לא קצץ אם יש שהות ביום להגיע למקום מי שנשתלח לו מותר ולא חיישינן שמא לא ימצאנו בביתו ויצטרך לחפש אחריו בשבת:

ב (ב) עם חשיכה - היינו בעוד שהשמש זורח וגם צריך שיצא הא״י מפתח ביתו של ישראל קודם השבת [רמב״ם]:

ג (ג) ובלבד וכו׳ - ואם הא״י אמר מעצמו שילך בשבת לית לן בה כיון שהישראל לא אמר לו זה וא״י אדעתיה דנפשיה קעביד בשביל שכירותיה:

ד (ד) שילך בשבת - וה״ה שלא יאמר לו ראה שתהא שם ביום א׳ או ביום ב׳ וכיוצא בזה וידוע שא״א לו להיות שם אלא א״כ ילך בשבת דזה הוי כאלו א״ל לך בשבת [אחרונים]:

ה (ה) לא קביע בי דואר וכו׳ - היינו שאינו קבוע תמיד הבי דואר באותה העיר שנשתלח שם אלא הולך לפעמים למקום אחר אסור דשמא לא ימצאנו הא״י ויצטרך לילך אחריו בשבת ולכך החמירו כולי האי וחששו לזה בענייננו דכיון שכתב ידו של ישראל נושא וניכר מעשה ישראל יאמרו בשבת נתן לו להוליך וא״כ אם נכתב האגרת בכתב א״י שרי להוליך אפילו בע״ש ובלא קצץ כל שיכול להגיע שם מבעוד יום לבית ראשון הסמוך לחומה וכמו שהתרנו לעיל בשולח שאר כלים וחפצים ע״י א״י:

ו (ו) אסור לשלוח - כתב עו״ש ונראה דכל זה מיירי כששולח ע״י הא״י ליד הבי דואר אבל כשאדם משלח אגרת על ידו לחבירו אין לחוש שמא לא ימצאנו בביתו שילך אחריו בשבת ושרי אפילו בע״ש ובלא קצץ כל שיכול להגיע שם מבעוד יום וכן נוטה דעת מהר״ר אברהם מפראג המובא בב״ח וע״ש שהאריך ומסיק להקל בזה ודעת הט״ז ומ״א דגם בשולח אגרת לחבירו ג״כ יש חשש זה ובפירוש ר״ח שיצא עתה לאור מוכח כהעו״ש עיין שם ומיהו אם אמר לא״י שילך לשם וימסור לבני ביתו של אותו האיש אם לא ימצאנו לכו״ע שרי אפילו בע״ש ובלא קצץ כל שיכול להגיע לבית ראשון הסמוך לחומה של העיר שהאיש שם:

ז (ז) אפילו מיום ראשון - ואם הוא דרך קרוב כגון מהלך יום אחד נראה דאף אם הוא משלחו ביום ב׳ וג׳ שרי שאף שלא ימצאנו בביתו יש לו שהות הרבה ללכת [מ״א]:

ח (ח) ואי קביע בי דואר - היינו שהאיש הממונה ע״ז קבוע שם תמיד ובכלל זה הוא מה שקורין עכשיו פאשט מייסטער שרגיל להיות במקומות גדולים שהוא עומד על המשמר בעתים ידועים לקבל כתבים ולשלחם להשייכים לכתבים ההם:

ט (ט) הסמוך לחומה - לעיר שנשתלח שם כלומר לבית ראשון מבפנים:

י (י) ויש מתירין וכו׳ - טעמייהו דכיון שלא אמר לו ישראל בהדיא שילך בשבת אין לאסור כ״א סמוך לשבת דנראה כשלוחו של ישראל לזה ואמירה לא״י שבות אפילו אמר לו בע״ש לעשות מלאכה בשבת אבל מופלג מן השבת קצת לא מחזי כאומר לו עשה מלאכה בשבת ולפיכך אין לאסור כ״א ביום ע״ש [הרא״ש]:

יא (יא) ואפילו לא קביע - ואפילו ידוע שלא יוכל להגיע לשם קודם שבת ג״כ שרי לדעה זו דכיון שהוא מופלג מן השבת לא מחזי כשלוחו וכנ״ל:

יב (יב) אע״פ שיש בדעתו - ר״ל לא מבעיא אם הא״י מסתפק כלל אם יתנו לו שכר דאסור אלא אפילו אם הישראל מבין ממנו שמצפה לשכר מאתו או ממי שנשתלח לו אפ״ה אסור כיון שהישראל לא הבטיחו עדיין:

יג (יג) אם שכרו לימים - ר״ל דאף שהתרנו לעיל בקצץ אפילו בע״ש היינו כשהוא קוצץ לו סך קצוב בעד פעולתו דאז אדעתיה דנפשיה עביד ולא מינכר כלל שהמלאכה הנעשית בשבת הוא בשליחות ישראל אבל כששכרו לימים שקוצב לו שכר בעד כל יום אף שאינו מקפיד עליו מתי ילך ואדעתיה דנפשיה עביד פעולתו גם בזה [ולפיכך עדיף מלא קצץ כלל ומותר בד׳ וה׳ אף לדעת המחבר] מ״מ כששוכרו בע״ש אסור דכיון שיוצא תיכף בשבת נראה כאלו התנה עמו כך ובשליחותו הולך מאחר שנתן לו שכר בעד היום:

יד (יד) בע״ש - אבל ביום ה׳ מותר ולדעת הרמ״א לעיל בהג״ה אפילו לא קצץ כלל מותר ביום ה׳:

טו (טו) שהרי הא״י מאליו וכו׳ - פי׳ דאין הישראל כופה אותו על כך אלא מעצמו הוא מתרצה להוליך האגרת ותלינן שמה שנתרצה הוא מפני הטובה שקיבל ממנו מכבר ואדעתיה דנפשיה קעביד:

טז (טז) וטוב להחמיר - הנה מלשון זה משמע דרק טוב לחוש לדעה זו וכן בט״ז משמע דדעתו כדעה הראשונה אבל בד״מ סימן רנ״ב משמע דדעתו הוא כהיש חולקין וכן בלבוש ובא״ר בסימן זה משמע דאסור בחנם וע״כ מהנכון שיקצוב לו עכ״פ איזה דבר מועט עבור זה והוי כקצץ כיון שקיבל עליו שיהיה זה שכרו וכ״כ בח״א:

יז (יז) הולך מעצמו - ואם יודע שמרבה הדרך בשבילו אסור [ב״י]:

יח (יח) בכל גווני - היינו אפילו לא קצץ ליתן לו שכר אלא בסתמא דקיי״ל בס״א דאסור לשלוח על ידו כשאין קבוע בי דואר דחיישינן שמא לא ימצאנו בביתו וילך אחריו בשבת אפ״ה שרינן כאן כיון שאין הא״י הולך בשליחותו אלא שמעצמו הולך לשם בודאי אם לא ימצאנו לא יחפש אחריו ודוקא אם יש שהות להגיע שם מבעוד יום אבל אם אין שהות להגיע שם מבעוד יום אסור אף בזה דאף דהליכתו בשביל עצמו הוא מ״מ מה שנושא המכתב הוא בשביל ישראל. ודע דליתן לו בשבת אסור לכו״ע אפילו בהולך מעצמו ואפילו קצץ לו שכר מבעוד יום עבור זה וע״כ אסור ליתן אגרת על הפאצט בשבת [ומע״ש מותר דעל הפאצט הוי תמיד קצץ דאף אם אינו משלם כאן מ״מ יצטרך לשלם מי שנשתלח לו] אפילו במקום שיש עירוב ואפילו ע״י א״י אסור דבר זה [ולא מהני קציצה על שבת גופא] אך במקום הפסד גדול יש להתיר בכה״ג דהוי שבות דשבות במקום פסידא דמותר ושלא במקום הפסד יש להחמיר אפילו בע״ש שלא ליתן לא״י האגרת שהוא יתן אותו על הפאצט בשבת ואפילו בקצץ שהרי מייחד מלאכתו על שבת [ח״א בכלל ג׳ ע״ש]:

יט (יט) אסור לשלחו - דמה שהוא שכירו לשנה לא נחשב כקציצה ודינו בכל הפרטים כמבואר לעיל בס״א בלא קצץ אלא דבזה מקילינן דאין אסור אלא בע״ש והטעם כמו שביארנו בבה״ל:

כ (כ) כמו שנתבאר לעיל - היינו דעה הראשונה שם דס״ל דזהו נחשב כקצץ ע״ש הטעם. ומ״מ אסור לומר לו שילך בשבת כנ״ל בס״א:

סימן רמח

א הנה קודם שנכנוס בביאור דברי השו״ע נעתיק לשון הברייתא הנאמר בזה בגמרא דף י״ט ת״ר אין מפליגין בספינה פחות מג׳ ימים קודם לשבת בד״א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי ופוסק עמו ע״מ לשבות ואינו שובת דברי רבי רשב״ג אומר אינו צריך ומצור לצידון [שהוא מהלך יום אחד]

אפילו בע״ש מותר ע״כ לשון הברייתא. והנה הרבה טעמים נאמרו ע״ז בפוסקים י״א הטעם שמא יצטרך הישראל לעשות מלאכה בעצמו בשבת משום פיקוח נפש דמקום סכנה הוא או שיעשה הא״י בעל הספינה עבורו מלאכה בקשירת הקלע ושאר חילולים או משום איסור תחומין כמבואר בב״י באריכות והרי״ף ס״ל דאי משום חשש מלאכה או תחומין ודאי היה אסור אף קודם ג׳ ימים וגם לדבר מצוה לא היה מותר אלא דעיקר האיסור משום ביטול מצות עונג שבת דכל ג׳ ימים הראשונים יש להם צער מחמת נענוע הספינה שגופו משתבר וכדכתיב יחוגו וינועו כשכור וגם מחמת סרחון העולה מן הימים המלוחין ואין רוחו חוזרת לבוא עד אחר ג׳ ימים שהורגל בזה וכמ״ש ס״ב וי״א דהטעם שאסרו להפליג בספינה הוא מפני שנראה כאלו צף ושט ע״פ המים בשבת וזהו אסור לכו״ע מפני גזירה שמא יעשה חבית של שייטין וכדלקמן בסימן של״ט וקודם ג׳ ימים שרי דע״י שהוצרך להפליג זמן הרבה קודם שבת אית ליה היכרא ולא יבוא לעשות חבית של שייטין ואותן הפוסקים הנ״ל דס״ל דהטעם הוא משום מלאכה או משום תחומין מה שחילק הברייתא לדידהו בין תוך ג׳ ימים לקודם ג׳ ימים הוא משום דשלשה ימים קודם שבת מקרי קמא שבתא וחל עליו להזהר שלא יבוא לידי חילול שבת אבל קודם ג׳ ימים דהם מקרי בתר שבת העבר עדיין לא חל עליו אזהרת שבת הבאה ושרי להפליג בהם ואז אף אם יצטרך אח״כ לבוא לידי חילול שבת משום פיקוח נפש שרי. והנה המחבר אף שנמשך בס״ב אחר הרי״ף שהעתיק פירושו מ״מ גם הוא ס״ל כהפוסקים דקודם ג׳ ימים שרי אף במקום שיצטרך אח״כ לבוא לידי חילול שבת ע״י מלאכה וכמ״ש ס״ד [ועיין במה שכתבנו שם] אלא דס״ל דאף אי לא היה בו שום חשש מלאכה ותחומין [כגון שהיא כולה של א״י דכשנעשה בה מלאכה מסתמא אדעתיה דא״י נעשה וגם היא במקום שעמוק יותר מעשרה טפחים דאין בזה משום איסור תחומין להרבה פוסקים וכדלקמן בסימן ת״ד ע״ש] אפ״ה אסור משום ביטול עונג שבת לחוד. ועתה נבוא לבאר בעז״ה את דברי השו״ע:

ב (א) אפילו בע״ש - היינו אף דבודאי לא יקיים עונג שבת עי״ז כמ״ש המחבר בס״ב אפ״ה מותר כיון דלצורך מצוה הוא וקי״ל דעוסק במצוה פטור מן המצוה ולא מבעיא אם הספינה הולכת במקום שהמים עמוקים יותר מעשרה טפחים דמותר ואין לחוש ליציאת חוץ לתחום דקי״ל אין תחומין למעלה מעשרה טפחים אלא אפילו יש מקומות שהמים מועטין פחות מעשרה טפחים ג״כ מותר לצאת בע״ש בספינה כיון שהוא לדבר מצוה [א״ר]:

ג (ב) ופוסק עמו וכו׳ - כתב המ״א דבשבת אסור להפליג אפילו לדבר מצוה דהא לא יוכל לפסוק עמו שישבות ולא ילך ויש שמצדדים דאפילו בשבת שרי לדבר מצוה ועיין בשע״ת סוף סימן זה ובח״א כלל ד׳:

ד (ג) שישבות - בין אם הוא מפליג מע״ש בין מקודם כיון שהוא תוך ג׳ ימים הסמוך לשבת [ט״ז]. בספר עו״ש נסתפק אם א״א לו לפסוק כגון שהא״י אומר לו שלא ישבות וכה״ג אי מעכב או לא והסכימו רוב האחרונים דהפסיקה הוא רק למצוה בעלמא ואינו מעכב:

ה (ד) פחות משלשה ימים - דהיינו ביום רביעי בשבת אסור [מ״א בשם הרבה אחרונים] אבל הגר״א הביא בשם הרבה ראשונים דהג׳ ימים נחשבין עם השבת גופא וביום רביעי מותר ועי״ש שכתב שכן מוכח בתוספתא ובירושלמי:

ו (ה) קודם השבת - וה״ה קודם יו״ט דיו״ט ושבת שוין וכן ביו״ט שני אין מפליגין:

ז (ו) אפילו בספינה וכו׳ - ר״ל דלא נימא דדמי להליכה בקרון דאסור ליסע בשבת אפילו אם ישב בהקרון קודם ג׳ ימים ועיין בס״ב בהג״ה דלפי מה שרגילין למשוך הספינות בבהמות בנהרות אפילו בתוך ג׳ ימים מותר להפליג אלא דנקט קודם ג׳ ימים משום שאר ספינות [הגר״א]:

ח (ז) ואפילו אין בגובה וכו׳ - דהו״א דאסור משום תחומין קמ״ל דלא והטעם כיון שהתחיל קודם ג׳ ימים וכמש״כ לקמיה:

ט (ח) ואפילו במקום וכו׳ - הטעם כמו שכתבנו למעלה דשלשה ימים קודם השבת שייכים לשבת הבא וחל עליו להזהר שלא יבוא לידי חילול שבת וכשיצא בתוך הזמן הזה הרי הוא כאלו מתנה לחלל עליו את השבת אבל קודם לזה שייכים לשבת שעבר וכיון שהפליג בהיתר אין לו להמנע מחמת שבת הבא שאז אם יארע לו סכנה ויצטרך לחללו משום פיקוח נפש אין כאן חילול ועיין לקמן בסקכ״ה מה שנכתוב בזה:

י (ט) לעשות אח״כ וכו׳ - היינו דאין לו למנוע מחמת זה מלישב בספינה כיון שהוא קודם ג׳ ימים אבל מ״מ כל מה שיכול לעשות שלא יצטרך בעצמו לחלל את השבת כגון ע״י א״י וכדומה פשיטא דמחויב לעשות כן:

יא (י) בבוקר - דאם ימשך שעה ושתים על היום אסור דלא יגיע לשם קודם השבת [ב״י]:

יב (יא) מפני שאפשר וכו׳ - ר״ל כשיש רוח טוב הולכין ביום אחד לכן שרי להלוך בע״ש לפי שאפשר שיהיה רוח טוב:

יג (יב) אפילו בע״ש - ואין צריך לפסוק עמו שישבות ולענין להפליג בשבת עיין בס״ג:

יד (יג) והוא שלא וכו׳ - דכיון דתחומין דרבנן הוא ואפילו תחומין די״ב מיל קי״ל דבימים ונהרות אין בהן איסור דאורייתא לד״ה שאין דומין לדגלי מדבר לפיכך תלינן בספיקו להקל ואמרינן דעמוק עשרה טפחים מקרקע הספינה לקרקע המים ואין תחומין למעלה מעשרה:

טו (יד) שמקרקע הספינה - פי׳ אע״פ שהמים עמוקים עשרה אם הספינה משוקעת במים שאין בין קרקע הספינה לקרקע המים י״ט לא מבעיא אם הוא יושב בספינה למטה מיו״ד נמצא מהלך למטה מיו״ד אלא אפילו אם הוא יושב בספינה במקום גבוה שהוא למעלה מיו״ד מקרקעית המים ג״כ אסור כיון שהספינה רחבה ארבעה וניחא להילוך כעומד למטה דמיא ויש מתירין כשהוא יושב למעלה מיו״ד טפחים ואין רגליו תלויות למטה מיו״ד טפחים ויש לסמוך על דבריהם כשהוא צריך לכך:

טז (טו) אסור לצאת וכו׳ - היינו בכל הג׳ ימים שקודם שבת אם יודע שיזדמן לו שם בשבת מקום ההוא ויצטרך לעבור עליו על איסור תחומין אבל קודם לזה מותר וכמו שכתוב בס״א בהג״ה:

יז (טז) לידי מלאכה - אפילו מלאכה דרבנן [אחרונים]:

יח (יז) ליכנס בה שלשה ימים - הטעם כמו שכתבנו למעלה בסק״ח:

יט (יח) אין איסור במה שהבהמות וכו׳ - ר״ל דאם לא היה איסור אחר כגון בנהרות הנובעים ולמעלה מעשרה וגם לא יצטרך הישראל לעשות מלאכה שם אין לאסור ליסע בספינה היכא שהבהמות מושכות הספינה דיהיה דומה כאלו יושב בקרון והבהמה מושכת אותו דאסור לא אמרינן הכי דהתם הטעם שמא יחתוך זמורה להנהיגה אבל הכא הבהמות הולכות ברחוק ממנו וע״כ מותר אפילו בתוך ג׳ ימים:

כ (יט) היכא דמותר וכו׳ - פי׳ דהמחבר לא קאמר לעיל להתיר אפילו בנהרות הנובעים ולמעלה מעשרה אלא להפליג בע״ש אבל בשבת לא וכאן אתי לאורויי דלפעמים אף בשבת מותר להפליג בהם:

כא (כ) שביתה - היינו שישב שם כל בין השמשות עד שתחשך:

כב (כא) והוא שלא יצא - דאל״ה אסור ליכנס בה בשבת מפני שנראה כשט ע״פ המים וזה אסור כמ״ש סימן של״ט:

כג (כב) דמאחר שקנה בה וכו׳ - היינו דעי״ז הו״ל הספינה כביתו ואינו נראה כשט כשנכנס בה בשבת ואפילו לדעה זו אינו מועיל הקנין שביתה אלא שיהיה מותר לכנוס בהספינה בשבת אבל כשמגיע אח״כ ליבשה אסור לו לזוז מד׳ אמותיו כמ״ש בסימן ת״ד [ואם הגיעה הספינה לעיר המוקפת מחיצות עי״ש בהג״ה] אבל אם לא יצא מהספינה מעת שקנה שביתה מותר אח״כ לילך במקום שיגיע ליבשה עד אלפים לכל רוח והני מילי כשהיתה הספינה לעולם למעלה מעשרה טפחים וכמבואר שם ובספינה גופא מהלך את כולה אפילו אם יצא מבערב לביתו אחר שקנה שביתה כיון ששבת באויר מחיצות מבעוד יום ואם לא קנה שביתה כלל מבע״י עיין לקמן בסי׳ ת״ה ס״ז במ״ב כי שם בארנו כל פרטי הדינים האלו:

כד (כג) שביתה מע״ש - ואפילו אם חל יו״ט ע״ש שרי לקנות שביתה ואין בזה משום הכנה מיו״ט לשבת [מ״א] ואינו מועיל לזה הקנין שביתה שקנה מעיו״ט ועיין בסימן תט״ז באיזה אופן אין בו משום הכנה:

כה (כד) שעושין קידוש - גם לדעת זו בעינן שישב שם כל בין השמשות לקנין שביתה אלא שסוברין דלכתחלה נכון לעשות שם ג״כ קידוש ולאכול מעט כדי לפרסם הדבר שקנו שם שביתה ולא יבואו לחשדם:

כו (כה) לחלל שבת - אפילו באיסור דרבנן [מ״א בשם הריב״ש]:

כז (כו) וביום ראשון ובשני ובשלישי - כבר נתבאר הטעם משום דהם נקראים על שם שבת העבר ואין צריך להזהר עתה שלא יבוא לידי חילול שבת הבא ובכנה״ג כתב בשם הריב״ל דכשיודע בודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור אף בכה״ג וכ״כ הרדב״ז ועפ״ז סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא:

כח (כז) ואם אח״כ יארע וכו׳ - ר״ל כיון דממילא נסבב הדבר לבסוף ובאונס של פיקוח נפש אין כאן חילול. ופשוט דלכו״ע אסור לו להבטיח לשיירא בעת שישתתף עמם שיסייעם באיזה עשיית מלאכה בשבת ואפילו מלאכה דרבנן אף שעי״ז תתבטל הנסיעה שלו שלא ירצו להשתתף עמו ואפילו אם הוא דבר מצוה דהרי הוא מתנה בהדיא לחלל את השבת:

כט (כח) והעולה לארץ ישראל - י״א דה״ד כדי להתיישב בה וי״א דאפילו ע״מ להחזיר דלהלוך בה הילוך ד״א נמי הוי מצוה ובפרט לפי מה שהקיל רמ״א בסוף הסימן בהג״ה ודאי דגם זה הוא בכלל דבר מצוה:

ל (כט) ופוסק עמהם לשבות - והפסיקה הוא לעיכובא ואם לא יתרצו בזה לא ילך עמם וכמו שבארתי בבה״ל:

לא (ל) יכול ללכת וכו׳ - אם מתיירא להתעכב במדבר שמא יפגשו בו חיות רעות או יפגעו בו לסטים ויגזלו ממנו בהמתו ולא יוכל ללכת ברגליו ויסתכן או יקחו ממונו ולא יוכל להחיות את עצמו במדבר או שיקחו ממנו מלבושיו בזמן הקור כולם הוא בכלל ספק פיקוח נפש ומותר לילך עמהם:

לב (לא) חוץ לתחום - וה״ה אפילו חוץ לי״ב מיל נמי שרי עד שיגיע למקום שאין שם שוב חשש סכנת נפשות ויפרד מהם וישבות שם ויש לו משם אלפים לכל רוח [אחרונים]:

לג (לב) ואם נכנס וכו׳ - דכיון דבאונס יצא חוץ לתחום מפני פיקוח נפש וגם מתחלתו ברשות נפק ע״כ לא הוי כשאר יצא חוץ לתחום דאין לו אלא ד״א וכתב המ״א דדוקא כשהלך לדבר מצוה גמורה ולא כשהלך לסחורה דאף דדעת ההג״ה שגם זה מקרי צורך מצוה מ״מ לענין שיהיה יכול להלוך בתוך כל העיר וכן במה שכתב המחבר ואפילו וכו׳ יש לו אלפים לכל רוח אין לסמוך ע״ז כיון שהרבה פוסקים חולקין ע״ז:

לד (לג) דכיון דלדבר מצוה וכו׳ - אבל אם יצא מתחלה לדבר הרשות אף שעתה היה מותר לו ללכת עמהם חוץ לתחום מפני פ״נ מ״מ כיון שעבר מתחלה על דעת חכמים במה שיצא תוך ג׳ ימים הרי הוא כשאר יוצא חוץ לתחום דאין לו אלא ד״א ואם יצא קודם ג׳ ימים אפילו לדבר הרשות כיון דהשתא היה צריך לצאת מפני פיקוח נפש יש לו אלפים אמה לכל רוח כמ״ש סימן ת״ז [מ״א]. עוד כתב דאם הלך תוך ג׳ ימים מפני שסבר שמותר לילך תוך ג׳ ימים הו״ל שוגג ויש לו אלפים אמה לכל רוח וכ״כ ש״א:

לה (לד) לסחורה - אפילו יש לו מזונות והולך לסחורה להרוחה ולגבות מעות מא״י שהוא חולה כל עוד שאינו גוסס לא מקרי פסידא ודאית [מ״א] והא״ר מיקל בזה דלא גרע מהולך לסחורה וע״כ מותר להפליג עבור זה בתוך ג׳ ימים ועיין לקמן בסימן של״ט במ״א סקי״ג ובמ״ב שם:

לו (לה) והליכת שיירא - ודעת מ״א בשם כמה פוסקים דבהליכת שיירא אין להקל:

לז (לו) ואין למחות וכו׳ - אבל במקום שלא נהגו להקל אין כדאי לכתחלה להקל דכמה פוסקים סוברים דבעינן מצוה גמורה:

סימן רמט

א (א) יותר מג׳ פרסאות - מתחלת היום והוא קרוב לשליש היום כפי מהלך אדם בינוני י׳ פרסאות ביום ובנוסע בעגלה או רוכב על סוס דנוסע במהרה יוכל ליסע הרבה יותר מג׳ פרסאות עד שליש היום ומהב״ח משמע להקל בנוסע בעגלה ליסע אפילו אחר חצות היום ובלבד שיעמוד לשבות בעוד היום גדול בכדי שיוכל להכין צרכי שבת:

ב (ב) לביתו - היינו למקום ששובת שם:

ג (ג) שהולך לביתו - ואף שהוא מכוין שבביתו יהיה לו יותר עונג שבת מ״מ אסור שמא לא ידעו כלל מביאתו ולא הכינו בשבילו. ובמדינות אלו רוב בני אדם מכינים צרכי שבת בריוח ולכן אין נזהרין בזה כלל בין כשהולך לביתו או להתארח בבית אחרים [ממ״א בשם אגודה] ובהרבה אחרונים ראיתי שכתבו דמ״מ צריך ליזהר לכתחלה שלא ילך או יסע עד סמוך לערב מפני שכמה פעמים נכשלים עי״ז ובאים לידי חילול שבת כי בעל אושפיזא או אפילו בביתו כשבא סמוך לשבת מוסיפין לבשל בשבילו ומחללין שבת וגם כמה פעמים יארע דלא יגיע למלון ולביתו מבעוד יום עד שחשכה ממש וכמה חילול שבת יש בהוצאה והכנסה ויציאה מחוץ לתחום ושביתת בהמתו ולכן כל זה ישים האדם ללבו וימהר לשבות אפילו בכפר ולא יסיתנו היצר לומר עוד היום גדול והדרך טוב אך אם אירע שהלך עד חשיכה והיה בבה״ש בתוך תחום עיר מותר להלוך בתוכה כבסימן תי״ו וצריך לירד מעגלה וסוס עיין סימן רס״ו ושם יבואר אי״ה:

ד (ד) וה״מ כשהוא וכו׳ - ר״ל במקום שכלו הג׳ פרסאות כ״כ הלבוש ועיין בא״ר:

ה (ה) שאינו וכו׳ - דעמידה בדרך אינו מקום בטוח דכל הדרכים בחזקת סכנה ולכן אפילו יש עמו צדה כדי צרכי שבת מותר לו ליסע משם עד שיבוא למקום בטוח:

ו (ו) כמה פרסאות - ומ״מ יזהר שלא יתאחר לבוא עד סמוך לערב וכנ״ל בסק״ג:

ז (ז) אסור לקבוע - ואיתא בגמרא דהיתה משפחה בירושלים שקבעה סעודתא בע״ש ונעקרה:

ח (ח) בע״ש - וה״ה בעיו״ט דיו״ט נמי מצוה לענגו ולכבדו (פמ״ג):

ט (ט) סעודת אירוסין - פי׳ אם אירס קודם לכן אסור לעשות הסעודה בע״ש דאף דסעודת אירוסין היא מצוה מ״מ היה לו להקדימה אבל אם אירס בע״ש מותר לעשות הסעודה דכיון דאירוסין שריא בע״ש משום שלא יקדמנה /יקדמנו/ אחר ממילא שרי הסעודה לזה ג״כ וחשובה כמו סעודת מילה ופדיון הבן שזמנה קבוע. וכן אם היו הנשואין בע״ש מותר לעשות הסעודה ג״כ ומ״מ לכתחלה טוב ונכון אם אפשר לדחות הסעודה למחר או יום אחר אפילו באירס בע״ש. ודע דכ״ז בסעודת אירוסין אבל בסעודה שעושין בשידוכין שלנו לא הוי סעודת מצוה כ״כ בפמ״ג בסימן תמ״ד ולפ״ז אין לעשותה בע״ש אפילו אם נגמר השידוך באותו יום ומה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מקרי סעודה:

י (י) כבוד השבת - ויש שכתבו הטעם שמתוך טרדת הסעודה לא יתעסקו בצרכי שבת:

יא (יא) שיכנס לשבת וכו׳ - שאף שאוכלה בבוקר כיון שהוא מרבה בסעודתו שלא כרגילותו שוב לא יאכל בלילה לתיאבון:

יב (יב) ברית מילה - אפילו אם אינה בשמיני ללידתו כגון שהיה חולה בשמיני ונדחית מ״מ מקרי זמנה קבוע דכל שעתא ושעתא זמניה הוא דאסור להניחו ערל אפילו יום אחד וכן בפדיון הבן אפילו עבר זמנו מ״מ כיון שמן הדין אפילו אחר ל׳ יום כל שעתא ושעתא רמיא חיובא עליה לפדותו ממילא מותר לעשות ג״כ הסעודה:

יג (יג) מותר - דהיא ג״כ סעודת מצוה ואין לדחותה מפני סעודת שבת ומ״מ לכתחלה מצוה להקדימה בשחרית משום כבוד שבת וכמו שמבואר בסימן תרצ״ה ס״ב לענין סעודת פורים ע״ש ובדיעבד יכול לעשותה אפילו ממנחה ולמעלה:

יד (יד) ולאכול ולשתות וכו׳ - ואין בכלל זה אם הוא שותה כ״כ הרבה מיני משקה עד שיהא שבע כי הוא בודאי מקלקל תאות המאכל והחוש יעיד ע״ז ולפעמים יוכל להבטל ע״י שכרותו מסעודת שבת לגמרי וע״כ מצוה להמנע מזה עכ״פ מט׳ שעות ולמעלה:

טו (טו) אפילו וכו׳ - היינו כמו ואפילו ור״ל דלא מבעיא בלי קביעת סעודה כלל דזה ודאי מותר כל היום ואפילו מצוה להמנע ג״כ ליכא ואפילו בקביעת סעודה כיון שאינו עושה סעודה רחבה רק כמו שרגיל בה בחול מותר כל היום מן הדין אבל מצוה להמנע וכו׳:

טז (טז) מלקבוע סעודה - ואם התחיל אינו מפסיק:

יז (יז) מט׳ שעות ולמעלה - היינו שעות זמניות והוא רביעית היום עד הלילה ומ״מ נראה דבימות החורף בזמן שהימים קצרים מאד מצוה להמנע מלקבוע סעודה הרגילה אפילו קודם ט׳ שעות כל שהוא משער בנפשו שעי״ז לא יהיה תאב לאכול בלילה:

יח (יח) להתענות - כדי שיהיו תאבים לאכול בלילה ועיין בב״ח ומ״א וש״א שהסכימו דאין להתענות בע״ש כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה אם לא שהוא איסטניס כ״כ שאם יאכל ביום לא יוכל לאכול בלילה לתאבון אז מנהג טוב הוא אם אין מזיק לו התענית:

יט (יט) צריך להתענות וכו׳ - וכמו אם קבל תענית סתם בשאר ימי השבוע דדינו הוא עד צאת הכוכבים דוקא ולא מהני במה שהתפלל תפלת ערבית מקודם וכדלקמן בסימן תקס״ב ס״א וב׳ ה״ה הכא ואינו נחשב לאיסור במה שנכנס לשבת כשהוא מעונה אע״ג דביום השבת גופא אסור להתענות:

כ (כ) אם לא שפירש - ואז מותר אפילו עוד היום גדול וכן אם התנה להתענות רק עד אחר מנחה גדולה מהני תנאו:

כא (כא) וי״א דלא וכו׳ - האי י״א ס״ל דבין בתענית יחיד ובין בת״צ כגון עשרה בטבת שחל בע״ש לא יתענה רק עד שיצא מבהכ״נ דאז כבר קבלו שבת בתפלה שמתפללים מפלג המנחה ואילך [הוא מי״א שעות חסר רביע ואילך והשעות הן זמניות ועיין לקמן סימן רס״א] ומקרי עי״ז השלמת התענית מה שמתענה עד אחר קבלת שבת וה״ה בעיו״ט עד אחר קבלת יו״ט [ובחול גם לי״א לא מקרי השלמת התענית עד צאת הכוכבים] ומכריע הרמ״א דבתענית יחיד דהיינו שיחיד גזר על עצמו תענית לסמוך על הי״א דלא ישלים ומ״מ לכתחלה טוב יותר שיפרש כן בשעת קבלת התענית ובדיעבד אין זה לעיכובא ובת״צ חמירא מזה וצריך להשלים כדין ואפילו תנאי לא מהני דלאו בדידיה תליא מילתא וצבור שגזרו על עצמן תענית מחדש בשביל איזה ענין לא חמירא כ״כ ומהני תנאי:

כב (כב) בתענית יחיד וכו׳ - תענית יחיד נקרא מי שקיבל על עצמו להתענות בע״ש זה או שדרכו להתענות בכל ע״ש או ערב ר״ח שחל בע״ש [היינו אותם אנשים שאין אומרים יו״כ קטן ביום ה׳ שלפניו דאלו האומרים מתענין ג״כ ביום ה׳. א״ר בסי׳ תי״ח] או שמתענה יום שמת בו אביו ואמו או כ׳ סיון או שמתענה תעניתים המבוארים בסימן תק״פ. כתב מ״א דאם מתענה בכל ע״ש והשלים פעם ראשון צריך לנהוג כן לעולם וה״ה בכל הנ״ל דמסתמא כ״ז שלא התנה בפירוש שאין דעתו להשלים תמיד אמרינן דדעתו לנהוג כן לעולם. ולכתחלה יותר טוב שלא ישלים בפעם ראשון כשחל בע״ש וכמו שכתב הרמ״א וכדי שלא יצטרך להשלים תמיד ואם בתחלה כשהתחיל להתענות יום שמת בו אביו ואמו או ער״ח ושאר תעניתים הנ״ל חל בחול ובחול הלא משלימין וע״כ יש פוסקים דס״ל דאפילו כשיארע אח״כ בע״ש ג״כ צריך להשלים עד צה״כ דמסתמא דעתו להתנהג כן תמיד אם לא כשהתנה בפירוש שאין דעתו להתנהג כן לעולם ויש חולקין ע״ז וס״ל דמסתמא לא קבל על עצמו להשלים אף בע״ש וע״כ מי שמצטער יוכל לסמוך על המקילין ולאכול תיכף אחר יציאתו מבהכ״נ אף שהיום גדול:

כג (כג) עד צאת הכוכבים - ואפילו הי״א הנ״ל מודו בזה שהרי אפילו בשבת עצמו יכול להתחיל ולהתענות ת״ח וכדלקמן בסימן רפ״ח וכ״ש שישלים עד הלילה. והנה יש מהפוסקים שחולקין וסוברין דגם בתענית חלום די להמתין עד שיצא מבהכ״נ ערבית דבזה מקרי השלמה אבל האחרונים הסכימו עם השו״ע דאין להקל בזה דכיון שהוא מפני הסכנה לבטל ולבער חלום רע שמא לא יועל לבטלו אם לא ישלים עד הלילה:

סימן רנ

א (א) ישכים בבקר וכו׳ - דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וגומר הכנה דומיא דהבאה והבאת המן הלא היתה לאלתר בבקר דכתיב וילקטו אותו בבקר בבקר אף הכנה על שבת תהיה מיד בבקר והיינו מיד אחר ק״ש ותפלה אך אם הוא רגיל ללמוד אחר התפלה איזה שעור קצוב או שלומד עם רבים אל יבטלנו וכמש״כ בסוף סימן רנ״א ואם דרך המקום ההוא למכור בבקר ולא ימצא לקנות אחר למודו לא יקבע למודו אלא אחר הקניה ואם רגילין למכור בבוקר השכם קודם התפלה ולא ימצא לקנות אחר התפלה יקנה ואח״כ יתפלל אך יראה לקרות ק״ש מקודם כיון שכבר הגיע זמנה ואין זה בכלל מה שאמרו אסור לעשות חפציו קודם שיתפלל שזו חפצי שמים היא:

ב (ב) ביום ששי - והוא יותר טוב משיקנה ביום ה׳ שהוא מינכר יותר שהוא לכבוד שבת אם לא בדבר שצריך הכנה רבה כמו בשר למלוח וכדומה יש לקנות ביום ה׳ אך אם הבשר שמוצא ביום ה׳ הוא כחוש ויש ספק שימצא ביום ו״ו שומן וטוב ימתין על יום ו׳ [אחרונים] ומסתברא דבימים הקצרים כל מה שיכול להקדים ההכנה ביום ה׳ עדיף. וטוב שיאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת כי הדבור הוא פועל הרבה בקדושה. ואע״פ שהכין בהשכמה מצוה היא לכתחלה שיוסיף גם בין השמשות ורמז לדבר שנאמר והיה משנה [כלומר שיכינו שנית]. כתיב בתורה זכור את יום השבת לקדשו ודרשו ב״ש שתהא זוכרו מאחד בשבת נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת ואמרו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת היה מוצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה אוכל הראשונה ומניח השניה על שבת נמצא שהאכילה היא כדי שתשאר היפה של שבת אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר ברוך אדני יום יום יעמס לנו צרכנו. והסכימו הרבה פוסקים שגם הלל מודה שכדברי ב״ש עדיפא טפי אלא שהיה בוטח בה׳ שבודאי יזמין לו לשבת מנה יפה משאר הימים וכדי לחזק מדת בטחונו היה נוהג כן אבל בשאר כל אדם שאין בטחונו חזק כ״כ גם הוא מודה דכשמאי עדיפא טפי ופשיטא בדבר שאינו שכיח לקנות כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד אזי יניח אותו לשבת. מצוה לטעום מכל תבשיל בע״ש כדי לתקנן יפה כהוגן ועיין בספר שלחן שלמה דהטעימה בשבת מכל מין בודאי היא מצוה ורמז לזה טועמיה חיים זכו:

ג (ג) להכין בעצמו וכו׳ - דמצות כבוד שבת מוטל על כל אדם וכדכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד ומצוה בו יותר מבשלוחו וה״ה בכל המצות מצוה בו יותר מבשלוחו ועיין בבה״ל. כתבו הספרים יהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו בכל ע״ש כי שבת מקרי כלה מלכתא וכאלו מקבל פני המלך ית״ש ואין נאה לקבלו כשהוא לבוש בבלויי הסחבות של חלאת העונות ויש לפנות קורי עכביש שקורין שפי״ן וועב״ש מהבית בע״ש [א״ר] וכ״ש שצריך לכבד הבית מהאבק והעפר מבעוד יום וזהו הכל בכלל כבוד שבת וידמה בדעתו כאלו יבוא אליו להתאכסן מלך ב״ו כמה מכבד הבית ומציע המטות וכ״ש שבת מלכתא [ח״א]:

ד (ד) ומהם ילמד כל אדם - היינו אפילו החשוב יותר ובפרט בימים הקצרים ומכ״ש כשרואה שכבר הוא סמוך לשבת שאז הוא מחוייב לעסוק בכל כחו וראיתי אנשי מעשה גדולי תורה שהיו מכבדין הבית בעצמן בימים הקצרים כדי שלא יתחלל שבת וזהו חיוב גמור על כל אדם דמאי שנא דאין לו מי שיכין או שהשליח אין לו פנאי:

ה (ה) כי זה הוא וכו׳ - ובספרי מסמיך לה אקרא וידעת כי שלום אהלך זו השחזת הסכין כי אם קהה הסכין יוכל לבוא לפעמים לידי קטטה ח״ו:

ו (ו) כפי יכלתו - עיין לעיל בסימן רמ״ב שם מבואר כל הפרטים בזה:

סימן רנא

א (א) העושה מלאכה - ופרקמטיא שרי ומ״מ משמע מהגמרא דזמן סגירת החנויות הוא קודם זמן הדלקת הנרות ועיין בבה״ל ולקמן בסימן רנ״ו במ״ב סק״א:

ב (ב) סימן ברכה - מאותה מלאכה שאף שירויח במקום זה יפסיד במקום אחר:

ג (ג) מנחה גדולה - היינו בשש ומחצה ומנחה קטנה היינו תשע ומחצה והסומך על המקילין לא הפסיד והשעות הם זמניות וכ״ז בעושה מלאכת עצמו אבל פועל הנשכר אצל בעה״ב בסתם איתא בחו״מ סימן של״א דזמנו הוא סמוך לשקיעת החמה ורק כדי שילך לביתו למלאות לו חבית מים ולצלות לו דג קטן ולהדליק לו את הנר אם לא במקום שיש מנהג קבוע לפסוק מקודם ועיין במ״א ובס׳ תו״ש:

ד (ד) דרך עראי - היינו אפילו בשכר:

ה (ה) ואינו נוטל וכו׳ - ואם הוא עני שאין לו מה יאכל שרי כדלקמן ס״ס תקמ״ב לענין חוה״מ וה״ה כל המלאכות המותרות בע״פ ובחוה״מ מותרות בע״ש [אחרונים] ואפילו יש לו לחם רק הוא צריך לצרכי שבת לענגו בבשר ודגים ומשקין טובים ג״כ יש לומר דשרי אבל בלא״ה יש ליזהר בזה מאד כי משמע מכמה פוסקים דמלבד דאין רואה סימן ברכה יש חשש איסור בזה [פמ״ג]:

ו (ו) לכתוב לחבירו בשכר - לכן יזהר ג״כ הכותב סת״ם שלא יכתוב בשכר אם לא שהוא צריך עתה למזוזה או ס״ת או תפלין או שהוא דחוק לצרכי שבת וכנ״ל:

ז (ז) מספר ישראל - היינו אפילו אם הספר נוטל שכר והטעם נראה לכל שעושה המסתפר לצורך שבת ולכן שרי ולא דמי לתיקון בגדים שאסור בנטילת שכר דהתם אין ניכר בפעולה שהוא לצורך שבת משא״כ בזה וע״כ יש ליזהר מלגלח לא״י. כתב המ״א שהאר״י ז״ל היה נזהר שלא לגלח אחר מנחה אפילו בע״ש וביארו כונתו דמ״ש אחר מנחה היינו אחר שהגיע זמן מנחה אבל לא מיירי שהתפלל מנחה והיינו דקאמר אפילו בע״ש דר״ל לא מיבעיא בחול קודם שהתפלל מנחה אלא אפילו לצורך שבת שהוא מצוה ג״כ לא היה מגלח אחר שהגיע זמן מנחה ולא התפלל והעולם שאינם נזהרים בזה אפילו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה י״ל דכיון שקוראין לבהכ״נ לא חיישינן שיעבור עי״ז זמן התפלה:

ח (ח) ויש לאדם וכו׳ - לכן אין קובעין ישיבה באיזה מקומת בע״ש ובספר סדר היום כתב דאם רגיל ללמוד דבר שיש לו קצבה או שלומד עם רבים אל יבטלנו ופירש״י על הסדרא מקרי דבר שיש לו קצבה וע״כ לא גזרינן שמא ימשוך עד הלילה ואם לא ימצא אח״כ לקנות אזי לא יקבע הלימוד בבוקר ועיין לעיל בסי׳ ר״נ שהארכנו בזה בבה״ל:

ט (ט) כדי שיכין - ואם יש לו משרת שיכין בשבילו אין צריך וכ״ש אם הכין ביום ה׳ בודאי יוכל ללמוד כדרכו. מיהו מ״מ צריך לתקן איזה דבר לכבוד שבת ואפילו יש לו כמה עבדים כמ״ש בסימן ר״נ:

סימן רנב

א (א) לשרות דיו וכו׳ - ובשבת אסור משום מגבל שמערב הדיו והמים יחד וי״א דאסור משום צובע אפ״ה כיון שמתחיל בזמן המותר בע״ש וממילא נגמר הפעולה בשבת שרי וכן בכל הני דקחשיב יש בהן איסור דאורייתא כשעושה אותם בשבת אפ״ה כיון שמתחיל בע״ש שרי:

ב (ב) של פשתן לתנור - אפילו אין טוח כיסויו בטיט אפ״ה לא חיישינן שמא יגלה הכיסוי ויחתה בגחלים דכיון דהרוח קשה להן לא חיישינן שמא יגלהו:

ג (ג) צמר לתוך היורה - והיא קולטת הצבע:

ד (ד) אסור שמא יחתה - היינו אפילו יש זמן שיקלוט עין הצבע מבעוד יום אפ״ה אסור שמא יחתה כדי לקלוט היטב:

ה (ה) שמא וכו׳ והמגיס וכו׳ - הנה אף דהמחבר השוה הגסה ביורה להגסה בקדירה אינו שוה לגמרי דבקדירה אם היא מבושלת כל צרכו תו לית ביה איסורא ואלו ביורה אסור בכל גוונא להגיס בה כמבואר לקמן בסימן שי״ח סי״ח וע״כ אסור לתת צמר ליורה רותחת סמוך לחשיכה כשאינה טוחה אף שיש שהות לקלוט הצבע מבע״י שמא יגיס משחשיכה:

ו (ו) חייב משום מבשל - דע״י הגסה בקדירה רותחת מתקרב הבישול במהרה:

ז (ז) מצודות חיה וכו׳ - ובשבת אם הוא עושה כן ובשעת פריסתו נכנס החיה לתוכה חייב משום צידה:

ח (ח) ובלבד שיצא וכו׳ - ר״ל דאי אין שהות לזה או שהא״י מתנה עמו שיקח ממנו בשבת אף המכירה אסור:

ט (ט) מבעוד יום - כדי שלא יהיה נראה שהישראל צוהו להוציאו לחוץ ויש עוד טעם לזה שלא יחשדו את הישראל שמכר לו בשבת או משכנם בידו ולטעם זה אסור אפילו בעיר המוקפת חומה או מקום שיש עירוב וכן הסכימו האחרוני׳ דבענייננו לענין מכירה וכן לענין שכירות איזה חפץ ודאי דיש להחמיר אפילו במוקפת חומה והא״י דר שם שיוציאם מביתו מבעוד יום:

י (י) אם ייחד וכו׳ - סברתם דהוי כאלו כבר מונח בביתו של א״י:

יא (יא) ויש להחמיר - כדי שלא להרגיל הא״י בכך. ועיין באחרונים שהסכימו דמדינא אין להקל בזה דקי״ל בסימן ת״מ גם גבי חמץ דלא מהני בייחד לו מקום גם דהרואה סבור שישראל צוהו להוציאו ע״כ אין להקל בזה אלא במקום הפסד וצורך גדול ואם הא״י אלם יש להתיר אפילו בלא ייחד לו מקום דבכה״ג לא גזרו חכמים. כתב ע״ת נראה דאם השכיר את החדר לא״י בפרוטה על משך יום השבת אין להחמיר כלל ע״ש אבל המ״א ושארי אחרונים כתבו דאפילו בשכירות החדר אין לסמוך להקל:

יב (יב) ליתן בגדיו וכו׳ - וה״ה לשארי מלאכות והטעם דכיון דקצב לו דמים בעד מלאכתו ואינו מקפיד עליו שיעשנו תיכף תו כי קעביד ביום השבת אדעתיה דנפשיה קעביד למהר להשלים מלאכתו:

יג (יג) סמוך לחשיכה - ובעינן שיוציאם ג״כ מפתח ביתו מבעוד יום [רמב״ם]:

יד (יד) אם קצץ וכו׳ - היינו סך ידוע ולא שכיר יום ועיין סימן רמ״ז ס״ב דאם התנה עמו שיתן לו שכר ויתפשר עמו אע״פ שלא פירש כמה יתן לו דינו כקצץ ובזמן הזה כלים לכובס סתמא דינו כקצץ דקצבתו ידוע ולכן המנהג פשוט ליתנם ע״ש סמוך לחשיכה:

טו (טו) בטובת הנאה - היינו שנתרצה הא״י לעשות לו בחנם ואמרינן דמסתמא הוא בשביל איזו טובה שעשה לו הישראל מתחלה וע״כ אדעתיה דנפשיה קעביד:

טז (טז) לעשות בשבת - וכן אם אמר לכובס ראה שאני צריך להם במו״ש כגון שרוצה ליסע מיד במו״ש ג״ז אסור אפילו בקצץ דכיון שא״א לגמרו אא״כ יעשה בשבת הו״ל כאלו אומר בפירוש שיכבס בשבת והוי כשלוחו [אחרונים]:

יז (יז) בביתו - ר״ל שלא בבית ישראל דאז מחזי כאלו הוא עושה בשליחות ישראל וכתב הח״א דבבית ישראל אסור אפילו אם הוא דבר שמנהג כל בני העיר ליתנו בקבלנות ולא אתו למחשדיה בשכיר יום ג״כ אסור מטעם זה דיאמרו שצוהו לעשות בשבת:

יח (יח) ואם לא קצץ - היינו שלא התנה עם הישראל אודות שכרו והא״י מצפה לתשלום שכר אסור ולא אמרינן אדעתיה דנפשיה קעביד כיון שהישראל לא הבטיחו בהדיא:

יט (יט) בע״ש - דכשנותנו לו בע״ש מחזי כאלו נותנו לו ע״מ שיעשה בשבת וכשקצץ דאדעתיה דנפשיה קעביד לא מחזי כאלו אומר לו כן וכתבו הפוסקים דכשיש שהות לגמרה מבע״י מותר אפילו בע״ש ואפילו לא קצץ לכו״ע ומה שדייק הרמ״א בע״ש דבד׳ וה׳ שהוא מופלג מן השבת מותר ליתן לו אפילו שאין יכול לגמרה קודם השבת כיון שלא אמר לו שיעשה בשבת:

כ (כ) דיש חולקים וכו׳ - וס״ל דדינו כלא קצץ ואדעתיה דישראל קעביד ואסור בע״ש ועיין בד״מ דמסכים להיש חולקין ועיין במש״כ לעיל בסימן רמ״ז במ״ב סקט״ז:

כא (כא) בחנם - אם לא שהא״י בעצמו מתחיל עם הישראל לומר שיעשה לו בחנם אז ודאי דעתו על הטובה שקיבל ממנו מכבר ודינו כקצץ [לעיל בסימן רמ״ז ס״ד בהג״ה]:

כב (כב) ואם ראהו עושה וכו׳ - אף שהמחבר הקיל למעלה ליתן לו אף בטובת הנאה מבע״י ואין לו לחוש מה שיעשה בשבת אפילו אם הוא יודע שיעשה כיון שאינו מצוהו ע״ז וכמ״ש לעיל בסימן רמ״ז במ״ב סק״ג מ״מ כשבא לביתו ומצאו שעושה מחזי דמדעתיה עביד כיון שאינו מקבל שכר ע״ז וצריך לומר לו שלא יעשה אבל אם התנה עמו מתחלה ליתן לו שכרו אף שלא פירש לו סך ידוע א״צ למחות בידו דבעבידתיה קעסיק:

כג (כג) כמה ימים - ר״ל דבזו הנתינה לא״י היה לכו״ע מותר וכנ״ל אפ״ה צריך למחות כשרואהו. ודע דאם היה הא״י שכיר יום אצלו בימי החול והוא רוצה עתה ג״כ לעשות מלאכתו בביתו בצינעה צריך לילך ולמחות בידו כיון שנודע לו אע״פ שאין עושה לפניו. כתב מ״א דאם מצוה לא״י לעשות לו מנעלים וראהו עושה בשבת אפי׳ לא קצץ א״צ למחות בידו דהא אכתי לא נקרא שם ישראל עליהם ואי בעי הא״י מוכרם לאחר ולזה יעשה מנעלים אחרים וא״כ לאו בדידיה קעסיק:

כד (כד) ואם היתה וכו׳ - דעורות לעבדן וכלים לכובס סתמן אין ידוע שהוא של ישראל וע״כ אפילו אם הוא מעבד וכובס במקום גלוי אין למחות בידו כשקצץ אבל אם היתה המלאכה ידוע שהוא של ישראל וגם הוא עושה אותה במקום גלוי לכל צריך למחות בידו שלא לעשות בשבת דהרואה אינו יודע שקצץ ואתו למחשדיה בשכיר יום וכנ״ל בסימן רמ״ד ס״א וע״ש בס״ד דדעת השו״ע שם דמדינא אסור בזה וע״ש בבה״ל ד״ה דינו:

כה (כה) וידוע שהיא וכו׳ - ולפ״ז החלוקים שניכרים שהם של ישראל והא״י מכבסן ע״ג הנהר שהוא מקום גלוי ומפורסם צריך למחות בידו כשרואהו בשבת [מג״א] אבל בתו״ש כתב דלא שייך בזה חשדא דלא נודע של מי הוא והח״א הקיל בזה עוד מטעם אחר דכיון שידוע שמנהג כל בני העיר ליתן כלים לכובס בקבלנות ע״כ אפילו אם הא״י מכבסן במקום מפורסם מותר דאין בזה חשדא משום שכיר יום וכעין מה שכתב בסימן רמ״ג ס״ב וה״ה בכל הכלים שדרך ליתנן בקבלנות ואין איסור בזה אלא כשעושה בבית ישראל דשם לא מהני שום היתר וכמ״ש למעלה בס״ק י״ז:

כו (כו) כל שקצץ וכו׳ - ובאופן שלא היה איסור בהנתינה שהיה בזה ג״כ שארי הפרטים שצריך לקציצה וכנ״ל בס״ב:

כז (כז) אע״פ וכו׳ - ולא דמי למה שמבואר בסימן רע״ו ס״א בהג״ה דא״י שהדליק הנר בשביל ישראל אפילו אם היה על ידי קציצה אסור להשתמש לאורה דהכא אע״ג שהישראל נהנה בלבישתו ממלאכת שבת מ״מ א״י לא עבד בשבת בשביל הנאת ישראל רק אדעתיה דנפשיה למהר להשלים פעולתו משא״כ התם הדלקתו בשבת היה כדי שישתמש בו הישראל עכשיו ולכן אסור. ולפ״ז גם בענייננו אם הישראל אמר לא״י סמוך לחשיכה מדוע לא גמרת מלאכתי והשיב לו אעשה זאת למענך בשבת אה״נ דאפילו לדעת המחבר אסור ללבשו בשבת כמו גבי נר [פמ״ג]:

כח (כח) ויש אוסרין וכו׳ - טעמם דאסור לישראל ליהנות מהמלאכה בשבת בכל גווני כיון שמ״מ נעשה המלאכה בשבילו:

כט (כט) בכדי שיעשה - כדי שלא יהנה ממלאכת שבת ולפ״ז בשני ימים טובים של גליות אם עשה הא״י בראשון מותר בתחלת יום שני בכדי שיעשה ממ״נ דאם היום ראשון קודש השני חול ואם היום ראשון חול בודאי מותר ואין חילוק בכל זה בין מי שנעשה בשבילו בין לאחרים ובספר א״ר הקיל לאחרים בקצץ:

ל (ל) ואם יש לתלות וכו׳ - דהא יש מתירין בכל ענין ואם היה המנעל מתוקן בע״ש רק שתקנו והחליקו בשבת שרי דהא היה יכול ללבשו בלא״ה וכמש״כ סימן רנ״ג ס״א בהג״ה ד׳ וה״ה כלי פשתן שנתן הא״י תחת המכבש בשבת שרי ג״כ מטעם זה:

לא (לא) ליקח כלים - ואפילו יודע ודאי שנגמר קודם שבת ויו״ט ואפילו אם הוא לצורך שבת והטעם מפני מראית העין דיאמרו שבשבת עשאו ומדעת ישראל ואיתא בלבוש דאפילו אם לא יביאם בידו אלא ילבשם שם בבית הא״י ג״כ אסור מטעם זה וכתב המ״א אפשר דאפילו ע״י א״י אסור להביאו דעובדא דחול הוא:

לב (לב) מבית האומן - ואין חילוק בין ישראל לא״י:

לג (לג) אבל א״י שעושה וכו׳ - דהא אדעתיה דנפשיה עבד בשבת ואיסור דהבאה מבית האומן ס״ל להרמ״א דלא שייך בזה אף שהוא הולך אצלו משום דכיון שהכל יודעים שהא״י רגיל לעשות לעצמו בשביל מקח תו ליכא משום מראית העין שיאמרו שצוה לו לעשותם והמג״א ושארי הרבה אחרונים חלקו על דבריו וס״ל דגם בזה אסור לילך אצלו וליקח ממנו כמו משאר אומן אלא אחר שהביא לבית ישראל מותר ללבשו דמסתמא לאו אדעתיה דישראל עבד אם הוא עיר שרובה א״י כמ״ש בסימן תקט״ו אך אם הא״י הוא חנוני שאינו אומן אפשר דיש להקל וגם בזה מפקפקים התו״ש והפמ״ג דהוי עכ״פ עובדא דחול:

לד (לד) שלא יקצוץ עמו - דהיינו שלא יזכיר לו סכום דמים דאל״ה הוי בכלל מקח וממכר אע״פ שאינו משלם לו עכשיו:

לה (לה) לפתוח וכו׳ - היינו שפותח מים סמוך לחשיכה משפת המעין שילך לגינה להשקותה:

לו (לו) ולהניח - היינו אף שנשאר מונח בשבת ועי״ז מתרפא והולך וה״ה שמותר להניח אז תחבושת על המכה [גמרא]:

לז (לז) קילור עבה - דקילור רך וצלול אף בשבת גופא מותר להניחו כשהיה שרוי מבע״י כדלקמן בסי׳ שכ״ח סכ״א ע״ש:

לח (לח) שאסור וכו׳ - שמא ימרח:

לט (לט) ולתת מוגמר - לבונה ומיני בשמים נותנין על האש ומעשנין הבגדים שיהא ריחן נודף [רש״י]:

מ (מ) ואפילו מוגמר וכו׳ - וכ״ש כשהמוגמר מונח על הארץ דשרי:

מא (מא) לשרותן - דבשבת אסור וכדלקמן בסימן של״ו סי״א ע״ש:

מב (מב) וטוענין וכו׳ - ואפילו לא נתרסקו מקודם מותר לטעון כיון שמתחיל הפעולה קודם שתשקע החמה וכנ״ל אך לענין שמן ויין היוצא מהן כתב המ״א דאין מותר רק אם הוא טוען בעוד היום גדול שיוכל להתרסק קודם שבת ע״י טעינת הקורה וא״כ אפילו סחיט להו אח״כ בידים בשבת ליכא חיוב חטאת ולכן המשקין היוצא מהן מותר דאין מקום לגזור משום סחיטה אבל אם יטעון סמוך לשקיעה ממש דלא יתרסקו קודם השבת ע״י הקורות אסור המשקין היוצא מהן גזירה שמא יסחוט:

מג (מג) והשמן והיין היוצא וכו׳ - פי׳ אף מה שיוצא בשבת ולא גזרינן שמא יסחוט כמו שגזרו במשקין שזבו מזיתים וענבים שלא נתרסקו וכדלקמן בסימן ש״כ ס״א דהתם יש חיוב חטאת אם יסחוט ע״כ גזרו אפילו בזבו מעצמן אבל הכא שכבר נדרסו ע״י הטעינה ובלא״ה זב מעצמו אלא שיוצא טפי ע״י הסחיטה בידים בזה אין איסור אלא מדרבנן ע״כ בזב מעצמו בשבת שרי לגמרי וזה הטעם הוא ג״כ בבוסר ומלילות שריסקן ועיין בבה״ל דאין להתיר כ״א בשדכן ג״כ קודם השבת ודיכה הוא יותר מריסוק:

מד (מד) וכן בוסר - ענבים בתחלתן כשהן דקים מוציא מהן משקה לטבל בו בשר לפי שהוא חזק וקרוב להחמיץ:

מה (מה) ומלילות - שבלין שלא בשלו כל צרכן מרסקן וטוענין באבנים ומשקה זב מהן ומטבל בו:

מו (מו) לתת חטים וכו׳ - וה״ה שמותר אז בעצמו לפתוח ג״כ את המסגרת של המים שעי״ז טוחנין הריחיים:

מז (מז) של מים - ולא של בהמה דאדם מצווה על שביתת בהמתו:

מח (מח) ובכל מקום - כלל בזה כל כיוצא בזה המשמיע קול דאוושא מילתא ואיכא זילותא לשבתא וכמו שכתב בד״מ ואם הריחיים של א״י בודאי שרי לתת לתוכה מבעוד יום וה״ה אם השכירו לא״י ואם הישראל מסר לא״י התבואה מבעוד יום אז אף אם הא״י טוחן אותם בשבת שרי בקצץ דא״י אדעתיה דנפשיה עביד רק שלא יעמוד ישראל אצלו דמחזי כשלוחו כמ״ש סוף סימן ש״ז ולצורך הפסח מותר לישראל להיות עומד שם לראות שלא יתחמץ וכן מותר להושיב שומר שלא יגנוב הא״י ובלבד שלא ידבר עמו בשום עסק וכמו שכתבנו לעיל בסוף סימן רמ״ד [אחרונים]:

מט (מט) במקום פסידא וכו׳ - הטעם דאז יכול לסמוך אדעה ראשונה שמקלת ליתן מבע״י אבל בשבת אסור ליתן אפילו ע״י א״י ואפילו הוא שכירו ועיין לעיל בסימן רמ״ג במ״ב סק״י דיעשה שטר מכירה לא״י דהוא מוכרו לו על שבת:

נ (נ) כי הכל יודעים וכו׳ - ולא יחשדוהו שהעמידו בשבת והנה מוכח כאן דאסור להעמידו בשבת ואפילו לומר לא״י להעמידו בשבת וכונתו לשם מצוה לידע זמן ק״ש ותפלה ג״כ צ״ע דאפשר דיש בו מלאכה ד״ת ולא הותר ע״י א״י אפילו במקום מצוה [פמ״ג ע״ש שהאריך עוד] ועיין לקמן בסימן של״ח במ״ב מה שנכתוב בזה:

נא (נא) במחטו - וה״ה כשאוחז שאר חפץ בידו:

נב (נב) בידו - וה״ה כשיש לו שאר חפץ מונח לו בכיסו דדרך הוצאה היא וחייב בשבת ואסרו לצאת בו מביתו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויוציא משתחשך אבל מותר לצאת לר״ה סמוך לחשיכה במחט התחובה לו בבגדו [במקום שאין דרך להוציא כן בחול] וכל כיו״ב בענין שאם היה יוצא בו בשבת פטור מדאורייתא כמבואר לקמן בסימן ש״א ואף שעכ״פ מדרבנן אסור לא גזרו חז״ל גזירה לגזירה ולפ״ז האידנא דליכא ר״ה אלא כרמלית שרי לצאת בחפץ שבידו סמוך לחשיכה [היינו קודם שקיעה] דלא הוי אלא גזירה לגזירה [מ״א] מיהו לדעת הרבה פוסקים והמחבר מכללם גם בזה״ז איכא ר״ה כמו שמוכח בסימן שמ״ה [תוספות שבת] ולפי מה שכתב הגר״א בבאורו אסור סמוך לשקיעה ממש אפילו לכרמלית:

נג (נג) שמא ישכח ויוציא - היינו שישכח ויוציא את החפץ משתחשך מרשות לרשות או יעבירנו ד״א בר״ה:

נד (נד) בתפלין - ר״ל בתפלין שבראשו ולא גזרינן שמא ישכח מלסלקם עד שחשיכה ויצטרך אז לפנות ויסירם מעל עצמו וישאם ד״א בר״ה כמ״ש סי׳ ש״א ס״ז לפי שמסתמא אינו שוכחם בראשו שמצוה למשמש בהם ואסור להסיח דעתו מהם אבל אם אוחזן בידו אסור לצאת בהם סמוך לחשיכה כמו שארי חפצים דמסיח דעתו מהם וישכח ויוציאם משחשיכה מרשות לרשות או שישאם ד״א:

נה (נה) בכליו - בבגדיו בכל מקום שדרכו להשתמש בו כגון בכיסין התפורין לו ואף בחגורו במקום שהמנהג להניח בתוכו חפציו דשמא יש בהם איזה דבר ויוציאנו לר״ה או שמא יש דבר מוקצה ויטלטלנה בשבת:

נו (נו) בע״ש - נראה דה״ה בשבת אם הוא רוצה לצאת חוץ לעירוב והוא רגיל לשאת בכיסו דבר המותר לטלטל שצריך למשמש מתחלה:

סימן רנג

א הנה מפני שהסימן הזה רבו פארותיו וכדי שלא יבלבל עיני הקורא בו אמרתי להעתיק מספר מחצית השקל פתיחה קטנה אליה מעיקרי הדינים שלה כדי שירוץ הקורא בו. דע שיש ענין שהיה וענין חזרה. שהיה מקרי שנותן תבשיל מע״ש ע״ג כירה לא דרך הטמנה ומניחו עומד ע״ג כירה ובשבת נוטל מהכירה. וחזרה מקרי כשהניחם מע״ש ע״ג כירה ובשבת נוטלו מהכירה ורוצה להחזירה שנית ע״ג כירה [זהו עיקר דין חזרה לכו״ע אבל יש עוד ענין חזרה שנוטלו מע״ש סמוך לחשיכה ומחזירו כמבואר בס״ב בהג״ה] ופליגי חנניה ורבנן דחנניה ס״ל אם התבשיל כבר נתבשל כמאכל בן דרוסאי הוא כחצי בישול [וי״א כשליש בישול] מותר להשהותה ע״ג כירה אפילו אם אינה גרופה מן הגחלים ואינה קטומה [היינו שמכוסה הגחלים באפר] וחכמים ס״ל דאסור אם אינה גרופה וקטומה אא״כ נתבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו. ובריש פרק כירה תנן כירה שהסיקוה וכו׳ בגפת ובעצים לא יתן עד שיגרוף או עד שיתן את האפר ומבעי להש״ס האי לא יתן דתנן ר״ל לא ישהה אלא אם כן גרוף וקטום ואתיא כרבנן דחנניה או לא יתן ר״ל לא יחזיר אבל שהיה מותרת אפילו אינו גרוף וקטום ואתיא כחנניה ולא איפשיטא האי בעיא. ופסקו הרי״ף והרמב״ם והעומדים בשיטתם לשהות תנן וכרבנן דחנניה דאפילו לשהות בעינן ע״ג גרופה וקטומה. והתוספות פסקו להחזיר תנן אבל לשהות מותר אפילו על אינה גרופה משנתבשל כמאכל בן דרוסאי וכחנניה. והן השתי דעות שהובאו בשו״ע בסימן זה דעה א׳ היא דעת הרי״ף והרמב״ם והי״א שמביא המחבר בסוף ס״א הוא דעת רש״י ותוספות הנ״ל זהו מה שבארנו בקצרה ומעתה נבוא לבאר את דברי השו״ע בעז״ה:

ב (א) ושופתין על פיה - גם בתוכה יש מקום להעמיד הקדרה ומותר להשהות במצטמק ורע לו אלא משום דרוצה להשמיענו איסור במצטמק ויפה לו אפי׳ על פיה:

ג (ב) אם הוסקה וכו׳ - משום דכל הני עבדי גחלים וחיישינן שמא יחתה בהם:

ד (ג) שהיא פסולת של זיתים - וי״א דה״ה פסולת של שומשמין דגם הם בכלל גפת הנזכר במשנה וכדלקמן בסימן רנ״ז ס״ג לענין הטמנה:

ה (ד) או בעצים - וה״ה פחמין וגללי בהמה גסה:

ו (ה) ליתן עליה - וה״ה אם היה נתון צריך לסלק כשהגיע זמן חשיכה אם לא נתבשלה כל צרכה או שמצטמק ויפה לו:

ז (ו) מבעוד יום - היינו ליתנו קודם שקיעת החמה להשהותו עליה לצורך הלילה:

ח (ז) אא״כ נתבשל וכו׳ - היינו דכיון שכבר נתבשלה לגמרי עד שאם תתבשל יותר תצטמק לרעה לא חיישינן לחיתוי ומותר ליתנה אז לכתחלה:

ט (ח) מצטמק - פי׳ כל דבר שאדם עצב כשיבש ונתכווץ מחמת רוב הבשול וכן ביפה לו היינו שהוא שמח מזה:

י (ט) או שהיה חי - ודוקא בשר חי שא״א להתבשל לצורך סעודת הלילה אבל ירק ושארי דברים שהם קלי הבישול לא מהני מה שהוא חי וכן מה שכתב לקמיה חתיכה חיה היינו ג״כ בשר:

יא (י) שלא נתבשל - פי׳ אז שרי ליתנו סמוך לשקיעה ממש אבל אם נתנו מבעוד יום אסור דכבר נתבשל קצת קודם שבת וצריך לסלק כשהגיע זמן שבת אא״כ נתבשל כל צרכו קודם זה:

יב (יא) כלל - היינו דאפילו הוחם התבשיל נמי מותר להשהות ולא גזרינן שמא יחתה כיון דעצם הבישול לא נתבשל כלל:

יג (יב) שמא יחתה - למהר בישולו כדי לאכול בלילה או כדי שיהיה מצטמק יפה:

יד (יג) שהוציא ממנו - חוץ לכירה ומותר בזה וכן בקטם אפילו רק נתבשל קצת:

טו (יד) שכסה הגחלים - היינו כל הגחלים וא״צ לקטום עד שאין ניכר שם אש כלל רק בכסוי אפר כל שהוא מלמעלה על פניהם סגי ואפילו הובערה אח״כ שרי [גמרא]. עוד אמר שם דאפילו היו הגחלים של רותם שאינם ממהרין להכבות ג״כ שרי והטעם בכל זה כיון דגילה דעתו דלא בעי לגחלים סגי דבודאי לא אתי לחיתויי. עוד איתא דגחלים שעממו [היינו שהוחשך קצת מראיתן] הרי הן כקטומה והטעם דכיון שלא חשש ללבותן שלא יעוממו מוכחא מלתא שאינו קפיד בחתויה [רשב״א]:

טז (טו) מותר לסמוך לה - י״א דלא שרינן הכא כ״א הסמיכה בע״ש להשהותה משתחשך אבל להחזיר בשבת אסור אפילו בסמיכה ורק לסברא שניה המוזכר בסוף הסעיף מותר אפילו בחזרה ע״פ האופנים המבוארים בס״ב אבל כמה אחרונים חולקין ע״ז ודעתם דחזרה בסמיכה מותר לכ״ע. ואפי׳ בסמיכה לכתחלה בשבת יש מקילין היכא שהקדירה עדיין חם ומבושל כל צרכו ועיין במה שכתב הרמ״א בסוף הסימן ובבה״ל שם:

יז (טז) קדירה - היינו ג״כ אפילו לא נתבשלה שליש דכיון דאינו אלא סומך לה מבחוץ לא חמיר האי כירה מגרופה וקטומה הנ״ל דמותר שם להשהות אפילו לא נתבשלה כדי שליש וכנ״ל:

יח (יז) בסמוך חוצה לה - היינו אפילו אם היד סולדת במקום ההוא:

יט (יח) מותר לשהות עליה - וה״ה בתוכה דכיון דכגרופה דמיא ומבעוד יום הוא נותנו לתוכה מה לי תוכה מה לי על גבה:

כ (יט) אפילו אינה וכו׳ - לפי שאין בה חשש חיתוי שמיד שכלה השלהבת כלה גם הגחלת [כל בו]:

כא (כ) אע״פ שמוסיף הבל - פי׳ בכירה הגרופה והו״א דלהוי כאינה גרופה קמ״ל דלא אמרינן הכי ואפילו בשבת מותר להחזיר עליה:

כב (כא) ותנור - היינו בתנור שלהם שעשויות ככירה אך מתוך שקצרות למעלה ורחב למטה נקלט חומו לתוכו טפי מכירה לכך החמירו בו יותר מכירה:

כג (כב) אפילו אם הוא גרוף - מפני שהגורף אינו גורף אלא רוב האש עצמה וא״א שלא תשאר ניצוץ אחד ובתנור שחומו רב חיישינן שמא יחתה כדי שיבערו אותם הניצוצות. והנה מלשון המחבר משמע דס״ל כדעת הטור דאפילו בקש ובגבבא אסור בגרוף וקטום וכן הוא דעת ה״ר יהונתן המובא בחידושי הר״ן אכן מלשון הרמב״ם משמע דבקש וגבבא אינו אסור בתנור כ״א באינו גרוף [א״ר] וכן הוא דעת הכל בו וחידושי הר״ן ויש להקל בזה:

כד (כג) שהיד סולדת בו - אבל אם אין היס״ב מותר ליתן אפילו על גביו אפילו בשבת ואפשר דאפילו אין גרוף וקטום מן הגחלים ג״כ שרי כיון שהמקום שמעמיד שם הקדרה אין היד סולדת בו [מ״א]:

כה (כד) וכ״ש שאסור וכו׳ - ודוקא בלא נתבשל כ״צ או במצטמק ויפה לו אבל במצטמק ורע לו מותר וכן בקידרא חייתא ואפילו באינו גרוף וקטום:

כו (כה) שהוא מקום וכו׳ - הוא עשוי כעין כירה אלא דכירה הוא מקום שפיתת שתי קדרות וכופח הוא מקום שפיתת קדרה אחת לפיכך נפיש הבליה מכירה שהמקום צר והחום מתקבץ בו ביותר וזוטר הבליה מדתנור:

כז (כו) דינו ככירה - ואפילו לא גרף את הקש ולא קטם:

כח (כז) דינו כתנור - שאפילו גרף וקטם אסור בין בתוכה בין ע״ג בין בסמיכה:

כט (כח) ותנורים שלנו - שפיהם מן הצד ועוד שרחבים ביותר אין חומם רב כ״כ וע״כ דינו ככירה ובספר תפארת שמואל הביא בשם רש״ל שחולק ע״ז וסובר דשוים הם לדינא ע״ש ועכ״פ בתנור של נחתומין שמסיקין בו תדיר וחומו רב טוב להחמיר לדונו כתנור:

ל (כט) ואם שכח ושהה - וכ״ש אם שגג בדין:

לא (ל) אפילו הוא מצטמק ויפה - ואפילו הוא בתוך התנור והטעם דלא נהנה ממנו כ״כ כיון דבלא״ה היה ראוי לאכילה שנתבשל כ״צ וע״כ בדיעבד מותר:

לב (לא) אסור - לכל אדם וכ״ש לבני ביתו דאסור כיון דנתבשל בשבילם:

לג (לב) עד מוצאי שבת - בהגהות אשר״י מבואר דגם בכאן הוא בכדי שיעשה כמו בעבר ושהה ומלשון הרמב״ם לא נראה כן [פמ״ג]:

לד (לג) החזירה א״י - לצורך ישראל:

לה (לד) דינו כשכח - דמה שנעשה ע״י א״י במזיד לא חמיר ממה שנעשה ע״י ישראל בשוגג וע״כ אפי׳ אם מצטמק ויפה לו מותר כיון שנתבשל כל צרכו ואין נהנה ממנו כ״כ:

לו (לה) ואם החזירו ישראל - בשבת אפילו בשוגג דינו כעבר ושהה במזיד ואסור אם מצטמק ויפה לו והטעם דמחמרינן בחזרה טפי מבשהיה משום דקעביד מעשה ועיין במ״א שפסק דלאחרים שרי בזה מאחר שהיה מבושל קודם כ״צ והיה שוגג. ודע דדין זה הוא אפילו לשיטת הרמ״א דפוסק בסוף הסעיף כהי״א דבשהיה מותר כמאכל בן דרוסאי הכא בחזרה שוים הם לדינא דהא לכו״ע בחזרה אסור אפילו אם נתבשל כל צרכו:

לז (לו) ואם מצטמק ורע לו מותר - ר״ל אע״ג דלכתחלה אסור בחזרה אפילו אם מצטמק ורע לו בדיעבד מותר אפילו להחזיר במזיד שהרי לא נהנה כלל:

לח (לז) וי״א שכל וכו׳ - ס״ל דכיון שנתבשל שראוי לאכול ע״י הדחק תו ליכא למיחש שמא יחתה דכיון שראוי לאכילה למה יחתה בחנם ולכך שרי אפילו באינה גרופה וקטומה ואין צריך לזה אלא כשעדיין לא הגיע למאב״ד או כשבא להחזירה בשבת דמחזי כמבשל אם אינה גרופה:

לט (לח) כמאכל בן דרוסאי - י״א חצי בישול וי״א שליש בישול והשו״ע לקמן בסימן רנ״ד ס״ב סתם חצי בישול ובמקום הדחק אפשר דיש להקל:

מ (לט) או אפילו וכו׳ - דלא מפלגינן בין תנור לכירה אלא מה שאסור בכירה שאינה גרופה משום חשש חיתוי אסרינן בתנור אפילו בגרוף דמשום חום התנור חשבינן ליה כאינו גרוף וכנ״ל אבל מה שהתירו בכירה אפילו באינה גרופה דלא אתי לחתות משום דכבר נתבשלה גם בתנור מותר:

מא (מ) ע״ג התנור - וה״ה בתוך התנור והכירה:

מב (מא) ולא הגיע וכו׳ - דאז חיישינן שמא יחתה בגחלים אם הוסקה בגפת ועצים וגם איננה גרופה מן הגחלים:

מג (מב) ובא להחזירה - עיין לקמן בס״ב:

מד (מג) ולא הגיע - דבהגיע לדעה זו מותר אפילו לכתחלה ונראה דלענין דיעבד יש להורות דכמאב״ד הוא שיעור שליש שרבו העומדים בשיטה זו עיין בא״ר:

מה (מד) אסור - היינו אפילו לאחרים עד מו״ש ואם בעינן בזה בכדי שיעשה עיין לעיל בס״ק ל״ב:

מו (מה) על כסא של ברזל - כעין פטפוט של שלש רגלים והגחלים מונחים תחתיו:

מז (מו) הטמנה על גבי גחלים - הכי ס״ל להמחבר דאם שולי הקדרה נוגעין בגחלים מקרי הטמנה וממילא דאסור אף בנתבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו וכדלקמן בסימן רנ״ז ס״ז:

מח (מז) כל זמן וכו׳ - ואפילו אם הקדרה עומדת בתוך התנור והתנור סתום לאו בכלל הטמנה היא וכדלקמן בסימן רנ״ז סוף ס״ה ע״ש:

מט (מח) שהיא מגולה וכו׳ - היינו שאין מכסה עליה בבגדים מלמעלה ועיין לקמן ברנ״ז ס״ה:

נ (מט) ושרי - היינו דהוא רק בכלל שהיה ושרי בשנתבשל מבעוד יום כמאב״ד לפי מה שנהגו כסברא אחרונה:

נא (נ) יש להסירו משם וכו׳ - דקשה לישראל ליזהר שלא ינענע הגחלים בעת נטילתו את הקדרה:

נב (נא) מותר לישראל וכו׳ - ודוקא כשעומדת הקדרה ע״ג גחלים אבל הגחלים מונחים סביב הקדרה אסור לישראל משום שע״י נטילתו בודאי יחתה בגחלים ואסור דעי״ז מבעיר התחתונות ומכבה העליונות ואף שאין מתכוין לזה פסיק רישא הוא ואפילו ע״י א״י יש מחמירין בזה עיין במ״א וא״ר ומ״מ נראה דלצורך שבת יש לסמוך ע״ד המקילין ע״י א״י ודין פתיחת התנור וסתימתו ע״י הא״י יתבאר בסוף סימן נ״ט ע״ש במ״ב:

נג (נב) שהיא גרופה וקטומה - אבל אינו גרוף וקטום אסור אפילו במצטמק ורע לו וכן בתנור אפילו גרוף וקטום [אחרונים]:

נד (נג) אפילו בשבת וכו׳ - דלא תימא דלא התירו חכמים אלא כשנטל מע״ש ומחזיר בע״ש סמוך לחשיכה קמ״ל דמותר ליטול ולהחזיר אפילו בשבת גופיה ואפילו כמה פעמים:

נה (נד) כ״ז שהיא רותחת - פרט זה אינו דומה לכל הנזכרים בסעיף זה דבהם הטעם הוא דלא התירו חכמים חזרה כ״א באופן זה אבל בזה הטעם הוא דכיון שנסתלק מרתיחתו דהיינו שאין היד סולדת בו יהיה בו שוב איסור בישול וכדלקמן בסימן שי״ח ס״ד ולפי מה שפסק הרמ״א שם סט״ו בהג״ה נהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי:

נו (נה) ועודה בידו - ר״ל שלא הסיר הקדרה מידו מעת נטילתה מן הכירה עד שעה שיחזירנה ולאפוקי אם הניחה ע״ג מטה או ספסל וכדומה לזה בינתים הוי כמו שהניחה ע״ג קרקע בינתים וזה אסור לכו״ע דבטלה לה השהיה הראשונה ושוב כשמחזיר ומניחה ע״ג הכירה הו״ל כמושיב לכתחלה ע״ג הכירה בשבת וחכמים לא התירו אלא חזרה אבל לא להושיב לכתחלה אף שכבר נתבשלה כל צרכה ואין בה מן הדין משום איסור בישול מ״מ כיון שמעמידה במקום שדרך לבשל שם תמיד נראה כמבשל לכתחלה בשבת:

נז (נו) ודעתו להחזירה - הטעם ג״כ כנ״ל שעי״ז לא בטלה עדיין שהיה הראשונה שהשהה אותה על הכירה מבעוד יום כיון שהיה דעתו להחזיר עד שלא תצטנן אבל אם בתחלה כשנטלה לא היה דעתו לזה ושוב נמלך להחזיר תיכף אסור אף שלא הניח ע״ג קרקע בינתים דהו״ל כמושיב לכתחלה בשבת ועיין בביאור הלכה שהבאנו הרבה מהראשונים שמקילין בעודן בידו אפילו אין דעתו להחזיר וכן מקילין בדעתו להחזיר אף שבינתים הסירן מידו ונראה שבעת הצורך יש לסמוך ע״ז:

נח (נז) ודוקא על גבה - היינו על עובי דפנותיה מלמעלה או ששם כיסוי על חללה והעמיד הקדירה על הכיסוי ואפילו אם תלה הקדירה לתוך אויר הכירה וקצת דפנותיה בולטין מלמעלה כדרך הקדירה שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה ג״כ בכלל ע״ג הוי ולא מקרי תוכה אלא כשיושבת הקדירה על קרקעית הכירה:

נט (נח) אבל לתוכה אסור - דכיון שהוא מעמיד לתוכה כדרך שמבשלין בה תדיר נראה כמבשל [רשב״א ור״ן] ואותן הכירות שאין להן תוך וחלל אלא הן פשוטות ותוכן וגבן אחד מותר להחזיר להן דאין עליהן שם תוך ואם יש אש בכירה עיין סימן שי״ח סט״ז:

ס (נט) ובתנור - אפילו הוסק בקש או בגבבא וכנ״ל:

סא (ס) וה״ה לכופח וכו׳ - דהלא לא הותרה חזרה לכו״ע אלא בגרופה ובתנור וכופח שהבלם רב לא מהני גריפה וכדלעיל בס״א:

סב (סא) ודוקא שהתבשיל וכו׳ - קאי אאישא דאמר אפילו בשבת מותר להחזירה ע״ג כירה כשהקדירה רותחת ולזה ביאר דדוקא כשהוא מבושל כ״צ אבל אם לא נתבשל כ״צ שייך אחריו עוד בישול ועיין במה שנכתוב לקמן בסימן שי״ח ס״ד במ״ב שם:

סג (סב) אפילו לכירה אחרת - ואפילו אם הבלה מרובה מראשונה מ״מ לא הוי רק בכלל חזרה ושרי אבל אם היתה בתחלה טמונה בדבר שאינו מוסיף הבל ובשבת בא להושיבה לכירה או להיפוך מכירה להטמנה אסור דזהו פעולה חדשה ואין טומנין משחשיכה אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל וכדלקמן בסימן רנ״ז:

סד (סג) וי״א דכל זה וכו׳ - פי׳ הא דבעינן דוקא עודה בידו גם דעתו להחזיר אבל גרוף וקטום לכו״ע בעינן:

סה (סד) כשנטלו מן הכירה מבעוד יום וכו׳ - דכיון שלא היה הנטילה בשבת נראה חזרתו כפעולה חדשה והוי כנותן לכתחלה ומבשל משו״ה מצרכינן עכ״פ עודנה בידו וכה״ג כי היכי דליהוי הכירא שאינו אלא חזרה:

סו (סה) על גבי קרקע - ואפילו לא היה דעתו להחזיר והטעם שהרי הכל ידעו דכבר עמדה הקדירה בכירה ונתבשלה כבר:

סז (סו) וכן נוהגים להקל בתנורים וכו׳ - היינו שמחזירים לתוך התנור בשבת מה שנותר להם אחר שלקחו מן הטשאלינ״ט לאכילה כדי שלא יצטנן:

סח (סז) וטוב להחמיר - כי הרבה פוסקים חולקין על הר״ן ועוד כי הב״י סובר שגם הר״ן לא התיר אלא ע״ג כירה ולא בתוכו וגם המ״א בס״ק ל״ה מצדד כהב״י ע״ש ומי עדיפא תנור שלנו מכירה ומ״מ נראה שיש זכות על המנהג כי כבר נתבאר בפוסקים שאין לאסור חזרה אא״כ יש חום שהקדירה יהיה נעשה רותחת מן החום וזה אין מצוי כ״כ ע״כ אין לפקפק בזה ועיין לקמיה בס״ק ס״ח ואח״כ מצאתי בלבוש כדברינו:

סט (סח) מיהו אם נצטנן - היינו אם נצטנן לגמרי וכמ״ש למעלה והטעם דשייך אח״כ עוד בישול חדש ועיין לקמן במ״א סקל״ו שכתב דאפילו בדבר יבש שאין בו מרק דלא שייך בו בישול ג״כ אסור דכיון שכבר נצטנן בטלה השהיה הראשונה והוי כנותן עתה מחדש בתוך התנור לזה אסור בכל גווני וכ״ז כשמניחו עתה במקום שע״י החום יהיה היד סולדת בו. כתבו האחרונים דבמקום שמותר להחזיר מותר אפילו לסתום פי התנור בדף אחר החזרה דסתימת הדף לא מקרי הטמנה מיהו אם ע״י סתימת פי התנור יהיה רותח טוב שלא לסתום וכנ״ל בס״ק ס״ז. ודע דכ״ז הוא באין גחלים בוערות בתנור

אבל אם יש שם גחלים בוערות פשוט במשנה דבאין גרוף וקטום אפילו לב״ה אסור להחזיר ואפילו תנור שלנו דדמי לכירה ג״כ אסור בכל גווני [טו״ז] ולפי מה שכתב בספר ישועות יעקב דלענין חזרה סגי כשגרוף הגחלים לצד אחד יש להקל אם גרף הגחלים מבע״י שיהיו רק לצד אחד:

ע (סט) אסור להניחו וכו׳ - דזה מקרי תחלת הטמנה [דמה שהיה מונח מתחלה בתנור ענין אחר הוא וכדלעיל בס״ק ס״ב] ואין טומנין בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל ולכן אפילו היה עדיין המאכל חם ורותח אסור. ואם אינו טמון היטב בתוכם שהוא פתוח מלמעלה שרי דזה לא מקרי הטמנה כמ״ש רמ״א בסוף ס״א בהג״ה:

עא (ע) י״א דכל שהוא סמוך וכו׳ - כדי להבין דברי הי״א מוכרח אני להאריך קצת דהנה התוס׳ והרא״ש וסייעתם הוכיחו דבע״ש נמי שייך דיני חזרה דהיינו אם נטל מבעוד יום מן הכירה או מן התנור לדידן אסור להחזיר עליו אא״כ הוא גרוף וקטום והקשו ע״ז א״כ דאסרינן להחזיר אפילו בע״ש אם יסלק הקדרה מן הכירה בע״ש בהשכמה לא יהיה יכול להחזיר ואיזה שיעור זמן נתנו חכמים ע״ז ומסקי דאם הוא סמוך לחשיכה כ״כ עד שאם היה קר לא היה יכול להרתיחו באותו זמן אסרו אז להחזיר בלא גריפה דאם יהיה מותר אז להחזיר יחזיר גם בשבת וכולא חדא גזירא היא ובשבת אסור שמא יחתה וכ״ז הוא דעת הי״א שהזכירו הרמ״א והיש מקילין הוא דעת רש״י וסייעתו דס״ל דלא גזרו על חזרה כ״א משחשיכה ולא מבעוד יום:

עב (עא) או סמוך לברכו - בזמנם היו נוהגין לומר ברכו בהקדם וקמ״ל דכיון דע״י ברכו הוא קבלת שבת הוי כשבת גמור ובעינן שאותו השיעור יהיה קודם ברכו דוקא ועיין במ״א שחולק ע״ז וס״ל דלא נזכר זה השיעור רק קודם חשיכה ולא קודם ברכו:

עג (עב) אם הוא סמוך כ״כ וכו׳ - היינו אפילו הוא קודם שקיעת החמה איזה זמן דינו כמו בשבת. והיינו רק לענין דבעינן גרופה וקטומה כמו בשבת אבל לענין דעתו להחזיר ושלא יניחנו ע״ג קרקע לא בעינן בזה [תו״ש והגר״א בשם הרא״ש]. וחי לגמרי שרי להחזיר סמוך לחשיכה ממש אפילו לאינה גרופה וקטומה וכמ״ש ס״א:

עד (עג) עצמו - ודוקא אחר שנגמר כל בישול הקדירה ומניחה לעמוד על הכירה עד הערב לשמור חומה בזה הוא דמחמרינן אם נטלה שלא להחזירה לשאינה גרופה אבל כ״ז שלא נתבשל כל צרכה נוטלה ומחזירה בכל גווני דלא שייך למיגזר דיחזיר גם בשבת דזהו מבשל בשבת ופשיטא דמזדהר בהכי אפילו אי שרית להחזיר מבע״י ויש מחמירין גם בזה משום לא פלוג:

עה (עד) טוב להחמיר - ולפ״ז אין ליטול הקדרה מכירה ולתנו ע״ג תנור שאינו גרוף וקטום סמוך לחשיכה דאף דתנור שלנו דינו ככירה הא בכירה גופיה יש להחמיר לדעה זו ואם הוא גרוף וקטום מותר אף בשבת:

עו (עה) ע״ג כירה ממש - היינו דבזה יש אוסרין חזרה סמוך לחשיכה וכנ״ל:

עז (עו) במקום שהיס״ב - דאי אין היד סולדת בו אפילו בשבת שרי [ב״י]:

עח (עז) סמוך לחשיכה - היינו אפילו נצטנן לגמרי ואי לא נצטנן לגמרי אפילו בשבת שרי וכמש״כ בסימן שי״ח סט״ו בהג״ה:

עט (עח) ובתנור אין חילוק - היינו בתנור של זמן התלמוד [וכבר כתוב זה בשו״ע בס״א אלא דשם מיירי לענין שהיה וכאן מיירי לענין חזרה] אבל תנורים שלנו שפתוחים מן הצד הם ככירה [אחרונים]:

פ (עט) ישנה - אבל חדשה אסור דמתלבן ע״י החום ונעשית כלי גמורה עי״ז ובקדרות שלנו שכבר נגמר תיקונן ועשייתן בתנור של יוצרים אפשר שיש להקל במקום הדחק:

פא (פ) ריקנית - דאם יהיה בה תבשיל אסור להשימה על הכירה מחמתה גופה:

פב (פא) על פי הכירה - דהו״ל כירה כגרופה וקטומה שהרי הקדרה סותמת את פי הכירה וממילא מותר אח״כ להשים עליה הקדרה שהתבשיל בתוכה וכדלעיל דחזרה ע״ג גרופה וקטומה מותר ולפ״ז ה״ה גם בתנורים שלנו כשהאש בתוכה ג״כ שרי ליתן למעלה ע״ג מעזיבה שעל התנור כיון שהמעזיבה מפסיק בין הקדרה ובין האש וה״ה כשנותן לתוך הקאכלין שבתנור אכן במהרי״ל איתא דצריך להפסיק שם על המעזיבה באיזה עץ או דף להכירא וישים הקדירה עליה וכן משמע בסוף הסימן ברמ״א ועיין במ״א בסוף סימן רנ״ט בדיני שהיה והטמנה שהעתיק ג״כ כמהרי״ל ומשמע שם דע״י היכר דבר המפסיק מותר אפילו ליתן לכתחלה בשבת ועיין בחידושי רע״א שם וכ״ז כשהתבשיל עדיין חם שלא נצטנן דאל״ה אסור משום בישול אם יוכל להתחמם שיהיה היד סולדת בו:

פג (פב) שלא ישים וכו׳ - וכדלעיל בדיני חזרה:

פד (פג) ושתהיה רותחת - עיין לעיל במ״ב סקנ״ד דנהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי:

פה (פד) הנוהגים להטמין - ר״ל שמכינין מבעוד יום מים חמין פן יצטרך לערות אותן לתוך התבשיל ודעת השו״ע למחות בזה דפעמים אחד היד סולדת בו והשני אין היד סולדת בו וכשמערה אחד לחבירו מתבשלים זה עם זה ועיין באחרונים שכתבו דלפי מה שיבואר לקמן בסימן שי״ח סט״ו בהג״ה דאנן נוהגין כהפוסקים דאם לא נצטנן לגמרי אפילו בדבר לח אין בו משום בישול עוד א״כ אפילו אם אחד אין היד סולדת בו ויתחמם ע״י התערובות ג״כ שרי וכן הוא מעשים בכל יום שנותנין לתוך הקערה קטניות ומערין עליהן מכלי ראשון רוטב של בשר וא״כ כיון שהקטניות בכ״ש והעירוי הוא מכ״ר הו״ל בשול אלא ע״כ דכיון שלא נצטנן לגמרי לא שייך בו בשול. ואפשר שלזה כוון הרמ״א במש״כ ועיין לקמן בסימן שי״ח והיינו דאין להחמיר בהדבר ומ״מ משמע ממ״א במסקנתו דאף שאין למחות ביד הנוהגים להקל טוב יותר לנהוג שלא לערות הרותחין מן הכ״ר לקערה על מה שבתוכו כ״א בכף. ואם הקטניות עם המרק שבקערה נצטנן לגמרי בודאי יש מדינא ליזהר שלא לשפוך עליהם מכ״ר כ״א ע״י כף:

פו (פה) על פי קדירת חמין - אפילו היא עומדת על האש:

פז (פו) כל צרכו - דע דדעת הרשב״א דדבר שכבר נתבשל אפילו אם נצטנן אח״כ לגמרי תו לית ביה משום בשול אפילו הוא דבר שיש בו רוטב אבל השו״ע סתם לקמן בסימן שי״ח ס״ד כדעת הרא״ש שסובר דבדבר שיש בו מרק אם נצטנן יש בו אח״כ עוד משום בשול והכא בפאנדי״ש דמיקל השו״ע לחממן ואפילו אם יהיה היד סולדת בו משום דהוא דבר שאין בו רוטב [כי פאנדי״ש הוא לחם אפוי הממולא בבשר] ולכו״ע לית ביה משום בישול אף אם נצטנן לגמרי כמ״ש סימן שי״ח סט״ו:

פח (פז) שאין דרך בישול בכך - ר״ל דאף דקי״ל שאסור ליתן לכתחלה בשבת על הכירה אפילו נתבשל כ״צ והוא דבר חם וגם הכירה גרופה וקטומה התם הטעם משום דנראה כמבשל בשבת דדרך בישול בכך אבל הכא אין דרך בישול בכך ע״י הפסק קדירה ואין נראה כמבשל ואם יש בה הרבה שומן שנקרש יש להחמיר משום נולד שנימוח השומן כמ״ש סימן שי״ח סט״ז בהג״ה ע״ש:

פט (פח) אבל להטמין וכו׳ - ר״ל דאם קדרת החמין או המיחם היה מכוסה מלמעלה בבגדים אפילו אם אין אש תחתיה ג״כ אסור להטמין הפאנדיש תחת הבגדים משום איסור הטמנה דקי״ל דאסור להטמין בשבת אפילו תבשיל שהוא מבושל כל צרכו וחם ואפילו בדבר שאין מוסיף הבל:

צ (פט) שאסור להניחו - והנחה לכתחלה בשבת אסור אפילו הוא עדיין רותח ומצטמק ורע לו [הגר״א]:

צא (צ) ליתן לתוך וכו׳ - היינו שנותן בשבת בבוקר בתוך התנור התבשיל שנתבשל כדי שיתחמם דאף שבתוך התנור והכירה קי״ל דאפילו גרוף וקטום אסור להחזיר דאינו מותר רק על גבה הכא אחר שלא הטמינו בו חמין לשבת רק אפו בו מבעוד יום אין בו למחר רק חום מועט ואין נראה כמבשל עי״ז ומשמע דאם היה טמון בו חמין מבערב דנפיש הבליה דתנור היה אסור ליתן בו בבקר התבשיל שנתבשל כדי להתחמם וכ״ז הוא להכל בו אבל בד״מ וכן מהרמ״א לעיל בס״ב בהג״ה מוכח דנוהגים להקל להחזיר לתוך התנור בכל גווני אלא שמסיים שם דטוב להחמיר:

צב (צא) לגמרי - דאם היה התבשיל מצטנן לגמרי קי״ל דיש בו עוד משום בישול ואסור להניח אפילו בתנור כזה דשמא יגיע התבשיל עד שיהיה היד סולדת בו:

צג (צב) בזה - טעמם דחזרה לתוך התנור לעולם אסור בין אם החום שבתנור רב או מעט דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים ומיהו דוקא כשיש חום בתנור שהיד סולדת בו דאל״ה אין עליו שם תנור שהוסק כלל:

צד (צג) ואם החום כ״כ וכו׳ - צ״ל שאם החום וכו׳ דאל״ה אפילו להיש מחמירין שרי וכן סתם הרמ״א לעיל בסוף ס״ב בהג״ה:

צה (צד) וכל הדברים וכו׳ - היינו אפילו דברים שאין בהם רק איסור דרבנן:

צו (צה) להחם הקדרה - אפילו אם לא יתנה על גבי האש או הכירה ממש דשוב אין בזה משום איסור חזרה אעפ״כ אסור משום איסור בשול כיון שנצטנן לגמרי כמ״ש סי׳ שי״ח ס״ד וסט״ו בהג״ה ע״ש. ומ״מ כתבו המג״א וש״א דבדיעבד יש להתיר התבשיל באופן זה שלא העמידו על הראש ממש כ״א על התנור מאחר דיש פוסקין שמתירין אפילו לישראל לעשותו לכתחלה כמו שכתוב שם בסט״ו בהג״ה:

צז (צו) אפילו צונן - אף דלא נהנה ממלאכת א״י מ״מ קנסוהו שימתין עד לערב בכדי שיעשה הואיל ונעשה מלאכה ע״י צוויו ואם עשה הא״י כן מעצמו בשביל ישראל שרי לאכול צונן כיון שאין נהנה ממלאכתו כלל ולא היה רוצה בכך א״כ לאו כל כמיניה לאסרו על ישראל מיהו אם ישראל רואהו צריך למחות בידו:

צח (צז) שעדיין ראויים לאכול - ולכן אע״ג שנהנה מהחמים שרי בדיעבד כיון שהיה יכול לאכול בלא החמים ואפילו העמידו הא״י ע״ג האש ממש בצוויו אעפ״כ אין לאסור התבשיל בדיעבד:

צט (צח) מותרין לאכול - ואפילו חימם הא״י תבשיל ובשר ביחד והתבשיל לא היה מתחלה ראוי לאכול מחמת צנינותו אעפ״כ לא נאסר הבשר כי הוא היה ראוי לאכול אף בצונן:

ק (צט) לכן נוהגים - אדלעיל קאי ופירושו דכיון שאסור לומר לא״י להחם לכך נוהגים שהא״י נותן התבשיל שנתקרר לגמרי על התנור קודם שהוסק שאז ליכא שום איסור כיון שאין שום אש בתנור ומה שמסיק אח״כ את התנור עיקר כונתו אינו אלא לחמם בית החורף דשרי [דהכל חולים הם אצל צינה וכמ״ש בסוף סימן רע״ו] ולא לחמם את התבשיל ואף דהוי פסיק רישא לגבי התבשיל שנתחמם ממילא מ״מ באמירה לא״י דהוי שבות דלית בו מעשה לא מחמרינן כולי האי ושרי אף בפסיק רישא. ודע דכ״ז באייבלי״ך שבתנור בית החורף שלנו שאין דרך לבשל בחול מלמעלה ע״ג התנור לכך נוכל לומר דאין עיקר כונת הא״י בההיסק רק לחמם הבית ולא לבשל הקדרות שעומדות מלמעלה ע״ג התנור אבל התנורים שקורין ענגליש״ע קיכי״ן שדרך הכל לבשל בחול על גביהן מלמעלה איסור גמור יש בזה להעמיד המאכל לחמם ע״י הא״י אפילו קודם הסקה דדואי כונת הא״י בההיסק אח״כ גם בשביל בשול הקדרות [ספר טוב טעם ודעת מהגאון מהרש״ק בסימן קע״ה וכ״כ בשו״ת בית שלמה ח״א סימן נ״ה וכ״כ בשו״ת שואל ומשיב מהדר״ג ח״ג סימן ג׳ שחלילה לעשות כן ועיין בה״ל]:

קא (ק) אסור בכהאי גונא - ר״ל להושיב הקדרות אצל תנור בית החורף או עליו אפילו קודם ההיסק דהו״ל כאחד נותן הקדרה ואחד האש דהראשון פטור אבל אסור משא״כ באמירה לא״י דשרי דהא עיקר כונתם לחמם הבית דשרי ומזה נראה היתר שאם נתן הא״י מים לתוך הקדרה הקבוע בתנור ונתחממו שמותר הישראל להנות מהם להדיח בהם כלים ואפילו לכתחלה מותר לצוות לו בזה דק״ו הוא דהא בתבשיל כשנותנו ע״ג התנור כונתו לחממו ואפ״ה שרי כש״כ כאן שאין כונתו לחמם המים אלא שלא יבקע הקדירה ואפשר דאפילו נתן הא״י המים אחר שהוסק שרי ג״כ מטעם זה ומ״מ לומר לא״י נראה לאסור אחר שהסיקו אבל ישראל אסור ליתן המים לתוך הקדירה אפילו קודם שהסיקו הא״י. והא דמתירין להדיח כלים במים שנתן הא״י להקדירה דוקא כשאינם מלוכלכים בשומן דאל״ה אסור לשפוך הרותחים עליהם משום שממחה השומן והוי נולד כמ״ש סימן ש״כ סי״ד אלא יניח הכלי תוך המים ולא יערה עליהם דזה שרי משום דלא קעביד מעשה:

קב (קא) עדיין חמין - אפילו אין היד סולדת בהן:

קג (קב) מותר להעמידן - אפילו ישראל ואפילו לאחר שהוסק:

קד (קג) אצל תנור בית החורף - אבל עליו וכ״ש בתוכו אסור כיון שאינו גרוף וקטום ואפילו קודם היסק אסור ליתן עליו משום חשש שמא יחתה אח״כ בגחלים להרבות חומו שהקדירות שלמעלה יהיו נרתחים והעולם נהגו היתר ליתן עליו קדרות חמין קודם היסק ויש להם ע״מ שיסמוכו וכמש״ל באות פ״א ע״ש אבל אחר היסק לא ינהוג כן רק צריך ליתן איזה דף או עץ תחת הקדירה להכירא וכנ״ל בשם מהרי״ל:

קה (קד) כדין גרופה וכו׳ - ר״ל וכי היכא דהתם מותר להחזיר אפילו בשבת ה״נ מותר לסמוך בכירה ותנורים שלנו אף כשאינו גרוף:

קו (קה) וכבר נתבאר וכו׳ - הוא ענין בפ״ע ור״ל כי היכי דלענין חזרה על גבי גרופה נתבאר לעיל דמותר אפילו הניחן ע״ג קרקע מקודם ה״ה לענין לחזור ולסמוך אצל תנור שאינו גרוף הנ״ל אפילו אם העמידו מקודם ע״ג קרקע ג״כ מותר:

סימן רנד

א (א) אע״פ וכו׳ - עיין בביאור הלכה שהבאנו סוגית הגמרא בקיצור לבאר דברי המחבר והרב באלו השתי סעיפים. מותר להשהותו - היינו שמותר ליתן לכתחלה להשהותו ע״ג כירה ותנור אפילו אם אינם גרופים וקטומים דכיון שהוא חי מסיח דעתו ממנו עד למחר ובכל הלילה יכול להתבשל בלא חיתוי וכנ״ל בריש סימן רנ״ג:

ב (ב) אבל בצלי - אפילו אם צולה את הצלי בתנור והתנור מכוסה אך שאינו טוח בטיט חיישינן שיגלה הכיסוי ויחתה שם בגחלים:

ג (ג) שאצל האש - לאפוקי צלי קדר דינו כבקדרה ומותר להשהותו בחי גם מיעט המחבר בזה אם נותנו ע״ג האש ממש דשם אפילו בבשר גדי אסור וכדלקמן בס״ב ע״ש הטעם:

ד (ד) אסור להניחו - אם לא שיש שהות מבעוד יום להיות נצלה כ״כ שיהיה מצטמק ורע לו והוא לדעה ראשונה המבואר ברס״י רנ״ג ולדעה שניה שם סגי אם נצלה מבע״י כמאכל בן דרוסאי:

ה (ה) שממהר להתבשל - כתבו האחרונים בסימן רנ״ג דמיני קטניות וירקות ושאר דברים רכים אפילו בקדירה ממהרין להתבשל וע״כ אפילו בחי חיישינן בהן שמא יחתה ועיין לקמן בס״ח ובה״ל שם:

ו (ו) בבשר שור וכו׳ - שהוא בשר קשה וצריך בשול ביותר וחיישינן לחתויי:

ז (ז) אבל בשר גדי - היינו גדי הרך:

ח (ח) שהם מנותחים - אבל אם אינו מנותח צריך בשול כשור ועז ואם יחתה בגחלים לא יתחרך הבשר וחיישינן לחתויי:

ט (ט) מותר - בין אם הוא חי לגמרי או שנתבשל קצת וכדלקמן בהג״ה:

י (י) שאם יחתה וכו׳ - לפי טעם זה אין חילוק בין אם צולהו בתנור שפיו מכוסה או צולהו מגולה אצל האש דהכל שרי אבל יש מחמירין דלקמיה בהג״ה סוברין דאינו מותר בגדי ועוף כ״א כשצולהו בתנור שפיו מכוסה ורק שאינו טוח בטיט ואז אמרינן בגדי ועוף דקשה ליה זיקא ולא יפתח פי התנור אבל כשצולהו מגולה אצל האש גם בגדי ועוף חיישינן לחתויי:

יא (יא) ויתקשה הבשר - ואם הוא בקדרה לא מהני כשהוא טוח בטיט לדעה זו דהא לא יתקשה ועיין לקמיה בהג״ה דמסיק דהמנהג להקל בזה דס״ל כיון שאינו מוכן לחתות שהרי סתום הוא בטיט לא יבוא לחתות:

יב (יב) ואין חלוק וכו׳ - קאי אכל גווני היתר וגווני איסור המבוארים בסעיף זה. ודע דכ״ז דוקא בענייננו דמיירי לענין צלי אבל לענין קדירה או צלי קדר דג״כ דינו כקדרה יש חילוק בין חי לנתבשלו קצת דבחי מקילינן ליתנו סמוך לחשיכה בין בשר שור בין בשר גדי ועוף ובנתבשל קצת אסור אפילו בשר גדי ועוף שמא יחתה דלא שייך בו ההיתר שיחרך ע״י החיתוי כיון דבקדירה הוא וצריך בישול רב. ומה נקרא מבושל קצת מבואר לעיל בריש סימן רנ״ג דעה קמייתא ס״ל שם עד שיתבשל כל צרכו וכשיתבשל יותר יהיה מצטמק ורע לו והי״א שם ס״ל דמכיון שנתבשל כמאכל בן דרוסאי נקרא בישול גמור ומותר ליתנו ע״ג כירה ותנור שאין גרוף וקטום:

יג (יג) קצת - דאלו יכול להצלות מבעוד יום צלי הראוי אפילו בשר שור מותר והנה לעיל בריש סימן רנ״ג מבואר שתי דעות מהו נקרא בשול הראוי וה״ה בענייננו לענין צלי וכמו שכתבנו למעלה בסק״ד:

יד (יד) הכל שרי - ר״ל אפילו בקדירה ונתבשל קצת דלא חיישינן שיפתחנו ויחתה כיון שהוא סתום בטיט ואינו מוכן לחתות וחולק בזה אדעת המחבר שמחמיר בזה וכמו שכתבנו בסקי״א והא דנקט הרמ״א בלישניה ויש מחמירין אע״ג דלענין זה הוא קולא משום דבצלי דאנן קיימינן ביה הוא חומרא וכדלקמיה:

טו (טו) וע״ג האש וכו׳ - אין ר״ל על גבי הגחלים ממש דבזה אפילו להמחבר הכל אסור וכמו שמבואר לקמן בס״ב אלא ר״ל אצל האש ובא לאפוקי בזה מדעת המחבר דלא חילק בבשר גדי שמותר בין אם צולהו בתנור שפיו מכוסה ובין אם צולהו בגלוי אצל האש אבל לדעתו אין היתר בגדי כ״א כשצולהו בתנור שפיו מכוסה וכמו שבארתי הטעם לעיל בסק״י:

טז (טז) בצל וביצה - וה״ה שארי דברים שאין נאכלין חיין וכדלקמיה:

יז (יז) על גבי גחלים - היינו שנוגעין בהגחלים ולאחר הצליה ימתין עד שיכבו הגחלים ואז יטלם. והנה הטעם דחיישינן בזה שמא יחתה אפילו בבשר גדי הוא כמו שמפרש אח״כ דכיון שהניחו וכו׳ אבל אם יצלה בסמוך להגחלים כבר נתבאר בס״א דעת המחבר דבבשר גדי ועוף שהוא רך לא חיישינן כלל לחיתויי שעי״ז יתחרך הבשר ומותר ליתנו בסמוך לחשיכה אפילו אם לא יהיה נצלה מבע״י כמאכל ב״ד וה״ה בצל וביצה ובבשר שור ועז שהוא קשה בעינן שיהא נצלה כל צרכו מבע״י דוקא דאל״ה חיישינן לחיתוי כי לא יפסד ע״י החיתוי כיון שהוא אינו מונח ע״ג הגחלים ודעת הרמ״א כהפוסקים דאין חילוק בין ע״ג הגחלים או בסמוך להן בין בבשר שור או בשר גדי ועוף השיעור שיצלה מבע״י כמאכל בן דרוסאי ואם הוא טוח בטיט שרי לדידיה בכל גווני ליתנו סמוך לחשיכה דלא חיישינן שיסתור הטיח ויחתה וכבר כתב בס״א דנהגו כסברא זו:

יח (יח) אפילו הוא בשר גדי - דהיינו אפילו הוא מנותח דמקילינן לעיל בס״א הכא ע״ג גחלים שאני וכדמפרש והולך:

יט (יט) עבר - שנתן במזיד סמוך לחשיכה כ״כ עד שלא היה שהות לצלות מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי ונצלה בזמן האסור או ששכח הצלי ע״ג כירה ונצלה בשבת אעפ״כ אסור בדיעבד כדי שלא יבוא להשהות במזיד ויאמר שכחתי:

כ (כ) אסור - בין לו בין לאחרים עד מוצ״ש. בכדי שיעשו וכדלעיל בסימן רנ״ג ס״א:

כא (כא) סביב הקדרה - והקדרה עומדת על הפטפוט ותחתיה יש אש וקמ״ל דמותר ליתן קודם חשיכה פירות סביבה אף שהפירות נוגעין באש וניצולין בשבת מחום האש ולא דמי לבשר בצל וביצה הנ״ל דאסור ליתנם אא״כ ניצולו מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי דהכא כיון שנאכלין חיין הרי שהוא כתבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי דיותר הם טובים בלא בישול כלל משאר תבשיל שנתבשל כמאב״ד ולא אתי לחתויי והא דנקט סביב הקדרה ולא נקט סתמא דמותר ליתנם על האש דבר ההוה נקט ובימיהם היה רגילות לנהוג כן א״נ משום דין הכסוי דנקט בסיפא דשייך בקדירה נקטיה:

כב (כב) אע״פ שאי אפשר וכו׳ - ולא דמי לבצל בס״ב דאסור אע״פ שלפעמים אוכלין אותו חי מ״מ אין טוב לאכלו חי כמו תפוחים וה״ה לכל דבר שאין טוב לאכלו חי כמו תפוחי יער וכדומה אסור כבצל וביצה הנ״ל:

כג (כג) שלא יחזיר הכיסוי - אף דמצד הקדירה אם נתגלה בשבת הכיסוי שלו שכיסוהו מלמעלה שלא יצטנן מותר לחזור ולכסותו וכן להוסיף עליו וכדלקמן ברנ״ז ס״ד שם הקדירה כבר נתבשלה מבע״י אבל הכא שהפירות מתבשלין והולכין בשבת והכיסוי הוא גם עליהן וע״י הכיסוי הוא ממהר לגמור בשולו אסור:

כד (כד) שממהר לגמור - וכ״ש שאסור להניחם בשבת גופא סמוך לתנור כדי לצלות ואפילו אם נותנו בשביל זה קודם שהוסק אסור כדלעיל בסוף סימן רנ״ג אבל קודם חשיכה מותר ליתן אותם על תנור החם או בקאכלי״ן [פמ״ג]. ודע דמה שהתרנו ליתן אותם לכתחלה סמוך לחשיכה היינו קודם לשקיעה ועיין בסימן רס״א בדין בה״ש:

כה (כה) פניה - מבעוד יום דתו לא חיישינן שמא יחתה בגחלים:

כו (כו) המדובקים בתנור - והאחרונים הסכימו דה״ה דסגי אם מתקרם פניה שכנגד האש ואפשר דגם המחבר ס״ל הכי והא דנקט פניה המדובקים ס״ל דזהו יותר בקל מתקרם ואין חילוק אם הוא נאפה בקרקע התנור או בבעקי״ן ועיין לקמיה בהג״ה ועיין בביאור הגר״א בהג״ה שבסמוך דדוקא אם הפת דק אבל אם הוא עב אינו מתבשל מהרה וצריך שיהיה נקרם הפנים התחתון שכנגד התנור וגם הפנים שלמעלה נגד חלל התנור:

כז (כז) ואין החוטין נמשכין - ואפילו אם היה הפת עבה נמי סגי בזה השיעור לכו״ע דכיון דאין חוטין נמשכין בודאי נקרמו פניה היטב בין למעלה בין למטה:

כח (כח) קרוי קרימת פנים - וכ״ז בשאין גרוף וקטום אבל בכירה או בתנור שלנו כשהוא גרוף וקטום או כשסותם פי התנור בטיט מותר ליתן הפת בתנור סמוך לשקיעה בכל גווני:

כט (כט) למעלה ולמטה - למעלה היינו לצד חלל התנור ולמטה לצד תחתית הכלי שנאפית בו ועיין במ״א וט״ז שכתבו דלפי דעת המחבר לעיל סגי בשנקרם במקום אחד לבד אמנם בביאור הגר״א כתב דלפי שהוא עב ואינו מתבשל מהרה לכך לכו״ע בעינן מלמעלה ומלמטה וגם הדגול מרבבה כתב דכו״ע מודים בזה אמנם מטעם אחר דכיון דפשטיד״א חלק עליון וחלק התחתון אינם מגוש אחד דהרי המולייתא שבתוכה מפריד ביניהם הוי כשני עוגות ובכל אחד צריך קרימת פנים וכ״כ בספר חמד משה:

ל (ל) ויתבשל מה שבתוכה - היינו מה שממלאין בהפשטיד״א בשר ודגים וכה״ג דאל״כ אף שקרמו פניה חיישינן שמא יחתה בגחלים כדי שיתבשל מה שבתוכה:

לא (לא) אם במזיד אסור - לרדות אפילו ע״י שינוי ואפילו אם אין לו מה יאכל ואפילו אם א״י רידהו שלא מדעתו אסור לו לאכול:

לב (לב) בכדי שיעשו - היינו האכילה אבל הרדיה מן התנור פשוט דמותר תיכף במו״ש:

לג (לג) בשוגג וכו׳ - והא דלא קנסינן גם בשוגג כמ״ש בס״ח דלא מחלקינן שם בין שוגג למזיד דכיון דאין לו פת אחר לאכול וא״א לקיים מצות ג׳ סעודות בלא פת שרי אבל תבשיל אין חיוב כ״כ לאכול בשבת ואה״נ דאם אין לו דבר אחר לאכול כלל כ״א אותו התבשיל בלבד שהשהה בשוגג מותר לו לאכלו שאסור להתענות בשבת כמ״ש סימן רפ״ח ולפ״ז דכל ההיתר הוא מפני שאין לו פת אחר לאכול אפילו בתנורים שלנו שמבואר לקמן בס״ז שאין בהם משום רדייה ג״כ אסור להסתפק מן הפת יותר מג׳ סעודות:

לד (לד) מזון שלש סעודות - ואם בפת אחד שהוציא יש בו כדי ג׳ סעודות שוב אסור לרדות אע״ג דאין לו לכל סעודה ככר שלם ולחם משנה [מ״א]:

לה (לה) ירדה במרדה - דרדיית הפת לא הוי שבות גמור אלא משום עובדא דחול אסור ולכך היכא דא״א לשנות וצורך שבת הוא התירו:

לו (לו) רודה כדרכו - ובספר א״ר כתב דיש להחמיר כהפוסקים דס״ל דאפילו נתנה בהיתר צריך להיות הרדייה דוקא בשינוי:

לז (לז) אבל אם הוא טוח - אתחלת הסעיף קאי דמותר ליתן דלא גזרינן שמא יסתור הטיט ויחתה ועיין בסעיף ז׳ האיך יתנהג בענין הרדייה:

לח (לח) לאפותו - דאפילו בלא חתוי יהיה נאפה היטב ועיין במג״א שכתב דבתנורים שלנו כיון דקי״ל לקמיה בסעיף ז׳ דמותר לרדות מהם בשבת ולאכול אפילו יש לו הג׳ סעודות על שבת חיישינן שמא ימלך לאכול מהפת שבתנור בשבת ויחתה בגחלים כדי שיתבשל מהרה:

לט (לט) אפילו במזיד - דהו״א הלעיטהו לרשע וימות קמ״ל דשרי וכ״ש כשהדביק בשוגג דשרי כדי שלא יבוא לידי איסור חטאת:

מ (מ) לו - ר״ל דוקא הוא בעצמו מותר לרדות אבל אחרים אסורים לרדות בשבילו בין כשהדביק במזיד ובין בשוגג אפילו מי שהדביק את הפת איננו בפה שיודיעוהו דאין אומרים לו לאדם עשה חטא קל כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור כיון שחבירו פשע במה שהדביק. ואפילו בתנורים שלנו שאין בהם איסור רידוי מצדד בא״ר דאסור לאחר משום דהבצק מוקצה הוא ואינו ראוי לטלטול. וכ״ז לענין אפיה אבל לענין בישול פשוט הוא דאם אחד שכח או עבר והניח קדרה סמוך להאש צריך גם אחר לסלקו כדי שלא יבוא חבירו לידי איסור דבסילוק הקדירה אין כאן איסור כלל וממילא יש כאן מצוה לאפרושי מאיסורא:

מא (מא) לרדות - אפילו במרדה ומ״מ א״א לעשות בשינוי כגון ע״י סכין וכה״ג יעשה אך כ״ז דוקא אם לא יצטרך להשהות עי״ז כדי שלא יבוא ע״י השהיה לידי קרימת פנים להתחייב עי״ז:

מב (מב) שאין בהם רדייה - דמלאכת רדייה שייך רק בתנוריהם שהיו מדבקין הפת בדפני התנור אבל בתנורים שלנו שהפת מונחת בשולי התנור לא שייך בהם רדייה:

מג (מג) להוציא יותר - וכתב המ״א דהיינו כשהדביק בהיתר דבתנורים שלהם היה אסור להוציא כל הפת שאין צריך לו לצורך שבת וכנ״ל בס״ה אפילו ע״י שינוי משא״כ בשלנו ששייך רדייה מותר להוציא כל הפת אף שהוא הרבה והרבה יותר מג״ס שצריך לו לשבת אבל כ״ז כשרוצה לאכול מהם בשבת עכ״פ מקצת מהם דאל״כ אסור לרדות לצורך חולו אפילו טלטול בעלמא אסור כשהוא בשביל חול כמ״ש הפוסקים דאסור להביא יין בשבת לצורך מו״ש ונראה דע״י א״י שרי ובספר א״ר מקיל ע״י עצמו בתנורים שלנו במקום פסידא שיתקלקל הפת אך המ״א לא ניחא ליה בזה דהרי יכול לאכול מן הפת בשבת:

מד (מד) שיתחוב בו - וה״ה דיכול להוציא במקל דכ״ז הוא דרך שינוי ונראה דע״י א״י מותר להוציא אף ברחת [הוא הכלי שאנו מוציאין בו הפת בחול]:

מה (מה) עסיות ותורמוסין - וה״ה לשאר מיני קטניות וירקות ודברים רכים שכולם אינם דומים לבשר דקי״ל לעיל בריש סימן רנ״ג דמותר ליתנו סמוך לחשיכה כשהוא חי לפי שבודאי לא יתבשל לסעודת הלילה ולסעודת מחר יתבשל אפילו בלא חיתוי אבל אלו קלים להתבשל וחיישינן שמא יחתה בגחלים לצורך סעודת הלילה:

מו (מו) לתוך התנור - היינו אפילו הוא גרוף וקטום כמ״ש בסימן רנ״ג ס״א מיהו תנורי דידן דמיא לכירה דשרי גרוף וקטום ואם הוא טוח בטיט שרי בכל ענין כפמ״ש הרמ״א בס״א בהג״ה:

מז (מז) כשאינן גרופים - אכירה לבד קאי ונקט לשון רבים אכירות דעלמא דאלו כופח הלא מבואר ברנ״ג דכשהסיקוהו בעצים לא מהני גריפה וקטימה:

מח (מח) עד כדי שיעשו - כדי שלא יהנה ממה שעבר על איסור דרבנן [תו״ש] ועיין לעיל בסימן רנ״ג ס״א בהג״ה דאם נתבשל מבעו״י כמאכל בן דרוסאי די:

מט (מט) של מים - אע״ג דמים ראויין לשתות חיים והיה ראוי להיות דינם כפירות הנאכלים חיים לעיל בס״ד מ״מ אינם טובים כ״כ כפירות ומהני להם החימום הרבה ויש בהם גזירת חיתוי:

ג (נ) לתוך התנור - ובתנור שלנו כשהוא גרוף וקטום או כשהוא טוח בטיט שרי וכנ״ל:

נא (נא) ע״ש עם חשיכה - אא״כ יש שהות שיתחממו קודם בה״ש אף שלא יתחממו כל צרכן וכן אסור ליתן מים לתוך הקדרות שבתנורים ע״ש עם חשיכה אע״ג דמתכוין רק שלא יפקע הקדירה מהחום שבתנור ולמאי יחתה מ״מ הא הדרך הוא שמדיח בהם הכלים וחיישינן שמא יחתה בהתנור כדי שיתחממו המים ולכך צריך לזהר ליתן שיתחממו במקצת מבע״י:

סימן רנה

א (א) אין עושין מדורה וכו׳ - וה״ה אם רוצה להסיק אז התנור של בית החורף נמי דינו כמדורה אא״כ התנור טוח בטיט דאז שרי [תו״ש] ומשמע דאם יש שיעור סמוך לחשיכה שתהא שלהבת עולה מאליה שפיר דמי אף בתנור שאינו טוח בטיט. ומ״מ נראה לי דלכתחלה נכון למנוע מהיסק סמוך לחשיכה אף באופן זה אלא יראה שיהיה אף גמר ההיסק בחול דמצוי הוא שנשאר אח״כ האודים בתנור ומוכרח הוא לכבותן לבסוף ע״י א״י כדי שלא יתקרר התנור אם ימתין עד שיכלו לגמרי ואינו נכון להביא עצמו לזה לכתחלה ואינו דומה להא שמתירין להסיק בשבת ע״י א״י לכתחלה במדינות הקרות דהתם אין לו עצה אחרת דמה שהסיק אתמול כבר נתקרר אבל הכא הרי יכול להסיק מקודם אם לא שהיה אונס בזה:

ב (ב) עד שיצית וכו׳ - דאל״ה חיישינן שמא יחתה ויניד העצים משתחשך:

ג (ג) בלי סיוע - דהיינו שלא יהא צריך לומר הבא עצים דקים ונניח תחתיהן כדי להבעיר:

ד (ד) ברוב עביו - שיכנס האור מבפנים בתוך עביו עד רובו וגם שיתפשט ברוב היקפו מבחוץ:

ה (ה) אסור ליהנות וכו׳ - פי׳ אפילו הודלקה אח״כ לגמרי וכמש״כ בסוף סימן רנ״ד בעססיות ותורמוסין דכל שעבר על דחז״ל אסור ליהנות עד מו״ש:

ו (ו) וכשהודלקה כשיעור - פי׳ מבעוד יום קודם השבת:

ז (ז) יכול להתחמם וכו׳ - הט״ז בסימן ער״ה כתב דמ״מ יש ליזהר שלא לישב בסמוך אצל זנבות האודים לפי שיש לחוש שמא יגע בהם לקרבם אצל המדורה אבל דעת הא״ר והתו״ש דלא חיישינן לזה ומותר להשתמש אפילו בסמוך להמדורה או התנור אם לא בדבר שצריך עיון רב או לקרות כנגדה דאז חיישינן שמא יטה וכדלקמן בסימן ער״ה:

ח (ח) ואפילו וכו׳ - דבמדורה מתוך שההיסק רב כל אחד מבעיר את חבירו:

ט (ט) של זפת וכו׳ - עיין בגמרא דה״ה שומן ושעוה וכל דבר הניתך:

י (י) של קש וגבבא - קש זנבי שבלים וגבבא שגובבין משדה אחר הקצירה:

יא (יא) כשהם מפוזרים - הטעם דכיון שאחז בהן האור קצת מבעוד יום שוב הם דולקין מאליהן אבל כשהם אגודות או בסל שוב אין השלהבת יכולה ליכנס בהן והוא דעת הרי״ף והרמב״ם ודעת הי״א שהוא דעת הרא״ש והטור הוא להיפוך דכשהם מפוזרות כל אחת מהן לא תמצא את חברתה לבערה והם כבים והולכים הילכך צריכים רוב משא״כ כשהם נאגדים יחד וכן בגרעינין:

סימן רנו

א (א) סמוך לשבת כחצי שעה - היינו חצי שעה קודם שנתכסה השמש מאתנו וזהו הכרזת הש״ץ על כל בני העיר שיראו להכין עצמם לשבת ולבעלי מלאכות ראוי לשלוח איש לבטל אותן ממלאכתן מקודם דהיינו שתי שעות ומחצה קודם צאת הכוכבים שהוא זמן מנחה קטנה וכנ״ל בסימן רנ״א [מ״א] וזהו לערך שעה ורביע קודם שנתכסה השמש. עוד כתב המ״א דראוי לבעלי החנויות שיסגרו חנותן כמו שעה קודם השבת כי גדולה המכשלה שלפעמים בא שר אחד ונמשך המו״מ עד שחשיכה ממש ומלבד זה כפי הרגיל שהנשים כשבאות מהחנויות רוחצות ולובשות בגדי שבת קודם הדלקת הנרות ואם יתאחרו מלצאת יבואו ח״ו לספק חילול שבת ובפרט בימים הקצרים ע״כ מהנכון מאד שיקדימו לצאת. ואודות קבלת שבת ג״כ יש קלקול שרוב העם יש להם היתר בטעות שכל עוד שלא אמרו ברכו או קבלת שבת כפי הנהוג בימינו עושין כל הצריך להם לשבת אע״פ שהוא לילה ממש וע״כ יש להקדים לקבל שבת ואין להמתין על אדם גדול שעדיין לא בא אם הגיע זמן של קבלת שבת כי זכות הוא לו שלא יתחלל שבת על ידו:

ב (ב) בכל מקום - כדי שלא יבואו ישראל לידי חילול שבת. ובקהלות גדולות מאד שא״א להכריז נכון מאד שימצאו אנשים המתנדבים בעם לילך ולזרז בכל רחובות קריה ע״ד סגירת החנויות והדלקת הנרות וכעת נמצא כן בכמה עיירות גדולות חבורות קדושות המיוסדות על השגחת השבת ואשרי חלקם כי הם מזכים את ישראל לאביהם שבשמים ויזכו עבור זה המתחזקים תמיד במצוה זו לבנים גדולי ישראל:

סימן רנז

א (א) אין טומנין וכו׳ - לאחר שנתבשל התבשיל רוצה להטמינו בדבר שישמור חומו כגון בכרים וכסתות וכדומה ואסרו לעשות כן בשבת וטעמא דשמא ימצא אז קדרתו צוננת וירתיחה דחייב משום מבשל ואפילו למ״ד דאינו חייב משום מבשל בזה כיון שנתבשל פעם אחד מ״מ איכא למיגזר שמא יחממה ע״ג האש ויחתה בגחלים ויתחייב משום מבעיר:

ב (ב) אבל בספק חשיכה - עיין לקמן בסימן רס״א ס״א בהג״ה ובמש״כ שם:

ג (ג) טומנין בו - דסתם קדרות בין השמשות רותחות הן וליכא למיגזר הגזירה הנ״ל:

ד (ד) בדבר וכו׳ - היינו לצורך שבת אבל לצורך מוצ״ש מוכח מסימן תר״ט בהג״ה שם דאין מטמינין בכל גווני כ״כ המ״א אך תמה ע״ז ומסיק דרק חומרא הוא שנהגו כן ולא מדינא ועיין בלבוש וא״ר שם מה שכתבו בזה ולדידהו בודאי מותר להטמין לצורך מו״ש ואין שם אפילו מנהג להחמיר:

ה (ה) המוסיף הבל - גזירה שמא יטמין באפר שיש בו גחלים ויחתה בשבת:

ו (ו) אפילו מבעוד יום - כתב הפמ״ג דאפילו אם הטמין קודם חצות בבקר מ״מ עביד איסורא כשמשהה בהטמנה זו על שבת ואינו מסלק קודם חשיכה:

ז (ז) או שנצטמק - פי׳ לענין דיעבד אבל לכתחלה אסור אפילו מצטמק ורע לו כמ״ש בס״ז [אחרונים]:

ח (ח) בעומד בחמימותו וכו׳ - הטעם דהא לא אהני מעשיו כלל וכתב המ״א דה״ה המטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל דשרי בדיעבד אע״ג דעשה איסורא דהא אינו אלא עומד בחמימותו:

ט (ט) י״א דאם שכח וכו׳ - וה״ה אם שגג בדין וסבר שמותר גם זה שוגג מקרי:

י (י) שרי לאכול - טעם הי״א הוא דס״ל דהטמנה שוה בזה לשהיה דפסק המחבר לעיל ברנ״ג ס״א דאם שכח ושהה אפילו תבשיל שמצטמק ויפה לו מותר לאכול. והנה דעת המ״א והט״ז והגר״א דהמחבר ס״ל דאפילו בשוגג אסור לאכול עד מו״ש ולכך סתם הדבר ומ״מ נראה דבמקום הצורך יש לסמוך על דעת הי״א הזה שהרבה אחרונים מצדדים כן ובפרט אם היה נתבשל כל צרכו דבלא״ה יש מקילין לקמן בס״ז בהג״ה ע״כ אין להחמיר בזה לענין דיעבד בשוגג:

יא (יא) אבל כשמטמין וכו׳ - הטעם דעיקר מה שאסרו להטמין במוסיף הבל הוא משום שמא יבוא להטמין ברמץ ויחתה בגחלים וע״כ כיון שמטמין לצורך מחר ס״ל להי״א דלא שייך גזירה זו דאפילו אם לא יגיע התבשיל למאכל בן דרוסאי יתבשל ממילא כל הלילה ולא יבוא לחתות וה״ה דס״ל להי״א הזה דמותר להטמין בנתבשל כ״צ דלא יבוא ג״כ לחתות וע״כ מותר בזה אף במטמין לצורך לילה והוא כדעת היש מקילין לקמן בס״ז בהג״ה:

יב (יב) שלא יהא רגיל - משמע דאם הוא רגיל אף בדיעבד אסור והטעם דמעיקר הדין אין להם מקום להי״א כמ״ש הגר״א ושארי פוסקים וכ״כ דהיש מקילין דלקמן אין להם מקום בדין ולכך כתב שם רמ״א דאין לנהוג כן בשארי מקומות:

יג (יג) אסור להטמין בשבת וכו׳ - ומ״מ בדיעבד שרי וכנ״ל בסק״ז [סק״ח]:

יד (יד) לשום כלים וכו׳ - היינו אפילו בגדים שמעמידין את החום של הקדרה שלא יצטנן אפ״ה שרי כיון שאינו מכוין לזה:

טו (טו) או של שומשמין - אע״ג דלענין הטמנה בתוכן שוין הן מ״מ יש חילוק ביניהן דבשומשמין וה״ה בכל הדברים הנזכרים כאן דוקא להטמין לתוכן אסור אבל אם הטמין בדבר המותר כגון בקופה של צמר וכה״ג מותר להניח הקופה עליהן אבל על גפת של זיתים אסור להניח דחמימי טפי ומוסיפין הבל למעלה דרך הקופה להקדרה [גמרא]:

טז (טז) ותבן - בין אם הוא ארוך או נחתך לחתיכות דקות וזגין הוא פסולת של יקב יין:

יז (יז) ומוכין - כל דבר רך קרוי מוכין כגון צמר גפן ותלישת צמר רך של בהמה וגרירת בגדים בלוים:

יח (יח) ששלשתן - חשיב לתבן וזגין כחדא:

יט (יט) לחין - דלחין יש בהן הבל הרבה יותר מיבשין ומסתימת המחבר משמע דבין לחין מחמת עצמן ובין לחין מחמת ד״א שניהם אסורין אמנם כמה אחרונים הסכימו דדוקא לחין מחמת עצמן שהם מחממות יותר מלחין מחמת משקה שנפלו עליהן משיבשו:

כ (כ) כסות - וה״ה כרים וכסתות וגיזי צמר:

כא (כא) ופירות - כגון חטין וקטניות:

כב (כב) או שאר נוצות - ונקט מתחלה כנפי יונה והוא לשון התלמוד משום דהיה מצוי להם:

כג (כג) ונעורת - דק דק שנוערין מן הפשתן:

כד (כד) בסלעים - היינו אבנים קטנים שמוציאין מהם אש וקורין אותן אבני אש. ומה שכתב דלא שכיחא היינו דהא לא שכיח כלל שיטמין בסלעים משום שמשברים הקדרה או שמקלקלים המאכל אבל דבר שלפעמים טומנין בהם אע״ג דלא שכיח גזרו בהו רבנן. כתב רש״ל בתשובה אפר חם הוא דבר שאינו מוסיף הבל ושרי לטמון בו אא״כ מעורב בגחלים והביאוהו הא״ר ותו״ש וש״א וה״ה בכל דבר שאינו מוסיף הבל אפי׳ הם חמים שרי:

כה (כה) ונתגלה משחשיכה - מש״כ ונתגלה לאו דוקא דהא אף לכתחלה מותר לגלות כמ״ש בסמוך אלא דקמ״ל דאף בכה״ג שנתגלה ממילא דוקא משחשיכה אבל אם נתגלה מבעוד יום אסור לכסותו בשבת דהוי ליה כמטמין לכתחלה בשבת וכ״ש דאם גילהו בידים מבע״י אפילו ע״ד לכסותו משתחשך דאסור לכסותו בשבת:

כו (כו) אפילו וכו׳ בסדין - ר״ל דלא תימא דזה אינה חשובה הטמנה שאינו מועיל וא״כ כשמכסה עליו בגלופקרין בשבת הו״ל כמטמין לכתחלה קמ״ל דאף סדין מועיל עכ״פ במקצת:

כז (כז) גורם לה - עיין בביאור הלכה:

כח (כח) אם פינה וכו׳ - דלא אסרו אלא כשהוא בכלי ראשון שנתבשל בו אבל כשפינהו לכלי אחר אף שעדיין היד סולדת בו מותר ואפילו אם חזר ועירה אותו אח״כ לכלי ראשון שהיה בו נמי שרי דתו לא מקרי כ״ר והו״ל כצונן דמותר להטמינו ואפילו בכלי ראשון אם נתקרר עד שאין היס״ד ג״כ נראה דשרי להטמינו אם הוא במקום הצורך:

כט (כט) לקדירה אחרת - ואין נ״מ אם נתכוין בפירוש כדי לקרר או בסתמא לאיזה סיבה:

ל (ל) בדבר שאינו וכו׳ - דבדבר המוסיף הבל אפילו צונן גמור אסור וכדלקמיה:

לא (לא) מותר להטמין וכו׳ - ואפילו אדם חשוב שרי:

לב (לב) דבר צונן - כגון מים או תבשיל תחת כרים וכסתות:

לג (לג) כל צרכה וכו׳ - ולא דמי לשהיה ע״ג כירה דלכו״ע מותר במבושל כ״צ וכבסימן רנ״ג דסתם הטמנה עיקרו הוא לצורך מחר וצריך חיתוי טפי שלא יתקרר התבשיל ולכך חיישינן בכל גווני לחיתוי [אם יטמין ברמץ וגזרו משום זה בכל דבר המוסיף הבל וכנ״ל] ואפילו אם מטמין לצורך הלילה לא חלקו חכמים בגזירתם משא״כ בשהיה דסתם שהיה הוא רק לצורך הלילה שהרי מניחה מגולה ולא יתקרר בזמן מועט ולא חיישינן לחיתוי בזה:

לד (לד) ואפילו מצטמק ורע לו - ובדיעבד מותר לכו״ע במצטמק ורע לו וכנ״ל בס״א:

לה (לה) ויש מקילין וכו׳ - קאי אהטמנה בדבר המוסיף הבל מבעוד יום אבל להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל אפילו מבושל כ״צ ומצטמק ורע לו אסור לכו״ע [הגר״א ופמ״ג]:

לו (לו) לגמרי - ס״ל כיון שהוא חי אפילו אם היה מטמין ברמץ לא היה מתבשל ע״י החיתוי לצורך הלילה ועד למחר בלאו החיתוי יתבשל ולכך לא חיישינן:

לז (לז) קדירה ע״ג כירה - דהיינו שמעמידה ע״ג כירה מלמעלה על פיה ואין שולי הקדירה נוגעין בגחלים שלמטה [וה״ה בכה״ג אם עומדת ע״ג כסא של ברזל בתוך כירות שלנו] וגם תהיה הקדירה מבושל כל צרכה לפי דעת המחבר שם:

לח (לח) מחמת אש שתחתיהם - ואפילו אם מפזר אפר ע״ג הגחלים מ״מ מוסיף הבל הוא:

לט (לט) כל שהוא וכו׳ - דהיינו כעין שצייר המחבר בסמוך:

מ (מ) הילכך היכא וכו׳ - עתה חזר לפרש בקיצור מה שכתב בתחלת הסעיף אע״פ שמותר להשהות ומה שכתב לבסוף דבענין שאין הבגדים נוגעין מותר:

מא (מא) ואין שולי הקדירה וכו׳ - המחבר אזיל לשיטתו בסימן רנ״ג סוף ס״א אבל לדעת הרמ״א שם בהג״ה אפילו שולי הקדירה נוגעין בגחלים ג״כ שרי כיון שהקדירה מגולה למעלה ואין טמון בבגדים:

מב (מב) רחב - ה״ה כשנותן ע״פ הקדרה דף רחב בענין שהבגדים שמכסה מלמעלה לא יגעו בצדי הקדירה:

מג (מג) אין כאן הטמנה - והנה כ״ז כשיש אש בכירה אבל אם אין אש בכירה כלל י״א שאין לאסור להעמיד קדירה עליה ולכסותה בבגדים דאף שחום הכירה שתחתיה ג״כ גדול ומוסיף הבל מ״מ שרי דדוקא ע״ג גפת וכדומה אסרו משום דראוי להטמין בתוכה וגזרו שמא יטמין ברמץ אבל הכא אין ראוי להטמין בתוך הקרקע של הכירה הלכך ליכא למיחש למידי וגם מטעם אחר י״ל דלא דמי לגפת דגפת מוסיף הבל בעצמו אבל כירה אין חומה אלא מחמת האש ובכל שעה מתקרר והולך ויש שחוששין בזה להחמיר אא״כ מניח כלי או דף רחב על הקדרה מלמעלה ואח״כ מכסה אותה בבגדים כמ״ש בשו״ע ומ״מ אין למחות ביד הנוהגין להקל. ועפ״ז תדע דמה שנוהגין להעמיד קאווי או תבשיל בע״ש מבע״י על התנור מלמעלה ומכסין אותן בבגדים דאף שלא יפה הם עושין לדעת פוסקים המחמירין מפני שחום התנור מוסיף הבל אא״כ יניח איזה דף רחב על הקדירה מ״מ אין למחות בם דיש להם על מה שיסמוכו וכנ״ל. אמנם אם נותן חול ע״ג התנור אע״פ שאין מטמין כולו בתוכו רק ששולי הקדירה עומדים בחול ולמעלה מכוסה בבגדים ע״ג הקדירה בודאי אסור שחול הוא מהדברים המוסיפים הבל וגזרינן שמא יטמין בו כולו. ואם כופה כלי רחבה או שנותן עליה דף רחב ומכסה בבגדים מלמעלה מותר אף שמעמידו עד חציו בחול [ח״א בכלל כ׳]:

מד (מד) וכן מותר וכו׳ - פי׳ עד השתא מיירי לענין כירה ועתה בא לפרש דגם בתנור מותר ליתן קדרה מבע״י [ואף שאינו גרוף וקטום כיון שנותן בה חתיכה חיה לא חיישינן לחיתוי וה״ה אם היא מבושלת כ״צ דאל״ה אסור משום שהיה וכנ״ל ברנ״ג ס״א] דאף שהקדרה כולה נתונה בתוך התנור ומכסה את פי התנור ג״כ בבגדים ובודאי מוסיף הבל ע״י חום התנור אפ״ה אין שם הטמנה ע״ז ושרי כיון שאין הבגדים נוגעין בקדירה:

מה (מה) והוא שלא תהא וכו׳ - דאם היו שוליה נוגעין בגחלים ס״ל להמחבר דמחמת זה גופא מקרי מטמין בדבר המוסיף הבל ואסור והרמ״א שם בהג״ה ס״ל דעי״ז לא חשיב הטמנה ע״ש:

מו (מו) וטחין פי התנור בטיט - הנה לענין הטמנה אין צריך כלל טיח בטיט גם להרמ״א אלא דבא לומר דבטיח שרי בכל ענין אפילו אין נותן בה חתיכה חיה של בשר וגם היא עדיין בתחלת בשול דבלא טיח היה אסור בזה להניח הקדרה בתנור שאינו גרוף וקטום משום חשש חיתוי ובטיח שרי. ודע דמבואר לעיל דדוקא בבשר כשהוא חי אין בו חשש חיתוי דע״י חיתוי לא יתבשל שיהא ראוי לאכול לצורך הלילה אבל פשטיד״א או מיני קטניות או מיני בצק ממהרין להתבשל ואף כשנותנן סמוך לחשיכה כשהן חיין יש בו חשש חיתוי משחשיכה כדי למהר בישולן לצורך סעודת הלילה וצריך שיהיה התנור טוח בטיט ובמקומות שלא נהגו לטוח התנור בטיט אסור ליתן מינים אלו בתנור סמוך לחשיכה אם לא ניתן בהן חתיכת בשר חי אא״כ יש שהות שיתבשל עכ״פ מבע״י כמאכל בן דרוסאי או שיכסה הגחלים באפר כמ״ש סימן רנ״ג:

מז (מז) שרי לכו״ע - ואעפ״כ י״א דצריך ליזהר שלא יטמין הקדרה בתנור בתוך הגחלים מכל צד דקרוי הטמנה בדבר המוסיף הבל מחמת הגחלים גופא ויש מקילין גם בזה דהא טוח בטיט ולא אתי לחיתויי וכן משמע באור זרוע וטוב להחמיר לכתחלה וגם מטעם אחר פן ישארו הגחלים לוחשות עד למחר ולא יוכל להסיר הקדירה משם וכדלעיל ברנ״ג ס״א בהג״ה ועכ״פ במקום שלא נהגו להטיח הסתימה בטיט בודאי אסור להטמין הקדרה בתוך הגחלים אפילו אם הקדרה כבר מבושל כל צרכה:

מח (מח) ומצוה להטמין לשבת - אבל מי שמזיק לו החמין מותר לאכול צונן:

מט (מט) וכל מי וכו׳ - ובימינו בעו״ה מצוי קלקול גדול ע״י אלו שפורשין עצמם בשאט נפש ממצות אכילת חמין בשבת שבאין לבסוף עי״ז לידי איסור שמצווין לא״י שיחמו עבורן חמין בשבת וכמה פעמים יבואו עי״ז גם לידי איסור דאורייתא של שלשה אבות מלאכות והן בישול והבערה וכיבוי שמעמידין את הכלי עם עלי הטיי״א על המוליאר [ובלשוננו סאמאווא״ר] בשעה שהגחלים בוערות הרי בשול ובכל פעם כשנוטל את הכלי מעליו

ומחזירו אח״כ הוא עובר על מבעיר ומכבה דבשעה שהכלי עומד עליו מתכבה האש במקצת ובהסירו מתבערים הגחלים והעושה כן במזיד הוא פסול לעדות ולשבועה מן התורה ומכרית את נפשו מארץ החיים כי היא עבירה שחייבין עליה כרת וסקילה וכל בעל נפש לא יסור ממנהג ישראל להטמין חמין על שבת ולקיים מצות עונג שבת כאשר נהגו אבותינו מעולם ושומר מצוה וכו׳. וזה לשון בעל המאור בפרק כירה כל מי שאינו אוכל חמין וכו׳ וצריך להזמין לבשל להטמין ולענג את השבת ולהשמין הוא המאמין וזוכה לקץ הימין ע״ש עוד:

סימן רנח

א (א) דבר קר - ואפילו הוא דבר חי ויתבשל עתה ע״י חום הקדירה שתחתיה ג״כ שרי כיון שמניח מבע״י:

ב (ב) שאין זה כטומן וכו׳ - ר״ל אפילו כסה אז הכלי והקדרה בבגדים ובודאי ניתוסף חום על הדבר קר ע״י הקדרה אפ״ה שרי דלא חשיב הקדרה כגפת ודומה לה המוסיפין הבל דהתם הוא מוסיף הבל מחמת עצמו אבל הקדרה אין לה הבל מעצמה ואדרבה כל שעה חומה מתמעט והולך ולהכי שרי ודוקא להניח הדבר קר מבע״י אבל להניחו בשבת על הקדרה תחת הכיסוי בגדים שעליה שיתחמם אסור ואפילו אין החום כ״כ שיוכל לבוא ליד סולדת בו דבשבת לא התירו להטמין את הצונן אלא כדי שתפיג צינתו אבל בזה שמוליד חום ע״י הטמנה אסור ואם אין הקדרה מכוסה בבגדים אין איסור להניח עליו הדבר קר אלא כשיוכל לבוא לידי יד סולדת בו וכדלקמן בסימן שי״ח ס״ו. כתבו האחרונים שאסור ליקח כלי ובתוכו משקה צונן ולתחוב אותו בשבת לכלי מלא מים חמין שיתחמם בתוכו אפילו לא יוכל לבוא לידי יד סולדת בו שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו אבל אם חם כ״כ שיוכל לבוא לידי יד סולדת בו אז אפילו אינה טמונה כולה בתוכו שמגולה למעלה וגם אין כונתו רק להפיג הצינה בלבד אפ״ה אסור פן ישכח עד שיהיה היד סולדת בו ויתחייב משום מבשל וכדלקמן בסי׳ שי״ח סי״ד:

סימן רנט

א (א) מוכין - פי׳ יבשים כמ״ש סימן רנ״ז ס״ג:

ב (ב) דרך מקרה - לאפוקי אם רגיל להטמין בהן נסתלק מהן שם מוקצה אף שלא יחדן בפירוש ודעת הב״ח דאפילו בשני פעמים סגי לזה:

ג (ג) אסור לטלטלם - דסתמן חשובין הם ואדם מקצה דעתו מהן מפני שעומדין לעשות מהן לבדין והן מוקצין מחמת חסרון כיס דמקפיד להשתמש בהן שאר דברים ולפיכך אפילו טמן בהם דרך מקרה עדיין הם עומדין בהקצאתן ואינם בטלים להטמנה:

ד (ד) שמקצתן מגולה - כדי שיהיה לו מקום פנוי לאחוז הכסוי כדי שלא יצטרך לטלטל המוכין להדיא:

ה (ה) ואם יחדן לכך - פי׳ שיחדן מע״ש להטמנה לעולם ואפילו היה היחוד רק במחשבה בעלמא לא בפה:

ו (ו) אבל אם טמן וכו׳ - אף דסתם גיזי צמר מוקצה הוא לטויה לאריגה מ״מ אין חשובין כ״כ כמו מוכין וכיון שטמן בהן כמאן דיחדן להכי דמי:

ז (ז) לסחורה - דכיון שהם עומדים אצלו לסחורה מסתמא עתיד להחזירן אח״כ ג״כ לאוצר וע״כ אין מבטלן להטמנה והוי ממילא מוקצה אם לא שיחדן להטמנה מע״ש:

ח (ח) שנוטל כסוי וכו׳ - וכגון שמקצתה מגולה וכנ״ל גבי מוכין ואם אינה מגולה כלל יכול לתחוב בכוש ולנער את הכיסוי וכדלקמן בסימן שי״א ס״ט:

ט (ט) דלא נעשית בסיס - דהא אין הכיסוי תשמיש להצמר אדרבה הצמר משמש להקדירה לחממה:

י (י) לכך לעולם - היינו שייחדם מע״ש להטמין בהם תמיד דאל״ה יהיה אסור למחר לטלטלן משום מוקצה וכן עצים העומדים להסקה יזהר מלסתום בהן פי התנור בע״ש דאל״ה יהיה אסור למחר לטלטלן בשבת משום מוקצה:

יא (יא) ומשליכן - היינו דלאחר שנשתמש בהן הדרך להשליכן לחוץ שאין עליהם שם כלי ואינם חשובין וע״כ הם בכלל מוקצה דאדם מקצה דעתו מהם והאבנים או לבנים המונחים ע״ג הכירה תמיד שרי לטלטלינהו דמיוחדין לתשמיש:

יב (יב) שאסור לטלטל - היינו אותם שהוקצו לסחורה וכנ״ל בס״א:

יג (יג) יכול להחזירה - דחזרה מותר בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל וכדלעיל ברנ״ז ס״ד:

יד (יד) ואם נתקלקלה - שנפלו הגיזין שמכאן ומכאן למקום מושב הקדרה ולכך לא יחזירנה לפי שמזיז את הגיזין שהוא מוקצה:

טו (טו) בדבר שאינו ניטל - שנתן דבר מוקצה סביב הקדרה ואם טמן בדבר הניטל וכיסה פיה בדבר שאינו ניטל מפנה סביבותיה ואוחז בקדרה ומוציאה דלא נעשית בסיס להן כמ״ש סוף ס״א ואח״כ מנער את הקדרה והדבר שאינו ניטל נופל מאליו:

טז (טז) להטמין באבנים - היינו אפילו אם יחדן לכך מכבר דלית בהן משום מוקצה:

יז (יז) משום דהוי וכו׳ - היינו דסידור האבנים דהוי כמו דופן הוי בכלל בנין עראי ואסור מדרבנן ביו״ט:

יח (יח) ויש מתירים - ס״ל דמשום כבוד שבת לא גזרו ואם אפשר להטמין בענין אחר אסור לכו״ע ועיין בא״ר שכתב שהמנהג כהיש מתירים וכ״כ הגר״ז:

יט (יט) מותר לסתור וכו׳ - שאין זה בכלל סתירת בנין אפילו מדרבנן כיון שלא נעשה לקיום כלל:

כ (כ) ולחזור ולסתמו - הוא ענין בפ״ע וקמ״ל דלא צריך למיחש שמא יש בפנים גחלים לוחשות וכשיסתמנו יגרום שיכבו:

כא (כא) מותר ע״י א״י - אבל ע״י ישראל אסור לסתום דמכבה הגחלים ואע״פ שאין מתכוין לכך אסור משום פסיק רישא אבל באמירה לא״י לא קפדינן כולי האי כמ״ש סוף סימן רנ״ג. ואם אינו סותמו לגמרי אפילו ע״י ישראל שרי דאינו מכבה [אגור ומהרי״ל] וכתב המ״א דדוקא כשמניחו הרבה פתוח אבל אם מניחו רק מעט פתוח יש לאסור משום מבעיר דטבע הרוח להיות מפיח דרך נקב קטן ודמי למפוח ומבעיר יותר התנור מאלו היה פתוח לגמרי. כתב הא״ר דבמקום הדחק מותר הישראל לסתום התנור אפילו ביש גחלים לוחשות כי יש לסמוך על דעת תרומת הדשן שמיקל וס״ל דלא הוי פסיק רישא שיכבו הגחלים ע״י הסתימה ואם אש בוער בתוכו אף לתה״ד אסור דהסתימה גורם לאש שיכבה מהר. ודע דכ״ז לענין סתימת התנור אבל לענין פתיחת פי התנור לכו״ע אסור ע״י ישראל אם ידוע שיש גחלים לוחשות אפילו אם אינו שרוק בטיט דהרוח מבעיר את הגחלים:

כב (כב) ויש מחמירין - טעמם דאולי כיון שטוח בטיט יש בזה קצת משום סתירת בנין בנין ולכך יש להחמיר היכא דאפשר:

כג (כג) דיש לספק - היינו אפילו אם אינו יודע שכן הוא יש לו לחוש לזה מסתמא [מחה״ש]:

כד (כד) אסור לסתום התנור וכו׳ - דע״י סתימת פיו ואפילו בלא טיחה בטיט מוסיף חום ומתבשל במהרה ואסור אפילו אם התנור גרוף וקטום מן הגחלים. ואם התנור אינו גרוף וקטום מן הגחלים אסור לישראל לסתמו אף אם הקדרות כבר מבושלות כ״צ מבעוד יום דבלילה מסתמא עדיין לא נתאכלו הגחלים ולוחשות הן ויש חשש כיבוי ע״י הסתימה:

כה (כה) דגורם בישול - ואפילו בדיעבד אסור התבשיל כדין מבשל בשבת עיין לקמן בסימן שי״ח ס״א והוא שלא הגיע עדיין למאכל בן דרוסאי [רמ״א סימן ק״ב ע״ש] דבהגיע אין לאסור בזה בדיעבד:

כו (כו) ואפילו ע״י א״י אסור - הסתימה ואפילו בלא מירוח בטיט דהוא מקרב הבישול ממש עי״ז וכ״ש דאסור לומר למרח הסתימה בטיט דיש בזה משום מלאכת ממרח ואסור אפילו היה סתום התנור מקודם. ולענין דיעבד אם סתם הא״י התנור אין לאסור התבשיל דלא אהני מעשיו כ״כ דבלא״ה היה מתבשל לבסוף. כתבו האחרונים דאפילו בקיץ שרגילין לצאת מבהכ״נ בעוד יום גדול [שעדיין לא חשכה ולא הגיע זמן בה״ש] ואין איסורו לישראל רק מדרבנן מפני שקיבל עליו שבת אפ״ה יש ליזהר מלומר אז לא״י לסתום התנור דיבוא לומר לו גם בחורף שיוצאים מבהכ״נ סמוך לחשיכה ועד שיטול ידיו ויקדש ויאמר לא״י אודות התנור יהיה לילה ממש. בו יבואר כל עקרי הענינים של שהיה והטמנה בקיצור ממ״א ותוספת שבת ושארי אחרונים כללא דמילתא בזמן הזה שאנו מניחים הקדרות בתוך התנור מגולות ואין אנו עושין שום הטמנה סביב דופנותיהן א״כ אין להן רק דין שהיה ולא הטמנה בדבר המוסיף הבל ואף אם העמידה על הגחלים כיון שמגולה למעלה לא מקרי הטמנה כמ״ש רמ״א סוף סימן רנ״ג ס״א בהג״ה ולפיכך אם נתבשלו כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום [היינו כחצי בישולו וי״א שליש בישול] מותר להשהותן אע״פ שאין התנור גרוף ולא קטום ובשר אם נותנו חי בקדירה סמוך לחשיכה ממש [דהיינו קודם שקיעת החמה] הרי זה ג״כ מותר אבל צלי ומיני בצק ומיני קטניות ופשטיד״א לא מהני חי וצריך שיתבשל כמאב״ד קודם שבת אך אם נותן בהם חתיכת בשר חי סמוך לחשיכה אפילו הם בתחלת בישולם ג״כ מותר ובתנור טוח בטיט הכל שרי. ואם יודע שיש בו גחלים לוחשות אין לפותחו כ״א ע״י א״י ולא ע״י ישראל דמבעיר האש ע״י פתיחתו והוי פסיק רישא ואם הגחלים סביב הקדירה לא יקח ישראל הקדרה כ״א א״י ואם הקדרה עומדת על הגחלים שרי ע״י ישראל אם א״א בענין אחר אך שיזהר שיקחהו משם בנחת ולא ינענע הגחלים. וה״ה

בליל שבת כשלוקח הקדרה מן התנור ג״כ צריך ליזהר בכל זה וע״כ נזהרים סמוך לחשיכה כשמשהין הקדרה המבושלת ללילשבת בתנור לנתקו קצת קודם השבת מן האש כדי שיהיה אח״כ יכול להסירו משם בלי שום חשש. ומותר להניח בשבת תבשיל חם שנתבשל כל צרכו סמוך לתנור על הלבזבז שלו אפילו הוסק התנור ואינו גרוף וקטום דסמיכה לא אסרו בזה ועל התנור נהגו העולם היתר אם לא הוסק עדיין אבל אם הוסק ויש אש בתוכו לא ואם נתן לבנה או ד״א על התנור להפסק ואח״כ נותן הקדרה עליה שרי. וכ״ז בתבשיל חם קצת אבל בתבשיל קר לגמרי אפילו קודם שהוסק אסור אפילו לסמוך כ״א ע״י א״י קודם שהוסק ולאחר שהוסק אפילו ע״י א״י אסור דיש בזה חשש בישול. ולצורך חולה שאין בו סכנה או לצורך קטן שאין לו מה לאכול מותר לחמם ע״י א״י אפילו בתוך התנור. ודבר שאין בו רוטב אפילו קר כחם דמי דבדבר יבש שנצטנן קי״ל דאין בישול אחר בישול. ופירות חיין אף שנאכלים כך וכן מיני משקין דינם כתבשיל שיש בו רוטב ונצטנן לגמרי דשייך בהם בישול. וליתן דבר מה על הקדרה הקבוע בתנור דינו כמו על התנור ובתוך הקאכלי״ן. ולתת לתוך המים שבקדרה ההיא קנקן עם משקין פשיטא דאסור. וישראל אסור ליתן מים לתוך הקדרה ההיא בשבת אפילו קודם שהוסק אך אם נתנם הא״י קודם שהוסק שרי ליהנות מהם. גם בע״ש סמוך לחשיכה אסור לישראל ליתן שם מים לתוך הקדירה ההיא כשהוסק אז אא״כ שיוכלו להתחמם כחצי חומם מבע״י ובשעת הדחק ששכח ליתן מקודם וירא שמא תבקע הקדרה מהחום אפשר שיש להקל אך שיזהר ליתנן עכ״פ קודם שקיעת החמה וכמו שכתבתי בסוף סימן רנ״ד ע״ש. אסור לכרוך בשבת קדרה עם מאכל חם בכרים וכסתות אם הוא תחלת הטמנה אבל חזרה מותר. וכ״ז דוקא אם הוא באותה קדרה שנתבשל בה אבל אם פינה לקדרה אחרת מותר לכרוך הקדירה ההיא:

סימן רס

א (א) מצוה וכו׳ - מפני כבוד השבת ומ״מ אין זה חובה גמורה והמקיימה מקבל עליה שכר ושאינו מקיימה אינו נענש עליה. ומאד יש ליזהר שלא יבוא ע״י מצות הרחיצה לחשש חילול שבת ובעו״ה הרבה נכשלין בזה בימי החורף כשהימים קצרים שיושבין כמעט עד שחשיכה ואף אם גמר את עצם הרחיצה בהיתר ג״כ מזדמן איסור לידו שפעמים הוא סורק את ראשו בסוף שהיא מלאכה דאורייתא בשבת. גם מצוי שאחר גמר כל הפעולות סוחט האלונטית מהמים שנבלע בו והוא בכלל מכבס וכמו שיבואר לקמן בסימן ש״ב. וראוי לכל מי שנגע יראת השם בלבו למנוע את העם מזה וזכות הרבים יהיה תלוי בו וגם כדי שלא יתפש ח״ו בעונם וכידוע מאמר חז״ל כל מי שיש לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי ביתו וכל מי שיש לו למחות באנשי עירו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי עירו:

ב (ב) לרחוץ - וגם על הנשים שייך מצות רחיצה ובימי החורף שהימים קצרים ואין להם פנאי יקיימו מצות הרחיצה בפניהם וידיהם ואף לאנשים די בזה כשאין להם פנאי ועיין בא״ר:

ג (ג) כל גופו - היינו בחמין:

ד (ד) ורגליו - וכעת אין נוהגין ליזהר בזה ואפשר דדוקא במדינותיהם שהיו רגילין לילך יחף ודרכו לרחוץ במים מפני האבק והעפר משא״כ במדינותינו וכעין זה כתב הפמ״ג לעיל בסימן ד׳ באשל אברהם סק״א עי״ש:

ה (ה) בע״ש - וה״ה בכל זה בעיו״ט אבל ביום ה׳ לא הוי יקריה דשבת אא״כ אי אפשר לו לרחוץ בע״ש אז כל כמה דמקרב לשבת טפי מעלי וכן לענין להסתפר:

ו (ו) בע״ש - וביום ה׳ מקפידין שלא ליטלן מפני שהצפרנים מתחילין לחזור ולצמוח ביום ג׳ לגלוחן וא״כ אין זה תיקון כבוד שבת שחוזר לצאת. יש שכתבו שלא לקוץ צפרני הידים ורגלים ביום אחד ואין לקוץ אלא בע״ש או בעיו״ט והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה׳ ומן הידים ביום ו׳ [מ״א]. איתא בגמרא השורף צפרנים חסיד קוברן צדיק זורקן רשע שמא תעבור עליהן אשה מעוברת ותפיל ולכן בבית המדרש דלא שכיחי נשי או בית המרחץ שעשוי רק להרחצת אנשים מותר לזרוק. גם איתא שם בגמרא דאין בכחן להזיק רק בדוכתא דנפילי אבל אי כניש להו בתר הכי ושדי להו לאבראי לית לן בה וכתב בפרישה סימן רמ״א מכאן דאם חתך בביתו במקום דשכיחי נשי ונפל מידו קצת צפרניו יכבד אותו המקום ויזיזם ממקומם ושוב לית לן בה והא״ר כתב דאפשר דדוקא כשהשליכן חוץ לחדר הוי שינוי מקום. ויש ליטול הידים אחר גילוח הצפרנים וכדלעיל בסימן ד׳:

ז (ז) לגלחן - בתער או במספרים והטעם כדי שלא יכנוס לשבת כשהוא מנוול. יש מקומות שאין מגלחין ואין נוטלין צפורנים בר״ח אפילו חל ביום עש״ק כי כן צוה ר״י חסיד:

ח (ח) לא יטול וכו׳ - בתשב״ץ כתוב שמהר״ם לא דקדק בזה וכ״כ על האר״י מ״מ יש ליזהר לכתחילה [מ״א]:

ט (ט) סמוך לחשיכה - היינו קודם בין השמשות בעוד ודאי יום ושיהיה בו עוד שהות להוסיף מחול על הקודש והטעם שמאחר מלישאל עד עתה כדי שלא יפשעו ויאמרו עדיין יש שהות:

י (י) בלשון רכה - כי היכי דליקבלו מניה ולעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שמתוך היראה הם מחללין שבת ומאכילין לאדם דבר האסור לו ובאין לידי כמה עבירות:

יא (יא) עשרתם וכו׳ - דכל הני אין יכול לעשותם אח״כ בשבת לכך יזרז אודותם בע״ש:

יב (יב) ערבתם - ובמקומות שאין דרך להניח עירובי חצרות כ״א מע״פ לע״פ וגם עירובי תחומין אין דרכו להניח אין צריך לומר זה:

יג (יג) הפרשתם חלה - וכעת אין נוהגין לישאל זה ועיין בתשובות כנסת יחזקאל סי׳ ק״ג שכתב טעם לזה אך בע״פ בודאי צריך לישאל ואם חל בשבת צריך לישאל בע״ש ע״ש:

יד (יד) הדליקו וכו׳ - בפת״ח תחת הה״א בלשון צווי דאין שייך שאלה דהא רואה שלא הודלק [רש״י] וה״ה שיזהירם שיפסקו מלעשות מלאכה ואם הוא אז בבה״מ או במקום אחר צריך לשלוח אחר שיזהירם לזה:

סימן רסא

א (א) בין השמשות - ואם נסתפק אם הגיע הזמן לבה״ש ג״כ אסור:

ב (ב) אחר שקיעת החמה - היינו אחר סוף שקיעה דלדעת התוספות והשו״ע נמשך מתחילת השקיעה עד סופה יותר משלשה מילין וכדלקמן בס״ב ואח״כ מתחיל הזמן דבין השמשות ועיין לקמן במ״ב סק״כ:

ג (ג) אין מעשרין - אפילו במעשר פירות דהוי דרבנן:

ד (ד) את הודאי - דה״ל כמתקן וה״ה שאסור להפריש חלה אף בחו״ל. וחמור חלת חו״ל יותר ממעשר דלענין מעשר אם אין לו מה יאכל בשבת תו הוי לצורך מצוה וקי״ל דלא גזרו על שבות בה״ש לצורך מצוה וכמו שפסק לקמיה ולענין חלה יש להחמיר בכל גווני שהרי חלת חו״ל יכול לאכול בלא הפרשת חלה ולשייר מעט עד אחר שבת ולהפריש מן המשויר ולכן כשחל שבת בע״פ ולא הפריש חלה מהמצה בע״ש מבעוד יום מותר להפריש אף בע״ש בין השמשות דא״א לאכול ולשייר חתיכה מכל מצה. וה״ה אם לא הפריש חלה מבעוד יום מהלחם חמץ שיאכל בבוקר בשבת:

ה (ה) ואין מטבילין וכו׳ - המחבר העתיק לשון המשנה [שבת ל״ד] אף שאין נוהג עתה דהמשנה איירי לענין להטביל כלים מטומאתן משום דנ״מ מזה לדידן לענין טבילת כלים חדשים הנקחין מן הא״י לדעת האוסרים להטבילן בשבת כדלקמן בסימן שכ״ג ס״ז דאסור נמי לדידהו להטבילן בין השמשות והטעם משום דנראה כמתקן את הכלי דע״י הטבילה מותר להשתמש בה אך אם הוא צריך לשבת ואין לו אחר יכול לטבול בין השמשות ולברך כדין:

ו (ו) ואין מדליקין - בזה אסור אפילו לצורך מצוה שיתבטל עי״ז מסעודת שבת וכה״ג דספיקא דאורייתא הוא. ואפילו בדיעבד אם הדליק או שעשה שאר איזה מלאכה בין השמשות אסור ליהנות ממנה כמו אם היה עושה אותה בשבת גופא דאסור אפילו אם עשה אותה בשוגג וכמבואר בסימן שי״ח [פמ״ג ועיין בבה״ל]:

ז (ז) ואין מערבין ע״ת - דבגמרא יש סמך לע״ת מקרא וע״כ חמיר דאפילו לדבר מצוה אסור כ״כ העו״ש ובלבוש מיקל לדבר מצוה [ושתי דעות האלו נמצאים בספר מאירי ע״ש שכותב דלדעה המתרת יהיה איירי הגמרא דאוסר לערב דוקא בדבר הרשות ובמערב ברגליו דבעלמא מותר אפילו לדבר הרשות [עיין בסימן תט״ו סק״ב במ״א] דבפת הא קי״ל דאפילו מבעוד יום אין מערבין אלא לדבר מצוה [וכמ״ש בסימן תט״ו ס״א] עכ״ל המאירי]:

ח (ח) וע״ל סי׳ תט״ו - ר״ל דמבואר שם דבדיעבד עירובו עירוב וע״ש במ״א:

ט (ט) את הדמאי - דרוב עמי הארץ מעשרין הן ולא מקרי תיקון:

י (י) וטומנין - בדבר שאינו מוסיף הבל כמ״ש בתחלת סימן רנ״ז עי״ש שמבואר כל פרטי הדין בטעמיהן. ולשאר דברים שאסור מדרבנן חוץ מאלו דקחשיב פה דין בה״ש כמו שבת עצמה אם לא שהוא לדבר מצוה או שאר דוחק וכמבואר לקמן בסימן שמ״ב עי״ש:

יא (יא) ומערבין - ויכול ג״כ לברך ועיין בס״ד ובמה שכתבנו שם. ומ״מ לכתחלה יזהר שלא יאחר הע״ח עד בין השמשות [מ״א בסימן ר״ס סק״ג ע״ש]:

יב (יב) סימן שצ״ג - היינו דשיתופי מבואות יש לו דין עירובי חצירות ועוד פרטי דינים ע״ש:

יג (יג) לומר לא״י - דאמירה לא״י הוא בכלל שבות ולא גזרו על שבות בין השמשות לצורך מצוה וכדלקמן בסימן שמ״ב ע״ש:

יד (יד) בין השמשות - המחבר אזיל לשיטתו דסבירא ליה לקמן בסימן ש״ז ס״ה דבשבת גופא אסור ע״י א״י במלאכה דאוריית׳ אפי׳ אם הוא לצורך שבת וע׳ לקמן בסימן רע״ו ס״ב בהגה״ה:

טו (טו) לצורך מצוה - אף שאיננה בשביל שבת וכדלקמן בסימן שמ״ב עי״ש ובמ״ב:

טז (טז) ונחפז עליה - כתב רש״ל היינו כל דבר שאם לא יהיה נעשה הוא מצטער בשבת שרי לעשות ע״י הא״י בין השמשות אבל לבי נוקף להחמיר אם אין לו בהן שום צורך בשבת רק לצורך חול אך אם הוא הפסד מרובה או לצורך גדול שרי שבותין בבה״ש ובפרט שבות דאמירה לא״י דלית ביה מעשה וע״כ מותר לומר לא״י בין השמשות להדליק נר יא״צ מאחר שהעולם נזהרין בו חשבינן כלצורך גדול עכ״ל בקיצור:

יז (יז) שעה או ב׳ - דוקא שעה או ב׳ אבל חצי שעה סמוך לחשיכה דאז אפשר דבכל מקומות ישראל קבלו עליהן השבת חמירא טפי ואסור אפילו לומר לא״י שיעשה מלאכה מיהו לצורך מצוה שרי. ואפילו לפי מה שפוסק המחבר לקמן בס״ד דאחר קבלת שבת אסור לעבור אפילו על שבות במקום מצוה

מ״מ לענין אמירה לא״י לא מחמרינן טפי מבין השמשות:

יח (יח) לומר לא״י להדליק - אפילו שלא במקום מצוה דכיון שעוד היום גדול בודאי יש מקומות שעדיין לא קבלו עליהן שבת ועושין בעצמן מלאכה די לנו במה שע״י הקבלה נשבות בעצמנו ממלאכה. ודע דבענינו איירינן שהצבור שבעירו קבלו עליהן השבת וחל קדושת שבת בע״כ אפילו אם אחד לא ירצה לקבל וע״כ כתב לומר לא״י וכו׳ ומטעם הנ״ל אבל ביחיד שקבל עליו השבת מותר אפילו לומר לישראל חברו שיעשה לו מלאכה וכדלקמן בסימן רס״ג סי״ז ע״ש הטעם במ״ב:

יט (יט) שצריך להוסיף - בין בכניסתו ובין ביציאתו וכדאיתא לקמן בסימן רצ״ג ס״ב עי״ש. ואין על הזמן הזה לא לאו ולא כרת כ״א מ״ע מה״ת וילפינן [בגמרא ר״ה ט׳] מדכתיב ביוה״כ ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ואמרינן יכול בט׳ מתענין ת״ל בערב אי בערב יכול משתחשך ת״ל בתשעה הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום כדי להוסיף מחול על הקודש וגם ביציאתו מוסיף מדכתיב מערב עד ערב ומדכתיב תשבתו שבתכם ילפינן דכל מקום שנאמר שבות כמו שבת ויו״ט גם כן צריך להוסיף ולשבות ממלאכה. וזמן תוספת הוא ע״כ קודם בין השמשות דבבה״ש הוא ספק שמא הוא לילה וחייב עליה אשם תלוי ולא צריך קרא לאוסופי:

כ (כ) מתחלת השקיעה - הוא דעת ר״ת וסייעתו דס״ל דשתי שקיעות הן מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת והוא הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג׳ מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא ומאז והלאה מתחיל השקיעה שניה שאז מתחיל להשקע האור לגמרי והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג׳ רבעי מיל שהוא אלף ות״ק אמות והוא בה״ש ואח״כ יוצאין ג׳ כוכבים בינונים שהם סימן ללילה ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים היא ארבעת מילין ועיין מה שכתבנו בסמוך דהרבה פוסקים חולקין ע״ז וס״ל דמיד שנתכסה החמה מעינינו הוא בה״ש שהוא ספק יום ספק לילה:

כא (כא) רצה לעשותו וכו׳ - היינו ע״י דיבור שהוא מקבלו עליו לשם תוספת שבת או ע״י אמירת ברכו וכדלקמן בס״ד. ואם מהני לזה קבלה בלב ע״ל בסי׳ תר״ח ס״ג בהג״ה ובמ״ב שם. וע״ל ברס״ג ס״י בהג״ה דמנהגנו שהאשה המדלקת נרות לשבת היא מקבלת שבת בהדלקה זו:

כב (כב) איזה זמן - ולא סגי בהוספה כ״ש אלא שצריך קצת יותר. ושיעור התוספת עם בין השמשות ביחד עולה כמעט חצי שעה ועיין בבה״ל:

כג (כג) ג׳ רבעי מיל - והוא לערך רבע שעה. והנה השו״ע הזכיר בסעיף זה דעת ר״ת וסייעתו אבל הרבה מהראשונים ס״ל וגם הגר״א הסכים לשיטתם דבה״ש מתחיל תיכף אחר תחלת השקיעה היינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו ונמשך זמנו כדי ג׳ רבעי מיל ואח״כ בסמוך לו יוצאין הג׳ כוכבים בינונים והוא לילה מה״ת לכל דבר. ולפ״ז יש ליזהר מאד שלא לעשות מלאכה אחר שהחמה נתכסה מעינינו ואפילו מלאכת מצוה כגון הדלקת הנרות לסעודת שבת ג״כ יזהר מאד לגמור הדלקתם קודם שתשקע החמה דלאח״כ הוא בכלל בה״ש ועיין לעיל בסק״ו. ולכתחלה אין להמתין עד הרגע האחרון רק יקדים הדלקתם משעה שהשמש בראשי האילנות כדלקמן ומי שמחמיר על עצמו ופורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ״פ שליש שעה קודם שקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי שיטת כל הראשונים. ולענין מוצ״ש עיין בבה״ל שבארנו בשם הפוסקים דלכ״ע השעור דג׳ רבעי מיל משתנה לפי הזמן והמקום ולא נאמר זה בגמרא אלא באופק בבל ובזמן ניסן ותשרי שהימים והלילות שוים ובמקומותינו שנוטה לצד צפון העולם מתארך הרבה יותר ע״כ יש ליזהר מאד שלא לעשות מלאכה במוצ״ש אף שנתאחר זמן רב אחר השקיעה עד שיראו ג׳ כוכבים קטנים וכדלקמן בסימן רצ״ג ס״ב ועי״ש במ״ב ובה״ל:

כד (כד) קודם הלילה - לילה נקרא מה״ת לכל דבר משיראו ג׳ כוכבים ועיין בבה״ל:

כה (כה) הרשות בידו - ונאסר בעשיית מלאכה אבל אם קיבל עליו השבת קודם פלג המנחה אין בקבלתו כלום ופלג המנחה נקרא שעה ורביע קודם הערב ועיין לעיל בסימן רל״ג דהוא שעות זמניות דהיינו בין שהיום ארוך או קצר מתחלק לי״ב חלקים וחלק ורביע קודם הערב הוא פלג המנחה. גם כתבנו שם דיש דעות בין הפוסקים אם שעה ורביע הזו הוא קודם השקיעה או קודם צאת הכוכבים ע״כ לענינו בדיעבד אם קבל על עצמו לשם תוספת שבת עד שעה ורביע שקודם השקיעה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה:

כו (כו) בראש האילנות - או בראשי הגגות הגבוהים:

כז (כז) יום המעונן וכו׳ - וה״ה כשיש לו מורה שעות שהולך בטוב ויודע עי״ז אימתי הוא זמן השקיעה יכול לסמוך עליו [ברכי יוסף בסימן של״א]:

כח (כח) עניית ברכו - משום דהוא התחלת תפלת ערבית של שבת לכך הכל פורשין אז ממלאכה וכדלקמן בסימן רס״ג ס״י דהוא כמי שקבל עליו קדושת שבת בפירוש ואסור אז בכל הסייגים והגדרים שגדרו חז״ל לשבת כגון לכנוס למרחץ להזיע בעלמא וכ״ש ברחיצה בחמין וכה״ג בכל השבותין ובא המחבר להשמיענו דאפילו אותן דברים שהתירו בבין השמשות כגון עירובי חצרות והטמנה דהוא בודאי לצורך שבת וה״ה כל שבות שהוא לצורך מצוה אפ״ה אסור כאן והטעם דכיון דקבל עליו שבת בפירוש אף שהוא זמן הרבה קודם ביה״ש חמור מביה״ש בלי קבלה [ולפ״ז לא יצוייר ההיתירא דבין השמשות הנ״ל לענין ע״ח והטמנה וכה״ג רק אם הוא במקום שאין שם צבור דאל״ה בודאי רוב הצבור קבלו כבר שבת בבין השמשות והמיעוט נמשכין אחריהן בע״כ וכמ״ש בסימן רס״ג סי״ב וי״ג ע״ש] ועיין בביאור הלכה בשם הרבה אחרונים שכתבו דדוקא ע״י ברכו שהוא קבלת שבת של ציבור אבל אם יחיד קבל עליו שבת מבעוד יום לא חמיר מבין השמשות וכן משמע ממ״א סק״ז:

כט (כט) שעדיין יום הוא - ר״ל אפילו הוא זמן הרבה קודם בין השמשות כל שהוא אחר פלג המנחה:

ל (ל) אין מערבין - אפילו לדבר מצוה:

לא (לא) כעניית ברכו - דמסתמא כיון שמזכיר שבת הוי כקבלה. וכתב המ״א ועתה נוהגין לומר מזמור שיר וגו׳ ואפ״ה עושין כל המלאכות עד ברכו [והיינו כשהזמן הוא קודם בין השמשות] והטעם משום דמעיקרא הכי קבלו עלייהו ואין מתכוונים בזה לקבלה. וכ״ז בזמן המג״א אבל במקומותינו המנהג כהיום מיד שאומרים מזמור שיר מקבלין הצבור שבת עלייהו ואסור בכל המלאכות אפילו עדיין היום גדול [פמ״ג ודה״ח] וכתב בספר דרך חכמה דה״ה במקומות שנוהגין לומר לכה דודי ומסיימין בואי כלה הוי קבלת שבת ממש ועיין בתו״ש:

סימן רסב

א (א) שלחנו - מע״ש ללילי שבת:

ב (ב) המטות - שיושבין עליהן וטוב שתהיה מוצעת גם המטה שישן עליה:

ג (ג) ערוך וכו׳ - שזהו כבוד שבת ואחז״ל שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבהכ״נ לביתו אחד טוב ואחד רע כשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא כן לשבת הבא ומלאך רע עונה אמן בע״כ וא״ל הוא להיפך חו״ש טוב לפנות קורי עכביש מהבית מבע״י לנקות את הבית לכבוד שבת וטוב ליזהר בסעודת הלילה שלא לזרוק דבר בבית חוץ לשלחן אם אין דרכו לכבד את הבית בדבר המותר [עסי׳ של״ז] אחר סעודה זו כדי שלא ינוול את הבית וכן בסעודת שחרית אם אינו מכבדו אח״כ:

ד (ד) כל וכו׳ עד לאחר הבדלה - יש נוהגין להיות ב׳ מפות על השלחן מלבד העליונה שעל הלחם משום שכשמנערין המפה נמצא השלחן מגולה:

ה (ה) ישתדל וכו׳ - דכתיב וכבדתו ודרשו חז״ל שלא יהא מלבושיך של שבת כמלבושיך של חול וטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול אפילו חלוק. ואם אפשר לו טוב שיהיה לו גם טלית אחר לשבת:

ו (ו) נאים - כפי יכלתו ואפילו אם הוא בדרך לבדו ובבית א״י ג״כ ילבוש בגדי שבת כי אין המלבושים לכבוד הרואים כי אם לכבוד השבת [ח״א]. כתב בס״ח אל יקח אדם ילד בשבת עד שישים תחלה כר בחיקו כדי שלא יטנף בגדיו:

ז (ז) היושבים בביתם - היינו שאינם צריכים לסלק בגדיהם מן הארץ בשביל מלאכה:

ח (ח) ילבש וכו׳ - וילך בהם עד מו״ש אחר הבדלה:

ט (ט) וישמח בביאת שבת - וכל המרבה לכבדו הן בגופו הן בבגדיו הן באכילה ושתיה הרי זה משובח ועיין בסימן רמ״ב. בזהר ומקובלים הזהירו מאד שלא יהיה שום מחלוקת בשבת חו״ש ובפרט בין איש לאשתו וכן מוכח בגיטין [דף נ״ב ע״א] גבי הנהו בי תרי דהוו מינצו בהדי הדדי עי״ש [תו״ש]:

י (י) כיוצא וכו׳ - בקצת מקומות נוהגין לצאת מבהכ״נ לעזרה ואומרים בואו ונצא וכו׳ [כנה״ג] ואנו נוהגין שמהפכין פניהם לצד מערב כשאומרים בואי בשלום וכו׳ ונוהגין לעמוד אז ולעשות דוגמא כמו שמקבל פני אדם גדול נהגו שלא לקבל את השבת ביוה״כ שחל בשבת רק שאומרים מזמור שיר ליום השבת קודם ברכו ואפילו הנוהגין בשאר יו״ט כשחל בשבת לומר עוד איזה מזמורים בשביל שבת:

יא (יא) מיד אחר וכו׳ - וגם הנשים נוהגות קודם הדלקת הנרות לרחוץ את עצמן וללבוש בגדי שבת ואשרי להם אמנם בימים הקצרים שמתאחרים לישב בחנות ואח״כ רוחצות ולובשות ובין כך יבואו חו״ש לספק חילול שבת לכן טוב להזהיר להם שיקדימו לבוא לרחוץ וללבוש וכשמתאחרת מצוה יותר שתדליק כך במלבושי חול מלבוא חו״ש לספק חילול שבת ואם הבעל רואה שמתאחרת מצוה גדולה שהוא ידליק הנרות ולא ישגיח בקטטת אשתו ומצוה גדולה יותר לישב בחשך מלחלל שבת חו״ש [ח״א]:

יב (יב) סמוך לערב - היינו כשהוא רוחץ עצמו מעט בביתו וכמו שמובא בגמרא [שבת כ״ה ע״ב] לענין ר׳ יהודא בר׳ אלעאי ע״ש אבל כשהוא הולך לבית המרחץ בודאי מהנכון להקדים עצמו כדי שלא יבוא לחילול שבת ובפרט בימי החורף כשהימים קצרים ועיין לעיל בסימן ר״ס סק״א במ״ב מה שכתבנו שם:

סימן רסג

א (א) יהא זהיר וכו׳ - הנה עיקר הדלקת הנר הוא חובה משום מצות עונג שבת ומחמת הידור מצוה יראה לעשותו יפה ועיין לקמן סי׳ רס״ד ס״ו:

ב (ב) יפה - ואיתא בש״ס דזוכה עבור זה לבנים תלמידי חכמים דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ע״י נר מצוה דשבת בא אור דתורה ולכך ראוי שתתפלל האשה אחר שתגמור ההדלקה והברכה שיתן לה הקב״ה בנים זכרים מאירים בתורה והדלקת הנר צריך להיות בכל החדרים שהולך שם בשבת עכ״פ נר אחד אף שאינו אוכל שם כדי שלא יכשל בעץ או באבן מיהו הברכה תברך על הנר שבמקום אכילה:

ג (ג) לעשות - ואם מעותיו מצומצמין נראה שטוב יותר שיקנה אחד יפה ולא שנים גרועין:

ד (ד) שתי פתילות - היינו כשהוא דולק שמן בנר ואם הדלקתו הוא בנרות עושה שני נרות. ומותר להדליק מנר לנר בין אם מדליק שנים או יותר ואין בזה משום בזוי מצוה דכולן של מצוה הם אבל אסור להדליק קיסם או נר של חול מנר של שבת משום בזוי מצוה. ונהגו להחמיר בזה אפילו אם כונתו כדי להדליק בו נר אחר של שבת ועיין בבה״ל:

ה (ה) אחד וכו׳ - ויש שמכוונין לעשות נר של שעוה משני נרות קלועים ביחד זכר למה שאמרו חז״ל דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו ומנהג הגון הוא אבל אותן האנשים שמדבקין אותן בשעת הדלקה סמוכין זה לזה שלא כדין עושין כי לבסוף מתחממות זו מזו ונוטף השעוה עי״ז וגם נכפלות ונופלות. אסור להדליק נרות של שבת משעוה הבאה מבית תפלתם של א״י אפילו באופן שמותר להדיוט כגון שבטלו הא״י אפ״ה אסור למצוה משום דמאיס [מלעיל סימן קנ״ד סי״א] ועיין בפמ״ג שכתב דאם אין לו נר אחר כ״א זה דשרי ומ״מ לא יברך על זה ועיין לעיל סימן קנ״ד סי״א ובמש״כ שם:

ו (ו) להוסיף - ויש נוהגין להדליק ז׳ נרות כנגד ז׳ ימי השבוע ויש עשרה כנגד עשרת הדברות ואין צריכין להיות כולן על השלחן:

ז (ז) ג׳ נרות - מיירי בשהיתה רגילה בשנים ואם היתה רגילה מתחלה בשלשה צריכה להדליק כל ימיה ד׳ ואם שכחה כמה פעמים צריכה להוסיף בכל פעם עוד נר אחד יותר והכל משום קנס כדי שתהא זהירה בכבוד שבת וע״כ אם נאנסה ולא הדליקה כגון שהיתה בבית האסורים וכיוצא בזה א״צ להוסיף. כתב הא״ר דבאשה עניה יש להקל בששכחה שתוסיף כל ימיה מעט שמן בנר ואם היא מדלקת נרות תדליק תמיד נר אחד מעט יותר ארוך מבתחלה:

ח (ח) דבר המכוון - ר״ל ששתי נרות הוא מכוון כנגד זכור ושמור וכנ״ל:

ט (ט) אין לו וכו׳ - אין הכונה דאין לו כלל מה יאכל דבזה מוטב שיחזור על הפתחים כדי לקנות לחם לשבת דיקיים בזה מצות קידוש וגם עיקר סעודת שבת אלא הכונה שאין לו לאכול משל עצמו שהוא מתפרנס מקופת הצדקה אפ״ה צריך להשתדל להשיג ג״כ נר לשבת. ומי שיש לו מעות מצומצמין מצות לחם לסעודת שבת קודם לכל ונר לשבת קודם ליקח משאר מאכלים דאף דשאר מאכלים ובשר הוא ג״כ בכלל עונג שבת מ״מ נר עדיף יותר משום שלום בית וכדלקמן. ומיהו משום נר די נר אחד לחוד והשאר יוציא על מאכלי שבת כדאמרינן בגמרא דאפילו עני צריך לעשות דבר מועט לכבוד שבת. ועיין במה שכתבנו לעיל בסימן רמ״ב במ״ב:

י (י) על הפתחים וכו׳ - דהוא עיקר עונג סעודת שבת ומיהו אין צריך לזה רק בשביל נר אחד:

יא (יא) הנשים מוזהרות - ואפילו אם ירצה הבעל להדליק בעצמו האשה קודמת אם לא שיש הרבה נרות יכול הוא ג״כ להדליק. וכשהיא יולדת בשבת ראשונה מדליק הבעל ומברך. ובימי נדותה האשה מברכת בעצמה [אחרונים]:

יב (יב) מפני שמצויות - ועוד טעם מפני שכבתה נר שלו עולם שגרמה מיתה לאדה״ר. ומ״מ טוב שהאיש יתקן הנרות [כתבים]:

יג (יג) נר שבת קודם - ואע״ג דקידוש דאורייתא מ״מ על היין דרבנן דמן התורה יוצא בתפלה וכמו שנכתוב בסימן רע״א ועוד דהא יכול לקדש על הפת:

יד (יד) משום שלום הבית - ואם יש לו נר אחד סגי ויוציא המותר לקידוש או לנר חנוכה. וגם לחנוכה בנר אחד סגי. ואם יש לו נר אחד לשבת ונר אחד לחנוכה ויש לו עוד מעט מעות נ״ל דטוב יותר לקנות עוד נרות לחנוכה להיות מן המהדרין וכמו שבארתי בבה״ל. כתב המ״א דאשה סומא ג״כ יכולה לברך על נר שבת דהא נהנית ג״כ מהמאורות ומיהו אם יש לה בעל שהוא פקח הוא יברך ואם אוכלת בשלחן אחד עם אחרים שברכו והדליקו לא תברך דהא עיקר הטעם שכולם מברכין משום שמחה יתירה שיש ע״י ריבוי הנרות כמ״ש בסעיף ח׳ והא ליכא שמחה גבה:

טו (טו) בעוד היום גדול - היינו כשהוא זמן הרבה קודם תוספת שבת וזמן תוספת שבת להשו״ע הוא מעט קודם סוף השקיעה ועיין בבאור הלכה. ועיין בסימן רס״א במ״ב ס״ק כ״ג דמסקינן שם דמי שפורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ״פ שליש שעה קודם השקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי כל הראשונים:

טז (טז) לא יאחר - היינו היכא שהוא מדליק בצמצום בסוף זמן המותר והטעם משום דשמא בין כך ובין כך יאחר הזמן ועיין לעיל בסימן רס״ב סקי״א במ״ב:

יז (יז) ולקבל עליו וכו׳ - היינו שיפרוש עצמו מכל מלאכות האסורות ואפילו מאותם דברים שהם אסורים מדרבנן:

יח (יח) ולמעלה - אבל קודם פלג המנחה אין קבלתו קבלה אף בדיעבד ועיין בסימן רס״א ס״ק כ״ה במ״ב:

יט (יט) הלילה - היינו צאת ג׳ כוכבים ודעת הלבוש והגר״א דפלג המנחה הוא שעה ורביע קודם השקיעה. ולכו״ע שעה ורביע זו היא שעה זמנית דהיינו שמתחלק כל יום לי״ב חלקים לפי שעותיו בין שהוא ארוך או קצר להשו״ע מתחלק מעה״ש עד צאת הכוכבים ולהלבוש והגר״א מזריחת השמש עד השקיעה:

כ (כ) מבעוד היום גדול - אפילו אם היה אחר פלג המנחה ומיירי שהיה דלוק לענין אחר אבל אם הדליק לצורך שבת אף שלא קבל עליו שבת בהדלקתו מ״מ אין צריך לכבותו אף דלכתחלה לא היה לו להדליק כ״כ מקודם שאינו ניכר שמדליקין לצורך שבת מ״מ בדיעבד ש״ד ועיין בבה״ל:

כא (כא) כשידליק - י״א כשיש חופה בע״ש ומאחרין בה עד אחר שקיעת החמה והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה פן תצטרך לעשות עוד איזה דבר האסור בשבת ע״כ תדליק הנר בלא ברכה קודם החופה ואח״כ בחשיכה תפרוס ידיה על הנרות ותברך או כשהוא עדיין בין השמשות אחר החופה תאמר לא״י להדליק דלא גזרו על שבות בה״ש לצורך מצוה וכנ״ל בסימן רס״א והיא תברך ותמהו האחרונים ע״ז דלא שייך ברכה בדלוקה ועומדת ובפרט דעתה הוא זמן איסור להדליק ואיך תאמר וצונו להדליק ועל אידך תקנה דתאמר לא״י להדליק ג״כ קשה הא אין שליחות לא״י וא״כ היא אינה מדלקת ואיך תברך ואפילו ישראל המצוה לחבירו להדליק ג״כ דעת הדה״ח דהמצוה לא יברך רק המדליק כ״ש בזה דהאשה לא תברך ומסקי האחרונים עצה אחרת לזה דהיינו לפי מה דקיי״ל דיכולה לברך ולהתנות עכ״פ בלצורך שאינה מקבלת שבת בהדלקה ה״נ בענייננו הוי לצורך ותדליק ותברך קודם שהולכת לחופה ותתנה וה״ה נמי באשה שחל ליל טבילתה בע״ש תדליק ותברך קודם הליכתה לבית הטבילה ותתנה שאינה מקבלת שבת עד אחר רחיצה וחפיפה:

כב (כב) להדליק נר - ואפילו כשמדליק כמה נרות טוב יותר שיאמר נר כי עיקר החיוב הוא נר אחד:

כג (כג) גם ביו״ט וכו׳ - ואין צריך לברך זמן על ההדלקה מיהו במקום שנהגו אין למחות בידן:

כד (כד) נר של יו״ט - ואם חל יו״ט בשבת אומר של שבת ושל יו״ט:

כה (כה) וע״ל סימן תר״י - דמביא שם המחבר דעת הפוסק המצריך לברך דסבירא ליה דגם יוה״כ אף שאין בו אכילה ושתיה ואין שייך עליו מצות עונג אפילו הכי שייך בו משום שלום בית:

כו (כו) קודם ההדלקה - כשאר כל המצות שמברכין עליהן עובר לעשייתן:

כז (כז) אחר ההדלקה - ס״ל דאם תברך הוי כאלו קבלה לשבת בפירוש ושוב אסורה להדליק וא״כ ביו״ט דלא שייך זה לכ״ע תברך ואח״כ תדליק ודעת המ״א דלא פלוג אבל הרבה אחרונים ס״ל כמ״ש מתחלה:

כח (כח) בחורים - היינו שיש להם נשים אלא שהולכין חוץ לביתם ואף שאשתו מדלקת בביתו אינו נפטר בברכת אשתו כיון שיש לו חדר מיוחד במקום שמתארח שם וכ״ש אם אינו נשוי דמחויב להדליק:

כט (כט) בחדרם - אפילו החדר מיוחד רק ללון שם ואוכלים בבית אחר:

ל (ל) ולברך עליו - דהדלקת נר חובה משום שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן וצריך להיות הנרות ארוכים שידלקו עד שיבואו לביתם בלילה ובלא״ה הוי ברכה לבטלה [דה״ח]. ועל הירידים שמתאכסנים הרבה בע״ב בחדר אחד ואין הבעה״ב עמהם בחדרם חל עליהם חובת הדלקה בברכה אפילו אם נשיהם מדליקין בביתם ע״כ ישתתפו כולם וידליק אחד ויברך ויכוין להוציא כולם בברכתו וגם הם יכוונו לצאת בברכתו ואם הבעה״ב ג״כ עמהם בחדרם אין צריך להשתתף עמו בפריטי כיון שנשיהם מדליקים בביתם וכדלקמן בס״ז:

לא (לא) אין צריך וכו׳ ולברך עליו - אבל להדליק צריך אפילו אינו אוכל שם כדי שלא יכשל בעץ או באבן:

לב (לב) שאין לו חדר מיוחד - הא אם היה לו חדר מיוחד צריך להדליק ולברך אפילו אם מדליקין עליו בביתו וכנ״ל בס״ו:

לג (לג) להשתתף - ובריש סימן תרע״ז הביא המג״א בשם תשובת רש״ל דגם הבחורים צריכין להשתתף ומסיק שם דאפשר דהיינו דוקא כשאוכל בפ״ע אבל אם סמוך על שלחן בעה״ב הרי הוא בכלל ב״ב ע״ש:

לד (לד) בפרוטה - וה״ה אם הבעה״ב מקנה לו חלק בנר שלו במתנה וכמ״ש לקמן בסימן תרע״ז לענין נר חנוכה:

לה (לה) שכל אחד מברך - דכל מה דמיתוסף אורה יש בה שלום בית ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זוית וזוית:

לו (לו) ויש מגמגם - טעמם דבלא״ה יש שם אורה מרובה מנרות שהדליק הראשון:

לז (לז) אין נוהגין וכו׳ - אלא כדעה הראשונה וכתב המ״א בשם השל״ה דמ״מ לא יברכו שנים במנורה אחת שיש לה קנים הרבה ויש מקילין גם בזה. וכתב הפמ״ג דיש לסמוך ע״ז בנשים עניות שאין להם כ״א מנורה אחת:

לח (לח) כן - ואם יש לאחד מהן חדר המיוחד לו אע״פ שאינו אוכל שם ואינו משתמש שם שום צורך אכילה לכ״ע יכול לברך שם וכנ״ל בסעיף ו׳:

לט (לט) ואוכלים וכו׳ - עיין לקמן סוף סימן רע״ג במ״א סקט״ו דאין מותר לאכול בחצר רק דוקא במצטער הרבה בביתו משום זבובים וכיוצא הא לא״ה צריך לאכול דוקא במקום נר ועיין במ״ב מה שכ׳ שם:

מ (מ) בחצר - משמע דאם אוכל בבית אף שאין דולקת עד הלילה סגי ולא הוי ברכה לבטלה שאף שעדיין יום יש לו הנאה ושמחה בשעת אכילה מן הנרות. ומצוה מן המובחר שיעשה נרות ארוכות שיהיו דולקות עד הלילה אף שרוצה לאכול מבעוד יום:

מא (מא) הוי ברכה לבטלה - שכיון שאינו יכול לעשות שום תשמיש אצלן כשחוזר אח״כ לביתו בלילה שלא יכשל בעץ ואבן לית ביה משום שלום בית ואם בבית שהדליק היה קצת חשך ומשתמש שם שום דבר לאור הנרות לצורך סעודה ליכא איסורא אף שאין דולקת עד הלילה ואף שאוכל בחצר:

מב (מב) והמנהג וכו׳ - ואם האיש מדליק אפילו כשהוא מברך על הדלקתו וכדלעיל בסעיף ו׳ ליכא מנהגא ומותר במלאכה ומ״מ טוב להתנות:

מג (מג) מקבלת שבת - ותתפלל מנחה תחלה דהואיל דכבר קבלה שבת שוב א״א להתפלל תפלה של חול. ובשאין שהות לזה יותר טוב שתתפלל ערבית שתים וכדלקמן בסעיף ט״ו מלכנוס ח״ו בספק חלול שבת ועיין לעיל בסימן רס״ב בס״ק י״א:

מד (מד) שתתנה תחלה - ואין להתנות כ״א לצורך מאחר שיש חולקין וסוברין דלא מהני תנאי וכנ״ל:

מה (מה) ועיקר הדלקה וכו׳ - היינו דיברך עליהן ולא על שאר הנרות לפי שעיקר המצוה לכתחלה הן הנרות שאוכלין לאורן וראוי שתהא הברכה עליהן ואפילו על נר אחד סגי [מ״א]. מיהו אם יש הרבה נשים ואין לכל אחת שלחן בפני עצמה יכולה לברך על הנרות שעומדים בבית בשאר מקומות כגון על הנרות שדולקין על המנורה התלויה באמצע הבית וכה״ג דכללא נקטינן דבכל מקום שמדליק כדי לעשות שם איזה תשמיש איכא משום שלום בית וראוי לברך:

מו (מו) הנרות שבבית - היינו בעה״ב שיכול להדליק על השלחן ולברך עליו אבל באורח אם יש לו חדר מיוחד לעצמו אפילו אינו אוכל שם מדליק שם נר ומברך עליו וכנ״ל בסעיף ו׳:

מז (מז) וצריך וכו׳ - היינו אפילו אם יתנה בפירוש שאינו מקבל שבת עד שיהיו הנרות על מקומם:

מח (מח) לא וכו׳ - היינו שאסור להדליק במקום שאין משתמשין בו ולהניח הנר במקום שמשתמשין בו משום דקי״ל הדלקה עושה מצוה וכיון שהדליק במקום שאין משתמשין בו שאינו מקום חיובא לא מהני הדלקתו כלום אף שמניח אח״כ במקום חיובא וצריך לכבות ולחזור ולהדליק אבל אם הדליק בבית במקום שמשתמשין בו מותר לטלטלם אח״כ ולהניח במקום אחר דכל הבית הוי מקומם. והלבוש מחמיר אף בזה ובמקום הצורך יש להקל. כתב הח״א הנשים שמדליקין בסוכה בחג ומטלטלין לתוך הבית לא יפה הן עושין:

מט (מט) מבע״י - היינו מפלג המנחה ולמעלה וכדלעיל בסי׳ רס״א ס״ב בהג״ה:

נ (נ) ואפילו וכו׳ - ואף דבהדלקה י״א דמהני תנאי וכדלעיל בס״י בתפלה שאני כיון שהזכיר בה קדושת שבת:

נא (נא) אם רוב הקהל - ואם רוב הקהל לא היו בבהכ״נ אין נמשכין אחר המיעוט וכן בעיר שיש בה בתי כנסיות הרבה אין אחת נמשכת אחר חברתה ואפילו אם באחת רוב אבל אם עושה מנין בביתו אפי׳ מנין קבוע בטל אצל הרוב [דה״ח]:

נב (נב) מניחו ליפול - פי׳ שהולך לחדר ומניחו ליפול שם להצניעו וכמ״ש סימן רס״ו סי״ב וע״ש במ״ב ובה״ל:

נג (נג) אינם צריכים - דלא מטרחינן צבורא אף שבטעות היתה:

נד (נד) מפלג המנחה ולמעלה - דקודם פלג המנחה אפילו צבור נמי מחזירין דלאו זמן תפלת ערבית היא כלל. וזמן פלג המנחה עיין לעיל בסימן רל״ג:

נה (נה) צריך הוא וכו׳ - כיון שבטעות התפלל שסבר שכבר חשכה וה״ה בחול נמי דינא הכי כיון שהוא נוהג תמיד להתפלל מעריב בזמנו כרבנן והיום בטעות התפלל:

נו (נו) שאותם שהדליקו - אף אם לא התפללו אבל בלא הדלקה אף שהתפללו תפלת שבת כיון שבטעות היתה לא שמה קבלה וטעם הי״א דסבירא להו דקבלה שהיא ע״י הדלקה עדיפא דאית בה מעשה ועיין באחרונים שהביא בשם כמה מגדולי הפוסקים דס״ל דקבלת צבור בטעות אפילו רק ע״י תפלה שמה קבלה רק שבזה אין המיעוט נמשכין אחר הרוב כיון שבטעות היתה הקבלה ואין להקל נגד אלו הפוסקים. ובמקום הדחק יש לסמוך על דעה קמייתא שבשו״ע:

נז (נז) ליגע בו וכו׳ - היינו אפילו אחר שלא הדליק עדיין ולא קבל שבת כ״כ הא״ז וכתב המ״א הטעם דאזיל לשיטתיה דקבלת צבור בטעות שמה קבלה וא״כ הוקצה הנר למצותו וכיון שהוקצה לבעלים הוקצה לכל וגם אסור ליגע בו דחיישינן שמא ישתמש בו. ולצורך מצוה יש להקל [דה״ח]. כתב הפמ״ג מי שהדליק נר שבת בעוד היום גדול והתנה שלא לקבל שבת אפ״ה הוקצה הנר למצותה ואסור להשתמש בו תשמיש חול ואפילו אחרים אסורים דמוקצה לבעלים אסור לכל:

נח (נח) שקבלו וכו׳ - היינו באמירת ברכו או במזמור שיר ליום השבת כל מקום לפי מנהגו וכדלעיל בסי׳ רס״א ס״ד ע״ש:

נט (נט) לא יתפלל וכו׳ - היינו אפילו עוד היום גדול ומשום שאחרי שהקהל קדשו היום לא יעשנו חול אצלם:

ס (ס) אבל אם ענה - היינו שענה ברכו ועשהו בעצמו קודש בעניית ברכו ואיך יעשנה אח״כ חול ומשו״ה לית ליה תקנתא:

סא (סא) שתים - היינו מתחלה לשם שבת ואח״כ שניה לתשלומי מנחה ואם הפך אפשר דיצא הואיל ועדיין יום הוא וזמן מנחה כ״כ הפמ״ג בסימן זה ועיין לעיל בפמ״ג במ״ז סימן ק״ח סק״ח:

סב (סב) מתחיל להתפלל - מנחה ולא ימתין עד שיענה ברכו דאם יענה שוב לא יוכל להתפלל אח״כ מנחה:

סג (סג) הואיל והתחיל בהיתר - ואע״פ שהיה יודע שלא יוכל לגמור אפילו חצי התפלה קודם ברכו מ״מ מקרי התחיל בהיתר לפי שאיסור זה שלא להתפלל תפלה של חול אצל המתפללים של שבת אינו אלא חומרא בעלמא ומ״מ טוב יותר באופן זה שיצא לחוץ בהכ״נ ויתפלל שם:

סד (סד) מותר לומר - דכיון שלחבירו מותר אין איסור אמירה שייך בזה. וסעיף זה איירי כשיש שהות הרבה עד בה״ש דאם הוא סמוך לבין השמשות בודאי קבלו רוב אנשי העיר שבת והמיעוט נגרר אחריהן בע״כ וכדלעיל בסי״ב ולא שייך דין זה. כשמגיע סמוך לבין השמשות אל ימתינו לומר מזמור שיר ליום השבת [או שאר מאמרים הנוהגים לומר בשביל קבלת שבת] בשביל איזה אנשים העוסקים בביתם בענייניהם ומשהין לבוא לבהכ״נ:

סה (סה) וכ״ש במו״ש - פי׳ דהא בע״ש כבר קבל שבת וא״א לחזור ואפ״ה שרי וכ״ש במו״ש דכל שעה ושעה אם רוצה מתפלל ומבדיל מכ״ש דמותר לומר:

סו (סו) התפלל והבדיל - היינו שהבדיל בתפלה דבזה מותר לעשות מלאכה וכדלקמן בסימן רצ״ט אף שלא הבדיל על הכוס:

סז (סז) ומותר ליהנות - והלבוש אוסר אלא א״כ בירך והסיח דעתו מהשבת והאחרונים הסכימו עם השו״ע. ואם אמר המבדיל בין קודש לחול באמצע סעודתו לכו״ע שרי כמ״ש בסוף סי׳ רצ״ט דאפילו הוא בעצמו מותר אז במלאכה אך צ״ע אם יכול אח״כ לומר רצה בברכת המזון כיון שעשהו מתחלה לחול. כתב הפמ״ג במו״ש אין היחיד נגרר אחר הרוב אע״פ שכולם לא התפללו ולא הבדילו יכול הוא להבדיל ולעשות מלאכה משיגיע הזמן:

סימן רסד

א (א) מדבר וכו׳ - הטעם בפסול פתילות ושמנים שאין מאירין יפה וחיישינן שמא יטה הכלי שיבוא השמן שבתוכו אל הפתילה כדי שידלק יפה וחייב משום מבעיר:

ב (ב) וקנבוס - והא״ר כתב דנכון להחמיר לכתחלה בקנבוס אם אפשר באחר:

ג (ג) האסורים - בין פסול פתילות ובין שמנים:

ד (ד) אסור להשתמש - אפי׳ תשמיש שאין צריך עיון שמא יטה דאלו בדבר שצריך עיון אסור לעשות בשבת לאור הנר אפילו בנר יפה כבסימן ער״ה והט״ז לקמן בסימן תרע״ג כתב דבענייננו אפילו ביש אחר עמו שרואה אותו אפילו הכי אסור דא״א ליזהר שלא יטה:

ה (ה) מותר להשתמש - אפילו הנרות עומדות בחדר אחר דכיון שיש במקום אחד נר כשר יזכור ולא יטה גם במקומות אחרים כן פירש במ״א ובא״ר כתב שכונת הרמ״א היינו דוקא באותו חדר עצמו ועיין בביאור הגר״א בד״ה וי״א דאם וכו׳ מדמה ענייננו לנר חנוכה להי״א הזה ושם הלא אינו מותר להשתמש לנר חנוכה כ״א כשהנר כשר עומד אצלם ולא בחדר אחר הרי דמפרש כהא״ר וכן בספר קרבן נתנאל מחמיר כשעומד בחדר אחר:

ו (ו) בלא נר - כגון לשכב בחדר או למשוך יין מן המרתף והיינו דרך כלי [שקורים הא״ן או ליבע״ר בל״א] אבל לא דרך ברזא:

ז (ז) מותר לעשות - הא״ר פירש דוקא כשיש עכ״פ נר אחד כשר בבית שעי״ז מותר אפילו בחדר אחר אבל שארי אחרונים פירשו דאפילו אין נר כשר כלל מותר להי״א הזה:

ח (ח) בדיעבד - ואם יש נר אחד כשר ועומד אצלו נר פסול כתב המ״א דמותר להשתמש אפילו שלא לצורך שבת דלא יהא אלא נר אחד בלחוד וכמ״ש סימן רע״ו ס״ד עי״ש ועיין בבה״ל. והיינו דוקא לענין להשתמש כשכבר הדליק ומטעם דכיון דיש לו נר כשר שמדליק יפה תו לא אתי להטות אבל אין להקל מטעם זה להדליק לכתחלה נר כשר עם פסול [פמ״ג ולבו״ש]:

ט (ט) אסור - אף דעתה ע״י הכריכה האור נאחז ומאיר יפה ולא אתי להטות אפ״ה אסור גזירה שמא ידליק בו לבדו:

י (י) מותר - אפילו מדליק שניהם יחד דכיון שאין מכוין לפתילה להדליקו לא גזרו בו:

יא (יא) של מלח - לפי שהמלח צולל את השמן שתמשך אחר הפתילה:

יב (יב) של פול - כדי להניח הפתילה עליו. ובתוספתא פ״ב איתא טעם העושה כן כדי שיהא שוהה ודולק:

יג (יג) בזפת וכו׳ - היינו שיניחם בנר ויתן הפתילה בתוכם כמו שעושין בשמן אבל נרות כעין שלנו מבואר בס״ז דשרי. אין מדליקין בשמרי שמן דהוא עב ואינו נמשך היטב אחר הפתילה:

יד (יד) ולא בחלב - ושומן הבהמה הוא ג״כ בכלל חלב לענין זה כמו שבירנו בביאור הלכה ולענין חמאה יש לעיין אך לפי מה שידוע דדרך להתיך החמאה והשומן קודם שמדליקין בו יש עצה לזה דהיינו שיתן לתוכם מעט משמנים הכשרים ומהני בודאי וכדלקמן בס״ה אך מ״מ לכתחלה טוב ליזהר

מלהדליק בהן אם יש לו שמנים אחרים כי לפעמים נשאר בנר שומן ונותן חמאה ומבשלן ועובר על איסור בישול בשר וחלב וגם על איסור הנאה אם לא בשומן עוף דקי״ל דאין בו משום בישול והנאה:

טו (טו) ויניחנו ויצא - וחובה לאכול בשבת אצל הנר:

טז (טז) בצרי - הוא שמן אפרסמון וריחו טוב מאד:

יז (יז) יסתפק ממנו - ויש עוד טעם אחר בש״ס מפני שהוא עף ונדבק בכותלי הבית ומבעיר את הבית ואדם בהול על ממונו ויבוא לכבות וכתב המג״א דמזה למדנו שלא יסתום התנור בעצים שלא יבוא לידי חילול שבת עי״ז:

יח (יח) מעט וכו׳ - אבל אם היה רובו משמנים הכשרים ומיעוט מהפסולים בטל ברוב ומותר:

יט (יט) אין מדליקין - דגזרינן דילמא אתי לאדלוקי בעינייהו:

כ (כ) חלב מהותך - שהתיכו אותו על האור או שהוא חלב מחוי ממעי הבהמה והוא שעדיין לא נקרשו אבל אם נקרשו הר״ן אוסר אפילו בנתינת שמן לתוכו וכתב הא״ר דכן עיקר אח״כ מצאתי בחידושי הרמב״ן והרשב״א והריטב״א שפסקו כן והביאו ראיה מירושלמי:

כא (כא) וקרבי דגים - שנימוחו. ושמן צלול שעושין מגלגל עינו של דג או מבשרו מותר אפילו בעיניה:

כב (כב) מותר וכו׳ - דלפי עיקר הדין היה מותר בחלב מהותך לפי שנמשך אחר הפתילה שפיר אלא דרבנן גזרו בו אטו שאינו מהותך וכשהוא בתערובות לא גזרו בו דה״ל גזירה לגזירה:

כג (כג) המובחר - דהוא נמשך אחר הפתילה טפי מכולהו ואם אין שמן זית מצוי מצוה בשאר שמנים שאורן צלול והם קודמין לנר שעוה ונר שעוה קודם לנר של חלב דאורה צלול ויפה [מטה משה] ונ״ל דכ״ז לפי ענין הנר דבנר שלנו [שקורין סטרין] שצלול בודאי יותר מן השעוה ואינו רגיל להטות בו אפילו בחול זה עדיף מנר שעוה ואולי אף מכל השמנים דהרי בודאי לא אתי להטות ועיין מה שנכתוב לקמן בסימן ער״ה:

כד (כד) כרך זפת וכו׳ - דלא אסרו בכולהו אלא אם היו נתונים בכלי ונותן הפתילה בתוכם כמו שעושין בשמן שאז אין נמשכים אחר הפתילה אבל בזה נמשך שפיר עם הפתילה שבתוכו:

כה (כה) סביב הפתילה - דוקא אם הפתילה כשרה אבל אם היא פסולה לא מהני הכריכה סביב לה:

כו (כו) צריך שידליק - כדי שיהא הלהב עולה יפה מיד שיסלק ידו כמו שהיה הענין בהדלקת המנורה [לבוש]:

כז (כז) מן וכו׳ - וה״ה בנר שעוה וחלב:

כח (כח) ומ״מ נהגו - ואף בנר הכרוך כעין שלנו עושין כן. וזה יעשה האיש מתחלה ויהיה תועלת שלא תשהה האשה בהדלקתה בהגיע זמנה:

כט (כט) בסמרטוטין - היינו בלאי בגדי פשתן הגסים ומטעם שאין האור נאחז יפה בהן ועיין בפמ״ג. אין מדליקין על השלחן בנר חרס ישן דמאיס אא״כ הסיקו באור ואם הוא של זכוכית או של חרס מצופה שרי שאינו מאוס כ״כ. ובאיש עני שאין לו ודאי מותר ממה שיתבטל מנר שבת דהוא חובה [פמ״ג]:

סימן רסה

א (א) ממנו - דכיון שהוא בכלי אחר שאין הנר בתוכו לא בדיל מיניה וכיון שהקצהו לנר המסתפק חייב משום מכבה:

ב (ב) ויתחייב וכו׳ - ואפילו להפוסקים שסוברין דעל סתם כיבוי אין בו חיוב חטאת רק איסורא בעלמא מלבד כשהוא מכבה כשצריך להפחמים וכדלקמן בסימן של״ד סכ״ז אפ״ה גזרו ביה רבנן הך גזירה:

ג (ג) ראש הפתילה - ר״ל קצה השני מהפתילה שאינו דולק יתן בהקערה לשאוב השמן וסד״א כיון דהפתילה מונחת גם בקערה יהיה בדיל מניה קמ״ל דאפ״ה גזרינן:

ד (ד) ממנו - וגם בזה אם חברו בסיד או בחרסית מותר:

ה (ה) לקבל שמן - אבל מותר לתת תחת נר של שעוה או של חלב שחושש שמא יפול וידליק מה שתחתיו ומניח שם כלי שיפול על הכלי ומטעם דכיון דאפשר לנער מיד האיסור מתוך הכלי כמש״כ סימן רע״ז לא חשיב מבטל כלי מהיכנו ולא דמי לשמן שאינו רוצה לנערו ולהפסידו. ולהעמיד כלי תחת הפחם שבראש הפתילה שיפול לתוכו אסור אם לא במקום הפסד ואע״ג דלאחר שכבו יכול לנערם מן הכלי מ״מ חשיב ביטול כלי מהיכנו לפי שעה עכ״פ כיון שא״א לנערם מיד:

ו (ו) מהיכנו - שהיה מוכן מתחלה לטלטלו ועכשיו אסרו בטלטול מחמת השמן שבתוכו שהוא מוקצה מחמת איסור כמש״כ בסימן רע״ט וחכמים אסרו לבטל כלי מהיכנו מפני שדומה כאלו סותר הכלי ומשברה. ואם יש בכלי דבר המותר מותר להניחו תחת הנר לקבל בו שמן דהא יכול לטלטלו אגב ההיתר אם הוא בענין שמותר לטלטל בשבילו כמו שכתב בסוף סימן ש״י עי״ש. עוד עצה אחרת כתב בתשובת מהרי״ל והסכים עמו המ״א דישים כלי מבעוד יום תחת השלחן ובשבת אחר האכילה יסיר את השלחן והכלי עומד מעצמו תחת הנר ואף דהוא גורם בשבת לבטל כלי מהיכנו ע״י הסרת השלחן מ״מ שרי כיון שאינו מבטלו בידים בשבת ועוד דהא אין אנו נזהרים מלהשים כלי בשבת על השלחן תחת הנר אע״פ שנופל בו שמן כי אין מתכוין לכך ה״נ אין מתכוונים כשמסיר השלחן אלא להצלת השלחן שלא יפול עליו הנר:

ז (ז) והשמן הנוטף - ואם לא נטף לתוכו שמן כלל לא נאסר הכלי לטלטל במחשבה בעלמא. ובא״ר כתב דאם נטף שמן לתוכה מבע״י מתקיים מחשבתו שחשב עליה ומקרי עי״ז כלי שמלאכתו לאיסור אף אם אח״כ נשפך השמן וכמו אם הניח מעות על הכלי מבע״י אף שנטלו מבע״י מ״מ הוי מיוחד לאיסור והוי מוקצה ועיין בפמ״ג:

ח (ח) אסור להסתפק - ונראה אפילו יש שמן היתר הרבה בכלי מבע״י והניחה אז לקבל שמן הנוטף מ״מ אסור להסתפק דדבר שיש לו מתירין לא בטיל [פמ״ג וע״ש עוד]:

ט (ט) בשבת - שכבר הוקצה השמן בין השמשות ומיגו דאיתקצאי בין השמשות לנר איתקצאי לכולי יומא. וגם הכלי אסור בטלטול ע״י השמן שנעשה בסיס לה:

י (י) פן יתנדנד וכו׳ - משמע מזה דבלא חשש הטייה אין לחוש משום איסור טלטול מוקצה ע״י הנדנוד וכתב המ״א דמיירי שדבר היתר מונח עליו ורוצה ליקח ממנו והוי טלטול מן הצד דמותר כמש״כ סימן שי״א ס״ח אבל ליגע בו ממש אסור במנורה תלויה אפילו אין הנר דולקת בתוכה ועיין בביאור הלכה:

יא (יא) ויטה - השמן אל הפתילה ויתחייב משום מבעיר או כאשר ירחקהו יתחייב משום מכבה ועיין בסימן רע״ז ס״ג דבנר של שעוה לא חיישינן לזה:

יב (יב) נותנים כלי - אפילו בשבת:

יג (יג) לקבל ניצוצות - שלהבת הנוטפת מן הנר כדי שלא יודלק מה שתחתיו:

יד (יד) ממש - בניצוצות שמיד הן כבין ומותר לטלטל את הכלי אף אחר שנפלו לתוכו ואין כאן ביטול כלי מהיכנו אף לשעה מועטת מיהו האפר של ניצוצות אסור לטלטלן דהוי נולד [מ״א וע׳ בא״ר]:

טו (טו) אפילו מבע״י - ואע״ג דבשאר מלאכות קי״ל דשרי להתחיל אותו מבעוד יום והמלאכה נגמרת בשבת כמ״ש רסי׳ רנ״ב ולא גזרינן שמא יתחיל לעשות כן בשבת שאני התם דהכל יודעין שהוא מלאכה ולא יטעו לעשות כן בשבת אבל הכא יש לחוש שמא יחשוב שאין בזה שום איסור ויעשה כן בשבת ויש לחוש שמא יגביה הכלי עם המים נגד הניצוצות ויכבה אותן [תוספות סוף כירה וע״ש עוד טעמים והעתיקן המ״א]:

טז (טז) מפני שמקרב וכו׳ - כתב הא״ר בשם או״ה כשיש סכנת דליקה ח״ו מותר ליתן כלי מלא מים לקבל הניצוצות ולפ״ז אם רואה נר שנכפף ויפול על השלחן רשאי להעמיד תחתיו כלי מלא מים ועיין בפמ״ג שמפקפק בעיקר דינו של האו״ה ונראה דיש להקל במקום הדחק ע״י קטן:

יז (יז) שאינו מתכוין - וע״כ לא גזרינן שיעשה כן בשבת:

יח (יח) וי״א וכו׳ - וליתן בע״ש מים לתוך הקנה שעומד בו נר שעוה או חלב כדי שיכבה כשיבוא עד המים אסור לכו״ע דהא מתכוין לכיבוי והאש נופל לתוכו ממש והמים בעין והם תחת האש ומ״מ במקום צורך יש להתיר בזה לסמוך על הפוסקים דס״ל דדוקא כשהמים בכלי אחר אסור שמא יעשה כן בשבת אבל באותו נר עצמו לא שייך למיגזר שיעשה כן בשבת שהכל יודעין שאסור ליגע בנר הדלוק גם יזהר ליתן המים בקנה קודם שמדליק הנר [א״ר וח״א] ולכ״ע מותר לתחוב הנר בע״ש לתוך החול וכיוצא בענין שכשיגיע האור לשם ימנעהו מלשרוף יותר ויכבה מאליו שגרם כיבוי הוא [אחרונים]:

סימן רסו

א (א) חמורו - אפשר דה״ה כששכר את החמור מא״י די״א דשכירות קניא לחומרא וכמ״ש בסימן רמ״ו אבל אם שכר את הא״י שיוליכנו למקום פלוני א״כ לא שכר את החמור דהא הא״י חייב במזונות ובאחריות החמור ולא שכר דוקא חמור זה ממנו א״כ פשיטא דאין הישראל מצווה על שביתתו ע״כ טוב יותר שיניח הכל על החמור אך יזהר שלא יהיה מחמר דהיינו שלא יגעור בבהמה שתלך מקולו או שאר דברים שמחמתו תלך הבהמה דאיסור מחמר שייך אפילו על הבהמה שאינה שלו להרבה פוסקים כדלקמן:

ב (ב) נותן וכו׳ - אף שהא״י שלוחו לישא בשבת מ״מ הקילו חכמים משום דקים להו שאדם בהול על ממונו ואי לא שרית ליה אתי לידי איסור חמור שיוליך ד׳ אמות בר״ה ועיין באחרונים שכתבו דבזמה״ז דליכא ר״ה לכמה פוסקים נמי דינא הכי:

ג (ג) כיסו לא״י - ואם יש לו משא כבד על החמור או בעגלה וא״א לו ליתנו לא״י וגם א״א ליזהר במה דכתב בס״ב לסלק המשא בכל פעם שתתחיל הבהמה ללכת יראה להקנות מבע״י החמור להא״י כד״ת ואם אין בקי בדרכי קנין הצריך לזה יפקירנו בפני שלשה או עכ״פ בינו לבין עצמו דאז אין עובר על איסור שביתת בהמה שהבהמה אינה שלו וירד מן העגלה ויזהר שלא יהיה מחמר וכנ״ל בסוף סק״א. ואף לאחר שעשה כל ההיתרים הללו שמכר הכל או הפקיר צריך ליזהר מאד שלא יתנו לא״י או על העגלה שום דבר מהחפצים שלקחו מן העגלה בע״ש דאסור ליתן לא״י בשבת ע״מ להוציא אלא כל מה שלקחו מן העגלה ישאר בידם עד מוצ״ש. ודע דמה שכתב ואפילו לא וכו׳ הא״ר מצדד לומר דאם הוא מבעוד יום טוב יותר שיתן שכר:

ד (ד) ואע״פ שנתנו וכו׳ - נקט לשון דיעבד משום דלכתחלה ע״כ צריך ליתן מבעוד יום משום איסור מוקצה:

ה (ה) אינו יכול - דכיון דלא טרח בה לא חייס עלה ולא אתי לאתויי ד׳ אמות בר״ה אפילו אי לא שרית ליה ליתן לא״י:

ו (ו) אם אין עמו - וה״ה אם אינו מאמין לא״י:

ז (ז) משום מחמר - מנהיג חמור טעונה קרויה מחמר ואיסורו הוא מן התורה מדכתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך וקבלו חז״ל דר״ל מלאכה שנעשית בשותפות ע״י אדם ובהמה דהיינו שהיא טעונה איזה דבר והוא מחמר אחריה ומנהיגה ע״י קולו וכיוצא בו. ואין עובר על זה אלא כשהיא עושה עקירה והנחה על ידו דלא תעשה כל מלאכה כתיב ובלא זה לא מקרי מלאכה וכן ה״ה לענין איסור שביתת בהמה ולפיכך מניח הכיס עליה לאחר שכבר עקרה ללכת דלא נעשית העקירה על ידו:

ח (ח) מניחו וכו׳ - ואפילו אם אין הבהמה שלו צריך ליזהר בכך דאיסור מחמר שייך אפילו בבהמת אחרים וכ״ש אם הבהמה שלו דאיכא תרתי מחמר ושביתת כלים:

ט (ט) ולאחר שתחזור וכו׳ - ואם מעצמה אינה מתחלת לילך הוא יכול לזרזה שתתחיל לילך אם אין עליה אוכף ומשום כיון שבתחלת הילוכה אין שום דבר מונח עליה אין שייך בזה איסור מחמר. וכ״ז כשהבהמה היא לבדה אבל אם היא מושכת בעגלה כשיגעור עליה בקול להתחיל לילך אחר שעמדה הוא עובר על איסור מחמר ואין לו שום עצה להמלט מאיסור זה דאפילו אם הפקיר הבהמה ואינו עובר על איסור שביתת בהמתו הלא עכ״פ עובר על איסור מחמר וכנ״ל וע״כ אם קשה לו לעמוד במקומו יראה לשלוח למקום הסמוך ויביא משם א״י שיביא העגלה למלון ויפקיר הבהמה שלא יעבור על שביתת בהמתו ובזה יסולק מכל מכשולים. וכ״ז כשהוא בתוך התחום אבל למי שהחשיך חוץ לתחום אין לו היתר כנ״ל אם לא במקום סכנה:

י (י) ואפילו וכו׳ - פירוש ואז אין איסור כשילך ברגליו אלא דוקא אם רוכב אפ״ה יכול לרכוב מחמת סכנה וכ״ש כשהוא חוץ לתחום דיעשה איסור בלא״ה בהליכתו בודאי יוכל לרכוב ולהנצל מהם ועיין בב״י דיש סברא דטוב לרכוב שם מלילך ברגליו אך הוא דחה אותה שם עי״ש ואפילו לפי סברא ההיא דוקא לענין רכיבה אבל כשהבהמה מושכת בקרון אפילו אם הקרון גבוה יו״ד לכו״ע טוב יותר שילך ברגליו משישב בקרון כי ע״י הישיבה עובר על איסור שימוש בבעלי חיים וגם על תחומין משא״כ אם ילך ברגליו לא יעבור רק על תחומין ולבד כל אלה מצוי ע״י הישיבה בקרון לעבור על איסור מחמר ובמקום סכנה הכל שרי. כתב הפמ״ג יש ליזהר כשעומדת בשבת בר״ה עגלה ריקנית עם סוסים שלא להגביה קול ויהיה כמחמר אפילו בהמת אחרים וכמ״ש למעלה וכ״ש עגלות נמוכין בימי החורף שקורין שליטי״ן דאין גבהן עשרה:

יא (יא) לאחד מאלו - שהן בני אדם כמותו ואתי לאחלופי באדם אחר המחוייב במצות:

יב (יב) כלל - אבל חרש דעתא קלישתא אית ליה:

יג (יג) למי שירצה - דכל אחד יש לו מעלה בפני עצמו וכנ״ל:

יד (יד) כשהוא מהלך - וכנ״ל בבהמה בס״ב והטעם כדי שלא יעשו החש״ו איסור דאורייתא על ידו ואע״פ שאינו מצווה על שביתתם כמו בבהמה מ״מ הרי אסור להאכילם איסור בידים וכדלקמן בסימן שמ״ג לענין קטן וה״ה לחרש ושוטה כמו שנתבאר שם:

טו (טו) מבעוד יום - דאז אינו נקרא זה מאכיל בידים כיון דעתה עדיין לית ביה איסורא ומה שיעמוד החש״ו אחר שחשכה ואחר כך חוזר ועוקר רגליו הלא מעצמו עושה זה וא״צ למחות בידו כשעושה איסור ע״כ אין צריך ליטול הכיס מעליו כשעומד אבל בבהמה שהוא מצווה על שביתת בהמתו וגם שהוא מחמר אחריה ע״כ אף שהניח עליה מבע״י חייב ליטול הימנה כשעומדת משחשיכה להשתין מים וכיוצא בזה ולחזור ולהניח עליה אחר שכבר עקרה רגליה ללכת כדי שלא תעשה עקירה והנחה בכיס שלו בשבת ויעבור על איסורי תורה והמ״א מצדד להחמיר אף מבעוד יום ונראה דבכרמלית יש להקל:

טז (טז) אם אין עמו וכו׳ - דשבות חמור הוא מאד דילמא לא יצמצם בשעורו ויבוא להוליך ד׳ אמות בר״ה ובקושי גדול התירו חז״ל דבר זה משום פסידא ומפני שאדם בהול על ממונו וכנ״ל ולכך לא התירו חז״ל אלא דוקא כשאין לו שום אחד מכל אלו הדרכים:

יז (יז) פחות וכו׳ - וזה אינו מועיל אלא לענין טלטול בר״ה או בכרמלית שהאיסור הוא משום טלטול ד׳ אמות ע״כ מהני זה אבל מכרמלית לרה״י או לרשות הרבים וכ״ש מר״ה לרה״י דהאיסור הוא משום הוצאה מרשות לרשות דאסור אפילו בחצי אמה אינו מועיל זה [ט״ז וש״א] ע״כ בענייננו כשבא סמוך לביתו שהוא רה״י יזרוק הכיס כלאחר יד לביתו כדי שלא תהוי הכנסה גמורה ואפילו אם עשה הנחה כשבא סמוך לביתו ג״כ התירו להכניס לביתו כלאחר יד משום הפסד. כתב הט״ז לא יפה עושין אותן שנושאין תינוק למול בפחות פחות מד״א דמ״מ יש איסור מה שמוציאין מרה״י לרחוב שהוא כרמלית אלא יוציאנו ע״י א״י מרשות לרשות ואח״כ יטלטלנו בפחות מד״א ולבהכ״נ יכניסו ג״כ ע״י א״י ולהמ״א לקמן בסימן של״א סק״ה אין לעשות כן דהא אפשר למול בביתו:

יח (יח) מארבע אמות - ויעמוד לפוש בינתים רגע אחד להפסיק ביניהם והנחת גופו כהנחת חפץ ואע״ג דאינו עומד בינתים לצורך עצמו לנוח קצת אלא כדי שלא יעביר ד״א בבת אחת אפ״ה מקרי עומד לפוש ויש מחמירין שצריך דוקא לישב בינתים או להניח החפץ ע״ג קרקע. כתבו האחרונים דפחות פחות מד״א יותר עדיף שיהיה ע״י שנים משיהיה ע״י אחד ובזה לכו״ע א״צ לישב שום אחד ולא לעמוד לפוש דבכל אחד הוי מעשה חדש:

יט (יט) שבאה לידו - היינו מבע״י וכנ״ל בס״א:

כ (כ) ביום - שקצת אונס חשיב:

כא (כא) סמוך לחשיכה וכו׳ - הטעם דפושע הוא כיון דבעת היציאה היה סמוך לחשיכה היה לו לחוש שמא ישכח ויטלטלנו בר״ה אבל כשיצא מבע״י שרי ע״פ הדרכים הנ״ל:

כב (כב) לא התירו לו וכו׳ - ר״ל שיעשה כפי המבואר לקמן בסי״ב בהג״ה דיתיר חגורו בשוק והוא נופל ואומר לא״י לשמרו ובספר א״ר הביא דעת הרשב״א החולק על הי״א הזה וס״ל דגם בזה יש לסמוך על כל הדרכים הנ״ל וכתב דיש לסמוך עליו:

כג (כג) הגיע לחצר - הקשה המג״א דהא כי קאי הבהמה פורתא לפני הפתח מעייל מר״ה לרה״י וכמ״ש סי״א וצ״ל דגבי בהמתו לא החמירו כ״כ ועיין בפמ״ג שנדחק מאד בתירוץ זה ויש מתרצים דיזהר ליטול מהבהמה תיכף בבואה לחצר בעודה מהלכת כדי שלא תהיה ההנחה ע״י הבהמה או שיזהר ליטול ממנה קודם שנכנסה לחצרו ולא יניח עליה עד לאחר שעקרה רגליה לכנוס לחצר כדי שלא תהיה העקירה על ידה ואף שאח״כ עומדת בחצר והוי הנחה לית לן בה דכל דבר שבחבירו פטור אבל אסור בחמורו מותר לכתחלה:

כד (כד) מעל החמור - ואפילו הם יותר מט״ו סאין שרי משום צער בע״ח אבל בלא״ה אסור לפנות מן העגלה כלל כמש״כ סוף סימן של״ג:

כה (כה) מאוסים - ואע״ג דמוקצה מחמת מיאוס מותר היינו היכא דחזי לכסויי ביה מנא אבל הכא לא חזי לכסות שאם יפלו ישברו:

כו (כו) שיכול וכו׳ - ולא נאסרו מטעם בסיס לדבר האסור כיון שלא היו עליהן בה״ש:

כז (כז) לשמטן - ואע״ג שקודם שיספיק לשמטם כולם בנחת שלא ישברו הכלים הרי הם מבוטלים מהיכנם באותה שעה עי״ז אפ״ה התירו חכמים לעשות כן כדי שלא יהיה הפסד ע״י השבירה וכתבו הרבה פוסקים דדוקא כלים שיש הפסד מרובה בשבירתן אבל חתיכות זכוכית רחבות שאינן כלים שאין הפסד כ״כ בשבירתן דהם עשוים להחתך לחתיכות קטנות ולית בזה רק הפסד מועט אסור להניח כרים תחתיהן לפי שמבטלן עכ״פ מתשמישן

לשעתן וכן מסיק המ״א לדינא דיש להורות שאין מבטלין כלי מהיכנן אפילו לפי שעה אלא במקום הפסד מרובה. ולבטל כלים מהיכנן לכל היום במקום הפסד מרובה יש מתירין ויש אוסרין ועיין בבה״ל:

כח (כח) חשכה לו - היינו דנעשה בה״ש וא״א לו לישא אותם בידו לביתו מפני קדושת שבת ולהשאיר אותם שם בדרך או בבה״מ א״א מפני בזיון התפלין דבתי מדרשות שלהם היה בשדה מקום שאין משומר מפני הגנבים ע״כ התירו לו חכמים לנשאם עליו דרך מלבוש עד ביתו אך צריך לכסותם שלא יראוהו שהוא נושא עליו התפלין בשבת:

כט (כט) רץ תחתיה - דכל כמה דלא עמד לפוש אין כאן עקירה בשבת ודוקא כשאין עמו א״י ולא בהמה ולא חש״ו וגם במקום שאין יכול להוליכו פחות פחות מד׳ אמות כגון שמתירא מליסטים שיגזלוהו או שיש מים רחב ד״א ועיין מה שכתבתי בסמוך דלדידן דלית לן ר״ה גמורה אפשר דשרי בכל ענין:

ל (ל) דזמנין דקאי - ואם עמד לתקן המשא פטור דזה לא מקרי הנחה:

לא (לא) היכירא - דעביד שינוי בהליכתו וע״י כן יזכור שבת ולא יעמוד:

לב (לב) כלאחר יד - דהיינו שמהפך אחוריו כלפי החצר וזורקו מכתפיו כן הוא ברוקח דכלאחר יד ליכא איסורא דאורייתא ומשום הפסד חבילתו התירו לו דבר זה:

לג (לג) דדוקא בחבילה - שהיא כבדה ואין דרך לרוץ במשא כבד ואית ליה הכירא אבל בכיס שהוא קל אין היכר בריצה:

לד (לד) דה״ה בכיסו - והיינו במקום שא״א בהנך דרכים הנזכרים לעיל. והמיקל כהי״א לא הפסיד [ט״ז] וכתב המ״א בשם הש״ג דלדידן דלית לן ר״ה אפשר דלכו״ע שרי בכל ענין:

לה (לה) יכול לילך וכו׳ - דכיון שהמוקצה בידו יכול לילך עמו לכל מקום שירצה והגר״א בבאורו החמיר בזה ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה בשם הדה״ח ואם יתיר חגורו תיכף ויפול המעות יוכל להביא לידי הפסד אפשר שגם להגר״א מותר עיין במ״א ס״ק י״ד וסק״כ:

לו (לו) בשוק - או במקום שלא עשו ברחוב ההוא שיתופי מבואות. ודוקא כשאין מתירא מן הא״י שמא יקחוהו אבל אם ירא שמא יקחו אותו הא״י רשאי לרוץ עמו לביתו שלא לעמוד כלל כדי שלא יעשה עקירה באמצע הדרך ובתנאי כשנזכר כשהוא מהלך ולא עמד לפוש שלא עשה עקירה כלל בתחלת ריצתו וגם כשבא סמוך לביתו יזרקנה תיכף כלאחר יד לביתו וכנ״ל:

לז (לז) לשמרו - ואם מתירא לסמוך עליהם רשאי לצוותם להוליך לביתו ועצה זו טוב יותר בשאפשר לו מכל האופנים הנ״ל ועיין בח״א כלל נ״ד ס״ד:

לח (לח) אסור ליטלו - אפילו אם יעמוד תחתיו ולא יעביר ד״א אפ״ה אסור משום מוקצה ולא שייך להתיר משום פסידא כיון שעדיין לא זכה בה וכתב המ״א דאפילו לא״י אסור לומר ליטלו ובספר א״ר מקיל ע״י א״י והביאו הפמ״ג וכן בחידושי רע״א מיקל ג״כ ע״י א״י אך דהוא לא הקיל כ״א ההגבהה ע״י הא״י דהוא רק טלטול בעלמא אבל לא לצוותו להוליך לביתו אך אם הא״י בעצמו מביאו לבית ישראל נראה דאין למנעו לכו״ע וכנ״ל:

סימן רסז

א (א) אין נופלין - מפני שהוא סמוך להכנסת שבת כ״כ הלבוש וכתב הפמ״ג ונראה דה״ה כשמתפללים מנחה גדולה אחר חצות נמי אין נופלים ע״פ וכן מי שאוכל פת אחר חצות ג״כ אין לומר על נהרות בבל כ״א שיר המעלות ועיין בה״ל:

ב (ב) מקדימין - משום דהוי נהיגי עלמא לקבל עליהם שבת מכי פתח הש״ץ ברכו וכדלעיל בסימן רס״א ס״ד לכך מהנכון להקדים להתפלל ערבית כדי להקדים הקבלת שבת וה״ה דיכול לקבל עליו שבת קודם תפלת ערבית:

ג (ג) ובפלג וכו׳ - משמע מדברי המ״א דאפילו הנוהגין להתפלל מעריב בזמנה מותרים להתפלל בליל שבת מבע״י ובלבד שיהיה מפלג המנחה ואילך דכיון דמצותה להוסיף מחול על הקודש וכבר קבל שבת עליו יכול לסמוך על דעת הסוברים דהוי כלילה לענין תפלה אך הנוהג כן יזהר עכ״פ בע״ש להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהיה תרתי דסתרי אהדדי [היינו דלדעת ר׳ יהודה בגמרא זמן מנחה נמשך רק עד פלג המנחה ומשם ואילך הוא זמן תפלת ערבית ולדעת רבנן זמן מנחה הוא עד סוף היום וזמן מעריב הוא בערב] וי״א דבצבור יש להקל להתפלל מעריב מבע״י אף אם התפלל

מנחה אחר פלג המנחה ונ״ל שאין לסמוך על זה רק כשהוא מתפלל מעריב עכ״פ בבין השמשות ובשעת הדחק אבל לא כשהוא עדיין ודאי יום וק״ש יחזור ויקרא כשהוא ודאי לילה ועיין בבה״ל:

ד (ד) המנחה יכול וכו׳ - אבל קודם פלג המנחה אין יכול להדליק ולקבל שבת ואפילו אם בדיעבד התפלל תפלת שבת צריך לחזור ולהתפלל. ופלג המנחה י״א דהוא שעה ורביע קודם הלילה וי״א דהוא שעה ורביע קודם השקיעה ועיין לעיל בסימן רס״ג ס״ד ובמש״כ שם במ״ב:

ה (ה) ולאכול - הטעם דכיון דקבל עליו שבת והוסיף מחול על הקודש נחשב כשבת לענין זה דיכול לקדש ולאכול מיד ויוכל לגמור סעודתו מבע״י ויש חולקין וסוברין שיזהר למשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה וטעמם דכיון דהג׳ סעודות ילפינן ממה דכתיב אכלוהו היום כי שבת היום לה׳ וגו׳ בעינן שיקיים אותם ביום שבת עצמו ולכתחלה נכון לחוש לדבריהם:

ו (ו) מיד - ואם לאחר שהתפלל מעריב אין עד הלילה חצי שעה יש ליזהר שלא להתחיל לאכול אלא ימתין עד הערב ויחזור ויקרא ק״ש בלא הברכות ואח״כ יאכל הואיל ולהרבה פוסקים לא יצא ידי חובת ק״ש קודם הלילה מיהו הנוהג להקל בזה אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך. וכ״ז לענין היתר אכילה אבל לענין ק״ש גופא דהוא דאורייתא אין לסמוך ויזהר לקרותה בלילה לצאת ידי חובת ק״ש:

ז (ז) אינו חותם - דבשבת א״צ שמירה כי השבת בעצמו הוא השומר אותנו:

ח (ח) אומר ופרוס - ר״ל דגם כי אל שומרנו וכו׳ לא יאמר דלא כמנהגנו והאחרונים יישבו המנהג:

ט (ט) הפורס סוכת וכו׳ - ואם שכח ואמר שומר עמו ישראל תחת הפורס סוכת שלום אם נזכר תכ״ד יאמר מיד אחר תיבת לעד הפורס וכו׳ ואם שהה כדי דבור [הוא כדי שיאמר שלום עליך רבי ומורי] מעת שסיים תיבת לעד א״צ לאמרו ולא יחזור עוד הפעם. המנהג לומר אחר סיום הברכה ושמרו בני ישראל וגו׳ ובמועדים וידבר משה וגו׳ בר״ה תקעו וביוה״כ כי ביום הזה וגו׳ [פמ״ג]:

סימן רסח

א (א) אומר ויכלו - דאמר רב המנונא כל המתפלל ואומר ויכלו כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית אל תקרי ויכולו אלא ויכלו פירוש הקב״ה והוא. ומ״מ בדיעבד אם לא אמרו אין מחזירין אותו וכ״ש לדידן דאומרים בקידוש ויכלו [פמ״ג]. בנוסח אתה קדשת צריך להפסיק מעט בין לשמך ותכלית כדי שלא יהיה כחוזר למעלה ח״ו וכן בויכלו יפסיק בין אלהים ובין את [א״ר]. המנהג לומר בליל שבת וינוחו בה וביום וינוחו בו ובמנחה וינוחו בם [שכנה״ג ע״ש הטעם]:

ב (ב) גומר וכו׳ - הטעם הוא דבדין הוא דבעי לצלויי י״ח ברכות בשבת כמו בחול ולהזכיר קדושת היום בעבודה כמו בר״ח וחוש״מ ורק משום כבוד שבת לא אטרחוהו רבנן ותקנו ברכה אחת אמצעית לשבת ולכן בדיעבד שהתחיל הברכה גומרה שהיא ראויה לו מן הדין ואח״כ מתחיל הברכה המיוחדת לשבת:

ג (ג) של שבת - וה״ה בכל זה לענין יו״ט:

ד (ד) וי״א דבמוסף וכו׳ - דסבירא להו דבמוסף לא שייך כלל תפלת י״ח ברכות דאף בחול א״א רק שבע ברכות ולכך פוסק אפילו באמצע ברכה וטעם הדעה קמייתא דבדיעבד גם במוסף אם התפלל י״ח ברכות ורק הוסיף בה ונעשה לפניך חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף יצא וכדאיתא בס״ד לכך גם לה שייך בדיעבד הברכה של חול:

ה (ה) פוסק אפילו וכו׳ - וכן פסקו האחרונים משום ספק ברכה לבטלה:

ו (ו) כשאמר תיבת אתה - עיין בב״י דסבירא ליה דאפילו בערבית ומנחה שיכול לסיים באתה קדשת ואתה אחד מ״מ כיון שכונתו היתה לתפלת חול מקרי התחיל בשל חול וגומר ברכת אתה חונן והמ״א חולק עליו וס״ל דדוקא בתפלת שחרית שאינו מתחיל בתיבת אתה ומינכר בדבורו שהוא לשם חול אבל בערבית ומנחה כיון דלא מינכר בדבורו לא מקרי ע״י זה התחיל בשל חול ויאמר אתה קדשת ואתה אחד וכן דעת הפמ״ג והדה״ח:

ז (ז) ושלא בכונה - ר״ל שנכשל בלשונו מחמת הרגלו דחול אבל לא נתכוין לשם תפלת חול לכך לא חשבינן ליה כהתחיל תפלת חול. ודוקא אם התחיל רק תיבת אתה אבל אם אמר אתה חונן שמוכח שהוא לשם חול אע״ג שהיה רק מחמת שנכשל בלשונו גומר כל אותה הברכה ועיין בבה״ל:

ח (ח) דחשבינן ליה וכו׳ - לפי דבתיבת אתה אינו מינכר שהוא לשם אתה חונן דהרי יכול לומר אתה קדשת ואתה אחד וזהו כונת הרמ״א שסיים דהרי יכול לומר וכו׳ וע״כ דינו כמו שאם היה מתחיל עתה בזמן תפלת שחרית אתה קדשת או אתה אחד ונזכר באמצע הברכה דפוסק ומתחיל תיכף ישמח משה וה״נ כשאומר אתה הוי כאומר אתה קדשת ופוסק ומתחיל ישמח משה ולא הוי כאומר אתה חונן לגמור הברכה:

ט (ט) של חול בשבת - ואם ספק לו אם התפלל של חול או של שבת ג״כ צריך לחזור דמסתמא התפלל של חול כמו שהוא רגיל [א״ר בסי׳ תכ״ב וח״א]:

י (י) לא יצא - וה״ה ביו״ט ואפילו ביו״ט שני:

יא (יא) רק ונעשה וכו׳ - ר״ל שאמר באחת מן הברכות יהי רצון שנעשה לפניך וכו׳ וכ״ש אם אמר הנוסח של המוסף כהלכה רק שחיסר הפסוקים של הקרבנות דיצא [אחרונים]:

יב (יב) לא עקר רגליו - עיין לעיל בסימן קי״ז ס״ה ובמ״ב שם:

יג (יג) לשל שבת - ואפילו נזכר קודם מודים לא יכלול אותה בעבודה לומר רצה נא במנוחתנו ביום השבת דלכתחלה צריך לומר ברכה לקדושת היום ובדיעבד יצא:

יד (יד) אינו חוזר - שעיקר ברכה רביעית היא רצה במנוחתנו וזה נאמר בכל הברכות של שבת ודוקא כשסיים הברכה אבל אם נזכר באמצע ברכה פוסק:

טו (טו) ויש אומרים וכו׳ - האחרונים תמהו על מה שכתוב בלשון וי״א דכו״ע מודים בזה:

טז (טז) מוסף באחרת - ואפילו אם האחרת ג״כ מענין השבת כגון ישמח משה וכה״ג כיון שלא נזכר בה מענין קרבן מוסף של שבת וכ״ש אם היא תפלה אחרת לגמרי ודינו כדלעיל דאם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו חוזר לתכנת שבת וכתב הח״א דאם נזכר אחר שסיים הברכה האמצעית קודם שהתחיל רצה יאמר ונעשה לפניך קרבן מוסף ויצא בזה ועיין בבה״ל מש״כ עוד בזה:

יז (יז) אחרת בשל מוסף - היינו שאמר הנוסח תכנת שבת וכונתו היתה לשם שחרית ואף שהזכיר בהברכה מענין שבת אעפ״כ חוזר כיון שאמר מוסף תוך תפלתו ושקר לפני המקום ודינו ג״כ כדלעיל דאם עקר רגליו חוזר לראש ומתפלל תפלה אחרת כהוגן לשם שחרית אבל של מוסף לא יתפלל עוד כי כבר יצא בתפלה הראשונה ידי מוסף אף שכונתו היתה לשל שחרית. ואם נזכר קודם שעקר רגליו בכל מקום שהוא עומד אפלו באמצע ברכה מג׳ אחרונות פוסק באמצע ומתחיל ישמח משה ועיין בבה״ל:

יח (יח) שאין אומרים אותו וכו׳ - ואגב שבת זה תקנו לכל השבתות:

יט (יט) ומעומד - לפי שבזה אנו מעידים להקב״ה במעשה בראשית ודין עדים בעמידה כדכתיב ועמדו שני האנשים וטוב לומר אותה ביחד בצבור דעדה שלמה בעינן להעיד להקב״ה ועכ״פ יהיה בשנים. ויחיד המתפלל י״א דאינו חוזר לומר ויכלו דאין עדות ליחיד וי״א דיחיד יכול לומר אבל אין צריך עמידה וטוב שגם היחיד יאמר אבל לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה. כתב מטה משה אם שכח לומר בבהכ״נ יאמר אותו שבקדוש מעומד והמנהג לומר אותו שבקדוש מעומד אף אם אמרו בבהכ״נ [פמ״ג]:

כ (כ) אחת מעין שבע - הוא מה שהש״ץ אומר אחר התפלה בא״י או״א וכו׳ קונה שמים וארץ וכו׳ ונתקנה משום סכנת מזיקים שבתי כנסיות שלהם היו בשדה ולפעמים בנ״א מאחרים לבוא לבהכ״נ וישארו יחידים בבהכ״נ בשדה לפיכך תקנו ברכה זו כדי שבעוד שש״צ מאריך בה יסיימו גם הם תפלתם וגם האידנא לא זזה תקנה ממקומה:

כא (כא) ובלא חתימה - דהיינו שמתחיל מגן אבות עד זכר למעשה בראשית בלבד:

כב (כב) בלא פתיחה וחתימה - כי עיקר התקנה היה שהש״ץ יברך אותה ע״כ נראה פשוט שמה שנוהגין באיזה מקומות שהש״ץ אומר בקול רם רק עד קונה שמים וארץ ואח״כ אומר בלחש לא יפה הן עושין אלא אחר שסיימו הקהל יתחיל הוא מגן אבות בקול רם:

כג (כג) אינו מזכיר וכו׳ - כי לא תקנוה אלא בשבת ואפילו בשבת אינו חובה מצד הדין רק שתקנוה משום סכנה וכנ״ל ומה דתיקון תיקון ואין להוסיף עליה:

כד (כד) בבית חתנים וכו׳ - פי׳ כשמתפללין בביתם במנין וכ״ש אותן שמתפללין לפרקים במנין בבית אבל כשיש קביעות על איזה ימים ויש ס״ת אצלם וכמו בירידים דומה לבהכ״נ קבוע ואומרים:

כה (כה) דליכא טעמא - ובמקום שנוהגין לאמרה אין למחות בידם כ״כ המ״א בשם הרדב״ז אבל הפמ״ג מפקפק בזה דהוי ספק ברכה לבטלה:

כו (כו) אין לדבר וכו׳ - בטור בשם ס״ח מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו [פי׳ בחלום] ופניו מוריקות א״ל למה פניך מוריקות א״ל מפני שהייתי מדבר בויכלו בשעה שהיה הצבור אומרים ובמגן אבות וביתגדל עכ״ל:

כז (כז) ושמע מש״ץ וכו׳ - משום דתפלת ערבית רשות מקילינן בה:

כח (כח) יצא - ולכתחלה יש ליזהר לומר עם הש״ץ מלה במלה מן תחלת הברכה עד סוף בא״י מקדש השבת ואם כבר אמר הש״ץ צריך לחזור ולהתפלל ולא יאמר ביחיד ברכת מעין שבע. גם נכון הדבר שאם נזכר קודם ששמע מהש״ץ הברכה הנ״ל שלא יסמוך ע״ז רק יתפלל עוד הפעם תפלת שבע כסדר [כי יש חולקין על עיקר הדין הזה עיין בטור]:

סימן רסט

א (א) מטעימו לקטן - הנה י״א שיזהר ליתן רק לקטן שלא הגיע לחינוך אבל המ״א כתב בשם הפוסקים דמותר ליתן אפילו לקטן שהגיע לחינוך (היינו כבר שית כבר שבע כל חד לפום חורפיה) ואדרבה אם יתן רק לקטן שלא הגיע לחינוך יהיה ברכת המברך לבטלה דהא לא הגיע לחנכו בברכה. ואפילו לפי מה שמבואר לקמן בסימן שמ״ג דאסור להאכיל בידים לקטן אפילו דברים שאסורים מדרבנן הכא שרי מפני כמה טעמים עיין במ״א וה״ה דמותר להאכיל לקטנים בשבת בשחרית לפני קידוש ואסור לענותו. כתבו האחרונים דאם אין קטן שהגיע לחינוך בבהכ״נ אזי ישתה כשיעור רביעית שיהא חשוב במקום סעודה כמש״כ סי׳ רע״ג ס״ה ויוצא בזה ויברך אח״כ ברכה אחרונה ויחשוב בדעתו לצאת בקידוש זה ומ״מ יכול אח״כ לחזור ולקדש בביתו להוציא בני ביתו וכמ״ש סימן רע״ג ס״ד:

ב (ב) דאין קידוש וכו׳ - היינו דאין המקדש יוצא בקידוש זה כיון שאינו במקום סעודתו משו״ה אסור לו לטעום כלום עד שיקדש במקום סעודתו:

ג (ג) בבי כנישתא - עיין לעיל בסימן קנ״א ס״א במ״ב מש״כ בזה:

ד (ד) להוציאם י״ח - ואע״ג דהמקדש עצמו לא יצא מוציא את האחרים כמ״ש סימן רע״ג דבקידוש יכול לברך לאחרים אע״פ שאינו אוכל עמהם:

ה (ה) שלא לקדש וכו׳ - ובמדינתנו נוהגין לקדש בבהכ״נ בשבת ויו״ט בלבד בליל א׳ של פסח אין לקדש בבהכ״נ [תפ״ז עי״ש]. ומהדרין אחר יין ונוהגין לקנות בדמים המצוה מי שיתן יין לבהכ״נ לקידושא ואבדלתא ואין לבטל המנהג כי הרבה גאונים יסדוהו כמ״ש הרשב״א:

ו (ו) לעמוד - ואמרו הראשונים שזה מועיל לעייפות הברכים:

סימן רע

א (א) פרק במה מדליקין - לפי שיש בו דין הדלקה וג׳ דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ע״ש עם חשכה:

ב (ב) קודם תפלת ערבית - שבמקומותם מקדימין להתפלל ערבית וע״י קריאת פרק זה שיקרא מקודם ידע במה מדליקין ויזכור הג׳ דברים ויזהיר עליהם וע״כ כתב השו״ע דהוא הנכון דלאחר תפלת ערבית מאי נ״מ. ובמקומות שנוהגין לאמרו אחר תפלת ערבית כתב במנהגי מהרא״ק הטעם כדי שאם יאחר אדם מלהתפלל יהיה לו שהות להתפלל בעוד שיאמרו במה מדליקין ולכן אין אומרים אותו בשבת חוה״מ לפי שאין מאחרין כ״כ לבוא לבהכ״נ לפי שאין עושין בהם מלאכה. כתב הב״ח שיש לומר ב״מ אחר קידוש דעיולי יומא עדיף ומקדמינן ליה ובמקומותינו המנהג לומר במה מדליקין קודם וכתב בפרישה הטעם דנר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף וכדלעיל בסימן רס״ג:

ג (ג) שחל להיות בע״ש - לפי שאין יכול לומר עשרתם שאין מעשרין ביו״ט וכן ביו״ט שחל בשבת משום לא פלוג:

ד (ד) של חנוכה - מפני שנזכר בה פסול שמנים שהם אסורים בשבת ולא בחנוכה:

ה (ה) בשבת - וכן ביוה״כ שחל בשבת אין אומרים אותו [אחרונים]:

סימן רעא

א (א) ימהר לאכול וכו׳ - היינו לקדש כדי שיזכור שבת בעת תחלת כניסתו דכל כמה דמקדמינן ליה טפי עדיף ומכיון שקידש צריך לאכול מיד כמבואר בסימן רע״ג ס״ג בהג״ה ואם אינו תאב לאכול יכול להמתין מלקדש עד שירעב שכבר זכר את השבת בתפלתו בבהכ״נ ויוצא בזה המ״ע דאורייתא להרמב״ם וכדלקמן [ממ״א בשם הרמ״ע] ומ״מ נראה דהיכא דיש בזה משום שלום בית או שיש לו בביתו משרתים או שאר אורחים ובפרט אורח עני לא יאחר בכל גווני דכיון דהם מוטלים עליו לא יוכל לעכבם בשביל שהוא רוצה לקיים מצוה מן המובחר׃

ב (ב) מיד - ומ״מ מהנכון לקרות ק״ש מקודם אם מסתפק שבבהכ״נ לא קראה בזמנה ועיין לעיל בסימן רס״ז במ״ב סק״ו. כתב הרמב״ם פכ״ט מהלכות שבת מ״ע מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש וכו׳ ומדברי סופרים שתהא זכירה זו על כוס של יין וכ״כ התוספות [בסוכה דף ל״ח ובנזיר דף ד׳] דעל היין הוא רק מדרבנן וכתב המ״א דלפ״ז מדאורייתא בקידוש שאומר בתפלה סגי דקרא כתיב זכור את יום השבת והרי זכר אותו וקידוש במקום סעודה מדרבנן כמש״כ הב״י בסימן רס״ט והביא המ״א ראיה לזה מן הגמרא דיוצא מה״ת בתפלה ע״כ אם ספק לו אם קידש או לא א״צ לחזור ולקדש דספיקא דרבנן לקולא [פמ״ג] גם דקטן שהגיע לחינוך יכול להוציא לפ״ז אפילו לגדול בקידוש אם הגדול התפלל כבר ואולם יש לפקפק בזה הרבה דהא קי״ל לעיל בסימן ס׳ ס״ד דמצות צריכות כונה לצאת בעשיית המצוה ומסתמא אין מדרך העולם לכוין לצאת את המ״ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח״כ בברכה כדין וטוב יותר שיצא אז המ״ע דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה ועוד כמה טעמים אחרים שיש לפקפק בזה וכמו שבארתי בבה״ל ע״כ יש למנוע מלצאת ידי קידוש ע״י קטן ואפילו אם יזהר השומע לומר עמו מלה במלה ג״כ נכון למנוע מזה אם לא שמונח לפניו ג״כ פת או יין בעת הקידוש וכדלקמיה בסוף סק״ג. ודע דקידוש של יו״ט הוא מדרבנן ומ״מ יש לו כל דין קידוש של שבת ואם יו״ט חל בע״ש ואין לו אלא כוס אחד מניחו לשבת שהוא מן התורה וביו״ט יקדש על הפת׃

ג (ג) דאיתקש זכור לשמור - דזכור את יום השבת לקדשו האמור בדברות הראשונות ושמור את יום השבת לקדשו האמור בדברות אחרונות שניהם בדבור אחד נאמרו וזכור קאי על מ״ע דקידוש וכנ״ל ושמור קאי על שמירה ממלאכה וכשם שבאיסור מלאכה בודאי גם נשים מוזהרות דבמצות ל״ת אין חלוק בין זמן גרמא בין שאין הזמן גרמא כן בעשה דזכור גם נשים מצוות ופשוט דקטן אינו מוציא את האשה דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ואפילו אם הוא בן י״ג שנה חיישינן שמא לא הביא שתי שערות דבמילי דאורייתא לא סמכינן אחזקה דמכיון שהגיע לכלל שנים הגיע לכלל סימני שערות עד שיתמלא זקנו כמ״ש בח״מ סימן ל״ה ולכן תקדש האשה לעצמה ואם אינה יודעת לקדש בעצמה תאמר עמו מלה במלה מראשו ועד סופו ולא תכוין לצאת בקידושו ובאופן זה כיון שהיא אומרת הקידוש בעצמה נכון שיהא פת או יין מונח גם לפניה בעת הקידוש ולא תסמוך על מה שהנער אוחז הכוס או הפת בידו כיון שאינה יוצאת בקידוש שלו ועצה זו מועילה אפילו אם הוא קטן ביותר. וכ״ז בשלא התפללה האשה תפלת ערבית אבל אם התפללה דלדעת המ״א הנ״ל כבר יצאה ידי קידוש דאורייתא בזה יש לסמוך על נער בן י״ג שנים שיוציאה אח״כ בקידוש דהיינו שיכוין להוציאה. כתב בספר א״ר שני אנשים אם רוצים להוציא בני ביתם לא יקדשו כאחת דתרי קלי לא משתמעי׃

ד (ד) ומוציאות את האנשים - וכן הסכימו הט״ז ומ״א והגר״א וש״א ומ״מ יש להחמיר לכתחלה שלא תוציא אשה אנשים שאינם מבני ביתה דזילא מילתא [א״ר ודה״ח]׃

ה (ה) הואיל וחייבות וכו׳ - ולכן יכולה להוציא אפילו היא כבר יצאת ידי קידוש וכמו באיש לקמן בסימן רע״ג ס״ד דלענין קידוש אנשים ונשים שוין. ודע דכשאחד מוציא לחבירו ידי קידוש צריך לכוין להוציאו והשומע צריך לכוין לצאת לכן מהנכון שיזכיר בעה״ב לבני ביתו שיכוונו לצאת ועיין לקמן בסימן רע״ג במ״ב סק״ל מה שנכתוב שם׃

ו (ו) כמותם - אך לענין זמן יש חילוק דבאיש זמן חיובו מן התורה כשהוא בן י״ג ובאשה כשנעשית בת י״ב דאז היא מתחייבת בכל המצוות׃

ז (ז) מוטב שיקנה וכו׳ - דקידוש הוא מ״ע דאורייתא ולהכין צרכי סעודה הוא מצות עונג מדברי קבלה וכדכתיב וקראת לשבת ענג ואע״ג דהמ״ע של זכור נוכל לקיים בזכירת דברים של קדושת שבת בלבד ועל היין אינו אלא מד״ס וכנ״ל במ״ב סק״ב אפ״ה כיון דעיקר קידוש הוא מן התורה גם יין שלו קודם לכל והסכימו האחרונים דכ״ז דוקא כשיש לו פת לצורך הלילה ולצורך היום אבל כשאין לו פת מוטב שיקנה לו פת ויקדש עליו דהא חייב לאכול פת בלילה וכן למחר ביום השבת. ואם יש לו לקידוש לילה ואין לו לקידוש היום ולכבוד היום אף דמסתבר דכבוד היום עדיף מקידוש היום מ״מ אפשר דדי לו בפת והמותר יקנה לו יין לקידוש היום [מ״א] ועיין בבה״ל׃

ח (ח) יין לצורך היום - היינו לצורך קידוש היום והטעם דקידוש הלילה עיקרו הוא מדאורייתא וקידוש היום הוא רק מדרבנן ואע״ג דבלילה יוכל לומר ברכת קידוש אריפתא וביום כשלא יהיה לו על מה לקדש ישאר בלי קידוש מ״מ כיון דבמקום שיש יין אין מקדשין אריפתא דלילה עדיפא:

ט (ט) בשאר צרכי סעודה - כגון שיש לו מעט מיני מגדים טוב יותר שיניחם לצורך סעודת היום ובספר ים של שלמה קורא תגר על שאין נזהרים בזה ואדרבה מוסיפין בליל שבת:

י (י) קודם לכבוד יום - היינו בין לצרכי סעודה דיום ובין לקידוש שעושין ביום וכמ״ש בריש הסעיף:

יא (יא) אסור לטעום - וזהו רק איסור דרבנן והטעם כיון דחיוב של הקידוש חל עליו מיד בכניסת שבת ואפילו לא קבל עליו שבת בהדיא דכיון שנעשה ספק חשיכה ממילא חל עליו שבת ואם קבל עליו שבת אפילו עדיין יום גדול דינא הכי ואם רוצה לקבל שבת מבע״י ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית אח״כ בלילה רשאי ובתנאי שיהיה חצי שעה קודם זמן מעריב כדלעיל בסימן רל״ה ס״ב [א״ר]:

יב (יב) קודם שיקדש - ואפילו אין לו אלא כוס אחד יקדש עליו ויברך בהמ״ז בלא כוס [היינו אפילו למאן דס״ל בהמ״ז טעונה כוס לעיל בסימן קפ״ב ס״ב] ולא יאכל קודם שיקדש:

יג (יג) אפילו מים - ושרי לרחוץ פיו במים כיון דאינו מכוין להנאת טעימה:

יד (יד) צריך להפסיק - ואע״ג דהתחיל בהיתר שאני הכא דהקידוש שייך לסעודה ולכתחלה איתקון שיקדש קודם סעודה ובמקום סעודה:

טו (טו) שפורס מפה - לכסות הפת עד אחר הקידוש ואח״כ יסירנה כי היכי דתתראה דאתא הסעודה השתא ליקרא דשבתא ואף אם לא ישב עדיין לאכול ג״כ דינא הכי דצריך פריסת מפה בעת הקידוש וכדלקמן בס״ט אלא דקמ״ל בזה דאף שהוא באמצע אכילתו די בפריסת מפה:

טז (טז) בלא ברכת היין - דכיון דבירך כבר בתוך הסעודה בתחלת שתיתו שוב א״צ לברך עתה בורא פה״ג קודם הקידוש וה״ה שאין צריך לברך על היין שבתוך הסעודה דהא אין שום היסח הדעת בין שתיית הכוס של קידוש לשתיית היין שבתוך הסעודה:

יז (יז) ואח״כ מברך ברכת המוציא - היינו כשבא לגמור אח״כ סעודתו מברך ברכת המוציא מחדש דאינו יוצא בהמוציא שבירך בתחלת הסעודה לפי שהקידוש שבינתים שהיה צריך לאמרו מפני שנאסר באכילה עד שיקדש זה הוי הפסק לפיכך צריך לברך שנית ברכת המוציא [ובהמ״ז רק פ״א בסוף הסעודה] משא״כ כשאין לו יין ומקדש על הפת שזמן ברכת המוציא שלו הוא קודם קידוש ולא היה עדיין הפסק שיהיה צריך מחמת זה לברך שנית לכן א״צ לברך המוציא לכו״ע:

יח (יח) אינו מברך המוציא - דס״ל דקידוש לא הוי הפסק. וכיון דספק ברכות להקל יש לתפוס כהי״א [אחרונים]:

יט (יט) ואמרו בואו ונקדש - ומיירי הכא מבעוד יום דאלו בספק חשיכה וכ״ש בודאי חשיכה אפילו לא אמרו בואו ונקדש ממילא חל חובת קידוש ואסור לאכול ולשתות וכמש״כ בס״ד:

כ (כ) עד שיקדשו - דע״י אמירת בואו ונקדש חלה עליהם חובת קידוש היום ונאסר עליהם לשתות:

כא (כא) ואם רצו וכו׳ - הטעם דאסחו דעתייהו מלשתות עוד קודם קידוש ולכן דומה זה לאומר קודם בהמ״ז הב לן ונברך דצריך השותה אח״כ לחזור ולברך ומ״מ על כוס של קידוש דעת המ״א שא״צ לברך בורא פה״ג ויוצא בהברכה שבירך בתחלת השתיה דהא לא אסחו דעתייהו מכוס של קידוש במה שאמרו בואו ונקדש וכן נראה דא״צ לברך ג״כ על היין שישתה אחר כוס של קידוש דהא לא אסח דעתיה רק מהשתיה שקודם קידוש ולפי שיש דעות הרבה בדינים אלו ראוי לכל בעל נפש ליזהר שלא יבוא לידי כך:

כב (כב) אע״פ שאינם רשאים - היינו מטעם דחלה עליהם קדושת היום. כתב הט״ז דכשלא אמרו בואו ונקדש אלא שהחשיך אם רצו לחזור ולשתות אין צריכין לחזור ולברך אף דאסור מחמת שהוא קודם קידוש האיסור לבד אין עושה היסח הדעת:

כג (כג) קודם שאכל - היינו קודם שטעם פרוסת המוציא דלאחר שטעם יקדש על היין אם יש לו משא״כ קודם זה צריך לקדש על הפת אע״פ שיש לו יין דאל״כ יהיה בורא פה״ג הפסק בין ברכת המוציא לאכילה מיהו צריך להביא לפניו עוד לחם משנה וזה לא מקרי הפסק דהוי מצורך סעודה וכדלעיל בסי׳ קס״ז ס״ו:

כד (כד) יקדש על הפת - ר״ל שיאמר ברכת אשר קדשנו ולא יאמר עתה ויכלו רק בתוך הסעודה:

כה (כה) ואח״כ יאכל - ואם נזכר לאחר שאכל קצת בין כשאין לו יין ואומר ברכת אשר קדשנו על הפת ובין כשיש לו יין ומקדש על היין כשחוזר לאכול את הפת א״צ לברך שנית המוציא:

כו (כו) יאכל תחלה - פי׳ פרוסת המוציא כדי שלא תהיה הברכה לבטלה ואח״כ צריך להפסיק ולהבדיל ועמ״ש המ״א בריש סימן רצ״ט דלהפוסקים הבדלה דרבנן א״צ להפסיק אלא גומר סעודתו ואח״כ מבדיל:

כז (כז) אם גמר סעודתו - ומיירי ג״כ שנטל ידיו למים אחרונים וקודם שהתחיל בבהמ״ז ראה שקידש עליו היום דבזה ס״ל דתחלה מברך בהמ״ז על כוס ראשון דמכיון שנטל ידיו צריך לברך תיכף [ועמ״ש סימן קע״ט] אבל אם לא נטל ידיו גם הדעה ראשונה ס״ל דפורס מפה ומקדש מקודם ולא יברך בורא פה״ג בעת הקידוש אם שתה יין מקודם באמצע הסעודה וכנ״ל בס״ד ואפילו אמר הב לן ונברך ג״כ מקדש מתחלה כיון שלא נטל ידיו עדיין אך בזה צריך לברך בפה״ג בעת הקידוש כיון שאמר הב לן ונברך וכנ״ל בסימן קע״ט ס״א:

כח (כח) על כוס שני - אבל אין אומר שניהם על כוס אחד דאין עושין מצות חבילות חבילות [גמרא]:

כט (כט) של שבת - דאזלינן בתר השתא כיון דבשעה שהוא מברך כבר נתקדש היום ומ״מ פשוט דלכו״ע אם לא הזכיר של שבת אינו חוזר:

ל (ל) בתר תחלת הסעודה - שהיה בזמן חול וכ״ז דוקא כשלא אכל משחשכה מאומה אבל אם אכל מעט גם משחשכה לכו״ע צריך להזכיר של שבת [מ״א וש״א]:

לא (לא) אם יטעום - דאית דס״ל דמברך בפה״ג וטועם תיכף כמו בכל כוס של בהמ״ז ולא חשיב טועם קודם קידוש משום דהכוס שייך לסעודה שהיה קודם חובת קידוש וממילא שוב א״צ לברך לדידהו בפה״ג על כוס שני של קידוש רק ברכת אשר קדשנו בלבד ואית דס״ל שאינו טועם ממנו משום דאסור לטעום קודם קידוש וממילא אינו יכול לברך עליו בפה״ג אלא מברך תחלה בפה״ג על כוס של קידוש ומקדש ושותהו ואח״כ שותה כוס זה של בהמ״ז בלא ברכה:

לב (לב) לאכול מעט - די״א כיון שאכל בתחלה הוי קידוש במקום סעודה ושוב א״צ לאכול וי״א דאינו נחשב למקום סעודה כיון שהיתה של חול וצריך עתה בשבת לאכול עכ״פ מעט:

לג (לג) וי״א דאף וכו׳ - ס״ל דע״כ צריך לאכול מיד אחר הקידוש כדי שיהא נחשב למקום סעודה דסעודה שאכל מתחלה אינה מועלת לזה וכנ״ל וכיון דע״כ צריך לאכול בהמ״ז שבינתים למה לי ודינו כמו המקדש באמצע סעודתו הנ״ל בס״ד שפורס מפה ומקדש:

לד (לד) ומקדש ומברך המוציא - ולא דמי לדלעיל בס״ד די״א דא״צ לברך המוציא דהכא שאני דהא מיירי שנטל ידיו למים אחרונים וכנ״ל וכבר נסתלק לגמרי בזה לכו״ע מאכילה ראשונה וכדלעיל בסימן קע״ט ס״א ומטעם זה גם בפה״ג צריך לברך על הכוס של קידוש ואינו יוצא בברכת בורא פה״ג שבירך על היין ששתה מתחלה בתוך הסעודה ואם לא נטל ידיו דינו כמו לעיל בס״ד [אחרונים]:

לה (לה) ואוכל מעט - היינו כזית עכ״פ כדי שיהא נחשב למקום סעודה [פמ״ג]:

לו (לו) להוציא את נפשו וכו׳ - היינו דאם יעשה כדעה ראשונה יפול בספיקות אם להזכיר של שבת ואם יטעום מכוס בהמ״ז ואם צריך לאכול אחר הקידוש ואף דעתה אינו יוצא ידי דעה ראשונה דס״ל דצריך לברך בהמ״ז מיד הא עדיפא דאם יעשה כדעה ראשונה יש חשש ברכה שא״צ לדעה שניה שיצטרך לברך בהמ״ז ב״פ [פמ״ג]:

לז (לז) אם טעם מקדש - פי׳ כל אימת שנזכר אפילו בלילה ולא נימא שימתין עד למחר בבוקר קודם האכילה כדי שיהיה הקידוש קודם הטעימה [אחרונים] ומשמע בפוסקים דלאו דוקא טעימה בעלמא אפילו אם עבר ואכל ושתה ג״כ צריך לקדש אח״כ:

לח (לח) יש לו תשלומין וכו׳ - ופשוט דבעינן שיהיה ג״כ מקום סעודה כמו בלילה:

לט (לט) כל היום - עד ביה״ש ובביה״ש מצדד הפמ״ג דיאמר הנוסח של קידוש בלי הזכרת שם ומלכות בפתיחה וחתימה ע״ש:

מ (מ) מלבד ויכלו - לפי שבלילה היתה גמר מלאכת הש״י:

מא (מא) על גביו - בטור בשם הירושלמי שלא יראה הפת בשתו שאין מקדשין עליו אלא על היין והוא יש לו דין קדימה בשארי מקומות ולפ״ז אם מקדש על הפת א״צ לכסות עליו מפה אבל לטעם אחר שכתב הטור שהוא זכר למן שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה ממילא גם במקדש על

הפת צריך לכסות במפה וכן נוהגים ומשמע בפמ״ג שלכל הטעמים די במקדש על היין שיהיה מכוסה עד אחר שגמר הקידוש וכן בשחרית צריך ג״כ להיותה פת מכוסה עד אחר הקידוש מטעמים אלו ובח״א משמע דלטעם זכר למן טוב שיהיה מכוסה עד אחר ברכת המוציא. כתב בא״ר ודה״ח כשמקדש על הפת יניח ידיו על המפה ועל הלחם משנה בשעת הקידוש וכשיגיע להמוציא יגלה הלחם משנה ויניח ידו עליהם ויברך המוציא וכשיגיע להשם יגביה שניהם למעלה עד שיגמור השם ואח״כ יניחם ואחר גמר המוציא יחזור ויכסה במפה ויניח ידו עליהם עד שיגמור הקידוש:

מב (מב) על כוס מלא - דכוס של קידוש והבדלה הוא בכלל שאר כוס של ברכה דצריך שיהיה מלא וכנ״ל בסימן קפ״ג ס״ב בהג״ה ואם איננו מלא ואין לו כוס אחר לערות בתוכו מותר לקדש עליו כיון שיש שיעור רביעית בהיין שבתוכו וכדמוכח לקמיה בסעיף י״א:

מג (מג) שלא יהיה פגום - היינו שאם שתה אחד ממנו פגמו ואין לקדש עליו ועיין לעיל בסימן קפ״ב ששם מבואר פרטי דיני כוס פגום וע״ש בסעיף זיי״ן דבשעת הדחק שאין לו כוס אחר ואין לו עצה לתקן הכוס מברכין על כוס פגום ועיין בא״א סק״ל דבקידוש של לילה אפשר שטוב יותר שיקדש על הפת:

מד (מד) כל מה שטעון וכו׳ - היינו שיהיה הכוס שלם ויהיה מודח היטב מבפנים ומבחוץ וכל שאר דברים הנזכר לעיל בסימן קפ״ג לענין כוס בהמ״ז:

מה (מה) ואומר ויכלו מעומד - שהוא עדות על בריאת שמים וארץ ועדות בעינן מעומד ואע״פ שאומרו בתפלה חוזר ואומרו כדי להוציא בניו ובני ביתו [טור] וברוקח הביא בשם מדרש דצריך לומר ויכלו ג׳ פעמים אחד בתפלה ואחד לאחר התפלה ואחד על הכוס וכתבו האחרונים דאם שכח לומר ויכלו בשעת קידוש אומרו באמצע סעודה על הכוס:

מו (מו) ויותר טוב לישב - דבכי האי גוונא מקרי טפי קידוש במקום סעודה כיון שיושב במקום סעודתו בעת הקידוש וכן הסכים בבאור הגר״א ומטעם אחר דכיון שאחד פוטר חברו בעינן קביעות שיקבעו יחד ובישיבה מקרי קביעות וכנ״ל בסימן קס״ז ולפי דבריו גם השומעים צריכין לישב וטוב ליזהר בזה לכתחלה ויש לומר דגם דעתו הוא רק לכתחלה ועכ״פ צריך ליזהר שיקבעו השומעים עצמן יחד בעת הקידוש כדי לצאת ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה דזה לא מקרי קביעות כלל:

מז (מז) אף בשעה וכו׳ - דכיון שאמרוה כבר בבהכ״נ מעומד אין מקפידין שוב ע״ז ואומרים אותו מיושב כמו שאר הקידוש:

מח (מח) יתן עיניו בנר - והוא סגולת רפואה לעינים שכהו על ידי פסיעה גסה מיהו אין מדקדקין בזה כ״כ [א״ר]:

מט (מט) וע״ל סימן קפ״ג - היינו דשם מבואר זה שיתן עיניו בכוס של ברכה שלא יסיח דעתו:

נ (נ) שופך ממנו וכו׳ - כשיעור מלא לוגמיו:

נא (נא) מהכוס השני - ובמ״א הסכים לדעת התוספות דכוס של חובה צריך להיות הטעימה דוקא מכוס שיש בו רביעית יין וע״כ הנכון שיעשה כך ישפוך מתחלה מהכוס הראשון לתוך כוס אחר ויזהר שישאר בו רביעית יין ויטעם מהכוס הראשון כשיעור מלא לוגמיו ואח״כ ישפוך היין שבכוס אחר לתוך כוס זה דבזה נתקן פגימתו וכדלעיל בסימן קפ״ב סעיף י״ו ויוכל לקדש עליו אם יש בו עתה רביעית יין [ואף דבא״ר דחה דבריו וסובר דכעצת השו״ע עדיפא טפי עיין בתו״ש שיישבו]:

נב (נב) מקדש במה שנשאר - מלשון זה משמע דמקדש בזה הכוס גופא ואף דלעיל בס״י כתב דצריך להיות הכוס מלא זהו רק למצוה ואין מעכב אם אין לו ופשוט דאם יש לו כוס אחר קטן מזה צריך לשפוך היין לתוכו כדי שיהיה מלא:

נג (נג) רביעית בצמצום - לאו דוקא אלא ה״ה אם אפילו יש לו יותר מזה אלא דאחר טעימת מלא לוגמיו לא ישאר לו כשיעור רביעית אלא דנקט הכי לרבותא דאפילו בזה יש לו תקנה ע״י מזיגת מים ומיירי כשהיה היין חזק שאחר המזיגה יוכל לקדש עליו ועיין לקמן בסימן רע״ב ס״ה:

נד (נד) והיינו דוקא וכו׳ - קאי אדלעיל שכתב דכשיש לו כוס אחד מקדש בו בלילה ואשמעינן דהיינו דוקא וכו׳:

נה (נה) מוטב וכו׳ - בזה איירי השו״ע שהכוס הוא שיעור מצומצם וממוזג כבר דאל״ה הלא יכול לקדש בלילה ולמוזגו להשלימו גם להבדלה וכנ״ל:

נו (נו) שיניחנה להבדלה - וי״א דקידוש הלילה עדיף מהבדלה ואפילו לדעת השו״ע אם יש לו שכר להבדלה מוטב לקדש על היין דהא לכו״ע מבדילין אשיכרא כמ״ש בסימן רצ״ו ס״ב וקידוש אשכרא הרבה פוסקים אוסרים וגם על הפת מחמיר ר״ת ולכן אפילו בשחרית טוב יותר שיקדש על היין אם יש

לו שכר להבדלה מיהו מה שנהגו לקדש בבהכ״נ וגם להבדיל בזה בודאי ההבדלה שהוא להוציא רבים ידי חובתן עדיף מקידוש שאינו אלא מנהג כמ״ש סימן רס״ט [מ״א וש״א]:

נז (נז) דקידוש הלילה עדיף - וכדלעיל בסימן זה ס״ג ועי״ש במ״ב סק״ח. המ״א הביא בשם שכנה״ג דטוב לקדש על כוס גדול שישייר מאותו הכוס לקידוש היום ולהבדלה והיינו שיתקננו בכל פעם שלא יהיה פגום ויקח בשחרית ובהבדלה כוס קטן מהקודם כדי שיהיה מלא אבל הא״ר פקפק בזה המנהג וכן במאמר מרדכי ממאן בזה וכתב דטוב יותר לעשות כמנהגנו:

נח (נח) אחר שקידש וכו׳ - ולא קודם כדי שלא יפסיק בהקידוש בין נט״י להמוציא אבל בני ביתו שאינם מקדשין בעצמן אלא יוצאין בשמיעתן מבעה״ב יוכלו ליטול ידיהם קודם:

נט (נט) דריפתא וכו׳ - ודוקא הכא דאיכא ג״כ חשש הפסק שמקדש על היין אחר נטילה וכמו שכתבנו בס״ק נ״ח אבל בעלמא היכא דלא נטל ידיו מותר לקדש על היין אף דריפתא חביבא ליה יותר מיין ועיין לקמן בסימן רע״ב ס״ט בהג״ה במה שכתבנו שם:

ס (ס) חביבא ליה - היינו דלכך נוטל ידיו שהוא רעב וממהר לאכול פת:

סא (סא) וי״א דלכתחלה וכו׳ - דס״ל דאין הקידוש מקרי הפסק כיון שהוא צורך סעודה ולכך יקדש על היין וישתה הכוס ואח״כ יברך המוציא ויבצע הפת וכיון דאינו הפסק ס״ל לרמ״א דטוב לנהוג כן לכתחלה משום דכשאין לו יין ומקדש על הפת בע״כ צריך ליטול ידיו קודם הקידוש וע״כ טוב לנהוג כן תמיד באופן אחד. ולמזוג את הכוס בחמין אחר הנטילה קודם המוציא ודאי אין לעשות כן לכו״ע כיון דצריך לדקדק יפה שימזוג כדרכו שלא יחסר ושלא יותיר הוי היסח הדעת:

סב (סב) ואין לשנות - וכמה אחרונים כתבו דטפי עדיף לכתחלה לקדש על היין קודם נט״י וכדעת המחבר דבזה יוצא מדינא לכל הדעות ובכמה מקומות נהגו כדבריהם מיהו אם כבר נטל ידיו קודם קידוש בזה יש לעשות כהרמ״א דאעפ״כ יקדש על יין:

סג (סג) בליל פסח - משום שאז מפסיקין הרבה באמירת הגדה עד הסעודה. כתב בדה״ח אם מקדש על הפת להוציא גם השומעים צריכין השומעים שיכוונו לצאת גם בברכת המוציא דאם לא יכוונו לברכת המוציא רק יכוונו לצאת בקידוש היום ובברכת המוציא רוצין אח״כ לברך בעצמן בשעת אכילה עושין איסור דמהפכין סדר הקידוש ע״ש ולפ״ז צריכין ג״כ ליזהר ליטול ידיהם בשוה עם הבעה״ב כשמקדש על הפת דאל״ה איך יכוונו לצאת בברכת המוציא שלו:

סד (סד) צריך לשתות וכו׳ - ואם לאו לא יצא:

סה (סה) כמלא לוגמיו - דבעינן שיעור חשוב שתתישב דעתו עי״ז:

סו (סו) דהיינו וכו׳ - ר״ל ולא בעינן שיהא מלא פיו ממש משני הצדדים:

סז (סז) והוא וכו׳ - ושיעור זה די אפילו אם היה הכוס גדול שמחזיק כמה רביעיות:

סח (סח) רובו של רביעית - היינו באדם בינוני מחזיק שיעורו כך אבל באדם גדול ביותר משערינן כמלא לוגמיו דידיה לפי גדלו ומ״מ לא בעי לשתות טפי מרביעית. ודע דשיעור רביעית הוא כמעט מלא שתי קליפות מביצה בינונית של תרנגולת והוא שיעור ביצה ומחצה עם הקליפה דלוג הוא ששה ביצים כדאיתא בגמרא וממילא רביעית הלוג הוא ביצה וחצי [מ״א ופמ״ג בסי׳ ר״י ובח״י הלכות פסח וש״א] ויש מחמירין מאד בענין השיעורין והוכיחו דהביצים נתקטנו בזמנינו למחצית ממה שהיה בימי הגמרא וע״כ שיעור רביעית הוא בכפלים וכן נ״מ מזה לענין כזית מצה דהוא כחצי ביצה כמבואר בסי׳ תפ״ו ועיין בבה״ל מה שכתבנו בענין זה דנכון לחוש לדבריהם לענין קידוש של לילה ועכ״פ יראה לכתחלה שיחזיק הכוס כשני ביצים והשתיה אף שהכוס גדול די שישתה כמלא לוגמיו דידיה. ודע עוד דהשיעור של מלא לוגמיו צריך לשתות בלי הפסק הרבה בינתים דהיינו שלא ישהה מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית ועכ״פ לא יפסיק זמן רב כדי אכילת פרס ואם הפסיק בכדי אכילת פרס אף בדיעבד לא יצא וצריך ליזהר בזה כשמקדש בשחרית על יי״ש שאז מצוי להכשל בזה:

סט (סט) אחד מהמסובין - דכיון שהמסובין שמעו מתחלה את הברכה והוא כוון עליהם להוציאן מהני טעימתן לכולם אבל אם שתה אחר שלא כוון עליו בברכה ואותו האחר בירך מחדש משמע שאין יוצאין בטעימתו ודינו כאלו נשפך הכוס לקמן:

ע (ע) ואין שתיית וכו׳ - דבעינן שיטעום בעצמו או אחד מהמסובין שיעור הנאה שתתיישב דעתו עליו וכדלעיל בס״ק ס״ה:

עא (עא) שיטעמו כולם - היינו טעימה בעלמא וא״צ מלא לוגמיו רק לאחד וכתב המג״א דמי שיש לו יין מעט מוטב שיטעום אחד כשיעור והמסובין לא יטעמו כלל כדי שישאר הנותר למחר לקידוש או להבדלה:

עב (עב) דכיון שבין כולם וכו׳ - היינו בדיעבד אבל לכתחלה לכו״ע צריך שיטעום המקדש כשיעור [מ״א]:

עג (עג) לחוש לדבריהם - היינו ליזהר לכתחלה ובדיעבד הסכימו הרבה אחרונים דאפילו שתיית כל המסובין מצטרפין למלא לוגמיו אך שלא ישהה ע״י שתיית כולם יותר מכדי אכילת פרס:

עד (עד) ודוקא בקידוש - שהוא ד״ת ואסמכו אקרא לקדש על היין:

עה (עה) הפסיק בדיבור - ואם הפסיק בדברים השייכים להסעודה וכש״כ בדברים השייכים לקידוש לא הוי הפסק בדיעבד וא״צ לחזור ולברך:

עו (עו) וא״צ לחזור ולקדש - דההפסק אינו מגרע אלא ברכת בפה״ג מפני ששח בין ברכה לטעימה אבל הקידוש כבר יצא שהיה על הכוס כדין וישתנה עתה אחר הברכה:

עז (עז) ומברך עליו - דעל אותו הכוס לא היה דעתו מתחלה ואם היה דעתו בתחלה בשעת ברכה לשתות יין יותר א״צ לברך בפה״ג אלא ישתה תיכף כוס אחר בלא ברכה ובלבד שלא יפסיק בדיבור שלא מענין הקידוש:

עח (עח) ואין צריך לחזור - דכיון שקידש מתחלה על היין כדין וגם טעם כשיעור אע״פ שלא טעם מאותו הכוס שקידש יצא ודוקא שלא הסיח דעתו בינתים אבל אם כבר יצא ממקומו בינתים קודם שטעם מכוס אחר צריך לחזור ולקדש. כתבו הפוסקים אם קידש על הכוס וסבר שהוא יין ונמצא שהוא חומץ או מים יקח כוס אחר של יין ויברך בפה״ג ויקדש שנית דכיון שלא היה יין נמצא שלא קידש על הכוס כלל ומ״מ אם היה דעתו מתחלה משעת ברכה לשתות יין יותר א״צ לברך שנית בפה״ג וכדלעיל רק לקדש [וכ״ז שנמצא הכוס מים וכה״ג דבר שאינו משקה כלל אבל כשנמצא שכר או שאר משקה שהיה חמר מדינה באותו מקום א״צ ליקח כוס אחר לקידוש אלא יברך עליו שהכל וישתה] והא דצריך לקדש שנית דוקא שלא היה יין מוכן לפניו אבל אם היה יין מוכן לפניו בכלי על השלחן או על הספסל בעת הקידוש ודעתו היה לשתות ממנו אח״כ א״צ גם לקדש שנית דהוי כאלו קידש על כל היין שמוכן לפניו וישתה מהן תיכף מלא לוגמיו וי״א עוד דה״ה אם אין יין לפניו והיה הפת מונח לפניו על השלחן א״צ לקדש מחדש אלא יבצע תיכף אחר הקידוש על הפת ודי בברכת המוציא לבד ונראה דאם קידש קודם נט״י כמנהגנו היום אין שייך לומר דחל הקידוש על הפת:

עט (עט) ולקדש - כתב המ״א אם קידש שחרית על שכר ונשפך הכוס א״צ להביא אחר כי י״א שדי במה שמברך המוציא על הפת והגרע״א בחידושיו חולק ע״ז:

פ (פ) לא יטעמו המסובין - היינו אף שהיו להם כוסות בפני עצמן לשתיה:

פא (פא) או פגומים - פגום נקרא כשטעם מי מהמשקין מתחלה ומבואר בסעיף שאחר זה דכשהכוסות של המסובין פגומין מצוה שישפוך המקדש מעט מכוסו לתוך כוסן שבזה יתקן כוסן שלא יהיה פגום והואיל שהם זקוקין לכוסו צריכין להמתין עליו שיטעום מתחלה:

פב (פב) שאז צריך לשפוך - היינו קודם שישתה המברך:

פג (פג) כדי שישתו כולם וכו׳ - אע״ג דשתיית כל המסובין לא מעכבא כדלעיל בסי״ד מ״מ מצוה לכתחלה שישתו מכוס שאינו פגום:

סימן רעב

א (א) אין מקדשין - אפילו אין לו יין אחר ואפילו בדיעבד אם קידש משמע מדברי הרמב״ן שהובא בב״י דלא יצא ועיין בבה״ל. ואם מותר להבדיל על היין כזה עיין בחדושי רע״א שמסתפק בזה ול״נ פשוט הדבר לאיסור כיון שהטעם הוא משום הקריבהו נא לפחתך אח״כ מצאתי בברכי יוסף שכ״כ בשם ספר בית יהודה. ופשוט דה״ה על השכר שריחו רע אין מקדשין:

ב (ב) שריחו רע - היינו שמסריח קצת מחמת שמונח בכלי מאוס ואף דמברכין עליו בפה״ג אפ״ה לקדש אסור משום הקריבהו נא לפחתך וגו׳:

ג (ג) דלא קפדינן אגילוי - משום שאין מצויין אצלנו נחשים אפ״ה אסור משום הקריבהו נא לפחתך מיהו אם עמד שעה מועטת מגולה אין להקפיד האידנא כ״ז שלא נמר טעמו וריחו וכתב הח״א דדוקא במקום שהיין ביוקר דלא קפדי כולי האי בגילוי מועט אבל המקדש על השכר יהיה זהיר בזה

ונראה דבאין לו אחר אין להקפיד בדיעבד גם בשכר כמו ביין:

ד (ד) וטעמיה חלא - דבתר טעמא אזלינן וכחלא דמי ולכך לקמן בס״ג בטעמיה חמרא מקדשין עליו אע״ג דריחו חלא וטעמי׳ חלא נקרא כל שבני אדם נמנעין לשתותו משום חמצותו וכמ״ש סימן ר״ד ס״ד וכתבו האחרונים דלחנם העתיק הרמ״א דין זה דגם בפה״ג אין מברכין עליו כדאיתא שם וכ״ש שאין מקדשין:

ה (ה) יין מגתו - ומ״מ מצוה מן המובחר ביין ישן והיינו כשכבר עבר עליו מ׳ יום:

ו (ו) וסוחט אדם - בזה אשמועינן רבותא טפי אף שהוא חדש לגמרי שזה מקרוב שסחטו קודם השבת אפ״ה מותר לקדש עליו:

ז (ז) קמחין - היינו נקודות לבנות אבל אם יש עליו קרום לבן אין מקדשין עליו וכ׳ הא״ר דכשהסיר הקרום אין להחמיר:

ח (ח) מתוק - מדסתם משמע בין שנתבשלו הענבין בחמה יותר מדאי ועי״ז היין מתוק מאד ובין שהיין מתוק מאד מחמת הפירות עצמן שהיין הזה הוא גרוע ופסול לנסכים ואפ״ה כשר לקידוש ועיין בה״ל:

ט (ט) ומ״מ מצוה וכו׳ - היינו אף דמקדשין אכל הני אף לכתחלה מ״מ מצוה מן המובחר לברור יין טוב וע״כ טוב שלא יקח מסתם יין שבמרתף לקידוש עד שיראה מתחלה אם אינו מקולקל:

י (י) על יין לבן וכו׳ - ולכו״ע מצוה לכתחלה לחזר אחר יין אדום אלא דאם אין לו אדום או שאינו משובח ס״ל לדעה זו דמותר לכתחלה לקדש על לבן:

יא (יא) אבל מבדילין עליו - אם הוא חמר מדינה שם שהכל שותין אותו והטעם דלא גרע משכר דקי״ל לקמן בסימן רצ״ו ס״ב דמבדילין עליו אם הוא חמר מדינה וה״ה דמטעם זה מותר לקדש עליו בשחרית לכו״ע לפי מה שכתבו האחרונים לקמן בס״ט דבשחרית נוהגין להקל לקדש על כל משקה שהוא חמר מדינה:

יב (יב) כסברא ראשונה - ובא״ר משמע דביין שהוא לבן יותר מדאי נכון לחוש לדעת הרמב״ן שלא לקדש עליו אלא בשעת הדחק שאין לו אדום:

יג (יג) יותר טוב למזגו - היינו שהוא מצוה מן המובחר:

יד (יד) כראוי - היינו שלא יחלישנו יותר מדאי. והמברכין על היין שאין בו אלא מתיקות בעלמא וטעמו כמים מברכים לבטלה ואינם יוצאין ידי קידוש [ח״א] ועיין מה שכתבנו לקמיה:

טו (טו) יין צמוקים - היינו שנעשה היין מענבים שנצטמקו בין שנצטמקו מחמה או ע״י תולדות האור אף דלענין נסכים אין מביאין מהן לכתחלה מ״מ לקידוש כשר. ואופן עשייתן הוא שלוקח הצמוקין וכותשן ונותנין עליהם מים ותוסס אז נקרא יין אחר שנשתהו ג׳ ימים:

טז (טז) מקדשין עליו - כתב בספר בכור שור דלפי מה שמבואר לעיל בסימן ר״ד ס״ה בהג״ה דאחד משה יין במים ודאי בטל ואין מברכין עליו בפה״ג אף בכאן צריך ליזהר ליתן צמוקים כ״כ במים עד שיהיו הצמוקים מעט יותר מאחד משה נגד המים דאל״ה תהיה הברכה לבטלה דלא עדיף מאלו היו כל הצמוקים יין [וכתב דמשערינן את גודל הצמוקים כמו שנתהוו אחר שנפחו ע״י המים ולא כשעת נתינתן במים אבל ביד אפרים בסימן ר״ד מפקפק עליו בזה וכן בדרך החיים חולק עליו בפשיטות בזה וסובר דמשערינן הצמוקין כפי עת נתינתן למים ולא כפי נפיחתן אח״כ דנפיחתן הוא רק ע״י המים שנכנסו בם] והנה יש פוסקים שסוברים דכ״ז שיש בו טעם יין יין מקרי [עיין ביו״ד סימן קכ״ג ס״ח בהג״ה] מ״מ כל י״ש יזהר בזה דכבר נפסק ביו״ד סימן קל״ד ס״ה ולעיל בסימן ר״ד ס״ה בהג״ה דבטלו באחד משה במים וסתם יין שלנו יש בו בודאי שיעור הזה ויוכל לקדש עליו ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם תשו׳ משכנות יעקב:

יז (יז) לחלוחית קצת - ר״ל שאם אינו יוצא מהם שום לחלוחית אף אם ידרכום ברגל או יעצרום בקורה אלא ע״י שריה בלבד אין מקדשין עליו ואפילו בורא פה״ג אין מברכין עליו:

יח (יח) וע״ל סימן ר״ד - דשם מבואר איזה שמרי יין וחרצנים שמברכין עליהן:

יט (יט) על יין מבושל וכו׳ - ס״ל דע״י כל זה אין משתנה היין לגריעותא והי״א ס״ל דמשתנה לגריעותא ואפילו בפה״ג אין מברכין עליהם אלא שהכל:

כ (כ) שיש בו דבש - כעין קונדיטון שנעשה מיין ודבש ופלפלין ואפילו אם נשתנה טעמיה וריחיה עי״ז:

כא (כא) שאין מקדשין עליהן - אפילו אם נתן בו דבש כל שהוא [רמב״ם] ואותן האנשים שמשימין מי דבש ביין למתק או משימין שם צוקער יש להחמיר לפי דבריו [פמ״ג]:

כב (כב) לקדש עליו - וע״כ מותר לבשל הצמוקין ולסנן היין ולקדש עליו [ח״א] ויש מחמירין דלא נקרא יין עד שיהיה תוסס ג׳ ימים אחר בישול הצמוקין [ספר החיים]:

כג (כג) שאינו טוב וכו׳ - דאם הם שוין יש לחוש לדעת היש אומרים שמחמירין בזה שלא לקדש ולענין ברכה כבר נפסק לעיל בפשיטות בסימן ר״ב ס״א דמברכין עליו בפה״ג:

כד (כד) שמקדשין על שכר - ודוקא במקום דהוי חמר מדינה דהיינו שאין יין מצוי בכל העיר בשנה הזו ועיקר שתייתן הוא משכר ושאר משקין ואם יש שם יין אלא שהוא ביוקר מקרי מצוי ואם אין יין ישראל מצוי אע״פ שיין א״י מצוי לא מקרי מצוי עי״ז:

כה (כה) ושאר משקין - וחלב ושמן אין בכלל זה דהא אינו חמר מדינה דאין רגילין לשתותו למשקה ומ״ש חוץ מן המים ר״ל אף אם שתיית כל המקום ההוא הוא רק מים אפ״ה אין דינו לקרותו חמר מדינה עי״ז ואודות יין שרוף עיין לקמיה:

כו (כו) חוץ מן המים - עיין לקמן בסימן רצ״ו ס״ב במש״כ שם במ״ב:

כז (כז) ולהרא״ש וכו׳ - גם הרא״ש ס״ל כהי״א הראשון אלא דכיון שהפת בא לצורך סעודת שבת חשיב טפי משכר לקדש בו בלילה ולדינא יש ליזהר לכתחלה שלא לקדש בלילה על שום משקה חוץ מן היין או פת אם אין יין בעיר וכדלקמיה דהרבה גדולי הראשונים מחמירין שאינו יוצא בזה ידי קידוש וגם המחבר לא הכריע בזה להלכה:

כח (כח) על הפת - ומניח ידיו עליו עד גמר הקידוש כמ״ש סי׳ תפ״ג והטעם דכמו שצריך לאחוז בידו הכוס של קידוש כך צריך לאחוז הפת בידו כשמקדש על הפת:

כט (כט) טוב לקדש - היינו דבזה הוא יותר טוב מעל הפת כמו שמפרש הטעם אבל יין במקום שהוא מצוי ודאי יברך עליו אפילו ביום וכדמוכח בסימן רפ״ט ס״ב ומ״מ במדינתנו שהיין ביוקר ורוב שתיית המדינה הוא משאר משקין לא נהגו אפילו הגדולים להדר אחר יין ביום שהקידוש שלו הוא רק מדרבנן לכו״ע וסומכין עצמן על דברי המקילין בזה ומי שמברך גם ביום על היין ודאי עושה מצוה מן המובחר:

ל (ל) על השכר - ואם חביב לו יין שרוף יכול לקדש עליו ביום לכתחלה במדינתנו שהוא חמר מדינה אך שיזהר ליקח כוס מחזיק רביעית ולשתות ממנו מלא לוגמיו שהוא רוב רביעית ובדיעבד או בשעת הדחק שאין יכול לשתות כמלא לוגמיו ואין לו יין ושאר משקין אפילו שתיית כל המסובין מצטרפין למלא לוגמיו וכדלעיל סימן רע״א סי״ד. ולענין מי דבש ושאר משקים עיין במה שכתבנו לקמן בסימן רצ״ו במ״ב:

לא (לא) שהכל - ובזו הברכה שהוא מוסיף קודם הסעודה הוא היכר שהוא לכבוד השבת משא״כ אם יברך על הפת אין כאן היכר כלל שהרי בבוקר אין אומרים נוסח הקידוש:

לב (לב) לא יקדש על הפת - כדי לחוש לדעת ר״ת שסובר דאין מקדשין על הפת כלל [מ״א]. ודע דאפילו להרא״ש ויתר הפוסקים דנקטינן כוותייהו דמותר לקדש על הפת ג״כ מודו דבמקום שיש יין בעיר אין מקדשין על הפת דעיקר מצוה הוא על היין אך דלדידהו אם הפת חביב לו יותר מיין אז מותר לקדש על הפת אפילו יש לו יין וכן פסק בדה״ח ואפשר שע״ז סומכין העולם להקל בזה:

לג (לג) יכול לקדש עליו וכו׳ - ובמ״א הכריע דאסור בזה לקדש ע״מ שישתו אחרים כיין שהם יודעים לברך בעצמן בפה״ג וכדמוכח לקמן סימן רע״ג ס״ד אלא הם יקדשו בעצמן והוא יקדש על הפת:

לד (לד) או ישמע קידוש מאחרים - ר״ל ילך אצל מסובין אחרים שמקדשין לעצמן:

לה (לה) פוטרת - דכיון שהוא במקום הסעודה צרכי סעודה הוא ומחמתה הוא בא:

לו (לו) שבתוך הסעודה - מברכת בפה״ג וה״ה שפוטרת יין שלאחר הסעודה קודם בהמ״ז:

לז (לז) דברכת המזון פוטרתו - דכוס של קידוש הוא ג״כ בכלל דברים הבאים מחמת הסעודה:

לח (לח) ועיין לעיל סימן קע״ד - היינו דשם מבואר דאפילו לא היה לו יין כלל בתוך המזון ג״כ פוטר הבהמ״ז לכוס של קידוש:

סימן רעג

א (א) במקום סעודה - דכתיב וקראת לשבת ענג במקום ענג שהוא הסעודה שם תהא הקריאה של קידוש:

ב (ב) לאכול בפנה זו וכו' - וכ"ש אם קידש על דעת לאכול בפנה אחרת דשפיר דמי:

ג (ג) ונמלך לאכול וכו' - ומ"מ לכתחלה טוב שלא לסור ממקום שקידש דהא יש מחמירין גם במפנה לפנה אם לא שהיתה דעתו בעת שקידש לאכול בפנה אחרת אז מסתברא דאין להחמיר בזה:

ד (ד) בפנה אחרת - אבל אם נמלך לאכול בחדר אחר אף שהוא באותו בית צריך לחזור ולקדש כיון שלא היה דעתו לזה בעת שקידש:

ה (ה) ומבית לסוכה וכו' - כגון שירדו גשמים וקידש בבית ואח"כ פסקו הגשמים ורוצה לאכול בסוכה וה"ה להפך שקידש בסוכה וירדו גשמים ורוצה לאכול בבית בכל זה אין צריך לקדש שנית ומיירי שהסוכה בתוך הבית שהוסר היציע ואין שם הפסק מחיצה אחרת רק מחיצת הסוכה וע"כ ס"ל דכיון שאין מחיצת הסוכה עשויה לתשמיש אלא לשם מצות סוכה חשיב כמפנה לפנה בלא מחיצה דקי"ל דאפילו לא היתה דעתו מתחלה לכך א"צ לקדש שנית אבל אם הסוכה עשויה מחוץ לבית שמחיצות הבית מפסיקות הו"ל כמחדר לחדר דכשאין דעתו מתחלה צריך לקדש שנית אם לא שרואה את מקומו הראשון וכדלקמן זה הוא באור דברי רמ"א לפי מה שביארו המ"א ומפני שיש פוסקים החולקים על כל זה וכמו שבארתי בבה"ל ע"כ טוב כשרוצה לעקור אחר קידוש את דירתו לסעודה שישתה מתחלה רביעית יין במקום ההוא דאז חשיב עי"ז כמקום סעודה וכדלקמן ולכו"ע אין צריך שוב לקדש שנית:

ו (ו) שכל שרואה מקומו - שכיון שיכול במקום הסעודה לראות את המקום שקידש אפילו דרך חלון ואפילו רק מקצת מקומו חשיב הכל כמקום אחד:

ז (ז) אפילו מבית לחצר - וה"ה מבית לבית אם רואה מקומו ואין שביל היחיד קבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהן. ואין לסמוך על דעת הי"א הזה רק לענין דיעבד בשעת הדחק שלא יכול לסעוד במקום הקידוש אבל בלא"ה יזהר מאד שלא להקל מבית לבית ע"י ראית המקום כי יש אחרונים שמחמירין אפילו דיעבד:

ח (ח) בבית אחד - היינו תחת גג אחד אע"פ שאין רואה מקומו:

ט (ט) ואח"כ נמלך - ולא אכל כאן כזית אבל אם אכל כזית יצא כדלקמן בס"ה:

י (י) במקום אחר - היינו אפילו בחדר אחר שבאותו בית כיון שלא היתה דעתו לזה מתחלה וכדלעיל בס"א:

יא (יא) אף ידי קידוש וכו' - קמ"ל דלא תימא דוקא אם רוצה לאכול במקום אחר הוא דלא מהני הקידוש להתיר לו באכילה כיון שלא קידש במקום סעודה אבל אם אינו רוצה לסעוד אח"כ כלל יצא עכ"פ ידי קידוש קמ"ל:

יב (יב) לאלתר - ולא יפסיק אפילו זמן קצר. כתב בשכנה"ג דאם מאיזה סיבה קם מדוכתיה ויצא לחוץ ואח"כ חזר למקומו אין צריך לחזור ולקדש מחמת שיצא לחוץ כיון שלבסוף היתה הסעודה במקום הקידוש ע"ש ויש חולקין בזה וע"כ לכתחלה יזהר בזה מאד אך בדיעבד ובפרט כשהיה צריך לעשות צרכיו נראה ודאי דאין להחמיר לקדש שנית דהרי זה כדברים שהם צרכי סעודה:

יג (יג) או שיהא - מלשון או מבואר דמעיקרא לא מיירי כשהיה בדעתו בפירוש בשעת קידוש לאכול לאלתר אלא בסתמא ואפ"ה יצא כיון שאכל לאלתר והדר אשמועינן דאם היה בדעתו בשעת קידוש לזה אפילו אם ארעו אח"כ אונס ולא אכל מיד אלא אח"כ ג"כ יצא [ואם יצא גם ממקומו בינתים דעת כמה אחרונים שצריך לחזור ולקדש] וה"ה כשהיה טרקלין גדול והלך מפנה לפנה לאכול שם או כשקידש בחדר זה על מנת לאכול מיד בחדר אחר שהוא תחת גג אחד או מארעא לאגרא ועל ידי ההליכה גופא נשתהה איזה זמן ג"כ אין צריך לחזור ולקדש:

יד (יד) אבל בלא"ה וכו' - היינו שלא היתה דעתו לאכול מיד כגון שדעתו להפסיק בדברים אחרים והפסיק אפילו היה ההפסק אח"כ מחמת אונס אף שאכל אח"ז במקום קידוש לא יצא. ונראה דאם היה ההפסק מחמת הדברים שהם צורך סעודה לא חשיב הפסק:

טו (טו) שם מיד - פי' מתחלה כשקידש היה בדעתו שלא לאכול כלל עד אחר זמן וגם זה היה בדעתו ג"כ שלא יאכל בבית זה אלא בבית אחר מ"מ כיון שאח"כ נמלך ואכל מיד במקום הקידוש אין צריך לחזור ולקדש:

טז (טז) לקדש לאחרים - וה״ה דלקטנים מותר לקדש אע״פ שאינו אוכל עמהם כדי לחנכם במצות והוא שאינם יודעים לקדש בעצמם וכדלקמיה לענין גדול:

יז (יז) עמהם - ואפילו אם כבר יצא לעצמו:

יח (יח) עמהם - דקי״ל כל ברכות הנהנין אין אדם מוציא את חבירו אם הוא עצמו אינו נהנה אז רק בדבר שהוא חוב כגון קידוש וכיוצא בו אדם מוציא חבירו וכמבואר הכל בסימן קס״ז סי״ט וכ״ף:

יט (יט) ואפילו וכו׳ - ר״ל אף דשם כל הקידוש הוא רק בפה״ג לבד מ״מ כיון דהיא מצוה ועיקרו נתקן שלא בשביל הנאה אלא מצוה עליו כשאר מצות משו״ה מוציא אחרים אע״פ שאינו נהנה כקידוש הלילה ולא דמי לברכת המוציא של שבת של כל השלש סעודות דאינו מוציא אם אינו אוכל עמהם דאף שהם חוב אין החוב עליו משום מצוה אלא כדי שיהנה מסעודת שבת ואין להמצוה עצמה חוב דהא אם הוא נהנה ממה שמתענה א״צ לאכול כדאיתא בסימן רפ״ח ע״כ אין מוציא אחרים אם אינו אוכל עמהם. ואם קידש על הפת אז מוציא גם בברכת המוציא דהאי ברכת המוציא כברכת בפה״ג לקידוש היין דמיא:

כ (כ) והוא שאינם יודעים - דאם יודעים לקדש בעצמם אינו יכול להוציאם בקידוש שלו אם אינו יוצא אז בעצמו בהקידוש והפר״ח בסימן תקפ״ה חולק וס״ל דבכל גווני יוכל להוציאם ובספר ארצות החיים סימן ח׳ מסיק ג״כ דמדינא יכול להוציא בכל גווני אך לכתחלה המצוה שיקדש בעצמו כיון שהוא בקי וגם חבירו המוציאו אינו יוצא עתה בהקידוש. ואשה אלמנה שאינה יודעת בעצמה איך לקדש לא תוכל ליכנס בבית אחר לשמוע קידוש כיון שאינה סועדת שם כלל אלא יכנס אחר לביתה לקדש לפניה ומהני זה אף שהוא אינו יוצא עתה בהקידוש:

כא (כא) מועט - היינו עכ״פ שיעור כזית דהאי שחייב עליו ברכה אתרוייהו קאי:

כב (כב) ברכה - היינו כשיעור רביעית שחייב עליו ברכה אחרונה וסתם המחבר כאן כדעת הפוסקים דלברכה אחרונה צריך שיעור רביעית דוקא [חידושי רע״א לעיל בסימן ק״צ ס״ג] והפמ״ג מצדד דאפילו אם נאמר בעלמא דלברכה אחרונה אין צריך רביעית לענין שיהיה נקרא במקום סעודה לא חשיב בפחות מרביעית יין:

כג (כג) וגומר סעודתו - עיין לעיל בסימן קע״ח ס״ב בהג״ה דלכתחלה לא יעקור ממקומו בלי ברכת המזון אך בדיעבד כשעקר א״צ לברך בהמ״ז מקודם אלא אחר גמר הסעודה:

כד (כד) במקום אחר - ושם א״צ לברך עוד על הכוס קודם שיסעוד דהא כבר יצא ידי קידוש:

כה (כה) או שתה יין - וכ״ש אם אכל מיני תרגימא מה׳ מינים דיצא דהם חשיבי טפי לסעודת שבת מיין אבל שכר ושאר משקין אפילו אם היו חמר מדינה אין יוצא בם במקום סעודה דלא סעיד הלב כמו יין. ועיין בחדושי הגרע״א ובתו״ש שהוכיחו דלכמה ראשונים אינו יוצא ידי קידוש במקום סעודה ע״י כוס יין וע״כ נראה שאין להקל בזה אלא במקום הדחק:

כו (כו) פירות לא - דה׳ מינים נקרא מזון ויין סועד הלב אבל שאר דברים אפילו אכל מהם הרבה אינו חשוב סעודה כלל וע״כ מה שנוהגים לילך לבית חתן או מילה ואין שם כיסנין אחר קידוש רק מיני מגדים אין לו לטעום שם כלל ולא סגי במה שהמקדש שותה כל הכוס אף שהוא מחזיק רביעית דזה מהני רק לשותה עצמו אבל לא לאחרים [אחרונים] והנה בשלטי גבורים כתב דאף בפירות די דכל סעודת שבת נחשבת קבע אך דעת הטור ושו״ע עיקר [מ״א] אך אם חלש לבו קצת ואין לו עתה מחמשת המינים לסעוד אחר הכוס דעת איזה אחרונים דיש לסמוך על הש״ג בשחרית אבל בלילה בודאי אין לסמוך עליו דשארי פוסקים לא ס״ל כוותיה:

כז (כז) כשיעור - דהיינו שישתה שיעור רביעית וי״א שאינו יוצא ידי קידוש במקום סעודה אפילו ישתה שיעור רביעית רק צריך לשתות רביעית יין מלבד הכוס של הקידוש:

כח (כח) ואם קידש - וה״ה דאפילו לכתחלה יכול לקדש בביתו כדי שישמע שכנו הדר בבית אחר [מ״א] ואם שכנו אינו יודע בעצמו לקדש מהני הקידוש שלו אפילו הוא אינו אוכל בעצמו וכדלעיל בס״ד ועיין מה שכתבנו שם בסק״כ. עוד כתב המ״א דה״ה כשמקדש על הפת שיכול לברך להם המוציא:

כט (כט) ושלחנו ערוך - נראה דלאו דוקא אלא ה״ה כשרוצה לערוך השלחן לאכול לאלתר ג״כ מהני כיון שהיה דעתו לזה בשעת הקידוש וכנ״ל בס״ג בהג״ה:

ל (ל) וכגון שנתכוין וכו׳ - לאו דוקא בענין זה דה״ה בכל שמקדש לאחרים דינא הכי וכשהש״ץ מקדש בביהמ״ד בזמנינו לא יצא השומע אפילו אם יתכוין לצאת והוא רוצה לסעוד שם אח״כ אא״כ נתכוין הש״ץ להוציאו:

לא (לא) מקדש בחצר ואוכל שם - אבל לא יקדש בבית ויאכל בחצר וכדלעיל בס״א:

לב (לב) והכי מסתברא - והיינו במצטער הרבה דאל״ה צריך לאכול דוקא במקום נר. ועיין בפמ״ג שמצדד דיותר טוב שיקדש בבית ויאכל מעט ואח״כ יגמור סעודתו בחצר ועיין בסימן רס״ג ס״ט מה שכתוב שם מענין זה:

סימן רעד

א (א) שתי ככרות - זכר למן דכתיב לקטו לחם משנה וגם ביו״ט צריך לבצוע על שתי ככרות. וגם הנשים מחויבות בלחם משנה שהיו ג״כ בנס המן. ואם יוצא בלחם משנה בפת הבאה בכיסנין עיין לעיל בסימן קס״ח ס״ז שם במ״ב ובה״ל:

ב (ב) שלימות - ועוגה שנשרפה קצת ועדיין לא נחתך ממנה יש אומרים דיוצאין בו לענין לחם משנה עיין בש״ת אם אין לו פת שלמה אינו מעכב ויכול לקדש אפילו על כזית פת ונכון לנהוג שזה שבוצע יכוין לפטור בברכת המוציא כל המסובין וגם יאמר להמסובין שיכוונו לצאת בברכתו כדי שכולם יצאו בלחם משנה וכשמוציא אחרים יאמר ברשות רבותי אע״פ שהוא הבעה״ב או הגדול והוא מדרך ענוה:

ג (ג) בידו - בשעת המוציא:

ד (ד) ובוצע וכו׳ - שהרי לא נאמר לחם משנה אלא בלקיטה. ורש״ל ושל״ה נהגו לחתוך שניהם כפירוש הרשב״א וכן הסכים הגר״א ואם מקפיד על ההוצאה עושה ג׳ חלות גדולות וג׳ קטנות ובכל סעודה בוצע אחת גדולה ואחת קטנה והעולם נוהגין כהשו״ע. כתב הפמ״ג אם אין לו בשבת פת ישראל כ״א פת א״י מותר לאכול ממנו ועי״ש עוד:

ה (ה) התחתונה - הב״ח תמה דאין מעבירין על המצות והט״ז תיקן זה ונהג להניח התחתון קרוב אליו יותר מן העליון ונמצא שפוגע תחלה בתחתונה או לוקחין העליונה בשעת ברכת המוציא ומניחין אותה למטה ובוצעין עליה. ועיין לעיל בסימן קס״ז ס״א בהג״ה שלא יחתוך בככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלמות ע״ש והמדקדקים רגילים לרשום בסכין קודם ברכה:

ו (ו) פרוסה גדולה - ולא מחזי כרעבתן כיון שאינו עושה כן בחול ודאי כונתו שחביב עליו המצוה ורוצה לאכול הרבה:

ז (ז) לטעום וכו׳ - היינו אע״פ שנתן הבוצע לפני כל אחד ואחד את חלקו וכנ״ל בסימן קס״ז סעיף ט״ו עי״ש:

ח (ח) לחם משנה - ר״ל ואז אע״פ שהוא מוציאם בברכתו יכולים לטעום קודם לו אבל אם אין לפני כ״א לחם משנה אע״פ שכל אחד ככרו שיאכל ממנו הוא לפניו כולם צריכים לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה ואינם רשאים לטעום קודם לו:

ט (ט) סעודה זו וכו׳ - ר״ל אפילו לדעת המקילין לקמן בסימן רצ״א ס״ה לענין סעודה שלישית שאין צריך לעשותה דוקא בפת באלו שתי סעודות מודו כו״ע דהם עיקר כבוד השבת אם יש לו אונס שאינו יכול לקיים סעודת ערבית ידחה הסעודה עד למחר שיאכל ג׳ סעודות ביום ובלבד שיקדש בלילה ויאכל מיד אחר הקידוש כזית מחמשת המינים או שישתה רביעית יין כמ״ש בסימן רע״ג:

סימן רעה

א (א) ואין קורין וכו׳ - וה״ה שאין בודקין הציצית וכל כה״ג דבר הצריך עיון שמא יטה הנר להביא השמן לפי הפתילה כדי שידלק יפה:

ב (ב) בעששית - ואם היא סגורה במפתח יש מתירים וטעמם דדוקא כשגבוה הנר י׳ קומות אסרו משום דדרכו כן לפעמים כדי שעי״ז יראה מה שבגבוה משא״כ להסגיר שאין דרכו כלל אם לא משום איסור שבת אית ליה היכרא ולא שייך שיפתח להטות דדמי לקורא פרק במה מדליקין ויש אוסרין בכל

גוונא משום לא פלוג ועיין בא״ר שמצדד להתיר בשמסר המפתח לאדם אחר דדמי לאומר לחבירו תן דעתך עלי שלא אטה דמתיר בס״ג. אסור לקרות לאור הנר ביום במקום האופל [אחרונים]:

ג (ג) וכן וכו׳ - האי וכן קאי אירישא דבזה נמי גזרו שלא לקרות לפניה ואף דהוא כרוך על הפתילה כעין נרות של שעוה וחלב שלנו ולא שייך בו שמא יטה אעפ״כ יש לחוש שמא ימחוט (שמסיר ראש הפתילה להסיר חשכה) ונמצא שהוא מכבה:

ד (ד) של שעוה - והב״ח בשם רש״ל כתב דנהגו להקל לבדוק כלים וציצית ולקרות אצל נר של שעוה וה״ה אצל נר של חלב והטעם דבזה לא שייך שמא יטה רק שמא ימחוט וכיבוי הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ולא הוי איסורא דאורייתא וכ״כ הט״ז ומסיק המג״א דשלא לצורך יש להחמיר דהא י״א דכיבוי הוי מלאכה דאורייתא כמ״ש בסוף סי׳ של״ד והא״ר כתב בשם המלבושי יו״ט דבנר של שעוה שייך ג״כ שמא יטה והביא לזה סמוכין מדברי הרמב״ן וכ״כ בביאור הגר״א דבנר של שעוה וה״ה של חלב שייך ג״כ שמא יטה ומ״מ נ״ל דבנרות הטובים שלנו [שקורין סטארין] מותר לקרות לפניהם לכו״ע דלא שייך שמא יטה רק בדבר שדרכו להטות לפעמים בחול כדי שידלק יפה ובנר (סטארין) ידוע דאין צריך להטייה כלל לעולם וכ״ש דלא שייך בו שמא ימחוט דאורו צלול מאד ואין צריך כלל לזה:

ה (ה) שנים קורין - אבל אין פולין אם לא שאחד מפלה והשני משמרו שזה ודאי מותר:

ו (ו) יזכירנו חבירו - ודוקא לענין קריאה שהוא מלתא דמצוה התירו בזה אבל לא לענין רשות כ״כ המ״א ומדברי הט״ז סק״ג משמע שהוא חולק ע״ז:

ז (ז) אסור - שכל אחד מעיין בספרו ואינו משגיח במה שעושה חבירו:

ח (ח) ולכן וכו׳ - ואפילו לדעת המקילין לעיל בנר של שעוה וחלב הכא בבהכ״נ דשכיחי רבים יש להחמיר בכל גוונא שלא לומר הפיוטים משום לא פלוג דלפעמים יהיה נרות שמן ואיכא חשש איסור שמא יטה [תו״ש פמ״ג] ומש״כ לומר פיוטים ה״ה הזמירות שאומרים בשבת בבית אם לא מי שרגיל קצת בהם וכמ״ש ס״ט או שאומר לחבירו תן דעתך עלי שלא אטה:

ט (ט) בבהכ״נ - פי׳ אפילו שם דיש רבים חיישינן להטייה וכ״ש יחיד בביתו דאסור לאור הנר אבל שאר התפלה מותר לקרות בסידור לאור הנר והטעם שתפלה מצויה בפי הכל וא״צ עיון רב והוי כמו ראשי פרשיות בסעיף י׳:

י (י) ואומר לו - דוקא באומר לו אבל בסתמא אפילו יש בני בית הרבה חיישינן שלא ישגיחו עליו ויבוא להטות:

יא (יא) לאשתו - כלומר שלא תאמר דאשה דעתה קרובה אצלו ואינה משמרתו:

יב (יב) שאין דרכו וכו׳ - פי׳ שברור הוא שאין דרכו אף בעת הלמוד אבל מסתמא לא אמרינן כן דיש גם באדם חשוב שדרכו להטות בחול וכדאיתא בגמרא לענין ר׳ ישמעאל בן אלישע שהיה משים עצמו על דברי תורה כהדיוט. וכתב הפמ״ג ועכשיו אין להתיר באדם חשוב כי כמה פעמים ראינו שמתוך עיון שוכחים ומטים ומוחטים. ומ״מ בהצטרף לזה ג״כ נר של שעוה וחלב נראה דאין להחמיר בזה:

יג (יג) אין קורין - ר״ל אפילו בענין אחד דלאור הנר שרי ועיין בע״ת דאם ביקש לאחד שיתן דעתו עליו שלא יחתה דמותר והביאו הא״ר:

יד (יד) להבעיר ולחתות - כתב הט״ז נ״ל דאע״פ שמותר להתחמם נגד המדורה כדאיתא סוף סי׳ רע״ו מ״מ אין לישב בסמוך אצל זנבות האודים כי יש לחוש שיגע בהם כדי שיבערו היטב כדרך שמהפכין בזנבות האודים ויש שכתבו דלא חיישינן שיבוא לזה:

טו (טו) שאימת רבן - שאין פושטין יד לשום דבר ואפילו בחול אלא ע״פ רבן ולא אתי לאצלויי ומשמע מסתימת השו״ע שסובר כהרשב״א דאפילו אין רבן עמהן שרי דכל שעה מתיראין שיבוא רבן ולא יטו ובא״ר הביא הרבה פוסקים שחולקין ארשב״א:

טז (טז) לקרות במה מדליקין - משמע דדוקא במה מדליקין ששם נזכר עניני איסור הדלקה ואין ישכח וידליק אבל שארי הלכות שבת לא:

יז (יז) דאין ע״ה וכו׳ - ואם הוא ע״ה שלא למד מעולם ואין שגור בפיו כלל בלי סידור ואין לו שם שום אדם שיבקשהו שיתן דעתו עליו שלא יטה מ״מ אפשר ג״כ דיש להקל שלא לבטל מצות הגדה שהוא מן התורה אפילו אין לו רק נר של שמן [פמ״ג]:

יח (יח) קצת - ומטעם זה יש להתיר למשכים בשבת לבהכ״נ ומתפלל לאור הנר הדולק שם מבע״י לפי שהתפלה ושארי דברים שהוא אומר ודאי שגורים בפיו יותר מן ההגדה בפסח אבל ללמוד שם אסור כיון שצריך עיון [ט״ז]:

יט (יט) וצריך עיון - ברמב״ם איתא וצריך עיון רב ועיין בבה״ל דיש לסמוך ע״ז לפני נר של שעוה וחלב דבלא״ה יש מקילין וכנ״ל בסק״ד:

כ (כ) לבדוק - ר״ל לבדוק כוסות הדומין זה לזה ולידע איזה מהן להניחן על השלחן ושמש שאינו קבוע אינו מכירן וצריך לזה עיון הרבה ע״כ חיישינן שמא יטה והר״ן כתב שהבדיקה היא לראות אם הם נקיים ושמש קבוע מפני שהוא בקי בהם מכבר יודע איזה כלי אינו נקי כ״כ:

כא (כא) שאורו רב - ר״ל אע״פ שאורו רב אפ״ה חיישינן שמא יטה כיון שהוא שמש שאינו קבוע:

כב (כב) בשל נפט - טעמם דלהטייה לא חיישינן לפי שאורו רב ולא צריך לזה ולשמא יסתפק לא חיישינן משום דמאיס ובשמן זית וכן בשארי שמנים לכו״ע אסור ולעת הצורך יש לסמוך על דעה זו כי כן דעת הרבה ראשונים וכ״כ בספר שלחן עצי שטים:

כג (כג) לאור הנר - של נפט ולענין שאר שמנים עיין בבה״ל:

כד (כד) שא״צ עיון וכו׳ - ואע״ג דאפילו להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו אסרו הכא התירו משום נקיות [ר״ן והרמב״ן והריטב״א בחידושיהם]:

כה (כה) אין מורין לו - ר״ל אם בא לפנינו לישאל אין מורין לו לכתחלה ואם עשה מעצמו אין מוחין בידו:

כו (כו) שמא יסתפק - ואע״ג דלענין הדלקה לא אסרו משום זה שאני הכא דע״י שהוא מתקרב לנר ביותר לבדוק חיישינן טפי:

כז (כז) ביזוי מצוה - קשה דבלא״ה אסור משום סכנה דאתי לידי נכפה כדאיתא בפסחים קי״ב ונראה לחלק בין קטן לגדול [א״ר]:

סימן רעו

א (א) שהדליק - וה״ה לכל מלאכה שיעשה הא״י בשבת בשביל ישראל דאסור לכל ליהנות מזה ועיין לעיל בסימן רנ״ב ס״ב לענין קבלנות:

ב (ב) אסור - מדרבנן דאם יהא מותר ליהנות יאמר לו להדליק:

ג (ג) אפילו וכו׳ - ולא דמי למי שהובא בשבילו מחוץ לתחום בשבת דמותר לאחר וכדלקמן בסימן שכ״ה סעיף ח׳ דתחומין דרבנן וכן כל איסור דרבנן שעשה א״י בשביל ישראל מותר לאחר שלא נעשה בשבילו:

ד (ד) בין קצב - היינו מע״ש וקמ״ל דלא אמרינן בענינו א״י אדעתא דנפשיה עביד כדי לקבל שכרו הנקצב לו וכדלעיל בסימן רנ״ב ס״ב לענין קבלנות:

ה (ה) או שעשאו וכו׳ - הוא פירוש למה שאמר מתחלה בין קצב ע״ז אמר בין שהקצבה היתה בקבלנות או בשכירות וקבלנות מקרי היכא ששכרו סתם להדליק לו נר בעת שיצטרך וקצב לו מכל הדלקה דבר קצוב ושכירות מקרי כשנותן לו בכל יום כך וכך:

ו (ו) קטנים - היינו אם צריכים הרבה אבל בלא״ה לא:

ז (ז) לכל ישראל - דלא שייך כאן גזירה שמא יאמר לו להדליק בשביל חולה שהרי מותר לומר אף לכתחלה וכדלקמן בסימן שכ״ח סי״ז:

ח (ח) להשתמש לאורו - אפילו הוא מכירו ולא חיישינן שמא ירבה בשבילו דנר לאחד נר למאה ובכ״ז אין חילוק בין אם הא״י הדליק הנר בביתו או בבית ישראל:

ט (ט) לצרכו וכו׳ - דמותר לכל ישראל להתחמם ואפילו הוא מכירו משום דמדורה קטנה נמי מחממת הרבה אנשים והוי כמו נר דנר לאחד נר למאה והי״א ס״ל דבמדורה גזרינן שמא ירבה ולא דמי לנר משום דלפי ריבוי אנשים שמסובין אצל המדורה צריך להוסיף ולהגדיל המדורה ואם הסיק הא״י התנור לצרכו כו״ע מודים דרשאי הישראל ליכנס לבית החורף דחימום לאחד חימום למאה והוי כמו נר דשרי:

י (י) בשבילו - ואם ידוע הוא שאינו מכירו שרי לכו״ע:

יא (יא) אם עשה וכו׳ - היינו דוקא אחר שכבר עשה הא״י ומה יש לו לישראל לעשות לא הטריחוהו לצאת מהבית בשביל זה ויזהירנו על להבא שלא לעשות כן אבל אם נזדמן לישראל שראה בעת שהא״י רוצה להדליק בשבילו או לעשות המדורה צריך למחות בידו אפילו אם היה זה בביתו של א״י ג״כ צריך למחות כיון שהנר והעצים של ישראל ואפילו אם דעת הישראל לצאת אח״כ לחדר אחר שלא יהנה מהנר ג״כ צריך למחות וכ״ש בבית ישראל ואם הא״י עושה בע״כ חייב לגרשו מביתו מפני חילול השם שיחשדוהו שעושה הא״י בשליחותו כיון שהוא בבית ישראל ואין חילוק בזה בין אם הא״י עושה בחנם או שקצץ עמו שכר בקיבולת כיון שהוא עושה בבית ישראל:

יב (יב) בבית ישראל - לאו דוקא דה״ה אם שבת במלון אצל א״י בשבת כביתו הוא ולא הטריחוהו לצאת ממנו [ב״י]:

יג (יג) מדעתו - היינו שלא צוהו הישראל אע״פ שעושה הא״י בשבילו לא הטריחו אותו לצאת מהבית אע״פ שבע״כ הוא נהנה רק שאסור להשתמש לאורו דבר שלא היה יכול לעשות בלא נר או להתחמם נגד המדורה אבל אם צוהו מתחלה צריך לצאת אח״כ מהבית:

יד (יד) אין וכו׳ - וה״ה שא״צ להפוך פניו מהנר אא״כ שרוצה לעשות מדת חסידות כ״כ המ״א בשם הב״י ובחידושי הרשב״א משמע שהוא מחמיר בזה עי״ש:

טו (טו) אם רוב א״י - דמסתמא אדעתא דרובא קעביד ואפילו אם אח״כ נתרבו ישראל ונתוספו עליהן או שהלכו להן הא״י וכן להיפוך ברוב ישראל:

טז (טז) מחצה על מחצה - הטעם משום דליכא למיקם עלה דמלתא אם בשביל א״י עביד או בשביל ישראל עביד וי״א משום דבמחצה על מחצה מסתמא לשם שניהם נעשה:

יז (יז) שלצורך א״י - ר״ל לצורך עצמו וכדמסיים לבסוף וה״ה אם יש הוכחה שהדליק בשביל איזה א״י אחר. ואם אנו יודעין שעשה גם בשביל ישראל אסור כ״כ המ״א ועיין בבה״ל שהארכנו בזה:

יח (יח) שהוא משתמש - היינו מיד:

יט (יט) אע״פ וכו׳ - דמסתמא כשהדליק מתחלה נמי העיקר אדעתא דידיה עביד ונר לאחד נר למאה:

כ (כ) לסעודת שבת - היינו שיושב בחשך ואין לו שום נר לאכול אבל אם גמר סעודתו אף שעדיין לא בירך בהמ״ז או שיש לו נר אחד פשיטא דאסור לצוות לא״י להדליק לו דהוי שבות שלא במקום מצוה מיהו אם יש לו שום נר ועבר וצוה לא״י להדליק לו נר אחר שרי ליהנות ממנו בעוד שהנר הראשון דולק כמ״ש בסעיף ד׳:

כא (כא) אמירה לא״י - אבל שבות דישראל עצמו לכו״ע אסור אפילו במקום מצוה:

כב (כב) במקום מצוה - ולבנות בהכ״נ בשבת ע״י א״י כתב המ״א דאסור אפילו לדעת העיטור ועיין בפמ״ג שמסיק משום דהוי מצוה שאינה עוברת שיכול לבנותו בחול ועיין בסימן רמ״ד במ״א שהוא אסור לעשות דבר זה אף בקבלנות אם לא שיש חשש שמא יתבטל ח״ו עי״ז בנין הבהכ״נ לגמרי דאז יש להקל בקבלנות ואפשר דאף ע״י שכירות מותר בכה״ג אם לא ירצה הא״י בקבלנות [פמ״ג]:

כג (כג) ואין מוחה - ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין [ב״ח ומ״א]:

כד (כד) שאין וכו׳ - ושל״ה החמיר אף לצורך גדול ושכן ראה נוהגים בקהלות חשובים שיושבים בחשכה במוצאי שבת אפילו בחתונה עד שאמרו הקהל ברכו וכן נהג הגאון הר״ש כשהיו סועדים אצלו סעודה שלישית ובפמ״ג מצדד להקל להדליק ע״י א״י במו״ש לצורך מצוה אף כשהוא עדיין בין השמשות וכ״ש בערב שבת בין השמשות לצורך מצוה דבודאי מותר כדלקמן בסימן שמ״ב עי״ש:

כה (כה) דהא רוב וכו׳ - ומ״מ מותר לומר לא״י לתקן את העירוב שנתקלקל בשבת כדי שלא יבואו רבים לידי מכשול וכדאי הוא בעל העיטור לסמוך עליו להתיר שבות דאמירה אפילו במלאכה דאורייתא במקום מצוה דרבים [ח״א בשם המ״מ] וכעין זה דעת הפמ״ג לעיל בסוף ס״ק כ״ב:

כו (כו) ועיין לקמן - ר״ל דשם ג״כ מבואר דלא כבעל העיטור:

כז (כז) לילך עמו - דוקא נקט אבל אם משלחם בשליחותו שילכו בעצמם והדליקו את הנר להאיר להם אין זה מקרי לצרכו אף שעיקר הליכתם הוא בשבילו כיון שאין גופו נהנה מהנר בעת ההדלקה ומותר אח״כ לישראל להשתמש אצל הנר וכעין זה כתב הט״ז בסוף הסימן וז״ל נ״ל אותו הנר שמדלקת השפחה כדי להדיח כלי אכילה שאכלו לא מיקרי לצורך ישראל כיון שאין גוף הישראל נהנה ממנו אלא כלים שלו מודחים והיא חייבת להדיחם לצרכה היא מדלקת ומותר אח״כ ישראל להשתמש לנר זה אף צרכי גופו כיון דבעת הדלקת הנר הדליקה לצרכה. ומותר לסייע להשפחה גם בהדחת הכלים לפני נר זה דאף שמצדד הפמ״ג להחמיר בזה היינו כשהישראל ידיח לבדו את הכלים אחר שהדליקה השפחה הנר ומשום דמחזי שהדליקה לצרכו משא״כ בזה אמרינן דהעיקר אדעתא דנפשה קעבדה וכנ״ל בס״ב:

כח (כח) צריכים לו - ר״ל וא״כ הוא הוכחה שלצרכו הדליק וכדלעיל בס״ב:

כט (כט) לומר לא״י - ואין להתיר אלא לבני תורה דילמא אתי למיסרך ולהקל יותר:

ל (ל) לילך עמו - כגון שרוצה שילך עמו למשוך יין מן המרתף או להביא לחם וכה״ג ואין חילוק בין נר של שעוה וחלב או של שמן אך בנר של שמן נכון להחמיר שלא לומר לא״י שילך עמו במרוצה כי אי אפשר שלא יתקרב עי״ז השמן להפתילה או יתרחק ויש בזה משום מכבה ומבעיר אם היה הישראל בעצמו עושה זה ע״כ אין לומר זה לא״י:

לא (לא) בעלמא - ר״ל הואיל דהוא רק איסור מוקצה ומוקצה שרי ע״י טלטול מן הצד כמש״כ בסימן שי״א וכיון דאי בעי ישראל שקיל ליה בעצמו ע״י טלטול מן הצד כגון באחורי ידיו או בין אצילי ידיו וכי״ב כשמביא הא״י באיסורא לית לן בה ועיין לקמן סימן רע״ט במ״א סק״ט דלטלטל את הפתילה ע״י הא״י כדי שלא יגנב או שלא יפסד אסור ורק טלטול כשהוא צריך לו גופא וכנ״ל בסק״ל או כשצריך למקומו מותר וכ״כ בדה״ח:

לב (לב) מותר - ר״ל אף דעתה ע״י הנר הזה שהדליק בשביל ישראל נתגדל האור יותר אפ״ה מותר ומיירי כשהיה יכול מתחלה במקום הזה עכ״פ ליהנות קצת לאור הנר הראשון ולכן שרי ובלא״ה אסור. ועיין לעיל סוף סק״כ דלכתחלה לומר לא״י להדליק אסור בכל ענין:

לג (לג) אבל וכו׳ - וכן אם היתה מדורה שנדלקה מע״ש ובא א״י והוסיף עצים בשבת בשביל ישראל אסור להתחמם כנגדה לאחר שיכלו העצים הראשונים וקודם שיכלו יש להתיר לעת הצורך:

לד (לד) מותר וכו׳ - אף דע״י נתינת השמן ניתוסף האור וכן אם עשה שאר תיקון בהנר בשביל ישראל שעי״ז ניתוסף האור אף דבודאי איסור גמור לכתחלה לצוות לא״י לזה אפ״ה מותר להשתמש לאורו כיון דבלא״ה היה יכול מתחלה קצת להשתמש לאורו:

לה (לה) ומותר - דסד״א להחמיר בזה כדי שלא לדבר בענין הדלקה כלל [ב״י]:

לו (לו) למחות - ומכיון דמיחה בו והראה לו דלא ניחא ליה שיעשה בשבת בשבילו אפילו אם אח״כ עשה המלאכה חשוב כאלו עשה המלאכה לצרכו ומותר להשתמש לאורו ואפילו אם היה הנר של ישראל בבית ישראל. וכ״ז כשלא יערים במחאתו [מ״א]:

לז (לז) להדליק וכו׳ - דוקא כשהנר של א״י אבל כשהנר של ישראל צריך למחות בו כשרואה שרוצה להדליק נר או להוסיף שמן בשבילו וכנ״ל בס״ק י״א עי״ש [מ״א]:

לח (לח) לעשות מדורה - וה״ה להסיק תנור בית החורף:

לט (לט) ומותרין הגדולים - ר״ל כיון דהעיקר נעשה בשביל הקטנים וכנ״ל בס״א אבל אם נעשה בשביל שניהן ביחד פוסק השו״ע לקמן בסימן שכ״ה ס״ו דאסור:

מ (מ) מותר - ר״ל אפילו לומר בפירוש בשבת להסיק:

מא (מא) גדול - דבלא״ה אין דרך הגדולים להצטער כ״כ:

מב (מב) שהכל חולים - ומ״מ להסיק אחר מנחה בשבת שיהא למו״ש אסור מאחר דכבר נתחמם בבוקר ואע״פ שכבר נתקרר אינו קר כ״כ שיהא האדם נחשב כחולה אצל קרירות זה ולכן חייבים למחות לא״י שלא להסיק עוד עד אחר צאת הכוכבים ומ״מ הכל תלוי לפי הקור ולפי בית החורף:

מג (מג) אצל הקור - וצריך להכין מבע״י הפחמים שיהיו מזומנים בשבת לפני הא״י כי אסור לישראל לטלטלם בשבת ולהכינם לפניו:

מד (מד) ולא כאותם וכו׳ - ומ״מ אין למחות בהם דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין [ב״י]:

מה (מה) שאין הקור גדול - ועכ״פ יזהרו שלא לומר לו בשבת להסיק או לעשות המדורה אלא יקצבו עמו בקבלנות שיסיק לו כל ימות החורף בעת שיהיה קר ואז אף אם הא״י יסיק כשאין הקור גדול אפשר דהו״ל כאלו עשה מדעתו וא״צ לצאת מביתו וכמ״ש בס״א וע״ש במ״ב סקי״ג:

סימן רעז

א (א) נר וכו׳ - ואין חלוק בזה בין נר של שמן או שעוה וחלב:

ב (ב) אחורי הדלת - כגון דלת שנפתחת לפנים ומאחריה מונח בבית נר דלוק. ודוקא כשהוא נגד פתיחת הדלת ממש וקרוב אל הדלת בענין שכשיפתח הדלת יוכל להכבות ע״י הרוח המנשב מבחוץ ומש״כ כדרכו עיין במ״א שכתב דט״ס הוא דאפילו אם הוא פותח הדלת בנחת מ״מ הרוח מבחוץ מנשב ואסור וכן סתמו כמה אחרונים ועיין בבה״ל:

ג (ג) הרוח - עיין במ״א סי׳ תקי״ד סק״ט דאפילו אם אין הרוח מנשב עתה ג״כ יש לאסור דבכל רגע ורגע הרוח מנשב וא״א להבחין בזה ויש מקילין בזה ונ״ל דבמקום הדחק יש להקל בזה כשפותח הדלת בנחת לאט לאט שלא יגרום הדלת גופא לרוח שיבא:

ד (ד) מותר - שבזה אינו עושה כלום לא מכבה ולא מבעיר:

ה (ה) קבוע בכותל - ר״ל שהדלת פותחת לפנים והנר קבוע בכותל באופן אם יפתח הדלת תנקוש ותגיע אל נר שלאחוריה:

ו (ו) ולנעלו - והאחרונים כתבו דבזה לנעול שרי דלא יבא עי״ז לכבוי ועיין בפמ״ג שיישב קצת דברי המחבר דמיירי שנועל בכח דעי״ז מתנדנד הכותל כולו ויבא לכבוי דהיינו שיתרחק קצת השמן שבנר מן הפתילה או שיתקרב קצת השמן שבנר אל הפתילה ויתחייב משום מבעיר:

ז (ז) מקרב השמן וכו׳ - ויש בזה משום מבעיר או מכבה ואע״ג דאינו מכוין מ״מ פסיק רישיה הוא ואם הוא פותחו ונועלו בנחת בענין שלא יהא פסיק רישיה מותר ואין איסור בטלטול הדלת משום הנר המוקצה הקבוע בה לפי שהדלת לא נעשית בסיס לנר לפי שהיא חשובה שמשמשת לבית ובטלה אצלו ולא להנר:

ח (ח) של שעוה - ושל חלב ומפני שאין בהם משום מקרב השמן או מרחק. ואם הוא בענין שיש לחוש שע״י הפתיחה ונעילה יכבה לגמרי אף בשל שעוה אסור:

ט (ט) כנגד המדורה - מפני שהרוח המנשב גורם להבעיר המדורה יותר ואע״פ שאינו מכוין בזה מ״מ פסיק רישיה הוא:

י (י) ואפילו וכו׳ - ר״ל אף דע״י רוח מצויה אין דרך המדורה להבעיר יותר אפ״ה אסור דגזרינן אטו שאינה מצויה. ואם אין שם רוח כלל מותר [מ״א בסימן תקי״ד סק״ט] ואם ע״י דפיקת הדלת עושה רוח מצויה משמע בחדושי הר״ן דאסור:

יא (יא) מותר לסגרו - ואע״פ שהרוח היה מבעירה אין בו משום מכבה שאינו עושה כלום אלא עוצר הרוח ואם תכבה תכבה:

יב (יב) שכח נר - מבעוד יום שלא מדעת ואפילו אם הניחו על הטבלא בכונה אך לא היה דעתו שישאר שם בשבת ואח״כ שכחו שם הוא ג״כ בכלל שוכח:

יג (יג) על הטבלא - וה״ה בכ״ז בזמננו לענין השלחן עם הנרות [אחרונים]:

יד (יד) מנער וכו׳ - כשצריך להטבלא ואע״ג דאפשר שיכבה הנר ע״י הנפילה אפ״ה מותר דלא הוי פסיק רישיה וקי״ל דדבר שאין מתכוין מותר וכתב במאירי דדוקא אם הוא מנערו בנחת [דהיינו שמטה הטבלא ומורידו לארץ ואח״כ הוא מנערו] דאל״ה הוא פסיק רישיה וכן משמע במהרי״ל והביאו הא״ר:

טו (טו) ע״י א״י - ואז אפילו בנר של שמן שרי דבמקום שאין מתכוין שרי ע״י א״י אפילו הוא פסיק רישיה ומשמע במהרי״ל דאם אין א״י מזומן יראה לעשות ע״י קטן:

טז (טז) או שלא וכו׳ - ר״ל שדולקת רק הפתילה וכבר כלה שמן:

יז (יז) אי אפשר וכו׳ - ודוקא בנעור אמרינן דהוא פסיק רישיה אבל טלטול בעלמא את הטבלא או השלחן ממקום למקום שרי אפילו מונח עליו נר של שמן דלא הוי פסיק רישיה ודוקא אם הוא מטלטלו בנחת:

יח (יח) מדעת - בסימן ש״ט יתבאר שיש מחלוקת אימת נקרא מדעת אם בעינן דוקא שיניחו ע״ד שיהיה שם כל השבת או אפילו רק בכניסתו לחוד. והנה הנרות שאנו מדליקין על השלחן דעתנו לטלו למחר ע״י א״י ולדעת הי״א המקילין שם אין דינו כמניח ולא נעשה השלחן והמפה בסיס לאיסור וכתב הב״ח דאם נפל נר של שעוה או חלב על השלחן ואין א״י [או קטן] מזומן לפניו שרי לנער בעצמו דבמקום פסידא סמכינן על המקילין הנ״ל דלא מקרי מניח כיון שהיה דעתו לסלק למחר ואם היה מונח על השלחן בין השמשות גם ככרות ושאר דברים שצריך לשבת פשיטא דהם חשובים יותר מן הנר דהיינו מן שלהבת הנר הדולקת ונעשה בסיס לגבייהו וכמו שכתוב בסימן ש״י ס״ח דהיכי דהוא בסיס להיתר ולאיסור וההיתר חשיב יותר דהוא בטיל לגבי ההיתר ושרי לכו״ע לנער ואם א״א לנער במקום זה משום פסידא דהיינו שיפסיד איזה דבר ע״י הפלת הנר במקום זה רשאי לטלטל השלחן למקום אחר ולנערו שם. ואם צריך למקום שעומד השלחן להושיב שם איזה דבר רשאי לטלטל השלחן ואפילו בעוד שהנרות דולקות עליו כיון שהיה מונח עליו הלחם הצריך לשבת לא נעשה בסיס לאיסור ומזה נובע המנהג שהנשים נזהרות ליתן ככר הצריך לשבת על השלחן קודם הדלקת הנרות

ומנהג נכון הוא כדי שיהא מותר לטלטל את השלחן כשיהיה צריך לו ורק אם הנר הוא של שמן יזהר מאד לטלטל השלחן בנחת כדי שלא יבא לקרב השמן להפתילה או לרחק. ועיין בפמ״ג שמצדד לומר דלאחר שכבו הנרות אינו רשאי לטלטל השלחן עם המנורה שעליה דהא יכול לנערה מתחלה והוא שהיתה של מתכות וליכא פסידא בניעורה:

יט (יט) במנורה שבבהכ״נ - היינו בקבועה על מקום אחד אבל אם היא תלויה אפילו ליגע בה אסור שבקל ינענע ואפילו כשכבר כבו הנרות כן משמע ממ״א לעיל בסימן רס״ה וכן מהט״ז בסק״ז וכן משמע מהמרדכי דמיירי בקבועה ועיין מה שכתבנו לעיל בבה״ל בשם אור זרוע:

כ (כ) דליכא למיחש וכו׳ - דהא קיי״ל דנר שהדליקו בו באותה שבת אסור לטלטלו אפילו לאחר שכבה וכדלקמן בסימן רע״ט:

כא (כא) אבל אין מניחין - ר״ל אפילו להניחו מעי״ט וכדלקמן בסימן תקי״ד ס״ו:

כב (כב) קערה - של חרס אבל של מתכות אסור כי המחממו חייב משום מבעיר אם לא במקום שיש לחוש שיבוא ע״י הדליקה לידי סכנת נפשות מותר בכל גוונא:

כג (כג) כדי - ואע״ג דנוטל הכלי לצורך הקורה שאינה ניטלת בשבת קיי״ל דכלי ניטל אפילו לצורך דבר שאינו ניטל וכדלקמן בסי׳ ש״י ס״ו:

כד (כד) שלא וכו׳ - וה״ה אם עושה בשביל שקשה לעיניו אורו של הנר או ענין אחר אך יזהר להניח מעט אויר בין הכלי להנר דאל״כ יכבה הנר:

סימן רעח

א (א) מותר וכו׳ - עיין ברמב״ם בפירוש המשנה שכתב דדוקא בשא״א להוציא החולה למקום אחר או להסתיר האור ממנו ור״ל ע״י כפיית כלי על גביו וכדלעיל בסוף הסימן עי״ש או ע״י הוצאה לחדר אחר דאל״ה בודאי יותר טוב לטלטל מוקצה מלעבור על איסור כביה ועיין בבה״ל:

ב (ב) לכבות הנר - וכשיקיץ אח״כ מותר לדלוק הנר בשבילו ובכל זה אם א״י מזומן לפניו ואפשר לעשות על ידו בלי איחור יעשה על ידו [סימן שכ״ח סי״ב בהג״ה]:

ג (ג) החולה שיש בו סכנה - שפקוח נפש דוחה שבת וכדלקמן בסימן שכ״ח וה״ה כשמתיירא מפני לסטים שלא יבואו עליו ויהרגוהו ואין לו עצה להסתיר את האור ג״כ מותר לכבות וכתבו האחרונים דה״ה בשביל החולה שהוא ספק סכנה ג״כ מותר לכבות אבל בשביל חולה שאין בו סכנה אסור לכבות לכו״ע ואפי׳ להפוסקים דס״ל דאין על כיבוי חיוב חטאת משום דהוי מלאכה שאין צריך לגופה אפ״ה אסור מדברי סופרים ולכך נקראת מלאכה שאין צריך לגופה שהרי א״צ לתכלית המלאכה כי א״צ לכיבוי בשביל עצמו אלא שהוא מכבה מפני איזה ענין כגון כדי שיישן החולה או שהוא חס על השמן שבנר שלא ידלק כולו עכשיו או שהוא חס על חרס הנר שלא יתקלקל מפני חוזק ההדלקה או שמכבה עצים דולקים מפני שחס עליהם או שמכבה את הדליקה מפני שחס על ממונו כ״ז מקרי אינו צריך לגופו שהרי אינו מכוין לתכלית המלאכה עצמה וכן הדמיון בשאר מלאכות כגון החופר גומא וא״צ אלא לעפרה שהמלאכה היא הגומא וחייב בבית משום בונה ובשדה משום חורש וכיון דא״צ לגומא הוי מלאכה שאין צריך לגופה. ואין לך כיבוי הצריך לגופו אלא כשהוא מכבה עצים כדי לעשות מהן פחמין דהלא זה צריך לגוף המלאכה שהרי א״א לעשות פחמין אם לא שיכבה וכן כשהוא מכבה את הפתילה מפני שצריך להבהבה שיהא נאחז בה האור יפה כשיחזור וידליקנה. וכ״ז שכתבנו הוא לדעת הרבה פוסקים והרמב״ם פוסק דמלאכה שאין צריך לגופה חייב עליה ואפילו להפוסקים הנ״ל איסור כביה חמור משאר איסור דרבנן כיון דיש בו צד חיוב לכו״ע:

סימן רעט

א (א) אע״פ שכבה וכו׳ - והיינו אפילו לא נשאר בו שמן כלל והטעם דכיון דביה״ש היה אסור בטלטול לפי שנעשה הנר והשמן והפתילה בסיס לשלהבת שהוא דבר האסור בטלטול ומיגו דאיתקצאי לביה״ש איתקצאי לכולי יומא וזהו הנקרא בגמרא מוקצה מחמת איסור דקי״ל ביה לאיסורא. אם יש אימת א״י עליו ע״י הנר [כמו שהיה בזמן האמוראים שהיתה אומה אחת שהיו מקפידין ביום חגם על ישראל שמדליקין נר באותו היום וכל כה״ג] מותר לטלטלו לאחר שכבה [ש״ג וכן הסכים בספר תו״ש ודלא כמ״א ומפמ״ג משמע שאם ירא שיכהו או שאר הפסד ממון לכו״ע שרי]:

ב (ב) מותר השמן שבנר - וה״ה מותר הנר העשוי מחלב ושעוה שהדליקו בו באותה שבת וכבה [אחרונים]:

ג (ג) לטלטלו ולהסתפק ממנו וכו׳ - דהואיל והוקצה בתחלת כניסת השבת דהיינו שבביה״ש כשהיה דולק היה אסור להסתפק ממנו דהמסתפק משמן שבנר חייב משום מכבה וכדלעיל ברס״י רס״ה איתקצאי לכולי יומא שלא להסתפק ממנו אף אחר שכבה וכיון שאסור ליהנות ממנו כל יום השבת ממילא אסור ג״כ לטלטלו דאינו ראוי לכלום ומלבד זה בטלטול גופא הוקצה בבין השמשות שנעשה הכל בסיס להשלהבת וכדלעיל בריש סק״א:

ד (ד) אפילו לצורך וכו׳ - ולא דמי לשאר כלי שמלאכתו לאיסור דמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו וכמו דאיתא בסימן ש״ח ס״ג דהכא כיון דבביה״ש היה אסור לטלטלו אף לצורך גופו ומקומו דהיה בסיס להשלהבת וכנ״ל מיגו דאיתקצאי לביה״ש לגמרי איתקצאי לכולי יומא לגמרי ואין חילוק בכל זה בין הנר שהדליקו בו השמן ובין המנורה שהדליקו בה הנרות דגם הוא נעשה בסיס להנרות:

ה (ה) איסטניס - והב״ח ומ״א פסקו דאף מי שאינו איסטניס אם הוא אומר שמאוס עליו שרי לסלקו מעל השלחן ומשמע בב״ח דלא הקיל אלא בנר של חרס שהוא מאוס בודאי וכדלקמן בס״ו וה״ה של עץ אבל של מתכת לא מאיס ובדה״ח משמע דיש להחמיר באינו איסטניס וכדעת ההג״ה:

ו (ו) מאיס עליו - היינו שאינו יכול לסבול שיהא מונח אצלו לאחר שכבה או למחר ביום:

ז (ז) להוציאו - היינו כשהוא מונח במקום ישיבתו שרי להוציאו משם אבל אם הוא מונח במקום אחר גם האיסטניס אסור לטלטלו ממקום למקום לכו״ע [אחרונים]:

ח (ח) והמחמיר לא הפסיד - צ״ל והמחמיר יחמיר והמיקל לא הפסיד:

ט (ט) אסור - הטעם דהא מ״מ כבר איתקצאי בביה״ש דעדיין לא היה בו אז לחם ומיגו דאיתקצאי בביה״ש וכו׳:

י (י) הלחם - היינו אם הלחם הוא חשיב אצלו יותר מהשמן וה״ה אם מניח שאר דבר חשוב דאז אמרינן כיון דהנר נעשה בסיס לאיסור דהוא השמן ולהיתר וההיתר חשוב טפי ולכך שרי כמ״ש סימן ש״י ומ״מ סיים המחבר שאין לסמוך ע״ז והטעם דכיון דהמנורה עיקר עשייתה בשביל השלהבת לכן נעשית תמיד טפל ובסיס להשלהבת ולא ללחם ושארי דברים אחרים אף שהם חשובים יותר [מ״א]:

יא (יא) אם התנה וכו׳ - משום דנר עשוי להכבות משו״ה מהני ביה תנאי אבל בשאר בסיס לדבר האסור אף לדעה ראשונה לא מהני תנאי להתנות כשיסתלק הדבר איסור מן הבסיס שיהא מותר להשתמש [מ״א וש״א] ועיין לקמן בסימן תקי״ח בבה״ל:

יב (יב) ודין התנאי ע״ל וכו׳ - היינו לענין שיעשהו קודם בה״ש כמבואר שם אבל הכא אינו יכול לומר אפילו לדעה ראשונה איני בודל מהנר כל בין השמשות כמו התם דהא ביה״ש הוא דולק וע״כ אסור לטלטלו [מ״א] ומדברי הגר״א בביאורו דכתב דסברא הראשונה ס״ל כגירסת הרי״ף שם בביצה דף ל׳ משמע לכאורה דמהני ג״כ באומר איני בודל כידוע שיטת הרי״ף שם:

יג (יג) לטלטלו ע״י א״י - היינו אפילו אם אינו צריך לו לצורך גופו ומקומו רק שלא יגנב או שלא יפסד [אחרונים]:

יד (יד) הוי כאלו התנה - ר״ל דלטלטלו ע״י א״י מצרפינן לזה הדעה ראשונה דמהני תנאי. ואם העמיד עששית על השלחן ודעתו היה שידלק כל היום כולו [כמו יא״צ וכדומה] וכבה דבזה לא שייך לומר הוי כאלו התנה אפשר דאסור לטלטלו אף ע״י א״י [פמ״ג] והיינו דוקא כדי שלא יגנב אבל לצורך גופו ומקומו שרי ע״י א״י בכל גווני:

טו (טו) מותר וכו׳ - דאין מוקצה לחצי שבת דדוקא אם איתקצאי ביה״ש שהוא בתחלת כניסת השבת הוא דאמרינן דאיתקצאי לכולי שבת אף לאחר שכבה אבל לא בזה שהודלק מע״ש לחיה וחולה שיש בו סכנה שהיה מותר בתחלת השבת לטלטלו לא איתקצאי לכולי שבת לאחר שנתרפא החולה אלא על זמן שהוא דולק בלבד וכ״ש אם הודלק בשבת גופא לצורך חיה וחולה דלא היה דולק כלל ביה״ש בודאי לא איתקצאי לכולי יומא:

טז (טז) לטלטלו אם כבה - היינו דוקא לצורך גופו או מקומו דלא עדיפא משאר כלי שמלאכתו לאיסור [אחרונים]:

יז (יז) והוא הדין וכו׳ - הכל מטעם הנ״ל דאין מוקצה לחצי שבת שיאסר אף אחר שכבה:

יח (יח) בשוגג - נקט בשוגג דלא איירי ברשיעיא ובאמת אפילו הדליקו במזיד ג״כ מותר לטלטלו אחר שכבה לצורך גופו או מקומו הואיל ולא היה מוקצה בתחלת כניסת השבת:

יט (יט) מותר לטלטלו - ואף דהוא כלי שמלאכתו לאיסור מ״מ לצורך גופו ומקומו מותר וכמ״ש סימן ש״ח ס״ג:

כ (כ) מותר - הואיל ואיכא תורת כלי עליה וחזי לכסויי ביה מנא:

כא (כא) מנורה וכו׳ - אפילו היא חדשה שלא הדליקו בה מעולם:

כב (כב) ונמצא עושה כלי - עיין בט״ז ועיין לקמן סימן תקי״ט ס״ב. ואם דרכה להיות רפוי שרי כמ״ש סימן שי״ג ס״ו וע״ש מה שכתבנו במ״ב לענין כוסות של פרקים:

כג (כג) ודומה וכו׳ - משום דמיחלף בשל פרקים. ודע דלפי המתבאר בסעיף זה אסור לטלטל נרות שלנו [שקורין לייכטע״ר] אף שלא הדליקו בו מעולם דהרי הם עשויין של פרקים ומש״כ בס״ו מיירי בנרות שלא היו עשויין פרקים:

סימן רפ

א (א) עונת וכו׳ - ויהיה זהיר לקיים עונתו מצוה לאכול שום בע״ש או בליל שבת וה״ה שאר דברים המרבים זרע עיין סי׳ תר״ח. כתב בס״ח סימן ש״ץ דשומים מבטלים תאוה רק שומים צלויים מרבים זרע. עוד כתב כל דברים מלוחים ממעטים וכן קטניות. ועדשים מבושלים כשאין מלוחים מרבים [א״ר]:

ב (ב) הבריאים - לאפוקי חלושי כח אינם חייבין רק לפי כחן:

ג (ג) מליל שבת וכו׳ - היינו לבד ליל טבילה. וצריך להזהר שקודם שיגיע הלילה חייב להראות חבה יתירה ואהבה עם אשתו וא״צ לומר שלא ירגיל שום קטטה בע״ש [ב״ח]:

ד (ד) משום חובל - דדם מיפקד פקיד דהיינו שדם בתולים אינו מובלע בכותלי בית הרחם אלא כנוס הוא שם כמופקד ומוצנע בתוך הכלי וזה פתחו שיצא הדם מתוכו. והנה י״א דבמקום שנתפשט המנהג להחמיר בזה אין להקל להם אבל הט״ז כתב חלילה לעשות איסור בזה ובבירור שמעתי שהחסידים גאוני העולם נהגו בעצמם היתר בזה ע״כ אין חשש חומרא בזה כלל והמחמיר אינו אלא מן המתמיהין. ועיין לקמן סימן של״ט סקי״א במ״א דלכתחלה ראוי ליחדן אחר החופה יחוד גמור קודם השבת די״א דחופה שלנו לא מקרי חופה וא״כ כשיתיחדו אח״כ בשבת יהיה אח״כ כקונה קנין בשבת:

סימן רפא

א (א) מאחרין - ומ״מ צריכין ליזהר שלא לעבור זמן ק״ש וברש״י [מגילה כ״ג] משמע שגם בשבת מצוה למהר לקרוא ק״ש כותיקין:

ב (ב) ובכל דבר וכו׳ - היינו כל דבר שמוסיפין בשביל שבת ואפילו נשמת:

ג (ג) מחזירין אותו - אין הכונה שמחזירין אותו לברכת יוצר אור אלא לאחר תפלת ח״י יאמר כך בלי ברכה ויתחיל משבח נותנים וכו׳ משא״כ שאר זמירות אם שכח אין חיוב לאמרן אחר התפלה. ואם נזכר קודם שאמר בא״י יוצר המאורות שלא אמר לאל אשר שבת אפשר דיש לחזור ולהתחיל מלאל אשר שבת [פמ״ג ע״ש שנשאר בזה בצ״ע]. כתב הח״א מ״מ נ״ל שלא ידלג לכתחלה הנוסח דלאל אשר שבת או הכל יודוך כדי להתפלל בצבור שהרי כ״ז נזכר בזהר ש״מ שנוסח ברכה כך היא:

ד (ד) ולהנעים - היינו לאמרם בנגון שיש בו נעימה כעין שעושין בפסוקי דזמרה אבל לא להאריך הרבה וכבר הפליגו הקדמונים בגנות המשוררים המאריכים ומפרידים אות מחברתה ותיבה מחברתה. וביותר מצוי קלקול ע״י הנגונים בסיום הברכה כשעונין הקהל אמן לפעמים עונין קודם שיסיים ממש הברכה ולפעמים מאריכין בניגון אחר סיום התיבה ועונין בהפסק גדול אמן [פמ״ג]:

ה (ה) במאריך בהם - ומ״מ יש ליזהר מאד שלא לעבור זמן ק״ש ותפלה עי״ז:

סימן רפב

א (א) מוציאין וכו׳ - יש לומר בריך שמיה בפתיחת הארון בין בשבת ובין בחול. והנותן ס״ת והמקבלו צריך שיהא בימין ואפילו אם הוא איטר יד אין לשנות בזה:

ב (ב) וקורין בו וכו׳ - והיא מצוה מד״ס והיא תקנה קדומה ממשה רבינו ע״ה וכמ״ש בסימן קל״ה עי״ש במ״ב:

ג (ג) שבעה - הנה בזמן המשנה היה המנהג שהראשון שבקרואים היה מברך הברכה לפניה והאחרון היה מברך הברכה לאחריה והאמצעים כולן היו יוצאין בברכתן ואח״כ בזמן הגמרא התקינו שכל אחד יברך לפניה ולאחריה כמו שנהוג היום:

ד (ד) ואם רצה - וי״א שהיום שכל אחד מהקרואים מברך לפניה ולאחריה וכנ״ל אין כדאי להוסיף להרבות בברכות אך במקום הצורך כגון חתונה או ברית מילה וכל כה״ג אין לחוש לזה:

ה (ה) מוסיף - ונכון שלא להוסיף הרבה מפני טורח הצבור ובמקום שיש לחוש לתרעומות איזה אנשים כשלא יקראו להם לתורה א״צ לדקדק בזה. כתבו האחרונים דבשבת שקורין ב׳ פרשיות יש לקרות מנין חצי הקרואים מהשבעה בכל סדרה דהיינו שקורא להרביעי קצת מהסדר א׳ ומהסדר ב׳ ג׳ פסוקים עכ״פ ואין לחוש במה שיוסיף על השבעה בסדר ב׳ כיון דאין שום חיוב מן הדין להוסיף:

ו (ו) אין להוסיף - וכשחל יו״ט בשבת לכו״ע מותר להוסיף על שבעה כמו בשאר שבתות השנה דכי בשביל שניתוסף בו קדושת יו״ט נגרע ממנו המעלה דשאר שבתות אך כשחל יוה״כ בשבת טוב לכתחלה שלא להוסיף על שבעה משום שראשי הפרשיות מכוונים שמסיימים במילי דכפרה:

ז (ז) מלבד בשמחת תורה - דכדי שיזכה כל אחד לקרוא בתורה בעת סיום התורה אוקמי אדינא כרוב הפוסקים שמתירין להוסיף ביו״ט:

ח (ח) אין המפטירין וכו׳ - ר״ל דלמפטיר קורא פרשה בפני עצמה בחובת היום ומזה ממילא ג״כ ראיה דנקטינן לדינא כדעה א׳ דביו״ט מותר להוסיף על מנין הקרואים וכדלקמן:

ט (ט) אין בכך כלום - ומ״מ אינו עולה מן המנין אם לא שהוסיף לכל הפחות שני פסוקים על מה שקרא הראשון דאז דיעבד עולה למנין וכמ״ש בסוף סימן קל״ז:

י (י) חוץ מבש״ת - י״א דה״ה בחתונה אבל מנהגנו שלא לקרוא לזה מה שקרא כבר אחד אף בחתונה לבד בש״ת נוהגין כרמ״א [פמ״ג]:

יא (יא) למנין שבעה - אבל לא למנין שלשה [מ״א] ובעולת שבת כתב עוד דה״ה למנין דה״ו שיש בר״ח ויו״ט ויוה״כ ג״כ אין עולה:

יב (יב) וקטן - ואף אם אין שם כהן אלא קטן קורין אותו [רי״ט ורדב״ז] ודעת המ״א שאין אנו מחוייבין לקרותו דמ״ע דוקדשתו לא נאמר על כהן קטן דהא כתיב כי את לחם אלהיך הוא מקריב וקטן לאו בר עבודה הוא וכן נוהגין בימינו שכשאין בבהכ״נ כהן שהוא בן י״ג שנה קורין ישראל במקום כהן ואפילו יש שם כהן קטן. ויותר מזה נוהגין כהיום שאין קורין קטן כלל לשום עליה אפילו אם כבר נשלם מנין הקרואים אלא למפטיר [אחרונים]. כתב המ״א בשם מסכת סופרים שהנשים אע״פ שאין חייבות בת״ת מ״מ חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים ואין נוהגות ליזהר בזה ואדרבה יש מקומות שנוהגות הנשים לצאת חוץ בעת הקריאה:

יג (יג) שיודע למי מברכין - ומ״מ אין יכול להיות מקרא את העולים דהיינו שהוא יקרא בקול רם בס״ת והעולים אומרים אחריו בלחש וכל הצבור יהיו יוצאים ידי חובתן בשמיעה ממנו עד שיביא שתי שערות [ומשהוא בן י״ג שנה בחזקה שהביא שתי שערות לענין זה] ומ״מ כשאין שם קורא אחר ותתבטל הקריאה לגמרי מסתפק הפמ״ג דאפשר דיש להקל באופן זה אפילו אם לא הביא עדיין שתי שערות וכן בדה״ח בהלכות קה״ת מיקל ג״כ בשעת הדחק:

יד (יד) כולם - או רובם:

טו (טו) אמו מישראל - דאז הו״ל ישראל מעליא וחייב בכל המצות:

טז (טז) בראש מגולה - היינו אפילו הוא קטן. וכן קטן שהוא פוחח דהיינו שבגדיו קרועים וזרועותיו וכתפיו מגולין אסור לקרותו לתורה [מגילה כ״ד ע״ב]:

יז (יז) מותר לעלות - שהרי הוא חייב בכל המצות שבתורה כשאר איש ישראל:

יח (יח) נוהגים - מה שנהגו למכור ששי בפני עצמו יש קצת סמך מהזוהר שלח לך [מ״א] ואחרון מוכרים בפ״ע דאחרון חביב שמסיים בו [פמ״ג] ומ״מ ח״ו להתקוטט בעבור זה שכל אותיות התורה הם כולם קדושים וטהורים וכדכתיב אמרות ה׳ אמרות טהורות וגו׳:

יט (יט) לקרות שבעה וכו׳ - דהנה מן הדין קי״ל דמפטיר עולה למנין שבעה והיה יכול לגמור הפרשה דהיינו הסדרה עם המפטיר שהוא השביעי ואח״כ לומר קדיש ואך כדי לצאת גם דעת האומר בגמרא דאין מפטיר עולה למנין שבעה וע״כ מהנכון הוא לקרות שבעה קרואים קודם שמתחיל המפטיר

וכדי להודיע לכל שהמפטיר אינו ממנין העולים תקנו ג״כ שהנכון לכתחלה להפסיק בהקדיש בין קריאתו לקריאת שאר העולים וממילא מוכרח לגמור הסדרה מתחלה כדי שלא יפסיק בקדיש באמצע הקריאה ואח״כ לחזור עם המפטיר עכ״פ ג׳ פסוקים ממה שקרא השביעי או האחרון:

כ (כ) ולגמור עמהם הפרשה - וה״ה דיכול להוסיף עוד על השבעה אך העיקר אשמועינן דנהגו שלא להשלים בהמפטיר את הפרשה ואח״כ לומר קדיש אלא יאמר קדיש קודם קריאת המפטיר וממילא מוכרח לגמור כל הסדרה מתחלה קודם אמירת הקדיש וכמש״כ בסקי״ט:

כא (כא) וכן נוהגים ביו״ט - ר״ל שגם ביו״ט אף דמדינא היה מותר המפטיר להיות מן המנין חמשה מ״מ נוהגים ג״כ שאין המפטיר מן המנין אלא קורא בפני עצמו בפרשה של חובת היום והקדיש אומר מקודם ומ״מ יוצא בזה אף למ״ד דעולה מן המנין שהרי רוב הפוסקים סוברים דמותר להוסיף וכנ״ל בס״א:

כב (כב) או ג׳ וכו׳ - כגון ר״ח טבת שחל בשבת שצריך לקרות פרשת השבוע ופרשת ר״ח וענין של חנוכה או בש״ת שצריך לקרות פרשת וזאת הברכה ובראשית ופרשת המוספים בכל זה המפטיר בלבד קורא באחרונה ובין כשמשלימין המנין או שמוסיפין על המנין הכל עולים בשני ספרים הראשונים:

כג (כג) או בד׳ פרשיות - ואע״פ שפרשת זכור היא חובה מן התורה שישמענה כל אדם מישראל והקטן שאינו מחויב בדבר אינו יכול להוציאם י״ח מ״מ הרי עכשיו הש״ץ קורא ומשמיע לצבור ומוציאם ידי חובתן ויש מחמירין בדבר שלא לקרותו לקטן לפרשת זכור וכן לפרשת פרה שי״א שגם היא מדאורייתא וכן הסכים בא״ר ודה״ח. וביום א׳ של שבועות שקורין המרכבה למפטיר וכן בשביעי של פסח שקורין השירה ובשבת שובה ג״כ נוהגין שאין קורין אותו לכתחלה למפטיר ובתשובת פרח שושן העלה לעיקר דהקטן לא יקרא בד׳ פרשיות והביאו בחידושי רע״א. ואמנם גם בשאר מפטיר ג״כ דוקא בקטן שהגיע לחינוך שיודע לחתוך האותיות בטוב ודלא כאותן שמניחים קטנים הרבה לומר ההפטרה [מ״א] ועיין בבאור הלכה:

כד (כד) אע״פ שיש חולקים - היינו דהחולקים ס״ל דוקא בשבת שקורא המפטיר מה שכבר קרא השביעי אז נוכל לקרות לקטן משא״כ בכל אלו שקורא המפטיר פרשה שלא קראו מתחלה:

כה (כה) ואומרים קדיש - לא חידש בזה כלום על המחבר רק לאשמועינן מה שסיים לבסוף דאין חילוק וכו׳ אלא בכל פעם אומרים הקדיש קודם המפטיר דוקא:

כו (כו) קודם שעולה המפטיר - היינו בשבת אבל בחול שהמפטיר ממנין הקרואים אומרים קדיש אחר המפטיר [דהיינו אחר שמכניסין הס״ת להיכל] ולא קודם דאין אומרים קדיש עד שנשלם המנין ובחוה״מ פסח וכן בחוה״מ סוכות אומרים קדיש אחר שקרא הרביעי דאז כבר נשלם מנין הקרואים:

כז (כז) אם לא נמצא וכו׳ - וה״ה בשבת של חזון אפילו נמצא מי שיודע להפטיר בנביא רק שלא ידע לקונן כנהוג ג״כ דינא הכי:

כח (כח) צריך לחזור ולקרות - ואפילו השביעי רוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות כיון שהפסיק בקדיש הנכנסים לא ידעו שזה המפטיר קרא מתחלה בתורה ואיכא בזיון לתורה כדאמרינן בגמרא דהמפטיר צריך שיקרא בתורה תחלה מפני כבוד התורה [היינו דאי המפטיר יפטיר בנביאים ויברך עליו ולא יקראו בתורה הרי אנו משוים דברי הנביאים לתורה בקריאה ובברכה לכן צריך לקרות המפטיר בתורה תחלה ומזה יראו שהתורה עיקרית] ומ״מ נכון יותר בענייננו שהפסיק בקדיש שיקרא המפטיר אחד מן הקודמים ולא השביעי:

כט (כט) יפטיר מי שעלה וכו׳ - היינו שיפטיר בנביא וא״צ לחזור ולקרות בתורה אלא מה שקרא בשביעי בסיום הפרשה [או כשהוסיפו מי שקרא באחרון] עולה גם למפטיר דהא קי״ל דהמפטיר עולה למנין שבעה וכדלקמיה בס״ו והקדיש יאמר אחר קריאת הפטרה וברכותיה. כתב הפמ״ג דה״ה בכל מפטיר כששכח לומר הקדיש מקודם ונזכר אחר שכבר קרא המפטיר בתורה לא יאמר הקדיש עד לאחר קריאת הפטרה וברכותיה:

ל (ל) אם יודע - ואם השביעי אינו יודע ויצטרך לעלות למפטיר אחד מהקודמים אז בכל גווני צריך לחזור ולקרות ולברך בתורה לשם מפטיר:

לא (לא) לא יפטיר - ובשבת חזון במקום שהמנהג שקוראים הרב למפטיר לא יקראוהו מקודם לשלישי [מ״א ותו״ש] ועיין בא״ר:

לב (לב) מי שעלה כבר - אם קראו לאדם לתורה בבית הכנסת אחרת ונזדמן לו אותה הפרשה שקרא היום צריך לחזור ולברך [אחרונים]:

לג (לג) א״צ לקרות וכו׳ - ר״ל שא״צ לקרות עוד שביעי מלבד המפטיר דאחרי שאמר קדיש בסיום הפרשה אינו קורא אח״כ רק לשם מפטיר לבד כמו שרגיל תמיד אחר הקדיש והוא יהיה עולה למנין שבעה אבל אם נזכר קודם שאמר הקדיש אז צריך לקרות אחד לשביעי ממה שקרא כבר ויסיים הפרשה עמו ויאמר קדיש ואח״כ יחזור לקרות איזה פסוקים למפטיר כמו שרגיל תמיד:

לד (לד) אלא יקרא וכו׳ - וא״צ לחזור ולומר קדיש:

לה (לה) ודילג פסוק אחד - ה״ה תיבה אחת אלא שדיבר בהוה:

לו (לו) חוזר וקורא - ויברך לפניה ולאחריה על הג׳ פסוקים ועיין לעיל סימן קל״ז ס״ג שם מבואר כל פרטי דין זה:

סימן רפג

א (א) שאין בה - ואין קורין בתורה פחות מג׳ פסוקים וכדלעיל סימן קל״ז ולהצטרף עמה פסוקים שלא מענינו של יום אי אפשר והתוס׳ כתבו עוד טעם לפי שצריך להפטיר בנביא בכל שבת מענינו של יום ואי קרינן בשל שבת א״כ יהא צריך להפטיר בדסליק מיניה והיינו מעניני שבת וא״כ יהיו כל ההפטרות מענין אחד:

סימן רפד

א (א) מפטירין - כתב הלבוש תמהתי על שלא ראיתי נוהגין לכתוב ההפטרות כדין ספר כי היה נ״ל שאין יוצאין כלל בקריאת ההפטרה בחומשים הנדפסין כיון שאין נכתבין בכל הלכות הס״ת או מגילה והט״ז ומ״א יישבו המנהג וס״ל דאף שהוא ע״י דפוס וגם על הנייר ושלא בגלילה מותר לענין זה ומ״מ דעת המ״א דצריך לקרות ההפטרה מתוך נביא שלם הנדפס ולא מתוך הפטרה לבד הנדפסת בחומש וכן ג״כ דעת הא״ר ע״ש ומ״מ אם אין להם רק הפטרה הנדפסת בחומש יש לסמוך להקל שלא לבטל קריאת הפטרה אך לכתחלה בודאי ראוי ונכון שיהיה לכל צבור נביאים שנכתבין בקלף כדין שאז גם השמות נכתבים בקדושה משא״כ כשהוא על הנייר הנדפס [עיין בא״ר] וכן הנהיג הגר״א בקהלתו וכעת נתפשט זה בהרבה קהלות ישראל ואשרי חלקם:

ב (ב) בנביא וכו׳ - והטעם מפני שפ״א גזרו גזירה על ישראל שלא יעסקו בתורה וקראו בנביאים שבעה וברכו עליהם כנגד השבעה שהיו צריכים לעלות ולקרות בתורה ולא היו קורין עם כל אחד פחות מג׳ פסוקים והרי בין כולם כ״א פסוקים לכך אע״פ שהגזירה בטלה מנהגא לא בטל ומשו״ה תקנו שהמפטיר יקרא בנביא לא פחות מכ״א פסוקים ויהא קורא בתורה תחלה מפני כבוד התורה וכמ״ש בסימן רפ״ב במ״ב סקכ״ח ויברך המפטיר ז׳ ברכות [דהיינו שתי ברכות שמברך המפטיר על התורה לפניה ולאחריה ואחת על הנביא לפניה וארבע לאחריה] כנגד ז׳ שקראו בתורה:

ג (ג) אבל בלא״ה - כגון שלא היה להם ס״ת לקרות בה ואם קראו בס״ת ונמצאת אחר הקריאה שהיא פסולה אפ״ה מפטירין אחריה ומברכין הברכות לפניה ולאחריה ועיין בבה״ל. אם אין עירוב שיכולין להביא הנביא או החומש בבהכ״נ להפטיר הולכין עשרה ומפטירין בבית שמונח שם ובברכת ההפטרה ג״כ דהרי מ״מ קראו בתורה תחלה אע״פ שלא היה באותו מקום:

ד (ד) אין המפטיר וכו׳ - דאלמלא שבת אין נביא בר״ח וקריאת הנביא הוא רק משום שבת:

ה (ה) צריך לכוין - וע״כ מצוה על העולים שיברכו בקול רם כדי שכל הקהל ישמעו ויוכלו לענות אמן:

ו (ו) אחריהם אמן - דע״י עניית אמן חשוב כאלו היה מברך לעצמו. אין לענות אמן אחר אמת וצדק שאומרים בברכות שאחר הפטרה שאין זה סיום ברכה וכן אין לענות אמן אחר הנאמרים באמת שנאמר בברכה שלפני ההפטרה דזהו ג״כ ברכה אחת עם מה שאמר אח״כ בא״י הבוחר בתורה דזו היא חתימתה:

ז (ז) מי שאינו יודע וכו׳ - היינו שקרא מתחלה הקטן בתורה לשם מפטיר ואח״כ נמצא שאין יודע לומר ההפטרה וכן בגדול כה״ג יכול אחר לומר ההפטרה וברכותיה דאף שתקנו שהמפטיר יקרא בתורה תחלה מפני כבוד התורה מ״מ בדיעבד אמרינן שגם בזה איכא כבוד לתורה שניכר הדבר שקראו בתורה בתחלה לשם מפטיר שהרי הפסיק בקדיש מקודם והפמ״ג כתב דאם יכול עכ״פ לומר מלה במלה כשמקרין אותו טוב יותר שהוא בעצמו שקרא בתורה לשם מפטיר יאמר אח״כ ההפטרה וברכותיה ג״כ:

ח (ח) אבל לכתחלה וכו׳ - היינו שאין קורין למפטיר מי שלא ידע אח״כ לקרות ההפטרה ג״כ. ובזמנינו שהמנהג בכמה מקומות לכתוב נביאים על קלף ובגלילה כס״ת וא״כ הקורא בנביא הוא מוציא כל הצבור בקריאת ס״ת ולכן אפילו לכתחלה מותר לקרות למפטיר אפילו מי שאינו יודע לקרות בנביא בעצמו דהוא יאמר כל הברכות והש״ץ יקרא ההפטרה כמו שקורא בס״ת [ח״א]:

ט (ט) כמו בס״ת - ולענין ברכה לפניה יש דעות בריש סימן ק״מ ע״ש הטעם וה״ה הכא ועיין בפמ״ג שכתב דספק ברכות להקל ועיין במה שכתבנו בסימן ק״מ בבה״ל. ועיין שם בס״א בהג״ה דאפילו במקום שהש״ץ קורא בס״ת ג״כ הדין דצריך להתחיל ממקום שהתחיל הראשון וה״ה כאן:

י (י) ושנים וכו׳ - גם לא יהיה נקרא ההפטרה ע״י שנים דהיינו שאחד יקרא פסוק אחד והב׳ שותק עד שמסיים הפסוק ואח״כ קורא השני פסוק אחר כי המפטיר שקרא בתורה צריך שיקרא הוא לבד כל ההפטרה [עט״ז]:

יא (יא) לא יאמרו - עיין במ״א דדוקא בקול רם אבל בלחש מותר לומר שבזה לא יטריד לחבירו שלא יוכל לשמוע וגם נכון לכתחלה לעשות כן לקרות בלחש מתוך הספר עם הקורא ועיין בפמ״ג דמשמע דיראה לקרות מלה במלה עם הש״ץ כדי שיציית להקורא ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם שער אפרים ועיין בספר מעשה רב שכתב דהא דכתב המ״א שיראה לקרות בלחש מתוך הספר עם הקורא היינו דוקא כשהקורא קורא מתוך החומש אבל כשקורא מתוך הנביא יקרא הוא לבד וכולם יהיו שומעין וע״ש עוד שכתב דאם יקראו הכל בקול רם עם הקורא תהיה ברכת הקורא ברכה לבטלה:

יב (יב) אין המפטיר וכו׳ - היינו שאין רשאי להתחיל לומר ההפטרה עד שיגמור וכו׳ והטעם כדי שגם הגולל יתן לבו למה שיאמר המפטיר שחובה היא על כל אדם לשמוע פרשת ההפטרה כמו פרשה שבס״ת וברש״י שם משמע שצריך להמתין עד שיוגלל הס״ת במטפחותיה אין לסלק מעל השלחן ספר הנביאים או החומש שקורין בו המפטיר עד אחר הברכה כדי שיראה ויברך על מה שהפטיר:

יג (יג) שניה - שבה מסיימין את הקריאה:

יד (יד) וע״ל סי׳ תכ״ח - לענין הפטרת אחרי וקדושים כשהן מחוברות ויתר דיני הפטרה:

טו (טו) אחר קריאת התורה - לאפוקי אחר אשרי לא יאמר שום דבר דהקדיש שאומרים לפני העמוד קודם תפלת י״ח הוא קאי על אשרי שאמר בתחלה וע״כ אין להפסיק ביניהם ויהללו שאומרים אין הפסק. ומה שנשתרבב המנהג שכשיש חולה אוחז החזן הס״ת בידו לאחר אשרי ואומר מי שבירך ומפסיק הרבה בין אשרי לקדיש שלפני העמוד שלא כדין הוא [פמ״ג]:

טז (טז) ובכל יום שאין אומרים וכו׳ - ואם חל ט״ב בשבת אע״פ שאין אומרים צ״צ אומרים א״ה כ״כ א״ר בסי׳ תקנ״ז והפמ״ג בסי׳ תקנ״ט כתב שג״כ מזכירין בו נשמות אותן שמזכירין בכל שבת אבל בשבת שמברכין בו אב או בשבת שחל בו ר״ח אב גופא א״א אב הרחמים ואין מזכירין בו נשמות:

יז (יז) כשמברכין החודש - ואין מזכירין בו נשמות ואפילו במקום שאומרים אב הרחמים כגון בימי הספירה אפ״ה אין מזכירין בו נשמות רק למי שנפטר באותו שבוע [מ״א] והפמ״ג כתב שכדומה שאין מזכירין אז נשמות כלל:

יח (יח) בימי הספירה - משום שהיו הגזרות באותו זמן ואפילו חל מילה בשבתות ההם דאיכא תרתי לטיבותא אפ״ה אומרים דהא אומרים אותו בימי חדש ניסן כשמברכין חדש אייר דאית ביה נמי תרתי לטיבותא [וה״ה אם יש מילה בניסן דאיכא ג׳ לטיבותא ג״כ אומרים אותו דאין חילוק בין תרתי לטיבותא ובין ג׳ לטיבותא] אבל כשחל ר״ח אייר בשבת אין אומרים אותו וכ״ש שאין מזכירים בו נשמות וכן בכל חודש ניסן אף בימים שלאחר הפסח דהוא תוך הספירה ג״כ אין מזכירין בו נשמות אבל אה״ר אומרים בו כיון שהוא בימי הספירה:

סימן רפה

א (א) לקרות לעצמו בכל שבוע - היינו שלא יקדים לקרות קודם אותו שבוע וגם לא יאחר דצריך להשלים פרשיותיו עם הצבור וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו [גמרא]:

ב (ב) שנים מקרא - אבל לא יקרא אחד מקרא ואחד תרגום ויכוין לשמוע מהש״ץ אלא צריך לקרות ב״פ מקרא חוץ ממה ששמע מהש״ץ אם לא שקרא אז ג״כ בפיו וע׳ במ״א סק״ח שכ׳ בשם לחם חמודות דבדיעבד יוצא פ״א במה ששמע מהש״ץ ויש אחרונים שמחמירין אפי׳ דיעבד. ובענין הקריאה יש דעות בזה בין אחרוני׳ י״א שיקרא כל פסוק ב״פ ותרגום עליו וי״א שיקרא כל פרשה ב״פ ואח״כ התרגום היינו שיקרא כל פרשה פתוחה או סתומה ב״פ ואח״כ התרגום ובמ״א ובשע״ת מצדדים כדעה ראשונה ובספר מעשה רב איתא שהגר״א נהג לומר התרגום אחר כל פרשה פתוחה או סתומה או אחר מקום שנראה יותר הפסק ענין ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. מי שהוא בקי בטעם ובנקודות בע״פ טוב להדר לקרות בס״ת גופא:

ג (ג) ודיבן - ר״ל אע״פ שאין בו תרגום וה״ה ראובן ושמעון וכי״ב צריך לקרותו ג״פ ויש מחמירין דבעטרות ודיבן שיש בו תרגום ירושלמי צריך לקרות שם התרגום:

ד (ד) בפירוש רש״י - שהוא מפרש את המקרא כמו שמפרש התרגום ויותר ממנו אבל אם קראה בשאר לעז שהוא מפרש רק את המלות לחוד לא יצא י״ח במקום תרגום לפי שהתרגום מפרש כמה דברים שאין להבין מתוך המקרא:

ה (ה) חשוב כמו תרגום - וע״כ יוצא במה שקורא שני פעמים מקרא ואחד פירוש רש״י ואותן פסוקים שאין עליהם פירש״י יקרא אותן ג״פ. מי שאינו בר הכי שיבין את פירש״י ראוי לקרות בפירוש התורה שיש בלשון אשכנז בזמנינו כגון ספר צאינה וראינה וכיוצא בו המבארים את הפרשה ע״פ פירש״י ושאר חכמינו ז״ל הבנוים על יסוד התלמוד:

ו (ו) תרגום וגם פירש״י - כי התרגום יש לו מעלה שניתן בסיני וגם הוא מפרש כל מלה ומלה ופירש״י יש לו מעלה שהוא מפרש את הענין ע״פ מדרשי חז״ל יותר מהתרגום ובאמת כן ראוי לנהוג לכל אדם שילמוד בכל שבוע הסדרה עם פירש״י לבד התרגום כי יש כמה פרשיות בתורה ובפרט בחלק ויקרא שא״א להבינם כלל ע״י תרגום לחוד מי שאין בידו תרגום רק החומש לבד יש לו יקרא שני פעמים מקרא ואח״כ כשיזדמן לו תרגום יאמר. לא יקרא פסוק המאוחר קודם המוקדם אלא יקרא כסדר. לא יקרא התרגום תחלה ואח״כ מקרא אלא יקרא לכתחלה שנים מקרא מקודם ואח״כ תרגום. אם אפשר לו שלא יפסיק בשמו״ת על שום דבר הוא טוב ויפה מאד וכן ראיתי מהמדקדקים עושין כן וכן ראוי לבעל נפש לעשות [שכנה״ג בשם סדר היום וכ״כ ש״א]:

ז (ז) מיום ראשון ואילך - כיון שמתחילין במנחתא דשבתא לקרות פרשת שבוע הבא נחשב שוב הקורא כקורא עם הציבור וא״כ מה שכתב המחבר מיום ראשון ואילך לאו דוקא הוא:

ח (ח) חשוב עם הציבור - כמה אחרונים כתבו דמן המובחר הוא לקרותה בע״ש ועיין בשע״ת ובספר מטה יהודה כתב דאם הוא קורא מתחלת השבוע והלאה הוא ג״כ בכלל מצוה מן המובחר וכמו שכתב בב״י דמוכח כן מדברי הרמב״ם וכן בספר מעשה רב כתב בהנהגת הגר״א שהיה נוהג תיכף אחר התפלה בכל יום לקרוא מקצת מהסדרה שנים מקרא ואחד תרגום ומסיים בע״ש:

ט (ט) שישלים אותה וכו׳ - וכדאיתא במדרש שצוה רבי את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו את כל הפרשה. ומ״מ פשוט דאין לעכב מחמת זה האכילה עד אחר חצות וכדלקמן בסימן רפ״ח דזהו רק מצוה בעלמא ולכתחלה מהנכון אם לא קרא שנים מקרא ואחד תרגום בע״ש להשכים בשבת בבקר ולקרא השמו״ת קודם הליכתו לבהכ״נ [כן איתא באור זרוע ריש הלכות שבת וכ״מ בתר״י ריש ברכות ע״ש]:

י (י) עד המנחה - דממנחה ולמעלה מתחילין הצבור לקרות פרשת שבוע הבא:

יא (יא) עד רביעי בשבת - דג׳ ימים הראשונים שייכין עדיין קצת לשבת שעבר וכדלקמן בסימן רצ״ט ס״ו לגבי הבדלה לכן בדיעבד יכול להשלים:

יב (יב) עד שמיני עצרת - היינו בא״י ששם עושין שמ״ע רק יום אחד וגומרין הציבור אז הס״ת ולכך בדיעבד מקרי עד יום ההוא משלים פרשיותיו עם הציבור אבל לכתחלה לכו״ע לא יאחר יותר מיום השבת:

יג (יג) שאז משלימין הציבור - ויש לו לקרות אז שנים מקרא ואחד תרגום ודלא כאותן שקורין מקרא לחוד כיון שחסר לו גם התרגום:

יד (יד) בשעת קה״ת - ובסימן קמ״ו במ״א סק״ה הביא בשם השל״ה שמחמיר בזה אלא הכל צריכין לשמוע הקריאה מפי הש״ץ וכן הוא דעת הגר״א שהובא בספר מעשה רב דצריך לשמוע כל תיבה ותיבה ולראות בחומש ולא יסייע להקורא כלל ומשמע שתפסו העיקר כדעת השבלי לקט בשם רבו והר״מ שהובא בהגהות מיימוני ובב״י שם דרק בין גברא לגברא מותר. ומ״מ נראה דלקרוא בלחש מלה במלה עם הש״ץ אין להחמיר בזה כיון שמכוין אז גם לשמוע כל תיבה מפי הש״ץ והמ״א הביא שם בשם מטה משה דלכתחלה נכון לעשות כן וכ״כ כמה אחרונים:

טו (טו) וע״ל סימן קמ״ו - דשם מסיק המחבר בס״ב דנכון להמדקדק בדבריו לכוין דעתו לשמעם מפי הקורא והוא משום דחשש ג״כ לדעת הפוסקים שהבאתי למעלה:

טז (טז) מלמדי תינוקות - ודוקא בימיהם שהיו לומדים פירוש המקרא עם התינוקות ולכך יוצאין בזה גם ידי תרגום וכדלעיל בס״ב אבל אם לומד פירוש המלות לחוד לא יצא ידי תרגום אלא השני פעמים מקרא דבודאי קרא עם התינוקות שני פעמים ולכן צריך לומר תרגום בעצמו [מחה״ש וכן מצדד הפמ״ג]:

יז (יז) אין צריכין וכו׳ - מכאן שניגון הטעמים אינו מעכב לגבי שמו״ת [פמ״ג]:

יח (יח) אין צריך - ר״ל שאין צריך לקרות לעצמו שמו״ת דהא כבר קרא כל התורה מדי שבת בשבתו וביום הו״ר יקרא שמו״ת פרשת וזאת הברכה ואם קרא ביום שמ״ע לא הפסיד [שע״ת]:

יט (יט) נהגו לקרות ההפטרה - טעם המנהג שמא יקראוהו למחר למפטיר ויהא בקי ורגיל בה משא״כ בפרשיות של יו״ט ששם החזן הוא הקורא [מ״א]:

כ (כ) של שבת ולא וכו׳ - ר״ל שיש מנהג באיזה מקומות שקורין בצבור לבד הפטרת הסדרה עוד איזה פסוקים מהפטרת שוש אשיש [משום דכתיב בה כחתן יכהן פאר וגומר] וקמ״ל דבשעה שקורא לעצמו ההפטרה אין צריך לקרות אלו הפסוקים משום דהוא מצוי ושגור בפי הכל ובקי בהן בלא זו הקריאה. ובד׳ פרשיות יקרא הפטרה דד׳ פרשיות:

סימן רפו

א (א) אחר תפלת השחר - כמו קרבן מוסף שזמנו לכתחלה אחר התמיד:

ב (ב) מעד סוף וכו׳ - דעיקר זמן הקרבת המוסף היה לכתחלה עד סוף שבע:

ג (ג) אין לה תשלומין - כיון שנזכר בה קרבן מוסף וקרבן מוסף אין לה תשלומין משא״כ שארי תפלות שלא נזכר בהם קרבן כלל יש להן תשלומין כמ״ש סימן ק״ח:

ד (ד) ויש בה נשיאת כפים - היינו דנושאין כפים במוסף כמו בשחרית וכנ״ל בסימן קכ״ט וע״ש בסימן קכ״ח סמ״ד בהג״ה דבכל מדינותינו אין נוהגין לישא כפים בשבת כלל:

ה (ה) יצא - דקרבן מוסף זמנו מתחלת היום עד הערב אלא דאסור להקדים שום קרבן לכתחלה לקרבן תמיד של שחר ובדיעבד יצא:

ו (ו) כל יחיד וכו׳ - דלא תימא דהואיל דהוא במקום הקרבת הקרבן לא הוטלה המצוה רק על הצבור שבעיר ולא על היחיד קמ״ל דלא אמרינן הכי:

ז (ז) אכילת פירות - ואע״ג דלאחר תפלת שחרית כבר נתחייב בקידוש ואסור לאכול ולשתות מקודם ואין קידוש אלא במקום סעודה י״ל דדי כשישתה כוס יין אחר הקידוש דגם זהו מקרי סעודה כנ״ל סי׳ רע״ג ואח״כ יאכל הפירות או כשאין לו יין כ״כ יש לסמוך על הפוסקים דס״ל דדי כשישתה כל הכוס יין של קידוש שמחזיק רביעית דזהו מקרי ג״כ קידוש במקום סעודה:

ח (ח) פת מועט - דהיינו כביצה דכ״ז הוא בכלל אכילת עראי וכ״ש אם אוכל מיני תרגימא מחמשת המינים דשרי:

ט (ט) כדי לסעוד הלב - דהיינו שאוכל פירות הרבה דאכילת פירות לא מקרי קבע ונראה דאם חלש לבו יכול גם פת לאכול עד שתתיישב דעתו אף שהוא יותר מכביצה. כתב בא״ר והובא בשע״ת דאם חלש לבו ואין לו יין ולא שאר דבר לקדש עליו רשאי לאכול פירות וה״ה מיני תרגימא מה׳ מינים קודם מוסף אף בלי קידוש אבל בלא״ה אין להקל:

י (י) של מנחה תחלה - שהוא תדיר:

יא (יא) יצא - דהא דתדיר קודם הוא רק למצוה ולכתחלה ולא לעיכובא בדיעבד:

יב (יב) כגון שרוצה לאכול - לפי מה דמסיק הרמ״א לעיל בסימן רל״ב ס״ב בהג״ה אין לאסור לאכול קודם מנחה כשהגיע זמן מנחה גדולה אלא בסעודה גדולה וסעודת שבת לא מקרי סעודה גדולה [כ״א סעודת נשואין או ברית מילה] ולא חיישינן שמא יפשע ובפרט האידנא דסומכין על קריאה לבהכ״נ למנחה א״צ להתפלל עתה מנחה:

יג (יג) אם הגיע וכו׳ - ואם הוא סמוך לערב ואין לו שהות להתפלל שתיהן יתפלל מוסף דמנחה יש לה תשלומין בערבית משא״כ במוסף ובספר דגול מרבבה חולק עליו מהירושלמי שמפורש להיפוך וכן הקשה עליו בספר בית מאיר ובחידושי הגרע״א מיישבו בדוחק:

יד (יד) שלא יטעו - פי׳ בשאר ימים להתפלל מנחה קודם מוסף אפילו קודם חצות:

טו (טו) וע״ל סי׳ קל״ג - ברמ״א דשם נתבאר היטב דין זה:

סימן רפז

א (א) יכולים וכו׳ - אמרינן בגמרא בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת וע״כ לא יפה עושין אותן שכל ימי השבוע אין הולכין רק בשבת:

ב (ב) כדרך שאומר לו בחול - דמצטער ומעורר הבכי דאסור בשבת:

ג (ג) אומר לו וכו׳ - אבקור חולים קאי ובנחום אבלים יאמר לו שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא ויש מקילים דרשאי לומר המקום ינחמך. כתב בפמ״ג אם בא האבל לבהכ״נ אחר אמירת מזמור שיר ליום השבת שוב לא יקרא השמש צאו נגד האבל דאין להזכיר אבילות בפרהסיא ומ״מ לילך בעצמו לו לומר שבת היא מלנחם וכו׳ רשאי:

סימן רפח

א (א) עד ו׳ שעות - דגם בחול האוכל אחר ו׳ שעות הוי כזורק אבן לחמת ע״כ נקרא כמו תענית בשבת. ולשם תענית אפילו שעה אחת אסור וע״כ שלא כדין עושין מקצת קהלות שמתענים בשבת עד סמוך לחצות על הגזרות ואם טעים מידי קודם תפלת מוסף מותר להתאחר יותר משש שעות [פמ״ג]:

ב (ב) ומתפלל אסור - ולפ״ז הש״ץ שמנגן ואין יוצאין מבהכ״נ עד אחר שש שלא כהוגן הוא ובפרט בחורף שהימים קצרים ומכ״ש ביו״ט מלבד בר״ה [ב״ח] ובא״ר מצא סמך להקל בלומד ומתפלל להתאחר עד אחר חצות ובבגדי ישע שעל המרדכי פ״ק דשבת כתב ג״כ שמותר ללמוד ולהתפלל עד חצות:

ג (ג) לא יאכל - וכמעט קרוב לאיסור האכילה כיון שמשער שיזיק לו [פמ״ג ותו״ש] והיינו אם גם כזית קשה לו לאכול ועיין לקמן בסימן רצ״א ס״א בהג״ה:

ד (ד) הצער מלבו - כתב הט״ז היינו דוקא אם מחמת רוב דביקותו בהקב״ה זולגים עיניו דמעות שכן מצינו ברע״ק בזוהר חדש שהיה בוכה מאד באמרו שיר השירים באשר שידע היכן הדברים מגיעים וכ״ה מצוי במתפללים בכונה אבל סתם לבכות כדי שיצא הצער מלבו לא ע״ש אבל בא״ר ותו״ש התירו כיון שע״י בכיתו ירוח לו:

ה (ה) ואכילה וכו׳ - אבל כשאין לו צער אף שמתענה על עונות ומחמת תשובה אסור:

ו (ו) מותר להתענות - ואם חבירו ראה עליו חלום רע בשבת וסיפר לו לא יתענה אבל אם אירע כן בחול יתענה [כנה״ג מ״ב ומ״א וא״ר עיין שם] ועיין לעיל בסימן ר״כ במ״א סק״ב דמי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה והביאו כאן גם הא״ר ע״ש ומשמע שהחולם בעצמו יתענה כיון שהוא בחול ואולי דשם מיירי שאינו רוצה לספר לו לצערו:

ז (ז) תענית חלום - וגם יבלה כל היום בתורה ובתפלה ויתכפר לו ובסדר היום כתב דיוכל להתודות על עונותיו כשמתענה כמו בחול. ועיין לעיל בסימן ר״כ במ״ב דעוברות ומניקות אין להורות להן להתענות אפילו בחול אלא יתנו פדיון נפשם לצדקה ובפרט אם הן חלושות בודאי אין להן להחמיר על עצמן. כתב הט״ז אם הרהר ביום וחלם לו בלילה מענין ההרהור אין לו להתענות בשבת דההרהור גרם זה ולא הראוהו מן השמים:

ח (ח) ביום ראשון - ואם ביום ראשון הוא תענית חובה כגון י״ז בתמוז וכדומה או אפילו תענית יחיד שנהג בו חובה כגון שיש לו מנהג קבוע תמיד להתענות יום ראשון של סליחות אינו עולה לו כיון שאף אם לא היה מתענה בשבת היה מתענה יום זה וצריך ליתן יום אחר ויש חולקין ע״ז וס״ל דאף תענית חובה שהוא ביום ראשון עולה לו ויכוין ביום התענית חובה שיהיה לו כפרה על מה שהתענה ביום השבת ומי שקשה לו התענית יכול לסמוך על המקילין דעולה לו:

ט (ט) חנוכה וכו׳ - דוקא אלו הימים שמדינא אסור להתענות בהם אבל אם יום ראשון הוא יום שאיסור התענית בו אינו אלא מנהג כגון יומי דניסן או סיון או אסרו חג או בין יוה״כ לסוכות וכה״ג יכול להתענות בהם תענית לתעניתו וגם אם התענה בהם תענית חלום א״צ למיתב אח״כ תענית לתעניתו אבל המתענה תענית חלום בר״ח וחנוכה ופורים ויו״ט שני של גליות וחוה״מ צריך למיתב תענית לתעניתו [אחרונים]:

י (י) או ר״ח - ודוקא שאר ראשי חדשים אבל בר״ח ניסן דעת המ״א דיכול להתענות בו מפני שהוא תענית צדיקים עסי׳ תק״פ ובתו״ש חולק עליו דהא כתב המ״א שם לקמן דמי שאינו רגיל להתענות תענית צדיקים ואירע לו איזו צרה ח״ו אל יתענה בו:

יא (יא) עד אח״כ - וצריך בכל זה להקדים כל מה שיכול:

יב (יב) מחצי היום - ואעפ״כ אינו מתפלל עננו אח״כ:

יג (יג) עד חצי הלילה - ויש מקילין שלא יתענה רק עד הלילה ויש לסמוך ע״ז כשהיה יו״ט במוצאי שבת [א״ר] ואם חלם לו בתחלת הלילה וננער השל״ה החמיר שלא לטעום גם בלילה והביאו המ״א בסי׳ תקס״ד והא״ר צידד להתיר שהתענית אינו מתחיל רק כשיאיר היום:

יד (יד) וביום ראשון יתענה - ואפילו אם חלם לו אחר שכבר קיים סעודה ג׳ אחר חצי היום וא״כ אפילו בלא החלום אי בעי שלא לאכול עוד הרשות בידו מ״מ כיון שהתענה לשם תענית עבירה היא בידו וצריך למיתב תענית ע״ז:

טו (טו) שעל שלשה חלומות מתענין - ואף באלו הג׳ אין להתענות בשבת אא״כ התענית עונג לו כגון שנפשו עגומה עליו וכשיתענה ימצא נחת רוח לאפוקי אם הוא אדם דלא קפיד בחלום רע או שהתענית קשה עליו ומצטער יותר בתעניתו ממה שמצטער בפחד החלום אסור להתענות בשבת (ריב״ש) ובשם של״ה כתבו האחרונים שאף באלו הג׳ היה רגיל על הרוב לפסוק שלא להתענות בשבת אלא יתענה ב׳ ימים בחול נגד יום השבת ויום ראשון שאחריו:

טז (טז) ס״ת - וה״ה תפלין שיש בהן פרשיות שבתורה אבל נביאים וכתובים משמע דלא [פמ״ג] ומש״כ שנשרף לאפוקי אם רואה שנפל מידו:

יז (יז) קורות ביתו - ובמדרש רבה איתא שפתרו לאשה שתלד זכר וכן הות לה:

יח (יח) או שיניו - ואם היה לו כאב שינים לא יתענה כמו שכתב הט״ז במהרהר [שע״ת]:

יט (יט) שהחלומות שאמרו - ופשוט דגם בזה דוקא אם נפשו עגומה עליו וכדלעיל:

כ (כ) שהם רעים - ולא יתענה על חלומות שהם הפסד ממון אלא דוקא על דברים שמחללין עליהם שבת:

כא (כא) גם עליהם וכו׳ - וצריך האדם לדקדק שהרבה דברים הולכים אחר השם בלשון כגון שונרא שינרא ע״ש בגמרא:

כב (כב) אחר סיום תפלתו - היינו קודם יהיו לרצון. כתבו האחרונים דמותר לומר בשבת אלהי עד שלא נוצרתי וכו׳ יהי רצון וכו׳ דאינו אסור שאלת צרכיו אלא כשמבקש על חולי או פרנסה ודומה לו שיש צער לפניו אבל חרטת עונות טוב לומר בכל יום כיון שאינו בלשון וידוי:

כג (כג) ישנה בשבת - כדי שיהיה מינכר שהוא לכבוד שבת:

כד (כד) להקדים או לאחר - פי׳ שעה מועטת אבל לאחר הרבה אין נראה שיהא רעב בשבת:

כה (כה) על שום צרה - היינו אפי׳ על אותן שמבואר בסמוך שזועקין ומתחננין עליהן:

כו (כו) מהצרות - כשיש מאורע וצריך אדם לרחמים מותר לבקש וליפול על פניו ביחיד [מ״א]:

כז (כז) מפני רוח רעה - שנכנס בו רוח שד ורץ והולך שמא יטבע בנהר או יפול וימות או שהוא חולה ממיני החלאים [ר״ן]:

כח (כח) המסוכן בו ביום - אבל מי שאינו מסוכן לא וכשעושין מי שבירך לחולה שאין בו סכנה אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ולברך המקשה לילד בודאי מותר דהא בכלל מסוכנת היא וכן היולדת בתוך שבוע ראשון ג״כ נראה דלכו״ע אין להחמיר:

סימן רפט

א (א) ומטה מוצעת - היינו מע״ש או כדי שיישן בה בשבת או שהוא בחדר שדר שם ואיכא בזיון אם לא יציע המטות אבל בלא״ה אסור [אחרונים] ומה שכתב ומפה פרוסה עיין לעיל ברע״א מ״ב סקמ״א:

ב (ב) ויברך וכו׳ - יש נוהגין לפתוח מתחלה פסוק ושמרו בני ישראל וגו׳ או זכור את יום השבת עד ויקדשהו ויש מההמון שפותחין מעל כן ברך וגו׳ ושלא כדין הוא דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן:

ג (ג) קידושא רבא - ונקרא בלשון זה שהוא כמו שקורין סגי נהור מפני שזה הקידוש אינו כלל דאורייתא רק שתקנוהו לכבוד שבת ואסמכוהו אקרא כדאיתא בגמרא:

ד (ד) וע״ל סימן רע״א סי״ב וכו׳ - היינו דשם מבואר בהג״ה דנוטלים לידים קודם קידוש ועיין שם במ״ב דכמה אחרונים כתבו שם דטוב יותר לנהוג כדעת המחבר:

ה (ה) ויסעוד - כתב ברוקח סימן נ״ד אחר שאכלו כל צרכן יש מזמרים זמירות ושבח להקב״ה. וטוב ללמוד תורה במקצת קודם אכילה [א״ר]:

ו (ו) ושלא יטעום קודם לו וכו׳ - וגם הנשים שייכים בענין זה דכל מילי דשבת איש ואשה שוין [אחרונים]:

ז (ז) לא חל עליו וכו׳ - דקידוש אין שייך אלא בזמן הסעודה ומשום קודם התפלה לא שייך במים וכדלעיל בסימן פ״ט:

ח (ח) במקום שאין יין מצוי - משמע דבמקום שהוא מצוי אין לקדש על השכר ושאר משקין ועיין לעיל בסי׳ רע״ב סקכ״ט במ״ב מה שכתבנו שם דנוהגין להקל בזה בשחרית במדינותינו ומ״מ מצוה מן המובחר על היין הוא ולענין י״ש ע״ש בד״ה על שכר:

ט (ט) חמר מדינה - ומשקה שאינו חמר מדינה הסכימו הרבה אחרונים דאין מקדשין אפילו בשחרית דדומיא דקידוש הלילה תקנוה ופרטי הדין של חמר מדינה מבואר לקמן בסימן רצ״ו במ״ב לענין הבדלה וה״ה כאן:

י (י) אוכל בלא קידוש - פי׳ כשיש לו פת [ואפילו חתיכת פת ולא פת שלם] אומר המוציא על הפת ואסור לאכול דבר אחר קודם לכן לדעת קצת פוסקים ואם אין לו גם פת אוכל בלא קידוש ואין לו לבטל מצות עונג שבת בשביל זה ובלילה אם אין לו חתיכת פת ויין ושאר משקין לקדש עליו ויש לו תבשיל ופירות וכיוצא בו י״א דאם מצפה שיביאו לו איזה דבר לקדש עליו ימתין איזה שעות ועכ״פ א״צ להמתין יותר מחצות ואם הוא אדם חלש א״צ להמתין ויאכל מה שיש לו בלא קידוש ויסמוך על מה שהזכיר קדושת היום בתפלה ולכשיביאו לו אח״כ בלילה פת או יין אומר עליו כל נוסח הקידוש ויסעוד כזית עכ״פ:

סימן רצ

א (א) ירבה בפירות וכו׳ - וגם בליל ש״ק טוב שישלים בם המאה ברכות:

ב (ב) מנין מאה ברכות - כי בכל יום מברך אדם מאה ברכות וכדאיתא לעיל בסימן רמ״ו ס״ג עי״ש במ״ב ועתה שנחסר לו כמה ברכות שבתפלת שבת יש רק ז׳ ברכות וע״כ ישתדל להשלימם:

ג (ג) אל יבטלנו - ומ״מ לא ירבה בו יותר מדאי שלא יביאנו לידי ביטול תורה שאפילו ת״ח שלומדים כל השבוע שמצוה שיתענגו ביותר וכדלקמיה בהג״ה אין הפי׳ שיבלו כל היום בתענוגים רק ימשכו יותר בתענוג משאר בני אדם. כתבו הספרים בשם הזוהר שמצוה על האדם לחדש חידושי תורה בשבת. ומי שאינו בר הכי לחדש ילמוד דברים שלא למד עד הנה:

ד (ד) כי עונג וכו׳ - אבל לא יאמר נלך ונישן כדי שנוכל לעשות מלאכתנו במו״ש שמראה בזה שנח וישן בשביל ימות החול:

ה (ה) קובעים מדרש וכו׳ - דאיתא במדרש אמרה תורה לפני הקב״ה רבש״ע כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו אני מה תהא עלי אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו שהם בטלים ממלאכתם ויכולים לעסוק בך [טור]:

ו (ו) ולדרוש וכו׳ - והעיקר יהיה אז ללמד לרבים את חקי האלהים ואת תורותיו להורות הלכות שבת והאסור והמותר גם להמשיך לב השומעים באגדה המדריכים את האדם ליראת שמים וכדאיתא בילקוט ר״פ ויקהל אמר הקב״ה למשה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת וכו׳ להורות לישראל איסור והיתר וכו׳ ולא כמו שנוהגין עכשיו [ב״ח ומ״א]:

ז (ז) ואסור לקבוע וכו׳ - בגמרא איתא בתלת מילי נחתי בע״ב מנכסייהו וחד מנייהו דקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא והענין כדאיתא בירושלמי [הובא בב״י רפ״ח] לא ניתנו שבתות ויו״ט לישראל אלא כדי לעסוק בהם בתורה מפני שכל ימות החול הם טרודים במלאכתם ואין להם פנאי לעסוק בה בקביעות ובשבת הם פנוים ממלאכה ויכולים לעסוק בה כראוי לפיכך אסור לו לפנות עצמו מד״ת ולקבוע סעודתו בשעה שדורשין בבהמ״ד דברי תורה ברבים אלא יקדים אותה או יאחר אותה. וזהו תוכחת מגולה לאותן האנשים שמטיילין בעת ההיא בשוקים וברחובות כי אפילו סעודת שבת שהיא מצוה אסור אז מפני בטול תורה וכ״ש לטייל ולהרבות אז בשיחה בטלה שאסור:

ח (ח) סעודה באותה שעה - ולאכול בלי קביעות סעודה כמו שרגיל בימות השבת נראה שמותר וכנ״ל בסימן רמ״ט ס״ב לענין ע״ש עיין שם. והנה כיון שהטעם שאסרו חז״ל קביעות סעודה אז הוא מפני שיתבטל עי״ז מתורה וכנ״ל ממילא נשמע דמכ״ש שצריך ליזהר שלא יגרום עי״ז ביטול ת״ת דרבים כגון מה שמצוי בעו״ה לאיזה אנשים שמזרזין להעולם בשבת בקיץ אף שעוד היום גדול להתפלל מנחה ולקיים הסעודה ג׳ וגורמים שכל אנשי בהמ״ד יפסיקו מלמודם וכבר אחז״ל [בשבת קי״ח] אמר ר׳ יוסי יהא חלקי ממושבי בהמ״ד ולא ממעמידי בהמ״ד אם לא שלא ישאר זמן להתפלל מנחה ולקיים הסעודה שלישית ביום כדין אז בודאי נכון לזרז לזה. אין להמשיך הדרשה שיבטל עי״ז סעודה שלישית:

סימן רצא

א (א) יהא זהיר מאד - וכדאיתא בגמרא חייב אדם לאכול ג׳ סעודות בשבת ואסמכוהו אקרא דכתיב ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה׳ היום לא תמצאוהו בשדה ותלתא היום כתוב בקרא זה ואחז״ל כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג שנאמר וגו׳. ואף לעני העובר ממקום למקום צריך ליתן לו כל הג׳ סעודות בשבת וכדאיתא ביו״ד בסי׳ ר״נ ועיין לעיל בסימן רמ״ב במ״ב דאף בשביל סעודה שלישית כשמשיג באיזה מקום ללוות צריך ללוות:

ב (ב) בכביצה - לאו דוקא אלא מעט יותר מכביצה דכביצה מקרי עדיין אכילת עראי כמ״ש סוף סימן רל״ב ולא חשיב סעודה [מ״א] וי״א שאפילו בכזית יוצא ידי הסעודה ונכון להחמיר לכתחלה אם אפשר לו:

ג (ג) אינו חייב וכו׳ - דהסעודה לעונג ניתנה ולא לצער:

ד (ד) ליתן מקום - דאל״כ לפעמים היא אכילה גסה ואינה חשובה אכילה:

ה (ה) בליל שבת וכו׳ - וג״כ צריך לקדש בשחרית כל הקידוש של לילה מלבד ויכלו אם לא קידש בערבית וכנ״ל בסימן רע״א ס״ח וה״ה ביו״ט מי שלא אכל בליל יו״ט צריך לאכול שתי סעודות למחר ביום [דביו״ט החיוב הוא שתי סעודות אחת בלילה ואחת ביום] וה״ה שיאמר בשחרית כל הקידוש של יו״ט של לילה אם לא קידש בלילה:

ו (ו) שלש סעודות ביום - ואם שכח רצה בבהמ״ז בסעודה שניה מצדדים האחרונים שלא לחזור ולברך:

ז (ז) משש שעות ומחצה - ואם התחיל לאכול הסעודה שלישית קודם חצות ונמשכה הסעודה עד אחר שהגיע זמן מנחה גדולה יצא דהא עכ״פ אכלה בזמנה ולא אזלינן בזה בתר התחלה:

ח (ח) דאז חוזרות - ר״ל דאז קרוב לזמן החזרה לגיהנם ואיתא במדרש כל השותה מים בשבת בה״ש כאלו גוזל קרוביו המתים ועיין במרדכי פרק ערבי פסחים באורו:

ט (ט) ועל כן אין לאכול - דפן יבוא גם לשתות:

י (י) מנחה תחלה - דאסור לאכול עד שיתפלל והדעה הראשונה ס״ל דסעודה קטנה שרי כמ״ש בסימן רל״ב:

יא (יא) וכן נוהגים לכתחלה - ובמקום שקשה לו לקיים הסעודה לאחר מנחה יוכל אפילו לכתחלה לקיים הסעודה קודם מנחה אם הוא קודם זמן מנחה קטנה ועיין לעיל בסימן רל״ב במ״ב ובסימן ר״צ במ״ב:

יב (יב) הנהרות - ס״ל לדעה זו דמה דאיתא במדרש הנ״ל דאין לשתות מים בין השמשות היינו דוקא בשותה מן הנהרות:

יג (יג) רק בע״ש - שמפרשים מה דאיתא במדרש הנ״ל בשבת בין השמשות היינו בין השמשות של ליל שבת:

יד (יד) ויברך בהמ״ז וכו׳ - וכתבו האחרונים שאח״כ יקום וילך מעט בינתים והנשארים במקומן לא יצאו ידי חובתן דהוי כסעודה אחת. וכתב הב״י דלא ידרוש ברבים לעשות כן להפסיק סעודתן כיון שקודם חצות אין רשאין להפסיק אין הכל בקיאין בזה:

טו (טו) אלא אכילה גסה - כי כל זמן האכילה האיצטומכא פתוחה משא״כ אחר הסעודה ולא חיישינן שגורם ברכה שא״צ כיון שמוכרח לעשות כן משום סעודה ג׳ שתהיה כדין וזהו מה שמסיק רמ״א אבל מי שיודע וכו׳ כדי לצאת מחשש ברכה שאינה צריכה:

טז (טז) אבל מי שיודע - היינו שמשער בנפשו שלא תהיה אז אכילתו אכילה גסה:

יז (יז) אחר שיתפלל מנחה - ואפילו אם חל יו״ט במו״ש שאי אפשר לו לאכול סעודה שלישית בסוף היום כנהוג שהרי ראוי לו להמנע מלקבוע אז סעודה בעיו״ט כמו בע״ש מ״מ אם יודע שיוכל אז לאכול עכ״פ כשיעור ביצה ויותר וכנ״ל בס״א לא יחלק סעודת שחרית לשתים דהא י״א דאסור לעשות כן משום ברכה שאינה צריכה. כתב מ״א בשם ס״ח מי שיש לו מזון ב׳ סעודות מצומצמות ואם יחלקם לג׳ סעודות לא יהיה לו כל סעודה לשבעה מוטב שיאכל ב׳ סעודות לשבעה ומ״מ אם נמשכה סעודת הבקר עד אחר חצות יחלקנה לשנים וכמ״ש בסעיף זה דהא מ״מ ישבע כשאוכל שנית אבל לכתחלה אין להמתין עד אחר חצות משום זה דמבטל במקצת עונג שבת:

יח (יח) א״צ לקדש - דהיינו לברך על היין קודם הסעודה דאיתקש יום ללילה לענין קידוש מה לילה סגי בחד זימנא אף ביום כשתקנו חכמים לקדש סגי נמי בחד זימנא בבוקר אבל שתי ככרות צריך דכל הסעודות שאדם סועד ביום השבת שוות:

יט (יט) פחות מככר אחד - דביום ששי ירד המן לכל אחד שני עמרים ומכל עומר עשו ב׳ ככרות הרי ד׳ לב׳ עמרים אכל אחד בע״ש ואחד בליל שבת ואחד בבוקר הרי נשאר לו רק אחד שלם לסעודה ג׳:

כ (כ) שלם - ואם אין לו די בפרוסה שהיא כביצה וכנ״ל בס״א דאע״ג דמצות לחם משנה אין לו מצות סעודה מיהא קיים [אחרונים]:

כא (כא) ליקח שנים - וכן ראוי לנהוג לכתחלה כי הסברא הראשונה היא העיקר. וטוב להדר לברך על היין תוך הסעודה [תיקוני שבת]. ואם אין לו לחם משנה לכל אחד מהמסובין נכון לנהוג שזה שבוצע יכוין לפטור בברכת המוציא כל המסובין וגם יאמר להמסובין שיכוונו שיצאו בברכתו כדי שכולם יצאו בלחם משנה [ח״א]:

כב (כב) צריך לעשותה בפת - כיון דילפינן ג׳ סעודות מג׳ פעמים היום דכתיבי גבי מן צריך לעשותה בפת. וגם מצוה לכתחלה להרבות במעדנים כפי יכלתו [אחרונים]:

כג (כג) וי״א שיכול לעשותה בכל וכו׳ - ולכו״ע למצוה מן המובחר בפת ושני ככרות וכנ״ל בס״ד אלא דפליגי לענין דיעבד אם יצא בזה [מב״ח]:

כד (כד) מאחד מחמשת וכו׳ - שמברכין עליהם בורא מיני מזונות וטעם דעה זו כיון דאין דרך לאכול סעודה ג׳ לתיאבון סגי בהכי וזהו ג״כ טעם שאר הדעות שמקילין בזה [תו״ש]:

כה (כה) שאסור לו וכו׳ - ע״כ יקיים אותה במיני טיגון שעושין ממצה כתושה או בבשר ודגים או פירות:

כו (כו) חייבות בסעודה שלישית - דלכל מילי דשבת איש ואשה שוין כמו שנתבאר בסי׳ רע״א ועוד שגם הם היו בנס של המן ועל כולם אמר אכלוהו היום דמזה נלמד חיוב ג׳ סעודות בשבת:

סימן רצב

א (א) אומרים אשרי ובא לציון וכו׳ - ומפסיקין בקדיש קודם ואני תפלתי. ואמירת ובא לציון במנחה הוא במקום סדר קדושה דחול ובשבת שמאריכין הרבה בשחרית ומוסף הניחוה עד מנחה [כל בו]:

ב (ב) ואני תפלתי - הוא על פי המדרש שאמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע אין אומה זו כעו״ג ששותין ומשתכרים ופוחזים ואנו לא כן אע״פ שאכלנו ושתינו ואני תפלתי וגו׳ אבל במנחה של יו״ט א״א אותו כיון דאין קורין בתורה שהוא עת רצון עי״ז ומיהו בשבת נהגו לאמרו אף במקום שאין ס״ת וכן אפילו ביחיד [אחרונים]:

ג (ג) ומוציאין וכו׳ - הוא מתקנת עזרא כדאיתא בגמרא:

ד (ד) ג׳ אנשים וכו׳ - במנחה א״א קדיש על הבימה לעולם [היינו בין בשבת בין בתענית] רק לפני העמוד קודם תפלת י״ח וקאי נמי אס״ת דאי יאמרו מיד על הבימה א״כ לפני העמוד לא יאמרו קדיש כי אין במה להפסיק בין הקדישים [יהללו פסוק אחד לא הוי הפסק ואף שאומרים מזמור לה׳ הארץ אין זה מעיקר הדין] ולעולם ראוי להסמיך הקדיש לתפלת י״ח משא״כ בשחרית יש הפסק באמירת אשרי בינתים ולפ״ז כשאין ס״ת בשבת במנחה לא יאמרו רק פ״א קדיש אחר אשרי ובא לציון ופסוק ואני תפלתי יאמרו אז קודם הקדיש כדי שלא יהא הפסק בין קדיש להתפלה [א״ר וש״א]:

ה (ה) ולא בשל יו״ט - דהא הקריאה איננה בשביל יו״ט דהא במנחה ביו״ט אין קורין:

ו (ו) צדקתך - דמתו בו יוסף משה ודוד ולכן נהגו שלא לקבוע אז מדרש כי חכם שמת כל המדרשות בטלים וב״ח האריך להוכיח שלא מת משה בשבת רק בע״ש ולא נגנז עד שבת במנחה בשעתא דעת רצון וכמ״ש בזוהר ואנו אומרים צדוק הדין עליו בזמן שנגנז וי״מ דאומרים צדקתך להצדיק הדין על הרשעים שחוזרין לגיהנם במו״ש:

ז (ז) בו במנחה וכו׳ - פי׳ בין שיום השבת הוא ר״ח בין שיום א׳ שאחריו הוא ר״ח וא״כ אלו היה חול לא היו אומרים במנחה נפילת אפים שכבר חל במקצת יום שלאחריו ולכן גם עתה א״א צדקתך:

ח (ח) ונהגו - ואינו איסור אלא מנהג לזכרון בעלמא והטעם כנ״ל בסק״ה ודוקא שלא ללמוד בחברותא אבל שנים שנים לומדים בבתיהם כמ״ש ביו״ד סימן שד״מ סי״ח לענין נשיא שמת:

ט (ט) בין מנחה למעריב - היינו כשהוא סמוך לחשיכה ולכן המנהג לדרוש קודם מנחה ואם נמשכה הדרשה עד סמוך לחשיכה אזי לא יאמרו פרקים או שיר המעלות כדי שיוכלו לקיים סעודה ג׳ בזמנה [מ״א] ובא״ר איתא בשם מלבושי יו״ט שראה לרבו מהר״ל מפראג כמה פעמים שדרש בין מנחה למעריב. וע״כ נראה דבזמנינו אין למנוע זה כידוע שמצוי בעו״ה באיזה מקומות שעוסקין אז כמה אנשים בבהמ״ד בשיחה בטלה ובודאי טוב יותר לשמוע אז דברי מוסר כדי שלא יבואו לזה:

סימן רצג

א (א) מאחרין וכו׳ - היינו אף דמן הדין סגי במה שיתעכב מלעשות מלאכה עד הזמן המבואר בס״ב מ״מ לכתחלה ראוי ונכון וכן מנהג כל ישראל לאחר את התפלה כדי שיתוסף יותר מחול על הקודש. המנהג לזמר קודם מעריב המזמור אלהים יחננו [תהלים ס״ו] ועוד מזמורים כנזכר בסידורים. ואם יחול ת״ב במוצאי שבת אין מזמרין דאז אין זמן חנינה. וכן כשיחול יו״ט במו״ש ג״כ אין המנהג לזמר. כתב הפמ״ג דאפשר משום דאין אומרים תחנה בשבת ויו״ט משא״כ בכל שבת יוכל לאמרו משחשכה קודם מעריב. ועיין לעיל בסימן מ״ט בשם חות יאיר דתהילים מותר המורגל בו לומר בעל פה ומה טוב וויפה המנהג הזה א׳ כדי ללוות שבת שנקראת כלה מלכתא בשירות ותשבחות וכדאיתא במדרש ועוד כי עי״ז נתאחר המעריב ונתוסף מחול על הקודש וגם כדי שלא יבואו לדבר בדברים בטלים אח״כ מצאתי בכנסת הגדולה סימן רל״ה כעין מה שכתבתי:

ב (ב) מלעשות מלאכה - עיין לקמן בסימן רצ״ט ס״י:

ג (ג) עד שיראו - וקודם לכן אסור משום ספק יום ומדינא סגי בג׳ כוכבים בינונים אלא שאין אנו בקיאין בזה ושמא הן גדולים הנראין ביום לכן אנו מצריכין קטנים:

ד (ד) ג׳ כוכבים קטנים - עיין לקוטי פר״ח על יו״ד שכתב דאם הרקיע מזהיר כעין אורה של יום תו לא נחשב אותו הזמן רק בה״ש והביאו הגאון רע״א בחידושיו ביו״ד סימן רס״ב עי״ש ובבאור הגר״א בלקוטיו שם כתב דאם נסתלק האדמימות מן כל כפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה אין אנו חוששין במה שמזהיר. ודע עוד דבספר תפארת ישראל בפ״ב דשבת מצריך ג׳ קטנים לבד ג׳ בינונים ולא ידעתי מקורו ואולי דטעמו שמא אנו טועין בדבר וגדולים הם לכך אנו צריכין עוד כוכבים הגדולים מהם ומזה אנו יודעין שעכ״פ הם אינם גדולים ולפי מה שכתב בשערי תשובה סימן רל״ה בשם המטה יהודה והברכי יוסף עי״ש ניחא דברי התפארת ישראל בפשיטות אולם שארי אחרונים לא הזכירו ד״ז [ואפשר דאם בשארי מקומות הרקיע מעונן ולא יכול לראות עוד כוכבים יש להקל לכו״ע] ונ״ל דלפי מה שכתב הגר״א דבעינן שיסתלק האדמימות מן כל כפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה ואז מועיל הג׳ כוכבים נראה דמועיל אז בג׳ כוכבים קטנים לבד:

ה (ה) אלא רצופים - משום תוספת שבת. וה״ה כשרואה ג׳ כוכבים קטנים שאינם רצופים וממתין מעט אחרי כן מותר לעשות מלאכה דעיקר טעם הרצופין משום תוספת וכיון שהמתין מעט הרי הוסיף [דגול מרבבה]:

ו (ו) עד שיצא - מה שלא זכר השו״ע שימתין השיעור ד׳ מילין מעת תחלת השקיעה לפי מה שפסק לעיל בסימן רס״א ס״ב דאפשר דמירי דלא נודע לו גם זמן השקיעה משום הענן:

ז (ז) מלבו - ואם יש לו מורה שעות שהולך בטוב ויודע בבירור שהיה אתמול בזה הזמן לילה ע״פ הדין דהיינו ג׳ כוכבים קטנים נראה דיוכל לסמוך ע״ז וכ״כ בברכי יוסף דיוכל לסמוך על מורה שעות:

ח (ח) כגון שצריך וכו׳ - היינו שהולך מביתו מבע״י עד סוף התחום ויושב שם עד הערב כדי שמיד שיחשך ילך לדבר מצוה הנחוץ לו ומיירי ששם לא ימצא לו כוס להבדיל עליו:

ט (ט) יכול וכו׳ - ומ״מ כתבו האחרונים דאין לעשות כן דדבר תמוה הוא לרבים גם שמא יבואו להקל במלאכה ובפרט בימינו דנוהגין לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנחה עד הערב בודאי מדינא אסור להקדים מעריב במו״ש ואף דבע״ש יש שמקילין היינו משום דמצוה להוסיף מחול על הקודש משא״כ במו״ש:

י (י) ולהבדיל מיד - ומ״מ ימתין מלקרות ק״ש עד צה״כ:

סימן רצד

א (א) אומרים הבדלה וכו׳ - ואפילו אם נזדמן שהבדיל על הכוס מקודם מ״מ צריך להבדיל בתפלה ג״כ. ואי עיקר מצות הבדלה היא דאורייתא או דרבנן עיין במה שנכתוב לקמן ריש סימן רצ״ו:

ב (ב) בחונן הדעת - וקבעוה בברכה זו מפני שאסור לתבוע צרכיו קודם הבדלה. מנהג פשוט לומר אתה חונן וכו׳ עד לאנוש בינה ואח״כ אתה חוננתנו וכו׳ וחננו מאתך וכו׳ [אחרונים] ואם התחיל מאתה חוננתנו ואילך יצא. אם שכח להתפלל מתפלל שחרית שתים ואינו מזכיר אתה חוננתנו לא בראשונה ולא בשניה בד״א כשכבר הבדיל מאתמול על הכוס אבל אם לא הבדיל כלל דיש עליו עדיין חיוב מצות הבדלה יזכיר אתה חוננתנו בשחרית בתפלה שניה שהיא להשלמה ואח״כ צריך להבדיל ג״כ על הכוס כדלקמן סימן רצ״ט ס״ו:

ג (ג) ואינו חוזר מפני וכו׳ - היינו דלכתחלה מצוה להבדיל בין בתפלה ובין בכוס והכא בדיעבד סומך עצמו על מה שיבדיל אח״כ על הכוס ומ״מ אסור לע״ע במלאכה עד שיבדיל בכוס או שיאמר עכ״פ המבדיל בין קודש לחול וכמ״ש סוף סימן רצ״ט:

ד (ד) ואם טעם וכו׳ - ואע״ג דקי״ל בסימן רצ״ט ס״ה דאם טעה ואכל קודם הבדלה יכול להבדיל אח״כ מ״מ כאן דטעה גם בתפלה קנסינן ליה וצריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה:

ה (ה) וסובר שאף למחר וכו׳ - דאם מצפה שיהיה לו למחר יוכל לסמוך ע״ז שיבדיל למחר על הכוס וכדלקמן ברצ״ט ס״ו וא״צ להחזיר התפלה:

ו (ו) צריך לחזור ולהתפלל - היינו כשעקר רגליו [או כשסיים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו דדינו ג״כ כעקר רגליו וכדלעיל בסימן קי״ז ס״ה ע״ש] חוזר לראש ואם לא סיים עדיין תפלתו חוזר לברכת אתה חונן מיהו אם נזכר קודם שומע תפלה לא יחזור אלא יאמר אתה חוננתנו בשומע תפלה דכשמבדילין בתפלה אומרים אבינו מלכנו החל עלינו וכו׳ דהוא בקשה והוי מעין שומע תפלה דהוא כולל כל הבקשות מיהו אם יש לו כוס יסמוך על הכוס ולא יאמרנה בש״ת כיון דעיקרה הוא שבח ולא שייך כ״כ לשומע תפלה [מ״א וש״א]:

ז (ז) כשסיים הברכה - היינו שהזכיר השם של סיום הברכה דבזה מקרי כאלו כבר סיים [אחרונים]:

ח (ח) רשאי - בתורת נדבה ועיין לעיל בסוף סימן ק״ז דאין להתפלל נדבה אלא מי שמכיר עצמו זריז וזהיר ושיכוין:

ט (ט) אינו רשאי - כיון דאינו צריך לחזור הוי הפסק [טור]:

סימן רצה

א (א) ואומרים ויהי נועם - ונוהגין לכפול פסוק ארך ימים [טור ע״ש הטעם] ופסוק ויהי נועם צריך לאומרו מעומד. ויש מקומות שא״א ויהי נועם בבית האבל רק מתחילין יושב בסתר וגו׳:

ב (ב) וסדר קדושה - היינו שמתחילין מואתה קדוש ואין אומרים ובא לציון גואל לפי שאין גאולה בלילה ולכן גם ואני זאת בריתי אין אומרים לפי שסמוכים הם להדדי בספר ישעיה [ט״ז] ומ״ש שאומרים באריכות היינו בנעימות קול כדי שיתארך מעט יותר ולעכב לרשעים מלחזור לגיהנם דעד שישלימו ישראל סדריהם נמשכת קדושת שבת ואח״כ חוזרים לגיהנם וכמו שאחז״ל דבמו״ש צועק הממונה על הרוחות חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל את סדריהם [טור]:

ג (ג) כגון שחל יו״ט וכו׳ - היינו אפילו חל ביום ויו״ו דבעינן שכל השבוע יהיה ראוי למלאכה משום דכתיב בו ומעשה ידינו כוננה עלינו וגו׳. ודוקא יו״ט גמור אבל פורים או ע״פ שחל בימי החול אין למנוע מלומר ויהי נועם במו״ש שלפניו:

ד (ד) סדר קדושה - דויהי נועם שייך למלאכת המשכן שבו ברך משה לישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן ועי״ז שרתה שכינה וזהו שמסמיכין פסוק ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ולכך בזמן שאין אומרין ויהי נועם אין אומרים ממילא כל סדר קדושה [ט״ז]:

ה (ה) ויתן לך - שהם פסוקים של ברכה בתחלת ימי השבוע:

ו (ו) מי שאין לו יין - דמי שיש לו יין יותר טוב שיבדיל בביתו כדי להוציא את כל בני ביתו ועמ״ש ברצ״ו ס״ז במ״ב:

ז (ז) במו״ש - דאיתא בעירובין [מ״ג] מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי יו״ט מפני הטורח [שמניחין צרכי שבת והולכין להקביל פניו רש״י] וע״כ אנו מתפללים כיון שעבר השבת ויכול לבוא שיבוא ויבשרנו [טור] ועיין בא״ר שכתב דהמדקדקים אומרים גם שאר פזמונים ושירים כאשר הם מצויים אצלנו וראוי ליזהר לומר רבש״ע וכו׳ החל את וכו׳ כי הוא בירושלמי וטור סימן רצ״ט. יש מקומות שמדליקין נרות במקום אופל דעי״ז זכה שאול למלוכה:

סימן רצו

א (א) סדר הבדלה וכו׳ - הנה הרמב״ם סובר דמצות הבדלה היא ד״ת כמו קידוש והוא בכלל זכור את יום השבת לקדשו שצריך לזכור אותו ולקדשו בין בכניסתו ובין ביציאתו בכניסה בקידוש וביציאה בהבדלה לומר שהוא מובדל בקדושה בראש ובסוף משאר ימים וי״א שהוא מד״ס ואסמכוהו אקרא. וצריך להיות ג״כ בכוס כמו בקידוש ואם הבדיל בתפלה לכו״ע הבדלה על הכוס דרבנן:

ב (ב) פגום - היינו שאם שתה אחד מן היין מתחלה נפגם להבדלה וכמו לענין קידוש לעיל בסימן רע״א ס״י ע״ש במ״ב ועיין באחרונים בסימן קפ״ג שאם הכוס בעצמו פגום אין להקפיד עליו אם אין לו אחר:

ג (ג) יתנו עיניהם בכוס - היינו המבדיל וגם השומעים העונים אמן כדי שלא יסיחו דעתם:

ד (ד) כדי שלא יהיה וכו׳ - היינו דמשום זה אינו שופך קודם שמתחיל הברכה כדי שלא יברך תחלת הברכה על כוס פגום שאינו מלא ואחר סיום הברכה ג״כ לא יוכל לשפוך שיש ביזוי לכוס של ברכה כששופך ממנו אחר ברכה קודם שתיה ולכן שופכין קודם סיום הברכה ועיין לקמיה:

ה (ה) וטעם השפיכה - והאחרונים הסכימו דלא ישפוך בשעת ברכה כלל אלא בשעה שמוזג ישפכנו מלא על כל גדותיו שישפך על הארץ וגם זה יש למעט בחלק הנשפך משום הפסד משקין:

ו (ו) שופכין מן הכוס - היינו לאחר שתיה. ושתית הכוס תהיה בישיבה דאין שותין מעומד לכתחלה. נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה. כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו ואינו משקה ממנו בני ביתו [מ״א] ונראה שהטעם כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה דכשישתה רק מלא לוגמיו יש ספק ברכה אחרונה וכמבואר לעיל סימן ר״י:

ז (ז) על הפת - ול״ד לקידוש דשאני קידוש שהוא במקום סעודה והוי מענין הצריך לקידוש משא״כ הבדלה:

ח (ח) על השכר מבדילין - אם אין לו יין ואם יש לו יין הוא קודם לכל המשקין [או״ז] וחז״ל הפליגו ג״כ בגודל המצוה ואמרו המבדיל על היין או שומע מאחרים שמבדילין הקב״ה קוראהו קדוש ועושהו סגולה שנאמר והייתם לי סגלה מכל העמים ואומר ואבדיל אתכם מן העמים [טור]:

ט (ט) חמר מדינה - עיין לעיל בסימן רע״ב ס״ט במ״ב ובה״ל שם מהו חמר מדינה ומה שכתב ה״ה לשאר משקין היינו משקין שרגילין לשתותו אבל משקין שרגילין בפסח כגון מי לאקריץ אינו חמר מדינה כיון שאין רגילין לשתותו כל השנה וה״ה כל כיוצא בזה ואפילו מי דבש לא הוי חמר מדינה אלא במדינות שרגילין לשתותן אבל במקום שאין שותין אותו אלא לפרקים לא הוי חמר מדינה וגרע משכר. ועל יי״ש אין כדאי להבדיל דהא כתב המ״א דכוס הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו ואין משקה ממנו בני הבית וביי״ש קשה לקיים זה אך כשאין לו משקה אחר יכול להבדיל עליו ואך שיזהר לשתות ממנו עכ״פ כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית וא״ל לא יצא. כתב בשערי תשובה בשם הברכי יוסף דעל חלב ושמן אין להבדיל שאין רגילין לשתותו למשקה:

י (י) חוץ מן המים - אף אם רוב שתיית המדינה הוא מן המים משום דלא חשיב. ועל קוא״ס ובארשט מוכח מט״ז בסימן קפ״ב וא״ר שם דאף בשעת הדחק אין מברכין דאף שההמונים שותין אותן מ״מ לא חשיבי וכמו מים הוא [ואף דעת המ״א שם דהעתיק דעת רש״ל להקל בשעת הדחק היינו דוקא גבי כוס בהמ״ז שאין בו חשש ברכה לבטלה וכדמוכח בתשובת רש״ל משא״כ בהבדלה. ובח״א כתב דבשעת הדחק יש להבדיל על משקה קוא״ס ולא ידעתי טעמו ואולי מיירי בשנעשה משקה חשוב כעין משקה שכר וגם זה דוקא אם עיקר שתיית ההמון הוא מהמשקה הזה דאל״ה לא הוי חמר מדינה]:

יא (יא) וטוב יותר וכו׳ - והמ״א מצדד דבמקום שהשכר הוא חמר מדינה יש לומר דעדיף מכוס יין פגום ועיין בביאור הגר״א שכתב ג״כ דדינא דהרמ״א הוא דוקא כשהשכר אינו חמר מדינה:

יב (יב) ונהגו להבדיל - ודוקא במקום שהשכר הוא חמר מדינה אבל בארץ אשכנז דלא הוי חמר מדינה לא מהני מה שהוא חביב ואסור להבדיל עליו:

יג (יג) דחביב עליו - שלא שתהו כל ימי הפסח:

יד (יד) מבדילין ג״כ - ר״ל אף דבעלמא אין מבדילין על הפת כדלעיל הכא אגב קידוש שהוא העיקר אומרים כל היקנה״ז על הפת:

טו (טו) והסברא ראשונה עיקר - טעמו משום דהרבה ראשונים ס״ל דאין מקדשין על השכר וכדלעיל בסימן רע״ב ס״ט ע״ש לכך טוב יותר לעשות כל היקנה״ז על הפת ומ״מ נראה דבזה ידקדק לכתחלה לחפש אחר יין אפילו אם הפת חביב לו יותר מיין דכמה גדולי ראשונים סברי דאין אומרים המבדיל על הפת אפילו במו״ש שהוא יו״ט ואך אם לא ימצא יין הפת עדיף משכר:

טז (טז) ולא שכר - וה״ה אם יש לו שכר אלא שאינו חמר מדינה:

יז (יז) שמותר לו וכו׳ - ומ״מ צריך שיתפלל תחלה ויאמר הבדלה בחונן הדעת ואעפ״כ כשישיג למחר כוס חייב להבדיל כדין וכדלקמן בסימן רצ״ט ויש שרוצים לומר שיאמר עתה ברכת המבדיל בלא כוס ואין להורות כן:

יח (יח) לאכול - והא דאמרינן בגמרא דאמימר איקלע לאתרא ולא היה לו על מה להבדיל ולן בתענית עד למחר ס״ל לדעה זו דמחמיר על עצמו היה:

יט (יט) שיהיה לו למחר - היינו בבקר אבל בערב אינו מחויב להמתין כ״כ ואפשר דאפילו יותר מחצות היום אינו מחויב להמתין:

כ (כ) לא יאכל - ואפילו במוצאי שבת ליו״ט ג״כ לא יאכל אם אין לו כוס [מ״א] ומיירי בשאין לו פת ג״כ דאם יש לו פת הלא הכריע רמ״א לעיל בס״ב דיכול להבדיל על הפת [אחרונים]:

כא (כא) עד למחר שיבדיל - ויש להחמיר כסברא אחרונה הזו אם לא באדם חלש שקשה לו התענית יכול לסמוך אדעה ראשונה:

כב (כב) ואינו מצפה וכו׳ - אבל אם מצפה שיהיה לו למחר עוד כוס יבדיל עכשיו על כוס זה ובאכילה ימתין עד למחר כדי שיברך על הכוס למ״ד דבהמ״ז טעונה כוס מיהו המ״א בריש סי׳ קפ״ב חולק ע״ז דבשביל כוס בהמ״ז שלא יהיה לו אינו מחויב למנוע עצמו מלאכול:

כג (כג) ושותה ממנו מעט - היינו כמלא לוגמיו:

כד (כד) ומוסיף עליו - היינו שימזגנו במים:

כה (כה) יקנה להבדלה - דין זה מובא ג״כ לעיל בסי׳ רע״א סי״א דרך אגב ועיין שם במ״ב סקנ״ו:

כו (כו) נר חנוכה קודם - משום דפרסומי ניסא עדיף ועוד דעיקר מצות הבדלה נוכל לקיים בתפלה:

כז (כז) מיושב - מיירי כשמוציא לאחרים ידי חובתן וע״כ כיון דאחד פוטר חבירו יש להם לכולם לעשות קביעות ובמעומד לא הוי קביעות והי״א ס״ל דכיון שהוא הלוית המלך אין מלוין אלא מעומד ולענין הקביעות סגי כשמזמנין הכל ועומדין ומכוונין כדי לצאת וס״ל דמתוך שקובעין עצמן כדי לצאת ידי ברכת הבדלה מהני נמי קביעות זו לצאת בברכת היין [ב״י]:

כח (כח) וכן נוהגין וכו׳ - ויקנה״ז לכו״ע טוב לברך מיושב כמו בשאר קידוש לעיל בסימן רע״א ס״י בהג״ה:

כט (כט) ואוחז היין בימין - דכן בכל דבר שמברך עליו צריך לאחזו בימינו בשעת הברכה וכדלעיל בסימן ר״ו ס״ד:

ל (ל) והיין בשמאל - ואינו מניחו אז מידו משום דכל הברכות של הבדלה מצוה להיות על הכוס:

לא (לא) ומברך על ההדס - ומניחו ורואה בצפרנים ומברך בורא מאורי האש ואח״כ מחזיר היין לימינו וגומר ההבדלה:

לב (לב) כל בני הבית - וכ״ש אם יש אחד מבני הבית אפילו קטן שהגיע לחינוך שלא שמע עדיין הבדלה יוכל להבדיל בשבילו אף שהוא בעצמו יצא כבר ידי חובת הבדלה בבהכ״נ כגון שנתכוין לצאת וכמו לענין קידוש לעיל בסימן רע״ג ס״ד ועיין מה שכתבנו לקמיה לענין להוציא נשים:

לג (לג) אם נתכוונו שלא לצאת - כתב הלבוש דהאידנא מסתמא מתכוין כל אחד מבני הבית שלא לצאת בהבדלה שמבדילין בבהכ״נ שסומכין על הבדלה שבבית והו״ל כלא הבדילו כלל ולא נפיק בה. ת״ח אין סומכין על ההבדלה שבבהכ״נ ומבדילין בביתם כדי שיוכלו להוציא ב״ב [מ״א בשם סמ״ע] וכן ראוי לכל אדם לנהוג. כתב המ״א אם נתכוין לצאת בברכת הבדלה אע״פ שלא נתכוין לברכת פה״ג מ״מ יצא ידי הבדלה דברכת המבדיל הוא העיקר אלא דאסור לטעום מהיין אא״כ יברך פה״ג:

לד (לד) נשים חייבות - אע״ג דהוי מצוה שהזמן גרמא דבדיני שבת איש ואשה שוין דאיתקש זכור לשמור וכמ״ש בריש סימן רע״א והבדלה נמי בכלל זכור הוא למ״ד הבדלה ד״ת וכמ״ש בריש הסימן ואפילו למ״ד הבדלה דרבנן דומיא דקידוש תקנוה והיש מי שחולק ס״ל דהבדלה כיון שהיא בחול אינה תלויה בעניני דיני שבת והיא בכלל שאר מצות שהזמן גרמא דנשים פטורות:

לה (לה) לא יבדילו לעצמן - והב״ח כתב אפילו למ״ד שפטורות מ״מ יכולות להמשיך על עצמן חיוב ולהבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב שג״כ פטורות ואפ״ה מברכות כמבואר לקמן בסימן תקפ״ט ומסיק המ״א דהעיקר כדברי הב״ח. והנה לפי מה שכתב המ״א לעיל בסק״ד דנהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה א״כ בלאו כל הטעמים האיך תבדיל בעצמה והלא אינה יכולה לשתות הכוס וכ״כ בעל דרך החיים אלא כונת המ״א להקל בשאין לה ממי לצאת דאז בע״כ תבדיל לעצמה ותשתה כדי שלא לבטל מצות הבדלה:

לו (לו) מן האנשים - ואם האנשים כבר הבדילו לעצמם או שנתכונו לצאת בבהכ״נ לא יבדילו כדי להוציא הנשים אם אין שם זכרים גדולים או קטנים ששומעין ממנו דלהיש חולקין הוא ברכה לבטלה [מ״א וש״א] והנה בספר זכור לאברהם בערך הבדלה וכן בספר ברכי יוסף הביאו כמה פוסקים דס״ל דאפילו מי שהבדיל כבר יכול להבדיל בשביל הנשים מ״מ למה לנו להכניס עצמן בחשש ספק לענין ברכה אחרי דהיא יכולה להבדיל בעצמה וכמו שכתבנו בס״ק הקודם ועיין מה שכתבנו בביאור הלכה לענין ברכת הנר אם אשה חייבת בם כשמברכת לעצמה:

סימן רצז

א (א) מברך על הבשמים - והברכה הוא בורא מיני בשמים על איזה מין שהוא אף שבחול צריך לברך על כל מין כברכתו [דהיינו על עצי בשמים בורא עצי בשמים ועל עשבי בשמים בורא עשבי בשמים וכדלעיל בסימן רט״ז ועי״ש עוד כמה פרטים בזה] מ״מ במו״ש מברכין על הכל בורא מיני בשמים כדי שלא יבואו לטעות ההמון עם שאין הכל בקיאין בכל ברכה המיוחדת אבל בברכה זו יוצא על הכל וכמש״כ שם בס״א ומ״מ לכתחלה טוב יותר שיקח לבשמים דבר שברכתו בורא מיני בשמים כגון המוסק שקורין פיז״ם או נעגילע״ך שגם זה להרבה אחרונים ברכתו הוא בורא מיני בשמים מותר לברך במ״ב על פלפלין שקורין ענגילש״ע פעפע״ר שגם זה הוא בכלל בשמים אבל בסתם פלפלין יש דעות בין הפוסקים והוי ספק ברכה וכן זנגביל שקורין אינגבע״ר:

ב (ב) א״צ לחזור אחריהם - שאין מברכין עליהם אלא להשיב הנפש שהיא כואבת מיציאת השבת. כתבו האחרונים שאף מי שמתענה בשבת צריך לברך על הבשמים במו״ש משא״כ ביוה״כ אף כשחל בשבת אין צריך לברך במוצאי יוה״כ:

ג (ג) של בית הכסא ולא וכו׳ - דכל זה לאו לריחא עבידי אלא לעבורי ריח הסרחון:

ד (ד) למעלה ממטתו - אבל נתונים לפני מטתו מברכין שאני אומר לכבוד חיים הם עשויים [ירושלמי]:

ה (ה) שבמסיבת עובדי כוכבים - היינו שמסובין לאכילה לסעודה אבל אם לא היו מסובין כלל מותר לברך על בשמים שלהן וכן מסיק הט״ז להלכה בסימן רצ״ח סק״ה ומ״מ כתב לבסוף דטוב לכתחלה לחוש לדעת רבינו יונה דס״ל דסתם בשמים של עובדי כוכבים עומד לבסוף למכרן לע״ג ואין לברך עליהן אם לא במקום שנראה שאין עומד לע״ג כגון שהוא תגר שדרכו למכור אותם לאנשים הרבה או שדרכו לשום הבשמים לתבשיל שלו אז אין איסור לברך עליהם אפילו לדעת ר״י:

ו (ו) להריח בהם - שאין היין נותן בהם טעם כי אין דרך שיריחו בשמים מהיין אלא אדרבה הם נותנים טעם בהיין ועוד שאין מכוין המריח לריח היין אלא לריח התבלין:

ז (ז) אין מבדילין עליהם - דמאיס הוא לגבוה. כתב הט״ז כאן ולעיל בסימן רי״ז דאין מברכין על ריח שבכלי שנבלע בו ע״י הבשמים שהיו בו מקודם. ואם רואה שבשולי הכלי יש אבק משיורי הבשמים כמו שרגילות בתיבות שמשימין בהם בשמים מותר לברך [אחרונים]:

ח (ח) על ההדס - פי׳ דשל לולב כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה ליעביד ביה מצוה אחריתא ודוקא בשאר ימות השנה ולא בסוכות דהוקצה למצותו ומש״כ כל היכא דאפשר היינו כל היכא שיש בו עוד ריח קצת מצוה לכתחלה להדר אחריו וכ״כ בזוהר וסמך לדבר ותחת הסרפד יעלה הדס וסמיך ליה שומר שבת מחללו וגו׳ והי״א ס״ל דכיון שנתיבש וניטל ממנו עיקר הריח אין לברך עליו:

ט (ט) עם הבשמים - ואם אין לו יכול לברך גם על עשבים שיש להם ריח טוב וכנ״ל בסק״א:

י (י) דאז עושין ככו״ע - עין בט״ז שכתב על מה דאיתא בטור בשם רבינו אפרים שהיה לו זכוכית מיוחדת שהיו בה מיני בשמים והיה מברך עליהן דאף דלהלכה יש לצדד דיכול לברך במ״ב גם על הבשמים שהיו מונחים בבית לצורך תבשיל כיון שנוטלן עתה בידו להריח בהן וכ״כ בספר תוספת שבת בפשיטות מ״מ רבינו אפרים עשה זה למצוה מן המובחר שייחד אותם מתחלה לשם ריח מצוה וכך נוהגין רוב העולם שמיחדין כלי לזה וקורין אותו הדס ע״ש שהיו מניחין שם בדורות הראשונים הדס כדי להריח:

יא (יא) מי שאינו מריח - היינו שאין לו חוש הריח:

יב (יב) להוציא וכו׳ - וצריכין שיריחו תיכף אחר ברכתו:

יג (יג) או להוציא וכו׳ - כל האחרונים חולקין ע״ז וסוברין דוקא להוציא ב״ב הקטנים הוא דשרי שמוטל עליו כדי לחנכם במצות אבל לא להוציא מי שאינו יודע דכיון שהוא אינו חייב בדבר אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתן דאף דבעצם קידוש והבדלה יכול להוציא לאחרים אע״פ שאינו חייב בדבר כגון שיצא מכבר שאני התם שהן חובה על כל איש ישראל וכל ישראל ערבים זה בזה משא״כ בזה שהוא רק מנהג החכמים ואין צריך לחזור אחריו וכדלעיל בס״א הוא דומה לכל ברכת הנהנין שאינו יכול להוציא אחרים בברכתו אם אינו נהנה אז בעצמו וכדלעיל בסימן קס״ז סי״ט וע״כ ה״ה מי שהבדיל כבר ויש לו חוש הריח ובירך על הבשמים ובא להבדיל פעם אחרת בשביל אחרים יריח עוד בעצמו פעם אחרת כדי שיוכל עוד הפעם לברך במ״ב. ודע דמה שנוהגין איזה אנשים שאין רוצין לצאת בברכת הנר והבשמים שאומר המבדיל ומברכין אותן לעצמן בשעה שאומר המברך ברכת המבדיל שלא כדין הם עושין דכיון שהם יוצאין בהבדלה צריכין להטות אזנם ולשמוע ברכת ההבדלה ולא לברך אז ברכה אחרת ולבד כ״ז מצוה יותר לצאת כולם בברכתו דברוב עם הדרת מלך ולא לברך כ״א בפני עצמו וכדלקמן בסימן רצ״ח סי״ד אם לא שהוא רחוק אז מן האור ולא יוכל להשתמש לאורה דאינו יוצא אז בברכת המברך וכדלקמן ברצ״ח ס״ד ובאופן זה לא יכוין לצאת בברכת הנר אלא יאחר אותה לאחר הבדלה כשיהיה סמוך אצל האש:

סימן רצח

א (א) מברך על הנר וכו׳ - משום דתחלת ברייתו הוי במו״ש כדאמרינן בפסחים דף נ״ד במו״ש נתן הקב״ה דעה באדה״ר וטחן ב׳ אבנים זו בזו ויצא מהן אור והא דמברכין במוצאי יוה״כ אף כשאינו חל במו״ש מפני שהוא כעין הבדלה שכל היום היה אסור להשתמש בזה האור אף לאוכל נפש ולא כמו בשאר יו״ט ועכשיו מותר ולכך דעת הי״א דצריך לחזור אחריו כמו להבדלה:

ב (ב) בורא מאורי האש - דכמה נהורא איכא בנורא לבנה אדומה וירוקה ואם אמר מאור האש דעת הב״ח דלא יצא אפילו בדיעבד. ואם אמר ברא מאורי האש לשון עבר יצא:

ג (ג) וא״צ לחזור אחריו - שאין מברכין אלא לזכר שנברא האור במו״ש וכנ״ל וע״כ יוכל לברך על הכוס אפילו בלא נר ומתי שיזדמן לו אח״כ שיראה אש ויהנה לאור יברך בורא מאורי האש ואך דוקא בליל מו״ש ולא יותר דעבר זמנו וכדלקמן בסי׳ רצ״ט ס״ו:

ד (ד) מי שאין לו כוס וכו׳ - ואם משער שיזדמן לו כוס בלילה ורוצה ללמוד קודם שיבוא לידו הכוס מצדד הגרע״א בחידושיו שלא יברך עתה על הנר וטוב יותר שיסדרם על הכוס:

ה (ה) על אבוקה - שאורה רב וטוב להדר שיהיה של שעוה [מ״א בשם כונת האר״י] עוד כתב בשם ס״ח דלא יקח עצי דמשחן שקורין קי״ן בל״א מפני שריחו רע ונראה דהיינו אותן שנשמע מהן ריח רע של זפת והנה לעיל בסימן רס״ד איתא דגם בנר של זפת גופא מדליקין בליל שבת וכן בעיטרן

שבודאי ריחו רע אפ״ה היו מדליקין בו אי לאו משום שמא יניח ויצא באמצע הסעודה ובודאי לא עדיף אור הבדלה שאין צריך לחזור אחריו מנר שבת שהוא חובה ואולי דכונת הס״ח שאין זה מן המובחר אף שאורו רב מפני ריחו הרע אבל לא גריע משאר נר שאינו אבוקה גם בפמ״ג כתב שאם אין לו נר אחר יכול לברך עליו:

ו (ו) נר אחר - משום היכר שהוא לשם מצוה ונראה דמיירי באופן שאינו יכול לקרב את הנר הזה לנר שבביתו דאל״ה הרי יכול לקיים מצות אבוקה:

ז (ז) לצורך הבדלה - וכ״ז הוא רק למצוה בעלמא ולא לעיכובא [מאמר מרדכי]:

ח (ח) ונר שיש לו שתי פתילות - סתם נר שבגמרא ופוסקים היינו נר של שמן וקמ״ל דכיון שאורותיהן מגיעין זה לזה למעלה הוי אבוקה ובנר שלנו אם מונח שם כמה פתילות הוי כמו פתילה עבה ואינה חשובה אבוקה אך אם מפריד ביניהם שעוה או חלב כגון מה שעושין משעוה שהנרות קלועים יחד או שמדביק יחד שתי נרות להדדי בעת הברכה זהו ג״כ חשיב אבוקה ומשמע מדברי המ״א שיראה שיגיעו המאורות להדדי דאז חשיב אבוקה:

ט (ט) נוהגים להסתכל וכו׳ - הטעם דהא בעינן שיוכל להכיר לאורו בין מטבע למטבע וכדלקמיה ולכך נוהגים להסתכל בצפרנים לראות אם יוכל ליהנות לאורו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין צפורן לבשר ועוד שהצפרנים הן סימן ברכה שהן פרות ורבות לעולם וגם מסתכלים בכפות ידים שיש בשרטוטי היד סימן להתברך בו:

י (י) לכפוף האצבעות - היינו הד׳ אצבעות על גב האגודל:

יא (יא) שאז רואה וכו׳ - ויש נוהגין לפשוט אח״כ הד׳ אצבעות ולראות מאחריהם על הצפרנים [מ״א בשם ס׳ הכונות]:

יב (יב) דהיינו שיהיה סמוך - ואפילו אם הוא עומד חוץ לבית כל שהאור גדול שיוכל להכיר במקום שעומד מקרי דבר זה נהנה לאורה ויכול לברך [גמרא]:

יג (יג) שיוכל להכיר - וע״כ אם הוא יוצא בברכת הבדלה מאחרים ורוצה לצאת גם בברכת במ״ה יקרב עצמו אצל האש כשיעור זה כדי שיהיה יוכל לצאת גם בברכת בורא מאורי האש ועיין מש״כ לעיל בסוף סימן רצ״ז:

יד (יד) אין מברכין וכו׳ - ואפילו בדיעבד לא יצא:

טו (טו) שלא שבת וכו׳ - היינו שהודלק באיסור בשבת ואפילו רק בבין השמשות:

טז (טז) לחיה ולחולה - אם אין בהם סכנה דוקא ע״י א״י אבל ע״י ישראל כיון שאסור לו להדליק בשבילם מקרי שלא שבת ממלאכת עבירה אבל כשיש בהם סכנה אפילו ע״י ישראל וכ״ש ע״י א״י ואין חילוק בין אם הדליק להחולה ממדורת ישראל או ממדורה של עצמו כיון שהוא לצורך ישראל ובהיתר הודלק:

יז (יז) אם הדליקו א״י - היינו אפילו לצורך עצמו:

יח (יח) בשבת - ואפילו אם אין אנו יודעין תלינן שמסתמא הדליקו בשבת [ב״ח וכן מוכח בגמרא]:

יט (יט) של עבודת גלולים - ואפילו אם לא הודלק רק במו״ש דהטעם משום דהודלק לכבוד ע״ג ואסור ליהנות ממנו ודוקא כשהשלהבת קשורה בנר או בגחלת של ע״ג דכיון שהגחלת יש בו ממש והשלהבת קשורה בו חל האיסור גם על השלהבת ולכן אין לברך עליה אבל אם ישראל הדליק נר מנר של ע״ג שרי לברך עליה דבזה אין כאן ממשו של איסור רק השלהבת לחוד והשלהבת אין בו ממש [מ״א בשם רש״ל] ועיין בפמ״ג שמצדד דמ״מ לכתחלה אסור לישראל להדליק נרו מנר של עבו״ג אלא דאם הדליק רשאי לברך עליה עי״ש:

כ (כ) שהדליק במו״ש מישראל - וקמ״ל בזה אף דאין מברכין על אור שהדליק הא״י מא״י אחר אף במו״ש דהודלק בהיתר וכדלקמיה התם משום דגזרינן אטו א״י ראשון שהוא הדליקו בשבת שלא יבוא לברך על אורו אבל הכא לא שייך זה ולכך מותר ומיירי שלא הדליק הא״י הנר במסיבת א״י אחרים דאל״ה אמרינן סתם מסבת עובדי גלולים לעבודת גלולים ואסור לברך על הנר וכדלעיל בסימן רצ״ז ס״ב לענין בשמים:

כא (כא) או ישראל מא״י - היינו אפילו אם הא״י הדליק הנר שלו בשבת אפ״ה שרי דהא ע״י הדלקת הישראל ניתוסף אור של היתר על מקצת האור שיש בו מן האור הראשון ועל התוספת של היתר הוא מברך:

כב (כב) אבל א״י שהדליק וכו׳ - ולא אמרינן בזה דאתוספת אור של היתר שהדליק א״י זה במו״ש הוא מברך דגזרו אטו א״י ראשון ואף דגם על הנר של הא״י הראשון היה אפשר מן הדין לברך עליו דהא ניתוסף במו״ש עליו אור של היתר [דמטבע האש להיות ניתוסף עליו תמיד אור חדש] גזרו חכמים אטו עמוד ראשון דהיינו שיבוא לברך סמוך לחשיכה מיד בעוד שלא ניתוסף ההיתר [גמרא] וכתב המ״א דבדיעבד יצא בזה וא״צ לחזור ולברך כיון דאינו אלא משום גזירה וכ״כ ש״א:

כג (כג) אין מברכין עליו - אם הוציא הא״י אש מעצים ואבנים במו״ש מותר לברך בורא מאורי האש על אותו האש דלא שייך למיגזר כאן אבל אם הדליק הא״י נר מזה האש יש לצדד להחמיר דאתי למיחלף ולהתיר גם בנר שהודלק בנר שלא שבת [א״ר ודה״ח דלא כרמ״ע]:

כד (כד) אין מברכין על נר וכו׳ - מפני שאורו של א״י נעשה בו מלאכה שהודלק ביוה״כ ואף דבמו״ש מברכין על נר זה התם הטעם שהוא מברך על תוספת שלהבת של היתר שניתוסף ע״י הדלקת הישראל והתוספת הזה כיון שהוא נולד עכשיו הו״ל כאור היוצא מעצים ואבנים במו״ש דמותר לברך עליו משא״כ במוצאי יוהכ״פ מבואר לקמיה בס״ח דאין מברכין על אור היוצא מעצים ואבנים:

כה (כה) ואם רובן ישראל - ותלינן שהאור הוא של ישראל ומיירי שהוא סמוך כ״כ שיכול להשתמש לאורו כמ״ש ס״ד:

כו (כו) מברכין עליו - לפי שגם תחלת בריית האור היה במו״ש ע״י אדה״ר ע״ד זה שהקיש אבנים זה בזה וזה אין שייך במוצאי יוה״כ שלא היה אז תחלת ברייתו וטעם ברכתו הוא לפי שכל היום היה אסור לו להשתמש בהאור ועכשיו הותר לו לכן אין לברך אלא באור ששבת דהיינו שהיה דלוק מבע״י ושבת כל יוה״כ שלא היו יכולין להשתמש בו ועכשיו הותר:

כז (כז) להאיר - אבל אם עשויין כדי להתחמם אין מברכין עליהן שאפילו על הנר אין לברך אם אין עשוי להאיר וכדלקמיה בסי״א:

כח (כח) נר בהכ״נ - ונר של בהמ״ד שבימינו מסתברא דתלוי לפי המקום אם לומדים שם ומדליקין בשביל זה הרי נעשה להאיר:

כט (כט) אם יש שם אדם חשוב - אז נעשה להאיר וכשאין אדם חשוב נעשה לכבוד השכינה והי״א ס״ל להיפך דכשיש אדם חשוב נעשה לכבודו ולא להאיר ובדליכא אדם חשוב שרי דנעשה להאיר מיהו אם יכבנו ויחזור וידליקנו לצורך הבדלה ודאי שרי לכו״ע בכל ענין. איתא בב״י דבארצותינו נוהגין להדליק בבהכ״נ נר מיוחד כדי להבדיל עליו. כתב בספר א״ר דמדתלינן כאן באדם חשוב ש״מ דכל כי האי גוונא כגון שמדליק נר בביתו לכבוד אדם חשוב שבא אליו אין מברכין עליו:

ל (ל) מברכין עליו - שעשוי להאיר לאכילתו ומיירי שאוכל בבית הסמוך לבהכ״נ והחלונות פתוחים לו דבבהכ״נ אסור לאכול כמ״ש סימן קנ״א. איתא בראש והעתיקו האחרונים דהאידנא אין מברכין כלל על נר של בהכ״נ שאין מדליקין בו רק לכבוד שהרי דולקין הנרות אף ביום והכונה על אותן שדולקין לפני העמוד שהם רק לכבוד אבל אותן שלוקחין כ״א בידו להאיר מברכין [דה״ח] וכמה אנשים נכשלין בזה שלוקחין מנרות של העמוד על הבדלה ואין נכון לעשות כן ואולי כשרוצה לצרף מהן לאבוקה אין להקפיד. ונראה פשוט דעל נר יארצייט אין לברך שאינו עשוי להאיר רק לזכר נשמת המת:

לא (לא) שלא תהא לבנה - שאם יש לבנה א״צ השמש לאור הנר ולא נעשה אלא לכבוד השכינה:

לב (לב) שאינו עשוי להאיר - רק שמדליקין אותן לכבוד המת:

לג (לג) אין מברכין עליו - כיון שגם ביום היו מוליכין לפניו א״כ הוא לכבוד אע״פ שצריכין לו עתה בלילה. וכתב המ״א דה״ה על נר שמדליקין לכבוד החתן אין מברכין:

לד (לד) אינו מברך - דהא בעינן שיאותו לאורו עד שיהא יכול להכיר בין מטבע למטבע וכדלעיל בס״ד ובסומא לא שייך זה ועיין בפמ״ג דנשאר בצ״ע אם יכול להוציא אחרים בברכה זו כיון שהוא בעצמו פטור מן הדבר וכ״ז דוקא בברכת במ״ה אבל שאר הבדלה אומר [מ״א וא״ר וש״א]:

לה (לה) היו יושבין וכו׳ - מיירי שהבדילו מכבר ולא היה להם אז אור בסמוך להם שיהיו נאותין לאורו ועתה נזדמן להם או שיודעין שלא יהיה להם כוס בלילה דאי מצפין שיהיה להם כוס מוטב שימתינו בברכת הנר ויסדרו על הכוס וכמש״כ לעיל בסק״ד:

לו (לו) אחד מברך לכולם - ואע״ג דצריכין כולם לשתוק ולשמוע ברכתו והוי בטול בהמ״ד וא״כ היה טוב יותר שיברך כ״א לעצמו אפ״ה הא עדיפא משום ברב עם הדרת מלך [גמרא]. כתבו האחרונים דאפילו מי שכבר בירך במ״ה יכול לחזור ולברך להוציא ב״ב:

לז (לז) נר בתוך חיקו - היינו שהיתה טמונה בתוך חיקו שאינו רואה השלהבת ולא נשתמש לאורה וכן פנס כה״ג והדר מוסיף אספקלריא דאע״פ שהוא רואה את האור דרך האספקלריא מ״מ לא מקרי זה ראיה ממש לענין ברכת במ״ה דבעינן שיהיה האור מגולה והמ״א ושארי אחרונים כתבו דדוקא בפנס שהיא של ברזל אף שיש בה נקבים אין רואה השלהבת להדיא אבל באספקלריא של זכוכית מקרי רואה השלהבת ויכול לברך עליה כשהיא בסמוך לו שיוכל להשתמש לאורה ועיין בביאור הלכה שהבאנו דכמה פוסקים סוברים כדעת השו״ע וע״כ אין כדאי לכתחלה להקל בזה:

לח (לח) ואינו משתמש לאורה - כגון שעומד מרחוק ולא יוכל להכיר בין מטבע למטבע:

לט (לט) ואינו רואה וכו׳ - כגון שעומד מן הצד:

סימן רצט

א (א) משתחשך - ואפילו בספק חשיכה ועיין לעיל בסימן רס״א במ״ב דנקטינן לספק חשיכה תיכף משתקעה החמה לענין הדלקת הנרות וכל מלאכה ומ״מ נ״ל דלענין אכילת סעודה שלישית אם לא אכל מקודם בודאי צריך לאכול אפילו אחר שקיעה ואפילו לשאר אכילה אם הוא תאב לאכול ולשתות ג״כ אין להחמיר עד חצי שעה שקודם צה״כ. כתב המ״א דמה שכתב המחבר משתחשך מירירי כשלא התפלל ערבית אבל אם התפלל ערבית אפילו אם התפלל מבע״י [דיש אופן שמותר וכבסי׳ רצ״ג] חלה עליו חובת הבדלה ואסור לאכול עד שיבדיל על הכוס:

ב (ב) יושב ואוכל - ואפילו רק התחלה בעלמא שבירך ברכת המוציא מבע״י ונשתהה לאכול עד שחשכה [אחרונים]:

ג (ג) מבעוד יום - דוקא בזה שהתחיל לאכול בהיתר אבל אם התחיל באיסור פוסק ומבדיל אך בלא״ה צריך לפסוק משום ק״ש של ערבית שהיא דאורייתא אם התחיל לאכול בתוך חצי שעה שקודם צה״כ וכדלעיל בסימן רל״ה ואין לסמוך על קריאת השמש לבהכ״נ [ואפילו במקום שדרך לקרות] אלא אם רגיל לילך לבהכ״נ במו״ש [מ״א וש״א]:

ד (ד) א״צ להפסיק - ואפילו לק״ש ותפלה א״צ להפסיק באמצע סעודתו כיון שהתחיל מבע״י דהיה בהיתר ואין להחמיר בזה להפסיק שאם היה מפסיק באמצע נראה כמגרש המלך ודומה לזה דרשו במכילתא זכור ושמור שמרהו ביציאתו כאדם שאינו רוצה שילך אוהבו מאצלו כ״ז שיכול. ואם הפסיק תוך הסעודה והתפלל כתב המ״א דאפשר דחלה עליו חובת הבדלה ואסור לאכול עד שיבדיל:

ה (ה) יושב ושותה וחשכה לו - היינו שישב לשתות מבע״י ולא בתוך הסעודה וחשכה לו ואפילו אם רק נעשה ספק חשיכה צריך להפסיק דשתיה לאו דבר חשוב הוא שתועיל התחלתו מבע״י:

ו (ו) וי״א דה״מ וכו׳ - קאי על מה שכתב בדעה קמייתא דבהתחיל מבע״י אין צריך להפסיק אפילו כשנעשה ודאי חשיכה ולדעה זו צריך להפסיק אבל לענין לכתחלה אין נ״מ בין דעה זו לדעה קמייתא דאף לדעה קמייתא אסור להתחיל לאכול אפילו בספק חשיכה:

ז (ז) היו שותים - היינו בתוך אכילתן והתחלת אכילה היתה מבעוד יום ולכך ס״ל להדעה קמייתא דכיון שלא היו צריכין להפסיק אף שחשכה וכדלעיל בס״א האמירה שאמרו בואו ונבדיל אין מזיק לזה ורשאין לאכול ולשתות וא״צ לחזור ולברך שלא הסיחו דעתם ע״י אמירה זו אבל כשהיו עוסקים בשתיה לבד דצריך להפסיק כשחשכה וכדלעיל אם אמרו בואו ונבדיל לכו״ע הסיחו דעתם מהשתיה ואם רוצים לשתות עוד [אע״פ שאינם רשאים] צריכים לחזור ולברך:

ח (ח) בדבר - ס״ל דכיון שאמרו בואו ונבדיל צריכין לחזור ולברך והעיקר כדעה קמייתא:

ט (ט) כשמפסיק להבדיל - היינו אפילו אם היה קבוע מתחלה לשתיה לבד דמחוייב להפסיק אפ״ה א״צ לברך עתה בפה״ג שנפטר בברכת בפה״ג שבירך על שתיה הראשונה ואצ״ל אם קאי באמצע אכילתו שא״צ מן הדין להפסיק ורוצה עתה להבדיל על היין שא״צ לברך עליו בפה״ג אם כבר בירך בפה״ג על היין שבתוך הסעודה או שלפני הסעודה וכן אם מבדיל על השכר בתוך הסעודה א״צ לברך שהכל אפילו אם לא בירך כלל שהכל מתחלה שברכת המוציא פוטרת אותה:

י (י) וי״א שצריך - ס״ל דכוס של הבדלה הוא ענין בפ״ע ואין שייך לסעודה והעיקר כדעה א׳ ומ״מ טוב ליזהר לכתחלה שלא להבדיל בסעודה לא על השכר ולא על היין אם כבר בירך מתחלה על היין ואם הוא מוכרח להפסיק ולהבדיל כגון שהיה עוסק מתחלה בשתיה לבד לא יברך דהעיקר כדעה א׳:

יא (יא) ומברך וכו׳ - היינו למ״ד בהמ״ז טעונה כוס ועיין סימן קפ״ב ס״א:

יב (יב) על הכוס - ואינו טועמו עד אחר הבדלה כדי שלא יפגמנו:

יג (יג) ואם יש לו שני כוסות וכו' - הטעם דאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד ורישא דאין לו כ"א אחד שאני:

יד (יד) מברך בהמ"ז - ומותר לשתות מהכוס אף שהוא קודם הבדלה דכוס של בהמ"ז שייך לסעודה. וכ"ז למי שנזהר תמיד לברך על כוס אבל למי שמברך לפעמים בלא כוס לפי שסומך על הפוסקים שס"ל דאין בהמ"ז טעונה כוס אסור לו לשתות עתה מהכוס של בהמ"ז קודם הבדלה [מ"א וש"א] וכתב הח"א דזה דוקא אם הוא כבר ודאי חשיכה אבל אם הוא ספק חשיכה נראה דיכול לשתות מכוס של בהמ"ז אף מי שאינו נזהר תמיד לברך על הכוס:

טו (טו) טעה ואכל וכו' - וה"ה אם הזיד ואכל אף דעבר במזיד מ"מ צריך להבדיל אח"כ בלילה אלא אורחא דמילתא נקט וכן מה שכתב אח"כ בס"ו שכח ולא הבדיל ה"ה בהזיד ולא הבדיל:

טז (טז) מבדיל עד סוף וכו' - דכל אלו הג' ימים שייכים עוד לשבת העבר ומכאן והלאה שייכים לשבת הבאה ומ"מ לכו"ע לכתחלה יקדים להבדיל ביום א' דזריזין מקדימין למצות וגם דאסור לו לאכול קודם שיבדיל כיון דבידו הוא להבדיל. כתב בחידושי רע"א בשם ספר לשון חכמים דבמוצאי יו"ט אין להבדלה תשלומין דבשבת שייך לומר דהג' ימים ראשונים שייכים עוד לשבת שעבר משא"כ ביו"ט ומ"מ הגרע"א מצדד שם דכל יום א' שאחר יו"ט יכול להבדיל ע"ש:

יז (יז) אלא כל יום ראשון - דלא ס"ל הסברא הנ"ל אך ביום הראשון הטעם הוא דהיום הולך אחר הלילה של מו"ש:

יח (יח) אבל על הנר וכו' - דברכת על האור משום דבמו"ש הוא זמן בריאתו ועל הבשמים נמי משום כדי להשיב נפש הכואבת ביציאת נשמה יתירה וכ"ז לא שייך ממו"ש ואילך [עו"ש]:

יט (יט) כסברא הראשונה - ואתרוייהו יש אומרים קאי [א"ר]:

כ (כ) ג' ימים וג' לילות - עיין באחרונים שכתבו דה"ה אם מתענה ב' ימים וב' לילות ואפילו יום אחד ולילו אף דיכול לקיים מצות הבדלה בעצמו אחר תענית מ"מ יותר טוב שישמע במו"ש הבדלה מאחרים דקרובי אבדלתא לשבת עדיף טפי דאז הוא עיקר מצות הבדלה והא דנקט ג' ימים משום סיפא דבאין אחרים יכול להבדיל מבע"י וזהו דוקא בג' ימים דיעבור הזמן ולא יוכל לקיים הבדלה כלל משא"כ בשני ימים דלא יעבור הזמן טוב יותר שימתין ויבדיל לבסוף שני ימים משיבדיל מבע"י:

כא (כא) ישמע הבדלה מאחרים - וה"ה דיכול להבדיל בעצמו ויתן לאחרים לשתות וכדלעיל בסימן רע"ב ס"ט אך המ"א שדי בזה שם נרגא דזה אינו מותר רק דוקא כשאחרים בעצמן אין יודעים לברך ולכן עצה זו עדיף טפי:

כב (כב) מבעוד יום - היינו אחר פלג המנחה ויתפלל ג"כ מעריב מקודם וכדלעיל בסימן רצ"ג ס"ג ואפ"ה מותר לאכול ולשתות אח"כ ולא אמרינן דכיון דאבדיל כבר קיבל עליו את התענית ואסור בשתיה משום דעיקר התענית אינו מחמת חובה כת"ב אלא מחמת נדרו ובנדרים הולכים אחר לשון בני אדם ובלשון ב"א גם אחר שהבדיל מקרי יום והתענית אינו מתחיל אלא מתחלת הלילה ואפשר שגם בבין השמשות שהוא ספק לילה אבל לא מקודם וה"ה כשמקבל עליו תענית של לילה ויום בשאר ימי החול ג"כ אין חל עליו חובת תענית מבע"י אף שכבר התפלל ערבית:

כג (כג) ולקבל אח"כ - אין הכונה שיקבל תענית ממש דהא כבר קיבל עליו היום במנחה כדרך כל תענית שצריך קבלה במנחה שלפניו ואי מיירי שיש עליו נדר מכבר להתענות כל ג' ימים שאחר שבת ג"כ א"צ עתה קבלת תענית כלל אלא ר"ל שיקבל אח"כ בדעתו שיתחיל התענית מעתה ועיין בבה"ל:

כד (כד) על שלחנו - לאו דוקא ולא בא למעט אלא חדר אחר דשם הוי ההבדלה מידי אחרינא אבל באותו חדר חשוב על שלחנו דהא בדעתם לשתות אח"כ בסעודה שיאכלו שם אחר זה:

כה (כה) אא"כ נטל ידיו - שנט"י היא התחלת קביעות הסעודה ושייכא לסעודה והא דמותר להבדיל ולא חשיב הפסק בין נטילה להמוציא עיין בסימן קע"ד במ"א סק"ו:

כו (כו) ואם הבדיל תחלה - הגה זו היא מסקנת דעת הי"א דס"ל דמה שהבדיל קודם הנטילה אע"פ שהוא על שלחנו אינו שייך למה שישתה תוך המזון אח"כ ומשו"ה צריך לברך מחדש תוך הסעודה על היין וע"כ חייב לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה ולהלכה ודאי יש לפסוק ספק ברכות להקל ופטור מברכה אחרונה ובתוך הסעודה ג"כ פטור לברך על היין כדעה הראשונה ועיין לעיל בסימן קע"ד ס"ד ובמש"כ שם במ"ב:

כז (כז) כשפוטר וכו׳ - היינו דאז בודאי אמרינן דשתיה חדא היא והבהמ״ז פוטר גם לכוס הבדלה מברכה אחרונה ואפילו אם בירך בהמ״ז בלא כוס הבהמ״ז עצמו פוטרו אבל אם אין לו יין על תוך המזון וגם אין לו כוס לבהמ״ז שיפטור גם אותו דרך אגב בברכה אחרונה שלו אז י״א דאינו נפטר בבהמ״ז וצריך לברך ב״א על כוס הבדלה וזהו תמצית ביאור דברי השו״ע:

כח (כח) וסבור שיביאו וכו׳ - דאל״ה הלא מבואר ברצ״ו ס״ג די״א דיאכל קודם הבדלה ואח״כ יברך בהמ״ז ויבדיל על כוס אחד ע״ש ועוד דאל״ה עדיף טפי לברך ברכה אחרונה תיכף אחר שתיית הכוס ולא להמתין לברך אותה אחר שיסעוד ויברך בהמ״ז:

כט (כט) שצריך לברך - ואף דגבי כוס קידוש פסק השו״ע לעיל בסימן רע״ב ס״י דא״צ לברך ברכה אחרונה אחריו בכל גווני דבהמ״ז פוטרתו קידוש שאני שהיא צורך סעודה דאין קידוש אלא במקום סעודה משא״כ הבדלה. והנה הי״א הזה הוא דעת הטור שחילק בסברא זו שכתבנו ועיין במ״א שהוכיח דהרא״ש לא ס״ל לחלק בזה וכן בביאור הגר״א דעתו כהמ״א וע״כ נראה שאם לא בירך קודם הסעודה לא יברך אח״כ:

ל (ל) לסעוד תיכף - אבל אם אינו סועד תיכף א״צ לכסותו דלא שייך קדימה בזה:

לא (לא) וצריך להקדימו - אף דבכאן אין להקדימו דאסור לאכול קודם הבדלה מ״מ כיון שבעלמא הדין נותן להקדימו וא״כ הוי ביזוי לפת שיקדים לו דבר אחר לכן יש לכסותו:

לב (לב) שום מלאכה - ואפילו חפצים האסורים מדברי סופרים [א״ר]:

לג (לג) קודם שיבדיל - היינו אפילו משתחשך כיון שלא הבדיל עדיין חל במקצת קדושת שבת עליו ואסרו חז״ל במלאכה:

לד (לד) אומר המבדיל - בלבוש איתא אומר ברוך המבדיל בין הקודש ובין החול ומ״מ אינו נקרא זה ברכה כיון שאין אומר בה שם ומלכות ומה שדי בלשון זה לענין עשיית מלאכה שהוא להכירא בעלמא ללוות את המלך:

לה (לה) בין הקודש וכו׳ - וא״צ לומר כל הלשון של הבדלה ומ״מ לענין אכילה לא מהני עד שיבדיל הבדלה גמורה על הכוס וגם בתפלה:

לו (לו) בלא ברכה וכו׳ - וביו״ט שחל במו״ש ורוצה לעשות מלאכת אוכל נפש ולא הבדיל עדיין בתפלה אומר ברוך המבדיל בין קודש לקודש בלא שם מלכות ומותר במלאכה אבל לענין טעימה אסור אפילו הבדיל בתפלה שאמר ותודיענו עד שיקדש כדין:

לז (לז) שאינן מבדילין וכו׳ - היינו שרובן לא נהגו להתפלל במוצאי שבת:

לח (לח) אבל הדלקת הנר וכו׳ - הטעם כיון דמדאורייתא בלא הבדלה מותר במלאכה רק תקנת חכמים הוא שצריך להבדיל מקודם הקילו במלאכה שאין בה טורח:

לט (לט) ומזה נתפשט המנהג וכו׳ - עיין מ״א שמפקפק מאד על מנהג זה וכן בב״י דמנין לנו לחלק בין מלאכה למלאכה וגם רבינו ירוחם אפשר שלא כוון להקל בזה רק אחר שהבדיל בתפלה וע״כ מסיק דיש לדרוש ברבים שילמדו בנותיהם לומר המבדיל בין קודש לחול קודם שיעשו שום מלאכה ומכש״כ אותן שמבערות עצים ואש ומחממות מים דהוי מלאכה שיש בה טורח ולכו״ע אסור וכ״כ שארי אחרונים:

מ (מ) העיקר כסברא ראשונה - ובעל נפש יעשה כמ״ש בדרכי משה בשם אור זרוע וכן איתא בזוהר (פ׳ במדבר) שלא להדליק נר עד אחר סדר קדושה אבל חזן הכנסת מותר להדליק נר אחר שהבדיל בתפלה או אמר ברוך המבדיל בין קודש לחול משום כבוד הצבור שיושבין בחושך וטלטול הנר שרי לכו״ע [מ״א] ולהביא יין ביו״ט שני אחר שחשכה אף שלא התפלל עדיין וגם לא קידש אפ״ה שרי דהא אין בזה משום מלאכה רק משום הכנה מיו״ט לחבירו וכיון שנתקדש היום שרי. מהרי״ל היה מקפל הטלית שלו בכל מוצאי שבת כדי להתעסק במצוה מיד:

סימן ש

א (א) יסדר אדם שלחנו וכו׳ - היינו לפרוס מפה על שלחנו דרך כבוד וכן שאר דברים הנהוגים אצלו בעריכת השלחן אבל אינו מחוייב לבשל תבשילין ולהכין יותר ממה שצריך לאכול. ומשמע בגמרא דיקבע סעודה זו על הפת לכתחלה כמו בשאר סעודות של שבת וגם משמע דטוב לכתחלה להדר אותה בבשר או בשאר תבשילין אם יש לו ואם אין לו או שחושש לאכילה גסה כגון בקיץ שמאחרין בזמננו לאכול הסעודה ג׳ סמוך לערב יקיימה במזונות או עכ״פ בפירות:

ב (ב) כדי ללוות וכו׳ - דכשם שצריך לכבד השבת בכניסתה כן צריך לכבדה ביציאתה כשם שאדם מלוה את המלך בצאתו מן העיר ומטעם זה נראה שטוב להקדימה כדי שתהיה סמוכה ליציאת השבת ואם אינו תאב עדיין לאכול מהנכון עכ״פ שלא יעסוק במלאכה בקבע עד שיקיים סעודה זו ועיין בשע״ת דמשמע דאינו כדאי בכל גוונא לאחרה יותר מחצות. ואמרו הקדמונים דאבר אחד יש באדם ונסכוי שמו וזה האבר נשאר קיים בקבר עד עת התחיה ואפילו אחר שנרקבו בו כל העצמות וזה האבר אינו נהנה משום אכילה כ״א מסעודת מלוה מלכה. ודע דמ״מ סעודה זו אינה חובה עליו כמו הג׳ סעודות של שבת דשם אסמכוהו אקרא וזה רק מצוה בעלמא ונ״מ היכי דא״א לו לקיים כולם:

ג (ג) את השבת - ומטעם זה יש נוהגים להרבות נרות במו״ש יותר מימי החול ונוהגים ג״כ לומר פיוטים וזמירות אחר הבדלה [אחרונים]:

סימן שא

א (א) אין לרוץ בשבת - שנאמר וכבדתו מעשות דרכיך ודרשו שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול שדרך האדם למהר ולרוץ אחר עסקו ואף בחול אין לפסוע פסיעה גסה דנוטלת אחד מת״ק ממאור עיניו אלא דבשבת איכא נמי איסורא משום מעשות דרכיך:

ב (ב) ואסור וכו׳ - וה״ה שאסור לקפוץ:

ג (ג) יותר מאמה - פי׳ שיהא חצי אמה בין רגל לרגל וכף רגל אחת הוא ג״כ חצי אמה וזהו באדם בינוני ששיעור פסיעה בינונית שלו הוא אמה ואדם הגדול ביותר כפי שיעור פסיעה שלו:

ד (ד) אם אפשר וכו׳ - דבאי אפשר מבואר בס״ג דשרי:

ה (ה) מותר - אפילו לכתחלה שזהו עונג שלהם:

ו (ו) וכן לראות - פי׳ שכל אדם מותר לרוץ כדי לראות דבר שמתענג בו:

ז (ז) וכן מותר לטייל - אפילו אם כונתו להתעמל ולהתחמם משום רפואה מ״מ שרי כיון דלא מוכחא מילתא שעושה כן לרפואה אבל אסור לרוץ כדי שיתחמם לרפואה כיון דמוכחא מילתא ואסור משום שחיקת סממנין ויש מחמירין אפילו בטיול אם כונתו להתעמל לרפואה:

ח (ח) לדלגו ולקפוץ - דילוג מקרי שמפסיק רגליו ברחבה וקפיצה הוא היכי שקופץ שתי רגליו בב״א:

ט (ט) ממה שיקיפנה - והיכי דא״א בדילוג וקפיצה מותר לו להקיף אבל לעבור בה אסור דיש בזה חשש סחיטה ולא התירו לו אם לא בגוונא דס״ד וס״ו:

י (י) פני רבו - וה״ה פני אביו [גמרא] ועיין במג״א שכתב דאיש ואשה שוין במצות הקבלת פנים ונראה דאשה היינו דוקא ברשות בעלה:

יא (יא) או פני מי שגדול - לאפוקי הרב אצל תלמידו דאסור ואם הוא תלמיד שצריך לו רבו באיזה דברים הן מצד חדודו וחריפותו הן מצד שיש לו שמועות מגדולים אחרים כתב הט״ז דמותר לו לעבור בנהר דעכ״פ גדול ממנו באיזה דברים ובספר תוספת שבת אסר בזה. ואם הרב מסתפק באיזה דבר והולך לשאול את תלמידו שיודע בזה מסתבר בזה כהט״ז דלא גרע מלשאר דבר מצוה:

יב (יב) ובס״ח בהג״ה - היינו דשם מבואר דאפילו אם איכא דרכא אחרינא להקיף מוטב יותר לעבור במים מלהרבות בהילוך כיון דהוא עובר לדבר מצוה אבל האחרונים הסכימו שם דכיון דיכול להקיף טוב יותר להקיף מלעבור במים:

יג (יג) כדי שלא תהא מכשילו - שפעם אחרת לא ילכו לדבר מצוה כיון שלא התירו לו לחזור [רש״י]:

יד (יד) לשמור פירותיו - דשמירת ממונו נמי הוי קצת מצוה ומ״מ לא התירו בחזרה דאינו דבר מצוה כ״כ ומשום שלא תהא מכשילו לעתיד לבוא לא שייך בזה דמאי איכפת לן אם ימנע ולא יחוס על ממונו וגם בודאי לא ימנע מללכת לשמור דאדם בהול על ממונו:

טו (טו) לעבור במים - ובלבד שלא יוציא ידיו וכו׳ כדלעיל בס״ד:

טז (טז) כל היוצא וכו׳ - עיין בבה״ל מה שכתבנו קצת בפתיחה לסימן זה וסימן ש״ג:

יז (יז) ואינו דרך מלבוש - דאלו הוציאו דרך מלבוש הרי לא הוציאו כדרך כל המוציאין שכל המוציא דבר שאינו תכשיט לו מוציאין אותו בידים ולא דרך מלבוש:

יח (יח) והוציאו כדרך וכו' - היינו שלא בשינוי:

יט (יט) חייב - דע דכל מקום שנאמר בהלכות שבת חייב אם עשה במזיד חייב כרת ובשוגג דהיינו ששכח שהוא שבת או שלא ידע שמלאכה זו אסורה חייב חטאת [ועיין לקמן סימן של"ד סכ"ו בהג"ה איך ינהג בזמה"ז] ואם שכח איזה דבר אצלו והוציאו בשוגג לר"ה אינו חייב עליה דמלאכת מחשבת אסרה תורה דהיינו שמוציאו בכונה אלא שאינו יודע שהיום שבת או שמלאכה זו אסורה ודיני ר"ה עיין לקמן בסימן שמ"ה ס"ז ובמש"כ שם:

כ (כ) אסור לצאת בו - דילמא נפיל ואתי לאתוויינהו ד"א בר"ה:

כא (כא) שדרכה לשלפם - וחיישינן דילמא בתוך כך אתיא לאתויינהו ד"א בר"ה:

כב (כב) לא בסיף - ואפילו אם הוא חגור במתניו מפני שדרך הוצאה הוא כך בחול:

כג (כג) ולא באלה - דומה למקל וראשו עגול כמו כדור [ערוך]:

כד (כד) ולא בשריון - מלשון ושריון קשקשים (שמואל א' י"ז):

כה (כה) פטור שהם וכו' - ומ"מ אסור משום מראית העין שיחשדוהו הרואים שרוצה להלחם בהם בשבת וגם אפילו בחדרי חדרים אסור וכמ"ש בסמ"ה ע"ש:

כו (כו) לא יצא בתפלין מפני וכו' - ומשמע דבביתו אין איסור להניח תפלין ודוקא במניחן שלא לשם מצוה אבל לשם מצוה אסור כנ"ל בסימן ל"א ועי"ש במ"ב סק"ה:

כז (כז) שצריך וכו' - והיינו דילמא אתי לאתויי ד"א ומשמע דבלאו האי טעמא לא היה אסור לצאת בהם אף דקיי"ל שבת לאו זמן תפלין מפני שהם דרך מלבוש ועיין לקמן בסימן ש"ח סס"ד בהג"ה ובמ"ב שם ולעיל בסימן ל"א בבה"ל:

כח (כח) קטן במנעל גדול - היינו אדם שהוא קטן במנעל שהוא גדול לו:

כט (כט) באותו שאין בו מכה - הטעם משום דתו לא מחייכי עליה דידעי שאי אפשר לו לנעול המנעל בהרגל שבה המכה דמכתו מוכחת עליו ועיין בבה"ל:

ל (ל) לא יצא - סעיף זה מיירי אפילו בסתם אדם שאינו אומן ועיין לקמן בסי"ב:

לא (לא) בבגדו - אבל אם הוציאה בידו חייב בכל ענין האיש והאשה בנקובה ובשאינה נקובה:

לב (לב) בין שאינה נקובה - דמחט לא הוי תכשיט לאיש בכל גווני ולכן יש איסורא לכו"ע:

לג (לג) בנקובה חייב - ס"ל לדעה זו דבאיש דינו כמו באשה לקמן בש"ג ס"ט דנקובה הוי דרך הוצאה לפרקים כשהיא תחובה בבגדה [ומה דלקמן בסי"ב מבואר דאפילו באומן פטור מבואר שם במ"ב] אבל באינה נקובה פטור דלאו דרך הוצאה היא להוציא כשהוא תחוב בבגדו כ"א בידו ומש"כ וי"א בהיפך טעמם דס"ל דבאיש מחט נקובה לאו דרך הוצאה היא כשהיא תחובה בבגדו שגנאי הוא לו שיאמרו עליו שהוא חייט אבל באינה נקובה דרך הוא לפרקים אף בחול כשמוצאה בשוק לתחוב בבגדו כשיש לו צורך לחצות בו שיניו וכה"ג ועיין במ"א שמסיק דהכל לפי הזמן אם דרכן לצאת כך בחול ולא הוי תכשיט הוי דרך הוצאתו בכך וחייב ואם אין דרך הוצאתו בכך בחול פטור אבל אסור משום דאינו תכשיט וכתב עוד דאם רוב העולם אין דרכן להוציא בכך אע"פ שאנשי מקום אחד מוציאין בכך פטור אבל אסור והטעם משום דבטלה דעתן אצל כל אדם:

לד (לד) שאין עליה חותם - דהוי רק תכשיט לאשה אבל לאיש הוי משוי ומיירי כ"ז שהוציאו כשהוא מונח על אצבעו דאי בידו ממש אפילו יש עליו חותם חייב לכו"ע:

לה (לה) ואם יצא חייב - ומקרי דרך הוצאה על אצבעו מפני שלפעמים נותנת אשה לבעלה להוליכה לאומן לתקנו ומניחה באצבעו עד שמגיע לשם וא"כ אף בחול הוי דרך הוצאה בכך וחייב:

לו (לו) לרש״י פטור - פי׳ פטור אבל אסור מדרבנן דאף דטבעת שיש עליה חותם הוא תכשיט לאיש שכן דרכו בחול לחתום בו באגרות מ״מ אסור דגזרינן דילמא שליף ומחוי ואתי לאתויי ד״א וכמו בכל תכשיטי אשה דגזרו משום זה:

לז (לז) דאינו תכשיט וכו׳ - ס״ל דבאיש לא גזרינן דילמא שליף ומחוי לפי שאין דרכו בכך אבל דבר שהוא תכשיט לאיש ולאשה גם לדידהו אסור משום דלא פלוג רבנן ואסרוהו גם באיש:

לח (לח) וע״ל סימן ש״ג סי״ח - היינו דשם נתבאר האיך לנהוג בזה בזמנינו ומשמע שם דאין למחות באיש הנושא אותם ובחידושי רע״א כתב שם דבעל נפש יחוש לעצמו שלא לצאת בטבעת כלל:

לט (לט) אא״כ וכו׳ - דיכול לחתום בה אגרות:

מ (מ) חקוקים - וה״ה אם האותיות על הטבעות בולטות דיבוא אח״כ על השעוה שוקע ג״כ מקרי טבעת שיש בה חותם אלא דנקט חקוקין משום צורות דבבולטין לפעמים בצורות אסור אף בחול להשהותה בביתו כגון שהיא צורה שלמה של אדם וכדאיתא ביו״ד סימן קמ״א ס״ה ויש שפירשו דהאי צורות לא איירי בצורות אדם כלל או כגון שהיה רק פרצוף מצד אחד דזה לכו״ע רשאי לעשות בין בולט ובין שוקע ומה דנקט חקוקין אורחא דמלתא נקט:

מא (מא) אסור וכו׳ - היינו אפילו אם כונתו עתה לתלות על צוארו לתכשיט ולנוי אסור מפני הרואה והיינו אפילו לדעת ר״ת והרמב״ם לעיל בס״ט דמתיר בתכשיט לאיש או דמיירי שהמפתח קבוע היטב בשלשלת שעל צוארו ואין בקל למשלף אותו ולאחווי אפ״ה אסור מפני מראית עין:

מב (מב) אם הוא של כסף - דכיון דאין דרך לעשות מפתח מכסף הרי עיקרו נעשה לתכשיט ואע״פ שגם משתמשין בו מ״מ עיקרו לתכשיט עשוי ומותר כשמוציאו לשם תכשיט אבל אם הוא עשוי מברזל ונחשת אע״ג דעשוי לנוי כעין תכשיט אסור לצאת בו דעיקרו לתשמיש עשוי שכן דרך כל המפתחות לעשות מברזל ונחשת [לבוש]. והנה אף דמדברי השו״ע משמע דדעתו כהדעה ראשונה מדקבעה בסתמא מ״מ אין למחות בזה אחרי דכתב הד״מ בשם האגור דבאשכנז נוהגין כהמתירין בשל כסף:

מג (מג) אסור לצאת בתיק - היינו תיק של כסף וקבוע בשלשלת ולתלות על צוארו לתכשיט דאלו שמוציאם בידו בלא״ה אסור אפילו תכשיט גמור [אחרונים]:

מד (מד) דהבתי עינים בעצמם הם משוי - וה״ה בנדן של כסף אף אם הוא עשוי להתקשט בו אם יש בו סכין ולא אמרינן דהסכין יהיה בטל לגבי הנדן שהוא של כסף או בתי עינים לגבי התיק אלא אדרבה הסכין והבתי עינים הם עיקר דהא אין אומרים נעשה בתי עינים לתיק אלא נעשה תיק לבתי עינים וה״ה נדן לסכין. והנה כ״ז מיירי לענין לשאת התיק של הבתי עינים עם הב״ע שבתוכו על צוארו לתכשיט ולשאת הבתי עינים גופא על חוטמו במקום שאין עירוב בודאי אסור בלא״ה דילמא יפלו מעליו ואתי לאתויי ד״א [ח״א]:

מה (מה) בזה להתיר - ודוקא כשהוא מחובר וקבוע בראש החגור ועשוי כעין זענקעל [הוא כעין קרס או מה שאנו קורין שפראנצקעס] לחגור בו דאז אמרינן כיון שהחגורה מדובק בברזל של המפתח והם כחתיכה אחת אע״פ שהברזל עשוי ג״כ כעין מפתח לנעול בו בטל המפתח לגבי החגורה אבל כשקובע ומחברו באמצע חגורה אסור דאין המפתח בטל לגבי האזור דאין שייך להאזור כלל וע״כ אותן האנשים שמורין לעצמן היתר לשאת בשבת מחמת שתלוי המפתח בברזל הקבוע בחגורה וכ״ש במה דתלוי רק בקשר של קיימא הוא טעות דאין היתר אלא אם המפתח גופא עשוי מתחלתו כעין זענקעל דוקא דאז בטל לגבי החגורה. ואם המפתח הוא של כסף והוא קבוע בחגורה באמצע אף דבזה אינו גוף אחד עם החגורה מ״מ יש מתירין מצד שהוא תכשיט ויש אוסרים וכנ״ל בסי״א. ולשאת את המורה שעות [אוהר, זייגער] בבגדיו חוץ לעירוב אסור לכו״ע שאין שייך ע״ז שם תכשיט כיון שאינו דרך מלבוש והמוציאו לר״ה חייב חטאת ואפילו אם הוא מחובר לרביד הזהב שנושא על צוארו שהוא תכשיט ג״כ איסור גמור הוא דהמורה שעות יש לו חשיבות בפ״ע ואינו בטל לגבי רביד:

מו (מו) במחט התחובה וכו׳ - כל אלו הם שנותנים בני האומנות לסימן מאיזו אומנות הם בצאתם לשוק כדי שיכירום:

מז (מז) ואם יצא פטור - דאין דרך הוצאה בכך אלא בידו דאפילו אומן דוקא כשהוא רוצה להכריז על עצמו שהוא אומן אז מוציא בכך אבל לא בשאר פעמים והא דפסק המחבר לעיל בס״ח בדעה ראשונה דבמחט נקובה התחובה לו בבגדו חייב אפילו כל אדם שם מיירי שתחובה בבגד במקום שדרך לתחוב בו בחול לפרקים וכאן מיירי כשתחובה במקום שאין דרך הוצאתו לגמרי בכך רק לאומן כשרוצה להראות שהוא אומן לכן לא מקרי דרך הוצאה

ופטור אפילו אומן כר״מ דס״ל הכי בגמרא ובביאור הגר״א לעיל בסימן רנ״ב בסופו פסק דהלכה כר״י דאומן חייב ועיין בספר חמד משה שהוא מצדד דגם דעת הרי״ף והרא״ש מטין כן:

מח (מח) לא יצא הזב וכו׳ - דדרך הוצאה הוא לאיש זה בחול ואעפ״כ לא מקרי זה בשם מלבוש דהוא עשוי רק להצילו מטינוף וכל אצולי מטנוף משוי הוא אם לא שהוא מלבוש גמור וכדלקמן בסי״ד:

מט (מט) בכיס - וה״ה אם קושר מטלית בפתילה של כובע כדי לקנח בו עיניו אסור:

נ (נ) מלבוש - מלפניה ומלאחריה כעין מכנסים בלא שולים דכיון דדרך מלבוש הוא מותר בכל גווני וכדלקמן בסי״ד אבל כשהיא לפניה לבד או שהיא מאחריה בלבד וקושרתו ברצועות לפניה בכה״ג לא מקרי מלבוש ואסור:

נא (נא) שלא יכאב - היינו שלא יפול על בשרה ויתייבש עליה ונמצא מצערה ולכך מותר דכיון שכונתה בשביל צער אפילו נצלת עי״ז מטינוף ג״כ דרך מלבוש הוא כשאר מלבושים שהם עשויים להגנת הגוף ומותר:

נב (נב) אם אינו לובשו וכו׳ - ר״ל שלובשו מלמעלה על בגדיו כדי שלא יטנפו אעפ״כ מותר ומה שסיים אח״כ בהג״ה בגד מפני הגשמים או כובע וכו׳ היינו ג״כ אפילו שמוסיף ללבוש בגד מלמעלה לבגדיו רק מפני הגשמים ובלתי זה לא היה הולך בו כגון שהוא בגד עב וגס מאד כשק וכן כובע היינו שלובש מלמעלה כובע גדולה על כובעו כדי שלא יטנף אעפ״כ שרי כיון שהוא דרך מלבוש [ב״י בסוף סימן ש״א וכ״כ ש״א]:

נג (נג) בגד על צעיפה - היינו אם אינו דרך מלבוש רק שמונח על ראשה לבד כמו בחתיכת בגד פשתן קטנה אבל אם מתעטפת בו גם קצת מגופה הוי דרך מלבוש ושרי אף שהוא לאצולי טנוף כמש״ל ואפילו אם הוא בגד גרוע כשק וכדלקמן בסכ״א ושרי אף לעשירות כיון דלענייות חזי חשיב גם לעשירות מלבוש:

נד (נד) דאין זה וכו׳ - ואם כונתה שלא יצערו אותה הגשמים שרי בכל ענין אף שממילא נצלת עי״ז מטנוף בגדיה ובלבד שתקשרנה יפה:

נה (נה) מלבוש - וע״כ אסור לאיש לכסות הכובע בפאטשיילע [ח״א]:

נו (נו) כיון דאינו וכו׳ - היינו דע״כ חיישינן דילמא משתליף מרגלו ואתי לאתויי ד״א:

נז (נז) וספסלים הקטנים שבידיו - היינו שנשען עליהם בעת שנדחף לפניו ושרי דהוא דומיא דחיגר עם מקל בסעיף ו׳:

נח (נח) יוצא בהם בשבת - דלא שייך כאן דילמא משתלפי:

נט (נט) של עץ - היינו אע״ג שאין בו עור כלל אפ״ה מקרי מנעל ועיין בביאור הגר״א ובפמ״ג שהקשו מהא דלקמן סימן תרי״ד ס״ב דמשמע דדוקא במחופה עור מלמעלה אבל של עץ לבד לא חשיב מנעל ועי״ש בביאור הגר״א מה שתירץ בזה ליישב דעת השו״ע לחלק בין שבת ליוהכ״פ אבל מ״מ לדינא משמע דמצדד כהרמב״ן דשל עץ לבד לא חשיב מנעל אף לענין שבת:

ס (ס) וכן בפנטני״ש - היינו מה שקורין בלשוננו פאנטאפי״ל דאע״ג דמשתלפי במהרה וממילא [היינו ע״י חליצה בידים ובלא התרת קשר] מ״מ כיון דמחופה עור הוא מהודק קצת ולא חיישינן דילמא יפלו ואתי לאתויי:

סא (סא) ויש מחמירים - היינו בפנטני״ש ומטעם דילמא משתליף והט״ז לקמן בס״מ כתב דלא חיישינן לזה דהא אין דרך לילך יחף בר״ה והתו״ש מפקפק קצת בדבריו ע״ש ונראה דבמקום רפש בודאי אין להקל אך לכו״ע אם שכח ויצא בהן לר״ה א״צ להסירן אלא מהלך בהן עד שמגיע לביתו וכן הדין בכל הני שאסורין משום דאתי לאתויי:

סב (סב) במקום שאין דרך וכו׳ - ובד״מ משמע דאפילו במקום שדרכם לילך יחף בחול בשבת ילבש מנעלים כדי שיזכור - שהוא שבת ובב״ח איתא דגם יש בזה משום עונג שבת וה״ה דביו״ט צריך ליזהר בזה דעונג שבת ויו״ט שוין ועיין סימן ב׳ דגם בחול מדת צניעות הוא שלא לילך יחף:

סג (סג) בלא מקל מותר - דכיון דאינו יכול לילך כלל בלא מקל הו״ל כמנעל דידיה:

סד (סד) אבל אם אפשר וכו׳ - וכן זקן ההולך בביתו בלא מקל וכשיוצא לחוץ נשען על מקלו מחמת תשות כחו ואינו נוטלו אלא להחזיק עצמו אע״פ שגופו מתנענע אסור דהוי המקל אצלו כמשוי כיון דבביתו הולך בלי מקל אבל אם הזקין כ״כ דא״א לו לילך כלל בלי מקל מותר:

סה (סה) ואינו נוטלו וכו׳ - וכשאדם הולך במקום שיש חשש שיפול מחמת שירדו גשמים והמקום משופע או שהולך בחורף על המים הנגלדים [שקורין איי״ז] ומפחד שמא יפול מותר ג״כ לצאת במקל דדמי לחיגר [כ״כ הט״ז] ואליהו רבא כתב עליו דאין דבריו מוכרחים וגם בעוד אחרונים ראיתי שדעתם שאין להתיר בזה רק במקום שיש עירוב:

סו (סו) אסור - ואפילו הוא מקל תפארת שנושאו לכבוד אסור דאף שהוא תכשיט לא הותר לישא תכשיט בידו וע״כ מה שנהגו החשובים לצאת במקל שבידם אסורים לצאת בהם בשבת חוץ לעירוב אבל תוך העירוב מותר אם נושאו לכבוד או שיש בו צורך קצת אבל בלא צורך כלל איכא זילותא דשבת:

סז (סז) דינו כחיגר - היינו דתלוי ג״כ אם יכול לילך בלי מקל [ב״י בסימן תקכ״ב]:

סח (סח) אסור לו לצאת - היינו חוץ לעירוב והטעם דעצם הליכתו אפשר לו לילך בלי מקל ואינו נוטלו אלא ליישר פסיעותיו:

סט (סט) וכבלים וכו׳ - דנחשב לו כמו מלבוש דדרך הליכתו הוא כן ובטלים הם לגבי הגוף שהוא לבוש בהן ולא חיישינן דילמא נפיל מרגליו ואתי לאתויי דמסתמא כיון דאסור בהם בודאי הם בחוזק על רגליו ולא יפלו:

ע (ע) אין יוצאים באנקטמין וכו׳ - ובכל זה הטעם מפני שאין זה דרך מלבוש ואם הוציא בזה וכן בקב הקיטע הנ״ל פטור מפני שלא הוציא כדרך המוציאין:

עא (עא) בתיבה וכו׳ - כגון שרוצה להגן על עצמו מפני הגשמים והטעם דכל הני לאו דרך מלבוש הוא אלא משוי הוא:

עב (עב) בשק - מפני שדרך הרועים לצאת בהם מפני הגשמים וכיון דחשיב מלבוש להני לכן מותר גם לכל אדם לצאת בהם אפילו שלא מפני הגשמים:

עג (עג) פי׳ בגדים גסים - כן פירש הרא״ש בנדרים וכן רש״י בשבת ס״ב פירש נמי מלבוש שק ומשמע דשק ממש לא [וצ״ע בימינו שהרועים נהגו ללבוש שק גופא איך הדין גם לדבריהם קשה קצת אמאי קאמר הברייתא לא בתיבה וקופה וכו׳ יותר היה לה לאשמועינן דבשק ממש לא וגם בש״ג שעל המרדכי הביא בשם אדרת והוא הרשב״א דאפילו שק מותר וצ״ע]:

עד (עד) במוך וספוג - היינו שנתנו מבעוד יום וכדמפרש לקמיה:

עה (עה) באספלנית - מטלית של בגד שמושחין אותו במשיחה ומשימין אותו על המכה:

עו (עו) לא יחזירנה - דהוי כמו נתינה לכתחלה דאסרו רבנן לעשות רפואה בשבת וכדלקמן בסי׳ שכ״ח:

עז (עז) על המכה - וה״ה אם ירצה לכרוך אותם על המוך וספוג ורטיה ג״כ אסור והא דמסיים דבאגד שכורך על הרטיה יכול לילך בו היינו דוקא באגד של סמרטוטין דדרך להשליכו כשמתירו וע״כ אינו חשיב ובטיל לגבי הרטיה משא״כ בחוט או משיחה דחשיבי ואינו בטיל לגבי המוך וספוג ובביאור הגר״א כתב דלדעת הרמב״ם אינו אסור בחוט ומשיחה כ״א כשכורכו על המוך וספוג לצאת בו [דמשום דחשיבי לא בטלי] אבל על המכה ממש אפילו היה כרוך חוט ומשיחה או שאר דבר חשוב מותר לצאת בו דאף דאינו מרפא מ״מ הרי מועיל שלא יסרט המכה וע״כ לא הוי משוי והביא ראיה לדבריו מלשון התוספתא ומשמע מניה שהוא סובר כן להלכה וכן משמע דעת כמה אחרונים וכמו שאכתוב לקמן בסכ״ח במ״ב ע״ש:

עח (עח) וקושרו ומתירו - דהלא באגד אין בה משום רפואה:

עט (עט) הארוגים להם - ולכן לא חיישינן דילמא מיפסק ואתי לאתויי ואפילו אם הם זגין של זהב שאינו עשוי אלא לבני מלכים ג״כ לא חיישינן דילמא מחייכי עליה ואתי לאתויי בידו כיון שהוא ארוג:

פ (פ) אינם ארוגים לא - ואפילו הם קשורים להכסות וכ״ש בזוג שבצווארו דאסור לצאת דחיישינן דילמא מיפסק מהכסות או מצווארו ואתי לאתויי וכ״ש אם הם של זהב דחיישינן דילמא מחייכי עליה להחזיקו כיוהרא דאינו עשוי אלא לעשירים ואתי ליטלן ולאתויי ביד וכתבו בתוספות בשם הריב״א דאפילו בנים קטנים שאינם עשירים אסורים לצאת בזוג של זהב שאינו ארוג בכסות או התלוי בצווארו דחיישינן דילמא מחייכי עלייהו וא״א שלא ישמע אביהם ויטלם ובתוך כך אתי לטלטלם ד״א בר״ה והביאם המ״א וא״ר:

פא (פא) רק בדבר וכו׳ - דהיינו כגון זוג שהדרך היה בזמניהם להיות בכל הבגדים לנוי לכך שרי באריג שלא גזרו אטו אינו אריג כיון שהוא נוי לבגד לא הטריחו חז״ל להפסיד אותו ולהתגנות:

פב (פב) שאין דרכו בכך - היינו דגזרו מחובר אטו אינו מחובר ועיין במרדכי שם שסיים דאפשר דבכלל משוי הוא וחיוב חטאת נמי יש בזה דאינו בטל לגבי הבגד כיון שאין דרכו בכך וכן משמע בתשובת הרשב״א שהובא בב״י שכל דבר שאין צורך להבגד ואין תשמיש להבגד אינו בטל לגבי הבגד והרי הוא כאלו מוציאן לבדו בלא הבגד וחייב:

פג (פג) מותר לצאת בהן - דחשיב מלבוש כיון שדרך לצאת בו כל ימי השבוע ולא חיישינן דילמא יתבייש ושקיל ליה ואתי לאתויי שאימת מלכות עליו גם לא חיישינן דילמא מיפסק ואתי לאתויי כמו בזגים שאינן ארוגים שאין זה חשיב:

פד (פד) אם מחובר וכו׳ - כאן בעינן שיהיה מבע״י תפור היטב להכסות או עכ״פ שיהיה תפור בשני תכיפות דאז הוי כמו אריג יחד וכנ״ל בריש הסעיף [דאל״ה חיישינן דילמא מיפסק ואתי לאתויי כמו בזגים ואע״ג דהוא דבר שאינו לא מלבוש ולא תכשיט מ״מ לא חשיב כמשוי דדרך היה בזמניהם לתפור כן להכסות הלכך בטל הוא לגבי בגד ולפ״ז בזמנינו שאין דרך להיות הפאציילע״ט תפור בהבגד לא בטיל הוא לגבי בגד ואסור וכ״כ בספר זכרו תורת משה ובספר מטה אשר ויש שכתבו לפי שהפאציילע״ט הוא דבר שאינו חשוב בטל הוא לגבי הכסות כשתפור בו] וקשירה בעלמא להכסות או להחגור אפילו קשרו מבע״י בקשר של קיימא ג״כ אסור לצאת בו כיון שאינו חוגר עצמו בהפאציילע״ט ומי שרוצה להיות הפאציילעט עמו ולא תפרו להכסות מבע״י אין לו היתר שיעשה עתה ממנו כעין חגורה לחגור בו כיון שיש לו חגורה בלא״ה וחגורה ע״ג חגורה אסור כדלקמן בסעיף ל״ו אלא יחבר ראש הפאציילע״ט בראש החגורה בעניבה ויהיה כחגורה ארוכה ויחגור עצמו בו כל זמן שהולך ברחוב [ט״ז וש״א] ויש מאחרונים שמפקפקין בזה וסוברין דקשר שאינו של קיימא לא מהני לזה וע״כ לכתחלה טוב לעשות עצה זו גופא מע״ש ויקשרנו בקשר של קיימא להחגורה בראש דיחשב כחגורה ארוכה לחגור בה בשבת:

פה (פה) לכסות - דוקא לכסות אבל אם תפרו לחגורה אינו מועיל דאינו בטל לגבי חגורה אא״כ יתפרנו בראש החגורה ויחגור עצמו בו וכנ״ל ועיין לקמן בסעיף ל״ו ל״ז מה שכתבנו במ״ב מענין זה:

פו (פו) שקושרים אותם בקשרים - דהוא ג״כ בכלל קמיע מומחה כדאיתא לקמן בסכ״ה דאחד קמיע של כתב ואחד קמיע של עיקרין ותכשיט הוא לחולה כאחד ממלבושיו ועיין לקמן בסכ״ה מתי נקרא קמיע מומחה:

פז (פז) אין יוצאין וכו׳ - ועיין לקמן סימן ש״ח במ״ב ס״ק קכ״ט מה שכתבנו שם:

פח (פח) יוצאין בו - ודוקא כשהוא מוציאו דרך מלבוש דאז שרי משום דתכשיט הוא לחולה כאחד ממלבושיו אבל לא יאחזנו בידו ויעבירנו ד״א [גמרא]:

פט (פט) לא שנא וכו׳ - כלל ההפרש בין איתמחי גברי לאיתמחי קמיע הוא זה דאיתמחי גברא לא נקרא אלא ע״י שריפא ג׳ בני אדם מחולי אחת בשלש איגרות שהיה כתוב בכולן לחש אחד ואפילו לכל אחד רק פ״א ואז נעשה גברא זה מומחה אף לשאר אנשים שיש להם חולי זה אם יכתוב לחש זה דהלא נתחזק בשלשה בני אדם שהוא מומחה לרפאות בלחש זה [אבל לשאר לחשים לא נעשה מומחה לעולם דלא איתמחי רק על לחש זה שכבר נתברר המחאתו] ומומחה קמיע כגון שכתב לחש אחד באגרת אחת וריפא באותה אגרת ג׳ פעמים שעי״ז נעשה אגרת זו מומחה שכל אדם מחולי זה שישא האגרת הזה יתרפא ודוקא אותה אגרת בעצמה אבל אם יהיה כתוב הלחש הזה גופא באגרת אחרת לא מהני דלא איתחזק הלחש הזה כ״א באגרת הזו. ואפילו אם יכתוב אותו גברא בעצמו שכתב האגרת הראשון ג״כ לא מהני דהלא לא איתמחי גברא בשלש אגרות:

צ (צ) לחש אחד - אבל כתב ג׳ לחשים לא איתמחי גברא כלל עי״ז שהרי כל לחש לא הועיל כ״א לאדם אחד:

צא (צא) בכל פעם שיכתבנו - אפילו לאדם אחר וה״ה דיכול כל אדם מאותה חולי ליקח בעצמו ולישא אותן האגרות הראשונות שכבר כתב מומחה גברא זה דכיון דגברא נתחזק כמומחה על לחש זה מאי נ״מ אם יכתבנו מחדש או לישא מה שכתב כבר:

צב (צב) וריפא בו ג׳ פעמים - אפילו רק לאדם אחד:

צג (צג) לכל אדם - פי׳ שכל אדם שיש לו אותה החולי מותר ליקח בעצמו ולישא אותה אגרת אף שלא רפאה אלא לאדם אחד שהרי נתחזקה בהמחאתה ג׳ פעמים אבל אם יכתוב לחש זה באגרת אחרת אסורה אפילו אם אגרת הראשונה רפאה שלשה בני אדם דלא נתחזקה רק אותה האגרת אבל גברא לא איתמחי לאגרת אחרת:

צד (צד) הועילה לג׳ אנשים - דאי לא הועילה כל אחת רק לאדם אחד לא הוי אלא איתמחי גברא ולא הקמיע וכדלעיל בריש הסעיף אבל כיון שהועילה כל אגרת פעם אחת לג׳ אנשים גם האגרת נתמחאה:

צה (צה) או לאדם אחד שלשה פעמים - גם בזה הא דצייר ג״פ כדי שיהיה גם איתמחי קמיע וכנ״ל:

צו (צו) שתי המחאות ביחד - כגון שכתב אגרת וריפא לראובן ג׳ פעמים ועוד אגרת לשמעון ג׳ פעמים ועוד אגרת וריפא לשמעון עוד ב׳ פעמים [ועדיין לא איתמחי גברא לפי שלא ריפא ג׳ אנשים וגם לא אתמחי קמיע] ואח״כ ריפא באותה אגרת השלישית גם ללוי ונמצא שבאו שתי המחאות ביחד [מ״א]:

צז (צז) לא תלינן וכו׳ - ונ״מ שאם הפסיד הרופא המחאתו כגון שכתב עוד ג׳ אגרות ולא הועילו אז גם הקמיע שנתן מכבר שריפא ג׳ פעמים אסורה דעדיין לא נתמחאה משא״כ כשבאו שניהן ביחד או שבאה המחאת הקמיע תחלה אז אע״פ שהפסיד הרופא המחאתו המחאת הקמיע במקומה עומדת:

צח (צח) שלשה קמיעים לאדם אחד - היינו שלש אגרות אף שהם לחש אחד:

צט (צט) לא גברא - דהיינו שאינו יכול לכתוב אגרת אחרת אף בלחש זה דכיון שלא ריפא בהג׳ אגרות רק לאדם אחד אמרינן מזליה דחולה גרים וכתב המ״א דאף החולה בעצמו אסור לצאת בהאגרות שרפאוהו מכבר כיון שנקראו קמיע שאינו מן המומחה וש״א מפקפקין בזה:

ק (ק) ולא קמיע - דקמיע לא איתמחי רק כשאגרת אחת רפאה ג׳ פעמים:

קא (קא) של כתב - ואם הוא מכתבי הקודש אסור לצאת בה לר״ה אא״כ מחופה בעור או ד״א דאל״ה חיישינן דילמא יצטרך לפנות ויסירם מעליו ואתי לאתויינהו ד״א ואם הוא חולה שיש בו סכנה אי שקיל מיניה דאז אין צריך להסירם בכל גווני מותר לצאת:

קב (קב) של עיקרין - של שרשי סימנין:

קג (קג) לומר - וה״ה שנאמן על הקמיע לומר שהיא מומחית דלא חשדינן ליה שיכוין להכשיל:

קד (קד) בביצת החרגול - הוא חגב ועיין בגמרא למאי עבדי כל דברים אלו ובזמנם היו אלו דברים איתמחו לרפואה ויש להם דין קמיע מומחה ושרי לצאת בהן כשהן תלויין עליו:

קה (קה) ואין ניכר בו שהוא משום רפואה - היינו שאין ניכר שיהיה לרפואה והא דמותר בדברים הנ״ל כיון שיאמרו היודעים שהוא לרפואה מצד הסגולה הוי כניכר:

קו (קו) כל לחש מותר - ואפילו אי עדיין לא אתמחי ואין אנו יודעין שמרפאין אפ״ה מותר בחול דכיון דידעינן שיש לחשים שמרפאים אמרינן שמא גם בזה ירפא והוי קצת כמו ניכר כיון שרגילות שהלחשים ירפאו ואין איסור אלא באותן שידענו שאינן מועילים:

קז (קז) בכל קמיע שאינו מומחה - הקשה בביאור הגר״א הא תנן דאין יוצאין בקמיע שאינו מומחה משמע הא בחול ש״ד ועיין בלבושי שרד שנדחק ליישב. ואם החולה הוא דבר שיש בו חשש סכנה נראה דלכו״ע שרי בכל גווני:

קח (קח) וגם הוא מרפא - הוא מלשון הטור ומשמע מזה דבדבר שאינו מרפא אלא שעושה כדי שלא ינגף ברגלו אסור ואזיל לטעמיה בסכ״ב עי״ש אבל בא״ר הביא בשם כמה פוסקים דאפילו אם אינו מרפא אלא שעושה כדי להגין מצער ג״כ מותר לצאת בו וכ״כ בתו״ש בשם מהרש״ק ועיין לעיל בסעיף כ״ב מה שכתבנו בשם הגר״א דדעת הרמב״ם הוא ג״כ הכי וע״כ אם חתך אצבעו בשבת וכורך חתיכת בגד עליה שלא ישרט בבגדיו מותר לצאת בו מיהו יותר טוב שיכרוך על המקום הזה באיזה סמרטוט דבזה מצדד הפמ״ג דלכו״ע שרי לצאת בו דלא חשיב ובטיל לגבי המכה מיהו בכל גווני צריך לרחוץ מקודם הדם שבאצבעו כדי שלא יצטבע עי״ז:

קט (קט) מותר לצאת - ודוקא בשקשר את המטבע לפיסת רגלו מבע״י באיזה סמרטוט דלא חשיב ובטיל אבל אם קשר אז בדבר שהוא חשוב אסור לצאת בשבת וכנ״ל בסכ״ב:

קי (קי) דהיינו שלאחר וכו׳ - וכ״ש כשהסירה לגמרי מעל עצמו וקיפלה ונתנה על כתפו דחייב:

קיא (קיא) חייב חטאת - שאין זה דרך מלבוש והו״ל משוי:

קיב (קיב) למטה מכתפיו - היינו אפילו אם אינו מכסה בה רוב גופו ויש מחמירין בדבר דבעינן שיהא מכסה בה רוב גופו:

קיג (קיג) ועל פי זה מותר וכו' - כונתו באופן זה שמתקצר קצת מלמטה דכיון שעכ"פ מעוטף הוא עד למטה מכתפיו ואע"ג שמגביה שוליו מלמטה שרי דלהתעטף כל גופו בו כמו בבהכ"נ קשה לעשות כן כשהולך בר"ה אף שילבש גלימא עליו מלמעלה:

קיד (קיד) ולהביאו לבהכ"נ - כאן שייך הג"ה דסעיף שאחר זה [באר הגולה ועו"ש ולפירוש הגר"א שנכתוב לקמן ההגהה על מקומה עומדת]:

קטו (קטו) בטלית סביב הצואר - ואין זה סותר לסעיף הקודם דמיירי במדינות שנהגו לצאת כן בחול בבתיהם ולכן מותר אפילו במקופל ומונח סביב הצואר דדרך מלבוש הוא שם והוא כעין סודר שהתיר השו"ע לקמן בסל"ד [מ"א ותו"ש] ומש"כ בהג"ה אע"פ וכו' מקומה שייך לסוף סכ"ט וכנ"ל ובביאור הגר"א משמע שמפרש דמש"כ בשו"ע בטלית שסביב הצואר היינו ששני צדי העליון היה מקובץ ומונח סביב הצואר אבל שוליה התחתון שמאחוריה היה משולשל למטה ולזה סיים הרמ"א דאע"פ שמניח צד ימין על כתפו של שמאל ג"כ שרי משום דדרך ללבשו כך והוא להתנאות. ולפי פירושו שייך דין זה גם במדינתנו:

קטז (קטז) נתכוין לקבץ כנפיו וכו' - היינו שנטל שני הקצוות שלפניו ולאחריו לצד ימין וכן של צד שמאל וקיפלן והגביהן על ידו או על כתפו ולא דמי לסכ"ט דהתם כל שולי הטלית שלאחריו מקופלת ומונח על כתפו משא"כ הכא דרק הקצוות מוקפלין ומונחין על כתפיו להכי רק איסורא איכא ולא חיובא וגם תלוי בכונתו:

קיז (קיז) אבל מלבושים דידן - הטעם דאכתי נשאר עליו עצם הבגד דרך מלבוש ומשמע באחרונים דאעפ"כ אין להקל אלא במגביה קצת אבל לא להגביה הרבה ולתתם תחת הזרוע דנעשה כמרזב:

קיח (קיח) ומוציא ידיו מתוכה - משמע דכשאינו מוציא ידיו מתוכן כגון מענטלי"ק של נשים או שול מאנטי"ל של אשכנזים אסור להגביהם דלאו דרך מלבוש הוא ומ"מ נראה דאין להחמיר אלא להגביה הרבה אבל לא מעט כדי שלא יתלכלך דעדיין דרך לבישה הוא:

קיט (קיט) חייב - דדרך הוצאה היא וה"ה כשיוצא לחוץ במעות הצרור לו בכיסו התחוב בבגדו אבל בבית או תוך העירוב דלית ביה משום איסור הוצאה שרי באופן המבואר לקמיה:

קכ (קכ) מותר - להיות לבוש בסדין הזה אם צריך לו להסדין וי"א דהאי אם צריך לו היינו שירא להניחו שלא יבואו לגזלו אבל משום צריכות הסדין בעלמא לא הותר לו לטלטל:

קכא (קכא) רק שהם מנוקבים - זהובים אדומים או מטבעות כסף דאין עלייהו שם מוקצה עי"ז דראוי לתלותו בצואר בתו לתכשיט ועיין בביאור הגר"א שכתב דזה קאי גם אארישא דהיינו בצרורים בסדינו בעי ג"כ מנוקבים וטעמו דאי לא היו מנוקבים היה אסור לטלטל גם הסדין דנעשה בסיס להמעות שצרר בתוכו מע"ש:

קכב (קכב) אסור לצאת וכו' - ולא בטלי לגבי בגד כמו שאר דבר התפור בתוך הבגד משום דחשובים ולא בטלי ומ"מ לית בהו חיובא כמו בצרורין למעלה אלא איסורא משום דלאו דרך הוצאה היא:

קכג (קכג) במקום פסידא - היינו בתפורים בתוך בגדו מע"ש וטעמם דכיון דלית ביה אלא איסור דרבנן משום דלאו דרך הוצאה היא וכנ"ל וכ"ש בזמן הזה דלהרבה פוסקים לית לן ר"ה דאורייתא הקילו במקום פסידא דאדם בהול על ממונו ואם לא נתיר באופן זה יבוא לעבור על איסור תורה דיבוא לחפור בקרקע ולהטמין וכה"ג וכתבו האחרונים דה"ה אם לא תפרן מבעוד יום יוכל להוציאן בשבת ע"י שינוי אחר שיהיה שלא כדרך הוצאה דהיינו שיניח המעות בין בגדו לבשרו או במנעלו ומ"מ לכתחלה טוב יותר לתפור בבגדו מבעוד יום:

קכד (קכד) אם צריך לצאת - כגון שירא שאם ישב בבית כל היום ירגישו בו שהוא שומר מעותיו ויבואו לגזלו:

קכה (קכה) לא יצא - היינו חוץ לעירוב כשהוא לבוש בהבגד:

קכו (קכו) יש להחמיר - שלא ללבוש הבגד דחיישינן שמא יצא בו:

קכז (קכז) המקופל על כתפו - אע"ג דבטלית אסור במקופל כמ"ש בסכ"ט בסודר שרי דסודר דרך לבישתו כך בחול לקפלו על כתפיו וכ"ז מיירי במקומות שדרך איזה אנשים לילך כן לפעמים:

קכח (קכח) אע״פ שאין נימא וכו׳ - דאיכא למ״ד בגמרא דבעינן דוקא שיהא נימא יוצא מהסודר וכרוכה על אצבעו להחזיקו שלא יפול מכתפיו אבל לא קי״ל הכי:

קכט (קכט) ואם אין הסודר וכו׳ - והיינו שהוא קצר ואין בו שיעור כדי לחפות ראשו ורובו לכך צריך לקשור שני ראשיו למטה מכתפיו והוי כמו אבנט ושרי אע״פ שקצרה אבל אם יש בהסודר שיעור כדי לחפות ראשו ורובו אז אף אם מקפלו על כתפיו שרי וכמ״ש בריש הסעיף דמקרי מלבוש ודרך לבישתו בכך ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

קל (קל) לבדים הקשים וכו׳ - שאין דרך מלבוש מלבדים הקשים והוי כמשוי ואסור ומשמע ברמב״ם דאפילו אם הם דקין אסור כיון שהוא קשה:

קלא (קלא) מותר - להביאם דרך עיטוף אפילו בר״ה ומשמע ברמב״ם דדוקא אם הם גם דקים כמו הבגדים:

קלב (קלב) בין לצורך חבירו - אע״ג שאין לו שום הנאה בזה אפ״ה לא מחזי כמשוי כיון דדרך מלבוש הוא:

קלג (קלג) ויש אוסרים שתי חגורות - ולא דמי לשני מלבושים שדרך אדם ללבוש אותן מפני הקור אבל תרי חגורות מה הנאה יש ואין דרך לחגור ומשוי הוא ומשמע בפוסקים דלכו״ע אין איסורו אלא מדרבנן כיון שעכ״פ דרך לבישה הוא אלא דאסור משום דמחזי כמשוי וכ״ש לחגור פאציילק״ע על החגורה דאין דרך לחגור בכך דאסור והח״א כתב דבזה אפילו לדעה ראשונה אסור דכיון שאין דרך לחגור בזה בחול מינכר לכל שמערים להוציא ואפילו בכרמלית אסור ובט״ז סקי״ד נתן עצה שיחבר ראש הפאציילק״ע בראש החגורה בעניבה דאז יהיה נראה כחגורה ארוכה ויחגור גם בהפאציילקע ולפי המבואר לקמיה יכול לחגור את הפאציילקע ע״י הפסק מלבוש דהיינו אם החגורה היא למעלה יחגרנה על המכנסים אבל אסור לקשור את המטפחת סביב הרגל שאינו דרך מלבוש כלל אלא יעשה כנ״ל או יכרוך אותה סביב הצואר בדרך מלבוש:

קלד (קלד) זה על זה - והיכא שנוהגין לחגור אונטע״ר גארטיל ואיבע״ר גרטי״ל דהיינו התחתון אין נאה והשני נאה ועושין כן שהוא טוב לחגור בשני על הראשון או שהשני הוא קצר שרי [פמ״ג] וכן בח״א מצדד דאין למחות בזה במדינות שנוהגין כן. כתבו האחרונים דמה שנוהגות קצת נשים לחגור בחגורה ועוד חוגרין בחגורה על הבגד הרחב מלמטה ושע״י כך הוגבה בגד הרחב מן הארץ ועושין כן שלא יתלכלך הבגד בעת שיש טיט ורפש ג״כ שרי כיון שצורך הוא לכך:

קלה (קלה) וכן ראוי לנהוג - ע״כ שלא״ף מאנטי״ל שתפור בו המיינא אם רוצה לחגור חגורה על השלא״ף מאנטי״ל יתיר המיינו התפור בו ומ״מ לא הוי משאוי דבטל הוא לבגד אחרי שתפור בו וכדלעיל בסכ״ג משא״כ אם יחגור בשניהם הוי החגורה כמשאוי [פמ״ג]:

קלו (קלו) שני כובעים - שכן דרכו בחול לשום כובע גדול ע״ג כובע קטן [או״ז]:

קלז (קלז) וכן שני אנפילאות - על כל רגל דהוי כשני סרבלים:

קלח (קלח) בבתי ידים - והטעם שהם מלבוש גמור שעשויין להגין מפני הקור ויש מי שמחמיר הוא משום דלפעמים צריך למשמש בידיו להסיר ממנו כנה או פרעוש העוקצתו וחיישינן שמא ישכח ואתי לאתויי ד״א בר״ה:

קלט (קלט) הנקראים גוואנטי״ש - זו היא מה שאנו קורין הענטשיך אבל מה שאנו קורין ארבי״ל שתוחב בו שתי ידיו דעת הט״ז דשרי לכו״ע דבהאי שוב ליכא למיחש שמא יסירנה מידו דאף אם יעשה כך הרי הוא לבוש לידו השנית ולא מיקרי משוי ויש דס״ל דאדרבה זה חמיר טפי שבקל נופל מידו ואתי לאתויי ד״א ועוד שרגילין לשאתו לפעמים כך ביד וע״כ לפי מה שכתב השו״ע דראוי לחוש בגוואנטי״ש ראוי לחוש גם בזה [פמ״ג]:

קמ (קמ) או שיקשרם וכו׳ - דתו ליכא למיחש שמא יוציאם בידיו:

קמא (קמא) וראוי לחוש לדבריו - ועכשיו נהגו להקל ואפשר משום דכיון שלהרבה פוסקים אין לנו ר״ה מדאורייתא בזה״ז דנגזור דילמא אתי לאתויי ומשמע מדברי האחרונים דאף שאין למחות ביד המקילין מ״מ ראוי לכל בעל נפש להחמיר:

קמב (קמב) כהלכתה - עיין לעיל בסימן י״ג ס״א במ״ב שם מבואר כל פרטי הדין הזה:

קמג (קמג) חייב - לא בשביל הטלית דאע״ג דאינו מקיים עשה דציצית מ״מ אינו חייב בשביל זה מחמת שבת דהא מלבושיה הוא אלא בשביל הוצאת החוטין:

קמד (קמד) ודעתו עליהם - ר״ל הלכך לא בטלי אגב הטלית כמו דבטלי הרצועות לגבי כילה לקמן בסל״ט:

קמה (קמה) אע״פ שאין בה תכלת - דקי״ל תכלת אין מעכב את הלבן:

קמו (קמו) כילה - הוא כעין טלית שראוי להתעטף בה ויש בה רצועות תלויות בה וע״י הרצועות מותחין אותה באהל ולא אמרינן הך רצועות לאו צורך עיטוף הוא שאין הרצועות עשויות אלא לנטותה באהל והויין משאוי בשעה שמתעטף בה:

קמז (קמז) התלויות באבנט אע״פ וכו׳ - שדרכן היה לקשור ראש הרצועה האחת במנעלים ולמתוח אותן למעלה וראש השני היה קושר באבנטו ופעמים שהולך בלא מנעלים כגון ביוה״כ או מפני רוב החום ונשאר הרצועה תלויה באבנט:

קמח (קמח) של משי - היינו הרצועות ואבנט שתלוי בשפתו כמו חוטין מוזהבים לא שייך כלל לדין זה דנוי דחגורה הוא ושרי:

קמט (קמט) אם אין וכו׳ - דאם היו קשורים בהם הוו בכלל תשמיש לבגד ומותר בכל גווני:

קנ (קנ) אסור לצאת בו - שכיון שאין משמשת כלום לבגד מחמת שנפסק ראשו אחד הרי הוא משוי ואינו בטל לגבי הבגד כיון שהוא חשוב ועיין בח״א בכלל נ״ו ובנ״א שם שכתב דלפי מה שכתב המחבר בסל״ח דחוטי ציצית חשיבי אע״ג דהן חוטין בעלמא מפני דדעתו להשלים עליהן ה״ה גבי לולאות אימתי מותר לצאת בהן כשאינו חשוב דוקא בשאין דעתו להשלים מצד השני וע״כ כתב דצריך אדם ליזהר כשנפסק לו רצועה מרצועות בגדיו שקושר בו שתי הצדדים ומצד אחד נשאר הרצועה וכן זוג קרסים שנפסק קרס אחד אפילו שהן משיחה או חוט ברזל בעלמא ואין חשוב כלל אצלו הרצועה והקרס מ״מ אסור לצאת באותו בגד כיון שדעתו להשלים ולתקן צד שנפסק וזה ישאר במקומו וא״כ הוא חשוב אצלו ואינו בטל לבגד ואך אם אין דעתו להשלים עליהם אז כיון שאין חשוב בטל לבגד ומותר לצאת בו:

קנא (קנא) שהוא מתפשט - ודוקא כשהיה השפה שהוציאה קשה ביותר ואינו נכפף אז חשוב כמו אהל ואי לא״ה הרי הוא כגלימא בעלמא ובסעיף שאח״ז דמתיר כשהוא מהודק על ראשו מיירי כשאינו קשה ונכפף או דמיירי כשאין בו רוחב טפח בהשפה:

קנב (קנב) משום אהל - אף שאין אהל בלא דפנות מ״מ חשיב אהל עראי ואסור מדרבנן כיון שנעשה השפה להיות לצל להגן מפני השמש. וכובע שקורין בריטלי״ך בל״א אע״פ שמתפשט להלן מהראש ברחבו טפח ונוהגין בו להקל כתבו האחרונים כמה צדדים בטעם היתרם אחד כיון דאינו קשה ונכפף למטה אין בו חשש איסור והיינו כשאין מונח בו נייר קשה ואפילו אם הוא קשה הלא אינו מתכוין בלבישתו להיות לצל רק מכוין לכסות ראשו וכן אם השפה עשוי בשפוע ג״כ יש לצדד דלא מקרי אהל באופן זה ובא״ר כתב דטעם העולם הוא משום דסומכין עצמם על שיטת רש״י וסייעתו דס״ל שאין בכובע איסור אהל כלל ע״ש. ולפ״ז אפילו בקאפעלו״ש שהוא קשה ויהיה ברוחב השפה טפח ג״כ אין למחות במקום שנוהגין להקל אף שמסתמא נעשה שפה כזו לצל ובמקום שלא נהגו להקל בזה בודאי יש להחמיר כדעת השו״ע [שהיא ע״פ דעת הר״ח והרמב״ם והערוך והר״ת והרה״מ] שלא ללבוש בשבת קאפעלו״ש רחב כזה וגם בכתבי האר״י אוסר בקאפלו״ש. יש נמנעים מלתת הטלית של מצוה על הברייטי״ל בשבת כדי שלא יהיה הטלית מכאן ומכאן כמו דפנות ועיין במ״א שמפקפק בטעם מנהגם ובספר מחצית השקל מיישב מנהגם ע״ש ומזה נשתרבב היום המנהג שאין מכסין ראשיהם בשבת בטלית בעת התפלה אפילו על הכובע קטן ואין לזה שום טעם וריח. ולענין איסור נשיאת פאראסא״ל בשבת שהוא עשוי לצל על האדם להגן מפני החמה והגשמים כתבנו בסימן שט״ו דין זה בכל פרטיו:

קנג (קנג) העשוי להגין וכו׳ - לאפוקי סתם כובע שאדם נושאו על ראשו אין לחוש דייתי לאתויי ד״א דבודאי לא ילך בגילוי הראש וזה הכובע מנהגן היה לשאתו מלמעלה על כובע קטן [ב״י ואחרונים] ומזה נלמוד דה״ה כובעים שלנו אם נושא אותן בר״ה על כובע קטן כנהוג יש ליזהר שיהא מהודק על ראשו שמא יפול ואתי לאתויי ד״א וכן בברייטי״ל שהמנהג בו להקל וכנ״ל אם נושא כובע קטן תחתיו יזהר שלא יצא בו בר״ה דהא סתמא אינו מהודק ובודאי חיישינן בו דילמא נפיל ואתי לאתויי כיון שלא יהיה בגילוי הראש:

קנד (קנד) בר״ה - בט״ז משמע דאפילו חוץ לעירוב יש להחמיר בזה ועיין לקמן סימן ש״ג סי״ח ובמש״כ שם במ״ב:

קנה (קנה) שגזרו שלא להניח - והוא ירא ג״כ להוליכן בידו פחות פחות מד״א וכדלקמיה דכשירגישו בו אתי לידי סכנה:

קנו (קנו) שהם תפלין - דאי אין בהן רצועות אמרינן דשמא קמיעין הן דטרח אדם לפעמים לעשות קמיע כעין תפלין ונ״מ שא״צ לשמרן ולהחשיך עליהן כלל ועיין סימן י״א במ״א שכתב דבזמנינו אין מצוי לעשות קמיע כעין תפלין וע״כ אפילו באלו שאין להם רצועות צריך עכ״פ לשמרן ולהחשיך עליהן:

קנז (קנז) והן קשורות - ר״ל שבראש יש קשר ש״ר וכן בשל יד קשר של יד מתוקן כראוי לפי מדתו [ולא גדול יותר] שיהא יכול ללבשו ואם אינן קשורות ובשבת הלא אסור לעשות קשר א״כ לא יוכל להכניסן דרך לבישה זוג זוג צריך להמתין עד שתחשך ולהביאם:

קנח (קנח) זוג זוג - ר״ל תפלין אחד של יד על היד וכן אחד של ראש על הראש מכניס עד מקום המשתמר וחולץ ואח״כ חוזר ומכניס באופן זה זוג אחר ואף דקי״ל שבת לאו זמן תפלין הוא מ״מ כדרך שהוא לובש בחול לאו בכלל משוי הוא אלא תכשיט ועל בל תוסיף אינו עובר כיון דאינו מכוין בלבישתו לשם מצוה. כתב המ״א דאשה המוצאת תפלין אסורה להכניסן בשבת אף דרך מלבוש דכיון דאינה רגילה להניחם בחול הו״ל משוי לגבה ויש מאחרונים חולקים עליו וס״ל דכיון דמדינא דגמרא אין עליהן איסור בזה רק דלכתחלה אין נכון להניחן לא מקרי משוי לגבה ועיין בשער המלך פי״ט מהלכות שבת שמצא בשיטה כ״י דהראב״ד והרשב״א חולקים בזה. עוד כתב המ״א לשיטתו דאם יצאה אשה בטלית מצוייצת [היינו טלית של מצוה שאין רגילין ללבשה כ״א לשם מצוה בלבד] חייבת חטאת דכיון דאין אשה רגילה לילך בטלית כזה הוי משוי לגבה וגם בזה יש חולקים עליו:

קנט (קנט) שלא יספיק - היינו כיון שמבע״י בלא״ה לא יספיק העת להביא כולן לא ילבש כלל אלא ימתין שם עד הלילה וישמרם ויביאם:

קס (קס) גשמים יורדים - שתתקלקל הס״ת התירו לו להתעטף וחוזר ומתעטף בבגדים מלמעלה ונכנס שזהו כבודה שלא תתקלקל בגשמים:

קסא (קסא) במים - בין ע״י מי הגשמים או שנפל בנהר ונתלחלחו כליו:

קסב (קסב) הולך בהם וכו׳ - שלא אסרו על האדם הבגדים שלובש אותן ואפילו אם נשרו כליו לבד הוא לובשן מתחלה ומהלך בהם ומסתבר דהיינו דוקא אם אין לו בגדים אחרים:

קסג (קסג) ולא ישטחם - עיין מ״א שמצדד לומר דדוקא כשנשרה במים אבל אם נפלו מים מועטים עליהם מותר לשטחן דליכא למיחש בזה שיחשדוהו שכבסן אבל הרבה אחרונים סוברים דאין לחלק בזה:

קסד (קסד) ואפילו - ובגדים המלפפים בהם תינוקות שקורין ווינדלין מותר לשטחן בביתו שיתנגבו ואפילו בחמה בחצר דכיון דיש עליהם גם צואת הקטן וא״כ מוכח שלא כבסן וליכא חשדא ואפשר אפילו אין עליהם צואה אם לא נשרה כולן בהמי רגלים דהכל יודעין שדרך התינוקות להשתין ובלבד שלא ישטחן נגד התנור במקום שהיד סולדת בו וכדלקמיה [ח״א]:

קסה (קסה) בחדרי חדרים - הטעם דלא חלקו חכמים בתקנתן. כתבו התוספות והרא״ש דוקא במקום שיש חשש שיחשדוהו הרואים שעשה איסור דאורייתא כגון כאן בכיבוס בזה אסור אפילו בחדרי חדרים משא״כ בדבר שהוא איסור דרבנן אפילו למה שיסברו הרואים לא החמירו לאסור בזה כ״א בפרהסיא והובא דבר זה במ״א וט״ז ושארי אחרונים:

קסו (קסו) אסור - ע״כ אלונטית שמביאו בע״ש כשהוא לח מבית המרחץ ישטחנו לנגבו מבעוד יום ולא ימתין עד אחר שקיעה ועיין לקמן בסימן שמ״ב דמוכח שם דאם הוא צריך לו למחר לצורך שבת יש להקל לשטחו בבה״ש אך שיזהר שלא יסחטנו:

קסז (קסז) אינו חייב לסלקן - אפילו הם שטוחין נגד העם והטעם דעיקר החשד אינו אלא כששוטחן בשבת דאז יש רגלים לחשדו דכבסן היום דאם כבסן מאתמול היה שוטחן מאתמול כי לא יאמרו שנשרו במים שאין הכל יודעין בזה [לבוש]:

קסח (קסח) השרויים במים - אפילו שריה מועטת:

קסט (קסט) אסור לנגבם וכו׳ - אע״ג דאפילו בחמה אסור וכנ״ל התם משום מראית העין לחוד הוא וקמ״ל הכא דנגד האש יש איסור תורה משום מבשל ומשום מלבן [דדרך להתלבן ע״י התנור כדאמרינן שבת כ״ז האונין של פשתן משיתלבנו] וגם דאסור מחמת זה לנגבן אפילו כשהוא לבוש בהם אם הוא עומד נגד החום במקום שהיד סולדת בהם:

קע (קע) סמוך לאש - וה״ה דאסור להניחן על התנור במקום שהיד סולדת בהם והעולם נכשלין בזה בעו״ה שמניחין בחורף בגדים לחים על תנור חם לנגבן. ובמקום שאין היד סולדת בהם מותר לנגבן והוא שלא יניחם דרך שטיחה דאם שוטחם כדרכם אסור בכל גווני וכנ״ל בסעיף הקודם:

קעא (קעא) ואסור לטלטלם - ודוקא כשנשרו במים מרובין אבל כשבא עליהם מים מועטים לא חיישינן שיבוא לידי סחיטה וכדלקמן סימן ש״ב ס״ט בהג״ה:

קעב (קעב) שמקפיד - היינו שאין רוצה שיהיה בהם מים אבל המטלניות ששרוים תמיד במים אין לחוש ומותר בטלטול:

קעג (קעג) מסתפג אדם וכו׳ - משמע ממ״א דבזה״ז טוב להסתפג בדבר שאין מקפיד על מימיו ובביאור הגר״א משמע דסתם אלונטית הוא דבר שאין מקפיד על מימיו:

קעד (קעד) באלונטית - אפילו כל גופו לאחר שרחץ את עצמו במים צוננים וכדלקמן בסימן שכ״ו:

קעה (קעה) ומביאה בידו - לתוך ביתו במקום שיש עירוב ואף דמבואר לעיל בהג״ה דאסור לטלטל דבר השרוי במים שאני הכא כיון דהתירו הסיפוג ולא חששו לסחיטה משום דא״א בלי סיפוג לכך התירו גם להביא לביתו כ״כ המ״א ולפ״ז אחר שהביאו לביתו והניחו על מקומו שוב אסור לטלטלו אבל בא״ר הביא בשם ספר התרומה דסיפוג באלונטית לא מחשב אלא כמים מועטים ולא גזרו על טלטולו משום שמא יסחוט וכן משמע בביאור הגר״א דמותר לטלטלו:

קעו (קעו) חוץ לנהר ד״א - נקט ד״א משום דסתם מקום היבשה שעל שפת ימים ונהרות הוא כרמלית אבל אם על שפתו היה ר״ה אסור להוציא ידיו מן הנהר ולחוץ אלא ינגבם מתחלה היטב זו בזו עד שיסורו המים כי הנהר הוא כרמלית ואסור להוציא מכרמלית לר״ה:

קעז (קעז) בעלי חטטין - ועושין זה כדי שיהא נראה כשער על ראשן:

קעח (קעח) שצבען וכרכן - היינו שצבען לנוי וכרכן במשיחה דאז נחשב כמלבוש:

קעט (קעט) או שיצא וכו׳ - דגלי דעתיה דלמלבוש קיימי ואם לא צבען ולא יצא אף לטלטלן אסור משום מוקצה אך אם חושב מבעוד יום לצאת בהן עיין סימן ש״ח סכ״ד דמותר בטלטול:

קפ (קפ) מותר לצאת וכו׳ - שכל אלו אינם נחשבים להם משוי אלא הם כתכשיט להם:

קפא (קפא) בידו - כצ״ל. וכן נדפס בעו״ש ובתו״ש ומה שנמצא באיזה דפוס בראשו ט״ס הוא:

קפב (קפב) הכרוכים על היד - ה״ה בכרוכים על המכה ממש [מ״א] ועיין לעיל סכ״ב וסכ״ח מש״כ שם דכן הסכימו עוד הרבה אחרונים ומשמע מסתימת המחבר דבזה נחשב כמלבוש אפילו לא יצא בהן שעה אחת מבעוד יום משא״כ בסעיף נ׳ הקודם כ״כ המ״א וכן מצדד הא״ר ועיין בבה״ל:

סימן שב

א (א) חדשה - וחדשה מיקרי אם לא נשתמש בה עדיין הרבה שעוד נראה בה חידושו:

ב (ב) שחורה - אבל חיוורי וסומקי לית לן בה והטעם דבחדשה ושחורה מינכר היפוי ע״י הניעור ומש״כ שמקפיד עליה הטעם דאז חשיבא הניעור כמו הכיבוס אבל אם אין דרכו להקפיד ולובשו לפעמים בלי ניעור מותר לנער אף לכתחלה:

ג (ג) גשמים וכו׳ - ובזה אין חילוק בין שחור לשאר צבעונים כמו בטל לעיל דדוקא שם שהוא מועט אין מקפיד לנער אלא באוכמי אבל בכאן שהמים מרובין הדרך להקפיד לנער בכל הבגדים ויש בזה משום סחיטה:

ד (ד) חדש שמקפיד עליו - ר״ל דמסתמא הוא מקפיד עליו לנער לפי שמתקצר ע״י מים. ואפילו אם הבגד ישן צריך ליזהר מלנערו מן המים בחוזק בענין שיבוא לידי סחיטה באותו הניעור כידוע כשהבגד בלוע ממים הוא נסחט יפה ע״י הניעור [ש״ג והביאו הא״ר]:

ה (ה) דאסור לנער - הוא דעת רש״י וסייעתו דסברי דהא דאמרינן בגמרא אמר רב הונא המנער טליתו בשבת חייב חטאת דהיינו כשמנער טליתו מן האבק והעפר שנבלע בו וחייב משום מלבן ודוקא בחדתי ובאוכמי אבל בעתיקי או בחיוורי וסומקי לית לן בה כמבואר שם וכמו לעיל לענין טל וכונת הרב נמי דוקא בחדתי ובאוכמי והאי דנקט בלשון איסור לאשמעינן דאם אינו מקפיד אפילו איסורא לית בה:

ו (ו) וטוב וכו׳ - עיין בא״ר שכתב דמדינא יש איסור בזה כי הרבה ראשונים סוברין כשיטת רש״י ע״ש ומ״מ נראה דיש לסמוך על דעה ראשונה להקל ע״י א״י ובפרט דאיכא לפעמים משום כבוד הבריות בזה. וטוב ליזהר כשבא שחרית בשבת לבה״מ להניח כובעו ובגדיו במקום שימור כדי שלא יפלו לארץ ויעלו אבק עליהם ויבא לחילול שבת:

ז (ז) מותר להסיר וכו׳ - שאין זה דומה לליבון שאין הנוצות תחובין בתוכו כמו המים והעפר אלא עומדין מלמעלה ולכן מותר אפילו בחדש ומקפיד עליו:

ח (ח) הלוקט יבולות - לשון יבלת שפירושו גבשושית וה״ה קשין וקסמין דקין שנארגו בבגד בלי מתכוין דינן כיבלת. כתבו האחרונים דה״ה דאסור להסיר השלל [שקורין שטריגיוואנע] שעושין החייטים בתחלת התפירה כדי לחבר החתוכים ואפשר דחיוב נמי יש בזה שדרך האומנין להסיר בעת גמר מלאכה:

ט (ט) משום מכה בפטיש - כל העושה דבר שעי״ז נגמר המלאכה חייב משום מכה בפטיש שכן דרך האומן להכות בפטיש על הכלי אחר שנגמרה להשוות עקמימותה:

י (י) והוא שיקפיד עליהם - פירוש שמסירם בכונה כדי ליפות הבגד ולא כמתעסק אע״פ שלא היה נמנע מללבשו אם לא היה מסירם חייב משום דהך דהכא הוי מלאכה טפי מהאי דסעיף א׳ ולכן אינו פטור אלא במתעסק. כתב הרמב״ם המנער טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הצהוב הלבן הנתלה בה כדרך שהאומנין עושין חייב משום מכה בפטיש ואם אינו מקפיד מותר עכ״ד ופירוש מקפיד לענין זה ג״כ כל שכוונתו כדי ליפות וכמו לענין יבלת:

יא (יא) פטור - בספר הזכרונות כתב דאיסור יש בזה. כתוב בהלכות גדולות ישב לו זרע פשתן או תבשיל על כסותו מותר לקלפו ונראה דאם הוא בגד חדש ושחור אינו מותר לקלפו רק באינו מקפיד ואם הוא לח מקנחו בסמרטוט וכדלקמן:

יב (יב) לצורך שבת - דאם אין מקפלים רגילים שמתקמטים:

יג (יג) ללבשם בו ביום - ולכן אסור לקפל הטלית אע״פ שמצות ציצית כל היום ויכול להתעטף בו מ״מ כיון שאין בדעתו להתעטף בו אסור אם לא במקום שנהגו להתעטף בטליתות במנחה:

יד (יד) באדם אחד - אבל לא בשני בני אדם משום דבשנים מתפשטין הקמטים ונראה כמתקן מנא ואם מקפל על הספסל דינו כמקפל בשנים:

טו (טו) לא נתכבסו - לפי שכל שלא נתכבסו הם קשים ואין ממהרין לקמוט ואין חשוב הקיפול תיקון כ״כ עד שיהיה נראה כמתקן מנא:

טז (טז) ולבנים - דבצבועים הקיפול מתקן יותר:

יז (יז) ואין לו להחליף - אבל אם יש לו להחליף בגד אחר לשבת אע״פ שאין יפה כזה לא התירו לו לקפלו וכ״ש אם אין דעתו ללבוש כלל בו ביום דאסור וכנ״ל בסקי״ג. ומ״מ ביו״ט שחל בע״ש מותר לקפל טליתו כשפושטו אם היא חדשה ולבנה אף שאין דעתו ללבשו בו ביום והיינו כשעשה עירובי תבשילין דאל״ה הרי אסור לו להכין לצורך מחר כ״כ בא״ר אבל בחידושי רע״א הוכיח דאף בלא הניח ע״ת שרי אם היא סמוכה לשבת:

יח (יח) מותר בכל ענין - שאין לקיפול זה שום קיום ואין כאן מתקן כלל ולפיכך מותר אפילו אין בו אחד מאלו הד׳ פרטים ואפילו אין דעתו ללבשו בו ביום:

יט (יט) ונראין דבריו - וכן סתמו האחרונים לדינא. ומ״מ מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא לקפל כלל ודאי עדיף [מחה״ש]. מציעין את המטות מלילי שבת לשבת ולכתחלה טוב יותר שיציע מע״ש אבל אין מציעין משבת למוצאי שבת ומ״מ אם המטה עומדת בביתו והוא דבר מגונה ובזיון לשבת שיעמוד כך מותר להציע דמקרי צורך שבת [מ״א וש״א]:

כ (כ) לצורך השבת - אבל שלא לצורך שבת לא וה״ה דאין כובשין בו בגדים שהוא צורך חול:

כא (כא) בחזקה - ואם היה מותר המכבש קצת מע״ש י״א דאעפ״כ אסור להתיר כולו ולשמוט כליו משם ויש מקילין אבל אם היה מותר כולו לכו״ע מותר לשמוט כליו משם [חדושי רע״א]:

כב (כב) מותר וכו׳ - אבל אסור לגלגל ע״י כלי כמנהג וכן אסור לעשות קמטים בדברים המכובסים ע״י כלים העשויים לכך:

כג (כג) אבל סודר אסור - בין לשפשף מבפנים בין לשפשף מבחוץ:

כד (כד) מפני וכו׳ - כי הוא מקפיד על ליבונו וזיהורו של סודר יותר מכתונת דשם אמרינן דאינו מכוין אלא לרככו [רש״י] ונראה דאם מתכוין בחלוק לצחצחו אסור כמו בסודר:

כה (כה) וכובעים - היינו של פשתן והטעם שהחמירו בכלי פשתן מפני שהם קשים אחר רחיצתן וריכוכן זהו ליבונן ומ״מ בחלוק מותר אפילו בשל פשתן מפני שהוא מלבוש תחתון ואינו נראה מבחוץ מסתמא הוא מתכוין לרככו:

כו (כו) או על מנעליו - ולא דמי למה דאיתא בס״ח אין מגרדין מנעל בין חדש בין ישן והיינו אפילו יש טיט על גביו וכונתו להסיר הטיט וכמו שכתבנו שם דשם לא אסרינן אלא בגב סכין שע״י הגרירה ממחק העור משא״כ בקינוח בכותל או בקורה אין הכרח שיהיה מוחק עי״ז [ב״י] וכתב הט״ז ולפ״ז הא דיש בחצר שלפני פתחי בתי כנסיות על הקרקע ברזל אחד והוא חד למעלה ושם מקנחין המנעלים קודם שיכנס בבהכ״נ אסור לעשות כן בשבת דזה דומה לגב הסכין ואסור לכו״ע וכו׳ עי״ש. והמ״א מחמיר אפילו היה הברזל עב ורחב בראשו ולא היה לו חוד דלא גרע מגב הסכין אלא יקנח בכותל או בקורה או בחידודי המדרגות אך אם הוא מקנח בנחת אין להחמיר בכ״ז דלא שייך בזה החשש דממחק העור ובפרט אם הטיט לח בודאי אין להחמיר:

כז (כז) אף בכותל - של אבנים משום דמחזי כמוסיף על הבנין ומחזקו ולדידיה אין מקנחין אלא בקורה או ע״ג אבן וה״ה דשרי בכותל של עץ:

כח (כח) בשניהם - דלמוסיף על הבנין לא חיישינן משום דבנין חקלאה הוא [בנין גרוע של בעלי הכפרים] ולשמא יקנח במקום הגומא וישוונה ג״כ לא חיישינן. ומ״מ אפילו לדידהו צריך ליזהר כשמקנח בקרקע שלא יקנח במקום גומא שעי״ז ישוונה. ולענין הלכה הט״ז כתב דבמידי דרבנן יש לסמוך על המקילין דמותר בשניהם ויש מן האחרונים שסוברין דנכון להחמיר לאסור בשניהם ונראה דבכותל בודאי יש לסמוך להתיר כדעת המחבר שכן דעת רוב הראשונים:

כט (כט) במעט חרס - ובזה לכו״ע שרי:

ל (ל) הראוי לטלטול - עיין לקמן סימן ש״ח ס״ז איזה חרס ראוי לטלטל:

לא (לא) שעל בגדו וכו׳ - ואין חילוק בכל זה בין משי לפשתן וצמר:

לב (לב) משפשפו מבפנים - היינו שאוחז הבגד בפנים נגד מקום הטיט ומשפשף זה בזה עד שנופל הטיט ואף דלעיל בס״ה אסר בסודר לשפשפו ולא מחלקינן בין מבפנים למבחוץ התם הוא מכוין לצחצחו משא״כ כאן שאין כונתו אלא להסיר הטיט [הגר״א]:

לג (לג) דדמי למלבן - שמתיפה הבגד עי״ז ומלבן ממש לא הוי דאין נותן עליו מים:

לד (לד) ומגררו בצפורן - מבחוץ דזה לא נחשב ליבון וה״ה דמותר לגררו בגב סכין ואפשר דאפילו בחודו [ב״י]:

לה (לה) אבל יבש - בין לגרר בין לכסכס אפילו מבפנים:

לו (לו) דהוי טוחן - אע״ג דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה עכ״פ איסורא מיהא איכא לכו״ע וע״י א״י מותר. כתב הט״ז נ״ל דוקא ביש ממשות טיט על הבגד וכשהוא מגרד שם אז נופלים פרורי הטיט זה דומה לטוחן אבל אם אין שם אלא מראה הטיט והוא מגרר שם לבטל המראה אין זה דומה לטוחן ומטעם זה יש להתיר למי שחלוק שלו מטונף קצת ואין שם ממשות צואה והוא יבש יוכל לגרר בצפורן ולהסיר המראה כדי שיתפלל בנקיות עכ״ל הט״ז ולענ״ד יש לעיין בזה טובא דנהי דמשום טוחן ליכא הרי עכ״פ מכוין בזה ליפות הבגד ולצחצחו שלא ישאר עליו שום רושם לכלוך והוי כמלבן ועיין בביאור הלכה שהארכנו בזה ודע עוד דפשוט דאפילו לדעת הט״ז אינו מותר רק לגרר בצפורן או לכסכסו מבפנים אבל לכסכס מבחוץ אסור בכל גווני:

לז (לז) אין מגרדין - אפילו היה עליו טיט וכונתו להסיר הטיט דפסיק רישא הוא:

לח (לח) בסכין - היינו אפילו בגב הסכין וע״כ נכון ליזהר שיעשה הברזל שלפני בהכ״נ שמקנחין בו המנעלים עב ורחב ולא חד ועיין לעיל בס״ק כ״ו. ולקנח בכותל שרי וכנ״ל בסעיף ו׳:

לט (לט) מותר וכו׳ - הנה כדי לבאר את דברי אלו השני סעיפים צריך להקדים הקדמה קטנה וזו היא. א) המלבן הוא מאבות מלאכות ולבון שייך בין בצמר ובין בפשתן ובכל שאר מינים שדרכן להתלבן ולבון מקרי בכל דבר שדרך הצמר והפשתן להתלבן עי״ז [ומה שנוהגין שמניח חתיכת פשתן לאחר אריגתו בחמה וזורק עליו מים כדי שתתלבן גם זה הוא בכלל מלבן] ושיעורו בחוט שהוא ארוך ד׳ טפחים. ב) המכבס בגדים הוי תולדת מלבן וחייב וכן הסוחטן שהסחיטה ג״כ מצרכי כיבוס היא וה״ה דכיבוס שייך בעורות הרכין וי״א אף בקשין אך יש חילוק בין עורות לבגד דבעורות לא מקרי כבוס עד שיהיה כיבוס גמור ובבגדים קיי״ל דשרייתן במים זו היא כיבוסן וחייב משום מכבס ל״ש בבגדים לבנים ולא שנא צבועים [אחרונים]. ג) והנה בהא דקי״ל דשרייתן היא כיבוסן יש דעות בפוסקים י״א דדוקא כשיש איזה דבר לכלוך על הבגד דהשרייה מעביר הלכלוך אבל אם אין שם לכלוך ואפילו הושחר מחמת לבישה לא מקרי כבוס ע״י שרייה לבד אם לא שמכבסן ממש או שסוחט את מימיהן ומ״מ אסור לשרותן מדרבנן גזירה שמא יבוא לסחיטה וי״א דאפילו אין עליהם לכלוך כלל אמרינן דשרייתן היא כיבוסן אך כ״ז דוקא אם הוא דרך כבוס אבל אם הוא דרך לכלוך כגון שנטל

ידיו במים ומקנחן במפה ואפילו אם היו המים טפוחים הרבה על ידיו וע״י קינוחו הוטפח המפה אפ״ה לא שייך בזה שרייתו היא כיבוסו דדרך לכלוך הוא ויש מחמירין עוד שאם היו המים מרובין אפילו כשהוא דרך לכלוך אמרינן שרייתו היא כיבוסו וע״כ הם סוברים דכשנוטל ידיו ורוצה לנגבן במפה יראה לנער ידיו עד שלא ישאר עליהם רק מעט מים ואז מותר ועתה נבוא לבאר את הסעיפים:

מ (מ) לשכשכו - ר״ל כשיש על מנעל איזה דבר לכלוך נותן עליו מים עד שיכלה הלכלוך וזה נקרא שכשוך:

מא (מא) שמשפשף וכו׳ - כדרך המכבסים. והנה מלשון זה משמע דסתם כיבוס במנעל אפילו איסורא ליכא ועיין בביאור הלכה שביארנו דמשמע מדעת הרבה פוסקים דאיסורא איכא אפילו בכיבוס בעלמא ואינו מותר רק בשכשוך בלבד אך בכלי עץ לכו״ע אין בו שום חשש כיבוס ועיין מה שכתבנו לקמיה בס״ק נ״א:

מב (מב) אסור - וחיובא נמי איכא דכיבוס שייך אף בעורות:

מג (מג) לכלוך - אפילו רוק בעלמא:

מד (מד) לשכשכו - פי׳ שאסור ליתן עליו מים כלל ואפילו מועטים:

מה (מה) דזהו כיבוסו - ר״ל בגד שרייתו זהו כיבוסו והוי בכלל מלבן וחייב משא״כ מנעל אף דשייך בו כיבוס מ״מ שרייתן אין זה כיבוסן אא״כ מכבס ממש וכנ״ל:

מו (מו) לתת עליו מים - דשריה לא הוי כיבוס אלא כשיש עליו לכלוך ומ״מ אסור במרובים משום חשש דשמא יסחוט. ודע דאם מכוין בנתינת המים לכבסו אפילו במים מועטין אסור [כן מוכח בהדיא בספר התרומה וכן משמע ג״כ בסמ״ג אח״כ מצאתי שכ״כ בא״ר בסימן ש״א ס״ק ע״ז]:

מז (מז) ולא מרובים - ואם הוא דבר שאין מקפיד על מימיו ומניחו כמה זמן עם המים לא גזרינן שמא יסחוט בזה כמ״ש סימן ש״א סמ״ו:

מח (מח) ויש אוסרין - ס״ל דמה דאמרינן שרייתן זהו כיבוסן הוא אפילו בבגד שאין עליו לכלוך ולכן אפילו במועטין אסור משום כיבוס ומ״מ אם נתינת מים על הבגד הוא דרך לכלוך שרי כמ״ש בסעיף יו״ד בהג״ה ויש לחוש לדעה זו להחמיר בשל תורה:

מט (מט) טוב וכו׳ - אבל מדינא שרי לשתי דעות הנ״ל בהג״ה לקנח במפה וכמ״ש בהג״ה:

נ (נ) לנגבם בכח - הוא כדי לצאת גם דעת היש מחמירין שכתבנו למעלה בסס״ק ל״ט דס״ל דבכל גווני אמרינן שרייתו זו היא כיבוסו אף שהוא דרך לכלוך אלא דאם הוא מעט מים סוברין דאין בזה משום חשש כיבוס אך משום דאין אנו בקיאין איזה מיקרי מעט לכך כתבו דמנהג כשר שינגב ידיו בכח:

נא (נא) דרך לכלוך - שידיו מלוכלכות ומטנף בהם את המפה ודוקא במפה וכיוצא בהן שאין דרך להקפיד על המים הטפוחים אבל לנגב בדבר שדרך להקפיד בחול על מימיו הבלועים בו אסור מטעם שמא יבוא לידי סחיטה וכמש״כ סימן ש״א סמ״ו כ״כ המ״א ועיין בפמ״ג שהכריע דדוקא במים מרובים אבל במים מועטים כמו שמצוי ע״י סיפוג הידים לא חיישינן לסחיטה כלל וכ״פ הא״ר ותו״ש להקל בסיפוג הידים ע״ש טעמייהו אבל אם נשפך מים על השלחן וכיוצא בו לכו״ע אסור לקנחו בבגד שמקפיד עליו אם הוא מים מרובים שמא יבוא לידי סחיטה:

נב (נב) לנגב ידיו - שנוטל ידיו במים ומנגבם בהבגד:

נג (נג) מי רגלים - אבל כשיש עליו צואה אסור להעבירו אפילו ע״י ניגוב הידים דאע״פ שהוא דרך לכלוך מ״מ כיבוס הוא דהבגד היה מלוכלך יותר מקודם ועתה מעבירו משא״כ מי רגלים אין מאיס כ״כ וגם שם אין מתירין אלא משום דכונתו רק כדי לבטלן ולא לכבס וללבן הבגד:

נד (נד) כדי לבטלם - ותוכל להתפלל ולברך. וכגון שהמי רגלים מועטים כמו שדרך התינוק להטיל בבגדיו שמעוטף בו ואין נוזל לבגד האם כ״א טיפת דבר מועט וסגי ליה לבטלו בקינוח ידים [ב״י] ועיין לעיל בסימן ע״ז במ״ב סק״ז:

נה (נה) מים ממש - ואפילו ליטול ידיו עליהם אף דנעשים שופכים מ״מ כיון שאין בהם לכלוך חזו לכיבוס ואף דאין מכוין לכבס רק לבטל המי רגלים מ״מ פסיק רישא הוא דשרייתו זהו כיבוסו. ולכן טוב שלא ליקח תינוק בחיקו בשבת אם לא על כר פן ישתין [ס״ח]. והנה לפי המבואר בסעיפים אלו דבגד שיש בו לכלוך לכו״ע שרייתו זהו כיבוסו צריך ליזהר שלא לשפוך שום מים לתוך כלי ששרויים בו בגדים לכבסן אם לא שהמי משרה עולים מכבר למעלה על הבגדים מסתברא דמותר וכ״ש שיזהר שלא להטיל בגד למים ולכן הרוחץ תינוק לא ישים בגדיו במים ועיין מה שכתבנו בבה״ל:

נו (נו) המי רגלים - שבבגד אבל שבארץ מותר [ש"ת]:

נז (נז) ובמפה הקשה - וכן בסמרטוט שאין מקפיד עליו אם יתלכלך או בכותל וכדלעיל:

נח (נח) או יין - עיין במ"א שכתב דבשאר משקין מותר לנגב את הכוס ואין חוששין שמא יבוא לסחיטה וכדלקמן בסימן שי"ט ס"י וסימן של"ד סכ"ד ודעת הרבה אחרונים דאף ביין אין לחוש ובכוס צר יש להחמיר אף בשאר משקין:

נט (נט) משום וכו' - ר"ל אפילו להפוסקים לעיל בס"ט דלא אמרינן בזה שרייתו זהו כיבוסו משום דהמפה היה נקי מתחלה ולא היה בה לכלוך וגם דקינוח זה דרך לכלוך הוא ולא דרך כיבוס אפ"ה אסור משום שמא יבוא לידי סחיטה ובתשובת רדב"ז סימן רי"ג כתב לענין ניגוב כוס וקערה דהעולם אין נזהרין בזה ולדינא אין לחוש דאין דבוק בדופני הכלי מים כ"כ שיבוא לידי סחיטה אא"כ מנגב בה כלים הרבה דאז קרוב הדבר שיבוא לידי סחיטה בין כלי לכלי ראוי לגער בו שלא יעשה כן עי"ש והביאו בברכי יוסף ובסמרטוט המיוחד לכך שאין מקפיד עליו לסוחטו לכו"ע שרי ונראה דאף לנגב בה כלים הרבה שרי דאם יהיה הסמרטוט לח מצד אחד ע"י הניגוב ינגב בה מצד אחר:

ס (ס) דאתי לידי סחיטה - עיין באחרונים שסתמו דבכוס שהוא צר אין לנגבו אפילו בסמרטוט המיוחד לכך דא"א שלא לבוא לידי סחיטה אבל דבר רחב כגון שנשפך מים על שלחן וספסל לכו"ע מותר לקנחו בדבר שאין מקפיד עליו ועיין בבה"ל:

סא (סא) שהיא חריפה - ר"ל ששפת המראה חדה ועשויה לשם כך להסיר בה בחול את הנימין המדולדלין מראשו כשרואה שהן מדולדלין ויש לחוש בשבת שמא ישכח ויעשה כדרכו בחול:

סב (סב) קבוע בכותל - שלא יוכל להשיר בה ג"כ אסור דלא חלקו חכמים במראה של מתכות בין קבוע לשאינה קבוע:

סג (סג) שאין בה וכו' - כגון במראה של זכוכית כעין שלנו וה"ה במראה של מתכות כשאינה עשויה חריפה והטעם כיון דאינה עשויה כלל להשיר בה נימין לא גזרו כלל עליה ולא חיישינן שמא כשיראה במראה שהן מדולדלין ילך אחר מספרים כדי להעבירם דאדהכי והכי מדכר שהוא שבת:

סד (סד) חשש זה - עיין ביו"ד סימן קנ"ו באיזה אופן מותר להסתכל במראה:

סימן שג

א (א) שבראשה - אכולהו קאי ולאפוקי חוטין שבצוארה כמ"ש בס"ב:

ב (ב) שצריכה להסירם וכו' - היינו דלמא מתרמי טבילה של מצוה ותוכרח להסירם מפני חציצה ואתיא לאתויינהו ד"א. ועיין באחרונים שכתבו דלא פלוג רבנן בתקנתא ואפילו זקנה ובתולה לא תצא:

ג (ג) שמא תוליכם - ודוקא בדברים קטנים כאלו הוא דחיישינן כיון דאף בחול לפעמים היא נושאתן בידה אבל דברים שהם עיקר מלבושים לא חיישינן להכי דאין דרכה לילך בלעדם ובודאי תלבשם אחר הטבילה:

ד (ד) קלועות בשערה מותר - דהא ליכא למיחש דלמא אתיא לאתויינהו דהא אסורה לסתור קליעת שערה כמ"ש בסכ"ו וטעם היש מי שאוסר הוא דדלמא כשתתרמי לה טבילה של מצוה תסתור הקליעה ע"י א"י ותוציא החוטין ואתיא אח"כ לאתויינהו [ט"ז] ועוד טעמים אחרים עיין בב"ח ובבאור הגר"א:

ה (ה) מעשה אריגה - דהני לא מיהדקי שפיר ולא חייצי ועיין יו"ד סימן קצ"ח דסתם שם בס"ג דדוקא כשמעשה אריגה היו חלולים אז א"צ להסירם:

ו (ו) שלא יהיו מטונפות - דכשהחוטין מטונף בטיט ורפש המים ממחים את הטיט ומלכלך בשרן בעלייתן מן הטבילה וע"כ דרכה להסיר מתחלה וכיון דשקיל לה משום טנוף אתיא לאתויינהו וכן כשהחוטין מוזהבין ג"כ מסירתם קודם הטבילה כדי שלא יתטנפו החוטין מהמים ואתיא אח"כ לאתויינהו וי"א עוד דמחוייבת בכ"ז להסיר קודם הטבילה משום חציצה כיון שמקפדת עליהן:

ז (ז) שהם רפויים - שאינה מהדקן בחוזק שאינה חונקת עצמה משא"כ בקטלא שהיא רצועה רחבה כדלקמיה בסעיף זיי"ן ואינה חונקת והא דלא אסרו בחוטין משום דלמא שלפא ומחויא דזה אינו שייך אלא בדבר שהוא תכשיט:

ח (ח) לפי שהיא מהדקת - היינו דמשו״ה יש בזה משום חציצה ואף דלקמיה בס״ז משמע דטעם האיסור הוא משום דהוי דבר חשוב וחיישינן דלמא שלפא ומחויא התם מיירי ברפויה סביב צוארה ואפ״ה אסור משום שלפא ומחויא והכא כשמהדקת כדי שתראה בעלת בשר ממילא לא שלפא מעליה שאז לא תראה בעלת בשר ואפ״ה אסורה משום דצריכה להסירה משום חציצה:

ט (ט) דחיישינן וכו׳ - דמיני תכשיט הם:

י (י) ליכא למיחש להכי - שאינה נוטלת השבכה מראשה בר״ה כדי שלא תתגלה שערה:

יא (יא) לא תצא וכו׳ - עיין לקמן בריש סי״ח:

יב (יב) כשיעור ציץ - והוא תכשיט וחיישינן דילמא שלפא ומחויא:

יג (יג) מטלית - וזה אינו לא תכשיט ולא מלבוש והוי כמשא שתולין אותו רק להפריח מפני שאם יעמוד לה זבוב על פניה היא מתביישת לגרשו:

יד (יד) תכשיט עגול - ואף שאין דרך לילך בה אלא אשה חשובה מ״מ חיישינן גם בה דילמא אתיא לאחויי שחשיב טפי מכלילא דלקמן:

טו (טו) שמחברים אותו - אינו חבור גמור ויכולין לשלפה וכיון שהוא תכשיט חיישינן דילמא שלפא ומחוי וזה הטעם הוא גם לפירוש ר״ת:

טז (טז) בין שהיא עשויה וכו׳ - הטעם דמאן דרכה למיפק בזה אשה חשובה והיא לא שלפא ומחויא [גמרא] וכתבו הפוסקים דבשאר תכשיטים שכל הנשים רגילות בהן אף חשובה אסורה לצאת בהן דלא פלוג רבנן בתקנתם:

יז (יז) אסור - דחיישינן שמא יפול ואתי לאתויי:

יח (יח) בקטלא - משום דילמא שלפא ומחויא ועיין לעיל במה שכתבנו בסק״ח:

יט (יט) בנזמי האף - דאף דתכשיט הוא דילמא שלפא ומחוי ואתיא לאתויי ד״א:

כ (כ) בנזמי האוזן - דטריחא לה מילתא למישלף ואחויי מפני שאזניה מכוסות בקישורים:

כא (כא) לא תצא וכו׳ - היינו אפילו כשהיא תחובה בבגדה דדרך הוצאה היא באשה לכו״ע ולענין איש עיין לעיל בש״א ס״ח:

כב (כב) חייבת - דהוי משוי ואפילו מעמדת בה קישוריה ותוחבת המחט בצעיף או סוגרת בה מפתחי חלוקה דאין דרך להעמיד ולסגור בנקובה ולכן הוי משוי ודרך הוצאתה כך בחול ליתן מחטים תחובים בצעיפה או בבגדה:

כג (כג) קישוריה - דהיינו קישורי צעיפה או שסוגרת בה מפתחי חלוקה וכיו״ב:

כד (כד) מותרת - יש מאחרונים שכתבו דדוקא כשהמחט אינו עשוי להתקשט בו ואז מותר מטעם שכיון שהיא משמשת לה לצורך לבישה הרי היא כבית יד להמלבושים אבל אם עשוי להתקשט בה כגון שראשה אחד עב ועשוי כעין תכשיט אסור מדרבנן להעמיד בה הקישורים דילמא שלפא ומחויא לחברתה וי״א דבכל גווני שרי דכיון דלצניעות עבידא לא שלפא ומחויא שלא יתגלה שערה ולבה וכן מצדד הגר״א בביאורו דעיקר טעם ההיתר במעמדת קישוריה משום דלצניעות עבידא וע״כ אין למחות ביד הנוהגין להקל בזה וכ״ש מחט שאינה נקובה שלנו [שקורין שפילקע] אף שראשה אחד עב אין עשוי כעין תכשיט כ״כ ואפשר דלכו״ע שרי וע״כ בודאי יש לסמוך להקל להעמיד בה הקישורים:

כה (כה) אסור - לצאת בה כשהיא תחובה בצעיפה או בבגדה אפילו אם היא מתקשטת בה כגון שראשה עב ועשוי כעין תכשיט דאין בו חיובא דאורייתא אפ״ה אסור מדרבנן דילמא שלפא ומחויא וכ״ש דאם אינו עשוי כעין תכשיט דנחשב משא וחייבת חטאת. ודע עוד דבזה שאינו עשוי כעין תכשיט אפילו אם צריכה לה המחט לאיזה צורך שיהיה כגון לחלוק בה שערה וכיוצא בהן מ״מ הרי הוא משוי גמור שאין אדם יכול לצאת בכל החפצים הצריכים לו כשאינן לא מלבוש ולא תכשיט:

כו (כו) חייבת - דאין דרך אשה לשאת עליה טבעת שיש עליה חותם וע״כ לא הוי כתכשיט ומ״מ דרך הוצאה היא בכך על אצבעה דלפעמים נותן לה הבעל טבעתו בחול להצניע בקופסא ומניחה באצבעה עד שמוליכתו לשם:

כז (כז) לא תצא - דילמא שלפא ומחויא בדיעבד פטורה לפי שהוא תכשיט לאשה ועיין לעיל בסימן ש״א ס״ט הדין לענין איש:

כח (כח) לא תצא בכוליאר - במשנה איתא דעל כוליאר חייבת חטאת ועיין לקמיה:

כט (כט) שקושרת בו וכו׳ - פי׳ דרכו של הכוליאר לכך אבל עתה אינה סוגרת בו מפתחי חלוקה אלא טוענת כך עליה ומשו״ה חייבת חטאת דלא חשיב תכשיט אלא משוי דאינו אלא להראות עושר אבל אם גם עתה סוגרת בו מפתחי חלוקה מותר לכתחלה דהוי תכשיט ולא שייך דילמא שלפא ומחויא דא״כ תגלה בשרה ועיין בבה״ל:

ל (ל) והוא קשר וכו׳ - ואשה שריחה רע טוענת עליה ואינה חייבת עליו מפני שהוא תכשיט אבל לכתחלה אסור דילמא שלפא ואתיא לאתויי:

לא (לא) שקשור בה בושם - וה״ה שלא תצא בצלוחית של שמן אפרסמון הקבוע על זרועה:

לב (לב) שמא לא יבוא וכו׳ - ושלפא ליה ואתיא לאתויי:

לג (לג) מאתמול - אפילו רק שעה אחת [גמרא]:

לד (לד) אבל איש מותר - אתרוייהו קאי [ב״ח בסימן ש״א וש״פ]:

לה (לה) ובשאר מלבושים וכו׳ - דליכא למיחש בהן דילמא שלפא אותן וכמו שכתבנו לעיל בסק״ג:

לו (לו) בחוטי שער - שמהדקתן על ראשה ואין זה פאה נכרית המבואר לקמן בסי״ח דאסורה לצאת בה לר״ה דהתם יש בה משום תכשיט אבל הכא הוא רק חוטין בעלמא:

לז (לז) ואפילו משער בהמה - ולא אמרינן דמאיס ואתי למשלפא:

לח (לח) ובלבד שלא תצא וכו׳ - הטעם בכל זה משום דמחייכא עלה ואתיא לשלופי ולאתויי:

לט (לט) לרפואת קיטוף וכו׳ - נראה משום דבזמנם היה זה בדוק לרפואה והוי כקמיע מומחה ולא שייך בזה שליף ומחוי שאינו דבר של נוי:

מ (מ) הקשור ומהודק - דאל״ה חיישינן דילמא נפיל ואתי לאתויי:

מא (מא) באזנה - והוא עשוי לבלוע ליחה של צואת האזן:

מב (מב) שבסנדלה - לתענוג וגם בזה הא דבעינן קשר משום דילמא נפיל ואתי לאתויי משא״כ במוך לנדתה אפילו אם יפול לא שקלתיה כלל משום דמאיס:

מג (מג) הקשור בסנדלה - משמע מלשון השו״ע דבזה לא בעינן מהודק וכ״כ בתו״ש:

מד (מד) מכל צד - לאפוקי פנטינ״ש שלנו יש חששא באינו קשור דילמא נפיל ואתי לאתויי:

מה (מה) ויצערנה - אבל אם אינה עושה אלא בשביל אצולי טנוף להציל בגדיה שלא יטנפו אסור וכמ״ש סימן ש״א סי״ג:

מו (מו) בית יד - להמוך שלה דיכולה לאחוז להמוך בבית יד קמ״ל דאפ״ה מאיס למשקליה:

מז (מז) ובפלפל ובגרגיר מלח - פלפל לריח הפה ומלח לחולי השינים:

מח (מח) ובלבד וכו׳ - האי ובלבד לא קאי אלא אדסמיך ליה מה שנותנת לתוך פיה אבל אירישא לענין מוך לא דשם אפילו לכתחלה מותר בשבת ודעת כמה אחרונים דה״ה דמותר ליתן תבן לכתחלה בשבת במנעלים שלנו הסתומים מכל צד ונכון להחמיר בזה אם לא בעת הצורך:

מט (מט) שלא תתנם וכו׳ - דבכל רפואה גזרו משום שחיקת סממנים א״נ משום דמחזי כאלו מערמת להוציא משא״כ במוך הנ״ל מוכחא מילתא דצריכה לכך ולא מתחזי כמערמת להוציא [א״ר]:

נ (נ) ואם נפל לא תחזיר - הטעם משום דמחזי כאלו מערמת להוציא וכנ״ל וי״א דעיקר הטעם הוא רק משום דזה דומה כנתינה לכתחלה ויש לגזור גם בזה משום שחיקת סממנים ולפי טעם זה אין לאסור להחזיר כ״א בנפלה ע״ג קרקע ולא בנפלה ע״ג כלי כמבואר לקמן בסימן שכ״ח סכ״ה לגבי רטיה שנפלה עי״ש וכן משמע דעת הגר״א בביאורו:

נא (נא) שקושרים וכו׳ - אפילו אם המשיחה הוא דבר נוי ג״כ לאו בכלל תכשיט הוא דנימא דשלפא ומחויא דהוא צורך להמלבוש וכבית יד של הבגד דמי וגם בודאי לא שלפא שלא יפלו הבתי שוקיים:

נב (נב) במשיחה - בשבולי הלקט ובשארי ראשונים איתא במשיחה או ברצועה ובזה ניחא מה שסיים ולא חיישינן שמא ישתלשלו ואמשיחה ורצועה קאי וכן מוכח בסמ״ק:

נג (נג) באצעדה שמניחין בזרוע - עיין בבה״ל דמירי שמניחה ומהדקה על בשרה ולא על הכתונת מלמעלה וע״כ מותר דלא חיישינן שתשלוף ותחוי דלא יתגלה זרועה וזה הטעם הוא ג״כ על שוקה והי״א ס״ל דדוקא בשוק מקילינן מטעם זה ולא בזרוע:

נד (נד) שתהא דבוקה וכו׳ - דאם היא רפויה חיישינן שמא תפול ואתיא לאתויי:

נה (נה) יכולה להתירו - כגון חגורתה וכה״ג והטעם דכל הדברים שרגילין להסירן אסרו חז״ל לצאת בהן מביתה כשהיא לבושה בהן דשמא כשתסירנה אח״כ בר״ה תשכח שהוא שבת ואתיא לאתויי אבל דברים שמותרת לצאת בהן מביתה משום שאינה רגילה להסירן מותרת לקשור ולהתיר בר״ה דממ״נ אם תהיה זכורה שבת בשעת התרה לא אתיא לאתויי ואם לא תהיה זכורה שבת אפילו אם נאסור להתיר ולהסיר לא יועיל [תוספות]:

נו (נו) בחצר הבית - היינו אפילו בחצר המעורבת ודעה זו היא הדעה השניה דסי״ח שבסמוך שס״ל דכל שאסרו לצאת בו דרך מלבוש בר״ה אסור לילך בו אפילו בבית ובחצר המעורבת:

נז (נז) כי אם בידו וכו׳ - היינו דבמה שנתיר לו להוציאו בידו לחצר לא שייך שמא ישכח ויוציאנו גם לר״ה דא״כ לא יהא רשאי שום כלי לטלטל בבית ובחצר שמא ישכח ויוציאנו אבל במה שנתיר לו להוציאו דרך מלבוש דהיינו כשהוא תלוי בחגורתו מצוי הוא כשאדם הולך במלבושו שוכח והולך לכל מקום שהוא רגיל אף בר״ה ואינו פושטו באמצע וזהו הטעם גופא של הדעה שניה דסי״ח שס״ל דכל תכשיט שאסרו לצאת בו לר״ה דרך מלבוש אסור להתקשט בו גם בבית ובחצר:

נח (נח) לצאת בו לחצר וכו׳ - היינו מבית לחצר וה״ה שלא להתקשט בהן בחצר גופא כשאינה מעורבת משום דדמיא לר״ה אבל להוציא לחצר המעורבת שרי וכ״ש בבית:

נט (נט) חוץ מכבול וכו׳ - היינו כיפה של צמר שבסעיף ג׳ וה״ה איצטמא הכתוב שם והטעם שהתירו תכשיטים אלו כדי שלא תתגנה על בעלה אם לא תתקשט כלל:

ס (ס) קליעת שער - תלוש שצוברתה על שערה מלמעלה כדי שתראה בעלת שער:

סא (סא) חוץ מכבול וכו׳ - דמותר בכל חצר כדי שלא תתגנה על בעלה וכנ״ל. ועיין בביאור הגר״א שמצדד כדעה ראשונה:

סב (סב) נהגו לצאת - היינו אפילו בר״ה שלנו ואח״כ חוזר המחבר לבאר אודות המנהג הזה דיש שאמרו דמדינא אסורות דאפילו אם נתיר בחצר שאינה מעורבת הלא ר״ה שלנו אפילו אם נאמר דאין עליו דין ר״ה מחמת שאין ששים רבוא בוקעין בו בכל יום כדגלי מדבר הלא לא גריעא עכ״פ מכרמלית שבזמן הש״ס ולא מצינו בגמרא שום דעה שמתיר בכרמלית ויש שלמדו זכות דכיון דהשתא לית לן ר״ה כלל לכמה פוסקים וליכא למגזר אטו ר״ה דמיא האי כרמלית שלנו לענין זה לחצר שאינה מעורבת ושריא זהו ביאור דברי השו״ע להמעיין בב״י אף שהלשון דחוק קצת:

סג (סג) ומיהו וכו׳ - ר״ל דהתם כשנושא כשהוא לבוש אין בו משום משא ולית ביה רק איסור דרבנן אפילו בר״ה גמור משום דילמא שלפא ומחוי ולכך הקילו בשלנו משא״כ בזה:

סד (סד) אף בכרמלית - וה״ה דאפילו בחצר אסור [הגר״א]:

סה (סה) הרי זה וכו׳ - ובחידושי רע״א כתב דאף שאין למחות בזה שיש לו על מי לסמוך מ״מ בעל נפש יחוש לעצמו שלא לצאת בטבעת כלל והיינו חוץ לעירוב:

סו (סו) הרי הוא להן וכו׳ - היינו לפי מה שכתב בתחלה ע״פ סברא אחרונה דבתכשיט מותרת:

סז (סז) ומ״מ וכו׳ - ר״ל אפילו לכל הסברות המקילין היינו רק בדבר שהוא תכשיט ולא בדבר שאינו תכשיט ולפיכך מה שהתיר בס״ט מחט להעמדת הקישורים לא יהיו יותר מחטין בצעיפה מכדי הצורך להעמדת הקישורים דמחט שאינה מעמדת הקישורים אינה תכשיט כלל וכמו שביארנו שם בס״ט:

סח (סח) מחט שניטל וכו׳ - מירי במחט שאינה נקובה שיש לה קשר עב בראשה [שקורין שפילק״ע] והוא נקרא עוקץ וע״י שניטל ממנה או שניטל חודה נתבטל ממנה שם כלי ועיין במ״א שחולק על המחבר וס״ל דנהי דבמחט נקובה נתבטל שם כלי ע״י שניטל חודה או חורה וכדלקמן בסימן ש״ח

סי״א במחט שאינה נקובה לא נתבטל שם כלי ממנה עד שינטלו שניהם דהיינו חודה ועוקצה ומ״מ לענין יחוד מע״ש לכו״ע מהני אפילו במחט נקובה וניטלו שניהם:

סט (סט) מותר לצאת בהם - דאורחא בהכי ולאו משוי הוא:

ע (ע) צבועים אסור - דחשובין הן ודילמא שלפא ומחויא ועיין במ״א שמצדד לומר דאפילו בצבועין אין לאסור כ״א בבתולה שדרכה להיות אזניה מגולות אבל בנשואה שדרכה להיות אזניה מכוסות בקישורין אין דרכה להיות שלפא ומחויא דטריחא לה מילתא וכמו לענין נזמים לעיל בס״ח ועיין בביאור הלכה שביארתי דלדעת כמה ראשונים גם בנשואה אסור בחוטין צבועין:

עא (עא) חוץ מהפנים - בערוך וברש״י איתא חוץ מהעינים וקמ״ל דגם זה דרך מלבוש הוא:

עב (עב) פורפת וכו׳ - והיינו שמתעטפת בטלית שיש בראשה האחד רצועה וקושרת אבן או אגוז בראשה השני וכורכת הרצועה באבן או באגוז שלא יפול הטלית מעליה ולא מחזי כמי שמתכוונת להוציא האבן או האגוז דנודע לכל שהיא צריכה לכך משא״כ בגרגיר מלח דבסט״ו שאין הכל יודעים שהיא צריכה לכך ולכן יש אומרים שם דמשו״ה אסור:

עג (עג) שיחדתו לכך - מבעוד יום דאל״ה גם האבן מוקצה כמו מטבע וכתבו האחרונים דמיירי כשהאבן עגולה דאורחא בהכי לפרוף עליו לכך מהני בה יחוד אפילו רק לשבת אחת אבל אם אינה עגולה לא מהני בה יחוד לשבת אחת כמ״ש סימן ש״ח סכ״ב אא״כ יחדה לכך לעולם וזה מהני אפילו במטבע וכדלקמיה:

עד (עד) ולא מהני בה יחוד - היינו לשבת אחת אבל אם יחדה מע״ש לענין זה לעולם גם במטבע מהני דשוב אזיל מיניה איסור טלטול [תו״ש וחדושי רע״א]:

עה (עה) פרפה עליו מע״ש - דמעשה מועיל לבטל מינה שם מוקצה:

עו (עו) אסור - מדרבנן לעשות כן אף שהוא דרך מלבוש ואין דרך הוצאה בכך מפני שנראה כמערמת להוציא בשבת. ודע דאלו שתי הסעיפים אף דמיירי באשה ה״ה באיש [א״ר]:

עז (עז) באבן תקומה - היינו מה שאנו קורין שטערי״ן שו״ס שנושאין נשים מעוברות [ט״ז] ובביאור מהרש״ל על הסמ״ג כתב המעתיק שמצא שהוא אבן חצץ וחלל בתוכו ואבן קטן בתוך החלל כעינבל בזוג וכן נברא והביאו בא״ר והמנהג ששוקלין איזה דבר כנגד האבן תקומה שהוא ג״כ מועיל וזהו שכתב ובמשקל ששקלו כנגדו ואיתא בש״ס והוא דאיכוון ותקל דהיינו שנמצא החפץ מאליו מכוון למשקל האבן ולא חיסרו ממנו או הוסיפו עליו לכוונו אז יש לו סגולה זו והטעם בכל זה להתיר משום דהוא כקמיע מומחה:

עח (עח) ואפילו וכו׳ - אלא שחוששת שמא תתעבר ותפיל [גמרא]:

עט (עט) סרק - הוא צבע אדום ובתוספתא איתא שלא תקנח פניה בבגד שיש בו סרק ומשמע אע״ג דלא מתכוונת לצביעה פסיק רישא הוא וטעם הדבר כיון דאשה דרכה בכך ליפות את עצמה ע״י צביעת פנים מחזי שפיר כצובע אבל איש שאין דרכו בכך לא מקרי צובע כמ״ש סוף סימן ש״ך דמותר לאכול תותים ושאר פירות הצובעים אע״ג דצובע פניו וידיו בעת האכילה ומ״מ אפילו העברת סרק ע״פ אשה ג״כ אינו אלא דרבנן דאין צביעה מדאורייתא על עור האדם ועיין בבה״ל:

פ (פ) לכחול - עיניהם:

פא (פא) לטוח על פניה - ויש שנוהגין דבר איסור להחליק שערותיהם בחלב מהותך ומעורב במיני בשמים שקורין בלשוננו פומאד״ה וחוששני להם מחטאת דנראה שיש בזה משום ממרח וראוי להזהיר בני ביתו ע״ז [מאמר מרדכי]:

פב (פב) לקלוע - מדרבנן משום דדמי לבנין [וכדדרשינן על הפסוק ויבן ה׳ אלהים את הצלע מלמד שקילעה הקב״ה לחוה והביאה אל האדם ושכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא] אבל הקולע נימין בתלוש חייב משום אורג כמ״ש הרמב״ם והכא בשער לא חשיב אריגה משום דהוא מחובר בראשו ועוד דאין סופה להתקיים שעומדת לסתירה [מ״א וש״א בשם התוספות]. והנה כ״ז במחובר והקולעת שער פאה נכרית [שקורין פארוק] אף דאין בזה משום בונה אסור עכ״פ משום אורג דאף אם נימא דאין סופה להתקיים עכ״פ מדרבנן מיהו אסור ומ״מ נראה דאין כדאי למחות במקום שלא ישמעו לנו:

פג (פג) ולא להתיר קליעתה - דדמי לסותר:

פד (פד) ויש אוסרין לחלוק שערה - משום חשש תלישה והדעה ראשונה דמקלת ס"ל כיון דאינה מתכוונת לזה ולאו פסיק רישא הוא:

פה (פה) אסור לסרוק - משום תלישת שער הגוף דהוי תולדה דגוזז:

פו (פו) שא"א וכו' - וע"כ אף אם אינו מכוין לתלישת השער ג"כ אסור דהוי פסיק רישא ובגמרא איתא דכל הסורק להשיר נימין המדולדלין [היינו שנתלשו קצת ועדיין לא נעקרו לגמרי] מתכוין כדי להפריד היטב שערותיו ונ"מ מזה דאפילו במסרק רך [כגון בארש"ט רכה] שאינו פסיק רישא ג"כ אסור אם לא באופן שאין מכוין להשיר הנימין הנ"ל. כתב בספר ישועות יעקב ראיתי אנשים מקילים לסרוק ראשם בשבת וכמעט נעשה הדבר כהיתר אצלם ואוי לעינים שכך רואות לעבור בשאט נפש לחלל שבת בידים ומהראוי לכל חכם בעירו להזהיר ע"ז אולי ישמעו ויקחו מוסר עכ"ד ומה שמשיבין שמוכרח לתקן שערותיו כדי שלא יתגנה בפני חבריו הלא יכול לעשות באופן ההיתר כנ"ל וגם כדלקמיה בסקפ"ז ומלבד כ"ז הלא יכול לחוף ולפספס שערותיו ביד ולמה יעבור איסור חמור כזה בידים:

פז (פז) שלא יעקרו שערות - ומ"מ מותר לתקן מעט את שער הראש בכלי העשוי משער חזיר דדוקא לסרוק אסור בו דמשיר שער אבל לתקן מעט שרי ובמסרק אסור אף בזה ונהגו שיהיה הכלי העשוי משער חזיר מיוחד לשבת כדי שלא יהיה מחזי כעובדין דחול:

פח (פח) ולפספס ביד - היינו שמבדיל בידיו שערותיו זו מזו. וברמב"ם איתא חופף על שערו בידו וחוכך בצפרניו ואף אם נפל שער עי"ז אינו חושש שהרי אין כונתו להשיר ואפשר שלא ישיר ועיין לקמן בסימן שכ"ו ס"ט ויו"ד ובמ"ב שם שלא יחוף בדבר שמשיר שער ודאי:

סימן שד

א (א) אדם וכו' - וכדי להקל על המעיין לידע טעם חלוקי הדינים המבוארים בסימן זה אקדים הקדמה קטנה וכפי מה שמבואר בגמרא ופוסקים. דהנה תרי קראי כתיבי חד למען ינוח עבדך ואמתך כמוך זה קאי על עבד שמל וטבל לשם עבדות וקבל עליו כל מצות עבדים דהיינו כל מה שאשה חייבת וא"כ גם מצות שבת בכלל ואסור לעשות מלאכה בשבת ואתי האי קרא לאורויי דשביתת העבד מוטל גם על רבו שהוא מצווה עליו למנעו מעשות מלאכה אפילו לצורך עצמו של העבד ועוד כתיב קרא וינפש בן אמתך והגר ודרשו חז"ל דקאי על עבד הקנוי לישראל קנין הגוף אבל לא מל וטבל רק קיבל עליו ז' מצות בני נח דגם לזה צריך רבו למנעו מלעשות מלאכה עבורו בשבת וה"ה דאסור מן התורה לכל ישראל לצוות לו לעשות מלאכה עבורם בשבת אבל לעצמו מותר עבד כזה לעשות מלאכה בשבת כיון דשבת אינו נכלל תוך ז' מצות בני נח ודינו כגר תושב דאינו מוזהר על השבת ומ"מ אסור מה"ת לישראל לצוות לו לעשות מלאכה עבורו וכדכתיב וינפש בן אמתך והגר. ועבד הקנוי לישראל קנין גוף ולא מל ולא טבל וגם לא קיבל עליו אפילו ז' מצות בני נח בזה נחלקו הפוסקים אם גם ע"ז מצווים אנו על שביתתו וכמו שיתבאר:

ב (ב) על שביתת עבדו - דמצוה על רבו לשמרו ולמנעו מעשות מלאכה אפילו לצורך עצמו וכנ"ל. ומותר להשכיר עבדו לא"י בימי החול אם מתנה עמו שלא יעשה בו מלאכה בשבת ולא דמי לבהמתו דמבואר לעיל בסימן רמ"ו ס"ג דאסור להשכירה לא"י בכי האי גוונא דאין הא"י נאמן על כך דהכא הא"י לא יעשה מלאכה בע"כ של עבד ויש לעבד נאמנות ע"ז [פמ"ג]:

ג (ג) הנוהגות בעבד - דהיינו כל המצות שהאשה חייבת:

ד (ד) הרי הוא כגר תושב - גר תושב מקרי כל שקבל עליו לקיים שבע מצות בני נח ושלא לעבוד ע"ג אפילו בשיתוף:

ה (ה) לעצמו - היינו מלאכת עצמו כגון תפירת בגדיו ותיקון מנעליו וכיו"ב או שעושה להשתכר כדי שיהיו לו מזונותיו בריוח יתר על הספקת אדוניו:

ו (ו) אבל לא לרבו - היינו אפילו לא צוהו רבו בהדיא על המלאכה ג"כ אסור דמסתמא על דעת רבו הוא עושה והזהירה התורה ע"ז למנעו וכדכתיב וינפש בן אמתך והגר וכנ"ל בסק"א. ואפילו מלאכה דרבנן אסור ג"כ לעשות בשביל רבו ויש מקילין בזה אם לא הזהירו רבו בהדיא ע"ז כיון שהוא רק מלאכה דרבנן:

ז (ז) ואסור לכל ישראל - היינו מן התורה דכיון דכבר קבל עליו שבע מצות לכו"ע הוי דינו כגר תושב דאסרה התורה לישראל לעשות מלאכה על ידו:

ח (ח) ואם לא קבל - ר"ל דה"ה ג"כ אם לא קבל עליו שום מצוה אפ"ה כיון שהוא עבד ישראל הקנוי לו קנין הגוף ס"ל לדעה זו דדינו שוה לקבל עליו שבע מצות ואסור לעשות מלאכה בשביל שום ישראל וכנ"ל:

ט (ט) לומר לעבד ישראל - דדוקא אמירה לסתם א״י שאינו אלא שבות התירו בדברים אלו אבל בעבד א״י של ישראל שמוזהרין עליו מן התורה אין לו היתר אלא בפיקוח נפש:

י (י) ויש חולקים ומתירים בזה - היינו בזה שהעבד הוא נכרי גמור ואפ״ה ס״ל לדעה ראשונה דהוא שוה לקבל עליו שבע מצות דאסור אפילו לישראל אחר לומר לו לעשות לו מלאכה וע״ז חולקים וס״ל דבזה לא אסרה התורה אלא לעשות מלאכה בשביל רבו וכדכתיב וינפש בן אמתך אבל לשאר איש ישראל לא עדיף משאר א״י דעלמא דאינו אסור רק מדרבנן וממילא לצורך חולה אפילו אין בו סכנה מותר:

יא (יא) אם היה עושה וכו׳ - היינו דאף דמבואר לעיל שמצווה על שביתת עבדו בין כשקבל עליו ז׳ מצות ובין כשלא קבל עליו שלא יעשה מלאכה עבורו היינו דוקא בדניחא ליה במלאכה זו דאז אמרינן דמסתמא עושה על דעתו וע״כ מחויב להפרישו מזה משא״כ כשניכר שאין עושה לדעתו הוי כמלאכת עצמו ואינו מוטל עליו למנעו:

יב (יב) ולישראל אחר וכו׳ - דדוקא גבי רבו שהוא עבדו אמרינן דמסתמא כל מה שהוא עושה על דעת רבו עושה משא״כ בזה אף שהוא עושה לדעת ישראל כל שלא צוהו ומתחיל העבד או הגר תושב לעשות מאליו אמרינן דהעיקר אדעתיה דנפשיה עביד להרויח לבסוף ממלאכתו ואינו אסור אא״כ מצוהו לעשות וכנ״ל בסק״ז:

יג (יג) מותר - ועיין סימן רנ״ב סוף ס״ב דלפעמים צריך למחות מדרבנן:

יד (יד) ובלבד שלא יהנה - והיינו מדרבנן דלא עדיף העבד משאר אינו יהודי דעלמא שעשה מלאכה לדעת ישראל שאסור לישראל ליהנות מאותה המלאכה בשבת וכנ״ל בריש סימן רע״ו:

טו (טו) וי״א שכל וכו׳ - ס״ל דלא הזהירה התורה על עבד של ישראל לענין שבת אלא ביש עליו עכ״פ קצת מצות דהיינו שבע מצות בני נח וכמבואר בב״י ע״ש ועיין בא״ר שהביא בשם כמה פוסקים דלמעשה יש להחמיר כסברא הראשונה. אסור לומר למומר וקראים לעשות לו מלאכה בשבת ויו״ט דעובר משום לפני עור [פמ״ג]:

טז (טז) וכל עבד וכו׳ - אי קאי גם אעבד שלא מל וטבל עיין בתו״ש ופמ״ג:

יז (יז) אסור לצאת וכו׳ - הנה מתחלה סתם הדבר ואח״כ ביאר דאם יש בו תרתי למעליותא דהיינו שהחותם היה של טיט והוא תלוי בצוארו מותר לצאת בו דלמאי ניחוש לה דלשמא יסירנה בידו ויביאנה ד״א בר״ה בודאי ליכא למיחש דאית עליה אימתא דרביה שיאמר שהסירה כדי להראות שהוא בן חורין ולשמא יפסק וישבר החותם מאליו בר״ה ואתי לאתויי אח״כ לביתו ג״כ ליכא למיחש דלמאי יביאנו דחותם שבור של טיט לא חזי למידי ואם כדי להראות לרבו שהוא כפוף לו ואוחז בידו החותם של עבדות זה אינו סימן כלל על עבדות כ״א כשתלוי בצוארו או בכסותו אבל אי אית ביה חדא למעליותא שהיה תלוי החותם בכסותו או שהיה החותם של מתכות שהוא חשוב אסור לצאת בו לר״ה וכדלקמיה:

יח (יח) אבל לא בכסותו - דילמא מיפסק החותם מאליו ומירתת מרבו שיאמר שהסירו כדי להראות לכל שהוא בן חורין ויקפל טליתו כדי שלא יתראה מקום החותם וישאנו על כתפו ודמי הטלית על כתפו כמשאוי:

יט (יט) ובשל מתכות וכו׳ - דכיון שהוא חשוב וקפיד עליו רבו שלא יאבד חיישינן דילמא מיפסק ואתי לאתויי ד׳ אמות בר״ה:

כ (כ) בכל ענין - היינו אפילו כשהוא תלוי על צוארו והטעם דכיון שהוא עשה לעצמו אינו מירתת מרבו כשיסירנו וחיישינן דילמא שקיל ליה בידיה ויביאנו ד״א בר״ה:

כא (כא) אם אמר לו האדון וכו׳ - שאם ירצה שלא לזונו ושיחזור העבד על הפתחים הרשות בידו וא״כ עושה העבד לעצמו:

כב (כב) כיון שהתנה עמו מבע״י - לאפוקי להתנות בשבת דאסור. ואם לא אמר ליה כלל אלא העבד עושה מעצמו ורוצה ליזון ממנו הביא באליהו רבא בשם ספר משאת בנימין דמותר כיון שאין הישראל אומר לו שיעשנה ובלבושי שרד בריש סימן זה משמע דאין להקל בזה:

כג (כג) עושה הוא וכו׳ - ר״ל אפילו בבית רבו כיון שהוא בצינעא וכדמסיים וכ״ש אם מרויח אצל אינו יהודי אבל לא יעשה לצורך ישראל אחר אפילו בצינעא דהא מ״מ עבד ישראל הוא:

כד (כד) א״י גמור - אבל אם קבל עליו השבע מצות הלא הוא גר תושב ואסור לעשות מלאכה לישראל אף למי שאינו רבו וכנ״ל. ועיין ברמב״ם פי״ד מהל׳ איסורי ביאה דאין מקבלין גר תושב בזמן שאין היובל נוהג וכן עבד שאינו רוצה לקבל עליו מצות כ״א ז׳ כמו גר תושב ג״כ אין מקבלין אותו בזמן שאין היובל נוהג והראב״ד שם חולק ע״ז עי״ש:

כה (כה) שהוא שכיר - ואפילו אם הוא שכיר לכמה שנים מ״מ הרי אינו קנוי לו קנין עולם וע״כ אפילו אם הוא עושה מלאכת רבו אינו אסור מדאורייתא שאיננו בכלל עבדו והמלאכות המותרות לכתחלה ע״י א״י מותר גם על ידו. וכתב ב״י שמהרי״א נסתפק באותן העבדים והשפחות עו״ג שאם רצו להמיר דתן וליכנס לדת ישמעאל יוצאים לחירות אפשר שאע״פ שהם עתה קנויות קנין עולם שמחמת זה הם חשובים רק כשכיר עובד גלולים בעלמא וצ״ע ודעת האחרונים להחמיר בזה מפני שיש בזה חשש איסור תורה וכ״ש אם הוא במקום שאין לו רשות לפי דיניהם להפקיע עצמו בהמרת דתו שבזה ודאי אסור לעשות מלאכה בשבת לישראל:

כו (כו) אין רבו מצווה - במקום שהמלך יר״ה גזר שאין שום אדם חוץ מדתם יכולין לקנות עבד ואמה העבדים והשפחות יכולין להעביר אש בשבת דהויין כשכיר בעלמא [רשד״ם וריב״ל] אבל יש חולקים וס״ל דאף עתה גופן קנוי לישראל ועכשיו שפורעים כרגא בעד העבדים והשפחות לכו״ע גופן קנוי ואסורים במלאכה וכן לקולא דהיינו שיכול ממזר לישא שפחה ועבד ממזרת:

סימן שה

א (א) בהמה יוצאת וכו׳ - דהנה כתיב למען ינוח שורך וחמורך וגו׳ הרי הזהירה התורה שגם בהמת ישראל תנוח בשבת ולאו דוקא בהמה ה״ה עופות וכל בעלי חיים ולכן דוקא כשתצא בדבר שהוא לה לשמירה הוי תכשיט ואורחא והרי הוא כמלבוש לאדם ולאו משוי הוא אבל בדבר שאינה משתמרת בו הוי משוי ואסור וה״ה כשתצא במה שהיא שמירה יתירה לפי ענינה דלאו אורחה בהכי ג״כ בכלל משוי הוא ואסור:

ב (ב) ביותר - דוקא בשמירה יתירה הרבה אבל אם רק מעט יותר ממה שצריכין לא הוי משא דאי אפשר לצמצם:

ג (ג) שהוא לנוי - עיין לקמיה בס״ק י״ב:

ד (ד) הילכך וכו׳ - נקט והולך בתחלה הבהמות החזקות שצריכות שמירה ביותר ולא די להם בשמירה קלה כגון נאקה שהיא גמלא נקבה לבנה שצריך לשמירתה דוקא זממה דפרזלא בחוטמה ולא די לה בפגא דפרזלא וכ״ש באפסר ואסורה לצאת בהם וחמרא לובא [הוא חמור הבא ממדינת לוב] בפגא דפרזלא אבל לא בזממא דזה הוא לה נטירותא יתירתא:

ה (ה) בפגא דפרזלא - היינו בפרומביא הכתוב בס״ג ודוקא חמרא לובא אבל חמור אחר לא דהו״ל אצלו נטירותא יתירתא וכמו שכתוב לקמיה בסעיף ג׳ ואיתא בגמרא דחמרא לובא יוצא אף באפסר דגם בזה משתמר:

ו (ו) והגמל באפסר - אבל לא בזממא דפרזלא שהוא לו שמירה יתירה ובפגא דפרזלא מסתפק המ״א והט״ז פסק לאיסור:

ז (ז) ופרד וחמור - צ״ל וכן פרד וחמור דהיינו שגם הם יוצאים באפסר אבל ברסן שהוא פרומביא אסורים לצאת וכמו שכתב בס״ג לענין חמור וה״ה פרד:

ח (ח) וסוס יוצא וכו׳ - כצ״ל. דאלו חמור אסור ברסן:

ט (ט) שהוא פרינ״ו - היינו בריג״א הנ״ל שהוא פרומביא ובלשוננו קורין צוי״ם ואפסר הוא מה שקורין אברי״ץ:

י (י) אבל לא בשניהם - דדי לה באחד והשני משוי הוא ואם עסקיו רעים שאין משתמר באחד מותר לצאת בשניהם יחד והכל לפי הענין. [מרדכי]:

יא (יא) ומותר וכו׳ - דוקא באלו שמותרים לצאת באפסר מותר גם לכרוך סביב צוארה החבל היוצא ממנה אם הוא ארוך אבל פרה אסורה לצאת באפסר וכן לכרוך חבל סביב צוארה לפי שהיא משתמרת בלא״ה וכדלקמן בסי״ז ע״ש:

יב (יב) סביב צוארה - מרש״י ור״ן משמע דאע״ג שכרוך בחוזק סביב צוארה שאין אדם יכול להכניס ידיו בין אפסר לצואר שתהא נוח לימשך כשירצה אפ״ה שרי משום דהיא נוי ואע״ג דכל נוי אסור וכנ״ל בריש הסעיף וכדלקמן בסוף סי״ז היינו דוקא בנוי דלאו אורחיה בחול לאפוקי דבר שדרך כל

אדם לעשות כן בחול לנוי לבהמה לאו משאוי הוא אבל התוספות וכן רבינו ירוחם ס״ל דנוי אסור בכל ענין והכא מיירי ברפויין ומקרי לשמירה דהא יכול לאחוז בחבל כשתרצה לברוח וכ״ש אם יצא קצת מן החבל תלוי סביב צוארה דשרי ופסק הב״ח כהתוספות לחומרא:

יג (יג) האפסר - וכן הרסן דמוכן הוא לבהמה ואינו מוקצה:

יד (יד) שלא ישען עליה - ר״ל כשנותן בראש הבהמה יזהר שלא ישען בראשה דהוי משתמש בבע״ח:

טו (טו) לפי שאינו משתמר בו - דנשמט הוא מפיו ולא דמי לאפסר שקשור בראשו ואינו נשמט:

טז (טז) לצאת וכו׳ - נתבאר בס״א דדוקא חמרא לובא מותר בו:

יז (יז) כל בהמה וכו׳ - וע״כ אפילו פרה שסתמה אינה צריכה שמירה וכדלקמן בסוף סי״ז אם היא מורדת מותרת לצאת בחבל סביב צוארה:

יח (יח) כגון כלבים וכו׳ - וה״ה דסוס יוצא בשיר [משנה שם]:

יט (יט) וחיות קטנות - היינו אלו דאורחייהו בהכי בחול אבל חתול אסור דסגי לה בחבל קטן בעלמא וזה הוא לה נטירותא יתירתא [כ״מ בגמרא שם]:

כ (כ) בשיר הכרוך - ר״ל שהרצועה התלויה בשיר כרוך על צוארן וכנ״ל בס״ק י״ב:

כא (כא) ויכולין למשכם בהם - היינו שאם רוצה יוכל למשוך אותה ע״י הרצועה התלויה ועיין לקמן בסט״ז:

כב (כב) ראשי דדיהן - בשביל החלב כמו שיתבאר וטעם כל אלו דאע״פ שאין נעשין להם לשמירה שלא לברוח מ״מ כיון שנעשין לשמירת גופן לשמרן מפני הצער שלא יהיו מוכחשים או מפני צמרן ובריאותם וטובתם הוי להו כמלבוש לאדם ולא למשא הוא להם ומותרין לצאת בהן [לבוש]:

כג (כג) ודוקא כשקושרין אותן - ואפילו אם קישר בשביל זה כיס על דדיהן ג״כ שפיר דמי [גמרא ע״ש]:

כד (כד) וחיישינן דלמא נפיל וכו׳ - אבל בלא״ה משמע דהיה מותר ולא הוי משוי דחשיב מלבוש במה ששומר בזה את חלבו וכמו רחלים כבונות דשרי מפני ששומר בזה את צמרן. ועיין לקמן בסעיף י״א דאוסר לעזים לצאת בכיס שבדדיהן שתלוי עליה כדי שלא יסרטו דדיהן בקוצים מיירי התם שהיו צריכין עוד להחלב ולא הדקוה שפיר כדי שלא יצטמק החלב ולכך אסור:

כה (כה) חמור יוצא במרדעת - דמצטער בצינה דחמרא אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה ונחשב כמלבוש ודוקא כשקשורה מע״ש דאז גלי דעתו מאתמול שצריכה לכך אבל אם קשרו בשבת אסור לצאת בו כיון דלא גליא דעתו מע״ש שיהא לה למלבוש:

כו (כו) כמין אוכף קטן - עיין בלבושי שרד שצ״ל כמין אוכף גדול:

כז (כז) ושאר וכו׳ - לפי שאין הצינה קשה להן והוי המרדעת משוי:

כח (כח) ולא יצא באוכף - דאין האוכף מועיל לו והוי משוי דדוקא מרדעת מועיל שהוא מונח על כל הגוף משא״כ אוכף אין מחמם אלא במקום שמונח:

כט (כט) מותר ליתן מרדעת - היינו שלא לצאת לר״ה כ״א שיהיה בחצר:

ל (ל) מפני הצינה - היינו דמשום זה לא חיישינן לטרחא דשבת:

לא (לא) שלא יקשרנו - היינו אפילו בקשר שאינו של קיימא:

לב (לב) אסור ליתן עליו - משום דהוי טרחא שלא לצורך ועיין בביאור הגר״א שכתב דלדעת רש״י גם על הסוס וכן לכל הבהמות מותר ליתן מרדעת בחצר דגם להם יש צער צינה ומועיל החימום. וכ״ז בסתמא אבל בשעה שהקור גדול ואנו רואים שמזיק לסוס וכן בימות החמה שהזבובים רבים ומצערים להסוס לכו״ע מותר להניח בחצר המרדעת או שאר בגד עליו דלא גרע מחמור ובלבד שיהיה זהיר שלא יסמוך עצמו על הבהמה בשעת הכיסוי:

לג (לג) ולהסיר מרדעת וכו׳ - דהוי טרחא שלא לצורך ואפילו אם כבר נתחממה ע״י משאוי שנשאה מבע״י:

לד (לד) ובין מן הסוס - עיין בבה״ל:

לה (לה) בין ליטול - הטעם כנ״ל לענין מרדעת ומש״כ בין להניח הטעם דכיון דאינו מחמם רק מעט הוי טרחא שלא לצורך:

לו (לו) לא יטלנו בידו - דאף דיש להחמור עונג בהסרתו מ״מ כיון דלית ליה צער אם לא יסירנו אסור וכבר כתבו בסעיף הקודם ושנאו משום סיפא:

לז (לז) בצוארו - דכל מידי שאינו אלא לתענוג לבהמה הוי טרחא שלא לצורך ואסור:

לח (לח) אין יוצאים בו - אפילו אם היה תלוי עליהן מבעוד יום דהוי משוי:

לט (לט) בזנב שועל - בכל אלו הטעם לפי שאין בהם צורך לשמירת גופן והוי משאוי לבד מסנדל שנועלים ברגלי הבהמה דהטעם משום דלמא נפל ואתי לאתויי וכן בכיס שבדדי העזים משמע מהגר״א דהטעם ג״כ משום שאינו מהודק יפה וחיישינן דלמא נפל הכיס ואתו בעליהן לאתויי:

מ (מ) ולא עזים וכו׳ - עיין לעיל בסקכ״ד מה שכ׳ שם:

מא (מא) בסנדל וכו׳ - ונראה שאין בכלל זה הברזל שקובעין ברגלי הסוסים מלמטה דכיון שקבוע במסמרים לא חיישינן דילמא נפלי:

מב (מב) ופוקק וכו׳ - היינו שסותם העינבל שבתוכה בצמר או במוכין דאל״ה אסור משום דמשמיע קול:

מג (מג) לא תצא בו - משום דמחזי כמוליכו בשוק למכור [גמרא] ומשמע דבאלו דלא שייך זה כגון בחתולים ועופות וכה״ג שאין דרך להוליכן למכור בזוג מותר כשפקוק ובסמ״ג משמע דאסור אף באלו לצאת משום משוי ועיין במ״א וא״ר. ודע דכל הנך דאמרינן בבהמה דאסור לצאת בר״ה משום משוי בחצר שרי ואפילו אם אינה מעורבת ולענין כרמלית יש דעות בין האחרונים יש מתירים ויש אוסרים ולענין ר״ה שלנו בודאי יש ליזהר דיש בזה ספק איסור תורה כמו שביארתי בבה״ל. ובדבר שהחשש הוך משום דלמא נפיל ואתי בעליו לאתויי אף המתירים הנ״ל מודים דאסור בכרמלית. ובדבר שהטעם הוא משום דמחזי כמוליכו למכור אף במבוי המעורבת אסור כיון דשכיחי שם רבים כ״כ מ״א. והפמ״ג וכן הבית מאיר מפקפקין בדין זה:

מד (מד) בכסותה - עושה לסוסים מעילים שלא יטנפו:

מה (מה) בין שהוא בכסותה - דאף שהוא ארוג או תפור בכסותה דליכא למיחש דילמא מיפסק ואתי לאתויי אפ״ה אסור דגזרו אריג אטו אינו אריג:

מו (מו) אפילו היא קשורה - דשמא נפיל ואתי לאתויי אבל כשקשורה בשניהם מיהדק שפיר ולא נפל וכן בשליתה כיון דכאיב לה לא מינתחא לכאן ולכאן:

מז (מז) ובחטוטרתו - כמין חטוטרת יש לגמל על גביהם:

מח (מח) ידה אחת וכו׳ - דמכל זה יש צער גדול לבהמה ומשוי הוא לה ויש שכתבו משום דילמא נפל החבל ומייתי לה. ודוקא ידה אחת אבל כשקשורים שני ידיה או שתי רגליה כדי שלא יברחו כדרך שעושין לסוסים כשרועין מותר לצאת בהן דנטירותא הוא לה ולא הוי משוי וכנ״ל בריש הסימן:

מט (מט) לא יקשור וכו׳ - משום דמחזי כמאן דאזיל למכרם לשוק ומהאי טעמא אפילו היו קשורין מע״ש ג״כ אסור למשכן ודעת יש מי שאוסר וכו׳ הוא דס״ל דגם בזה שייך הטעם הנ״ל ועיין בא״ר שהביא דהיא רק דעת יחידאה וכל הפוסקים חולקין עליה ואין לחוש לה:

נ (נ) טפח למטה - ומ״מ אם הוציא טפח אחד מתחת ידו לא עשה איסור אא״כ הוציא ב׳ טפחים אלא דלמעשה יש להחמיר לכתחלה שלא יצא אפילו טפח אחד מידו [גמ׳]:

נא (נא) עד שלא יגיע - צ״ל עד שיגיע והטעם דכשיגיע סמוך לארץ לא תהא נראה כאלו הבהמה נמשכת בה דיהיה מותר מחמת שהוא נטירותא דבהמה אלא כמשאוי בעלמא:

נב (נב) אין חמור וכו׳ ולא בזוג וכו׳ - כבר מובא לעיל בס״א ובסוף סי״א ושנאו משום אינך דנשנה הכל במשנה אחת בגמרא:

נג (נג) ולא בסולם וכו׳ - טעם כל אלו [לבד מאלו שנבאר בהדיא טעמם] משום דחייס עלייהו ואי נפיל אתי לאתויי:

נד (נד) והוא כמין טבעת וכו׳ - זהו פירש״י וברי״ף פירש עוד דכשנבקע פרסה של רגל הבהמה קושרין אותה ברצועה כדי שתחלים ותחזור לכמות שהיתה וכן פירש הרמב״ם בפירוש המשנה:

נה (נה) כדי שלא ישברו - כתב הח״א דאם קשרן לרגליהן כדי שלא יוכלו לברוח שרי לצאת בהן דכל מה שדרך לעשות לשמירתן הוי לה כמו מלבוש וכ״כ בספר נזר ישראל בשם תשובת מאמר מרדכי:

נו (נו) ולא בזמם - בביאור הגר״א משמע דבזה הטעם הוא דהוי כמו משוי דדמי לחסום שבפי הפרה שבסעי׳ י״א דשם הטעם משום משוי:

נז (נז) בין אם היא לשימור - דזה הוי נטירותא יתירתא לפרה והוי משוי וכנ״ל בס״א:

נח (נח) שאינה צריכה שמירה - והוי משוי ואם טבעה לברוח נתבאר בס״ד דמותר:

נט (נט) מותרים - אפילו החבל כרוך סביב צוארן דיוכל לתפסם בהחבל אם אם יברחו וכנ״ל בס״א:

ס (ס) אע״פ שהיא וכו׳ - מפני שהאדם יש לו מזל ומלאך המליץ עליו מלמעלה ומזלו מסייע לו שיועיל לו הקמיע משא״כ לבהמה:

סא (סא) אין רוכבין וכו׳ - גזירה שמא יחתוך זמורה מן המחובר כדי להנהיגה דחייב ע״ז משום תולש דהוא תולדה דקוצר:

סב (סב) ולא נתלים עליה - דכל שמוש בבעלי חיים כללו בכלל רכיבה ואסרו ואפילו במקום דליכא למיחש שמא יחתוך זמורה כגון במדבר דליכא זמורה או לשפשף את התינוק על גב הבהמה כדי לשעשע אותו ג״כ אסור דלא פלוג רבנן במילתייהו:

סג (סג) והוא משתמש בו - היינו שסומך את עצמו בצד אותו דבר אבל אם משתמש על גב אותו דבר המונח על צדה הרי הוא כמשתמש על צדה ממש וכמו שכתב בהג״ה לקמן לענין קרון עי״ש במ״ב:

סד (סד) אפילו במזיד ירד - ולא כמו גבי אילן דאם עלה במזיד קי״ל לקמן בסימן של״ו ס״א דלא ירד עד מו״ש משום קנסא הכא ירד משום צער בעלי חיים:

סה (סה) ומטעם זה פורקין - היינו אפילו המשוי הוא מוקצה ומ״מ לא רצו להקל מטעם צער בעלי חיים לסלקו בידים כיון דאפשר לסלקו שלא בידים:

סו (סו) שהא״י מנהיגו - דאם ישראל בעצמו מנהיגו יש בלא״ה איסור תורה משום מחמר:

סז (סז) שמשתמש בבהמה - ולא נקרא צדי צדדין מפני שהעגלה מחוברת בצדי הבהמה כיון שהוא משתמש ע״ג העגלה ודינו כמו על צדי הבהמה ממש וכנ״ל בס״ק ס״ג וגם להשתמש על דף היוצא חוץ לעגלה מאחוריה ג״כ אסור ולא מקרי צדי צדדין דהכל כלי אחד הוא:

סח (סח) אם המים עמוקים וכו׳ - דאם אין עמוקים ויכול לפרנסה במקומה שלא תמות אין מתירין לו להניח כרים וכסתות לבטל כלי מהיכנו:

סט (סט) מביא כרים וכסתות וכו׳ - וה״ה דיכול להניח שאר כלים תחתיה כדי שתוכל לעלות ונקט כרים וכסתות לרבותא אף דלא יהיו ראוים להשתמש בהן עי״ז בעוד שעליהן לחות המים אף לכשתעלה הבהמה אפ״ה מותר דאתי צער בע״ח דהוא דאורייתא [ממה דהזהירה התורה מצות פריקת המשא מעל הבהמה] ודחי איסור ביטול כלי מהיכנו שהוא רק מדרבנן שגזרו שלא לבטל בשבת כלי ממה שהיא מוכנת:

ע (ע) ונותן תחתיה - אבל אסור להעלותה בידים דכל בעלי חיים הם מוקצים ואע״ג דאיכא צער בע״ח אסור דאין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה [מ״א ותו״ש שכן מוכח מרמב״ם] ועיין בא״ר שהביא דיש פוסקים שמקילים אף להעלותה בידים אם א״א ע״י כרים וכסתות וע״י א״י לכו״ע מותר להעלותה וזה עדיף יותר מהנחת כרים וכסתות ושאר כלים תחתיה:

עא (עא) מותר לומר - וה״ה דמותר משום צער בע״ח לומר לעו״ג להמרות האווזות שהורגלו כבר בהמראה ואין יכולין שוב לאכול בעצמן אבל אין מותר רק פ״א ביום דשוב ליכא צער בע״ח [תשובת רמ״א] ומשמע שם דאי ליכא א״י שרי ההמראה ע״י ישראל ואע״ג דאסרינן לקמן בסימן שכ״ד ס״ט להמרות האווזות בשבת הכא שאין יכולין לאכול בעצמן מותר משום צער בע״ח וטוב לעשות ע״י קטן. כתב הרמב״ם החולב לתוך כלי חייב לתוך אוכל פטור [ומ״מ איסורא יש דכל פטורי דשבת פטור אבל אסור] והחלב אסור אפילו חולב לתוך אוכל כיון דהבהמה אינה ראויה לאכילה הוי מוקצה [מ״א]:

עב (עב) והחלב אסור וכו׳ - משום משקין שזבו מפירות העומדים לסחיטה דקי״ל בסימן ש״כ ס״א דאסורין והא נמי להא דמיא:

עג (עג) וי״א שצריך וכו׳ - ס״ל דאמירה לחלוב לא הותר כלל כ״א כשהא״י חולב לצורך עצמו והישראל קונה אחר השבת ממנו בדבר מועט והעולם נוהגין כסברא הראשונה דמשום צער בע״ח שרי אמירה לא״י לחלוב בין לא״י מן השוק ובין להשפחות שנשכרות לכל השנה למלאכתו ואין למחות

בידם ומ״מ טוב שיחלוב הא״י לתוך אוכל דהו״ל שבות דשבות [מ״א]:

עד (עד) מותר כיון וכו׳ - היינו דמסתמא אדעתא דנפשה קעבדה ועיין באחרונים שהשיגו ע״ז דכיון שנוטלת החלב של ישראל ורואה הישראל ושותק מסתמא אדעתא דישראל קעבדה שיודעת שניחא ליה בזה ואפילו אם היתה עושה זה אח״כ בבית א״י מחוייב למחות בידה וכ״ש שהיא עושה זה בבית ישראל ועיין בביאור הגר״א שגם הוא הקשה ע״ז עוד מטעם אחר עי״ש ובא״ר ובפמ״ג הסכימו דכונת השו״ע הוא רק אם עשתה לפעמים דרך מקרה שמותר אחר השבת ליהנות מהם אבל אם היא עושה כן תמיד מחוייב למחות:

עה (עה) שהחי וכו׳ - ר״ל דאין חל ע״ז שם משא שיהיה צריך למנעו מפני שביתת בהמתו ואף דמאי דאמרינן חי נושא א״ע היינו רק מדאורייתא אבל מדרבנן אסור וע״כ אסור לאדם לישא תינוק בשבת לא גזרו שבות זה בבהמה:

עו (עו) עליה בגדיו - אבל באוכף ליכא קפידא דבטל לגבי הרוכב:

עז (עז) ולא שום דבר - ואם נשאר איזה דבר עליה מע״ש והיא רוצה מעצמה לצאת לחוץ בעליה צריך למנעה שלא לצאת מפני מצות שביתת בהמה אבל אם אין עליה שום דבר אפילו אם היא רוצה לצאת חוץ לתחום אין מחויב למנעה מזה ורק להוציאה בידים חוץ לתחומה אסור:

עח (עח) ואינו ממתין לשכירות ממנו - ר״ל דלכך מותר למסור לכתחלה בשבת דהרועה מירתת להשתמש בה בשבת שלא יענש ע״ז בדיניהם כיון שלא מסרה לו למלאכה כלל אבל להשכיר ולהשאיל לא״י אסור אפילו אם מתנה עמו שתנוח בשבת וכדלעיל בסימן רמ״ו ס״ג דכיון שהשכירה לו למלאכה אינו מירתת כ״כ כי יאמר בלבו בעד יום השבת אראה להוסיף לו לפי ערך המגיע ליום וכן בשאלה הוא חושב שיעשה לו טובה כנגדו עבור זה משא״כ בזה שמסרה לו רק לרעות אותה אז מירתת לעשות בה מלאכה כלל אף שרוצה לשלם לו כיון שאינה עומדת לכך [אחרונים] ולפ״ז מה שכתב המחבר דאם רואהו וכו׳ ה״ה כשנודע לו שעושה בה מלאכה צריך למחות בידו:

עט (עט) וכל שכן דאין לחוש וכו׳ - ואפילו אם הוא רואה אין צריך למחות דדוקא להוציאה בידים אסור וכנ״ל. וכ״ז כשהא״י מוציאה מעצמו אבל לצוותו בשבת להוציאה חוץ לתחום לרעות שם עיין בפמ״ג שמסתפק בזה ונכון להחמיר וכ״כ בח״א ומטעם זה אם מוליכין שוורים למקום אחר למכור אסור למסור להם בשבת אפילו אם קצץ עם הא״י כבר על זה הענין קודם שבת דהוי כמתנה עמו להוליך חוץ לתחום אבל למסור לו בע״ש אפילו אם יוליכנה בשבת חוץ לשלש פרסאות שרי:

פ (פ) שהרועה יוציא וכו׳ - ויש מחמירין בדבר שלא למסור לו בשבת והעולם נוהגין כהיום היתר בדבר:

סימן שו

א (א) שמעיין נכסיו - ודוקא היכא דמינכרא מילתא כגון שעומד אצל שדהו הצריכה חרישה או קצירה וכיו״ב דמינכר הדבר שעומד שם לעיין בצרכיה וכן לילך ולהחשיך על פתח המדינה כיון שדרך שהמרחצאות שם חוץ למדינה סמוך לפתח המדינה ניכר שלצורך המרחץ מחשיך אבל אם לא מינכר מלתא הוא בכלל הרהור בעסקיו דמותר:

ב (ב) אין מחשיכין וכו׳ - היינו לקרב עצמו בשבת עד סוף התחום ולהחשיך שם שיהא קרוב למקום הפועלים לשכרם במו״ש והטעם דכל דבר שאסור לעשותו בשבת אפילו הוא איסור מד״ס אסור להחשיך בשבילו:

ג (ג) להביא בהמתו - דאף שהיא עומדת עתה מחוץ לתחום וא״א להביאה בשבת מ״מ לא מיקרי זה מחשיך בשביל דבר האסור כיון שאם היו בורגנין [הם סכות השומרים] סמוכים זה לזה בתוך שבעים אמה וד׳ טפחים היה מותר להביאה אפילו היה נמשך באופן זה כמה מילין מסוף העיר משום דכל זה שייך להעיר וכיון שיש לה תקנתא ע״י בורגנין לכך מותר להחשיך אפילו בלא בורגנין דלא אסור החשכה אלא בשביל דבר שא״א למצוא תקנתא להאיסור:

ד (ד) וי״א שאם וכו׳ - כו״ע מודים בזה ונקט לשון וי״א מפני שכן דרך המחבר במקום שלא נמצא דין זה מפורש בשאר פוסקים:

ה (ה) דאינו רשאי להביא - ר״ל אפילו היו מחיצות שלמות היה אסור עכ״פ משום מוקצה ונמצא שהוא מחשיך בשביל דבר האסור לעשות בשבת ואסור:

ו (ו) דאסור לטלטל - וגם בזה אין איסור משום ממצוא חפצך אלא כשניכר הדבר שמתכוין לצרכיו או כשמחשיך עבור זה בסוף התחום אבל אם אינו ניכר רק כהולך לטייל שרי אף שדעתו בהילוך זה למצוא סוס וכדומה [אחרונים]:

ז (ז) יכול וכו׳ - ולא גזרינן דלמא יצא בעליה חוץ לתחום כדי להכניסה לתוך התחום. ואם אינה שומעת לו לבוא מותר להכניסה ע״י א״י אבל אסור להכניסה ע״י ישראל אפילו ישראל אחר שאין בעליה שאצלו הוא בתוך התחום דקי״ל הבהמה והכלים כרגלי הבעלים הן לענין תחומין וע״כ כיון שיצאת חוץ לתחום שלה אסור לכל ישראל להזיזה בידים מד״א שלה:

ח (ח) לעשות וכו׳ או צרכי מת - האי לעשות אצרכי מת נמי קאי דמחשיך כדי לתקנן ולהביאן מהר ואפ״ה מותר דחפצי שמים הוא דבשביל ההבאה בעלמא פשיטא דמותר להחשיך [גמרא]:

ט (ט) כדי שיביא לו - היינו כדי שיתקנן שם ויביא לו וכנ״ל:

י (י) לך למקום פלוני וכו׳ - פי׳ לילך שם ולקנות דאסור לומר בשביל דבר הרשות ובדבר מצוה שרי אבל הליכה גרידא אפילו לדבר הרשות שרי לומר כמ״ש סימן ש״ז ס״ח:

יא (יא) למחר - אבל בשבת עצמו אסור אף שהוא לדבר מצוה:

יב (יב) סך ידוע - לפי שאין בקציצה שום מצוה רק הצלת ממונו ולכך אסור:

יג (יג) לא יאמר תן לי וכו׳ - ר״ל שלא יאמר לו ע״י השליח הזה שיתן לו צרכי המצוה הזו עוד בשנים ויהיה חייב לו בסך הכל עשרה שצירוף סך זה אין בו צורך למצוה:

יד (יד) בכל ענין - אסכום מקח קאי דס״ל דכיון דהוא דרך מקח וממכר ממש לא התירו בשום גווני אפילו לצורך מצוה:

טו (טו) השוכר את הפועל - מיירי ששכרו לימים שבעד כל יום שישמרנו יתן לו כך וכך והוא שמר גם בשבת וקאמר שא״צ לשלם לו עבור יום השבת ועיין בטור דמוכח שאפילו אם הוא רוצה ליתן לו אסור לו להשכיר ליקח השכר אא״כ הוא נותן לו דרך מתנה [פמ״ג]:

טז (טז) אינו נותן וכו׳ - מדרבנן גזירה משום מקח וממכר:

יז (יז) אין אחריות וכו׳ - שאם אירע בהן קלקול בשבת אינו חייב לשלם:

יח (יח) היה שכיר שבת - היינו של כל השבוע ביחד וע״כ נותן לו שכר שבת ור״ל שאפילו אם יחזור הפועל בתוך הזמן אינו מנכה לו שכר השבתות מזמן שעבר הואיל והוא בהבלעה עם שאר הימים [וזהו דקמסיים המחבר שיוכל הפועל לומר תן לי שכר עשרה ימים דמיירי שחוזר הפועל באמצע שבוע שני] וממילא מחויב לשמור גם בשבת ואם אירע הפסד חייב לשלם ונראה דאפילו אם לא אירע בו הפסד אך שלא שמר ביום השבת יכול לנכות לו משכרו מידי דהוי אם לא שמר יום אחר ועיין בבה״ל:

יט (יט) לשלם לו כל יום וכו׳ - היינו שהתנה עמו שישלם לו לפי חשבון הימים והלשון הזה מורה שיוכל הבעה״ב לחזור באמצע השבוע ולא יצטרך לשלם לו בעד כל השבוע אלא בעד הימים שעברו ע״כ מיקרי שכיר יום ואסור לו לקבל שכר שבת לבסוף אפילו אם משלם לו עבור כל החודש ביחד ועיין לקמיה בסק״כ וכתב המ״א דכן הדין במשכיר חדר לחבירו לחודש והתנה עם השוכר שישלם לו לפי חשבון הימים ג״כ אסור לו ליקח שכר שבת והטעם כנ״ל וה״ה אותן המלוים ברבית לא״י לשנה או לחודש צריכים ליזהר שלא להתנות עם הלוה בסתמא שישלם לו לפי חשבון הימים שיחזיק המעות ת״י דהלשון הזה מורה שכל אימת שישלם לו ואפילו אם ישלם לו באמצע השבוע יחשב לו הרבית לפי חשבון הימים ולפ״ז נחשב כל יום ויום בפ״ע וא״כ יצטרך לבסוף לנכות לו שכר כל השבתות אלא יתנה עמו שאם ישלם לו באמצע השבוע יפרע לו הרבית מכל השבוע זה כולו או לא יפרע לו כלל הרבית עבור שבוע זה האחרון:

כ (כ) מקרי שכיר יום - ובספר שבות יעקב חולק וס״ל דמהר״ן אין ראיה לדין זה דבענייננו אף שלפי דבריו יוכל לחזור ולסלקו באמצע השבוע מ״מ מסתמא לא יחזור בו באמצע והוי שכיר חודש ומקרי אח״כ השכר שבת בהבלעה ושרי וגם בספר א״ר מצדד דיש ספק בדין זה ע״ש טעמו:

כא (כא) או יאמר וכו׳ - ומה שנוהגים הסוחרים לשכור יהודי בע״ש לשמור העגלות מן הגנבה הדבר קשה איך הסוחר עובר על לפני עור כיון שיודע שודאי יקבל שכר שבת ולכן ראוי שיתנה עם השומר שישמור גם ביום ע״ש ובמו״ש איזה שעות ואז הוי כשכר שבת בהבלעה ושרי [ח״א]:

כב (כב) להתפלל בשבת - משום שנוטל שכר שבת:

כג (כג) ויש מי שמתיר - ס"ל דבמקום מצוה לא גזרו רבנן על שכר שבת בזה ומ"מ אינו רואה סימן ברכה ובכ"ז ה"ה לשכור תוקע. ומ"מ אסור לשכור החזן או התוקע בשבת ויו"ט גופא רק מע"ש:

כד (כד) לשנה וכו' - פי' שיתפלל גם בימות החול ומשלם לו לחודש או לשבוע בבת אחת ועיין באחרונים שכתבו שנוהגים להקל לשכור לשבתות לחוד והחושש לדברי האוסרין לא יקצוב בתחלה ומה שלוקח אח"כ י"ל שהוא דרך מתנה ומילדת בודאי מותרת ליקח שכר שבת:

כה (כה) חפצי שמים וכו' - דכתיב אם תשיב משבת רגלך ממצוא חפצך וגו' ודרשו חפציך אסורין חפצי שמים מותרין:

כו (כו) חשבונות - ומותר לחשוב מה שצריך לסעודת מצוה [מ"א]:

כז (כז) ולפסוק צדקה - לעניים או לבהכ"נ. ולנדב איזה חפץ על בהכ"נ ג"כ נוהגין העולם להקל ואע"ג דאמרינן אין מעריכין [היינו לומר ערך פלוני עלי] ואין מקדישין בשבת וכדאיתא לקמן בסימן של"ט היינו דוקא הקדש מזבח או לבדק הבית אבל הקדשות דידן מותר דאין שם הקדש עליהן אלא חולין הן ומ"מ לכתחלה נכון ליזהר כשמקדיש איזה חפץ ידוע בשבת כגון ס"ת או עטרה לס"ת שיקדישנו בפיו מע"ש אפילו בינו לבין עצמו ואז אפילו מביאו בשבת לבהכ"נ אינו אלא מפרסם ההקדש שהקדיש מע"ש. ולפסוק מעות לצדקה ולא חפץ ידוע מותר אפילו לכתחלה בשבת לכו"ע דהטעם דאסור להקדיש הוא משום דהוי כמקח וממכר שמוציא החפץ מרשותו לרשות אחר וזה אין שייך במעות וה"ה כשאינו מיחד החפץ בשבת רק שאומר סתם אני מנדר ס"ת אף שיש לו בביתו מותר לכו"ע דהא עדיין לא יצאה מרשותו שלא ייחד דוקא לזו:

כח (כח) ולפקח על עסקי רבים - לעיין ולחקור דצרכי רבים הוי כצורך מצוה. ומותר אפילו לילך לבתי טרטיאות שמתכנסין שם הא"י כדי לפקח בשביל הרבים. וכתבו הפוסקים דלא הותר אמירה לא"י לעשות מלאכה ולא שבות אחר בשביל עסקי רבים דרק הפקוח וההתעסקות בדברים בלא מלאכה דאסור בצרכי יחיד משום ודבר דבר זה הותר לדבר מצוה או לצורך רבים [מ"א וש"א] ועיין לקמן בסימן ש"ז ס"ה ולעיל בסימן רע"ו ס"ב בהג"ה:

כט (כט) ולשדך התינוק - צ"ל התינוקת:

ל (ל) או אומנות - דהוא נמי עוסק במצוה דאם אין לו אומנות עוסק בגזל:

לא (לא) אבל לשכרו וכו' - כנ"ל בס"ג בהג"ה כדעת היש אוסרים שם:

לב (לב) כמה יתן - אלא יאמר סתם אמור בעבורי מי שברך:

לג (לג) לפסוק צדקה - ואפילו החזן עשיר כיון שנותנין לו זה כדי שיתפלל לפני העמוד הוי צורך מצוה. ובענין הכרזת מצות בבהכ"נ יש אוסרין ויש מתירין דלא שייך מקח וממכר אלא בחפץ הנקנה ובמקום שנהגו היתר אין למחות בידן. וקניית מקומות בבהכ"נ וכן קניית אתרוגים מן הקהל אחר גמר מצותן שקונין אותם לאכילה או להריח לכו"ע אסור וכן לקנות שופר או אתרוג ביו"ט מן המוכר אתרוגים אסור [מ"א וש"א] ועיין לקמן בסימן שכ"ג ס"ד. והנה מקח וממכר אחד בפה ואחד במסירה אסור גזירה שמא יבוא לכתיבה. וגם אסור ליתן מתנה לחבירו דדמי למקח וממכר שהרי יוצא מרשותו אלא דבמתנה מותר כשהוא לצורך שבת ויו"ט כמש"כ סימן שכ"ג ס"ז וכן לצורך מצוה וכן אסור ליתן משכון לחבירו אא"כ הוא לצורך מצוה או לצורך שבת [מ"א בשם הפוסקים] וכתב עוד דלפ"ז מה שנהגו ליתן כלים במתנה לחתן הדורש אינו נכון מיהו מה שמחייבין קצת ליתן לו דמים אפשר דשרי כיון דבידו לחזור ועיין בא"ר:

לד (לד) מדידה של מצוה - ואע"ג דלא הותר שבות אפילו במקום מצוה וכמ"ש לעיל בס"ק כ"ח שאני מדידה דלא הוי איסור כ"כ אלא משום דהוי כעובדא דחול ולהכי שרי במקום מצוה:

לה (לה) כגון למדוד וכו' - וה"ה דמותר למדוד חור שיש בכותל המפסיק אם יש בו פותח טפח להביא הטומאה מהחדר שהמת בו לחדר הסמוך לו ואע"ג שיכולין הכהנים לצאת ממנו מ"מ כיון שמודד שעורי תורה לא מחזי כעובדא דחול. וה"ה דמותר למדוד כדי לשער שיעור ששים לבטל איזה איסור דכיון דהוא להתלמד ע"ד הוראה לא הוי כעובדין דחול [פמ"ג]:

לו (לו) של מצוה - דמדידה רפואה היא ורפואת הגוף מצוה היא וגזירת שחיקת סממנין לא שייך בזה אלא ברפואה שיש בה ממש כגון משקה או אוכל [א"ר]:

לז (לז) הרהור בעסקיו מותר - דכתיב ודבר דבר דבור אסור הרהור מותר:

לח (לח) מצוה שלא יחשוב וכו' - ומכ"ש אם יש לו ע"י ההרהור טרדת הלב ודאגה דיזהר בזה עיין בב"י:

לט (לט) ויהא בעיניו וכו' - וכדאיתא במכלתא פ' יתרו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וכי אפשר לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים אלא שבות כאלו כל מלאכתך עשויה:

מ (מ) אסור לומר וכו' - דדוקא לומר לו לעשות אחר השבת מותר משום דהוי צרכי מצוה וכמש"כ בס"ג אבל לא שיעשה או ילך בשבת וכן אפילו א"ל מע"ש לעשות בשבת אסור אף שהוא לצורך כלה או מת [מ"א בשם הר"ן]:

מא (מא) ודאי שרי - אפילו לשכור א"י רץ שירוץ כמה פרסאות בשבת להביא קרוביו במו"ש ג"כ שרי כדי שלא תטרף דעתו עליו:

מב (מב) מותר - לאפוקי מהפוסקים שסוברים דזה מחזי כמשא ומתן:

מג (מג) דרך מלבושו - הא לאו הכי אסור דכיון שהוא ממושכן לישראל הוי כאלו היא של ישראל ואסור משום מראית עין דמחזי שהישראל צוהו להוציאו:

מד (מד) וע"ל סימן שכ"ה - בס"ג בהג"ה דטוב שהא"י יקח המשכון בעצמו ויניח אחר במקומו ולא יגע בו ישראל:

מה (מה) לקנות בית - וכיצד הוא עושה מראה לו כיסים של דינרין והא"י חותם ומעלה בערכאות אבל אסור ליתן לו מעות להדיא:

מו (מו) בא"י - וסוריא כא"י לדבר זה כ"כ הרמב"ם ועיין במ"א מה שכתב בזה:

מז (מז) דאינו אסור וכו' - ר"ל הכתיבה זו היא מדרבנן והוי שבות דשבות ע"י א"י ומשו"ה התירו משום ישוב א"י ועיין בבה"ל שביארנו דדעת אור זרוע דעת יחידאה היא ואין לה שום מקום בש"ס וכל הפוסקים חולקין ע"ז וס"ל דאף בכתב שלהם הוא איסור מדאורייתא דבכל לשון חייב כדאיתא במשנה [שבת ק"ג] ואפ"ה התירו בכאן ע"י א"י משום ישוב א"י ואף דהמחבר פסק לקמן בסימן ש"ז ס"ה דמלאכה דאורייתא אסור ע"י א"י אפילו לצורך מצוה זה עדיפא ולפ"ז אסור לומר לא"י בשבת לכתוב מכתב אפילו לצורך מצוה אם לא שהוא ג"כ צורך גדול אפשר דיש להקל ועיין לעיל בסימן רע"ו ס"ב בהג"ה:

מח (מח) על אבדה - שמי שיודע בה יבוא ויגיד דהשבת אבדה מצוה ולומר למי שיודע ממנה שישיבנה גם זה הוא בכלל חפצי שמים ושרי ונהגו להכריז גם על אבדת א"י מפני דרכי שלום ובמקום סכנה פשיטא דשרי וכתבו האחרונים דה"ה דמותר להכריז בשבת על גנבה:

מט (מט) אפילו וכו' - שלא יוכל המשיב להשיב היום אפ"ה מותר כדי לפרסם הענין בשבת שהוא זמן כנופיא לרבים:

נ (נ) חרמי צבור - וה"ה אם נדוהו בחלום מתירין לו בשבת דצורך שבת הוא דלא לישתהי בנידויו:

נא (נא) הוי כעסקי רבים - משמע דאם הוא לצורך יחיד להתיר לו מה שהחרימוהו הצבור היה אסור כשאינו לצורך שבת אבל ממה שכתב בבדק הבית בשם רבינו ירוחם וכן מתשובת הרשב"א שהובא לקמן בב"י בסימן שמ"א משמע דאפילו לצורך יחיד מתירין לו משום דבחול לא יוכל לקבץ הקהל בקל שיתירו לו וכן מצדדים האחרונים להלכה. כתב בב"ח סוף סימן ש"ז דמה שנוהגין בירידים שהשמש קורא מתוך הכתב מי שמוחרם משום חובותיו הוי כעסקי רבים דלולא זה היו נפסדין החובות וכל משא ומתן ואין כח לשום מורה לבטל זה שנהגו להקל מפני כמה גדולים:

נב (נב) אבל וכו' - והמ"א הוכיח דדין החרם והתרתו שוה דליחיד אסור להחרים אם עבר עבירה אם לא שחילל שבת דהוי כמו לצורך שבת ולצורך צבור מותר אפילו אינו לצורך שבת דאם לא יחרימו בשבת לא יתאספו ביום אחר ויתבטל הדבר ובספר א"ר מצדד דאף לצורך רבים אין כדאי להחרים ביום השבת משום דכתיב בו ברכה ועיין בספר זכור לאברהם בהלכות שבת אות חי"ת שהביא משם כנה"ג דהמנהג הפשוט הוא להקל וכדברי המ"א הנ"ל. ובתשובות דברי ריבות איתא דחכם יכול לנדות בשבת לכבודו:

נג (נג) להכריז בשבת - ולהכריז שיש בית למכור או להשכיר בקושטנטינא נוהגין היתר אבל בתשובת הגאונים סימן קמ"ה אוסר אפילו בשל הקדש ויתומים:

נד (נד) וא"ל יאבד וכו' - דוקא בכה"ג אסור דהוי כדן את הדין אבל אם מכריז סתם כל מי שיש לו זכות יבוא ויגיד אע"פ שיש תקנה בעיר שאם לא יגיד בטלה זכותו מ"מ אינו כדן את הדין ומ"מ לכתחלה אין לנהוג כן דהוי כדבורא דחול אך אי איכא דוכתא דנהיגי כך לא מחינן בהו שיש מקום לומר דהוי

כצרכי רבים אך שהוא ענין מתמיה [ריב"ש]:

נה (נה) להכריז יין - היינו להודיע שיש אצל פלוני ופלוני יין למכור וכתב המ"א דדוקא במקום ששכיח יין טובא אבל במקום שאין מצוי כ"כ הוי הכרזה על יין צורך מצוה בשביל קידוש. ומ"מ אסור להזכיר סכום מקח בכל גווני וכנ"ל בס"ג בהג"ה ורש"ל כתב דיכריז קודם ברכו ואם שכח להכריז עד אחר ברכו לא יזכיר סכום מקח:

נו (נו) שהוציאו בתו - אורחא דמלתא נקט וה"ה אחר רשאי לחלל שבת כדי להצילה מהאיסור הגדול וכ"ז מיירי שהוציאוה א"י מביתו באונס וע"כ התירו לו לשום לדרך פעמיו להצילה דקי"ל אם אינו פושע חייב לעשות איסורא זוטא כדי שלא יעשה חבירו איסורא רבא אבל אם פשעה אין לו לאביה לחלל שבת עבורה דאין אומרים לו לאדם חטוא כדי שיזכה חברך ודוקא באיסור דאורייתא אבל באיסור דרבנן דעת הא"ר דיש להקל לעבור כדי להצילה:

נז (נז) חוץ לשלש פרסאות - היינו אף דיש בזה איסור דאורייתא לאיזה פוסקים וה"ה אם יצטרך לחלל שבת עי"ז באיזה מל"ט מלאכות ג"כ שפיר דמי דכאשר תמיר את הדת לגמרי תחלל שבת ותעבוד עבודת גלולים כל ימיה ואם הוא יחלל שבת פ"א נקרא איסורא זוטא נגד זה. כתב המ"א צ"ע אם הבת קטנה ורוצים להוציאה מכלל ישראל אם יעשה הגדול חטא בשבילה דהא קי"ל דאין ב"ד מצווין להפרישה מאיסור או דילמא מידי דהוי אפקוח נפש שמחללין על הקטן דאומרים חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה ה"נ כן ובא"ר דעתו להקל דאם לא ישתדל להצילה תשאר כן גם בגדלותה:

נח (נח) וע"ל סימן שכ"ח ס"י - בהג"ה דאיתא שם דמי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה אין מחללין עליו שבת כדי להצילו ואין סתירה לכאן דהתם מיירי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה פ"א ולהכי אפילו אם היא עבירה גדולה כגון לעבוד ע"ג אין צריך לחלל שבת כדי להצילו דמחלל שבת ג"כ כעובד ע"ג משא"כ כאן שתשאר מומרת ותחלל שבת לעולם. כתב כנה"ג דללכת חוץ לתחום בשבת לנקום נקמת אביו מרוצחים מותר ותמה עליו המג"א וש"א דהא לא עדיף משאר צורך מצוה דאסור לילך חוץ לתחום עבורה:

סימן שז

א (א) אעשה למחר - ודוקא אם הוא דבר שאסור לעשותו בשבת ואפילו אם הוא רק איסור דרבנן. יש שכתבו דאפילו דבר מצוה כגון כתיבת ס"ת וכה"ג אסור לומר אעשה למחר אבל בא"ר וכן במאמר מרדכי וברכי יוסף חולקים עליהם וסוברים דכל לדבר מצוה שרי ומ"מ נכון לכתחלה להחמיר כשאין צורך לזה בדבורו היום [עיין בתו"ש] ואם מתיירא שיתרשל בדבר אז לכו"ע שרי לזרוזי נפשיה דאמירה לגבוה הוי כנדר [שם בתו"ש]. אסור לעכב האינו יהודי בשבת בשביל החוב דזהו הכל בכלל ממצוא חפצך אבל יכול לומר אח"כ בחול לשופט מדוע לא עכבת הא"י בשבת כדי שיבין ויעכבנו לשבת הבאה כשיזדמן לו ובתשובת הב"ח סימן קמ"ו מתיר מי שיש לו חוב אצל האנס ובשבת נודע לו שהוא ילך מן העיר ואפשר שלא ישוב עוד מותר לילך בשבת לקבול עליו אצל השר שיפרענו דבמקום פסידא לא גזרו. אינו יהודי שהיה תפוס אצל השופט בשביל יהודי שהיה חייב לו יוכל לומר להשופט שיקבל ערבות מאינו יהודי ויניח התפוס אבל לא יאמר לו שיכתוב בערכאות [אחרונים]. כתב בא"ר סימן רמ"ד אם אינו יהודי חייב לו וירא שמא יסע בשבת יכול להתראות אליו כדי שיתן בשבילו לחבירו הא"י. ואסור לעכב נכסי ראובן ביד שמעון בשבת [אחרונים]:

ב (ב) דברים בטלים - היינו שאין בהם זכר לעשיית מלאכה ולעסקים כלל וגם אין בהם דברי גנאי וקלות ראש דאל"ה אפילו מעט אסור:

ג (ג) עונג להם - ואסור לספר בשבת איזה דבר שמצטער בו:

ד (ד) מותר וכו' - ומ"מ יזהר מלהמשיך הרבה בזה דאף בדבר שהוא עונג גמור כמו אכילה ושתיה ושינה מבואר בסימן ר"צ ובב"י בסימן רפ"ח דאין להמשיך הרבה דלאלו שאינם עוסקים בתורה בימות החול ניתן שבת עיקרו לד"ת ואפילו לת"ח היגעים בתורה כל ימות השבוע ג"כ איתא באחרונים שלא ירבו בו יותר מדאי משום בטול תורה:

ה (ה) לספרם וכו' - לאו משנת חסידים היא והנשמר מלדבר דברי חול קדוש יאמר לו. ואנשי מעשה נזהרים ביותר מזה שלא לדבר בשבת אפילו דברים הכרחיים כ"א בלשון הקודש [ונראה שטעמם הוא למגדר מלתא כדי שלא יבואו לשיחה בטלה] כ"כ בא"ר. איתא בשל"ה קבלתי אדם המבקר לחבירו בשבת בשחרית לא יאמר לו כדרך שאומר בחול צפרא טבא רק יאמר לו שבת טבא [בלשון קודש או בלשון חול כמנהגנו היום] כדי לקיים זכור את יום השבת:

ו (ו) כדי שיתענג וכו׳ - דאין לו לעבור על ודבר דבר בשביל חבירו ואם הוא מתענג במה שהם מתענגים אפשר דיש להקל:

ז (ז) אסור וכו׳ - סעיף זה וכן הסעיפים דלקמן מה שאסור הוא משום ממצוא חפצך דהכל בכלל עשיית חפציו:

ח (ח) לשכור לו פועלים - וה״ה כל דבר שאסור לישראל לעשות מצד הדין אסור לומר לא״י לעשותו אבל בדבר שאינו אלא מנהג וחומרא בעלמא שרי לומר לא״י לעשותו:

ט (ט) בשבת - ואפילו אם יאמר לא״י שישכור לו פועלים אחר השבת ג״כ אסור [ח״א]:

י (י) אע״פ שמבין וכו׳ - ר״ל אפ״ה מותר כיון שאינו אומר לו בפירוש רק דרך רמז ולא דמי למה שכתב הרמ״א בהג״ה בסכ״ב דאפילו דרך רמז לעשות בשבת אסור התם כשמרמז לו בשבת גופא ע״ז חמיר טפי:

יא (יא) שרצונו שיעשנה וכו׳ - ומ״מ לא יהנה הישראל מאותה מלאכה עד אחר השבת כדין א״י שעשה מלאכה לצורך ישראל א״נ מיירי בדבר שאין גוף הישראל נהנה ממנו כגון שכבר יש נר ואש והא״י מוסיף דאל״כ הא אפילו אם הא״י הדליקה מעצמו אסור לישראל ליהנות ממנו [אחרונים]:

יב (יב) מע״ש וכו׳ - וה״ה דאפילו מתחלת השבוע אסור כיון שייחד לו על שבת וכנ״ל בס״ב ואפילו קצץ לא מהני בזה אלא נקט מע״ש משום סיפא דאם אומר לו קנה לעצמך אפילו מע״ש מותר:

יג (יג) אבל יכול וכו׳ - מקור דין זה נלמד מהא דלקמן סימן תמ״ח ס״ד לגבי חמץ ועיין בב״ח ובא״ר שמצדדים שם דאפילו אם מבטיחו שיקנה ממנו אח״כ ג״כ מותר כיון דעכשיו קונה לעצמו:

יד (יד) מע״ש לקנות לו - ודוקא בשקצץ לו שכר עבור זה דאז עושה אדעתיה דנפשיה דבלא״ה אסור וכמבואר סימן רמ״ה ס״ה ועיין בבה״ל:

טו (טו) ובלבד שלא יאמר וכו׳ - ואם יום השוק שם בשבת ובאותו מקום אינו מצוי לקנות כ״א ביומא דשוקא כמו שרגיל בעיירות קטנות הו״ל כמזכיר לו יום השבת בפירוש בין שמבקשו לקנות עבורו או שנותן לו למכור ואפילו בתחלת השבוע אסור ובמקום שמצוי קצת גם בשאר ימים אין איסור אלא אם כן מזכיר בפירוש יום השבת וכן אם אמר לו הישראל ראה שאני צריך לילך לדרכי במו״ש הוי ג״כ כמזכיר יום השבת בפירוש. כתב הט״ז דמה שהתירו אם לא זכר לו שיקנה בשבת מ״מ לא יהנה הישראל ממנו באותה שבת דעכ״פ עשה בשביל ישראל דאף שמיירי בזה שקיצץ לו שכר כדלעיל בסקי״ד לא מהני אבל הא״ר והתו״ש חולקין עליו. כתב בס״ח אל ידור אדם בעיר שיום השוק הוא בשבת כי א״א שלא יחטא ואם השוק אינו בשכונתו שרי:

טז (טז) מי ששכר וכו׳ - דאף שקצץ לו שכר עבור זה ולא יחד לו שיוליכנו בשבת וא״י אדעתא דנפשיה לוקח בשבת אפ״ה אסור כיון שלוקח מבית ישראל בשבת וכדלעיל בסימן רנ״ב ס״א. ובענינו שהסחורה היא של ישראל אפילו יחד לו מקום והניח שם הסחורה לא מהני:

יז (יז) מבית ישראל בשבת - אבל אם לקחה קודם שבת אע״פ שמפליג בשבת מחוץ לתחום שרי כיון שקצץ לו שכר ואדעתא דנפשיה קעביד כמו שנתבאר בסימן רנ״ב:

יח (יח) העושה - לפי עשרו בממון או במלקות אם אין לו ממון ואם טעה וסבר שמותר אין עונשין אותו ונאמן לומר שוגג הייתי [אחרונים]:

יט (יט) אלא משום שבות - אבל דבר שאיסורו מה״ת אסור ע״י א״י אפילו לדבר מצוה כדלקמן בסימן של״א ס״ו וע״כ אסור לומר לא״י להדליק נר כדי ללמוד ולהתפלל:

כ (כ) והוא שיהיה שם וכו׳ - דכיון שהאיסור אינו אלא מדרבנן ואיסור אמירה לא״י הוא ג״כ רק מדרבנן והוי שבות דשבות לא גזרו באופנים אלו:

כא (כא) מקצת חולי - דאלו בחולי ממש הכולל כל הגוף או שיש בו סכנת אבר אפילו ישראל עושה שבות לחד דעה כמ״ש סימן שכ״ח סי״ז ודע שאין מדמין דבר לדבר בענין השבותין ואין לך בם להתיר אלא מה שאמרו חכמים דלגבי מילה לא התירו שבות דאמירה לא״י במקום מלאכה דאורייתא כמ״ש סימן של״א ס״ו וגבי לוקח בית בא״י מותר כמ״ש סימן ש״ו סי״א:

כב (כב) צורך הרבה - עיין במ״א שמסיק דדוקא במקום הפסד גדול אבל בלא״ה אין להקל כלל ובא״ר מפקפק אפילו באופן זה ועיין בסי״ט לענין סחורה הנפסדת ע״י גשמים:

כג (כג) ויש אוסרין - דס״ל דוקא במילה שרי הגמרא שבות דשבות [כגון להביא דרך חצר שאינה מעורבת האיזמל ע״י א״י למול בו] משום דהיא עצמה דחיא שבת אבל לא לצורך מצוה אחרת ועיין בלבוש ובא״ר דהלכה כדעה א׳:

כד (כד) אפילו במלאכה דאורייתא - ע״י א״י במקום מצוה מיהו כבר כתב רמ״א לעיל דיש להחמיר בזה וכן עיקר כי דעה זו היא רק דעת יחידאה והרי״ף והרא״ש והרמב״ם ועוד כמה גדולי ראשונים חולקין עליה ואך לענין מילה מצדד המ״א לקמן בסימן של״א לסמוך על דעה זו ועיין בא״ר שם. ודע דמה דקי״ל אמירה לא״י שבות הוא אפילו אם אומר לא״י שיאמר לא״י אחר לעשות לו מלאכה בשבת [הגאון מו״ה גרשון בעל עבודת הגרשוני] והחות יאיר בסימן נ״ג מצדד להקל בזה וכ״ש בדבר שאינו אלא משום שבות ועיין בספר החיים שכתב דבמקום הפסד גדול יש לסמוך על המקילין ועיין לעיל במה שכתבתי ס״ק י״א דשייך גם כן הכא:

כה (כה) ודוקא שעדיין וכו׳ - דהא בעי למידע כמה צריך ליתן להם והו״ל חשבונות שצריכין ואסור מטעם ודבר דבר וכנ״ל בריש הסימן:

כו (כו) אצלו - ואפילו אם אח״כ נתברר לו ע״פ חשבונו שאין מגיע להם ממנו כלום מ״מ כיון דמתחלה לא נודע לו דבר זה והיה נצרך לחשבון לכך יש בו איסורא אבל אם גם מתחלה היה יודע שאין מגיע להם ממנו כלום הוי חשבונות של מה בכך ושרי ואם החשבונות האלו יש בהן צורך לחבירו וחושב החשבונות האלו לצרכו אסור:

כז (כז) מותר - כתב הרמב״ם חשבונות שאין בהם צורך מותר לחשבן כיצד כמה סאין תבואה היה לנו בשנה פלונית כמה דינרין הוצאנו בחתונת בננו כך וכך חיילותיו של מלך וכיוצא באלו שהן שיחה בטלה שאין בהן צורך כלל עכ״ד ופי׳ המגיד משנה דרמז לנו שיש למנוע מזה מצד שיחה בטלה שאין שיחה בטלה ראוי לירא חטא וגם בביאורי רש״ל כתב שאפילו בחול אינו יפה כ״כ לת״ח דהוי כמושב לצים ומבטל בהן לימודו [א״ר]:

כח (כח) לחבירו - וה״ה לא״י:

כט (כט) אע״פ שמתוך כך וכו׳ - כיון שאינו מפרש בהדיא רק בדרך רמז לצורך מו״ש הו״ל רק בכלל הרהור דמבואר לעיל בסימן ש״ו ס״ח דשרי ולא יאמר לו היה נכון עמי דזהו דבור ממש:

ל (ל) יכול לומר וכו׳ - דהנה מבואר בריש הסימן דדבר שאסור לעשות בשבת אסור לומר שיעשה זאת למחר וקאמר הכא דאף דבשבת אסור לילך מחוץ לתחום מ״מ מותר לומר לכרך פלוני אני הולך למחר כיון דעל עצם הליכה אין איסור אלא שמחוסר בורגנין מיהו אסור לומר אני רוכב למחר או שילך בקרון שקורין בל״א פאהרי״ן כיון דדבורו הוא דבר האסור בעצם ואין מועיל עצה לזה רק יאמר אני הולך למחר:

לא (לא) בורגנין - פי׳ סוכות של שומרים שעי״ז יוכל לילך בשבת אף כמה מילין אם הם מובלעים זה לזה בתוך שבעים אמה וד׳ טפחים כמבואר בסימן שצ״ח:

לב (לב) וכן כל כיו״ב וכו׳ - כגון שיאמר לחבירו שיביא לו למחר מחוץ לתחום פירות שנתלשו מכבר שאין עליהם איסור מוקצה אף דא״א להביאם היום מטעם איסור תחומין ומשום איסור רשויות אפ״ה מותר לומר כיון שיש בו צד היתר דאלו היה מחיצות היה יכול להביאם:

לג (לג) שיעשנו למחר - ולעשותו היום אסור אפילו לא״י לומר ואפילו בדיעבד אם הביא מחוץ לתחום אסור להשתמש מהם וכדלקמן בסימן שכ״ה ס״ח:

לד (לד) חוץ לתחום פירות מוקצים - כתבו האחרונים דלאו דוקא בסוף התחום אלא ה״ה בתוך התחום כיון דא״א להביאם משום איסור מוקצה אלא דמשום סיפא נקט הכי דלהחשיך אינו אסור אלא בסוף התחום וכדלקמן בס״ט:

לה (לה) לילך שם להביאם - היינו אלו הפירות שהם מוקצים אבל פירות שאינם מוקצים כיון שמותר לומר לחבירו שיביאם לו לאחר השבת מותר נמי להחשיך בשבילם [גמרא]:

לו (לו) וכן לא יאמר וכו׳ - קאי על מה שכתב בתחלה דאסור לומר לחבירו שיביאם לו למחר וקמ״ל דלא נימא דדוקא כשמדבר עם חבירו ומתיעץ עמו הוא דאסור כיון שיש לו צורך בדבורו אבל לדבר בינו לבין עצמו שאין לו צורך בכך שרי קמ״ל כיון דהוא דבר האסור לעשות בשבת אף כשמדבר בינו לבין עצמו מקרי דבור חול ואסור וכנ״ל בריש הסימן:

לז (לז) שאפילו היום וכו׳ - ר״ל נמצא שעצם השמירה הוי מלאכה המותרת בשבת ומחשיך בשביל דבר המותר ומה שהוא חוץ לתחום הלא היה יכול לילך ע״י בורגנין אם היה לו וכנ״ל:

לח (לח) אף להביאם - היינו אפילו אם הם מחוברים וצריך לתלשם מבערב כיון שעיקר כונתו בהחשכה היה בתחלה רק בשביל השמירה:

לט (לט) לתלוש פירות וכו' - ומיירי שאינו עומד אצל הגינה דאל"ה הרי מנכר מילתא ע"י עמידתו שרוצה לעשות בה איזה דבר במו"ש וכדלעיל בסימן ש"ו ס"א עי"ש במ"ב סק"א:

מ (מ) משום דמינכרא מילתא - אבל בתוך התחום לא מינכרא מילתא על מה הוא מחשיך ולא דמי למש"כ סימן ש"ו ס"א דאסור לעיין בנכסיו כגון לילך בתוך שדהו וכדומה לזה לראות מה צריך לעשות למחר ואפילו אם היא בתוך התחום אסור שם דהתם מינכרא מילתא בכל גוונא שהוא מחשב לעשות בה איזה פעולה כגון שהוא סמוך לזמן חרישה או לזמן קצירה או לזמן ניכוש השדה וכדומה וזה אסור משום ממצוא חפצך ולכן אסרו ג"כ בגמרא לטייל על פתח המדינה כדי לצאת משחשכה למרחץ הסמוך לה [שהיה מנהגם להעמיד המרחץ אצל שער העיר בסופה] הכל מטעם זה משא"כ בענייננו לא מינכרא מילתא אלא כשמחשיך בסוף התחום שאז נראה שמחשיך כדי לעשות אח"כ במו"ש דבר שהיה אסור לעשותו בשבת ומ"מ אינו אסור אלא כשכונתו באמת לזה אבל אם כונתו להחשיך כדי לילך אח"כ בלילה מותר דעצם ההליכה אינו דבר איסור כדלעיל בס"ח:

מא (מא) שמור לי - היינו אפילו היום וקמ"ל דלא נימא דהוי כמו ששוכרו:

מב (מב) לזמן מרובה - דסתם הלואה ל' יום ויש לחוש שמא יכתוב המלוה הלואתו לזכרון אבל שאלה דזמנה לאלתר אין חשש שמא יכתוב. ובמקום שנוהגין שסתם הלואה רשאי לתבוע לאלתר כמו שנוהגין במדינתנו רשאי לומר הלויני [מ"א] ועיין בבה"ל שאין זה ברור:

מג (מג) ואיכא למיחש וכו' - כתב הפמ"ג בשם הרשב"א דבלשון הלואה לא מהני אפילו אם מתנה עמו שמלוהו רק לזמן מועט דלא פלוג רבנן עוד כתב הפמ"ג דאפילו אם לוה ספרים שהוא דבר מצוה ג"כ לא יאמר לשון הלואה:

מד (מד) תן לי - ומותר ג"כ לסיים ואחזור ואתן לך:

מה (מה) יניח משכון אצלו - ודוקא יין ושמן ודבר שהוא צורך שבת אבל דבר שאינו צורך שבת אסור להניח עליו משכון:

מו (מו) כך אין פורעין - היינו אפילו אם לוה ממנו כדי יין ושמן לזמן מרובה אסור לפורעם בשבת דכשם שבהלואה גזרינן שמא יכתוב כך בפרעון גזרינן שמא ימחוק החוב מן הפנקס והתוספות כתבו דאם אומר בלשון חזרה ולא בלשון פריעה מותר דאית ליה הכירא ולא אתיא דבר זה לידי מחיקה. וכ"ז דוקא בדבר שהוא מאכל וצורך שבת אבל בלא"ה אסור בכל לשון [אחרונים]:

מז (מז) אסור לקרותו - בגמרא איתא שני טעמים אחד שמא ימחוק מן האורחין ומן המגדים דהיינו שלפעמים רואה שלא הכין להם כל צרכם ומתחרט שזימן אורחים יותר מן הראוי ומוחק מן הכתב כדי שלא יקראם השמש וכן במיני מגדים ג"כ מתנחם לפעמים למעטם ועוד טעם שמא יבוא לקרות גם בשטרי הדיוטות וזה אסור כדלקמיה בסי"ג. ומה שנוהגין שהשמש קורא מתוך הכתב לסעודה יש מחמירים דנהי דלשמא ימחוק ליכא למיחש אלא כשבעל הסעודה בעצמו קורא ומטעם שכתבנו מ"מ הלא איכא למיגזר משום שמא יקרא בשטרי הדיוטות אך כשהסעודה היא של מצוה יש להקל הקריאה להשמש דהוי בכלל חפצי שמים דשרי כמ"ש סימן ש"ו ס"ו וכ"ש דמותר לשמש להכריז כרוז בבהמ"ד מתוך הכתב אמנם בשערי תשובה הביא ליישב המנהג להקל להשמש לקרוא מתוך הכתב אפילו לסעודת הרשות דעל השמש מעיקרא לא גזרו כדי שלא יטעה ויביא לידי חורבן ותקלה כעובדא דקמצא ובר קמצא:

מח (מח) גבוה הרבה - שאינו מגיע לשם למחוק:

מט (מט) חקק בכותל - דמשום שמא ימחוק ליכא דחקיקה כיון שהיא שוקעת קשה להמחק ומשום שמא יקרא בשטרי הדיוטות נמי לא גזרינן דלא מיחלף בשטר [דאף דאם כתב בכותל גבוה אסור משום שמא יקרא התם מכתיבה לכתיבה מיחלף אבל הכא מחקיקת הכותל לא אתי לאחלופי בכתיבת השטר] אבל טבלא ופנקס שהם מטלטלים מיחלף בשטרי הדיוטות:

נ (נ) חקיקה שוקעת - אבל בולטת אסור דגזרינן שמא ימחוק ואפילו גבוה הרבה שאינו מגיע לשם למחוק משום לא פלוג וכמ"ש סימן ער"ה. והפתקאות ששולחין הקונים שכתוב בהן מע"ש סכום היין והשכר שלוקחין שלא כדין הוא דאסור לקרות בהן בשבת כ"כ בא"ר ונראה דאם כתב בהן רק סימנא בעלמא שרי:

נא (נא) שטרי חובות וחשבונות - י"א משום ממצוא חפצך וי"א משום שמא ימחוק:

נב (נב) שאלת שלום - משום דמיחלף בשטרי הדיוטות:

נג (נג) ואפילו לעיין בהם - דא״א כשמעיין שלא ישא ויתן בעניני השטרות [לבוש] ומיירי כשיודע מכבר מה כתיב בה וכדמוכח לקמיה:

נד (נד) מותר - דשמא יש בה דבר שהוא צורך הגוף ואינו דומה לשטרי הדיוטות שהם רק צורך ממונו והנה אף דיש שאוסרים גם באופן זה כמבואר בב״י סמך בזה להקל באופן שלא יקרא רק יעיין בלבד דבעיון בלבד ג״כ יש מתירים בשטרי הדיוטות:

נה (נה) טוב ליזהר וכו׳ - משום מוקצה שהובא מחוץ לתחום [דמלבד זה אין שם מוקצה עליהן אף דאינו כלי דהלא ראוי לצור ע״פ צלוחיתו] אלא יפתחנו הא״י והוא יעיין בה ואף דדבר שהובא מחוץ לתחום קי״ל דאסור ליהנות ממנה מי שהובא בשבילו ואף הכא הלא הקריאה והעיון הנאה היא לו התם טעמו משום גזירה שמא יאמר לא״י שיביא לו מחוץ לתחום אבל הכא באגרת לא שייך לומר כן שאינו יודע מי ישלח לו וגם י״ל דלא חשיב הנאה כיון שאינו נהנה מגופה של מלאכה:

נו (נו) שלא יגע בה - והאחרונים הסכימו דאין בזה משום מוקצה כלל כדקיי״ל בסימן תקט״ו דדבר הבא מחוץ לתחום אין בה איסור מוקצה אפילו למי שהובא בשבילו דאסור ליהנות ממנו הואיל וראוי לישראל אחר ליהנות ממנה ואם מקפיד על אגרת להשתמש בו כדרך הסוחרים המניחים אגרת המסחר במקום המוצנע שלא יאבדו הם מוקצים ואסור לטלטלם. כתבו האחרונים נהגו שלא לקבל האגרת מיד הא״י המביא בשבת אלא אומרים לו שיניח ע״ג קרקע או ע״ג שלחן כי חוששין שמא טרם שיעמוד לפוש יטול הישראל האגרת מידו ונמצא שהישראל יעשה גמר ההוצאה מרשות לרשות שהא״י עשה עקירה וישראל הנחה. ואם האגרת היא חתומה אומר לא״י איני יכול לקרותו כ״ז שאינו פתוח וממילא יבין הא״י ויפתחהו ולא יאמר לא״י בהדיא לפתחו אם לא לצורך גדול ועיין לקמן בסוף סימן ש״מ בבה״ל:

נז (נז) בשבת - גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות:

נח (נח) חולין - ואין בכלל זה יוסיפון וספר יוחסין ודברי הימים של ר״י כהן ושבט יהודה שמהם ילמדו דברי מוסר ויראה וע״כ אפילו כתובים בלעז שרי:

נט (נט) משום מושב לצים - וכ״ש ההולך לטרטיאות וקרקסיאות [והם מיני שחוק כדאיתא בעבודת כוכבים דף י״ח] ושאר מיני תחבולות וגם בפורים אין מותר רק השחוק שעושים זכר לאחשורוש [מ״א] ובעו״ה כיום נעשה דבר זה כהפקר אצל איזה אנשים לילך לבית טרטיאות והכתוב צוח ואומר אל תשמח ישראל אל גיל וכו׳ וגם איכא בזה משום מגרי יצה״ר בנפשם ואחז״ל כל המתלוצץ נופל בגיהנם שנאמר וגו׳ ויסורין באין עליו שנאמר ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם [ע״ש בגמרא עוד]:

ס (ס) אל מדעתכם - אל אשר אתם עושים מדעת לבבכם [רש״י ע״ש]:

סא (סא) ואין צריך לומר המדפיסן - וכן מוכרי ספרים הסוחרים בענינים כאלו וממציאין אותם לקונים לקרות בהם הם בכלל זה ועיין בספר מחנה חיים בתשובה א׳ שהאריך בענין זה מאד ואחז״ל גדול המחטיא לאדם יותר מן ההורגו שההורגו הוא רק בעוה״ז והמחטיאו הוא גם בעוה״ב:

סב (סב) לקרות בשיחת חולין וכו׳ - ובדברי חשק שהוא מגרה יצה״ר לכו״ע אסור אפילו בלה״ק וכל שאסור לקרותו אסור אפילו לטלטלו [ט״ז]:

סג (סג) אבל בלשון הקודש וכו׳ - דהלשון בעצמו יש בו קדושה ולומד ממנו ד״ת ולפ״ז גם אגרת שלום הכתובה בלה״ק שרי לקרות דיש ללמוד מתוכו הלשון וגם כתוב בו כמה פסוקים של תורה אך שטרי חובות וחשבונות גם להרמ״א אסור אפילו בלה״ק [פמ״ג]. וגט מותר לטלטלו אע״פ שכתוב בלשון לעז דיכול ללמוד ממנו דיני גט. ולענין קריאת צייטונגי״ן בשבת אף שבתשובת שבות יעקב מקיל בזה הרבה אחרונים אוסרין מפני שיש בהם ידיעה מעניני משא ומתן:

סד (סד) שרי - אבל האגודה והט״ז והב״ח ועוד הרבה אחרונים חולקין ע״ז ואוסרין וכן הוא ג״כ דעת הגר״א ולפ״ז גם באגרת שלום אין נ״מ בין לשון לעז ובין לשה״ק:

סה (סה) ויש מי שמתיר - וכן נוהגין להקל וכתב בא״ר דירא שמים ראוי להחמיר בזה כי הרמב״ם והר״ן אוסרים:

סו (סו) מותר להביט באצטרלו״ב - הוא כלי של החוזים בכוכבים דמה לי להבין החכמה מן הספר או מן הכלי:

סז (סז) מה שמותר וכו׳ - ר״ל דיש דברים שאסורים אף בחול מפני שהם בכלל כשוף ויש דברים שאסורים מפני הסכנה לדעת ר׳ יוסי כדאיתא בגמרא וע״כ אמר דדברים המותרים בחול מותר אף בשבת ועיין במ״א ושארי אחרונים שהסכימו דדוקא משום רפואה שרי אבל בלא״ה אסור משום ממצוא חפצך:

סח (סח) סחורה הנפסדת וכו׳ - ומסיים ע״ז דיכול לקרות לא״י והיינו אפילו אם יצטרך לזה לעשות מלאכה דאורייתא כגון להוציא מרה״י לר״ה וכה״ג דאלו טלטול מוקצה בעלמא או מרה״י לכרמלית אפילו לצוות לא״י בהדיא שיעשה זה ג״כ מותר לפי המבואר לעיל בס״ה אם יש בזה הפסד גדול:

סט (סט) מותר לקרות וכו׳ - וכן מותר דמתוך שאדם בהול על ממונו אי לא שרית ליה אפילו באופנים אלו אתי להציל בעצמו ולעשות מלאכה דאורייתא:

ע (ע) כל המציל וכו׳ - ולומר לו בלשון נוכח אם תציל לא תפסיד אסור [א״ר שהביא זה מש״ג וכן משמע ביו״ד רכ״א ס״ח]:

עא (עא) ויש מי שאומר וכו׳ - והמיקל לא הפסיד וכן סתם המחבר לקמן בסי׳ של״ד סכ״ו ולקרות לא״י להראות לו ולא לומר לו לכו״ע שרי:

עב (עב) בכדי שיעשו - ולא קודם כדי שלא יבוא לומר לא״י לעשות מלאכה בשבת ואם היה בפרהסיא שידעו בו רבים שנעשה בשביל ישראל אסור לעולם אפילו עשה הא״י מעצמו בשבילו [מ״א בשם הרמב״ם] וכדלקמן בסימן שכ״ה סי״ד וע״ש מה שכתבנו דעת הט״ז בשם הר״ן בענין זה:

עג (עג) אסור לומר לא״י וכו׳ - דכיון שאותו דבר שאומר לא״י לעשות בשביל עצמו הוא אינו יכול בעצמו לעשות הוא בכלל אמירה לא״י שבות ואסור אף על פי שאינו מתהנה הישראל כלל במלאכה זו ואעפ״כ מותר לומר לו לעשות מלאכה לעצמו כגון שיאמר לו קח בשר שלך ובשל אותו לצרכך וכה״ג דכיון שלא היה הדבר מעולם של ישראל כלל והא״י עושה אותה ג״כ רק בשביל עצמו לא גזרו עליו איסור דאמירה לא״י:

עד (עד) בשבת - עיין בא״ר שהוכיח מתוספות והרא״ש דאף בע״ש אסור ליתן לא״י ולומר לו שיבשל בשבת לעצמו:

עה (עה) אם היה טרוד - עיין לקמן בסימן שמ״ב במ״ב:

עו (עו) אסור לרמוז וכו׳ - דגם זה הוא בכלל אמירה לא״י כיון שע״י רמיזתו עושה בשבת וה״ה שאסור לומר לו בשבת איזה דבר שיבין מתוך כך שיעשה מלאכה וע״כ אסור לומר לא״י שיקנח חוטמו כדי שיבין שיסיר הפחם שבראש הנר אך כשאומר הרמיזה לא״י שלא בלשון צווי כגון שאומר הנר אינו מאיר יפה או איני יכול לקרות לאור הנר הזה שיש בו פחם ושומע הא״י ומתקנו שרי דאין זה בכלל אמירה ואין לאסור מטעם שנהנה ממלאכה שעשה הא״י בשבילו דאין זה הנאה כ״כ דגם מקודם היה יכול ע״פ הדחק לקרות לאורו [פמ״ג]:

עז (עז) במלאכת עצמו וכו׳ - אבל אם התבואה של ישראל אסור לומר לא״י לפנותו וה״ה בכל דבר המוקצה דהו״ל שבות דשבות ואין מותר כ״א לצורך מצוה או קצת חולי וכנ״ל בס״ה [מ״א והט״ז לקמן בסימן ש״ח סק״ז חולק ע״ז ודעת הא״ר כהמ״א ועיין בפמ״ג מה שכתב אודות זה ובמה שכתבנו בסימן רע״ט ס״ד בהג״ה במ״ב]:

עח (עח) עד אחר המדידה ושיחשוב וכו׳ - ר״ל קודם המדידה והחשבון אינם שלו. א״י שהביא חפציו בשבת לבית ישראל אפילו הם אסורים בטלטול והביאם בשביל ישראל כיון שהם ביד א״י רשאי לומר לו לפנותן לאיזה מקום שירצה [מ״א בשם המ״מ]:

עט (עט) רואה ויקנה וכו׳ - ר״ל דאע״פ שהישראל עומד בעת עשיית גבינות ובעת חליבת החלב כדי שיוכל אח״כ לקנותם ממנו אפ״ה שרי דבעת העשייה הא״י אדעתיה דנפשיה קעביד:

פ (פ) ואדעתא למכרם וכו׳ - ואפילו אם הא״י אינו עושה הגבינות כ״א בשבת אם הישראל מקבלם בחובו ושאם לא יקבלם יפסיד חובו שרי דבעת העשייה עדיין הם שלו:

סימן שח

א הנה קודם שנבאר סימן זה אקדים פתיחה קטנה. הנה איסור טלטול מוקצה שגדרו חז״ל כתב הרמב״ם בס״פ כ״ד וז״ל אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול ומפני מה נגעו באיסור זה אמרו ומה אם הזהירו נביאים וצוו שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר ודבר דבר ק״ו שלא יהא טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהא כיום חול בעיניו ויבא להגביה ולתקן כלים מפנה לפנה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא בהם שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטלה טעם שנאמר בתורה למען ינוח ועוד כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהם מעט ויבא לידי מלאכה ועוד מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלים כל ימיהם כגון הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהם הם שובתים ממלאכה ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שביתה הניכרת לפיכך שביתה בדברים אלו היא שביתה השוה בכל אדם ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול ואסרו שלא יטלטל אדם בשבת

אלא כלים הצריך להם כמו שיתבאר עכ״ל. והראב״ד נתן טעם שהוא גדר להוצאה שאם נתיר לטלטל כל דבר יבוא עי״ז גם להוציא מרה״י לר״ה. ודע דמכאן עד ס״ס שי״ב נתבאר ד׳ חלקים של מוקצה. חלק אחד מוקצה מחמת חסרון כיס דהיינו כלי שאדם מקפיד עליו שלא יפגום ולא יתקלקל. חלק ב׳ דבר שאינו כלי ולא מאכל אדם ולא מאכל בהמה כגון אבנים וקנים ומעות ועצים וקורות ועפר וחול ומת ובע״ח וגרוגרות וצמוקים שמונחים במקום שמתיבשים וכל כיוצא בזה דלא חזי ומקרי מוקצה מחמת גופו. חלק ג׳ כלי שמלאכתו לאיסור בסעיף ג׳. חלק ד׳ כלי שמלאכתו להיתר ומונח עליו דבר מוקצה ואפילו הוסרו בשבת כיון שהיה עליו בין השמשות מגו דאתקצאי לביה״ש אתקצאי לכולי יומא [ויש עוד ב׳ חלקים מוקצה אחד דבר שהיה בין השמשות מחובר או מחוסר צידה וזה יתבאר בהלכות יו״ט. שנית מוקצה מחמת מצוה כגון עצי סוכה ונויה ויתבאר אי״ה בהלכות סוכה] וביאור דינים אלו מכאן עד סוף סימן שי״ב כ״כ הב״י ולכן המעיין בסימנים אלו יבין כל דין איזה חלק מוקצה הוא:

ב (א) כל הכלים וכו׳ - ר״ל אפילו כלי שמלאכתו לאיסור ניטל עכ״פ לצורך גופו או מקומו וכדלקמן בס״ג:

ג (ב) חסרון כיס - ר״ל שמחמת חשש הפסד הוא מקפיד עליהם שלא לטלטלם ומקצה אותם מדעתו:

ד (ג) הקולמוסים - וה״ה שארי דברים שמקפיד עליהם שלא להשתמש בהם תשמיש אחר כדי שלא יתקלקלו כגון מגרה גדולה שמנסרין בה את הקורות או סכין של רצענים או נייר חלק שעומד לכתיבה כמו שכתבו הפוסקים וכל כה״ג:

ה (ד) לצורך גופו - דהיינו שצריך לגוף הדבר למלאכה אחרת של היתר:

ו (ה) לטלטלו - פי׳ אותו הסכין של סופרים אסור לטלטלו דהו״א הואיל והוא תחוב עם שאר סכינים לא קפיד עליה קמ״ל דאסור אבל הנדן עם הסכינים שרי לטלטל אף שהוא ג״כ בתוכו דהא נעשית בסיס לאיסור ולהיתר ומותר לנער ג״כ את הסכין הזה מתוכו ואם הסכין הזה חשוב יותר מסכינים דהתירא אסור אז לטלטל הנדן כלל עיין סוף סי׳ ש״י:

ז (ו) שמקפידים עליו - ואם הוא אינו מקפיד לא הוי לדידיה מוקצה מחמת חסרון כיס [מ״א]:

ח (ז) ומקפיד עליהם - שלא להשתמש בהם כדי שלא יתקלקלו אבל אם אינו מקפיד עליהם אף שהם מיוחדים לסחורה ונתנם באוצר ג״כ שרי לטלטל:

ט (ח) וכבד הרבה - וה״ה אבן גדולה וקורה גדולה אם יש תורת כלי עליה דהיינו שמיוחדים לתשמיש שרי לטלטלן ובכלי מותר אפילו אינו רגיל לטלטלה בימות החול מ״מ לא אמרינן דמפני כבדותה הוא קובע לה מקום ומקצה אותה מדעתו מלטלטלה. ונראה דאם בימות החול הוא זהיר להניעה ממקומה כדי שלא תפסד ותתקלקל ממילא הוא בכלל מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלה:

י (ט) ולא מפני כבדו - ואפילו אם הוא משוי של כמה בני אדם [עירובין ק״ב]:

יא (י) שמלאכתו לאיסור - כלומר שמיוחדת לדבר שאסור לעשות בשבת ואפילו אם רק רוב מלאכתו לאיסור הוא ג״כ בכלל זה:

יב (יא) נשתמש - פי׳ שהיה מונח עליו בין השמשות דבר איסור וכדמסיים כגון נר שהודלק דנעשה אז בסיס לדבר האסור אבל אם עשה מלאכה בקורנס פשיטא דמותר לטלטלו בשבת לצורך גופו ומקומו:

יג (יב) בין לצורך גופו - ומיירי שאין לו כלי היתר לתשמיש זה דאל״ה אין לו להשתמש בכלי זה:

יד (יג) ולהניחו באיזה מקום - דכיון שהוא בידו שנטלה לצורך גופה או מקומה רשאי לטלטלה יותר וכתב המ״א דה״ה אם שכח ונטלה בידו רשאי לטלטלה יותר אף שהנטילה היה שלא לצורך גופה ומקומה ועיין באחרונים שהכריעו דהאי היתרא לא שייך אלא בכלי שמלאכתו לאיסור ולא במוקצה מחמת גופו כגון מעות ואבנים וכיוצא בהן ובביאור הגר״א לעיל סימן רס״ו סי״ב חולק על המ״א וס״ל דלא התירו אלא כשהתחיל לטלטל ברשות וכן משמע בר״ן ריש ביצה עי״ש ועיין לקמן סימן של״א ס״ה במ״ב לענין איזמל מילה. איתא בסימן שי״א ס״ח דטלטול מוקצה בגופו אפילו לצורך דבר המוקצה מותר דזה לא נקרא טלטול כלל ולפ״ז אם מונח איזה דבר מוקצה על הארץ מותר לדחפו ברגליו כדי שלא יבוא להפסד:

טו (יד) שישבר - דהיינו שיתבקע בחמה:

טז (טו) או יגנב שם - דהוא דומיא דמחמה לצל. וע״י א״י י״ל דשרי בכל זה [פמ״ג]:

יז (טז) אסור - ואם חושב עליו גם לתשמיש מותר לטלטל אפילו עיקר כונתו מחמה לצל:

יח (יז) אבל בנגיעה בעלמא וכו׳ - עיין בסימן ש״י ס״ו ובמ״א שם דהיכא דהנגיעה היא לצורך דבר המוקצה כגון שכופה כלי על המוקצה לשמרה צריך ליזהר שלא ליגע בה והגר״א שם בביאורו פסק כהרב המגיד דנגיעה בכל גווני שרי אם לא יבוא לנדנוד ע״י הנגיעה וכ״כ בדה״ח:

יט (יח) או בתנור וכו׳ - היינו אפילו בתנור המיטלטל ומותר ליגע אפילו בשעה שדולק בו האש:

כ (יט) ליקח דבר היתר - היינו אפילו כשהדבר מוקצה תלוי וע״י לקיחת ההיתר מתנדנד מ״מ שרי דזה מקרי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר [פמ״ג]:

כא (כ) שמלאכתו להיתר - וה״ה אם היה מלאכתו לאיסור ולהיתר ג״כ לא מקצה דעתו מניה וקדרה שמלאכתה הוא לבישול ורק לפעמים משתמשין בה למים ולפירות היא בכלל כלי שמלאכתה לאיסור אם לא שיש בה מהתבשיל:

כב (כא) אבל שלא לצורך כלל - היינו אם כל היום לא יצרכנו כלל אבל אם יצטרך לו באותו יום והוא מטלטלו כדי שיהא מוכן לו בשעתו שרי [ט״ז]:

כג (כב) כתבי הקודש - פי׳ כל הספרים שמותר לקרות בהן ועיין בש״ת לענין מגילה ופמ״ג מצדד כהאליהו רבה דמגילה נמי בכלל זה:

כד (כג) כלל - וה״ה כוסות וקערות וצלוחיות וסכין שע״ג השלחן דתדירין בתשמיש לא חלה עלייהו תורת מוקצה כלל וכאוכלין וכתבי הקודש דמי וע״כ מותרין לטלטלן אפילו שלא לצורך כלל ויש מחמירין אפילו בכלים אלו:

כה (כד) כ״א לצורך - היינו כדי שלא יגנבו או שלא יתקלקלו בחמה וכיוצא בזה והט״ז ומ״א מחמירין וסוברין דתפלין מקרי כלי שמלאכתו לאיסור דהרי אסור להניחן בשבת וכנ״ל בסימן ל״א וע״כ אין לטלטלן כ״א בצריך לגופן [היינו כדי שישמרוהו מהמזיקין] או למקומן ומ״מ במקום הדחק יש להקל כדעה הראשונה וכמו שכתבנו בסימן ל״א בבה״ל ע״ש:

כו (כה) כי אם וכו׳ - דהרי הוא מיוחד לתקיעה דהוא אסור בשבת וע״כ מקרי כלי שמלאכתו לאיסור. ולולב אסור לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו דאין עליו שם כלי כלל:

כז (כו) ע״י ככר או תינוק - לאו דוקא ככר הוא הדין אם נתן שאר חפץ המותר בתוכה והנה דעה זו היא דעת הרא״ש אבל הרבה מהראשונים חולקין ע״ז וס״ל דלא התירו ככר ותינוק אלא למת בלבד לטלטלו על ידיהם וכדלקמן בסימן שי״א ס״א אבל לא בשאר דבר מוקצה אף שהוא כלי וכן הכריעו הרבה אחרונים וכ״ז דוקא אם יניח בתוך הכלי שאר דבר שאינו מיוחד לה אבל אם מונח שם דבר המיוחד לה כמו שום במדוכה ששוחקין בה או שמונח בקדירה קצת מהתבשיל לכו״ע מותר לטלטל הכלי אגב המאכל:

כח (כז) אפילו בשבת וכו׳ - ר״ל ולא אמרינן כיון דמאתמול כלי זו לאו להאי מלאכה קאי הו״ל נולד:

כט (כח) לטלטל שבריהם - שברי כלים הם מחלק ב׳ שבמוקצה משום דכשנשברו דמי לצרורות והוי מוקצה מחמת גופו אלא כיון שבאו מכלי לא בטיל שם כלי מהם כ״ז שראויים לשום דבר כגון לכסות משא״כ בצרורות דאע״פ שראוים לכסות לאו מנא הם כמבואר בסעיף שאח״ז:

ל (כט) במקום שהולכין - בביתו או ברחוב וכדלקמן בסי״ח:

לא (ל) שלא יוזקו בהן - אבל אם הוא של חרס אסור לפנותן דאין מצוי כ״כ היזק ואע״פ שכשהוא דורס עליהן משברן מ״מ מותר דדבר שאין מתכוין הוא. ודוקא לפנותן בידים אסור אבל מותר לדחותן ברגליו דטלטול מוקצה בגופו מותר וכדלקמן בסימן שי״א ס״ח:

לב (לא) חתיכת חרס וכו׳ - השו״ע הוסיף בכאן לבאר שני דברים דשייכי לסעיף הקודם אחד דמה שנזכר שם דסגי במה שיהיה השבר ראוי לכסות בה מהני אפילו במקום שאין מצויים כלי לכסות בה דהיינו בכרמלית או בר״ה כגון שנוטלו לקנח בה מנעלו מטיט והטעם דכיון דאיכא תורת כלי עדיין על השבר בחצר גם בר״ה אין שם מוקצה עליה שנית דאם זרקה לאשפה מבעוד יום שוב שם מוקצה עליה ואסור לטלטלה:

לג (לב) שנשברה בחול - וה״ה שנשברה בשבת כמ״ש ס״ו אלא דנקט בחול משום סיפא דזרקה לאשפה מבעוד יום דאם זרקה בשבת שרי לטלטלה אפילו כשנשברה מבע״י [וכן הדין לענין שירי מחצלת בסי״ב] כיון שבין השמשות היה עדיין על השבר תורת כלי:

לד (לג) משום דאתיא - היינו כיון דמעיקרא היתה כלי גמורה עדיין תורת כלי עליה כל שהיא ראויה לשום מלאכה:

לה (לד) שאין בו שייכות וכו׳ - וכגון עששית של ברזל וטבלא וכן בקעת [היינו חתיכת עץ] כיון שאינו כלי אסור לטלטלו אפילו לצורך גופו כגון לתקוע אותו במקום בריח לדלת או לסמוך בו איזה דף שישב עליו אם לא שיעשה בו קצת מעשה תיקון קודם השבת להוכיח שעומד להשתמש בו או שייחדנה מע״ש לעולם להשתמש בו וכמ״ש לקמן בסכ״ב ורבים נכשלין בזה [אחרונים]. פתילה נקראת כלי ואפילו נדלקה קצת ממנה בשבת שעברה

[דאם דלקה בה״ש בשבת זו הוקצה לכל השבת כדלעיל בסימן רע״ט] או בחול ודינה ככלי שמלאכתו לאיסור שבמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו אבל שברי פתילה שאינן עומדים עוד להדלקה בנר הרי הן כצרורות ואבנים שאסור לטלטלן אפילו לצורך גופן ומקומן וכן נר שלם של שעוה או חלב ואפילו נדלקה כבר בחול או בשבת שעברה כל שהיא עדיין ראויה להדלקה מקרי כלי שמלאכתו לאיסור ומכאן מרגלא בפומא דאינשי דמותר לטלטל נר שלם של חלב או שעוה כדי שלא תפסד הנר או ליתנה לא״י שידליקנה לעצמו וטועין הן שאינו מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור אלא כשצריך למקומה של הכלי או שצריך הישראל לגופו של הכלי להשתמש בו דבר המותר בשבת כגון קורנס לפצוע בו אגוזים וכדלעיל בס״ג ובספר מור וקציעה מחמיר דאפילו נר שלם ולצורך מקומו אסור לטלטל שאין עליו שם כלי כלל דלא חזי לאכילה ולתשמיש:

לו (לה) בין נתפרקו בחול - פי׳ ולא מבעיא נתפרקו בשבת דמותר דמוכנין הן ע״ג אביהן כי עייל שבתא אלא אפילו בחול מותר משום דאכתי כלי הוא שראוי להתחבר עם הכלי וע״כ מותר לטלטלן אפילו מחמה לצל אפילו כשאין ראוין למלאכה אחרת כלל וכ״ז בדלתות הכלי דככיסוי כלי חשובין אבל בדלתות הבית או החלונות אע״פ שראוין לאיזה תשמיש וככלי חשובין מ״מ כיון שלא הוכנו לכך אסורים בטלטול דסתמן עומדין להתחבר עם הבית ולכן אסור בין נתפרקו בחול ובין בשבת. ודלתות של לול תרנגולין כדלתות הבית חשובין גם לענין איסור טלטול. כתב המ״א כלים המוקצים שנשברו בשבת אע״ג דעכשיו אין מוקצים אסורים ור״ל כגון שהיה מוקצה מחמת חסרון כיס דכשנשברה שוב אין מקפיד שלא לעשות בהם שום תשמיש אחר א״כ עכשיו אינם מוקצים וכה״ג אפ״ה אסורים משום מיגו דאתקצאי לביה״ש איתקצאי לכולי יומא:

לז (לו) ליטלה - דאין בנין וסתירה בכלים:

לח (לז) שמא יתקע - ביתד או במסמר בחזקה וחייב משום מכה בפטיש דהו״ל גמר מלאכה וי״א דיש גם בכלים משום בונה היכא דהוא עושה ע״י תקיעה דהוא מעשה אומן:

לט (לח) ושל לול וכו׳ - הוא בנין העשוי לתרנגולין:

מ (לט) דכיון דמחובר לקרקע וכו׳ - ומחייב משום בונה וא״כ גם החלונות אסור ליטול ולהחזיר דמחוברין הם ואפילו ע״י א״י אסור משום שבות [ט״ז לקמן בסימן שי״ג ע״ש מה שנכתוב בבה״ל בזה]:

מא (מ) אית ביה וכו׳ - צ״ל דלול דהכא מיירי כגון שבנאה מתחלה במחובר לקרקע דאם היתה מתחלה כלי בפ״ע אלא שחיברה אח״כ לקרקע דינו כמ״ש בסעיף יו״ד בכלי המחובר לקרקע בטיט ע״ש כ״כ בספר תו״ש אבל בפמ״ג כתב דשאני התם דהוא כיסוי בעלמא אבל הכא דיש ציר להדלת חמיר טפי ואפילו כשיש בית אחיזה להדלת אסור ע״ש:

מב (מא) בור ודות - בור בחפירה ודות בבנין והוא ג״כ בתוך הקרקע אלא שלמעלה קצת גלוי:

מג (מב) אין נטלים - אף שתקנם ועשה בהם מעשה המוכיח שעומד לכסות או שמשתמש בהם תמיד לזה דבזה הוסר מעליהם שם מוקצה וכדלקמן בסכ״ב אפ״ה אסור כאן דכיון דהם כיסוי קרקעות הוי כבונה אם מכסה אותם או כסותר אם נוטל הכיסוי משא״כ כשיש להם בית יד לאחוז בם מוכח דהוא כלי ולמשקל ואהדורי עביד ולא הוי כבונה וסותר ועיין במ״א שביאר דמה שכתב המחבר אינם ניטלים היינו דאסורים אפילו בטלטול בעלמא אפילו אם נתפרקו כבר מע״ש מן הבור וכ״ש דאסור ליטלם מן הבור והטעם דכיון דהם עומדים ומוכנים לכיסוי קרקעות אינם מן המוכן לטלטל אף שתורת כלי עליהם:

מד (מג) מחוברים בטיט - ר״ל שהכלי מחובר לקרקע בטיט מלמטה ואף דבעלמא מחובר לקרקע הרי הוא כקרקע הכא כיון דכיסוי אינו מחובר בציר להכלי והכלי מגולה למעלה לא מחזי כבונה משא״כ בכיסוי חביות הקבורות בקרקע כיון דהם טמונות כולן בקרקע גזרו רבנן אטו כסוי בור ודות:

מה (מד) והוא שתקנם וכו׳ - קאי על כל כיסוי כלים:

מו (מה) והכינם לכך - היינו שהכינם לכסות הכלי וה״ה אם לא עשה בהם מעשה כלל רק שיחדו מע״ש לכסוי ג״כ סגי דבכל זה הוסר שם מוקצה וכדלקמן בס״כ גבי חריות [תו״ש]:

מז (מו) מחט וכו׳ - הוא מחט מיוחד לתפירה והוי ככל כלי שמלאכתו לאיסור ומותר לטלטל לצורך גופו דהיינו ליטול הקוץ או שנוקב בה את המורסא להוציא ממנה ליחה וה״ה שמותר לתחוב בה את המלבושים לחברן בעת הדחק ואם הוא במקום שאסור לצאת בו בשבת כבר מבואר לעיל בסימן ש״ג סעיף ט׳ דאסור ועיין בסעיף י״ח ובמה שכתבנו שם:

מח (מז) הקוץ - וה״ה שמותר לטלטלה לצורך מקומה וכ״ש שמותר לטלטלה אם מצאה מונחת במקום שיכולין ליזוק בה אנשי ביתו דבזה אפילו בניטל חורה שאין עליה שם כלי כלל ג״כ מותר לטלטלה:

מט (מח) וחדשה וכו׳ - דזימנין דנמלך עלה ואינה נוקבה ומשוי לה מנא כמות שהיא לנטילת הקוץ אבל בניטל חורה או עוקצה בטל מינה שם כלי דאז דרך לזרוק אותה בין שברי מתכות. ואם יחדה מבעוד יום לאיזה תשמיש הוי כלי ומותר לטלטלה כדין כל כלי שמלאכתו להיתר [פמ״ג]:

נ (מט) שירי מחצלאות - שנפרדו מן מחצלת ישנה ובין שנפרדו מע״ש ובין שנפרדו בשבת:

נא (נ) מותר לטלטלם - אפילו אין בהם ג׳ על ג׳ ואפילו מחמה לצל מותר:

נב (נא) ואם זרקן לאשפה - דבטלה מהיות עוד כלי. ובמחצלת שלמה אפילו זרקן לאשפה מותר דבטלה דעתו אצל כל אדם:

נג (נב) ג׳ אצבעות וכו׳ - דיש בזה קצת חשיבות דחזיין לעניים ועיין באחרונים שכתבו דלעשירים אסור לטלטלן דלהם לא חשיבי שירי מטלניות אא״כ יש בהם ג׳ טפחים על ג׳ טפחים לדעה זו:

נד (נג) מותר לטלטלן - היינו כ״ז שלא זרקן לאשפה:

נה (נד) ויש מתירין - דחזי לקנח בו מידי והוי כשירי מחצלאות:

נו (נה) טליתות של מצוה - לפי שאדם בודל מהם מלהשתמש בתשמיש מגונה וע״כ בעינן בדידהו שיהו ג׳ אצבעות על ג׳ אצבעות והיינו לעניים וכנ״ל:

נז (נו) מנעל חדש - נקט חדש לרבותא אף שהוא מהודק על הדפוס שפיר ואינו יכול לשמטו מעליו אא״כ מטלטל גם הדפוס בידים אפ״ה שרי דאף שהוא כלי שמלאכתו לאיסור שעל ידו מתקנים המנעלים מ״מ הלא צריך למקומו דהיינו המנעל שהדפוס מונח בו וכ״ש כשהמנעל ישן שהוא רפוי ויכול לשמוט המנעל מעליו בלי טלטול הדפוס בידים דשרי:

נח (נז) כיון דשם כלי וכו׳ - לפי טעם זה ה״ה דמותר לשמוט הדפוס מתוך המנעל בין שהוא תקוע בו בחוזק ובין ברפוי והא״ר מפקפק ברפוי דלמה יטלטל הדפוס טוב יותר שישמיט המנעל מעליו אחרי שהוא רפוי ולא יטלטלו בידים ובמקום שקשה להשמיט המנעל בודאי אין להחמיר:

נט (נח) רצועה הפנימית - שהסנדל יש לו שני תרסיות [הוא מקום קביעת הרצועות] אחד מבחוץ ואחד מבפנים בין שתי רגלים כשנפסק הפנימי ראוי לתקנו ואע״פ שתיקונו ניכר וגנאי הוא מיהו לצד פנים לא מתחזי ע״כ עדיין שם כלי עליו אבל כשנפסק החיצונה אינו הגון לתקנו ודרך לזורקו לאשפה ע״כ בטל מינה שם כלי. ואין חילוק בין נפסקה בשבת בין נפסקה מבע״י:

ס (נט) נפסקה החיצונה וכו׳ - וכ״ז בסנדלים שלהם אבל במנעלים שלנו אע״פ שנפסקה עדיין חזי ללבישה ותורת כלי עליה דדוקא במנעלים שלהם שהיו פתוחים לגמרי מלמעלה וצדדיו של עץ או של עור קשה והרצועה נקשרת ע״ג הרגל ואם נפסקה לא היה יכול לנועלו משא״כ בשלנו:

סא (ס) בכרמלית - ר״ל דשם אין נשמר ע״כ התירו לו לכרוך כדי שלא יאבד:

סב (סא) גמי לח - ובחוט או משיחה דעת המ״א דאסור דלמא מבטל ליה התם והוי קשר של קיימא אך לענוב אותו בעניבה לכו״ע מותר:

סג (סב) אסור וכו׳ - משום מוקצה וכנ״ל אלא יניחו שם ואם רבים שם וגנאי לו לילך בלא מנעל שרי משום כבוד הבריות [מ״א]:

סד (סג) ותחבו בו קנה - היינו מע״ש וגם מירי שנתייבש קצת מבע״י דאם היה טופח ע״מ להטפיח בבין השמשות אסור לטלטל החלוק כל השבת דמיגו דאתקצאי לביה״ש וכדלעיל בסי׳ ש״א סמ״ו בהג״ה איתקצאי לכולי יומא:

סה (סד) יכול לשמטו וכו׳ - לכאורה הלא מטלטל עי״ז גם הקנה ובסי״ד מוכח דהיה אסור לשמוט המנעל מפני דמטלטל עי״ז הדפוס אי לאו דדפוס היה כלי וקנה לאו כלי הוא י״ל דהכא מירי שיכול לשמוט הכתונת בלי טלטול הקנה עמו [א״ר]:

סו (סה) אבל ליקח וכו׳ - ואף שכבר נשתמש בו מבע״י עדיין לא נעשה כלי בכך דלא היה דרכם ליחודי קנים להכי [ר״ן] ולפ״ז לדידן דדרך ליחד קנים לתלות עליהן שרי בהכי [אחרונים]:

סז (סו) כלי - כגון קנה המיוחד לאיזה תשמיש:

סח (סז) לאיסור - דהלא הוא צריך למקומו של הכלי דהיינו החלוק:

סט (סח) אחת מירכותיה - והוא כעין רגלים והטעם דגזרינן שמא יתקע הרגל לשם בחוזק לחברה וחייב משום מכה בפטיש או משום בנין לאיזה פוסקים וכ״ש אם נשמטו שתים מירכותיה דאין לה עמידה כלל בודאי חיישינן שמא יתקע לה הרגלים:

ע (סט) וכן ספסל וכו׳ - הכל מטעם הנ״ל ודוקא בנשמט דאפשר לחברו וע״כ אסרו אפילו בטלטול משום שמא אתי ליתקע אבל אם נשבר רגל אחד דלא שייך בו שמא יתקע אלא צריך לעשות רגל אחר ולזה לא חיישינן ע״כ מותר בטלטול ורמ״א דנקט לקמיה אפילו נשברה לאו דוקא הוא אלא נשמט קאמר. גם אם נשמט אותו הרגל מכבר ואין כאן אותו הרגל כלל אלא הספסל הוא בלא רגל אין איסור לסמוך אותו על ספסל אחר דכאן לא שייך שמא יתקע [ט״ז וש״א]:

עא (ע) לטלטלה ולהניחה - ובישיבה לחוד אם אינו מטלטל פשיטא דמותר [א״ר]:

עב (עא) אא״כ ישב וכו׳ - דכיון שישב עליה כך פ״א בלי רגל שוב לא יתקע:

עג (עב) גם אסור להכניס - היינו אפילו אם לא יתקענה בחוזק משום חששא שמא אתי לתקוע דסתם רגלי הספסלין דרכן להיות מהודקין וחיישינן לזה וכ״ז אפילו בישב על הספסל כבר פ״א קודם השבת דבלא זה אסור הספסל אפילו בטלטול. כתב המ״א דאם דרך הרגל להיות לעולם רפוי אצלו מותר להכניסו ברפיון ועיין בביאור הלכה. וכ״ז ברפוי ממש אבל רפוי ולא רפוי אסור [ב״י בסי׳ שי״ג]:

עד (עג) למזגא עלייהו - והוי תורת כלי עלייהו דכל דראוי למידי ועומד לכך תורת כלי עליה וכמו נסרים ועורות לקמן בסכ״ה כ״ו ומותר לטלטל אפילו מחמה לצל כדין כלי שמלאכתו להיתר. ומשמע דא״צ מחשבה מע״ש למזגא עלייהו [א״ר] ויש מחמירין בזה. כתב הפמ״ג אם נשברו הלבנים כל שראוי למידי הוו כדין שברי כלים בסעיף ו״ו וזיי״ן ע״ש:

עה (עד) ואסור לטלטלם - אפילו לצורך גופו ומקומו דליכא תורת כלי עליהן ודינייהו כדין אבנים המבואר לקמן בסכ״ב דלא מהני מחשבה מע״ש לזה:

עו (עה) קוץ המונח וכו׳ - דעת הריב״ש המובא במ״א דאם היה הקוץ גדול אסור לטלטלו דבנקל יכול להזהר ממנו שלא יוזק כיון דנראה לכל ועיין במ״א שהקשה עליו ובתו״ש מיישבו ומצדד להורות כמותו ועיין בספר שלחן עצי שטים דבטלטול מן הצד מותר גם בזה:

עז (עו) פחות פחות וכו׳ - עד שיסלקנו לצדי ר״ה מקום שאין דורסין בו רבים ומשמע במ״א דדוקא אם לא היה הקוץ מונח שם מע״ש דאל״כ היה לו לסלקו מע״ש אבל הא״ר חולק עליו וס״ל דאפילו מונח שם מע״ש מותר ליטלה בשבת:

עח (עז) ובמקום הזיקא דרבים וכו׳ - והא דאיתא לעיל בס״ו בהג״ה דאם יש שברי זכוכית בבית מותר לסלקו ולפנותו אף שסתם בית אין מצוי בו רבים כ״כ שם הוא רק איסור מוקצה ואיסור טלטול ד״א בכרמלית או בר״ה פחות מזה חמור מזה [כן מצדד הפמ״ג]:

עט (עח) שהוא גדול וכו׳ - אבל סולמות שבבית שעשויין לטלטל מזוית לזוית לצורך איזה תשמיש לא אתי למימר להטיח גגו הוא צריך ומותר לטלטלו כדי להוציא על ידו איזה דבר מן העליה או להעלותו ועיין לקמן בסימן תקי״ח בט״ז שכתב דאפילו אם הסולם הוא גדול ג״כ מותר:

פ (עט) גגו - שגגותיהן אינן משופעין וצריכין להטיחן בטיט כדי שיזובו מימיהן למטה:

פא (פ) לטלטלו - עיין בפמ״ג דלפי דעת הרמב״ם אפילו לצורך גופו ומקומו אסור:

פב (פא) שקצצן לשרפה - משמע דסתמא לא אסירי ועיין לקמיה מש״כ דעצים שלנו סתמא עומדים להסקה. איתא בש״ס דזמורה שיש בראשה עקמימות כעין מזלג שראוי לתלות עליו דלי ולמלאות בו אע״פ שחישב עליו מע״ש למלאות בה אסור למלאות בה בשבת אא״כ היא קשורה בדלי מע״ש דחיישינן שמא תהא ארוכה ויקטמנה מתוך שהיא רכה ונוחה לקטום ונמצא עושה כלי וחייב משום מכה בפטיש ואם הוא קשה משמע דשרי אפילו אם רק יחד הזמורה לכך מע״ש. ואם הוא מחובר לקרקע אפילו הוא קשה דליכא חשש שמא יקטום אפ״ה אסור להשתמש בה אא״כ היא קשורה בדלי משום מוקצה דבמחובר לקרקע לא מהני מחשבה להוציאה מתורת מוקצה אך דבמחובר לא שרינן אפילו בקשורה אלא כשהזמורה הוא פחות מג׳ טפחים סמוך לארץ דאל״ה אסור משום משתמש באילן כמו שכתוב בסימן של״ו:

פג (פב) ואסור לטלטלם - היינו טלטול ממש אבל לישב עליהם כשאין מזיזן ממקומן ודאי שרי ואפילו כשמזיזן ע״י ישיבתו מצדד המ״א להקל דטלטול מן הצד הוא כל זמן שאין מזיזן בידים ומצאתי במאירי שגם הוא הסכים לזה רק שכתב דבמקום שאין צורך ראוי לפרוש מזה:

פד (פג) מותר וכו׳ - ואע״פ שלא חישב עליהם מבע״י דבזה שישב גלה דעתו דלישיבה קיימא והוסר מעליהם שם מוקצה:

פה (פד) לישב עליהם - היינו אפילו לטלטלם כדי לישב עליהם:

פו (פה) אם קשרן וכו׳ - או אם חשב ר״ל דבזה שעשה מעשה מבעוד יום או שחישב בדעתו בהדיא לישיבה בודאי ביטל מעליהם שם מוקצה:

פז (פו) אפילו בחול - והא״ר הביא בשם כמה ראשונים שס״ל דמחשבה לא מהני אא״כ חישב לישב עליהם בשבת:

פח (פז) אבל נדבך וכו׳ - והטעם דחריות איכא דקיימי לישיבה ואיכא דקיימי לעצים וכאן לא נאסרו אלא מפני מחשבתו שקצצן לשרפה ומפני כך מחשבת ישיבה מוציאה ממחשבת שריפה אבל נדבך של אבנים ליכא דקאי לישיבה לפיכך אין מחשבה מועילה לעשותה כלי וצריך מעשה להוכיח שהן לישיבה ובענין זה המעשה הוא הסידור וא״כ בעצים שלנו שאין עומד בשום פעם לישיבה אלא להסקה נמי בעינן שיעשה בהם מעשה מבע״י וכמו שכתב בסעיף כ״ב לענין בקעת דלא מהני במה שיחדה לשבת זו:

פט (פח) לישב - פירש המ״א דהיינו לטלטלם בשבת כדי לישב עליהם אבל ישיבה לחודא שרי בכל ענין וכנ״ל:

צ (פט) אא״כ למדום וכו׳ - מלשון המחבר משמע דבזה שסדרם מבעוד יום כדי לישב עליהם הוא בכלל מעשה גמורה ומותר שוב לטלטלם למחר אפילו להדיא אבל המ״א מצדד כשיטת רש״י דהסידור לא מהני אלא כדי שלא יצטרך ליגע בהם למחר:

צא (צ) וכן עיקר - עיין במ״א שהשיג על הרמ״א וסבירא ליה דאבן חמור מחריות כמו שכתב בסעיף כ״ב דבעינן דוקא יחוד לעולם וכן משמע דעת ש״א:

צב (צא) או בבקעת וכו׳ - וה״ה אם רוצה לסמוך בקורה את הדלת צריכה יחוד כמו בבקעת ואז איכא תורת כלי עליה [אחרונים]:

צג (צב) מבעוד יום - לעשות הפעולות האלו בשבת וכ״ש אם לא חשב רק שעשה הפעולות האלו מבעוד יום ולא דמי לחריות הנ״ל בס״כ דשם איכא חריות דקיימא לישיבה אבל הכא אין דרך כלל להזמין אבן או בקעת להשתמש בהן וע״כ בעינן שייחד לעולם מערב שבת להשתמש בהן איזה תשמיש ואז הוסר מעליהם שם מוקצה:

צד (צג) לעולם - ואם היה רגיל בימות החול להשתמש בהן איזה תשמיש סגי אפילו לא יחדן בפירוש. והאי יחוד שכתוב בשו״ע נראה דאפילו במחשבה בעלמא ולא בעינן שיפרש בפה:

צה (צד) אבל יחדה וכו׳ - אא״כ עשה בהן מעשה המוכיח שעומדין להשתמש:

צו (צה) סגי - ולא דמי לסכ״א דשאני התם שאין האבן עשויה לישב עליה משא״כ הכא דאורחא בהכי להכי מהני ביחוד לשבת אחת ועיין מה שכתבנו לעיל סי׳ ש״ג סכ״ב:

צז (צו) דלא שנא - ר״ל דבשניהם בעינן יחוד לעולם:

צח (צז) דביחוד סגי - היינו מה שמבואר שם ס״ב דאפילו באבנים סגי ביחוד לעולם. ולענין מידי דאורחיה בהכי נראה דבמקום הצורך יש לסמוך להקל דסגי ביחוד לשבת אחת:

צט (צח) להבריח וכו׳ - נראה דה״ה לאיים על התינוקות אבל אסור לומר לא״י בשבת שיתלוש לו ענף מן המכבדות שמכבדין הבית אא״כ הוציאו מן המכבדת מבע״י ויחדו לכך:

ק (צט) הזבובים - ובלבד שיזהר שלא יהרגם בעת ההברחה:

קא (ק) דלצורך חתכו - לאו דוקא כשחתכו לצורך דה״ה כשתחתכו לשרפה והוי מוקצה ואח״כ יחדו לכך מבע״י כיון דאורחיה הוא מהני יחוד לשבת זו וכנ״ל בסכ״ב [תו״ש ופמ״ג]:

קב (קא) אם חשב וכו׳ - הטעם הכל כנ״ל בחריות ס״כ דכיון שחשב או ישב הוסר מעליהם שם מוקצה:

קג (קב) או שצבען - פי׳ טבלן בשמן תרגום וטבל צבע:

קד (קג) בשבת - לפי מה שכתוב לעיל בס״כ ה״ה אם חשב ליתנם על המכה בחול:

קה (קד) וי״א וכו׳ - עיין מ״א שהקשה על המחבר ודעתו דלכו״ע סגי במחשבה ובא״ר יישב קושיתו ע״ש:

קו (קה) עורות יבשים - בזה מותר לדעה זו אפילו בדקה ולחים דלא חזי לישיבה אסור בשניהם אא״כ חישב עליהן לישיבה מבעוד יום ודעה ב׳ ס״ל דאין חילוק דבין ביבשים ובין בלחים שרי בגסה אבל בדקה בעינן חישב בין בלחים ובין ביבשים:

קז (קו) בין של אומן - אף דסתמייהו עומדות אצלו למכירה אפ״ה לא אמרינן בהן דקפיד עלייהו מלהשתמש בהן:

קח (קז) ויש אומרים דוקא וכו׳ - והעיקר כדעה הראשונה דתלה רק ביבשים ואז מותר בין בעבודים ובין שאינם עבודים:

קט (קח) אלא אא״כ חשב - ואם נתנן לאוצר לסחורה צריכין יחוד דוקא וכמו שכתב רסי׳ רנ״ט:

קי (קט) ושל אומן אסור - דבהו קפיד האומן שלא יתקלקלו. ונסרים של סוחרים שנתנום לאוצר אפשר דאסור ג״כ לטלטלם דקפדי עלייהו ג״כ שלא יתקלקלו ויתעקמו כמו אומן אע״ג דלא החליקן ברהיטני [פמ״ג]:

קיא (קי) עצמות וכו׳ - אפילו אם נתפרקו מן הבשר בשבת דמבעוד יום לא היה מוכן לכלבים אפ״ה שרי וכ״ש אם נתפרקו מבע״י:

קיב (קיא) ופרורין וכו׳ - היינו שמפני קטנותן סתמא עומדין רק למאכל בהמה ועופות:

קיג (קיב) כזית - עיין לעיל סימן ק״פ ס״ד ובמש״כ שם:

קיד (קיג) אין הקליפים וכו׳ - כגון קליפי אגוזים וביצים וכל כה״ג:

קטו (קיד) ראוים וכו׳ - וה״ה בעצמות שהם קשים שאינם ראויים אפילו לכלבים בין אם נתפרקו בשבת או מבעוד יום אבל כ״ז הוא דוקא אם נתפרקו לגמרי לאפוקי אם נשתייר מקצת בשר על עצמות מותר לטלטל אותם אגב הבשר:

קטז (קטו) מנער את הטבלא - הוא דף המונח על השלחן כדי לשום עליו הלחם וה״ה מפה הפרוסה וטעם ההיתר הוא כיון דלא מטלטלו בידים. וה״ה אם מעבירם ע״י דבר אחר כגון שהוא מגרר אותם ע״י סכין מן המפה דמותר אם הוא צריך להשתמש במקום שמונח שם העצמות והקליפין דזה מקרי טלטול מן הצד ושרי אם הוא לצורך דבר המותר וכדלקמן בסימן שי״א ס״ח. ואם נתקבצו הרבה יחד ומאוס עליו להניחן כך על השלחן מותר להעבירן בידים דהוו ליה לדידיה כגרף של רעי [כן משמע בגמרא ע״ש]:

קיז (קטז) ואם יש פת - ואפשר שאפילו לכתחלה מותר להניח פת כדי להגביה הטבלא אם קשה ליה הניעור עיין במ״א ופמ״ג:

קיח (קיז) חבילי עצים - היינו שהם רכים דחזו למאכל בהמה:

קיט (קיח) שהתקינן - היינו שהזמינן אבל בלא הזמנה אפילו הם חבילות קטנות אסור לטלטלן וטעמא דסתמא עומדין להסקה ולכך אף שחזו למאכל בהמה אסור. כתב המ״א קש שלנו סתמא עומד לשכיבה או למאכל בהמה ועיין בתוספות שבת דזה תלוי במנהג המקומות ולפ״ז במקומות שחבילי תבן סתמן עומדין לבנין לכסות הגגות הם מוקצה וצריך הזמנה:

קכ (קיט) שאינן מצוים - אצל רוב בני אדם ומה דעשירים מגדלין אותו המין בבתיהם לא נחשב מצוי:

קכא (קכ) ולפ״ז וכו׳ - ר״ל לפי מה שנתבאר שכשהוא ראוי לחיה ועוף המצוים אף שאין לו מאותו המין מותר לטלטל גם בזה מותר לטלטל:

קכב (קכא) מערב שבת - וכ״ש אם נתפרקו בשבת דהיה עומד בכניסת שבת לאכילת אדם דבודאי מותר לטלטל ואם אין כלבים מצוים באותו המקום גם באופן זה אסור לטלטל:

קכג (קכב) במקום וכו׳ - אבל מקום שאין דרך להאכילם לבהמה אסור לטלטלם אע״ג דחזו לבהמה:

קכד (קכג) צריך להחמיר וכו׳ - הטעם משום דיש מקומות שאין מאכילין אותם אפילו לבהמה וגם דלא חזו לבהמה רק ע״י הדחק ע״כ אדם חשוב צריך להחמיר:

קכה (קכד) אלא דרך שינוי - כגון לזורקן בלשונו או לטלטלן אגב פת:

קכו (קכה) דחזי לאומצא - היינו שיש בני אדם שדעתם יפה וכוססין בשר חי [שאין איסור באכילתו משום דם אחר שהודח כשאוכלו כשהוא חי כמ״ש ביו״ד סימן ס״ז] והנה ממ״א מבואר דדוקא במין הרך כגון יונה וברי אווזא אבל בשר בהמה אינו חזי לכוס ואסור לטלטלו אבל בט״ז פוסק דאפילו בשר

בהמה טפל מותר לטלטלו ע״ש וכן הא״ר מסכים לדינא כהט״ז דאפילו בשר בהמה מותר לטלטלו ובביאור הגר״א חולק ג״כ על המ״א משום דאמרינן דכל בשר ראוי לאכול באומצא ע״ש וע״כ אף שראיתי בהרבה אחרונים שהעתיקו דברי המ״א לדינא במקום הדחק יש לסמוך על המקילין:

קכז (קכו) דג מלוח - בין המין שקורין הערינ״ג ובין כל המינין דכיון שהוא מלוח ראוי לאכול ע״י הדחק כמו בשר דחזי לאומצא וה״ה דג מעושן [תוספות שבת]:

קכח (קכז) מפני שאינו ראוי - הט״ז פירש דהיינו שאינו ראוי אף לכלבים דאם היה ראוי לכלבים אף דאינו עומד לאכילת כלבים מותר לטלטל אבל המ״א כתב דדבר העומד לאכילת אדם ואינו ראוי לאכול כך עד מו״ש אף דראוי הוא לאכילת כלבים מקצה איניש דעתיה מיניה משום דלא קאי לכלבים ולפ״ז שומן צונן של בהמה דאינו עומד כך לאכילת אדם אסור לטלטלו וכן פסקו האחרונים:

קכט (קכח) שאינו מומחה - ומה נקרא קמיע מומחה נתבאר לעיל בסימן ש״א סכ״ה:

קל (קכט) שאין יוצאים בו - היינו לר״ה אבל לכרמלית שרי דאף לר״ה ליכא חיוב חטאת דדרך מלבוש הוא ולא אסור רק מדרבנן וממילא בכרמלית שרי לפי מה שנוהגין האידנא כסברא אחרונה לעיל בסימן ש״ג סי״ח כ״כ בספר אליהו רבה וכן צידד ג״כ בספר תו״ש להורות כמהרש״ל שמיקל בכרמלית ודלא כמ״א ובספר שלחן עצי שטים פסק ג״כ דמותר לצאת לכרמלית בסתם קמיע שלא בדקוהו ולא הועיל אבל בקמיע שאינו מומחה ודאי אף לכרמלית אסור:

קלא (קל) וכיוצא בהם - עיין לקמן בסימן של״ח סוף ס״ח. בגמרא איתא דעכבר מת הנמצא מותר להוציאו בידים מטעם גרף של רעי:

קלב (קלא) שיושבים בה - היינו שדרים בה כמו החצרות העשויות לפני הבתים שהוא מקום דריסת הרגל והתירו לפנותו משום כבודו וה״ה אם הוא מונח במבוי במקום דריסת הרגל מותר לסלקו לצדדים [מגן אברהם]:

קלג (קלב) ואפילו בלא כלי - קמ״ל דלא תימא דלא התירו לטלטל רק אגב כלי:

קלד (קלג) שאינו דר שם - בין שהוא חצר אחרת או שהוא חצר שאחורי בתים או שהוא מונח באשפה שבחצר דאז אסור לטלטלם:

קלה (קלד) אסור להוציאם - דהא לא חזי למידי והוא מוקצה כאבן. וה״ה הגרף ועביט בלא רעי ומי רגלים ג״כ אסור כיון שהוא מקום שאין דר שם [א״ר]. ואם הוא מלא וא״א לפנות עליו מותר להוציאו ולהחזירו משום כבוד הבריות:

קלו (קלה) מותר לכפות - אשמעינן בזה דלא תימא דאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל:

קלז (קלו) להוציא גרף וכו׳ - גרף ועביט שניהם של חרס אלא של רעי נקרא גרף ושל מי רגלים נקרא עביט וה״ה אם הוא של עץ ועיין לעיל בסימן פ״ז לענין אם הוא של מתכות והנה גרף ועביט אע״פ שהוא כלי מ״מ הוא בכלל מוקצה מחמת גופו משום דמאיס הרבה וחמיר מסתם מוקצה מחמת מיאוס דקי״ל בריש סימן ש״י דמותר דגרף הוא כאבן ודומיהן ורק להוציאן ממקום שדר שם התירו משום כבודו אבל להחזירן צריך מים דאז מטלטלן ע״י המים:

קלח (קלז) אלא אם כן וכו׳ - כתב המ״א דבעודו בידו מותר להחזיר אף בלא מים ועיין בא״ר ובפמ״ג שמפקפקין בזה:

קלט (קלח) לתוכם מים - ודוקא כשהם ראוים עדיין לשתיית בהמה דאל״כ אף המים גרף הן. והנה מדסתם השו״ע משמע דאפילו א״צ להוציא בו צואה ומי רגלים שרי להחזירו ע״י מים ויש מחמירין בזה כמ״ש בב״י ועיין בספר א״ר שמכריע דאם הוא מקום המשתמר לא יכניסנו שלא לצורך:

קמ (קלט) כדי להוציאו - בגמרא משמע דאפילו אם לא עשה כדי להוציאו אלא דבר העשוי לבסוף להוציאו ג״כ אסור שאף שהתירו להוציא הדבר המאוס מ״מ לעשות לכתחלה דבר שיהיה בודאי אח״כ מאוס לפניו ויוציאנו אסור והא דנקט השו״ע כדי להוציאו משום סיפא נקט דבדיעבד אין לאסור אף שהכניסו באופן זה:

קמא (קמ) דאיכא פסידא - היינו שיבא לידי הפסד אם ישאר הגרף שם שיגנב שם או שאר קלקול עי״ז והוא מונח בבית באיזה חדר מקום שאין דר שם או שמונח בחצר במקום שאין דריסת רגלו שם דאל״ה היה מותר להוציאו וכנ״ל בסל״ד:

קמב (קמא) ולקבוע ישיבתו - כגון מטתו לשכב עליה או שיכניס שלחנו ויאכל שם דעי״ז נחשב כאלו דירתו שם וממילא מותר להוציא הגרף אבל ישיבה בעלמא שם לא מהני [ב״י וש״פ]:

קמג (קמב) עפר - ומערה בביתו על הארץ [רש״י]:

קמד (קמג) ליטול ממנו - ובענין שאין בו משום עשיית גומא דהיינו שיטול בשוה או שהחול דק או תיחוח דתיכף כשנוטל החול נופל לתוך הגומא וסותמה כן כתב בתו״ש מלקמן סימן תצ״ח ועי״ש במה שכתבנו בזה:

קמה (קמד) בטל וכו׳ - אפילו אם בעת שהכניס הקופה לבית היה כונתו לכסות צואה ורוק מ״מ כיון שפזרו באמצע ביתו למדרס רגלים הרי הוא בטל לגבי קרקעית הבית והוא מוקצה ואסור ולפ״ז אסור ליקח בשבת מעט מן החול המפוזר בקרקע הבית להשתמש בו לאיזה דבר:

קמו (קמה) הטמונים בחול - ואם טמון בעפר שהוא מוקצה עיין לקמן סימן שי״א סעיף ח׳ וט׳ מה שכתוב שם:

קמז (קמו) אסור לטלטל וכו׳ - דהם בכלל מוקצה כעצים ואבנים דהא לא חזו. ואפילו אם יכול להגיע להפסד על ידם כגון שהעוף פורח ע״ג הכלים ויכול לשברם אפ״ה אסור לתפסם בידים ואפילו אם הוא מורגל בבית מכבר דתו אין בו משום חשש צידה כמבואר בסימן שט״ז אפ״ה ליטלם בידים אסור משום מוקצה אלא יפריחנה מעליהם וכמבואר בסימן של״ד במ״א בסק״ג דאיסור טלטול מוקצה הוא אפילו במקום הפסד:

קמח (קמז) מותר לכפות וכו׳ - ואין בו משום חשש ביטול כלי מהיכנו על אותו זמן שהם עליו דהא יכול להפריחם בכל שעה:

קמט (קמח) אסור לטלטלו - ואם היו עליו בה״ש אסור אע״פ שירדו דמיגו דאיתקצאי לבה״ש איתקצאי לכולי יומא:

קנ (קמט) כל בהמה חיה ועוף - בין גדולים בין קטנים:

קנא (קנ) בחצר - אבל לא בר״ה דגזרינן שמא יגביהם ויעבירם ד״א ויתחייב חטאת דגבי בהמה לא אמרינן חי נושא את עצמו. ועיין בטור דס״ל דבכרמלית נמי אסור לדדות כמו בר״ה וכן פסק הלבוש דלא כב״י שמצדד להקל בזה ומ״מ נראה דבעגלים גדולים מותר לדדות בכרמלית עיין בר״ן שהובא בב״י:

קנב (קנא) אם צריכין וכו׳ - ומשום צער בע״ח דאל״כ אסור לעשות כן דבכל מידי דלא חזי לטלטול כשם שאין מטלטלין כולו כך אין מטלטלין מקצתו כמ״ש סימן שי״א ס״ז גבי מת שלא יזיז ממנו אבר:

קנג (קנב) אבל דוחין אותה - אפילו אם אינו לצרכה כדי להאכילה אלא לתועלתו כדי שלא יבוא לידי הפסד ממון כגון שברחה מן הבית לחוץ וה״ה אם ברחה מן הביצים אבל בלא הפסד ממון אפילו הדחיה אינו נכון כיון שאינו לצרכה [ב״ח וא״ר]:

קנד (קנג) אפילו בר״ה - דהא אפילו תגביהנו פטורה דחי נושא את עצמו ולית בזה אלא איסורא דרבנן והוי גזירה לגזירה ואם נושא כפות או חולה חייב דבזה לא שייך שנושא את עצמו. והנושא מת הוי מלאכה שא״צ לגופה עיין סימן רע״ח:

קנה (קנד) שלא תגררהו - מפני שנושאתו כ״כ רש״י משמע דס״ל דהוי כמו שנושאו וא״כ אפילו בכרמלית אסור ויש שמקילין בזה אבל לישא אותו על כתפו גם בכרמלית אסור לכו״ע ויש מהמון שנכשלין בזה שנושאין קטנים על כתפיהם וטעותן הוא מפני שהקטן יכול לילך בעצמו ושגגה היא דאיסור דרבנן יש בכל אופן אפילו בכרמלית ומ״מ טוב למנוע מלומר להן שבודאי לא ישמעו לנו ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. וקטן שאין יכול לילך בעצמו כלל חייב לרוב הפוסקים כשנשאו בר״ה. וע״י א״י שרי לדידן דאין מצוי אצלנו ר״ה [פמ״ג]. המוציא תינוק וכיס תלוי בצווארו חייב אף שהתינוק יכול לילך בעצמו דאין בו איסור דאורייתא דחי נושא את עצמו מ״מ חייב משום כיס דכיס אינו בטל לגביה שהוא אין צריך לו אבל המוציא גדול המלובש בכליו פטור דבגדיו טפלים לו ועליו אינו חייב דהוא נושא א״ע ולית ביה אלא איסורא דרבנן [רמב״ם והובא במ״א]:

קנו (קנה) מותר ליגע בו - עיין לעיל במ״ב סקי״ז:

קנז (קנו) לא יטלו ממנו - ר״ל שלא יתלוש ממנו דבמעשה התלישה הוא בכלל תקון כלי וכמו שיתבאר בסימן ש״מ שכל דבר שמתקנו בשבת לאיזה תשמיש יש בו משום תקון כלי. וה״ה אם כבר נפל החרס והוא מתקנו להסיר בליטותיו ועוקציו כדי שיוכל לכסות בו וכה״ג דאסור והוא בכלל מכה בפטיש כמ״ש רש״י אבל ליקח החרס שנשבר מהכלי ולכסות בו מנא בלי שום תיקון ודאי שרי כמבואר לעיל סעיף וא״ו:

קנח (קנז) בכדור - בין אם היא של נייר או של עץ שאין שם כלי עליו מחמת שראוי לשחוק בו והוי כאבן שהוא מוקצה מגופו ואפילו בטלטול בעלמא אסור לדעה זו [אחרונים]:

קנט (קנח) ויש מתירין - אפשר שטעמם שכיון שעשוי לכך ומיוחד לזה בתמידות לא שייך בו שם מוקצה וכדלעיל בסכ״ב. ומ״מ לכו״ע אסור לשחוק בר״ה ואפילו בכרמלית בשבת דבקל הוא שיפול לחוץ מד׳ אמות ואתי לאתויי אבל ביו״ט מותר אפילו בר״ה לשחוק בו לדעה זו. וכ״ז כששוחק שלא ע״ג קרקע אבל ע״ג קרקע לכו״ע אסור משום חשש אשויי גומות וכדלקמן בסי׳ של״ח לענין שחיקת אגוזים ומ״מ אין למחות בנשים וקטנים דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין:

קס (קנט) בחומו - ר״ל שע״י החום יוצאים התולעים מן הזרע ואע״ג דאין מכוין לזה מ״מ פסיק רישא הוא ומלאכת מחשבת הוא:

קסא (קס) לטלטל וכו׳ - מפני שאסור ללבשו ומוקצה הוא ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור [א״ר וש״א]:

קסב (קסא) ויש מתירים - שמ״מ מלבוש הוא ותורת כלי עליו והעיקר כסברא הראשונה וע״כ משכונות של א״י אסור לטלטלן בשבת [פמ״ג ע״ש]:

קסג (קסב) להבריח הזבובים - ככל כלי שמלאכתו לאיסור דמותר לטלטלו לצורך גופו ועיין מש״כ לעיל בסכ״ג:

קסד (קסג) מותר לטלטלם - אפילו מחמה לצל והמחבר אזיל לשיטתו דס״ל בסימן של״ז ס״ב דמותר לכבד קרקע המרוצף א״כ הוא בכלל כלי שמלאכתו להיתר אבל לפי מה שפסק הרמ״א שם דאפילו מרוצף אסור א״כ הוא בכלל כלי שמלאכתו לאיסור ואין לטלטלו כ״א לצורך גופו ומקומו:

קסה (קסד) ולדעת הרמב״ם - היינו מה שכתוב לעיל בסימן ש״ז סי״ז דאסור ללמוד בשבת בספרי החכמה וכן להביט באצטרלו״ב [הוא כלי שחוזין בו הכוכבים] אפשר דלדידיה ה״ה דאסורים בטלטול ועיין בביאור הגר״א שדעתו דאפילו להרמב״ם מותר בטלטול וגם בענין לימוד מצדד כשיטת הרשב״א ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ש״ז סי״ז:

קסו (קסה) של חול - הוא כלי שממלאין בו חול והחול יוצא דרך נקב מתחתיתו ועשויה קוין קוין לשער בו השעות:

קסז (קסו) של מין אחר - כגון שהוא עשוי חוליות חוליות להכיר בו השעות כשהצל מגיע לאיזה חוליא:

קסח (קסז) יש להסתפק - דדמי למדידת הזמן או הצל והוי בכלל כלי שמלאכתו לאיסור דמדידה בשבת אסור כשאינה של מצוה ואפילו אם הוא לומד על ידו מ״מ עיקר המדידה אינה של מצוה מיהו כשצריך לו לגופו או מקומו בודאי שרי דהא כלי הוא:

קסט (קסח) לאסור - ובזיי״גער שלנו יש להתיר [פמ״ג ומחה״ש וש״א] ודוקא הקטנים שקורין טאשי״ן אוה״ר אבל הגדולים שקורין וואנ״ד אוה״ר אסור לטלטל ואפילו אותן כלי שעות העומדין בתיבה על הקרקע יש להחמיר בטלטול אם לא לצורך מקומו [שע״ת]:

קע (קסט) מוקצה לעשירים - ר״ל שהוא דבר שהוא גרוע בעיני העשירים ואין דרכם להשתמש בו מחמת עשרם ומקצים אותם מדעתם כגון שירי מטלניות שהם פחותים משלשה טפחים על שלשה טפחים דלא חזיין רק לעניים לאיזה טלאי ולא לעשירים ע״כ נאסר לעשירים אף בטלטול:

קעא (קע) אין מטלטלין - שכבר הוקצה מדעתו של בעה״ב העשיר ואין חילוק בין עניים שבביתו בין עניים שחוץ לביתו דאזלינן בתר מי שהוא בעליו והא דאיתא לעיל בסי״ג דאם יש בהן ג׳ אצבעות על ג׳ אצבעות מותר לטלטלן היינו דוקא כשהם של עני ואז מותר גם העשיר לטלטל אותן ועיין בט״ז שמסיק דדוקא כשהעשיר דר בבית העני שאז הוא נגרר אחריו אבל עשיר דעלמא אסור לטלטל כיון שמ״מ אינו ראוי לו שהוא פחות מג׳ טפחים על ג׳ טפחים. עוד כתבו הפוסקים דמה שפסק המחבר דמוקצה לבעה״ב הוי מוקצה לכל הוא דוקא בדבר שאינו ראוי לבעליו מחמת גריעותא כנ״ל אבל דבר שאינו ראוי לבעליו מחמת איסור כגון שנדר מככר לא נעשה מוקצה בשביל זה הואיל דמותר לאחרים ואף הוא עצמו מותר לטלטלו ואם אסר על כל העולם אז אסור לכל לטלטלו:

סימן שט

א (א) והאבן בידו - ומיירי שהוא בחצר דאין בה אלא משום איסור טלטול ולכך לא אסרו בזה משום צערא דתינוק כדלקמן אבל בר״ה ודאי אסור משום איסור הוצאה דכשנושא את התינוק הוי כאלו נושא את האבן בידו [גמרא]:

ב (ב) געגועין וכו׳ - ולכך לא אסרו טלטול שלא בידים במקום סכנת חולי וא״ת ישליך האבן מידו כמ״ש ס״ג דצריך לנער האבן מהכלכלה י״ל שיצעק התינוק ויבכה. ואם נפל האבן מיד התינוק אסור להגביה וליתנו לו דזהו טלטול בידים אלא יוריד התינוק מעל כתפו ויגביה התינוק את האבן ויחזור ויטלנו:

ג (ג) אבל אם אין וכו׳ - דמה שמטלטל להתינוק עם המוקצה הוי כאלו הוא עצמו מטלטל להמוקצה ואסור:

ד (ד) ואתי אבוה לאתויי - ר״ל ונמצא מטלטל המוקצה בידים וזה לא התירו אפילו במקום שנוגע לחשש חולי הבן כיון דלא הוי חשש סכנת נפש:

ה (ה) עם דינר בידו - ר״ל דאז יוכלו לטעות ולומר דכשם שהתירו בשביל התינוק לישאנו כשהדינר בידו אף שממילא מתטלטל גם הדינר כך מותר לישא את הדינר עצמו בידו אחר שנפל וליתנו ליד התינוק:

ו (ו) נעשה כדופנה - ומיירי שהדקה יפה להכלכלה או שקשר אבל בלא״ה לא נעשה כדופנה:

ז (ז) וכן דלעת - היינו דלעת יבשה וחלולה שממלאין בה מים ורק מפני שהיא קלה וצפה ע״פ המים תולין בה אבן כדי להכבידה:

ח (ח) וא״ל אסור - שהדלעת עצמה מוקצה שנעשית בסיס לדבר האסור:

ט (ט) כמו שהיא - אף שיש אבן בתוכה דנעשית הכלכלה בסיס לאיסור ולהיתר וההיתר חשוב יותר ובטל האיסור לגבה והוי כאלו אינו בסיס רק להיתר ואע״ג דממילא מיטלטל גם האבן שרי לטלטל הכלכלה ולהגיע למקום שירצה ואין צריך ללקט הפירות מתוך הסל בידו פן יפלו לארץ אבל אם הפירות מונחים בסלים קטנים תוך הכלכלה יטלם בידו מתוך הכלכלה:

י (י) אבל אם הם וכו׳ - כיון שיוכל באיזה עצה לתקן שלא יטלטל האבן לא הקילו בזה אף שהוא בסיס לאיסור ולהיתר וכן אם יכול לנער האבן לבד מתוך הכלכלה ולהשליכו ג״כ מחוייב בזה וכמבואר לקמן בסימן ש״י ס״ח בהג״ה:

יא (יא) ינערם וינער וכו׳ - ר״ל ואח״כ יחזור ויניחם לתוך הכלכלה אם רוצה להגיעם לשלחן ואך יזהר שלא יתפזרו אחת הנה ואחת הנה דאל״ה אסור ללקט אותם ולהניחם אח״כ בתוך הכלכלה משום עובדא דחול וכמבואר לקמן בסוף סימן של״ה [תו״ש]:

יב (יב) למקום הכלכלה - דאז א״א לנער דשמא יפול האבן למקום שצריך אליו לכך יכול ליטלנו כמות שהיא עם האבן ולטלטלה עד מקום שירצה וינער אותה שם או יניחנו כמות שהיא:

יג (יג) שכח אבן וכו׳ - דבמניח בכונה ע״פ החבית הרי החבית גופא מוקצה ואסור להטותה דנעשית בסיס להאבן וכדלקמיה:

יד (יד) על צדה - ומיירי בשצריך ליקח מהיין שבתוכה וכן בכר כשצריך לשכב עליו ולכן התירו לטלטל המוקצה באופן זה שאינו מטלטלו להדיא רק ע״י ניעור אבל אם אינו צריך להם כלל רק שחושש משום פסידת המוקצה גופא שלא יגנבום אפילו ניעור אסור כ״כ מ״א בשם רי״ו ואם מטה החבית והכר בגופו ולא בידו מותר אפילו באופן זה:

טו (טו) והמעות נופלים - ויכול לטלטל אח״כ הכר כיון שנסתלק ממנו המוקצה. ומ״מ מותר ללמוד בשבת על השלחן אפי׳ בעוד שיש עליו מעות או שאר דבר מוקצה מצד אחר דאע״ג דדרך לנענע עם למודו מ״מ לא הוי פסיק רישא [מהרי״ל]:

טז (טז) בענין שאינו יכול וכו׳ - שחושש שלא יפול על החבית וישברם:

יז (יז) יכול להגביהה וכו׳ - דהרי הוא רק טלטול מן הצד כיון שאינו מטלטל המוקצה להדיא רק עם ההיתר וכונתו ג״כ בשביל שהוא צריך להההיתר וכנ״ל ודבר זה שרי כדלקמן בשי״א ס״ח ואפ״ה ברישא כשהיה אפשר לו בניעור צריך ניעור דוקא:

יח (יח) ע״ד שישארו וכו׳ - אבל אם הניחם בכונה בחול ולא היה דעתו בפירוש שישארו שם בשבת ואח״כ שכחם שם מקרי שוכח [כתבי מהרא״י] ודעת הב״י דאפילו הניחם בע״ש כל שלא היה דעתו בפירוש שישאר שם בכניסת שבת ובביה״ש שכחו לסלק גם זה הוא בכלל שכח. והנה בעיקר דין בסיס מסיק במ״א דלא מקרי בסיס אא״כ הניח עליו דבר המוקצה בשביל שיתיישב עליו בטוב אבל מה שמניחין בדרך אקראי כמו שרגילין להשים בתיבה חפצים אלו על אלו מפני שאין לו ריוח לפנות לכל חפץ מקום בשולי התיבה כה״ג לא חשיב מניח אלא שוכח ומותר לטלטל חפץ המותר אחר שניערו המוקצה מעליו [ומ״מ התיבה גופא לכו״ע הוי בסיס לדבר איסור אם המוקצה חשוב יותר ואסור לטלטלה דהא עכ״פ דעתו היה שיהיה מונח המוקצה בתיבה. ח״א] ולפ״ז מה שנוהגין בשבת להסיר המפה העליונה מעל השלחן אחר שמסיר הא״י המנורה מעליה כדין עושין לפי שא״צ שתהא המנורה דוקא על המפה אלא על השלחן ואינו מעמידה על המפה אלא מפני שא״א לו לפנות מקום להמנורה בגוף השלחן עצמו או מפני שאינו חושש לפנות לה מקום ולפיכך לא נעשית המפה בסיס להמנורה שעליה שתאסר בטלטול [ובמפה התחתונה א״צ לכל זה דהלא בזמננו הדרך להניח עליה הלחם ביה״ש ונעשית בסיס לזה דהוא חשוב יותר] ויש מחמירין בכל זה ובמקום הצורך נראה דיש להקל דכמה אחרונים סוברין כוותיה דהמ״א. קינה

של תרנגולת ויש שם ביצה שיש בה אפרוח שאותה ביצה אסורה בטלטול אף שלא ידע מבע״י שיהיה שם הביצה מ״מ כיון שדרך הוא בכך הוי כמניח ולא הוי כשוכח ונעשה הקינה בסיס להביצה וכן בכל מקום כיוצא בזה בדבר שדרכו להיות המוקצה עליו בודאי הוי כמניח:

יט (יט) בכניסת השבת - היינו כל זמן בין השמשות:

כ (כ) אסור להטות ולנער - דנעשה החבית והכר בסיס [היינו כן ומקום מושב תרגום לכנו לבסיסיה] להמוקצה שעליהם והם גופא מוקצה:

כא (כא) וי״א דאפילו וכו׳ - ס״ל דלא נעשה בסיס כלל כיון שחשב לסלק מעליו המוקצה אח״כ. ובמקום פסידא יש לסמוך על דעה זו [אחרונים]. ודע דאפילו לדעה זו מסתברא דדוקא כשחשב בהדיא לסלק אח״כ המוקצה בשבת [ע״י ניעור או ע״י א״י] או דבר שדרכו בכך לסלק המוקצה אח״כ אבל אם חשב בסתמא שיהיה מונח עליו המוקצה בשבת לכו״ע נעשה בסיס אף דלא חשב בהדיא שיהיה מונח עליו כל השבת:

כב (כב) בכניסת השבת - וה״ה אפילו אם חשב שיהיה מונח עליו כל היום עד איזה זמן קודם שקיעת החמה ואח״כ לסלקם ג״כ לא מקרי בסיס לדידהו ואם נמלך אח״כ לסלק המוקצה מקודם מותר לנער דכיון דאינו על כל יום השבת לא חל שם בסיס כלל אבל אם חשב לסלק בין השמשות הוי כמי שחשב על כל היום דביה״ש ספק לילה [פמ״ג]:

כג (כג) ואז אפילו ניטל וכו׳ - זה קאי גם אדעה ראשונה דאפילו לא הניחו אלא לכניסת שבת וניטל אח״כ מ״מ אסור הכלי כל השבת:

כד (כד) וכן בכל מוקצה - כגון גרוגרות וצמוקים שנתייבשו בשבת ונעשו ראוים לאכילה אפ״ה הוו מוקצה לכל השבת כיון דאתקצאי לביה״ש:

כה (כה) דבר מוקצה וכו׳ - ואפילו אם הדבר מוקצה הוא ג״כ של חבירו:

כו (כו) לא אמרינן וכו׳ - היינו דמותר לטלטל הכלי כשצריך לה אחר שינער המוקצה ממנה:

כז (כז) שלא מדעתו - אך אם עשה כן לטובת חבירו ומן הסתם ניחא ליה בזה כגון שנטל ראובן כלי והעמידו מבע״י תחת הנר בבית שמעון כדי שיפול הנר לתוכו ולא תהיה דליקה ונפל הנר לתוכו קודם ביה״ש והיה בתוכו עד אחר ביה״ש נעשית הכלי בסיס להנר ואסור לטלטלה כל השבת אף לאחר שנסתלק הנר כ״כ הרבה אחרונים ובדה״ח מצדד דאם היה בדעתו לסלק אח״כ המוקצה בשבת נוכל לצרף בזה דעת הי״א הנ״ל דבזה לא מקרי בסיס כלל:

כח (כח) הא דלא שרי וכו׳ - אשוכח קאי דבמניח הרי החבית גופא נעשית בסיס ומוקצה הוא:

כט (כט) ולא הספיק לו וכו׳ - דצריך שיהיה לו אותו המקום פנוי לגמרי:

סימן שי

א (א) עץ וכו׳ - עץ זה הוי כלי כיון שמיוחד לתלות דגים אלא משום דמאיס דריחו רע הוי לר׳ יהודא מוקצה מחמת מיאוס ואנן קי״ל כר״ש דשרי:

ב (ב) אין שום אוכל וכו׳ - דבדבר שאינו אוכל אף לר״ש יש מוקצה לפעמים כגון מוקצה מחמת חסרון כיס וכמ״ש בסימן ש״ח ס״א וכן בדבר שאינו כלי כגון מעות וצרורות ואבנים וכיו״ב:

ג (ג) תלוש - דבדבר שהיה מחובר מבע״י ג״כ לכו״ע הוי מוקצה שאין דעתו עליו מאתמול ועיין בב״י:

ד (ד) לסחורה - דאע״ג דעומדים לסחורה דעתו עליהם לאכול מהם כשירצה:

ה (ה) ואפילו חטין שזרען וכו׳ וביצים וכו׳ - ר״ל דאע״ג דדחינהו בידים מלהשתמש בהן מ״מ כיון דחזיין ללקטן ולאכול לא הוו מוקצה דלכשיהיו מוקצה בעינן שני פרטים דחינהו בידים ולא חזו וכמש״כ בסוף הסעיף:

ו (ו) בקרקע - ועיין במאירי שכתב דדוקא כשלא היו הזרעים עדיין מכוסין בעפר ועיין לקמן בסימן שי״א ס״ח ובמ״ב שם ס״ק כ״ז:

ז (ז) לא השרישו - דאי השרישו היה חייב משום עוקר דבר מגידולו:

ח (ח) וביצים שתחת התרנגולת - ר״ל שהושיב התרנגולת על הביצים מבע״י כדי לגדל אפרוחים:

ט (ט) קודם בישולן - דאפילו כשהכניסו בסלים עדיין איכא דאכיל להו הכי משא״כ בגרוגרות וצמוקין כשהניחן ליבשן ונשתהו מעט שוב אינן ראויין לאכילה עד שיתייבשו ובודאי הסיח דעתו מהם. איתא בגמרא דדוקא גרוגרות וצמוקין אבל שארי פירות שהעלה לגג ליבשן אין בהם משום מוקצה דהם חזיין לאכילה אף קודם שיתייבשו:

י (י) במוקצה - רחבה שאחורי הבתים קרוי מוקצה. ואפילו היה אוכל מן הענבים עד שחשכה והותיר והניחן במוקצה או העלן לגג ליבשן לעשות אותן צמוקין אפ״ה שם מוקצה עליהן [גמרא] דהשתא כיון דהניחן לייבשן אסח דעתיה מינייהו:

יא (יא) הוי מוקצה - היינו אפילו בטלטול אסורין דהרי הן כאבנים ועפר:

יב (יב) דאין הכנה וכו׳ - ר״ל דבר שהוא אסור בישראל משום דאתקצאי בין השמשות ולא הוזמן מבע״י בא״י לא שייך זה דאין הא״י מקצה מדעתו כלום וכיון שהוא מוכן לאיש אחד מוכן לכל אבל דבר דאסור בבין השמשות משום מחובר או משום שהיה מחוסר צידה ותלשו הא״י או צדו בשבת אף שהדבר הוא של א״י לכו״ע אסור וכן באיסור נולד ג״כ הכי:

יג (יג) ואפילו גרוגרות וכו׳ - ר״ל דאף שהעלה הא״י מבע״י ליבשן ודחיין בידים מ״מ לא חל עלייהו שם מוקצה ועיין בספר בית מאיר שמפקפק בזה מאד כיון דדחייה בידים ולא חזי לאכילה אטו משום דא״י הוא נותן דעתו יותר לזה וע״ש שמאריך בזה והגר״ז סובר ג״כ כהבית מאיר וע״כ מפרש דמיירי השו״ע דוקא בגרוגרות וצמוקין דחזו ולא חזו וכדלקמן בס״ה דפוסק השו״ע שם דמהני הזמנה בזה פסק הכלבו דבא״י אפילו אי לא הזמין מהני דאינו מקצה מדעתו אבל אי לא חזו לגמרי דקי״ל דאפילו הזמנה לא מהני בישראל בזה אין נ״מ בין ישראל לא״י:

יד (יד) בין באיסור אכילה וכו׳ - האי בין בין הוי רבותא טפי ברישא לענין איסור אכילה ור״ל דלא מיבעיא לענין טלטול בעלמא בודאי אמרינן דאין מוקצה לחצי שבת ומותר לטלטלו אחר שנסתלק מעליו שם מוקצה אלא אפילו לאכלו מותר:

טו (טו) אם אירע בו דבר וכו׳ - כגון שירדו גשמים על הצמוקים ונתפחו עד שאינן ראויין לאכילה ואח״כ שזפתן השמש ונתיבשו עד שנעשו ראוין חזר להיתרו והטעם דאין שייך שם מוקצה לחצי שבת כיון שביה״ש היה ראוי. כתב הט״ז איזמל שמל בו בשבת אין לטלטלו אחר המילה דהא מוקצה הוא מחמת חסרון כיס דהא אדם מקפיד שלא להשתמש בו דבר אחר ודלא כהמקילין לטלטל אותו מטעם דאין מוקצה לחצי שבת דהא בין השמשות ג״כ היה מוקצה מחמת חסרון כיס ואין לטלטלו אז לשום דבר וע״כ אע״פ שעומד למחר למלאכת מילה מ״מ אחר גמר צורך שלו חוזר לאיסור טלטול של בין השמשות ע״כ יצניעו באותו חדר שהוא מל שם והמ״א בסימן של״א סק״ה מסכים עמו ג״כ בעיקר הדין אך דעתו שיש להחמיר שבעוד שהאיזמל בידו לא יניחנו מידו עד שיניחנו במקום המשתמר או שיוליכנו לביתו דכל מוקצה שהוא בידו מטלטלו לאיזה מקום שירצה וכדלעיל בסימן ש״ח ס״ג. ואם הוא ג״כ פורע וצריך להניח האיזמל מידו כתב הא״ר שיקבל אחר מידו והוא יוליכנו שם למקום המשתמר. ומ״מ בדיעבד אם הניחו מידו ויש חשש שלא יגנב שם מצדד הא״ר דיש לסמוך על רמ״א וש״ך דסוברים דמותר לטלטלו והביאו החכמת אדם בהלכות מילה:

טז (טז) אסור כל היום - דעיקר הכנה מבעוד יום בעי כדכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וזה הלא בתחלת כניסת היום הוקצה מלהשתמש בו:

יז (יז) אע״פ שלא ידעו - ר״ל והו״א דמחמת זה חל עלייהו שם מוקצה דהוקצה מדעתם אלו הפירות בשבת זו קמ״ל דלא אמרינן הכי דהרי הוא לא הסיח דעתו מהם אלא כדי שיתיבשו והרי כבר נתיבש והוכן מבע״י [רש״י]:

יח (יח) דחזו ולא חזו - היינו שנתיבשו קצת על הגג מבעוד יום:

יט (יט) לאו מילתא היא - דהרי הם כאבנים ועפר. כתבו הפוסקים אימתי אמרינן דאתקצאי לבין השמשות דוקא דברים שגמרו בידי שמים כגון גרוגרות דאין נגמרין אלא ע״י חום החמה ושמא יהיה יום ענן בשבת ואסח דעתיה מנייהו אבל דבר שנגמר בידי אדם כגון תמרים שנתן עליהם מים בע״ש אף דבודאי אינם ראוים בבין השמשות לא התמרים ולא המים דהא לא קלטו טעם התמרים שיהו ראוין לשתיה וגם התמרים לע״ע לא חזיין אפ״ה לא אסח דעתיה מנייהו על יום השבת שיהא מוקצה מחמת זה דהא בידו להשהותן עד למחר שיקלטו טעם התמרים:

כ (כ) ונמצא מבטל וכו׳ - והוי כסותר הכלי [טור]:

כא (כא) אבל מותר לכפות - היינו דלא כר׳ יצחק דס״ל דאסור לטלטל שום כלי אלא בשביל דבר המותר לטלטל:

כב (כב) שלא יגע בו - ואע״ג דמותר ליגע במוקצה כדלעיל בסימן ש״ח ס״ג הכא אביצה קאי וכדי שלא ינענע אותה אבל דבר שאינו מתנדנד ע״י הנגיעה שרי [בה״ג והגר״א והביא ראיה לזה וכ״כ בדה״ח ודלא כמ״א וט״ז]:

כג (כג) והיה עליה ביה״ש - ומיירי שהניח דאי בשכח הלא אף בעודן המעות עליה מותר לנערן וכ״ש שלא נעשית המטה בסיס לכל השבת וכדלעיל בסימן ש״ט ס״ד:

כד (כד) ואפילו לצורך גופו - דדין הבסיס כאותו המוקצה שעליו וכיון דמעות הוי מוקצה מחמת גופו דאסור אפילו לצורך גופו ומקומו גם דין המטה כך הוא:

כה (כה) ויש אוסרין בייחד לכך - טעמו דהוא גריע משאר כלי שמלאכתו לאיסור כיון שיחדה בהדיא לזה מסתמא מיחד לה מקום ומקפיד שלא להשתמש בה תשמיש אחר זולת זה [ומ״מ אם לא הניח בה עדיין מעות כלל רק ביחוד בעלמא אין שם מוקצה עלה דהזמנה לאו מילתא היא] וע״כ דינה כמוקצה מחמת חסרון כיס כ״כ הפוסקים וכתב המ״א ולפ״ז אפילו לצורך גופו ומקומו אסור ונשאר בתימה על הרמ״א שכתב לשיטה זו דלצורך גופו או מקומו מותר דליתא והביא ראיות לזה וכן בפרישה וביאור הגר״א מסכימים לדבריו ועיין מה שכתבנו לקמיה:

כו (כו) אא״כ עשה וכו׳ - דמעשה זו מבטל המחשבה דיחוד והמעשה שעשה בה מעיקרא שהניח בה מעות [הגר״א]:

כז (כז) מיהו לצורך גופו - עיין בס״ק כ״ה מה שכתבנו בשם המ״א ושארי אחרונים שתמהו ע״ז וס״ל דלשיטה זו אסור בכל גווני ומ״מ לדינא מסכים בספר א״ר דאף שהכיס מיוחד למעות כל שאין דרכו להקפיד להניח בו דברים אחרים איננו בכלל מוקצה מחמת חסרון כיס רק כסתם כלי שמלאכתו לאיסור ושרי לצורך גופו או מקומו וכן הסכים בספר בית מאיר ע״ש:

כח (כח) דהכיס בטל אצלו - ר״ל וע״כ מותר לצאת בו אפילו לר״ה ולא אמרינן דהכיס הוי משאוי [מ״א] עוד כתב דאפילו אם נסבור למעלה בדעת ר״ת דאף לצורך גופו ומקומו אסור וכמו שכתבנו בס״ק כ״ה וכ״ז מ״מ הכא שרי ליתן בתוך הכיס וליטול ממנו דהא חזינן דלא קפיד עלייהו בחול להניח בו גם דברים אחרים:

כט (כט) אבל אם שכח - כונתו העיקר לברר לנו דהואיל ויש עדיין מעות בהכיס אסור ללבשו שמא ישכח ויצא וכדמסיים לבסוף ורק לטלטל מותר. ודע עוד דלאו דוקא שכח דאפילו אם הניח מעות בכוון מבע״י ודעתו היה שישאר שם כל השבת אף דהכיס נעשה בסיס להמעות מ״מ מותר לטלטל הבגד אף בעוד שהמעות מונח בכיס דהבגד לא נעשה בסיס הואיל ואינם על עיקר הבגד [ומ״מ אסור להכניס ידו בהכיס דעכ״פ הכיס נעשה בסיס להמעות ואפילו לאחר שהוסרו המעות מתוכם דהרי עכ״פ ביה״ש אתקצאי הכיס להמעות] ומ״מ אם אפשר בניעור יראה לנער מתחלה דיש שסוברין דאף שהמעות אינם על עיקר הבגד ג״כ צריך לנער קודם שיטלטל הבגד בין בהניח ובין בשכח וכמו שנכתוב לקמיה:

ל (ל) הואיל וכו׳ - כלומר דהכיס אינו תפור לארכו בבגד אלא פיו לבד תפור והוא כולו תלוי [ב״י] דאם היה הכיס כולו תפור בבגד אמרינן דכל הבגד נעשה בסיס ואף דהכא מיירי בשכח מ״מ עכ״פ היה צריך לנער מתחלה המוקצה וכדלעיל בסימן ש״ט ס״ד משא״כ כשהכיס תלוי אין צריך אפילו ניעור מתחלה ויש מחמירין וסוברין דגם בזה צריך ניעור מתחלה:

לא (לא) ואין המעות וכו׳ - כתב המ״א דוקא כשפה הכיס תפור להבגד אז אמרינן דהוא בטל לגבי הבגד וכן כשיש מעות תוך תיבה שבשלחן [שקורין טישקעסטיל] ועשוי בענין שא״א להוציאו לגמרי מן השלחן וע״כ נתבטל לעיקר השלחן אבל כשכיס מלא מעות קשור לבגד הוא כלי בפני עצמו ואינו בטל לגבי הבגד וכן התיבה אם יכולין להוציאו לגמרי מן השלחן וא״כ כל אחד ואחד כלי בפ״ע ולא נתבטל לגבי השלחן וממילא אסור לטלטל הבגד והשלחן שהרי הם נעשים בסיס להמעות כשהניח את המעות בם מע״ש ע״ד שיהיו שם בשבת [אם לא שמונח על השלחן דבר היתר שחשוב יותר ונעשה השלחן בסיס לו וכדלקמיה בס״ח] ואם שכח ליטלם מע״ש עכ״פ צריך מדינא ניעור מתחלה. אך אם יש בתוכם רק איזה פרוטות בטלים לגבי הבגד והשלחן דאין אדם מבטל בגדו ושלחנו בשביל איזה פרוטות [ח״א]. עוד כתב דנ״ל דוקא כשהתיבה שבשלחן הוא מיוחד תמיד למעות או שאר דבר מוקצה אבל כשהתיבה התלויה בשלחן עשויה תמיד להניח בה לחם וסכינים ואירע שהניח בה מעות אפילו אין בה לחם וסכינים אע״ג דהטישקעסטי״ל ודאי אסור לטלטל אבל מותר לטלטל השלחן שהרי גם הטישקעסטי״ל הוא בעצם כלי שמלאכתו להיתר וא״כ נעשה השלחן בסיס לאיסור ולהיתר וצ״ע וע״ש עוד מה שכתב בענין זה:

לב (לב) שיש עליה מבע״י וכו׳ - לאפוקי אם הוסק בשבת דאסור בזה לכו״ע משום נולד דנעשה מעשה חדש דמעיקרא עצים והשתא אפר ואם נתערב אפר המותר באפר האסור והאיסור לא היה ניכר קודם שנתערב בטל ברוב דאי היה ניכר קי״ל דדשיל״מ אפילו באלף לא בטל ומוקצה יש לה מתירין

בערב. כתב הח״א נ״ל דמים הנוטפין מן האילנות בימי ניסן אסורין ג״כ משום נולד ואפילו יש כבר כלי עם מים מע״ש שנוטף לתוכו אפ״ה אסור ולא אמרינן בזה דבטל דהא טיפה הנוטפת היתה ניכר קודם שנתערב בהמים וקי״ל דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל:

לג (לג) חשוב מדבר האסור - ואם שניהם שוין אסור. כתבו הפוסקים דאם לכל העולם ההיתר חשוב יותר ולדידיה אינו חשוב אזלינן בתר דידיה וה״ה איפכא:

לד (לד) וטעם היתר טלטול וכו׳ - ר״ל דלמה בסימן ש״ט ס״ג אמרינן בפירות המונחים עם אבן בסל דאע״ג דהסל הוא בסיס לאיסור ולהיתר מ״מ היכא דאפשר לא יטלטל הפירות והסל כ״ז שהאבן מונח שם אלא ינער מתחלה הכל על הארץ ואח״כ ילקט הפירות לתוך הסל ויטלטלם והכא נמי אף שצריך להאפר נימא דינער הקיטמא עם השברי עצים על הארץ ואח״כ יכנס הקיטמא לבד תוך הכלי ויטלטל למקום שירצה ולזה כתב דהכא לא אפשר לכנס אח״כ הקיטמא לבד משום דשברי עצים היינו שברים קטנים או פחמין קטנים שאי אפשר ליטול האפר מבלעדם:

לה (לה) למקום המחתה - דאז א״א לנער דיפול למקום שצריך אליו לכן מטלטלה כולה ביחד:

לו (לו) ינער האפר וכו׳ - ואי איכא הפסד בניעור א״צ לנער וכמ״ש בסימן ש״ט ס״ג [אחרונים]:

לז (לז) האיסור עליו לבד - ר״ל בבין השמשות ע״כ לא מהני הנחת ההיתר אצלו דאפילו אם היה ניטל האיסור לגמרי משם ג״כ אסור כיון דאתקצאי לבין השמשות וכנ״ל בס״ז אבל אם בשבת הונח עליו דבר איסור הואיל וביה״ש לא אתקצאי הו״ל מוקצה לחצי שבת וקי״ל דאין מוקצה לחצי שבת אלא כל זמן שהאיסור מונח עליו אסור בטלטול ע״כ מותר להניח עליו דבר של היתר החשוב יותר ומטלטל הכל ביחד אם אי אפשר לו לנער האיסור משם:

סימן שיא

א (א) ככר או תינוק - וה״ה שאר חפץ שמותר לטלטל והטעם שהצריכו לכל זה ולא התירו לטלטלו להדיא כמו שמסיים לבסוף משום דכל מה שאפשר למעבד בקצת היתר טפי עדיף:

ב (ב) על ידיהם - והיינו שמניח עליו או אצלו ומטלטלו עמו ולא מינכר כ״כ טלטול המוקצה אף שגם המת הוא מוקצה מפני שמטלטל שניהם כאחד ולא התירו ע״י עצה זו דככר או תינוק אלא למת בלבד מפני בזיון המת אבל לא בשאר דבר מוקצה כאבן וכיו״ב וכמ״ש לקמן בס״ה:

ג (ג) מן הצד - ואע״ג דטלטול מן הצד ג״כ שמיה טלטול כשמטלטלו לצורך דבר המוקצה כמ״ש ס״ח מ״מ בדליקה התירו מטעם דאדם בהול על מתו ואי לא שרית ליה אתי לכבויי. ולענין טלטול המטה אחר שסילק המת ממנה תלוי בזה אם היה חי ביה״ש לכו״ע מותר לטלטל אח״כ המטה דלא נעשית בסיס למת כיון דלא אתקצאי ביה״ש אך אם מת בע״ש הרא״ש אוסר והמאור מתיר ואם היה דעתו מתחלה שיהיה מונח המת עליה כל השבת ואח״כ סלקוהו ממנה לכו״ע נעשית המטה בסיס ואסור לטלטלה [תו״ש]:

ד (ד) באותו רשות - משמע מזה דלרשות אחר אסור להוציא בכל גווני אבל הרבה אחרונים הסכימו דאפילו לרשות אחרת שלא ערבו עם זה או לכרמלית שרי להוציא מפני בזיון המת ולענין אם צריך לזה ככר ותינוק תליא בשתי דעות המבואר בס״ב ויש מאחרונים שכתבו דגם דעת המחבר הוא כן ומה שכתב באותו רשות ר״ל דמה שכתבנו מילתא דפסיקא דצריך לכתחלה ככר או תינוק הוא דוקא באותו רשות אבל כשמוציאו לרשות אחר [כגון שהדליקה הוא בכל החצר והוכרח להוציאו משם] אז לאו מילתא דפסיקא הוא די״א דאדרבה דטוב להוציאו בלא ככר ותינוק כדי למעט באיסור הוצאה וכמבואר בס״ב:

ה (ה) המוטל בחמה - מיירי שעדיין לא הסריח אלא שחושש פן יסריח ולכך החמיר המחבר דדוקא באותו רשות מותר להוציא ואזיל לטעמיה בריש ס״ב אבל לדעת רמ״א בהג״ה שם דהביא דעת רש״י וטור גם במוטל בחמה שהוא קרוב להסריח נמי שרי להוציא לרשות אחר וכן פסק הב״ח להקל:

ו (ו) שמיה טלטול - ומטעם זה אסור לדחוף ע״י קנה דבר שהוא מוקצה [ט״ז] אך אם דחיפתו הוא מפני שצריך להשתמש במקום שמונח בו המוקצה שרי דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר וכדלקמן בס״ח ועיין לעיל בסימן ש״ח במ״ב ס״ק קט״ו:

ז (ז) מותר להוציאו - דגדול כבוד הבריות שדוחה ל״ת דדבריהם ומש״כ ואם היה להם מקום הוא דעת הרמב״ם וטעמו דס״ל דעיקר ההיתר מפני כבוד החיים שהחיים מתבזים ג״כ ע״י שהמת נסרח ונתבזה ולכך ביש להם מקום לצאת משם דתו ליכא כבוד החיים אין מוציאין אותו לבד ממת שבא בספינה האמור בסוף הסעיף שם הוא בזיון גדול למת כשהא״י מתאספין סביבותיו וחששו לכבודו משא״כ הכא ליכא בזיון כ״כ למת כיון שמונח במקום שאין רואין ועוד כיון שכבר הסריח. ודע דלדעת היש אומרים הנ״ל שמקילין בקרוב להסריח אפילו יש להם מקום לצאת מותר להוציאו מפני שלא יסריח:

ח (ח) אלא ע״י ככר - דהוצאה דא״א לתקוני שרי אבל טלטול דאפשר לתקוני ע״י ככר מתקינים:

ט (ט) מוטב להוציא וכו׳ - עיין בא״ר שהכריע כדעה הראשונה משום שהרבה פוסקים סוברין כמותה. ומ״מ נ״ל כשאין לו ככר ותינוק מותר להוציא אף בלא ככר ותינוק דאף לדעה הראשונה אין הכרע שהוא לעיכובא עיין במ״א סק״ח ובא״ר סק״ז:

י (י) אף לר״ה - טעמו דהו״ל מלאכה שא״צ לגופה דהא אין צריך למת ולית ביה רק איסור דרבנן לר״ש דקיי״ל כוותיה ובמת לא גזרו מפני כבוד הבריות אבל הדעה ראשונה ס״ל דלא התירו אלא כרמלית דלית לה עיקר בדאורייתא משא״כ בזה דשם מלאכה עליה אלא שאין צריך לגופה לא התירו אף במת ועיין בט״ז וכן בא״ר דהלכה כדעה ראשונה משום דהרבה פוסקים סוברין כמותה ובפרט דמלאכה שא״צ לגופה ג״כ לא ברירא דהוא פטור עליה דיש שפוסקין כר׳ יהודה דמחייב עליה עיין בסוף סימן של״ד:

יא (יא) ע״י תינוק - דוקא כשהוא גדול קצת דשייך בו חי נושא את עצמו ולית ביה בעלמא רק איסור דרבנן ובמת לא גזרו משא״כ בקטן ביותר [עיין סימן ש״ח סמ״א ובמ״ב שם] הוא שוה לככר וחייב על הוצאתם גופא:

יב (יב) וה״ה דמותרים וכו׳ כמו ע״י ככר ותינוק - ר״ל כמו שהתירו בישראל ע״י ככר ותינוק התירו ע״י א״י אף בלי ככר ותינוק וממילא משמע קצת מלשון זה דדוקא לכרמלית אבל לר״ה דאסור לרוב פוסקים ע״י ישראל אף ע״י ככר ותינוק אפילו ע״י א״י אסור וכ״כ במ״א ובא״ר מצדד בשם כמה

פוסקים שסוברין להקל גם בר״ה:

יג (יג) לצורך כהנים - שיהיו יכולים להיות בבתיהם שהיו תחת גג אחד עם המת דלא הותר טלטול המת ע״י ככר או תינוק אלא לצורך המת. וכתבו האחרונים דטלטול מן הצד דהיינו להפכו ממטה למטה שרי לצורך כהנים אפילו שלא ע״י ככר ותינוק דהרי הוא טלטול מן הצד לצורך מקומו דשרי וכדלקמן בס״ה. ומ״מ בין בזה וכן במה שמתיר הרמ״א ע״י א״י הוא דוקא אם הקרובין רוצין דמשום בזיון המת ליכא בזה דמה לו כשמטהרין אותו בבית זה או בבית אחר אבל אין יכולין לכופן להוציאו מן הבית שמת שם [אם לא במקום שהמנהג לשאתו מיד במקום שמטהרין אותו יכול לכופן] ואפילו היה בהכ״נ תחת גג אחד עם המת והכהנים מעוכבין עי״ז לילך לבהכ״נ דהוא מצוה משום דזהו כבוד הקרובים שיטהרו ויעשו צרכי המת בביתם אם לא בנפל דליכא משום כבוד י״א דיכולין לכופן להוציא מן הבית בשביל הכהנים וע״פ האופנים המבוארים למעלה [כ״ז מתבאר מדברי המ״א וש״א ועיין מה שכתב המ״א עוד בענין זה]:

יד (יד) לצורך מצוה - דשבות דשבות לצורך מצוה שרי וכדלעיל בסימן ש״ז ס״ה ועי״ש דלצורך גדול חשוב ג״כ כצורך מצוה ולהכי שרינן הכא ע״י א״י לצורך כהנים וכן משמע מהגר״א:

טו (טו) שהוא לבוש - היינו שהיה המת לבוש בו מתחלה וכ״ש אם נתן עליו שאר כלים שמלאכתן להיתר [גמרא]:

טז (טז) בכסותו וכו׳ - בסעיף זה הוסיף דאפילו אם המת לבוש בו עכשיו ג״כ מהני כמו ככר ותינוק ובב״י הקשה ע״ז דליהוי הכסות בטיל לגביה ועיין במ״א שיישבו דדוקא תכריכין הן בטלין אצלו שאינו עתיד לפושטן אבל המלבושין שהיה לבוש בם מחיים בודאי עתיד להפשיטן מעליו ואין בטילין אצלו ועיין מה שכתבנו בבה״ל שתירוץ זה אינו מרווח:

יז (יז) דבר המותר הוא - ר״ל שאין כונתו בטלטולו בשביל המת גופא שהוא אסור בטלטול אלא בשביל המקום או הדבר שהוא מונח עליו שהוא מותר בטלטול:

יח (יח) אבל לא וכו׳ - עיין לעיל סימן ש״ח ס״ה ובמ״ב שם סקכ״ו:

יט (יט) זה מביא מטתו - כדי להפסיק בינם לקרקע. ואין להקשות כיון דלבסוף זוקף מטתו ומסירה אח״כ וכדלקמיה ונשאר רק המחצלת פרוסה על המת יביאו מיד המחצלת ויפרוס על גביו ואח״כ כשישמט ישאר על המת י״ל דא״כ יהא ניכר יותר שעושה לצורך המת ואסור לעשות אהל עראי לצורך המת אבל השתא ניכר שעשו לצורך עצמן שהרי כשחם להם מלמטה הביאו מטה ויאמרו שגם המחצלת הביאו מתחלה רק בשביל עצמן:

כ (כ) זוקף מטתו ונשמט וכו׳ - ר״ל שזוקפה ומסירה והוא נשמט מתחת המחצלת והמחצלאות הם קשים וזקופים ונשארים ממילא כאהל על המת. ועיין במ״א דאם הוא מתירא שלא יסריח המת ויצטרכו לצאת שרי לפרוס עליו מחצלת להדיא אך שיהיה בלא עשיית אהל:

כא (כא) לסוך המת ולהדיחו - סיכה הוא בשמן והדחה במים והיינו במים קרים והטעם בכל זה שהתירו דזהו לאו בכלל טלטול אלא נגיעה בעלמא כיון שאין מזיז בו אבר:

כב (כב) מתחתיו - אבל אסור לשמוט המת מע״ג הכר דהוא טלטול ממש והעולם נוהגין להגביה אותו מעל הכרים ע״י ככר אף במקום שאין לחוש שיסריח ויש למחות בידם רק לשמוט הכרים מתחתיו מותר ובמקצת מקומות נוהגין להעצים עיניו ולישר אבריו שלא יתעקמו ואומרים דאיתא בזוהר שהיא סכנה ואף דדבר זה אין לו שרש ע״פ הדין דבמשנה איתא דאין מעצימין עיניו של מת וכן שלא יזיז בו אבר וכל הראשונים סתמו כן וכמו שפסק בשו״ע מ״מ במקום שנהגו אין למחות כיון שיש להם סמך ע״פ הזוהר אך באמת בזוהר לא נזכר סכנה כ״א לענין עינים וא״כ לישר האברים אין להם שום סמך ובא״ר כתב דבמקום שנוהגין להקל בזה משום שחוששין שלא יתעקמו ויהיה בזיון למת יעשו כמ״ש במרדכי שמניח ככר [או שאר דבר שמותר לטלטל וכנ״ל] על אותן האברים ודוחק עליו עד שיפשטו אבריו:

כג (כג) שלא יסריח - ע״י חום הכרים וכסתות. ומותר לזלף חומץ ע״ג בגדים של המת בשביל שלא יסריח למוצאי שבת ויוכלו להתעסק בטהרתו [אחרונים]:

כד (כד) שלא יזיז וכו׳ - ואם היה המת מלוכלך בטיט וצואה עד שמאוס בעיני רואיו מותר לטלטלו ע״י ככר ותינוק ולרחצו במים בידו ולא ע״י מפה משום סחיטה אבל בלא״ה אסור בכל זה ואפילו ע״י א״י אסור:

כה (כה) ומקצת עליו מגולים - דאי לא היו העלין מגולין כלל הרי בע״כ מזיז עפר בידים ואסור ואפילו אם ירצה לתחוב מחט או כוש דרך העפר בצנון וליטלו וכמו בס״ט ג״כ אסור דנראה כעושה גומא [מ״מ] ויש מקילין ע״י תחיבת מחט וכוש:

כו (כו) ולא השריש - דאי השריש אפילו אם היה גם גוף הצנון מגולין מלמעלה ג״כ אסור להזיזן ממקומן משום תולש:

כז (כז) וגם לא וכו׳ - דאם היה נתכוין לזריעה אף שלא השריש אסור כיון שמתחלה היה רוצה בהשרשתן וטמונין בקרקע כדרך הזריעה ועיין במ״א שהקשה ע״ז מהא דקי״ל בגמרא [והובא לעיל בסימן ש״י ס״ב] דחטין שזרען בקרקע ועדיין לא השרישו דמותר ללקטן ולאכלן ומ״מ אין לזוז מפסק המחבר דכן נמצא בכמה ראשונים [הרוקח והרמב״ן בחידושיו והמאירי] וההיא דלעיל תירץ המאירי דמיירי כשלא היו הזרעים עדיין מכוסין בעפר:

כח (כח) אע״פ שבנטילתו וכו׳ - ר״ל דמ״מ רק טלטול מן הצד הוא וכונתו הוא בשביל לקיחת הצנון דהוא דבר המותר. כתבו האחרונים דההיתר דלקיחת הצנון מהארץ מיירי כשטמונין בשדה דאי בבית אסור שמא יבא להשוות אח״כ הגומות שבקרקע הבית שנעשה עי״ז [ואך אם הם טמונין בחול ועפר שמונחין בקרן זוית והכניסן לעשות בו צרכיו מותר להוציאן ואפילו לא היה מגולה כלל מלמעלה וכמו שנתבאר לעיל בסימן ש״ח סל״ח וע״ז רמז בהג״ה בס״ט] וכעין זה איתא בגמרא ג״כ גבי עמודים של אורג שהיו תקועין בקרקע הבית שאסור לטלטלן ממקומן שמא יבא להשוות הגומות אח״כ:

כט (כט) ואפי׳ הניחו וכו׳ - ר״ל דאף דבעלמא אם הניח דבר מוקצה על איזה כלי ע״ד שישאר שם כל השבת לכו״ע נעשה הכלי גופא ג״כ מוקצה מטעם בסיס לדבר האסור וכנ״ל בסימן ש״ט ס״ד מ״מ הכא לא נעשה הצנון בסיס להעפר שעל גבו מטעם דאין באכלין וכו׳ ור״ל דבאוכלין אלו לא שייך בסיס דהלא לא היתה כונתו בהטמנה שיהא האוכל משמש להעפר אלא אדרבה שיהא העפר משמש להאוכל וה״ה לענין פירות הטמונין בתבן דלקמיה אפי׳ היה דעתו שישארו שם כל השבת ג״כ לא נעשו הפירות בסיס להתבן שעל גבן מטעם הנ״ל:

ל (ל) וטלטול בגופו - פירוש שאינו נוגע בידו כ״א בגופו או בשאר אבריו מקילינן בו יותר משאר טלטול מן הצד וע״כ מותר אפילו לצורך דבר האסור:

לא (לא) דסתמו וכו׳ - היינו במקומות שמסיקין בקש אבל במקומותינו סתמא עומד למאכל בהמה או לשכיבה ומותר לנענעו אפילו ביד. ודע דהשו״ע מיירי שהקש לא הונח על המטה לשם שכיבה דאי הונח במבע״י לשם שכיבה תו נסתלק ממנו שם מוקצה בכל מקום:

לב (לב) מנענעו בגופו - כדי שיהא צף ורך לשכב עליו:

לג (לג) שהרי הכינו וכו׳ - היינו אפילו אם לא חשב בהדיא לשכב עליו חשבינן ע״י מעשה זו כאלו חשב ואם חשב בהדיא מהני אפילו בלא כר וכסת וכמו שכתב הרמ״א:

לד (לד) וכן אם חשב - פי׳ אפילו הניחו להקש על המטה בסתמא ואח״כ חישב עליו:

לה (לה) בתבן או בקש - תבן הוא הקנה הנקצר עם השבולת וקש הוא מה שנשאר בשדה אחר הקצירה:

לו (לו) המוקצים - לאפוקי אם הזמינן למאכל בהמה או לשכיבה ובמקומותינו סתם תבן מיוחד למאכל בהמה ועיין לעיל בסימן ש״ח במ״ב סקי״ח מה שכתבנו לענין חבילות של תבן:

לז (לז) יכול לתחוב וכו׳ - דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר ושרי כדלעיל בס״ח. וכ״ז כשהיה טמון בתבן המוקצה שמונח במקומו ועומד להסקה אבל אם לקח בע״ש מקצת ממנו והטמין בו פירות זה ודאי נסתלק מעל התבן שם מוקצה דהרי הכינו להטמין בו פירות ומותר לטלטל התבן בהדיא:

לח (לח) ובעפר - היינו בעפר שהוא צבור בבית להשתמש בו דאין עלייהו שם מוקצה. והנה לפי מה שנתבאר בסימן זה דטלטול מן הצד לצורך דבר האסור אסור תדע לנכון דמה שנוהגין איזה אנשים למכור בשבת ולקבל המעות בכלי או ע״י בגד או גורר בסכין מלבד הרעה הגדולה של מקח וממכר בשבת כמה סמיות עינים יש בזה דאף כשנימא דזהו טלטול מן הצד הלא הוא בשביל דבר האסור שהוא המעות ואין שום ספק שהוא איסור גמור:

סימן שיב

א (א) אבנים - וה״ה צרורות או שאר דבר כה״ג דלאו בר טלטול הוא:

ב (ב) מקום מיוחד - פי׳ שהמקום קבוע לו לבהכ״ס דכיון שקבוע לו לכנוס שם תמיד א״כ אפילו אם ישתיירו לו אבנים ערבית יוכל לקנח בהם שחרית וע״כ התירו לו להכניס מלא היד ולא הוי טלטול שלא לצורך ואף דאותו המקום אינו מיוחד לו לעצמו ואפשר שיקחו אחרים את האבנים לקנח לית לן בה דמה לי הוא מה לי אחר ואפשר ג״כ שיצטרך לו אח״כ בעצמו ולהכי שרי ומש״כ אח״כ ואם אין לו מקום קבוע היינו שהולך פעם למקום זה ופעם הולך למקום אחר וע״כ אסור להכניס יותר ממה שצריך לו ודאי לפעם אחד דהיינו כשיעור בוכנא קטנה דאם יכניס יותר וישתייר נמצא שטלטל תחלה שלא לצורך וכתב המ״א בשם הפוסקים דהא דמתירין בבהכ״ס קבוע להכניס שם אבנים בשבת היינו דוקא בשאינו מיוחד לו לעצמו אלא נכנסין גם אחרים שם דלא היה לו להכין מע״ש דחשש שמא יטלוהו אחרים ובפרט אם הוא בבהכ״ס שבשדה דטרחא הוא להכין מע״ש דרחוקה היא אבל אם היה סמוך לו לביתו וגם מיוחד לו לעצמו דאין נכנסים אחרים לשם ואפילו מבני ביתו אין להתיר להכניס שם אבנים כלל דהיה לו להכין מאתמול והא״ר מצדד להקל בזה בכל גווני וכדעת הלבוש והטעם משום דלא מסיק אינש אדעתיה להכין שם אבנים מע״ש:

ג (ג) מלא היד - ואפילו ד׳ וה׳ אבנים [רש״י]:

ד (ד) כשעור בוכנא קטנה - ברי״ף ורא״ש איתא כשעור ראש בוכנא קטנה שדכין בו את הבושם וכן משמע בטור:

ה (ה) ואם ניכר וכו׳ - משמע מלשון זה דאם אינו ניכר אף שידוע שקינח בו אסור ליקח ממנו מלא היד אם אין לו מקום קבוע ויש מקילין בזה דכיון שידוע שקינח בו הוי כניכר:

ו (ו) שקנחו בו - היינו מע״ש ומיירי כשלא יחדן מע״ש בפירוש לכך דאם יחדן אפילו לא קינח בהן מעולם מותר להכניסן כמה שירצה וה״ה נייר חלק שמקפיד עליו דיש בו משום מוקצה ג״כ מהני יחוד מע״ש דעי״ז הוסר מעליו שם מוקצה ומותר להכניס לבהכ״ס כמה שירצה ואם לא יחדן אינו מותר להכניס לבהכ״ס שאינו קבוע רק כפי צרכו לפעם זה בלבד ואסור לקרוע הנייר בשבת וכמבואר לקמן בסימן ש״מ סי״ג ע״ש במ״ב:

ז (ז) מותר להכניסו - עיין לעיל בסימן ג׳ סי״א במ״ב שם:

ח (ח) וי״א דאפילו מכרמלית וכו׳ - וכן עיקר [א״ר] ור״ה דידן אף שלהרבה פוסקים דינו ככרמלית מ״מ אין להקל:

ט (ט) על האבנים - היינו שהכניסן מתחלה לקנח בהן ואח״כ ירדו עליהן גשמים ונטבעו בקרקע או בטיט:

י (י) רישומן ניכר - היינו שניכרין למעלה מן הקרקע ולא נטבעו בקרקע לגמרי:

יא (יא) סותר ולא משום טוחן - ר״ל אפילו אם היה זה באיזה רצפה שבחצר והו״א דיש בזה חשש סתירה שסותר הרצפה בזה שנוטל האבן או דהו״א דטוחן בנטילתו את העפר שסביבו קמ״ל דשרי:

יב (יב) מותר לקנח בו - מדסתם משמע דאפילו מונח על הארץ מותר ליטלו ואף דיש בזה עכ״פ לכו״ע איסור תלישה מדרבנן דמחזי כתולש הכא משום כבוד הבריות לא גזרו ועיין במה שנכתוב לקמן בסימן של״ו ס״ה וס״ח במ״ב ובה״ל:

יג (יג) ולא חיישינן וכו׳ - ר״ל דאף דבהתלישה יש בו איסורא דאורייתא לכו״ע וכדלקמן בסימן של״ו ס״ו אפ״ה לא חיישינן שיהיה נתלש כיון שאינו מתכוין לזה ולאו פסיק רישא הוא:

יד (יד) שאינה ראויה לקינוח - ר״ל וע״כ איסור טלטול בדוכתיה קאי:

טו (טו) דחלקים הם - דבאינם חלקים דיש חשש סכנה בדבר מוטב יותר לקנח בצרור אף שהוא מוקצה:

טז (טז) ליכא משום סכנה וכו׳ - ואף דעדיין יש בזה חשש כשפים וכדלעיל בסימן ג׳ מ״מ לא התירו משום זה לקנח בצרור שהוא מוקצה כיון שיש לו חרס לקנח שאין בו משום מוקצה וכדמפרש ובפרט לפי מה שכתב רמ״א שם דהאידנא לא חיישינן בזה לכשפים:

יז (יז) יקנח בעשבים - דלא הוי מוקצה:

יח (יח) אבל ביבשים וכו׳ - אלא יקנח בצרור אף דהוא מוקצה. איתא בגמרא מותר לפנות אחורי הגדר דשדה חבירו ומותר ליטול צרור לקנח אפילו בשבת והיינו מן השדה אבל לא יטול מן הגדר אפילו בגדר עב דאין עושה נקב דנראה כסותר:

יט (יט) שלא יזיזם - היינו שלא ישמוט אותם ממקום חיבורם משום תלישה:

כ (כ) משום השרת נימין - דהוא בכלל תולש ואע״ג דאינו מכוין לזה פסיק רישא הוא ע״י המשמוש. לא ימשמש בצרור של הקינוח להחליקו שלא ישרט בשרו כדרך שהוא עושה בחול משום ממחק אלא כלאחר יד:

כא (כא) וממשמש - בנחת [ב״י בשם רי״ו והכי איתא לקמן בסוף סימן שכ״ח]:

כב (כב) למשמש בברזא - פי׳ של עץ וה״ה בפתילה [שקורין צעפי״ל] שמכניסין בפי הטבעת וכמו שמבואר בסוף סימן שכ״ח [א״ר]:

כג (כג) אפילו תחובה וכו׳ - שכיון שמכניסה תדיר כדי לחזור ולהוציאה אינה בטלה אצל הגוף והרי זה כמוציא בפיו ומרפקו דאסור מד״ס אבל דבר הבלוע בגוף מותר לצאת בו כגון לבלוע מרגלית או זהב ולצאת בו לר״ה:

כד (כד) בשדה ניר וכו׳ - היא שדה שנחרשת ועומדת לזריעה ומצוי בה אז ע״י החרישה רגבים וגומות וע״כ חיישינן שמא בעת שיפנה ישכח ויטול מהרגבים שלפניו וישליך למקום הגומות ואמרינן היתה לו גומה וטממה גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה [שמתקן הבית בכך] בשדה חייב משום חורש [שהרי השוה בזה את פני הקרקע ויהיה טוב לזריעה]:

כה (כה) אבנים גדולות וכו׳ - י״א דוקא אם היו האבנים מוכנים מכבר לזה דאל״ה לא הותר איסור מוקצה בשביל זה דלא מצינו שהותר אלא לקינוח:

כו (כו) לצדדן - היינו להעמיד הדפנות שמכאן ומכאן אבל להניח אבן למעלה על שתיהן אסור משום אהל אף דאהל עראי הוא כ״כ מ״א אבל הא״ר ומאמר מרדכי מתירין גם בזה:

סימן שיג

א (א) פקק החלון - ואפילו על ארובה שבגג שרי ואינו נחשב לאהל דהאהל כבר עשוי וכשפוקקו אינו אלא מוסיף על האהל דהיינו שמכסה החלל שהיה באהל וגם הוא עראי. הר״י הלוי כתב דהא דאיתא בש״ס שפקקו את החלון בשבת מפני המת שלא יכנס הטומאה לבית ויטמאו הכלים היינו דוקא קודם שימות המת דלא הוי אלא תוספת אהל עראי וגם לא מיקרי מתקן עדיין אבל לאחר מיתתו מיקרי תיקון גמור והמג״א חולק עליו וסובר דזה לא מיקרי מתקן דהכלים שהיו בתוכו כבר נטמאו ואינו מועיל אלא להבא שלא יטמאו כל אשר יהיה אח״כ בהבית ובשע״ת מצדד כהמג״א ועיין בפמ״ג:

ב (ב) ולא אמרינן וכו׳ - כיון שדרכו בכך לפתוח ולסגור תמיד ועיין בבה״ל:

ג (ג) והוא שיחשוב וכו׳ - וזה מהני אפילו אם לא נשתמש בו עדיין מעולם לזה וכ״ש אם נשתמש בו מכבר אפילו רק פ״א דכבר ירדה עליהם תורת כלי ולא צריך תו אפילו מחשבה ודע דהא דבעינן דעתו מע״ש היינו דוקא בדבר שדרך לבטלו שם אבל דבר שאין דרך לבטלו לעולם אלא לפי שעה כגון בגד וכי״ב מותר לסתום בו אפילו לא היה דעתו עליו מע״ש [ח״א]:

ד (ד) שהתקינו וכו׳ - היינו שתוחבו אצל הדלת בכותל [ולא שסוגר בו את המסגרת או ב׳ חצאי דלת] וע״כ דמי קצת לנגר המבואר לקמיה דלא מהני ליה מחשבה:

ה (ה) א״צ שיקשרנו וכו׳ - צ״ל נמי א״צ וכו׳:

ו (ו) שיתקננו לכך - היינו דכיון שתקנו יש עליו תורת כלי ויוצא מתורת בנין רק דלרש״י בעינן דוקא שיהא ראוי לשום תשמיש אחר ולר״ת א״צ שיתקננו אלא לנעול בו דבזה נמי יש תורת כלי עליו ויוצא מתורת בנין:

ז (ז) ולר״ת וכו׳ - ולעת הצורך יש להקל כר״ת דכן סתם השו״ע לעיל בסימן ש״ח ס״י:

ח (ח) ומיקרי וכו׳ - דמלאכת הנעילה הוא להיתר:

ט (ט) על ידי כך וכו׳ - אבל קנה שמוסקין בו זיתים אע״פ שנועלין בו מקרי מלאכתו לאיסור כיון שעיקרו עשוי לכך הולכין אחר רוב תשמישו:

י (י) ומותר לטלטלו - היינו אפילו שלא לצורך גופו ומקומו רק צורך קצת וזהו שציין רמ״א כמו שנתבאר לעיל בסימן ש״ח אבל בעניננו דאיירינן לענין לנעול בו דהוא לצורך גופו מותר כיון שיש עליו תורת כלי אפילו עומד למסוק בו זיתים:

יא (יא) לבנין - ר״ל שנראה כשאר נגרים ויתדות שנועץ בכותל דיש בזה משום בנין ולכך בעינן שיהא קשור:

יב (יב) שדומה לכלי - היינו דכיון דכלי הוא לא הוי כבנין דנראה לכל דלפי שעה משימו שם:

יג (יג) בחבל דק - משמע דעכ״פ קשור מיהו בעינן וכן פסק הט״ז דהקשירה הוא לעיכובא ובספר אליה רבא כתב דלעת הצורך יש לסמוך על המקילין ע״י גלוסטרא כיון שהוא כלי אף בלי קשירה כלל אבל בביאור הגר״א משמע דמצדד לדינא כהט״ז ואם הנגר מחובר לדלת ומושכין אותו ותוחבין בחור מותר לכו״ע אף בלי קשירה [ח״א]:

יד (יד) בו - שאם רוצה לטלטלו ע״י אותו חבל מיד נפסק:

טו (טו) ואפילו אם אינו וכו׳ - והו״א דאינו מינכר כ״כ דהוא רק לנעילה:

טז (טז) בבריח הדלת - או במזוזה שאחורי הדלת:

יז (יז) ואם אין בראשו וכו׳ - משום דכיון דאין על הנגר תורת כלי בעינן שיהיה יותר היכר שהוא עומד רק לנעילה דלא יהיה נראה כבונה:

יח (יח) הקשר אמין - ובלא״ה אסור אפילו אם הנגר תלוי באויר ואינו נגרר כלל בארץ:

יט (יט) שאין אסור וכו׳ - קאי אלעיל שכתב דמותר אפילו בחבל דק וע״ז סיים וכתב שאין אסור אלא כששומטו היינו שאינו קשור כלל וכששומטו ממקום החור שנועל שם הדלת מניחו בקרן זוית דאז אינו נראה כמוכן לנעול והוי כבונה:

כ (כ) כל נגר - היינו אפילו יש בראשו גלוסטרא והוא קשור ועיין בביאור הלכה:

כא (כא) אבל אם וכו׳ - ואם עשה לו בית יד [הוא כמו גלוסטרא דלעיל ודומה למקבת שכותשין בו בשמים אך לעיל איירי דהגלוסטרא היה בו ממילא וכאן איירינן דעשה אותו בידים] מוכח דכלי הוא ותו לא מחזי כבונה דאין דרך לשקע כלי בבנין לבטלו שם וכיון שעשה בו מעשה לעשותו כלי שרי ואפילו אינו קשור כ״כ ב״י והביא ראיה מן הרי״ף והגר״א כתב בביאורו דלדעת רש״י והטור לא מצינו היתר בנקמז דהיינו נפחתה האסקופה אפילו ע״י עשיית בית יד:

כב (כב) נפחתה האסקופה וכו׳ - ואם מתחלה עשה חלל בקרקע מקום שהנגר יהיה ראשו שם ואינו מוסיף נקב בארץ אין איסור ובזה ניחא מה שברוב הבתים עושין נקבים בחומה אצל הדלת מכאן ומכאן ותוחבין הבריח לשם שהולך מקצה זה לזה ולא אמרינן דהוי כבונה דמה לי שנכנס בחומה או למטה בארץ אלא משום שנעשה מתחלה לכך נקבים בחומה ע״כ אין איסור ועוד נראה דכיון שעושין טבעת של ברזל באמצע הבריח ובו אוחזין בשעת פתיחה ונעילה ומושכין את הבריח זה הוי כעשה לו בית יד דמותר אפילו באינו קשור אפילו בנפחתה האסקופה [ט״ז וש״א] ונראה דאפילו לדעת הגר״א שמחמיר לעיל בעשה לו בית יד לדעת רש״י והטור יש להקל בזה מפני צירוף טעם הראשון של הט״ז:

כג (כג) תדיר - ר״ל וע״כ אין עשוי להפתח אלא לזמנים רחוקים לפי שאין דרך כניסתו ויציאתו עליהם ומחזי כמוסיף על הבנין ע״י נעילתו אם לא באופנים המבוארים פה דאז מנכר שהם דלת:

כד (כד) שגדרה בקוצים - היינו שסתמה בחבילות של קוצים העשויה כעין דלת ופעמים שהוא פותחה ורוצה עתה לנועלה:

כה (כה) שהיה להם ציר - היינו שניכר שהיה להם ציר:

כו (כו) אפי׳ וכו׳ רק שקשרם ותלאם - ר״ל שקשרם ותלאם שם מבע״י כדי לנעול בהן וע״כ מותר לנעול בהן בשבת שאף שכשהן פתוחין הן נגררות בארץ ורק כשהוא נועלן מגביהן וזוקפן על האסקופה מ״מ כיון שהן קשורות ומחוברות שם מבע״י ויש להן היכר ציר לא מחזי כבונה בשבת:

כז (כז) גבוהים מן הארץ - ר״ל שהיו קשורות ותלויות מבע״י בענין שאף כשפותחן אינן נגררות בארץ ואפילו הן גבוהין מן הארץ רק כמלא נימא [גמרא] והטעם ששוב אינו נראה כבונה בנעילה זו אף אם אין להם היכר ציר הואיל שאף כשהן פתוחין הן מחוברין וקבועין שם היטב שאין נגררות בארץ:

כח (כח) ופתח העשוי וכו׳ - שכיון שמשתמשין בה תדיר הכל יודעין שלדלת היא עשויה ולא מחזי כבונה:

כט (כט) והוא נגרר - בארץ כשפותחה והנה מלשון המחבר משמע דעכ״פ קשור מיהו בעינן אבל מלשון הג״ה בס״ד משמע דס״ל דאפילו אינו קשור כלל שרי אם יש לה אסקופה מלמטה ויש להקל בזה [עיין בהגר״א שכתב שכן הוא דעת הרי״ף והרמב״ם ובפרט שכן סתם הרמ״א]:

ל (ל) דלת העשוי וכו׳ - היינו לפי שאין לה תקוני הדלת כשאר דלתות הוי כסתימה בעלמא ונראה כבונה ומיירי כאן אפילו בפתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר:

לא (לא) מלוח אחד או שאין וכו׳ - ודעת הרמב״ם דלא אסור אלא בתרתי לריעותא דהיינו שהוא מלוח אחד וגם אין לה אסקופה. ובפתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר מצדדים האחרונים דיש לסמוך על שיטתו להקל:

לב (לב) וכשפותחין וכו׳ - משמע מזה דהוא מיירי בשאינה קשורה אבל אם היא קשורה ותלויה אף שנגררת בארץ כשפותחה שרי אף שאין לה תקוני דלתות כראוי והיינו משום דכאן מיירי בפתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר:

לג (לג) אע״פ ששומטין וכו׳ - היינו שאינה קשורה כלל ואע״ג דבריש ס״ג בדלת של רחבה שגם היא מסתמא עשויה כשאר דלתות ואפ״ה מחמרינן שיהא קשור ותלוי מבע״י הכא איירי בפתח שהוא עשוי לכניסה ויציאה תדיר וכנ״ל וס״ל דבזה לא בעינן קשר כלל וכמ״ש בסקכ״ט [הגר״א]:

לד (לד) ויש חקיקה - ר״ל דהחקיקה נחשבת כאסקופה:

לה (לה) שדינם כדלת - ר״ל דאע״ג דהקרשים אינם מחוברים והוא מכניס כל קרש בפני עצמו אפ״ה לא נחשב כדלת של לוח אחד:

לו (לו) הואיל ואינן וכו׳ - כבר כתבנו לעיל דהאחרונים מצדדים להקל אף בלוח אחד כיון שיש לו אסקופה והוא עשוי לכניסה ויציאה תדיר:

לז (לז) ואחד למטה - ויש חור במפתן שהציר נכנס לתוכו וכנגדו יש למעלה חור אחד שהציר העליון הוא בתוך החור:

לח (לח) שמא יתקע - בחוזק בסכין וביתדות שלא יוכל עוד לצאת משם והוי מכה בפטיש ואפילו היכי שהחור הוא באמצע פתח התיבה דלא שייך למגזר כ״כ שמא יתקע אפ״ה אסור דגזרינן באמצע אטו מן הצד ואפילו בצירים שלנו שהם מברזל אסור להחזיר דלתי הכלים דגזרינן שמא יראה שהציר אינו תקוע יפה ויחבר אותו במסמרים:

לט (לט) אבל כשיצא העליון - דעי״ז הוא נופל לגמרי גם הדחיקה אסור כמו חזרה:

מ (מ) של פרקים - היינו שעשויה פרקים פרקים בשביל בעלי אומנות שיוכלו לשאת אתם בדרך וכשבאין על מקומם מחזירין פרקיה יחד ומושיבין אותה:

מא (מא) אסור וכו׳ - גזרה שמא יתקע ביתדות ומסמרים דהוי גמר מלאכה וחייב משום מכה בפטיש וי״א דכיון שעושה בזה כלי גמור חייב משום בונה ועיין בסימן שי״ד ס״א ובהגר״א שם:

מב (מב) ואם היא דרכה וכו׳ - דשוב אין לחוש כלל שמא יבוא לתקוע:

מג (מג) שלא יהדק - ורפוי ואינו רפוי אסור:

מד (מד) וכוס של פרקים - שיש כוס שמפרקין אותו מעל רגלו:

מה (מה) לפרקו ולהחזירו - כשהוא רפוי והטעם דאין דרך להדק כ״כ בחוזק שיהיה חשוב כמו תקיעה וע״כ אין לחוש שמא יתקע והיש מי שאומר ס״ל כיון דעכ״פ דרך להדק גם ברפוי אסור כמו במטה של פרקים. כתב המ״א דכוסות שלנו העשויים בחריצים סביב [כמו אלו שיש שרוי״ף סמוך לרגלם] ומהודקים בחוזק לכו״ע אסור וכיסוי הכלים אפילו אם עשויים כך שרי דהתם אין עשויים לקיום רק לפותחן ולסוגרן תמיד וכ״כ הט״ז ואפילו הכלים שאסור לפורקן ולהחזירן מ״מ לטלטלן שרי ולא גזרו אלא במנורה שדרכה להתפרק כמש״כ ס״ס רע״ט וכל כיוצא בו אבל דבר שאין דרכו להתפרק שרי בטלטול:

מו (מו) ויש מי שאומר וכו׳ - ולכתחלה יש להחמיר כדעה זו אך אם הוא לצורך שבת יש לסמוך אדעה ראשונה [אחרונים]:

מז (מז) שדין הכוס - וה״ה השטענד״ר שבבהכ״נ שמונחים עליו ספרים אם הוא של פרקים:

מח (מח) להיות מהודק - ר״ל להיות מהודק ותקוע בחוזק שבזה אף הטור דהוא דעה ראשונה מודה דאסור:

מט (מט) שהם כלי - ואם אינו כלי רק עץ בעלמא כמו מקל אע״פ שמוכן הוא לטלטל מ״מ אסור לסמכו תחת הקורה דדמי לבונה כ״כ מ״א אבל הא״ר ותו״ש חולקים עליו ומתירים בכל דבר ששם כלי עליו לענין טלטול כיון שהוא עושה רק כדי שלא תרד יותר ועיין בפמ״ג:

ג (נ) אם מהדקם וכו׳ - הטעם דמבטל כלי מהיכנו שאינו יכול שוב ליטלו משם בשבת ואם אינו תחוב בחוזק כ״כ שרי [מ״א וש״א]:

נא (נא) להחזירו למקומו - ואפילו לעשותו רפוי גזירה שמא יתקע ביתד כדי לחזקו:

נב (נב) יש מי שמחמיר - ואפילו בטלטול אסור לדידהו והכל מטעם גזירה דלמא אתי להניח הרגל בתוכו ולתקוע וכן סתם הרמ״א לעיל בסימן ש״ח סט״ז בהג״ה כהיש מי שמחמיר ועי״ש במ״ב ובה״ל כל פרטי דין זה:

נג (נג) וע״ל סי׳ ש״ח - היינו דשם מבואר דאם ישב עליה כבר כך פ״א מבע״י כשהיה סמוך על ספסל אחר מותר גם בשבת לסמכו על ספסל אחר ולא חיישינן שמא יתקע:

נד (נד) בעץ עצמו - בין בבנין ובין בכלי. וכן התוקע העץ בתוך הקרדום [או שתקע יתד בתוך הבית יד של הקרדום כדי להדקו] וכן המפרק עץ תקוע חייב משום סותר והוא שיתכוין לתקן [רמב״ם]:

נה (נה) ולא חשיב כמוסיף - משום דלא מבטל ליה התם דחזי למאכל בהמה או לטיט אבל דבר דמבטל ליה התם כמו טיט וחול וצרורות אסור דאיכא משום אשויי גומות ודוקא הכא שבא לתקן החצר אסור דדמי לבנין אבל בענין אחר כמו שנוהגין לפזר חול בבוקר בבית כדי לכסות הרוק שרי דהא שרי לכסות הרוק באפר כמש״כ סוף סימן ש״י כיון שאינו מכוין לבנין:

נו (נו) אבל ביד אסור - משום דהוא עובדא דחול. וע״י אינו יהודי שרי אם יש בו צורך הרבה ככל מידי שהוא שבות דשבות [ט״ז]:

סימן שיד

א (א) שאינו בנין ממש - אבל בנין גמור וסתירה גמורה שייך גם בכלים ולכן דוקא בדיבק שבריה בזפת יכול לשברה דאין זה סתירה גמורה אבל אם היתה שלמה הוי סתירה גמורה ואסור אפילו בכלי קטן וכתבו האחרונים לקמן בס״ט דהני חביות קטנות של מרקחת אסור להסיר החשוקים [שקורין רייפין] כדי ליקח מה שבתוכה ולא דמי לחבית שמדובקת שבריה בזפת דהתם דרכה מתחלה לעשות כן והוי ככלי שלמה אך ע״י א״י בודאי יש להתיר וכדלקמיה בס״ז ובקשור ע״י חבלים אפילו ע״י ישראל יש להתיר:

ב (ב) שאינה מחזקת - דאלו היא מחזקת מ׳ סאה הו״ל כאהל ואית ביה משום בנין וסתירה אפילו בנין וסתירה כל דהו:

ג (ג) ארבעים סאה - היינו אמה על אמה ברום ג׳ אמות עם עובי הדפנות בלא עובי הלבזבזים [הוא כמו זר סובב אצל שפתה] והרגלים [מ״א בשם הרמב״ם]:

ד (ד) יכול לשברה - עיין בפמ״ג שמצדד דהיתר השבירה הוא אפילו שלא במקום שמדובק בזפת:

ה (ה) לנקבה נקב יפה - וה״ה אם מתיז ראשה מלמעלה ומכוין ליפות השבירה שתשאר עוד כלי:

ו (ו) מתקן מנא - עיין בט״ז דמשמע דאפילו אם הנקב הוא נקב קטן שאינו עשוי להכניס ולהוציא ג״כ אסור עכ״פ מדרבנן אפילו בחבית כזו שהיא רעועה ואם הוא נקב גדול שעשוי להכניס ולהוציא יש בו איסור תורה וכן משמע בביאור הגר״א:

ז (ז) אסור לשברה וכו׳ - מטעם סתירה ואף דבעלמא קי״ל דסותר אינו חייב אלא כשהוא ע״מ לבנות דאל״ה מקלקל הוא מדרבנן מיהו אסור ובביאור הגר״א הסכים להפוסקים דס״ל דאין סתירה בכלים אפילו כשעושה שבירה בכלי שלמה אם לא כשעושה אותה כלי ע״י השבירה דאז חייב עכ״פ לכו״ע משום מכה בפטיש:

ח (ח) שאינו עושה כלי - ר״ל שאינו עושה נקב לפתח אלא שוברה ואח״כ כתב רבותא טפי דאפילו נקב בעלמא ר״ל נקב שאינו יפה לפתח דאית ביה תרתי לטיבותא שאינו שובר החבית וגם שאינו פתח אפ״ה אסורה. כתב הרמב״ם פכ״ג העושה נקב שהוא עשוי להכניס ולהוציא כגון נקב שבלול התרנגולים שהוא עשוי להכניס האורה ולהוציא ההבל חייב משום מכה בפטיש [הוא שם הכולל לכל גמר מלאכה שהוא תולדת אב מלאכה זו שהאומן מכה בפטיש על הכלי בשעת גמרה להשוות עקמימותו] לפיכך גזרו על כל נקב אפילו עשוי להוציא או להכניס בלבד שמא יבוא לעשות נקב שחייבין עליו ועיין במ״א שביאר דאפילו הוא לול שאינו מחובר לקרקע דלית ביה משום בונה על עשיית הנקב אפ״ה חייב משום מכה בפטיש שהוא גמר מלאכת הלול וכתב עוד בפרק יו״ד כל העושה דבר שהוא גמר מלאכה ה״ז תולדת מכה בפטיש וחייב. העושה נקב כל שהוא בין בעץ בין במתכות בין

בבנין בין בכלים ה״ז תולדת מכה בפטיש וחייב וכל פתח שאין עשוי להכניס ולהוציא אין חייבין על עשייתו עכ״ד. איתא בגמרא דאם תקע מסמר בכותל [לתלות עליו] חייב משום מכה בפטיש. העושה נקב בקרקע הבית שיצאו המים חייב משום בונה [אחרונים]:

ט (ט) אם להרחיבו אסור - היינו אפילו אם אין מרחיבו כ״כ שיהיה עשוי להכניס ולהוציא על ידו אפ״ה אסור עכ״פ מדרבנן [גמרא]:

י (י) ובלבד שיתכוין - בא לבאר בזה רק דעת המחבר דדוקא כשמתכוין להרחיב אבל אם אינו מתכוין אע״ג דהוי פסיק רישא שיתרחב ע״י פעולתו שרי וכמו שסיים המחבר בעצמו אח״כ אבל דעת הרמ״א גופא אח״כ בהג״ה דאפילו אם אינו מכוין להרחיב אסור אם הוא פסיק רישא והיה לו לכתוב זה שם בשם י״א אך שרצה לסתום כן להלכה ועיין מה שכתבנו שם:

יא (יא) תקוע - היינו שהיה תקוע בחוזק וע״י הוצאתו והכנסתו פסיק רישא הוא שיתרחב הנקב אפ״ה כיון דעיקר איסורו הוא רק מדרבנן ס״ל דשרי כיון שאינו מתכוין לזה ודעת הרמ״א לחלוק עליו דדוקא כשהוציאו פעם אחת מבעוד יום דעי״ז נתרחב קצת דתו לא הוי פסיק רישא אבל בלא״ה אסור דפסיק רישא הוא דאף דהוא פתח שאין עשוי להכניס ולהוציא דאיסורו הוא רק מדרבנן וכנ״ל ס״ל דפסיק רישא אסור אף במלתא דרבנן ועיין לקמן בסי״ב דבכותל שהוא מחובר גם המחבר מודה דאסור להוציא הסכין שהיה תקוע בו מערב שבת [וה״ה בחבית שמחזקת ארבעים סאה דיוצא ג״כ משם כלי דהוי כאהל] דשם במתכוין להרחיב הנקב חייב משום קודח דהוי תולדה דבונה ולכן אפילו אם אינו מכוין עכ״פ פסיק רישא הוא. והנה לענין עיקר הדין הסכימו המ״א וא״ר והגר״א והגרע״א דפסיק רישא אסור אף במלתא דרבנן ומ״מ הכא מצדדים המ״א והגר״א דמדינא אף בכותל שרי היכא שאין מתכוין כיון שא״צ להגומא והוי מלאכה שאצל״ג וגרע משאר איסור דרבנן דאסור היכא שהוא פסיק רישא כיון שהוא ג״כ מקלקל וגם הוא כלאחר יד וממילא נעשה הגומא בכותל ע״י הוצאת הסכין שמתרחב הגומא וכדלעיל בסימן שי״א ס״ח גבי צנון ע״ש אלא שהעולם נהגו בו איסור להוציא דנראה כעושה נקב בכותל וגם הט״ז מצדד כן בעיקר הדין אף בכותל ומ״מ סיים דאין בידו להקל נגד התה״ד והשו״ע והרמ״א שפסקו כולם בסוף הסימן להחמיר לענין כותל [וכן הוא ג״כ דעת הא״ר כהשו״ע והרמ״א דאפשר דניחא ליה שיהא הנקב מרווח לחזור ולתחוב בו הסכין ובאופן זה בודאי לכו״ע אסור] אלא לענין חבית דעיקר איסור הוא רק מדרבנן יש לסמוך היכא שהוא צורך גדול על דעת המחבר שמתיר להוציא הסכין בשבת כיון שאין מתכוין להוסיף הנקב אפילו היכא שלא הוציאו מעולם מתחלה:

יב (יב) דעושה נקב ופתח - ר״ל דאף דמבואר בסי״ב דהיכא שהסכין היה תחוב בדבר תלוש מותר להוציאו בשבת בכל גווני דלא שייך שם משום בונה הכא שאני דיש בו משום מתקן פתחא ואף שאין עשוי להכניס ולהוציא עכ״פ מדרבנן אסור:

יג (יג) נקב ונסתם - אפילו היה אותו מקום מקום הברזא שסתמו ועשאו במקום אחר ועתה רוצה לפתחו:

יד (יד) וחשיב כפותח מחדש - וע״כ אסור לעשות שם אפילו נקב קטן שאין עשוי להכניס ולהוציא על ידו:

טו (טו) מותר לפתחו - אפילו הוא נקב גדול דאותה הסתימה לא חשיבא סתימה כלל:

טז (טז) במקום נקב ישן - בין שהנקב ההוא היה גדול או קטן ובלבד שלא ירחיבו יותר ממה שהיה מתחלה:

יז (יז) נוקבים אפילו במקדח - דלא חשיב סתימה כלל כיון שהוא למעלה מן השמרים וכנ״ל ולכן מותר לנקוב במגופה שסותמין בה הכלי זכוכית [שקורין שטאפק״י] אפילו בכלי המתוקן לכך:

יח (יח) הברזא - נקט דבר ההוה וה״ה אם היה הנקב במקום אחר שנסתם:

יט (יט) וי״א דלא שרי וכו׳ - זו היא דעת הכל בו ועיין בא״ר שכתב דשאר פוסקים פליגי ע״ז ופסק כמותם וכן פסק בנחלת צבי אבל בפמ״ג וח״א משמע דיש לחוש להחמיר כדעת הי״א:

כ (כ) מותר ליתן וכו׳ - שהרי עומד ומיוחד לכך ואינו מתקן כלי ומ״מ נראה דאסור לתקוע היטב בחזקה ביתדות דיש בזה משום גמר מלאכה:

כא (כא) אע״פ וכו׳ - ואע״ג שאינו יודע אם יגיע למדתו אפ״ה מותר ועיין בב״י שכתב שנראה מדברי הרמב״ם שאע״פ שהקנה עצמה אינה מתוקנת כל צרכה וחסרה שום תיקון אפ״ה מותר להכניסה ולא חיישינן שמא יתקנה:

כב (כב) במקום שיש לו - דע דהמחבר שכתב טעם האיסור מפני שנראה כעושה מרזב ורמ״א מסיים ואין לחוש שמא יקטום הוא פלוגתא דאמוראי בגמרא ח״א טעם האיסור שמא יעשה מרזב וח״א גזירה שמא יקטום העלה מן הענף ליתנו לחבית ואמרינן מאי בינייהו דקטים ומנחי [היינו שהיו לו

הרבה קטומים מוכנים מע״ש לזה ולכך אין לחוש שמא יבוא לקטום] למ״ד משום מרזב אסור אף בכה״ג ולמ״ד שמא יקטום שרי ופסק הרא״ש והטור כמ״ד שמא יקטום:

כג (כג) מותר להתיז - דאין בנין וסתירה בכלים ומיירי בחבית גרועה שמדובק שבריה בזפת ולא בשלמה וכמבואר הכל לעיל בס״א ואם ירצה להתיז רק ראש המגופה לבד אפילו בחבית שלמה שרי דלא מקרי שבירה כיון שאינה מחוברת לחבית:

כד (כד) בסייף - דכלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטל לצורך גופו:

כה (כה) דלאו לפתח מכוין - אלא להרחיב מוצא שפתיה שיוכל בקל ליקח מה שבתוכה. ודוקא כשהוא עושה זה מפני האורחים [א״ר בשם רש״ל] ומותר ג״כ לקרוע העור מע״פ חבית של יין ובלבד שלא יכוון לעשות זינוק [פי׳ כעין מרזב] (תוספתא):

כו (כו) אבל לנקבה בצדה וכו׳ - דנקב הרי הוא כעושה פתח לחבית ואפילו נקב קטן שאינו עשוי להכניס ולהוציא ג״כ אסור מדרבנן בין במגופה ובין בחבית אלא דיש חילוק ביניהם דלענין מגופה אינו אסור בנקב כזה אלא כשעושה הנקב מצדה של מגופה אבל כשמנקב למעלה בראש המגופה למשוך משם את היין מותר וכדלקמיה אבל בחבית אסור בכל מקום שעושה בה נקב ומה שנקט השו״ע בצדה משום מגופה נקט:

כז (כז) ודאי לפתח מכוין - דאי אינו מכוין לפתח אלא להרחיב מוצא היין היה לו לפתוח את המגופה אבל כשנוקב במגופה למעלה ע״כ לאו לפתח מכוין שאין דרך לעשות שם פתח שלא יפלו עפר וצרורות:

כח (כח) מותר - אפילו בחבית שלמה שרי שאין המגופה חיבור לחבית וכנ״ל בסקכ״ג ומסתברא דבזה לכו״ע מותר ואפילו שלא מפני האורחים:

כט (כט) חותמות שבכלים - הוא לשון סגירה כלומר שהכיסוי שלהם סגור בקשרי חבלים:

ל (ל) יכול להתירו - דלאו קשר של קיימא הוא שהרי להתיר תמיד הוא עשוי:

לא (לא) או לחתכו בסכין וכו׳ - ולא מקרי סותר משום דלאו סתירה גמורה היא זו ואינו אסור בכלים לכו״ע משא״כ בשבירת פותחת של עץ ומתכת דהוי סתירה גמורה ושייך אף בכלים:

לב (לב) או להתיר קליעתו - עיין בבה״ל דלדעת הרמב״ם יש איסור בזה:

לג (לג) אסור להסיר הצירים - דכשבירת פותחת דמיא ויש בזה משום סתירה וכן המחזיר דלת הכלי על צירה יש בזה משום בנין:

לד (לד) בזו - ס״ל דלא דמי לשבירת פותחת וסתירה גרועה היא כיון שא״צ לשבור שום דבר. ודע דלכו״ע אסור לקבוע הצירים או מנעל במסמרים להכלי דהוי תיקון מנא ועיין בח״א שכתב דאפילו ע״י אינו יהודי אסור דהוי מלאכה דאורייתא:

לה (לה) של תיבות - וה״ה שאר כלים:

לו (לו) יש מתיר - ס״ל דאין שייך שם סתירה כלל בכלים וכמו שביארתי לעיל בס״א במשנה ברורה דיש ראשונים שסוברין כן ואף דהמחבר סתם מתחלה בסעיף זה גופא בשבירת פותחת לאיסור אפ״ה הביא כאן דעת היש מתירין כדי לסמוך עליהן להקל עכ״פ ע״י א״י וכמו שמסיים אח״כ וכדאיתא בב״י:

לז (לז) ע״י א״י - ויש שכתבו דדוקא בהפסד מרובה או שנחפז הרבה לצורך מצוה. וכ״ז בשבירת הפותחת אבל לפתוח אותו בסכין או במחט גדול שרי אפילו דלת של בית [אחרונים]:

לח (לח) חותלות - כלים עשויים מכפות תמרים כמין סלים ומניחים בתוכן תמרים רעים להתבשל:

לט (לט) אם הכיסוי וכו׳ - באמת כל האי דינא היינו הך דס״ז ונקטיה משום סיפא לאשמועינן דבזה אפילו גופן של חותלות מותר לשבור כמו שמפרש הטעם:

מ (מ) ששובר אגוזים - ודוקא הני דלאו כלים גמורים הן דאינם עשוים אלא שיתבשלו התמרים בתוכן אבל כלי גמור כבר סתם המחבר בריש ס״ז לאיסור ומחצלת שתופרים בו פירות מסתפק הפמ״ג אם דמי לחותלות:

מא (מא) מותר להפקיע וכו׳ - דפסיקת החוט מותר בדבר תלוש כנ״ל בס״ז ואין בו משום מלאכת מחתך שאינו מקפיד על המדה. כתבו הפוסקים המבקע עצים לחתיכות גדולות איסורו הוא רק מד״ס משום עובדא דחול והמבקע לחתיכות קטנות חייב משום טוחן ואם מקפיד הוא על המדה חייב משום מחתך אפילו בחתיכות גדולות:

מב (מב) קשרי השפוד וכו׳ - וה״ה פירות שקשורים או תפורים יחד בחוט מותר להתיר או לחתוך החוט:

מג (מג) משום סתירה - דכיון שהוא מחובר לקרקע יש בו משום בנין וסתירה:

מד (מד) שלא להסירו בשבת - אלא במוצאי שבת אבל אם אין דעתו להסירו אף במוצאי שבת גם להתירו אסור דהוי קצת קשר של קיימא [פמ״ג וחידושי רע״א]:

מה (מה) שעוה או שמן עב - אע״ג דאין מירוח בשמן אסור דגזרינן אטו שעוה ודוקא שמן עב כיון דשייך בו קצת מירוח אתי לאחלופי. והאי שעוה צ״ל דהכינו לתשמיש מאתמול דאל״כ בלאו הכי אסור משום מוקצה דלאו כלי הוא וכשהכינו לכך מותר לטלטלו ולא גזרינן שמא ידבקנו לכותל או לד״א דאף אם ידבק אינו אלא מדרבנן שמא ידבק בעת המירוח. שומן וחלב דינו כשעוה:

מו (מו) ממרח - וכיון דהוא משום חשש מירוח אסור אפילו אם אין מכניס השמן בתוך הנקב אלא בהנחה בעלמא ע״ג מלמעלה וגם אין חילוק בזה בין ת״ח לע״ה [אחרונים]:

מז (מז) מותר - היינו אפילו להכניסו תוך הנקב דהואיל ואין היין יוצא אפילו בלי תיקון לא מחזי כמתקן והאחרונים כתבו דהעיקר כדעת הרמב״ם שחולק ע״ז וס״ל דאפילו אם אין היין יוצא דרך שם ג״כ אסור ליתן שום דבר בתוך הנקב לסתמו משום דהוי כעין בונה אלא דע״ג הנקב מלמעלה דלית ביה משום בנין אינו אסור כ״א בדבר שמתמרח:

מח (מח) אסור לסתמו - מדרבנן מפני דמחזי כמתקן ודוקא כשסותמו בדבר שאין דרך לסתום בו כמו בצרור קטן או בקיסם אבל מותר לכ״ע לסתום בעץ כגון בברזא כמו שהוא דרך תמיד לסתום בו:

מט (מט) לומר שאינו מכוין - כיון דבאמת מכוין הוא לסתמו:

נ (נ) ואם הוא ת״ח - דכיון שהוא ת״ח אין לחוש בו שאם נתירנו ע״י הערמה יבוא לעבור על איסור דרבנן זה אפילו בלי הערמה וכתב המ״א דאף דקי״ל דהאידנא אין לנו דין ת״ח מ״מ לענין זה אין להחמיר ע״ש ויש שחולקין עליו:

נא (נא) של עץ - נקט של עץ דבכותל של לבנים מצוי כמה פעמים שאין שורותיהם מדובקים זה לזה ואז מותר להוציא אפילו אם לא היה דצה ושלפה מבעוד יום:

נב (נב) אסור להוציאו - דע״י הוצאתו כיון שהיה מתחלה תקוע קצת בחוזק א״א שלא יתרחב הסדק שם ועשיית נקב כל שהוא בכותל מחובר יש בו משום קודח דהוא תולדה דבונה ואף דאין מתכוין לזה כמעט פסיק רישא הוא ועיין לעיל בסקי״א במ״ב מה שכתבנו דעת אחרונים בזה:

נג (נג) שרי - להוציאה ואף לחזור ולתחוב אותו בכותל דכיון דכבר נעץ הסכין בכותל מבעוד יום והוציאו והדר נעצו כבר הורחב מקום מושבו ותו לא הוי פסיק רישא אבל אם לא חזר ונעצו מבעוד יום נראה דאסור לתחוב אותו בכותל דעדיין לא נתרחב במה שהוציאו פעם אחת מן הכותל:

סימן שטו

א (א) אסור לעשות אהל וכו׳ - דהעושה אהל קבע כגון שפורס מחצלת או סדינין וכיו״ב לאהל ועושה אותן שיתקיים אף דאין זה בנין ממש חייב משום בונה דעשיית אהל הוא תולדת בונה והסותרו חייב משום סותר וגזרו על אהל עראי משום אהל קבע וכן על סתירת אהל עראי משום סתירת אהל קבע [רמב״ם] ופרטי דיני אהל קבע יבואר לקמיה:

ב (ב) ודוקא גג - ואף כשאין מחיצות תחתיו כגון לפרוס מחצלת על ד׳ קונדיסין דרך עראי להגין מפני החמה והגשמים:

ג (ג) מותר - דעיקר אהל הוא הגג שמאהיל עליו ולכן גזרו בו משום אהל קבע משא״כ מחיצות עראי לחוד לא נחשב כאהל כלל:

ד (ד) להתיר סוכה וכו׳ - כגון שהיה לה רק שני דפנות ועשה מחיצת עראי לדופן ג׳ כמבואר לקמן בסימן תר״ל דאז חשיב הך מחיצה כבנין דעל ידה נתכשרה הסוכה וה״ה כשמתרת אותה המחיצה לטלטל על ידה במקום שאסור לטלטל דכיון דחשבינן לה מחיצה לענין היתר הטלטול חשיב בנין:

ה (ה) לצניעות בעלמא - כגון להפסיק בין אנשים לנשים כששומעין הדרשה:

ו (ו) שקבוע שם - ר״ל שאינו עשוי להסיר משם אלא תלוי שם תמיד אפ״ה חשיב מחיצת עראי כיון שהוא נע ונד ברוח מצויה וגם אינו מעכב לעוברים דרך שם אבל לחברה למעלה ולמטה ומן הצדדים בענין שאין נזוז ממקומו אסור משום בנין דסתימת קבע הוא:

ז (ז) וכן פרוכת - זה פשיטא דשרי דכיון שיש בלא״ה דלת לאה״ק א״כ הפרוכת אינו תלוי רק לצניעות בעלמא וכמה אחרונים מקילין אפילו אם אין דלתות לארון הקדש וכמו וילון אצל הפתח וכנ״ל. מותר לתלות בשבת סדינין המצויירים על הכותל לנוי ואפילו לקבעם שלא יהיו נזוזים ממקומם ג״כ שרי כיון שאין עשויים כלל למחיצה:

ח (ח) ובלבד שלא יעשה וכו׳ - עיין סעיף י״ב:

ט (ט) וכן מותר וכו׳ - פשוט דכל זה במחיצת עראי אבל לעשות מחיצת קבע שיתקיים כן אסור [תו״ש]:

י (י) בפני אור הנר וכו׳ - דכיון דאסור לשמש בפני אור הנר או ספרים מקרי מחיצה המתרת. וכתב המ״א דהיינו דוקא אם עושה מחיצה גבוה יו״ד טפחים והנר גבוה ונראית למעלה דמאפיל בטליתו ומשמש כדמשמע בסימן ר״מ סי״א בהג״ה [ובשל״ה משמע דאף באופן זה יש ליזהר מאד וע׳ בא״ר שם] דכיון שהנר נראית א״כ ההיתר בזה הוא רק משום דיש ע״ז שם מחיצה שגבוה יו״ד וחשבינן עי״ז להנר כעומד בחדר אחר ואז צריך שיקשרנה ג״כ שלא תניד אותה הרוח דאל״ה אין שם מחיצה עלה ולכן אסור לעשותה בשבת דחשיבא מחיצה המתרת אבל אם המחיצה מכסה את כל הנר עד שאין נראית דאין צריך שתהיה המחיצה גבוה עשרה דוקא כיון שהנר מכוסה א״כ ההיתר בזה לאו משום מחיצה אלא מחמת כיסוי בעלמא ולכן אף שהיתה המחיצה גבוה עשרה נמי מותר לעשותה דלא חשיבי מחיצה המתרת דאינו רק משום כיסוי בעלמא וכן לענין לשמש ולעשות צרכיו בפני הספרים אם המחיצה גבוה עד שאין הספרים נראין מותר לעשותה דלא חשבינן לה כמחיצה המתרת רק ככיסוי בעלמא ולכן לא בעינן אז ג״כ שיהיה קשור לצד מטה [ועיין באחרונים שפירשו דבריו דמ״מ בעינן כשעושה אותה בשבת שיהיה על הספרים עוד כיסוי דאז יהיה נחשב כאלו מונחין בכלי תוך כלי]. והנה אף שיש אחרונים שמפקפקין על חילוקו וסוברין דכיון דסוף סוף ע״י המחיצה הותר עתה לשמש ולעשות צרכיו חשיבא מחיצה המתרת ואסור לעשותה מ״מ נראה דבשעת הדחק יש לסמוך על דבריו. ועכ״פ לכו״ע מותר לכסות הספרים בכיסוי בעלמא והיינו כלי בתוך כלי להתיר התשמיש דזה לא הוי מחיצה כלל:

יא (יא) שהיה מבע״י טפח - ולכן פארווא״ן שעומד מופשט טפח מע״ש מותר לפושטו כולו אבל אם היה מקופל אע״פ שכולו הרבה יותר מטפח לא מהני שהרי לא נעשה זה בשביל מחיצה [ח״א]:

יב (יב) וכופפין ראשן וכו׳ - היינו שעושין כמו חשוקין [שקורין רייפי״ן] ע״פ רוחב הספינה מלמעלה ועושה כן בעצים הרבה סמוכין זה לזה על כל ארכה של ספינה וה״ה עריסת התינוק שיש עליה חשוקים ופורסין עליהם סדין להגן מפני הזבובים אם החשוקים נעשים מבע״י בדרך שנתבאר מותר לפרוס עליהם סדין בשבת ואם לאו אסור וה״ה דאסור לפרוס סדין על העגלות דעשוי ג״כ להגן על מה שתחתיה והוי כאהל אם לא שהיה פרוס כבר מע״ש ברוחב טפח וכמו שכתב השו״ע והא דלא חשיבי כ״ז לאהל קבע היינו משום דאין עושין אותן אלא לפי שעה ולא להתקיים:

יג (יג) ברחבן טפח - שרוחב העץ העגול היה טפח ואפילו רק באחד מהן וכן מה שכתב אם אין בין זה לזה וכו׳ היינו ג״כ אפילו רק במקום אחד ואמרינן לבוד והוי כאלו היה ג׳ טפחים מכוסה במקום אחד:

יד (יד) חשיבי כאהל ומותר וכו׳ - דדוקא לעשות אהל עראי מתחלה אסור אבל אם נעשה כבר מותר להוסיף עליו ובזה כיון שהיה בעץ אחד רוחב טפח דהוא שיעור אהל או שהיה פחות מג׳ טפחים בין זה לזה דהוא שיעור לבוד והוי כמו העצים מחוברים יחד בשיעור ג׳ טפחים חשוב נעשה אהל מכבר:

טו (טו) ומטעם זה וכו׳ - ר״ל דהכא נמי כיון דהיה טפח פרוסה מבע״י מותר אח״כ לפרוס עוד דאינו אלא מוסיף על אהל עראי אבל בלא״ה אסור ואף דלקמן בס״ג אמרינן דאינו אסור משום אהל עראי אלא כשעושה גם מחיצות תחתיו שאני הכא שעושה להדיא בשביל אהל לצל או להגן מפני הצינה והגשמים וכמו שכתבתי לקמיה בס״ג:

טז (טז) חוץ מן הכריכה - היינו שאם היתה מחצלת פרוסה לשם גג וכרכה מע״ש דצריך שתשאר טפח פרוס כדי שיהיה מותר לפרוס הכל וכנ״ל אין רוחב העיגול של הכריכה עולה בשיעור טפח דהכריכה אינה חשובה פרוסה על הגג לאהל אלא צריך שישייר טפח פרוס לבד מרוחב העיגול של הכריכה [ב״י]. יש מהאחרונים שכתבו דאפ״ה לפרוס המחצלת כשהיא כרוכה על איזה דבר ששייך בו אהל להדיא אסור משום אהל דדוקא בזה שהיה פרוס מתחלה וכרכה לא מחזי בזה כמשייר לאהל אבל לתתנה כך כשהיא כרוכה על דבר אחר אסור:

יז (יז) מטה וכו׳ - הנה כדי שנבין היטב את דברי הסעיף אקדים הקדמה קצרה. והוא דאף דלענין בנין קבע אף אם עשה איזה דבר משהו להוסיף על הבנין בין במחיצות ובין בגג חייב וכ״ש אם עושה את כל הגג מ״מ לענין אהל עראי לא אסרו בעושה את הגג לחוד אם לא שעושה את הגג כדי להגן מפני החמה והגשמים וכיו״ב דאז הוא קצת בבחינת אהל אבל בלא״ה לא אסרו כ״א בעושה גם המחיצות עראי שתחתיו בשבת גם לא אסרו כ״א בשעשה כסדר מתחלה המחיצות ואח״כ הכיסוי דאז דומה קצת לאהל קבע אבל אם עשה להיפך לא אסרו ויש פוסקים שסוברין דבעינן שיהיה צריך ג״כ לאויר שתחתיו וכוותייהו פסק המחבר לקמן בסעיף זיי״ן:

יח (יח) אסור להניח וכו׳ - בדקדוק כתב לשון זה דדוקא להניח אסור דהוי בזה כמתחיל לעשות מחיצות לאהל ואסור כשמניח אח״כ הקרשים למעלה אבל אם היו מונחים מכבר בזה המקום מותר להניח הקרשים עליהם וכנ״ל בסקי״ז אך אם המטה רחבה ביותר אסור לדעת המ״א בסקכ״א אפילו באופן זה וע״ש בסי״ג מה שנכתוב בזה:

יט (יט) הרגלים תחלה וכו׳ - דהוא כדרך בנין דהרגלים הם מחיצה והקרשים של הכיסוי הוא כמו גג ונמצא כעושה אהל בשבת וע״כ צריך לשנות לאחוז הקרשים של הכיסוי באויר ואח״כ לתת מתחתיו הרגלים דהוא שלא כדרך בנין:

כ (כ) והני מילי וכו׳ - הטעם דבאהל עראי כזה שאינו מתכוין בעשייתו לשם אהל שתחתיו אלא לתשמיש אחר על גביו מלמעלה ורק ממילא נעשה כמו אהל למטה לא אסרו אלא כשעושה גם מחיצות תחתיו. והיכא שפורס סדין או מחצלת לשם אהל כגון להגן מפני החמה והגשמים או כדי שיהיה ראוי להשתמש תחתיו באיזה דבר אסור אף בלא מחיצות וכההיא דסעיף ב׳ בסופו. כתב המ״א דלסתום נקב שהעשן יוצא [שקורין קוימ״ן] בכר של תבן וכיוצא בו אפשר דאסור דכיון שיש לאותו המקום מחיצות בפ״ע הוי כעושה אהל בתחלה ואינו דומה למה שהתרנו בסימן שי״ג לסתום הארובה שבגג מטעם דהוא רק הוספת אהל עראי התם הארובה אינו מחזיק אלא מקצת הגג אבל כאן הנקב שהעשן יוצא מחזיק כל רוחב המחיצות שסביב לה והוי ע״י סתימת הכר כגג על המחיצות ולפ״ז פשוט דאם הנקב הוא בכותל מן הצד מותר לסתום בכר דהוא רק תוספת מחיצה בעלמא [פמ״ג]. עוד כתב דבלע״ך שעשוי בקוימ״ן וקבוע שם מותר לסתום בו בשבת ויו״ט דהואיל דקבוע שם הוי כדלת ועיין בתו״ש שכתב דמה דמסתפק המ״א הוא דוקא כשהחור שהעשן יוצא הוא מחזיק ג׳ טפחים דאל״ה אמרינן לבוד והוי כסתום ושרי וכעין מה שכתוב למעלה בסעיף ב׳ [אך הפמ״ג לא פשיטא ליה דבר זה כל כך ע״ש ומ״מ נראה דהסומך על התו״ש לא הפסיד דבלא״ה דבר זה רפוי הוא אצל המ״א גופא דאפשר דהמחיצות שתחתיו לא חשיבי מחיצות לענין זה הואיל שעשויות מכבר]. ונראה דכל זה כשאינו מונח אז גחלים לוחשות בהתנור דאל״ה בכל גווני אסור לישראל לסתום את החור למעלה דע״י סתימתו גורם כיבוי להגחלים ואף דאינו מכוין לזה פסיק רישא הוא וכעין מה שכתב בסימן רנ״ט בסופו ובסימן רע״ז ס״א:

כא (כא) דפין מחוברין - בסימן תק״ב כתב הב״י דבעינן שיהיו המחיצות מגיעין עד לארץ [אך אם סמוך לארץ פחות מג׳ שם אין הדופן מגיע אמרינן בזה לבוד וע״ש במגן אברהם ובשארי אחרונים בזה] ולענין תיבה שיש לה שולים גם מלמטה [כמו תיבה שקורין שלא״ף באנ״ק] עיין בסי״ג מה שנכתוב בזה:

כב (כב) דפני התיבה - כתב הט״ז דאף דבטור איתא ד׳ דפין מחוברין לאו דוקא הוא דבמטה שדרך להשתמש באוירה מתחת בהנחת מנעלים וכיו״ב אסור אפילו כשיש לה רק שני דפין משני צדדין המגיעין לארץ דבשתים לבד חשיב אהל עם מחיצות וכדלקמיה בס״ו לענין חביות וכ״כ ש״א אבל בשלחן דמתיר השו״ע הוא אפילו כשיש לו מעט מחיצות ואינו אסור אלא כשיש לו ד׳ דפין מכל הצדדין כמו תיבה דאז חשיב אהל בהנחת הדף מלמעלה משום דבלא״ה סתמו אינו עומד להשתמש באוירו [וכשאינו משתמש באוירו לא חשיב אהל וכדלקמיה בס״ז] וע״כ צריך שיהיה לו ד׳ דפין מכל הצדדין כמו תיבה דאז ראוי להשתמש באוירו ויש מאחרונים שמצדדין להקל בהשלחן להניח עליו הדף מלמעלה אפילו כשיש לו ד׳ מחיצות מכל צד דמסתמא א״צ לאויר שתחתיו אם לא שדרכו להשתמש שם אך לשון השו״ע שכתב וכן רגלי השלחן משמע דבשלחן אם היו מחיצות היה ג״כ צריך להחמיר וע״כ נכון בודאי לחוש לדברי הט״ז לאחוז הדף באויר ויכניסו תחתיו הרגלים ומשמע מדברי הפמ״ג דכל זה דוקא כשמטלטל הרגלים ממקום למקום כדי להניח עליהם הדף שלמעלה דאז נחשב כשמעמידן לצורך זה כאלו התחיל בעשיית האהל אבל אם עומדין במקום אחד אפילו להט״ז מותר להניח עליהם הדף אף שלהרגלים יש להם מחיצות מכל צד וכמו שכתבנו לעיל בסקי״ז ובסקי״ח גבי מטה:

כג (כג) מותר בכל גווני - דרגלי המטות ושלחנות שלנו אין להם מחיצות. ונראה דכל זה כשהיה רפוי אבל אם הדף שעל השלחן מהודק ותקוע בחוזק וכמו שמצוי בכמה שלחנות אסור משום בנין ואפילו אם עתה אינו תוקע בחוזק אם דרכו תמיד להיות מהודק ותקוע בחוזק ג״כ יש ליזהר בזה וכמו לענין ארוכות המטה אם עשויה להתחבר עם הרגלים בחוזק וכמבואר הכל בסימן שי״ד ס״ו לענין מטה של פרקים ע״ש:

כד (כד) מטה שהיא וכו׳ - ולפי המבואר לעיל בס״ג ע״כ מיירי הכא בשיש לה מחיצות המגיעות לארץ אבל במטה שלנו מותר בכל גווני:

כה (כה) ג׳ טפחים - דאל״ה אמרינן לבוד וכסתום מעיקרא דמיא וכנ״ל בס״ב וע״ש במ״ב דאפילו אם רק במקום אחד היה פחות מג״ט ג״כ סגי:

כו (כו) ואם היה וכו׳ - גם בזה הטעם משום דמותר להוסיף על אהל עראי בשבת:

כז (כז) מותר לפתחו - דהא עביד וקאי מבע״י אלא שפושטו ומיישבו כדי לישב עליו ומה״ט שרי להעמיד החופה ולסלקה וה״ה הדף שקבוע בכותל שבביהכ״נ שמניחין עליו ספרים מיהו בדף בלא״ה שרי דהא אין כונתו במה שפושט את הדף לשם אהל וא״כ אין עליו שם אהל עראי כיון שהוא בלא מחיצות [תו״ש]:

כח (כח) לכתחלה - ומטות של ברזל שלנו שעשויין מקופלין וסמוכין לכותל אם מותר לפושטן בשבת עיין בבה״ל שהארכנו בזה:

כט (כט) לא יסדר וכו׳ - משום דעביד כעין אהל כשמסדר אח״כ העליונה מלמעלה שהוא כגג על המחיצות ואף דבאהל צריך לאויר שתחתיו בין המחיצות הכא נמי צריך לאויר שביניהם שהיו מתעפשין אלו לא היה אויר ביניהם [אחרונים]:

ל (ל) אחד מכאן וכו׳ - והיינו דוקא כשצריך ללמוד משניהם או שהספר התחתון מונח שם כבר דאל״ה אף שהוא רוצה כדי להגביה הספר העליון ללמוד בו יש בזיון לספר התחתון ואף בחול אסור [ט״ז] אבל במ״א סימן קנ״ד מצדד להתיר וכן בח״א בכלל ל״א סמ״ח כתב דיש להתיר:

לא (לא) הואיל ואין צריך וכו׳ - מזה הטעם נמי שרי לפרוס מפה על השלחן וקצות המפה תלויות למטה מן השלחן מכל צד ואפילו אם מגיעות סמוכות לארץ דאין בזה משום אהל כיון דא״צ לאויר שתחת השלחן ועוד כיון שמה שמונח על השלחן אין בו משום אהל שאין שם חלל בינו לשלחן מותר גם היוצא ממנו:

לב (לב) כל אהל וכו׳ - היינו אפילו עשאו לקבע שיתקיים כמה ימים מ״מ כיון שאין בגגו טפח לא חשיב רק אהל עראי:

לג (לג) משופע - וה״ה אם עשה הגג בשוה ג״כ אין חייב מחמתו אא״כ רוחב טפח דבלא״ה לא חשיב אהל והא דנקט משופע משום סיפא לאשמעינן דדוקא אם לא היה בפחות מג׳ סמוך לגגו רוחב טפח דהיינו שאינה מתרחבת טפח עד לאחר שירדה ג׳ טפחים הא אם מתרחבת טפח בתוך ג׳ הוי כאלו היה גגה טפח:

לד (לד) שאין בגגו טפח - אבל אם יש בגגו טפח חשיב אהל קבע וחייב שכן מצינו אהלי טומאה טפח ודוקא שעשאו לקבע אבל לעראי כגון שפרס מחצלת ע״ג ד׳ עמודים אף שיש בגגו כמה טפחים איסורו רק מדרבנן:

לה (לה) פטור - היינו מחטאת אבל אסור מדרבנן גזירה אטו אהל קבע ועיין במ״א שכ״ז הוא לדעת הרי״ף והרמב״ם אבל לדעת רש״י והרא״ש כיון שאין בגגו טפח לא חשיב אהל כלל ומותר לכתחלה והשו״ע סתם כדעת הרי״ף והרמב״ם וכן הוא ג״כ דעת ר״ח ובפמ״ג מצדד דגם רש״י והרא״ש מודו לדעת הרמב״ם בזה כיון שעשאו לקבע שיתקיים זמן כמה ימים:

לו (לו) משמרת וכו׳ - ונראה דעשוי כמין שק שקורין לוגין זא״ק והוא רחב ופתוח למעלה וסתום וחדוד למטה ומכניסין קצה החדוד בתוך הכלי והקצה העליון הרחב מסבבים בשפת פיהו את הכלי ונמצא הוא גג לכלי ועשוי כאהל ואסור מדרבנן אבל לתלות המשמרת כשהיא שטוחה על איזה יתד ובלי כלי תחתיה מותר דאפילו אהל עראי לא חשיב וכ״ש דמותר לתלות כלי ביתד:

לז (לז) טלית כפולה - שנותנה על המוט הנתון בין שתי כתלים ושני ראשי הכפל משולשלין ומגיעין לארץ ונכנס בין שני קצותיה וישן מפני החמה והיה אסור לעשות כן בשבת דמקרי אהל עראי ופטור אבל אסור כמבואר בסעיף חי״ת ובא לומר דאם כשהיתה הטלית מקופלת ומונחת על המוט מע״ש היו בה חוטין תלויין שעל ידן פושטן לקצותיה מותר לפושטה בשבת על כל אורך המוט והטעם דכיון דע״י החוטין קל למושכה בהן הוי כאלו היתה הטלית פרוסה מכבר טפח מע״ש והוי רק מוסיף על אהל עראי ושרי וכנ״ל בס״ב. וכתב המ״א דמיירי שאחר פריסתה לא יהיה בגגה מלמעלה רוחב טפח וגם לא בפחות משלש סמוך לגגה רוחב טפח דאי יש בה רוחב טפח הו״ל כאהל קבוע ולא מהני החוטין:

לח (לח) ומותר לפרקה - שכל אהל שאין בו משום בנין אין בו משום סתירה:

לט (לט) וכן הפרוכת - כלול בזה גם וילון שלפני הפתח ועיין במ״א דהאי וכן לאו דוקא הוא דשרי בזה אע״פ שלא היו עליה חוטין משום דאין אהל אלא העשוי כעין גג. והנה לפי מה שהביא בעל מגדול עוז בשם רבינו חננאל וכן הוא בפיר״ח שלפנינו שיצא מקרוב לאור דבפרוכת נמי צריך שיהיו חוטין כרוכין עליה מע״ש לתלות בם יותר טוב לומר דהרמב״ם בעל הלכה זו נמי ס״ל כהר״ח ואתי שפיר מלת וכן כפשטיה וכן מוכח מביאור הגר״א דהוא מפרש כן. אך לדינא אין נ״מ בזה דמוכח מהטור וש״פ דמותר לתלות בכל גווני וכן מוכח מהרמ״א לעיל בס״א בהג״ה דכיון שלא נעשית להתיר אין שום איסור עלה. כתב מ״א דמחיצה העשויה להתיר שפסק השו״ע לעיל בס״א דאסור לעשותה בשבת הוא אפילו כשהיו חוטין כרוכין עליה מע״ש ויש שמקילין בזה:

מ (מ) כילת חתנים - עץ אחד עומד לראש המטה גבוה מהמטה וכן עומד עץ במרגלות המטה ומוט נתון עליהם ופרוש על המוט וילון גדול ושני ראשין יורדין מכאן ומכאן כמין אהל ע״פ כל המטה:

מא (מא) הואיל שהיא מתוקנת - פי׳ שהכינה לכך מבע״י ולכן שרי בזה אע״פ שלא היו חוטין כרוכין עליה מע״ש אבל אם אינה מתוקנת אסור כמו שפסק השו״ע בס״ח דאפילו אהל שאין בגגו טפח אסור לעשותו בשבת אא״כ היו חוטין כרוכין עליה מע״ש וכנ״ל:

מב (מב) מעל המטה טפח - הטעם דכיון שהיא משולשת מעל המטה טפח בזקיפה לאחר כלות השיפוע הו״ל האי טפח מחיצה וכל השיפוע שממעל למטה נחשב לגג והוי אהל ממש מיהו מטה דידן שאין כילה עליה שפורסין עליה סדין אע״פ דנחית מפוריא טפח לית לן בה והטעם דהא מה שמונח על המטה לא מקרי אהל כיון שאין חלל תחתיו:

מג (מג) הנוטה פרוכת - כ״ז הוא לשון הרמב״ם וס״ל דאף שמסתמא יש עליה חוטין מבע״ש שהיא תלויה בהן דאל״ה אסור לתלותה לדעתו כמו שכתב השו״ע בסי״א אפ״ה צריך ליזהר בזה:

מד (מד) בשעה שנוטה - כלומר דבשעה שעוסק בתלייתה דרך הוא שמתקפלת מעט מרחבה ואם יהיה הכפל טפח הו״ל אהל:

מה (מה) תולין אותה שנים - דשנים יכולין לתלותו כולו כאחד שלא תתקפל ומשא״כ אחד ומטעם זה יש נמנעין קצת שלא לתלות הפרוכת בשבת:

מו (מו) כילה - היינו יריעה פרוסה מלמעלה על איזה דבר ונעשית כעין טלית כפולה שביארנו בס״י ומיירי בשכרוך עליה חוט או משיחה מבע״י דומיא דפרוכת דאיירי ביה מעיקרא דצריך לדעת הרמב״ם שיהיה עליה כרוך חוט מבע״י וכנ״ל בסעיף יו״ד ולהכי מסיים שיש לה גג היינו שיהיה עכ״פ הגג רוחב טפח וכ״ש היכא שהגג רחב הרבה דאי אין לה למעלה רוחב טפח הלא קי״ל דמותר לפורסה לכו״ע כשכרוך עליה חוט או משיחה מבע״י:

מז (מז) שא״א וכו׳ - ר״ל דלא נימא היכא שהכילה היא רחבה שכל אחד יקשור רק זוית הכילה להכתלים ונשאר אמצע הכילה מונח על הקרקע ואין שם אהל עליה קמ״ל:

מח (מח) על פי החבית וכו׳ משום אהל - ואע״ג דשרי להחזיר הקדירה ע״ג כירה ולא חיישינן משום אהל הואיל והמחיצות כבר עשויות [ובאהל כזה שאין כונתו לאהל אלא שממילא נעשה אינו אסור אלא אם יעשה מחיצות ג״כ וכנ״ל בס״ג במ״ב] יש לומר הואיל והכובא רחבה יותר מדאי נעשה כאהל [מ״א בשם תוס׳ ור״ן] ולפ״ז מה שכתב בשו״ע חבית היינו נמי ברחבה הרבה וכתב המ״א בסק״ו דה״ה בתיבה רחבה שיש עליה כיסוי אם אינו קבוע בצירים אסור להניח עליה בשבת ותיבה שאינה רחבה כ״כ מותר לכסותה ואין בזה משום חשש אהל הואיל והמחיצות כבר עשויות. והיכא שמטלטלה ממקום זה להעמידה במקום אחר ושם מכסה אותה אסור בכל גווני דהוי ע״י העמדתו כאלו עושה המחיצה עם הכיסוי ביחד ולכן צריך ליזהר בסעודות גדולות שמניחין שלחנות על חביות צריכין ליזהר שיהפוך צד החבית הפתוח לצד הקרקע ועל צד הסתום יניח השלחן [ח״א]. עוד כתב דטי״ש קעסטי״ל שנשמט כולה מן השלחן אם יש טפח בעומק חללה אסור להחזירה שעושה אהל וכן מטה שקורין [שלאף באנק] שיש לו כסוי ואינה מחוברת בצירים אין להחזיר עליה הכיסוי דיש בזה משום עשיית אהל מ״מ אין למחות בהנוהגין להקל בכל זה דיש להם על מי שיסמוכו [הם דעת הראב״ד והרשב״א שאביא לקמן בסקמ״ט וגם דעת הב״ח עי״ש] ועיין בבה״ל:

מט (מט) חסרה טפח - כלומר שאינה מלאה דא״כ אין כאן אהל אלא בשחסרה שיש מהכיסוי עד מה שבתוך הכובא טפח משו״ה מקרי אהל. ודעת הראב״ד והרשב״א דבכל גווני אין בכיסוי כלים משום אהל והא דאסרו בגמרא לכסות על כל הכובא [גיגית] מפני שנראה כמשמר ר״ל כאלו מסנן מן

הפסולת ונכון להחמיר כדעת השו״ע שהיא דעת הרבה ראשונים וע״כ חבית גדולה של מים אין לכסותה כולה בשבת כשאינה מלאה כולה והנוהגין להקל בזה אין למחות בידם שיש להם על מי לסמוך וכנ״ל בסוף ס״ק מ״ח:

סימן שטז

א (א) הצד וכו׳ - היינו שפתח שער המגדול ועשה תחבולות עד שנכנס הצפור לתוכו וסגר עליו אפילו לא תפסו עדיין בידו חייב כי בסגרו המגדול נגמרה הצידה אבל במה שהכניסו לבית אפילו הבית קטן וגם חלונותיו סתומין עדיין אינו נצוד שטבעו של הצפור דרור שאינו מקבל מרות ודר בבית כבשדה שנשמט מזוית לזוית ואינם יכולים לתפסו ולכן אינו נקרא צידה מדאורייתא:

ב (ב) למגדל - של עץ ונעשה ככלוב גדול וביבר מקרי קרפיפות המוקפים לגדלם שם:

ג (ג) ושאר צפרים וצבי וכו׳ - לצדדין קתני דבצפרים וכן בשאר עופות אינו חייב עד שיהיה הביבר והבית מקורה וגם חלונותיו סתומין שהוא יכול לברוח דרך שם ובצבי ושאר חיות חייב אפילו אינו מקורה וגם חלונותיו פתוחין:

ד (ד) שהם נצודים - לאפוקי אם הבית והביבר גדול שאין יכולין לתפסו בשחיה אחת היינו בריצה אחת אלא צריך להנפש קודם שיגיענו לא מקרי צידה דאורייתא אף שהוא מקורה וממילא הצודהו שם בבית או בביבר חייב ועיין לקמן במ״ב ס״ק נ״ח. השולה דג מן הים לתוך ספל של מים חייב דהוי צידה אבל אם עקרו והבריחו לתוך בריכת מים לא הוי צידה שגם שם נשמט לחורין ולסדקין ועיין לקמן במ״ב סקל״ג. הצד ארי אינו חייב עד שיכניסנו לכיפה שלו שהוא נאסר בה:

ה (ה) פטור אבל אסור - על כל הסעיף קאי וע״כ צפור דרור שנכנס לבית דרך הפתח או החלון אע״ג שאינו ניצוד שם מ״מ אסור לסגור הפתח והחלון. ובזמן הקור שיש צער צינה או צער אחר כתב הח״א דמותר לנעול אם אין כונתו רק להציל מן הקור ואינו רוצה כלל בצידת הצפור כיון דאין בו צידה דאורייתא אע״ג דהוי פסיק רישיה בדרבנן אבל בשאר חיה ועוף דשייך בו צידה דאורייתא בבית אסור אע״ג שאינו מכוין כלל דהוי פסיק רישיה:

ו (ו) הצד צבי - ה״ה שאר מינים [כ״כ א״ר ועיין בבה״ל]:

ז (ז) ישן או סומא - דהני דרכן להשמט כשמרגישין יד אדם וע״כ כשצדו הוי צידה ממש משא״כ בחיגר ודכוותיה שאין יכולין להשמט ואפילו אם החיגר יכול להלך קצת עכ״פ הרי יכול להגיעו בשחיה אחת ע״כ חשיבי כניצודין ועומדין:

ח (ח) או זקן - וה״ה קטן [רמב״ם וכן איתא בירושלמי וקטן מקרי קודם שיכול לרוץ כ״כ המאירי]:

ט (ט) פטור - אבל אסור וע״כ כשמוצא לפעמים ארנבת חולה מונחת על הדרך אע״פ שאינה יכולה לזוז ממקומה אסור ליקח אותה דהוי צידה מדרבנן וי״א דחייב ועיין בבה״ל ובלא״ה אסור ליקח אותה משום מוקצה:

י (י) הוי צידה - היינו אם לא עשה בעצמו מעשה כלל רק במה ששיסה את הכלב והכלב תפסו הוי רק צידה מדרבנן ואם עשה בעצמו ג״כ מעשה לזה כגון שברח הצבי מן הכלב והיה עיף ויגע והיה הוא רודף אחריו והשיגו הכלב עי״ז הוי צידה גמורה ואפילו אם רק עמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפסו הוי ג״כ תולדה דצידה ומיחייב שכן דרך הציידים:

יא (יא) מושב לצים - ואינו זוכה לשמחת לויתן [ד״מ] ועיין בפמ״ג מה שכתב בזה:

יב (יב) אין במינו נצוד - ואפילו אם הוא צדן לאיזה צורך ג״כ לא חשיב צידה:

יג (יג) הלכך זבובים - ודבורים משמע בב״י דהוא בכלל דבר שבמינו ניצוד אבל שאר פוסקים פליגי עליה וכן משמע מהגר״א סק״ו. וחגבים טהורים לדעת רש״י הוא דבר שבמינו ניצוד והרמב״ם אין סובר כן. ודגים הוא בכלל דבר שבמינו ניצוד [אחרונים]:

יד (יד) שלא לסגור - אלא יתן סכין או שום ד״א בין הכיסוי להתיבה בענין שיוכלו לצאת משם וכן אם יש חור קטן בתיבה אף שאינו נראה להדיא להזבובים אפילו הכי מותר דתו לא הוי פסיק רישיה:

טו (טו) תיבה קטנה - אבל תיבה גדולה סבירא ליה לרמ״א דלכו״ע שרי דאפילו אם היה אדם עומד בתוכה לא היה יכול לתפסה בחד שחיה וגם הוא דבר שאין במינו ניצוד:

טז (טז) ויש מקילין - הוא דעת הטור דס״ל דאע״ג דבש״ס איתא להדיא גבי כוורת דבורים דאם מכסה אותו באופן שאין בו נקב אסור משום פסיק רישיה וכדלקמן בס״ד מ״מ זבובים שאני דלא מקרי צידה כלל דלרוב קטנותן מצוי שכשפותח הכלי בורחין הכל משם משא״כ בכוורת דבורים שהיא מלאה מהם והם גדולים קצת א״א שלא יתפוס אחד מהם ולכך חשיב צידה עי״ז והב״ח פסק להחמיר כדעה הראשונה וכן המ״א כתב דכן עיקר וע״כ יש לראות להפריח הזבובים ועיין בט״ז שהכריע דמכיון שהפריח הזבובים שראה בעיניו תו אין צריך לעיין ולדקדק אולי יש שם עוד איזה זבובים כיון דזה לא הוי אלא ספק פסיק רישיה במילתא דרבנן דהוא דבר שאין במינו ניצוד אין להחמיר כל כך:

יז (יז) פורסין מחצלת - בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים [גמרא]:

יח (יח) בענין שאינו מוכרח - כגון שלא יהדק המחצלת על הכוורת כ״כ כדי שיוכלו הדבורים עכ״פ לצאת בדוחק או שיש בכוורת איזה חור קטן ויכולים לצאת משם ואע״ג שאין נראה להדיא להדבורים עי״ז אפ״ה שרי דקי״ל כר״ש דדבר שאין מתכוין מותר אבל כשאין בו חור כלל אז הוי פסיק רישיה ואסור אפילו במילתא דרבנן. הפורס מצודה ובשעת פריסתו נכנסה החיה לתוכה חייב חטאת אבל אם נכנסה אח״כ לתוכה פטור אבל אסור וכתב המג״א דמכאן מוכח שיש ליזהר שלא להעמיד בשבת המצודה לצוד בו עכברים וכ״כ בפסקי תוספות שבת י״ז:

יט (יט) שנכנס לבית - מאליו וכ״ש אם הכניסו לבית ונעל בפניו דחייב:

כ (כ) ונעל וכו׳ - היינו שסתם הדלת ואפילו בלא מנעל כיון שאין הצבי יכול לברוח:

כא (כא) פטורים - דכתיב ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשותה וגומר ודרשינן בעשותה העושה את כולה ולא העושה את מקצתה וא״כ כיון שכל אחד בפני עצמו יכול לנעלו הרי כ״א אינו עושה אלא מקצתו:

כב (כב) אין אחד יכול וכו׳ - אורחיה הוא לנעול בשנים והרי לכל אחד מלאכה דבלאו איהו לא מתעבדא [רש״י] ואם אחד יכול לעשות בעצמו והשני אינו יכול ועשוהו שניהם זה שיכול חייב דמסייע אין בו ממש והוי כאלו עשה הכל לבד וזה שאינו יכול פטור אבל אסור:

כג (כג) מגופף - פי׳ סתום באופן שאין הצבי יכול לברוח ע״כ מותר לנעול דהמנעול רק שמירה הוא ולא צידה דכבר ניצוד ועומד וכן כשהיה הצבי קשור בבית מותר להגיף את הדלת ואפילו אם ניתר הצבי אח״כ א״צ לפתוח הדלת כדי שיצא כיון דבהיתר סתם הדלת:

כד (כד) יכול וכו׳ - ואפילו אם כונתו בשביל הצבי שרי כיון דכבר נצוד ע״י הראשון:

כה (כה) והלך לו - ומיירי שבעת שהלך הראשון לא זז השני ממקומו כלל וכגון שהליכתו היתה לתוך הבית או שהשני ישב בתוך חלל הפתח מבפנים להבית והראשון ישב בתוך חלל הפתח לחוץ ונמצא כשהלך הראשון נשאר הוא על מקומו וע״כ מותר לו לכתחלה לישב עד שתחשך אף שהוא מתכוין בשביל הצבי כיון דאינו עושה מעשה מחדש אלא הוא שומר להצבי שכבר ניצוד דאם היה להיפוך שהשני ישב מבחוץ והראשון מבפנים א״כ היה צריך השני לקום ממקומו בעת שהלך הראשון לחוץ וממילא נתבטלה צידת הצבי וכשחוזר השני לישב על מקומו למלא את הפתח הרי הוא חייב משום צידה. אסור לנעול את ביתו כדי לשמור כלי ביתו אם יודע שיש צבי בתוכו אע״פ שאין מתכוין לצידת הצבי דהוי פסיק רישיה ואסור מן התורה וכ״ש אם מתכוין בשביל שניהם. ישב אחד על הפתח ולא מלאהו וישב השני ומלאהו השני חייב שעל ידו נעשה הצידה. נכנסה לו צפור תחת כנפי כסותו אף דכבר ניצוד ועומד הוא מ״מ אסור לו ליקח בידו משום מוקצה דבע״ח אלא יושב ומשמרו עד שתחשך או אם יש לו בית הולך ומניחו שם. מותר לפתוח את הבית בפני הצבי או לפרוק אותו ממצודתו ובלבד שלא יטלטלנו:

כו (כו) חייב - דמקרי דבר שבמינו ניצוד:

כז (כז) ואם בשביל וכו׳ - היינו אפי׳ במקום שאין רגילין הנחשים להמית ואין רצין אחריו אלא עומדין במקומן דבזה אסור לילך להרגן וכדלקמן בס״י אפ״ה לצודן שרי דהיינו שכופה עליהם כלי או שקושר אותן והטעם דהא הוי מלאכה שאין צריך לגופה דהא אינו צריך לצוד אלא שלא ישכנו ואם היה יודע שיעמוד ולא יזיקנו לא היה צד וקי״ל דמלאכה שאינו צריך לגופה פטור אבל אסור מדרבנן והכא משום הזיקא אפילו איסור דרבנן ליכא ואפי׳ להרמב״ם דמחייב בעלמא במלאכה שא״צ לגופה מודה בזה וכתבו דטעמא משום דס״ל דזה לא מיקרי מלאכה כלל והוי כמתעסק בעלמא כיון שאין רצונו בעצם הצידה כלל ואדרבה כונתו להבריח אותו מעליו:

כח (כח) שמונה וכו׳ - דהנה מתחלה ביאר המחבר דין צידה בחיה ועוף דבאותן המינים סתמייהו ניצודין לצורך ועכשיו ביאר המחבר דין צידת שרצים דבהו יש חילוק דבאותן המינים שיש להן עורות והוא הח׳ שרצים האמורים בתורה החולד והעכבר והצב וגומר יש צידה דמסתמא צדן ג״כ לצורך זה

אם לא שכונתו היתה בהדיא שלא לצורך ופטור משום דהו״ל מלאכה שאינו צריך לגופה אבל שאר שרצים אין להן עורות וסתמייהו ניצודין שלא לצורך אם לא שכונתו היה בהדיא לאיזה צורך ואז הוא חייב אם הוא דבר שבמינו ניצוד:

כט (כט) והחובל - טעם לחיוב חבלה הוא מפני נטילת נשמה שבאותו מקום כי הדם הוא הנפש וע״כ אפילו יצא הדם כל שהוא או נצרר הדם כל שהוא חייב:

ל (ל) בהם - נקט חבלה בשרצים משום דבהו יש שרצים שאין להם עור ואינו חייב עד שיצא הדם כמו שמסיים המחבר אבל כ״ש דיש חיוב חבלה בבהמה חיה ועוף שכולם יש להם עור וחייב אפילו בנצרר וכ״ז מיירי כשצריך לדם החבלה לכלבו או לאיזה ענין או לבשר שנצרר בו הדם להאכיל לכלבו עם דמו דאל״ה הוא בכלל מקלקל ופטור ויש מן הפוסקים שסוברין דלפיכך חייב בנצרר הדם דאין זה בכלל קלקול אלא תקון שדרך העולם להכותם כדי להחלישם שיהא נוח להכבש. ואם עשה חבלה באדם דרך נקמה או בבהמה חיה ועוף של חבירו באופן זה ויצא הדם או נצרר דעת הרמב״ם שחייב בזה בכל גווני כי איננו בכלל מקלקל והטעם מפני שמיישב את דעתו בדבר זה וינוח יצרו והואיל וחמתו שוככת בדבר זה הרי הוא כמתקן וחייב וה״ה בקורע בחמתו והראב״ד פוטר עי״ש. ולכו״ע איסור יש בזה דכל המקלקלין בכל מלאכות שבת אף שפטורין מחטאת מ״מ אסורין וע״כ יזהר מאד שלא להכות שום חי בשבת הכאה שיכול לבוא לידי חבורה כי עכ״פ איסור יש בדבר לכו״ע והעולם נכשלין בזה וכן אסור לחוך שחין שע״י החיכוך מוציא דם שנבלע בבשר וא״כ עושה חבורה [מ״א בסימן שכ״ח ס״ק ל״ד]. ואם הוא מקיז דם לאדם לרפואה כשאין בו סכנה או בבהמה חייב לכו״ע דהוא בכלל מתקן וגם הוא מלאכה הצריכה לגופה דהא רוצה עתה בחבלה זו כדי להתרפאות. ולפי זה הוצאת השן הוא מלאכה דאורייתא דהוא בכלל חובל לרפואה [כ״כ מ״א בסימן שכ״ח סק״ג והפמ״ג והח״א ועיין בבה״ל ובמאמר מרדכי משמע דהוצאת השן רק איסור יש בו ולא חיוב חטאת דחבלת הדם הנעשה עי״ז א״צ לגופה וכ״מ מהגר״ז]:

לא (לא) חייב - דנצרר היינו שנאסף ונקבץ במקום אחד ושוב אינו חוזר ונבלע בהבשר וע״כ חייב משום נטילת נשמה שבאותו מקום כי הדם הוא הנפש וכנ״ל:

לב (לב) אינו חייב - הטעם דקי״ל חבורה החוזרת לא שמה חבורה וע״כ שאר שרצים שעורן רך ממש כבשר במהרה נצרר בו הדם וישוב אח״כ לקדמותו לפיכך אינו חייב עד שיצא דם משא״כ ח׳ שרצים שאין עורן רך אין נצרר בו הדם עד שנתהוה חבורה גמורה שאין חוזרת לקדמותו ויש לחייבו אף בנצרר משום נטילת נשמה שבאותו מקום:

לג (לג) שלא לצורך - כגון לשחק וכה״ג ופטור משום דהוה ליה מלאכה שאין צריך לגופה. הצד דגים מן הנהר אפילו נתנו תיכף בתוך ספל של מים שלא ימות חייב משום צידה ואם הניחו עד שמת חייב גם משום נטילת נשמה ולאו דוקא מת אלא אפילו אם הניחו עד שיבש כרוחב סלע בין סנפיריו ועדיין הוא מפרכס והחזירו בתוך המים חייב ג״כ משום נטילת נשמה דשוב אינו יכול לחיות [ואמרינן בגמרא דלאו דוקא יבש ממש אלא כשזב ריר משם ונמשך האצבע שם כשמניחו עליו] וא״כ צריך ליזהר שלא יצוה לא״י ליטול דג מן החבית של מים ולהניחו ביבשה אע״פ שירא שמא ימות ויפסדו המים דלא מקילינן איסור דאורייתא ע״י א״י במקום הפסד אם לא שיצוהו ליתן אותו תיכף בתוך בריכה אחרת של מים וטלטול בע״ח שהוא איסור דרבנן מקילינן ע״י א״י בזה:

לד (לד) ולהרמב״ם חייב - אפילו שלא לצורך כל שנתכוין למלאכה דס״ל מלאכה שאינו צריך לגופה חייב עליה ורוב הפוסקים פוסקים כדעה הראשונה דפטור מחטאת משום דבעינן מלאכת מחשבת ואסור מדרבנן:

לה (לה) הנקרא ברגות - היינו השחורה הקופצת:

לו (לו) אסור לצודו - אף דהוא דבר שאין במינו ניצוד עכ״פ אסור מדרבנן וכנ״ל בס״ג ואיצטריך לאשמעינן לאפוקי מדעת איזה מן הפוסקים דסברי דאף זו היא בכלל מאכולת שמותר לצודה ולהרגה ואם הוא ספק לו בלילה אם הוא כנה או פרעוש מותר לצודה ואסור להורגה ומותר לפלות הבגדי׳ מפרעושים בשבת אך יזהר שלא יטלם בידו דהוא בכלל צידה רק יפילם מעליו:

לז (לז) אא״כ הוא וכו׳ - היינו דמשום צערא דעקיצה לא גזרו רבנן על איסור צידה ומותר לצודו ולהשליכו וזהו שכתב עוקצו [מ״א וכ״כ הגר״א דהאי עוקצו דוקא הוא] ויש מקילין גם כשהוא על חלוקו מבפנים ליטלו בידו ולהשליכו פן יבא לידי עקיצה ואם אפשר לו להפילו לארץ בלי נטילה ביד בודאי נכון להחמיר בזה:

לח (לח) ואסור להרגו - הטעם דמחלקינן בין פרעוש לכנה הוא דכל מלאכות דשבת ממשכן ילפינן להן וילפינן מיתת כל בע״ח לחיוב משחיטת אילים מאדמים שהיו במשכן בשביל עורותיהן ולאו דוקא ע״י שחיטה דה״ה ע״י הכאה וחניקה או נחירה וכל כי האי גוונא כיון שבא עי״ז נטילת נשמה חייב ואמרינן מה אילים מאדמים שפרים ורבים אף כל שפרים ורבים לאפוקי כנה דאינה באה מזכר ונקבה אלא באה מן הזיעה לא חשיבא בריה אבל פרעוש אע״פ שגם היא אינה פרה ורבה מ״מ כיון שהוייתה מן העפר יש בה חיות כאלו נברא מזכר ונקבה וחייב עליה משום נטילת נשמה ואפילו אם הפרעוש עוקצו אסור להרגו:

לט (לט) לא ימללנו - להתיש כחן שלא יחזרו אליו ועיין בספר א״ר מה שכתב בזה:

מ (מ) מותר וכו׳ - בכל מקום שמוצאה בין על בשרו או על בגדיו דרך מקרה:

מא (מא) להרגה - הטעם כנ״ל. ורמשים שהוייתן מן הגללים ומן הפירות שהבאישו וכיוצא בהן כגון תולעים של בשר והתולעים שבתוך הקטניות ההורגן פטור [ואסור מדרבנן] אבל רמשים שהן פרים ורבים מזכר ונקבה או שהוייתן מן העפר כמו הפרעושים ההורגן חייב [רמב״ם] ודוקא התולעים שנתהוו מן הפירות אחר שנתלשו אבל אותן הגדלים בפירות במחובר יש בהן איסור דאורייתא להרגן דמקרי שרץ גמור [כ״כ מ״א לפי מה שביארו הפמ״ג ובבה״ל בררתי דהפטור מפירות תלושין דוקא כשנתהוו אחר שנתעפשו]:

מב (מב) לא יהרגם - דכיון שמצויים שם פרעושים גזרינן שמא יהרוג ג״כ פרעושים. ומ״מ מותר לזרקן במים [מ״א] דהריגה גופא אינו אלא גזירה ולא גזרו בזה אבל בפרעושים דיש בהן חשש דאורייתא אסור גם בזה דהוא כמו הריגה ממש. לא יקח אדם הכנים מעורות שועלים וכדומה משום שהוא מנתק מן הצמר והוי פסיק רישיה:

מג (מג) אבל המפלה וכו׳ - דבראש אינו מצוי פרעושים ולא שייך לגזור בשבילם וכתב הט״ז דה״ה במפלה על בשרו ג״כ מותר להרגם דשם ג״כ אינו מצוי שיחפש אחר פרעושים ולא גזרו בזה כ״א במפלה את בגדיו:

מד (מד) שהם וכו׳ - כגון כלב שוטה וכה״ג:

מה (מה) אחריו - ואפילו בורחין מלפניו:

מו (מו) אם רצין וכו׳ - לדעת הרמב״ם דמחייב במלאכה שאין צריך לגופה צ״ל דהכי קאמר שאין ממיתין ודאי אלא הוא ספק פקוח נפש ולכן ברצין אחריו איכא חשש סכנתא ושרי מיהו לדידן דסבירא לן מלאכה שאין צריכה לגופה מדרבנן הוא דאסירא אף שאין ספק פקוח נפש כלל שרי משום צערא בעלמא כדי שלא יוזק. ודוקא אלו וכל כי האי גוונא שמזיקין הן בטבען ונשיכתן נשיכה עוקצת אלא שאין דרכן להמית בזה המקום משא״כ פרעוש דלעיל וכל רמשים קטנים כהאי גוונא דאף ע״י עקיצתן ליכא צער כולי האי בהני אסור להורגן אף כשהם עוקצין אותו אלא יבריחם מעליו [ב״י]:

מז (מז) לדורסם - וה״ה שכופה עליהן כלי [א״ר]:

מח (מח) ואפילו במתכוין - דמלאכה שאין צריכה לגופה היא והכא כשהן מזיקין אפילו מדרבנן לא גזרו כשאין הורגן להדיא אלא שיראה לפני הרואה כאלו אינו מתכוין שלא יאמרו זה נוטל נשמה בשבת במתכוין ולא ידעו לחלק אמנם נמלים ושאר שקצים ורמשים אפילו דרך הילוכו אסור לדרסן. אסור להרוג בשבת שממית שקורין שפי״ן ואף שאומרים העולם שהוא סכנה כשנופל במאכל מ״מ לא ברי הזיקא וגם יכול לכסות המאכלים לכן יש למחות בידם וכ״ש דיש ליזהר מלהרוג שאר רמשים ותולעים הנמצאים בפירות [אחרונים]:

מט (מט) ע״ג קרקע - וע״ג רצפה תליא בפלוגתא דסימן של״ו ס״ב גבי כבוד הבית במרוצף ע״ש ולהרמ״א דאוסר שם בכל גווני ה״ה הכא דאסור אף על גבי רצפה וע״ג ספסל לכו״ע שרי דלא שייך בזה אשוויי גומות ומשום מירוח גופא ליכא למיסר דלא שייך מירוח אלא כשממרח איזה דבר ע״ג חבירו וכונתו שיתמרח אבל כאן רוצה שיהיה נבלע:

נ (נ) ואע״ג דממילא וכו׳ - כלומר דלפעמים ממרח ואיכא למיחש שמא ישכח ויכוין וישוה גומות כמש״כ סימן ש״ב ס״ו מ״מ הכא שרי משום מאיסותא:

נא (נא) שרי משום מאיסותא - אע״פ שבעת שדורס על הרוק מצוי שמשפשף ג״כ מעט אעפ״כ התירו משום מאיסותא כיון דלא משפשף הנה והנה ולא הוי פסיק רישיה. ודוקא כשהוא בדרך הלוכו אף שהוא מתכוין לדרוס על הרוק אבל אינו מתכוין למרחו אבל אסור לילך למקום הרוק כדי לדרוס עליו

דזה אינו נקרא לפי תומו אלא ילך ויציג רגלו על הרוק ויזהר שלא ישפשף כלל דזה מותר בכל גוונא. כתב המ״א האידנא דליכא דקפיד ברוק משום מאיסותא צריך ליזהר שלא יהיה שום שפשוף כשדורס עליו רק יציג רגלו על הרוק. ובליחה היוצאת מן הפה או מן החוטם ודאי איכא מאיסותא ושרי לדרסו לפי תומו ובבהכ״נ אפילו ברוק שרי לדרוס עליו לפי תומו דנוהגין בו כבוד וכדלעיל בסימן צ׳ סי״ג ונראה דאפילו בביתו כשהוא מרוצף אין להחמיר ברוק יותר מבליחה:

נב (נב) חיה ועוף שברשותו - כולל כל מיני בע״ח שהרגילן בבית ונעשו בני תרבות:

נג (נג) מותר וכו׳ - היינו אפילו בחוץ והטעם כיון שהם בני תרבות והורגלו בבית וממילא יחזרו לביתם בערב ונוח לתפסן לכן אף כשיצאו מן הבית הרי הן כניצודין ועומדין ולא שייך בהם צידה:

נד (נד) לצודן - ובלבד שלא יטלם בידו שכל בע״ח הם מוקצים אלא רודף אותם עד שיכנסו למקום צר ונועל בפניהם:

נה (נה) גדול - אבל אם החצר קטן דבלא״ה אין צריכין להם מצודה אפילו איסור דרבנן ליכא:

נו (נו) שאם וכו׳ - היינו שעכשיו שנתגדלו בין אנשים אין צריכין להם מצודה כי יבואו מעצמן לביתם לערב ומ״מ כיון שמרדו ואין נוח לתפסם והחצר גדול מחזי כעין צידה ואסור על כל פנים מדרבנן:

נז (נז) דאסור - היינו כשהם בחוץ או בפנים בבית גדול שיש בו שיעור צידה דהיינו שלא יכול להשיג בשחיה אחת וכנ״ל בריש הסימן ופסקו האחרונים כהי״א הזה. ואם יצאו העופות לחוץ וחושש שלא יגנבו אותן אף דאסור לתפסן בעצמו בידים מ״מ אם תינוקות קטנים צדין אותם א״צ למחות בידן גם דמותר לומר לא״י שיצוד אותן דהוי שבות דשבות כ״כ הח״א וכתב עוד דמותר לעמוד בפני העוף שלא יברח כדי שממילא יחזור לבית גם הביא המ״א בשם האגודה דמותר לדחות העוף מאחריו שיכנס לבית אם הבית גדול שאין יכול להשיגו שם בשחיה אחת דאין כאן צידה גמורה ובח״א כתב דאם דרכו של אותו העוף שאין נשמט מן היד כמו שיש מן התרנגולות שתיכף היא יושבת כשרוצין לתפסה ואין צריך לרדוף אחריה דבהו אין איסור צידה כלל לכו״ע אם הורגלה כבר בבית ומותר להכניסה ע״י דחיה או לרדפה אף לבית קטן או לכלוב שלה וכן יש להקל:

נח (נח) לצוד - ולפ״ז יש ליזהר שלא להכניס העופות בשבת מן הבית [כשהוא גדול ומחוסר צידה שם] למקום הכלוב שלהם ששם המקום צר ומקרי צידה גמורה. ואם הוא מתכוין להכניסם לכלוב רק כדי שלא יעשו היזיקות בבית אפשר שיש להקל ועיין בביאור הלכה. ואם היו עופות חדשים שלא הורגלו בבית יש בזה איסור בכל גוונא ואפילו אם נכנסו בעצמן לכלוב אסור לנעול הדלת של הכלוב בפניהם:

נט (נט) אבל פרה וסוס וכו׳ - פירוש דבפרה וסוס שהם מיני בהמות לא שייך צידה כלל אפילו מדרבנן אפילו קנה אותם מחדש ועדיין לא הורגלו לבוא לביתו כי אין עשויין להשמט מתחת ידי אדם ומותר לתפוס אותן ולסגור אותן במקום צר ובשאר חיה ועוף שברשותו שעשויין להשמט מידי אדם אף שאין צריכין מצודה לתפסן כי יבואו מעצמן לביתן לערב מ״מ יש בו איסור צידה דרבנן וכל זה בשלא מרדו אבל מרדו אפילו פרה וסוס חייב חטאת עבור צידתן אפילו נתגדלו מתחלה בביתו וזהו שכתב וכ״ש שאר חיה ועוף וכו׳ והוא שמרדו הפרה והסוס לגמרי וברחו מרשותו עד שצריך לבקש מצודה או איזה תחבולות לתפסו וגם אינן באים לערב לביתו:

ס (ס) וכ״ש וכו׳ שמרדו - מיירי ג״כ שמרדו וברחו ואינן חוזרין לביתו בערב אלא לנין בשדה כאווזא ובר אווזא שלנין על המים וקשה לתפסן בלי מצודה ותחבולה וגם המחבר מודה דבזה חייב חטאת הצודה אותן. וכתבו האחרונים דמזה נלמוד דה״ה אם קנה אווזין ותרנגולין מחדש ועדיין אינן רגילין כלל בביתו ואם יצאו לא יחזרו עוד לבית אלא תנקר באשפה הצדן חייב. ואם יצאו מן הבית אסור לצודן אפילו ע״י א״י [ח״א] ונראה דאם הבית גדול דלא מטא ליה בחד שחיה מותר על ידי א״י להכניסן בתוכו אם חושש שיבוא לידי פסידא ואם תינוקות קטנים רודפין אותם להחזירן לתוך הבית הזה גם כן אין מוחין בידן ועיין בבה״ל:

סא (סא) דינה כשאר חיה - ר״ל דאין דינה כבהמה אלא כחיה ועוף ויש בה כל פרטי דיני איסור צידה כמו בהם וכנ״ל:

סימן שיז

א בגמרא אמרינן דיש כאן ג׳ חלוקות אחד חייב חטאת ואחד פטור אבל אסור ואחד מותר לכתחלה ולשיטת הרי״ף והרמב״ם והמחבר דסתם כותייהו דינא הכי דאם הוא קשר של קיימא כגון שדרכו שיהיה כך לעולם [דהיינו שאינו קוצב זמן בדעתו להתירו והוא קשר שעשוי להתקיים תמיד] והוא ג״כ

מעשה אומן חייב חטאת ונתבאר לקמן בסוף הסעיף בהגה מה הוא מעשה אומן ואם הוא קשר של קיימא ואינו מעשה אומן ואינו קשר של קיימא פטור אבל אסור אינו מעשה אומן ואינו קשר של קיימא מותר לכתחלה ודעת רש״י והרא״ש וש״פ דלא תלי כלל בעצם הקשר אם הוא מעשה אומן אלא דעיקר החילוק הוא דאם הוא קשר של קיימא דהיינו שדרכו שישאר כך לעולם וכנ״ל חייב חטאת ואפילו אם הוא מעשה הדיוט ואם אין דרכו לקושרו רק לזמן פטור אבל אסור דדמי קצת לשל קיימא ואפילו אם הוא מעשה הדיוט ואם דרכו להתירו באותו יום מותר לכתחלה אפילו הוא מעשה אומן דאין שם קשר עליו וי״א דכל מי שדרכו להתיר בתוך שבעה ימים הוי כמו שדרכו להתיר באותו יום ומעתה יבוארו דברי המחבר והרב על נכון:

ב (א) קשר של קיימא - ואפילו לא מיהדק שפיר ויוכל להתירו באחת מידיו חייב כיון דלא יהיה ניתר מעצמו:

ג (ב) קשר הגמלים - שנוקבין לגמל בחוטמו ונותנין בו טבעת של רצועה וקושרין אותה ועומדת שם לעולם וכשרוצה לקושרו קושר רצועה ארוכה באותה טבעת וקושרין בה ופעמים שמתירה ואותו קשר הראשון הוא קשר הגמלים שהוא קשר של קיימא:

ד (ג) וקשר הספנים - גם הוא כמין טבעת שעושין מן רצועה בנקב שבראש הספינה ואותו קשר מתקיים תמיד וכשרוצה להעמידה קושר רצועה באותה טבעת ומעמידה בה וכשרוצה להתירה מתיר הרצועה ונוטלה ואותו קשר הראשון של הטבעת הוא קשר הספנים:

ה (ד) בשעת עשייתן - היינו הקשר שקושר בתוך המנעול שלא תוכל הרצועה לצאת והוא קיים לעולם:

ו (ה) דכל קש״ק וכו׳ - היינו שאין דרכו להתירו לעולם וכנ״ל. ודעה זו פליגא אמחבר גם בשאינו של קיימא והוא מעשה הדיוט והיה דעתו שיתקיים הקשר איזה זמן דלהמחבר מותר ולדעה זו פטור אבל אסור דדמי קצת לקשר של קיימא וע״ז קאי הני תרי י״א שהביא הרמ״א דלדעה הראשונה כל קשר שאינו עשוי להתיר באותו יום עצמו מקרי של קיימא במקצת ואסור לכתחלה ולדעה שניה כל שמתירו בתוך שבעה ימים לא מקרי של קיימא כלל ומותר לכתחלה:

ז (ו) באותו יום עצמו - אלא למחר אבל אם עשוי להתיר בליל מ״ש לא מקרי של קיימא כלל ומותר לכתחלה ומיהו אם קושר בליל ש״ק ועשוי להתיר ביום שבת עצמו אע״ג דאין ממש באותו יום מ״מ י״ל דשרי דכל פחות מכ״ד שעות ביומו מקרי [פמ״ג]:

ח (ז) דינו כמו וכו׳ - ר״ל דאם הוא קשר שחייבין על קשורו חייבין על התירו וכל שהוא פטור אבל אסור או מותר לכתחלה גם בהתירו כן הוא [רמב״ם] וכל קשר שמותר להתירו אם אינו יכול להתירו מותר לנתקו אם הוא לצורך ואין לעשות כן בפני ע״ה שלא יבא להקל יותר [אחרונים בשם היש״ש]:

ט (ח) כיצד נפסקה וכו׳ - אדלעיל קאי בשל קיימא ואינו מעשה אומן דפטור אבל אסור:

י (ט) חבל בדלי - התלוי שם ע״פ הבאר לשאוב בו מים:

יא (י) שאינו של קיימא - היינו אפילו בשעשאו להתיר באותו יום עצמו אסור לדעה זו כיון שעשהו מעשה אומן:

יב (יא) שקושר למדוד - היינו שקושר שני חבלים ביחד כדי שיוכל למדוד בהם שיעור מקוה:

יג (יב) מותר לקשור וכו׳ - היינו אפילו הוא מעשה אומן דאל״ה אפילו בלא מצוה שרי ומירי כשא״א בענין אחר דאל״ה יעשהו מעשה הדיוט או עניבה לבד וימדוד בו ולא יצטרך להתיר איסור דרבנן:

יד (יג) שאינו של קיימא - היינו אפילו הוא עשוי לזמן. כתב בספר בית מאיר שמה שהעתיק השו״ע דמותר במקום מצוה הוא רק דעת הרמב״ם והטור אבל לרש״י והתוספות וברטנורה שם מצדד דקשר האסור אסור אפילו במקום מצוה עי״ש:

טו (יד) דיש ליזהר וכו׳ - פי׳ כיון דלרי״ף ורמב״ם אסור לכתחלה באומן אפילו כשמתיר בו ביום ואין אנו בקיאין מהו קשר של אומן ומסתברא דכל קשר שקושרין אותו הדק היטב הוי של אומן לכך אנו נזהרים בכל קשר שהוא של שני קשרים דשני קשרים הוי קשר אמיץ ומש״כ שום קשר ר״ל אפילו אותן קשרים המבוארין לקמן בסימן זה דמותר לקשור ולהתיר היינו דוקא בקשר אחד:

טז (טו) דינו כשני קשרים - דאז מתהדק שפיר ומקרי קשר של אומן:

יז (טז) נשמטו וכו׳ - אבל במנעל חדש אסור ליתן הרצועות בשבת אפילו אם הנקב רחב דמתקן מנא וה״ה בסרבל או במכנסים חדשים אסור להכניס שם רצועות או משיחה דמבטל ליה התם ומקרי מתקן מנא אבל אבנט שרי להכניסו אפילו במכנסים חדשים דלא מבטל ליה התם והוא עשוי להכניס

ולהוציא תדיר:

יח (יז) רוב הרגל - שמנעלים שלהם היו עשויים פרקים ומחוברים ע"י הרצועות וכשנשמט חלק המנעל שעל רוב הרגל ממקומו מחזירו ומהדקו מחדש ע"י הרצועות [כן משמע מא"ר] ויש מפרשים שנשמט מנעלו מרוב רגלו ע"י שאין מהודק ורוצה ליתן הרצועה בנקב אחר [פמ"ג]:

יט (יח) הרצועות למקומן - ודוקא אותן הרצועות אבל רצועה חדשה שלא היתה שם מתחלה אסור דמקרי מתקן מנא [א"ר]:

כ (יט) שלא יקשור - פי' שלא יעשה קשר בראשו שלא ישמט דהוי קשר של קיימא כמ"ש סוף ס"א:

כא (כ) בלא טורח - דהיינו שהנקב רחב והאחרונים השיגו ע"ז דאפילו הנקב רחב אסור במקום שרגילים לקשור דחיישינן שמא יקשור ובמקום שהנקב צר אפילו במקום שאין רגילין לקשור אסור דצריך טורח וא"כ ברצועות שלנו במנעלים ובמכנסים דרגילין לקשור בראשן אפילו אם הנקב רחב אסור להחזירן ועיין בבה"ל:

כב (כא) שאינו קשר של קיימא - שאינו עשוי להתקיים רק עד שיקחנו הבעה"ב לביתו ויש מחמירין בדבר אלא אם כן עשוי להתיר באותו יום של הכביסה:

כג (כב) דמתקן מנא הוא - וחייב משום מכה בפטיש דהוא גמר מלאכה:

כד (כג) וקשרו - בטוב עד שאינו יכול להתירו אא"כ יחתוך החוטים או ינתקן ולכן חשיב עתה כפתיחה מחדש ואסור משום תיקון מנא ובספר יש"ש כתב דכתונת שנתקשרו המשיחות ולא יוכל להתיר שרי לכו"ע לנתקן שהרי אינו עשוי אלא להתירו בכל זמן שירצה ולא מקרי קשר ואף זה לא יעשה בפני ע"ה אלא בצנעא א"כ צ"ל דס"ל להיש"ש דדוקא כשחזר האומן וקשרו אסור לנתק אבל שאר קשירות שרי כ"כ מ"א [והטעם אפשר דכשקשרו האומן בשעת מלאכה יש בזה משום מכה בפטיש כשחותכו ומנתקו אח"כ דהוא גמר מלאכה אבל שאר קשירות שנקשרו אחר שכבר נגמר הבגד אין שייך בזה משום מכה בפטיש כשמנתקו אח"כ] ואם אינו רגיל להתיר הקשר של הכתונת אלא משבת לשבת אסור לנתק כמו דאסור להתיר ומ"מ אם דרכו לעשות עניבה ובלא כונה נקשר דינו כקשר שעשוי להתיר בכל יום [ח"א]:

כה (כד) עושין - שתופרין אותו עד שנגמרה מלאכתו:

כו (כה) לנתק או לחתוך - והטעם נראה משום דהוא חשיב כקורע ע"מ לתקן. כל קשר שהוא עשוי לזמן ולא לתמידות ואפילו אם הוא קשר אמיץ יש להקל ע"י א"י לקשור ולהתיר אם הוא לצורך הרבה דהוי שבות דשבות [אחרונים]:

כז (כו) דלי וכו' - סעיף זה איירי כשקושר דלי לבאר שיהיה לשאוב בו מים וה"ה כשנפסק חבל שעל הדלי גופא דבמשיחה ואבנט מותר ובחבל אסור אם לא בעניבה וכדלקמיה ואפילו אם יחשוב לקשרו שם רק לפי שעה ג"כ אסור:

כח (כז) במשיחה או באבנט - דהוא חשיב ואינו מבטלו שם והוי קשר שאינו של קיימא אבל בחבל אפילו חבל דגרדי דהוא חשיב ג"כ אסור דגזרינן אטו חבל דעלמא דאינו חשיב ודרכו לבטלו שם והוי של קיימא:

כט (כח) שאינם קבועים - ר"ל ועתיד לחזור וליטול את הדלי משם ועיין בבה"ל:

ל (כט) נוהגין בו היתר - וכתבו האחרונים הא דנוהגין היתר בקשר אחד למטה היינו דוקא כשעשוי להתיר בו ביום ומשום דע"י עניבה ע"ג קשר עדיין אינו נקרא מעשה אומן אבל אם היא לקיימא על איזה זמן כגון בלולב וכיוצא בו אסור לעשות קשר למטה אלא עניבה בלבד ורשאי לעשות שתי עניבות זה ע"ג זה וכן יש לנהוג:

לא (ל) בשני ראשי הפתח - דמסתמא יתיר את שניהם ולא הוי קשר של קיימא וה"ה דמותר לקשור שני חבלים זו למעלה מזו ולא אמרינן דמבטל ליה לאחד דפעמים מתיר את זו ולפעמים זו אבל אם בדעתו לבטל לאחד אסור:

לב (לא) של גרדי - ולא גזרינן אטו חבל דעלמא כמו שכתב בס"ד דהכא בפרה אפילו חבל דעלמא לא שכיח דיהא של קיימא:

לג (לב) ולא חיישינן וכו' - דחבל גרדי חשוב ולא יניחו שם:

לד (לג) חבל דעלמא לא - דלמא יניח ראש אחד קשור אבל אין הטעם משום מוקצה דסתם חבל שבבית מוכן הוא לתשמיש [א"ר בשם התוספתא]:

לה (לד) מותר בכל חבל - דסתמא אותו הקשר שהיה כבר מניחו להיות קשור ומתיר ראש השני [ב״ח]. כל קשר שלפעמים נמלך ומבטלו שם לעולם אע״פ שתחלת עשייתו לא היתה ע״מ להניח שם אסור מדרבנן הלכך אסור לקשור רצועות המכנסים שלפעמים נמלך ומבטלו שם לעולם עד שיהיה בלוי ועיין בתחלת הסימן בביאור הלכה מה שכתבנו שם אודות זה. אוכלי בהמה מותר לקשור בהן בשבת דלא שייך בו קשר של קיימא [רמב״ם] וכתב הח״א דדוקא בגמי לח וכיוצא בו דכשיתיבש תנתק אבל קש וכיוצא בו וכן בעלין של לולבין דלא מינתק דינו כתבן [עיין בגמרא קי״ב וקנ״ז ע״ב ע״ש ברש״י] ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה. הפותל חבלים חייב משום קושר והמפרידן ואינו מכוין לקלקל חייב משום מתיר [רמב״ם]:

סימן שיח

א (א) המבשל וכו׳ - אחד המבשל את המאכל או את הסממנין או המחמם את המים [ר״ל אף דמים ראוי לשתיה בלא בישול וה״ה חלב מ״מ חייב כיון דמשתבח ע״י הבישול] ואחד האופה את הפת הכל ענין אחד הוא [דאפיה הוא מענין בישול אלא שאפיה הוא בפת ובישול הוא בשארי דברים]. המתיך אחד ממיני מתכות כל שהוא או המחמם את המתכות עד שתעשה גחלת ה״ז תולדת מבשל [שהרי בחימומו הוא מרככו שיהא ראוי לתקנו ולעשות ממנו כלי והרי הוא מרפה דבר הקשה] וכן הממסס את הדונג [שעוה] או את החלב או את הזפת והכופר והגפרית וכיוצא בהן ה״ז תולדת מבשל וחייב וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו חרס חייב משום מבשל [דקודם שמתחזק הכלי ונצרף בהכבשן ונעשה חרס כראוי מתבשל בה טיט של הכלי] וכן הנותן חתיכת עץ בתנור כדי שיתייבש וידוע שמתחלה הוא מתרפה ויוצא ממנו הלחלוחית חייב משום מבשל כללו של דבר בין שרפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך ה״ז חייב משום מבשל [רמב״ם בפ״ט] וע״כ יש ליזהר מאד שלא להניח עצים לחים על התנור ליבשן אחר שקיעת החמה דהוא חשש דאורייתא. הניח בשר ע״ג גחלים אם נצלה צליה גמורה כשיעור גרוגרת חייב ואפילו הגרוגרת אינה במקום אחד אלא מתלקט משנים ושלשה מקומות ג״כ חייב ואפילו אם לא היה צליה גמורה רק כמאב״ד ג״כ חייב אלא דבזה שאינו צליה גמורה צריך שיהיה הבשר צלוי משני הצדדים של הבשר דוקא וא״ל פטור [כן כתב הרמב״ם שם בהלכה ה׳] וכ״ז הוא לענין חטאת אבל איסורא יש בכל גווני וכן מה שכתב הרמב״ם מתחלה לענין צליה השיעור גרוגרת הוא ג״כ רק לענין חיוב חטאת אבל איסור דאורייתא יש בכל גווני כדקי״ל חצי שיעור אסור מן התורה [שבת ע״ד גמ׳ ורש״י שם]:

ב (ב) בשבת - וכל שיש ספק פלוגתא בזה אי הוי בכלל בישול או לאו או בשאר מלאכות כה״ג אין לאסור בדיעבד דכל האיסור הזה הוא רק מדרבנן שקנסוהו וספיקא דרבנן לקולא [פמ״ג באות יו״ד וכעין זה כתב המג״א בסימן שכ״ג סקי״א ועיין בסקל״ב וצע״ק]:

ג (ג) אחת משאר מלאכות - ואם היא מלאכה דרבנן עיין בביאור הגר״א שהאריך להוכיח דלכו״ע אם עשה אותה בשוגג אין לאסור בדיעבד ליהנות ממנה ועיין בבה״ל:

ד (ד) לעולם - ליהנות מאותה מלאכה דקנסוהו רבנן ומ״מ מותר לו ליהנות מדמיה של המלאכה. כתב המג״א בשם הרשב״א דגם הקדירה שבישל בה בשבת אסורה לו לבשל בה מפני שהיא בלועה מדבר האסור לו ודוקא המבשל לבריא אבל המבשל לחולה מותרת הקדרה:

ה (ה) מותר למו״ש מיד - ואפילו למי שנתבשל בשבילו דלא בעינן להמתין בכדי שיעשו אלא במלאכה הנעשית ע״י א״י בשביל ישראל משום דקל בעיניו איסור דאמירה לעו״ג ויבוא לעשות כן פעם אחרת כדי שיהיה מוכן לו במו״ש מיד אבל דבר שנעשה ע״י ישראל בידים ודאי ליכא למיחש דעי״ז שנתיר למו״ש מיד יבא פעם אחרת לומר לישראל לבשל לו בשבת בשביל זה ועוד שהישראל לא ישמע לו דאין אדם חוטא ולא לו. אם היה במו״ש יו״ט אפילו בישל בהיתר כגון שבישל בשבת לחולה מ״מ אסור לבריא גם ביו״ט ראשון דאין שבת מכין ליו״ט. אם נתערב בשבת אותו דבר שנתבשל במזיד באחרים דעת המ״א דאינו מתבטל ואסור לו בשבת ליהנות מזה דכיון דלמו״ש יהיה מותר לאחרים מקרי דבר שיש לו מתירין דאינו בטל אפילו באלף ומה שכתב ביו״ד סוף סימן קי״ב היפוך זה נדחק המ״א לישבו ועיין בחות דעת שם שחולק עליו וכ״ז להמבשל בעצמו אבל לענין אחרים לכו״ע מקרי דבר שיש לו מתירין:

ו (ו) ובשוגג - שגג בדין או שכח כ״ז בכלל שוגג הוא:

ז (ז) גם לאחרים - הנה בגמרא פליגי בענין שוגג ומזיד ר״מ ור׳ יהודה ודעת השו״ע הוא דעת ר׳ יהודה שכן הסכימו הרי״ף והרמב״ם והגאונים והגר״א הסכים בבאורו לשיטת התוספות וסייעתם דפסקו כר׳ מאיר דבמזיד אסור בין לו בין לאחרים עד מו״ש ובשוגג מותר גם לו מיד. ובמקום הצורך יש לסמוך על זה בבשול בשוגג:

ח (ח) שחלה היום - ולא אמרינן דהבהמה היא מוקצה מחמת איסור דאיתקצאי בבה״ש מחמת איסור שחיטה שבאותו פעם לא היה חולה עדיין שיהיה דעתו עליה לשחטה דהא אנן קיי״ל כר׳ שמעון דלית לו מוקצה אלא היכי דדחיה בידים כגון נר שהדליקו עליו באותו שבת דדחיה בידים שלא להשתמש בו באותה שבת כיון שהדליק בו אבל גבי בהמה לא דחיה בידים ועיין עוד בב״י:

ט (ט) מותר הבריא וכו׳ - הטעם כיון דעיקר השחיטה לצורך החולה דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה ולא שייך בזה שמא ירבה בשבילו:

י (י) חי בשבת - ובלא מליחה דאסור למלוח בשבת והדחה בעי משום דם בעין משא״כ דם הבלוע בו ליכא איסור כ״ז שלא פירש:

יא (יא) לחולה אסור - אבל במו״ש מותר מיד ולא בעינן לזה בכדי שיעשה. וטעימה אם התבשיל יפה בשביל החולה מותר גם בשבת:

יב (יב) שאין בו סכנה - דגם הוא כבריא לענין זה שאסור מן התורה לבשל עבורו ע״י ישראל וחיישינן שאם נתירו לאכול מזה שמא ירבו בשבילו:

יג (יג) שמא ירבה בשבילו - ליתן בשר לתוך הקדרה וזהו איסור דאורייתא כשמרבה בשבילו אפילו הוא מרבה בפעם אחת קודם שיתן הקדירה על האש וי״א דהוי דרבנן כיון שהוא בפעם אחת עיין ב״י [מ״א ועיין בספרי אהבת חסד בפ״ז שביררנו ראיה מהגמרא דהעיקר כדעה הראשונה]:

יד (יד) אסור בשבת - לבריא ליהנות ממנו אבל במו״ש מותר מיד וטעמו דכיון דהא״י בישל בהיתר לא בעי להמתין בכדי שיעשו וגם לא גזרו בזה משום בישולי א״י [הגר״א]:

טו (טו) מבעוד יום - ר״ל והיה בדעתו מבע״י לקצוץ הפרי בשבת אפ״ה אסור מפני שאין הכנה מועלת כלל במחובר כיוצא בזה שהוא גדל והולך בשבת אבל פרי שנגמר בשולו ושוב אין גדל והולך מועלת בו הכנה אע״פ שהוא מחובר אבל חולה שנחלה היום אסור בכל גווני ליהנות לבריא משום מוקצה דמחובר:

טז (טז) שגדל והולך - עיין במ״א שמקשה דליבטל הגידולים בעיקר שהוא הרוב של היתר ויהא מותר לבריא כשנחלה מבע״י ובביאור הגר״א מצדד ג״כ כן להלכה:

יז (יז) בתולדת האור - והמבשל בו חייב לפיכך המניח פירות או מים על התנור או בתוך [הקאכלין] לאחר שהוסק התנור ונתבשלו שם חייב ומדרבנן אסור להניח אפילו קודם שהוסק וכדלקמיה. וכל דיני בישול הנזכרים בסימן זה שייכים גם בדבר שנתבשל ע״י תולדת האור:

יח (יח) ואפילו בתולדת חמה - ואפילו בדיעבד אסור ואפשר דלאחר שבת מותר אף למבשל עצמו [חידושי רע״א]:

יט (יט) להטמינה וכו׳ - ואפילו מבע״י דחול הוא דבר המוסיף הבל כמבואר לעיל בסימן רנ״ז ס״ג ואסור להטמין בו אפילו מבע״י כמבואר שם [הרא״ש] ובחידושי רע״א הביא בשם הרשב״א דמותר להטמין בו מבע״י דכל שהוחם בע״ש מן החמה מצטנן לגמרי בליל שבת:

כ (כ) בחול - ואפילו אם לא יטמין אלא יגלגלה בשבת ע״ג חול החם כדי שתצלה נמי אסור דגזירה אטו תולדת האור וע״כ אסור לצלות ביצה על גג רותח מחמה - המבשל בחמי טבריא פטור מחטאת דהוי כתולדת חמה אבל חייב מכת מרדות דאיסור יש בזה הלכך אסור להעמיד מאכל ע״ג חמי טבריא בשבת אבל להשהות עליהן מע״ש מותר ולהניח בתוכן אסור משום הטמנה בדבר המוסיף הבל כמ״ש סימן שכ״ו ס״ג:

כא (כא) אבל בחמה עצמה - ולא גזרינן אטו אור דחמה באור לא מיחלף:

כב (כב) יש בו וכו׳ - וכל דינים האסורין משום בשול אפילו ליתן על הכירה להתנור קודם היסק אסור כמ״ש סימן רנ״ג:

כג (כג) בשול - וע״כ אסור מן התורה להניח התבשיל הזה בשבת במקום חם שהיד סולדת בו ולערב אותו בתבשיל רותח בכלי שני יש להקל [אחרונים]:

כד (כד) אם נצטנן - היינו שאין היד סולדת בו אף שהוא קצת חם עדיין אבל אם היד סולדת בו אף שנצטנן מרתיחתו לא שייך בו בישול עוד דבכלל רותח הוא ואין בישול אחר בישול [ודוקא לענין להחזירו לתנור כשהוא גרוף מן הגחלים או שהם עמומין אבל לתנור כשאינו גרוף וכ״ש על האש ממש אסור להחזיר לכו״ע אפילו רותח גמור וכדלעיל ברנ״ג] וכ״ז הוא דעת המחבר אבל הרמ״א לקמן בסט״ו בהג״ה כתב דכל זמן שלא נצטנן לגמרי נהגו להקל דאין בו משום בישול וע״ש:

כה (כה) ויפה לו - אבל אם מצטמק ורע לו מותר להניח סמוך למדורה אפילו במקום שהיס״ב ועיין בב״ח שפסק כסברא הראשונה דאין חילוק בזה וכן משמע בביאור הגר״א:

כו (כו) כמאכל ב״ד - וה״ה יותר עד שיגמר בישולו שייך בו בישול מן התורה:

כז (כז) אפילו בעודו רותח - ופשוט דאפילו ע״י א״י אסור לגמור הבישול ונראה דבדיעבד אין לאסור התבשיל דיש לסמוך על הפוסקים שסוברים דכיון שנתבשל כמאכל ב״ד שוב אין בזה משום בישול:

כח (כח) והני מילי וכו׳ - ר״ל הא דאמרן דבנצטנן שייך בישול בכל גוונא:

כט (כט) מרק - דבדבר לח כיון שאזיל חמימותו ונצטנן בטל ממנו שם בישולו הראשון:

ל (ל) אבל דבר וכו׳ - היינו בנתבשל כל צרכו:

לא (לא) שנתבשל כבר - דוקא שנתבשל אבל אם לא נתבשל אלא נשרה מע״ש בכלי ראשון שהיס״ב אסור לשרותו בחמין שהיס״ב בשבת דאע״ג דאין כאן תוספת בישול מ״מ כ״ז שלא נתבשל ממש אלא היה בכלי ראשון ניתוסף בו קצת בישול כשמניחו פעם שני בחמין ויש מקילין בדבר ודעת הפמ״ג דהמקילין מיירי בדבר שדרכו וטבעו קל להגמר בישולו אף בכלי ראשון שהוסר מן האש אבל דבר שאין דרכו להתבשל לגמרי בכלי ראשון לכו״ע אסור וטוב להחמיר בכל גוונא ע״ש וכ״ז לענין לשרותו בכלי ראשון אבל לשרותו בכ״ש אף שהיס״ב יש להקל בכל גוונא כיון שבע״ש נשרה בחמין שהיס״ב:

לב (לב) והוא יבש - ר״ל שהריקו המרק ממנו:

לג (לג) מותר לשרותו - אפילו בכלי ראשון רותח כדי שיהיה נימוח שם ויהיה דבר לח דאין בישול אחר בישול אבל לא יתנו לכ״ר שעומד על גבי האש:

לד (לד) אותו בחמין - שהיד סולדת בהן ואפילו אם לא יניחו שם עד שיהיה נימוח ואפילו בכלי שני נמי אסור לשרות דמיחזי כמבשל ולא דמי לתבלין בסעיף ט׳ דלא אסר אלא בכלי ראשון דתבלין עשויין למתק הקדירה ולא מיחזי כמבשל:

לה (לה) מדיחין אותו - והיינו שמערה עליו מכ״ש דמכ״ר אסור לערות עליו דעירוי ככ״ר ומבשל כדי קליפה כמו שכתוב סעיף יו״ד וה״ה דשרי לערות מכ״ש ע״ג דבר לח צונן דה״ל כהדחה בעלמא [אחרונים]:

לו (לו) חוץ מן המליח הישן - דג מלוח של שנה שעברה וקולייס האיספנין הוא שם דג שאוכלין אותו מחמת מלחו ע״י הדחה בחמין וע״כ אפילו הדחה נמי לא שזהו גמר מלאכתן והוי בישול ואיתא בגמרא דאם הדיחן בחמין חייב חטאת והנה כמה אחרונים כתבו דטבע של אלו הדברים שאין יכולין לאכלו כ״ז שלא הודח בחמין וע״כ הדחה שלהן חשיבא בישול דמשוי לה אוכל וה״ה שאר דבר מלוח כיוצא בזה שאין יכולין לאכול כלל בלי הדחה אבל דברים שיכולין לאכלן ע״י הדחת מים צוננים אין איסור להדיחן בחמין מכלי שני ולפ״ז דג מלוח שבמקומנו שנקרא הערינ״ג שיכולין לאכול ע״י הדחת צוננים ולפעמים אף בלי הדחה מותר להדיחו אף במים חמין ומהט״ז משמע דיש ליזהר שלא להדיחו בחמין וכן כתב בספר שלחן עצי שטים ובח״א וכן נכון לנהוג למעשה ועיין בה״ל:

לז (לז) והדחתן וכו׳ - ר״ל בחמין אבל בצונן מותר להדיחו ואף לשרותו ואפילו בדבר שע״י שריה בצונן נעשה ראוי לאכילה שכל דבר שאינו אוכל מותר לעשותו אוכל בשבת כמ״ש בסימן שכ״ד:

לח (לח) וה״ה כל דבר קשה - ר״ל דבר שהוא ראוי לאכול חי בלא בישול אך שהוא יבש וקשה מאד עד שאינו ראוי לאכול כלל מחמת זה בלא שריה בחמין דאסור לשרותו ולכאורה למה צריך הרמ״א לסיים דהוי גמר מלאכה תיפוק ליה דכל דבר יבש שלא נתבשל מבעוד יום אסור לשרותו בחמין בשבת וכנ״ל י״ל דרוצה להשמיענו דבזה שהוא גמר מלאכתו יש איסור בשריה מדאורייתא כמו בהדחת מליח הישן ועיין בה״ל:

לט (לט) דאסור לשרותו - אפילו בכלי שני וה״ה אם הוא דבר שיהיה נעשה ראוי לאכילה ע״י הדחת חמין בעלמא גם ההדחה אסור וכנ״ל לענין דג מליח. ועתה נבאר דין בישול עלי הטיי״א השייך בכמה ענינים לסעיף זה. הנה טיי״א בשבת פשוט בפוסקים דיש בו משום בישול ובמזיד יש בו איסור סקילה ובשוגג חיוב חטאת וע״כ יש ליזהר בו מאד ובעו״ה רבים נכשלים בו ומקילין לעצמן בקולות שאין בהם ממש וע״כ מוכרח אני לבאר אופני ההיתר והאיסור בזה בעזה״י. הנה לערות מכלי ראשון על עלי הטיי״א יש בזה בודאי חשש אב מלאכה דקי״ל דעירוי מבשל כדי קליפה כדלקמן בסעיף יו״ד וכ״ש אם יעמידנו אח״כ על התנור או בתוך הקאכלין עד שיהיה היד סולדת בו בודאי יבוא לכו״ע לידי איסור סקילה עי״ז ואפילו אם ירצה ליתן את עלי הטיי״א לתוך הכלי אחר שיערה החמין לתוכה כדי שיהיה על המים שם כלי שני ג״כ אסור כדקי״ל בסעיף זה דדבר שלא בא בחמין מלפני השבת אין שורין בשבת אפילו בכ״ש וכ״ש לפי מה שמבואר בסעיף זה דיש דברים רכים קלי הבישול שמתבשלים אפילו בהדחה מכלי שני אפשר דיש

בהעלים ג״כ חשש איסור דאורייתא אפילו באופן זה וע״כ הסכימו האחרונים דיש לערות עליהם מע״ש רותחין מכלי ראשון כדי שעי״ז יהיה נקרא הטיי״א מבושל במקצת דעירוי מבשל כדי קליפה ויהפך בעת העירוי את הטיי״א היטב בתוך הרותחים מלמעלה למטה ומלמטה למעלה [ויותר טוב שיהיה מבושל ממש ע״י העמדה במקום שמתבשל] ואח״כ יריק את העסענס לכלי אחר כדי שישארו עלי הטיי״א יבשים ויהיה מותר לו לערות אח״כ בשבת עליהם מים חמין מכלי ראשון כיון שכבר נתבשלו מע״ש כדין דבר יבש דקי״ל בסעיף זה דאין בו בישול אחר בישול אפילו אם נצטנן [ואח״כ מותר לו להחזיר גם מי העסענ״ס אלו הצוננים לתוך הכלי זה גופא וכמו שכתבנו לעיל דדבר לח שנצטנן מותר לו ליתנו בתוך כלי שני רותח] דאם ישאר בו משקה העסענ״ס הרי קיי״ל דבלח יש בישול אחר בישול אם נצטנן אם לא שמי העסענס הצוננים הם מרובין שלא יתחממו ע״י המים שמערה עליהן למחר וכן הדין לענין קאוו״י יזהר שלא יערה עליהם מים חמין מכלי ראשון אם לא שעירה עליהם מאתמול והריק את המים מעליהן והטעם ככל הנ״ל [עיין בתשובות חתם סופר סימן ע״ד ובפ״ת על או״ח]. ודע דאף שהתרנו לערות חמין על עלי הטיי״א והקאוו״י אם נתן עליהם מאתמול מים מכ״ר אעפ״כ יזהר שלא יעמיד את הטיי״א והקאוו״י בתנור או בקאכלין אחר ששפך עליהם מים דהא אין עירוי מבשל רק כדי קליפה וא״כ לא נתבשל אתמול רק כדי קליפה ועכשיו ע״י העמדה בתנור יתבשל לגמרי. והנה אופן זה שבארנו אף שאין למחות ביד הנוהגים בו מ״מ כתבו האחרונים עצה המובחרת מזה דהיינו שיתקן העסענס מע״ש לגמרי שלא יצטרך לערות לתוכו עוד רותחין למחר בשבת ולמחר כשיצטרך לשתות יתן העסענס הצונן לתוך הכוס ששותה בו אחר שעירו המים חמין לתוכו ונעשה כ״ש וה״ה שמותר לתת לתוך הכוס הזה שהוא כ״ש חלב שנצטנן אבל אסור לערות עליהם מכ״ר וכדלעיל בס״ד וכשהעסענס שלו אינו צונן הוא בודאי טוב לצאת בזה ידי כל הדעות:

מ (מ) אם בשלו אח״כ במשקה - ר״ל שנתנו בקדרה כשמתבשלת עם רוטב דאם נותנו במשקים צוננים תיפוק ליה דיש בו משום בישול עבור המשקים:

מא (מא) משום בישול - דאע״ג דאין בישול אחר בישול בדבר יבש מ״מ יש בישול אחר צלי ואפילו עדיין רותח מחמת הצליה [אחרונים] וה״ה דלשיטה זו יש צלי אחר בישול ולכן אסור ליתן דבר שנתבשל אצל האש בלי רוטב [מ״א] ולאו דוקא אצל האש דה״ה בכל מקום שיוכל להצלות מחום התנור ולכן צריך ליזהר שלא להחזיר בשר מבושל בלי רוטב לתוך התנור במקום החום שהיד סולדת בו ואפילו אם יעמידנו ע״ג קדרה המפסקת אבל לכו״ע אין צלי אחר צלי ודבר שנצלה מותר ליתנו אצל האש אפילו אם נצטנן ובלבד שלא יקרבנו ביותר כדי שלא יבוא לחתות וגם לא יעמידנו על קרקעית התנור אלא ע״י הפסק כלי ריקנית תחתיה כדי שלא יהיה נראה כמבשל ועיין לעיל בסימן רנ״ג ס״ה וה״ה באפיה כה״ג דאין אפיה אחר אפיה:

מב (מב) ואסור ליתן פת וכו׳ - הוסיף בזה דין אחר והטעם דסבירא ליה לדעה זו דיש דברים שמתבשלים אפילו בכלי שני מפני שהם רכים ואין אנו בקיאים וע״כ הוסיף לאסור ליתן פת האפוי דהוא רכיך אפילו בכלי שני וה״ה דלדעה זו יש להחמיר נמי בשאר דברים שלא ליתנם בכלי שני ועיין לקמן בס״ט אודות תבלין:

מג (מג) מתירין בכלי שני - ס״ל דאין כלי שני מבשל בשום דבר:

מד (מד) אפילו בכלי ראשון - ס״ל דאין שייך שם בישול אחר אפיה או צליה וה״ה להיפך:

מה (מה) ונהגו ליזהר וכו׳ - פי׳ שאין נותנים לחם במרק של הטשאלינ״ט בקערה שהיא כלי שני וכ״ש שיזהר שלא לערות עליהם מכלי ראשון ואותם שחותכים הבצלים ונותנין לתוך המרק בקערה לא ישימו רק אחר שלא תהיה היד סולדת בהמרק דבלחם יש קולא מחמת שנאפה כבר ואפ״ה נזהרים כ״ש בבצלים שצריך ליזהר כי אין אנו בקיאין במידי דמקרי רכיך וכנ״ל וכ״ש לפי מה שנוהגין ליתן הבצלים לתוך התבשיל שהוא דבר גוש בודאי יש ליזהר בזה דיש פוסקים שסוברים דדבר גוש שמונח בכלי שני דינו ככ״ר. ואפילו אם ימתין עד שיהיה המרק שבקערה אין היד סולדת בו מ״מ יזהר שלא ישפוך אח״כ על שיורי בצלים שנשאר בקערה מן המרק שבקדרה אם היד סולדת בהן דעירוי מבשל כדי קליפה כדקי״ל בסעיף י׳ ויש בזה חשש דאורייתא. וכן מה שנוהגין איזה אנשים כשעושין חמין מרגלי בהמה לחתוך חתיכת פת בכלי ולערות עליהם המרק של הרגלים מכ״ר לא יפה הם עושין דאפילו אם לא יתן הפת בתחלה עד שיערה המרק תחלה בכלי כדי שיעשה כ״ש הלא כתב רמ״א דיש ליזהר בזה אלא אם רוצה ליתן פת ימתין עד שלא יהיה היד סולדת במרק או שלכל הפחות ישאב בכף מן הקדרה כדי שתהיה הקערה כלי שלישי וכ״ש אם רוצה ליתן בצלים ושומים לתוך החמין האלו בודאי יזהר מאד לעשות כן דאם יערה עליהם מכלי ראשון שהיד סולדת בהן יש בזה חשש אב מלאכה וכנ״ל:

מו (מו) לכתחלה וכו׳ - ובדיעבד אפילו בכ״ר אין לאסור דיש לסמוך איש מקילין:

מז (מז) אפילו בכ״ש - ובכלי שלישי מצדד הפמ״ג בסקל״ה להקל עי״ש:

מח (מח) כ״ז שהיד סולדת בו - עיין בח״א שכתב דהיכא שהיד נכוית בו לכו״ע מבשל אפילו בכלי שני:

מט (מט) דבר חם שהיד סולדת וכו׳ - המחבר אזיל לשיטתיה בס״ד דאם נצטנן קצת עד שאין היד סולדת בו יש בו עוד משום בישול אבל לפי מה שכתב רמ״א בהג״ה בסט״ו דנוהגים להתיר אם לא נצטנן לגמרי א״כ לא בעינן יד סולדת בו:

נ (נ) בו - ואפילו לא נתבשל כל צרכו דאמרינן לעיל בס״ד דיש בו משום בישול אפילו ברותח שאני הכא דלא יבוא עי״ז לידי בישול גמור רק שישתמר חומו בתוכו [ט״ז] אבל הרבה אחרונים חולקין עליו וס״ל דאינו מותר רק בנתבשל כל צרכו דיש לחוש שמא יתוסף מעט בישול ע״י החום וכתב בספר מאמר מרדכי דבכל צרכו אפי׳ יהיה מצטמק ויפה לו ע״י העמדה זו ג״כ שרי:

נא (נא) להניחו וכו׳ הטמונה - בבגדים מבע״י ואשמועינן דמותר להניח הכלי תחת הבגדים שכיסו בהן הקדרה ואף שאין טומנין בשבת אפי׳ בדבר שאינו מוסיף הבל הכא כיון דעיקר הטמנה היה מבע״י לצורך הקדרה דזה מותר ולכן אם נתגלתה הקדרה דמותר לכסותה מותר לכסות דרך אגב גם הכלי שיש בו הדבר חם:

נב (נב) פיו בבצק - כדי שלא יצא חומו ומיירי בשאינו מוקצה כגון דצריך הבצק לתרנגולין שבביתו. ועיין במ״א דדוקא בבצק שהוא אינו בר מירוח אבל בשעוה וזפת או טיט שהוא דבר המתמרח אסור משום ממרח וכענין דאיתא לעיל בסימן שי״ד סי״א דאסור ליתן שעוה בנקב החבית לסתמו מפני שהוא ממרח והט״ז כתב דבצק נמי בר מירוח הוא אלא הטעם דאין בזה משום מירוח לפי שאין מקפיד עליו לדבק אותו בטוב רק שלא יהיה מגולה לגמרי שלא יתקרר אבל שם גבי נקב החבית קפיד עליה לדבק היטב ולהחליקו סביב הנקב שלא יזוב היין החוצה עכ״ד ולפי זה אף בטיט ושעוה מותר בענייננו אבל להמ״א הנ״ל אסור:

נג (נג) אבל אין מניחין וכו׳ - דתבשיל שנצטנן קי״ל בס״ד דיש בישול אחר בישול וע״כ אסור אפילו לא הטמינם כלל בשום דבר וה״מ בדבר לח אבל בדבר יבש אפילו נצטנן לגמרי שרי וכדלקמיה בס״ח:

נד (נד) שהעליון יכול להתחמם וכו׳ - היינו אפילו אם אין בדעתו להשהות שם כ״כ חיישינן דילמא מישתלי וכדלקמיה בסי״ד:

נה (נה) אפילו כלי התחתון וכו׳ - הטעם דכיון שהקדרה מפסקת איכא היכרא טובא ואינו נראה כמבשל ומיירי שהיה הכלי מבושל כל צרכה:

נו (נו) על האש וכו׳ - ס״ל דע״י קדרה המפסקת הוי כמו כירה גרופה דאסור להניח עליה לכתחלה ועיין מה שכתבנו לקמיה דהלכה כדעה הראשונה:

נז (נז) להניח דבר קר - סעיף זה וסעיף זיי״ן ענין אחד הוא ואלו השתי דעות שבסעיף זה הם עצמן שבסעיף זיי״ן אלא דשם מיירי בדבר לח דאם היה מצטנן יש בו משום בישול לכך כתב כלי שיש בו דבר חם והכא איירי בדבר יבש דאפילו נצטנן אין בו עוד משום בישול וכדלעיל בס״ד:

נח (נח) וכל דבר שמותר להניחו וכו׳ - דהיינו כל מה שנתבאר בסעיף ד׳ דאין בו משום בישול כגון ביבש אפילו נצטנן ומותר לשרותו בכלי ראשון ה״ה דמותר להניחו נגד המדורה רחוק קצת דלא חיישינן לחיתוי וכמבואר בסט״ו:

נט (נט) מיחם שעל גבי האש - ואע״ג דאפילו בכירה גרופה מן האש לא שרי בסימן רנ״ג אלא חזרה אבל להניח לכתחלה אסור כמבואר שם בס״ה בהג״ה וא״כ הכא אע״פ שהמיחם שלמטה מפסיק בין הכלי ובין האש מאי הוי צ״ל דס״ל לדעה זו דהפסקת המיחם אפי׳ באינה גרופה עדיף מכירה גרופה דהתם הקדרה עומדת ע״ג כירה שהוא מקום שדרך לבשל תמיד ונראה כמבשל אבל בכאן שעומדת ע״ג קדרה שאין דרך בישול בכך ולכן שרי אף להניח לכתחלה:

ס (ס) וראשון נראה עיקר - וכן פסק הא״ר והגר״א וקאי גם על הא דסעיף זיי״ן דענין אחד הוא וכמו שכתבנו למעלה:

סא (סא) רוטב - דכיון שיש בו רוטב כבר פסק המחבר לעיל בס״ד דבנצטנן יש בישול אחר בישול וממילא אסור ליתנו ע״ג מיחם חם אף אם אינו ע״ג האש וכנ״ל בס״ו:

סב (סב) ומצטמק ויפה לו - דע דכל לשון הסעיף הזה הוא מלשון רי״ו ואזיל לשיטתיה הנזכר לעיל בס״ד בהג״ה דדוקא במצטמק ויפה לו אז יש בישול אחר בישול ולדינא כבר כתבנו לעיל בס״ד דהלכה כשאר פוסקים דאין מחלקין בזה ואף המחבר אפשר דסובר כן כמו שסתם שם אלא דלישנא דרי״ו נקיט ואזיל:

סג (סג) כל זמן וכו׳ - היינו אפילו כבר פסק רתיחתו ממנו:

סד (סד) שהיד סולדת בו - אבל אם אין היד סולדת בו אפילו כלי ראשון אינו מבשל. ואם לא העבירוהו מעל האש אסור ליתן לתוכו תבלין ואפי׳ מלח בכל גוונא ואפי׳ דעתו לסלק את הקדרה מהר משם פן ישכח עד שיתבשל וכדלקמן בסי״ד:

סה (סה) לתוכו תבלין - אבל בכלי שני מותר לתת תבלין אפי׳ יד סולדת בו דאין מתבשל שם ואם מונח בכלי שני דבר גוש שהיד סולדת בו יש ליזהר בזה דיש פוסקים שסוברין דדבר גוש כ״ז שהיס״ב דינו ככלי ראשון:

סו (סו) כיון שהעבירו - דעל האש אפי׳ בישרא דתורא מתבשל:

סז (סז) כבשרא דתורא - ואף שנימוח אף בכלי שני מיחויו אינו בישולו שאף בצונן אתה רואה כן:

סח (סח) בשר מלוח - ר״ל בשר שנמלח והודח כדין:

סט (סט) של שור - דנהי דהבשר אינו מתבשל הלחלוחית שבו מתבשל [טור]:

ע (ע) דבלא מלוח וכו׳ - היינו דלא נטעה לומר דהטעם שאוסר הוא משום דהמלח מרכך הבשר ומתבשל אח״כ בכלי ראשון אלא דאפי׳ בלא נמלח כלל היה אסור לתתנו מפני הלחלוחית וכנ״ל והא דנקט המחבר מלוח דאי לא היה מלוח היה אסור לתתנו מפני איסור דם בכלי רותח בלא איסור שבת:

עא (עא) ויש אוסרים וכו׳ - בגמרא איכא תרי לישני בזה ללישנא בתרא הוי מלח לקולא דקשה להתבשל כבישרא דתורא מש״ה מותר אפי׳ בכלי ראשון כשהעבירוהו מהאש וללישנא קמא הוי מלח לחומרא דאפי׳ בכלי שני מתבשל ופסקו רוב הפוסקים כלישנא בתרא אלא מפני שיש מחמירין לכן כתב דהמחמיר תבא עליו ברכה. וה״מ במלח שחופרין אבל מלח שעושין ממים שמבשלין אותם אין בו משום בישול לכו״ע דאין בישול אחר בישול וכדלקמן בסט״ו [מ״א וש״א] וכן בצוקע״ר מותר מהאי טעמא ליתנו בכ״ר לאחר שהעבירוהו מן האש ויש שמפקפקין בזה. וטוב ליזהר מכלי ראשון לכתחלה:

עב (עב) אפילו הוא וכו׳ - דע״ג האש אפי׳ לפסק השו״ע אסור וכנ״ל:

עג (עג) דהמלח בטל - ואע״ג דמידי דעביד לטעמא לא בטיל שאני הכא דהוי זה וזה גורם דהכא מיירי שנמלח ג״כ מכבר בע״ש וגם מיירי דהמלח שנתן עכשיו לא היה בה כדי ליתן טעם בקדרה זולת המלח של אתמול אבל אם היה במלח של עכשיו לבדו כדי ליתן טעם אסור המאכל עד מו״ש אם נתן בהכלי כשעומד על האש וה״מ במלח שנעשה מחפירה אבל במלח שנעשה ממים שמבשלין אין לאסור המאכל וכנ״ל:

עד (עד) מכלי ראשון - דאף דתבלין אין מתבשל בכ״ש וכנ״ל מ״מ העירוי מכ״ר קי״ל דהוא מבשל כדי קליפה ואפי׳ בדיעבד אסור אם עירה להדיא עליהן שלא נפסק הקילוח:

עה (עה) מלאה מים חמין - ואפי׳ בחמי טבריא אסור ליתן צוננים באמבטי שהומשך מן המעין לתוכה אלא צריך ליטול מהאמבטי בכ״ש ואח״כ יתן המים לתוכה אפילו המים צוננים מועטין מן החמים וכדלקמיה בסי״ב:

עו (עו) אע״פ שהיא כ״ש - דכיון שהן לרחיצה מסתמא חיממן הרבה ומתבשלין הצוננים שמתערבין בהם אע״פ שהאמבטי היא כ״ש [טור] וזהו שכתב שהרי מחממן הרבה:

עז (עז) אין נותנים לה מים צונן - עיין באחרונים שכתבו דדוקא מים מועטין שאפשר שיתבשלו שם אבל אם נותן הרבה כ״כ עד שהחמין נעשים פושרים עי״ז שרי וכמו לקמיה בסוף סי״ב ונראה דאם היה האמבטי כלי ראשון יש לחוש לדעת הר״ן ורבינו ירוחם שכתבו דבאמבטי אסור ליתן אפי׳ צונן מרובים:

עח (עח) אבל נותן וכו׳ - ואפי׳ אם האמבטי הוא כ״ר מותר לערות לתוך מים צוננים אם הם מרובין על החמין ואע״ג דאסור לערות על תבלין כמ״ש בס״י דהוי ככלי ראשון זהו דוקא על דבר גוש אבל הכא שאני שמתערבין החמין עם הצונן ומתבטל חמימותן כיון שהצונן מרובים. וליתן חתיכת בשר רותח לתוך רוטב צונן אסור דכיון שאינו מתערב מבשל כדי קליפה [מ״א]:

עט (עט) לתוך אמבטי אחר - לרבותא נקט דאע״פ שהוא אמבטי לא גזרו וכ״ש לתוך כלי אחר שיש בו צונן:

פ (פ) מים צונן מרובים וכו׳ - אבל מועטין שיוכלו להתחמם מחום המיחם עד שתהא היד סולדת בהן אסור אבל מרובין מותר אפי׳ אם ימלא את כל הכלי במים צוננים וע״י זה יוכל הכלי לבוא לידי צירוף [דהיינו כשהכלי מתכות חם ונותנין לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזה הוא גמר מלאכת הצורפין

שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפין פעפועיו] אפ״ה שרי כיון שאין מתכוין לזה ולאו פסיק רישיה הוא דאפשר שלא יגיע הכלי עי״ז לידי צירוף. והמכוין לצרף י״א שהוא חייב מדאורייתא וי״א שהוא מדרבנן:

פא (פא) לתוך מים צונן או צונן וכו׳ - ובשניהן אפי׳ המים צוננים מועטין שעדיין היד סולדת בהן אחר התערובות ג״כ שרי כיון שהוא בכלי שני קי״ל דכלי שני אינו מבשל כדלעיל בס״ט:

פב (פב) שלא יהיו בכ״ר - דאם החמין הם בכלי ראשון אסור לצוק בתוכם מים צוננים וה״ה דאסור לערות מהם לתוך מים צוננים מועטים שיתבשלו על ידם:

פג (פג) ואם המים מרובין - קאי אצונן לתוך חמין וכן אם חמין לתוך צונן היה הצונן מרובים שרי. ועין בח״א שכתב דבצונן לחמין דוקא ששופך בשפיכה גדולה הכל בפעם אחת אבל מעט מעט אסור לערות שהרי מבשל תיכף ומה יועיל מה שמצטנן אח״כ:

פד (פד) רק שיפיגו צינתן - ואפי׳ חמין קצת כעין פושרין שרי רק שלא יהיה היד סולדת בהן:

פה (פה) רק שלא יהיה על האש - וה״ה סמוך לאש במקום שיכול להתבשל פן ישכח ויניחנו שם וכדלקמיה בסי״ד:

פו (פו) קיתון של מים - אף דמים בלבד בלא כלי ג״כ מותר לערב בתוך כלי שני וכנ״ל בסי״ב נקט ע״י כלי משום סיפא לאשמועינן דבכלי ראשון אפי׳ ע״י הפסקת כלי אסור:

פז (פז) בכלי שני - כ״ש מיקרי כשעירו מן כלי ראשון שהרתיחו החמין בתוכו לתוך כלי זה ומותר אפי׳ אם היד סולדת בו אבל אם שואב בכלי ריקן מתוך כלי ראשון י״א דדינו ככלי ראשון ובפרט אם משהה הכלי ריקן בתוכו עד שמעלה רתיחה ודאי מקרי כ״ר [אחרונים]:

פח (פח) בענין שאינו יכול וכו׳ - היינו שאפי׳ אם יעמדו שם המים והמשקין זמן מרובה לא יתחממו כ״כ:

פט (פט) דהיינו מקום שכריסו וכו׳ - דלא נוכל לשער ביד דיש שסולד מרתיחה מועטת ויש שאינו סולד:

צ (צ) כיון שיכול וכו׳ - וחיישינן דילמא מישתלי ליטלו:

צא (צא) וה״ה בפירות - היינו שאסור להניחן במקום החום להפיג צינתן פן ישכח עד שיצלו ואף שנאכלין כמות שהן חיין ג״כ אסור דשייך בהן שם בישול שהם משתבחין עי״ז אבל ליתנן רחוק מהאש אפי׳ דבר שאין נאכל כמות שהוא חי שרי. ומ״מ מותר ליתן אלונטית וכלי עופרת סמוך לאש לחממו [היינו שיש בהכלי תבשיל שלא נצטנן ורוצה שיהיה חם] אף אם הוא קרוב כ״כ עד שיוכל הכלי להיות ניתך שם או לשרוף האלונטית דכיון דלא ניחא ליה בהכי הוי דבר שאין מתכוין וגם מסתמא לא ישכח ויזהר הרבה ליקח אותו משם קודם שיתיך או ישרוף:

צב (צב) דבר שנתבשל וכו׳ - הטעם דכיון שכבר נתבשל שוב אין בזה משום חשש בישול ומיהו על האש ממש אסור מדרבנן מפני שנראה כמבשל אבל בזה שמעמידו כנגד המדורה שאין דרך בני אדם ברוב פעמים לבשל כך אפי׳ איסור דרבנן ליכא [הרשב״א] ועיין מה שכתבנו לקמיה בשם הרא״ש שסובר דסמוך למדורה ג״כ אסור אלא צריך להרחיק קצת:

צג (צג) כל צרכו והוא יבש - דאי לא הוי כל צרכו אפי׳ אם היה דבר יבש והוא רותח יש בו עוד משום בישול כנ״ל בס״ד וממילא אסור להעמידו במקום שהיס״ב ואי הוי דבר לח אפי׳ בכל צרכו יש בו עוד משום בישול אם נצטנן לפי מה שפסק המחבר בריש ס״ד:

צד (צד) כנגד המדורה - נקט נגד המדורה ולא אצל המדורה להורות שצריך להרחיק קצת מן המדורה ולכן לא חיישינן שיבוא לחתות באש דכיון שהצריכו חכמים להרחיק קצת אית ליה הכירא ולא אתי לחתויי [הרא״ש]. וראיתי איזה אחרונים שכתבו דמיירי שהיה עשוי מדורה בפני עצמה אבל כשמדורת עצים הוא בתוך התנור אסור להכניס שם קדירה אפי׳ אם מרחיק קצת מן המדורה כיון שהוא מקום שהיד סולדת בו ולא גרע ממה שמבואר בסימן רנ״ג דאסור להכניס קדרה לכירה כשאינה גרופה דהוא אפי׳ אם אינו מעמידו סמוך להאש. אך אם אינו מעמיד את הקדרה על קרקעית התנור כ״א על איזה כלי המפסיק אז יש להקל וכנ״ל בסימן רנ״ג ס״ג:

צה (צה) ואפי׳ נצטנן כבר - לפרש דברי המחבר בא דמיירי בנצטנן ולהכי לא התיר אלא ביבש:

צו (צו) רותח - היינו שהיס״ב:

צז (צז) ויש מקילין לומר - פליג אמחבר דס״ל דדוקא כשהוא יבש אבל בדבר לח שנצטנן יש בישול אחר בישול ודעה זו ס״ל דאין בישול אחר בישול בכל גווני ואפי׳ נצטנן לגמרי:

צח (צח) על גבי האש וכו׳ - דאם נותן ע״ג ממש אף שאין בו איסור דאורייתא לדידהו עכ״פ אסור מדרבנן מפני שנראה כמבשל וגם דאתי לחתות בגחלים:

צט (צט) אם לא וכו׳ - אף דלדעת המחבר כיון שנצטנן מעט מחמימותו ואין היס״ב שוב יש בו משום בישול וכמו שכתבנו לעיל בס״ד המנהג להקל בזה דסומכין בזה איש מקילין כ״ז שלא נצטנן לגמרי:

ק (ק) אינפאנדא וכו׳ - הוא פשטיד״א הנזכר בכמה מקומות והוא פת כפולה הממולא בחתיכות שומן ונותנו שם כדי לחממו והטעם שמותר דכיון שהוא יבש אף שנצטנן לא שייך ביה בישול עוד וכמ״ש בסט״ו ואע״פ שהשומן חוזר ונימוח מ״מ מקרי יבש כיון שבשעה שנותנו לחממו לא נמחה עדיין:

קא (קא) כנגד האש - היינו ע״ג איזה כלי המפסיק דאל״כ אסור וכנ״ל בסימן רנ״ג ס״ג וס״ה:

קב (קב) ואע״פ וכו׳ - ולא דמי לריסוק שלג וברד המבואר לקמן בסימן ש״כ ס״ט דאסור מטעם נולד שמוליד המים וה״נ הרי מתחלה היה עב וקפוי ועכשיו נעשה זך וצלול דשאני הכא דלא עביד כלום בידים אלא ממילא הוא נמחה וגבי ברד נמי תניא אבל נותן הוא לתוך הכוס של יין לצננו ואינו חושש ואע״פ שנימוח כיון שהוא ממילא:

קג (קג) וכ״ש קדירה וכו׳ - דבזה כשהוא נימוח מתערב השומן עם הרוטב ואינו ניכר ודמי ממש להא דאמרינן אבל נותן לתוך הכוס משום דאינו ניכר כשנימוח הברד לתוכו:

קד (קד) דשרי - היינו רק לענין איסור נולד דלא שייך בזה אבל לענין איסור בישול הכא חמיר מדלעיל דהא רוטב הוא דבר לח ודבר לח שנצטנן שייך בו בישול כמ״ש המחבר בסט״ו וע״כ אינו מותר הכא רק אם יעמיד הקדרה במקום שאין היד סולדת בו:

קה (קה) ויש מחמירין - ס״ל דגם בזה שייך איסור נולד ואפי׳ בקדרה שהשומן מעורב עם המרק ולא דמי להא דאמרינן אבל נותן הוא לתוך הכוס דהתם אין הברד ניכר כלל כשנמחה בהכוס אבל שומן שנמחה צף למעלה וניכר הוא ואפי׳ להניחו בחמה שיהיה נמחה ג״כ אסור לדעה זו. ודע דאפי׳ להיש מחמירין אינו אסור כ״א כשיש הרבה שומן על הפשטיד״א שכשיהיה נימוח יהיה זב לחוץ ויהיה מינכר בפ״ע אבל אם אין על הפשטיד״א כ״כ שומן או שמעמידו כ״כ בריחוק מקום מן החום שלא יהיה נימוח עד שיזוב לחוץ אלא מעט ממנו יהיה נימוח בתוכו לבד או אם השליך לחוץ השומן שעליו מותר לחמם הפשטיד״א לכו״ע ואף שעדיין נפשר וזב מבשר שומן שבתוכו דבר מועט הוא ושרי לכו״ע וכן מותר להחם בשבת חתיכת בשר שמן אע״פ שמקצתו זב כיון דדבר מועט הוא הנפשר לא חשיב ושרי. כתבו האחרונים כד של מים או שאר משקין שנקרש מלמעלה שרי לכו״ע להעמידו במקום שלא יגיע ליד סולדת בו דהקרח כשימס יהיה מתערב תיכף תוך המשקים שתחתיו ואינו ניכר:

קו (קו) להחמיר - ומ״מ קודם שהוסק התנור מותר להניח הפשטיד״א כיון דיש מתירין אפי׳ אח״כ ואין לעשות כן בפני ע״ה [מ״א וש״א]:

קז (קז) במקום צורך יש לסמוך - היינו דאז אפי׳ לכתחלה מותר ובדיעבד בכל בכל גווני אין לאסור:

קח (קח) אסור ליתן צונן וכו׳ - לפי מה דמסיק הרמ״א לעיל בסט״ו בהג״ה יש להקל בזה אם היה דבר מבושל ולא נצטנן לגמרי:

קט (קט) הרבה - דחיישינן שמא ישכח ויניחנו שם עד שיתבשל:

קי (קי) כדין מניח וכו׳ - ר״ל ומבואר לעיל בסי״ד דאפילו להפיג צינתו אסור אם יכול לבוא לידי בישול:

קיא (קיא) ואם אינו וכו׳ - ואם המיחם עומד ע״ג האש עיין לעיל בס״ח:

קיב (קיב) מותר - אפי׳ אם הצונן הוא דבר שלא נתבשל מעולם:

קיג (קיג) שהעבירן מרותחין - נקט שהעבירן לרבותא דאפי׳ בזה אסור כשלא נתבשל כל צרכו ובנתבשל כל צרכו אפי׳ עומד ע״ג האור מותר להוציא בכף כן משמע בב״י אבל בא״ר מסיק דיש לאסור בזה:

קיד (קיד) שנמצא מגיס וכו׳ - וכ״ש להגיס ממש דאסור ויש חיוב חטאת בזה לפי מה שפסק השו״ע לעיל בס״ד דבזה מסייע ומקרב להבישול וחשיב כמבשל:

קטו (קטו) כל צרכו מותר - אפי׳ להגיס בו דאין בישול אחר בישול וכדלעיל בס״ד:

קטז (קטז) אסור להגיס בו - משום צובע שכן הוא מלאכת הצביעה להגיס תמיד כדי שלא יתחרך גם ע״י הגסה נקלט הצבע בצמר יותר:

קיז (קיז) אף בקדירה וכו׳ - אלא יהפוך הקדירה לקערה ולא יוציא בכף ועיין באחרונים דלא נהיגין להחמיר בזה דבאמת העיקר כמו שכתבנו מתחלה דמבושל כל צרכו אפי׳ להגיס מותר וכמבואר לקמן בסימן שכ״א סוף סי״ט והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה ממש אבל להוציא בכף אין להחמיר כלל בנתבשלה כל צרכה ואינה על האש:

קיח (קיח) כנגד המדורה - לאו דוקא דה״ה במעביר את השפוד שתחוב עליו הצלי מהאש כ״ז שהוא רותח שהיס״ב אסור לטוח עליו ואפילו אם הניח אח״כ על הקערה שהוא כ״ש ג״כ אסור דהא כמה פוסקים סוברים דדבר גוש כ״ז שהיס״ב אפילו בכ״ש מבשל ומ״מ בדיעבד אין לאסור כשהוא מונח בכלי שני דסמכינן על הפוסקים דכלי שני אינו מבשל בכל גווני וכ״ז בשום ושמן דהוא דבר חי שלא נתבשל אבל בשומן שנקפא מותר לטוח אפילו כנגד המדורה דאין בו שוב משום בישול כיון שכבר נתבשל וכמו שכתבנו למעלה בסט״ז דדבר יבש שכבר נתבשל אין בו שוב משום בישול ומשום נולד ליכא כיון דנבלע בהבשר ואינו בעין ובלבד שלא ירסקנו בידים רק יניחנו עליו מעט מעט והוא נימוח מאליו וה״ה דמותר לטוח מטעם זה בשומן אווז שנקפא ע״ג מיני קמחים וקטניות [כגון לאקשי״ן ערביזי״ן היר״ז] שנתנום ע״ג קערה אף שהוא רותח ורק שיניחנו עליו מעט מעט והוא נימוח מאליו וכנ״ל. איתא בתוספתא אחד נתן את האור ואחד נתן את העצים ואחד נתן את הקדרה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד את התבלין ובא אחר והגיס כולם חייבים [היינו שהנותן האור חייב משום מבעיר דכשהוא מוליך גחלת ממקום למקום הוא מתלבה מרוח הליכתו והנותן העצים ג״כ חייב משום מבעיר כ״כ רש״י ואידך כולהו משום מבשל וגם מגיס נמי מטעם זה שכל העושה דבר מצרכי בישול ה״ז מבשל וכמו שכתב הרמב״ם והנותן את הקדרה מיירי בחדשה וחייב משום שמתלבן ומתחזק הקדרה ע״י שנותנה על האש. גמרא שם ועיין במגדול עוז] אחד נתן את הקדרה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ואחד נתן את העצים ואחד הביא את האור ובא אחר והגיס שנים האחרונים חייבים [כן הוא הגירסא הנכונה כפי מה שהגיה הגר״א בהגהותיו על התוספתא וכן הוא לפי מה שמצא הב״י מוגה בספרי הרמב״ם וא״צ עתה לשום דוחק שנדחק מהר״י בי רב בהכ״מ ע״ש] וכתב הרב המגיד דלד״ה כל שאין בבישולו חיוב כגון במבושלת כל צרכו אין בהגסתו חיוב וב״י כתב בשם הכלבו דכשהיא על האש חייב בהגסה אפילו במבושל כל צרכו. כלי בישול שלנו שקורין סאמאווא״ר שהוקם מע״ש אסור ליטול ממנו מים בשבת כשאינו גרוף מן הגחלים [כ״כ בספר תוספת ירושלים לעיל בסימן רנ״ג ע״ש שהביא זה בשם ירושלמי דקאמר שם דמוליאר שאינו גרוף אין שותין ממנו בשבת הטעם מפני שהוא עשוי פרקים הוא מתיירא שמא יתאכל פירוקו והוא מוסיף מים] ולפ״ז יש ליזהר כשישב לשתות מן הכלי בישול שלנו קודם שקיעה ובאמצע קידש עליו היום שלא לשתות ממנו עוד:

סימן שיט

א הנה בורר הוא אחד מל״ט אבות מלאכות של שבת וחייבין עליה ג״כ חטאת בשוגג ומיתה במזיד כמו על שאר מלאכות ובעו״ה הרבה אנשים נכשלין באיסור בורר וע״כ אראה לבאר אותה בעז״ה בכל פרטיה ואקדים לזה הסימן הקדמה קצרה. והוא: אין חל איסור בורר מן התורה כ״א באחד משלשה אופנים שאז דרך ברירה היא כן בחול. א) אם בורר פסולת מן האוכל אפילו בורר בידו ודעתו לאכול מיד ג״כ חייב שזהו דרך ברירה בחול לברור הפסולת מן האוכל.

ב) אם הוא בורר בכלי שדרך לברור בה כגון בנפה וכברה חייב אפילו הוא בורר האוכל מן הפסולת ודעתו לאכול מיד שכן דרך הבורר בכלי פעמים הוא בורר האוכל מן הפסולת כגון שנקבי הכברה דקין והאוכל הוא גס ופעמים הוא להיפוך [ואם הוא בורר בכלי שאין דרך לברור בה פטור אבל אסור וכדלקמיה].

ג) אפילו אם הוא בורר אוכל מן הפסולת ובידו אך שדעתו לאכול לאחר זמן חייב ואינו מותר לברור כ״א באופן שיזהר בכל ג׳ אופנים דהיינו שיברור האוכל מן הפסולת וגם שהברירה יהיה בידו ולא בכלי וגם שיהיה דעתו לאכול מיד שאז לאו דרך ברירה היא אלא דרך אכילה היא - אלו עיקרי הכללים שבסימן זה ויתר הפרטים נבאר אי״ה בסימן הבא:

ב (א) בנפה ובכברה חייב - שזהו דרך ברירתו ואפילו היה בדעתו לאכול לאלתר:

ג (ב) בקנון ובתמחוי - פירש״י קנון הוא כלי עץ שעושין כעין צנור רחב מצד אחד וקצר מצד אחד והבורר קטניות נותן אותם בצד הרחב ומנענע אותם והם מתגלגלים ויורדים דרך פיו הקצר והפסולת שאינם עגולים נשארים בכלי ותמחוי היא קערה גדולה ופטור אבל אסור דהוי בורר כלאחר יד דעיקר ברירה אינו אלא בנפה וכברה:

ד (ג) ואם בירר בידו - היינו דוקא האוכל מן הפסולת ולהיפך בכל גווני חייב וכדלקמן בסעיף ד׳ וה׳:

ה (ד) וכל מה שבורר וכו׳ - ר״ל אפילו יאריך זמן הסעודה כמה שעות מקרי לאלתר כיון שהברירה היא סמוך לסעודה:

ו (ה) לצורך וכו׳ - ואם כונתו כדי שישתייר גם אחר סעודה או על סעודה אחרת חייב חטאת [טור] אך אם ממילא נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה אין בכך כלום כיון שכבר בירר בהיתר:

ז (ו) ואפילו אחרים וכו׳ - ר״ל דאחד יכול לברור בעד כל בני הסעודה ואין בזה משום בורר דדרך אכילה היא ואפילו אינו אוכל בעצמו כלל עמהם ג״כ שרי והאי עמו שכתב רמ״א לאו דוקא הוא [ברכי יוסף ע״ש שמוכיח כן מן התוספות וכן משמע בד״מ הארוך]:

ח (ז) לברור הירק - ודוקא באופן זה דהוי אוכל מן הפסולת אבל לא להיפך ליטול העלין המעופשין מן הטובים דהוי בורר פסולת מן האוכל וחייב ואפילו אם אין העלין הללו פסולת גמור שראויין לאכילה ע״י הדחק אפ״ה יש איסור לברם מדרבנן דמחזי כבורר פסולת מן האוכלין:

ט (ח) מן העלין - וה״ה כשמונח לפניו קטניות או שאר פירות ויש בהם מתולעים ומעופשים וכן פירות שנפלו לארץ ונתערבו בעפר וצרורות יזהר שלא יברור בידו רק מה שצריך לאותה סעודה שרוצה לאכול תיכף ולא יותר דאז חייב וגם יזהר שיברור דוקא האוכל מן הפסולת ולא להיפוך [פמ״ג וח״א]:

י (ט) אוכל מתוך הפסולת - דפסולת מתוך האוכל אפי׳ לאלתר חייב וכדלקמיה ומש״כ בידו ה״ה בקנון ותמחוי:

יא (י) נעשה וכו׳ - דרוב עניני ברירה הוא אלאחר זמן [דלאלתר דרך מאכל הוא לברור האוכל מן הפסולת בעת האכילה] ואז הדרך לברור בכל דבר אפילו בידו וכ״ש באיזה כלי אלא דאם הוא בורר בנפה וכברה או שהוא בורר הפסולת מן האוכל דמינכר מלתא דלשם ברירה הוא אפי׳ לאלתר חייב:

יב (יא) וחייב - ע״כ יש ליזהר במה שנוהגין העולם להכין הבצלים בחומץ לאיזה תיקון מאכל לסעודה ג׳ ובוררין העלין הטובים מן הכמושים והמתולעים שלא יעשו זה רק סמוך לסעודה וגם יזהר שלא יברור הכמושים מן הטובים דזה הוי פסולת מן האוכל וכמש״כ בסק״ז. ובש״ג כתב דנהג להכין זה מע״ש דקשה ליזהר בעניני הברירה בזה והנה המחמיר ועושה כן תע״ב [א״ר] ומ״מ אין למחות ביד המקילין ומכינין בשבת דיכול לסמוך על הרמ״א הנ״ל בס״א בהג״ה אך שיזהר בכל מה שכתבנו:

יג (יב) ומניח השני - ר״ל דאותו שרוצה לאכול עתה חשוב כאוכל והשני חשוב פסולת וא״כ צריך לברור זה שרוצה לאכול מיד דחשוב כאוכל ולהניח השני בקערה אבל איפכא לא דהוי פסולת מתוך אוכל דקיי״ל דאסור לברור אפי׳ כשרוצה לאכול המין השני לאלתר:

יד (יג) לאכלן מיד - ר״ל שיברור אותו שרוצה לאכול מיד ולא יברור אותו שרוצה להניח לסעודה האחרת:

טו (יד) וכל אחת וכו׳ - ר״ל דמ״מ שייך בזה ברירה כיון שאין מסודרות כל מין בפני עצמו אלא מעורבין ביחד:

טז (טו) לא מיקרי ברירה - אם לא שקצת מהם אינם טובים כ״כ כמו חתיכות האחרים כגון שנקדחו מכח הבישול איזה חתיכות דגים ורוצה לברור אותן שלא נקדחו או שאיזה חתיכות דגים הוי מדג חי ואיזה מדג מת ורוצה לברור אלו מאלו בכל זה אפילו במין אחד שייך ברירה וצריך לברור זה שרוצה לאכול עכשיו ודמי ממש לעלין מעופשין בס״א. ותפוחים חמוצים ומתוקים מסתפק הפמ״ג אי מקרי מין אחד אם לא ואם מחמת חמיצותו אין ראוי לאכול הוה בודאי דומה לפסולת ויש בזה משום איסור ברירה ואפי׳ נאכלים ע״י הדחק יש בזה איסור מדרבנן ודמי לעלין מעופשין הנ״ל בס״א. והנה הט״ז מחמיר אפילו במין אחד שלא יברור אלא אותו שרוצה לאכול עתה או שיקח סתם מן הבא בידו להניח לסעודה אחרת לא דרך ברירה אבל הרבה אחרונים חלקו עליו והסכימו עם הרמ״א שפסק כתה״ד. ודע דבשר צלי ומבושל מקרי ב׳ מינים לענין זה וכ״ש בשר של מיני עופות מחולקין וע״כ צריכין ליזהר בסעודות גדולות שמונחים כמה מיני עופות יחד ובוררין להניח למוצאי שבת שיבררו אלו שרוצין לאכול עכשיו ולא להיפוך. כתבו האחרונים דה״ה בכל דבר כשהם שני מינים כגון כלים ובגדים שייך ברירה וע״כ צריך לברור זה המין שרוצה ליטול עכשיו והשאר ישארו על מקומם ולא להיפוך ואפשר דאם תלוים כמה בגדים על הכותל ומחפש אחר בגדו שרוצה עכשיו ללבשו ועי״ז מוכרח לסלק מתחלה כל שאר הבגדים לא הוי בכלל בורר וכן אם מונחים בקערה כמה מינים יחד זה על זה והמין שרוצה לאכול מונח למטה ומסלק אלו שמונחין למעלה כדי שיוכל להגיע להמין שלמטה וליטלו לא הוי בכלל בורר ועיין בבה״ל:

יז (טז) שבירר שחרית וכו׳ - וה״ה אם היה זמן מופלג מסעודת בין הערבים:

יח (יז) בידו אחת - אף דלקמן בס״ז איתא דלנפח בידו אחת מותר התם לאו דרך ברירה הוא בזה משא״כ בסתם ברירה לא מיקרי שום שינוי ע״י מה שבירר בידו אחת ויש דלא גרסי כלל תיבת אחת ועיקר רבותא הוא דאפילו בידו דבאוכל מתוך פסולת מקילינן בזה היכא שכונתו לאכול לאלתר הכא חייב:

יט (יח) ויש יותר וכו׳ - ר״ל דביו״ט בכה״ג צריך לברור הפסולת קמ״ל דשאני התם דמשום שמחת יו״ט הוא כדי למעט בטרחא אבל הכא דרך ברירה הוא:

כ (יט) ממתקת אותם - ומבלעדי זה התורמוס מר מאד וחשיב כפסולת והפסולת אינו מר כ״כ ע״כ חשיב התורמוס כפסולת מתוך אוכל:

כא (כ) אין מוללין וכו׳ - מלילה הוא שמולל השבלים כדי לפרק הדגן מתוכן ואסור מפני שנראה כדש:

כב (כא) בשינוי מעט וכו׳ - בגמרא איתא שם ומולל בראשי אצבעותיו וזהו השינוי שאינו מולל בידו ומה דקאמר מעט היינו שלא ימלול בהם רק מעט [כן מוכח בגמרא שם. עולת שבת] וה״ה בשרביטין של קטניות שאין להוציא מהן הקטניות רק מעט וע״י שינוי וצ״ע דכל העולם נוהגין היתר וצ״ל כיון שעודן לחין ואף השרביט אוכלין אותו לא הוי מפרק רק כמפריד אוכל מאוכל אבל יבשין או שאר מיני קטניות שאין השרביטין ראוין לאכילה כגון פולין שלנו וכן השומשמין מקליפתן אסור לכו״ע בלי שנוי אף שדעתו לאכול מיד ועיין בבה״ל:

כג (כב) ויש מחמירין - דס״ל דדוקא לרכך השבלים מותר ע״י שינוי אבל לפרק הדגן מתוך השבלים אף ע״י שינוי אסור אף שדעתו לאכול לאלתר מפני שנראה כדש אבל כשנתפרק הדגן מן השבלים מע״ש מותר לקלפו לכו״ע דאין זה בכלל מפרק כלל ואפי׳ לקלוף הרבה מותר כדאיתא בגמרא וכ״ז כשדעתו לאכול לאלתר כדאיתא לקמן בסוף סימן שכ״א עי״ש. ולרכך תפוח קשה אפשר דמותר אפי׳ בלי שינוי [פמ״ג]:

כד (כג) ולכן אסור וכו׳ - היינו אפי׳ ע״י שינוי דבלי שינוי לכו״ע אסור:

כה (כד) קליפתן הירוקה - דזה דמי כמתוך השבלין אבל לכו״ע מותר לשבר הקליפה הקשה ולקלוף גם הקליפה הדקה שעל האגוז גופא וכדלקמן בסוף סימן שכ״א. לוזים ובטנים שנשתברו ועדיין הם בקליפתן משמע מדברי הפמ״ג בסימן זה שיש ליזהר לברור האוכל מתוך הקליפות ולא להיפוך ואפי׳ כשדעתו לאכול מיד ומשום בורר אבל לקמן בסימן תק״י הביא המ״א בשם הים של שלמה דדבר זה שקולף הקליפה מהן בכלל תיקונא אוכלא הוא ולא שייך ברירה בזה ואף שהקשה עליו המ״א כבר יישבו בספר אליה רבה והביאו הפמ״ג שם דכיון שדעתו לאכול מיד שרי:

כו (כה) מלילות מע״ש - ה״ה דאפי׳ אם מלל מעט בשבת וכנ״ל ג״כ מותר לנפח בידו אחת וכדלקמיה והאי דנקט מע״ש לאשמעינן דאפילו היו לו הרבה מלילות ג״כ מותר לנפח בידו אחת [רמב״ן במלחמות]:

כז (כו) בקנון ותמחוי - גזירה משום נפה וכברה דיש בזה חיוב חטאת:

כח (כז) ולא בשתי ידיו - דהיינו לדבק שתי ידיו כאחת וליקח בשניהם ולנפח וה״ה דמיד ליד חברתה אין נכון לדעת הרמב״ם:

כט (כח) אין שורין וכו׳ - ה״ה אם יש פסולת ואוכל מעורבין אסור ליתנם במים כדי שיפול הפסולת למטה כגון עפר או שיציף למעלה כגון תבן [מ״א]:

ל (כט) הכרשינין - הוא מאכל בהמה וה״ה תפוחי אדמה וכל כה״ג לא יתן עליהם מים כדי להסיר האבק והעפר מעליהם:

לא (ל) אע״פ שנופל וכו׳ - כיון שאינו מתכוין לכך:

לב (לא) משמרת - כלי שמסננין בה השמרים והיין יורד דך וצלול:

לג (לב) אסור ליתן וכו׳ - וחיוב חטאת נמי יש בזה משום בורר שנברר האוכל מהפסולת עי״ז או משום מרקד עי״ש בגמרא:

לד (לג) צלולים - ר״ל שיהיו השמרים צלולים והמים יזובו מהם עם מקצת מן היין שנשאר בלוע בו והטעם שאין בנתינת מים משום בורר שהמים שהוא נותן צלולים הם ואין בהם דבר שצריך לברר מהם. מותר ליתן בשבת מים ע״ג שמרים שנשארו בחבית וקולטין המים טעם היין ומוציאין אותן בשבת ושותין אותו [אחרונים]:

לה (לד) מותר - כיון דבלאו הסינון ג״כ הם צלולים וראוים לשתות לכן אין בזה משום בורר וצלולים מקרי כל שראוי לשתות כך בלי סינון לרוב בני אדם ויש מחמירין דדוקא כשכולם יכולים לשתות כך ואין מסננן אלא כדי שיהיו צלולין ביותר. וכן משקה שקדים הכתושין מע״ש מותר לסנן בשבת הואיל דיכולים לשתותו כך בלי סינון [אחרונים]:

לו (לה) קסמין דקין - איתא בסמ״ג קצת קסמין והכונה דאלו היו הרבה אין ראוי לשתות כך לרוב בני אדם בלי סינון וה״ה אם יש בהיין קצת קמחין שראויין לשתות כך לרוב בני אדם ג״כ שרי לסנן אפילו במשמרת:

לז (לו) אסור - לסנן אפי׳ מים צלולין לגמרי ומיירי בשאינו עומד מוכן לכך דאל״ה דינו כמשמרת:

לח (לז) משום ליבון - דשרייתו זהו כיבוסו כ״כ הב״י בביאור דברי הטור והמג״א והגר״א מסקי דלא אמרינן בזה שרייתו זהו כיבוסו כיון שאין עליו לכלוך וכדלעיל בסימן ש״ב ס״ט ועיקר טעם האיסור הוא משום דיכול לבוא לידי ליבון דהיינו ע״י סחיטה משא״כ במשמרת שעשויה לכך לא יבוא לסחטו וה״ה בסודר אם היה עומד מוכן לכך וכנ״ל:

לט (לח) ויין - מדעת הט״ז לקמן בסוף סימן ש״כ משמע דסובר דדוקא ביין אדום אבל ביין לבן אסור לסנן כמו מים אבל הא״ר חולק עליו ע״ש:

מ (לט) מותר - דלא שייך בהו שמא יסחוט שאין הבגד מתכבס ומתלבן על ידם ואפילו את״ל דגם על ידם מתלבן קצת מ״מ לא חיישינן לסחיטה דאינו חושש לסחטם דאינו יכול לנקותו מריחו וחזותו ולצורך משקה הבלוע בו ג״כ אין דרך לסחטם:

מא (מ) אסור לסננם - משום בורר בין במשמרת ובין בסודרים ומיירי בעכורים לגמרי דלא משתתי הכי כלל דאלו בעכור קצת ואפשר דמשתתי הכי אך רובא דאינשי קפדי שלא לשתותו בלי סינון אין איסור רק במשמרת אבל בסודרין דאין דרך לסנן בו מותר לסנן יין ושאר משקים:

מב (מא) ולהרמב״ם במשמרת וכו׳ - וטעמו נראה משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ולדינא הלכה כדעה א׳ [א״ז]:

מג (מב) לא בעכורים - היינו אף בעכורים קצת דאלו בעכורים לגמרי הלא אף לדעה הראשונה אסור וכנ״ל ובזה טוב לחוש לדברי הרמב״ם:

מד (מג) ויין מגתו וכו׳ - פי׳ שאז כל היינות עכורין ושותין אותן בשמריהן ואין כאן תיקון דבלא״ה משתתי וע״כ אפילו כשהוא טורפה ונעשה עכור כצלול דמי:

מה (מד) לתוך הסודר - זהו לדעת הרמב״ם ולדעה הראשונה אפי׳ במשמרת שרי:

מו (מה) בסודר - ר״ל משקה עכור קצת אבל כשמסננין בו יין צלול דמותר לסנן במשמרת אף בסודר אין צריך שום שינוי:

מז (מו) משום שינוי - שלא יעשה כעובדין דחול:

מח (מז) כל מקום וכו׳ - בא לרבות לדעה הראשונה דאפי׳ יין שהוא עכור קצת דאסור לסננו במשמרת וכנ״ל אפ״ה מותר לסננו בכפיפה מצרית שאינה עשויה לשמר בה בימות החול וכן מים בין צלולים בין עכורים במקצת מותר לסנן על ידה:

מט (מח) בכפיפה מצרית - ואותו כלי העשוי כנפה שמסננין בה דינו כמשמרת הואיל ומיוחד לכך ואין לסנן בה אלא יין צלול ומים צלולים וכנ״ל בריש סעיף יו״ד:

נ (מט) משום שינוי - שלא יהיה כעובדין דחול ולפ״ז מים ויין צלולין דגם במשמרת מותר וכנ״ל ממילא מותר להגביה הכפיפה טפח ויותר ועיין בבה״ל שביארנו דהרבה ראשונים סוברין דהטעם שצריך שלא יהיה הכפיפה גבוה טפח הוא משום חשש אהל דשיעורו בטפח ולפ״ז גם כשמסנן יין ומים צלולים דינא הכי. ודע דענין עשיית אהל לא שייך בזה אלא כשמכסה בהכפיפה כל חלל הכלי שתחתיה אבל אם אוחזה בידו אחת על הכלי שלא ע״פ כולה ושופך בידו השניה מותר אפי׳ ביותר מטפח וגם לטעם השו״ע דס״ל משום שינוי אפשר דגם זה שינוי מקרי ובפרט אם היה צלול דאין צריך זה השינוי כלל לטעם הראשון וכמו שכתבנו:

נא (נ) לא יתן וכו׳ - ר״ל אפי׳ מע״ש כדי לסנן דרך בו בשבת ומיירי השו״ע ביין עכור קצת דאם הוא יין צלול ומסננו רק מפני קסמין דקין שבו אף במשמרת ממש מותר וכנ״ל בסעיף יו״ד:

נב (נא) בחזקה - דדרך הוא לתחוב פיו בחוזק כדי שיעכבו הקסמין והטינופות מלעבור וע״כ הוא כעין משמרת:

נג (נב) שאין לך - בגמרא איתא דמחזי כמשמרת ופי׳ הר״ן דלאו משמרת ממש היא שהרי עוברין בה שמרים אלא כיון דאיתא קסמין וטינופת דלא עברי בהו דמי למשמרת עכ״ל ומש״כ השו״ע שאין לך היינו לענין דמעכב היטב עכ״פ הקסמין והטינופות מלעבור:

נד (נג) ניצוצות - ר״ל טיפות קטנות המטפטפות כשנפסק הקילוח:

נה (נד) מוכחי וכו׳ - ר״ל דמוכח שהוא בוררם מתוך הפסולת שבשולי הכלי אבל תחלת שפייתן כשעדיין אין הפסולת ניכר לאו בורר הוא:

נו (נה) שהוא בורר - ומיירי שרוצה לשתות לאחר זמן דאם בדעתו לשתותו לאלתר הלא קי״ל דאוכל מתוך פסולת כשבוררם שלא ע״י כלי מותר אם בדעתו לאכול מיד וכאן אף שמערה מכלי לכלי מ״מ עיקר הברירה נעשה על ידי ידיו ואם נתן קיסמין בפי הכלי שמערה בתוכו כדי שיסתנן היטב בזה אפילו לאלתר אסור אם אינו מפסיק כשמתחילין הניצוצות לירד משם דחשיב כבורר ע״י כלי. ואסור לשפוך השומן מן הרוטב ואפי׳ אם לא יסירם בכף אלא ישפוך בהכלי עצמה דהוה כבורר ביד ולא בכלי וכנ״ל מ״מ אסור דהשומן מקרי פסולת לגבי הרוטב אם אינו רוצה לאכול השומן לאלתר ופסולת מתוך האוכל אסור אף אם רוצה לאכול האוכל לאלתר כמש״כ בריש הסימן ואם שפך ביחד עם השומן גם מקצת מן הרוטב שרי [אחרונים]:

נז (נו) כדי שיקלח וכו׳ - ואע״פ שעי״ז יורד יין גם מתוך השמרים אינו חשוב כבורר כ״ז שאין הניצוצות מתחילין לירד מן השמרים כמו שנתבאר:

נח (נז) שנתן בה וכו׳ - היינו מע״ש דבשבת אסור לסנן חרדל ע״י מסננת משום דהפסולת שבחרדל נשאר למעלה ומיחזי כבורר כיון שאינו אוכלן וכמבואר לקמן בסימן תק״י ס״ג דאפילו ביו״ט אסור לברור:

נט (נח) נשאר למעלה - ר״ל ואינו עומד לאכילה אעפ״כ לא חשיב כבורר אוכל מתוך הפסולת דאף החלמון שהוא מסנן אינו בשביל אכילה רק כדי ליפות מראה החרדל [טור] ואם הוא מסנן כדי לאכול החלמון אסור דשני מיני אוכלין מקרי ושייך ע״ז שם ברירה ויש מקילין בזה ונכון להחמיר וע״כ יש ליזהר מלברור החלמון מן החלבון ע״י איזה כלי כדי לטרוף אותו ולשפוך לתוך הקאווע כמו שנוהגין במקום חלב [ובענין שאין בו משום מבשל עיין לעיל בסוף סימן שי״ח] דאסור משום חשש בורר אבל מותר ליקח החלמון בידו דהוי בורר אוכל לאלתר וביד דמותר וה״ה דמותר ע״י עירוי מקליפה לקליפה דזה ג״כ מקרי כבורר בידו וכנ״ל בסקנ״ד:

ס (נט) ע״י מפה - ומשום מלבן ליכא כיון דליכא לכלוך וכמו שכתב בסימן ש״ב ס״ט וא״כ לדעת האוסרין שם אסור ע״י מפה והיינו דוקא במים אבל ביין ושארי משקין לכו״ע שרי דאין המפה מתלבן ע״י שרייתן ובא״ר כתב להקל אף במים אפילו לדעת האוסרין שם ובמקום הדחק יש להקל כיון שאינו מתכוין לכביסה:

סא (ס) דלא שייך בורר וכו׳ - והא דאינו אסור משום שמא יסחוט כיון דאינו נשרה במים רק דבר מועט מהבגד כדי הנחת פיו אינו חושש לסוחטו [ב״י ע״ש עוד] ומ״מ יש ליזהר שלא ישתה דרך בית יד מכתונת שלו דבזה חיישינן יותר שמא יסחוט שמצטער בלבישתו:

סב (סא) אלא במתקן וכו׳ - וע״כ כשנופל זבוב או ד״א במאכל ומשקה לא יסיר הזבוב בין ביד בין בכלי דהוי בורר פסולת מאוכל אלא יקח קצת גם מהמאכל או המשקה עמו ויזרוק:

סג (סב) פי׳ שמוציא וכו׳ - וכן הלוקח חלב ונותן בו קיבה או שאר מיני חימוץ כדי לחבצו או העושה כמין כלי גמי ונותן הקום בתוכו ומי החלב נוטפין כ״ז בכלל מחבץ דהוא תולדה דבורר ואסור אפילו ע״י א״י וכן הקולט שומן הצף ע״פ החלב [שקורין סמעטענע] גם זה הוא בכלל בורר ע״כ יזהר שכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת עם החלב ואז שרי וכמ״ש סי״ד וה״ה להיפוך שיטול קצת מן החלב עם השומן הזה [אבל ליקח השומן בצמצום אסור אפילו דעתו לאכול לאלתר שהרי הוא לוקח בכף] וכ״ז דוקא כשצריך לאכול בשבת דאל״כ הוי כמכין משבת לחול ואם א״צ לו רק שחושש שיפסד ויתקלקל מותר לעשות ע״י א״י כשאינו בורר בצמצום וכנ״ל דההכנה לחול הוא איסור מדברי סופרים ומותר ע״י א״י במקום פסידא וכמ״ש סימן ש״ז ס״ה:

סד (סג) תולדת בורר הוא - ומכלל זה המעמיד חלב במקום חם כדי שתעשה גבינה והלוקח הקום ועושה גבינה חייב משום בונה שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשה גוף אחד דומה לבנין [רמב״ם]:

סה (סד) לפיכך וכו׳ - משמע מזה דהאיסור הוא משום בורר ולפ״ז אם דעתו לאכול לאלתר שרי לחבוץ בידו ועיין במ״א שהביא מהתוספתא ראיה דאיסורו הוא משום לש ולפ״ז אפי׳ דעתו לאכול לאלתר אסור:

סו (סה) אע״פ שנותנים וכו׳ - ר״ל אע״פ שמותר ליתן:

סז (סו) לא יחבצם בידו - ר״ל לא יקבצם בידו להפריד אותם מן הדבש. ודע דבתוספתא איתא אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואוכל ור״ל להפריד בכף מאכל עבה מן הרוטב דמותר משום דדרך אכילה הוא בכך. נהגו שלא ליתן שמרים במשקה בשבת כדי להעמידם אע״פ שראוי לשתותו בשבת והמ״א כתב דזהו תולדת בורר דעי״ז יורדין גם שמרי המשקה עצמו בשולי הכלי והוא דומיא דמחבץ שע״י הקיבה שנותנים בו מתפרד הקום מן החלב:

סח (סז) מפזר הרוק - ולא ראינו מי שחושש לזה כיון דאינו מתכוין לכך וכ״ש דאין זה דרך זורה [חידושי רע״א] ועיין בבה״ל:

סט (סח) זורה - וזורה את התבואה ברחת לרוח הוא אחד מל״ט אבות מלאכות:

סימן שכ

א (א) אסור לסחטן - והסוחטן חייב משום מפרק דהוא תולדה דדש:

ב (ב) וע״ל סי׳ רנ״ב - דשם נתבאר לענין טעינת הקורה מבעוד יום על זיתים וענבים וע״ש מה שכתבנו במ״ב ס״ק מ״ב:

ג (ג) אסורים - גזירה שמא יבוא לסחטו לכתחלה:

ד (ד) אלא לאכילה - דהיינו שקבצם לאכילה והטעם דכיון דרובן לסחיטה קיימא ניחא ליה בהמשקה שזבו ושמא ימלך עליהן לסחיטה:

ה (ה) אסור לסחטן - אף שסתמייהו עומדין לאכילה הואיל ומקצת בני אדם סוחטין אותם כזיתים וענבים אסרוה רבנן אטו זיתים וענבים:

ו (ו) לאכילה וכו׳ - דלא ניחא ליה במה שזבו וליכא למגזר שמא יסחוט ואם לא נתכוין בעת קבוצו לא לאכילה ולא למשקה רק סתמא אסור דכעומדין למשקה דמי כ״ז שלא קבצן לאכילה:

ז (ז) מותר לסחטן - משום דעומדין לאכילה וליכא דבעי להו למשקין אין שם משקה על היוצא מהן והוי כמפריד אוכל מאוכל ואף דהוא חשב עליהן בסחיטתו למשקה בטלה דעתו אצל כל אדם:

ח (ח) ובמקום שנהגו וכו׳ - משמע דבאותו מקום אסור ובשאר מקומות שרי אך אם דרך להוליך המשקה של הפירות ממקום למקום אסור בכל העולם וכ״ז הוא לדעת הרמ״א אבל המ״א האריך בענין זה ומסקנתו דאם נודע לנו שבאיזה מקום נהגו לסחטו למשקה ואפי׳ הנוהגים בזה הוא רק מקצת בני אדם מחמת שיש להם פירות הרבה ולא עיר שלמה אסור מחמת זה לסחוט בכל מקום וכן כתבו כמה אחרונים. עוד כתב המ״א דדוקא בענין שאם היה לכל העולם פירות הרבה כאלו היו סוחטין אותם אבל בלא״ה אמרינן דבטלה דעתם ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה והני אגסים שקורין בערנע״ס בלשון אשכנז אסור לסחטן מפני שבמדינות אשכנז נהגו לסחטן למשקה ואפשר שאם היה לכל העולם הרבה היו ג״כ סוחטין אבל הפירות שאין הדרך כלל לסחטן בשום מקום מותר לסחטן אפילו למשקה וכנ״ל ודעת הב״ח שאסור לסחוט שום פרי אלא אם כונתו רק למתק הפרי אבל למימיו אסור וכתב שכן המנהג ועיין בבה״ל שביארנו דמדינא אין להחמיר בזה אם לא במקום שנהגו להחמיר אין להקל וכן דעת המ״א וכמה אחרונים ואפילו במקום שנהגו להחמיר בשאר פירות היינו דוקא כשסוחטו לשם משקה אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל שרי דלא מקרי משקה בזה ובזיתים וענבים אסור אף באופן זה:

ט (ט) דינו כתותים ורמונים - ותפוחים כהיום ג״כ דינו כתותים ורמונים דיש מקומות שנהגו לסחוט מהם הרבה אך אם התפוח מבושל וסוחט שיצא ממנו שרי דהא סוחט כל האוכל ממנו:

י (י) מותר למצוץ וכו׳ - מטעם דאין דרך סחיטה בפיו וכל דבר שאין דרכו בכך לא גזרו בו ואע״ג דאסור לינוק מהבהמה אפילו בפיו כמו שמוכח לקמן סימן שכ״ח סל״ג התם יניקה מן הבהמה אינו שינוי גמור [דדרך כל בע״ח לינוק] אבל הכא דאין דרך סחיטה כלל באופן זה לא גזרו:

יא (יא) וכ״ש בשאר דברים - כגון שנתן בשר במרק או פת ביין ומוצץ אותם דבלא״ה אין בסחיטתן משום חיוב חטאת דהם כמו כבשים ושלקות לקמן בס״ז וכן מותר לדעה זו למצוץ תותים ורמונים בפיו או קני צוקער:

יב (יב) וכיוצא בהם - היינו אפילו שאר דברים המבוארים למעלה וטעם דעה זו דס״ל דלא גריע דבר זה מיונק מן הבהמה דגם שם הוא שינוי ואעפ״כ אסרו חכמים ועיין בא״ר שכתב דבזיתים וענבים שסחיטתן מדאורייתא הנכון להחמיר מלמצוץ אפילו בפיו כסברא ראשונה ובשארי דברים אין להחמיר

ומסתברא דאפילו בזיתים וענבים אין להחמיר רק כשהוא דרך יניקה לבד דהיינו שמוצץ אותם ואינו משימם לתוך פיו אבל אם משימם לתוך פיו ומוצץ המשקה ומשליך החרצנים לחוץ לכו״ע דרך מאכל הוא וכן משמע מפמ״ג:

יג (יג) שנתרסקו מע״ש - דכיון שנתרסקו יזוב המשקה מאליו ושוב אין בזה חיוב חטאת אפילו אם יסחוט בידים ולכן לא גזרו על משקין היוצאין:

יד (יד) מתבטל - ואע״ג דלאחר שבת יהיה לו היתר וקי״ל דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל ה״מ באיסור שהיה ניכר תחלה בעין ואח״כ נתערב משא״כ בזה כל מעט ומעט שיוצא נתערב תיכף ונתבטל בששים ביין ההיתר שהיה בו מכבר ואין חל עליו שם איסור ולפ״ז אם הענבים מונחין בפני עצמן והיין זב מהם במדרון ויורד לתוך יין שהיה שם כבר מע״ש אסור כל היין להסתפק ממנו משום דבר שיש לו מתירין שהרי מקודם שנתערב היה בעין וניכר [ספר התרומה בסימן רכ״ג]. כתבו האחרונים דמותר לתת ענבים בשבת בתוך היין שיתבקעו ויוציאו יינם כמו בשלג בסעיף טי״ת וכן מותר לשרות צמוקים וכיוצא בהם במים לעשות שתיה:

טו (טו) מותר למשוך - דאף שיוצא קצת יין מחרצנים בשבת תיכף נתבטל בהמים וכנ״ל:

טז (טז) מותר לשתותו - כיון שכבר נתרסקו ונדרכו הענבים מבעוד יום [סה״ת שם]. כתב הח״א צמוקים שחתכן ונתן עליהן מים וסחטן בשבת חייב לכו״ע דבהו לא היה זב היין מאליו ואינו דומה לענבים שנתרסקו ומ״מ אם נתן הצמוקים והיין לתוך משמרת או סודר מע״ש ומסתנן והולך בשבת אפ״ה מותר לשתות מאותו יין בשבת ודוקא שהסודר או המשמרת מגיע עד היין שבכלי בענין שתיכף כשיצא מן המשמרת אינו ניכר כלל ובטל:

יז (יז) כדי לתקן האוכל - כי השם מפרק בזיתים וענבים אינו כ״א בשצריך לסחיטת הפרי למשקה שאז חשוב פריקה שמפרק המשקה מן האוכל משא״כ בזה אין זה דרך פריקתו דהוי כמפריד אוכל מאוכל ועיין לקמיה בס״ז בהג״ה דר״ח אוסר בזה אך רוב הפוסקים חולקים עליו ולכך סתם השו״ע להקל מצד הדין ומ״מ המחמיר תבא עליו ברכה כמ״ש בתשו׳ הרא״ש:

יח (יח) אבל אם אין בה - ואפילו דעתו ליתנו אח״כ לתבשיל ג״כ אסור דבעינן שיסחטנו לתוך התבשיל ועיין בדרישה שכתב דחיובא נמי יש בזה:

יט (יט) דה״ה לבוסר - הם ענבים שלא נתבשלו כל צרכן:

כ (כ) הואיל ואינו וכו׳ - היינו דמשום זה הוי כבורר אוכל מתוך פסולת כי אותן בני אדם האוכלין אותו בטלה דעתן אצל כל אדם. ואם רוצה לאכול לאלתר אותו דבר שסוחט לתוכו הבוסר מותר כדלעיל בסימן שי״ט לענין בורר דמותר באוכל מתוך פסולת אם הוא לצורך אותה סעודה דהא משום סחיטה ליכא כאן כיון שבא לתוך האוכל כ״כ העו״ש והט״ז והמ״א השיג על זה דהא דמותר שם משום שאין דרך ברירה באוכל מתוך פסולת משא״כ בזה דרך ברירתו הוא דאי אפשר בענין אחר ועיין בא״ר שמצדד להקל כהעו״ש והט״ז ועיין בבה״ל שכתבנו דנכון להחמיר כדעת המ״א. אך אם הבוסר ראוי לאכול ע״י הדחק מי שסומך על דברי העו״ש וט״ז אין למחות בידו:

כא (כא) לאכול - וה״ה בשאר פירות שאינם ראוים לאכילה אסור לסחטן למימיהן אפי׳ לתוך אוכל ויש להחמיר כסברא אחרונה:

כב (כב) לסחוט לימוני״ש - ובלשוננו ציטרי״ן והיינו אפילו למשקין ואף שדרך לסחטן בחול כיון שאין דרך כלל לסחטן לצורך משקה אלא לטבל בו אוכל הוי כשאר פירות וכנ״ל בס״א. ואפילו אם הדרך לסחטן בחול לתוך מים שנתנו בהם צוקע״ר לשתות לתענוג מ״מ נוהגין העולם להקל לעשות זה בשבת ואפשר משום דלא מיתסר אלא כשדרך לשתות מי סחיטת הפרי גם בלא תערובות משקה אחר א״נ דלא מיתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד ואח״כ מערבין אותם אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר ליתן בו טעם שרי [ב״י וט״ז]. ולפ״ז בזמן הזה שידוע שממלאין חבית למאות לשתות עם פאנ״ש באיזה מקומות צ״ע גדול אם מותר לסחטן בשבת לתוך משקה דאפשר דדמי לתותים ורמונים כיון דדרך לסחטן בכלים בפני עצמם וע״כ צריך ליזהר שיסחוט מקודם על הצוקער בפ״ע דהוי כמשקה הבא לאוכל. וכן לסחטו לתבשיל ועל גבי האוכל פשיטא דשרי וכנ״ל בס״ד. ודע דהשו״ע דמתיר לסחוט לימוני״ש היינו קודם שנכבשו אבל אם כבושים במלח וש״ד דינם ככבשים ושלקות וכדלקמיה [אחרונים]:

כג (כג) ושלקות - היינו ירק וכיוצא ששלקן קודם השבת ונשארו מימיהן בהן:

כד (כד) אם לגופן - ר״ל שסוחטן ממשקה הצף עליהן והנבלע בהן כדי לתקן גופם לאכילה לבד וא״צ למימיהן כמו שדרך לסחוט הירק שקורין שאלאט״ן לאחר ששרו אותן במים לכן איננו בכלל מפרק כלל ואף דסוחט לתוך הקערה ואין המשקה הולך לאיבוד מ״מ כיון שאינו מכוין בשביל המשקה איננו בכלל מלאכה ובזיתים וענבים אסור בכל גווני משום דרוב העולם סוחטין אותן למימיהן:

כה (כה) אלא וכו׳ - וה״ה דמותר לכתחלה לסחוט לאקשי״ן משומן הנבלע בהן אם הוא עושה משום שאין יכול לאכלן משום שומן הרבה שבהן כ״כ בדרישה ובח״א מיקל מטעם אחר דשומן שמפרישו הוי ג״כ אוכל והוי כמפריד אוכל מאוכל:

כו (כו) לתוך קערה וכו׳ - ודוקא לצורך שבת אבל אסור לסחוט בכל גווני לצורך מו״ש [גמרא]:

כז (כז) לתוך קדרה וכו׳ - דלא גרע מאשכול דמותר וכנ״ל בס״ד:

כח (כח) שיש בה אוכל - וה״ה לתוך המורייס דהוי מאכל אבל לתוך המשקין אסור:

כט (כט) אסור - ואע״ג דשאר פירות מותר לסחוט אפי׳ למימיהן וכנ״ל בס״א שאני התם שאין שם משקה על מי פירות והוי כמפריד אוכל מאוכל משא״כ הכא דהיה שם משקה עליו מקודם שנבלע ושייך בו שם סחיטה ומ״מ חיוב חטאת ליכא לדעה זו דס״ל דבר תורה אינו חייב אלא על סחיטת זיתים וענבים בלבד וכמ״ש בריש הסימן:

ל (ל) ולרבינו חננאל וכו׳ - הנה הר״ח בשני דברים פליג על דעה הראשונה דס״ל דאם צריך למימיהן חייב אפי׳ בכבשים ושלקות דכל היכא שצריך למימיהן לעולם חייב אפילו כשסוחט לתוך האוכל ואף דכל הפוסקים פליגי ע״ז דס״ל דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי וכנ״ל בס״ד והלכה כדבריהם ולכך הזכיר המחבר דעתם בסתמא מ״מ הביא ג״כ דעת ר״ח להורות דטוב להחמיר כדבריו והמחמיר תבא עליו ברכה וכמ״ש בתשובת הרא״ש שהובא בב״י:

לא (לא) דג לצירו - ר״ל שסחט דג להוציא צירו שצריך לו ומיירי בציר שנבלע בו ממשקה דעלמא לכך דומה כסוחט שלקות למימיו דאסור וכנ״ל אבל בציר היוצא מגופו דומה לסוחט שאר כל הפירות למימיו דמותר וכנ״ל בס״א:

לב (לב) לחתיכות דקות - אבל לשבור חתיכה ממנו שרי ואפי׳ אם יזובו קצת מים עי״ז דלא נתכוין לזה ועוד שהולך לאיבוד [ב״י]:

לג (לג) מימיו - דדמי למלאכה שבורא המים הללו ואסור מדרבנן א״נ גזירה שמא יסחוט פירות העומדין למשקין:

לד (לד) ואינו חושש - כיון דלא עביד מעשה בידים לא גזרו ביה ויש מתירין אפילו לרסק בידים לתוך הכוס והטעם דכיון שנתערב במה שבתוך הכוס ואינו בעין לא גזרו ביה כלל:

לה (לה) מותרים - ליהנות מהם וה״ה דמותר לכתחלה להניח כיון שממילא הוא נימוח וכמו לתוך הכוס ולדעת רמ״א בסימן שי״ח סט״ז בהג״ה גם הכא יש להחמיר דאף דנימוח מאליו אסור משום נולד ואינו דומה לתוך הכוס דהתם הוא מעורב במים ואינו ניכר:

לו (לו) לשבר הקרח - דשבירת הקרח אינה מלאכה כלל ולא אסרו בריסוק אלא אם הוא עושה כדי שיזובו מימיו משא״כ בזה. כתב המ״א דבנהר או באר אסור דכיון דהוא מחובר לקרקע יש בו משום חשש בנין וסתירה אבל הרבה אחרונים חולקין עליו וס״ל דשם מים עליהן ואין שייך בו בנין וסתירה. ולצורך שבת יש להקל:

לז (לז) שלא יטול ידיו - כדי שלא יבוא לידי ריסוק ושלחן עצי שטים מיקל בזה אך שיזהר שלא ירסקם:

לח (לח) במלח - הטעם כנ״ל בשלג וברד דגם בזה יתהוה מים ע״י השפשוף. והיינו דוקא במלח לבד אבל מותר להשליך מלח במים אפילו הרבה וליטול ידיו מהם אחר שנימוחו וכמו שהתירו לעיל ליתן שלג וברד לתוך הכוס אך שלא יעשה מי מלח עזין דהיינו שני שלישי מלח ואחד מים:

לט (לט) ברגליו - ואף אם השלג נימוח וזב עי״ז לית לן בה כיון דהוא אינו מתכוין לזה והט״ז כתב דכיון שהוא דבר שא״א ליזהר בזה לא גזרו ביה:

מ (מ) מתיר להטיל - דומיא דדורס שלג ברגליו:

מא (מא) היה נזהר - שע״י השתן ודאי נימוח ולא דמי לסעיף ט׳ דשרי ליתן שלג לתוך הכוס אע״פ שנימוח דהכא כיון דעביד מעשה גרע טפי ועיין בט״ז שפסק להקל וכן הא״ר כתב להקל אם לא שאפשר בלא טורח טוב ליזהר:

מב (מב) לידי סחיטה - שיסחוט הסודר מן המים שנבלעו בו ע״י הכלי וסוחט בגד חייב משום מלבן ומיירי שהיתה אז החבית ריקנית דאל״ה פריסת סודר בעצמה אסור משום חשש סחיטה אפילו אם לא יניח כלי לח על גבה:

מג (מג) לסחטו - שהרי לכך עשוי ואינו מקפיד עליו אם הוא שרוי במים ומיירי בענין דאין בו משום חשש אהל ועיין לעיל בסימן שט״ו סי״ג ובמ״ב שם:

מד (מד) להדק - ומיירי כשהם לחין מן המשקין שבתוך הכלי ואפילו הם עשויין לכך נמי אסור משום דבהידוק המוכין [כל דבר רך כגון צמר גפן ומטלית וכיוצא בהן] בתוך פי הפך בא לידי סחיטה שהיא תולדת ליבון וכנ״ל ואפילו להסוברים דבשאר משקין חוץ ממים אין בו משום מלבן מ״מ אסור שיוצא המשקה הבלוע בו ונופל לתוך הפך והוי בכלל דישה כמו סוחט זיתים וענבים ואף שאינו מתכוין לזה מ״מ פסיק רישא הוא:

מה (מה) ספוג - הוא כמין צמר נעשה לחוף הים או כפירוש הערוך וכדלקמיה ובטבעו ששואב המים והמשקין לתוכו:

מו (מו) אין מקנחין בו - את הטבלא ואת הקערה:

מז (מז) אלא א״כ וכו׳ - רש״י והרמב״ם פירשו דכשיש לו עור בית אחיזה שיאחזנו בו אפשר לקנח בלי סחיטה אבל הראב״ד כתב דאעפ״כ א״א לו לקנח בלי סחיטה אלא דמ״מ שרי דכיון שיש לו בית אחיזה הו״ל כצלוחית מלאה מים שמריק ממנה מים:

מח (מח) שמא יסחוט - כתב בביאור הגר״א שט״ס הוא וצ״ל משום סחיטה דהא אמרינן בגמרא דפסיק רישא הוא משום דאי אפשר שלא יסחוט כשאוחזו באצבעותיו בלי עור בית אחיזה וכ״כ המג״א:

מט (מט) לסתום נקב שבדופנה - היינו שכורכין סביבות הברזא חתיכת בגד או נעורת של פשתן ופוקקים בה הנקב שבדופן החבית:

נ (נ) יש מי שמתיר - להסיר אותה בשבת או להחזירה:

נא (נא) אע״פ וכו׳ - שע״י סתימת הברזא בהנקב או הסרתו נסחט משקה הבלוע בהנעורת:

נב (נב) כלי - דממילא היין הנסחט הולך לאיבוד כיון שהנקב בדופן החבית בצדה אבל אם היה תחתיו כלי שנוטף בה טיפת הנטיפה וכן אם היה הפקיקה בסתימת הנקב שלמעלה שהיין הנסחט יורד לתוך החבית בכל זה הוא איסור דאורייתא להדק או להסיר הפקיקה גם לשיטה זה:

נג (נג) דפסיק רישא הוא אסור - מדרבנן אבל חיובא ליכא בפסיק רישא דלא ניחא ליה לכו״ע. וכ״ז הוא לענין שבת דבעינן שיהא מלאכת מחשבת אבל לענין שארי איסורי תורה דעת הרא״ש דפ״ר דלא ניחא ליה לכו״ע אסור ואיסורו הוא מן התורה:

נד (נד) בדבר - היינו שמפריזין על המדה יותר מדעה הראשונה ומקילין אפילו ביש כלי תחתיה:

נה (נה) ויש לגמגם בה - דשאני בית אחיזה של ספוג דמהני דאין שם אלא קינוח בעלמא משא״כ כאן שמהדקין הברזא בחוזק תוך הנקב יש שם ודאי סחיטה ע״כ ראוי לנהוג שלא יניח כלי תחתיו וילך הנסחט לאיבוד ויסמוך על דעה הראשונה דהכא ומ״מ צריך שיהיה ג״כ ברזא ארוכה שיהיה תרתי לטיבותא עכ״ל הט״ז וכ״כ הא״ר ומאמר מרדכי. ודע דכל הסעיף הזה הוא בחבית של יין כמו שהזכיר השו״ע בראש הסעיף וה״ה שאר משקין אבל לא במים וטעם הדבר דבכל משקין חוץ ממים דעת כמה ראשונים דאין בהם משום ליבון ואיסור סחיטתו הוא רק משום מפרק כמו סוחט זיתים וענבים ולכן בעינן מן התורה לכו״ע שיהא צריך למשקין היוצאין דומיא דמפרק ורק מדרבנן ס״ל לדעה אחרונה דאסור וכמו שכתבתי בביאור הלכה אבל בחבית של מים איסור סחיטתו הוא משום ליבון הפקיקה דסוחט הוא תולדה דמלבן ואסור בכל גווני ודעת הט״ז דיין לבן דומה למים לענין כבוס ולדבריו השו״ע לא איירי כאן כ״א ביין אדום שאינו מלבן ואיסורו הוא רק משום מפרק ולכך בעינן שיהא ניחא ליה במאי דנפק בסחיטתו. אם נשפך שכר ושאר משקה על המפה שעל השלחן והוא רוצה לגרור אותם בכף או בסכין כדי לנקות המפה יזהר שלא יגרום בכח כדי שלא יבוא לידי סחיטה ורק יסיר את המשקה הצף מלמעלה [ואם המשקים צבועים יזהר שלא יצטבע שאר מקומות המפה ע״י גרירתו כבסעיף כ] וכ״ש אם נשפך מים על המפה בודאי יזהר מאד בזה דסחיטת מים הוא תולדה דמלבן וכנ״ל. הסוחט שער או עור פטור אבל אסור [רמב״ם] ולכן הטובל בשבת יזהר שלא יסחוט שערו לנגבם:

נו (נו) מותר - וכן מותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן ואע״פ שמתאדם [ואפילו אם מכוין לכתחלה לעשות מראה בהמאכל או בהמשקה ג״כ מסתברא דאין להחמיר כן נראה מהפמ״ג ולפי מה שכתב בנ״א נכון למנוע מזה] ומ״מ אין רשאי לעשות מראה בי״ש ודבש שיקנו ממנו [פמ״ג ע״ש טעמו וגם בלא״ה הוא עובדא דחול] וכ״ש שלא להשים סממנים בצלוחית מים להעמיד בחלון נגד השמש ויש בזה חשש חיוב חטאת [שם בפמ״ג]:

נז (נז) צריך ליזהר - היינו להפוסקים לעיל בסי״ח דפ״ר דלא ניחא אסור ואע״ג דמקלקל הוא מ״מ איסורא מיהו איכא:

נח (נח) שלא יגע - ואע״ג דצובע פניו וידיו ליכא למיחש דאין צביעה אלא בדבר שדרכו לצבוע ול״ד לסימן ש״ג סכ״ה דאיתא שם דאשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת אשה שאני שדרכה בכך להתיפות:

נט (נט) בבגדיו וכו׳ - ובבגד אדום כ״ש דאסור לקנחו דמתקן הוא [מ״א] ויש מקילין בכל זה כיון שהוא דרך לכלוך ויש לסמוך עליהם היכא דאי אפשר לו ליזהר בזה. הצובע חוט שארכו ד״ט או דבר שאפשר לטוות ממנו חוט כזה חייב ודוקא צבע והמתקיים אבל צבע שאינו מתקיים כלל כגון שהעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחשת וצבעו פטור שהרי אתה מעבירו לשעתו ואינו צובע כלום. העושה עין צבע כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור או שנתן איסטיס לתוך מי כרכום שנעשה הכל ירוק חייב [רמב״ם פ״ט] והראב״ד סובר שאינו חייב משום צובע אלא כשצובע בהצבע דבר אחר שע״י זה נגמר מלאכת הצבע אבל צביעת מים שהוא עין הצבע לא. ונתינת דיו וסממנים לתוך המים אסור משום לש עכ״ל בקיצור:

סימן שכא

א (א) פירוש מין עשב - צ״ל מיני עשבים הם. וראוים להסקה וראוים למאכל בהמה לפיכך הכל הולך אחר מחשבתו [מ״מ]:

ב (ב) לעצים - ליבשן ואם הכניסן סתמא נעשה כמי שהכניסן למאכל בהמה:

ג (ג) מהן - דמקצה דעתו מינייהו והו״ל מוקצה:

ד (ד) קוטם ואוכל - דקצת ראוים ג״כ למאכל אדם:

ה (ה) אבל לא בכלי - כדרך חול:

ו (ו) ומולל - היינו מפרק השרביטין לאכול הזרע שבתוכן:

ז (ז) בראשי אצבעותיו - ולא בכל היד כדרך שהוא עושה בחול:

ח (ח) מי מלח - וה״ה אם נותן יין וחומץ ושאר משקין במלח:

ט (ט) הכבשים - ירק שכובשין אותו כדי להתקיים שכיון שנותן מי המלח כדי להתקיים דמי לעיבוד העור שהמלח מקיימו ואע״ג דקי״ל אין עיבוד באוכלין מדאורייתא מ״מ מדרבנן מיהו אסור כמו שכתבו הפוסקים וכתב בספר תוספת שבת דוקא אם כונתו לתת לתוך הכבשים אבל אם אין כונתו לזה [והיינו שדעתו לחלקם לתוך התבשילין] אפילו הרבה מותר אבל א״ר אוסר וכן משמע במאירי שכתב דרק במעט התירו מפני שניכר שאין עושה רק לצורך שעה משא״כ בהרבה יסברו שעושה לצורך חול ע״ש:

י (י) משום דדמי לעיבוד - ואפילו אם נותן שמן לתוך מי המלח להטעים ג״כ אסור. ואם נותן שמן להמים קודם שנותן המלח לתוכו או בהמלח קודם שנותן המים לתוכו יש מקילין בזה משום שהשמן מחליש את כח המלח מלהיות עז ואין עליו שם מי מלח והא דאסרו אם הוא נותן שמן לבסוף משום דבשעה שהוא נותן מים ומלח יחד הוא נראה כמעבד:

יא (יא) התבשיל - או לטבול בהן פתו וכן מותר לשפוך על נתחי עוף ודג צלוי ובין אם הוא עושה לצורך סעודה זו או לצורך אחרת אבל אסור לעשות לצורך חול:

יב (יב) אפילו מעט - מפני שנראה כעושה מורייס לכבוש בו דגים שכן דרך לעשות מורייס. כתב א״ר בשם מהר״ש שמותר להוסיף חומץ במורייס אחר שכבר נתיבשה:

יג (יג) צנון - וה״ה כל דבר שצריך מליחה כגון בצלים ושומים ואוגערקעס חיין [מ״א בסק״ז] ובהדיא כתב הרמב״ם צנון וכיוצא בו ומ״מ נראה דדבר שאין דרכו לכבוש שרי [פמ״ג]:

יד (יד) ד׳ או ה׳ ביחד - דכשכל חתיכה מונחת לבדה אין בזה משום כובש כבשים וגם לא מיחזי כמעבד אבל כשמולחם ביחד אפילו דעתו לאכלם תיכף ולא להשהותם במלחם עד שיצא מרירותם מזיעה כדרכם ג״כ אסור. ואם משהה אותם במלחם עד שיזעו כדרכם אפילו מולח או מטבל חתיכת צנון חדא אסור מדינא כן העלה הט״ז וכן בא״ר כתב דלמלוח צנון אסור אפילו חתיכה אחת ובמ״א בסק״ו בשם הב״ח כתב ג״כ דנהוג עלמא שלא למלחן כלל אלא מטבל כל אחד במלח ואוכל. ומנהגנו שחותכין בשבת צנון דק דק ונותנין אותו בקערה ומולחין אותו ושופכין עליו חומץ ואוכלין אותו

ולכאורה הוא דמיא זה להרבה חתיכות דאסור מדינא אפילו אם אוכל מיד ואין היתר אלא דרך טיבול כ״א בפני עצמה ונראה דכיון דאין מניחין אותו כלל להזיע אלא שופכין שם החומץ וגם מינים אחרים לא דמי לעיבוד וכ״ש אם שופכין שם שמן תיכף שהשמן מחליש כח המלח ובקצת מקומות עושין ירק שקורין שלאטי״ן ומולחין הירק בפ״ע תחלה ומשהין אותו כך ומסננין המים שיוצאין ממנו ואח״כ מערבין אותו עם שמן זית וחומץ וזה איסור גמור ודמי טפי לעיבוד כיון שהוא ממתין עד שיקבל המלח היטב:

טו (טו) ככובש כבשים וכו׳ - זה הטעם הוא מרמב״ם ורש״י נתן טעם שע״י המלח מתקשים והוי תיקון ודמי למעבד. וכתב הט״ז דמטעם השו״ע יש ללמוד דאסור לשפוך יין ושאר משקים לכלי שיש בו חומץ כדי שגם זה יהיה חומץ דדומה לכובש כבשים דהא מתכוין שאותו המעט ששופך שם יהיה נכבש ויעשה חומץ. וביד אהרן כתב דאסור משום דמחזי כעובדא דחול ע״ש ואם עושה זאת כדי להחליש כח החומץ בלבד פשוט דשרי לכו״ע. וליתן אוגערקעס חיין בתוך הכבושים שיתחמץ ג״כ פשוט דאסור לכו״ע:

טז (טז) מפני שהוא וכו׳ - אע״ג דבודאי אין בו חיוב שאינו תולדת האור מ״מ אסור מדרבנן:

יז (יז) ואוכלה - תיכף ולאו דוקא תיכף ממש אלא שעה מועטת שיזיע קצת לא הרבה [ט״ז]:

יח (יח) ביצים מותר למלחן - מפני שאין דרך לעשות מהן כבשים וגם אין המלח מועיל להם כ״כ:

יט (יט) אחת אחת לבדה - דבזה אין נראה ככובש כבשים ומה שכתב להניחם יחד לפניו היינו שיהיו מוכנים לפניו לאכול אבל יזהר שלא יהיו נוגעות זו בזו:

כ (כ) מיד זו אחר זו - היינו שלא ישהה אותם זמן ארוך אפילו באותה סעודה עצמה כגון מתחלת הסעודה עד סופה כדי שיזיעו הרבה שזה דומה לעיבוד אבל אם הן משתהין שעה מועטת ומזיעין קצת אין בכך כלום [ט״ז] וכ״ז לדעת השו״ע אבל המנהג שלא להשהות כלל במלח אלא מטבל ואוכל במלח [אחרונים]:

כא (כא) אסור למלוח וכו׳ - דהא דמתירין לעיל בביצה למלחה היינו לצורך אותה סעודה אבל למלוח הבשר וביצה כדי להניח לאחר זמן דמי לעיבוד וכבישה והנה דעת המ״א וט״ז דאפילו דעתו לאכול ביומו אם הוא לצורך סעודה אחרת יש ליזהר בזה [והיינו כשהסעודה אחרת נמשך זמן רב אחר סעודה ראשונה] אבל הא״ר מצדד דאין לאסור רק אם בדעתו להניח לאחר שבת וכן משמע מביאור הגר״א ובפרט אם העת חם והוא עושה כן כדי שלא יסריח בודאי יש להקל לצורך סעודה אחרת דגם הט״ז מתיר בזה - בשר או דג חי אסור למולחו בשבת כדי שלא יסריח ואפילו במקום הפסד אסור ואפילו רוצה למלחו כדי לאכלו אחר מליחתו חי אסור דאע״ג דאין עיבוד באוכלין מדאורייתא מ״מ אסור דמתחזי כעיבוד שהמלח מכשיר האוכל ומתקנו אבל מותר להדיח הבשר כדי לאכלו אח״כ חי ואין זה מקרי תיקון שאין התיקון בגוף הבשר אלא שמדיחו משום דם בעין שעליו. ומ״מ נראה דאסור להדיח הבשר שלא נמלח כשחל יום ג׳ להיות בשבת וכדי שלא יאסר אח״כ לבישול כיון שאין רוצה לאכול היום וגם אין דרך לאכול חי ניכר שעושה לצורך חול ואפילו ע״י א״י אסור להדיח שאין כאן הפסד כ״כ אם לא ידיחנו שיוכל לאכול צלי כ״כ המג״א ומיירי ביחיד בביתו אבל בקצב המוכר לאחרים בודאי יש הפסד בזה ויכול לעשות ע״י א״י וכן באווזות פטומות שיפסיד השומן אם יצלם גם להמ״א מותר ע״י א״י אפי׳ יחיד בביתו. ואפי׳ בבשר בהמה הסכימו הרבה אחרונים דיש להקל להדיח ע״י א״י ודלא כמ״א ועיין בא״ר ובתשובת נודע ביהודה שכתבו דאם אי אפשר ע״י א״י מותר גם ע״י ישראל אך אם מונח הבשר בכלי טוב שירחוץ ידיו עליו עד שיהיה שרוי הבשר במים:

כב (כב) בקליפתן - דהמליחה מועילה להם והוי ככבישה ועיבוד:

כג (כג) מותר וכו׳ - ואם הוא שוחק פלפלין ושאר תבלין במכתשת כדרכו ואפי׳ גרגר אחד יש בו איסור דאורייתא משום טוחן:

כד (כד) אפילו הרבה יחד - ודוקא מה שצריך לו לאותה שבת:

כה (כה) ובקערה - פי׳ אבל לא ידוך בקתא של סכינא במכתשת אף דשינה במה שדך בקתא של סכינא מ״מ במכתשת מיחזי כעובדא דחול וה״ה דדך בקתא ע״ג שלחן או בשולי כלי ע״ג שלחן דהוי תרי שינויי אבל בבוכנא המיוחדת לכתישה אפי׳ ע״ג שלחן או בתוך הקערה אסור. כתב הט״ז בסימן זה אין לשום הפלפלין תוך הבגד ולכתוש בסכין עליו דהוא מוליד ריחא אמנם בסימן תקי״א אות חי״ת בט״ז משמע דחזר מזה והסכים למהרש״ל דשרי משום דאינו מכוין לזה עי״ש. כתבו האחרונים דדוקא בקתא דסכינא הוא דהתירו לדוך הפלפלין אבל לחתוך אותם בסכין דק דק אסור וכמו בירק לקמן בסעיף י״ב וה״ה לכל תבלין:

כו (כו) של עץ - וכ״ש במדוך של אבן דהוא מיוחד יותר לדיכה ואפי׳ דעתו ליתן לאלתר המלח לתבשיל ג״כ אסור בשניהם כיון דהם מיוחדים לדיכה:

כז (כז) ביד וכו׳ - אבל לחתכו דק דק בחורפא דסכינא אסור:

כח (כח) של סכין - וירסק בקערה או ע״ג שלחן אבל לא במדוך ומכתשת וכנ״ל גבי פלפלין [אחרונים]:

כט (כט) ואינו חושש - וכ״ש דמותר לפרר המלח והפלפלין בידיו:

ל (ל) לחתכו בסכין - היינו אפי׳ דק דק כמו לענין חתיכת הפת ומשום דאין טוחן אחר טוחן ומ״מ במכתשת אף מלח זה אסור לכתוש [עו״ש ע״ש] וכתב הפמ״ג דצוקע״ר ג״כ דינו כמו מלח זה:

לא (לא) מותר לחתוך - דאין טחינה אלא בגידולי קרקע ואפי׳ להפוסקים דס״ל דבהמה נמי מקרי גידולי קרקע לפי שהיא ניזונת מן הקרקע מ״מ אין לאסור בזה דבלא״ה יש פוסקים דס״ל דאין שייך טחינה באוכלין וע״כ מותר לחתוך אפי׳ דעתו להניחו לאחר זמן:

לב (לב) או צלי - ואפילו מי שאינו יכול ללעסו מחמת שהוא קשה וע״י חתיכתו מתקנו לאכילה ג״כ שרי לחותכו דאזלינן בתר רובא דעלמא:

לג (לג) דהואיל וכו׳ - ר״ל דאיכא למימר דטעם הפוסקים דס״ל דאין טחינה באוכלין היינו משום דאין צריך טחינה דאי בעי אכיל ליה כמות שהוא שלם משא״כ בזה דאין יכולין לאכלו כלל בלי חיתוך החיתוך משוי ליה אוכל ושייך בו טחינה ומירי בחותך ומניח שיאכלו העופות לאחר שעה אבל בחותך לפניהם שיאכלו מיד לד״ה שרי וכדלקמיה בסי״ב בהג״ה:

לד (לד) קמשוי ליה אוכל - ויש מקילין בזה:

לה (לה) וע״ל סי׳ שכ״ד - ס״ז והיינו דשם מבואר דשווי אוכלא שרי בשבת ומירי בשאין חותך דק דק [מ״א לקמן]:

לו (לו) שקורין ראלי״ו - בל״א ריי״ב אייזי״ן דכיון שהכלי מיוחד לכך ה״ז דרך חול ודמי לשחיקת תבלין במכתשת וה״ה בכלי אחר המיוחד לכך וא״כ אפי׳ לאכול מיד אסור אבל מותר לחתכו בסכין דק דק וכמו לעיל בס״ט לענין בשר דגם זה אינו גידולי קרקע ואפי׳ קשה מאד שרי כיון דיכולין ללעסה בקושי ושם אוכל עליה וה״ה דמותר לחתכו בקרדום או במגירה אף שהם כלים שמלאכתם לאיסור מותר לטלטלם לצורך גופם כמו שנתבאר בסימן ש״ח [מעולת שבת ומ״א]. דבר שאינו חפץ לאכלו ולטועמו ולא להאכילו לתינוק אסור ללעסו בשיניו כדי לשחקו משום טחינה דאע״ג דמשנה מ״מ מדרבנן אסור דדוקא לגבי מילה התירו כעין זה לקמן בשל״א ס״ז [אחרונים]:

לז (לז) את התלוש - היינו ירקות תלושין והטעם כיון דהם ראויות לאכילה ביומן מותר להשקותן משא״כ בדבר שאינו ראוי לאכילה אסור לטרוח בשבילם ועיין לקמן בסימן של״ו סי״א בהג״ה ובמה שכתבנו שם במשנה ברורה. ולהשקות את המחובר יש בו איסור תורה וכלי חרס עם עשבי בושם בבית ג״כ אסור להשקותן בשבת [פמ״ג לקמן בסימן של״ו ע״ש]:

לח (לח) המחתך הירק - תלוש ומדסתם משמע דאפי׳ בירקות שראוי לאכלן חיין ג״כ ס״ל דיש טחינה באוכלין:

לט (לט) לפני זקנים - שאין יכולין ללעסו אם לא יחתכנו דק דק ולא אזלינן בתר רובא דעלמא כדלעיל בס״ט לענין בשר צלי דכיון שהוא גידולי קרקע חמור יותר דעיקר טחינה בגידולי קרקע הוא:

מ (מ) לפרר לחם - היינו אפי׳ להכין להם שיאכלו לאחר זמן וכדלקמיה:

מא (מא) דהואיל - ולפ״ז לפרר תפוחי אדמה וירקות לפניהם דק דק כמו שנוהגין לפני בהמה ועופות גדולות אסור אלא א״כ נזהר שיהיה דבר זה סמוך לאכילתם ממש וכדלקמיה ומ״מ טוב ונכון ליזהר שלא יחתוך דק דק אלא חתיכות גדולות קצת ובפרט לפני בהמה בודאי יש ליזהר בזה וכדלקמן בסי׳ שכ״ד ס״ז דאין לטרוח בדבר שראוי לאכול בלא זה:

מב (מב) וכ״ז לא מיירי - קאי גם על חתוך ירק דק המוזכר בריש הסעיף:

מג (מג) לאכלו מיד - וה״ה דאחד יכול לחתוך לצורך אחרים והם יאכלו מיד וכדאמרינן לעיל אצל בורר [ב״י]:

מד (מד) הכל וכו׳ - הטעם דלא שייך שם טחינה כשמחתך בסכין אלא בטוחן להניח אבל כדי לאכול מיד ודאי דשרי שהרי לא אסרו על האדם לאכול מאכלו בחתיכות גדולות או קטנות א״כ הוי דרך אכילתו בכך וה״ה אם מכין הירק דק דק לפני התרנגולין שיאכלו מיד ג״כ שרי הואיל ומזונותן עליך:

מה (מה) שרי - ויש מפקפקין על היתר זה וגם בב״י כתב שאף מי שמכוין לאכול מיד ג״כ יזהר לחתוך לחתיכות גדולות קצת ומטעם זה כתבו כמה אחרונים ג״כ דנכון להתנהג כמו שכתב הב״י ומ״מ הנוהגין לחתוך הבצלים והצנון דק דק אין למחות בידם דיש להם על מי שיסמוכו ועכ״פ אסור לעשות עד יציאת בהכ״נ דבעינן סמוך לסעודה ממש כמ״ש בסימן שי״ט לענין בורר. והחותכים הבצלים והצנון דק דק שעה או שתים קודם הסעודה קרוב הדבר לומר שחייב חטאת והבצלים אסורים באכילה וגם דאז אסור משום בורר עיין בסוף הסימן בהג״ה [כ״כ בח״א]. ועיין בבה״ל דההיתר שזכר בהג״ה היינו כשחותכו בסכין אבל כשחותכו בכלי המיוחד לכך נראה דאסור בכל גוונא כשחותכו דק דק דגם בבורר גופא אם בכלי המיוחד לברירה בכ״ג חייב וכדלעיל בשי״ט ולפ״ז מסתברא דיש ליזהר במה שנוהגין לחתוך בצלים דק דק עם דג מלוח וכיוצא שלא יחתכם בכלי [שקורין האק מעסער] דאפשר דחשיב ככלי המיוחד רק בסכין בעלמא וגם בלא״ה אסור משום עובדא דחול וכנ״ל בסעיף יו״ד. המפרר חתיכת עץ שנרקב ועושה ממנו פולווער וכן המפרר צרור עפר חייב משום טוחן [שבת ע״ד]. וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהן או השף לשון של מתכת [שקורין פיילי״ן בל״א] חייב משישוף בכל שהוא. והמחתך עצים דק ועושה אותן קטנים אם דקדק מהן כדי לבשל כגרוגרת מביצה חייב [רמב״ם ומ״א בסימן שי״ד]. ואם הוא חותך לחתיכות גדולות והוא מקפיד על המדה לחתכה בכוונה בזה המקום כדרך שנוהגין חוטבי עצים חייב משום מלאכת מחתך כמבואר ברמב״ם פי״א מהלכות שבת:

מו (מו) דבש מהכורת - היינו אפי׳ לא ירצה לברור הדבש מן השעוה דזהו בכלל מפרק אלא יקח החלות עצמם מן הכורת:

מז (מז) שדומה לתולש - כי מקום גידול הדבש הוא בכורת וחשבוהו חכמים כמחובר:

מח (מח) אם נתלשו - היינו שהחלות נתלשו ממקום חבורן בכורת ומונחין כך בתוכה ולא שייך תו עליהן שם מחובר ע״כ יכול לרדותן מהכורת כדי לאכול הדבש הדבוק על גבם מסביב אבל מ״מ אסור לרסקן ולהוציא הדבש מן השעוה דזהו בכלל מפרק [דדמי למוציא התבואה מקשיה] ואפי׳ יצא הדבש מעצמו אסור עד לערב גזירה שמא ירסק בידים:

מט (מט) שנתרסקו מבעוד יום - היינו שריסקן להחלות ועדיין הם מחוברים בהכורת אלא שהדבש זב מהם בשבת ע״י ריסוקן מותר ליקח זה הדבש הצף דתו אין שייך להכורת אבל אסור לרדות החלות גופא כיון שעדיין מחוברים הם בכורת:

נ (נ) אין מגבלין - הנה קודם שנבוא לבאר דברי השו״ע נבאר קצת ענין לישה. לישה היא אחת מל״ט אבות מלאכות ואיננו דוקא ע״י מים דה״ה בדבש ושומן אווז וכל מיני משקה שנילוש ונדבק על ידם. הנה בענין לישה תניא בברייתא בגמרא דאם אחד נותן קמח ואחד נותן מים האחרון חייב דברי רבי ור׳ יוסי ב״ר יהודה אומר אינו חייב עד שיגבל ופסקו רוב הפוסקים כר׳ יוסי ב״ר יהודה אך דעת בעל התרומות וסייעתו לפסוק כרבי דע״י נתינת מים נקרא גיבול וכ״ז בקמח או עפר וטיט וחול הדק דהוא בר גיבול וכל כיוצא בהן אבל בדבר דהוא לאו בר גיבול כגון אפר וחול הגס דעת הרמב״ם וסייעתו דאף אם גבלו פטור מחטאת ורק איסורא איכא ודעת הרבה ראשונים להיפך דבדבר דלאו בר גיבול אף לר׳ יוסי ב״ר יהודה לא בעי גיבול ומשנתן בו מים חייב דזהו גיבולו. ועתה נבוא לבאר דברי השו״ע:

נא (נא) נתינת מים - האי לישנא לאו דוקא דהמחבר איירי פה בלישה גמורה שנותן המים ומגבל:

נב (נב) שמא יבוא - כ״ז הסעיף הוא לשון הרמב״ם וס״ל דקמח קלי לאו בר גיבול הוא ודבר דלאו בר גיבול אינו חייב אף כשגבלו ואינו אסור אלא מדרבנן שמא יבא ללוש קמח שאינו קלי ולפיכך התירו ע״י שינוי דמעט מעט ואפי׳ לשאר פוסקים דס״ל דקמח קלי בר גיבול הוא וחייב מן התורה כשגבלו מ״מ גם הם מודו דע״י שינוי דמעט מעט שרי בקמח קלי. ודע דלהי״א המובא לקמן בסט״ז גם בענין זה אסור לגבל אפי׳ מעט מעט אא״כ נתן על הקמח מים מבעוד יום:

נג (נג) קמח שאינו קלי - ובזה אפי׳ מעט מעט אסור [מ״א]:

נד (נד) מעט מעט - ולא הרבה בין אם עושה בלילה רכה או קשה ושיעורא דמעט מעט לא ביארו הפוסקים ונראה דאפי׳ יש בו כשיעור גרוגרת ועיין בבה״ל:

נה (נה) טחינה גסה - ר״ל דלא שייך למיגזר דלא ליתי למיחלף בלישת קמח שאינו קלי דאינו בכלל קמח לפיכך התירו בזה ברכה אפילו הרבה:

נו (נו) קשה אסור - ר״ל הרבה אבל מעט מעט מותר וכמו לעיל בקמח קלי:

נז (נז) ואפי׳ ברך וכו׳ - עיין בט״ז שכתב דאסור לערוב בשבת של פסח קמח שעושין מטחינת מצה אפויה ליתנן ביין או במי דבש אף דדמי לשתיתא שהוא טחינה גסה ושם מותר ברכה היינו ע״י שינוי אבל בקמח זה אין ידוע מה נותן תחלה בחול כדי לידע מה הוא השינוי ע״כ אסור אם עושה הרבה ובא״ר כתב דאם אין ידוע יעשה שינוי דמפרש בגמרא שיתן המאכל תחלה ואח״כ המשקה וכן בחק יעקב בסימן תע״ג מצדד להקל בזה וטוב להחמיר שלא לערב בכף רק מנענע הכלי עד שיתערב וכ״ז אם עושה הרבה אבל אם עושה מעט מעט מותר אפי׳ בעבה ובלי שינוי לדעה זו דלהי״א לקמן בסט״ז אסור בעבה בכל גווני. כתב המ״א נ״ל דאסור להשתין על טיט משום גיבול וכונתו אפי׳ לרוב הפוסקים דס״ל דבדבר שהוא בר גיבול אינו חייב עד שיגבל מ״מ איסורא מיהו איכא והי״ה בעפר תיחוח ובחול ואף דהוא אין מכוין ללישה מ״מ פסיק רישא הוא וכלי שרוקק בו או רוחץ בו פיו בשבת ותחתיו יש חול הדק או גס יש לעיין אם הוא אסור או מותר דאולי הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה ומצאתי בספר בית מאיר דמתיר מטעם זה במקום הצורך אפי׳ להשתין על טיט ונראה דיש לסמוך ע״ז במקום שהטיט אינו שלו דאז בודאי לא ניחא ליה בלישתה. כתב הח״א כשמכסה מי רגלים בחול ואפר וכשיתן מעט יהיה מתערב במי רגלים והוי כמו לישה ומנתינת מים חייב להרבה פוסקים ולכן יתן הרבה אפר וחול ואז לא ניכר כלל הלישה:

נח (נח) יכול לערבו - במים או ביין ואפילו אם לא נתערב מים בהחרדל קודם השבת ונילוש החרדל רק מתמצית לחותה אפ״ה שרי עכשיו לערב בה המשקה דע״י הנתינה לא חשיב לישה לדעה זו עד שיגבלה והא דהתיר לערב בין ביד בין בכלי אין גיבול בזה משום דדרך הגיבול בחרדל וכן בשחלים ושום הוא ע״י טריפה דהיינו שמערב בכח וכאן הוא מערב בנחת וזהו שסיים מערב מעט מעט:

נט (נט) בכך - צ״ל בכח:

ס (ס) נותן יין וכו׳ ולא יטרוף - ג״כ ר״ל בכח והטעם הכל כנ״ל וכן לענין שום וברמב״ם כתוב שום שריסקו וכו׳ ולא ישחוק ומיירי במחוסר דיכה או שאוסר שחיקתו מפני תערובות הגריסין ועיין סעיף י״ט ובמש״כ שם:

סא (סא) למחר נותן פול וכו׳ - וברמב״ם איתא נותן לתוך פול וגריסין ע״ש. ואם הם חמים עיין לעיל בסימן שי״ח ס״י וי״ט ובמ״ב שם:

סב (סב) וי״א וכו׳ - קאי גם על סעיף ט״ו ודוקא כשנותן המשקה בשבת אבל אם נתן המשקה מע״ש מותר לערב בכף מעט מעט אף לדעה זו:

סג (סג) אלא ביד - או שינענע הכלי עצמו [א״ר]:

סד (סד) וי״א דהא דשרי וכו׳ - קאי גם על שחלים ושום וקמח קלי הנזכר לעיל בסי״ד והטעם דס״ל דנתינת המשקה גופא זהו בכלל גיבול ומשו״ה דוקא כשנותנו מבעוד יום ומפני שעי״ז הוי כבר כמגובל ע״כ מותר לגבל בשבת וגם להוסיף עוד משקה בשבת ולערב אך שיעשה בשינוי דהיינו בקלי שיגבל מעט מעט ובאלו הדברים שלא יטרוף בכח או שיערב ביד לדעת ההג״ה וכנ״ל:

סה (סה) דוקא שנתנו - ואם נתן קצת משקה מע״ש מותר להוסיף בשבת לכו״ע אבל במעט טיפין לא דלא חשיב כמגובל עי״ז:

סו (סו) משום לש - ודוקא בלילה עבה אבל בלילה רכה לא שייך בזה לישה ומ״מ צריך שיעשה השינוי המבואר בהג״ה דהיינו שיתן האוכל תחלה ואח״כ המשקה וכן כתבו האחרונים דההג״ה מיירי דוקא בבלילה רכה ולזה סיים כמו בשתיתא דשם התירו דוקא ברכה וכנ״ל ובכל זה אין חילוק בין לאותה סעודה או לסעודה אחרת [מ״א]:

סז (סז) וכן נוהגין וכו׳ - היינו בחרדל ושום וה״ה בשאר מיני טיבול כשעושין אותן דק דק ומערבין אותן ביחד:

סח (סח) ומקום שדרכו וכו׳ - וע״כ אם שכח לשפוך חומץ בע״ש לתוך הקרי״ן צריך שיעשה בשבת בלילה רכה ונותן החומץ ואח״כ הקרי״ן שלא כדרך שעושין בחול ויאחוז בכלי עצמו וינענע אותו ובירק הנקרא שלאטי״ן אין לדקדק בכל זה כיון שאין חותכין אותו דק דק אבל מה שחותכין צנון וקשואין שקורין אוגערקע״ס דק דק ושופכין חומץ או שאר דבר לח לתוכן ומערבין אותן ביחד צריכין ליזהר שלא לערב בכף בכח או ינענע בכלי עצמו וטוב להחמיר ג״כ שיתן החומץ ואח״כ המאכל. וכשחל פסח בשבת ושכח מבעוד יום ליתן המשקה לתוך החרוסת לדעה קמייתא מותר ליתן המשקה בשבת ולא יטרוף בכף אלא באצבע ולדעת הי״א גם זה אסור אם לא שיעשה אותה ג״כ רכה. אסור לטרוף ביצים בקערה מפני מראית העין שנראה כמי שרוצה לבשלם בקדרה ואם היו טרופות מע״ש אפשר דיש להקל ליתנם לתוך בארש״ט בכלי שני לגוון ואם היה הבארש״ט מחומץ הרבה יש להחמיר גם בזה משום בשול:

סט (סט) יינומלין - היינו לערבן ולאכלן כמות שהן אבל לטרוף אותן יפה ולסננן שזה טורח יותר ואומנות גדולה ותיקון גדול הוא זה וכמו לעיל בחרדל בסט״ו דאסור לטרוף. כתב מהרי״ל אסור לתת קידה לתוך חומץ לעשות טיבול וכן לעשות ביצים קשים עם פיטרזיל״ן בחומץ אסור דדמי להילמי [הוא

מי מלח המבואר לעיל בס״ב] והמ״א משיג עליו ומצדד להקל בזה וכ״ז במרובה אבל במעט שרי אפי׳ למהרי״ל וכמבואר לעיל בס״ב:

ע (ע) שהוא לרפואה - וכל דבר שהוא משום רפואה אסרו חז״ל לעשות גזירה משום שחיקת סממנים ולכן אפי׳ היה עשוי מע״ש אסור לשתותו:

עא (עא) לשרותו לרפואה - ששותין מי השריה ליוקרא דלבא [גמרא]:

עב (עב) לשרותו - צ״ל לשתותו והטעם דזהו מאכל קצת בריאים ולא מנכר מילתא שהוא לרפואה [עו״ש] ואם הוא במקום שאין מנהג בריאים כלל בזה משמע מהרמב״ם דאסור [א״ר]:

עג (עג) מותר - ר״ל אפי׳ לשרותו וכדלקמיה:

עד (עד) שבעה ימים - צ״ל שלשה כדאיתא בגמרא [הגר״א וש״א]:

עה (עה) בחמה - ואי ליכא חמה אפי׳ באור שרי מפני הסכנה:

עו (עו) שריסקן וכו׳ - דשלשה דברים יש בדברים הנידוכין להוציא מהן שמנן ריסוק ודיכה ושחיקה ושחיקה הוא יותר מדיכה ולכך קאמר דאם נידוכו היטב מבעוד יום ואינו מחוסר אלא שחיקה כנגמר מלאכתו מבעוד יום דמי ומותר לשחקו בשבת:

עז (עז) לפיכך מותר וכו׳ - ומ״מ יש ליזהר שלא לטרוף בכח [ב״ח ומ״א וא״ר דלא כט״ז]:

עח (עח) הריפות - מעשה דייסא והטעם כיון שכבר דכו אותם במדוכה ונתבשלו כל צרכן ואין מחוסר אלא שחיקה מעט:

עט (עט) אחר שמורידין - ובעודה על האש י״א דיש בזה משום מגיס דהוי כמבשל ועיין לעיל בסימן שי״ח סי״ח ובמה שכתבנו שם:

פ (פ) משום ממחק - היינו דשעוה וזפת וכיוצא בהן מדברים המתמרחין הממרח ומחליק פניהם יש בזה משום מלאכת ממחק וכמו שכתבנו לעיל בסימן שי״ד:

פא (פא) בלא זה - ע״כ לאו מידי קעביד הא אם אי אפשר לאכול בלא זה אסור דיש עיבוד באוכלין מדרבנן כמש״כ בסעיף ה׳ וה״ה דיש בהם ממחק מדרבנן ואפשר דאפי׳ לאותה סעודה אסור [פמ״ג]:

פב (פב) תבוא עליו ברכה - ולמרח תפוחים מבושלים על הלחם וה״ה שומן וחמאה בודאי שרי:

פג (פג) לקלוף וכו׳ - משום בורר וכשם שבבורר מקילינן לעיל כשבורר אוכל מן הפסולת והוא סמוך לסעודה כן ה״ה בזה:

פד (פד) שומים ובצלים - וה״ה תפוחים ואגוזים ושקדים וכיוצא בזה ואם פותח פלוימי״ן וזורק הגרעינים הקשים להניח לאחר זמן הוי בורר ובתפוחים כה״ג י״ל ג״כ דאסור אבל מיד לפה שרי ליתן ואפשר אף לאותה סעודה שרי [פמ״ג]:

סימן שכב

א (א) אפילו לטלטלה - דכיון דלא חזי לאכילה כמוקצה דמיא והאי דאסורה באכילה [היינו לגומעה חיה] הוא משום גזירה שבת דמיקלע אחר יו״ט שאז ביצה הנולדה בה אסורה מדאורייתא באכילה דכל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה ונמצא כשנאכלנה דיו״ט הכינה לשבת וזה אסור מדכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וסתם ששי חול הוא להורות לנו דדוקא בחול צריך להכין לסעודת שבת וכן ליו״ט דגם הוא איקרי שבת אבל ביו״ט אסור להכין לסעודת שבת וכ״ש דבשבת אסור להכין לסעודת יו״ט וע״כ כשנולדה הביצה ביו״ט שחל יום א׳ ג״כ אסור מן התורה לאכלה דבודאי נגמרה במעי התרנגולת מאתמול ונמצא דשבת הכינה ליו״ט כשנאכלנה ואע״ג דהכנה בידי שמים היא ולא בידי אדם גם זה הוא בכלל הכנה ואסור וע״כ גזרו רבנן בכל שבת ויו״ט כשנולדה שאסור:

ב (ב) כולן אסורות - דהוי דבר שיש לו מתירין וקי״ל דדשיל״מ אפילו באלף לא בטיל והטעם דעד שעתה יאכלנה ויטלטלנה בחשש איסור יותר טוב שימתין עד שתחשך ויהיה כולם בהיתר וכן אם הוא ספק אם נולדה בשבת או מקודם ג״כ אסור מטעם זה אף דבכל דוכתא קי״ל דספיקא דרבנן להקל [לקמן בסימן תקי״ג וע״ש עוד במ״א ובמ״ב לענין אם נתערב הספק באחרות] אך אם השכים קודם עמוד השחר ומצא הביצה מונחת בהקינה של תרנגולת מותרת לטלטלה ולאכלה דרובן אינן יולדות בלילה ותלינן דמאתמול שהיה יום חול נולדה:

ג (ג) שלא יגע בה - היינו בהכלי וכ״ש בנגיעה בידיו והטעם דע״י שהיא עגולה היא מתנענעת ממקומה ועיין לעיל בסימן ש״ח ס״ג בהג״ה ובסימן ש״י ס״ו ובמה שכתבנו שם:

ד (ד) אסורה בזה - הטעם דאם נאכלנה הוי כמכין מיום אחד לחבירו ואסור וכנ״ל בסק״א וממילא כיון דלא חזיא לאכילה אסור ג״כ בטלטול:

ה (ה) פירות שנשרו וכו׳ - ואפילו אם ספק שמא נשרו בשבת ג״כ אסור. ועיין בפסחים נ״ו דאפילו אם כונתו למצוה להפקיר אותן לעניים שיאכלו אותן בשני בצורת ג״כ אסור דאף שהותר להן להאכיל את העניים דמאי מ״מ לא הותר להן לעבור על שבות דשבת ויו״ט:

ו (ו) מן האילן בשבת - וה״ה זרעים וירקות הנמצאים בגינות אסור לאכלן ואף לטלטלן שמא נשרו היום. ודע דאפילו אם יודע שנשרו בע״ש אינו מותר רק ללקט אחד אחד ולאכלו אבל לאסוף כמה פירות ביחד יש בזה איסור גמור וכדלקמן בסימן ש״מ ס״ט דכל דבר המקבץ במקום גידולו דומה למעמר וע״ש בבה״ל דקרוב דיש בזה חיוב חטאת:

ז (ז) אסורין - משום שמא יעלה ויתלוש וגם משום מוקצה דכיון דאיתקצאי מדעתיה בין השמשות דהיה אז מחובר איתקצאי לכולי יומא:

ח (ח) ולערב מותרין מיד - וא״צ להמתין בכדי שיעשה כיון שלא נעשה בהם מלאכה לא גזרו בזה:

ט (ט) אוכלי בהמה - ר״ל דבר שראוי לאכילה לבהמה ומשמע בגמרא דאפילו אין עומד בשבילם כגון עצים רכים שראוי להם לאכילה ג״כ לא מתקריא עליהם שם כלי:

י (י) משום תיקון כלי - ומותר אף בטלטול דדבר הראוי לאכילה מוכן הוא לכל הצורך:

יא (יא) לפיכך וכו׳ - ויש שסוברין דדוקא כגון זה שעושה ממנו כלי בתחלה לא שייך תיקון כלי אבל אם מתקן כלי העשוי כבר בדבר אוכל כגון שיש נקב בכלי ונוטל חתיכת לפת וחותכו לפי מדת הנקב שייך בזה תקון כלי [ר״ן והעתיקו בח״א ועיין בנ״א דלדידיה יש בזה חיוב חטאת]:

יב (יב) אפילו בסכין וכו׳ - ואפילו הוא מקפיד על המדה אין בזה שום חשש איסור מחמת מחתך כיון דדבר אוכל הוא [ח״א]:

יג (יג) אפילו ליטלו - ר״ל אפילו נטילה סתם בלי קטימה אסור משום מוקצה כשאר עצים וכ״ש אם ירצה לקטמו כדי לחצות בו שיניו דאסור משום שבות דהוא כעין תיקון כלי ודוקא אם יקטמנו ביד דאז פטור מחטאת משום דהיא מלאכה כלאחר יד ואסור משום שבות כמו שכתבנו אבל אם יקטמנו בכלי כדי לחצות בו שניו או לפתוח בו הדלת אז היא מלאכה גמורה שמשוהו כלי עי״ז וחייב [א״ר בשם הרא״ש ורי״ו]:

יד (יד) אסור - ואף דיש בזה משום כבוד הבריות שפעמים שנראה הבשר שבין השינים לחוץ וגנאי הוא לו אעפ״כ אסור דהיה לו להכין קיסם מאתמול במקום הסעודה [גמרא] ולפ״ז אם הזמינו חבירו לסעודה בשבת ולא היה אפשר לו להכין שום דבר מאתמול לחצות בו שיניו מותר לו לטלטל קיסם לחצות בו שניו אם אין לו ד״א אך במקום שאין נחשב לו זה לגנאי אסור [מ״א]:

טו (טו) מותר לטלטל וכו׳ - דלא מקצה דעתיה מאלו העצים מעיקרא:

טז (טז) לחולה - ה״ה לבריא אלא אורחא דמלתא נקט:

יז (יז) ומוללו וכו׳ - צ״ל וקוטמו ומוללו. ומלילה היינו שמוללו בין אצבעותיו כדי להוציא ריחו וקטימה נמי משום זה שמקום הקטימה הוא לח וריחו נודף והסכימו הרבה אחרונים דהא דמותר לקטום בקשים היינו דוקא ביד אבל לא בכלי אף דהוא קוטם רק כדי להריח ואינו מכוין כלל לעשותה כלי ולכך אסור לקטום ההדס בסכין גזירה דלמא אתי לקטום לחצוץ בו שניו ובזה חייב כנ״ל בס״ק י״ג. ואפילו ביד אינו מותר לקטום בקשין רק להריח אבל לחצוץ בו שניו אסור לכו״ע:

יח (יח) אחד קשים - היינו אפילו קשים שאינם ראוים כלל למאכל בהמה אפ״ה מותר לקטמם ולפשח בהם כל מה שירצה בין שפושח עץ גדול או קטן [רמב״ם] ודוקא בכל זה שהוא רק להוסיף ריח ע״י המלילה והקטימה אבל אסור להוליד ריח כגון להניח בשמים בבגד וכדומה כדי שיהיה הבגד מריח אסור [אחרונים] ואגב דאיירינן בשו״ע לענין חיתוך וקטימה בענין אוכלי בהמה ועצי בשמים נעתיק נמי בזה דין מלאכת מחתך בשאר דברים. א) המחתך עור או כל דבר שאדם מחתך ומקפיד על מדתו בין עץ או מתכת או אפילו נוצות של עוף כיון שמקפיד על מדת ארכו ורחבו וחותך בכונה חייב אבל החותך דרך הפסד או בלא כונה למדתו אלא כמתעסק או כמשחק פטור [רמב״ם פי״א] ומה יפה הועילו לנו הנביאים (נחמיה י) וחכמינו ז״ל במה שאסרו לנו המקח וממכר בשבת שפעמים שיכול לבוא לידי חיוב חטאת כגון שמוכר איזה סחורה ומחתך ממנו לפי מדתו הצריך לו דחייב משום מחתך

[ח״א בכלל ל״ו]. ב) אין מלאכת מחתך שייך באוכלין וכמו שכתבנו לעיל בסקי״ב. ג) אם מלאכת מחתך הוא דוקא בכלי או אפילו ביד עיין במה שכתבנו בבה״ל דתלוי בכל דבר לפי ענינו דדבר שדרכו לחתכו דוקא בכלי אין חייב כ״א בכלי ודבר שדרכו להפרידו ביד חייב ג״כ אפילו ביד ומסתברא דאיסור דרבנן יש בכל גווני וכמו שכתבנו בבה״ל ע״ש. החותך קיסם בסכין לחצות בו שניו חייב בזה משום תקון כלי לדעת הרא״ש ולדעת הרמב״ם משום מחתך ואפשר דחייב לדידיה שנים:

יט (יט) החלקים שוים - דבזה אין שייך שום איסור של שחיקת קוביא כיון שאין משתכר ע״י הגורל:

כ (כ) כיון שמקפידין - ולחלק בלי גורל שרי דמסתמא אמרינן שאין מקפידין אא״כ רוצים להטיל גורל דאז חזינן שמקפידין ואפילו אם הם שכנים ולא בני חבורה אחת דדרך סתם שכנים להקפיד אלו על אלו מ״מ לא אסרו רבנן לחלק בלי גורל:

כא (כא) זה על זה - היינו שלא למחול לחבירו אף על דבר מועט:

כב (כב) ולהטיל גורל וכו׳ - היינו דמי שיזכה בגורל יטול הגדולה ומי שיתחייב יטול הקטנה הוא בכלל שחיקת קוביא ממש. [קוביא הוא מה שמשחקין בעצים] וקוביא הוא אבק גזל מדבריהם שאין דעתו להקנותו בקנין גמור ולהכי אסור אף בחול ואף דבעה״ב עם ב״ב לא שייך גזל כלל שהרי הכל שלו מ״מ אסור דלמא אתי לסרוכי בקוביא עם אחרים ובאחרים בודאי אסור בחול וכ״ש בשבת דקוביא דמי למקח וממכר:

כג (כג) שאין מקפידים - שהרי הוא נותן להם הכל משלו ולא שייך חשש דמדה ומשקל וגם קוביא אין כאן. ואם בניו חולקים משל עצמם אסור מנה גדולה נגד מנה קטנה [פמ״ג]:

כד (כד) להטיל גורל - היינו אם הוא לחלק איזה דבר ואסור אפילו במקום דאתי לאינצויי אבל להטיל גורל מי יאמר קדיש או מי שיעלה לתורה שרי דהא היו מפיסין בשבת במקדש מי שוחט מי זורק [מ״א] ועיין בנזר הקודש שהביא בשם שבות יעקב ח״ג סי׳ כ״ד שמשמע שאינו מותר רק להטיל גורל מתוך הספר כנהוג אבל להטיל גורל ע״י פתקאות שנכתבו מע״ש שם כ״א עליו ומטילין בקלפי ומוציאין פתקא מי שיעלה לס״ת אסור וכ״כ בספר החיים:

כה (כה) בשבת - עיין במ״א דאפילו אם הוא דבר מצוה ולא הוי מצי למעבד מאתמול ג״כ אסור בשבת וביו״ט משמע ממ״א דשרי באופן זה ועיין בבה״ל:

סימן שכג

א (א) מותר וכו׳ - היינו אף דמקח וממכר אסור בשבת ויו״ט ואחד המוכר בפה או במסירה ומשיכה וכן מדידה שאינה של מצוה ג״כ אסור וכנ״ל בסימן ש״ו אפ״ה מותר לומר בלשון זה שאינו אומר בלשון מכירה מכור לי ואינו מזכיר שם מדה רק כלי זה סתם:

ב (ב) מיוחד למדה - פי׳ שרגיל למדוד ולמכור בו:

ג (ג) ומוליכה לביתו - שאין זה דרך מקח וממכר וגם לא מחזי כעובדין דחול שאף המשקה את חבירו בדרך מתנה דרכו ג״כ לפעמים להשקות בכלי המיוחד למדה:

ד (ד) אבל למדוד וכו׳ - מפני שזהו דרך מקח וממכר של חול:

ה (ה) ויש מקילין וכו׳ - היינו דעי״ז אין איסור על המוכר למדוד בכלי מדה שלו ולשפוך לתוך כליו של לוקח:

ו (ו) שממעט וכו׳ - ואין בזה משום גזל שידוע לבעליו שהכל רגילים בכך וכן נהגו להטיל טבעת במדה וזה ההיתר למוכר [מ״א]:

ז (ז) יתבאר בסמוך - היינו שמצא סמך שלפעמים מותר להזכיר אף שם מדה ועי״ש מה שכתבנו בזה:

ח (ח) מותר וכו׳ - היינו אף שהמדידה אסור בשבת ויו״ט מ״מ מותר להזכירו ועיין לעיל סימן ש״ז ס״ח דאסור לומר דבר פלוני אעשה למחר מה שאסור לעשות היום ואולי משום שהוא לצורך שבת התירו [פמ״ג]:

ט (ט) אבל לא יאמר וכו׳ - ואפילו אין קונה ממנו כלל אלא שואל ממנו ואומר השאילני מדה פלונית ג״כ אסור משום מדידה דהוי כעובדין דחול וכנ״ל בסימן ש״ו:

י (י) מדה פלוני - או חציה או רביעית כיון שמזכיר שם מדה אבל מותר לומר מלא לי כלי זה עד השנתות:

יא (יא) במנין - היינו שאומר לו עשרה או עשרים שכן דרך בעה״ב להיות מונה בתוך ביתו לידע כמה הוא נוטל שלא יטול אלא כפי הצורך הלכך לא מוכח דמשום דמים הוא דמדכר ליה אלא להודיע כמה צריך:

יב (יב) לומר לחנוני וכו׳ - דוקא חנוני ישראל אבל אינו יהודי אסור ליקח ממנו ביצים שמא נולדו היום ומוקצה הוא וכן ברמונים שמא נלקטו היום מן המחובר [לקמן סי׳ תקי״ז ס״א]:

יג (יג) שם דמים - כגון שאומר תן לי בעד כך וכך פשוטים וכ״ש כשמזכיר לו סכום דמים דהיינו שעושה עמו חשבון הכולל גם ממה שנתחייב לו מכבר פשיטא דאסור:

יד (יד) ולא סכום מדה - עיין בבאור הגר״א שכתב דט״ס הוא וצ״ל ולא שם מדה דהיינו שמזכיר לו תן לי מדה פלונית וכ״ש סכום מדה דהיינו שעושה עמו חשבון הכולל מכמה מדות שלקח ממנו מכבר:

טו (טו) ולא סכום מנין וכו׳ - דבאופן זה הוא דרך מקח וממכר אבל מנין בעלמא כבר מבואר מקודם דשרי:

טז (טז) וכן בסכום דמים וכו׳ - הוא פליג על המחבר דס״ל דסתם שם דמים אסור למדכר והוא ס״ל דכמו במנין דוקא סכום מנין אסור ומנין בעלמא שרי למדכר כן הדין לענין דמים והו״ל למימר ויש אומרים אלא שכן דרכו לפעמים:

יז (יז) וכן בסכום מדה וכו׳ - ר״ל דוקא סכום מדה שעושה עמו חשבון הכולל גם ממדותיו שנתחייב לו מכבר אבל שם מדה בעלמא ס״ל להג״ה דמותר למדכר דהא שהזכיר מדה הוא רק לסימנא בעלמא להודיע לו כמה הוא צריך ולא שימדדו דוקא והא דאסר בגמרא להזכיר שם מדה היינו בדבר שאין העולם רגילים למדוד אותו במדה שאז אין אומרים דלסימנא בעלמא נקטיה והמחבר לעיל דלא חילק בזה ס״ל דבכל גוונא אסור גם בזה:

יח (יח) אבל בלא״ה שרי - וזה הקולא הוא רק ללוקח שאינו עובר איסור במה שמזכיר שם מדה וכנ״ל והיתר למוכר שיהיה מותר למדדו וליתנו בכליו של לוקח מבואר לעיל בס״א שיוסיף או ימעט מעט:

יט (יט) ואע״ג דאסור וכו׳ - חוזר אתחלת הג״ה וקאמר דהא דקי״ל דאסור להזכיר דמים כלל הוא בדבר שאין מקחו ידוע והיינו שאין לדבר ההוא קצבה ופסיקת דמים שאז לא נוכל לומר שמה שהזכיר לו בפשוט הוא רק להודיע לו כמה הוא צריך ולא לפסוק לו דמים בעד המקח שהרי אינו יודע כמה יתן לו בעד שעור זה הדמים אבל דבר שידוע מקחו אמרינן דלסימנא בעלמא נקטיה להודיעו כמה הוא צריך ונמצא שלא הוזכר כאן מכירה בדמים אלא נתינה בעלמא כמה יתן:

כ (כ) כבר פשט וכו׳ - והנה יש כמה אחרונים שסוברין שיש ליזהר מדינא שלא להזכיר שם דמים וכ״ש שם מדה בכל גוונא וכדעת המחבר ומ״מ אין למחות ביד הנוהג להקל דיש לו ע״מ לסמוך אבל ראוי ונכון מאד להחמיר בדבר שלא להזכיר שם מדה או דמים ובפרט שיכול לעשות בהיתר שיכול לומר מלא לי כלי זה ולמחר נמדוד אותו ובדבר ששייך בו מנין יוכל לומר דרך מנין תן לי כך וכך ולא יזכיר שם דמים כלל ולא יבואו לחשבון עד למחר. מה שנוהגין שכותבין מע״ש פלוני הניח כך וכך מעות ופלוני כך וכך ולמחר בשבת כשנותן היין לוקח המוכר מחט ועושה נקבים בנייר כמנין היין שלוקח אסור לעשות כן דהא אסור להסתכל באותו כתב שכתב בו סכום המעות דהוי שטרי הדיוטות. גם עשיית הנקבים בנייר ג״כ אין נכון לכתחלה וה״ה דאסור לכתוב בפתקאות מע״ש סכום מעות ולמחר בשבת כשלוקח היין מניח המוכר את הפתקא במקום ששם האיש כתוב אצלו מכבר דאסור לקרות בפתקאות הללו וכנ״ל ולכן נהגו ליתן גרעין או שאר דבר על שם האיש לסימן וגבאי צדקה אפשר דמותרין בפתקאות ליתן על שם האיש לזכרון משום דהוי חפצי שמים וכמ״ש בסימן ש״ז ומ״מ טוב להחמיר היכא דאפשר בגרעין וכיוצא בזה וכן נהגו הקדמונים [אחרונים]:

כא (כא) לא יביאם - ליתן ג׳ וד׳ כדים בתוך קופה לישאם משום דנראה כמעשה דחול לשאת משאות:

כב (כב) לפניו - בידו:

כג (כג) או על כתפו - אחד או שנים דמוכח דלצורך שבת הוא:

כד (כד) וכיו״ב שישנה וכו׳ - בטור סימן תק״י איתא בזה״ל וכן כל כי״ב ישנה מדרך חול וכו׳ וזה הלשון מתוקן יותר:

כה (כה) וי״א דלמעט וכו׳ - עיין סימן תק״י ס״ח בהג״ה דפסק כהי״א אלו וכ״ז במקום שאין רואין אבל כשנושא אותם דרך מבוי המעורבת דשכיחי בה רבים ואוושא מלתא טובא ויאמרו דלצורך חול הוא מביאם לכו״ע למעט במשא עדיף:

כו (כו) מדיחים - אפילו עשר כוסות וא״צ אלא לאחת רשאי להדיח כולן דהואיל וראוי לו כ״א הותרו כולן וה״ה שמציעין יו״ד מטות:

כז (כז) לצורך היום - היינו אפי׳ בליל שבת מותר להדיח לצורך מחר או לצורך סעודה ג׳:

כח (כח) כגון שנשאר - ואם יודע שלא יצטרך עוד לאלו הכלים אסור להדיחן משום טורח ולהיפך אם יודע שיצטרך להן כגון שרוצה לאכול עוד פ״א אפילו לאחר סעודה ג׳ ג״כ מותר רק הכא איירינן בסתמא:

כט (כט) כל היום - ואם ברור לו שלא ישתה עוד שוב אסור להדיח הכוס:

ל (ל) מותר וכו׳ - אפילו היה לו הכלי קודם שבת ויו״ט ולדעת האוסרים אפילו הגיע לו הכלי בשבת שנתן לו הא״י במתנה אפ״ה אסור מפני שנראה כמתקן הכלי ע״י הטבילה דמתחלה היה אסור להשתמש בה ולכך אסור מדרבנן:

לא (לא) כלי חדש - הנקח מן הא״י. והמחבר סתם ולא הזכיר באיזה כלי מיירי ומשמע דאפילו כלי מתכת דהרבה פוסקים ס״ל דטבילתה הוא מן התורה וגם המחבר סתם כן ביו״ד סימן ק״כ סעיף י״ד ג״כ מותר להטביל ועיין בבה״ל:

לב (לב) ויש אוסרים - היינו אפילו בכלי זכוכית ואפילו הוא לצורך שבת [ע״ת וא״ר]:

לג (לג) וי״ש וכו׳ - משמע דמצד הדין מסכים לדעה הראשונה ועיין בד״מ שכתב דמדינא יש לפסוק כדעת היש אוסרים וכן פסק בתשובת שאגת אריה סימן נ״ו ומ״מ אם עבר וטבל אפשר דמותר להשתמש בו כיון דיש מתירין אפילו לכתחלה. ואם יש לו ספק על הכלי אם היא צריכה טבילה נ״ל דיש לסמוך על דעה הראשונה ולהטבילה לכתחלה כשא״א לו לעשות בנקל העצות המבוארות בשו״ע:

לד (לד) במתנה וכו׳ - ואע״ג דאסור ליתן מתנה בשבת כמ״ש בסי׳ ש״ו הכא שרי משום צורך שבת:

לה (לה) ויחזור וישאלנו - ומ״מ לאחר השבת צריך להטבילו כיון דלבסוף יהיה נשקע הכלי תחת ידו הוא כשלו כ״כ הט״ז והביא ראיה לזה ומ״מ יטבילנו בלי ברכה או יטביל כלי אחר עמו ויברך על שניהם:

לו (לו) ימלאנו מים - ואינו מברך דאז אינו מוכח שעושה לשם טבילה ופשוט דזה דוקא אם אין לו כלי אחר לצורך שבת דאל״ה אסור מפני שמפסיד הברכה בידים:

לז (לז) ששתה בו וכו׳ - יין אף שבלא הדחה אסור להשתמש בו אפ״ה לא מקרי מתקן עי״ז דהא גוף הכלי היתר הוא והיין אוסרו וכשמסירו אינו מתקנו אלא כמסיר ממנו דבר המאוס ואם יודע שלא ישתמש בו היום אסור להדיחו וכנ״ל בס״ו במ״ב ואפ״ה מותר לטלטל הכוס אף בלא הדחה ואפילו יש בכוס פרורי פת ששרה בו הא״י בהיין אפ״ה מותר לטלטל להכוס ולא הוי בסיס לדבר אסור דהפירורים בטלים לגבי הפת. כתב בתרומת הדשן דאין לבטל איסור בשבת דאין לך תיקון גדול מזה ואף דביו״ד סימן צ״ט ס״ו בהג״ה ס״ל דאף בחול אין לבטל שום איסור להוסיף עליו עד ששים אפילו אם הוא איסור דרבנן מ״מ נפקא מיניה לענין יבש ביבש שנתערב חד בתרי דבחול יכול להוסיף עליו עד ששים כדי לבשלו אח״כ כדאיתא ביו״ד סימן ק״ט ובשבת ויו״ט אסור משום דמקרי מתקן והיכא דמקלי קלי איסורא שרי כמ״ש בסימן תק״ז ס״ב. ומותר לשער ששים אפילו נתערב בע״ש ולא נודע לו עד שבת. ודוקא לשער בדעת ובמראה עיניו הא למדוד לא אע״ג דמדידה דמצוה שרי הכא נראה כמתקן בעושה מעשה בידים [פמ״ג]. כתב המג״א דיבש ביבש שנתערב חד בתרי מותר להשליך אחד מהן להתיר האחרים דכיון דאינו אלא חומרא בעלמא דמדינא כל שאין נאכל לאדם אחד שרי ע״כ לא הוי זה כמתקן. סכין טריפה אם רוצה לחתוך בו לחם וכדומה בצונן דבעי הדחה דמשמע שפשוף היטב לא הדחה בעלמא אין לעשות זה בשבת דהוי כמתקן [פמ״ג עי״ש עוד]:

לח (לח) בכל דבר - ואפילו בנתר וחול כשייחד להם מקום מבעוד יום שאינו מוקצה [ונראה דדוקא כשהיה החול מגובל במים מע״ש או שלוקח עתה החול בלי תערובות מים או להיפך כשנותן הרבה מים שלא יתדבק כלל החול אחד לחבירו דאל״ה יש בזה משום חשש לישה לכמה פוסקים כמבואר לעיל בסימן שכ״א במ״ב ועיין לקמן בסוף סימן שכ״ו דיוכל ליקח החול בידים רטובות] ואע״פ שאפשר דגריר והוי ממחק מ״מ הוי דבר שאין מתכוין ושרי אבל גרתקן הוי פסיק רישיה ומהרי״ל היה אוסר לשטוף את הזכוכית בשבולת שועל להצהירו וצריך טעם למה ואפשר דס״ל דדוקא להדיח הכלים שיהיו נקיים שרי אבל לא להצהירו ודוחק:

לט (לט) חוץ מכלי כסף וכו׳ - ושאר כלים אפילו בגרתקון נמי שרי:

מ (מ) מפני שהוא ממחק - וע״כ אסור להשחיז הסכין בשבת אף שלא בריחיים רק בעץ וכדומה דדומה לממחק [פמ״ג]:

מא (מא) שהמלח נמחה - והוא דומה לריסוק השלג והברד המבואר בסימן ש״כ ס״ט ע״ש הטעם במ״ב וע״כ כתבו הפוסקים דדוקא לחוף בהמלח אסור אבל מותר ליתן המלח להמים שמדיח בהם כלים ואע״ג דנמחה ממילא כמו שם דמותר ליתן השלג לתוך המים אע״פ שנמחה ממילא ואינו חושש:

סימן שכד

א (א) אין כוברין - מפני שהוא כמרקד:

ב (ב) התבן - הוא מה שמחתכין הקש במוריגין ועושין כל זנב השבולת תבן ומוץ הוא מזקן השבולת העליון ואינו ראוי למאכל בהמה וכוברין אותו כדי שיפול המוץ ואשמועינן דאפילו זה אסור בשבת וכ״ש דאין לרקד התבואה מפסולת שלהן דזה הוא מרקד ממש וחייב:

ג (ג) נופל מאליו - דרך נקבי הכברה:

ד (ד) לא ימדוד - היינו בכלי המדה מפני שנראה כאלו הוא מודד למכור אבל ליקח בכלי אחר ולשער קב או קביים מותר וזהו שמסיים אלא שמשער וכו׳ ועיין בא״ר:

ה (ה) אין גובלין וכו׳ - אף דאינו בר גיבול מ״מ גזרו רבנן שמא יבוא לגבל קמח דחייב משום לש [רמב״ם] ודעת הרבה ראשונים דאף במורסן חייב משום לש ועיין בבה״ל:

ו (ו) מורסן - ואין חילוק בין אם מגבל הרבה או מעט מעט:

ז (ז) אבל נותנים בו מים - ואם מותר ליתן מים לתוך הקמח באופן זה עיין בט״ז שכתב דזה תליא בשיטת הפוסקים דלהרמב״ם אסור ולשארי פוסקים מותר. וכל זה לדעה קמייתא זו אבל לדעת הי״א שהובא בסוף הסעיף דס״ל דאפי׳ לתוך המורסן אסור ליתן מים משום דנתינת המים זהו גיבולו כ״ש לתוך הקמח דהוא בכלל גיבול:

ח (ח) כיון שאינו וכו׳ - אבל אם ממרס או מסבב בהתרווד נראה כלש:

ט (ט) אפילו כור וכו׳ - והוא ששיעור זה צריך לו לחלק לפניהם באותו יום השבת דאל״ה אסור לטרוח טרחא דלא צריכא:

י (י) יש אוסרים וכו׳ - הוא דעת בעל התרומות וסייעתו דפוסקין כרבי דס״ל דבנתינת מים לחוד חייב משום גבול בקמח ובמורסן ובאפר ובכל דבר וע״כ צריך שיתן עליו המים מבעוד יום ואפ״ה אסור לגבל למחר להדיא אם לא בהולכת שתי וערב וכנ״ל:

יא (יא) ועיין לעיל סימן שכ״א וכו׳ - ר״ל דשם נתבאר דנוהגין להחמיר כסברת בעל התרומה וכתב הח״א דבשעת הדחק יש להתיר ע״י א״י שהא״י יתן המים בשבת ויגבל ע״י שינוי הנ״ל. ואם המים היו רותחין אסור אפי׳ ע״י א״י לערות מכלי ראשון משום מבשל אלא יערה הא״י מתחלה המים לכלי שני ואח״כ ישפוך המים על המורסן. ודע דמורסן הנזכר בשו״ע הוא קליפת התבואה הנשארת בנפה כשמנפין את הקמח ולענין מוץ הנושרת בעת הדישה לא נזכר פה בשו״ע ועיין בבה״ל שבארנו דלענין מוץ בודאי יש ליזהר שלא ליתן המים בעצמו בשבת דלהרבה גדולי הראשונים חייב בזה משום לש:

יב (יב) ויש אומרים וכו׳ - כתב בתו״ש וכן בספר בית מאיר דכו״ע ס״ל הכי ומפני שלא מצא דין זה מפורש רק במקום אחד כתב יש מי שאומר ועיין בחידושי רע״א בשם מהריק״ש דדעתו דהרמב״ם חולק ע״ז. ומ״מ לדינא אין להקל דדעת רש״י והרמ״ך ג״כ דיש קושר ומתיר אף באוכלי בהמה וכמו שכתבתי לעיל בסימן שי״ז ס״ה בבאור הלכה ובח״א כתב דגם הרמב״ם מודה דבקש ותבן יש קושר ומתיר:

יג (יג) לעשותו אוכל - משום צערא דבהמה:

יד (יד) שאינם ראוים - והוי בכלל שווי אוכלא דמותר:

טו (טו) דלועין - ודוקא כשהם קשים שאינם ראויים לאכול בלא חיתוך אבל כשהם רכים הוי בכלל מטרח באוכלים ואסור. ואפילו קשים לא יחתכם דק דק משום טוחן כדלעיל בסימן שכ״א סי״ב לענין חתיכת ירק דק דק וע״ש עוד דאיסור טחינה לא שייך רק אם דעתו להאכילם לאחר זמן אבל מה שדעתו להאכיל הדלועים והירקות וכה״ג לפני הבהמה והעופות בפ״א זה לא נחשב טחינה:

טז (טז) שנתלשו מאתמול - דאלו נתלשו היום אסור אפילו לטלטלן לכו״ע משום מוקצה:

יז (יז) בין שהיתה בריאה - ובספר א״ר מסתפק בבריאה דלא היתה דעתו כלל מבע״י שתמות ויאכיל ממנה לכלבים דיהיה אסור בטלטול לכו״ע משום מוקצה וכן בבאור הגר״א לא ברירא ליה בזה:

יח (יח) הקשה - ואפילו אם איננה קשה לגמרי שראוי להם לאכילה ע״י הדחק ג״כ בכלל שווי אוכלא הוא ושרי:

יט (יט) שא״א להם וכו׳ - וה״ה כשהיא רכה אך שהכלבים הם קטנים דכל נבלה קשה להם [גמרא]:

כ (כ) דק דק - דאע״ג דעופות אין יכולין לאכול כ״א כשחתוך דק דק מ״מ אסור משום חשש טחינה ועיין בבה״ל דזה קאי דוקא על בשר חי כשר אבל לא על בשר נבלה דזה מותר אפילו דק דק:

כא (כא) לפני עופות - ודוקא כשחותך להאכיל לאח״ז אבל כל מה שדעתו להאכיל בפ״א שרי [פמ״ג]:

כב (כב) אין חותכין שחת וכו׳ - אפילו חתיכות גדולות דלית בהו משום טחינה:

כג (כג) דבלא חיתוך וכו׳ - ומוכח מזה דמיירי ברכין אבל בחרובין קשין שאינם ראויים בלתי חיתוך מותר דבכלל שווי אוכלא הוא וכ״ז בחתיכות גדולות קצת אבל דקות אסור משום חשש טחינה אם מחתך להאכילם לאחר זמן:

כד (כד) אין אובסין וכו׳ - כ״ז משום טרחא טרחא יתירה:

כה (כה) שאינו יכול להחזירו - שתוחב לה לפנים מבית הבליעה:

כו (כו) למקום שאינה וכו׳ - ומשמע בגמרא דכל שאינו מרביץ את הבהמה אין יכול לתחוב כ״כ בעומק ומקום שיכול להחזיר הוא:

כז (כז) תרנגולים ואווזים וכו׳ - דהיינו שאסור לתחוב בגרונם המאכל עד שלא יהיו יכולין להחזירו. ואווזות שמפטמים אותם והורגלו בחול לאכול ע״י המראה ואין אוכלין בענין אחר מותר לומר לעו״ג להמרותן משום צער בע״ח אך לא ימרה אותן כ״א פ״א ביום אף שרגילין לאכול שני פעמים ביום כ״כ בתשובת רמ״א סי׳ ע״ט ומשמע שם דאי ליכא א״י שרי ההמראה אף ע״י ישראל משום צער בע״ח וטוב לעשות ע״י קטן עכ״ל המ״א בסימן ש״ה סקי״ב אבל בספר א״ר החמיר שלא להמרות ע״י ישראל וכדעת מהרש״ל האוסר בזה וכן בנתיב חיים מחמיר בזה אח״כ מצאתי במאירי ובחידושי הר״ן שנדפס מחדש על שבת משמע ג״כ דעתם כדעת האוסרין ועיין בבה״ל:

כח (כח) בפיהם - היינו למקום שיכולים להחזיר והוא הדין עצמו שזכר רמ״א מקודם וקצת פלא על רמ״א מה הוסיף בזה אחרי שנזכר בשו״ע בהדיא ואפשר כדי שלא נטעה בכונת המחבר. ודע דהא שמתירין למקום שיכולין להחזיר היינו דוקא אם הוא זהיר אז שלא לטלטלה דכל בע״ח הם מוקצים וכנ״ל בסימן ש״ח ס״מ ע״ש:

כט (כט) לפני דבורים ולא לפני וכו׳ - אפילו הם שלו מ״מ אין מזונותיהן עליו דשכיחי להו בדברא וטרחא שלא לצורך היא:

ל (ל) ולא לפני חזיר - דאין מזונותיו עליו לפי שאסור לגדלו וכדאיתא בח״מ סימן ת״ט. ואם נפלו לו בפרעון חובו שמותר להשהותן עד שימצא למכרן בשויין מקרי מזונותן עליך ומותר ליתן להם מזונות:

לא (לא) לפני כלב - ואפילו כלב שאינו מגדלו בביתו מותר דמצוה קצת ג״כ ליתן לו מזונות כמו שאחז״ל שחס הקב״ה עליו לפי שמזונותיו מועטין ומשהה אכילתו במעיו שלא יתעכל ג׳ ימים ועיין בא״ר. ולפני כלב רע אסור כמו לפני חזיר דאסור משום דאסור לגדל חזירים וכלב רע [אחרונים]. יש נוהגין ליתן חטים לפני עופות בשבת שירה ואינו נכון שהרי אין מזונותן עליך:

לב (לב) להאכיל וכו׳ - לפי שמזונותיהן עליך שאין לו מה שיאכל כ״א מה שנותן לו האדם ודמי לאווזין ותרנגולין. ובטלטול הם אסורין כשאר בע״ח [פמ״ג]:

לג (לג) מעמיד אדם בהמתו - דאיתא במכילתא למען ינוח יכול לא יניחנו תולש ועוקר כתיב למען ינוח ואין זה נוח אלא צער:

לד (לד) ולא חיישינן - דאיסורו חמיר וזהיר ביה:

לה (לה) לעמוד בפניה - כיון שאין קרוב לה כ״כ ליכא למיחש:

לו (לו) ונותנים לפני שור - שאין השור קץ במאכל הנשאר מן החמור שאין מטיל ריר:

לז (לז) ואינו ראוי עוד לחמור - רק ע״י הדחק ומטרח בחנם ודוקא לחמור שאינו מינו הוא קץ במאכלו מפני הריר אבל לפני שור אחר שהוא מינו אינו קץ מפני הריר ומותר לכו״ע:

לח (לח) וליתן לפני אחרת - דשמא ימצא ריר בהאוכל ויקוץ בו ויהיה הטרחא בחנם. וכתבו האחרונים דאין למחות ביד הנוהגין היתר דיש להם על מי לסמוך אם לא במינים הידועים שמאכלם נמאס ברירין היוצאין מפיהם וקץ בהם המין האחר שהוא נותן לפניו:

לט (לט) לגרוף האבוס - שגורפין אותו שלא יתערב העפרורית שבאבוס בתבן ובשעורים שנותנין לפניו ויקוץ במאכלו:

מ (מ) דאתי לאשווי גומות - היינו דשם רגילות הוא שמכוין לאשויי כדי שלא יפלו השעורים בהגומות [תוספות] ולכן גזרינן גריפה אפילו באבוס שבכלי אבל מותר לגרוף תיבה בשבת מן הפסולת הנמצא בה דלא שייך לגזור:

מא (מא) לסלק התבן וכו׳ - דכשהוא רב רוצה לסלקו כדי שלא ידרסנו השור ברעי ואסור משום דבודאי יש בו מה שנמאס כבר במדרס רגליו ולא חזי לטלטול:

סימן שכה

א (א) לזמן א״י בשבת - אף דביו״ט אסור לזמן א״י לאכול עמו גזירה שמא ירבה לבשל בשבילו כדלקמן בסימן תקי״ב בשבת דאין לחוש לזה שרי:

ב (ב) ומותר ליתן וכו׳ - אף דאסור לטרוח בשבת בשביל מי שאין מזונותן עליו כדלעיל בסימן שכ״ד אינו יהודי חשיב מזונותן עליו לענין שמותר לטרוח בשבילו משום דמפרנסין עניי א״י עם עניי ישראל מפני דרכי שלום [תוס׳]:

ג (ג) לפניו בחצר - כתבו הפוסקים דדוקא ליתן לפניו והוא יקחם בעצמו שרי אבל ליתן לידו אסור דשמא יוציא לר״ה ונמצא למפרע דהישראל עשה העקירה מרה״י דאסור וכדלקמן בסימן שמ״ז. ודעת הא״ר דמותר ליתן לו אף בידו כשהוא בחצר כיון שאין נותן לו ע״מ להוציאו דכיון דהא״י עומד בפנים כשיוציא לחוץ חשוב עושה בעצמו העקירה ויש להקל בזה כדבריו וכמ״ש בבה״ל ואם הישראל אינו מוסר לידו אלא הא״י לוקח מיד הישראל לכו״ע מותר כשלוקח ע״מ לאכול בחצר דאף כשיוציא הלא לא עשה ישראל העקירה כלל:

ד (ד) לאכלן - אפילו אם אינו מפרש לו שיאכל ג״כ שרי דמסתמא יאכל שם אלא בא לאפוקי אם אין רשות בידו לאכלן שם או שהוא הרבה שא״א לאכלן שם אסור ליתנם לפניו דהוי כאלו נותנו ע״מ להוציא ויש בו משום מראית העין שיאמרו שמוציא בשביל ישראל ובשליחותו וכמבואר בסימן רמ״ז [מ״א בשם ש״ג וכן הוא באו״ז]:

ה (ה) ופשט ידו לפנים - ובזה אפילו לא יתנם הישראל לידו אלא יקבלם מיד הישראל דאין עושה הישראל שום עקירה אפ״ה אסור דכיון שידוע שיוציאנו יאמרו דבשליחותו מוציא וכ״ש למסור לידו דאסור משום העקירה וכדלקמן בסימן שמ״ז:

ו (ו) או ליתן לו - ואפילו לא יתנם לידו אלא יניח לפניו בחצר כיון שידוע שיוציא אסור דיאמרו דבשליחותו מוציא וכנ״ל בסק״ד:

ז (ז) אפילו אם החפצים של א״י - בטור איתא או אפילו וכו׳ ופירשו דאדלעיל קאי דהא״י עומד בחוץ ופושט ידו לפנים דבזה אפילו אם החפצים של א״י יש מראית עין שיאמרו דשל ישראל הם שמוסר לידו אבל כשעומד בחצר מותר לתת לפניו דלא גזרינן כולי האי בחפצים של א״י ואמרינן דהרואה אותו שמוציא אח״כ ידע שהחפצים של א״י הם:

ח (ח) בייחד לו מקום - היינו אם היה החפץ ממושכן אצל ישראל אף שייחד לו מקום על החפץ שיבוא ויטלנו כל זמן שירצה אפ״ה אסור להניחו שיטלנו בשבת דחפץ הממושכן אצל ישראל הוי כשלו ומה שייחד לו מקום לא מהני דשכירות לא קניא ועדיין ברשות הישראל הוא ואיכא משום מ״ע:

ט (ט) משום דרכי שלום - כגון א״י שחלה ושלח אחר מאכל ישראל:

י (י) או בא״י אלם - ומבקש חפציו ואף שאין חשש סכנה בדבר:

יא (יא) וה״ה לצורך מצוה - ואף דאסור ליתן לא״י אם יודע שיוציא החפצים מביתו לר״ה בשבת אף שלא בשליחות ישראל וכ״ש כשהוא בשליחותו מ״מ התירו בכל אלו משום דלדידן להרבה פוסקים אין לנו ר״ה דאורייתא ואינו אלא שבות דשבות והתירו במקום מצוה או מפני דרכי שלום וכה״ג ומ״מ צריך ליזהר בכל אלו שלא למסור ליד א״י דיעשה הישראל עקירה דהא אפשר לבקש להא״י שיקחנה בעצמו ואפילו אם הא״י מבקש שיתנו לתוך כליו יש ליזהר שיעמידנו בבית ואחר שישפוך הישראל לתוכו יקחנו:

יב (יב) חמץ מביתו - כגון ע״פ שחל בשבת [מרדכי]:

יג (יג) דרך מלבוש - דאל״ה אסור כשאר חפצים של ישראל כיון שממושכנין אצלו דיאמרו דהישראל צוה להוציאו וכנ״ל בסק״ח מיהו אם הא״י אלם ואינו רוצה לקחת בדרך מלבוש מותר בכל גווני וכנ״ל:

יד (יד) ויניח אחר - כתב באגודה ה״ה אם הא״י מניח המעות ונוטל המשכון נמי שרי ובלבד שלא יחשב הישראל עמו ולא יגע בם [מ״א ותו״ש] ובא״ר משמע דהוא סובר דכשמניח מעות מחזי כמשא ומתן ולדידיה אין להקל בזה כ״א כשהא״י אלם ומ״מ נראה דאם יוכל להגיע לו מזה הפסד כגון שאין משכון שוה הכסף וכדומה יש לסמוך על המ״א ותו״ש:

טו (טו) ולא יגע - בשום אחד מהמשכונות לא בהישן ולא בהחדש מיהו בישראל כה״ג יש להקל שיגע בו דבישראל לא מחזי כמו״מ אלא כמשאילו ואם בא הא״י ליטול משכונו ואין הישראל מאמין לו אין ישראל אחר רשאי לערב עבורו דאסור משום ממצוא חפצך:

טז (טז) יש אוסרים - שמא היתה ביה״ש קמח או עיסה שאינו ראוי לכוס ואיתקצאי לביה״ש ואפילו אם נאמר דהיו אז חטים דראוי לכוס מ״מ אין ראוים לאכול באותו ענין שנעשו לבסוף לאחר שנעשה בו איסורא דאורייתא שנעשה לחם והו״ל נולד ויש שאוסרין מטעם אחר שמא יאמר לא״י לבשל ואע״ג דא״י שהדליק נר לעצמו לא גזרינן כמ״ש סימן רע״ו במידי דאכילה דלהוט ביותר גזרינן טפי וכתב המ״א בסימן תקי״ז דמדברי המחבר שם משמע דס״ל כטעם הזה:

יז (יז) ויש מתירים - דלא מחלקי בין מידי דבר אכילה ללאו בר אכילה כיון שמ״מ עשהו בשביל עצמו ולענין מוקצה ס״ל כיון שהיה יכולת ביד הא״י לגמרו אין ע״ז שם מוקצה ונולד. כתב ב״י בשם או״ז שלדברי הכל אם בישל או אפה עבד ישראל בשבת אפילו לצורך עצמו ואפילו בשבת ראשונה ובפעם ראשונה שאין העבד יודע אם אדונו יאכל מזה אם לאו אפ״ה אסור מפני שהוא מכירו ומרגילו לשבת אחרת ע״ש שהביא לזה ראיה מתוספתא ועיין לקמן בסי״א מה שנכתוב בזה:

יח (יח) ובשעת הדחק - כגון שדר בכפר יחידי שא״א לשאול פת מחבירו [אחרונים]:

יט (יט) על המתירין - ומ״מ יזהר שלא לקרוא אותו לביתו לפרוע לו דמיו דהוי מקח וממכר ועיין לעיל בסימן שכ״ג ס״ד [רי״ו הובא בב״י]:

כ (כ) ליתן לו מעות וכו׳ - דזה אסור לד״ה ואפילו לצורך מצוה:

כא (כא) שצד דגים וכו׳ - ובזה כו״ע מודו דאסור משום דהוא ודאי מוקצה שנצודו בשבת ולא היו מזומנים מאתמול [וכ״ש האוסרין גם בפת בס״ד] ולאו דוקא שצדן א״י דה״ה אם נצודו מאליהן בשבת בהמצודה שפרסו מע״ש:

כב (כב) או ליקט פירות - ג״כ משום מוקצה דמחוברין היו ביה״ש וגם דגזרינן בזה שמא יעלה ויתלוש כמו שגזרו על פירות הנושרין בשבת כדלעיל בסימן שכ״ב [משום דאדם להוט אחריהן וגם בקל הוא לתולשן] וה״ה כאן שנתלשו ע״י א״י דלא גריעי דשניהן נתלשו שלא ע״י ישראל:

כג (כג) אסורים לישראל - בין באכילה בין בטלטול:

כד (כד) ואפילו ספק - דספק מוכן אסור ואפילו המתירין לקמן בס״ז בספק לענין מו״ש בזה מודי וכדלקמיה ודוקא בספק הוא דאסור דתלינן דבו ביום נצודו ונתלשו אבל אם ניכר דנתלשו מע״ש כגון פירות שנכמשו וכן בדגים בכה״ג שרי וכדלקמן בסימן תקט״ו עי״ש בב״י:

כה (כה) לערב מותרין מיד - דדוקא כשעשה המלאכה בשביל ישראל הוא דגזרו לאסור בערב עד כדי שיעשו כדלקמיה בסעיף שאח״ז אבל כשעשה לעצמו לא שייך למגזר [אחרונים]:

כו (כו) אם ליקט וצד - וה״ה בכל המלאכות דאורייתא שעשה הא״י בשביל ישראל ואפילו עשה מעצמו בלא צווי הישראל כדלקמן בסימן תקט״ו ע״ש בב״י:

כז (כז) בשביל ישראל וא״י - כגון שהיה מחצה ישראל ומחצה א״י או בידוע שגם לישראל צד וליקט אף דהרוב היו א״י [מלקמן סימן תקט״ו סעיף ו׳ בהג״ה] ועיין במש״כ לעיל סימן רע״ו בבה״ל:

כח (כח) צריך להמתין וכו׳ - והיינו אפילו ישראל אחר שלא נלקט בשבילו כיון דעשה מלאכה דאורייתא בשביל ישראל אסור לכל ליהנות עד מו״ש בכדי שיעשו [ובשבת גופא בטלטול נמי אסור כבסימן תקט״ו] ולאו דוקא בצד דה״ה בכל המלאכות וכנ״ל להטעם דאסרו לכל עד בכדי שיעשו שלא יהנו ממלאכה הנעשית בשביל ישראל בשבת וגם דגזרו דכשיהיה מותר מיד במו״ש יאמרו לא״י בשבת להכין שיהיה מזומן על מו״ש מיד:

כט (כט) בכדי שיעשו - מבואר לקמן סימן תקט״ו דהיינו שיעור שילך הא״י במו״ש למקום שלקט וילקוט שם אחרים ויחזור לכאן ואם אינו ידוע מהיכן הביאו שיעורן בכדי שיביא מחוץ לתחום ואם בתחלה בשבת הביאן על סוס משערינן ג״כ דרך רכיבה [מ״א בשם כנה״ג] ולענין אם נאמן א״י במסיח לפי תומו שנלקטו מע״ש עיין במש״כ שם ובסימן תקי״ג:

ל (ל) ספק אם לקטן וכו׳ - כגון שהא״י אמר לישראל ליתן לו פירות בשבת והלך לבית הא״י ונתן לו פירות דספק אם לקט אלו בשבילו או חשב ללקוט אחרים בשבילו ואלו לקט לעצמו מתחלה אבל א״י שהביא דורון לישראל לא הוי ספק דאמרינן דודאי בשבילו לקטן וכן אם הביא פת חמה לישראל אמרינן דודאי בשבילו אפה [מ״א ותו״ש וש״א דלא כב״ח]:

לא (לא) ואין ידוע וכו׳ - גם זה לאו בהביא דורון מיירי דבהביא דורון [או הביא למכור] חשבינן כודאי תלשן בשבת דמסתמא הביא מן המשובחין שנלקטו היום ואסורין במו״ש בכדי שיעשו לכו״ע:

לב (לב) אסורין בו ביום ולערב וכו׳ - והטעם דאסרו מספק אף שהוא מלתא דרבנן דספיקא לקולא משום דהוא דבר שיש לו מתירין שאפשר להמתין עד מו״ש. ואם היו שני הספיקות יחד אם תלשן בשבת וגם אם תלשן בשביל הישראל בשבת גופא אסור דהא אפילו ודאי לא בשביל ישראל לקטן אסור בשבת משום ספק מוכן כנ״ל בס״ה אבל במו״ש יש להתיר בזה מיד משום ס״ס [תו״ש ופמ״ג וח״א]:

לג (לג) וי״א דלערב יד מותר מיד - דס״ל דלא אסרו רבנן בזה מספיקא ומ״מ בשבת גופא דאיסורו משום מוקצה מודו דאין להתיר אפילו היכא דרק ספק אם נלקטו בשבת דבספק מוכן החמירו יותר משאר ספיקות דרבנן וכנ״ל בס״ה ולדינא כתב הא״ר דמשמע מאחרונים דיש לסמוך על הי״א הזה דאין להחמיר למו״ש אבל בח״א כתב דאין להקל רק לצורך מצוה וכן משמע מא״א סקי״ח שאין להקל בזה ושכן הכריע הב״י בסימן תקט״ו:

לד (לד) שאין בו חשש - כגון דברים אחרים שאין שייך בהם צידה ולקיטה או אפילו בהני אלא שניכרין שלא נצודו ונלקטו בשבת כנ״ל וכדלקמן סימן תקט״ו:

לה (לה) מותר - היינו אף באכילה ואפילו להאוסרין בס״ד בכל המלאכות של אכילה שעשה הא״י בשביל עצמו באיסור תחומין שרי ואף בתחומין די״ב מיל וכדלקמיה:

לו (לו) מותר לטלטל - דהא מחמת עצמן אין בהן איסור מוקצה שלא נצודו בשבת ואף דבאכילה אסורין לאותו ישראל כיון שלישראל אחר מותרין אין עליהם שם מוקצה דהא ראוים לישראל אחר [הרא״ש]:

לז (לז) אבל לאכול אסור וכו׳ - ואם הביאו בשביל שני בני אדם שני דברים אסורין להחליף כדי להתיר באכילה דאם יהיו מותרין יבואו לומר לא״י לכתחלה להביא להם. ולמכור לאחר שלא הובא בשבילו מותר [והיינו באופן ההיתר המבואר בסימן שכ״ג] ובלבד שלא ירויח למכור ביוקר ממה שלקח [כנה״ג]:

לח (לח) למי שהובא בשבילו - ומבואר לקמן בסימן תקט״ו דה״ה לב״ב דאסור [וה״ה לאורחים שהיו מזומנים אצלו בשבת עיין שם במ״ב] ואם הביא למכור בעיר שרובה ישראל אסור לכל דבשביל כולם הביא ובעיר שרובה א״י כתוב בשו״ע שם דמותר ועי״ש במ״א. ודע דאם הובא בספינה למעלה מיו״ד שרי דאין תחומין למעלה מיו״ד [מ״א] ועיין בסימן ת״ד דהיינו שלא היה ביבשה בבין השמשות וגם לא היה למטה מעשרה פעם אחד דאם היה למטה פ״א ויצא משם חוץ לתחום אף שהיה אח״כ כל הדרך למעלה מעשרה וכ״ש אם היה ביבשה ביה״ש אסור לטלטל חוץ לד״א עי״ש:

לט (לט) בכדי שיעשו - הכל לפי הענין שנעשה מלאכה בשבת דאם הביא הא״י דרך רכיבה על הסוס צריך לשער ג״כ באופן זה. ואם הביא ממקום רחוק הרבה ושהה ג׳ ימים א״צ להמתין רק יום אחד כנגד הזמן שהלך בשבת והיינו בידוע מאיזה מקום הביא אבל כשאין ידוע משערינן לעולם כמו שהביאן חוץ לתחום:

מ (מ) ויש אומרים וכו׳ - לפי שאין רגילות להביא בלילה ממקום רחוק וא״כ אכתי נהנה הישראל במה שהביאו ביום וע״כ צריך להמתין שיעור ההבאה למחר ביום ודוקא בזה שהובאו ממקום רחוק דהוא חוץ לתחום ס״ל כן משום דאין דרך להביאו בלילה משם אבל לעיל כשהיא תוך התחום אלא שלקטו או צדו בשבת גם לדעה זו סגי להמתין בכדי שיעשו בלילה וכתב המ״א דהיש״ש פסק כסברא ראשונה להקל וכן מסתבר דאין להחמיר בזה דהא להי״א השני מתירין לגמרי וכ״ש לצורך אורחים או שאר דבר מצוה בודאי יש להקל אבל אם היה בו גם איסור דאורייתא שלקט ממחובר חוץ לתחום יש להחמיר מ״מ לדבר מצוה יש להקל בכל גווני:

מא (מא) ולאחרים מותר - דבתחומין דרבנן לא אסרו לאחרים רק למי שהובאו בשבילו וכן בשאר איסור דרבנן כדלקמיה בס״י [ואם הביא גם דרך ר״ה עיין לקמן סי״ד סקע״ה] ואפילו בתחומין די״ב מיל להסוברין דהיא דאורייתא כיון שאינו מפורש בקרא לא החמירו בו [מ״א בשם תה״ד בסימן תקט״ו]:

מב (מב) מותר לערב מיד - דס״ל דבאיסורי דרבנן א״צ להחמיר בכדי שיעשו אף למי שהובא בשבילו ולדינא יש להחמיר כסברא ראשונה [א״ר בשם ב״ח ומהרש״ל וכתב שכן משמע מסתימת השו״ע לקמן סימן תקט״ו] וכ״ש בתחומין די״ב מיל די״א דהוא דאורייתא:

מג (מג) בתוך ד״א - דכל דבר שיצא חוץ לתחום אסור לטלטל חוץ לד״א אף שמותר באכילה במקומם אם לא בעיר שמוקפת מחיצה דנחשב כל העיר כד״א:

מד (מד) מוקפת חומה - וה״ה כשנתקן בצורת הפתח דחשיב נמי כל העיר כד״א וכ״ש בית וחצר דנחשב כל ההיקף כד״א:

מה (מה) והוא שתהא מוקפת וכו׳ - דאם אינה מוקפת לדירה או שהניח הא״י בשדה אין להחפץ רק ד״א ואם טלטל אותו אחד אמה או שתים שוב אין רשאי אחר לטלטלו רק עד תשלום ד״א [מ״א ותו״ש וש״א]:

מו (מו) ועיין לקמן סימן ת״א - היינו דשם כתב לכאורה היפך זה אבל הט״ז כבר יישב שם דלא סתרי אהדדי ע״ש:

מז (מז) אם הוא ספק וכו׳ - ואף דספיקא דרבנן לקולא אסור בזה משום דהוי דבר שיש לו מתירין דאפשר להמתין עד ערב וכנ״ל [רמב״ן במלחמות פרק כ״ב והה״מ וכן העתיקו האחרונים]:

מח (מח) אסור - סתם בזה כדעת הגאונים דאוסרין בספק וכן סתם בסעיף ט״ו [ודלא כדעת המתירין המובא בב״י והוא דעת הי״א שבסעיף ז׳] והנה אף דלדעתם אף במו״ש אסור בזה בכדי שיעשה מ״מ הסכימו האחרונים דלענין מו״ש אין להחמיר בזה דהא אפילו בודאי חוץ לתחום יש אומרים דא״צ להמתין בכדי שיעשה וכנ״ל בס״ח ע״כ בספק עכ״פ יש לסמוך על המתירין:

מט (מט) אין לחוש מספק - שהפירות האלו הביאן חוץ לתחום דאדרבא דאמרינן כאן נמצאו כאן היו:

נ (נ) ואפילו וכו׳ - ואף דבזה יש לספק שהביא מהבית שיש לו חוץ לתחום מ״מ תלינן להקל דעד כאן לא אסרינן מספק אלא בא״י שאין לו דירה כלל בתוך התחום חיישינן דשמא חוץ לתחום הביאו בשבת אבל בזה שיש לו בית בתוך התחום לא מספקינן כלל שמא הביאו מחוץ דאמרינן כאן נמצאו כאן היו היינו בהבית שבתוך התחום:

נא (נא) שאין הא״י מכירו - דבמכירו אף שהא״י עשה לעצמו אסור דגזרו שמא ירבה הא״י לדלות בשבילו ועיין לקמיה בס״ק ס״ו דאפילו דלה שלא בפני ישראל אסור ואך עכ״פ בעינן שידע הא״י שהישראל צריך לאותה המלאכה דאז נוכל לומר שיכוין להרבות בשבילו במכירו וע״ש עוד מה שכתוב בזה:

נב (נב) בכל מיני תשמיש - היינו דלא מבעיא לשתיה דעקרו עומד לכך בודאי אסור אלא אפילו שאר תשמישין נמי אסור להשתמש בם [תוס׳]:

נג (נג) אפילו ישראל אחר - דכיון דאתעביד בהו מלאכה דאורייתא בשביל ישראל אסור לכל ישראל וכנ״ל בס״ו ואפילו לערב במו״ש יהיה אסור עד בכדי שיהיה שהות לדלות חדשים וכנ״ל:

נד (נד) לכרמלית - דאינו אלא מלאכה דרבנן מותר לישראל אחר וכנ״ל בס״ח:

נה (נה) הואיל ואפשר - דלא חשיב נהנה ממלאכת הא״י בשבת כיון דאפשר לו לירד לתוך הבור ולשתות בהיתר בלא חילול שבת דדוקא בבהמתו אסור דא״א לה לשתות מתוך הבור ובבהמה נמי אם הביא מים מנהר שאפשר לה לשתות משם גופא או שהביא מבור העומד ברה״י שהיה אפשר להכניסה שם ולהשקותה בלא חילול שבת ג״כ יהיה מותר דאף דהא״י הביא דרך ר״ה באיסור לא חשיב נהנה ממלאכת שבת כיון דאותה ההנאה היה יכול ליהנות בלא חילול שבת אבל אם בפעם הזה הביא הא״י מים לבהמתו מבור שהוא רה״י העומד בר״ה דאלו המים א״א להשקותה בהיתר וכנ״ל אף שיש שם גם נהר שהיה אפשר להשקותה משם אסור דעכ״פ מים אלו הביא ממקום שא״א לה לשתות בהיתר:

נו (נו) לילך שם - ואם אין הישראל יכול לילך שם מפני סכנת דרכים אסור גם לדעה זו ופשוט דה״ה להדיח כלים בהמים או לעשות בם שאר תשמישין שלא היה אפשר לעשות שם בתוך הבור דינו כבהמתו ואסור גם לדעה זו ולענין דינא העיקר כדעה ראשונה דהוא דעת כל הראשונים וכן משמע מהגר״א ותו״ש ורק לצורך גדול או לצורך שבת יש לסמוך ע״ז להקל ובמו״ש יש להתיר מיד בכל גווני:

נז (נז) ויש מתירין - האחרונים נדחקו מאד בטעם הדבר דהא אף היש מקילין דבסמוך לא מצינו שהקילו רק לענין דיעבד אבל לא לכתחלה להתיר אמירה לא״י אפילו בכרמלית וכ״ש בר״ה וגם מה שציין המציין ע״ז כלבו כתב המ״א דלא נמצא זה בכל בו והגר״א כתב דהוא דעת ראבי״ה המובא בב״י בסימן ש״ז ע״ש:

נח (נח) או שאר דברים - היינו דבר שהוא צורך שבת קצת:

נט (נט) דרך כרמלית - ובד״מ משמע דנהגו להקל אף בר״ה דילן:

ס (ס) ואע״פ שיש להחמיר - דמטעם שבות דשבות אין מתירין לכתחלה רק בצורך גדול או לדבר מצוה גמורה כגון שהוא צריך המשקה לקידוש או להביא התבשיל החם שהוכן לסעודות שבת:

סא (סא) אין למחות - ועכ״פ לא יתן מעות לא״י ע״ז [מ״א] וגם לא יתן לו הכלי לידו ולא יקבלם מידו בעת הבאתו כדי שלא יעשה הישראל העקירה וההנחה [אחרונים]:

סב (סב) לצורך שבת - כתבו האחרונים דמ״מ אין להקל אלא בשכר וכיו״ב מהדברים הצריכים בשבת שא״א להיות בלעדם אלא בדוחק קצת אבל דברים שא״צ כ״כ כגון פירות וכיו״ב אין להקל ואפילו אם הוא רוצה להתענג בהם לכבוד שבת ולא יפה עושין המשלחין ע״י א״י מגדנות לאורח ולחתן חוץ לעירוב:

סג (סג) ובשעת הדחק - היינו או בשעת הדחק [כ״מ בד״מ]:

סד (סד) לצורך בהמתו - ולדעת היש מקילין הנ״ל אף כשלקטן לצורך בהמת ישראל מותר כיון שיכולה לאכול במחובר אם לא שהיה בעבר הנהר שאינה יכולה לאכול משם או שהיו העשבים מועטין שאין דרך להאכיל במחובר אבל שארי פוסקים לא חלקו בזה והעיקר כמותם וכנ״ל אך אם הוא שעת הדחק שאין לישראל עשבים כתב הח״א דיכול לסמוך על דעת היש מקילין הנ״ל ולומר לא״י שיאכילנה לבהמתו אפילו אם לקטן לצורך ישראל וכן במילא הא״י מים מן הנהר במקום שיכולה הבהמה בעצמה לילך ולשתות ואין לו מים אחרים ליתן לה אע״ג שמלאן א״י בשביל ישראל מותר אבל לומר לא״י ללקט עשבים בכל ענין אסור דהוי מלאכה דאורייתא וכן לומר לא״י למלאות מים מן הבור שהוא רה״י לר״ה בכל ענין אסור אך אם סביב הבור הוא כרמלית מתיר שם בכלל ס״ב ע״י א״י משום צער בעלי חיים ודוקא פעם אחד ביום ולא יותר וע״י ישראל לעולם אסור:

סה (סה) מאכיל אחריו ישראל - דמוקצה מותר בהנאה:

סו (סו) אבל אם מכירו וכו׳ - מדסתם המחבר משמע דאף אם שלא בפני הישראל ליקט אסור אם מכירו וכן פסקו כמה אחרונים ועכ״פ בעינן שידע הא״י בשעת מלאכתו שצריך לזה הישראל המכירו דאז שייך למגזר שיכוין להרבות בשבילו ויש פוסקין המחמירין שסוברין דאפילו אם כבר עשה הא״י ולא ידע אז שהישראל צריך אסור אם מכירו דאף דאין בזה חשש שירבה בשבילו בשבת זו גזרינן דבמה שיהנה ממלאכתו ירגילו להרבות בשבילו לשבת אחרת ולעת הצורך יש להקל בזה:

סז (סז) אסור - היינו רק עד הערב וא״צ להמתין בכדי שיעשו [מ״א]:

סח (סח) מותר - דאף להסוברין לאסור משום שבת אחרת לא חיישינן בזה שיעשה בשביל ישראל עצמו לשבת אחרת דדוקא בדבר שיעשה לעצמו חיישינן שמא ירבה בשביל ישראל אבל לא שיעשה בשביל ישראל לבדו:

סט (סט) אם אומר בפירוש - ר״ל ואסור אפילו אם השתמש מתחלה בעצמו ג״כ וכדלעיל בסעיף וי״ו:

ע (ע) והלך וכו׳ - ולא נשתמש בו מאומה ומשמע דאם לא היה הא״י הולך היה מותר לישראל להשתמש תיכף משהדליק הנר אף קודם שהשתמש בו הא״י משום דתלינן דמסתמא הדליק אדעתא שישתמש בו אח״כ ועיין בעו״ש ובבה״ל בס״י ד״ה להשקות:

עא (עא) א״צ למחות בידו - מללקט ולהאכיל לבהמתו כיון שאינו עושה זה בצווי ישראל אלא מעצמו ואמרינן דלאו להנאת ישראל מכוין אלא אדעתא דנפשיה עושה כדי להרויח ולכן א״צ למחות בו וכדלקמן בסימן של״ד סכ״ה לענין דליקה שא״צ למחות בא״י כשבא מעצמו לכבות משא״כ בסי״א שהישראל בעצמו מאכיל אסור כיון שנהנה בידים וה״ה כשהא״י מאכיל בצוויו ג״כ אסור אף שליקט מעצמו מתחלה:

עב (עב) אבל אם רגיל וכו׳ - דהוא רק הערמה בעלמא ואסור:

עג (עג) עולמית - ואע״ג דבכל מלאכות שנעשה בשביל ישראל אינו אסור רק בכדי שיעשה הכא דהוא מילתא דפרהסיא וכדלקמיה החמירו בו חכמים טפי וה״ה בכל מילי דפרהסיא שנעשה בשביל ישראל אסור לו עולמית [מ״א בשם הרמב״ם] אבל מדברי הט״ז בשם הר״ן משמע דדוקא הכא החמירו חכמים לאסור עולמית משום שגנאי הוא לישראל שיקבר בקבר מפורסם שנתחלל בו שבת בשבילו אבל בשאר מלאכות בכל גווני אינו אסור רק בכדי שיעשה ועיין סוף סימן תרס״ד וכדברי הר״ן מצאתי עוד בכמה ראשונים וע״כ אין להחמיר בעת הצורך:

עד (עד) והוא שימתין וכו׳ - ואע״ג דלאחר לא שייך למגזר שמא יאמר לא״י בשבת לעשות כדי שיהיה מוכן למו״ש מ״מ לא חילקו בדבר שנעשית בו מלאכה גמורה בשביל ישראל. ודע דבכל המלאכות שנעשית בשביל ישראל דאמרינן דצריך להמתין בכדי שיעשו אפילו אם אמר לו לא״י שיעשה עבורו אף דעבד איסורא בזה אפ״ה אין צריך להמתין במו״ש רק עד כדי שיעשו משום שלא יהנה ממלאכת שבת ולא יותר [מ״א]:

עה (עה) שהביא בשבת וכו׳ - מיירי שהביאן מחוץ לתחום וגם היה דרך ר״ה שנעשה איסור תורה דאם לא היה דרך ר״ה היה מותר לאחרים לערב מיד:

עו (עו) ממקום קרוב - דהיינו מחוץ לתחום ואם הביאן דרך סרטיא גדולה שהוא מפורסם אסור לו עולמית כמ״ש סי״ד לגבי ארון וקבר:

עז (עז) ואם ידע בודאי וכו׳ - בין להחמיר וכגון שהוא הרבה יותר מתחום ובין להקל כגון שהוא בתוך התחום ומחמת שהביאן דרך ר״ה לכך צריך להמתין עד כדי שיביאו מאותו מקום שלא יהנה ממלאכת שבת:

עח (עח) ימתין לערב כדי וכו׳ - ר״ל אפילו הוא דבר המצוי במקום קרוב כיון שבא עתה מרחוק צריך להמתין בכדי שיבוא ממקום שבא [ב״י]:

עט (עט) וה״מ כשהביאם וכו׳ - קאי אתוך התחום לכך מותר כשהביאן דרך כרמלית אפילו לו לערב מיד דאם היה מחוץ לתחום אפילו דרך כרמלית היה אסור לו בכדי שיביאו ולאחרים מיד וכמו שסתם לקמן בסימן תקט״ו ס״ה ואף דעל כרמלית יש ג״כ איסור דרבנן כמו על תחומין מ״מ הקילו בו משום שאינו מתהנה כ״כ בהבאת הא״י מתוך התחום:

פ (פ) ספק אם הובאו וכו׳ - וגם כאן שייכי הני תנאים שנזכרו בס״ט [ט״ז]:

פא (פא) חוששין שמא וכו׳ - וע״כ צריך ג״כ להמתין בערב כדי שיביאו מחוץ לתחום:

סימן שכו

א (א) אסור לרחוץ וכו׳ - גזירה שמא יבואו עי״ז להחם בשבת:

ב (ב) כל גופו - וה״ה רוב גופו דרובו ככולו:

ג (ג) לבד - וכ״ש אם רוחץ כדרך הרחיצה כל הגוף ביחד:

ד (ד) ואפילו לשפוך וכו׳ - היינו אפילו ממים שהוחמו מע״ש ואפילו הם בקרקע:

ה (ה) בהם - היינו בחמין שהוחמו מע״ש אבל בחמין שהוחמו בשבת אסור אפילו ידיו לבד:

ו (ו) או שאר אברים - ואשה שלובשת לבנים בשבת ויו״ט מותרת לרחוץ במקומות המטונפים בחמין שהוחמו מע״ש ויו״ט רק שתזהר לרחוץ בידים ולא בבגד כדי שלא תבא לידי סחיטה ויש נשים נוהגות שאין לובשות לבנים בשבת ויו״ט ובמקום שאין מנהג ידוע יש להתיר [אחרונים]:

ז (ז) בחמי האור - לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין דאל״כ אסור לטבול בו [ח״א] ועיין בקרבן נתנאל פרק במה מדליקין סי׳ כ״ד ובתשו׳ נו״ב מ״ת סי׳ כ״ד:

ח (ח) אבל בחמי טבריא - וה״ה שארי מעינות חמין לא גזרו עליהן איסור רחיצה ועיין לקמן בסימן שכ״ח במ״א סקמ״ט דבמקום שאין דרך לרחוץ בהם אלא לרפואה אסור לרחוץ בהן בשבת וע״ש מה שכתבנו בזה:

ט (ט) בצוננין - ועיין לקמן במ״ב סקכ״א שנהגו שלא לרחוץ בנהר:

י (י) אבל אם המקום - היינו דמשום שהוא מקורה נפיש הבלא ואתי לידי זיעה ע״י הרחיצה וזיעה אסור כדלקמן בסי״ב:

יא (יא) דמותר להזיע - דלא אסרו זיעה אלא במקום שהרחיצה אסורה ולכן מותר הרחיצה אפילו במקום מקורה ויש לסמוך על דעה זו [מא״ר]:

יב (יב) של צונן - כדי שיתחממו מחום אמת המים ואסור משום דהוי כמטמין בדבר המוסיף הבל דאסור אפילו מבעוד יום וכמ״ש בסי׳ רנ״ז ס״א:

יג (יג) יוצא וכו׳ - היינו שממשיך את הצונן דרך סילון המוקף מכל צד ואין מתערב מימיו עם החמין אבל אם פי הסילון נכנס לתוך האמה ומתערב הצונן עם החמין יחד שרי אף ברחיצה אם המשיכו מע״ש:

יד (יד) אפילו המים וכו׳ - ומיירי שסתם פי הסילון שהונח מבע״י ונתמלא בצוננים ונשאר מונח מוטמן עד ביום השבת שאז פותחין פי מוצאו שישפכו מימיו להעוקא שבקרקע והם לא הוחמו בשבת אלא מבע״י רק שהיו מוטמנים בשבת אפ״ה אסורים ככל הטמנה במוסיף הבל שאסור אף בדיעבד [בית מאיר]:

טו (טו) כאלו הוחמו בשבת - ר״ל ואפילו לרחוץ בהן ידיו אסור וכנ״ל:

טז (טז) ואסורים ברחיצה - ר״ל כל גופו אבל ידיו מותר כמ״ש בסי׳ תקי״א ס״ב:

יז (יז) ונמצא כרוחץ כל גופו - זהו מלשון הרמב״ם ור״ל שאין לאסור מפני חמום המים גופא דהפשר אינו בכלל בישול רק מפני חשש רחיצה וס״ל דכיון שאין זה רחיצה גמורה עשאוהו רק כחמין שהוחמו מע״ש דאין אסור אלא כל גופו כמ״ש בס״א והי״א שבסעיף שאחר זה ס״ל דדינו שוה כרוחץ בחמין שהוחמו בשבת דאסור אפילו לרחוץ בהן פניו ידיו ורגליו [ואף דסתם חמין שהוחמו בשבת הוחמו המים באיסור והכא בענייננו הלא לא היה על המים שם חימום רק שם הפשר בעלמא אין לחלק בזה דאפילו מים שרק הופשרו בשבת ואין היד סולדת בהן ג״כ אסור לרחוץ בהן אפילו אבר אחד]:

יח (יח) אחר שנתחמם - שאין המים מתחממין כ״כ:

יט (יט) ואפילו בחול - וכ״ש דאסור בשבת שמא ישפכו עליו ונמצא כרוחץ בשבת כ״כ רש״י והר״ן ולפ״ז אם החמין בכלי סגור [שקורין ווארם פלאש] שרי אבל לפירוש התוספות דהטעם משום דמינכר שהוא לרפואה וגזירה משום שחיקת סמנים גם בזה אסור [קרבן נתנאל] ולצורך גדול יש להקל:

כ (כ) מותר להחם בגד - וה״ה להחם כלי בשבת דמותר אף לפירוש התוספות הנ״ל דלא מינכר כ״כ שהוא לרפואה:

כא (כא) הרוחץ בנהר וכו׳ - כתבו הפוסקים דנהגו שלא לרחוץ כלל בנהר או במקוה דמצוי לבוא לידי סחיטת שער ועוד כמה טעמים עיין במ״א ולענין טבילה עיין לקמיה מיהו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בנהר כשמנגב קודם שילך ד״א [א״ר]:

כב (כב) כשעולה וכו׳ - ר״ל תיכף כשעולה סמוך לנהר ינגב נפשיה ולא ילך כלל בהמים שעליו דלמא ישכח וילך בהם ד״א וא״כ משמע מזה דמלבושיו שפושטן קודם שיורד לנהר צריך שיניחם סמוך לנהר ועכ״פ המטפחת שמטפח גופו בו כדי שלא ילך בהמים שעליו ועיין בפמ״ג דה״ה בנהר גופא כשעולה ממקום עמוק וחצי גופו הוא חוץ למים צריך ליזהר שלא ילך כך ד״א שהנהר הוא כרמלית ונמצא שנושא ד״א בכרמלית ולפ״ז כשיורד לטבול בנהר ובתחלתו המים נמוכין סמוך לקרקע צריך ליזהר שלא ילך ד״א רחוק משפתו שבחזרתו ישא המים עליו ד״א:

כג (כג) לא הקפידו בו - ר״ל לפי שהם מועטים ואין מצוי בהם שיעור הוצאת המים שיתחייב בהן לא גזרו בזה שהוא שלא כדרך הוצאה ועיין בביאור הגר״א דלפירוש התוספות משמע דאפילו ריבוי המים נבלע בלבושו ג״כ מותר ללילך בהן ועיין בט״ז הטעם:

כד (כד) אדם וכו׳ - ר״ל אע״ג דכלי אסור להטבילו ולטהרו מטומאתו בשבת ויו״ט מפני שנראה כמתקן הכלי עי״ז אדם שאני מפני שהוא נראה כמצנן עצמו במים ואפילו אם העת קר וגם המים סרוחים שאין דרך לרחוץ בהם מ״מ לפעמים כשאדם בא מן הדרך ומלוכלך בטיט וצואה הדרך לרחוץ אף באלו וע״כ מותר אפי׳ היה יכול לטבול קודם השבת. ונוהגות הנשים שאינן טובלות שלא בזמנן בשבת וכתבו הפוסקים דיפה נהגו משום דכיון דסוף סוף המנהג בזמננו לאסור בשבת לרחוץ כל הגוף אפילו בצונן וכנ״ל א״כ ניכר דהוא משום טבילה ומחזי כמתקן וכתבו האחרונים דמ״מ נראה דמותר לטבול לקריו כיון דנתבטל התקנה ומותר בתורה ובתפלה אפילו קודם טבילה וכנ״ל בסי׳ פ״ח א״כ לא מחזי כמתקן ע״י הטבילה ועיין במש״כ בביאור הלכה דיש מחמירין וסוברין דאין לחלק בין טבילת קרי לשאר טומאות ומי שנוהג להקל אין למחות בידו כי רוב האחרונים סותמין להקל בזה ועכ״פ בנטמא בשבת ויו״ט גופא נראה בודאי דאין להחמיר וכן נתפשט המנהג להתיר אך יזהר מאד שלא יבוא לידי סחיטה דהוא איסור גמור:

כה (כה) לרחוץ פניו ידיו וכו׳ - היינו אפילו יש לו זקן וה״ה שער ראשו אך שלא יסחטם אחר רחיצתו:

כו (כו) בדברים שאינם משירים שער - ר״ל שאינם ודאי משירים אף דלפעמים הם ג״כ משירים אפ״ה מותר כיון דהוא אינו מתכוין לזה אלא לצחצח עצמו בלבד וקי״ל כר״ש דדבר שאין מתכוין מותר:

כז (כז) שלא יהיה הרוב - הטעם דאז פסיק רישא הוא ואסור משום גוזז אף שאינו מתכוין לכו״ע:

כח (כח) לרחוץ ידיו במורסן - וה״ה פניו אף שיש לו זקן דמורסן הוא דבר שאין משיר שער ומותר לשפשף בהן ורק צריך ליזהר שלא יערב מתחלה המורסן במים משום לישה אלא יקחם בידיו הרטובות ממים ואף דגם בזה מתגבל קצת מורסן במים הטפוחות שעל ידיו אין לחוש דגיבול כלאחר יד הוא וזהו שמסיים הרמ״א ואע״פ שיש להחמיר שלא לגבל אפילו ע״י שינוי בשבת אא״כ נתן המים מע״ש כמו שנתבאר בסימן שכ״ד מ״מ כאן שאינו נותן המים ממש על המורסן אלא שלוקחו בידים הרטובות מותר לד״ה:

כט (כט) לרחוץ ידיו במלח - הטעם כדלקמיה דע״י רחיצתו נימח המלח ונולד דבר חדש ודמי למלאכה אבל לרחוץ ידיו במי מלח שרי לכו״ע וכמו שכתבתי לעיל בסימן ש״כ סי״ב במ״ב ע״ש:

ל (ל) והוי נולד - ודמי לריסוק שלג וברד שנתבאר לעיל בסימן ש״כ שאסור ג״כ מטעם זה ועיין במ״א שכתב בשם ש״ג שיש מתירין בזה דס״ל דמה שאסרו חז״ל לרסק שלג וברד הוא משום גזירת סחיטת פירות העומדין למשקין שאף השלג וברד למימיהם הם עומדים וא״כ בורית ושאר חלב שאינם עומדים למשקין מותר לכתחלה ועיין בספר תפארת ישראל שכתב דבבורית שלנו שהיא רכה לכו״ע אסור משום ממחק וכעין מה דאיתא לענין שעוה בסימן שי״ד סי״א ע״ש וכן מצאתי בספר דברי מנחם בשם המעש״ר בפ׳ כ״ב מהלכות שבת דין י״ג דהוא ממרח וממחק והוא אב מלאכה ופסיק רישא וכו׳ והוא פשוט ויש להזהיר העם ע״ז מאד עכ״ל ולבד כ״ז משמע ברש״י דף נ׳ ע״ב דבורית משיר השער וכ״כ הר״ן וכן הוא מנהג כל ישראל להחמיר בזה:

לא (לא) שסתמו נקביו - אותן נקבים שהמרחץ מתחמם על ידיהן שהאור ניסקת מבחוץ מתחתיו ואותן בתי חורף שמחממין אותן מתחתיהן ועל הנקבים יש קערות ברזל או סתימת אבן נוהגין בו היתר לפותחן בשבת:

לב (לב) רוחץ בו מיד - שהרי לא נתחמם בשבת. ואם ספק אם היה פקוק נקביו עיין לעיל בסימן שכ״ה ס״ז:

לג (לג) שמאליו הוחם בשבת - ע״י שנתנו בו עצים בע״ש מבעוד יום:

לד (לד) שמא יחתה בגחלים - וכיון שאסרו חז״ל לעשות כן לפיכך צריך להמתין למוצאי שבת בכדי שיעשו כדי שלא יעשה כן בפעם אחרת שלא יסתום נקביו ויבוא לידי חיתוי [תו״ש]:

לה (לה) אפילו להזיע - מפני עוברי עבירה שהיו רוחצין בחמין שהוחמו מבעוד יום ואמרו מזיעין אנחנו לפיכך אסרו גם הזיעה ואם אינו מתכוין להזיע מותר לדעה זו אפילו אם המרחץ קטן דנפיש הבליה שבודאי יזיע:

לו (לו) במקום שיכול להזיע - היינו שהמרחץ קטן דנפיש הבליה ומזיע אסור אע״פ שאינו מכוין לכך. ולדעה זו העולין מבית הטבילה ולובשין בגדיהן במרחץ בשבת צריכין ליזהר שלא לשהות הרבה כדי שלא יבואו לידי זיעה ובלילה שהמרחץ חם מאד א״א ליזהר בזה ולענין טבילת נשים צ״ל שסמכו בעת הצורך על דעה ראשונה:

לז (לז) בשבת - נראה דלרבותא נקט דאף שבשבת גופא מסתמא רוחצין בו א״י כיון שבמו״ש רוחצין בו רוב ישראל כי חממוהו בסוף יום השבת אדעתא דישראל מחממי:

לח (לח) אם רוב א״י וכו׳ - אין תלוי ברוב דיורי העיר אלא באנשים הרגילין לרחוץ במרחץ זה בעת הזו של מוצאי שבת דמסתמא אדעתן מחמם את המרחץ:

לט (לט) או אפילו מחצה וכו׳ - דאפילו המקילין לעיל בסימן שכ״ה ס״ז לענין ספק אם נעשה המלאכה בשביל ישראל או בשביל א״י הכא אסור דכיון דהם מחצה על מחצה בשביל שניהם נעשה:

מ (מ) עד כדי שיוחם - ר״ל כדי שיוחמו חמין:

סימן שכז

א (א) שמן וחומץ - הטעם דאין דרך לסוך בשתיהן יחד אלא לרפואה וכל מילי דהוא לרפואה אסרו רבנן גזירה משום שחיקת סממנים דאסור מן התורה משום טוחן כמש״כ בסימן שכ״ח ודע דבגירסתנו במשנה וכן בר״ח ורי״ף ורמב״ם איתא יין וחומץ והיינו אפילו באחד מהן:

ב (ב) שמן לבדו - דגם דרך הבריאים לסוך אותו ולא מינכר שהוא לרפואה וכן על גבי מכה מותר לסוך בשמן מטעם זה וכדלקמן בסימן שכ״ח סכ״ב:

ג (ג) דמוכחא מילתא - שדמיו יקרין ואין אדם סך אותו אלא לרפואה וכל מילי דרפואה אסור וכנ״ל. ואפילו ע״י א״י אסור אם מתחזק והולך כבריא וכדלקמן בסימן שכ״ח [פמ״ג]:

ד (ד) בכל שמן אסור - ומשו״ה אסור לסוך בשמן במדינותינו הראש שיש בו חטטין וכן אם יש לו נפח בכל מקום שהוא אסור לסוך בשמן במדינותינו. ובחלב ושומן אסור בכל מקום משום דניתך ונימס והוי נולד וכדלעיל בסימן שכ״ו ס״י בהג״ה:

ה (ה) סכין וממשמשין - היינו שסכין בשמן וממשמשין ביד על כל הגוף להנאה:

ו (ו) ע״י שינוי - מכפי הרגיל לעשות בחול שאין דרכו אז לסוך ולמשמש ביחד:

ז (ז) בכח - דהוא עובדין דחול ועיין לקמן בסימן שכ״ח סמ״ב במש״כ שם בביאור הלכה דלהרמב״ם מותר כל שאינו מכוין להביא עצמו עי״ז לידי זיעה:

ח (ח) אין מגרדין וכו׳ - דהוא כעובדין דחול:

ט (ט) בכלי - אבל יכול לגרד בידיו על הבשר אך שיזהר שלא יעשה חבורה:

י (י) העשוי לכך - אמרינן בגמרא דאם היה לו כלי המיוחד לשבת שרי וכתב המ״א דמזה נהגו הבתולות להיות להם כלי משער חזיר המיוחד לשבת דתו לא מחזי כעובדין דחול ועיין לעיל בסוף סימן ש״ג במ״ב דגם בזה אינו מותר כ״א לתקן בו מעט את השערות להשכיבם אבל לסרוק בו אסור אף בזה שא״א שלא יתלוש שער:

יא (יא) מטונפות - דתו לא מחזי ע״י הגירוד כעובדא דחול:

יב (יב) לא יסוך וכו׳ - דהנה עיבוד העור הוא אחד מאבות מלאכות ועיבוד הוא אם מולח את העור או שמעבדו בשאר דברים שדרך לעבדו וכן אם דורס העור ברגלו עד שיתקשה או שמרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושין חייב דהוא תולדת מעבד וכן אם מרכך העור בשמן ג״כ מענין עיבוד הוא וחייב ולכן צריך ליזהר מטעם זה שלא למשוח מנעל חדש בשמן [ובח״א כתב דחיובא נמי יש בזה] ויש אוסרין גם במנעל ישן ובפרט בזמן הזה דנפישי עמי הארץ ויבואו להקל גם בחדשים בודאי יש להחמיר בכל גווני [ח״א] וכ״ש אם כונתו במשיחת השמן כדי שיהיה המנעל שחור נראה דיש לאסור לכו״ע משום חשש צביעה ועתה נחזור לענייננו דמשום איסור עיבוד אסרו ג״כ לאדם שיסבב ע״י פעולתו שיתרכך העור ולכן אסור לסוך רגלו וכו׳:

יג (יג) החדשים - דבישנים תו אין בו משום חשש עיבוד:

יד (יד) אבל סך וכו׳ - כיון דבעת הסיכה לא נגע השמן בהעור:

טו (טו) והוא שלא יהא וכו׳ - דאם יש בהשמן שיעור כדי לעבדו אסור אף דאינו מכוין לזה [גמרא]:

טז (טז) אפילו לצחצחו - דאי מכוין בגלגולו על גבי העור או בסך רגלו ומניחו במנעל כדי לצחצח העור ע״י השמן אסור גזירה אטו היכא שמתכוין לעבדו [רש״י] וכ״ש היכא שמושח המנעל בשמן אפילו אם השמן מועט ומכוין רק כדי לצחצחו דאסור. ולצחצח המנעלים ע״י המרוח שחור [שקורין וויקסין] כתב בספר תפארת ישראל דאם עשה אפילו ע״י א״י אסור עד לערב בכדי שיעשו. ודע דלענין חיוב חטאת בעיבוד וכן לענין הפשטת העור דהוא ג״כ מלאכה דאורייתא הוא אם יש בו שיעור כדי לעשות קמיע ולענין איסורא אפילו בכל שהוא. המפרק דוכסוסטוס מעל הקלף [דוכסוסטוס הוא חלק העור של צד הבשר וקלף הוא החלק של צד השער] ה״ז תולדת מפשיט [רמב״ם]:

סימן שכח

א (א) מיחוש בעלמא והוא מתחזק וכו׳ - דאם כאיב ליה טובא וחלה כל גופו עי״ז או שנפל למשכב אף שאין בו סכנה מותר לעשות בשבילו רפואה שאין בה מלאכה וכההיא דסימן שכ״ז ס״א וכה״ג וע״י א״י מותר לעשות אפילו מלאכה גמורה וכדלקמן בסי״ז וסל״ז ע״ש:

ב (ב) שום רפואה - היינו אפילו דברים שאין בהם משום מלאכה ג״כ אסור וכדלעיל בסימן שכ״ז ס״א ולקמן בסעיף ל״ו וכה״ג:

ג (ג) ואפילו ע״י א״י - היינו אפילו דברים שהוא רק משום שבות ג״כ אסור על ידו כיון שהוא רק מיחוש בעלמא:

ד (ד) מצוה וכו׳ - פי׳ לעשות לו רפואה והטעם משום דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם:

ה (ה) והזריז וכו׳ - עיין לקמן בסי״ב ובהג״ה שם במה שנכתוב שם במ״ב ועיין ביו״ד סוף סימן קנ״ה דבעינן שתהא הרפואה ידועה לאנשים או ע״פ מומחה [מ״א]:

ו (ו) והשואל וכו׳ - פי׳ אותו האיש שהוא מתחסד וירא לחלל שבת בחולה כזה כ״א ע״י מורה הרי הוא שופך דמים שבעוד שהוא הולך לשאול יחלש החולה יותר ויוכל להסתכן והרי הכתוב אומר לא תעמוד וגו׳ ובירושלמי איתא הנשאל הרי זה מגונה פי׳ משום שהתלמיד חכם במקומו היה לו לדרוש בפרקא לכל כדי שידעו כל העם ולא יצטרכו לשאלו ואם החולה בעצמו מתיירא שיעברו עליו את השבת כופין אותו ומדברים על לבו שהוא חסידות של שטות [רדב״ז]:

ז (ז) מהשינים וכו׳ - וכ״ש אם חלה מקום מושב השיניים דהיינו החניכים בודאי הם בכלל מכה שבתוך חלל הגוף:

ח (ח) ושינים עצמם וכו׳ - דהיינו היכי דכאיב ליה טובא וחלה כל גופו עי״ז אף שלא נפל למשכב [לאפוקי חששא בעלמא בשיניו איננו בכלל זה וכדלקמן בסל״ב] וכ״ש מחלת צפידנא שמתחלת בפה ומסיימת בבני מעיים וסימנה כשנותן כלום לתוך פיו סביבות השיניים יוצאין מבין השיניים דם דמחללין עליה השבת והפרש יש בינייהו דבצפידנא אפילו החולה והרופא אומרים א״צ לחילול אמרינן דאין בקיאין בזה כי מקובל ביד חז״ל שסכנה היא ובשאר כאב השיניים דחשיב כמכה של חלל בסתם מחללין וכשאומר הרופא או החולה שא״צ אין מחללין וכדלקמיה בס״ד [פמ״ג]:

ט (ט) ודוקא וכו׳ - קאי אריש אמכה שבחלל הגוף:

י (י) ומצטער וכו׳ - היינו דכאיב ליה טובא ומצטער כ״כ עד שחלה כל גופו עי״ז אף שאינו נופל למשכב וכדלקמן סי״ז ועיין בביאור הלכה ואף דמתחלה מבואר דחולי השיניים מקרי של חלל מ״מ אינו מותר ההוצאה ע״י ישראל דהוצאת השן אינה רפואה ידועה [א״ר] ואדרבה לפעמים יש חשש סכנתא עי״ז והא דמתיר השו״ע מקודם לחלל עליהן השבת היינו לרפאות המחלה ע״י סמים שלא יהיה צריך להוציאן:

יא (יא) אומר וכו׳ - ואע״ג דהוא פותח פיו וממציא את שינו להוציאו קי״ל דמסייע אין בו ממש ובט״ז מאריך בענין זה ודעתו להחמיר אבל הרבה אחרונים דעתם כהשו״ע:

יב (יב) לעכו״ם להוציאו - אבל לא ע״י ישראל לכו״ע דהוצאת שן הוא מלאכה דאורייתא דהא חובל לרפואה [מ״א] ועיין לקמן בריש סעיף יו״ד ונ״מ מזה גם לענייננו:

יג (יג) אינה צריכה אומד - פי׳ אם הוא מסוכן לשעתו או לא:

יד (יד) כל שרגילים וכו׳ - ממאכלים ורפואות [רמב״ן] ומשמע אע״פ שאין בו סכנה במניעת הדבר ההוא כיון שהחולי יש בו סכנה ויש בהדבר צורך קצת ורגילין לעשות לו בחול עושין גם בשבת [מ״מ] ועיין בביאור הלכה שהבאנו מכמה פוסקים דס״ל שאפילו במקום שצריך חילול אין מחללין ע״י ישראל אלא בדבר שיש לחוש בו שאם לא יעשהו לו יכבד עליו חליו ויוכל להסתכן אבל כל שברור שאין במניעת אותו דבר חשש סכנה אע״פ שמ״מ צריך הוא לו ורגילין לעשות לו אין עושין אותו בשבת אלא ע״י א״י כדין צרכי חולה שאין בו סכנה וע״כ בודאי מהנכון להחמיר באיסור של תורה ועיין בבה״ל מה שכתבנו בסוף דברינו:

טו (טו) כשיודעים - וכ״ש כשהרופא או החולה אומרים שא״צ שאין מחללין:

טז (טז) ומכירים באותו חולי שממתין - ר״ל שמכירים בבירור שלא יתגבר החולי יותר ע״י שנמתין עד הלילה במו״ש:

יז (יז) סכנת נפשות - צ״ל ספק סכנת נפשות ור״ל דאפילו אומרים רק שמא יכבד עליו החולי ויסתכן נמי שרי וזהו שסיים הרמ״א וע״ל סימן תרי״ח דכן מבואר שם לענין אכילת יוה״כ וה״ה כאן:

יח (יח) על כל מכה - אפילו אינה בחלל הגוף ואפילו שלא על גב היד והרגל:

יט (יט) חם ביותר - הוא הנקרא בל״א טיפו״ס וכדומה:

כ (כ) עם סימור - מלשון תסמר שערת בשרי והוא הנקרא שוידערי״ן בל״א שבא הקרירות והחמימות בפעם אחת לאפוקי קדחת המצוי שבא מתחלה הקרירות ואח״כ החמימות אין זה בכלל חולה שיש בו סכנה [אחרונים] ומ״מ ע״י א״י מותר לחלל עליו שבת:

כא (כא) מקיזין אותו - אפילו ע״י ישראל דסכנתא הוא ואם אחזו דם במקצת ומנכר שהוא רק מיחוש בעלמא אסור [הגר״א]:

כב (כב) בעיניו וכו׳ - ואע״ג דמשום סכנת אבר אין מחללין באיסור דאורייתא לכו״ע וכדלקמן בסי״ז עין שאני דשורייקי דעינא בליבא תליא ואיכא סכנת נפש [גמרא]:

כג (כג) רירא - בגמרא משמע דה״ה קידחא וכן איתא ברמב״ם וכלבו [הגר״א]:

כד (כד) תחלת חולי - וכן באמצע המחלה אבל בסוף חולי שכבר תש מחלתו ליכא סכנתא ע״י סימנים הללו וכ״ש כשרוצה לעשות רפואה כדי להגביר אור עיניו דבודאי אין מחללין משום זה:

כה (כה) שהרופאים וכו׳ - אפילו א״י כיון שרופא אומן הוא וכתב הרדב״ז ח״ד סימן ס״ו אם החולה אומר צריך אני לתרופה פלונית והרופא אומר א״צ שומעין לחולה אם לא שרופא אומר שאותה תרופה תזיקהו אזי שומעין לרופא ועיין בה״ל מה שכתבנו בזה:

כו (כו) מחללין - דספק נפשות להקל:

כז (כז) שא״צ מומחה - ומ״מ דוקא כשיאמר שמכיר באותו חולי כמ״ש סימן תרי״ח וגם אינו נאמן להכחיש המומחה אפילו להקל [מ״א וא״ר]:

כח (כח) דכל ב״א וכו׳ - היינו אפילו למכה שאינה של חלל ומ״מ אם אפשר לעשות ע״י א״י טוב יותר כמו שבארתי בבה״ל:

כט (כט) דוקא ישראלים - דכיון שהוא מצווה על שבת ואומר לחללו ודאי סומך על המחאתו:

ל (ל) אבל סתם וכו׳ - וכן עיקר [א״ר]:

לא (לא) אין מחללין וכו׳ - דאין אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חברך אך אם הכפיה היה באחד מג׳ עבירות ע״ג וג״ע וש״ד והוא משער שהנאנס ימסור עצמו למיתה בשביל זה אפשר דצריך לחלל כדי שלא יבוא לזה:

לב (לב) אין אומרים נמתין - ואין סתירה מזה להא דסוף ס״ד דהתם הלא מיירי שיודע ומכיר שע״י המתנתו עד הערב לא יגיע שום ריעותא להחולה משא״כ הכא:

לג (לג) שלא לעשות וכו׳ - הטעם כתב הרא״ש משום דזימנין דליתנייהו ואתי ג״כ לאהדורי בתרייהו ומתוך כך יבוא לידי סכנה וטעם זה שייך גבי קטנים וא״י ואצל נשים איכא טעם אחר שמא יאמרו שלא ניתן שבת לדחות אף בפקוח נפש ולכך מוסרין אותה להם ויתעצלו בדבר ומתוך כך יבוא לידי סכנה או שמא יקילו הנשים בדבר ויבואו לחלל שבת במקום אחר [רמב״ם]:

לד (לד) אלא ע״י וכו׳ - וכשיש שם במעמד זה חכמים מצוה לכתחלה לעשות חלול זה על ידיהם [ר״מ פי׳ המשנה פ׳ מפנין וריא״ז ותשב״ץ ח״א סימן נ״ד]. ודע דכל סעיף זה מיירי שכולם עומדים באותו מעמד אבל אי ליכא שם אנשים ויש נשים שם בודאי אין להם להמתין והם זריזות ונשכרות [תשב״ץ וריא״ז]:

לה (לה) ובלא איחור ע״י שינוי - דכל כמה דנוכל לעשות בהיתר לא שבקי התירא ונעשה באיסור ונראה דה״ה אם ע״י השינוי מתאחר הדבר מעט רק דאין החולי בהול נמי מתאחרים מעט כדי לעשות ע״י שינוי דאינו אלא איסור דרבנן:

לו (לו) על ידי עכו״ם - וה״ה ע״י קטנים:

לז (לז) וכן נוהגים - והט״ז כתב דלאו מנהג ותיקין הוא דאף שיכול לעשות ע״י א״י מ״מ הישראל יזרז בדבר יותר ולכן אם יש אפילו ספק הצלה ויש סכנה בבירור כל הזריז ה״ז משובח:

לח (לח) וכן כל כי״ב - כגון נפל תינוק לבור עוקר חוליא ומעלהו אע״פ שהוא מתקן בה מדרגה בשעת עקירתו. ננעל הדלת בפני התינוק שובר הדלת ומוציאו אע״פ שהוא מפצל אותם כמין עצים שראוים למלאכה שנעשים כמין נסרים או קסמין להדלקה אפ״ה מותר השבירה שמא יבעת התינוק וימות ולא אמרינן שאפשר לקרקש להתינוק באגוזים מבחוץ עד שיביאו המפתח. ואפילו אם היה צריך להחוליא ולהנסרים והקסמין ג״כ שרי כיון שאינו מכוין לזה:

לט (לט) שוחטים לו - הרבה טעמים נאמרו ע״ז י״א משום דשבת הותרה אצל פק״נ ולכן שוחטין לו כדרך ששוחטין ביו״ט ואפילו איסור דרבנן אין מאכילין אותו במקום שאפשר לו לשחוט מטעם זה אבל הרבה ראשונים כתבו דשבת רק דחויה היא אלא הטעם הוא דשמא יהיה קץ באכילת נבילה ולא יאכל ויסתכן ובב״י הביא עוד טעם בשם הר״ן דבנבילה עובר על כל כזית ממנה וחמיר מאיסור לאו דשבת ועוד טעם עי״ש ולפ״ז בודאי מוטב לעבור ולהושיט לו איסור דרבנן משנחלל שבת באיסור סקילה. והנה אם החולה אומר שאין קץ באכילת נבילה ויש נבילה מזומן לפניו אם מותר לשחוט עבורו עיין באחרונים ועכ״פ לענין קטן בודאי נראה דטוב יותר להאכילו בשר נבילה ולא ישחוט אדם עבורו בשבת. כתב בהגמ״ר אם צריך להרתיח יין עבור חולה ימלא ישראל ויחם הא״י ומוטב שיתנסך היין משיתחלל שבת והטעם עיין בד״מ שכתב כיון שאיסור סתם יינם אינו אלא מדרבנן וגם איסורו קל ואין החולה קץ בו לא דמי לנבילה ולכך מוטב שיחם הא״י אם הוא מזומן לפניו שלא ישהא עי״ז וכנ״ל בסי״ב בהג״ה ותו דקי״ל ביו״ד סי׳ קכ״ה ס״י דא״י המוליך כלי פתוח וישראל משמרו שלא יתנסך שרי א״כ אפשר לחממו ע״י א״י בלי נסוך ומ״מ המיקל בחולה שיש בו סכנה להחם בעצמו אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך עיין בט״ז בסק״ד:

מ (מ) ורצו עשרה - שכל אחד חשב שהוא יקדים ועיין בבה״ל:

מא (מא) והביאו לו - מר״ה או תלשו בשבת:

מב (מב) אפילו הבריא בראשונה - פי׳ שהביאו לו בזה אחר זה וכבר אכל ממה שהביא לו הראשון והבריא אפ״ה כולם פטורים מחטאת משום דכל אחד חשב שהוא יקדים ולא לבד שפטורים אלא יש להם גם שכר טוב עבור מחשבתם הטובה:

מג (מג) שיש בו ג׳ - דבזה ממעט החילול שאינו קוצר אלא פעם אחת:

מד (מד) לא יכרתו אלא וכו׳ - דריבוי בשיעורא שלא לצורך אסור. ומכאן נראה פשוט דה״ה לענין שאר מלאכות כגון בישול וכדומה אפילו אם הוא בקדרה אחת אסור לבשל ולעשות בשארי מלאכות רק מה שצריך עכשיו בצמצום ואם הדבר בהול אין מדקדקין בכך וכדלקמיה [ח״א]:

מה (מה) ואין בו סכנה - ר״ל סכנת מות ובין יש בו סכנת אבר או לא:

מו (מו) אומרים וכו׳ - ודוקא כשצריך להרפואה בשבת עצמו הא כשא״צ לה בשבת ימתין עד מו״ש אבל כשיש סכנה אסור להמתין [פמ״ג]:

מז (מז) לעשות לו רפואה - אפילו במלאכה דאורייתא וה״ה שאר צרכיו כגון לאפות ולבשל וכיוצא באלו אם צריך לכך:

מח (מח) אפילו וכו׳ - דלא הותר לישראל לעבור על איסור דאורייתא כ״ז שאין נוגע לפ״נ ממש:

מט (מט) אבר - עיין לעיל בס״ו וס״ט דיש אברים שנוגע לפ״נ וה״ה כיוצא בזה בשאר האברים אם הרופא אומר שאם לא ירפאו האבר יוכל לבוא לפק״נ הרי הוא כשאר חולי שיש בו סכנה:

ג (נ) באיסור דרבנן - היינו כל השבותים ואפילו בלא שינוי ומטעם דס״ל דבמקום חולי לא גזרו:

נא (נא) אפילו וכו׳ - דאם יש בו סכנה אפילו רק לאבר אחד לכל הדעות [לבד מדעה אחרונה עי״ש] מותר לישראל לחלל עליו בכל השבותים לרפואתו ואפילו אינו חולה כלל בכל הגוף. כתב בח״א כל דבר שמותר לעשות ע״י ישראל בחולי שאין בו סכנה אפילו יכול לעשות ע״י א״י מותר:

נב (נב) אבר - ואדלעיל בריש הסעיף קאי שהוא חולה שנפל למשכב או שמצטער הרבה וחלה מזה כל גופו אבל אם בכל גופו אינו חולה כלל רק שהוא חולה באחד מאבריו וגם באותו האבר אין סכנה לכו״ע לא שרי לחלל כ״א ע״י א״י וגם דוקא בדבר שהוא משום שבות בעלמא דאז ע״י א״י נעשה שבות דשבות ושרי במקצת חולה וכדלעיל בסימן ש״ז ס״ה:

נג (נג) ואם אין בו וכו׳ - אף דהוא חולה הכולל כל הגוף ס״ל דאסור לעשות ע״י ישראל ולדעה זו השניה אפילו בשינוי אסור לעשות בעצמו אם לא היכי דא״א לעשות ע״י א״י מודו לדעה השלישית דמותר ע״י ישראל בשינוי:

נד (נד) עושין בשינוי - היינו האיסור דרבנן וא״צ לחפש אחר א״י:

נה (נה) נסמך למלאכה דאורייתא - כגון לכחול עין [בסוף החולי שאין בו סכנה וכדלעיל בס״ט] שהוא ככותב:

נו (נו) שאין בהם וכו׳ - כגון הני שמבוארין בסמ״ג עי״ש:

נז (נז) הסברא השלישית - היינו שמותר לעשות אפילו כל השבותים ורק ע״י שינוי אם הוא חולי כל הגוף ואין בו סכנת אבר ואם יש בו סכנת אבר אין צריך שינוי כלל וכ״פ הט״ז ומג״א וכ״כ הגר״א שדעה זו עיקר שהיא דעת רוב הפוסקים:

נח (נח) מותר - ואם אין התינוק רוצה לאכול כ״א ע״י אמו מותר לאם להאכילו אפילו חלבו א״י ובשלו אע״ג דמטלטלת מוקצה ועיין בפמ״ג דמצדד קצת דבעי שינוי. כתב בח״א צריך ליזהר שלא ליתן המאכל בעצמו לקדרה דאחד נותן מים ואחד שופת את הקדרה הראשון פטור אבל אסור:

נט (נט) מותר לחולה - לאו דוקא חולה וה״ה אחר אלא דאורחא דמלתא נקט:

ס (ס) לסייעו קצת - היינו היכא שבלא״ה נמי מתעבדא אלא שמסייע מעט כגון א״י שכוחל את העין וישראל סוגר ופותח את העין שיכנס בו הכחול אבל אם אינו יכול לעשות בלתי ישראל אסור ומשמע דאפילו במלאכה דאורייתא מסייע אין בו ממש [מ״א]:

סא (סא) אין בו ממש - עיין בט״ז במה שכתב בזה ועיין לעיל במ״ב סקי״א שהרבה אחרונים חולקים על זה:

סב (סב) ונצטנן - משום דסכנה הוא בסתמא ואפילו ע״י ישראל שרי וה״ה לשאר חולי שיש בו סכנה אם קר לו עושין מדורה להתחמם דסתם חולה מסוכן הוא אצל צינה ואם אפשר ע״י א״י יעשה ע״י א״י:

סג (סג) מותר בבישולי א״י - ואע״ג דשאר איסורי דרבנן אסור לחולה שאב״ס לאכול ולשתות כדאיתא ביו״ד סימן קנ״ה שאני בישול א״י שאין איסורו מחמת עצמו [פמ״ג] וגם החולה מברך עליו דבהתירא קאכיל ומה שנשאר למו״ש אסור אפילו לחולה עצמו כיון שאפשר לבשל לו אז ע״י ישראל. והכלים של בישולי א״י צריכים הכשר ואפילו כלי חרס כיון דעיקר איסורו אינו אלא מדרבנן דיו אם מגעילו ג״פ ובדיעבד אם בישל בו בלי הגעלה ויש רוב בתבשיל מותר ויש מקילין דאין צריכין הכשר כלל והסומך עליהן לענין כלים שבישלו בהן לחולה בשבת לא הפסיד:

סד (סד) לתוך העין - דכל מילי דהוא לרפואה גזרו רבנן משום שחיקת סממנים:

סה (סה) אם פותח וכו׳ - כדי שיכנס לתוכו דאז מוכחא מלתא דלרפואה עושה:

סו (סו) מותר - דאמרינן לרחיצה בעלמא הוא דעביד [רש״י] והאידנא שאין דרך לרחוץ ביין אסור [מ״א וש״א]:

סז (סז) ורוק תפל - כל שלא טעם כלום משניעור שהוא חזק ומוכחא מילתא דלרפואה מכוין דאי לרחיצה מאוס הוא. ואם רוחץ פיו במים ואח״כ מעבירו על עיניו שרי אף שמעורב בו רוק דאמרינן לרחיצה עביד ואם לא יכול לפתוח עיניו יכול ללחלחן ברוק תפל דאין זה רפואה [אחרונים]:

סח (סח) קילורין - ודוקא בקילור צלול שאז נראה כרוחץ אבל בעבה אסור כמ״ש סימן רנ״ב ס״ה:

סט (סט) ולא חיישינן וכו׳ - ר״ל דהוא היודע דלרפואה קעביד אעפ״כ לדידיה איכא הכירא מדמצריך לשרותו מע״ש וצ״ל דהא דלא חששו בס״כ משום הוא עצמו שאני התם דכיון שדרך לרחוץ ביין לתענוג בעלמא לכך ליכא משום חשש כלל אבל הכא שאין עושים כן אלא לרפואה צריך הכירא

[עו״ש ותו״ש]:

ע (ע) וסכין אותה - דבזמנם היה דרך הבריאים בסיכה בשמן ולא מוכחא מילתא דלרפואה עביד ועיין במש״כ הרמ״א בסימן שכ״ז ס״א בהג״ה לענין מדינותינו ומסתברא דבגמר מכה גם במדינותינו שרי בשמן:

עא (עא) אבל לא בחלב - וה״ה אם השמן היה קרוש דדמי לחלב [מרדכי בפ׳ במה טומנין]:

עב (עב) דליכא אלא צערא - דליכא צערא אלא תענוג בעלמא: כצ״ל. ר״ל ואף דבבהמה אסור משום תענוג בעלמא וכדלקמן בסימן של״ב ס״ב אפ״ה באדם שרי:

עג (עג) אבל אין נותנין וכו׳ - דבזה מוכח מלתא שהוא לרפואה:

עד (עד) מעורבין יחד - וחמין לבד משמע ממ״א דשרי כמו שמן לבד:

עה (עה) ולא ע״ג מוך - ובזה אפילו חמין לחוד דלא מנכר שהוא לרפואה ג״כ אסור משום סחיטה אבל בשמן לחוד לא גזרינן דאין דרך כבוס בשמן וכדלעיל בסימן שי״ט:

עו (עו) ליתנו עליה - וה״ה אם המוך היה נתון מקודם על המכה ג״כ אסור ליתן עליה חמין ושמן או חמין לחוד:

עז (עז) אבל נותן וכו׳ - דלא מוכחא מילתא דלרפואה [רש״י] ולפ״ז אף במדינותינו שאין דרך לסוך בשמן ג״כ שרי בזה:

עח (עח) וחדשים וכו׳ - עיין בט״ז שכתב דהאי וחדשים לא קאי אספוג דהתם אפילו בישנים שרי שאינם מרפאים ודלא כדעת הטור וכ״כ בא״ר ועיין בסימן ש״א סכ״ב שהעתיק שם המחבר לשון הטור דספוג מרפא ואולי כונת המחבר שם רק אספוג לח וצ״ע:

עט (עט) חוץ מעלי גפנים - וה״ה שאר עלים הידועים שהם מרפאים:

פ (פ) גמי וכו׳ - עיין בא״ר דמצדד דאין חילוק בגמי בין לח ליבש וכן משמע בביאור הגר״א ע״ש ועיין בשבת קט״ו ברש״י ד״ה שקול דמשמע שם דגמי יבש מוקצה נמי הוי אך נוכל לומר דהכא מיירי שהכינו לכך מבע״י ואפ״ה אסור:

פא (פא) לא יחזירנה - שמא ימרח על גבה להחליק הגומות שיש בה ומירוח רטיה מלאכה דאורייתא היא משום שהוא בכלל ממחק אבל משום שחיקת סממנים ליכא למיגזר כיון דהיו מאתמול עלויה:

פב (פב) יחזירנה - דכהוחלקה הרטיה ממקומה דמי דבודאי מותר להחזירה על מקומה וכשמחזירה לא יאגדנה בשבת בקשר של קיימא אלא בעניבה. וכ״ז כשנפלה הרטיה מעצמה אבל אם הסירה במתכוין אסור להחזירה ויש חולקים ומתירים בזה ואפשר דכשהסירה ע״מ לתקן יש לסמוך עלייהו להקל:

פג (פג) וע״י א״י וכו׳ - ומיירי כשהיה קצת חולה ע״י המכה דאי היה רק מיחוש בעלמא אפילו ע״י א״י אסור וכנ״ל בריש סימן זה:

פד (פד) ומותר וכו׳ לעשות רטיה - ר״ל אע״ג דעשיית רטיה הוא מלאכה דאורייתא של ממחק אפ״ה מותר ע״י א״י אבל זה אינו מותר כ״א כשחלה כל גופו ע״י המכה וכדלעיל בסי״ז בהג״ה או שיש בו סכנת אבר דאי רק מקצת חולה אינו מותר לעשות מלאכה דאורייתא ע״י א״י:

פה (פה) ואסור ליתן וכו׳ - אף דהוא רק איסור דרבנן מ״מ ע״י ישראל עצמו אסור בלא שינוי אפילו אם חלה כל גופו כיון שהוא חולה שאין בו סכנה וכדלעיל בסי״ז לפי מה דמסיק השו״ע שם:

פו (פו) כמשמרה - ולא חיישינן שיבוא לידי שחיקת סממנין ומירוח שאינו בהול כ״כ אחר שנתרפאה:

פז (פז) המפיס שחין - היינו שמבקע אותה:

פח (פח) להוציא וכו׳ - ואינו חושש אם תחזיר ותסתום מיד וטוב לעשות ע״י א״י. מותר ליטול הקוץ במחט ובלבד שיזהר שלא יוציא דם דעביד חבורה ואף דהוא מקלקל מ״מ אסור הוא לכו״ע [מ״א] ואף דבשחין התירו איסור דרבנן משום צערא וכדלקמיה הכא כיון דאפשר להוציא הקוץ בלי הוצאת דם אין לעבור איסורא בכדי:

פט (פט) ממנה הליחה - ואפילו אם יש דם ג״כ שמה עם הליחה מותר דאותו הדם והליחה שכנוס שם אין בו משום חבורה ורק יזהר שלא ידחוק המכה להוציא דם מחדש [פמ״ג]:

צ (צ) ה״ז מותר - ואע״ג דממילא נעשה פתח מלאכה שאין צריך לגופה היא והוי דרבנן ובמקום צער לא גזרו ואפילו למ״ד דמשאצ״ל חייב ג״כ יש לומר דכשעושה רק להוציא הליחה אינה גמר מלאכה וא״א לבוא לידי חיוב מכה בפטיש ואותן שיש להן נקב בזרוע שקורין אפטור״א אם נסתם הנקב קצת צ״ע אם מותר ליתן בתוכו קטניות שיהיה פתוח דהכא ודאי כונתו שישאר פתוח או דילמא כיון שהיה פתוח כבר שרי וה״ה בנקב שבמכה שכבר נפתח ונסתם קצת ג״כ צ״ע בכה״ג אם מותר לפתוח עוד בשבת ומלשון השו״ע משמע דאפילו יש בו נקב ובא להרחיבו אסור. ורטיה מותר ליתן על האפטור״א כמ״ש סכ״ז ובספר ראב״ן משמע דאסור ליתן עליה רטיה ומותר לקנחה ולהוציא ליחה שבתוכה ואם יודע שמוציא דם כשמקנחה לא יקנחה בשבת דפסיק רישא הוא אבל מותר להחליף חתיכת בגד אחר על המקום ההוא שאם לא יחליף יסריח וגדול כבוד הבריות וגם יש לו צער מזה וע״ל סמ״ח במה שכתבנו שם במ״ב. ואסור לחוך שחין שע״י החיכוך מוציא דם שנבלע בבשר ואינו דומה לליחה ודם שהתרנוהו לעיל בסקפ״ט להוציא דהתם הוא כנוס משא״כ בדם שנבלע בבשר:

צא (צא) שנגפה - שנכשלה ולקתה ומיירי שלא היה ע״י ברזל וגם שלא נגפו היד והרגל על גבן דאלו נגפו על גבן או שהיה ההכאה ע״י ברזל כבר מבואר לעיל בס״ו וז׳ דהוא בכלל מכה שיש בה סכנה ומחללין עליהן את השבת:

צב (צב) אבל לא בחומץ - וכ״ש ביין שרף [ח״א]:

צג (צג) מעונג - שעור בשרו רך וכל דבר שהוא חזק קצת קשה לבשרו וצומת ומרפא:

צד (צד) מי שנשמטה וכו׳ - דהיינו שיצא העצם מפרק שלו [רש״י] ועיין לקמן בסמ״ז במה שנכתוב שם במ״ב:

צה (צה) אם פרשו רובן - בציפורן היינו רוב ציפורן ובציצין כתב הפמ״ג איני יודע רוב זה מאין מתחיל ואפשר דהיינו כל שדרך בני אדם לקלוף שם אם נקלף הרוב ממנו כתלוש דמי:

צו (צו) להסירן ביד מותר - דכיון שפירשו רובן קרובין לינתק וכתלושין דמיא הלכך במקום צערא לא גזרו רבנן כשהוא מסירו ע״י שינוי דהיינו בידו וצריך ליזהר שלא יוציא דם [פמ״ג]:

צז (צז) לא פרשו רובן - ה״ה דאפילו לא פרשו כלל פטור ביד דאין דרך לתלוש ביד ונקטיה לאשמועינן דאפילו בזה אסור:

צח (צח) חייב חטאת - דהוא תולדה דגוזז ועיין לקמן בסימן ש״מ בבה״ל:

צט (צט) לשני הפירושים - ולכן אפילו פירשו רובן אסור ליטלן אפילו ביד:

ק (ק) החושש בשיניו - ואסור לומר לא״י לעשות לו איזה דבר דלרפואה ואפילו דבר שהוא רק משום שבות כיון שהוא רק מיחוש בעלמא אך אם יש לו צער גדול מחמת הכאב ובעבור זה נחלש כל גופו מותר לעשות על ידו אפילו מלאכה דאורייתא וכדלעיל בס״ג וע״ש בהג״ה:

קא (קא) לא יגמע וכו׳ - דמוכח מלתא שהוא לרפואה ואפילו לשהות ואח״כ יבלע אסור:

קב (קב) בהם חומץ - וה״ה יין שרף ג״כ דינו כמו חומץ אך במקום צער גדול אפשר לסמוך בי״ש דמותר לשהותו בפיו ולבלוע אח״כ [ח״א]. עוד כתב דה״ה דאסור ליתן על השן נעגעלי״ך או שפיריטו״ס וסובין חמין דכ״ז מוכח שהוא לרפואה אם לא דכאיב ליה טובא שמצטער כל גופו וכדלעיל בסי״ז [ח״א] ועיין שם לעיל דע״י ישראל מותר דוקא ע״י שינוי אך הח״א מסיק שם דאם א״א בשינוי מותר שלא בשינוי:

קג (קג) לא יערענו - פי׳ שישהה השמן בפיו ואפילו אם יבלע לבסוף דמוכחא מילתא דלרפואה עביד וכ״ש אם יפלטנו ויש מתירין כשבולעו לבסוף:

קד (קד) בשמן - ואפילו אם נותן השמן לתוך אניגרון [הוא מי סלקא] אסור:

קה (קה) בולע הוא שמן - ויש אוסרין בזה ומסיק המ״א דתלוי הכל לפי המקום והזמן דאם אין דרך הבריאים לבלוע שם שמן באותו מקום אסור כמ״ש סעיף ל״ז:

קו (קו) גונח - מכאב לבו שרפואתו לינק חלב רותח מהבהמה:

קז (קז) דבמקום צערא וכו׳ - היינו דאף דעיקר חליבת הבהמה הוא מדאורייתא משום מפרק דהוא תולדה דדש וכמו שכתבנו בריש סימן שכ״א מ״מ בזה שהוא ע״י יניקה דהוא רק כלאחר יד לא הוי רק איסור מדרבנן והתירו בזה ואף דקי״ל דבכל חולי שאין בו סכנה אומר לא״י ועושה הכא שאני דרפואה שלו הוא לינק בעצמו [ר״ן]:

קח (קח) וי״א שאם וכו׳ - האי לשון י״א אין מדוקדק דמשמע דלסברא ראשונה מותר בשבת אפילו משום צער רעב ובאמת לא הזכירו דבר זה כלל ואפשר דלדידהו אפילו ביו״ט אסור בזה אלא דין בפ״ע הוא דיש פוסקים שמחלקים בין שבת ליו״ט לענין צער רעב וכתב הב״ח וא״ר דהלכה כהיש אומרים:

קט (קט) אסור לינק - דדוקא משום צער חולי התירו אבל לא בזה דהוא עכ״פ מפרק כלאחר יד:

קי (קי) בשבת - אבל ביו״ט מותר אם אין לו א״י לחלוב על ידו. ואם יש לו מאכל לחלוב בו אסור לינק בפיו גם ביו״ט אלא יחלוב לתוך המאכל כמ״ש סימן תק״ה:

קיא (קיא) ותניק וכו׳ - משום מפרק:

קיב (קיב) לקלח מהחלב - לתוך פי התינוק:

קיג (קיג) דלית וכו׳ - וצערא יתירא נמי ליכא שם הא לא״ה שרי דמלאכה שאינה צריכה לגופה היא:

קיד (קיד) פירושו - והוא מין שרף היוצא מן האילן שיש בו ריח טוב:

קטו (קטו) שפין בו - בתוספתא איתא בסם:

קטז (קטז) מותר - דמפני ריח לא מקרי רפואה:

קיז (קיז) לקצת בריאים - צ״ל דברים וכלומר אע״פ שהדבר הזה מזיק קצת לשאר אברים שבגוף כגון הטחול שיפה לשיניים וקשה לבני מעיים וכה״ג וא״כ מוכחא מילתא שעושה כן לרפואה לשיניים דאל״ה לא היה אוכל כיון שהוא מזיק למעיים אפ״ה שרי דמ״מ אוכל הוא:

קיח (קיח) וכל שאינו וכו׳ בריאים - ומפני זה אסור לשתות משקה המשלשלין כגון לענה וכיוצא בו [רמב״ם] אם לא שמצטער וחלה כל גופו עי״ז או שנפל למשכב אפילו הוא חולי שאין בו סכנה שרי וכדלקמיה בהג״ה:

קיט (קיט) אבל אם וכו׳ - והיכא דיש לו שום מיחוש אפילו הוא אוכל ושותה לרעבון ולצמאון אסור [א״ר וכ״מ בטור] והטעם דכיון דהוא חולה וזה הוא רפואתו יאמרו שלרפואה עושה זה ועיין בבה״ל:

קכ (קכ) אין לו שום מיחוש - דהיינו שאוכל ושותה לרעבונו ולצמאונו [מ״א בשם הטור] אבל אם הוא עושה לרפואה דהיינו כדי לחזק מזגו כתב המ״א דאפילו בבריא גמור אסור:

קכא (קכא) אם נפל למשכב שרי - פי׳ לאכול ולשתות דברים שאין מדרך הבריאים לאכול ומסתימת דברי הרמ״א משמע שא״צ אפילו שיהיה א״י מושיט לו אלא מותר לו ליקח בעצמו ואע״ג דפסקינן לעיל סעיף י״ז כדעה ג׳ דשבות שיש בו מעשה אסור ע״י ישראל ואינו מותר כ״א ע״י שינוי צ״ל דשאני התם שמיירי במלאכות דרבנן או בדברים שמחזי כעין מלאכה אבל הכא דאין בזה משום סרך מלאכה דהא לבריא מותר ורק למי שיש לו מיחוש גזרו משום שחיקת סממנים בחולה גמור לא גזרו [רדב״ז וכ״מ בביאור הגר״א בשם תה״א להרמב״ן וכן מצדד להלכה בספר בית מאיר עי״ש שהאריך בזה]:

קכב (קכב) מותר לאכול - דלאו לרפואה הוא דלגזור בזה משום שחיקת סממנים:

קכג (קכג) אין עושין וכו׳ - דהיינו כדי שיהא רעב ויחזור אח״כ לאכול הרבה:

קכד (קכד) אסור בסם - דדמי לרפואה וגזירה משום שחיקת סממנים:

קכה (קכה) ליתן עליהם כוס - דהיינו שכופהו על הטבור למי שחש במעיו ואוחז הכוס את הבשר ומושך אליו את המעים ומושיבן במקומן [רש״י וה״ה שמותר ליתן בגדים חמים למי שחש בבטנו ובמעיו וכדלעיל בסימן שכ״ו או חרסים או לבנים חמים:

קכו (קכו) אע״פ וכו׳ - הוא מלשון הטור וכונתו דלא נימא כמו דאסרו לרחוץ בחמין כמו כן כל חמים אסור לגופו לפיכך אשמעינן דמותר וכעין דאיתא בברייתא שבת מ׳ ע״ב מיחם אדם אלונטית ומניח על בני מעיו בשבת והעתיקו הטור והרמ״א לעיל בסימן שכ״ו ס״ו בהגה״ה:

קכז (קכז) לסוך - דמה שמפקח שכרותו ממנו אין זה רפואה [ט״ז וא״ר] ועיין באחרונים שהסכימו דמותר לשאוף טאבא״ק בנחיריו בין שעושה כן לפי שעלול במיחוש הראש ובין להפיג השכרות דכיון שנתפשט שאיפת הטאבא״ק לגדולים ולקטנים משום תענוג או משום ריח לא מוכחא מילתא דעביד לרפואה:

קכח (קכח) בשמן ומלח - מעורבין יחד [א״ר]:

קכט (קכט) בכח - ר״ל שפושטין ומקפלין זרועותיהן לפניהן ולאחריהן ומתחממין ומזיעין [פיר״ח]:

קל (קל) כדי שייגע ויזיע - והיא בכלל רפואה ואין להקשות כיון שאין כאן שייכות שחיקת סממנים היה לנו להתיר כמו בסעיף שאח״ז י״ל דכיון שלפעמים מביאין הזיעה על החולה ג״כ ע״י סממנים חיישינן שיעשה רפואה האחרת משא״כ בסעיף שאח״ז שאין שייכות רפואה לאותן הדברים ע״י שחיקת סממנים כלל לא גזרינן. ודע דלפי מה דפסקינן לעיל בסי״ז דע״י ישראל אין עושין שבות דרבנן לחולה שאין בו סכנה כ״א ע״י שינוי ה״נ בענייננו אפילו הגיע לכלל חולה שאין בו סכנה אין עושין ד״ז כ״א ע״י שינוי וכ״ש אם הוא רק בריא שחושש. והשפשוף שעושין ליגיעי כח כדי להשיב כחן ולבטל מהם עייפותן מסתפק בש״ג אם דבר זה דומה לרפואה ואסור או לא אך לפי מה שכתב המ״א בסקמ״ג דאפילו בריא גמור אם עושה שום רפואה כדי לחזק מזגו אסור גם בזה אין להקל:

קלא (קלא) ואסור לדחוק - שמא יבוא להשקות לו סממנים המשלשלים:

קלב (קלב) כוס חם - הוא הנזכר לעיל בסעיף מ״ם וחזר ושנאו כאן שהוא מלשון הרמב״ם שכלל הכל בטעם אחד:

קלג (קלג) על הטבור - כתב הח״א דהוא החולי שקוראין [הייב מוטער]:

קלד (קלד) ולהעלות אזנים - גידי האזנים פעמים שיורדין למטה ומתפרקין האזנים [רש״י]:

קלה (קלה) שכנגד הלב - ומעכב את הנשימה [רש״י]:

קלו (קלו) ויש לו צער - דאל״ה היה אסור עכ״פ משום עובדא דחול:

קלז (קלז) רוחצין וכו׳ - פי׳ אף שכונתו לרפואה כיון שרוחצין בו בריאים מותר אך בזמן שאין דרך לרחוץ בחמי טבריה אלא לרפואה אסור בשבת אם שוהא [מ״א וש״א]:

קלח (קלח) מלוחים - פי׳ ומועילים מפני זה קצת לרפאות ודע דאפילו יש לו חטטין בראשו ג״כ מותר [הסכמת הפוסקים]:

קלט (קלט) ובמי משרה - ששורין שם פשתן וה״ה בימה של סדום:

קמ (קמ) שהם מאוסים - איתא ברמב״ם אין רוחצין במים שמשלשלים [היינו מים שמצננים את הגוף ובא לידי שלשול] ולא בטיט שטובעין בו וכו׳ מפני שכל אלו צער הם וכתיב וקראת לשבת עונג עכ״ל וכ״כ הסמ״ג וא״כ אסור לשתות משקה המשלשל דאין לך צער גדול מזה [מ״א] והיינו אפילו אם אינו מכוין לרפואה אלא מפני איזה טעם דאם היה מכוין לרפואה בלא״ה אסור אם לא כשהוא בא לכלל חולה שאין בו סכנה דאז מותר וכנ״ל בסל״ז:

קמא (קמא) ודוקא ששוהה - דמוכחא מילתא דלרפואה קעביד שהרי המים עכורין וסרוחין ואינו עומד שם בשביל הנאה:

קמב (קמב) כמיקר - ואע״פ שהן עכורין אמרינן לא מצא מים יפים ולעולם להקר קעביד. ואפילו יש לו חטטין בראשו נמי מותר [גמרא]:

קמג (קמג) ואין בכך משום צידה - אע״ג דע״י הלחש אינו יכול לזוז ממקומו עד שנוכל לתפסו מ״מ מותר דאין זה צידה טבעית ואע״ג דפסקינן בסימן שט״ז ס״ז דאפילו לצוד להדיא מותר כדי שלא ישכנו צ״ל דהכא מיירי דליכא אלא חששא רחוקה כגון דאינו רודף אחריו כלל וכדומה [א״ר ע״ש] ועיין לעיל בסימן ש״ו ס״ז במ״ב שם:

קמד (קמד) להקר - פי׳ מי שחש בעינו נותנים כלי מתכות על העין כדי לקרר וה״ה שמקיפין בטבעת או בכלי את העין כדי שלא יתפשט הנפח [רש״י] וכתב הח״א וה״ה דמותר לדחוק בסכין חבורה כדי שלא תתפשט:

קמה (קמה) שיצא ממקומו וכו׳ - המ״א חולק ע״ז וס״ל דדוקא עצם הנשבר מותר להחזירו כדאיתא בגמרא אבל העצם הנשמט ממקומו אסור להחזירו דאפילו לשפשף הרבה בצונן אסרו כדאיתא בס״ל וכ״ש חזרה והעתיקוהו כמה אחרונים ומ״מ ע״י א״י נראה שאין להחמיר ובספר שלחן עצי שטים חולק על המ״א וכתב דכל שיצא ממקומו לגמרי שקורין אוי״ש גילענק״ט חשיב סכנת אבר כמו נשבר אם לא יחזירנו מיד ושרי להחזיר אפילו ע״י ישראל וכבסעיף י״ז עכ״ל והאי דלעיל סעיף למ״ד איירי לדעתו בשלא נשמט לגמרי ממקומו ונראה דגם לדעת המ״א אם הרופא אומר שנפרק בחזקה ויוכל לבוא לידי סכנת אבר שמותר למשוך ולהחזירו למקומו כדרך שעושה בחול:

קמו (קמו) יצבע אותו - ואע״ג דמקלקל הוא ופטור מ״מ אסור לכתחלה ובבגד אדום פשיטא דאסור [מ״א]. ובמקום הדחק הסכימו האחרונים דיש להקל דהוא דרך לכלוך:

קמז (קמז) ואסור להוציא דם - הוא ענין בפני עצמו דהיינו שאסור לדחוק בידיו על המכה כדי להוציא דם או כשכורך איזה דבר על המכה [אפילו בדבר דלית ביה משום צביעה] אסור להדקה כדי שיצא דם דהוא חובל והוי אב מלאכה ויש שסוברין דה״ה אם מניח על המכה דבר שמושך ליחה ודם [כגון צו״ק זאל״ב וכיו״ב] ג״כ הוי מלאכה דאורייתא כיון שנתכוין לזה ועכ״פ איסור בודאי יש. המדבק שרץ עלוקה [שקורין פיאווקע״ס או אייגלי״ן] שתמצוץ דם מצדד המ״א דיש חיוב בזה וע״כ אסור בכ״ז לכו״ע לעשות ע״י ישראל לחולה שאין בו סכנה אלא ע״י א״י. המוצץ דם בפיו מן החבורה חייב ולכן אסור למצוץ דם שבין השיניים [אחרונים]:

קמח (קמח) לכך יש וכו׳ - אתחילת הסעיף קאי:

קמט (קמט) ויש אומרים שכורך וכו׳ - בב״י מפקפק בזה משום דמרפא ולהכי כתב זה רק בשם יש אומרים אבל בא״ר בשם מלבושי יו״ט וכן בתו״ש מצדד להקל:

קנ (קנ) לשום וכו׳ - וכ״ש דאסור לשום קריסטי״ר אף שהוכנה מאתמול ובזה אסור אפילו ע״י שינוי גזירה משום שחיקת סממנים אם לא בחולה אף שאין בו סכנה וכמ״ש בסעיף י״ז דאז מותר ע״י שינוי ויזהר שלא יבוא לידי מלאכה דאורייתא גם לא יערב מים ושמן כדרך שעושין וכמבואר לקמן בסימן של״א ס״ז [ע״ש במ״ב ובה״ל] אלא ישפוך הכל לתוך הכלי וטוב לעשות הכל ע״י א״י אם אפשר:

קנא (קנא) פתילה - העשויה מחלב או בורית או מנייר ושארי דברים וטעם איסורן משום דאיידי דממשמש שם כמה פעמים להכניס ולהוציא קרוב לודאי שישיר השער שם וכמו בצרור לעיל בסימן שי״ב ס״ז ועיין בה״ל:

קנב (קנב) בנחת - ולא יבוא עי״ז לידי השרת נימין. כתב הח״א דכ״ז אם היה הפתילה עשויה מע״ש אבל לעשות בשבת הפתילה הנ״ל ואפילו הוא עושה אותה מנייר שכורך אותו ומקשה אותו יש בו איסור דאורייתא משום מכה בפטיש אם לא לחולה שיש בו סכנה אבל מה שעושין מחתיכת לפת מותר כיון שהוא מאכל בהמה אין בו משום תיקון כלי: יבשיבש

סימן שכט

א (א) לידי סכנה - כגון דאיכא שם חולים או קטנים שאינם יכולים לברוח:

ב (ב) מכבין - וה״ה דשרי להפסיק בכלים של מתכות או בכלי חרס מלאים מים אפילו צריך להביא הכלים דרך ר״ה דאיכא הרבה איסורים. כתב המ״א אם יכול להציל את החולה וקטן לישא אותם דרך ר״ה אעפ״כ מוטב לכבות דלא הוי כ״א מלאכה שאצ״ל דפטור עלה משא״כ לעבור דרך ר״ה דהרבה פוסקים סוברים דגם בזמנינו יש לנו ר״ה והח״א בכלל הבערה כתב דלדעתו מוטב לעבור דרך ר״ה משיכבה עי״ש:

ג (ג) אפילו וכו׳ - פי׳ לא מבעיא אם באותה חצר שהיו בה ט׳ א״י וחד ישראל נפל מפולת דבודאי מפקחין דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואין כאן רוב א״י אלא אפילו היו ט׳ וכו׳:

ד (ד) ופירש אחד - לאו דוקא אחד אלא אפילו פירשו רובא וכדמסיים טעמא כיון שנשאר קביעות הראשון וכו׳:

ה (ה) קביעות הראשון במקומו - ואע״ג דבעלמא אמרו כל דפריש מרובא פריש אפילו היכא דהקביעות נשאר במקומו גבי פיקוח נפש אקילא רחמנא דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם משמע שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל:

ו (ו) כמחצה - וספק נפשות להקל ועיין בא״ע סימן ד׳ סל״ד דתינוק שנמצא בעיר שרובה עו״ג אין מחללין עליו את השבת כיון דבכל יום ויום פורשים כולם ממקום קביעותם אזלינן אחר הרוב ורמ״א בהג״ה פליג שם וס״ל דמפקחין עליו את הגל דבני העיר חשיבי כקביעי ודמיא לדינא דהכא ודעת הגר״א שם לפסוק כהרמ״א עי״ש ואם נמצא בדרך ורוב העוברים עו״ג לכו״ע אזלינן בתר רובא [פמ״ג]:

ז (ז) אם נעקרו כולם - פי׳ שנעקרו להתפזר כל אחד לדרכו ובטלה קביעותם אבל אם יצאו תכופים יחד זה אחר זה כיון דעדיין הם בחבורה אחת נקרא קבוע ודינו כדמעיקרא:

ח (ח) ספק חי - הלשון מגומגם דהוי ליה לחשוב בתחלה ספק ישנו ואח״כ ספק חי וכן איתא במשנה:

ט (ט) הוא שם - ומיירי שהיה שם בעת המפולת ואינו ידוע אם הספיק לצאת מתוך ההפכה ונראה דה״ה אפילו לא ראינו אותו מתחלה להדיא רק בבית זה מצוין בני אדם בעת הזאת נמי מחללין ומפקחין את הגל. הבא במחתרת בענין שמותר להרגו ובעת חתירתו נפל עליו גל אין מפקחין אותו דגברא קטילא הוא (פוסקים בשם הגמרא). ישראל בעל עבירות לתיאבון כל זמן שאין כופר בתורה נראה דמחללין עליו שבת כדי להצילו אבל אם הוא להכעיס אסור להצילו אף בחול וכ״ש דאסור לחלל עליו שבת בפיקוח הגל או בשאר רפואה וה״ה לכל הני דאיתא ביו״ד סימן קנ״ח ס״א וב׳ ע״ש:

י (י) אז ודאי מת - דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו משמע דהרוח חיים תלוי באפיו:

יא (יא) ל״ש פגעו ברגליו - ר״ל דלא נימא דכיון שאין אנו מרגישין חיות בלבו בודאי מת ולא יפקח הגל יותר קמ״ל דגם בזה צריך לבדוק עד חוטמו:

יב (יב) על עסקי ממון וכו׳ - דבשביל הפסד ממון לא הותר איסור שבת:

יג (יג) ואפילו סתם - דספק נפשות להקל:

יד (יד) לספר וכו׳ - עיר שמבדלת בין גבול שישראל דרים בה לגבול העו״ג וחיישינן שאם ילכדוה משם תהא הארץ נוחה ליכבש לפניהם:

טו (טו) אפילו לא באו וכו׳ - ר״ל כשהקול יוצא שרוצים לבוא אעפ״י שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו דאין מדקדקין בפק״נ [לשון או״ז] ודין זה אריכא נמי קאי [אחרונים]:

טז (טז) שאם לא יניחנו וכו׳ - וה״מ כשבאו על רבים דבודאי יש לחוש שיעמוד אחד נגדם ולא ירצה ליתן להם ממונו ויהרגוהו ולכן הוי כמו שבאו על עסקי נפשות אבל כשבאו על יחיד יניח ליקח ממונו ולא יחלל את השבת:

יז (יז) הכל לפי הענין - היינו לפי מה שמשער כעסן ופחזותן. ודע דהיום כשבאו מהאומות שחוץ לגבולינו לשלול שלל ולבוז בז בודאי מחויבים אנו לצאת בכלי זיין אפילו על עסקי ממון וכדינא דמלכותא וכן מבואר ברוקח ואגודה דהיכא דאיכא חשש שמא יכעסו יושבי הארץ עלינו מחללין עי״ש:

יח (יח) בפני עכו״ם - וה״ה מישראל כשהוא משער שיבוא לידי סכנה דהא ניתן להצילו בנפשו וכן כשאדם נרדף מפני נחש או דוב ג״כ מצוה להצילו ואפילו בעשיית כמה מלאכות בשבת [רמב״ם]:

יט (יט) כדי להצילם - ומ״מ אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחייו קודם לחיי חבירו (או״ה) ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקו דידיה מודאי דחברו אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך [פתחי תשובה חו״מ סי׳ תכ״ו]:

כ (כ) חוזרים וכו׳ - כדי שלא להכשילם לעתיד לבוא שלא ירצו להציל עוד:

כא (כא) למקומם - עיין לקמן בסימן ת״ז:

סימן של

א (א) ומחללין - ולכן מן הראוי לאשה שהגיעה לחודש טי״ת להזמין בכל ע״ש כל הדברים הנצרכים לה דשמא יזדמן לידתה בשבת ולא תצטרך לחלל שבת [ס״ח סימן תתנ״ה]:

ב (ב) ממקום למקום - ואפילו מחוץ לתחום:

ג (ג) נר - אם הוא לילה ואע״פ שחברותיה יודעות לעשות לה כל הדברים הנצרכים לה אעפ״כ קים להו לחכמים דלא מיתבא דעתא דיולדת כששרויה בחשך וכתבו בתוספות ישנים שלהי יומא דמשו״ה אפילו אינה אומרת כלום וגם החכמה אינה אומרת כלום נמי מדליקין ועיין בבה״ל:

ד (ד) סומא - אע״פ שבזה לא שייך טעמא הנ״ל דבלא״ה שרויה בחושך אעפ״כ מיתבא דעתה בנר דלוק דקאמרה אי צריכנא מידי חזיא חברותיה ועבדי לי ואע״פ דהדלקת הנר עיקרה אינה לרפואה אעפ״כ מחללין דקים להו לרבנן דיתובי דעתא דיולדת הוא מילתא דמסתכנא בה בלא״ה:

ה (ה) משנין - ואפילו למ״ד בסימן שכ״ח סי״ד דגבי פקוח נפש לא בעיא שינוי הכא שאני מפני שכאב היולדת דבר טבעי הוא ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה לפיכך החמירו בה לשנות [מ״א בשם המ״מ וכ״כ המאירי] וכ״ז בדליכא עיכוב לחולה אבל אם אינו נעשה בזריזות בשינוי כמו בלא שינוי מצוה לעשות בלא שינוי למהר הדבר בכל כחו [חידושי הר״ן בשם ר׳ יהונתן והה״מ וכן מבואר בשכ״ח כמה פעמים]:

ו (ו) להביא לה כלי - עם שמן וכה״ג:

ז (ז) תלוי בשערה - שלא כדרך המוציאין דאינו כ״א שבות בעלמא וזה עדיף מאם תסוך השמן בשערה ותביא אצלה ותסחוט את השער דהתם איכא עוד איסורא דסחיטה דאע״פ דאין סחיטה בשער לחיוב מ״מ בודאי אסור משום שבות ומיהו אם מספקת לה ממה שתביא השמן בידה זה יותר עדיף מכל הני דלעיל [כ״מ בגמרא]:

ח (ח) עכו״ם אין מילדין - ואפילו בשכר דבחול מילדין משום איבה כמבואר ביו״ד סימן קנ״ד הכא אסור משום דיכולה להשתמט ולומר דאין מחללין שבת כ״א להההוא דמנטר שבתא וכתב המג״א ובמקום דאיכא למיחש לאיבה גם בכה״ג שרי אם אין בה חלול. ודע דהרופאים בזמנינו אפי׳ היותר כשרים אינם נזהרים בזה כלל דמעשים בכל שבת שנוסעים כמה פרסאות לרפאות עובדי כוכבים וכותבין ושוחקין סממנים בעצמן ואין להם על מה שיסמוכו דאפילו אם נימא דמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה בין העו״ג [אף דג״ז אינו ברור עיין בפמ״ג] איסור דאורייתא בודאי אסור לכו״ע ומחללי שבת גמורים הם במזיד השם ישמרנו:

ט (ט) אחד מאלו - ודוקא לענין הדברים אשר אפשר לעשותן בלי איחור ועיכוב להכי צריך להמתין עד שנראה אחד מג׳ סימנים האלה אבל לענין קריאת חכמה ממקום רחוק וכדומה שאם נמתין עד שיעורים האלה תתאחר החכמה לבוא ע״כ משעה שמרגשת קצת אפילו בספק מותר בקריאתה ואפילו היא רחוקה ג׳ פרסאות:

י (י) שלשה ימים - ולא חשבינן מעת לעת כמ״ש סימן תרי״ז לגבי יוה״כ וע״כ אם הולידה ביום ד׳ קודם בין השמשות שוב אסור לחלל עליה שבת אם לא אמרה צריכה אני כ״כ המ״א ועיין בסימן תרי״ז שמגמגם הגר״א מאד שם וכתב דמלשון הרא״ש בפרק מרובה משמע שסובר כן בפשיטות דכונת הגמרא הוא מעל״ע ולא רק לתרוצי לדברי בה״ג קאתי וכן מוכח כדברי הגר״א בהדיא בתשובת הרא״ש כלל כ״ו סימן ג׳ שסובר כן בפשיטות ע״ש וכן משמע מדברי הריטב״א בפרק ר״א דמילה ועיין בא״ר שכתב דמדברי האו״ה ג״כ משמע דבעינן ג׳ ימים שלמים והיינו מעל״ע אח״כ מצאתי בספר נזר ישראל בשם תשובת בית אפרים שג״כ כתב כדברינו ונמצא לפ״ז דבין לענין מלאכת שבת ובין לענין יוה״כ עד ג׳ מעל״ע חשבינן לה למסוכנת ומותר אפילו לא אמרה צריכה אני ומג׳ עד ז׳ מעל״ע כשאמרה צריכה אני ונראה דלענין יוה״כ בודאי יש לצדד להקל דספק נפשות הוא ואפילו לענין שבת ג״כ אם לא נזדמן לו אז עו״ג לעשות על ידו שרי ע״י ישראל:

יא (יא) הראשונים - מגמר לידה [לחם משנה] ועיין בה״ל:

יב (יב) אפילו אמרה אינה צריכה - והם דברים שחברותיה אומרות שדבר זה עושים לחיה וכל חיה צריכה לכך ואין כאן רופא או מילדת חכמה לראות אם החיה הזאת צריכה לכך:

יג (יג) מחללין - דכיון דכל היולדות צריכות לכך אע״פ שאין אנו יודעין על זו ואפשר דיכולה להמתין עד ערב מחללים מספיקא ואין שומעין לה דדילמא חולשת הדעת נקטא לה שממאסת כל האוכלין או שאינה מרגישה לשעתה [הרמב״ן] וזה לשון הרשב״א על יולדת תוך ג׳ שאוכלת מאכל ב״א ואומרת שאינה צריכה שיבשלו עבורה בשבת והשיב דכמסוכנת אנו חושבין ליולדת מפני שאבריה מתפרקין ומרוסקת היא אלא שאינה מרגשת לשעתה ואם תאכל צונן או שאר דברים שאין המסוכנת אוכל אותם יביאוה לידי סכנה ולפיכך כל שאין לה דברים המחזיקים ומאכלים הבריאים מחללים עליה

את השבת עכ״ל ומ״מ היכי דאיכא חכמה או רופא ואומרים ג״כ שא״צ שומעין להם שהרבה חיות שאין עושין להם חמין בכל יום וכתב המג״א שעכשיו נוהגות היולדות שאוכלות חמין של אתמול בשבת עכ״ל ומ״מ נראה דהכל לפי החולה:

יד (יד) מג׳ ועד ז׳ אמרה אינה צריכה - לפי שאינה בחזקת מסוכנת לאותן הדברים שרגילות חברותיה לעשות לה ועוד שיכולה להמתין לפיכך סומכין עליה כשאומרת א״צ וכ״ז כשאמרה בפירוש אבל בסתמא מחללין דמ״מ איכא חשש סכנה ואם אומר רופא או חכמה שצריכה פשיטא דמחללין אפילו החיה אומרת אינה צריכה אבל אם שאר חברותיה אומרות שצריכה אין שומעין להם להכחיש את החיה. ודע עוד דאם החיה אומרת צריכה אפילו מאה רופאים אומרים א״צ שומעין לה דלב יודע מרת נפשו וכמו שנתבאר בסימן תרי״ח:

טו (טו) מכאן ואילך וכו׳ - כיון שאנו יודעים שאין לה חולי אחר ואף היא אינה אומרת כן הכל בקיאים דמשום לידה אין לה סכנה לחמים ולשאר צרכי היולדת ופשיטא דיכולה להמתין עד הערב [רמב״ן בחידושיו]:

טז (טז) כחולה שאין וכו׳ - שאומר לעו״ג ועושה [גמרא]:

יז (יז) אפילו דרך ר״ה - דבלא הבאת סכין אין רבותא דליכא חלול שבת כלל בקריעת בטן מתה דמחתך בשר בעלמא הוא וליכא משום חבורה [גמרא]:

יח (יח) שמא ימצא חי - ואשמועינן שאפילו ספק פיקוח נפש זה שלא היה עדיין בחזקת חי לעולם אפ״ה דוחה שבת [גמרא]:

יט (יט) משום דאין וכו׳ - ושמא רק נתעלפה ואם יחתכוה ימיתוה וצריכין אנו להמתין ואדהכי מיית הולד [מ״א]:

כ (כ) מדורה - וה״ה בזמנינו להחם התנור:

כא (כא) כל ל׳ - אם יש לה צער צנה דס״ל דיש סכנה לחיה כל ל׳ בצנה ולפיכך אם א״א ע״י עו״ג עושין ע״י ישראל [ממ״א וש״א] ולשאר חולה ע״י עו״ג מותר אפילו לאין סכנה אם צריך למדורה וליש סכנה אם אומר שצריך מותר אפילו ע״י ישראל בשא״א בעו״ג [ב״ח וא״ר] ועיין בבה״ל שהבאתי דעת הרבה גדולי הראשונים שסוברין דחיה אחר שבעה דינה לענין מדורה ג״כ כשאר חולה שאין בו סכנה:

כב (כב) עושים לו כל צרכיו - היינו הא דמבואר לקמיה:

כג (כג) ומרחיצין - אינו לפי הסדר המבואר בש״ס ומפיק מקרא ושם איתא דחותכין הטבור ואח״כ רוחצין אותו וכ״כ הרמב״ם בפ״ב מהלכות שבת. ודע דממה שהביא המ״א בשם התוספות מוכח דאין עושין מלאכה דאורייתא בשביל דברים אלו דאין במניעתם סכנה אלא צערא בעלמא וא״כ לפ״ז אם אין לו סכין לחתוך הטבור וצריך להביאו דרך ר״ה אסור להביאו אלא יקשרנו לע״ע וה״ה בשארי דברים המוזכרים כאן ובבאור הלכה הבאתי דעת ראשונים דמותר לחלל במלאכה דאורייתא בשביל זה ע״ש ועכ״פ להביאו ע״י עו״ג או להחם חמין על ידו לרחוץ הולד בודאי מותר:

כד (כד) ומולחין אותו - כדי שיתקשה הבשר [רש״י] ומשמע מזה דהמליחה תהיה במלח [עפמ״ג] ובפירוש המשנה להרמב״ם כתוב ונותנין עליו אבק ההדס והדומה לו וכ״מ בערוך ערך לף ע״ש:

כה (כה) וטומנין השליא - ולא בקרקע דמשום זה לכו״ע לא מחללינן שבתא אלא כך היה מנהגם כשחל בשבת עשירות טומנין אותה בספלים של שמן או בספוגין של צמר ועניות במוכין או בתבן ובחול אלו ואלו טומנין אותה בארץ [ירושלמי]:

כו (כו) כדי שיחם הולד - והיה זה מדרך סגולה אצלם:

כז (כז) וחותכין - אחר שקושרין אותו ועיין במג״א שחתיכת הטבור בעלמא אינו כ״א שבות ובספר קובץ להרמב״ם כתב בשם ספר שושנים לדוד שהוכיח דיש בזה איסורא דאורייתא ורק הכא מותר ע״ש:

כח (כח) אבל נולד לח׳ - דודאי לא חיי:

כט (כט) אין מחללים - דכיון דמספקא לן אם היה בן קיימא מעולם לא מחללינן ולא דמי להא דיושבת על המשבר בסעיף ה׳ דהתם מיירי דכלו לו חדשיו [מ״א] ועיין בה״ל מה שכתבנו בזה:

ל (ל) אא״כ גמרו וכו׳ - קאי גם אבן ח׳ כדאיתא בב״י והטעם דאמרינן שהוא בן שבעה ואשתהויי הוא דאשתהי ועיין בבאור הגר״א שנשאר בדין השו״ע בצ״ע ודעתו דלענין חלול שבת לא סמכינן אגמרו לחוד כ״א דוקא כששהה ג״כ שלשים יום ורק לענין טלטול התינוק נוכל לסמוך אסימנא דגמרו לחוד:

לא (לא) או ספק וכו׳ - והאחרונים הסכימו דדוקא כשידוע שהוא בן חי״ת כגון שבעל ופירש אבל מספק מטלטלינן כל תינוק:

לב (לב) להוציא בידה - על הארץ דאין זה כדרך מפרק כיון שהולך לאיבוד ועוד דהוי מלאכה שאצ״ל דפטור ומשום צערא ל״ג כמו מפיס מורסא:

לג (לג) מישרים - בידים:

לד (לד) מחמת צער הלידה - כתב המ״א ודוקא ביום הלידה אבל אח״כ אסור אבל באמת מהרבה פוסקים משמע דאין חילוק בזה ואפילו לאחר חודש או ב׳ חדשים מותר ועיין בבאור הגר״א שכתב שכן ג״כ דעת השו״ע להקל בזה כמותם וע״כ אין להחמיר בזה ומ״מ אם נתפרקה חוליא של שדרה ממקומה לכו״ע אסור ליישב בידו חוליות של שדרה אחת על חברתה דמחזי כבונה אם לא ביום הלידה דאז יש לצדד להקל אף בזה:

לה (לה) שלא יתעקמו אבריו - וברא״ש פי״ז משמע דאפילו לכרכו כדי לישר אבריו ג״כ שרי לעולם והטעם בגמרא משום דאורחיה תמיד בהכי ולא הוי כמתקן ומשמע דאם היה תינוק שאין כורכין אותו בחול ונתעקמו אבריו אסור לכרכו בשבת:

לו (לו) מותר - ולא גזרינן בזה משום רפואה דאורחיה דתינוק ליפול ערלת לשונו ולא מחזי כרפואה:

סימן שלא

א (א) בשבת - דכתיב וביום השמיני ימול ביום ואפילו בשבת [גמרא]:

ב (ב) ומוצצין - אע״ג דע״י המציצה הדם ניתק מחיבורו והויא ליה חובל אעפ״כ מוצצין משום דסכנה לולד כשלא ימוץ הדם [גמרא]:

ג (ג) כמון - היה דרכם לתת מין בשמים שחוק לרפואה וה״ה לתת אספלנית [תחבושת] על המילה [משנה שם] ועיין לקמן בס״ד אם לא היה לו כמון שחוק מע״ש:

ד (ד) חוזר וכו׳ - דאף דגמר לחתוך הערלה ובדיעבד יצא ידי מצות מילה אפילו בלא אלו הציצין מ״מ כל זמן שלא סילק ידו מן המילה מקרי כלכתחלה וכולה חדא מלתא היא דנתנה שבת לדחות אצלה ועיין בחידושי הר״ן שכתב דאפילו כבר סילק ידו מן החתוך והתחיל לפרוע מקרי עדיין לא סילק ידו מן המילה דמילה ופריעה חדא מילתא היא [אך כשהוא עוסק במציצה מסתפק שם אם מותר בשבת לחזור לציצין שאינם מעכבין דדלמא המציצה מקרי רק רפואה ולא צורך מילה עי״ש] ולפ״ז פשוט דאפילו אם הפורע הוא אחר כ״ז שהוא עוסק במצותה מותר לו לראשון לחזור ולגמור את הציצין שאינם מעכבין דלא משגחינן במה שהוא סילק ידו כיון דעדיין לא נגמרה מצות מילה:

ה (ה) אפילו על ציצין וכו׳ - היינו רצועות של בשר שנשארו בין מהערלה ובין מעור שפורע:

ו (ו) המעכבין - ג״כ בין במילה ובין בפריעה וכנ״ל:

ז (ז) אפילו רוב גובהה - וכ״ש רוב הקיפה של העטרה אע״פ שאינה רוב גובהה (ועיין ביו״ד סימן רס״ד בב״י ובש״ך) וע״ש באחרונים שנבתאר מה נקרא עטרה:

ח (ח) אם גמרו וכו׳ - דאף דבן חי״ת בעלמא לאו בר קיימא הוא בזה שגמרו אמרינן האי בר שבעה הוא ואשתהויי אשתהי הולד בבטן אמו [מ״א]:

ט (ט) ספק בן זיי״ן וכו׳ - וה״ה ספק בן חי״ת ספק בן טי״ת והטעם בכל זה דלא מחללינן שבת מספיקא:

י (י) בן ז׳ ודאי - היינו שבעל אותה ופירש עד שהוכר עוברה אבל לא סמכינן לומר דמסתמא נתעברה אחר ליל טבילה או משעה שפסקה לראות דם דאין זה הוכחה ברורה:

יא (יא) ועיין ביו״ד וכו׳ - דשם מבואר דעת רמ״א דספק בן חי״ת או בן זיי״ן אפילו לא נגמר שערו וצפרניו מלין בשבת ממ״נ דאי בר מילה הוא שפיר מהיל ואי לא מחתך בבשר בעלמא הוא ואין בזה משום חבורה כיון דהוי נפל. והנה בב״ח וט״ז דעתם לפסוק כהשו״ע אבל בא״ר הביא בשם ספר לח״מ שהמנהג למול ספיקות וגם במאירי כתב שכן דעת כל הגאונים וכ״כ הרדב״ז סימן ל״ב ונהרא נהרא ופשטיה:

יב (יב) אינה דוחה - דכי כתיב וביום אשמיני קאי:

יג (יג) אנדרוגינוס - הוא ילד שיש לו זכרות ונקבות כנקבה [רמב״ם פ״א מהלכות מילה]:

יד (יד) ונולד ביה״ש - בין ביה״ש דע״ש ובין ביה״ש דמו״ש בשניהם אין מילתן דוחה שבת ונדחה ליום א׳ ומה הוא ביה״ש י״א דקרוב לרבע שעה [הוא שעה זמניית כן בארנו לעיל בסימן רס״א בבה״ל ד״ה שהוא ע״ש] קודם ליציאת ג׳ כוכבים בינונים הוי ספק לילה ורביע שעה יוצא מכלל ספק ואם נולד אז בשבת מונין אותו לשבת הבאה אבל כמה פוסקים מחמירין בזה וס״ל דמעת שנתכסה החמה מעינינו עד יציאת ג׳ כוכבים בינונים הוא הכל בכלל ביה״ש וכ״כ הברכי יוסף דנתפשט כן המנהג בכל ערי א״י וכ״כ בספר זכור לאברהם ובספר סדר זמנים ואפילו אם ספק לו אם נולד קודם ביה״ש או בזמן ביה״ש ג״כ פסק הרדב״ז להחמיר דנדחה ליום א׳ והביאוהו האחרונים ועיין בבה״ל:

טו (טו) ונולד כשהוא מהול - פי׳ שאפילו בלא קישוי נראה מהול אבל כשאין נראה מהול רק כשיתקשה מילתו דוחה שבת:

טז (טז) ויוצא דופן - שנתקשה אמו בלידתה והוציאוהו לאורך הבטן ע״י סם:

יז (יז) שתי ערלות - פירוש שני גידין וי״א שיש בו שתי עורות זה ע״ג זה:

יח (יח) אין מילתן דוחה שבת - וטעם כל אלה הוא משום ספק כגון גבי אנדרוגינוס הוא משום דאינו זכר ודאי וכמו כן נולד בין השמשות שמא הוא שלא בזמנה ונולד כשהוא מהול אפשר דליכא כאן ערלה כבושה והוא מהול ממש וכן מי שיש לו שתי ערלות דהיינו שני גידים הוא נמי משום דאין אנו יודעין איזה ערלה עיקרית ולסברא ב׳ דמיירי בשתי עורות זה ע״ג זה נמי טעמא דאין אנו יודעין כוונת התורה בזה חוץ מיוצא דופן וא״י שילדה התם הטעם משום דאין טמאים בטומאת לידה ולכמה תנאי בעינן כסדר האמור בפרשת תזריע דאשה כשהיא טמאה לידה בנה נמול לשמונה:

יט (יט) איזמל וכו׳ - ולענין טלטול האיזמל אחר המילה עיין לעיל בסימן ש״י סקט״ו ובמ״ב מה שכתבנו שם:

כ (כ) אומר לא״י ועושהו - דהוי שבות דשבות במקום מצוה ושרי כדלעיל בסימן ש״ז ס״ה. ומ״מ אסור להביא התינוק לבהכ״נ דרך חצר שאינה מעורבת אפילו ע״י א״י דהא יכולין למולו בביתו והרבה פעמים מלין בבית כשיש צינה. וכשצריך להוציא התינוק מביתו לחצר שאינה מעורבת אל האיזמל המונח שם מותר ע״י א״י כיון דליכא ר״ה [מ״א שם] ומ״מ טוב יותר להביא האיזמל ע״י א״י לתינוק דאם יביא התינוק אל האיזמל יהיה צריך אחר המילה להתיר עוד הפעם שבות דשבות להחזיר התינוק אצל האם משא״כ כשיביא האיזמל אל התינוק יניחנו שם עד אחר השבת [מחצית השקל] ועיין בסימן שמ״ט מה שכתבנו בזה:

כא (כא) לא יאמר וכו׳ - דגם אמירה לא״י בדבר שאסור מן התורה הוי כשאר שבות והעמידו חכמים דבריהם וכנ״ל:

כב (כב) וע״ל סימן ש״ז - ס״ה בהג״ה דשם הביא רמ״א דיש מקילין אפילו במלאכה דאורייתא לומר לא״י במקום מצוה ואף דרוב פוסקים חולקים על סברא זו והעיקר כדבריהם וכמ״ש בסימן רע״ו מ״מ לענין מילה המיקל וסומך על דבריהם לא הפסיד אם א״א בענין אחר ומכ״ש לענין הוצאה והכנסה דלהרבה פוסקים אין לנו בזה״ז ר״ה ועיין בבה״ל:

כג (כג) כמון שחוק וכו׳ - ועדיין הוא קודם המילה וכמו שיתבאר:

כד (כד) לא ישחקנו - דמכשירי מילה אינם דוחים את השבת וע״כ אם א״א לו ללועסו בשיניו תדחה המילה ולאו דוקא שחיקה שהיא מלאכה אלא אפילו להביא כמון דרך מבוי שאין משותף נמי אסור וכדלעיל סעיף ו׳. וכן לא יאמר אמול אותו ולכשיצטרך אח״כ לסממנין משום סכנה אשחוק דהא פקו״נ דוחה את השבת דכיון דעכשיו יודע שא״א לו בלא סממנין אחר המילה מוטב תדחה המילה ולא יביא עצמו לידי חלול שבת כיון שהיה אפשר להכין מאתמול. ודע דאם נתוודע לו לאחר המילה שאין לו כמון בודאי מותר להביא אף דרך ר״ה ולשחוק ומ״מ אם אפשר לו לשנות בכל זה מבלי שיגיע מזה היזק לחולה צריך לשנות וכמו שנתבאר בסימן שכ״ח סי״ב:

כה (כה) ליתן עליה - כך היו רגילין והיא רפואה שמערבין וטורפין בקערה יין ושמן כדרך שטורפין ביצה בקערה [רש״י]:

כו (כו) לא יערבם וכו׳ אלא וכו׳ - פי׳ דאסור לערבם בקערה אלא נותנים זה בפ״ע על מקום המכה וזה בפ״ע על מקום המכה ועוד יש לפרש דתרוייהו בקערה אלא דנותנים זה בפ״ע ולא יערבם בידים אלא אם יתערבו יתערבו [כ״מ ממאירי] ועיין בה״ל:

כז (כז) כל אחד לבדו - כתב ב״י דלשאר חולים נמי אסור לערב [מ״א] ועיין בבה״ל דע״י שינוי לכו״ע שרי:

כח (כח) חלוק - כעין כיס דחוק שעושים ומכסים ראש הגיד עד העטרה וקושר שם שלא יחזור העור לכסות הגיד:

כט (כט) ואם וכו׳ - אפי׳ נודע זה קודם המילה אין דוחין המילה מפני זה [כ״מ ביו״ד רס״ו בהגר״א ע״ש]:

ל (ל) חצר אחרת - אבל דרך ר״ה אסור כיון שאינו דרך מלבוש ממש ודרך כרמלית מצדד הא״ר להתיר ע״ש:

לא (לא) לא נהגו - דנשתנו הטבעים:

לב (לב) ובמדינות אלו - כלומר דבמקומותינו אף כי אין הולד מסוכן כ״כ כמו בימיהם אכן עכ״פ צורך גדול יש בדבר לפיכך על רחיצה שקודם המילה הניחו על דינא דגמרא שמותר לרחצו בחמין שהוחמו מאתמול ולאחר המילה אין קפידא אם ימתינו עד מו״ש:

לג (לג) נוהגים לרחצו - ויזהר שלא ישרה סדין במים דשרייתו היא כיבוסו וע״י א״י אפשר שיש להקל וגם יזהר מסחיטת הסדין ואם נשפך החמין יכול לומר לא״י להביא מים שהוחמו בשביל א״י אבל לא יאמר לא״י להחם לכתחלה. תינוק שהיה חולה ונתרפא אוסר התשב״ץ למולו ביום ה׳ דשמא יצטרכו לחלל שבת עליו ביום ג׳ למילתו אבל הש״ך ביו״ד סוף סימן רס״ו והמ״א מתירין וכן הסכים הא״ר להתיר ואין מחמיצין את המצוה:

לד (לד) מכינים חמין וכו׳ - משמע דאם לא הכינו אסור להחם ע״י א״י דאין מחזיקין אותו בסתמא לחולה רק למצטער קצת אך אם הרופא אומר שצריך בודאי אין להחמיר בזה:

לה (לה) ולחלל עליו שבת - היינו אפילו להחם בעצמו:

לו (לו) לא ימול - דחיישינן שמא יקלקל ונמצא מחלל שבת שלא במקום מצוה וה״ה אם לא פרע מעולם אסור לפרוע בשבת ג״כ מטעם זה. מוהל שבא ואמר שכבר מל פ״א בחול נאמן וא״צ להביא ראיה. ביו״ד סוף סימן רס״ו כתב בהג״ה שטוב להחמיר לכתחלה שלא ימולו שני מוהלין מילה אחת בשבת שזה ימול וזה יפרע אלא המל הוא עצמו יפרע אבל הרבה אחרונים כתבו שיש להקל בזה וכן המנהג בכל מדינת פולין תמיד הם שני מוהלים זה חותך וזה פורע בין בחול ובין בשבת ובחכמת אדם כלל קמ״ט כתב דעכ״פ לא יכבד שלשה בני אדם אלא הפורע יהיה המוצץ אבל בישועות יעקב דחה זה וכתב דהמציצה יכול להיות באחר דהוא ענין בפ״ע:

לז (לז) בשבת - ולענין יו״ט אם הוא יו״ט שני של גליות בודאי יש להקל וביו״ט ראשון יש דעות בין האחרונים אך אם הוא יודע בעצמו שיכול למול ואין מוהל אחר בודאי אין להחמיר:

לח (לח) מותר למול בשבת - ואפילו איכא אחר דמל זמנין טובא:

לט (לט) אפילו וכו׳ - פי׳ לאפוקי ממאן דס״ל דאב בעצמו לא ימול בשבת היכא דאיכא אחרינא משום דלגבי דידיה הוי פסיק רישא דניחא ליה שהרי הוא מתקן את בנו קמ״ל דלא אמרינן הכי דגם לגבי אחרינא פסיק רישא דניחא ליה הוא שהרי הוא רוצה למולו ולזה קאתי ואפ״ה התירה התורה [תה״ד]:

סימן שלב

א (א) אין מילדין וכו׳ - פירוש למשוך הולד מן הרחם דאיכא טרחא יתירא ועיין באחרונים שהסכימו דאף לסעודה [היינו שאוחז הולד שלא יפול לארץ ונותן לו דד לתוך פיו] אסור בשבת וכן כל צרכי לידה המבואר בסימן תקכ״ג ע״ש:

ב (ב) מפרכסין - פי׳ להסיר את הגלד:

ג (ג) אותה - את המכה:

ד (ד) בגמר מכה - שנתרפאה המכה וע״כ אין לטרוח בשביל בהמה כדי לענגה:

ה (ה) יכול להריצה וכו׳ - דאע״ג דזהו רפואה וברפואה לאדם גזרו משום שחיקת סממנים ברפואת בהמתו אין אדם בהול כ״כ שיבוא לשחוק סממנים וה״ה אם היא קרובה למיתה מחמת זה דאז בודאי בהול אפ״ה מותר דאי לא שרית ליה אתי לידי שחיקת סממנים ושאר מלאכה דאורייתא וכדלקמיה בסעיף ד׳:

ו (ו) כדי שתייגע - אבל אסור לעשות בשבילה שום מלאכה דאורייתא או דרבנן אפילו היא מתה וע״י א״י מותר לעשות כשהבהמה חולה [ח״א]:

ז (ז) יכול להעמידה - הכל כנ״ל בסק״ה:

ח (ח) ואם הוא ספק וכו׳ - דמתוך שאדם בהול על ממונו אי לא שרית ליה אתי למעבד בעצמו איסורא דאורייתא:

ט (ט) תמות - ועיין בח״א שכתב דאפילו אם היא רק חולה בעלמא ג״כ מותר ע״י א״י כדי לרפאותה משום צער בע״ח אבל להקיז לסוס כדי שיאכל יותר בודאי אסור:

סימן שלג

א (א) שמותר להסתפק ממנו - למאכלו ולמאכל בהמתו שאינו מוקצה דקי״ל כר״ש דלית ליה מוקצה אלא בגרוגרות וצמוקים שהניח ליבשן משום דדחינהו בידים ולא חזיין עד שיתייבשו וכמ״ש בסי׳ ש״י ס״ב מ״מ אם אינו רוצה להסתפק ממנו אלא להתחיל בו לפנותו אסור לעשות כן לדבר הרשות והטעם משום טרחא או משום עובדין דחול:

ב (ב) אסור להתחיל וכו׳ - היינו אפילו פחות מד׳ וה׳ קופות ומשמע דאם התחיל מע״ש שרי לפנותו בשבת פחות מד׳ וה׳ קופות אף לדבר הרשות:

ג (ג) לפנותו - אבל מותר לעשות שביל ברגליו לכאן ולכאן דרך הליכתו ויציאתו דזה לא הוי בכלל פינוי:

ד (ד) לדבר מצוה - ואפילו בענין שיש בו טורח יותר כגון להגביהם ולשלשלם בחלונות שבכותל או להורידם בסולמות או לטלטלם מגג לגג:

ה (ה) חמש קופות - ולא יותר משום טרחא וכנ״ל בסק״א:

ו (ו) שמא יבוא וכו׳ - היינו שמא יראה גומות בקרקעות האוצר ויבוא להשוותם ואפילו אין שם אלא ג׳ או ד׳ קופות אסור [א״ר]:

ז (ז) וכל שבות וכו׳ - עיין סימן ש״ז ס״ה:

ח (ח) לצורך אורחים - שבעה״ב המזמנם עושה מצוה וכמו שאחז״ל דגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה:

ט (ט) אבל כשזימן וכו׳ - ומ״מ אם מזמין חבירו שיבוא לכבוד האורח אז גם הוא נחשב כאורח לענין דשרי לפנות בשבילו ואם הסעודה בעצמה היא סעודת מצוה ודאי פשיטא דשרי לפנות לפי חשבון כולם:

י (י) שהובאו - אפילו בע״ש [דאל״כ בלא״ה אסורין משום שמא בא מחוץ לתחום וכדלעיל בסימן שכ״ה] ודעתו מבע״י בפירוש לשתות מהם אפ״ה אסור להורידן משום עובדא דחול או טרחא יתירא אלא ימשוך שם ממנו כשהוא עומד על העגלה ואם אי אפשר בענין אחר והוא צריך לשתות ממנו שרי לפורקן דמפני כבוד השבת הוא בכלל דבר מצוה [אחרונים]:

יא (יא) לכבוד אורחים - ואפ״ה אם הוא יותר מט״ו סאין אסור כמ״ש בס״א לענין אוצר. ט״ו סאין הוא אם החבית אמה על אמה ברום אמה וג׳ אצבעות [מ״א] ואם הוא מקום פסידא אם מותר בזה אמירה לא״י עיין בסי׳ ש״ז ס״ה ובסימן של״ד ואם הא״י מעצמו פורקן בשבת א״צ למחות בידו [פמ״ג]:

סימן שלד

א (א) יכול להציל וכו׳ - עיין לקמן בסי״א דלהציל מבית לחצר שלו י״א דיכול להוציא כל מה שירצה:

ב (ב) ובשחרית מזון וכו׳ - הב״ח כתב דאם הוא לאחר חצות אפילו אם עדיין לא אכל אין מציל כ״א מזון סעודה אחת ובפמ״ג מפקפק בזה:

ג (ג) שהדליקה בו - ר״ל וע״כ ודאי בהול ואי שרית ליה אתי לכבויי. והנה כאן אסרינן להציל כדי שלא יכבה וגבי מת מתירין להצילו כדי שלא יכבה כמ״ש רסי׳ שי״א כתבו התוספות דבמת אדם בהול עליו טפי ולכך הוצרכו להתיר כדי שלא יכבה במזיד אבל כאן דאין אדם בהול כ״כ ואפילו אם לא נתיר לו לא יבוא לכבות במזיד ואם נתיר לו חיישינן שמא מתוך טרדתו ישכח ויכבה את הדליקה:

ד (ד) הקרובים - שאינם בהולים כ״כ [ועיין בספר נזר ישראל שהביא בשם שלחן עצי שטים שכתב דלפי מה שמבואר לקמן בסכ״ו בהג״ה דבזה״ז שאנו שרויין בין הא״י ויש חשש סכנת נפשות דמותר לכבות ממילא מותרין אפילו באותו בית שהדליקה שם להציל אוכלין כמה שירצו וה״ה דברים המוקצים וכמו שהדין בבית השכנים כיון דאין לגזור שמתוך שיהיה בהול יבוא לכבות דהרי בזה״ז מותר לכבות ואין זה מוכרח דאפשר שמתוך בהילתו יבוא לידי שאר מלאכות להוצאה בר״ה וכדומה וכענין שאמרו שם בגמרא קי״ז ע״ב גבי נשברה לו חבית בראש גגו ע״ש ומ״מ אין למחות ביד המקילין דלדעת הט״ז המובא בסק״ב משמע ג״כ דבהצלת מעות מותר לדעת בעל התרומות אם אין עובר עי״ז איסור דאורייתא וכן באו״ה אף דבנ״א

מפקפק מאד על דבריו ע״ש] וכתב הח״א ואפשר דלפ״ז גם אחרים חוץ מבעה״ב ואשתו ובניו מהבית שהדליקה בו שהם בהולים אבל אנשים אחרים שאינם בהולים כ״כ מותר להם להציל בשבילו ואפילו מעות דאין בו אלא איסור מוקצה [והיינו כדעת היש מתירין שהובא בסמוך] אבל אסור לטלטל בשבילו לכרמלית עכ״ל:

ה (ה) יש מתירים - היינו דוקא בבית אחר שאינם בהולים ולא בבית הדליקה וכנ״ל בס״א:

ו (ו) לטלטל וכו׳ - טעמם דלמדו מהא דהתירו למי שהחשיך בדרך להוליך כיסו פחות מד״א כדי שלא יעשה איסור חמור ממנו ויוליך אותם להדיא ה״ה נמי בכאן התירו איסור טלטול מוקצה כדי שלא יבוא לכבות הדליקה וגם גבי אנסים התירו כדי שלא יבוא להוציא אותם לר״ה להדיא וטעם האוסרים דס״ל דדוקא במי שהחשיך בדרך הוא שהתירו לו כדי שלא יעשה איסורא רבה אבל באנסים ליכא למיחש למידי דלהוצאה ליכא למיחש שודאי לא יוציאנה בפני האנסים שמתיירא להראות להם וגם גבי דליקה ליכא למיחש לשמא יכבה כיון שהדליקה עדיין בבית אחרים ואינו בהול עליהם טובא כמ״ש ס״א ועיין בב״ח שהכריע כהמתירין [והעתיקו כמה אחרונים את דבריו] משום דאיכא למיחש כיון דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו אי לא נתיר לו יחשוב בעצמו בין כך ובין כך אני עושה איסור ואתי להטמינם בקרקע ע״י חפירה ויעשה איסור דאורייתא ואיתא בספר מהרי״ל בשם מהר״ש והביאו בא״ר דבשעת הזעם שמתיראין שהאנסים יבואו ויחטפו את אשר לו מותר לישראל לטלטל מעותיו ואפילו מחוץ לעירוב ע״ש ועיין לעיל בסימן ש״א סל״ג בהג״ה ובט״ז ובמ״א ופמ״ג שם דאין מותר כ״א כשנושאן שלא כדרך הוצאה דהיינו בין בגדו לבשרו וכה״ג:

ז (ז) דבמקום פסידא וכו׳ - וכ״ז דוקא מפני הדליקה או הליסטים שבהול הרבה אבל אם ירדו גשמים על סחורה המוקצה ודאי אסור לטלטל ע״י ישראל [כ״כ מ״א ותו״ש וכן משמע בהגר״א]:

ח (ח) יש מי שאוסר - הוא דעת הרשב״א ועיין לעיל בסימן ש״ז ס״ה סתם שם המחבר כדעה הראשונה ששנאה בסתמא כדעת הרמב״ם דאיסור שבות מותר ע״י א״י במקום שהוא צריך לדבר צורך הרבה ועיין שם במסקנת המ״א דדוקא במקום שיש הפסד גדול:

ט (ט) וע״ל סימן ש״ז סי״ט - היינו דשם סתם המחבר בדעה הראשונה דמותר לומר כל המציל אינו מפסיד אע״פ שממילא מבין הא״י:

י (י) הציל פת - ואפילו הציל הוא פת הרבה רשאים בני ביתו ג״כ להציל כ״א מזון ג׳ סעודות אף שיכולים לאכול משלו דלכל חד התירו להציל ג׳ סעודות וכ״כ הרב״י דאפילו יש לו מה יאכל רשאי להציל [מ״א] וכן אפי׳ מתענה בשבת ת״ח רשאי להציל דלא חלקו חז״ל [תו״ש]:

יא (יא) פת הדראה - דאין כאן שייכות ערמה לומר פת הדראה ניחא לי:

יב (יב) שרי - מפני שיכול לומר מחמת בהילותי שכחתי ולקחתי פת הדראה אבל באמת אני רוצה לאכול פת נקיה ואפילו לכתחלה יכול להציל פת הדראה ואח״כ נקיה. וה״ה בשר ודגים או שאר שני מינים אפי׳ אם הציל כבר מין אחד יכול לומר במין השני אני חפץ [אחרונים]:

יג (יג) מיום הכיפורים לשבת - דהא ביום השבת לא יוכל להכין משא״כ משבת ליו״ט דהא יוכל להכין ביו״ט גופא וכן משבת ליוה״כ וכגון שחל יוה״כ באחד בשבת ג״כ אסור דהא לא אכיל עד לאורתא במוצאי יוה״כ ולאורתא ליטרח וליתי ואע״ג דלא מקלע לדידן יוה״כ ושבת סמוכים להדדי כתב השו״ע זה הסעיף לאשמועינן דאם יוה״כ חל ביום ה׳ ויודע שלא ימצא לקנות על השבת ביום וי״ו מצילין:

יד (יד) מזון סעודה אחת - מפני הסכנה שיתענו עוד כשלא יזדמן להם מה לאכול ומ״מ בשבת לא רצו להתיר מה״ט למוצאי יוה״כ דחמירא:

טו (טו) לחולה ולזקן וכו׳ - דלא חלקו חכמים בשיעור ג״ס בין להקל בין להחמיר:

טז (טז) פירש טליתו - ואפילו אם היה המזון בכמה כלים ומערה אותן לתוך הטלית שרי אבל להניח הרבה כלים מלאים תוך הטלית ולהוציאם בבת אחת אסור כיון שהם כלים מחולקים:

יז (יז) כגון כוסות וקיתוניות - וה״ה שאר כלים הצריכים לו לצורך סעודותיו כגון כפות וסכינים וכדומה [פמ״ג]:

יח (יח) וחוזר ולובש - והא דלא שרינן באוכלין ומשקין לחזור ולהוציא משום דהתם חיישינן שמא ישכח שבת ויכבה אבל הכא כיון שלא התירו אלא דרך לבישה רמי אנפשיה ומדכר ואה״נ דלהוציא מלבושים בידו אין מותר כ״א מה שצריך לו לאותו יום כאוכלין ומשקין:

יט (יט) ויש מי שאומר וכו׳ - והלכה כדעה קמייתא:

כ (כ) בואו והצילו לכם - אבל אין יכול לבקשם שיצילו בשבילו דלא הותר לו כ״א ג׳ סעודותיו הצריכים לו לשבת וכתב בח״א דאפשר דמעצמם יכולים להציל בשבילו אפילו יותר מג׳ סעודות והא דלא התיר בשו״ע להם כ״א ג׳ סעודות היינו דוקא כשהם מצילין בשביל עצמם:

כא (כא) ויכולים ללבוש וכו׳ - ובזה יכול לומר בואו והצילו עמי דהיינו בשבילי דבמזונות משום דלא חזי ליה כ״א ג״ס לכך הוכרח לומר הצילו לכם משא״כ בלבושין דקחזי ליה לכולי יומא [גמרא] ומש״כ ואם רוצים וכו׳ אמזון קאי ופשוט דגם הם יכולים לפשוט ולחזור וללבוש ולהוציא כמותו:

כב (כב) כיון שאמר הצילו לכם - אבל אי לא אמר הצילו לכם לא הוי הפקר שהיה יכול לומר אני הייתי ממציא לי אנשים ישראלים שהיו מצילים לעצמם ומחזירים לי גם שהייתי יכול להציל ע״י א״י כמ״ש סכ״ו:

כג (כג) ואם אינם רוצים לזכות - מפני שיודעים שלא מרצונו הפקירו:

כד (כד) ולא הוי שכר שבת - דמעיקרא לאו אדעתא דשכר פעולה נחתי ומהפקירא קזכו. אם החזירו לו ואח״כ מבקשים שכר בחול בודאי צריך לשלם לו אבל בשבת יש סברא לומר דהוא שכר שבת אחרי שכבר החזיר לו מעצמו שוב לא יכול לומר מהפקירא קזכינא לעצמי וכשנוטל שכר שבת הוא נוטל עיין במ״א מש״כ בזה בשם שלטי הגבורים ועיין בא״ר שמפקפק עליו. והנה על מה שכתב השו״ע דזוכה מן ההפקר כתב המ״א עיין בח״מ סימן רנ״ט וסי׳ שס״ח דדינא דמלכותא דלא מהני יאוש ואפשר דהכא שאני כיון שאמר הצילו לכם. איתא בגמרא דחסיד לא יטול שכר דיש לו לוותר משלו בכל דבר שיש בו נדנוד עבירה:

כה (כה) כל הצלה וכו׳ - היינו בין הצלה דמזון ג׳ סעודות וכלי תשמישיו ובין הצלה דמלבושים ואע״ג דפסק לעיל בסימן ש״א סל״ו דמותר לצאת בשני מלבושים זה ע״ג זה משום דדרך מלבוש הוא הכא כיון דבהצלה קעסיק חיישינן טפי דמינשי שהוא שבת ויבוא לכבות והיש מקילין לא ס״ל האי סברא דנחמיר במלבושים בזה טפי מבעלמא ולהכי מקילין ואמלבושין קיימי אבל לענין מזון ג׳ סעודות או כלי תשמישין גם הם ס״ל דדוקא למעורבת שרי והמלבושים שמתירין דוקא כשהוא לובש אותם דרך מלבוש אבל כשהוא נושא אותם בידו לא עדיפי משאר כלים:

כו (כו) אף לשאינה מעורבת - וה״ה דאפילו לר״ה שרי כיון שנושאם כדרך מלבוש. והנה הב״ח פסק כדעה הראשונה אבל כל האחרונים פסקו כדעה זו:

כז (כז) אבל לבית אחר וכו׳ - ר״ל דכיון שהוא מקורה אינו דומה כלל לר״ה ולית בזה גזירה שמא יוציא לר״ה ואע״ג דבגמרא נזכר הטעם דשמא מתוך טרדת הצלה יבוא לכבות ס״ל לדעה ראשונה דמ״מ לא גזרינן בזה רק היכא דאיכא חשש הוצאה ג״כ:

כח (כח) שאינה צריכה עירוב - ר״ל שאין בה דיורין ודמי כבית אחד שנפל בה דליקה שמותר להוציא מחדר לחדר לכו״ע ולא גזרו בזה:

כט (כט) וי״א שאין חילוק - ס״ל כיון דהטעם שמא ישכח ויבוא לכבות מה לי חצר ומה לי בית ומה לי אם החצר הוא של רבים או חצר שלו. ולמעשה כיון שהוא מלתא דרבנן אפשר שיש לסמוך להקל:

ל (ל) כל כתבי הקודש - היינו תנ״ך וגמרא וכל הספרים. ותורה שבכתב קודמת להציל לתורה שבע״פ ואפילו תורה שבע״פ מושאלים או מושכרים לו ואם לא יציל לתורה שבע״פ יצטרך לשלם לבעליהם אפ״ה תורה שבכתב קודם [א״ר בשם ס״ח]. והצלת המת קודם לספרים [שם]:

לא (לא) מצילין האידנא - הא דנקט בלשון האידנא משום דרצה לסיים אפילו כתובים בכל לשון וכו׳ וביאור הדבר דהנה מצד הדין תורה שבכתב אין כותבין אלא כתב אשורית [הוא הכתב של ס״ת] ובלשה״ק ותורה שבע״פ [היינו הש״ס וכל הספרים] אסור לכתוב אלא קורין אותם בע״פ ואם שינה הן תורה שבכתב שכתבו שלא כדין בכתבו או בלשונו או אם כתב שבע״פ אין קורין בהם וגם אין מצילין אותם בשבת מפני הדליקה דאסור לטלטלם כלל אבל האידנא דבציר ליבא כי נתמעט הדעת והזכרון הותר לכתוב תורה שבע״פ כדי שלא ישתכחו וגם בכל כתב ולשון וגם תורה שבכתב בכל לשון ובכל כתב כדי שיבינו כל העם את דברי התורה כי אין הכל בקיאין בלשון הקודש וסמכו כל זה על מה דכתיב עת לעשות לה׳ הפרו תורתך ולכן קורין בהן ומצילין אותן מפני הדליקה בשבת. וספרים שלנו שכתובים בלשונם של כותים ונמצא אצלם יש להסתפק אם טעונים גניזה דהא לא שרי לכתוב בלשון אחר ובכתב אחר אלא משום עת לעשות לה׳ ולהם מי התיר ועיין במ״א שהאריך עוד בזה:

לב (לב) ואפילו כתובים בסם וכו׳ - קאי אכתובים בכל לשון אבל אם היו כתובים התנ״ך בלשה״ק לא הותר לקרות בהן אם היו כתובים שלא בדיו דמדינא צריך לכתוב תנ״ך בלשון הקודש ובדיו ונהי דהותר שאר לשון משום עת לעשות לה׳ כנ״ל אבל לשנות מדיו לא הותר דקל להשיג דיו [מ״א בסי״ג] וכ״ז הוא רק לענין לקרות בהם אבל לענין הצלה מפני הדליקה וכן לענין גניזה הוא אפילו אם כתובין בסם וסיקרא [מ״א וש״א]:

לג (לג) וכן מטבע ברכות - שכ״ז הותר לכתוב בזמנינו ולברך ולהתפלל בם משום עת לעשות לה׳ וע״כ ממילא צריך להצילם מן הדליקה וגם טעונים גניזה בחול שלא יהיו מונחים במקום הפקר:

לד (לד) כגון יגר שהדותא - האמור בתורה ור״ל שהשלים באלו התיבות החשבון של פ״ה אותיות וכדלקמיה דעל אלו התיבות בלבד א״צ להצילם מן הדליקה אפילו לא העתיקם לעברי [גמרא]:

לה (לה) שאותו העם בקיאים בו - אבל אם העם אינם מבינים אותו הלשון אסור לכתבו ולהצילו דלא הותר רק משום עת לעשות לה׳ וכנ״ל. ועיין בבה״ל דדעת הר״ן בשם הראב״ד דלא הותר לכתוב שאר לשון ולקרות בו כתבי הקודש כ״א כשאינו בקי בלשון הקודש:

לו (לו) פ״ה אותיות - שעל ידי שיעור זה יש עדיין עליה קצת קדושת ס״ת משום שכן נמצא בפרשת ויהי בנסוע:

לז (לז) שלמות - ר״ל שנמחק כל הספר ונשאר רק תיבה אחת שלמה כאן ותיבה כאן עד שבין כולם יש פ״ה אותיות ולאפוקי אם אינם נמצאים תיבות שלמות רק אותיות מפוזרות לא מהני אף שיש פ״ה אותיות וכ״ז הוא רק לענין הצלה מדליקה אבל לענין גניזה פשיטא דבעינן:

לח (לח) הואיל ואין וכו׳ - מפני שניתנה לכתוב בדתי פרס ומדי לפיכך לא כתבו בה אזכרות:

לט (לט) כמשפטה וכו׳ - ובמג״א מסיק דכל זה הוא רק בזמן התלמוד דאז היה אסור להצילה אא״כ כתובה כהלכתה כיון שלא ניתן לכתוב וללמוד בה אבל האידנא כיון דמשום עת לעשות לה׳ ניתן ללמוד בה אפילו כתובה בנייר ובכל לשון ממילא מצילין אותה מפני הדליקה ג״כ כמו כל כתבי הקודש ורק לענין אם כתבה בלשון הקודש ושלא בדיו כ״א בסם וסיקרא יש נ״מ דבכל כתבי הקודש אפילו אם היו כתובין בסם וסיקרא דאין קורין בהן [משום דבקל יכול לקנות דיו כמו סם וסיקרא ולא שייך בזה משום עת לעשות] אפ״ה מצילין אותן מפני הדליקה מפני האזכרות שבהן משא״כ במגילה דלית בה אזכרות אם כתבה בסם וסיקרא אין קורין בה ואין מצילין אותה מפני הדליקה וכ״ז בכ״ד ספרי קודש אבל שאר ספרים פשיטא דנכתבים בסם ובסיקרא בין היכא שכתובים בלשה״ק ובין כשכתובים בכל לשון:

מ (מ) הקמיעין - טעם דעה הראשונה דבקמיעין אין שייך בהם טעם דעת לעשות לה׳ וכו׳ דאין בזה תורה ללמוד או להתפלל ע״כ אסור לכתוב אותם וי״א ס״ל כיון דאיתיהיב רשות למכתב ברכות יש נמי רשות למכתב קמיעין:

מא (מא) אין מצילים וכו׳ - מיירי בחולה שאין בו סכנה ובחולה שיש בו סכנה מציל הקמיע שלו ויוציאה עליו דרך מלבוש [פמ״ג]:

מב (מב) וי״א שמצילין - והלכה כדעה הראשונה [אחרונים] ומ״מ כשיש בהן אזכרות יש לומר דמצילין [פמ״ג]:

מג (מג) אע״פ שיש וכו׳ - ואפילו לדעה ראשונה דבס״ב דמתיר להציל מעות לחוד מפני הדליקה ג״כ ניחא הכא דקמ״ל דמותר להציל המעות אגב הספר ואפילו לחצר שאינה מעורבת ולא הצריכוהו לנערם ממנה דילמא אדהכי והכי נפלה הדליקה על הספר גופא:

מד (מד) למקום וכו׳ - היינו אפילו לחצר שאינה מעורבת:

מה (מה) ויש מי שאומר דהיינו וכו׳ - הנה בט״ז ומ״א כתבו דליכא בזה פלוגתא דלכו״ע אסור לכתחלה להניח תפלין אצל מעות בשעת הדליקה כדי להציל המעות אבל אם הניח בשבת תפלין אצל מעות ואח״כ נפלה דליקה פשיטא דשרי להצילו לכו״ע וא״צ לנער המעות ע״ש ובביאור הגר״א הכריע דהעיקר כהמחבר דלדעה ראשונה גם לכתחלה מותר להניח תפלין אצל מעות בשעת הדליקה ע״ש:

מו (מו) כשהניחם שם מע״ש - היינו לענין שיהיה יכול להציל לחצר שאינה מעורבת אבל להציל לרה״י מבואר לקמיה בסי״ז דיש מתירין אפי׳ ע״י ככר ותינוק כשמניח עליו בשעת הדליקה [מ״א וכן מוכח מהגר״א בסי״ז]:

מז (מז) יש מתירים וכו׳ - והיינו שיכול ליתן אפילו לכתחלה בשבת להציל על ידם אפילו המעות חשוב מהחפץ שמניח אצלו ולא אמרינן בזה דיהיה בטל לגבי המעות ואע״ג דבעלמא אסור לטלטל דבר המוקצה ע״י דבר היתר המונח עליו דלא אמרו ככר או תינוק אלא לענין טלטול המת בלבד הכא משום פסידת הדליקה הקילו בכל זה ועיין ס״ב דיש מתירין אפילו בלא ככר כלל:

מח (מח) שלש מחיצות ולחי - אבל בלא לחי הו״ל ככרמלית ולא הותר אפילו בשביל ספרים:

מט (מט) שמותר לומר וכו׳ - דשבות דאמירה לא״י שרי מפני בזיון כתבי הקודש ואף גמרות ושארי ספרים הוי בכלל זה [פמ״ג]:

נ (נ) הגליונים - שנחתכו מן הספר או שנמחק הספר ולא נשתייר בו פ״ה אותיות דשוב אזל ליה קדושתיה של הקלף שתחתיו וגם של הגליונים שסביביו. וכתב מהר״ם בתשובה שהיה תקנה בחר׳ שלא לקצץ גליון ספר אפילו כדי לכתוב עליו ובמ״ב סימן ק׳ האריך על הגליונים של הספרים שהקושרין הספרים חותכין אותן ומשליכין והטעם כיון דנהגו כך הו״ל כאלו התנו עליהם מתחלה עיין סימן קנ״ד ס״ח וא״כ אין מצילין אותן ובאגודה במ״ס פ״ו המחתך בספרים בחדשים מותר בישנים אסור [מ״א] והטעם דבחדשים כהתנו מתחלה דמי והזמנה ג״כ לאו מלתא היא אבל בשכבר למדו מהם אף הגליונים נתקדשו בקדושת הספרים:

נא (נא) שכתבו וכו׳ - אפילו כתב אשורית על הקלף ובדיו:

נב (נב) עם האזכרות - שכיון שהם אדוקים בודאי כתבו אותן לשם ע״ג ומכאן יש להזהיר על אותן מטבעות של זהב וכסף שטבעו אותן האדוקין לשם ע״ג שאסורים לתלותם על הס״ת וגם אין להחזיק אותם ברשותו אלא יתיכם מיד כדי שלא יהיה שום זכרון למעשיהם [ב״ח וט״ז] והרב מו״ה יהודא מילר נסתפק אי מותר להתיכן שמא אינם מינים לע״ג ובתשובת חות יאיר סימן שט״ז מתיר להתיך המטבעות של שם בן ד׳ שנעשים במדינות שוויידן מטעם כי נטבעו להוציאם והו״ל כאלו נכתבו בפירוש לשם חול וכן משמע בפמ״ג ע״ש. עוד כתב מה שנוהגין באיזה קהלות כשמברכין חולה וגובין מעות מכל אחד ומניחין הכלי עם המעות לתוך ארון הקודש לא יפה עושין ע״ש ובלא״ה אסור להשים לתוך ארון הקודש דבר של חול ע״כ יש למנוע המנהג:

נג (נג) עור של גדי - לח ועיין בסימן ש״ח סכ״ה לענין מוקצה אך לפי המבואר לעיל בס״ב בדעה ראשונה דטלטול מוקצה מותר במקום פסידא אתי שפיר בפשיטות:

נד (נד) פושטה - שלא תהיה מקופלת שלא יאחוז עי״ז האור בכולה [ט״ז]:

נה (נה) שלא יתכוין לכך - הוא מדברי הטור ועיין בט״ז שביאר דר״ל שלא יתכוין בפעולתו לכבות מה שהודלק כבר אלא שלא תדלק יותר ואם אירע שעי״ז נכבה האור לגמרי אינו חושש כיון שהוא לא נתכוין לזה. ולדינא משמע מדברי האחרונים דתפסינן דגם בנתכוין לזה מותר אלא שיזהר שלא ירוץ ויקפוץ וינענע עצמו אנה ואנה כדי שיכבה או שינענע את הטלית כדי שיכבה דכל זה הלא עושה מעשה כיבוי ממש ולאו גרם כיבוי הוא ולא יעשה כן בישראל אלא מתכסה בהטלית כדרכה. וכן ס״ת שאחז בה האור פושטה וקורא בה ואם כבתה כבתה [גמרא] ומותר לקרוא לא״י ויכבה אותה כדלעיל בסי״ח ולקמן בסכ״ו:

נו (נו) קערה על הנר - בסימן רע״ז ביארנו דין זה היטב במ״ב ע״ש:

נז (נז) שאין יכול וכו׳ - דדוקא להפסיק בכלים מלאים מים שרי בסכ״ב שאין המים בעין אבל הכא שהמים בעין הוא מקרב להכיבוי עי״ז ואסור:

נח (נח) שמותר וכו׳ - ס״ל דזה לא חמיר מגרם כיבוי בעלמא דשרי:

נט (נט) משום כיבוס - דקיי״ל שריית הבגד זהו כיבוסו והיש מתירים ס״ל דלא שייך זה אלא במקום שיש טינוף או דם אבל לא בטלית נקי:

ס (ס) ודברי סברא וכו׳ - עיין לעיל בסימן ש״ב ס״ט בבה״ל ד״ה שיש עליו לכלוך מה שכתבנו בזה:

סא (סא) נוכרי וכו׳ - דא״י אדעתא דנפשיה קעביד ואפילו יודע שנוח לו לישראל הוא להנאת עצמו מתכוין שיודע שלא יפסיד אבל בסימן רע״ו בהדלקת נר כשהדליק בשביל ישראל שגוף הישראל נהנה ממנו לא אמרינן אדעתיה דנפשיה קעביד ואסור להשתמש לאורה:

סב (סב) שבא לכבות - אפילו הוא עבדו המושכר לו לזמן ג״כ אמרינן אדעתיה דנפשיה קעביד:

סג (סג) א״צ למחות בידו - אבל אסור לזרזו שיכבה אף דבא מתחלה מעצמו לזה:

סד (סד) אבל קטן שבא לכבות - אפילו קטן שלא הגיע לחינוך:

סה (סה) צריך למחות - דקטן אין לו שקול הדעת לעשות אדעתיה דנפשיה ועושה לדעת אביו שיודע שכיבוי זה נוח לאביו ועושה בשבילו ואסור דמצווה על שביתתו. ועיין במ״א שכתב בשם הר״ן דאפילו למ״ד מלאכה שאינה צריכה לגופה דרבנן ג״כ צריך למחות בידו ועיין בפמ״ג מה שכתב בזה:

סו (סו) בידו - ע׳ בב״י דאפי׳ אם בא לכבות דליקה שבבית אחרים ג״כ צריך למחות בידו כיון שעושה בשביל גדול:

סז (סז) יכול לומר וכו׳ - כיון שאינו אומר לו כבה וע׳ ביו״ד סי׳ רכ״א ס״ח דמשמע שם דלומר בלשון נוכח אם תכבה לא תפסיד ג״כ אינו רשאי דזהו ג״כ כאומר לו כבה אלא בלשון כל המכבה דלעלמא קאמר והשלטי גבורים מצדד להקל בזה לענין דליקה ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ש״ז סי״ט:

סח (סח) בפני א״י - אפי׳ הוא שכירו המושכר לו לזמן אבל אסור לומר לא״י לכבות לכו״ע דכיון שאדם בהול על ממונו חיישינן דאי שרית ליה אתי לכבויי הוא בעצמו זולת בכתבי הקודש מותר לומר לא״י לכבות מפני בזיון כתבי הקדש וכנ״ל בסי״ח לענין הצלה דרך ר״ה. מת וספרים ויש סיפוק להציל שניהם מת קודם. בריא ומסוכן בריא קודם [ס״ח]:

סט (סט) כל המכבה וכו׳ - והתירו לומר זה משום דמתוך שאדם בהול על ממונו אי לא שרית ליה אפילו בלשון זה אתי לכבויי בעצמו וכן לענין שאר היזק אתי לתקן בעצמו אבל לענין שאר כל מלאכות של שבת אסור לומר כל העושה מלאכה זו אינו מפסיד כדי שישמעו א״י ויבואו [גמרא]:

ע (ע) בהיזק הבא פתאום - בב״י כתב דאורחא דמלתא נקט דאי היה נודע לו מבע״י היה מתקנו קודם אבל ה״ה אם נודע לו ונשתהא עד שבת ג״כ מותר לומר בלשון זה אך האחרונים לא העתיקו את דבריו ומשמע דלא פשיטא להו דבר זה:

עא (עא) יכול לקרוא א״י וכו׳ - בב״י בשם מהר״י אבוהב מוכח דה״ה דמותר לומר לו כשיבוא כל המתקן אינו מפסיד:

עב (עב) משום דיש בה ס״נ - שכשהדליקה מתגברת אז הם חוטפים ושוללים וכשאדם מעמיד עצמו על ממונו יבואו להרוג אותו:

עג (עג) בחשש סכנת ספק וכו׳ - ומזה יצא ההיתר לכבות הדליקה בכל מקום כיון דאפשר אם לא יכבנה אל יחסר מהיות שם בעיר זקן או חולה שאין יכול לברוח ותבוא הדליקה עליו [א״ר בשם שכנה״ג] ועיין במה שכתבנו לעיל בס״ק ד׳:

עד (עד) מותר לכבות - ומצוה להודיע זאת ברבים דמותר לכבות [פמ״ג וכנ״ל בסימן שכ״ח ס״ב]:

עה (עה) דהוי מלאכה וכו׳ - ביאור ד״ז לעיל ברע״ח במ״ב סק״ג:

עו (עו) שאינה צריכה לגופה - פי׳ ואיכא למ״ד אינו חייב עליה וכדלקמיה בסעיף כ״ז ובאמת לענין כיבוי בכדי נקט דאפילו אי הוי כיבוי מלאכה הצריכה לגופה ג״כ מותר כיון דכתב שיש סכנה אם לא יכבה אלא נקטיה משום סיפא לאשמועינן דלענין הצלת ממון אסור לחלל שבת אפילו במלאכה שא״צ לגופה דאפילו באיסור דרבנן אסור לחלל שבת בשביל הצלת ממון [אך אם הוא בע״ח וספק שיתפסוהו א״י יש לצדד בזה] ומ״ש ואם עבר וחילל צריך וכו׳ היינו בדברים אחרים אבל בכיבוי א״צ תשובה שלא ימנעו מלכבות:

עז (עז) צריך להתענות - אפילו בתחומין דרבנן [מ״א] וכן על טלטול נר דלוק כדי להציל ממון מצדד ג״כ בספר דגול מרבבה שצריך להתענות אך שנראה להקל בזה בתענית ג׳ ימים בה״ב ואולי גם בתחומין שהחמיר להתענות ארבעים יום מיירי שלא היה כ״כ מורא והפסד רב:

עח (עח) ארבעים יום וכו׳ - ויכול לדחותם לימי החורף [מ״א] וכ״ז הוא בין שעבר על איסור דאורייתא או על איסור דרבנן [א״ר] ומיירי כשעבר בשוגג. ואפילו כשעבר במזיד היה מחמת שחפר גומא להטמין מעות מפני האנסים וכיו״ב אבל העובר בשאט נפש למלאות תאותו צריך כפרה יותר ויותר כי הוא חייב סקילה או עכ״פ כרת ולכן צריך תשובה שלמה [ח״א]. מי שחילל שבת משום פקוח נפש א״צ לכפרה כלל ומה שנהגו נשים המדליקות הנר בשביל יולדת בשבת להתענות אח״כ הוא הוללות וסכלות [נזר ישראל בשם זכור לאברהם]:

עט (עט) ולא יאכל בשר - היינו בלילה שאחר התענית [אחרונים]:

פ (פ) י״ח פשיטים - הוא כחשבון כ״ז מעות [והוא לערך חמשה זהובים] כי כל פשיט הוא גדול וחצי פולניש וכל גדול הוא מעה וטעם לשיעור זה שכתבו הפוסקים הוא מפני שזה היה פחות שבכבשים או שבעזים באותו העת ולכך צריך ליתן שיעור זה לצדקה שהרי כשהיה בהמ״ק קיים היה חייב להביא חטאת מאלו המינים אם עשה מלאכה דאורייתא ולא יהא חוטא נשכר. ויזהר שלא יאמר שנותן זה עבור חטאת רק שיאמר שבמקום חטאת נותן זה לצדקה [ח״א] וכתבו הספרים שמהנכון שיאמר פרשת חטאת ויבין אופן הקרבתה וכבר אחז״ל כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת:

פא (פא) י״ב פשיטים - שהוא ח״י מעות וזהו שיעור הפחות אם אפשר לו והעשיר יתן יותר הכל לפי עשרו שהרי טעם הפדיון ששקול צער הממון כנגד צער התענית [אחרונים]:

פב (פב) יכול לכבותה - ומיירי שאין לו עצה איך לטלטלה ממקום זה לפנותה למקום אחר שאין רבים מצויים בה דאל״ה בודאי יותר טוב שיפנה אותה ולא יכבנה:

פג (פג) של מתכות - ואין בזה משום מצרף [היינו שמחזק את הכלי ע״י המים צוננים ששופך עליה] כיון שאין מכוין לזה:

פד (פד) בין וכו׳ של עץ - דכיבוי שחייב מן התורה הוא דוקא כשמכבה לעשות פחמין אבל סתם כיבוי הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה והוא רק איסור דרבנן ובמקום הזיקא דרבים שיוכלו להנזק בגופן לא גזרו אבל במקום הזיקא דממונא אסור כמ״ש סעיף כ״ה והרמב״ם ס״ל דחייב במלאכה שאצ״ל ולכך אסור בשל עץ אבל בשל מתכת ליכא איסור כיבוי מן התורה לכו״ע דאינו שורף:

פה (פה) והרמב״ם אוסר וכו׳ - והלכה כדעה ראשונה [א״ר]:

סימן שלה

א (א) חבית שנשברה - ואין חילוק בין שנשברה ולא נשפך עדיין לגמרי על הארץ ובין שנשפך כבר על הארץ [ב״י] שבכל זה חששו חכמים שאם נבוא להתיר להציל בכלים הרבה יותר מג׳ סעודות מתוך שהוא בהול לחזר אחר כלים הרבה יביאם ג״כ דרך ר״ה או שיבוא לתקן החבית שנשברה ויש שסוברין דכשנשפך מהחבית לגמרי על הארץ אז לא שייך שהוא בהול להציל כיון שכבר נעשה [תרומת הדשן] ואפשר שיש להקל כן בזמנינו שאין מצוי אצלנו ר״ה ועיין שם בתרומת הדשן שאינו מתיר כ״א לשאוב ולשפוך כל מה דבעי כ״א לתוך כוסות קטנות דכה״ג לאו עובדא דחול שאין דרך כן בחול וכשמשנה מעובדא דחול לא חיישינן שיבוא לידי מלאכה דאורייתא:

ב (ב) מזון ג׳ סעודות - היינו קודם אכילת ערבית כמ״ש ריש סימן של״ד ע״ש ועיין בתוספת שבת שכתב דהיכי דהיין מצוי ודרך לשתותו בכל היום ומכש״כ שאר משקין שאינו ביוקר כ״כ ושותין כל היום יכול להציל טפי שאין קבע לשתיה:

ג (ג) ואומר לאחרים וכו׳ - היינו ג״כ מזון ג׳ סעודות וכדלעיל בסי׳ של״ד ס״ט:

ד (ד) ולא יטפח בשמן - היינו ג״כ מטעם זה:

ה (ה) לקלוט ולצרף - דין זה שייך לקמן אסעיף ב׳ כשנשברה בראש הגג ונקטיה הכא דבא לאשמועינן דיכול להציל בכלים והיינו אפי׳ בכלים הרבה:

ו (ו) להציל מחצר לחצר - היינו אפי׳ לחצר אחר שעירב עמו ומשום דכיון שאינו מקורה דמיא קצת לר״ה וגזרו שאם נתיר בכלים הרבה מתוך שהוא בהול ישכח שהוא שבת ויביאם דרך ר״ה:

ז (ז) מצילין בכל ענין - הט״ז מפקפק בזה דגם גבי דליקה אין דין זה מוסכם והא״ר מיישבו אך לענין להוציא לחצר שלו שאינה צריכה לעירוב כלל גם הט״ז מצדד דיש להקל להציל בכל ענין:

ח (ח) מביא כלי וכו׳ - וכיון שהוא כלי אחד אפי׳ מחזיק מאה סעודות מציל וכנ״ל:

ט (ט) ובלבד שלא יביא וכו׳ - דמתוך שהוא מחזר אחר עוד כלים חיישינן שישכח שהוא שבת ויביאם ג״כ דרך ר״ה וכ״ז מיירי ביותר מג׳ סעודות אבל בג״ס יכול להציל אפי׳ בכלים הרבה ואפי׳ לקלוט ולצרף ובאמת ביותר מג״ס אסור להציל בכלי אחר אף בלי קליטה וצירוף וכנ״ל בס״א אלא דאורחא דמלתא נקט דכן דרך להציל בקילוט וצירוף כ״כ בספר תו״ש ובספר פמ״ג מצדד להחמיר בקליטה וצירוף אפי׳ עד ג׳ סעודות דאף דקי״ל לעיל בס״א דעד ג׳ סעודות יכול להציל אפי׳ בכלים הרבה היינו כשהם מונחים על הארץ אבל ע״י קליטה וצירוף אסור בכל גווני כל שהוא יותר מכלי אחד:

י (י) ואם מציל בכלי אחד וכו׳ - ומותר אפי׳ ביותר מג״ס דכיון דלא התירו כ״א בחד כלי זכור הוא שהוא שבת [פמ״ג]:

יא (יא) ולא יערים וכו׳ - עיין במ״א שכתב דלדעת הרמב״ם מותר להערים בזה לכתחלה:

יב (יב) ואח״כ זימן אורחים - משמע דאם לא זימן אף דיעבד אסור והיינו רק עד מו״ש מיד ואם היה בשוגג ששגג בדין או ששכח שהוא שבת מותר ליהנות מזה אף בשבת אפי׳ לו וכ״ש לאחרים:

יג (יג) אם יזוב תירוש מגיגית וכו׳ - ומיירי שהגיגית לא נסדק לגמרי אלא עביד טיף טיף שעדיין אינו בהול וכדלעיל בהג״ה ולכך אי לא משום בטול כלי מהיכנו היה מותר להשים כלי תחתיו להציל דאי נשברה לגמרי אפי׳ אם היה מותר לבטל כלי מהיכנו ג״כ היה אסור להשים כלי תחתיו דבהול:

יד (יד) שעדיין לא נדרכו - דאי נדרכו לא היה המשקה שדולף בכלל משקין שזבו וכדלעיל בסימן ש״כ ס״ב:

טו (טו) ואינו רשאי וכו׳ מפני שמבטלו מהיכנו - עיין בד״מ שהסכים לעשות עוד עצה אחרת דהיינו שיתן הכלי עם מים תחת הדלף כדי שיתבטל היין במים ראשון ראשון וכתב המ״א שאפי׳ נתרבה האיסור לבסוף שהן יותר מהמים לית לן בה דיש לסמוך על המקילין ביו״ד סימן קל״ד:

טז (טז) ויוכל להניח שם כלי וכו׳ - ואע״ג דבסוף סי׳ של״ח כתב דאסור לכתחלה ליתן כלי תחת דלף דאין עושין גרף של רעי לכתחלה הכא שרי משום פסידא כמ״ש סי׳ ש״ח סל״ז:

יז (יז) אחד הנה וכו׳ - דזה הוי כעובדא דחול כשמקבצן ונותנן לתוך הסל משא״כ כשנפלו במקום אחד אך כשמלקטן מתוך צרורות ועפרוריות מחזי תמיד כעובדא דחול כשנותנן בסל ואסור והיינו אפי׳ אם בדעתו לאכול לאלתר דאל״ה תיפוק ליה דאסור משום בורר וכדלעיל בסימן שי״ט:

יח (יח) שאז וכו׳ ואוכל - עיין בבאור הגר״א דהאי ואוכל בדוקא הוא וע״כ אפי׳ לתוך חיקו וכסותו ג״כ אסור ליתנם והאי דמסיים לתוך סל וקופה אורחא דמילתא נקט:

סימן שלו

א (א) בין יבש - ואפילו אם כבר נתייבש לגמרי שאין בו שום לחלוחית כלל וגם נשרו עליו וענפיו ופירותיו דלא שייך בו אח״כ שום חשש תלישה אפ״ה אסור בכל גווני משום סייג וגדר ויש מקילין בזה בימות החמה שמנכר לכל שהוא יבש:

ב (ב) ואין נתלים - וה״ה דאין נשענין ונסמכין בו [גמרא]:

ג (ג) ואין משתמשין - כגון להניח חפץ על אילן או להוריד איזה דבר מאילן או לקשור בו בהמה וכיוצא בזה [אחרונים]:

ד (ד) במחובר לקרקע - ודוקא בגבוה מן הארץ ג״ט וכדלקמן:

ה (ה) שמא יעלה ויתלוש - עלים או ענפים או פירות ויתכוין לתלשם ואתי לידי חיוב חטאת:

ו (ו) בשוגג מותר לירד - אע״ג דבירידה זו משתמש באילן אעפ״כ אין לאסור עליו דגם בישיבתו משתמש הוא:

ז (ז) אסור לירד - עד מו״ש דקנסינן ליה:

ח (ח) בכל גוונא - פי׳ בין עלה על דעת לירד קודם חשכה וחשכה לו קודם שהספיק לירד בין עלה ע״ד לישב שם בשבת:

ט (ט) מותר לירד - אע״ג דאסור לעלות אפילו מע״ש אדעתא דליתב שם דהא עכ״פ משתמש באילן בישיבתו אפ״ה לא קנסוהו דבשעת עליתו עלה בהיתר:

י (י) וי״א וכו׳ - ולענין הלכה קי״ל כסברא הראשונה:

יא (יא) ודוקא אדם - דגם בישיבתו על האילן עושה איסור:

יב (יב) אסור ליטלו וכו׳ - שאין איסור בהיות כלים מונחים מעצמם על דבר המחובר בשבת ובנטילתו משתמש הוא בהאילן והטעם דאסרו ליטול בשבת מהאילן משום דבקל יבוא עי״ז להשען עליו או על אחד מענפיו ולפיכך כל שגבהו יותר מג׳ טפחים גזרו בזה. ודע דאעפ״כ אסור להניח בע״ש על האילן כלים המותרים לו להשתמש בשבת דמתוך שהוא משתמש בהם אתי להורידם מן האילן בשבת וכדלעיל בסימן רע״ז:

יג (יג) וכיוצא בו - פירוש קנים או קונדסים שהם קשים [גמרא]:

יד (יד) הרכים כירק - והרבה פוסקים סוברים שהקנים העשויין להתקשות אפילו ברכותן הרי הם כאילן ואסור ולא הותר אלא הקנים הגדלים באגם שאינן מתקשין לעולם ואפילו הם גדולים יותר מג׳ טפחים:

טו (טו) דאין אסור - דבכלל עשבים הם ובעשבים לא גזרו כמבואר בס״ג [ריטב״א] וכתבו הפוסקים דאעפ״כ אסור להשתמש בקלחי כרוב ודלעת ואע״ג דגבי ירק לא גזרו חכמים שאני הכא שהם קשים ועוד דלבסוף מתקשים ונעשים כעץ [חולין קכ״ז] ודע דהט״ז חולק על הרמ״א והעלה לאיסור בקנים ובירק וכתב שכן מוכח לשון הרמב״ם והשו״ע לעיל בריש הסעיף שאחר שזכר תחלה דין אילן כתב ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל מלשון זה משמע לכלול גם ירק וקנים הרכים וכן הב״ח מחמיר בזה אבל בספר א״ר השיג ע״ז והביא מכמה ראשונים דפסקו כהרמ״א [ומה שהביא מלשון

הרמב״ם אין ראיה כלל דקאי הכל על אילן המוזכר מקודם וכלל בזה אפילו אם נתייבש לגמרי שאין עליו שום עלים וענפים דלא שייך בזה שמא יתלוש אפ״ה אסור] אלא דכתב דוקא אם הקנה הוא רך כירק אבל אם הוא קשה אע״פ שאינו קשה כאילן ואסור להשתמש עליו וליטול ממנו שום דבר משום דנוח לשברו בעת שמשתמש עליו וכן בתו״ש מסכים להקל ומחלק ג״כ כמו שמחלק הא״ר וכן בח״א מסכים כן לדינא וכמו שהעתיק הרמ״א והביא שגם הריטב״א כתב כן ודלא כט״ז:

טז (טז) שרשי אילן - שיוצאים מן הקרקע ונראים כמו באילנות הזקנים:

יז (יז) אסור להשתמש - ואע״ג דהכא לא שייך כולי האי שמא יתלוש אפ״ה גזרו בו חכמים:

יח (יח) פחות וכו׳ להשתמש בהם - וה״ה ענף של אילן אם הוא סמוך לקרקע פחות מג׳ טפחים:

יט (יט) דכקרקע חשיבי - ושרי לישב עליהן וכ״ש בירק שאין גבוה ג״ט בודאי מותר וכן אילן קטן ובו פירות יאגדע״ס וכדומה אפשר דמותר כל שהוא פחות מג״ט ויש לומר להיפך דכל שיש פירות בכל גווני יש לגזור שלא להשתמש עליו שמא יתלוש [והיינו דקאמר שרשי אילן שאין בו פירות דהאיסור הוא רק משום לא פלוג בזה מותר פחות מג״ט] וכן בירק הראוי לאכילה אפשר ג״כ דאסור ואפילו בפחות מג״ט מטעם זה [פמ״ג]:

כ (כ) ואם באים וכו׳ - דלאחר שהוגבהו שלשה חזרו ונכפפו:

כא (כא) מותרים - אע״ג שראש זה הנכפף הוא גדל ובא ממקום האסור דהיינו מגבוה ג״ט וכשהיה שם מתחלה היה אסור להשתמש בו אעפ״כ כשגדל יותר ונכפף למטה הותר במקום הנמוך דכקרקע חשיבי ולפ״ז כ״ש שמותר להשתמש בעיקרו של אילן בפחות מג״ט לארץ אע״פ שהאילן גבוה מאד שהרי מקום זה לא נאסר מעולם [אחרונים]:

כב (כב) היו גבוהים וכו׳ - ר״ל שענפים יוצאים בצדו של האילן למטה ומהם עד הקרקע יש גובה ג״ט:

כג (כג) אע״פ שמצד אחד וכו׳ - כגון שהקרקע היה גבוה באותו צד ואין ממנה עד למעלה מן הענף שיעור גובה ג״ט ודוקא מצד אחד דבטל אותו צד לגבי השלשה צדדים ששם נראין גובה ג״ט אבל אם משני צדדין שוין לארץ אותן הצדדין מותרין להשתמש עליהן:

כד (כד) בין לחים וכו׳ - ומשמע בגמרא שאפילו אם העשבים הם ארוכות והוא הולך יחף שהעשבים רגילים להיות נדבקין בקשרי אצבעותיו אפ״ה מותר דלאו פסיק רישיה הוא שיתלש ולכן אפילו אם יתלש ג״כ אין איסור עליו שהוא אינו מכוין לזה. ומ״מ אם לאחר הליכתו מצא שנדבקו עשבים ברגליו בין אצבעותיו או על מנעליו יזהר שלא יסלקם בידיו דאסורים בטלטול משום מוקצה דביה״ש היו מחוברים:

כה (כה) כיון שאינו מכוין - עיין בבה״ל שכתבנו דהיכי דעשבים הם גדולים יזהר שלא ירוץ עליהן דהוי פסיק רישא שיתלש בודאי ואפשר דאפילו לילך עליהן במהרה ג״כ צריך ליזהר:

כו (כו) שמשקים אותן - והמשקה את הזרעים חייב משום זורע דמועיל להצמיח וגם משום חורש שמרפיא הקרקע ע״י הלחלוח:

כז (כז) פסיק רישיה הוא - דאי אפשר שלא יועיל לגדלם ואם אוכל בגינה שאינה שלו ולא של אדם האוהבו יש מתירין דס״ל כיון דפ״ר דלא ניחא ליה הוא שרי אף לכתחלה והרבה פוסקים אוסרין גם בפ״ר דלא ניחא ליה לכתחלה וכמבואר בסוף סימן ש״כ ע״ש:

כח (כח) מי רגלים - לפי שעזים הם ושורפים את הזרעים ומונעים אותם מלהצמיח:

כט (כט) או שאר משקים שאינם מצמיחים - דהיינו כגון יין לפי שהוא עז וחזק ושורף ג״כ הזרעים וכן שאר משקה שהוא כעין זה וכתב המג״א דלכתחלה ראוי ליזהר אף במשקים ועיין בא״ר שכתב דבין שהוא חזק אין ליזהר כלל וכנ״ל. כתב הפמ״ג דמי דבש ושכר יש בהן מים ובודאי מצמיחין:

ל (ל) ולכן טוב להחמיר וכו׳ - כתב הט״ז דבגינה שיש בה יותר משבעים אמה דהוי כרמלית ולא מהני בה שום היקף בלא״ה צריך ליזהר דהא אסור בה טלטול ד״א עכ״ל ולפ״ז אפילו בגינת חבירו יש ליזהר:

לא (לא) במקום ירידת גשמים - ר״ל שהמקום ההוא לח מפני הגשמים שרגיל לירד שם וה״ה שאר מקומות לחין כה״ג:

לב (לב) שסופן להצמיח - פי׳ שיצמחו מחמת הריכוך כדרך כל תבואה כשנותנים אותה במים וכדלקמן סי״א או אפשר דבזמן מרובה ישתרש בקרקע:

לג (לג) או ליומים - דבזמן מועט כזה לא יצמחו וכ״ש דלא ישרשו בקרקע משא״כ לג׳ ימים ויותר יצמחו הזרעים ויתחייב למפרע משום זורע גם לחד דעה ביו״ד סימן רצ״ג כל שיעור השרשה אינו אלא ג׳ ימים [עי״ש בפ״ת] ודע דמיירי דהשליך את הזרעים בפעם אחת דאל״ה אסור להכין לימי החול [תוס׳ שבת]:

לד (לד) מלחות הכלי - כמו שמצוי בדלי ששואבין בו תמיד שגדלין בו כמין פטריות:

לה (לה) חייב - משום עוקר דבר מגידולו דהוא תולדת קוצר ול״ד לעציץ שאינו נקוב דהתולש ממנו פטור משום דאינו מחובר בקרקע עולם דשאני התם דאין דרך זריעה שם משא״כ הכא דעיקר גידולן כן. וה״ה התולש כישות מהיזמי והיגי [פי׳ קוצים] אע״פ שגם הכישות אינה מחוברת לקרקע אפ״ה חייב משום עוקר דבר מגידולו [גמרא]:

לו (לו) כדי שיהיו לחים - כגון עשבים שהם נויים למראה ולהריח וממלאין כד עפר לח ותוחבין אותו לתוכו [רש״י] וה״ה אם תוחבן בקרקע כיון שאינו מכוין שישתרשו שם:

לז (לז) לאחוז בעלים - אם רוצה להריח בהם ולא מצרכינן ליה לנעוץ ולשלוף בע״ש ולחזור ולנעוץ עד כדי להרחיב מקום מושבה בעפר עד שלא יזיז העפר בשליפתו בשבת דאפילו יזיז העפר לית לן בה שהרי אינו מטלטל העפר בידיו אלא ע״י העשבים ואינו אלא טלטול מן הצד דשרי ועיין לעיל בסימן שי״א במ״ב סקכ״ח מש״כ שם בשם האחרונים:

לח (לח) ולהוציאן - וה״ה להחזירן אח״כ למקומן אם לא נסתם הנקב משהוציאן:

לט (לט) והוא שלא השרישו - כגון קודם ג׳ ימים דאז בודאי לא השרישו דאם השרישו פשיטא שאסור להוציאם שהרי הוא עוקר דבר מגידולו:

מ (מ) אבל אם וכו׳ - דכיון שהם תחובין וטמונים בקרקע כשאר זרעים וגם מתכוין לזורעם גזרו בהו רבנן דלא ליתי לאחלופי לתלוש לאחר השרשה:

מא (מא) אסור לתלוש - וה״ה שאסור להשקות הזרעים שבתוך העציץ ואפי׳ אם העציץ הוא מונח בעליה ג״כ יש איסור בכל זה:

מב (מב) שאינו נקוב - אבל מעציץ נקוב חיובא נמי יש בזה לפי שיונק מן הקרקע ע״י הנקב שמריח לחלוחית הקרקע דרך שם ואפילו אם היה הנקב קטן כ״כ שהוא בכדי שיצא ממנו שרש קטן שהוא פחות מכזית ואפילו אם היה הנקב בדופן העציץ כיון שהוא כנגד מה שטמון מן הגזע בעפר וכ״ש אם הוא בשוליו נגד השרש:

מג (מג) אפילו אינו נקוב - דגם בזה יש חשש תלישה מדרבנן מפני שמפסיק יניקתו מעט וכ״ש אם העציץ הוא נקוב דצריך ליזהר בזה:

מד (מד) ע״ג יתדות - ר״ל אף שאינו מפסיק שום דבר בין העציץ להקרקע וכ״ש אם מעמידו ע״ג עצים או ע״ג בגדים דיש בזה איסורא ואם הוא עושה כן בעציץ נקוב יש בזה תלישה ונטיעה מן התורה [ב״י] וע״כ יש ליזהר מאד בכלי עם עשבי בושם שרגיל להיות בבית שלא ליטלו מן הקרקע ולהניחו ע״ג השלחן או להיפך:

מה (מה) או איפכא - משום זורע:

מו (מו) ועשבים - תלושין [פמ״ג]:

מז (מז) ממעכן - פי׳ דורסן ומשפילן ברגליו וכתב המאירי פרק חבית דלהסירם הנה והנה אסור אפילו ברגלו:

מח (מח) מותר להריח בו - דלא שייך למגזר שמא יקוץ כיון שאינו רוצה רק להריח וזה יכול הוא לעשות אף במחובר ויש מחמירין זה וכתב בא״ר דהעיקר כפסק השו״ע ולענין לטלטלו בידו דינו כמו לעיל לענין קנים הרכים בס״ב א:

מט (מט) יקוץ אותו לאכלו - וכ״ת הא נמי יכול לנשכו בפיו מן המחובר אין לך תלישה גדולה מזו ולכן יש למחות ביד הטועים והולכים לגנות בשבת ויו״ט וקוטפים פירות מן המחובר ואוכלים ומלבד איסור תלישה אסורים ג״כ אח״כ באכילה לכל בשבת וכדלעיל בסימן שכ״ב ס״ג וראוי למנות אנשים להשגיח ע״ז עד שישתקע הדבר:

נ (נ) השורה - כדי שיתרככו ויצמיחו כדרך ששורין איזה תבואות קודם הזריעה:

נא (נא) תולדת זורע - דמה זורע מכוין לאצמוחי פירי אף זה כן [מו״ק ב׳] וכתב בח״א דה״ה השורה תבואה לעשות מהן (מאלציין) לשכר חייב דידוע דכונתו להצמיח. וכתב עוד דתיכף משנתן למים חייב אע״ג דלא יצמיחו אלא לאחר כמה ימים ומסיים דאעפ״כ מותר לשרות תבואה לבהמתו דאין כונתו להצמיח אלא לרכך הזרעונים וגם לא יבוא לידי צמיחה דקודם שיצמיחו יאכלום הבהמות. ודע דכ״ז בזרעונים שאין נבללים במים אבל בזרעונים שמתערבים ונתלים זה בזה במים כמו כרשינין וכיו״ב שמתרככין ונימוחים שם והמים מתעבים בסיבתם ונעשים כמים שעיסה או קמח בלולים בתוכה אסור לשרותן לבהמתו משום לש [כדלקמן ש״מ סי״ב וכמתניתין דשבת י״ז וע״ש בפירוש המשנה להרמב״ם ובמאירי]. צמוקין ושאר פירות יבשים מותר לשרות בשבת ומ״מ בכובש כבשים אסור [פמ״ג]:

נב (נב) בכל שהוא - ר״ל אפילו גרגיר אחד:

נג (נג) להעמיד ענפי אילנות - שקוצצין בימות החמה לשמוח בהן בבית [מהרי״ל] ור״ל שהוכנו מאתמול לכך אבל סתם ענפי אילן הוי מוקצה:

נד (נד) וע״ל סי׳ תרנ״ד - ר״ל דשם מבואר דאינו מותר בשבת כ״א להחזיר במים שעמדו בו מכבר בע״ש ולא להוסיף עוד מים צוננים וכ״ש שלא להחליף המים לגמרי ולפ״ז הא דכתב מקודם דמותר להעמידן היינו להחזירן בשבת לתוכן אפילו אם כבר ניטלו מהן אבל לא להעמידן לכתחלה [תו״ש וח״א] ויש אחרונים שסוברין דמדסתם המחבר משמע דאפילו לכתחלה מותר להעמידם בכד שיש בו מים מזומנים מע״ש ולא אמרו אלא להוסיף עתה מים משום טרחא יתירה. ודע דביש בהן פרחים שנפתחים מחמת המים אסור לכו״ע אף להחזיר במים שעמדו בהם מכבר:

נה (נה) באיביהן - פירוש בחיבורן בענף:

נו (נו) וכן אילן - שיעור הלשון כן הוא וכן ה״ה כל אילן שיבשו וכו׳ ולאו דוקא תאנה ובנשמת אדם כתב שט״ס הוא וצ״ל וכן אילן שיבש ובו פירות ולפ״ז מעיקרא אשמעינן דהאילן לח ורק הפירות נתיבשו ואח״כ אשמעינן דאפילו האילן עצמו יבש אפ״ה חשיב כמחובר:

נז (נז) חייב - כתב המג״א דבעשבים יבשים מודו דכתלושין דמי והתולש מהם פטור אבל איסור דרבנן יש אפילו בעשבים ולפעמים יש ג״כ חיוב חטאת בזה כמו שבארתי בבה״ל. בצלים שדרכן להשתרש בעליה שיש בו עפר ונשתרשו שם וגם רוצה בהשרשתן התולש חייב אע״ג שכל הבצל מגולה ואין דרך גידולן בכך אבל אם נפלה עליהן מפולת ונתכסו האמהות של הבצלים והעלין מגולין כדרך גידולן ונשתרשו שם אפילו אינו רוצה בהשרשתן חייב כמו שאם היו נטועין בשדה [מ״א סקי״ג בשם תשובת הרא״ש ממשנה ב׳ פ״ה דמעשרות ע״ש במשנה ועיין בשנות אליהו שם וצ״ע]:

נח (נח) לענין טומאה - פי׳ טומאת אוכלין דלא מקבלי טומאה במחובר וזה חשוב כתלוש:

נט (נט) בצדדי האילן - פי׳ דבר התחוב או קשור באילן מקרי צדדי האילן אבל דופני האילן עצמו לא מקרי צדדין אלא גוף האילן הוא וצדי צדדין הוא דבר הנשען בדבר התחוב באילן וכן מתבאר בדברי המחבר לקמיה:

ס (ס) אסור לסמוך הסולם - אין הלשון מדוקדק ושיעור הדברים דאין לסמוך סולם לאילן מע״ש לעלות עליו בשבת דכי סליק ביה וכו׳. ולסמוך הסולם בשבת בודאי אסור אפי׳ אינו סומכו באילן גופא רק על היתד התקוע בו דזהו גופא משתמש בצדדי אילן מקרי:

סא (סא) לצדי האילן - פי׳ לדופנו:

סב (סב) מותר לסמוך - היינו דמותר לסמוך סולם מע״ש לעלות עליו בשבת משום דהו״ל יתד וכו׳. ויזהר שלא יניח רגלו על היתד אלא על שלבי הסולם כדי שלא יהא משתמש בצדדין [ש״ס]:

סג (סג) והכלכלה כצדי צדדין - לפיכך מותר להניח בה פירות וליטול ממנה אבל הכלכלה עצמה אסור ליטלה או לתלות ביתד וכנ״ל גבי סולם. ואם הכלכלה תלוי באילן עצמו אסור ליטול חפץ ממנה וכן ליתן לתוכה דקמשתמש בצדדין [ש״ס] ואם פי הכלכלה צר דכשנוטל חפץ מן הכלכלה מניד האילן אסור בכל ענין מפני שעי״ז משתמש באילן. ולהשען באילן אם האדם בריא מותר ותש כח אסור והטעם דאדם בריא אינו סומך עליו אלא מעט ולא מקרי משתמש במחובר אבל תש כחו צריך לסמוך בכל כחו עליו ומקרי משתמש במחובר ואסור וה״מ כשאינו מנידו אבל כשמנידו אפילו בבריא אסור דזה גופא שמוש הוא:

סימן שלז

א אקדים לסימן זה הקדמה קצרה והיא. חורש הוא אחד מל״ט אבות מלאכות וכיון שכונת החורש לרפויי ארעא דאז טוב לזריעה וגם כוונתו להשוות הגומות וליפותו כדי שיהיה המקום שוה ולכן החופר בשדה או שעשה חריץ או שהיה שם תל קטן והשפילו או שהיה שם מקום נמוך והשוה אותו וכן כל המשוה גומות במקום הראוי לזריעה חייב משום חורש [ואם היה זה בבית חייב משום בונה שמתקן הבנין עי״ז] וכן כל מה שעושה ליפות הקרקע הוא תולדת חורש וחייב בכל שהוא [רמב״ם פ״א]:

ב (א) דבר שאין מתכוין - זה לשון הרמב״ם דברים המותרין לעשותן בשבת ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללן מלאכה אחרת ואפשר שלא תעשה אם לא נתכוין לאותה מלאכה מותר וכן כונת המחבר:

ג (ב) פסיק רישא - פי׳ שבודאי תעשה מלאכה האחרת:

ד (ג) הלכך - פי׳ כיון דדבר שאין מתכוין מותר הלכך גורר דאע״ג דבגרירתו מצוי שיעשו חריצים בקרקע ואיכא בזה משום חשש חופר דהוא תולדה דחורש אפ״ה לאו פסיק רישא הוא אפילו בקרקע שאינה מרוצפת דאפשר שפיר שלא תחרוץ בקרקע:

ה (ד) בין גדולים - דמיטרח ליה לישאם על כתפו ובין קטנים דיכול ליקחם על כתפו אפ״ה מותר לו לגרום על הארץ. כתב המג״א דגדולים ביותר אסור לגרור על הארץ דפסיק רישא הוא דבודאי יעשה חריץ ואפילו מרוצף בקרקע של שיש אסור לגרור דגזרינן מרוצף אטו אינו מרוצף:

ו (ה) לרבץ - להזות מים על קרקע הבית כדי שלא יעלה האבק דאע״ג דבהרבצה כמה פעמים מתמלאים הגומות בעפר ובאבק אפ״ה מותר כיון דאינו מתכוין וגם לאו פסיק רישא הוא ואפילו בקרקע שאינה מרוצפת מותר [גמרא]:

ז (ו) לכבד הבית - דמזיז עפר ממקומו גם משוה הגומות בכיבודו שמתמלאין הגומות שבבית מהעפר והוי בנין ואע״ג דאינו מתכוין לאשויי גומות אפ״ה אסור דפסיק רישא הוא ויש אומרים דחיישינן שמא מתוך טרדתו לכבד וליפות הקרקע ישכח וישוה הגומות במתכוין:

ח (ז) אלא א״כ מרוצף - בין באבנים ובין בקרשים:

ט (ח) אפילו אינו מרוצף - דס״ל דגם בזה אינו ודאי שישוה גומות ולא גרע מריבוץ דשרי בס״א וגם למזיז עפר ממקומו ג״כ לא חייש שכשאדם מכבד את הבית אינו מכבד אלא עפר תיחוח ובזה ליכא משום חופר גומא:

י (ט) אפילו במרוצף - בין באבנים ובין בקרשים דס״ל דבאין מרוצף הוי פ״ר וגזרינן מרוצף אטו אינו מרוצף ועיין בבאור הלכה:

יא (י) ע״י א״י מותר - היינו אפילו בשאינו מרוצף דהא הוא אינו מתכוין רק לכבד הבית ואף דהוא פ״ר לענין הגומות מותר ע״י א״י דבאמירה לא״י לא קפדינן כולי האי כמ״ש בסימן רנ״ג ס״ה בהג״ה ע״ש במ״ב:

יב (יא) הקלים וכו׳ - ר״ל דכיון שהם קלים אינו נוטל בהם רק האבק שלמעלה ולא אתי לאשויי גומות כ״כ בד״מ ומוכח מזה שאם רוצה לכבד בהם היטב את כל העפרוריות הנמצאות בארץ שאסור:

יג (יב) ואינו וכו׳ - וע״כ מותר אפילו אינו מרוצף. ואפילו יש בבית קליפי אגוזים וכיוצא בהם מדברים האסורים בטלטול אפ״ה מותר לכבד דהו״ל לדידיה כגרף של רעי [אחרונים]. כתב בספר כלכלת שבת דה״ה במה שקורין בארש״ט הרכים דינו ג״כ ככנף אווז ועיין בבאור הלכה דאין כדאי להקל בזה אלא במרוצף:

יד (יג) לכבד הבגדים - היינו אפילו באופן שמצד הכיבוד בעצמם אין בהם איסור כגון בבגד ישן שאין מקפיד עליו וכדומה וכמבואר לעיל בסימן ש״ב ס״א בהג״ה ולפ״ז ה״ה שאסור בהם לכבד את השלחן אע״פ שכיבוד השלחן מותר מצד עצמו (כמבואר בש״ס):

טו (יד) שלא ישתברו קיסמיהם - ולפ״ז ה״ה שאסור לכבד הבית [אפילו במרוצף למאן דשרי] במכבדות העשויות מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים דבודאי נשברים כשמכבדין בהם וטעם כ״ז דהוי כמו סותר כלי ואף שמקלקל פטור מ״מ אסור לכתחלה [אחרונים]:

טז (טו) אין סכין וכו׳ - פי׳ דרכם היה לסוך שמן על הקרקע של בית המרחץ וכיוצא בו ולהתגלגל עליהם [תוספתא פי״ז]:

יז (טז) ולא מדיחין אותו - שהיו פוקקין סילון שהמים נכנסו דרך בה לבית המרחץ ופותחים נקב שבצד אחר שילכו אותם המים ומנקים את הקרקע מפני הזוהמא וטעם כל אלה משום דחיישינן להשוות גומות ואפי׳ למאן דשרי כיבוד בשבת דשאני הכא דכיון שהוא רוצה ליפות את הקרקע לסוך

אותה או להדיחה חיישינן שמא יראה גומות וישכח ויבא להשוותם במתכוין [רי״ו]:

יח (יז) אפילו הוא מרוצף - דגזרינן אטו שאינו מרוצף [רמב״ם] והא דהתיר בס״א לענין כיבוד ולא גזר כן משום דכיבוד הוא יותר דבר נחוץ מהדחה. ודע דהדחת רצפת הקרשים שנוהגין כהיום יש בזה עוד איסור לעשות בשבת מלבד הדחה דהא צריך לזה שריית אלונטית במים כידוע ויש בזה משום כיבוס:

יט (יח) לצדד - היינו שהוא מצדדה עד שתעמוד בקרקע יפה ע״י הצידוד:

כ (יט) חבית על הארץ - היינו חבית מלאה וכן לא יכריע החבית וישפוך ממנה אלא מגביה מן הארץ ושופך שאל״כ יחפיר מן הארץ בודאי. ואף שמקלקל הוא וגם מלאכה שא״צ לגופה היא וגם חופר כלאחר יד הוא אעפ״כ אסור מד״ס:

כא (כ) דכיון וכו׳ והוי פ״ר - ר״ל דע״י הצידוד גופא נעשה הקרקע חלקה בלא גומות אבל מתוס׳ שם משמע דלא הוי פ״ר אלא דאסור מטעם שמא ישכח ויבוא להשוות גומות במתכוין כדי שיהא נוח לו הצידוד. והנה אם מותר לצדדה ע״ג קרקע מרוצפת התו״ש כתב דמותר אפילו לדעת השו״ע דס״ל דהוי פ״ר לא גזרו בזה במרוצפת ע״ש והפמ״ג בריש הסימן מצדד להחמיר וע״ש במ״ז אות ג׳ מש״כ עוד בזה. ודע דכל הסימן הזה לאו דוקא לענין שבת דה״ה לענין יו״ט [מביצה כ״ב ע״ב] ויש שנכשלין בזה:

סימן שלח

א (א) בכלי שיר - לאו דוקא בכלי שיר אלא אף ביד כגון להכות כף אל כף היכא שהוא דרך שמחה ושיר אסור כמ״ש בסימן של״ט ס״ג מטעם שמא יתקן כלי שיר [ומה דאסרו בס״ד להכות כף אל כף כשמשמר הפירות כדי להבריח העופות אף שהוא אינו דרך שיר הטעם שמא יטול צרור ויזרוק לר״ה כשירצה להבריחם וכדמפרש שם] ואם ירצה להכות כף אל כף כדי לשמח התינוק ולהשתיקו יראה לעשות זה כלאחר יד דשרי וכמו שמבואר שם. ואם נותן מים בכלי מלא נקבים להטיף לתוך כלי מתכות כדי להשמיע קול נעים ע״י הנטיפה אסור דזה הוי ג״כ ככלי שיר ולחולה כדי להרדימו שיישן שרי ואם מטיף בחוזק כדי שיקיץ את הבריא משנתו שרי דלא הוי ככלי שיר כיון שאין עושה בנעימה ובנחת דקול כזה אדרבה היה מרדימו יותר אלא עושהו בחוזק כדי שייקץ ע״י הקול וע״כ שרי:

ב (ב) אבל להקיש וכו׳ - ר״ל אף שכונתו להשמיע קול כדי שיפתחו לו מותר ואפילו אם מקיש בכלי כיון שאינו דרך שיר:

ג (ג) אלו שקורין לחבריהם וכו׳ - היינו אפילו אם מנעים הקול כעין שיר שרי דלא גזרו בזה היכי דעביד בפה:

ד (ד) מיוחד לכך - ר״ל שמיוחד להשמיע קול חיישינן שמא יכוין לשיר וכ״ש להשמיע קול בכלי [שקורין קאמער טאן] פשיטא דאסור דכלי שיר הוא וגם הוא מכוין לשיר ובברזל שהפתח ננעל ונפתח בו נראה דמותר להקיש בו על הדלת כדי שישמעו אנשי הבית לפתוח לו שזה הברזל מיוחד רק לפתוח בו את הדלת או לנעול:

ה (ה) אסור - עיין בא״ר ופמ״ג דמזה נשמע דה״ה דאסור למשוך בחוט העינבל בשבת כדי שישמעו אנשי הבית והחצר ויפתחו לו שזה הכלי מיוחד להשמיע קול והוא כונתו ג״כ לזה ועיין בה״ל ולענין אם מותר לפתוח הדלת כשיודע שיש בו עינבל עיין לקמיה:

ו (ו) ולכן אסור לשמש וכו׳ - כתב הט״ז כאן וביו״ד סימן רפ״ב דמזה מוכח דאסור לתלות בשבת אותן הפרוכות שיש בהן פעמונים להשמיע קול כשפותחין הארון וכן לתלות הפעמונים על העצי חיים של הס״ת כיון דעיקר עבידתיה לקלא והש״ך שם חולק עליו מטעם דהא קי״ל דלצורך מצוה שרי כמ״ש סימן של״ט דמותר לרקד בשמחת תורה לכבוד התורה והכא נמי צורך מצוה הוא כדי שישמעו העם ויקומו ולא דמי לקריאת בהכ״נ דאסור דהתם אפשר בענין אחר ותו דאותו הפותח הפרוכת אין מכוין להשמיע הקול כלל כ״א ליטול הס״ת [מ״א] ועיין בשער אפרים שער יו״ד ס״ג שדעתו שם דלכתחלה אין לעשות כן בשבת ובמקומות שנהגו היתר בזה כדעת המ״א אין למחות בידם עכ״ל וכן לענין אם מותר לפתוח הדלת כשיודע שיש בה עינבל תלוי ג״כ בסברת הט״ז והמ״א הנ״ל דלהט״ז אסור ולהמ״א [כאן וכן בסימן ש״א סקל״ה ע״ש] שרי דהרי כשפותח הדלת בשבת אין מכוין להשמיע קול ומדברי הגר״א שם בסימן ש״א סוף סכ״ג מוכח דהוא סובר ג״כ כהט״ז דכיון דהעינבל מיוחד להשמיע קול אין נ״מ במה שהוא אינו מכוין לזה וגם בא״ר מצדד דאין להקל מטעם זה לחוד אלא גבי פרוכת דהוא מילתא דמצוה וע״כ בודאי מהנכון שיסיר מע״ש העינבל מע״ג הפתח או שיפקקנו בצמר או במוכין שלא ישמע קולו אך במקום הדחק [כגון ששכח ולא הסירו מע״ש וכל כי האי גוונא] נראה דיכול לסמוך על הסברא הנ״ל להקל כיון שאינו מכוין להשמיע קול:

ז (ז) ע״י הכלי המיוחד - ויש מקומות שלוקח השמש בשבת כלי אחר להכות בשבת. ומה שמכה השמש בבהכ״נ על השלחן ומשמיע קול כדי להשקיט העם לחזרת הש״ץ אין בזה איסור אפילו אם הוא מכה באיזה דבר כיון שאינו מכה בכלי מיוחד לזה:

ח (ח) לומר וכו׳ - דאיסור השמעת קול בכלי שיר אינו אלא איסור דרבנן גזירה שמא יתקן כלי שיר ואמירה לא״י ג״כ אינו אלא איסור דרבנן והוי שבות דשבות ובמקום מצוה היא דאין שמחת חתן וכלה אלא בכלי שיר ושרי וכנ״ל בסימן ש״ז ס״ה ע״ש ויש מקומות שנהגו להחמיר בזה אם לא שהכינום לזה מע״ש ולא יאמר לו בשבת כלום או שבא מעצמו לנגן [כה״ג]:

ט (ט) לומר לא״י לתקן - ס״ל דשמחת חתן וכלה עדיף יותר משאר סתם דבר מצוה וע״כ מותר האמירה אפילו בתיקון הכלי שיר דהוא מלאכה דאורייתא [ובבאור הגר״א כתב דדעה זו סברה כדעת המתירין לעיל ברע״ו ס״ב בכל מלאכה דאורייתא ע״י א״י לצורך מצוה וא״כ לדידן דסוברין להלכה כדעת רוב הפוסקים שאוסרין גם בזה אסור]:

י (י) אבל בלא״ה - ר״ל בשאר שמחה של מצוה כגון בסעודת מילה או בשמחת תורה אסור אפילו לומר לא״י לנגן אם לא שבאין מעצמן או שהכינו אותם מע״ש ועיין בשו״ת מהרי״א ח״א סימן נ״ט שאוסר לנגן במנים ועוגב בשעת התפלה ע״י א״י ועיין בשו״ת ח״ס חלק ששי סימן פ״ו שהביא ראיות לאסור אף בחול לנגן בבהכ״נ בשעת התפלה ובפרט בשבת אין שום היתר:

יא (יא) נהגו להקל - ר״ל האמירה לנגן בשאר שמחה של מצוה ובלבוש משמע דאסור כ״א בשמחת חתן וכלה ועא״ר שם:

יב (יב) לענין טפוח ורקוד - פי׳ כיון דמדינא י״א דהוי לן למישרי לנגן בזמנינו בכלי שיר דאין אנו בקיאין בעשייתן וליכא למיגזר שמא יתקן ולכן עכ״פ שרי האמירה לא״י לנגן ועיין במ״א שהסכים דעכ״פ אסור לומר לא״י לתקן הכלי שיר ואפילו משום כבוד חתן וכלה:

יג (יג) זוג המקשקש לשעות - ר״ל מורה השעות [שקורין זייגער] שעשוי להשמיע קול להודיע השעות:

יד (יד) מותר לערכו - היינו דלא חיישינן כשישמעו קולו יחשדוהו שהעריכו בשבת דהכל יודעין שדרכו להעריכו מאתמול:

טו (טו) ולהכינו מבע״י - אבל בשבת לא מיבעיא דאם עמד דאסור להכינו שילך ואפילו רק בנענוע חוט הברזל שמתנענע ויש בזה איסור תורה לכמה פוסקים דהוי בכלל תיקון מנא אלא אפילו בעודו הולך אסור ג״כ למשוך המשקלות [או בטאשי״ן אוה״ר חוט המושך הגלגלים] שלא יפסוק הלוכו אם לא לצורך חולה הצריך לכך יש להתיר להעריכו בעודו הולך אם בקושי למצוא אינו יהודי לזה וע״י א״י יש להתיר להעריכו לצורך חולה אפילו כשנפסק הילוכו [אחרונים]. ודע עוד דאותן מורי שעות [שקורין טאשי״ן אוה״ר] שרגיל לפעמים כשעומד ונפסק מהלוכו הוא מנענעו במקצת וחוזר להלוכו צריך ליזהר שלא לנענעו בשבת:

טז (טז) ולא ירקד - ברגל להשמיע קול להבעית העופות:

יז (יז) ויזרוק להם - לר״ה. ולהפוסקים דבזמן הזה ליכא ר״ה אפשר דשרי בכל זה דגזירה לגזירה היא וכ״ש לספק כף אל כף כלאחר יד בודאי שרי לכו״ע ואין לחוש שמא יטול צרור מאחר שיש לו היכר שאין מספק להדיא:

יח (יח) אין שוחקים וכו׳ - שמגלגלין אותן ומכין זו את זו כדרך שמשחקין הנערות:

יט (יט) אשויי גומות - שיכין דרך לגלגל האגוז:

כ (כ) ע״ג שלחן וכו׳ - וה״ה ע״ג מחצלת או בגד או טבלא ולא גזרינן בכל זה אטו ע״ג קרקע דגזירה היא אבל ע״ג קרקע אפילו היא מרוצפת דלא שייך אשויי גומות ג״כ אסור דקרקע בקרקע מיחלף וגזרינן אטו קרקע שאינו מרוצף:

כא (כא) בעצמות וכו׳ - ונוהגין לעשותן של כסף שיהיו מיוחדין לשבת דאל״כ מחזי כעובדא דחול ומהר״א ששון חולק וס״ל כיון שאין תועלת בידיעת חכמת השחוק ההוא וה״ה כל מיני שחוק אסור ואף בחול יזהר משום מושב לצים וכמ״ש בסימן ש״ז סט״ז ועיין בברכי יוסף שהביא עוד בשם כמה גדולים שהחמירו בזה:

כב (כב) בתם ובחסר - פי׳ גרא״ד או או״ם גרא״ד בל״א:

כג (כג) שמא ימלא - מתוך שממלאים בלא טורח:

כד (כד) ויש אומרים וכו׳ - כתב א״ר דכן עיקר:

כה (כה) אסור לשלשלם - דטורח שלא לצורך שבת הוא הא פירות לצורך היום שרי שלא יטנפו בגשמים [פמ"ג]:

כו (כו) מותר לכסותן - הנה ביש"ש החמיר בזה והביאו המ"א אבל הא"ר וש"א הוכיחו מהגמרא דמותר:

כז (כז) שהם מוקצים - כגון שהן סדורות ועומדות לבנין וכנ"ל בסימן ש"ח סי"ז:

כח (כח) מותר לכסותן - אבל אסור לטלטלן ממקומן אף שאין לו במה לכסות [מ"א בסימן של"ד סק"ג]:

כט (כט) תחת הדלף - שדולף דרך התקרה וכיוצא בזה:

ל (ל) לרחיצה - דאין על המטר היורד שם מוקצה או נולד ויכול לשתותו או לרחוץ ממנו וה"ה אם הוא ראוי רק לשתיית בהמה:

לא (לא) אסור משום שאין וכו' - פי' אין עושין דבר שימאס על סמך שיהיה מותר אח"כ להוציאו כגרף של רעי ואם אפילו יתרצה שישאר כך ולא יזיזנו ממקומו ג"כ אסור כמו שכתבו הפוסקים ועיין בבה"ל:

לב (לב) מותר וכו' - היינו אף קודם שנתמלא [א"ר]:

לג (לג) לטלטלו וכו' - ודוקא כשהוא נתון במקום שישיבתו קבועה שם דמאוס עליו והוי כגרף של רעי שהתירו לטלטלו להוציאו לאשפה מפני כבודו אם הוא עומד במקום שישיבתו קבועה שם וכנ"ל בסימן ש"ח סל"ד ע"ש:

סימן שלט

א (א) אין רוכבין - לעיל בסימן ש"ה סעיף י"ח בארתי במ"ב הטעם וכל פרטיהן:

ב (ב) על פני המים - בידיו ורגליו שגם רגליו עקר מן קרקע המים והטעם שמא יעשה חבית של שייטין כדמסיים לקמן והוא כלי של גומא שאורגין אותו ועושין כמין חבית ארוכה ללמוד בו לשוט על המים:

ג (ג) בבריכה - הוא מקום כנוס מים לכביסה או לשרות פשתן:

ד (ד) שבחצר - דאלו כשהבריכה עומדת בר"ה בלא"ה אסור שמא יתיז מים ברגליו חוץ לארבע אמות:

ה (ה) דמי לנהר - כשהמים יוצאין מן הבריכה ונמשכין בחצר מכחו שדוחה המים בידיו ורגליו בשייטתו והוי בכלל גזירה שאין שטין על פני המים שמא יעשה חבית של שייטין:

ו (ו) שפה - היינו כעין כותלים גבוהים מכל צד [מר"ן ומ"מ]:

ז (ז) אין מטפחין וכו' - בין באבלו ובחמתו לעורר הצער ובין מחמת שמחה וכולם משום גזירה שמא יתקן כלי שיר לעורר האבל או השמחה:

ח (ח) ולא מרקדין - וביום שמחת תורה מותר לרקד בשעה שאומרים קילוסים דתורה משום כבוד התורה כיון דלית בזה אלא משום שבות אבל בשאר שמחה של מצוה כגון בנשואין אפ"ה אסור וגם לכבוד התורה אין כדאי להתיר אלא טיפוח וריקוד ולא קשקוש בפעמונים וזגים וכ"ש שאר כלי שיר דאסור [אחרונים]:

ט (ט) או אחת כנגד וכו' - כגון אלו שמכין באמה על האגודל בנעימה ועושין בזה תנועות עריבות [ב"י] וזהו שסיים כדרך המשוררים ואם עושה זה בחזקה כדי להקיץ לחבירו משנתו משמע ממ"א דשרי דלאו דרך שיר הוא אכן לפי מה שביאר בתו"ש שיטת רש"י משמע דלרש"י גם בזה יש להחמיר וכן משמע בפמ"ג:

י (י) להקל בכל - האי להקל בכל קאי על טיפוח וסיפוק וריקוד ולא על שאר דברים הנזכרים בסעיף זה ואפילו בטיפוח וריקוד אין כדאי להניח המנהג שלא במקום מצוה אלא משום הנח להם וכו':

יא (יא) אין דנין - היינו אפילו דיני ממונות שמא יבוא לידי כתיבה וה"ה נמי דסדור הטענות לבד לפני הדיינים ג"כ אסור שמא יכתבו הדיינים דברי טענותיהם אבל לקבול ולהציע דברים כגון על טענות בתולים מותר כמ"ש באה"ע סימן ס"ב ותיקן רגמ"ה שלא לבטל התמיד [היינו התפלה הקבועה בצבור לביהכ"נ] בשבת אם לא שביטל כבר ג"פ בחול ולא הועיל או בשביל טענות הקהל:

יב (יב) דהוה וכו׳ - וגם יכול לבוא לידי חבורה בשבת:

יג (יג) בכלל דין - ואיתא בירושלמי על מה דכתיב לא תבערו אש בכל מושבותיכם וגו׳ מכאן לבתי דינין שלא יהו דנין בשבת [היינו מי שהיה מחוייב [בימים הקדמונים] הבערה גלתה התורה דלא יענישוהו בשבת ומינה ילפינן דה״ה לכל עונש והמחבר מיירי מתחלה בד״מ דבזה ג״כ אסור מדרבנן וכנ״ל בסקי״א] ואיתא בספר החינוך הטעם שרצה הקב״ה לכבד יום זה שימצאו בו הכל מנוחה גם החוטאים והחייבים משל וכו׳:

יד (יד) ואם יברח וכו׳ - ואין בכלל זה אם אחד רוצה לברוח כדי לעגן אשתו דבזה מותר היה לחבשו וכן מותר לקבל עדות מאיש מסוכן וקרוב למות על אשה שמת בעלה היכא דחיישינן שלא ימצא אח״כ עדות אחרת [חידושי רע״א וש״א]:

טו (טו) ולא מקדשין - גם זה מחמת גזירה שמא יכתוב אבל לא מטעם דהוא כקונה קנין בשבת דהא בקידושין לבד בלא חופה לא קנאה עדיין ליורשה ולמציאתה ולמעשה ידיה וכן אם אפילו היו הקידושין מבעוד יום מבואר בהמחבר לקמיה דאסור להכניסה לחופה בשבת והיינו מטעם דע״י החופה קונה אותה לכל הדברים האלו הנ״ל והוי כמקח וממכר דאסור בשבת:

טז (טז) היכא דאין לו אשה ובנים - וה״ה ביש לו בנים ואין לו אשה ג״כ מותר לדעה זו דמצוה קעביד כדאמרינן ביבמות [ס״ב] מקרא בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך וגו׳:

יז (יז) ואפשר דה״ה וכו׳ - ר״ל אף דע״י החופה קונה אותה לכמה דברים וכנ״ל אפ״ה כיון דלית ליה אשה ובנים ויש בזה מצות פו״ר סבירא ליה דיש להקל בזה:

יח (יח) דלא קי״ל הכי - ר״ל דמעיקר הדין קי״ל כשיטת רש״י ושארי ראשונים דקדושין ואף החופה אסור בשבת ויו״ט:

יט (יט) הואיל וכו׳ - ר״ל ויש הפסד רב עי״ז ועיין בח״א שכתב שאין להקל בכל זה רק אם נשלמו השלשה פרטים דהיינו אם לא קיים פו״ר עדיין ויש הפסד רב וגם ביוש לחתן וכלה אם לא יכנוס אז ועיין מה שכתבנו בסקט״ז דלדעת ר״ת אף ביש לו בנים כיון שאין לו אשה ג״כ מצוה קעביד ומותר ואפשר דס״ל דאין סומכין עליו בזה. ובבין השמשות בודאי אין להחמיר בדיעבד דלא גזרו על שבות בין השמשות לצורך מצוה לכו״ע אך לכתחלה יש ליזהר מאד שלא לאחר כ״כ כי כמה עבירות באין עי״ז טלטול מוקצה של הנרות וגם כמה נשים ההולכות לחופה מאחרות זמן הדלקת הנרות עי״ז ומדליקות בביה״ש ויותר טוב היה שלא להדליק אז כלל וע״כ מה נכון מאד למי שהיכולת בידו שלא לעשות הנשואין כלל בע״ש ובפרט סמוך לחשכה כי אף אם הנשואין יהיה בזמנם עכ״פ מסתעף מזה עוד כמה קלקולים וכנ״ל. אם נתאחר החופה עד חשכה ובידי השושבינין נרות אף דקי״ל דמוקצה כ״ז שהוא בידו מוליכו למקום שירצה מ״מ הכא יתן הנרות לא״י דכל שאפשר לסלק המוקצה מידו מחוייב לסלק [פמ״ג]:

כ (כ) ולא חולצין - שמא יכתוב שטר חליצה לחלוצה [רש״י] ואפילו לקבוע מקום לחליצה אסור שלא יהא נראה כאלו דנין בשבת ויכול לקבוע בליל מו״ש שתהיה החליצה ביום א׳ ואם יש צורך גדול יכול לקבוע אפילו בבין השמשות בע״ש על יום א׳ אם א״א בענין אחר [פמ״ג בא״א סק״ג]:

כא (כא) ולא מיבמין - דבמה שמיבם אותה נקנית לו להיות אשתו לכל דבר כנשואה ממש והוי כקונה קנין בשבת ועוד שמא יכתוב כתובה:

כב (כב) ואין כונסין - היינו אפילו קידש אותה מבע״י אסור להכניסה בשבת לחופה דבחופה קונה אותה לכמה דברים וכנ״ל:

כג (כג) ולא מקדישין - שום דבר לגבוה שיאמר הרי זו הקדש משום דכיון שמקדיש באמירתו החפץ להקדש הרי מוציאו באמירה זו החפץ מרשותו לרשות גבוה ודמי למקח וממכר משא״כ לפסוק צדקה לעניים מותר וכן כשיאמר הרי עלי להקדש כך וכך ג״כ מותר ועיין לעיל בסימן ש״ו במ״ב סקכ״ז:

כד (כד) ולא מעריכין - שיאמר ערכי עלי או ערך פלוני עלי שנותן להקדש כפי שניו דהוי כמו״מ:

כה (כה) ולא מחרימין - בהמה או שום דבר לגבוה שיאמר הרי דבר זה חרם והכל מטעם הנ״ל ומש״כ ולא מפרישין וכו׳ שהוא דומה כמקדיש אותן פירות שהפריש ועוד שהוא כמתקן דבר שאינו מתוקן ואם עבר והפריש במזיד לא יאכל בין לו בין לאחרים עד מו״ש מטעם קנס ואם היה בשוגג מותר אפילו לו מיד:

כו (כו) תרומות ומעשרות - וה״ה חלה ועיין לעיל בסימן רס״א במ״ב סק״ד:

כז (כז) ואין פודין - אפילו בכלי ששוה ה׳ סלעים שדומה למקח וממכר ואין לומר יתן המעות לכהן בע״ש וכשיגיע היום ל״א בשבת שאז הוא זמן פדיה יחול הפדיון לפי שאז לא יוכל לברך שכיון שעדיין לא חלה המצוה עליו איך יאמר וצונו ובשבת נמי לא יוכל לברך כיון שאז אינו עושה כלום לכן ימתין עד אחר השבת ואפילו אם כלו לו בע״ש כ״ט יום וי״ב שעות ותשצ״ג חלקים משעה (שהשעה נחלקת לתתר״ף חלקים כידוע) שהוא החשבון של כל חודש אם יתחלק השנה לי״ב חלקים בשוה אפ״ה לא יפדוהו ביום וי״ו לפי שהחודש שבתורה הוא שלשים יום שלמים ולכן צריך שיגיע ליום ל״א בשעת הפדיון וכיון שיום ל״א הוא בשבת ידחה עד אחר שבת:

כח (כח) ואין מגרשין - אפילו בגט שנכתב קודם שבת שמא יבא לכתיבה:

כט (כט) דתקיף ליה עלמא - היינו שרוצה לגרש אשתו כדי שלא תזקק ליבום התירו לו לגרש בשבת כדי שלא תטרף דעתו עליו אם לא יעשו רצונו ומיירי באופן דלית ביה פסול משום מוקדם כגון שכשנכתב הגט מע״ש לא נכתב בו זמן היום אלא כתוב בו שבוע זו סתם דכשר בכה״ג כמ״ש באה״ע סימן קכ״ז:

ל (ל) וכולם וכו׳ - אכל המבואר בסעיף זה קאי חוץ מהפרשת תרומות ומעשרות דבארנו לעיל דאם הפרישן במזיד אסור בו ביום:

לא (לא) שוגגין וכו׳ - שוגג הוא כגון ששכח שהיום שבת או שחשב שדבר זה מותר לעשות:

לב (לב) האלמנה וכו׳ ראשונה - הטעם דבאלמנה וכן בגרושה כיון שהיא בעולה עיקר הקנין לירושתה ולמעשה ידיה היא הביאה ולא החופה ונמצא כקונה קנין בשבת ועיין באבן העזר סימן ס״ד ס״ה דביאר שם המחבר דאף באלמנה לא בעינן ביאה ממש וסגי אם היתה יחוד הראוי לביאה לקנותה עי״ז קנין גמור למהוי כנשואה לכל דבר וכן הסכימו הרבה פוסקים ולפ״ז אם כנס אותה בע״ש והיתה טהורה והכניסה אחר החופה לחדר מבע״י ונתיחד עמה ולא היו שם בני אדם קנה אותה קנין גמור ומותר אח״כ לבוא עליה בשבת אבל אם לא היתה טהורה מבע״י או שלא נתיחד עמה בחדר מיוחד מבע״י אסור לבוא עליה בשבת ולכן יש ליזהר מאד כשעושין חופת אלמנה בע״ש שיעשו את החופה מבע״י גדול כדי שיהיה ראוי ליחד עמה אחר החופה. ודע דהרבה אחרונים כתבו דאפילו בבתולה יש ליזהר לכתחלה שיתיחדו אחר החופה בע״ש מבע״י די״א דחופה שלנו מה שמעמידין אותן תחת הכלונסאות לא מקרי עדיין חופה והיא כמקודשת בעלמא וא״כ כשבא עליה בלילה ביאה הראשונה הוא קונה קנין בשבת ואך דבבתולה סגי אפילו ביחוד בעלמא מבע״י ולא בעינן דוקא יחוד הראוי לביאה ולכן אפילו אם היתה נדה או שבני אדם נכנסין ויוצאין שם באותו חדר ולא הוי יחוד הראוי לביאה אעפ״כ הוי חופה גמורה וקונה בבתולה קנין גמור למהוי כנשואה בכל הדברים וצריך ליחד להחתן אותו החדר והוי כהכניסה לביתו וע״כ אם כנס את הבתולה בע״ש והכניס אותה לחדר מבע״י אף שהיא עדיין לא טבלה ובני אדם נכנסין ויוצאין באותו חדר [דבלא״ה אסורה להתיחד עמו קודם ביאה ראשונה] אפ״ה קונה אותה בזה שהביאה לחדר מיוחד לו ואח״כ כשטובלת מותר לו לבוא עליה ביאה ראשונה בשבת וליכא איסור משום שקונה קנין בשבת שכבר קנה אותה מבע״י ולפ״ז אפילו בחופת בתולה יש ליזהר לכתחלה כשעושין החופה בע״ש שיעשו החופה מבע״י גדול:

לג (לג) אסור לאדם וכו׳ - שזהו ג״כ בכלל הגזרה שלא לשוט בשבת:

לד (לד) אסור להפצילן - וכ״ז בנהר אבל בכלי או בבריכה שיש לה שפה לא גזרו כמו שנתבאר למעלה [אחרונים]:

לה (לה) ואינה שטה כלל - אבל אם שטה אסור ליכנס בספינה וכן במעבר שקורין פרא״ם מפני דנראה כשט בעצמו:

לו (לו) מותר ליכנס בה - ואסור לכל אדם להערים ליכנס לישן בתוכה ויודע שהא״י יוליכנה מעבר השני בשבת ואפילו לתוך התחום ועיין סימן רמ״ח ס״ג בהג״ה דאם נכנס בה מע״ש וקנה שם שביתה שרי דתו הוי כביתו ואינו נראה אח״כ כשט ואפילו אם יוליכנה חוץ לתחום שרי ומ״מ אסור לצאת מספינה לספינה דרק בספינה ראשונה מהלך את כולה כיון ששבת באויר מחיצותיה מבע״י ולעיל בסימן רמ״ח ולקמן בסימן ת״ד ות״ה מבואר כל פרטי הדינים אלו. אחד היה לו חוב גדול אצל עו״ג ונודע שהוא חולה אסור לו להשכיר ספינה קטנה ללכת אצלו דלא ברי הזיקא דשמא לא ימות או יצוה לפרוע [ר״י הלוי] והיינו אפילו בתוך התחום ומ״א כתב דאפילו ברי הזיקא אסור דהא אפילו לדבר מצוה אסור עיין סימן תרי״ג ס״ו ובח״א כלל מ״ד אות כ׳ כתב דאם צריך לעבור במעבר למצוה עוברת וא״א בענין אחר וכן מי שיש לו חוב אצל עו״ג והוא ברי הזיקא אם לא יעבור בשבת בספינה אפשר שיש לסמוך ולהתיר אך כשהוא חוץ לתחום נראה שאין להקל כלל ועיין בשע״ת בסימן זה ובסימן רמ״ח:

לז (לז) קשורה - וצריך שיהא קשר קשור בראשו האחד בספינה ובשני ביבשה [אחרונים]:

סימן שמ

א (א) בין ביד - וה״ה בשניו [גמרא]:

ב (ב) בין בכלי - אף דהמחבר השוה יד לכלי הוא רק לאיסורא דבכולן יש איסור אבל לענין חיובא יש חילוק ביניהן דביד פטור בכל גווני שאין דרך גזיזה בכך בחול ובכלי חייב בכל גווני דה״ל תולדה דגוזז ומה שכתב אח״כ דחייב על שתי שערות הוא דוקא בכלי:

ג (ג) וחייב על שתי שערות - ושער אחד יש בו איסורא דאורייתא כמו כל חצי שיעור של כל האיסורים וכן הדין בכל מלאכות שבת לא בעינן בהו שיעור לענין איסור אלא לענין חיוב חטאת. ולענין נטילת צפרנים כתב הא״ר דאפילו על צפורן אחד חייב וכן מוכח לעיל בסימן שכ״ח סל״א. ואשה ששכחה ליטול הצפרנים מע״ש ואירע טבילתה בליל שבת מסיק המ״א שתאמר לעו״ג ליטול ביד דהוי שבות דשבות במקום מצוה ואם א״א ביד מותר על ידו אפילו בכלי ואם אין עו״ג נראה שיש לסמוך בשעת הדחק על הנקור שתנקר תחת הצפורן ובלבד שתעיין היטב שלא יהיה בו שום טינוף:

ד (ד) אפילו באחת חייב - והטעם משום דאפילו באחת מקפיד שלא יהיה נראה כזקן לכך חשיבא מלאכה ובתוספתא איתא דה״ה במלקט שחורות מתוך לבנות:

ה (ה) לא ילבש - שדרך הנשים להקפיד ע״ז להתנאות. ועתה נבאר במקצת דין מלאכת הגזיזה. א) הגוזז צמר או שער בין מן הבהמה בין מן החיה חייב וכמה שעורו לחיוב כדי לטוות ממנו חוט שארכו קרוב לארבעה טפחים להרמב״ם ולרש״י מחצית מזה. ב) החיוב של גזיזה הוא בין כשגוזז מן החי בין כשגוזז מן המת אפילו מן השלח שלהן [היינו עור כשנפשט מן הבהמה] ודוקא גוזז חיובו בכל גווני אבל תולש מן החי פטור דאין דרך לתלוש משום דכאיב לה אלא לגזוז אבל התולש ביד מן המתה דרך לתלוש כמו לגזוז וחייב וע״כ אותן בני אדם המלובשין בעורות של בהמה וחיה צריכין ליזהר שלא יתלשו מן השער שלהן בשבת ובספר חסידים אוסר ליקח הכנים מן העורות ע״ש וכ״ז בבהמה וחיה אבל בעופות דרכן להסיר הנוצות ע״י תלישה כמו בבהמה ע״י גזיזה ולפיכך תולש כנף מן העוף בין מחיים בין לאחר מיתה חייב דתלישתן זו היא גיזתן. ג) הטווה צמר מן החי פטור בין מן הטויה בין מן הגזיזה שאין דרך טויה וגזיזה בכך:

ו (ו) לחתוך וכו׳ - ואפילו היא יבשה דעומדת להתפרך לבסוף מעצמה אפ״ה אסור וכ״ז לענין איסורא אבל לענין חיובא אינו חייב אא״כ נוטלה כשהיא לחה ובכלי דאז הוא בכלל גוזז:

ז (ז) יבלת מגופו - וה״ה דאסור לתלוש שאר ציצין של עור שפירשו קצת מעל גבי ידו או ממקומות אחרים וכדלעיל בסימן שכ״ח סל״א עי״ש ועיין בבה״ל:

ח (ח) בין ביד - וה״ה בשניו:

ט (ט) המוחק דיו וכו׳ - וכ״ש אם הוא מוחק ב׳ אותיות שנכתבו שלא כהוגן ע״מ לכתוב ב׳ אותיות אחרות במקומן דחייב דזהו עיקר אב מלאכה דמוחק:

י (י) שעל הקלף - בזמנם היו רגילין לכתוב על הקלף וה״ה כל כיוצא בזה וכמו שנכתוב לקמן ואפילו על עצים יש כתיבה ומחיקה שכן היה במשכן בקרשים כדי לזווגן ועיין בבה״ל שביארנו דהמחבר מיירי שלא במקום האותיות ומוחק כדי לכתוב במקום זה ועיין בב״ח דה״ה דיש ליזהר כשנופל דיו על האותיות או שנטף שעוה שלא למחוק הטשטוש דע״י מחיקתו מנכר האותיות והוי כמוחק ע״מ לכתוב וחייב ואפילו אם היה הטשטוש על אות אחד יש ליזהר דיש איסור עכ״פ והביאו הע״ש וט״ז והא״ר גם במ״א משמע דהוא סובר דבשעוה שעל ספר יש בו משום מחיקה וה״ה בנטיפת חלב ועיין בה״ל. ואם נמצא כן באמצע הקריאה אף דאסור לסלק השעוה והחלב מ״מ אין להוציא אחרת עבור זה ויקרא אותו התיבה בע״פ [פמ״ג וכ״כ בח״א בהלכות קה״ת ובדה״ח כתב דאם נמצא כן בין גברא לגברא יש להוציא אחרת אם אין האותיות נכרין והעתקתיו לעיל בסימן ל״ב בבה״ל ע״ש]:

יא (יא) שעוה שעל הפנקס - היינו שדרכן היה לטוח דפי פנקסיהן בשעוה כדי לרשום עליו ואם נפל איזה טשטוש שעוה על הדף ומחק השעוה העליונה כדי שיוכל לרשום על השעוה כדרכו חייב משום מוחק:

יב (יב) ב׳ אותיות - ועל פחות מכן ג״כ יש איסור אלא דנ״מ לענין חיוב חטאת וכנ״ל:

יג (יג) חייב - והוא שכוונתו בעת המחיקה שיהא ראוי אימת שירצה לכתוב ב׳ אותיות ולא בעינן שיתכוין לכתוב בשבת וכן בסותר ע״מ לבנות וקורע ע״מ לתפור. נפל דיו או שאר דבר לח על ספר אל ילחכנו בלשונו ואל ירחצנו במים מפני שמוחק. אסור ליתן שעוה על הספר לסימן במקום שרוצה

לעיין בה למחר מפני חשש מירוח [אחרונים]:

יד (יד) אסור לשבר - ומותר ליתנו לתינוק:

טו (טו) שכתוב עליה - ודוקא כשכותבין על העוגות אותיות מדבר אחר אבל כשהכתיבה היא מהעוגה עצמה בדפוס או בידים שרי דאין שם כתיבה עליה וממילא לא שייך בזה מחיקה. וכן אם כתב האותיות בדבש המעורב במים או שאר מי פירות ג״כ אין להחמיר:

טז (טז) כמין אותיות - ויש מחמירין אפילו בציורים:

יז (יז) דהוי מוחק - ואף דאינו ע״מ לכתוב איסורא דרבנן מיהו איכא ואף שאינו מכוין למחוק פ״ר הוא ואסור אף בדרבנן וכדמוכח בסימן שי״ו ס״ד ועיין בספר דגול מרבבה שמצדד להקל בעיקר הדין הזה והביאו בשע״ת ויש לסמוך עליו כשאינו שובר במקום האותיות בידו רק בפיו דרך אכילה. וספר שכתוב עליו בראשי חודי דפיו אותיות או תיבות יש אוסרין לפתחו ולנעלו בשבת דע״י הפתיחה שובר האותיות והוי כמוחק וכן כשנועלו הוי ככותב אבל דעת הרמ״א בתשובה להקל בזה וכן דעת הרבה אחרונים וטעמם דכיון דעשוי לנעול ולפתוח תמיד ליכא ביה משום מחיקה וכתיבה והוי כדלת הנסגר ונפתח תמיד דאין בו משום בנין וסתירה וכן המנהג. ומ״מ נכון להחמיר כשיש לו ספר אחר:

יח (יח) יש ליזהר - ר״ל אף דחיוב חטאת ליכא דבעינן שיכתוב דוקא בדיו או בשאר דבר כיוצא בזה שרישומו מתקיים וכדלקמיה אפ״ה מדרבנן אסור אף באינו מתקיים:

יט (יט) במשקין וכו׳ - ר״ל שטבל אצבעו באיזה משקה וכתב בו על השלחן וה״ה על נייר וקלף וכיוצא בזה וכתבו האחרונים דאפילו אם כתב בהמשקין על דבר שאינו מתקיים כגון על עלה ירקות וכיו״ב אפ״ה מדרבנן אסור:

כ (כ) או באפר - היינו ששרט באצבעו כמין אותיות באפר נגוב וה״ה בחול וכן אסור לרשום כמין אותיות על החלון זכוכית בימי הקור שהם לחים מן הקור. ואם רשם כמין אותיות בדברים הקרושין כגון בדם וחלב שנקרש משמע בתוספתא דחייב:

כא (כא) לרשום - כדי לרמז לחבירו איזה דבר ולא אמרינן דמאמן ידיו בכתיבה עי״ז וה״ה דמותר לראות אומנות בשבת אע״ג שמלמדה [אחרונים] ונראה דהיינו דוקא באקראי שנזדמן לו לראות וגם זה יש לו ליזהר שלא ידבר אז מאומה עם העו״ג בזה וכדלעיל בסימן ש״ז ע״ש אבל לילך בשבת בכוון לבית העו״ג בשביל זה אסור משום ממצוא חפצך ועיין לעיל בסימן ש״ו ס״א:

כב (כב) באויר - ה״ה אם מוליך באצבעו על דף נגוב כעין צורת אותיות ג״כ שרי כיון דאין רישומו ניכר כלל ולא דמי למשקין ואפר [ט״ז]. ואגב נבאר פה מן הגמרא והפוסקים עיקרי דיני כותב ומוחק בדבר שיש בו חיוב חטאת ובדבר שהוא פטור ואסור כי השו״ע קיצר בזה. א) אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד כגון דיו ושחור [היינו פחם רש״י] וסקרא [צבע אדום] וקומוס [שרף אילן] ומי עפצים וקנקנתום וכלי עופרת וכל כיוצא בהם שהוא דבר המתקיים וכן אינו חייב עד שיכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו כגון על עור וקלף ונייר ועץ וכיוצא בהם אבל הכותב בדבר שאין רשומו עומד כגון במשקין ומי פירות או שכתב בדיו וכיוצא בו על עלי ירקות ועל כל דבר שאינו עומד פטור ואינו חייב עד שיכתוב בדבר העומד על דבר העומד וכן אין המוחק חייב עד שימחוק כתב העומד מע״ג דבר העומד וכ״ז לענין חיוב חטאת אבל איסור דרבנן יש אפילו כתב בדבר שאינו עומד על דבר שאינו עומד וכן לענין מחיקה. ב) הכותב על בשרו בדיו חייב מפני שהוא עור אע״פ שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן ה״ז דומה לכתב שנמחק אבל המשרט על בשרו צורת כתב פטור שאין דרך כתיבה בכך. הקורע על העור כתבנית כתב חייב משום כותב הרושם על העור כתבנית כתב פטור [ובתוספתא שלנו איתא להיפך דבקורע פטור וברושם חייב וכבר נתחבטו בזה הראשונים עיין בדברי הרשב״א בחידושיו ובדברי הרה״מ כאן ובפ״ד דגירושין]. ג) הכותב כתב על גבי כתב דהיינו שהעביר קולמוס על אותיות הכתובים כבר וחידשם פטור דהא לא אהני מידי וה״מ שהיה דיו ע״ג דיו או סיקרא על גבי סיקרא אבל אם העביר דיו על גבי סיקרא חייב שתים אחת משום כותב שעכשיו הוא כתב הגון יותר מבראשונה ואחת משום מוחק שמוחק בכתיבתו את ב׳ אותיות התחתונות ואם העביר סיקרא ע״ג דיו פטור דמקלקל הוא. ד) אין הכותב חייב חטאת עד שיכתוב שתי אותיות אבל אם כתב אות אחת אפילו היתה גדולה כשתים פטור מחטאת ומ״מ איסור דאורייתא איכא אפילו באות אחת וכנ״ל בריש הסימן. ואות אחת שאמרנו דפטור הוא אפילו היתה סמוכה לכתב שהיה כתוב מקודם כיון דבשבת לא כתב אלא אות אחת אבל אם בזה האות השלים את הספר חייב דאהני מעשיו טובא. הכותב אות אחת ונקד עליה לסימן אע״פ שקורים ממנה עי״ז תיבה שלמה פטור כיצד כגון שכתב אות מ׳ והכל קורין אותה מעשה או שכתבה במקום מנין שהרי היא כמו שכתב ארבעים אפ״ה פטור. המגיה אות אחת ועשה אותה שתים כגון שחלק גג החי״ת ונעשה שני זייני״ן והוא צריך לזה חייב וכן כל כיוצא בזה. התכוין לכתוב חי״ת וכתב שני זייני״ן או שהתכוין לכתוב מ ועלה בידו כו ע״י שדילג הקולמוס ולא נמשך האות

כראוי וכל כיוצא בזה ה״ז פטור שהרי לא נתכוין אלא לאות אחת. ה) שתי אותיות שאמרנו לחיוב הוא אפילו אם לא נעשה תיבה עי״ז כגון אל״ף גימ״ל וכיוצא בזה. ואפילו אם היו שתיהן שוות משם אחד כגון תת גג חח דד וכדומה ג״כ חייב. ואפילו אם היה דעתו מתחלה לכתוב יותר כגון תתנו או גגות וכתב רק שתי אותיות אלו מהן אעפ״כ חייב. ודע דלפי מה שנפסק לעיל בסימן ל״ו דאין הזיונין של אותיות שעטנ״ז ג״ץ מעכב אלמא דמקרי כתב בלא זה א״כ אם כותב שתי אותיות אפילו בסת״ם בלי זיונין ג״כ חייב וכ״ש בכתב בעלמא דמקרי כתב וחייב וכן נוהגין בגיטין שכותבין בלי זיונין כמבואר באבן העזר סימן קכ״ו אלמא דהוי כתב גמור אפי׳ בלי זיונין. גם דמלאכת כתיבה הוא מדאורייתא בכל כתב ובכל לשון ועיין לעיל בסימן ש״ו בבה״ל שבארנו דכן הוא הסכמת כל הפוסקים וכתב הרמב״ם דאפילו משני סימניות חייב והיינו כגון שעשה הסימנים המורים על המספר. ו) שתי אותיות שאמרנו לחיוב הוא אפילו אם כתבן בשני דפי פנקס והן נהגין זה עם זה דהיינו שכתבן בשפתיהן שיוכל לקרותן כאחת ואפילו אם כתבן בשני כותלי זוית מבפנים חייב הואיל שהיו זו כנגד זו ויכול לקרותן כאחת. ואפילו לקח גויל וכיוצא בזה וכתב על שפתו אות אחת במדינה זו והלך באותו היום וכתב אות שניה במדינה אחרת ובמגילה אחרת על שפתה חייב שבזמן שמקרבן נהגין זה עם זה ואין מחוסר מעשה לקריבתן אבל אם כתב אות אחת בארץ ואות אחת בקורה או שכתב על ב׳ כותלי הבית והיו רחוקין זה מזה או על שני דפי פנקס באופן שאין נהגין זה עם זה פטור. ז) הכותב בשמאל או לאחר ידו [דהיינו בגב ידו שאחז הקולמוס באצבעותיו והפך ידו וכתב] ברגלו בפיו ובמרפקו [אצילי ידיו] פטור מפני שאין דרך כתיבה בכך ומ״מ איסורא יש אפי׳ ברגלו וכה״ג. איטר שכתב בימינו שהיא לו כשמאל כל אדם פטור ואם כתב בשמאלו חייב והשולט בשתי ידיו בשוה וכתב בין בימינו בין בשמאלו חייב. קטן אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו וכותב חייב שהוא העיקר במלאכה והקטן לאו כלום עביד. גדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו וכותב פטור דבזה הגדול לא עביד כלום ואם האוחז בקולמוס נתכוין לסייעו תליא החיוב בהאוחז בקולמוס [כן הוא לפי נוסחת הגר״א בתוספתא ע״ש]. הכותב ע״מ לקלקל העור חייב שאין חיובו על מקום הכתב אלא על הכתב אבל המוחק ע״מ לקלקל פטור. ח) הרושם רשמים וצורות בכותל בששר וכיוצא בהן כדרך שהציירים רושמים ה״ז תולדת כותב וחייב משום כותב [ואם עושה צורה בכלי צורה [היינו שהכלי עומד לכך לנאותה. רש״י] אפי׳ עושה מקצתה חייב משום מכה בפטיש שהיא גמר מלאכתה של הכלי] וכן המוחק את הרשום כדי לתקן ה״ז תולדת מוחק וחייב. אסור לחבר אותיות של כסף לפרוכת וכיוצא בו דהוא כעין כותב וכן אסור להסיר ממנו דהוא כעין מוחק ועיין בח״א כלל ל״ז מה שכתב בזה. ועתה נבאר קצת מעניני מחיקה ושרטוט. המוחק כתב ע״מ לכתוב במקום המחק שתי אותיות חייב ואפילו אות אחת אם היא גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתים חייב. והמוחק ע״מ לתקן אפי׳ שלא ע״מ לכתוב כגון שהיו אותיות יתירות בתורה ומחקן ג״כ חייב. כתב הח״א דכל המלאכות חוץ מכותב חייב בין בימינו בין בשמאלו והביא ראיה לזה מתוספתא פ״י אך ברגלו בפיו ומרפקו משמע שם דפטור ואסור. המשרטט נייר וקלף וכיוצא בו כדי לכתוב שתי אותיות תחת אותו שרטוט חייב וכן כשרוצה לחתוך עור או שאר דברים ומשרטטו תחלה כדי שיכוין חתוכו גם זה הוא בכלל משרטט. וה״ה חרשי עצים שמעבירין חוט של סקרא ע״ג הקורה כדי שינסור בשוה או הגבלים שעושין כן באבנים כדי שיפצל האבן בשוה כ״ז הוא בכלל משרטט ואחד המשרטט בצבע או בלא צבע ה״ז חייב. הנה הארכתי בכ״ז כדי לברר איזה דבר הוא דאורייתא או שפטור ואסור מדרבנן ונ״מ ע״י א״י במקום מצוה דקי״ל בסי׳ ש״ז דאיסור דאורייתא אין מתירין ע״י א״י אפי׳ במקום מצוה:

כג (כג) מותר וכו׳ - ויש מחמירין בזה ועי׳ בבה״ל:

כד (כד) לרשום בצפורן - ודוקא רשימה כעין קו בעלמא לזכרון שיש בזה איזה ט״ס ומשום דלא חשיב כתב כלל בלא״ה אבל לעשות כמין אות ודאי אסור אפילו באות אחת:

כה (כה) שאין זה וכו׳ - ודוקא בקלף הקשה דבזמנם היו כותבין על הקלף אבל על הנייר אסור דמתקיים הוא [אחרונים] ודוקא בצפורן אבל אם רושם באיזה כלי שעושה רשימה עמוקה יותר אף על קלף ועץ אסור דמנכר היטב ומתקיים:

כו (כו) למתחו - היינו שנתפרדו שתי חתיכות הבגד זו מזו במקצת וחוטי התפירות נמשכין ורוצה למתוח ראש החוט כדי להדק ולחבר:

כז (כז) משום תופר - והעושה כן חייב חטאת [גמרא] והוא שעשה הקשר לבסוף אפי׳ אינו של קיימא אבל בלא קשר כלל פטור ואם יתפרדו ג׳ תפירות ומתחזן חייב אף בלא קשר [אחרונים]. ואגב נבאר קצת דין תופר. התופר שתי תפירות חייב והוא שקשר ראשי החוט מכאן ומכאן כדי שלא תשמוט ואפי׳ לא היה של קיימא ואם היה של קיימא חייב גם משום קושר וכ״ז לענין חיובא אבל לענין איסורא יש אומרים דאסור ואפי׳ לא עשה קשר כלל וע״כ אותן האנשים שתוחבין הקרייז עם הבגד במחט בשתי תכיפות לאו שפיר עבדי [קרבן נתנאל] ואם עשה ג׳ תפירות חייב אף בלי קשר שהרי מתקיימת התפירה [רמב״ם]:

כח (כח) אותן שמהדקין - דרכן היה ליתן חוט בתוך הבית יד שעל זרועו דכשרוצה להדקו היה מותח החוט ומתהדק היטב:

כט (כט) רחבים קצת ומתוקנים - דאז אינו דומה כלל לתופר דהוי כמאן דמכניס קרסים בלולאות כיון דמתוקן לזה בתמידות למתחו ולהדקו כשלובשו וכן לרפאותו כשרוצה לפשטו ואם אין מהדקו יפה ונמלך לפעמים להניחו כך לעולם ולפשטו כשהוא מהודק אסור להדקו בשבת:

ל (ל) בתפירה - סביב הנקב ואז אפי׳ החוט תחוב במחט נקובה שהוא תלוי שם בתמידות כדי להכניסו על ידו בהנקבים שרי ואין בו משום טלטול כיון שהמחט תלוי בפתיל והפתיל בבגד ואין נפרד ממנו לעולם:

לא (לא) מוכין - כל דבר רך קרוי מוכין כגון צמר גפן וגרירת בגדים בלויים וכה״ג וה״ה נוצות:

לב (לב) מותר להחזירם - לאותו הכסת דכיון דכבר היו שם אין בזה משום תיקון מנא אך שיזהר שלא יתפור:

לג (לג) בתחלה - דהשתא עביד ליה מנא ויש בזה חיובא דאורייתא:

לד (לד) ממשרפות המלח - שיש מקומות שממשיך לתוכן מים מן הים והחמה שורפתן והן נעשין מלח:

לה (לה) שדומה וכו׳ - דמלאכת מעמר הוא לאסוף השבולין וגם הוא כעין זה ודוקא במקום המשרפות ששם הוא מקום גידולו של המלח דומיא דשבלין שבשדה אבל אם נתפזר במקום אחר מותר לקבצן למקום אחד:

לו (לו) למעמר - ולכך אסור מדרבנן אבל עימור גופא ליכא דאין עימור אלא בגידולי קרקע:

לז (לז) כל דבר - היינו פירות וירקות ועצים ועשבים וכל דבר הגדל מן הקרקע ובזה חיובא נמי איכא כשמקבצן במקום גידולן דזהו מלאכת מעמר גופא והאי דנקט המחבר בלשון אסור להורות לנו דשלא במקום גידולן כגון שנתפזרו פירות בבית אפילו איסורא נמי ליכא כשמקבצן יחד וע״ל סימן של״ה ס״ה. ושומרי גנות ופרדסים צריכין ליזהר מאד בזה אפי׳ בפירות שנשרו מבעוד יום שלא לאספן בשבת אפילו מעט כי יש בזה חיוב חטאת דשיעור עימור הוא שיעור קטן מאד וכמו שכתב הרמב״ם המעמר אוכלין אם לאכילה שיעורו כגרוגרת ואם לבהמה שיעורו כמלא פי הגדי ואם להסקה שיעורו כדי לבשל ביצה ע״ש:

לח (לח) הרי זה תולדות מעמר - שדרכן של אותן הפירות לחברן באופן זה ועיין בנשמת אדם שמצדד דאף כשעושה כן בבית חייב משום מעמר דבאופן כזה עשוי לעשות גם בבית כבשדה וכ״כ בספר מעשה רוקח ע״ש:

לט (לט) לא יחבצם בידו - ר״ל שמהדק בידו האגוזים ועי״ז מפריד הדבש מבחוץ דהוי בורר ועיין לעיל בסימן שי״ט בסופו שבררנו דבר זה:

מ (מ) אין שוברים החרס ואין וכו׳ - כדי להניח עליהם וכה״ג:

מא (מא) מפני וכו׳ - ומיירי בשאין מקפיד על המדה דאל״ה יש בו גם משום מחתך ואם קורע נייר לקרעים כדי לקנח א״ע בהן או לשאר איזה תשמיש חייב משום קורע שהוא קורע ע״מ לתקן וכדלקמן בסי״ד והמחבר שלא הזכיר כאן הטעם משום קורע עיין בבה״ל. ולקרוע אגרת המחותם אפילו אם יזהר שלא ישבור אותיות החתימה רק יקרע הנייר שסביבה ג״כ אסור לכו״ע ואפילו לומר לא״י יש ליזהר אם לא לצורך גדול ובאגודה כתוב שיאמר לא״י איני יכול לקרותו כ״ז שאין פתוח ואם יבין הא״י מעצמו ויפתחנו לית לן בה:

מב (מב) ה״ז תולדת תופר - ומסתברא דשעורו ג״כ כמו בתופר דהיינו שעור ב׳ תפירות לחיוב ועיין בבה״ל:

מג (מג) בלבד - אלא בשביל איזה תועלת אף שלא נתכוין בזה כדי לדבקם עוד ביותר מ״מ חייב משום קורע דלא בעינן בקורע דוקא ע״מ לתפור אלא בשביל איזה תיקון כדי שלא יהיה מקלקל. ואם מכוין לקלקל בלבד פטור ואסור לכתחלה ככל מקלקלין דשבת:

מד (מד) הרי זה תולדת קורע - וכ״ש בקורע בבגד במקום התפירה לאיזה תועלת דחייב [תו״ש]:

מה (מה) וחייב - ודוקא בזה שדיבוק זה נעשה לקיום אבל היכא שנדבקו הדפין להדדי ע״י שעוה או בשעת הקשירה מותר לפתחן כמש״כ סימן שי״ד ס״י כיון דלא נעשה לקיום כ״ש הכא דנעשה ממילא בלא מתכוין לפיכך אינו דומה כלל לתופר ואין בו משום קורע [מ״א] ואם נדבקו במקום האותיות אסור לפרקן ועיין לעיל בס״ג בבה״ל שם. ולקרוע מחדש דפין של הספרים שלא נחתכו מבעוד יום יש בהן חיובא ואפי׳ ע״י א״י אסור [פמ״ג ועיין בבה״ל]. מי שנסתבכו בגדיו בקוצים מפרישין בצנעה ובנחת שלא יקרע ואם נקרע נקרע וכן מותר ללבוש בגדים חדשים ואם נקרע נקרע שאינו מתכוין לקריעה. ופוצעין אגוזים במטלית [היינו שמכה על המטלית כדי לשברם] ואינו חושש שמא תקרע [רמב״ם בפכ״ב]:

סימן שמא

א (א) אם הם לצורך השבת - אבל שלא לצורך שבת אפילו לא היה לו פנאי להתיר קודם אין מתירין משום דהלא יכול להתיר אחר שבת ולמה לן לאטרוחי בשבת בכדי. וה״ה אם הוא לצורך מצוה ג״כ מתירין אע״פ שאינו לצורך שבת:

ב (ב) שלא לאכול - פי׳ היום ולאו דוקא אם נדר לגמרי מאכילה ושתיה דה״ה אם נדר מאכילת בשר ושתית יין ג״כ מתירין דדבר זה הוא מצוה בשבת וה״ה אם נדר שלא ללבוש מלבוש הצריך היום ג״כ שרי ועיין ביו״ד דמשמע דה״ה אם נדר שלא לישן בשבת ג״כ הכי דמתירין לו דזהו ג״כ מתענוגי שבת הוא אם רגיל בכך:

ג (ג) נדרי אשתו - וה״ה אב לבתו נערה. איתא ביו״ד סימן רל״ד סכ״ד דכשמפר בשבת לא יאמר לה מופר ליכי כמו שאומר בחול אלא מפר ומבטל הנדר בלבו ואומר לה טלי ואכלי טלי ושתי. ופשוט דאם הבעל אינו יודע עדיין מנדרי אשתו והוא שלא לצורך שבת יותר טוב שלא להודיע לו בשבת עד אחר השבת כדי שלא יצטרך להפר בשבת ביום השמיעה וה״ה אם נדרה לזמן והזמן כלה בשבת אין רשאי להפר היכא שהדבר אינו לצורך שבת כיון דלמחר שריא למה יעשה דבר שלא לצורך היום ודמיא לשאלת נדרים שאסור להתיר היכא שהדבר אינו לצורך שבת:

ד (ד) עוד להפירם - שאין יכול להפר אלא ביום שמעו דוקא וכדכתיב ביום שמעו ואפילו שמע בשבת סמוך לחשיכה קודם יציאת השבת מותר להפר דזמן הפרתה לא הוי מעת לעת אלא אותו היום בלבד דהיינו אם שמע בלילה יש לו זמן להפר לה כל הלילה וכל היום בשבת ואם שמע ביום אפילו סמוך לחשיכה אין לו היתר להפר לה אלא קודם הלילה:

ה (ה) בא בשבת - ואותה המלאכה הוא דבר שאסור לעשות ביום השבת:

ו (ו) ויש לו פתחים - וה״ה דאפילו אם אין לו פתח אלא חרטה מעיקרו לחוד ג״כ מתירין לו כדי שלא יעבור על נדרו [פמ״ג] אך באמת הלא יכול לעשות מחרטה גופא פתח דשואלין לו אלו היה יודע שיתחרט לבסוף על נדרו או שבועתו האם היה מקבל על עצמו לכתחלה דבר הזה בנדר ושבועה וכשמשיב לאו מתירין לו וכמבואר ביו״ד סימן רכ״ח ס״ז בהג״ה:

ז (ז) אפילו בשבת - שאם לא יתירו לו היום את שבועתו יעבור על לא יחל דברו:

ח (ח) שאינם לצורך השבת - לפי שאין דרך להיות כנופיא אלא בשבת ואם לא יתירוהו לו לא יתאספו ביום אחר ונמצא שלא יהיה לו היתר לעולם והוי כנדרי אשתו דשרי [ב״י] ועיין לעיל בסימן ש״ו במ״ב סקנ״א:

סימן שמב

א (א) כל הדברים וכו׳ - לישנא דכל לאו דוקא דיש דברים שאיסורן מדברי סופרים וגזרו עליהן ביה״ש אף לצורך מצוה כגון המבואר לקמן בסימן ת״ט ס״ג בשו״ע וכן להעביר פחות פחות מד״א וכמו שמובא שם במ״א בשם הרה״מ והטעם משום דהם קרובים לבוא לידי מלאכה גמורה דאורייתא גזרו בהם טפי וכן הרבה פוסקים סוברים דאין מערבין עירובי תחומין ביה״ש אף שהוא לצורך מצוה וכן מלאכה שאינו צריך לגופה חמור משאר איסור דרבנן ואסור בכל גווני ביה״ש אף אם נימא דעצם איסורו הוא דרבנן וכ״ש דלהרמב״ם הוא דאורייתא. ודע דכל סעיף זה לא מיירי כשקבל עליו שבת אבל אם קבל עליו שבת [כגון ע״י מזמור שיר ליום השבת או לכה דודי בזמנינו] מבואר לעיל בסימן רס״א שאפילו הוא מבע״י ואפילו אם רק הצבור קבלו עליו שאז חל עליו שבת בע״כ אסור לו לעשות כל שבות בעצמו אפילו לדבר מצוה אם לא ע״י עו״ג:

ב (ב) בין השמשות - וזמנה מבואר לעיל בסימן רס״א עי״ש ועיין במ״א שנסתפק בבין השמשות של מוצאי שבת דאפשר דהשו״ע מיירי רק בע״ש ושאני אפוקי יומא מעיולי יומא דמספיקא לא פקעה קדושה ובח״א כתב להחמיר ועיין בה״ל שהבאנו דהבית מאיר הכריע דמדינא אין חילוק ואף במו״ש ביה״ש מותר שבות לצורך מצוה [וכן בברכי יוסף כתב כן בשם רשב״א כת״י דעירובין דשוה ביה״ש של מו״ש עם ביה״ש דע״ש] ומ״מ למעשה כתב דיש להחמיר במו״ש משום דאין אנו בקיאין בזמן ביה״ש מתי מתחיל הזמן שאיננו ודאי יום ועיין בה״ל:

ג (ג) וכן מוריד מהאילן וכו׳ - וחשיב צורך מצוה אף שא״צ לזה עתה כ״כ בשבת משום דמתחלה אין מערבין עירובי תחומין אלא לדבר מצוה ואם יהיה אסור להורידו ולהביאו אצלו לא יחול עירובו והלכך צורך מצוה היא:

ד (ד) או מוציא מהכרמלית וכו׳ - ר״ל והוא התכוין לקנות שביתה ברה״ר או ברה״י הסמוך אצל הכרמלית ואם לא יהיה רשאי ביה״ש שהוא זמן חלות עירוב להוציא מהכרמלית להביאו אצלו לא יחול עירובו ולכן שרי:

ה (ה) וכן אם היה טרוד וכו׳ - בא לפרש בזה האי או דוחק שכתב לעיל דהיינו אם היה טרוד ונחפז לזה דאז מן הסתם נצרך לו צורך הרבה ושעת הדחק הוא ולכן התירו לו ועיין בבאור הגר״א סימן רס״א שמשמע מיניה שמה שמתיר הרמב״ם מפני שהוא טרוד ונחפז היינו כשהוא שעת הדחק גדול כגון שרוצה לערב מפני שהוא טרוד ונחפז לברוח מפני כותי בזה שוה הענין לדבר מצוה והתירו שבות בין השמשות דהיינו אפילו כשהעירוב מונח על האילן או בכרמלית:

ו (ו) ונחפז - עיין מה שכתבנו בסימן רס״א במ״ב סקט״ז בשם רש״ל:

ז (ז) נר בשבת - האי בשבת ר״ל שידליק תיכף ביה״ש לצורך שבת אבל אם מבקשו שידליק אח״כ בשבת גופא זה אסור אפילו אם בקשו מבע״י וכמבואר לעיל בסימן ש״ז ס״ב. ולאו דוקא לצורך סעודה מתיר המחבר דה״ה אם מבקשו שידליק בחדר שישן שם ג״כ יש להקל:

סימן שמג

א (א) נבילות - וה״ה כל שאר אסורים וכן חלול שבת אם עושה לדעת עצמו אבל אם עושה בשביל גדול צריך למחות בידו וכדלעיל בסימן של״ד סכ״ה ע״ש במ״ב:

ב (ב) אבל אביו וכו׳ - דאפילו לחנך בניו ובנותיו במצות הוטל עליו כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו וכ״ש להפרישם מאיסור דמוטל על האב ויש מאחרונים שסוברין דמצות חינוך מוטל גם על האם:

ג (ג) מאיסור דאורייתא - באמת אפילו מאיסורא דרבנן חייב להפריש כמו דצריך לחנכו במצות דרבנן וכדלעיל בסק״ו ס״ב אלא נ״מ דבאיסור דרבנן אם לא הפרישו האב אין ב״ד מוחין בידו אבל באיסור דאורייתא ב״ד מוחין ביד האב להפרישו והגר״א פירש דלהכי נקט מאיסור דאורייתא דמאיסור דרבנן פעמים שאין צריך להפרישו ואף ליתן לו לכתחלה מותר דהיינו בשצריך לכך וכגון רחיצה וסיכה ביוה״כ ופשוט דאם שמע לבנו ובתו הקטנים שהם מדברים לשה״ר מצוה לגעור בהם ולהפרישם מזה וכן ממחלוקת ושקר וקללות ובעו״ה כמה נכשלין בזה שהם מניחין לבניהם לדבר לשה״ר ורכילות ולקלל ונעשה מורגל בזה כל כך עד שאפילו כשנתגדל ושומע שיש בזה איסור גדול קשה לו לפרוש מהרגלו שהורגל בזה שנים רבות והיה הדבר אצלו בחזקת היתר ודע דשעור החינוך במ״ע הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי ענינו כגון היודע מענין שבת חייב להרגילו לשמוע קידוש והבדלה היודע להתעטף כהלכה חייב בציצית וכנ״ל בסימן י״ז וכן כל כיו״ב בין במ״ע של תורה בין בשל ד״ס אבל החינוך בל״ת בין של תורה בין של דבריהם הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול אבל תינוק שאינו בר הבנה כלל אין אביו מצווה למנעו בע״כ מלאכול מאכלות אסורות או מלחלל שבת אפילו באיסור של תורה כיון שאינו מבין כלל הענין מה שמונעו ומפרישו וכן אם הוא כהן אין צריך להוציאו מבית שהטומאה בתוכו אא״כ הוא בר הבנה אזי מצוה על אביו להוציאו כדי להפרישו מן האיסור מחמת מצות חינוך. ולהכניסו בבית שטומאה בתוכו וכן לספות לו בשאר איסורים אסור אפילו בתינוק שאינו בר הבנה עדיין וכמו שנכתוב לקמיה ומ״מ אשת כהן מעוברת שקרבו ימיה ללדת מותרת ליכנס לכתחלה באהל המת דאף שנראה לנו שודאי תלד שם ולד ושמא יהיה זכר ויטמא שם אפ״ה מותר דס״ס הוא שמא יהיה נקבה ושמא יהיה נפל:

ד (ד) אסור - לכל אדם ואפילו התינוק אינו בר הבנה כלל ודבר זה הוא אסור מן התורה וילפינן לה מדכתיב בשרצים לא תאכלום וקרא יתירא הוא וקבלו חז״ל דר״ל לא תאכילום לקטנים וכן בדם כתיב כל נפש מכם לא תאכל דם וקבלו חז״ל דר״ל לא תאכיל לקטנים וכן בטומאת כהנים כתיב אמור ואמרת ואחז״ל אמור לגדולים שיאמרו לקטנים. והנה משלש מצות אלו אנו למדין לכל התורה כולה דכל איסורי תורה אסור להאכילם או לצוותם שיעברו. ולכן אסור ליתן לתינוק דבר מאכל של איסור אפילו לשחוק בו שמא יאכלנו דהוי כמאכילו בידים [מ״א]:

ה (ה) אפילו וכו׳ - ולומר לא״י שיתן דבר איסור לתינוק ג״כ אסור וכמו בכל איסורין דאמירה לעו״ג אסור וכ״ש לומר לתינוק בעצמו שיאכל דאסור [אחרונים] ואם התינוק צריך לכך כגון שהוא קצת חולה מותר לומר לעו״ג להאכיל אותם אפילו בדבר שהוא אסור מן התורה וכן נוהגים בפסח שמצוים לעו״ג לישא התינוק אל ביתו ולהשקותו חמץ [וכן אם הוא צריך לשתות סתם יינם שהמים היזק לו יצוה להעו״ג ליתן לו] ואם התינוק חולה וא״א לשאת אותו חוץ לבית יבקש מעו״ג שיתן להתינוק חמץ והעו״ג מביא החמץ ומעמידו בבית דהו״ל חמצו של עו״ג בבית ישראל דאינו עובר עליו בבל

יראה ואז אפילו הולך העו״ג לפעמים יכול לצוות לקטן ליתן לזה לשתות אבל הוא לא יגע בו שמא יאכל ממנו כמ״ש סימן ת״מ אך בכל זה יזהר שלא יקדים לו דינר דעי״ז יהיה קנוי לו החמץ [מ״א וש״א]:

ו (ו) להרגילו בחילול שבת וכו׳ - כגון שיאמר לו הבא לי מפתח ואפילו דרך כרמלית:

ז (ז) צריכים להפרישו - ס״ל דכיון דהגיע לחינוך מוטל על כל אדם להפרישו מאיסורא כמו על אביו והא דקי״ל דאין מצווין להפרישו בשלא הגיע לחינוך ועיין בח״א שדעתו דלענין איסורא דאורייתא יש להחמיר כדעה זו וע״כ אם העו״ג רוצה להאכיל לקטן ישראל שהגיע לחינוך דבר שאסור מדאורייתא מוטל גם על אחרים למחות בידו אבל בדבר שאיסורו מדרבנן אין מוטל רק על האב:

ח (ח) וי״א דלא שייך וכו׳ - לאו דעה חדשה היא אלא דעת המחבר לעיל:

ט (ט) טוב לו - קטן שגנב או שהזיק ראוי לב״ד להכותו שלא ירגיל בה [וכן חבלה וביוש וכל דברים שבין אדם לחבירו ב״ד מצווין להפרישו שלא יארע תקלה על ידו] אבל אין צריך לשלם אם אין הגנבה בעין. וכ״ז מדינא אבל לפנים משורת הדין בין שחבל בו בגופו או שהזיק לו בממנו צריך לשלם לו [ט״ז וח״א וכן משמע מהגר״א]:

סימן שמד

א (א) ההולך במדבר - וה״ה אם נשבה בין העו״ג ונשכח יום שבת ממנו [ירושלמי] אך לפעמים בזה יכול לברר מחשבונותם באיזה יום חל שבת שלנו:

ב (ב) מיום שנתן וכו׳ - ר״ל מיום שנפל בלבו הספק מתי הוא שבת ואותו היום גופא הוא יום א׳ למנין ששת ימי החול:

ג (ג) בקידוש והבדלה - דהיינו שעושה קידוש על הפת והיין כדין ותקנו חכמים זה לזכרון שלא תשתכח תורת שבת ממנו ואם אין לו יקדש ע״י התפלה דהא התפלה הוא מתפלל של שבת ביום זה כמ״ש הפמ״ג ויוצא בזה מדאורייתא אפילו אם היום הוא באמת שבת כמבואר לעיל בסימן רע״א במ״ב ע״ש וגם יבדיל בתפלה שאומר אתה חוננתנו ויוצא בזה ע״פ הדחק מצות הבדלה:

ד (ד) ואם יש לו וכו׳ - היינו אפילו אין לו כ״א לחם בעלמא שוב אסור לעשות מלאכה אצל בני השיירא להשתכר בשביל תבשיל דהלא אין כאן פקוח נפש:

ה (ה) ממה להתפרנס - דהיינו מכספו שיש לו או שיוכל למכור איזה חפץ או שיוכל להשיג בהקפה מבני השיירא עד שיגיע למקום ישוב או במתנה מאצלם:

ו (ו) אסור לו - ר״ל אפילו בכל ששת הימים דהא כל יום הוא ספק שבת ואע״ג דרוב הימים הוא ימי חול זה מקרי קבוע דהא יום שבת מנכר לכל הוא:

ז (ז) כדי פרנסתו מצומצמת - אכל יום נמי קאי שאינו רשאי להשתכר ממלאכה יותר ואפילו ביום הששי שלו כדי להכין על יום השביעי שלו שלא יצטרך לעשות בו מלאכה ג״כ אסור דשמא היום הוא יום שבת ולמחר יהיה יום חול ואיך יחלל בדבר שאינו נוגע לפקו״נ אבל כדי פרנסה מותר שנוגע לפקו״נ שאם לא יעשה מלאכה ימות במדבר ברעב. ובדיעבד אם הרויח ביום אחד יותר מכדי פרנסתו אסור לו למחר לעשות מלאכה עד שיכלה מה שיש לו [תו״ש]:

ח (ח) ומותר לילך - אפי׳ כמה פרסאות שאם ישאר במדבר לעולם יחלל שבת וימות בארץ גזרה:

ט (ט) אפילו ביום שמקדש בו - כדי למהר לצאת מן המדבר אבל שארי איסורים אפי׳ אינו רק שבות דרבנן אסור לעשות ביום השביעי שלו [מ״א] ובא״ר מיקל בשבות אפילו ביום הז׳ שלו כיון דהוא רק ספיקא דרבנן:

י (י) באיזה יום יצא - וע״כ אסור לעשות תיכף מלאכה דשמא יצא ביום ג׳ וד׳ והיום יום שבת וכן ביום ששי ושביעי דשמא יצא ביום א׳ וב׳:

יא (יא) ביום שמיני ליציאתו - אבל ביום ט׳ אסור דהגם דאין דרך לצאת מביתו בע״ש דילמא מיקלע ליה שיירא ונפק בע״ש וא״כ יום ט׳ ליציאתו הוא שבת אבל ביום חי״ת וכן בלילו מותר וכתבו האחרונים דאם יכול לעשות מלאכה באותו יום שיספיק לו להתפרנס מזה כל השבוע אסור לעשות מלאכה כל השבוע. והנה עד סימן זה ביררנו בעז״ה במ״ב כל האבות מלאכות ותולדותיהן [וגם השבותין שגדרו חז״ל להיות סייג וגדר להתורה] המוזכרים בהשו״ע [לבד ממלאכת הוצאה שיבואר אי״ה בסימן הבא] ולא נשאר לנו כ״א להעתיק פה כ״א עוד איזה אבות מלאכות שלא נזכרו פה בשו״ע דהיינו

המנפץ והטוה והמיסך והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטין והפוצע שני חוטין ונבארם אחת לאחת. א) הסורק צמר או פשתן או שאר דברים כמו שסורקין הפשתן והצמר או כמו שנופצין הצמר לעשות הלבדין והמנפץ הגידין דהיינו שחובט במקל על הגידין עד שעושה אותן כחוטין לטוות אותן כמו שהסופרין עושין כ״ז קרוי מנפץ וחייב אבל המנפץ גבעולי פשתן וקנבוס חייב משום דש שהרי מוציא הפשתן והקנבוס מן הגבעולין [סמ״ג ועיין בח״א]. ב) הטוה אורך ד׳ טפחים מכל דבר הנטוה חייב אחד הטוה את הצמר או פשתן או נוצה או שערות או גידין וכן כל כיוצא בזה ולאו דוקא בכלי [כמו שקורין שפי״ן רעדי״ל] אלא אפילו אם טוה בידים [שכך הדרך לטוות כמו שטוין הנשים בידים על שפינדי״ל] ומקרא מלא הוא בידיה טוו. והלוקח חוטין ושוזר אותם [שקורין איינגידרייי״ט] ג״כ חייב משום טווה וכן העושה הלבדין דהיינו מה שקורין [קאפעלושי״ן או פילשצי״ן] ה״ז תולדת טוה וחייב. ג) העושה שתי בתי נירין חייב [ועיין בתוי״ט פ״ז דשבת ובפי״ג ד״ה בנירין ובתפארת ישראל שהאריכו בזה]. העושה נפה או כברה או סל או סבכה או שארג מטה בחבלים וה״ה בקש ובכל דבר ה״ז תולדת עושה נירין ומשיעשה שני בתים חייב ופירש״י דהנך לאו נירין ממש אלא שמשרשר ומרכיב חוט אחד בשתי מלמטה ואחד מלמעלה ומעמיד השתי בהן כתיקונו. ד) דרך האורגין שמותחין החוטין תחלה באורך היריעה וברחבה ושנים אוחזין זה מכאן וזה מכאן ואחד שובט בשבט על החוטין ומתקן אותם זה בצד זה עד שתעשה כולה שתי או ערב ומתיחת החוטין כדרך האורגין נקרא מיסך וכשכופלין אותה ומתחיל להכניס השתי בערב נקרא אורג. ה) המיסך חייב והשובט על החוטין עד שיתפרקו ויתקנם ה״ז תולדת מיסך והמדקדק את החוטין ומפרידן בעת האריגה ה״ז תולדת אורג. ו) אחד האורג בבגד או בקנים או שעושין חלונות מחתיכת עץ כמו שעושין לסכך עליו או בשערות או בכל דבר חייב. והקולע נימין ושערות וכל דבר ה״ז תולדת אורג וחייב. וה״מ בתלוש אבל הקולע שערות ראש במחובר אינו כאורג דאין דרך אריגה במחובר בראש וגם אין סופה להתקיים אבל עכ״פ איסור יש בזה לקלוע או להתיר קליעתו וכדלעיל בסימן ש״ג סכ״ו ע״ש במ״ב. ז) הפוצע שני חוטין לרמב״ם שמוציא השתי מן הערב או להיפוך ולראב״ד שחתך שני חוטין אחר האריגה מן המסכת חייב. וצריכין רופאי ישראל ליזהר כשצריכין חוטין מפורדין [שקורין קנייטי״ן] ליתן על המכה ולוקחין חתיכת בגד פשתן ומפרידין החוטין והוי מלאכה דאורייתא [כ״ז מלוקט מהרמב״ם והח״א והזכרו תורת משה]:

סימן שמה

א (א) ארבע רשויות וכו׳ - אקדים לזה הקדמה קצרה. והוא הנה הוצאה מרשות לרשות הוי מכלל שאר מלאכות שאסרה התורה לעשות ביום השבת והוא ככל גופי תורה שנמסרו למשה מסיני והביאו חכמינו ע״ז ראיה ג״כ מקרא דכתיב ויצו משה ויעבירו קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא אלמא דהבאה לכל אחד מרשותו שהוא רה״י לרשותו של משה שהיה ר״ה מפני שהיו רבים מצויין שם הוא בכלל מלאכה [רמב״ם ריש פי״ב] וה״ה דאסור להכניס מר״ה לרה״י ויש עוד רשות שלישי ששמו כרמלית שהוא אינו בכלל ר״ה וגם איננו רה״י שאין לו מחיצות כדין רשות היחיד וכמבואר בסי״ד ומן התורה מותר להכניס ולהוציא ממנו לרה״י ולר״ה אבל חכמים אסרוהו כדי שלא יבוא להתיר עי״ז מרה״י לר״ה שאין הכל בקיאים בדיני מחיצות ויש עוד רשות רביעי שנקרא מקום פטור וכדלקמן בסוף הסימן ומותר להכניס ולהוציא ממנו לכתחלה לרה״י ולר״ה וכמבואר הכל בסימן שמ״ו. רך מל - פי׳ כרמל הכתוב בתורה היינו שנמלל ביד ואינו לח ולא יבש לגמרי אלא כשמוללין אותו ביד הוא מתרכך לגמרי [ק״ע בשם הערוך בביאור הירושלמי]:

ב (ב) המוקף מחיצות - בסימן שס״ג יתבאר כמה מחיצות צריך שיהא שם ועוד כמה פרטים בענין זה:

ג (ג) ויש בו ד״ט וכו׳ - הנה מסי״ט מוכח דבעינן שיהא בין המחיצות חלל ד׳ על ד׳ כי עובי המחיצות אין מצטרפות לזה וזהו דעת רוב הפוסקים. ויש מן הראשונים שכתבו דגם עובי המחיצות מצטרף לשיעור הזה ובא״ר הביא בשם הרשב״א [וכה״ג איתא ג״כ במלחמות] לחלק בענין זה דמחיצות עבות שראוי להניח מלמעלה דף על גביהם ולהשתמש שם מצטרף העובי עם החלל לשיעור זה כיון שראוי להשתמש שם ואם לאו אין מצטרף ועיין באחרונים שהסכימו דכ״ז לענין שיהא נקרא שם רה״י על עובי המחיצה מלמעלה אבל לענין חלל שבתוך המחיצות לכו״ע לא נקרא רה״י כ״ז שאין בחללו ד׳ על ד׳:

ד (ד) וכן חריץ וכו׳ וכן תל וכו׳ - וה״ה עמוד גבוה עשרה טפחים ורחב ד׳ על ד׳ וכל זה אפילו הם עומדים בר״ה וכדלקמיה בסעיף י׳:

ה (ה) גבוה עשרה וכו׳ - אבל אם התל או המחיצות הם פחותים מעשרה טפחים אף שהם רחבים הרבה לאו רה״י הוא וא״צ שיהיה התל זקוף בגובה אלא אפילו הוא משופע אם מתלקט עשרה טפחים בגובה מתוך שיפוע ד׳ אמות הוי כאלו זקוף כולו והרי הוא רה״י במקום גבהו [גמרא דף ק׳]:

ו (ו) הן ואלכסונן וכמו שיתבאר וכו׳ - ר״ל כמו שם לענין מעביר ד׳ אמות בר״ה אין חייב לכו״ע עד שיעביר שיעור ד׳ אמות עם אלכסון שעולה ביחד ה׳ אמות וג׳ חומשי אמה כן בענייננו לענין רה״י אין נקרא רה״י עד שיהיה שיעור רוחב ד׳ טפחים עם אלכסונן ועולה יחד ה׳ טפחים וג׳ חומשי טפח. והנה הלבוש השמיט היש אומרים זה מחיבורו ועיין בא״ר שכתב שיפה עשה שהשמיטו כי היא רק דעת יחידאה וכל הראשונים חולקים ע״ז וס״ל דאם הוא רק ד׳ על ד׳ מרובע חשוב רה״י ולא דמי לדלקמן סימן שמ״ט לענין העברת ד׳ אמות בר״ה ע״ש וכן הגר״א דחה הי״א הזה מהלכה וכתב ג״כ דלא דמי לדלקמן סימן שמ״ט ע״ש:

ז (ז) כתלים המקיפים רה״י - ר״ל שע״י הכתלים נעשה החלל שבפנים רה״י:

ח (ח) אפי׳ אינם רחבים ד׳ - ר״ל שעובי הכתלים אין רוחב עובין ד׳ טפחים כשיעור רה״י אפ״ה יש שם רה״י גם על עובין מלמעלה והטעם דכיון שהם עושין על ידי היקף שלהם את החלל שבתוכן רה״י ק״ו שהם עצמן יהיו רה״י:

ט (ט) שכלפי רה״י - ר״ל אפילו אם פונים גם לר״ה כיון שהחור הוא מעבר לעבר ונכנס גם כלפי רה״י דינם כרה״י וע״כ אסור להוציא איזה דבר שמונח על החור לר״ה או לכרמלית הסמוך לו ואם מכניס מר״ה לתוכו חייב. והנה דעת התוספות דלית חיובא אא״כ היה החור ד׳ על ד׳ טפחים אבל דעת הרשב״א והמאירי דבחורי רה״י א״צ שיהי׳ רחב ד׳ דיש להם דין רה״י עצמה בכל גוונא:

י (י) הם רה״י - מסתימת המחבר משמע דאפילו אם החורים הם למטה מעשרה טפחים כיון שמפולשים כלפי פנים דינם כרה״י וכן משמע מלשון רמ״א שכ׳ דאם אינם עוברים כלפי פנים נידונין לפי גבהן ורחבן משמע דאם החורין עוברין כלפי פנים אין אנו מסתכלין על גבהן ורחבן ולעולם כרה״י חשיבי וכ״כ המ״א ותו״ש ובא״ר כתב דדבר זה פלוגתא היא בין הראשונים דיש מן הראשונים דס״ל דכיון שהוא למטה מעשרה אין בני רה״י משתמשין בם מפני שכיון שהוא נמוך בני ר״ה משתמשין שם וע״כ דינם כחורי ר״ה המבואר לקמן בסי״ב וכן הוא ג״כ דעת הגר״א בביאורו בסימן זה ובסימן שנ״ג ע״ש:

יא (יא) לפי גבהן ורחבן - היינו אם הם גבוהים יו״ד טפחים ורחב ד׳ הוי רה״י ואם אינם גבוהים י״ט אז אם הם רחב ד׳ הוי כרמלית וא״ל הוי מקום פטור [ואף דמבואר דינא דרמ״א בהדיא בסי״ג נקטיה הכא כדי לבאר דאפילו חורי ר״ה כשמפולשין לרה״י דינם כחורי רה״י]:

יב (יב) עד לרקיע - ואפילו נעץ קנה ברה״י שגבוה ק׳ אמות אף שאין בו רחב ד׳ אם זרק מר״ה ונח על גביו חייב:

יג (יג) אפילו כלי וכו׳ - היינו אפילו היא עומדת בר״ה:

יד (יד) תיבה וכו׳ או כוורת - נקט שני מיני כלים מרובעים או עגולים:

טו (טו) אם יש בו לרבע - וע״כ בכוורת שהיא עגולה לא הוי רה״י עד שתהיה חללה מחזקת ה׳ טפחים וג׳ חומשי טפח דאז יש בחללה לרבע ד׳ על ד׳:

טז (טז) הוי רה״י - בין תוך חללה ובין גב הכלי מלמעלה וכנ״ל בס״ג וכלי שאין גבוה עשרה העומד בר״ה אין לו דין כרמלית דאין כרמלית בכלים אלא הוי כמו ר״ה דבטל לגבי רשות שהוא עומד בו [מ״א] ולפ״ז אם עומד הכלי בכרמלית דין כרמלית עליו מצד רשות שהוא עומד בו וכן מוכח לקמן בסימן שנ״ה (תו״ש וכ״כ בבית מאיר לדעת המ״א) וכלי המחובר לקרקע מקרי כרמלית אפילו הוא בר״ה:

יז (יז) רחובות - ודרכים שעוברין מעיר לעיר הוי ג״כ ר״ה משום דשכיחי בם רבים:

יח (יח) הרחבים ט״ז אמה - דילפינן מדגלי מדבר שמקום הילוך העגלות היה מחזיק ט״ז אמה וע״כ אם היה פחות מזה השיעור אינו ר״ה מן התורה אלא כרמלית:

יט (יט) ואינם מקורים - דדגלי מדבר לא היו מקורים:

כ (כ) מפולשים משער לשער - פי׳ שהשערים מכוונים זה כנגד זה ויש לאותו דרך המכוון משער לשער כל דין ר״ה (מ״א) ועיין בבה״ל:

כא (כא) ואין דלתותיו וכו׳ - ואם דלת אחת ננעלת בלילה עיין לקמן בסימן שס״ד במ״ב סק״ה:

כב (כב) נעולות - מלשון זה משמע דאם לא היו נעולות ממש אע״פ שראויות לנעול לא נתבטל עי״ז שם ר״ה והוא כדעה ראשונה המובא לקמן בסי׳ שס״ד ס״ב ע״ש:

כג (כג) וי״א שכל שאין ששים רבוא וכו׳ - סבירא להו דגם לזה בעינן דומיא דדגלי מדבר שהיו ששים רבוא ואף שהיה שם עוד ערב רב ונשים וטף לא חשבינן אלא מה שנמצא בכתוב בפירוש. ולענין הלכה מדעת המחבר דכתב דעה זו רק בשם י״א משמע דלהלכה לא ס״ל כן ומ״מ אין בנו כח למחות ביד הסומכין על דעה זו דדעה זו ג״כ לא דעת יחידאה היא כמו שכתבתי בביאור הלכה וכן צדדו כמה אחרונים וכל בעל נפש יחמיר לעצמו ועיין בסימן שס״ד במשנה ברורה סק״ז ובביאור הלכה כאן ושם:

כד (כד) בכל יום - חפשתי בכל הראשונים העומדים בשיטה זו ולא נזכר בדבריהם תנאי זה רק שיהיו מצויין שם ששים רבוא. ועיין מה שכתבנו בבה״ל בשם הרמב״ן והריטב״א:

כה (כה) בקצתן וכו׳ - ט״ס וצ״ל בקצתן או שאין בהן ט״ז אמה וארכן לאורך ר״ה י״א שהם ר״ה וביאור הדברים הוא דמתחלה כתב לענין מבוי שמתקצר במקצתו ואח״כ הוסיף עוד דאפילו אם אין בכל משך המבוי ט״ז אמה מ״מ כיון שאורכו לאורך ר״ה ומפולש לו ורבים בוקעים בו הרי הוא כחלק ממנו ועיין בבה״ל ומדלא פירש המחבר שיעורא משמע דאפילו אם המבוי קצר הרבה ואין מחזיק אפילו י״ג אמה ג״כ הוי ר״ה לדעה זו:

כו (כו) י״ג אמות ושליש - ס״ל דבשיעור זה ג״כ ניחא תשמישתא לרבים קצת ומהני כששני ראשיה מפולשין לר״ה שיתחשב גם מקום זה לר״ה ועיין בה״ל:

כז (כז) י״א שהוא ר״ה - דכיון דר״ה גמורה יש בשני ראשיה ובוקעין בה רבים ומהלכין מר״ה לר״ה דרך המבוי נמצא דהוי תשמיש דרבים גם בזו המבוי וחשוב כר״ה עצמה והא דמבואר לקמן בסימן שס״ד דמבוי המפולש בשני ראשיה לר״ה אין דינו כר״ה מיירי כשאין רחב י״ג אמה או דמיירי כשהמבוי מפולש משני צדדין לרוחב ר״ה דאין רבים בוקעין בו דמי שרוצה לכנוס מר״ה למבוי הוא צריך לעקם דרכו וכאן מיירי כשהמבוי הולך לאורך ר״ה והולכין דרך מבוי זו להדיא לר״ה האחר שכנגדו ולכן יש שם ר״ה גם על המבוי:

כח (כח) אפילו הם קוצים וכו׳ - דכל פחות משלשה קי״ל דאינה חולקת רשות לעצמה ובטל לגבי ר״ה:

כט (כט) ואם הוא גבוה שלשה וכו׳ - דאז אין רבים יכולין לדרוס עליו מצד גובהו נפקא מכלל ר״ה ולכלל רה״י לא בא עד גובה עשרה טפחים ונתנו עליה חכמים שם כרמלית שהוא רשות לעצמו ואסור להוציא ממנו לרה״י ולר״ה:

ל (ל) ואם אינו רחב ארבע על ארבע - ואפילו אם ארכה יותר מד׳ טפחים לא מצרפינן זה לרחבה דלא נחשבת רשות לעצמו אא״כ יש בו ד׳ טפחים באורך וד׳ ברוחב:

לא (לא) ט׳ טפחים - דבשיעור זה דרך בני אדם בר״ה לכתף עלי׳ דאינו לא גבוה ולא נמוך אבל בפחות מט׳ שאינו ראוי לכתף עליו לא מהני לשוייה ר״ה אפילו אם רבים מכתפין עליו [רשב״א]:

לב (לב) מצומצמים - אבל יותר מט׳ לא הוי ר״ה אפילו רחב ד׳ על ד׳:

לג (לג) ורבים מכתפים עליו - אבל כשאין מכתפין עליו אע״ג דראוי לכתף עליו לא הוי ר״ה ואפילו רחב ארבעה:

לד (לד) אפילו אינו רחב ארבעה - דאע״ג דבעלמא לא הוי מקום חשוב בפחות מארבעה כאן דדרך רבים לכתף עליו אף בפחות מד׳ משוי ליה ר״ה:

לה (לה) דה״ה לגבוה מט׳ וכו׳ - הוא דעת הטור דס״ל דהא דאמרינן בגמרא עמוד ט׳ הוא בא רק לאפוקי פחות מט׳ לא הוי ר״ה אבל יותר מט׳ אין ה״נ דהויא ר״ה כשרבים מכתפין עליו:

לו (לו) הוי ר״ה - ולדינא נקטינן כסברא ראשונה דהרבה פוסקים חולקין ע״ז:

לז (לז) אם הוא רחב ארבעה - היינו ארבעה על ארבעה:

לח (לח) כדי לחוק - היינו כגון שהיה העמוד סמוך לכותל ממש אפ״ה לא אמרינן חוקקין להשלים וממילא הוי מקום פטור ומותר להוציא ממנו לרה״י ולר״ה:

לט (לט) אינה עמוקה שלש - אע״ג דרחבה כמה טפחים:

מ (מ) עד עשרה - ואפילו היו רבים משתמשין בו בגומא ההיא תשמיש ע״י הדחק הוא ולא שמיה תשמיש [גמרא]:

מא (מא) עמוקה עשרה - ואפילו מלאה מים או שאר דברים שאדם מסתכל בהם ורואה מה שבתוך המחיצות אבל אם מלאה פירות לא הוי רה״י כיון דאין המחיצות נכרות ואפילו דעתו לפנותן ופטור הזורק לתוכו מר״ה [ומ״מ איסורא יש בזה כיון דהפירות הוא דבר שיכול ליטלו משם בשבת לא נתבטל לגמרי הבור משמו] ולרשב״א דוקא פירות טבלים או שאר דבר שאסור לטלטל מבטל המחיצות:

מב (מב) שתהא רחבה ד׳ - ואם לאו הוי מקום פטור ואפילו עמוקה כ׳ אמה [א״ר]:

מג (מג) אלא עד עשרה - וע״כ הזורק בר״ה דבילה שמינה ונדבק בכותל למטה מעשרה חייב למעלה מעשרה פטור:

מד (מד) הוי מקום פטור - ר״ל דאפילו שם כרמלית אין חל על האויר שלמעלה מעשרה אמנם אם נעץ קנה בר״ה ובראשו כלי שגבוה יו״ד טפחים ורחב ד׳ אע״ג שתחתיה ר״ה מ״מ הכלי הוא רה״י:

מה (מה) כלפי ר״ה - ר״ל דאינם עוברים כלפי פנים דאם עוברים כלפי פנים דינם כחורי רה״י וכמ״ש בס״ד:

מו (מו) למעלה משלשה - דלמטה משלשה אפילו הם רחבים ד׳ על ד׳ נחשבים כקרקע ר״ה וכנ״ל בריש ס״י:

מז (מז) לפי מדותיהם - ביארתי לעיל בסקי״א ע״ש:

מח (מח) כגון ים - וה״ה נהר ואע״ג דמיא לא מבטלי מחיצתא כמו שכתבנו בסי״א י״ל דכל חריץ שאינו משופע כדי שיתלקט גבוה י״ט מתוך ד״א לא הוי רה״י ומצוי הוא שאצל שפתו אינו עמוק כ״כ תיכף [כ״כ המ״א] ובמאירי נזכר הטעם משום דהמחיצות רחוקות זו מזו מאוד אינן מצטרפות לעשות מה שביניהן רה״י ולפ״ז אפילו אם אצל שפתו הוא עמוק ג״כ אינו רה״י מן התורה מטעם זה [ונהר אע״ג דשתי מחיצות אינם רחוקות זו מזו כיון דאידך השנים הם רחוקות זו מזו כמה פרסאות אינם מצטרפות לאלו השנים] ואפילו לפי דברי המ״א מדרבנן כרמלית הוי בכל ענין כמו שמוכח ממנו בסוף דבריו ואם היה רקק מים בר״ה ור״ה מהלכת בו אם אינה עמוקה עשרה טפחים אע״פ שאינה רחבה ד׳ טפחים ועי״ז רוב מדלגין עליה ואין מהלכין בתוכה אעפ״כ הוי ר״ה [וה״ה אם היה דף מונח על הרקק ובני אדם עוברים עליה הוי ר״ה] וברש״י דף ק׳ משמע קצת דלא הוי ר״ה אלא א״כ הרבה בני אדם עוברים בתוכה. ואם הרקק עמוקה י׳ ורחבה ד״ט הוי כרמלית כמו ים [רמב״ם פרק י״ד] ועיין בפמ״ג דמסתפק לומר דרק לחומרא הוי ככרמלית שלא להוציא מתוכה לרה״י אבל מן התורה רה״י הוא:

מט (מט) ובקעה - מקום שדות שאין מוקף מחיצות:

נ (נ) שלפני העמודים - עמודים הם העומדים בר״ה ותולין בהם התגרים פרקמטיא ואצלם היו האצטבאות. והנה מדברי המחבר שלא זכר דין דבין העמודים משמע דס״ל דבין העמודים עצמן נידון כרשות הרבים כדעת הרמב״ם אבל רוב הפוסקים פסקו דגם בין העמודים אע״ג דזימנין דדרסי רבים כיון שאין ההילוך נוח כ״כ שהיו העמודים הרבה בארך ורוחב זה שלא כנגד זה ככרמלית דמיא:

נא (נא) והיא רחבה וכו׳ - וה״ה לענין אצטונית:

נב (נב) ארבעה וגבוה וכו׳ - דבאינה רחבה ארבעה היא מקום פטור ואם אינה גבוה שלשה היא ר״ה ואם גבוה עשרה היא רה״י וכנ״ל בס״י:

נג (נג) ועד עשרה - ומיירי בשאין רבים מכתפין עליה דאל״ה בתשעה וכן מתשעה עד עשרה לדעת הי״א הנ״ל בס״י הוי ר״ה:

נד (נד) כגון וכו׳ - ויש עוד פירוש ברש״י כגון שהכניס הבית לתוכו והניח מקרקעו לר״ה א״נ בית שפניו עומד באלכסון שזוית אחד סמוכה לר״ה והשנית משוכה מר״ה לפנים וזוית הבולטת מעכבת את הרבים מלכנס להדיא בתוך כניסה של זוית אחרת:

נה (נה) ואין להם לחי וכו׳ - דאי היה לחי היה רה״י גמור מן התורה לענין זריקה שהזורק מר״ה לתוכה חייב וגם שהיה מותר לטלטל בתוכה ככל רה״י דקי״ל לחי משום מחיצה ואפילו אי הוי שם רק קורה דהוי רק משום הכירא עכ״פ לכו״ע רה״י הוא לענין טלטול לטלטל בתוכה כמו בשאר רה״י וכ״ז הוא רק לדעת הרמב״ם אבל לשארי פוסקים ע״י ג׳ מחיצות נעשה רה״י גמור מן התורה והזורק מר״ה לתוכה חייב אלא לענין טלטול אסור מדרבנן ככרמלית:

נו (נו) שהיא מקורה - דאינו דומה לדגלי מדבר שלא היה מקורה מלמעלה:

נז (נז) שיש בו ארבע על ארבע - דאל״ה הוי מקום פטור כדלקמיה בסי״ט:

נח (נח) ואינו גבוה עשרה - ואם היה בצמצום ט׳ עיין לעיל בס״י:

נט (נט) יש בו ארבע על ארבע - היינו בחללו דאי אין בחללו ד׳ על ד׳ תו אין על תוכו שם כרמלית:

ס (ס) תוכו כרמלית - כיון דמבפנים אין המחיצות גבוהות יו״ד:

סא (סא) וע״ג רה״י - כיון דגבוה שם עשרה:

סב (סב) ואם חוקק בו - בקרקע הבית בעומק להשלים שיהא גובה עשרה:

סג (סג) אפילו באמצע רחוק וכו׳ - ר״ל אפילו רחוק יותר משלשה טפחים דליכא למימר דהוא כלבוד אפ״ה סגי והטעם דגבי שבת עיקר הקפידא שיהא הרשות שבתוכה משתמרת ע״י המחיצות המקיפים אותה וכיון שהכתלים מבחוץ גבוהים עשרה טפחים ובתוך הגומא נמי יש גובה יו״ד טפחים עד הקורה מקרי הגומא רה״י גמורה ושאר צדדי החקק שסביב הגומא מקרי חורי רה״י דכרה״י דמו כדלעיל בס״ד [רא״ש] ומדבריו משמע דאם לא היו הכתלים גבוהים יו״ד טפחים מבחוץ אז לא הוי רה״י אא״כ הגומא סמוכה תוך ג׳ טפחים לכותל דאמרינן לבוד והרי היא כגובה יו״ד טפחים [מ״א] ובא״ר מסתפק בזה:

סד (סד) גג וכו׳ - כעין גג שלנו:

סה (סה) הבולט וכו׳ - הטעם דמה שנעשה הגג רה״י היינו משום דאמרינן גוד אסיק מחיצות התחתונות למעלה ונמצא הבית מוקף למעלה מארבעה צדדין וזה לא שייך אלא היכא שהמחיצות נכרות לעומד על הגג משא״כ כשהגג מכסה על המחיצות לא שייך גוד אסיק וממילא כיון דאין לו מחיצות אינו רה״י ואסור לטלטל עליו כ״א בתוך ד״א כשאר כרמלית:

סו (סו) ואפילו הוא גבוה וכו׳ - והא דאיתא לקמן בסי״ח דאין כרמלית תופס רק עד עשרה ולמעלה מזה הוי מקום פטור היינו דוקא היכא שהכרמלית מתחלת ממקום הנמוך מן הקרקע אז אמרינן שאינו תופס אוירה רק עד עשרה טפחים אבל כאן דשם כרמלית עלה מחמת שאין לה מחיצות כשאר רה״י חל עלה שם כרמלית אף שגבוה יותר מיו״ד מן הארץ [מיהו זה פשיטא דעל הגג גופא אינו תופס שם כרמלית על אוירו רק עד עשרה טפחים כדין בקעה] ועיין בא״ר שמפקפק על פסק השו״ע וכן הגר״א בביאורו הביא מכמה ראשונים דפליגי על דין זה וסברי דבכל גווני אין שייך שם כרמלית למעלה מעשרה וכן לענין זיזין המבואר לקמיה ג״כ דעתם דבכל גווני אין עליהם שם כרמלית כיון שהוא למעלה מיו״ד והסכים לדינא עמהם:

סז (סז) חלון פתוח לו - לגג דאפשר להשתמש על הגג דרך שם לכן נחשב כל הגג כחורי רה״י:

סח (סח) וכן זיזין וכו׳ - ר״ל אף שהם גבוהים למעלה מיו״ד כיון שאין עליהם מחיצות סביבם דין כרמלית עליהם ואסור להניח מר״ה וכן מרה״י עליהם:

סט (סט) פתוח להם - דאז נחשבים הזיזים כחורי רשות היחיד:

ע (ע) חורי כרמלית - היינו חורים שכלפי כרמלית כגון בית הסמוך לבקעה ויש בכותלה חורין הפתוחים לבקעה ומיירי שאינם עוברים מעבר לעבר דאל״ה הוי חורי רה״י וכדלעיל בסק״ט ע״ש במ״ב:

עא (עא) לפי גבהם ורחבם - היינו דאם רחבים ד׳ על ד׳ וגבהן משלשה טפחים ועד עשרה הוי כרמלית ואם לא הוי מקום פטור ואפילו הן גבוהין מן הארץ למעלה מעשרה וכ״ז כשגבהן שלשה אבל בפחות משלשה אף שאין בו ד׳ על ד׳ יש להם דין כרמלית דחשובין כקרקע הסמוך להן וכדלעיל בסי״ג לגבי חורי ר״ה:

עב (עב) גדר כרמלית וכו׳ - ר״ל כלל דין כרמלית:

עג (עג) שלא יהא וכו׳ ואינה תופסת וכו׳ - דאקילו בה מקולי ר״ה ומקולי רה״י מקולי ר״ה דאינה תופסת אלא עד עשרה טפחים וכדלעיל בסי״ב [ולא הוי כרה״י דעולם עד לרקיע כדלעיל בס״ה] ומקולי רה״י דלא יהא פחות מד׳ טפחים על ד׳ טפחים וכדלעיל בס״ב דאם העמוד מחזיק פחות מזה הוי מקום פטור וכדלקמיה בסי״ט:

עד (עד) ולמעלה מעשרה וכו׳ - ר״ל שאם העמוד היה רחב ד׳ על ד׳ ופחות מעשרה בגובה שיש עליו דין כרמלית וקלט מן האויר שעליו למעלה מעשרה מותר להוציא לר״ה או לרה״י דהרי קלט ממקום פטור וכן אם נעץ קנה בראש העמוד ועי״ז נעשה גבוה למעלה מעשרה הוי נמי מקום פטור ומותר ליקח מר״ה ומרה״י ולהניח עליו:

עה (עה) ממיא משחינן - ר״ל שאין מודדין העשרה טפחים מקרקעית הים אלא משפת המים ולמעלה:

עו (עו) הוי כרמלית - ואסור לטלטלן שם ד׳ אמות וכן להוציאן משם לרה״י ולר״ה:

עז (עז) למעלה מיו״ד וכו׳ - ר״ל שאם רוצה לטלטל המים שנטל מעל פני המים ולהוליכו ד״א באויר למעלה מיו״ד מותר דהרי הוא מוליך במקום פטור:

עח (עח) העומד בכרמלית - דאלו היה עומד בר״ה היה נחשב מקום פטור כשאין בו ד׳ על ד׳ וכלקמיה בסי״ט:

עט (עט) אפילו עמוק מאה אמה - ר״ל וגם רחב פחות מד׳ על ד׳ והטעם משום דהוא בטל לגבי הכרמלית שהוא עומד בו וכדלקמיה בהג״ה בדעה הראשונה והא דקי״ל דגדר כרמלית שלא יהא פחות מד׳ על ד׳ ע״כ איירי לדעת הג״ה זו היכא דהעמוד עומד בר״ה דאלו היה עומד בכרמלית אפילו הוא פחות מד׳ על ד׳ ג״כ שם כרמלית עליה דמצא מין את מינו ובטל לגביה:

פ (פ) אלא א״כ הוא רחב ד׳ על ד׳ - דאז הוי רה״י:

פא (פא) שאין בו ארבעה - טפחים רוחב אפילו הוא ארוך אלף אמה דמרובע ד׳ טפחים על ד׳ טפחים בעינן:

פב (פב) וגבוה משלשה ומעלה - דפחות משלשה בטל לגבי קרקע וכדלעיל בס״י:

פג (פג) ועמוק יותר משלשה - ט״ס צ״ל ועמוק שלשה ויותר:

פד (פד) ואין ביניהם ארבעה וכו׳ - מלשון זה משמע דאין עובי המחיצות מצטרף לד׳ וע״ל בסק״ג מה שכתבנו שם:

פה (פה) וכל זה וכו׳ - פי׳ כל הציורים המבוארים בסעיף זה דבאין בו ד׳ על ד׳ הוי מקום פטור דוקא בעומד בר״ה אבל בעומד בכרמלית אע״ג דלא הוי ד׳ הוי ככרמלית דמצא מין את מינו היינו המקום פטור מצא את הכרמלית שהיא מינו שהוא ג״כ מקום פטור מן התורה וניער ונתחזק ע״י מינו להצטרף עמו ולהיות כמוהו:

פו (פו) ודינו ככרמלית - ובעמוד או במחיצות הנ״ל לא הוי ככרמלית אלא עד יו״ד טפחים אבל בחריץ אפילו עמוק ק׳ אמה וכנ״ל בהג״ה בסי״ח:

פז (פז) לכולי עלמא דינו כרשות היחיד - שכל דבר שהוא בתוך רה״י הוא רה״י בין גבוה בין נמוך בין רחב בין קצר [ב״י] ועיין באחרונים שמצדדין להורות כדעה הראשונה ועיין בבה״ל:

סימן שמו

א (א) ומושיט - היינו שגופו עומד ברשות אחד ומושיט בידו החפץ לרשות אחר ועיין לקמן בסימן שמ״ז במ״ב סק״ח לענין מושיט מרה״י לרה״י דרך ר״ה:

ב (ב) וחכמים אסרו וכו׳ - דהוא דמיא קצת לר״ה שאין מחיצות ומ״מ אינו ר״ה דלאו להילוכא דרבים עבידא. ולכן גזרו עליו חכמים שלא להוציא ולהכניס ממנו בין לר״ה ובין לרה״י כדי שלא יבאו להתיר אף מרה״י לר״ה:

ג (ג) מותר להוציא ולהכניס - וה״ה להושיט ולזרוק:

ד (ד) אבל העומד - ר״ל שהיה עומד והלך והוציא או הכניס או שנשאר עומד אלא שהושיט או זרק:

ה (ה) חייב - דכיון שעשה עקירה ברה״י והנחה בר״ה או איפכא לא איכפת לן מה שהעביר בינתים דרך מקום פטור. ודוקא שלא עמד במקום פטור אבל עמד מעט שם ואח״כ חזר והוציא לרשות האחר פטור כיון שעשה הנחה במקום פטור ומ״מ איסורא דרבנן איכא אף בזה דגזרינן דילמא אתי לאקולי ולאפוקי להדיא מרה״י לר״ה וה״ה דאסור להוציא מטעם זה מרה״י למקום פטור דרך ר״ה אף אם יזהר שלא לעמוד בר״ה:

ו (ו) וכן לא יעמוד וכו׳ - האי וכן לאו דוקא דחיובא ליכא בזה [דכיון שהוא בעצמו עומד ונייח במקום פטור מיד שהגיע החפץ נגדו נעשה כמו שהניח שם מעט] ונקט וכן משום איסורא משום דעכ״פ נעשה על ידו הוצאה מרה״י לר״ה ואתי לאקולי להוציא מרה״י לר״ה להדיא:

ז (ז) ויקח חפץ מיד וכו׳ - וה״ה ליקח מקרקע רה״י וליתן לקרקע ר״ה:

ח (ח) ולהחליף וכו׳ - ר״ל שעומד על מקום פטור ונוטל מיד מי שעומד ברה״י ונותן ליד העומד בכרמלית או איפכא וה״ה אם נוטל חפץ מרה״י ומניחו במקום פטור וחוזר ונוטל ממ״פ ומניחו בכרמלית:

ט (ט) י״א - ס״ל דאין לחלק בין רשויות דאורייתא לרשויות דרבנן לענין זה:

י (י) ויש מתירים - ס״ל דדוקא ברשויות דאורייתא גזרינן משא״כ ברשויות דרבנן דהוי גזירה לגזירה:

יא (יא) במעביר ד׳ אמות - היינו ע״י עקירה והנחה ואיסור דרבנן איכא ע״י עקירה או הנחה לבד וכדלקמן בסימן שמ״ז:

יב (יב) בכרמלית - דהוא דומיא דר״ה וכנ״ל ועיין לקמן בסימן שמ״ט ס״ה ובמ״ב שם:

יג (יג) תרי גווני וכו׳ ומותר וכו׳ - ר״ל דאעפ״כ מותר לטלטל מזו לזו ולא גזרו משום רשויות:

יד (יד) יותר מבית סאתים - ושיעור בית סאתים מבואר לקמן בסימן שנ״ח שהוא שבעים אמה וד׳ טפחים על שבעים אמה וד׳ טפחים בריבוע:

טו (טו) שלא הוקף לדירה - כגון שהיה דעתו לנטוע או לזרוע וכה״ג וכמבואר לקמן בסי׳ שנ״ח:

טז (טז) אסרו חכמים וכו׳ - שכיון שהוא גדול כ״כ אתי למיחלף בר״ה ועשאוהו חכמים ככרמלית:

יז (יז) ומותר וכו׳ לכרמלית אחר - אף דמן התורה הוא רה״י לכל דבר כיון שיש לו מחיצות והזורק מתוכו לר״ה חייב ומרה״י לכרמלית הלא אסור להוציא וכנ״ל מ״מ כאן התירו שאם נאסור זה יסברו שהוא רה״י גמור ואין שם כרמלית עליו כלל ויבואו לטלטל בכולו כשאר רה״י ומתוך זה יבואו שאר אנשים לטלטל גם בר״ה כי דומה זה קצת לר״ה כיון שהוא גדול ולא הוקף לדירה וע״כ נתנו עליו חכמים דין שאר כרמלית לענין זה שמותר להוציא ממנו לכרמלית אחר כגון בקעה וכיוצא בזה:

יח (יח) ולכן מותר ליקח וכו׳ - דאע״פ שהגינה הוא רה״י מן התורה שמוקפת מחיצות כיון דרבנן עשאוהו ככרמלית לא אסרו הטלטול ממנו לבקעה שלפניה והטעם כנ״ל:

יט (יט) לפתוח וכו׳ - היינו אף להכניס הדלת של הגינה עם המפתח לפנים:

כ (כ) שלא יהא ביניהם וכו׳ - ר״ל בפתח הגינה לא תהא אסקופה (שקורין שוועל) גבוה שיש עליה שם רה״י דאז אסור להכניס המפתח או להוציא דהא מטלטל מכרמלית לרה״י ומרה״י לכרמלית:

כא (כא) שהיא גבוה עשרה - דאל״ה איסקופה גופא כרמלית היא וכמו בקעה דמיא וכן אם לא היה רחבה ד׳ מקום פטור הוא ובודאי מותר לעמוד עליה לפתוח ולסגור:

כב (כב) שני מחיצות וכו׳ - והשלישית נעשה ע״י המשקוף דאמרינן פי תקרה יורד וסותם:

כג (כג) שהן רחבין ארבע - דבפחות מזה אפילו ד׳ מחיצות גמורות לא הוי רה״י וכנ״ל בסימן שמ״ה סי״ט:

כד (כד) שאינה גבוה עשרה - ר״ל האיסקופה וה״ה כשאינה גבוה ג׳ או שאין בה איסקופה כלל דהרה״י נעשה ע״י המחיצות:

כה (כה) מהאסקופה לרשות היחיד - אינו קאי אדלעיל שהאיסקופה עומדת לפני הגינה אלא באיסקופת הבית שעומדת תחת המשקוף ואשמועינן דאפילו אם המשקוף שעליה רחבה ד״ט ששם רה״י עליה וכנ״ל אפ״ה יש להחמיר שלא להכניס מאותו מקום לבית או איפכא שמא לפעמים לא יהיה המשקוף רחבה ד״ט ויבוא ג״כ לעשות כן:

כו (כו) דחיישינן שמא לא וכו׳ - וה״ה דאסור להוציא מאסקופה לר״ה אפילו אם אינו רחב ד״ט דשמא יזדמן שיהיה המשקוף ד״ט ואז הלא הוא רה״י גמורה (שם במרדכי):

כז (כז) הדין שלפניה - אם הוא ר״ה זה המקום בטל לגביה ונעשה ג״כ ר״ה ואם כרמלית כרמלית:

כח (כח) ואפילו אם גבוה שלשה - ר״ל וא״כ הוי אותו המקום מקום פטור דמסתמא כיון שאין המשקוף שעל האיסקופה רחב ד״ט הוי ג״כ המזוזות שמן הצדדין וגם האיסקופה גופא ג״כ אין רחב ארבעה טפחים וממילא הוי מקום פטור וממקום פטור הלא קי״ל דמותר לטלטל לרה״י ולר״ה מ״מ כיון שכל רשויות שלנו הם כרמלית לדעת כמה פוסקים ואיסקופה זו סמוכה לו אמרינן מצא וכו׳ ואין חילוק בכל זה בין פתח הבית פתוח או נעול לעולם

אסור להכניס מהאיסקופה לפנים [מ״א]. והנה לפי המבואר בהגה זו יש לזהר באותן המקומות שאסור הטלטול מחמת שאין שם עירוב ופתח ביהכ״נ הוא לצד הרחוב ואין שם חדר לפני הפתח והעכו״ם מביא המפתח שלא יקח השמש המפתח מידו עד שיהיה עם העכו״ם יחד תחת משקוף שעל הפתח דשמא יש שם בתקרה ד׳ טפחים והוי רה״י ומטלטל מכרמלית שלפני ביהכ״נ לתוך רה״י ע״כ יקח המפתח מיד העכו״ם תחת המשקוף ואח״כ יפתח המנעול ולא יפתח הדלת עד שיסיר המפתח ואח״כ יפתח דשמא אין בתקרה שחוץ לדלת ד״ט נמצא ששם הוא כרמלית והוא מכניס מכרמלית לרה״י ע״כ יסיר תחלה המפתח ויתנהו לעכו״ם או יטמינהו בתחתית האיסקופה או למעלה לפני שקיפת הדלת [וראוי לקהל שיעשו לפני הפתח איזה חדר שהוא רה״י ויביא העכו״ם המפתח לשם דאל״ה קשה לצמצם שיעמדו שניהם במקום קצר כזה] וכן צריך ליזהר שלא יטלטל מן הבית ולחוץ כשהוא פתוח לכרמלית רק עד שיעור שהדלת שוקף שם ותו לא דשמא אין בחלק החיצון של האיסקופה שמחוץ לדלת ד״ט והוי כרמלית ומטלטל מרה״י לכרמלית (ט״ז):

כט (כט) וכן אם התקרה - כעין שמצוי בגגין שלפני החנויות שמוציאין הקורות לחוץ ומחפין עליהם בנסרים:

ל (ל) דינה כרשות שלפניה - וע״כ אסור להכניס ממנה לפנים כיון שאין לה מחיצות ולענין להוציא לחוץ אם היה בצדה כרמלית מותר ואם היה ר״ה בצדה אסור להוציא דכיון שמקורה יש עליה דין כרמלית וכנ״ל בסימן שמ״ה סי״ד:

לא (לא) וכן בגגין וכו׳ - כתב הט״ז בכאן מבואר הספק שמסתפקין בו הרבה אנשים בענין הבית שיש לפניו לצד הרחוב גג בולט לרחוב שקורין בל״א פי״ר ליב״ן מה דינם אם יוכל לטלטל לשם מן הבית והרבה טועים לומר תקרה הבולט לרחוב יורד וסותם והוי כאלו בנוי עד למטה בארץ ומכאן משמע להדיא דדרך שתחת הגג כרשות שלפניהם ע״ש וכ״כ כל האחרונים. ומה תיקונם שאם יש לבליטת הגג עמודים לצד הרחוב יעמיד מכוון כנגדם גם קנים לצד הבתים ויהיה להגג שעליהם דין צורת הפתח ונמצא שיש צורת הפתח מכל הג׳ צדדים ואם הם של בתים רבים שעומדים זה אצל זה א״צ לעשות לכל בית ובית אלא יעשה תיקון זה בשני בתים שעומדים בסוף מקצה מזה ומקצה מזה אך צריכין לערוב עירובי חצירות ואז מותר להכניס ולהוציא מן הבתים לתחת הגגין וכן להיפך [אחרונים] ובכל גוונא אסור להוציא ולהכניס מן רה״ר תחת הגגין וכן להיפך [ח״א] והיינו כשהיה רחב הבליטה ארבעה טפחים דאז יש על שטח שתחתיה שם כרמלית ועיין בח״א כלל נ״ג סעיף י״ד מה שכתב עוד לענין הגאנקע״ס שסמוכים לבתי האושפיזא והגג נשען על העמודים:

סימן שמז

א (א) אלא וכו׳ - שזה נקרא מלאכה שלמה שעקר החפץ מרשות זה והניח ברשות אחר אבל אם אינו עושה אלא חצי מלאכה או שנעשית המלאכה שלמה ע״י שנים שזה עוקר וזה מניח פטורים שכן דרשו רז״ל מקראי בפ״ק דשבת מדכתיב גבי חיוב חטאת מעם הארץ בעשותה העושה את כולה חייב חטאת ולא העושה את מקצתה יחיד ועשה אותה חייב שנים ועשו אותה פטורים ומ״מ מדרבנן אסור שמא יבוא כל אחד ואחד לעשות מלאכה שלמה:

ב (ב) כשעוקר חפץ מרה״י - דע דשם עקירה לאו דוקא כשעוקר החפץ מע״ג קרקע ממש אלא אפילו אם היה החפץ מונח בבגדיו שלבוש בהן מע״ש ונטלו משם ופשט ידו לחוץ והניחו בר״ה ג״כ חייב דמה שהיה מונח מתחלה בכיסו חשוב כמונח ע״ג קרקע דבגדים שהוא לבוש בהן בטלין לגבי גופו והנחת הגוף כהנחת חפץ דמיא וממילא כשנטלו משם חשוב עקירה. וכן כשהיה החפץ מונח בידו ברה״י מע״ש ופשט ידו לחוץ והניחו שם ג״כ חייב דמה שהיה מונח מתחלה בידו חשיב כמונח ע״ג קרקע דידו וגופו דבר אחד הוא וכן בכל זה לענין הנחה וכמו שיבואר לקמיה:

ג (ג) ונטלו חבירו וכו׳ - ר״ל שלא נתן המכניס לתוך ידו אלא הוא לקח ממנו דנמצא שעשה הראשון רק עקירה לבד וההנחה עשה השני ואפילו לא הניחו ע״ג קרקע אלא השאירו בידו הנחה חשיבא:

ד (ד) אבל אסור - הטעם כנ״ל וה״ה אם עשה אדם אחד רק עקירה או הנחה לבד ג״כ אסור מדרבנן:

ה (ה) לתוך יד חבירו - ואע״ג דקי״ל דבין עקירה ובין הנחה צריך שיהיה מקום שהוא ד׳ על ד׳ טפחים ידו של אדם חשובה כד׳ על ד׳:

ו (ו) והוציא לחוץ - ואפילו אם לא הניחו בארץ הואיל והוא בידו הרי הוא כמונח בארץ וכנ״ל:

ז (ז) פטור אבל אסור - לא משום איסור שבת אלא שמכשיל את חבירו וגורם לו להוציא חפץ או להכניסו ויש בזה איסור תורה משום לפני עור ואם הוא מונח באופן שאם אפילו לא היה בידו היה יכול ליטלו דלא קעבר אלפני עור מ״מ איסור דרבנן איכא דאפילו קטן אוכל נבילות ב״ד מצווין להפרישו כ״ש גדול שלא יסייע לו ולמומר לעבודת כוכבים אסור להושיט ג״כ דבר איסור כמו לשאר ישראל. ואסור להשאיל לאדם כלי מלאכה אם

הוא חשוד לעשות בהם מלאכה בשבת אם לא שיש לתלות שיעשה בה מלאכת היתר ודוקא בדבר המצוי אבל אם המלאכת היתר אין מצוי לעשות אין תולין בה אם לא מפני דרכי שלום (מ״א) עוד כתב דלעובד כוכבים ליכא איסור לסייע במידי דאסור לו כמו אבר מן החי לרוב הפוסקים אם לא דקאי בענין שאינו יכול ליטלו דשם שייך לפני עור אבל אם יש לו אבר מן החי משלו או שיכול לקנות במקום אחר ליכא איסורא ובביאור הגר״א יו״ד סימן קנ״א משמע דס״ל להלכה דאפילו היכא דיכול לקנות במקום אחר ג״כ אסור ע״ש וכן פסק בפתחי תשובה שם בשם שו״ת אמונת שמואל וכן מצדד בברכי יוסף שם. דרך ארץ לומר לאדם שעוסק במלאכה תצלח מלאכתך ואפילו לעו״ג אבל מי שעוסק במלאכת איסור אסור לומר לו כך:

ח (ח) והניחו ביד חבירו - ואם יד חבירו למעלה מיו״ד פטור דמקום פטור הוא ויש חולקין. הזורק ונעקר חבירו ממקומו וקבלו שניהן פטורין הראשון משום דלא אתעביד הנחה מכחו שהשני חטפו באמצע הליכתו והשני משום דלא עשה רק הנחה ואם רץ הוא עצמו וקבלו ה״ז ספק אם חייב אף דעשה גם ההנחה בעצמו אפשר שאין ההנחה גמורה עד שינוח במקום שהיה לנוח בשעת עקירה. הזורק מר״ה לר״ה ורה״י באמצע או מרה״י לרה״י ור״ה באמצע פטור ואם הלך החפץ שתי אמות בר״ה זה ושתי אמות בר״ה שמעבר השני ה״ז חייב שהרשויות מצטרפות. המושיט מרה״י לרה״י דרך ר״ה בדיוטא אחד [ר״ל ששני רה״י עומדים בצד אחד לאורך ר״ה ור״ה מפסיק בין שני רשות היחיד] אפילו למעלה מיו״ד שהוא מקום פטור חייב בשני דיוטות [דהיינו ששני רה״י עומדים זה כנגד זה] פטור והיינו אפילו למטה מיו״ד ע״ש בגמ׳ הטעם פשט ידו לפנים ונטל מים מעל גומא והוציאו לחוץ חייב שהמים כגוף אחד הן ומונחים על הארץ וכשלוקח מהן מעט שעוקר מן הקרקע אבל אם נטל פירות או שמן מע״ג המים פטור שמה שהיו מונחין ע״ג המים לא הוי הנחה וממילא כשעקרן מעל המים לא מקרי עקירה:

ט (ט) או שנטל וכו׳ - ואפילו אם העומד בפנים היה נכרי ג״כ העומד בחוץ יש איסור עלי׳ שיאמרו שהוא נותן לו ע״מ להכניס:

סימן שמח

א (א) בתוך עשרה - דלמעלה מעשרה בר״ה הוא מקום פטור כדלעיל בסימן שמ״ה סי״ב ואפילו אם הוציא במזיד מותר להחזירה:

ב (ב) בשוגג מותר וכו׳ - אף דעבד איסורא שעשה עקירה ברה״י כדי להוציא לר״ה אפ״ה לא קנסוהו רבנן כיון דבשוגג עשה:

ג (ג) לאותו חצר - כדי שלא יתקיים מחשבתו שחשב לפנותו משם:

ד (ד) לחצר אחרת - ואפילו נתכוין מתחלה להוציאה לר״ה ג״כ אסור להושיטה לחצר אחרת דעכ״פ נתקיים מחשבתו שחשב לפנותו מחצירו וחיישינן דלמא זמנא אחריתא שדי להו לר״ה וי״א דדוקא כשהיתה כונתו מתחלה לפנותו לאותו חצר אז אסור דנתקיים מחשבתו לגמרי אבל אם כונתו להוציאה לר״ה מותר לפנות לחצר. וכ״ז כשאותו החצר לא היה בדיוטא אחת [בשורה אחת] עם זה החצר אלא זה כנגד זה אבל אם היה בדיוטא אחת והר״ה נמשכת גם בין החצרות הלא יש בזה איסור דאורייתא להושיט מזו לזו ואפילו הם למעלה מעשרה וכמש״כ לעיל בסוף סימן שמ״ז:

ה (ה) במזיד אסור - דקנסוהו רבנן משום דעבד איסורא אלא יאחז בידו עד שחשיכה:

ו (ו) כשהוציאה מבעוד יום - אז קנסוהו רבנן על שהשהה את ידו במזיד באויר ר״ה עד שתחשך:

ז (ז) להחזירה - ר״ל לאותו חצר:

ח (ח) חיוב חטאת - האי לישנא לאו דוקא דהא במזיד מיירי אלא ר״ל שמא ישכח וישליך מידו ויבוא לידי מלאכה שיש בה חיוב חטאת להעושים בשגגה משא״כ כשהוציאה מבע״י אפי׳ אם ישליך לבסוף לא יהיה רק איסורא בעלמא דהא לא עשה עקירה בשבת ועיין בא״ר שמצדד להקל כהי״א שכן דעת הרבה ראשונים:

ט (ט) אבל לכרמלית - שאינו אלא שבות דרבנן אפילו אם היה משליך אותם שם להדיא לא אסרו דהוי כעין גזירה לגזירה:

י (י) בכל גווני - פי׳ בין בשוגג בין במזיד ודוקא לאותו חצר מותר להחזיר אבל לא לחצר אחרת והגר״א בביאורו מסיק לאיסור בכרמלית כמו בר״ה. המפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן פטור מחטאת שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך ונמצא דלא עשה אלא הנחה ולית ביה רק איסורא בעלמא. היה קנה בידו והגביה קצה האחד וקצה השני מונח בארץ וחזר והגביה הקצה השני אפילו כל היום כולו פטור כיון שלא עקר כל הקנה מהארץ ואם משך החפץ וגררו על הארץ מתחלת ד׳ לסוף ד׳ חייב שהמגלגל עוקר הוא [גמרא]:

סימן שמט

א (א) כל אדם יש לו וכו׳ - הטעם דכתיב שבו איש תחתיו והכונה ישיבת כל איש ביום השבת יהיה כשיעור תחתיו דהיינו כשיעור אורך כל גופו ושיערו חז״ל דאורך האדם שהוא שיעור תחתיו הוי ג׳ אמות ועוד אמה כדי לפשוט ידיו ורגליו ובשיעור זה יכול אדם לטלטל חפצים מכאן לכאן:

ב (ב) ארבע אמות - מצומצמות [מ״א] והיינו שימדוד אותן בצמצום ועיין בס״ב דארבע אמות שאמרו הן ואלכסונן:

ג (ג) באמה שלו - דהיינו אם האיש הזה הוא ארוך ביותר מודדין לו הד׳ אמות בזרוע שלו ונמצא שד׳ אמות שלו יהיו גדולין מד׳ אמות של שאר בני אדם:

ד (ד) אמתו קטנה - ר״ל שגופו בינוני כשאר כל אדם וזרוע שלו קצרה משאר בני אדם ואם ימדדו ד׳ אמותיו בזרוע שלו יהיו קצרות לפי צורך גופו והתורה אמרה שבו איש תחתיו ע״כ נותנים לו ד״א בינוניות של כל אדם:

ה (ה) סימן שצ״ו - ר״ל דשם בהג״ה מבואר לענין יוצא חוץ לתחום דהארבע אמות מודדין מרווחות אכן בכאן לענין טלטול ד״א בר״ה יש להחמיר דוקא מצומצמות וכנ״ל בסק״ב:

ו (ו) הן ואלכסונן - כלומר דשיעור ד׳ אמות הוא הם ואלכסונן שאינו חייב אלא אם טלטל כשיעור שעולה האלכסון של ד״א ולא מיבעיא אם טלטל לאלכסון העולם דאינו חייב בפחות משיעור אלכסון של ד״א אלא אפילו אם טלטל בריבוע העולם ממזרח למערב או מצפון לדרום נמי אינו חייב בפחות מכשיעור אלכסון:

ז (ז) ויש מי שאומר וכו׳ - וכן הסכימו האחרונים:

ח (ח) שמארבע אמות וכו׳ - ובפחות מד״א גם לדעה זו מותר לכתחלה וכנ״ל בס״א:

ט (ט) פטור אבל אסור - זו היא דעת הרמב״ם ועיין בביאור הגר״א שכתב דגם הרמב״ם מודה דהיכא שבירר לו ד״א לטלטל בהם ורוצה לטלטל באלכסונן של הד״א מותר לטלטל בהם אף שעולה עד ה׳ אמות וג׳ חומשין ולא קפליג על דעה ראשונה רק ברוצה לטלטל במישור ולא באלכסון או שלא ייחד לו מתחלה הד״א לטלטל בהם דלדידיה אין לו בכל זה היתר הטלטול רק עד ארבע אמות בלא אלכסון ודע דמה דקי״ל דאם העביר חפץ בר״ה ד״א הן ואלכסונן חייב דוקא כשהיה שיעור זה בין מקום עקירת החפץ להנחתו דהיינו שהניח החפץ מחוץ לשיעור זה אבל אם היה מקום הנחת החפץ בתוך שיעור זה ואפילו רק מקצתו של החפץ פטור דהרי לא העביר החפץ ד״א הן ואלכסונן בשלימות כן מוכח מרמב״ם פי״ב הלכה י״ט עי״ש:

י (י) מותר וכו׳ - דאע״ג דלקמן ס״ה איתא דאדם אחד אסור להוליך חפץ פחות פחות מד״א דשמא יעבירנו ד״א בבת אחת הכא כיון שהוא ע״י הרבה בני אדם שכ״א אינו מוליך כ״א פחות מד״א אף דע״י כולם נתטלטל החפץ שטח רב לית לן בה:

יא (יא) ובלבד שלא יוציאנו וכו׳ - פירוש לא יוציא את החפץ שיש לו בעלים מתחום שלו ממקום שקנה שביתה דהיינו במקום שבעליו קנו שביתה שם וא״כ מאה מילין לאו דוקא קאמר או דמיירי בחפצי הפקר שאין להם בעלים וקי״ל דלא קנו שביתה ולכן יכול להוליכן כמה דבעי וכתבו האחרונים דבעי שלא יתכוין שום אדם לזכות בהן בהגבהתן דאי נתכוין לזכות בהן הרי הוא רק כרגלי הזוכה:

יב (יב) ויש מי שאוסר - ולדעה זו אף במקום שהתירו לטלטל פחות מד״א כגון מי שהחשיך לו בדרך המוזכר בסי׳ רס״ו ס״ט או במוצא תפילין המוזכר בסימן ש״א סמ״ב ע״י כמה אנשים אסור דגרע משום דאיכא זילותא דשבת:

יג (יג) וע״ל סימן ש״א - ר״ל דשם סתם המחבר כדעה הראשונה להקל ומ״מ לדבר הרשות טוב לחוש לדעת האוסרים. ודע דמה שהתיר המחבר ההולכה ע״י הרבה בני אדם אינו מועיל כ״א לענין ההולכה בר״ה או בכרמלית אבל לא להוציא מרה״י לכרמלית וע״כ לא יפה עושין איזה קהלות בשבת שנותנים ס״ת לבהכ״נ והולכין דרך הרחוב שהיא עכ״פ כרמלית ע״י הושטה מאחד לחבירו בפחות מד״א ועושין איסור במה שמוציאין מן הבית לרחוב דלזה לא מהני הושטה ועיין בט״ז שדעתו דאף ע״י עכו״ם אסור להוציאה מן הבית ועיין בביאור הלכה מש״כ בזה ולענין מילה עיין במה שכתבתי בסימן של״א סק״כ במ״ב:

יד (יד) היו שנים וכו׳ - היינו שאחד יש לו דבר מאכל ומונח אצלו בתחלת ד׳ אמותיו וכן השני יש לו דבר מאכל ומונח אצלו ג״כ בתחלת ד׳ אמותיו וביניהם יש הפסק שש אמות נמצא דשתי אמות השניות של כל אחד ואחד מובלעים זה בתוך זה לכן מותרים שניהם להביא האוכל בתוך השתי אמות האמצעיות שהם עדיין בתוך ד׳ אמות של כל אחד ואחד:

טו (טו) והאמצעי מובלע ביניהם - שהוא עומד באמצע השמונה ואצלו מונח דבר מאכל ונמצא שארבע אמותיו מובלעין בתוך שניהם שאם ירצה יכול לטלטל שנים מצד זה ושנים מצד זה וזה שכתב האמצעי מותר עם כל אחד מהחיצונים:

טז (טז) אסור להוליך וכו׳ - דחיישינן שמא יבוא להוליך ארבע אמות בבת אחת דזמנין דלאו אדעתיה ואתי לידי איסור דאורייתא [ויש פעמים שהתירו פחות פחות מד״א (אבל פעם אחת פחות מד״א) עיין לעיל בסימן רס״ו ס״ט וסימן ש״א סמ״ב וסימן ש״ח סי״ח עי״ש] ודוקא כשמוליך כמה פעמים פחות מד״א אבל פעם אחת פחות מד״א מותר וכמש״כ בריש הסימן:

יז (יז) פחות פחות וכו׳ - מקרי פחות ע״י שעמד לפוש בינתים דהוי כמו שמניח החפץ לארץ אבל אם עמד תוך ד״א לתקן משאוי הוי כמהלך כל הד״א בבת אחת וחיובא נמי יש בזה:

יח (יח) ואפילו בין השמשות - אף דלענין פחות מד״א הוא ספיקא דרבנן והקילו בכגון זה בסימן שמ״ב עי״ש כיון דהוא קרוב לבוא עי״ז לידי מלאכה דאורייתא גזרו בהם טפי:

יט (יט) ואפי׳ בכרמלית - הטעם דאם נקיל בזה קרוב הדבר שיוליך ד״א בבת אחת [ט״ז] ובביאור הגר״א כתב הטעם דכל דבר שאסרו בר״ה משום שבות ה״ה שאסור בכרמלית ואם הוא בה״ש ג״כ דהוי תרתי לטיבותא דעת הט״ז וא״ר להקל בזה אך לפי המבואר לעיל בסימן שמ״ב דלא התירו שבות בין השמשות כ״א לצורך מצוה או במקום הדחק אפשר דהכא נמי אין להקל אלא בכגון זה:

סימן שנ

א (א) שאינם צריכים לו במקום וכו׳ - ואפילו הם כלים נאים:

ב (ב) שלא יעבירם ד״א - פי׳ אע״פ שהוא עומד ברה״י רק שבידו מוליך חפץ ד״א ממקום שהוא מונח עד סוף ד״א בר״ה ואם העביר חייב ואפילו אם הגביהו למעלה מעשרה טפחים כיון שלבסוף הניחו על הארץ:

ג (ג) ליטול מפתח ברה״י - היינו שהמפתח מונח שם מכבר ונוטלו משם ופותח הדלת ומיירי באופן שע״י נטילת המפתח ממקומו אינו עובר על איסור הוצאה כגון שיש (גאנאק) מבחוץ לבית והגאנאק עשוי במחיצות כדין רה״י או שהמפתח תחוב שם במנעול הקבוע בדלת ועיין לעיל בסימן שמ״ו ס״ב בהג״ה מה שכתבנו במ״ב:

ד (ד) ולפתוח שם - ולא חיישינן שיוציאנו אצלו דלמה יוציאו כיון שאין צריך לו מבחוץ כלל:

ה (ה) וכן מרה״י לר״ה - ר״ל שעומד ברה״י ונוטל מפתח המונח בר״ה ופותח שם החנות והנה יש בזה חלוקי דינים ואין כאן מקומו להאריך בזה וכבר ביארנו לעיל בשמ״ו ס״ג בהג״ה במ״ב:

ו (ו) שהוא צריך וכו׳ - ובין שהמים נתונים בכלים נאים או אינם נאים וכן כל כיו״ב באוכלין ומלבושין לפי שהן חפצים הצריכין לו במקומו:

ז (ז) בכרמלית וכו׳ - דבר״ה גופא הוא רק מטעם גזירה שמא יביאנו אצלו ולא גזרינן גזירה לגזירה:

ח (ח) ויש מפרשים וכו׳ - והעיקר כסברא ראשונה [א״ר]:

ט (ט) וישתין או ירוק וכו׳ - דמה שמוציא השתן או הרוק מגופו זה מקרי עקירה ואם השתין או רק חייב חטאת דמחשבתו שהוא צריך לזה משוי ליה מקום והוי כאלו עקר ממקום שהוא ד׳ טפחים [גמרא]:

י (י) או בכרמלית - דכיון דמרשות לרשות הוא איסור דאורייתא ממילא בכרמלית נמי אסור עכ״פ מדרבנן. וה״ה אם השתין או רק בר״ה או בכרמלית ברחוק ד׳ אמות [א״ר]:

יא (יא) פיו ואמתו לחוץ - דלא אזלינן בתר מקום יציאת השתן אלא בתר מקום שהשתן נעקר ממנו והוא הגוף העומד ברשות אחר ובפיו נמי שדינן ליה בתר הגוף שעומד ברשות אחר והוי כאלו הוציא מרשות לרשות והנה מלשון השו״ע משמע דבכרמלית נמי אסור אפילו כשהוציא פיו ואמתו לחוץ אמנם בביאור הגר״א כתב דכיון דזה הדין דאסרינן מרשות לרשות ברשויות דאורייתא הוא רק מטעם ספיקא דאסיק הגמרא בתיקו יש לנו להקל בזה בכרמלית דהוא ספיקא דרבנן וכעין שפסק השו״ע בכעין זה לעיל בסימן ש״ג סכ״ג עי״ש:

יב (יב) ומוכן לזרקו - עיין בא״ר שכתב דדוקא כשכבר נתהפך הרוק בפיו ועומד לצאת:

יג (יג) יש מי שאומר וכו׳ - אע״ג דהמחבר כתב יש מי שאומר אין לזוז מזה שכן דעת כמה ראשונים [א״ר עי״ש]:

יד (יד) שלא יהלך ד״א - וה״ה שלא ילך אז מרשות לרשות עד שירוק והטעם בכל זה כיון דלמשדייה קאי משאוי הוא:

סימן שנא

א (א) ויחבר ידו - וה״ה פיו או כלי:

ב (ב) למזחילה - וכ״ש לקלוט מים מע״ג הכותל דאסור:

ג (ג) בתוך ג׳ טפחים - פי׳ המזחילה מונחת סמוך לגג תוך ג׳ טפחים ואמרינן לבוד ושם גג ע״ז והוי כמוציא מן הגג לר״ה ואפילו אין המזחילה רחבה ד׳ טפחים:

ד (ד) מן האויר - את המים היורדין מן המזחילה או מן הגג דאויר שלמעלה מיו״ד מקום פטור הוא ואם הוא למטה מעשרה הוי ר״ה וידו הלא ג״כ בר״ה היא:

ה (ה) תוך ג׳ למזחילה - דלא אמרינן בזה לבוד וגם דלא הוי עקירה ממקום ד׳ על ד׳:

ו (ו) היתה מזחילה וכו׳ - מזחילה נקרא הצינור המונח לאורך הגג וצינור נקרא כשהוא עומד בצד אחד מן הגג וסתמו בולט להלן הרבה כדי שלא יפלו המים על הכותל:

ז (ז) יכול לחבר ידו - דכיון שבולט ג׳ תו לא חשיב כגג:

ח (ח) שאין בהם וכו׳ - דחשיב מקום פטור:

ט (ט) יש בהן וכו׳ - דהוי ככרמלית:

י (י) אפילו אין בהם וכו׳ והן למעלה וכו׳ - דגזרינן שמא יהיה בהן רחב ד׳ על ד׳ והוי רה״י ואסור:

סימן שנב

א (א) הקורא בספר - כל ספרים שלהם עשויים בגליון כס״ת שלנו:

ב (ב) על האיסקופה - היינו אפילו היתה רה״י כגון שהיא גבוה עשרה טפחים ורוחב ד״ט ולפניה הולכת ר״ה וכדלקמיה והו״א דנגזור שלא להקל בזה לגלול הספר אצלו משום דלמא נפל מידו כולו ואתי ג״כ לאתויי אצלו דשם איכא חיוב חטאת בזה קמ״ל דלא גזרינן בזה משום בזיון כתבי הקודש ואף דמבואר בס״ב היכא דעומד בראש הגג ולפניה הולך ר״ה ונתגלגל ראש אחד מן הספר מידו על הארץ דאסור לגול אצלו משום גזירה זו הכא מיירי באסקופה שרבים דורסים עליה כמבואר בהג״ה ואיכא בזיון טפי לכתבי הקודש לכך הקילו:

ג (ג) ונתגלגל ראש האחד וכו׳ - ר״ל ונח על הארץ דאם מסולק מן הארץ אפילו מעט לא דמי כלל לנפילה וליכא למיגזר משום נפילה:

ד (ד) אפילו נתגלגל וכו׳ - ג״כ מותר לגלול הספר אצלו ולא חיישינן דלמא אתי לאקולי לאתויי הארבע אמות אפילו היכא דנפל כולו מידו דאיכא איסורא דאורייתא:

ה (ה) אפילו רשות הרבים - ודוקא היכא דצד אחד אוגדו בידו הא אם נפל גם ראש השני לארץ אפילו היכא דנפל לכרמלית ג״כ אסור לאתויי אצלו ולא התירו בזה משום בזיון כתבי הקודש [ב״ח ומ״א]:

ו (ו) ברשות היחיד - צ״ל רשות היחיד:

ז (ז) משום בזיון - דמדאורייתא אם זרק דבר לר״ה וראש השני בידו מותר להביאו אצלו [דאין כאן הנחה כיון שראש השני בידו ויכול להביאו אצלו וא״כ במה שמושכו ומגביהו מן הארץ לא נחשב עקירה] אלא דרבנן גזרו שלא יבואו להקל אפילו היכא דנפל לגבי והכא משום בזיון התירו:

ח (ח) דרבים דרסי - ואיכא בזיון טפי:

ט (ט) אבל בשאר וכו׳ - היינו נמי אפילו כשראשו אחד נשאר בידו אסור להביאו אצלו:

י (י) אלא לכרמלית - והטעם דגם בזה גזרינן שמא יפול לגמרי על הארץ ואפ״ה יביאנו אצלו ודע שיש כמה אחרונים שמקילין בזה מ״מ נראה דבר״ה שלנו אין להקל דכמה פוסקים סוברין דגם אצלנו יש ר״ה דאורייתא וכדלעיל בסימן שמ״ה ס״ז:

יא (יא) על הגג - מיירי בגג שהוא רה״י היה לפניו ר״ה אכן כל שלא הגיע לעשרה טפחים התחתונים הוי האויר מקום פטור וע״כ גללו אצלו:

יב (יב) גוללו אצלו - ואפילו אם היה כותל הבית משופע ונח עליו או שהיה נח שם ע״ג זיז בין שהיה הזיז רחב ד׳ ובין שלא היה ד׳ ובכל זה מותר לכו״ע אפילו בשאר דברים שאינם כתבי הקודש כגון שהיה בידו סדין ונתגלגל ראש האחד מידו דלמעלה מעשרה טפחים אין שום חשש משום ר״ה:

יג (יג) אם הכותל משופע - ר״ל דאז הוי כמונח ראש אחד על הארץ וע״כ אם נקיל בזה יש חשש שמא יפול כולו מידו שם ויבוא ג״כ לאתויי מר״ה לרה״י:

יד (יד) שנח עליו - ודוקא כשרבים מכתפים עליו הא לאו הכי הוי כרמלית וכיון דאגודו בידו שרי להביאו אצלו בכתבי הקודש לכו״ע ועיין בביאור הלכה:

טו (טו) שלא הגיע לארץ - ואפילו יש רק כמלא מחט בינו ובין הארץ כיון שלא נח ממש על הארץ ותלוי באויר לא מיקרי הנחה וגוללו אצלו. ודוקא בכתבי הקודש מקילינן אבל בשאר דברים כל שהגיע לאויר העשרה טפחים שהוא אויר ר״ה אף שלא נח אסור להביאו אצלו דגזרינן שמא יפול כולו לארץ ויבוא ג״כ לאתויי אצלו ויש מקילין בזה. וכל זה באויר ר״ה אבל אם נפל לאויר כרמלית מותר לכו״ע להביאו אצלו כיון שאוגדו עדיין בידו:

טז (טז) גוללו אצלו - ובביאור הגר״א חולק ע״ז דכל שהגיע תוך ג׳ סמוך לארץ חשוב כמונח על הארץ ועיין בביאור הלכה:

סימן שנג

א (א) ועירבו - דבלא ערבו הלא אסור לטלטל מרשות לרשות אפילו בלא הפסק רשות הרבים בינתים כלל:

ב (ב) שוים וכו׳ - ר״ל דכיון שהם שוים אין צריך לאמן ידיו לזריקה שלא יפול החפץ למטה:

ג (ג) מותר לזרוק - ודוקא למעלה מי׳ דהוי מרה״י לרשות היחיד דרך מקום פטור אבל למטה מי׳ אסור:

ד (ד) גבוה מחבירו - דכיון שגבוה מחבירו צריך לצמצם ידו בזריקה וחיישינן שמא לא יכוין כ״כ ויפול לארץ ואתי לאתויי:

ה (ה) כרמלית וכו׳ - דכיון דאיסור כרמלית אינה אלא מדרבנן לא גזרינן שמא יפול דהוי גזירה לגזירה:

ו (ו) בכל גווני - היינו אפילו אחד גבוה מחבירו אבל פשוט דדוקא בשערבו:

ז (ז) לר״ה - נקט לר״ה לרבותא דאפילו לר״ה מותר דאין ר״ה תופס למעלה מעשרה וכ״ש אם הוא בולט לרשות כרמלית דשרי ועיין בס״ג דיש חילוק בין ר״ה לכרמלית לענין ליתן עליו כלים שאין נשברים בנפילתן:

ח (ח) למעלה מעשרה - ולא מבעי אם היה החלון פתוח לו בסמוך להזיז בתוך ג׳ טפחים בודאי מותר להשתמש על הזיז מתוך החלון ליתן עליו ולטול ממנו דהוא בכלל חורי רה״י וכרה״י דמי אלא אפילו אם היה החלון מופלג ממנו הרבה אעפ״כ מותר להשתמש על הזיז דכל שהוא למעלה מעשרה חשבינן ליה כמקום פטור ומשמע מסתימת המחבר דאם היה הזיז למטה מעשרה אפילו אם היה חלון הבית פתוח לו בסמוך לו בתוך ג׳ אפ״ה אסור להשתמש על הזיז והטעם דכיון שהוא בתוך עשרה נוח גם לבני רה״ר להשתמש על הזיז ולא הוי בכלל חורי רה״י כ״א בכלל כרמלית ואסור להשתמש עליו ליתן עליו וליטול ממנו בין מר״ה ובין מתוך החלון:

ט (ט) ויש בו ד׳ על ד׳ - לפי מה שפסק המחבר בס״ג דבכלים שאינם נשברים אסור שמא יפולו ואתי לאתויי מר״ה וע״כ הכא מיירי בכלים שישברו ע״י נפילתן וא״כ אפילו אין בהזיז ד׳ על ד׳ שמצוי שיפלו ממנו ג״כ מותר להשתמש עליו ויש לומר בדוחק דנקט ד׳ על ד׳ משום דמסיים והחלון פתוח לו ובאין בהזיז ד׳ על ד׳ א״צ שיהיה החלון פתוח לו דהוא מקום פטור ובכל גווני מותר להשתמש עליו:

י (י) והם של וכו׳ - אבל של איש אחד שרי כיון שהם של רשות אחד. ואם ערבו יחד אפילו של שני אנשים שרי [פמ״ג]:

יא (יא) אסור להשתמש - דוקא בכלים ששבתו בתוך הבית אבל אם שבתו בין השמשות על גבי הזיז מותר לטלטל מזיז לחברו:

יב (יב) זה על זה - ר״ל בין העליון ובין התחתון והלבוש מיקל בתחתון. כתב המ״א בשם המגיד משנה דאפילו אין בתחתון ד׳ ג״כ אוסרין אלו על אלו ובלבוש מיקל בזה וכתב בא״ר שכן הוא ג״כ בעה״ק:

יג (יג) כנגד חלונו - בלבד שהוא כזוית החלון והרחבתו:

יד (יד) שחלק רשות לעצמו - וממילא אסור להשתמש גם בזיז התחתון שאוסרים זה על זה וכנ״ל ולדעת הלבוש הנ״ל הכא בודאי מותר בתחתון:

טו (טו) כל זיז וכו׳ - היינו בין שהוא רחב ד׳ או לא:

טז (טז) כל שהוא גבוה יו״ד - דשם אין אויר כרמלית תופס וכנ״ל בסימן שמ״ה סי״ח ולכן מותר להשתמש עליו דרך החלון אבל למטה מעשרה הוי כמוציא מרשות היחיד לכרמלית:

סימן שנד

א (א) וחוליא - היינו קרקע סביבות הבור נותן סביבותיו להקיף כמין חומה:

ב (ב) אם עומד - היינו הבור עצמה:

ג (ג) בתוך וכו' - דכיון שהוא הפסק פחות מד"ט בין הבור להכותל לא דרסי בה רבים כלל וע"כ הוי מקום פטור:

ד (ד) למלאות ממנו לרה"י - פי' מאותו צד שהוא סמוך לרה"י בין שהוא עומד בין הכותל לבור ומוציא המים מהבור ומניחו ברה"י שאצלו ובין שהוא עומד בבית ומשלשל הדלי לבור דרך חלון הבית וחוזר ומכניסו לבית והטעם בכל זה דמוציא מרה"י לרה"י דרך מקום פטור:

ה (ה) אפילו אין החוליא גבוה עשרה - ר"ל כ"א בצירוף הבור אפ"ה הוי רה"י דבור וחוליתו מצטרפין לעשרה וה"ה אם לא היה חוליא כלל והיה הבור בעצמו עמוק עשרה טפחים:

ו (ו) ואם הוא רחוק וכו' - דהשתא אותו מקום לאו מקום פטור הוא אלא ר"ה:

ז (ז) אין ממלאים ממנו - אפילו דרך חלון דקמטלטל מרה"י לרה"י דרך אויר ר"ה ואע"ג שאגידו בידו אסור:

ח (ח) אא"כ תהא וכו' - דאז ממילא הדלי ששואב בו הולך למעלה מעשרה ששם מקום פטור וא"כ ממלא מרה"י לרה"י דרך מקום פטור. ודוקא כשהחלון ג"כ גבוה יו"ד טפחים מן הקרקע דלא ראה הדלי כלל אויר ר"ה והעומד בר"ה ומשלשל דלי בחבל לתוך הבור עמוק עשרה ורחב ד' וממלא מים ומוציא לר"ה חייב ואף דעל הדלי אין לחייבו משום שלא הוציא החבל מת"י כשהורידו לבור עכ"פ משום המים יש לחייבו דהא עקר המים מרה"י לר"ה ואפילו אם סביב הבור לא היה ר"ה רק כרמלית ג"כ יש ליזהר מזה דעכ"פ איסורא איכא. ודלי התלוי בעץ ארוך כמו שעושין לבארות שלנו לשאוב בו והוא תלוי בתוך הבאר או אפילו למעלה מן הבאר נגד אוירו אף שהמים היה בדלי מבעוד יום שלא עקר אותם בשבת מן הבאר אפ"ה יש ליזהר שלא להוציאו משם להורידו על הארץ שסביב הבאר דהא עכ"פ עשה הנחה בשבת ואפילו לאוחזו באויר סביב הבאר ג"כ מסתפק הפמ"ג אם מותר:

ט (ט) אשפה בר"ה וכו' - ואם עומדת בכרמלית עיין בפמ"ג:

י (י) שגבוה עשרה - דאם לא היתה גבוה עשרה שם כרמלית עליה ואסור לזרוק עליה מרה"י:

יא (יא) של רבים - דרבים משליכין שם שופכיהן וזבליהן:

יב (יב) מותר לזרוק לה - ואפילו אם האשפה מופלגת מן הכותל ד' טפחים ויש על ההפסק שביניהם שם ר"ה אפ"ה מותר לזרוק על האשפה מחלון שבבית ורק שיהיה החלון גבוה עשרה מן הארץ כדי שתהיה הזריקה מרה"י לרה"י דרך מקום פטור ומה שכתב המחבר הקרוב לה בא לאפוקי אם האשפה רחוק מרה"י שלא יזרוק על האשפה שעלול ליפול בר"ה:

יג (יג) הקרוב לה - ואין צריך עירוב כיון שאין בה דיורין:

יד (יד) מאוסים - כלומר שאין צריך להם ולא אתי לאתויי אח"כ אפילו אם יפול:

טו (טו) כדרכן - שהיו רגילין שם מקודם משא"כ באשפה של רבים לא ממלכי מעשותה אשפה ולעולם תהיה גבוה עשרה טפחים שהרי כל היום משליכין כולם שופכיהן וזבליהן שם ולא תחסר גבהה:

סימן שנה

א (א) גזוזטרא - פי' דף היוצא מן כותל הבית שהיה סמוך לים או לנהר והיה הדף למעלה מן המים ויש שם נקב באמצעיתו וחלון הבית פתוח לו וכשימלא מים דרך הנקב מטלטל מן המים שהם כרמלית [כדלעיל בסימן שמ"ה סי"ד] לרה"י ע"כ צריך שיעשה מחיצה גבוה עשרה טפחים כל סביבה דהשתא הוי כל שכנגדה עד למטה רה"י ואף שהמחיצה תלויה ואינה מגעת למים קל הוא שהקילו במים ואמרינן גוד אחית מחיצתא:

ב (ב) אין ממלאין ממנו - להכניסו לבית וכן להניחו ע״ג הגזוזטרא ג״כ אסור דהגזוזטרא ג״כ אסור דהגזוזטרא נחשב רה״י כיון שהחלון פתוח לו וכדלעיל בסימן שמ״ה סט״ז:

ג (ג) או יעשה וכו׳ - ר״ל שאין צריך לעשות דוקא סביב כל רוחב הגזוזטרא אלא סגי כשיעשה המחיצות סביב הנקב שהוא רחב ד׳ על ד׳ טפחים דכל מחיצה העשויה לפחות מחלל ד׳ אינה מחיצה:

ד (ד) למטה מחוברת לה - אע״פ שרחוק עוד הרבה מן המים וכ״ש אם עושה המחיצה של עשרה טפחים למטה אצל המים דמהני דאמרינן גוד אסיק מחיצתא עד נגד הגזוזטרא:

ה (ה) על גבה - דגם בזה אמרינן גוד אחית מחיצתא ויש מן הראשונים שחולקין בזה וס״ל דדוקא כשעושה המחיצות למטה מן הגזוזטרא אז אמרינן גוד אחית מחיצתא אבל לא כשעושה ע״ג הגזוזטרא. ולכתחלה בודאי נכון ליזהר בזה:

ו (ו) לשפוך ממנה - היינו דרך הנקב על הנהר והים דאף שהשופכין ילכו חוץ למחיצת הגזוזטרא אפ״ה שרי ואפילו אם הוא סמוך לרקק שהוא ר״ה כמבואר בסימן שמ״ה מ״מ כיון שאין כונתו להוציאן לר״ה שרי ועיין בבה״ל:

ז (ז) אינו יכול למלאות - דהמים כרמלית הם והספינה רה״י:

ח (ח) ארבעה על ארבעה - טפחים:

ט (ט) שהקילו בספינה - פי׳ שבגזוזטרא הנזכר מקודם צריך דוקא מחיצות עשרה טפחים והקולא דאמרינן גוד אחית מחיצתא עד מיא אבל בספינה מקילינן עוד דא״צ מחיצות כלל אלא אמרינן כוף הצדדים כאילו היה שם מחיצות ואח״כ אמרינן גוד אחית עד מיא:

י (י) כשהוא בתוך י׳ טפחים - ר״ל שגובה דופן הספינה הבולט מעל המים היה פחות מעשרה טפחים אבל עומק הספינה בפנימה היה גובה יו״ד טפחים דהויא רה״י וע״כ צריך לעשות מבחוץ דף של ארבעה על ארבעה כמ״ש [דאם אין עמוק י׳ טפחים גם בפנימה של הספינה הלא הוי כרמלית ומותר לטלטל מתוכה לים ומים לתוכה בלי שום תקון]:

יא (יא) גבוהים עשרה וכו׳ - ר״ל ונמצא כשהוא ממלא ע״כ צריך להגביה קצת המים למעלה מדופני הספינה שהיא יותר מי׳ דהוי מקום פטור וא״כ הוא מטלטל מכרמלית לרה״י דרך מקום פטור וע״כ הקילו חכמים שדי שיוציא זיז כל שהוא חוץ לספינה משום היכר בעלמא:

יב (יב) ועושה בו נקב - והאחרונים הסכימו דבזיז א״צ לעשות נקב כיון שאינו אלא להיכר בעלמא ויכול למלאות אפילו שלא במקום הזיז:

יג (יג) יכול לשפוך וכו׳ - ר״ל דאין מחוייב לשפוך שופכיו [דהיינו מי רחיצות כוסות וקערות וכה״ג] בתוך הדף של ארבע על ארבע שעשהו למלאות המים דרך בו אלא יכול לשפוך על דופני וכו׳ ובזה אין חילוק בין אם דופן הספינה גבוה י׳ טפחים מעל המים או לא ואפילו לא היה לו דף מיוחד של ארבע על ארבע וגם לא עשה זיז כלל אפ״ה שרי לשפוך שופכיו על דופן הספינה ממש כיון דאין כאן אלא כחו:

יד (יד) על דופני - דאם שופך קצת רחוק מן הדופן הוי זורק מרה״י לכרמלית ממש אבל זהו דוקא בשאין הדופן גבוה י׳ מעל המים דאם יש בו גבוה י׳ ואינו רוצה לשפוך על הדופן כגון שהם סרוחים והריח יכנס לתוך הספינה ורוצה לשפוך מרחוק לכותל שרי אך בלבד שיעשה עכ״פ זיז להיכר:

טו (טו) לים - וה״ה דיכול להניח עצמות וקליפין על ראש הדופן בעביו והם נופלין לים [אחרונים]:

טז (טז) ועיין לקמן - דשם כתב דלא בכל כרמלית כחו מותר ע״ש:

יז (יז) אלא א״כ קשורות - דכשאינן קשורות אע״פ שהן סמוכות זו לזו מ״מ עשויות להתרחק זו מזו ונמצא כרמלית מפסקת ביניהן וחיישינן דילמא נפיל ואתי לאתויי מכרמלית לרה״י ומטעם זה אפילו שתי הספינות שהם של אדם אחד ג״כ אסור ויש מתירין אם הם של אדם אחד דלא חיישינן דילמא נפיל וכו׳ ורק בשהם של שני בני אדם אסורין כשאינן קשורות זו בזו דכיון שעשויין לנוד ולהתרחק זו מזו לא מהני עירוב שיערבו ביניהן. איתא בגמרא דקשורות חשוב אפילו ע״י חוט ובלבד שיהא חוט חזק שיוכל להעמידן שלא יתפרדו זו מזו:

יח (יח) זו בזו - וצריך שלא יהא ביניהם ד׳ טפחים:

יט (יט) גבוהים מן המים עשרה - דאז מותר אפילו אינם קשורות משום דקמטלטל מרה״י לרה״י דרך אויר מקום פטור ואע״ג דמושיט אסור בדיוטא אחת אפילו למעלה מי׳ כמ״ש בסוף סימן שמ״ז הכא איירי בשתי דיוטות זה כנגד זה דאפילו למטה מי׳ הוא רק איסור דרבנן ולמעלה שרי לגמרי

להושיט או דאיירי בזורק:

כ (כ) וצריכים לערב - קאי גם על ההיתר דגבוהים עשרה אף כשאינם קשורות ובספר בית מאיר חולק ע״ז ודעתו דכשאינם קשורות מכיון שעומדים להתפרד אף אם הם גבוהים עשרה אם הם של שני בני אדם אסורים בטלטול מזה לזה ואין עירוב מועיל בהם:

כא (כא) שעל פני המים - היינו שסמוך לים או לנהר:

כב (כב) ע״י מחיצה תלויה - שגבוה עשרה טפחים אף שאינה מגעת למים וכנ״ל:

כג (כג) עשויה להתיר - לפנות שם בשבת כגון שיעשנה למטה סביב לצד המים דמה שנעשית למעלה לצניעות עבידא:

כד (כד) דף או קנה פחות מג׳ - היינו שהם פחות מג׳ סמוך לנקב דהוי לבוד והוי חורי רה״י דהוא כרה״י לרה״י ואע״ג שנופל משם אח״כ למטה דהוא כרמלית כחו בכרמלית לא גזרו:

כה (כה) נשבר הדף בשבת וכו׳ - ר״ל שנשבר בשבת גופא שא״א לתקנו ולכן מותר לפנות שם לאותו שבת:

כו (כו) שהוא כרמלית - ר״ל שאף שהחפירה עמוקה י׳ טפחים כיון שהיא מחזקת יותר מבית סאתים ולא הוקפה לדירה דין כרמלית עליה נמצא מוציא מרה״י לכרמלית:

כז (כז) אינו מותר וכו׳ - אלא בעינן שהמחיצות יגיעו עד הקרקע:

כח (כח) אבל ע״י דף - או קנה או שהצואה נופל על צידי הכותל ואח״כ מתגלגל ונופל בחפירה וכנ״ל:

כט (כט) למעלה מעשרה - מקרקעית החפירה והטעם דאויר למעלה מעשרה בכרמלית מקום פטור הוא ונמצא כשהוא נפנה מוציא מרה״י לכרמלית דרך מקום פטור:

ל (ל) ועיין לעיל סי׳ שמ״ו וכו׳ - היינו בסוף ס״א דיש אוסרים להוציא מרה״י לכרמלית אפילו דרך מקום פטור ועיין בביאור הגר״א שמאריך בזה ודעתו דאף אי נימא דברשויות דרבנן דרך מקום פטור מותר היינו דוקא בדנח באמצע על המקום פטור אבל לא בדלא נח והכא הלא לא נח באמצע וכעין זה מפקפק הבית מאיר ג״כ על הי״א הראשון [עיין בספרו בסי׳ שמ״ו וכן בכ״מ] וכן בספר מאמר מרדכי בסי׳ שנ״ג ס״א דעתו ג״כ כדעת הגר״א הנ״ל ותמה על דעת הי״א הראשון:

לא (לא) צואה מבעוד יום - ומיירי שמפנה ממש על הצואה ואע״פ שנופלת אח״כ מן הצד שהוא כרמלית שרי:

לב (לב) הצואה הוא מקום פטור - דהא מסתמא אינה רחבה ד׳ ואף דבעלמא קיי״ל דפחות מג״ט גובה בטל לגבי רשות שהוא עומד בו והצואה מסתמא אינה גבוה ג״ט שאני הכא דצואה שבבה״כ בודאי לא דרסי לה רבים וע״כ אינה בטל לרשות שבצדה והוי מקום פטור:

לג (לג) ולפי מה וכו׳ - כאן מתחיל הרמ״א לבאר דין אחר אודות בהכ״ס שהיה שייך מקום החפירה שתחתיה לשני אנשים ולא עירבו ביניהם וקאמר דכאן לא שייך ההיתר שכתב מתחלה דהצואה הוי מקום פטור כיון דהרשויות בעצמן רה״י הם אין מקום פטור ברה״י:

לד (לד) אסור לפנות שם - מיירי שמקום מושב בהכ״ס היה שייך לכל אחד לבדו כי היה מחיצה מפסקת ביניהם אלא שהחפירה שתחתיה היה שייך לשניהם ולכך אסור דמוציא מרשותו לקרקע שותפים דאם גם מקום מושב שייך להשותפים אין כאן הוצאה מרשות לרשות ומותר [בית מאיר וחידושי רע״א עי״ש]:

לה (לה) כמו שנתבאר ס״ב - היינו תיקון דדף או קנה. אבל תיקון דמחיצה תלויה אינו מועיל הכא עד שיורדת עד למטה:

לו (לו) כדלקמן סי׳ שנ״ז - ס״ג בהג״ה דשם מבואר דבחצר שאינה מעורבת לכו״ע מותר כחו:

לז (לז) ששכחו ולא עירבו - או שלא היה לו באפשר לעשות תיקון הנזכר [ח״א]:

לח (לח) דגדול כבוד הבריות - שהתירו חכמים במקום שאין בו איסור דאורייתא:

לט (לט) מן המשוטה לים - אבל מן הספינה לים [בלא תיקון הנזכר בס״ב] לא דהא מוציא מן רה״י לים שהוא כרמלית ואם א״א ליה מפני איזה סבה אא״כ יעשה צרכיו בספינה מותר דגדול כבוד הבריות [א״ר]:

מ (מ) מים שאין עמוקים וכו׳ - קאי על ס״א ובי״ת:

מא (מא) לשפוך בהם - וה״ה למלאות ע״י מחיצה תלויה והטעם דכיון שאין בהם י״ט כיבשה דמיא. ועיין בב״ח ומ״א שחולקין ע״ז וס״ל דאין לחלק בזה אם לא שרבים מהלכין שם ע״י הדחק דאז לכו״ע כקרקע דמיא ועיין בביאור הגר״א שיישב דעת השו״ע וכתב דדבר זה תלוי בשיטת הראשונים עי״ש ומ״מ אף לדידיה נוכל לסמוך ע״ד הפוסקים המקילין בזה:

מב (מב) היו שתי וכו׳ - אבאר בקצרה והוא דבית ועליה ע״ג העומדת אצל הנהר ויש להם לכל אחת גזוזטרא הבולטת לדלות על ידה מים מן הנהר אם היו עושים כ״א מחיצות סביבה כדין המבואר בס״א היו שתיהן מותרות בשבת כל אחד לדלות בשלו אפי׳ אם לא ערבו יחד ואם תקנו שתיהן בשותפות רק גזוזטרא אחת כדין בין לעליונה בין לתחתונה נחשבין כשני אנשים הדרין בחצר אחת ואסורין שניהם לדלות דרך הגזוזטרא ההיא כיון שרשות שניהם שולטת עליה אם לא שעירבו ביניהן. בד״א ששתי הגזוזטרא העומדים זה ע״ג זה אינם רחוקים זה מזה במשך הכותל ד׳ טפחים שנוח תשמישתיה אבל אם היו רחוקים ד׳ טפחים א״כ כשרוצה בעל התחתון להשתמש בגזוזטרא העליונה צריך לזרוק דלי שלו באויר להלאה דרך ד׳ טפחים ותשמיש מופלג כזה אין חשיב לאסור על חבירו אף כשלא עירבו ביניהן:

מג (מג) משוכה זו וכו׳ - ר״ל אפילו משוכה וכ״ש אם עומדת זו כנגד זו בשוה:

מד (מד) ואינה רחוקה וכו׳ - דברחוקה מכנגדה במשך רוחב הכותל ד׳ טפחים שוב לא אסרי אהדדי שאינה יכולה להשתמש אלא ע״י זריקת הדלי באויר מרחוק ואינו חשוב תשמיש לאסור:

מה (מה) יותר מגובה וכו׳ - דאגובה לא קפדינן אע״פ דהוכרח עי״ז להשתמש בדלי ע״י זריקה למעלה והיא תשמיש קשה כיון שאינו משתמש דרך אויר ברוחב חשיבא תשמישתיה לאסור:

מו (מו) וכ״ש אם עשו שתיהן לתחתונה - שתשמיש זה נוח יותר לעליונה שהוא דרך ירידה:

מז (מז) אין האחרת וכו׳ - היינו אפילו רגילה להשתמש בשל חברתה בחול אעפ״כ אינה אוסרת עליה שבעצם הלא הרשות אין שייך לה אם לא שהתנו ביניהן בפירוש שכל אחד ישתמש בשל חבירו אז צריכין עירוב [פמ״ג]:

מח (מח) אפילו לא עשתה וכו׳ - וכ״ש אם כ״א עשתה לעצמה דמותרת כל אחת להשתמש בגזוזטרא שלה בלי עירוב אך י״א דכל זה דוקא בשמשוכות הגזוזטרות זו מזו ואין צריכין לשמש אחת בחברתה אבל אם העליונה מכוונת ממש נגד התחתונה וכשהיא צריכה לדלות מים יורד הדלי שלה דרך נקב גזוזטרא התחתונה ואין ביניהן אויר של עשרה טפחים בגובה שתיהן אסורות למלאות [רמב״ם]:

מט (מט) אם עשו בשתיהן וכו׳ - ר״ל דאף דאמרינן לעיל דאם תקנו לאחת בשותפות שתיהן אסורות למלאות שם כשלא עירבו הוא דוקא אם תקנו רק אחת ובשניה לא עשו מחיצה כלל אבל אם עשו תיקון בשתיהן בשותפות מותרים כל אחת בשלה משום דאמרינן דכל אחת סלקה נפשה מחברתה כיון שעשתה לה תיקון בפנ״ע [ומה שעשתה בשותפות איזה טעם היה להם בדבר] וכ״ש אם עשו רק באחת בשותפות והשניה עשתה מחיצה להגזוזטרא שלה לבדה בודאי מותר כ״א למלאות בלי עירוב דבהא בודאי סילקה נפשה מחברתה:

סימן שנו

א (א) העוברת בחצר - ודוקא כשהיא עוברת דהיינו שנכנסת לחצר מן צד האחד ויוצאת משם מן צד האחר בנקבים שיש תחת הכתלים אבל אם יש לו בריכת מים בחצירו ואינה נמשכת מבחוץ א״צ שום תיקון אפילו רחבה ועמוקה הרבה דכל מה שבתוך המחיצות בכלל רה״י הוא:

ב (ב) עמוקה עשרה ורחבה ד׳ - דבשיעור זה נעשו המים רשות לעצמן ושם כרמלית עליהם כשאר ימים ונהרות ולפיכך כשעוברין דרך חצירו אסור למלאות מהן בשבת אבל אם אין עמוקין עשרה או שאינם רחבים ד׳ מותר למלאות מהן בלי שום תיקון דבטל הוא לגבי רה״י:

ג (ג) אא״כ עשו וכו׳ - דכיון שמבדילין משאר המים שחוץ לחצר המים שבתוך החצר בטלין לגביה דבעלמא הלא קיי״ל דכל מה שבתוך המחיצות רה״י הוא ורק בזה כשמחוברין עם המים שמבחוץ אמרינן דאינם בטילים ונעשו רשות לעצמן משא״כ כשמבדילן שם רה״י עליהם ומחיצת החצר גופא אף אם שקוע הרבה במים אינו מועיל בזה דבעינן שיהא נראה שנעשה בשביל המים:

ד (ד) בכניסתה וביציאתה - ר״ל במקום כניסת המים לחצר ובמקום יציאת המים מן החצר והכל בפנים על פני רוחב אמת המים:

ה (ה) משוקע במים - לחלוק בין המים שבחוץ שהם כרמלית למים שבפנים:

ו (ו) למעלה מן המים - כדי שיהיה ניכרת קצת המחיצה המפסיקתן:

ז (ז) אצל השפה מכל צד וכו' - פירוש שבצד הכניסה ובצד היציאה עשה מחיצה לרחב האמה אלא שלא עשה מחיצה בצד הכניסה כולה בחתיכה אחת אלא בשתי חתיכות דבאמצע המחיצה הניח מקום פנוי וכן במחיצה של צד היציאה:

ח (ח) דאמרינן לבוד - ומטעם זה אפילו הניח הרבה חללים ביניהם כגון שעשה המחיצה מקנים ובין כל אחד ואחד היה פחות מג' שרי [ח"א]:

ט (ט) אפילו וכו' - דכל מה שפחות משלשה אמרינן לבוד ונראה דבזה אפילו אם מצד השני הוא רחב שלשה אעפ"כ א"צ תיקון כיון דמצד אחד הוא כסתום לגמרי וכעין לשון ים העוברת בתוך החצר המבואר לקמיה:

י (י) מותר למלאות ממנה - אע"פ שהיא עמוקה י' ורחבה ד' ואינו דומה לאמת המים המבואר בס"א דבכאן כיון שנכנס לשון הים בחצר ואינו יוצא ממנה לצד אחר הוא כבור שבחצר ומחיצות החצר מתירות אותה [דכיון שלא נפרץ יותר מעשר הוא בכלל פתח דהוי כאלו המחיצות קיימין] משא"כ באמת המים שנכנסת ויוצאת תחת כותלי החצר משני הצדדים חולקת רשות לעצמה והוי כרמלית:

יא (יא) במילואה - היינו כל כותל החצר שלצד המים:

יב (יב) גידודין גבוהים י' - דבזה נחשב כאלו המחיצות עדיין קיימות:

יג (יג) ממנו בחצר - דפעמים שהמים שוקעים והמחיצה ניכרת ולכן אף כשאין המים שוקעים התירו חכמים משא"כ בבית שהוא רחוק מן המחיצה לעולם אין המחיצה נראית אפילו כשהמים שוקעים:

יד (יד) גבוה עשרה - ורחבה של המחיצה א"צ על פני כל הפרצה ורק שיסתום השטח עד שלא ישאר אלא עשר אמות פרוץ דהוא שיעור פתח:

טו (טו) לא נשאר גדודים וכו' - ר"ל שלא נשאר גדודים גבוהים עשרה:

טז (טז) אסור אפילו למלאות - וה"ה לטלטל בחצר כיון שהוא פרוץ יותר מעשר למקום האסור בד"א כשאין לשון הים עמוק י' אבל אם הלשון עמוק י' שהמים שטפו קרקעית החצר ונעשה גומא עמוקה י' טפחים דופני הגומא גופא נחשב למחיצה בין המים ובין החצר ומותר לטלטל בחצר אבל אסור למלאות ממנה כיון שאין מחיצה על גבה בינו לבין המים שבחוץ:

סימן שנז

א (א) חצר וכו' - כלל הדברים הנאמרים בסימן זה הוא כך לפי ששיערו חז"ל שכל אדם הוא צריך להשתמש בכל יום סאתים מים לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו ושאר ענינים הצריכים לו וכבר נודע דבשבת אסור לשפוך מרה"י לרשות הרבים או לכרמלית ודרך כל אדם לשפוך שופכין שלו לחצירו הסמוך לביתו שהוא רשותו והוא ג"כ רה"י ומוציא מרה"י לרה"י ושיערו חז"ל דסאתים מים נבלעים בקרקע של ד"א על ד"א ואינם מטנפים הקרקע של החצר וכיון שכן אין מקפיד עליהם שיצאו לחוץ דוקא ואז אפילו אם יצאו אח"כ לחוץ לא היתה מחשבתו לכך ובשבת בעינן מלאכת מחשבת ולא הוי כאלו מוציא מרה"י לר"ה אבל אם הוא פחות מד"א על ד"א דאז הסאתים מים מרובים ואינם נבלעים בקרקע ונעשה החצר רפש וטיט ודעתו קצה בזה בימות החמה שדרך כל אדם להקפיד על חצרו שיהיה נקי ולכך ניחא ליה שיזובו משם לחוץ ואם יצאו לחוץ נתקיים מחשבתו ויש לגזור שמא ישפוך להדיא מרה"י לר"ה ולכן צריך לעשות לחצר גומא שהיא מחזקת סאתים ואז כשישפוך לתוך החצר אינו מקפיד עליהם שיצאו לחוץ כיון שאפשר להם לירד ולנוח בגומא ולא יתטנף חצרו וע"כ אפילו אם יצאו לחוץ לא הוי כמוציא מרה"י לר"ה:

ב (ב) שהיא סמוכה לר"ה - לאפוקי כשהיא סמוכה לכרמלית וכדלקמיה בסוף הסעיף:

ג (ג) בימות החמה - שאדם מקפיד על לכלוך חצרו ומסתמא ניחא ליה שיצא לחוץ:

ד (ד) וכל גומא וכו' - וה"ה שיכול לשנותה בעמקה וברחבה ורק שיהיה חללה מחזקת סאתים:

ה (ה) בחוץ - היינו בצד החצר:

ו (ו) כדי וכו' - וגם כדי שלא יהא תקלה לרבים [ד"מ]:

ז (ז) שתהא מקום פטור - דע״י הכיסוי מסתלק אותו המקום מתשמיש הרבים והנה בגוונא שצייר בהג״ה בלא הכיסוי הוא ג״כ מקום פטור דהוא פחות מארבע על ארבע אלא פן יעלה אותו קרקעית העוקה רפש וטיט ויהיה פחות מן ג׳ טפחים בגובה ותבטל לגבי ר״ה:

ח (ח) יכול לשפוך וכו׳ - ואפי׳ נתמלאה מע״ש שופך לתוכה דכיון דמדאורייתא לית איסורא כ״א בשופך להדיא לר״ה רק שתקנו חכמים גומא זכר לשבת שלא ישכח וישליכם להדיא לר״ה וכיון דאיכא הכירא ע״י עשיית הגומא שרי ומהאי טעמא נמי התירו לשפוך כל מה שירצה אף שהגומא מחזקת רק סאתים ובודאי יצאו הנותרים לחוץ וניחא ליה בזה כדי שלא יתטנף חצרו אפ״ה שרי דמ״מ זכור הוא ע״י עשיית הגומא ולא גזרו ביה:

ט (ט) כלל - דגזרינן דילמא אתי לשפוך סאתים דהוא שיעור תשמיש אדם ליום:

י (י) אריך וקטין - כגון שהוא ארוך ח׳ אמות ורוחב שתים דמ״מ יש כאן שיעור לבלוע סאתים:

יא (יא) בימות הגשמים - שאין אדם מקפיד על לכלוך חצרו ואינו מתכוין שיצאו לחוץ ואי משם אנשים אחרים שיראו צנור מקלח ואתי למישרי גם בימות החמה אמרינן שיתלו יותר שמי גשמים הן ואפילו שלא בשעת הגשמים מתמצים הם מן הגשמים שהיו בהן מקודם:

יב (יב) מותר לשפוך בה וכו׳ - ר״ל אפילו בלא עשיית גומא כלל:

יג (יג) ב׳ דיוטאות - היינו שתי זיזין רחבין נגד פתחי העליות [ורוחב כל זיז שתי אמות באורך ארבע אמות נגד העליה] ועל הזיזין יש מעזיבה רכה שראוי לבלוע בה המים הנשפכין עליהן:

יד (יד) סמוכות זו לזו - ר״ל בתוך ד׳ טפחים מצטרפות כאלו היו במקום אחד וא״כ הוי ד׳ אמות על ד׳ אמות ומותר לשפוך עליהן ומשם יורדים לר״ה להדיא:

טו (טו) אבל וכו׳ לכרמלית - דאפילו כשהיא סמוכה לר״ה אינו אסור רק משום גזירה דילמא אתי לזרוק להדיא לר״ה ובכרמלית לא שייך זה דאפילו כי יזרוק להדיא ג״כ ליכא איסורא דאורייתא ועיין לקמן סוף סימן זה דיש חולקין:

טז (טז) ביב וכו׳ - הוא חריץ העשוי לקלח שופכין שבחצר לר״ה:

יז (יז) ארבע אמות במשך - צ״ל במשך ארבע אמות ור״ל שארבע אמות הראשונות הסמוכות להחצר הוא מכוסה והוא רחב ג״כ ארבע אמות [וה״ה אם הוא רחב רק שתי אמות ויש בארכו שמונה אמות] דבשיעור זה יש שיעור לבלוע סאתים מים שאדם עשוי להסתפק בכל יום וע״כ מקילינן ביה לשפוך ע״פ הביב העומד בחצר כמו בחצר שהוא מחזיק ד״א על ד״א וכנ״ל:

יח (יח) לחוץ - כיון דהוא אינו מכוין דוקא שיצאו לחוץ וע״כ אפילו כשיצאו לחוץ שרי וכנ״ל בריש הסעיף:

יט (יט) שלא יהא וכו׳ - דאם הביב של עץ הוי כמכוין בהדיא שיצא לחוץ ואפילו מחזיק מאה אמה אסור:

כ (כ) כעין רצפה של אבנים - מיירי שמרוצף באבנים חלקים קטנים כמו שמרוצף רחובות וחצרות שיש הרבה עפר בין אבן לאבן לבלוע:

כא (כא) אפילו היה אורך הביב וכו׳ - ר״ל שאורך הביב בחצר הוא מאה אמה ובשיעור זה בודאי יבלע המים בקרקע אפ״ה אסור מפני שהמים יוצאין מכחו לר״ה [שם ברמב״ם] ונקטינן להקל כסברא ראשונה (א״ר):

כב (כב) או הצנור - צנור מקרי מה שמניחין על הגג וע״י יורד הקילוח לר״ה:

כג (כג) במה דברים אמורים וכו׳ - זהו סיום דברי הרמב״ם וגם לדידן נ״מ בזה דהיינו אם הביב היה של עץ שאינו עשוי ליבלע בו המים ובודאי יצאו לחוץ בר״ה דזה אסור אפי׳ לדעה ראשונה אבל כשהיא סמוכה לכרמלית מותר אפילו בשל עץ והטעם בכל זה כיון דאינו שופך בהדיא לכרמלית רק שהוא בא מכחו ס״ל דכחו בכרמלית לא גזרו:

כד (כד) וי״א דאין חילוק וכו׳ - אף דאנן נקטינן לדינא דאפילו כשהמים יוצאים לר״ה מותר בביב וכמו שכתבנו בסקכ״א מ״מ נ״מ מי״א הזה לענין סילון של עץ וכמ״ש בסקכ״ג או כשהביב אין מכוסה ד׳ אמות בהכרמלית דלהשו״ע מותר ולהי״א אסור וגם נ״מ לענין חצר קטנה שאין בה ד״א על ד״א דסתם המחבר לעיל בסוף סעיף א׳ דבסמוכה לכרמלית מותר ולהי״א הזה אסור [ומה שנרשם בהג״ה ב״י בשם תוס׳ והרא״ש לא נזכר בתוס׳ ורא״ש לענין ביב כלל דהם פוסקים בביב להקל אפילו בסמוכה לר״ה רק לפי דבריהם נשמעו גם לענינינו]:

כה (כה) אפילו בזה״ז דלית וכו׳ - ר״ל לדעת הסוברים דבעינן דוקא ס׳ רבוא בוקעין בו וזה אינו מצוי מ״מ גזרינן אטו עיר גדולה שיזדמן שיהיה ס׳ רבוא [מ״א]:

כו (כו) או חצר שאינה מעורבת - ר״ל דהחצר שבו הביב [או חצר קטנה שאין בו ד׳ על ד׳] סמוך לחצר שאינה מעורבת וכששופך המים ירד לאותה חצר שרי לכו״ע כיון דלא זריק להדיא אלא כחו לא גזרו בזה ושרי לשפוך אפילו ע״פ הביב:

כז (כז) כחצר שאינה מעורבת דמי - כיון דבאמת יש לה מחיצות אלא שמחוסרת עירוב:

כח (כח) ואם הצנור וכו׳ - ר״ל שצנור המקלח מים בכרמלית הוא למעלה מעשרה וא״כ עובר המים דרך מקום פטור מותר לשפוך אפילו במתכוין שירדו המים לכרמלית והיינו אפילו לדעת המחמירים לעיל בסימן שמ״ו סוף ס״א דרך מקום פטור הכא דלא זריק להו ממש אלא כחו יש להקל [הגר״א]:

כט (כט) וכן עיקר - עיין בפמ״ג שמצדד דאכל הג״ה קאי ואף אראש דבריו:

סימן שנח

א (א) לדירה - דירת אדם ותשמישיו:

ב (ב) כגון גנות ופרדסים - שמקיפים אותם רק לשמור את הפירות והזרעים שבתוכן וה״ה קרפף שהוא היקף גדול חוץ לעיר להכניס שם עצים לאוצר:

ג (ג) ובורגנין - סוכת שומרים שבשדות:

ד (ד) שאינן עשויין וכו׳ - ר״ל אע״ג דסוכה זו נעשית לישיבת השומר מ״מ כיון שאין דירתם שם מחמת עצמן אלא לשמור האויר שלפניהן אין זו דירה חשובה מחמת עצמה והרי זו כהיקף של גנות ופרדסים ואפי׳ היא מקורה בגג נמי לא מיחשבה דירה ועיין ביאור הלכה בסימן שס״ב מ״ש בזה:

ה (ה) אסרו חכמים וכו׳ - דאע״ג דמן התורה כל המוקף מחיצות גבוהות עשרה אע״פ שהיא רחבה כמה כורים הוא רה״י גמור ומותר לטלטל בכולו מ״מ חכמים אסרו בהיקף גדול יותר מב״ס שלא הוקף לדירה שהוא דומה קצת לר״ה ולכרמלית שלא לטלטל בה ביותר מד״א כמו בר״ה ובכרמלית:

ו (ו) שהוא שיעור ע׳ וכו׳ - דבית סאה הוא נ׳ על נ׳ דהיינו בין כולו אלפים וחמש מאות אמה באמה רוחב ובית סאתים הוא ה׳ אלפים אמה באמה רוחב וכשתעשה מזה שדה מרובעת הוא בערך שיעור ע׳ אמה וד׳ טפחים אורך על ע׳ אמה וד׳ טפחים רוחב:

ז (ז) וד׳ טפחים - ומעט יותר כשיעור אצבע בערך ולא חשו להזכירו מפני שהוא מועט ואעפ״כ יכול לחשבו בחשבון וכל שליכא יותר על ע׳ אמה וד׳ טפחים ואותו משהו מותר לטלטל ועיין בקיצור ש״ע שכתב דלפי אמות שלנו שהם גדולים הוא נ״ג על נ״ג:

ח (ח) מותר לטלטל בכולו - וסמכו חכמים בשיעור זה אשיעורא של חצר המשכן שהיה ב״ס בכולו והיו מטלטלים בו:

ט (ט) בין שהוא מרובע - והכלל בזה דכל דליכא יותר מה׳ אלפים בתשבורת לית לן בה בין שהמקום עגול או מרובע או שאר צורות וכדלקמיה:

י (י) או אריך וקטין - כגון שהיה ארוך ק׳ ורוחב נ׳ שהוא עולה כמרובה של ע׳ וד״ט:

יא (יא) ובלבד שלא יהא ארכו וכו׳ - דהיינו שלא יהא עכ״פ ארכו יותר ממאה אמה דכל שהוא שטח גדול אף באורך לחוד מיחלפי בר״ה וכרמלית ובמאה אמה לא רצו לגזור מפני שמצינו בחצר המשכן שארכו מאה ורחבו חמשים:

יב (יב) אמה אחת - אבל בפחות מאמה לא גזרו וכ״ז בדוקא אם היה עכ״פ בית סאתים בין כולה אבל אם בין כולה ליכא ב״ס לא קפדינן בזה ואפילו היה ארכו הרבה יותר ממאה אמה נמי מותר לטלטל בכולה כל שמוקף מחיצות:

יג (יג) אי מוקפות - פי׳ היכא שיש חומה סביב לעיר ומבואר שם דמן הסתם אמרי׳ דהוקף לדירה דאין דרך להקיף אלא אחר שבנו הבתים מתחלה והוי בנוי ולבסוף הוקף דמהני וכדלקמן:

יד (יד) דסתם קרפיפות וכו׳ - פי׳ ופתח הבית פתוחה להם:

טו (טו) דרגילים - כוונת הרמ״א במקום שאין אדם זוכר אם הקרפיפות נבנו קודם הבתים או לאחר הבתים ולשם תשמיש דירה ובזה כתב דרוב קרפיפות שלנו הוקפו אחר בנין הבתים לתשמישי הבתים ודבר פשוט הוא דלאו כללא הוא בכל מקום ובכ״ז ויש לראות בזה בזמננו לפי מנהג המקומות:

טז (טז) סמוך לביתו - וכל שהוא סמוך לעיר מיקרי סמוך לביתו לדיעה זו:

יז (יז) דעתיה עילויה - ופשוט דאף לדעה זו דוקא בשבנה הבית ואח״כ הקיף וקמ״ל דאע״ג דלא פתח ליה אפ״ה כיון שהיא סמוכה לעיר הרבה דעתיה עילויה להשתמש בה תדיר ומסתמא הוקפה לדירה:

יח (יח) וי״ח בזה - ולדעה זו אפי׳ בסמוכה ממש לביתו כל שלא פתח ולבסוף הוקף לא מהני והסכימו האחרונים להלכה כדעה זו:

יט (יט) ואח״כ הקיפו - קאי גם אבנה בו בית דרישא וכלומר דבין שבנה בית באותו מקום ואח״כ הקיפו לאותו מקום ונמצא הבית באמצעיתא ובין שבנה בית אצל אותו מקום ופתח לו פתח ואח״כ הקיפו דבכ״ז נחשב מוקף לשם דירה דלשם תשמיש דירה הקיפו אבל היכא דהקיפו מתחלה ואח״כ בנה בו בית או אפילו בנה מתחלה ואח״כ הקיף אחורי הבית אלא דלא היה פתח בבית לצאת משם למקום המוקף מיקרי הקיף שלא לשם דירה דמוכח דלא עשאו לתשמיש תדיר לבית. ודע דאם חשב בפירוש בשעה שהקיף למקום הזה שיבנה בו בית אח״כ והקרפף הזה יהא כמו חצר או בשבית בנה מתחלה ואח״כ הקיף בסוף הבית וחשב בשעת ההיקף שיפתח אח״כ פתח בבית לאותו צד כדי שיכול להשתמש בהיקף לצרכי הבית אפשר שיש להקל ולומר דמיקרי מוקף לדירה שהרי הקיף אותו לשם דירה:

כ (כ) ואם היה מוקף וכו׳ - ורוצה להקיפו לשם דירה כצ״ל וכן הוא במחבר שבעולת שבת וכן הוא בטור והכוונה שרוצה להשתמש עתה בהיקף הזה בקביעות אלא שאינו מועיל דבעינן שיהיו המחיצות עשויות לשם זה:

כא (כא) יפרוץ בו - ואינו צריך לפרוץ כל גובה הכותל עד למטה אלא כל שלא נשאר בגובה י׳ טפחים סגי דהפחות מי׳ טפחים בגובה לא מיקרי מחיצה:

כב (כב) ביותר מעשרה - ואם היה מכבר פרוץ עשרה דיו דיפרוץ מעט יותר וסגי:

כג (כג) ונמצא בית פתוח - דכיון דנפרץ כ״כ נתבטלו כל המחיצות ואפילו זה שהוא עומד עדיין הרי הוא כאלו נסתר:

כד (כד) ויחזור ויגדור - לשם כוונת דירה:

כה (כה) הפרצה כולה - וה״ה אם עושה צורת הפתח דשוב אינו פרצה:

כו (כו) או אמה היתירה - ואם לא פרץ אמה רק מעט צריך לגדור אותו מעט וסגי:

כז (כז) עד שהשלימו - ליותר מעשרה כצ״ל:

כח (כח) מותר - ולא אמרינן כיון דלא פרץ עשרה בבת אחת ולא גדר בבת אחת לא הוי היקף לשם דירה אלא כיון דהשתא מיהא הוי החידוש של היקף ביותר מעשר חשיב היקף לשם דירה:

כט (כט) י״א דיכול וכו׳ - ומיירי כשהכותל הוא פחות מעשרים טפחים בגובה דבכותל עשרים או יותר לא מהני האי תקנה וכמו שיתבאר לקמיה:

ל (ל) משני צדדים - כדי שיתבטל המחיצה שהרי יש דריסת הרגל מקרקע הקרפף לחוץ לקרפף:

לא (לא) עד שיתמעט וכו׳ - והוי כפרוץ במקום הזה וא״כ יכול עתה לבנות שם בית דירה או לפתוח שם פתח מדירתו אם לא היה שם פתוח לקרפף מכבר ואח״כ כשיפנה העפר דמי כמו הקיף אחר שפתח מתחלה:

לב (לב) רוחב - צ״ל רוחב ד׳ והטעם דבפחות מארבעה אינו ראוי לעמוד עליו ולהתעכב:

לג (לג) באורך הכותל - צ״ל באורך יותר מעשר דאז לא יחשב פתח אלא פרצה וכנ״ל:

לד (לד) ואם אין בגובה - ר״ל דכל תקנה זו אינו אלא בשכל גובה הכותל הוא פחות מעשרים טפחים דאז יכול לעשות תל משני צדדיו בגובה פחות מעשרה טפחים דבשיעור כזה אפשר עוד לדרוס ולהלוך עליו ומעתה צריך לחשוב גובה הכותל רק מתל ולמעלה דהתל חשיב כקרקעית הקרפף וכיון

שלא נשאר בכותל מסוף התל ולמעלה עשרה טפחים הו״ל כותל כפרוץ משני צדדיו שהרי אין בו עשרה לא מבחוץ ולא מבפנים:

לה (לה) ואף אם חוזר וכו׳ - הלשון מגומגם שהרי בע״כ צריך ליטלו כדי שיוחזרו המחיצות למקומם [דאל״כ אסור לטלטל בה ואפילו בפחות מבית סאתים] ועיין בא״ר בשם מלבושי יו״ט שכתב שצ״ל ואף שחוזר וכו׳ ור״ל ואף שחוזר ולוקח העפר כדי שיתגלו המחיצות מחדש לשם דירה מ״מ לא אמרינן משום זה שהעפר לא נתבטל מעולם כלל משום שדעתו היה לחזור ולפנותם כיון דעכ״פ ביטלם לשבת אחת:

לו (לו) הואיל ובטלו שם שבת אחת - היינו בפיו [הגר״א בביאורו]:

לז (לז) דעפר לא הוי בטול - פי׳ באופן כזה שדעתו לפנותו:

לח (לח) אלא אם כן אין עתיד - וצריך לבטלו בפירוש לעולם ועיין באחרונים שדעתם להורות כסברא קמא להקל ועיין בביאור הלכה שהגר״א חולק על עיקר דין זה ולפי המבואר בס״ו יש עצה שלא יצטרך לפרוץ הכותל דהיינו שיעשה מחיצה שהיא גבוה י״ט באורך יותר מעשר אמות ורחוקה ממנה ג״ט אך כ״ז אינו מועיל ג״כ רק בעת שעומדת המחיצה אבל לא לאחר שנפלה דיחזור לאיסורו דהא הכותל הראשון לא הוקפה לדירה וכדלקמן סעיף י״ד:

לט (לט) תל גבוה עשרה - טפחים ואפילו אינו זקוף בגובה הרבה אלא כל שמתלקט העשרה טפחים מתוך ד״א הוי מחיצה גמורה:

מ (מ) דינו כקרפף - דעד סאתים מותר לטלטל בכולו דכאלו מוקף מחיצות דמי וביותר מסאתים אסור לטלטל דהוא מחיצה הנעשית מאליה ולא הוקף לשם דירה:

מא (מא) למעט אוירו - שלא יהיה שטחו יותר מסאתים ויהא מותר לטלטל בו:

מב (מב) לא הוי מיעוט - שדרך לעשות כן בקרפיפות ליהנות בהן ולישב תחתיהן בצל וא״א למעט ולהכשיר אלא בדברים שאין דרך הקרפיפות בכך:

מג (מג) אפילו יש בהן גבוה עשרה וכו׳ - דחולקין בכל מקום רשות לעצמן ונעשו רה״י אפ״ה אינו ממעט כיון שהוא מתשמישי הקרפף:

מד (מד) לחופר בו בור - של מים ואפילו עמוק עשרה טפחים ורוחב ד׳ ואע״ג דמקום חללו אינו מקום הילוך מ״מ נמדד בשיעור סאתים דהוא נמי מתשמישי קרפף הוא כאילנות וכן אם עשה בור בגינה ג״כ אינו ממעט דתשמיש הגינה הוא להשקותו ודבר אחר שאינו צורך הגינה ממעטו ופשוט דדבר המיטלטל אינו ממעט לעולם:

מה (מה) עמוד - בין באמצע בין סמוך לכותלי הקרפף:

מו (מו) רחב ג׳ טפחים - וגבוה עשרה:

מז (מז) הוי מיעוט - אבל בפחות מעשרה ורוחב ג׳ לא חשיב והוי כמי שאינו:

מח (מח) באורך - יותר מעשר כצ״ל ומיירי דגובהה היה ג״כ עשר:

מט (מט) לפני מחיצה - לפנים בקרפף:

נ (נ) שתהיה כמו שאינה - והוי כאילו נפרץ במחיצה הישנה כל אורך הזה שמתבטל כל המחיצות בשביל פרצה זו כדלעיל בסעיף ב׳:

נא (נא) ויהיה מוקף לדירה - ומיירי שפתח לו פתח קודם שבנה מחיצה החדשה:

נב (נב) ג׳ טפחים מותר - דהו״ל היקף חדש לשם דירה אבל אם קירב הכותל החדש בתוך ג׳ להכותל הישן לא מהני דתו לא נחשב ככותל חדש אלא כמו שמוסיף בבנין על כותל הראשון לשם דירה דלא מהני וכ״ז בשלא נתמעט הקרפף משיעור יותר מבית סאתים ע״י כותל החדש אבל אם נתמעט הקרפף משיעורו בודאי מותר אפילו קירב בתוך ג״ט שהרי אפילו בטח טיט על הכותל מהני כמבואר בס״ז:

נג (נג) למעט אוירו - שלא יהיה שטחו יותר מבית סאתים ויהא מותר לטלטל בו:

נד (נד) הוי מיעוט - ואפילו לא טח אלא באחד מכתלי הקרפף ואפילו במקצתו סגי ומ״מ נראה שתהיה עכ״פ גובה הטיח עשרה מקרקע ולמעלה ורחבה שלשה ואי לא״ה לא חשיב וכההיא דעמוד בסעיף ה׳ ועיין בה״ל:

נה (נה) לא הוי מיעוט - דכמי שאינה דמיא ויש חולקים ע״ז דכל שיכולה לעמוד עם הכותל ממעט ויש להקל לעת הצורך וכ״ז אם נתמעט השיעור עי״ז מבפנים אבל אם לא נתמעט השיעור בודאי אסור ואפילו כיון בטיח הזה לשם דירה אף שעשהו עב כ״כ שיכול לעמוד בפני עצמו דהוי כמחיצה ע״ג מחיצה כמבואר בס״ו:

נו (נו) אינו מועיל - דלא מהני ליה לקרפף ולא מידי שהרי בלא זה מוקף כבר:

נז (נז) ואם נבלעו התחתונות - שהיה העפר רך ותחוח ונחבט הכותל עד שלא נשאר בה עשרה טפחים בגובה:

נח (נח) ניתר על ידם - שהרי נעשו לשם דירה מתחילתן אלא שלא יכלו להתיר עד עתה שהיו שלא לצורך אבל עתה שבלא הם ליכא עשרה בגובה מחיצה הישנה שפיר מהני ליה לקרפף:

נט (נט) ועשה מחיצות - לדור ולהשתמש על התל:

ס (ס) אפי׳ על שפתו - ר״ל דלא מיבעיא אם הרחיק משפת התל ג׳ טפחים דבודאי מועיל וכמבואר בס״ו:

סא (סא) מועיל - ואע״ג דבלא מחיצות אלו הרי יש בגובה התל עשרה ויותר והרי הוא מוקף מאליו אעפ״כ שרי דכיון דאינו דר למטה בעמק אלא על התל בגובה למעלה הרי אדרבה מהני ליה רק מחיצות עליונות ותחתונות לא מהני ליה ולא מידי וכדמסיים שהרי דר וכו׳:

סב (סב) באויר מחיצות - ולא בעינן שיעשה כמה מחיצות אלא כיון שבנה מחיצה אחת לשם דירה סגי ושארי שלש מחיצות נחשב ע״י התל גופא שהוא גבוה עשרה טפחים וכדלעיל בס״ג ואפילו אותה מחיצה לא בעינן שיעשנה ע״פ כל רוחב התל אלא כיון שעשאה באורך עשר ומעט יותר לשם דירה סגי וכדלעיל בסעיף וי״ו:

סג (סג) ונטע רובו - ה״ה כולו:

סד (סד) שורות שורות - אלא מעורבין:

סה (סה) אינם מבטלים הדירה - דעבידי אינשי לנטוע אילנות בחצירות כדי להסתופף בצלן:

סו (סו) הזרעים מבטלים הדירה - דבזרעונים לא דיירי אנשי והוי ליה גינה ואסור לטלטל אף בשאינו נזרע דבטל לה לגבי רובו וכזרע כולו דמיא:

סז (סז) אפילו אין בהם וכו׳ - ר״ל בשטח מקום הזריעה ובית סאתים אינו צריך להיקף דירה אפ״ה אסור דכיון דמיעוט בטיל לגבי רוב הרי הוא כאלו כולו נזרע ובכולו הא איכא יותר מבית סאתים:

סח (סח) אלא סאתים - וה״ה פחות כיון שהם הרוב וביחד עם המיעוט יש יותר מבית סאתים:

סט (סט) נזרע מיעוט - נראה דה״ה מחצה על מחצה:

ע (ע) אם אין בו - ר״ל במקום הזרוע:

עא (עא) מותר - דאין כח במיעוט לבטל הרוב שהוקף לדירה והמיעוט עצמו ג״כ מותר דלו יהא דלגבי דידיה נתבטל המחיצות שהוקפו לדירה ג״כ לאו מידי הוא דהא בית סאתים לא צריך היקף לדירה:

עב (עב) יותר מסאתים אסור - לטלטל בכולו דהמיעוט אסור כיון שיש בו יותר מבית סאתים אינו ניתר בלא היקף לדירה וזרעים מבטלים מחיצה של דירה ורוב הקרפף ג״כ נאסר מפני שהוא פתוח ופרוץ לזרעים שהוא מקום אסור:

עג (עג) מי שיש לו גינה וכו׳ - אף שכבר נתבאר כ״ז בסעיף הקודם לענין קרפף מ״מ חזר המחבר ושנה דין זה לענין חצר לאשמועינן דכשם שזרעים מבטלי מחיצות של קרפף שהוקפו לדירה כמו כן מבטלי מחיצות של חצר ולא אמרינן דחצר חשיבא טפי ולא מתבטל בשביל זרעים ועוד הוסיף לבאר בסעיף זה לענין טלטול מן החצר לבית וכמו שנבאר:

עד (עד) אפילו אין בה - ר״ל בכל החצר:

עה (עה) אלא בית סאתים - וה״ה פחות:

עו (עו) לא יטלטל וכו׳ - דבחצר בעצמו בודאי מותר לטלטל בכולו אפילו במקום הזרעים דאף שזרעים מבטל מחיצות של דירה בזה שאין בה אלא סאתים הרי לא בעינן היקף לדירה:

עז (עז) ממנה ומן החצר - דכיון דנתבטל היקף של דירה הרי כל החצר כקרפף דעלמא שאסור לטלטל ממנו לבית וכן מן הבית לתוכה ואפילו בקרפף פחות מבית סאתים ואפילו הן של אדם אחד:

עח (עח) ואם הוא יותר וכו׳ - ר״ל כל החצר:

עט (עט) אלא בד״א - כדין כרמלית כיון דבין כולה יש יותר מבית סאתים ורוב הזרעים ביטל שם דירה מחצר וכנ״ל בס״ט:

פ (פ) מה שיש וכו׳ - ר״ל אם יש במקום הזרוע:

פא (פא) אוסר כל החצר - אף דחצר רוב לגבי גינה ולא נבטל ממנו שם דירה ע״י הזרעים אבל עכ״פ נבטל היקף דירה לגבי זרעים עצמם ואסור לטלטל שם כיון שהם יותר מבית סאתים ומשום זה אסור גם בשאר החצר דנפרץ הוא למקום הזרעים שהוא מקום אסור:

פב (פב) אסור להוציא וכו׳ - דבמקום הזרעים גופא מותר לטלטל וכמ״ש בס״ט אלא דעכ״פ אסור להוציא ממנה לבית כדין קרפף שאין מוקף לדירה שאין מטלטלים ממנו לבית:

פג (פג) ממנה - ומשמע מזה דעכ״פ מחלק החצר שרי לטלטל לבית אף כשיש שיעור בית סאתים כדין כל חצר שמוציאין ממנו לבית ויש אוסרים בזה להוציא אף מחצר לבית דאע״ג דבחצר וגינה מותר לטלטל מ״מ לענין כלי הבית מקרי גינה מקום האסור שהרי אסור להוציא ממנה לבית וממילא נאסר גם החצר לענין זה משום שהוא פרוץ ופתוח לגינה. והיכי שהזרעים פחות מן בית סאתים בודאי אין להחמיר לטלטל מן החצר לבית ויש מקילין בכגון זה לטלטל אף מן חלק הגינה גופא לבית וה״ה מן הבית לגינה ויש לסמוך ע״ז במקום הדחק. וכל המוזכר בכאן הוא בשאין מחיצה בין החצר למקום הזרעים ואם יש מחיצה אין חלק אחד שייך לחבירו כלל וא״כ חלק החצר דינו כחצר ומותר לטלטל בכולו וממנו לבית ומקום הנזרע הוא נידון לעצמו ואם חלק הנזרע הוא יותר מבית סאתים דינו ככרמלית ואסור לטלטל אף בתוכו וכ״ש להוציא ממנו לחצר או להיפך דחצר דינו כרה״י גמור ואם הוא רק ב״ס או פחות מותר לטלטל בכולו וכן ממנו לחצר ומחצר לו חוץ כלים ששבתו בבית אסור להוציא מן החצר לגינה ע״כ ראוי שלא לאכול או לשתות בגינה בשבת דא״א ליזהר בזה וכ״ש באם הוא יותר מב״ס דאסור בטלטול יותר מד״א:

פד (פד) ונכנסו בו מים - ומיירי שהמים קוו וקיימי בתוך הקרפף:

פה (פה) אם ראויים לשתיה - ר״ל לשתית אדם ויש מקילין אף בשראוים לכביסה וכדומה:

פו (פו) אין מבטלין הדירה - דאין לך דירה מעולה מזו:

פז (פז) יותר מסאתים - ולא אמרינן דבור גדול כהאי אין דרך לעשות דשפיר מצוי דאדם עושה בריכה גדולה של מים לתשמישו ומבואר בטור דלאו דוקא יותר מסאתים אלא אפילו נתמלא כל החצר נמי שרי:

פח (פח) ואם אינם ראוים לשתיה - ולאידך סברא דלעיל דוקא בשאינם ראוים לא לשתיה ולא לכביסה כגון שהיו עכורים מאד:

פט (פט) דינם כזרעים - משמע מלשון זה דהוא ממש כזרעים ולכן אם נתפשטו ברובו כולו אסור אפילו אין בהם סאתים ואם במיעוטו אם יש בהם יותר מב״ס כולו אסור וכדלעיל בזרעים וכתבו האחרונים דכ״ז דוקא כשאין עמוק י״ט בשפתו וגם אין מתלקט י״ט בתוך הילוך ד״א דאם עמוק י״ט בשפתו או עכ״פ מתלקט י׳ בתוך הילוך ד״א כותלי המים עצמן נעשו מחיצה בין מקום המים לשאר החצר ואין אסור אלא מקום המים עצמו ועיין בה״ל:

צ (צ) והוא שיהא בעמקם י״ט - דפחות מי״ט הו״ל כטיט ורפש בעלמא שאין חולקין רשות לעצמן:

צא (צא) מותר - שפי תקרה יורד וסותם והוי כאלו מחיצה מפסקת בין הסאה המקורה לבית סאתים שאינה מקורה ונמצא שאין שם אלא בית סאתים:

צב (צב) ואפילו אם הקירוי משופע - כעין גגין שלנו שפיה באלכסון וקמ״ל שגם בפי תקרה כזו יורד וסותם ואף דלקמן בסימן שס״א ס״ב סתם המחבר דהיכא דפי התקרה בשיפוע לא אמרינן פי התקרה יורד וסותם חילקו האחרונים דשאני הכא דמן התורה רה״י גמור הוא לכו״ע שהרי מוקף ד׳ מחיצות אלא שחכמים גזרו בקרפף יותר מבית סאתים ולהכי הקילו בפי תקרה אף שפיה בשיפוע משא״כ התם דנפרץ מחיצה לא אמרינן יורד וסותם אלא א״כ פיה שוה:

צג (צג) מצומצם - ולא היה מוקף לדירה:

צד (צד) שנפרצו במילואה זה לזה וכו׳ - הלשון מגומגם דבאמת אם שניהם נפרצו במילואם גם החצר אסור שהרי הוא פתוח ופרוץ לקרפף שנאסר אלא מיירי שהיה החצר רחב מהקרפף ונשארו גפופים מהצדדין וע״כ החצר מותר דלא נפרץ במילואו להקרפף וגם מיירי שפרצת החצר לא היה יותר מעשר אמות דביותר מעשר אפילו נשארו גפופין שניהם אסורין דשוב לא מיקרי פתח אלא פרצה:

צה (צה) שמקום המחיצה מייתרו - דאויר החצר אינו עושהו יותר על בית סאתים משום שהוא אויר המותר רק מקום שהיה המחיצה שאינו בכלל החצר נצטרף עתה עם הקרפף ועושהו יותר על בית סאתים:

צו (צו) ונעשה יותר על סאתים - ומיירי שכותלי הקרפף נכנסין בתוך חלל החצר מבפנים או שהיו כותלי החצר שבצד זה ובצד זה יתירים על רוחב הקרפף ד׳ אמות ואם לאו אין זה נקרא נפרץ במילואו:

צז (צז) ופתח בו פתח וכו׳ - הלשון מגומגם קצת ובמקור הדברים מבואר ביותר שהסמיך ג׳ כתלים בסוף כותל ביתו וכותל ביתו היה הכותל הרביעי ובו עשה פתח וזהו שכתב המחבר ופתח בו פתח אלא שלא פתח הפתח רק אחר ההקפה של הכתלים דלא מהני כמבואר לעיל ולהכי עשה בקרפף מחיצה חדשה דהשתא הוי ההקפה לאחר הפתיחה ומבואר שם עוד דגם במחיצה החדשה עשה פתח כדי שיכול לילך ולהשתמש בפנים הקרפף וכן הוא גם כונת המחבר:

צח (צח) ועשה מחיצה לפניו - בפנים והרחיק לכה״פ מכותל הבית ג׳ טפחים כדלעיל בסעיף ו׳:

צט (צט) יותר מעשרה - וכשיטת המחבר בסעיף ו׳ דמהני בשיעור זה ועיי״ש מה שכתבנו בביאור הלכה:

ק (ק) ואח״כ נפלה - וה״ה אם הפילה בידים כדי לסמוך על המחיצה הראשונה ג״כ לא מהני:

קא (קא) חוזר לאיסורו - ולא אמרינן כיון שהקרפף הותר פעם אחת אינו חוזר לאיסורו. כתבו הפוסקים דאם אחד מצדי הקרפף הוא כותל של בית והיה פתח ולבסוף הוקף ונפל הכותל אע״ג דנשארו כותלי גוואי שבבית והם סותמים הקרפף אעפ״כ נאסר הקרפף שהרי מחיצות הפנימיות לחדרים הפנימים נעשו ולא ליעשות כותל לקרפף ולא דמי למחיצות חיצוניות שלזה ולזה נעשו:

סימן שנט

א (א) רחבה שאחורי הבתים - דרכן היה להניח שטח מקום פנוי לפני הבתים ואחורי הבתים אותו שלפני הבתים קרוי חצר ואותו שלאחורי הבתים קרוי בשם רחבה והיה דרכן להקיפן במחיצות והנה אותו חלק הקרוי בשם חצר בודאי הוקפה לדירה שדרך לעשות שם כל תשמישי הבית וע״כ אפילו אם הוא יתר מבית סאתים ואפילו עשרה כורין מותר לטלטל בכולו ואף מהבית לתוכו [אם הוא דחד גברא או של שנים וערבו יחד] דרשות אחד הוא אכן רחבה מסתמא לא הוקפה לדירה שאין דרכן להשתמש שם תשמישי הבית כ״כ וע״כ דינו כקרפף לענין יתר מבית סאתים [קרפף הוא מה שעושין רחוק מהעיר מקום מוקף מחיצות להניח שם עצים וכה״ג] ועתה נבאר דברי השו״ע רחבה שאחורי וכו׳ והיינו שהקיף השטח הפנוי הזה בשלש מחיצות והסמיך אותם לכותל ביתו:

ב (ב) ולא הוקפה לדירה - שלא פתח בהכותל פתח להרחבה קודם שהקיפה:

ג (ג) אלא בד׳ אמות - כדין שאר קרפף שלא הוקף לדירה וכדעיל בסימן שנ״ח ס״א וכ״ש שאסור לטלטל ממנה לבית אבל אם אין בהקיפה רק סאתים אין לה דין קרפף ומותר לטלטל ממנה אפילו לבית לפי שאינה רשות מחולקת מן הבית לגמרי כמו קרפף אע״פ שלא הוקף לדירה:

ד (ד) אפילו אם יש גורן וכו׳ - ר״ל אפילו אם היה גורן אחורי ביתו קודם שהוקף השלש מחיצות אין אומרים שבשביל הגורן נפתח פתח בכותל הבית ואין כאן פתח לרחבה אלא סתמא נפתח לרחבה והרי היא מוקף לדירה ומותר לטלטל בכולה ואפילו ממנה לביתו:

ה (ה) בחצרות שאחורי הבתים - היינו רחבה דלעיל:

סימן שס

א (א) יחיד ששבת בבקעה - ה״ה דאפילו במקום ישוב ג״כ מותר עד סאתים וכדלקמן בסימן שס״ב ס״ה ונקט בקעה לאשמועינן דאפילו בבקעה שאין מצוי לו ממה לעשות מחיצות מעולות אפ״ה החמירו רבנן ואסרו אם הוא מחזיק יותר מסאתים:

ב (ב) כגון שתי וכו׳ - היינו כגון שנעץ קנים בקרקע פחות פחות מג״ט זה אצל זה ומ״מ מירי שתקועים בארץ בחוזק שלא ינידם הרוח דאל״ה לא נחשב למחיצה כלל כמש״כ בסימן שס״ב ס״א:

ג (ג) או ערב בלא שתי - כגון שהקיף כמה חבלים זה למעלה מזה ואין בין חבל לחבל ג״ט ועיין בספר גאון יעקב שהביא משם הרשב״א והריטב״א דה״ה בעומד מרובה על הפרוץ ג״כ מחיצה גרועה מקרי כמו בשתי בלא ערב אבל שארי פוסקים לא הזכירו ד״ז וכן בירושלמי לא משמע הכי ע״ש:

ד (ד) עד סאתים - ועד בכלל אבל יותר מסאתים לא אפילו הוא צריך לתשמישיו:

ה (ה) מסאתים ואילך - ר״ל שההיקף היה מחזיק יותר מב״ס החמירו רבנן ואסרו לטלטל בו כמו בשאר כרמלית ומ״מ לא נחשב ככרמלית גמור שיהא מותר להוציא ממנו לכרמלית אחר דבאמת רה״י גמור הוא ע״י לבוד אלא שהחמירו בו חז״ל לכתחלה משום דהוי מחיצה גרועה. ובמחיצות גמורות מותר לטלטל בכולה אפילו היה מחזיק יותר מב״ס הרבה דהוקפו לדירה שהרי הקיפם לדור בהם בשבת ואפילו הוא רק על שבת אחת [אחרונים]:

ו (ו) וכן הדין אם הם שנים - ר״ל דגם בזה אין נותנים לשניהם ביחד רק עד בית סאתים:

ז (ז) בכל המוקף - דחשבינן לכל המחיצה כאילו אינה:

ח (ח) כשהקיפו יותר על שש וכו׳ - דשש סאין הוא לג׳ אנשים לכ״א בית סאתים והם הקיפו יותר כגון שבע ולא הוצרכו אלא לחמש ונשאר סאתים פנוי וע״כ אסור אבל אם לא הקיפו יותר על שש וכו׳ כיון דשש הוא השיעור לג׳ אנשים לכ״א ב״ס לא מחמרינן אפילו נשאר ב״ס פנוי ועיין בט״ז וא״ר וכ״כ בספר גאון יעקב שכל הראשונים חולקין ע״ז ודעתם דאף בפחות משש כל שיש סאתים פנוי אסור:

ט (ט) בכל השבת - ר״ל דוקא לאותה שבת אבל לשבת אחרת אסור:

י (י) אסורים - ר״ל לאותה שבת הואיל ובתחלת כניסת השבת לא היו אלא שנים אבל לשבת אחרת מותר:

יא (יא) והקיפו כל אחד וכו׳ - פי׳ שהקיפו במחיצה גרועה שתי בלא ערב או ערב בלא שתי:

יב (יב) והאמצעי קצר - כזה:

יג (יג) גדול הרבה - יותר מבית סאתים:

יד (יד) שאנו רואים וכו׳ - שהרי אין מחיצה לחצוץ בינו לבינם כיון שנפרץ להם במילואו:

טו (טו) וי״א וכו׳ - והלכה כדעה קמייתא ומ״מ לכתחלה אין כדאי להקל:

טז (טז) אלא עד סאתים - שהרי הם אינם רשות אחד זה עם זה מפני גיפופיהם המפסיקים ביניהם להאמצעי:

יז (יז) גם האמצעי אסור וכו׳ - אבל החיצון השני שכנגדו שרי שהרי אינו פרוץ במלואו להאמצעי [אחרונים]:

יח (יח) פרוצים במילואם וכו׳ - כזה שהאמצעי רחב מן שתי החיצונים:

יט (יט) אלא בית סאתים - דהחיצונים אינם יכולים להצטרף עם האמצעי דנחשוב כאלו כולם דרים בו שהרי יש בו גיפופין המפסיקין ואינו פרוץ במילואו להם ואף שהוא יכול להצטרף עם כל אחד מהחיצונים מטעם שהם פרוצים לו במילואו ונחשב כאלו הוא דר ברשותם וכנ״ל מ״מ אין בכל אחד מהם אלא שנים:

כ (כ) הוא לבדו אסור - ולא האמצעי שהרי הוא מגופף ואינו פרוץ לו וכ״ש החיצון השני שהוא רחוק ממנו:

כא (כא) דחשיבי וכו׳ - וכמו שביארנו הטעם לעיל בסקי״ד:

כב (כב) כאלו הוא בחיצונים - ר״ל עם כל אחד מהחיצונים אבל האמצעי אין נותנים לו רק בית סאתים וכל זה הוא רק לדעת הי״א אבל לדעה הראשונה כשם שהחיצונים נעשים שם חצר לאמצעי כן בענייננו נעשה האמצעי כחצר לחיצונות ושרי גם בו כל צרכו:

כג (כג) הו״ל פרצה וגם המגופפין וכו׳ - קאי אהא דאיתא לעיל כשהאמצעי מגופף והיה בחיצון יותר מסאתים דהוא נאסר והמגופף מותר וע״ז קאמר דאם היה הפרצה יותר מעשר נתבטל שם המחיצה מהמגופף וממילא גם המגופף אסור. ועיין בה״ל:

כד (כד) וכל זה כשכתלי וכו׳ - קאי אהא דכתב לעיל אבל אם אחד בכ״א מהחיצונים וכו׳:

כה (כה) נכנסים לגדולה - וכמו שציירנו בתוך הציור:

כו (כו) מופלגים - ר״ל שיש בין קצה כותלי הקטנה עד כותלי הגדולה ג״ט:

כז (כז) דאז אוסרת הגדולה על הקטנה - תיבות אלו עד תיבות ס״ג מוקף בתוך השו״ע של עולת שבת ונכון הוא ומ״מ בדוחק יש ליישב גם בלי היקף ור״ל כמו דקי״ל לקמן בסימן שע״ד ס״ג לענין חצר קטנה שנפרצה לגדולה דאימתי הגדולה אוסרת על הקטנה רק באופן זה כן הוא הדין בענייננו:

כח (כח) נראה מבחוץ ושוה מבפנים - היינו דכשעומד בתוך הגדולה נראה שנשארו קצת כותל בסוף הקטנה ואף דכשעומד בתוך הקטנה אין הגיפופים נראים מ״מ הוי כאלו יש גיפופים גם להקטנה ואי אין בין כותלי הגדולה לבין כותלי הקטנה רק פחות מג״ט אז אמרינן לבוד והרי הוא כסתום עד קצה כותלי הקטנה וא״כ הרי גיפופים נראים מבחוץ ומהני אף לקטנה:

כט (כט) ונידון משום לחי - לחי אין שייך לעניננו אלא דר״ל דכמו לענין לחי קיי״ל דאף דשוה מבפנים כיון שנראה מבחוץ נידון משום לחי כן לעניננו אף דהעומד בתוך הקטנה נראה כפרוץ במילואו מ״מ להעומד בתוך הגדולה נראה הגיפופין חשבינן אותם גם להקטנה:

סימן שסא

א (א) בתוך עשרה טפחים - דהיינו שלצד ר״ה אינו גבוה י״ט ולצד החצר הוא גבוה י״ט דאלו לא היה גבוה י״ט אף לצד החצר לא היה מהני סולם כלל דהוי ר״ה גמור כשרבים מכתפים עליו וכשאין מכתפים עליו הוי עכ״פ כרמלית אבל השתא כיון דמצד החצר הוא גבוה י״ט יש על הגג תורת רה״י ומותר להשתמש עליו כשיש לו סולם קבוע לעלות בו מחצרו לגגו דבזה גלי דעתו דמסלק לגגו מן בני ר״ה ואין שייך רק לו ואם מצד ר״ה גבוה י״ט א״צ סולם. ואם הגג נמוך פחות מעשרה טפחים מכל צד ובתוכו עמוק י״ט כגון שחקק הקרקע בתוכו והשלימו לי״ט דעת המ״א דא״צ סולם דאין שם כרמלית עליו כלל דהוא רה״י גמור ורבים מאחרונים חולקין עליו ודעתם דמדרבנן שם כרמלית ע״ג מלמעלה כיון שהוא נמוך מי״ט מכל צד וצריך סולם להתירו ובפרט כשרבים מכתפין עליו אפשר דהוא ר״ה גמור עי״ז ואפילו סולם לא מהני להתירו:

ב (ב) משתמשין בו - שמניחין כובעים וכלים קטנים על הגג:

ג (ג) הרי זה כר״ה - לאו כר״ה ממש דאי הכי לא היה מהני סולם אלא ר״ל כעין ר״ה:

ד (ד) מחצירו - אבל בגג מותר לטלטל בכולו:

ה (ה) כל שקבעו שם וכו׳ - היינו שעומד שם הסולם תמיד אבל אם לפעמים מסלק ליה הרי הוא כמאן דליתא:

ו (ו) מקום מחיצה נידון כצידי ר״ה - צידי ר״ה בעלמא נקרא כשמעמידין אבנים גדולות או שנועצין יתדות סמוך לכותל שלא יזיקוהו קרונות וההוא אויר שביניהם נקרא צידי ר״ה ודינו ככרמלית ואסור לטלטל מתוכו לר״ה וקמ״ל דאף בעניננו אף דליכא שום הפסק בין החצר לר״ה ועיילי ביה רבים להדיא ודרסי ליה אפ״ה אין דינו רק כצידי ר״ה ושם כרמלית עליה ואסור לטלטל ממקום זה לחוץ שהוא ר״ה ואם כרמלית סמוך לחצר מותר דמכרמלית לכרמלית קמטלטל. ובר״ה שלנו יש להחמיר:

ז (ז) כמו שהוא החצר - ר״ל כמו שהחצר גופא שם כרמלית עליה מחמת שהוא פרוץ ברוח רביעית כן הוא ג״כ מקום המחיצה ונמצינו למידין מלשון זה שני דברים אחד דבחצר זה אסור לטלטל כ״א בתוך ד״א שנית דממקום המחיצה לתוך החצר מותר לטלטל בתוך ד״א דתרוייהו שם כרמלית עלה וכדלעיל בסימן שמ״ו ס״ב וג׳:

ח (ח) ואם נפרץ בקרן זוית - ר״ל שהפרצה אכלה בשתי הכתלים של החצר בסופן זה אצל זה. ומשמע בגמרא דאם הפרצה נעשה בשאר מקומות של הכתלים אפילו היו בשתי כתלים כל שאין בכל פרצה יותר מעשר אמות שרי וע״ש בתוספות דדוקא אם היה העומד מרובה על הפרוץ הא לא״ה אסור כשהפרצה הוא בשתי כתלים וכ״כ הרשב״א בעבודת הקודש:

ט (ט) בפחות מעשרה וכו׳ - דלא נוכל לכנות הפרצה ההיא בשם פתח דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי ודוקא לענין פרצה אמרינן כן אבל אם עשה צורת פתח וכ״ש אם עשה שתי מזוזות ומשקוף ממש בודאי שם פתח עליה ושרי:

י (י) אסור - ומסתברא דאם היה הפרצה פחות מאמה אין להחמיר [פמ״ג] אכן בעה״ק להרשב״א מצאתי דמשלשה טפחים ועד ארבעה צריכה שני לחיים ואם היה ארבעה אין לה הכשר עד שימעטנה מארבע וכו׳ ע״ש:

יא (יא) וכן בית וכו׳ - כלומר דלא תימא שאני בית דאע״פ דאין להתיר מחמת פתח מפני שהוא בקרן זוית מ״מ איכא משום פי תקרה שעל גבו יורד וסותם קמ״ל דפעמים ליכא משום פי תקרה ומפרש היכי דמי:

יב (יב) עד שנשאר באלכסון אסור - דבזה שאין הקירוי שוה לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם:

יג (יג) אפילו ביותר מעשרה - ואפילו אם היה זה ג״כ במלוא כל הכותל שלא נשארו גיפופין כלל והנה בדברי המחבר לא נתבאר אם דוקא בדופן אחד כשהוא פרוץ אמרינן פי תקרה יורד וסותם או אפילו בשתי דפנות משום דלא פסיקא ליה ד״ז כדמשמע בב״י אכן הרמ״א בהגהתו העתיק לדינא דברי הטור דסתם כשיטת הפוסקים דס״ל דאפילו פרוץ שתי מחיצות אמרינן פי תקרה יורד וסותם וכדלקמיה:

יד (יד) שלא וכו׳ משופע - ר״ל דלא אמרינן דיורד וסותם רק כשהתקרה חלק אבל לא כשהוא משופע כעין גגין שלנו שעומדים בשיפוע אם לא היה תקרה תחתיה:

טו (טו) וי״א וכו׳ - וכן הלכה כמו שכתבתי בבה״ל:

טז (טז) דבעינן וכו׳ ארבעה טפחים - ר״ל דאז אמרינן פי תקרה יורד וסותם ולא דמי לקורת מבוי בעלמא דסגי בטפח דקורת מבוי אינו אלא להכירא בעלמא אבל כל היכי דבעינן מחיצה אז צריך שיהא בה דוקא ד׳ טפחים ואז אמרינן פ״ת יורד וסותם:

יז (יז) אם יש כאן ב׳ מחיצות שלימות - פי׳ והמחיצות הנסתרים נשאר עליהם הקירוי שלא נסתר עמהם:

יח (יח) זו כנגד זו לא - דאז הלא נראה מפולש ואין פי תקרה מועיל לזה:

סימן שסב

א (א) אלא לצניעות - כגון מחיצה שעושין לנוח שם לשעה חוצב אבנים והבנאים ושאוכלין ועומדים שם לשעה בהצנע דאין זה מחיצת דירה אלא מחיצת הצניעות:

ב (ב) או לשמור מה שבתוכה - שעשויה להניח שם פירות וכלים וכיוצא בהן ועיין בה״ל:

ג (ג) היא מחיצה לטלטל וכו׳ - ר״ל שע״י היקף המחיצה מותר לטלטל בכל תוך שטח המחיצה אם איננה יותר מב״ס ומש״כ הלכך אילן וכו׳ כונתו על מה שסיים לבסוף אבל יותר מבית סאתים וכו׳:

ד (ד) אינם גבוהים שלשה וכו׳ - דהוי כלבוד לארץ:

ה (ה) הוא גבוה וכו׳ - וה״ה אם אין גבוהין עשרה טפחים במקום שמחוברין לאילן אלא שבאמצע גבוהין י״ט שעשויה כקשת אך בין כך ובין כך צ״ל ג״כ רחב ד״ט במקום שגבוהין י״ט דאם הוא רחב ד״ט רק במקום נמוך מזה הו״ל כרמלית:

ו (ו) ומותר לטלטל בכולו - היינו אפילו במקום שאין גבוה י׳ טפחים דהו״ל חורי רה״י וכרה״י דמי וכנ״ל בסי׳ שמ״ה ס״ד:

ז (ז) והוא שימלא וכו׳ - היינו דע״י המילוי מתחזק המחיצה שלא תתנדנד ע״י הרוח ואפ״ה בעינן ג״כ קשירת הענפים בארץ בשביל זה:

ח (ח) אבל יותר וכו׳ - כגון שהיה ענפיו ארוכין מאוד או שהיו הרבה אילנות סמוכין זה לזה:

ט (ט) אפילו נטעו לכך - להסתופף בצלו:

י (י) שאינו עשוי לדור - ואם מילא הקש לשם דירה ממש אפילו לא נטע האילן לכך אם רוב הדופן מן הקש הוי מוקף לדירה [מ"א וש"א ועיין בתו"ש]:

יא (יא) תל שגבוה חמשה - טפחים מן הארץ וה"ה חריץ שעמוק ה' טפחים ועשה על שפת החריץ מחיצה גובה חמשה מצטרפין להחשב מחיצה של עשרה טפחים:

יב (יב) שעשה עליו - היינו על שפת התל:

יג (יג) חשיבה מחיצה - שמצטרף גובה התל להמחיצה להשלים העשרה טפחים:

יד (יד) לטלטל - דתוך המחיצות מחשב כרה"י גמור שיהא מותר לטלטל בתוכה:

טו (טו) ולכל דבר - היינו גם לענין הפסק שני חצירות כמבואר לקמן סימן שע"ב סעיף ו':

טז (טז) כשירה - ואפילו לא סמכו עליה מע"ש:

יז (יז) בשבת כשרה - ואפילו לא נעשית ג"כ לשם מחיצה [גמרא]:

יח (יח) בשוגג - היינו שלא ידע שהיום שבת או שהיה שגגת מלאכה. ואם צוה ראובן לשמעון לעשות מחיצה כדי לטלטל בה או שידע ששמעון עושה בשבילו והיה ניחא ליה שתעשה כדי שיוכל לטלטל בה משמע מלשון הרמב"ם דשוב אסור לראובן לטלטל בה אף ששמעון עשאה בשגגה דלדידיה נחשב כמזיד:

יט (יט) אבל לא להתיר וכו' - משום קנס ואסור גם לכל אדם לטלטל ע"י זו המחיצה באותו שבת:

כ (כ) שלא היתה שם וכו' - וה"ה כשהיתה ונסתרה קודם שבת [מ"א ותו"ש]:

כא (כא) והסירה - לרבותא נקט וכ"ש כשהוסרה ממילא:

כב (כב) כגון שנים וכו' - היה יכול לצייר בפשיטות באיש אחד שהיה לו מחיצה גמורה שעל ידה היה המקום רה"י והסירה בשבת וחזרה ועשאה אלא בא לאשמועינן בשנים ושלשה אנשים דאפילו העירוב שביניהן לא נתבטל ומותרין לטלטל מזה לזה כשחזרו ונפרסו המחצלאות:

כג (כג) שהקיפו במחצלאות - ר"ל בחול ותקנו אותם באופן שלא ינידם הרוח כנ"ל בס"א ועי"ז נעשית שם רה"י:

כד (כד) ועירבו יחד - דאף שהמחצלת מפסיק ביניהם אפ"ה כיון שיכולין להשתמש זה עם זה דרך המחצלת דינו כאלו יש כותל ופתח או חלון ביניהם שהרשות בידן לערב יחד [הרא"ש]:

כה (כה) נגללו המחצלאות - שסביבותיהן ונתבטלו המחיצות:

כו (כו) אפילו במזיד וכו' - ודעת רוב הפוסקים דבמחיצה שנעשה על ידה בשבת רה"י לא אמרינן דחזר להתירו הראשון כשנעשה במזיד רק אם בלא"ה היה אותו המקום רה"י שהיה מוקף מחיצות ועשה מחיצה באמצע שעל ידה נתחלקו הדיורין וערבו כ"א בפני עצמה וכשנפלה אותה מחיצה נאסרו לטלטל מפני שאוסרין זה על זה אז אם חזר ועשאה אפילו במזיד אף דבעשיתו עבר על איסור תורה מ"מ חזר להתירו הראשון כיון שבלא"ה הוא ג"כ רה"י ואינה באה רק לחלק הדיורין וגם בזה דוקא כשכבר היתה שם המחיצה אלא שנפלה אבל אם לא היתה שם מחיצה ועשאה בשבת אף שהוא רק לחלק דיורין אסור:

כז (כז) וע"ל סימן שס"ו - סעיף ב' בהג"ה:

כח (כח) אף עליה - דאמרינן גוד אסיק מחיצתא ואפילו היא יותר מבית סאתים ג"כ מותר לטלטל שם דכיון דלמטה מוקף לדירה חשבינן כאלו למעלה ג"כ מוקף לדירה:

כט (כט) אלא בד' אמות - דבזה שכפאה לזופתה ביטל מחיצותיה מתורת דירה ולכן אף תחתיה אין מטלטלין בה אלא בד"א כיון שהיא יותר מב"ס וכ"ש למעלה:

ל (ל) בכלים ובאוכפות - אף שהם עתידים לינטל אחר השבת:

לא (לא) כגון של חבלים - המתוחים על יתדות התקועות בארץ:

לב (לב) עד סאתים - ולא יותר אפילו אם הקיף לדור ולהשתמש שם כיון שהיא מחיצה גרועה שתי בלא ערב וערב בלא שתי ועיין לעיל סימן ש"ס בבה"ל:

לג (לג) אפילו ליחיד בישוב - ר"ל אף שבישוב יכול להשיג ממה לעשות מחיצה טובה אפ"ה מקילינן בה עד ב"ס וכ"ש כשהוא בבקעה:

לד (לד) ובלבד שלא יהא בין חבל וכו' - ולפ"ז יכול לעשות מחיצה של עשרה טפחים בארבעה חבלים ואם בשלשה חבלים מחזיק עוביין יותר מטפח יכול לעשות מחיצה ע"י ג' חבלים כגון שמניח חבל התחתון בפחות משלשה סמוך לארץ וכן ממנו לחבל השני וכן ממנו להשלישי ובצירוף עוביין יהיה עשרה טפחים [ש"ס]:

לה (לה) ובין קנה לחבירו וכו' - ולא אמרינן בזה שפרוץ מרובה על העומד דלבוד כסתום דמיא:

לו (לו) ובלבד שיהו כפותים - היינו שהוא כופתה מבע"י ומניחה ואז מותר לטלטל עי"ז בשבת והטעם דבעינן כפיתה אחד שלא יברחו וגם דאל"ה יהיה הפסק בין חלל שבין רגלי הבהמה להארץ אבל כשהיא כפותה שוכבת בגופה על הקרקע ומיירי שיש עשרה טפחים בגובה אף כשהיא שוכבת:

לז (לז) בפחות משלשה - עיין בבה"ל:

לח (לח) חשובים מחיצה וביניהם רה"י - וכגון שהיו מוקפים מארבעה רוחות ומחיצה גמורה היא ומועלת אפילו בר"ה ועיין לקמן ס"ז בהג"ה. וה"ה דמחיצה כזו הוי הפסק לענין לדבר ד"ת נגד מקום שאינו נקי [אחרונים]:

לט (לט) והוא שלא ידעו וכו' - אף דבמחיצה כזו אין בה משום בנין בשבת מ"מ אסור כשידעו כדי שלא יבואו לזלזל באיסור שבת. ואפילו בדיעבד אסור ודינו כמחיצה הנעשית במזיד בס"ג:

מ (מ) לא יעשה מהם - ואם אדם אחר רשאי לעשות מהם מחיצה הוי ספק דשמא ירגישו בזה [מ"א בשם הב"י] ובא"ר מיקל בזה:

מא (מא) מחיצה עוד - ואפילו בשבת אחרת דמאחר שקרוב שירגישו הו"ל כמעמיד מתחלה לדעת ולא דמי לסעיף ו' דהתם מתחלה לא היה לו לחוש שידע ואפילו בפעם הראשון אם לא היה לו אנשים כדי צרכו והעמידן במקום אחד ואח"כ אמר להם שילכו והוא הולך ביניהם אסור שקרוב הדבר שירגישו ומה דאמרינן דגם כשהם מהלכין מותר הוא כשמהלכין מעצמן או שיש סיעה גדולה של אנשים שהולכין ואין ניכר מה שהוא הולך ביניהם:

מב (מב) שלא יעמיד אותם וכו' - שכשם שצריך שלא ידעו האנשים שמעמידים אותם למחיצה כך צריך שלא ידע האיש שמעמידים בשבילו בשעה שמעמידים אותם אבל לאחר שכבר הועמדו לכו"ע לא איכפת כלל במה שידע וכדלעיל בס"ו:

מג (מג) אלא יעמיד אותם אחר - והרשב"א חולק ע"ז ודעתו שגם הוא בעצמו מותר להעמידם ואין קפידא רק על האנשים בעצמן שעומדין למחיצה שלא ידעו שהועמדו לזה ועיין בא"ר שכתב שכן הוא ג"כ משמעות שארי פוסקים וכן עיקר:

מד (מד) להוליך שם תינוקות - והוא שאין התינוק יודע שחפץ זה הוא של אביו ולהנאת עצמו הוא מתכוין בהבאתו אותו שסבור שמצא חפץ בר"ה אבל אם יודע שחפץ זה הוא של אביו הרי הוא מתכוין מן הסתם בהבאתו בשביל אביו וצריך כל אדם למחות בתינוק זה שלא יביאנו וכ"ש שלא יוליכנו שמה כדי שיביאנו וה"ה אם החפץ הוא של אדם אחר והתינוק יודעו ומכירו ויביאנו אליו וכ"ז באחרים אבל אביו מצווה לחנכו ולגעור בו ולהפרישו כשרואהו מחלל שבת אפי' להנאת עצמו ואפילו באיסורי ד"ס כמ"ש בסימן שמ"ג וכ"ש שלא יוליכנו שמה כדי שיביאנו אפילו אין החפץ שלו [אחרונים]:

מה (מה) מרובה - אפי' שתי מחיצות שלמות [וגם הדופן שבה הלחי או הצוה"פ עשויה כדין] ובמחיצה השלישית היה הפרוץ מרובה נחשב אותה המחיצה כמאן דליתיה ואפילו כנגד העומד נחשב כפרוץ ונמצא שאין לו בס"ה כ"א ג' מחיצות אבל כשעומד מרובה מותר וי"א שאפילו העומד אינו מרובה מצ"א רק משני הצדדים מצטרפים אהדדי ומתבטל הפרוץ לגביה ואפילו אם העומד גופא שבשני הצדדים אינו במילואו אלא יש בכל אחד ג"כ פרצה אלא שהעומד רבה עליו נחשב עי"ז כאלו כולו עומד ומתבטל הפרוץ שבאמצע כגון שהיה שטח הרוח רוחב חמשה עשר אמה ונשאר בקצה הכותל אמה ונפרץ אמה ונשאר עומד שני אמות ואצלו פרצה גדולה של שבעה אמות ואצלו עומד שני אמות ועוד פרצה אמה ועוד פס אמה בקצה השני של הכותל נחשב זה כאלו עומד מרובה על הפרוץ:

מו (מו) פחותה וכו׳ - דהוי לבוד וכעומד דמי וע״כ אפילו אם בלא זה היה שם פרצה גדולה כגון שמחזיק שטח אותו הרוח י״א אמה והיה שם פרצה של חמשה אמות במקום אחד ובששה אמות הנותרים היה בכולן פרצות קטנות של פחות פחות מג״ט חשבינן אותן הפרצות כאלו הן סתומות ונמצא שהעומד מרובה:

מז (מז) משלשה טפחים - ואף דבפרוץ כעומד מבואר בס״ט דעד עשר אמות נחשב לפתח בפרוץ מרובה אפילו ע״י פרצות של ג״ט ג״כ אסור משום דהעומד מתבטל לגביה:

מח (מח) פרוץ כעומד מותר - דלא צריך שיהא העומד מרובה על הפרוץ אפילו אם שוין הם ג״כ מותר כיון שאין הפרוץ מרובה ואפילו כנגד הפרוץ מותר לטלטל דיש ע״ז דין מחיצה שלמה:

מט (מט) בין בשתי - שעומד ע״ג קרקע בגובה ויש חללים רחבים בתוך המחיצה עד שהפרוץ הוא שוה לעומד:

נ (נ) בין בערב - דע דכל מחיצה צריך שלא יהיה בתחתיתו חלל שלשה טפחים [דאם היה בו חלל ג״ט אפילו למעלה עשה השבעה טפחים בלא שום חלל דנמצא שהעומד מרובה על הפרוץ או שהיה למעלה עשרה טפחים שלמים ג״כ לא מהני דהו״ל מחיצה שהגדיים בוקעין תחתיה] וכן אם המחיצה היה למטה גובה ששה טפחים והרחיק שלשה טפחים שלמים והעמיד למעלה עוד פס והשלימו לעשרה טפחים ג״כ לא מהני אף שהעומד מרובה על הפרוץ דאתי אויר של חלל ג״ט שתחת הפס ואויר שלמעלה מן הפס עד לרקיע ומבטלי ליה להפס שבאמצע וכן אם עשה למטה בתחתיתו ג״ט וכן למעלה ג״ט ובאמצע נשאר רוחב ד״ט חלל אף שבס״ה יש עומד של ששה טפחים ומרובה הוא על החלל שבינתים לא הוי מחיצה דאתי אוירא דלמעלה והאויר ד״ט שבאמצע ומבטלי ליה להשלשה טפחים אבל אם עשה למעלה ארבעה טפחים ובתחתיתו שלשה טפחים ובאמצע נשאר ג״ט חלל בזה לא אמרינן דהאוירין מבטלי ליה להארבעה טפחים עומד שלמעלה שאחרי שהוא מרובה על האויר שתחתיו אין יכול האויר לבטלו דאדרבה האויר בטיל לגביה וכאלו סתום כולו דמיא והנה בזה הציור שציירנו העומד מרובה על הפרוץ ופרוץ כעומד לא משכחת לה בערב כמו שכתבנו בבה״ל והנה לשון זה של המחבר הוא נובע מלשון הטור ונראה דהטור לאו דוקא נקט פרוץ כעומד לענין ערב ומשום שתי נקטיה ותדע דבפסקי הרא״ש לא כתב שם רק דעומד מרובה על הפרוץ מתיר בערב ועיין בבה״ל:

נא (נא) שלא יהא וכו׳ - דעי״ז נחשב כל הכותל כאלו אינו ואפילו העומד מרובה על הפרוץ:

נב (נב) אבל עד עשר - ועד בכלל:

נג (נג) אפילו וכו׳ - דשוב אין נחשב המקום ההוא לפרצה:

נד (נד) מותר - ואפילו כשכל הארבעה רוחות היה בהן פרצות כאלו:

נה (נה) ע״ג מותר - לטלטל בתוכן דכדפנות שיש בהן פתחים חשיבי:

נו (נו) והנ״מ בחצר וכו׳ - ר״ל שנפלו כותליה ועשה שם קונדסין בצורת פתחים ומפני שיש בהם דיורין דרך להיות שם פתחים הרבה לכך התירו:

נז (נז) ע״י צורת הפתח - לאפוקי אם היה ההיקף כתיקונו אלא שיש בה פרצות יותר מעשר מהני צורת הפתח אפילו בבקעה בארבעה רוחותיה אפילו אם היה הפרוץ מרובה על העומד:

נח (נח) לפרצה יותר מעשר - אבל בעשר מועיל אפילו פרוץ מרובה על העומד ואפילו בבקעה ואפילו כל הד׳ רוחות ע״י צורת הפתח ופעמים מועיל אפילו בפרצה יותר מעשר כגון ברוח שלישי של מבוי מהני צורת הפתח ואפילו לדופן כולו כשהוא מפולש כיון ששתי דפנות שלימות וכדלקמן בסימן שס״ד ס״א:

נט (נט) אא״כ עומד וכו׳ - ונכון לחוש לדברי הרמב״ם שגם דעת הסמ״ג והסמ״ק הוא כן:

ס (ס) קנה מכאן וכו׳ - אפילו אחד גבוה מחבירו הרבה והקנה העליון מונח בשיפוע:

סא (סא) וקנה על גביהן - וה״ה ע״י חבלים:

סב (סב) אפילו אינו נוגע בהן - דאמרינן גוד אסיק והקנים עולים עד החבל וכגון שהחבל קשור למעלה לאיזה דבר:

סג (סג) ויהיו מכוונים וכו׳ - ר״ל ששני הקנים יהיו מכוונים ממש נגד הקנה העליון ולא מרוחק ממנו אפילו כל שהוא ואפילו אם קנה אחד לא היה מכוון כנגדו אלא רחוק כל שהוא פסול והטעם דאפילו אם נימא גוד אסיק הלא יהיה הקנה העליון מן הצד ולא מהני וכדלקמיה. ואם שני הקנים שלמטה אינם מכוונים זה כנגד זה צריך לצמצם שקנה עליון שעל גבן יהיה ג״כ באלכסון מכוון נגד שני הקנים שתחתיו:

סד (סד) מן הצד - פי׳ שלא נתן העליון על שני הקנים העומדים אלא חברו להם מן הצד לפי שאינו דומה לפתח שהמשקוף ניתן על שתי המזוזות. ודע דמה שמקיל הט״ז אפילו עשאו מן הצד אם עשאו בגובה הקנה בשוה עם הקנה ממש שאין הקנה העומד בולט למעלה מן החבל כל האחרונים חולקין עליו וס״ל דבעינן שיהיה החבל ע״ג הקנים ממש. ואם הקנה שלמעלה תחוב בין קנה לקנה שנחקק קצת בקנים כעין שעושין האומנים והקנים עודפין למעלה על גב הקנה שמונח ביניהם מסתפק הפמ״ג ומצדד בזה להחמיר אבל אם אין הקנים עודפין למעלה אלא שחקק רק מעט באמצעיתן להניח החבל בתוכו שיהא מונח בטוב ולא ישתלשל למטה שפיר דמי דמיקרי זה על גבו. וכן אם נועץ מסמר בראש הקנה וקושר בו החבל ש״ד דהא מונח מלמעלה נגד הקנה. ואם כרך החוט סביב הקנה מן הצד עד שבכריכתו העלהו על ראשי הקנים ג״כ כשר. אם יכול לסמוך על הטעליגראף במקום צוה״פ עיין בתשו׳ מאמר מרדכי סימן ל״א ובתשובת שואל ומשיב מהד״ק ח״ב סי׳ פ״ו ופ״ח ובתשובת בית שלמה ח״א סימן מ״א:

סה (סה) לא מהני - ואם העמיד קנה אחר תחת איזה מקום שהיה מן הצד כשר ומ״מ יש לשלוף קנה הפסול מפני הרואים:

סו (סו) גמי - ומ״מ אותו גמי צריך שלא ינטל ע״י רוח וכתב בספר מחצית השקל דמ״מ קיל קנה שעל גבן מקנה שבצדדים דאותן שבצדדים צריך ליזהר שלא ינידם הרוח [וכמו שכתב המ״א בסימן שס״ג סק״ד] כיון דהם משום מחיצה ומחיצה שהרוח מנידה לא מיקרי מחיצה אבל הקנה שעל גבן נהי דצריך ליזהר שלא ינטל ע״י הרוח אבל אי הרוח ינידו אין בכך כלום דעיקר המחיצה תלוי בשני הקנים העומדים מן הצד ויש מאחרונים שמחמירין בזה ולדידהו בשעושין העירוב ע״י חבל צריך למתחו בחזקה כדי שלא ינידו הרוח:

סז (סז) קודם שהתחיל להתעגל - ר״ל דלא מצרפינן מקום העיגול לגובה יו״ד טפחים שצריך להיות צוה״פ:

סימן שסג

א (א) מקום שיש לו ג׳ מחיצות - היינו כגון מבוי שפתוח לרוח רביעית או חצר שנפרץ אחד מכתליו ובין שפתוח לכרמלית או לר״ה:

ב (ב) אסרו חכמים לטלטל בו - שיעור ד׳ אמות וטעם שאסרוהו דכיון שרוח רביעית פתוח לגמרי דומה קצת לר״ה ואי נתיר בזה יבואו לטלטל גם בר״ה ועיין בבה״ל:

ג (ג) שום תיקון ברביעית - היינו כמבואר לקמן בסעיף ב׳ וג׳ לכל אחד כדינו:

ד (ד) שנפרץ - ר״ל למקום האסור לה:

ה (ה) במילואו - כלומר כל הכותל:

ו (ו) עד עשר אמות - ועד בכלל דאף דבעלמא קי״ל דאם נפרץ הכותל עשר אמות נחשב הפרצה כפתח הכא שכל הכותל נחסר לא נוכל לחשוב זה המקום לפתח:

ז (ז) במקום אחד - היינו בראש הכותל:

ח (ח) טפח מכאן וכו׳ - לאו דוקא טפח אלא די בשני משהויין וכנ״ל במעמיד פסין לכתחלה וכמו שכתב בב״י ועיין בבה״ל:

ט (ט) בגובה עשרה טפחים - וא״צ שיהיה שוה בגובה לשאר הכתלים מיהו בפחות מזה אין עליו שם מחיצה כלל:

י (י) כיון שהוא במילואו - האי במילואו לאו דוקא דאפילו אם נשתייר מהכותל ב׳ או ג׳ טפחים כל שהוא מיעוט לגבי הפרוץ צריך תיקון אלא אתי לאפוקי היכי דהעומד מרובה דבזה קי״ל דרובו ככולו והוי כסתום ואע״פ שאינו מחזיק ד׳ טפחים כל שהוא משהו יותר מהפרוץ סגי:

יא (יא) עד שיהא בה פחות מג׳ - פי׳ שיתקן הפרצה במקצת ולא ישתייר אלא פחות מג׳ דאז הוי כלבוד וכ״ש אם הפרצה לא היה אלא פחות מג׳ דאין צריך שום תקון מטעם זה:

יב (יב) אפילו אינה במילואה - האי לישנא לאו דוקא דאפילו העומד מרובה על הפרוץ ג״כ אסור דכאלו נפרץ כל הכותל דמי. וצוה״פ מהני אפילו כשהיא במילואה:

יג (יג) התירו בלחי - ואף דבחצר בעינן דוקא פס רחב ד׳ טפחים הכא הקילו חכמים והטעם שכל שהוא עשוי יותר לדירה ולתשמישי הצנע צריך מחיצות יותר גמורות ולפיכך החצרות שדרכן של בעלי בתים להשתמש בהן יותר בתשמישי הצנע ולאכול צריכות מחיצותיהן להיות יותר גמורות שיהיה שם רה״י עליהן מהמבואות שאין משתמשין בהן בתשמישי הצנע ולפיכך די במבוי בלחי ועיין לקמן סכ״ו שזהו דוקא כשאין רחב פתחו יותר מעשר אמות ועוד פרטים עי״ש:

יד (יד) כל שהוא - אפילו פחות מאצבע (אחרונים):

טו (טו) בפתח המבוי - עיין לקמן סל״א:

טז (טז) י׳ טפחים - מרווחים ולא מצומצמים [חידושי רע״א] ועשרה טפחים מהני אפילו למבוי שגבוה עשרים אמה:

יז (יז) ואפילו קשר וכו׳ - ומיירי שלא הודיעו שהעמידו לשם לחי א״כ בודאי ילך לו שלא יעמוד שם כל היום לכן בעינן דוקא קשר ויש מחמירין אפילו בהודיעו שמא ישכח וילך משם:

יח (יח) אם יש קצת כותל וכו׳ - אף דלא נעשה לשם לחי קי״ל דלחי העומד מאליו ג״כ כשר וכדלקמן בסי״א ע״ש:

יט (יט) רוחב טפח - עיין בבה״ל:

כ (כ) לחי דאי נשיב וכו׳ - וה״ה כשעושין צוה״פ דלא עדיף ממחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה שאינה מחיצה [תו״ש וש״א] ואפילו אין הרוח מפילו לארץ אלא מנידו כמ״ש בסי׳ שס״ב ס״א:

כא (כא) לא חשיב לחי - נ״ל דאם הלחי למטה אינו מתנענע כגון שקבוע במסמר או שקשור היטב להכותל ומחמת זה אינו מתנענע עד משך גבוה עשרה טפחים ורק למעלה הוא מתנענע ע״י הרוח מפני רוב גובהו כשר דדל מה שלמעלה נשאר ג״כ שיעור לחי:

כב (כב) צריך שלא יהא - י״א שהטעם משום דאתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטלין ליה ולפ״ז אם הלחי היה רחב יותר מג״ט כשר אף שהלחי היה רחוק ג״ט מן הכותל דהא הוי עומד מרובה על הפרוץ שבצדו ובכגון זה לא אמרינן אתי אוירא ומבטל ליה ויש אומרים דבכל גווני צריך להיות הלחי בתוך ג״ט לכותל ויש להחמיר:

כג (כג) הלחי - והיכי שקובע צורת הפתח למבוי דעת הרבה מהפוסקים שא״צ לדקדק שיהא בתוך ג״ט לכותל דצוה״פ מחיצה גמורה היא ויש פוסקים דס״ל דאין חילוק בין צוה״פ ללחי לענין זה ובשעת הדחק יש לסמוך להקל. ואם יש ארבעה טפחים בין צוה״פ להכותל דעת הח״א דצריך להעמיד לחי אצל הכותל ולדידי צ״ע גם בזה כמו שבירורתי בבה״ל ולכתחלה בודאי נכון לחוש להחמיר אפילו ברחוק ג׳ טפחים מן הכותל:

כד (כד) לחי אפילו שברים וכו׳ - ר״ל מדובקים ובלבד שיוכל לעמוד ברוח מצויה [לבוש]. ולאפוקי קורה דבעינן דוקא שתהיה חזקה כדי לקבל אריח וכדלקמן בסי״ז:

כה (כה) כשרים בו - וה״ה אבנים היוצאים מן הכותל ומובדלים זו מזו פחות מג״ט הוי לחי ממש והא שיהא בין כולן גבוה עשרה טפחים:

כו (כו) ולכן עושין לחי וכו׳ - דלא גרע משברי שברים דמותר בלחי וה״ה לענין צוה״פ דבעינן שיעשה לחיים מכאן ומכאן אם ירא שיפילם הרוח מותר לעשותן ע״י סיד מחוי בכותל מכאן ומכאן והקנה שלמעלה יהיה מכוון על גביהן. ומ״מ בעינן שיהי בו ממשות קצת עכ״פ כחוט אבל מראה סיד לבד או רושם בנתר שקורין קריי״ד או שאר צבע לא מהני [ט״ז וש״א]:

כז (כז) שלא יתמחה יותר וכו׳ - היינו ע״י כלבים וחזירים שרגילים להתחכך בכתלים ומוחקין מן הכתלים את מיחוי הסיד הסמוך לארץ ואז לא מהני שוב לא ללחי ולא לצוה״פ:

כח (כח) יותר משלש לארץ - האי לישנא לאו דוקא דאפילו נמחה רק שלש בצמצום ג״כ בטל ממנו שם לחי וכדלקמיה בסעיף יו״ד:

כט (כט) לחי שעשאו וכו׳ - בגמרא איתא דעושין לחי אשרה ומשמע אפילו לכתחלה. ואין להקשות נהי דבלחי כיון דאין צריך שיעור לא שייך בזה כתותי מיכתת שיעוריה וכדלקמיה מ״מ הא אסור בהנאה י״ל כיון דהלחי אינו אלא לצורך מחיצה ובה גופא לא משתמש במידי לא חשיב הנאה מה

שנהנה על ידה היתר טלטול [בית מאיר ע״ש]:

ל (ל) כשר - הטעם משום דכיון דלחי א״צ שיעור דבכל שהוא סגי וכדלעיל בס״ג אפי׳ מעצי אשרה מהני אע״ג דעצי אשרה עומד לשריפה וכמאן דשרוף דמי ומכתת כתות שיעוריה מ״מ הא לא בעי שיעור ואע״ג דהא מ״מ בעי עכ״פ שיעור בגובהו י׳ טפחים כיון דיכול לעשותו קו דק מאוד של כל שהוא לא החמירו חכמים בשיעור זוטא כי האי ועוד תירצו בזה דבלחי אפילו היה נשרף העץ לאפר והיה מגבל לאפר ומדבק לכותל ג״כ חשיב לחי ובלבד שלא יהא ניטל ברוח ולכן אין נפסל מחמת שעומד לשריפה:

לא (לא) ואינה נראית לעומדים בחוץ - כגון שהעמיד הלחי רחבו לצד ארכו של מבוי ולא משך קצה רחבו קימעא כלפי חוץ אלא השוה חודו החיצון לעובי כותל המבוי ודומה כמי שמוסיף על עובי הכותל ואינו נראה מבחוץ כלחי אבל חודו הפנימי נראה לעומדים שם בפנים כזה /במקור מופיע ציור/:

לב (לב) נגד חלל המבוי - כגון שנתן כל הלחי לחוץ המבוי וחודו הפנימי עומד אצל עובי הכותל אבל לא העמידו בשוה לשפת עובי הכותל של צד תוך המבוי דא״כ לא היה נראה כלחי אלא כמוסיף על הכותל אף להעומדים בר״ה אלא הרחיקו מזוית עובי הכותל של צד פנים והעמידו לשפת עובי של צד אחורי המבוי דעי״ז ניכר להעומדים בחוץ בר״ה נגד חלל המבוי שהוא לחי כזה /במקור מופיע ציור/:

לג (לג) לעומדים בפנים - ר״ל לאותן העומדים תוך המבוי אין הלחי נראית שאין עשויה בפנים:

לד (לד) הרחיק מהכותל שלש - אע״ג דכבר שנאו בס״ו חזר ושנאו לאשמועינן שהוא לעיכובא:

לה (לה) או שהגביהו מהארץ שלש - היינו אף דאית בלחי עשרה טפחים והטעם דלא עדיפא ממחיצה שנטולה שלשה טפחים מן הארץ דפסולה משום דהוי מחיצה שהגדיים בוקעין תחתיה דלא שמה מחיצה:

לו (לו) כשר - מטעם לבוד והוי כמלא זה המקום הפנוי:

לז (לז) שנזדמן לו שם מאליו - כגון שיצא בליטה מכותל המבוי בראשו בשיעור משך גבוה עשרה טפחים או שהועמד שם לאיזה ענין ואפילו לא קבעו הוא בעצמו אלא מעולם הוא שם ג״כ כשר דלחי משום מחיצה ומחיצה העומדת מאליה כשרה:

לח (לח) כגון שהיה שם לחי אחר וכו׳ - דהו״ל כאלו אמר ע״ז אני סומך ולא ע״ז והו״ל האי כאלו אדחי מתורת לחי [א״ז]:

לט (לט) כאלו סמכו עליו - ר״ל אע״פ שלא סמכו עליו בפירוש אכן אם בפירוש לא סמכו עליו כגון שלא טלטלו בשבת שעברה ע״י לחי זו ולא היה שם לחי אחר אינו מועיל לשבת הבאה עד שיסמכו עליו מע״ש בפירוש:

מ (מ) לחי העומד וכו׳ - שיעור דבריו כך הוא דהא דכתב בסי״א דלחי העומד מאליו וסמכו עליו מהני דוקא אם הלחי אינו בולט לרחבו של מבוי ד״א אבל אם הוא בולט ויוצא מכותל הבית לרחבו של מבוי ד״א אז נפק ליה מתורת לחי [משום שיש בו שיעור הכשר של אורך מבוי שהוא בד״א וכדלקמיה בסכ״ו] ושם כותל מבוי עליה וצריך לחי אחר לפתח המבוי להתירו אם לא שהמבוי אינו מחזיק רחבו רק ח׳ אמות דאז מותר בלא לחי אחר דהוי עומד כפרוץ וחשיב המבוי כסתום מכל הצדדין וכנ״ל בסימן שס״ב ס״ט:

מא (מא) מאליו - דאם העמידו לשם לחי אפילו רחב ד׳ אמות הוי לחי כמו שכתב בהג״ה:

מב (מב) ד׳ אמות - דד״א הוי שיעור כותל מבוי וליכא הכירא כלל דהוא לחי אבל עד ד׳ אמות נוכל לחשבו ללחי והוא דסמכו עליו מע״ש וכנ״ל בסי״א:

מג (מג) אפילו רחב ד״א - וה״ה יותר מזה והטעם דמשום דריבה בפתח המבוי בסתימתו לא גרע מלחי דעלמא [רש״י]:

מד (מד) המושך עם דפנו וכו׳ - לאורך המבוי:

מה (מה) שאין חודו של לחי מכסה וכו׳ - אלא קצר ממנו ונמשך להלאה לצד אחורי המבוי וכמו שציירנו לעיל בס״ט במ״ב:

מו (מו) עם חודו הפנימי - ר״ל שמותר ע״י הלחי להשתמש בכל המבוי עד חודו הפנימי של הלחי ולא יותר דאף דקי״ל בסימן שס״ה ס״ד דבין הלחיים מותר להשתמש הכא שאני דהא הצד השני קצר מזה שאין דופן כנגד הלחי:

מז (מז) ד״א נידון משום מבוי - דכיון דהוא ד״א שהוא בעלמא שיעור אורך מבוי יוצא מתורת לחי ונחשב לכותל מבוי וכן מבוי שעשה לאורך המבוי לפנים לחיים קטנים הרבה רצופים בפחות מג״ט זה אצל זה במשך ארבע אמות אינו ניתר המבוי בזה דכיון שהם בפחות מג״ט זה מזה חשובים כולם כלחי אחד שמחזיק ד׳ אמות ברחבו ויוצא מתורת לחי ונחשב ככותל ואין לחי למבוי זה. ומ״מ אם הלחי הראשון שעומד בקצה המבוי אינו עומד בשוה עם קצה המבוי אלא נמשך קצת מן המבוי ולפנים נידון משום לחי כיון שנראה מבחוץ:

מח (מח) ואסור להשתמש - דזה אסור אפילו הועמד לשם לחי ואינו דומה להנ״ל בסי״ב דמתירין שם כשהעמידו לשם לחי דהתם הלא העמיד הבליטה לרוחב המבוי ונסתם עי״ז פתיחתה וע״כ לא גרע מלחי משהו משא״כ הכא דהעמידו לארכו ומחזי כמוסיף עוד על הכותל:

מט (מט) בקורה - שעי״ז יהיה היכר שלא יבואו להחליף ולטלטל בר״ה גמורה וגם שלא יבואו לטלטל ממנו ולחוץ:

נ (נ) על ראש המבוי - ר״ל בקצה המבוי ואם העמידו באמצע המבוי עיין לקמן בסל״ב:

נא (נא) אבל אם נעץ וכו׳ - היינו שתחב שני יתדות בשני הכתלים מזה ומזה לצד ר״ה ומש״כ אפילו בסמוך לו היינו שהיתדות היו קצרות מאוד וממילא כשהניח הקורה עליהם היה סמוך להכתלים בלא שום הפסק בינתים אפ״ה פסול והטעם דקורה ע״ג כתלים בעינן שאין נראית שבא להכשיר המבוי אלא כשהוא תוך חללו של מבוי שאין דרך שום תקרה ושום קורה לתתה אלא ע״ג הכתלים ולא מבחוץ ודוקא קורה אבל לחי לא בעינן תוך חללו של מבוי אלא אפילו חוץ לחלל המבוי וכעין ההיא דסי״ג הנ״ל וטעמא דמלתא דלחי אפילו עומד בחוץ ניכר שבא להכשיר המבוי משא״כ בקורה וכנ״ל:

נב (נב) פסול - ואם נעץ שתי יתדות בקרקע סמוך לכותלי המבוי מזה ומזה מבחוץ והניח הקורה עליהן כשר מטעם לחי [עו״ש וא״ר וש״א]:

נג (נג) אבל אם לא וכו׳ - כאותו שנותנין קורה מכותל לכותל לחזק הכתלים וכל כה״ג:

נד (נד) אפילו סמכו עליה וכו׳ - ואף דבלחי קי״ל בסי״ב דאם סמכו עליו מע״ש מהני אפילו בעומד מאליו שאני התם דלחי משום מחיצה ומחיצה העומדת מאליה ג״כ הוי מחיצה אבל קורה משום היכר וכשלא הונחה לשם כך לא הוי היכר ועיין בפמ״ג שמצדד דאפילו היה הקורה רחבה ד׳ טפחים ג״כ לא מהני ועיין בה״ל:

נה (נה) צריכה שיעור - וכדלקמיה בסי״ז:

נו (נו) ולפיכך וכו׳ - וה״ה לכל דבר שצריך שיעור כגון מה שנזכר לעיל בס״ב פס של ד׳ טפחים בצד א׳ או טפח מכאן וטפח מכאן:

נז (נז) מעצי אשרה - שעבדה ישראל שאין לה ביטול או אפילו של עכו״ם וקצצה ישראל [דאי קצצה עכו״ם הלא נתבטלה ממילא וכדאיתא ביו״ד סימן קמ״ו ס״ו] ונטלה לזכות בה דעי״ז נעשה עכו״ם של ישראל דאין לה ביטול ולפיכך אמרינן דכתותיה מכתת אבל אם לא נטל הישראל לזכות בה הו״ל עכו״ם של נכרי דיש לה ביטול וכיון דיש לה ביטול לא אמרינן ביה כתותי מכתת אפילו קודם שנתבטל:

נח (נח) רחבה טפח - ואף שצריכה שיעור לקבל עליה אריח שהוא רחב טפח ומחצה יוכל לחבר כרביע טפח ממנו בטיט בכאן ורביע טפח ממנו בכאן [גמרא]:

נט (נט) לקבל אריח וכו׳ - ר״ל אריחים שכל אחד מהם מחזקת בארכו ג׳ טפחים וברחבו טפח ומחצה שוכבים עליה בכל ארכה כשיעור רוחב פתח אותו המבוי [ומ״מ אם היה רוחב פתח המבוי עשר אמות א״צ שתהא ראויה לקבל אריחים לכל ארכה ממש אלא דיה אם תקבל אריחים באורך ט׳ אמות ושני משהויין שהן י״ח אריחים לאורכן לפי שקורת ט׳ אמות ושתי משהויין מתרת במבוי של רוחב עשר אמות מדין לבוד דהיינו שלא תגיע פחות מג׳ טפחים לכותל זה ופחות מג״ט לכותל זה כדלקמיה בסכ״א] והטעם שצריכה לקבלת אריחים שאל״כ לא יהיה בה היכר כ״כ שסבורים בני ר״ה שלפי שעה הניחו שם אבל כשהיא בריאה וחזקה לקבל בנין כזה ניכר לכל שלקביעות בנין הונחה לשם:

ס (ס) שאין ברחבן טפח וכו׳ - דאל״ה היו המעמידין בעצמן תורת קורה עליהם וגם לא היה בארכן שלש כדי שתהיה הקורה לבוד להכותל וכמבואר הכל בסכ״ה:

סא (סא) ולקבל חצי לבנה - וכפי המבואר בסעיף י״ז:

סב (סב) אלא כדי לקבלה - דהא אין נותנין אריח עליה ובקורה הוא דבעינן קביעות כי היכי דתהוי הכירא מעליא אבל מעמידיה לא תלי הכירא בדידהו [רש״י] ולכתחלה נכון להחמיר כדעה הראשונה:

סג (סג) הקורה עגולה וכו׳ - ואף דהשתא כשהיא עגולה אינה יכולה לקבל עליה אריח אפ״ה כשרה דחשבינן אותה כאלו היתה מתחלקת לשנים [רש״י]:

סד (סד) נוטה חוץ למבוי וכו׳ - דכל אלו דברים שפוסלים בקורה:

סה (סה) רואים כל שאלו ינטל וכו׳ - והטעם דאמרינן לבוד:

סו (סו) ואם לאו פסולה - היינו דוקא באופן זה שקצת קורה העקומה הוא חוץ לשיעור הכשר מבוי אבל אם היא כולה בתוך המבוי כדין אפילו אם העיקום הוא הרבה יותר מג׳ טפחים כשרה דאמרינן רואין כאלו היתה פשוטה [כן מוכח מסתימת לשון הרמב״ם בפי״ז הלכה כ״ו ע״ש וכן משארי הראשונים אמנם בספר גאון יעקב וכן בחידושי אה״ע מפקפקין בזה עי״ש]:

סז (סז) ואינה נוגעת וכו׳ - ואפילו מרוחקת משני הכתלים כה״ג כגון שנעץ עץ באמצע המבוי והניח קורה עליה אמרינן לבוד משני רוחות:

סח (סח) פסולה - אלא יביא קורה אחרת או יראה למלא הריוח ההוא בחתיכת קורה:

סט (סט) דהיינו טפח - ר״ל שיהיו שניהן רחבין ביחד טפח:

ע (ע) ואין בין זל״ז ג״ט - חשבינן להו כאלו סמוכות זו לזו מטעם לבוד:

עא (עא) וי״א וכו׳ - ס״ל דלא שייך כאן להתיר משום לבוד דהא בעינן שיהיה הקורה ראויה לקבל אריח לרחבה וכשהן פרודות הרבה אין יכולת לקבל אריח עליהן:

עב (עב) בתוך טפח - דהא האריח לרחבו היא מחזקת טפח ומחצה וצריך שיהיה עכ״פ נסמך ממנו כרבע טפח על קורה זו וכרבע על השניה וא״כ לא ישאר פירוד ביניהן אלא כשיעור טפח ולא יותר:

עג (עג) היתה וכו׳ - כאן בא להוסיף רבותא על סעיף הקודם דאפילו אם לא היו שתי הקורות שאין בכל אחת לקבל אריח עומדות בשוה אלא אחת גבוהה מחברתה עד ג׳ טפחים ג״כ כשירה דאמרינן רואין וכו׳:

עד (עד) ואת התחתונה וכו׳ - ר״ל או את התחתונה [רש״י]:

עה (עה) ובלבד וכו׳ מעשרים - דאם היא למעלה מעשרים אז אפילו התחתונה סמוכה לה בתוך ג׳ טפחים לא אמרינן כאלו היא למטה מעשרים כיון דעתה עומדת במקום פסול וכן אם התחתונה למטה מיו״ד והעליונה סמוכה לה בתוך ג׳ טפחים לא אמרינן רואין את התחתונה כאלו היתה עומדת בשוה עם העליונה כיון דעכשיו אין בה הכשר קורה:

עו (עו) בכוונה - ר״ל מכוונת והיינו דאפילו אם נחשוב שכבר עלתה זו למטה קצת והתחתונה עלתה למעלה קצת עד שנעשו זו כנגד זו בשוה לא יהיו אז מרוחקין רק פחות מג׳ טפחים דאז שייך לומר לבוד וכנ״ל בסעיף הקודם בדעה ראשונה:

עז (עז) ויש פוסלין - משום דס״ל דלא אמרינן רואין את העליונה וכו׳ ואע״ג דלקמן בהל׳ סוכה בסימן תרל״א פסק המחבר בפשיטות בס״ה דאם הסיכוך הוא מבולבל ואחד למעלה ואחד למטה דאם אין ביניהם ג״ט דאמרינן לבוד שאני הכא דבעינן שיהו ראויין לקבל אריח ובאחד למעלה ואחד למטה אין ראויין לקבל אריח [עו״ש] והיינו דאפילו אם גבוהות טפח אחד מחבירו ג״כ לא מהני ואפילו אם עומדות בשוה ממש ס״ל להדעה זו כדעה שניה הנ״ל דבעינן דוקא שיהא סמוכות אחד לחבירו לא יותר מטפח וכתב בא״ר דיש להחמיר כדעה זו:

עח (עח) מחצלת - שרצה ליפות כח ההיתר ופירס עליה מחצלת וגם קשרה לכותל שלא תנידה הרוח כדי שיהיה עליה שם מחיצה ג״כ:

עט (עט) פסולה - אפילו אם המחצלת בעצמה גבוהה עשרה:

פ (פ) ואינה נראית - א״כ לית כאן היכר:

פא (פא) קורה רחבה - ר״ל שהיא רחבה עשרה טפחים והו״א כיון שהיא רחבה כ״כ שם מחיצה עליה ולא שם קורה ומחיצה כשרה אינה דהא גבוה מן הארץ הרבה וכמו במחצלת קמ״ל דכשרה דמפני גדלותה לא נתבטל מינה שם קורה ומחצלת שאני דכיסה את הקורה ואינה ניכרת:

פב (פב) ונמשכת קצת למטה מעשרה - כמה אחרונים נתקשו בדבריו דמשמע מלשונו דבא לאשמעינן דאפילו קצת מהקורה הרחבה נכנס בתוך עשרה טפחים התחתונים של המבוי ג״כ כשר דאמרינן רואין את המקצת הזה כאלו אינו והקורה עומדת רק למעלה מעשרה כדין הכשר קורה המבואר בסכ״ו אבל באמה זה אינו דאם היה נכנס קצת מרוחב הקורה בתוך האויר של יו״ד התחתונים פסולה דבעינן שיהא החלל של המבוי עד הקורה עשרה טפחים דוקא:

פג (פג) עקומות על שני וכו׳ - ר״ל דהיו עומדות היתדות על שני הצדדים בשיפוע וראשיהם בולטות למעלה מגובה הכתלים:

פד (פד) ונתן הקורה עליהם - ר״ל ויש כאן שני ריעותות אחת דאינה מונחת הקורה על הכותל ממש ורק באויר מלמעלה על היתדות שנית דהקורה קצרה מאורך השטח שבין שני הכתלים:

פה (פה) ואין ביתידות טפח - דאי הוי היתדות רחב טפח לא איכפת לן במה שהקורה עצמה קצרה דהלא היתדות עצמן נחשבין כקורה:

פו (פו) כשרה וכו׳ - דבמה שאין גבוהים היתדות מכותלי המבוי ג׳ טפחים אמרינן חבוט רמי והיינו כאלו הקורה נחבט ונשפל אצל הכתלים ואף שעדיין קצר היא כיון שאין בנטייתן של היתדות שלשה וא״כ הקורה אינה רחוקה ג׳ טפחים מהכתלים אמרינן לבוד:

פז (פז) פסולה - דבשיעור שלשה לא אמרינן חבוט בקורה ולא לבוד:

פח (פח) כשאינו נמוך - ר״ל שאם הקרקע שבמבוי אינו נמוך מבפנים נגד הכתלים שיעור עשרה טפחים נחשב כאלו אין למבוי מחיצות דאין מחיצה פחותה מעשרה:

פט (פט) מרווחים - ובסיפא מצומצמות דאזלינן לחומרא בכל מקום לענין זה. ושיעור מרווחים יותר על מצומצמות הוא חצי אצבע לאמה:

צ (צ) יותר מעשר - דאם הוא יותר מעשר אין עליו שם פתח ולא מהני לזה לחי וקורה:

צא (צא) מצומצמות - ר״ל שמודדין לכל אמה את הששה טפחים מצומצמות וכן בסיפא לענין אורך המבוי דבעינן ד״א מרווחות נמי הכי הוא דמודדין טפחיו מרווחים וא״כ יתוסף על ד״א שני אצבעות וכנ״ל:

צב (צב) ארכו ד׳ אמות וכו׳ - דבפחות משיעור זה לא חשובה כמבוי אלא כחצר:

צג (צג) אלא בצורת הפתח - היינו דאפילו היה נמוך פחות מעשרה טפחים ג״כ מהני צוה״פ וכן ברחב מעשר אמות או שלא היה ארכו ד״א אבל הרבה אחרונים הסכימו לדינא דאם היה חלל המבוי נמוך פחות מעשרה טפחים לא מהני צורת הפתח דאפילו מחיצה לא מהני כל שאינו גבוה יו״ד וכ״ש צוה״פ בעלמא. אכן אם חלל המבוי היה גבוה עשרה טפחים ורק במקום פתח המבוי היה נמוך מעשרה בזה מהני צוה״פ והוא שהיה עשוי כדין דהיינו שהיו הקנים גבוהין יו״ד טפחים [הגר״א]. ודע עוד דאם לא היה ארכו ד״א דעת כמה פוסקים דדינו כחצר וע״כ ניתר ג״כ בפס ארבעה מצד אחד או שני פסין של משהויין משני הצדדין וכן סתם המחבר בעצמו לקמן בסל״ב והמחבר שכתב אלא בצוה״פ לאו דוקא נקט:

צד (צד) בגובה חללו וכו׳ - אבל אם גובה חללה של המבוי עד הקורה אינו אלא עשרים מצומצמות אע״פ שהקורה היא למעלה מעשרים כשרה:

צה (צה) אינו ניתר בקורה - דקורה משום היכר ולמעלה מעשרים אין היכר דלא שלטא ביה עינא אבל לחי שהוא סמוך לקרקע וסגי בגובה י״ט א״כ מה מזיק מה שהוא גבוה הרבה:

צו (צו) למעטו מכ׳ - וה״ה דיכול להשפיל את הקורה גופא ולהניחה בתוך חלל המבוי על יתדות היוצאים מן הכתלים למטה מכ׳:

צז (צז) בבנין רחב טפח - וה״ה עפר כשיעור זה וצריך ליזהר כשנדרס ברגלים שלא יתמעט מכשיעור ברחבו וה״ה לענין גובהו שלא יתמעט ויהיה יותר מעשרים:

צח (צח) ברוחב הקורה - דשיעורו טפח וכנ״ל בסי״ז. והטעם דמהני רוחב טפח דהא קיי״ל מותר להשתמש תחת הקורה והעומד על אותו מקום יוכל לראות את הקורה דהא על אותו המקום אינו גבוה יותר מעשרים ואית ביה משום הכירא:

צט (צט) צריך לחוק ד״א - והא דלעיל סגי בטפח שאני הכא דבפחות מעשרה טפחים לא מקרי דופן כלל וצריך לשויה דופן ולכך צריך דוקא כשיעור משך המבוי דהוא ד״א וכנ״ל בריש הסעיף אבל התם מקרי דופן אלא שהוא גבוה יותר מעשרים אמות ולהכי סגי בטפח כשיעור רוחב הקירה (רש״י):

ק (ק) לתוך המבוי - ואם חקק בפחות מזה צריך דוקא פס ד׳ או שני פסין שני משהויין כדין חצר וכנ״ל סוף ד״ה אלא:

קא (קא) על פני כל רחבו - דאם ישאר הפסק בין החקיקה ובין הכתלים לא יוכלו הכתלים להצטרף להן וכאין כתלים להמבוי דמי. אכן אם ההפסק בין החקיקה ובין הכתלים הוא רק פחות מג׳ טפחים י״ל דמהני [פמ״ג]:

קב (קב) שני חצרות - הטעם בזה משום דהא דהתירו במבוי בלחי וקורה מחמת דיש בו ריבוי דיורין ואין משתמשין בו בהצנע כ״כ לפיכך סגי בתיקון כזה משא״כ בחצר שאין מצוי בו דיורין כ״כ משתמשין בו בהצנע טפי לכך צריך הכשר טפי שני פסין או פס ד״ט ולכך ה״נ במבוי שאין בו שני חצרות פתוחין דיוריהן מועטין ועושין בו תשמישי הצנע ולכן לא סגי בלחי וקורה:

קג (קג) ויש חולקין - דכיון דיכולין לערב יחד דרך הפתחים נחשבו כחצר אחת וה״ה בבתים הפתוחים זה לזה וכתבו האחרונים דכיון שהוא מלתא דרבנן נקטינן לקולא:

קד (קד) ואוכל בביתו - לאפוקי אם דרך אכילתו בבית האב:

קה (קה) שיהא ארכו וכו׳ - שכן דרך המבוי להיות:

קו (קו) יותר על רחבו - אפילו משהו [וארכו מקרי דרך כניסתו למבוי ומה שאינו דרך כניסתו מקרי רוחב] דאם ארכו כרחבו הו״ל כחצר וכדלקמיה:

קז (קז) אחד מאלו - קאי על כל מה שמבואר כאן מן אין מבוי ניתר וכו׳ וכן הדין לענין כשלא היה אורך המבוי ד״א:

קח (קח) אינו ניתר וכו׳ - דדינו כחצר וע״כ צריך לזה פס ד׳ טפחים וכו׳ וכדלעיל בס״ב:

קט (קט) או צורת פתח - וזה מהני אפילו ברחב מעשר וכדלעיל בס״ב:

קי (קי) כל המבואות וכו׳ - בין סתום מצד אחד בין מפולש משני הצדדין בין רחב עד עשר אמות בין יותר מעשר אמות:

קיא (קיא) דכל המבואות שלנו וכו׳ - היינו משום דבמבואותינו אין בתים וחצרות פתוחות לתוכו ולכן אין ניתר בלחי וקורה כדין היתר מבוי ואף דבחצר סגי בשני לחיים משני הצדדים בלא צוה״פ מ״מ משום דלפעמים המבוי מפולש משני צדדין ואז בודאי צריך להחמיר בו שיצטריך צוה״פ אף באין בתים וחצרות פתוחות לתוכו מחמת שבראשה פתוח לר״ה או לכרמלית או שלפעמים רחב יותר מעשר דבזה אפילו בחצר צריך מדינא צוה״פ וכנ״ל בס״ב לכן הנהיגו תמיד לעשות צוה״פ. והנה לצד השני של מבוי אם אין רחב יותר מעשר אמות יש דעות בין האחרונים דדעת הרבה מהם דשם סגי עכ״פ בשני לחיים משני הצדדים ולא בעי צוה״פ וטעמם דממ״נ אם דינו כמבוי מפולש הלא גם בו קי״ל לקמן בסימן שס״ד דא״צ צוה״פ רק מצד אחד ובצד השני סגי בלחי אחד או קורה ואם דינו כחצר וכנ״ל הלא עכ״פ די בשני לחיים ויש מאחרונים שמצדדין דמצד המנהג יש לעשות בכל צד צוה״פ. ובודאי צריך לכתחלה ליזהר בזה אך במקום הדחק שנפסק החבל שע״ג הלחיים בשבת או כל כה״ג נראה דיש לסמוך עליהם להקל היכא שאין רחב יותר מעשר אמות אף דהוא פרוץ במילואו. והנה במבואות שלנו הנ״ל שאין בתים וחצרות פתוחות לתוכו אם הוא מבוי עקום יש דעות בין האחרונים אם צריך לעשות תיקון בעקמימותו כדין המבואר לקמן בסימן שס״ד ס״ג דיש לומר כיון דמעיקר הדין יש לו דין חצר אין צריך שום תיקון שם ודי במה שעושה התיקון בשני ראשיו ויש מחמירין בזה והמנהג להקל ודע עוד דהא דמבואר דבעיירות שלנו צריך צוה״פ היינו בעיירות שאינן מוקפות חומה או שמוקפין חומה והחומה נפרצה לר״ה או לכרמלית ביותר מעשר אמות אבל כשמוקף חומה והחומה לא נפרצה רק שצריך לתקן ולחלק בין מקום שהיהודים דרים שם ובין מקום שהעו״ג דרים שם כדי שלא יאסרו על היהודים לטלטל אין צריך לעשות שם צוה״פ רק די בפס רחב ד׳ טפחים או שני פסין של שני משהויין כשנפרץ שם במלואו ואינו רחב שם יותר מעשר אמות במקום שרוצה לעשות התיקון (אף שהמבוי באמצע רחב יותר מעשר אמות) כי העיר הזו יש לה דין חצר לגמרי. וכשלא עשה שום תיקון בין יהודי לעו״ג ג״כ הדין כאן כמו בחצר דמותר לטלטל בכלים ששבתו בתוכו אבל לא לבית ולא מבית לחצר:

קיב (קיב) תחת החבל וכו׳ - וכיון שהקנים שלמטה גבוהין עשרה טפחים א״צ עוד קנים למעלה לקשור החבל בהן אלא יכול לקשור החבל נגדן אפילו בגג למעלה מזה ומזה וכדקי״ל לעיל בסוף סימן שס״ב דהקנה של מעלה א״צ ליגע בקנים שלמטה. גם הא דמבואר לעיל בסוף סימן שס״ב דאין לקשור הקנה של מעלה או החבל מן הצד של הקנים רק למעלה על גביהן הכא כשקושר החבל למעלה על הגג באיזה קנה לא שייך לדקדק באופן הקשירה אם ע״ג או מצדו כל שהקנים שלמטה מכוונים תחת החבל כשר. אם יש גג שמפסיק בין גובה החבל להקנים שלמטה לא הוי צוה״פ בזה כיון שהגג מפסיק בין החבל להקנים ואין עושין צוה״פ בענין זה אלא צריך שיפתח נקב גדול בגג למעלה נגד הקנים בענין שיהיו הקנים מכוונים תחת החבל בלי הפסק:

קיג (קיג) שני קנים - על הארץ אבל כותלי המבוי אין נחשבין במקום הקנים. ואם איכא עמוד בכותל בולט נידון משום קנה אם סמך עליו מע״ש דלא גרע מלחי בסי״א. וה״ה כשיוצאים מהכותל חיפופים פחות פחות מג״ט עד פחות מג״ט סמוך לארץ יש לסמוך עליהם מע״ש לשם קנים של צוה״פ ובלבד שיהיו מגולים למעלה תחת החבל ויש מחמירין בחיפופים כאלה שאינם עשויים דרך מזוזת הפתח ולא חשיב פתח. אם מעמיד הקנים בתוך הבית או בתוך גדר המוקף מד׳ רוחותיו לאו כלום הוא ואפילו אם קנה אחד העמיד שם ג״כ לא מהני:

קיד (קיד) מכוונים תחת החבל - ואם משהו יוצא מן הצד פסול:

קטו (קטו) בתורת צורת פתח - ר״ל ומהני אפילו ביותר מעשר אמות:

קטז (קטז) שארכו יותר על רחבו - אפילו משהו [גמרא] וארכו מקרי דרך כניסתו. ואינו נידון משום חצר אלא אם ארכו ורחבו שוה או שרחבה יתר על ארכה [המ״מ]:

קיז (קיז) שאין ברחבו ג׳ טפחים - וכתבו המפרשים דאם אין בפתחו רוחב ג׳ א״צ תיקון אע״פ שבתוכו רחב הרבה, וכן להי״א דס״ל דבעינן דוקא רוחב ד׳ ג״כ מיירי שהיה רוחב ד׳ בכל הכתלים אבל היכי שמתקצר סמוך לפתחו א״צ תיקון אפילו תוכו רחב הרבה. והנה מהמחבר משמע דס״ל לעיקר כדעה ראשונה דהיכי שרחב ג׳ צריך תיקון ועיין בד״מ שחולק ודעתו דנוכל להקל בזה כדעה אחרונה עי״ש ולענ״ד נראה דאף אם נחמיר כדעה ראשונה דהיכא שרחב ג׳ צריך תיקון היינו דוקא היכא שמבפנים היה עכ״פ רחב ד׳ אלא שמתקצר בפתחו כנ״ל אבל היכי שבכולו אינו רחב ד׳ בודאי יש להקל:

קיח (קיח) כלה לים - ר״ל שהיה להמבוי שני צדדים מבתים וחצרות ושני ראשיה שממזרח וממערב אחד היה כלה לים ואחד היה כלה לאשפה שגבוה יו״ד טפחים מן הקרקע ועל כן אינו צריך כלום שגם הים נחשב למחיצה שעמוק יו״ד טפחים בשפתו והמים אינם מבטלין המחיצה כמש״כ סימן שנ״ו וכתב המ״א דהכא מיירי במקום שאין הספינות עוברות שם לנמל דאל״ה אתו רבים ומבטלי מחיצתא אבל כמה אחרונים פליגי ע״ז וס״ל דאפילו כשהספינות עוברות שם לא נתבטל עי״ז שם מחיצה משפת הים. [אכן כשראש אחד מן המבוי כלה לנהר ויש גשר עליו שמהלכין בו רבים לעבר השני משמע מכמה אחרונים דע״י הגשר מתבטל המחיצה וצריך לעשות צורת הפתח במקום הגשר]. וכל זה דוקא כששפת הים או הנהר היה עמוק עשרה טפחים אבל אם שפת הים והנהר משופע והולך אם כשהולך השיפוע ד׳ אמות עדיין אינו גבוה יו״ד טפחים אינה מחיצה דכקרקע שוה דמי:

קיט (קיט) אינה עשויה להתפנות - שהרי כל היום משליכין שופכיהן וזבליהן שם ולא תחסר גובהה אבל אשפה דיחיד אע״ג דהשתא גבוה יו״ד טפחים למחר ינקנה ויחסר גבהותה ואם נתיר עתה לטלטל יטלטל גם אח״כ כשיחסר גבהותה:

קכ (קכ) ואין חוששין וכו׳ - ר״ל שגם אין חוששין שמא יתקלקל המחיצה שלצד הים ונמצא שאין למבוי מחיצה רביעית:

קכא (קכא) יעלה הים שרטון - שכן דרך הים שמעלה חול ואבנים אצל שפתו ומתקצר ונעשה קרקע ברוחב פרסה ובטלי המחיצות ומטלטלי נמי במבואות כדמעיקרא [וכ״ז כשאין מדרון אלא במקום המים בלבד אבל אם יש על שפתו מדרון המתלקט עשרה טפחים מתוך ד׳ אמות ה״ז נחשב למחיצה בכל ענין] והסכימו האחרונים להחמיר כדעה זו ודוקא בימים אבל בנהרות לא חיישינן שיעלה שירטון ונחשב שפת הנהר למחיצה כשיש בגובהו יו״ד טפחים [אכן הנהרות שדרכן להתייבש בקיץ וכשמתיבשין אין במדרון שלהם גבוה יו״ד טפחים מתוך ד״א יש לאסור בלא תיקון אפילו כשלא נתייבש דחיישינן שיתייבש ולאו אדעתיה] ועכ״פ בעינן שיהא הנהר סמוך ממש לראש המבוי אבל אם הוא רחוק מהבתים יותר מעשר אמות צריך תיקון דאותו מקום הוי פרוץ ואם נקרשין בימות הגשמים בטלה אז המחיצה ואסור לטלטל ויש מאחרונים שסוברין דלא נתבטל המחיצה ע״י הקרישה. ואם שפת הנהר גבוה ומתלקט עשרה טפחים מתוך ארבע אמות עד מקום הקרישה בודאי יש להקל:

קכב (קכב) ואין כאן מחיצה - וע״כ צריך תיקון כשאר מבוי הפרוץ ברוח רביעית בצורת הפתח או בלחי או בקורה. עיר שמוקף סביבה חריץ שעמוק עשרה טפחים ורחבה ארבעה טפחים הוי כמוקף חומה סביבה וא״צ שום תיקון ואם יש גשר ע״ג החריץ שהולכין דרך שם למבואות העיר נתבאר למעלה שצריך לעשות שם תיקון:

קכג (קכג) שצדו אחד ארוך - ונמשך כותלו לר״ה יותר מכותל השני:

קכד (קכד) אפילו אין צד וכו׳ ארבע אמות - וה״ה אפילו פחות מזה ג״כ אין מניח אלא כנגד הקצר דוקא ולא באלכסון והטעם דקורה משום היכר עשויה כדי דלא ליתי למיחלף בר״ה ובאלכסון לא הוי היכר והיינו דאם יניחו באלכסון וישתמש בצד הארוך נגד הארוך שאין דופן כנגדו הרואה זה

יאמר שמותר להשתמש בר״ה לפי שאין אותו עודף דומה שיהא מן המבוי וזהו הטעם דהתיר אח״כ בשו״ע להניח הקורה בתוך המבוי באלכסון ששם לא יבואו עי״ז לטעות להתיר להשתמש בר״ה:

קכה (קכה) יעשה שם צו״פ באלכסון - וישתמש בקצר כנגד קצר ובארוך כנגד הארוך והטעם דצו״פ הוי כמו מחיצה גמורה ומחיצה גמורה בודאי מהני אפילו באלכסון ואפילו היה רחב פתח המבוי יותר מעשר אמות ג״כ מותר ע״י צוה״פ כדלעיל בריש סכ״ו אבל אם יעמיד לחי אחד אצל הארוך ולחי אחד אצל הקצר אינן מועילים להשתמש באלכסון ואפילו לא היה האלכסון יותר מעשר אמות שאף שהלחי אינו משום היכר בלבד אלא משום מחיצה מ״מ לחי שבצד הארוך אינו מועיל להתיר להשתמש אצלו הואיל ואין שם מחיצה כנגדו ואינו מותר להשתמש אלא נגד הלחי שעומד בצד הקצר שהוא מתיר רק נכחו ביושר. אמנם זהו דוקא במבוי שמותר בלחי אחד אבל בחצר שצריך שני פסין או במבואות שלנו שיש להן דין חצרות אפילו עד מקום הקצר ג״כ אינו מותר להשתמש אחרי שלא נוכל לצרף אליו הלחי האחר שאינו עומד נגדו וע״כ צריך ליזהר במקום שמעמיד שני לחיים שיעמידם בשוה זה נגד זה ולא באלכסון [ח״א] ובצורת הפתח מהני אפילו באלכסון וכנ״ל. כתב בחידושי הרשב״א דצוה״פ מהני אפילו היה צד אחד עודף על חבירו ד׳ אמות ויותר דהוא כמו מחיצה גמורה:

קכו (קכו) יכול להניח וכו׳ - עיין בט״ז שמצדד דדוקא אם באלכסון אינו יותר מעשר אמות דאל״ה אסור ועיין בבה״ל:

קכז (קכז) עד שיערבו יחד - ר״ל שישתתפו יחד. וטעם הדבר דהנה דרך המבואות לאחר שתקנום בלחי או קורה להשתתף כל הדרים במבוי יחד [דכשלא ישתתפו יהיו אסורים להוציא מהחצרות למבוי] וכיון שההרגל כן הוא שוב אסורים בני מבוי ליחלק לחצאין ולעשות כל אחד שיתוף בפ״ע דאסרי הני אהני משום דהוי כמבוי ששכח אחד מן החצרות ולא נשתתפה בו דאסרה אכולה:

קכח (קכח) ולא עשו וכו׳ - דכיון שלא עשו לחי ואין יכולין לטלטל במבוי א״כ אינם ראוים להשתתף יחד לכן אין בכחן לאסור על הפנימית ואפילו יש להם דריסת הרגל עליהם [פמ״ג]:

קכט (קכט) ממנו ולחוץ אסורים - דחשבינן כאלו המבוי הותחל מן הלחי ולפנים:

קל (קל) אבל אם עשו באמצע וכו׳ - בזה מתחלקים הרשויות מהדדי והוי כאלו מחיצה ביניהם ואין יכולין לאסור אלו על אלו ודוקא כשאין להם דריסת הרגל זה על זה כגון שיש להם פתח אחר אבל בלא״ה אפילו דלת לא מהני:

קלא (קלא) שני פסים - של משהויין משהו מכאן ומשהו מכאן. ואפילו חצר יכולין לחלק בכה״ג עיר המוקפת חומה וננעלו הפתחים בלילה ופתח אחד אין ננעל ומ״מ הוי כלחי ע״י פתח ההוא אין מערבין אותה לחצאין אבל אם נפרץ פרצה בטל הכשרה [ועיין סי׳ שס״ה ס״ב ע״י איזה פרצה בטל ההכשר] של העיר ויכולין לערב חציה ולהניח חציה:

קלב (קלב) וכל זה ביש וכו׳ - האי וכל זה קאי אמה שהכשרנו בהעמיד לחי באמצע המבוי כשלא עשו לחי בראש המבוי וקאמר דהוא דוקא שבחצי המבוי זה לבד ג״כ יש עליו שם מבוי דיש לו כל התנאים הצריך לזה [וכדמסיים השו״ע וכמ״ש לעיל בסכ״ו] הא לא״ה יש לו דין חצר וצריך פס משהו וכו׳ וכדלעיל בס״ב ולא קאי השו״ע באם עשו גם לחי בחוץ וערבו יחד דע״ז לא צריך שבאותו חצי המבוי יהיו לו כל הפרטים דמצטרף כל המבוי ביחד לזה [פמ״ג] וע״ש מה שכתב עוד בזה:

קלג (קלג) שהוא רחב כ׳ אמות - ומיירי שאינו רוצה לעשות צוה״פ בפתח המבוי דזה מהני אפילו רוחב המבוי כמה כדלעיל בסוף סכ״ו:

קלד (קלד) רחב ד״א - ובפחות מכאן לא מהני אע״פ שכל צד הוא פחות מיו״ד דאתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה משא״כ כשעושהו רחב ד״א כשיעור משך כותל מבוי וכנ״ל בסכ״ו אין אויר שמכאן ומכאן יכול לבטלו שאין אויר יכול לבטל כותל מבוי. ומש״כ ומעמידו באמצע היינו לארכו של מבוי:

קלה (קלה) כיון שאורך וכו׳ - וצריך ג״כ שלא יהיה הפס נמוך מעשרה טפחים וכדין כותל של מבוי וכנ״ל בסכ״ו:

קלו (קלו) בראשו - היינו שיגיע מכותל אחד של מבוי עד הכותל שכנגדו כדי להתיר שני הצדדים וה״ה שיכול לתקנן ע״י לחיים לחי מכאן ולחי מכאן או לחי באחד וקורה באחד [היינו שראש אחד על כותל המבוי וראשו השני על הפס] כשאר מבואות:

קלז (קלז) מונחת על הפס וכו׳ - לאפוקי אם הפס נמוך אף שהקורה מגעת מכותל זה עד הכותל שכנגדו לא מהני דהרי ע״י הפס נחשב כשני מבואות דהוא חשוב ככותל וא״כ כל מבוי אין הקורה שלו מונח רק על כותל אחד:

קלח (קלח) או תוך וכו׳ - דהוי כלבוד:

קלט (קלט) וכל תנאי מבוי - המבואר לעיל בסכ״ו דלא״ה דינו כחצר ואין קורה מועיל בו אלא שני לחיים של משהו בשני צדיו כמבואר לעיל בס״ב:

קמ (קמ) ומה שמן הפס וכו׳ - ר״ל חוץ תיקון הקורה שעושה בפתח המבוי צריך לעשות עוד תקון בסוף אורך הפס כדין מבוי עקום המבואר בסימן שס״ד סוף ס״ג ואפי׳ אין שם עשר אמות מן סוף אורך הפס עד כותל האמצעי:

קמא (קמא) מתעקמים ובאמצע פתוחים - צ״ל מתעקמים באמצע ופתוחים:

קמב (קמב) בשני ראשיהן לר״ה - וע״כ צריך לעשות צוה״פ בסוף אורך הפס עד כותל האמצעי כנגדו ודמי כמו שהיה עושה פס לאורך כל המבוי:

קמג (קמג) דאין לו דין מבוי עקום וכו׳ - דאע״ג דמבואר לקמן בסימן שס״ד במבוי עקום שעשוי כמין חי״ת אפילו אין מפתיחת עקימותו עד כותל האמצעי עשר אמות נמי צריך שם תיקון שאני התם דהוא עקום ממש אבל הכא יש לומר שע״י הפס נעשים כשני מבואות שמחולקים לגמרי עד סופם ואף דאין הפס מגיע עד כותל האמצעי מ״מ כיון דאין מן סוף הפס עד כותל שכנגדו יותר מיו״ד אמות נחשב כפתח ודמי כשני מבואות שמחולקים לגמרי אלא שיש פתח מאחד לחבירו משא״כ ביותר מעשר אמות א״א לומר דהוי כפתח וע״כ דינו כמבוי עקום ולדינא הסכימו האחרונים דהעיקר כסברא הראשונה ועיין בבה״ל:

קמד (קמד) יותר מעשר אמות - כצ״ל:

קמה (קמה) ויעשה פס רחב ג״א - דנעשה עי״ז עומד מרובה על הפרוץ שבצדו ונחשב כסתום ואע״ג דבעלמא קי״ל דפרוץ כעומד נמי שרי כמבואר בשס״ב ס״ט שאני הכא דהוא פרוץ גם מצד השני ובכגון זה דשוין אמרינן אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה:

קמו (קמו) וישאר פתח רחב עשר אמות - ומ״מ צריך לחי או קורה להתיר המבוי דלא עדיף משאר מבואות דעלמא. ונותן הקורה רק על שטח העשר אמות [וכן כשעושה הלחי יעמידו בראש העשר אמות] דמן הפסין ולהלן עד הכתלים ניתרין בלא״ה משום עומד מרובה על הפרוץ:

קמז (קמז) וכן כל כיו״ב - דהיינו שירחיק ארבע אמות מהכותל ויעשה פס של שש אמות [רש״י]:

קמח (קמח) וצריך ליזהר וכו׳ - אבל מן הסתם אין חוששין שמא ילכו בקטן ויניחו הגדול שחזקה אין אדם מניח פתח גדול ונכנס בקטן:

קמט (קמט) שאם עשה כן וכו׳ - ר״ל שעי״ז יתבטל תורת פתח מן הגדול ובטל הלחי או הקורה המתוקן בו ונמצא מבוי זה בלא תיקון:

קנ (קנ) לזוטא - עיין בחידושי רע״א שמתמה מאי מהני במה דעושה צוה״פ לזוטא אחרי שנתבטל תורת פתח מן הגדול והנכון כמו שכתב בספר תפארת שמואל שט״ס הוא וצ״ל לרבא והשתא אתי שפיר דאחרי שנעשה צוה״פ לא נתבטל שם פתח ממנו אף אם לא ילכו בו:

קנא (קנא) כשלם דמי - ר״ל וע״כ אין שייך לומר בזה אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה:

קנב (קנב) ומדרון לר״ה - שהיה קרקע המבוי גבוה מקרקע ר״ה והוצרך לשפע אצל פתחו לצד ר״ה:

קנג (קנג) או ששוה לר״ה וכו׳ - שהיה ר״ה גבוה מקרקע המבוי וכניסת המבוי נמי מן הפתח ולפנים גבוה כקרקע ר״ה ברוחב אמה או חצי אמה ואח״כ הוא נעשה מדרון לצד דופן האמצעי:

קנד (קנד) שמגביה עשרה וכו׳ - ר״ל שאם השיפוע ארכה ד׳ אמות אז כבר הוגבה הקרקע למעלה עשרה טפחים הוי כמחיצה אבל אם מתלקט יו״ד מתוך ה׳ אמות כמאן דליתא דמיא וכשאר קרקע דמיא דניחא תשמישתיה להילוך:

קנה (קנה) ואינו צריך שום תיקון - דאותו גובה שבצד הפתח הו״ל מחיצה אע״פ שהוא משפע והולך וזהו שמסיים רמ״א ובזה התל וכו׳:

קנו (קנו) ובזה התל וכו׳ - ואם כל העיר מוקפת תל ואח״כ בנו בה בתים אסור דלא הוי מוקף לדירה וכמש״כ סימן שנ״ח ס״ב וע״ש ס״ח דאפילו בנה מחיצות גבוה יו״ד על התל לא מהני ואם התל היה פחות מיו״ד טפחים והשלים עד יו״ד טפחים מהני דזה ההיקף הוי מוקף לדירה דנעשה אחר שנבנה העיר. וע״כ יכול לתקן אפילו אם היה התל סביב העיר כולו דהיינו שיפחות מהתל בשטח יותר מעשר אמות ברוחב עד שלא יהיה בגובה עשרה טפחים דבזה חשוב כפרצה ואח״כ ישלים זה השיעור ובזה מהני וכדלעיל בסימן שנ״ח ס״ב ע״ש:

קנז (קנז) כמחיצה - ואם יש סביב העיר חריץ עמוק יו״ד טפחים ורוחב ד׳ טפחים דהוי כמחיצה ונסתם החריץ ע״י עפר וצרורות אם אין הסתימה עולה ביותר מעשר אמות הרי הוא כפתח ואינו אוסר אבל אם הוא יותר מעשר אמות הרי הוא כפרצה:

סימן שסד

א (א) מבוי המפולש וכו׳ - ומיירי שאותו המבוי לא היה ברחבו שיעור ר״ה ועיין לעיל סימן שמ״ה ס״ח וטי״ת ובמ״ב שם:

ב (ב) צריך צורת הפתח וכו׳ - והטעם דע״י צורת הפתח נעשה כסתום במחיצה מההוא צד והוי כמבוי סתום מג׳ צדדין וסגי בצד השני בלחי או קורה:

ג (ג) וצדו השני לחצר וכו׳ - דכיון דהחצר יש לו מחיצות הרי אין המבוי מפולש וא״צ צורת הפתח אלא לחי או קורה כדי לחלק בין דיורי החצר למבוי שלא יאסרו אלו על אלו ויש מחמירין דדוקא לחי לצד החצר בעינן ולא קורה וכ״ז כשהחצר אינה רגילה במבוי זה כגון שיש לה פתח למבוי אחר אבל אם היא רגילה בו מכבר אפילו צורת הפתח ודלתות אינן מועילות להתיר שם אם לא נשתתפה מבוי זה עם שארי החצרות הפתוחות לו ואם נשתתפה בו א״צ לערב כלל כמ״ש בסימן שפ״ז:

ד (ד) אבל אם אינו וכו׳ - ר״ל כשאין להמבוי תנאין המבוארים לעיל ממילא דינו רק כחצר וע״כ אפילו אם היה מפולש משני צדדין לר״ה ורבים נכנסין דרך אותו החצר לר״ה אין צריך רק תיקון חצר משני צדדין דהיינו מכל צד שני פסין או פס רוחב ד׳:

ה (ה) ר״ה עצמה - דהיינו רחובות ושווקים הרחבים ט״ז אמה ומפולשים משער לשער וכדלעיל בסימן שמ״ה ס״ו ועי״ש בס״ח וטי״ת דיש עוד מיני ר״ה:

ו (ו) אלא בדלתות - מכאן ומכאן דעי״ז נעשית כחצר של רבים אבל צורת הפתח לא מהני [אפילו אם יעשהו משני צדדיו] ויש פוסקים דס״ל דסגי בדלת מצד אחד כשננעלת בלילה דאין זה ר״ה כיון שמונע רבים מלעבור משער לשער וסגי מצד השני בלחי או קורה וכמו בעלמא היכא שיש ג׳ מחיצות שלימות:

ז (ז) שננעלות בלילה - שעי״ז נתבטל ממנה שם ר״ה שאינה דומה לדגלי מדבר שהיה פתוח כל שעה:

ח (ח) וי״א וכו׳ - מדהעתיק המחבר דעה ראשונה בסתמא ודעה השניה בשם י״א משמע דדעתו כדעה הראשונה. והנה מדברי השו״ע מוכח דאין מערבין ר״ה כ״א בדלתות. ובעיירות שלנו שמנהג העולם לתקן ע״י צורת הפתח אף שרחובותיה רחבין הרבה ומפולשין משער לשער וגם פעמים רבות הולך דרך המלך תוך העיר ומדינא הוי ר״ה גמור עי״ז וכדלעיל בסימן שמ״ה וע״כ דסומכין על הי״א שבסימן שמ״ה דר״ה לא הוי אא״כ ששים רבוא בוקעין בו וזה אין מצוי [פמ״ג] אמנם באמת הרבה ראשונים חולקין על הי״א הנ״ל כמו שכתבנו שם בסימן שמ״ה וע״כ אף דאין למחות לאחרים הנוהגין להקל ע״י צורת הפתח שכן נהגו מעולם ע״פ דעת הפוסקים המקילין בזה מ״מ כל בעל נפש יחמיר לעצמו שלא לטלטל ע״י צורת הפתח לבד ועיין בביאור הלכה:

ט (ט) עקום כמין דלי״ת - והיה פתוח משני ראשיו לר״ה או לכרמלית:

י (י) כאלו היה מפולש - אחרי שעוברין מצד זה לצד זה לר״ה:

יא (יא) בעקמימותו - דהפילוש שהוא מפולש לחבירו דומה כאלו מפולש לר״ה ולכרמלית אותו מקום וע״כ צריך לעשות שם בעקמימות צוה״פ וכדמסיים:

יב (יב) ולחי או קורה בעקמימות - ואין להקשות מאי גריעה זה מאלו היה מפולש משני צדדיו ביושר דהיה די בצוה״פ מצד אחד ולחי או קורה בקצה השני די״ל דכיון דהפילוש שבאמצע נראה משני הצדדים צריך לסתמו שלא יראה לא מצד זה ולא מצד זה. והנה במבואות שלנו שיש להם דין חצרות כמבואר לעיל בסימן שס״ג סכ״ו ע״כ דעת כמה אחרונים דאף אם הם עקומות ומפולשות משני צדדיהן לר״ה א״צ שום תיקון בעקמימות כמ״ש לעיל בסימן הנ״ל במ״ב ס״ק קי״א ע״ש ונוכל לסמוך ע״ז להקל כמו שבירנו בה״ל:

יג (יג) בשני עקמימותיו - דחשבינן לכל עקמימות כאלו הוא מפולש אחרי שבם עוברין מצד זה לצד זה לר״ה. וה״ה שיכול לעשות שני צורות הפתח בשני ראשיו ושני לחיים בשני עקמימות:

יד (יד) הפתוחים אלו לאלו - ר״ל אף דדין מבוי עקום הוא בשני מבואות שראשיהן פתוחות לר״ה דוקא וכאן יש הרבה מבואות קטנים שנכנסות אלו באלו ואלו באלו ואין בהם פילוש לר״ה אפ״ה כיון שקצה מבוי האחרון פתוח לר״ה וכן תחלת מבוי הראשון חשובות כולם כמפולשין וצריך תיקון בכל עקמומית של כל אחד מהן:

טו (טו) העשוי כנדל - הוא שרץ שיש לו רגלים הרבה משני צדדיו ואינם מכוונים זה כנגד זה כן הוא מבוי זה שפתוחין לו מבואות קטנים הרבה משני צדדיו זה שלא כנגד זה:

טז (טז) וראשי השניים - צ״ל וראשם השניה והיינו שכל אחד ואחד מהמבואות הקטנות שראשו אחד פתוח למבוי הגדול ראשו השניה פתוח לר״ה וה״ה לכרמלית:

יז (יז) אפילו אין וכו׳ - מלשון המחבר משמע דגם במכוונים הפתחים של מבואות הקטנות זה כנגד זה ג״כ צריך תיקון במקום פתיחתן למבוי הגדול ואין לחשבן כמבוי אחד ארוך מפולש ביושר דהא מ״מ כל אחד כמבוי עקום הוא עם הגדול:

יח (יח) עושה לכל אחד וכו׳ - היינו בכל מבואות הקטנות שמצד זה וכן מצד השני וה״ה אם ליכא מבואות קטנות אלא מצד אחד של מבוי הגדול ג״כ צריך תיקון זה:

יט (יט) במקום פתיחתו וכו׳ - אזיל לטעמיה שפסק לעיל דמבוי עקום צריך תיקון במקום עקמימותו והכא כל אחת מהמבואות הקטנות בכלל מבוי עקום הוא שנכנס ממנה למבוי הגדול וממנו יוצא לר״ה:

סימן ששה

א (א) מצדו כלפי ראשו - פי׳ המבוי היה מתוקן בלחי או בקורה ונפרץ אחד מהכתלים שבצד ארכו כלפי ראשו סמוך ללחי או לקורה:

ב (ב) אם נשאר וכו׳ ארבעה טפחים - שעדיין נשאר שיעור חשוב במבוי לכן לא בטיל הפתח הגדול ואע״ג דבעלמא שיעור אורך מבוי לא פחות מד״א וכנ״ל בסימן שס״ג סכ״ו היינו אם נעשה מבוי בתחלה אבל כאן שכבר היה מבוי אלא שנסתר די בארבעה טפחים שנשאר ממנו:

ג (ג) והוא וכו׳ עשר - אמות דעד שיעור זה הוא בכלל פתח יתר מכאן חשוב פרצה וצריך לסתום או לעשות צוה״פ במקום הזה [ריטב״א]:

ד (ד) אסור אלא אם כן וכו׳ - דאע״ג דבפחות מיו״ד אמות מקרי פתח הכא חיישינן דלמא שבקי בני המבוי פתח המבוי וילכו בפתח זו לקצר דרכם ובטל ליה תיקון דלחי או קורה שהם צריכין להיות בפתח המבוי והוא אין שם פתח מבוי עליו:

ה (ה) פחות מג״ט - דחשוב כסתום:

ו (ו) נפרץ מצדו - היינו דלא נפרץ סמוך לראשו אלא בפנים ממנו וא״כ קשה דהיינו דינא דס״א דנשתייר פס ד׳ טפחים ולמה להמחבר למיהדר ולמיתני ותירצו האחרונים דסעיף זה אינו אלא פרטו ופירושו של הדין הראשון דכל שנשאר פס ד׳ בראשו הוי נפרץ שלא כלפי ראשו ומשום סיפא נקטיה והוי כאלו אמר בס״ב דהא דאמרינן בס״א דאם נשאר פס ד׳ מותר עד יו״ד אמות היינו אפילו לא נשאר מן הכותל ביסוד כלום ומיהו לא שרי אלא היכי דלא בקעי בה רבים:

ז (ז) שלא כלפי ראשו - וה״ה כשנפרץ בראשו ממש כגון שהמבוי סתום משלשה רוחות וקצת מרוח רביעית ותיקון המבוי היה ע״י לחי או קורה [שהיה מונח ממקום הסתימה עד הכותל שכנגדו] ונעשה פרצה במקום הסתימה שרי עד עשר אמות כל שעומד הנשאר מרובה על הפרוץ וי״א דהכא שיש פרצה ברוח רביעית בעינן שיהיה מונח הקורה דוקא על כותלי המבוי מקצה אל הקצה אבל רוב האחרונים הסכימו דמה שמונח על מקום העומד הנשאר כאלו היה מונח על כותל המבוי דגם זה שייך להמבוי ומה שיש פרצה בינתיים נתבטל לגבי העומד וה״ה אם עושה שם לחי די וא״צ לחי סמוך לבית:

ח (ח) אפילו לא נשתייר וכו׳ - ר״ל ואין עיכוב לעבור דרך אותו מקום אפ״ה לא גזרינן משום דלמא שבקי פתחא רבא ועיילי דרך אותו מקום ובטל פתח הגדול:

ט (ט) דלא בקעי בה רבים - פי׳ שהיה מקום מטונף או מקולקל בטיט ואין דרך רבים לעבור באותה מחיצה וכ״ש אם נשתיירו מן הכותל ביסוד ג׳ או ד׳ טפחים גובה ע״פ כל הפרצה דזה בודאי מעכב הילוך בני אדם:

י (י) אבל אי בקעי וכו׳ - דשוב אינו נקרא פתח רק דרך הרבים [לבוש] והנה בס״ג מבואר דלענין חצר תמיד שיעור פרצתו בעשרה אפילו בקעי בה רבים ומסתפק המ״א דלפי מה דמבואר בסימן שס״ג סכ״ו בהג״ה דמבואות שלנו דין חצרות יש להם אפשר דגם לענין זה דין חצרות יש להם וה״ה בעיר המוקפת חומה ונפרץ בחומתה פרצה בד׳ טפחים ובקעי בה רבים אם גם לענין זה יש לה דין חצר וסיים דיש להחמיר ועיין בספר בית מאיר שהאריך בזה וסיים דמדינא נוהג כל אלו הדינים במבואות שלנו:

יא (יא) צריך לתקנו שם - היינו שימעטנו מד׳ טפחים או שיעשה שם צוה״פ:

יב (יב) מבוי וכו׳ - מפני שסעיף זה יש בו הרבה פרטים לכן אקדים הקדמה קצרה והוא. ידוע מסימן שס״ד דמבוי המפולש לר״ה חמור משאינו מפולש דצריך בו צורת הפתח מצד אחד. ויבואר בסעיף זה אם מפסיק חצר בין קצה המבוי לר״ה ונפרץ החצר משני צדדיו כעשר אמות [ונשארו גיפופין מכאן ומכאן] דנמצא העומד במבוי רואה ר״ה כנגדו דלא היה לחצר דופן אחר כ״א דופן המבוי הנכנס בתוכו מהו דינו של המבוי וחצר אם מותר לטלטל בם אולי נידון המבוי מחמת זה כמפולש לר״ה [ויבואר בו שיש חילוק אם פרצת החצר שלצד ר״ה מכוון כנגד פרצת החצר שלצד המבוי אז נידון כמפולש ואי לא לא] וגם הלא אנשי החצר יכולין לאסור עליו אם לא ערבו יחד ואיך הדין לענין חצר הלא פרוץ לר״ה:

יג (יג) שנפרץ במילואו - לאפוקי כשנשארו בו גיפופין נידון כלחי ואין יכול החצר לאסור עליו אף כשלא ערבו יחד:

יד (יד) אם לא ערבו וכו׳ - נקט לא ערבו לרבותא דאפילו בזה דבמבוי אסור לטלטל וכדלקמיה אפי׳ הכי בחצר מותר ואין המבוי יכול לאסור עליו:

טו (טו) חצר מותר - דהפרצות שיש בכתליו לצד המבוי ולצד ר״ה כיון שאין בהם יותר מעשר אמות הוו כפתחים ובני המבוי ג״כ אין יכולים לאסור עליו כיון שאין להמבוי דריסת הרגל על החצר:

טז (טז) אפילו נפרץ נגד וכו׳ - ור״ל אף דלגבי מבוי איתא לקמיה דאם היה פרצתה מכוונת נגד פרצת החצר חשבינן ליה כמפולש לר״ה ואסור בכל גווני מ״מ לענין חצר לא מחמרינן בזה:

יז (יז) ואפילו בקעי בה רבים - אע״ג דלעיל במבוי פוסל בקעי רבים כאן לענין חצר לא משגחינן בבקעי רבים:

יח (יח) ובלבד וכו׳ - ר״ל בין הפרצה שלצד ר״ה ובין הפרצה שלצד המבוי דאז חשיבי כפתחים אבל אם היה הפרצה יותר מעשר אמות חשוב פרצה גמורה והרי נפרץ למקום האסור לה ואינו ניתר אלא בצורת הפתח וכדלעיל בסימן שס״ג ס״ב:

יט (יט) אפילו אינו כנגד - ר״ל אפילו אם הפרצה שלצד ר״ה לא היה מכוון נגד פרצת החצר שכנגדו וא״כ אין אנו יכולים לאסור לטלטל במבוי משום מפולש לר״ה אפילו הכי אסור מטעם חסרון העירוב וכמו שמפרש והולך ואסור אפילו לא בקעי רבים מר״ה למבוי דרך החצר:

כ (כ) שנכנסו כתלי המבוי בחצר - היינו שקצה כותלי אורך המבוי נכנסין להלן בתוך החצר ועי״ז נראו גיפופי החצר מכאן ומכאן שהם רק כותלי החצר משו״ה לא נוכל לצרף הגיפופין להמבוי אבל אם לא נכנסו לפנים חשבינן הגיפופים גם להמבוי ונחשבין כלחיים מכאן ומכאן ושוב אין החצר יכול לאסור עליו:

כא (כא) אינו מצד החצר - אלא באמצע החצר דאלו היה כן שכותל המבוי שוה באורך כותל החצר אפילו מצד אחד נראה כמבוי ארוך ומושך עד ר״ה שכנגדו ומפולש ואסור:

כב (כב) מצד השני כנגדה - דעי״ז נידון המבוי כמפולש ונמשך עד ר״ה שכנגדו:

כג (כג) של יחיד אסור - דשמא ימלך ויבנה בתים ברוחב החצר העודף על המבוי והו״ל מבוי נפרץ מצדו של חצר ואסור וכנ״ל:

כד (כד) כאלו נפרץ לכרמלית - וע״כ אפילו אם אין נכנסין כותלי המבוי בפנים בתוך הרחבה והגיפופין נראין מבחוץ אפ״ה אסור לטלטל בתוך המבוי דהשתא לרחבה גופא לא מהני הגיפופין להיות מותר לטלטל בה דהא כרמלית היא איך יועיל זה להמבוי. מבוי שפתוח רוח רביעית שלו לצד הנהר אם שפת הנהר שאצל הבתים הוא עמוק יו״ד טפחים או עכ״פ הוא משופע כ״כ שבתוך שיפוע ד״א עולה לשיעור יו״ד טפחים א״כ נחשב המדרון הזה למחיצה וא״צ שום תיקון דמיא לא מבטלי מחיצתא אבל אם מצד העיר אין משופע כ״כ אע״פ שמצד השני של הנהר הוא עמוק עשרה אם הוא רחב

יותר מעשר אמות בין הבתים למקום הזה פשיטא דאסור שהרי יש פרצה המפסקת בין המחיצה להבתים ואפילו בפחות משיעור זה אפשר ג״כ שיש לאסור שלא יעלה על דעתם שההיתר הוא מפני השפה שמעבר הנהר שמתלקט יו״ד טפחים מתוך ד״א ויבואו להתיר אף במפולש לגמרי בלי שום תיקון ועיין בבה״ל שביארנו שבמקום הצורך יש להקל בזה:

כה (כה) וכנגד הלחי - ר״ל בין שתיקון המבוי בקורה או בלחי מותר להשתמש כנגדם מיהו יש פוסקים דסוברים דוקא כשזה המקום שכנגד הלחי לא היה בו כשיעור ד׳ טפחים על ד׳ טפחים דאז בטל לגבי פנים ומותר להשתמש תחתיו וכן להכניס משם לפנים אבל כשיש בזה השטח דע״ד וכש״כ יותר נחשב זה המקום ככרמלית לענין שאסור לטלטל בו רק תוך ד׳ אמות וכן להוציא ממנו לר״ה או להכניס לרה״י אסור ויש פוסקים שאין מחלקים בזה וסוברים דאפילו יש בו דע״ד ג״כ בטל לגבי פנים:

כו (כו) אבל בפתוח לכרמלית וכו׳ - אע״ג דבעלמא כרמלית קיל מרה״ר מ״מ לענין זה אמרינן מצא מין את מינו וניעור פי׳ דכרמלית שבין לחיים אף אם לא היה בו שיעור כרמלית מתחלה שלא היה דע״ד טפחים מצא מין את מינו שחוצה לו וניעור משנתו ונתחזק להצטרף לכרמלית שבצדו ושם כרמלית עליו ואסור להשתמש תחתיו וגם להכניסו לפנים משא״כ בפתוח לר״ה שהוא אין מינו כלל אין מצטרף עמו ובטל לגבי פנים:

כז (כז) בין תחת הקורה - ובספר א״ר מצדד להקל להשתמש תחת הקורה אפילו פתוח לכרמלית וכן פסק בספר אבן העוזר ובפרט אם הקורה רחבה ד׳ טפחים ובריאה לקבל מעזיבה בודאי מותר אפילו פתוח לכרמלית דפי תקרה יורד וסותם וחשיבא מחיצה:

כח (כח) אע״פ שמותר להשתמש וכו׳ - ר״ל דדוקא על צד המקרה וההזדמן מותר לטלטל שם חפציו לעת הצורך אבל לא ישב שם בקביעות וחפץ בידו וכו׳ [מאמר מרדכי]:

כט (כט) תחת הקורה - וה״ה שלא ישב אצל הלחי [גמרא] ואפשר דכשיש בו צורת הפתח שרי דמקרי הכירא ומיהו בצוה״פ שלנו שגבוה מאוד בודאי אסור דלית הכירא ואפילו אם המבוי פתוח לכרמלית דהוא רק חששא במלתא דרבנן ג״כ אסור דשכיחא לאיתשולי [מ״א ומא״מ]:

ל (ל) דמידי דרבנן הוא - ואפילו במידי דאורייתא אי ידעינן שלא ישמעו לנו אין לומר להם אם לא דבר שמפורש בקרא בהדיא כדלקמן בסימן תר״ח ס״ב ע״ש:

לא (לא) שנטלו קורותיו או לחייו - ר״ל לחי או קורה שלו דאין במבוי אלא קורה אחד ולחי אחד וה״ה כשניטל צוה״פ לפי מנהגנו שאנו עושין צוה״פ:

לב (לב) אסור משם ואילך - לטלטל אלא בתוך ד״א וכן אסור להוציא מבית לשם ולא אמרינן כאן שבת הואיל והותרה הותרה כמו בסימן ש״ס ס״ב הואיל וליתנהו למחיצות:

לג (לג) מוקפת חומה מותר - דהרי ע״י החומה הויא כל העיר רה״י גמור ותיקון המבוי לא היה אלא כדי לסלק דיורי הנכרים מעליהן ולכן אף שנסתר תיקון המבוי בשבת מותר דהוי כשתי חצירות שלא עירבו יחד ונפל כותל המפסיק ביניהן דאמרינן שבת הואיל והותרה הותרה משום דמחיצות החיצונות קיימות וה״נ בכהאי גוונא. וכתב הט״ז דוקא ישבה ולבסוף הוקפה בסתם עיירות שלנו דאז הוי רה״י אבל אם הוקפה ולבסוף ישבה דיש עליה דין כרמלית מדרבנן ועשו תיקון במבוי להתיר הטלטול ונפל התיקון אסור דהרי מיחסרא מחיצתא ופתוח לכרמלית:

לד (לד) עומד ליסתר - כגון במקומות שמצויים נכרים שמקלקלים אותם בליל שבת וקרוב לודאי הוא שיקלקלוהו:

לה (לה) ואם ספק וכו׳ - אין עומד לסתור קאי:

לו (לו) אזלינן לקולא - דמוקמינן ליה אחזקתיה והשתא הוא דנשבר [ב״י]:

לז (לז) שנשתתפו בו - ר״ל שעשו רק שיתופי מבואות ולא עשו עירובי חצרות כל אחד בפני עצמו בחצרו ואעפ״כ מהני כדקי״ל לקמן בסימן שפ״ז דסומכין על שיתוף במקום עירוב:

לח (לח) הפתוחות לו - ר״ל שיש פתח או חלון שיכולין לטלטל ולהביא מזו לזו שלא דרך המבוי:

לט (לט) שאין פתוחות וכו׳ - ר״ל אפילו העומדות בצד חצר זו כיון שאין להם פתח או חלון לאותו חצר אסורות דליתא לעירוב גבייהו ולא מצי לאתויי להעירוב דרך המבוי כיון שנשברה הקורה. ודוקא כשנשבר תיקון המבוי בחול אבל נשבר בשבת שרי לטלטל בכל החצרות כיון שהעירוב היה קיים בין

השמשות ואפילו מחצר לחצר שרי בין דרך פתחים שביניהם בין דרך חורין דכיון שהותר במקצת שבת הותר לכל השבת וכדלקמן בריש סימן שע״ד ורק דרך המבוי אסור לטלטל:

מ (מ) אסורות - דע דאותן חצרות האסורות לטלטל אפילו בבית אחד אסור מחדר לחדר אם בכל חדר דר אדם אחד בפ״ע ואין לחבירו תפיסת יד בהן כמו שמוכח סי׳ ש״ע ס׳ ב׳ וג׳. וצריך להזהיר ע״ז במקומות שאין להם תיקון מבואות בעיר דאף בבית אחד לא יטלטלו שני שכנים הדרים בשני חדרים אם לא שעשו עירובי חצרות ביניהם וכן צריך להזהיר במקומות שיש שם לחי או קורה או צוה״פ ונשבר התיקון באותו מבוי של ביהכ״נ [שמונח שם העירוב וכה״ג] אם נשבר בחול שלא יטלטלו שוב בכל המבואות אפילו יש להם תיקון בפ״ע אא״כ הוא בענין שיכולין להביא העירוב אצלן מביהכ״נ. ודע עוד דבמקום שאין עושין תיקון מבואות בעיר צריך ליזהר שלא יעשו עירובי חצרות אא״כ יש עכ״פ באותו חצר שני בתים [וכן ה״ה שני בתים זה נגד זה ופירהויז ביניהם או שני חדרים הפתוחים לבית אחד] או בחצר הסמוכה להם בענין שיכולין להביא העירוב אצלם דרך פתח או חלון בשבת וכתבו האחרונים דבאופן זה שלא עשו תיקון למבואות לא יניחו העירוב בביהכ״נ כנהוג רק באחד הבתים ואם לא עשו כן אסור לטלטל אפילו בחצר בהכ״נ על סמך העירוב שמונח בבית הכנסת:

סימן שסו

א (א) שהרבה בתים - של אנשים מיוחדים:

ב (ב) מבתיהם לחצר - וה״ה מבית לבית בתוך החצר או בתוך המבוי אף שהמבוי מתוקן בלחי וקורה וטעם בכל זה דגזרו שלא להוציא מרשותו לרשות חבירו כדי דלא ליתי לאפוקי מרה״י לר״ה ובחצר גופא מותר לטלטל בכולו ואפילו מחצר לחצר נמי מותר דלא גזרו בזה רבנן וכדלקמן בסימן שע״ב:

ג (ג) שע״י כך וכו׳ - דעיקר דירתו של אדם במקום שפתו שם:

ד (ד) וכאלו כל החצר - וכמו שהסביר הרמב״ם וז״ל שיתערבו במאכל אחד שמניחין אותו מע״ש כלומר שכולנו מעורבין ואוכל אחד לכולנו ואין כל אחד ממנו חולק רשות מחבירו אלא כשם שיד כולנו שוה במקום זה שנשאר לכולנו כך יד כולנו שוה בכל מקום שאחז כ״א לעצמו והרי כולנו רשות אחד ובמעשה הזה לא יבואו לטעות ולדמות שמותר להוציא ולהכניס מרה״י לר״ה עכ״ל:

ה (ה) יושבי אוהלים וכו׳ - כגון שוכני מדבריות וכדומה:

ו (ו) או מחנה - מקום חנייה של אנשי חיילות ע״פ השדה שקורין בלשוננו לאגע״ר ועיין בה״ל:

ז (ז) שהקיפוהו מחיצה - ר״ל שהיה מחיצה גבוה עשרה טפחים מקפת סביב האוהלים והסוכות:

ח (ח) אין מטלטלין מאהל לאהל - וה״ה מאוהל לחצר דהיינו לאותו שטח שהוא בתוך המחיצה:

ט (ט) עד שיערבו - ומאותו טעם שכתבנו לעיל בס״א:

י (י) אבל שיירא - אורחת אנשים ההולכות דרך מדבר:

יא (יא) שהקיפוה מחיצה - ויש להם בתוך ההיקף אוהלים לכל אחד בפ״ע:

יב (יב) לפי שכולם וכו׳ - פי׳ דכיון שאין אותם אוהלים קבועים להם לדירה רק דרך ארעי בשעה שעומדים לפוש מעמידים אוהלים לא מיקרי חילוק דירות וכמו שכולם מעורבים בבית אחד דמי ועיין בבה״ל. ועיין בביאור הגר״א שהביא בשם מפרשים שחולקים ע״ז ודעתם דאוהלים שבשיירא צריכים עירוב ושבמחנה פטורים מעירוב אך שיירא לא מיקרי רק כשהוא פחות מעשרה ומעשרה ולמעלה נכללים בשם מחנה:

יג (יג) בתים וכו׳ - ששייכים לאנשים מיוחדים והטעם דלא גרע מיושבי אוהלים וכו׳ שצריכין עירובי חצרות שאף כאן הבתים קבועים להם לכל משך נסיעתם על הים ועיין במ״א וא״ר דדוקא כשיש בה איזה בתים השייכים לישראלים אבל אם אין בספינה רק בית אחד ושארי אנשים שוכנים בספינה עצמה א״צ עירוב כלל ומותר להוציא מן הבית לספינה ועיין בה״ל:

יד (יד) צריכין עירוב - ועי״ז יהיה מותר לטלטל מבית לבית ומבתים לספינה ובלא עירוב אסור בכל זה אבל בספינה עצמה מותר לטלטל בכולה כמו בחצר. וכן אותם ספינות שאין להם בתים אלא שרויים בספינה הרי הם כשרויים בחצר אחת שמותרים לטלטל בכולה בלי עירוב:

טו (טו) שיש לספינה מחיצות - של עשרה טפחים ודינה כרשות היחיד:

טז (טז) ואם וכו' מחיצות - של עשרה טפחים ומודדין מקרקעיתה ואע"פ שיש איזה טפחים במים:

יז (יז) אסור לטלטל בספינה - דהויא כרמלית ובאופן זה מותר לטלטל מן הים לתוכה ומתוכה לתוך הים דמותר לטלטל מכרמלית לכרמלית. כתב מ"א דאם יש בתים בספינה והספינה עצמה אין לה מחיצות של עשרה טפחים אסור להוציא מן הבתים לספינה דמרה"י לכרמלית קמפיק ועיין בבה"ל מה שהבאתי עוד בשם מ"א:

יח (יח) א"צ ליתן פת - שהרי אין העירוב אלא שיחשוב כאלו כולן דרין שם והרי הוא דר שם:

יט (יט) ואין צריך וכו' פרוטה - לאפוקי ממ"ד בגמרא עירוב משום קנין שבעה"ב מקנה להם ביתו עבור הפת ולפ"ז היה צריך שיהא בפת עכ"פ שוה פרוטה דליחשב ממון קמ"ל דלאו משום קנין הוא אלא שיתוף דירה בעלמא הוא ומזה הטעם ג"כ צריך ליתן דוקא פת ולא סגי בד"א כגון כלי וכי"ב שאינו מאכל דעיקר דירת אדם הוא במקום פתו כ"ז מתבאר בש"ס:

כ (כ) לאפוקי בית שער וכו' - דאע"ג שעשויין כעין בתים מ"מ הואיל והן דריסת הרגל לכל בני החצר לא חשיבי דירה:

כא (כא) מרפסת - מקום גבוה בחצר ובו מדרגות עולים בהם לעליות וזה המקום גבוה מוקף בבנין ודרין בו:

כב (כב) ד"א על ד"א - דאז הוא ראוי לדירה ואם הוא רחב יותר מד' אלא שהוא קצר בארכו ויש בו לרבע ד' על די יש דיעות בין הפוסקים אי מקרי דירה לפיכך מן הנכון להניח לכתחלה בבית אחר יותר גדול ועיין בה"ל:

כג (כג) ואפילו הוא של קטן - פי' שהבית שמניחים בו העירוב הוא של קטן וקמ"ל דלא תימא דצריך להקנות להם ביתו וקטן לאו בר אקנויי הוא קמ"ל דלא משום קנין היא אלא משום דירה וע"כ מותר להניח אפילו בבית קטן:

כד (כד) רגילים ליתנו תמיד - לאפוקי אם לא הורגלו עדיין לזה הבית אין להקפיד אם משנין לבית אחר:

כה (כה) אין להם לשנותו וכו' - ואפילו יש להם קצת טעם בדבר אם לא דיש להם טעמא רבא דאז מותרין לשנותו:

כו (כו) וליתנו בבית אחר - ואפילו מת הבעה"ב. ואפילו השני נותן מעות לבני החצר להניח בביתו ואפילו הוא ת"ח והראשון ע"ה. אם בתחלת הנתינה התנו לשנות מותר לשנות [כנה"ג] ויש מאחרונים שמפקפקין בזה:

כז (כז) מפני דרכי שלום - ענין דרכי שלום בכאן הוא משום חשד [גמרא] ופירש"י הואיל והורגל העירוב בתוך אותו הבית אם באת לשנות את מקומו הנכנסין לאותו הבית ולא יראו שם העירוב יחשדו לבני החצר שמטלטלין בלי עירוב ובתוספות פירשו דחשדא הוא שיחשדו לבעה"ב זה שגונב פת מן העירוב ולכך הוציאו אותו ממנו לבית אחר ומתוך כך יבוא לידי מחלוקת עמהם ולפירש"י בודאי יש להחמיר אפילו מכר בית לאחר שלא לשנות מקום העירוב אכן לפירוש התוספות אפשר לומר דעל הלוקח לא יבוא לידי חשד ע"י הוצאת העירוב מביתו אחרי שמעולם לא היה העירוב בידו והנה כ"ז בעירוב שדרכו להניח אותו בבית בחנם וככי"ב אבל דבר שצריכין ליתן מעות לזה יכולין לשנותו ליתן לאחר ואפילו אם להשני צריך ליתן ג"כ מעות. ובכל גונא אם עברו ונתנו בבית אחר אין מחוייבין להוציא משם ומיהו אם הנותן רוצה לחזור וליתנו במקום שהיה רגיל מתחלה הרשות בידו ומ"מ צ"ע למעשה [מ"א בשם כנה"ג]:

כח (כח) ואפילו קטן - והכל מטעם הנ"ל שאינו משום קנין שיהא צריך בר דעת להקנות ואע"פ שאין במעשה קטן כלום מ"מ העירוב נעשה ממילא כשהונח בבית ומ"מ ע"י עכו"ם אסור לקבצו לכתחלה דחשוד לגנוב ולהחליף טוב ברע:

כט (כט) ונ"ל הטעם וכו' - ר"ל אע"פ שבהכ"נ אינו ראוי לדירה מפני קדושתו שהרי הדירה הוא מקום האכילה ואסור לאכול בביהכ"נ אם לא הלומדים שם כמ"ש בסימן קנ"א מ"מ יש לקיים המנהג כמו שמסיים שעירובין שלנו יש להם דין שיתופי מבואות דהיינו שכל החצרות והבתים שבמבוי משתתפין יחד בעירוב זה ושיתופי מבואות א"צ להניחו כלל בבית דירה רק שיהא במקום המשתמר לבד כמ"ש בסימן שפ"ו:

ל (ל) וא"צ להניח בבית דירה - ולפ"ז שאין בהכ"נ נחשב לבית דירה חשבינן ליה רק כחצר השותפין ומותר לטלטל ממנה לחצר אחרת בלי ע"ח דכל החצרות רשות אחת כמבואר בסימן שע"ב:

לא (לא) בכלי אחד - שהרי עירוב שמו שיהיו מעורבים יחד ואם מניחו בשני כלים נראה שהם מופלגים ומחולקים זה מזה. ונראה לכאורה דדוקא אם כ״א נותן חלק בעירוב אבל אם אחד מזכה בעד כולם יכול ליתנו בשני כלים אכן מדלא הזכירו הפוסקים ד״ז משמע דס״ל דלא פלוג רבנן במלתייהו וצ״ע:

לב (לב) נתמלא האחד - ר״ל שבזה לא היה החילוק לשני כלים ברצונו אכן אם ידע מתחלה שהכלי לא יכיל בתוכו את כל העירוב והיה לו כלי אחר גדול מכלי זה שתוכל להכיל כל העירוב יש מאחרונים שמחמירין דהוי כחולק לכתחלה את העירוב לשנים:

לג (לג) בבית אחד - דעכ״פ היו שניהם ברשות אחת אבל לא בשני בתים. ואפילו אם אחד מזכה בהעירוב משלו בשביל כולם ג״כ יש ליזהר בזה וע״כ העירוב שמניחין בביהכ״נ בעד כל העיר יש ליזהר שלא להניחו רק בבית הכנסת אחת ויבחרו לזה הביהכ״נ היותר גדולה שבעיר [ש״ת בשם הח״צ]:

לד (לד) שלא יקפיד - ג״כ מטעם דעירוב שמו שיהיו מעורבין ומרוצין בו שלא ימחה אחד בחבירו ויהיה שותפותן נוחה ועריבה:

לה (לה) שום אחד מהם - וה״ה כשאחד מזכה לכולם צריך ג״כ להתרצות כשיבואו מבני החבורה לאכול ממנו שלא להקפיד עליהם:

לו (לו) שתיקן לצורך השבת - שהרי אם יבקש חבירו ממנו לא יתן לו. ואמנם אם פועל בעצמו בפירוש שאם ירצה אחד מבני העיר ששייכים להעירוב לאכול ממנו שלא יקפיד עליו מסתברא דמותר לערב בו:

לז (לז) בפרוסה - משום איבה שיבואו לידי מחלוקת שיאמר אני נותן שלימה ואתה פרוסה ואפילו ירצו כולם ליתן פרוסה חיישינן שיחזור הדבר לקלקולו ועיין בפמ״ג דמסתפק לומר דאפשר דאפילו בדיעבד לא מהני העירוב כשעשאו בפרוסה ואם עשאו מתחלה בשלימה ואח״כ לשבת אחרת נפחתה ונשתייר ממנה מעט עיין לקמן בסימן שס״ח ס״ד ע״ש:

לח (לח) כדי חלת - פי׳ אפילו אינו שלם שרי שהשכנים סוברים שניטל חלה מן הפת:

לט (לט) ואם נפרסה וכו׳ - ר״ל שנפרס מן הככר מעט:

מ (מ) אם אינו ניכר וכו׳ - הטעם אע״ג דבאמת אינה שלמה מ״מ כיון דאינו ניכר לא יבוא לידי מחלוקת:

מא (מא) היינו שכל העירוב ביחד וכו׳ - ר״ל דבזה ג״כ מקיים מה שתקנו חז״ל לע״ח שיהיה בפת שלם דוקא אבל גם הם מודים דיכול כ״א ליתן פת שלם ואפילו אם הככר של זה גדול משל חבירו ג״כ מותר וכן מודים ג״כ לדעה ראשונה דאין מערבין בפרוסה אפילו אם יתנו כולם פרוסות שוות:

מב (מב) מכל בית ובית מעט קמח - וה״ה כשנותנים מעות לקנות בהם קמח ואפילו אם לא נתנו איזה בע״ב ג״כ אין קפידא בדבר וכדמסיים לבסוף דכל אחד נותן קמחו לעירוב בשביל כולם:

מג (מג) וצריך ליזהר וכו׳ - אשמועינן דאף שמצטרפין יחד להביא פת שלמה למצות עירוב וס״ד דזה חשוב טפי ולא בעי שיעור קמ״ל:

מד (מד) ואע״פ וכו׳ - ר״ל וא״כ יש בני אדם שאין להם חלק בפת העירוב וא״כ יאסרו אלו על אלו:

מה (מה) דלא גרע וכו׳ ואדעתא דהכי וכו׳ - ר״ל אף הכא כשנתן כ״א מבע״ב מעט קמח להשמש בשביל כולם נתן ואע״פ שהנותן עירוב בעד חבירו צריך לזכות לו ע״י אחר כמו שיתבאר לקמיה בס״ט מ״מ כאן כשנותן כ״א קמחו להשמש לערב בו אנו חושבין כאלו נותנים לו שיזכה בו בשביל כולם ואין השמש צריך לזכות להם ע״י אחר או ע״י עצמו בפירוש ויש מי שאומר שאם לא זיכה השמש להם ע״י אחר או ע״י עצמו בפירוש אינו עירוב ונכון לחוש לדבריו לכתחלה [ובפרט אם השמש עשהו מקמח שלו בודאי צריך לזכות להקהל ע״י אחר] וכן נוהגין שהשמש נותן העירוב להרב בערב פסח שיזכה בו בשביל כל הקהל ואם חשכה ליל יו״ט ראשון ולא זיכה אין לזכות אלא על תנאי דהיינו שיאמר אם היום חול אני מזכהו לכל העיר ואם קודש אין בדברי כלום וכן יאמר למחר בליל יו״ט שני. וכ״ז אם היו״ט היה סמוך לשבת דאם יש ימי חול בינתיים ימתין מלזכות עד ע״ש ואם שכח גם בע״ש מלזכות עד שחשכה סומכין על הפוסקים הנ״ל דס״ל דמותר לטלטל אף בלי זיכוי כיון שכבר נגבה בשביל כולם [אחרונים]:

מו (מו) יכול לערב בפרוסה - דלא שייך כאן כלל משום איבה:

מז (מז) בפת אורז ועדשים - שדרך העולם לאפותו ולאכלו משא״כ בדוחן ועיין לעיל סימן ר״ח סקכ״ה במ״ב מה הוא אורז ודוחן:

מח (מח) בשביל כולם - אפילו שלא בפניהם:

מט (מט) ובלבד שיזכנו להם ע״י אחר - דעל ידי עצמו אינו יכול לזכות להם שכל זמן שהוא בידו לא יצא מרשותו:

נ (נ) ע״י אחר - דהיינו שיאמר לו קבל פת זה וזכה בה לכל בני החצר והוא יחשוב בהגבהתו בשביל כולם ואף שהם לא עשאוהו שליח לזה זכין לאדם שלא בפניו והוי כשלוחם:

נא (נא) טפח - ואפילו לדעת האומרים בח״מ סי׳ קצ״ח ס״ד בהג״ה דהגבהה אינו קונה בפחות מג״ט הכא בעירוב שהוא מדרבנן הקילו וסגי בהגבהה טפח. כתב הט״ז דה״ה אם הניחו להעירוב על ידו התלויה באויר צריך שיגביה ידו טפח ועיין בבה״ל:

נב (נב) ולכל מי שיתוסף מיום זה ואילך - דאל״כ לפעמים שיתוספו עליהם דיורים ויאסרו עליהם עד שיוסיפו עליהם אבל כשמכוין עליהם מתחלה ל״ל בה דהא שיעור שתי סעודות מהני אפילו לאלף וכדלקמן בסימן שס״ח:

נג (נג) וי״א שאע״פ וכו׳ - הלשון מקוצר דמעיקר הדין בודאי אינו כן אלא דבזמנינו יש לסמוך ע״ז מאחר דאנו נוהגין להניח עירוב על כל השנה מסתמא אנו מכוונין גם על אנשים שמתוספים במשך השנה וכן הוא הלשון באמת בב״י וכן כונת המחבר בכאן:

נד (נד) צריך להוסיף מחמתן - דשמא לא אמרו חכמים דשיורו בכל שהוא (כמבואר בסימן שס״ח) אלא באותן שהיו בתחלת הנחת העירוב וזכו אז אבל אלו שלא היו בתחלת הנחתו לא זכו אז ורק הם זוכין בשעה שיתוספו וכיון דבשעה זו כבר נפחת משיעורו א״כ א״א להם לזכות ומטעם זה לא מהני אף אם יתנה בפירוש ולכל מי שיתוספו ואין שום עצה רק שצריך לשמור שיהיה בו תמיד שיעור שתי סעודות:

נה (נה) ע״י בנו ובתו הקטנים - מפני שידן כידו וא״כ לא יצא הדבר מרשותו:

נו (נו) ולא ע״י עבדו וכו׳ - ג״כ מפני שיד עבד כיד רבו ולא יצא מרשותו עדיין:

נז (נז) אפילו הם סמוכין - ואע״ג דבאופן זה מציאתן לאביהן כמבואר בח״מ סימן ר״ע זה אינו אלא משום איבה שלא ימנע מהן מזונות אם תהיה מציאתן לעצמן אבל בנידון דידן שהאב רוצה לזכות ע״י לאחרים שפיר זוכים דכיון דגדולים הם יש להם יד בפ״ע:

נח (נח) אפילו הם קטנים - ואע״ג שאין קטן זוכה לאחרים בכל מקום הכא בעירוב שהוא מדרבנן בעלמא הקילו בעבדו ושפחתו ומ״מ לא רצו להקל אלא בעבדו ושפחתו אבל לא בבניו הקטנים וכדלעיל משום דידן ממש כידו:

נט (נט) וע״י אשתו - דכשנותן לה אחר מתנה ע״מ שאין לבעלה רשות בה מהני הרי דיש לה יד לזכות לעצמה ה״ה דיכול לזכות על ידה לאחרים:

ס (ס) ואפילו אין לה בית - נקט האי לישנא לאפוקי ממ״ד בגמרא דדוקא היכא דיש לה לעצמה בית בחצרה שאוכלת שם אז אמרינן מיגו דמהני הזכיה בעירוב בשביל ביתה מהני נמי לזכות לאחרים בעירוב בשביל בתיהם:

סא (סא) ויש אומרים וכו׳ - סבירא להו דדמיא עירוב לענין מציאה דכל היכא דס״ל לענין מציאה דאין לו יד בפ״ע ושייך לאביהן או באשה שמוצאת מציאה ושייך לבעלה ה״ה לענין עירוב אין להם יד בפ״ע ועדיין לא יצא מרשותו:

סב (סב) על ידי בנו ובתו וכו׳ - ר״ל לאחר שבגרה דיוצאת לכל דבר לרשותה אפ״ה כיון שסמוכה על שולחנו ומציאתה לאביה גם לענין עירוב אין לה יד לעצמה:

סג (סג) כל זמן שלא בגרה - דאז שייך מציאתה לאביה:

סד (סד) שמעלה לה מזונות - דאז מציאתה לבעלה:

סה (סה) או שאמר לה צאי וכו׳ - ומיירי במספקת מעשה ידיה למזונות דאי אין מספקת למזונות אין מציאתה לבעלה:

סו (סו) ואפילו יש לה בית - ר״ל ואוכלת שם המזונות שנותן לה בעלה וס״ד דמיגו דזכיא לעצמה בעירוב זה בשביל ביתה תזכה בעירוב גם לאחרים קמ״ל דלא והטעם דבאמת לעצמה אין צריכה עירוב כלל דנמשכת אחר בעלה כדלקמן בסימן ש״ע ס״ו וליכא מיגו:

סז (סז) אפילו הוא קטן - כיון דלענין מציאה יש לו יד לזכות לעצמו כשאינו סמוך על שולחן אביו:

סח (סח) שבגרה ואינה סמוכה - ר״ל דוקא באופן זה ולא כדעה הראשונה דס״ל דכשבגרה אפילו בסמוכה מזכה על ידה וכן בע״י אשתו דוקא היכא שאין מעלה לה מזונות דאז מציאתה לעצמה ולא לבעלה:

סט (סט) על דברי המיקל בעירוב - ר״ל בין קטן ואין סמוך על שולחנו או גדול אף שסמוך וכן בע״י אשתו אע״פ שמעלה לה מזונות:

ע (ע) שיש לו אשה וכו׳ - שעושה הכל ע״ד עצמו ולא ע״ד אביו:

עא (עא) ואינו צריך להודיע - דזכין לאדם שלא בפניו:

עב (עב) בני חבורה וכו׳ - אשמועינן בזה שני דברים אחד אע״ג שלא הניחו לכתחילה לשם עירוב גם דאפילו אותו הפת לא היה מתחלה של כולם כ״א של בעה״ב לבד שזימנן לסעוד משלו ולא הקנה להן אותו פת בפירוש אפ״ה כיון שזימנן לאכול עמו ויכולין לאכול לדעתם הרי הוא כאלו נשתתפו בו עמו ויש להם בו זכות וע״כ אם הוא קיים עד לאחר בין השמשות סומכין עליו משום עירוב:

עג (עג) הפת שעל השולחן וכו׳ - לכאורה בעינן שיהיה אז עדיין אצלם פת אחד שלם וכנ״ל בסעיף ו״ו או אפשר כיון דלא הביאו פתם אלא בעה״ב זימנן לסעוד משלו דינו דומה להא דס״ז וכן משמע בתו״ש אבל באמת יש לחלק ביניהם וצ״ע:

עד (עד) אבל בחצר לא - דחצר לאו בר דירה הוא:

עה (עה) וה״ה אם יש להם וכו׳ - דין זה הוא זו ואצ״ל זו ובתו״ש כתב דקמ״ל דסומכין עליו בחזקת שהוא קיים אע״פ שאין יודעין בעצמן משום דמוקמינן ליה אחזקתיה:

עו (עו) סומכין עליו משום עירוב - ומשום שיתופי מבואות יכולין לסמוך אף כשמונח באחד מן החצרות [גמרא]:

עז (עז) יכול לערב בעדו - אפילו משל הקטן שלא מדעתו מפני שהוא לו כבן בית שיכול לערב משל בעה״ב שלא מדעתו כמו שיתבאר בסימן שס״ז:

עח (עח) אחר עירובי חצרות - כדי שלא יבואו לטלטל באיסור:

עט (עט) על מצות עירוב - ואפילו אדם אחר שאינו דר באותה העיר ורוצה לשבות שם בשבת יכול לברך ברכה זו דהא אלו לא עירבו היה גם הוא אסור לטלטל וא״כ גם הוא שייך להעירוב ועיין מה שכתבנו עוד בזה בבה״ל. אם מניח עירובי תבשילין וע״ח בזמן אחד מברך ברכה אחת על שתיהן דהיינו על מצות עירובין. ואומר הנוסח בהדין עירובא על כל אחד ואחד כפי נוסחו ובח״א כלל ק״ב כתב שיאמר על מצות עירובי תבשילין ועירובי חצרות ואומר בדין יהא שרא לן לאפויי וכו׳ ולטלטל מבית לחצר וכו׳:

פ (פ) בשעה וכו׳ - מפני שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן ולפי מה שכתב הרמ״א לעיל בס״ו דהמנהג לקבץ קמח מבתי העיר אין לברך בשעת קיבוץ דהוי עובר דעובר כ״ז שלא נאפה הפת:

פא (פא) שמקבץ וכו׳ - הב״י והב״ח כתבו בסימן שצ״ה דצריך לברך בשעה שמתחיל לקבץ ולא כשנגמר הקיבוץ דאז כבר נגמר המצוה והאחרונים הסכימו דיוכל לכתחלה לברך אחר שכבר נגמר הקיבוץ והטעם משום דס״ל דאחר שנתקבץ צריך לכתחלה לזכות לכל בני העיר כמו שכתבנו לעיל בסקמ״ה ומקרי עדיין עובר לעשייתן כשהוא קודם הזיכוי ומ״מ בדיעבד אפילו כבר זיכה ג״כ יוכל לברך דעיקר קניית עירוב חל בעת כניסת השבת ומקרי בכל גווני עובר לעשייתן ובפרט אם לא הונח העירוב עדיין במקומו בודאי שייך לברך דלא נגמר עדיין המצוה:

פב (פב) בשעה שמזכה להם - פי׳ שמערב משלו ונותן לאחרים ואומר לו שאחר שיברך יגביהנו כדי שיזכה בשביל אנשי העיר ועיין בבה״ל שהבאנו דהמברך אחר הזיכוי יש לו ג״כ על מי לסמוך:

פג (פג) לכל הבתים שבחצר - ולא הזכיר מבוי משום דכאן איירי שלא ניתקן המבואות בעירובין כדין וכל חצר מתקן ע״ח רק להתיר הטלטול בחצר אבל במקום שניתקן המבואות המנהג שעושין ע״ח ושיתופי מבואות כחדא כמבואר בסימן שפ״ז וע״כ צריך להוסיף בו שריותא דמבוי וזה נוסחו בהדין עירובא יהא שרא לנא לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומחצר לבתים ומבית לבית ומחצר לחצר ומגג לגג ומבתים וחצרות למבוי וממבוי לכל הבתים והחצרות שבעיר הזו לנו ולכל הדרים בעיר הזאת ולכל מי שיתוסף בה. ואם מערב לכל שבתות השנה יסיים לכל שבתות השנה ולכל ימים טובים [אחרונים]:

פד (פד) ולא ברכו עליו - וה״ה אפילו אם הנוסח בהדין עירובא ג״כ לא אמרו עליו כיון שמשותפין בעירוב סגי בזה:

סימן שסז

א (א) אשתו של אדם וכו׳ - מפני שאשתו כגופו והקילו אפילו כשמיחה בה משום שחששו חז״ל שמא יתכוין להקניט את הדרים לאסור עליהם:

ב (ב) מערבת לו - משלו:

ג (ג) כשאוסר עליהם - החצר אם לא יערב עמהם:

ד (ד) ברגיל שאוסר וכו׳ - כדלקמן בסי׳ שפ״ו ס״ט ע״ש:

ה (ה) רגיל לערב וכו׳ שלא לדעתו - היינו אפילו כשמיחה בה והטעם משום דרכי שלום כיון שעד עתה היה דרכו ליתן חלק בעירוב לכן חל העירוב בכל גווני ומותר אח״כ לטלטל כלים ששבתו בביתו למבוי זה:

ו (ו) אבל אינה יכולה וכו׳ - היינו אפילו לבני חצר שאוסר עליהם ורגיל לערב עמהם:

ז (ז) לזכות משלו וכו׳ - וממזונותי׳ יכולה לזכות שהיא שלה:

ח (ח) שלא בידיעתו - פי׳ שאין הבעל יודע מזה:

ט (ט) יכולים בני הבית וכו׳ שלא בידיעתו - ואם ידעו ממנו שאינו רוצה אע״פ שלא מיחה בם בפירוש אין יכולים לערב:

י (י) לחצר אחד - דזכות היא לו ובודאי לא יקפיד עליהם אבל אם הוא פתוח לשתי חצרות אין יכולים לערב עליו שלא בידיעתו כי איננו זכות לו ודאי כי שמא לא יחפוץ לערב עם חצר זו אלא עם זו אם לא כדמסיים המחבר:

יא (יא) רגיל לערב וכו׳ - דמסתמא גם עתה דעתו לזה:

יב (יב) שלא מדעת אחד מבני הבית וכו׳ - ר״ל שלא בידיעת אחד מבני בית דאי היה בידיעתם היה מותר כ״ז שלא שמעו מבעה״ב שאינו רוצה בעירוב ועיין בבה״ל שהבאנו בשם כמה אחרונים שפוסקין דבני החצר יכולין ליקח פתו שלא בידיעתו [כ״ז שאין יודעין שהוא מוחה בדבר] ואפילו שלא בידיעת ב״ב:

יג (יג) אבל אם אומר שאינו רוצה וכו׳ - אפילו אם אין הבית פתוח אלא לחצר אחד שאוסר עליהם ע״י מניעתו את העירוב:

יד (יד) לערב עמהם לא - ואפילו אם אמר כן לאחר שעירבה נתבטל עירובה למפרע:

טו (טו) בני חצר וכו׳ - וה״ה אשתו ומיירי שע״י מניעתו את העירוב אוסר עליהם:

טז (טז) אבל היו כופין אותו בב״ד - ר״ל אע״פ שהן בעצמן אין יכולין לעשות דינא לנפשייהו ב״ד היו כופין אותו שיערב עמהן כדי שלא יאסור עליהן. ודין זה דב״ד כופין הוא לכו״ע אף לדעה ראשונה:

יז (יז) יורדין לנכסיו - ועושין שיתוף:

יח (יח) וחזר מעירובו - היינו שאמר חוזרני בי מן העירוב ואיני רוצה לערב ולהשתתף עוד עמכם:

יט (יט) צריך לחזור ולזכות - דבטל עירובו ושיתופו הקודם אף שעדיין הפת מונח במקומו וע״כ אם ירצה להיות עוד שותף עמהם צריך להשתתף מחדש ועיין בה״ל:

כ (כ) הוי עירוב בע״כ - ר״ל שאינו יכול לחזור ולבטל עירובו וכדלעיל דהיכא שהוא רגיל לערב עמהם באים בני החצר ונוטלין ממנו בע״כ וכ״ש הכא שהפת כבר מונח בידם ואף לדעה הראשונה דס״ל דבלא דעת אשתו אין בני החצר יכולין ליקח ממנו בע״כ הכא קילא מפני שהפת כבר מונח תחת ידם:

סימן שסח

א (א) לחזור ולתקנו - זה מיירי בשבת ראשון ונתקלקל קודם שנכנס השבת דאלו נתקלקל אחר שכבר נכנס השבת א״צ שום תיקון לשבת זו אפילו כבר כלה ונאבד לגמרי. ולענין שבת שניה אף דאם כבר כלה לגמרי צריך לערב מחדש הלא עכ״פ בנשתייר אפילו כל שהוא א״צ שום תיקון כיון דהיה

שיעור עירוב בבין השמשות של שבת ראשונה כמ״ש בס״ד ומה זה דקאמר בסוף הסעיף ואם לא כלה וכו׳ אע״פ שמערב משלהם וכו׳ אלא ודאי כדכתבנו דנתקלקל קודם שנכנס השבת ראשונה:

ב (ב) א״צ להודיע - לשאלם אם יתרצו לזה דמוקמינן אחזקתיה דודאי יתרצו כולם ממין זה כמו שנתרצו מתחלה [לבוש]:

ג (ג) ממין אחר - כגון שהיה מתחלה פת חטים ועכשיו רוצה לערב מפת שעורים:

ד (ד) צריך להודיע להם - לשאלם דכיון שכבר כלה המין הראשון הו״ל כמערב לכתחלה וכתב במאמר מרדכי דדוקא בבית הפתוח לשתי חצרות דלא ידעינן בהי ניחא ליה אבל בפתוח לחצר אחד זכות הוא לו וא״צ דעתו וכ״כ שארי אחרונים:

ה (ה) ואם משלו אינו צריך להודיעם - לפי שבודאי יתרצו שיערב עליהם בכל המינים שירצה כיון שהם אינם נותנים כלום וכבר נתרצו לערב יחד:

ו (ו) אלא נתמעט - משיעור המפורש לקמן בס״ג ומירי שנתמעט קודם שנכנס השבת כמש״כ בסק״א:

ז (ז) א״צ להודיעם - דבודאי יתרצו להשלים העירוב:

ח (ח) ניתוספו דיורים וכו׳ - שלא היו בעת הנחת העירוב:

ט (ט) אם הבית וכו׳ - אקדים הקדמה קצרה והוא. קי״ל דמערבין עירובי חצרות שלא מדעת דזכות הוא וזכין לאדם שלא בפניו ומ״מ אם יש בחצר בית הפתוח לשתי חצרות אין מערבין בשבילו שלא בידיעתו דשמא אינו חפץ כלל לערב בחצר זו עם אנשים אלו אלא בחצר אחרת וקאמר המחבר דזה הדין שייך ג״כ בניתוספו דיורין בחצר דהוספה זו ג״כ כתחלת עירוב הוא וצריך לעשות עירוב דוקא בידיעתם אבל שלא בידיעתם לא ואפילו אם מערב עתה משלו [מ״א ועו״ש] ויש מקילין שיכול לערב משלו בכל גווני. ודע עוד דהא דקי״ל דמערבין ע״ח שלא לדעת ג״כ יש דיעות בין הפוסקים יש פוסקים דסברי דדוקא אם מערב משלו ויש פוסקים דסברי דיוכל לערב אפילו משלהם בלא דעתם דמסתמא מתרצים לזה ועיין במש״כ לעיל בסימן שס״ז בביאור הלכה:

י (י) ואם הם יותר וכו׳ - ר״ל דשיעור שמנה עשר גרוגרות הוא שיעור היותר גדול שהוא שיעור שתי סעודות ובשיעור הזה די אפילו לאלף ומה שכתב שיעורו שתי סעודות ר״ל שיעורו ג״כ שתי סעודות:

יא (יא) שהם כששה ביצים - היינו בקליפתן:

יב (יב) וי״א שהם כשמונה ביצים - ולכתחלה נכון לנהוג כן ובדיעבד די כששה ביצים:

יג (יג) מכשיעורו - גרוגרת לכל אחד או שתי סעודות למרובין:

יד (יד) אחר שנכנס - דאלו נתמעט קודם שקידש עליו היום הו״ל כתחלת עירוב אף שכבר הניחו לשם עירוב וכדלעיל בריש הסימן:

טו (טו) כשר - דלא צריכא שיעור אלא בתחלה ובין בע״ח ובין בשיתופי מבואות:

טז (טז) אף לשאר וכו׳ - דאלו לשבת זה כשר אפילו לא נשתייר כלל כיון שהיה העירוב קיים בין השמשות. ועיין במ״א שכתב דדינא דנשתייר כשר הוא רק בזמן הש״ס שהיו עושין עירובי חצרות ושיתופי מבואות כ״א בפני עצמו משא״כ לדידן דנהגינן לעשות שיתוף ועירוב ביחד וכמבואר בסימן שפ״ז פסול לשבת שניה אם אין בו שיעור עירוב ועיין בבה״ל שיש חולקין בזה ולכתחלה בודאי צריך ליזהר להוסיף עד כשיעור:

יז (יז) שבתות - ואף שקי״ל לעיל בסימן שס״ו ס״ו שאין מערבין בפרוסה היינו כשהיתה פרוסה בשעה שהניחה לשם עירוב משא״כ הכא שנפרסה אח״כ לית לן בה ומ״מ יש מחמירין בשנפרסה קודם בין השמשות כיון שיש שהות עדיין להניח ככר אחר שלם:

יח (יח) אם נתעפש וכו׳ - וה״ה כשהתליע בתולעים קטנים (שקורין מילבין) [אחרונים]:

יט (יט) ונפסל מלאכול - היינו כשנתעפש כולו:

כ (כ) מחדש - ואם ראה ד״ז בשבת ואינו ידוע לו מתי נתעפש אם קודם שבת או בשבת תלינן לקולא ואמרינן דמקרוב נתעפש ובהמ״ש היה ראוי לאכול וכבסימן שצ״ד:

כא (כא) טוב יותר וכו׳ - והאחרונים כתבו דיותר טוב לערב כל ע״ש כי רוב פעמים מצה של עירוב מתקלקלת ומתעפשת מאורך הזמן וגם מצוי ליפול בו תולעים [שקורין מילבין] מאורך הזמן ואינה ראויה לאכילה והרי היא כמו שכלתה לגמרי וכנ״ל והרוצה לעשות עצהיו״ט יערב משלו בכל ע״ש ויזכהו לכל הקהל ע״י אחר ובזה אין חשש אם יתקלקל העירוב שבבהכ״נ ולא יברך על שלו כיון שיש עירוב בבהכ״נ ושמא הוא כשר והברכות אין מעכבות:

כב (כב) ולאכול העירוב כל שבת - משום דהואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא יתעבד ביה מצוה אחריתא:

סימן שסט

א (א) אפילו עירב החנוני - ר״ל ע״י זיכוי שזיכה להן ע״י אחרים כדלעיל בסימן שס״ו ס״ט:

ב (ב) וזכה גם לזה - ר״ל בכלל כל בני החצר ולא פרט שמו בהדיא והטעם דמסתמא לא כוון ליתן לו במתנת חנם כמו לאחרים אלא בשביל מעות שנתן לו ומעות אינן קונות נמצא שאין לו חלק בעירוב:

ג (ג) ערב לי וכו׳ - גם בכאן מיירי שזיכה לו הנחתום בכלל עם אחרים וכמו למעלה והטעם דהכא מהני משום דכיון דאמר ערב לי הרי עשאו שליח לערב לו באופן שיועיל והוי כאלו אמר לו בהדיא שיזכה לו במתנת חנם כמו לאחרים:

ד (ד) אם נתן לו כלי וכו׳ - דדוקא מעות אינן קונות עד שימשוך החפץ אבל אם מקנה לו כלי הוי חליפין וכיון שזכה זה בכלי זכה זה בפת ששייך להעירוב כמ״ש בהרבה מקומות:

ה (ה) וכן אם זיכה לו הנחתום - ר״ל שפרט שמו בהדיא ולא בסתמא עם אחרים וע״כ אף דמעות אינן קונות מ״מ הרי יש לו חלק בעירוב מטעם דזכין לו לאדם שלא בפניו ובזה מיושב דלא יסתור למה שכתב בראש הסעיף דזיכוי לא מהני:

ו (ו) ע״י אחר - ויש מאחרונים שחולקין ע״ז וס״ל דכיון דנתן מעות אפשר דלא ניחא ליה לקבל בתורת מתנה ובמעות הלא אינו קונה:

ז (ז) או שקנה וכו׳ - דנעשה בזה כשלוחו וקנה זה את הלחם ונמצא שיש לו חלק בעירוב:

ח (ח) מעה לבעה״ב וכו׳ - גם בכאן מיירי שמזכה לו בע״ה בכלל עם אחרים במתנה והטעם דמהני הכא לפי שאין דרך בעה״ב למכור משלו ולדעת שיקנה לו במעותיו אמר לו וכאלו אמר לו ערב לי שעשאו שליח דמיא וע״כ אפילו אם לקח מככרו וזיכה לו עם כל אנשי החצר ג״כ מהני:

סימן שע

א (א) הדר בבית שער וכו׳ - לא שנא של רבים ולא שנא של יחיד ואע״פ שיש לו להבית שער ארבע מחיצות וגם הוא מקורה אפ״ה כיון שעוברים דרך שם אינו חשוב דירה ועיין לקמן בס״ז:

ב (ב) ומרפסת - פירושה מבואר לקמן בסימן שע״ה:

ג (ג) אינו אוסר וכו׳ - אם לא נתן חלק בעירוב:

ד (ד) שאינם חשובים דירה - וה״ה סוכת החג בחג ג״כ לא חשיבה דירה לאסור. בית שאין בו ד״א על ד״א אינו אוסר דלא חשיבא דירה:

ה (ה) אבל הדר וכו׳ - דחשובים דירה ואע״פ שעשוים מקנים וכיו״ב ומבואר לקמן בס״ה דאם אוכל שם אע״פ שאינו ישן ושוכב שם מקרי דירה דמקום פיתא גורם:

ו (ו) אוסר - עד שיתן חלקו בעירוב:

ז (ז) והשאילן וכו׳ - ודוקא כשהשאילן לזמן מרובה אבל אם השאילן לפי שעה אין אוסר עליו בכל ענין [עבוה״ק]:

ח (ח) מחמת כבדן - אף שאין נעשה מוקצה ע״י הכובד מ״מ כיון שיש טורח לפנותן אין דרך ליטלן בשבת:

ט (ט) שאסור לטלטלם אפילו וכו׳ - דאם היה מותר לטלטלן לצורך גופן ומקומן אפשר שיצטרך בעה״ב להשתמש בהם בשבת או להוציאן מביתו מחמת איזה סיבה ולא ישאר לו שם תפיסת יד:

י (י) שנעשו כולם כאורחים - כיון שלא סילק עצמו מבתים אלו מכל וכל ודוקא כשמונח שם חפציו אבל כ״ז שאין מונח שם אף שיש לו רשות להניח שם לא מהני:

יא (יא) אצלו - ומיירי כשיש לו רשות להניח שם ואפילו אין לו רשות להניח בכל הבית רק בפינה אחת אבל אם אין לו רשות לזה כלל רק שהניח לשם בדרך מקרה ואין מקפידין עליו בזה לא נעשו עי״ז כאורחים אצלו ואוסרין עליו:

יב (יב) ואם אין הבתים שלו וכו׳ - ר״ל דדינא דלעיל מיירי שהבתים שלו בעצם או שהוא שכור או שהוא שאול אצלו והוא השכירן או השאילן לאחר דבזה אמרינן דהוא נעשה כאורח אצלו אבל אם אין הבית שייך לו כלל אלא שניהם הם שכנים בחצר וכל אחד יש לו בית בפ״ע ואחד יש לו רשות בבית חבירו להניח שם חפציו והניח שם לא נעשה הוא כבעה״ב עליו והשכנגדו כאורח אצלו:

יג (יג) דכל זה וכו׳ - ר״ל אימתי מועיל תפיסת יד שיש לבעה״ב בזמן שאין עמהם דיורין אחרים בחצר אלא הוא ואותן האנשים שהשאיל ושהשכיר להן [או אפילו יש עוד דיורים בחצר אלא שאותן דיורין מביאין עירובן ומניחין אותו בבית בעה״ב זה או באחד מבתים השאולין שיש לבעה״ב תפיסת יד בהן ואז א״צ כלל ליתן לעירוב פת לפי שכל בתים אלו הם כבית אחת ובית שהעירוב מונח בו א״צ ליתן פת] אבל כשיש עוד דיורין אחרים בחצר ומניחים העירוב שלא בבית בע״ב זה אלא בבתי שארי דיורין דבזה הלא הבעה״ב בלא״ה צריך ליתן חלק בעירוב לא מהני בזה תפיסת יד לפטור השוכרים מליתן חלק בעירוב דמיגו דשארי דיורים אסרי אבעה״ב הנך שדרים בביתו נמי אסרי עליו עד שיתנו חלק בעירוב:

יד (יד) אחד מן הבירה - היינו חדר אחד מן הבירה:

טו (טו) אדעתא דהכי - ר״ל בשעה ששכר מן העכו״ם לא כיון לשכור בעדו ובעד חבירו:

טז (טז) אבל וכו׳ אדעתא דהכי - ר״ל דמתחלת שכירות כוון לשכור גם בעד חבירו ונתרצה אתו לדור יחדו אשתכח דהאי שוכר מן העכו״ם שליחותו דחבריה קעביד ושניהם שוין בבית זה:

יז (יז) ולא מהני - וכנ״ל בדברי המחבר דאם אין הבתים שלו וכו׳:

יח (יח) ששבתו בטרקלין - ר״ל שדירתם בטרקלין:

יט (יט) אלא שנים הפנימים - דאף דהשני הוא ג״כ בית שער לראשון שהראשון עובר דרך עליו מ״מ לא מקרי בית שער לפטרו מן העירוב דבית שער דיחיד [דהיינו שרק יחיד עובר דרך עליו] לא מקרי בית שער כדלקמן בס״ז וע״כ כל אחד ואחד מהן חייב בעירוב ומיירי באופן שהמחיצות שביניהן מגיעות לתקרה ואי אין המחיצות מגיעות לתקרה נחשבין שנים כבית אחד ואין צריכין ליתן רק עירוב אחד בין שניהן אם יש עמהן עוד דיורין בחצר:

כ (כ) ואם היה לכ״א - ר״ל שאינם עוברים זה ע״ז רק שיש לכ״א מחדרו פתח פתוח לחצר:

כא (כא) או שאין עוברין וכו׳ - ר״ל דהמחבר צייר אינם עוברים בגווני שהיה לכ״א מחדרו פתח לחצר והרמ״א מוסיף דאפילו כל הפתחים לא היו פתוחים לחצר אלא שהיו פתוחים כ״א בפני עצמו להבית שער שהיה נגד כל החדרים ובבית שער היה פתח אחד שממנו יוצאים לחצר ואשמעינן דלא תימא כיון שכולם יוצאים לחצר דרך פתח אחד דהיינו פתח של בית שער מקרי מחוברים כולם וכעוברים זה ע״ז דמי קמ״ל דלא משגחינן בזה כיון שאינם עוברים זה על זה. ולפ״ז בבתים שלנו שדרים כמה שכנים בבית וכ״א בחדרים מיוחדים אע״פ שעוברים לחוץ דרך הבית שלפניהם שהוא להם כבית שער מ״מ חייבים כולם בעירוב ולפיכך אם נתקלקל העירוב של עיר אסורים לטלטל כ״א מחדרו לחדר חבירו [אם לא שיש לבעה״ב תפיסת יד בחדריהם כגון דברים שאינם ניטלין וכו׳ וכדעיל בס״ב שאז נחשב כאלו כל הבית והחדרים שלו והם רק כאורחים אצלו וא״צ לעירוב] ולענין טלטול מחדר לבית עיין לקמן בסעיף זיי״ן ועיין בבה״ט ובבה״ל מה שכתבנו בזה:

כב (כב) בתוך ג״ט - דהוי לבוד וכסתום עד למעלה דמי:

כג (כג) של יריעות - אכן באופן שקשורות היטב מלמטה שלא ינידם הרוח וכדלעיל בסי׳ שס״ב ס״א [אחרונים]:

כד (כד) צריך כל אחת ואחת וכו׳ - דכיון דאסרו הנך דיורין שבחצר אם לא עירבו אסרי נמי הנך שבטרקלין כיון שהמחיצות שבהן מחולקות אף שהן מחיצות גרועות:

כה (כה) אין צריכין וכו׳ - ומיירי במחיצות עראי כעין מחיצות של יריעות דאלו חלקוהו במחיצות גמורות כגון של נסרים וכדומה בוודאי אין נ״מ בין עירוב בא אצלן וכו׳ ובין יש דיורין אחרים בחצר או אין דיורין דבכולהו צריכין ליתן חלק בעירוב וכדמסיים המחבר בסוף אם היו דיורין בעליות ממש וכו׳:

כו (כו) שכולם דרין בבית זה - היינו אף שהעירוב מונח בחדר אחד דמי כמאן שהעירוב היה מונח אצל כולם דהתקרה מחברן לבית אחד כיון שתחתיו הם מחיצות גרועות:

כז (כז) במחיצות שאין נוגעות לתקרה - אפי׳ הם מחיצות קבועות של נסרים ואבנים ואפילו גבוהות יותר מעשרה:

כח (כח) די בעירוב א׳ וכו׳ - דכבית אחד דמי:

כט (כט) עשו מחיצות - המגיעות לתקרה:

ל (ל) הם כמשותפין - פי׳ ואז כולם נותנין עירוב א׳:

לא (לא) בעליות ממש - כבר כתבנו דה״ה כשנתחלקו החבורות ע״י מחיצות קבועות כגון של נסרים וכדומה כיון שהם מגיעות לתקרה:

לב (לב) צריכה כל חבורה וכו׳ - ואפי׳ כשאין דיורין אחרים בחצר צריכין לעשות עירובי חצרות:

לג (לג) אבל מי שיש לו וכו׳ - הטעם כיון שכולם משתמשין בשל בעה״ב באפיה ובישול ובכל דבר חשיבי כולהו כאלו אוכלים וישנים במקום אחד ואע״פ שיש להם פתח לצד חצר נקראים ע״ש בע״ה ועוד דאין משאיל להם רשותו לאסור עליו. וכ״ז בשהיה שאול להם אבל אם היה מקום החדרים קנוי או מושכר להם או אפילו בשאול רק שמשתמשין כל אחד בפ״ע בחדרו אוסרין דדוקא בצירוף שני הטעמים ביחד מקילינן. וכ״ז בשלא היה לבעה״ב אצלם תפיסת יד דאל״ה מותר בכל גווני וכנ״ל בס״ב:

לד (לד) פתח פתוח לחצר - והו״א דיכול לאסור על בני החצר כשלא עירבו:

לה (לה) אינם אוסרים - על אנשי החצר ולא זה על זה:

לו (לו) אוכלים על שלחן אחד - אע״פ שכל אחד אוכל משלו [ב״י]:

לז (לז) יש לו בית בפ״ע - ללינה ולשאר תשמישין וכדלקמיה:

לח (לח) עירוב אחד לכולן - ואיזה מהם שירצה יכול ליתן הפת וא״צ לזכות דשליחותא דכולהו קעביד:

לט (לט) וכן וכו׳ - כ״א על שולחנו. הרמ״א הוסיף דלאו דוקא על שולחן אחד דה״ה על שולחנות מיוחדות הואיל שהם בבית אחת:

מ (מ) הוי כחמשה ששבתו בטרקלין - וע״כ אפילו היתה שם מחיצה אלא שאין מגיע לתקרה או לסמוך לה בתוך ג״ט הוי כאלו אינה [כן איתא בב״י]:

מא (מא) בקביעות - דאין פורסין אותה אלא כשעושה דבר צניעות:

מב (מב) וישן במקום אחר - ר״ל בחצר אחר:

מג (מג) אינם אוסרים - פי׳ לא במקום השינה כשלא עירבו עם שאר אנשי החצר ולא במקום האכילה שהם נגררים אחר אביהן ויוצאים בעירובו:

מד (מד) פרס - פי׳ שהם מקבלים הוצאה מבית אביהן ואין חילוק בין כשמקבלים לחם או מעות [אחרונים]:

מה (מה) אוסרים - על אחרים וה״ה זה ע״ז כשלא עירבו ואפילו הם דרים בחצר אחת עם אביהם הואיל ואינם אוכלים על שולחנו ממש:

מו (מו) וה״מ כשנותנין וכו׳ - פי׳ אימתי אמרינן שקבלת פרס אינו מועיל כשחוץ מן האחין ואביהן היו עוד דיורין בחצר והוזקקו לעירוב והניחו אותו אצל אחד מהדיורין דאז אמרינן כשם ששארי דיורין אסרי זה ע״ז אם לא היו מערבין אינהו נמי אסרי אהדדי אבל כשאין עמהם דיורין אחרים בחצר הם

בעצמן אין מזקיקין לעירוב [דהואיל שמקבלין עכ״פ פרס מאביהן האב מחברן ומצרפן להיות כאיש אחד] וכן כשנתנו בני החצר עירובן אצל אחד מהאחין אמרינן הואיל דהוא פטור מליתן חלק בעירוב משום בית שמניחין בו עירוב גם שאר אחיו נמי פטורין ומטעם הנ״ל:

מז (מז) באחד מבתים אלו - ר״ל או אצל אב או אצל אחין:

מח (מח) חמשה נשים וכו׳ - דהם נמי נמשכין אחר בעליהן ואדוניהן:

מט (מט) עבדים - וה״ה משרתים:

נ (נ) אם אין וכו׳ - וכמו אצל אחין בס״ה. ודוקא בכל אלו מועיל פרס לפי שהן נמשכין אחריהן אבל באדם דעלמא המקבל פרס מחבירו אין מועיל כלל:

נא (נא) צריכין ליתן בעירוב - שהם לבדם תורת בית עליהם ואוסרים לטלטל בחצר וכן לטלטל מזה לזה וכן מהם לבתים שלפניהם ואע״ג דהשני הוי בית שער לפנימי שעובר דרך עליו לא מתבטל מתורת בית עי״ז כיון דהוי רק בית שער ליחיד:

נב (נב) שחשובים כולם וכו׳ - שכל אחד מהם הוא בית שער לכל הפנימים ממנו ואינו חשיב דירה כיון שרבים עוברים עליו ולפ״ז בבית שיש בתוכו שני חדרים ומושכרים לשני בני אדם ובבית שלפני החדרים דר בו בעה״ב בעצמו ועוברים דרך עליו הם בעצמם חייבים ליתן בעירוב ובעה״ב בעצמו פטור שהוא כבית שער להם:

נג (נג) המתארח בחצר - אפילו היה הדירה בשכירות:

נד (נד) בבית בפני עצמו - שאוכל וישן שם ונקט בפ״ע דאם היה ביחד עם בעה״ב אפילו בקבע אינו אוסר כשלא עירב:

נה (נה) אלא לשלושים יום - וביותר משלשים אפילו אם היה רק בשאילה לבד תו מקרי קבע ויצא מכלל אורח ואוסר. ומסתברא דאם קבע עצמו לכתחלה יותר משלשים אוסר מיד. כתב הט״ז דביותר משלשים דאסרינן דוקא במתארח במקום שאין קהל אבל במקום שיש קהל ועושין ע״ח בע״פ כדרכנו אז פטור גם בזה כי לב ב״ד מתנה על כל הדיורים שיתוספו וכמו שמבואר בסימן שס״ו ס״ט עי״ש. ומ״מ טוב במקום שיש ירידים שרגילין לבוא אורחין ולהשתהות שם יותר משלשים יום שיתנו הקהל בפירוש בשעה שעושין העירוב דהוא לכל מי שיתוסף בעיר הזאת:

נו (נו) אינו אוסר וכו׳ - י״א שאפילו רגיל לבוא שם כמה פעמים להתארח ויש מי שמחמיר בזה וכמו לענין עכו״ם בסי׳ שפ״ד ס״א עי״ש:

נז (נז) ואפילו אם האורחים רבים וכו׳ - נמי בטלים לגבי בעה״ב ונעשים כאנשי ביתו:

נח (נח) אבל אורחים ביחד - ר״ל שלא היו שם רק אורחים בחצר ומיירי בשיש לכל אחד חדר מיוחד לאכילה כמ״ש ס״ג:

נט (נט) אוסרים וכו׳ - דכיון דליכא כאן קבוע שיהיו נטפלים לגביה הוו כשאר בע״ב ומיירי בשאותו חצר היה חצר יחידי אבל כשנתארחו בעיר ויש שם עוד חצרות של ישראל והעיר עשויה בתיקון מבואות כדין בטילי הני אורחים לגבי שאר בע״ב קבועים שבעיר דעיר שעשויה בתיקון מבואות כדין היא חשובה כולה כחצר אחת וכנ״ל:

ס (ס) זה על זה - ואם הוא במקום עכו״ם צריכים לשכור גם רשותו [מ״א]:

סא (סא) מיד - היינו אפילו אם שבתו רק שבת אחת [אחרונים]:

סימן שעא

א (א) אחד מבני חצר וכו׳ - והטעם דדירה בלא בעלים לא שמה דירה ואינה אוסרת בחצר אף שלא נתנה חלק בעירוב:

ב (ב) שהניח ביתו והלך וכו׳ - מיירי שהלך עם כל ב״ב משם ומבעוד יום ויש מקילין אפילו כשהלך בשבת אם לא חזר בו ביום:

ג (ג) אוסר עליהם - אפילו עירבו ביניהם:

ד (ד) אם רחוק יותר וכו׳ - ואע״ג דברחוק נמי איכא למיחש שהלך בחול עד סמוך לכאן ויבוא בשבת מ״מ לא חיישינן להכי:

ה (ה) שגם עכו״ם וכו׳ - עיין בט״ז שכתב דאם העכו״ם רגיל לחזור לביתו באותו יום אסור לכו״ע וכאן מיירי דהלך לדעת לשבות שם כל היום:

ו (ו) בחצר אחרת - עיין בה״ל שביארנו בשם כמה פוסקים דאין להקל כ״א בעיר אחרת ולא בחצר אחרת:

ז (ז) אינו אוסר - כמו בישראל שהלך לשבות במקום אחר והסיח לבו מדירתו שחשבינן כאלו אינו דר שם באותו שבת:

ח (ח) אינו אוסר - דכיון דבעת שהלך לא היה דעתו לחזור בשבת א״כ כבר הסיח דירתו מלב והו״ל שבת שהותרה ושוב לא תאסר אבל גבי עכו״ם קי״ל דאם בא בשבת אוסר דלא שייך גבי עכו״ם לומר שכבר הסיח דעתו שזה אינו אלא בישראל שבמקום ששובת בכניסת שבת שהוא לו יום מנוחה מסתמא דעתו אז שלא לעקור ומה שבא אח״כ רוח אחרת היתה לו משא״כ גבי עכו״ם כשבא הוכיח סופו על תחלתו ואמרינן שכבר בבין השמשות היה דעתו לבוא ואף אם יאמר שהסיח דעתו מתחלה לא מפיו אנו חיין:

ט (ט) אחד מן השוק וכו׳ - מיירי בשלא עירב על הבית שיש לו בחצר וה״ה אם היה דר בחצר ולא עירב אלא דנקט אחד מן השוק דסתמא דמלתא כן הוא דכשהוא דר בשוק אינו מערב על הבית שיש לו בחצר:

י (י) אין הזוכה אוסר - בין שנכנס לדור בה או לא:

יא (יא) שהעירוב וכו׳ - אפילו אם עירב על ביתו קודם שמת מורישו שהעיקר קניית העירוב בין השמשות ואז כבר היה הבית שלו:

יב (יב) אוסר - אפילו אם לא בא היורש לדור באותו בית מ״מ מקרי דירה בבעלים כיון שהוא דר באותה חצר:

יג (יג) אע״פ שעירב וכו׳ - על ביתו שיש לו בחצר זו:

יד (יד) אינו מועיל וכו׳ - כיון דבעת ביה״ש שהוא אז זמן קניית העירוב לא היה הבית שלו אין חל העירוב על בית זה:

טו (טו) אחד מן החצר וכו׳ - וה״ה אם היה המוריש אחד מן השוק תלוי ג״כ בעירב ולא עירב אלא סתמא דמלתא כשהוא דר בשוק אינו מערב על הבית שיש לו בחצר להכי נקט המחבר אחד מן החצר שמת וכו׳:

טז (טז) שמת בשבת - ר״ל ולא הניח ב״ב בבית וא״כ כיון שמת בטל העירוב וירשו אחד מן השוק ובא לדור שם בשבת והוא הלא לא הניח עירוב מבע״י אפ״ה אינו אוסר על בני החצר דכיון שהותר ביהש״מ בעירוב המוריש הותר לכל השבת:

יז (יז) ואם לא עירב - ג״ז מיירי שאין לו ב״ב שם:

יח (יח) אינו אוסר - אף דנאסר בתחלת השבת מחמת המוריש שלא עירב עם בני החצר מ״מ כשמת ונשאר הבית בלא דיורין לא חשיבא לאסור:

יט (יט) אוסר - כיון דיש עתה בעלים לדירה אוסר על בני החצר עד שיבטל רשותו וכדלקמן בסי׳ ש״פ:

כ (כ) אע״פ שלא עירב המוריש - שבני ביתו של אדם מערבין לו שלא מדעתו:

כא (כא) ואם וכו׳ עם המוריש - אף דגם עתה לא בא לדור בבית שירש מ״מ כיון דיש לו בית באותו חצר שדר בו וראוי לו להשתמש גם באותו בית שירש חשבינן כאלו נכנס לדור בו והוי דירה בבעלים:

כב (כב) אע״פ שעירב היורש - לאותו בית שדר בו:

כג (כג) ואם מבע״י מת - כאן לא חילק בין עירב ללא עירב דאפילו עירב כיון שמת מבע״י בטל עירובו והוי כלא עירב:

כד (כד) וירשו אחד מן השוק - דאלו אם ירשו אחד מבני החצר חל העירוב שמניח בשביל ביתו שדר בו גם על בית זה:

כה (כה) והוא שבא וכו׳ - לדור בה והו״ל דירה בבעלים והוא הלא לא עירב:

כו (כו) ישראל וגר שהיו דרים וכו׳ - מיירי כשעירבו ביחד ולכך אינו אוסר אלא כשמת הגר מבע״י שבטל העירוב שלו:

כז (כז) והחזיק ישראל אחר בנכסיו - דאלו החזיק אותו ישראל הדר שם בכל גווני מותר דהרי הוא נשאר יחיד בחצרו וה״ה כשלא החזיק אדם כלל בחצר זה בשבת זו דמותר דהרי אין לה בעלים:

כח (כח) אפילו לא החזיק וכו׳ - ר״ל אע״פ שבכניסת השבת כ״ז שלא נכנס ישראל זה בביתו של גר היתה דירה בלא בעלים ולא היתה אוסרת אפ״ה אין אומרים בה שבת כיון שהותרה הותרה הואיל והיתה ראויה להחזיק בה מבעוד יום והיה ההיתר תלוי ועומד שלא היה ברור שתהא מותרת כל השבת:

כט (כט) עד שחשיכה - ר״ל ונכנס ג״כ לדור בה:

ל (ל) כשאר יורש - ר״ל דחשבינן הזוכה בנכסי הגר כיורש בנכסי אביו דמהני כשמבטל רשות כדאיתא בסימן שפ״א ס״ו עי״ש:

לא (לא) משחשיכה אין המחזיק אוסר וכו׳ - ר״ל כיון שבכניסת השבת היה מותר מחמת עירובו של גר אף דכשמת בטל עירובו אמרינן כיון שהותרה הותרה:

לב (לב) אע״פ שאינו יכול וכו׳ - וסד״א דנחשב כאלו מת והו״ל דירה בלא בעלים קמ״ל דכל זמן שהוא חי הרי הוא כחי לכל דבריו:

לג (לג) ויערבו עליו - כתב מ״א דאם מת בשבת אוסר כיון שאין העירוב ראוי להתקיים כל השבת דרוב גוססין למיתה עכ״ל והנה אם היה דר עמו אחד באותו בית פשיטא דאינו מתבטל העירוב ואם ירשו אחד מן השוק ואינו בא לדור שם בשבת ונשאר הבית בלא בעלים לאותו שבת ג״כ פשיטא דמותר כדלעיל בריש סעיף ד׳ אך המ״א מירי שירשו אחד מן השוק ובא לדור שם בשבת או שירשו אחד מבני החצר שדר בבית אחר והטעם בכ״ז דהעירוב שהונח בעד הגוסס הרי לא היה ראוי להתקיים כל השבת דהרי חזינן שמת בשבת ולא שייך בזה לומר הואיל והותר הותר. ולפ״ז לכאורה אף אם אחד עירב באותו ע״ש בעד כל החצר וממילא גם הגוסס בכלל ואח״כ מת הגוסס באותה שבת ג״כ חלק העירוב שנתנו בעד זה הגוסס מתבטל אכן אם העירוב הונח בשבת העבר וא״כ חל העירוב פ״א אף שבשבת זו כשנעשה גוסס היה עומד להתבטל אעפ״כ שייך בזה לומר כיון שהותרה הותרה וכדלקמן בסימן שע״ד ס״א ע״ש ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם עצי האלמוגים:

לד (לד) וכן קטן אוסר - עד שיערבו עליו [רמב״ם]:

סימן שעב

א (א) גגין - היינו על הגג שאין עוד קירוי למעלה [דאלו על התקרה שהוא תחת הגג בכלל עלית הבית הוא וכבית דמיא] וגגין שלהן חלקין היו וראויין להשתמש עליהן, ומיירי כשלא היו בולטות חוץ למחיצת הבית ואם היו בולטות עיין לעיל בסימן שמ״ה סט״ז:

ב (ב) וקרפיפות - עיין לעיל בסימן שמ״ו ס״ג:

ג (ג) רשות אחד הן - דכל אלו אין תשמישן מיוחד ותדיר לפיכך אין בהם חילוק רשות ומותר לטלטל מאחד לחבירו בלי עירובי חצרות וכ״ש שמותר לטלטל בגגין או בחצרות גופא מאחד לחבירו וכן מותר לטלטל בכל החצר [או בכל הגג] אף שלא עירבו הדיורין יחד ולא הצריכו חכמים ע״ח אלא משום שיהיה מותר להוציא לתוכה כלי הבית ששבתו בבית מבעוד יום וכן מחצר לבית:

ד (ד) ששבתו בתוכן - היינו שהיו מונחים שם מבעוד יום ולאפוקי כששבתו בתוך הבית:

ה (ה) ולא עירבו יחד - היינו החצרות בהדי הדדי או הגגין והחצרות דאלו בחצר גופא יותר רבותא הוא כשעירבו בהדדי כמו שמסיים לבסוף:

ו (ו) או לגג - של חבירו:

ז (ז) שביניהם - שבין שתי חצרות ומבואר היטב לקמן בס״ו:

ח (ח) אפילו גבוה וכו׳ - ולא אמרינן שעי״ז יתחלק לשתי רשויות:

ט (ט) ומהגג לקרפף - וה״ה מחצר לקרפף:

י (י) שאינו יותר מסאתים - דאלו אם היה יותר מסאתים בכלל כרמלית הוא כיון שלא הוקף לדירה ואסור להוציא מרה״י אליו וכמבואר לעיל בסימן שנ״ח:

יא (יא) או למבוי וכו׳ - ר״ל שמותר להוציא לו מחצרות וגגין וקרפיפות כלים ששבתו בתוכן והטעם דגם מבוי אין תשמישו מיוחד ותדיר לפיכך הוא רשות אחד עמהן ולא הצריכו שיתופי מבואות אלא לכלים ששבתו בתוך הבית שיהיה מותר להוציא למבוי:

יב (יב) אפילו לא עירבו בו - ר״ל שלא נשתתפו החצרות יחד:

יג (יג) ואע״פ שעירבו וכו׳ - ר״ל ולא מיבעי אם לא עירבו בני חצר לעצמן דאז אין מצוי בחצר כלי הבית כלל דהלא אסור להוציאן שם בודאי מותר לטלטל מחצר לחצר כלים ששבתו בתוכן דהא לא שייך למיגזר אטו כלי הבית:

יד (יד) לחצר אחרת - וה״ה לגג וקרפף וכנ״ל:

טו (טו) ולא חיישינן כו׳ - דהוי גזירה לגזירה:

טז (טז) שמא יטלטל גם כלים וכו׳ - מזה מבואר דכלים ששבתו בבית אף שבאו בהיתר לחצר זה מפני שעירבו בה אעפ״כ אסור להוליכן לחצר אחרת שלא עירבו עמהן וה״ה אם הוציא מבתי החצר להחצר שלא עירבו בה והוציאן שם דרך היתר כגון דרך מלבוש ופשטן שם ג״כ אסור לחזור ולהוציא משם לחצר אחרת אכן אינו מבואר בהדיא מה דין כלים אלו בטלטול חצר זה עצמו אם מותר או לא ועיין בבה״ל שביארנו שיש בזה מחלוקת הפוסקים ועכ״פ אם הביא משקין ע״י נכרי לבית אחר שלא עירב עמה כיון שבית רשות יחיד הוא מותר לישראל לטלטל המשקין אח״כ בכל הבית לכו״ע:

יז (יז) ואסור לטלטל ממנו וכו׳ - וה״ה דבתוכו אסור לטלטל רק בתוך ד״א כמבואר לעיל בסי׳ שמ״ו ס״ג:

יח (יח) לקרפף אחר - ר״ל קרפף שהוא כמוהו שמחזיק יותר מב״ס ולא הוקף לדירה דאלו אם אינו מחזיק רק בית סאתים או שהוא מחזיק יותר מב״ס והוקף לדירה רה״י גמור הוא ואסור להכניס ולהוציא אליו כלל מקרפף זה שהוא כרמלית [אחרונים]:

יט (יט) כ״א שתי אמות וכו׳ - דמכרמלית לכרמלית מותר וכדלעיל בסימן שמ״ו ס״ג. וכ״ז בכלים ששבתו בתוכן דאלו כלים ששבתו בתוך הבית והובאו לקרפף ע״י עכו״ם וכה״ג אסור להוציאן לקרפף אחר:

כ (כ) יוליכנו אחד וכו׳ - דכיון שכבר עירבו יחד הרי הם כאיש אחד:

כא (כא) וכולם מותרים - משום דשליחותייהו קעביד כיון שכבר עירבו ביחד:

כב (כב) תחלה - דאל״כ הא בעת שהוליך פת שלו עדיין לא היה מעורב עמהם ואף שאח״כ עירבו יחד לא חל העירוב למפרע מיהו נראה דאם אחר שעירבו בני חצירו חזר וסמך בהדיא על אותו פת שהוליך קודם לעירובן ודאי מהני דהא קניית העירוב הוא בין השמשות ודי בזה דלא גרע מבני חבורה שסמכו על הפת שעל השולחן [כמ״ש סימן שס״ו סי״א] ואע״פ שאין עושים כלום וה״ה הכא נמי מהני אף בפת שלו דכיון שעירבו כבר הוי עתה שליח דכולהו כשחזר וסמך בהדיא על אותו פת בשביל כולם:

כג (כג) שאין צריכים לערב - דהתם נמי אמרינן דכולהו כחד חשיבי ואחד מוליך הפת משלו וכולם מותרים:

כד (כד) סי׳ ש״ע - סעיף ד׳ וה׳ ע״ש:

כה (כה) והוא שעירבו וכו׳ - ר״ל שגם בני החצר השניה עירבו מקודם לעצמם דאל״ה אינו מועיל מה שמוליכין העירוב אצלם דלא עדיפי מבני בחצר גופא שאסורים לטלטל בחצרן:

כו (כו) מתירן - דעל ידו נתערבו בני חצר זו יחד וע״י הבאת הפת מחצר שאצלה נעשו מעורבין שתי החצרות יחד ומותרין גם הם לטלטל כלים ששבתו בבתיהם לחצר שאצלן וכתב בפרישה דצריכין להניח שתי העירובין ביחד:

כז (כז) אין שתי חצרות וכו׳ - וכ״ז מיירי כשלא נשתתפו החצרות יחד במבוי אבל אם נשתתפו החצרות יחד במבוי נעשו הכל כחצר אחד ומותרים לטלטל מזה לזה אפילו לא היה רק חור קטן ביניהם:

כח (כח) יכולות לערב יחד - ר״ל לענין שיהא מותר לטלטל אפילו כלי הבית מזה לזה וכנ״ל:

כט (כט) פתח ביניהם או חלון - ואז מותר לטלטל אפי׳ דרך פתחים קטנים או חור שביניהם או ע״י גב הכותל למעלה דשניהם כאחד חשיבי:

ל (ל) ד׳ טפחים על ד׳ טפחים - ואפילו הפתח והחלון ארוך הרבה צריך שיהיה גם ברחבו ד׳ דלא חשיב פתחא בפחות מד׳ דלא חזי להכניס ולהוציא בו כיון שהוא צר וכמאן דליתא דמיא. ואם החלון עגול אם יש בו כדי לרבע בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים הרי הוא כמרובע:

לא (לא) ויהיה קצתו וכו׳ - ואם החלון עגול אינו מספיק במה שיהיה קצה העיגול למטה בתוך עשרה אלא צריך לצמצם שמקום שמתחיל החלון להיות ד׳ טפחים יהיה קצתו בתוך עשרה טפחים לארץ:

לב (לב) בתוך י׳ טפחים - דאם כל החלון או הפתח למעלה מי״ט אינו מועיל כלום כיון שיש תחתיו מחיצה גמורה החולקת בין החצרות וא״א להם לערב יחד:

לג (לג) שבין שני בתים - ומיירי שלא שיעור בהחצר אשר הבתים פתוחים לו דאי עירבו כל הבתים אשר בחצר רשות אחד הוא ממילא ואפילו דרך חלון שאין בו שיעור פתח או דרך חורים נמי יכולים לטלטל:

לד (לד) למעלה מעשרה - לפי שהבית כיון שהוא מקורה הרי הוא כמלא והרי זה כאלו אין החלון גבוה י״ט כיון שהבית כולו ממולא:

לה (לה) וה״ה לארובה - דדינה כדין חלון:

לו (לו) ואפילו אין שם וכו׳ - ג״כ יכולין להתאחד הבית והעליה ע״י עירוב:

לז (לז) ומ״מ בעינן וכו׳ - אחלון וארובה קאי:

לח (לח) ארבעה על ארבעה - ואם יש לו דרך על התחתון מלבד הארובה אז אף שאין בארובה דע״ד מערב דרך הפתח ויכול לטלטל אף דרך חור:

לט (לט) סריגה לפני החלון - שקורין גראטע״ס בל״א והטעם שצריך שיהא החלל ד״ט במקום אחד ואין הנקבים מצטרפין לזה וה״ה לענין ארובה:

מ (מ) אין לטלטל - ר״ל אע״ג דכלים ששבתו בבית אמצעי מותר לטלטל לשתי החצרות וכן מהבתים שבשתי החצרות אליו מ״מ מהבתים שבחצר זה לחצר זה ע״י בית האמצעי אסור דהא החצרות לא עירבו בהדדי. ודוקא שהעירובין שעשו לא היה מונח בבית האמצעי כ״א בשארי בתים שבחצרות אבל אם הניחו שתי העירובין בבית האמצעי נעשו עי״ז משותפין הכל יחד ומותר לטלטל גם מחצר זה לחצר זה וכעין ההיא דלקמן בסימן שע״ח ס״א עי״ש [מחה״ש]:

מא (מא) היה בין שתי חצרות כותל וכו׳ - ובזה אין נ״מ אם הכותל רחב ד׳ או לא דאפילו מחיצה דקה מפסקת בין החצרות כיון שגבוה עשרה:

מב (מב) גבוה י״ט - דפחות מזה לא חשיב הפסק והוי כחצר אחד ומערבין אחד ואין מערבין שנים:

מג (מג) ועשה עליו וכו׳ - דקי״ל דהמחיצה מצטרף להתל להשלימן לעשרה:

מד (מד) אין יכולים וכו׳ - וה״ה כשגבוה מחבירו עשרה בלא מחיצה:

מה (מה) יכולים להורידם לחצרות - כדקי״ל בראש הסימן דגגין וחצרות רשות אחת הן וראש זה הכותל לא עדיף מגג ודוקא לחצרות אבל לא לבתים אם הוא רחב ארבע:

מו (מו) ולהורידם ממנו וכו׳ - בין שערבו כ״א בפני עצמו או לא ערבו כלל דכל החצרות רשות אחת הן וכנ״ל בס״א:

מז (מז) הכותל רחב ארבע - פירוש ארבע טפחים והטעם דכיון דהוא רחב ארבע הוא מקום חשוב בפני עצמו ואינו בטל לגבי שני החצרות ולפיכך אסור להעלות עליו מן הבתים וגם לא להוריד מן הכותל לבתים:

מח (מח) ואם אינו רחב וכו׳ - דבפחות מד׳ מקום פטור הוא ומותר להעלות מן הבתים עליו ולהוריד ממנו לבתים:

מט (מט) שלא יחליפו - היינו להעלות מן הבתים על הכותל ולחזור ולהורידם לחצר השני משום דלמא אתי לאפוקי להדיא מן הבתים לחצר השני בלא הנחה בינתים ועיין לעיל בסימן שמ״ו סוף סעיף א׳ דהמחבר הביא שם שתי דעות בזה ומלשון הרמ״א כאן משמע דחשש להחמיר:

נ (נ) מותר וכו׳ אף בכלים - ומיירי כשעירבה לעצמה דאם לא עירבה אסור מבית לחצר וכש״כ למחיצה:

נא (נא) ששבתו בבית - דלדידיה נחשב ראש הכותל כקרקע החצר כיון שאינו גבוה י״ט וניחא ליה להשתמש שם:

נב (נב) אף בכלים וכו׳ - דהואיל שחבירו מותר מבית למחיצה דהוי ליה כחצרו אם ישמש גם השני על המחיצה ויהיה רשות שניהם שולטת במחיצה זו ממילא יאסר הראשון להוציא מבית למחיצה כיון שעירבו כל אחד ואחד לעצמו וע״כ אי אפשר שיהיו שניהם יכולים להשתמש עליו ונותנין הרשות להשתמש לזה שהתשמיש ניחא לו ביותר ולהראשון מפני שהכותל נמוך אצלו ניחא ליה ביותר ובספר אבן העוזר בשם הרשב״א מקיל לשני להשתמש בו בכלים ששבתו בחצר:

נג (נג) מותר לשתיהן להשתמש - דהוי מקום פטור:

נד (נד) עד עשר וכו׳ - ועד בכלל:

נה (נה) הרי הוא כפתח - וע״כ אם רצו מערבין שנים ואם רצו מערבין יחד וכנ״ל בסעיף ד׳:

נו (נו) שלא יהא נפרץ - דאם נפרץ במלואה אפילו פחות מעשר אמות צריכות לערב יחד דוקא:

נז (נז) במילואו - וע״כ בעינן שישתייר מכל צד משהו או מצד אחד פס ד״ט רוחב בגובה עשרה דבלא״ה הרי הוא כמו שנפרץ במלואו [מ״א] ועיין לעיל בסימן שס״ג סעיף ב׳ במ״ב מה שכתבנו בזה:

נח (נח) ביותר מעשר וכו׳ - פי׳ ואז אפילו נשאר מן הכותל מכאן ומכאן כפלי כפלים ממה שנפל הכל חשוב כנפול ואין זה פתח אלא פרצה:

נט (נט) יחד - דאם עירבו כ״א לעצמו אוסרים זה על זה. אכן אם עשו צורת הפתח במקום הפרצה חשוב כפתח ואם רצו מערבין שנים:

ס (ס) אם אין ביניהם וכו׳ - וה״ה אם כל המחיצה גבוה י״ט אלא שיש בתוכה מקום רחב יותר מעשר אמות שאין בגובהן י״ט הרי הוא חשוב כפרצה גמורה וצריכות לערב יחד דוקא:

סא (סא) לשניהם - ר״ל משני הצדדין:

סב (סב) אם אין ביניהם ג׳ - דחשיבי זה כנגד זה:

סג (סג) חשיבי כפתח - ואם רצו מערבין יחד שהרי יכולין לעלות ולירד מחצר זה לחצר זה דרך הסולמות ומיירי שהסולמות מגיעין לראש הכותל או עכ״פ בפחות משלשה טפחים סמוך לראשן וכדלקמיה:

סד (סד) שלשה - טפחים וה״ה אפילו אם היה מופלג טובא [גמרא]:

סה (סה) עדיין חשובים כפתח - דכיון שהוא רחב ד׳ טפחים בעוביו נוח להשתמש עליו ויכול להוליך מסולם לסולם דרך הכותל:

סו (סו) ד׳ שליבות - דסולם כזה מסתמא הוא כבד ואינו נוטלן משם בשבת מחמת כבדו וע״כ הוא חשוב כפתח:

סז (סז) פחות מכאן לא - דכיון שנוח ליטלו משם בשבת הוי כמי שאינו ופשוט דאם הוא קבוע במסמרים לכותל אפי׳ אין בו ארבע שליבות חשוב כפתח:

סח (סח) כבדות - יותר מכפי הרגיל ואינו נוח ליטלו משם:

סט (סט) ואם אין וכו׳ - בא להוסיף כאן דאף בסולם זקוף שקשה לעלות עליו אל ראש הכותל סגי:

ע (ע) אלא עשרה - דאם הוא גבוה יותר מעשרה טפחים לא סגי בשבעה ומשהו אלא בכדי שיהיה הסולם מגיע בתוך ג״ט סמוך לראש הכותל:

עא (עא) שבעה ומשהו - ולא נשאר עד ראש הכותל רק פחות משלשה ואמרינן לבוד:

עב (עב) במשך ד׳ - אסולם קאי שיחזיק משך רחבו ד״ט וכנ״ל בריש הסעיף ומשום דזהו שיעור פתח והעמודים של הסולם שתקועין השליבות בהן ג״כ מצטרפין לשיעור זה ועובי השליבות אין בהן שיעור:

עג (עג) אצל הכותל - אדלעיל קאי ור״ל שזוקף אצל הכותל בשוה ושיחזיק במשך אורך הכותל רחב ד״ט וכתב במאמר מרדכי דשיעור זה של שבעה ומשהו הוא דוקא שכעומד בזקיפה אבל אם מעמידו באלכסון צריך שיחזיק יותר לפי ערך האלכסון והעיקר שיהיה ראש הסולם בתוך ג״ט סמוך לראש הכותל:

עד (עד) להשתמש עליו - מכלי הבית כשלא עשה אלא סולם מצד אחד ולערב יחד כשהעמידו סולם משני הצדדין:

עה (עה) משך ארבע - ר״ל המקום שנתמעט מגובה י״ט יש בו ארבעה טפחים במשך הכותל:

עו (עו) שיכול להשתמש בכל הכותל - לכאורה אם לא עירבו יחד אלא כ״א בפ״ע הלא אוסרין זה ע״ז להשתמש על ראש הכותל מכלי הבית וי״ל לצדדין קתני דמה שכתב לערב יחד מיירי שנתמעט כן כל עובי הכותל ונעשה כפתח לשניהם ומה שכתב שיכול להשתמש בכל הכותל מיירי שלא נתמעט בכל עביו אלא בצד אחד במשך ד״ט ונעשה לזה תשמישו בנחת למי שנתמעט מצדו שנוח לו לעלות במקום המיעוט וממנו יעלה על ראש כל

הכותל ולהשני תשמישו בקשה ועיין בבית מאיר שכתב דאינו מותר אף למי שתשמישו בנחת אא״כ יש במקום שנפחת מעוביו ד״ט על ד״ט ע״ש טעמו:

עז (עז) בכל הכותל - בכלי הבית ומיירי שהכותל היה רחב ד״ט דבפחות מזה מותר בכל גווני להשתמש בכל הכותל וכדלעיל בסוף ס״ו:

עח (עח) אלא כנגד וכו׳ - ששם הוא תשמישו בנחת שעומד בקרקע ומשתמש אבל אינו נוח לעלות דרך עליו לראש הכותל הואיל ואין בו ד׳ במשכו:

עט (עט) בנה איצטבא וכו׳ - אבל אם לא נתחבר להקרקע מע״ש לא מהני דהוי דבר הניטל בשבת ואינו ממעטו:

פ (פ) ובולטת ד׳ - דהיינו שהיא ד״ט על ד״ט ולענין גובה משמע דאפילו כל שהוא סגי כמו בסמוך סעיף יו״ד כל שנתמעט עי״ז הכותל מעשרה טפחים ממנה ולמעלה:

פא (פא) מועיל להשתמש בכל הכותל - להעלות עליה מכלי הבית שהרי נוח לעלות דרך עליה על ראש הכותל הואיל ואין ממנה לראשו גבוה עשרה וכ״ז כשלא עשה איצטבא רק אחד בצדו אבל אם גם השני עשה כן מצד השני נעשה הכותל לשניהם תשמישו בנחת ושוב חוזרין ואוסרין זע״ז להשתמש בכותל:

פב (פב) אבל וכו׳ לערב יחד - היינו אפילו עשה כן גם מצד השני:

פג (פג) לראש הכותל - וה״ה אם היה נמוך מזה פחות מג״ט ג״כ דינא הכי וכנ״ל בס״ח לענין סולם:

פד (פד) כנגדו - וכ״ש דבכל הכותל אסור והטעם לפי שאין נוח לעמוד עליה ולהשתמש וכמאן דליתא דמיא ואינו דומה להנ״ל בס״ח דמותר עכ״פ כנגד אותו המקום שנתמעט דהתם עומד ע״ג קרקע ומשמש משא״כ הכא שצר לעמוד על מקום קצר כזה:

פה (פה) כפה ספסל וכו׳ - סמוך לכותל או בתוך ג״ט וכן למעלה לענין איצטבא:

פו (פו) ד׳ על ד׳ וכו׳ - הכל דינו כמו למעלה לענין איצטבא וע״כ הסכימו האחרונים דמה שכתב כנגד המיעוט ט״ס הוא וצ״ל אפילו שלא כנגד המיעוט:

פז (פז) שיחברנו בטיט - חבור יפה לארץ שא״א לשמטו עד שיחפור בדקר שאז א״א ליטלו משם בשבת [ואע״פ שעתיד ליטלו אחר השבת מותר] אבל אם הטיט מונח כך על אוגניו הכפויים לארץ מותר ליטלו להספל בשבת ואע״פ שניזוז ממילא הטיט דהוי טלטול מן הצד ולא שמיה טלטול וכל דבר הניטל בשבת אינו ממעט:

פח (פח) בנה וכו׳ - סמוך לכותל זו למעלה מזו ויש אויר ביניהם:

פט (פט) בתחתונה ד׳ על ד׳ - דאז היא עצמה מתרת להשתמש על הכותל ואע״פ שאין למעלה ממנה כלום וכדלעיל בס״ט ודע דבעינן שיהא התחתונה עכ״פ בתוך ג״ט סמוך לארץ דאל״ה הוי בכלל מיעוט באויר ולא שמיה מיעוט:

צ (צ) ואין בין זו לזו ג״ט - דר״ל דאז מצרפינן לה גם האיצטבא התחתונה דהוי כלבוד וכאיצטבא אחת דמיא המתחלת מן הארץ הצרה קצרה מלמטה ורחבה מלמעלה אבל אם היו רחוקין זה מזה ג״ט אין העליונה לבד מתרת אף שרחבה ד׳ על ד׳ דהא עומדת באויר והתחתונה הסמוכה לארץ אין יכולה להתיר דהא לית בה ד׳ על ד׳:

צא (צא) להשתמש עליו - על הכותל שהרי אין הכותל למעלה מהאיצטבאות גבוה עשרה טפחים. ומיירי שעשה האיצטבאות רק מצד אחד וכמו שכתבנו לעיל בסקפ״א:

צב (צב) לערב יחד - ר״ל אפילו אם ירצה לעשות איצטבאות מצד השני ג״כ:

צג (צג) היוצא מן הכותל - בתוך עשרה טפחים סמוך לארץ:

צד (צד) והניח עליו וכו׳ - ר״ל שראשו העליון של הסולם סמוך על הזיז:

צה (צה) סולם כל שהוא - ר״ל שהוא סולם צר שאין מחזיק ד״ט בעובי השליבות ולא רחב ד״ט במשך הכותל מ״מ מהני כיון שראוי לעלות עליו להזיז הוי האי סולם דרגא לזיז ומצטרף עם הזיז דהוי כדבר אחד:

צו (צו) להתיר לו תשמיש הכותל - אבל לעשותו פתח לערב יחד אינו מועיל אא״כ הזיז הוא בפחות מג״ט לראש הכותל והשני עשה ג״כ כזה מעבר השני:

צז (צז) שלא תהא וכו׳ - דאם רחוקה ג״ט מן הארץ הוי מיעוט באויר:

צח (צח) ולא יהא וכו׳ - שאז נעשה הזיז עם כל השליבות הכל אחד וכאלו איצטבא אחת שיש בה ד׳ על ד׳ מלמעלה שמועלת אע״פ שקצרה מלמטה וכנ״ל בסי״א:

צט (צט) על גב הזיז אבל וכו׳ - ר״ל שיסמוך ראש העליון של הסולם בזיז ולא שיסמוך הסולם לכותל אצל הזיז בצדו אפילו אם הוא תוך שלש להזיז דא״כ לא הוי הך סולם דרגא לזיז:

ק (ק) בתוך עשרה העליונים - ושיהיו בפחות מי״ט לתחתון וגם צריך לזה שני סולמות אחד מן הארץ עד זיז התחתון ואחד מן התחתון עד העליון:

קא (קא) שאם היה הזיז וכו׳ - ר״ל שאם יגביה זיז התחתון גבוה עשרה מן הארץ [וכן אם הזיז העליון ירחיקנו עשרה טפחים מהזיז התחתון] לא סגי ליה בסולם כל שהוא אלא שיהיה במשכו ד׳ טפחים:

קב (קב) והוא וכו׳ זה כנגד זה - אלא יהיו משוכים זה מזה כדי שיהיה ראוי להעמיד סולם על זיז התחתון ולסמכו בשפוע על זיז העליון:

קג (קג) ומילא האויר שביניהם בקש - שעשאן כעין שליבות:

קד (קד) והקש מן הצד - ובזה נשלם השיעור משך רוחב ד״ט להסולם:

קה (קה) מהני וכו׳ - לפי שכף הרגל עולה בסולם והקש שמן הצד ראוי להחזיק בו בידיו ולעלות:

קו (קו) בין לערב יחד - אם מגיע לפחות מג״ט לראש הכותל ועשה כן גם בחצר השנית וכן בכל הסימן היכא שנזכר לערב יחד מיירי שעשה כן גם בחצר השנית:

קז (קז) וחקק אצלו בכותל - כגון שזקף הסולם ביושר וחקק מכאן ומכאן בכותל שהיה עב ועשה כמין שליבות להשלים השיעור של רוחב ארבעה טפחים:

קח (קח) די לו וכו׳ - פי׳ אבל הסולם בעצמו צריך שיעלה עד ראש הכותל עכ״פ פחות מג״ט וכנ״ל בס״ח:

קט (קט) שיחוק בגובה עשרה - שזהו שיעור גובה פתח ואע״פ שהכותל גבוה הרבה ושם אין הסולם רחב ד״ט אין בכך כלום שהרי יכול לעלות לראש הכותל בסולם אע״פ שאין ברחבו ד׳:

קי (קי) צריך שיחוק - ברוחב ד׳ בכל גובה הכותל דבזה אין נוח כ״כ לעלות כמו בשליבי סולם:

קיא (קיא) בכל גובה הכותל - ואמנם אם נשאר מן הגובה רק פחות מג״ט שלא חקקו מסתברא ג״כ דמהני [פמ״ג]:

קיב (קיב) ומועיל וכו׳ - זה קאי גם אריש:

קיג (קיג) אם רצו מערבין אחד - שאין איסור לעלות על סתם אילן בשבת אלא מדברי סופרים ובבין השמשות שהוא שעת קניית העירוב לא גזרו על שבות של דבריהם:

קיד (קיד) דאילן אינו מועיל - דכיון שאסור לעלות בו בשבת והאיסור בא מכח שבת ואיך יתיר דבר לשבת דהו״ל כשני סותרין:

קטו (קטו) ואשירה מועלת - הואיל ולית בה משום איסור שבת אע״ג שיש בה איסור אחר שהוא איסור ע״ג לא חיישינן לזה דמ״מ פתחא הוא ואריה דרביע עלה:

קטז (קטז) יבשה - שאין בו פירות ועלין וענפים דאז לא חיישינן שמא יתלוש ומותר לעלות עליו בשבת מדינא אי לאו משום איסור אשרה ועיין לעיל סימן של״ו דיש ליזהר שלא לעלות אפילו באילן יבש התם רק משום סייג וגדר שלא יבואו להקל בשאר אילנות ועיין בא״ר שמצדד להלכה כסברא הראשונה שהיא דעת הרבה פוסקים:

קיז (קיז) חריץ שבין שתי חצרות - פי׳ שלא היה ביניהן שום מחיצה המפסקת רק חריץ בעלמא:

קיח (קיח) עמוק עשרה וכו׳ - שכשם שמחיצה שגבוה עשרה מפסקת בין הרשויות כן חריץ שהוא עמוק שיעור זה ג״כ מחלק הרשויות. ומיירי שהחריץ הולך בכל אורך החצרות מקצה אל קצה דאם נחסר ד׳ טפחים נחשב אותו מקום כפתח וכדלקמיה בסי״ז:

קיט (קיט) ורחב ארבעה - טפחים דפחות מכאן נוח לפסען משפתו אל שפתו ולא חשוב הפסק וגם זה מיירי שהיה כל שטח החריץ רוחב ד״ט וכדמוכח לקמיה בסי״ז:

קכ (קכ) תבן וקש - שראוי למאכל בהמה דאם היה תבן וקש סרוח שאין ראוי למאכל בהמה דינו כעפר ואפילו סתמא נמי מבוטל:

קכא (קכא) כ״ז שלא ביטלו - בפירוש ואמר לא שקילנא מהכא וי״א שאפילו לא אמר בפיו רק שהסכים בלבו לזה ג״כ ממילא מתבטל:

קכב (קכב) מלא עפר וכו׳ - היינו כל אורך החריץ או עכ״פ ביותר מעשר אמות [דאל״ה הוי כפתח ואם רצו מערבין שנים] ודע דמה שכתב מלא עפר הוא לאו דוקא דאם מיעט עומקו מעשרה ג״כ דינא הכי:

קכג (קכג) אפילו סתמא - דעפר וצרורות בחריץ מסתמא מבוטלין הן:

קכד (קכד) וע״ל סי׳ שנ״ח ס״ב - בהג״ה דשם הביא שתי דיעות אם ביטלו לשבת אחת ודעתו לפנותו אח״כ אם חשיב בטול די״א דכיון דדעתו שלא ישאר שם לעולם לא חשיב בטול וגרע מסתמא ואין יכולין לערב יחד ולדינא נראה דכיון שהוא ד״ס יש לסמוך להקל אם רצו מערבין יחד ואם רצו מערבין שנים:

קכה (קכה) לעשותן שם אוצר - לאיזה זמן ולא להסתפק ממנו ועיין במ״א שמפקפק על דין זה וכן בביאור הגר״א הסכים לדבריו דדוקא בפירות טבלים שהוא דבר שאין ניטל בשבת ולכן סתמא מבוטל הא שאר פירות שמותר להסתפק מהם סתמא אינו מבוטל:

קכו (קכו) אם הוא רחב ארבעה - אבל אם הוא פחות מד״ט כמאן דליתא דמיא ומערבין שנים דוקא:

קכז (קכז) חשוב כפתח - דאף שהחריץ ארוך הרבה מאד מ״מ הרי יכול לעבור דרך אותו הנסר מחצרו לחבירו כמו דרך פתח והוא מחברן לאחד כשירצו:

קכח (קכח) ואם רצו מערבין שנים - ודע דלא חשבינן אותו כפתח אלא מד״ט רוחב עד עשר אמות אבל ביותר מזה חשוב כפרצה וע״כ אם סתם החריץ בנסרים עד יותר מעשרה אמות בארכו או שנתן נסר אחד לאורך החריץ ביותר מעשר אמות ומיעט שם החריץ מרוחב ארבעה טפחים חשוב כפרצה ביותר מעשר אמות ומערבין אחד ולא שנים:

קכט (קכט) במשך ארבעה - ר״ל אפילו אין הנסר מחזיק לארכו רק ארבעה טפחים די [דבעלמא שיעור פתח הוא בד״ט] ויעמידנו ע״ג יתדות:

קל (קל) כל שהוא - שהיה הנסר קצר מאוד ברחבו:

קלא (קלא) חשוב כפתח - ואם רצו מערבין יחד:

קלב (קלב) דינו ככותל - המבואר כל פרטיו בס״ו שמערבין שנים ואין מערבין אחד וכן לענין אם היה מונח פירות בחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ד׳ טפחים שאין יכולין להוציא משם לבית ולא מבית לתוכו אך אם לאחד עמוק עשרה ולשני אינו עמוק עשרה כגון שקרקעו של אחד היה נמוך מחבירו נותנין לזה להשתמש בו שלו ניחא תשמישתיה ביותר והכל כנ״ל עי״ש:

קלג (קלג) שבין שתי חצרות - והיו לכל אחד דיורין בפ״ע והיו פרוצין זה לזה ביותר מעשר אמות והתבן הזה סותם מקום הפרצה:

קלד (קלד) כל אחד וכו׳ - דגם זה נחשב למחיצה אף שלא כוון בהנחתו לשם מחיצה:

קלה (קלה) נתמעט בחול - אבל נתמעט בשבת כיון שהותרה בתחילת כניסת השבת הותרה:

קלו (קלו) מי׳ - היינו מגובה עשרה ובמשך יותר מעשר אמות אבל בפחות מעשרה אם רצו מערבין שנים:

קלז (קלז) לתוך קופתו בשבת - דחיישינן דלמא שקיל טובא וממעט ליה מי״ט וקאתי לטלטל בחצר ואע״ג דבשבת זו מותר מדינא דהואיל והותרה הותרה חיישינן שמא יבוא לטלטל גם בשבת הבאה וי״א דהטעם הוא משום דהאי תבן מוקצה הוא מאתמול למחיצה זו ואסור לטלטלו:

קלח (קלח) ואפילו להעמידה וכו׳ - דילמא שקיל בידו ונותן לה:

קלט (קלט) אלא לשם - והתם לא חיישינן לדלמא נתמעט מעשרה דבהמה קלי קלי אכלה [רש״י]:

קמ (קמ) אפילו בחול אסור וכו׳ - שמא יפחת מעשרה בע״ש סמוך לבין השמשות ולא ירגיש בדבר ויטלטלו בשבת באיסור ודוקא בנוטל מעט מעט חיישינן לזה אבל לא במסלק כולו בבת אחת. והעיקר כסברא ראשונה:

קמא (קמא) שבין שני בתים - ששני הבתים פרוצים ביותר מעשר אמות למקום הגדיש והוא סותם הפרצה והבתים שייכים כל אחד לחצר אחרת מפני שפתוחים כל אחד לחצר אחרת ולא עירבו שני החצירות ביחד ולכן כשיתמעט הגדיש מגובה עשרה טפחים שני הבתים אסורין בטלטול כיון שלא עירבו החצירות יחד והן פרוצין זה לזה ביותר מעשר אמות וה״ה בבית אחד גדול שנחלק לשנים ע״י מחיצת התבן שבאמצע ויש לכל אחד פתח לחצר אחרת ולא עירבו החצירות יחד דכשנסתלק התבן אוסרין זה על זה:

קמב (קמב) מותר להאכיל - דמיירי כשיש תקרה להגדיש (או שהתבן מונח ומפסיק באמצע הבית כנ״ל) דאז אין לחוש שמא יתמעט מעשרה ולא ירגיש דכיון דאיכא תקרה כי מפחית מיו״ד מנכרא מלתא ואפילו אם לא היתה המחיצה מגעת לתקרה אלא בסמוך לה פחות מג״ט אמרינן לבוד [עו״ש]:

סימן שעג

א (א) זו כנגד זו - ר״ל שזה בולט מדרום לצפון וזה מצפון לדרום:

ב (ב) נסר - ובעינן שיקבע הנסר במסמרים שלא יוכל ליטלו בשבת:

ג (ג) הרי הוא כפתח - פי׳ ועי״ז מותר לטלטל בשתי החצרות מזה לזה אם ירצו לערב יחד דכיון שיש נסר ביניהם רחב ארבע הרי יכול בקל לילך מפתח העליה זו להעליה שכנגדו ומצטרפים וכתב הפמ״ג דוקא כמו שצייר המחבר שהיו הגזוזטראות בולטות מן העליות שיש בהן דיורין וקי״ל לעיל בסימן שע״ב ס״ה דשני בתים יכולין לערב דרך פתח שביניהם אפילו הוא למעלה מי״ט אבל אם היו כה״ג בולטות משתי חצרות לא מהני כיון שהוא למעלה מי״ט וכנ״ל שם:

ד (ד) ואם אין המרחק וכו׳ - היינו שאין בין גזוזטרא לגזוזטרא הפסק אויר רק פחות מד״ט וא״כ יוכל לפסוע בקל מזה לזה:

ה (ה) דינא הכי - כמו בנסר שיכולין לערב יחד כשירצו ואם רצו מערבין שנים ודוקא שסמיכת הגזוזטראות זו לזו לא היה באורך כל הכותל דאלו אם היה סמיכתן באורך כל הכותל או שהיה נמשך הסמיכה זו לזו ביותר מעשר אמות אז מערבין אחד ולא שנים:

ו (ו) ואם רצו כל אחת וכו׳ - ודוקא כשאין הנסר מחזיק רק מארבעה טפחים עד עשר אמות אבל אם הוא מרוצף בנסרים יותר מעשר אמות מערבין אחד ולא שנים. ודע דמה שצריכין לערב יחד הוא רק להועיל שיהיו יכולין כ״א לטלטל על הגזוזטרא וכן לחצר חבירו כלים ששבתו בבית אבל מ״מ אפילו לא עירוב יחד יכולים כ״א לערב לעצמו החצר עם בתיו ועליה שלו:

ז (ז) לעצמה - ובאופן זה יהיה מותר לכ״א לטלטל מכלי ביתו בשטח גזוזטרא השייך לו אמנם על השטח שכנגד הנסר וגם על הנסר גופא מסתברא דאסור שהרי כ״א פרוץ למקום חבירו ואוסרין זה על זה:

ח (ח) משוכה למזרח - ר״ל משוכה ממקום חברתה לצד מזרח:

ט (ט) אינם יכולים לערב יחד - שכשיתנו הנסר מזו לזו יבא מקרן זוית של זו לזו ופתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי וגם לפי שאין הגשר ישר אלא באלכסון עומד מתירא אדם לעבור בו:

י (י) חשיב שפיר וכו׳ - פי׳ דהוי כאלו הנסר מונח בשוה:

יא (יא) כפתח - דע דמה שאמרו בין בריחוק בין בגובה היינו שמרוחק זה מזה יותר מד׳ טפחים באויר שבין זו לזו אלא שזו גבוה מזו בפחות מג׳ טפחים אז אמרינן דהוי כאלו הם שניהם זו כנגד זו ונותן נסר מזו לזו כיון שהמרחק שביניהם יותר מד׳ טפחים וה״ה נמי כשמרוחק זו מזו בפחות מג׳ טפחים בריחוק שזו לצד מזרח וזו לצד מערב ואינם זה כנגד זה ממש רק שמרוחק פחות מג״ט אמרינן לבוד והוי כאלו הם זו כנגד זו ואז אף שעדיין יש אויר רחוק בין זו לזו יותר מד״ט מותר ע״י נסר שנותן בין זו לזו:

סימן שעד

א (א) ונסתם בשבת - כגון שנפלה מפולת כנגדו [רש״י]:

ב (ב) מותרים להשתמש - מזו לזו בשבת זו וכ״ש כל אחת לעצמה דמותרת אף אותה שאין העירוב מונחת בתוכה:

ג (ג) דרך גובה הכותל וחוריו - ר״ל אע״ג דעכשיו שנסתם אין ראויין להתערב יחד דהלא אין בחורין שיעור חלון אפ״ה לא נתבטל העירוב על שבת זו דכיון שהותר בתחלת השבת הותר לכל השבת:

ד (ד) ונפתח בשבת - ר״ל לא מיבעי אם נפתח קודם השבת בודאי הוי עירוב דהא בעת כניסת השבת היו כבר פתוחין מזו לזו אלא אפילו אם נפתח בשבת גופא מ״מ כיון שבעת הנחת העירוב שהניח לכמה שבתות או לשנה היה פתח מזו לזו וחל העירוב לכן אף שבשבת אחרת היה סתום מתחלת השבת ולא היה אז העירוב מועיל לכולם מ״מ לא נתבטל ומיד שנפתח חזר העירוב להתירו הראשון:

ה (ה) ואפילו סתמה במזיד - היינו בכונה. ודע דמ״א וכמה אחרונים צידדו לאסור בזה כשחזר ונפתח בשבת דכיון שסתם הפתח שבין שתי החצרות במזיד הוי כביטל העירוב בידים דהרי גלי דעתיה שאינו חפץ בעירוב וא״כ כיון שביה״ש שהוא זמן חלות העירוב היה עדיין סתום לא מהני כשנפתח אח״כ בשבת גופא ואין להקל כשסתמו במזיד אלא כשנפתח קודם השבת דאז אמרינן אף שנתבטל מעיקרא כיון שחזר ונפתח הרי עכ״פ הם שותפין בפת של עירוב וביה״ש שהוא זמן קניית העירוב הרי יש פתח ביניהם שראוי לערב ועיין בבה״ל שביארנו שכן ראוי לנהוג למעשה. אכן אם בעת שסתמו היה בדעתו רק לפי שעה ואח״כ לחזור ולפתחו מסתברא דמותר אף כשחזר ונפתח בשבת:

ו (ו) ולהרמב״ם וכו׳ - קאי אריש הסעיף היכא שנסתם הפתח בשבת דלדעה הראשונה מותר להשתמש מזו לזו דרך חורין ולדידיה אינו מותר אלא כל חצר לעצמה והרבותא הוא דאפילו אותה חצר שאין העירוב מונח בתוכה מותרת ומ״מ אם חזר ונפתח לכו״ע מותר לטלטל מזו לזו כמו מתחלה. ולענין הלכה העיקר כסברא הראשונה כ״כ האחרונים:

ז (ז) כל אחד בחצירו - דאף דכל חצר נפרץ עתה לרשות אחרת שאין משותפין יחד והוי נפרץ למקום האסור לו מ״מ כיון שבין השמשות היה מותר הותר לכל השבת:

ח (ח) ואפי׳ כלי הבית - דאלו כלי החצר מותר לטלטל אף מחצר לחצר גם כשנפרץ דכל החצרות רשות אחת וכדלעיל בריש סי׳ שע״ב:

ט (ט) אבל וכו׳ - לכרמלית אסור. בזה לא אמרינן כיון שהותרה הותרה כמו דאמרינן מעיקרא דשם לא נפרץ אלא לחצר שהוא רה״י כמוהו ואין ביניהם אלא שזה הוא של יחיד זה וזה הוא של אחר אבל זה שנפרץ לרשות אחרת ממש לא אמרינן ביה הואיל והותרה הותרה ועיין בבה״ל:

י (י) שנפרצה קודם שבת - דאלו בשבת אמרינן כיון שהותרה הותרה:

יא (יא) במילואה לגדולה - ר״ל שהיו סמוכין זה לזה וכותל מפסיק ביניהן ונפרץ כל הכותל הזה:

יב (יב) ואין בפרצה יותר מי׳ אמות - דאלו יותר מעשרה לא שייך לומר דקטנה היא כפתחה של גדולה דפתחא יותר מעשר אמות לא עבדי אינשי:

יג (יג) גדולה מותרת וכו׳ - ואין הקטנה אוסרת עליה דהא הגדולה יש לה גיפופין ומקום פרצה הכותל של הקטנה הרי היא כפתחה:

יד (יד) להוציא כלים ששבתו בבית וכו׳ - דאלו כלים ששבתו בחצר מותר לכתחלה להוציא אף לחצר אחרת אפילו כשלא עירבו יחד:

טו (טו) אם עירבה לעצמה - אבל אם לא עירבה אף היא אסורה:

טז (טז) וקטנה אסורה וכו׳ - דהרי כותל שלה נפרצה במילואה לגדולה שהיא מקום האסור לה:

יז (יז) והיינו וכו׳ - ר״ל אימתי הקטנה אסורה בשכותליה נכנסין ובולטין לתוך הגדולה בשתים וג׳ אמות כזה:

יח (יח) מופלגים ג׳ טפחים וכו׳ - דהיינו מקום כניסת מחיצות הקטנה מופלגות מכותלי אורך הגדולה שבצדה והא דבעינן שלשה טפחים דאל״ה אמרינן לבוד לאורך הגדולה והוי כאלו לא היה מופלג כלל:

יט (יט) דאל״כ היתה קטנה ניתרת וכו׳ - ר״ל דאם לא היו נכנסין ובולטין כותלי קטנה לתוך הגדולה היתה גם קטנה מותרת דאע״ג דשוה מבפנים שהעומד בתוכה רואה כל כותלי אורכה שוין שאין שם מכותל רחבה לפאותיה כלום והוי הפרצה בכל מלואה הרי מבחוץ בתוך הגדולה נראין לה שיורי

כותל מכאן ומכאן [והיינו אותו עודף שהגדולה עודפת על הקטנה וניתרת בהם תשתרי גם הקטנה] משא״כ כשבולטין כותלי קטנה לתוך הגדולה ניכר שאותן שיורי כותל של הגדולה העומדין מאחורי פרצת הקטנה אין שייך לה׳:

כ (כ) גג קטן וכו׳ - אבל אם שני הגגין שוין אוסרין זה על זה אפילו אם אינם יותר מעשר אמות דהרי נפרצו במילואן זה לזה׳:

כא (כא) שנפרץ וכו׳ - לאו דוקא והכונה שהיה פתוח לגג הסמוך לו דבגג לא איירי בשהיה מתחלה מחיצה ונקט לשון נפרץ איידי דסעיף ג׳:

כב (כב) קודם שבת - דאי בשבת אמרינן כיון שהותרה הותרה וכנ״ל׳:

כג (כג) במילואו לגג גדול - היינו שכל גג הקטן היה מכוון נגד גג הגדול הסמוך לו ומיירי נמי שלא עירבו בעליהם יחד וגם שאין גג הקטן מחזיק יותר מעשר אמות וכנ״ל בס״ג׳:

כד (כד) קטן אסור להעלות וכו׳ - דהרי נפרץ לרשות חבירו האסור לו׳:

כה (כה) ששבתו בבית - דאלו כלים ששבתו על הגג מותר לטלטלם אפילו לגג חבירו בלי עירוב כלל וכנ״ל בסימן שע״ב ס״א׳:

כו (כו) וגדול מותר - להוציא כלי הבית על גגו דגג הקטן לגביה נחשב כפתח בעלמא כיון שאין בו יותר מעשר אמות׳:

כז (כז) מחיצות הבית ניכרות וכו׳ - שכל גגות שלהן חלקין היו ולא משופעין וכשאין בולט הגג מן הכתלים ולחוץ נראין מחיצות הבית לעומדין על שפת הגג כשמסתכלין תחת רגליהם ואז אמרינן גוד אסיק מחיצתא וכאלו מוקף מחיצות למעלה סביב הגג אבל כשהגג בולט מן הכתלים ולחוץ אין מחיצות הבית נראין ואין אומרין גוד אסיק מחיצתא והוי כרמלית ואסור לטלטל בכל אחד שאין לו שום מחיצות אפילו כלים ששבתו על הגג כ״א בתוך ד׳ אמות׳:

כח (כח) שהגג בולט - דוקא כשבולט ד״ט אבל אם אין בולט ארבעה טפחים הוי כמחיצות ניכרות [מ״א וא״ר ועיין במה שכתבנו לעיל בסימן שמ״ה סט״ז בבה״ל]׳:

כט (כט) פתוח לו וכו׳ - דמשתמשין בו ונחשב כל הגג כחורי רה״י. ומ״מ לא מהני זה אלא להתיר להשתמש על גגו בכלים ששבתו בתוכו דיש עליו עי״ז שם רה״י אבל להעלות עליו כלים ששבתו בבית אסור כ״ז שלא עירבו יחד כיון שאין המחיצות ניכרות עליו׳:

סימן שעה

א (א) אינן אוסרין על בני החצר - כשלא עירבו יחד אלא בני העליות לעצמן ובני החצר לעצמן ולא הוי כחצר אחד שעירבו בני חציה לעצמן ובני חציה לעצמן דאסרי אהדדי אלא הוי כשתי חצרות. ומיירי כשהמרפסת גבוה י״ט מן החצר דאי לא היה גבוה י״ט הוי ליה עם החצר כחצר אחת [אחרונים]׳:

ב (ב) לעצמו - ר״ל ומותר לטלטל אפילו כלי הבית לחצר וכן כלי עליה למרפסת אבל כלי הבית למרפסת או כלי עליה לחצר אסור כיון שלא עירבו יחד׳:

ג (ג) ובלבד שיערבו וכו׳ - ר״ל דאם לא עירבו בפני עצמן והיא אסורה במקומה אוסרת ג״כ על החצר לטלטל בתוכה מכלי הבית דמרפסת כיון שאין לו דרך אחר לר״ה כ״א ע״י חצר הו״ל כחצר זה לפנים מזה שאין לו דרך אחר כ״א ע״י חצר החיצונה דקיי״ל לקמן בסימן שע״ח דאם בני חצר הפנימי לא עירבו לעצמן דהו״ל רגל האסורה במקומה אוסרין על החיצונה׳:

ד (ד) בין שניהם - דאם הוא של אחד מהם הרי הוא ברשותא דחד ואינם אוסרים עליו בכל גווני׳:

ה (ה) אם וכו׳ - הכלל בזה דכל שלאחד תשמישו בנחת [היינו בקל] ולהשני בקשה לא מקרי רק רשות לאותו שתשמישו בנחת ואין השני יכול לאסור עליו אבל אם שניהם שוים הן שהוא לשניהם בקל להשתמש על אותו מקום הן בקשה שייך לשניהם וממילא אוסרים זה ע״ז להוציא לאותו מקום מכלי הבית כיון שלא עירבו יחד ואיזה מקרי בנחת ואיזה בקשה מתבאר בגמרא דכל שצריך לתשמישו זריקה דהיינו שהתל או העמוד גבוה ממנו עשרה טפחים וצריך לזרוק שם או שצריך שלשול דהיינו שהמקום ההוא נמוך ממנו י״ט וכשרוצה להשתמש עליו צריך לשלשל ולהורידו לשם כ״ז מקרי קשה ואם הוא פחות מי״ט הן בזריקה והן בשלשול מקרי בנחת ולפעמים מקרי קשה אפילו אם הוא פחות מי״ט כגון שאותו עמוד או התל מופלג בריחוק מקום ממנו ד״ט וצריך לזרוק באויר׳:

ו (ו) אינם גבוהים י״ט - מן הארץ וגם מן המרפסת שלמעלה מהם אין נמוך ממנה עשרה טפחים דאז נוח לשניהם להשתמש שם ולכן אוסרים זה על זה דאם היה נמוך מן המרפסת עשרה טפחים אז היו נותנים אותו לבני החצר דלהם תשמישו בנחת ולבני המרפסת [היינו אנשי העליה שבתיהם נפתחים להמרפסת ואיסקופת פתחיהם שוה לה] בקשה:

ז (ז) ושניהם אסורים וכו׳ - ודוקא כשהיה התל והעמוד סמוך להמרפסת בתוך ד״ט דאם היו רחוקים ממנו ד״ט א״כ תשמיש המרפסת עליו בקשה והחצר בנחת ונותנים אותו לבני החצר:

ח (ח) ובתוך עשרה למרפסת - דאם היה מרוחק עשרה גם ממרפסת היה לשניהם בקשה ויד שניהן שוין בו לאסור זה על זה:

ט (ט) שתשמישו להם בנחת - שהם לה בתוך י״ט וגם אינם מופלגים ממנה:

י (י) אע״פ שגבוהים וכו׳ ותוך עשרה למרפסת - ר״ל וא״כ היה שייך למרפסת וכמו שכתב מתחלה אפ״ה כיון שמופלגין ממנה ד״ט וכשרוצים בני מרפסת להשתמש שם הוא רק ע״י זריקה מקרי תשמישו ג״כ בקשה זה מחמת גובהו וזה מחמת רחקו:

יא (יא) ותוך עשרה למרפסת - ואם היו נמוכים עשרה טפחים גם מהמרפסת יש דעות בפוסקים יש אומרים דכיון שלבעל המרפסת יש שתי ריעותות שנמוכים מעשרה וגם מופלגים ד״ט א״כ תשמיש של אנשי החצר נוח יותר שם ונותנין אותו להם ויש אומרים דכיון שלהחצר נמי גבוה י״ט מקרי לשניהם תשמישו בקשה ואוסרין זה ע״ז בור שבחצר. [של בני המרפסת ובני החצר בשותפות] ומקיפתו חוליא גבוה י׳ טפחים וסמוכה למרפסת בתוך ד״ט אוסרין זה על זה כשלא עירבו יחד למלאות מים בדלי ששבת בבית או בעליות וכן להכניס המים לבתיהם ואין נותנין אותו לבני מרפסת הואיל וגם להם תשמישו בקשה ע״י שלשול י׳ טפחים לבור ואפילו אם הבור מלא מים עד גובה החוליא שסמוכה למרפסת אסור משום גזירה שמא יחסרו המים בשבת וישתמשו בו כבתחלה אבל אם היה הבור מלא בדבר שאין ניטל בשבת הרי הוא כעמוד או תל גבוה י׳ מחצר ותוך עשרה למרפסת שנותנין אותו לבני מרפסת [כשאינו מופלג מכנגדה ד״ט וכנ״ל] להשתמש על גבה:

יב (יב) ארבעה טפחים - בגובה שלה:

יג (יג) אין המרפסת אוסרת וכו׳ - ר״ל אפילו התל ועמוד הסמוכה לה בתוך ד״ט וגבוה י״ט שכיון שעשו הפסק לפני המרפסת גילו דעתם שסילקו עצמם מן החצר:

יד (יד) זיזים היוצאים וכו׳ - גם זה הסעיף מיירי שבני החצר ובני העליה עירבו כ״א לעצמן ושהזיזים היו שייכין לבני החצר והעליה בשותפות וגם מיירי שהזיזין היו רחבים ד״ט דאל״ה הוי מקום פטור ובטיל להכא ולהכא [רש״י]:

טו (טו) והנשאר וכו׳ - מיירי בשהיו יותר מעשרים טפחים מן העליה לקרקע החצר וה״ה כשהיה פחות מעשרים טפחים והזיז עומד באמצע ואין ממנו עשרה טפחים לא לזה ולא לזה:

סימן שעו

א (א) ואין ביניהם וכו׳ - ר״ל שבכותל המפסיק בין החצרות העומד ע״ג הבור אין פתח וחלון:

ב (ב) אין ממלאין וכו׳ - שהרי כ״א ממלא מרשות חבירו:

ג (ג) אא״כ עשו מחיצה י׳ - כדי להפסיק בין הרשויות ויהא כ״א דולה מרשותו ומחיצת הכותל שעומד ע״ג הבור אין מועיל לזה כלל דבעינן דוקא שתהא עשויה לשם כך ובתוך אוגן הבור:

ד (ד) וצריך שיהיה וכו׳ - כדי שיהיה ניכר הפסק המחיצה המחלקת בתוך המים ואע״פ שאינה מגעת המחיצה עד קרקע הבור קל הוא שהקילו במים להתיר במחיצה כזו דבעינן רק שלא יכנס הדלי בהדיא לחלק חבירו:

ה (ה) טפח מן המחיצה - וכ״ש אם מחציתה למטה ומחציתה למעלה:

ו (ו) המחיצה כולה - היינו של העשרה טפחים וה״ה אפילו אם היתה ארוכה יותר ומגעת עד קרקע הבור צריך ג״כ היכר הפסק מלמעלה:

ז (ז) ניכרת - ההפרשה ובזה הטפח לבד סגי שלא ילך הדלי לרשות חבירו:

ח (ח) וכן אם עשו וכו׳ - ר״ל שהניחו לכתחלה מלמעלה על שפת הבור כדי להתיר המים אבל כשלא נעשה כדי להתיר לא:

ט (ט) זה ממלא מצד הקורה וכו׳ - וטעמא לפי שאנו רואים כאלו קורה זו נמשכת ויורדת עד המים וחולקת כל רשות לעצמו וכאן אין לחוש לומר שזה דולה מרשות חבירו לפי ששיערו חכמים שאין דלי מהלך יותר מד״ט וא״כ לא יחצוב מים מצד הבור שהוא ברשות חבירו ואף שחוצב מתחת הקורה ושם רשות שניהם שולטות קל הוא שהקילו חכמים במים וא״צ אלא שלא יהא ניכר להדיא שחוצב מרשות חבירו:

י (י) לא בעינן שום תיקון - ועכ״פ אסור להכניס המים לבית אם לא עשו שום תיקון דהא לא עירבו שתי החצרות ביחד:

יא (יא) שבאמצע השביל - היינו שיש כמין מבוי קטן מפסיק בין שתי החצרות והוא שייך לשתי החצרות ובור באמצע ומשלשל הדלי לתוכו דרך חלון שבכותל החצרות:

יב (יב) אע״פ שהיא מופלגת וכו׳ - מלשון זה משמע דכ״ש כשהיא מופלגת פחות מד״ט והטעם דתשמיש שהוא דרך חלון ס״ל לדעה זו דתמיד מיקרי דרך אויר בין כשהוא מופלג ד״ט ובין פחות מד״ט ומה שכתב בלשון כ״ש דלא מיבעי אם הוא פחות מד״ט דתשמישו בנחת לחצר הסמוך ס״ל לדעה זו דבודאי אין חבירו אוסר עליו אף שלא עירבו יחד אלא אפילו אם הוא מופלג ד״ט ממנו דגם לחצר הסמוך אינו בנחת אפ״ה אין חבירו אוסר עליו כיון דאין תשמישן אלא דרך אויר:

יג (יג) ואינם צריכין זיזין - בא לאפוקי ממ״ד בגמרא דבעינן דוקא שיוציא כ״א זיז כל שהוא מכותלו עד לבור להכירא שלא יבוא לטלטל בעלמא מרשות לרשות:

יד (יד) רק בחלונות - דאז הוי תשמיש מילוי הדלי מן הבאר רק דרך אויר אבל כשיש פתחים מהחצרות לשביל א״כ אותו השביל רשות שניהם שולטות בו תמיד בתשמיש גמור וע״כ אסור להשתמש בו אפילו דרך חלונות דהוי השביל כחצר שאינה מעורבת ואסור כ״ז שלא עירבו ביחד ואפילו הוצאת זיזין לא מהני:

טו (טו) וי״א דאם אינן וכו׳ - דעה זו ס״ל להיפוך מדעה קמייתא דאין להתיר רק דוקא כשהבור מופלג מן כותלי החצרות ד״ט דאז מקרי התשמיש דרך אויר אבל כשהוא פחות מד״ט לשניהם לא מקרי דרך אויר אלא חשיב התשמיש לשניהם בנחת ואוסרין זה ע״ז אפילו אם אין פתחים להחצרות ותשמישן הוא רק דרך חלונות שבכותל ופסקו האחרונים כדעה זו:

טז (טז) ג׳ חורבות - שאין בהם דיורין ופרוצות זו לזו ביותר מעשר אמות ויש לכל אחת מהחצירות חלונות פתוחות להחורבות שאצלם שעל ידיהם הם משתמשין בהם ע״י זריקה:

יז (יז) כ״א מותר וכו׳ - הואיל ואין לו בה תשמיש גמור בחול שאין לו פתח פתוח לה אלא חלון אין פרצת המחיצה שפרוצות זו לזו אוסרת ומותר להשתמש בכולה וחבירו אינו יכול לאסור עליו ואע״פ שגם חבירו משתמש בה בחול ע״י זריקה שזורק דרך אויר שלו בפרצה עד תוך חורבה זו מ״מ כיון שלחבירו אין לו בה תשמיש כ״א ע״י זריקה באויר מרחוק אינו יכול לאסור עליו:

יח (יח) באותה שאצלו - אבל בשל חבירו אינו יכול להשתמש בה בשבת ע״י זריקה באויר מפני שהוא אוסר עליו דהיא שייכה לו יותר שיש לו בה גם תשמיש נח שלא ע״י אויר כגון בשלשול למטה סמוך לחלונו:

יט (יט) והאמצעית - שהיא עומדת בשוה בין שתי החורבות:

כ (כ) מותרת לשניהן - כיון שהיא רחוקה משניהן ואין לשניהן בה תשמיש כ״א ע״י זריקה באויר דרך החורבות הסמוכות לה אינם אוסרים זה על זה:

כא (כא) כנגד השתים - ר״ל שהיתה משוכה כנגד אורך שני החורבות ומגעת שתי ראשיה לשני החצרות כזה:

כב (כב) אסורה לשתיהן - לפי שיש לשתיהן תשמיש נוח סמוך לחלון ע״י שלשול ואוסרים זה על זה ואע״ג דשתים הסמוכות פרוצות לאמצעי האוסר לא אחמור רבנן במקום שאין לו תשמיש גמור שיהא אסור משום פרוץ [רש״י]:

כג (כג) רשות שניהם שולטת בו - עיין לעיל סימן שנ״ה ס״ג בהג״ה במ״ב דמירי שמקום מושב ביהכ״ס היה מיוחד לכל אחד לבדו ורק מקום החפירה שלמטה שהצואה נופלת שם היה של שניהם ולכן אסור דמוציא מרשותו לרשות השותפין שלא עירב עמדו אבל אם גם מקום המושב היה שייך לשניהם מותר:

כד (כד) ועיין לעיל סימן שנ״ה - דשם מבואר בהג״ה בס״ג פרטי הדינים וגם דאם שכח ולא עירב בדיעבד מותר לפנות דגדול כבוד הבריות:

סימן שעז

א (א) ואחת עשתה גומא וכו׳ - סמוך לה נגד עליתה:

ב (ב) כדי לשפוך בחצר שאין בה וכו׳ - דבחצר כזה אסור לשפוך מים כשאין בה גומא לזה וכנ״ל בסימן שנ״ז ס״א עי״ש. וביש בהחצר ד״א עיין בסוף הסעיף בהג״ה ובמה שכתבנו שם:

ג (ג) לשפוך מימיהן - אפילו תוך הגומא להדיא:

ד (ד) והאחת עירבה וכו׳ - אותה שעשתה הגומא עם כל שכניה הדרים אצלה בעליתה ומיירי בשיש מרפסת לפני כל עליה ועליה ונכנסין הכל להמרפסת דרך פתח העליה וממנה יורדין לחצר:

ה (ה) אסורה - אפילו אם עשתה ג״כ גומא [וכ״ש לפי מה דאיירי המחבר בשלא עשתה גומא] ולא מיבעי שאסורה להוציא הכלי עם השופכין דרך החצר עד גומתה או להוציא להמרפסת דהא לא עירבה אלא אפילו לשפוך בביתה שילך המים מעצמו למרפסת ומשם ירד למטה ג״כ אסור דחיישינן שמא יחוס על קלקול ביתו שלא יטנף מפני השופכין ויטלטל הכלי עם השופכין להמרפסת להדיא והלא היא משותפת לכל דיירי העליה ולא עירבו ביניהם:

ו (ו) ושעירבה מותרת - ובלבד שעשתה גומא וכנ״ל אבל בלא גומא אסורה לשפוך בביתה או למרפסת שירדו המים לחצר דבודאי ירדו מהחצר לר״ה וכנ״ל בסימן שנ״ז ואפילו אם חברתה עשתה גומא והמים ירדו מהחצר לאותה גומא ג״כ אסור דחיישינן שיחוש לקלקול החצר שלא יטנף מהשופכין דרך הליכתן לגומא כיון שהגומא רחוקה ממנה ויוציא כלי הבית עם השופכין לחצר כדי לשפוך להדיא לגומא והם הלא לא עירבו יחד:

ז (ז) שלא תשפוך להדיא בגומא - דהא החצר משותף לשניהם והם לא עירבו ביחד:

ח (ח) דכמו בחצר וכו׳ - ר״ל אע״ג דהחצר שהגומא ביה שייך לשניהם והמים יורדים שם בגומא מכחו:

ט (ט) דשתיהם מותרים וכו׳ - היינו לשפוך גם על המרפסת ושירד לחצר ומיירי בשעירבו כ״א לעצמו ולא חיישינן שיוציא הכלי עם המים לחצר לשפוך בתוך הגומא שעשה חבירו דכיון שיש בהחצר שיעור ד״א בשיעור שהוא רחב כזה ראוי שיבלע המים במקומו ולא יתקלקל החצר:

י (י) ואין צריכים לגומא - ר״ל וע״כ אפילו אם אחד עשה גומא לצד עליתו לא חיישינן שהשני יוליך הכלי עם השופכין לשם:

סימן שעח

א (א) פתוחות זו לזו - דאל״ה לא היו יכולין לערב יחד:

ב (ב) ופתוחות לר״ה - וה״ה כשפתוחות למבוי. וכתבו האחרונים דה״ה אם החיצונה לבד פתוחה לר״ה או למבוי ואמצעית יש לה דריסת הרגל עם הפנימית השניה שלפנים הימנה נמי דינא הכי דכל אחת שריא עם האמצעית אפילו החיצונה הפתוחה לר״ה ואין הפנימית יכולה לאסור עליה דרגל המותרת במקומה אינה אוסרת שלא במקומה כדלקמיה ס״ב:

ג (ג) עירובה בזו ועירובה בזו - דאז דיורי האמצעית בחיצונה ואין דיורי חיצונה באמצעית למהוי כולהו כי חדא אבל אם נתנו עירובן באמצעית הוי כאלו כולן דרין באמצעית:

ד (ד) בשני בתים - ואפילו מלאוהו לכלי אחת ואייתר ונתנו אח״כ לכלי אחר דבכה״ג היה מהני אם היו נותנים אותו בבית אחד כמ״ש סימן שס״ו ס״ד אבל אם נתנו בשני בתים לא משתרי החיצונות זו בזו כיון דלא מיחברי אהדדי:

ה (ה) בבית אחד - והיינו בכלי אחד או דמליא למנא ואייתר [אחרונים]:

ו (ו) שלשתן מותרות - דהוי כאלו עירבו יחד:

ז (ז) ופנימית פתוחה וכו׳ - ובכל אחת יש בע״ב האוסרין זה על זה:

ח (ח) לעצמה - היינו עם בע״ב שבתוכה:

ט (ט) פנימית מותרת - שהרי יכולה לסגור פתחה ואין יכולין לעכב עליה בני החיצונה:

י (י) והחיצונה אסורה - שהאחד שלא נתן חלק בעירוב אוסר על השאר אם לא שיבטל את חלקו להם:

יא (יא) שתיהן אסורות - דקי״ל רגל האסורה במקומה אוסרת שלא במקומה כשיש לו דריסת רגל שם אם לא שיבטל את רשותו לבני הפנימית וגם רשות דריסת הרגל שיש לו בחיצונה לבני חיצונה:

יב (יב) כל אחת וכו׳ - דרגל המותרת במקומה אינה אוסרת שלא במקומה:

יג (יג) מותרת בחצרה - ר״ל שאין הפנימי אוסר על בני החיצונה אף שיש לו דריסת הרגל עליו:

יד (יד) שתיהן אסורות - שאם השוכח הוא אחד מן הפנימית בודאי אוסר על החיצונה כיון שאוסר במקומו ואפילו אם השוכח מן החיצונה אז החיצונה ודאי אסורה וגם הפנימית אסורה אף שאין לחיצונה דריסת הרגל עליה דכיון שעירבו יחד הרי היא כמו שדרה בחיצונה ואוסרת עליה ולא מהני בזה שיסתלקו מבני החיצונה ותסגור פתחה דהא ליתה לעירובה גבה ועיקר העירוב משום דירה דהוי כאלו דר במקום העירוב:

טו (טו) עד שיבטל רשותו - ר״ל לשתי החצירות וכמבואר בסי׳ שפ״א:

טז (טז) שתיהן אסורות - דכחדא חשיבא אם לא שיבטל רשותו לשני החצרות אבל אם יבטל רק לבני הפנימי לא מהני אפילו אם ירצו להסתלק מהחיצונה ולסגור פתחה [אחרונים]:

יז (יז) פנימית מותרת - דיכולה היא להסתלק מהחיצונה דאחדא לדשא ומשתמשת דהא עירובה אצלה ואע״ג דמתחלה נשתתפו יחד יכולה לחזור בה ולומר לה לתקוני שיתפתיך ולא לעוותי כי לא היה בדעתי שיעוות אחד מבני חצרך ולא יתן חלק בעירוב:

יח (יח) או שנים בחיצונה ועירבו - היינו אותם השנים לבד אבל לא עם הפנימית ואשמועינן בזה דלא תימא דגזרינן משום שיסברו שיש שנים בפנימית כמו בחיצונה ונבוא להתיר גם בזה והתם בודאי אסור מדינא דהוי רגל האסורה במקומה:

יט (יט) אין היחיד שבפנימית וכו׳ - ר״ל אף שלא עירבו יחד דרגל המותרת במקומה אינה אוסרת שלא במקומה:

כ (כ) רבים שהם כיחיד - היינו שהיו בפנימית האב עם בניו שמקבלים ממנו פרס וכל כיוצא בהם ע״ש בסי׳ ש״ע:

סימן שעט

א (א) פתוחים זה לזה - והם ג״כ פתוחים לחצרות שאצלן וקמ״ל דאע״ג דבעלמא אם בית אחד אינו נותן חלק בעירוב הוא בעצמו אסור לטלטל וגם אוסר על בני החצר הכא יצוייר ששום אחד מהשלשה לא יתנו חלק בעירוב ואפ״ה מותרים הכל לטלטל כגון אם יתנו בעלי שתי החצרות את עירובן בבית האמצעי ומטעם שמסיים:

ב (ב) ומותרים בשלשתן - ר״ל שהם מותרים לטלטל באותן הבתים והבתים בהן אע״פ שלא נתנו חלק בעירוב:

ג (ג) חשוב לו כבית שער - אחרי שבני החצר מוליכין עירובן דרך עליה לאמצעית. ויש שכתבו דה״ה אם נתנו שניהם העירוב באחד מבתים הסמוכים לחצרות או באחד משאר בתים שבשתי החצרות אלו השלשה בתים אין צריכין ליתן עירוב דנעשו כולם בית שער לאותה חצר כיון שעוברים דרך עליהם להניח העירוב בה:

ד (ד) וא״צ ליתן פת - כמבואר בסימן שס״ו ס״ב:

סימן שפ

א (א) ששכח ולא עירב - נקט ששכח לאשמועינן דאפילו בכה״ג אוסר כשלא ביטל אבל ה״ה דאפילו כשהזיד ולא עירב מהני ביטול:

ב (ב) אוסר עליהם - לטלטל מבתיהם לחצר:

ג (ג) וא״צ לקנות בק״ס - דהוא רק סילוק רשותא בעלמא שמסלק עצמו מרשותו כדי שלא יאסור עליהם ומה״ט מותר לבטל אף משתחשך:

ד (ד) לכל אחד ואחד - ולא אמרינן דכשביטל רשותו לאחד מהם דעתו לבטל לכל בני החצר כדי שלא יאסור עליהם ומה שאמר לאחד מהם במקום כולם אמר לו. ואם לא ביטל לכולם אף למי שביטל אסור:

ה (ה) וי״א שדי שיאמר וכו׳ - משמע דלדעה ראשונה לא מהני כשאמר לכולכם והטעם כתב הט״ז משום דבעלמא רובו ככולו וע״כ אי אמר לכולכם אפשר דכונתו רק על הרוב מהם ומה שכתב המחבר בריש הסעיף רשותי מבוטלת לכם התם מיירי שהיו רק שנים ולדינא מסיק הא״ר דהעיקר כהי״א דמהני גם כשאמר לכולכם וכ״ז כשעומד נגד כולם ואמר להם לשון זה:

ו (ו) רשותו סתם וכו׳ - וכ״ש אם אמר רשות חצרי מבוטלת לכם דאין הבית בכלל:

ז (ז) שהוא אורח בעלמא - ואורח אינו אוסר על בני החצר וגם הם אינם אוסרים עליו וכדלעיל בסוף סימן ש״ע ע״ש:

ח (ח) מביתו לחצר - שהרי לא ביטל להם רשות ביתו:

ט (ט) וגם הוא - ר״ל שאסור להוציא מביתו לחצר שאין לומר על ביתו שהוא כאורח בו שהרי לא ביטל להם:

י (י) שצריך לנעול ביתו וכו׳ - ר״ל כשלא ביטל רשות ביתו דכשביטל מותר לכתחלה להוציא מביתו הוא והם כמ״ש בס״ב:

יא (יא) כדי שלא יבוא וכו׳ - ובמקום הדחק יש לסמוך להקל שאין צריך נעילת בית:

יב (יב) בין הוא וכו׳ מביתו - היינו לאחר שהחזיקו אנשי החצר את רשותו שהוציאו מבתיהם להחצר [דקודם שהחזיקו אם יוציא מביתו לחצר אז חוזר מביטולו וממילא אוסר עליהם והן עליו כדלקמן בסימן שפ״א ס״א וכן יזהר שלא יכניס מחצר לביתו קודם שיכניסו הם מהחצר לביתו כדלקמן בשפ״א] וטעם ההיתר דכיון שביטל גם רשות ביתו נעשה אורח גמור אצלם כיון שלא נשאר לו רשות שלא ביטל:

יג (יג) שאינו מועיל - ס״ל דלא תקנו שכירות אלא בעכו״ם אבל לא בישראל ועיין באחרונים שחתרו למצוא טעם לזה והמ״א מצדד דבחול לכו״ע יכול להשכיר דלא גרע מביטול אלא דבשבת אסור לשכור דהוי כמקח וממכר. ולענין הלכה הא״ר פוסק דאין שכירות מועלת בישראל כלל אבל שארי אחרונים מקילין בזה לענין ימי החול כהמ״א:

יד (יד) הוא מותר וכו׳ - דכיון שביטלו לו רשותם נעשה חצירם וביתו רשות אחת:

טו (טו) ולא מבתיהם - דמסתמא כשבטלו לו רשותן לא ביטלו אלא חצרן לבד:

טז (טז) אף מביתו - כצ״ל. ור״ל לא מיבעיא דמביתם שלא ביטלו אסורים להוציא לחצר שהוא רשות אחרת אלא אפילו מביתו של זה שביטלו לו שהוא רשות אחת עם החצר ג״כ אסור וכדמסיים דלא חשיבי כאורחים בעלמא כשהם רבים וא״כ כשחוזרין ומוציאין לתוכה ה״ז כאלו חוזרים בהם ורוצים לזכות בה וכתב המ״א דלא אמרינן זה אלא כשהם מוציאים מבית לחצר אבל כשהם מכניסים מחצר לבית אין זה נקרא השתמשות בחצר ולא הוי כרוצים לזכות בחצר אבל בא״ר כתב בשם הרבה פוסקים שגם להכניס מחצר לבית אסור וכ״כ באבן עוזר:

יז (יז) ולא אמרינן וכו׳ - ואפי׳ ביטלו לו רשות ביתם ג״כ אסורים להוציא בין מביתם ובין מביתו לחצר:

יח (יח) שאין רבים נעשים אורחים וכו׳ - ר״ל בכגון זה שבאמת החצר והבתים שייך להם אלא כדי שיהא מותר לטלטל נסתלקו מרשותם. וכתב המ״א דאפילו קדם היחיד והחזיק נמי לא מהני לענין רבים שלא יוכלו לחזור ולזכות ואסורין בכל גווני ועיין בה״ל:

יט (יט) אף בשל עצמו - כתבו האחרונים דלא גרסינן אף דמשמע מזה דכ״ש בשל חבירו וזה אינו דהא המחבר מיירי שלא ביטל אלא רשות חצרו ולא ביתו וא״כ אסור להוציא מבית חבירו לחצר וכן הוא בשו״ע ישנים:

כ (כ) שכחו שנים ולא עירבו וכו׳ - ר״ל דכמו ביחיד שלא עירב מהני ביטול כן ה״ה ביותר:

כא (כא) לכל אחד - וכמ״ש בסעיף א׳:

כב (כב) לאחד שלא עירב - פי׳ שלא היו בחצר כ״א ג׳ אנשים ושום אחד מהן לא עירב ולהכי כשביטלו אותם השנים רשותם להשלישי נמצא שחצר של יחיד הוא וא״צ עירוב. ומבואר בב״י דאפילו לא ביטלו השנים בבת אחת אלא בזה אחר זה ג״כ מהני:

כג (כג) ואפילו אמר לאחד וכו׳ ע״מ וכו׳ - ר״ל דלא מיבעי אם לא פירש שיחזור ויבטל לחבירו אלא שביטל סתם לראשון והראשון מעצמו חזר וביטל חלק של עצמו וגם חלק שקיבל דלא מהני דחלק דידיה יכול לבטל ולא חלק דאקני ליה חבריה [דכיון דבעידנא דבטיל ליה רשותיה לא הוי ליה שריותא בחצר משום דאסרי אהדדי אשתכח דבטול לא אהני מידי ולא קני ליה ולהכי לא מצי לאקנויי האי בטול לחבריה] אלא אפילו אמר לו לכתחלה אני מבטל לך ע״מ שתחזור ותבטל לחברך לא אמרינן דשליח שויה והוי כאלו הוא בעצמו מבטל להאחרון אלא דכיון דלראשון לא מהני האי בטול לא קני ליה שיוכל לחזור ולהקנות לאחרון:

כד (כד) אינו מועיל - וכנ״ל דחלקו יכול לבטל אבל לא חלק שהקנוהו לו. ומסתברא דאם אותו שביטל לראשון חזר וביטל בעצמו לשני שפיר מהני שהרי עכשיו כל החלקים שלו שהרי הראשון ביטל לו מעיקרא חלק של עצמו:

סימן שפא

א (א) והוציא אח״כ - פי׳ שעבר והוציא:

ב (ב) במזיד אוסר - על בני החצר לטלטל:

ג (ג) שהרי חוזר וכו׳ - שנראה כחוזר ומחזיק ברשות שביטל. ומ״מ אם חוזר אח״כ ומבטל מחדש מהני. כתב המג״א דלא אמרינן שהוא כחוזר ומחזיק אלא ע״י הוצאה מבית לחצר אבל אם מכניס מחצר לבית לא נראה כרוצה לחזור מביטולו ולהחזיק בחצר וכבר כתבנו לעיל סי׳ ש״פ ס״ק ט״ז שכמה פוסקים חולקים ע״ז וס״ל דאין חילוק בין הוצאה להכנסה וכמו דלא מחלקינן בין הוצאה להכנסה לענין החזיק וכמו שמסיים המחבר:

ד (ד) ואם החזיקו וכו׳ - קודם שחזר והוציא כליו:

ה (ה) אינו יכול לחזור - דבכל מקום חזקה מועילה בקניה ואע״ג שאין זו חזקה גמורה אפ״ה הקילו חכמים בה דמהני כשאר חזקות ולדעה זו מהני חזקה אף אם החזיק בערב שבת אחר הביטול:

ו (ו) משחשיכה - דמבעוד יום לא מוכחא מילתא שהרי גם בלא ביטול יכולין להוציא ולהכניס ועיין בביאור הלכה שיש להחמיר כדעה זו:

ז (ז) יש ביטול רשות מחצר לחצר - כמו שיש ביטול רשות מבית לבית בחצר אחד:

ח (ח) ועירבו כל אחת לעצמה - דאי לא עירבו אין מבטלין כמו שנתבאר בסימן ש״פ דלשנים אין מבטלין לפי שכל אחד אוסר ע״ח:

ט (ט) ול״ש עירבו יחד - מיירי בששכח אחד מהם ולא עירב דיכול לבטל רשותו לבני חצר שלו וגם לבני האחרת:

י (י) להיותה מותרת וכו׳ ולא היא - קאי אריש מהיכא שעירבה כל אחת לעצמה דהמבטלים רשותם שוב אסורים להוציא מבתיהם לחצר והיכא ששכח אחד ולא עירב וביטל רשותו לכולם הוא לבדו אסור וכולם מותרים:

יא (יא) אלא החיצונה וכו׳ - דאם גם החיצונה לא עירבו לא אפשר בביטול דאין מבטלין רשות לשנים וכנ״ל:

יב (יב) לבדה - ואז הוי הפנימית רגל האסורה במקומה ואוסרת שלא במקומה וכנ״ל בסימן שע״ח:

יג (יג) בשעה שצריכה לצאת - דאין דריסת הרגל אוסר אלא עם עשיית תשמיש:

יד (יד) ונתנו עירובן בחיצונה - ל״ד דה״ה דאם נתנו עירובן בפנימית ג״כ צריך הפנימי לבטל רשותו לשתי החצרות ולא סגי בשיבטל לפנימית לבד ויהא הוא אורח לגבייהו ולא יאסור עליהן ואח״כ יסלקו הם עצמן לגמרי מלהשתמש בחצר החיצונה דכיון שהעוות בא מהם שהרי אחד מבני חצרם שכח לערב אי אפשר להם להסתלק מבני החיצונה אחרי שנתחברו מתחלה יחד ע״י עירוב אחד:

טו (טו) וגם לכ״א מבני החיצונה - שנעשו כחצר אחד ע״י העירוב ואפילו אם ירצו בני הפנימי להסתלק עצמן מן החיצונה ג״כ לא מהני בבטול לבני הפנימי לבד וכנ״ל בס״ק הקודם ובפרט לפי מה שצייר המחבר שהעירוב מונח בחיצונה בלא״ה א״א להסתלק מהם שהרי העירוב מונח אצלם:

טז (טז) ויהיה הוא לבדו אסור - היינו להוציא מבית לחצר וכדלעיל בסימן ש״פ:

יז (יז) בחורבה - ולא אמרינן שלא הקילו חכמים בביטול רשות אלא בחצר שלפני הבתים שבה הוא עיקר תשמישם:

יח (יח) שהיא של שניהם - עיין לעיל בסימן שע״ו:

יט (יט) יש ביטול רשות מבית לבית - כמו שמועיל הביטול מחצר לחצר:

כ (כ) ואפילו המבטל וכו׳ לבית חברו - שהרי הכל של חברו כיון שביטל לו ואפילו קודם שהחזיק חבירו בביתו יכול הוא להוציא ממנו לבית חברו ואפילו היו המבטלין רבים ג״כ מותרין להוציא מביתם לבית חבירן ואינו דומה להמבטל רשות חצרו שאין לו להוציא מביתו לחצר אפילו ביטל גם רשות ביתו עד שיחזיקו הם תחלה ואפילו אם החזיקו אינו מועיל אלא ביחיד שביטל לרבים אבל לא ביחיד ליחיד וכנ״ל בסימן ש״פ וכ״ש ברבים ליחיד דהתם כיון שהיה לו חלק בחצר אלא שביטל להם א״כ כשמוציא מביתו לחצר נראה כחוזר מבטולו ומחזיק בחלקו שבחצר משא״כ כשמוציא לבית חבירו שלא היה בו חלק מעולם לא שייך לומר שעי״ז מחזיק ברשות חבירו וגם לענין ביתו גופא לא שייך לומר שחוזר וזוכה בו במה שמוציא ממנו כליו לבית חבירו דאדרבה הרי מסתלק ממנו:

כא (כא) חוזר ומחזיק וכו׳ - ואע״ג דלעיל בסימן ש״פ ס״א מבואר דאם ביטל רשות חצרו לחבריו דמותר לו להוציא מביתם לחצר ולא אמרינן שחוזר וזוכה בחצרו בהוצאתו התם מיירי ביחיד לגבי רבים וחשיב רק כאורח לגבייהו אבל הכא מיירי ביחיד לגבי יחיד ויחיד לגבי יחיד לא הוי אורח וכנ״ל בס״ד ולהכי חוזר וזוכה במה שביטל מתחלה ולפ״ז אפילו אם החזיק זה שביטלו לו ג״כ אסור למבטל להוציא מביתו וכנ״ל בסימן ש״פ ס״ד:

כב (כב) מהחדר לביתו - וה״ה מבית לחדרו מפני שהוא כמוציא מרשות לרשות ועיין באחרונים שהעלו דאפילו אם ביטל גם רשות חדרו בהדיא אסור להוציא מאחד לחבירו דבזה הוא חוזר ומחזיק ברשותו וכנ״ל לענין מבית חבירו לביתו:

כג (כג) ויש אומרים דאין לבטל וכו׳ - לפי שיש לחוש שלא תשתכח תורת עירוב מבתים אלו הפתוחים זה לזה שכולם יבטלו בעליהם לאחד וגם הם יהיו מותרים להוציא כל אחד מביתו לבית חבירו הואיל ואינו נראה כחוזר ומחזיק ברשותו בהוצאה זו משא״כ כשמשאיר חדר אחד שאסור להוציא ממנו לבית ואם היה עירוב היה מותר נמצא משתכר הוא בעירוב ושוב אין לחוש שיבטלו הכל ותשתכח תורת עירוב:

כד (כד) ואז מותר להכניס וכו׳ - עיין במ״א שתמה ע״ז דהא ע״כ מיירי ביחיד לגבי יחיד דאי ביחיד לגבי רבים שעירבו א״כ תו לא שייך לומר שישתכח תורת עירוב כיון שעירבו אלא דמיירי ביחיד לגבי יחיד וא״כ האיך שרי להכניס מבית חבירו לביתו כיון דיחיד לגבי יחיד לא מקרי אורח והוי כאלו חוזר ומחזיק בביתו ואפילו החזיק חבירו לא מהני ועיין בחמד משה שתירץ דדין זה דרמ״א מיירי ביחיד לגבי רבים אלא שאותן רבים היו דרים בבית אחד ולא היו צריכין לעירוב וזה ג״כ מקרי רבים וזה היחיד מקרי אורח לגבייהו ולכן מותר לו להכניס מביתם לביתו ואפילו קודם שהחזיקו ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם הגר״א:

כה (כה) אינם יכולים לבטל וכו׳ - כדי שיוכל חבירו להשתמש והטעם דכיון שלא היו יכולים לערב יחד מבע״י אמרינן כיון שנאסר למקצת השבת נאסר לכל השבת ולא מהני בטול:

כו (כו) והיורש בא לדור בחצר ואוסר - אבל אם לא היה בא לדור אינו אוסר על בני החצר דדירה בלא בעלים לא שמה דירה וכנ״ל בסימן שע״א ס״ד ועיין לעיל מה שכתבנו שם בבה״ל:

כז (כז) יכול לבטל רשותו - אף דאי בעי לערובי מאתמול לא מצי מערב אפ״ה מהני ביטולו משום דיורש כרעיה דאבוה הוא [ש״ס]:

כח (כח) וחוזרים ומבטלים לאותם וכו׳ - אבל אם לא היו חוזרין ומבטלין להם לא היו מותרים המבטלים להוציא אפי׳ ביטלו גם רשות בתיהם הואיל והם רבים ואינם נעשים אורחים כמש״כ בסימן ש״פ [מ״א וש״א]:

סימן שפב

א (א) אינו אוסר עליו - דמעיקר הדין דירת עכו״ם אינה חשובה דירה אלא דחכמים גזרו דליאסר עליו כדי שלא ידור עמו וילמוד ממעשיו ולא גזרו אלא בדבר דשכיח דהיינו במקום שדרים כמה ישראלים אבל לא בחד בית דלא שכיח שידור בין העכו״ם דהיו חשודין אש״ד:

ב (ב) בשני בתים - אבל בחד בית אפילו יש כמה אנשים ואוכלים כל אחד בפ״ע כחד חשיבי:

ג (ג) ואוסרים זע״ז - לאפוקי במקום שאינם אוסרים זה על זה כגון אב ובניו שמקבלים פרס מאתו שאינם צריכים לערוב אפילו הם דרים כל אחד בבית בפני עצמו כדמבואר בסי׳ ש״ע עיי״ש בזה אין עכו״ם אוסר עליהם וא״צ לשכור רשותו:

ד (ד) אז העכו״ם אוסר עליהם - שלא יועיל עירובן שמערבין ביניהם עד שישכרו רשות העכו״ם:

ה (ה) ואינו מועיל וכו׳ - כמו בישראל שלא עירב עם בני החצר שמבטל רשותו כדי להתיר שאר בני החצר לטלטל כדמבואר בסי׳ ש״פ והטעם דלא מהני משום דרצו חכמים לארחוקי דירת ישראל מן העכו״ם ולהכי החמירו דאין לו תקנה עד שישכור ממנו ומאחר שהעכו״ם אינו רוצה להשכיר בנקל יתרחק הישראל מלדור עמו כדי שלא יאסור עליו הטלטול:

ו (ו) אלא צריך שישכירו ממנו - ולענין אם מהני שאלה תלוי בשתי הדעות המבואר בסי״ב ולדעה ראשונה שם לא מהני:

ז (ז) דלא השכיר וכו׳ - ובס׳ עבודת הקודש להרשב״א כתב עוד טעם לדין זה שאין דרכו של ישראל להשכיר או להשאיל לעכו״ם בית בחצר שהוא שרוי בתוכה ולא גזרו חכמים בדבר שאינו מצוי ועיין בביאור הגר״א בכאן ולעיל בסי׳ ש״ע שדעתו דדוקא בשהתנה המשכיר או המשאיל שיכול לסלקו בכל שעה שירצה ובהיכא דלא יכול לסלוקיה בודאי אוסר עליו ועיין מה שהארכנו בזה בסי׳ שפ״ד בביאור הלכה:

ח (ח) אבל אם הבית וכו׳ - פי׳ דלא נימא דשכירות הצריך לענין היתר טלטול נכלל בשכירות הבית משום דאומדנא דמוכח הוא שלא שכר ממנו הבית אדעתא שיהיה אסור לטלטל בשבת ולא יצטרך תו לשכור הרשות מהעכו״ם קמ״ל דלא אמרינן הכי רק במשכיר ולא בשוכר ולהכי צריך לשכור ממנו רשותו:

ט (ט) ועכו״ם וכו׳ - ר״ל הנכרי המשכיר:

י (י) בבית עמו - ומיירי שיש לו להעכו״ם חדר מיוחד דאם יש לו רשות לישראל להשתמש בכל הבית לא גרע משכירו ולקיטו של העכו״ם ולא יצטרך לשכור רשותו ועיין בסעיף ט״ו מש״כ שם:

יא (יא) ישראל שהשאיל וכו׳ במקום שדרים נכרים וכו׳ - ר״ל שישראל יש לו ב׳ בתים בחצר שא״י דר בה והוא דר בבית אחד והשניה השכיר לישראל אחר ויש לו בבית זה תפיסת יד דהיינו שהשאיר בו כלים שאינם נטלים בשבת ומחמת זה אין צריכין לערב ביניהם כמו שנתבאר בסי׳ ש״ע וקמ״ל דאפ״ה אינם חשובים כחד וצריכים לשכור מהעכו״ם דתפיסת יד לא עדיף מאם ערבו ביניהם שאינו מועיל כ״ז שלא שכרו מן העכו״ם כמו שכתבנו בסק״ד עיין בביאור הלכה מ״ש בזה:

יב (יב) לאחד מהם - שיהיה עכ״פ הוא מותר לטלטל והם יהיו אסורין וכמו שנתבאר לעיל סי׳ ש״פ:

יג (יג) אינו מועיל - דא״כ בטלת תורת עירוב מאותו מבוי שהרי לא יצטרכו לשכור כלל ויוכלו תמיד לבטל וישכח תורת עירוב [גמרא]:

יד (יד) הפתוחות זו לזו - בחלון או בפתח:

טו (טו) ואין להם דריסת רגל וכו׳ - דהיינו שאינם זו לפנים מזו אלא זו בצד זו ופתחיהם למבוי:

טז (טז) מכניסין ומוציאין מחצר זו - ר״ל כלים ששבתו בבתיהם ומיירי שהישראלים ערבו ביניהם דבלא זה הלא אסורים להוציא מבתיהם לחצר:

יז (יז) דרך חלון - אפילו אם הוא למטה מעשרה טפחים וה״ה אם היה פתח ביניהם מוציאין דרך הפתח:

יח (יח) שביניהם - ולהוציא מחצרם לחצר עכו״ם דרך המבוי [כשהוא מתוקן בלחי וקורה כדין] תלוי בזה אם לא היה במבוי זה רק חצר אחד של ישראל מותר ואם היו שתי חצרות של ישראל אסור שהרי העכו״ם אוסר עליהם את המבוי עד שישכרו ממנו וכדמבואר לקמן סימן שצ״א ס״א:

יט (יט) וא״צ לשכור מהעכו״ם - והטעם דלא הצריכו חכמים לשכור אלא היכי שדרים בחצר אחד או בשתי חצרות והיו זו לפנים מזו שהעכו״ם עובר דרך החיצונה שהישראלים דרים שם דהוי ג״כ כבחצר אחד וכמבואר לקמן בסי״ז משא״כ בשתי חצרות שאין להם שייכות בהדי הדדי אף שמוציא ומכניס לפעמים דרך חלונו או פתחו שיש לו בצדו לית לן בה:

כ (כ) ואינו צריך לכתוב וכו׳ - דדי בשכירות חלושה ולא בעינן שכירות בריאה:

כא (כא) אפילו בפחות משוה פרוטה - הטעם דלגבי עכו״ם חשיב ממון דבן נח נהרג אפי׳ בפחות משוה פרוטה אבל מישראל אם ירצה לשכור ממנו רשותו לא מהני בפחות משוה פרוטה אפילו לדעת המקילין בסימן ש״פ ס״ג:

כב (כב) בשבת - שאינו שכירות ודאית אלא כביטול רשות והיכר בעלמא ומבואר בפוסקים דנותן לו דבר מאכל או כל דבר המותר לטלטל ואומר זה עבור שכר חצרך אבל מעות אסור לטלטל ועיין סימן שפ״ג דהעירוב נתבטל וצריכין לבטל רשותם לגבי אחד עי״ש:

כג (כג) כל זמן שאין הנכרי וכו׳ - מיירי ששכרו ממנו בסתם ולא פירש שום זמן דאי שכרו לזמן ידוע כשעבר הזמן צריך לשכור שנית בכל ענין כמבואר בסעיף שאח״ז וקודם שעבר הזמן אינו יכול לחזור בשום ענין:

כד (כד) ואפילו לזמן מרובה - כיון שלא פירש זמן בשכירות מהני כ״ז שאינו חוזר העכו״ם בפירוש אבל אם רוצה הנכרי יכול לחזור בו מיד אחר שבת הראשונה ואוסר עליו דכיון שלא השכיר לו אלא בסתם יכול לומר לו לא כוונתי אלא על שבת אחת:

כה (כה) עד שיחזור הדמים - ר״ל דמה שאמרנו דאחר שבת הראשונה יכול העכו״ם לחזור היינו דוקא כשמחזיר הדמים דאל״כ יכול הישראל לומר לו אנכי כונתי לשכור ממך על כמה שבתות וע״ד כן נתתי לך דמי השכירות ובכגון זה הקילו חכמים במקום עכו״ם שאינו יכול לאסור עליו והרבה חולקים ע״ז ולדבריהם יכול העכו״ם לחזור אחר שבת ראשונה אפילו בלא חזרת דמים דכיון דלא פירש לכמה שבתות יכול לומר לא כוונתי אלא על שבת אחת:

כו (כו) לכשיכלה הזמן צריך וכו׳ - אפילו אם אין העכו״ם חוזר בו דמאיליו נתבטל שכירות הראשונה ופשוט דאפילו אם יאמר לו העכו״ם שהוא מתרצה גם על להבא ג״כ לא מהני עד שישכור ממנו. כתב הט״ז אם שכר מעכו״ם ומת והניח יורש אין מועיל מה ששכרו מן המוריש דאז נתבטל כח השכירות דהא אפילו בחייו מצי למיהדר ביה וכו׳ עכ״ל וזהו לשיטתו לעיל שכתב בס״ו דאפילו בתוך זמן יכול לחזור אבל לפי מה שהסכימו האחרונים שם דבתוך הזמן אינו יכול לחזור בשום ענין א״כ אפילו מת לא נתבטל השכירות ואפילו היורש עומד ומוחה וכ״כ הא״ר ועוד הרבה אחרונים מיהו בשכר ממנו סתם ומת מסתברא דנתבטל ממילא השכירות וכדברי הט״ז. ואפילו אם היורש יאמר שמתרצה במה שעשה אביו מסתברא דלא מהני עד שיחזור וישכור ממנו:

כז (כז) וצריך לחזור ולערב - דמכיון שנתבטל השכירות ממילא נתבטל העירוב דאין עירוב מועיל במקום עכו״ם ולא אמרינן אח״כ דכששכרו מהעכו״ם יהא העירוב הראשון חוזר וניעור:

כח (כח) לזמן ידוע - מלשון זה משמע דאם שכר ממנו סתם והשכירו לאחר צריך לשכור מהשוכר השני:

כט (כט) ובתוך הזמן השכיר וכו׳ - וה״ה אם מכר לאחר והטעם דשכירות ליומא נמי ממכר הוא ואין יכול למכור הזכות שנתן כבר לאחר ויש מחמירין במכר:

ל (ל) בשביל כולם - היינו שא״צ כל אחד ואחד לשכור ממנו אלא כיון ששכר אחד מהן ממילא הותרו כולן:

לא (לא) בעל כרחו וכו׳ - פי׳ אין יכולין ליתן שכירותו לרשותו להניחו לפניו על השלחן [ואפילו עכו״ם שהיה רגיל עד כה להשכיר לו רשותו] ולומר לו הרי לך שכירותך בעד רשותך שיהא לנו רשות לטלטל בחצרך לשנה כמו מלפנים ואע״ג דלגבי עירוב איכא מ״ד בסוף סימן שס״ז דבעירוב אם רגיל לערב ואינו רוצה עכשיו באין ונוטלין ממנו בע״כ הכא שאני דאין מדמין עכו״ם לישראל לענין כפיה בדבר מצוה:

לב (לב) אבל מאשתו - וה״ה מאחד מבני ביתו:

לג (לג) או משכירו ולקיטו - פי׳ שכיר לעבודת כל השנה לקיטו לימות הקציר:

לד (לד) אע״פ שהוא מוחה - כיון דמעיקר הדין אין דירתו אוסרת אלא כדי שלא ילמוד ממעשיו הקילו בה להיות אפילו שכירו נחשב לענין זה כבעה״ב וכתב הגר״א בביאורו דזהו רק לדעה הראשונה שבסימן שס״ז אבל לדעת י״א שם גם באשתו אינו יכול לשכור ממנה אם הבעל מוחה בה בפירוש שלא תשכיר:

לה (לה) של שכירו ולקיטו - והיינו כשיש לו להשכיר רשות לקחת שכיר שיהיה לו רשות להשתמש בכל הבית דאז הו״ל שכירו ג״כ כאלו היה שכיר של בעה״ב:

לו (לו) אחד מבני החצר - ה״ה אפילו שלא מבני החצר ואורחא דמלתא נקט:

לז (לז) להניח בו שום דבר - וקונה אותו המקום במה שהניח בו שום חפץ בע״ש ולדעת הרבה פוסקים מהני אע״פ שסילקו אח״כ משם כיון שכבר קנה אותו המקום להניח בו כשירצה:

לח (לח) דהו״ל וכו׳ - כיון שיש לו שיתוף עמו ברשותו:

לט (לט) ומשכיר וכו׳ - אבל בלא שכירות לא יועיל דלא עדיף הישראל העומד במקומו ממנו ולא דמי לחמשה שרוים בחצר המבואר בס״ט דשכירות אחד מהן די לכולם שאני התם שאותו האחד עכ״פ שכר מהעכו״ם משא״כ הכא שהיה רק בשאלה ממנו אינו מועיל דלא התירו חכמים בעכו״ם רק בשכירות ולא מהני בכאן שאלתו רק שיהיה עומד במקומו להשכיר כשכירו ולקיטו וכאחד מב״ב:

מ (מ) שאינו צריך להשכיר - ס״ל לדעה זו דל״ד שכירות מתיר בעכו״ם ה״ה שאלה וממילא שאילתו מועיל בעד כולם כמו בההיא דס״ט לענין שכירות וע״כ די במה שנותן בעירוב עם שאר בני החצר:

מא (מא) אלא וכו׳ - ולכתחלה נכון לחוש לסברא הראשונה:

מב (מב) נותן עירובו ודיו - לכאורה משמע דלא צריך לערוב אלא כשהוא מבני החצר וכמו שמיירי המחבר אבל בחידושי הרשב״א משמע דאפילו אינו דר בחצר הצריכוהו חכמים ליתן חלק בעירוב משום האי בית של עכו״ם דחשבינן ליה כאלו דר שם:

מג (מג) לא מהני - והאחרונים הסכימו לדינא דהא דלא מהני יחוד מקום היינו דוקא כשאין לו רשות להשתמש באותו מקום שייחד לו כלל וגם אינו יכול לסלקו וא״כ תו לא הוי כשלוחו כיון שאין לו שייכות עמו אבל כשיש לו רשות להשתמש במקום שייחד לו או שיש לו רשות לסלק את הישראל א״כ עדיין יש לו שייכות עם הישראל והוי כשלוחו:

מד (מד) אע״פ שסילקו תוך הזמן - הטעם דחשבינן אותו השכירות כאלו שכרו מהבעה״ב כיון שנחשב כאלו עשה ברשותו:

מה (מה) מותרים עד תום הזמן - וה״ה כשמת השכיר ולקיט כ״כ ח״א וש״א:

מו (מו) כיון שסילקו נתבטל וכו׳ - דהרי בסתמא יכול לחזור אחר שבת ראשונה מתי שירצה וכמש״כ בס״ו ולהכי אין כח בשכירות כזה רק כ״ז שהוא שכיר ולא אח״כ:

מז (מז) מגזבר המלך - ואפילו נוטל השכר לעצמו דמסתמא אין המלך מקפיד על ד״ז [מ״א] ובא״ר מיקל בזה גם בשכיר ולקיט ע״ש. וכתבו האחרונים דלאו דוקא גזבר אלא ה״ה כל עבד מעבדיו הקטנים דלא גרע משכירו ולקיטו ועיין לקמן סימן שצ״א סקי״ח במ״ב מה שכתבנו שם:

מח (מח) ונסתלק לגמרי וכו׳ - ולכך יש ליזהר לכתחלה שלא לשכור סתמא משר העיר או ממשרתיו רק על זמן דלפעמים נסתלק ובטל השכירות. ושיעור הזמן הסכימו הרבה אחרונים דיוכל לשכור על זמן ארוך ורב אך לכתחלה טוב שלא לשכור רק עד עשרים שנה:

מט (מט) ויוכל לשכור ממנו - הטעם דעדיין הוא בכלל ממוני המלך ומשרתיו כיון שמקבל פרס מבית המלך ועיין בה״ל:

נ (נ) אם יש וכו׳ - פי׳ ואין שום אחד מהם רשאי להשתמש בחדר המיוחד לחבירו ודמי להא שכתב המחבר לעיל סי״ג דייחד לו מקום לא הוי כשכירו ולקיטו ואינו יכול להשכיר עבור בעה״ב:

נא (נא) בכה״ג וכו׳ - ר״ל בחדרים מיוחדים לכל א׳ הא אי דרים בשותפות בכל הבית או אפי׳ מחולקים בכל הבית רק בחדר אחד יש רשות לשניהם להשתמש בו אין צריך לשכור רק מאחד מהם וכדלעיל בסי״ג. והרבה פוסקים חולקים אדברי רמ״א ולדידהו אפי׳ משתמשים ביחד בכל החדרים לא מיקרי ישראל שכיר ולקיט וצריך לשכור מן העכו״ם דוקא וכן בסיפא בשני עכו״ם נמי צריך לשכור משניהם דוקא והטעם דלא תקנו חכמים דיהיה ידו כיד בעה״ב אלא בשכיר ולקיט דנגרר אחריו אבל לא בשותפים שכח כל אחד מהם שוה בבית ואין כל אחד טפל לחבירו:

נב (נב) דרים בביתו - בחדרים מיוחדים לכל אחד בפ״ע:

נג (נג) אין דירתם וכו׳ - דאע״ג דאחשבינהו רבנן לדירתם ונעשים כבעלים על ידן להשכיר הרשות ואפילו שלא מדעת עכו״ם לא אמרו אלא להקל אבל לא שיהיה דירתן חשובה דירה שיאסרו זה על זה כשלא עירבו דבאמת אין דירתן מיוחדת להם שהרי העכו״ם יש לו רשות בהן ויכול לסלקם משם:

נד (נד) זה על זה - וה״ה שאין אוסרין על בני החצר דאין צריכין להשתתף בעירוב:

נה (נה) דשכירות - ט״ס הוא וצ״ל ושכירו ור״ל דאם שכרו בני החצר הרשות מן העכו״ם אין צריך לשכור מן השכיר והלקיט בין אם הוא ישראל או עכו״ם ומלתא דפשיטא הוא אלא דלפי מה דקי״ל דאחשבינהו לדירתן [ששוכרין מהן הרשות וכנ״ל] הו״א דהוי כשני עכו״ם שדרין בבית שצריך לשכור מכל אחד וכנ״ל קמ״ל דלקולא אמרינן ולא לחומרא:

נו (נו) מבעל הבית - וה״ה אם שכרו הרשות מאחד מן השכירים די וא״צ לשכור מכולם:

נז (נז) זו לפנים מזו - ודריסת רגלם של הפנימים דרך חצר החיצונה:

נח (נח) אוסר - על חצר החיצונה עד שישכור הרשות מהנכרי וטעם כל אלה דחשבינן כאלו כולם דרים בחצר החיצונה כיון שדריסת רגלם עליו ומצויים שם וגזרו בזה משום שמא ילמדו ממעשיו. ומ״מ ישראל הדר בפנימית מותר לטלטל בחצירו מביתו לחצר שאין העכו״ם אוסר על ישראל יחידי ואין החצר החיצונה אוסר עליו שהרי אין לו עליו דריסת הרגל ואינם מצויים שלשתם בחצר הפנימי ולא גזרו בזה חכמים:

נט (נט) ויש מי שאומר וכו׳ - דאע״ג דבכל מקום ישראל אחד עם עכו״ם אינו אסור אפילו אם דרים בחצר אחד ס״ל דהכא גרע טפי דבחצר שהוא לפנים מחצר לאו כו״ע ידעי מי ומי דר בו ויחשבו כי דרים בו גם ישראל מלבד עכו״ם וכי חזו דמטלטלי בחיצון אתו למימר דשרי בלי שכירות במקום עכו״ם ומ״מ להלכה לא נקטינן כן כי הרבה אחרונים דחו זה מהלכה:

ס (ס) שיש לו רשות וכו׳ - ר״ל אע״פ שלא הניח שם והטעם דלא גרע משכירו ולקיטו של נכרי המבואר בסי״א דלפי שיש לו רשות להשתמש בבית שוכרים ממנו האי משכיר נמי דיש לו רשות להשתמש בבית שוכרין ממנו:

סא (סא) לסלק השוכר תוך זמנו - כגון שהתנה עמו שרשות בידו לסלקו כל זמן שירצה:

סב (סב) יכולים לשכור ממנו - אפילו לא סילקו עדיין שהרי שייר לו עדיין זכות בחצרו ומ״מ פשוט דמכ״ש דיכולין לשכור מהשוכר דכל הבית שלו עכשיו וכתב הב״י דאפילו השוכר מצוי בביתו אם רצה לשכור מהמשכיר שוכר:

סג (סג) וה״ה איש אחר וכו׳ - פי׳ דלא תימא דוקא במשכיר מהני זה משום ששייר לו זכות בחצר קמ״ל דגם באיש אחר מהני כיון שיש לו עכ״פ רשות להשתמש שם:

סד (סד) שיש לו תפיסה בבית - וגם בזה די בשיש לו רשות להניח אפילו אם עדיין לא הניח וכמבואר לעיל בסי״ב:

סה (סה) שישראל ועכו״ם דרין בה - ר״ל ישראל אחד:

סו (סו) ובית אחד של ישראל - ר״ל של ישראל שני:

סז (סז) ואינו פתוח לחצר - אלא לחצר אחרת או למבוי דאלו היה פתוח לחצר זה א״כ הרי יש כאן ב׳ ישראלים במקום עכו״ם והדין פשוט דצריכין לשכור הרשות ואח״כ לערוב ביניהם רק הכא דבית א׳ אינו שייך לכאן שהרי פתחו לצד אחר וא״כ לא נשאר כאן רק ישראל א׳ במקום עכו״ם ואינו צריך שום תיקון לטלטל בחצר ואשמעי׳ הכא שישראל השני אסור לטלטל דרך חלונו לבית ישראל זה ומשם לחצר אפי׳ אם נתערבו ע״י חלונות שיש ביניהם ואע״ג דמשום ישראל זה שמטלטל ג״כ דרך ביתו של ישראל מסתברא דלא מיקרי שנים במקום עכו״ם לאסור דלא שייך זה רק כששניהם מטלטלים דרך פתחם לחצר אפ״ה גזרו בזה מטעם אחר דאם יהא מותר ישראל פלוני לטלטל דרך ביתו של זה לחצר יסמוך הישראל ע״ז וידור עם עכו״ם דלא מסתפי משום שהוא יחיד שהרי עוד ישראל אחר מצוי כאן וילמוד ממעשיו של עכו״ם:

סח (סח) אבל אם וכו׳ מותר - דאפי׳ בלא עירוב לא מסתפי ישראל לדור כאן יחידי שהרי הישראל מצוי תדיר כאן דרך פתחו ולהכי לא גזרו בזה שלא יהני עירובו:

סט (סט) ויש מי שאומר - ויש להחמיר כדעה זו ועיין ביאור הלכה:

ע (ע) שישראל ועכו״ם שרוים בה - ר״ל ופתחיהן של בתי ישראלים פתוחים לחצר:

עא (עא) עירוב דרך חלונות - ר״ל ע״י חלונות שיש ביניהם חל העירוב שעשו וכ״ש אם יש פתחים ביניהם:

עב (עב) להוציא וכו׳ דרך חלונות - וה״ה דרך פתח אם יש ביניהם:

עג (עג) הרי הם אסורים - דסד״א כיון שעירבו יחד דרך חלונות או פתחים שיש ביניהם יחשבו כבעה״ב אחד הדר בחצר של עכו״ם ואין אוסר עליו להוציא מבית לבית אפילו דרך אויר החצר קמ״ל:

עד (עד) מבית לבית דרך פתחים - ר״ל דרך אויר החצר דאלו דרך פתח שיש בין בית לבית מותר ע״י עירוב שעשו לכו״ע [הגר״א]:

עה (עה) ויש להם בתים מיוחדים - ר״ל שיש ב׳ ישראלים או יותר שלכל אחד מהם חדר מיוחד לאכילה דאם היו אוכלין במקום אחד אפילו כמה וכמה כחד חשיב ואינו אסור:

עו (עו) מן העכו״ם בעל הספינה - וכמו בכל מקום שיש בתים מיוחדים וחצר משותפת לכולם שצריכין לערוב ולשכור. ומבואר בב״י דלא מהני במה ששוכרים מבעל הספינה אלא אם שוכרין ממנו קודם שחילק המקומות לכל אחד מן העכו״ם דעדיין רשות הספינה שייך לו לבד ויכולת בידו להשכיר אבל לאחר שחילק המקומות לשאר שוכרים לא מהני במה שישכרו ממנו אלא צריכים לשכור מכל עכו״ם ועכו״ם אם לא שיש לו רשות לבעל הספינה להניח כליו בכל מקום דאז די במה ששוכרין ממנו בלבד:

עז (עז) או להבליעו - ר״ל דאפילו לא שכרו ממנו אח״כ אלא בשעה ששכרו מקומם פירשו לו שבשכירות זה שוכרים ממנו גם כן רשותו מהני ודמי שכירות המקום עולים גם לשכירות הרשות:

סימן שפג

א (א) עם שני ישראלים - בחצר אחד:

ב (ב) ואין העכו״ם בביתו - שהלך קודם השבת הוא וכל בני ביתו לעיר אחרת:

ג (ג) וע״ל סימן שע״א - ר״ל דשם נתבאר לדעה ראשונה דדוקא כשהלך למקום רחוק יותר מיום אחד שא״א לו לבוא בשבת ולדעה שניה אפילו בתוך מהלך יום אינו אוסר:

ד (ד) אוסר - ולא אמרינן דכיון שהותר תחלת השבת הותר לכל השבת ואפילו אם הלך למקום רחוק יותר ממהלך יום כיון שבא אח״כ בשבת אגלאי מלתא למפרע דיצא משם בחול ובכניסת השבת היה בתוך מהלך יום והיה עומד לבוא בשבת ולכך לא שייך לומר הואיל והותר תחלת השבת הותר דהא בין השמשות היה עומד להיות נאסר אח״כ:

ה (ה) והעירוב בטל - ר״ל כמו שכתב אח״כ דאפילו אם ישכרו מן העכו״ם לא יהיו יכולים לטלטל כ״ז שלא יבטלו הרשות אחד לחבירו משום דהעירוב נתבטל תיכף בבוא העכו״ם לביתו:

ו (ו) יכולים לשכור ממנו - ואין זה דומה למקח וממכר משום דאין זה אלא משום היכר להתיר טלטול:

ז (ז) ויהיה היחיד מותר - ר״ל האיש שביטלו לו הרשות משא״כ המבטל בודאי אסור אם לא שחזר השני וביטל להראשון דאז מותר כנ״ל בסוף סי׳ שפ״א:

ח (ח) וכל שכן אם - ר״ל שעירבו מבע״י ולא היה העכו״ם כאן ובא בשבת ומת בו ביום דודאי מהני בטול לחוד מק״ו דכיון דגם היכא דצריך שכירות וביטול מהני אפילו בשבת וכ״ש ביטול לחודא. [וה״ה אם לא עירבו כלל מבע״י מפני העכו״ם שהוא אוסר עליהן ומת בשבת דמבטל אחד לחבירו ושרי]. וכ״ז כשלא שכרו מן העכו״ם אבל אם שכרו ממנו מבע״י וגם עירבו ומת העכו״ם בשבת אף שיש לו יורשים לא נתבטל העירוב אף שעדיין לא שכרו מן היורש דכיון שהותר לתחלת השבת הותר לכל השבת:

סימן שפד

א (א) לשם אכסנאות - ר״ל שלא נכנס לשם לקבוע שם דירתו אלא לפי שעה להתאכסן שם:

ב (ב) שלא ברשות - לאו דוקא אלא ר״ל שלא נכנס ברשות:

ג (ג) נכנס ברשות - ר״ל שהשאילו או השכירו חדר מיוחד להתאכסן שם. כתב מג״א דעכו״ם שיש לו חוב על הבית ונכנס שלא ברשות בעד חובו מיקרי ברשות ואוסר ויש מקילין בזה:

ד (ד) רגיל לבוא - היינו שרגיל לבוא תמיד להתאכסן שם ועי״ז חשוב כקבוע וצריך לשכור ממנו הרשות:

ה (ה) עד לאחר שלשים יום - דעד זמן זה חשוב כאורח ואינו אוסר וכמו לעיל בס״ס ש״ע וע״ש מה שכתבתי בבה״ל:

ו (ו) בין בחזקה - הקשו המפרשים דהא בסעיף א׳ מבואר דשלא ברשות אינו אוסר כלל ותירצו דמיירי שמתאכסנים ע״פ דינא דמלכותא כמו שנהוג כשאנשי חיילים באים לעיר הפקידים קובעים מקומות בעד החיל בבתי העיר ובזה אפי׳ לא נתרצה הבעה״ב נמי אוסר דהפקיד יש לו רשות ע״ז מן המלכות וכנכנס ברשות דמי [ואם משנה הפקיד מחוק שנתן המלך והוא עושה בחזקה הרי הוא כשאר עכו״ם ואינו אוסר ובספר משכנות יעקב סי׳ קי״ב חולק לגמרי על פסק המחבר ודעתו דלגבי אנשי חיל תמיד ברשות בעלים קיימא ושמן עליו ובכל גווני אינו אוסר]:

ז (ז) כלים שאסור לטלטלם - עיין בה״ל:

ח (ח) אינם אוסרים וכו׳ - דתו הו״ל האי עכו״ם אצלו רק כאורח לפי שעה וכדלעיל בסי׳ ש״ע ס״ב:

ט (ט) עליהם - אבל אם אין לו תפיסת יד אוסר אם שהה יותר מלמ״ד יום אם אינו רגיל וכנ״ל:

סימן שפה

א (א) צדוקי - על שם צדוק וביתוס והם הנוטים לאפיקורסות ואינם מאמינים בתורה שבע״פ אעפ״כ לענין זה הוא כישראל שמועיל כשמבטל רשות ואע״פ שבוודאי מחלל שבת בפרהסיא עכ״פ באיסור דרבנן ואיתא בס״ב דאף בזה הרי הוא כעכו״ם צדוקי שאני שמוחזק כך מימי אבותיו ומנהג אבותיו בידו כ״כ ב״י ודעת כמה פוסקים שאף צדוקי כשמחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו״ם ונ״מ בכל זה לענין קראים שבזמנינו שבודאי מחללים שבת בפרהסיא עכ״פ במילי דרבנן אין יכולים לבטל רשות עד שישכור מהם:

ב (ב) אינו מועיל וכו׳ - ר״ל אף אם נתן חלק בעירוב אינו מועיל ואוסר עליהן עד שיבטל רשותו להן ולאו דוקא מכת הצדוקים וכה״ג שאינם מודים בתורה שבע״פ ה״ה אם רק אינו מודה במצות עירוב אינו יכול ליתן חלק בעירוב:

ג (ג) מומר לע״ג - אפילו בצינעה:

ד (ד) או לחלל שבתות בפרהסיא - דעון זה חמור כמו עובד עכו״ם שנעשה בזה מומר לכל התורה ודוקא בשרגיל בעון זה אבל אם חילל שבת בחד זימנא בפרהסיא לא מיקרי מומר וי״א דאפילו בחד זימנא מקרי מומר. ופרהסיא מקרי כשחילל בפני עשרה מישראל או שידע שיתפרסם ביניהם. ודע דכל זה כשהוא עובר לתיאבון אבל להכעיס אפילו בשאר עבירות ואפילו שלא בפרהסיא דינו כעכו״ם:

ה (ה) הרי הוא כעכו״ם - ר״ל לענין זה שאינו מועיל שוב ביטול רשות אלא דוקא שכירות. ולענין שארי דברים יש מן האחרונים שסוברין שאינו חשוב כמומר ע״י חילול שבת באיסור דרבנן ועיין ביו״ד סימן ב׳ בפ״ת ובבית מאיר בסימן זה ובספר גאון יעקב בסוגיין:

ו (ו) אלא בצנעה - ואם מתבייש לעשות זה בפני אדם גדול אף שעושה דבר זה בפני כמה אנשים גם זה לצנעה יחשב:

ז (ז) שעירבו לכל השנה - ר״ל ולא אמרינן דכיון שהותר לאיזה שבתות שחלו קודם שהמיר הותר לכל השנה דכל שבת ושבת מילתא בפני עצמה היא וכיון שהמיר בטל חלקו בעירוב ואוסר עליהן לשבתות אחרות עד שישכרו ממנו:

ח (ח) בכל שבת שחל - ואם המיר ביום השבת גופא מותר על אותו השבת דכיון שהותר מקצת שבת הותר לכל השבת:

ט (ט) אבל אם יש לו וכו׳ - ואם מתחלה לא היה לו ופתחו אחר שהמיר עיין לעיל סימן שפ״ג:

י (י) פתח קטן - ועכ״פ בעינן שיהיה בו ד״ט על ד״ט דבפחות מזה לא חשיב פתח וכדלעיל בסימן שע״ב:

יא (יא) דוחין אותו וכו׳ - דכופין אותו על מדת סדום כדי שלא יאסור עליהן וכדלקמן בסימן שפ״ו סוף ס״ט לגבי ישראל וגם דבוודאי כיון שנתנכר ורגיל עם העכו״ם ניחא ליה בההוא פתחא טפי:

סימן שפו

א (א) מן החצרות למבוי - מפני שהמבוי חשיב רשות משותפת כנגד החצרות שאינם מיוחדים רק לאנשי אותו החצר וגזרו אטו מר״ה לרה״י:

ב (ב) והתירוהו ע״י שיתוף - שכשם שעירובי חצרות מערב כל בתי החצר יחד וכדלעיל ריש סי׳ שס״ו כך שיתופי מבואות משתף כל חצרי המבוי יחד ונעשים כחצר אחד:

ג (ג) שגובין פת או דבר אחר - ואף דלענין עירובי חצרות בעינן דוקא פת כדלעיל בסי׳ שס״ו שאני התם דעירוב משום דירה הוא לערב דירתן לעשותן אחת ודירתו של אדם אינו נמשך אלא אחר פתו משא״כ שיתופי מבואות דאינו אלא לשתף רשות החצרות שבמבוי לא רשות הבתים וחצר לאו בית דירה הוא הלכך סגי בכל דבר מאכל ומזה הטעם נמי סגי כשנותנים אותו באויר החצר:

ד (ד) או בבית שאין בו וכו׳ - דאפילו אם נימא כיון דלא חשיב בית הקיפו וקירויו כמו שאינו עכ״פ לא גרע מאויר שבחצר:

ה (ה) במקום המשתמר - וחצר מקרי מקום המשתמר [גמרא]:

ו (ו) וע״ל סי׳ שס״ו - ס״ג לענין עירובי חצרות דשם בעינן דוקא שיניחנו בבית דירה:

ז (ז) בשלשה מקומות חלוקין - ר״ל בשלשה מבואות שרחוקין זה מזה ומפסיק ביניהם מקום האסור בטלטול מפני שדרים שם עכו״ם ולא שכרו מהם רשותם:

ח (ח) אינו מועיל להם להשתתף - יחד אלא צריכין לערב בכל מקום ומקום בפני עצמו:

ט (ט) בחצר שבמבוי - ר״ל באותו מבוי שנשתתפו בו כדי שכל אחד ואחד יוכל להביא העירוב אצלו וכאן הרי אסורין לטלטל העירוב ולהביאו אצלן א״כ אין שיתופן כאחד. ולפי זה הא דכתב המחבר ודלתות וכו׳ נעולין בלילה לאו דוקא דאפי׳ בפתוחין נמי כיון שמפסיק ביניהם מקום האסור שאין יכולין להביאו אצלו וכנ״ל בודאי לא מהני שיתופן [ודין זה מועתק מתשו׳ הרשב״א ואפשר דעובדא הוי התם כן בנעולין] ובספר בית מאיר יישב הדברים כפשוטן דאפי׳ באין מפסיק ביניהם מקום האסור בטלטול כגן ששכרו הרשויות מן העכו״ם שדר באמצע ותיקנו המבואות כדין אעפ״כ אם הם רחוקין זה מזה ודלתותיהן נעולות בלילה אין יכולין להשתתף יחד דהשיתוף הוא כדי לחברן ביחד וכאן שהוא בריחוק מקום וגם הדלתות נעולות אין יכולין להתחבר ביחד ולא מיקרי שיתוף. ומסיים שם בס׳ בית מאיר דמסתברא דכל זה הוא דוקא אם אין להם רשות לפתוח הדלתות בלילה (מטעם המלכות וכדומה) אבל אם הרשות בידם לפתוח בכל שעה שירצו אין מתקלקל השיתוף ע״י הנעילה:

י (י) ואם עירבו במקום אחד - ר״ל שנשתתפו וקאי על דברי המחבר שהיו הישראלים במקומות חלוקים [אך זה לא מיירי לגמרי בגווני הנ״ל בשהיו הדלתות נעולות או אפי׳ בצורת הפתח ביניהם דאם כן על ידי זה בודאי נתחלק רשותם ואפי׳ היה להם דריסת הרגל עליהם ג״כ אין יכולין לאסור עליהם כדלקמן בסי׳ שצ״ב ס״ו אלא מיירי שלא תיקנו המבואות רק בלחי וקורה]:

יא (יא) ואין להם דריסת הרגל - פי׳ אע״ג שיש להם רשות לעבור דרך שם מ״מ הואיל שיש להם דרך אחר לצאת כופין אותן לעבור דרך שם כמ״ש סי׳ שצ״ב ס״ו (מג״א). ועיין בס׳ בית מאיר בסי׳ שצ״ב מ״ש בזה:

יב (יב) כמבוי אחד - דאילו במבוי אחד כשרוצים קצת מן הדיורין להשתתף בפני עצמם צריכין להתחלק מן השאר בצוה״פ או עכ״פ בשני פסין כמ״ש בסי׳ שס״ג ס׳ ל״א:

יג (יג) בהיקף חומה אחת - וצ״ע דהא קיימ״ל בסי׳ שס״ג סכ״ו (עיי״ש במג״א) דהיכי דמוקפת חומה נחשבת כחצר של רבים וצריך כל מבוי להתחלק בצוה״פ או עכ״פ בשני פסין ולא סגי בלחי וקורה:

יד (יד) ככל משפטי וכו׳ - המבואר בסימן שס״ו ושיעורו מבואר בסי׳ שס״ח ס״ג ושאשתו מערבת בשבילו בסימן שס״ז ושמערבין שלא לדעתו ג״כ שם ושקטן יכול לגבותו בסימן שס״ו ס״ג ושאחד יכול לזכות לכולם שם ס״ט ושאם היו שותפין א״צ לערב שם סי״א בהג״ה:

טו (טו) לזה ביין ולזה בשמן - ר״ל אע״פ שהן שני מיני משקה אפ״ה כיון שהם בכלי אחד נקרא שיתוף אע״פ שלא הונחו שם לשם שיתוף:

טז (טז) בכלי אחד - ר״ל סחורה של כל השלשה שותפין אבל בשני כלים אפילו אם היה שותפות כולם במין אחד יין או שמן וכה״ג ג״כ לא מהני ואף דלעיל בסימן שס״ו ס״ד מבואר דלפעמים מותר אפילו בשני כלים עי״ש התם שאני שנשתתפו מעיקרא לשם שיתוף מבואות אבל הכא דלאו לשם שיתוף הונח שם אלא לסחורה בכלי אחד אין בשני כלים לא. ודע דהרמ״א נמשך בזה אחר דעת הטור אבל רוב הפוסקים חולקים על זה ודעתם דביין ושמן שהם שני מינים שאין ראויין להתערב יחד אפילו כשהיו מעורבין בכלי אחד ג״כ אין סומכין עליהן לענין שיתוף ועיין בבה״ל:

יז (יז) למזון שתי סעודות - שהוא שיעור הראוי אף לאלף בני אדם וכמו שכתוב למעלה בסימן שס״ח ס״ג:

יח (יח) שהוקשו לזרע - ר״ל שהוקשו הקלחים כעץ שכבר צמח בהם זרע וקשים לאכילה:

יט (יט) ותבלין - דלאו בני אכילה נינהו:

כ (כ) ופולין יבשים - שאין נאכלין כמות שהן חיין אלא לאחר בישולן ובעינן שיהא ראוי לאוכלו עכשיו:

כא (כא) ולא בעלי בצלים וכו' - שקשים הם לאכילה אבל בבצלים גופא מערבין בהן אם יש בהן כדי ללפת מזון שתי סעודות:

כב (כב) שלא גדלו וכו' - שבעוד שהן כ"כ קטנים מזיק לאדם ארס שבהן אבל אם כבר גדלו העלין שיעור זרת הרי הם כבצלין עצמן ומערבין בהם כשיש בהם שיעור ללפת בהם מזון ב' סעודות:

כג (כג) ולא בכמהין ופטריות - אפילו מבושלים והטעם שאין אדם רגיל לסמוך עליהן לא מחמת סעודה ולא מחמת לפתן ואינן באין אלא באקראי ובביאור הגר"א חולק ע"ז ודעתו דמערבין בכמהין ופטריות מבושלין:

כד (כד) ולא בכפניות - הם תמרים רעים שלא בשלו כל צרכן:

כה (כה) ולא בעדשים ולא בחטים וכו' - היינו כשהם חיים דלאו בני אכילה נינהו וה"ה אורז ודוחן וקטניות יבשין שאין ראויין לאכול כמות שהן חיין דאין מערבין בהן [אחרונים]. כתב הרשב"א דבקליות מערבין בהן:

כו (כו) שהוא בשיל ולא בשיל - שקשין הן לאכילה אבל בשיל לגמרי או חי לגמרי מערבין בהן ודוקא ירקות שדרכן לאכול חיין וכתב המ"א דלפת דידן הוא בכלל הזה:

כז (כז) ולא במים לבדם וכו' - דלאו מידי דמזון הוא:

כח (כח) אבל וכו' - שראוי ללפת בו הפת [ב"י] וממילא שיעורן שיהיה בהן כדי ללפת בו פת מזון שתי סעודות וכדלקמיה בס"ו:

כט (כט) כשנתן לתוכן שמן - ומיירי שבשמן לבדו ליכא שיעור הראוי לעירוב אלא בתערובות המים ומלח ואפ"ה אגב השמן חשיב הכל אוכל להשלים לשיעור. ולדינא נקטינן כדעה ראשונה:

ל (ל) שמערבין בתבלין - מפני שראוי לתבל בו את האוכל חשיב הוא לערב בו ושיעורו כחצי רביעית. ואפשר דבשעת הדחק יש לסמוך איש אומרים הזה ומ"מ יש ליזהר מלערב בפלפלין כ"כ הח"א אכן בתשובת חתם סופר חלק או"ח סימן צ"ג דעתו שם דפלפלין הוא בכלל שאר תבלין ושיעור חצי רביעית הוא שני לויט ושלשה רבעי לויט ע"ש:

לא (לא) שיעורו ללפת בו וכו' - וסגי בזה ולא בעינן שיהיה כולהו סעודתא מההוא מינא:

לב (לב) לא הוי ליפתן - דאין רגילין ללפת בו את הפת:

לג (לג) וצריך כדי שיאכל ממנו וכו' - עיין בה"ל:

לד (לד) צלי הוי לפתן - ואפילו יש מקומות שאוכלין אותו בלא פת בטלה דעתן אצל כל אדם [מ"א] וכן בשר מבושל דינו כצלי:

לה (לה) חומץ הוי ליפתן - ושיעורו כדי לטבל בו ירק מזון שתי סעודות הנאכל בלא פת ונתבאר בפוסקים דשיעורו ברביעית:

לו (לו) וכן יין מבושל - מלשון זה משמע דשיעורו כדי ללפת בו פת של שתי סעודות וי"א דדי בכדי שיביא ממנו לקינוח שתי סעודות אבל רוב הפוסקים אין סוברין כן:

לז (לז) לא הוי ליפתן - דאין דרך ללפת בו הלכך בעינן דוקא שיעור שתיית שתי סעודות דהוא שתי רביעיות:

לח (לח) אפילו חיים - דזימנין דסועדין בהן ע"פ הדחק:

לט (לט) בשני רמונים בחמשה אפרסקים - דאלו דברים רגילין לבוא לקינוח סעודה ושיעור זה די לקינוח שתי סעודות מפני חשיבותם ובגמרא איתא עוד דמערבין בעשרה אגוזים או באתרוג אחד מהאי טעמא דחשיבי:

מ (מ) בליטרא ירק - דבפחות מזה לא חשיבי:

מא (מא) בין חי וכו' - עיין לעיל בסקכ"ו:

מב (מב) בפולין לחין - שדרכן לאכול חיין:

מג (מג) מלא היד - שזה שיעור ללפת בו שתי סעודות [ריטב״א]:

מד (מד) בתפוחי יער - לפי שאין דרך לאכלן אלא ע״י הדחק והרבה פוסקים חולקים ע״ז ודעתם דבכל תפוחים דינא הכי דבקב. עוד איתא בגמרא דגם תמרים וגרוגרות השיעור הוא כמלא הקב. ושמן שיעורו ברביעית ודבילה שיעורו מנה:

מה (מה) מלא הקב - דבציר מהכי לא חשיבי:

מו (מו) משתתפין וכו׳ - ה״ה לענין עירובי תחומין וכן כל אלו הסעיפים הקודמים שייך גם בעירובי תחומין [ולא בעירובי חצרות דאינו אלא בפת]:

מז (מז) ולישראל בתרומה - הואיל וחזי לכהן ועכשיו שכולנו טמאי מתים אין תרומה טהורה ראויה לשום אדם ואין לערב בה ומ״מ בחלה נראה דמערבין ומשתתפין ולענין מי שנוהג שלא לאכול חדש אי מותר לערב ולהשתתף בו תלוי בזה אם הוא נוהג רק מצד חומרא מותר לערב ולהשתתף בו ואם הוא נזהר בזה מחמת דעת הפוסקים שסוברים שהוא אסור מן הדין גם בחו״ל אסור לו לערב ולהשתתף בו:

מח (מח) וכן וכו׳ משתתף בו - הואיל וחזי לאחריני:

מט (מט) אין משתתפין לו בה - דאע״ג דחזי לאחריני מ״מ הרי הוא נהנה ע״י תיקון זה והרי הוא אסר על עצמו הנאתו ודוקא שיתוף או עירובי חצרות שמערבין לדבר הרשות אבל עירובי תחומין שאין מערבין אלא לדבר מצוה מותר דמצות לאו ליהנות ניתנו ולא מחשב הנאה. והנה מלשון המחבר משמע דלדעה הראשונה אפי׳ כשאמר שלא אהנה ג״כ מותר לערב ולהשתתף אבל כמה אחרונים כתבו דאף לדעה ראשונה אסור בנדר או נשבע בפירוש שלא יהנה:

נ (נ) ואם אמר קונם וכו׳ - הטעם דאע״ג דבסתם נדר מאכילה מותר להשתתף היינו בשלא הזכיר לשון קונם אבל באומר לשון קונם אפילו הזכיר בפירוש אכילה ג״כ אין משתתפין בה דקונם הוא לשון קרבן ואי שרית בזה אתי למשרי גם בשל הקדש גמור ובהקדשות לכו״ע אין מערבין ומשתתפין מפני שהוא אסור לכל העולם ולענין דינא עיין בבה״ל:

נא (נא) היום חול ולמחר קודש - פי׳ בע״ש לא יתקדש עדיין רק למחר יהיה קודש אמרינן דביה״ש עדיין לא נתקדש דמספיקא לא נחתא לה קדושה וע״כ יכול להשתתף בככר זה שעיקר חלות השיתוף הוא בין השמשות ועדיין היה אז באותו הזמן הככר חול:

נב (נב) עד שתחשך - ר״ל לילה גמורה דמספיקא לא פקעה קדושה וא״כ בבין השמשות היה עדיין קודש ואין מערבין בהקדשות:

נג (נג) ואסור לטלטל וכו׳ - שהרי המבואות לא שיתפו יחד ולפיכך אם נתנו שני המבואות שיתופן בחצר זו בכלי אחד הו״ל כולן כאחד ומותר לטלטל ממבוי זה למבוי זה כמ״ש רס״י שע״ח ע״ש:

נד (נד) ששבתו במבוי - כלומר בבתים שבמבוי דאלו בעת כניסת היום שבתו במבוי עצמה שרי [אחרונים]:

נה (נה) אוסר על שניהם - כדקי״ל דאם חצר אחד לא נשתתף במבוי אוסר על כל המבוי:

נו (נו) הותר הרגיל לעצמו - ואין זה אוסר דכיון דשיתף עם השני סילק עצמו מזה שהיה רגיל בו:

נז (נז) וכן אם היה רגיל וכו׳ - דין זה הוא בכ״ש מדין הקודם:

נח (נח) ויסתלק מאותו שרגיל - שלא יעבור עליו בשבת:

נט (נט) כופין אותו על מדת סדום - שיעבור בשבת דרך מבוי שלא נשתתף אע״פ שאינה רגילה בו ואצ״ל אם הוא רגיל בשניהם שכופין אותו שלא לעבור בשבת על השני שנשתתף ולאסור עליו:

סימן שפז

א (א) המשתתפין במבוי - ולא מיירי בפת אלא בשאר מיני אוכלין ומשקין:

ב (ב) צריכין לערב בחצרות - היינו החצרות עם הבתים:

ג (ג) כדי וכו׳ - ר״ל דמדינא לא היו צריכין לערב בחצרות הפתוחות למבוי כלל שהרי מעורבין ומשותפין כבר ממילא ע״י שיתוף שבמבוי אלא כדי וכו׳:

ד (ד) שהרי אין וכו׳ - ויאמרו אבותינו לא עירבו:

ה (ה) ואין צריכין לערב בחצרות - כל אחת לעצמה:

ו (ו) שהרי התינוקות מכירים בפת - מתוך שהפת היא חיי האדם לפיכך מכירים בו כשמשתתפים בו [ב״י] ומיירי שהניחו הפת בבית שבחצר והיה פת שלמה ולא פרוסה ואי לא״ה לא מהני:

ז (ז) אין סומכין על השיתוף - ששיתוף המבוי אינו מועיל אלא לחבר כל החצרות עם המבוי יחד אבל לא לחבר הבתים עם החצרות שיהא מותר עי״ז להוציא מן הבית לחצר:

ח (ח) מותרים להשתמש בחצירות שבמבוי - היינו להוציא מחצר לחצר כלים ששבתו בבית והטעם דכשם שהשיתוף מחבר לכל החצרות שיהיה מותר לטלטל מהן למבוי כן מחברן שיהיה מותר לטלטל מזה לזה:

ט (ט) אפילו וכו׳ ביין - דאע״ג דעירובי חצרות לא מהני בעלמא כ״א בפת הכא מיגו דמהני לענין שיתוף [דמהני אפילו בשאר אוכלין ומשקין] מהני נמי לענין ע״ח:

י (י) וכן סומכין אעירוב וכו׳ - כבר נזכר זה בדברי המחבר מקודם ואגב גררא חזר וכתבו [מאמר מרדכי]:

יא (יא) ונראה לי הטעם וכו׳ - אע״ג די״ל דטעם המנהג הוא משום דמקמח אופין פת ופת הלא קי״ל דשיתוף מועיל במקום עירוב י״ל דרצה ליישב המנהג אף לי״א שבדברי המחבר דהיכא שלא עירב כל חצר לעצמה לכו״ע אין סומכין על השתוף במקום עירוב ואנן נהגינן דאין עושין רק שיתוף לבד:

יב (יב) היינו בזמן הגמרא שבני החצר וכו׳ - הקשה הלבוש א׳ מי יאמר שבזמן הגמרא לא נתנו כל בני החצר לשיתוף רק אחד מבני החצר ועוד לו יהי שאחד מבני החצר נתן לשיתוף מה בכך הרי הוא מזכהו לכולם והוי כאלו כולם נתנו עי״ש אך העיקר שהעולם סומכין על דעה הראשונה שאפילו לא עירב כל חצר לעצמה אם נשתתפו בפת סומכין עליו וא״צ לערב בחצרות כלל. ויותר טוב לומר בפירוש בשעת הנחת העירוב שמניחו גם לשם שיתוף ובזה יוצא לכולי עלמא כמו שכתב הריטב״א בהדיא:

סימן שפח

א (א) אם לא עירבו וכו׳ - ר״ל אף אם לא עירבו וכו׳ דאם עירבו הרי הוא ג״כ כעין שיתוף מבוי וכבסימן הקודם:

ב (ב) כלים ששבתו בתוכו - וה״ה דמותר להוציא מחצר למבוי כלים ששבתו בתוכו וכן מן המבוי לחצר וכדלעיל בסימן שע״ב ס״א דלא תקנו חכמים שיתופי מבואות אלא להתיר להוציא למבוי כלים ששבתו בבית אבל לענין חצרות ומבואות עצמן לא תקנו ורשות אחד הוא דמותר לטלטל מזה לזה וכן שוין הם גם בזה דכמו דמותר לטלטל בכל החצר כלים ששבתו בתוכו אף אם לא עירבו עם הבתים כן מותר לטלטל בכל המבוי אף אם לא נשתתפו בני החצרות עם המבוי ופשוט דכ״ז מיירי שהיה המבוי עצמו מתוקן בלחי וקורה כדין:

ג (ג) בין עירבו חצרות וכו׳ - דמצויין כלי הבית בחצר ושייך למגזר דלמא אתי לאפוקי כלי הבית למבוי אפ״ה שרי:

ד (ד) ולהרב רבינו משה בר מיימון וכו׳ - ולהלכה נקטינן כדעה הראשונה ואפילו להרמב״ם דוקא כשהמבוי מתוקן בלחי וקורה אבל אם הוא מתוקן בצורת הפתח גם לדידיה מותר בכולו [אחרונים]:

סימן שפט

א (א) ויש לו חלון וכו׳ - וכ״ש אם הוא פתח גמור:

ב (ב) דרך המבוי - ר״ל דרך הפתח הפתוח למבוי:

ג (ג) כמו שאינו רגיל - ר״ל כמו חצר הפתוח לשני מבואות ובפתח אחד אינו רגיל לצאת ולבוא דרך בו למבוי אינו אוסר על אותו המבוי וכדלעיל בסימן שפ״ו ס״ט:

ד (ד) קטן הוא ולא ניחא וכו׳ - ובאופן זה אפילו היה פתח גדול פתוח להן ג״כ אינו מתבטל עי״ז הפתח שבמבוי ואוסר על בני המבוי והוא שרגיל יותר בהפתח שהוא לצד המבוי:

ה (ה) שאינו ראוי לו - שהוא כרמלית ואין מטלטלין בו אלא בתוך ד״א [משא״כ במבוי שמותר לטלטל בכולו] אבל אם הוא רק בית סאתים או פחות כיון דמותר לטלטל בתוכו ניחא ליה ביה טפי ואע״ג דלגבי עכו״ם חשיב בית סאתים זוטרא לגבי ישראל נפיש דהא בשבת ליכא הוצאת משואות יתירין וסגי בהכי ונפיש אוירא ממבוי:

ו (ו) ויש מי שאומר וכו׳ - הוא דעת התוספות לבד דס״ל דמוקף לדירה גרע טפי כיון דאין בו אויר כ״כ והא דנקט אפילו ב״ס אע״ג דלדידהו ב״ס גרע טפי שאין בו אויר כ״כ מ״מ נקט הכי הואיל דכשלא הוקף לדירה ב״ס עדיף טפי מן יותר מב״ס ולכך קאמר דכשהוקף לדירה אוסר אפילו ב״ס וה״ה יותר מסאתים:

סימן שצ

א (א) וצדו אחד ישראל - ומיירי שאין כאן אלא חצר אחד של ישראל הפתוח למבוי:

ב (ב) ובית של ישראל אחר - ר״ל חצר:

ג (ג) ולא למבוי - דאלו היה גם חצר השני פתוח למבוי א״כ הרי יש כאן שתי חצרות של ישראלים וצריכים לשכור המבוי מן העכו״ם ולשתף בינם:

ד (ד) דרך החלון - ר״ל שיערבו על סמך שיש חלון פתוח ביניהם:

ה (ה) להוציא כליו למבוי - ואע״ג דאין כאן אלא חד ישראל שחצירו פתוח למבוי מ״מ אסרו חכמים לזה לטלטל דרך חצירו של חבירו אפילו ע״י עירוב כדי שלא יסמוך האי ישראל עליו שיוצא ונכנס תדיר ע״י עירובו וישאר לדור כאן יחידי במקום עכו״ם וילמוד ממעשיו:

ו (ו) מותר - דבלאו הערוב ג״כ לא מסתפי האי ישראל לדור כאן דכיון שיש פתח גמור מצוי בכל עת ובכל שעה שיכנס האי ישראל חבירו ולהכי לא גזרו. וכ״ז כשהמבוי מתוקן כדין בלחי וקורה או בצוה״פ ועיין לעיל בסימן שפ״ב סי״ט במ״ב מש״כ שם ושייך ג״כ לכאן וכן מה שכתבנו שם בבה״ל כי הוא ענין אחד רק דשם כתב המחבר דין זה לענין חצר וכאן כתבו לענין מבוי:

ז (ז) וצדו אחד ישראלים - וחצריהם פתוחין למבוי:

ח (ח) דרך חלונות - וכ״ש אם היו פתחים ביניהם דמהני העירוב:

ט (ט) דרך פתחים - הפתוחים למבוי:

י (י) עד שישכרו וכו׳ - דאין עירוב מועיל לעשותם כיחיד במקום עכו״ם כדאיתא לעיל סי׳ שפ״ב ס״ז:

סימן שצא

א (א) למי ששכח ולא עירב וכו׳ - המבואר בסימן ש״פ ושפ״א:

ב (ב) אע״פ שהם רבים - אהם לה קאי ור״ל וקי״ל בסימן ש״פ דאין מבטלין רשות לשני אנשים שלא עירבו מפני שהם אוסרים זה ע״ז וא״כ לכאורה גם הכא הרי יש רבים בחצר ולא נשתתפו במבוי איך יכולין לבטל להם קמ״ל כיון דעכ״פ עשו ע״ח יחד כיחיד חשיבי:

ג (ג) כיחיד בחצר - ופשוט דהבטול לא יועיל רק לזה החצר שביטלו לגביה דהוא יהיה מותר להוציא מחצרו למבוי אבל שארי חצרות אסורין להוציא מחצרן למבוי וכעין מה שכתב לעיל בסימן ש״פ ס״ד ואפילו ביטלו לו גם רשות ביתם וחצרם ג״כ נראה דלא מהני להוציא מחצרן למבוי דרבים לגבי יחיד לא נעשו כאורחים ואפילו אם נאמר לענין זה דבני חצר חשיבי כרבים הא מבואר שם דרבים לגבי רבים ג״כ לא נעשו כאורחים:

ד (ד) וככל משפטי וכו׳ - ר״ל שמבואר בריש סימן שפ״ב דאין הנכרי אוסר עד שיהיו שני בתי ישראלים בחצר כן הוא במבוי שאין אסור להוציא מהחצר למבוי שהוא מתוקן בלחי וקורה עד שיהיו שני חצרות של ישראלים במבוי:

ה (ה) או בעיר - היינו המוקפת חומה דאינה צריכה עוד תיקון וכדלקמיה דאי לא היה מוקף חומה בכלל כרמלית היא כ״ז שאינה מתוקנת בלחי וקורה:

ו (ו) עד שיהיו שתי חצרות - דאז אוסרים זה ע״ז להוציא כלי הבית למבוי כ״ז שלא נשתתפו ביחד ובזה העכו״ם ג״כ אוסר עליהם שלא יועיל שיתופן עד שישכרו ממנו רשותו במבוי:

ז (ז) אפילו אם הרבה וכו׳ - דלגבי מבוי כל בני החצר חשובים כחדא וכנ״ל:

ח (ח) לדירה - דאל״כ בלא״ה אסור אם היא יותר מבית סאתים דהוא בכלל קרפף המבואר לעיל בסימן שנ״ח:

ט (ט) וסתם עיירות וכו׳ - דסתם עיירות בונים בתים תחלה ואח״כ מקיפין חומה סביבם לצורך הבתים ומקרי עי״ז מוקף לדירה משא״כ מבצרים שאנו קורין שלא״ס שנעשה להשמר מפני האויב הוא מוקף תחלה בחומה ואח״כ בונים בתים בתוכו:

י (י) וכשיש שתי חצרות וכו׳ בעיר - נראה דאפילו אם כל חצר היה במבוי אחר לא נחשב כיחיד במקום עכו״ם דכיון שהעיר מוקפת חומה סביבה נחשבים כל המבואות כמבוי אחד ואוסרים הישראלים זה ע״ז וממילא צריכים לשכור מהעכו״ם רשותו אם לא שהיו מקומות חלוקין זה משה בצוה״פ או בשני פסין וכאשר ביארנו בסימן שפ״ו ס״ב בהג״ה במ״ב ולקמן בסימן שצ״ב ס״ו:

יא (יא) ואין מספיק וכו׳ - אף שהבתים שלו ומסרן לאנשי העיר ע״מ שישלמו לו מס מן הבתים כנהוג והטעם שהרי לא יכול לסלקן כ״ז שמשלמין לו המס וכההיא דסימן שפ״ב סי״ח. ואפילו אם הוא ממונה ג״כ על משפטיהם כיון שאין לו רשות לענין בתי העיר:

יב (יב) ויש אומרים וכו׳ - וכן הסכימו האחרונים להלכה:

יג (יג) לטלטל במבוי - להוציא מבתי ישראל ולהכניס להם:

יד (יד) שהרי דרך המבוי הוא של השר - ר״ל שמסתמא יש לו רשות להשר על הדרך לשנותה ולתת לבע״ב דרך מצד אחר ויכול להשכיר להם:

טו (טו) אפילו בשעת מלחמה - אלא מתנהג הדבר ע״פ יועצי המדינה:

טז (טז) מהני - היינו אפילו לענין להוציא ולהכניס לבתי העכו״ם:

יז (יז) בשעת מלחמה - עיין בבה״ל:

יח (יח) שלא מדעתם - ולפ״ז מותר לשכור מהממונה של מלך שהרי יש רשות להמלך להושיב אנשיו וכלי מלחמתו בבתי בני העיר שלא מדעתם מדינא דמלכותא וא״כ כל עבד מעבדיו הקטנים הוי כשכירו ולקיטו שהרי הממונה הוא במקום המלך ונ״ל דוקא מהממונה ע״ז כמו זה שקורין פאליציי״א שידוע שכל דבר המלכות נעשה על ידו ואפילו מהמשרתים שלהם שהרי יש להם רשות ליקח משרתים שעל ידיהם נתקיים כל צויי המלך אבל מאנשי חיילותיו אפילו הראש שלהם לא מהני במקום שהוא אין ממונה ע״ז [חיי אדם]:

יט (יט) ישראלים הדרים וכו׳ - פי׳ אף שכמה ישראלים דרים בחצר מ״מ מותרים היו להוציא מהחצר למבואות של עיר דלענין שיתופי מבואות כל בני החצר כחדא חשיבי היכא שעירבו וכנ״ל:

כ (כ) שהיא מוקפת חומה - דעי״ז אינה צריכה עוד שום תיקון וה״ה אם אינה מוקפת חומה ועשויה בתיקון מבואות כדין:

כא (כא) ונתאכסנו בחצר אחרת - וה״ה ששייך דין זה אם מתאכסן באותו חצר שישראל דר שם וגם עכו״ם דר שם ולענין לטלטולי באותו חצר עצמה דמותרים שניהם אף בלי עירוב ובלי שכירות רשות מן העכו״ם מהאי טעמא:

כב (כב) אינם אוסרים וכו׳ - ור״ל דאף דקי״ל שאם שני ישראלים דרים בעיר ויש שם גם עכו״ם הדר בעיר אינו מועיל שום תיקון לטלטל כ״ז שלא שכרו ממנו רשותו הכא דאינם אלא אורחים בטילי לגבי ישראל הקבוע באותו העיר וא״כ אין כאן אלא ישראל אחד:

כג (כג) ומותרים לטלטל וכו׳ - ר״ל דגם האורחים בעצמן מותרין לטלטל בכל העיר. ודעת מ״א דאף דאורחים אינם אוסרים על בעה״ב הקבוע שם אבל בעה״ב אוסר על האורחים שלא להוציא מבתיהם להעיר ואנן נקטינן כדעת השו״ע שגם הם מותרים וכמו שכתבנו לעיל בסי׳ ש״ע בשם אחרונים:

כד (כד) בכל העיר - וכ״ש שמותרים לטלטל בחצר שמתאכסנים ואינם אוסרים זה ע״ז וג״כ מהאי טעמא דנטפלים לגבי בעה״ב הקבוע ונראה דדוקא כשהעיר מוקפת חומה או שעשויה בתיקון עירובין כדין דחשיבי כולהו כחצר אחת דאל״ה לא בטילי לגבי ישראל שדר בחצר אחרת ואוסרים זה ע״ז לטלטל בחצרם. ודע דהא דאמרינן דאורח אינו אוסר יש אומרים דדוקא בשאינו רגיל להתאכסן שם אבל אם רגיל להתאכסן שם כמו שמצוי בירידין שרגילין לבוא שם תמיד חשוב כקביעות ואוסר מיד כשבא שמה [וכמו לענין עכו״ם בסי׳ שפ״ד] ויש מקילין גם בזה כל זמן שיש עליו שם אורח דהיינו עד שלשים יום:

סימן שצב

א (א) קנין יחיד וכו׳ - פי׳ שבנאה יחיד לעצמו והשכירה לרבים או שבנאה להושיב בה דיורין ומשייר לעצמו דרכים ופלטיות וסרטיות כדרך שהמלכים עושין ויש אומרים שאפילו מכרה לרבים כ״ז שלא נשתקע שם בעלים הראשונים ממנו:

ב (ב) אפי׳ נעשית של רבים - ואפילו יש לה שני פתחים שהעם נכנסין בזו ויוצאין בזו:

ג (ג) שיתוף אחד - בדוקא דכיון שהיתה מתחלה קנין יחיד כחצר אחד דמיא שצריכין כל בני החצר להתערב יחד:

ד (ד) ויטלטלו בכל המדינה - ר״ל אחרי שהוכשרו מבואותיה כהלכתן:

ה (ה) פתח אחד - דכל טעם שצריך שיור בעיר של רבים שלא ישתתפו כולם ביחד ויהיו יכולים לטלטל בכולה וכדלקמיה הוא כדי שלא ישתכח תורת ר״ה והא כיון שאין לה אלא פתח אחד ומצד השני היא סתומה לא דמיא לר״ה ודינה כחצר:

ו (ו) אפילו וכו׳ של יחיד - שמכרוה לו:

ז (ז) אין מערבין את כולה - גזירה שמא תחזור ותיעשה ר״ה ויקילו ג״כ. והעולם אין נוהגין ליזהר בזה אפילו בעיר של רבים ואפשר דס״ל כרש״י דאין נקרא רבים פחות מסמ״ך רבוא [מ״א]:

ח (ח) בשיתוף שעושים לעצמם אם היו הנשארים רבים - כצ״ל. ואח״כ גרסינן ואסורים לטלטל בוי״ו [ט״ז]:

ט (ט) רבים - דאם השיור רק לאחד א״צ שיתוף:

י (י) כדי שידעו וכו׳ - אבל אם לא היו צריכין לשייר היה העירוב משתכח והיתה משתכחת תורת ר״ה ע״י שרואין שמטלטלין בעיר כזו הדומה לר״ה. ובתי העכו״ם אי הוי שיור לענין זה יש דיעות בין הפוסקים וטוב להחמיר:

יא (יא) ואם רצו לערב - היינו לשתף:

יב (יב) וצריך שיעשו ביניהם וכו׳ - דאל״ה הוי פרוץ למקום האסור לו:

יג (יג) שני משהויין - וה״ה אם עושה מצבה על אותו המקום לחלק וכעין מה שמבואר בס״ד אבל בלחי וקורה לא מהני לחלוק וכתבו האחרונים דהאי הג״ה לא קאי אדינא דסמוך ליה דאם רצה לערב מבוי בפני עצמו דבזה בודאי סגי בלחי וקורה שבסוף המבוי שלא לאסור אמבואות אחרות כיון דהוא עיר של רבים ולא הורגלו ביחד מעולם אלא קאי אדלעיל ששייר במבוי גופא בית וחצר אחת וע״ז מגיה הרמ״א שצריך שם באמצע המבוי במקום ששייר לעשות שני פסין וכו׳ ולא סגי שם בלחי וקורה כיון דהורגלו שם ביחד באותו המבוי:

יד (יד) במקום אחר - בצד שכנגדו שעולים ויורדים בו חוץ לחומה והוי אמינא דחשיב כפתח:

טו (טו) שאין הסולם - ועיין לעיל ס׳ שע״ב ס״ה דלקולא נחשב כפתח:

טז (טז) עד רוחב י׳ - ט״ס הוא וצ״ל עד יותר מעשר והיינו דאפילו באופן זה לא מבטלין המחיצה להיות כפרוץ המקום ההוא וה״ה דאפי׳ הסולמות לכל רוחב הכותל:

יז (יז) ויש אשפה וכו׳ - שסותם מקום הפתח ואין רבים עוברים שם ודוקא אשפה של רבים שאין מצויה להנטל אבל אשפה של יחיד לא:

יח (יח) כאילו וכו׳ - ואם פנו את האשפה חזר הפתח למקומו:

יט (יט) שאינם פתוחין לעיר וכו׳ - והוי אמינא כיון דאי בעי לשתף אותן עם אנשי העיר ג״כ לא מצי א״כ אינן בכלל אנשי העיר ולא מהני שיורא דידהו:

כ (כ) שאינם צריכין לערוב - ואע״פ דבסי׳ ש״ע פסק דצריכים לערוב היינו כשאוכל שם ג״כ כמו שכתב ב״י שם:

כא (כא) שנשתתפו כל יושביה וכו׳ - מיירי בעיר שהיתה מתחלה קנין אחד כדמסיים [דבעיר של רבים הלא מבואר לעיל בס״א דאפילו בית אחד מקרי שיור כ״ש מבוי] והנה בס״א כתב דעושין שיתוף אחד ואין צריכין לשייר וכאן אשמועינן דדוקא שיתוף אחד וע״י התחלקות אוסר אחד על חבירו:

כב (כב) מצבה - הסכימו הרבה אחרונים דדי כשהיא גבוה ד׳ טפחים ועיין באור זרוע שכתב דבעינן ג״כ שיהיה רחב ד״ט:

כג (כג) אינו אוסר עליהם - דבזה מגלה שמסלק עצמו מן העיר:

כד (כד) לפיכך וכו׳ - ר״ל הואיל שאמרנו שההתחלקות אוסר צריך ליזהר ג״כ שלא לחלק שיתוף המבוי לחצאין ומדסתם המחבר משמע דס״ל דאף אם מערב לרחבו נמי אסור [ודלא כמ״ש בהג״ה סוף ס״ו] וכתבו האחרונים דחילוק המבוי לחצאין עוד יותר חמור מהתחלקות של מבואות אחד מחבירו דבזה אפילו יעמיד מצבה באמצע המבוי כדי לחלק אחד מחבירו לא מהני אחרי שהוא מקום דריסת הרבים אא״כ יעשו מחיצה גבוה י״ט ואפילו לא היה חלל המבוי רחב יותר מעשר אמות:

כה (כה) לחצאין - הטעם כיון דמתחלה היתה קנין יחיד והורגלו עי״ז להיות ביחד הוו כחצר אחת ואסרי אהדדי:

כו (כו) מצבה על פתחו - וה״ה דיכול לחלק ע״י שיעמיד צוה״פ בסוף כל מבוי ומבוי וכדבסמוך ס״ו:

כז (כז) ויש לה דלתות - נקט דלתות משום דאיירי בנעשית של רבים שהיא ר״ה ואינה מותרת בלי דלתות כדלעיל בסימן שס״ד ס״ב וה״ה בשאינה ר״ה מן הדין כגון שאין רחבותיה רחבות ט״ז אמות או שאינו מפולש משער לשער וכה״ג וניתרת בצוה״פ הואיל שמכשיר כולה ע״י מחיצות כאלו אין לחלק שיתופה לחצאין:

כח (כח) להכשיר חציה ולערבה - ר״ל שיכשיר חציה ע״י תיקוני המחיצות ויערבה ע״י שיתוף והשאר יניח בלי תיקון כלל:

כט (כט) זה שאמרנו וכו׳ לחצאין - עיין בבה״ל שביארנו דזה קאי על מי שרוצה לחצות העיר לחלק שיתוף כל מבוי בפ״ע אבל לא קאי על מי שרוצה לחלק שיתוף המבוי גופא לחצאין דזהו הדין הנזכר בהג״ה בשם י״א:

ל (ל) לארכה - פי׳ דרך עיירות להיות מפולש פתח שלהן לארכה ור״ה עוברת מפתח לפתח הלכך אין בני עבר הלז רשאין לעשות שיתוף לבדן ובני עבר הלז לבדן משום דהני והני דרסי בהך ר״ה ויוצאין ונכנסין דרך פתחים לכאן ולכאן ור״ה זו מחברתן שכולן מעורבין בה ואסרי אהדדי:

לא (לא) ועושין תקון ביניהם - היינו במקום שמתחלקין השיתופין זה לכאן וזה לכאן כדי שלא יהא כל אחד נפרץ במילואו למקום האסור לו ובקצה המבוי אין צריך תיקון כלל דהא מיירי בשיש לה דלתות וכדלעיל בס״ה [מ״א]:

לב (לב) לחי או קורה - עיין מ״א שהשיג ע״ז דבחילוק המבוי במקום השיתופין בעינן דוקא פס ד״ט או שני פסין של שני משהויין משני הצדדים אפילו אם אותו המקום אינו רחב יותר מעשרה:

לג (לג) אינה צריכה שיור - והא דאיתא לעיל דאפילו נעשית של יחיד צריכה שיור היינו דוקא כשנשאר בה עכ״פ חמשים דיורין אבל פחות מזה בודאי כבר נשתקע שם רבים ממנה [פרישה]:

לד (לד) אם עירבו כולם עירוב אחד - לאפוקי כשעירבו לחצאין שגילו דעתם שאין רוצין להיות משותפין:

סימן שצג

א (א) אין מערבין וכו׳ - מפני שנראה כמתקן ביו״ט לצורך מחר ואם שכח ועירב יש להסתפק אם מהני [פמ״ג]:

ב (ב) ביו״ט שחל להיות בע״ש - בין שחל שני הימים יום ה׳ וי״ו או וי״ו ושבת אלא יניח מעיו״ט:

ג (ג) ואם שכח ולא עירב - פי׳ ביו״ט דעלמא ולא בע״ש:

ד (ד) על תנאי - ובלא ברכה. ברכ״י בסי׳ תקכ״ח:

ה (ה) יהא זה עירוב - לצורך שבת [ט״ו]:

ו (ו) ולמחר יאמר - על אותו הפת שאם יאמר על פת אחר יצטרך לשמור גם הפת הראשון שיהיה קיים עד שחשכה ליל שבת דשמא יום אתמול היה חול וחל עירובו וצריך שיתקיים עד כניסת שבת:

ז (ז) בשני ימים טובים של גליות - דמן התורה קדוש רק יום אחד והשני משום ספיקא:

ח (ח) ועיין לקמן סי׳ תקכ״ח - דשם מבואר דאיסור הנחת ע״ח ביו״ט שחל להיות בע״ש הוא אפילו אם הניח עירובי תבשילין:

ט (ט) מערבין אותם בין השמשות - עיין לעיל סימן רס״א ס״א במ״ב ובה״ל מה שכתבנו שם:

י (י) ואפי׳ אם כבר וכו׳ - ר״ל שכבר קבל עליו קודם שנעשה בין השמשות דאיכא תרתי לריעותא אפ״ה שרי:

יא (יא) ויש אוסרים אם קבל וכו׳ - ולדידהו אסור מפני הקבלה אפילו עדיין לא הגיע זמן בין השמשות וטעמם דכיון שקבל עליו בפירוש חמור ד״ז יותר מזמן בין השמשות דאתיא ממילא:

יב (יב) קיבל עליו תוספת שבת - מביאור הגר״א משמע שמצדד לדינא כדעה זו ועיין לעיל בסימן רס״א ס״ד בבה״ל ד״ה אין מערבין:

יג (יג) עירב לשנים - היינו ששנים עשוהו שליח לערב בשבילן:

יד (יד) אנו חושבים אותו לילה - וכבר חל העירוב:

טו (טו) חושבין אותו יום - והניח בזמנו ואף שהאיש הזה נעשה שליח בעד שניהם וסותרין אלו לאלו מ״מ כיון דעירובי חצרות מלתא דרבנן היא תלינן לקולא לכל אחד ואחד משום דספיקא דרבנן לקולא [גמרא]:

טז (טז) אבל אם עירב וכו׳ - דכולי האי לא מקילינן לחלק הזמן בין השמשות גופא לאיש אחד דהיינו לענין הנחה לשוייה כיום ולענין אכילה לשוייה כלילה:

סימן שצד

א (א) ספק אם היה קיים ביה״ש - ר״ל שנאכל או נשרף העירוב ואינו יודע אם היה זה קודם שהתחיל הבין השמשות או שהיה קיים בזמן ביה״ש:

ב (ב) כגון ספק אם הונח וכו׳ - ואף דפסק לעיל בסימן שצ״ג ובסימן רס״א דמערבין ע״ח בין השמשות דאין לו חזקת כשרות ע״כ צ״ל דספק אם הונח כלל גרע טפי ולכן אם הניח לשיתופי מבואות בשר של ספק טרפה אינו עירוב דזה הוי כספק אם הונח וגם דבעינן סעודה הראויה מבעוד יום ועיין בבה״ל:

ג (ג) בלא מרא וחצינא אסור - אבל אם אין צריך למרא וחצינא אלא לטלטל מוקצה לא גזרו עליו ביה״ש כמ״ש סימן רס״א:

ד (ד) בשחרית בשבת - הטעם הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה נעשה בו מצוה אחרת ואף דיוכל לאכלו גם בערבית כנ״ל מ״מ טוב יותר לבצוע עליו בשחרית משום דפעמים מקדים לאכול בערבית קודם חשיכה:

ה (ה) אבל עדיף טפי וכו׳ - שמא ישכחו פעם אחת מלערב ועיין לעיל במה שכתבתי שם בס״ה:

ו (ו) בפעם אחת - ובאופן זה כשנאכל עירובו בשבת אינו מותר רק לאותה שבת אבל לא לשבת הבאה:

ז (ז) במגדל - של בנין או אפילו במטלטל כמו תיבה גדולה המחזקת ארבעים סאה שיש בסתירתה משום סתירת אהל דאורייתא כמבואר בסי׳ שי״ד:

ח (ח) ואבד המפתח - דוקא שנאבד ממקום שהניחו ואינו יודע היכן הוא אבל אם הוא מונח במקומו אלא שהוא שכח באיזה מקום הניחו הוי עירוב דעביד הוא דמדכר [הרשב״א והריטב״א בחידושיהם]:

ט (ט) קודם שחשכה - פי׳ קודם זמן ביה״ש דבתחלת ביה״ש כבר היה אבוד ממנו:

י (י) מלאכה גמורה - כגון שצריך לסתור המגדול או הדלת שיש בו משום סתירת אהל:

יא (יא) לאכלו - ואם נמצא המפתח בשבת במקום שיכול להביאו בלא מלאכה דאורייתא שלא היה מפסיק ר״ה בין מקום שנמצא המפתח לבין המגדול הוי עירוב אע״פ שלא היה בידו בין השמשות כיון שמצא אותן אח״כ חשבינן ליה כאלו היה בידו שמצוי הוא שימצאנו:

סימן שצה

א (א) מצוה לחזור וכו׳ - פן ישכחו ויבואו לידי איסור טלטול:

ב (ב) על מצות עירוב - שגם על שיתוף שייך שם עירוב שמעורבין ומשותפין כל החצרות שבמבוי ביחד:

ג (ג) ומהם לבתים - ר״ל מן המבואות וחצרות לבתים ואף דהכא איירי בשתופי מבואות לחוד מ״מ הא מבואר בסימן שפ״ז דסומכין על שיתוף במקום עירוב ואיירי רמ״א באופן זה ועיין לעיל בסוף סימן שס״ו במ״ב שהעתקנו הנוסח הנהוג לומר:

ד (ד) בשעה שמקבץ וכו׳ - עיין לעיל בסימן שס״ו במ״ב ס״ק פ׳ פ״א פ״ב ושייך ג״כ לכאן:

ה (ה) ולא בירכו עליו וכו׳ - ה״ה אפילו לא אמרו עליו ג״כ הנוסח של בזה השתוף הנ״ל:

סימן שצו

א (א) שבו איש תחתיו מכאן וכו׳ - פי׳ דכתיב תחתיו כתחתיו גופו שלש אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו וכמבואר בסימן שמ״ט עי״ש במ״ב אך דשם מיירי לענין טלטול איזה חפץ בר״ה והכא מיירי לענין יצא חוץ לתחום דיש לו רשות להלך ד׳ אמות:

ב (ב) אפילו יצא וכו׳ - שהרי משה אמר זה לאותן שיצאו חוץ לתחום שבו איש תחתיו [טור]:

ג (ג) באמה שלו - עיין לעיל שמ״ט במ״ב סק״ג:

ד (ד) ננס באבריו - ר״ל שגופו בינוני וזרועו קצר וכמו שביארתי לעיל בשמ״ט סק״ד ובשה״צ שם:

ה (ה) ואלו ד״א וכו׳ - ר״ל בין כשמודדין לכל אדם באמה שלו ובין כשמודדין ד״א בינוניות:

ו (ו) מרווחות - ר״ל שיהיו מודדין אותו בריוח ולא בצמצום. ודע דארבע אמות נותנין לו מרובעות לעבר פניו שהוא רוצה לילך דהיינו שיכול לילך בהן אף באלכסונן שעולה עוד אמה וג׳ חומשין:

ז (ז) והוא באמצען - ט״ס וצריך לכתוב זה אחר תיבת לכל צד וכמו שנבאר לקמיה [ט״ז והגר״א]:

ח (ח) וי״א דמותר להלוך וכו׳ - דלדעה ראשונה אין לו רק ד״א לאותו רוח שבירר ואם בירר למקום אחד אינו יכול לחזור ולברור במקום אחר ולדעה זו יש לו ד״א לכל צד סביבותיו דהיינו שמונה על שמונה:

ט (ט) לכל צד והוא באמצען - כצ״ל. ור״ל ממקום שהוא עומד יש לו לכל צד ד׳ אמות ונמצא דהוא שמונה על שמונה וכמו שכתבנו. ועיין בא״ר שכתב דיש לסמוך על דעה זו למעשה:

י (י) אבל לטלטל וכו׳ - ר״ל דיש אומרים הזה פליגי רק אהילוך אבל לענין טלטול כו״ע מודו דאין מותר רק עד ד״א עם אלכסון ועיין לעיל בסימן שמ״ט דאותן ד״א שבירר לו לכו״ע מותר לטלטל באלכסונן אף שעולה יותר מחמש אמות:

יא (יא) מוקף לדירה - כגון ששבת בעיר או שאר מקום שהוקף לדירה:

יב (יב) אפילו אין בו עתה דיורין - כגון שנחרבה מדיוריה אבל חומתה קיימת:

יג (יג) חשיב כולו כד״א - אפילו אותו מקום גדול כאנטוכיא ומונה אלפים אמה מחוץ אותו המקום:

יד (יד) עד סאתים - ואם היה ההיקף יותר מסאתים אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח ממקום ד״א שהוא עומד בה בעת שקידש היום:

טו (טו) בתל גבוה - עשרה טפחים וה״ה בשבלים:

טז (טז) ושבלים מקיפות אותה - שהניח גבוליה סביב מלקצור [רש״י] והוא שקשר השבלים יחד בענין שאין רוח מצויה מנידה אותן שכל מחיצה שרוח מניד אותה אינה מחיצה [סוכה כ״ה]:

יז (יז) חשיבי כארבע אמות - דאע״ג דהיא עשויה מאליה שמה מחיצה ותל אע״ג דאין לה למעלה היקף סביבה מ״מ נחשב בכלל מחיצה כיון שהיא גבוה עשרה טפחים וכדלעיל בסימן שמ״ה ס״ב:

סימן שצז

א (א) אלפים אמה - והוא תקנת חכמים דמן התורה מותר להלך עד י״ב מיל כשיעור מחנה ישראל במדבר שהחזיקה י״ב מיל וביותר מזה אסור וכדכתיב אל יצא איש ממקומו והאי ממקומו קאי על המחנה והרבה פוסקים חולקים ואומרים דגם חוץ לי״ב מיל אינו אסור מה״ת והאי אל יצא אינו אלא אזהרה לענין הוצאת כלים מרשות לרשות [אחרונים]:

ב (ב) חוץ מארבע אמותיו - דמקומו של אדם בכל מקום ששובת הוא ד״א כדלעיל ומשם יש לו אלפים לכל רוח נמצא דיכול להלך מעמידת רגליו אלפים וד״א:

ג (ג) מהמקום ששבת בו - פי׳ דאם שבת במקום מוקף מחיצות חשיב כולו כד״א ויש לו אלפים סביב המקום ההוא:

ד (ד) מהלך אלפים - לבד הד״א:

ה (ה) פסיעות בינוניות - היינו חצי אמה מקום מצב הרגל וחצי אמה הוא בין רגל לרגל בפסיעה בינונית ומיירי שהוא צריך ללכת לאיזה צורך שבת ומקרי מדידה של מצוה דשרי כדלעיל בסימן ש״ו ס״ז:

ו (ו) כך וכו׳ - דבמקום שאדם קונה שם שביתתו קונים שם כליו ובהמותיו דנגררים אחריו:

ז (ז) כליו - וה״ה פירותיו וכל דבר השייך לו ומיירי ביו״ט דלית ביה משום איסור הוצאה כ״א משום תחומין דבשבת הלא אסור להוציא חוץ לד״א א״נ מיירי במלבוש שלובש האדם עליו דבזה ליכא משום הוצאה כ״א משום איסור תחומין דהמלבוש נגרר אחר בעליו [מ״א]:

ח (ח) אין יכול שום אדם - אפילו היה בתוך תחומו של המוליך:

ט (ט) וע״ל סוף סימן ש״ה וכו׳ - דשם מבואר להיתר ועי״ש במ״ב דיש מחמירין והעולם נוהגין היתר אכן לצוותו שיוליכנו חוץ לתחום אסור:

י (י) כרגלי האב - ולא כרגלי הבן המוליכם לפי שדרך בני אדם להפקיד כליהם ביד בניהם ואין כונתם למסור ברשותם [מ״א בשם המ״מ] ולפ״ז אפילו מסר לו מע״ש נמי דינא הכי והרבה חולקין על פסק המחבר וס״ל דבנו לא עדיף מאחר ולהכי אם הוא רגיל תמיד למוסרו לבנו לרעותה דינו כמו מסרה לרועה בס״ה דאפילו מסרה לו בשבת גופא הרי הוא כרגליו:

יא (יא) מסרה לרועה וכו׳ - ואפי׳ לרועה עכו״ם דהרי הוא כחפצי עכו״ם דקי״ל דקונה שביתה ואינו נמשך אחר בעלים ישראל [מ״א]:

יב (יב) אפילו נתנה לו ביו״ט - דכבר מעיו״ט דעתו היה שלא לקנות שביתה אצלו אלא אצל הרועה שמסר לו למחר ומשמע מסתימת לשון המחבר דאפילו יש כמה רועים בעיר כיון שהוא מסר רק לאחד הרי הוא כרגלי הרועה אבל כמה פוסקים חולקין ע״ז וסוברין דהיכא שיש שני רועים בעיר ומסר לאחד ביו״ט הרי הוא כרגלי הבעלים מאחר שלא הוברר מעיו״ט בשעת קניית שביתה למי ימסור למחר נשאר ממילא ברשות הבעלים אם לא שרגיל תמיד למסור לאחד מהם דאז הרי הוא כרגלי הרועה ההוא. ודע דמש״כ יו״ט לאו דוקא דשייך זה גם לענין שבת וכן דין דס״ח וס״ט וסי״א ושארי הדינין שייך רק ביו״ט ומשום גררא דאינם נקט לכולהו כאן [ב״ח]:

יג (יג) מפני שלא קנה אחד מהם - ר״ל דבכגון זה שיש כמה רועים אין דרכו למסור שיהיה ברשותם לענין קנין שביתה. ומסתימת המחבר משמע דלא שני לן בין אם מסר לשני רועים מע״ש בין אם מסר להם בשבת אבל רבים חולקים ע״ז וס״ל דבמסר להם בע״ש אין נ״מ בין רועה אחד לכמה רועים ובכולן הרי הוא כרגלי הרועים ואין מוליכין אותם אלא למקום ששני הרועים יכולים להלך אכן אם בשעה שמסרה להם לא בירר לאיזה מהם מסר

שמירתו ולמחר בשבת בירר שמוסר שמירתו לאחד מהם הרי הוא כרגלי הבעלים כיון שלא בירר מע״ש וכן אם מסר לשני הרועים בשבת גופא דעת רוב הפוסקים דהרי הוא כרגלי הבעלים:

יד (יד) של פטם - שמפטם שוורים למכור:

טו (טו) כרגלי מי שלקחו וכו׳ - היינו שאפילו אם הוא מעיר אחרת ובא לכאן ע״י עירוב מוליכו למקומו והטעם שדרך שור כזה לקנותו גם מעיירות אחרות מפני שהוא מפוטם ודעת בעליו מאתמול היה גם עליהם להקימו ברשות מי שיקחנו:

טז (טז) למקום שהוא הולך - מפני שדעת בעליו היה לחלקו למי שיבוא ואפילו מעיירות אחרות וכנ״ל והוי זה כבור של הפקר שהוא מסור לכל דהוא כרגלי הממלא וכדלקמיה בסי״ד:

יז (יז) שור של רועה - היינו אדם שמגדל בהמות ופעמים שמוכרו לשכניו ומכיריו [רש״י] ומשום דכיון שאינו מפוטם אין דרך לקנותו מעיירות אחרות דשור כזה ימצאו כ״א במקומו ולכן אין דעת בעליו אלא על בני עירו והרי הוא כרגלם:

יח (יח) כרגלי אנשי וכו׳ - אלפים לכל רוח ואפילו אם עירב הרועה הזה לצד אחד אינו מעכב עליהם מלהוליך אלפים לרוח האחר של העיר דמאתמול אוקים ברשותם לפי שרגילין ליקח ממנו [רש״י] ועיין בה״ל:

יט (יט) המיוחדים לאחד וכו׳ - ר״ל שאין האחין משתמשין בהן אע״פ שיש להן חלק בהם מ״מ חיילא עלייהו שביתת זה שמשתמש בהם ואין לאחים כח לאסור ולהקנות עליהם את שביתתם:

כ (כ) שכולם יכולים לילך - לאפוקי אם אחד עירב אלף אמה למזרח והשני אלף אמה למערב אין יכולין להוליך את הכלים אלא כשיעור אלף אמה מכאן ואלף אמה מכאן שכולן יכולין לילך מפני שכולן שותפין בו וכל אחד מעכב על חבירו:

כא (כא) ששאלו חלוק - מבעוד יום להיות ברשות שניהם וקי״ל לקמיה סי״א דע״י שאילה הוי כרגלי השואל אכן הכא דשני שואלים אוסרים כ״א על חבירו וכדמסיים:

כב (כב) וזה לילך בו ערבית - אין הכונה על הערבית של יו״ט שני דבזה יכול כ״א להוליך בזמן שאילתו עד מקום שעירב דשתי קדושות הן ואם אחד קדוש השני חול ואין האחד אוסר על חבירו אלא הכונה על הערבית שלפני שחרית דכיון דשאילתן הוא ליום אחד כ״א אוסר על חבירו אם עירב זה לכאן וזה לכאן:

כג (כג) לא יזיזוהו ממקומו - דהא זה לא יוכל לילך למזרח כלום וכן השני למערב וכן שייך ד״ז בסעיף הקודם:

כד (כד) כרגלי שניהם - ולא דמי לחביות דאמרינן דחלק כ״א כרגליו משום דבדרבנן יש ברירה ואמרינן דכל חלק שהגיע לאחד הרי הוא כאלו היה ברור לו ומובדל מעיו״ט בבהמה א״א לומר כן דאפילו אם נאמר שהוברר כל אחד מעיו״ט מ״מ הלא בע״כ יונק כ״א מחלק חבירו בזמן ביה״ש שהוא זמן קניית עירוב וכל אבר מעורב מחלקו ומחלק חבירו ולכן הרי הוא כרגלי שניהם להחמיר וכאלו לא חלקו:

כה (כה) כרגליו - דכשחלקו אמרינן דלמפרע מעיו״ט הוברר כל חלק וקנה שביתת בעליו:

כו (כו) אפילו לא לקחו וכו׳ - היינו אף שלא משך הכלי מעיו״ט ומדינא לאו ברשותיה עדיין מ״מ כיון שהבטיחו להשאילו מעיו״ט העמידו ברשותיה ביה״ש לענין קנית עירוב:

כז (כז) אע״פ שדרכו לשאלו וכו׳ - אעפ״כ לא אמרינן דברשותו אוקים דכיון דלא אתי לבקש ממנו מבע״י סבר דילמא אינש אחרינא אשכח לשאול ממנו [גמרא]:

כח (כח) ותבלין לקדרתה - וה״ה מים ומלח לקדרתה:

כט (כט) כרגלי שתיהן - ואינה רשאה להוליך העיסה והתבשיל כ״א במקום ששתיהן יש להן רשות לילך כיון שנתערב בה דבר שקנה שביתה אצל אחר:

ל (ל) כרגלי הנותן - דהואיל ויש בה ממש הרי היא כשאר הכלים:

לא (לא) כרגלי זה שהדליק - דהואיל ששלהבת אין בה ממש לא חל עליה שביתת בעליה:

לב (לב) בור וכו׳ - במים מכונסין ממי גשמים או שלגים מיירי דאלו בבאר מים נובעין כמו בארות שלנו אף שהוא של יחיד הרי הוא כרגלי הממלא וכמש״כ בסעיף שאח״ז:

לג (לג) כרגלי בעליו - ואם מילא מהם אחר אינו יכול להליכן רק למקום שבעליו מוליכן ואם עירב בעליו למזרח אין יכול זה להוליכן לצד מערב אפילו פסיעה אחת:

לד (לד) אנשי אותה העיר - ואם מילא אינש אחרינא דלאו מהאי מתא לא מצי מפיק אלא ככל העיר דאי לא עירבו כלל מוליך אלפים לכל רוח ואי עירב חד מבני העיר למזרח אוסר עליו שלא יהיה יכול לטלטל לכל רוח אלא אלפים מן העיר למזרח וכ״ז באינש אחרינא אבל בני העיר כ״א יכול להוליך למקום שעירב כמו גבי חבית של יין בסעיף י׳ וכן אם נתנן לאחד שאין מבני העיר יכול להוליכן כרגלי הנותן:

לה (לה) כרגלי הממלא - דכל מידי דהפקירא מאן דמגבה ליה קני ואמרינן הוברר הדבר למפרע בין השמשות דלהאי גברי חזי וברשותיה קיימא ואפילו נתן הממלא לאחרים לאחר שמילאן ביו״ט לצורכו הרי הן כרגליו:

לו (לו) נהרות המושכין - אע״פ שאין נובעין והנובעין אע״פ שאין יוצאין ממקום נביעתן לימשך הלאה:

לז (לז) כרגלי הממלא - אפילו אינם הפקר כגון ששייכים לאיזה עיר או ליחיד והטעם דכיון דניידי לא קנו שביתה אצל בעליהם והרי הם כרגלי הממלא אותם שאז קנו שביתה בשביתתו כיון שנפסקו אז ממקום נביעותם או ממקום הלוכם:

לח (לח) מהם בשבת וכו׳ - הואיל ולא קנו שביתה כלל חוץ לתחום מפני דניידי. גשמים היורדים מעיו״ט סמוכים לעיר וכ״ש כשירדו בעיר עצמה הם כרגלי אנשי אותה העיר והטעם משום דאנשי העיר סמכו דעתם עלייהו אבל כשירדו ביו״ט הרי הם כרגלי הממלא:

לט (לט) כרגלי הממלא - אף אחר שמסרם לידו והטעם דאף דקיי״ל המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו היינו משום מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה וכיון דלא זכי אלא מכחו הרי הם כרגליו ועיין בבה״ל שהרבה חולקין ע״ז. ודע דאם הבור מים היה של שותפות ומילא לצורך שותפו לכו״ע כרגלי מי שנתמלאו בשבילו שהרי מחלקו נתן לו דבדרבנן קי״ל דיש ברירה ואינו זוכה כלל מחלק הראשון:

מ (מ) שפירותיו כמוהו - והרי הוא לא הניח עירוב:

מא (מא) כשייחד להם קרן זוית - דהיינו שאושליה ביתא וא״ל הא ביתא קמך שאין כאן קבלת שמירה לפיכך הרי הם ברשות בעליו ופשוט דה״ה שארי אופנים שאין עליו חובת שמירה מן הדין ע״פ המבואר בחו״מ ריש סימן ר״צ:

מב (מב) לא ייחד להם - אלא קיבלן תחת רשותו ובאחריותו קיימי לפיכך הרי הם כרגליו:

מג (מג) כרגלי זה וכו׳ - ולפ״ז אם הם לא עירבו אסור לו להביאן אצלו ואפילו כשעירב וכ״ז כשהניח פירות בסתם ואח״כ נמלך ליטול מהן ביו״ט אבל אם היה הדבר עומד ליטול מהן ביו״ט הם ברשות בעליהן בכל אופן:

מד (מד) ביו״ט - ה״ה אם הזמינם מבעוד יום כל שלא זיכה להן הרי הם ברשות בעל הסעודה שקנו שביתה אצלו וכדמסיים אא״כ זיכה וכו׳:

סימן שצח

א (א) אריכא וקטינא - פי׳ שאין רחבה כארכה:

ב (ב) ולא לריבוע העולם - היינו שאין עומדת צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם אלא באלכסון:

ג (ג) ארבע זויות שוות - לאפוקי כשהיא רחבה מצד אחד וקצרה מצד אחר אין זה זויות שוות ואין זה ריבוע ומרבעין אותה כמבואר בס״ד:

ד (ד) כמות שהיא - היינו באריכא וקטינא אין מוסיפין על רחבה להשוותה לארכה וכן כשאינה מרובעת לריבוע העולם אין מוסיפין עליה לרבע אותה בריבוע העולם כמו בסעיף ג׳:

ה (ה) משולשת וכו׳ מרבעין אותה - שמושכין הריבוע להשוות צד הקצר כפי אורך צד הארוך:

ו (ו) צלעות רבות - שיש לה ששה זויות או שמונה מושכין החוט לרבעה כנגד המקומות היותר רחבין בה ומהמרובע ואילך מודדין האלפים אמה לכל צד:

ז (ז) בריבוע העולם - היינו שאינו יכול לעשות הריבוע כמו שירצה אלא דוקא לפי רוחות העולם דרום כנגד דרום וצפון כנגד צפון ומשם ולהלן מודדין האלפים אמה:

ח (ח) כאלו כולה רחבה - היינו כשבא למדוד התחומין אצל מקום הקצר אין מודדין מן החומה אלא מוסיפין מתחלה על העיר עד שיהא שוה עם מקום הרחב ומשם ולהלן מודדין האלפים אמה:

ט (ט) כמין גם - הוא אות יונית וצורתה כמין כ״ף פשוטה:

י (י) או כקשת - שבתיה בנויים כחצי עיגול ובין שני ראשיה המקום פנוי:

יא (יא) פחות מד׳ אלפים אמה - שתחום ראשה של זו מובלע בתוך תחום ראשה האחר נעשית עיר אחת עי״ז ורואין כאלו היה מלא בתים במקום החלל ומודדין האלפים מקצות הקשת והלאה:

יב (יב) מודדין לה מן היתר - יתר נקרא חבל הקשור בשני קצות הקשת ומשם והלאה מודדין האלפים אמה:

יג (יג) ורואין את כל הרוחב וכו׳ - וה״נ לענין עשויה כמין גאם רואין כאלו מלאה בתים בריבוע ממזרח למערב ומצפון לדרום וגם בזה דוקא אם אין בין שני ראשי הגאם באלכסון מזוית לזוית רק פחות מארבע אלפים אמה:

יד (יד) כאלו הוא מלא בתים - וע״כ יכול לילך כל החלל שמן ראש הקשת עד היתר ואין עולה לו בחשבון אלפים וכן לענין הרוחב יכול לילך מדרומו של הקשת לצפונו דרך חללו ונותנין לו אלפים אמה שלמים מן צד הצפון והלאה דכל הקשת וחללו רק כד׳ אמות דמיא:

טו (טו) אלא מן הקשת - הטעם דכיון דאין מובלעין התחומין זה בזה וא״א להלך מקצה הקשת האחד לקצה השני ע״כ א״א לחשוב החלל בכלל עיר ועולה בתוך שיעור אלפים והסכימו הפוסקים דכ״ז כשרוצה לילך דרך החלל של הקשת עד היתר ולהלאה אבל מותרים לילך סביב דרך הבתים שבקשת עד קצה הקשת ומשם ואילך מודדין לו אלפים אמה מאחר שהולך הכל בעיר חשיב כולה כד״א:

טז (טז) מן המקום וכו׳ - דס״ל דאף דבראשי הקשת היה רחב ד׳ אלפים ויותר אפ״ה כיון שבאמצע הקשת מתקצר עד שאין בין זה לזה ד׳ אלפים אמה נחשב עד אותו מקום כאלו מלא בתים ומתחילין למדוד האלפים אף לאותן שדרין בגג הקשת רק מאותו מקום ולהלאה שמשם הולך ומתרחב ליותר מד׳ אלפים אמה:

יז (יז) אם אין ביניהם אלפים - אם אין ביניהם אלא אלפים כצ״ל:

יח (יח) בכל ענין מן היתר - כיון דהיתר מובלע תוך התחום ויכול להגיע אליו מן הקשת רואין כאלו הוא מלא בתים כל החלל ועיין במ״א שדעתו דלא מהני זה רק להיושבין בראשי הקשת שיהיו יכולין לילך מראש זה לראש אחר אף שהוא יותר מארבע אלפים אבל לא ליושבין בגג הקשת למעלה שימדדו מן היתר אבל האחרונים חולקין עליו ודעתם דמהני גם ליושבין בגג הקשת שימדדו מן היתר התחום שבת. ודע דלכו״ע מותרים בעלי הקשת לילך אלפים אמה מבתיהם ולמעלה בכל ענין:

יט (יט) בית דירה - אע״פ שאין דרין בה [אחרונים]:

כ (כ) חוץ מבית דירה זה - פי׳ שמותחין חוט על כל פני רוחב העיר כנגד בית דירה זו כדי שיהא התחום שוה בכל מקום וכדאיתא לעיל בריש ס״ד ומשם ולהלן מודדין התחום:

כא (כא) וכן בכל מקום שמודדין - פי׳ כשאין שם בית דירה בתוך שבעים אמה נותנין ג״כ שבעים אמה ושיריים לעיר ואח״כ מודדין התחום ולדעה ראשונה אין נותנין שבעים אמה ושיריים לעיר אחת כלל ומודדין האלפים מחומתה ורק בשתי עיירות סמוכות נותנין ביניהן קרפיפות כמבואר בס״ז:

כב (כב) וכן נראה לי להקל - עיין בביאור הלכה מה שכתבנו בזה:

כג (כג) כעיר אחת - שבתיה מפוזרין:

כד (כד) מחוץ לבית האחרון - אזיל לטעמיה בס״ה ולרמ״א שם נותנין בתחלה בסוף בית האחרון שבעים אמה ושיריים ואח״כ מודדין התחום ולמעשה העיקר בזה כדעת המחבר כמו שכתבנו בבה״ל:

כה (כה) לחזנים - דסתם בית הכנסת לאו לדירה עביד:

כו (כו) לכהניהם - דלענין הצטרפות לעיבור לא בעינן דוקא דירת ישראל:

כז (כז) והאוצרות - לתבואה וליין ולשמן ולאו לדירה מקרי הלכך בעינן שיהיה בהן בית דירה לשומרים וכל הנך בית דירה בעינן שיהיה בהן ד״א על ד״א [תוספות]:

כח (כח) שיש בהם בית דירה - לשומר הגשר [ליטול מהם מכס] ובית הקברות:

כט (כט) ושלש מחיצות וכו׳ - שהיה שם בית דירה מתחלה ונהרס וה״ה בכל הני דקחשיב מקודם אם נהרס ונשארו עדיין ג׳ מחיצות ובלא תקרה או שתים עם תקרה וכדלקמיה:

ל (ל) הבנוי בים - שעשוי לפנות בו כלים שבספינה לכך נחשב בית דירה וגם זה מירי שיש בה ד״א על ד״א ועומדת בתוך שבעים אמה ושיריים לעיר:

לא (לא) ושתי מחיצות וכו׳ - אירי ג״כ שהיה בית דירה מתחלה ונהרס:

לב (לב) ומעזיבה - ט״ס וליתא בגמרא ופוסקים (הגר״א):

לג (לג) ומערה שיש וכו׳ - דאל״ה אין מערה נחשבת לבית דירה. הבורגנין [סוכות] שעושין שומרי גנות ושומרי העיר לשמור העיר והפירות אין נמדדין עמה ודוקא במקום דשכיחי גנבי דגנבי להו או גשמים ששוטפין אותן הלכך לא חשיבי מידי אבל בעלמא נמדדין עמה. ועיין בשע״ת דבורגנין אין צריך להיות בהן ד״א ועיין עוד מה שכתב בזה:

לד (לד) ובית שבספינה - דלא קביעא ופעמים שהולכת חוץ לשבעים אמה [רש״י]:

לה (לה) שני בתים כאלו נגד העיר - ט״ס הוא וצ״ל בתים כאלו נגד שני ראשי העיר וכו׳. ור״ל שאם הרבה בתים יוצאין זה אחר זה עד רחוק מאלפים מן העיר וכן בצד השני דינה כעיר העשויה כקשת והיינו דאם היה בין שני הצדדין ארבע אלפים אמה אין מודדין התחום אלא מעצם העיר ולא מן אלו הבתים וכ״ש אם בצד אחד יוצאין בתים עד חוץ לאלפים אם העיר ארוכה יותר מארבע אלפים אין מותחין המדה נגד הבית בצד השני. ודע דעכ״פ מותר לילך עד הבית האחרון כמש״כ ריש הסעיף:

לו (לו) וחוצה לה אלפים אמה - ולדעת ההג״ה בס״ד נותנין מתחלה ע׳ אמה ושיריים ואח״כ האלפים אמה:

לז (לז) דינו כסתום - ויכול לילך מקצה העיר ועד קצהו ומשם ולחוץ מודדין התחום דכל שאין בהפרצה יותר משיעור שני עיבורים עדיין כעיר אחת היא אבל ביותר מזה נחשב כשתי עיירות נפרדות:

לח (לח) אבל בית אחד - בין שהוא עומד בפ״ע ובין שהוא סמוך לעיר ברחוק יותר משבעים אמה ושיריים דבשתי עיירות כה״ג נחשבין כעיר אחת עד קמ״א אמה ושליש וכנ״ל אבל בית אחת אין לה דין עיר. ואם היו שלשה חצרות ובכל חצר שני בתים אז מקרי עיר ליתן לה עיבור [חי׳ רע״א]:

לט (לט) אלפים אמה - דיכולין לבוא מהאמצעי לשניהם בלי עירוב לכך אמרינן רואין כאלו האמצעי היה נתון בין שני החיצונים בשורה אחת משא״כ אם היה רחוק יותר מאלפים אמה אינו מצטרף האמצעי עם שני החיצונים שיהיה עי״ז כעיר אחת אם לא שהיה בין שני החיצונים רק קמ״א אמה ושליש שאז אינם צריכין לצירוף האמצעי כלל:

מ (מ) מלבד רוחב וכו׳ - ר״ל דאם נעמיד הכפר האמצעי בין שני החיצונים באמצע לא ישאר ריוח כ״א קמ״א אמה ושליש מצד אחד שבין האמצעי לחיצון וכן מצד השני שהוא בס״ה רפ״ג אמות פחות שליש:

מא (מא) כמדינה אחת - ומותר לשנים החיצונים לילך מזה לזה אפילו רחוקים הרבה אחד מחבירו וגם משם ולחוץ אלפים אמה דכעיר אחת חשיבי:

מב (מב) לכל רוח - ר״ל אפילו האמצעי מותר לו לילך עד בין החיצונים ומשם ולהלן אלפים אמה ואפילו אם בין שני החיצונים יש ריוח יותר מארבעה אלפים אמה ג״כ דינא הכי כיון דאם נעמיד האמצעי ביניהם לא ישאר כ״א קמ״א אמה ושליש מכל צד:

מג (מג) דאין מודדין להאמצעי - כצ״ל:

מד (מד) רק מחומותיה - ר״ל דלא מהני הסברא דרואין רק לענין שני החיצונים שיהיו כעיר אחת אבל לא לענין אמצעית עצמה וע״כ מדידת תחומין שלה הוא רק סביב חומותיה לכל צד בלבד וטעמם שאם נראה אותו כמובלע ועומד בין החיצונים יפסיד כ״כ לרוח השנית שאינה לצד החיצונים ולענין הלכה נקטינן כדעה הראשונה דבד״ס הלך אחר המקיל ומודדים להאמצעי אלפים מחוץ לחיצונים ואפ״ה לא הפסיד לרוח השנית:

מה (מה) מצבה - ר״ל איצטבא:

מו (מו) הבנויה בצדה - שע״י משתמשים בנחל גם כשהיא מלאה ואע״ג דאין מעברין להעיר אלא בית דירה והנחל הלא אינו ראוי לדירה י״ל דהתם הוא כשבאין לעבר העיר מפני מקום מסויים שחוצה לו אבל הנחל הזה שהוא לפני כל העיר וראויין להשתמש בו כל בני העיר אע״פ שאינו ראוי לדירה מעברין בו את העיר [ריטב״א]. ועיין במ״א שמסתפק אם בכל מקום שמשתמשים בני העיר נתחיל למדוד משם ועיין בא״ר שהסכים דאין להקל דגם בנחל גופא דעת כמה ראשונים שחולקין וסוברין דהנחל עולה במדת האלפים והבו דלא להוסיף עלה:

מז (מז) לא היה שם מצבה - של רוחב ארבע אמות וכ״ש אם לא היה כלל:

מח (מח) מפתח בתיהם - פי׳ מבית החיצון והיינו מקיר העיר:

מט (מט) שיושבים באהלים - שאין קבועין במקום אחד אלא יושבים כאן זמן מה ואח״כ כשכלה המרעה הולכים למקום אחר. ואם קבועים במקום אחד הוי כעיר ועיין בפמ״ג שמסתפק בכמה זמן נקרא קבוע:

נ (נ) מפתח בתיהם - ר״ל שאין מצטרפין יחד להיות כעיר אלא מודדין האלפים לכל אחד בפ״ע מפתח ביתו:

נא (נא) אם אין להם כמין היקף וכו׳ - דאם יש להם היקף זה סביב למחניהם נחשב כל השטח כולו כד״א ומודדין האלפים מסביב ההיקף:

נב (נב) מחיצה עשרה - ומיירי שישבה ולבסוף הוקף וכדלקמיה:

נג (נג) ואח״כ ישבה - ואינה מיושבת כולה עד החומה:

נד (נד) ממקום ישיבתה - פי׳ לא ימדוד מהחומה אלא מן הבתים [ולדעת הרמ״א לעיל בס״ה נותן לה עוד ע׳ אמה ושיריים] שהחומה זו אינה חשובה לשוייה כולה כד״א שלא הוקפה לדירה שנעשית קודם ישיבתה אם לא שיש בחומה בית דירה והיא בתוך ע׳ אמה ושיריים לישיבת בתי העיר מצטרפת עמה:

נה (נה) מחומתה - אפילו החומה רחוק הרבה מן הבתים דכיון שהוקפה אח״כ מקרי הוקף לדירה וכל מה שבתוכה חשיב כד״א ולדעת הרמ״א לעיל בס״ה נותנין לה מתחלה השבעים אמה ושיריים מחוץ לחומה ואח״כ מודדין לה האלפים:

סימן שצט

א (א) של פשתן - ואף דאין לך יפה למדה משלשלאות של ברזל כך קיבלו חז״ל דבחבל של פשתן מודדין מדכתיב [ביחזקאל מ] ופתיל פשתים בידו:

ב (ב) לא פחות וכו׳ ביותר - ונמצא שיעור התחום יותר מאלפים וכן להיפוך בארוך יותר מחמשים שא״א למותחו מפני כובדו ונמצא אתה מקצר בשיעור התחומין:

ג (ג) נהר - שהוא רחב יותר מכ״ה אמה דאם הוא רק כ״ה הלא אפשר להבליעה ביחד עם כ״ה של היבשה בחבל של חמשים אמה:

ד (ד) עד הנהר - ואח״כ ימדוד בחבל זה משפת הנהר הזה עד אחורי עבר השני מן הנהר וכל זה אם הנהר מחזיק רק עד חמשים אמה ואם הוא רחב יותר מחמשים אמה עיין ירושלמי בכיצד מעברין:

ה (ה) כנגד לבו - קבעו לו חכמים מקום לשום כנגדו ראש החבל שלא יתן זה כנגד צווארו וזה כנגד רגליו והחבל מתקצר והתחומין מתמעטין עי״ז:

ו (ו) בכל כחו - משום דמכביד באמצע ואינו נמתח כראוי אם לא שימתחנו בכל כחו:

ז (ז) לא ילך מכנגדה וכו׳ - הטעם דלפעמים יש כנגד העיר הרים וגאיות שיש לו לקדר או למדוד מדידה יפה וכדלקמיה:

ח (ח) בצדה שהוא ישר - ואף דלקמן בס״ו כתב דכשהגיע להר או לגיא ואינו יכול להבליע מותר לילך מן הצד כאן מיירי דהגיא וההר אינו רחב כ״כ ויכול להבליעו בהחבל של נ׳ אמה אלא שהוא רוצה לילך ולמדוד מן הצד שנוח לו יותר כדי שלא יצטרך לזה [פרישה]:

ט (ט) אלא ימדוד כנגד העיר - ומ״מ אם כנגד העיר גופא יש מקום מישור בלא הרים וגאיות צריך למדוד במקום המישור:

י (י) א״צ למדוד וכו׳ - ר״ל שימדוד המישור שלמעלה לבד והטעם כיון שהוא זקוף מאד שאין רוחב השיפוע כ״א פחות מד״א וגם קשה לעשות שם קידור [היינו מה שאחד עומד ברגלי ההר ואחד למעלה המבואר לקמיה] בשיפוע קצר כזה הקילו בו שלא ימדוד השיפוע כלל:

יא (יא) עולה עשרה טפחים - בשטח הגובה:

יב (יב) אז רואין וכו׳ - ר״ל דוקא בשיפוע זה שהוא נוח להילוך לפיכך מודדין אותו ע״י הבלעה משא״כ היכא שעולה עשרה טפחים בגובה ע״י ד״א שאינו נוח לילך ע״י הזקיפה א״צ למודדו אלא באומד הדעת וכדלקמיה:

יג (יג) מבליעו בחבל של נ׳ אמה וכו׳ - פי׳ מבליע השיפוע ואינו מודד כ״א כמו שרחב למטה בתחתית ההר ומבאר המחבר איך לשער זה:

יד (יד) שזוקף עץ גבוה וכו׳ - ואם ההר קצר ברחבו א״צ לזקיפת עצים אלא יעתיק עצמו מן ההר לצדו וימדוד שם בחבל על הקרקע חלקה [מחי׳ הריטב״א]:

טו (טו) ואם אינו יכול להבליעו וכו׳ - מיירי שההר ארוך הרבה ואינו מתקצר מחמשים אמה אף בתוך אלפים אמה שמצדדי העיר דאל״ה הרי מבואר בס״ו שילך שם במקום שמתקצר ויבליעו שם [חי׳ רע״א]:

טז (טז) והעליון כנגד רגליו - דעי״ז מתמעט מדרונו של כל ד״א חצי קומת אדם:

יז (יז) מודדו בחבל של ארבע אמות - והיינו כנ״ל שאחד עומד ברגלי ההר וכו׳ ועיין בבה״ל דדעת כמה פוסקים דס״ל דאף בזה סגי המדידה ע״י אומד הדעת לבד כיון שמתלקט עשרה מתוך ד״א:

יח (יח) מכנגדו למטה ד״א - דאין יורד הגיא בזקיפה למטה כ״כ לכן שייך בו בין הבלעה בין קידור וכדמסיים משא״כ כשהשיפוע יורד בזקיפה הרבה שאין החוט מתרחק מכנגדו ד״א לא אמרינן ביה דין קידור וכדלקמיה:

יט (יט) אם יכול להבליעו בחבל וכו׳ - ובזה אפילו מתלקט בעומק השיפוע עשרה טפחים גובה מתוך משך ארבע אמות ג״כ מבליעו ולא אמרינן אומדו כמו בהר בסעיף הקודם שאין טורח בהבלעה שא״צ לזקוף עצים:

כ (כ) בחבל של ד״א - וכנ״ל ע״י קידור:

כא (כא) של כל השיפוע - ר״ל מדידה יפה כמו קרקע חלקה ואפילו אם יכול להבליעו בחבל של נ׳ אמה והטעם שכיון שהוא עמוק יותר מאלפים שהוא שיעור תחום שבת חשבוהו בפ״ע [לבוש]:

כב (כב) אם יכול להבליעו וכו׳ - והיינו נמי משום שאין טורח בגיא בהבלעה לאפוקי הר שיש טורח בהבלעה ע״י עצים זקופים לכך א״צ למדוד אלא המישור כמ״ש ריש ס״ד ע״ש:

כג (כג) אינו מודד כלל וכו׳ - ר״ל דלא מצרכינן לקדר בשיפוע זקוף כזה ורק למדוד את הקרקע השוה וכמו למעלה לענין הר:

כד (כד) בתוך אלפים וכו׳ - ששם מתקצר ההר והגיא:

כה (כה) ילך שם ויבליעו - ומודד והולך שם משפתו והלאה עד כנגד מקום שכלה שם רוחב ההר והגיא כנגד העיר וחוזר למדתו כנגד העיר ומשלים למדת תחומין:

כו (כו) אבל אם אינו יכול וכו׳ - שההר והגיא אינו מתקצר מרחבו גם שם:

כז (כז) לא יתרחק יותר וכו׳ - שלא יטעו לומר הרואין אותו שעוסק שם במדידה שמדת תחום של צדדי העיר מגיע עד שם ובאופן זה בע״כ צריך לקדר את רוחב ההר והגיא כנגד העיר:

כח (כח) שהוא יודע וכו׳ - וגם יהיה בקי בדיני המדידה:

כט (כט) מוחזקין - ר״ל אף שהיו מוחזקין שעד כאן הוא מקום התחום מ״מ כיון שבא אח״כ מומחה ומדד ואמר שטעות הוא שומעין לו בין להחמיר בין להקל. ופשוט דמיירי כשאין ידוע לן שהחזקה הראשונה נעשה ע״פ מדידת מומחה דאל״ה אין שומעין להשני רק כשמרבה ולא כשממעט וכדלקמיה בס״ט:

ל (ל) ריבה בתחום מהם וכו׳ - ר״ל שבמקום אחד ריבה ובמקום אחר מיעט:

לא (לא) אף בתחום שריבה - פי׳ וכ״ש ששומעין לו במקום שמיעט להחמיר:

לב (לב) באלכסון - דחיישינן שמא לא טעה במדידת מזרחית דרומית ומה שנתמעט המדה הוא מפני שמצא דרך מדתו איזה הר שצריך למודדו מדידה יפה כקרקע חלקה ולכן נתקצר התחום באותו צד:

לג (לג) כפי המקום שריבה בו - אף שהוא בעצמו מדד גם המזרחית דרומית תלינן ששם לא מתח החבל כל צרכו ולכך נתקצר התחום שם וכ״ש אם אותו המדה הקצרה היה מאדם אחר בודאי תלינן להקל ואמרינן שאותו אדם טעה וכדלקמיה. ולדינא פסק הגר״א דמודדין בשוה עיי״ש:

לד (לד) ב׳ מומחים - אבל אם האחד אינו מומחה אין הולכין אחריו כלל:

לה (לה) למרבה - דתחומין דרבנן ואזלינן לקולא ואמרינן דהשני טעה:

לו (לו) מקרן אלכסון וכו׳ - ר״ל ומדדו באלכסון וכן מדד מקרן שכנגדה ונמצא כשמותחים חוט מסוף תחום שמקרן זו לסוף תחום שמקרן זו יהיה בין חוט זה לעיר הרבה פחות מאלפים:

לז (לז) ונמצא צלע התחתון בינו וכו׳ - צלע התחתון נקרא השטח שיש מן החוט שנמתח [מקרן אלכסון זו עד קרן אלכסון שכנגדו וכנ״ל] עד העיר:

לח (לח) מצלע העיר - ר״ל כנגד העיר בשוה ולא באלכסונה ולפיכך הולכין אחריו שהוא מדד כהלכה:

לט (לט) ביותר על זה - והיינו שאין להקל לילך אחר מדידת האחרון אלא כשאין עולה מדידתו יותר על מדידת הראשון רק לערך תק״פ אמה שזה השיעור עלה ע״י הטעות שמדד הראשון באלכסון כמבואר בב״י ע״ש. ואם אירע שמחולקין במדידה ביותר משיעור הזה מסתברא שאין הולכין אחר מדידת שניהם וצריך למדוד מחדש ולברר הדבר:

מ (מ) בקרן למלאותו - דהיינו שיהיה בקרן אלפים על אלפים מרובע כמדת התחום:

מא (מא) שהם אלפים ות״ת - היינו אם הולך באלכסון נגד הקרן מותר לילך עד שיעור זה משום דכל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא ונמצא משיעור אלפים ניתוסף עוד שמונה מאות וכן יש לו שיעור זה לכל קרן וקרן לבד מה שיש לו אלפים אמה נגד רוחב העיר מכל צדדיו. ודע דאורך האלפים והזויות הוא שייך לכל עיר ועיר בשוה בין גדולה או קטנה אמנם רוחב של האלפים תלוי לפי מדת העיר שאם היא גדולה ברחבה מתרחב התחום שכנגדה ואם היא קצרה התחום ג״כ קצר ברחבו:

מב (מב) אלא אלף ותכ״ח - שבחשבון זה אם יתוסף עליהם האלכסון שלהם שהוא על כל אמה שני חומשי אמה ממילא יהיו אלפים כי מאלף וארבע מאות יתוסף עוד תק״ס ומן התכ״ח יתוסף עוד לערך י״ב סך הכל הוא תקע״ב השלם אותם על האלף ותכ״ח א״כ ס״ה הוא אלפים:

מג (מג) נאמנים לומר וכו׳ - דתחומין דרבנן ולפיכך האמינום:

מד (מד) אבל נאמן הגדול לומר וכו׳ - והכל מטעם הנ״ל:

סימן ת

א (א) ולא ידע וכו׳ - ואפילו נתכוין לקנות שביתה במקום הזה:

ב (ב) קנה שביתה בעיר - כיון שמתחלה היה בדעתו ליכנס לעיר ואלו היה יודע שהעיר תוך תחומו לא היה חפץ לקנות שביתה אלא עם בני העיר ולכן גם עתה הרי הוא כאחד מבני העיר להלוך את כולה ולהיות לו אלפים לכל רוח. ומ״מ יש בזה חומרא ג״כ שהוא מפסיד מצד זה במקום שהוא ישב שאין לו משם שיעור אלפים כיון שנחשב כאחד מבני העיר ונראה פשוט דכ״ז כשרוצה עכשיו לילך לעיר ולטובתו הקילו עליו אבל אם רוצה לישאר במקומו שקנה שביתה הרשות בידו:

ג (ג) למדינה - ר״ל עיר:

ד (ד) קנה שביתה במקומו - ואפילו אם לא נתכוין לקנות שביתה כאן כגון שהיה ישן בבין השמשות ובשבת כשננער מצא עצמו שהוא בתוך תחום העיר אעפ״כ לא נחשב כאנשי העיר כיון שלא היה בדעתו מתחלה לכנוס וקנה שביתה כאן וכדלקמיה בסעיף שאח״ז:

ה (ה) בחצי העיר - אבל אם כלים האלפים בסוף העיר כל העיר אינו נחשב לו אלא כד״א ומהלך גם חוץ לעיר עד תשלום מידת אלפים ממקום שביתתו כמו שנתבאר בסימן ת״ח:

ו (ו) אם היה בדעתו וכו׳ - ר״ל דגם ברישא דמיירי שהיה בדעתו ליכנוס מ״מ לא מהני להיות כאחד מבני העיר אלא בדוקא שלא הוציא בפירוש מפיו שקונה שביתה במקומו אלא במחשבה אבל אם אמר כן בפירוש בפיו בין השמשות שביתתי במקומי אף דבתחלה כשהיה בא בדרך היה בדעתו ליכנס לעיר ואמירתו עתה היה ג״כ רק מפני שלא היה יודע שהעיר סמוכה לו מ״מ כבר עקר בזה שביתתו מאנשי העיר ואין לו אלא אלפים ממקום שביתתו:

סימן תא

א (א) דהואיל ואם היה ניעור וכו׳ - ר״ל דאף שבין השמשות שהוא זמן קניית שביתה היה ישן ולא היה מתכוין לקנות שם שביתה אפ״ה קנה לו שם שביתה להיות לו משם אלפים אמה לכל רוח והטעם דהואיל ואם היה ניעור וכו׳:

ב (ב) חפצי הפקר וכו׳ - דחפצי ישראל שיש להם בעלים הם כרגלי הבעלים אבל חפצי הפקר שאין להם בעלים ומעצמן לא קנו שביתה במקומן משום דלאו בני דעת הן לעולם ולא דמו לאדם ישן:

ג (ג) למקום שילך הוא - ואף שהוא חוץ לאלפים למקום הנחת כלים מתחלה:

ד (ד) במקומן - היינו במקום הנחתן בין השמשות דמשם יש להן אלפים אמה לכל רוח ולא יותר:

ה (ה) גזירה - כיון דעכ״פ יש להם בעלים אם נאמר דלא קנו שביתה אתו למימר גם בכלים שבעליהם ישראל שלא קנו ג״כ שביתה ויתירו להוציאן חוץ לאלפים:

ו (ו) שכולה כד״א - פי׳ דמן הדין חפצים שהוציאן חוץ לתחומן אסורין לטלטלן רק בד״א מ״מ בעיר זו שהיא מוקפת מחיצות מותר לטלטל בכולה דנחשבת כולה כד״א:

ז (ז) מוקפת לדירה - שבנו תחלה בתים לדירה ואח״כ הקיפו בחומה סביב משא״כ אם היה ההיקף מקודם אין לטלטל שם אלא בד״א אם היה ההיקף יותר מבית סאתים ועירם הפרזים שלנו כיון שתקנו המבואות כדינן בצוה״פ נחשבת כולה מוקפת לדירה דהבתים הרי הם כמחיצות ומקומות הפרוצים הלא נתקנו בצוה״פ דנעשים לדירה דהלא בונין הבתים תחלה ואח״כ עושים הצוה״פ וחצר לעולם חשוב כד״א:

ח (ח) סתם מבצרים - דדרך הוא לעשות תחלה המבצר ואח״כ מתישבין בתוכו אנשים לדור:

ט (ט) שהשאיל כליו לנכרי - מערב שבת והוליכן לביתו שהוא חוץ לתחום דאף דהכלים של ישראל הם מ״מ כיון שהשאילן לו קנו שביתה אצלו וכ״ש בשואל כלים מן העכו״ם בשבת:

י (י) שלא לטלטלן וכו׳ - היינו במלבושים דבשאר כלים בלא״ה אסור לטלטל בשבת חוץ לד״א כיון שאין עירוב וביו״ט משכחת אף בשאר כלים דאין בו איסור הוצאה:

סימן תב

א (א) מכונסים - דנהרות המושכין אינם קונים שביתה כלל והרי הן כרגלי כל אדם הממלא אותן וכדלקמיה:

ב (ב) קונים שביתת העיר - דכיון שהם סמוכים לעיר דעת אנשי העיר עליהם ולא הוי כחפצי הפקר דאינם קונים שביתה ודוקא בין שני עיירות ומשום שיש עליהם דעת שני העיירות ולכן אוסרים אלו על אלו אבל אם אין שם רק עיר אחת אף שהמים נמשכין הרבה מחוץ לתחום ומתערבין עם אלו מ״מ

מותר למלאות בתוך התחום דהמים שמחוץ לתחום כיון שאינם סמוכים לעיר ואין עליהם רשות אחרת הרי הן כחפצי הפקר דאינם קונים שביתה כלל. ועיין בה״ל מש״כ דיש חולקים על עיקר דין זה:

ג (ג) בסוף התחומין - והיינו אם היו ביניהם ארבעת אלפים אמה שהוא שיעור שני תחומין צריך לעשות מחיצה בסוף אלפים שהוא סוף שני התחומין ודוקא בכה״ג שהחריץ הוא בסוף התחום של כל אחד שנמצא חלק ממנו חוץ לתחומו של כל אחד אבל אם החריץ עומד כולו במקום המשותף לשתי העיירות כגון שבין שתי העיירות הוא רק ג׳ אלפים אמה והחריץ הוא באמצע שתיהם מותרות למלאות ממנו בלי שום מחיצה דאמרינן יש ברירה וכל אחד לוקח מחלקו:

ד (ד) להפסיקן - עיין פמ״ג דאפי׳ היתה עיר האחרת של עכו״ם ג״כ צריך להפסיקן:

ה (ה) ואפילו היא תלויה - דקל הוא שהקילו במים מפני שיש לזה צורך הרבה ומ״מ צריך שיהיה עכ״פ קצה המחיצה שקוע טפח במים דבלא״ה אינה נראית כהפסק כלל וכמבואר לעיל בסימן ס״א:

ו (ו) אלו מאכילין מכאן וכו׳ - דהלא כל אחד נוטל מתחומו:

ז (ז) שאינם קונים שביתה - מפני דניידי. ואפילו הם שייכים ליחיד ג״כ אינו כרגליו אלא כרגלי הממלא:

סימן תג

א (א) שבת בבקעה - פי׳ וקנה שם שביתה להיות לו ממקומו להלוך אלפים לכל רוח [אבל לטלטל אין לו רק בארבע אמות דכרמלית היא]:

ב (ב) והקיפוה עכו״ם - שעשו לה מחיצה סביבה וקי״ל מחיצה העשויה בשבת שמה מחיצה:

ג (ג) לדירה - שהקיפוה לדור בתוכה דאל״ה אם ההיקף יותר מבית סאתים [שהוא שבעים אמה על שבעים אמה] לא משתריא לטלטולי בה אלא בד״א אפילו ע״י זריקה:

ד (ד) אלא אלפים - ממקום שקנה שביתה דלא מהני ליה האי מחיצות כלל לענין הילוך:

ה (ה) כיון שלא שבת - ר״ל דלא מהני מחיצות להיות ע״י כל השטח כד״א אלא היכא שהיו המחיצות מבעוד יום ושבת בתוכן אבל כאן שבין השמשות לא היתה מוקפת ולא קנה באותו המקום שביתה אלא לאלפים אמה אף שהקיפוה מחיצות בשבת אין לו להלוך אלא אלפים שלו כדמעיקרא ולא דמי לסימן ת״ה באם הוציאוהו עכו״ם בע״כ חוץ לתחומו ונתנוהו תוך עיר אחרת המוקפת חומה דמהלך את כולה דחשבינן ליה כל העיר כד״א ואע״ג שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום דהתם הלא הוא חוץ לתחומו דאין לו מן הדין להלך רק בד״א ואם לא חשבינן ליה כל העיר כד״א לא היה רשאי לילך רק ד״א כדין יוצא חוץ לתחום לכן הקילו גביה [כיון שיצא באונס] שיהא נחשב לו כל העיר כד׳ אמות משא״כ כאן שיש לו אלפים אמה להלוך בלא״ה:

ו (ו) ומטלטל בכולה וכו׳ - ר״ל אף דלענין הילוך לא נחשב ההיקף כלל למחיצה מחמת שלא שבת באויר מחיצות לענין איסור טלטול לא איכפת לן בזה כיון שיש מחיצות עכ״פ עכשיו וקי״ל מחיצה העשויה בשבת שמה מחיצה:

ז (ז) שיכול לזרוק - ודוקא בחפצים של אדם אחר שמגיע תחומו להלן מאלפים שלו או חפצים של הפקר דאל״ה הרי אסור להוליכם חוץ לתחומו דהא הכלים כרגלי הבעלים כמ״ש סימן שצ״ז ס״ג:

ח (ח) לטלטל ממש - כאורחיה שלא ע״י זריקה:

ט (ט) אסור וכו׳ - והטעם דכיון דא״א לו לטלטל חוץ לאלפים אלא ע״י זריקה דא״א לו להלוך שם תוך אלפים שלו נמי אסור לטלטל כאורחיה משום דאלפים שלו נפרץ במילואה למקום האסור לו בטלטול כאורחיה. ודע דרוב הפוסקים חולקים על זה וס״ל דתוך אלפים אף בטלטול כי אורחיה מותר דלא מקרי פרוץ למקום האסור דמקום המותר הוא בעצם ורק מפני שא״א לו לילך לשם שהוא חוץ לאלפים אין לו עצה לטלטל לשם כ״א ע״י זריקה וכן הסכימו האחרונים:

סימן תד

א (א) למעלה מעשרה טפחים - דכל למעלה מעשרה אינו מקום הילוך דעיקר מקום הילוך על הארץ היא או עכ״פ בתוך עשרה דחשיב נמי כהילוך על הארץ ונסתפקו חז״ל אם שייך בזה איסור תחומין:

ב (ב) שקפץ וכו׳ - וה״ה בהילוך באויר ע״י שם וכדלקמיה:

ג (ג) ואין וכו׳ - דהרי הוא כאלו הולך באויר אבל אם היה בהם ד׳ על ד׳ דניחא תשמישתיה להילוך חשוב כמהלך על הארץ ופשיטא דאיסור תחומין נוהג שם. ואפילו אם היה רק עמוד אחד של ארבעה טפחים מקצתו בתוך תחומו ומקצתו חוץ לתחומו אסור לצאת מראש האחד לראש השני [רש״י]:

ד (ד) ד״ט על ד״ט - הא אם היה מצד אחד פחות מד״ט אף אם היה ארוך הרבה לא ניחא תשמישתיה וג״כ בכלל ספק הוא:

ה (ה) בדרבנן - כגון חוץ לתחום דאלפים אמה עד י״ב מיל שהוא לכו״ע מדרבנן:

ו (ו) בדרך זה - ר״ל ע״י עמודים:

ז (ז) למאן דאמר וכו׳ - ר״ל להפוסקים דנקטי להלכה כהירושלמי דחוץ לי״ב מיל הוי דאורייתא וילפינן זאת מקרא דאל יצא איש ממקומו ביום השביעי ומקום זה הוא חוץ לשנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל. ומדברי המחבר שכתב ומה שיהיה בדרבנן וכו׳ משמע שמצדד כן להלכה להחמיר ביבשה בחוץ לי״ב מיל אפילו בלמעלה מעשרה שהוא ספק דאורייתא ובביאור הגר״א נוטה דעתו להפוסקים דלעולם הוא דרבנן:

ח (ח) והואיל ואין בימים ובנהרות וכו׳ - ר״ל אפילו חוץ לי״ב מיל אינן דאורייתא לפי שאין דומין וכו׳ דלמ״ד דאורייתא ממדבר ילפינן כנ״ל והליכתן במדבר היה ביבשה ולא במים ולכן מקילינן בהו למעלה מעשרה:

ט (ט) מי שבא בספינה בשבת - אין ר״ל שנכנס בספינה בשבת דאי הכי הלא היה בביה״ש ביבשה וקנה שם שביתה ואסור לירד מהספינה לנמל אלא ר״ל שבא עם הספינה בשבת והגיע לנמל:

י (י) לעולם וכו׳ - דאם היתה אפילו פ״א למטה מעשרה אף בתוך השבת קנה שם שביתה ואם ממקום ההוא עד הנמל הוא יותר מאלפים שוב אינו רשאי לירד מהספינה להנמל דאין לו אלא ד״א דהיינו מקום ישיבתו בספינה שחשיבא כולה כארבע אמות וכשמפליג בשבת בספינה העומדת למעלה מעשרה טפחים ע״מ לירד ממנה בשבת זה במקום אחר מעבר השני שהוא חוץ לאלפים אמה צריך ליזהר שמיד שקנה שם שביתה בספינה בבין השמשות כשהיא עומדת למעלה מעשרה טפחים לא יצא ליבשה דאם יצא ליבשה שעה אחת קנה שם שביתה ושוב יהיה אסור לו לירד ממנה לנמל שהוא חוץ לאלפים ממקום שביתתו על הארץ וכמש״כ בסימן רמ״ח ע״ש:

יא (יא) יורד וכו׳ - ואם הספינה רחוק מן הנמל יורד דרך כבש. ולעבור דרך מעבורת השט ע״פ המים (שקורין פראם) אם היא קשורה בספינה ובנמל לכו״ע מותר לירד ואם אינה קשורה יש מתירין ויש אוסרין מפני שנראה כשט כיון שלא שבת עליו מבע״י אכן בשו״ע הגר״ז משמע דכשלא יצא מן הספינה ליבשה מעת ששבת ביה״ש עד עכשיו מותר:

יב (יב) ממקום שפגע - ר״ל אם פגע במקום שהוא למטה מיו״ד רחוק מן הנמל מודדין לו האלפים אמה משם:

יג (יג) אם הוא למעלה מעשרה וכו׳ - קאי אשיעור י״ב מיל דימים ונהרות וה״ה לענין שיעור דאלפים דיבשה:

יד (יד) אזלינן לקולא - ותלינן דמשנכנס השבת עד שהגיע לנמל היה למעלה מעשרה משום דספיקא דרבנן לקולא:

טו (טו) ואם כבר יצא - ר״ל שפגע במקום אחד למטה מי״ט וקנה שם שביתה ונתרחק שם יותר מאלפים דמן הדין אין לו רק ד״א כדין יצא חוץ לתחום דאפילו באונס אין לו רק ד״א אפ״ה אם מחמת אונס נכנס בתוך עיר מוקפת מחיצות נחשב לו כל העיר כד״א כדין הוציאוהו עכו״ם ונתנוהו בתוך עיר מוקפת מחיצות בסימן ת״ה ואם לא יצא חוץ לאלפים ורק שכלתה מדתו בחצי העיר אינו רשאי לילך רק עד מקום שכלתה מדתו. הבא ביו״ט מחוץ לתחום ממקום שפגע למטה מעשרה מ״מ בשבת שלאחריו מותר ללכת אלפים ממקום שעומד דשבת ויו״ט שתי קדושות הן ומשום הכנה אין בו איסור כיון דלא עביד ולא מידי [אחרונים]:

טז (טז) מכח גשמים וכו׳ - וכ״ש אם דחפוהו עכו״ם לתוך העיר דהוי ליה כל העיר כולה כד״א ומ״מ לא יאמר לעכו״ם שידחפו אותו:

יז (יז) או שצריך וכו׳ - וכל זה כשלא מצא מקום צנוע לפנות וכן מקום להסתר מחמה או גשמים עד תוך העיר דאל״ה אסור לו לכנוס וכדלקמן בסימן ת״ו וזהו שכתב רמ״א ועיין לקמן וכו׳:

סימן תה

א (א) לא יכנס להיות וכו׳ - ר״ל דלא תימא דאמה אחת לא חשיב יציאה וממילא הוא כבני העיר:

ב (ב) מעמידת רגליו ולחוץ - אבל לצד פנים כלל לא דאף דבודאי לכו״ע יכול לברר הד״א שלו לכל צד שירצה שאני הכא כיון שהתחיל ללכת אל עבר זה נראה כבורר הד״א ממנו ולהלאה. והנה המחבר אזיל לטעמיה בסי׳ שצ״ו דאין לו רק ד״א אבל לפי מה שהביא הרמ״א שם בהג״ה בשם יש אומרים דיש לו ד׳ אמות לכל צד והכריעו שם האחרונים כדעה זו א״כ יכול לילך הד״א שלו אף לצד העיר דהיינו אם יצא אמה אחת יוכל לחזור לתוך התחום בשיעור שלש אמות ודע דכל זה אם יצא במזיד אבל אם יצא באונס או מחמת טרדתו שכח ויצא הסכימו האחרונים דכל שלא יצא מן התחום ארבע אמות מותר לו לחזור ולכנוס תוך העיר דבכגון זה אמרינן דכיון שיש לו רשות לחזור לתוך תחומו חשוב כאלו לא יצא כלל מן התחום והרי הוא כבני העיר וכ״ש אם יצא לדבר מצוה דמותר לו לחזור תוך תחומו ומשם לעיר כל שלא יצא מתוך התחום ארבע אמות:

ג (ג) יכנס - דבתר רובו שדינן וכיון דלא הוי אלא רגלו אחת חוץ לתחום ועדיין רובו בתוך התחום הלכך יכנס. ולפי מה שכתבנו לעיל דיש לו שיעור ד״א חוץ לתחום גם בזה יהיה הדין אם יצא ע״י אונס ורגלו אחת הוא עדיין בתוך ד״א של התחום חשיב כאלו עדיין לא יצא [א״ר וש״א]:

ד (ד) והוא חוץ לתחום העיר - דאלו היה בתוך תחום העיר חשוב כבני העיר כיון שדעתו לכנוס לעיר ויש לו כל העיר ואלפים אמה סביבה לכל צד אבל כיון שהחשיך לו אמה אחת חוץ לתחום אין לו אלא אלפים אמה סביב מקומו ששבת שם:

ה (ה) להיות כבני העיר - ר״ל אף דמותר לו לכנוס לתוך העיר במקצת דכיון ששבת רק אמה אחת חוץ לאלפים הסמוכים לעיר יש לו לכנוס ג׳ אמות בתוך העיר דשיעור אלפים מודדין חוץ מארבע אמות ששבת בהן כדלעיל בסי׳ שצ״ז מ״מ אינו נחשב עי״ז להיות כבני העיר שיהיה מותר לו לילך בתוכה ואלפים סביבה כיון דעכ״פ בעת שקידש היום היה חוץ לתחום העיר [הגר״א]:

ו (ו) שלא לדעת - באונס או ששגג ויצא וה״ה לדבר מצוה:

ז (ז) מותר וכו׳ - ר״ל שעושים לו תקנה שיחזור לתוך תחומו והוא דכיון שיצא אף שאין לו רק ד״א קי״ל דאם היו שם מחיצות מותר להלוך בכל רוחב המחיצות דכולה כארבע אמותיו חשיבא וכמש״כ לקמיה בס״ו ולפיכך כשעושין לו מחיצה של בני אדם סביביו עד תחומו נכנס עי״ז בתחומו וכיון שנכנס בתחומו בהיתר הרי הוא כאלו לא יצא וכדלקמיה בס״ה:

ח (ח) מחיצה של בני אדם - ואפי׳ אם היה אורך המחיצות יותר מאלפים מותר להלך את כולה:

ט (ט) ויכנס ביניהם - היינו שיכנס ביניהם עד תוך תחומו וכיון שנכנס לתוך התחום מותר לילך לעירו אף בלא מחיצות וכנ״ל. ולפי מה שכתבנו לעיל סק״ב בשם הפוסקים אף אם לא הגיע המחיצות של בני אדם עד תוך התחום ממש אלא סמוך לתחום פחות מד״א ג״כ שרי דכיון דעכ״פ ד׳ אמותיו כלים בתוך תחומו מותר לכנס:

י (י) והוא שלא ידעו - עיין בסי׳ שס״ב שנתבאר שם פרטי הדינים של מחיצות בני אדם:

יא (יא) לדעת אסור - שהרי אף אם הוא בתוך מחיצות גמורות אינו רשאי בכה״ג לילך יותר מד׳ אמות וכדלקמיה בס״ו וכ״ש במחיצות של בני אדם:

יב (יב) מי שהוציאוהו וכו׳ - ר״ל דאפי׳ באופן זה שהיה אנוס בדבר ג״כ אין לו אלא ד״א וכ״ש כשיצא במזיד וכנ״ל בס״א:

יג (יג) או רוח רעה - שנטרפה דעתו ואח״כ נשתפה:

יד (יד) או ששגג ויצא - אף דכ״ש הוא מדין אונס נקט זה משום סיפא דהחזירוהו מהני אפי׳ בזה:

טו (טו) אלא ארבע אמות - עיין לעיל בסימן שצ״ו בהג״ה איך חושבין הד״א:

טז (טז) אם חוזר לדעת וכו׳ - ר״ל ברצון ובדעת לאפוקי אם שגג וחזר חשיב כאלו החזירוהו:

יז (יז) אלא ארבע אמות - ודוקא שלא נכנס לעירו אבל אם נכנס לעירו המוקפת מחיצות הרי היא כולה כד״א וכדלקמיה בס״ח וע״ש מש״כ בזה:

יח (יח) נכנס לספינה - מיירי שקנה שביתה ביבשה ונכנס לספינה בשבת סתם לישב בה [ולא להפליג דאי נכנס להפליג הוי כיצא לדעת ואין לו אלא ארבע אמות] ובין כך הפליגה הספינה:

יט (יט) חוץ לתחום - ומיירי שהיה אותו המקום שחוץ לתחום פחות מעשרה טפחים וא״כ היה אסור לו להחזיר מדעתו למקום הראשון וכדלעיל בסוף סימן ת״ד אלא משום דחזרה מעצמה לאחוריה מתירין לו:

כ (כ) נתנוהו עובדי כוכבים חוץ לתחום וכו׳ - ר״ל שהוציאוהו מתוך התחום ונתנוהו שם:

כא (כא) בדיר - גדר של בהמות שעושין בשדות היום כאן והיום כאן כדי לזבלן בגללי הבהמות וסהר נעשה לבהמות העיר ולא הזכיר כאן שיהיה מוקף לדירה משום דלא בעינן מוקף לדירה אלא בשהיה השטח יותר מבית סאתים וסתם דיר וסהר לא הוי כ״כ ובאם שהיה יותר מב״ס בעינן שיהא מוקף לדירה כגון ששומר הבהמות דר שם:

כב (כב) מוקפת חומה לדירה - דעי״ז הוי כרה״י והוי כולה כד׳ אמות וה״ה לעיירות שאין מוקפות חומה ויש בהן תיקוני עירובין וכמו שכתבנו לעיל בסימן ת״א במ״ב עיי״ש. ודע דה״ה אם הביאוהו עכו״ם בספינה ג״כ אינו מותר מעצמו לצאת מן הספינה אם היא עומדת למטה מיו״ד אלא אם כן כשנכנסה הספינה בתוך היקף מחיצות העיר וי״א דאפילו אם העיר אינה מוקפת במחיצה מצד הנמל עומק מקום המים שבמקום הנמל נחשב למחיצה ועיין במג״א מ״ש בזה בשם מהרי״ל ונתבאר בביאור הלכה:

כג (כג) או ששגג ויצא - ר״ל שהיה טרוד בעניניו ומתוך כך לא נתן לבו על תחומו ויצא וכל כה״ג:

כד (כד) ונזכר והוא בתוכו - לאפוקי בשנזכר קודם שנכנס ונכנס אין לו אלא ד״א דהרי נכנס לדעת:

כה (כה) אע״פ שהוא בתוך אחד מאלו - בין שנכנס מדעתו בין שהכניסוהו עכו״ם לשם כיון שעכ״פ יציאתו מתחום היה מדעת לא אמרינן בזה כולו כד׳ אמות ועיין בבה״ל:

כו (כו) מי שהפליגה וכו׳ - מיירי שבא בע״ש סמוך לחשיכה לנמל מקום שהספינה גוששת למטה מעשרה טפחים והיה בדעתו לצאת מן הספינה ולכנוס לעיר ונמצא שקנה שביתה ביבשה ובא רוח והפליג את הספינה חוץ לתחום במקום שהיו המים פחותים מעשרה טפחים מן הקרקע ולפי המבואר לעיל בסימן ת״ד אסור לו לצאת מן הספינה דאין לו אלא ד״א אפ״ה בספינה גופא מהלך את כולה דכארבע אמות דמיא הואיל ומוקפת מחיצות:

כז (כז) מהלך את כולה - אפילו כשהיא עומדת:

כח (כח) הואיל ושבת באויר מחיצות - הלשון מגומגם ולאו דוקא הוא דלפי המבואר לעיל בס״ו אם הפליגה ספינתו שלא מדעתו והביאתו לתוך עיר המוקפת מחיצות שלא שבת בה או שנתנוהו עכו״ם לתוך ספינה אחרת נמי מהלך את כולה כיון שיציאתו באונס היתה אלא עיקר הכונה הוא הואיל והוא באויר מחיצות לאפוקי כשנפחת וכדמסיים:

כט (כט) ואם נפחתו וכו׳ - ולא נשארו גבוה י״ט דבטל שם מחיצות עי״ז וה״ה אם נפרץ במקום אחד פרצה ביותר מעשר אמות ברחבה או שהיה פרוץ מרובה על העומד דבכל אלה בטל מינה שם רה״י [אחרונים]:

ל (ל) מהלכת - דבמהלכת לא שייך לומר דיוצא מארבע אמות שלו בהליכתו דבכל שעה עומד בארבע אמות אחרים דספינה נוטלתו תמיד מארבע אמותיו לארבע אמות אחרים [גמרא]:

לא (לא) עומדת - חוץ לתחום במקום שהוא נמוך למטה מעשרה טפחים דלמעלה מי״ט הלא נקטינן דאין בו איסור תחומין ומותר להלך כמה שירצה אפילו בלא מחיצות כלל ועיין בסימן רמ״ח ס״ב במש״כ מה נקרא למטה מעשרה:

לב (לב) ובראשו וכו׳ - כגון שהיא עמוקה באמצעיתה ובראשה היא משופעת והולכת כלפי מעלה כדרך ספינות קטנות אפ״ה הוי כולה רה״י דמה שבראשה יש עליה דין חורי רה״י דכרה״י הוא כדלעיל בסימן שמ״ה:

לג (לג) ואפילו אין לו כלל - שגם באמצעיתו אין עמוק עשרה:

לד (לד) לחקוק - דהיינו עובי הנסרים שבקרקעיתה יש בהם לחקוק כדי שיעור להצטרף עם המחיצות להשלים לגבוה עשרה:

לה (לה) חוקקין - ואף דקי״ל אין חוקקין להשלים שאני הכא דהוא בכלל מה דאמרינן [בסימן שע״ב ס״ו] גידוד חמשה [היינו תל גבוה חמשה] ומחיצה חמשה מצטרפין לשיעור י׳ טפחים:

לו (לו) והחזירוהו - לתחומו:

לז (לז) אלא ד״א - דבעינן שיהיה היציאה והחזרה באונס וכנ״ל בס״ה:

לח (לח) לעירו - ששבת בה מבע״י אבל אם הוליכוהו לעיר אחרת אין לו אלא ד״א כיון שיצא מתחומו לדעת וכמו שכתב בסעיף ו׳:

לט (לט) המוקפת מחיצות - עיין בביאור הלכה מ״ש בזה:

מ (מ) לדירה - וה״ה אם מבואותיה מתוקנים בצורת הפתח וכנ״ל:

מא (מא) כולה כד״א - כיון ששבת בה מבעוד יום. ומ״מ אסור לו לצאת חוצה לו אפילו אמה אחת כיון דעכ״פ יצא מדעת הפסיד תחומו:

מב (מב) אפילו במזיד - ר״ל אף דלגבי אדם קי״ל לעיל דאם היציאה היה במזיד הפסיד מקומו ואין לו אלא ד״א פירות לא הפסידו מקומן שהיה להם בין השמשות שאנוסים הם ביציאתם ובחזירתם וכדלקמיה:

מג (מג) אם הוא יו״ט - שמותר להוליכן בכל התחום דבשבת הלא אסור להעבירן ד״א אפילו בתוך התחום [אם לא שהיה עיר מעורבת שאז מותר לטלטלן בכל העיר]:

מד (מד) ואם הוא שבת וכו׳ - ר״ל דגם בשבת איכא נ״מ עכ״פ לענין אכילה:

מה (מה) במקומן - ר״ל במקום שהחזירן בתוך התחום בארבע אמותיהן:

מו (מו) ואפילו לאותו ישראל וכו׳ - ואע״ג דהבא מחוץ לתחום אסור למי שבא בשבילו שאני הכא שהוחזרו למקום ששבתו בין השמשות:

מז (מז) אנוסים הם - ר״ל דאף שהוציאן האדם במזיד הפירות עצמן אנוסים הם ביציאתן ובחזירתן והרי הן כאדם שהוציאוהו באונס והחזירוהו לעיל בס״ה וכן לענין היתר אכילה הותרו נמי ע״י חזירתן:

מח (מח) מותרין לאכלם - שם בין לאנשים אחרים שנמצאים שם במקום הפירות ובין להמוציא בעצמו:

מט (מט) ואסור לטלטלם חוץ לד״א - וכמבואר לעיל בס״ה גבי אדם דאפילו יצא שלא לדעת אין לו אלא ד״א:

נ (נ) אסור לאכלם - אבל לטלטלם מותר בארבע אמותיהן וכ״ז אם היו ע״פ השדה אבל אם הביאן בעיר המוקפת מחיצות אע״ג דעבד איסורא מ״מ מותר לטלטלן בכל העיר כולה בין שהוציאן שוגג בין שהוציאן מזיד:

נא (נא) אפילו מי שלא הוציאם - ואע״ג דפירות שהביא עכו״ם מחוץ לתחום אינו אסור רק למי שהובאו בשבילו הכא כיון דאיתעביד איסורא ע״י ישראל חמיר טפי:

נב (נב) למי שלא הוציאם - ודוקא אם לא הוציאו בשבילו דאל״ה גם לדעה זו אסור ולדינא קי״ל כדעה ראשונה דאפילו למי שלא הוציאו בשבילו ג״כ אסור לאכול דהיא דעת רוב הפוסקים [א״ר]:

סימן תו

א (א) שלא לדעת - עיין לקמיה:

ב (ב) עד שימצא מקום צנוע - ר״ל מקום שאין בני אדם מצויים מפני שגדול כבוד הבריות ועיין לעיל בסימן ג׳ דאחורי הגדר חשיב מקום צנוע ובשדה עד שאין חבירו יכול לראותו. כתבו האחרונים בשם ראב״ן דיכול ללכת עד בית היהודים לפנות והיינו אף אם ימצא מקום צנוע מקודם אלא שהוא סמוך לבתי עכו״ם מ״מ יכול להתרחק עד בתי היהודים שמא העכו״ם יכוהו או יפחידוהו:

ג (ג) ועצה טובה וכו׳ - ר״ל שאם יכול לחפש מקום צנוע בשאר רוחות טוב לו יותר לבקש מקום צנוע לצד מקום שיצא משם:

ד (ד) עד תחומו - ואם מצא בתוך ד״א של התחום חשוב כאלו בתוך התחום ויכול ליכנס וכנ״ל בריש סימן ת״ה ע״ש:

ה (ה) כאלו לא יצא - ויש לו אלפים לכל רוח וכנ״ל בסימן ת״ה ס״ו:

ו (ו) ויתרחק ממקום שנפנה - דזהו ג״כ בכלל כבוד הבריות:

ז (ז) עד שיכלה הריח - ותו לא ואפילו לתוך מקום הראשון שישב שם מתחלה אם הוא יותר משיעור הזה:

ח (ח) אין לו תקנה - ר״ל אף דמותר לו בזה ג״כ לצאת חוץ לד׳ אמותיו עד שימצא מקום צנוע וכן להתרחק ג״כ מן הריח וכנ״ל אבל אין לו תקנה להחשב בזה כאלו לא יצא אם נכנס לתחומו דאף אם יכנס אין לו אלא ד״א כיון שיצא מתחלה מדעת אם לא שנכנס עי״ז לעירו ששבת בה דאז כל העיר לו כארבע אמות בכל גווני וכנ״ל בסימן ת״ה ס״ח:

ט (ט) דוקא לגדולים - אבל קטנים אין כבוד הבריות כ״כ דהא משתינים מים בפני רבים וגם אין כ״כ טינוף בהם שיהיה צריך להתרחק דהא נבלעין במקומן ויש להחמיר כסברא זו:

סימן תז

א (א) וכיו״ב - דבר שמותר לצאת בשבילו כגון שארי ענין פקוח נפש וכדלקמיה בס״ג וכן היוצא בשביל עדות לקידוש החודש בזמן שקדשו ע״פ ראיה [גמרא]:

ב (ב) לכל רוח - ואם היו מובלעין אלפים אלו בתוך תחומו שיצא משם רשאי לחזור לביתו ויש לו אלפים סביב ביתו:

ג (ג) באותו מקום - אף לאחר שכבר עשה המצוה ההיא דהתקינו לו זה דאם לא יהיה רשאי לזוז ממקומו ימנע עצמו שלא לצאת עוד:

ד (ד) הרי הוא כאנשי העיר - דעשאוהו כאלו שבת בה בין השמשות דכל העיר לו כד׳ אמות:

ה (ה) וע״ל סוף סי׳ רמ״ח - מענין יוצא בע״ש לדבר מצוה וע״ש במ״ב סקל״ב מה שכתבנו בענין זה:

ו (ו) ממקומו - שהגידו לו זה:

ז (ז) וכאלו לא יצא - דיש לו אלפים אמה סביב ביתו כבתחלה. ומשמע מלשון השו״ע דאם שב לתחומו שוב מפסיד האלפים החדשים שנתנו לו חכמים וכן נראה מהפוסקים:

ח (ח) יד העובד כוכבים תקיפה - ר״ל אף שהצילו הישראל בפעם זה אבל יד העו״ג תקיפה ומפחדים לשבות בשדה:

ט (ט) חוזרים בשבת למקומם - אף שהוא יותר מן אלפים:

י (י) ובכלי זיינם - וזה מותר אף כשיד ישראל תקיפה דאם היה מקומם בתוך אלפים מותר לחזור בכלי זיינם דאם יסלקו הכלי זיין מהם יש לירא שמא ירדפו האויבים אחריהם כמבואר בש״ס [ב״ח וא״ר]:

סימן תח

א (א) מותר וכו׳ - היינו אף שאין לאדם להלך בשבת ממקום שביתתו רק אלפים וכמבואר לעיל בסימן שצ״ז התירו לו להלך ארבעה אלפים לצד אחד ע״י שמניח מזון שתי סעודות בסוף אלפים ממקום שהוא עומד ביה״ש ועי״ז חשבינן לו כאלו היתה שביתתו שם ויש לו להלך אלפים לכל רוח ממקום ההוא ומשום דהמחבר כתב לשון דיעבד הוסיף הרמ״א דגם לכתחלה מותר לערב ולקמן בסימן תט״ו נתבאר דלכתחלה דוקא לדבר מצוה ובדיעבד אף אם עירב לדבר הרשות עירובו עירוב:

ב (ב) שיצא וכו׳ - וה״ה אם שלח ע״י אחר להניח שם עירובו וכדלקמן בסימן שאחר זה:

ג (ג) רחוק מהעיר בתוך התחום - אף שמביתו הוא יותר מאלפים לא איכפת לן כיון שהוא בתוך תחום העיר ולאפוקי אם הניח עירובו רחוק מהעיר יותר מאלפים אין עירובו עירוב שאינו יכול ללכת שם בין השמשות מאחר שהוא חוץ לתחום העיר:

ד (ד) וקבע שביתתו שם - היינו שהניחו לשם קנית שביתה:

ה (ה) אע״פ שחזר לעיר - היינו מבע״י דאלו נתאחר שם עד אחר בין השמשות אין צריך להניח שם מזון כלל כמבואר בת״ט ס״ז:

ו (ו) וזהו הנקרא עירובי תחומין - נקרא כן לפי שהוא מערב תחום שלא היה יכול לילך בו תחלה עם התחום שהיה יכול לילך בו:

ז (ז) לפיכך וכו׳ - ר״ל דעיקר שביתתו נעשה עי״ז במקום העירוב ולכן אם רוצה לחזור לעירו אינו רשאי להלך רק עד מקום שכלה מדת אלפים ממקום העירוב ואפילו אם עדיין לא יצא מביתו שלן שם מ״מ אם לפי המדה יש מהעירוב עד ביתו אלפים אסור לו להלך מביתו לצד האחר אף בתוך העיר אפילו אמה אחת ואף אם נמלך משביתתו לא מהני:

ח (ח) עד סוף האלף - ואם כלתה המדה באמצע העיר אין לו להלך רק עד סוף מדתו וכנ״ל:

ט (ט) פחות וכו׳ - לאו דוקא פחות אלא ה״ה אם כלתה מדת האלף בסוף העיר בשוה ג״כ כל העיר נחשב כד״א וי״א דדברי השו״ע בדיוקא הוא משום דמדה זו של אלפים אמה בינוניות מסורה לכל אדם וא״א לצמצם וע״כ החמירו הפוסקים שיהיה כלה המדה חוץ לעיר דוקא ובשעת הצורך יש להקל אף בכלתה מדתו בשוה עם העיר:

י (י) מביתו - הא דנקט מביתו ולא כתב רחוק מהעיר אלפים דכשהוא רחוק מביתו יותר מאלפים אף דלמקום עירובו הוא רשאי לילך מביתו וכדלעיל בסק״ג אבל לחזור משם אחר שתחשך וללון בביתו אסור אלא צריך ללון באחד מבתי העיר הסמוך בתוך אלפים למקום עירובו:

יא (יא) מהלך בכל העיר - דסבירא להו דאף שהניח עירובו רחוק אלפים מביתו שבעיר הואיל ולן בתוך העיר נחשבת כל העיר כד״א לענין שיהיה מותר להלך בכולה וכ״ש לחזור לביתו אבל לענין מדת התחום גם לדעה זו חשבינן העיר במדת אלפים כיון שכלתה מדתו בחצי העיר ולכן אסור להלך חוצה לה כלום. וכל זה בעיר שלן בה אבל אם לן במקום שביתתו וכלה מדת אלפים שלו באמצע העיר או שלן בעיר זו והגיע מדתו בחצי עיר אחרת אין לו להלך אלא עד מקום שכלה מדתו לכו״ע. וע״י זריקה מותר לטלטל בכל העיר אם היתה רה״י וכמבואר לעיל סימן ת״ג ע״ש [אחרונים]:

יב (יב) ויש להקל - וכ״כ הב״ח ושארי אחרונים:

יג (יג) להחמיר - ר״ל דנימא דהוי ככלה מדתו באמצע העיר משום דעדיין יש עיבור לבני העיר דלא אמרינן עיבור של העיר כעיר אלא להקל על מדת התחומין ולא להחמיר ונראה דבזה עכ״פ לא חשבינן העיבור עם העיר כד״א אמנם אם כלתה מדתו בסוף העיבור פשוט דנחשב הכל כד״א ומתחיל מדתו מסוף העיבור וחוצה:

יד (יד) לצפון ולדרום - וה״ה לכל רוח ומשום מסקנת דבריו שבסוף הג״ה הזכיר צפון ודרום:

טו (טו) נגד רוחב המקום - ר״ל אם היה בבית או בעיר אף שהיא יותר גדולה נותנין לו אלפים לכל רוח נגד רוחב המקום ההוא ואח״כ מוסיפין לו ג״כ זויותיהן למלאות שיהיה כטבלא מרובעת [דמה שכתב הרמ״א עם זויותיהן וכדלעיל וכו׳ גם ע״ז קאי] אבל לא יותר:

טז (טז) שאין העירוב ברשות היחיד - ר״ל אלא הניח עירובו בשדה:

יז (יז) ברוחב ארבע אמותיו - והיינו עצם רוחב תחומו שתופס בכל צד אלפים אמה נגד מקום שביתת האדם שהוא ד׳ אמותיו אכן כבר מבואר לעיל בסימן שצ״ט ס״י שממלאין הקרנות כל קרן בטבלא מרובעת של שני אלפים וזהו מה שכתב הרמ״א עם זויותיהן נמצא שמדת תחומו אחר מילוי הקרנות מכל צד נעשה כטבלא מרובעת של ד׳ אלפים אמה עם ד׳ אמות על ד׳ אלפים אמה וד׳ אמות ובכל שטח זה מותר לו להלך. אכן אם היתה מקום שביתתו גדולה כגון בעיר שמחזקת אלף אמה ברחבה ובארכה יהיה מדת תחומו טבלא של חמשה אלפים על חמשה אלפים וכן כל כה״ג:

יח (יח) ומ״מ אם כלתה המדה וכו׳ - ר״ל דאף שכתבנו דאין לו רק רוחב ד״א נגד מקום שביתתו מ״מ אם פגע עיר בתחומו וכלתה מדתו בסופה נחשבת כל רחבה כד״א אפילו אם היא מחזקת יותר מארבעת אלפים אמה:

יט (יט) סוף העיר - אבל אם כלה מדתו באמצע העיר אף לדעת הי״א הנ״ל שבאם לן בעיר מותר לו ג״כ ללכת בכל העיר אף אם רחב הרבה מאד מ״מ חוץ לעיר אף בצפון ודרום אין לו להלך אלא נגד רוחב מדת תחומו במקום שביתתו [ועד כלות אורך תחומו] ואם העיר רחבה ארבעה אלפים וד״א כמדת רוחב תחומו אין לו לצפון ולדרום נגד העיר כלל. ולדעת המחבר הנ״ל אף בעיר גופא אם היא רחבה יותר ממדת רוחב תחומו אינו מהלך כל רוחב העיר אפילו בשטח אותו חצי העיר ורק עד מקום רוחב תחומו עם הקרנות מאחר שכלתה מדתו באמצע העיר:

כ (כ) ויש לו אלפים וכו׳ - כמה מהאחרונים חולקין על הרמ״א בזה משום דברבינו יונתן שממנו מקור דין זה מבואר להיפך דאין לו בצפון ודרום העיר כלום ורק אם העיר אינה רחבה כמדת רוחב תחומו שרוחב תחומו אחר מילוי הקרנות הוא ד׳ אלפים וד״א כנ״ל אז יש לו גם מחוץ לעיר מצפון ודרום עד כנגד רוחב תחומו ולא יותר ואם העיר גדולה שרחבה יותר מרוחב תחומו אף שבעיר עצמה מותר לילך בכולה אף כשהיא גדולה כאנטוכיא מאחר שבארכה כלתה מדתה בחוץ לעיר אבל מחוץ לעיר לצפון ודרום אין לו כלום ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

כא (כא) לצפון ולדרום - למעוטי אלף אמה אורך שיש לו למערב העיר דשם חושבין לכו״ע רק כרוחב שביתתו וכמו אלף הראשונים שהם לצד מזרח העיר שהם ברוחב ד״א ועם מלוי הקרנות הוא רוחב ד׳ אלפים וד״א ולא יותר כן אלו:

כב (כב) אע״פ שאין לו רוחב כ״כ וכו׳ - ר״ל דאם נחשוב הרוחב רק נגד מקום קניית העירוב לא יעלה כ״כ כמו עתה שחושבין רוחב העיר וגם האלפים אמה שמשני הצדדין אפ״ה שרי:

כג (כג) ברשות היחיד - היינו מקום שמוקף מחיצות:

כד (כד) ואפילו עיר חרבה - היינו שהיו בה דיורין ונחרבו ומחיצות החומה נשארו:

כה (כה) הראויה לדיורין - ר״ל אפילו אין בה דיורין אלא שהיא ראויה לדירה דאם אינה ראויה לדור בה כגון שנפרצו מחיצותיה או שהיא נמוכה הרבה וכיו״ב אינה נחשבת כד״א ומודדין האלפים ממקום הנחת העירוב:

כו (כו) את כולה - דחשבינן לה כולה כד״א וכ״ז כשהיו המחיצות מוקפות לשם דירה אכן אם לא היה רוחב הקיפה רק סאתים אפילו אינה מוקפת לדירה נחשבת כד״א וכמבואר לעיל בסימן שצ״ו ס״ב:

כז (כז) לא עשה כלום - שהרי בלא עירוב נמי יש לו מן העיר אלפים לכל רוח וכל העיר לו כארבע אמות:

כח (כח) אין מודדין - ואין מודדין כצ״ל. והוא דבר אחד:

כט (כט) המצטרפים לעיר - פי׳ בעבורה של עיר [והוא תוך שבעים אמה ושיריים וכנ״ל בסימן שצ״ח] ואפילו אם נתן אותו באמה אחרונה של העיבור אין נותנין לו הארבע אמות שנותנין לשאר מניח עירוב לצד חוץ כמבואר לעיל דכשמניח תוך מחיצה או מקום שנחשב כד״א אין לו לצד חוץ כלום והרי הוא כשאר בני העיר שמודדין תחומו תיכף מסוף העיבור והלאה [אחרונים]:

ל (ל) אינו כלום - כיון שא״א לו להגיע שם בין השמשות שהוא זמן קניית עירוב מאחר שהוא חוץ לתחום ממקום שהוא עומד:

לא (לא) תחום מביתו - דכשהוא עומד בביתו או בתחום ביתו אמרינן דמסתמא ניחא ליה לקנות שביתת ביתו כשאין עירובו עירוב ועיין מה שכתבנו בסימן תי״א במ״ב ובה״ל:

סימן תט

א (א) הנותן וכו׳ - מיירי אפילו בישראל ואם נתנוהו שם העירוב בשביל כהן בלאו הטעם שבפנים ג״כ אסור משום דבעינן שיהיה יכול להגיע למקום עירובו וכיון דכהן הוא לא אפשר [טור]:

ב (ב) אסור בהנאה - ומיירי בקבר של בנין דאלו נתנו בקבר של קרקע שרי דקרקע עולם לא נאסר כמש״כ ביו״ד סימן שס״ד וכ״ש אם לא נתנוהו בקבר רק על הקרקע שבצדדי הקברות בודאי לכו״ע עירובו עירוב דאין שם איסור הנאה כלל:

ג (ג) אחר קנייה - דמה שמונח שם בין השמשות שהוא שעת קניית שביתה לא איכפת לן כיון שאין מערבין אלא לדבר מצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו [וע״כ לא חשיבא הנאה מה שהוא יכול לילך עי״ז לחוץ לתחום] אלא מה שרוצה שיהיה העירוב קיים שם אף אחר קניית השביתה כדי לאכול אח״כ אם ירצה זה חשוב הנאה ולכן אסרו לקנות שם שביתתו:

ד (ד) בבית הפרס - הוא שדה שנחרש בה קבר וחיישינן מדרבנן שמא נשאר שם עדיין עצם כשעורה:

ה (ה) הרי זה עירוב - דלא שייך כאן איסור הנאה כלל:

ו (ו) מפני וכו׳ - ר״ל אף דמדרבנן אסור לכהן לילך שם שמא יסיט ברגליו עצם כשעורה דמטמא במגע ומשא וא״כ הרי אינו יכול להגיע למקום עירובו מ״מ שרי דאפשר לו להכנס שם ע״י מגדל הפורח והוא נישא ע״ג שוורים שעי״ז לא יזוז בעצם ודוקא בבית הפרס שהוא מדרבנן ואין בו טומאת אוהל משא״כ בבית הקברות אי אפשר בעצה זו לכהן מפני שהוא מאהיל על הקברים ואפילו אם יכנס במגדול שהוא מחזיק ארבעים סאה לא הוי חציצה בינו לקבר דקי״ל אוהל זרוק לאו שמיה אוהל וכל שאינו אוהל אינו חוצץ:

ז (ז) שינפח - כי מפני שהוא מדרבנן סמכו להקל ולילך ע״י ניפוח בפיו ואם יש שם עצם כשעורה ידחהו ועצם גדול יראהו:

ח (ח) כדי שיהיה אפשר וכו׳ - דהא טעם העירוב משום דנחשב כאלו קבע דירתו שם:

ט (ט) בין השמשות - שהוא זמן קנית עירוב תחלת שבת:

י (י) שכל דבר וכו׳ - ומבואר בש״ס דאף אם נותן עירובו ע״ג אילן שהוא למטה מעשרה טפחים והוא נתכוין לשבות למטה בארץ שהוא ר״ה אף שיש בזה שני שבותים אם יטול העירוב מן האילן אחד שהוא מכרמלית לר״ה [דהאילן כרמלית הוא] ועוד שהוא משתמש באילן שהוא מחובר אפ״ה הוי עירוב מטעם דלא גזרו על שבותין בין השמשות ומ״מ יש שבותין שגזרו אף לענין זה וכדלקמיה בסעיף שאחר זה:

יא (יא) במקום מצוה - ועירובי תחומין חשיב במקום מצוה דהא אין מערבין אלא לדבר מצוה כדלקמן בסימן תט״ו:

יב (יב) שמאחר וכו׳ - ר״ל אף דבהניח עירובו באילן דיש בו נמי משום שבות דמשתמש באילן ואפ״ה הוי עירוב דלא גזרו ביה״ש במקום מצוה וכנ״ל מ״מ בקנה שהוא רך ודק קרוב שיבוא לידי קטימה בשעה שיבוא ליטול עירובו [וקטימה ממחובר הוא מלאכת קוצר] וגזרו אף ביהש״מ וכן הדין בהניח עירובו בר״ה רחוק שמנה אמות ממקום שנתכוין לשבות שם דאינו עירוב דאין מתירין להביאו אצלו בין השמשות פחות פחות מד״א דהוא קל לבוא לידי חיוב חטאת שיטלטלנו ד״א שלימות בר״ה:

יג (יג) כירק - ר״ל שהם רכים ביותר דאז י״ל דדין ירק יש להם ולא גזרו בהן משום השתמשות במחובר ולא משום שמא יקטום ונתבאר זה בסימן של״ו עי״ש במ״ב סקי״ד וט״ו:

יד (יד) ואם היו תלושים - ומיירי אפי׳ בגבוה יותר מעשרה ועומדין בר״ה ורק שלא יהיה ברחבן ד׳ טפחים דאז אין עליהם שם רה״י וה״ה ברוחב ד׳ ורק שהן פחותין מעשרה טפחים בגובה שאין נחשבין רק לכרמלית אבל אם הניח בקנה שהוא גבוה י״ט ורחב ד״ט שהוא רה״י גמור לא הוי עירוב אם נתכוין לשבות למטה בארץ שהוא ר״ה דיש מלאכה דאורייתא בנטילתו:

טו (טו) הרי זה עירוב - דבזה אפילו יקטום ג״כ ליכא איסור דאורייתא וי״א דאף איסורא דרבנן לית בתלוש עיין א״ר:

טז (טז) נתנו במגדל וכו׳ שנפל עליו גל וכו׳ - עיין לעיל בסימן שצ״ד סעיף ב׳ וג׳ לענין עירובי חצרות דשם במ״ב ובה״ל מבואר כל פרטי הדינים וה״ה הכא:

יז (יז) כל המניח וכו׳ - שמקום עירובו קונה לו ד״א תמיד סביביו לבד האלפים שנותנין לו לכל רוח:

יח (יח) במקום - היינו בכל מקום שאין מוקף מחיצות דבמוקף מחיצות חשבינן כולהו כד״א:

יט (יט) בסוף התחום - ה״ה בהניחו באמצע התחום ונתגלגל בתוך ד״א שמחוץ לתחום נמי דינא הכי:

כ (כ) ונתגלגל - מבעוד יום וה״ה אפילו אם גלגלו בעצמו בכוונה [אחרונים]:

כא (כא) הרי זה עירוב - דהד״א שייך לתחומו וכנ״ל ואם יכול להניח לכתחלה העירוב בתוך ד״א שמחוץ לאלפים יבואר לקמן בסי״א:

כב (כב) אינו עירוב - דצריך שיהיה מונח במקום שיהיה ביכלתו להגיע אליו ביה״ש וכיון שהוא חוץ לתחום ממקום שהוא עומד ביה״ש ולא יוכל להגיע אליו לא הוי עירוב ונשאר על תחום ביתו וכדלעיל:

כג (כג) תרומה ונטמאת - דלא חזי לא לכהן ולא לישראל:

כד (כד) מבעוד יום - אכולהו קאי:

כה (כה) כגון ספק אם הונח - וה״ה בהניח לכתחלה ספק תרומה טמאה או ספק טריפה דאינו עירוב דמלבד שלא היה לו חזקת כשרות בעינן סעודה הראויה לאכול ביה״ש וכאן שהוא ספק איסור אינה ראויה:

כו (כו) ולהחשיך שם - היינו שיהא יושב שם כל ביה״ש עד שחשיכה ודאי [ח״א וראיה מלקמן סימן תט״ו ס״ב]:

כז (כז) זהו עיקר וכו׳ - ר״ל שקונה שביתתו ברגליו שהוא עומד שם בעת שנכנס השבת:

כח (כח) מצותו - וה״ה דיכול לערב בפת אפילו לכתחלה אלא דעיקר התקנה הוא ברגל וכדי להקל עליו שלא יצטרך לילך שם בעצמו דוקא ולישב שם עד שתחשך התירו לערב בפת שא״צ לישב שם עד שחשיכה וגם יוכל לשלוח ע״י שליח וכדלקמיה:

כט (כט) לא שנא וכו׳ - היינו דבשניהם א״צ אמירה ודי בשתיקה אבל מ״מ יש נ״מ דכשיוצא מביתו הוא דוקא ביוצא ע״מ להחשיך על התחום כדי לקנות שם שביתה אבל סתמא דהיינו שיצא מן העיר וחשכה לו תוך תחומו ולא נתכוין לקנות שם שביתה אינו קונה שם שביתה אלא בביתו כיון שהוא סמוך לביתו אבל הבא בדרך וחשכה לו אפילו לא נתכוין לקנות שם שביתה ממילא קנה שם שביתה ויש לו אלפים לכל רוחותיו ואפילו הוא ישן כמו שנתבאר לעיל סימן ת״א [אחרונים]:

ל (ל) כפי מזונו ואם הוא חולה - כצ״ל. ור״ל דלחולה משערין בסעודות שלו כפי אכלו ולא בעינן אפילו כששה ביצים וה״ה דלזקן משערין ג״כ כפי אכלו אבל לאדם בריא משערין לעולם בסעודות בינוניות וכדלקמיה:

לא (לא) או רעבתן - צ״ל ורעבתן דלא קאי אדלעיל רק דין אחר אשמועינן דאף דבחולה בדידיה משערינן מ״מ ברעבתן משערינן בסעודה בינונית כשאר אדם והוא משום דבשניהם אזלינן להקל:

לב (לב) כששה ביצים - עם קליפתן:

לג (לג) סימן שס״ח - דשם הביא המחבר דעת י״א שהם כשמונה ביצים וכאן סתם כדעה ראשונה ועיין מש״כ שם דלכתחלה נכון לנהוג כדעת הי״א:

לד (לד) מפת או מכל דבר וכו׳ - וכמבואר בסימן שפ״ו עי״ש ולא כעירובי חצרות דאין מערבין אלא בפת:

לה (לה) שמשתתפין בו - והנשבע שלא יהנה מככר אע״ג דתו לא חזי לשיתוף כמבואר לעיל בסימן שפ״ו סוף ס״ח לדעת הי״א לעירובי תחומין חזי לכו״ע דהא אין מערבין ע״ת אלא לדבר מצוה והנאת מצוה לא חשיבא הנאה דמצות לאו ליהנות ניתנו:

לו (לו) ואם הוא ליפתן - ומה נכלל בכלל ליפתן נתבאר הכל בסימן שפ״ו. והנה לענין שיעור שתי הסעודות בכאן צריך מזון שתי סעודות מאכל או ליפתן לכל אחד ואחד בפ״ע ואפילו בעה״ב עם ב״ב צריך להניח לכל אחד שיעור עירוב חוץ מבנו קטן הצריך לאמו וכדלקמן בסימן תי״ג ותי״ד ולא הוי בזה דומיא דשיתופי מבואות דשם מערבין במזון שתי סעודות לכל העיר [ועיין בב״י שכתב בשם הג״א עצה לערב בחומץ דבמעט חומץ סגי להרבה אנשים לטבל בו ירק מזון שתי סעודות דזהו השיעור בחומץ כמבואר בסימן שפ״ו ס״ו. אכן לפי מה שכתב שם הא״ר בשם פוסקים דלטבל שתי סעודות צריך רביעית חומץ א״כ לפי שיעור האנשים שמניח עבורם העירוב כן צריך ליתן חשבון הרביעיות]:

לז (לז) ואומר וכו׳ - אבל בהניח בשתיקה אף שכוון בלבו לקנות שם שביתה לא הוי עירוב כשעירב בפת מיהו אף אם לא אמר כל הנוסח הזה ורק שאמר זה יהיה לעירוב סגי [ח״א]:

לח (לח) כאלו דר שם - דאנן סהדי אלו היה לו שם מקום לדור היה ג״כ לן שם [גמרא]:

לט (לט) שהוא להם עיקר - ומסתברא בפשיטות דאף אם היו כל בין השמשות בבית הבע״ב שם מ״מ לא קנו שביתה שם ורק בבית רבם אם לא שכוונו בפירוש לקנות שביתתם שם:

מ (מ) ששם היו חפצים - וכן הרועים הלנים בשדה אף שאוכלין בבית הולכין אחר מקום לינתן ששם היו חפצים לאכול ג״כ אלו היה ביכלתם וכן הקייצים ושומרי פירות:

מא (מא) חרש שוטה וקטן - משום דלאו בני דיעה נינהו ולא אלימי למיקני שביתה ואפילו עומד ורואה מרחוק שמניחים שם במקום שצום משא״כ בעירובי חצרות דשם העיקר הוא מה שמקבץ מכולם ועי״ז מתערבין יחד לכן מהני גם ע״י קטן כמ״ש בסימן שס״ו ס״ג:

מב (מב) שאינו מודה בעירוב - כגון עו״ג וצדוקים וכה״ג דשמא לא יניחום שם ואפילו אם יעמוד מרחוק ויראה ג״כ לא מהני דשמא לא הניחום לשם עירוב:

מג (מג) ע״י חרש - ואפילו אם החרש ההוא הוא שומע ואינו מדבר דבעלמא הוא כפיקח לכל דבריו מסתברא דהכא לא מהני דהכא הלא בעינן שיאמר בפירוש דבזה העירוב יהיה מותר לפלוני להלך והאמירה מעכב וכמש״כ באות ל״ז והוא אינו יכול לדבר:

מד (מד) אינו עירוב - ונשאר על תחום ביתו וכנ״ל בסימן ת״ח ס״ב:

מה (מה) לקבלו ממנו - ולהניחו לשם עירוב:

מו (מו) ושלחו וכו׳ - ר״ל שאמר להם שיוליכו לאדם ההוא:

מז (מז) וראה מרחוק - דאל״ה אמרינן דלמא לא ממטו ליה:

מח (מח) ונתנו לו - עיין בבה״ל:

מט (מט) הוי עירוב - ודוקא שהאחר הבטיח לו בפירוש שיקבלו ויניחו לשם עירוב בשבילו אבל אם שתק לו לא אמרינן בזה דחזקה שיעשה שליחותו:

נ (נ) דחזקה וכו׳ - ודוקא בזה שהוא איסור דרבנן סמכינן על חזקה זו אבל באיסור דאורייתא אין סומכין על חזקה זו להקל כ״א להחמיר ויש אומרים דאפילו באיסור דאורייתא היכא שיש מכשול להמשלח אם לא יעשה שליחותו והוא יחשוב שעשה שליחותו כגון הכא סומכין על החזקה דעשה שליחותו וכשידעינן שעשה שליחותו ורק שספק שמא שינה לכו״ע אמרינן דודאי לא שינה:

נא (נא) הרי אלו משלחין - וצריך השליח לומר בשעת הנחת העירוב שבזה העירוב יהיו מותרין לילך כל אותן האנשים שנשתתפו בהעירוב:

נב (נב) שהרי לא ייחדו לו רוח - וע״כ אמרינן דמסתמא ניחא להו באיזה רוח שיערב ואף אם לא נתודע להם עד שחשיכה הוו עירוב דאגלאי מלתא דמעיקרא קנו שביתה. אמנם נראה דאם היה ידוע להשליח שרצון המשלח לערב ברוח זה אף שלא פירש לו בהדיא לא מהני כשעירב ברוח אחרת אף שעכשיו רוצה ללכת שם:

נג (נג) בתמרים - ואין חילוק בין עירב משל משלח או משל שליח בכל גווני הוי קפידא ואין חל השליחות:

נד (נד) במגדל והניחו בשובך - ואפילו שניהם קרובים או שניהם רחוקים דאמרינן דכאן דעתו לנוח בשבת ולא במקום אחר:

נה (נה) אינו עירוב - ששינה מדעת משלחו ועקר השליחות:

נו (נו) אילן או גדר - וה״ה שאר מקום מסויים כגון סלע וכה״ג. ואם ציין מקום השביתה בתל שהוא גבוה עשרה טפחים או בבקעה שהיא עמוקה עשרה טפחים עד בית סאתים נחשבת כולה כארבע אמות ויש לו מאותו מקום ולהלן אלפים אמה [גמרא]:

נז (נז) שביתתי תחתיו בעקרו - של אילן לאפוקי אם אמר סתם שביתתי תחתיו שהוא כולל גם תחת הענפים אפילו אם כל האילן הוא בתוך שיעור אלפים אמה ממקום עמידתו לא יהיה לו מן האילן והלאה אלפים אמה שלמים כ״א פחות מזה וכדלקמיה:

נח (נח) קנה שביתה - באמירה בעלמא דהקילו לבא בדרך וכדלקמיה בסי״ג:

נט (נט) מותר לילך לשם בנחת - וה״ה דמותר לישב במקומו ולילך לשם למחר [אלפים אמה למקום האילן ואלפים אמה מן עיקרו של האילן והלאה] דכיון שהיה יכול להגיע שם ע״י ריצה מבע״י מהני דיבורו לקנות שם שביתה אף שאינו הולך עכשיו לשם:

ס (ס) ודוקא שייחד וכו׳ - ר״ל דאפילו היכא שיכול להגיע שם מבעוד יום לא מהני אלא בשייחד וכו׳. והנה לא חידש המחבר בזה דבר על מה שכתב בריש הסעיף וכונתו כאלו אמר ודוקא באופן שציירנו שאמר שביתתי בעיקרו שייחד בזה המקום לשביתה וזה המקום היה בתוך אלפים אבל אם לא ייחד המקום תחתיו ואין כל האילן בתוך אלפים לא קנה שם שביתה דשמא היה בדעתו וכו׳:

סא (סא) אין יותר מאלפים - לאו דוקא דאפילו אם היה ממקומו עד עיקרו אלפים וארבע אמות קנה שם שביתה דנותנין לו ארבע אמות למקום שביתתו לבד האלפים וגם כונת המחבר הוא אלפים לבד הד״א של מקום שביתה וגם מה שכתב אח״כ אבל וכו׳ בתוך אלפים הכונה בתוך אלפים וד״א:

סב (סב) אם אין כל האילן וכו׳ - היינו אף שעיקרו בתוך התחום אלא שמקצת ענפיו יוצאין חוץ לתחום דהיינו חוץ לאלפים וד״א והוא לא ייחד שביתתו שיהיה בצד עקרו שהוא בתוך התחום אלא אמר סתם שקונה שביתה תחת האילן לכן לא קנה שביתה כלל דשמא כוון לקנות שביתה תחת הענפים היוצאין חוץ לתחום:

סג (סג) ולא יזוז ממקומו - ר״ל מתוך ד׳ אמותיו:

סד (סד) ארבעה אלפים ממקומו לצד האילן - קיצור לשון יש כאן ור״ל מצד זה של האילן ומצד האילן והלאה לצד ביתו:

סה (סה) יש לו שם אלפים פחות עשרים אמה - היינו מכל צד של האילן אין נותנין לו רק שיעור זה [ונמצא שביחד עם רוחב האילן הוא בס״ה ד׳ אלפים פחות עשרים אמה] והטעם משום דבכל רוחב האילן שהוא כ׳ אמה מספקינן למקום שביתה ותלינן לחומרא דכשמודדין האלפים השניים של מאילן והלאה מודדין אותו ממקום התחלת האילן שהוא לצד רגליו דשמא קנה שביתה שם ואף דלפ״ז משם עד רגליו הוא אלפים פחות עשרים אמה אפ״ה אין יכול להלך לאחריו כלום ממקום שהוא עומד דאמרינן שמא קנה שביתתו בארבע אמות של סוף האילן שמשם עד רגליו הוא אלפים שלמים:

סו (סו) ברחוק מקום ולא סיים וכו׳ - ואף שהוא בתוך התחום ממקום רגליו דלדעה ראשונה קנה שביתה שם ואין מפסיד אלא מקום רוחב האילן כנ״ל ולהרמב״ם כיון שלא סיים מקומו אינו קונה שם שביתה כלל אלא קונה שביתתו במקום רגליו:

סז (סז) והוא רחוק וכו׳ - קנה שביתה במקומו. גם בזה פליג אדעה ראשונה דלדעה ראשונה בזה לא יזוז ממקומו מפני ששם לא קנה ומכאן עקר דעתו ולהרמב״ם קנה שביתה עכ״פ במקומו ויש לו אלפים לכל רוח ממקום שהוא עומד:

סח (סח) שמונה אמות או יותר - גם בזה לדידיה אפילו כל השמונה אמות היו בתוך אלפים ממקום רגליו ולא כן לדעה הראשונה:

סט (סט) שבצפונו וכו׳ - ואם היה רחב יותר מח׳ אמות אפשר ג״כ לסיים המקום כגון ד״א הראשונים שתחת האילן או השניים:

ע (ע) מקצת מקומו מסויים - באמה האמצעית דממ״נ א״א שלא בירר אותה דאם באמצע האילן בירר לו הד״א הרי היא מהן ואם מן הצדדין בירר באיזה צד שיהיה הרי היא מהן:

עא (עא) וכן דעת הרי״ף בזה - עיין בא״ר שכתב דהעיקר כדעה הראשונה ועיין בבה״ל שכתבנו דאין דבריו מוכרחים ועכ״פ לכתחלה בודאי יש ליזהר לסיים מקום שביתתו בצמצום כדעת הרמב״ם:

עב (עב) מוסר שביתתו למכיר - שאומר לו שביתתי עמך והמכיר אומר שביתתנו במקום פלוני:

עג (עג) לבא בדרך וכו׳ - דמשום דהוא יגע בדרך הוא דהקילו שקונה שביתה בדבור בעלמא מה שאמר שביתתי במקום פלוני משא״כ מי שהיה בביתו אין קונה שביתה אלא כשהולך ברגליו ויושב שם עד שתחשך או שמניח שם מזון שתי סעודות:

עד (עד) שביתת ביתו - בזה אפילו דעה ראשונה דלעיל בסי״א [דס״ל שם לא יזוז ממקומו] מודה דיש לו שביתה בביתו דכיון דעומד בביתו ודאי ניחא ליה דליקני שביתה בביתו כשלא יועיל אמירתו לקנות שביתה במקום אחר וכמ״ש לעיל סוף סימן ת״ח במ״ב:

סימן תי

א (א) במקום ידוע - היינו שאותו המקום מסויים כגון אילן או גדר וכנ״ל בסימן הקודם:

ב (ב) ויקנה בו שביתה - המחבר סתם כדעת הרמב״ם אמנם דעת הרבה פוסקים דדוקא אם יציאתו היתה שלא ע״מ לערב ורק ללכת למקום אחר בסוף ד׳ אלפים מכאן זה נחשב לבא בדרך ואמרינן אף שהחזירו חבירו ללון אצלו כיון דאנן סהדי דבעי למיזל להתם אע״ג דלא אמר שביתתי במקום פלוני כמאן דאמר דמי וקנה שם שביתה באותו מקום שרגיל תמיד לקנות שביתה שם דבודאי נתכוין לקנות שביתה שם כדי שיוכל לילך למחר לשם אבל ביצא כדי לערב לא חשיב כבא בדרך ורק כיושב בביתו דלא הוי עירוב באמירתו לבד:

ג (ג) אע״פ שלא הגיע - והוא שהיה באפשר להגיע כבסימן הקודם:

ד (ד) שחזר מעצמו ללון - היינו שמתחלה לא נתכוין לזה כי יצא ע״מ לחשוך שם ולקנות שם שביתה ברגליו ואח״כ נמלך לחזור וללון בביתו ולמחר לילך לשם. ואם נמלך לגמרי בודאי נעקר למפרע מה שהיה בדעתו לקנות שביתה שם והרי הוא כבני עירו:

ה (ה) והחזיק בדרך - דחשבינן ליה בזה כבא בדרך בסימן הקודם:

ו (ו) במה דברים אמורים בעני וכו' - ר"ל בעני שאין לו מזון שתי סעודות להניח עירוב ולהטריחו שילך ויערב ברגליו לא רצו חכמים ע"כ מותר לומר בביתו שביתתי במקום פלוני ובהחזיק בדרך אף בעשיר יכול לומר שביתתי במקום פלוני ומש"כ או ברחוק כגון שהיה בא בדרך כבר ביאר מתחלה דבהחזיק בדרך הקילו כאלו בא ממש בדרך ועיין בבה"ל שהבאנו דעת כמה פוסקים שסוברין דאף בעני לא הקילו לומר שביתתי במקום פלוני כשהוא בביתו כ"א כשהחזיק כבר בדרך וכן פסק הח"א:

ז (ז) א"צ לומר שביתתי במקום פלוני וכו' - ויש חולקין דדוקא במי שיש לו שני בתים בשני תחומי שבת דהתם אמרינן אף דהחזירו חבירו מ"מ היה דעתו לקנות שביתה כדי שיוכל אח"כ לילך לשם אבל בלא"ה לא דאמרינן דנמלך הוא שלא לילך לשם עוד אם לא שאמר בפירוש שביתתי במקום פלוני [ב"ח ובית מאיר]:

ח (ח) כיון שגמר בלבו - לשם שביתה:

ט (ט) והוא קנה שם עירוב וכו' - עיין מה שכתבנו לעיל בסק"ב:

סימן תיא

א (א) במזרח ביתו בשדה - ר"ל שהיה בשדה במזרח ביתו בעת שקידש עליו היום:

ב (ב) ואמר לשלוחו - מבעוד יום:

ג (ג) העירוב וכו' אינו כלום ונשאר וכו' - דכיון דקידש עליו היום רחוק מעירובו יותר מאלפים נמצא שאינו יכול לילך וליטלו וכיון דאינו עירוב ממילא נשאר על שביתת ביתו ולא דמי לסימן ת"ט סי"א דאמרינן לא יזוז ממקומו דהתם היה בא בדרך ולא ניחא ליה דליקני שביתה במקומו אבל עומד בביתו או בתחום ביתו ודאי ניחא ליה דליקני שביתה בביתו כשאין עירובו עירוב וי"א דהכא הטעם משום דהשליח פשע שהניח העירוב בחוץ לתחום מהמשלח ויכול לומר לו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי והוי ליה כאלו לא עירב כלל ולטעם זה אף אם היה בדרך בכה"ג ג"כ לא הפסיד שביתת מקומו שהיה בה בעת שקידש היום ונראה דלעת הצורך יש לסמוך ע"ז להקל:

ד (ד) קנה שביתה וכו' - שהרי עשה שליחותו ונחשב לו האלפים משם:

סימן תיב

א (א) והיה סבור שאפשר וכו' - ר"ל לילך שחרית כאן וערבית כאן אבל באמת אין עירוב לחצי שבת וכיון שהוא הניח בשני מקומות ונתכוין לשתיהן והאחת הוא דקנתה לו ואינו יודע אי זו היא נותנין עליו חומרי זו וחומרי זו:

ב (ב) לא יזוז ממקומו - מביתו ואפילו כבני עירו אינו דהא לא נתכוין לקנות שביתה אלא במקום העירובין ואינו יודע איזה מהן קנה וע"כ עירוב הדרום מפסידו אלפים של צפון ועירוב הצפון מפסידו אלפים של דרום:

ג (ג) יש לו אלף אמה וכו' - דממ"נ מאיזו עירוב שקנה יש לו אלפים אמה וכאן אין מעירוב זה לעירוב זה אלא אלפים וחוץ להעירובין אינו יכול ללכת אפילו פסיעה אחת דבכל אחד נאמר שמא העירוב שכנגדו קנה לו וכלה כאן האלפים:

סימן תיג

א (א) לרבים משלו אומר וכו' - וגם בנתנו כ"א בפ"ע כשמניח אחד בשבילם צריך לומר בשעה שמניח שהוא מניח לשם עירוב לכל בני העיר וכדלעיל בסימן ת"ט ס"ח במ"ב אלא דכשנותן עירוב משלו בשביל כולם צריך לזכות מתחלה ע"י אחר בשבילם קודם שמניחו:

ב (ב) מזון שתי סעודות - ואפילו בלפתן למזון שתי סעודות סגי וכדלעיל בסימן ת"ט סעיף ז':

ג (ג) לכל אחד - ולא דמי לעירובי חצרות דבמזון שתי סעודות לכולם סגי דשם העירוב הוא משום דאחד אוסר ע״ח ועי״ז הם כמעורבין משא״כ בתחומין אין שייך אחד לחבירו וכל אחד כשרוצה לילך חוץ לאלפים שלו צריך לקנות שביתה לעצמו לכך צריך מזון שתי סעודות לכל אחד:

ד (ד) וע״ל בסימן שס״ו - דשם נתבאר מי הוא הראוי לזכות על ידו. ולענין מי הוא שראוי להעשות שליח להנחת העירוב נתבאר בסימן ת״ט ס״ח:

ה (ה) וצריך להודיעם - משום דעי״ז הלא מפסיד תחום של צד השני ודלמא לא ניחא ליה:

ו (ו) מבעוד יום - ואפילו בין השמשות סגי בדיעבד כ״כ הפמ״ג ועיין ביאור הלכה:

ז (ז) אפילו לא גמר בלבו וכו׳ - דאמרינן הוברר הדבר שקודם זמן קניית העירוב דעתו לכך היה כיון שידע מתחלה משא״כ בשלא הודיעוהו מבע״י לא שייך לומר דהוברר כיון שלא ידע כלל מבעוד יום:

ח (ח) יכול לסמוך עליו - והוא נמי משום דאמרינן הוברר הדבר דקודם בין השמשות דעתו היה לכך וכל זה הוא כפי מה דקי״ל דלענין מלתא דרבנן יש ברירה. ופשוט דכל זה אם בלילה לא הלך מביתו לצד השני:

ט (ט) לרוח שבא לו החכם קנה - ולא מיבעיא אם כבר בא החכם קודם בין השמשות לאותו רוח אלא שהוא לא היה יודע להיכן בא עד למחר שנשמע לו בודאי קנה לאותו רוח דגילוי מלתא בעלמא הוא דאיגלאי מלתא השתא דההוא עירוב קנה אלא אפילו היה החכם רחוק משם ביה״ש בתוך התחום [של סוף ד׳ אלפים שלו] וא״כ אפשר שלא גמר אז החכם בדעתו כלל לבוא לתוך ד׳ אלפים שלו [דדלמא אז היה בדעתו שלא לזוז כלל ממקומו וממילא לא קנה עירובו של זה] אפ״ה אמרינן דמהני תנאו משום ברירה דאמרינן הוברר למפרע דלאותו צד שבא החכם היה מאתמול עומד לכך [גמרא]:

י (י) הוי עירוב - דאמרינן כיון שרצה עכשיו מסתמא בין השמשות שהוא זמן קניית העירוב היה ג״כ דעתיה להאי:

סימן תיד

א (א) באותו רוח - כדי שלא להפסיד עי״ז האלפים שבעבר השני שלצד ביתו כמו שנתבאר לעיל בסימן ת״ח:

ב (ב) אפילו אינם סמוכין - והטעם דהא קי״ל דאין מערבין אלא לדבר מצוה וע״כ מערב תמיד עליהם דהיינו שמזכה להם ע״י אחר את העירוב כדי לחנכם במצות:

ג (ג) הכנענים - מפני שידן כידו:

ד (ד) ושמעו ושתקו וכו׳ - דמסתמא נתרצה העבד והשפחה ליד אדוניהם וכן הבנים לאביהן והאשה לדעת בעלה ואפילו לא הודיעם מן העירוב עד שתחשך ג״כ מהני אף דזמן קניית עירוב הוא בין השמשות משום דמסתמא עומד העירוב להתקיים וכמש״כ ולא להתבטל:

ה (ה) אבל אם מיחו - ר״ל מיד ששמעו לאפוקי ששתקו ואח״כ מיחו לא מהני מחאתן דתיכף כששתקו הוי כהודאה שמסכימים למעשיו ונתקיים העירוב וכ״ז דוקא כששמעו משחשיכה ושתקו אבל אם שמעו בצהרים ושתקו ומיחו קודם חשיכה נתבטל העירוב כיון שבזמן קניית העירוב דהוא בין השמשות כבר היתה מחאה:

ו (ו) או שעירבו וכו׳ - אפילו אם עירובן היה בתר עירובו דכיון שעירבו אין לך מחאה גדולה מזו והולכין לאותו רוח שעירבו הם:

ז (ז) בן שש שנים - אבל אם נכנס בתוך שבע אפילו יום אחר צריך לערב עליו בפני עצמו ואינו יוצא לא בעירוב אמו ולא בעירוב אביו. והנה השו״ע סתם בזה כהפוסקים דעד בן ששה ושש בכלל יוצא בעירוב אמו באין חילוק אם אביו בעיר או לא אמנם בא״ר מצדד כדעת כמה פוסקים דאם אביו בעיר אפילו בן ד׳ שנים או בן חמש שנים [באינו חריף כ״כ] אינו יוצא בעירוב אמו משום דאז אינו נמשך כ״כ אחר אמו אא״כ היה זיכוי בשבילו:

ח (ח) בעירוב אמו - דעד אותה העת הוא כרוך אחריה וכגופה דמיא ואף דאין מערבין אלא לדבר מצוה וקטן לאו בר מצוה הוא מ״מ כיון דלא אפשר לו בלא אמו יוצא עמה ואם לא עירבה אמו אלא אביו אינו יוצא בעירובו ונ״ל דאף אם זיכה עליו אביו ג״כ לא מהני דעד אותה העת צוותא דאמו ניחא ליה והיא הלא לא עירבה לשם:

סימן תטו

א (א) אלא לדבר מצוה - ויש מחלוקת בין הפוסקים די״א דזה דוקא כשעירב בפת אבל במערב ברגליו מותר לכתחלה אף לדבר הרשות דכיון שיושב שם בעצמו וקונה שביתה בישיבתו אפילו לדבר הרשות מותר וי״א דאין חילוק בין פת ובין רגליו לעולם אין מערבין לכתחלה אלא לדבר מצוה. ובמקום צורך יש להקל כדעה הראשונה:

ב (ב) של נישואין - וה״ה סעודת אירוסין או סעודת קנין שנוהגין לעשות עכשיו שגם אלו סעודת מצוה הם. נשואי בת כהן לישראל ע״ה או בת ת״ח לע״ה אינה סעודת מצוה [גמרא] ובתשובת חו״י כתב דעכשיו אין לנו ע״ה שדברו חכמים כאן [אם לא כשידוע שהם מזלזלים במצות דלא עדיפא מע״ה המוזכר בש״ס] וכ״ש אם הוא בת ע״ה לע״ה דלכו״ע הוי סעודת מצוה אכן אם ידוע שלא ינהגו שם כדת וירקדו שם בחורים ובתולות יחד בודאי אין כאן מצוה לערב כדי לילך לשם ולשמחם ועיין לעיל בסי׳ של״ח בבה״ל ד״ה להקל וגדולה מזו כתבו הפוסקים באה״ע סי׳ ס״ב דאין נכון לברך בכגון זה שהשמחה במעונו אם לא שבהליכתו שם יוכל למנעם מזה בכגון זה בודאי מצוה לילך שם:

ג (ג) או חבירו - אפילו אינו חכם דחשיב זה מצוה כיון שבא מן הדרך ודעת הא״ר דבחבירו חכם מיירי:

ד (ד) וכיוצא באלו - כגון שצריך לצאת לפקח על עסקי רבים או ללכת לברית מילה או להתפלל במנין וכן כשהיה חוץ לעירו ורוצה לבוא לביתו להתפלל בשבת ויו״ט אכן לפדיון שבויים וחכמה הבאה ליילד והבא להציל מן הכותים יוצאים אף בלא עירוב [אחרונים]:

ה (ה) בפרדס שיש בו שמחה - מיהו פשוט דמיירי בשמחה של היתר אבל לפי מה שמצוי בעו״ה באיזה מקומות בעיירות גדולות שעוסקין שם בהוללות ובהתערבות זכרים ונקבות לזה בודאי אין לערב דמקרי דבר עבירה ולא דבר מצוה וכבר צוחו על הוללות זו כמה גדולים והשומר נפשו ירחק מלילך שם וע״ז אמר דהע״ה אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳:

ו (ו) מן הכותים - שיצערו אותו או יגבו ממנו ממון. ואם יש בזה חשש סכנה אף בלא עירוב מותר לברוח [אחרונים]:

ז (ז) ואז מותר - קאי על כל הסעיף הנ״ל ור״ל דכיון דקנה שם עירובו משום צורך מצוה מותר לו ללכת אלפים אף לדבר הרשות:

ח (ח) עירובי תחומין - דעירובי חצרות מותר לכתחלה ביה״ש וכדלעיל בסימן רס״א ס״א ועירובי תחומין חמיר ממנו דיש סמך לע״ת מקרא:

ט (ט) ואם עירב וכו׳ - משום דאיסור תחומין הוא דרבנן וספיקא לקולא ומ״מ ספק הונח העירוב או לא גרע מזה וכמבואר לעיל בסימן ת״ט ס״ו עי״ש:

י (י) עירובו עירוב - והיש חולקין דס״ג ס״ל גם בזה דפסול כיון שלא היה לעירוב חזקת כשרות:

יא (יא) אמרו לו שנים וכו׳ - דין זה נזכר לעיל בסימן שצ״ג ס״ג אלא דשם מיירי לענין ע״ח והכא קמ״ל דאף לענין עירובי תחומין ג״כ דינא הכי והיש חולקים ס״ל דדוקא בע״ח הקילו בזה אבל לא בעירובי תחומין ואינו קונה העירוב אלא דוקא הראשון משום דמוקמינן לעירוב אחזקתיה ובודאי היה קיים עד הזמן שצריך להתקיים אבל לא לשני דהניח בין השמשות דאין שייך בזה חזקה ועיין בבה״ל שכתבנו דרוב ראשונים ס״ל כדעה זו:

יב (יב) שניהם קנו עירוב - דלכל אחד נקטינן להקל משום דהוא מילתא דרבנן ועיין לעיל בסימן שצ״ג ס״ג במ״ב ובה״ל במה שכתבנו שם:

יג (יג) מברך וכו׳ - אע״ג שאם לא ירצה לילך חוץ לאלפים א״צ עירוב מ״מ שייך לומר וצונו שלא לילך בלי עירוב כענין שחיטה שמברך עליה אע״ג שאינו מחוייב לאכול בשר:

יד (יד) על מצות עירוב - ואם לא בירך אינו מעכב:

טו (טו) ואומר בזה העירוב וכו׳ - ואם לא אמר לא הוי עירוב (מ״א) מיהו אם אמר יהא זה לעירוב מהני בדיעבד [ח״א] וכ״ז כשעירב בפת אבל אם עירב ברגליו בכונה לחוד סגי כשהלך לשם [פמ״ג]:

טז (טז) לילך - בלבוש הנוסח לילך למחר וכן איתא לעיל בסימן ת״ט ס״ז ואם מערב לכל השבתות יאמר לכל שבתות השנה:

יז (יז) פלוני - פי׳ ממקום זה דהא אומר בשעה שמניח:

סימן תטז

א (א) יו״ט וכו׳ סמוך לשבת וכו׳ - דיו״ט ושבת וכן שני י״ט של גליות שתי קדושות הן ולכן אין עירוב יום אחד שייך לחבירו:

ב (ב) יש לו לערב וכו׳ - פי׳ יכול לערב שני עירובין בפ״א וכו׳:

ג (ג) לשתי רוחות - ומכוין שהעירוב שיברור בלילה הזה לילך משם האלפים יקנה לו שביתה בבין השמשות של יום זה לצורך מחר והעירוב שבצד השני יקנה לו שביתה בבין השמשות דלמחר לצורך יום השני:

ד (ד) על איזה מהם שירצה - וא״צ לברר דעתו מעיו״ט דאמרינן יש ברירה והוברר הדבר למפרע שבמקום הזה קנה לו שביתה היום בבין השמשות וכדלעיל בסימן תי״ג אך מכיון שבירר צד אחד ביום ראשון שוב אינו רשאי לילך באותו יום לצד השני:

ה (ה) לאחד משני הימים - היינו לאיזה מהם שירצה ומיירי ג״כ שמכוין בהנחתו שעירובו יקנה לו בבין השמשות של איזה משני הימים לצורך יום מחר שלו וביום האחר יהיה כבני עירו:

ו (ו) כיום אחד וכו׳ - דכיום אחד ארוך חשבינן ליה וביום אחד אינו יכול לערב חציה לכאן וחציה לכאן:

ז (ז) לרוח אחת - וה״ה דאינו יכול לומר יקנה לי עירובי כאן היום ולמחר אהיה כבני עירי:

ח (ח) וכן וכו׳ - אריש הענין קאי כמו שם שיכול להניח עירוב אחד בעיו״ט ושיחול עליו לבדו או רק על השבת שאחר יו״ט:

ט (ט) לשבת אחרת - והוא שיהיה עירובו קיים באותו שבת בין השמשות. וכשמניחו לכמה שבתות צריך להשגיח תמיד שמא נתעפש או התליע דזה הוא דבר המצוי ובפרט בימי הקיץ או נאבד לגמרי [אחרונים]:

י (י) המערב לשני ימים טובים וכו׳ - ר״ל שפירש בהדיא שיחול העירוב על שני הימים או על שבת ויו״ט:

יא (יא) של גליות - ולאפוקי שני ימים טובים של ר״ה אף אם נאכל עירובו ביום הראשון יכול לילך גם בשני שתיכף בביה״ש ראשון נקנה לו העירוב לשני הימים דקדושה אחת הן משא״כ בשל גליות לא נתקן השני רק משום ספיקא דיומא וה״ה במערב ברגליו בבין השמשות דיום ראשון של ר״ה קונה שביתה בזה לשני הימים:

יב (יב) אע״פ שהוא עירוב אחד וכו׳ - ר״ל מ״מ לא אמרינן דדי שיהיה העירוב קיים ביום הראשון לבד כיון דשתי קדושות הן:

יג (יג) כיצד הוא עושה וכו׳ - ר״ל אם הוא מקום שאינו משתמר שחושש שמא יאבד ביום א׳ לכך מוליכו שם ע״י עצמו וה״ה ע״י שליח ויושב שם עד שחשיכה ואח״כ נוטלו לביתו ומוכרח להוליכו למחר עוד הפעם לשם:

יד (יד) אם היה ליל יו״ט - ובשבת שאסור לישאנו לביתו יהיה מוכרח לילך למחר קודם בין השמשות לשם לראות אם העירוב קיים ולישב שם עד שתחשך וכדלקמיה:

טו (טו) ואוכלו אם היה וכו׳ - ר״ל שמותר לאכלו כשירצה מכיון שכבר חל העירוב:

טז (טז) ברגליו בשני - דעירוב יום הראשון שעירב ברגליו אפילו אם כוון שיועיל לשני הימים אינו מועיל כלל ליום השני וכתבו הפוסקים דאם לא עירב בראשון לא בפת ולא ברגליו אינו יכול לערב בשני אפילו ברגליו דמכיון שמתחלה היה אסור במקום זה לילך מחוץ לתחום נראה כמכין:

יז (יז) באותו מקום - אבל לרוח אחרת אינו יכול לערב ברגליו ביום שני דכיון שמקום זה היה אתמול אסור לילך נראה כמכין עתה מיו״ט לשבת וי״א דאף ברוח אחרת יכול לערב ברגליו ליום שני ואך שיזהר שלא יאמר כלום רק שישב עד שתחשך וכדלקמיה:

יח (יח) ולא יאמר כלום - ואם עבר ואמר אפ״ה קונה שביתה [אחרונים]:

יט (יט) שום הכנה מיו״ט לשבת - וה״ה לענין שני ימים טובים של גליות שאסור להכין מיו״ט לחבירו (ח״א):

כ (כ) וכ״ש שאינו יכול וכו׳ - ואפילו בדיעבד לא מהני כשעירב בפת כיון שבפעם הראשון לא עירב אלא ברגל וכן במה שכתב המחבר לקמיה דדוקא באותה הפת עצמה אם עשה בפת אחר אפילו בדיעבד לא הוי עירוב:

כא (כא) ואם רצה וכו׳ - משום דברגליו א״צ לו לומר כלום ואין בו משום הכנה כנ״ל:

כב (כב) באותה הפת וכו׳ שא״צ לומר וכו׳ - ר״ל משא״כ אם יקח פת אחר צריך לקרות עליה שם עירוב והוא בכלל הכנה:

כג (כג) עצמה - ובאותו מקום דוקא דבמקום אחר א״א לערב אף באותה הפת דכיון שעקר הפת ממקומו שלא ע״מ להניחו עוד במקום הזה נעקר ממנו שם עירוב והוי כמערב בפת חדשה:

כד (כד) שא״צ לומר כלום - ועיין בפמ״ג שמצדד לומר שגם הברכה על העירוב לא יוכל אז לברך כי עי״ז יהיה מנכר הכנה:

כה (כה) זה שאמרנו וכו׳ - היינו בתחלת ס״א:

כו (כו) שיהיה אפשר לו - היינו שלא יהיו רחוקים זה מזה יותר מאלפים וכדמפרש:

כז (כז) הראויה מבע״י - דאף דקנין העירוב הוא בתחלת יום השני מ״מ צריך שיהיה ראוי לו להגיע ולאכול מסוף יום הראשון:

כח (כח) רחוק מביתו לרוח מערב - היינו כשביתו הוא בשדה אבל אם הוא בעיר כל העיר חשובה כד״א ומודדין האלפים חוץ מחומת העיר:

כט (כט) בתוך ת״ק אמה - הכלל בזה בין שהרחיק העירוב מצד זה הרבה או מעט לעולם צריך שיהיה העירוב השני שכנגדו אינו מרוחק ממנו יותר מאלפים:

ל (ל) בין לענין וכו׳ - דיש בו איסור הוצאה כמו לשבת וע״כ שייך בו כל אלו הדברים:

לא (לא) אבל לא עירובי חצרות - משום דאין איסור הוצאה ביו״ט. ועיין בסימן תקי״ח באחרונים דמ״מ כשמערב ע״ח לשבת יכלול גם יו״ט משום דברים שא״צ היום כלל דאסור גם ביו״ט בלא עירוב:

סימן תיז

א (א) ר״ח וכו׳ - מנהג קדמונינו לברך את החודש בשבת שלפני ר״ח חוץ מלפני ר״ח תשרי ורמז לזה בכסה ליום חגנו. ויש מקומות שאין נוהגין לברך ר״ח אב משום שהוא חודש של פורעניות. ואין ברכת ר״ח כקידוש החודש שהיה מלפנים אלא שמודיעים להעולם מתי יחול ר״ח ויזהרו בכל הלכות החודש. ומ״מ נהגו לעמוד בשעת אמירת ר״ח פלוני ביום פלוני דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד [מ״א]:

ב (ב) והנשים שנוהגות - אבל אם נהגו אנשים אין זה מנהג כלל:

ג (ג) הוא מנהג טוב - לפי שלא פרקו נזמיהן לעגל ניתן להם ראש חודש ליום טוב [טור ויש עוד טעמים עיין באליהו רבא] ועיין בבאור הלכה:

ד (ד) אזלינן בתר המנהג - דבודאי מעיקרא אדעתא דהכי קבילו עלייהו לנהוג והיכא דידעינן שנהגו בסתם אין להם להקל בשום מלאכה ועיין בה״ל. אם היה ר״ח שני ימים יש דעות בפוסקים יש שכתבו דצריכין להיות בטלין שני ימים ממלאכתם ויש שכתבו דזה תלוי במנהג המקום [וכ״מ מפמ״ג] ומ״מ אף לדעה זו אין להם להקל רק יום א׳ של ר״ח שהוא השלמת חודש העבר אבל לא ביום ב׳ שהוא עיקר ר״ח יש שנוהגין להתענות ער״ח [וטוב שיתנה בפעם ראשונה שמתענה שאינו מקבלו עליו לעשות זאת לעולם דשמא יארע לו איזה פעם אונס ולא יוכל להתענות לא יהיה עליו כנדר] וטוב שמי שמתענה ינהיג עצמו להשלים התענית עד הלילה כ״מ מא״ר ומקומות חלוקין יש בענין זה והכל לפי כח האדם וכן משמע במ״א מיהו במקום שעושין ממנו ת״צ וקורין ויחל והוא נמנה עמהם בודאי צריך להשלים ואפילו אם חל בע״ש ועיין לקמן סימן תקס״ו ס״ב ובמ״ב שם. ויש נוהגין לעשות למנחה סדר יוה״כ קטן [וטעם לשם זה הוא לפי מה דאיתא בפר״ח דמהר״ם קורדווירו ז״ל היה קורא אותו כפור קטן לפי שבו מתכפרים עונות של כל החודש דומיא דשעיר של ר״ח וכדאמרינן במוסף זמן כפרה לכל תולדותם וכדכתב הב״י בסימן תכ״ג בשם האו״ח כי כינוי תולדותם קאי על החדשים ר״ל כי עולת ר״ח היתה באה על תולדות ימי החודש עכ״ל הפר״ח] וכתב המ״א דמנהג טוב לומר הסליחות [היינו יו״כ קטן] קודם תפלת המנחה ובמקום שאומרים דברי כבושים יאמרו ג״כ קודם תפלת המנחה ובזמנינו המנהג לומר הסליחות אחר תפלת המנחה. אם חל ער״ח ביום שבת מקדימין להתענות ביום ה׳ ואם חל ביום ו׳ אותן שאומרין סליחות יתענו ביום ה׳ ואותן שאין אומרין סליחות יתענו ביום ו׳ ולענין השלמה עיין לעיל בסימן רמ״ט במ״ב סקכ״א וסקכ״ב. כתב בשו״ת מנחם עזריה מי שמתענה בער״ח צריך למהר בסעודת הלילה שלא יכנס בו כשהוא מעונה והיינו שלא לשהות אחרי צאת הכוכבים אבל עכ״פ צריך להשלים למי שנוהג כן ועיין במ״א שהביא עוד מנהגים אחרים בזה בשם שו״ת מנחם עזריה וסייעתו

ומסיים שכל אחד לפי מנהגו בזה בענין התענית אין לשנותו להקל עד שיתירו לו נדרו. כתבו הספרים דאף מי שאינו מתענה מ״מ יראה לעשות תשובה ביום זה ולתקן את אשר עוות בכל החודש מאחר שהוא יום אחרון של כל החודש כמו ער״ה מכל השנה ואז בודאי יהיה לו יום החודש זמן כפרה לכל תולדותיו:

סימן תיח

א (א) אסור וכו׳ - ואנשי ק״ק ווירמייש״א מתענין בר״ח סיון על הגזירות שהיה באותו הזמן בשנת תתנ״ו לאלף החמישי ואומרים סליחות ותחנונים וכתב רמ״ע בתשובה סימן ע״ט דלא ילפינן מינייהו בעלמא אף לענין תחנונים. ולענין תענית שעות אי מותר עיין בבה״ל:

ב (ב) בתענית - ומבואר לעיל בסימן קפ״ח שאפילו אכל פירות יצא וא״צ דוקא פת:

ג (ג) אין גוזרין וכו׳ - ואם עברו וגזרו אין גזירתם גזירה וא״צ להתענות [ב״י וכן הסכימו האחרונים]:

ד (ד) ואם התחילו - כגון שגזרו על מיעוט גשמים וכדומה להתענות שני וחמישי ושני ולא אספו אדעתיהו שבאחד מהם יחול ר״ח והתחילו להתענות חל גזירתם בדיעבד מאחר שלא רצו בכיון לעקור ולבטל דינא דר״ח:

ה (ה) ומשלימין - כבשאר תענית. וה״ה דבחנוכה ופורים מתענין ומשלימין כיון שהתחילו כבר להתענות וחוה״מ נמי הוי כחנוכה ופורים ור״ח וכמו דמבואר לקמן סי׳ תקע״ב. ודע דבסימן תקע״ב מבואר באחרונים דכל זה היה מדינא בא״י אבל האידנא צבור דינם כיחיד ומפסיקין בר״ח ומשלימין יום אחר:

ו (ו) או וכו׳ בר״ח - זו ואצ״ל זו קתני דבקבלה בפירוש בר״ח אפילו גזירת הצבור לא מהני וכמו שכתבנו או אפשר דנקט משום סיפא דאפילו בזה אם הוציא בלשון נדר חל:

ז (ז) א״צ התרה - דדוקא בצבור דאלימא גזירתם החמירו בגזרו על כך וכך ימים ופגע בהם ר״ח וכנ״ל. כתבו הפוסקים דא״צ לפרוע אותו תענית שלא חלה עליו כלל ונ״ל דדוקא כשקבל עליו תענית ב׳ וה׳ של כל השנה או של כמה חדשים ואירע בהם ר״ח התם שייך לומר דאין כח קבלתו חל כלל על יום זה שהוא אסור בתענית וממילא א״צ לפרוע עבורו יום אחר אבל כשקיבל עליו סתם כך וכך ימים להתענות ואירע בהם שבתות ויו״ט ור״ח צריך לדלגן ולהשלימן אח״כ דהא לא היה מיוחד במאמרו לר״ח כלל:

ח (ח) צריך התרת חכם - דנדרים חלים אף על דבר מצוה ומיהו מוכח ביו״ד סימן רט״ו ס״א דמחוייב לשאול על נדרו כדי שלא יתענה ומבואר שם עוד דפותחין לו בהם ואומרים לו אלו שמת על לבך שיפגעו בתוך הזמן הזה אלו הימים לא היית נודר ומתירין לו:

ט (ט) מטעם איסור כולל - דמיגו דחל שבועתו אימים המותרים חל שבועתו נמי גם אימים האסורים בתענית דהא כלל אותם בלשון אחד:

י (י) נ״ל שחלה עליו שבועה - כלומר שגם בזה חלה עליו שבועה כיון שאינו וכו׳:

יא (יא) אלא מדרבנן - וע״כ שבועה חלה עליו עד שיתיר וכמבואר ביו״ד סימן רל״ט ס״ו וע״כ בענייננו נמי מחוייב להתיר וכנ״ל:

יב (יב) שהוא מדאורייתא - היינו מדכתיב ובמועדיכם ובראשי חדשיכם איתקש ר״ח למועד וע״כ אין שבועה חלה עליו לדידיה רק בכולל וכנ״ל אבל הש״ך ביו״ד סימן רט״ו סקי״א כתב דאפילו תימא דבר״ח מדאורייתא אסור להתענות מ״מ שבועה חלה עליו כיון שאינו מפורש בתורה בהדיא כשבת ויו״ט וכן הסכים הפר״ח:

יג (יג) תענית חלום - שמותר להתענות אפילו בשבת ויו״ט וכדלעיל בסימן רפ״ח וה״ה אם התענה משום נדר:

יד (יד) תענית לתעניתו - כדי לכפר עליו על שביטל עונג ר״ח וכמו לעיל סימן רפ״ח לענין שבת וכתב המ״א שאם מתענה תענית חלום בר״ח ניסן או בר״ח אב א״צ למיתב תענית לתעניתו דהא י״א דמצוה להתענות בהם וכמבואר לקמן בסימן תק״פ:

סימן תיט

א (א) מצוה להרבות וכו׳ - ואע״ג דמעיקר חיובא אינו מחוייב לאכול דברים הטעונים בהמ״ז ויכול לצאת בשארי דברים וכדלעיל בסימן קפ״ח מ״מ המוציא על סעודת ר״ח ואוכל ושותה בו בטוב הרי זה משובח וכתבו הפוסקים בשם מדרש פסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר״ה עד ר״ה חוץ ממה שמוציא בשבתות ויו״ט ור״ח וחוה״מ ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו וכתב הב״י דמה שאמר מה שהתינוקות מוליכין וכו׳ קאי על שכר לימוד והב״ח פירש דקאי על ר״ח והכונה על מה שאנו נוהגין לשלוח ע״י התינוקות מעות של ר״ח לרבן ואין לבטל המנהג ע״כ:

ב (ב) בסעודת ר״ח - נראה דמה שמרבה בסעודה ביום לכבוד ר״ח די וא״צ להרבות גם בלילה. כתבו האחרונים דהמדקדקים נוהגים כשחל ר״ח בחול עושים מאכל אחד יותר מבכל הימים לכבוד ר״ח וכשחל בשבת עושים מאכל אחד יותר ממה שנוהגים בכל השבתות כדי שיהיה ניכר כבוד של ר״ח ועיין במ״א שהאריך בדיני בהמ״ז של ר״ח וכבר הבאתי מקצת דבריו לעיל בסוף סימן קפ״ח במ״ב ומקצת דבריו העתקתי לקמן בסימן תכ״ד במ״ב כי שם מקומו:

סימן תכ

א (א) אבל לא מקוננות - שזהו עיקר ההספד ואסור בר״ח שהוא כמו יו״ט ועיין ביו״ד סימן ת״א ס״ה דכל זה באינש דעלמא ולת״ח מקוננות כדרכן בחול:

ב (ב) אומרים צדוק הדין וכו׳ - שאינו הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים:

ג (ג) ואין נוהגין כן - שמרגיל להספד. וכתבו האחרונים שאפילו לחכם בפניו אין נוהגין בר״ח לומר צ״ה שהוא תחנה אלא דורשין עליו אם הוא בר הכי ואומרים קדיש אחר הדרשה:

ד (ד) וכן בע״ש אחר חצות - שג״כ אין אומרים תחנון וה״ה בעיו״ט לכן א״א צ״ה ועיין עוד פרטי דינים בזה ביו״ד סימן ת״א ס״ו ובאחרונים שם. כתב הט״ז דמותר לומר צ״ה על אדם גדול שמת אפילו בימים שא״א בהם תחנון כמו ל״ג בעומר או ט״ו באב ובשבת וכדומה דאינם מועד אבל לא בר״ח חנוכה ופורים דאלו נזכרו בתלמוד:

ה (ה) בלילה - אבל בבין השמשות יכול לומר צ״ה וקדיש:

סימן תכא

א (א) שאומרים פרשת ובראשי חדשיכם - כדי לפרסם שהוא ר״ח [מ״א]:

סימן תכב

א (א) ואומר יעלה ויבא ברצה - ומבואר לעיל בסימן רל״ו ס״ב דמכריז הש״ץ בין קדיש לתפלה שהוא ר״ח ולא חשיב הפסק כיון שהוא צורך תפלה:

ב (ב) ובאיזה וכו׳ עיין לעיל בסימן רצ״ד - ושם מבואר דמשהתחיל לומר ותחזינה והזכיר ברוך אתה ה׳ אפילו לא סיים המחזיר וכו׳ נמי אינו חוזר:

ג (ג) בלילה - ולא היה עדיין קדושת ר״ח על היום ואפילו בליל ב׳ של ר״ח שייך טעם זה שהלא יום ב׳ הוא רק משום ספיקא דאלו היום א׳ היה קודש היום שני הוא חול:

ד (ד) מחזירין אותו - כתב הכנה״ג דדוקא בשנזכר קודם שהתפלל מוסף אבל אם לא נזכר עד שהתפלל מוסף יצא בדיעבד במה שהזכיר קדושת היום בתפלת מוסף וא״צ לחזור ולהתפלל שחרית וכמו דמקילינן בזה בסימן קכ״ו ס״ג בש״ץ לכתחלה יש להקל בזה עכ״פ ביחיד בדיעבד והעתיקו במג״א שם בסק״ג אבל בשיורי ברכה בשם הרשב״א כתב דביחיד לעולם חוזר ואפילו כבר התפלל מוסף וכן הסכים בספר מור וקציעה אלא דכתב דמ״מ משום ספק יתנה דאם אינו חייב מתפלל הוא בתורת נדבה אכן אם כשהיה מתפלל ג׳ ראשונות ע״ד להתפלל מוסף נזכר שלא אמר יעלה ויבוא בתפלת שחרית בודאי יש להורות שיסיים התפלה בשל שחרית ואח״כ יתפלל מוסף:

ה (ה) אומר במקום שנזכר - ואח״כ יאמר מודים והיינו אפילו כבר אמר וסיים ברכת ותחזינה ואם לא סיים עוד המחזיר רק אמר ברוך אתה ה׳ כתבנו לעיל בסימן קי״ד ס״ו בבה״ל דנכון יותר לסיים למדני חקיך כדי שלא יהיה הזכרת השם לבטלה ויאמר יעלה ויבא ואח״כ יאמר עוד הפעם ותחזינה וכ״כ בשע״ת:

ו (ו) חוזר לרצה - דג׳ אחרונות חשובות כאחת:

ז (ז) עד שהשלים תפלתו - היינו שסיים ברכת שים שלום ואמר יהיו לרצון וכו׳ דיהיו לרצון מכלל התפלה הוא וכדלעיל בסימן קכ״ב:

ח (ח) ואם הוא רגיל וכו׳ - ואין נ״מ בזה בין אם אומר התחנונים קודם יהיו לרצון או אחר יהיו לרצון דכל שהוא עוסק עדיין בתחנונים או שעדיין צריך לומר תחנונים לא מקרי עדיין סילוק תפלה:

ט (ט) קודם שיעקור רגליו - נקט האי לישנא משום דהמחבר מיירי שעדיין לא אמר תחנונים רק דכיון דרגיל מסתמא יתחיל לומר גם עתה אבל אם כבר אמר תחנונים וסיים אותם ואין במחשבתו לומר עוד אפילו עדיין לא עקר רגליו כמי שעקר דמי וחוזר לראש התפלה:

י (י) א״צ לחזור - טעמו דכיון שאין עוברין שלשים יום שאין מזכירין בו יעלה ויבוא אין זה חזקה שלמה לומר שבודאי לא הזכיר ומ״מ להלכה לא נקטינן כן דרוב האחרונים וכמעט כולם חולקין ע״ז וסוברין דאפילו בספק צריך לחזור ולהתפלל דמסתמא התפלל כמו שרגיל בכל יום בלא יעלה ויבוא מיהו כבר כתבנו לעיל בסימן קי״ד במ״ב סקל״ח בשם האחרונים דאם ברור לו שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע בתוך התפלה ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפלה או לא אין צריך לחזור אך כ״ז אם הספק נפל לו לאחר זמן אבל אם נתעורר לו הספק מיד אחר התפלה יש לו לחזור:

יא (יא) וש״ץ וכו׳ בסימן קכ״ו - דשם מבואר שאין צריך לחזור משום טרחא דצבורא ויש לו לסמוך על תפלת מוסף שיתפלל ושם נזכר קדושת היום:

יב (יב) וקורין הלל בדלוג - וכל ההלל אין לקרוא משום דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ודרשינן ליה המקודש לחג (ר״ל שאסור בעשיית מלאכה) טעון שירה ושאין מקודש לחג אין טעון שירה (ערכין ד׳ י׳) אלא שנהגו אבותינו לקרותו וכדי שיהיה היכר שאינו מצד הדין לכן מדלגין בו והמנהג הפשוט שמדלגין מן לא לנו עד ד׳ זכרנו וגו׳ ומן אהבתי כי ישמע וגו׳ עד מה אשיב ויש מדלגין דילוג אחר [רמב״ם] ועיין בא״ר טעם למנהגנו:

יג (יג) א״צ לחזור - בדיעבד דלשון גומר אינו בדוקא על מי שגומר דלפעמים גומר בלשון חכמים כמו קורא:

יד (יד) וי״א שאף הצבור וכו׳ - דעיקר ההלל בר״ח אינו אלא מנהגא ולא מן הדין וכנ״ל ואמנהגא לא מברכין:

טו (טו) וי״א דגם יחיד וכו׳ - ואע״ג דאינו אלא מנהגא מצינו הרבה דברים שאינם אלא מנהגא ואעפ״כ מברכין עליהם:

טז (טז) ומ״מ יזהר אדם וכו׳ - לצאת ידי דעת הפוסקים שביחיד אין מברכין עליו. ולהכי כתבו האחרונים דאם בא לביהכ״נ סמוך להלל יקרא הלל תחלה עם הצבור ואח״כ יתפלל וכתבו עוד דאם הוא באמצע פסוקי דזמרה יש לו להפסיק לקרות הלל עם הצבור ואין זה הפסק דלא גרע ממזמורים שמוסיפין בשבת מיהו לא יברך על ההלל לא בתחלה ולא בסוף ויוצא במה שכבר בירך ברוך שאמר בתחלה וברכת ישתבח בסוף. וכל זה בהלל דר״ח שיש פוסקים דאין לברך עליו אבל בימים שגומרים את ההלל דאז חייב הוא בברכה לכו״ע אין לו לומר באמצע פסוקי דזמרה שלא יפסיד הברכות:

יז (יז) אומר לשנים וכו׳ - כגון בשעה שאומר הודו יענו ג״כ אחריו הודו וכשאומר אנא יענו אחריו אנא:

יח (יח) ונהגו כן בהודו ולא באנא - דבהודו שייך זה טפי דהרי אומר הודו ומשמע דלאחרים אומר וכתבו האחרונים דאין נ״מ בזה בין ר״ח לימים שגומרין בם ההלל ובכל גווני יש לו לומר לשנים [ומש״כ הרמ״א דאז הוי כרבים ר״ל דבר״ח שייך עוד יותר דיוצא עי״ז ג״כ קצת דעת הפוסקים דבעינן צבור לברכת הלל] אלא דכתבו דעיקר דבר זה אינו אלא לכתחלה ואם אין מצויין לפניו שנים אין לו לחזור אחריהם:

יט (יט) בענין הפסוקים שכופלין בו - ובמקומותינו המנהג לכפול מאודך עד סוף הלל:

כ (כ) וכן בפסוקים וכו׳ והקהל עונים אחריו וכו׳ - עיין בטור שהש״ץ אומר הודו לד׳ וגו׳ והקהל עונים אחריו הודו וגו׳ והוא אומר יאמר נא וגו׳ והקהל עונים אחריו הודו וגו׳ וכן ביאמרו נא בית אהרן וביאמרו נא יראי ד׳ וכתבו האחרונים דאף דאמירת יאמר נא ישראל וגו׳ יאמרו נא בית אהרן וגו׳ יאמרו נא יראי ד׳ וגו׳ יוכלו הצבור לצאת במה ששומעין מפי הש״ץ דשומע כעונה מ״מ טוב יותר שיאמרו בעצמם בנחת דלפעמים אינו מכוין וכן נוהגין כהיום:

כא (כא) אפילו באמצע - ר״ל באמצע הפרק ועין לעיל בסימן ס״ו ותלמוד לכאן ביאור הדברים:

כב (כב) אבל בענין אחר וכו׳ - ואפילו בין הפרקים [פר״ח]:

כג (כג) וע״ל סימן תפ״ח - ששם מבואר היטב דיני הפסקה:

כד (כד) ושהה - אפילו שהה מחמת אונס שהיה המקום אינו נקי וכה״ג:

כה (כה) אינו צריך לחזור לראש - ואפילו בשעה שגומרים ההלל נמי א״צ לחזור ואפילו לפי פסק הרמ״א בסימן ס״ה גבי ק״ש דהיכי שהיה השהיה מחמת אונס דצריך לחזור לראש שאני הלל דכל עקרו אינו אלא מדרבנן ואפילו בשעה שגומרים אותו ולהכי לא מחמרינן ביה ויש מחמירין בזה וע״כ טוב לחזור ולקרותו בלי ברכה ועיין לעיל בסימן ס״ה במ״ב ובה״ל שם בארנו כל פרטי דינים אלו:

כו (כו) למפרע לא יצא - ונפקא בגמרא מדכתיב ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ד׳ מה השמש הולכת כסדר ממזרח למערב כן ההילול צריך להיות כסדר דוקא ולא למפרע והאי למפרע לכאורה היינו דוקא בסדר הפסוקים אבל אם הקדים פרשה לחברתה אע״פ שאינו רשאי יצא וכדלעיל בסימן ס״ד לענין ק״ש אבל כמה אחרונים מחמירים גבי הלל אפילו בפרשיות כיון דסמוכים הם זה לזה בתהלים. וע״כ בודאי נכון להחמיר בזה ולחזור ולקרות אכן אם יחזור ויברך יש לעיין בדבר ואפילו לענין קריאת פסוקים למפרע ג״כ לא ברירא מלתא לגבי ר״ח שיחזור ויברך כמו שכתבתי בביאור הלכה:

כז (כז) למקום שטעה בו - ר״ל אם דילג פסוק אחד ונזכר אח״כ לא יאמרנו במקום שנזכר דהו״ל קריאה למפרע אלא יתחיל מאותו פסוק ויאמר על הסדר עד סוף ואם אינו יודע באיזה מקום טעה יחזור לראש הפרשה שנפל לו הספק:

כח (כח) מעומד - לפי שההלל עדות שבחו של מקום ונפלאותיו ונסים שעשה לנו ומצות עדות בעמידה וכן כתוב בהלל הללו עבדי ד׳ שעומדים וכו׳ ומיהו בליל פסח מתוך שחולקים אותו שאין קורין אותו כולו כאחת לא מטרחינן אותו לעמוד בכל פעם ועוד שדרך לילי פסחים הוא דרך הסיבה וחירות [שבולי לקט] ומ״מ בדיעבד אם קרא מיושב אפילו בימים שגומרין ההלל יצא [פמ״ג]:

סימן תכג

א (א) תתקבל - וכלל הוא דכל יום שיש בו מוסף אומרים קדיש תתקבל אחר הלל דהוא סיומא דתפלת שחרית:

ב (ב) ולוי חוזר וקורא וכו׳ - הטעם מבואר בגמרא משום דליכא בפרשה זו אלא ח׳ פסוקים וא״כ אם יקרא הלוי כדרכו ג׳ פסוקים לא ישתייר בפרשה אלא ב׳ פסוקים וקיי״ל דאין משיירים ב׳ פסוקים לפני הפרשה וכדלעיל ר״ס קל״ח וליכא למימר דלא ליקרו בפרשה זו אלא כהן ולוי והשלישי והרביעי יקראו בפ׳ וביום השבת ובפ׳ דר״ח גם זה א״א דבפרשה דשבת ליכא אלא ב׳ פסוקים וע״כ יהא צריך לסיים לשלישי באיזה פסוקים בפ׳ דר״ח ולפי מה דקיי״ל דאין פוחתין בפרשה בפחות מג׳ פסוקים לא ישתייר בפ׳ דר״ח לפני הרביעי אלא ב׳ פסוקים לפי שהיא כולה רק חמשה פסוקים וע״כ צריך לעשות כנ״ל:

ג (ג) ורביעי קורא - ודעת הב״ח ופר״ח שיותר טוב לסיים לשלישי עד וביום השבת והרביעי יקרא וביום השבת עד סוף הקריאה אכן מפמ״ג משמע שעדיף לעשות כמנהגנו. ודע עוד דהגר״א חולק אעיקר דינא דמחבר ולדעתו סדר הקריאה בר״ח הוא כן כהן קורא ג׳ פסוקים והלוי חמשה עד סוף הפרשה והשלישי חוזר וקורא ג׳ פסוקים האחרונים בפרשה שקראו וקורא וביום השבת עד פ׳ דר״ח והרביעי קורא בפ׳ דר״ח ועיין בביאור הלכה:

ד (ד) אומר קדיש - היינו החצי קדיש שאומרים על הבמה על הס״ת ואח״כ אשרי ובא לציון וחצי קדיש בשביל הפסוקים של אשרי ובא לציון:

ה (ה) ומחזיר ס״ת וכו׳ - ובמקומנו המנהג שמחזירין הס״ת להיכל מיד אחר קריאה כמו שכתב הרמ״א בסוף סי׳ כ״ה:

ו (ו) תפלת מוסף - ויש איזה שינויי נוסחאות יש גורסין זכרון לכולם היו ויש גורסין זכרון לכולם יהיו ויש אומרים זכרון לכולנו יהיה ואין לשנות שום מנהג. צריך לומר ומנחתם ונסכיהם (לאפוקי ממ״ד שאין לומר ונסכיהם) יש שכתבו שצ״ל את מוסף וכו׳ ויש שכתבו שצ״ל ואת מוסף וכו׳ וכן יש אומרים ולכפרת פשע ויש שאינם אומרים רק בשנת העיבור ואפילו בשנת העיבור יש שאינם אומרים אותו אלא עד כלות חודש העיבור דהיינו עד אחר חודש אדר ובכל אלה נהרא נהרא ופשטיה וכל אחד יעשה כמנהג המקום. אם התפלל תפלת י״ח במקום מוסף לא יצא אפי׳ הזכיר יעלה ויבא וצריך לחזור ולהתפלל והטעם דצריך להזכיר קרבנות המוספים מיהו אם אמר באחת מן הברכות יהי רצון שנעשה לפניך חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף יצא וכדלעיל בסי׳ רס״ח ס״ד:

ז (ז) ואומר כתר - היינו לפי מנהג בני ספרד ואנו בני אשכנז אומרים נקדש כמו בתפלת שחרית:

ח (ח) אומר קדיש - היינו קדיש שלם עם תתקבל בשביל התפלה:

ט (ט) ואומר מזמור ברכי נפשי - משום דנזכר בו מקרא דירח עשה למועדים (טור) וכתב מג"א דבקצת מקומות אין אומרים אותו:

י (י) נוהגים וכו' - והטעם דכמו דאין מניחים תפילין ביו"ט משום שיו"ט בעצמו אות כמו כן יש לנהוג בר"ח עכ"פ בשעת מוסף שמזכירים מוספי היום דאותה זכירה ג"כ הוא כעין אות וכתב הפמ"ג שיש לחלוץ התפילין בובא לציון קודם יהי רצון שנשמור חוקיך ויש נוהגים רק לחלוץ הרצועות מהאצבע קודם יהי רצון מיהו כ"ז בר"ח אבל בחוה"מ שהוא יו"ט גמור יש לחלצם קודם הלל (מג"א):

סימן תכד

א (א) אין מחזירין אותו - דאין חיוב לאכול פת בר"ח וא"כ אי בעי לא הוי אכיל פת ולא נתחייב כלל בברכת המזון:

ב (ב) ואם נזכר וכו' - עיין לעיל סימן קפ"ח בביאור הלכה דצ"ל בשם ומלכות עיי"ש ועיי"ש עוד בסעיף י' לענין אם בירך לאחר שיצא ר"ח דצריך להזכיר של ר"ח בבהמ"ז דבתר התחלת הסעודה אזלינן שהיה בר"ח. וכתב עוד המג"א בסי' תי"ט דאם התפלל ערבית שלאחר ר"ח אפילו התפלל מבעוד יום שוב אינו מזכיר אח"כ בבהמ"ז של ר"ח שהרי עשאו חול בתפלתו אבל אם הוא לא התפלל אע"פ שהצבור כבר התפללו אינו נמשך אחריהם וצריך להזכיר ר"ח בבהמ"ז בד"א שאינו נמשך אחרי הקהל אלא במקום שכבר התחיל לאכול מקודם אבל אם התחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל מעריב אפילו התפללו מבעוד יום אינו מזכיר של ר"ח בבהמ"ז. וכ"ז בשהתפלל עכ"פ מנחה אבל אם לא התפלל עדיין מנחה אפילו מתחיל לאכול אחר תפלת מעריב של הקהל נמי צריך להזכיר של ר"ח בבהמ"ז דליכא למימר שימשך אחר הקהל שהרי ע"כ ר"ח הוא אצלו שהרי לא התפלל עדיין מנחה וצריך ע"כ להזכיר ר"ח בתפלת המנחה. וה"ה איפכא אם הקהל התפללו בערב ר"ח מעריב מבעוד יום והתחיל לאכול אחר ערבית אע"פ שהוא לא התפלל ערבית אעפ"כ מזכיר של ר"ח דנמשך אחרי הקהל מיהו אם הוא לא התפלל מנחה עדיין אינו מזכיר של ר"ח כיון שעתיד להתפלל מנחה של חול כ"ז כתב המ"א והעתיקוהו האחרונים לדינא:

סימן תכה

א (א) ואינו מזכיר וכו' - שהרי כבר הזכיר שבת בברכה רביעית:

ב (ב) שבעה בסדר היום - דלכתחלה אין מפטיר עולה למנין שבעה וכדלעיל סי' רפ"ב ס"ד:

ג (ג) ובשני קורא - ומניחין ספר שני אצל ספר ראשון ואומר חצי קדיש על שניהם:

ד (ד) ומפטירין השמים וכו' - ששם נזכר מענין ר"ח ואם שכח וקרא בהפטרה של שבוע קורא אחריה השמים כסאי ואם נזכר אחר שכבר בירך ברכות אחרונות קורא אותה בלי ברכה:

ה (ה) שמפטירין עניה וכו' - מפני שאין לדלג ז' דנחמתא עיין לקמן סי' תכ"ח ס"ח:

ו (ו) וי"א השמים וכו' - דבהפטרה זו יש בה תרתי זכרון ר"ח ונחמות ירושלים:

ז (ז) וכן נוהגים - וכתבו האחרונים דאעפ"כ אין לדלג אחת מז' דנחמתא וע"כ כשיפטירו בפ' תצא ברני עקרה יסיימו גם בעניה סוערה הכתובה אחריה:

ח (ח) וכן עיקר במקום שאין מנהג - ועיין בביאור הגר"א שדחה סברא זו מהלכה ופסק כדעה ראשונה דמפטירין שמעו:

ט (ט) ולא שמעו - כתב המג"א דאגב שיטפא הזכיר זאת בהג"ה דלעולם לא חל ר"ח אב באחד בשבת:

י (י) מפטירין השמים כסאי - דס"ד דיום ב' דר"ח הוא עיקר ונפטיר בשבת מחר חודש:

יא (יא) רק הפטרת ר"ח - ולא מסיימים בפסוקי דהפטרת מחר חודש:

יב (יב) אם היה חתונה בר"ח - ר"ל דמנהג הוא בשבת שיש חתן לדחות הפטרת השבוע ולקרות הפטרת שוש אשיש שהוא מענינא כדמבואר לקמן בסוף סימן תכ"ח ומבואר שם דכ"ז הוא בשבתות דעלמא שאין הפטרה שלהם מוזכרת בש"ס אבל בהפטרות שנזכרים בש"ס ומדרשים אין דוחין אותן

מפני חתונה שאין זה אלא מנהג בעלמא וגם אחר שקראום אין לקרות שוש אשיש מפני שאין מדלגין מנביא לנביא וע״ז אשמעי׳ כאן בהג״ה דעכ״פ במקום שהם בנביא אחד כגון בשבת ר״ח שקורין השמים כסאי שהוא בנביא אחד עם הפטרות שוש אשיש אז אין לדחות שוש אשיש לגמרי ויש לקרות מקצת ממנה אחר שיסיים השמים כסאי׃

יג (יג) או בשאר שבתות - כגון הני המוזכרים סוף סימן תכ״ח עיי״ש׃

יד (יד) כולל במוסף וכו׳ - בסידורים כתוב בשבת ר״ח ובשאר ימים טובים אחר שמסיים קרבן שבת יסיים זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור וכן כתב בסידור רב עמרם אכן כמה פוסקים כתבו דהוי יתור לשון וקמי שמים גליא והוי הפסק ולכן כתבו שאין לאומרו׃

טו (טו) מקדש השבת וכו׳ - ואם חתם בשל שבת לבד יצא בדיעבד׃

סימן תכו

א (א) הרואה וכו׳ - ונשים פטורות מלקדש הלבנה דהוי מ״ע שהזמן גרמא ואף דכל מ״ע שהזמן גרמא נוהגות הנשים שמקיימות ומברכות עליהן מ״מ מצוה זו אין צריכין לקיימה משום דהם גרמו פגם הלבנה. וסומא חייב בקידוש הלבנה כי ברכה זו נתקנה על חידוש העולם וגם הוא נהנה ע״י שאחרים רואין ומוליכין אותו על הדרך ודומה ליוצר המאורות כ״כ האחרונים ועיין בבה״ל וקטן משהגיע לחינוך מחנכין לו בה [כ״כ בשם רי״ע ונראה דזהו רק לר״ת בסימן עיי״ן אבל לרש״י שם לא נהירא ודמי לק״ש עי״ש ואפשר דכונתו ג״כ דטוב לנהוג כן לכתחלה וכמו שפסק שם בשו״ע לענין ק״ש עי״ש]׃

ב (ב) אלא בלילה - לאפוקי ביה״ש שהלבנה נראית קצת ועדיין הוא יום׃

ג (ג) ונהנין מאורה - דהיינו בעת שזריחתה ניכרת ע״ג קרקע. אם נתכסה הלבנה בעבים אם העב דק וקלוש שנראית הלבנה ממנו ונהנה בה מברך ואם הענן עב אינו מברך ואם התחיל לברך ואח״כ נתכסה בעבים גומר הברכה אם לא שהוא משער שתתכסה הלבנה באמצע ברכתו שאז לא יתחיל ברכתו ועיין בה״ל וה״ה אם יש מסך מבדיל בינו לבין הלבנה הדין ג״כ כמו לענין עבים דאם המסך הוא דק וקלוש שעובר ממנו אור הלבנה עד שהוא נהנה ממנה ויכול להכיר מן הדברים שהם ניכרים לאור הלבנה יכול לברך עליו ואם המסך הוא גס ואין נהנה מאור הלבנה אין לברך דהוי ברכה לבטלה ועיין מה שכתבנו בסוף הסימן׃

ד (ד) אין מברכין וכו׳ - למצוה מן המובחר הוא וכדמסיים בהג״ה וכתב בס׳ מגיד מישרים סימן זה יהיה בידך בחודש שתברכו ברכת הלבנה במו״ש תמצאו הצלחה וכשתתכסה ותתעלם ולא יוכלו לברך אותו החודש לא יהיה מוצלח ח״ו׃

ה (ה) אלא במו״ש - וה״ה במוצאי יו״ט׃

ו (ו) אבל אם הוא אח״כ - ר״ל שליל מו״ש הוא ליל י״א אין להמתין דשמא תתכסה בעבים אז וגם בארבע לילות שאח״כ ולפי מש״כ בס״ג בהג״ה צריך לחשוב אם ישארו עוד חמשה לילות עד חצי כ״ט יום י״ב שעות תשצ״ג חלקים ממולד׃

ז (ז) בגדים נאים - ועכשיו אין נוהגין לדקדק בזה׃

ח (ח) קודם ט״ב - דשרויין באבילות׃

ט (ט) קודם יוה״כ - דג״כ מאויימין מכח הדין ואין שרויין בשמחה ועיין בבה״ל׃

י (י) אבל לא במוצאי וכו׳ - דאין שרויין בשמחה ויברכו בימים שאחריה ומבואר בד״מ דאם ט״ב חל ביום ה׳ יש לו להמתין עד מו״ש שהוא י״ב לחודש׃

יא (יא) או שאר תענית - כגון אם לא קידש בחודש טבת עד התענית אין לו לקדש אחר התענית אלא ימתין עד הלילה שלאחריה שהוא י״ב לחודש ומ״מ אם אירע זה בחודש אדר שלא קידשו עד תענית אסתר כתב הט״ז דיש לקדש אחר התענית כיון שהשעה עוברת. והנה כ״ז לדעת רמ״א אבל דעת האחרונים בכל זה דמקדשין אפילו במוצאי ט״ב וכ״ש בשאר תענית אלא דכתבו דצריך לטעום קודם ובמוצאי יוה״כ מתוך ששמחין שיצאו בדימוס מקדשין אף קודם שיטעמו ומיהו במוצאי ט״ב צריך ליזהר שלא לקדש בלי מנעלים. ולענין אבל אימת מקדש דעת המ״א דאם ישלים אבילותו קודם עשירי בחודש ימתין ויקדש בליל י׳ אבל אם כלה אבילותו ביו״ד בחודש לא ימתין על ליל י״א ומוטב שיקדש הלבנה בתוך ימי אבילותו ודעת בעל

שערי אפרים דאם יש שהות לקדש אחר כלות ימי אבילותו ימתין אך אם כשימתין יעבור הזמן יכול לקדש בתוך ימי אבילותו ויכול לצאת לחוץ לקדש ועיין בה״ל:

יב (יב) שחל בו יו״ט - ומכ״ש שאין מקדשין אותה בליל שבת והרבה טעמים נאמרו בזה ע״פ הקבלה ומ״מ אם לא קידשו עד שבת ויו״ט ויעבור הזמן בודאי מותר לקדש גם בשבת ויו״ט ואפילו ביחידי וכן הוא מסקנת הפוסקים:

יג (יג) ותולה וכו׳ ואומר וכו׳ - כתב בשיורי כנה״ג דמשמע לכאורה דעד גמר כל הסדר תולה עיניו בה וכן נהוג עלמא אבל שמע משם ספר חרדים שהחמיר בזה מאד מלהסתכל בלבנה ולא התיר להסתכל בה אלא עד שסיים הברכה והמ״א בשם של״ה החמיר עוד יותר דאפילו בשעת הברכה אין לו להסתכל בה אלא רואה אותה פעם אחת כשירצה לברך ואח״כ לא יסתכל בה:

יד (יד) ורוקד וכו׳ - וכתבו האחרונים דיזהר מאוד שלא יכרע ברכיו לרקוד דלא יהא נראה ככורע ללבנה אלא יסמוך על אצבעות רגליו וירקוד:

טו (טו) ולמפרע כאבן - וכתב מ״א בשם מטה משה שי״א כל הפסוק עד קנית ואח״כ למפרע:

טז (טז) ויאמר לחבירו וכו׳ - כלומר מפני שאמר בתחלה תפול וכו׳ אומר לחבירו שלום עליך [מ״א] ועיין מ״א שהזכיר עוד על כמה פסוקים שיש קבלה לאומרם ולא העתקנום דכבר כתובים הם בסדר קידוש הלבנה ונהגו הכל לאמרם:

יז (יז) מיום המולד - ל״ד מיום אלא משעת המולד מנינן דמשעה זו מנינן ט״ו יום מעל״ע וא״כ כשהיה המולד באמצע יום הראשון מותר לקדש בליל יום שני דעדיין ליכא ט״ו מעל״ע:

יח (יח) ולא ט״ז בכלל - דכיון שעבר ט״ו יום הולכת הלוך וחסור ואין כאן חידוש:

יט (יט) אלא עד חצי וכו׳ - דקי״ל דאין חדשה של לבנה פחות מן כ״ט יום וי״ב שעות ותשצ״ג חלקי שעה [דשעה מתחלק על תתר״ף חלקים] וא״כ אם חל המולד במ״ש ב׳ או ג׳ שעות בלילה אסור לקדשה בעוד שני שבועות בתחלת ליל שני להרמ״א אע״פ שלא נמלאו עדיין ט״ו יום שלמים:

כ (כ) עד שיעברו ז׳ - ורוב האחרונים פליגי ע״ז ולדידהו עכ״פ לאחר ג׳ ימים מעל״ע מעת המולד שנהנין כבר מאורה יש לברך עליה ואין להחמיץ המצוה אכן אם הג׳ לחודש הוא באחד מימי השבוע נכון להמתין עד מו״ש הבאה וכפי המבואר בס״ב בהג״ה וכמה אחרונים והגר״א מכללם מקילין אף באופן זה וסברי דאין כדאי להשהות המצוה בכל גווני וע״כ הנוהג כן בודאי יש לו על מי לסמוך ובפרט בימי החורף וגשם בודאי הזריז לקדש הרי זה משובח:

כא (כא) תחת הגג - אלא תחת כיפת השמים והטעם דקידוש הלבנה הוא כקבלת פני השכינה ואין זה דרך כבוד שיהא עומד תחת הגג לפיכך יוצאין מתחת הגג לרחוב כדרך שיוצאין לקראת מלכים ומ״מ כ״ז הוא רק לכתחלה אבל מי שחושש באיזה מיחוש שלא יוכל לצאת לחוץ אי נמי שהמקום אינו נקי או ששרוי בין העכו״ם יקדש בביתו דרך חלון או פתח הפתוח נגד הלבנה:

סימן תכז

א (א) שהוא יום ל׳ וכו׳ - ר״ל שכך כותבין ודעת הב״ח שכותבין להיפך ביום ל׳ לחודש פלוני שהוא יום ר״ח פלוני וכן משמע מפמ״ג:

ב (ב) לחדש מיום השני - ר״ל שממנו מתחילין למנות ימי החודש הבא כי הוא עיקר הקביעות והיום שלשים הוא רק השלמה לחודש שעבר:

ג (ג) אדר סתם - וה״ה כשמברכין החודש בבהכ״נ ומסקנת האחרונים דהנכון לפרש בשניהם באדר ראשון יכתוב אדר ראשון ובשני אדר השני:

סימן תכח

א (א) שאין קובעים בהם וכו׳ - עיין הטעם במ״ב:

ב (ב) וביום שיהיה חנוכה וכו׳ - הנה באמת זה אינו דהא חנוכה אפשר להיות ביום ה״ז ועצרת א״א להיות וכנ״ל אכן באמת שט״ס הוא וצ״ל וביום שיהיה עצרת יהיה חנוכה דהיינו החנוכה שאחריו אכן דזהו דוקא כשהשנה הוא כסדרה דהיינו חשון וכסלו אחד מלא ואחד חסר או שניהם חסרים אבל כששניהם מלאים יבוא יום א׳ של חנוכה ביום שאחר עצרת כגון אם יום א׳ של עצרת חל ביום ראשון יבוא חנוכה ביום ב׳:

ג (ג) שהוקבעו בהם וכו׳ - כל אלו הימים שהוא חושב אם הר״ח הוא של שני ימים מפני שהחודש שעבר היה מלא קאי הסימן על יום שני של ר״ח שממנו מתחיל למנות מנין ימי החודש:

ד (ד) מרחשון גדו״א - ט״ס הוא וצ״ל בדה״ז ויש שרוצים ליישבו דקאי על יום א׳ דחודש מרחשון שחל באלו הימים ודוחק גדול הוא דמאי שנא דבזה החודש נתן הסימן על יום א׳ שלו מה שלא עשה כן בשאר החדשים [פר״ח]:

ה (ה) שהוא שמחת תורה - היינו לבני חו״ל שעושין שמיני עצרת שני ימים וחל ש״ת ביום כ״ג לחודש תשרי:

ו (ו) מבה״ח מעוברת - הוא סימן שהה״א מורה שיום ר״ה היה חל ביום ה׳ והחי״ת מורה שאותה השנה היתה חסרה [ר״ל שחשוון וכסלו היו שניהם חסרים] ורמ״א מוסיף וה״ש מעוברת וזה ג״כ סימנא שהה״א מורה על יום ר״ה שחל ביום ה״א והשי״ן מורה שאותה השנה היתה שלמה [דהיינו שחשוון וכסלו היו מלאים] ור״ל כשחל ר״ה ביום ה׳ והשנה היתה מעוברת בין שאלו החדשים שלמים או חסרים קורין פרשת נח בר״ח חשוון וממילא ניתוסף שבת אחת לקריאה וע״כ קורין פרשת אחרי קודם הפסח:

ז (ז) ביום ב״ג - ר״ל שחל יום א׳ של ר״ה ביום ב׳ או ביום ג׳:

ח (ח) ב״ג המלך - פי׳ המלך היינו ר״ה שאומרים המלך המשפט כשחל ביום ב׳ או ג׳ פת וילך מלשון פתות אותה פתים שמחלקים נצבים וילך לשתים:

ט (ט) כשראש השנה ביום ה״ו - כשר״ה ביום ה״ז כצ״ל. וכן איתא בטור ובספרי ש״ע ישנים ור״ל שחל יום א׳ של ר״ה ביום ה׳ או ביום ז׳ דביום וי״ו א״א לחול כנ״ל:

י (י) פקדו ופסחו - פקדו לשון צוו כלומר צו קורין סמוך לפסח. סגרו לשון מצורע מוסגר. מנו ועצרו פי׳ במדבר שהוא מנין בני ישראל קודם עצרת. צומו היינו ט״ב וצלו היינו ואתחנן. קומו ותקעו היינו נצבים קודם תקיעת ר״ה. כשחל יום א׳ של פסח בשבת דאז בני א״י שעושין פסח רק שבעה ימים קורין בשבת שאחריו פ׳ שמיני וא״כ ממילא יותר להם בשנה שבת אחת בלי סדרה וע״כ יש מפרידין אפילו בשנה פשוטה תזריע ומצורע ויש מפרידין בהר ובחוקותי ואם היא מעוברת מפרידין גם מטות ומסעי [מהרי״ט ומ״א]:

יא (יא) מחלקין פרשיותיה כדרך וכו׳ - והטעם מפני שהם דברי תוכחה שיחזרו העם בתשובה [רמב״ם] ואפילו יש חיובים לא יחלקו הפרשה יותר [מ״א]:

יב (יב) פ״א לששת ימי השבוע - והיו מחלקין אותה לששת חלקים לששת ימי המעשה:

יג (יג) לו חכמו כי אשא - ויש פוסקים שסוברין דתיבת ל״ך מרמז על לולי כעס וגו׳ כי ידין וגו׳ וכן נוהגים במדינתנו [אחרונים]:

יד (יד) מסוף השירה וכו׳ - ובמקום שמוסיפין בשבת רשאין להוסיף אחר הזי״ו ל״ך מויבא ולהלן:

טו (טו) אין מפסיקין בהם - וסמכוה זה אקרא דמשלי דכתיב מוסר ד׳ בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו ואם היה זה הקורא מפסיק בהן והיו צריכין לקרות אחר היה נראה כאלו קץ זה בתוכחת הש״י:

טז (טז) ומתחילין וכו׳ - דאחז״ל שאמר הקב״ה אינו בדין שיהיו בני מברכוני על הצרות שלהם אלא יקרא אחד הכל ויתחיל בדבר אחד ויסיים בדבר אחד ויוכל לברך תחלה וסוף עכ״ל ומשום זה לבד היה די שיתחיל בפסוק אחד מלפני התוכחה ופסוק אחד אחר התוכחה אלא מפני דקי״ל דאין מתחילין בפרשה פחות מג״פ וכן אין מסיימין סמוך לפרשה פחות מג״פ לכך צריך להתחיל ג״פ מקודם התוכחה וכן ג״פ אחר התוכחה (וזהו בפרשת בחוקותי שיש שם ג״פ קודם כלות הפרשה ובפרשת תבא די בפסוק אחד אלה דברי הברית שמסתיים בזה הפרשה):

יז (יז) בפסוקים שלפניהם - ובמקום שנוהגים שהרב אב״ד יהיה שלישי אפילו בפרשת בחוקותי וא״כ שוב לא ישאר להתחיל ג״פ מקודם קריאת התוכחה יש להתחיל עוד הפעם לקרות ג״פ למפרע אך נכון הדבר שהרב ימחול על כבודו ויעלה לרביעי באותו שבת. מהרי״ל הקפיד על מי שעלה לתוכחה דדוקא השמש ששוכרין אותו לזה אין קפידא. ומ״מ אם קראוהו בודאי צריך לעלות (דמי שקראוהו לעלות לס״ת ואינו עולה גורם שיתקצרו ימיו) ולא יארע לו שום דבר רע דכיון שעולה משום כבוד התורה שומר מצוה לא ידע דבר רע. ובהרבה מקומות נוהגין שהש״ץ הקורא בעצמו עולה ונכון הוא ואפילו אם הוא כהן יכול לקרות מתחלת פרשת בחוקותי עד אחר התוכחה ומנין הקרואים ישלים משם והלאה ובפרשת תבא יצמצם שישתלם מנין הקרואים עד שם והוא יהיה אחרון ועיין בבה״ל:

יח (יח) יכולין להפסיק בהם - שהם אינן חמורות כ״כ שנאמרו רק בלשון יחיד ומשה מפי עצמו אמרו שהרי במשנה תורה כתיב ידבק ה׳ בך ישלח ה׳ בך [שאף שהכל היה ע״י צווי השי״ת כמו שנאמר בסוף הפרשה אלה דברי הברית אשר צוה ה׳ את משה לכרות את בני ישראל וגו׳ עכ״ז בשעה שאמרן היה מפי עצמו] משא״כ בתו״כ הדברות נאמרו מפי הגבורה כי שכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה שהרי אמרו בלשון משלחו ונתתי והפקדתי והשלכתי מי שהיכולת בידו לעשות כך:

יט (יט) מי שירצה - דשמא לא ירצה לעלות אותו שיקראוהו ויבוא לקוץ בתוכחות ועיין בבה״ל:

כ (כ) שמונה וכו׳ - דהיינו מוימת שם משה:

כא (כא) אין מפסיקין בהם - לחלקן לשני קרואים והטעם דיש בהן שינוי משאר ס״ת דיהושע כתבן ואפילו למ״ד דמשה כתבן בדמע הואיל שיש שינוי בהן שנכתבו בדמע נשתנו שלא לחלקן כשאר ס״ת. כתב בספר צרור המור מ״ב מסעות שבפרשת אלה מסעי אין להפסיק בהם שהם כנגד שם מ״ב [מ״א]:

כב (כב) שמעו - ואם טעה והפטיר בשבת ראשון בפרשה דיומא יפטיר בשבת הבאה דברי ירמיהו וגם שמעו מפני שהם סמוכות זו לזו [מ״א בשם צ״צ]. מה שכתוב בחומשים הפטרת וישלח ויברח יעקב הוא טעות אלא בויצא מפטירין מן ויברח עד סוף הושע ואח״כ פסוקים מיואל ואכלתם אכול וכו׳ וידעתם וכו׳ והוא מטעם שצריך לסיים בדבר טוב ובהושע נסתיים ופושעים יכשלו בם ובוישלח מפטירין מן ועמי תלואים וגם מקצת ויברח יעקב עד ומושיע אין בלתי וע״פ הגר״א נוהגין להפטיר בפרשת וישלח חזון עובדיה [ח״א]:

כג (כג) מפטירין לעולם שובה - ולפי שבהושע הוא סיום ההפטרה זו ופושעים יכשלו בם ואין מסיימין בזה לכך מוסיפין בו פסוקים. יש שכתבו שמוסיפין פסוקי מיכה מי אל כמוך וגו׳ ויש שכתבו שמוסיפין פסוקי יואל תקעו שופר וגו׳ ובא״ר כתב שבפראג נהגו להוסיף פסוקי מיכה וגם פסוקי יואל ובדגול מרבבה הכריע דאין צריך להוסיף משתיהם אלא דכשקורין וילך בשבת שובה יש לסיים בפסוקי מיכה [דהוא מעין הפרשה וילך דכתיב וחרה אפי וכו׳ ובפסוקי מיכה כתיב לא החזיק לעד אפו] וכשקורין האזינו בשבת שובה יש לסיים בפסוקי יואל [דהוא ג״כ מעין הפרשה דכתיב בה יערוף כמטר לקחי וגו׳ כשעירים וגו׳ וכרביבים עלי עשב ובפסוקי יואל כתיב ויורד לכם גשם מורה וגו׳] ועיין בשע״ת שמסיים בזה שהכל כפי המנהג:

כד (כד) מפטירין בו דרשו - משום דכתיב דרשו ד׳ בהמצאו ואמרו חז״ל זהו בעשרה ימים שבין ר״ה ליוה״כ:

כה (כה) מפטירין שובה - דיפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גז״ד:

כו (כו) שהיא הפטרת אחרי מות - מפני שההפטרה של פרשה שניה מזכרת מתועבת ירושלים משא״כ כשהן נפרדות שכבר קראו הלוא כבני כושיים בפרשת אחרי בהכרח להפטיר בפרשת קדושים התשפוט. והנה הלבוש חולק על רמ״א ודעתו דגם כשהיא כפולה קוראין הפטרה אחרונה דהיינו של פרשת קדושים אבל הב״ח וש״א כתבו שנתפשט המנהג בכל הקהלות כהרמ״א בזה וה״ה אם שבת פ׳ אחרי היה ער״ח ומפטירין מחר חודש דמפטירין בשבת פרשת קדושים הלוא כבני כושיים [חי׳ רע״א]:

סימן תכט

א (א) שואלין בהלכות פסח וכו׳ - שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהירן על כל הלכות פסח שני וה״ה בשאר יו״ט נמי דורשין קודם לכן ל׳ יום בהלכותיהן ועיין בביאור הגר״א שדעתו דבעצרת סגי מיום א׳ בסיון וי״א דהחיוב שלשים יום הוא רק בפסח משום דיש בהן הלכות רבות כגון טחינת חטים ואפיית המצות והגעלת כלים וביעור חמץ שאלו אם אין עושין אותן כהלכותיהן קודם פסח לית להו תקנה בפסח משא״כ בשאר יו״ט די באיזה ימים קודם ועכ״פ ביו״ט גופא לכו״ע צריך לשאול ולדרוש בכל יו״ט בהלכותיה וכדאיתא בסוף מגילה [דף לב] משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג:

ב (ב) שלשים יום - ומתחילין מיום הפורים עצמו. ועכשיו נוהגין לדרוש בשבת הגדול [כשאין ע״פ חל בו דאז צריך להקדים בשבת הקודם] ובשבת שובה [והעיקר להורות לעם דרכי ה׳ ללמד המעשה אשר יעשון דהיינו דיני הגעלה וביעור חמץ ואפיית המצה ושאר הלכות פסח וכן בשבת שובה לדרוש לפניהם הלכות יוה״כ וחג הסוכות לבד מה שדורש מענין התשובה אבל אם יהיה הדרשה רק בפלפול או דרוש בעלמא אין יוצאין בזה ידי חובתן] ומ״מ מצוה לכל אחד לעסוק בהלכות פסח ל׳ יום קודם וכן בחג עצמו [אחרונים]:

ג (ג) ומנהג וכו׳ - הוא מנהג קדום מזמן הגמרא והובא דבר זה בירושלמי פ״ק דב״ב ויכולין בני העיר לכפות זה לזה לענין זה:

ד (ד) חטים לחלקן - ובמדינותינו המנהג לחלק להן קמח שעי״ז מקרבא הנייתה טפי ושיעור הנתינה הוא כפי צרכו לכל ימי הפסח ופשוט דאם הוא עני גדול ואין לו במה לאפות המצה צריך ליתן לו גם דמי האפיה דהוא בכלל די מחסורו אשר יחסר לו:

ה (ה) י״ב חודש - ואם אנו רואין שנכנס בעיר ע״ד להשתקע שם לאלתר חייב ועיין בשע״ת. ודין זה די״ב חודש שייך גם לעני שאז חייבים ליתן לו כשאר עניי העיר ואם דעתו להשתקע לאלתר חייבים ליתן לו וכתבו האחרונים בשם הסמ״ג דהאידנא נוהגים בכל הצדקות בין לענין בעה״ב בין לענין העניים בשלשים יום. ואפילו העני שאין דר פה ל׳ יום אף שאין מחויבים ליתן לו קמח לכל ימי הפסח בבת אחת מ״מ חייבים ליתן לו מצה בפסח כדרך שחייבים ליתן לו פת כל ימות השנה מזון ב׳ סעודות לכל יום ויום מימות החול שהוא שוהה בעיר ובשבת מזון ג׳ סעודות כמ״ש ביו״ד סימן רנ״ו ע״ש:

ו (ו) ליתן לזה - ואפילו ת״ח הפטור ממס [אחרונים] ועיין בפמ״ג ושיעור הנתינה צריך להעריך על כל אחד לפי ממונו ואלה המשתמטים עצמם מליתן קמח עניים יש עון בידם. והנה ידוע שעיני העניים נשואות לזה וכשהם ישארו בדוחק וברעבון והוא יעלים עין בזה ידוע מה שאמר הגמרא סנהדרין ל״ה כל תענית וכו׳ ע״ש בפירש״י והוא ג״כ כעין זה:

ז (ז) בכל חדש ניסן - מפני שי״ב נשיאים הקריבו בי״ב ימים וכל ימי הקרבן היה יו״ט שלו וע״פ וימי הפסח גופא ואסרו חג א״כ יצא רוב החודש בקדושה לפיכך עושין כולו קודש:

ח (ח) צדקתך - גם אין אומרים בחודש ניסן הַיְהִי רצון שאחר קריאת התורה ואין מזכירין בו נשמות וגם צדוק הדין והקדיש שאחריו אין אומרים. והכלל דצדוק הדין וצ״צ ורחום וחנון שוין וכן בע״ש ועיו״ט אחר חצות אין אומרים אבל בער״ח וערב חנוכה אחר חצות אומרים צדוק הדין. וטוב לקרות בניסן בכל יום הנשיא שלו וביום י״ג פרשת בהעלתך עד כן עשה את המנורה [אחרונים]:

ט (ט) להזכיר בצבור - פי׳ דאין מזכירין התענית בצבור אבל מ״מ היחיד שנהג להתענות בה״ב מותר להתענות בו לדעת המחבר ומנהגנו כהרמ״א שאין להתענות כלל [אחרונים]:

י (י) אפילו יום וכו׳ - היינו בכל החודש ניסן וכן ער״ח אייר ג״כ אין מתענין אפילו הנוהגים להתענות בכל ער״ח אבל החתן והכלה ביום חופתם נוהגים להתענות אפילו בר״ח ניסן מטעם שיתבאר בסימן תקע״ג [אחרונים]:

יא (יא) אבל תענית חלום מתענין - ואין צריך למיתב תענית לתעניתו בחודש אייר כדי שיכופר לו על מה שהתענה בחודש ניסן על חלומו כמו שצריך לעשות מי שמתענה ת״ח בשבת ויו״ט ור״ח וחוש״מ שהוא צריך לישב בתענית על תעניתו כמו שנתבאר בסי׳ תי״ח. ואם התענה בשבת שבתוך ניסן ת״ח מותר להתענות ליום מחר ביום א׳ על מה שהתענה בשבת כיון שאיסור תענית זה אינו אלא מנהג. ואפילו אם חל ר״ח ניסן באחד בשבת ובשבת שלפניו התענה ת״ח מותר לו לישב בתענית בר״ח ניסן על מה שהתענה בשבת [אחרונים]:

יב (יב) מזמור לתודה - שלחמי תודה היו חמץ ואפילו בער״פ אסור להקריבה שיבוא לידי נותר:

יג (יג) בערב פסח - ומשכימין לבהכ״נ בע״פ כדי שיגמור סעודתו קודם ד׳ שעות [מהרי״ל]:

יד (יד) אסרו חג - המנהג שלא להתענות בכל אסרו חג. ולהטיל איסור בבהכ״נ לצורך גדול מותר בניסן אף שאסור בתשרי [אחרונים]:

סימן תל

א (א) מפני הנס - שבשנה שיצאו ממצרים היה עשרה בניסן ביום שבת ולקחו כ״א מישראל שה לפסחו וקשרו בכרעי המטה כמש״כ בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו׳ והמצרים ראו זה ושאלום למה זה לכם והשיבו לשוחטו לשם פסח במצות ה׳ עלינו והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהם ולא היו רשאין לומר להם דבר. ומפני שאז היה עשירי בחודש בשבת ע״כ קבעו לקרות שבת שלפני הפסח לעולם שבת הגדול:

ב (ב) במנחה ההגדה - לפי שהיתה בו התחלת הגאולה והניסים ואפילו אם חל שבת הגדול בע״פ ואז דורשין בשבת הקודם [אחרונים]:

סימן תלא

א (א) בתחילת ליל וכו׳ - פי׳ תיכף אחר יציאת הכוכבים שיש עדיין קצת מאור היום ראוי להתחיל לבדוק כדי שלא יתרשל או שלא ישכח:

ב (ב) בודקין וכו׳ - וגם צריך לבטל אז את החמץ וכדלקמן בסימן תל״ד ס״ב ומן התורה באחד מהן סגי דכשמבטלו בלבו ומפקירו שוב אינו שלו ואינו עובר עליו וכ״ש כשבודקו ומחפש אחריו ומבערו מן העולם אלא שחז״ל החמירו דלא סגי באחד מהן אלא בשניהם דוקא לפי שחששו אחר שהבטול תלוי במחשבתן של בני אדם ובדעותיהן אולי ירע בעיני האדם שיש לו חמץ בעד כמה אלפים להפקיר ואף שבפיו יאמר שיהיה בטל והפקר וחשיב כעפרא מ״מ לבו לא כן יחשוב ולא יבטלנו בלב שלם והרי הוא עובר בבל יראה שהרי לא הוציא מביתו ועוד שמא מתוך שרגילין בו כל השנה אם יהיה בביתו ורשותו גזרינן שישכח ויבוא לאכול ולכן תקנו חז״ל שאע״פ שמבטל לא סגי אלא צריך לבדוק לבערו מן העולם ומ״מ צריך לבטל ג״כ שמא לא יבדוק יפה וימצא חמץ בפסח ויעבור עליו:

ג (ג) לאור הנר - מפני שצריך לבדוק בחורין ובסדקין ואור היום לא יועיל לזה וכיון שצריך שתהיה לאור הנר קבעוה בלילה מפני שאז אורו מבהיק יותר מביום ואפילו במקום האפל וגם היא שעה שבני אדם מצויים בבתיהם:

ד (ד) שדרך להכניס וכו׳ - לאו דוקא אף שאין דרך להכניס שם חמץ רק במקום שמשתמשים שם לפרקים בחמץ חיישינן שמא הכניס שם חמץ ולאו אדעתיה וכמבואר לקמן סי׳ תל״ג:

ה (ה) שלא יתחיל בשום מלאכה וכו׳ - ואפילו חצי שעה שקודם הזמן אסור דלמא אתי לאמשוכי וה״ה דאסור לכנוס למרחץ ובכל הדברים הנזכרים לעיל בסימן רל״ב. ומי ששכח לבדוק בלילה אסור ביום בכל הדברים עד שיבדוק [אחרונים]:

ו (ו) ולא יאכל - וטעימה בעלמא שרי והיינו פת כביצה ולא יותר או פירות אפילו הרבה וכמו שכתבנו בסוף סימן רל״ב עיי״ש במ״ב ועיין בבה״ל דפירות הרבה אינו מותר רק בהחצי שעה שקודם הבדיקה אבל משהגיע זמן הבדיקה גם ע״י פירות אין נכון לשהות הרבה:

ז (ז) לא ילמוד - גם בזה יש אוסרין אף בחצי שעה שמקודם דלמא אתי לאמשוכי הרבה אם לא שביקש לאחד שיזכירנו כשיבוא הזמן ויש מתירין לענין לימוד מקודם ורק בהגיע הזמן של צה״כ אסור. ואף להאוסרין אינו אסור אלא בלומד בביתו אבל הלומדין שיעור הלכה בביהמ״ד אחר התפלה מותר דהלא יהא מוכרח בודאי לבא לביתו ומ״מ אף זה אינו מותר אלא הלומד בלא פלפול אבל בפלפול חיישינן בכל גווני דלמא אתי לאמשוכי:

ח (ח) עד שיבדוק - ולענין תפלת מעריב אותן המתפללים מעריב בזמנו בצבור יתפללו מקודם דטורח לקבצן אח״כ וגם אין לחוש כ״כ שישכח לבדוק שהרי תפלה היא דבר קבוע ואין שייך בו שמא ימשוך והמתפלל בביתו יתן לאחר לבדוק והוא יתפלל דעי״ז יקיים שניהם בזמנם ואי ליכא אחר יתפלל תחלה אכן אם הוא רגיל להתפלל לעולם ביחידי יבדוק תחלה דכיון דרגיל בכך לא חיישינן כ״כ שמא ישכח והח״י כתב דלעולם יתפלל תחלה דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם:

ט (ט) ואם התחיל ללמוד - וה״ה שאר מלאכות:

י (י) מבעוד יום - בזמן ההיתר ולכן אין צריך להפסיק דאפילו בק״ש שהיא דאורייתא קיי״ל בסימן רל״ב דאם התחיל בהיתר אינו מפסיק עי״ש ואם התחיל בזמן האיסור לכו״ע פוסק דבדיקת חמץ הוי דאורייתא כ״ז שלא ביטל ובדאורייתא פוסק כמ״ש בסימן רל״ה:

יא (יא) שצריך להפסיק - אף דהתחיל בהיתר. וטעמם דעיקר מצוה לכתחלה קבעו חכמים בתחלת הלילה וע״כ צריך להפסיק כדי שיתקיים המצוה כתקונה:

יב (יב) וכן נ״ל עיקר - וה״ה לשאר מלאכות. ומ״מ נראה דאין צריך להפסיק אלא כשיגיע הזמן של צאת הכוכבים:

סימן תלב

א (א) קודם שיתחיל לבדוק - כדי שתהא הברכה עובר לעשייתן:

ב (ב) יברך - י״א שטוב שיטול ידיו קודם והוא רק משום נקיות:

ג (ג) על ביעור חמץ - דאע״ג דאינו מבער עד למחר מ״מ כיון דבדיקה זו לצורך ביעור הוי מעין הביעור ואין מברכין על בדיקת חמץ דאין זה סוף מצותו וגם אין מברכין על ביטול חמץ כיון דעיקר הביטול תלוי בלב ואין מברכין על דברים שבלב. אם בירך לבער יצא [אחרונים]:

ד (ד) כ״ז שלא סיים בדיקתו - דכל זמן שלא סיים מקרי עדיין עובר לעשייתו. ואם כבר סיים הבדיקה לא יברך עכשיו אלא יברך למחר בשעת שריפה דהא מברכין על ביעור חמץ ואע״פ שבטלו אתמול בשעת בדיקה מ״מ חייב לשרפו מתקנת חכמים ועוד דהא אז אמר כל חמירא דלא חזיתיה והחמץ שראה לא ביטל [ט״ז ומ״א וש״א] ויש מאחרונים דס״ל דלא נתקנה הברכה כ״א בעת הבדיקה ולדעתם יברך בשעת שריפה בלא שם ומלכות. ונראה שהרוצה לסמוך ולברך אין מוחין בידו דיש לו על מי לסמוך:

ה (ה) ויזהר שלא ידבר - ובדיעבד אם שח בדברים שאין צורך הבדיקה יחזור ויברך דהפסיק בין הברכה להמצוה:

ו (ו) וטוב וכו׳ - ובזה אין צריך לחזור ולברך כיון שכבר התחיל המצוה ובדברים שהם צורך הבדיקה גם לכתחלה יוכל לדבר שזה אין חשיב הפסק כלל [אחרונים]:

ז (ז) כמה בתים - וההליכה מבית לבית לא הוי הפסק ועיין בח״א שכתב דאם בודק ביתו וחנותו והחנות הוא בחצר אחרת צריך לחזור ולברך אמנם מצאתי בחק יוסף ובמאמר מרדכי שדעתם דכולהו חדא מצוה היא שמחויב לילך ולבדוק כל המקומות שיש בהם חמץ ואין שייך לומר דהליכה הוי הפסק בזה:

ח (ח) יעמיד מב״ב - וה״ה אחר שאינו מב״ב אלא דבר בהוה וכדאיתא בש״ס דיש מקומות ששוכרין לבדוק ועכ״פ יסייע לדבר כי מצוה בו יותר מבשלוחו. והנה מדינא יכול לסמוך בבדיקה אפילו על נשים ועבדים [ולא על שפחה נכרית שלנו] וקטנים ומ״מ לכתחלה נכון שלא לסמוך אלא על אנשים ב״ח שהגיעו לכלל מצות דהיינו מי״ג שנה ואילך לפי שהבדיקה כהלכתה יש בה טורח גדול ויש לחוש שמא יתעצלו ולא יבדקו יפה [אחרונים]:

ט (ט) בשעה שהוא מברך - כדי שיצאו בברכתו ויענו אמן על ברכתו:

י (י) על סמך ברכה וכו׳ - ואם הבעה״ב אינו בודק כלל ומצוה לאחר לבדוק אותו אחר מברך דהוי כשלוחו גם לענין הברכה:

יא (יא) שבירך בעה״ב - ואם לא שמעו ברכתו לכתחלה אין לשלחם לבדוק ומ״מ אם קשה לו לגמור הבדיקה בעצמו יכול לבקש לאחר שיסייענו ואותו אחר א״צ לברך שכל הבדיקה מצוה אחת היא וכבר בירך הבעה״ב עליה:

יב (יב) ונוהגים להניח - היינו חמץ קשה שלא יתפרר וגם במקום משומר מפני התינוקות והעכברים:

יג (יג) ומיהו וכו׳ - חולק ע״ז דאין כאן חשש ברכה לבטלה דכן הוא המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו שמא ימצא ואם לא ימצא אין בכך כלום והט״ז כתב עוד דהברכה קאי על מה שיבער למחר בודאי מה שישייר מאכילתו אלא שמהיום מתחיל ע״י הבדיקה וכנ״ל בסימן תל״א וכן הסכימו אחרונים לדינא ועיין בח״י שכתב דמ״מ אין כדאי לבטל מנהג של ישראל ועיי״ש שנתן טעמים להמנהג וגם האר״י ז״ל כתב מנהג זה ושיניח יו״ד פתיתים אכן יש ליזהר הרבה שלא יאבד אחד מן הפתיתין ועיין בש״ת:

סימן תלג

א (א) לאור הנר - ובליל י״ד שאז בני אדם מצויים בבתיהם ואור הנר יפה אז לבדיקה משא״כ ביום אין האור מנהיר כבלילה ותקנו הבדיקה דוקא ע״י אור הנר שעל ידה יוכל לבדוק גם בחורין וסדקין ואם הקדים ובדק יום י״ג לאור הנר צריך לחזור ולבדוק ליל י״ד כתקנת חכמים ומ״מ נראה דאין לברך אז בלילה על הבדיקה דיש פוסקים דבדיעבד יצא בבדיקה ראשונה אכן אם בדק בליל י״ג לאור הנר שבלילה אור הנר יפה לבדיקה ונזהר היטב שלא להכניס חמץ א״צ לחזור ולבדוק כן הסכימו רוב אחרונים והרוצה להחמיר על עצמו לחזור ולבדוק עכ״פ לא יברך אז:

ב (ב) ואם עבר - אבל לכתחלה אסור לדחות הבדיקה על יום י״ד וכנ״ל:

ג (ג) אלא לאור הנר - שעל ידה יוכל לחפש היטב במחבואות בחורים ובסדקים:

ד (ד) ואכסדרה - הוא מקום שיש לה ג׳ דפנות וקירוי ואורה רב ע״י דופן רביעית שפתוחה לגמרי:

ה (ה) אם בדקה לאור החמה - ג״ז מיירי כשעבר ולא בדק ליל י״ד ובודק ביום י״ד דבאכסדרה שאורה רב א״צ לנר ודי באור החמה ומה שכתב לשון דיעבד משום דלכתחלה גם באכסדרה צריך לבדוק בליל י״ד. ומבואר בש״ס דמי שלא בדק בלילה ובודק ביום יבדוק בצפרא משום דזריזין מקדימין למצות ולא יאכל מקודם שיבדוק [אחרונים]:

ו (ו) דיו - ולענין אם מותר לבדוק ביום י״ג לאורה לכתחלה אסור אלא צריך להמתין על ליל י״ד ובדיעבד נראה דאין צריך לבדוק שנית ועיין במ״א סוף הסימן שכתב שמ״מ יחזור ויבדוק עכ״פ חדר אחד בלילה ע״ש:

ז (ז) כנגד ארובה שבחדר - ארובה מקרי מה שבאמצע הגג וה״ה נגד החלונות שבכתלים ודוקא נגד ארובה ונגד החלון ממש ששם אורן רב משא״כ מן הצדדין אף ששם יש ג״כ אור אין דומה לאכסדרה ואפילו נגד החלון ממש דוקא כשאין בו זכוכית אבל כשיש בו זכוכית דינו כמן הצדדין:

ח (ח) לאור האבוקה - שאין יכול להכניסו לחורין ולסדקין וגם שהוא מתיירא שמא ישרוף הבית ולא יוכל לבדוק יפה ואין בודקים בעצים דמשחא (שקורין קי״ן) שאורו ג״כ גדול כעין אבוקה:

ט (ט) ולא בנר של חלב וכו׳ - שהוא מתיירא שמא יטיף על הכלים ויפסידם:

י (י) ולא של שמן - שהוא מתיירא להכניסו לחורין ולסדקין פן ישפוך השמן. ובדיעבד אם בדק לאור האבוקה אינו חל הבדיקה וצריך לחזור ולבדוק לאור נר יחידי ושל חלב ושל שומן בדיעבד חל הבדיקה ובשל שמן יש דעות בין האחרונים אי חל בדיעבד:

יא (יא) אלא בנר של שעוה - ואם אין לו נר של שעוה יכול לבדוק באותן נרות שבדיעבד יוצא בהן [אחרונים]:

יב (יב) אפילו קלועים - ר״ל וכ״ש אם דבקן ביחד דחשיב אבוקה אלא אפילו קלועים ס״ד דכחד נר דמי קמ״ל [מ״א] ומפמ״ג משמע דכל שאוחזן בידו יחד ואין מפרידן זה מזה חשיב אבוקה ונר שיש לו שתי פתילות כמו שעושין עתה בנר של חלב לפעמים דיש הפרש בין פתילה לפתילה חשיב אבוקה [שם]:

יג (יג) שיש לחוש שמא הכניסו וכו׳ - ר״ל לא מיבעיא מקומות שמשתמשין בהן חמץ פשיטא דצריך בדיקה אלא אפילו מקום שאין רגיל להשתמש בו חמץ כל השנה רק שיש לחוש שמא הכניס שם חמץ באקראי ג״כ צריך בדיקה וכדמפרש לקמיה:

יד (יד) כל חדרי הבית - היינו אפילו חדרים שמחזיקים בהם משכנות שלפעמים נכנס לתוכו באמצע הסעודה להחזיר המשכון לבעליו ויש לחוש שמא שכח שם פתו וה״ה כל כיוצא בו כגון מרתפות שמונחים שם פירות וכבושים וגבינות וכיו״ב שדרך ליכנס שם בתוך הסעודה ליטלם וכן בית העצים ונרות ג״כ דרך השמש ליכנס בתוך הסעודה ליקח נרות להאיר ועצים לצורך התבשילין:

טו (טו) שאין מסתפק וכו׳ - דבמסתפק בהן פעמים אדם נכנס בתוך הסעודה ופתו בידו להביא עוד יין לסעודתו וה״ה אוצרות של שאר משקין במקום שרגילין בשתייתו צריכין בדיקה:

טז (טז) מהם - ואוצרות שמסתפק ממנו ויש לו קבע שנוטל בפעם א׳ מה שצריך לסעודה א״צ בדיקה כיון שאין רגילים ליכנס בו באמצע הסעודה [אחרונים]:

יז (יז) אינם צריכים בדיקה - שמסתמא אין מכניסין בהן חמץ אלא א״כ יודע שהכניס בהם חמץ:

יח (יח) צריכים בדיקה - לפי שדרך להשתמש בהן ויש לחוש שמא נשאר שם מעט חמץ:

יט (יט) פחות משלשה טפחים - שמן הסתם לא נשתמשו בו אבל אם ידוע לו שנשתמש בהן חמץ באותה שנה אפילו פ״א הרי הן צריכין בדיקה. ובבית שהתינוקות מצויין בו בכ״ג צריכין בדיקה שמא הניחו שם התינוקות מעט חמץ:

כ (כ) אינם צריכים בדיקה - ועל גבי התנורים שרגילין להשתמש שם צריך בדיקה ופשוט דגם בכל החורים שסביבותיהן צריך בדיקה:

כא (כא) היציע - בנין נמוך:

כב (כב) והמגדל - שקורין אלמע"ר או שאפ"ע ודרכן היה לעשות גגיהן משופעין אבל כגון שלנו שגגיהן שוה והדרך להשתמש שם צריך בדיקה וכ"ש תוך המגדל אם משתמש בהם חמץ לפעמים או דברים שדרך ליטלם בתוך הסעודה בודאי צריך בדיקה:

כג (כג) אין גגיהם ראוים וכו' - וגגי הבתים שלהם היו שוין ורגיל להשתמש עליהן וצריך בדיקה. ותקרות שלנו שתחת גג המשופע אם דרך להשתמש שם צריך בדיקה שפעמים הולך שם באמצע סעודתו ופתו בידו וכנ"ל בס"ג. ובאשר שטרחא מרובה היא נראה שיש להקל ע"י שימכור לנכרי אותו המקום ג"כ עם החמץ שיש שם:

כד (כד) לול - וה"ה קרקע הבית שהתרנגולים מצויים שם א"צ בדיקה ומ"מ צריך לכבד תחת המטות כי לפעמים נגרר שם ע"י התרנגולים חתיכה גדולה של חמץ שא"א להם לאכלה או לסיבה אחרת. ובמקום שאוכלין כל השנה וליכא שם תרנגולין לכו"ע צריך לבדוק תחת הספסלין והשלחנות שמצוי ליפול שם חמץ ויש אומרים דאף בדאיכא תרנגולין בבית כל שאכלו שם חמץ סמוך לפסח הוי כמו חמץ ודאי דאי אפשר שלא יפול חמץ על הקרקע ואין ספק אכילת תרנגולים מוציא מידי ודאי חמץ וצריך בדיקה כדין:

כה (כה) אמצעה של חצר - לאו דוקא אמצעה דהוא הדין לצדדי החצר ואתי לאפוקי רק חורין שבצדדי החצר דצריך בדיקה:

כו (כו) אבל ודאי וכו' - דבודאי חמץ לא סמכינן ע"ז וצריך בדיקה דאין ספק מוציא מידי ודאי וכ"ש במקום שמעמידין אווזים בלול שלהן ומניחין לפניהם בחוץ כלי עם שבולת שועל ושעורין שע"י אכילתם נופלים הגרעינים בחוץ וא"א להם לאכול משם דבודאי צריך בדיקה דהרי זה חמץ גמור ששורין הגרעינים במים [ח"א]:

כז (כז) לא - עיין במ"א שדעתו דמה שהכניסו שם חמץ זמן רב קודם פסח וסמוך לפסח נשמר שלא יפול שם חמץ א"צ לבדוק ואפשר דכל שלשים יום מקרי סמוך לפסח אבל דעת המקור חיים דדוקא מה שהיה בליל י"ד אחר שהגיע זמן הבדיקה דאז לא סמכינן שיאכלוהו עופות אבל מה שהיה ודאי קודם לזה לא מקרי ודאי חמץ וא"צ בדיקה:

כח (כח) אבל לקמן וכו' - הנה האחרונים האריכו ליישב הסתירה ולדינא הסכימו כמה אחרונים דלחצר שלו או של שותפין אסור לזרוק חמץ על סמך שיאכלוהו עורבים ועופות וגם בדיעבד אם זרק צריך לבדוק ולבער אבל למקום מופקר לרבים כגון רחוב מותר להשליך שם חמצו ולהפקירו קודם זמן איסורו ואם לא אכלוהו העורבים ונשאר עד אחר זמן איסורו לא איכפת לן כיון שכבר יצא מרשותו דומיא דמוכר לעכו"ם קודם זמן איסורו:

כט (כט) והשאר מבטל בלבו - דשמא נתגלגל שם בחור. ואפילו אם היה שם בודאי חמץ מהני ג"כ הבטול דלא הוי כמטמין בבור כיון דלא עביד בידים וע"ל סימן תל"ו אם מותר ליהנות מחמץ כזה אחר הפסח:

ל (ל) שמא יאמר כשפים וכו' - במה שהוא מחפש בלילה לאור הנר בחורין ומ"מ למחר ביום ארבעה עשר יבדוק לאור היום שבזה לא יבוא עכו"ם לחשדו:

לא (לא) בא לידי סכנה - ואע"ג דשלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דשכיח הזיקא שאני ואף שפטרוהו מטעם זה מבדיקה בלילה מ"מ בטול צריך וכתבו האחרונים דגם בודאי חמץ אינו צריך בדיקה בלילה אלא ביום לאור היום ובטול בודאי בעינן בזה וכנ"ל:

לב (לב) שנשתמש בו חמץ - ר"ל שרגיל להשתמש ואינו ידוע שיש שם עכשיו חמץ:

לג (לג) אפילו אינו גבוה ג"ט כדי חפישת הכלב - ר"ל שהוא עודנו בכדי חפישת הכלב שמריח הריח עד ג' טפחים והיה לנו לחוש שמא הכלב יחפש אחריו תוך הפסח ויגלהו אפ"ה אין צריך וכו':

לד (לד) אין צריך לבדוק - ומ"מ צריך לבטל בלבו דשמא יש שם חמץ ויעבור עליו ואם לא ביטל עד לאחר זמן איסורו דעת העולת שבת דצריך לחפש במרא וחצינא ועיין בבית מאיר שכתב דלדעת רש"י ור"ן הדין עמו אך לדעת התוספות יש להסתפק עי"ש:

לה (לה) סכנת עקרב - ודוקא במקום שמצויים עקרבים. ואפשר דבמקום שמצויים נחשים צריך לבדוק דלא שכיח סכנתא כ"כ [מ"א וש"א] ועיין במש"כ בסימן ק"ד דבמקום שהנחשים ממיתין דינו כמו עקרבים:

לו (לו) אחר שישלים בדיקתו - דבשעת בדיקה אפילו מחפש אחר מחט ג״כ הו״ל שלוחי מצוה ואין ניזוקין וכמו האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני דהוי צדיק גמור אע״פ שמכוין גם להנאתו:

לז (לז) צריך להוציאו משם - ואם לא עשה כן ועבר עליו הפסח אסור אע״פ שביטלו ככל חמץ שעבר עליו הפסח כמ״ש סימן תמ״ח ס״ה:

לח (לח) מבטלו בלבו - והבטול הוא מדרבנן שמא יפקח הגל במועד ויעבור על בל יראה אבל מדאורייתא אינו עובר כלל דדוקא להטמין בידים אסור מדאורייתא אבל הכא כיון שממילא נפל עליו הגל אינו עובר וי״א דמדאורייתא מחויב לבטלו דאל״כ אע״פ שאין דעתו כלל לפקח הגל במועד מ״מ עובר משום לא ימצא כמו במטמין לכתחלה ולדידהו אם לא בטלו עד לאחר זמן איסורו חייב לפקח הגל לבערו כיון שאינו ברשותו לבטלו אכן אם נפל עליו גל גדול שא״א לפקח והוא אבוד ממנו ומכל אדם לכו״ע מותר דלא קרינן ביה שלך:

לט (לט) ודיו - ואם לאחר הפסח נתפקח הגל ונתגלה החמץ הרי הוא מותר אף באכילה שחמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור אלא משום קנס שקנסוהו חכמים משום שעבר על בל יראה ובל ימצא מן התורה או מד״ס כמו שיבואר בסי׳ תמ״ח והכא בענייננו לא עבר עליו כלום ואין ראוי לקונסו:

מ (מ) מרתף שמסדרין בו וכו׳ - ודוקא מרתף שמסתפק ממנו לצורך סעודה שפעמים הולך השמש באמצע סעודה ופתו בידו להביא עוד יין לשלחן ושוכח שם את פתו [אחרונים]:

מא (מא) א״צ לבדוק וכו׳ - עיין בבה״ל:

מב (מב) ולא על כל שטח המרתף וכו׳ - ר״ל שא״צ לבדוק כל העליונות הרואות את התקרה באורך ורוחב של כל המרתף רק שורה אחת האחרונה שהיא נגד הפתח שהיא רואה את התקרה ואת הפתח ביחד ועוד שורת חביות אחת למטה הימנה שהיא רואה רק את הפתח לבד:

מג (מג) צריכים בדיקה - בליל י״ד לאור הנר והשמשים אינם נזהרים לבדוק בלילה אלא מכבדין היטב ביום ולא יפה הם עושים וצריך להזהירם ע״כ שיקיימו מצות חכמים כתיקונה ויכולים לברך על בדיקה זו אבל א״צ לבטל אחר הבדיקה לפי שאינם יכולים לבטל ולהפקיר חמץ שאינו שלהם. ואם עבר ולא בדק הבתי כנסיות וב״מ בליל י״ד יכול לבודקם לכתחלה ביום י״ד לאור היום וא״צ לבדוק לאור הנר לפי שדרך להרבות בהם חלונות ויש בהם אורה גדולה ודינם כדין אכסדרה שנתבאר בס״א [אחרונים] אכן לפי מה שכתבנו לעיל בסק״ז דאם יש זכוכית בחלונות שוב אפילו נגד החלון ממש אין דינו כאכסדרה א״כ ה״נ בעינן שכשבודקם ביום לאור החמה יפתח החלונות:

מד (מד) ומכוין - ר״ל לא מיבעיא בסתם שאין חזקתו מתכבד אלא אפילו אם מכוין לשם בדיקה ג״כ לא מהני:

מה (מה) אעפ״כ צריך לבדוק וכו׳ - שהכיבוד אינו בדיקה גמורה שמא נשתייר חמץ באיזה גומא ואפילו אם בדק לאור הנר בחורין ובסדקין ג״כ צריך לחזור ולבדוק בלילה ככל ישראל שלא לחלק בין בדיקה לבדיקה [כ״ז מתבאר מתוך דברי תה״ד בשם מרדכי] ולפי מה שכתבנו לעיל בס״א בלא״ה אין לסמוך אבדיקת היום אפילו היה לאור הנר שהנר אין מאיר ביום כ״כ כמו בלילה:

מו (מו) צריך לכבד חדריו - דלא מיבדק שפיר בלא כיבוד והמנהג לכבד כל הבית והחדרים ביום י״ג כדי שיוכל לעשות הבדיקה כדין בתחלת ליל י״ד וכמ״ש בסימן תל״א ס״א ובשעת בדיקה המנהג ליטול נוצות ולכבד היטב במקום בחורים והסדקים לגרור משם החמץ עם הנוצה:

מז (מז) שנותנים בהם לפעמים חמץ - ואפילו הוא אומר ברי לי שלא ניתן בהם חמץ דמילתא דלא רמיא עליה הוא ולאו אדעתיה ולכן צריך בדיקה והעולם נוהגין רק לנער הכיסים בשעת הביעור ונכון לבדוק אותם בשעת הבדיקה ומ״מ צריך לחזור ולנערם בשעת הביעור שמא חזר והכניס בהם מחמץ שאכל אחר הבדיקה [אחרונים]:

מח (מח) צריכין בדיקה - בין משלו ובין משל התינוקות שבבית:

סימן תלד

א (א) אחר הבדיקה - וה״ה בשעת הבדיקה יצניע החמץ שרוצה לאכול דיש לחוש דלאחר שהשלים לבדוק זוית אחת וילך לבדוק זוית אחרת יטול עכבר לפנינו ויגררנו לזוית שכבר בדק:

ב (ב) שמשייר - לאכילתו וה״ה החמץ שמוצא בבדיקתו ומניחו כדי לבער למחר והעולם אין מצניעים אלא החמץ שמוצאין בשעת בדיקה אבל שאר החמץ אין נזהרין בהן ומוליכין אנה ואנה ולא שפיר עבדי:

ג (ג) כדי שלא יצטרך בדיקה וכו׳ - ומ״מ א״צ לברך שנית על בדיקה זו. ואם בדק ולא מצאו צריך לבטל פעם אחרת דזה החמץ שגרר העכבר אחר הבדיקה לא היה בכלל הביטול שהרי שייר אותו למאכלו או כדי לבערו למחר ומיהו אנו נוהגין בלא״ה לבטל שנית בשעת השריפה:

ד (ד) אינו צריך לבדוק - ודוקא בהניח במקום גבוה שאין יד התינוקות ממשמשין שם:

ה (ה) יכפה עליו כלי - וליתן החמץ בכלי ולכסותו אסור מפני שדרכן של שרצים לגלות אבל כשכופה עליו כלי רחב אין יכולין לגלות [מ״א וש״א]:

ו (ו) מיד בלילה יבטלנו - הטעם הוא דאע״ג דמדאורייתא בבדיקה לבד סגי דמן התורה סגי באחד מהן או בביעור או בביטול דאפילו אם ישאר שם חמץ בבית אינו עובר עליו כ״ז שלא נודע לו כיון שבדק היטב ועשה כל מה שמוטל עליו מ״מ חכמים חששו שמא ימצא גלוסקא יפה שאינה נבטלת מעצמה כמו פירורין וישהה מעט קודם שישרפנו ויעבור עליו בבל יראה אבל אם יבטלנו שוב אינו עובר בכל גווני בבל יראה דהוי הפקר ולאו דיליה הוא:

ז (ז) דלא חזיתיה ודלא בערתיה - אבל מה שראה וביער אינו מבטל עכשיו שהרי רוצה לאכול עוד מה שמשייר וגם כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו למחר ולכך אינו מבטל הכל עד למחר אחר אכילה ואחר ששרף החמץ:

ח (ח) וליהוי כעפרא דארעא - ונכון שיאמר וליהוי הפקר כעפרא דארעא. ולכו״ע מהני לשון זה של הפקר אף שאמר לשון זה בינו לבין עצמו ולא בפני אנשים [אחרונים]:

ט (ט) בלשון שמבין - שהרי הבטול הוא מתורת הפקר ואם אינו יודע מה מהני הבטול. וע״כ טוב ללמוד לע״ה שאינם מבינים בלה״ק או אשה מבטלת שתאמר בלשון שמבין דהיינו (אללען חמץ אדער זויער טייג וואס עם איז אין מיין רשות זאל זיין הפקר אונד זאל ניט זיין גירעכינט נאר אזוי וויא ערד אין גאס) ואם אמר ע״ה בלה״ק אם יודע לפחות ענין הבטול שיודע שמפקיר חמצו יצא בדיעבד אבל אם אינו מבין כלל וסובר שאומר איזה תחנה לא יצא אפילו בדיעבד:

י (י) בלשון הקודש - לאו דוקא ור״ל בלשון תרגום כמו שאנו אומרים:

יא (יא) וטוב לחזור ולבטלו - לפי שרגילין לקנות פת ביום י״ד למאכל וגם בפת ששייר בלילה למאכלו לא נתכוין לבטלו [ואף אם כוון לבטלו הלא חוזר וזוכה בו] ויש לחוש שמא ישאר ממנו כזית ויעבור עליו לכך חוזר ומבטלו ומ״מ אין לסמוך על בטול היום לבד ושלא לבטל בלילה דחיישינן שישכח לבטל עד שעה ששית דאז לא מהני בטול:

יב (יב) אלא לאחר ששרף החמץ - וא״כ צריך לשרוף קודם שעה ששית ואח״כ יבטלנו ג״כ תיכף קודם שיותחל שעה ששית:

יג (יג) בבטול היום יאמר דחזיתיה וכו׳ - דבטול היום אינו אלא משום הנשאר וכדלעיל בסקי״א:

יד (יד) שלוחו - היינו כשצוה לשליח לבטל חמצו אבל אם צוה לו לבדוק לכו״ע אינו יכול לבטלו [מ״א וש״א]:

טו (טו) יכול לבטל - דאע״ג דבטול הוא מטעם הפקר והאומר לחבירו לך והפקר נכסי אין בכך כלום עד שיפקירם הוא בעצמו הכא לענין חמץ יש להקל שהרי החמץ בשעה שעובר עליו בבל יראה ובל ימצא אינו שלו שהרי אסור בהנאה אלא שהתורה העמידו ברשותו לענין שיעבור עליו לפיכך בגילוי דעת בלבד שהוא מגלה דעתו דלא ניחא ליה דליהוי ליה זכותא כלל בגויה סגי ויש מחמירין בזה ובשעת הדחק יש להקל דרוב הפוסקים הסכימו לדעת המחבר ומ״מ כ״ז דוקא כשעשה שליח ע״ז ובלא שליחות אין יכול לבטל חמצו של חבירו אף היכא דזכות הוא לו כגון שהוא בדרך ושכח לבטל [פמ״ג בפתיחה]:

טז (טז) חמצו של פלוני - דהיינו שלא יאמר דאיכא בביתא הדין דלמא יש לו במקום אחר וכתבו האחרונים שיאמר ביום כל חמירא דאיכא ברשותיה דפלוני דידע ביה ודלא ידע ביה וכו׳ ובלילה אמר דלא ידע ביה. אפוטרופוס של יתומים חייב לבדוק ולבער ולבטל ובמקום שנותנין שכר על הבדיקה נותן שכר ואם עבר ולא ביער ולא ביטל ועבר עליו הפסח אין לחייבו כיון שאינו חייב אלא בפשיעה. ויתום קטן שאין לו אפוטרופוס ועבר עליו הפסח אפשר שאין לאסור החמץ שלו דלמאן נקנסיה [פמ״ג וע״ש עוד מה שכ׳ בזה]:

יז (יז) אם אין האיש בביתו - ולא מינה שליח לבטלו. ולפי מה שכתבנו מקודם דיש מחמירין דלא מהני שליח לבטל נכון שיבטל שם במקום שהוא בעצמו ג״כ אפילו אם עשה שליח לבדיקה ובטול:

יח (יח) ואם אינו עושה כן - לכאורה מנא ידעה האשה שאין הבעל מבטל במקומו אלא הכונה שאין הבעל רגיל לעשות כן וא״כ חיישינן שמא ישכח לכן טוב שתבטל אשתו אף שלא צוה לה לבטל דמסתמא כמו שנתן לה רשות דמי וראוי להזהירה ע״ז ומ״מ אין כדאי לכתחלה לסמוך לגמרי על בטול אשתו כיון שמ״מ אינו שלה ויבטל במקום שהוא:

יט (יט) שתבטל אשתו - ותאמר כל חמירא דאיכא ברשות בעלי דידע ביה וכו׳ ואם אינה מבינה לה״ק תאמר בלשון שמבינה וכנ״ל. ואפילו אם אינה יודעת בעצמה לבדוק ומינתה שליח לבדוק חדריה מחמץ מ״מ הבטול טוב יותר שתעשה בעצמה בלשון שמבינה שאף להבעל בעצמו יש מפקפקים על מינוי השליחות על הבטול וכ״ש לאשתו שהחמץ בעצם אינו שלה. ואלמנה כיון שהחמץ שלה תוכל לבטל בעצמה או לעשות שליח וכנ״ל לגבי איש:

סימן תלה

א (א) ביום י״ד - ואחר הבדיקה יבטל אם עדיין לא הגיע שעה ששית דאח״כ אין בידו לבטלו וכדלעיל בסימן תל״ד רק בדיקה וביעור לבד:

ב (ב) באיזה שעה שיזכור מהיום - ולאחר שנזכר מחויב לבדוק תיכף שמא ישכח עוד הפעם:

ג (ג) יבדוק בתוך הפסח - ואפילו כבר ביטל ואפילו ביו״ט עצמו בודק אע״פ שאינו יכול לשרפו ביו״ט מ״מ יוכל לכפות עליו כלי עד מוצאי יו״ט כדלקמן בסימן תמ״ו ויש חולקין וסוברין דביו״ט לא יבדוק רק בחולו של מועד והפר״ח הכריע דאם לא ביטל חמצו קודם הפסח אפשר שיבדוק אף ביו״ט ואם כבר ביטל בודאי לא יבדוק רק בחוה״מ. מי שלא בדק קודם זמן איסורו ומת אם כוונו היורשים לזכות בהחמץ וחצרם קונה להם פשיטא דעברו בבל יראה וצריכין מדינא לבדוק ולבערו ואם לא עשו כן ועבר הפסח אסור כדין חמץ שעבר עליו הפסח אך אם לא כוונו לזכות א״צ לבער [אם לא שמשתמשין שם באותו חדר דאז בכל גווני צריכין לבער משום דלמא אתי למיכל מיניה] דאין אדם מוריש איסורא לבריה ויש חולקין וסוברין דבכל גווני מחוייבין היורשין לבדוק ולבער:

ד (ד) יבדוק לאחר הפסח - וכל הבדיקות צריך להיות בנר ובחורין ובסדקין ואפילו כשבודק ביום:

ה (ה) לא יברך - כיון שמותר להשהותו ואף באכילה אינו אסור אלא משום קנסא שהשהה החמץ בפסח ואינו בודק אלא להבדיל בין חמץ זה לחמץ המותר לכן לא יברך אבל על הבדיקה שבתוך הפסח צריך לברך אע״פ שביטלו קודם הפסח וכ״ש אם נתחמץ לו חמץ גמור בפסח דבודאי מברך בשעת הביעור שהרי זה לא היה כלל בכלל הביטול אבל דבר שאינו חמץ גמור כגון שנמצא חטה בתבשיל וכיוצא בו אינו מברך ואם כבר בדק וביטל כדינו קודם פסח ומצא חמץ בפסח יש דעות בין האחרונים אם צריך לברך כיון שכבר בדק וביטל כדינו וקיים תקנת חכמים אפשר דברכה ראשונה שבירך אז קאי על כל מה שימצא אף בתוך הפסח וספק ברכות להקל:

סימן תלו

א (א) ואינו מניח בביתו וכו׳ - ר״ל שלא צוה לאחד קודם נסיעתו שיבדוק כשיגיע זמנו דאם מינה לאחד ע״ז שוב א״צ בעצמו לבדוק דשלוחו של אדם כמותו וכבר נתבאר לעיל סימן תל״ב במ״ב דלכתחלה טוב יותר למנות אנשים לבדיקה ואם אין לו יוכל למנות גם אשה לזה:

ב (ב) תוך שלשים יום - ואפילו אין דעתו לחזור כלל עד אחר הפסח ולא יראה החמץ שבביתו משום דמאז והלאה חל עליו חובת הבדיקה:

ג (ג) זקוק לבדוק - בלילה שלפני יציאתו לאור הנר וגם צריך אז לבטל החמץ שלא ראה כמו בליל י״ד ואם שכח לבדוק בלילה יבדוק ביום ואם יש לו בנים קטנים בביתו וצריך הוא להניח להם חמץ לאכול ואין לו מי למנות על הבדיקה יוציאם מביתו לבית אדם אחר ושם יניח עבורם ויסגור את ביתו הבדוק שלא יכניס שם שום אדם עוד חמץ דאל״ה מה מועיל בדיקתו ואם מניח בביתו אשתו ובניו וב״ב הגדולים שיש בהן דעת ויכולין לבדוק א״צ לבדוק כלום קודם יציאתו אלא יצוה לאחד מהם שיבדוק ויבטל החמץ כשיגיע הזמן וכנ״ל בסק״א ועיין בסי׳ תל״ד שנכון הדבר שיבטל גם הוא בעצמו במקום שהוא כשמגיע זמן הביטול:

ד (ד) ולא יברך אז וכו׳ - דכשבודק בליל י״ד תקנו לברך על ביעור חמץ לפי שמה שהוא מוצא בבדיקתו הוא מצניעו כדי לבערו למחר נמצא דהבדיקה הוא התחלת הביעור משא״כ כאן שלא יבערו מן העולם וישתמש בו כשאר הימים אלא שהוא מפנהו מבית זה:

ה (ה) אין צריך לבדוק - דלא חל עליו תקנת חכמים. ואם יש שם חמץ ידוע י״א דחייב לבער קודם שיצא ויש מקילין בדבר:

ו (ו) יבטלנו - במקום שהוא דאף דאין רואה החמץ עובר משום בל יטמין דהא לא בטליה מעיקרא [הגר״א]:

ז (ז) דעתו לחזור קודם הפסח - וכ״ש אם דעתו לחזור בתוך הפסח:

ח (ח) צריך לבדוק - ואפילו יצא מתחלת השנה צריך לבדוק [אחרונים] ואפילו ביטל כבר מ״מ צריך לבדוק שמא יחזור וימצא ויאכלנו:

ט (ט) דחיישינן שמא וכו׳ - ודוקא במפרש לים או יוצא בשיירא לדרך רחוקה אפילו דעתו לחזור זמן רב קודם פסח חיישינן שמא ישתהא אבל יוצא לדרך קרובה אפילו בתוך ל׳ יום לא חיישינן ומ״מ הכל לפי הענין דלפעמים אפילו בדרך קרובה אם מגביל זמן ביאתו בצמצום קרוב לזמן הבדיקה חיישינן שמא ישתהא וצריך לבדוק מקודם ויש מקילין בזה. ולמעשה יש לדון לפי קירוב וריחוק המקום:

י (י) ולא יהיה לו פנאי לבער - ר״ל וביו״ט לא יוכל לבערו מפני שאין מבערין החמץ ביו״ט ונמצא מקיים החמץ בביתו:

יא (יא) אוצר - ואפילו אין שם חמץ ידוע אלא שהוא מקום שנשתמש שם חמץ ועתה רוצה להניח שם תבואה לאיזה זמן או עצים וכה״ג:

יב (יב) זקוק לבדוק - ואפילו אין דעתו לפנותו עד אחר הפסח שלא יראה החמץ בפסח אפ״ה חל עליו חובת הבדיקה מקודם כיון שהוא תוך ל׳. ואם לא בדק קודם צריך לפנות האוצר ולבדוק:

יג (יג) צריך לבדוק - שחששו חכמים שמא יתחיל לפנותו קודם ליל י״ד ולא יגמור לפנותו אלא ישאר ממנו פחות מגובה ג״ט מכוסה על החמץ דשוב לא הוי כמבוער ואחר כך כשיגיע ליל י״ד ישכח על החמץ שתחת האוצר כיון שמכוסה מן העין:

יד (יד) ואם אין וכו׳ קודם הפסח - אלא לאחר הפסח:

טו (טו) אינו צריך לבדוק - דקודם ל׳ יום אין חל עליו חובת הבדיקה ואח״כ כשנעשה האוצר הרי הוא כמבוער כמו חמץ שנפלה עליו מפולת וסגי בביטול כשיגיע פסח וכנ״ל וכתב במ״א וכ״ז בחמץ שאינו ידוע אבל בחמץ ידוע צריך לבערו מתחלה ויש מקילין אפילו בחמץ ידוע וכנ״ל בסק״ה:

טז (טז) שיש חטים מחומצים - היינו שהיו שם חטים מחומצים ואח״כ הניח האוצר עליהם ואפ״ה א״צ לבער כיון שנעשה האוצר קודם שלשים יום ורק שיבטלנו קודם הפסח אבל אם הניח החטים ואח״כ נתחמצו החטים מלחות הבור אפילו היה הנחתו תוך ל׳ א״צ לפנותו דבשעה שהניח החטים עדיין לא היה שם חמץ ועכשיו הוי כחמץ שנפלה עליו מפולת [וכ״ש כשיש ספק אם נתחמצו] ויבטלנו קודם פסח:

יז (יז) אסור ליהנות וכו׳ - דאף דחמץ שנפלה עליו מפולת מותר ליהנות מהן לאחר פסח הכא גרע טפי דהתם אין בדעתו לפנות הגל ולחטט אחר הפסח אבל כאן הלא דעתו לפנותו בורו אחר הפסח והרי הוא כמבטל ומכוין לחזור ולזכות בו ופשוט דיכול למוכרו לכל האוצר קודם הפסח לעכו״ם ויהיה מותר אח״כ ליהנות ממנו:

יח (יח) ואם אין שם חמץ ידוע - ר״ל בעת שהניח מלמעלה האוצר אינו ידוע אם היה אז בקרקעיתו חטים מחומצים בודאי:

יט (יט) האוצר - אחר הפסח וליכא למיחש למידי דאף אם מצא עכשיו מחומצים שמא לאחר הפסח נעשה ועוד דשמא אין זו אלא עיפוש והפסד ולא חמץ נחשבת:

כ (כ) וי״א דקודם וכו׳ - דעה זו בא להקל ולשונו מגומגם קצת ור״ל דמה שאמרנו דקודם שלשים יום א״צ לבדוק הוא אף כשדעתו לחזור קודם הפסח ורק שלא יהיה דעתו לחזור בתוך הפסח דדעה זו לא ס״ל מה שכתב לעיל דחיישינן שמא יבא ע״פ בין השמשות וכו׳:

כא (כא) כיון שהוא קודם שלשים - אבל תוך שלשים שחל עליו חובת בדיקה אף שדעתו לחזור לביתו קודם פסח חיישינן שמא ישתהא ולא יבוא וע״כ צריך בדיקה. וכבר נתבאר לעיל בס״א דכ״ז במפרש לים ויוצא בשיירא לדרך רחוקה אבל בדרך קרובה ודעתו לחזור קודם הפסח לא חיישינן וסמכינן דיבדוק כשיבוא:

כב (כב) וכשיגיע פסח יבטלנו - פי׳ כשלא בא לביתו קודם הפסח:

כג (כג) צריך לבדוק - דכשיבוא בפסח לאו ברשותיה קיימא דליבטליה ועובר על בל יראה וב״י ודע דלדעה זו ה״ה העושה ביתו אוצר דלדעה ראשונה תלוי חובת הבדיקה באם דעתו לפנותו קודם הפסח ולדעה זו דוקא באם דעתו לפנותו תוך הפסח [ב״י] ולענין דינא פסקו הרבה אחרונים דיש להחמיר כדעה ראשונה ומ״מ במקום הדחק כגון שיצא מביתו עם השיירא וכה״ג יש לסמוך אדעה אחרונה ואינו צריך לחזור אם אין דעתו לבוא תוך הפסח:

כד (כד) ואם שכח ולא בדק - דאם בדק היה צריך לבטל ג״כ בשעת הבדיקה כמש״כ בריש הסימן:

כה (כה) ולא יברך - דכיון דעיקר הביטול בלב דאפילו מחשב בלבו סגי אין מברכין על דברים שבלב [מ״א]:

כו (כו) אינו צריך לבער בית הנכרי וכו׳ - ואפילו אם לא יכנוס לתוכה העכו״ם קודם פסח והטעם כדלקמיה [א״ר]:

כז (כז) שהרי יקיים מצות ביעור וכו׳ - אין זה עיקר הטעם דכי מי שיש לו כמה בתים אינו מחוייב לבדוק רק בית אחד אלא משום דכיון שיוצא מבית העכו״ם שלא ע״מ לחזור מסתמא מפקיר הוא לחמצו הנשאר שם והרי הוא כמשליך אותו ברחוב ותו אין החמץ שלו ואינו עובר עליו בבל יראה אלא דמ״מ אם לא היה נכנס לבית אחר קודם פסח כגון שהוא מפרש לים או יוצא בשיירא דעת היש מי שאומר דכיון שהוא תוך שלשים מצוה עליו לקיים מצות בדיקה קודם שיצא מהבית בעוד שהחמץ שלו כיון שלא יקיים מצוה זו במקום אחר משא״כ כאן שיכנס לבית אחר ויקיים שם מצות ביעור אין שום טעם לחייבו:

כח (כח) באותו בית אחר - או הוא או בעה״ב שדר אצלו דהוי כשלוחו לבער חמצו ושלוחו של אדם כמותו [אחרונים]:

כט (כט) וצריך לבער בית הנכרי וכו׳ - ואם יוצא מבית ישראל וישראל אחר נכנס בו לכו״ע א״צ לבדוק כי על ישראל השני חל חובת ביעור וה״ה כשיוצא מבית עכו״ם וישראל אחר נכנס תחתיו לדור שם א״צ לבדוק ועל ישראל השני חל החיוב:

ל (ל) אע״פ שהנכרי יכנס לבית בפסח - ויביא שם חמצו בלא״ה אפ״ה צריך הישראל לבדוק חמץ שלו וכ״ש כשלא יכנס בו הנכרי:

לא (לא) וי״א שאינו צריך וכו׳ - דהא הביעור אינו חובת הגוף אלא למי שיש לו חמץ צריך לבדוק ולבער וכאן שאין לו חמץ דהרי הוא מפקירו וכנ״ל אין עליו שום חיוב:

לב (לב) כשנכנס בו הנכרי - עיין בח״י דלאו דוקא דאפי׳ אם אין נכנס בו גם כן אינו מחייב כיון שהישראל הפקיר חמצו לשם וכנ״ל. ולדינא יש דעות בין האחרונים אי כדעת המחבר או כהי״א שהובא ברמ״א ונראה דאם נכנס בו הנכרי יש להקל. ולענין אם מחויב לבדוק בליל י״ד החדרים שבדעתו למכרן למחר לנכרי עם החמץ שלהם יש דעות בין האחרונים שדעת המקור חיים והחיי אדם שצריך לבדקן מאחר שלע״ע החדרים לא נמכרו והם ברשות ישראל ואפילו אם נמכרו עדיין לא החזיק בהם הנכרי וגם המפתח הוא ברשות בעה״ב עדיין אמנם בתשובת בנין עולם סימן כ׳ חולק ודעתו דא״צ בדיקה דבזה עצמו שמוכר למחר לעכו״ם מקיים תשביתו וביעור ולא גרע מחמץ שמוצא אחר הבדיקה שמשייר למאכלו למחר ואינו מחויב לבער הכל ואף בזה בעת שמקיים בדיקה בביתו הוא משייר לאלו החדרים למוכרו למחר לעכו״ם וכן בתשובת חתם סופר סימן קל״א דעתו להקל כשמקיים מצות בדיקה בשאר חדרים וכן בספר אשל אברהם כתב דמסתברא להקל וכן פשוט המנהג עי״ש אך שצריך ליזהר שיבאר בעת המכירה שמוכר לו החדר וכל החמץ הנמצא בו (כדי לכלול בזה גם החמץ הנמצא בחורין ובסדקין) ולא יאמר לו בסתמא שמוכר לו החדר והיי״ש והשכר הנמצא בו [פתחי תשובה] ומ״מ אף דאין למחות ביד המקילין המוכר ביום י״ג שפיר עדיף טפי. כתבו האחרונים כל שלשים יום צריך לעיין בכל דבר העושה שלא ישאר בו חמץ באופן שלא יוכל להסירו בנקל:

סימן תלז

א (א) לצורך י״ד - ר״ל שהשכיר לו בי״ג לצורך י״ד:

ב (ב) וקנהו - היינו בכסף או בשטר או בחזקה או בקנ״ס אבל כשעדיין לא קנאו באחד מהקנינים אע״פ שהמפתח ביד השוכר אין צריך לבדוק דהו״ל כמו שהפקיד מפתחו ביד אחר דאין הנפקד צריך לבדוק אלא חיוב בדיקה הוא על המשכיר. ודע דהמחבר סתם דבריו כדעת הר״ן והרה״מ דלא מחייבינן לשוכר לבדוק אא״כ יש בו תרתי לטיבותא דהיינו שקנהו באחד מהקנינים קודם התחלת י״ד וגם מסירת מפתח ודעת התוס׳ וסייעתם דבמסירת מפתח לבד קודם התחלת י״ד חל חובת הבדיקה על השוכר משום דאין המשכיר יכול לכנוס בו שאין המפתח בידו ולכן הטילו החיוב על

השוכר ויש מאחרונים שכתבו שנכון להחמיר כשניהם וא״כ חיוב בדיקה בזה על השוכר והמשכיר והפר״ח כתב דעיקר כדעה הראשונה מיהו לכו״ע יכול האחד לעשות שליח לחבירו ויוצא ידי הכל:

ג (ג) אם עד וכו׳ חל י״ד - ר״ל שבתחלת ליל י״ד שהוא אז זמן חיוב הבדיקה היה הבית סגור והמפתח ביד המשכיר חל עליו חובת הבדיקה כיון שהחמץ שלו והבית עדיין מעוכב אצלו ואפילו אם השוכר נכנס לדור בה בתוך הלילה. ודוקא במשכיר שגוף הבית עדיין שלו לכן אם גם המפתח בידו עליו מוטל לבדוק משא״כ במכר והחזיק הלוקח כיון שאין למוכר שום זכיה בקרקע אף שהמפתח בידו אינו אלא כמופקד אצל אחר והחיוב מוטל על הלוקח:

ד (ד) על המשכיר לבדוק - ואם הבית אין לו מנעול על השוכר לבדוק כיון שהחזיק בו באחד מדרכי הקנין והוא פתוח לפניו לכנוס בו [אחרונים ועיין בפמ״ג]:

ה (ה) ואם משמסר וכו׳ - דהיינו שמסר לו ביום י״ג ואם חזר והפקידו אצל המשכיר על המשכיר לבדוק כיון שעכ״פ בתחלת ליל י״ד היה בידו והפר״ח כתב דעל השוכר לבדוק כיון שהמשכיר כבר מסר לו המפתח ובידו לחזור וליטול מידו:

ו (ו) על השוכר לבדוק - אף שאין דעתו לכנוס לדור שם עד אחר הפסח וכתבו האחרונים דצריך לבטל ג״כ דהמשכיר הפקיר חמצו כשיצא מן הבית וזכה בו השוכר ומ״מ המשכיר יבטל ג״כ בהדיא:

ז (ז) השוכר בית מחבירו בי״ד - ר״ל ביום י״ד או בתוך ליל י״ד לאחר שכבר עבר זמן שהיה יכול המשכיר לבדוק ביתו באותו זמן:

ח (ח) אם הוא בעיר - וה״ה אם אשתו וב״ב בעיר יכול למשאל להו דהרי הם נאמנים אפילו נגד החזקה כמ״ש ס״ד:

ט (ט) שואלו אם בדקו - דאע״פ שדרך הכשרים לבדוק בתחלת ליל י״ד כתיקון חכמים וכל אחד מישראל בחזקת כשר הוא ומן הסתם בדק כבר אעפ״כ צריך לשאלו לפי שכל השנה היה הבית בחזקת שיש בו חמץ ובחזקה זו שמן הסתם בדקו אתה בא להוציאו מחזקת חמץ אין אנו סומכין על החזקה לכתחלה במקום שאפשר לברר:

י (י) ומבטלו בלבו - דאע״פ שהחמץ אינו שלו מסתמא הפקירו המשכיר כשיצא ממנו וזכה בו השוכר וכמ״ש למעלה:

יא (יא) בחזקת בדוק - היינו בי״ד שמסתמא היא בחזקת בדוקה וכנ״ל וה״ה כשאמר לו המשכיר בפירוש שהיא בדוקה:

יב (יב) על השוכר לבדוק ואינו מקח טעות - אף דבודאי ביום י״ד החיוב על המשכיר לבדוק מ״מ אי ליתא קמן מוטל על השוכר לבדוק ולא אמרינן דהוא טעות במקח דהא שכרו בחזקת בדוק משום דניחא ליה לאינש להתעביד מצוה בממונו ואמרינן דאפילו הוי ידע שאין הבית בדוק והוא מקום שדרך לשכור לבדוק אפ״ה היה קונה הבית ומה שהוא מצוח עתה הוא מחמת דבר אחר דאשכח ביתא דשפירא מזה וכה״ג:

יג (יג) שהרי מצוה הוא עושה - ולדעה זו אין צריך המשכיר להחזיר לו הדמים שהוציא בעד הבדיקה שהרי לא ההנהו למשכיר כלל דמצוה בלחוד הוא דרמיא עליה וליכא חיובא דממונא עליה כלל [ר״ן]:

יד (יד) וי״א דצריך להחזיר וכו׳ - היינו במקום שבודקין בשכר והוציא מעות ע״ז וגם לדעה זו לא הוי מקח טעות אפילו כשהתנה בהדיא שיהא בדוק ואינו בדוק אלא דס״ל דאף שדעתו היה שאפילו אם לא יהיה בדוק לא יתבטל המקח מ״מ לא היה בדעתו למחול על המעות שיוציא על הבדיקה:

טו (טו) הואיל והתנה וכו׳ - אבל בסתמא אף בשכרו ביום י״ד שחזקתו בדוק לכו״ע אינו צריך לשלם לו. ולדינא פסקו האחרונים כדעה קמייתא דבכל גווני אינו צריך לשלם לו דיכול לומר לו קים לי כדעה זו והמוציא מחבירו עליו הראיה:

טז (טז) בית וכו׳ - קאי אדלעיל שהשכירו לאחר שכבר נכנס יום י״ד דהחיוב על המשכיר לבדוק אלא שידוע לנו שלא בדק כגון שהלך לדרכו ואינו בעיר ואמרו אחד מב״ב כגון עבד או אשה או קטן שהם בדקוהו נאמנים וא״צ השוכר שוב לבדוק והטעם משום דבדיקת חמץ דרבנן דמן התורה בבטול סגי וע״כ האמינום חכמים גם לאלו. ולפ״ז אין להקל בזה אלא קודם שהגיע שעה ששית שיכול השוכר לבטל אבל לאחר שהגיע שעה ששית שאין בידו לבטל שוב אין לסמוך על אלו וצריך לבדוק:

יז (יז) שהוחזק שלא בדקו - ואפילו היה שם ודאי חמץ ג״כ נאמנים אלו שאמרו שבדקו וביערו אותם:

יח (יח) הרי אלו נאמנים - ואף דבדיעבד אם אמרו שבדקו א״צ לחזור ולבדוק מ״מ לכתחלה אין נכון לצוות לאלו לבדוק שהבדיקה יש בה טורח גדול ויש לחוש שמא יתעצלו:

יט (יט) דעת - היינו שהגיע לחינוך:

סימן תלח

א (א) וככר בפיו וכו׳ - ואפילו אם היה הככר קטן שיוכל עכבר לאכלו ואפילו ביטל החמץ אפ״ה לא תלינן לקולא מטעם ספיקא דרבנן משום דכיון דידעינן בודאי שהעכבר גרר החמץ לפנינו אין ספק מוציא מידי חזקת ודאי איסור:

ב (ב) ומצא פירורין - אבל אם מצא ככר שלם אין צריך בדיקה דתלינן דזהו הככר שהכניס העכבר ודוקא בביטל אבל בלא ביטל דהוא מלתא דאורייתא לא תלינן להקל וצריכין לבדוק עדיין כל הבית אם לא שהכירו שזהו שנטל העכבר:

ג (ג) אפילו כדי כל הככר - וכ״ש אם היו רק מעט פירורין בודאי לא תלינן שאכלו ונפל ממנו הפירורין בעת אכילתו:

ד (ד) צריך לחזור לבדוק וכו׳ - ודוקא שראינו עכבר נכנס עם חמץ אבל מצא סתם חמץ בבית אחר בדיקתו א״צ לחזור ולבדוק כל הבית בשביל זה [מקור חיים]:

ה (ה) הבית - עיין מ״א דבית פירושו חדר וא״צ בדיקה אלא אותו חדר שראינו שנכנס לשם אבל שאר חדרים הפתוחים לאותו חדר תלינן להקל וא״צ לבודקם אם ביטל החמץ או שהיה הככר קטן ואם לא ידענו כלל לאיזה חדר נכנס עיין סימן תל״ט ס״ב בהג״ה ובמש״כ שם:

ו (ו) שאין דרכו - וה״ה כלב או תרנגול אין דרכן לפרר:

ז (ז) ומצא פירורין - ודוקא באופן זה שמצא פירורין שרגלים לדבר שאכלו אבל לא מצא פירורין אין לתלות שאכלו דאין ספק מוציא מידי ודאי חמץ וצריך לחזור ולבדוק אותו חדר שראה שנכנס שם התינוק ודוקא בתינוק שאין בו דעת אבל ביש בו דעת נאמן לומר שאכלו כולו [מ״א]:

ח (ח) שחזקתו שאכלו - ואפילו לא ביטלו:

ט (ט) שדרך התינוק לפרר - ולדעה זו אין נ״מ בין אם היו רק מעט פירורין בין אם היו כדי כל הככר:

י (י) שאם אין בפירורין וכו׳ - דאל״כ חיישינן שמא שייר התינוק:

יא (יא) צריך לחזור ולבדוק - והעיקר כסברא ראשונה אך אם לא ביטל וכבר עבר הזמן שאין יכול לבטל יש להחמיר לחזור ולבדוק. כתב המקור חיים דעכו״ם שנכנס עם חמץ בבית הבדוק א״צ לחזור ולבדוק הבית דדוקא בעכבר ותינוק חיישינן שדרכן להטמין משא״כ בעכו״ם אין דרכן בכך אלא או לאכלו או להוליכו לביתו:

יב (יב) כזית חמץ - משמע אבל בפחות מכזית א״צ סולם להורידו וסגי בביטול [ח״י] ויש מפקפקין בזה:

יג (יג) מחייבין אותו - אפילו נודע לו קודם זמן איסורו דאז מהני ביטול שלא יעבור בב״י אפ״ה הצריכוהו רבנן להורידו ולבערו שמא יפול בתוך הפסח מן הקורה ויבא לאכלו וכ״ש אם נודע לו לאחר זמן איסורו ולא ביטל מקודם ואז שוב לא מהני ביטול דבודאי צריך להורידו ולבערו:

יד (יד) בבור - אפילו אין בו מים ואם דרכו להשתמש שם כל השנה מחויב להעלותו ולבערו:

טו (טו) מבטלו בלבו וכו׳ - ודוקא שנפל שם מאליו דחשבינן לו כחמץ שנפל עליו מפולת אבל להטמין בידים ע״ד שישאר שם עד אחר הפסח אסור ואפילו ביטול לא יועיל אלא צריך להוציא ולבערו בי״ד:

טז (טז) ודיו - ואם נודע לו אחר זמן איסורו דאז לא מהני ביטול צריך להוציאו ולבערו:

סימן תלט

א (א) ובא עכבר ונטל וכו׳ - הטעם שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ודוקא שנטל העכבר בפנינו ממקום קביעות דאי נטלו העכבר שלא בפנינו הוי דינו כאילו פירש שלא בפנינו דאמרינן כל דפריש מרובא פריש:

ב (ב) צריך לחזור ולבדקו - מדסתם המחבר משמע דאפילו כבר ביטל החמץ דתו הוי בדיקה מדרבנן אפ״ה לא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא והטעם לזה משום דתחלת תקנתם היה בבדיקה על הספק לכן החמירו בספיקו יותר משאר ספיקות של דבריהם:

ג (ג) תלינן להקל - דהוי ס״ס שמא נטל מצה ואת״ל חמץ שמא אכלו וא״צ לחזור ולבדוק הבית אפילו אם עדיין לא ביטלו ויש דעות באחרונים אם גם המחבר מודה לזה או לא ולדינא יש לסמוך על הכרעת הרמ״א ובפרטות כשביטלו [ח״י] ועיין בפמ״ג שכתב דלכתחלה בודאי מהנכון שיבטל ולא לסמוך על ס״ס לבד:

ד (ד) שכל קבוע וכו׳ - ואם נתערבו הצבורים בזה תו לא מקרי קבוע כיון שאינו עומד החמץ בפ״ע:

ה (ה) ואם פירש הככר וכו׳ - דוקא כשלא פירש לפנינו:

ו (ו) מרובא פריש - ומ״מ אין לסמוך ע״ז רק לענין שא״צ לחזור ולבדוק הבית אפילו לא ביטל אבל לא שיהא מותר מחמת זה לאכול בפסח דלענין אכילה לא אזלינן בתר רובא בחמץ וכ״כ בחק יוסף:

ז (ז) ואין ידוע וכו׳ זה שנטל החמץ - מיירי כשבטלו וא״כ אינו אלא ספיקא דרבנן לכן אינו צריך לחזור ולבדוק כדמסיים ולפי דעת רמ״א לעיל בס״א בהגה״ה שהעתיק דעת הטור ה״ה בענייננו דאם הככר קטן שיכול העכבר לאוכלו אף אם לא ביטל ג״כ א״צ לחזור ולבדוק:

ח (ח) ואין ידוע לאיזה בית נכנס - ואפילו אם באו שניהם לשאול בבת אחת אמרינן לכל אחד דא״צ לחזור ולבדוק דמוקמינן לכל אחד אחזקתו שהיה בדוק ומיירי כשביטל דאינו אלא ספיקא דרבנן וע״ז מסיים הרמ״א בסמוך דמסקנת הפוסקים אינו כן דאפילו ביטול לא מהני אלא כשבאו לשאל בזה אחר זה ולא בב״א דכיון דבודאי נכנס החמץ לבית אחד מהם א״א להתירן בב״א אלא צריך לחזור ולבדוק:

ט (ט) ובדק ולא מצא כלום - וס״ד שצריך לחפש כמה פעמים שמא ימצאנו. ועיין בטור דזה הוא אפילו בלא ביטל והיינו דתלינן שהעכבר אכלו:

י (י) או שבדק וכו׳ ומצא ככר וכו׳ - ר״ל ולא אמרינן דזה הככר אפשר שהוא אחר וצריך לבדוק כל הבית ודעה זו אינה מחלקת בין ביטל ללא ביטל דבכל גווני תלינן להקל והטור חולק וס״ל דלא מקילינן לומר שזהו הככר שהכניס העכבר אלא בביטל שהוא ספיקא דרבנן אבל בלא ביטל צריך לבדוק כל הבית דוקא וזהו נכלל במה שסיים הרמ״א אבל מסקנת הפוסקים אינו כן. ודע דכל מה שכתבנו בסעיף זה דלא מקילינן אלא כשביטל אם הוא עדיין קודם ו׳ שעות אף שלא ביטל עדיין יכול לבטל ואין צריך לחזור ולבדוק:

יא (יא) אבל מסקנת הפוסקים אינו כן - לפי מה שנתבאר לעיל אין הרמ״א חולק אלא על דין זה האחרון ועל דין דצבור אחד של חמץ ואין ידוע לאיזה בית נכנס:

יב (יב) צריך לבדוק וכו׳ - דאמרינן הני אחריני שאיש אחר הביאם כאן כיון שאין מכירן והנך ט׳ שהניח חולדות גררום וצריך לבדוק אחריהם ואפילו ביטל מקודם:

יג (יג) מה שהניח ניטל וכו׳ - גם זה אפילו ביטל מקודם:

יד (יד) וי״א - אסיפא קאי:

טו (טו) בקשורים יחד - דודאי מי שלקחם לקחם כולם ושמא קטנים או עכבר וחולדה לקחום וצריך לבדוק אחריהם והני אחריני נינהו:

טז (טז) א״צ לבדוק וכו׳ - וכ״פ האחרונים:

יז (יז) אלא אחר האחד - דאמרינן שרק אחד ניטל והאחרים נשארו במקומן ונראה דאין להקל בזה אלא כשביטל או שיש שהות עדיין לבטל. ובהניח ט׳ ומצא י׳ אין נ״מ בין שהניח הט׳ מקושר ומצא עתה י׳ מקושרין או שהניחן נפרדין ומצא אחד נוסף עליהן בכל גווני צריך לבדוק עתה אחר כל הט׳ שהניח:

יח (יח) צריך לחזור ולבדוק - את הבית כולו דשמא חמץ אחר הוא והראשון נטלו קטן או עכבר והניחו במקום אחר והאחרונים הסכימו דאם כבר ביטל או שיש עדיין שהות לבטלו אין צריך לחזור ולבדוק דכיון שהבדיקה הוא מדברי סופרים תלינן להקל שזהו החמץ שהניח:

סימן תמ

א (א) אם הוא וכו׳ - דכתיב שאור לא ימצא בבתיכם משמע אפילו השאור אינו שלו לגמרי ג״כ אסור מן התורה מיהו עכ״פ מיירי בשקיבל עליו אחריות ואחשביה קרא כשלו עי״ז דבפקדון בעלמא שלא באחריות ליכא איסורא להשהות מדכתיב קרא אחרינא לא יראה לך ודרשינן שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים:

ב (ב) חייב באחריות וכו׳ - מיירי שקיבל עליו אחריות בהדיא וקנו מידו דאל״ה אין דין שומרים לעכו״ם כדמבואר בחו״מ סימן ש״א ס״א וס״ד. ואם דין המלכות שמתחייב באחריות אפילו בסתמא משעה שנעשה שומר אף בלא קנין נמי הוי ברשותא דישראל ואפילו לא התנה שיהא חייב באחריות גניבה וכדמבואר לקמיה:

ג (ג) בכ״מ ברשותו - ואפילו השכיר או השאיל לו מקום בפ״ע לחמצו בביתו או בחצירו נמי לא מהני אם קיבל עליו אחריות דקיי״ל שכירות לא קניא וא״כ הרי מונח החמץ בביתו של ישראל. מ״מ בדיעבד אם השהה אצלו החמץ עד לאחר הפסח יש לסמוך על הפוסקים דס״ל דהיכא שמיחד לו מקום לחמצו אינו עובר בבל יראה אף שקיבל עליו אחריות דבעינן שיהא החמץ מצוי תחת ידו של ישראל כפקדון בעלמא שהוא תחת רשותו לטלטל ולהניח בכל פנה שרוצה ובייחד לו מקום בפ״ע לא מיקרי מצוי ומותר החמץ לאכול וליהנות ממנו. ויחוד מקום מיקרי כשמיחד לו בפניו בית או חדר או זוית בתוך ביתו בשכירות או בשאלה אבל אם קיבל ממנו פקדון בלי יחוד מקום ואח״כ יחד לו מקום שלא מדעת העכו״ם בעל הפקדון לא מהני דשמא העכו״ם אינו חפץ שיהיה מונח חמצו אלא ברשות ישראל ואפילו עשה מחיצה ג״כ לא מהני:

ד (ד) חייב - בשעה שהגיע זמן הביעור אם אין העכו״ם כאן שיחזירו לו ואם מהני בזה ביטול ומכירה כמו בחמץ שלו יש דעות באחרונים דהרבה מהם ס״ל דלא מהני כיון שאין גוף החמץ שלו והרבה מהם מקילין בדבר (עיין בספר שדי חמד במערכת חמץ ומצה סימן ה׳ אות ל״ג) ולפי דעת מ״א בסק״א יש תקנה שיחזור ויפקידו ביד עכו״ם אחר או שימכור הבית שהחמץ מונח בו לעכו״ם והעכו״ם יקבל עליו אחריות של גניבה ואבידה והנכון שיעשה שניהם דהיינו מכירת הבית וגם מכירת החמץ:

ה (ה) לבערו - ואם עבר ולא ביערו ועבר עליו הפסח דעת הרבה פוסקים דאסור באכילה ובהנאה כמו חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח ומכ״מ אם בא אותו הנכרי אחר הפסח רשאי להחזיר לו החמץ ולא איכפת לן במה שנהנה מזה שפורע חובו ובמקום דיש לחוש שיחזור העכו״ם וימכרנו לישראל ויכשל ישראל באיסור חמץ שעבר עליו הפסח י״ל דאסור להחזיר לו ויש מקילין בעיקר דין זה ולדידהו לא גזרו חכמים בחמץ שעבר עליו הפסח אלא בחמצו של ישראל ולא בחמצו של עכו״ם המופקד ביד ישראל ויש לסמוך עלייהו עכ״פ לענין היתר הנאה:

ו (ו) ואפילו חזר והפקידו וכו׳ - שהרי הוא כשלו מכיון שקיבל עליו אחריות וא״כ הו״ל כמפקיד חמצו ביד נכרי דאסור כמבואר בס״ד. ואפילו אם הנכרי האחר קיבל עליו כל האחריות שהיה על הישראל אעפ״כ אסור דהא לא נפקע עי״ז האחריות מן הישראל לגבי עכו״ם ראשון ויש מקילין בזה כיון דמ״מ גוף החמץ אינו שלו וגם אינו בביתו ואי משום דקיבל עליו אחריות דגניבה ואבידה הרי כנגדו קיבל העכו״ם השני על עצמו. ולדעתם הוא הדין כשמכר החדר שהחמץ מונח בו לעכו״ם ג״כ שרי אם העכו״ם זה קיבל עליו אחריות של גניבה ואבידה [פמ״ג]:

ז (ז) נכרי אחר - שאינו בעליו לאפוקי כשחזר והפקידו ביד בעליו דשרי דהו״ל כמקבל אחריות על חמצו של עכו״ם בבית עכו״ם דשרי:

ח (ח) וי״א וכו׳ - ולכתחלה יש לחוש לדעה זו לפיכך אם העכו״ם בעל הפקדון לפניו צריך להחזיר לו ואם אין העכו״ם כאן יעשה מכירת חמץ ויבטל ג״כ (ואף דלהרבה פוסקים אין מועיל מכירה ובטול בחמץ שאין הגוף שלו מ״מ בכגון זה יש לסמוך על המקילין) אך בדיעבד כשכבר הגיע שעה ששית שאי אפשר למוכרו לעכו״ם כמו שיתבאר בסימן תמ״ג יש לסמוך אסברא ראשונה ואין הישראל חייב לבערו מן העולם אלא מותר להשהות חמץ זה עד שיביא בעליו העכו״ם לעיר אפילו בא בתוך הפסח יחזיר לו חמצו מיד בבואו כדי לצאת מחשש איסור של תורה שיש בשהיה זו לפי סברת הי״א (רק שיזהר שלא יגע בידיו כמו שיתבאר בסימן תמ״ד) ואחר הפסח מותר לאכול ממנו אפילו לא החזירו לבעליו:

ט (ט) ויש חולקים - דכיון שהישראל לא קיבל עליו אחריות והוא פטור מדין התורה ומדין המלכות אין החמץ נחשב כשלו ע״י כפיית העכו״ם. ומ״מ העיקר כדעה הראשונה ועיין לעיל ס״ק ד׳ ומ״מ אם עבר עליו ולא ביערו ועבר עליו הפסח אין להחמיר ואפילו באכילה מותר:

י (י) אינו חייב לבערו - אבל בפסח אינו רשאי לכתחלה לקבל כלל פקדון חמץ אפי׳ בלא אחריות ואפילו בחנם (אחרונים):

יא (יא) כגון שהוא גר תושב - ר״ל שנתיישב בארצך ויד ישראל שולטת עליו והו״א שממונו כממונך וצריך אתה להוציא פקדונו מרשותך קמ״ל דלא:

יב (יב) מחיצה - ומחיצה של סדין לא סגי לפי שהולכין ובאין תחתיו:

יג (יג) כדי שלא ישכח וכו׳ - ואע״ג דבשאר איסורי אכילה והנאה לא בעינן מחיצה הכא שאני משום דלא בדילי מיניה כולי שתא חיישינן שלא יבא לאכלו להכי בעינן מחיצה להיכרא ובכפיית כלי ע״ג החמץ לא סגי דדילמא ינטל הכלי לצורך תשמישו ויתגלה החמץ ולא התירו כפיית כלי [בסימן תמ״ו ס״א] אלא במוצא חמץ בביתו ביו״ט שא״א לעשות מחיצה וגם שאינו אלא לזמן מועט דבלילה יבערנו:

יד (יד) ונכרי שהניח וכו׳ - אשמעינן דגם בעכו״ם שהניח בלי רשותו כלל ג״כ דינא כמו בחמצו או בחמץ של נכרי שהופקד תחת ידו דקודם יו״ט צריך לעשות מחיצה דוקא וביו״ט שא״א לעשות מחיצה צריך עכ״פ כפיית כלי והטעם דגם בזה חיישינן שמא יבא לאכלו:

טו (טו) אבל אם הוא קודם יו״ט וכו׳ - שאפשר לעשות מחיצה וה״ה במוצאי יו״ט דהיינו בלילה הראשון של חול המועד מכיון שאפשר לו בעשית מחיצה צריך לעשות מחיצה וכן אם הניח העכו״ם בחול המועד ג״כ צריך מחיצה עשרה אפילו יודע שהעכו״ם יחזור ויקחהו אחר יום או יומים מיהו אם יודע שהעכו״ם יחזור ויקחהו באותו יום גופא יש להקל דדי בכפיית כלי:

טז (טז) אין בכך כלום - דשלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים. ולשמא יבא לאוכלו ליכא למיחש (כמו שחששו במופקד בידו והצריכוהו משום זה לעשות מחיצה) דהא החמץ הוא תחת יד העכו״ם והוא משמרו:

יז (יז) להעלותו עמו - ר״ל שלא יאכלו יחדו על השלחן שמא יתערב חמץ במאכלו של ישראל:

יח (יח) ואפילו בהפסק מפה - ואע״פ דאם א׳ אוכל בשר וא׳ אוכל חלב על שלחן א׳ שרי אם מפה מפסקת חמץ שאני שהוא במשהו ורחוק הדבר שלא יתערב פרור אחד של העכו״ם בשל ישראל ואסור והסכימו האחרונים דאפילו אם אין לו היכרות עם עכו״ם זה דאין לחוש שמא ישכח ויאכל מחמצו ג״כ אסור ומטעם הנ״ל שמא מתערב פרור חמץ מעצמו במאכלו של ישראל. וכ״ז שאוכלים בשעה אחת אבל בשעה שאינו אוכל מותר לו להניח לעכו״ם לאכול על שלחנו רק שיזהר הישראל לנקות השלחן ולהדיחו יפה אחר אכילת העכו״ם שלא ישארו שם פרורין מחמצו וכן צריך ליזהר כשילך העכו״ם מביתו שיטול כל חמצו ולא ישתייר ממנו מאומה:

יט (יט) אע״פ שקבל עליו וכו׳ - שהרי מ״מ גוף הממון הוא שלו ולא אמרו לעיל בס״א דקבלת אחריות נחשב כשלו אלא לענין זה דע״י קבלת אחריות יש לו שייכות וזכות בגוה אע״ג שאינו שלו בעצם ומשום זכות זה חייביה רחמנא בביעור אבל בהיפוך היכי שהדבר הוא שלו רק שאחר קיבל עליו אחריות בזה אין סברא לומר דהחמץ נפקע מרשותו ע״י קבלת אחריות של אחר:

כ (כ) עובר עליו - עובר עליו אף המפקיד כצ״ל. דהנפקד ג״כ עובר אף שאינו שלו דהא קיבל עליו אחריות ויש לו שייכות בגוה וכההיא דלעיל ס״א וכנ״ל ואם אין המפקיד בביתו כיצד יעשה הנפקד בערב פסח יתבאר לקמן סימן תמ״ג עי״ש:

סימן תמא

א (א) מעכשיו יהא שלך - ר״ל דאמר ליה קני לך מעכשיו אם וכו׳ ולא בתורת שעבוד למשכון בעלמא:

ב (ב) והגיע הזמן ולא פרעו וכו׳ - והטעם דכיון דהגיע הזמן ולא פרעו נקנה לו למפרע והו״ל חמצו של עכו״ם שעבר עליו הפסח ומותר אפילו באכילה ולהכי בעינן שיאמר לו מעכשיו וגם שיהיה החמץ ת״י דאם לא אמר לו מעכשיו הרי היה בפסח החמץ של ישראל אלא שאח״כ משהגיע הזמן ואילך נקנה להעכו״ם ואסור אפילו בהנאה לכל ישראל וכן אם לא היה החמץ ת״י לא נקנה לו החמץ כלל אפילו ע״י מעכשיו דבמאי קנה הרי לא משך אצלו. אמנם אם הקנה לעכו״ם את החמץ בקנין ומעכשיו אם לא יפרע לזמן פלוני דעת כמה אחרונים דבזה אפילו נשאר המשכון ת״י ישראל מותר אם התנה ישראל שאין מקבל עליו אחריותו של המשכון ויש מי שמחמיר בזה ועיין בבה״ל:

ג (ג) מותר - היינו שהחמץ מותר להסתפק ממנו ומ״מ לכתחלה נסתפקו הפוסקים אם מותר לישראל ללוות באופן זה אפילו בלבו שלא לפדותו שכיון שבידו לפדותו בפסח א״כ אפשר דאעפ״כ עובר עליו ולכן ראוי להחמיר ולפדותו קודם פסח וכ״ש כשמכוין בשעת הלואה לפדות אחר הפסח בודאי אסור דהו״ל כמטמין בידו [ט״ז] וכתב בח״י אם אמר בשעת ביעור להעכו״ם שלא יפדהו עוד שוב אין איסור:

ד (ד) אפילו לא הגיע וכו׳ - ר״ל אף שבתוך הפסח הדבר היה בספק שמא יפדהו מ״מ אין לאסור מחמת זה אחר הפסח וכדמסיים דכשהגיע וכו׳. ומשמע מדעת המחבר שכתב אפילו דה״ה אם הגיע הזמן קודם הפסח ולא פדה ג״כ אין מותר אא״כ אמר לו בשעה שמשכן החמץ בידו שיהא שלו מעכשיו אם לא יפדהו והטעם דבלא מעכשיו לא קנה הנכרי את משכונו אפילו הגיע הזמן שקבעו ולא פדה משום דהו״ל אסמכתא בעלמא וממילא החמץ של ישראל הוא ואסור אפילו לאחר הפסח משום חמץ שעבר עליו הפסח וכ״כ כמה אחרונים ויש מקילין בזה ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק וכ״ז הוא רק לענין לאסור החמץ אם כבר עבר הפסח אבל אם הוא עדיין קודם פסח דהוא חשש דאורייתא בודאי יש לחוש לדעת המחמירים דהוא רק אסמכתא וע״כ יראה להחליטו להעכו״ם בשעה שהגיע זמן של הביעור:

ה (ה) דכשהגיע הזמן ולא פרעו וכו׳ - וכתבו האחרונים דהא דמעכשיו מהני היינו דוקא כמו בנידון דידן שהלוהו מעות והחמץ היה בתורת משכון ובזה אמרינן דמעכשיו מהני [דבודאי נתרצה להקנות לו באמת שהרי עשה לו טובה והלוהו] אבל בלי הלואה רק בתנאי בעלמא כגון שמסר לו חמצו ואמר לו אם לא אעשה לך דבר פלוני קודם פסח יהא החמץ שלך ולא קיים התנאי אע״פ שאמר לו מעכשיו ג״כ הוי אסמכתא להרבה פוסקים [אא״כ הקנה בב״ד חשוב וכפי המבואר בחו״מ סימן ר״ז סי״ד בהג״ה] והחמץ עדיין של ישראל הוא וצריך לתת את החמץ לעכו״ם במתנה גמורה קודם הפסח מיהו בדיעבד אם עבר עליו הפסח נראה שאין להחמיר לאסור החמץ:

ו (ו) למפרע - קודם הפסח משום דאמר מעכשיו וכנ״ל ומסתפק המג״א בלא אמר לו מעכשיו דאסור החמץ לעולם אי מחויב לפדותו מן העכו״ם לאחר הפסח ולבערו דאל״כ הרי מתהנה שפורע חובו להעכו״ם באיסורי הנאה ובבית מאיר ובספר מקור חיים הסכימו להיתר שהרי אינו פורע חובו בידים רק הוא נשאר ביד העכו״ם מאליו ומה שאין העכו״ם תובעו בשביל זה הנאה דממילא הוא ולית לן בה אמנם בחמץ ביד ישראל ושיעבדו לנכרי ועבר עליו הפסח דאסור בהנאה וכנ״ל בזה פשיטא דאסור ליתנו להעכו״ם דזה הנאה ממש הוא:

ז (ז) בידו - דאל״ה לא נקנה לו המשכון שהרי לא משך אם לא שהקנהו לישראל בקנין המועיל ומעכשיו וכנ״ל במ״ב סק״א:

ח (ח) אסור - דהוי ליה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח דאסור בהנאה משום דעבר בב״י. ודע דהמחבר נקט דיניה לענין איסור החמץ ובלאחר הפסח וה״ה קודם הפסח לענין איסור ב״י שמחויב לבערו או למכור חמץ זה בזמן המכירה כשאר חמץ שלו דשמא לא יפדה העכו״ם כשיגיע הזמן כשקבעו ונמצא למפרע שהחמץ היה שלו ועובר עליו בב״י ועיין בבה״ל ואם עבר ולא ביערו ובא העכו״ם תוך הפסח לפדותו רשאי לקבל ממנו המעות ולהניחו שיטול חמצו [אחרונים]:

ט (ט) אבל אם לא אמר לו וכו׳ - דקיי״ל ישראל מנכרי ונכרי מישראל לא קני משכון ונמצא שלא היה ברשותו עד לאחר הפסח ומשמע מדעת המחבר דה״ה בכלה זמנו קודם הפסח ולא פרעו ג״כ מותר החמץ לאחר הפסח אם לא אמר ליה מעכשיו דאסמכתא לא קניא וכבר כתבנו לעיל דיש מי שחולק על זה דאין זה אסמכתא ולדעה זו נעשה חמץ של ישראל וצריך למוכרו קודם הפסח או לבערו ויש ליזהר בזה דרבים עומדים בשיטה זו אכן אם עבר עליו הפסח אפשר שיש לסמוך אדעת המחבר בזה ומותר וכנ״ל בס״א:

י (י) ואין אחריותו עליו - דאי אחריותו עליו בלא״ה אסור דלא גרע מאם היה חמץ של עכו״ם אצלו בפקדון בעלמא באחריות דעובר עליו וכדלעיל סימן ת״מ:

יא (יא) מותר - ואפי׳ אם נראה מדעת הנכרי שדעתו לשקוע בידו אפ״ה אינו עובר עליו כ״ז שלא מכרו לו בפירוש, וכ״ז באם היה המשכון בין ישראל לנכרי אבל ישראל הממשכן ביד ישראל חבירו אפילו בלי מעכשיו נמי קני המלוה ועובר עליו משום דישראל מישראל קונה משכון ועיין לעיל סוף סימן ת״מ דגם הלוה עובר כיון דגוף החמץ שלו:

סימן תמב

א (א) תערובת חמץ וכו׳ - הנה המחבר לא איירי כ״א לענין הלאו דבל יראה ובל ימצא דלענין זה ס״ל דעובר על לאו זה אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס ואף דלענין אכילה אינו חייב כרת לכולי עלמא אלא אם כן יש בו כזית בכדי אכילת פרס ויש דסבירא ליה דאפילו לאו אין בו כ״כ דליכא בתערובות שיעור כזית בכדי אכילת פרס מכל מקום לענין בל יראה ובל ימצא עובר עליו כיון שכל חלקיו מונחין בכלי אחד הרי הן מצטרפין זה עם זה כיון שיש שם ביחד כזית חמץ ודוקא מין בשאינו מינו דאינו בטל מדאורייתא ברובא לדעת הסוברין דטעם כעיקר מדאורייתא אבל מין במינו כגון קמח של תבואה חמוצה שנתערב בתוך קמח שאינה חמוצה דמדאורייתא ברובא בטל ומותר לאכלו מכ״ש שמותר לשהותו מדאורייתא אך מדרבנן מ״מ

אסור לשהותו דלמא יבא לאכול ממנו בפסח וצריך לבערו קודם הפסח ואם נזכר בפסח צריך אז לבערם ומ״מ אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר כיון דלא עבר בב״י ובב״י כמבואר לקמן סוף סימן תמ״ז. וכן היכא דאיכא ששים אף מין בשאינו מינו דינא הכי דאף דאיסורו במשהו הרי אינו רק מדרבנן וה״ה שארי דברים שאין בהם איסור דאורייתא להשהותם רק מדרבנן צריך לבערם בע״פ ואם שכח ונזכר בפסח צריך אז לבערם ואם עבר ולא ביערם עד לאחר הפסח מותרין באכילה ואם אין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ כגון שבישל איזה דבר עם חמץ והסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם דלא היה בו ששים לבטלו אף דאסור לאכלו מדאורייתא משום טעם כעיקר מ״מ לענין בל יראה מצדד הח״י דאינו עובר כיון דאין בו ממשו של איסור ומ״מ מדרבנן בודאי אסור לשהותו וצריך ביעור בנמצא תוך פסח ואם עבר ושהה עד אחר הפסח אין לאסור בהנאה דכיון שלא עבר על איסור של תורה במה שהשהה אותו לא קנסוהו חכמים לאסרו ובאכילה אפשר שכדאי להחמיר ויש חולקין וס״ל דכיון שאסור באכילה מן התורה חייב בביעור ג״כ מן התורה וממילא אם עבר ולא ביערו גם לאחר הפסח אסור בהנאה ובמקום הפסד מרובה יש להקל כדעה הראשונה. וכל זה בתבשיל שקיבל טעם החמץ עצמו אבל תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדירה שבישל בה חמץ בו ביום אע״פ שאין בתבשיל ששים כנגד חמץ שנפלט לתוכו מן הקדירה מותר להשהותו עד אחר הפסח [ויזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל לילך לשם כמו שיתבאר בסימן תנ״א] ורק באופן שלא יהיה כבוש בתוך הפסח בכלי חמץ דהיינו שהורק לכלי פסח. ואם נתבשל או נכבש לכתחלה בתוך הפסח בכלי חמץ אפילו אינו בן יומו צריך לבער [ח״א]:

ב (ב) עוברים עליו וכו׳ - אבל חמץ נוקשה אינו עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא ורק מדרבנן צריך לבערו ונוקשה מקרי דבר שאינו חמץ גמור כמו אותן שהסופרים מדבקין בו ניירותיהם שעושין מקמח ומים או עיסה שלא נמצא בה עדיין שום סדק רק שהכסיפו פניה או שאינו ראוי לאכילה רק קצת [ודוקא שמעולם לא היה ראוי לאכילה אבל אם נתקלקל בעינן עד שיפסל מלאכול לכלב וכדלקמן בס״ב] ואם עבר עליו ולא ביערו עיין לקמן. בסוף סימן תמ״ז:

ג (ג) המורייס - מין מאכל הנעשה משומן דגים עם קמח קלוי מעט ומים וכותח נעשה ממלח וממי חלב ומתערב בתוכו גם פירורי פת ושכר המדי נותנין בו שעורין ומים להחמיצו:

ד (ד) וכל כיוצא באלו וכו׳ - כגון חומץ האדומי ושארי דברים דקחשיב במשנה (דף מ״ג) שיש בהם תערובות חמץ. ויין שרף הנעשה מחמשה מיני דגן הסכימו האחרונים דהוי חמץ גמור וגרע מתערובות חמץ ועיין בח״י ובמקו״ח דה״ה אם נעשה משמרי שכר ועיין בפמ״ג:

ה (ה) ואינו ראוי לאכילה - ולא גזרינן דלמא אתי למיכל כיון שאינו ראוי לאכילה כלל משא״כ חמץ נוקשה דראוי לאכילה קצת אסור להשהותה:

ו (ו) הרי זה מותר לקיימו - שהעורות גורמין שמסריח מיד:

ז (ז) חייב לבער - דעדיין ראוי לאכילה הוא כשמגיע זמן הפסח וכיון שנתחייב בביעור אף אם לא ביערו ונשתהא עד תוך הפסח חייב לבער אף שאז כבר נתקלקל וכדלקמיה בס״ב לענין פת שעיפשה:

ח (ח) מותר לקיימן בפסח - ולענין אכילה יתבאר לקמן בס״ד:

ט (ט) שעיפשה וכו׳ - ודוקא שעיפשה קודם זמן איסורו דאם עיפשה אחר זמן איסורו אף שעיפשה כ״כ עד שאינו ראוי לכלב מ״מ חייב לבער כיון שנתחייב בה קודם שנתעפשה:

י (י) מלאכול הכלב - דאז אינו חייב בביעור דהוי כעפרא בעלמא אבל אם לא נפסל מאכילת כלב אף שלאדם נתקלקל ואינו ראוי מ״מ עדיין חייב לבער כחמץ גמור מפני שראוי לחמע בה עיסות אחרות:

יא (יא) ומלוגמא - היינו תחבושת עשויה מקמח ותאנים וכיוצא בהם שאדם לועס ונותן ע״ג המכה:

יב (יב) שנסרחה - והיינו נמי דוקא שנסרחה מאכילת כלב כמו בפת הנ״ל. ואם החמיצה ולבסוף נסרחה אינו מותר לקיימה אלא כשנסרחה קודם פסח כנ״ל גבי פת ואם נסרחה קודם שהחמיצה אפילו בפסח שרי דכיון שנפסדה קודם שנתחמצה הו״ל כפת שנתעפש קודם זמן איסור:

יג (יג) שכבסו אותן וכו׳ - ר״ל אפילו סמוך לפסח:

יד (יד) בחלב חטה - היינו אפילו אם נראה עליהן קצת ממשות החמץ:

טו (טו) וכן ניירות וכו׳ - היינו ג״כ אפילו אם ממשות החמץ נראה קצת מבחוץ והטעם בכל אלה מפני שכבר נפסדה צורתו וכמו שמפרש:

טז (טז) מותר לקיימן - מ״מ אסור להציע בגדים המכובסים בחלב חטה על השלחן דלפעמים נמצא עליהן קצת ממשות מהחמץ ויש לחוש שמא יפרך קצת מהן לתוך המאכל וכ״ש שאסור להניח בתוכן קמח של פסח וצעיפי נשים הרגילין לתקנן עם קמח עד שנעשין עבין קצת שדרך ליפרך מהן אין ללובשן בשעת אכילה והמדקדקים נוהגים שלא לכבס בגדים וצעיפים בתוך ל׳ בחלב חטה אלא בשאר מינים שאינם מחמשה מיני דגן:

יז (יז) ויש מחמירין וכו׳ - דס״ל דכשניכר מבחוץ מקרי צורת החמץ עומדת עדיין אף שנתייבש ואין היתר לדידהו לענין דיבוק ניירות בחמץ אלא באופן שאין נראה מבחוץ ממשות החמץ. ובדיבוק הניירות בחלון צריך לדידהו לעשות הבצק בלילתו רכה מאד ויכניס כל הבצק בין הדבקים שלא יהיה מבצבץ לחוץ כלל. מיהו אם נעשו קודם שלשים יום לכו״ע אין לחוש אף שנראה מבחוץ מפני שבודאי כבר נתקשו ומאיסי ודמיין לפת שנתעפש עד שנפסל מאכילת כלב וכן אם כל הדיבוק של חמץ בנייר היה פחות מכזית אף בתוך ל׳ יום א״צ לבער לכו״ע:

יח (יח) שנתערב בו - ר״ל קודם הפסח ואפ״ה אסור לאכלו דחוזר וניעור בפסח:

יט (יט) חמץ - היינו חמץ מעליא ורק ע״י שנתערב אינו ראוי למאכל דאי היה חמץ נוקשה קודם שנתעפש מותר להרבה אחרונים לאכול ואפילו כשנתערב תוך הפסח:

כ (כ) כל אדם - רק לחולים:

כא (כא) אע״פ שמותר לקיימו אסור לאכלו - ואף שאינו ראוי לאכילה מ״מ כיון דהוא אכלו אחשביה:

כב (כב) הרי זה אסור לאכלו - ומ״מ בהנאה מותר כשנעשה התערובות קודם פסח וכמו בפת שעיפשה לעיל בס״ג. ולענין רפואה עיין בסימן תס״ו שם באחרונים:

כג (כג) דיש חולקים ומתירים וכו׳ - ס״ל דכיון שכבר נתבטל קודם פסח לא אמרינן דחוזר וניעור אך מה שסיים והכי קיי״ל הוא פלא דהרי הוא כתב שם דהמנהג להקל בזה ולומר שכבר נתבטל הוא רק דוקא כשנתערב לח בלח ולא כשנתערב יבש ביבש אח״כ מצאתי שכבר התעורר בזה החמד משה:

כד (כד) חייבים לבערו - ועובר משום בל יראה אם לא ביערו. וגם יש בו כרת בשתייתו אם איכא כזית בכדי אכילת פרס ואפילו אי לית ביה שיעור זה עכ״פ טעם חמץ יש בו וקי״ל טעם כעיקר דאורייתא. אם נתערב השכר בדבר אחר אותו התערובות אסור בפסח ועיין בפמ״ג מה שכתב בזה:

כה (כה) אם העמיד - אפילו יש בהגבינות ששים נגד החלא לא בטיל החלא דדבר המעמיד אפילו באלף לא בטיל ולא עוד שכל דבר המעמיד הרי הוא חשוב כאלו הוא בעין ממש ולפיכך מי דבש (שקורין מע״ד) שהחמיצו בשמרי דבש שבישל כל השנה ודבש הראשון שבישל היה מחומץ משמרי שכר וזה שבישל עתה רביעי או חמישי וכן לעולם חייב לבער אפילו מי דבש האחרון שכל אחד מהן ע״י המעמיד נעשה כולו חמץ ובזה אין להקל לשתות אפי׳ ביו״ט אחרון של פסח רק באותו מע״ד שאין בו חשש זה רק שנתבשל בכלי חמץ יש מקילין ביו״ט אחרון לשתותו מטעם דסתם כלים אינן בני יומן [אכן במקומות שמבשלין המע״ד בכל השנה ביורות שמבשלין בו יין שרף דהוי דבר חריף וחזק ונותנין טעם לשבח במע״ד כידוע לא מהני מה שאינו בן יומו ועיין סי׳ תמ״ז ס״ה בהג״ה ובמ״ב] וכל זה כשמע״ד הראשון הועמד בשמרי שכר לבד [וכן מי דבש השני בשמרי מי דבש הראשון בלבד וכן כולם] אבל אם בשמרי שכר בלבד לא היה די להעמידו וערבו בו גם דבר אחר המעמיד שאינו חמץ ובהצטרפותם הועמד הרי הוא מותר אף בשתיה בפסח אם יש בו ס׳ כנגד שמרי השכר דכל זה וזה גורם (פירוש איסור והיתר) להעמידו הרי זה מותר אם אין בכח האיסור בלבד להעמידו כמו שנתבאר ביו״ד סימן פ״ז:

כו (כו) בחלא וכו׳ - או בי״ש הנעשה מתבואה שהעמידוה בשמרי שכר. אם העמיד הגבינה ע״י קיבה והיא נכבש תחלה בכלי חמץ מעל״ע אסור לאוכלה ומותר להשהותה [רדב״ז] ועיין באחרונים שמצדדים דאם הועמד קודם פסח אין לאסור רק אם לא היה בגבינה ששים נגד הקיבה ובפסח דאיסורו במשהו אסור בכל גווני:

כז (כז) חייב לבערם - בע״פ וכן אם שפכו על הגבינות אחר שנעשו כבר י״ש כדי לחזקם חייב לבערם אף שיש ס׳ בגבינות כנגדם דלטעמא עבידי ולא בטלי ומיהו כ״ז אינו אלא מדרבנן ובדיעבד אם שכח ולא ביערו בין בדבר המעמיד בין בדבר דלטעמא עבידא ועבר עליו הפסח יש להתיר במקום הפסד מרובה בהנאה ע״י השלכת הנאת המעמיד לים המלח וכן בעיסה שנתחמצה בשמרי שכר שחייב לבערה מן הדין אפילו יש בעיסה ששים נגדה ומטעם מעמיד דאין בטל אפילו באלף וכנ״ל אם שכח ולא ביערה ועבר עליה הפסח יש להתיר במקום הפסד מרובה ע״י השלכת הנאת המעמיד לים המלח:

כח (כח) ויש להם ע״מ שיסמוכו - ר״ל דאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא אלא יש לזה סמך מן הירושלמי דאיתא שם הטח ביתו בצק חייב לבער:

כט (כט) יטיח עליו וכו׳ - וזה מהני אפילו יש במקום ההוא כזית ויותר וכדלקמן בס״ט ע״ש:

ל (ל) אם יש כזית וכו׳ - ר״ל אף דבודאי מבטל ליה כשעשוי לחזק בו שברי העריבה אפ״ה כיון דחשיב לא בטיל:

לא (לא) עשוי לחזק בו וכו׳ או לסתום וכו׳ - ואין חילוק בין אם היה זה בשולי העריבה או למעלה בשפתה:

לב (לב) בטל במיעוטו - היינו אע״ג דאיכא פלגי זיתי טובא בשטח כל העריבה כיון דאינן במקום אחד בטל כל אחד במיעוטו לגבי הכלי:

לג (לג) ואם לאו חייב לבער - ודוקא כשיש בין הכל כזית דאז הכלי מצרפו אבל כשלא נשאר בין הכל כזית א״צ לבערו ואפילו אין עשוי לחזק וכדמוכח בסי״א אכן באמת יש מחלוקת בין הפוסקים בזה דדעת הרבה פוסקים דאפילו פחות מכזית צריך ביעור ודוקא כשראוי לאכילה קצת אבל אם היה מטונף קצת ופחות מכזית א״צ לבער לכו״ע:

לד (לד) כל שאילו ינטל החוט וכו׳ - דהיה החוט עב וע״כ הוא מצרפן והוי כזית במקום אחד ולכן אינו מועיל אפילו היה עשוי לחזק:

לה (לה) אינו צריך לבער - ודוקא בשהיו במקום העשוי לחזק העריבה דאל״ה הכלי מצרפן וכנ״ל:

לו (לו) שפעמים מקבץ אותם - בעת שמכבד הבית והוי במקום אחד:

לז (לז) דבוקים וכו׳ - ר״ל בגומות שיש בהן כדי להשוותן והוי כמו עשוי לחזק דמבואר לעיל בס״ז דבזה אינו חייב לבער אא״כ יש כזית במקום אחד וי״א דאפילו אין דבוקים א״צ לבער כיון דהוי פחות מכזית כ״א ואחד במקומו ולא חיישינן בזה שיתקבצו במקום אחד. ומ״מ ביטול צריך לכו״ע ואם לא ביטל קודם זמן איסורו צריך לבער אח״כ:

לח (לח) מבטלו בלבו ודיו - דזהו בעיא בגמרא אם מצטרפין ולכן כיון שביטל אח״כ הו״ל ספיקא דרבנן וא״צ לבדוק:

לט (לט) קודם זמן איסורו ונפסל וכו׳ - ר״ל שנפסל מאכילת כלב קודם זמן איסורו דאם קודם פסח לא נתקלקל רק מאכילת אדם ובתוך הפסח נתקלקל ביותר עד שאינו ראוי לאכילת כלב היה חייב לבער כיון שבשעה שהגיע זמן חיוב הביעור היה ראוי עדיין לאכילת כלב:

מ (מ) קודם זמנו - לאפוקי לאחר זמנו לא נפקע איסורו עד דשריף ליה לגמרי:

מא (מא) או שייחדו לישיבה וכו׳ - שהיה לו גוש עבה של חמץ בין עיסה קשה ובין פת וייחדו לישיבה קודם פסח ואף דבדעתיה סילקו מתורת אוכל ובטלו רק לזה אפ״ה כ״ז שלא טח בטיט לא מהני ביטולו. וטח בטיט לחודיה לא מהני כ״ז שלא ייחדו לישיבה:

מב (מב) וטח אותו בטיט - ובזה מהני אפילו לא נפסל החמץ מאכילה והטעם משום דבטליה עי״ז משם אוכל. והנה מלשון המחבר משמע דצריך לטוח אותו מכל צד אבל בגמרא איתא וטח פניה בטיט ואולי דמפרש פניה היינו פני הפיכת שאור מכל צד:

מג (מג) מותר לקיימו בפסח - וה״ה דמותר בהנאה אבל באכילה אסור מדרבנן עד אחר הפסח ואע״ג דאכילה שאינה ראויה היא דהא נפסל לכל מ״מ כיון שהוא רוצה לאכול אסור דהא אחשביה ודוקא בזה דאחשביה אבל אם נפל ממילא חמץ זה שנפסל מאכילת כלב לתוך המאכל אפילו רק ברובו אין לאסור לאכול אותו המאכל דהא חמץ זה הוא כעפרא בעלמא. ואלמוד״י שעושין משומן דגים עם לחם קלוי קודם הפסח אם ידוע לו שהלחם היה קלוי כ״כ עד שאינו ראוי לאכילת כלב מותר לקיימו בפסח ולמכור לעכו״ם אבל אסור לאכלה ואם אינו ידוע לו אסור אף לקיימו וליהנות ממנו:

מד (מד) דיו שהוא מבושל וכו׳ - ר״ל קודם זמן הביעור והטעם דעפצים ושאר דברים המרים שנתערב בו בודאי פגמוהו להשכר עד שאינו ראוי לשתיה אף לכלב ולכך מותר לכתוב בו במועד אבל אם בישל נכרי בפסח את הדיו הנ״ל אסור לכתוב בו כיון שלא נפסל השכר מאכילת כלב קודם זמנו:

מה (מה) מותר לכתוב בו - ולא חיישינן שמא ישכח ויתן קולמוסו לתוך פיו כדרך הסופרים וחמץ שנפסל מאכילת כלב הלא אסור באכילה וכנ״ל דזה דוקא כשאכלו בכונה ומשום דהוא אחשביה משא״כ בזה שהוא שלא בכונה אין קפידא [מ״א בשם תה״ד]:

מו (מו) אין לסמוך וכו׳ - לא מיירי לענין להגעילן ולהשתמש בהן בפסח דבזה א״צ לצירוף כזית דהא אפילו ישאר משהו אסור אלא מיירי לענין להצניען:

מז (מז) אי אפשר לנקרן - לאו דוקא אלא ר״ל דברוב הפעמים לא יוכל לנקרן כראוי ולכן יש להחמיר משום חומרא דחמץ בכל גווני וכתבו האחרונים דהכא מיירי בעריבות העשויות מנסרים גדולים שלשין בהם פת שיש חריצין בין נסר לנסר ומצוי שם חמץ אבל עריבות קטנות העשויות מחתיכה אחת ואין בהם שום סדק פשיטא דיוכל לנקרן כדי להצניען אבל לא להשתמש בהן בפסח ואם עבר ולש בהם בפסח אחר הגעלה מותר:

מח (מח) עד לאחר הפסח - לא שיאמר לנכרי כן אלא יתנם לו במתנה גמורה אלא שאחר הפסח יכול לחזור וליתנם ממנו וכמו שנתבאר בסימן תמ״ח:

מט (מט) וה״ה לבצק וכו׳ - וכתב מהרי״ל דכן המנהג בדפי מולייתא ועצים מגלגלין וכל הכלים ששמשו בם עיסה לטוחן בטיט או למכור לנכרי. ולפי מה שכתבו האחרונים הנ״ל אם עשויות מחתיכה אחת די כשמנקרן היטב ומצניען במקום צנוע:

נ (נ) בכלים שמניחין בהם קמח - דשמא יש עליהם חשש חימוץ ונכנסו בין הסדקים:

נא (נא) בכלים שמניחים בהם פת - היינו סלים של נצרים עפני שיש בהם גומות וא״א לנקרן ויש להטמינם בחדר שאינו רגיל לילך שם:

נב (נב) וצריכה כיבוס - היינו כיבוס יפה בחמין ואפר וחביטה [אחרונים] ועיין לקמן סימן תנ״ג ס״ו ובמ״ב שם:

סימן תמג

א (א) אסור בהנאה - מדאורייתא ויליף בגמרא מדכתיב לא תאכל עליו חמץ כלומר על קרבן הפסח וקבלו חז״ל דר״ל לא תאכל חמץ משעה שראויה לשחיטת הפסח דהיינו מחצות היום ואילך שהוא בין הערבים ומשעה שאסור באכילה אסור בהנאה אכן עדיין אין על אכילתו חיוב כרת עד הלילה וכן לענין בל יראה ובל ימצא הסכימו כמה פוסקים דאין עובר במה שמשהה החמץ משש שעות ומעלה כ״ז שלא הגיע ימי הפסח גופא מדכתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וגו׳ ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים ומ״מ אף שאינו עובר בבל יראה עובר בכל רגע ורגע שמשהה החמץ בביתו על מ״ע דתשביתו שאור מבתיכם דקאי על ע״פ משש שעות ולמעלה כמבואר בש״ס:

ב (ב) ואפילו חמצו של נכרי - דהא באורייתא לא כתיב חמצך אלא חמץ סתמא בין דישראל ובין דעכו״ם והאי דינא עקרו הובא בפוסקים לענין פסח והרמ״א העתיקו הכא להשמיענו דה״ה דאסור גם משש שעות ולמעלה:

ג (ג) שתי שעות קודם - הטעם משום יום המעונן דאדם עשוי לטעות אז שתי שעות כיון שאין שמש זורחת ואפילו חמץ נוקשה שהוא חמץ דרבנן ג״כ אסור באלו השתי שעות וכ״ש חמץ ע״י תערובות ובתשובת נודע ביהודה סימן כ״א מיקל באכילת נוקשה בשעה חמישית:

ד (ד) הרבה ביחד - אפילו דבר שנקרא שם בעליו עליו כגון שמכר אוצר של יין שרף לא גזרינן שיחשדוהו שמכר לו הישראל בפסח כשיראו שהעכו״ם מחזיק בהן בפסח כיון שמכר לו עכ״פ בשעה המותרת למכור [אחרונים דלא כב״ח]:

ה (ה) ובלבד שיעמוד עליהם - ודין זה שייך ג״כ קודם אלו השתי שעות דמליל י״ד ואילך שמחוייב בבדיקת החמץ מחוייב להזהר בזה:

ו (ו) אסרוהו גם בהנאה - גזירה אטו שעה שביעית דאסור מן התורה בהנאה וע״כ אסור אז למוכרו לעכו״ם ולא ליתן לו במתנה ולא להאכילו לבהמה חיה ועוף. אם יש לקבור מת בע״פ בבוקר אם יש שהות לקוברו וישאר זמן לאכילת חמץ יקברו המת קודם אכילה דהא אין נכון לבני החבורה לאכול קודם קבורת המת כמבואר בסימן תקכ״ו בט״ז סק״ו ואם הזמן דחוק ואפשר שלא ישאר זמן לאכילה מוטב לאכול מקודם ולקיים אח״כ ביעור חמץ בזמנו ואח״כ יתעסקו בצרכי קבורת המת:

ז (ז) לפי ענין היום - היינו דלעולם חשבינן היום לשתים עשרה שעות וממילא בימים הארוכים משערים בשעות גדולות ולפיכך בשנת העיבור מותר לאכול עד שליש היום אע״פ שהיום ארוך יותר משתים עשרה שעות שלנו כגון שמגיע לשליש היום חמש שעות ודע דלפ״ז ה״ה במדינות שהימים שלפני הפסח קצרים מחלקין הי״ב שעות לשעות קטנות ואינו רשאי לאכול רק עד שליש אותו היום:

ח (ח) עד שליש היום - וחושבין את היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים כ״כ הרבה אחרונים וי״א דחושבין מהנץ החמה עד עת השקיעה ועד שליש מזה השיעור יהיה מותר לאכול חמץ והוא קולא בענייננו ודעת הגר״א כמותם ולכתחלה טוב להחמיר כדעה א׳:

ט (ט) וי״א עד ב׳ שעות וכו׳ - היינו שעות בינוניות שכל אחת א׳ מכ״ד במעל״ע וע״כ אפילו אם היום ארוך מותר לאכול יותר משליש היום והיינו עד סוף שעה עשירית מחצות הלילה וכן לענין מכירת החמץ מותר לדעה זו עד סוף שעה אחת עשרה וכתבו הפוסקים שהעיקר כדעה הראשונה ואין לאכול

כ״א עד שליש היום וכן לענין מכירת חמץ שזמנו שעה אחת יותר חשבינן שעות זמניות ומ״מ בדיעבד אם לא מכר עדיין וההפסד מרובה יש לסמוך אדעה אחרונה ויש לו שהות למכרו עד שעה קודם חצות:

י (י) יעכבנו עד שעה חמישית - ר״ל בתחלתו ולא ימכרנו מקודם שמא יבוא בעליו ויקחנו:

יא (יא) ימכרנו לנכרי - דהו״ל כמשיב אבידה דהא אח״כ יאסר בהנאה. ואם הוא מסתפק שבשעה חמישית אפשר שלא ימצא קונים כלל מותר למכרו מקודם [כן ביאר המקו״ח דברי המ״א ועיין בביאור הלכה]. עוד כתבו המ״א וש״א דבמקום שיכול למוכרו לעכו״ם ויחזיר לו העכו״ם אחר פסח [כמנהג מכירת חמץ שלנו] אסור למוכרו מכירה חלוטה:

יב (יב) חייב לבערו וכו׳ - דעת מ״א דאם היה באפשר לו למכרו ונתעצל ולא מכרו עד שהוצרך לבערו חייב לשלם אח״כ דמי הפקדון למפקיד אף שהוא ש״ח דפשיעה הוא דהו״ל למוכרו קודם זמן איסורו ובח״י מחלק בזה בין אם הוא ש״ח או שומר שכר ורוב אחרונים מסכימים דבין שומר חנם ובין שומר שכר פטור דזה לא נכנס בכלל שמירה שלא קיבל עליו אלא לשמור את החפץ שיהא ברשות בעליו ושיחזירנו לו בשלימות אבל לא קיבל עליו למוכרו שהרי אדרבה במכירה זו מוציאו מרשות בעליו ואינו צריך למוכרו אלא מטעם מצות השבת אבידה ולא מצינו שמחוייב לשלם מי שאינו משיב אבידה. מיהו אם החמץ הוא ממושכן אצלו ועבר שעה ה׳ ולא מכרו ואח״כ כשהגיע זמן איסורו הוכרח לשרפו בזה מסתברא דהפסיד חובו עכ״פ וכדעת המ״א דדעת כל ממשכן הוא בודאי שכל זמן שלא יחזיר לו המלוה משכונו לא יוכל לתבוע ממנו חובו אא״כ יהיה המלוה אנוס באבדת המשכון כגון שיגזלו ממנו לסטים וכי״ב משאר אונסים אבל כאן שהיה אפשר להמלוה למכרו קודם הפסח ולא מכרו הרי עצלותו גרמה הפסד המשכון שנאסר בהנאה ואין זה אונס [ופשוט דאם מכרו בע״פ אע״פ שמכרו בזול אין עליו כלום וההפסד הוא על הלוה. ט״ז] מיהו אם המשכון הוא בעין כגון שלא בערו המלוה לאחר זמן הביעור והשהה אותו עד לאחר הפסח אפשר דיכול לומר לו הרי שלך לפניך אע״פ שאינו שוה עכשיו כלום דחסרון שאין ניכר הוא ולא הפסיד חובו:

יג (יג) בזמן איסורו - בשעה ששית ואע״ג דאפשר שבעל החמץ מכרו לעכו״ם במקום שהוא באחד מדרכי הקנינים מ״מ כיון שיש כאן ודאי חמץ וספק מכרו בעליו לעכו״ם וספק לא מכרו אין ספק מוציא מידי ודאי וחייב לבערו:

יד (יד) אפילו אם אינו חייב באחריותו - ואפילו אם לא קיבל עליו שמירה כלל [אחרונים] ואע״ג דהוא אינו עובר עליו מ״מ צריך לבערו כדי שלא יעבור עליו המפקיד דכל ישראל ערבים זה בזה [ב״ח ומ״א] ודעת הגר״א דיש עליו חיוב מן התורה לבער אף שהחמץ אינו שלו כיון שהחמץ בביתו והוא של ישראל וכן דעת הצל״ח ובית מאיר ע״ש:

טו (טו) אחר שש שעות - ר״ל אע״ג דאז אסור בהנאה מן התורה לרוב פוסקים וא״כ הלא קעבר בקנייתו אדאורייתא אפ״ה בדיעבד אינו תופס דמיו דלא מצינו שיתפוס האיסור על הדבר שהחליף כ״א בע״ז והקדש ושביעית ולפי״ז ה״ה אלא מדרבנן כמבואר בחולין ד׳ ע״ב ברש״י ותוס׳ ומסתברא דה״ה לפי״ז אם מכר בתחלת שש דג״כ איסורו מדרבנן הוא אסור לו ליהנות מן בפסח גופא ג״כ אינו תופס דמיו:

טז (טז) מותר - היינו אפילו למי שקנהו גופא וכ״ש דלאחרים שרי ליהנות מאותו דבר. ודע דדעת המחבר לאו דברי הכל הוא דיש מגדולי הפוסקים שסוברין דאע״ג דלאחרים שרי ליהנות מחלופי חמץ דחמץ אינו תופס דמיו בדיעבד מ״מ לבעל החמץ עצמו קנסו רבנן שלא יהנה מן הדמים כיון דעביד איסורא ואינו מותר לדידיה אלא בשמכרו או החליפו אחרים חמצו שלא בידיעתו ויש להחמיר כדעת פוסקים אלו שלא במקום הפסד מרובה. ודע עוד דאף לדעה זו אם עבר וקנה מן הדמים איזה דבר מותר ליהנות מאותו הדבר דהוי חליפי חליפין ושרי. עוד כתבו האחרונים דאפילו לפי דעת המחמירים בחמץ לאסור בחליפיו לדידיה גופיה מ״מ היינו דוקא שלקח חליפי חמץ בשעה שנתן החמץ אבל אם לקח את חליפי החמץ לאחר זמן לכו״ע מותר אף לדידיה דכיון שלקח הנכרי את החמץ לרשותו נקנה לו החמץ מיד ע״י לקיחתו ומה שניתן לו אח״כ דמיו או חליפיו הרי הם כמתנה בעלמא ואינם שייכים כלל לחמץ ולא מיקרי חליפיו:

יז (יז) אינו תופס דמיו - והחמץ עצמו לעולם עומד באיסורו בכל מקום שהוא ואסור לכל אדם ליקח אותו מהעכו״ם אפילו חזר העכו״ם והחליפו באחר ואפילו מכר הישראל להעכו״ם אחר הפסח דכיון דחכמים הטילו איסור עליו הרי הוא כחתיכה דאיסורא. כתב ח״י דגן שנתחמץ ועבר עליו הפסח ונזרע גדוליו מותרין דגדולין הוי כחליפין ובספר מקור חיים חולק עליו ודעתו דגדולין גרע מחליפין ולכו״ע אסור ועיין בתשובת ח״ס או״ח סימן ק״ד:

סימן תמד

א (א) בודקין וכו׳ - וצריך לברך על הבדיקה וגם לבטל כמו בשאר שנים בליל י״ד [אחרונים]:

ב (ב) ליל י״ג - שלמחר בע״ש א״א לבדוק דאין בודקין לאור החמה וכנ״ל:

ג (ג) ומשיירין וכו׳ - וצריך ליזהר להניחו במקום מוצנע וכדלעיל סימן תל״ד סעיף א׳:

ד (ד) לצורך השבת - ובשבת זה משכימים להתפלל ולא יאריכו הרבה כדי שיהיה להם שהות ולא יבואו לידי מכשול [אחרונים]:

ה (ה) לא במצה - דהא אסור לאכול מצה בע״פ וכדלקמן בסימן תע״א:

ו (ו) מצה עשירה - היינו שנילושה במי פירות לבד:

ז (ז) קודם שעה עשירית - דמשם ואילך אפילו מצה עשירה אסור לאכול כדי שיאכל מצה לתאבון וכדלקמן בסימן תע״א ס״ב:

ח (ח) יקיים וכו׳ במיני פירות - עיין לעיל בסימן רצ״א ס״ה דיש דעות בפוסקים אם צריך לעשותה דוקא בפת או דסגי ג״כ בשאר דברים ולזה אמר דבשעת הדחק כזה יכול לסמוך על המקילין וע״ש דיותר טוב בבשר ודגים מבפירות. וה״ה דיכול לקיים בתבשיל (כגון קניידליך) אך יש נ״מ דזה אינו מותר רק קודם שעה עשירית והיכא שמקיים בפירות או בבשר ודגים יוכל לקיים אפילו אחר שעה עשירית אך בכ״ז יזהר שיאכל רק מעט ולא למלא כריסו כדי שיאכל מצה לתיאבון. ועיין באחרונים שכתבו דטוב ג״כ שיחלק סעודת שחרית של פת לשנים דהא י״א דיוצא בזה ידי סעודה ג׳ וכ״כ בביאור הגר״א דנכון לעשות כן אך כ״ז אם יש לו שהות לברך בינתים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה:

ט (ט) קודם חצות - לאו דוקא ור״ל בתחלת שעה ששית כמו בשאר שנים:

י (י) וביום השבת יבטלנו - וכדלקמן בס״ו ואינו צריך לבטל בע״ש בשעת ביעורו דסוף סוף יהיה צריך לבטל ביום מחר שהרי חוזר וזוכה בפת שמשייר לצורך השבת ויש לחוש שמא ישאר מהם מעט:

יא (יא) דייסא וכיו״ב - דבר שדרכו לידבק בכלי כי יצטרך להדיחם אחר האכילה משום איסור חמץ ואסור כיון שאין צריך להם שוב באותו היום כבסימן שכ״ג ס״ו:

יב (יב) הצנומה - יבשה:

יג (יג) וא״א לקנחו - דאם אפשר בקינוח לבד אסור להדיח שלא לצורך:

יד (יד) יש להדיחו מעט - ר״ל רק בכדי שיעבור החמץ וכדמסיים ואע״ג שהוא שלא לצורך שבת שרינן בדיעבד משום איסור חמץ. ומ״מ אם אפשר להדיח ע״י עכו״ם עדיף אם א״א בקינוח. כתבו הפוסקים שטוב שיבשלו בכלים חדשים המוכנים לפסח. וכהיום נהגו בכמה מקומות במדינתנו שאחר התפלה אוכלים מאכלים קרים של חמץ ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים שעמדו בתנור ושנתבשלו בכלים של פסח ויוצאים בזה סעודה ג׳:

טו (טו) ינער המפה - ואותן פירורין דקים וקינוח הקערות אין צריך להוציאן מרשותו דנדרסין ברגלים ומתבערים מאליהן ומ״מ טוב שיכבד הבית אח״כ ע״י עכו״ם ואם אין לו עכו״ם יכבד בעצמו ע״י שינוי בבגד [אחרונים]:

טז (טז) יכול ליתנו וכו׳ - במתנה גמורה ושרינן זה בשבת לצורך מצוה כדי שלא יהיה החמץ ברשותו וכמו שנתבאר בסימן ש״ו:

יז (יז) ע״מ שלא לצאת בו - לאו דוקא ור״ל שלא ע״מ לצאת בו ואפילו בסתמא שרי ולאפוקי היכא דאמר לו ישראל בהדיא דאסור משום שבות דאמירה לעכו״ם ומ״מ בעל נפש ראוי שיתנה עמו ע״מ שלא להוציא [כן משמע בהגהת מיימוני שם]:

יח (יח) לר״ה - אבל לכרמלית דאינו אלא שבות מותר אפילו לומר לו בהדיא להוציאו דשבות במקום מצוה שרי. ועיין בסימן שמ״ה דיש דעות בפוסקים דר״ה הוא דוקא בששים רבוא ולדידהו כל עיירות שלנו כרמלית הן:

יט (יט) דרך הערמה - ר״ל אף דדעתו היה שיוציאנו לחוץ מ״מ שרי כיון שאינו אומר לו בהדיא:

כ (כ) ודבר מועט - אבל הרבה אסור דמוכחא מילתא שנותן לו להוציאם מיהו דבר מועט מותר ליתן לו אפילו כמה פעמים דעכ״פ אינו אלא הערמה ושרי. ודבר מועט הוא כדי סעודה אחת ובכרמלית מותר בכל גווני וכנ״ל. אם יש לו חמץ הרבה בחדר מיוחד ושכח למכור אותו בע״ש צריך ליתנו

במתנה לנכרי ויכול ליתנו לנכרי מכירו ומיודעו שיודע בו שיחזיר לו אחר הפסח רק דצריך להקנות לו בקנין המועיל דהיינו בהגבהה או במשיכה שימשכנו העכו״ם לרשותו ואם החמץ רב שא״א למושכו יקנה לו במסירת המפתח ואף שאסור ליתן מתנה בשבת לצורך מצוה מותר. ואם ירא ליתן במתנה שמא לא יחזירו לו יש מהאחרונים שמצדדים דיכול גם למכור לעכו״ם ולא מיקרי מקח וממכר בשבת כיון שאינו עושה אלא להנצל מאיסור חמץ אבל כמה אחרונים חולקים ע״ז ודעתם דמכירה אסור בכל גווני אפילו אינו לוקח מעות ממנו כלל אלא קוצץ עמו סכום המקח או מוכרו לו כשער שבשוק בלי קציצת סכום המקח ומקנה לו החמץ באחד מדרכי הקניה אע״פ שמכירה זו היא לצורך מצות ביעור חמץ לא התירו חכמים בשבת מקח וממכר גמור אפילו לצורך מצוה וכמו שנתבאר בסימן ש״ו סעיף ו׳ עיי״ש במ״ב:

כא (כא) מבטלו וכופה וכו׳ - ומיירי דלית כותי או כלב ליתנו לו דאל״ה אף שכבר עברו ארבע שעות ועומד בשעה חמישית יטלטלו ויתן להם וכן מותר לטלטלו ולהשליכו לביה״כ אם יש לו ביה״כ בחצירו ואם נשתהה עד שעה ששית דאז אסור בהנאה ואסור בטלטול אפ״ה שרי ע״י עכו״ם שיזרקו בנהר או לביה״כ:

כב (כב) צריך לבטל החמץ כדרך וכו׳ - היינו בסוף שעה חמישית וכנ״ל בסי׳ תל״ד ס״ג. ואפילו אם כבר ביטל מאתמול וכנ״ל בסק״י ע״ש:

כג (כג) למול את בנו - ולסעודת ברית מילה משמע דלא מיקרי מצוה לענין זה לבטל מצות ביעור:

כד (כד) סעודת אירוסין - וה״ה סעודה שעושין בשעה שהכלה מקבלת סבלונות וכתבו האחרונים דה״ה בזמנינו כשעושין סעודה בשעת כתיבת התנאים ג״כ מקרי סעודת מצוה:

כה (כה) בבית חמיו - משמע דדוקא בחתן עצמו מיירי ויש שמקילין ג״כ באחר אם קרוי לסעודת אירוסין:

כו (כו) ונזכר שיש לו חמץ - וה״ה אם מסתפק שמא יש לו חמץ [מחי׳ מהר״ם חלאווה] וכ״כ האחרונים:

כז (כז) יחזור ויבער - מאחר שלא יתבטל המצוה ע״י הביעור יקיים שניהם ומשמע דמצות ביעור קודמת:

כח (כח) ואם לאו וכו׳ - ר״ל שאם יחזור וישתדל אודות הביעור לא ישאר לו זמן ביום לעשות המילה או הסעודה:

כט (כט) יבטלנו בלבו - במקום שהוא שהרי אחר הביטול א״צ לבערו אלא מד״ס ובמקום מצוה העמידו חכמים על ד״ת. ומיירי שהוא עדיין בשעה חמישית שיכול לבטל אבל אי קאי כבר בשעה ששית ע״כ יחזור לבער שהרי אז אינו ברשותו לבטל ואע״ג דעי״ז יתבטל מצות מילה עשה דתשביתו חמיר טפי שהוא עובר עליה בכל רגע משא״כ במילה ואינך אכן אם הולך להתעסק במת מצוה [שאין לו קוברין ומוטל ע״פ השדה בבזיון שכל הפוגע בו חייב לקוברו] ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו ואפילו בתוך הפסח שבכל שעה עובר בבל יראה ואפילו יש שהות ביום יוכל לחזור לביתו ולבער החמץ ולחזור ולילך ולקברו בו ביום אעפ״כ אסור לו לזוז ממנו עד שיקברנו שגדול כבוד הבריות כזה שדוחה כל המצות שבתורה בשב ואל תעשה:

ל (ל) אפילו יש שהות - לבער חמץ ולחזור ולהציל והטעם משום הצלת נפשות הקילו לסמוך על הביטול לכתחלה ואפילו במקום שיכול לקיים שניהן. וכתב המ״א דלאחר שעת הבעור דלא מהני ביטול יחזור לבער כיון שיש שהות להציל אח״כ ודוקא כשברי לו שגם אח״כ יכול להציל אבל מספיקא לא יחזור ורבים מהאחרונים כתבו בשיש שהות בודאי אח״כ להציל ג״כ לא יחזור לבער דדילמא אדהכי והכי מטריד ולא יכול להציל אח״כ:

לא (לא) לצורך עצמו - עיין באחרונים דלאיזה פוסקים אפילו הוא מערב כדי לילך ללמוד אצל רבו מקרי דבר הרשות לגבי מצות בעור וע״כ צריך לחזור ולבער בכל גווני והטעם לפי שמעשה המצות הוא גדול מהלימוד אפילו מצוה דרבנן כשא״א לקיים המצוה ע״י אחרים:

לב (לב) יחזור מיד - לבער כמצות חכמים ואפילו כבר החזיק בדרך שאין דוחין מצות חכמים מפני דבר הרשות:

לג (לג) עד כמה הוא חוזר - קאי על כל מה שנזכר לעיל דאפילו אם הלך לדבר הרשות כיון שהחזיק כבר בדרך לא הטריחוהו חכמים לחזור כשהחמץ הוא פחות מכביצה אלא די לו בביטול ואם הגיע שעה ששית שאין יכול שוב לבטל צריך לחזור מיד אפילו אין שם אלא כזית חמץ שהרי כל זמן שאין מבערו מן העולם לגמרי הוא עובר על מ״ע של תורה אבל אם אין שם אלא פחות מכזית לא הטריחוהו חכמים לחזור אלא ילך לדרכו וכשיחזור לביתו יבער ואם הוא יו״ט או שבת יכפה עליו כלי עד הערב וכמו שיתבאר בסימן תמ״ו ע״ש:

לד (לד) היתה לו עיסה - פי׳ אפילו אחר זמן איסורו די בביטול כיון שבאותה שעה עדיין לא החמיץ הוי דינו כמו קודם זמן איסורו:

לה (לה) והוא טרוד במקום אחר - ר״ל שמחמת זה א״א לו לבוא לביתו מיד לאפותה וירא שמא תחמיץ קודם שיבוא לביתו:

לו (לו) אבל אם החמיצה - ואם שהה העיסה שיעור מיל בודאי החמיצה ולא מהני ביטול:

לז (לז) אין הביטול מועיל - ועובר בכל שעה על בל יראה וצריך לילך תיכף לביתו ולבער:

סימן תמה

א (א) שורפו - עד שנעשה פחמים:

ב (ב) או פוררו - לפירורים דקים שלא ימצאנו מי שהוא ויהנה ממנו:

ג (ג) או זורקו לים - וה״ה לנהר והטעם בכל זה משום דכתיב תשביתו שאור מבתיכם בכל דבר שאתה יכול להשביתו:

ד (ד) ואם היה החמץ קשה קשה - כגון פת יבש קשה או חטים יבשים שנתחמצו:

ה (ה) מפררו - בפת פוררו לפירורים וכנ״ל בחטים ג״כ מחתכם דק דק או טוחנם כדי שיהיו נוחים להמיס מהרה בתוך המים ויש מקילין בחטים שאין צריך לחתכם אלא מפזרן ע״פ המים שלא יוכל אדם ללקטן ודיו. ובמקום הדחק כגון שיש לו חטים הרבה וישתהה עד שיבוא לחתכם או לטוחנם יש לסמוך על סברא זו. ודע דכמה פוסקים מחמירים אפילו בפת שאינו קשה דבעי פירור כשמטילים לים ולנהר וע״כ הסכימו האחרונים להחמיר ולעשות פירור בכל מקום. אכן אם משליכו לבה״כ הרי הוא כמבוער מן העולם לגמרי כיון ששום אדם לא יוכל ליהנות ממנו ואין צריך לפוררו קודם שמשליכו אפילו הוא פת קשה וכיו״ב ובלבד שלא ישליכנו שם לפני חזיר שאסור להאכיל לבהמה אפילו היא של עכו״ם והפקר וכמש״כ בסימן תמ״ח ס״ו אבל כשאינו משליכו שם לפני חזיר אע״פ שסופו לבוא לשם אין לחוש לזה. מי שיש לו מים מכונסין ובהם דגים לא ישליך לשם החמץ שצריך לבערו אפילו מפררו קודם שמשליכו שהרי הוא נהנה במה שהדגים יאכלוהו:

ו (ו) והמנהג לשורפו - דחוששין לדעת הפוסקים שפסקו כר׳ יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה דילפינן מנותר שהוא בשריפה. ומנהג זה הוא אפילו אם שורפו בזמן הראוי דהיינו בסוף שעה ה׳ כמנהגנו וכדמבואר לעיל בסימן תל״ד או בכל שעה ששית וכ״ש במצא חמץ לאחר שש או בפסח גופא דבודאי יש לנהוג לכתחלה לבערו ע״י שריפה דוקא:

ז (ז) וטוב לשורפו ביום - ומהרי״ל כתב טעם אחר דנכון יותר לשרוף ביום כדי שמתוך זה יזכור לבטל בטול שני שמבטלין ביום. ושורפין בשעה חמישית שהרי צריך לבטל אח״כ ובשש לאו ברשותיה לבטלו [מ״א לעיל בסי׳ תל״ד] אם יש לו הושענות טוב לשרוף החמץ בהושענות הואיל ואיתעביד בו מצוה חדא ליתעביד בו גם מצות תשביתו:

ח (ח) הרשות בידו - ואפ״ה מתקיים מצות תשביתו בזמנו שמשלשים יום ואילך קודם הפסח חל עליו חובת ביעור:

ט (ט) לנכרי קודם וכו׳ - ואסור ליתן לעבדו ולשפחתו נכרים שמזונותן עליו אם הוא הרבה שא״א שיאכלנו קודם זמן האיסור כ״כ בח״י בשם הב״ח ובספר חמד משה חולק עליהם דלא איכפת לן מה שמזונותיו עליו כיון שאינו פורע לו בזמן האיסור אלא קודם הפסח פורע לו מה שמחויב לו וכשיבוא הפסח אינו מחויב עוד במזונותיו שהרי כבר פרעו קודם רק שאסור לו לומר בפירוש שיחזיק החמץ כל ימי הפסח שא״כ רוצה בקיומו של חמץ שאסור אלא יתן לו בסתם ויאמר לו הילך חמץ זה בחובך ושוב לא יהיה לך מזונות עלי כל ימי הפסח וכן הסכים לדינא הגאון מהרש״ק בחידושיו וכתב שעכ״פ יש לו ליזהר שלא יאכל העבד החמץ בביתו שלא יחשדו אותו שפורע חובו בחמץ וכדמבואר לקמן בסימן ת״נ סעיף ו׳ במ״ב:

י (י) אינו צריך לבער - ומ״מ נכון לינהג שלא להוציא כל חמצו הנשאר לו בנתינתו לעכו״ם ולקיים מצות השבתה בשעה ששית בפירורים שמניח לשורפם שהפירורים נשבתים ועומדים ואפילו מניחם אינו עובר בבל יראה אלא יניח מחמצו לכל הפחות כזית כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה [בית מאיר וכ״כ בח״א ובחמד משה]:

יא (יא) ליהנות בפחמין שלו וכו׳ - שהרי החמץ לא נאסר אז בהנאה וה״ה שמותר בשעה ה׳ לבשל בו ושאר מיני הנאות אכן המנהג לעשות לו מדורה בפ״ע אפי׳ בשעה ה׳ כדי שלא יבואו להקל גם בשעה ששית ונוהגין לשרוף אותו בחצר ולא בכירה [אחרונים]:

יב (יב) אסורים וכו׳ - ואע״ג דזה וזה גורם הוא שהתנור הוא של היתר והעצים [דהיינו החמץ] של איסור וקי״ל בעלמא דזה וזה גורם מותר שאני הכא דגורם העצים של איסור שבהן הפת נאפית ניכר יותר ונראה שבחן לעינים וכמו חד גורם הוא ואפילו אם בשעה שנתן הפת לתוך התנור כבר נהפך

החמץ לגחלים או אפילו לאפר חם ונאפה על ידן ג״כ אסור שהרי בחמץ גם גחלים ואפרן אסור וכיון שהפת נאפה מחומם מינכר שבחם בפת כמו בעצים. ואפילו אם גרף האפר והגחלים ואפה ובישל נגד חומו לבד ג״כ אוסרים כמה אחרונים הפת והתבשיל ועיין בבה״ל:

יג (יג) בהנאה - ואפילו אם נתערב הפת בככרות אחרות ואינו ניכר כולן אסורות בהנאה ואין לו תקנה להתיר פת או תבשיל זה ע״י פדיון דמי הנאת החמץ שישליך הדמים לאיבוד [כמו שמבואר ביו״ד סימן ק״י בש״ך סק״ב ובסימן קמ״ב] וכתבו האחרונים דיש עכ״פ תקנה למכור הפת לעכו״ם חוץ מדמי איסור שבו דהיינו שינכה דמי הנאת החמץ שהסיק בו התנור מדמי הפת והתבשיל שנוטל מהעכו״ם ונמצא שאינו נהנה כלל מהחמץ שהסיק בו רק שיזהר לפרר הפת קודם שימכרנו להעכו״ם [אם הוא מקום שנוהגין היתר בפת עכו״ם] דאם לא יפרר חיישינן שיחזור וימכרנו לישראל ואפילו בלא נתערב פת או תבשיל זה באחרים ג״כ יש תקנה זו דמכירה ויש מי שאוסר אם לא נתערבה ובמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל:

יד (יד) וכן הפחמין - וה״ה אפרן וכנ״ל ולכן אסור להתחמם אצל הפחמין או ליהנות לאורו וכה״ג וכן באפרן לכבס בהן בגדים וכדומה ומ״מ מותר לכסות בהן דם שחיטה דמצות לאו ליהנות ניתנו [אחרונים]:

טו (טו) שלו - ר״ל של חמץ ואם נתערב פחמין של חמץ עם פחמין של עצים ששרפו בו את החמץ אסור ליהנות מכולם ואינם בטלין אפילו באלף שהרי יש להם היתר הנאה בלא ביטול דהיינו להשהותן עד אחר הפסח ודבר שיש לו מתירין לא בטיל:

טז (טז) קודם זמן איסורו - דלאחר זמן איסורו לא מהני שיפקירו שהרי בלא״ה הוציא הכתוב מרשותו ואסרו בהנאה אלא חייב להשביתו ולבערו וכדלעיל:

יז (יז) במקום שהעורבים מצויים - ותלינן שיאכלוהו ועיין לעיל בסימן תל״ג ס״ו שהעתקנו דדעת כמה אחרונים דדין זה אינו אלא ברחוב שהוא מקום הפקר ולא בחצרו:

יח (יח) אלא יבערנו - והאחרונים חולקין ע״ז דאם הפקירו וזרקו למקום הפקר קודם זמן האיסור שוב אין עליו חובת ביעור כמ״ש סימן תל״ג [ויש מצדדין לפרש דגם דעת השו״ע כן הוא אלא דמיירי בגווני אחריתא עיין במ״א וח״י וש״א] אלא דאפילו אם הניחו במקום המופקר לכל צריך שיפקירנו לגמרי בפיו ובלבו ולא יהיה בדעתו בשעת הפקר לחזור ולזכות בו לאחר הפסח שאם יש בדעתו כן אינו הפקר גמור כל זמן שלא זכה בו אחר:

סימן תמו

א (א) יוציאנו וכו׳ - ר״ל יוציאנו מרשותו מיד שלא יבוא לידי מכשול אכילה קודם הביעור:

ב (ב) ויבערנו מיד - ואם צריך לברך על ביעור חמץ היכא שכבר בדק וביטל כדינו קודם פח עיין בסוף סימן תל״ה במ״ב:

ג (ג) יכפה עליו כלי - דדלמא אתי למיכליה:

ד (ד) לפי וכו׳ - ר״ל דאם היה מותר לטלטל היה צריך להוציאו לחוץ או לשורפו ולא היו מתירין להשהות בבית ע״י כפיית כלי:

ה (ה) שלא יוכל וכו׳ - דמוקצה הוא דהא אסור באכילה ובהנאה:

ו (ו) לשורפו במקומו - אפילו אינו מזיז החמץ כלל מפני שהוא הבערה שלא לצורך היום. והנה מסתימת השו״ע משמע דאפילו בחמץ שלא ביטלו כגון שנתחמץ ביו״ט דא״א לבטלו ועובר על בל יראה אפ״ה אין תקנה רק בכפיית כלי אבל הרבה פוסקים סוברים דדוקא בחמץ שביטלו קודם יו״ט דאינו עובר בב״י רק מדרבנן צריך ביעור כדי שלא יבוא לאכול סגי בכפיית כלי אבל בחמץ שלא ביטל אתי לאו דבל יראה ודחי עכ״פ טלטול דרבנן וע״כ מותר לטלטלו ולהשליכו לנהר או לבית הכסא או לפררו ולזרוק לרוח. ואפילו לשרוף מותר לכמה פוסקים דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך בכגון זה שהוא צורך היום קצת. וכתבו האחרונים שנהגו העולם כדעה הראשונה וכסתימת השו״ע ובכל גווני כופין עליו כלי מ״מ היכי דנהוג כסברא האחרונה נהוג ואין להם לבטל מנהגם וכ״ז דוקא בחמץ גמור ומשום לתא דב״י וב״י אבל בתבשיל שנאסר משום שמצא בו חטה וכדומה אפילו לסברא אחרונה אסור לבערו ביו״ט אלא יכפה עליו כלי וישהנו עד חוה״מ והסכימו הרבה אחרונים דאפילו נמצא החטה בתבשיל בשביעי של פסח דאם ישהנו עד שנכנס יום האחרון יהיה מותר להשהותו וכדמבואר בסימן תס״ז ס״י ונמצא כמשהה החמץ ע״מ לקיימו אפ״ה אין לו לבערו בפסח ואפילו ע״י עכו״ם אלא כופה עליו כלי ואחר יו״ט שורף החטה ואוכל התבשיל:

ז (ז) אסור - וכתבו האחרונים דאם יש נכרי לפניו יכול להטילו לים או לבית הכסא על ידו ואפילו בחמץ שכבר ביטלו דאינו צריך ביעור רק מדרבנן משום דטלטול ע״י נכרי הוא שבות דשבות ומותר במקום מצוה וכדמבואר לעיל בסימן שכ״ה ס״ב ובסימן תמ״ד ס״ד בכגון זה עיי״ש ומ״מ אין העולם נוהגין כן ובכל גווני כופין עליו כלי:

ח (ח) לענין זה - ר״ל דאם מצא חמץ ביו״ט שני אינו כופה עליו את הכלי אלא יוציאנו ויבערנו מיד וה״ה אם מצא ביו״ט ראשון שצריך לכפות עליו כלי יעמוד כן עד הלילה וכשיגיע יו״ט שני יבערנו ועיין בשכנה״ג והובא בא״ר שכמה פוסקים חולקים ע״ז דיו״ט שני שוינהו רבנן כיו״ט ראשון לכל דבר. ולהלכה הסכימו האחרונים דאם כבר ביטל חמצו יו״ט שני כראשון רק אם לא ביטל חמצו או נתחמץ תוך הפסח דאינו בכלל ביטול והיה בזה שיעור כזית דלכו״ע עובר בזה על בל יראה ובל ימצא יש לסמוך בזה על סברת היש מי שאומר ולטלטל בעצמו החמץ להשליכו לים או לבית הכסא מאחר שלדעת רוב ראשונים מותר בזה גם ביו״ט הראשון:

ט (ט) ה״ז דוחפו - אף דאין החמץ שלו ואינו עובר בב״י מ״מ אסור להשהותו ברשותו דלמא אתי למיכל מיניה בשעה שעולה על הגג להשתמש בו:

י (י) בקנה - וליגע בו בידים אסור דלמא אתי למיכל מיניה ואע״ג דחמץ שלו מטלטלו ושורפו בחוה״מ וכדלעיל בס״א התם שאני דכיון שהוא מחזר עליו לשורפו לא חיישינן שמא ישכח ויאכלנו:

יא (יא) דאסור לטלטלו וכו׳ - היינו אף ע״י דחיפה בקנה דטלטול מן הצד שמיה טלטול וישהנו עד חוה״מ ואח״כ ידחפנו לגגו של עכו״ם או לר״ה:

יב (יב) ואינו יודע וכו׳ - דין זה הוא לפי מנהג זמנם שהיו אופין מצות עבה קצת ולא היו חלוקין בתארם מככרות של חמץ:

יג (יג) בתר בתרא - והרי משתמשין כעת רק במצה בכל הבית ועוד שהרי בדק את הבית כדין קודם פסח ולא נשאר מחמץ כלום ובודאי היא ממצה שמשתמשין באחרונה. וכתבו האחרונים דאפילו מצא הפת בגומא או בחור אין חוששין שמא לא ראה אותה בשעת הבדיקה שמן הסתם בדק כדינו בחורין ובסדקין כמו שנתבאר לעיל בסימן תל״ג ודוקא כשהגומא מגולה אבל אם מצא פת בגומא שאינה נראית לכל כגון שמצא בחריץ ובשולי התיבה ומכוסה בקרשי שולי התיבה ואינו נראה לכל יש לחוש שמא פת זו היא חמץ וחייב לבערה מיד. ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם הר״ח בעיקר דינו דסעיף זה:

סימן תמז

א (א) חמץ בפסח וכו׳ - מדאורייתא הוי חמץ כשאר איסורים שנתערבו שאינן אוסרין תערובתן אלא כדי ליתן טעם בתערובות דהיינו עד ששים אלא שחכמים החמירו בו כיון דאית ביה כרת ולא בדילי מניה כולי שתא וי״א משום דהוי דבר שיש לו מתירין לאחר הפסח וכדלקמן בסי״א:

ב (ב) במשהו - והיכא דאיכא עוד הרבה צדדים להקל סמכינן אשאלתות דס״ל דחמץ בפסח שוה לשאר איסורין דבששים [אחרונים]:

ג (ג) ולא סגי וכו׳ - לאפוקי מדעת הפוסקים שסוברים דסגי שישליך דמי החמץ המעורב בו לים (והוא כעין פדיון) ואח״כ מותר למכור או ליתן לעכו״ם הכל קמ״ל דלא קיי״ל כן למעשה. ודע דהאחרונים כתבו דבמקום הפסד גדול מאוד א״צ לשרוף הכל אלא ימכור כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו דכיון שאינו לוקח דמים בעד האיסור המעורב בו א״כ אין נהנה ממנו והוא כדעת המחבר בסימן תס״ז סעיף יו״ד ועי״ש בס״ט במ״ב לענין אם נתערב מעט מאותה קדירה שנאסר במשהו לתוך קדירה אחרת:

ד (ד) כלים שנתבשל בהם - אפילו בשלו בהם בפסח עצמו חמץ של ישראל הרבה ונבלעו בהם אפ״ה מותרים אחר הפסח שאז כבר אינם בני יומן ולא שייך למגזר הכא אטו בני יומן דאז הכל מותר ורק כשמשהה אותם צריך לשפשף היטב החמץ בעין שלא יהיה ניכר בהם ומשום הבלוע אינו עובר בב״י במה שמשהה אותם כמש״כ בסי׳ תנ״א:

ה (ה) בלא רוטב - דאם היה זה עם רוטב דשאר איסורים בששים הכא לענין חמץ הוא במשהו:

ו (ו) די בקליפה - לאו דוקא דחם בחם בלא רוטב דינו כצלי וקי״ל דבעי נטילה [אחרונים]:

ז (ז) ושניהם חמין - שהיד סולדת בהם:

ח (ח) ואין שם וכו׳ - לאפוקי שאם יש שם דבר המפעפען כגון פשטי״ד מצה שיש בה שומן שנגעה בחמץ נאסרה כולה דאזיל שמנונית של היתר שבמקום מגעו ומפטם את טעם משהו חמץ הנפלט וע״י כן מפעפע טעם משהו זה ומתפשט בכל ההיתר כמו שהוא דרך כל דבר שמן לפעפע ולהתפשט בעת שהוא חם. ואם נגעו מצות אחרות בזו שנאסרה יש להתירם ע״י קליפה או שימכרם לנכרי [אחרונים]:

ט (ט) לענין תבשיל וכו׳ - אין הלשון מדוקדק כ״כ דבתבשיל בקדירה לא שייך בו ריחא כמבואר ביו״ד סי׳ ק״ח אלא הכוונה בצלי וכגון שהיה צלי שמן בתנור וככר של חמץ דאזיל האי שמן ומפטם לככר והדר האי ככר ונותן ריח של חמץ בצלי:

י (י) יש מקילין וכו׳ - דאף שחמץ בפסח במשהו היינו בנבלע ממשות האיסור ולא ריח בעלמא דלענין זה לא חמירא חמץ משאר איסורים:

יא (יא) במקום דהיה מותר - ר״ל בדבר שקיי״ל בעלמא ריחא לאו מילתא בדיעבד ה״ה לענין חמץ לא חמירא טפי ולאפוקי במה דמחמרינן בעלמא כגון באם היה ההיתר דבר חריף ששואב האיסור בקרבו וכ״ש הכא לענין פסח:

יב (יב) ויש מחמירין דמשהו וכו׳ - ואסור אפילו בדיעבד:

יג (יג) ודוקא במקום וכו׳ - היינו שהיה התנור קטן וסתום והחמץ והמצה שניהם מגולין בתוך התנור דבכגון זה ק״ל בעלמא דבדיעבד ריחא לאו מילתא היא ולכתחלה אסור לעשות כן וכמבואר ביו״ד סימן ק״ח ע״ש ולכן בחמץ דחמירא טפי ס״ל להאי סברא בתרא דיש לאסור אפילו בדיעבד דלגבי חמץ ריחא מילתא היא אבל בדבר דלא שייך בו שם ריחא ואפילו לכתחלה מותר בעלמא כגון שהיה התנור גדול ופתוח או שאחד מהן מן שתיהם היה מכוסה בזה גם בחמץ אין להחמיר. ולענין הלכה כבר כתב הרב ביו״ד שם דבמקום הפסד מרובה יש לסמוך אסברא ראשונה דגם בחמץ ריחא לאו מילתא היא. וכתב המ״א דהרב לא התיר אלא בשהיה התנור הקטן עכ״פ פתוח קצת במקום שהעשן יוצא אבל בסתום לגמרי לא מקילינן בחמץ אפילו במקום הפסד וכן דעת הא״ר והוסיף המ״א עוד דחמין הטמונין לשבת (שקורין צאלינ״ט) אע״פ שמבשלין אותם בקדרה כיון ששוהין שם זמן רב והתנור סתום מכל צדדיו ריחן חזק ודינן כצלי וממילא אף בהפסד מרובה אסור בחמץ לדעתו וכנ״ל אבל רוב האחרונים הסכימו דבהפסד מרובה או בשעת הדחק כגון לצורך שמחת יו״ט יש להקל בדיעבד בצלי אפילו בקטן וסתום לגמרי וכמו בשאר איסורים וכ״ש בחמין הטמונין לשבת דיש להקל במקום הפסד מרובה וכנ״ל. והדף שסותמין בו התנור לכתחלה יש ליקח חדשה ובדיעבד אם סתמו התנור בישנה אפילו לא הדיחו אותה אינה אוסרת [אחרונים]:

יד (יד) שנתערב וכו׳ - ואם עירבו במזיד כגון שצריך הדבר לעשותו ולתקנו עם חמץ כגון מורייס (פי׳ שומן דגים) שמשימין בו לחם וקלוי מע״פ שיש בו ס׳ כנגד הלחם אסור וחייב לבערו מד״ס קודם הפסח ואם לא ביערו ועבר עליו הפסח י״א שאסור בהנאה אא״כ מוכר לנכרי חוץ מדמי איסור שבו:

טו (טו) משש שעות ולמעלה וכו׳ - אע״ג דלוקין עליו בזמן ההוא על אכילתו וגם אסור בהנאה מן התורה מ״מ כיון דאין חיוב כרת על הזמן ההוא לא החמירו בו חכמים לאסור במשהו וכן בחומרא דנותן טעם לפגם. ולענין חמץ נוקשה תוך הפסח יש שמחמירין לאסרו במשהו אבל דעת המ״א ועוד הרבה אחרונים כיון דאין בו כרת לכו״ע ולדעת הרבה פוסקים אין בו רק איסור דרבנן בטל בששים אפילו תוך הפסח ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק. ודע דביו״ט האחרון אף שהוא ג״כ מדרבנן מ״מ כיון שנתקן משום ספיקא דיומא אסור באכילה ע״י תערובות משהו כמו בפסח כדמוכח לקמן בסי׳ תס״ז ס״י:

טז (טז) כשאר איסורין - וע״כ אם נתערב לח בלח מתבטל בששים ואם נתערב יבש ביבש מתבטל לחד בתרי אך צריך לאכלו קודם הפסח דבפסח חוזר וניעור כמבואר בהג״ה לקמן בס״ד:

יז (יז) אליבא דכו״ע - היינו אפילו לדעת המחמירין לקמן בס״י בהג״ה מ״מ בערב פסח בודאי אין להחמיר ואפילו בפחות מששים:

יח (יח) שנמצאת בערב פסח - אפילו אחר שש:

יט (יט) מותר - לאכלה אפילו בפסח והיינו אם נצטננה קודם פסח וכדלקמיה:

כ (כ) לבטלה בס׳ - דבטלה בס׳ כצ״ל. וכן מצאתי הגירסא בשו״ע הנדפס עם נחלת צבי ובשו״ע הראשון שהדפיס המחבר בעצמו [ובדפוסים האחרונים נשתבש הגירסא] כתבו הפוסקים דה״ה בחטה שנמצאת בע״פ במצה שנאפה היום בטילה בס׳ אפי׳ אם לא הסירה אך שנתקררה קודם הפסח מותר לאכול המצה ויסיר החטה משם אף בפסח:

כא (כא) בעוד שהחטה בתוכה - אבל אם נטלה החטה מתוכה ואח״כ חממו התרנגולת מותר ואע״ג דבס״ד י״א דחוזר וניעור היינו כשיש בתוכו ממשות האיסור כגון שכר שנתערב בדבש אבל הכא אינו אלא טעם בעלמא:

כב (כב) חוזרת ליתן טעם - ואפילו למ״ד בס״ד דאינו חוזר וניעור היינו היכא שאין האיסור ניכר בעין אבל הכא החמץ בעין:

כג (כג) ומיהו בחימום כ״ש וכו׳ - כגון שעירו מים רותחין בקערה והניחו בה התרנגולת:

כד (כד) אין לחוש - ס״ל דכ״ש אין בכחו להפליט ולהבליע ואם הניחו חתיכת בשר רותח בקערה של חמץ יש להחמיר דכתבו הפוסקים ביו״ד סימן צ״ד דבדבר עב כזה לעולם הוא ככ״ר כ״ז שהיד סולדת בו ואפשר דה״ה אם הניחו אותה מקערה לטעלע״ר:

כה (כה) בפסח - ר״ל אף דנקטינן לעיקר הלכה ביו״ד סי׳ ס״ח דכ״ש אין מפליט ומבליע מ״מ לענין פסח יש לחוש לדעת המחמירים שם דס״ל דכ״ש מפליט ומבליע:

כו (כו) וטוב להחמיר וכו׳ - ואם החטה אינה בקועה רק נתרככה ויש הפסד מרובה ומניעת שמחת יו״ט יש לסמוך להקל:

כז (כז) אם היד סולדת בו - ואף דבסימן תס״ז סי״ב משמע מרמ״א דאוסר הבשר שנשרה אף בצונן כשנמצא שם חטה תירץ המ״א דהתם מיירי בבשר דאית ביה פילי ונאסר גם הבשר ע״י המים שנכנס בתוך הפילי וכאן מיירי בדופן שלם שאז אין הבשר נאסר אלא ממים חמין וחמין לא מקרי רק כשהיד סולדת בו אבל המים בעצמן אסורין ע״י החטה והבגדי ישע חולק עליו ודעתו דמפשיטת דברי רמ״א הכא משמע דצונן אינו בולע כלל אלא העיקר דהכא איירי רמ״א מצד ההלכה דטוב להחמיר לחוש לדעת המחמירים ושם הוא רק ממנהגא שנהגו להחמיר אף בצונן ובענין מנהגא המקיל במקום הדחק לא הפסיד:

כח (כח) קודם הפסח - אפילו אחר שש:

כט (כט) לאסור במשהו - מעשה שנמצאת חלה אחת של בצק בתוך הסל שהיו נותנין המצות אפויות ביציאתן מן התנור והריקו הסל ולא נודע באיזה מצות נגע הבצק ופסקו הפוסקים דחד בתרי בטל כיון שהיה התערובות קודם פסח ומותר לחמם המצות בפסח כיון דליכא אלא טעמא בעלמא ומיהו כל המצות שידוע שנגעו בבצק צריכין קליפה לפי שאין ביטול לאיסור הידוע:

ל (ל) ויש חולקים - ולדעתם מש״כ בס״ב דבטל בששים צריך לאוכלו קודם הפסח או דמיירי שלא היה בו אלא טעמא לבד וכנ״ל באות כ׳:

לא (לא) ונוהגין כסברא הראשונה וכו׳ - ומותר אפילו חזרו וחממו בפסח [אחרונים]:

לב (לב) שהוא לח בלח - כגון שכר שנתערב ביין וכה״ג וקמח בקמח ג״כ מקרי לח בלח ועיין לקמן בסימן תנ״ג אות י״ז במ״ב כתבו האחרונים דבדבר שהוא לח בלח אפילו לא נודע התערובות עד הפסח ג״כ אמרינן דכבר נתבטל:

לג (לג) ומיהו בדבר יבש שנתערב - קודם פסח בין שנתערב חמץ במצה חד בתרי או שנתערב בששים ויותר אמרינן דחוזר וניעור בפסח משום שהחמץ בעין וע״כ צריך לאכלו קודם פסח. ואם היה חד בתרי אסור אף להשהות מדרבנן ואם היה ששים יכול לבשלו קודם פסח עד שיהא נימוח ויהיה חשיב כלח ואז מותר אף לאוכלו בפסח ויש כמה אחרונים שסוברין דאף יבש ביבש דאמרינן דחוזר וניעור אינו אא״כ יאפה או יבשל אותם בפסח דאז חוזר החמץ ונותן טעם בהשאר אבל לאכול כך שרי:

לד (לד) אע״פ שנטלו משם - ר״ל קודם הפסח:

לה (לה) אסור בפסח - היינו לשתותו אבל מותר בהנאה ומכ״ש דמותר לקיימו כיון שהוא רק חשש בעלמא [אחרונים]:

לו (לו) דחיישינן שמא וכו׳ - ר״ל דמשום הטעם שיש בהיין ע״י הפת שנשרה בתוכו ולא היו אוסרין דהטעם כבר נתבטל בששים קודם הפסח ואינו חוזר וניעור רק דחיישינן שמא נשארו אז פירורין בעת הנטילה ועיין באחרונים שהסכימו דלא מחמרינן אלא כשלא סיננו קודם הפסח [ואף שבפסח סיננו לא מהני דכבר נאסר ע״י הפירורין תיכף בתחלת הפסח שנתנו טעם בהיין] אבל אם סיננו שרי אף דנשרה מעל״ע [אם יש ששים ביין נגד כל הפת]. ודוקא ביין שהוא צלול ומסתנן ע״י מסננת שנקביה דקין מאד שא״א לפירורי פת לעבור דרך שם. אבל אם נפל הפת במי דבש שלפעמים הם עבים ואינו עובר אלא במסננת שנקביה אינם דקין כ״כ חיישינן שמא יעבור גם הפירורין דרך שם:

לז (לז) נשארו בו פירורין וכו׳ - ואפילו לקח קודם הפסח מאותו חבית יין לאחר שהוציא הפת ממנו ועירבו בחבית אחרת של יין ג״כ נאסר כולה דשמא נפל הפירורין גם שם:

לח (לח) ונותנין טעם בפסח - ואף דבצונן יש הרבה מתירים לקמן בסימן תס״ז סי״ב הכא לכו״ע אסור דמיירי שעבר מעל״ע מנפילת הפת עד עכשיו [מ״א] ולפי מה שמבואר לקמן בסימן תס״ז סי״ב במ״ב שם בשם האחרונים דאם נפל פרוסת לחם לתוך מים בפסח לכו״ע אסור משום דדרכו להתפרר ולהיות נמס בתוך המים ואפילו סינון המים לא מהני ה״נ אפילו ליכא מעל״ע מעת שנפל הפת לתוך המים ג״כ אסור אם לא שסיננו קודם הפסח דאז מה שנימס בטל בששים. אם שאב הזוהמא של מי דבש בנפה שניפו בה קמח שרי לשתותו בפסח דבטל בס׳ דהוי לח בלח [אחרונים]:

לט (לט) שנמלחו קודם הפסח - אפילו בכלי חמץ דאין מליחה לכלים להפליט ועוד דסתם כלים אינו בן יומו ונותן טעם לפגם קודם פסח לכו״ע שרי ומטעם זה אפילו נכבשו כל אלו מעל״ע בתוך הכלי אין לאסור דאף דכבוש כמבושל מ״מ הלא לפגם הוא ואפילו הוא בן יומו יש לצדד בדיעבד להקל דאימתי מקבל טעם מן הכבישה אחר מעל״ע ואז כבר נעשה הטעם שבתוך הכלי לפגם דהמעל״ע של שימוש החמץ כבר נשלם מקודם:

מ (מ) ולא נזהרו בהם - לבדוק המלח שמא נמצא בהם קצת פירור חמץ:

מא (מא) מותר לאכלם - דאף אם היה בהמלח קצת חמץ ובלעו מהם נתבטל קודם הפסח ושוב אינו חוזר וניעור:

מב (מב) בפסח - ואם היו מונחים בכלי של חמץ בציר שנעשה ע״י המלח יש אומרים שאפילו מונח שם זמן מועט כדי שיתן על האור ויתחיל להרתיח יש לו דין כבוש עי״ז וע״כ אם היה בן יומו מבליעת החמץ או שהיה מלוח הרבה כדרך שמולחין בשר לזמן מרובה אסור מה שמונח בתוך הציר [דמה שלמעלה מן הציר אינו בכלל כבוש] וי״א שאף בזה אינו אסור אא״כ ישהה מעל״ע בתוך הציר וגם יהיה מלוח הרבה ובמקום הפסד יש לסמוך להקל במה שנעשה קודם פסח:

מג (מג) במים בפסח - אבל קודם פסח אין להחמיר אף לכתחלה אף אם היה הכלי בן יומו מבליעת החמץ דהא צונן הוא ואף לדעת המחמירין בס״ק הקודם דבציר היוצא ע״י מליחה נחשב ככבוש אף בזמן מועט הכא כיון ששרוי במים המים מבטלין כח הציר ומ״מ בפסח גופא דאיסורו בכל שהוא מחמירין אפילו שרה זמן מועט דעכ״פ ע״י חריפות המלח נבלע כל שהוא [פמ״ג] ועיין במ״א שמצדד דדגים מלוחים (שקורין הערינ״ג) שרייתן עזים וחזקים הם ואין המים מבטלין כח הציר וע״כ אפילו היו שרויין קודם הפסח בכלי חמץ יש להחמיר לכתחלה שלא לאכלן:

מד (מד) יש להחמיר - היינו בדגים מלוחים (שקורין הערינ״ג) מפני שהוא מלוח הרבה ואפילו הכלי אינו בן יומו מבליעת החמץ וכ״ז הוא רק לכתחלה:

מה (מה) מפליטת הכלים - משמע דאם שרו בכלי יו״ט שרי ואין לחוש לפירור חמץ שבתוך המלח:

מו (מו) ויש חולקין ומחמירין - אתחלת הסעיף קאי והטעם דאף דנתבטל קודם הפסח חוזר וניעור בפסח:

מז (מז) שלא לאכול גבינות וכו׳ - והטעם מפני שלא נזהרו לבדוק המלח מחמץ בשעת עשייתו ואפילו הם כבושים בכלי יו״ט:

מח (מח) ובשר יבש - וכן בשר מלוח מחדש כה״ג ושאר מיני מלוחים וכבושים כגון אוגערקע״ס וכרוב (שקורין קרוי״ט ולימינע״ס) אם לא נזהרו לבדוק המלח מחמץ בשעת עשייתו נזהרים שלא לאוכלו חוץ מיו״ט האחרון של פסח:

מט (מט) הדיחו - היינו לשפשף ביד ולהסיר הנדבק בהם ועיין באחרונים שכתבו דהמנהג לשרותו ג״כ קצת בנהר או בכלי פסח בצוננת ע״י מים מחולפים ג״פ אבל לא בכלי חמץ לכתחלה:

נ (נ) הבשר - יבש או אפילו מלוח מחדש הרבה ממלח שלא נדבק שאלו דרכן להדיח וכן דגים יבשים אבל דגים לחים מלוחים אפילו רוצה להדיח אסור שאלו אין דרכן תמיד בהדחה וגזרינן שמא ישכח ולא ידיח ומטעם זה היה ראוי להקל בלאקסי״ן שדרכו בהדחה וכן בדגים מלוחים שמביאין בחביות (שקורין הערינ״ג) שדרכן להדיח וכתבו האחרונים דמ״מ לא נהגו להקל בשום מין דגים מלוחים לאכלם תוך הפסח אף ע״י הדחה חוץ מיו״ט אחרון של פסח אכן בשעת הדחק או במקום מניעת שמחת יו״ט יש להקל באלו. עוד כתבו שכל דברים הכבושים כגון אוגערקע״ס ולימינע״ס וכיוצא בהם אין מתירים כלל ע״י הדחה כיון שאין דרכן להדיחן:

נא (נא) קודם פסח - אבל תוך הפסח אין לשרותו ובדיעבד ידיח אף בפסח:

נב (נב) ובכרכשות - ר״ל אפילו יבשות דדרכן בהדחה מ״מ כיון שממולאין מבפנים בבשר הנחתך דק דק ולא נבדק המלח שנמלח בו אין מועיל הדחה שבחוץ למה שבפנים וכ״ז אפילו לא ניתן שום בתוכו. וכן בגבינה אין מועיל הדחה מבחוץ מהאי טעמא שמא יש קצת פירור בתוכו:

נג (נג) הטבחות היבשות - היינו הך דכרכשתא שקורין טבחיי״א כתבו האחרונים דאם היה תלוי הבשר יבש תוך החדר שמנהלין שם קמח לא מהני הדחה דאדרבא ע״י הדחה הוא מתדבק ונעשה פירורי בצק דקין מאוד ונדבקין בבשר לכן יש ליזהר שלא לנהל קמחא דפיסחא סמוך למאכלים ומשקים או כלים של פסח מקום שהאבק יכול להגיע:

נד (נד) ובדיעבד אין להחמיר - ר״ל כל הדברים האמורים בהג״ה שנהגו להחמיר הוא רק לכתחלה אבל בדיעבד שכבר בישל אותם ואפילו בלי הדחה ושריה וא״א לקיימם עד אחר הפסח אין להשליכם לאיבוד ומותר לאכלם בפסח וכ״ש שאין אוסרין תערובתן אפילו בפחות מששים כיון שהוא רק חשש ספק משהו דרבנן ואם יש שום או שאר דבר חריף בטבחייא אוסרין אפילו התערובות בפסח כחמץ גמור במשהו שהרי נחתך בסכין של חמץ ואפילו היה הסכין מקונח ונקי ואינו בן יומו ג״כ אסור ויש מתירין בהפסד מרובה התערובות שנתערב פחות מס׳ מן הטבחייא אם היה הסכין מקונח ואינו בן יומו. בד״א בשום ובצל שבתוך המולייתא אבל שום שחותכין אותו דק דק ומערבין אותו במלח שמולחין בו בשר ליבש כדי שיהיה ריח השום נודף לתוך הבשר מותר לאכול הבשר בפסח ע״י שריה והדחה כמו שאר בשר יבש ודוקא אם הדיחו קודם פסח אבל בתוך הפסח אינו מועיל הדחה אלא קליפה [שע״ת]:

נה (נה) אסור מדינא - היינו באכילה אבל בהנאה מותר:

נו (נו) אם לא היו נזהרים - פי׳ אם לא כשיהיו נזהרים בשני דברים אז אינו אסור:

נז (נז) בשעת עשייתו מחמץ - דחיישינן שמא נתערב בו פירורי חמץ והוי בעין תוך השומן. ואפילו אם ירצה לסנן השומן ע״י בגד עב קודם הפסח מ״מ אסור משום חשש שמא היה המחבת בן יומו מבליעת החמץ:

נח (נח) שהם בני יומן - דמשום חומרא דחמץ לא אמרינן סתם כלים אינן בני יומן ואפילו אומר עכשיו ברי לי שלא היה הכלי בן יומו מבליעת חמץ וגם ברי לי שלא נתערב פירור חמץ בתוך השומן מ״מ אסור כיון דבעת התכת השומן לא היה לשם פסח אמרינן מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה אכן אם בישלו אותו מתחלה לשם פסח אלא שהיה הכלי אינו בן יומו מותר לאכלו בפסח ובלבד שיערה אותו קודם פסח לכלי פסח ומ״מ לכתחלה אין להתיך השומן בכלי חמץ אפילו אם ידוע לו שהוא אינו בן יומו:

נט (נט) וכן כל דבר וכו׳ - ר״ל אפילו נעשה הכל קודם פסח והכל דינו כנ״ל לענין שומן:

ס (ס) או מרקחת וכדומה - הנה מדברי הט״ז משמע דמרקחת כיון שהוא דבר קיוהא וחריף אפילו בידוע שלא היה הכלי בן יומו מבליעת חמץ אסור משום דחורפיה משוי ליה לשבח וע״כ אפילו ביו״ט אחרון אסור אבל כמה אחרונים השיגו עליו דאפילו המרקחת הוא מדברים חריפים כגון צנון וכה״ג כיון דמטגנין אותן בדבש בטל חורפייהו. כתבו האחרונים אם דרך בני אותו מקום לבשל מרקחת בכלים מיוחדים וגם כף מיוחד לנער בו הוי כאומר ברי לי עוד כתבו דאם בשעת ההתכה מכוין עצמו בשביל איזה דבר להתיכו בכלי חדש דוקא אף שלא התיכו לשם פסח מהני:

סא (סא) אבל ביו״ט האחרון וכו׳ - הטעם דכיון שהוא מדרבנן אמרינן ביה סתם כלים אינם בני יומן כמו בשאר איסורין וגם לא חיישינן ביה לפירורים ועיין באחרונים שכתבו דאם ידעינן שהם בני יומן אין להקל אפילו ביו״ט אחרון:

סב (סב) יש להקל - היינו בנעשה הכל קודם הפסח אבל בפסח אפי׳ אם ידוע שאינו בן יומו אסור לאכול אף ביו״ט אחרון כדמוכח בסימן תס״ז ס״י בט״ז וח״י ע״ש:

סג (סג) בו - ומה״ט יש מקילין לשתות בו מי דבש של כל השנה ואם יש לספק שמא החמיצוהו בשמרי שכר אסור ועיין לעיל בסימן תמ״ב סקכ״ה מש״כ בזה. ודוקא במקום שדרך להעמיד בשמרים חיישינן לזה. ואם עשאוהו ביורות שמבשלין בו י״ש אסור בכל גווני והיינו אפילו שזה כמה פעמים שבישלו בו שאר דברים בינתים אסור. ועיין לקמן סימן תנ״א במ״ב ס״ק ק״כ [איזה אופן להכשירו לפסח] ובסעיף כ״ב בבה״ל ד״ה ובית חרוסת:

סד (סד) משהו מדברים אלו - וכמה אחרונים הסכימו דבמקום הפסד מרובה יש להקל אפילו אם נתערב הרבה שאין ששים כנגדו ויש מקילין בכל הדברים שאין לחוש לפירורים [דהיינו חוץ משמן] אפילו שלא במקום הפסד מרובה:

סה (סה) שאין להחמיר לאסור התערובות - חדא דיש פוסקים שסוברים דפליטת כלים דהוי נ״ט בר נ״ט [שהחמץ נתן טעם בהכלי והכלי נתן בשומן והיין] מותר קודם הפסח ועוד דאיכא לספוקי שמא לא היה הכלי בן יומו וקודם הפסח לכו״ע שרי נותן טעם לפגם ונוכל לסמוך אטעמים אלו עכ״פ לענין שלא לאסור התערובות אכן אם ידוע שהכלי שנתבשל היה ב״י מבליעת החמץ משמע מאחרונים דאוסר התערובות דמשום סברת נ״ט בר נ״ט לחוד אין להתיר דלכמה פוסקים נ״ט בר נ״ט אסור בחמץ אף קודם פסח:

סו (סו) יש מחמירין להסתפק מחומץ וכו׳ - ר״ל אפילו אם נעשה החומץ בכלי חדש וגם נשאבו ממנו בכלי פסח אפ״ה אסור:

סז (סז) שמסתפקין ממנו כל השנה - לאפוקי מן החומץ שמונח בבית האוצר דשרי:

סח (סח) יש בו פירורי לחם - ואם סיננן קודם פסח מותר:

סט (סט) שאין חומץ יין מצוי וכו׳ - וע״כ אפילו נסתפקו ממנו שרי דלא אפשר בקל למצוא אחרים:

ע (ע) שלא למלאות וכו׳ - ר״ל כשבא למלאות חבית יין לפסח לא ימלאנו ע״י כלי חמץ אף שסתם כלים נקיים הן ואין בהן לכלוך בעין רק בלוע בתוכו ובלוע אינו נפלט ע״י צונן:

עא (עא) והמקיל לא הפסיד - ואם הכלי היה מורק ושוטף שרי לכו״ע אם לא ששהה החומץ בתוכו מעל״ע דבחומץ בעינן ג״כ מעל״ע ואז אפילו אינו ב״י אסור דחורפיה משוי ליה לשבח. במקומות שמערבין צוקער בחומץ יין אין להסתפק ממנו בפסח אא״כ סיננן קודם הפסח ובמקום הפסד מרובה מותר בדיעבד אפילו לא סיננן:

עב (עב) בפסח - פי׳ דהטעם שנתן קודם הפסח כבר נתבטל בששים אלא דאסור משום דנותן טעם בפסח עצמו דהוא במשהו ואף דבצק הזה הוא חמץ נוקשה ובנוקשה ס״ל לכמה פוסקים דבטל בס׳ אף בתוך הפסח וכדלעיל בסוף סקי״ד הכא גרע דכיון שנותן היין ע״מ להשהותו בתוך החבית בפסח הוי כמבטל איסור לכתחלה:

עג (עג) ואסור לשתותו - אבל לקיימו שרי כיון שעבר עליו שלשים יום:

עד (עד) ואם נתנוהו קודם לכן - היינו שנתנו הבצק לדבק קודם שני חדשים ועיין בט״ז שדעתו לדינא דדי בשלשים יום אבל המ״א וח״י דעתם לדינא כמשמעות הרמ״א דלענין שיהא מותר לשתות היין בעינן דוקא ב׳ חדשים:

עה (עה) מיהו אם יש כזית וכו׳ - מסתברא דר״ל אפילו הוא קודם ב׳ חדשים:

עו (עו) במקום אחד - ר״ל שאין חוט הבצק נפסק בינתים וראוי להנטל כאחת אלו היה לח:

עז (עז) חייב לבערו - אא״כ טחו בטיט:

עח (עח) ששמו במדוכה - ואפילו היא בת יומא שביום זה דכו בה ורק שהיא כעת נקיה ואפילו המלח מונח שם מעל״ע דלא שייך כבוש כ״א בדבר לח ולא ביבש:

עט (עט) בפסח - ואפילו מונח המלח במדוכה בפסח עצמו:

פ (פ) דאינו מפליט בצונן - ר״ל דאם היו נותנין בו דבר רותח בודאי אסור דמפליט בו בליעת הכלי אבל נתינת המלח אף דאמרינן בעלמא מליח כרותח לענין פליטת כלים אינו מפליט בצונן. ודוקא ביבש אבל בצונן לח וע״י שריה חושש לעיל בס״ה להחמיר. ואם נידוך המלח בתוכו דאיכא חורפא ודוחקא דדיכה מפליט מן הכלי אפילו אם היה יבש המלח לגמרי ואפילו היה המדוכה אינו בן יומא וגם קודם הפסח וכתבו האחרונים דבמדוכות שלנו שרוב תשמישה בבשמים וכה״ג דליכא חמץ רק חשש לטעם משהו אם נידך קודם פסח דנתבטל יש להתיר למלוח בו:

פא (פא) בוסר שדכין קודם פסח וכו׳ - ס״ל דבוסר לא הוי חריף אבל לפי מאי דפסק ביו״ד סימן צ״ו דאפי׳ פירות חמוצים הוא בכלל דבר חריף א״כ אף בוסר בכלל וא״כ ע״י חריף ודוחקא נבלע בבוסר החימוץ של המדוכה ואין בבוסר ששים נגד כל המדוכה לבטלו וע״כ אפילו קודם פסח יש להחמיר ועיין באחרונים שכתבו דבמקום ה״מ יש לסמוך על הפוסקים דס״ל דפירות חמוצים לא הוי בכלל דבר חריף. ודע דאפילו שלא במקום הפסד שהחמרנו במדוכה הוא דוקא במדוכה שרגילין לדוך בה חמץ אבל במדוכות שלנו שרוב תשמישן בבשמים וכה״ג וליכא רק חשש שמא נמצא משהו חמץ בתוך התבלין ונבלע יחד במדוכה והדר נפלט בתוך הבוסר הרי מתבטל בששים קודם הפסח:

פב (פב) ואפילו וכו׳ - דכיון דס״ל דבוסר אינו דבר חריף ע״י דוחקא לבד אינו מפליט מן המדוכה אפילו משהו:

פג (פג) אם היה הכלי נקי - ובסתמא מחזיקין להמדוכה שהיא נקיה ואתי לאפוקי רק אם ידעינן שהיא מלוכלכת ואז אסור לדעת כמה אחרונים אפילו אם דכו קודם פסח דאפילו אם נסבור דבוסר לא הוי דבר חריף מ״מ ע״י דוחקא דדיכה נכנס בתוכו קצת וא״א להדיחם:

פד (פד) אבל אם חתכו וכו׳ - היינו אותו בוסר [אפילו לדעתו שאינו נקרא חריף] וכל כה״ג שאינו דבר חריף אף דע״י דוחקא של החיתוך לבד אינו מפליט מ״מ יש לחוש לחמץ הדבוק על הסכין:

פה (פה) תוך הפסח - וקודם הפסח שרי הבוסר ע״י הדחה שידיחוהו אבל תוך הפסח דבמשהו יש להחמיר לכתחלה שלא לאכלו ועיין במ״א שדעתו דאין להחמיר אף בפסח רק בדברים שנעשים ע״י עכו״ם בקביעות [כגון לקנות מהם דגים שחותכים בסכיניהם של חמץ] אבל אם נעשה כן בביתו של ישראל באקראי כגון שחתך בסכין חמץ דבר שאינו חריף בפסח סגי בהדחה או בגרידה:

פו (פו) לחמץ הדבוק עליו - וכ״ז אם חתכו בו דבר שאינו חריף אבל בדבר חריף [וה״ה בוסר לדידן דס״ל דהוא ד״ח] אפילו אם הסכין היה ודאי נקי וחתכו בו קודם הפסח אסור לאכלו בפסח אכן זה אינו אלא דוקא בסכין שרגילין להשתמש בו חמץ לפעמים ויש בתוכו בליעת חמץ אבל אם אינו רגיל להשתמש בו בחמין כלל כגון בצל שחתכוהו בסכין שגוררין בו בצק מן העריבה והיה נקי מותר הבצל ואף אם חתכוהו בפסח כיון שאותו סכין לא שמשו בו חמין מעולם וצונן לא מבליע ולא מפליט:

פז (פז) אבל אם נתערב - אפילו בפחות מששים:

פח (פח) אין לחוש וכו׳ מספק - דליחוש שמא יש פירור על הסכין ונדבק בדבר שחתכוהו ואף דסתם סכין אינו נקי מ״מ אינו ודאי שהיה שם חמץ דבוק עליו ואין להחמיר אלא דבר שחתכוהו בו אבל לא תערובתו כיון דמשהו אינו אלא מדרבנן ויש מאחרונים שמחמירין אפילו התערובות אם לא הודח הסכין מקודם ובהפסד מרובה או לצורך שמחת יו״ט יש להקל וכתב הח״א דבסכינים שחותכין בו לחם במדינותינו ידוע שנדבק בו פירורי חמץ ולכן אפילו התערובות אסור אם לא הדיחו את הסכין מקודם:

פט (פט) בסכין חדשה - אבל אם הסכין שחתכו בו הזיתים [וה״ה צנון ובצל] הוא ישן אפילו הוא נקי ואינו בן יומו מבליעת חמץ [ואפילו הוא קודם פסח] אסור כיון שהוא דבר חריף וכנ״ל ודוקא שנחתכו קודם שנתנו אותם לכבוש שאז הם עדיין בחריפתן או אפילו לאחר שנכבשו ונתחמצו שאז מקרי גם כן דבר חריף מה שאין כן בנחתכו לאחר שנתנו עליהן מים קודם גמר כבישתן דאז לא מקרי דבר חריף דמים מבטל חריפתן. ומי הזיתים שנכבשו קודם פסח אפילו חתכן בסכין בן יומו גם כן מותר לשתותן בפסח אם סיננן מן הזיתים קודם הפסח לפי שכבר נתבטל החמץ בהן בששים קודם הפסח. ואם נתבשלו הזיתים קודם הפסח גם הזיתים עצמן חוזרין להיות מותרין דעל ידי הבישול נפלט הטעם מכל זית מאחד לחבירו ומצטרפין כולן יחד לבטל פליטת הסכין בששים ויש מאחרונים שמחמירין לאסור הזיתים אף לאחר הבישול ובמקום מניעת שמחת יום טוב יש להקל אם יודע שהסכין היה נקי:

צ (צ) אם אינה בת יומא - דאז פליטת הקדירה שנבלע בהזיתים ע״י הכבישה הוא לפגם ואע״ג דדבר חריף אסור אף באין בן יומו הכא כיון שנותנין בהם מים לצורך כבישה בטל חורפייהו [ורק בעינן שלא ישהו שם בכלי חמץ זמן רב שיתחמצו בו דאז חוזר ונעשה חריף ומשוה טעם חמץ הבלוע בכלי לשבח אלא יסלקם מקודם לכלי פסח] ודוקא כשהמים היו יותר מהזיתים הא לא״ה נשאר הזיתים בחריפותן. והנה מדברי המחבר משמע דאם הקדירה שנתנו בה הזיתים היתה בת יומא מבליעת החמץ אסורין הזיתים לאכלן בפסח אם שהו בתוכה מעל״ע דנעשין כבוש והרי הוא כמבושל ואף דבשעה שנעשין כבוש אחר מעת לעת כבר נעשה הבליעה שבתוך הכלי לפגם מ״מ כיון שחריפין קצת יש להחמיר ועיין בבה״ל:

צא (צא) לכו״ע - והנה לפי המבואר לקמן בס״ט בהג״ה דאנו מחמירין בנותן טעם לפגם בפסח אין להתיר אא״כ סילקן מהכלי חמץ קודם הלילה בע״פ:

צב (צב) יבש ביבש - ר״ל שנתערב פרוסה של חמץ בתוך פרוסות מצה ואינו ניכר דאלו נתערב ככר בתוך ככרות לכו״ע לא בטיל דהוי דבר שבמנין ואינו בטיל אפילו באלף כמו שנתבאר ביו״ד סימן ק״י:

צג (צג) לא בטיל - כיון דאם נתערב לח בלח איסורו במשהו גם ביבש החמירו [ואין חילוק בין אם נתערב מין במינו או נתערב מין בשא״מ] ולפי״ז דוקא כשנתערב בפסח אבל אם נתערב בע״פ עד הלילה דקי״ל לעיל בס״ב דדינו כשאר איסורין וא״כ בלח שיעורו בנ״ט כשאר איסורין ה״ה ביבש ג״כ

דינו כשאר איסורין ובטל ברוב. ומ״מ צריך שיהיו נאכלין כולם קודם הלילה דאל״ה אמרינן דחוזר וניעור בפסח כדמוכח לעיל בס״ד בהג״ה יש שכתבו דאימתי לא בטיל יבש ביבש לדעה קמייתא דוקא כשהאיסור הוא מחמת עצמו שהוא חמץ אבל אם היה היתר בעצמו ורק שנבלע בו חמץ משהו כגון מצה שמצאו בה חטה חמוצה שנאפית בתוכה ונתערבה אח״כ באחרות בטל חד בתרי אפילו תוך הפסח אבל כמה אחרונים חולקים ע״ז ודעתם דלדעה קמייתא בכל גווני לא בטיל. עוד כתבו דכלי חמץ שנתערב בתוך כלי פסח בפסח דינו כמו יבש ביבש דלא בטיל ואסור להשתמש בהם בפסח ואף כשנתערב בערב פסח נכון להחמיר שלא להשתמש בם אכן אם הכלי חמץ היה אינו בן יומו במקום מניעת שמחת יו״ט יש להקל אם נתערב בע״פ:

צד (צד) וי״א דחמץ בפסח וכו׳ - טעמם דדוקא בדבר לח המתערב דבשאר איסורים שיעורו בנותן טעם החמירו חכמים בחמץ דהוי במשהו אבל בדבר יבש דבשאר איסורים חד בתרי בטל ה״ה בחמץ בפסח:

צה (צה) שוה לשאר איסורין - והסכימו אחרונים דהלכה כדעה קמייתא. ואם נאכל אחד מהם אפילו נתערב רק חד בתרי מותר לאכול השאר לכו״ע דכיון דמן התורה בטיל רק מדרבנן אסור ובדרבנן תלינן שזה שנאכל היה החמץ [מ״א בסי׳ תס״ז סק״ד וש״א]:

צו (צו) נותן טעם לפגם מותר וכו׳ - הטעם דנהי דהחמירו חכמים לאסור חמץ בפסח במשהו היינו משום דאע״ג דמשהו הוא מ״מ יש שם איסור עליו אבל כשהטעם פגום פקע איסורו לגמרי ואינו יכול לאסור התערובות אפילו באכילה ואפילו אין בתערובות ס׳ נגדו ודינו בפסח ככל הפרטים המבוארים ביו״ד סימן ק״ג לענין שאר איסורים ע״ש. והנה כ״ז הוא לענין התערובות אבל לענין החמץ עצמו מבואר לעיל בסימן תמ״ב ס״ט ע״ש במ״ב:

צז (צז) ויש מחמירין - וטעמם הוא דהא אין לך ביטול טעם יותר ממשהו באלף ואפ״ה אסרו חכמים בפסח וה״ה נמי נותן טעם לפגם בפסח אסור באכילה ובהנאה. וכתבו הפוסקים דמ״מ אם נפסד לגמרי עד שיהא כעפרא בעלמא אין בו איסור כלל ואפשר דאף שנפסד לאחר זמן איסורו דאסור בהנאה כמבואר לעיל סימן תמ״ה מ״מ אינו יכול לאסור התערובות דזה לא נקרא הנאה דמפסיד המאכל:

צח (צח) וכן נוהגין וכו׳ - ובמקום שאין המנהג ידוע יש להורות דהמיקל לא הפסיד והמחמיר תבא עליו ברכה:

צט (צט) אפילו משהו ונותן טעם לפגם וכו׳ - ומיהו לענין ריח המתבאר לעיל בס״א דיש מחמירין אם מצטרף לזה ג״כ נטל״פ ממשהו יש להקל:

ק (ק) אסור - ומ״מ לענין הנאה למכור לעכו״ם יש להקל בזה שהוא גם משהו. ועיין בפמ״ג אות י״א שמצדד דביום טוב האחרון יש להקל אם מתרמי שתיהן יחדו אפילו באכילה:

קא (קא) בין חמץ וכו׳ - הכלל בזה דחמץ שעבר עליו בבל יראה מן התורה ושהה אותו אף אחר הפסח אסור באכילה ובהנאה ואפילו אם לא שהה אותו בעין רק על ידי תערובות כגון שנתערב בפסח או אפילו קודם פסח בשיעור מועט שאין מתבטל ועדיין יש חיוב לבערו מן התורה אסור אותו התערובות לאחר הפסח באכילה ובהנאה אבל אם נתערב בשיעור שהוא מתבטל מדאורייתא אף דמדרבנן אסור להשהותו אם עבר ושהה מותר בדיעבד אף באכילה. עוד מבואר בסעיף זה דאפילו אם שהה חמץ בעין ועבר עליו הפסח דאסור באכילה ובהנאה זהו דוקא כמו שהוא בעין אבל אם נתערב אחר הפסח בדברים אחרים מותר באכילה ושיעור התערובות בזה יבואר לקמיה:

קב (קב) שנתערב קודם פסח וכו׳ בטל בס׳ - פי׳ אם נתערב קודם פסח בששים מותר לאחר הפסח [היינו אף לדעת היש חולקים לעיל בס״ד דס״ל דבפסח אסור משום דחוזר וניעור מ״מ אם נתעכב עד לאחר הפסח מותר לכו״ע אף באכילה] ואם נתערב בפחות מששים ועבר עליו הפסח אסור וקאזיל המחבר לשיטתו שסתם לעיל בריש סימן תמ״ב דעובר על תערובות חמץ כזית בבל יראה אף שאין בו כזית בכדי אכילת פרס כל שאין בו ששים לבטלו וזהו דוקא במין בשאינו מינו אבל במין במינו דמן התורה ברובא בטל אפילו אם נתערב חד בתרי ועבר עליו הפסח מותר באכילה [מ״א] ודעת הא״ר בסוף הסי׳ דבאכילה אסור אבל בהנאה לכו״ע שרי. כתבו האחרונים דאסור לערב חמץ לכתחלה קודם הפסח בששים כדי לאכלו בפסח אבל מותר לערב בששים כדי לשהותו עד אחר פסח:

קג (קג) בין שנתערב בפסח - פי׳ שנתערב בשוגג בפסח בששים ועבר ושהה אפילו במזיד שרי דהא לא עבר מן התורה בבל יראה ומותר לאחר פסח אפילו באכילה אבל אם עירב במזיד דינו כמבטל איסור לכתחלה המבואר ביו״ד סימן צ״ט ס״ה ע״ש:

קד (קד) ונתערב לאחר הפסח - ר״ל בשוגג אבל אם עירב במזיד הרי ביטל איסור בידים ודינו כמבואר ביו״ד סימן צ״ט ס״ו ע״ש:

קה (קה) בטל בששים - כ״ז בשנתערב לח בלח או יבש בלח דשיעור בעלמא בנותן טעם אבל אם נתערב יבש ביבש בכל הני גווני שצייר המחבר אפילו חד בתרי בטל מותר לאחר הפסח באכילה. ודע דאופן בתרא שצייר המחבר שנתערב לאחר הפסח ומצריך גם בו ששים זהו ע״פ דעת הטור אבל כמה

פוסקים חולקין ע״ז וס״ל דכשנתערב לאחר הפסח בין במינו בין שלא במינו ברובא סגי דלא קנסו לאסור בנתערב לאחר הפסח כשההיתר רבה עליו וכתבו האחרונים דבמקום הפסד מרובה או שעת הדחק יש לסמוך להקל:

קו (קו) סגי ליה וכו׳ - ומותר עי״ז אף באכילה ודוקא באופן ג׳ שציירי המחבר דהיינו שנתערב לאחר הפסח אבל אם נתערב קודם הפסח וכ״ש תוך הפסח דעבר על התערובות בבל יראה אינו מותר לאחר הפסח ע״י פדיון אלא בהנאה ולא באכילה דטעם חמץ קטעים. עיסה שנתחמצה בשמרי שכר שעבר עליו הפסח אע״פ שיש בה ששים נגד השמרים אסורה אפילו בהנאה דשמרים הוי דבר המעמיד ולא בטיל אפילו באלף והוי כאלו כולה איסור ומ״מ במקום הפסד מרובה יש להתירו בהנאה ע״י שישליך הנאת האיסור לים המלח וכן יכול למוכרו לעכו״ם ולא יקבל ממנו רק כשיעור עיסה בלא השמרים. מותר ליתן לתוך היין חלב חטה או חלב בהמה כשיש ששים כנגדו לתקנו שיהיה צלול ולא חיישינן שמא יאכל עם בשר או בפסח דאף אם ישכח ויאכל ליכא איסורא כיון שכבר נתבטל ואין כאן משום מבטל איסור לכתחלה כיון שאין כונתו לבטל רק לתקן היין:

קז (קז) אינו אסור בהנאה - מפני שלא עבר על איסור של תורה לא קנסוהו חכמים וכתב המ״א דה״ה דאפילו באכילה שרי אך מפני שנוקשה אינו ראוי לאכילה לפיכך נקט הנאה אבל רוב אחרונים סברי דבאכילה אסור דמ״מ שם חמץ שעבר עליו פסח ע״ז החמץ:

קח (קח) שמא יפול וכו׳ לתוך המאכל - ובדיעבד אם נפל ויש ששים כנגדו יש דעות בין אחרונים אם אוסר במשהו ועיין לעיל במ״ב סקי״ד ולשהותו עד לאחר הפסח לכו״ע שרי:

סימן תמח

א (א) חמץ וכו׳ - היינו אם הוא בצק או אפילו פת במקום שנוהגין היתר בפת של עכו״ם:

ב (ב) של א״י - וה״ה של הפקר דכיון שלא נעשה איסור בשהייתו לא הטילו חכמים איסור על אכילתו וע״כ גר שמת קודם פסח והניח חמץ כל הקודם וזוכה בו אחר פסח מותר לו החמץ אף באכילה. ישראל שיש לו שותפות עם הנכרי בחמץ ועבר עליו הפסח וחלק עצמו עם הנכרי אחר הפסח חלקו של הנכרי אח״פ מותר בהנאה דבדרבנן אמרינן יש ברירה והוברר הדבר למפרע שהוא של עכו״ם ועיין במקור חיים דמצדד דוקא כשהחמץ עמד בבית נכרי (ואם עמד בבית ישראל תליא בפלוגתא ע״ש) ואפשר דבזה אפילו באכילה מותר ע״ש וחלקו של ישראל אסור בהנאה וה״ה שני ישראלים שיש להם שותפות ומכר אחד מהן חלקו לעכו״ם מותר החלק שנפל לאותו ישראל שמכר חלקו וחלק של ישראל אסור:

ג (ג) ביום אחרון - אף שהוא דרבנן וכ״ש בפסח גופיה:

ד (ד) לא יקבלנו הישראל - משום בל יראה ואם קבלו אסור בהנאה לאחר פסח משום דהוי חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח:

ה (ה) לא יהא ניכר וכו׳ - דאם יהא ניכר שחפץ בו כגון שאומר לו הנח במקום צנוע פלוני בחצרי חצרו קונה לו אבל אם אינו ניכר אף שעכו״ם משאירו להדורון בתוך ביתו שרי דמסתמא איסורא לא ניחא ליה וחצרו אינו קונה לו בע״כ וע״כ אפילו אם היה זה ביו״ט ראשון נמי שרי:

ו (ו) וטוב שיאמר שאינו רוצה וכו׳ - היינו אף דמצד הדין אפילו בסתמא נמי שרי מ״מ לרווחא דמלתא יאמר בפירוש שאינו רוצה וכו׳ ובאופן זה אפילו אם מראה לו מקום להניחו שרי וצריך ליזהר לכפות עליו כלי עד הערב אם הוא שבת או יו״ט אפילו יו״ט האחרון אא״כ הביאו ביו״ט האחרון סמוך לחשיכה שבשעה מועטת אין לחוש שמא ישכח ויאכלנו ואם הוא חוה״מ צריך לעשות לפניו מחיצה גבוה י״ט כמו שנתבאר לעיל סימן ת״מ:

ז (ז) אסור בהנאה - דקנסוהו רבנן הואיל ועבר עליו בבל יראה ובל ימצא [גמרא]:

ח (ח) הניחו שוגג - שלא ידע מאותו חמץ:

ט (ט) או אנוס - ר״ל שידע אלא שהיה אנוס שלא היה יכול לבערו ואע״פ דבזה לא עבר אבל יראה אפ״ה קנסינן התירא אטו איסורא דאי שרינן ליה אתי לשהויה לכתחלה ועבר עליה ועיין בבה״ל. כתב בית הלל ביו״ד סימן קל״ב נשאלתי על ישראל אחד שהיה לו קודם פסח ברחיים של נכרי דגן לטחון ונתעכב הדגן ברחיים עד חוה״מ של פסח וכאשר הגיע יום ז׳ של פסח הלך הנכרי וטחן הדגן של ישראל ועשה מן הקמח לחם ואפה הפת והביא הפת לישראל תיכף אחר הפסח והשבתי שמותר ליקח הדמים בעד הפת ההוא מן הנכרי והנכרי ההוא יאכלנו או ימכרנו לנכרי ע״ש והחק יעקב הסכים דמותר אף באכילה מטעם שמא החליף העכו״ם הדגן והוי רק ספק חמץ שעבר עליו הפסח (ועיין לקמן סימן תמ״ט) ובבית מאיר מצדד להתיר באכילה מטעם אחר דאע״ג דפסק המחבר דבין בשוגג ובין באונס לאו כל אונסין שוים ובאונס כזה דלא היה יכול כלל לאסוקי אדעתיה שיאפה העכו״ם מקמחו

חמץ בודאי לא קנסוהו חכמים עי״ש ועיין בבה״ל מ״ש בשם הרדב״ז. אם הניח ישראל חטים ברחיים ובא עכו״ם ואמר לישראל שלתתו וטחנו עיין בח״י בשם חב״י דיש כאן הרבה ספיקות להקל ובפמ״ג מפקפק היכי שדרך אנשי המקום ללתות החטים קודם הטחינה ומצדד שיחליפנו העכו״ם בחטים אחרים:

י (י) ואם מכרו וכו׳ - ובאיזה קנינים קונה עכו״ם כתבנו לקמיה בסוף הסעיף:

יא (יא) לנכרי - ולישראל מומר אסור למכור דדינו כישראל לכל דבר ועובר עוד משום לפני עור והחמץ אסור לאחר הפסח בהנאה. ובדיעבד אם מכר לישראל מומר בדבר מועט מפני שהוא מכירו ויודע בו שיחזיר לו אחר הפסח מאחר שטעה וסבר דמומר דינו כעכו״ם יש להתיר לו במקום הפסד מרובה לאמר למומר שיחליף החמץ עם עכו״ם על חמץ אחר או שימכרנו ויהיו אותם החליפין או הדמים מותרים וכמו שנתבאר בסוף סימן תמ״ג:

יב (יב) שמחוץ לבית - כתבו האחרונים שאין קפידא בעכו״ם גופא אם הוא דר בביתו או לא אלא עיקר הקפידא שיוציא העכו״ם החמץ מבית ישראל אבל עכו״ם גופא אפילו הוא משרת לישראל ודר בביתו לית לן בה (אם לא שהוא קנוי לו לצמיתות דאז ידו כיד רבו ולא מהני שימכור לו דלא יצא הדבר מרשותו בזה) ומה שהצריכו הכא להוציא החמץ מרשותו אע״פ שמכרו כבר והוא אצלו פקדון בעלמא ובלא אחריות ובעלמא לא מצרכינן בכה״ג אלא מחיצה בעלמא וכדלעיל סימן ת״מ כתב בח״י דגם בכאן הדין כן ולא הצריכו הכא להוציא מרשותו אלא כדי שיקנה העכו״ם החמץ במשיכה ואה״נ אם כבר הוציא העכו״ם החמץ וקנהו במשיכה לביתו או לסימטא כדין מותר לו אח״כ להכניס החמץ לביתו של ישראל ודי במחיצה עשרה בלבד. אבל כמה אחרונים כתבו דהכא מגרע גרע כיון דעיקר החמץ יודע העכו״ם שהוא של ישראל ולא יגע בו אע״פ שקנהו מחזי כחמצו של ישראל אם היה בביתו וגם איכא למיחש שמא יבא לאכלו דכיון דדידיה הוי מעיקרא לא בדיל מינה ולסברא זו אפילו אם יחד לו בביתו זוית בפ״ע או שעשה מחיצה עשרה נמי לא מהני [אלא דכ״ז אינו אלא לכתחלה אבל בדיעבד פשוט דאין לאסור כלל ואפילו לא יחד לו נמי מקום כל שהיה המכירה כדין] וכתבו האחרונים דאם יש לו חמץ הרבה וא״א לו להוציאו מביתו ימכור לו גם החדר והוי כמו שמכר לו חוץ לביתו וקנין החדר הוא בכסף עם שטר [ואם ירא לתת לו שטר שמא יעלה בדעתו להחזיק בחמץ ואיכא הפסד מרובה יש לו להתנות עמו שיקנה בכסף בלבד בלי שטר ותנאי מהני בזה לכמה פוסקים ויש לסמוך להקל בכגון זה] וצריך למסור לו המפתח מחדר שמונח בו החמץ כדי שיוכל לכנוס בשעה שירצה וליטול את חמצו שנמכר או ניתן לו או שעכ״פ יאמר לו הישראל בכל עת שתרצה תוכל ליקח המפתח מחדרך וליכנס בו ליטול את חמצך ואיסור גמור הוא להניח שום חותם או מסגר על החדר או על החמץ כדי שלא יוכל הנכרי ליטול את החמץ דמוכח מזה דכל המכירה לא היה רק הערמה בעלמא ואם עשה כן מתחלה בשעה שמכר אפילו בדיעבד אסור החמץ דלא סמכה דעתיה דעכו״ם ומכ״מ אם בתחלה מכר כדין ואח״כ נתן מסגר על החדר או חותם על החמץ אף שאסור לעשות כן מ״מ אין החמץ נאסר בשביל מה שעשה שלא כהוגן אחר המכירה ועיין בה״ל מה שכתבנו בשם פמ״ג וח״א חלוקי דינים בזה:

יג (יג) ויחזור ויתננו לו - ואם הנכרי אינו רוצה להחזיר לו אסור לתבוע אותו בדיניהם או לכוף אותו בשאר כפיות ואם נתן לו רק מקצת דמים והשאר זקף עליו במלוה ואינו רוצה לשלם לו המותר בודאי מותר לתבוע אותו בדיניהם שישלם לו המגיע או שיתן לו החמץ בתורת תשלומין על חובו. כתבו האחרונים אסור לישראל אחר לקנות החמץ מן העכו״ם אחר הפסח ואם קנה צריך להחזיר לבעלים הראשונים ואם שילם לעכו״ם יותר מן הראוי לתת באופן כזה אינו צריך להחזיר לו אלא בשיעור שראוי לתת:

יד (יד) ובלבד שיתננו וכו׳ - ואפילו ע״י שלוחו או אשתו יכול להקנות החמץ לנכרי אבל לא ע״י עכו״ם דאין שליחות לעכו״ם ואין מכירתו כלום. וכן אין יכול להקנות לשלוחו של עכו״ם דלא ריבתה התורה שליחות אלא בישראל ואפילו היה השליח ג״כ עכו״ם דאין שליחות לעכו״ם בין מעכו״ם לישראל ובין מעכו״ם לעכו״ם ועיין בה״ל מ״ש בזה בשם איזה פוסקים:

טו (טו) מתנה גמורה - וקנין מתנה הוא ע״י הגבהה או משיכה דבר שאי אפשר להגביה:

טז (טז) בלי שום תנאי - דשמא יעבור הנכרי על התנאי ותבטל המתנה למפרע ועבר על ב״י וכדלקמן בס״ד:

יז (יז) או שימכרנו לו - ובאיזה קנינים קונה העכו״ם יש בזה דעות בין הפוסקים יש מי שאומר דקנינו של עכו״ם הוא בכסף דוקא ויש אומרים שאין העכו״ם קונה אלא במשיכה לרשותו או בהגבהה דבר שאפשר להגביה ויש שכתבו עוד דגם שארי קנינים נוהגין בעכו״ם כגון קניית מטלטלין אגב קרקע וקנין חצר וקנין חליפין דהיינו קנין סודר [אלא דצריך ליזהר בזה שיהא הסודר של עכו״ם ולא סגי שעדי הקנין יתנו סודרם כמו בישראל דזה אינו אלא מטעם זכיה שמזכין להמקנה וגבי עכו״ם אין דין זכיה] ויש מפקפקים בקנינים אלו ואומרים דלא מצינו קנינים אלו רק בישראל. ולענין דינא לכתחלה בודאי צריך להקנות בקנין גמור ומוסכם לכו״ע דהיינו בכסף ובמשיכה ביחד מאחר שנוגע באיסור דאורייתא דבל יראה ועכ״פ במשיכה בלבד

דיוצא בזה ג״כ עכ״פ לרוב הפוסקים אבל בדיעבד אף אם לא מכר אלא בכסף בלבד או שמכר באחד משארי קנינים שהזכרנו ועבר עליו הפסח מותר דמאחר דחמץ לאחר הפסח אינו אסור אלא מקנסא דרבנן ועוד כיון דחמץ לאחר זמן איסורו בלא״ה אינו ברשותו אלא שעשה הכתוב כאלו היה ברשותו לעבור עליו בקנין כל דהו סגי דעכ״פ מגלי דעתיה דלא ניחא ליה ואפקיה מרשותו. ובמקום שא״א להקנות במשיכה כגון שהחמץ מרובה או שהוא בדרך יבואר לקמיה:

יח (יח) מכירה גמורה - אם ישראל מניח חמצו בחדר של חבירו המוכר את חמצו צריך להודיע לישראל המוכר ויעשהו שליח למכור ואם הניח שלא מדעתו אסור לאחר הפסח מאחר דישראל לא ידע לאקנויי והנכרי לא ידע לקנותו [אחרונים]. עוד כתבו שמותר לאדם לומר לנכרי הא לך חמץ זה ותתן לי לאחר פסח חמץ אחר:

יט (יט) בדבר מועט - ואין לחוש לביטול מקח שהרי יודע בעצמו ששוה יותר ומתרצה להקנות לו כדי שלא ישאר ברשותו ויהא אסור בהנאה. וטפי עדיף ליה שמוכרו למכיריו דבזה מסתמא יחזור הנכרי ויתננו לו לאחר הפסח ועיין בבה״ל איך מנהגנו כהיום. כתבו האחרונים דאע״ג דלכתחלה יש למכור בכסף ובמשיכה מ״מ אם החמץ מרובה וא״א למשוך החמץ כולו וכן אם אין החמץ כאן שיכול העכו״ם למושכו אלא הוא בעיר אחרת או בדרך יש לו להקנותו לנכרי בשאר קנינים כגון על ידי רושם שנהגו בקצת מקומות שהלוקח רושם על דבר הנקנה כדי שיהיה לו סימן ידוע ועי״ז קנוי לו הרבה או ע״י תקיעת כף (שקורין צו שלאג) דהיינו שמכין כפיהם זה על זה או ע״י נתינת פרוטה במקומות שנהגו שכשהלוקח נותן פרוטה למוכר נגמר המקח או במקום שנהגו שמסירת המפתח הוי גמר המקח [מיהו עכ״פ צריך שיאמר הריני מוכר לך חמץ פלוני ופלוני בעד סך כך וכך ולא כמו שאומרים ההמון הריני מוכר לך המפתח דזה לא חשיב כלום] וכן כל כיוצא בו כל מקום ומקום כפי מנהג הסוחרים חשיב הדבר כקנין ע״פ ד״ת ושפיר יש להקנות גם החמץ בקנין כזה. או יש למכור החמץ ע״י אגב דהיינו שימכור לנכרי קרקע או חדר או ישכיר לו ואגבן יאמר לו קני החמץ שיש לי במקום הקרקע או בכל מקום שהוא דבקנין אגב קונה אפילו אינן צבורין כאן והקרקע נקנית לנכרי בכסף עם שטר ובשכירות די בכסף בלבד ואפילו אם אין הנכרי נותן לו כל הכסף רק איזה זהובים (שקורין אוי״ף גא״ב) סגי ויתנה עמו הישראל שיקנה בזה האוי״ף גא״ב החדר והחמץ ושאר הכסף יזקוף עליו במלוה וכתבו עוד דאם הבית שהחמץ שם אינו שלו אלא ששכורה בידו אז לא יועיל מכירתו דאיך ימכור דבר שאינו שלו אלא ישכיר לנכרי אותו החדר וישכיר לו סתם להחזיק בו כליו ומטלטליו ולא יאמר לו בהדיא שמשכירו להניח בתוכו חמץ כדלקמן סימן ת״נ. ישראל שקנה חמץ מהעכו״ם ונתן כסף ולא משך עדיין אע״ג דלכתחלה בודאי יש לו למכור קודם הפסח שהרי לפי דעת כמה פוסקים כסף קונה בין ישראל לנכרי מ״מ אם לא מכר ועבר עליו הפסח מותר דהא לרוב הפוסקים אינו קונה אלא במשיכה אבל כשמשך אפילו לא נתן כסף ועבר עליו הפסח יש לאסור אכן אם לפי מנהג הסוחרים לקנות בכסף מצדד הפמ״ג להחמיר גם בדין הראשון ועיין בשע״ת סק״ט:

כ (כ) על מנת להחזיר - היינו לאחר הפסח:

כא (כא) לא מהני - אע״ג דבכל התורה מתנה ע״מ להחזיר שמה מתנה אם נתקיים התנאי הכא הצריכו חכמים מתנה גמורה משום חומרא דחמץ. ולענין דיעבד אם נתקיים התנאי שהחזירו אם מותר נחלקו האחרונים בזה ועיין בבה״ל. והיכא שאמר הריני נותן לך ותחזירנה לי עיין בבה״ל:

כב (כב) עד שאתה לוקח חמץ במנה וכו׳ - ר״ל שיקח חמץ הרבה בסך מאתים אע״פ שא״צ ליקח אלא במנה שכשאצטרך אחר הפסח אקחנו ממך ואתן לך ריוח על כל הסך:

כג (כג) שמא אצטרך וכו׳ - והאחרונים כתבו דרשאי אפילו להבטיח שיחזור ויקנה ממנו ויתן לו ריוח:

כד (כד) על תנאי - מיירי שאמר בלשון אם דהיינו אם תעשה דבר פלוני בתוך הפסח או לאחר הפסח החמץ נתון לך או מכור לך דכל זמן שלא נתקיים התנאי עדיין אין החמץ מכור ונתון ולפיכך עובר בבל יראה אבל אם אמר לו הריני נותן לך מעכשיו ע״מ שתעשה דבר פלוני שייך החמץ לעכו״ם תיכף אם יתקיים התנאי לבסוף ואינו אסור רק משום חומרא דחמץ וכדלעיל בסוף ס״ג א״נ מיירי אפילו במעכשיו רק התנאי היה שאימתי שיביא מעות יחזירם לו ובתנאי זה לא חל המכירה והמתנה כלל כיון שכל שעה הרשות בידו לפדותו וכמבואר בחו״מ סימן ר״ז ס״ו. ודע עוד דהסכימו אחרונים דה״ה שאסור לומר לעכו״ם אני מוכר לך החמץ ע״מ שתחזיקנו לעצמך ולא תמכור לאדם אחר חוץ ממני דכיון דבלשון תנאי הוא כשיעבור העכו״ם וימכרנו לאדם אחר תבטל המכירה למפרע ונמצא שלא היה החמץ קנוי לעכו״ם מעולם וחיישינן שמא ימכרנו ויעבור הישראל על בל יראה אבל אם אמר לו הריני מוכר לך מכירה גמורה לחלוטין וזכות זה שיירתי לי בו שאם תרצה למוכרו לא תמכרנו לשום אדם חוץ ממני י״א דזה מותר אפילו לכתחלה דאפילו אם יעבור העכו״ם וימכור לא תבטל המכירה בשביל זה כיון דלא אמר בלשון תנאי רק שמכירת העכו״ם תהיה בטלה:

כה (כה) אסור אע״פ שביטלו - או הפקירו ואיסורו הוא אפילו בהנאה. ואע״ג דכשביטלו אינו עובר בב״י מ״מ חששו חכמים שאם נתירו כשביטלו יש לחוש שיניח כל אדם חמצו אלאחר הפסח ויאמר שהפקירו קודם הפסח כדי שנתיר לו. ודע דכמה אחרונים כתבו דאפילו בדק ג״כ כמנהגנו ונמצא חמץ לאחר הפסח ג״כ אסור בהנאה דלא חילקו בדבר ויש מן האחרונים שמקילים בבדק וביטל ונמצא אח״כ דמאי הוי ליה למעבד הרי עשה הכל כדין ודעתם דעכ״פ בהנאה אין לאסור ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך עליהן ועיין בבה״ל ס״ג בד״ה אפילו מ״ש בזה. מי שהיה בספינה או בדרך ויש אתו חמץ ואין אתו נכרי שיוכל למכור לו ועמד והפקירו בפני עדים אם יוכל אחר הפסח לזכות בו וליהנות ממנו נחלקו האחרונים בדבר ורובם מצדדים לאיסור ומ״מ בהפסד מרובה יש לסמוך ולהתיר שימכרנו לעכו״ם או שיחליפנו עמו בדבר אחר, ואם היה בדרך ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו ולא היה לו למי למכור בע״פ כתיקון ועמד והפקיר בפני עדים החמץ שבתוך ביתו נראה דיוכל לסמוך בזה אדעת המקילין ולחזור ולזכות בו אחר הפסח וליהנות ממנו שכיון שלא היה החמץ בידו וא״כ לא היה יכול למכור ולא לבער כתיקון חז״ל הרי מחויב היה להפקיר מצד הדין כדי שלא יעבור בב״י וא״כ אין לנו לקונסו לאסור חמצו כשחוזר וזוכה בו:

כו (כו) בפסח - מיירי שמצא חמץ בביתו בתוך הפסח וה״ה בע״פ משעה ששית ומעלה וקמ״ל דכשם שאסור להאכיל לבהמתו דמקרי הנאה כן אסור להאכיל לבהמת הפקר וכתבו האחרונים דה״ה דאסור בזה בחמץ שעבר עליו הפסח:

כז (כז) אפילו לבהמת אחרים - של עכו״ם [הגר״א]:

כח (כח) של הפקר - דיש לו הנאה במה שממלא רצונו להשביע לבהמה ועיין בב״י דאפילו במוצא חמץ שאינו שלו ג״כ אסור להשליך לפני כלב:

כט (כט) ליתן בהמתו וכו׳ - בין בחנם בין בשכר:

ל (ל) להאכילה וכו׳ - שהרי הוא נהנה מחמץ בפסח שמפטם בו העכו״ם את בהמתו וחמץ אפילו של עכו״ם אסור ליהנות ממנו בפסח. ובדיעבד אם אכלה חמץ בפסח אין לאסור בשרה בשביל זה כדמוכח ביו״ד סימן קמ״ב סי״א:

לא (לא) בימי הפסח - דוקא באופן זה אבל אותן שמעמידין בהמתן אצל נכרי זמן רב קודם פסח ושהנכרי יזין אותן משלו ואין מתנין בפירוש על חמץ ובתוך המשך חל פסח מותר אף שנודע לו שמאכילה חמץ:

לב (לב) אם הוא יודע וכו׳ - אבל אם אין ידוע שיאכילנה חמץ מותר ליתנה לו ואין לו לחוש שמא יאכילנה:

לג (לג) שמאכיל אותה וכו׳ - ואם א״א לו באופן אחר המנהג במדינתנו למכור הבהמה לנכרי כדין ע״פ הקנינים המבוארים ביו״ד סימן ש״כ והבהמה תהיה אצל הנכרי בפסח או יקנה לו הבהמה עם הרפת והנכרי יאכילנה ולא יהיה לו שום עסק עמהם בפסח ובלבד שלא יאמר לו שיאכילנה חמץ וכ״ז ביש לו לנכרי מזונות משלו אבל אם אין לו מזונות והישראל מוכר לו ביחד עם בהמתו גם מזונותיה שהם חמץ יש מחמירין בזה דמחזי כהערמה ושכל עיקר המכירה לא היה אלא כדי שיזין אותה העכו״ם בחמץ וכתבו שיעשה באופן זה שימכור המזונות לנכרי אחר ומותר לסרסר לנכרי הקונה בהמותיו שיוכל לקנות מאל״ץ אצל נכרי פלוני. והמנהג במדינתנו שאפילו אם אין מאכילה חמץ גמור ורק שרוצה ליתן לבהמתו תבואה בפסח שמוכרה ג״כ לנכרי עם הרפת והנכרי מאכילה דאם לא ימכרנה יצטרך ליתן לה מעט מעט ובמקום נגוב ויעמוד עליה בשעה שאוכלת לבער המותר כדי שלא תחמיץ מהריר שלה וכמבואר בסימן תס״ו ס״ב. ולענין חלב של בהמה שאוכלת חמץ אפילו היא של נכרי נחלקו אחרונים בזה ודעת הפמ״ג להתיר החלב שחלבו אחר מעל״ע שאכלה חמץ ויש מקילין אפילו בו ביום אם אוכלת שחרית וערבית מדברים המותרים:

סימן תמט

א (א) פירוש הסחורה - ומיירי שהיה הסחורה פת ויין וכה״ג:

ב (ב) ופועלים הנכנסים לשם - היינו לעשות מלאכה או שמשתדלים במכירת הסחורה:

ג (ג) אסור בהנאה - דתלינן שחמץ זה של החנות הוא ולא מפועלים אף שהם רגילין שם משום דהחמץ שבחנות הוא קבוע שם ותדיר וטפי יש לתלות שנשאר שם מחמץ שלו שלא מצא בעת הבדיקה ופשוט דמיירי שמצא תיכף אחר הפסח בענין שאין לתלות שהחמץ של עכשיו:

ד (ד) מותר אפילו באכילה - ר״ל אפילו אם היה החנות סגור כל ימי הפסח דליכא למיתלי שהנכרי בעל החנות הכניס שם חמץ זה בפסח ובודאי חמץ זה מקודם הפסח הוא. והו״א שיש לחוש לתלות החמץ הנמצא שם שהוא מהפועלים ישראלים המצויים שם תמיד שהם שכחוהו שם קודם הפסח קמ״ל

דלא אמרינן הכי:

ה (ה) גורס בהיפך - דהוא סבר דתלינן יותר בהפועלים שמצויים שם תמיד בין לקולא ובין לחומרא ולענין דינא נקטינן כדעה קמייתא ויש שכתבו דלא פליגי כלל ולא קאמרי דעה בתרייתא אלא בכגון שלא היה בחנות מיני מזון רק שאר סחורות אבל אם היה בחנות מיני מזון גם לדעה זו בתר חנות אזלינן שחמץ שם קבוע ותדיר. חמץ שנמצא אחר הפסח ולא ידעינן אם של עכו״ם הוא או של ישראל הוא יש דעות בין אחרונים יש שכתבו דמותר בהנאה ואסור באכילה ויש שמקילים ואומרים דגם באכילה מותר כשאר ספיקא דרבנן דלקולא אזלינן ואם באותו מקום רוב ישראל מצויים אסור בהנאה דודאי מישראל נפל, וכ״ז כשנמצא מיד אחר הפסח או שהפת ישן שא״א לומר שנאפה אחר הפסח אבל אם אפשר לתלות שנפל אחר הפסח מותר אפילו באכילה בכל ענין דיותר יש לתלות שמאחר הפסח הוא משנתלה לומר שמישראל נפל קודם הפסח דזמן מרובה כזה לא היה מונח בדרך:

סימן תנ

א (א) קודם הפסח צריך לפורעו - ר״ל אפילו לוה ממנו ככר זה בע״פ סמוך לזמן הביעור שאם לא הלוהו בלא״ה היה צריך לבערו ואם לא ביערו היה נאסר בהנאה אעפ״כ צריך להחזיר לו ככר אחר אחה״פ שהרי עכ״פ לוה ממנו בשעת היתר ואז היה החמץ ממון גמור שהיה עדיין קודם זמן הביעור וכתבו האחרונים דאפילו אם עבר ישראל הלוה והשהה החמץ עד לאחר פסח ונאסר מ״מ צריך לשלם ולא אמרינן שלא יכול המלוה לקבל דמיו משום חליפי חמץ כדלעיל סימן תמ״ג דאין זה חליפי חמץ שכיון שלוה הככר הרי הוא שלו ואין לו למלוה עליו אלא דמים בעלמא. ישראל שהלוה חמץ לעכו״ם לפני הפסח ושילם לו חמץ כיוצא בו לאחר הפסח הואיל ואינו מחזיר לו חמץ הראשון בעיניה מותר [כ״כ בשלטי הגבורים בשם הריא״ז] ומוכח מדבריו דאם מחזיר לו אותו חמץ אסור ופר״ח חולק על זה דלא מיקרי חמץ שעבר עליו הפסח שהרי עד עתה היה שייך להעכו״ם דכיון שהלוהו קם ליה ברשותיה והו״ל חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח דשרי אף באכילה ולמעשה יש להחמיר כדעה קמייתא דמחזי כחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח כיון שהחזיר לו אותו החמץ גופא:

ב (ב) אם אינו פורעו - ומשום חשש רבית דאסור ללוות סאה בסאה ליכא בככרות משום דהחילוק הוא בדבר מועט ע״פ רוב ולא קפדי אינשי בזה [אחרונים]:

ג (ג) יאמר לו קודם - הטעם דכיון שנתחייב ליתן לו בכל שבוע ככר א״כ כשמיחד העכו״ם הככר בפסח בעבור הישראל הוי כאלו כבר זכה בו והוי כאלו עבר הפסח על חמץ של ישראל להכי צריך להתנות עמו שבעבור שבוע של פסח אינו רוצה ככרות רק הקמח שלהם או דמי שוין [או שיתן לו ככרות שיאפה אחר הפסח] ואם כן אף אם העכו״ם הכין לו ככרות בפסח לא איכפת לן שהרי אינם משועבדים כלל לישראל והם לגמרי ברשות העכו״ם לע״ע:

ד (ד) ככרות חמץ - ר״ל אף אותן שהכין עבורו בפסח והסכימו האחרונים דכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד אפילו אם לא התנה כלל נמי שרי לו לקבל הככרות אחר הפסח בשביל שבוע של פסח ואע״ג דיחדם לו לישראל בפסח דכ״ז שלא באו לרשות ישראל לא זכה בהם ואין לו עליו אלא חוב בעלמא של ככרות ולא אותן גופא והרי הן של עכו״ם עדיין כל ימי הפסח:

ה (ה) אומר לנכרי קודם פסח וכו׳ - ואם לא אמר אסור לקבל אחר פסח עבור חלקו אפילו מעות וכדלקמיה:

ו (ו) ואני אטול אח״כ - יש מאחרונים שכתבו דדוקא כשאומר לו ואני אטול אח״כ דמים נגד הככר שנטלת דזה נחשב כאומר שאינו רוצה להשכיר תנורו למלאכה לפסח רק בעד דמים או דמיירי כשאומר לו טול אתה שבוע זו של פסח את התנור בין יהיה בו בין לא יהיה בו ואני אטול שבוע שלפניה או שאח״כ מה שיזדמן לי דזה מותר דחולקין הזמן ואין לזה על זה כלום אבל כשאומר לו טול אתה הככרות מה שיהיה בפסח ואני אטול כסכום זה אחר כך אם כן הרי ניחא ליה בהככרות שבתנור [דאם לא יזדמן לאפות בפסח בתנורו לא יתן לו העכו״ם אחר פסח] וזוכה לו התנור אלא שמחליפו עם העכו״ם שותפו אם כן הרי נהנה הוא מחמצו שבפסח שתחת חלקו שיש לו באותן ככרות העכו״ם נותן לו את חלק ככרותיו שיש לו בשבוע שאחר פסח ואסור ויש שאוסרין אפילו כשאומר לו ואני אטול אחר כך דמים נגד הככרות שנטלתה דמ״מ נהנה הוא דמי שיווי חמצו שבפסח והסכימו האחרונים דנכון למעשה לנהוג שימכור להעכו״ם התנור על שבוע של פסח שיהיה לגמרי ברשותו ויקצוב עמו מקח עבור זה ויטול ממנו הדמים מתחלה קודם פסח ובזה אין שום איסור מה שחל בשבוע זו שבת ויו״ט אחרי שהוא בהבלעה:

ז (ז) ואפו בו נכרים וכו׳ - ומשמע דאפילו שלא בידיעת הבעלים וכ״כ האחרונים:

ח (ח) אפילו מעות - וכ״ש ככרות מאותן שאפו בפסח דאסור לו לקבל ואפילו לאחר הפסח:

ט (ט) דהו״ל משתכר וכו׳ - דאסור לכתחלה מדרבנן בכל איסורי הנאה ואפילו נותן לו המעות קודם פסח או אחר פסח ולא דמי לס״ג דהתם התנור היה של שותפים וכשמחלקים בזמן הו״ל בעת ההיא התנור של עכו״ם לגמרי:

י (י) מותר ליהנות מהם - דמשתכר באיסורי הנאה אינו אסור בדיעבד בשום מקום שאין זה גופו של חמץ ולא חליפיו רק המעות בא ע״י גרם חמץ ולא החמירו בזה רק ביין נסך משום חומרא דע״ז. וכ״ז בקיבל מעות אבל אם נתנו לו איזה ככרות מככרות שאפו בתנורו אסור ליהנות מהם דזכה בהם כבר בפסח בשכר תנורו אם דרכן לעולם לתת ככרות והוי ליה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח:

יא (יא) להשכיר תנורו לנכרי על מנת וכו׳ - ואין זה משתכר באיסורי הנאה שאסור לכתחלה עכ״פ כיון שאף אם לא היה אופה בו הנכרי כלום ג״כ היה צריך לפרוע לו לישראל שכרו משלם שהרי השכירו לו לזמן וא״כ אין הישראל משתכר כלום במה שהעכו״ם אופה חמץ ומ״מ לכתחלה צריך לומר לו שיאפה מצה דאל״כ כיון שידוע שדרכו לאפות בו חמץ הוי כאילו השכיר לו לאפיית חמץ דאסור:

יב (יב) לדור בו - היינו אע״ג שמשכירו סתמא לדור בו הוא ולא אתי לאפוקי אלא היכי שמשכירו בפירוש לשום בו חמץ ומשום דמשתכר באיסורי הנאה ומשמע מדברי אחרונים דאין לאסור משום משתכר באיסורי הנאה אלא דוקא היכי שהגיע זמן איסורו כגון בפסח או ע״פ אבל קודם אינו אסור אפילו לכתחלה ויש מחמירין בזה אפילו תוך שלשים קודם לפסח:

יג (יג) לעבד - אף שמזונותיו עליו הואיל ולא אמר לו שיקנה חמץ:

יד (יד) אע״פ שיודע שיקנה וכו׳ - ואם הוא מושכר אצלו לשנה לא יאכל בביתו משום חשדא [אגודה]:

טו (טו) חמץ - אבל לא יאמר לו הילך דינר זה וקנה לך חמץ מן החנוני ואכול אפילו אם הוא עכו״ם דעלמא שאין מזונותיו עליו דכיון שהישראל בעצמו אסור לו לקנות חמץ בפסח אסור לו לומר לעכו״ם לקנותו דאף שהנכרי קונה אותו לעצמו ולא בשביל הישראל כיון שהישראל נותן לו דינר ואומר לו שיקנה בו חמץ והעכו״ם קונה אותו בדיבורו הרי נראה כשלוחו אבל מותר לומר לו קנה לך חמץ בדינר שלך ואכול:

טז (טז) צא ואכול וכו׳ - ודוקא שא״ל צא ואכול חמץ או עכ״פ שיודע בודאי שיאכל חמץ והטעם שכיון שנותן לו החנוני לעבד ע״ד שיפרע הוא להחנוני הוי החנוני שלוחו והוי כאלו הוא מאכילו חמץ בידים וכיון שמזונותיו עליו נמצא שנהנה הוא מן החמץ שמאכילו:

יז (יז) ויש מתירין וכו׳ - שכיון שעדיין לא נתן המעות לחנוני לא חשיב כחמצו מה שנותן לו החנוני לעבדו אלא חוב בעלמא נתחייב להעכו״ם בעבור שערב בעדו ולדינא עיקר כדעה זו ומ״מ לכתחלה נכון לחוש לסברא הראשונה בעבדו ושפחתו שמזונותיהן עליו שלא לומר לו שילך ויקיף על חשבונו אלא יתן לו מעות מזומן והוא יקנה מה שירצה:

יח (יח) גם בזה - ולדעה זו מותר ג״כ לומר לחנוני תן לפועלי חמץ ואני פורע ומטעם הנ״ל, ולענין תינוק שנחוץ לו לאכול ולשתות חמץ צריך לישא אותו לבית נכרי ויבקש להנכרי שיאכיל חמץ להתינוק [אך יזהר שלא יקחו בידו דזוכה בו] ואם אין הנכרי רוצה ליתן לו בחנם יכול להבטיחו שישלם לו אח״כ דמותר מעיקר הדין וכנ״ל אבל לא יתן לו מעות קודם או בשעה שנותנו לו לאכול דקונה החמץ בזה ואסור לכו״ע וכנ״ל ואם א״א לו לשאתו לחוץ ובע״כ צריך העכו״ם להביא החמץ לביתו של ישראל ולהאכילו שם יש לו לומר להעכו״ם שיקבץ החמץ הנשאר וישאנו לביתו וכשיצטרך לאכול עוד הפעם יחזור ויביאנו ויאכילנו ואם א״א למצא נכרי על כל פעם ופעם יש להקל שישאיר העכו״ם חמץ בביתו כדי שיספיק לתינוק לכמה פעמים ויאמר בפירוש שאינו רוצה לקנות את החמץ [דאל״ה קני ליה רשותו] וכדלעיל בסימן תמ״ח ויצוה לקטן שיאכיל לתינוק אבל הוא בעצמו אין לו להאכילו חדא דאסור לכתחלה ליגע בו וכדלעיל בסימן תמ״ו ועוד משום לתא דקנין ואם יכול להטמין החמץ במקום שמונח חמצו המכור יטמינו שם וישא התינוק לשם לאכול ואם לא יעשה מחיצה עשרה בפני החמץ ועכ״פ יכפה עליו כלי וכ״ז אם אין התינוק מסוכן לזה דביש סכנה אין צריך לדקדק בכ״ז כדי למהר באכילתו וכדלעיל סימן שכ״ח:

יט (יט) אא״כ הקדים דינר - לחנוני וצוהו לתת מזונות לעבדו כשיבוא אז הו״ל כמאכילו בידים החמץ שהחנוני הוא שלוחו של בעה״ב ובזה אסור אפילו אינו יודע בודאי שיקנה חמץ ועיין ביו״ד סימן קל״ב ס״ד שכתב דגם בהקדים לו דינר אינו אסור אא״כ כשאמר לו יהא דינר זה בידך עד שתתן להפועל שלי אבל אם הרשהו להוציאו עכשיו בהוצאה מותר דבשעה שנותן להפועל אין כאן דינר שיקנה לבעה״ב אבל כמה אחרונים חלקו עליו

והסכימו דאסור בכל גווני ודע דהקדים לו דינר לאו דוקא דה״ה אם נתן לו דינר בשעה שנתן החנוני החמץ לעבדו דג״כ אסור ולא אתי בזה למעוטי רק אם פרע לו לאחר זמן:

כ (כ) או שנשא ונתן ביד - ר״ל שבעה״ב בעצמו לקח החמץ מן החנוני העכו״ם לצורך עבדו ונתנו לו ובזה אפילו לא נתן לו מעות כלל אפ״ה אסור דקנה החמץ במשיכתו מן העכו״ם:

כא (כא) ואסור לקנות וכו׳ - דאיכא למיחש שמא יאכל ממנו ועוד דהוא רוצה בקיומו של החמץ ועוד דהא אין שליחות לעכו״ם ונמצא דהישראל קונה אותם ועובר בבל יראה ואפילו אינו מושך החמץ מרשות המוכר אלא נותן לו דמים בלבד בפסח ג״כ אסור לפי שי״א שישראל קונה מטלטלין מעכו״ם בכסף בלבד:

כב (כב) אפילו במעותיו וכו׳ - ומ״מ אם לא כוון לקנותו לעצמו וגם לא קיבל עליו אחריות כלל יש לצדד להקל באכילה ובהנאה לאחר הפסח כ״כ הפמ״ג ועיין בשע״ת:

כג (כג) של א״י - וכן אסור לומר לעכו״ם בחוה״מ פסח שיקנה חמץ בשבילו ואפילו לא ימשוך החמץ לתוך ביתו של ישראל דיש פוסקים שסוברין דיש שליחות לעכו״ם לחומרא ובדיעבד אם קנה ולא משך לרשותו אין לאסור לאחר הפסח [מחידושי רע״א ע״ש]. כתב הפמ״ג בעכו״ם שקונה מעכו״ם תבואה שיש בתוכה קצת חמוצים שרי לישראל להיות סרסור ביניהם כי לא בעד החמוצים הוא נותן דמים. אם היתה בהמת עכו״ם טעונה חמץ מותר לפורקה במקום שיש צער בע״ח דאף דהעכו״ם מחזיק לו טובה עבור זה [וזה מקרי בעלמא כרוצה בקיומו של חמץ כדי שיחזיק לו טובה] כיון דאין הישראל מכוין שיחזיק לו טובה שרי:

כד (כד) כדי שיבשל בו חמץ - משום שהוא רוצה בקיומו של חמץ [שאם ישפך החמץ בשעה שהכלי עומד ע״ג האש יבקע הכלי] והרי הוא כנהנה מן החמץ:

כה (כה) אבל משכיר לו חמור - שהרי לא איכפת ליה אם יאבד החמץ. והקשו האחרונים דליאסר בין בכלי בין בחמור משום משתכר באיסורי הנאה שאסור לכתחלה וכמ״ש בסעיפים הקודמים ומסקי דדין זה הוא להאי שיטה דאין אסור להשתכר באיסורי הנאה רק בע״ז וכדומה אבל לפי מה דנקטינן להחמיר לאסור להשתכר לכתחלה בכל מקום ה״ה דאסור גם גבי חמור להביא עליו חמץ. ודע דגם לשיטה זו דוקא שהשכיר בפירוש להביא עליו חמץ אבל אם השכיר סתם לזמן והביא עליו חמץ מותר שהרי אם לא הוליך עליו שום דבר ג״כ היה צריך לשלם לו שכרו וכמו שכתבנו לעיל גבי תנור:

כו (כו) ויש מתירין להחם וכו׳ - ר״ל דלא נימא דזה ג״כ כעין רוצה בקיומו של חמץ המובלע בדופני הכלי בשביל הכלי [שבשעה שמשתמש בה הרי הוא רוצה שתהיה שלמה וממילא כמי שרוצה בחמץ הבלוע בתוכה שהרי א״א זה בלי זה] דלא אמרינן כן בחמץ המובלע שאינו בעין:

כז (כז) ולרחוץ בהם - או לחוף בו הראש שהרי אינו נהנה אלא מן הכלי ולא מחמץ הבלוע בתוכה אע״פ שהוא נפלט מן הכלי לתוך החמין וכתבו האחרונים דדוקא בכלי המיוחד לרחיצה ולכביסה שאין דרך להשתמש בו לאכילה אבל בכלי שדרך לפעמים להשתמש בו לאכילה ושתיה צריך להצניע במקום צנוע ואין להשתמש בו אפילו לרחיצה וכביסה גזירה שמא ישתמש בו לאכילה ומ״מ דרך ארעי אין להחמיר גם בזה ויתבאר לקמן בסימן תנ״א:

כח (כח) וכן הוא המנהג - ולענין למכור לנכרי בפסח כלים חמוצים יש מתירים וגם כן מטעם הנ״ל שהרי נהנה רק מגוף הכלי ולא מבלוע [אם לא שהעכו״ם נותן לו יותר בשביל שהוא בלוע וישנה דאז נהנה מחמץ] ויש אוסרים בזה. כתבו האחרונים ישראל מחזיק ארענדע משר ויש שם בית שעושין שכר שקורין מאל״ץ הוי״ז ומנהג שכל מי שצריך לעשות שכר עושה בבית הנ״ל וישראל נוטל השכירות ואם יניח לנכרים לעשות שכר בפסח וא״כ הרי הוא רוצה בקיומו של חמץ מחמת הכלים שבמאל״ץ הוי״ז [שאם ישפך המאל״ץ יבקע היורה כשעומדת על האור] וכשיקבל שכר הרי הוא משתכר באיסורי הנאה ועוד יותר כיון שהמנהג תמיד לתת מדה מאלץ בשכר ולא מעות א״כ כשעושה העכו״ם השכר כבר זכה ישראל במדה מאלץ ואף שנותן לו זאת אחר פסח אסור דהוי ליה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח וכתבו שימכור הזכות שיש לו במאלץ הויז לא״י או ישכיר על איזה שבועות כדי שיהיו ימי הפסח בהבלעה ושרי ואם לא חכר מן השר גוף המאלץ הויז רק חכר ממנו שכר המדות דהיינו שהמדות שנותנים העושים יהיו שייכים לו די שיצוה להעושים שכר שלא יפרישו המדות בפסח רק יכתבו בפנקסם לו שטחנו בפסח ואחר הפסח יגבה מהם וכן הדין במחזיק רחיים בארענדע:

סימן תנא

א (א) קדרות - וה״ה קערות שתשמישן ע״י עירוי וכלי שני ג״כ דינא הכי:

ב (ב) של חרס - וה״ה שאר כלים שאינם של חרס אם אינו רוצה להגעילן או ללבנן ג״כ אפשר בהאי תקנתא לשפשפן ולקיימן עד אחר פסח אלא שדיבר בהוה דבשאר כלים כיון שיש להם תקנה אינו עושה כן רק מגעילן או מלבנן וכדלקמיה:

ג (ג) שנשתמש בהם וכו׳ - וכלים חדשים שקונין מהשוק אפילו כלי חרס אין צריך לספק בהם שמא נשתמשו בו דאין דרך להשתמש בכלים חדשים וא״צ אלא טבילה בכלי מתכות אבל כאשר נקנים מן הנכרי בביתו ואינו מכיר בהן ודאי שהם חדשים אם הם כלי מתכות צריך מספק להגעילן או ללבנן כפי תשמישן [מלבד מה שצריך לטבלן] ואם הם כלי חרס צריך שבירה מספק:

ד (ד) כל השנה - וה״ה אפילו נשתמש בהם חמץ תוך הפסח די בדיעבד בשפשוף היטב ומותר להשהותן עד אחר הפסח כמבואר לעיל בריש סימן תמ״ז [חק יעקב ולב״ש] ובפמ״ג מפקפק אם בישל בהם בשביעי של פסח בא״י או בח׳ של פסח לדידן בחו״ל בעוד שהכלי בן יומו שלא להשתמש בו ע״ש:

ה (ה) אפילו אותם שעושין וכו׳ - כלומר דאז הם בלועים הרבה חמץ ואם יבשל בהם אחר הפסח בודאי לא יהיה ששים נגדם אפ״ה מותר והטעם דאנן קי״ל דחמץ לאחר הפסח מן התורה מותר ואינו אסור אלא משום קנסא דקנסו חכמים על מה שהשהה החמץ ולא קנסו אלא על החמץ שהוא בעיניה אבל על מה שבלוע בכלי לא קנסו ולפיכך מותר אפילו לכתחלה לבשל בהם אח״כ:

ו (ו) משפשפן - ואם לא שפשפן קודם פסח משפשפן תוך הפסח או לאחר פסח כדין לא ביער קודם פסח המבואר בסימן תל״ה:

ז (ז) ומצניען וכו׳ - יש נוהגין לסדר כלי בדיל של חמץ בתוך הבית בגובה הכותל במקום שאין יד אדם מגעת לשם והם סדורין כל ימי הפסח לנוי ואין למחות בידם ואע״פ שכל דבר שגזרו עליו חכמים מחמת חשש שמא ישכח וישתמש בו לא חלקו בגזירתם ואסרו אפילו הגביה אותו הדבר עשר קומות כמו שנתבאר בסימן רע״ה מ״מ כיון שאינן ב״י מבליעת החמץ בשעה שמסדרין אותן ומכ״ש באותן שרוב תשמישן בכלי שני או בצונן כגון קנקנים אין לחוש ומ״מ המחמיר בזה תבוא עליו ברכה:

ח (ח) ולהצניע המפתח - ר״ל דאם יבוא לחפש אחר המפתח יזכור שהוא פסח:

ט (ט) אינו מועיל וכו׳ - דהיסק שהוא רק מבחוץ אינו מועיל להפליט את הבליעה:

י (י) שעירה לתוכו רותחין - כגון קערות דדרך לשפוך עליהם מהקדרות:

יא (יא) אפי׳ בכלי שני - פי׳ אפילו לא עירה מהקדרה לתוכה רק לכלי אחר ואח״כ הניח כלי זה בתוכה. ולדינא הסכימו האחרונים דלכתחלה בודאי יש להחמיר כדעת הרמ״א דאין להתיר אף כשידוע שלא נשתמש בו חמץ רק בכלי שני ולכן בכלי מתכות צריך הגעלה וכמבואר לקמן בס״ה ובכלי חרס דלא מהני הגעלה והיסק א״א להשתמש בו בפסח אמנם בדיעבד אם נשתמש בלא הגעלה בכלי שאין משתמשין בו רק בכלי שני (כגון טעלער וכפות) יש להקל אף בכלי חרס במקום הפסד מרובה ומניעת שמחת יו״ט אם הוא אינו בן יומו שהוא נותן טעם לפגם שכמה פוסקים מקילין בו גבי חמץ:

יב (יב) ואפילו אם ימלאום גחלים וכו׳ - דבזה הוי כהיסק מבפנים ויפליט הבליעה:

יג (יג) דלמא חייס עלייהו וכו׳ - שאין דרכן להסיק בפנים אלא בחוץ משא״כ תנורים אפילו של כלי חרס [אפילו אותן שמטלטלין אותן] שדרכן תמיד להסיק בפנים לא חיישינן דילמא פקעי ומועיל היסק אך צריך ליזהר שיסיקנו יפה עד שיתלבן ועיין לקמן בסימן תס״א מדין הכשר תנורים שלנו:

יד (יד) אבל לתנורים שלנו לא - דחיישינן דילמא חייס עליה ולא ישהה שם הרבה ויוציאן מן התנור קודם שיתלבנו משא״כ בכבשן מתלבן אפילו בשעה מועטת:

טו (טו) אפילו צונן - היינו אפילו הדיחו ושפשף היטב דחיישינן דלמא אתי להשתמש בו בחמין ועיין ביו״ד סימן קכ״א דה״ה בשאר איסורים וע״כ יש להחמיר בענייננו אפילו בע״פ אחר חצות:

טז (טז) ועיין ביו״ד סימן קכ״א - דשם מבואר דדרך עראי מותר להשתמש בו אם הדיחו ושפשף תחלה ועיין לעיל סוף סימן ת״נ ובמ״ב שם:

יז (יז) הסיקו מבחוץ ואסור וכו׳ - כצ״ל. ר״ל דמחמת שהסיקו מבחוץ לא מהני ההיסק להוציא הבלוע:

יח (יח) ואם מלאו גחלים וכו׳ - הטעם דסתם כוביא אין דרכה להתבקע וע״כ אין לחוש דלמא חייס עליה ולא ילבנו יפה. ולבנים הנשרפין בכבשן יש עליהם דין כלי חרס ואם נשפך עליהם דבר רותח של חמץ אין לו תקנה אלא בליבון כדינו וע״ד שיתבאר בסימן תס״א [ומ״מ הליבון מהני להם אפילו

תוך תנורים שלנו דלא חייס עלייהו כמו בקדרות] אבל לבנים שנתיבשו רק בחמה יש להם דין כלי אדמה ומהני להם הגעלה ואם נאפה ונצלה עליהם הרי תשמישן ע״י האור וצריכין ליבון כנ״ל:

יט (יט) סכינים - בין גדולים ובין קטנים אף אם נשתמש בהם חמץ בחמין כל השנה די בהגעלה לפסח ואע״פ הסכינים הבלועים משאר איסורים פסק השו״ע ביו״ד סימן קכ״א שצריך ללבנם באור כדי להשתמש בהם בחמין הכא כיון שי״א שאפילו כלים הבלועים מחמץ ע״י אור בלבד נמי א״צ אלא הגעלה וגם כמה פוסקים סוברים דסכינים אין להם דין כלים הבלועים ע״י האור [דאף אם השתמש בו ע״י האור כגון שתחב בו חתיכת פשטיד״א על האש מ״מ רוב תשמישו הוא שלא ע״י האש ואזלינן בתר רוב וכדלקמן בס״ו] לפיכך התיר לכתחלה ע״י הגעלה בלבד. ומ״מ מי שאפשר לו מצוה מן המובחר שיקנה חדשים לפסח [אחרונים] עוד כתבו דסכינים הבלועים משאר איסורים אף דלכתחלה צריך ללבנם מ״מ בדיעבד אם הגעיל והשתמש בהם בחמין אינו אסור. וסכינים הבלועים מבשר לחלב די בהגעלה אך העולם נהגו איסור בזה וכתב בתשובת ח״ס סי׳ ק״י דהיכא דהגעיל לצורך פסח הוא נוהג להתיר להחליף מבשר לחלב או איפכא כיון שלא היתה כונת ההכשר לצורך זה:

כ (כ) שעודנו רותח - ויהיו המים מעלין רתיחה וכדלקמן בסי׳ תנ״ב עיי״ש [לבו״ש שם] ויהיה ההגעלה ע״י שיתחוב בו הסכין אבל לא שיהיה ע״י שיתן אבן מלובן על הסכין ויתן עליו רותחין וכדלקמן בס״ו בהג״ה לפי שבכלי האבן מונח בתוכו יפה משא״כ על הסכין:

כא (כא) במשחזת - וה״ה בדבר אחר שמסיר החלודה סגי:

כב (כב) כל חלודה - דכתיב בפרשת הגעלת כלי מדין אך את הזהב וגו׳ כלומר רק את הזהב דהיינו כשאין שם חלודה רק זהב בלבד מועלת הגעלה להפליט הבלוע אבל כשיש שם חלודה יש לחוש שמא יש שם משהו מן החמץ והחלודה מכסהו ולזה לא מהני הגעלה כי אין הגעלה למה שהוא בעין. וכ״ז בחלודה שיש בזה קצת ממשות (שקורין ראס״ט) שכשגוררין אותה משם יש שם כמה עפרורין שאז יש לחוש שמא יש תחתיה משהו ממשות האיסור בעין והחלודה מכסהו אבל אם אין בחלודה ממשות כלל רק מראה בלבד כמו שנמצא לפעמים שיש שחרות או אדמימות בצד הפנימי של הכלי שאנו קורין (פלעקי״ן) אין קפידא. וכן הדין באותן כתמים הנעשים בכלי בדיל (שקורין ערד פלעקי״ן) שאין מעכבין את ההגעלה כיון שאין בהם ממשות רק מראה בלבד [אחרונים]:

כג (כג) אם יש בו גומות - ומטעם זה הסכימו האחרונים דהסכין שהקתא שלו מחובר במסמרים קטנים אין מועיל לו הגעלה כי יש גומות הרבה במקום המסמרים ואצ״ל אם גוף הבית יד נעשה משני חלקים מדובקין ויש ריוח מעט ביניהם להכניס לשם הסכין שע״פ הרוב א״א לנקר שם היטב. וכן לפעמים יש פגם בין להב לקתא וא״א לנקות היטב זה המקום אם לא שיסיר הקתא מהלהב [פמ״ג] וכן אם יד הסכין דבוקה בבית יד ע״י דבק אין מועיל הגעלה דכיון שהדבק מתקלקל במים רותחין יש לחוש שמא יחוס על הדבק ולא ירתיח המים יפה וכן אם הבית יד עשויה מקרן ג״כ אין הגעלה מועלת שהקרן מתקלקל במים רותחין ויש לחוש שמא יחוס עליו [אחרונים]:

כד (כד) וצריך ליבון - דהיינו שיניח גחלים בוערות על המקום ההוא ובליבון א״צ להעביר החלודה כי האש יבעיר את הכל:

כה (כה) במקום הגומות - ויעשה זה קודם הגעלה ואם לא עשה כן מקודם יעשה זה אחר הגעלה:

כו (כו) אין לה תקנה בהגעלה - לפי שא״א לנקרו היטב מבפנים אם לא שיפתח התפירות וינקר היטב ואז אפילו הגעלה א״צ. כלי שפיו צר ויש שם חלודה שא״א להסירה לא מהני לה הגעלה [אחרונים]. עוד כתבו דכל מקום שצריך הגעלה לא מהני לקלפו בכלי אומנות כי הבלוע יוצא מדופן לדופן וכלי אומנות לא מהני רק במקום שצריך קליפה:

כז (כז) ע״י האור - פי׳ בלי מים כגון שפוד ואסכלא שצולין עליו מוליית״א של חמץ [ואע״פ שאסכלא כשצולין ע״ג טשין אותה באליה או מושחין פניה בשומן אין רטיבות מעט זה מצילה מהיות האש שולט בה לגמרי ואינו דומה למחבת המבואר לקמן בסי״א] ולפי שגוף החמץ נוגע בהן בשעת צלייתו ואין ביניהם שום משקה שיוליך טעם החמץ לתוך השפוד והאסכלא אלא ע״י חום האש בלבד נבלע בהן טעם החמץ לפיכך אינו נפלט מהן ג״כ ע״י הגעלה במים רותחין אלא ע״י חום האש דכבולעו כך פולטו אבל אם ידוע לו שלא צלו עליו חמץ רק שצלו עליו בשר עם מלח שלא נבדק מחמץ בזה די בהגעלה ואפילו לכתחלה:

כח (כח) צריכים ליבון - אקדים הקדמה קצרה ויצטרך בכמה מקומות. דע דאיתא בגמרא דדוקא דבר איסור הנבלע בכלי ע״י אור צריך ליבון אבל דבר היתר הנבלע בכלי ע״י אור אף שאח״כ נאסר כגון בשר קדשים שצלהו בשפוד ע״ג האור אף שלבסוף נעשה הבליעה בשפוד נותר אפ״ה הכשרו של שפוד זה די בהגעלה ונחלקו הפוסקים לענין חמץ הבלוע בכלי י״א דזה ג״כ מקרי התירא בלע שבאמצע השנה כשנבלע החמץ של המוליית״א בשפוד

היה היתר וע״כ סגי בהגעלה ולדידהו כל כלים שתשמישן ע״י אור לענין פסח די בהגעלה וי״א דוקא נותר שבעת הבליעה לא היה שם נותר על הבשר כלל לכן נקרא ד״ז בשם היתירא בלע אבל חמץ דבעת השתמשות השפוד בחמץ היה שם חמץ על הבליעה ועכשיו ג״כ שמו חמץ אלא שעתה נתעורר האיסור למפרע על שם חמץ זה לא מקרי בשם התירא בלע דחמץ בלע בתוכו וגם עכשיו הוא חמץ ובכלל איסורא בלע הוא וצריכין ליבון ולזה הסכימו רוב הפוסקים וע״כ פסק המחבר כוותייהו ומ״מ אין ללמוד מדין זה למקומות אחרים דלפעמים היכא שיש עוד צדדים להקל מצרפינן ג״כ לזה דעת הפוסקים דס״ל דחמץ מקרי התירא בלע׃

כט (כט) ניתזין מהם - או עד שתסור קליפתו העליונה׃

ל (ל) ויש מקילין אם נתלבן וכו׳ - דליבון זה אף שהוא גרוע מליבון הראשון מ״מ מהני עכ״פ חמימותו לפלוט הבליעה כמו הגעלה בודאי ודעה זו ס״ל דחמץ מקרי התירא בלע וע״כ מקילין בליבון כזה׃

לא (לא) מבחוץ - ר״ל שאם ישימו עליו קש מצד חוץ ישרף הקש מכח הליבון׃

לב (לב) ונוהגין כסברא הראשונה וכו׳ - דלדינא עיקר כדעת המחבר דחמץ מקרי איסורא בלע וע״כ צריך ליבון טוב שיהו ניצוצות נתזין ממנו ואפילו בדיעבד יש לאסור אם נשתמשו בו בפסח בעוד שלא ליבנו אותו כ״כ או ע״י הגעלה [ט״ז ומ״א] אכן במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו״ט והוא אינו ב״י מעת שנשתמשו בו החמץ יש לסמוך בדיעבד על הפוסקים דסוברים דחמץ מקרי התירא בלע ודי במה שהכשירו בהגעלה או בליבון קל׃

לג (לג) רק שיש בו סדקים - ר״ל ומבואר לעיל דצריך ליבון באותו המקום דהיינו שישים שם גחלים בוערות די שישהה אותם שם עד שקש נשרף עליו מבחוץ שבזה השיעור בודאי נשרף כל ממשות האיסור שימצא בעומק הסדקים והגומות׃

לד (לד) חצובה צריך ליבון - הוא כלי שיש לה ג׳ רגלים ומעמידין עליה קדרה או מחבת בתנור על האור כל השנה ואם רוצה להשתמש בה בפסח צריך ללבנה באור לפי שלפעמים נשפך עליה עיסה ונבלע בה טעם חמץ ע״י האור. וזהו רק לכתחלה משום חומרא דחמץ דבאמת שתי קדרות הנוגעות זו בזו אין יוצאת הבליעה מזו לזו כמבואר ביו״ד סימן צ״ב ס״ז וגם יש לתלות שאף אם נשפך כבר נשרף והלך לו כיון שבכל שעה היא על האש וע״כ בודאי די לזה בליבון קל ובדיעבד אף אם נשתמש עליו בלי ליבון כלל ג״כ אין לאסור׃

לה (לה) כפי תשמישן הכשרן - דכבולעו כך פולטו׃

לו (לו) שמגיסין בו בקדרה - לדעת הי״א המובא בטור יו״ד סימן קכ״א דדבר שתשמישו בכלי ראשון על האש הכשרו ג״כ בכלי ראשון העומד אצל האש דוקא והכף הזה שמגיסין בו הקדירה בעודו על האש צריך להגעיל ג״כ באופן זה [פר״ח וחי׳ רע״א]׃

לז (לז) תשמישן בכלי שני - כגון כפות קטנים שתשמישן רק בקערות די להכשירן בכלי שני ובדיעבד אם לא הכשירן כלל ונשתמש בהם עיין לעיל בסקי״א׃

לח (לח) הכשרן בכלי שני - עיין לקמיה בס״ו בהג״ה׃

לט (לט) שמשתמשים בו בעירוי וכו׳ - ואפילו כלי חדשה שלא נשתמשו בה מעולם רק פ״א נשפך עליה עירוי של חמץ מכלי ראשון׃

מ (מ) בהכשר דכלי שני - דהיינו לשפוך מים רותחין בתוך כלי ואח״כ יכניסם והטעם דבלוע שנתהוה ע״י עירוי החמין מכלי ראשון אינו נפלט מן הכלי כ״א ע״י עירוי ג״כ ואפילו בדיעבד לא מהני ע״י הכשר דכ״ש׃

מא (מא) לערות עליו וכו׳ - וצריך ליזהר שלא יפסיק הקילוח. ודע דעירוי לא מהני אלא בזה שתשמישו ג״כ היה ע״י עירוי אבל כלי שתשמישו היה ע״י כלי ראשון לא סגי להכשירו בעירוי אלא בכלי ראשון ממש׃

מב (מב) שיש בהן סדקים וכו׳ - משום חשש חמץ בעין דאין מועיל לו הגעלה וכנ״ל בס״ג עי״ש׃

מג (מג) והוא בתוך הכלי - דמבחוץ לכלי אין צריך להחזיק שיש שם חמץ בעין בהגומות ואם שואבים בכלי מיורה גדולה ודרך להתדבק גם מבחוץ חמץ אז יש קפידא אף מבחוץ דלחמץ בעין אין מי הגעלה פולטין׃

מד (מד) ולא יוכל לנקרן וכו׳ - וה״ה כיסוי כלים המחובר ע״י צירים שא״א לנקות או קערות עם אזנים כעין צירים אף מבחוץ החמץ נכנס שם כידוע וא״א לנקות אין להגעילם כלל׃

מה (מה) כיון שרוב תשמישן וכו׳ - וה״ה כלים שמשתמשין בהן בצונן די להן בשטיפה לדעה זו אף על פי שלפעמים השתמש בהן בחמין:

מו (מו) כך הוא הכשרן - ומכל מקום אם ידוע שתוך מעת לעת השתמשו בו חמץ בכלי ראשון ממש אף על פי שעיקר תשמיש שלו תמיד הוא על ידי עירוי או בכלי שני צריכין הגעלה בכלי ראשון דוקא אליבא דכו״ע ואם ע״י אור צריך ליבון:

מז (מז) וכן הוא המנהג - ומ״מ בדיעבד סמכינן אדעה ראשונה:

מח (מח) וכן בכל דבר וכו׳ בכלי ראשון - וה״ה אם יש לחוש שנשתמש בו לפעמים ע״י האור צריך ליבון דוקא ובליבון קל כדלעיל ס״ד בהג״ה:

מט (מט) בשטיפה - דהיינו ששפשפו תחלה היטב במים כדי להסיר כל הדבוק עליו ואח״כ שטפו במים:

נ (נ) יתן עליהם תבן מלובן - וכן נוהגין לענין הכשר השלחנות והספסלין וינגב השלחן תחלה כדי שלא יצטנן המים הרותחין ששופך [ח״י]:

נא (נא) והוי ככלי ראשון - ר״ל אע״ג דאין זה אלא עירוי מ״מ כיון שהוא ע״י אבן מלובן אין מניח המים להצטנן והוי כאלו נתנן מתוך כלי ראשון ועיין בא״ר שהכריע לדינא דעכ״פ אינו מועיל הגעלה ע״י אבנים אלא בקערה וכיו״ב שרוב תשמישן הוא רק ע״י עירוי מכלי ראשון משא״כ בדבר שרוב תשמישן הוא בכלי ראשון אינו מועיל להגעיל באופן זה דלא הוי ככלי ראשון ממש. ולענ״ד נראה דאפילו בקערה וכיו״ב אין להקל לכתחלה להגעיל ע״י אבנים אלא בידוע שהוא אינו בן יומו מתשמיש כלי ראשון:

נב (נב) וכן כל כיו״ב - כגון דפי מולייתות של בשר או גבינה דלפעמים נותנין עליהם חמין [א״ר]:

נג (נג) על כל הכלי - ואע״ג דבאיזה מקום אינו נוגע האבן מי הרתיחה העולים מן האבן נוגעים שם ושרי ומ״מ בקערות שיש להם אוגנים ובליטות כעין כפתורים ופרחים שאז א״א להעביר האבן ע״פ כולו ואפשר שגם מי הרתיחה לא יגיעו תיכף שם נכון להחמיר שלא להגעיל ע״י אבנים כ״א יכניסם ליורה:

נד (נד) העשויות מקרן - כבר כתבתי לעיל בסקכ״ג דה״ה אם רק הקתא שלהם עשויות מקרן:

נה (נה) דילמא חייס עלייהו - והעשויה מפערי״ל מוטע״ר כיון שהוא קשה מאד אינו דומה לקרן [אחרונים]:

נו (נו) אחד כלי עץ - ודוקא אם הכלי חלק בלי שום סדק וגומא:

נז (נז) וכן כלי עצם - חוץ מקרן דהוא רך וחייס שלא יתקלקל אין מועיל הגעלה וכנ״ל:

נח (נח) ואינו חושש - יתבאר לקמן בסימן תנ״ב:

נט (נט) יש מצריכים וכו׳ - כיון דאינו נזהר כל השנה במלח מחמץ שמא היה שם מעט חמץ וקבל הכלי טעם מעט וחוזר ונותן טעם בפסח:

ס (ס) ויש מי שחולק - דאחזוקי איסורא לא מחזקינן:

סא (סא) וטוב להגעילן - ע״י עירוי מכלי ראשון ואף דמבואר לקמן בסימן י״ח בהג״ה דלא מהני להן הגעלה היינו משום דשם מיירי שמשתמשין בהן חמץ כל השנה ומצוי שמתדבק בנצרים פירורי חמץ משא״כ בזה. וכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד אף אם לא הגעילן ומלח בהן בשר בפסח מותר לאכול הבשר אפילו אם ידוע לו שנבלע חמץ בסלים ע״י מליחה מפני שאין המלח מפליט מה שבלוע בתוך הכלי:

סב (סב) או לקנות חדשים - פי׳ אם אי אפשר להגעילן לפי שיש בהן גומות:

סג (סג) שמטגנין בה וכו׳ - דדוקא בתנור שנאפה בו החמץ בלי משקה צריך ליבון אבל לא המחבת דלא חיישינן שמא נתייבש השמן והחמץ נאפה בלא משקה אלא אפילו אם נשרף ונדבק לדופן המחבת עדיין יש לחלוחית משקה שם וכן הדין בקדירה של מתכת שמבשלין בה אף שנדבק לפעמים לדופי הקדרה:

סד (סד) שיוצקין בה שמן - וה״ה שומן ויש שרצו לומר דשומן אינו בכלל משקה וכגופא דבשרא הוא ונחשב תשמישו ע״י אור אבל מלשון הפוסקים לא משמע כן:

סה (סה) מותרת בהגעלה - הטעם כנ״ל שהרי אופין בו עם משקה מה לי שמן או מים אבל האגנות שאופין בו עוגות בעין אף שמושחין תחתיו בשומן או שמן או חמאה (כגון פורימש שאופין בו טארטין או בעקין קוכען) צריכין ליבון מדינא וכן הסקאווראדעס שפעמים מחמין בהן סובין לחולה צריכין

ליבון מדינא:

סו (סו) ויש מחמירין ללבן המחבת - דלפעמים נתייבש השומן והעיסה נאפית בעין על המחבת:

סז (סז) מיהו סגי ליה וכו' - ר"ל מדינא ובפר"ח מצדד דמדינא צריך ליבון עיי"ש ועיין בבה"ל:

סח (סח) כל הכלים וכו' - משום שכשנשתמש חמץ בגוף הכלי בחמין אמרינן דהוליך הבליעה בכולו אכן משום טעם זה לבד לא היה שייך דין זה אלא בכלי מתכות משום דחם מקצתו חם כולו והמחבר הלא קאמר כל הכלים משמע דאף כלי חרס וכלי עץ וכ"כ במרדכי בהדיא דעץ פרור צריך להגעיל הבית יד שלו וע"כ דחיישינן עוד שמא קבל היד איזה פעם חמץ ע"י כלי ראשון כשהדיחו אותו בתוכו לנקות מזוהמא ובמחבת ע"י ניצוצות שניתז עליו מגוף הכלי:

סט (סט) אין לאסור - אפילו בכלי מתכות משום דאמרינן דכשם שנבלע החמץ בהיד ע"י גוף הכלי כן עתה נפלט ממנו ע"י הגעלה של גוף הכלי ולאידך חששות שכתבנו לא מחזקינן בדיעבד ועל כן אין נ"מ בין אם נשתמש עתה בפסח בגוף הכלי או שנשתמש בהידות כגון שתחבן בפסח לתוך התבשיל בכל גווני אין לאסור התבשיל באכילה כיון שהגעיל את גוף הכלי [אבל אם לא הגעיל את גוף הכלי נאסר התבשיל ע"י תחיבת הידות בלבד]. וכל זה בסתמא אבל בידוע שנשתמשו הידות בחמץ בחמין לא סגי בהכשר מקצתו אפילו בדיעבד וע"כ החמיר הט"ז ועוד ש"א בקתא של סכין שלא הגעילו ונגע הקתא בפסח בחמין לאסור אף בדיעבד משום דרוב הפעמים מגיע תשמיש החמץ גם בבית יד של סכין כגון ע"י לחם חם וכדומה:

ע (ע) בדיעבד - פי' אם נשתמש בהם כבר אבל לכתחלה אסור להשתמש בהן קודם שיגעיל הידות אפילו הוא בתוך הפסח שא"א להגעילו כדלקמן בסימן ק"ט ס"ה בהגה"ה:

עא (עא) להגעילו ע"י עירוי - דהרי נוגעין בו כל השנה בידים מלוכלכות וגם לפלוט בזה את הבלוע שבלעו הידות ע"י ניתוז הניצוצות עליהן וכנ"ל. ואם ידע שנשתמש בידות בחמין בחמץ בכלי ראשון לא מהני עירוי אפילו בדיעבד וצריך הגעלה ג"כ בכלי ראשון דוקא:

עב (עב) שיש בו טלאי - היינו אם הטלאי הוא בצד פנימי של הכלי דמבחוץ אינו מזיק [אחרונים]:

עג (עג) קדם הטלאי - פי' שהטלאי נעשה בשעה שהיה הכלי חדש או שהגעילו הכלי קודם ששמו הטלאי:

עד (עד) א"צ להסירו - בשעת הגעלה ואיירי שהוא מדובק יפה בענין שאין לחוש שמא יש שם קצת חמץ בעין ואין צריך לחוש רק לבליעת חמץ שנבלע בכלי דרך הטלאי ובזה אמרינן כבולעו דרך הטלאי כך פולטו דרך הטלאי דאלו יש סדקים סביב הטלאי ויש לחוש לחמץ בעין צריך ליבון דוקא אף בזה וכנ"ל בס"ד או שינקר שם היטב ואם לא עשה כן אף בדיעבד אסור:

עה (עה) צריך להסיר וכו' - ואף דמדובק בחוזק חיישינן שמא נשאר מעט חמץ בעין על הכלי קודם שנתנו עליו הטלאי ולבעין אינו מועיל הגעלה ויש פוסקים דחוששין בזה גם לבליעת האיסור שנבלע בכלי מקודם ואין יוצא הפליטה לגמרי דרך הטלאי שהוא מפסיק וחיישינן שיפלוט בתבשיל בפסח:

עו (עו) עד שישרף וכו' - לטעם הראשון דמשום חמץ בעין די בליבון קל שהקש נשרף מבחוץ דבזה בודאי נשרף החמץ שהוא בעין וכדלעיל בס"ד לענין שאר סדקין ולטעם השני צריך ליבון חמור שירבה גחלים על אותו מקום הטלאי עד שיהיו ניצוצות ניתזין הימנו שאז בודאי ישרף איסור הבלוע בתוך הכלי. ונראה דבאינו בן יומו יש לסמוך להקל בזה. וכ"ז בטלאי שהוא כעין טס ומודבק לכלי ע"י מסמרים כמו שהוא דרך להמצא ביורות אבל בטלאי שהוא נדבק ע"י האש כמו שדרך לעשות בכלי בדיל שנקבו שמטיפין עליהם ברזל שניתך באש הרי הם נכשרים בהגעלה וא"צ להניח גחלים על הטלאי אף אם קדמה בליעת האיסור בכלי לפי שע"י חום הבדיל נשרף כל ממשות האיסור שתחתיו אם ישנו שם וגם הבלוע שמעבר לטלאי נפלט ע"י הגעלה ואין הטלאי מעכב כלל כיון שנדבק ע"י חום האש נעשה ככלי אחד ממש [אחרונים]:

עז (עז) ואח"כ מגעיל כל הכלי - וכלים ישנים שתשמישן בכלי ראשון שחיפן בבדיל מעיקר הדין היה אפשר להתירן בלא הגעלה לפי שדרך הוא שמחממין הכלי כ"כ באש מבחוץ עד שהעופרת יותך מבפנים וזה גופא במקום הגעלה הוא כמבואר בס"ד אלא לפי שהאומנים לפעמים עושין במהירות זה הציפוי ואינו עולה בכל הכלי לפי שלא הרתיחו אותו יפה מתחלה לכן יש להחמיר תמיד ולהצריכם הגעלה ומ"מ בדיעבד אם נשתמש בהם בלא הגעלה אין לאסור התבשיל ובפרט כשהכלי אינו בן יומו. ואם האומן שציפהו הוא עכו"ם ראוי להטביל בלא ברכה:

עח (עח) מאחר שנעשה מחדש - עיין בבה"ל:

עט (עט) וינקרם היטב - ולפי שמצוי שם הרבה אותיות וקשה לנקרן היטב מוטב לשום שם על אותו המקום גחלים שאם יש שם משהו חמץ ישרף [מג״א]:

פ (פ) שמכסים בו הקדרה - לאפוקי אותו כיסוי שאופין עליו בצק צריך ליבון [ב״י]:

פא (פא) כיון שמזיע וכו׳ - ר״ל וא״כ נבלע בו החמץ ע״י חום כלי ראשון וע״כ צריך הגעלה ג״כ בכלי ראשון ולא מהני עירוי:

פב (פב) ואם נתנוהו בפסח וכו׳ - אפילו אם הכיסוי הודח היטב שאין בו חשש משום חמץ בעין אפ״ה אסור משום זיעת חמץ הבלועה בתוכו שיורד ומתערב בהתבשיל ע״י ההבל העולה מהתבשיל להכיסוי כשהוא רותח ובפסח איסורו במשהו ואם נתנוה בע״פ אחר שש שעות אז אם יש ס׳ בתבשיל נגד כל הכיסוי מותר וכן אם הכיסוי אינו בן יומו מעת שכיסו בו קדרת חמץ מותר בשעת הדחק לכו״ע דנותן טעם לפגם בע״פ מותר משא״כ בפסח אפילו אם הוא אינו בן יומו אסור לדעת הרמ״א לעיל בסימן תמ״ז ס״י בהג״ה:

פג (פג) כל התבשיל - והקדרה:

פד (פד) שזיעת הכיסוי וכו׳ - ואם נזכר מיד והסירו מן הקדרה וראה שהוא יבש עדיין שלא התחיל להזיע מחום התבשיל שבקדרה הרי התבשיל מותר באכילה וגם הקדרה מותרת אף ששניהם רותחים ונגע אחד בחבירו שאין איסור יוצא מכלי לכלי בלא רוטב כדאיתא ביו״ד סי׳ ק״ה אבל אם שהה הכיסוי מעט על הקדרה בענין שיש לחוש שמא כבר התחיל צד הפנימי של הכיסוי להזיע עד שהיה יד סולדת בזיעה זו הרי התבשיל והקדירה אסורין:

פה (פה) צריך ליבון - לפי שברוב הפעמים נוגע הכיסוי בגוף החררה שתחתיו ובולע ממנה טעם החמץ שלא ע״י משקה אלא ע״י חום האש ועיין בפמ״ג דליבון זה לא מהני ליבון קל אלא עד שיהא ניצוצות ניתזין הימנו:

פו (פו) מדוכה - בין של עץ בין של אבן ומתכות והיו רגילין לדוך בתוכו שומים ודברים חריפים עם פירורי לחם והוא דמי לבית שאור ובית חרוסת המבואר לקמן בסכ״ב והמחבר אזיל לטעמיה דפסק שם דגם לבית שאור מהני הגעלה:

פז (פז) ואם היא גדולה וכו׳ - דבקטנה שאפשר להכניסה לתוך יורה אין להקל להגעילה באופן כזה דיש פוסקים שסוברין דאף על ידי אבנים לא מקרי הגעלה בכלי ראשון אלא עירוי:

פח (פח) בכל שפתה - ר״ל שיעלו המים גם על עובי שפתה מלמעלה:

פט (פט) ללבן המדוכה - ס״ל דגם בבית שאור לא מהני הגעלה אלא ליבון וכתבו הפוסקים דדוקא לענין חמץ בפסח מה שאין כן בשאר ימות השנה במדוכה של איסור אין חשש רק משמנונית של איסור ואין דרך לדוך השמנונית עם דברים החריפים ע״כ סגי בהגעלה לכו״ע:

צ (צ) ללבן לכתחלה מיהו סגי ליה וכו׳ - ר״ל דמן הדין סגי ליה בהגעלה לבד כדעה הראשונה אך המנהג ללבנו (עד שקש וכו׳) וע״כ במקום דא״א בליבון כגון בכלי עץ סגי בהגעלה אם הוא חלק שאין בו גומות וכתבו האחרונים דמדוכות קטנות שלנו שלעולם אין דכין בהם חמץ רק כרכום ונעגעליך או בריחיים של פלפלין שלנו די בהגעלה לכתחלה אפילו בשל מתכות ומ״מ הגעלה צריכה דשמא בא לתוכה פ״א חמץ משהו ונבלע בתוכה ע״י חריפות הבשמים שדכו בה אח״כ ומצוה מן המובחר להגעיל ולדוך הכל קודם יו״ט. ובדיעבד אפילו אם לא הגעיל כלל ודכו בתוכו תבלין ביו״ט ונתנו בתוך התבשיל מצדדים האחרונים להתיר התבשיל ובפרט אם הוא אינו בן יומו בודאי אין להחמיר בדיעבד מספיקא שמא נתערב פירור חמץ בבשמים שדכו בו או שחתכו הזנגוויל וכיו״ב בסכין של חמץ דלא מחזקינן איסור מספיקא. וכ״ז במדוכה שיש בה רק חשש מבליעת מעט חמץ אבל בהאק מעסער שידוע שחותכין הבצלים בסכין של חמץ ומניחים אותו בבשר ומחתכין בהאק מעסער הבשר דק דק י״ל דאף בדיעבד אסור [ח״א] ואכן כפי שנוהגין שנותנין גם חתיכת פת חטים עם הבצלים וחותכין הכל יחד דק דק א״כ הוי בלוע מחמץ ממש ביחד עם חריפות הבצלים בודאי אין להקל בזה. כתב המ״א יש ליזהר שלא לחתוך הזנגוויל״ל רק בסכין חדש ואותן שאינן זהירין בזה יוצא קלקול מזה שחותכין זנגוויל [שהוא דבר חריף] בסכין של בשר ודכין אותו במדוכה ונמצא המדוכה בלוע מבשר ואח״כ דכין בתוכו בשמים ואוכלים בחלב:

צא (צא) ולהגעילו אח״כ - דהקילוף לבד אינו מועיל משום דהבליעה הוא מעבר לעבר ואינו יוצא אלא ע״י הגעלה:

צב (צב) כל השנה וכן עריבה - ר״ל ג״כ כל השנה אבל אם לפרקים די להם ההכשר בעירוי רותחין:

צג (צג) צריכים הגעלה - דמשהין העיסות עליהן עד שיחמיץ ודמי לבית שאור ואם גדולים הם שאין יכול להכניסן בתוך כלי ילבן אבנים וישימם עליהם ויתן עליהם רותחין ויעביר האבן ע״פ כולם:

צד (צד) שלא להשתמש בפסח וכו׳ - והטעם לפי שא״א לגרדן ולנקותן יפה יפה שלא ישאר משהו חמץ באיזה סדק שאינו נראה לעין ומזה הטעם נזהרין שלא להגעיל לפסח חביות שהיו מחזיקים בהם משקה שעושים במדינת רוסיא ממי סובין (שקורין בארש״ט) שמא נשאר בו חמץ בעין מן הסובין אא״כ החזיקו בו מים איזה זמן מתחלה מותר להגעילו שהמים ששהו בתוכו הדיחו והעבירו כל החמץ הדבוק בו ומ״מ צריך לחזור ולנקות היטב קודם הגעלה [וכן כלים שמחזיקין בהם קמח כל השנה ג״כ נוהגין שלא להגעילו מטעם הנ״ל] ועיין בח״א שכ׳ דזה דוקא בכלי שנעשה מחתיכה אחת אבל העשוים מנסרים הרבה ככלים שלנו דידוע שנכנס הזוהמא בין נסר לנסר לאלו לא מהני הגעלה אפילו לאחר ששרה במים כמה ימים ועיין לקמן סכ״א במ״ב:

צה (צה) שלשין עליהן - ואם לפרקים משמע בפוסקים דנוהגין בהגעלה:

צו (צו) אפילו וכו׳ - ואם לאחר הגעלה משים סדין או מפה להפסיק ביניהם שרי להניח שם אפילו מצות חמות וצוננת מותר אפילו בלא הגעלה ע״י הפסק מפה אבל ללוש עליהם אף דהוא צונן אסור דכח החימוץ שיש בכלי לישה הולך דרך הסדין ומחמיץ העיסה שעליה ואפילו אם כבר הגעילם ג״כ אין נכון להיש מחמירים לעיל בסט״ז ויש מאחרונים שכתבו שראוי לנהוג שלא להשתמש בכלי לישה ע״י הפסק מפה אפילו בצונן:

צז (צז) ע״י הגעלה - ואם הוא כלי מתכות דאפשר לנקותו יפה מותר ע״י הגעלה ויש מחמירין גם בזה ועיין בבה״ל:

צח (צח) וישפשפו אותה במים וכו׳ - ר״ל לאחר שניקו אותה היטב דאם יבוא עליה מים מקודם אפילו על מקצתה שוב אין לה תקנה להשתמש בה בפסח לכו״ע:

צט (צט) לכל שאר כלי הלישה - ואודות הגעלה לא הזכיר בזה הסעיף דכבר ביאר לעיל בסי״ז דאם לשין בה כל השנה צריכה הגעלה והכא אשמועינן דלא נימא דיוצא בהגעלה לחוד א״נ דהכא איירי שלשין בה רק לפרקים דמן הדין א״צ הגעלה:

ק (ק) שלא להשתמש בנפה ע״י הגעלה - ר״ל אף ע״י שפשוף והגעלה מטעם דקשה מאד לנקות נקבי הנפה ובדיעבד אם עבר ונשתמש בה בפסח ע״י שפשוף היטב לחוד יש לסמוך על פסק המחבר דס״ל דבשפשוף לחוד סגי:

קא (קא) ואין לשנות - אלא צריך לקנות נפה חדשה ואם אינו מוצא לקנות חדשה מוטב שלא לרקד הקמח כלל אכן אם נמצא גרגרי חטה בקמח וא״כ אם ימצא אותם בפסח במצה מבושלת יאסור אפשר דיש לסמוך אף לכתחלה להקל ע״י שישפשפו אותה היטב מתחלה ואח״כ יגעילנה דהוי כחליטה. ואם א״א לנקותה ואין לו נפה אזי ישמור שלא יאכל המצות כ״א יבשים ולא יבשלם ולא יתנם ברוטב ובדבר לח. ודע דאם באו מים על נפה אין לה תקנה להשתמש בה בפסח אף לדעת המחבר. ומ״מ אם ניפו קמח בפסח בנפה שבא עליה מים אחר פסח של שנה שעברה מותר בדיעבד דשוב הוי חמץ נוקשה ובטל בס׳ [ח״י ומקו״ח]:

קב (קב) שקורין רי״ב אייזי״ן - דלפעמים מפררין עליו לחם חמץ וא״א שלא נשתייר פירור משהו בתוך נקביו וגם התמכא (שקורין חריי״ן) שגררו עליו כל השנה ונחתך בסכין של חמץ והתמכא הוא דבר חריף ונבלע בו טעם החמץ ואח״כ כשמוללין עליו נמצא בו טעם החמץ ובזה אפילו בדיעבד יש לאסור אם נשתמשו בו בפסח אפילו אם נשתמשו בו בצונן כגון שפירורו עליו מצה [וכ״ש חריי״ן שהוא דבר חריף] ואפילו אם ניקרו אותו היטב מתחלה משום שא״א שלא נדבק בו פירור חמץ או פירור חריי״ן שהוא נבלע מחמץ אבל כשנשתמשו בו בע״פ יש בזה חילוקים והוא דאם נשתמשו בו רק מצה בע״פ אף אם נתערב בתוכו פירור חמץ הרי נתבטלו בתוכו בס׳ ומותר לאכלו עד הלילה [אבל כשהגיע הלילה הרי הפירור חוזר וניעור ואוסר במשהו כמו שנתבאר בסימן תס״ז] ואם פירר עליו חריין בע״פ שהוא דבר חריף צריך ס׳ נגד כל הרי״ב אייזי״ן שנעשה כולו חמץ ע״י הבליעה שבלע מהחריין שפירורו עליו ונחתך בסכין חמץ כנ״ל ואם לא כולו אסור:

קג (קג) וכן סלים - של נצרים שמלאים נקבים וא״א לנקרן ועיין לעיל בסימן תמ״ב סי״א בהג״ה:

קד (קד) אבל וכו׳ - ושם בנפה וכיס של ריחיים שאני שעובר תמיד הקמח של חמץ דרך הנקבים וא״א שלא יהיה נסרך בו משהו:

קה (קה) שקים ישנים - לאו דוקא אלא אפילו בשק חדש ששם בו פ״א קמח חמץ וה״ה אם שמו בו פ״א קמחא לפסחא ורוצה לכבסו לתת בו פעם שנית קמח לפסח ג״כ צריך כיבוס והיתר התפירות:

קו (קו) ע״י כיבוס - ר״ל בחמין ואפר וחביטה [אחרונים]:

קז (קז) כל התפירות שבהן וכו׳ - עיין לקמן בסי׳ תנ״ב ס״ו ובמ״ב שם:

קח (קח) קודם הכיבוס - וגם צריך לגרור שם מתחלה בסכין היטב את החמץ שנמצא שם [מ״א וש״א]. עוד כתבו דהסדין שעושין המצות עליהן שצריך להחליפן בין לישה ללישה דהיינו לאחר שיעור מיל כדלקמן בסימן תנ״ט אם רוצה ללוש על אותן סדינין עצמן עוד צריך כיבוס גמור כנ״ל ולא מהני הדחה לבד דהבצק נדבק בהן וכ״ש דלא מהני אם רוצה להפוך אותן לצד השני שהחמץ מבצבץ ויוצא מעבר לעבר וגם התפירות שבאמצע המפה צריך להתירן, ובדיעבד אם עבר ועשה המצות על הסדין בלא כיבוס כלל אם הוא תוך הפסח אף בדיעבד יש לאסור אך אם הפך הסדין או כיבסו אף שלא התיר התפירות אין להחמיר [ח״י וש״א]:

קט (קט) הרחת - הוא מרדה שמכניסין בה עוגות לתנור ומוציאין בה מן התנור:

קי (קי) שאין מועיל - משום דבולעת מן החמץ ע״י אור בלי שום משקה וללבנה א״א דהא של עץ היא ועיין בא״ר שכתב דכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד אם נשתמש ברחת של חמץ מצה אחר הגעלה מותר:

קיא (קיא) הגעלה - ואפילו קליפה בכלי אומנות מקודם ג״כ לא מהני. ובדיעבד אם הוציא מצה חמה מן התנור ברחת של חמץ אם לא היתה הרחת נקיה אלא היה בה לכלוך חמץ בעין אוסר בתחתוניות המצה כדי נטילה שהוא כרוחב גודל (ולפי מה שאנו נוהגין לאפות מצות דקות נאסר כולו) ואם אפו על ידי מרדה זו עוגות חמץ עם שומן נאסרה המצה כולה דע״י השומן מפעפע החמץ בכולה [ודוקא תוך הפסח אבל קודם הפסח עד הלילה בטל בששים אותו מעט הבעין שיש על המרדה] אבל אם הדיחו המרדה מקודם ואין עליה חמץ בעין רק הבלועה בה אין אוסר רק כדי קליפה בין שנשתמש בה מקודם עם שומן או בלא שומן דאיסור הבלוע בכלי אין יכול לאסור יותר מכדי קליפה. אם הוציא מצה חמוצה במרדה של פסח ואח״כ רדו בה מצות אחרות ונאסרו ע״י המרדה ואח״כ נתערבו אלו בהרבה אחרות כשרות כולן אסורות דכבר נתבאר בסימן תמ״ז דבפסח לא נתבטל יבש ביבש ואפילו אם נתערב בע״פ מ״מ חוזר וניעור תוך הפסח ואסור לאכלם בפסח [ורק בע״פ מותר להאכילן לתינוק] וי״א דכיון שלא נאסר רק מצד בלוע אינו חוזר וניעור בפסח וכ״ז בחמץ גמור אבל במרדה שהוציאו בה מצה כפולה ונפוחה די לאסור הרחת לכתחלה אבל בדיעבד אינו אוסר ויותר מזה כתב הח״י דאם א״א למצוא בקל רחת אחרת מותר להוציא לכתחלה בה המצות דא״כ יצטרך תמיד מרדה חדשה והוי כדיעבד ואם נסתפקו במרדה אם היתה של חמץ או חדשה מותרים כל המצות:

קיב (קיב) חדשה - ואם מחזיק רחת של פסח משנה זו לשנה האחרת מותר וא״צ הגעלה רק שיראה שתהיה נקיה היטב ט״ז וש״א דלא כמ״א:

קיג (קיג) שמצניעים בהם אוכלים - חמין אבל סתם תיבות א״צ הגעלה:

קיד (קיד) לערות עליהם וכו׳ - מכלי ראשון ומהרי״ו סימן קצ״ג פסק דלא מהני עירוי מפני שלפעמים משים עליו פשטיד״א חם והוי כאלו נשתמש בכלי ראשון אלא יכשירם ע״י אבן מלובן וישפוך עליו רותחין ויגלגל למקום אחר וישפוך עליו כדי שילכו הרותחין בכולו. [ובזה די אפילו אם הרותחין הוא מכלי שני דהא נרתחין על הדף והוי ככלי ראשון] ואז מותר להניח עליהם אפילו מצה חמה ובדיעבד מותר ע״י עירוי לבד ועיין לעיל בס״ו בהג״ה ובמ״ב שם:

קטו (קטו) רותחין - ויש שכתבו שצריך להניח עליהם עוד מפה או ד״א החוצץ שמא נדבק בו עדיין עוד חמץ בעין ועיין בא״ר שמסיק דכן ראוי לנהוג בתיבות ומגדלים דכמעט א״א לטהרן שלא ישאר מאומה בין הדבקים אבל בשלחנות פשוטין אין להחמיר ועיין לקמן בסימן תנ״ב ס״א וב׳ במ״ב שם:

קטז (קטז) שנתנו בהם שכר שעורים - ר״ל אפילו היה בהם כמה ימים [ט״ז וש״א]:

קיז (קיז) מותרים בהגעלה - דהא דאמרינן כלי חרס אינו יוצא מידי דופיו לעולם היינו דוקא כשבלע ע״י האור אבל בצונן סגי להו בהגעלה ולפי טעם זה אפילו בחמין מותר להשתמש בו אחר הגעלה או עירוי ואפילו הוא בן יומו מבליעת השכר וי״א דאינו מותר אלא כשאינו בן יומו דתו הוי נותן טעם לפגם:

קיח (קיח) ג׳ ימים - דהיינו שימלאנו מים אפי׳ צוננין על כל גדותיו וישהו בתוכו כ״ד שעות רצופין או יותר ואח״כ יערה ממנו את המים וימלאנו מים אחרים וישהו בתוכו כ״ד שעות רצופין ואח״כ יערה אותם ממנו וימלאנו מים אחרים וישהו בתוכו עשרים וארבע שעות רצופין ושלשה מעל״ע הללו א״צ להיות רצופין אלא אפילו מפוזרין כמו שנתבאר ביו״ד סימן קל״ה ואפילו במזופף מהני עירוי כדאיתא ביו״ד. ודע דדעת הש״ך ביו״ד סימן קל״ה סקל״ג דבשאר איסורים אין להקל ע״י עירוי ג׳ ימים אם היה כבוש האיסור בכלי היתר מעל״ע דקי״ל כבוש כמבושל ובמבושל לכו״ע לא מהני עירוי אפילו בשאר כלים שאינם כלי חרס ע״ש:

קיט (קיט) החבית - וצריך להסיר שולי החבית אם הוא של עץ לגרר היטב מבפנים בכל הסדקים וגם שמצוי שמרים שמדובקים בשולי החבית והגעלה ועירוי לא מהני אלא להפליט הבלוע שבפנים אבל לא להחמץ שיש בעין ואם הוא של חרס צריך לפתוח פי החבית כ״כ גדול שיכול להכניס בו ידו ולשפשפו היטב מבפנים בכל הצדדים. אכן האחרונים הסכימו דיש להחמיר שלא להשתמש כלל בחבית עץ של שכר שמצוי בהן גומות גם א״א לנקר בין הנסרים שלא ישאר שם משהו זוהמא בין נסר לנסר והוא חמץ גמור וישאר בעין ועיין בא״ר בשם הפרישה דאם נשתמש בחבית של שכר ולא פחתו השולים וניקרו היטב אסור אפילו בדיעבד דלא מהני הגעלה למה שהוא בעין אכן אם פתח א׳ משוליה וניקר היטב בפנים מהני הגעלה בדיעבד וכן הסכים בח״א ע״ש שהאריך בסימן קכ״ה בזה. וכ״ז בחבית של שכר או שאר משקה חמץ אבל חבית של מי דבש יש להתיר בהגעלה אע״פ שנתבשל הדבש ביורה שבשלו בו שכר תוך מעל״ע:

קכ (קכ) יעשה בדרך זה וכו׳ - וכתבו האחרונים דכלים שהיו בו י״ש לא מהני להם כלל ההגעלה דנשאר בו גם אח״כ ריחו וטעמו אכן אם בישל אותן היטב במים עם אפר עד שנסתלק הריח לגמרי מותר להגעילו אח״כ ודוקא לכלים שהם פתוחים לגמרי ויכול להכניס ידו לתוכו לנקר היטב ולבדוק בכל הסדקים שלא יהיה נדבק בו שום ממשות אבל אם אינו בענין זה לא מהני אפילו אם יבשל באפר כמה פעמים גם בענין שהכלים יהיו נעשין מחתיכה אחת או שהם של כלי בדיל ושאר מיני מתכות דאם עשוים מנסרים הרבה ככלים שלנו אין להקל להגעילו אפילו אם בשלו באפר כמה פעמים דא״א שלא ישאר זוהמא בין נסר לנסר וכנ״ל:

קכא (קכא) אם נתנו בהם - ושהו שם מעל״ע דהוי כבוש ונכנס בו טעם השכר אפ״ה מותר וכדלקמיה דאל״ה פשיטא דמותר:

קכב (קכב) יין או דבש - עיין במ״א וח״י דיש חילוק בין יין לדבש דביין אפילו החבית בן יומו מבליעת השכר ג״כ מותר בדיעבד דשכר ביין נותן טעם לפגם הוא ובמי דבש לא הוי לפגם אא״כ היה הכלי אינו בן יומו מבליעת השכר אבל אם היה בן יומו ושהה המי דבש בתוכו מעל״ע אפילו בדיעבד אסור לשתותו בפסח אבל כמה האחרונים הסכימו דאף במי דבש מותר אפילו בבן יומו ומטעם דכבוש לא נקרא עד אחר ששהה מעל״ע ואז נעשה הבליעה שבתוך הכלי לפגם ומותר בדיעבד. ודע דבכל גווני היתר זה של דיעבד אינו אלא כשעירו היין והדבש מן החבית קודם הפסח ונתנו אותו לתוך כלי פסח דהותר כבר היין והדבש קודם הפסח דקודם הפסח נותן טעם לפגם מותר אבל אם נשתהא היין והדבש בחבית עד תוך הפסח אסור דבמדינתנו נוהגין לאסור נותן טעם לפגם בפסח וכדלעיל בסימן תמ״ז ס״י בהג״ה וכתבו הפוסקים דאם נתנו לתוכו דבר חריף כחומץ אפילו לא היה בן יומא אסור דאגב חורפא משוי ליה לשבח. עוד הסכימו הפוסקים דאם הכלי היה מיין שרף אסור בדיעבד אפילו אם אינה בן יומא דעינינו רואות שנותן טעם לשבח הוא. והנה מלבוש משמע דאפילו אם הגעילה אסור מה שנתן לתוכה ואפילו לא היתה בן יומא ומשום דעינינו רואות שנשאר בה טעם וריח אפילו אחר הגעלה אכן אם לא נשמע בה ריח של י״ש מהני הגעלה בדיעבד שלא לאסור מה שנתן לתוכה ומ״מ מיד שנזכר צריך לערות היין לכלי אחר:

קכג (קכג) רק שהדיחן היטב וכו׳ - ואיירי בענין שאין בו חשש של חמץ בעין שהיה הפה של חבית החרס רחב למעלה והכניס ידו לתוכה וניקר היטב בצדדיה ובשוליה שלא נשאר שם שום שמרים ובחבית של עץ כשפתח השולים וניקר היטב וכנ״ל:

קכד (קכד) שנשתמש בהם חמץ בצונן - ר״ל שהשתמש בהם בחמץ יבש או אפלו בדבר לח אך שלא שהה שם מעל״ע ולא היה דבר חריף דאם שהה בתוכו מעל״ע הרי נעשה כבוש בתוכו ואפילו בשאר כלים וצריך הגעלה או עירוי וכנ״ל בסכ״א:

קכה (קכה) אפילו בחמין - דכיון שלא נשתמשו בהם אלא בצונן לא בלעו כלום ודי להם בהדחה להעביר מה שדבוק בעין לדופני הכלי:

קכו (קכו) חוץ מבית שאור - היינו כלי שהאשה שורה בו את השאור ליתנו בעיסה ופעמים שהשאור שוהה הרבה באותו כלי ומחמת שחימוצו קשה נבלע טעמו באותו כלי אפילו בצונן:

קכז (קכז) ובית חרוסת - היינו שנותנין בו דברים חריפים עם חמץ ואפילו אינם של חרס:

קכח (קכח) מצה אפויה - צוננת וה״ה שאר דבר צונן אפילו לח אם הדיחו תחלה ודוקא דרך ארעי ולא בקבע וכנ״ל בס״א בהג״ה:

קכט (קכט) מותר - שהצונן אפילו אם הוא לח אינו מפליט מה שבלוע בתוך הכלי אא״כ שוהה בתוכו מעל״ע:

קל (קל) אסור ללוש בהם - דריח החימוץ הבלוע בכלי גורם למהר חימוץ להעיסה הנילושה בתוכו:

קלא (קלא) אבל ע״י הגעלה וכו׳ מותרים - בין ללוש בתוכו ובין להשתמש בהם בחמין. והנה כ״ז מעצם הדין אבל לפי מה שכתב הרמ״א לעיל בסי״ז דהמנהג שלא להשתמש בכלי לישה משום דא״א לנקר בודאי יש להחמיר גם בבית שאור. ואם היא של מתכות כבר כתב הרמ״א לעיל בסט״ז גבי

מדוכה שהשוו אותה הפוסקים לבית שאור דנוהגין לכתחלה ללבנה וכ״ש בבית שאור ממש:

קלב (קלב) לא ישתמש בהם מצה אפילו בצונן - לא ישתמש בהם מצה אלא בצונן: כן הוא גירסת הב״ח והפר״ח ויש גורסין אפילו בצונן והא דכתב בריש הסעיף דבצונן מותר אבית שאור וחרוסת לא איירי בשל חרס:

קלג (קלג) דלא לאשתמושי - אפילו בצונן ואפילו בשאר כלים שאינם בית שאור ונשתמש בהם חמץ רק בצונן:

קלד (קלד) ותנור של בית החורף - (היינו תנור שמחממין בו בית החורף) שרגילים להשים על גבו פשטיד״א ושאר חמץ כל ימות השנה ונבלע שם טעם חמץ ע״י חום האור בשעה שהתנור מתחמם ואינו יוצא מידי דפיו לעולם אפילו ע״י היסק שמסיקין בתוך התנור וה״ה הקאכלי״ן העשויין בתוך התנורים שרגילין להשים בהן תבשילי חמץ וחתיכת פת:

קלה (קלה) דינו ככלי חרס וכו׳ - ר״ל דכלי חרס אינו יוצא הבליעה מתוך דופנו לעולם כ״א ע״י היסק (במקום דלא שייך שמא פקעי וכדלעיל בס״ב גבי נור קטן) והכא לא מהני ההיסק שמסיקין אותו מבפנים [אפילו אם יכשירו כדין] להוציא הבליעה שנבלע מלמעלה ודמיא למה דמבואר שם בס״ב דדבר שהסיקו מבחוץ לא מהני ההיסק להוציא הבלוע שנבלע מצד השני:

קלו (קלו) לשום שום דבר על התנור - היינו כשהתנור חם אסור אף אם המצה צונן וכן להיפך כשהמצה חמה אף אם התנור צונן. ובשניהם צוננין בדרך קבע אסור ובדרך ארעי אין איסור אם כיבד וניקה גבי התנור שלא נמצא שם חמץ בעין וכמו שמבואר לעיל בסוף ס״א ס״ק טז. ולענין דיעבד אם הניח עליה מצה כשהתנור חם או כשהמצה חמה או שניהם חמים אוסר תחתוניות המצה כדי קליפה. וכ״ז בשהניח המצה בלי הפסק מתחתיה אבל אם הניח קדירות עם תבשיל אפי׳ אם שניהם חמים אין אוסר בדיעבד שאין איסור הבלוע יוצא מדופן התנור לדופן הקדירה ולכתחלה גם קדירות אסור להניח שם בכל גווני (אם לא ששניהם צוננים) וכשמניח דבר מפסיק כמו ברזל וכה״ג מתחתיו או שהטיח בטיט כעובי אצבע מותר להשתמש הכל מלמעלה וכל אלו הדינים שייך גם בקאכלין העשויין בתנורים מן הצד אלא דשם אין מועיל הפסק ברזל או טיח טיט למטה לבד אלא א״כ הטיח בטיט גם מן הצדדים וגם מלמעלה אכן טיח שלמעלה אינו מעכב בדיעבד. וכשמשים כיסוי על הקדירות שמניח שם מותר לכתחלה אף כשאין שם טיח מלמעלה. ועתה נבאר לענין תוך התנור אם לא הכשירו מקודם אם הניח מצה בתוכו דינו כעל התנור וכנ״ל. ולענין אפית המצות שם דינו כמו שנתבאר בסימן תס״א עי״ש. ולענין בישול בתוכו אף דלכתחלה צריך להכשירו גם לזה כמו לאפיה [או שיטיח בטיט כעובי אצבע את קרקעיתו] מ״מ בדיעבד אין לאסור התבשיל אף אם לא הכשירו:

קלז (קלז) המצופין וכו׳ - מכל צד ואף דכתב המחבר בסכ״ו דכלי זכוכית אינו בולע כלל הכא כיון דמחופה על החרס ונצרף עמו בכבשן בלע טפי:

קלח (קלח) בהתוך זכוכית - והסכמת אחרונים להחמיר אף בהתוך עופרת או בדיל דלא מהני הגעלה לפי שכשנשתמש בו חמץ בחמין נבלע החמץ בכל עובי הכלי ונבלע גם בחרס שתחת העופרת ושוב אינו נפלט ממנו לעולם:

קלט (קלט) דינם ככלי חרס - ר״ל ואז אם תשמישו בחמין לא מהני הגעלה ואין חילוק בין אם היה הכלי מקרקע ירוקה או לבנה ושחורה ואפילו אם היה חלקה בלא בקעים מ״מ היא בולע ע״י חמין אבל אם דרך תשמישה בצונן אז יש חילוק דאם הכלי נעשה מקרקע ירוקה אין לה תקנה דדרכה לבלוע ואם מלבנה ושחורה ניתרים בהגעלה או בעירוי וכנ״ל בסכ״א אפי׳ אם יש בה בקעים ואם אין בה בקעים א״צ הגעלה ובשכשוך בעלמא סגי וכמבואר ביו״ד סימן קל״ה לענין יין נסך [מאמר מרדכי]:

קמ (קמ) אפילו חדשים - שלא נשתמש בהן חמץ מעולם לפי שמקצת האומנין עושין פעולת הציפוי ע״י סובין והרי יש כאן חמץ בלוע בתוך הציפוי ואפילו הציפוי מעט מבחוץ ג״כ אינו כדאי [פמ״ג] ואותן כלים שנוטף עליהם לפעמים טיפים מהתכה מכלים אחרים אין להקפיד:

קמא (קמא) רק במקום המנהג - ואפילו באותן מקומות אם ידוע שכלי חרס זה לא עירב האומן סובין בציפויו יש להקל ולפיכך נוהגים באיזה מקומות שיהודי עומד על גבן בשעת מלאכה לראות שלא יתקן הציפוי ע״י סובין:

קמב (קמב) דינם ככלי חרס - שאין הגעלה מועלת להם אם נשתמש בהם חמץ בחמין שהסמנים מעכבין על מי הגעלה שלא יפליטו מה שבלוע בתוך העץ:

קמג (קמג) צבועים - בכרכום וכדומה:

קמד (קמד) חדשים - דחיישינן שמא היה ע״י סובין או שצבע כלים ישנים:

קמה (קמה) וכן המחופין בבדיל - ר״ל אפילו הן חדשים וג״כ מטעם הנ״ל שפעמים הציפוי ע״י סובין או שחיפה כלים ישנים ועיין לעיל בסי״ג ובמש״כ שם ס״ק עז:

קמו (קמו) בשטיפה - עיין לעיל במ״ב ס״ק מ״ט:

קמז (קמז) של זכוכית - נקט זה אפילו לדעת המחמירין בזכוכית כשנשתמש בהן בחמין או במכניסו לקיום כדלקמיה בסכ״ו בהג״ה הכא כשנשתמש בהן בצונן לכו״ע לא בלעי וסגי בשטיפה ומותר אח״כ להשתמש בהן אפילו בחמין:

קמח (קמח) כיון שרוב תשמישן וכו׳ - עיין לעיל במ״ב ס״ק מ״ו:

קמט (קמט) מיהו יש מחמירין - היינו לכתחלה אבל בדיעבד סגי להו בשטיפה [רמ״א לעיל בס״ו]:

קנ (קנ) ומצריכין הגעלה - וה״ה ע״י מילוי ועירוי וכדלעיל בסכ״א:

קנא (קנא) מכניסן לקיום - היינו שהכניס חמץ לתוכן שיתקיים שם:

קנב (קנב) ואפילו משתמש בהם בחמים - היינו שבקביעות משתמש בהם בחמין:

קנג (קנג) שאינם בולעים - לפי שחלקים וקשים הם:

קנד (קנד) ויש מחמירין - הטעם דס״ל דכלי זכוכית הואיל ותחלת ברייתו מן החול הרי הוא ככלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ואפילו ע״י הגעלה ואע״ג דתשמישו בצונן מ״מ לפעמים משתמשין בהן בחמין וכמ״ש בסכ״ה בהג״ה דחוששין אף לתשמיש שאינו קבוע:

קנה (קנה) וכן המנהג - ובדיעבד אם היה רוב תשמיש חמץ שלו בצונן ועתה נשתמש בו מצה בחמין בלא שום הכשר מותר. ואם היה רוב תשמישו בחמין או אפילו בצונן אלא שרוב הפעמים דרך להשהות משקה חמץ בתוכו מעל״ע אז אף בדיעבד אסור החמין שנשתמשו בו אא״כ הכשירו מתחלה ע״י הגעלה או ע״י מילוי ועירוי וכנ״ל בסעיף כ״א. ובהפסד מרובה יש לצדד להקל אף בזה אם היה אחר מעל״ע שהוא נותן טעם לפגם:

קנו (קנו) ובמדינות אלו - ומ״מ במקום שאין בנמצא כלי זכוכית ואין לו כוסות ושאר כלים כתב הח״א דיכול לסמוך להקל לנקותן יפה יפה ולהכשירו ע״י עירוי ג׳ ימים וזהו דוקא בכלי שפיהן שלהן רחב מלמעלה אבל בוטעלקע״ס שפיהן שלהן צר מלמעלה והשמרים נדבק בתחתיתן ואין יכול להכניס ידיו לתוכן לנקותן יפה וכן כל כלי שא״א להכניס ידו לתוכו אין להם תקנה להכשירן. ואפילו בכוסות במקום שנמצא לקנות חדשים אין לשנות המנהג שנהגו שלא להשתמש בהן:

קנז (קנז) אין להגעילו - כדין כלי זכוכית וכנ״ל:

קנח (קנח) אבל מבחוץ - היינו בין שהיה על גוף הכלי מבחוץ או שהיה מלמעלה על כיסויו או על ידו:

קנט (קנט) אינו מזיק - שאין משתמשין בכלים חשובין כאלו ברותחין אצל האש שניחוש דעי״ז נבלע חמץ בכל הכלי וע״י עירוי שעירו לתוכה רותחין הא אינו מבליע רק כדי קליפה ולא נכנס בליעת החמץ לתוך הזכוכית כלל ולכן מהני הגעלה כשאר כלי מתכות וכנ״ל בסכ״ה:

קס (קס) שמקודם וכו׳ - ר״ל שבכל השנה צלו בו בשר מלוח במלח שלא נבדק מפרורי חמץ ואף שאם היה ידוע לנו שהיה במלח חמץ אע״פ שהיה לפני פסח מ״מ היה אסור עתה שאין ידוע לנו מספיקא לא מחזקינן איסורא שהיה חמץ על הכלי. ואם צלו עליו מולייתא או שאר חמץ כגון שייבשו עליו לחם אפילו משהו ולא ליבנוהו בינתים אף שהגעילו ואח״כ צלו עליו בשר בפסח אף בדיעבד אסור אכן אם היה הפסד מרובה או שהוא אינו בן יומו יש להקל אחר שהגעילו ויש בתוך הבשר ששים לבטל הבליעה:

קסא (קסא) הברזות - מפני שממשמשין בהם בידים המדובקים מחמץ:

קסב (קסב) נוהגין להדיחן - וטוב יותר ליקח ברזות חדשות שמא היה כבר הברזא בחבית של שכר:

קסג (קסג) כלי שתיה - של שכר וי״ש והיינו במקום שתוחבין בהם תוך הכלי ולא הבית יד [א״ר] וברזא שבחביות שכר אם תחבו במי דבש בפסח ושהה מעל״ע אסור המי דבש בשתיה ובהנאה ואם אינו בן יומו יש להקל ואם הברזא הוא של י״ש אף באינו בן יומו אסור ואף בהנאה [פמ״ג]. עוד הביא בשם השכנה״ג כלי פרפור״י שקורין פרצעלאיי דין כ״ח יש להם ולא כלי זכוכית:

סימן תנב

א (א) יש ליזהר וכו׳ - טעם לזה דהנה ענין הגעלה הוא דרתיחת המים מוציא את הבלוע בכלי אבל יש לחוש דאחר שמוציאה את הבלוע יחזור ויבלע בכלי מה שפלטה ומפני חשש זה כתבו הפוסקים דאין להגעיל רק כלי שאינו בן יומו דאז אף אם יבלע מה שפלט הרי לפגם הוא או שיהיה במים ששים לבטל את פליטת האיסור וע״ז קאמר המחבר דאם מגעיל קודם שעה חמישית דאין צריך ליזהר בכל זה משום דאז הלא הוא עדיין זמן היתר חמץ והו״ל נותן טעם בר נותן טעם דהתירא והיינו דהטעם של חמץ שקבלו הכלים מתחלה היה של היתר וטעם של מים שקבלו עתה מן הכלים ג״כ דהתירא הוא ומה שחוזרין ונותנין בכלים ג״כ דהתירא הוא:

ב (ב) קודם שעה חמישית - דמתחלת חמישית כיון דנאסר עכ״פ מדרבנן תו לא מקרי נ״ט בר נ״ט דהתירא:

ג (ג) שבליעתן מועטת וכו׳ - כגון כפות וכוסות עם קערות וקדירות דיש לחוש דאחר שיגמרו להפליט את בליעתן המועטה יחזרו ויבלעו מפליטת כלים האחרים שבליעתן מרובה אבל קודם שעה ה׳ דהוא כולו היתר אין לחוש אפילו אם יבלעו דהוי נ״ט בר נ״ט דהתירא:

ד (ד) וכן אם משהה וכו׳ ואינו וכו׳ - ר״ל דאם מגעיל כלי איסור להכשירו או כלי חמץ לאחר זמן איסורו צריך לדקדק שלא ישהה אותם הרבה במים משום דיש לחוש שאחר גמר פליטתו יחזור ויבלע וגם שלא להשהות אותם כלל אלא להוציאו תיכף ג״כ אין נכון דצריך לשהות מעט עד שיפלוט את בליעתו והוא קשה לצמצם אבל אם מגעיל אותם קודם זמן איסורו א״צ לצמצם ויכול להשהות יותר במים [ואם מגעיל אותם לאחר זמן איסורו דהיינו משעה חמישית בערב פסח עד הערב או בעלמא בכלי איסור צריך לדקדק שיהיה הכלי אינו בן יומו או שיהיה במים ששים לבטל הבליעה דאז ג״כ אין קפידא אם ישהה אותם הרבה במים]:

ה (ה) שלא ינוחו המים וכו׳ - ר״ל דכל זמן שהם רותחין טרידי למיפלט ולא בלעי ממי הגעלה וכשנחו מרתיחתן בלעי:

ו (ו) אך רבים חולקין וכו׳ - האחרונים השיגו על הרמ״א דגם דעת המחבר כן הוא דאין הגעלה מועלת אלא בשעה שהמים רותחין אלא דכתב דאחר זמן איסורו אסור להשהות הכלים לאחר שינוחו המים מרתיחתן דאז חוזרין ובולעין ממי הגעלה משא״כ מקודם אין לחוש לזה כיון דעצם הגעלה היה בעת רתיחתן:

ז (ז) אם אין המים רותחים - ר״ל אפילו היד סולדת בהם כ״ז שאין המים מעלים רתיחה אינם מפליטין:

ח (ח) כל זמן שמגעיל - ר״ל שהיורה הגדולה שמניחין בה כלים כל שעה להגעיל לא תנוח המים מרתיחתן כל הזמן שהולך ומגעיל בה דאותו כלי שיניח בה אחר שנח המים אין עולה לה הגעלה [אם לא שישהה הכלי בה עד שיחזור וירתיח המים]. והנה טבע המים דנייחי מרתיחתן כשמכניסין בם כלים צוננים להגעיל ע״כ צריך להמתין בכל כלי עד שיעלו המים אבעבועות ויש להזהיר למגעילין בזה כי הם נוהגים בזה קלות ומגעילין במהירות זה אחר זה ואינם מדקדקים לראות אם מעלין רתיחה ואפשר ללמוד עליהם זכות כי אין דרך להגעיל רק קערות וכפות שמשתמשין ע״י עירוי דבהם מהני הגעלה במים שהיד סולדת בהם לבד אכן בקדרת נחושת ודברים שתשמישן ע״י כלי ראשון נראה דאפילו בדיעבד לא מהני הגעלה זו וצריך לחזור ולהגעיל [אך לענין לאסור המאכל אם נשתמש בו בפסח מסתפק הפמ״ג ונראה דאם הוא אינו בן יומו מעת שנשתמש בו החמץ יש לצדד להקל] וכתבו האחרונים דנכון להעמיד אצל הגעלה בעל תורה הבקי בדיני הגעלה:

ט (ט) ושלא יכניס וכו׳ - ר״ל דאם מגעיל לאחר זמן איסור אין נכון להכניס הכלי קודם שירתיחו המים אף שישהה בתוכו עד שירתיחו מטעם שלא יבלע אז ממי הגעלה שיש בהם פליטת הכלים [ואף דאח״כ כשירתיחו המים יפליט גם בליעה זו מ״מ לכתחלה אין כדאי להוסיף בה בליעת חמץ] משא״כ אם מגעיל קודם זמן איסורו אין לחוש לזה:

י (י) כדי שלא יצטרך וכו׳ - ר״ל דאם יגעיל לאחר זמן איסור צריך להגעיל מתחלה היורה שמגעיל בה הכלים וישפוך מי הגעלה לחוץ וירתיח בה מים אחרים ויכניס בתוכה את הכלים [שאם לא יגעילה מתחלה הרי המים שביורה נאסרין מחמת היורה שאין במים ששים כנגד כל היורה וחוזרין המים הנאסרין ואוסרין הכלים הנגעלים בתוכו] וגם בסוף לאחר הגעלת כל הכלים כשרוצה להשתמש בהיורה צריך להגעילה שנית שתפליט מי הגעלה הנבלעין בתוכה משא״כ אם מגעיל הכלים קודם זמן האיסור א״צ להגעיל היורה בתחלה דאז הוא נ״ט בר נ״ט דהתירא וכנ״ל ורק אם רוצה להשתמש בהיורה לאחר זמן איסור צריך שיגעילנה בסוף:

יא (יא) עד הפסח וכו׳ - משום חוה״מ הוצרך לטעם זה דאלו ביו״ט עצמו אפילו בשאר יו״ט אסור להגעיל כדלקמן בסימן תק״ט [ט״ז]:

יב (יב) שאז חמץ במשהו - ר״ל ואינו מועיל אף אם ירצה להגעילה בתוך כלי גדול שיש בה ששים במימיה נגד הכלי לבטל הפליטה ואף שהכלי אינו בן יומו מעת שנשתמשו בה החמץ וגם הכלי גדול אינו בן יומו אפ״ה אסור לדידן דקי״ל בסימן תמ״ז ס״י להחמיר בפסח אף בנט״ל:

יג (יג) לאחר שש - לאו דוקא דאף לאחר ד׳ צריך ליזהר וכנ״ל בס״ק ב׳ כן כתבו כמה אחרונים אלא שכתבו דמה שכתב הרמ״א דצריך ליזהר בכל הדברים לאו בדוקא דמדינא די עד הלילה באחד משני הדברים וכדלקמיה ויש מתרצים דלהכי נקט לאחר שש דאז מהנכון ליזהר בכל הדברים הנזכרים בדברי המחבר משא״כ אם מגעיל לאחר ד׳ עד שש די שיהיה זהיר באחד משני הדברים דהיינו א) שיראה שלא יהיה הכלי שמגעיל וגם היורה הגדולה שמגעיל בתוכה שניהם לא יהיו בני יומן ב) אם הכלי שמגעיל הוא בן יומו צריך שיהיה במים ששים נגד כל אותו הכלי לבטלו [ואם מגעיל הרבה כלים זה אחר זה צריך שיהיה במים ס׳ נגד כולם דהאיסור של חמץ שיש בתוך הפליטה חוזר וניעור ומצטרף יחד] אכן אם היורה הגדולה הוא בן יומו אין שום תקנה להגעיל בה אא״כ יכשירה מקודם כדין דמים שבתוכה אין בם ששים נגד הכלי גופא כמבואר ביו״ד בכמה מקומות. וכ״ז מדינא אבל כבר נהגו לכתחלה להחמיר בכל החומרות ואפילו אם מגעיל בשעה ד׳ או קודם [מ״א וב״ח] ועיין בבה״ל שביארנו בשם כמה אחרונים שסוברים דשני דברים אלו היינו מה שמצריכין שלא יהיו הכלים בני יומן או שיהיה במים ששים לבטלן הוא מדינא אפילו קודם זמן איסור חמץ. מותר להגעיל סכין אסור בקדרה כשרה אם יש ששים במים נגדו ולא הוי כמבטל איסור כיון שאין כונתו אלא להוציא הבליעה ומ״מ אין להשתמש אח״כ בהמים שבקדרה [אחרונים] ועיין בחכמ״א כלל מ״ז ס״ח:

יד (יד) יש ליזהר - ולדעת רמ״א ביו״ד סימן צ״ה ס״ג בהג״ה אפילו בדיעבד אסור:

טו (טו) מלהגעיל - ואפילו קודם שעה חמישית כיון שהוא מטעם בשר וחלב:

טז (טז) ביחד - פי׳ שתוחב אותם בפעם אחת ביורה והטעם דפליטת הבשר וחלב מתערבים ביחד ונבלעין בתוך הכלים ונאסרין:

יז (יז) אחד מהם וכו׳ - דבן יומו מותר שמקבל מאינו בן יומו רק טעם פגום ושאינו בן יומו ג״כ מותר שהטעם שבולע מבן יומו הוא נ״ט בר נ״ט דהתירא ולא חשיב טעם ויכול לעשות אחר הגעלה מכל אחד מה שירצה בשר או חלב:

יח (יח) אינו בן יומו - וה״ה אפילו שניהם בני יומן אלא שיש ס׳ נגד כלי אחד מהם דאז פליטתו נתבטל והוי כמאן דליתא. וכ״ז בשאר ימות השנה ומשום איסור בשר וחלב או בערב פסח קודם שעה ה׳ משא״כ אח״כ צריך ליזהר בכל אחד שלא יהיה בן יומו או שיהיה ששים נגד כולם וכנ״ל בס״ק י״ג:

יט (יט) כלי של איסור - פי׳ אף שמגעילה בעצמה יש ליזהר שלא יהיה בן יומו מעת שנשתמש בה האיסור או שיהיה במים ששים נגדו כדי שלא יאסר אם יחזור ויבלע את פליטתו:

כ (כ) שום כלי בן יומו - ר״ל בין מבשר לחלב או מחמץ למצה ואפילו מגעילו לבדו וקודם שעה ה׳ ויש ס׳ משום גזירה שמא יגעיל כלי של איסור בפחות מששים דשם לא מהני ליה הגעלה כ״ז שהוא בן יומו שחוזר ובולע ממי הגעלה. ואפילו שלחנות ישפשף יפה וישהה אחר השפשוף מעל״ע שלא יהיו בני יומן ויהיו מנוגבין יפה מן המים הצוננים שמא יצטננו מהן הרותחין ויזהר לשפוך עליהם בזריזות ולא ע״י זריקה באויר דזה לא חשיב עירוי ויזהר שישפוך עליהם מן הכלי שבישל בו המים אבל לא ישאוב עם כלי אחר מהקדרה ולערות עליהן להגעיל דזה מקרי כלי שני אם מגעיל בלא אבן מלובן אם לא ששוהה הכלי ששואב עמו תוך הקדירה עד שהמים מעלין רתיחה בקדרה קטנה אז מקרי שפיר כלי ראשון [מ״א בשם מהרי״ל] ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן תנ״א במ״ב ס״ק קי״ד בשם מהרי״ו:

כא (כא) לתוך כלי - היינו סל מנוקב או שבכה דבתוך כלי שאינו מנוקב לא יגעיל אפילו כלי אחד אפילו כשהוא צף ואינו נוגע בשולו אא״כ משהה אותם בתוך היורה עד שהמים מעלים רתיחה בכלי שהוא רוצה להגעיל:

כב (כב) אם נוגעים זה בזה - דבמקום נגיעתן לא סלקי הרתיחה אע״ג דלענין טבילה אין חוצצין לענין רתיחה שאני:

כג (כג) יגלגל הכלי - ר״ל שיפתח את הצבת בתוך הרותחין ויאחוז הכלי במקום אחר כדי שיעלו הרותחין על מקום אחיזת הצבת. וטוב יותר להגעיל בשבכה או בסל מנוקב:

כד (כד) מגעילו בהן - או בחמי האור:

כה (כה) בשום משקה - דאין טבעו להפליט את הבלוע:

כו (כו) מיהו בדיעבד - משום דיש חולקין דגם משקין מפליטין כמו מים וסמכינן עלייהו לענין דיעבד וכתבו הפוסקים דה״ה מים המעורבים באפר שקורין לוי״ג או מה שנוהגין הצורפין שמרתיחין הכלי ע״י שמרי יין או וויי״ן שטיי״ן מעורב במים אין להגעיל בהן לכתחלה רק במים לבד ובדיעבד מהני ההגעלה בהן ועיין בפמ״ג שדעתו דאם הוא קודם פסח יראה להגעילו פעם שני במים לבד אכן אם הגיע פסח מותר להשתמש לכתחלה בהגעלה זו:

כז (כז) אין להגעיל עוד - דשוב אין כח בהן להפליט הבלוע ואפשר דאפילו בדיעבד לא מהני הגעלה זו:

כח (כח) באותן מים - ואפילו הגעיל בהן כלים שאינן בני יומן הדין כן:

כט (כט) כלי גדול וכו׳ - פי׳ שרוצה להכשירו וחושש שמא יש על שפתו בליעת חמץ במקום שאין המים עולים שם וכן הדין ביורה אחר שהכשירו בו כלים ורוצה להשתמש בו בפסח צריך לעשות לו שפה או אבן רותח אבל בתחלה קודם שמכשיר הכלים ומכשיר היורה תחלה מן האיסור שבו אין צריך לעשות לו שפה:

ל (ל) עושה שפה לפיו - ר״ל סביב לפיו ולא עליו ממש כי צריך שיהיה פי הכלי מגולה כדי שיגיעו שם מי הרתיחה:

לא (לא) בטיט - ובשאר כל ימות השנה כשרוצה להכשירו מאיסור עושה שפה מבצק. וטעם של עשיית השפה משום שאי אפשר שלא ניתז פעם אחת ניצוצות מחמץ שנתבשל בו על השפה מלמעלה ושמא בשעת הגעלה לא יתיז עליו כ״כ מי הרתיחה להפליט החמץ שנבלע בו ומשום הכי עושה השפה כדי שיגיעו שם המים. וכ״ז בכלי שאין דרך להכניסו לתוך כלי ראשון של חמץ רק שמשתמשין בתוכו ברותחין ולכן סגי בתקנה זו אבל כלי שתשמישו מבחוץ כגון קערה שכופין לפעמים על הקדרה או כלי ששואבין בה מהקדרה אין לה תקנה באופן זה דצד חיצון לא נגעל לכן צריך להכניס כולה ליורה. וכלי שפיו צר שא״א לשפשפו בפנים או שיש לה קנים [שקורין רערי״ן] אסור בהגעלה:

לב (לב) או יקח - פי׳ שימלאנו בתחלה היטב:

לג (לג) אבן רותחת - דצוננת מצנן המים:

לד (לד) מיד - כדי שלא יחזור ויבלע ממים רותחין שעליהם שיש בהן פליטת החמץ ומ״מ בדיעבד אף אם לא שטף כלל אין לחוש דהא אין מגעילין אלא קודם זמן איסור או שהוא אינו בן יומו או שיש במים ששים נגדו וכנ״ל:

סימן תנג

א (א) שיוצאים בהם וכו׳ - בליל ראשון של פסח:

ב (ב) והמנהג וכו׳ - משום דהוא חביב לאדם ביותר ואיכא משום הידור מצוה ואם אין לו חטים יקח למצות מאחד מהד׳ מינים החשוב לו ביותר כדי שיאכל לתיאבון:

ג (ג) אבל לא באורז - וה״ה דוחן ויליף לה בש״ס מקרא דאין יוצאין ידי חובת מצה בלילה הראשונה שהוא חובה אלא בדבר הבא לידי חימוץ ואלו אינן מחמיצין וכדמסיים לקמיה:

ד (ד) ושאר מיני קטניות - וטטרקי שקורין אצלנו (גריקע) וקאקערוזי שקורין אצלנו (טירקישע ווייץ) ג״כ מיני קטניות הן (אחרונים):

ה (ה) לידי חימוץ - ואפילו לש אדם קמח אורז וכיוצא בו ברותחין וכסהו בבגדים עד שנפחה כמו בצק שהחמיץ אין זה חימוץ אלא סרחון ומותר באכילה:

ו (ו) ויש אוסרים - לא מעיקר הדין הוא אלא חומרא שהחמירו עליהם וכדמסיים לקמיה וטעם חומרא זו משום שלפעמים תבואה מעורב במיני קטניות וא״א לברר יפה ואתי לידי חמוץ כשיאפם או יבשלם ועוד שכמה פעמים טוחנים האורז ושאר מיני קטניות לקמח וכמה פעמים אופין ג״כ מהם לחם ואיכא הדיוטים ועמי הארץ טובא שלא יבחינו בין קמח זה לקמח של מיני דגן ובין פת לפת של מיני דגן ואתי לאקולי גם בפת וקמח של מיני דגן לפיכך החמירו עליהם לאסור כל פת וכל תבשיל ואפילו לבשל אורז וקטניות שלמות ג״כ אסרו משום לא פלוג ועוד דדילמא נמצא בהם גרעינין של מיני דגן וכנ״ל ועיין עוד בבה״ל:

ז (ז) ואין לשנות - ואפילו באחרון של פסח ג״כ אין להקל בזה ומ״מ בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים חוץ מה׳ מיני דגן ומ״מ גם בכגון זה יקדים קטניות לאורז ודוחן ורעצקע שהם דומין יותר לה׳ מינים ושייך בהו טפי למיגזר [ופשוט דה״ה לחולה אף שאין בו סכנה דמותר לבשל לו אם צריך לזה] אלא דצריך לבדוק ולברור יפה יפה בדקדוק היטב שלא ימצאו בם גרעינים מה׳ מיני דגן וכתב החתם סופר בתשובה סי׳ קכ״ב דאפילו במקום שיש להתיר מ״מ יחלטנו לכתחלה ברותחין דכל מה דאפשר לתקן מתקנינן וכ״כ הח״א:

ח (ח) אם נפלו וכו׳ - דבהא לא נהגו להחמיר ומ״מ אותן גרגרין שמוצאין צריך לזורקן אם לא שאינו ניכר:

ט (ט) תוך התבשיל - ומיירי שיש עכ״פ רוב בהיתר דאל״כ לא מיקרי תערובות כלל והוי כאוכל תבשיל מקטניות עצמה:

י (י) וכן מותר להדליק - ר״ל אפילו לתתו אותם מקודם במים דבכה״ג בה׳ מיני דגן מתחמצים מ״מ שרי דלא נהגו איסורא אלא באכילה ולא בהנאה:

יא (יא) ואינן אוסרין אם וכו׳ - ר״ל שאין צריך לדקדק לתלות הנר של שמן במקום רחוק מן השלחן משום חששא שמא ינטף על מאכל דאפילו ניטף אין לאסור דבכגון זה לא נהגו להחמיר כן מבואר בד״מ ומסיים עוד שם דאפילו כתשו אותן השומשמין שעושין מהן השמן במכתשת שכותשין שם חמץ נמי לית לן בה והטעם דאפילו נתערב בו משהו נמי בטל בששים קודם הפסח ואין לומר שמקבל טעם מהמכתשת של חמץ דהא צונן אין מפליט ומבליע. מיהו כ״ז בשמן שומשמין וכדומה שאינם חריף אבל בשמן זית אם כתש הזיתים בכלי שלתתו בו וכדומה בודאי נקלט בו טעם מכוסמת חמץ דהא זית הוא חריף כמבואר לעיל בסימן תמ״ז ס״ח ובדבר חריף אמרינן אגב דוחקא דכתישת המכתשת נותנת טעם בזיתים וליכא ס׳ בזיתים נגד הטעם וכדלעיל בסימן תמ״ז ס״ח עי״ש וע״כ בשמן זית לכו״ע צריך ליזהר שלא לתלות הנר בקרוב לשולחן שלא יטיף ל מיני מאכל:

יב (יב) וכן מותר להשהות וכו׳ - ר״ל אפילו נפלו עליהן מים דבשאר תבואה כה״ג אסור להשהות בהא לא גזרינן דלא קבלו עלייהו רק לאסור אכילתן. וה״ה דמותר ליהנות מהן:

יג (יג) ומותר לאכלן בפסח - ומ״מ צריכין בדיקה שלא יתערב בהן אחד מה׳ מינים וע״כ י״א דטוב להחמיר שלא לאכול עני״ס וקימ״ל עד יום האחרון כי א״א לברורם יפה ועיין בט״ז וח״י בזה:

יד (יד) אם יש בה טעם דגן - ומשמע דאפי׳ אין בעיסה שיעור חטים שיהא כזית בכדי אכילת פרס ג״כ יוצא בה כשאוכל כזית מן העיסה אע״פ שהעיקר בו הוא האורז ובאורז אינו יוצא משום מצה כדלעיל שאני הכא כיון שמחוברים ביחד טבע האורז להיות נגרר אחר החטים וכשמתחמץ החטים מתחמץ ג״כ האורז ולהכי דינו כחטים וכ״ז בחטים ואורז אבל אם עירב קמח חטין עם קמח דוחן וכה״ג או אם עירב קמח של שאר מיני דגן עם קמח אורז ועשה ממנו מצה אינו יוצא בה ידי חובתו בשיש בה טעם דגן אא״כ יש בה קמח דגן שיהא כזית בכדי אכילת פרס דהיינו שבכל פרס ממנה יהא בה כזית מקמח דגן שבשיעור כזה חשבינן כל העיסה כולה כדגן ויוצא ידי חובתו בשאוכל כזית מן העיסה. וי״א שאפילו בחטין ואורז אין יוצאין ידי חובת מצה אלא בשיש חטים באורז כדי אכילת פרס ובשאר מיני דגן אפילו בכדי אכילת פרס נמי לא מפני לאחשובי כל העיסה ככולא דגן אינו אא״כ יש רוב דגן ומיעוט אורז או שאר מינים דאז בטל האורז ברובא והוי ככולא דגן ולכתחלה נכון להחמיר בשל תורה כסברא האחרונה ובשעת הדחק יש לסמוך אסברא ראשונה:

טו (טו) חטים - וה״ה שאר מיני דגן:

טז (טז) אין בכך כלום - שאין הגרגיר מחמיץ ממיעוט רוק שבפי העכבר ולכן אפילו אין ששים נגדן שרי בדיעבד ועיין לקמן סימן תס״ו מדין אכילת עכבר בקמח ומש״כ שם:

יז (יז) וכן וכו׳ - שצמח (שקורין אויס גיוואקסין) ר״ל דאף שדגן שצמח מחמת לחלוחית הארץ הוא חמץ גמור מ״מ כשלא בירר אין לאסור לפי שמתבטלין בתוך החטים הכשרים ומותר לטוחנן הכל ביחד. והסכמת הרבה אחרונים דמותר לאפות אפילו בפסח ואף דבפסח איסורו במשהו כבר נתבטל קודם פסח בששים וקמח בקמח מקרי לח בלח ואינו חוזר וניעור מיהו בעל נפש יחמיר לעצמו לאפות קודם פסח כשיש מצומחים:

יח (יח) מיהו צריך לראות וכו׳ - קאי רק אדגן שצמח ולא אדלעיל:

יט (יט) שאין בו כ״כ וכו׳ - ואם יראה לו שאין ששים כנגדו צריך לברור המצומחים ואינו מחויב לנקות כולם אלא לפחות מהם עד שיהו ששים כנגדם:

כ (כ) ששים כנגדו - דאם ליכא ס׳ כנגדם אפילו בדיעבד אסורים בהנאה דדגן שצמח הוא חמץ גמור [ואפילו אם ספק אם היה ס׳ נגד המצומחים ג״כ אסור]. וצריך לבערם קודם הפסח ואם עבר עליהם הפסח ולא ביערם ימכרם לעכו״ם חוץ מדמי איסור שבו ואם לא היה ס׳ נגד המצומחים י״א שמותר

להוסיף עליהם עוד חטים כשרים כדי לבטלן בששים ולטחנן קודם פסח ולא מקרי זה מבטל איסור לכתחלה שאסור כיון דהוא קודם פסח ועדיין לא הגיע זמן איסורו ורוב הפוסקים אוסרין דכיון דמערב אדעתא דלאכול אותם בפסח הו״ל כמבטל בזמן איסורו. ומ״מ בשעת הדחק אפשר דיש לסמוך על המקילין:

כא (כא) שעושין בהם מצת מצוה - ר״ל המצות שאוכלין בשתי הלילות הראשונות לקיים בהן מצות בערב תאכלו מצות הם צריכין שמירה יתירה ולא די לנו במה שאין לנו ריעותא של חשש חימוץ אלא שצריך שימור יתירה לשם מצות מצה דכתיב ושמרתם את המצות והיינו שצריך שישמור לשם מצה:

כב (כב) משעת קצירה - ר״ל שישמור מעת ההיא והלאה שלא יפול עליהן מים לשם מצת מצוה אבל קודם קצירה שעדיין היו מחוברים אין לחוש אפילו שידעינן שירד עליהן גשמים. ועיין לקמן סימן תס״ז ס״ה דאפילו מחובר אם נתייבשו לגמרי ואין צריך עוד לקרקע מקבל חימוץ אם ירדו עליהן גשמים וע״כ המנהג לקצור דגן של שמורה בעודן לחין קצת:

כג (כג) משעת טחינה - לפי שאז מקרבין אותן אל המים וצריך שמירה:

כד (כד) מותר ליקח וכו׳ - דסמכינן אהני פוסקים דסבירא ליה דעיקר שמירה הוא מלישה ואילך וקודם לישה לא בעינן שישמור להדיא אלא אפילו בסתמא נמי לא מחזקינן איסורא ואפילו במקום שלותתין החטים דמסתמא אין שורין עד שתחמיץ אלא מציפין עליהן מים ומדיחין אותן וטוחנן מיד ואע״ג דפסק המחבר בס״ה דהאידנא אסור לו ללתות שאני הכא דהוא שעת הדחק וגם שמא לא לתתו אלו החטין. וכתבו האחרונים דעכשיו שהמנהג לכבס את החטים ולהשהות אותם במים אסור ליקח קמח חטים מן השוק אפילו בשעת הדחק דהוי ממש כדגן שנטבע המבואר בסימן תס״ז ס״ב דאפילו בדיעבד אסור מדינא דש״ס וגרע מלתיתה ואפילו לכל ימי הפסח אסור וכ״ש ליקח מהם למצת מצוה ויש הרבה פוסקים דס״ל דאפילו לשהות אותם בבית אסור משום בל יראה וכההיא דסימן תס״ז ס״ב בהג״ה שם. ואף אם עבר ושהה יש אוסרין ובא״ר בשם זקנו מתיר למכרם לעכו״ם לאחר פסח דעכ״פ אינו אלא ספק חמץ:

כה (כה) קמח מן השוק - וחטים מותר ליקח אפילו שלא בשעת הדחק דיקיים שמירה משעת טחינה ואילך אכן ליקח חטים מבעל הריחיים שלוקח מדות כל השנה בשכר טחינתו אסור אפי׳ בדיעבד דהא רגילים הטוחנים לכבס אותם במים תחלה ויש להזהיר להמון (ט״ז) עוד כתב הט״ז דבמקום שטוחנין החטים בריחיים שטוחנין המלצי״ן אסור ליקח קמח מן השוק אפילו בשעת הדחק (ואפילו במקום שאין דרך ללתות אותם מתחלה) דמלצי״ן חמץ גמור הוא ומתערב בהם והאחרונים כתבו דבשעת הדחק אף זה מותר דהא אף אם נשאר איזה דבר מן המלצי״ן ונתערב ודאי דנתבטל קודם פסח וקמח בקמח הוי לח בלח ואין חוזר וניעור (וצריך לרקד אותם שמא נשאר פירור של המל״ץ בתוכם) מ״מ הנכון בזה לאפות הכל קודם פסח וכנ״ל בס״ב במ״ב. כתבו האחרונים דאף דמדינא א״צ שימור לשם מצה רק למצות של לילות הראשונות אבל לשארי ימים די כשאין בהם חשש חמץ ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה ולפחות משעת לישה ועיין לקמן סימן ת״ס במה שכתבנו בזה:

כו (כו) האידנא וכו׳ - ר״ל דאף דבזמן הש״ס לא אסרו רק ללתות השעורים מפני שהן רכים [וה״ה שבולת שועל ושיפון ג״כ בכלל שעורים לענין זה] וממהרים להחמיץ ויש לחוש שמא יבואו לידי חימוץ בשעת הלתיתה אבל חטים שהן בטבען קשים אינם ממהרין להחמיץ ומותר ללותתן והאידנא אסרוה מפני שאין אנו בקיאין בלתיתה וכדלקמיה:

כז (כז) אסור ללתות - פי׳ לתיתה כתב הרמב״ם שבוללין החטים במים וטוחנין אותם מיד ורש״י פירש לשורן במים מעט קודם הטחינה להסיר מורסנן כדי שתהא סולתן נקיה ואסרו הגאונים לפי שאין אנו בקיאין ללתות יפה שלא יבואו לידי חמוץ בשעת הלתיתה ועוד שמא יבואו לשהות מעט אחר גמר הלתיתה קודם הטחינה ויבוא לידי חימוץ. ואם עבר ולתת אסור לאוכלן וליהנות מהן בימי הפסח ומ״מ להשהות קמח החטים הלתותים מותר בפסח אם שרן במים מעט וטחנן מיד אחר הלתיתה אבל שעורים אפשר דאפילו באופן זה אסור להשהות לכתחלה דאפשר כיון דרכיכה נתחמצו ע״י הלתיתה:

כח (כח) בין חטים בין שעורים - והריפות שקורין גאגעלא״ך או גרויפי״ן העשויין מחמשת המינים אסור להשהותן לכו״ע ששורין אותן הרבה במים קודם כתיתתן ונעשים חמץ גמור ואף אם עבר והשהה אותן יש אוסרין למכור לעכו״ם אחר הפסח ובא״ר בשם זקנו מצדד להתיר למכור לגוי אחר הפסח אם לא נתבקעו ע״י שרייתן שכל שלא נתבקעו אינו ודאי חמץ אלא ספק חמץ ויש להקל בעבר עליו הפסח שאינו אלא איסור דרבנן ע״ש ומ״מ בגרויפי״ן שעושין משבולת שועל ששורין את הש״ש מקודם הרבה עד שמתבקעים הוא חמץ ודאי לכ״ע וע״כ אפילו למכרו לעכו״ם אחר הפסח אסור:

כט (כט) קמח כל השנה - ה״ה בנותן בו פעם אחת צריך להתיר התפירות [אחרונים]:

ל (ל) ומכבסים אותם יפה - והכבוס לפסח צריך להיות דוקא בשפשוף בחמין ולא בצונן וגם באפר וחביטה:

לא (לא) צריכים להתיר וכו׳ - הטעם שהקמח שבתוך התפירות אינו יוצא ע״י כיבוס וגרע עוד יותר שהמים נכנסים שם במקצת ומרטיב להקמח הנמצא שם ונדבק שם בהקמטים ויוכל להתערב אח״כ משהו מהם בהקמח וכתב המ״א בסי׳ תנ״א סקל״ו דגם צריך לגרור בסכין היטב את החמץ קודם הכבוס במקום שהיו התפירות:

לב (לב) בקצוות - וה״ה אימרא שקורין זוי״ם [אחרונים]. כתבו האחרונים דלכתחלה יותר טוב לקנות חדשים דאפילו כל השק קשה לכבסו היטב שלא ישאר בו מעט חמץ בנקבי האריגה. ובדיעבד אפילו לא התיר התפירות כלל קודם הכביסה ונתן קמח אין לאסור הקמח וכתב הח״א דאם נמצא בתוך התפירות כמו עיסה שנתייבש אפילו בדיעבד אסור אפילו קודם פסח שהרי פרורין לא נקרא לח וחוזר וניעור ולענין אם מהני ריקוד הקמח בזה עיין לקמן בסימן תס״ו ס״ד במ״ב ובה״ל שם:

לג (לג) מטולאים - וה״ה שק שנתן בו פ״א קמח של פסח ורוצה לכבסם וליתן בהם קמח צריך להתיר ג״כ התפירות והטלאים דאל״כ יתחמץ הקמח שבתוך הקמטים ע״י הכביסה:

לד (לד) ע״ג בהמה - כי הקמח מתחמם מגוף הבהמה שהוא חם ועי״כ הוא ממהר להחמיץ בשעת הלישה ועוד שרגילות הבהמה להזיע תחת כובד המשא ואפשר שזיעת הבהמה מחמצת כמו מים ואם עבר והניח ע״ג בהמה אין לאסור בדיעבד ועכ״פ צריך להמתין מעל״ע עד הלישה שיתקרר הקמח וכדלקמן ס״ט:

לה (לה) וכן יזהר וכו׳ - ג״כ מטעם שמתחמם הקמח וכנ״ל ואם הניח צריך ג״כ להמתין מעל״ע וכנ״ל:

לו (לו) זה על זה - וה״ה שלא ישב על השקים של קמח וכנ״ל:

לז (לז) לנקר הרחיים - וגם לכסות כל הכלים בבגד פשתן או שירחצו את הכלים היטב שלא ישאר בהם קמח מחומץ מכל השנה ונכון לעשות כיס חדש לרקד בו הקמח לצורך פסח ולא להצניע משנה לשנה כיס הרחיים וכ״ש שאין משתמשין בכיס ישן אפילו ע״י הדחה ושפשוף והגעלה וכדלעיל בסימן תנ״א סי״ח בהג״ה ואין חילוק בכל זה בין אם הוא טוחן לצורך פסח אחר פורים או קודם פורים [כ״כ כמה אחרונים]:

לח (לח) משום דזמנין וכו׳ - וכן צריך ליזהר ג״כ כשטוחנן ברחיים תבואה לתותה לא יטחון באותו בית לפסח אפילו ברחיים אחרת שהאבק פורח ומתערב יחד ואפילו אם נאמר דיש ששים מ״מ לכתחלה יש ליזהר ולכן יעשה מחיצה ביניהם מן הקרקע ממטה עד התקרה:

לט (לט) לסולת - וכ״ש במקומות שכל השנה טוחנין בהם שעורים חמוצים (שקורין מאל״ץ) ועודם לחים קצת ונדבקין ברחיים [לבוש] וכתבו האחרונים שמכל מקום בדיעבד או בשעת הדחק שא״א לנקר הרחיים כי הוא סמוך לפסח וכיו״ב מותר לטחון בלי נקור רק שיאפה הכל קודם פסח [ונראה דעכ״פ צריך לרקד הקמח שמא נתערב איזה פירור יבש בתוך הקמח] וה״ה אם טחנו לפסח ובאותו בית טחנו בריחיים תבואה לתותה אף שהאבק נתערב יחד אין לאסור בדיעבד כיון שהוא קודם פסח דאז בטל:

מ (מ) שומרים אותו וכו׳ - או אוכלים אותו קודם פסח והטעם בכ״ז שמא נתערב בהם מעט ממה שנדבק בריחיים:

מא (מא) לילך בעצמם - שמצוה בו יותר מבשלוחו. ועכ״פ ראוי להניח ברחיים שומר איש ירא שמים ובקי בדינים קצת ולא ע״ה כדי שלא יביא הדבר לידי חשש חימוץ וכ״ש שלא יושיב קטן לשומר:

מב (מב) יום או יומים - ועכ״פ לינת לילה לפחות ואפילו בנטחן ע״י בהמות ג״כ צריך להמתין דבזה ג״כ הקמח חם ואפילו אם מרקד הקמח לא אמרינן דמתקרר עי״ז:

מג (מג) שאסור ללוש - ואם עבר ולש אין לאסור בדיעבד רק שישמרנו היטב מחימוץ דהיינו שיעסוק בה בזריזות יותר מבשאר עיסות:

סימן תנד

א (א) אין יוצאין וכו׳ - לפי שאינן קרויין לחם וכמבואר ביו״ד סימן שכ״ה דמהאי טעמא פטורין ג״כ מחלה:

ב (ב) סובין - היינו קליפה הנושרת מן החטה בשעת כתישה ומורסן היינו קליפה דקה הנשארת בנפה אחר יציאת הקמח ויש מפרשין בהפוך. ולענין שריית סובין ומורסן במים יבואר לקמן בסימן תס״ה ס״א עיי״ש במ״ב:

ג (ג) בסובין ובמורסן שבה - שכן דרך העני לאכול פתו מקמח שאינו מנוקה והם מצטרפין ג״כ לשיעור כזית מצה ודוקא אם לא הפרישן ממנה אבל אם הפרישן ממנה וחזר ועירבן לתוך הקמח ולשן ביחד אין מצטרפין לשיעור כזית:

ד (ד) ויוצא בה - וה״ה דיוצאין בפת שנעשה מתבואה שאכלו התולעים:

ה (ה) דהוי כאשישה - ובגמרא אמרינן לחם עוני פרט לאשישה פי׳ גלוסקא גדולה:

ו (ו) בזמן שהרועים אוכלים - ר״ל אם דרכו של בעה״ב זה להאכיל ממנה גם לרועיו הישראלים א״כ כשלשה ואפה הרי הוא מכוין שתהיה ג״כ לאכילת אדם:

ז (ז) יוצאים בה - דמאחר שיש חלק לרועיו בה בחזקת שימור לשם מצה קיימי ואף דמסתמא מעורב בה מורסן ופסולת הרבה כדרך עיסת הכלבים אפ״ה יוצא בה:

ח (ח) ואם לאו - ר״ל שאין הרועים אוכלים ולש ואופה רק לצורך הכלבים ובזה אפילו היתה פת נקיה אין יוצא בה וכדמסיים טעמא:

ט (ט) שאין זו משומרת לשם מצה - הלשון אינו מדוקדק דבאמת כיון שלא חשב כלל לאכילת אדם אין שם לחם עליו כלל ואפילו לענין ברכת המוציא אלא משום דאיירי לענין פסח הוסיף עוד טעם דמשום זה ג״כ אין יוצא בה:

י (י) כך הם דברי הרמב״ם - הרב קיצר בזה ותוכן כוונתו דלהרמב״ם איירי בין בפת יפה בין בפת שמעורב בו מורסן הרבה ועיקר חלוקא הוא אם חשב רק לכלבים או גם לאכילת אדם ובא הרב לומר דיש בזה סברא אחרת דלא תלוי כלל במחשבתו דהיכא שמעורב בו מורסן הרבה ואינו ראוי לרועים לאכול מזה אין שם לחם עלה ואפילו חשב להדיא גם לרועים בטלה דעתו דאין דרך ב״א לאכול לחם כזה ולהיפוך אם הפת יפה אפילו עשאן לכלבים דין לחם עלה לכל הדברים ורק לענין מצה אין יוצאין בה דאין משומר לשם מצה:

יא (יא) ליכא בזמן הזה וכו׳ - ר״ל מצד הדין אם חולט הקמח דהיינו שנותנן ברותחין שהם מרותחין רתיחה עזה על האור קודם הלישה ואח״כ לש אותו ועשה ממנו עיסה אין אנו חוששין לומר שמא כבר נתחמץ הקמח כשהיה בתוך הרותחין קודם שהתחיל לעסוק בה בידים בלישה לפי שרתיחת הרותחין ממהרת לבשל את הקמח קודם וכיון שנתבשל שוב אינו בא לידי חימוץ לעולם אף לאחר שנחו הרותחין מרתיחתן מ״מ הגאונים אסרו לנו כל מיני חליטה ברותחין לפי שאין אנו בקיאין בחליטת הרותחין וחיישינן שמא לא ירתיח המים מקודם יפה יפה:

יב (יב) כל מין חליטה - היינו בין שיתן מים ע״ג הקמח או הקמח ע״ג מים ואפילו אם המים הם מרותחין הרבה שעומדים ע״ג האור והוא ממרס הקמח בתוך המים:

יג (יג) אסור - בין באכילה ובין בהנאה וה״ה שאסור להשהותו דמאחר דאין אנו בקיאין חיישינן שהוא חמץ גמור ואם נתערבה בתבשיל אוסרת במשהו ומ״מ כתבו האחרונים דבחליטה אין לאסור התבשיל במשהו רק באכילה ולא בהנאה וכן להשהותו מותר בכהאי גוונא עוד כתבו האחרונים מי שיש לו חולי בבטנו ורפואתו שחולטין שעורים או שבולת שועל ומניחים על בטנו אם אירע חולי זה בפסח ויש בו סכנה מותר לישראל לעשותו בדרך חליטה דהיינו שמרתיחין המים היטב ואח״כ נותנין השעורין לתוכו דאף שהוא בסכנה כל שאפשר בצד היתר יעשה בצד היתר ואם אין בו סכנה אסור אפילו בדרך חליטה דמאחר שאין אנו בקיאין כשחולט איכא לתא דבל יראה ואם עכו״ם עושה זה משלו או שמקנה לו הישראל השעורים קודם החליטה מותר אפילו באין בו סכנה ואם אפשר לחלוט השעורין במי פירות מותר אף ע״י ישראל אפילו באין בו סכנה דבמי פירות אינו מחמיץ ועיין בבה״ל. כתב הח״א כשאנשי חיילות עוברין בפסח וכופין לישראל לבשל להם מיני גרויפין אם יכול לפייסן שיבשל להם של רעצקי מה טוב ועכ״פ יברר אותם מגרעיני תבואה שמצוי בם ואם אינו יכול לפייסן בזה ונותנין לו גרויפין של שעורים אם יכול להציל עצמו בממון מחויב ליתן כפי יכלתו ואם לאו אזי יזהר הישראל עכ״פ לעשות חליטה דהיינו שיניח לבשל המים מקודם עד שיהיה מבושל הרבה ואז יניח הגרויפין מעט מעט כדי שלא יתקרר המים וגם ברעצקי טוב שיעשה כן אבל גרויפין של שבולת שועל הוא חמץ גמור כידוע עכ״ל:

יד (יד) אין אדם יוצא י״ח - היינו אפילו בדיעבד צריך לחזור ולאכול ומסתימת הלשון משמע דצריך לחזור ולברך ועיין בבה״ל. ועיין בתשובת שאגת אריה סי׳ צ״ד שכתב דאף בליל יו״ט שני אינו יוצא במצה גזולה:

טו (טו) במצה גזולה - הטעם דילפינן מחלה בגז״ש דלחם לחם מה התם אין אדם מפריש חלה אלא מעיסה שלו דכתיב עריסותיכם אף כאן כן. ודוקא גזולה אבל אם שאל מצה יוצא בה דהא שאלה ע״מ לאכלה ולא להחזירה בעין א״כ הרי היא שלו ממש. כתבו הפוסקים דיש ליזהר כשאופין הרבה בתנור אחד והרבה פעמים מתחלפין המצות נכון שיאמרו כל מי שיגיע מצתו לידו יהיה לו במתנה דאל״ה יש בזה חשש מצה גזולה וכתבו עוד דטוב לומר כן גם בשעת טחינה דלפעמים מתחלף הקמח. ויש עוד פרט אחד מה שמצוי להכשל בו כגון אם קנה מצה ומשכן לרשותו אם המוכר גלה דעתו בעת מכירתו שדחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה וע״כ עייל ונפיק אחריו אזוזי ומדחהו בלך ושוב ואינו נותן לו מדינא לא קנה כמבואר בח״מ סי׳ ק״ץ סי״ז וממילא אינו יוצא בהם אח״כ ידי חובת מצה מן התורה:

טז (טז) יוצא בה - ומ״מ לכתחלה לא יקח אותו לצאת בה דהא לא יוכל לברך עליה וכדלקמיה וכדלעיל בסי׳ י״א סעיף ו׳ בהג״ה:

יז (יז) שקנאה בשינוי - ר״ל בשינוי מעשה וה״ה היכי שגזל המצה ונתנה לאחר אותו אחר יוצא בה דהוי שינוי רשות [ודוקא היכי דהוי ג״כ יאוש בעלים דשינוי רשות גרידא לא קני] ואותו אחר מותר לברך עליה שהרי לא באיסור באה המצוה לידו שהרי כבר נתייאש הנגזל ממנה קודם שבא לידו. ואם האחר חזר ונתנו לגזלן גם הגזלן יוצא בו דהוי יאוש ושינוי רשות. ולענין מרור אם יוצא בגזול בדיעבד עיין בבה״ל:

יח (יח) ולענין ברכה עיין וכו׳ - ר״ל דשם מבואר דלענין ברכה בכל גווני אין לברך אפילו במקום דקנה דהו״ל בוצע ברך נאץ ה׳ ובין הברכה דאכילת מצה ובין ברכת המוציא גופא ולענין בהמ״ז עיין לעיל בסימן קצ״ו ס״א במ״ב:

סימן תנה

א (א) אין לשין וכו׳ - בין מצת מצוה בין שאר מצות:

ב (ב) אלא במים שלנו - היינו לינה בכלי לאחר שאיבתן והטעם כתב רש״י בגמרא שהמעינות בימי ניסן הם חמין מפני שהחמה הולכת באותו זמן בשיפולי רקיע סמוך לארץ ומחממת המעינות ויש מפרשים מפני שבלילה החמה מהלכת למטה מהקרקע ומחממת המעינות ולפיכך אסרו חכמים להשתמש בהם לצורך לישה תיכף משיוציאן מן הארץ [דהוי להו כעין מים חמים שאסור ללוש בהם וכדלקמן סעיף ג׳] עד שיעמדו בכלים ויצטננו מחמימתן ושיעור עמידתן בכלים וזמן שאיבתן מן הבאר יתבאר לקמיה:

ג (ג) בין שהם מי נהרות - אף שאינן נמשכין ממעינות ולא שייכי הטעמים שכתבנו מ״מ יש להחמיר גם בזה לצננן לפי שהכה עליהם חום השמש ביום ונתחממו מעט:

ד (ד) סמוך לבין השמשות - דלכתחלה ראוי ונכון לשאובן בין השמשות ממש כדי שיצטננו המים במחובר י״ב שעות ביום שהמעינות צוננין ביום וי״ב שעות באויר בלילה אלא מפני שא״א לכיון ממש בין השמשות רשאי לשאוב סמוך לבין השמשות ואין להקל לכתחלה לשאוב הרבה מבעוד יום וכ״ש שלא לאחר לשאוב אחר כניסת הלילה ומ״מ בדיעבד שנשאבו הרבה מבעוד יום אין להחמיר ויכול ללוש בהם לכתחלה אחר לינת לילה ועיין בה״ל וכן אם שאבן בלילה קודם חצות מותר ללוש בהם למחר לכתחלה אך צריך להמתין י״ב שעות מעת ששאבן:

ה (ה) או בין השמשות - כדי שיעבור על המים לילה שלמה שתלישה מן המחובר. ובין השמשות הוא לאחר שתשקע החמה עד צאת הכוכבים וביום המעונן יותר טוב להקדים מלאחר:

ו (ו) הלילה כולה - ובשעת הדחק יש להקל ללוש בהם אחר עמוד השחר אע״פ שלא עמדו י״ב שעות:

ז (ז) יניחם במרתף שהוא קר - ואם אין לו מרתף יניחם בתוך הבית ודוקא בחדר שאין מסיקין בו:

ח (ח) כי המרתף הוא חם - ואם העמידן במרתף או בבית שמסיקין בו יבואר לקמיה בהג״ה:

ט (ט) קודם שיזרח השמש - שלא יתחממו בחום השמש ומיירי שהמים עומדים מבחוץ במקום שהשמש עולה משם דאם יעמדו במקום שלא יוכל לראות פני השמש אין לחוש וכדלקמן בסימן תנ״ט ס״א עי״ש מיהו ביום המעונן בכל גווני צריך לדייק להכניסם קודם שעת הזריחה דיומא דעיבא כולו שמשא:

י (י) עד שהוחמו - ואם נעשו פושרין כהוחמו דמי וכדלקמיה בס״ג. ופושרין נקרא כשנעשו כחמימות הרוק ועיין בשע״ת שכתב שכל שנתחממו חמימות קצת אע״פ שאינו כחמימות הרוק אין ללוש בהם ע״ש:

יא (יא) אינו מזיק - ואפילו עמדו בשמש כל שלא הוחמו מותר ללוש בהם:

יב (יב) וכשמוליך המים וכו' - ר"ל כשמוליכן בבוקר מן המרתף לבית הלישה כדי שלא יתחממו מהשמש. וכתבו האחרונים דטוב לכסותן גם בעת שמוליכן מן הנהר לביתו אף שכבר שקעה חמה כדי שלא יפול לתוכן שום דבר חימוץ ומטעם זה נוהגין לסנן המים בשעת השאיבה בבגד לבן ונקי:

יג (יג) יש לכסותן - ואם מוליך המים בכלי זכוכית אין מועיל מה שמכסה במפה מלמעלה כי השמש יוכל לחמם דרך עובי הזכוכית אא"כ יכסה במפה על הדפנות:

יד (יד) יש לשאוב וכו' - לפי מה שכתב המחבר בסימן תנ"ח דיום י"ד שחל להיות בשבת לשין בע"ש אין רבותא כלל ודברי בעל הג"ה נאמרין לאותן שנוהגין לאפות בליל פסח במוצאי שבת וכמבואר שם בטור:

טו (טו) דהיינו בליל ה' - דבע"ש בין השמשות אין יכולין לשאוב דאין שבת מכין ליו"ט וביה"ש ספק שבת הוא ומבעוד יום סמוך לבין השמשות ג"כ אין נכון שמא יאחר ויעשה זה ביה"ש [וה"ה אף האופין בליל יו"ט שני אסורין לשאוב בין השמשות של יו"ט ראשון דאין יו"ט מכין לחבירו וצריכין לשאוב אור לי"ד] ואם שכח לשאוב בליל ה' יכול לשאוב בע"ש מבעוד יום אפילו בעוד היום גדול וכל זה ה"ה לאנשים שאופין הרבה ימים קודם פסח כשאופין ביום א' יזהרו לכתחלה להכין מים בליל ה' בדיעבד בע"ש מבעוד יום. אמנם אם שכח להכין מבעוד יום יכין ביה"ש ע"י עכו"ם ויש שמתירין אפילו ע"י עצמו:

טז (טז) מן הנהרות - מפני שהחמה מהלכת ביומי ניסן תחת הקרקע ולכן הבארות רותחין קצת משא"כ בנהרות נהי דבמקום נביעתן הן רותחין מ"מ כשנמשכו למרחוק מתקררים:

יז (יז) מהפשרת שלגים וכו' - דאז מי בארות מתקררין יותר מהם דבניסן החמה מהלכת בהרים כדי לפשר השלגים והם נעשין פושרין:

יח (יח) ואין לשפוך וכו' - דשומר מצוה לא ידע דבר רע ולאו דוקא במצת מצוה דה"ה בשאר מצות שצריך לפסח ומ"מ אם אפשר לו בקל להשיג מים אחרים שלנו נכון לעשות כן בשאר מצות ומים שהכין למצת מצוה אין נכון לשפכן אף אם אפשר לו בקל להשיג מים אחרים שנראה כמזלזל במה שכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע [ט"ז] וכ"ז שייך ג"כ לענין תקופה:

יט (יט) טוב לכתחלה - היינו קודם שהתקופה נופלת:

כ (כ) ברזל - ויקח ברזל חדש או נקי ויתלה במשיחה תוך המים אבל לא ישים ידו תוך המים שהיד מחמם המים ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם [ד"מ מ"א]:

כא (כא) גם אסור לשאוב וכו' - דמכשירי מצוה הוא והוא רק לכתחלה:

כב (כב) ואף לשאר מצות וכו' - משום שלא יתן לתוכו חמץ ומ"מ אין בזה קפידא משום שהמנהג לסנן:

כג (כג) למצה של מצוה - ויאמר בשעת השאיבה לשם מצת מצוה [אחרונים]:

כד (כד) כלי חרס חדשים - אבל לא ישנים אפילו אם היו של פסח והטעם דכ"ח ישנים מאיסי ואין זה הידור:

כה (כה) בשל עץ וכו' - וה"ה של אבן או כלי חרס מצופין (שקורין גלייזיר"ט) והנה כ"ז דוקא שלא נשתמש בהם אלא במים בלבד אבל אם היה בהם מי פירות (פי' כל המשקין חוץ ממים נקראין מי פירות לענין זה) טוב ליזהר שלא לשאוב בו אא"כ הגעילו מקודם לפי שמי פירות כשמתערב מעט מהם במים ממהרין המים להחמיץ העיסה שנילושה בהם כמו שיתבאר בסימן תס"ב ופשיטא דראוי לאסור מה שלוקחין חביות גדולות שמחזיקין בהם דבש ומדיחין אותן ומשימין בהם מים למצות בבתי האפיה דאיסור גמור הוא דמפליט המי פירות. ולכתחלה טוב ליזהר שלא לשאוב בכלי נחושת ואפילו הוא חדש לפי שהנחושת מחמם אבל בדיעבד אין לחוש ואפילו נשתהו הרבה ימים בתוכו המים מותר ללוש בהם ואפילו לכתחלה נוהגין היתר ללוש בכלי נחושת ואין נזהרין אלא שלא לשאוב בהם מים שהמים צריכין צינון לילה א' וכשהם בכלי נחושת אינן מצטננין בכלי נחושת כמו בשאר כלים:

כו (כו) בסיסטירנ"ה - הוא מין באר הבנוי תחתיו וסביבותיו וגם מלמעלה הוא מכוסה והרי הם כמכונסין בכלי ואינם מרתיחים מחמת חמה המהלכת תחת הקרקע שהרי הבנין מפסיק ביניהם לקרקע וגם מלמעלה אין החמה מכה אותם:

כז (כז) ואין להקל וכו׳ - שהרי אנו רואין שהמים שבתוכו אינו צונן כלל ויש לומר כיון דהבנין מחובר לקרקע אף שהוא מרוצף מ״מ מתחמם מחום השמש שמהלך מתחת הקרקע וע״כ צריך לינה כמו בשאר מימות אם לא בשעת הדחק. וכ״ז בשאין המים נובעין מתחת הרצפה אבל אם נובעים לתוכו מתחת הרצפה או שיש סילון השופך מים לתוכה תמיד כמו הרע״ר קאסטי״ן ששופך תמיד לתוכו מן הצנורות אין להקל אף בשעת הדחק שהרי המים שבתוך הבנין מתחברין עם המים שבקרקע. ומים שבפלומ״פ ודאי אין להקל אפילו בשעת הדחק שהרי אין מכוסה רק מלמעלה ולא מלמטה פמ״ג:

כח (כח) הדחק - ומ״מ אם יש לו מים שאובים שלנו בתוך ביתו טוב יותר שיקח אותם אף שיש לחוש שנשאבו מבעוד יום או אחר תחלת הלילה. מי גשמים שנקלטו מן האויר אין צריכים לינה שכבר נתקררו באויר דרך ירידתם מיהו אם אינו לש תיכף בהם צריך שלא יעמידם במקום שתפוג צינתם וכדלעיל בס״א:

כט (כט) במים חמין - אפילו נעשו פושרין וכדלקמיה ואף אם נצטננו לגמרי יש אוסרים ללוש בהם כיון שהיו פעם אחת חמין ויש חולקים בזה ומתירים ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק או בהפסד מרובה כגון שעבר ולש בהם הרבה מצות:

ל (ל) מדוד גדול - ואפי׳ לא נתחממו אותן המים כלל בתוכו כי טבע זה הדוד לפי שתלוי תמיד על מקום האש להחזיק חומו בתוכו ולעשות המים ששופכין לתוכו פושרין:

לא (לא) שנחשתו עבה - היינו שהשולים שלו עבה ואין חילוק בין נחשת לחרס:

לב (לב) פושרין - דהיינו כחמימות הרוק או כמים ששואבין בקיץ מן הנהר:

לג (לג) אסור - היינו באכילה אבל בהנאה מותר אפילו לש בחמין:

לד (לד) דבשוגג מותר - אכל הני דחשיב בזה הסעיף קאי כיון דאין ניכר בו סימני חימוץ לא קנסוהו בשוגג:

לה (לה) ובשעת הדחק וכו׳ - ר״ל דבדיעבד אם לש בשוגג בכל אלו ואין לו עיסה אחרת סומכין להתיר וע״ז קאי רמ״א וכתב דבמים שלא לנו אפי׳ בלא דחק יש להתיר אם לש בשוגג משום דיש מתירין בדיעבד אפילו בלש בהם במזיד וכנ״ל ובשאר דברים מודה להמחבר דאין להקל כ״א בשעת הדחק:

לו (לו) אם עבר וכו׳ - כתבו האחרונים דהיינו דוקא אם עבר ולש בדיעבד אבל לכתחלה ללוש בהם אסור אפילו אין לו מים אחרים ויאכל בפסח דברים אחרים אמנם בלילה ראשונה כדי שלא יבטל מ״ע דאורייתא יש להקל ללוש בהם:

לז (לז) בשוגג ולש וכו׳ - ומ״מ אין ליקח אותם לצאת י״ח מצה לילה ראשונה אלא ישתדל להשיג מצות אחרות:

לח (לח) חד בתרי - לאו דוקא בתרי אלא ברובא והטעם כיון דרובו צונן מתקרר וכתבו האחרונים דאף לכתחלה יכול לערב אם רואה שלא יספיק לו המים שלנו:

לט (לט) לשין בהם - ודוקא אם נתערב המים קודם הלישה ונתבטלו אבל ליתן בעיסה חד בתרי במים שלנו אסור ואפילו בדיעבד יש לעיין אם עירב במזיד:

מ (מ) נוהגין שלא וכו׳ - לפי שי״א שהמלח מחמם את העיסה ועל ידי כן העיסה נוחה להחמיץ:

מא (מא) במצה - היינו קודם אפייה אבל אחר אפיה ודאי שרי לקטוף פני המצה במי המלח ולהחזירם לתנור כמו שעושין בחוה״מ ומ״מ למצת מצוה בשתי הלילות יש ליזהר:

מב (מב) ואפילו בדיעבד וכו׳ - ועיין באחרונים שהסכימו דאם נתן בה מעט מלח ואפה אותה מיד (דהיינו לא כשאר מצות דקי״ל בהו שהעסק שעוסקין בם בידים אינו מניחם להחמיץ) אין נאסר בדיעבד ועיין בבה״ל שכתבנו דבמלח שלנו שהוא תולדות המים אפשר דאין לאסור בדיעבד אפי׳ לא אפה אותה מיד:

מג (מג) יש לאסור - והפר״ח חולק וסובר דאין להחמיר בדיעבד במעט מלח ונראה דאם היה שוגג בזה בודאי יש לסמוך להקל. וכ״ז לענין אכילה אבל לענין הנאה אפילו להרמ״א שרי בדיעבד:

מד (מד) בקצח - קימ״ל בל״א:

מה (מה) כשרה כיון וכו׳ - מלשון זה משמע דאפילו אין בה רק כזית בכדי אכילת פרס ויש בה טעם מצה יוצא בה ועיין בפר״ח ובמ״א שדעתם דצריך לאכול כל אכילת פרס כדי שיהיה בזה כזית מצה חוץ מתבלין ועיין לעיל בסימן תנ״ג ס״ב במ״ב שם לענין תערובות דגן עם שאר מינים דלכתחלה בעינן שיהיה רוב מן הדגן וה״נ בענייננו:

מו (מו) שיש בה וכו׳ - משמע דיוצאין בה י״ח בלילה הראשונה משום דלא חשיבא מצה עשירה וממילא אסור לאכלה בע״פ ומיהו י״א דאינה כשרה אלא בשאר ימים דאין בה משום חימוץ משום התבלין אבל היא בכלל מצה עשירה ואין יוצאין בה י״ח בשני לילות הראשונים ויש להחמיר:

מז (מז) ומכל מקום אין ליתן וכו׳ - ר״ל דלכתחלה אין נכון:

מח (מח) ופלפלין וכו׳ - אפילו קורט אחד עושה כל העיסה חמץ וכן מעט סיד ודוקא כשנילוש בתוכו אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר:

מט (מט) אסור - היינו באכילה ולא בהנאה. וזנגבי״ל דינו כפלפלין ואפשר דה״ה נעגעלי״ך וכרכום וי״א דכל מיני תבלין חוץ מפלפלין וסיד מותר בדיעבד אפילו באכילה:

נ (נ) סיד - היינו סיד חי אבל סיד שבכותל שכבר נתייבש ונתקשה כאבן נראה פשוט דאין אוסר:

סימן תנו

א (א) אין לשין וכו׳ - לפי ששיערו חכמים שהעסק שאדם אחד מתעסק בידו בעיסה בלישה ועריכה אינו מצילה מחימוץ כשהיא גדולה ביותר מהשיעור המוזכר כאן לפי שאין הידים מספיקות להתעסק בה מכל צדדיה מתוך גדלה:

ב (ב) מ״ג ביצים - כמו שהן עם הקליפות:

ג (ג) ישער אותה וכו׳ - ולא ע״י משקל וכתבו האחרונים שהוא שיעור ג׳ קוואר״ט לערך:

ד (ד) ולא ידחק וכו׳ - היינו אף אם כמות הקמח אינו מחזיק אלא עשרון או פחות מזה ומשום דא״כ לא ילוש יפה בכמה מקומות שלא יכנוס לשם מים ויתחמץ כשיבוא בתבשיל וימדוד בפזור כדרך שמודדים למכור ואפילו להניח ידו על הקמח אין נכון לכתחלה:

ה (ה) בשעת נתינת וכו׳ - עיין לקמן בסימן ת״ס במ״ב ס״ק ב׳:

ו (ו) אם לש וכו׳ - והטעם דאף שאנו אומרים דאין עסק מועיל בעיסה גדולה כזו לא תבא לידי חימוץ מ״מ לא גרע מאם הניח עיסה בלי עסק כלל דקיי״ל דאין לאסור כ״ז שלא שהה שיעור מיל:

ז (ז) מותר בדיעבד - אפילו עבר ולש יותר במזיד. ובשהה שיעור מיל בלישתו קודם שיתחילו העוזרים לסייע בשעת עריכה צידדו כמה אחרונים דלסברא הנ״ל יש לאסור גם בדיעבד דכיון דשיערו חכמים דמרוב גודלה א״א לאדם אחד לעסוק בכל העיסה כראוי הו״ל כמונחת בלי עסק כלל. ויש פוסקים שהקילו בעיקר דין זה בימינו ולדעתם לא חששו חכמים בזה רק בימיהם שאדם אחד היה לש ועורך והיו עורכין בידים בלי עמילין של עץ והיה הדבר משתהה הרבה וגם תנוריהם היו קטנים שלא היו יכולים לרדות לתוך התנור הרבה מצות בב״א והיה משתייר הרבה מצות על הדף בלי עסק ולהכי מנעו חכמים מללוש שיעור גדול בפ״א אבל בימינו שאופין מצות בעוזרים רבים וגם תנורינו גדולים מאד ולשין ועורכין ואופין בזריזות גדול אין להחמיר אפילו בלשים במדה גדולה בפעם אחת שבודאי לא יבא לידי חימוץ והעולם נהגו לכתחלה כדעה זו ואין למחות בידם מאחר שיש להם על מי לסמוך מ״מ כל ירא שמים יראה להחמיר כדעה ראשונה אף בימינו ובפרט בישובים קטנים שאין להם מתעסקים הרבה בודאי יש ליזהר שלא ללוש יותר מכשיעור המבואר בכאן. כתבו הפוסקים כי קפדינן שלא ללוש יותר משיעור זה כשהוא לש עיסות הרבה שאפשר לצרפן לחלה אח״כ וכדלקמן בסימן תנ״ז אבל אם בא ללוש רק עיסה אחת אין לצמצם כ״כ שמא לא יהיה בו כשיעור וכשיברך יהיה לבטלה:

ח (ח) אע״פ שאין מודדים - כדמבואר לקמן סימן תק״ו ס״א:

ט (ט) גדולה מעשרון - ובפחות מעשרון אין כדאי למדוד כדי שיוכל להפריש חלה בברכה:

י (י) ולא ירבה וכו׳ - ולענין ברכה יקרב עיסה זו לעיסה אחרת וכדלקמן ר״ס תנ״ז דשמא אין בה עשרון:

סימן תנז

א (א) שלא להרבות בה וכו׳ - כמבואר בסימן שלפני זה:

ב (ב) לקרב העיסות - ר״ל אחר שלש עיסה הראשונה תהא מונחת על השלחן ואחד יעסוק בה עד שילושו עוד עיסה אחרת [או שילושו שתי עיסות בב״א בשתי עריבות] ובין שניהן בודאי יהיה שיעור חלה:

ג (ג) שישקו זו בזו - ר״ל שידבקו העיסות זו בזו עד שאם יתפרדו יתלשו אחד מחברתה מעט ודיבוק כזה מחשבן לעיסה אחת וכשניטל חלה מאחת סגי וכתבו האחרונים דאם העיסות נילושות קשה א״א לדבקן ביחד אח״כ היטב ואין כאן צירוף וע״כ יצרפם ע״י כלי או ע״י כיסוי מפה:

ד (ד) דשמא יש וכו׳ - ר״ל וא״כ כשיפריש חלה בברכה תהיה ברכתו לבטלה ועוד דחיישינן אם יש איזה מן העיסות שאין בהן שיעור חלה א״כ הפרשתן לאו כלום הוא ושמא אח״כ לאחר אפייתן יכניסן להמצות בכלי אחד ויצטרפו ויתחייבו בחלה מן הדין ונמצא אוכל טבל. ובמקום שנהגו העולם ללוש עיסות גדולות משיעור חלה וכמו שהובא בסוף סימן שלפני זה במ״ב הם מפרישין חלה מכל עיסה ועיסה בפ״ע ונהגו שמכל עיסה ועיסה מפרשת אשה אחרת ומברכת לעצמה ואם אדם אחד מפריש לכל העיסות די בברכה אחת לכולן אם לא הפסיק בינתים בשיחה שאינה מענין הלישה. כתבו האחרונים שהמנהג שקצת נוהגין לכפול העיסה בשעת הפרשה כדי להפריש החלה משני קצותיה הוא מנהג שאינו נכון ודי להפריש מקצה האחד:

ה (ה) ואם אי אפשר וכו׳ - דאם אפשר טוב יותר להפריש מן העיסה כדכתיב ראשית עריסותיכם הרי דעיקר מצותה לכתחלה הוא בשעה שהיא עיסה עדיין:

ו (ו) אחר אפייה מיד שיתן וכו׳ - ואף בחלת חו״ל כן ואע״ג דבחלת חו״ל דאוכל והולך ומשייר קצת לחלה היינו בעיסה אחת גדולה אע״ג שנתחלקה אח״כ לכמה ככרות כיון שתחלתן היו מחוברין מעיסה אחת הקילו בחו״ל דלא בעינן מוקף ומחובר בשעת הפרשה משא״כ כאן שהם מעיסות מחולקות אף שהיו מונחים פ״א בסל מ״מ לא הוי כחיבור גמור להקל לאכול קודם הפרשה. ואפילו אם היה בכל עיסה כשיעור חלה ג״כ בעינן שיהיה מן המוקף בשעת הפרשה כיון שאינם מעיסה אחת וכמ״ש ביו״ד סי׳ שכ״ג ס״א בהג״ה:

ז (ז) בסל - ואם סל גדול צריך לקרבם שיגעו זה בזה אכן אם יש בכל עיסה שיעור חלה דפסק הרמ״א לקמיה דא״צ צירוף סל ה״ה נגיעה להדדי לא צריך בין כשהם מונחים בסל בין כשהם מונחים בבית דהבית מצרפן ויכול להפריש מזה על זה וזהו דוקא כשהם מונחים בלא כלים אבל אם הם מונחים בכלים צריך לקרב הכלים להדדי ויהיו פתוחים למעלה [דאם הם סתומים אפילו הם מקורבים לא מהני] וכ״ז כשיש בכל עיסה שיעור חלה אבל אם אין בכל עיסה שיעור חלה וצריכינן לצירוף אין להקל אף שהכלים פתוחים ומקורבים להדדי אא״כ יניחם בתוך סל אחד או שיכסה עליהם במפה ועיין בה״ל:

ח (ח) ושכח להפריש - ר״ל בעודה עיסה דלכתחלה נכון יותר להפריש מן העיסה וכדלעיל בסק״ה:

ט (ט) אחר כך - ר״ל אחר האפייה:

י (י) ואפילו צירוף סל וכו׳ - כיון שיש בכל אחת כשיעור יוכל להפריש ממצות עיסה אחת על הכל ורק בעינן שיהיה הכל מונח לפניו בבית וכדלעיל בסק״ז ואם לא היה לו כ״א עיסה אחת אף שנתחלקה לכמה מצות כיון שנילושה מתחלה ביחד יכול להפריש מאחת על שאר המצות אף שאינם לפניו דבכגון זה אין צריך מן המוקף בחלת חו״ל וכדלעיל בסק״ו עי״ש. אם שכח להפריש חלה בעיו״ט ונזכר ביו״ט אם לא היה שיעור חלה בכל עיסה ונצטרפו בכלי ביחד ביו״ט דאז בא חיוב החלה ביו״ט דעת כמה אחרונים דמותר להפריש חלה ביו״ט אבל אם נצטרפו בכלי קודם יו״ט או שהיה בכל עיסה שיעור חלה שאז בא החיוב חלה קודם יו״ט אסור להפריש חלה ביו״ט אלא אם מינכר מצותיה של כל עיסה ועיסה בפני עצמה מותר לאכול כל מצותיה של העיסה ולשייר מאחת ממצותיה מעט על סמך שיפריש ממנה בחוה״מ מעט לשם חלה וישרפנה אבל אם נתערבו המצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט ואחר יו״ט יצרף כל החתיכות בכלי אחד ויקח חלה מן חתיכה אחת (דהיינו שיפריש ממנה מעט) על כולן או שיעשה באופן זה שילוש ויאפה עיסה קטנה פחות מכשיעור ביו״ט ויצרפם עם המצות בסל אחד כדי שיתחייב בחלה ואח״כ יכול להפריש מעיסה זו על כולם כיון דחיוב של עיסה זו בא עתה ביו״ט רשאי להפריש ממנה ביו״ט ואפי׳ לא היה בכל עיסה כשיעור ונצטרפו כל המצות בכלי אחד קודם יו״ט ג״כ נכון לעשות תקנה זו. ולכתחלה כל שהוזכר קודם לילה יפריש תיכף חלה ולא יניח להפריש ביו״ט:

יא (יא) מכל אחד ואחד - דאם יקח מאחת יש לחוש שמא זו מאותה שכבר נפטרה וא״כ הוי ליה מן הפטור על החיוב:

יב (יב) ויקח ממנה וכו׳ - ר״ל שיכוין בהפרשתו לפטור את כל העיסות החייבות וצריך שיהיו כולן מונחין לפניו בבית אחד וכנ״ל בסק״ז:

יג (יג) ואם מכיר וכו׳ - ר״ל ר״ל שהיא מעיסה שלא הופרש עדיין חלתה ממנה:

יד (יד) לא יקרא שם - ר״ל שאם רוצה להפריש עוגה קטנה לחלה צריך ליזהר שלא יקרא לה שם חלה קודם אפייתה אלא יקראנה עוגה או מצה [וגם שלא יהיה במחשבתו שתחול עליה קדושת חלה עד אחר אפייתה דקדושת תרומות ומעשרות הוא ע״י דיבור או מחשבה לבד כמבואר בשו״ע יו״ד סימן של״א] ואם אינו רוצה כלל לאפות עוגה מיוחדת בשביל חלה אלא יאפה סתם ואח״כ יפריש מצה אחת או חתיכה אחת ממצה על כולם בשביל חלה ג״כ שפיר דמי ואופן ההפרשה לאחר אפיה כבר נתבאר לעיל בסק״ז:

טו (טו) אינו רשאי לאפותה - כיון שאין באפיה זו צורך אוכל נפש ודוקא כשבעליו קראו לה שם אבל באחר אף ע״פ שקורא לה שם ל״ל בה דאין לאחר רשות לתרום. ולענין משרתת בבית עיין ביו״ד סי׳ שכ״ח באחרונים שם:

טז (טז) תחמיץ - ואע״ג דהקדש הוא ואינו שלו מ״מ עובר בבל יראה הואיל ואי בעי מתשיל עליה והוי חולין:

יז (יז) ואינו רשאי וכו׳ - פי׳ דלשרוף מיד קודם שתחמיץ ג״כ אינו יכול דאין שורפין קדשים ביו״ט:

יח (יח) יטילנה וכו׳ - אבל לכתחלה לא יסמוך על עצה זו לקרות שם חלה בעודה עיסה ולהטילה לצונן דחיישינן שמא לא יזהר יפה שיהיו המים צוננים:

יט (יט) לצונן - וכשרואה שהמים מתחממין קצת בעמדם בבית יזהר להחליפם במים צוננין [אחרונים]:

כ (כ) ואם יש כהן וכו׳ - המחבר מיירי בחלת א״י שאינה נאכלת לכהנים בזמן הזה שכולנו טמאי מתים ונטמאת החלה ואסורה להאכיל אפילו לכהן טהור ולפיכך אסור לאפותה ביו״ט בכל גווני וע״כ לא הזכיר פרטים אלו והרמ״א מיירי בחלת חו״ל שאינה אסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו כגון זב או בעל קרי אבל כהן הטהור מזב ומקרי כגון כהן קטן פחות מבן ט׳ שנים ויום א׳ שאינו מטמא בקרי וגם מן הסתם לא ראה זיבה כיון שהוא פחות מבן ט׳ או גדול שטבל לקריו רשאי לאכול חלת חו״ל כמ״ש ביו״ד סימן שכ״ב לפיכך כתב הרמ״א דאם יש כהן קטן וכו׳ דאף שקרא לה שם חלה רשאי לאפות אף ביו״ט שהרי ראויה לאכילה:

כא (כא) או גדול שטבל לקריו - ר״ל אע״פ שלא העריב שמשו וטוב ליזהר שיאכל מיד אחר טבילתו ולא יטיל מים בין טבילה לאכילה שמא יטיל מים חלוקים או עכורים שיש בהן חשש קרי ויהא אסור לאכול חלה זו עד שיחזור ויטבול:

כב (כב) שאין מאכילין וכו׳ - שאין מחזיקים אותו ככהן ודאי דדלמא נתחללה אחת מאמותיו. ומ״מ לדינא דעת הרב כדעה הראשונה דנותנין לקטן או לגדול שטבל לקירויו [ש״ך ביו״ד סי׳ שכ״ב אות ט׳] וכתב הפמ״ג ומ״מ לא ראיתי לנהוג כן אף בפסח. ובמדינותינו יש באיזה מקומות שנותנין לכהן גדול שטבל לקריו בפסח ועיין במ״א שכתב טעם למה דוקא בפסח המנהג ליתן:

כג (כג) ביו״ט - של פסח. ובביאור הגר״א מפקפק ע״ז:

סימן תנח

א (א) נוהגים וכו׳ - משמע דאינו אלא מנהג והמנהג נסמך משום דאיתקש אכילת מצה לקרבן פסח דכתיב וזבחת פסח לה׳ אלהיך וגו׳ שבעת ימים תאכל עליו מצות וגו׳ ואמרינן כמו ששחיטת הפסח היה אחר שש כן עשיית מצות של מצוה אחר שש שעות אבל מעצם הדין הוכיחו הפוסקים דאין לחוש לזה דעיקר היקש נאמר לענין אכילת מצה בלילה הראשונה שיהא זהיר לאכול קודם חצות כמו הפסח שהוא נאכל עד חצות וכמבואר לקמן בסימן תע״ז אבל לא לענין עשיית המצה וע״כ בדיעבד אם אפה המצה קודם שש ואפילו חודש או שני חדשים קודם פסח ועשאן לשם מצה כשר:

ב (ב) מצת מצוה - היינו הצריך לו לצאת ידי חובתו בשני לילות הראשונים אבל שאר המצות אין נוהגין ליזהר בזה:

ג (ג) עד אחר וכו׳ - ועיין לקמן בסימן ת״ס ס״ג מה שצריך ליזהר הלש בזמן איסור חמץ. והנה רוב ישראל אין נוהגין ליזהר אפילו במצת מצוה ללוש בע״פ כ״א איזה מהם וחפשתי באחרונים ומצאתי בבגדי ישע טעם להליץ בעד המנהג מפני שיש כמה דעות שאפילו בע״פ במשהו כאשר מבואר לעיל

בסי׳ תנ״ב וזה קשה ליזהר שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מצומחים וע״כ אופין מקודם כדי שיתבטל החמץ. ובמאמר מרדכי מצאתי שכתב וז״ל האידנא מקילין הרבה בדבר מפני הדוחק זולת קצת שנזהרין בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאין בהם בשני הלילות וכן ראוי לעשות:

ד (ד) שש שעות - הנה הח״י מצדד כהב״ח דאחר שש ומחצה דוקא אמנם במ״א ובא״ר מצדד כהשו״ע דאחר שש וכן פסק בבית מאיר וכ״מ בביאור הגר״א. ודע דמצד הדין מותר לאפות מצה בפסח אך המדקדקים נוהגים לאפות הכל קודם פסח שאם יתערב משהו חמץ בתוכם יתבטל משא״כ בפסח איסורו במשהו. ופשוט דכשנאפה קודם פסח אפילו היה בו משהו חמץ בהקמח כבר נתערב ונתבטל ומותר אח״כ לבשל המצות בפסח דאין חימוץ אחר אפיה ויש אנשי מעשה שמחמירין על עצמן ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה וע״י השריה יתחמץ. ועיין בשע״ת סימן ת״ס דמצד הדין אין לחוש לזה דאחזוקי איסורא לא מחזקינן ובפרט בימינו שנוהגין לעשות רקיקין דקים. ומ״מ מי שנוהג בחומרא זו אין מזניחין אותו וע״ש שהאריך בזה. כתבו הפוסקים האופה בליל יו״ט מצת מצוה לא יאפה אלא מה שצריך לאותו לילה ולא על ליל שני מיהו אם אפה מבע״י בליל א׳ יכול לומר אוכל היום פת חמה ויכול לאפות אחרים בליל ראשון ואותה שאפה מבע״י יצניעם לליל שני וכתבו האחרונים דלכתחלה אין כדאי לאפות ביו״ט שלא יבוא לידי קלקול בהפרשת חלה ביו״ט וכן במדידת קמח וברחיצת כלים ושלא יישנו התינוקות ושלא יבוא עי״ז לאכול אפיקומן אחר חצות:

ה (ה) לשין בע״ש - ר״ל דלא כהמחמירין לאפות בליל יו״ט וכנ״ל בסוף סק״ד:

ו (ו) אחר שש שעות - זכר לשאר שנים:

סימן תנט

א (א) במקום וכו׳ - שהשמש מחמם העיסה וקרוב להחמיץ. ודעת ח״י שכל שאינו מתקרב ללוש במקום השמש ממש רק שהוא קרוב אל השמש אין לחוש אבל דעת כמה אחרונים להחמיר גם בזה ואין מותר רק במקום הצל:

ב (ב) השמש - ואפילו בתוך הבית כל שהחלון פתוח כנגד השמש אסור. והיכי שהחלון אינו פתוח רק שהשמש מזהיר דרך זכוכית החלונות כתב בח״י שאין להחמיר בזה אבל כמה אחרונים חולקים עליו בזה שהחמה מבעיר גם דרך הזכוכית וכן נהגו לכסות החלונות בסדינין בשעה שהשמש מזהיר:

ג (ג) תחת כל אויר וכו׳ - ר״ל אפילו במקום שאלו היתה החמה בעולם בזה המקום זו העת צל הוא ואין בו חמה:

ד (ד) משום דיומא וכו׳ - שטבע החמה אז להגביר חומה בכל מקום ומיהו כ״ז ביום אבל בבין השמשות אין לחוש לזה שהרי כבר שקעה החמה (תה״ד):

ה (ה) אפילו אין שם שמש - כגון שהחלון פתוח למזרח והוא לש אחר חצות שכבר סבבה החמה לדרום וא״כ משום אין לשין במקום השמש אין כאן אפ״ה יש ליזהר משום שמא יתענן הרקיע פתאום ולא ירגישו ויומא דעיבא כולו שמשא ואע״ג דבחוץ מותר ללוש עכ״פ בצל לכו״ע ולא חיישינן שיעיב הרקיע שאני בחוץ דירגיש תיכף כשיבואו עננים ויתכסה השמש משא״כ בבית אין מרגישים כ״כ:

ו (ו) וכן יש ליזהר - ר״ל כמו דאסרו בגמרא ללוש במקום השמש או ביומא דעיבא כן יש ליזהר לכתחלה להוליך וכו׳ וגם כן מטעם הנ״ל שחום השמש מחמם למים או לקמח:

ז (ז) מגולה - אלא יכסנו במפה ואין להניח מפה אחת פעמים הרבה דשמא נדבק בה בצק ונתחמץ:

ח (ח) או הקמח - פי׳ אם השקין פתוחין למעלה:

ט (ט) אצל התנור - היינו פי התנור ובצדדים או מאחוריו לית לן בה שאין החום גדול שם והאחרונים האריכו בה ומסקנתם הוא כן דבתנור של בית החורף שכשמסיקין בו מתחמם כל החדר אסור ללוש בכל החדר אלא צריך שלא להסיק בו כלל ביום הלישה ואם הסיק אותו יפתח הדלת והחלונות עד שיצא החום לפי אומדן דעתיה ואז ילוש וה״ה בסתם תנור רק שאופין בו כל היום ומוציא חום הרבה בכל הבית ג״כ אסור ללוש בכל אותו בית אא״כ יפתח הדלת והחלונות ומ״מ הכל לפי הענין אם החדר קטן והחום רב או בחדר גדול והחום מעט:

י (י) מפני חום התנור - ובדיעבד אם לש נגד פי התנור דינו כלש במקום השמש ומבואר לקמן סעיף ה׳ עיי״ש. ודע דיש שנכשלים בזה כגון האופין שיש מהן שבשעה שהמצות בידם על המקל להורידן לתנור ומקרבין אותה לפי התנור הם שוהים ומתישבין באיזה מקום להניחה בתנור או גרוע יותר מזה שפונים ראשם ומשיחים עם העורכים ובין כך המצה מתחמם מאד כנגד פי התנור והוא איסור גמור לפי המבואר כאן וכן עוד יש ליזהר להחליף המקלות שמשימים עליהם המצות כפעם בפעם דאנו רואין בחוש שמתחממין הרבה מחמת שהיו בתנור ומחמת זה נתחמם המצה עוד טרם שמקריבה לפי התנור ובעו״ה הרבה נכשלין בזה:

יא (יא) לא יניחו העיסה - ר״ל לאחר לישתה קודם שהתחיל לערוך אותה אע״פ שלא נתחממה עדיין במשמוש ידים הרבה:

יב (יב) בלא עסק - ועסק מיקרי שלש אותה או מגלגלה בעץ וכהאי גוונא אבל לא כמו שיש נוהגין לדחוק ולבעוט העיסה בעץ במקום אחד דלא מהני זה למנוע מחימוץ בכל העיסה במקום שהעץ אינו דוחק [אחרונים]:

יג (יג) ואפילו רגע אחד - ואפילו אינו עוסק בדבר אחר רק בצרכי התנור גם כן אסור לכתחלה וצריך להסיק התנור ולגרוף אותה מקודם כדי שלא יהא צריך להניח המצות בלא עסק וכדמבואר לקמיה:

יד (יד) הוי חמץ - אע״ג דלא ניכר ביה שום סימני חימוץ המבואר לקמיה:

טו (טו) הוי רביעית שעה וכו׳ - והוא י״ח מינוטין בס״ה. ועיין בביאור הלכה דלענין מליחה דשיעורו הוא ג״כ כדי שיעור הילוך מיל בדיעבד אין להקל אלא א״כ שהה כ״ד או כ״ג מינוט עכ״פ ולכתחלה שיעורו הוא כדי שיעור שעה ואין לשנות:

טז (טז) כי יש לחוש שהשהיות וכו׳ - ובתרומת הדשן כתב דבשעה שעוסק בעיסה עסק גמור דהיינו בעיטת הידים ורידוד אפילו שהה בינתים מעט וחזר ושהה מעט אין מצטרף לשיעור מיל דהעסק שעוסק אח״כ מבטל האתחלתא שהתחיל להתעורר בו כח החימוץ בשעה שהיתה מונחת בלא עסק אבל בשעה שעוסק בה עסק מועט כגון בשעה שמנקר המצות אע״ג דמקרי עסק ג״כ שאינו מניחו להחמיץ באותה העת מ״מ אינו מבטל השהיה הראשונה ואם ישהה עוד יצטרף לשיעור מיל ואסור ודעת מהרי״ל להחמיר בכל גווני:

יז (יז) שממהר להחמיץ - כי שיעורא דמיל לא נאמר אלא בסתם בתים שאין בהם חום גדול אבל ביש בו יתרון חמימות ממהר להחמיץ בפחות משיעור זה:

יח (יח) מיד יחמיץ - ולפי זה צריך ליזהר מאד לאחר שערכו ורידדו המצה ומניחים אותה לפני המנקר שינקר אותה מיד וגם אחר הניקור יראו לרדותה תיכף לתנור כיון דלאחר שנתעסקו בה מחמצת מיד שמסלקין את הידים ממנו והעולם אין נזהרין בזה כ״כ ואפשר דמיד דקאמר המחבר לאו דוקא אלא ר״ל שיעור מועט ומ״מ לכתחלה בודאי יש ליזהר מלהניחה כך אפילו רגע אחד אם אפשר וכנ״ל בראש הסעיף ועיין מ״ש בביאור הלכה:

יט (יט) אפילו אין רואין וכו׳ - ואפילו לא נשתהה שיעור מיל אפ״ה אמרינן מסתמא היה שם איזה חמימות שנתחמץ מהר:

כ (כ) עד שיש בה סדקים - ואפילו יש סדקים במקצת העיסה הרי כל העיסה חמץ וכן לקמן גבי הכסיפו פניו נמי כן:

כא (כא) האוכלו פטור - אבל אסור באכילה ובהנאה ואי איכא איסורא דאורייתא בזה או רק מדרבנן אסור נתבאר לעיל בסימן תמ״ב ס״א וכתבו האחרונים דצריך לדקדק בשיעור זה כי מצוי הוא שיכסיפו פניו ואין איש שם על לב לראות:

כב (כב) מותר לשברה וכו׳ - אבל לא מהני במה שמעביר ידיו על המצות ומשפשף דזה לא מיקרי עסק ואדרבה עוד גרע דמחמם אותה בידיו:

כג (כג) טוב ליזהר לכתחלה - דשמא כשמתקנה פעם שניה לא יערוך אותה יפה יפה ולא תהא גוש אחד דבוק כבתחלה אלא יהיו בה סדקין וכפלות והרי מצה כפולה נוהגין לאסור משום שאין האש שולט שם וכמו שיתבאר בסימן תס״א. ולכן אין להתחיל להעריך ולרדד המצות עד שיגרוף התנור מתחלה כדי שלא יהיו המצות מונחות בלי עסק עד שיתקן התנור:

כד (כד) מקטפת - ר״ל שטחה פני החררה במים:

כה (כה) שמצננת - דצריך לצנן הידים בשעת לישה לכתחלה משום דהידים מתחממים מרוב העסק ומתחמם העיסה מהידים:

כו (כו) אלא יהא לה וכו׳ - ובמדינות אלו נוהגין שלא לקטוף המצות במים [ד״מ]:

כז (כז) ולא ציננה - וה״ה אם עברה וקטפה את המצות במים שציננה ידיה ג״כ נראה לכאורה שמותר בדיעבד. ודע דיש פוסקים דס״ל דלא מצרכינן כלל לצנן הידים בשעת לישה אפילו לכתחלה ולא הצריכו לצנן ידים לכתחלה אלא אם אותה שלשה אופה ג״כ ומשום דמתקרבת לתנור ידיה חמימות וכשלשה אח״כ חששו חכמים שלא תחמם העיסה בידיה וכתבו שכן המנהג שלא להחמיר ומיהו כ״ז בסתם אבל במרגשת שנתחממו ידיה לכו״ע צריך לצנן. ואפילו בסתם טוב לכתחלה להחמיר שכן הוא דעת כמה ראשונים:

כח (כח) אחר זמן וכו׳ - וקודם זמן איסורו שופכין בחצירו אפילו שלא במקום מדרון ודעת הב״ח והט״ז דאפילו קודם זמן איסור אין לשופכן בחצירו שלא במקום מדרון:

כט (כט) אלו המים - ר״ל המים שמקטף בהם או שמצנן את ידיו:

ל (ל) כדי שלא יתקבצו וכו׳ - והרי החמץ שלו הוא כיון שהוא ברשותו ומיהו לשפוך אותם בר״ה מותר בכל ענין דמאי איכפת לן שיחמיצו אחר כן כיון שכבר הפקירן ויש אומרים דאפילו בר״ה אין נכון לכתחלה שלא במקום מדרון דכיון שהוא בזמן איסור חמץ יש לו לדקדק בפרורי בצקו שלא יבאו לידי חימוץ:

לא (לא) במקום אחד - אלא יבלעו בקרקע וכתב מ״א דאין לשפוך אותם על רצפת אבנים דג״כ אין נבלעים בקרקע. ודע דצריך למהר ולשפוך אותן אחר שקיטף בהם או צינן בו ידיו או לאחר הדחת העריבה מפני שהן ממהרות להחמיץ:

לב (לב) והכלים - היינו העריבות ועצים העגולין שעורכין בהם המצות והרעדלי״ך שמנקרין בהם המצות ועיין בפמ״ג שכתב דנכון לפעמים לבדוק ולראות גם המרדה שמכניסין בה המצות לתנור אם אין עליה בצק [דלפעמים כשהעיסה רכה נדבק עליה בצק]:

לג (לג) בשעת עשייה - היינו בין כל עיסה ועיסה לנקותם דאע״פ שאין שוהין שיעור מיל בין כל עיסה ועיסה ונמצא שהבצק הדבוק בכלים אינו שוהה בלא עסק אעפ״כ לכתחלה צריך ליזהר בכך וכנ״ל בס״ב [ומש״כ לאחר עשייה היינו לאחר שנאפה מהיסק אחד] וה״ה שצריך לרחוץ ידיו וגם לרחוץ האגן שלשין בו ולנגבו במפה בין כל עיסה ועיסה. ומנהגנו כהיום לרחוץ אשה הלשה את ידיה וכן הכלים שלשין בו לאחר שעשו בו שנים או ג׳ עיסות עד שלא יהיה מהתחלת הלישה יותר משיעור מיל וכן המגלגלים ישגיחו אם מודבק בידיהם עיסה וירחצו ידיהם ג״כ משיעור מיל לשיעור מיל וכן ישגיחו על עצים המגלגלין והרעדליך שיהיו נקיים ולהחליפם או לגרד החמץ מהם בזמן הנזכר וכן הסדינים שמכסין בו השולחנות ג״כ מחליפין אותן בזמן הנזכר ובמקום שעורכין על השולחנות מגרדין אותן בזכוכית בזמן הנזכר וכתבו האחרונים דהמנהג הנכון להיות שני אגנים ללוש בהם ובעת שלש בהשניה יהיה איש אחד מוכן לרחוץ הראשונה ולנגבה היטב וכן חוזר חלילה והמנהג הנכון להעמיד משגיח בבית אופי המצות להשגיח על הכל כי רבה המכשלה מאד:

לד (לד) ואח״כ ידיחן - והמרדה א״צ להדיחה:

לה (לה) ע״י נכרי - דהדחת הכלים הוי שבות וע״י נכרי הוי שבות דשבות ושרי במקום מצוה כמ״ש סימן ש״ז ס״ה:

לו (לו) יטילם לצונן - שהצונן מעכב מלהחמיץ וכדלעיל סימן תנ״ז ס״ב ויכביד אותם כדי שירדו למטה במים ולא יציפו למעלה וכ״ז כשאין דעתו לאפות עוד בו ביום הא דעתו לאפות רשאי להדיחם בעצמו ולגרדם אסור בכל גווני:

לז (לז) או יתנם לתנור וכו׳ - ומ״מ אין נכון לאכול הבצק הנאפה דשמא לא נאפה יפה הצד השני שבתוך הסדקים:

לח (לח) שיאפה הבצק - והאחרונים מפקפקים בעצה זו דכיון דאין נכון לאכול את הנאפה וכנ״ל וגם אין כוונתו לאכול א״כ הוא אפיה שלא לצורך דאסור ויש עוד עצה שיבטל החמץ קודם שיחמיץ או יתן הכלים עם הבצק במתנה לנכרי:

לט (לט) שלא יהיה בו שום גומא וכו׳ - ואפילו על שפת הכלי שלש בו לא יהיה בו סדק. ומזרק שנסדק בשפתו כתבו הפוסקים דצריך להרחיב הסדק ולגרדו יפה ולהגעיל ולסתום הסדקים ויחליקם להשוותם יפה או ירחיבוהו ברוחב אצבע כדי שיכנס היד לנקות אבל לא ידביק עליו חתיכה נחושת במסמרים שהחמץ נכנס תחת המסמר אלא א״כ ידביק הנחושת ע״י היתוך. גם במרדה שרודים בו המצות לא יהא בו סדק או חריץ וכן על הדף שעורכין ומגלגלין עליו המצות ג״כ צריך שיהא חלק בלא סדקים וחריצים ואם יש בהם נקבים צריך לסותמן שהבצק נכנס בהם ויש שעורכין מטעם זה על סדין אכן על הסדין ג״כ אין טוב שהבצק נכנס בנקבי האריגה [אם לא שיחליפם בחדשים בכל שיעור מיל] ולהפכם לעבר השני אינו מועיל ג״כ וע״כ יותר

טוב לערוך על דף חלק ואנשי מעשה נוהגין לצפות השולחנות בטס של מתכות חלק או על אבנים חלקין וגם יש שמגלגלין בוועלגע״ר העלצע״ר שמצופין בטס של מתכות או בשל זכוכית:

מ (מ) כסת צמר - וטוב ליזהר שלא להעמיד אף על בגד צמר אבל בדיעבד בכל ענין ליכא איסור:

מא (מא) הפת מותרת - אפילו לש במזיד ומסקנת אחרונים לאסור באכילה אם שהה כ״כ בחמה עד שהוחמה העיסה וה״ה בלש סמוך לתנור המבואר בס״א:

מב (מב) לא יוסיף בה קמח - לפי שאותו הוספה אינה נילושה יפה ונשאר מעט בעין תוך העיסה ושמא לא נאפה אותו קמח יפה ויש לחוש שמא יפול במרק בקערה ויתחמץ:

מג (מג) אלא עושה - כתבו האחרונים דאדם אחר יעשה העיסה הקשה דהוא בעצמו אי אפשר לו ללוש שתי עיסות כאחת ולהתעסק בהן יפה ולהניח העיסה הראשונה בלי עסק אין נכון לכתחלה אפילו רגע אחד וכדלעיל בס״ב ומ״מ בדיעבד אם עבר ועשה אדם אחד אין לאסור [א״ר]:

מד (מד) ויערבנה וכו׳ - ואם אי אפשר לו לעשות עוד עיסה קשה אין איסור להוסיף קמח בעיסה הרכה רק יזהר שלא יתן אותן המצות בדבר לח [אחרונים] ומ״מ בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל הסכימו האחרונים להתיר שהרי אין ידוע בודאי שנשאר בעיסה קמח בעין ואף אם נשאר אפשר נאפה ונקלה יפה. כתבו האחרונים שצריך ליזהר לבער הפירורין מעל השולחן אחר כל עיסה:

מה (מה) מהקמח - לכן אותו המודד קמח לא יקרב אל העיסות עד שינקה מלבושיו מן הקמח וידיח ידיו תחלה. וכן צריך ליזהר שהמודד הקמח לא יתן מים לתוך העריבה כי מתדבק רטיבת המים על ידיו וכן הנותן מים לא יהיה מודד הקמח אלא כל אחד יהיה על משמרתו:

סימן תס

א (א) אין לשין וכו׳ - וה״ה עריכת המצה. ולעני ניקור שמנקרין המצות טוב ליזהר לכתחלה שלא לעשות על ידם לענין מצות של מצוה ויש שמקילין בזה אף לכתחלה לעשות הנקבים ע״י קטן וכה״ג כיון שגם גדולים עומדים ע״ג ועי״ז יהיו הרבה עוזרים למהר בענין עשייתן:

ב (ב) מצת מצוה - משא״כ בשאר מצות א״צ שימור לשם מצוה רק שיזהר שלא יהיה בהן חשש חימוץ ומותר לעשות על ידיהן אם משגיח עליהן אך ישראל קדושים הן ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות כדאיתא בסימן תע״ז כ״כ האחרונים ועיין מה שכתבנו לקמיה:

ג (ג) ע״י א״י וכו׳ - הטעם דכתיב ושמרתם את המצות ומשמע מזה דשמירה שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין לשם מצה של מצוה ונכרי וחש״ו לאו בני שימור נינהו והסכימו הרבה פוסקים דאפילו ישראל עומד ע״ג ומזהירן שיכונו לשם מצות מצה ג״כ לא מהני ואינו יוצא י״ח אפילו בדיעבד ויש מן הפוסקים שמקילין בעומד ע״ג ומזהירן שיכוונו בעשייתו לשם מצה דאז אמרינן אדעתא דישראל קעביד וכתבו הב״ח והמ״א דיש לסמוך עלייהו כשא״א בענין אחר וטוב שהישראל בעצמו יסייעם ג״כ קצת ומ״מ מוטב לעשות ע״י חש״ו מע״י עכו״ם. ודע דאפילו לדעת המקילין בעומד ע״ג לא יסתפק במה שאומר לו פ״א קודם העשיה שיכוין לשם מצות מצה רק צריך להזהירו בכל שעה ע״ז שלא יסיחו דעתם מזה. ולענין טחינה עיין בביאור הלכה:

ד (ד) חרש - היינו שאינו שומע ואינו מדבר דאם הוא מדבר אינו מדינא בכלל חרש. וקטן היינו שלא הגיע לי״ג שנים ויום אחד ובאשה בת י״ב שנים ושוטה היינו שמאבד מה שנותנים לו. ובעו״ה כמה אנשים מקילין ומניחין לקטן וקטנה ליתן מים לתוך הקמח ושלא כדין עושין דנתינת מים לתוך הקמח הוא בכלל לישה לדעת הי״א בסי׳ שכ״ד ס״ג ולא נפיק ידי חובת מצה במצה כזו אם לא שלוקח מצות אחרות ללילי הסדר לקיים המ״ע דאכילת מצה:

ה (ה) הרא״ש וכו׳ - דמצוה בו יותר מבשלוחו:

ו (ו) במצת מצוה - ומהרי״ל פסק ליזהר כן לכתחלה בכל המצות וכ״כ הפר״ח דגם באפיית שאר המצות הנעשות לכל ימי הפסח היה נוהג לעמוד על גביהן כי רבה המכשלה וכ״כ בח״י בשם השב״ל שאין להאמין לנשים בענין לישה ואפיה כי כמה דברים יעלו על לב נשים שהן מותרות או שמא שוכחות ועושות דבר שלא כהוגן ואינן יודעות שכר מצוה והפסד עבירה לכן רוב הת״ח והרבנים עומדים על רקידתה ועל לישתה ועל אפייתה:

ז (ז) בעצמו - ויטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם ויזיע וזה תיקון גדול לעון החמור [האר״י ז״ל]:

ח (ח) אחר זמן איסור חמץ - דקודם זמן איסור אפילו היה ביום י״ד שכבר בדק שאר חמץ מ״מ א״צ לומר בשעת לישה ודי לו שיבטל סמוך לזמן איסורו ובלא״ה הוא אומר כל חמירא וגם פירורים אלו בכלל אבל לאחר זמן איסורו משנעשה חמץ אינו ברשותו לבטל ויש לחוש שמא לא יבערם מן העולם מיד ויעבור על ב״י וב״י וע״כ צריך לבטל קודם שיתחמץ. ואף אם אינו עומד שם יכול לבטלם בביתו [פמ״ג]:

ט (ט) יאמר בשעת לישה וכו׳ - ומ״מ אחר האפיה יכבד הבית וכן השולחן שערכו עליו המצות אע״פ שביטל ומה שימצא מן העיסה ישרפנו ויש שכתבו דמטעם זה טוב שידרוס הפירורים ברגליו בעפר תיכף משנפלו קודם שיבאו לידי חימוץ דאם יבואו לידי חימוץ צריך לשורפן:

י (י) הנדבק בכלים - עיין לעיל בסימן תנ״ט ס״ד בהגה דאם לש ביו״ט מה יעשה בהכלים אח״כ והכא מיירי בלש בע״פ אחר זמן איסורו דיכול לגרר החמץ מעליהן אח״כ ולהדיחן (וכן צריך לעשות באמת אח״כ אע״פ שביטלן) אך שאנו חוששין שמא ישהה קצת ויעבור על בל יראה:

יא (יא) אני מבטל אותם - או אני מפקיר אותם אבל לא יאמר פירורין הפקר דאינו לשון מבורר שמפקירן דאפשר לומר במשמעות הלשון שמעצמן הן הפקר ואינו כן וכתבו האחרונים דלשונות של ביטול והפקר צריך לומר דוקא בלשון שמבין:

יב (יב) שמבטלן קודם חימוצן - וממילא אף שיתחמצו אח״כ אינו עובר בבל יראה דאינו שלו:

יג (יג) אין עושין וכו׳ - פי׳ לכתחלה ובדיעבד מותרין באכילה אם לא שהה בציורן שיעור חימוץ וגם יוצא בהן ידי חובתו:

יד (יד) סריקין המצויירין וכו׳ - לפי שהוא שוהה עליה לציירן ופעמים יבוא לידי חימוץ ע״י שהיה זו ואפילו רוצה לעשות הציור ע״י דפוס שאינו שוהה כלום אעפ״כ לא חילקו חכמים ואסרו הכל לפי שהרואה שנאפו מצות אינו יודע שנעשו ע״י דפוס ויבוא להתיר אף בלא דפוס. וכן אין חילוק בין סריקין של בע״ב ובין של נחתומין אף דנחתומין קבועין ומורגלין בזה ואין שוהין בעשייתן אעפ״כ אסור ואפילו אם המצות הן רקיקין דקים שאינם ממהרין להחמיץ אעפ״כ אין לעשותם מצויירין:

טו (טו) במסרק - פי׳ ואע״פ שנעשה כעין ציור על המצה מ״מ שרי דכיון שאינו מכוין לצייר לא יבוא עי״ז לידי שהיית שיעור חימוץ:

טז (טז) רקיקין - היינו אף דמבואר בס״ה דפחות מטפח מותר לעשות מ״מ נכון יותר לכתחלה לעשות רקיקין דקין:

יז (יז) פת עבה טפח - דכשהיא עבה כ״כ יש לחוש שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייתה אבל בפחות מטפח מותר ועיין בבה״ל שהבאנו דעת כמה פוסקים דאפילו בפחות מטפח יש ליזהר. ובדיעבד אם כבר אפה יש מתירין אפילו בעבה טפח ויש אוסרין אכן בפחות מטפח אין לאסור בדיעבד. ומ״מ כל שהיא עבה יש לעיין בתוכה אם נאפית יפה ולא נתחמצה:

יח (יח) פאנדי״ש וכו׳ - הם עיסות מצות ממולאות בבשר או בגבינה לפי שבשעת אפייה יוצא ליחה מהבשר והגבינה ומלחלחת העיסה ומעכבת אפייתה ועוד שליחה זו דינה כמי פירות שכשהן מתערבים בעיסה שנילושה במים היא ממהרת להחמיץ מיד כמו שיתבאר בסימן תס״ב וא״כ יש לחוש שמא כשיצאה הליחה לתוך העיסה נתחמצה מיד קודם שהספיק חום האש לשלוט בה לאפותה. ואפילו בדיעבד ששכח ונתן אותם לתוך המצה יש לאסור המצה:

יט (יט) אין ליתן וכו׳ - ג״כ מהאי טעמא לפי שהליחה היוצאת מהם מעכבת אפייתה ואפילו ביצה מבושלת אין ליתן אע״פ שאין ליחה יוצאה ממנה מ״מ במקום הביצה אין חום האש שולט שם ואין נאפה שם יפה:

כ (כ) שתאפה עמהם - ואפילו בדיעבד יש לאסור לפי מה שאנו נוהגין לאסור מצה שנתכפלה בתנור לפי שאין חום האש שולט שם וה״נ בזה אבל אם נתן לתוכה זרעונים אפילו אינם כתושים מותרת באכילה לפי שדבר קטן כזה אינו מעכב אפייתה ומ״מ לכתחלה יש ליזהר גם בזה:

סימן תסא

א (א) כשיסיקוהו - ואף שהתנורים שלנו נעשו מלבנים הנשרפים בכבשן ויש להן דין כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו מ״מ מהני היסק כיון דהסיקן מבפנים ולא חייס עלייהו דלמא פקעי וכמבואר לעיל סימן תנ״א ס״א. ואין חילוק בין תנורים שפיהן מן הצד כמו שלנו ובין תנורים קטנים שפיהן למעלה:

ב (ב) על פני כולו - ודי בהיסק זה גופא שמכשירו לאפות בו מצה. ואם ספק לו בהיסק זה אם הלכו הגחלים ע״פ כולו יש לאסור בדיעבד המצות שאפו בו ודוקא אם הוא עדיין בתוך מעת לעת שנשתמשו בו החמץ דאל״ה מותר בדיעבד אם הוא קודם פסח [פמ״ג וע״ש עוד] אך אם הסיקו כמה פעמים אף שלא כוון להתירו לצורך פסח מותר בדיעבד דבכמה פעמים תלינן שמסתמא הוסק כל התנור:

ג (ג) קרקע חדש - כעובי אצבע [לבוש] והחמץ הבלוע בגגו ובקירותיו הוא נפלט ע״י ליבון השלהבת כשמסיקין אותו לאפות בו המצות וכן הכירה צריך להסיק ושילכו הגחלים ע״פ כולו או שיטיח בטיט קרקעיתו וגם בצדדיו בגובה המקום שעומדין הקדירות. וקאכלין העשוי בתוך התנורים צריך שילבינו ע״י גחלים או שיטיח בטיט קרקעיתו וסביביו וגם למעלה ובבית מאיר מקיל שאין צריך להטיח למעלה כלל ובצדדין מצריך רק בגובה טפח עי״ש:

ד (ד) טוב וישר הוא וכו׳ - ר״ל אף דמן הדין די בהיסק אחד להכשר ולאפיה מ״מ טוב וישר וכו׳ והטעם אולי נשאר בפעם ראשון מקום אחד מבלי גחלים ולאו אדעתיה ועוד דבהיסק אחד יש לחוש שלא ילבן יפה מטעם שיתיירא שישרף הפת ולפי טעם זה צריך להמתין מלהסיק פעם שני עד שיצטנן קצת וכן נהגו. וכתבו האחרונים דאם שכח להסיק התנור ולהכשירו קודם יו״ט וצריך להכשירו ביו״ט דמותר לעשות הכל בהיסק אחד ושלא לעשות הבערה שלא לצורך יו״ט כיון דמן הדין מותר רק שיזהר שילכו הגחלים ע״פ כולה:

ה (ה) אבל צריך להסיק תחלה וכו׳ - דאל״ה יש לחוש שיתחמץ קודם שיתחיל לאפות:

ו (ו) בין כוביא - היינו טפקא הנ״ל:

ז (ז) באלפס - קערות רחבות ואופין בה לפעמים:

ח (ח) בלא מים - דאם יהיה שם מים אפילו אם ישים העיסה שם אחר שיהיו המים רותחין ג״כ אסור דזהו חליטה ואסור כמו שכתב לעיל בסימן תנ״ד ס״ג:

ט (ט) בין בקרקע - והוא טרוקנין המבואר לעיל בסימן ס״ח סעיף ט״ו וע״ש דאין רשאי לברך עליו המוציא אא״כ קבע סעודתו עליו ואיתא בגמרא דאדם יוצא בזה י״ח מצה בפסח דהוא חשוב לחם עוני:

י (י) יש אוסרים - היינו לכתחלה [הגר״א] ודוקא אם לא נשתהה שיעור מיל עד התחלת האפיה דאל״ה לכו״ע אסור אף בדיעבד:

יא (יא) וטוב ליזהר - ואפילו בדיעבד נכון להחמיר שלא לאכלה אם אפשר לו. אם שמו מצה על הנייר בתוך התנור לאפותה עם הנייר אין לאסור בדיעבד שבודאי שלט חום האור דרך הנייר ונאפית במהרה קודם שתתחיל להתחמץ אבל לכתחלה אין לעשות כן [אחרונים]:

יב (יב) ברמץ - היינו שלא לאפותם בתוך הרמץ שיש לחוש שמא יחמיצו קודם שיתחילו לאפות ואם עבר ואפה אין לאסור:

יג (יג) אין חוטין נמשכים - ואפילו אם היא נפרכת כשמטלטלין אותה יוצאין בה. כתב הח״י דאם יש לספק אי חוטין נמשכין ממנה ותוחב אצבע תוך המצה ואינו נדבק בה עיסה יש להתירה דזהו סימן שאין חוטין נמשכין ממנה. וכ״ז אם המצה חמה אבל אם נצטננה אפשר דאין ראיה מזה [א״ר]:

יד (יד) ממנה - וסימן זה אינו כ״א בזמן שהמצה עדיין חם ולא בזמן שנצטננה:

טו (טו) יוצאין בה - ידי חובת מצה. ואפילו אם הוא אוכלה אחר זמן מרובה דמשנאפית כשיעור הזה לכו״ע תו לא אתי לידי חימוץ וקודם שיעור הזה עדיין איננה בכלל לחם רק בצק ויש עוד סימן לפת שהגיעה לכלל לחם והוא כשאנו רואין שנקרמו פניה והוא חד שיעורא וע״כ אם נצטננה המצה ופרסה וראה בה ריעותא מבפנים שניכר שלא נאפה יפה ואינו יכול שוב להכירה בסימן הנ״ל יביט בפני המצה ואם יראה שנקרמו פניה קרימה מעליא שאין בו ספק יש להתירה אבל אם גם בהקרימה גופא יש בו ספק הוא ספק דאורייתא לכמה פוסקים ואסור אפילו בהפסד מרובה ומניעת שמחת יו״ט:

טז (טז) קודם לכן ולהחזירה - ר״ל לא מיבעיא ליטלה שלא להחזירה בודאי אסור דכיון שחוטין נמשכין ממנה הרי היא עדיין בכלל בצק ותתחמץ בודאי עכ״פ בשיעור שהיית מיל אלא אפילו לקחה ע״מ להחזירה תיכף ג״כ יש ליזהר כי תוכל לבוא לידי חמץ אפילו בשהיה מועטת כיון שנתחממה מחום התנור וכעין שנתבאר לעיל בתנ״ט בס״א וס״ב. ומ״מ אם עבר והוציאה והחזירה מיד אין לאסור:

יז (יז) יוצא אדם וכו׳ - היינו דיעבד. ולזקן ולחולה שקשה לו לאכול מצה יבשה מותר אפילו לכתחלה לשרות המצה במים אך צריך ליזהר שלא יהיה שרוי מעל״ע דכבוש כמבושל:

יח (יח) שרויה - במים ואם מותר לשרותה בשאר משקין ומי פירות או במרק יש דעות בין הפוסקים י״א דאסור לפי שהן מפיגין את טעם המצה שנותנין בה טעם שלהן וי״א דוקא ע״י בישול מפיג טעם מצה ולא ע״י שריה וע״כ זקן או חולה שא״א לו לאכול מצה השרויה במים מותר לו לשרותה ביין או בשאר משקין אבל שאר כל אדם שאכל מצה השרויה בשאר משקין חוץ ממים לא יצא י״ח וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת בין הכזית של ברכת מצה בין הכזית של אפיקומן. וכ״ז דוקא כששורה את המצה בהן אבל להטביל אותה בהן כתב רבינו מנוח בפשיטות דשרי דבזה לא נתבטל טעם מצה. ודע עוד דמה דמקילינן בשרויה במים דוקא כששורה כזית שלם ביחד אבל אם ישרה פרוסות פחותות מכזית אינו יוצא בהן י״ח אם נישרו כ״כ עד שנתלבנו המים מחמתן שכבר נתבטלו מתורת לחם עי״ז כן כתב המ״א בסימן קס״ח סק״ל ועי״ש במ״ב ס״ק ס״ג דבירנו שם דאם שורה אותן זמן מועט ולא נתלבן המים עי״ז אפילו הם פחותות מכזית לא אבד מהן שם לחם:

יט (יט) והוא שלא נימוחה - עיין בה״ל:

כ (כ) בישלה וכו׳ - אפילו אם יש בכל פתיתה כזית וגם יש עדיין תואר לחם עליה לפי שאחר הבישול נתבטל ממנה טעם מצה. וכתבו האחרונים דלאו דוקא בישלה דה״ה בשרוי לתוך רותחין. ואפילו בכלי שני יש להחמיר דלא לשרותה אם לא לצורך וכ״ז בשהיד סולדת בו. ודוקא במים אבל במרק יש להחמיר בכל גווני:

כא (כא) אם אפו וכו׳ - אפילו תוך הפסח:

כב (כב) חמץ עם מצה - בתנור אחד אפילו בתנור קטן וסתום דמחמירין לעיל בסימן תמ״ז סוף ס״א בכאן שרי דריח פת היתר בפת איסור אין נחשב לכלום והסכימו האחרונים להתיר בזה אפילו היו נילושים בשמן או שומן ומ״מ אותו מקום שעמד החמץ בתנור צריך היסק כדי להכשירו אבל שארי מקומות בתנור א״צ הכשר דאין מוליך ומתפשט בליעתו בכולו בכחוש בלי רוטב:

כג (כג) נגעה בחמץ - היינו בתנור כשהם חמין:

כד (כד) כדי נטילת מקום - היינו כעובי רוחב אצבע אגודל בינוני ויש מאחרונים שמחמירין בנעשה תוך הפסח לאסור כולו ולפי מש״כ הגר״א בסקי״ז יש להקל גם בזה:

כה (כה) ודבוקה - אבל באינה דבוקה ממש אין לאסור. ומ״מ אם לא קרמו פניה דלמטה במקום הכפל ואפילו יש לו ספק בזה אסור:

כו (כו) עד שאין שולט שם האש - ר״ל דכיון שנדבק ואין האש יכול לשלוט שם בכח לאפות מיד חיישינן שאדהכי והכי נתחמצה:

כז (כז) אוסרין אותה - כולה דכיון שהחמץ מחובר במצה בחתיכה אחת חוששין שמא נתפשט טעם החמץ בכל המצה ואע״פ שיש במצה ששים נגדו אין מתבטל בתוכה שחמץ בפסח במשהו:

כח (כח) תוך הפסח - ר״ל אם האפיה היה תוך הפסח דאז דינו במשהו [הגר״א]:

כט (כט) אבל שאר מצות שבתנור וכו׳ - אפילו אם נוגעים ונושכים בזו דאין איסור כחוש יוצא מחתיכה לחתיכה בלא רוטב ורק צריך ליזהר שיניח מעט מן ההיתר עם האיסור במקום הנגיעה כדי נטילה:

ל (ל) מותרים - אפילו אם נגעו בה במקום הכפל ואם היתה אחת מהן משוחה שומן אפילו ההיתר שמן אם נגע במקום הכפל כולו אסור דאזיל ההיתר ומפטם לאיסור והוי כאלו הוא ג״כ שמן ומתפשט האיסור בכולו אבל שלא במקום הכפל סגי לה בכדי נטילה ואם היתה המצה הכפולה שמן אוסרת לחברתה הנוגע בה בכולה:

לא (לא) וקודם פסח - היינו אפילו בנמצא תוך הפסח כיון שנאפית קודם פסח:

לב (לב) רק מקום דבוקה - וסביבו כדי נטילה והשאר מותר אף דלית בהו ששים נגד מקום הכפל. אם נמצא בביתו מצה כפולה ונפוחה לאחר הפסח אין להחמיר. וטוב להוציא מצה כפולה או נפוחה במרדה אחרת אם יש באפשרו:

לג (לג) נפוחה - יש בזה שני פירושים א) שנחלקה עובי המצה באמצע וחלק העליון עלה למעלה ב) שלא נחלקה כלל אלא שתפח גוף המצה באמצעיתה ועלה כמו בלחם חמץ שמתחמץ ומתנשא למעלה באמצעיתה והסכימו האחרונים בשניהם להחמיר:

לד (לד) אסורה - כל המצה אף במקום שלא נפחה ואפילו אם הנפיחה היתה רק באחת מן הקצוות כיון שנעשה חלל בעוביה תלינן שנתחמצה כולה ואפילו יש ס׳ במצה נגד מקום הזה לא מהני ואין חילוק בין קודם פסח או בפסח ועיין באחרונים שהסכימו שאין לאסור אא״כ החלל הוא גדול כ״כ כמו אגוז לוז (שקורין האזיל נוס) או כמו אצבע גודל בינוני ודוקא כשעלה החלק העליון מן המצה בגובה למעלה אבל אם לא עלה למעלה אלא שבתוך עובי המצה יש נקב חלול כשיעור שנתבאר אוסרים מקום הנקב לבד שאותו מקום דומה למצה כפולה שאין חום האש שולט שם והשאר מותר אפילו תוך הפסח ואין אוסרין אפילו במקום הנקב אלא כשיש בתוכו אבעבועות (שקורין בלעזליך) שהוא סימן לחימוץ אבל אם הוא חלק מותר ואם יש במצה שני נקבים נקב בתוך נקב חוששין לאסור כולה. וכ״ז אם הנפיחה נעשה בתנור בפעם ראשון אבל אם לאחר שנאפה טחו אותה בשומן והחזירוה לתנור ונתפחה שרי לכו״ע:

לה (לה) קרום - היינו קרום דק מלמעלה ולא באמצע עובי המצה יש מאחרונים שכתבו דבמצות דקות שלנו אין לחוש להאבעבועות והחללים הנכרים מבחוץ ומבפנים כדרך רובא דרובא הנעשים מחמת האור שאפילו אינם קרומים דקים רק קצת בעובי אין לחוש ונפוח באמצעיתא היינו שנפרד חצי העובי העליון מהתחתון דזהו שכיח רק במצות העבות קצת. ודע דאפילו באופן שהיא נפוחה לכו״ע דעת הח״י שאין לאסור תערובתה כ״א אותה מצה עצמה שנתפחה וה״ה לענין כפולה ובא״ר מחמיר לאסור התערובות בנפוחה אך בהנאה יש להקל עי״ש ונראה דעכ״פ בששים יש להקל ובפרט ברקיקין דקין כמו מצות שלנו אפי׳ מי שירצה להחמיר עכ״פ אין להחמיר בתערובות כדעת הח״י:

לו (לו) אם שני מצות שוכבות - היינו אפילו רק מקצת מצה זו היה מונח בתנור על מקצת מצה זו והטעם לפי שמקום הדבוק אין האש שולט שם וע״כ דינו כמצה שנתכפלה במקצת ונאסרה כל מצה עליונה ומצה שתחתונה ואם היה זה קודם פסח מסיר מקום הדבוק עם רוחב גודל ממצה זו וכן כה״ג ממצה שתחתיה:

לז (לז) קודם אפייתן - ר״ל והניח שם עד שנאפו כך אבל אם האופה הפרידן תיכף נראה להתיר [א״ר]:

לח (לח) שלא יגעו זה בזה - ובדיעבד אם נגעו ונשכו זה בזה כיון ששניהם נוגעין למטה בחום התנור חום האש שולט למטה שפיר ונאפה כדינו ומותר:

סימן תסב

א (א) מי פירות - כגון יין ושמן וה״ה דבש וחלב ושאר כל המשקין ויתבאר לקמן:

ב (ב) בלא מים - היינו בלא מים כלל דאם יש בהם מים אפילו כ״ש הרי אלו מחמיצין:

ג (ג) כלל - אפילו הם מפירות חמוצין אין מחמיצין את העיסה:

ד (ד) כל היום - ונתפח הבצק דאין זה חימוץ אלא סרחון:

ה (ה) ידי חובתו - היינו כזית ראשון של שתי הלילות:

ו (ו) עם מים - בין שהמי פירות מרובין והמים מועטין ובין להיפך. וכתבו האחרונים דאין חילוק בין שנילוש תחלה עם מי פירות ואח״כ באו למים קודם שנאפה או להיפך. ואם נתייבש המי פירות תוך הקמח ואח״כ באו המים עליהם עיין בבה״ל:

ז (ז) ממהרים להחמיץ וכו׳ - ר״ל אפילו בפחות משיעור מיל עלול להתחמץ הלכך וכו׳ דחיישינן שמא ישהה קודם אפיה:

ח (ח) יאפה מיד - ואם עבר ושהה קודם האפיה יש לאסור באכילה אף שלא שהה שיעור מיל ובא״ר מצדד להתיר בהפסד מרובה אף באכילה כל שלא שהה שיעור מיל ולא מינכר בה סימני חימוץ ונראה דאם היה דבר זה בשוגג בודאי יש לסמוך להקל בשעת הדחק וכנ״ל בסימן תנ״ה ס״ג לענין לישה בפושרין עי״ש. ודע דהסכימו האחרונים דאף דקי״ל דאם אפה מיד מותר לאכול אותו המצה מ״מ אין יוצאין בה ידי חובת מצה דכל שיש בו מי פירות אפילו מועט כל שנרגש בו טעם המי פירות מקרי מצה עשירה ואין יוצאין בה ידי חובה. ולא עוד אלא אפי׳ אם לשה במים ואח״כ קיטפה מלמעלה במי פירות ואפאה ג״כ אין יוצא בה ידי חובת מצה דתו לא הוי לחם עוני:

ט (ט) כדי להתיר ניצוק - דגבי יין נסך ניצוק חיבור דהיינו אם מערה ישראל יין מכדו לכדו של עכו״ם ובו משקה טופח נאסר היין שבכדו של ישראל שעמוד הניצוק מחבר בין היין שבכלי העליון ליין שבכל התחתון ורואים כאלו היין של איסור מעורב בהיתר אבל כשיש גם מים בכלי של ישראל

כשיעור שיכול לבטל היין בכלי של עכו״ם (והיינו ס׳ פעמים ולחד דעה בששה פעמים סגי עיין ביו״ד סימן קכ״ו) שרי דכל מינו ומינו ושאינו מינו אמרינן סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו:

י (י) הואיל וכבר נתבטלו וכו׳ - רוב האחרונים הסכימו דבעלמא לא מהני ביטול במים שנתערבו במי פירות וכל שיש במי פירות אפילו משהו מים כבר נשתנה טבעו ויכול להחמיץ עיסה וממהר עוד להחמיץ יותר וע״כ צריך להחמיר לכתחלה שלא ללוש בהם וכנ״ל והכא שאני שמתערב המים ביין עד שלא נגמרה עשייתה דהיינו בעודנה תירוש ואח״כ תוסס היין ונתהפך המים ג״כ ליין ולהכי נחשב הכל ליין ולפ״ז אם נתערב המים ביין אחר התסיסה בודאי אין עוד לאותו יין דין מי פירות:

יא (יא) קודם שלשו העיסה - דאם נתערב מים כל שהוא במי פירות בשעת לישה לכו״ע לא נתבטל המים ולשון המחבר אינו מדוקדק כ״כ לפי מסקנת רוב אחרונים הנ״ל דאפילו בקודם לישה לא נתבטל דכל טעם הביטול הוא רק משום שנתערב ביין בשעה שהיין תוסס ונתהפך המים ליין וכנ״ל ועיין בבה״ל. וכתבו האחרונים דיין צמוקים או דבש צמוקים אף שנעשים ע״י מים כיון שנשתנה טעמו לגמרי הוי כמי פירות גרידא כי המים ששרו בהם הצמוקים נשתנה ברייתם ודוקא אחר שכבר נגמר תסיסתם וכנ״ל לענין יין ענבים [דאל״ה לא מקרי מי פירות] וגם שלא נשפך בו עוד מים אח״כ ודוקא כשהצמוקים הם הרבה שאם הם אחד משה במים פשיטא דנחשב זה כמי פירות עם מים ומחמיץ ויש מאחרונים שמחמירין בצמוקין בכל גווני וסוברין דמי צמוקין לא נחשב מי פירות וע״כ כל בעל נפש יחמיר שלא לאכול מצה שנילושה בהן רק למכור או לשהות עד אחר פסח ועיין מה שכתבנו לקמיה בס״ו לענין מי דבש:

יב (יב) מי ביצים וכו׳ - דס״ד דגרוע ממי פירות לפי שהעיסה תופח ממנו קמ״ל דאין זה חימוץ:

יג (יג) ושאר משקים - דכל שאינו מתולדות המים אינו מחמיץ ויתבארו פרטי דבר זה לקמן סימן תס״ו עי״ש:

יד (יד) הוו בכלל מי פירות - ושייכא בהו דינים המבוארים בסעיף א׳ וב׳:

טו (טו) אין נוהגין ללוש וכו׳ - דחוששין לכתחלה לסברת הני פוסקים דס״ל דמי פירות בלחודייהו ג״כ מחמיצים וממהרין ג״כ להחמיץ. וגם חוששין שמא נתערב בהם מעט מים דלכו״ע מחמיץ:

טז (טז) ואפילו לקטוף וכו׳ - ר״ל למשוח את פני המצות במי פירות אף שהוא דבר מועט:

יז (יז) בעודן חמין - וכתבו האחרונים דגם בזה יש ליזהר מליקחן ללילות ראשונות לכזית של חובה דהוי כעין מצה עשירה ובפרט כשמחזירין אח״כ שוב לתנור:

יח (יח) ואין לשנות - וכפי המנהג אפילו כבר לשה ואפאה מיד אין לאוכלה בפסח אלא ישהנו עד לאחר הפסח:

יט (יט) לצרכי חולה וכו׳ - מיהו יאפם מיד וכנ״ל ודוקא במי פירות לחודייהו אבל במי פירות עם מים אין ללוש לכתחלה אפילו בשעת הדחק:

כ (כ) במי פירות וכו׳ - היינו במי ביצים ושאר מי פירות דברים שאינם משבעה משקין שסימנם י״ד =יין דבש= שח״ט ד״ם [ומבוארים לעיל בסימן קנ״ח] והטעם דע״י מי פירות אין העיסה מוכשרת לקבל טומאה ונשארת החלה טהורה ואין לו שום עצה אח״כ מה לעשות בה לשורפה אינו יכול שאין שורפין קדשים טהורים ולאכלה אינו יכול שרובן טמאי מתים הן ובשאר ימות השנה יש עצה שיתן בעת הלישה גם מעט מים וממילא הוכשר כדאיתא ביו״ד סי׳ שכ״ט אבל עתה לצורך פסח הלא יהיה מי פירות עם מים ואסור ללוש וכנ״ל בס״ב לכן העצה שילוש פחות מכשיעור ובדיעבד אם לש כשיעור יראה ליתן החלה לכהן קטן שלא יצא טומאה מגופו כמבואר ביו״ד שם:

כא (כא) חטה שנמצאת וכו׳ - ומיירי שבישלו הדבש והיין או שהיה כבוש מעל״ע דבשריה בעלמא בצונן להרבה פוסקים אפילו נמצא במים גרידא נמי אינו אוסר וכדלקמן סי׳ תס״ז סעיף י״ב עיי״ש:

כב (כב) מותר - הדבש והיין ולא אמרינן שנתחמצו ע״י החטה אפילו נתרככה ונתבקעה שם שאין מי פירות מחמיצין:

כג (כג) ובלבד שלא נתערב בהם מים - דאם נתערב אדרבה מחמיצין טפי וכנ״ל בס״ב והא דמבואר לעיל בס״ג דמותר ללוש ביין אע״פ שא״א לו בלא טיפת מים שאני התם שנפלו המים קודם תסיסת היין ובתסיסת היין נתהפכו המים להיות יין משא״כ היכי שמתערב אח״כ, וחטה שנמצאת במי דבש (שקורין מע״ד) או ביין שרף (הנעשין מפירות) או בשכר של תמרים ופירות וידוע שלא נתערב בהם שום מים אחר עשייתן אם אוסר או לא נסתפקו האחרונים בזה אם יש לדמותן ליין של צמוקים דע״י התסיסה נהפך המים להיות יין וה״נ ע״י הבישול ותסיסת הדבש נהפך המים ונעשו מי פירות וכן

בשארי דברים הנ״ל או דילמא שאני ענבים שכחם חזק להפך המים ליין וכן בדבש צמוקים הנ״ל ע״י הבישול נשתנה ברייתן לגמרי ונעשים דבר גוש משא״כ בכל אלו אף לאחר עשייתן ובישולן עיקרן מים וע״כ יש להחמיר היכי שנפל בהם שלא לשתותן אבל לשהותן עד אחר פסח או למכור לעכו״ם יש להקל. אכן אם ידוע שהחטה לא היה מע״ל במים אין להחמיר אפילו לשתיה דצונן אינו נותן טעם. וכן אם החטה לא נתבקעה רק נתרככה לבד יש להקל אפילו אם אינו ידוע לו כמה שהתה [וכמו שביארתי לקמן בסימן תס״ז סי״ב במ״ב ס״ק נ״ה] אם לא שידוע לו ששהתה החטה מעל״ע במים דנעשה כבוש. כתבו הפוסקים דשומן הוי נמי מי פירות לפיכך חטה שנפל לתוך שומן אפילו רותח אינו אוסר שמי פירות אינו מחמיץ ואפילו נתבקע החטה, ובלבד שלא נתערב מים בתוך השומן אחר שהתיכו אותו ואף שבלא״ה יש בכל שומן תערובת מים שהרי מדיחין אותו בשעת מליחתו מ״מ אין לחוש לזה לפי שכשנתבשל שומן בקדירה בישול יפה נשרפו המים בבישול והלכו להם לגמרי ולכן אפילו ידוע שעירב להדיא תוך השומן מים מעט קודם שהתיכו אותו אין לחוש וכ״ז בידוע שנפלה אחר שהתיכו השומן אבל אם נמצא חטה בתוך שומן ואינו ידוע אם נפלה מקודם או אח״כ אם הריקו השומן מקדירה שבישל בה לכלי אחר ושם נמצא החטה אף שהיה השומן עדיין רותח מותר דלא מחזקינן איסורא ואמרינן בכלי שני נמצא ושם היה גם מקודם וכשהריקו השומן עליה כבר לא היו מים בהם וכן אפילו אם נמצאת החטה באותו כלי שהתיכו בה רק שהיה לאחר שהסירוה מן הכירה והעמידוה במקום אחר ושם נמצאת החטה בה אפילו בעוד השומן רותח מותר דלא מחזקינן איסורא ממקום למקום ואמרינן החטה נפלה במקום זה שכבר התיכוה ונעשית הכל מי פירות אבל אם נמצאת החטה הבקועה בכלי ראשונה שהתיכו בה השומן בפסח והיא במקומה עומדת אסור השומן דחיישינן שמא נפלה קודם ההתכה או בתחלת הרתיחה שעדיין היו מי הדחה בעין על השומן ומיד החמיצה כדין מים עם מי פירות שממהרים להחמיץ ואוסרת השומן ואם אומר בבירור שיודע שלא התיך תיכף אחר ההדחה רק שכבר נתייבש המים מקודם בזה אפילו נמצאת החטה קודם שנתבשל השומן בישול יפה ג״כ מותר שאין כאן אלא מי פירות בלבד. ואם עשו בשומן עגולים (שקורין קניידליך) ממצה טחונה ונמצא חטה בהם אם לא עירב בהם מים רק שומן וביצים פשיטא דמותר דמי פירות הן ואינן מחמיצין אבל אם יש בהעגולים מים ג״כ אפילו מעט הוי מי פירות עם מים ואסור וה״ה המצה ששורין אותה במים לאחר אפייתה וסוחטין אותה ואח״כ לשין אותה בשומן אם נפלה חטה לתוכה יש להחמיר ולאוסרה לפי שאי אפשר לסוחטה כל כך ונשארו בתוכה מים בעין:

כד (כד) המלח - היינו במלח של ים דכמים דמי אבל במלח שחופרין מן הקרקע מצדדים כמה אחרונים דאינן בכלל מים אלא הם כמי פירות דאינן מחמיצין ומ״מ ראוי גם בזה לבדוק אותם:

כה (כה) ומתחמץ - החטה ושוב פולטת החטה טעם החמץ במלח. ואם לא בירר ונמצא חטין במלח הסכימו האחרונים דאם יבשים מותר המלח אפילו בפסח ואם מצאן שנתרככו אם הוא בע״פ אחר חצות צריך ליטול כדי נטילה דהיינו כעובי אגודל סביבות המקום שהיו החטין וזורקן והשאר מותר אבל אם מצאן בפסח לכתחלה אין להשתמש בכל המלח שבכלי ויזרוק כדי נטילה סביבן והשאר משהן עד לאחר פסח ובדיעבד אם נשתמש בהם אין לאסור המאכל אא״כ ששמו מאותו כדי נטילה תוך המאכל דאז אסור כל המאכל. כתבו האחרונים דגם התבלין יש לברר ולהשליך גרעיני תבואה שימצא בהם קודם שישימם בתבשיל וקודם שידוך אותם שלא יתערבו תוך התבלין אבל התבלין פשוט הוא שאין בהם חשש אפילו נמצאו הרבה בהם דהרי הם יבש ביבש:

סימן תסג

א (א) שהם מי פירות - וה״ה דמותר להעמיד כד של דגן לחים בתוך התנור חם שיהיה עשוי קליות ואף שמחמת חום התנור עלול שיצא מים מן הדגן לתוך הכד ונבלעין אח״כ בהקליות גופא אפ״ה שרי מטעם דמ״פ אין מחמיצין:

ב (ב) משמן ומלח - ואע״ג דמלח שלנו מחמיץ כמש״כ בסוף סימן תס״ב י״ל לפי שהוא מועט ונשתנה צורתו מצורת המים אין בו כח עם השמן אבל מים גמורים חיישינן בכל שהוא ואפשר נמי אי איכא מי מלח מרובה חיישינן:

ג (ג) מותר - דשמן הוי מי פירות ואין מחמיץ:

ד (ד) שלא יהא בו מים - אבל אי איכא בו מים אפילו כל שהוא הוי כמי פירות עם מים ומחמיץ ואצ״ל אם לא היה בהתבשיל שמן כלל רק מים ומלח עם הקמח דודאי מחמיץ:

ה (ה) גם זה אסור - אם לא לצורך חולה וזקן וכדלעיל בסימן תס״ב ס״ד בהג״ה. וכתבו האחרונים דההיא דס״א גם להרמ״א שרי דמלתא דלא שכיחא היא שיצאו המים מזה לזה ואף אם יצאו הלא מעיקר הדין מי פירות אין מחמיצין וגם אפשר דהא דמחמירין במי פירות היינו שלא לעשות מעשה בידים לערב מי פירות עם הקמח אבל מי פירות שנתערב ממילא שבקינן ליה אדינא דמותר:

ו (ו) כרמל שמהבהבין וכו׳ - ר״ל אף דהדגן שלו כבר נקלה באור וא״כ הקמח שלו הוא כאפוי וקי״ל דאפוי אינו מחמיץ אפ״ה אסור שמא וכו׳:

ז (ז) ונמצא מחמיץ וכו׳ - ואם עברו ונתנו תוך המאכל אסור המאכל בהנאה ואסור להשהותו דספיקא דאורייתא הוא:

ח (ח) כשמבשלים אותו - ואפילו אם הקמח עצמו נקלה בתנור לא יבשלו במים שמא לא נקלה יפה ויבוא לידי חמוץ ויש מתירין לבשל קמח הקלוי לפי שחום האור שולט בו יותר ממה ששולט בהחטים והסכימו כמה אחרונים שיש לסמוך על דבריהם בדיעבד שאם עבר ועשה ממנו תבשיל יש להתירו בהנאה או להשהותו עד לאחר הפסח ומצה אפויה שנמצא קמח בתוכה אסור ליתנה ברוטב דאותו קמח בודאי לא נאפה יפה מפני שהמצה מפסקת בין הקמח להאור ואם נתנה אוסרת התבשיל אף בהנאה:

ט (ט) פי׳ שנותנים קמח וכו׳ - זה הפירוש הוא לדעת הטור אבל הב״י שהעתיק לשון הרמב״ם שכתב הקדרות החדשות הוי פירוש שמבשלין בקדרות חדשות בפעם ראשונה קמח ומים כדי להקשות הקדירה ולחזקה:

סימן תסד

א (א) שאר מיני טיבול - שמטבלים בהם הבשר ויש בהם חומץ ושאר דבר שיש לו קיוהא ורגילין ליתן בתוכן קמח שהקמח מתחמץ ג״כ ע״י קיוהא:

ב (ב) שיש בהם מים - דאי אין בהם מים כלל הוי מי פירות ואינם מחמיצין אפילו הם דברים חמוצין בעצמן כמש״כ לעיל בסימן תס״ב. ולפי מש״כ הרמ״א לעיל בסימן תס״ב ס״ד דאנן מחמירין במי פירות לבד ג״כ אפילו אין בהם מים כלל רק מיני טיבולים שנעשים מחומץ יין עם קמח ג״כ אסור:

ג (ג) יאכל מיד - שחוזק החרדל אין מניחו מהר להחמיץ:

ד (ד) וצריך לשרפו - לאו דוקא שריפה וכמבואר לעיל סימן תמ״ה:

ה (ה) והמנהג וכו׳ - והטעם משום דחרדל הוא דבר דמידגן והוי כמו קטניות שנוהגים בו איסור [לבוש]:

ו (ו) אפילו נתערב וכו׳ - אין ר״ל שנתערב עם קמח דבזה פשיטא דאסור מה לי קודם פסח או בפסח אלא ר״ל דנתערב עם יין והרבותא דאע״ג דבשעת עירוב כותשין אותו ואינו נראה כקטניות כשנכנס הפסח אפ״ה אסור ומ״מ בדיעבד אם נפל חרדל לתבשיל אינו אוסר. וכן מותר להשהות חרדל עד אחר הפסח כיון שהוא בלי קמח. ויין שניתן בו חרדל בעודו תוסס כדי שיעמוד במתיקותו ולא יתקלקל מותר לשהותו אבל לא לשתותו:

סימן תסה

א (א) אין שורין וכו׳ - משום דמחמיצין כתבואה עצמה:

ב (ב) מורסן - וה״ה סובין ג״כ מחמיץ. [ולעיל בסימן תנ״ד במ״ב סק״ב נתבאר מהו מורסין ומהו סובין] והקליפה של הקש שהגרגר מונח בו שקורין שפרייא״ר אינו מחמיץ וכשאר קש בעלמא דמי:

ג (ג) בשום פנים - ר״ל דלא מהני שיהא עומד שם לראות שלא ישהו המורסן במים שיעור מיל דשיעור זה אינו אלא לענין דיעבד אבל לכתחלה אסור להשהות אפילו רגע אחד וכדלעיל סימן תנ״ט ס״ב ועיין ביאור הלכה:

ד (ד) ולא חולטין - חליטה מקרי שמרתיחין המים יפה יפה ואח״כ נותנין הקמח או הסובין לתוכן ואף דחליטה אינו מחמיץ מ״מ אסור משום שאין אנו בקיאין בחליטה וכדלעיל בסימן תנ״ד ס״ג וע״ש במ״ב כמה פרטי דינים בזה:

ה (ה) שלא להשליכם וכו׳ - היינו מתחלת שש ומעלה ויש מי שכתב דאף קודם פסח יש ליזהר בזה [אא״כ עומד עליהם בשעת אכילתם עד שיגמרו לאכול ומה שנשתייר לא יניחנו מוטל לפניהם] שמא יחמיץ וישאר לשם תוך הפסח:

ו (ו) במקום לח - ואפילו הניחן במקום יבש טוב ליזהר שלא ליתן לפניהם מים לשתות בעוד שהשעורים מונחין לפניהם אלא יכבד מתחלה אותו מקום היטב ואח״כ יתן שם מים:

ז (ז) אפילו יבש - היינו שדרכם היה לכנוס למרחץ ולהזיע ולשוף הגוף במורסן ובזה אין קפידא כיון שהמורסן לא נשרה במים ועל הגוף ג״כ ליכא מים מאליו רק זיעה מחום המרחץ וזיעת אדם אינו מחמיץ רק דצריכה ליזהר להעביר כל המורסן מעל כל בשרה קודם שתרחץ גופה במים בין בחמין בין בצונן ולפי שהנשים אין בקיאות עכשיו בכך לפיכך יש למונעם מלתת מורסן על בשרם אפי׳ הוא יבש. ואם עברה ושפה אין לשטוף בצונן אחר זה עד זמן מה שידוע שכבר עבר הכל או ישטוף עצמו במי פירות תחלה [ח״י]:

ח (ח) באווז לח - בטור איתא ששרו המורסן מתחלה במים והמחבר נקט דיניה אפילו במורסן יבש רק שהאווז לח ממים והוי רבותא טפי שאפילו במעט לחות שיש על העוף ג״כ מחמיץ המורסן ואסור האווז אפילו לא ידיחו אח״כ במים רק במי פירות:

ט (ט) שהאווז אסור - מפני שיש בה בעורה נקבי נקבי ונשאר שם המורסן ואפילו אם ירצה לשפשף אח״כ ולהדיחו לא מהני:

י (י) והכי נהוג לענין איסור חמץ וכו׳ - ר״ל אע״ג דלענין שאר איסורים לא מהני טעמא דנקבי נקבי לאסור אלא א״כ היה הבשר רותח או עכ״פ מבושל או צלי דרכיכי ונכנס בעומק הכא לענין חמץ דאיסורו במשהו חיישינן אפילו בחי שנשאר משהו חמץ תוך הנקבים שיש באווז. וכתבו האחרונים דאפילו אם ירצה להפשיט העור כולו ממנה אסור דהמורסן נכנס דרך העור בעומק הבשר:

יא (יא) שהוא במשהו - וכתבו האחרונים דכיון דעיקר הטעם משום שאיסורו במשהו א״כ בע״פ משש שעות ולמעלה עד הפסח דיעורו אז בששים יש להתיר האווז בשפשוף והדחה היטב במים ובתנאי שיאכלנו קודם הפסח דשמא ישאר משהו בעין וחוזר וניעור בפסח ויש מקילין אף לאכלו תוך הפסח במקום הפסד מרובה:

יב (יב) שלא להבהב וכו׳ חיטים או דגן מחומץ - פי׳ שנפלו עליו מים לאחר שנתלש ונתחמץ והסכימו האחרונים דכל זה אינו אלא זהירות בעלמא לכתחלה אבל מעיקר הדין אפילו היו שם חטים לא מחזקינן שהיו מחומצים ואפילו ידעינן שהיו מחומצים נמי אין לאסור כיון שאין נוגע העוף בהדגן שמחזיק את העוף מלמעלה והלהב עולה מלמטה. אם נמצא שבולת ריקנית בתבשיל נימוח אין חוששין שמא היה דגן מחומץ בשבולת ונפל לתוך התבשיל ונימוח שם:

סימן תסו

א (א) ויתן ע״ג מכתו וכו׳ - ר״ל שע״י לעיסה בפיו מתערבים החטים ברוק ויחמיצו כשישהו ע״ג מכה בשיעור מיל ויעבור עליהן בבל יראה ובל ימצא ואפילו לעסן והניחן ע״ג מכתו קודם פסח צריך להסירן כשתגיע שעה ששית בע״פ אא״כ כבר נסרחה עד שנפסלה מאכילת כלב וכמו שנתבאר בסימן תמ״ב וכתבו הפוסקים דכל זה בחטים של ישראל אבל חטים של גוי שלעסן הגוי והשאילן לישראל להניחן ע״ג מכתו בפסח ה״ז מותר אם אין האחריות של הרטיה על הישראל דעל רטיה של עכו״ם אינו עובר בב״י ואם אין לגוי חטים יכול הישראל להקנות לו חטים משלו וילעסן הגוי ושוב יקבל הישראל ממנו את הרטיה רק בתורת שאלה. ואע״פ שחמץ אסור בהנאה ואפילו חמצו של עכו״ם וכדלעיל בסימן תמ״ג שאני הכא שהוא נהנה מחמץ זה שלא כדרך הנאתו ואין בו איסור רק מד״ס ובמקום חולי ואפילו אין בו סכנה לא גזרו ומ״מ אם יוכל להתרפא כשירכך רטיה זו של חטין ע״י מי פירות אין נכון לעשותו ע״י רוק:

ב (ב) מפני שהן מחמיצות - וכ״ז אם מכתו אין בה סכנה אבל כשיש בה סכנה מותר אף במקום שיש לאו דב״י אם רק אפשר שרפואה זו תועיל לו ואין בקל לעשות בדרך היתר ואפילו אכילה ושתיה גמורה של חמץ נמי מותר לרפואתו כיון שיש בו סכנה:

ג (ג) צריך לבערם - דרוק מחמיץ וכנ״ל וע״כ צריך לבערם ואף שלא שהתה הבהמה באכילתה כשיעור מיל מ״מ כשלא יבער תבא לידי חימוץ ויעבור על ב״י:

ד (ד) הואיל וכבר ביטל - וא״כ יצא מחשש דאורייתא דאף בודאי חמץ שוב אינו חייב בביעורו רק מדרבנן ולהכי כ״ז שא״י ברור שיש ריר לא מחזקינן איסורא ותמהו עליו האחרונים דמאי מהני ביטול של כל חמירא בע״פ לחמץ שעתה בפסח נתחמץ וכתבו דהלשון מגומגם והכוונה אם ביטל בהדיא קודם שנתן לבהמתו ואמר כל השעורים שישארו מבהמתי מבטל אנכי:

ה (ה) אע״פ שאין רואה וכו׳ - דמסתמא אית בהו רירי וכתבו האחרונים דכל זה בסוס וכה״ג אבל בשור ופרה בודאי יש להחמיר אפילו מן הסתם דידוע שמוציאין ריר באכילתם וכדלעיל בסימן שכ״ד סי״ז ונכון להחמיר בכל הבהמות לבער הנותר אף שאין רואה עליו רוק וע״כ טוב לכתחלה שיתן לבהמתו מעט מעט כדי שלא ישתייר כלום מאכילתו:

ו (ו) החומה - וה״ה כותל של עץ שמזיע:

ז (ז) מותר - ואין חילוק בין אם הזיעה באה מפני מיעוט אויר כמו שמצוי במרתפים ובמערות שהכותלים והאבנים מזיעים בין אם באה מכח מים שיש בה כגון בחומה של לבנים חדשים שלפעמים מזיעים מחמת שלא נתייבשו עדיין הכתלים או בכותל של עץ שהעצים לחים ומזיעים בכל גווני אין הזיעה מחמיץ כמו דמצינו לענין הכשר טומאה דזיעה אינה חשובה כמים להכשיר. ומ״מ לא עדיף ממי פירות וא״כ לפי מה דפסקינן לעיל בסימן תס״ב דמי פירות עם מים ממהרים להחמיץ אין ללוש בהם לכתחלה ואם הוא מלוחלח עדיין ירקדנו ויקיים המלוחלח עד אח״פ והנותר ילוש ויאפה לפסח וכתבו הפוסקים דכל זה בזיעה הבאה מכתלים אבל אם הזיעה באה מחום והבל דמים חמין הנמצא בה כגון שיש שם גיגית של מים חמין ועי״ז נתלחלח השק לכו״ע הוי תולדות המים ומחמיץ:

ח (ח) ויש אוסרים - ס״ל דלא ילפינן חמץ מהכשר טומאה ולגבי חמץ כל שהוא רטיבות של מים יש בו כח להחמיץ ויש שכתבו טעם סברא זו לפי שהחומה מזיע מכח המים שיש בה ואף זיעת כותל של עץ גם כן דינו כמים כי ע״פ רוב יש בו ג״כ בליעה ממי גשמים שנוטפים על הכתלים ולפעמים ג״כ נוטפים עליהם מי גשמים לאחר שנקצצו מן הארץ ולפי טעם זה בזיעה של אבנים או מתכות או זכוכית גם לסברא זו איננה מחמיץ וכמי פירות דמי. ולדינא העיקר כדעה הראשונה וכמו שסתם המחבר בתחלה ומי פירות הן ומ״מ יש לחוש לכתחלה לדעת האוסרין ואעפ״כ להשהותו לאחר הפסח שרי ואם רוצה להשתמש בקמח זו לפסח יש להתירו ע״י ריקוד ואפילו נתייבש והקמח המלוכלך יזרקנו והשאר ישתמש בו:

ט (ט) נפלו מים - אפילו בפסח גופא:

י (י) או נתלחלח השק - ממים ולדעת היש אוסרים בסעיף הקודם אפי׳ נתלחלח מזיעת החומה. וכיון שנתלחלח השק מסתמא הגיע הלחות אף לקמח שבמקום הזה:

יא (יא) המקום המלוחלח - עם הקמח שבמקום זה וצריך לאחוז מן הקמח עם השק סביב הלחלוח כפי אומד הדעת עד היכן שהגיע הלחלוח ומעט יותר:

יב (יב) כל הקמח שבשק - ונכון לכתחלה לרקד אח״כ גם לכל הקמח הנשאר ויש מי שכתב דכ״ז אם הלחלוח היה לצד מטה של השק דבזה מהני תקנה זו שיאחז ממקום המלוחלח עד קצה השק אבל בנפלו המים על השק מלמעלה מאי מהני במה שיאחז מלמעלה במקום המלוחלח אולי הגיעו המים בעומק השק כדרך מים שנכנסים בעומק למטה ואפשר נתיבשו שם ג״כ ואי אפשר להכיר עד היכן מקום המלוחלח וע״כ באופן זה אין להקל בלי ריקוד מדינא אף בדיעבד ומ״מ אפשר דבקודם פסח אין להחמיר בזה בדיעבד אם לא ריקד:

יג (יג) ואם א״א לעשות כן - כגון שנתלחלח מצדו בהרבה מקומות או שחלק גדול משק נתלחלח או שזרקו השק ממקום למקום ומסתמא נתערב הקמח בתוכו:

יד (יד) והשאר מותר - דבמקום שנתלחלח יתדבק הקמח ויהיה כמו עיסה וישאר למעלה בנפה והקמח שעובר דרך נקבי הנפה בודאי לא נגעו בהן המים ואם הוא ביו״ט שאסור לרקד קמח יותר מכפי הצורך לו ירקדנו ע״י עכו״ם כדי לבער החמץ ואם נפלו המים ביו״ט ולא שהו המים בקמח עדיין שיעור מיל יכול ליתן לנכרי במתנה ויצא בזה כיון שלא נתחמץ עדיין:

טו (טו) לא מהני ריקוד - ואפילו קודם פסח. וכתבו האחרונים דדוקא ריקוד לא מהני בנתייבש אבל תיקון הראשון שהזכיר המחבר לאחוז במקום המלוחלח [ובאופן שלא טלטלו השק ממקום למקום ויש להכיר מקום המלוחלח היטב וכנ״ל] שפיר מהני ואפילו בנתיבש בפסח ויאחז בידו מקום המלוחלח עם הקמח סביב הלחלוח והשאר מותר באכילה ומ״מ ראוי לרקד הנשאר וכנ״ל:

טז (טז) דמיפרך וכו׳ - ר״ל לפירורים דקים וירד דרך נקבי הנפה ויתערב עם הקמח. ואע״ג דבודאי יש ס׳ כנגדו ומתבטלים קודם הפסח מ״מ כשיגיעו ימי הפסח שאסורין במשהו יהיה חוזר וניעור ואע״ג דבלח בלח לא אמרינן חוזר וניעור וכדלעיל סימן תמ״ז ס״ד וקמח בקמח הוא לח בלח י״ל

דפירורים אינם מתבוללים היטב בקמח ובאפי נפשייהו קיימין ואפשר דאפילו בשעה שלש העיסה ג״כ לא נימוחו ונתערבו וכשמגיעים ימי הפסח חוזרים ואוסרים:

יז (יז) ואסור לאכלו וכו׳ - ואפילו אם אפו קודם הפסח שאף שהפירור נאפה הרי הוא חמץ ולא נתבטל וכנ״ל. ועיין בפר״ח שדעתו דמקרי לח בלח ואינו חוזר וניעור ועכ״פ מותר לאפות קודם פסח וכן הסכימו הרבה אחרונים דאחר שנאפה נעשה גוש אחד ונתבטל ואינו חוזר וניעור ועיין במגן אלף שכתב עוד סניף לזה שיקח קצת מן הקמח ויאכלנו קודם פסח ונתלה החמץ במה שאכל ויש לסמוך ע״ז במקום הפסד. ומ״מ יקח מצות אחרות ללילות ראשונות דעכ״פ אין זה שמור כהוגן וה״ה בכל היכי דמכשרינן מטעם ס״ס וכדומה:

יח (יח) בפסח - ועכברים שנשכו השקים אם ניכר שאכלו מן הקמח ונתיבש הלחלוחית יש אומרים שאם הוא תוך הפסח כולו אסור דתלינן שהלכו בכמה מקומות בשק [ורוק שבפי העכבר מחמיץ כמו רוק של שאר בהמה וחיה] וע״כ לא מהני אחיזת אותו מקום ואם הוא לפני הפסח ירקד הקמח וישהנו עד אחר הפסח או ימכרנו וכדין נתלחלח במים הנ״ל אבל הרבה אחרונים תופסים לדינא דגם בזה מהני לאחוז סביב מקום הנשוך עם הקמח שאצלו היטב והשאר ירקדנו ויאכל בפסח ומהני עצה זו אפי׳ אם הוא תוך הפסח ומ״מ ראוי להחמיר כהי״א שלא במקום הדחק או הפסד וכ״ז כשהשק מונח במקומו בלא נענוע ולא נתערב הקמח אבל אם טלטל השק ממקום למקום או שנשכו בכמה מקומות בשק וא״א לתפוס ולנהל לא מהני עצה זו אף לדעת המקילין ודינו כדין נתלחלח במים וכנ״ל. אמנם לפי מה שכתבנו בסוף ס״ק הקודם דגם בנתלחלח השק במים מהני הרקידה במקום הפסד לאפות קודם פסח פשוט דה״ה גם בזה ועיין בשע״ת מה שכתב בענין זה:

יט (יט) אלא ירקדנו - כדי לבער החמץ שימצא בו:

כ (כ) ואם נתייבש בפסח וכו׳ - והטעם דקי״ל חמץ שנתערב בפסח במשהו ואם נתערב שלא בזמנו בנותן טעם וע״כ אם נתייבש בפסח אף שהלחלוח היה מקודם מ״מ כל זמן שהוא מלוחלח לא היה מתערב ומתי התחיל להתערב כשנתייבש ונפרך פירורים לתוך הקמח א״כ נעשה התערובות בפסח שהוא במשהו ואסור להשהותו [ואף דירקדנו הרי חיישינן שירדו פירורים קטנים דרך נקבי הנפה וכנ״ל] משא״כ אם נתייבש קודם פסח הרי קי״ל דהוא בכדי נתינת טעם בכל הקמח וכאן אין בו שיעור זה. כתבו האחרונים דכל הסעיף הזה מיירי דידעינן שנתלחלח השק ממים אבל אם ספק שמא לחלוחו הוא ממי פירות יש להקל לאכלו בפסח ע״י ריקוד אף אם נתייבש בתוך הפסח דהוי ס״ס שמא נתלחלח ממי פירות ואת״ל מדברים המחמיצין שמא לא נתערב כלום בהקמח מלחלוחית שנתייבש ומ״מ אם אפשר לו בקל למצוא קמח אחר לפסח אין כדאי לכתחלה לסמוך על ס״ס לאכלו בפסח אלא יצניענו לאחר הפסח וה״ה אם נתלחלח באיזה דבר שיש דעות בין הפוסקים אם הוא בכלל מי פירות או מים ג״כ מותר ע״י ריקוד:

כא (כא) אסור להשהותו - ולא כתב שיזרקנו לחוץ דהוא אזיל לשיטתו לקמן בסימן תס״ז ס״י ע״ש ולדידיה יכול למכור לעכו״ם חוץ מדמי איסור שבו אבל לדעת הרמ״א שם דנוהגין לשרוף הכל ה״ה בזה. ודע דלפי מה שהסכימו האחרונים דבמקום הפסד גדול יוכל לסמוך על דעת המחבר בס״י וכמו שכתבנו לעיל בסימן תמ״ז במ״ב סק״ג יכול למכור כל השק לעכו״ם חוץ ממעט הקמח המחומץ שבו. ופשוט דהוא ביש עכו״ם לפניו:

כב (כב) הטל וכו׳ - כל הני דמחמיצין היינו אם שהה בלא עסק שיעור חימוץ דלא גרע ממים דע״י התעסקות אינו בא לידי חימוץ:

כג (כג) וכן מי רגלים - היינו דאדם בין שהוא גדול בין שהוא קטן אבל דבהמה ושאר בע״ח יש דעות בין הפוסקים אם מחמיץ:

כד (כד) ומי הפה והחוטם וכו׳ - בין של אדם בין של שאר בע״ח והטעם בכ״ז דכל אלו הם תולדת המים והוו כמים:

כה (כה) אבל דם - וה״ה דמי המרה ג״כ אין מחמיצין דהוו כדם וליחה סרוחה וא״כ מותר לעשות ממנו עיסה לרפואה:

כו (כו) וחלב - בקמ״ץ וה״ה חלב בציר״י [וכן שומן] אפי׳ רותח וצלול וכ״ש נקרש והטעם בכ״ז דאינו אלא כמי פירות ואין מחמיצין ואע״ג דחלב ודם בלא״ה אסורין מ״מ בטל בששים משא״כ חמץ בפסח שהוא במשהו:

כז (כז) וזיעת אדם - וזיעת בהמה עיין לעיל בסימן תנ״ג ס״ז ובמ״ב שם. וצואה בין דאדם בין דשאר בע״ח אינו מחמיץ ולפיכך אם נתלחלח שק של קמח בצואה מרקד הקמח והבצק הנמצא שם יזרקנו לחוץ והשאר מותר. ודוקא בצואה אבל במים היוצא מפי הטבעת וכן בצואה שהיא רכה מאוד י״א דדינו כמי רגלים הנ״ל. כתבו הפוסקים דחטים הנמצאים בגללי בהמה אפילו הם מרוככים לא אמרינן שנתחמצו על ידי הלחות הנמצא שם דגללים אינו מחמיץ וכנ״ל:

כח (כח) אינו מחמיץ - הנה הם שוים כולם לזה שאינו מחמיץ כשהוא לבדו אבל מ״מ יש חילוק ביניהן דחלב [וכן חלב ושומן ודם] דינו כמי פירות לכו״ע ועם מים ממהר להחמיץ ודינו כדלעיל בסימן תס״ב ס״ב ע״ש אבל זיעת אדם וכן צואה של כל בע״ח כמה אחרונים סוברים דאינו מחמיץ כלל ויש שמחמירין גם בזה׃

כט (כט) אינו בא וכו׳ - שטרדת הדלף מונע מלהחמיץ את הקמח השרוי במי הדלף ואפילו אם מתפשט הלחות יותר ממקום שהדלף מכה שם מ״מ ע״י טירוד הדלף שמכה בכח ומבליע טיפה אחר טיפה אינו מניח להחמיץ כל סביביו׃

ל (ל) שיהיה הדלף טורד וכו׳ - ר״ל שיהיו הטפות יורדות רצופות זו אחר זו כל היום דאל״ה יצטרפו השהיות שבין טיפה לטיפה לשיעור מיל וכדלעיל בסימן תנ״ט ס״ב בהג״ה ויש מאחרונים שמפרשין הטעם דכשאינם יורדות רצופות אין בכחם למנוע החימוץ׃

לא (לא) ויאפנו מיד לכשיפסק - ר״ל שלא יניח הקמח שנתלחלח במים בלי עסק אלא ילוש ויאפה מיד וכמבואר לעיל בסימן תנ״ט ס״ב וזהו לכתחלה אבל דיעבד אין אסור אלא כשנשתהה שיעור מיל אחר שהפסיק הדלף׃

לב (לב) ואם הוא מסופק - דספיקא דאורייתא הוא ואפילו להשהותו אסור. ודע דה״ה בדגן ג״כ דינא הכי דאם הדלף טורד עליו טיף אחר טיף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ ואם אינו יורד טיף אחר טיף נחמצין ע״י המים ואף כשיורד עליו טיף אחר טיף מיד שהפסיק צריך לטוחנן׃

לג (לג) אסור - עיין בפמ״ג שדעתו להחמיר בכל אופן בקמח הלח כי אין אנו בקיאין לידע איזה מקרי טיף טיף ע״ש׃

סימן תסז

א (א) דגן שנטבע וכו׳ - בטור כתוב ואין החמץ ניכר וכו׳. משמע דאם החמץ ניכר מותר בין כשמוכרו לישראל ובין כשמוכרו לעכו״ם דתו ליכא למיחש שיחזור וימכרנו לישראל ויאכלנו בפסח דהישראל יכירנו ויש מן הפוסקים שמחמירין שמא יטחן העכו״ם וימכרם אכן למנהגנו שאין לוקחין קמח לפסח מן השוק מצדדים כמה אחרונים דליכא למיחש ובמקום הדחק יש להקל׃

ב (ב) ומודיעו - אבל אין סומכין על הכרזה דאולי איכא מאן דלא שמע להכרזה. וכשמודיעו מותר למכור לו אפילו הרבה ובלא הודעה אפילו מעט אסור למכור לו שמא יבוא לאכלו בפסח׃

ג (ג) כדי שיכלה וכו׳ - היינו דאף את״ל שימכרנו לישראל יאכלנו הישראל קודם פסח ולפ״ז בע״פ בשעה חמישית בענין שא״א שיכלה קודם פסח אסור למכור לנכרי אפילו מעט דשמא ימכרנו לישראל אותו המעט ומ״מ במקום הפסד מרובה הסכימו כמה אחרונים דכ״ז בסתם נכרים אבל נכרי שיודע בו שלא יגע בו רק ישמרנו עד אחר הפסח ויחזירנו לו כמו שנתבאר בסי׳ תמ״ח יכול הישראל למכור לו הרבה תבואה חמוצה׃

ד (ד) קודם פסח - ובשאר איסורים שאין ניכר איסורם אסור למכור לנכרי אפילו מעט מעט רק הכא דאיכא כמה ספיקות הקילו [אחרונים]׃

ה (ה) בנהר - ואם מותר לבטל דגן זה ברוב או בס׳ קודם פסח דשעת היתר הוא עיין לעיל בסימן תמ״ז סי״א במ״ב ובסי׳ תנ״ג ס״ג במ״ב׃

ו (ו) שנפלו עליו מים - ואפילו מעט ועיין בבה״ל׃

ז (ז) אע״פ שלא נתבקע - הנה בס״ט כתב המחבר אע״פ שלא נתבקע ממש דהיינו אף שנתרככה שקרובות להתבקע וכאן שינה לשונו וכתב אע״פ שלא נתבקע להורות דאע״פ שלא נתרכך כלל גם כן אסור׃

ח (ח) דכיון דמינח נייחי - ר״ל אף דלענין לתיתה יש פוסקים דס״ל דאינו אסור אא״כ נתבקעו ועכ״פ בעינן לכו״ע שיהיו קרובות להתבקע שאני התם דבעת לתיתה עסיק בה ואינו מניח כ״כ להחמיץ משא״כ הכא דמינח נייחי׃

ט (ט) חימוץ - ודוקא בדשהה שיעור מיל אבל אם לא שהה עדיין שיעור מיל לא החמיץ עדיין וא״כ אפילו נעשה בפסח מותר למוכרו לנכרי קודם ששהה שיעור מיל ודוקא ע״מ לאכול תיכף. עכו״ם שאמר לישראל אחר שקנה ממנו החטים שהם לתותים אינו נאמן ואפילו אם הוא מסיח לפי תומו כיון שאמר זה לאחר שמכרם ויצאו מתחת ידו מיהו אם העכו״ם מוחזק לנאמן בעיניו אסור ואפילו אם לא היה מסיח לפי תומו׃

י (י) וירדו גשמים - היינו בכדי שיש לספק שמא נתלחלח הרבה אבל אם נפל מעט מים או שלג על התבואה קודם הטחינה ויודע מקומו יגרוף החטים העליונים והשאר מותר׃

יא (יא) ולא מהני ספק ספיקא - ועיין באחרונים שהסכימו דאין להחמיר בזה רק במקום שאין הפסד בשהייתן אחר פסח אבל במקום הפסד או מניעת שמחת יו״ט יש להתיר אף באכילה:

יב (יב) יבשות וקשות - ומ״מ אם ידוע שבא עליהם מים יש לאסור החטה עצמה אף שלא נשתנה כלל:

יג (יג) ולא נשתנה מראיתן - אבל אם נשתנה מראיתו או שהם לחות אסור אפילו להשהותן:

יד (יד) לא מחזקינן - ר״ל ובודאי לא בא עליהן מים ומותר אפילו באכילה. ועיין בספר בית מאיר שכתב דכל זה מיירי באותן הספינות שהחטים מונחים על עליות שבאמצע הספינה ואין החטים באים לתוך המים מה שתחתית הספינה שואבת וגם למעלה היא מכוסה מה שאין כן בספינות (שקורין קאנין) שתחתית הספינה ידוע שתמיד הוא מלא מים והחטים שקועים בהמים וגם למעלה היא מפורעת וקרוב הדבר שבזמן שהיא על הדרך הוגשם עליהם מטר השמים וגם כשהמלחים מגביהים תמיד המשוטות מן המים להוליך הספינה בודאי ניתז עליהם מי הנהר בכל צדדי הספינה ע״כ לכתחלה בודאי אסור לקנות אותן חטים לפסח בכל גווני ובדיעבד במקום הפסד מרובה אפשר היה להקל מפני חשש גשמים מלמעלה או מה שניתז עליהם מן המשוטות דאולי הוא רק זליפה מועטת אמנם מפני שידוע שהחטים המונחים בתחתית הספינה ששם יש מים תמיד ובודאי היה שרוי בתוכם זמן רב אלא שעתה נתנגבו והם אסורים אפילו לא נתבקעו וע״כ צריך דרישה מן הסוחרים הבקיאים אם ידוע להם שיש ששים בהחטים שלמעלה נגד מה שתחתית הספינה מותר בדיעבד לאוכלם בפסח ואם לאו אסורים אפילו בדיעבד ע״ש:

טו (טו) אין חוששין וכו׳ - כל שאין רואין בהם סימן חימוץ לפי שהולכין אחר הרוב ואין הרוב מחמיצין ואף אותן ערימות שראינו שנפלו עליהן גשמים תולין להקל שמא לא נכנסו הגשמים אלא בשבלים העליונים אבל לא בבטן הערימה ואת״ל נכנסו שמא לא הספיקו להחמיץ. ומ״מ אם רואה בהחטים שהובא לפניו שיש בהם מצומחים גם המחבר מודה דצריך לבדוק אם יש שם ששים נגדם ופשיטא כשמוליכין החטים למכור והגשמים יורדין על השקים עד שהשק כמעט כולו שרוי במים וגם החטים נתלחלחו אסורים מדינא בפסח שהרי הריעותא נגלה לעינים וצריכין להזהיר ע״ז כי המוכרים אין מקפידין ע״ז כי רובן אינן בני תורה וגם צריך להזהיר להמוכרי תבואות בשנה שרבו גשמים או שירדו מים על השקין דאזי מחויבים למכור התבואות כדין מכירת חמץ ואסורים למכור מהם לנכרי אחר זמן איסורו [ח״א]:

טז (טז) לסתם חטים וכו׳ - כתב בשכנה״ג הלכה למעשה שהתיר לקנות חטים לפסח אף שהיו נעצרים בבורות כל שלא ראינו בהם שינוי במראיתן ואינם לחות והעתיקוהו האחרונים:

יז (יז) שנתייבש לגמרי וכו׳ - כתב הח״א דמטעם זה נוהגים החרדים שיהיו כל המצות שלהן משומרים משעת קצירה דלפעמים מניחין לייבשן במחובר יותר מדאי מפני שאין להם פנאי לקצור וזו שקורין שמורה קוצרין אותן בעוד שהן לחין קצת ע״ש:

יח (יח) אם ירדו עליו גשמים - היינו גשמים מרובין אבל ע״י זליפה מועטת שירד על השבלים לא חיישינן ומותר אפילו למצת מצוה [מאמר מרדכי בשם רבינו מנוח] ועיין בש״ת מה שכתב בשם תשובת מעיל צדקה:

יט (יט) אותן שאין מבוקעות וכו׳ - ומ״מ צריכין לברר מהן המבוקעות או שיהיה עכ״פ ששים נגדם:

כ (כ) מותרות - ודוקא כשאינן לחות:

כא (כא) ישראל וכו׳ - דהוי כחמץ שנפלה עליו מפולת ועוד דס״ס שמא לא נתחמצו ואת״ל נתחמצו שמא נתעפשו:

כב (כב) אין מחזיקין בו איסור - לומר שהוא מזויף בסולת שעירבו בו דאחזוקי איסורא לא מחזקינן ועוד דאפילו עירבו הרי דבש מי פירות הוא ואין מחמיצין:

כג (כג) ואוכלים אותו בפסח - יש שכתבו דהיינו דוקא לאכול הדבש בעין כמות שהוא אבל ללוש בו עיסה אסור כי מצוי הוא בעת הוצאת השעוה מהדבש להתערב שם מים והו״ל מים עם מי פירות ומחמיצין:

כד (כד) מיהו יש מחמירין - שרגילין לערב בו סולת לתותה:

כה (כה) שלא לאכול דבש רק וכו׳ - פי׳ שבדבש זה שמביאין בחבית מן הכורת שמעורב בו עדיין השעוה נוהגים לאכלו אף בעין וכן לעשות ממנו משקה מע״ד משום דאין דרך לזייף ואפילו לעשות ממנו משקה מע״ד בפסח שרי משום שמחת יו״ט אם אין לו משקה אחרת אבל מה שמביאין בכלים קטנים שמנוקה מן השעוה דרך העכו״ם לערב בהן קמח ולכן אסור לאוכלו ואף לעשות ממנו משקה בפסח ויש מהאחרונים שמחמירין בזה אף קודם

פסח משום דמצוי שמערבין בהן קמח הרבה עד שלא יהיה אף בתערובות המים ששים נגד הקמח לבטלם וכן מחמירין שלא לאכול דבש בעין בפסח אף מאותן הבאין מחביות גדולות משום דאתי לאחלופי להקל בכל דבש [אם לא אותן שמביאין עם החדרים הקטנים שלם כמו שהוא מונח בכורת שעדיין לא נתרסק] ולענין מעשה בעשיית משקה מע״ד קודם הפסח משמע מדברי האחרונים דנוהגין עכשיו להקל אף מאותן שבאין בכלים קטנים דתלינן שיתבטל הקמח בששים [אם לא שידוע שבאותן מקומות הדרך לערב קמח הרבה] ומ״מ המחמיר בזה שלא לעשות משקה מע״ד כ״א מהדבש הבא בחבית עם השעוה תע״ב. ולענין לאכול בפסח דבש בעין הבא מן החביות תלוי במנהג המקומות ובמדינתינו המנהג להקל. ומ״מ צריך לחקור ולידע מנהג המקומות כי יש מקומות שנותנין לחם בכורת בשעת רדייה או שאר דברים של חמץ ובמקום שיש לחוש לזה אסור הדבש לאכלו בעין בפסח אבל מותר לעשות ממנו משקה מע״ד קודם פסח [ח״א]:

כו (כו) ותאנים יבשים - דיש חשש שמפזרים עליהם קמח בשעה שמיבשין אותן וענבים רגילין ליבשן בתנור אצל הפת או אחר שהוציאו הפת מן התנור ויש מקומות שאין מפזרין עליהם קמח ומיבשין אותן בשמש וזהו שכתב שתלוי במנהג המקומות:

כז (כז) שלא לאכול שום פירות וכו׳ - היינו מטעם הנ״ל. ומ״מ נוהגין היתר לעשות מהם משקה בפסח דהיינו ששורין אותם במים עד שנקלט טעמן בתוך המים ושותין המים בפסח דכיון שאין בהם אלא חשש בעלמא אין מחמירין כ״כ לאסור אף מי שרייתן אבל אין מקילין כ״כ לבשל אותם בפסח כדי לשתות מי בישולם בפסח לפי שע״י הבישול נקלט טעמם במים יותר מע״י שריה ובקצת מקומות נוהגין להחמיר במי שרייתן כמו במי בישולם [אא״כ שראן ובישלן קודם פסח] וכן בשע״ת בשם הנודע ביהודה מסכים שלכתחלה נכון להחמיר וע״כ טוב לסנן הרוטב מן הפירות בע״פ קודם הלילה דאז אפילו היה מעט קמח נדבק על הפירות ונתערב בתוך הרוטב בטל בששים:

כח (כח) בדרך שאין לחוש לחמץ - כגון שידוע לו שנתייבש בשמש או בתנור לאחר הכשירו:

כט (כט) ואפילו להשהותו אסור - כי יש חשש שמערבין בו קמח והאחרונים הסכימו דאותו שאנו קורין הו״ט צוקער שעשוי ככובע נתברר ע״פ חקירת האומנים שאין מערבין בו קמח ומ״מ נהגו למכרו לכתחלה [ובדיעבד מותר לאחר הפסח וגם ביו״ט האחרון אוכלין אותו] ואותו שיש לו כתב הכשר מהרב ממקום עשייתו נוהגין לאכלו לכתחלה אכן הצוקער שעשוי דק דק יש בו יותר חשש חמץ מתערובות קמח ואסור להשהותו ומ״מ בדיעבד שעבר והשהה אותם משמע מאחרונים דאין לאסור גם בזה ועיין בשע״ת אופני ההכשר בזה לענין לאכלו לכתחלה. ודע דמיני בלילות צוקער שמחפין בהם מיני פירות ובשמים וכ״ש אותן העשויין כמין חררות קטנות מבלילות צוקער הסכימו האחרונים דודאי יש לחוש שמא יש בהם תערובת חמץ ואסור להשהות מדינא וכ״ש לאכלם אפילו ביו״ט האחרון של גליות:

ל (ל) וביו״ט האחרון - של גליות כיון שהוא דרבנן לא מחמרינן בדבר שאין בו רק חשש בעלמא:

לא (לא) וצוק״ר קנדי״ל שאין בו וכו׳ - אין זה הצוקר המבושל הנחתך לחתיכות שאנו קורין צוק״ר קנדי״ל דאותו יש בהם חשש חימוץ יותר ואסור להשהותם ואין לאכלם אפי׳ ביו״ט האחרון אלא הוא צוקער הבא ממדינת קנדי״א והוא כעין הו״ט צוקע״ר שלנו והיה ברור להם שאין בו שום חשש חימוץ ומ״מ בשאר ימים אין לאכלם כ״א ע״י הכשר כדי שלא יבואו להקל גם בבלילות צוקער. וכתבו האחרונים דאף לכתחלה בודאי יש ליזהר שלא להשהות צוקע״ר קנדי״ל שלנו ובלילות צוקע״ר מ״מ אם עבר והשהה אותן אין לאסרו אחר הפסח דיש כמה ספיקות בזה עיין בח״י:

לב (לב) והמנהג במדינות אלו שלא לאכול וכו׳ - אבל לשהותן מותר:

לג (לג) כרכום - שמזייפין אותן בסלת להעמיד מראיתו וכן מניחין עליו שאור לחזור למראיתו וכתבו האחרונים דאף כרכום הגדל בגינת ביתו ונזהר בו מחמץ נוהגין בו איסור מפני מראית העין שהכרכום אינו מצוי במדינות אלו ויסברו שהוא כרכום הבא ממרחקים משא״כ שאר כל הפירות שנתייבשו על ידי ישראל ונזהר בהם מחמץ שאין חוששים בהם למראית העין לפי שהן מצויין והכל יודעין שלפעמים מייבשין אותם ע״י ישראל עוד כתבו כי הטאב״ק דרך לשרותו בשכר בקצת מקומות וצריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה לפניו וכן הכרכום במקומות שנוהגין בו איסור וכתב הח״א שחקר אצל האומנין שעושין שנו״ף טבא״ק (דהיינו ששואפין בחוטם) מלחלחים הפעקיל טבא״ק ביי״נ וידוע שיי״נ אסור בהנאה מדינא וא״כ ראוי ליזהר שלא לשאוף אותו טבא״ק אף כל השנה. והנה כ״ז כתב הח״א בזמנו אבל עתה יש לחקור אצל האומנין אם עושין כן:

לד (לד) או נעגעלי״ך - מפני ששורין אותן במי שעורין קודם שמייבשין אותן [ד״מ]:

לה (לה) מיהו אינן אוסרין תערובתן - מדסתם משמע אפילו בפחות מס׳ וקאי על כל הנ״ל בהג״ה זו והטעם דלא מחמרינן כ״כ מחמת חשש בעלמא מיהו לענין דבש ובלילת צוקער יש מחמירין לאסור אם לא היה ששים בתבשיל נגדו ומ״מ במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו״ט יש להקל:

לו (לו) אם נתבקעו ממש - הנה בגמרא איכא פלוגתא לענין לתיתת שעורין במים דיש שסוברין דלא הוי חמץ עד שיתבקעו ממנו ויש שסוברין דאם הם נפוחים כ״כ עד שקרובין להתבקע ג״כ אסורין ונקטינן לחומרא לענין למיכל אותם בענייהו דאסור אפילו לא נתבקעו ממש אבל לענין לאסור התבשיל שנמצאו בו הגרעינין שהוא רק איסור משהו דרבנן נקטינן לקולא דאין אוסרין עד שיתבקעו ממש זהו ביאור דעת המחבר:

לז (לז) אסור - אפילו בהנאה. וגם כל הכלים שנשתמשו בם לתבשיל זה בעודו חם שהיד סולדת בו אסורין להשתמש בהן בפסח אלא צריך להצניען עד אחר הפסח כמו שנתבאר בריש סימן תמ״ז. ואם נתערב מעט מתבשיל זה לתבשיל אחר גם אותו התבשיל אסור וכן אם נשתמש בו בכף שהגיס בו בקדרה זו לקדרה אחרת בעודה רותח ג״כ נאסר הכל דכיון דאיסורו במשהו אמרינן דגם כאן פולט משהו:

לח (לח) אלא אוסרים הכל - היינו התבשיל וגם כל הכלים שנשתמשו להתבשיל וכנ״ל לדעת המחבר בנתבקעו. והנה דעת הט״ז בס״ק ט״ו דאסור התבשיל אף בהנאה אכן הח״י ועוד כמה אחרונים הסכימו דבמקום הפסד מרובה יש לסמוך להתיר עכ״פ בהנאה:

לט (לט) אפילו לא נתבקעו - מדסתם הרמ״א משמע דלא מחלקינן בין אם היא קרובה לביקוע או לא משום דאין אנו בקיאין בזה מ״מ הסכימו כמה אחרונים דעכ״פ נתרככה בעינן דאם לא נתרכך אפילו נמצא בחמין אין לאסור. עוד כתבו האחרונים דאפילו אם נמצא בתבשיל ג׳ גרעינים שלא נתרככו לא אמרינן דמסתמא יש יותר ושמא הם מרוככים:

מ (מ) שורפים אותם - עיין לעיל סימן תמ״ו ס״א:

מא (מא) מותר למוכרה לנכרי - אחרי שהסיר החטה ממנה ולא נשאר אלא טעם החמץ שהפליטה החטה בהתרנגולת ולא ישהנה בביתו דילמא אתי למיכלה:

מב (מב) ובמדינות אלו וכו׳ - ובמקום שיש הפסד מרובה מאוד הסכימו האחרונים להקל כדעת המחבר כמש״כ לעיל בראש סימן תמ״ז:

מג (מג) ואם נמצאת וכו׳ - היינו אפילו נעשה התערובות מקודם יום השמיני וה״ה אף אם עבר ושהה עד יום זה:

מד (מד) מותר להשהותה - משום דהוי ספק יו״ט ספק חול ותערובת משהו הוי דרבנן לכן מקילינן להשהותה עד אחר פסח ואז מותר אפי׳ באכילה [וי״א שאף בשביעי של פסח אם נמצא חטה בקועה בתבשיל או בתרנגולת כופה עליהם כלי עד מוצאי יו״ט ואז אוכל התבשיל או התרנגולת ושורף את החטה ובמקום הפסד יש לסמוך ע״ז] וה״ה לענין נותן טעם לפגם אף דאנו מחמירין בפסח כמבואר בסימן תמ״ז מ״מ מותר לשהותו אבל בחמץ גמור דאסור מדאורייתא אף ביום אחרון אסור לשהותו:

מה (מה) בקועה - ולדידן אם נתרככה אע״פ שלא נתבקע ודוקא לענין אכילה אבל בהנאה יש להקל בהפסד מרובה בלא נתבקע אף בלא נטילת מקום:

מו (מו) כדי נטילת מקום - דאפיה דינה כצלי דאוסר כדי נטילה ובעיסה אף דצונן הוא מ״מ אמרינן דע״י דוחק הלישה נפלט ממנה משהו סביב מקומה:

מז (מז) כל העיסה - דע״י הלישה מתחממת קצת והמים שבעיסה מוליכין את פליטת החטה שנפלט ע״י דוחק הלישה בכל העיסה:

מח (מח) לאסור אותה מצה וכו׳ - ואף דמסתימת הרמ״א משמע דאוסר כולה אפילו בהפסד מרובה מ״מ בנתרככה ולא נתבקע אפשר שיש להקל בהפסד מרובה ע״י נטילת מקום:

מט (מט) שנמצא בה החטה - שנמצא בה כשהיא אפויה כצ״ל. והיינו בין שנמצאת החטה במצה לאחר אפייתה או כשהיא עדיין בצק לאחר שנערכה או בחתיכת עיסה ולא אמרינן שהיתה החטה מתחלה בעיסה הגדולה ונאסרה כולה אלא כאן נמצא כאן היה דהיינו שכאן נמצאת החטה עכשיו במצה זו או בחתיכת עיסה זו כאן היתה בתחלה כשנפלה (דהיינו לאחר שנחתכה ממנה המצה נפלה החטה לתוכה) ולא נפלה מעולם לתוך עיסה הגדולה שאין מחזיקין איסור ממקום למקום. ואם החטה היא מלאה מים ומלוחלח מעבר אל עבר א״כ ניכר שהיה במים ובעיסה יש לאסור כל העיסה ומ״מ אי איכא למיתלי שהיתה בלועה ממקום אחר ממים ונפלה לתוך המצה הכל לפי הענין כי תולין במצוי בין להקל בין להחמיר ולא מקרי ספק כלל. ומי שהיה בידו עיסה וחתך ממנה כמה מצות ונתן לאחרים ונשארה מצה אחת בידו ונמצאת עליה חטה כל המצות שמאותה עיסה אסורות דאמרינן שמא היתה באותה עיסה קודם שחתכה לחתיכות דאף דלא מחזקינן איסורא ממקום למקום ואמרינן כאן נמצא וכו׳ ולא מחתיכה לחתיכה מזמן לזמן מחזקינן איסורא ואמרינן שמא היתה בעיסה זו מקודם שנחתכה [מ״א וש״א] ויש מאחרונים דס״ל דאף בכאן יש להקל בשאר מצות משום ס״ס שמא עתה נפלה ואת״ל מקודם שמא לא נתחמצה עד עתה ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך להקל וכתב מ״א הנ״ל שכן הדין באחד שלקח מחבית כרוב בקערה והוליכו לבית אחר או למקום אחר ושם נמצא חטה בקועה הכרוב שבחבית מותר דאין מחזיקין ממקום למקום ואמרינן כאן נמצא כאן היה ר״ל השתא בקערה

נפל אבל אם נמצא החטה בחבית אז אף מה שבקערה בבית אחר אסור דזה הוא מזמן לזמן ומחזקינן למפרע. ומכל מקום במקום הפסד מרובה יש להקל אפילו אם נמצא בחבית לאותן הבע״ב שלקחו מקודם דיש ספק ספיקא שמא עכשיו נפל בחבית ואם תמצא לומר מקודם שמא לא נתחמצה החטה עד עכשיו אם לא כשלקחו תיכף נמצא בחבית שלא היה שהות להתחמץ בזה הזמן ויש מאחרונים שכתבו דכל זה כשהחטה בקועה אבל אם לא נתבקעה רק כשנתרככה יש להתיר אפילו הכרוב שבחבית אם יש שם הפסד מרובה מכח ספק ספיקא. ואם אין הציר עולה ע״ג הכרוב בלא״ה יש להתיר הכרוב שבחבית דלא הוי עלה שם כבוש רק דין מלוח ואינו אסור רק מקום שנמצא עליו והשאר מותר כמ״ש רמ״א בהג״ה בסי״ד. כתב הח״א דיגעדע״ס קווא״ס שנוהגין במדינתנו לעשות על פסח יש ליזהר לברור היגדעס קודם נתינת המים דמצוי להמצא בהם גרעינין:

נ (נ) ודוקא תוך הפסח - שאז חמץ בפסח במשהו אבל קודם הפסח נתבטל טעם החטה בששים ואפ״ה כדי נטילה צריך ליטול ממנה דילמא לא פלטה רק בסביבותיה:

נא (נא) רק כדי נטילה - אפילו נמצאת במצה אפויה די בכדי נטילה:

נב (נב) אם מלגו וכו׳ - אף דנתבאר ביו״ד סימן ס״ח סי״א דאין למלוג אפילו בכלי שני הכא מיירי שנמלח מקודם ע״ג הנוצה [פמ״ג]:

נג (נג) אסורה התרנגולת - דאמרינן שמא היתה החטה במים בשעת מליגה דלא אמרינן כאן נמצא וכאן היה אלא לענין ממקום למקום או מחתיכה לחתיכה וכנ״ל בסי״א אבל במקום אחד כגון דיש לספק בזמן ולומר שמא היתה החטה במים קודם לכן לא אמרינן השתא נפלה והנה המחבר כתב כאן חטה בקועה והרמ״א לא הגיה ע״ז כלום כמו שהגיה לעיל בס״ט יש אומרים דכאן מודה להמחבר דדוקא בקועה ולא בנתרככה משום דיש עוד ספק שמא עכשיו נפל ויש אומרים דהרמ״א סמך אהגהתו לעיל בס״ט וכן משמע בט״ז דלא התיר בענייננו בנתרככו רק בהנאה ולא באכילה אכן מצאתי בבית מאיר דדין זה שסתם המחבר במחלוקת שנויה (לבד הדעה שמוזכר בהרמ״א) וע״כ נראה לענ״ד דהסומך להתיר בזה בנתרככה בכלי שני אף לאכילה לא הפסיד. ואם לא נתרככה אפילו אם היתה המליגה בכלי ראשון ג״כ מותר:

נד (נד) ואין בו וכו׳ שהמים צוננים - ר״ל והמים צוננים דתרתי בעי שהחמץ מועט שאין בו שיעור ליתן טעם במים שיש ששים במים כנגדו וגם שהמים צוננים ולכן מקילינן אפילו תוך הפסח דכיון דמשהו מדרבנן לא מחמרינן בצונן:

נה (נה) מותר - ואם ידוע שנשרה החטה מעל״ע במים אסור דכבוש כמבושל. ואפילו אם יש לספק שמא נשרה מעל״ע במים ג״כ דעת איזה אחרונים להחמיר ומ״מ בחטה שאינה בקועה רק נתרככה אין להחמיר בספיקא. ואפילו בחטה בקועה דוקא כשנמצאה החטה ואח״כ בשלו באותן מים אבל אם נמצאת החטה במים אחר שבישלו יש להקל באיסור משהו דס״ס הוא שמא נפלה החטה אח״כ ואת״ל מקודם שמא לא נשרה מעל״ע במים ולא הוי כבוש דמותר לדעה זו בצונן ואפילו לדעת היש מי שאומר דאוסר דבצונן תוך הפסח עכ״פ במקום הדחק או הפסד מרובה אין להחמיר וכדלקמיה:

נו (נו) אם הוא בתוך הפסח - דס״ל דאף בצונן אינו נותן טעם מ״מ משהו מיהו איכא ולכן תוך הפסח דאיסורו במשהו אסור ודוקא כשנמצא החטה ואח״כ בישלו באותן המים אבל אם נמצא אחר שבישלו אין להחמיר בצונן מספיקא:

נז (נז) דאמרינן שמא וכו׳ - ר״ל כיון דמשהו מדרבנן מקילינן בספיקו ותלינן שאח״כ נפלה וה״ה אם התרנגולת עדיין במים אלא שהמים נצטנן תלינן שנפלה בעת שנצטנן המים ומותר לדעת המתירין בצונן:

נח (נח) בשאר בשר - בכה״ג שהניחוה בחמין אחר המליחה וההדחה ואחר שלקחוה משם נמצא שם חטה בקועה מחזיקין מזמן לזמן ואמרינן שהיתה שם החטה מקודם שלקחו הבשר:

נט (נט) מכח ספק ספיקא - שמא היתה בתרנגולת עצמה וכבר נתעכלה ואין שייך בה חימוץ ואת״ל שאיננה מתרנגולת שמא עתה נפלה ודעה ראשונה של המחבר ס״ל דאף בחטה שהיא מתרנגולת שייך בה חימוץ:

ס (ס) שלימה - דבשלמה נקטינן דיש בה חימוץ מפני שניכר שלא נתעכל:

סא (סא) ושרו שם התרנגולים - ולאחר שנלקחו משם התרנגולים מצאו שם חטה בקועה אפילו שלמה ולאו דוקא נקט תרנגולים דה״ה שאר בשר ג״כ אין לאסור מספיקא ותלינן שאחר לקיחת הבשר משם נפל החטה כיון שהמים היו צוננין ויש מתירין לגמרי בצונן:

סב (סב) אין לאסור מספיקא - אבל אם בודאי היתה החטה בשעה שנשרה הבשר במים דעתו דיש לנהוג כדעת היש מי שאוסר בצונן בתוך הפסח ועיין בלבוש וט״ז ועוד אחרונים שדעתם כדעה ראשונה המוזכר במחבר דאין לאסור בצונן בכל גווני וע״כ בשעת הדחק או בהפסד מרובה יש לסמוך להקל

כדעתם ובפרט אם החטה אינה בקועה רק נתרככה בודאי אין להחמיר. וכ״ז בחטה אבל פרוסת לחם או עיסה שנמצאת בתוך המים כתבו האחרונים לאסור אף בצונן כי טבע פרוסת הלחם והעיסה להתפרר ולהיות נמס בתוך המים:

סג (סג) ויש להתיר שאר תבשילין וכו׳ - משמע הא אותו תבשיל אף בהפסד מרובה ומניעת שמחת יו״ט אסור בספק אחד דרבנן [ועיין בה״ל] אכן בספק ספיקא הנזכר לעיל מותר אף בלא הפסד מרובה וכ״ז בס״ס דאיסור משהו שהוא דרבנן הא בס״ס דאיסור תורה יש להתיר רק בשהיה ומכ״ש למוכרה לנכרי אבל לא באכילה ודוקא היכא דאפשר בשהיה אבל אם א״א בשהיה שיתקלקל עי״ז מותר אף באכילה ובפרט היכא דאיכא ה״מ בודאי אין להחמיר:

סד (סד) שנשרה במים או נמלג - לאו בחדא גוונא הוא דנשרה הבשר בצונן אף אם מצאו הגרעין בעוד הבשר שם ג״כ מותר דיש ספק דרבנן דשמא צונן אין מפליט ומבליע כלל ונמלג שהוא בחמין מיירי שמצאו אח״כ חטה במים לאחר שהסירו הבשר או התרנגולת משם ומותר אפילו נמלג בכלי ראשון ומטעם דיש ספק שמא עתה נפלה והוא איסור משהו שהוא דרבנן לכך מתירין בה״מ:

סה (סה) בת יומא - ומיירי שהגעילו קודם זמן איסורו דאל״ה אין להגעיל כלי שהוא בן יומו כמבואר לעיל בסימן תנ״ב ונקט המחבר בן יומו דאם היורה לא היתה בת יומא אף המי הגעלה עצמן מותרין בפסח כיון שהגעילו קודם פסח והם אינם ב״י כמבואר לעיל בסי׳ תנ״א וסימן תמ״ז ס״ה בהג״ה ע״ש. ודע דאם ההגעלה היה בתוך הפסח אז אפילו אם היורה אינה בת יומא אסור המים שבבור לדעת רמ״א לעיל בסימן תמ״ז ס״י בהג״ה:

סו (סו) וירדו וכו׳ בתוך הפסח - היינו הירידה היה בתוך הפסח אבל ההגעלה היה קודם פסח ואם הירידה היה ג״כ קודם הפסח נתבטלו המים בששים במים שבבור ויש מחמירין דאפילו אם יש ששים נגדם אין להשתמש באותן מים לכתחלה כיון דאפשר בקל למצוא מים אחרים. אסור לשתות מימיו - ואם עבר ובישל מהם תבשיל כתב הפמ״ג דיש להתיר אם הוא הפסד מרובה כיון דההגעלה היה קודם פסח:

סז (סז) בשביל שנתערבו - פי׳ אף להמתירין צונן לעיל משום דאינו נותן טעם כלל מ״מ הכא אסור דע״י שנתערבו הרי גוף החמץ מעורב בו. אם נמצא גרעיני תבואה בבאר מים בפסח כתבו האחרונים שראוי ליזהר בכל מה דאפשר שלא להשתמש באותן מים בפסח אפילו להמתירין בצונן דשמא נכבש בתוכו מעל״ע והוי כבוש ומ״מ אם אין לו מים אחרים כיון שחייו תלוים בו יש להתיר מטעם ס״ס שמא עכשיו נפלה ואת״ל שנפלה מעל״ע מקודם שמא לא נתבקעה ונתרככה עד תוך מעל״ע ולא נעשה כבוש משעה שנעשה חמץ וסמכינן על הפוסקים דצונן אינו אוסר בלי כבישה. ופרוסת לחם שנמצא בבאר עיין לעיל בסקס״ב. מי שרוצה לשאוב בפסח מבארות של עכו״ם או מבארות של ישראל שלא נזהר בהן מחמץ כל השנה נכון שיסנן המים בבגד נקי בכל פעם ששואב:

סח (סח) חטה מבוקעת - עיין בביאור הלכה דלדידן שייך זה הסעיף אפילו בנתרככה לבד:

סט (סט) די בשטיפה - דצונן בלי רוטב לכו״ע אינו אוסר ואפילו אם הודח התרנגולת מ״מ כיון שלא היתה שרויה החטה במים אינה אוסרת ומ״מ הדחה בעי ואין לו לסמוך על ההדחה שמדיחו אחר המליחה:

ע (ע) די בקליפה - ומ״מ קליפה בעי אף שהוא צונן דקי״ל מליח הרי הוא כרותח ונבלע לחלוחית החטה בתוך הבשר כדי קליפה. ומ״מ כל זה כשנמצא בעוד שמלח עליו אבל אם נמצא לאחר שנמלח והודח אמרינן השתא נפל ודי בשטיפה בעלמא דאם איתא שהיתה עליה קודם לכן היתה נופלת בהדחה כשהדיחו הבשר במים ודוקא כשנמצא על התרנגולת מבחוץ אבל אם נמצא בתוך התרנגולת מסתמא היתה קודם לכן אף בשעת מליחה ומה שלא נפלה בהדחה שעכבוה שולי התרנגולת:

עא (עא) ויש מחמירים לומר שמעמיק - ר״ל דלא כדעה ראשונה דסגי לקלוף הבשר ונגד מקום החטה בלבד אלא שמעמיק בכל סביבותיה וחותך והטעם דהואיל בפסח איסורו במשהו אמרינן שמתפשט משהו בכל סביבותיה של מקום החטה:

עב (עב) קולף את כולם - ומיירי כשנמצא החטה על התרנגולת דיש לספק שמא נגעה החטה בכולם אבל אם נמצא תוך התרנגולת אין האחרות צריכין קליפה:

עג (עג) ויש מחמירים לאסור כל וכו׳ - משום דאנן מחמירינן לאסור בכל איסורין במליחה בששים [משום דלא בקיאים בין איסור כחוש לשמן] אלמא דנתפשט בכולו א״כ ממילא בחמץ דאיסורו במשהו נמי אוסר בכולן:

עד (עד) אבל העיקר - משום דס״ל דלא אמרינן באיסור משהו שהוא דרבנן שיהא יוצא מחתיכה לחתיכה ע״י מליחה בחמץ שהוא כחוש ורק בשיעור ס׳ החמירו לאסור מחתיכה לחתיכה אף בכחוש ולא במשהו ועוד דדוקא באיסור ששייך בו שמנונית משערינן בכחוש אף בס׳ משום דאין אנו בקיאים בין כחוש לשמן ואמרינן דמפעפע עד ס׳ משא״כ באיסור חמץ דלא שייך בו פעפוע כלל ודיינו אם נחמיר לאסור אותה חתיכה כולה:

עה (עה) ע״י קליפה קצת - והיינו באופן שיש לספק שמא נגעה החטה גם בהן וכנ״ל בס״ק ע״ב ואף אם ידעינן בודאי שלא נגע אלא באחד מהם ולא ידעינן באיזה נגע כולן טעונין קליפה דחמץ בפסח לא בטיל ברוב כמ״ש סי׳ תמ״ז ס״ט ואם נתבשלו בלי קליפה אוסרת תערובתן:

עו (עו) למכור הכל וכו׳ - עיין בא״ר שדעתו דהרמ״א לא קאי רק אשאר חתיכות אבל אותה החתיכה שנמצאת עליה החטה אין להתיר למוכרה לדעת ההג״ה לעיל בסק״י ומשארי אחרונים משמע דכאן שהוא רק ע״י מליחה מקילינן למכור אפי׳ אותה חתיכה ורק שיקלוף תחלה מן הבשר במקום שנמצאת עליו החטה:

עז (עז) לנכרי - עיין בט״ז שכתב שהורה למעשה דה״ה דמותר להשהות שאר החתיכות עד אחר הפסח כיון שאינן אלא ספק נגיעה וגם אותה החתיכה יוכל להשהות אותה רק שבה צריך לקלוף מתחלה מקום החטה ומדברי המ״א משמע דדעתו כדעת הרמ״א דאותה החתיכה אסורה להשהות ונראה דבנתרככה ולא נתבקעה יש לסמוך אדברי הט״ז וכן הח״י מסכים לדברי הט״ז:

עח (עח) כמש״כ סי׳ תמ״ז וכו׳ - ט״ס הוא וצ״ל אע״ג דאין נוהגין כן בשאר תערובות חמץ כמש״כ סימן תמ״ז ס״א ופירושו דשם מבואר דבבליעת משהו חמץ אינו יכול למכור לעכו״ם אף אחר שיפדה דמי החמץ כאן במליחה מקילינן בזה. ודע דכל זה דמקיל הרמ״א בחתיכות האחרות ע״י קליפה או ע״י מכירה לעכו״ם דוקא כשנמצא החטה על בשר מלוח בעת המליחה או אחר מליחה והדחה ומלחו פעם שנית לקדרה ומצאו החטה על הבשר בלא ציר אבל אם נמצא החטה בתוך הציר אז חשיב הכל כמבושל דבשיעור מועט הוי כבוש ע״י ציר ואז כל מה שמונח בציר יש לאסור וצריך בעור אבל מה שמונח למעלה מן הציר יעשה כמו שכתב הרמ״א דבציר אין אומרים שמפעפע למעלה או שישהנו עד אחר הפסח וכמו שכתבנו למעלה בדעת הט״ז וכן אם נמצא חטה מונחת בחבית של כרוב מלוח אסור כל החבית דכבוש כמבושל ודוקא כשהציר עולה ע״ג דאם אין הציר עולה ע״ג הו״ל דין מליחה בעלמא ודינו כנ״ל בס״ק ע״ו וע״ז. אם נשאר מעט שכר בכלי ונטלו בתוכו מים והדיחו בהן בשר אחר מליחתו בפסח דעת הח״י דיש להתיר הבשר אף בלא קליפה מעיקר הדין שאף שהמים נאסרו מחמת השכר שנתערב בתוכם מכל מקום הבשר לא בלע כלום ממים הללו כיון שהוא צונן ואף על פי שהבשר היה מלוח עדיין בשעה שהדיחו והמליח הוא כרותח מכל מקום לא בלע כלום מן המים לפי שהמים שהדיחו בהם מבטלים כח המלח ואין לו כח להבליע המים בבשר אכן מחמת חומרת חמץ בפסח יש לקלוף מעט הבשר במקום שנגעו בו המים הללו ודעת הח״א דמדינא צריך הבשר קליפה כיון דאית ביה פילי ואפילו לא נמלח הבשר כלל:

עט (עט) שנמצאת בה וכו׳ - כתב הח״א דר״ל דוקא שנמצאת בתוכה דיש לפרש שנתחמצה במים שהודחה בו אבל אם נמצאת על התרנגולת א״כ אם איתא דהוי בשעת הדחה היה נופל וע״כ עכשיו נפל ושומן התרנגולת הוי כמו פירות ואינו מחמיץ:

פ (פ) חטה מבוקעת - ולפי דברי הרמ״א לעיל בס״ט ה״ה אפילו לא נתבקעה רק נתרככה אבל לא נתרככה א״צ כלום:

פא (פא) חותך מקום פעפועו וכו׳ - היינו כמו שכתב לעיל שמעמיק כל סביבותיה דבצלי לכו״ע יש להחמיר יותר ודוקא אם היה התרנגולת כחושה אבל אם הוא שמן במקום מגעו של החטה כולו אסור דאזיל ההיתר ומפטם להחטה ואח״כ מפעפע החטה משהו בכל התרנגולת:

פב (פב) לפי שכשמהפכין וכו׳ - ודוקא באיסור חמץ שהוא במשהו חיישינן לזה משא״כ בשאר איסורים:

פג (פג) השפוד - משמע דאם נצלה ע״ג גחלים אין לאסור יותר מכדי פעפועו ולדעת הרב בהג״ה הנ״ל ודאי דאין להקל בצלי יותר ממליחה [אחרונים]:

פד (פד) הנוגעות זו בזו - ואם אינן נוגעות אינן אסורות ולא אמרינן דהבליעת משהו הולך ומתפשט מזו לזו ע״י השפוד ואם התרנגולת שמינה אוסרת הכל אפילו אינן נוגעות [מ״א] והמקור חיים מיקל בדבר ואפילו לדעת המ״א אין להחמיר בזה אלא במבוקעת ולא בנתרככה:

פה (פה) כי ע״י היפוך וכו׳ - ובלא היפוך מותרות האחרות אפילו בלי קליפה וכתב הפמ״ג דלפי דעת הרב לעיל יש להורות דצלי לא גרע ממליחה ואף כשהתרנגולת כחוש לגמרי אסורה כולה ואפילו בלא היפוך השפוד אבל אחרות יש להתיר בהפ״מ בידע שלא היפך השפוד:

פו (פו) העוף מותר - דאין צלי אוסר יותר מכדי קליפה והזפק הוא במקום הקליפה ומשליכין אותו ואפילו לדידן דאוסרין בצלי עד ששים מ״מ אין להחמיר בזה יותר מכדי קליפה כי ההבהוב אינו דומה כלל לצלי הואיל ואינו מהבהבו הרבה במקום אחד אלא מעבירו תמיד הנה והנה כמו שמבואר ביו״ד סימן ס״ח ואם נמצאת החטה חוץ לזפק לאחר ההבהוב לכתחלה צריך לקלוף באותו מקום ובדיעבד אם בישל כך בלי קליפה מותר. המדקדקים נזהרים בפסח קודם ההבהוב וקודם המליחה לפתוח התרנגולת היטב או לחתכו לשנים ולבדוק היטב שלא ימצא בתוכו חטה ומי שעושה כן הרי זה זריז ונשכר [שכנה״ג]:

פז (פז) צריך לשורפם - דתלינן שנתחמצו מלחות שנמצא בזפק [לבוש]:

פח (פח) דלא חשיבי כמעוכלים - דאף דלענין טומאה חשיבי כמעוכלים לענין איסור שאני ועיין בביאור הגר״א שכתב דלפ״ז אין חילוק בין שלמה או שבורה אבל בעיקר הדין מצדד לבסוף דאין לחלק בין איסור לטומאה ואפילו שלמין חשובין כמעוכלין. כתב בספר תניא כל עניני הפסח לא יעשה ע״י עכו״ם וכן ראוי שלא יעשה על ידי קטנים [פמ״ג]:

סימן תסח

א (א) מחצות ולמעלה - הטעם מפני שהוא זמן שחיטת הפסח שכ״א מישראל חייב בו ויום שמביאין קרבן הוא כיו״ט ולכן אסור מד״ס במלאכה ואפילו בזה״ז דליכא קרבן עדיין האיסור במקומו עומד:

ב (ב) משמתין אותו - וגם אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה:

ג (ג) בחנם אסור - אם הוא מלאכה גמורה וכדלקמיה בס״ב:

ד (ד) אפילו ע״י א״י - כמו בחול המועד:

ה (ה) ויש מי שמתיר - אפילו הוא עושה בביתו של ישראל דס״ל דלא החמירו בזה באמירה לעכו״ם כמו בחול המועד ויו״ט. ולענין להסתפר ע״י עכו״ם אחר חצות הסכימו הרבה אחרונים להקל אף שמטה ראשו לצד המספר ומסייע קצת אבל ע״י ישראל אסור אפילו בחנם משום דהיא מלאכה גמורה. ונטילת צפרנים אם שכח ליטול אותן קודם חצות יש להקל אפילו ע״י עצמו או ע״י אחר בחנם:

ו (ו) מלאכה להשתכר - ובזה אפילו אינו מלאכה גמורה אסור ואפילו אם הוא לצורך יו״ט. כתבו האחרונים דפועל שאין לו מה יאכל מותר לעשות מלאכה להשתכר:

ז (ז) והוא מלאכה גמורה - ובזה אסור אפילו לצורך יו״ט. וכיבוס כליו הוא בכלל מלאכה גמורה ואסור. ולכובסת עכו״ם מותר בכל גווני ליתן אחר חצות. כתבו האחרונים דכל מה שמותר לעשות בחוש״מ כגון דבר האבד או שעושה מעשה הדיוט ולא מעשה אומן ויש בו צורך המועד וכיו״ב משאר דברים המותרים בחולו של מועד כ״ש שמותרים בע״פ אחר חצות וכן כל אותן שהתירו לספר ולכבס בחולו של מועד כגון הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין ג״כ בע״פ אחר חצות:

ח (ח) מתקן הוא כליו ליו״ט - ר״ל כלי ישן שנתקלקל קצת או בגדיו שנקרעו קצת רשאי לתקן ולתופרם לצורך יו״ט וה״ה שמותר כ״ז לצורך חבירו אם הוא בחנם וכתבו האחרונים דאפילו מעשה אומן מותר בזה:

ט (ט) לעצמו דרך לימודו - דכיון שדרך לימודו ולעצמו הוא כותב אינה נראית כמלאכה גמורה שבודאי אינו מתכוין לכתיבה גמורה והגונה והוי כתיקון בעלמא שהתירו לצורך המועד. ולאחרים אפילו בחנם אסור בזה:

י (י) מקום שנהגו וכו׳ עושים - ואפילו בשכר ובס״ה יבואר סעיף זה עי״ש במחבר ורמ״א:

יא (יא) שלא לעשות - היינו מנץ החמה ולמעלה [וכל הלילה מותר] ואפילו בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות אין רשאין לעשות משום אל תטוש תורת אמך ואפילו התרה אין מועיל בזה [אחרונים]:

יב (יב) ולדידן וכו׳ - עיין בלבוש ובשארי אחרונים שאין זה מוסכם כי יש הרבה מקומות שנוהגין לעשות עד חצות וע״כ תלוי כ״א לפי מנהג מקומו:

יג (יג) ודוקא מלאכות גמורות וכו׳ - כנ״ל בס״ב בהג״ה בלאחר חצות:

יד (יד) ההולך וכו׳ - כללו של סעיף זה לפי דעת מ״א וכמה מפרשים שהחליטו כמותו להלכה הוא כן. כשאדם הולך מעירו לעיר אחרת ובעירו נהגו להקל באיזה דבר ובעיר שבא בה מחמירים בזה אם אין דעתו להשתקע בעיר הזאת בתמידות אינו חל עליו חומרי מקום זה מעיקר הדין ויכול לנהוג להקל כמנהג מקומו בצנעא בתוך ביתו אבל בפרהסיא אין לו להקל מפני המחלוקת. וכ״ז בדברים שאפשר לעשותן בצנעא ולא יתודע לאנשי המקום אכן בדברים שא״א לעשותן כ״כ בצנעא כמו מלאכה אין לו לעשות אף בצנעא בתוך העיר אלא יצא לשדה חוץ לתחום העיר ושם יוכל להקל כמנהג מקומו. ובדעתו להשתקע חל עליו מנהג המקום תיכף כשבא לתחום העיר ואפילו אם ירצה אח״כ לצאת חוץ לתחומה של עיר ולהקל כמנהגו אינו רשאי שכבר חל עליו מנהג מקום זה כיון שבא לכאן לקבוע מקומו. וכן ה״ה אם מנהג מקומו להחמיר והלך למקום שמקילין תלוי ג״כ בזה דאם דעתו להשתקע שם נפקע ממנו חומרת מקום שיצא משם משבא למקום החדש ומותר לו להקל כמנהג אותו המקום ואם אין דעתו להשתקע במקום זה עדיין לא נפקע ממנו חומרי המקום שיצא משם ואסור לו להקל באותו דבר כמנהג המקום הזה ומ״מ אין לו להתראות בפני אנשי אותו מקום שיכירו בו שאינו נוהג כמוהם מפני מחלוקת אלא יחמיר בצנעא ועתה נבאר בפרטיות:

טו (טו) לא יעשה וכו׳ - ומיירי כשדעתו לחזור למקומו דאי אין דעתו לחזור אפילו במדבר אסור:

טז (טז) בישוב - של ישראל וכל שבא לתוך תחומו של אותו המקום מקרי בא בישוב:

יז (יז) מפני המחלוקת - ואפילו בצנעא דמלאכה א״א לעשות כ״כ בצנעא שלא יתוודע:

יח (יח) במדבר - ר״ל בשדה העיר חוץ לתחום שאין אנשי הישוב מצויין שם כיון שדעתו לחזור למקום הראשון שמקילין שם:

יט (יט) לא יעשה - זה מיירי גם כן בדעתו לחזור למקומו וע״כ לא נפקע ממנו חומרי מקום שיצא משם אבל בדעתו להשתקע כאן לעולם אין צריך להחמיר כמנהג מקומו שיצא משם ויכול להתנהג כקולי המקום שיושב ביניהם עכשיו וכמו שמוכח מדברי המחבר לקמן סימן תקע״ד:

כ (כ) וחומרי מקום שהלך לשם - ואע״פ שדעתו לחזור מפני המחלוקת וכנ״ל בריש הסעיף:

כא (כא) ואעפ״כ לא יתראה וכו׳ - קאי אהיכי דנותנין עליו חומרי המקום שיצא משם לא יתראה וכו׳ וכל זמן שלא יראה היכר לפניהם שהוא בטל מחמת איסור לא יהיה שום מחלוקת דמימר אמרי מלאכה הוא דלית ליה [גמרא]:

כב (כב) וכן וכו׳ - הלשון מגומגם מאוד דהא כל הסעיף קאי בדעתו לחזור למקומו וכמו שכתבנו וכתבו האחרונים דקיצור לשון יש כאן וחסר תיבת כל והכונה דלאו דוקא ממקום שעושין מלאכה למקום שאין עושין דה״ה בכל מנהג שבמקום זה נוהגין כן ובמקום אחר נוהגין באופן אחר:

כג (כג) והוא שלא יתראה וכו׳ - כולל בזה שני גווני א) היכי דמנהג מקומו להקל ומיקל צריך ליזהר עכ״פ שלא יתראה בפני אנשי המקום ד״ז וכנ״ל בריש הסעיף אלא דבזה לא הצריך לצאת במדבר כמו ברישא לענין מקום שעושין מלאכה דשאני מלאכה דא״א שלא יתודע לאנשי המקום כשיעשה בעיר משא״כ בשארי מנהגים לא יתודע כשיעשה בצנעא וע״כ לא החמיר עליו רק שלא יתראה בפני וכו׳ ר״ל שלא יעשה בפרהסיא. ב) היכי דמנהג מקומו להחמיר ומחמיר צריך ליזהר ג״כ שלא יראה בפניהם שהוא מחמיר וכנ״ל לענין מלאכה. אמנם היכי שא״א לו שלא ירגישו בו שהוא משנה ממנהגם יש לו לנהוג לקולא כמותם אפילו בשדעתו לחזור למקומו שמחמירים מפני המחלוקת. ודוקא אם הדבר הזה אינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו לאיסור אבל דבר שהוא אסור מצד הדין אפילו איסור דרבנן ח״ו לעבור מפני חשש איבה ומחלוקת ומוטב לסבול ע״ע קטטות ולא לעבור על ד״ס שהעובר על ד״ס חייב מיתה בידי שמים:

כד (כד) מפני המחלוקת - כתבו הפוסקים דאם מנהג אנשי מקומו להקל ועשה כמנהגו בצנעא ומצאוהו אנשי המקום שהוא בו עכשיו צריך להפסיק ממנהגו שלא יכירו בו מפני המחלוקת אבל אם מצאו ת״ח אין צריך להפסיק דת״ח יודע שזה תלוי במנהג ואין כאן מחלוקת ומ״מ לכתחלה לא יעשה כמנהגו אפילו בפני ת״ח:

כה (כה) לא יתחיל וכו׳ - ר״ל אפילו אם ירצה לעשותם לצורך המועד והא דהוזכר לעיל דבמקום שנהגו לעשות עושין היינו לגמור מלאכות שהתחיל בהן מקודם או דמיירי בג׳ אומניות וכדמסיים:

כו (כו) ואלו הן החייטים וכו׳ - ר״ל אם הן לצורך יו״ט ולא הקילו אלא באלו מפני שהעם צריכים להם הרבה:

כז (כז) קודם וכו׳ - והוא שעושה אותן לצורך המועד:

כח (כח) אפילו במקום וכו׳ - פי׳ מפני שהן צורך גדול למועד:

כט (כט) ואם התחיל וכו׳ - ר״ל ובשאר אומנות להתחיל אסור בכל גווני כיון שהוא מקום שנהגו שלא לעשות אלא דאם התחיל קודם יום י״ד מותר לגמור אם הוא לצורך המועד וכ״ז במקום שנהגו שלא לעשות אבל במקום שנהגו לעשות מותר בין להתחיל בכל המלאכות בין לגמור לצורך המועד ושלא לצורך המועד:

ל (ל) מבעוד יום - היינו קודם הנץ של יום י״ד:

לא (לא) בשאר אומנות - ורצענין הוא בכלל שאר אומנות לרוב הפוסקים וכ״ז לעשות מנעלים חדשים אבל לתקן המקורעים ליו״ט לכו״ע שרי להתחיל ולתקן עד חצות [אחרונים]:

לב (לב) עושין עד חצות - ומכיון שהגיע חצות מחוייב להפסיק באמצע מלאכה:

לג (לג) מושיבין שובכין וכו׳ - ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מותר להתחיל ולעשות כל אלו המלאכות [המוזכרות עד סוף הסימן] כל היום [אחרונים]:

לד (לד) שלשה ימים וכו׳ - דבשלשה ימים נפסלין מאכילה לגמרי ואיכא פסידא רבה אם לא יושיב אחרת תחתיה אבל קודם לכן שעדיין ראויין קצת למי שדעתו יפה ואינו איסטניס לא מקילינן להושיב עליהם תרנגולת:

לה (לה) ומתה - וכ״ש אם ברחה שמחזירין אותה למקומה:

לו (לו) שלא יפסידו הביצים - מוכח מזה דלהושיב לכתחלה תרנגולת על ביצים בע״פ אסור אחר חצות. אכן כמה פוסקין מקילין בזה ויש להקל לעת הצורך קצת ולדעה זו אם מתה מושיבין אחרת תחתיה אפילו אם הראשונה לא ישבה עליהן ג׳ ימים:

לז (לז) מתחת רגלי בהמה - ומשליכין אותו לחוץ לאשפה ועיין בב״ח דדעתו דדוקא כשעומדת הבהמה בחצר אבל כשעומדת ברפת אין מותר רק לסלק לצדדין:

לח (לח) שלא להקיז - דבערב שבועות יצא שד דשמו טבוח ואלו לא קיבלו ישראל את התורה הוי טבח להי לבשרייהו ולדמייהו וגזרו רבנן על כל עיו״ט משום ערב שבועות ושרעפי״ן שקורין באנקע״ס או קעפ זעצי״ן יש מתירין מלבד הו״ר שהוא יום הדין ועכ״פ בערב שבועות יש להחמיר ובלילה שלפני עיו״ט מותר להקיז דם חוץ מליל הו״ר. ועיו״ט אחרון של פסח הכל מותר דאינו רגל בפ״ע. וכ״ז כשרוצה להקיז לבריאות אבל משום סכנה כבר דשו בו רבים ושומר פתאים ה׳ ואפילו בערב שבועות התיר בא״ר כשצוו הרופאים בחולי שיש בו סכנה אבל בלא״ה לא:

סימן תסט

א (א) אסור לומר וכו׳ - היינו לכתחלה אבל בדיעבד אין לאסור הבשר באכילה:

ב (ב) על שום בהמה וכו׳ - היינו אפילו הוא קטן וגם אינו גדי וטלה דלא חזי לפסח ג״כ אסור דיחשדוהו שהקדישו מחיים לקנות מדמיו קרבן פסח וכשאוכלו נראה כאוכל קדשים בחוץ וע״כ לא יאמר לחבירו צלה לי זרוע לפסח. והנה מלשון המחבר משמע דדוקא בהמה שהוא מין הקרב ע״ג המזבח ויש פוסקים שמחמירין גם על עופות ודגים דאפשר שהקדישן לדמי מדאמר לפסח. והנה אף שהרבה מקילין בזה וס״ל כדעת המחבר מ״מ לכתחלה טוב ליזהר שלא לומר לפסח. וכתבו האחרונים דמה שנוהגין לומר בל״א בשר זה על פסח אפילו אמר כן בגדי וטלה ליכא קפידא דאם איתא שהקדישו הו״ל לומר בשר זה לפסח:

ג (ג) בשר זה לפסח - וה״ה שאסור לאדם לומר הילך מעות הללו וקנה לי בהם בשר לפסח. ואם אמר קנה לי בהם בשר על פסח מותר וכנ״ל:

ד (ד) אלא יאמר וכו׳ - דהיינו כשקונה או כשמולח:

ה (ה) פי׳ שלם וכו׳ - ר״ל לצלותו שלם ראשו וכו׳ בע״פ אחר חצות או בליל פסח והנה לקמן בסימן תע״ו מבואר האיסור על אכילתו ואפילו צלאו כמה ימים מקודם וכאן ביאר שגם עשייתו בזמן פסח אסור כיון שעשאו כעין צליית הפסח ממש:

ו (ו) מותר לומר חטים אלו לפסח - דכיון דלא דמי כלל לקדשים לא אמרינן שמקדישן למוכרן ולקנות בדמיהן פסח אלא כונתו לומר אצניעם ואשמרם מידי חימוץ לאוכלן בפסח:

סימן תע

א (א) הבכורות מתענין - זכר לנס שניצולו ממכת בכורות:

ב (ב) בין בכור וכו' - שמכת בכורות היתה בכולם כדאיתא במדרש ומ"מ לגדול הבית לא הצריכו להתענות אע"פ שגם בהם היתה המכה. והבא אחר נפלים צריך להתענות דהוי בכור לנחלה וכ"ז דוקא בנפל ודאי אבל במי שנולד אחר בן ט' אע"פ שמת תוך ל' אין צריך להתענות ובכורים כהנים ולוים צריכים ג"כ להתענות ואפילו אם היו רק בכורים מאם ונמצא דאינם בכורים לנחלה ולא לפדיון אפ"ה בכור מיקרי. כתב מהרי"ל דתענית בכורים צריך להשלים (היינו עד צה"כ וכדלעיל סימן רמ"ט) דהוי ת"צ ונראה דאם חש בראשו או בעיניו אין צריך להתענות וכן נראה עוד דבאדם שהתענית קשה לו ואחר התענית אין יכול לאכול רק דברים קלים ובשיעור מועט מאד וקרוב הדבר שעי"ז לא יוכל לקיים אכילת מצה ומרור ושתיית ד' כוסות כתיקונם מוטב שלא להתענות כדי שיקיים מצות הלילה כתיקונם ומ"מ בזה ובזה טוב יותר שיאכל רק מיני תרגימא. הבכורים אומרים עננו בשומע תפלה במנחה כשמתענים ואם עשרה בכורים מתפללים ביחד ואחד מהם ש"ץ כשמחזיר התפלה יאמר עננו בשומע תפלה כדין תענית יחיד ומ"מ לכתחלה טוב שלא יהיה הבכור ש"ץ כשעשרה בכורים מתפללים יחד כי י"א שאין נכון להזכיר התענית בצבור בחזרת התפלה כיון שהוא חודש ניסן:

ג (ג) שאפילו נקבה בכורה - שמכת בכורות היתה גם עליהן כדאיתא במדרש:

ד (ד) ואין המנהג כן - שהתורה לא נתנה קדושת בכורות לנקבה לשום דבר:

ה (ה) ערב פסח בשבת - ואם חל בע"ש יתענו באותו יום:

ו (ו) ביום ה' - ולא ביום וי"ו כיון שאינו זמנו טוב יותר לדחות על יום ה'. ואם קשה להם התענית ביום ה' משום דצריך לבדוק החמץ בלילה ולפעמים יש לו הרבה חדרים לבדוק ואינו רשאי לסעוד קודם הבדיקה יטעום מעט קודם הבדיקה או יצוה לאחר לבדוק והם יאכלו:

ז (ז) שאינם מתענים כלל - דבתענית זה שאינו אלא מנהגא כיון דנדחה ידחה:

ח (ח) כשהאב בכור - ותעניתו עולה לעצמו:

ט (ט) האם מתענה - ויש מהפוסקים שכתבו דא"צ להתענות דתענית האב עולה גם בשביל בנו. ובמקום שמצטערת יש להקל וכ"ש אם היא מעוברת או מניקה ומצטערת מן התענית יש להקל אף אם אין לה בעל שיתענה בשביל בנה וכן יולדת כל ל' יום אין לה להתענות עבורו בכל גווני [אחרונים] אכן אם התחילה פ"א להתענות עבורו הוי נדר וצריך התרה:

י (י) עד שיגדל - ובעוד שלא נתמלאו לבנו ל' יום אין צריך להתענות בשבילו. ולענין אם מותרים הבכורים לאכול בסעודת מצוה תלוי במנהג המקומות יש מקומות שנהגו להחמיר ולפ"ז אם רוצה לאכול על סעודת פדיון הבן או ברית מילה צריך התרה (דהמנהג חשיב כמו נדר) לבד המוהל והסנדק ואבי הבן יכולים לאכול אף בלי התרה דיו"ט שלהם הוא ואע"פ כן צריכים לפרוע תענית אחר הפסח ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושין סעודה:

יא (יא) האיסטניס - פי' איש מפונק שאם יאכל ביום אינו תאב לאכול בלילה. ונראה דאם חל ערב פסח בשבת אין כדאי לדחות לגמרי סעודת שבת בשביל זה רק שיזהר לאכול מעט לצאת ידי סעודת מצוה לבד:

סימן תעא

א (א) לאכול פת - היינו אפילו מצה עשירה וכדלקמיה בס"ב:

ב (ב) משעה עשירית וכו' - היינו מתחלת שעה ד' אחר חצות היום ואפילו אם התחיל לאכול פוסק כיון שהתחיל באיסור:

ג (ג) מעט פירות - וה"ה בשר ודגים וביצים וכה"ג אבל מחמשת המינים שמבושל במי פירות אסור דסעיד:

ד (ד) או ירקות - בין חי בין מבושל:

ה (ה) איסטניס שאפילו אוכל מעט וכו׳ - וכמו לעיל בסי׳ ת״ע ס״ג אלא שאיסטניס דהתם הוא אפילו אם יאכל בבקר לא יוכל לאכול בלילה לתיאבון וכאן מיירי באיסטניס שאם אוכל משעה ג׳ ואילך שוב לא יוכל לאכול בלילה לתיאבון:

ו (ו) משום דמיסעד סעיד - ומסתברא דבפחות מכוס או עכ״פ מרוב כוס לא סעיד ושרי:

ז (ז) יין הרבה וכו׳ - ושתי כוסות של רביעית או רובן יש לחשוב להרבה ושרי:

ח (ח) גורר וכו׳ - ומ״מ לא ישתה כ״כ עד שיהא שבע כי ודאי יקלקל תאות המאכל וגם יוכל להשתכר ויתבטל מצות הלילה:

ט (ט) וקודם שעה עשירית וכו׳ - אכן אם יודע שימשך סעודתו בתוך שעה עשירית לא יתחיל לאכול אפילו קודם ט׳:

י (י) מצה עשירה - היינו שנילושה במי פירות ולהכי מותר לאכול כיון שאין יוצאין בזה ידי מצה בלילה כמבואר בסימן תס״ב ועיין שם במ״ב דאפילו לש במים ועירב בה קצת מי פירות נמי אין יוצאין בה משום מצה כל שטעם מי פירות נרגש בה וא״כ לענין ע״פ מותר באכילה דהוי ג״כ מצה עשירה ועיין שם בס״ד בהג״ה דבמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פירות:

יא (יא) אסורים לאכול - מדרבנן כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב (רמב״ם):

יב (יב) כל יום י״ד - היינו מעמוד השחר ויש נוהגים שלא לאכול מצה מראש חודש. וכתבו האחרונים דמצה נפוחה או כפולה אף שמחמירין בה לחשבה כחמץ כמבואר בסימן תס״א מכל מקום אסור לאכילה מעמוד השחר ואילך דבכלל מצה היא מעיקר הדין:

יג (יג) שאינו יודע - אבל אם יש בו דעת להבין אין להאכילו מצה דדרשינן והגדת לבנך וכו׳ בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ואם מילא הבן כבר כריסו במצה לא שייך לומר בעבור זה שאינו חידוש לקטן. ואין חילוק בין קטן לקטנה:

יד (יד) מותר להאכילו - כל היום:

טו (טו) מרור לתיאבון - ואין למנהג זה טעם [אחרונים]:

טז (טז) וכן נוהגין וכו׳ ביום ראשון - ומן המנחה ולמעלה מן הדין צריך ליזהר בכל יו״ט ראשון מפני שהוא עיו״ט שני כמו שכ׳ המ״א בסימן תקכ״ט סק״א:

יז (יז) ואין לחוש גם לזה - כיון שאינו רגיל באכילת מצה כל השנה:

יח (יח) ונילושה וכו׳ - דבלא נילושה פשיטא דאסור שיוצאין בפרורין בלילה ידי חובת מצה וכמו שכתבנו בסימן תס״א ס״ד במ״ב:

יט (יט) ביין ושמן וכו׳ - בין שנאפית אח״כ שנית בין שלא נאפית ורוצה לאכול כמו שהיא:

כ (כ) אינה נקראת וכו׳ - דלא נתבטלה ממנה שם מצה ע״י זה ומ״מ לצאת בה ידי מצה בלילה אין כדאי לפי מה שנתבאר לעיל בסימן קס״ח במ״ב ס״ק נ״ט עיי״ש וגם לחוש ליש מי שאומר דגם זה בכלל מצה עשירה וכ״ז בשלא בשלה אבל אם בשלה וכמו שנוהגין במדינותינו לעשות כדורים ממצה שקורין (קניידלעך) או מצה מבושלת בכלי ראשון מותר לאוכלה קודם שעה עשירית דזה בודאי לא מיקרי מצה וכדמבואר בסימן תס״א:

כא (כא) אם התחיל לאכול וכו׳ - היינו מצה עשירה ור״ל דאף שהתחיל בזמן היתר מ״מ צריך להפסיק ואינו מותר לאכול רק עד בין השמשות ואח״כ צריך להמתין עד שיהיה ודאי לילה וכמו שנתבאר בסימן תע״ב ופורס מפה על השולחן ומקדש וזהו שכתב המחבר דינו כמו בשבתות וכו׳ ולפי מסקנת הפוסקים לעיל שם אם שתה יין מתחלה בתוך הסעודה אינו צריך לחזור ולברך ברכת היין רק קידוש לבד ואח״כ אומר הגדה כנהוג וכשמגיע לאכילה יברך רק על אכילת מצה ולא המוציא כיון שהוא בתוך הסעודה. [אכן לפי מנהגנו שמברכין על כל כוס וכוס משום דכל כוס וכוס מצוה בפני עצמה ותקנו חז״ל ברכה עליהם נראה דאפילו בזה צריך לברך על כל כוס וכוס ולא מיפטר במה שבירך מתחלה על היין בסעודה]. וכתבו האחרונים דלפי מנהג רמ״א לעיל בסימן תמ״ד דאין נוהגין לאכול מצה עשירה אפילו בע״פ לא שייך כלל כל עיקר דינא דמחבר דהרי לא אכל פת מתחלה ולא שייך לומר התחיל בסעודה:

כב (כב) לרחוץ - אחר חצות ילך לבית המרחץ ויטבול לכבוד הרגל ואחר תפלת המנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח ויחשוב לו הקב״ה כאלו קיים בפועל ובשל״ה העתיק מסדה״י מה שילמוד כל אדם ואין מברין האבל בערב פסח:

סימן תעב

א (א) כדי לאכול מיד - לאו דוקא והכונה כדי שיהיה אפשר לו להתחיל הסדר תיכף משתחשך ולא ישתהה:

ב (ב) בבית המדרש - ר״ל שעוסק בלמודו וה״ה לענין תפלה צריך לזרז עצמו לקרות ק״ש ולהתפלל ולילך תיכף לביתו:

ג (ג) שמצוה למהר ולאכול וכו׳ - ר״ל לזרז לעשות הסדר כדי שלא יישנו התינוקות כשידעו שלא ישתהה הרבה עד האכילה וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם ויקיים מה שכתוב והגדת לבנך ביום ההוא:

ד (ד) אבל לא יאמר קידוש - ר״ל דלא תימא כיון שמצוה למהר יתחיל הקידוש וההגדה מבעוד יום כמו שמצינו בשבת ויו״ט שיכול להוסיף מחול על הקודש ולקדש ולאכול מבעוד יום וכנ״ל בסימן רס״ז קמ״ל דלגבי פסח אינו כן לפי שאכילת מצה הוקשה לפסח שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו ופסח אינו נאכל אלא בלילה והקידוש צריך להיות בשעה הראויה למצה ועוד דכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות וכולהו בתר הגדה ומצה ומרור גרירי:

ה (ה) עד שתחשך - ר״ל לאחר צאת הכוכבים ולא בין השמשות:

ו (ו) בכלים נאים וכו׳ - ואע״ג דבכל השנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן בליל פסח מצוה להרבות שזהו בכלל דרך חירות ואמרו על מהרי״ל שכשהיו בידו משכנות של נכרים כלים נאים לא היה משתמש בהם בשום פעם רק בפסח היה מנהגו להשים אותם על שולחן מיוחד לשמוח בראייתם:

ז (ז) שישב בהסיבה - ר״ל ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל וכרים תחת ראשו אצל השולחן:

ח (ח) יסב על הספסל - כצ״ל. ולצד שמאלו ואם אין לו ספסל והוא יושב על הקרקע (וכמו בארצות המזרח) גם כן צריך להסב על צד שמאל [פמ״ג] עוד כתבו הפוסקים דאם סומך עצמו על ברכי חבירו גם זה מיקרי הסיבה ע״פ הדחק אבל לא על ברכי עצמו דמיחזי כדואג:

ט (ט) לא יטה וכו׳ - דזה לא מיקרי דרך חירות:

י (י) ולא על ימינו - דלא שמה הסיבה כיון שצריך לאכול בימינו ועוד טעם אחר יש דשמא יקדים קנה לוושט דוושט הוא בצד ימין וכשהוא מטה ראשו כלפי ימין נפתח הכובע שע״פ הקנה מאליו ויכנס שם המאכל ויבא לידי סכנה:

יא (יא) ואין חילוק וכו׳ - ר״ל דגם איטר צריך להסב על שמאל כל אדם ואע״ג דהוא אוכל תמיד בשמאלו וא״כ לטעם א׳ היה צריך להסב על ימינו מ״מ אין לחלק מפני טעם ב׳ שמא יקדים קנה לוושט והאי טעמא עדיפא לן משום דהוי סכנתא וחמירא סכנתא מאיסורא ויאכל אותו הפעם בימין כל אדם. ובדיעבד אם היסב על צד ימין יצא דימין שלו הרי הוא כשמאל כל אדם:

יב (יב) אינה צריכה הסיבה - דסתם אשה אין דרכה להסב בשום פעם:

יג (יג) דבזמן הזה אין להסב - טעמו כיון דאין רגילות בארצנו בשאר ימות השנה להסב אלא יושב כדרכו. אבל תוך י״ב חודש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל אף שהוא חייב בהסיבה מ״מ הנכון שלא יסב על מטה כבודה וכלולה אלא יסב בשינוי קצת דהיינו על מטה וכר אחד תחת מראשותיו או על ברכי חבירו. וקיטל נהגו שלא ללבוש ומ״מ הלובש אין מוחין בידו:

יד (יד) צריך הסיבה אפילו וכו׳ - דאף דהבן חייב בכבודו ובמוראו וכ״ש אם הוא רבו מ״מ צריך הסיבה דמסתמא אב מחיל לבניה:

טו (טו) אינו צריך הסיבה - משום דברישא אמר צריך נקט הכא אינו צריך אבל באמת איסורא נמי איכא להסב בפניו דמורא רבו כמורא שמים:

טז (טז) אלא א״כ וכו׳ - ואז מחויב להסב:

יז (יז) יתן לו רבו רשות - היינו שירשהו בפירוש [ח״י] ואז מהני אפילו ברבו מובהק:

יח (יח) על שלחן בפני עצמו וכו׳ - אע״פ שהוא בפני רבו וטעמו כיון דהוא בשולחן בפ״ע אין הסיבה שלו זלזול לכבוד הרב ופר״ח חולק בזה ולדידיה כל שרואהו רבו אינו יכול להסב משום מוראו ופמ״ג כתב שבאופן זה טוב שיטול ממנו רשות:

יט (יט) צריך הסיבה - ואפילו בפני אדונו דאע״פ שהוא תמיד משועבד להתעסק בצרכי הבית מ״מ מחויב הוא להראות חירות בליל פסח ולאכול עכ״פ כזית מצה וכזית אפיקומן וד׳ כוסות בהסיבה. וה״ה פועל שיש לו תלמיד ללמדו אומנות חייב התלמיד בהסיבה וכן עבדים עברים חייבים בהסיבה

עכ״פ בכזית ראשון כשמש ולענין עבד כנעני עיין באחרונים:

כ (כ) ונ״ל אם לא שתה וכו׳ - ר״ל דבין כוסות הראשונות דמותר לשתות כמה דבעי כדמוכח לקמן סימן (ת״פ) [תע״ג] [דבהו לא אמרינן שנראה כמוסיף על הכוסות] צריך לחזור ולשתות אם לא עשה הסיבה דלו יהא אלא שתיית רשות נמי שרי משא״כ אם שכח להסב בכוסות אחרונות אין לחזור ולשתות שהרי שתיית רשות אסור שם מפני שנראה כמוסיף על הכוסות וא״כ כיון דלהראבי״ה אין צריך להסב ממילא הוא שתיית רשות דאסור בין כוסות אחרונות:

כא (כא) בלי ברכה - כתב מג״א דכל זה לעיקר הדין דרשות בידו לשתות כמה כוסות אבל למנהגנו שאין שותין שום כוס אפילו בין כוסות ראשונות וכדמבואר בסימן תע״ג ס״ג הוי ליה כנמלך ואם שותה צריך לברך. והוסיף עוד דלפי זה אפילו בין ראשון לשני אין כדאי שיחזור וישתה דכיון שמברך עליו נראה כמוסיף עוד כוס על הכוסות [וכדמבואר בטור סימן תע״ג בשם אבי העזרי] ולכן לא יחזור וישתה ויסמוך על דעת אבי העזרי כמו בכוסות אחרונות ומיהו אם שכח ולא היסב בכוס שני יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכה דלא הוי כנמלך שהרי גם בתוך הסעודה אם רוצה לשתות אין צריך לברך וסומך על ברכת כוס שני. ונכון שקודם שמברך על כוס ראשון יהיה בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונות ואז אפילו יטעה וישתה כוס ראשון בלי הסיבה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלי ברכה ולא יהא נראה כמוסיף:

כב (כב) וכן באכילת מצה - היינו שיחזור ויאכל הכזית מצה ובלא ברכה מיהו באפיקומן אם שכח לאכלו בהסיבה לא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן:

כג (כג) כל הסעודה - באכילתו ובשתייתו ובדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה ודי כוסות ולגבי שמש כיון שהוא טרוד דייניגן ליה כדיעבד לגבי כל אדם:

כד (כד) על הסדר - פירוש שיאמר ההגדה בינתים:

כה (כה) זה אחר זה - וכ״ש אם שפכן כולן בכוס אחד ושתאן לא יצא ובפמ״ג מצדד שאפילו הפסיק בינתים ואמר הגדה נמי לא יצא דארבע כוסות בעינן:

כו (כו) לא יצא - וצריך לחזור ולשתות עוד שלש כוסות על הסדר ונראה דצריך לברך עתה על כל כוס וכוס ולא הוי כמוסיף על הכוסות כיון דלא יצא בראשונה. [וכ״מ בפמ״ג] ופשוט דלאו דוקא אם שתאן כולן שלא על הסדר דה״ה אם שתה כוס רביעית תיכף אחר שלישית גם כן לא יצא דהא כולהו כסדר בעינן:

כז (כז) רביעית - ושעורו עיין לעיל בסימן רע״א ס״ק ס״ח במ״ב שם:

כח (כח) לאחר שימזגנו - היינו דלא בעינן רביעית יין חי אלא רביעית ביחד עם המים שמזוג בו. ובזמניהם שהיו היינות חזקים מאד היו מוזגין על חד תלת ובזמנינו שהיינות חלושים עיין לעיל בסימן ער״ב ס״ק ט״ז במ״ב:

כט (כט) אם רוצה למזגו - ר״ל דבזמנינו שהיינות חלושים אין חיוב למוזגו אפילו לכתחלה. ודע דאפילו אם שותה יין חי וחזק מ״מ צריך דוקא רביעית שלם דלא חלקו חז״ל בשיעורים:

ל (ל) כולו או רובו - היינו כולו לכתחלה או רובו בדיעבד ובמדינות שהיין ביוקר אפילו לכתחלה סגי ברובו אך כוס הרביעית ישתה כולו כדי שיהא יכול לברך ברכה אחרונה לכו״ע [אחרונים]. יש שמקמצין וכועסין על המשרתים אם שותין הרבה ועתידין ליתן את הדין שמכשילן ומונען מן המצוה [ח״א]:

לא (לא) שותין ממנו וכו׳ - מלשון זה משמע דאפילו לכתחלה שרי כל שיש רביעית לכל אחד ואע״ג דבעינן לכתחלה כוס מלא וגם שלא יהיה פגום הכא כיון דלהראשון היה כוס מלא כולהו אתיין מכח הראשון ואפשר עוד דהמחבר עיקר דינא אתא לאשמועינן דשניהם יוצאין בכוס אחד:

לב (לב) כמנין רביעיות שבו - ובדיעבד סגי אפילו היה לכל אחד רק רוב רביעית:

לג (לג) רוב הכוס אפי׳ וכו׳ - אף שבעלמא די ברוב רביעית אפילו מכוס גדול הכא לענין כוסות חמיר טפי דבעינן דוקא רוב כוס ואם לאו לא יצא. ולדינא קיי״ל כדעה הראשונה. ומ״מ אם אין בדעתו לשתות הרבה לא יקח כוס גדול רק כוס שמחזיק רביעית כדי לחוש לדעה זו:

לד (לד) שלא בהפסק גדול - דהיינו שלא ישהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס ואם שהה יותר משיעור זה אין מצטרף תחלת השתיה לסופה ואפילו בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולשתות אפילו בכוסות אחרונות [דאין כאן משום מוסיף על הכוסות כיון דלכו״ע לא יצא] ולכתחלה יש ליזהר שלא לשהות בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית לחוש לדעה ראשונה המבואר בסימן תרי״ב ע״ש ומ״מ בדיעבד אם שהה בשתי כוסות אחרונות לא יחזור וישתה וכעין המבואר לעיל בס״ז בהג״ה עי״ש. ובשתי כוסות ראשונות יחזור וישתה. ולכתחלה נכון לשתות רוב הרביעית בבת אחת:

לה (לה) מפני שמזיקו - ר״ל שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה:

לו (לו) לקיים מצות וכו׳ - משא״כ בשבתות וימים טובים יכול לשמוע קידוש מאחר ויוצא בזה אבל הכא חל חיוב השתייה על כל אדם:

לז (לז) ארבע כוסות - ויכול למזגו היטב אכן בעינן שיהא עדיין ראוי לקידוש [עיין לעיל סימן ער״ב ס״ק ט״ז במ״ב] וגם יכול ליקח יין צמוקים או חמר מדינה:

לח (לח) יין אדום - דכתיב אל תרא יין כי יתאדם אלמא דהאדמימות מעלה וחשיבות ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט ב״י ובמקומות שמצויין הגוים להעליל עלילות שקרים נמנעים מליקח יין אדום:

לט (לט) יוצאין ביין מבושל - ולכתחלה טוב יותר ליקח יין שאינו מבושל אם לא שהמבושל טוב יותר וכן כה״ג לענין קונדיטון:

מ (מ) ובקונדיטון - פי׳ שמעורב בו דבש ופלפלין ועיין לעיל סימן ער״ב ס״ח ובמש״כ שם וה״ה לכאן:

מא (מא) אפילו עני וכו׳ - ומי שאין לו אלא ד׳ כוסות אחר המזיגה יקחם הכל ללילה ראשונה. ונר ביתו עדיף מארבע כוסות משום שלום בית. ומי שאין לו אלא ב׳ וג׳ כוסות עיין סימן תפ״ג במ״א ס״ק ב׳ איך ינהג:

מב (מב) ימכור מלבושו - היינו אם הגבאים לא נתנו לו אעפ״כ אין לו לפטור עצמו אכן באמת הם מחויבים ליתן לעניים ארבע כוסות ותמיהני על איזה מקומות שאין משגיחין ע״ז הלא דבר זה פשוט ומבואר בכמה פוסקים:

מג (מג) לד׳ כוסות - של יין או חמר מדינה וד׳ כוסות נתקנו כנגד ד׳ לשונות של גאולה והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם:

מד (מד) גם הנשים חייבות - דאף שהוא מצוה שהזמן גרמא מ״מ חייבות שאף הן היו באותו הנס:

מה (מה) מצות הנוהגות וכו׳ - כגון מצה ומרור ואמירת הגדה:

מו (מו) מצוה ליתן וכו׳ - אבל אינו מעכב:

מז (מז) כוסו לפניו - עיין בסימן רע״א סי״ג בבה״ל שצדדנו דקטן אינו צריך לשתות רוב רביעית רק כמלא לוגמיו דידיה:

מח (מח) מפני וכו׳ - וכעין שמבואר לקמן בסימן תע״ה (ס״א) [ס״ו] לענין מצה ובדיעבד אינו מעכב אם לא שהה הרבה וכדלעיל בס״ק ל״ד:

מט (מט) בלא״ה אין לוקחין אותו - שצריך ליתן עיניו בו כמבואר שם וכן לענין קידוש כה״ג:

נ (נ) וישאלו - ר״ל שעי״ז יתעוררו לשום לב על כל השנויים ומנהגי לילה זה וישאלו שאלות המבוארים בנוסח מה נשתנה. ובש״ס איתא כדי שלא יישנו וישאלו. וצריך לעוררם שלא יישנו עד אחר עבדים היינו וכו׳ שידעו ענין יציאת מצרים דעיקר המצוה הוא התשובה על שאלת בנו וכמו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וגו׳ (ולא כמו שעושין איזה המון שאחר אמירת מה נשתנה מניחים לילדים לילך ולישן ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם):

סימן תעג

א (א) ומקדש עליו - קודם שיקדש יכוין שרוצה לקיים מצות קידוש וגם מצות ד׳ כוסות שכוס של קידוש הוא אחד מארבעה כוסות ויש נוהגין לומר הריני מוכן לקדש ולקיים מצות ד׳ כוסות רק שצריכין ליזהר שלא יאמרו זה לאחר קידוש שהרי בירך על הכוס בפה״ג אלא דוקא קודם קידוש. וקודם הגדה יכוין או יאמר לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים [ח״א]. ומברך שהחיינו - קודם השתיה ואם לא בירך קודם השתיה מברך אח״כ אימתי שיזכור ביום א׳ ואפילו באמצע השוק דהזמן ארגל קאי ואם נזכר בליל ב׳ לאחר שקידש היום יפטור עצמו בשהחיינו שיברך על הכוס לאחר הקידוש

ואם שכח לברך שהחיינו בקידוש ליל ב׳ אפילו אם בירך כבר בליל ראשון חייב לברך אימתי שנזכר בכל החג דהיינו עד סוף יו״ט האחרון של גליות וכן ה״ה בשאר יו״ט מחויב לברך עד סוף יו״ט:

ב (ב) בשבת - ומותר לומר ההגדה בספר אף שהוא ביחידי ולא חיישינן שמא יטה כמבואר לעיל סימן רע״ה ס״ט עי״ש:

ג (ג) אומר יקנה״ז - דהיינו בתחלה ברכת היין וקידוש ונר דהיינו ברכת בורא מאורי האש והבדלה וזמן. ואין מברכין על הבשמים בכל מוצ״ש ליו״ט. ואומרים הבדלה זו מיושב כמו הקידוש:

ד (ד) ישלים וכו׳ - דלהבדיל תיכף כשנזכר אינו יכול שהרי הבדלה טעונה כוס והמברך צריך שיטעום ובאמצע הגדה אסור להפסיק בשתיה ומלשון המחבר שכתב עד שהתחיל הגדה משמע דאם נזכר קודם שהתחיל ההגדה א״צ להמתין אלא תיכף מוזג כוס ואומר עליו ברכת הבדלה ושותהו אכן זהו רק לדעת המחבר דאין מברכין על כל כוס אבל לדעת הרמ״א בתע״ד בהג״ה וכמנהגנו דמברכין על כל כוס ויצטרך לברך עליו ברכת בפה״ג א״כ נראה כמוסיף על הכוסות דאסור וכדלעיל בסימן תע״ב ס״ז א״כ אפשר דאף אם נזכר קודם שהתחיל ההגדה ג״כ אין תקנה עד שישלים ההגדה אם לא שבשעת ברכת כוס ראשון כיון שישתה בין הכוסות וכדלעיל בסימן תע״ב ס״ז ועיין ביאור הלכה. אם שכח לומר ההגדה בלילה אין לו תשלומין כלל דכתיב בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ואם שכח לומר קידוש בלילה דינו כדלעיל סימן רע״א ס״ח:

ה (ה) ואח״כ יבדיל - היינו שמברך בפה״ג על כוס שני וגם ברכת הנר והבדלה של יו״ט ושותהו. ואם נזכר באמצע סעודתו שלא הבדיל מחויב להפסיק תיכף מסעודתו ולהבדיל ולא יברך עליו ברכת בפה״ג שברכת כוס שני ששתה לפני האכילה פוטרתו אא״כ לא היה דעתו אז לשתות בתוך האכילה שבכגון זה צריך לברך עליו גם ברכת בפה״ג. ואם נזכר תוך בהמ״ז שלא הבדיל מברך ברכת המזון והבדלה על כוס אחד וכן אם לא נזכר עד לאחר ששתה כוס של ברהמ״ז ימתין עד לאחר גמר הלל והגדה ואז יבדיל על הכוס הד׳ ואם לא נזכר עד לאחר ששתה כוס ד׳ יבדיל על כוס ה׳ וצריך לברך עליו גם בפה״ג שהרי כבר הסיח דעתו משתיה [אחרונים]:

ו (ו) ואין ליטול ידיו וכו׳ - ר״ל אף להנוהגים בכל השנה ליטול ידיו לסעודה קודם קידוש ולדידהו הקידוש לא חשיב הפסק בין נטילה לסעודה הואיל והוא מצרכי סעודה וכמו שנתבאר בסימן רע״א מ״מ בליל פסח שמפסיקין הרבה אחר הקידוש באמירת ההגדה ובתוך כך מסיח דעתו משמירת ידיו לכו״ע אין לעשות כן ואפילו ליטול ידיו כדי שלא יצטרך לחזור וליטול ידיו אחר הקידוש לאכילת כרפס ג״כ אינו נכון כ״כ האחרונים:

ז (ז) יטול מעט - כתב מעט כדי לחוש להטעם שהביא בד״מ דאין ליטול ידים קודם קידוש דמיחזי שסובר שקידוש צריך נטילה וע״כ לא יטול נטילה גמורה:

ח (ח) אבל אין לברך וכו׳ - ר״ל אפילו אם יטול נטילה גמורה יזהר עכ״פ שלא יברך עליה ענט״י דנטילה זו אינו עולה לו לצורך אכילה וכנ״ל ונמצא דהוא ברכה לבטלה:

ט (ט) רק אחר ימזוג לו - אם אפשר לו:

י (י) שותה בהסיבה - ואם שכח ולא היסב עיין בסימן תע״ב ס״ז ובמ״ב ס״ק כ״א:

יא (יא) ואינו מברך אחריו - על הגפן וכו׳ אפילו שתה רביעית דסומך על מה שבירך ברהמ״ז לבסוף ועוד דהרי יברך ברכה אחרונה לסוף ד׳ כוסות ובסימן תע״ד יתבאר היטב:

יב (יב) כמה כוסות - בין ששותה בין א׳ לב׳ או לאחר כוס שני וכ״ש בתוך אכילה אבל בין ג׳ לד׳ אסור כדלקמן בסימן תע״ט:

יג (יג) הרשות בידו - לפי מה שכתב הרב לקמן סימן תע״ד בהג״ה דמנהגנו לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס הא דמותר לשתות בין הכוסות היינו דוקא אם היה דעתו בשעת ברכה לפטור על כל מה שיביאו לו אח״כ לשתות [או שהיה היין לפניו דממילא נפטר כ״ז שלא חשב בהדיא שלא לשתות] דאם אין דעתו לשתות בין הכוסות ואח״כ נמלך לשתות א״כ יצטרך לברך עליהם. וזה אסור שנראה כמוסיף על הכוסות כיון שמברך על כוס זה כמו על שאר ד׳ כוסות וכמו שכתבנו לעיל בסימן תע״ב סקכ״א במ״ב:

יד (יד) ראוי ליזהר - וכן מנהגנו [ד״מ]:

טו (טו) שלא לשתות בין ראשון לשני - לחוש ליש מי שאומר (והובא בב״י) דהא דשרינן לשתות בין הכוסות היינו בין כוס ב׳ לבין כוס ג׳ דהוא סמוך לאכילה או בתוך אכילה דאז אינו משכר אבל לא בין ראשון לשני כדי שלא ישתכר וכמו שאסור בין ג׳ לד׳:

טז (טז) כדי שלא ישתכר - משמע דוקא יין או שאר משקין כה״ג המשתכרין אבל משקה שאין משתכר מותר לשתות בין הכוסות:

יז (יז) מביאין לפני בעל הבית - אבל לפני שאר בני ביתו אין צריך להניח כסדר הזה אלא כולן נוטלין משל בעל הבית וזה אפילו במקומות שיש שולחן קטן לפני כל אחד ואחד וכ״ש במקומנו שכולן יושבין על שולחן אחד:

יח (יח) שיש בה שלש מצות - שנים בשביל לחם משנה כשאר יו״ט ואחת כדי לבצעה לשתים חציה לקיים בה מצות אכילת מצה דלחם עוני קרייה רחמנא ומה דרכו של עני בפרוסה וחציה השני בשביל אפיקומן וכמבואר לקמיה בס״ו:

יט (יט) וחרוסת - כדי לטבול בו את המרור כדלקמן בסימן תע״ה. וכרפס הוא מין ירק שקורין אותו כרפס ובחרו לכתחלה במין זה שהוא נוטריקון ס׳ פרך כלומר ס׳ רבוא עבדו עבודת פרך:

כ (כ) או ירק אחר - מאיזה מין שהוא אך לכתחלה טוב שיקח מאותו המין שמברכין עליו אותה ברכה שמברכין על המרור כדי שיפטור בזה מרור שאוכל בתוך הסעודה אבל לא יקח לזה אחד מחמשת מיני מרור כי אחר שמילא כריסו ממרור איך יברך אח״כ על אכילת מרור ועיין לקמן בסימן תע״ה ס״ב:

כא (כא) או מי מלח - לטבול בהן הכרפס והירק. אם חל בשבת יעשה המי מלח קודם שבת ולא יעשה בשבת כמו שכתוב בסימן שכ״א ס״א ואם לא עשה קודם שבת ואין לו חומץ לטבול בהן יש לעשות מי מלח מעט כמו שכ׳ שם. והנה ענין טיבול הירק במשקה הוא מתקנת חכמים כדי להתמיה את התינוקות שיראו שינוי שאוכלין הירקות בטיבול שאין דרך לאכלם קודם הסעודה בכל ימות השנה וישאלו על שינוי זה שאמירת ההגדה מצותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו שנאמר כי ישאלך בנך וגו׳ ואמרת לבנך עבדים היינו וגו׳:

כב (כב) זכר לחגיגה - ואם חל ע״פ בשבת י״א דאין צריך ליקח רק תבשיל אחד כנגד פסח דחגיגה אינה באה אז שאינה דוחה שבת וי״א דאעפ״כ צריך לעשות ב׳ תבשילין כמו בשאר שנים ולא פלוג רבנן בזה מדאינה אלא לזכר בעלמא וכן נוהגין:

כג (כג) ונהגו בבשר וביצה - וכ״ש אי בעי לעשות שני מיני בשר אחד צלי ואחד מבושל זכר לפסח וחגיגה דשפיר דמי אלא דאף בביצה יצא בזה ויש שכתבו דמה שבחרו בביעא כלומר בעי רחמנא למפרק יתנא. ויש שכתבו משום דעושים אנו זכר לאבילות בית המקדש שאין אנו יכולין להקריב קרבן פסח:

כד (כד) בענין שאינו צריך וכו׳ - ר״ל שלא יצטרך לדלג עליהם:

כה (כה) למעלה וכו׳ - פירוש בסמוך לו:

כו (כו) והם יהיו יותר קרובים וכו׳ - ויש שכתבו שאין להקפיד על בשר וביצה אם יצטרך לדלג עליהם כיון שאינן מצוה אלא זכר בעלמא וגם על מרור וחרוסת אפשר דלא שייך אין מעבירין ועיין באחרונים סדר הקערה של האר״י ז״ל:

כז (כז) זרוע - ע״ש זרוע נטויה שהראה הקב״ה במצרים. ומי שאין לו זרוע יקח שאר בשר אף בלא עצם [פמ״ג] כתבו הפוסקים דבעינן שיהיה מעט בשר על הזרוע שהוא זכר לבשר קרבן פסח:

כח (כח) יהיה צלי - ולא מבושל זכר לקרבן פסח:

כט (כט) על הגחלים - ואף שהיה הפסח נצלה לכתחלה בשפוד מ״מ כיון שאין נצלה אלא בשפוד של רמון שטורח לחזור אחריו לפיכך די לנו בצלי ע״ג גחלים שיוצאין מעיקר הדין גם בקרבן פסח [מ״א]:

ל (ל) והביצה תהיה וכו׳ - שהיא זכר לחגיגה שא״צ צלי:

לא (לא) וה״ה צלויה - שהחגיגה באה בין צלי בין מבושל:

לב (לב) וכן נוהגין בעירנו - לצלות הביצה. ואסור לאכול הזרוע בלילה דאין אוכלין צלי בלילה אבל הביצה אף שהיא צלויה מותר שאין איסור צלי בביצה ולפ״ז אסור לצלות הזרוע בלילה אלא מבעו״י אם לא שדעתו לאכלו למחר באותו היום וע״כ אם שכח וצלאו בלילה יזהר לאכלו מחר בבקר כ״כ המ״א ושארי אחרונים ואם דעתו שלא לאכול הביצה עד ליל ב׳ גם הביצה אסור לצלותה בלילה אלא מבעוד יום. כתב בח״א רע עלי המעשה שזורקין הזרוע והוא ביזוי מצוה. ומצוה להניח ביו״ט שני בבקר לתוך הצלי שצולין ליו״ט ואוכלין אותו:

לג (לג) ידי חובתו - ר״ל ידי מצות מרור לקיים מה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ועכשיו שאין לנו פסח מצות מרור אינו אלא מדרבנן. כשם שאין יוצאין במצה גזולה וכנ״ל בסימן תנ״ד כך אין יוצאין במרור גזול וע״כ יש ליזהר שלא יעקור ישראל בעצמו המרור מקרקע של נכרי אף שהוא נותן לו רשות דסתם עכו״ם גוזלי ארעתא נינהו ועל קרקע אין שייך יאוש וכדלקמן בסימן תרמ״ט ס״א בהג״ה אלא יעקור העכו״ם בעצמו ושייך אז ע״ז שם יאוש ואח״כ יקנה הישראל ממנו דהוי עי״ז יאוש ושינוי רשות:

לד (לד) פי׳ מיני עשבים מרים - אכולהו קאי ומשום שאין אנו יודעין בבירור איזה הם בלשוננו לכך כתב בדרך כלל אכולהו שהם מינים מרים וכתבו אחרונים שתמכא הוא חריי״ן בלשוננו ועל חזרת כתב הח״י וכן הח״צ שהוא מה שאנו קורין שאלאטי״ן:

לה (לה) מרור - הוא ג״כ מין ירק מר הידוע להם בשם מרור ע״ש שהוא מר ביותר:

לו (לו) אבל לא בשורש - פי׳ שרשים קטנים המתפצלים לכאן ולכאן בתחתיתו או בצדדיו אבל שורש הגדול שבו עומד הירק הוא הקלח. והנה במדינותינו אין שאר המינים מצויים וע״כ המרור הנהוג במדינתנו לאכול הוא תמכא (והוא חריי״ן) ויש ליזהר שלא לאכול אותו כשהוא שלם שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול ולכן צריך לפררו על ריב אייזי״ן ולהעמידו כך מגולה ואז מפיג חריפותו והגר״א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביהכ״נ כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר [וכשחל פסח בשבת יפרר אותו מבע״י ויניח בכלי ויכסנו עד התחלת הסדר] ואז יפזר אותו על קערה ועי״ז יפיג חריפותו ואז ימעך אותו וישער שיהיה כזית ויכול לאכלו בטוב:

לז (לז) אא״כ הם לחים - דיבשים אין בהם טעם מרור והרי הם כעפרא בעלמא משא״כ בקלח דמתוך שהוא עב אפילו הוא יבש אינו מפסיד טעמו. ועלין כמושין י״א שיוצאין בהן ויש שמחמירין אפילו בכמושין:

לח (לח) אבל לא כבושין - היינו אם שרה אותן במים מעל״ע וי״א דדוקא אם כבשן בחומץ וע״כ לכתחלה יש ליזהר שלא לשרות החריי״ן במים מעל״ע ובדיעבד יש לסמוך להקל כשאין לו אחרים משום דבחריי״ן הרי חזינן שעדיין יש בו טעם מרור. ונראה לי דבעלין אין להקל דאפשר דבהו יוצא טעם מרור ע״י כבישה מעל״ע במים. ודע דיוצאין בעלין אף לכתחלה. והנה ראיתי כמה אנשים חלושים שדוחקין עצמן לקיים מצות מרור בקלחין ולא אדע למה לא יקחו העלין למצוה ואולי מפני שמצוי בהן יבשין וכמושין. אכן אם הם לחים אין להחמיר בזה כלל וכלל:

לט (לט) ולא שלוקין - מבושל הרבה ומבושל כדרך בישול וכולהו מפני שאין בהם טעם מרור עי״ז:

מ (מ) וכולן וכו׳ - ר״ל כל חמשה מינים הנ״ל ולא אמרינן כיון דכל ירק יש לו בודאי טעם מר בפ״ע לא מצטרפי דטעמיה דחד מיבטיל בחבריה קמ״ל כיון דעכ״פ יש לכולם טעם מרירות מצטרפין [ר״ן]:

מא (מא) לכזית - הוא כשיעור חצי ביצה (ועיין לקמן סימן תפ״ו) ואם מקיים המצוה בעלין יראה לדחוק אותם ביחד דהריוח שבין העלים לא מצטרפי לכזית ויש ליזהר בזה דאל״כ הוי ברכה לבטלה כיון שמברך על אכילה ואכילה בכזית משמע וגם אינו מקיים בזה מצות מרור:

מב (מב) בחזרת - שהוא זכר לשעבוד מצרים שהיה תחלתו רך ולבסוף קשה וכן הוא ג״כ טבע חזרת שתחלה מתוק וסופה מר וכתבו האחרונים דאפילו הוא ביוקר קצת יותר משאר מרור ג״כ נכון להדר אחריו אכן כתבו שבמין חזרת (היינו שאלאטי״ן) מצוי מאוד בימי פסח תולעים קטנים שאינם נכרים לחלושי עין ע״כ מי שאין לו אנשים מיוחדים בעלי יראה שיבדקנו כראוי טוב יותר ליקח תמכא (שקורין חריי״ן) אף שהוא שלישי לפי הסדר שהם שנויים כי חלילה להכשל בלאו משום קיום עשה דרבנן ובפרט שאפשר לקיים שניהם ע״י תמכא:

מג (מג) יחזור אחר ראשון ראשון - ומי שהוא חולה או איסטניס מותר לו ליקח מאיזה מין שערב עליו ביותר וגם יאכל הכזית מעט מעט בכדי שיעור אכילת פרס דמעיקר הדין יוצא בזה כדלקמן סימן תע״ה ס״ו ואם ג״ז א״א לו מפני בריאותו עכ״פ יאכל מעט או ילעוס בפיו לזכר טעם מרירות אך לא יברך ע״ז:

מד (מד) אחד מאלו הירקות - ר״ל חמשה הנ״ל:

מה (מה) יקח לענה - עיין בה״ל:

מו (מו) או שאר ירק מר - היינו אותם שיש להם סימנים המוזכרים בש״ס לענין מרור שיהיה ראוי לאכילה ושיש לו שרף (פי׳ כשחותכין אותו יוצא במקום חתוכו מוהל לבן כחלב) ופניו מכסיפין (דהיינו שעלה שלו אינו ירוק מאוד כעלי הבצלים ושארי ירקות אלא נוטה קצת ללובן) ומ״מ לענין ברכה לא יברך עליהם מפני שאין אנו בקיאין כ״כ בסימנים אלו:

מז (מז) יעשה עב - ויעשהו מעיו״ט ואם שכח מותר לעשותו ביו״ט:

מח (מח) מעט חומץ - של יין או יין אדום כדי לרכך אותו ויהיה זכר לדם. אם חל בשבת יתן בו המשקה מערב שבת ואם שכח עיין לעיל בסימן שכ״א סי״ו ובמ״ב שם ס״ק ס״ח:

מט (מט) כגון תפוחים - ע״ש הכתוב תחת התפוח עוררתיך וכן שארי פירות כולם כתובים בשיר השירים ושקדים על שם ששקד הקב״ה על הקץ לעשות:

נ (נ) הדומין לתבן - שאין נידוכין היטב והם ארוכים:

נא (נא) לצורך טיבול ראשון - כמו שמפרש והולך. והטעם דכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה וכדלעיל בסימן קנ״ח:

נב (נב) ולא יברך וכו׳ - וכמו שפסק המחבר לעיל בסימן קנ״ח ס״א ועיי״ש במ״ב דעת הגר״א בענין זה:

נג (נג) פחות מכזית - לפי שבכזית יש ספק בברכה אחרונה אם יברך אותה או לא ע״כ טוב יותר שיאכל פחות מכזית שלא יהא בו חיוב כלל לכו״ע:

נד (נד) בחומץ - או ביין או במי מלח ולא אתי אלא לאפוקי שלא יטבול בחרוסת כי חרוסת אינו אלא לטיבול שני שמטבל המרור בחרוסת [ב״י]:

נה (נה) ומברך בורא פה״א - ויכוין לפטור בברכה זו גם המרור שיאכל אח״כ [אחרונים]:

נו (נו) ואינו מברך אחריו - אפילו אם אכל כזית לפי שברכה ראשונה קאי גם על המרור וכנ״ל וע״כ ברכת המזון שפוטר את המרור שאוכל בתוך הסעודה קאי גם על הכרפס שאכל מקודם ועיין בביאור הלכה מש״כ בשם הגר״א בזה:

נז (נז) האמצעית ויבצענה לשתים - כדי לקיים מה שקראה הכתוב לחם עוני ודרכו של עני בפרוסה ואמר האמצעית כי ברכת אכילת מצה העיקר עלה קאי וברכת המוציא שמברך מתחלה קאי על העליונה המונחת לפניו:

נח (נח) ויתן חציה וכו׳ - כדי ששתי אכילות שאוכל לשם מצה יהא בפרוסה וטוב שאותו חלק יהיה יותר גדול [אחרונים]:

נט (נט) תחת המפה - זכר למה שאומר משארותם צרורות בשמלותם ויש שנותנין אותה על כתפיהם זכר ליציאת מצרים. ויהיו נזהרין שיכרוך האפיקומן במפה שלא כיבסו בקראכמע״ל כי הכרים מסתמא מכובסין בקראכמע״ל [ח״א]:

ס (ס) ויגביה הקערה - עם כל מה שעליה ואין צריך להסיר התבשילין:

סא (סא) הא לחמא - וי״א כהא לחמא. וצריך לאומרו בקול רם:

סב (סב) ויאמר בלשון וכו׳ - ר״ל מהא לחמא ואילך דהוא התחלת הגדה:

סג (סג) בלשון שמבינים וכו׳ - ויקיים בזה מה שאמר הכתוב והגדת לבנך וגו׳:

סד (סד) כדי שיבינו הנשים - שהרי גם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת הגדה וכנ״ל בסימן תע״ב סי״ד ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן ותשמע כל ההגדה ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל עכ״פ מחויבת לשמוע הקידוש וכשיגיע לר״ג אומר כל שלא אמר וכו׳ תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב׳ שהרי מי שלא אמר ג׳ דברים הללו לא יצא ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקב״ה על מצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב״ה בשביל ישראל [ח״א]:

סה (סה) ולהניחם בסוף השולחן - ואם השולחן קטן יסירם לגמרי מעל השולחן כי בלא״ה ליכא שינוי לתינוק [עו״ש]:

סו (סו) וישאלו - המצות המוכנות לאכילה למה מסלקין אותם ויאמר להם שאין רשאין לאכול עד שיספר ביציאת מצרים כתב מהרי״ל דאין ליתן שום מצה על השולחן עד זמן הסעודה:

סז (סז) מיד - ר״ל שלא ימתין במזיגת הכוס עד שיגיע ללפיכך שאז צריך לאחוז הכוס בידו אלא מיד שמסיר הקערה מעל השולחן מוזג:

סח (סח) כוס שני - וא״צ שטיפה והדחה שכבר שטפו לקידוש:

סט (סט) כדי שישאלו וכו׳ - ר״ל ועי״ז יתעורר לשאול יתר השאלות ותמיהות שרואה בלילה ההוא:

ע (ע) וכשהבן או האשה שואלת - וה״ה אם ת״ח אחד שואל לחבירו הנשאל א״צ לומר מה נשתנה:

עא (עא) וקורא כל ההגדה - ואין לומר בהסיבה רק באימה ויראה [של״ה]. כשיאמר ונאמר לפניו שירה צ״ל ונאמר בניקוד סגול ונאמר שהוא לשון עבר דקאי על גאולת מצרים [אחרונים]:

עב (עב) וכן כשיגיע למרור זה - אבל כשיגיע לפסח שהיו אבותינו וכו׳ לא יאחז בידו הבשר שהוא זכר לפסח דהוי כמגביה קדשים בחוץ דנראה מזה שהקדישו לפסח. כתב המרדכי דצ״ל ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים דהא אוכלין תחלה מן החגיגה דהיינו הזבח אבל הפסח נאכל על השובע:

עג (עג) וכשיגיע ללפיכך מגביה וכו׳ - ובשל״ה כתב דגם כשיאמר הפיסקא והיא שעמדה לאבותינו ולנו עד הקב״ה מצילנו מידם יאחז הכוס בידו ואז יהיה הפת מכוסה כשאוחז הכוס בידו:

עד (עד) באצבעו - נוהגין לזרוק באצבע ע״ש אצבע אלהים היא דלא כמ״ש בהגהת מנהגים לזרוק בזרת קטן:

עה (עה) ט״ז פעמים - כנגד אותיות י״ו משמו של הקב״ה שהכה את פרעה:

עו (עו) ויהיה הפת מגולה וכו׳ - דלכן נקרא המצה לחם עוני שעונין עליו דברים:

עז (עז) שאוחז הכוס בידו - כדי לומר שירה על היין:

עח (עח) ואז יכסה הפת - שלא יראה בושתו כדאי׳ סי׳ רע״א ס״ט:

סימן תעד

א (א) לא ברכה ראשונה - ואע״ג דארבעה כוסות שתקנו רבנן כ״א מצוה בפני עצמה היא מ״מ כיון דליכא היסח הדעת משתיה שהרי כשבירך על כוס א׳ היה יודע שישתה עוד כוס הלכך לא בעי לברוכי על כל כסא וכסא:

ב (ב) ועל כוס של ברכת המזון - והכוס רביעי נפטר בברכה של כוס שלישי:

ג (ג) כ״א אחר כוס רביעי - ואע״ג שברכת המזון הוא גמר וסילוק וחשיב כהפסק גמור לענין ברכה ראשונה של כוס ג׳ מ״מ לענין ברכה אחרונה לא מפסיד מידי שאין היסח הדעת מחייב לברך תיכף ברכה אחרונה ויכול להמתין עד שישתה כל הכוסות ואז יפטר בברכה אחרונה את כל הד׳ כוסות ביחד:

ד (ד) על כל כוס - דמשהתחיל בהגדה אסור לשתות ולהכי הוי הפסק לאצרוכי ברכה בכוס שני ואפילו נימא דזה אינו מפסיק לענין ברכה (וכההיא דסימן קע״ח ס״ו) מ״מ כיון דכל חדא וחדא הוי מצוה בפ״ע יש לברך על כל כוס ברכה בפ״ע:

ה (ה) אבל ברכה אחרונה - דאין היסח הדעת קובע ברכה לאחריו וכנ״ל:

סימן תעה

א (א) יטול ידיו וכו׳ - ר״ל אע״ג שנטל להירקות כמ״ש בסימן תע״ג ס״ו מ״מ כיון דאמר בינתים הגדה והלל חיישינן שמא הסיח דעתו ונגע במקום מטונף שהידים עסקניות הן:

ב (ב) ויאחזם בידו - כל שלשתן העליונה והתחתונה בשביל לחם משנה והפרוסה ע״ש לחם עוני ויברך ברכת המוציא ויניח השלישית להשמט מידו ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה על אכילת מצה ויברך שתי הברכות טרם ישברם וכמו שמסיים המחבר ואח״כ וכו׳:

ג (ג) משתיהן ביחד - דהא לכתחלה צריך לאכול משניהם בבת אחת וכדלקמיה וע״כ נכון שיהיה הבציעה ג״כ בבת אחת ולא בזה אחר זה כדי שלא יהיה הפסק בין בציעה ראשונה לאכילה:

ד (ד) ואין המנהג לטבלם וכו׳ - ר״ל אף שבכל ימות הפסח מטבילין במלח אע״פ שהיא נקיה ואינה צריכה טיבול מן הדין וכדמבואר לעיל סימן קס״ז ס״ה מ״מ בלילות ראשונות של פסח אין נוהגין כן דטפי הוא נראה לחם עוני כשאינו טבול במלח:

ה (ה) בלילה ראשונה - ר״ל בלילות ראשונות:

ו (ו) ויאכלם וכו׳ - לפי שבירך שתי הברכות וכונתו היה על השלמה ועל הפרוסה לפיכך צריך לאכול משניהם:

ז (ז) בהסיבה - עיין לעיל בסימן תע״ב ס״ז ובהג״ה שם:

ח (ח) ביחד - שאם יאכל מתחלה כזית של המוציא דהיינו מן השלמה הרי הוא כמפסיק בין ברכת על אכילת מצה לאכילת הפרוסה שעלה קאי הברכה ואם יאכל הפרוסה מקודם ואח״כ השלמה ג״כ הוא כמפסיק להני פוסקים דסברי דברכת על אכילת מצה קאי על השלמה וע״כ יאכלם ביחד:

ט (ט) כזית מכל אחד - מן הפרוסה בודאי צריך כזית דהא מברכין על אכילת מצה ואין אכילה פחותה מכזית אבל פרוסת המוציא הלא קי״ל דהמוציא מברכין אפילו על פחות מכזית וכנ״ל בסימן ר״י אלא משום דיש פוסקין שסוברין דברכת המוציא קאי על הפרוסה וברכת על אכילת מצה קאי על השלמה לכך צריך מכל אחת כזית. והסכימו האחרונים דצריך רק להכניס לפיהו את שני הזיתים בבת אחת ולרסקם אבל אין מחויב לבולעם בבת אחת אלא די שיבלע כזית לערך בבת אחת ואח״כ יבלע השאר ובדיעבד אפילו בלע הכזית מעט מעט יצא כל שלא שהה מתחלת אכילתו עד סופה יותר מכדי אכילת פרס:

י (י) של המוציא תחלה - היא השלמה העליונה שמעיקר הדין עלה קאי ברכת המוציא ולא הוי כהפסק בדיעבד מה שאוכלה בין ברכת אכילת מצה לאכילת הפרוסה כיון שהיא באה לצורך אותו כזית דהיינו לצורך ברכת המוציא שצריך לברך גם על כזית של הפרוסה. וכתבו הפוסקים שצריך לאכול גם כזית ראשון של המוציא בהסיבה:

יא (יא) ואח״כ של אכילת מצה - ובדיעבד אם אכל כזית אחד בין מהשלמה ובין מהפרוסה יצא:

יב (יב) כזית מרור - ואפילו אכל קלח שלם עם העלין כברייתה לא יצא כל שאין בו כזית [תה״ד]:

יג (יג) וישקענו כולו - כדי להמית ארס שבתוכו. ויש מקומות שאין נוהגין לשקע כולו אלא בטיבול מקצתו:

יד (יד) ויאכלנו בלא הסיבה - שהוא זכר לעבדות ומ״מ אם רוצה לאכול בהסיבה רשאי:

טו (טו) מצה שלישית - כדי לקיים מצוה בשלשתן:

טז (טז) וכורכה עם המרור - וצריך כזית מצה וכזית מרור. וטעם כריכה זו כדי לצאת דעת הלל דס״ל דקרא דעל מצות ומרורים יאכלהו בהדי הדדי משמע ומ״מ לצאת רק בזה ידי אכילת מצה ואכילת מרור אי אפשר בזה״ז אפילו להלל דכיון דמרור בזה״ז דליכא פסח אינו רק מדרבנן וע״כ כשיאכלם ביחד אתי טעם מרור ומבטל לה לטעם מצה שהוא מדאורייתא אפילו בזה״ז ומשום זה צריך לאכול מתחלה כל אחד בפ״ע ואח״כ אוכל שניהם ביחד כדי לעשות זכר לזמן שהיה מקדש קיים והקריבו פסח ואז לפי דעת הלל היו אוכלים מצה ומרור ביחד:

יז (יז) וטובלה בחרוסת - שהרי כריכה זו היא זכר למקדש כהלל והלל היה מקיים מצות חרוסת במרור זה שבכריכה שהרי לא היה אוכל מרור כלל קודם כריכה זו וגם בזה צריך לנער החרוסת כמו במרור שאכל מקודם [מאמר מרדכי]:

יח (יח) דאין לטובלו - טעמם שכבר קיים מצות חרוסת בטיבול ראשון וגם אין לחוש לארס שבמרור זה כיון שאוכלו עם מצה בכריכה:

יט (יט) וכן ראיתי נוהגין - עיין באחרונים שהסכימו דהעיקר כדעה הראשונה ומ״מ היכי דנהוג נהוג:

כ (כ) ואומר - עיין בה״ל:

כא (כא) כהלל - והנוסחא אצלנו בהגדה כן עשה הלל בזמן שבית המקדש וכו׳ היה כורך מצה ומרור ואוכלם ביחד ויש שכתבו שצ״ל היה כורך פסח מצה ומרור:

כב (כב) ואוכלן ביחד - עיין לעיל סק״ט שכתבנו שאין צריך לבלוע ביחד רק להכניסם בפיהו בב״א וה״ה הכא:

כג (כג) בהסיבה - משום מצה שאוכל:

כד (כד) כדי שתעלה - ר״ל דהא עושין אנו זכר למקדש ואז היה עיקר המצוה רק בכריכה ולכן צריך שלא להפסיק כדי שתחול הברכה על הכריכה. ומ״מ אין זה אלא לכתחלה ובדיעבד אם סח בינתים א״צ לחזור ולברך על הכריכה:

כה (כה) אם אין לו ירקות וכו׳ - דלכתחלה צריך להיות הכרפס ממין שאינו מה׳ מיני מרור וכדלעיל בסימן תע״ג במ״ב ס״ק כ׳:

כו (כו) ועל אכילת מרור - דא״א בזה לנהוג כמו בשאר פעמים לאכול בלי ברכה ולברך על אכילת מרור אחר כזית מצה דאחר שכבר מילא כריסו ממנו קודם לכן בלי ברכה אינו הגון לברך אח״כ ע״כ יברך בתחלה על אכילת מרור ואוכל ממנו מעט לשם כרפס (ואינו יכול לאכול לשם מצות מרור דלכתחלה בעינן מצה והדר מרור כדכתיב על מצות ומרורים וכו׳) ומ״מ הברכה אינה לבטלה שמברך אותה כדי לאכול המרור שאחר המצה והגדה לא חשיב הפסק ובלבד שלא יפסיק בדבורים אחרים:

כז (כז) ובטיבול השני יטבלנו וכו׳ - היינו אכילת מרור שאחר כזית מצה יטבלנה בחרוסת דכיון שמרור זה אוכל כדי לקיים מצות מרור צריך לטובלו בחרוסת וכדין מרור בעלמא. וצריך לאכול ג״כ כזית מטעם זה:

כח (כח) בלא ברכה - שיצא בברכת בפה״א ועל אכילת מרור שבירך על אכילת מרור הראשונה. ודע דהרבה פוסקים חולקים על זה ולדידהו טפי עדיף בזה לכוין באכילת מרור הראשונה לקיים מצות מרור כיון שמברך אז אשר קדשנו וכו׳ ולדידהו חייב לאכול אז כזית ולטבול בחרוסת כדין מרור. ומרור השני שאוכל בלא ברכה הוא לשם כרפס בעלמא ואינו מחויב לאכול כזית ואין צריך לטבול ג״כ דוקא בחרוסת ובחומץ או מי מלח נמי סגי וכדלעיל בסימן תע״ג לענין כרפס:

כט (כט) בלע מצה יצא - בדיעבד דגם זה מיקרי אכילה אע״פ שלא לעסה ולא הרגיש טעם מצה ואע״ג דלעיל בסימן תס״א ס״ד פסקינן דאין יוצאין במבושל ומשום דנתבטל טעם מצה אלמא צריך טעם מצה יש לומר דהתם גרע משום דהפת בעצמה אבדה טעם מצה אבל הכא יש בה טעם אלא שהוא לא הרגיש הטעם בפיו ומ״מ כ״ז בדיעבד אבל לכתחלה יש ללעוס אותה עד שירגיש הטעם בפיו:

ל (ל) דטעם מרור בעינן - שירגיש המרירות בפיו זכר לוימררו את חייהם:

לא (לא) ידי מצה יצא - ולא אמרינן דמבטל ליה המרור למצה וכנ״ל בסקט״ז דלא שייך ביטול אלא כשלועסן ומתערבין ביחד אבל בזה שלא לעסן כל חד וחד לחודיה קאי:

לב (לב) בסיב - היא הקליפה הגדל סביב הדקל:

לג (לג) לפי שאין וכו׳ - ואם כרך המצה בדבר מאכל ובלע יצא אע״פ שיש הפסק בין המצה לגרונו כיון ששניהם מיני מאכל דרך אכילה בכך [פר״ח]:

לד (לד) בלא כוונה - ואע״ג דמצות צריכות כונה כדלעיל בסימן ס׳ ס״ד וכ״ש הכא דאינו רוצה לאכול הרי בודאי אינו מתכוין לצאת ידי המצוה תירצו המפרשים דבמידי דאכילה שע״כ נהנה גרונו עדיף טפי וכמתכוין דמי. ודע דכמה פוסקים חולקין ע״ז וס״ל דלפי מאי דקי״ל דמצות צריכות כונה אין לחלק בין מידי דאכילה לשאר מצות וכל שלא נתכוין באכילה לצאת ידי המצוה לא יצא וכן פסק הפר״ח:

לה (לה) כגון שאנסוהו נכרים וכו׳ - וכ״ש היכא שכפאוהו ישראל לאכול כדי לקיים מצות מצה דיצא:

לו (לו) יצא ידי חובתו כיון וכו׳ - ומ״מ היכא שאומר בפירוש שמכוין שלא לצאת ידי המצוה בזה אפשר דגרע טפי אף שנהנה גרונו ולא יצא:

לז (לז) אבל אם היה סבור וכו׳ - כיון שלא ידע כלל שהוא עושה מעשה המצוה ואפילו בלא כפאוהו עכו״ם ומעצמו טעה ג״כ לא יצא:

לח (לח) ואח״כ נתרפא - ר״ל באותו הלילה דלמחר בודאי אינו מברך שוב ברכת אכילת מצה דביום אינה אלא רשות וכדלקמיה ואין תשלומין למצוה זו [אחרונים]:

לט (לט) בשעה שהיה פטור וכו׳ - ר״ל שהיה אז בכלל שוטה ואינו איש:

מ (מ) וחזר ואכל וכו׳ - וה״ה אפילו לא הפסיק בינתים אלא ששהה באכילתו את הכזית יותר מכדי אכילת פרס אין מצטרף יחד ואינו יוצא:

מא (מא) יצא - היינו בדיעבד אבל לכתחלה צריך לאכול כזית ביחד ולבלוע:

מב (מב) בין אכילה לחברתה - הלשון אינו מדוקדק כ״כ דצריך שלא ישהה מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס דזה אין נחשב בכלל אכילה:

מג (מג) וע״ל סימן תרי״ב - היינו שיעור פרס:

מד (מד) אלא בלילה הראשון - דכתיב בערב תאכלו מצות אבל שאר כל הלילות וכל הימים אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ ואף דמחוייב לאכול פת ביו״ט כדמוכח בסי׳ קפ״ח יכול לצאת במצה עשירה דהיינו שנילושה במי פירות אבל לחם עוני אינו מחוייב מן התורה כ״א בלילה הראשון ומשום ספיקא דיומא חייב לדידן אף בלילה שניה:

מה (מה) בלבד - ובשם הגר״א כתבו דעכ״פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה אלא שאינו חיוב:

מו (מו) ונהגו לעשות וכו׳ - עיין בספר בית מאיר שמפקפק על המנהג ובכמה מקומות כהיום נשתקע המנהג:

מז (מז) סימן - ואין לעשות אותיות להכירא שכששוברין אותה הוי מוחק ביו״ט:

מח (מח) אחת מהן - פי׳ אפילו אם השלישית נשברה ואם כן מקדימין עכשיו השלישית קודם לשניה מ״מ משום הקדמה למצוה א״צ לאפות אחרת:

מט (מט) יוצא בכזית - עיין בס״א ובמ״ב סק״ט:כר

סימן תעו

א (א) שלא לאכול וכו׳ - ובאלו ארצות אין נוהגין לאכול צלי בשני הלילות ואפילו צלי קדר [פי׳ שנצלה בקדירה בלא מים ושום משקה אלא מתבשל במוהל היוצא ממנו] אע״פ שאינו דומה לצליית הפסח שהפסח שנצלה בקדירה פסול אפ״ה יש לאוסרו מפני מראית העין שלא יטעו להתיר גם צלי אש ואפילו אם בישלו מתחלה במים ואח״כ עשאו צלי קדר יש לאסור מטעם זה ומיהו לצורך חולה קצת יש להקל בזה ואם היה צלוי ואח״כ בשלו מותר לכל:

ב (ב) שה - בין שה כשבים או שה עזים:

ג (ג) כולו כאחד כאחד - דהיינו ראשו על כרעיו ועל קרבו כמו בפסח:

ד (ד) ואם היה מחותך או שחסר וכו׳ - ר״ל שצלה אותו כשהוא מחותך או אפילו כשהוא מחובר אלא שנחתך ממנו אבר אחד קודם הצליה ובשעת צליה הניחו אצלו וצלאו ביחד:

ה (ה) או שלק וכו׳ והוא מחובר - ר״ל ואח״כ צלהו כולו כאחד הואיל ואינו דומה לצליית הפסח הרי זה מותר בכל זה:

ו (ו) אכילה גסה - דהיינו שאינו מתאוה כלל לאכול שאז אינו עושה מצוה מן המובחר שאף שאפיקומן הוא זכר לפסח והפסח נאכל על השובע דהיינו שהוא שבע כבר ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר הסעודה כמו שיתבאר בסימן תע״ז מ״מ צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול ואם לאו אין זה מן המובחר ואם שבע כ״כ עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע אף שדוחק עצמו לאכול אינו יוצא ידי חובתו כלל במצוה זו שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל. כתבו הפוסקים אל יהיה אכילת אפיקומן עליו לטורח דעי״ז אין מתקיים המצוה מן המובחר:

ז (ז) וישן מיד - ותניא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה:

ח (ח) אפילו בשר עגל ועוף - ר״ל אף שאין הפסח בא מהם מ״מ אסור לאכלו צלי לפי שהעולם יטעו בין צלי לצלי ויבואו להתיר גם בשר צלוי מכבשים ועזים:

ט (ט) שטעון שחיטה - לאפוקי דגים וביצים מותר לאכלם צלוים בכל מקום לפי שאין דומין כלל לבשר ולא יטעו בהם. ואפילו הביצה שמניחים על הקערה מותר ע״י צלי ולאכלה [ט״ז]:

י (י) במקום שנהגו שלא וכו׳ - אבל במקום שנהגו לאכול צלי מותר לאכול אפילו עגל שצלוי כולו כאחד דאין הפסח בא ממנו:

יא (יא) ונ״ל הטעם וכו׳ - והגר״א כתב עוד טעם מפני שהביצה הוא זכר לחגיגה וכמבואר לעיל בסימן תע״ג ס״ד וע״כ צריך לאכלו ג״כ ומה שאין אוכלין הזרוע לפי שעושין אותו צלי כמ״ש בסימן תע״ג ואין אוכלין צלי ויוצאין באפיקומן שאוכלין עכ״ד ולפ״ז נראה דיהדר לאכול גם בליל א׳ אותה ביצה שעל הקערה ושאר ביצים שאוכלין הוא משום שנשתרבב המנהג:

יב (יב) שליל ת״ב נקבע וכו׳ - פי׳ כמו שחל יום א׳ של פסח יהיה לעולם באותו יום ת״ב וכמבואר לעיל בסימן תכ״ח ע״ש:

יג (יג) שהיו מקריבין - ומתאבלין ע״ז ולפי טעם זה שייך המנהג גם ביום השני [ח״י] וכן הוא ג״כ לטעם הגר״א הנ״ל ומ״מ צריך לידע שלכל הטעמים הביצים שאוכלין בתוך הסעודה הוא רק זכר בעלמא ודלא כההמון שחושבים זה למצוה ומחמת זה ממלאים כרסם עד שאוכלין אפיקומן על אכילה גסה ולכן צריך אדם לידע בנפשו [ח״א]:

יד (יד) רק ב׳ טיבולים - ומה שטובלין גם המרור שעל הכריכה בחרוסת אין זה טיבול שלישי דהוא רק משום ספק בלבד [ט״ז בסימן תע״ה]:

סימן תעז

א (א) כזית - ולכתחלה טוב שיקח שני זיתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו:

ב (ב) כל אחד - ואף נשים חייבות בזה:

ג (ג) על השובע - ועיין לעיל בסימן תע״ו ס״א בהג״ה ובמה שכתבנו שם במ״ב:

ד (ד) ויאכלנו בהסיבה - ובדיעבד אם שכח ואכלו בלא הסיבה א״צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה:

ה (ה) ולא יברך עליו - שהוא רק לזכר וכנ״ל כתב של״ה ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו וכן ארבעה מינים שבלולב והכל לחבוב המצוה ואשרי מי שעובד ה׳ בשמחה:

ו (ו) ויהא זהיר וכו׳ - שכיון שהוא זכר לפסח צריך לאכלו בזמן פסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות וכ״ש כזית הראשון שמברכין עליו על אכילת מצה שצריך ליזהר מאד שלא לאחרו עד חצות ובדיעבד אם איחר מסתפקים הראשונים אם יצא ידי חובתו וע״כ יאכלנו ולא יברך עליו על אכילת מצה וגם מרור אף שהוא מדרבנן יזהר לאכלו קודם חצות ואם איחר יאכלנו בלא ברכה ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח״כ יאמר הגדה ואח״כ יסעוד סעודתו [אחרונים]:

ז (ז) שגם ההלל - ר״ל עם ברכתו שמברך לאחריה יאמר לכתחלה קודם חצות:

ח (ח) בלא ברכת המוציא - דאף דבסימן קע״ט י״א דאם אמר הב לן ונברך הוי היסח הדעת ואם ירצה לאכול צריך לחזור ולברך הכא אתכא דרחמנא סמכינן דאין תלוי בדעתו דהא צריך לקיים רצון ה׳ ובודאי השכחה גרמה לו שיטול ידיו או לומר הב לן ונברך ולא הסיח דעתו לגמרי:

ט (ט) יטול ידיו - דכיון שבירך ברכת המזון אסח דעתיה ועיין בפמ״ג שכתב דיטול בלא ברכה ובפרט היכא שיודע שלא הסיח דעתו שלא יברך:

י (י) ויברך בפה״ג וכו׳ - וזהו כוס שלישי ולא הצריכו ליה לשתות כוס זה סמוך לברכת המזון הראשון דלא תקנו כוס ג׳ אלא בגמר אכילתו וזה ששכח לאכול אפיקומן כמי שלא גמר אכילתו דמי [ב״ח]:

יא (יא) לא יאכל האפיקומן - דאם יאכל יצטרך לברך ברכת המזון וברכת המזון צריך כוס וא״כ הוא כמוסיף על הכוסות וכתבו כמה אחרונים דכ״ז הוא להני פוסקים דס״ל לעיל סימן קפ״ד ברכת המזון טעונה כוס אמנם לפי מנהגנו כמ״ד ברכת המזון בעלמא אינה טעונה כוס גם עכשיו יאכל האפיקומן ויברך בהמ״ז בלי כוס:

יב (יב) ויסמוך על מצה וכו׳ - ר״ל שזה יהיה נחשב לשם אפיקומן אע״פ שלא כוון אז לשם זה ואף דקי״ל בסימן תע״ט דאחר אפיקומן אין לאכול שום דבר ואיהו הלא אכל אחר המצה עוד דברים אחרים מ״מ בדיעבד יצא:

יג (יג) בתוך הסעודה וכו׳ - הא אם לא היה לו שמורה כלל בתוך הסעודה אף שבתחלת הסעודה אכל הכזית מצה שמורה כדין חוזר ואוכל אפיקומן דלא יצא מצות אפיקומן בזה דהא בעינן שיהא נאכל על השובע [פר״ח ופמ״ג]:

יד (יד) שימור למצת מצוה - ולא אכל מאותה מצה תוך הסעודה שיהיה יכול לסמוך ע״ז לשם אפיקומן:

טו (טו) אפילו לא נזכר וכו׳ - וכ״ש אם נזכר קודם שהתחיל לומר הלל בודאי אוכל אפיקומן ומברך בהמ״ז על הכוס ואין כאן משום שתיה בין כוס שלישי לרביעי דאסור כדלקמן בסי׳ תע״ט שכיון שהשלישי היה בטעות חוזר הכוס שהוא מברך עתה עליו להיות שלישי:

טז (טז) עד אחר ההלל - ר״ל וגם בירך בפה״ג על כוס רביעי ששותה אחריו:

יז (יז) ואין לחוש וכו׳ - שכיון שמתחלה היה הכוס שלישי בטעות נחשב זה הכוס לכוס שלישי ואף שא״כ הוא שלא כסדרן שהקדים לזה הכוס של הלל שהוא ראוי להיות אחרון אין הסדר מעכב. ודע דלפי מה דנוהגין בכל השנה לברך בהמ״ז בלא כוס גם בזה יאכל האפיקומן בלא כוס:

סימן תעח

א (א) אין לאכול - כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של אפיקומן שהוא מצוה ע״י טעם אותו מאכל ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן:

ב (ב) שום דבר - ולענין שתיה נחלקו הפוסקים ויש להחמיר במשקה המשכר ולכתחלה נכון ליזהר מכל משקה חוץ ממים וכה״ג כמו שמבואר לקמן בסימן תפ״א במ״ב סק״א:

ג (ג) ולא יאכלנו - להאפיקומן אבל שאר הסעודה לית לן בה:

ד (ד) בשני מקומות - וה״ה בחדר אחד מקצתו בשולחן זה ומקצתו בשולחן אחר דהוי כשני מקומות והטעם שאפיקומן זכר לפסח ופסח אינו נאכל בשני מקומות לפי שנאמר בבית אחד יאכל:

ה (ה) דלא עדיף - מביא ראיה שגם במצה מחמירין בשני מקומות כמו בפסח:

ו (ו) בתוך הסעודה - עיין בדברי הרמ״א בהג״ה:

ז (ז) אינו חוזר לאכול - דהשינה חשובה הפסק ועשאוהו רבנן כאוכל בשני מקומות:

ח (ח) חוזרים ואוכלים - דכיון שיתר בני החבורה היו נעורים לא חשב הפסק אפילו לגבי הישינים:

ט (ט) נתנמנמו - היינו שלא נשקע בשינה כולי האי ואם שואלים אותו היכן הנחת כלי זה וכשמזכירין לו הנחתו במקום פלוני נזכר ואומר הן או לאו זהו קרוי מתנמנם:

י (י) אבל שינה קודם לזה - דהיינו בתוך האכילה:

יא (יא) לא הוי וכו׳ - ר״ל דלא חיישינן להפסק זו כיון שאינו בתוך האפיקומן ולענין אם צריך לברך המוציא עוד הפעם משום השינה עיין לעיל בסימן קע״ח ס״ז ובמ״ב שם:

סימן תעט

א (א) מוזגין לו כוס שלישי - וצריך הדחה ושטיפה אם אינו נקי ואף מי שאינו נזהר בכל השנה לראות אם הוא נקי מ״מ בזה הלילה יזהר משום הידור מצוה:

ב (ב) ומברך עליו בהמ״ז - אפילו אם מברך ביחידי ואפילו למ״ד בעלמא דבהמ״ז אינה טעונה כוס מ״מ הואיל שתקנו חכמים לשתות ארבעה כוסות בלילה זו יש לעשות מצוה בכל כוס וכוס להכי סומכין כוס שלישי לבהמ״ז [גמרא]:

ג (ג) ושותהו בהסיבה - ואם שתה בלא הסיבה אם יחזור וישתה עיין לעיל בסימן תע״ב ס״ז ובהגה״ה:

ד (ד) ולא יברך אחריו - אפילו שתה כל הרביעית דסומך על ברכה אחרונה שמברך על כוס רביעי:

ה (ה) ולא ישתה יין - שמא ישתכר ויישן ולא יגמור את ההלל ויש שכתבו הטעם מפני שהוא נראה כמוסיף על הכוסות וכתבו האחרונים דלאו דוקא יין ה״ה שאר משקין המשכרין מיהו אם אינו משכר מותר והוא שלא היה חמר מדינה דאם היה חמר מדינה יש להחמיר ולחוש לטעם השני דנראה כמוסיף על הכוסות:

ו (ו) מיהו מכוס שלישי וכו׳ - דלטעמא קמא משום שכרות בודאי לא שייך שהרי אינו שותה יותר מארבעה כוסות. ולטעמא דנראה כמוסיף נמי ליכא שהרי אינו אלא כוס אחת. ומ״מ אם לאחר ששתה רוב רביעית לא היה בדעתו לשתות יותר ואח״כ נמלך לשתות עוד דעת מ״א וח״י כיון שצריך לברך עליו מחדש מחזי כמוסיף על הכוסות ועיין לעיל בסי׳ תע״ב בבה״ל מה שכתבנו בזה:

ז (ז) כמה פעמים - ומ״מ אם הכוס גדול הרבה יותר מדאי לא ישתנו כולו שלא ישתכר [אחרונים]:

ח (ח) דהפסיק בינתים - ר״ל לאחר ששתה רוב רביעית בתחלה הפסיק הרבה יותר מכדי אכילת פרס:

ט (ט) אחר זימון - הסכימו האחרונים דהאי זימון אינו לענין בהמ״ז דבשביל זה אינו מחוייב להדר יותר מבשאר ימות השנה והכא לענין הלל מיירי שמצוה להדר לומר הלל בשלשה כדי שיהא אחד אומר לשנים הודו והם יענו פסוק שאחר זה ואותו שיקראוהו לזימון זה לא יאכל ולא ישתה ולא יסייע לברך ברכת הזימון אלא ישמע הודו ויענה עמהם ויחזור לביתו וגם בזה הסכימו דאף שמצוה מן המובחר לומר הלל בשלשה גברים גדולים ועל כן אם יש בביתו על שולחן אחד גברא בר חיובא בודאי מהנכון לצרף אותו לאמירת הודו מ״מ אין קפידא כ״כ שיכול לצאת בזה באשתו ובניו (ואם בניו הם קטנים עיין לקמיה) דהיינו שהוא יאמר והם יענו [וה״ה שאשתו יכולה לומר הודו שהרי גם נשים מחויבות בהלל זה כמו שהם מחויבות בד׳ כוסות וכתב הח״י דלפי מה שנוהגין לומר הודו בניגון נעימת קול יש לחוש למאי דאמרינן בגמרא זמרן נשי ועניין גברי כאש בנעורת] ואם רוצה לחזור אחר זימון לבהמ״ז ורוצה לילך לשכנו לברך שם לא יאכל האפיקומן בביתו דהא ע״כ יהא צריך לאכול שם דבר מה כדי להצטרף לבהמ״ז ואסור לאכול אחר האפיקומן שום דבר וגם האפיקומן גופא אסור לחלק ולאכול בשני מקומות וכדלעיל בסימן תע״ח אלא יאכל האפיקומן במקום שמזמן ומברך שם וגם ישתה שם הכוס וישאר שם עד גמר הסדר ואם רוצה יחזור לביתו אחר בהמ״ז ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי אבל מ״מ לא נהגו עכשיו כן לילך לאכול האפיקומן בבית אחר וכ״כ טוב יותר לברך בביתו יחידי מלילך באמצע סעודתו לבית אחר ולחפש אחר זימון. אכן אם רוצה להדר ולקיים הכל מן המובחר ואין לו בביתו זימון שלם של ג׳ אנשים יראה להזמין לכתחלה לסעודה איזה אורח כדי שיהא לו זימון שלם לבהמ״ז וגם לאמירת הודו:

י (י) אומר הודו ואנא וכו׳ - הוא רק מצוה לכתחלה ואינו לעיכובא [פר״ח]:

יא (יא) והאחרים עונין אחריו - ואם אין שם כ״א שנים שניהם יאמרו הודו [אחרונים]:

יב (יב) ליתן לקטן רשות - שהוא יאמר כדי שלא יישנו וגם כדי לחנכם במצות. וזהו דוקא באמירת אנא מפני שהם עונין אחריו אותו פסוק גופא אבל לא בהודו:

יג (יג) שבעל הבית מברך - אף אם יש לו אורח ומ״מ אין קפידא בזה אם בירך אחר [ח״י]:

סימן תפ

א (א) מתחיל לא לנו - בלא ברכה ואומרים ההלל מיושב אף שבכל השנה אומרים מעומד בפסח שאני מפני שמיושב הוא דרך הסיבה וחירות:

ב (ב) את ההלל - מי שאירע לו אבל ביו״ט שלא נהג אבילותו קודם יו״ט מ״מ גומר את ההלל:

ג (ג) עד על נהרות בבל - ואינו אומר רננו צדיקים:

ד (ד) עד מעולם ועד עולם - ונוסחתנו בישתבח הוא מעתה ועד עולם ובדיעבד אם חתם ישתבח בברכה יאמר אח״כ יהללוך בלא חתימה:

ה (ה) ואז יאמר יהללוך - ויש נוהגין כהפוסקים לומר תיכף אחר הלל יהללוך עד כי מעולם ועד עולם אתה אל ואח״כ אומר הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותם בא״י מלך מהולל בתשבחות (ויש שחותמין הבוחר בשירי זמרה וכו׳ כמו שאומרים בישתבח תמיד) ולפי מנהג זה אם בשעה שאומר יהללוך שכח וחתם בא״י מלך מהולל בתשבחות שוב לא יחתום בישתבח אלא יאמר הלל הגדול ונשמת וישתבח עד מעתה ועד עולם:

ו (ו) ושותהו - והפיוטים דהיינו אז רוב ניסים וכו׳ אומר אחר שתיית הכוס שאינו אלא מנהג ומהר״מ היה שותה אחר הפיוטים ואחר כי לו נאה כדי שלא יהיה צמא כשישכב וכ״ה בסידורים. בלילה א׳ יאמר אז רוב נסים ובלילה ב׳ יאמר אומץ גבורותיך ויש נוהגין שאומרים הכל בשני לילות שוין:

ז (ז) ומברך אחריו וכו׳ - ובברכה זו יפטור גם הכוס ג׳ וכדלעיל סימן תע״ד:

ח (ח) צריך לשתות פעם וכו׳ - וה״ה בכוס ג׳ ג״כ דינא הכי להמחבר מיהו לענין ברכה לפניה דוקא בכוס רביעי שלא חשב לשתות עוד כלל משא״כ בכוס שלישי שבלא״ה חשב לשתות עוד על סמך ברכה זו לא מיקרי היסח הדעת ואין צריך לברך:

ט (ט) ועיין לעיל סי׳ תע״ב - ר״ל דהכריע שם בהג״ה דלדידן שאין דרכנו להסב בכל השנה אין לחזור ולשתות בהסיבה:

י (י) כדי לזכור שהוא ל״ש - ואין מתייראין משום דבר ונוהגין באלו מדינות למזוג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא (לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו הש״י ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לבשרנו):

יא (יא) אף שלא במקום סעודה - ואף שאינו שותה הארבעה כוסות במקום אחד אין בכך כלום:

סימן תפא

א (א) אינו רשאי וכו׳ - הרבה טעמים יש בזה בפוסקים יש שכתבו משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקב״ה אפילו כל הלילה כ״ז שלא חטפתו שינה וכדלקמיה ולהכי לא ישתה שלא ישתכר ויתבטל ממצוה זו ולפי סברא זו דוקא יין או שאר משקה המשכר ויש שכתבו דלא יהא נראה כמוסיף על הכוסות שנראה כמתחיל בסעודה אחרת ולפ״ז כל חמר מדינה אסור אף שאינו משכר ויש שכתבו משום שלא יתבטל טעם מצה מפיו ע״י שתייתו וכמו שאסרו לאכול אחר הסדר מטעם זה ולפי טעם זה כל משקה אפילו אינו חמר מדינה ואינו משכר אסור ומסתימת דברי המחבר ורמ״א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי ומ״מ כתבו האחרונים דאינגבע״ר וואסע״ר וה״ה טייא או עפיל טראנק ויש שכתבו גם לאקריי״ן מותר דזה אינו מבטל טעם מצה וכמיא בעלמא הוא [אכן בעפיל טראנק שכותש את התפוחים בבית הבד ויש להם טעם גדול יש אוסרים] והנה אף דלכתחלה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה מ״מ במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין:

ב (ב) תאב הרבה לשתות - אפילו יין:

ג (ג) ויאמר עליו הלל הגדול - דוקא אם לא סיים עדיין הברכה ושתה כוס ד׳ אז יכול לומר הלל הגדול עד סוף ולחתום בברכה ולשתות הכוס ה׳ אבל אם כבר סיים סוף הברכה אין לחזור ולומר הלל הגדול ולברך לבסוף דלא תקנו כ״א ברכה אחת:

ד (ד) שמע - וצריך לברך ברכת המפיל. ואם קרא ק״ש בבהכ״נ קודם הלילה צריך לקרות כל הק״ש כדי לצאת וכנ״ל בסי׳ רל״ה:

סימן תפב

א (א) משומרת - עיין לעיל סי׳ תנ״ג ס״ד מהו משומרת ועיין בה״ל:

ב (ב) אלא כזית - וא״כ אם יאכלו בראשונה לא יהיה לו לאפיקומן ואם ירצה לצאת בו גם במקום אפיקומן א״כ לא יהא רשאי לאכול אחריו וכדלעיל בסימן תע״ח וע״כ צריך לעשות כמו שמבאר והולך:

ג (ג) מברך על אכילת מרור וכו׳ - ר״ל לאחר שמברך מתחלה ברכת המוציא לבד על מצה שאינה משומרת מברך על המרור וברכת על אכילת מצה יברך לבסוף בשעה שאוכל כזית המשומרת ואע״ג דלכתחלה צריך לאכול מצה של חיוב והדר מרור משום שנאמר על מצות ומרורים בתחלה מצה והדר מרורים היכא דלא אפשר שאני והמחבר השמיט דין דכריכה ומשמע דס״ל דלא מצרכינן ליה כריכה משום דאין לו מצה שמורה רק כזית ובמצה שאינה שמורה לא חשיב כריכה שהרי אינה מצה כלל:

ד (ד) על אכילת מצה - דברכת המוציא כבר בירך:

ה (ה) אותו כזית - המשומר ועולה לו גם במקום אפיקומן שהרי אוכלו על השובע:

ו (ו) ואינו טועם אחריו כלום - וכמו בכל מקום לאחר אפיקומן. והנה כ״ז בשאין לו רק כזית אחד שמורה אבל אם יש לו שני זיתים אוכל כזית אחד בתחלת אכילתו ומברך עליו המוציא ועל אכילת מצה וכזית אחר יאכלנו אחר גמר סעודתו לשם אפיקומן. וחולה שאינו יכול לאכול רק כזית או מי שאין לו שום מצה רק כזית יאכל תבשילו בלא המוציא ואחר סעודתו יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל אותו כזית אבל אם אין לו גם כן יין א״כ צריך לקדש על המצה תחלה ואח״כ יאכל תבשילו:

ז (ז) רק ג׳ מצות - דאם היה לו ארבעה היה מסתפק ביום הראשון משנים ושנים לליל שני:

ח (ח) מן הפרוסה - שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן:

ט (ט) וב׳ השלימות לליל ב׳ - משום לחם משנה יש מאחרונים שכתבו שבזה לא יבצע פרוסה לאפיקומן בליל שני עד לאחר ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה כדי שיברך המוציא על לחם משנה שלימות ועל אכילת מצה יברך על הפרוסה שהפרוסה היא לחם עוני. כתב מ״א אם אפשר לו לשייר בליל א׳ פרוסה קטנה של כזית ישייר ויניחנה בליל ב׳ בין שתי השלימות כדי שיהיה לו לחם משנה מלבד הפרוסה שמברך עליה על אכילת מצה כמו שנתבאר בסימן תע״ג. וכן להיפך אם אין מספיק לו ללילה הראשונה במצה אחת לכל בני ביתו יקח פרוסה מן השניה וישאיר מצה א׳ וחציה לליל שניה דכיון שהוא שעת הדחק יכול לסמוך על הפוסקים דס״ל דבליל פסח סגי לכתחלה בפרוסה ויברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שעל גבי השלמה ומהשלמה יעשה כריכה והאפיקומן:

סימן תפג

א (א) מי שאין לו יין - היינו שאין לו כלל אבל אם יש לו יין אפילו רק על כוס אחד [וה״ה שאר משקין אם הוא חמר מדינה לפי מה שמסיק הרמ״א בהג״ה] יקדש עליו ולא יקדש על הפת אף אם דרכו בשארי שבתות ויו״ט לקדש על הפת מ״מ בלילה זה כשתקנו חכמים ד׳ כוסות תקנו לקדש על היין ולא על הפת. ואם יש לו שני כוסות יקדש על הראשון ואח״כ יאמר ההגדה בלא כוס ובהמ״ז יברך על כוס השני ויצא בזה גם דעת הי״א בסימן קפ״ב דס״ל דבהמ״ז טעונה כוס ואם יש לו ג׳ כוסות מקדש על אחד ואומר הגדה על אחד ובהמ״ז על אחד וחצי הלל שאחר בהמ״ז יאמר בלא כוס:

ב (ב) ובוצע - עיין בבה״ל:

ג (ג) ומניח ידיו עליו - שכיון שמקדש עליו מצוה לאוחזו בידו כשם שאוחז בכוס שמקדש עליו:

ד (ד) ואח״כ אוכל שאר ירקות - זהו הכרפס. וטובל במי מלח או בחומץ וקודם מצה כנהוג שאר שנים א״א לאכול דהא אסור לטעום קודם קידוש. ולענין ברכה עליהם תלוי הדבר באם הוא דבר שממשיך תאות המאכל אין מברך עליהם דהוא בא בכלל הסעודה ואם לאו מברך עליהם בורא פרי האדמה:

ה (ה) ואומר מה נשתנה וכו׳ - וה״ה דאומר הא לחמא עניא וכו׳. עד גאל ישראל. עיין במ״א שכתב דיהללוך לא יאמר בחתימה שנתקנה על הכוס דוקא והעתיק הח״י את דבריו אבל בפר״ח מסיק דנראה יותר שיאמרנה וכמו שכתב הד״מ דאין הכוס מעכב לזה דהא בבהכ״נ אומרים הלל בלא כוס וכן הסכימו כמה אחרונים:

ו (ו) ומברך על המרור - וטובלו בחרוסת שלענין נטילה שנית כשרוצה לגמור סעודתו מסיק במאמר מרדכי דצריך ליטול ידיו מדינא דהא הפסיק בהגדה והלילא [ודומיא דפסקינן לעיל דצריך ליטול ידיו לאכילה אע״ג דנטל מתחלה כדין לדבר שטיבולו במשקה משום דהפסיק באמירת הגדה וה״נ דכוותיה] אכן אם כוון בנטילה ראשונה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא לטנפם מסיק שם דא״צ ליטול שנית:

ז (ז) בלא ברכה - ר״ל שא״צ לברך שנית על המצה אע״ג דהפסיק הרבה באמירת הגדה אחר הברכה ראשונה שבירך על המצה ואח״כ גומר הסעודה וכל הסדר בלא כוס יין:

ח (ח) ובמקומות שנוהגים לשתות וכו׳ - עיין לעיל בסימן תס״ז ס״ח בהג״ה:

ט (ט) כמו שנתבאר לעיל וכו׳ - ר״ל כמו שהסכים שם כהג״ה דבלילה אין לקדש על שאר משקין:

י (י) יש לסמוך וכו׳ - כדי שיוכל לעשות הסדר כסדרו ולקיים ד׳ כוסות:

יא (יא) אם הוא חמר מדינה - ואפילו במקום שכל השנה אין רוב שתיית העם במי דבש ורק בפסח ג״כ יש להקל [מ״א וא״ר וש״א דלא כח״י]. ואפשר עוד דאם שתיית רוב ההמון לאקרי״ץ או עפי״ל טראנ״ק מותר ליקח אותו לארבעה כוסות אם אין לו יין:

סימן תפד

א (א) מאן דבעי וכו׳ - משום שאין בהם מי שיודע לקדש ולומר הגדה:

ב (ב) מברך ברישא וכו׳ - היינו שמקדש ואומר הגדה הכל כסדר ואוכל מצה ומרור ואפיקומן עד בהמ״ז:

ג (ג) ומברך בהמ״ז - ושותה הכוס ובלא ברכת המזון אסור לעקור ממקומו לילך למקום אחר ואפילו בדעתו לאכול שם יותר:

ד (ד) והדר מברך - ר״ל שמקדש להם ומברך להם גם בפה״ג ומברך להם ברכת כרפס ואומר לפניהם ההגדה וברכת כוס שני וגם ברכת המוציא וברכת אכילת מצה ומרור ואע״ג דבשאר ברכות הנהנין קיימ״ל שאין יכול לברך לאחרים אא״כ יהנה עמהן שאני ברכת הלחם של מצה וקידוש היום שהם חובה הלכך יכול לברך להוציא אחרים אף שאינו נהנה וכן ברכת הירקות חשיב ג״כ מצוה ויכול להוציא אחרים:

ה (ה) ירקי - היינו כרפס ומרור:

ו (ו) ואיהו לא אכיל וכו׳ - שהרי כבר אכל אפיקומן ואסור לו לטעום שוב וכדלעיל בסימן תע״ח וגם שתיה אסור לכו״ע שהרי הוא עומד בין כוס ג׳ לד׳ וכנ״ל בסימן תע״ט:

ז (ז) ומברכי אינהו בהמ״ז - אבל הוא אסור לברך בשבילם בה״מ דבבהמ״ז אין להוציא אחר אא״כ אכל ונתחייב גם כן דכתיב ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא יברך:

ח (ח) יקרא מלה במלה - והם יענו אחריו דכל שקורא מלה במלה והאחר עונה עמו לא הוי ברכה לבטלה אע״פ שיצא מכבר דהרי הוא רק מלמדו לברך:

ט (ט) ולא אכיל וכו׳ - ואסור לטעום קודם קידוש כמ״ש סימן רע״א. ואם יכוין לצאת ג״כ בהקידוש שאומר לפניהם יצטרך לאכול שם כזית ולברך בהמ״ז ג״כ:

י (י) יגמור הכל - אפילו הלל:

יא (יא) ולא יאכל וישתה - כנ״ל בסק״ו:

סימן תפה

א (א) שלא אוכל מצה סתם - בין אם אמר זה קודם הפסח בין אמר בליל פסח גופא כיון דלא אמר בשבועתו דמשתבע רק אמצת מצוה אלא כולל בשבועתו כל מצה ולאו דוקא מצה של לילה זו חיילא שבועתו דשבועה חל בכולל דברים המותרים עם דברים האסורים בשב ואל תעשה ומ״מ כתבו הפוסקים דמצוה להתיר שבועתו כדי שיוכל לקיים מ״ע דאכילת מצה:

ב (ב) בליל פסח - דכיון דאמר ליל פסח מסתמא כוונתו אמצת מצוה בלחוד:

ג (ג) לוקה וכו׳ - משום שבועת שוא דאין שבועה חלה ע״ד מצוה ומ״מ אם אמר קונם אכילת מצת מצוה עלי אסור באכילת מצה דנדר חל אדבר מצוה. אם אמר שבועה שלא אוכל מרור של מצוה אסור באכילת מרור דמרור בזמן הזה דרבנן ושבועה חיילא אמצוה דרבנן וה״ה באמר שלא ישתה ד׳ כוסות. ומ״מ כופין אותו שישאל על שבועתו וה״ה אם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל שני שהוא ג״כ מדרבנן לדידן דבקיאין אנו בקביעא דירחא דנמי חיילא ואסור אלא שגם בזה יש לכופו שישאל על שבועתו:

סימן תפו

א (א) דהוי כחצי ביצה - בינונית עם קליפתה ודעת הרמב״ם דכזית הוא כשליש ביצה ועיין במ״א וביאור הגר״א מש״כ בזה. ולענין דינא במצוה דאורייתא כגון במ״ע דאכילת מצה יש להחמיר ולאכול עכ״פ כחצי ביצה [אם לא שהוא חולה וקשה לו לאכול כחצי ביצה יכול לסמוך על הרמב״ם] ולענין מרור וכה״ג שהוא דרבנן יש לסמוך בדיעבד אם אכל כשליש ביצה אך לכתחלה כיון שצריך לברך על המרור נראה דאין להקל בזה אם לא שהוא אדם חלש וקשה לו יכול לסמוך ולאכול רק כשליש וכנ״ל. ולענין בהמ״ז ששיעורו מד״ס בכזית [וכן לענין ברכה אחרונה] ספק ברכות להקל ולא יברך עד שידע שאכל כחצי ביצה. ולכתחלה נכון ליזהר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה [פמ״ג] ולענ״ד נראה דנכון לכתחלה שיאכל כביצה פת דאל״ה יש חשש ברכה לבטלה על הברכה שבירך מתחלה על הנטילה לאיזה פוסקים וכנ״ל בסימן קנ״ח ס״ב עי״ש. ועתה נחזור לענייננו דע דמש״כ המחבר כזית כחצי ביצה לאו מלתא פסיקתא היא בזמנינו דיש מאחרונים שהוכיחו דביצים המצויים בזמנינו נתקטנו הרבה עד למחצה מכפי שהיו בימים הקדמונים שבהם שיערו חכמים ולפ״ז בכל מקום שהשיעור הוא כחצי ביצה צריך לשער בכביצה בזמנינו ועיין

בשע״ת שהכריע שיש לחלק בזה לענין שיעורין בין דבר שחיובו מן התורה לדבר שחיובו מדרבנן כגון מרור בזה״ז ואפיקומן וכוסות ונמצא לפ״ז בזמנינו יתחייב לאכול מצה עד כשיעור ביצה ומרור יצא בדיעבד אף אם לא אכל רק כשליש ביצה וכנ״ל ועיין במש״כ לעיל סימן רע״א בבה״ל בד״ה של רביעית:

ב (ב) ויאכלנו ביחד - עיין לעיל סימן תע״ה במ״ב סוף סק״ט:

ג (ג) ובירקות צריך למעך חלל האויר - וה״ה אם יש חלל במצה אינו מצטרף החלל לשיעור כזית וצריך למעכו אבל אם אין חלל במצה אפילו היא רכה ועשויה כספוג א״צ למעכו:

סימן תפז

א (א) את יום טוב וכו׳ - ומנהגנו לומר את יום חג המצות הזה זמן חירותינו מקרא קודש וכו׳ ואין אומרים באהבה מקרא קודש שהרי כבר אמרו ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה אכן כשחל בשבת יש אומרים שאומרים שני פעמים באהבה [אחרונים]:

ב (ב) מקדש ישראל והזמנים - ואם אמר מקדש ישראל לבד לא יצא וכן בשבת אם לא אמר מקדש השבת ואמר מקדש ישראל ג״כ לא יצא אף שהזכיר באמצע התפלה של שבת כיון שלא חתם בשל שבת וכל זה בין בקידושא בין בצלותא:

ג (ג) וחזר בו - היינו שחזר ואמר מקדש ישראל והזמנים:

ד (ד) תוך כדי דיבור - היינו שלא שהה משגמר מקדש השבת רק כדי ג׳ תיבות ואם שהה יותר משיעור זה לא מהני חזרתו וצריך לחזור לראש הברכה כיון שהחתימה היתה שלא כהוגן אף שהזכיר של יו״ט באמצע:

ה (ה) אחרי שהוא יודע - ר״ל בעת שאמר ברוך אתה ה׳ היתה כהוגן ע״ד לסיים בשל יום טוב אלא שאח״כ נכשל בלשונו ומשמע מלשון זה דאם טעה בעת שאמר ברוך אתה ה׳ שהיה סבור שהוא שבת אפילו אם חזר בתוך כ״ד לאחר שסיים מקדש השבת וסיים כדין לא יצא אבל רוב הפוסקים ס״ל אע״פ שלא ידע שהוא יו״ט יצא כיון שנזכר בתוך כדי דבור וחתם כדין כן פסקו הרבה אחרונים ועיין בביאור הגר״א שגם הוא מכריע כן להלכה:

ו (ו) המנוח - ומנהגנו לומר את יום השבת הזה ונהרא נהרא ופשטיה [חק יעקב]:

ז (ז) מקדש השבת וכו׳ - ובדיעבד אם לא הזכיר רק שבת או ישראל והזמנים לבד יש דעות בין האחרונים אם צריך לחזור או לא ועיין בבה״ל שהכרענו דאם לא הזכיר רק שבת לבד בודאי אין לחזור הברכה משום זה:

ח (ח) וישראל והזמנים - וי״א שצריך לומר ישראל בלא וי״ו וכן הסכים המהרש״ל בפ״ב דביצה אבל מנהגנו כהשו״ע:

ט (ט) וא״א ברכת וכו׳ - דלא נתקנה אלא מפני המזיקין [וכדלעיל בסימן רס״ח סק״כ במ״ב] ובפסח הוא ליל שמורים ואומרים ויכולו בקול רם וקדיש שלם אחריו [פמ״ג]:

י (י) אין ש״ץ מקדש וכו׳ - דענין הקידוש הוא כדי להוציא מי שאין לו יין ובפסח אין עני בישראל שאין לו יין והסכימו האחרונים דאפילו כשאין יין בעיר כ״א בביהכ״נ אפ״ה אין לקדש:

יא (יא) ואמר יעלה ויבוא - דהרי מזכיר ענינו של יום ביעלה ויבוא ומיירי שחתם כל הברכה כדין דאם לא חתם אפילו אמר גם אתה בחרתנו לא יצא ואם נזכר אחר שהתחיל רצה חוזר לאתה בחרתנו ואם עקר רגליו חוזר לראש התפלה ועיין לעיל סימן קכ״ב ס״ה ואם לא אמר אתה בחרתנו וגם לא יעלה ויבוא רק והשיאנו אע״פ שאמר מועדי קדשיך אם לא הזכיר חג פלוני בפרט לא יצא [דה״ח אבל בפמ״ג מסתפק בזה]:

יב (יב) יצא - ואפילו אם נזכר קודם שחתם הברכה א״צ לחזור לאתה בחרתנו:

יג (יג) ואפילו היה שבת - ר״ל דכיון שלא אמר אתה בחרתנו ותתן לנו ממילא לא הזכיר גם של שבת מ״מ כיון שחזר והזכירו ביעלה ויבוא שאמר ביום השבת הזה וביום חג פלוני הזה יצא דהא עכ״פ הזכיר של שבת בתוך הברכה ומשמע מלשון זה דאם גם ביעלה ויבוא לא הזכיר של שבת לא יצא ויש לעיין דהא מזכיר שבת בוהשיאנו שאומר והנחילנו וכו׳ שבת ומועדי קדשך ואולי משום דהוא מזכירו רק סמוך לחתימה לבד ואנן בעינן שיהא פותח נמי בשל שבת כדאיתא בגמרא וצ״ע:

יד (יד) צריך לחזור ולהזכירו - כמו שמזכיר שניהם באתה בחרתנו:

טו (טו) א״צ לחזור - דיש בזה פלוגתא דרבוותא אם צריך להזכירו ולכן בדיעבד אין צריך לחזור וגם בלא״ה הרי הזכיר פעם אחת באתה בחרתנו ואיננו לעיכובא בדיעבד לכו״ע. ודע דהרבה אחרונים הסכימו שאפילו לכתחלה אין להזכיר של שבת ביעלה ויבוא וכן המנהג ועיין בלבוש שכתב טעם נכון לזה שעיקר יעלה ויבוא נתיסד על הזכירה ועל הפקידה ואין שייך זכרון אלא ביו״ט ובר״ח דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובר״ח וגו׳ ונזכרתם ולא נזכר שם שבת כלל:

טז (טז) אין אנו נוהגים - היינו במדינות אלו ומנהג ספרדים לומר:

סימן תפח

א (א) וקורים הזמירות וכו׳ - היינו המזמורים שאומרים קודם פסוקי דזמרה וגם מזמור שיר ליום השבת אומרים דיו״ט נמי אקרי שבת. וכן אומרים ברכת נשמת כמו בשבת ואחר ברכו אומרים ברכת יוצר אור כמו בחול:

ב (ב) וגומרין ההלל - ואם חיסר פסוק אחד או תיבה אחת צריך להתחיל אח״כ מאותו פסוק ולגמור עד סוף ההלל דאם יאמרנו במקום שנזכר הו״ל קריאה למפרע ולא יצא:

ג (ג) לקרות ההלל - ר״ל שלא יאמר לגמור ההלל דשמא ידלג תיבה או אות אחת ויש חשש ברכה לבטלה ואם אמר לגמור יצא ובמקום שנהגו לומר לגמור אין לבטל מנהגם [פמ״ג]. אם בא לבהכ״נ סמוך להלל יקרא תחלה הלל עם הצבור ואח״כ יתפלל והוא שלא יעבור זמן ק״ש ותפלה עי״ז ועיין לעיל בסימן תכ״ב במ״ב סקט״ז:

ד (ד) כדרך שאמרו בק״ש וכו׳ - ופרטי ופרטי דינים אלו עיין לעיל סימן ס״ו:

ה (ה) באמצע הפרק וכו׳ - ואלו הן הפרקים הללויה הללו עבדי ה׳ וגו׳. בצאת ישראל ממצרים וגו׳. לא לנו ה׳ לא לנו וגו׳. אהבתי וגו׳. הללו את ה׳ כל גוים וגו׳ מן המצר וגו׳. ורד״ק כתב דמן המצר אינו תחלת המזמור אלא מתחיל הודו לה׳ כי טוב וגו׳:

ו (ו) באמצע - היינו אפי׳ באמצע הפרק:

ז (ז) ושהה וכו׳ - מדסתם משמע אפי׳ שהה באונס ועיין לעיל בסימן תכ״ב סקכ״ד במ״ב:

ח (ח) אפילו עשרה קורין כאחד - ר״ל אפילו היכא שמוציאין ידי חובה באמירתן לאחרים ולא אמרינן תרי קלא לא משתמעי כדאשכחן סימן קמ״א ס״ב לענין קה״ת דהלל חביבי להו משום זכרון הנס ויהבי דעתייהו ושמעי. ומה״ט ג״כ המנהג שמקדשין שנים או יותר יחד בשבת ויו״ט או כשיושבין בסוכה כמה בעלי בתים ומקדשין להוציא בני ביתם משום דהקידוש חביב להם ויהבי דעתייהו ושמעי ומ״מ יותר טוב שלא יקדשו בבת אחת היכי שצריכין להוציא ב״ב אלא זה אחר זה:

ט (ט) ומפטיר קורא וכו׳ - ועיין לעיל בסימן קל״ז במ״ב סקי״א:

י (י) בעת ההיא - ויש מתחילין ויאמר יהושע אל העם התקדשו וכן נוהגין עכשיו:

יא (יא) ואין מזכירין וכו׳ - דעת המחבר דהוא מנהג ספרד שאפילו במוסף גופא אין מזכירין גשם ולזה כתב רמ״א ועיין לעיל סימן קי״ד ס״ג דשם מבואר בהג״ה דמנהגנו הוא כפוסקים דס״ל דהצבור מזכירין במוסף עד שישמעו שהש״ץ אינו מזכיר בתפלתו שחוזר בקול רם אז הם פוסקין במנחה וה״ה היחיד שאיחר תפלתו במוסף עד אחר שהתפלל הש״ץ ופסק לומר משיב הרוח ומוריד הגשם ג״כ שוב לא יזכיר גשם וע״ש במ״ב ובה״ל כמה פרטים בדין זה:

יב (יב) משם ואילך מלשאול וכו׳ - היינו בחוה״מ שוב לא יבקש על מטר ובדיעבד אם שכח ועבר עיין לעיל בסימן קי״ז ס״ג ובבה״ל. והנה אף שהסכימו הפוסקים שאין נכון שיכריז השמש ד״ז בצבור ששוב לא יזכירו גשם ומטר שנראה כאלו ממאנים על הגשמים וע״ד שאמרו אין מתפללין על רוב גשמים מ״מ נ״ל שנכון מאוד שהשמש יזכיר בחשאי לרוב העולם קודם תפלת מעריב של לילה ראשונה של חוה״מ שיאמרו ותן ברכה וכו׳ כי האנשים פשוטין רובן נכשלין בלילה ראשונה וכן למחר בתפלת שחרית עד שישמעו מן הש״ץ שפסק ויש בזה חשש כמה מאות ברכות לבטלה:

יג (יג) ונוהגין לומר וכו׳ - ובדיעבד אף אם לא הזכיר אותם כלל יצא. ואם טעה במוספין והזכיר של יום אחר וכן בסוכות שאמר ביום א׳ דחוה״מ מה שאינו שייך כלל לאותו יום כגון שאמר ביום הרביעי אם לא סיים הברכה יתחיל מפסוקי הקרבנות ואם סיים הברכה א״צ לחזור [ח״א בסוף כלל כח]:

סימן תפט

א (א) בליל שני - כתבו האחרונים דאומרים מערבית השייך ליום ב׳ אפילו חל ליל שני במו״ש ואע״פ דבשארי חגים שחל יום ראשון בשבת אומרים מערבית של יום א׳ בליל שני שאני הכא דהמערבית הוא מענין של ספירה:

ב (ב) אחר תפלת ערבית - וקודם עלינו דכל מה דאפשר לאקדומי מקדמינן כדי שיתקיים יותר מה שכתוב תמימות תהיינה:

ג (ג) מתחילין לספור וכו' - ונשים ועבדים פטורות ממצוה זו דהוי מ"ע שהזמן גרמא וכתב המ"א מיהו כבר שויא עלייהו חובה וכמדומה דבמדינותינו לא נהגי נשי כלל לספור וכתב בספר שולחן שלמה דעכ"פ לא יברכו דהא בודאי יטעו ביום אחד וגם ע"פ רוב אינם יודעים פירוש המלות:

ד (ד) הולך וסופר וכו' - דכל שלא עבר הלילה לא נפיק עדיין מכלל הכתוב תמימות תהיינה:

ה (ה) לספור לעצמו - דכתיב וספרתם לכם משמע שהמצוה חל על כל יחיד ויחיד והנה משמע מזה דבספירה אינו כמו בשאר מצות התלוי באמירה לענין קידוש והבדלה וכיו"ב דאם שמע לחבירו ונתכוין לצאת דיוצא בזה משום דשומע כעונה והכא גילתה התורה דלא יצא כל כמה דלא ספר בעצמו אבל יש מאחרונים שכתבו דכונת התורה הוא רק דלא נימא דמצוה זו אב"ד לבד קאי כמו בשמיטין ויובלות דכתיב שם וספרת לך אלא קאי אציבור אבל באמת אם שמע מחבירו שספר והתכוין לצאת וגם חבירו כוון להוציאו יצא כמו בכל מקום דקיי"ל שומע כעונה וכל זה בספירה אבל בברכה שמברכין על הספירה דכו"ע אפשר לצאת ע"י חבירו אפילו הוא בקי וכמו בכל הברכות מיהו מנהג בכל ישראל שכל אחד מברך וסופר לעצמו ואין סומכין על הש"ץ. כתבו האחרונים דספירה מותר בכל לשון ובלבד שיבין אותו הלשון ואם אינו מבין אפילו סיפר בלשה"ק אינו יוצא דכיון דלא ידע מאי קאמר אין זה ספירה:

ו (ו) וצריך לספור מעומד - וצריך לעמוד משעה שמתחיל הברכה. ובדיעבד אפילו אם סיפר מיושב יצא [פוסקים]:

ז (ז) וסופר הימים והשבועות - דכתיב תספרו חמשים יום וכתיב שבעה שבועות תספר לך. ואם סיפר ימים לחוד ולא הזכיר שבועות י"א שיצא בדיעבד וי"א שצריך לחזור ולספור ימים ושבועות כדין וע"כ חוזר וסופר בלא ברכה [ואם שכח לחזור ולספור מונה שאר ימים בברכה] ואם מנה שבועות ולא ימים כגון שאמר ביום השביעי היום שבוע אחד ולא הזכיר ימים כלל לכו"ע לא יצא:

ח (ח) בעומר - וברוב פוסקים הנוסח לעומר מיהו עיקר ד"ז אינו אלא לכתחלה כדי לבאר שהוא מונה מיום שהקריבו את העומר והלאה ואם לא אמר אלא היום כך וכך נמי יצא:

ט (ט) וביום שמיני יאמר וכו' - ואם לא אמר אלא היום שמונה ימים ולא סיים שהם שבוע אחד וכו' נמי יצא שהרי הזכיר שבועות אתמול ביום השביעי וכן אם לא אמר אלא היום שבוע אחד ויום אחד בלחוד נמי יצא שהרי כבר הזכיר הימים שעברו כל אחד ביומו. אומרים שבוע אחד ולא אחת. וכן אומרים שני שבועות ולא שתי דשבוע לשון זכר. עד עשרה אומר ימים ומי"א ואילך אומר יום. כן יש לומר מנין המועט מתחלה כגון אחד ועשרים יום וכל אלו הדברים אינן לעיכובא אלא לצחות הלשון:

י (י) ועל דרך וכו' - ומנהג לומר אחר הספירה יהי רצון וכו' שיבנה בהמ"ק וכו' כלומר ואז נקיים מצות הבאת העומר ויש נוהגים ג"כ לומר מזמור אלהים יחננו וגו':

יא (יא) זה וכו' - כתבו האחרונים דאם אמר בלשון אחר כגון ביום ל"ט אמר היום ארבעים חסר אחת נמי יצא:

יב (יב) חוזרים וכו' - הוא מדברי הרשב"א בתשובה סימן קנ"ד ומבואר שם שהקהל התפללו גם מעריב קודם ולענין מעריב אין להם לחזור ולהתפלל משום טרחא דציבורא (וכדלעיל ריש סימן רס"ג סעיף י"ד) רק לענין ספירה לא משגחינן בטרחא דידהו כי איך יאמר למשל עשרה ימים ואינן אלא תשעה כי אותו היום תשיעי הוא ולא עשירי עד צאת הכוכבים עכ"ד שם:

יג (יג) לספור כשתחשך - ובברכה כדין:

יד (יד) והמדקדקים - ר"ל דמן הדין היה אפשר להקל לספור משתחשך אף קודם צה"כ דבה"ש הוא ספק לילה ואזלינן לקולא בספק דרבנן בספירה בזה"ז שהוא מדרבנן לרוב הפוסקים אלא דמ"מ אינו נכון להכניס עצמו לספק לכתחלה ולהכי המדקדקים ממתינים עד צה"כ שהוא בודאי לילה:

טו (טו) וכן ראוי לעשות - ר"ל לכתחלה ומ"מ בדיעבד אם בירך ביה"ש יצא וכנ"ל אבל הא"ר מפקפק בזה ומצדד דנכון שיחזור ויספור בצה"כ בלי ברכה:

טז (טז) מבעוד יום - יש מאחרונים שפירשו דהיינו בין השמשות דהוא ספק לילה ויוצאין אז ידי ספירה לפוסקים דס"ל דספירה בזה"ז דרבנן אכן הוא רוצה לדקדק ולספור מצאת הכוכבים וכנ"ל וקאמר המחבר דהוא ימנה עמהם פן ישכח אח"כ ויחשוב בדעתו אם אזכור אח"כ בלילה למנות אין אני רוצה לצאת בספירה זו וכדלקמיה בהג"ה. וע"כ כשיגיע הזמן אח"כ יברך ויספור ועיין בה"ל:

יז (יז) שלא לצאת - ודוקא אם מתכוין שלא לצאת אבל בסתמא יצא למ״ד דמצות א״צ כונה ואף דפסקינן לעיל בסימן ס׳ דמצות צריכות כונה אפשר לענין ברכה שצריך להזכיר שם שמים צריך לחוש להך דעה:

יח (יח) ויברך ויספור בלילה - ואפילו בע״ש שכבר קיבל שבת וגם התפלל עם הצבור אפ״ה יברך ויספור בלילה כיון שלא רצה לצאת במה שסיפר עמהן ביה״ש. כתבו האחרונים דאם יצאו הכוכבים מותר לו לספור אפילו לא התפלל עדיין מעריב ואפילו הוא במו״ש דהא לילה הוא לכל מילי ואפילו לקדש ולהבדיל מותר קודם תפלה אלא שאסור במלאכה עד שיבדיל:

יט (יט) בין השמשות וכו׳ - נקט בין השמשות משום דבדיעבד אם ברך ביה״ש יצא וכנ״ל וכ״ש אם שאל אותו אחר צה״כ שצריך ליזהר מלהשיב היום כך וכך:

כ (כ) היום כך וכך - ואפי׳ בלשון לע״ז. ואם לא אמר היום לית לן בה משום דעיקר מצות ספירה הוא שיאמר היום כך וכך:

כא (כא) אינו יכול וכו׳ - דאע״ג דלא אמר בעומר יצא בדיעבד וכנ״ל בסק״ח:

כב (כב) לחזור ולמנות בברכה - שכבר יצא בזה ידי ספירה למ״ד מצות א״צ כונה ואף דאנן קי״ל דצריכות כונה וזה הלא לא כוון לצאת בזה ידי מצוה לענין ברכה צריך להחמיר ולחוש להך דעה ולא יברך על הספירה שימנה אח״כ. ויש עוד עצה שיכוין בפירוש שלא לצאת בזה ידי ספירה. כתבו האחרונים דמירי ששאל אתו קודם שהגיע לשבועות הא אי שאל לו בשעה שהגיע לשבועות אפילו אמר לו היום כך וכך לאו כלום הוא כל שלא הזכיר שבועות וצריך לחזור ולספור בברכה:

כג (כג) וכשהגיע הזמן - ר״ל צאת הכוכבים ואפילו אם כבר התפללו ק״ש ותפלה דאל״כ בלא״ה אסור משום ק״ש ותפלה. והסכימו האחרונים דלפי מאי דפסקינן לעיל בסימן רל״ה להחמיר מחצי שעה קודם הזמן ה״ה הכא יש לנו להחמיר שלא לאכול מחצי שעה הסמוך לספירה והלאה [אפילו אם כבר הקדים והתפלל] אך במקום שהמנהג שהשמש קורא לספור ספירה אין להחמיר בקודם זמנו:

כד (כד) לאכול - וה״ה שאר מלאכות וכדלעיל בסימן רל״ב ורל״ה:

כה (כה) פוסק וסופר - היינו למ״ד ספירה בזה״ז דאורייתא וכדמציין בהג״ה וא״כ לדידן דנקטינן ספירה בזה״ז דרבנן אינו פוסק וכדלעיל בסימן רל״ב לענין מנחה ויש מאחרונים שכתבו דלפיכך חשש הרמ״א פה בענייננו להחמיר כאותו דעה שהוא דאורייתא משום דהוא דבר שאין בו טורח כלל להפסיק מעט ולספור:

כו (כו) קודם שהגיע הזמן - ולפי מה דכתבנו לעיל דמחצי שעה סמוך לזמן מתחיל האיסור יהיה שייך דינא דרמ״א כשהתחיל לאכול ביותר מחצי שעה קודם הזמן:

כז (כז) א״צ להפסיק - אפילו למ״ד ספירה בזה״ז דאורייתא כיון שיש עוד שהות לספור:

כח (כח) ופתח - את הברכה:

כט (כט) וסיים כמוהו יצא - ר״ל אף בברכה דאדעתא דהכי פתח הברכה וסיים ואיכא סיום ופתיחה ומ״מ לכתחלה אין לו לברך אלא א״כ יודע מתחלה איזה יום היום דאסור להפסיק אפילו בשתיקה בין הברכה להמצוה יותר מכדי דיבור:

ל (ל) וסיים בה׳ - ר״ל שסיפר חמשה ימים:

לא (לא) וטעה וסיים וכו׳ - ר״ל שסיפר חמשה:

לב (לב) אינו חוזר ומברך - האחרונים תמהו על דין זה דבשלמא ברישא שסיים בה׳ והוא ה׳ ניחא דיצא שהרי סיפר כדין אע״ג דבשעת ברכתו סבור שהוא ד׳ לאו כלום הוא שהרי אף בלא בירך כלל יצא אבל בסיפא מאי מהני לן שבשעת ברכה ידע איזה יום הוא הלא עכ״פ בפיו סיפר יום שאינו והסכימו דבזה צריך לספור מחדש ולברך דברכתו ראשונה היתה לבטלה כיון שסיים אחריה יום אחר אם לא שנזכר תוך כדי דיבור לספירתו שאז חוזר וסופר כדין והברכה עולה לו. ודע עוד דאף דבשו״ע מיירי שבעת הברכה היה יודע יום הספירה ובירך אדעת לספור כהוגן אלא שאח״כ טעה וסיים שלא כהוגן אבל כמה אחרונים הסכימו דאף אם בעת הברכה היה דעתו ג״כ על יום אחר וכן סיפר בטעות מ״מ אם בתוך כדי דיבור נזכר שטעה יסיים

תיכף כהוגן ויוצא בזה. עוד כתבו דאם טעה ואמר היום יום ד׳ בעומר ובתוך כ״ד נזכר שהוא יום חמישי דיו שיסיים חמישי בעומר ויוצא בזה אף שלא אמר היום יום ה׳ כיון שהוא עדיין תוך כדי דיבור:

לג (לג) יספור ביום - כדעת הרבה פוסקים דבדיעבד ספירת יום עולה לספירה:

לד (לד) בלא ברכה - דיש לחוש לדעת הפוסקים דאין זמן ספירה אלא בלילה וכשמברך ביום הוא לבטלה מיהו מכאן ולהבא סופר בכל לילה בברכה ולא הוי כדילג יום אחד לגמרי שאינו סופר עוד בברכה וכדלקמיה:

לה (לה) שכח לברך וכו׳ - ר״ל שלא סיפר ולא נזכר עד ספירה שאחריה. וה״ה אם נודע לו שאתמול טעה במנין וספר ספירה אחרת דינו כמו שלא סיפר כלל:

לו (לו) סופר בשאר ימים - כדעת הרבה פוסקים דאין ספירת הימים מעכבין זה את זה וכל יומא ויומא מצוה בפ״ע היא:

לז (לז) בלא ברכה - לחוש למ״ד דספירת שבע שבתות תמימות בעינן והא ליכא דהא חסר חד יומא ונכון בזה שישמע הברכה מן הש״ץ או מאחד מהמברכין ויענה אמן בכונה לצאת ואח״כ יספור [א״ר ופר״ח]:

לח (לח) יספור בשאר ימים בברכה - דאיכא ספק ספיקא שמא לא דילג כלל ואת״ל שדילג שמא הלכה כאותן פוסקים דכל יום הוא מצוה בפ״ע. וה״ה בכל דבר שדינו לחזור ולספור בלי ברכה מחמת ספק אם לא חזר וסיפר יספור שארי לילות בברכה [אחרונים]. ולכן אם טעה בימים ולא טעה בשבועות או טעה בשבועות ולא טעה בימים דדינו לחזור ולספור בלא ברכה וכנ״ל בסק״ז אם לא חזר וסיפר אפ״ה מונה שאר ימים בברכה ועיין ביאור הלכה:

לט (לט) אחר קידוש בבהכ״נ - שכל מה שנוכל להקדים קדושת היום יש לנו להקדים ואם סופר בביתו יספור קודם קידוש דאסור לאכול קודם ספירה וכנ״ל:

מ (מ) קודם הבדלה - דאפוקי יומא מאחרינן ליה כל מה דאפשר:

מא (מא) אחר קדיש תתקבל - ר״ל מה שאומרים אחר ויהי נועם ואתה קדוש דאז הוא גמר התפלה דקדיש קמא אינו גומר שאינו קדיש שלם. ויתן לך אומרים אחר הספירה:

מב (מב) וכשחל יו״ט האחרון וכו׳ - להכי נקט יו״ט אחרון דשביעי של פסח אינו חל במו״ש וליל שני של פסח אין מקדשין בבהכ״נ כמ״ש בסי׳ תפ״ז [הגר״א וח״י]:

מג (מג) יש לספור קודם - כנ״ל דאפוקי יומא מאחרינן כמה דאפשר אע״ג שמקבל הכא קדושת יו״ט בקידושו מ״מ קדושת שבת גדולה מקדושת יו״ט ודעת הט״ז דלאו דוקא אם חל יו״ט אחרון במו״ש דה״ה אפילו בחול נמי יש להקדים ספירה לקידוש דטפי עדיף לאחר קדושת יום השביעי שהוא מן התורה מלקבל קדושת יו״ט אחרון שאינו אלא מדרבנן אבל האחרונים חלקו עליו:

מד (מד) אסור לאכול חדש - היינו תבואה שנשרשה אחר ט״ז בניסן שהוא זמן הקרבת העומר דאם נשרשה קודם העומר העומר מתירה כדאיתא ביו״ד סימן רצ״ג וע״ש עוד שחדש שייך רק בחמשת המינים חטים ושעורים וכוסמין ושבולת שועל ושיפון:

מה (מה) אף בזמן הזה - מדכתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה וגו׳ בכל מושבותיכם משמע מזה דאף בחוץ לארץ נוהג איסור עד עצם היום דהיינו יום הבאת קרבן שהוא ט״ז בניסן ומשום ספיקא דיומא מחמרינן עוד על יום אחד. והנה ביו״ד סימן רצ״ג כתב רמ״א היתר לחדש דהוי ס״ס חדא שמא התבואה היא משנה שעברה ואת״ל משנה זו דלמא נשרשה קודם לעומר וה״ה אם הוא מקום שמביאים תבואה ממקומות אחרים שתבואתן נשרשת קודם לעומר וכתבו האחרונים דבמדינת פולין אין להקל כ״א בחטין ושיפון דרובא דרובא נזרעים בחודש חשון ואין שייך בהם חדש [אם לא אותן שידועין שנזרעו בקיץ] אבל שעורים ושבולת שועל וכוסמין רובן וכמעט כולם נזרעים אחר הפסח וגם אין רגיל להביא שם תבואה ממדינות אחרות אין להקל בם. ומ״מ רוב העולם אין נזהרין כלל באיסור חדש ויש שלמדו עליהם זכות לפי שהוא דבר קשה להיות זהיר בזה ולכן סומכין מפני הדחק על מקצת הראשונים שסוברין שחדש בחו״ל אינה אלא מד״ס שגזרו משום א״י ולא גזרו אלא במקומות הסמוכין לא״י כגון מצרים ובבל ויש שלמדו עליהם זכות שסוברין שחדש אינו נוהג אלא בתבואה של ישראל אבל לא בשל עכו״ם ולפ״ז צריך להזהיר לישראלים שיש להם תבואה זרועה בשדות שלהם שינהגו בה איסור חדש. והנה אף שאין בידינו למחות ביד המקילין מ״מ כל בעל נפש לא יסמוך על התירים הללו ויחמיר לעצמו בכל מה שאפשר לו כי להרבה גדולי הראשונים הוא איסור דאורייתא בכל גווני. ודע עוד דאף שכתבנו לעיל בשם האחרונים דבחטין אין לחוש

כלל שמא הם של חדש מפני דהרוב נזרעו בודאי בחודש חשון כהיום שדרך להביא ע״ד מסלת הברזל קמח חטים ממקומות הרחוקין וידוע שבפנים רוסיא נמצא הרבה מקומות שנזרעו החטין בקיץ ומצוי שם חדש כמעט יותר מן הישן אם יודע שבא הקמח משם צריך ליזהר בזה בימות החורף שאז כבר נעשין הקמח מתבואה חדשה. ולענין שכר ויתר דיני חדש עיין ביו״ד סי׳ רצ״ג ובאחרונים שם:

מו (מו) בין קלי - גרעינים של חמשת המינים הנ״ל הקלויין באור:

מז (מז) בין כרמל - היינו שנתמולל ביד ולא הובהב באור:

מח (מח) עד תחלת וכו׳ - וכתבו האחרונים דאף הנזהרים מחדש אינם נזהרים בפליטת כלים אם לא שברור לו שנתבשל בו מתבואה חדשה ונראה שאף בזה אין להחמיר רק בתוך מעל״ע מן הבישול הראשון:

מט (מט) ובא״י עד תחלת וכו׳ - דשם אינו אלא יום אחד והא דמחמרינן כל יום ט״ז משום דכתיב עד עצם היום הזה וקי״ל דעד ועד בכלל:

סימן תצ

א (א) שור או כשב - דמיירי שם מעניני כל המועדים וגם של פסח:

ב (ב) עד סוף הענין - דהיינו עד וידבר משה את מועדי ה׳ וגו׳. וכתבו הספרים דטוב לעשות ביום ב׳ בסעודה איזה דבר לזכר סעודת אסתר שביום ההוא נתלה המן:

ג (ג) אין מחזירין אותו - דדוקא בתפלה דלא סגי דלא יתפלל וכיון שלא התפלל כראוי יחזור [דהיינו אם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לראש ואם עד שלא סיים תפלתו חוזר לרצה] משא״כ בברכת המזון בחול המועד דאי בעי לא אכיל דבר המחייב לבהמ״ז שיאכל בשר ופירות ע״כ אין מחזירין אותו בכל גווני ועיין לעיל בסימן קפ״ח ס״ז ובמ״ב ובה״ל שם:

ד (ד) אומר והקרבתם עולה וגו׳ - ר״ל שלא יאמר ובחודש הראשון דכבר עבר:

ה (ה) ובחולו של מועד וכו׳ - ש״מ דח״ה לא מקרי יו״ט וא״ל בחוש״מ בבהמ״ז הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו טוב. וביו״ט שחל להיות בשבת כתב הא״ר שיאמר הרחמן על כל אחד בפני עצמו:

ו (ו) ואנו אין נוהגין לומר - וכתבו האחרונים דמנהגנו לומר מקרא קודש בין ביו״ט ובין בחוש״מ ואין אומרים את יו״ט אפילו ביו״ט:

ז (ז) קורין ההלל בדילוג וכו׳ - מפני שביום שבעה של פסח נטבעו המצרים אמר הקב״ה מעשי ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני וכיון שבז׳ אין אומרים אותו ע״כ בחוה״מ ג״כ אין אומרים אותו שלא יהיה עדיף מיו״ט אחרון:

ח (ח) משך תורא - והם סימני ראשי פרשיות דהיינו יום ראשון משכו וקחו וגו׳ יום ב׳ שור או כשב יום ג׳ קדש לי כל בכור יום ד׳ אם כסף תלוה יום ה׳ פסל לך יום ו׳ במדברא דהיינו וידבר וגו׳ במדבר סיני ויעשו בני ישראל את הפסח ביום ז׳ פ׳ בשלח ביום ח׳ בוכרא כל הבכור אשר יולד וגו׳:

ט (ט) קורא וכו׳ - מפני שכתוב בו מעניני דשבת:

י (י) קורין הרביעי - קאי על חול המועד ואין אומרים קדיש עד אחר שקרא הרביעי שנשלם מנין הקרואים משא״כ בשבת ויו״ט ויוה״כ נשלם מנין הקרואים קודם שקורא מפטיר וע״כ אומרים תיכף קדיש:

יא (יא) בליל יו״ט האחרון - בין בז׳ בין בח׳:

יב (יב) מקדשין על היין - ר״ל בבהכ״נ וכונתו דאף דבב׳ לילות הראשונים אין מקדשין בבהכ״נ והטעם לפי שאין לך עני בישראל שאין לו ד׳ כוסות משא״כ הכא לא שייך זה:

יג (יג) וא״א זמן - דהיינו שהחיינו שאינו רגל בפני עצמו כמו שמיני עצרת של החג. מילה כשחל בשביעי של פסח או בשמיני אומרים יום ליבשה נהפכו מצולים קודם גאל ישראל [ואם חל בשבת אומרים קודם שירה חדשה משום שאז נוהגין לומר הפיוט של ברח דודי קודם גאל ישראל] משא״כ בשאר יו״ט דאין אומרים יום ליבשה מחמת מילה אא״כ כשחלו בשבת [מ״א בשם הלבוש] עוד כתב דאם חל יום ז׳ בשבת אומרים ביוצר הפיוטים של

שבת חוה״מ מפני שאז אומרים שיר השירים באותו יום והפיוטים של שבת חוה״מ מיוסדים על שה״ש ואם חל יום אחרון בשבת אומרים ביוצר הפיוטים של שבת חוה״מ ובשמו״ע מהפכין ואומרים הפיוט של יום ז׳:

יד (יד) ומפטירין היתה עלי - האמורה לענין תחית המתים. והטעם כי תחית המתים יהא בניסן וגוג ומגוג בתשרי ע״כ מפטירין בניסן העצמות היבשות ובתשרי בוא גוג [טור]:

טו (טו) ואין מזכירין וכו׳ - דבשבת שחל בחוה״מ פסח אין הפטרה באה אלא בשביל שבת בלבד שהרי אין מפטירין בנביא בשאר ימי חוה״מ לפיכך אומרים ברכת הפטרה כמו בשאר שבתות השנה:

טז (טז) ולא בחתימה - דהיינו שאינו חותם רק מקדש השבת וכתבו האחרונים דבשבת חוה״מ סוכות מסיים מקדש השבת וישראל והזמנים וכן מזכיר של סוכות באמצע הברכה כמו ביו״ט ראשון של סוכות והטעם שכל יום ויום מחוה״מ סוכות הוא כמועד בפ״ע משום דחלוקין בקרבנות המוספין:

יז (יז) ונוהגין לומר שה״ש וכו׳ - מפני שמפורש בו ענין יציאת מצרים ובסוכות קהלת מפני שהם ימי שמחה וכתיב בקהלת ולשמחה מה זו עושה ורות בשבועות דאיתא בילקוט רות מה ענין רות אצל עצרת שנקראת בזמן מתן תורה ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע״י יסורין ועוני וכו׳ ונהגו לקרותה ביום שני:

יח (יח) בשבת של חוה״מ - מפני שהפיוטים של אותו שבת מיוסדים על שה״ש וכנ״ל:

יט (יט) והעם נהגו וכו׳ - וכן הסכים הט״ז ומ״א הסכים עם אותן הפוסקים המצריכין לברך על כולם חוץ מקהלת והגר״א בביאורו כתב דאף על קהלת יש לברך. ולכן הנוהג לברך עכ״פ כשכתובין על קלף בודאי אין למחות בידו. יו״ט שחל בשבת אומרים במנחה ואני תפלתי וקורין בסדר השבוע:

סימן תצא

א (א) אלא שאינו וכו׳ - חסרון הניכר יש כאן וקודם לזה צ״ל ומבדיל על הכוס כמו במו״ש אלא שאינו וכו׳ [הגר״א] וכן מצאתי בשו״ע הראשון שהדפיס המחבר בחייו. מי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבע״י עד הלילה ועדיין לא התפלל והבדיל מותר לאכול חמץ דכיון שחשכה הוי לילה לכל מילי אלא שחכמים אסרו במלאכה עד שיבדיל [מ״א וש״א] אמנם אם עדיין לא בירך בהמ״ז בודאי אין לו לאכול חמץ דהרי יצטרך לומר יעלה ויבוא משום דאזלינן בתר התחלת הסעודה כדאיתא לעיל בסוף סימן קפ״ח וא״כ יהיה תרתי דסתרי:

ב (ב) לא על הנר - שאין מברכין על הנר אלא במו״ש ובמוצאי יה״כ שנאסר אור כל היום ועכשיו חוזר להתירו כמו שנתבאר בסימן רצ״ח אבל ביו״ט לא נאסר האור מעולם לצורך יו״ט:

ג (ג) ולא על הבשמים - דענין הבשמים הוא כדי להשיב את הנפש שכואבת על הנשמה היתירה שניטלה ממנו אחר שבת וביו״ט ליכא נשמה יתירה. וכתבו הפוסקים דה״ה דביו״ט שחל במו״ש אין מברכין על הבשמים והטעם לפי שיש מאכלים טובים מיישבים דעתו כמו בשמים:

ד (ד) אומר באתה בחרתנו ותודיענו - והוא דוגמת אתה חוננתנו שמזכירין במו״ש בברכת אתה חונן וע״כ דינו ג״כ כאתה חוננתנו שאם טעה ולא אמרו אין מחזירין אותו שיכול לומר אח״כ קידוש על הכוס ושם נזכר הבדלה ג״כ ועיין לעיל בריש סימן רצ״ד בבה״ל ד״ה ואם טעה:

סימן תצב

א (א) שני וחמישי וכו׳ - שחוששין שמא מתוך משתה ושמחה באו לידי עבירה כמו שמצינו באיוב שהביא קרבנות והתענית במקום קרבן אבל בעצרת דאינו אלא יום אחד אין חוששין:

ב (ב) עד שיעבור וכו׳ - דבניסן המנהג שאין מתענים בו כלל כדאיתא לעיל בסימן תכ״ט ובתשרי לא משום דרובו הוא מועדות וע״כ אין נכון לקבוע בו תענית בתחלה:

ג (ג) מיד בה״ב - ר״ל לאפוקי ממה שכתבו בשם מהרי״ו שימתינו מלהתענות עד י״ז חשוון דליתא ומברכין בבהכ״נ בשבת הראשון שאחר ר״ח למי שיתענה בה״ב ואחר אותו שבת מתחילין להתענות הבה״ב וצריך לקבל התענית במנחה שלפניהם אכן מי שענה אמן על אותו מי שבירך ודעתו

להתענות אין צריך לקבל עוד במנחה שלפני יום התענית ומ״מ אם אח״כ נמלך שלא להתענות אינו מחוייב להתענות מחמת עניית אמן כ״ז שלא קיבל עליו התענית בפירוש בפיו וכשיש מילה או חתונה באותו שבת שמברכין בה״ב נוהגין לברכו במנחה משום מהיות טוב וגו׳:

ד (ד) שאפשר להתענות - ר״ל כיון שהגיע הזמן שאפשר להתענות אין לאחר יותר:

ה (ה) להתענות - ואם אירע בהם ברית מילה או פדיון הבן או שאר סעודת מצוה מצוה לאכול וא״צ התרה כי כל המתענה אדעתא דמנהגא מתענה ולא נהגו להתענות בהם כשיש סעודת מצוה ויכולים לומר סליחות אפילו אין בבהכ״נ עשרה מתענים רק שלא יאמרו הסליחה של תענית צבור קבעו וכו׳ [בה״ט] ובפמ״ג כתב שידלג רק תיבת צבור. ומ״מ הסליחה של אפפונו מים וכו׳ בודאי אין נכון לאומרה כל שאין צבור מתענין:

ו (ו) לקרות ויחל - היינו בשחרית ומנחה כל שיש בבהכ״נ עשרה שמתענין ויתר דיני תענית בה״ב יבואר לקמן בסימן תקס״ו ס״ב:

סימן תצג

א (א) שלא לישא אשה - ואין חילוק בין נשואין של מצוה כגון שאין לו בנים או יש לו כי כן פשט המנהג במדינתנו שלא לחלק ולהחזיר גרושה שרי שאינו כ״כ שמחה [אחרונים]:

ב (ב) מפני שבאותו זמן וכו׳ - ר״ל ואין ראוי להרבות בשמחה [טור]. ומ״מ אם נזדמן לו איזה ענין שצריך לברך עליו שהחיינו יברך:

ג (ג) שפיר דמי - שמא יקדמנו אחר. ומותר לעשות ג״כ סעודת אירוסין ועכשיו שאין מקדשין אלא בשעת נשואין מ״מ מותר לעשות שידוכין ולעשות סעודה אבל לעשות ריקודין ומחולות נהגו איסור וכ״ש בשאר ריקודין ומחולות של רשות בודאי יש ליזהר:

ד (ד) אין עונשין אותו - היינו דוקא בנשואין שעשה עכ״פ מצוה אבל אם נסתפר בימי העומר היו נוהגין לקנסו ולהענישו:

ה (ה) הכל שרי - היינו לאותן הנוהגין לספר מל״ג בעומר ואילך וכדלקמיה בס״ב אבל לדידן שנוהגין איסור בתספורת וכדלקמיה בס״ג אסור ג״כ לישא דנשואין ותספורת דין אחד להם ולעומת זה יש קולא למנהגנו שיהא מותר לישא ולהסתפר עד ר״ח אייר. ולענין ר״ח גופא יבואר בס״ג. וטעם לאלו שני המנהגים יבואר לקמיה. ואף להנוהגין איסור גם עד ר״ח אייר מ״מ אם חל ר״ח בשבת כיון שיש כאן תוספת שמחה שבת ור״ח יש להתיר להסתפר בע״ש מפני כבוד השבת וגם לישא אשה בו ביום כיון שעיקר הסעודה יהיה בשבת ור״ח:

ו (ו) עד ל״ג לעומר - עד ועד בכלל והיינו עד ל״ג ימים שלמים כל אחד לילו ויומו משא״כ יום ל״ד לא החמירו בו כ״א בלילה בלבד אבל משיאור היום לאחר נץ החמה מותר דמקצת היום ככולו:

ז (ז) שאומרים שאז פסקו וכו׳ - ואף דגם ביום ל״ד מתו דמשום זה החמירו גם כל ליל ל״ד עד הנץ אפשר דעיקר ההפסקה היה ביום ל״ג וביום ל״ד מתו רק מעט [פמ״ג]:

ח (ח) ביום ל״ג - דס״ל דביום ל״ג פסקו לגמרי מלמות:

ט (ט) וא״א בו תחנון - גם בערב של ל״ב:

י (י) עד ל״ג בעצמו - דהיינו לאחר שתנץ החמה והטעם לדידהו גם כן משום דמקצת היום ככולו:

יא (יא) ולא מבערב - ויש מאחרונים שמקילין להסתפר מבערב [מי״ט וא״ר] וסיים א״ר דמ״מ לענין נשואין לא ראיתי מקילין כ״א ביום ל״ג בעומר בעצמו ולא בלילה שלפניו אכן כשחל ל״ג בעומר בע״ש והוא לו שעת הדחק לעשות ביום אפשר שיש להקל לו לעשות בלילה שלפניו:

יב (יב) בעל ברית - היינו הסנדק והמוהל ואבי הבן אף שאינו מוהלו בעצמו (ומ״ש הרמ״א או מל בנו היינו שיש לו בן שצריך למול אותו) אבל לא המוציא והמביא [אחרונים]:

יג (יג) להסתפר בספירה - היינו אפילו ביום שלפני המילה סמוך לערב קודם הליכה לבהכ״נ. ואם חל המילה בשבת מותרים להסתפר בע״ש אפילו קודם חצות [פמ״ג]:

יד (יד) יש נוהגים וכו׳ וטעות הוא בידם - אבאר בקצרה. דלכו״ע נוהגין איסור ל״ג ימים אך יש בזה מנהגים שונים [ויש לכל אחד טעם למנהגו כמבואר בבה״ל] יש שבחרו אותן מיום ב׳ של פסח עד ל״ג בעומר ומשם והלאה עד שבועות לא קבלו עלייהו שום איסור אמנם עד ל״ג בעומר אין מתירין שום

יום. ויש שניכו ממ״ט ימי העומר ט״ז ימים הראשונים דהיינו עד יום שני של ר״ח אייר ומשם והלאה עד שבועות שהוא ל״ג ימים אין מתירין שום יום (לבד מל״ג בעומר עצמו התירוהו במקצתו ומשום דמקצת יום ככולו) ונמצא מי שאוחז החבל בשני ראשין דהיינו שמיקל בר״ח אייר וגם מיקל מל״ג והלאה טעות הוא בידו:

טו (טו) ואותן לא יסתפרו מל״ג בעומר ואילך - ר״ל עד שבועות ממש וכנ״ל. והנה במדינתנו המנהג לישא ולהסתפר בג׳ ימי הגבלה ע״כ מסיק המ״א דצריך ליזהר שלא לישא ולהסתפר בהשני ימים של חודש אייר וגם בראשון של ימי הגבלה בבוקר דוקא דאמרינן מקצת היום ככולו וא״כ עי״ז יושלם ל״ג ימים שאנו נוהגים אבילות עבורם. וכתב הח״א שכן המנהג ג״כ בק״ק ווילנא שנוהגים איסור מיום א׳ דר״ח אייר עד ג׳ סיון בבוקר מלבד בל״ג בעומר נוהגין בו היתר ויש מקומות שנוהגין להקל רק בר״ח אייר ובל״ג בעומר ובר״ח סיון עד שבועות. ובענינים אלו יתפוס כ״א כפי מנהג מקומו:

טז (טז) מקצת מנהג זה וכו׳ - ר״ל שמקצת בני אדם ינהגו כך ומקצת ינהגו כך:

יז (יז) היתר בשתיהן - דהיינו שינהג היתר עד ר״ח אייר כסברא אחרונה וגם ינהג היתר מל״ג בעומר ואילך עד עצרת כסברא ראשונה כיון ששתי קולות אלו סותרות זו לזו וכנ״ל אבל יכול לתפוס חומרי המנהגים דהיינו שינהג איסור מפסח עד ערב שבועות או עד יום א׳ של הגבלה חוץ מל״ג בעומר ואף שנוהג ב׳ חומרות הסותרות זו לזו אינו ככסיל ההולך בחושך כיון שעושה כן רק מחמת ספק שאינו יודע איזה מנהג הוא העיקר ומ״מ א״צ לעשות כן אלא יכול לתפוס איזה מנהג שירצה ואין לו לחוש שמא מנהג המקום ההוא אינו כן דכיון שהוא רק מנהג בעלמא אין להחמיר בספיקא אבל אם ידוע לו מנהג המקום אין לו לשנות בין להקל ובין להחמיר [אחרונים]:

יח (יח) הנשים - וה״ה אנשים:

יט (יט) משקיעת החמה ואילך - הטעם שנקברו אחר שקיעת החמה והיו העם בטלים ממלאכה ויש עוד טעם בטור לפי שאז זמן ספירת העומר ובעומר כתיב שבע שבתות מלשון שבות דהיינו שבזמן הספירה יש לשבות ממלאכה ולפי טעם זה אחר שספר מותר תיכף במלאכה:

סימן תצד

א {א} ביום נ׳ לספירת העומר וכו׳ - ומאחרין להתפלל ערבית בכניסת שבועות בצאת הכוכבים כדי שיהיו ימי הספירה מ״ט יום תמימות. איתא בזוהר שחסידים הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן ואיתא בשו״ע האר״י ז״ל דע שכל מי שבלילה לא ישן כלל ועיקר והיה עוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום נזק. והטעם כתב מ״א ע״פ פשוטו שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב״ה להעיר אותם לקבל התורה [כדאיתא במדרש] לכך אנו צריכין לתקן זה. וצריכין ליזהר אותם הנעורים כל הלילה שלא לברך על נטילת ידים בבוקר רק אחר שעשה צרכיו קודם התפלה ואז מברך על נט״י ואשר יצר וכמבואר לעיל בסימן ד׳ סק״ל ע״ש ולענין ברכה על טלית קטן יש דעות בין הפוסקים וע״כ יראה לכוין לפטור אותה בברכה שמברך על טלית גדול כמבואר לעיל סימן ח׳ במ״ב ס״ק מ״ב ולענין ברכת התורה עיין לעיל בסימן מ״ז במ״ב סקכ״ח ולענין ברכת אלהי נשמה וברכת המעביר שנה עיין בסימן מ״ו במ״ב סקכ״ד. נכון ליזהר ע״פ קבלה מלשמש בליל שבועות אם לא בליל טבילה ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ר״מ במ״ב סק״ז ובה״ל שם:

ב {ב} וקורין בראשון וכו׳ - והמנהג לומר אקדמות והסכימו כמה אחרונים לומר זה קודם שמתחיל הכהן לברך על התורה וכן המנהג כהיום בכמה קהלות אכן יציב פתגם שאומרים ביום שני בעת קריאת הפטרה נתפשט באיזה מקומות לאמרו אחר פסוק ראשון של הפטרה:

ג {ג} מבחודש השלישי - וקורין הדברות בטעם העליון ועיין בבה״ל שביארתי בארוכה:

ד {ד} במרכבה דיחזקאל - ונוהגין במקצת מקומות שגדול וחכם קורא זאת ההפטרה וסמך לדבר ולא במעשה מרכבה אא״כ היה חכם ומבין מדעתו וגם יש נוהגין שכל מי שקורא אותה עם המפטיר בלחש אומר אותה ג״כ מעומד מפני כבודה:

ה {ה} כל הבכור - ואם חל בשבת שצריכין לקרות יותר דהא בשבת צריך ז׳ קרואים מתחילין עשר תעשר:

ו {ו} במוצאי - מפני כשחל עצרת בשבת היה יום זביחת הקרבנות אחר השבת והוא כעין יו״ט [מ״א] ולפי טעם זה באסרו חג שאחר סוכות מותר להתענות אכן מדברי הגר״א משמע דגם שם אין להתענות וכ״מ בב״י:

ז {ז} וא״א תחנון - וגם אין מתענים בם:

ח {ח} מתחלת ר״ח סיון - דמיד בשני בסיון א״ל משה לקדשם לתורה כדכתיב אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו׳ ואח״כ מתחיל ג׳ ימי הגבלה:

ט {ט} בשבועות - היינו בין ששוטחן בעיו״ט או ביו״ט גופא ואפילו אם אותן עשבים אין ראויין למאכל בהמה כיון שחשב עליהן מבעוד יום שרי לטלטלן כמש״כ סימן ש״ח ס״כ ובפרט אם הם עשבים המריחין אכן אם חל שבועות ביום א׳ אין לשוטחן בשבת כיון שכונתו לצורך יו״ט ואין שבת מכין ליו״ט אלא ישטחם ביו״ט גופא או בע״ש:

י {י} זכר לשמחת מתן תורה - שהיו שם עשבים סביב הר סיני כדכתיב הצאן והבקר אל ירעו וגו׳. כתבו האחרונים במקום שנוהגין לחלק עשבים המריחים בבהכ״נ לא יחלקו מברוך שאמר עד אחר תפלת י״ח כדי שיוכל לברך עליהן דבינתים אסור להפסיק. נוהגין להעמיד אילנות בבהכ״נ ובבתים זכר שבעצרת נידונו על פירות האילן [מ״א] והגר״א ביטל מנהג זה משום שעכשיו הוא חק העמים להעמיד אילנות בחג שלהם:

יא {יא} בכמה מקומות לאכול - ואם מותר להתענות תענית חלום בשבועות עיין לקמן בסימן תר״ד במ״א ובמה שכתבנו שם במ״ב:

יב {יב} מאכלי חלב - עיין מ״א ואני שמעתי עוד בשם גדול אחד שאמר טעם נכון לזה כי בעת שעמדו על הר סיני וקבלו התורה [כי בעשרת הדברות נתגלה להם עי״ז כל חלקי התורה כמו שכתב רב סעדיה גאון שבעשרת הדברות כלולה כל התורה] וירדו מן ההר לביתם לא מצאו מה לאכול תיכף כ״א מאכלי חלב כי לבשר צריך הכנה רבה לשחוט בסכין בדוק כאשר צוה ה׳ ולנקר חוטי החלב והדם ולהדיח ולמלוח ולבשל בכלים חדשים כי הכלים שהיו להם מקודם שבישלו בהם באותו מעל״ע נאסרו להם ע״כ בחרו להם לפי שעה מאכלי חלב ואנו עושין זכר לזה:

יג {יג} ביום ראשון וכו׳ - גם נוהגין בקצת מקומות לאכול דבש וחלב מפני התורה שנמשלה לדבש וחלב כמש״כ דבש וחלב תחת לשונך וגו׳:

יד {יד} כמו השני תבשילין וכו׳ כן אוכלים וכו׳ - ר״ל כשם שבפסח עושין זכר לקרבן כן אנו צריכין לעשות בשבועות זכר לשתי הלחם שהיו מביאין וע״כ אוכלים מאכלי חלב ואח״כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם שתי לחמים דאסור לאכול בשר וחלב מלחם אחד ויש בזה זכרון לשתי הלחם:

טו {טו} ב׳ לחם וכו׳ - ולכן נהגו לאפות לחם אחד עם חמאה דאז בודאי יצטרך להביא לחם אחר לאכול עם בשר ויזהר אז להסיק התנור יפה בין לחם ללחם וגם צריך מרדה חדשה דלא כמקצת נשים שמהפכין אותה על צד השני דהא בלוע מעבר אל עבר משמנונית:

טז {טז} על השלחן - ויזהר ליקח מפה אחרת כשרוצה לאכול בשר. וא״צ להפסיק בבהמ״ז אם אינו אוכל גבינה קשה אלא יקנח פיו יפה וידיח כדאיתא ביו״ד סי׳ פ״ט:

יז {יז} זכרון לב׳ הלחם - וא״כ יהיו של חטין דוגמת שתי הלחם. כתב הפמ״ג יש ליזהר בענין מאכלי בשר וחלב בכל מה שנזהרין בכל השנה המבואר ביו״ד סי׳ פ״ח ופ״ט ושלא לצאת שכרם בהפסדם. עוד כתב בנוסח ברכת הפטרה על התורה ועל העבודה וכו׳ את יום חג השבועות הזה אבל אין מזכירין לומר מקרא קודש וכו׳. ומזכירין נשמות ואומרים אב הרחמים ביום שני ובכל מקום שקורין כל הבכור מזכירין נשמות שיש בו מתנת יד ונודרים צדקה. כשחל שבועות ביום וי״ו זיי״ן אין אומרים פרקים וכשחל שבועות במו״ש אומרים פרקים במנחה בשבת:

סימן תצה

א {א} האסורה בשבת - בין שאיסורה מן התורה ובין שאיסורה משום שבות וכן כל דבר שאסור לעשותו בעצמו אסור לומר גם לעכו״ם לעשותו כמו בשבת:

ב {ב} חוץ ממלאכת אוכל נפש - כדכתיב בקרא אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם:

ג {ג} וחוץ מהוצאה והבערה - ופרטי דיניהם יתבארו לקמן סימן תקי״א ותקי״ח:

ד {ד} וכן מכשירי אוכל נפש וכו׳ - ופרטי דין זה עיין לקמן סימן תק״ח ותק״ט:

ה {ה} שלא היה אפשר - דנתקלקל ביו״ט או שלא הספיק לו השעה ומשמע דבאוכל נפש גופיה מותר לדעת המחבר אפילו באפשר לעשותו מאתמול ומיהו בדבר שדרך לעשותו בפעם אחת לימים רבים גם להמחבר אסור בדבר שטוב מאתמול ולא יפיג טעמו וכדלקמן סימן תק״י ס״ג ע״ש וע״י שינוי משמע מהגר״א דשרי:

ו {ו} מאתמול - אבל אם אפשר לעשותו מאתמול הרי הוא כשאר מלאכות ואסור מן התורה:

ז {ז} ויש מחמירין וכו' - מדרבנן כדי שלא יעבור עליו כל היום במלאכות וימנע משמחת יו"ט:

ח {ח} כל שאינו מפיג - דלישה ואפיה ושחיטה ובישול אם עשאן בעיו"ט יש בהם חסרון טעם שאין לחם שנילוש ונאפה היום כלחם שנילוש ונאפה מאתמול ולא תבשיל שנתבשל היום כתבשיל שנתבשל מאתמול ולא בשר שנשחט היום כבשר שנשחט מאתמול ולהכי לא גזרו בהם אבל דבר שאין בו קלקול טעם והפסד אם נעשה מאתמול ל"ל לעשותן ביו"ט וכתבו האחרונים דנקטינן למעשה כסברא זו. וכתבו עוד דלפי דעה זו אסור ללוש ביו"ט ווירימזלי"ן (שקורין לאקשי"ן) שאפשר הנילושים מבע"י טובים ביותר וכן אסור לבשל פירות יבשים ביו"ט שהוא ידוע שהמבושלים מעיו"ט טובים הם יותר לאכילה אח"כ ביו"ט מיהו אם לא היה לו שהות מקודם לבשל וכש"כ כשלא היה לו הפירות מקודם בודאי מותר לבשלם ביו"ט וכן לענין לישה הנ"ל:

ט {ט} טעם כלל - משמע דאם מפיג טעם אפילו במקצת שרי לכו"ע ובמהרי"ל כתוב שאסור לדוך שקדים ביו"ט להוציא מהן חלב מדהיה אפשר ליה לדוך מאתמול אע"פ שמפיג טעם קצת וכתבו האחרונים דמשו"ה החמיר בזה דדמי קצת לסחיטת פירות דאסור. ומ"מ ע"י שינוי נראה דיש להתיר:

י {י} מותר לעשותו ע"י שינוי - ואם לא עשאו מעיו"ט מפני איזה אונס מותר אפילו בלי שינוי. וכתב המ"א דאפילו לכתחלה מותר להמתין לעשותו ע"י שינוי ובספר בגדי ישע מפקפק ע"ז אכן אם אין לו שהות קודם יו"ט בודאי יש לסמוך ע"ז:

יא {יא} קצירה וכו' - וה"ה דישה והרקדה וכה"ג:

יב {יב} וסחיטה - ר"ל לסחוט הפירות להוציא מהן שמנן ויינן לאכילה ביו"ט:

יג {יג} אסרום חכמים - דמן התורה כל מלאכה שהוא באוכל נפש מותר אלא חכמים אסרו דברים שהם עבודה רבה כגון הני שהאדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כאחד ולדרוך כל ענביו כאחד ולטחון הרבה בפ"א וא"כ יטרד כל היום בעבודתו וימנע משמחת יו"ט ולכן אסרו חכמים ואפילו ע"י שינוי אסור והניחו בהיתרן רק דברים שמסתמא הן רק לצורך אכילת יו"ט והרבה פוסקים חולקין וסוברין דמלאכת עבודה הנ"ל אסור מן התורה אפילו באוכל נפש ולא התירה התורה באוכל נפש אלא מה שהוא דרך לעשות ליום זה כגון מלישה ואפיה ואילך וכה"ג מלאכות שהם לצורך אכילה ביו"ט ופרטי דינים אלו יתבארו בסימנים הבאים כאו"א במקומו:

יד {יד} אין מוציאין משא וכו' - לפי דעת הג"ה לעיל סימן רמ"ו ס"ג דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו צ"ל דהכא אינו אלא איסורא דרבנן בעלמא שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול עם בהמתו ואפילו לצורך יו"ט ואפילו ברשות אחד ממקום למקום נמי אסור ולפ"ז לשון אין מוציאין לאו דוקא ולעיל בסימן רמ"ו הבאנו דעת החולקים דאדם מצווה על שביתת בהמתו ביו"ט כמו בשבת וכ"ש כשהוא מחמר אחר בהמתו ולדעה זו אתי שפיר כפשוטו ואיסורא דאורייתא קאמר המחבר. ודע אם נאמר דיש שביתת בהמה ביו"ט שייך בזה כל הדינים הנאמרים בענין זה לעיל בהלכות שבת סימן ש"ה:

טו {טו} מוקצה אע"פ שהוא מותר וכו' - פי' דלעיל בסימן ש"י מתבאר דיש כמה מיני מוקצה המותרין בשבת כמו מוקצה מחמת שעומד לסחורה או בשהכניסו לאוצר ואין דעתו להסתפק ממנו עד אחר זמן או מוקצה מחמת מיאוס ועוד כמה גווני אך כ"ז הקילו דוקא בשבת דחמיר לאינשי ולא חיישינן אם נקל לו לטלטל דבר מוקצה יבוא להקל בשאר איסורי שבת אבל ביו"ט דקילי ליה שהרי הרבה מלאכות מותרים לו לצורך אוכל נפש ואם נקל לו במוקצה יבוא להקל גם בשאר איסורי יו"ט ולפיכך אסרו לו חכמים לטלטל ולאכלו ולפי סברא זו בהמה העומדת לחלבה ותרנגולת לביצתה ושור של חרישה אסור לשחטן ביו"ט עד שיכין אותם לכך מעיו"ט וכן כל כה"ג צריך הכנה מבע"י ודבר שהוא מוקצה מחמת נולד פשיטא דאסור לדעת המחבר ביו"ט:

טז {טז} ויש מתירין וכו' - דלא חמיר משבת וכתב מ"א דכן הוא ג"כ דעת הרש"ל וכן פסק גם הפר"ח:

יז {יז} לדבריהם וכו' - ואף דיש פוסקים שמתירין אף במוקצה דנולד הרמ"א לא רצה לתפוס כדעתם בזה אלא כאותן פוסקים דמחמירין עכ"פ במוקצה דנולד וכתבו האחרונים דאף שבשבת נקטינן לעיקר להתיר אפילו במוקצה דנולד דלא כבעלי סברא זו מ"מ ביו"ט אין להתיר עכ"פ במוקצה דנולד ולפ"ז אין לטלטל עצמות שנתפרקו מן הבשר ביו"ט אע"פ שהן ראויין לכלבים מפני שאתמול כשהיו מחוברין לבשר היו ראויין גם לאדם והוי נולד:

יח {יח} וכל מוקצה וכו׳ - קאי לסברא הראשונה דמוקצה אסור דלהמתירין מוקצה א״צ אמירה אלא בגרוגרות וצמוקים משום דמסתמא דחינהו בידים כשהעלן לגג ליבשן ואפילו בשבת אסור וכדלעיל בסימן ש״י ס״ב:

יט {יט} שאינו בע״ח - דבב״ח לא מהני בשיאמר מכאן אני נוטל אלא צריך לפרט זה וזה אני נוטל וכמבואר לקמן סי׳ תצ״ז ס״י:

כ {כ} כגון אוצר וכו׳ - ר״ל ודעתו היה מתחלה רק להסתפק ממנו לאחר זמן וה״ה בפירות העומדים לסחורה או במוקצה של גרוגרות וצמוקים שלא נתייבשו לגמרי:

כא {כא} סגי כשיאמר וכו׳ - דאותן שיקח למחר הרי הם כמו שהוברר למפרע דלהם כוון בהכנתו דבמלתא דרבנן קי״ל דיש ברירה:

כב {כב} וא״צ שירשום וכו׳ - ודע דיש כמה פוסקים דפליגי ע״ז ודעתם דלא סגי בשיאמר מכאן וכו׳ אלא צריך שירשום בסימן המקום שבדעתו לאכול וסברתם דכיון שהם מוקצים מחמת מעשה שעשה בהם להקצותם כגון גרוגרות וצמוקים שהעלם לגג ליבשן או אפילו פירות שהכניסם לאוצר הרי הקצם בידים למכירה לא סגי בהכנה כל דהו להוציאם ממוקצה עד שיברר יפה הפירות שבדעתו לאוכלם ויתן בהם סימן ולהלכה יש להחמיר כסברא האחרונה עכ״פ לענין גרוגרות וצימוקים שהעלן לגג ובפירות שמכניסם לאוצר אפשר דיש לסמוך אסברא קמא ועיין בה״ל:

כג {כג} ומותר להכין וכו׳ - ר״ל דבכגון זה של פירות ואוצר שא״צ לעשות מעשה ובאמירה בעלמא הוי הכנה מותר להכין אפילו ביו״ט גופיה מיום אחד לחבירו דממ״נ אם יום ב׳ קודש הרי היום חול ומותר להכין ואם היום קודש ומחר חול הרי א״צ הכנה כלל ונמצא שאינו מתקן שום דבר בהכנתו דליאסר עליו והיכי אסרינן הכנה מיו״ט לחבירו היכא שהוא עושה מעשה דחיישינן שמא מחר חול ונמצא שעשה מעשה ביו״ט לצורך חול וכההיא דסימן תק״ג עי״ש [וכן במוקצה דבע״ח כגון תרנגולת העומדת לגדל ביצים לא יכול להזמין מיו״ט לחבירו אא״כ זימן מעיו״ט] ולפ״ז לפי מה שכתבנו להחמיר במוקצה דאקצייה בידים כגון גרוגרות וצמוקים שצריך לרשום אם שכח לרשום בעיו״ט ונזכר ביו״ט אסור לעשות שום סימן להכין פירות ליו״ט שני דשמא מחר חול ונמצא שעשה סימן ביו״ט לצורך חול:

סימן תצו

א {א} והיו מנדין וכו׳ - ואע״ג דעכשיו בקיאין אנו בקביעות החודש לפי החשבונות שבידינו מ״מ חששו חכמים שמא מרוב הצרות והטלטולים בגלותנו ישתכח החשבון ויבואו לעשות חסר מלא ומלא חסר ויאכלו חמץ בפסח וע״כ הניחו הדבר בחו״ל כמו שהיו בימים הראשונים:

ב {ב} למי שמזלזל בו - במזיד ואפילו זלזל בו בדבר שהוא משום שבות או בתחומים דרבנן נמי מנדין אותו וכתבו האחרונים דאפילו חיללו ע״י עכו״ם נמי הוא בנידוי דכל מה שאסור בראשון אסור בשני ונתבאר בפוסקים דיו״ט שני חמור בזה מיו״ט ראשון דביו״ט ראשון אין מנדין רק בעבר על איסור דאורייתא אבל על שבות דרבנן אין מנדין רק מלקין אותו מכת מרדות משא״כ ביו״ט שני והטעם משום דיו״ט שני כל עיקרו אינו אלא מדרבנן א״כ כי עבר בו על איזה דבר שהוא הרי הוא כעוקר את כולו ולהכי החמירו עליו משא״כ ביו״ט ראשון שאינו עוקרו במה שעבר על שבות שהרי באיסור דאורייתא שבו לא עקרו ויש פוסקים חולקים בזה ולדידהו אין חילוק כלל בין יו״ט א׳ לשני והדבר תלוי רק לפי ראות עיני הדיינים במה שרואין לפי הענין אם להקל עליו במלקות או להחמיר עליו בנידוי רק שהרשות בידם אפילו לנדותו. כתבו האחרונים דאם עשה הדבר ע״פ הוראת חכם שטעה אין לנדותו שהרי שוגג הוא:

ג {ג} אלא היו מלקין אותו - ושיעור מכת מרדות יש בזה דיעות בין הפוסקים עיין במ״א וא״ר:

ד {ד} אלא לענין מת - משום כבודו ויתבאר לקמן בסימן תקכ״ו. ולענין כיבוי דליקה עיין פר״ח ויתבאר לקמן בסימן תקי״ד ס״א:

ה {ה} וכן לכחול את העין - מיירי שחש בעינו קצת וכל גופו בריא ואינו מרגיש מיחוש בגופו מחמת העין דבכגון זה בשבת ויו״ט אסור לעשות שום רפואה ע״י עצמו אפילו בשינוי וכמו שנתבאר לעיל סימן שכ״ח סי״ז במ״ב ס״ק נ״ב והכא ביו״ט שני שרי לכתחלה ואפילו בלי שינוי:

ו {ו} או שאר חולי - וג״כ בשאינו כולל כל הגוף:

ז {ז} בשני מותר וכו׳ - שמיני הנאת הגוף לא החמירו בו ביו״ט שני בשבות דרבנן:

ח {ח} אסור לישראל וכו׳ - ואפילו חש בכל גופו נמי אסור ע״י עצמו. כתב באו״ה אדם הנופל או הנגוף ונצרר דם במקום נפילתו או נגיפתו אין חשיב חולי הפנימי ומאחר שאין מצטער כ״כ ויכול להמתין למחר בלי סכנה נראה דאסור להקיז דם שקורין קעפפ״ן [ובלשוננו באנקע״ס] אפילו ביו״ט שני

של גליות ואפילו ע״י עכו״ם עכ״ל:

ט {ט} אסורים לעשות מלאכה - דנותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם ואפילו בצנעא אסור וכמו שנתבאר לעיל בסימן תס״ח ס״ד ומ״מ אם עשה מלאכה אין מנדין אותו:

י {י} בישוב - לאפוקי אם יצא מן הישוב ובא לו למדבר אין צריך להתנהג כמנהג חו״ל כיון שאין דעתו להשתקע שם. כתבו הפוסקים דישוב נקרא ישוב של ישראל דוקא וכל זמן שלא הגיע לעיר של ישראל א״צ להתנהג כחומרי אותה המדינה. וכתבו עוד דתוך התחום הוי כתוך העיר וצריך להתנהג כחומרי אותו מקום:

יא {יא} אבל אם הגיע לישוב - אפילו לישוב נכרים דכיון שאין דעתו לחזור נמשך אחרי המדינה שבא לשם מכיון שהגיע לישוב של ב״א ויש מי שמקיל גם בזה כמו בדעתו לחזור ובעי שיגיע דוקא לישוב של ישראל:

יב {יב} בין במדבר - ר״ל אחר שנכנס לישוב אפילו יצא אח״כ למדבר לא נפקע חיובו:

יג {יג} וכל חוץ לתחום וכו׳ - ר״ל בין בדעתו לחזור בין באין דעתו לחזור כל שלא הגיע לתחום הישוב מקרי לא הגיע לישוב עדיין. כתבו הפוסקים בני א״י שבאו לח״ל ודעתו לחזור וחל יו״ט ב׳ בע״ש א״צ לערב עירובי תבשילין מפני שהוא דבר שבצנעא ולכן אין צריך לנהוג בזה כחומרי המקום שהלך לשם כיון שדעתו לחזור ומטעם זה צריכים הם להתפלל תפלת י״ח בלחש ביו״ט שני. וכן להניח תפילין בצנעא כיון שדעתו לחזור נותנין עליהם חומרי המקום שיצאו משם כמ״ש בסי׳ תס״ח אבל צריכים ללבוש מלבושי יו״ט מפני שהוא דבר של פרהסיא. ובן חו״ל שבא לא״י אם דעתו לחזור למקומו צריך לעשות שני ימים יו״ט ומ״מ תפלת יו״ט צריך להתפלל בביתו בצנעא אכן אם דעתו שלא לחזור למקומו לעולם יתנהג כבני א״י וכמו שמבואר לעיל בסימן תס״ח עי״ש במ״ב ובה״ל. כתבו האחרונים דמי שעוקר דירתו עם אשתו ובניו ממקום למקום לישא וליתן ולהרויח אע״פ שבשעת עקירתו היה דעתו לחזור למקומו כמי שאין דעתו לחזור דמי דסתמא דמילתא כיון דעקרינהו לאינשי ביתיה כל שמוצא פרנסתו מרווחת באותו מקום שהלך לשם אינו זז משם. וכתבו עוד דמי שאין דעתו לחזור אע״פ שאשתו נשארה במקומה הראשון אפ״ה אין דעתו לחזור מיקרי:

סימן תצז

א {א} מן הביברים - היינו בריכות של מים מוקפים מד׳ רוחות. ובמן הנהר לא איצטריך ליה לאשמועינן דבודאי אסור דכולהו איתנהו ביה צידה גמורה דאסור כקצירה וטחינה ושארי מלאכות וכדלעיל סימן תצ״ה ס״ב וגם מוקצה:

ב {ב} אפילו במקום שאינם מחוסרים צידה - ר״ל שהיה הביבר קטן שא״צ לומר הבא מצודה ונצודנו ובחיה ועוף כה״ג חשיב אין מחוסר צידה כדלקמן בס״ז גבי דגים הואיל והם מכוסים מן העין והביבר רחב לעולם הם נשמטים לחורין ולסדקין ולכן לא חשיבי כניצודים הואיל ויש עכ״פ טורח לתפסם וכתב המ״א דאם המים צלולים ורואה הדגים מותר אם אין מחוסר צידה שהביבר קטן ויש מאחרונים שסוברין דעכ״פ מטעם מוקצה אסור לצודן:

ג {ג} והדגים נשמטים וכו׳ - ולענין אם נתנם מבע״י בתוך התיבה יבואר לקמיה בס״ה:

ד {ד} דגים ועופות וכו׳ שהם מוקצה - מדתלה הטעם במוקצה משמע דה״ה בהמה כגון בהמה מדברית המבואר לקמן בסימן תצ״ח ס״ג או כגון אווז ותרנגולת העומדת לגדל ביצים אף דלא שייך בהן צידה כיון דהם מוקצה אסור להשקותן וליתן לפניהם מזונות שמא יבוא לאכול מהן ביו״ט אבל לקמן בסעיף ז׳ סתם המחבר כדעת הפוסקים דתלוי הדבר בצידה דכל שאין מחוסרין צידה מותר ליתן לפניהם מזונות וכתב הפר״ח דכן נוהגין העולם וכן הוא העיקר עי״ש:

ה {ה} אין משקין וכו׳ ואין נותנין לפניהם - כתבו האחרונים דוקא לפניהם ממש אסור ליתן אבל אם נותן ברחוק קצת מהם והם באים ואוכלים לית לן בה כיון דעושה הכירא מדכר ולא אתי ליקח מהם:

ו {ו} שמא יבוא ליקח מהם - לאכלם ובבהמה טמאה דלא שייך זה מותר לכו״ע:

ז {ז} ספק צידה - ואע״ג דלכמה פוסקים עיקר צידה ביו״ט אינה מן התורה וכמו שסתם ג״כ המחבר בסימן תצ״ה ס״ב מ״מ החמירו כאן אפילו בספיקא משום דהוא דבר שיש לו מתירין שהרי אפשר לו לאוכלם אחר יו״ט ובדבר שיש לו מתירין החמירו חכמים אפילו בספק דרבנן:

ח {ח} אסורים - ואפילו בטלטול מיהו לערב מותר באכילה ואפילו בודאי ניצוד היום ולא בעינן בכדי שעושה כיון דלא ניצוד בידי אדם רק ממילא והסכימו הפוסקים דלאו דוקא ספק צידה אלא ה״ה כל ספק מוקצה וכ״ש ספק נולד דמחמרינן בהו כשל תורה ובספק אם בא מחוץ לתחום יש דעות בפוסקים ויתבאר לקמן בסי׳ תצ״ח ס״ג וד׳:

ט {ט} ואם מצא המצודות מקולקלות - כלומר שהמצודות פרוסות באורך רב וכשחיה נופלת בראשו א׳ מתוך שמתפרקת ומתנתקת לצאת מתקלקלות כולן וראשן השני ג״כ ניתק ממקום שנתקע וע״כ אף שבמקום זה לא ראה שום דבר ניצוד מ״מ סימן הוא שניצוד חיה או עוף בראש השני:

י {י} ביו״ט שני - וביום טוב שני של ראש השנה אסור דב׳ ימים כיומא אריכתא הוא וכן ביו״ט שני הסמוך לשבת:

יא {יא} דהוי ס״ס - שמא אין היום יו״ט ושמא ניצוד מאתמול וכבר הוכן ולא מחמרינן משום יש לו מתירין למחר כיון דהוא ס״ס גמורה להיתרא אין כאן איסור כלל ויש חולקין בזה וסבירא להו דלדידן יו״ט שני לא מטעם ספק הוא שהרי בקיאין אנו בקביעא דירחי ויודעין אנו שהוא חול אלא שאנו מקיימין מנהג אבותינו והוי כיו״ט ודאי מדרבנן ואין כאן אלא ספק אחד ואסור וכמו בסעיף ג׳ ויש להחמיר כסברא זו אם לא במקום הפסד גדול:

יב {יב} בכניסה וביציאה - כדי שלא יכנסו חדשים ושלא יצאו הישנים:

יג {יג} מותר ליקח וכו׳ - ומוקצה אין כאן דמעשה הסכירה חשוב כמו שהזמין דגים ידועים. ואם מותר לו לברור כפי מה שצריך ולהחזיר השאר למים תלוי בזה אם בשעה שסכר חשב שאפשר שיצטרך ביו״ט לכל הדגים שימצא בהאמה א״כ הרי הוכנו כל הדגים ושפיר יכול להעלות כמו שירצה ולברור הגדולים המשובחים ולהחזיר השאר למים אבל אם בשעה שסתם אמת המים היה יודע בודאי שלא יצטרך ביו״ט רק איזה דגים א״כ הרי לא הוכנו כלום וכשבורר ומניח הקטן אגלאי מלתא דהאי לא הוכן א״כ טלטלם שלא לצורך כדלקמן סעיף יו״ד ולכן לא יברור ויניח השאר אלא צריך ליקח ולאכול כל מה שיעלה בידו בין טוב ובין רע ולא יחזיר מה שלא ייטב לו:

יד {יד} היא צרה - עיין בב״ח וש״א שכתבו דאם היא רחבה יותר מן ו׳ טפחים אסור ולענין ארכה מקילין הרבה אחרונים אפילו אם ארוכה כמה כיון שאינה רחבה בקל יש לתפוס הדגים. ואפילו באופן המותר ג״כ יש מחמירין שלא לצודן במצודה כדרך שעושין בחול אלא ביד ויש לחוש לסברא זו לכתחלה ולאו דוקא אמת המים אלא ה״ה אם הכניס דגים לתיבה מלאה נקבים והעמידה במים נמי שייכי כל הני דיני ויש מי שאומר דדוקא בביבר ובאמת המים שעכ״פ הדגים הם בקרקע מקום חיותם מה שא״כ כשהם מונחים בכלי לא שייך בהו כלל צידה ואפילו צריך להביא מצודה שרי וע״כ נראה שאין להחמיר בתיבה ליטול ביד אפילו אם רחבה התיבה יותר מן ו׳ טפחים הרבה. כתבו האחרונים דאם הכניס דגים מבע״י לבאר וצריך לצוד אותם ע״י כלי דוקא אסור לצודם ביו״ט ומ״מ אם הם בבור עמוק א״צ לירד למטה כדי לתופסן בידו אלא עומד למעלה ותופסן על ידי כלי:

טו {טו} שבבית וכו׳ - ר״ל שגדלין בבית:

טז {טז} העומדים לאכילה - לאפוקי אם הם עומדים לביצים אסור למאן דאוסר מוקצה ביו״ט. ואם קנה עופות אלו ולא חשב כלל לאיזה דבר יעמידם מותרים דסתמייהו לאכילה קיימי:

יז {יז} מותר לצודן - ואפילו מר״ה ואפילו צריך להביא מצודה דכיון דבאין לכלובן בערב וגם ניזונין תמיד בבית הרי הם כניצודים. וכ״ז אם תופסן כדי לשוחטן והתירו משום שמחת יו״ט הא לא״ה אסור לכמה פוסקים וכמו שהובא דעתם לעיל סימן שט״ז סעיף י״ב בהגה. וכתבו האחרונים עוף שקנה מחדש ועדיין לא הורגל בבית ואינו בא לכלובו בערב דבזה חייב בשבת אם צד וכדלעיל סימן שט״ז גם ביו״ט אסור לצודן אפילו הם בבית אא״כ נכנסו במקום צר. ובח״א כתב דבלילה כשהן יושבין על הקורה מותר לצודן דעיניהם מתעורות אז ואינן נשמטין מיד התופסן:

יח {יח} ואינו צריכין זימון - דמוכנים הם וכתבו הפוסקים דמ״מ ירא שמים יתן עיניו בתחלה בהעופות ויברור איזה שירצה כדי שלא יבא למחר ליטול ולהניח ואעפ״י שכולם מוכנים הם מ״מ טורח טרחא יתירה ביו״ט:

יט {יט} שצ״ל הבא מצודה וכו׳ - עיין לעיל סימן שט״ז מ״ב ס״ק א׳ ושם נתבאר דכל שאין יכולין לתופסו בריצה אחת אלא צריך להנפש קודם שיגיענו כמי שצ״ל הבא מצודה ונצודנו דמי. ולפי המבואר עוד שם בעוף אפילו היה במקום דחוק שאפשר לתופסו בשחיה אחת מ״מ אם החלון או הגג פתוח שיכול לברוח דרך שם אסור לצודו:

כ {כ} מותר לצודן וכו׳ - היינו אם הזמינם דלית בהו משום מוקצה הא לא״ה אסור לתופסן שהרי אסורים גם בטלטול:

כא {כא} בפרדס - גדור שהוא מקום המשתמר שאין הולד יכול לצאת משם וקל לצודו:

כב {כב} מותרים בלא זימון - דמסתמא דעתיה עלייהו לכל שעה שיצטרך:

כג {כג} בתוך ע' - וד' טפחים וכדלעיל בסי' שנ"ח:

כד {כד} דדעתיה עלייהו - דכיון שהמקום קרוב ורואה אותם תמיד לא אסח דעתיה מינייהו אפילו בסתמא אבל אם אינו סמוך אי זמין אין אי לא זמין לא:

כה {כה} כיון שמחוסרת צידה - ומיירי שהפרדס גדול שצ"ל הבא מצודה ונצודנו ואפילו תהא ניצודה מאליה ביו"ט ג"כ אסור משום מוקצה כיון שהזמנתו מבעוד יום לא חלתה:

כו {כו} יוני שובך וכו' - ר"ל יוני מדבריות שקננו בשובך שבחצירו או שקננו בעליתו:

כז {כז} וצפרים וכו' - מיירי גם כן כנ"ל שאינם מורגלים אצלו אלא פורחים כל היום בשדות ולערב באים שם ללון:

כח {כח} אסור לצודן - אפילו בכלובן כיון שיכולין לצאת משם ובשבת חייב חטאת ולא דמי ליונים שבבית שניזונים בבית. ובאין תדיר לאכול וכניצודין דמי וגם עי"ז בני תרבות הם ואינן בורחין ונשמטין כ"כ כשרוצים לאחוז אותם משא"כ ביונים אלו שניזונין מעלמא ואין מניחים עצמן ליתפס ביד:

כט {כט} שאינם מפריחין - אלא מדדין וה"ה אפילו יכולין לפרוח מעט כל שבקל לתופסו עד שא"צ לומר הבא מצודה שרי:

ל {ל} אבל זימון צריכים - ולא דמי לעפרים בס"ז שאפילו הזמנה א"צ שאני עוף שיכול לדדות ולהתרחק מחוץ לקן ולהכי כל שלא הזמינם אסור. ודע דאפילו מאן דמתיר מוקצה ביו"ט מודה הכא דאסור בלי הזמנה:

לא {לא} וא"צ לנענעם - לאפוקי מדעת ב"ש דלא הוי זימון אא"כ עביד מעשה דהיינו שינענע הקן וכ"ש אם יאחוז היונים שבורר בידים ולא קי"ל כן רק אפילו בעומד מרחוק ובראית עינו בורר איזה מהם סגי ומ"מ צריך שיסמן בדעתו או יטבע עיניו בטביעת עין גמור שלא יחליף למחר באחרת:

לב {לב} לא סגי - משום דלא פירש בהדיא איזה מהן יקח ולא אמרינן האי דלוקח למחר הוברר דאליו כוון בהזמנתו דחששו חכמים שמא כשיבוא ליקח אחד מהם ימשמשנו וימצאנו כחוש ויניחו ויקח אחר שמן ממנו ונמצא אותו קמא טלטל שלא לצורך ומוקצה הוא שהרי לא הזמין אלא אותו שיקח לבסוף ומשום זה אפילו אם ירצה אח"כ ליקח מן הבא בידו ג"כ אסור אמנם אם מזמין עוף פלוני בפירוש אפילו לא משמשו ולא מחזי כלל לא חיישינן שמא כשיקחנו למחר ימצאנו כחוש ויניחנו שכיון שבעיו"ט אפשר היה לו למשמשו היטב אם שמן הוא ולא עשה כן מסתמא נתרצה איך שיהיה:

לג {לג} אם זימן כל השובך - וה"ה לזימן זוג וא"צ אלא לאחד מהם:

לד {לד} אינו מועיל - דאדרבה כיון שהזמין יותר ממה שצריך מסתמא דעתו היה לברור למחר את השמן ביותר ואיכא חשש דטלטול מוקצה וכנ"ל:

לה {לה} נוטל מה שצריך - ומותר לו אפילו לטלטל ולהניח שכולם מזומנים הם:

לו {לו} זימן שנים וכו' - וא"כ איכא עכ"פ חד דאתי מעלמא שאינו מזומן ולא מיבטל דבע"ח חשיבי ולא בטלי גם הוא דבר שיש לו מתירין וכתבו האחרונים דכל זה בהניחן קשורים או מותרין ומצא גם השלישי קשור או מותר הא אם הניחן קשורין ומצאן כמו שהניחן רק מצא אצלן שלישי אינו מקושר אין לאסור השנים ואמרינן בודאי הן הם שהכינן וזה שאינו מקושר הוא דאתי מעלמא. עוד כתבו דאין האחד אוסר כולם רק באם היו כולם לפנינו הא אם נאכל אחד מהם או נפל לים שכבר אינו בעולם מותרים השאר דאמרינן איסורא נפל או נאכל וע"פ האופנים המבוארים ביו"ד סימן ק"י סעיף ז' ח' וע"ש בהג"ה:

לז {לז} בקנים המובדלים וכו' - כדרך כל שובכין עשויין עליות עליות הרבה וכל עליה יש בה מחיצות הרבה אבל זימן שחורים ולבנים בקן אחד ומצאן שלא במקומן מותרין דהני ודאי איתהפוכי איתהפך:

לח {לח} ומצא שחורים במקום וכו' - ובמשכח להו בדוכתייהו שהניחם אע"פ שיש עוד הרבה לבנים בשובך או שחורים שלא הזמין לא חיישינן שמא איתהפוכי איתהפך:

לט {לט} אסורין - דבזימן שנים ומצא וכו׳ בודאי עכ״פ חד אתי מעלמא ובזימן שחורים וכו׳ ג״כ חיישינן דהני שהזמין פרחו והני אחריני נינהו דאתו מעלמא ומיירי דאיכא שובכים בתוך חמשים אמה או שהיונים יכולים לפרוח קצת דאל״ה מוטב לנו לומר דאיתהפוכי איתהפך משנאמר דמעלמא אתי וכמו שכתב המחבר בסי״ד:

מ {מ} זימן ג׳ ומצא שנים וכו׳ - דלא מחזקינן ריעותא ואמרינן דהשנים הן הם שהכינן רק אחת אזלא לעלמא:

מא {מא} מנתחי מהדדי - שדרך בע״ח להתפרק ולהנתק מקשירתם ואמרינן שהשלישי נתפרק מהם ואזל לעלמא וה״ה אם מצא גם השנים שמותרים מקשירתם דשרי ג״כ מטעם זה והנה הרב ט״ז חולק אדין זה ולדבריו כל שלא מצא כפי שהניחן אמרינן הני שהזמין אזלו לעלמא והנהו אחריני נינהו [מיהו בהזמין שנים ומצא שנים גם הוא מודה דאפילו הניחם מקושרין ומצאן מותרין לא מחזקינן ריעותא ואמרינן דניתקו קשירתם] אבל כמה אחרונים מסכימים לדברי הג״ה בכל גווני:

מב {מב} ומצא לפני הקן - פי׳ דרך כל השובכין להיות מעט מדף העליה בולט מחוץ המחיצה החיצונה של קן וקן ושם היונים יוצאין לשאוף אויר ונוחין שם וחוזרין לקן ואע״ג דאשכחינהו לפני הקן שרגילין לצאת בו מכיון דלא אשכחינהו בדוכתייהו חיישינן דלמא הני דאזמין אזלו והני מעלמא אתו מהשובכין שסביבות שובך זה:

מג {מג} סביבותיהם - היינו בתוך חמשים אמה שדרכם לדדות עד שיעור זה וכדלקמיה:

מד {מד} מותרים - דודאי אלו הן שהזמין בתוך הקן ובאו לפניה:

מה {מה} אבל אם הם מפריחים וכו׳ - ומיירי בהם מפריחים קצת דאם יכולין לפרוח כראוי אין בהם דין זימון כלל שהרי אסורים בצידה וכדלעיל בס״ט ואפ״ה חיישינן שיפרחו אפילו לחוץ מחמישים אמה:

מו {מו} ואפילו יש וכו׳ - ר״ל ובמדדין גופא ויש קן סביבותם בתוך נ׳ אמה אין לאסור אלא בשהשובך אחר עומד ביושר נגד שובך זה:

מז {מז} כיון שאין צריכים צידה - שהרי קטנים הם שאינם פורחין וכדלעיל בס״ט:

מח {מח} מותרים - אף למי שהביאם דשל ישראל בכה״ג אין איסורם רק משום שלא הזמינם ואקצי דעתיה מהם עיו״ט והכא שהם של נכרי הנכרי לא אקצי דעתיה מהם וממילא מוכנים הם לכל ואם הביאם הנכרי מחוץ לתחום אסורין למי שהביא ומותרין לאחר וכדלקמן סימן תקט״ו ס״ה:

מט {מט} עד שיפשיט - ולהפשיט עכ״פ מותר קודם שבדקה שאין חוששין שמא תטרף שרוב בהמות כשרות הן:

נ {נ} לא יהא רשאי להפשיטה - שהרי היא מלאכה שלא לצורך אכילה [וכן עוף שנטרפה בשחיטה אסור למרוט הנוצות] ואפילו להפשיט בדרך שאינו אסור אלא משום שבות גם כן אסור ולא שרינן ליה משום טעמא דלמא מימנע ולא שחיט ויתבטל משמחת יו״ט וכמו ההיא דתצ״ט ס״ג שהרי אפשר ליה להפשיט קודם בדיקה:

נא {נא} אסור לטלטלה - ואפילו עומדת בחמה ותסרח אסור להניחה במקום צל ולא התירו זה משום שמא מימנע ולא שחיט כיון שיוכל לשחטה במקום צל או להעמידה שם עכ״פ קודם הבדיקה ויש שכתבו דלהכי לא חששו לשמא מימנע ולא שחיט דמשום שמא ימצא טריפה לא מימנע דלא שכיחא טריפות ומשום זה יש שכתבו דהאידנא דמחמרינן בטריפות הריאה בכמה חומרות שכיחי טריפות ושפיר איכא למיחש שמא ימנע ולא שחיט כשלא נתיר לו עכ״פ להצניע הטריפה במקום מוצנע שלא יתקלקל וע״כ יש להתיר בזה״ז להצניע רק באווזין ותרנגולין דליכא בהו טריפות הריאה מוקמינן אדינא ואסורים בטלטול. וכל זה הוא לשיטת המחבר דמוקצה אסור ביו״ט וכדלעיל בסימן תצ״ה אבל לי״א שהביא הרמ״א שם דמוקצה שרי גם בענייננו שרי כן כתבו כמה פוסקים ויש מהן שסוברין דבהמה שנטרפה הוי נולד דמעיקרא הויא חזיא לאכילת אדם והשתא עומדת היא לאכילת כלבים וא״כ גם לי״א אסור שהרי כתב שם בהג״ה דמחמירין בנולד:

נב {נב} אבל מותר וכו׳ - וכתבו האחרונים דה״ה בבהמה כשרה מקום שאין מנקר לנקר האחוריים מותר למוכרו לנכרי בדרך המבואר כאן וכ״ז אם חושש שמא יסרח ויתקלקל עד אחר יו״ט אבל אם אפשר לו לשמרו לא שרינן מכירה ביו״ט בין בטריפה ובין באחוריים ואפילו בחושש שיסריח לא שרינן אלא א״כ שחטה ביו״ט או בעיו״ט סמוך לערב שלא היה לו שהות למכור קודם יו״ט הא אם היה לו שהות אסור בכל גווני:

סימן תצח

א {א} אין מראין וכו׳ - אפילו אם כבר בדק הטבח לעצמו בעיו״ט ונמצאת יפה:

ב {ב} לראות וכו׳ - כמו שהיה המנהג בזמן חכמי הש״ס להראות הסכין אחר בדיקתו לחכם מפני כבודו:

ג {ג} שמא תהיה פגומה וכו׳ - ובדיעבד אם הראה לו ונמצאת יפה מותר לשחוט בה:

ד {ד} שראה סכין לעצמו - היינו בביתו ביו״ט כדי לשחוט בה ועיין בפר״ח שמצדד דאפילו לכתחלה יכול החכם לראות סכינו של עצמו כדי להשאילה לאחרים והטעם שהתירו לחכם דלגביה ל״ל שמא ישחיזנה דיודע שאסור להשחיז ומטעם זה מותר החכם גם כן כשאינו רוצה לסמוך על בדיקתו להראות סכינו לחכם אחר:

ה {ה} רואה סכין לעצמו - שסומכין על קבלה שיש לו:

ו {ו} יבדוק סכינו מעיו״ט - ולא יחזיר הסכין לנדן שלו דאם החוד או צדדי הסכין נוגעין בקשיות הנדן לא מקרי תו סכין בדוק כמ״ש בתבו״ש סימן י״ח סק״ד. וכתבו האחרונים דנכון שיהא לכל טבח ב׳ או ג׳ סכינים בדוקים מעיו״ט:

ז {ז} ולא ביו״ט - היינו הבדיקה ראשונה אבל הבדיקה שצ״ל אחר השחיטה מותר דלא שייך גביה שמא ישחיזנה אם ימצאנה פגומה דלא יועיל ההשחזה להכשיר השחיטה ששחט מקודם:

ח {ח} יכול לבדקו ביו״ט - וכגון שאין בעיר סכין אחר שנבדק מעיו״ט:

ט {ט} סכין והבהמה אצל טבח - ואפי׳ דרך ר״ה ואין חוששין שמא ימלך ולא ישחט ונמצא דהוציא שלא לצורך:

י {י} ואע״פ שהיה אפשר וכו׳ - דהוצאה באוכל נפש כתיקון אוכל נפש עצמו דמי [ולא כמכשירין] ולכך אין חילוק בין אפשר מבע״י או לא ואפילו לדעת היש מחמירין לעיל בסי׳ תצ״ה ס״א בהג״ה לענין הוצאה אין להחמיר:

יא {יא} וה״ה וכו׳ הסכין אצל הבהמה - ולא אמרינן דטוב יותר שהבהמה תלך ברגליה אצל הטבח:

יב {יב} ובאות ולנות - לאו דוקא בכל יום אלא אפילו שבאים לפרקים ללון נמי מוכנות הן מן הסתם וכדלקמיה:

יג {יג} ולוקחין מהם - ואפילו לא באו מבע״י אלא בלילה (אם רק לית בהו איסור תחומין כגון שבאו מאליהם וכדומה) דלא חשב עלייהן כלל ביה״ש נמי מותרין דכבהמות בייתיות דמי וא״צ לחשוב עליהם:

יד {יד} והלנות חוץ לתחום - היינו שדרכם להיות רועות כל הקיץ עד חודש חשון ואח״כ באות לביתם מ״מ כל ימי הקיץ אין דעת אנשי העיר עליהם והרי הן מוקצין וע״כ אם באו וכו׳:

טו {טו} אם באו ביו״ט - ומיירי דלית בהו איסור תחומין כגון שבאו מאליהם או עירבו לאותו צד או לענין להתיר אותם לישראל אחר דאל״כ בלא״ה אסורין שהרי באו מחוץ לתחום:

טז {טז} אין שוחטין וכו׳ - ולמאן דשרי מוקצה ביו״ט מותרים ויש מי שכתבו דלכו״ע אסור דכיון שאין נכנסות לתחום העיר כל ימי הקיץ הוי להו כגרוגרות וצמוקים שהעלם לגג ליבשן דלכו״ע אסוחי אסח דעתייהו מנייהו עד שיתייבשו וכמבואר לעיל בסי׳ ש״י:

יז {יז} דאין הנכרי צריך הכן - וכמו שפירשנו לעיל בסי׳ תצ״ז סט״ו ולהכי אפילו היו מהבהמות הלנות בכל ימות הקיץ שלא בבית לית לן בה:

יח {יח} שאז אסור - עכ״פ לישראל זה שהובא עבורו מטעם איסור תחומין ולישראל אחר מותר:

יט {יט} לפיכך וכו׳ אם ידוע וכו׳ - הלשון מגומגם קצת דאינו מסיים מענינא דרישא ובאמת המחבר מתחיל עתה מענין אחר וחסר כאן איזה תיבות כמו שביארתי בבה״ל וכצ״ל ודוקא כשידוע שלנו חוץ לתחום ולא בספק לפיכך וכו׳:

כ {כ} נכרי שהביא בהמה במקולין - שיש מקומות שהנכרים מביאין בהמות במקולין של ישראל וישראל שוחט ומוכרים הבשר ואם מסתפק לנו על בהמה זו אם הביאה העכו״ם ביו״ט מחוץ לתחום אין לאסור:

כא {כא} שלנות וכו׳ - צ״ל שלנו:

כב {כב} אסורות - היינו בעיר שאין רובה נכרים דאמרינן מסתמא לצורך ישראל הביאם:

כג {כג} שהמוקצה הולכים וכו׳ - ר״ל באיסור של חוץ לתחום וקרי ליה נמי מוקצה אבל בספק מוכן בודאי לחומרא אזלינן וכדלעיל סימן תצ״ז סעיף ג׳ וד׳ והמחבר בכאן החזיק בשיטת הפוסקים דתחומין קילא ולא מחמרינן בספיקה וכבר תמהו האחרונים דבכמה מקומות פסק כדעת הפוסקים להחמיר גם בספק תחומין [עיין בסימן שכ״ה ס״ט ובסימן תקט״ו] ובסעיף ד׳ יתבאר:

כד {כד} לצורך הנכרי - ר״ל ואז מותר אפילו היא עיר של ישראל:

כה {כה} בהמות הידועות וכו׳ - היינו הך דס״ג אלא דרבותא קמ״ל שאפילו הבהמות שרואים היום אצל עכו״ם ידועות לנו שדרכם ללון חוץ לתחום וגם בערב יו״ט לא היו עוד בעיר וסד״א דגם עתה היה כן אלא שהעכו״ם הביאם בעיר היום לצורך המקולין קמ״ל דגם בזה לא נפק מכלל ספיקא דשמא שפיר הביאם מאתמול רק היו חוץ לחומה ובבוקר הכניסם לעיר:

כו {כו} ביום שני - כתבו המפרשים דט״ס הוא וצ״ל ביו״ט:

כז {כז} השחוטות בבקר - ר״ל שמביאן הנכרי למקולין לשחוט אותן בבקר ואמרינן שבודאי מביאן מבע״י כדי שלא יאחר הזמן וגם שאין מצוי כ״כ לילך עם הבהמות בלילה. וכ״ז הוא כפי שיטתו בס״ג דבתחומין תלינן להקל כ״ז שאינו ברור לנו וכבר כתבנו דהמחבר בעצמו מחמיר בזה בכמה מקומות ודעת המ״א שלא להקל רק בשהעכו״ם שרוי בעיר ובהמות מצויות לו תוך התחום דבזה לא מחזקינן איסורא או ביו״ט שני ומטעם ס״ס וכדלעיל בסימן תצ״ז ס״ד:

כח {כח} עומדת לאכילה - ר״ל דאז מותר אפילו למאי דפסק לעיל בסימן תצ״ה ס״ד דמוקצה אסור ביו״ט ומטעם דכיון שאמו מוכנת לאכילה הרי הוא מוכן אגב אמו שאם היה רוצה היה שוחט האם קודם שנולד העגל ואוכל שניהם ביו״ט [ואפי׳ אם ידוע שהאם היא טרפה מ״מ אינה מוקצה ביו״ט שהרי היא מוכנת כבר לכלבים א״כ גם העגל ממילא אינו מוקצה] ולפי מנהג מדינותינו שאין אוסרין מוקצה ביו״ט אלא נולד [כמו שפסק הרמ״א שם בהג״ה] יש להתיר עגל שנולד ביו״ט אפילו אם אמו עומדת לגדל ולדות ואין לאסרו משום נולד כיון שהלידה לא עשתה שינוי בגופו כלל שהרי אף קודם לידתו היה ראוי לאכילה כמו אחר שנולד:

כט {כט} והוא דקים ליה וכו׳ - והאידנא אין אנו בקיאין בזה כדאיתא ביו״ד סימן י״ג סס״ג וע״כ אין שוחטין עגל שנולד ביו״ט או בשבת עיו״ט קודם יום שמיני שמא נפל הוא והיכא דצריך להמתין שבעה ימים כגון לדידן שאין אנו בקיאים אם כלו חדשיו וחל יום שמיני ביו״ט א׳ י״ל דאסור דאתקצאי בין השמשות וה״ה כשחל יום שמיני ביו״ט ב׳ [פמ״ג במשב״ז] אבל בספר ישועות יעקב מתיר בזה כיון דרוב הולדות ולד מעליא ילדן ובודאי יגיע לכלל היתר לא חשיב מוקצה:

ל {ל} חדשיו - בן ט׳ חדשים לגסה וחמשה לדקה:

לא {לא} ובעינן גם כן שהפריס וכו׳ - דעי״ז יצא מחשש שמא נתרסקו איבריו ביציאתו מן הרחם שהוא מקום צר:

לב {לב} דחיישינן וכו׳ - ר״ל אע״פ שאם נולד בחול היכי דידעינן שכלו לו חדשיו מותר לשוחטו בו ביום ואין חוששין שמא נתרסקו איבריו וא״צ בדיקה באיבריו הפנימים מ״מ ביו״ט חיישינן שמא בלא מתכוין יראה חשש טריפות באיבריו הפנימיים ונמצא ששחט ביו״ט שלא לצורך. ודעת הרש״ל וט״ז דא״צ להפריס ואין לחוש לכל הני חששות אך לדידן אין נ״מ בכל זה דאין אנו בקיאין בכלו חדשיו וכנ״ל:

לג {לג} נולד בזה מותר בזה - אעפ״י שהוא יו״ט ואין שבת מכינה ליו״ט לפי שאין לידה זו חשיבא הכנה כיון שהיה ראוי לאכילה קודם הלידה כמו אחר הלידה:

לד {לד} כדי לאכול ממנה - אחר שתצא נפשה כמ״ש ביו״ד סימן כ״ז ואף שאין בדעתו לאכול ממנה כלום והטעם דבאופן זה שיש שהות לאכול אין איסור מן התורה לשחטה ביו״ט דאלו היו מזדמני ליה אורחים שלא אכלו עדיין ורוצים עתה לאכול מבהמה זו היתה השחיטה מתרת להם א״כ שחיטה זו נקראת מלאכת אוכל נפש וע״כ אע״פ שלא נזדמנו אורחים אין בשחיטה זו איסור מן התורה אלא שחכמים אסרוה כל שאין בה צורך יו״ט ובמקום הפסד לא העמידו חכמים דבריהם משא״כ בבהמה בריאה אין לשחטה אא״כ צריך לה ביו״ט גופא:

לה {לה} כזית צלי - שזהו הקל בבישולין ודי בכזית משום דא״א לכזית בשר בלא שחיטה וא״כ הוי השחיטה כולה לצורך יו״ט:

לו {לו} ואפי׳ אין שהות וכו׳ - כיון דמן הדין מותר בלא בדיקת הריאה אלא שהחמירו לכתחלה לבדקה הכא משום הפסד ממונו א״צ להחמיר בזה:

לז {לז} תחלה - ודעת כמה אחרונים דבעינן שיהיה שהות כדי להפשיטה ולבודקה ובספר ישועות יעקב כתב דדוקא בגדיים וטלאים דלא שכיח בהו סירכא יש להקל אבל בבהמה גסה בעינן שיהיה ג״כ שהות כדי להפשיטה ולבודקה:

לח {לח} אינו נוטל עורה - ר״ל לטלטלו ולהניח על מקומו אחר שהפשיטו מן הבהמה וכדלעיל בסימן ש״ח סכ״ה ואע״ג דלקמן בסימן תצ״ט שרינן לטלטל העור אחר ששחטו הבהמה ביו״ט התם בבהמה בריאה ומשום דאי לא שרית ליה לא ישחוט ואתי לאימנועי משמחת יו״ט משא״כ הכא דמוכרח לשחוט שלא תמות:

לט {לט} אבר אחד - שאז בטל העור לגבי האבר ומותר לטלטלו עמו:

מ {מ} וי״א דאין וכו׳ - דהפשטה הוא ג״כ בכלל מלאכה ואסור כיון שהוא שלא לצורך אכילה ואע״ג דליכא בזה איסור דאורייתא דהואיל אי מזדמני ליה אורחים שהיו צריכין להבשר לאכול היה בודאי מותר להפשיט [אבל זהו רק בשיש שהות ביום כדי להפשיט ולהאכילם] השתא נמי מותר עכ״פ מדרבנן מיהו אסור ודעת המחבר דכשם שהתירו בשחיטה משם הפסד ממון כן התירו נמי בהפשטה משום הפסד ממון שלא יסריח הבשר ועיין במ״א וא״ר וש״א דהעיקר כדברי המחבר ורק לכתחלה יש ליזהר [אכן זהו דוקא באופן שיש לחוש שאם ימתין עד הערב תסרח הבשר אבל בלא״ה בודאי אסור עכ״פ מדרבנן להפשיט] וכתב הפמ״ג דכ״ז בשיש שהות הרבה אבל אם שחט סמוך לערב וא״א לאכול כ״א כזית אסור להפשיט העור מן התורה הואיל דליתא בזה הסברא דאי מזדמני ליה אורחים אחר דאין שהות לאכול יותר:

מא {מא} כלל - וכן השוחט עוף מפני שהוא מסוכן ואין דעתו לאכול ביו״ט אסור למרוט נוצתו:

מב {מב} להורות - ואפשר דאם יפשיט ע״י שינוי כגון בקוץ או בקנה דבעלמא ג״כ אין בזה אלא משום שבות אין להחמיר בזה אחרי דהרבה מסכימים עם דעת המחבר וכנ״ל:

מג {מג} אם שחט בהמה - מדסתם משמע דאף בבהמה בריאה דינא הכי:

מד {מד} יביאנה בידו - אע״ג דמפיש עי״ז בהלוכא מ״מ עדיף טפי כדי שלא יהא כעובדא דחול ועיין בפמ״ג שמוכיח מהר״ן דאפילו ע״י שינוי אין כדאי להביא על ידי מוט:

מה {מה} איברים איברים - ואם א״א לו לשנות להביא איברים איברים כגון שצריך למהר להביא לאורחים נראה דמותר להביא ע״י מוט ומוטה [או״ז וע״ש דמוכח דבמסוכנת יש להחמיר ללישנא קמא גם באופן זה ואין להקל אלא בבריאה]:

מו {מו} ולכן צריך שהיה מעל״ע - כדי שיצא מחשש ריסוק איברים וצריך ג״כ בדיקה דנהי דבודאי לא נתפרקו איבריו מדשהה מעל״ע מ״מ שמא אירע ריעותא באיברים הפנימים ונטרף עי״ז:

מז {מז} לשחטו ביו״ט - היינו אחר ששהה מעל״ע אף שהוא מחוסר בדיקה עדיין ולפי דעת הג״ה ביו״ד סי׳ נ״ח ס״ה דאין אנו בקיאין בבדיקת כל האיברים לא משכחת דין זה לדידן והרמ״א לא העיר בזה שסמך על מה שכתב ביו״ד שם:

מח {מח} ולא חיישינן וכו׳ - דאע״ג דצריך בדיקה מ״מ כיון שהיה לו מתחלה חזקה דכשרות דרוב בהמות ועופות כשרות הן מותר לשחטו דמעמידין אותו בחזקת היתר:

מט {מט} אע״ג דאיתיליד ביה ריעותא - וה״ה בספק נקובה בקוץ וכה״ג דמותר לשוחטו וכ״ש היכא דליכא ריעותא כלל רק שיש מקומות שמצויות טריפות הרבה כמו כשירות דאין לנו לחוש שמא ימצא טרפה דמעמידין אותה בחזקת היתר דרוב בהמות שבעולם כשרות הן ויש חולקים אעיקר דינא דמחבר וסוברין דאין לשחוט במקום דאיכא ריעותא וה״ה במקום שהטריפות מצויות כמו כשרות ועיין בשע״ת שכתב דמכ״ש אם רובן טריפות אפילו רק מחמת חומרות האחרונים דאסור לשחוט ביו״ט ולמעשה הכריעו האחרונים דיש לחוש לדעה זו ולהחמיר אפי׳ במחצה על מחצה והוא שהמחצה טריפות שמצוי הם טרפות גמורות מצד הדין אבל אם רק מחמת חומרות האחרונים מותר לשחוט ביו״ט אם הוא לצורך וה״ה במסוכנת מחמת הפסד ממון אבל בלא״ה המנהג שלא לשחוט שום בהמה ביו״ט אפי׳ היכא דלא שכיחי טריפות כ״כ שמא תמצא טרפה אבל עוף נוהגין לשחוט ביו״ט [ח״א]:

נ {נ} אין חכם יכול וכו׳ - בין שהומם ביו״ט בין שהומם מערב יו״ט משום דמיחזי כמתקן דאסור ביו״ט ולא דמי לשאר הוראה שאין האיסור וההיתר תלוי בהוראת פי המורה אלא בידיעת הדבר משא״כ בבכור אפילו יש בו מום גמור כל שלא התירו אותו חכם או ג׳ הדיוטות ושחטו אסור ולפיכך

כשמתירו הרי הוא כמתקנו:

נא {נא} לראותו וכו' - ולהתירו אבל לראות בכור ולעיין בדינו לא להורות לאחרים למעשה הוי כלימוד תורה בעלמא ולא אסור:

נב {נב} אינו יכול לשוחטו - אע"ג דמשום דעבר חכם אהא דאין רואין אין סברא לאסור מ"מ אסור משום מוקצה לא מיבעי אם הומם ביו"ט דבודאי לא מיתחזי מערב יו"ט ואפילו בהומם מערב יו"ט די"ל דעתיה עליה למשאל לחכם ביו"ט ואם יתירנו יאכלנו מ"מ כיון שאסרו חכמים לראות מומין ביו"ט א"כ ע"כ אסח דעתיה מיניה דלא אסיק אדעתיה שימצא חכם או אפילו ג' הדיוטות שיעברו אאיסור דאין רואין מומין וכתבו הפוסקים דלכו"ע אסור בזה ואפילו למאן דשרי מוקצה בעלמא ביו"ט בהיסח הדעת כזה מודו דאסור:

נג {נג} אבל אם נולד במומו - היינו שנולד ביו"ט ומום עמו ליכא כאן משום מוקצה שהרי ביה"ש היה ראוי הולד לאכול אגב אמו אם היה שוחטה ולהכי אף שכשנולד אידחי שהרי נאסר כ"ז שלא התירו חכם מ"מ כשנמצא חכם והתירו אין לאסור משום מוקצה שהרי ביה"ש לא היה מוקצה ואם נולד תם והומם בו ביום עיין בה"ל איך דינו:

נד {נד} ואם ראה המום וכו' - ר"ל היכא שעיקר ראיית הבכור היה בעיו"ט דהיינו שעיין בדינו אם הוא מום קבוע והוסכם אצלו שהוא מום גמור רק שלא חקר ודרש עדיין אם לא פשע בעל הבכור בנפילת המום [שכל מום שלא נפל מעצמו אלא אחרים גרמו לו בכוונה אינו חשוב מום לישחט על פיו] בזה מותר לו לעשות חקירה ודרישה גם ביו"ט ואין זה בכלל אין רואין מומין ביו"ט:

נה {נה} אסור להעלותו - ואפילו הומם מחמת נפילתו וכדמסיים דהא וכו' וטלטול שלא לצורך שחיטה אסור:

נו {נו} אלא עושה לו פרנסה במקומו - ואע"ג דפסק המחבר לעיל בסימן תצ"ז ס"ב דכל דבר שהוא מוקצה אסור ליתן לו מזונות הכא התירו שלא ימות:

נז {נז} אותו ואת בנו וכו' - דבהמות בעלמא שנפלו בודאי מותר לו להעלותו אע"פ שאינו שוחט מהם כיון שראויין לשחיטה ואפשר יצטרך לו בתר הכי אבל אותו ואת בנו שע"כ חדא לא חזיא ומטלטל שלא לצורך וע"כ צריך להערים:

נח {נח} ואינו שוחטו - שמוצא לו עלילה שמא חבירו שמן ממנו והתירו לו להערים משום צעב"ח ומשום הפסד ממונו:

נט {נט} רצה זה שוחט - ומשמע דעכ"פ מחויב לשחוט אחד מהם אכן הרבה פוסקים הביאו בשם הירושלמי דאם רוצה אח"כ שלא לשחוט אחד מהם ג"כ הרשות בידו דעכ"פ העלאה היתה בהיתר ומ"מ כתב בעבודת הקודש להרשב"א דראוי לחוש ולהחמיר ולשחוט אחד מהם שלא יהא ניכר ההערמה:

ס {ס} יכולים לשחטה - כיון דא"א לכזית בשר בלי שחיטה אינו עושה הישראל בשביל עכו"ם כלום אלא לעצמו הוא עוסק:

סא {סא} ואפילו יש להם שתים - דהיה אפשר לומר עם העכו"ם מתרצה לחלקן יחלקו מחיים קמ"ל דאינו מחויב לחלוק לא מיבעיא אם אינו צריך רק חצי בהמה ליו"ט א"כ כשיחלוק ויצטרך לשחוט בהמתו בשביל מעט הבשר שצריך לו יופסד הבשר הנשאר אלא אפילו צריך לכולא בהמה ורוצה לשחוט שתיהן ועכו"ם נתרצה לחלוק ג"כ לא אמרינן ליה לחלוק ואפילו ב' הבהמות שוות במראה ובקומה ובדמיהן דאפשר אין הבשר של בהמה זו שמן ומוטעם כבשר בהמה אחרת וניחא ליה טפי שיאכל מבשר ב' הבהמות וי"א דאם העכו"ם מתרצה ליתן לו הגדולה והטובה אסור לשחוט השניה אכן אם הישראל ששוחט אינו נוטל לעצמו כ"א חלק הפנימי וחלק אחורים מניח בעור לעכו"ם המשותף לכו"ע מותר לשחוט שתיהן בכל גווני דהא אין לו טרחא בחלק העכו"ם וא"א לכזית בשר בלא שחיטה:

סב {סב} לתלוש הצמר - דהוי עוקר דבר מגידולו ואף דהוא כלאחר יד דאין דרך להסיר הצמר ע"י תלישה רק ע"י גזיזה עכ"פ מדרבנן אסור:

סג {סג} בידו - ולא בכלי משום דנראה כגוזז [פמ"ג]:

סד {סד} ואם וכו' - ואין בו איסורא דה"ל דבר שאינו מתכוין שאינו מתכוין לתלוש אלא לפנות:

סה {סה} נתלש - ולא יזיזנו ממקומו אלא ישאר שם מסובך עם שאר צמר הצואר. ואם היה צמר מסובך על הצואר שא"א לפנותו ואין לשחוט כך כמבואר ביו"ד סימן כ"ח ס"ח בהג"ה ולא היה באפשרו מעיו"ט לזה י"ל דשרי לעשות כן ביו"ט [פמ"ג]:

סו {סו} לא ימרוט - דמריטת נוצה הוא תולדה דגוזז דעוף דרכו במריטה ואע״ג שאחר השחיטה מותר למרוט הנוצה ואיסור גוזז שייך אף לאחר מיתה וכמו שכתבנו בסימן ש״מ לא אמרינן מה לי מחיים מה לי לאחר השחיטה דלאחר שחיטה שאני שכיון שכבר הותרה בשחיטה לאכול וא״א לאוכלה בלי מריטת נוצה מותר למורטה כמו שמותר לצלותה ולבשלה וכן בבהמה מותר לאחר שחיטה להפשיט את עורה מטעם זה אע״ג דהפשט אב מלאכה הוא אבל בעוד שלא נשחטה כל מאי דעביד מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשות מאתמול הוא ואסור [הרא״ש]:

סז {סז} לעשות - ומ״מ לפנות בידו ולמשוך אילך ואילך וכנ״ל בסי״ב מותר גם בנוצות:

סח {סח} לסכין - הנה בב״י הביא דעת הרמב״ן שמיקל בזה והוא הסכים לדינא לאיסור כרוב הפוסקים החולקים עליו וכמו שסתם כאן ומ״מ נהגו עכשיו השוחטים למרוט מפני שאומרים שא״א לשחוט בלא זה וסומכין על דעת הרמב״ן ומ״מ בודאי אם אפשר לשחוט בלא מריטה רק שיפנה בידו יש להחמיר וכנ״ל:

סט {סט} חיה ועוף - שצריכין כיסוי הדם:

ע {ע} עפר מוכן וכו׳ - ויהיה העפר תיחוח שיוכל לכסות בו ולא יצטרך לכתשנה דכתישת רגבים הוא מלאכה גמורה דהוא תולדה דטוחן ולא הותרה ביו״ט וה״ה באפר של הסקה שהוסק מבעוד יום דמסתמא מוכן הוא לכל תשמיש וכדלקמיה בסט״ו וכשיש לו עפר מוכן או אפר יטלטלנו ויניח למטה במקום שישחוט ואחר השחיטה יכסנו בם גם למעלה דצריך כיסוי בתיחוח למטה ולמעלה כמבואר ביו״ד סימן כ״ח וע״ש ביו״ד דאם שחט ע״ג קרקע קשה ויש שם דם הרבה יטול קצת ממנו ויתנו בעפר תיחוח ויכסהו אכן אם נתייבש הדם קצת אסור לגוררו ביו״ט דשמא אתי לאשוויי גומות דהוי מלאכה דאורייתא:

עא {עא} מבע״י - דאם ירצה לחפור ביו״ט כדי לכסות יש בזה תרי איסורי אחד משום חפירת גומא ואחד משום טלטול העפר דהוא מוקצה. ומש״כ אם יש לו וכו׳ דאם אין לו לא יכסהו עד הערב:

עב {עב} דקר נעוץ מבעוד יום - דעל ידי זה שנעוץ הדקר בקרקע הו״ל הקרקע כחפור ועומד ודעת כמה פוסקים דבעינן שינעוץ בהדיא לשם הכנה לצורך מחר:

עג {עג} בעפר תיחוח - דבעפר קשה הלא צריך לכתוש כדי לכסות ואסור וכנ״ל ואע״ג דבתיחוח נמי הלא קעביד גומא עכשיו בהוצאת העפר אין בזה איסור דאורייתא דהוא מלאכה שא״צ לגופה וגם הוא מקלקל והתירו בדיעבד כששחט משום מצות כיסוי ומשמע מהפוסקים דחשש גומא אינו אלא כשהיה רק מעט עפר תיחוח באמצע וסביב קרקע קשה וכשנוטל העפר נשאר גומא אבל כשהיה עפר תיחוח הרבה סביב אין עושה גומא בנטילתו שמיד שנוטל העפר נשאר עפר אחר במקומו. ומ״מ לענין לשחוט לכתחלה אפילו על סמך עפר כזה אסור דנעיצת דקר אינה הכנה גמורה להוציא מידי מוקצה שהרי מ״מ לא נטלו להעפר ממקום חיבורו מבעוד יום ולא התירו ע״י נעיצת דקר אלא בדיעבד כשכבר שחט:

עד {עד} מכסהו בו - וכתבו האחרונים דאם העפר תיחוח היה הרבה עד שלא נעשה גומא ע״י נטילתו העפר יכול לכסות בדיעבד כשכבר שחט אפילו לא היה שם דקר נעוץ מבע״י:

עה {עה} לכמה דקירות - שכשנעץ הדקר להכנה מסתמא דעתו היה להכין מן העפר כפי השיעור שיצטרך לו לכיסוי ויש מאחרונים שסוברין דהכנה שהכין מאתמול לא מהני אלא לאותו דקר שנעץ שהזמינו לכך אבל לא לדקור מחדש בשביל זה וכ״ש להפוסקים שסוברין דהטעם דבעינן דקר נעוץ מבע״י כדי שלא יהא חשש חפירה ביו״ט פשיטא דאסור לדקור מחדש ביו״ט:

עו {עו} מותר לכסות בו - היינו אפילו לשחוט לכתחלה ע״ד זה דהו״ל מוכן דכיון שהיה אפר מאתמול דעתיה עלויה לכל מילי שיצטרך:

עז {עז} אסור - ואפילו להמתירין מוקצה ואפילו בנולד מ״מ בנולד גמור כזה דמעיקרא עצים והשתא אפר כו״ע מודים דאסור בטלטול. ואם הסיק עצים היום ע״ג אפר של אתמול ונתערב האפר באפר של אתמול [בענין שלא היה ניכר מעולם בפ״ע בלי תערובות דבזה ליכא כללא דדבר שיש לו מתירין אפי׳ באלף לא בטיל] בטל ברוב:

עח {עח} אא״כ הוא חם שראוי וכו׳ - דאתמול בעודן עצים היו מוכנים להיסק ולבשל ולצלות ועודנו בתשמישו זה ואיידי דחזי לאפוכי ביה מידי לצליית ביצה שקיל ליה נמי ומכסה בו להדם:

עט {עט} אע״פ שאינו ראוי - דשרו רבנן מוקצה בדיעבד שלא לבטל מצות כיסוי:

פ {פ} ומיהו עדיף טפי וכו׳ - דדקר שהיה נעוץ מבע״י לכך אין בו איסור מוקצה ורק עשיית גומא דאינו אלא מקלקל במקום שא״צ להגומא וס״ל דזהו קילא מאיסור מוקצה אכן כמה אחרונים חולקים אהגה״ה זו וס״ל להיפך דמוטב לכסות באפר מוקצה דאינו אלא טלטול בעלמא ולא להגביה העפר עם הדקר שעושה גומא בידים:

פא {פא} לביתו לצורך גינתו - היינו שדעתו היה בפירוש לצורך גינתו לשוטחה שם ולכך דוקא אם הוא עפר הרבה ומשום דכ״ז שהוא צבור וכו׳ אבל אם רק מלא קופתו לא ואפי׳ הניחם בקרן זוית לא מהני משא״כ בסי״ז שהכניס לבית בסתם אפילו מלא קופתו מותר כשייחד לו קרן זוית וכדלקמי׳ ויש מן הפוסקים שסוברין דדוקא אם הכניס לגינתו ממש דאז אמרינן אם הוא מועט מלא קופה וכיוצא בטל לגבי קרקע הגינה משא״כ במכניסו לבית או לחצר אע״פ שלא הכניס אלא מלא קופה וייחד לו מקום אינו בטל:

פב {פב} והוא כנוס במקום אחד - ר״ל שלא שטחם עדיין ע״פ גינתו אלא מונחים לע״ע כמו שהכניסם בצבור אחד:

פג {פג} לכסות בו - ואפילו לשחוט לכתחלה ע״ד עפר זה וכמו שמסיים שכל זמן וכו׳. וכתבו האחרונים דסעיף זה מיירי גם כן בשהיה העפר תיחוח כמו ההיא דסי״ד הלא״ה אסור לכסות בו ולענין לשחוט לכתחלה [או לשאר צרכים] צריך שיהיה תיחוח כ״כ עד שלא יעשה שום גומא בנטילתו:

פד {פד} לכל מה שיצטרך - ומשמע דלכל תשמיש מותר ויש פוסקים שכתבו שלא התירו אלא לענין כיסוי שהוא צורך מצוה אבל לשאר תשמישים לא ואפילו לענין כיסוי דוקא דיעבד אבל לא לשחוט לכתחלה ע״ד זה ולא דמי לסעיף י״ז דלקמיה דכאן אין הכנה גמורה כיון שעיקרו בא לצורך גינתו ויש להחמיר כסברא זו:

פה {פה} מלא קופתו וכו׳ - מעיו״ט ומערה אותו על הקרקע:

פו {פו} בסתם - ר״ל שלא חישב בהדיא לצורך גינה אלא בסתם וכנ״ל:

פז {פז} וע״ל סי׳ ש״ח וכו׳ - ר״ל שמבואר שם דמותר אף לכסות בו צואה אף דאפשר היה לומר דכונתו לא היה אלא לדבר שתשמישו תדיר ודאי אבל לא לזה דאפשר שלא יעשה התינוק צרכיו בבית ודוקא בזה שהכניסו לבית בסתמא דאז אמרינן דדעתו לכל מה שיצטרך אבל אם הכניסו לדבר שתשמישו ודאי כגון שהכניסו לכסות בו דם עוף שדעתו לשחטו ביו״ט אסור לכסות בו צואה ויש מקילין גם בזה:

פח {פח} אגב קרקע הבית - משום מיעוטו וכמו בסעיף הקודם:

פט {פט} שייחד לו קרן זוית - וגם צריך ליזהר ליטול ממנו בשוה ולא לעשות גומא או דמיירי שהוא תיחוח הרבה דתיכף כשנוטל החול נופל לתוך הגומא וסותמה [אחרונים]:

צ {צ} דכיון שלא שטחו וכו׳ - עיין לעיל בסי׳ ש״ח במ״ב ס״ק מ״ד דאם שטחו נתבטל אגב קרקע הבית אפילו אם הכניסו בפירוש לצרכיו:

צא {צא} ואם הוא עפר תיחוח וכו׳ - דאל״כ הלא צריך כתישה ואסור. ואם מיירי שלא שחט עדיין צריך שיהיה העפר תיחוח כ״כ כל סביביו שבלקיחתו לא יעשה גומא או שיטול ממנו בשוה [וכגון שהיה משופע וגבוה קצת] וכנ״ל דאל״כ אסור לכתחלה עכ״פ לשחוט ע״ד זה וכמבואר למעלה. וכתבו האחרונים דעשיית גומא שייך אפילו בקרקע תלוש כמו בכאן שהעפר כבר נתלש ונחפר וה״ה בעפר שבכלים ולפ״ז אין לתחוב נר בכלי מלא עפר אם העפר קשה קצת שנעשה גומא בתחיבתו [דאם העפר תיחוח דכשיוציאנו תחזור ותפול אין זה חשיב עושה גומא] ומ״מ להוציא נר מעפר זו אע״פ שנעשה גומא ממילא ליח לן בה:

צב {צב} כוי פי׳ וכו׳ - ויש עוד מין כוי שהוא בריה בפ״ע והוא ספק חיה ספק בהמה ויהבינן להו חומרי שניהם דטעונין כיסוי כחיה וחלבן אסור כבהמה:

צג {צג} מתיש וצבי - ר״ל צבי הבא על התישה דאלו תיש הבא על הצביה אף דג״כ חלבו אסור מ״מ שוחטין אותו ביו״ט כמבואר ביו״ד סימן כ״ח ס״ג באחרונים שם:

צד {צד} אין שוחטין אותו ביו״ט - שהרי א״א לכסות דמו עד מוצאי יו״ט ושמא יתבלע בקרקע ולא יהא רשומו ניכר ויבטל מצות כיסוי:

צה {צה} עפר מוכן - ואפילו הכינו בהדיא לשם כיסוי כוי [מאירי] ועיין בצל״ח שדעתו דדוקא בכוי שהוא בריה בפ״ע אבל בנולד מצבי הבא על התישה אם הכינו בהדיא מעיו״ט לכיסויו מותר לשחוט אותו ביו״ט עי״ש טעמו:

צו {צו} מפני שהרואה וכו׳ - ר״ל כדי שלא יטעו לחשוב כי כוי חיה ודאית היא מדשרו טרחא ביו״ט ויש כח ביד חכמים לבטל מצוה בשב ואל תעשה כדי שלא יבוא לידי מכשול בספק כרת בקום ועשה:

צז {צז} ולערב אם רשומו וכו׳ - ולדידן דעושין שני ימים צריך להמתין בכיסוי עד מוצאי יו״ט שני:

צח {צח} אפי׳ דם בהמה - ומשמע דכ״ש דם כוי דמותר לכסות כיון דבלאו מצות כיסוי צריך הוא לכסות משום מיאוס ושוב לא יטעו להתיר חלבו דיאמרו מכסה הוא בשביל שלא יתלכלכו כליו ועיין במ״א שמצדד דאין להקל בזה לכסות רק היכא שמכוין באמת בשביל שלא יתלכלכו כליו אבל אם מכוין רק לשם מצות כיסוי אסור ועיין בה״ל:

צט {צט} אם יש לו עפר מוכן - כגון שהכניס מלא קופתו עפר בסתם כבסי״ז או שהכין לכסות בו צואה מוכן הוא גם לזה:

ק {ק} דהו״ל כגרף ש״ר =של רעי= וצריך לכסות - ר״ל שדרכו לכסות וכו׳:

קא {קא} שחט בהמה וחיה - וה״ה כוי וחיה:

קב {קב} ונתערב דמם - והיה דם החיה מרובים עד כדי שאם היה דם בהמה מים היה ניכר אדמומית דם החיה בזה בחול חייב בכיסוי וכמבואר ביו״ד סימן כ״ח:

קג {קג} בדקירה אחת - לאו דוקא והכונה שאין צריך להרבות בטלטול עפר בשביל דמי הבהמה שניתוספו וכדמסיים:

קד {קד} יכסנו - וה״ה אם היה לו דקר נעוץ מבע״י בעפר תיחוח נמי שרי בדקירה אחת דהא לא טרח טפי בשביל הבהמה. ודע עוד דלפי מה שנתבאר לעיל בסט״ו דבדיעבד אם שחט ואין לו עפר מוכן מותר לכסות אף באפר שאין מוכן ה״ה בענינינו נמי דינא הכי דמותר דהא לא טרח טפי בשביל הבהמה ולא העתיק המחבר עפר מוכן אלא משום סיפא דאם אינו יכול לכסותו בדקירה אחת אפילו בעפר מוכן לא יכסנו:

קה {קה} לא יכסנו - דטרח בשביל בהמה והסכימו האחרונים דאפילו דקירה אחת שהיה נוטל בשביל דמי החיה נמי אסור דכיון דמעורב בדם בהמה אם כן אפשר דבמקום שמכסה דם בהמה מרובים כ״כ עד כדי שדם החיה לא היה ניכר אם דם הבהמה היה מים ופטור אותו מקום מלכסות וא״כ טרח בשביל דם הבהמה שאינו חייב בכיסוי ואסור. וכתבו האחרונים דאם שחט באמצע החצר מותר לכסות בעפר מוכן אפילו בכמה דקירות כדי שלא יתלכלכו כליו וכדלעיל בהג״ה:

קו {קו} שחט צפור וכו׳ לא יכסנו - ואפילו יש לו עפר מוכן נמי לא שרי ליה למטרח כיון דהיה אפשר לו מעיו״ט ומימנע משמחת יו״ט ליכא כאן דאפילו לא מכסה ליה שרי הבשר באכילה. וימתין עד לערב ואם יהיה רשומן ניכר יכסנו ויש לכפות עליו כלי לשמרו כדי שיכסנו:

סימן תצט

א {א} מרגל אחד וכו׳ - טורח גדול. משמע מלשון זה דאם מפשיט העור דרך שתי הרגלים [דהיינו שחותך מרגל האחד עד השני בין שני רגלים האחרונים ועי״ז מפשיט העור שלם] דשרי דלאו טרחא רבה היא כ״כ ויש מחמירין בכל גווני שלא להפשיט העור שלם דעכ״פ הוא טרחא יתירא שלא לצורך יו״ט:

ב {ב} למלוג גדי - דהיינו ליתנו ברותחין לאחר המליחה כדי להעביר השער:

ג {ג} אא״כ מולגו לאכול העור - דמתוך שעורו רך יש שאוכלין אותו ביחד עם הבשר והוי לצורך אוכל נפש וכמו שמותר למלוג הראש והרגלים [וכדלקמן בסימן ת״ק ס״ד] והרבה פוסקים חולקין בזה דלא התירו למלוג רק הראש והרגלים דנהיגי בכך אבל מליגת כל הגוף אינו אלא למפונקים ביותר ואינו צורך כל נפש וגם נראה יותר כמעשה חול ונכון להחמיר לכתחלה. כתבו הפוסקים דבעוף דלא שייך הפשט לכו״ע מותר למלוג ולהבהב כל הגוף:

ד {ד} להגביה עורה - ר״ל לטלטלה ולהניחה במקום משומר או מחמה לצל כדי שלא תפסד ואע״ג דבעלמא עור לח אסור לטלטלו וכדלעיל בסימן ש״ח סכ״ה הכא הקילו דאי לא שרית ליה לא ישחוט ואתי לאימנועי משמחת יו״ט:

ה {ה} וליתנה במקום וכו׳ - ר״ל וכן הקילו שמותר ליתנה במקום דריסת הרגלים שע״י הדריסה מתעבד העור קצת וכיון דלא מוכחא מילתא להדיא שעושה משום כן דאפשר שטחה כדי שישבו עליה (שעיקר ישיבתם באותו הזמן היה בדרך זו שוטחין עור או בגדים ע״ג קרקע ויושבין עליהן) הו״ל התיקון כלאחר יד ולא רצו לאסור עליו דא״כ מימנע ולא שחיט משום הפסד העור ואתי לאימנועי משמחת יו״ט. ומיהו דוקא ליתנה במקום הדורסין אבל לשוטחה ע״ג יתדות כדי שתתייבש אסור משום דמוכחא מלתא דלצורך העור קעביד ואם נתיר לו שיטוח לצורכה אתי למימלחה ג״כ:

ו {ו} כלל - דאי יש עליה כזית בשר בלא״ה מותר לטלטלה משום הבשר:

ז {ז} למלוח עליו - ר״ל שימלח בשר על הטור דעי״ז ממילא ימלח גם העור קצת:

ח {ח} כדרך שמולחים לצלי - ר״ל שרוצה לצלות אותה דבזה א״צ מליחה מרובה ולאפוקי אם ימלחנה מליחה מרובה אסור דעי״ז יהיה עיבוד יפה גם לעור:

ט {ט} כאן מעט וכו׳ - ר״ל כאן בשר מעט וכאן בשר מעט:

י {י} אבל אם נשחטה מעיו״ט וכו׳ - לא מיבעיא אם גם הופשטה קודם יו״ט בודאי דאסור ביו״ט להגביה אותה וליתנה במקום הדורסין ולמלוח עליה שהרי אפשר היה לעשות כל אלה מעיו״ט אלא אפילו הופשטה ביו״ט אסור דמשום זה לא ימנע מלשחוט דהא יכול להפשיטו מעיו״ט אם לא שלא היה לו שהות להפשיט מעיו״ט אז יש להקל. כתבו הפוסקים דאפילו שכח למלחו מעיו״ט אסור למלחו ביו״ט דאין לחלק בין מזיד לשוכח. בגליות שעושין שני ימים טובים מספק הרי יו״ט א׳ נחשב לחול לגבי יו״ט שני לפיכך אם נשחטה ביו״ט ראשון אפשר דדינה כאלו נשחטה בעיו״ט לענין טלטול העור ומליחתו כשיגיע יו״ט שני:

יא {יא} ונוצות של עוף - היינו שנשחטה ביו״ט דאי נשחטה מעיו״ט אע״ג דהוסרו הנוצות ביו״ט אסור לטלטלן כדלעיל גבי עור:

יב {יב} כדי להצניען - אבל בלא״ה אסור לטלטלן דלא חזו למידי. והפר״ח מחמיר בכ״ג והאחרונים מסכימים לפסק שו״ע ומיהו פלעדערו״ש מאווז שנשחטה לכו״ע שרי לטלטולי דראוי להשתמש בה:

יג {יג} אין מולחין וכו׳ - דדבר שאינו אוכל גמור אם מולח כדי שלא יסריח יש בו משום מעבד:

יד {יד} ולא מהפכין בהם - הוא ג״כ כעין תקון להחלבים ואסור מטעם הנ״ל:

טו {טו} אפילו לשוטחן וכו׳ - דמוכחא מילתא שעושה זה כדי שלא יסריחו וגזרינן דלמא אתי ג״כ למולחם. ולענין טלטול דעת הט״ז בשם הג״א להקל והמ״א העלה דלפי מאי דפסק הרמ״א בסימן תצ״ה דנולד אסור גם החלבים אסור לטלטלן כשנשחטה ביו״ט דהוי נולד ואע״ג דחזו להדלקה מאתמול לא היה עומד להדלקה ורק לטלטלן כדי להצניען או כדי שלא יסריחו מותר דשרינן סופן משום תחלתן וכנ״ל גבי נוצות אבל כשנשחטה מעיו״ט מותר לטלטל החלבים דחזו להדלקה וה״ה חתיכת שעוה מותר לטלטל דיכול להניח פתילה ע״ג וחזי להדלקה. עוד כתב מ״א דעור שהופשט מעיו״ט אם הוא לח אסור לטלטלו ואם הוא יבש מותר לטלטלו כמ״ש סימן ש״ח סכ״ה [וע״ש דהרמ״א הביא דעת החולקין ע״ז] אבל כשנשחט ביו״ט הו״ל נולד וע״כ אם הוא לח מותר לטלטלו כדי שלא יסריח וכנ״ל [ואם הוא מונח גם עתה במקום צל ויודע שלא יתקלקל אסור לטלטלו] ואם יבש אסור לטלטלו דהו״ל נולד:

טז {טז} אסור למלוח וכו׳ - כדי שיפול מן המלח על החלבים והטעם דחלבים מליחה מועטת סגי להו ואסור משום חששא דעיבוד וכנ״ל:

יז {יז} באויר - דעל החלבים ממש אי אפשר להניח בשר שבולע מן החלבים:

יח {יח} לכתוש בו הריפות - דאסור ביו״ט וכדלקמן סימן תק״ד ס״ג:

יט {יט} מותר לטלטלו - כדין כל כלי שמלאכתו לאיסור לעיל בסימן ש״ח סעיף ג׳ שמותר לטלטלו לצורך גופו (דהיינו לעשות בו מלאכה המותרת) או לצורך מקומו ודעת מג״א דאפילו היה העלי מוקצה מחמת חסרון כיס כגון שמקפיד על העלי מלהשתמש בו בדבר אחר שלא יתקלקל דבכגון זה אסור בכל מקום הכא שרי משום שמחת יו״ט ועיין ביאור הלכה:

כ {כ} מחמה לצל - או כדי שלא יגנב וכדלעיל בסימן ש״ח:

כא {כא} אבל לצורך וכו׳ - כדין כל כלי שמלאכתו לאיסור. וסדן העב שקוצבין עליו בשר מותר לטלטלו לאחר שקצב אפילו מחמה לצל וכה״ג דהא הוא כלי שמלאכתו להיתר:

סימן תק

א {א} אין קונים בשר וכו׳ - אפילו ליקח בהקפה משום גזירת מקח וממכר:

ב {ב} הריני שותף וכו׳ - ר״ל אע״פ שאינו קונה ממנו אלא משתתף עמו בגוף הבהמה אפ״ה אסור כיון שמזכיר שם דמים:

ג {ג} אלא מחלק וכו׳ - עיין בה״ל:

ד {ד} להם - דוקא בלא גורל כגון שהם מוותרים זה לזה ואין מקפידין אם יקח חבירו מנה יפה אבל אם מקפידין וצריכין גורל אסור ועיין סוף סי׳ שכ״ב ואפילו גורל ע״י סכין כמו שעושין הקצבים [דהיינו שמניחין סכין בין שני החלקים ושואלים להקונים איזה צד רוצה אם החלק שמונח לצד החד או לצד הגב] גם זה מקרי גורל ואסור [אור זרוע הלכות יו״ט]:

ה {ה} ומביא וכו׳ - ר״ל וכדי שידעו אח״כ כמה צריך לפרוע שהרי יש בהמה שחלק ממנה שוה דינר ויש בהמה שנתח ממנה שוה שני דינרים לזה אמרו חכמים שקודם ששוחט לבהמה מביא בהמה אחרת ששויה כזו לעין הרואה ולמחר שמין דמיה וכן ישלמו. ונראה דאם הקונים סומכין על הטבח בדבר המקח שיאמר להם למחר א״צ להביא בהמה אחרת אח״כ מצאתי שכ״כ בא״ר בשם תניא וז״ל וה״ה שיוכל לילך לטבח ישראל או כותי ולומר לו תן לי רגל או חצי וכיו״ב בלא זכירת מקח וממכר ופיסוק דמים ולמחר פורע לו המעות כמו שיוכל וכעין זה משמע בטור סימן תקי״ז:

ו {ו} זו כזו - ומ״מ אסור לפרש ולומר מה שאתה נוטל למחר בעד זו ניתן לך בעד זו דהוי סכום מקח:

ז {ז} אפילו בכה״ג אסור - היינו אפילו בלא פיסוק דמים שאומר לעכו״ם הריני עמך בבהמה זו למחצה וכו׳ והטעם משום דאין ישראל רגיל להשתתף עם העכו״ם מחזי טפי כמקח וממכר ולא הקילו בזה ויש חולקין בזה דלא מפלגינן בין ישראל לעכו״ם וכל שאינו מזכיר דמים מותר ויש להחמיר כסברא ראשונה. בד״א בדבר שאין שיעור מקחו ידוע כמו בשר אבל דבר שמקחו ידוע כמו ביצים ואגוזים וכה״ג מותר ליקח חלק אצל נכרי אם אינו מזכיר לו סכום דמים. וכתב הלבוש דאסור לו לישראל למכור לעכו״ם ביו״ט אפילו בלי פיסוק דמים [אם לא דאיכא פסידא כגון בשר טריפה וכדלעיל בסוף סימן תצ״ז ע״ש] דלא התירו זה אלא כשישראל קונה ומשום שמחת יו״ט:

ח {ח} אסור לשקול - ואפילו אינו שוקל במשקל הרגיל אלא שמניח בכף כלי או סכין ודעתו למחר לשקלו אפ״ה אסור דעובדא דחול הוא כתבו האחרונים דאפילו אינו מדקדק במשקל כ״כ רק פוחת מעט או מוסיף ג״כ אסור דמ״מ נראה כשוקל:

ט {ט} ואפי׳ ליתנו וכו׳ - ר״ל ובכף השני מונח משקלות:

י {י} שרגילין לשקול בה - דאז נראה כשוקל ועיין בבה״ל כתבו האחרונים דלא קאי רק אנותנו לשמור מן העכברים הא במקום ששוקל להדיא אפילו אינה תלויה במקומה אסור:

יא {יא} ואפילו לשקול מנה וכו׳ - מנה הוא חלק ור״ל כשיש להם בשר לחלק ומניחין חלק אחד בכף אחת והשני בכף שכנגד להשוותם:

יב {יב} שלוקח וכו׳ ומשער - דוקא בזה שהוא השערה בעלמא אבל אם לוקח משקל ביד אחת וביד השני בשר לשער נגד המשקל אסור:

יג {יג} אפילו זה אסור - מפני שהוא רגיל בזה יודע הוא לכוין המשקל בצמצום וכשוקל במאזנים דמי וכתבו האחרונים דלא מחמרינן בזה אלא בשעה שמוכר אבל לעצמו בביתו לית לן בה. אסור לשקול הבשר במים דהיינו כלי שיש בו שנתות [דהיינו חריצים] ונותן בו מים ומניח בו הבשר וכשהמים מגיעין עד השנתות יודע כמה ליטרא יש בבשר ג״ז אסור ואפילו פיחת מעט או הוסיף מעט שניכר שמכוין למשקל [גמרא]:

יד {יד} חותך כדרכו - כתב המ״א דמותר לומר לטבח תן לי ליטרא בשר דאינו מכוין למשקל אלא להודיע לו כמה הוא צריך וכמו שכתב הרמ״א לעיל סימן שכ״ג ס״ד וע״ש במ״ב סק״כ ובה״ל:

טו {טו} לתלותו בו - מלשון זה משמע דאפילו בעה״ב לעצמו אין לו לעשות נקב בבשר השחוט כדי שיוכל לתלותו על הכותל שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול אבל יש מפרשים דאין הדברים אמורים אלא בקצב המוכר בשר שדרכו בחול לעשות נקב בסכין בהבשר כדי שיוכל הלוקח לאחוז שם בידו

להוליכו לביתו וביו״ט צריך לשנות לעשות הנקב ביד כדי שיהיה היכר שאין מקח וממכר מותר בו ולעשות נקב בחתיכת האפיקומן בפסח לתלותו נראה דלכו״ע מותר אפילו בסכין ומ״מ לעשות בו נקב עיגול או משולש כמגן דוד יש להחמיר [פמ״ג]:

טז {טז} לעשות בו סימן - שלא יחליפנו אדם:

יז {יז} מותר אפילו בסכין - איתא בגמרא דרבה בר ר״ה =רב הונא= מחתך אתלת קרנתא [כשהיה משלח הבשר לביתו היה רגיל לעשות כל חתיכה בעלת שלש קרנות ובביתו היו יודעין שזה היה סימן שלו תמיד] אבל אותיות [וציורים] אסור לעשותן בבשר דרך סימן ביו״ט:

יח {יח} מולגין וכו׳ - ברותחין אחר המליחה כדי להשיר השיער וכן מהבהבין וכו׳ דהוי מלאכה לצורך אוכל נפש ופשוט דלדעת היש מחמירין לעיל בסימן תצ״ה דאף באו״נ גופא אם אפשר לו לעשות מעיו״ט אסור ביו״ט מיירי כאן בשלא היה לו פנאי למולגו מעיו״ט [דידוע שאינו מתקלקל אם היה מולגו מעיו״ט] או דמיירי ששחטו ביו״ט גופא:

יט {יט} באור - וה״ה דמותר להטמין אותו ברמץ:

כ {כ} בסיד וכו׳ - כדי להסיר השער:

כא {כא} בבת אחת - במפולת יד אחת כגון שיש כאן שלש חתיכות יניחם זו אצל זו ויקח מלח מלא חפניו כדי שיעור מליחה של כל החתיכות וזורה עליהם בבת אחת:

כב {כב} אע״פ שאינו צריך - ליו״ט אלא אחת והטעם שטורח אחד הוא טורח לכל הבשר שהרי מולחן ביחד ואע״פ שהוא מוסיף קצת טרחא שהרי צריך להפך כל חתיכה וחתיכה בפ״ע כדי למולחם בצד השני מ״מ כיון דמן התורה אין עיבוד באוכלין כמו שכתבנו לעיל בסימן שכ״א הקילו חכמים למלוח בבת אחת אם חושש שמא יסריח הבשר:

כג {כג} וי״א דלא שרי להערים וכו׳ - הלשון מגומגם דלא נזכר הערמה כלל בדברי המחבר וכתבו הרבה מפרשים שחסר כאן בדברי המחבר וכצ״ל ומותר להערים ולמלוח חתיכה ואח״כ ליטול אחרת ולומר בזה אני רוצה ור״ל דאפילו כשאינו מולח בבת אחת יש תקנה דהיינו ע״י הערמה שיאמר בזו האחרת אני רוצה עכשיו והתירו לו דבר זה כדי שלא ימנע מלשחוט אם ידע שלא יתירו לו למלוח כל הבשר ואתי למסרח [ויש שכתבו דאפילו נשחט מעיו״ט נמי מותר למלוח כולן ביו״ט ע״י הערמה] וע״ז הגיה רמ״א וי״א דלא שרי להערים וכו׳:

כד {כד} רק קודם אכילת וכו׳ - דבאמת צריך לאכול אז איזה חתיכה אבל אם כבר אכל ואין בדעתו לאכול עוד יותר היום אסור להערים ולמלוח אע״פ שיבשל ויטעום מעט כיון שאינו טועם רק כדי להתיר לו מליחת שאר החתיכות וכעין שנתבאר לקמן בסימן תק״ג ס״א ע״ש. ואפי׳ אם ירצה למלוח כל החתיכות ביחד נמי אסור בכגון זה דלא שייך בזה לומר טרחא אחת לכולם שהרי גם לאחת א״צ באמת. והסכימו האחרונים דכ״ז בשאינו ידוע לו בודאי שיסריח אם לא ימלחנו אבל בידוע לו בודאי מותר למולחו אפילו אחר אכילה ואפילו בזה אחר זה ע״י שיערים על כל חתיכה לומר מזו אוכל היום וצריך שיאכל כזית מאחת מהן ואפילו זה לא התירו אלא כששחט ביו״ט כדי שלא ימנע על להבא מלשחוט אבל כששחטה מעיו״ט כיון שהיה יכול למלחה מעיו״ט אסור למלוח בשר שא״צ לו ביו״ט אא״כ מולחו קודם אכילה:

כה {כה} ומותר למלוח וכו׳ - ר״ל כשמולחו להכשירו להוציא דמו [ומטעם דאם היה מולחו מעיו״ט היה צריך אחר הדחה שניה למולחו עוד פעם שני ולהשהותו במלח עד למחר [דאל״כ היה מתקלקל] ודבר ידוע הוא כשהבשר שוהה הרבה במלח מפיג טעם לפיכך מותר למלוח הבשר שרוצה לאכלו בו ביום ואגבן מותר למלוח שארי הבשר כיון שהוא בבת אחת או ע״י הערמה וכנ״ל] אבל אם כבר נמלח והודח משום דם אסור למולחו פעם שנית ביו״ט כדי שלא יפסיד ואפילו בשחרית קודם אכילה שהרי אין דרך למלוח בשר בשעת בישולו ואדרבה מדיחין אותו ממלחו בשעת בישולו ואם כן מוכחא מלתא שמולח רק לתקן הבשר ולכן אסור. אמנם בליל יו״ט ב׳ מותר לחזור ולמלחו ע״י שיערים על כל חתיכה לומר מזו אוכל למחר וכן יעשה שיאכל מהן מעט למחר:

כו {כו} אע״פ שהיה וכו׳ - ומ״מ דגים שהם משובחין כשמונחין במלח אסור למולחן ביו״ט כשהיה יכול למלחן מעיו״ט [ואין בכלל זה מה שנותנין מלח לתוך המחבת שמבשלין אותן בה דאין איסור במליחה אלא משום גזרת עיבוד או משום דטורח שלא לצורך יו״ט משא״כ בזה שנותן לתוך התבשיל] ומיני דגים הרכים המתקלקלים כשינוחו זמן רב במלח מותר למלחן ביו״ט אפילו אם קרען בעיו״ט ודינן כמליחת בשר לכל דבר:

כז {כז} אפילו נשחט מעיו"ט - וכנ"ל לענין מליחה וכ"ז כשמנקר הבשר שדעתו לאכלה ביו"ט אבל שאר בשר אסור לנקרו ואפילו נשחט ביו"ט שהרי טורח הוא לצורך חול אא"כ רוצה למלחו מפני שחושש שמא יסריח הבשר ולמלחו אסור קודם ניקור כמ"ש ביו"ד סימן ס"ה בזה מותר לו לנקר גם שאר בשר ע"י הערמה דהיינו לאחר שניקר חתיכה אחת לצורך היום אומר חתיכה זו אינה טובה בעיני כ"כ רק חתיכה אחרת ומנקרה וכן כולם. ודוקא כשנשחט ביו"ט אבל אם נשחטה בעיו"ט והיה לו פנאי לנקרה מבע"י אסור לו לנקר ביו"ט רק הבשר שצריך לו לאכילה ביו"ט שהרי הניקור אינו מפיג טעם הבשר כלל והיה לו לנקר קודם יו"ט:

כח {כח} וטוב לשנות קצת - דהיינו שינקרנו בקופין או בקרדום ואע"ג דלעיל גבי מליחה אף שהיה יכול למלחו מעיו"ט א"צ שינוי התם משום דבשר ששוהה הרבה במליחה מפיג טעם משא"כ הכא ע"י הניקור אינו מפיג טעם כלל והיה לו לנקרו מעיו"ט:

כט {כט} אם יוכל לשנות - ואם א"א לו לשנות מותר אפילו בלי שינוי ואע"ג דהיה יכול לעשות מעיו"ט משום דבניקור ליכא שום לתא דמלאכה אלא משום טרחא בעלמא וחלק אחוריים דא"א לנקר היטב ע"י שינוי יש להחמיר שלא לנקרו אם נשחט מעיו"ט והיה שהות לנקרו מעיו"ט ובמקום דחק יש להקל לצורך יו"ט. בשר מנוקר שהוא ביום ג' לשחיטתו ואם ישהה אחר יו"ט יהיה אסור לאכלו כ"א צלי כמבואר ביו"ד סי' מותר להדיחו ביו"ט הואיל וראוי לאכילה ואף דטרחא זו לצורך חול הוא אינו עושה מעשה רק ששופך עליו מים [ומ"מ ראוי לכתחלה שיאכלו הקצבים חתיכה ממנה ואם אפשר להניח ההדחה עד יו"ט ב' לא ידיחו ביו"ט ראשון] אבל בשבת דא"א לבשל ולאכול אסור [מ"א] ועיין לעיל בסימן שכ"א במ"ב סקכ"א מה שכתבנו בשם האחרונים דע"י עכו"ם בודאי יש להקל להדיח ואם א"א ע"י עכו"ם מותר גם ע"י ישראל. עוד כתב המ"א דאם אירע זה בבשר שאינו מנוקר גם ביו"ט אסור להדיחו משום דכיון דאסור לנקר מה שאינו לצורך יו"ט ע"י הערמה שיאמר אוכל ממנו כזית כיון דהיה יכול לנקרה מבע"י וכנ"ל ממילא לא חזי לאכילה וע"כ דינו כמו בשבת דאסור להדיחו והנה לפי מה שהקילו האחרונים גם בשבת במקום הדחק מטעם דכיון דחזי לטלטול ממילא מותר להדיחו ג"כ גם בבשר שאינו מנוקר אין להחמיר מטעם זה כמו שביארתי בבה"ל. ומ"מ אם אפשר ע"י עכו"ם טוב יותר ע"י עכו"ם או כשמונח הבשר בכלי טוב שירחוץ ידיו עליו עד שיהיה הבשר שרוי במים:

סימן תקא

א {א} שעומדות לבנין - ומוקצה הם שאדם מקפיד עליהם מחמת חשיבותן ומיחד להם מקום ואפילו להמתירין מוקצה סתם במוקצה מחמת חסרון כיס מודו:

ב {ב} אפי' אם היתה רעועה וכו' - דיכול להיות דמצפה מע"ש שתשבר ולא אקצה מ"מ אסור משום דעכ"פ בין השמשות לא היתה שבורה ותקועה בבנין ונאסרה ושוב אינה ניתרת ועוד דהויא נולד דמעיקרא קורה והויא ככלי והשתא עצים בעלמא ומטעם זה לא הגיה הרמ"א כאן כמו בסימן תצ"ה דיש מתירים מוקצה משום דסמך עצמו על מה שמסיים שם דאפי' המקילין לא רצו להקל במוקצה דנולד:

ג {ג} אבל אם וכו' - ר"ל דינה כסתם עצים העומדים להסקה:

ד {ד} מבקעין ממנה וכו' - ואע"ג דמכשירין שאפשר לעשות מעיו"ט הוא כיון דא"א לאפות ולבשל בלא עצים עשו אותה כדיכת מלח שמותר ע"י שינוי וגם זה לא התירו אלא בחתיכות גדולות דלאו מלאכה היא אלא עובדא דחול אבל לא בחתיכות קטנות דיש בה משום חשש טוחן:

ה {ה} אלא בקופין - כדי לעשות שינוי:

ו {ו} אבל לא בצד הרחב - מפני שהוא כקרדום:

ז {ז} אלא בסכין - או לשברו ביד:

ח {ח} לא יבקע כלל - ר"ל לא מיבעיא לבקען לחתיכות דקות מאד דיש בזה חשש טוחן אלא אפילו לעשותן חתיכות שאינן דקות ג"כ אסור כיון שיכול לבשל קדרתו בלא ביקוע הו"ל טרחא ביו"ט שלא לצורך ואסור והמדקדקים נוהגים ליזהר אף בחוה"מ שמתקנים כל העצים הקטנים הצריכים לבישול דגים קודם יו"ט שהרי יכול לבערו בלא ביקוע [ואף לבקע בחוה"מ עצים גדולות שא"א לבשל בם כמות שהן כיון שאפשר להכין קודם יו"ט יש להכין קודם יו"ט אם לא שלא היה לו מקודם] אכן במקום שדמי עצים יקרים והוי הפסד ודבר האבוד אם יבערם כמות שהן מצוה לחתוך אותם לחתיכות דקות:

ט {ט} ואפילו לשברם ביד וכו׳ - דכיון שראוים להסקה בלא שבירה הו״ל בזה ג״כ טרחא שלא לצורך:

י {י} יש מי שאוסר - וכן הסכימו כמה אחרונים:

יא {יא} מכונסים שם מבערב - מלשון זה משמע דאפילו הכינן מבערב אסור וטעמא אפשר משום דהוי עובדא דחול לילך לשדה להביא עצים לביתו ויש מפרשים משום דמיחלף במפוזר ומפוזר אסור משום דמיחזי כמגבב לצורך מחר והוי כמעמר ומטעם זה אפילו ברה״י אסור ללקטן כשהם מפוזרין וכדלקמיה:

יב {יב} בשדה משלפניו - היינו סמוך למקום בישול קדרתו דלא הוי עובדא דחול וגם לטעם השני הנ״ל ג״כ שרי דקדרתו מוכחת עליו שאינו מגבב לצורך מחר. ודעת מהרש״ל והב״ח וש״א לאסור לגבב בשדה אפילו באופן זה דמיחזי כמגבב במקום גידולו כיון שהוא בשדה דחייב משום מעמר:

יג {יג} לוקח מלפניו - ר״ל אפילו בחצר מגבב רק משלפניו לצורך בישול קדרתו עכשיו אבל לגבב מכל החצר להניח אסור ואין חילוק בין קסמים קטנים לגדולים:

יד {יד} מסגרת - דכשאין לו מסגרת אע״פ שמכונס מבערב הו״ל כשדה:

טו {טו} ותהיה בתוך תחום שבת - ומשמע דאפילו בסמוך לעיר נמי צריך מסגרת והרבה פוסקים חולקין ע״ז ולדידהו כל שהוא סמוך לעיר בתוך ע׳ אמה ושיריים לא בעינן מסגרת והיכי בעינן מסגרת משבעים אמה ואילך עד תוך התחום שהוא אלפים אמה וכן הלכה [אחרונים]:

טז {טז} אחת מכל אלו - דהיינו שלא היה מכונס או שחסר מסגרת או חוץ לתחום:

יז {יז} הרי הן מוקצה - לפי הטעמים שכתבנו לעיל דהוי כעובדא דחול או משום חשש עימור דין זה הוא לכו״ע אפילו להפוסקים דמתירין מוקצה ביו״ט בעלמא בזה עשו חכמים ד״ז למוקצה ויש מפרשים הלכה זו כפשוטו דאם חסר אחד מתנאים הללו מסתמא אסח דעתיה מינייהו מלאישתמושי ביו״ט והויא לה מוקצה ולפ״ז למאן דשרי מוקצה ביו״ט מותר גם בזה ולדינא נכון להחמיר:

יח {יח} כיון שהרוח מפזרת וכו׳ - ר״ל דכיון שדרכו של רוח לפזר לא סמכא דעתיה במה שכנס אותם מעיו״ט ואפילו מצא אותן מכונסין אסור משום מוקצה:

יט {יט} כלי כבד מעיו״ט - שלא יפזרם הרוח:

כ {כ} הרי אלו מוכנים - ואפילו מצאן ביו״ט מפוזרין מותרין שכבר הוכנו מאתמול. וכ״ז כתבנו למאן דמפרש הלכה זו משום מוקצה ולמאן דמפרש הלכה זו משום עימור טעמא דרישא דחיישינן שמא בשעה שיבא ליקח אותם יפזרם הרוח ויבוא ללקטם ביחד וכשמונח עליהם כלי כבד ליכא למיחש להכי ושרי ולפ״ז אם מצא אותן מפוזרין אסורין ללקטן:

כא {כא} אין מסיקין בהם - דהא היה מחובר מאתמול והו״ל מוקצה ועוד שמא יעלה ויתלוש ואפילו בטלטול אסורין:

כב {כב} שנשברו - היינו שנשברו כ״כ שאין ראוין לכעין מלאכתן הראשונה אבל אם ראוין לכעין מלאכתן הראשונה [דהיינו שברי עריבה לצוק לתוכן מקפה (מאכל ערבו) ושברי זכוכית לצוק לתוכן שמן] ככלים שלמים הן ומסיקין בהן ועיין לעיל בסי׳ ש״ח ס״ו בט״ז ובה״ל שם:

כג {כג} שהם נולד - דמעיקרא כלי והשתא שבר כלי ואסורים בטלטול ולכך אסור להסיק בהם ואפילו אין מטלטלן כלל אלא שורפן במקומן שמונחין שם ג״כ אסור דמעשה הדלקה שעושה בכלי שנדלקת על ידו חשיב כטלטול:

כד {כד} ואם הסיק וכו׳ - הג״ה זו צריכה להיות אחר תיבת שלמים שבדברי המחבר:

כה {כה} לאחר שהודלקו במקצת - ר״ל שהודלקו כ״כ עד שאין ראוין לכעין מלאכתן הראשונה וכנ״ל:

כו {כו} שברי כלי - ובלא היפך באש אף שנהנה מן המוקצה שנתבשל שם תבשילו לית לן בה דמוקצה מותר בהנאה היכי שההנאה באה מאליה ואינו עושה מעשה בידים ויתבאר לקמן בסימן תק״ז במ״ב:

כז {כז} עצים מוכנים - ויתבאר לקמן בסימן תק״ז ס״ב:

כח {כח} בכלים שלמים - דאף דכלי אינו עומד להסקה מ״מ הלא קי״ל דכל הכלים ניטלין אפילו שלא לצורך תשמישן המיוחד להן ומיירי שאין לו עצים לצורך תבשילו דאל״כ עבר על בל תשחית. ולפעמים אסור להסיק אף בכלים שלמים כגון עכו״ם שלקח עצים של ישראל ועשה מהן כלי ביו״ט דהו״ל נולד דמעיקרא עצים והשתא כלי. עץ שמחתין בו האש כיון שהוא מיוחד לכך הרי הוא כלי ואם נשבר ביו״ט אסור להסיקו וכנ״ל:

כט {כט} שנשברו מבעוד יום - ואם ראוין לכעין מלאכתן הראשונה דינם כשלמין ואסור להפוך בהם לאחר שהודלקו במקצת וכנ״ל:

ל {ל} אין מסיקין בקליפיהן - וה״ה בתמרים כשאכלן ביו״ט אין מסיקין בגרעיניהן ואפילו הקליפין והגרעינין ראוין למאכל בהמה והטעם מפני שאתמול היו מחוברין וטפלין להאוכל ונחשבין כאוכל עצמו שהוא ראוי לאכילת אדם ועכשיו אין ראוין רק לאכילת בהמה וה״ל נולד. ודוקא תמרים חשובים שאין נשאר מהם על הגרעינין כלום אבל תמרים רעים הואיל ונשאר מעט מן האוכל על הגרעינין מותר לטלטל הגרעינין אגב האוכל [גמרא]:

לא {לא} עצמן - דאין מוכנים להסיק כלל שאין דרך כלל להניח אוכלין על האש משא״כ בכלים מפני צורך האוכלין ביו״ט אפשר להסיק לפעמים בכלים פחותים. ומיהו בירושלמי איתא דמותר להסיק באוכלין גופייהו וכן פסק הרשב״א [א״ר]:

לב {לב} הם עדיין בקליפה - דאז מוכנים קצת להיסק אגב קליפתן:

לג {לג} ולפידים שנשארו וכו׳ - וה״ה פתילה שנדלקה בשבת ונכבית:

לד {לד} מותר לחזור וכו׳ - ור״ל לאפוקי ממי שרוצה לאסור מטעם דעצים שנדלקו ונכבו וה״ה פתילה שנכבית נוחים אח״כ ביותר להדלקה מעצים ופתילות חדשות ונמצא שהכביה שנכבו בשבת הכשירתם למחר להיות נדלקים בטוב והוא דומה למאי דקי״ל ביצה שנולדה בשבת אסורה ביו״ט שלאחריה משום הכנה ובעלי סברא זו הוסיפו עוד יותר דאלו עצים או פתילות שנכבו ביום א׳ של ר״ה אסורים למחרתו דכיון דשני ימים של ר״ה אינו מספיקא הוי להו כשני ימים טובים בפ״ע וכשתי קדושות ואין קדושה אחת מכינה לחברתה וכמו ביו״ט אחר שבת ובעל הגה״ה חולק על סברת אלו הפוסקים וס״ל דזה לא מקרי הכנה כמו ביצה שנולדה שהרי גוף העצים או הפתילה היו בעולם מכבר אלא שנשתבחו. והנה אף דהרמ״א סתם כדעת המקילין מטעם דרבו המתירין מ״מ לכתחלה טוב ונכון לצאת ידי הכל דהיינו להכין מבעוד יום פתילות חדשות שיהיו על יום טוב ואם לא הכין יראה עכ״פ להדליק הפתילות מצד השני:

סימן תקב

א {א} אין מוציאין וכו׳ - מפני שבכל אלו הוא מוליד אש ביו״ט והואיל ואפשר להמציא אש מעיו״ט שיהיה מוכן לו ביו״ט לא הותר להוליד ביו״ט דלא עדיף משארי מכשירין שאפשר לעשותן מבע״י דאסור:

ב {ב} לא מן העצים וכו׳ - כגון שחוככין זו בזו או מכין זו בזו עד שתצא האש:

ג {ג} ולא מן העפר - קרקע קשה כשחופרין אותה מוציאה האור וכן כה״ג כשיחכך רגבי אדמה אלו זו בזו יוציאו אור:

ד {ד} ולא מן המים - היינו שנותנין מים בכלי זכוכית לבנה ונותנין בחמה וכשהשמש חם מאד מקרבין אליו נעורת פשתן והיא בוערת. ובדיעבד אם עבר והוציא מותר להשתמש בהם ועיין בתשובת כתב סופר סימן ס״ז שאוסר להדליק צינדהאלץ (שקורין שוועבעלעך) ע״י שיתחוב אותו באפר כירה חם שאין בו אש רק חום אש דהלא ממציא דבר חדש וכן לחכך הצינדהאלץ בברזל חם מלובן כמו בתנור ברזל כתב ג״כ דלא נראה להתיר אבל אם יש שם גחלת בוערת מותר ליגע בה הצינדהאלץ שתדליק אף שאין בהגחלת שלהבת קשורה וגם מגחלים עוממות מצדד שם דשרי:

ה {ה} ואין עושין פחמין - הטעם דהוא כלי לצורפי זהב וגם דהוא מכבה:

ו {ו} ואין נופחין במפוח - משום שדומה למלאכת אומן ואין בכלל זה מה שנופפין על האש בבגד או בכלי העשוי לכך מנוצות דאין זה דומה כלל למפוח [ח״א]:

ז {ז} במפוח של בע״ב וכו׳ - אבל במפוח גדול של אומנין אפילו ע״י שינוי אסור:

ח {ח} לכסות האש - דהיינו שמכסהו בלילה כדי שיהא האש שמור לו למחר:

ט {ט} בעפר מוכן - לאפוקי אם הוסק בו ביום והוא צונן דהוא מוקצה:

י {י} אם אינו מכבהו - ר״ל באופן שלא יהיה פסיק רישא דאז אסור ואף דכונתו בהכיבוי לצורך או״נ למחר וכיבוי לצורך או״נ ממש אין לאסור דהא צולין בשר ע״ג גחלים שאני התם דהכיבוי בשעת תיקון האוכל משא״כ הכא דהוא הרבה מקודם ויש מאחרונים שמקילין בכל גווני כיון שעכ״פ אינו מכוין לכבות רק שימצא עי״ז אש למחר לצורך אותו היום:

יא {יא} לצורך יו״ט שני - כגון ביו״ט ראשון בשחרית מכסה שיהא מוכן לערב בלילה אסור משום דאין להטריח מיו״ט א׳ לחבירו:

יב {יב} אינו מניח זה על זה וכו׳ - היינו כשעושה שתי שורות משני הצדדים ומניח עצים עליהם מלמעלה דאז נראה כאהל אבל שורה אחת להניח זה על זה מותר:

יג {יג} מפני שנראה כבונה - דוקא אם מסדר גם השורות שמן הצדדין ביו״ט אבל אם היו מסודרים מבע״י מותר להניח עצים עליהם מלמעלה:

יד {יד} ע״ג האבנים - היינו כשסדרן היום אבל אם היו מונחים שם מאתמול מותר להניח הקדרה עליהם וכנ״ל:

טו {טו} שורה ע״ג שורה - ומדברי האחרונים משמע דלפי מה שכתב הרמ״א לקמיה דאינו אסור אלא כשצריך לאויר שתחתיו ה״נ גבי ביצים אין לאסור אלא כשמניח אחת ע״ג שתים ויש אויר כדי להניח אש ביניהם לצלותן כולן יחד:

טז {טז} שיש לו דפנות וכו׳ - דאל״ה אין שם אהל ע״ז בלא מחיצות:

יז {יז} המגיעות לארץ - וכשמגיע פחות משלשה טפחים סמוך לארץ דעת הב״י דכלבוד דמי וכן מסיק המ״א להחמיר בזה:

יח {יח} וי״א דאפילו מגיע לארץ וכו׳ - עיין לעיל בסימן שט״ו ס״ג וס״ז ובמ״ב שם:

יט {יט} אגודה וכו׳ כל עץ שלא אחזה וכו׳ - אבל אם אחזה בו האש אסור לסלקו דבזה ממעט האש של אגודה כולה כיון שאגודין יחד אבל אם אין אגודין יחד אפילו אותן שאחזה בהן האש מותר לסלקן ודעת הרמ״א שלא לחלק בין אגודין לשאינן אגודין דכל שהם במדוכה אחת אם יקח עץ אחת הדולק מהן יש בו משום כיבוי שעי״ז שמפריד אותו מן המדורה יוכל להתמעט אורו אבל אין זה פסיק רישא ולכן תלוי בכונתו דאם שומטו כך כדי שיכבה אסור ואם מכוין כדי להניחו בצד אחר או במדורה אחרת שרי:

כ {כ} ולהניחו בצד אחר - וה״ה אם שומטו ולוקחו משם כדי להאיר לפניו גם כן שרי דהא אינו מכוין לכיבוי ויש מחמירין בזה ונכון להחמיר. וצריך להזהיר ב״ב כשמבשלין דגים שלאחר גמר הבישול לא יקחו האודים אלא יניחם לשרוף [ח״א]:

כא {כא} בבקעת - דעצים להסקה הן עומדין ולא לדבר אחר ולכן אפילו בבקעת יבשה שנכונה להסקה אסור לטלטלה לצורך דבר אחר ובכלל מוקצה הוא לזה. ודעת כמה אחרונים דהמחבר אזיל לשיטתו דפסק בסימן תצ״ה ס״ד דמוקצה אסור ביו״ט אבל לדעת הפוסקים המתירין מוקצה ביו״ט מותר לסמוך בבקעת יבשה שראויה להסקה אבל בלחה כיון שאינה ראויה להסקה אסור דדינו כאבנים וכתב בבית מאיר דבשעת הדחק יש לסמוך להקל בבקעת יבשה:

כב {כב} לצלות בו - היינו שתוחב בו הבשר לצליה ודוקא בעץ יבש שראויה להסקה ומטעם דאמרינן מה לי לצלות בו מה לי לצלות בגחלים אבל בעץ לח אסור לצלות בשר. ודוקא אם ראוי לצלות עליו כך בלא תיקון אבל לתקנו ביו״ט שיהא ראוי לצלות עליו אסור כדלקמן בסימן תק״ט:

כג {כג} אע״ג שאינו ראוי וכו׳ - ר״ל ומטעם זה אסור להשתמש בו לשום דבר וכנ״ל מ״מ להיסק עם שאר עצים יבשים מותר. והנה אף דדין זה איירי בלחים ודינא דצליה איירי ביבשים דוקא וכנ״ל מ״מ שייך בזה כ״ש דיותר מסתבר להתיר בלח בהיסק גדול של שאר יבשים מלהתיר יבש לצלות בו:

כד {כד} לדידן מותר וכו׳ - היינו משום דיש אוסרים לבשל בקדירה חדשה ביו״ט כמו שכתב הרמ״א משום דבבישול הראשון מתחזקת הקדירה דקודם הבישול ניכר בה פליטת המים מבחוץ ויש בזה משום תיקון מנא ודעת המחבר כרבינו ירוחם דבקדרות שלנו נגמר בישולן כבר אצל היוצר ולכן מותר לדידן לבשל בקדרה חדשה:

כה {כה} וכן המנהג - ודעת המ״א לחלק דכלים המצופין שקורין גליזיר״ט מחזיקין מים בטוב אף קודם בישול ולכן מותר לבשל בהן ביו״ט אף בתחלה והמנהג להחמיר הוא רק בכלים שאינם גליזירט וכ״כ שארי אחרונים:

כו {כו} ע״י הדחק - כגון ששכח לבשל בהן קודם יו״ט ואין לו קדרה אחרת:

סימן תקג

א {א} אסור לאפות וכו׳ - ואפילו דבר שאינו מלאכה רק טרחא בעלמא כגון הדחת קערות והבאת יין מיו״ט לחבירו ג״כ אסור כמו שנתבאר ס״ס תרס״ז וע״ש מש״כ בזה:

ב {ב} אפילו הוא שבת - דאין יו״ט מכין לשבת כדיליף בגמרא מקרא וכ״ש דמיו״ט לחול אסור ועיין סימן תקכ״ז:

ג {ג} או יו״ט - ר״ל יו״ט שני של גליות דספק חול הוא ונמצא מכין מיו״ט לחול:

ד {ד} ואפילו בב״י של ר״ה - דלהחמיר אמרינן קדושה אחת הן ולא להקל:

ה {ה} אבל ממלאה וכו׳ - ואפילו אחר שהניחה הקדרה על האש מותרת להוסיף בשר מפני שהתבשיל מתוקן יותר כשיש שם בשר הרבה ואפילו הוא בקדרה קטנה מותר ליתנו בקדרה גדולה ולהוסיף עליו כדי שיהיה שמן ביותר וכ״ז שייך דוקא כשמבשל בשר ודגים בקדרה אבל בשאר תבשילין אינה רשאה להוסיף בשביל לילה כשעומדת כבר הקדרה על האש דאינו מוסיף שבח עי״ז בהתבשיל וכן כשצולין בשר על השפוד אינו רשאי להוסיף בשביל לילה כשעומד כבר השפוד על האש אבל בתחלה יכול להוסיף על השפוד כמה שירצה כיון שהוא בטרחא אחת וכן בתבשיל כה״ג וכמו בס״ב:

ו {ו} אע״פ שא״צ וכו׳ - היינו אף אם כונתה בהוספת הבשר בשביל לילה שהוא חול אעפ״כ מותר כיון שעכ״פ צריכה לחתיכה אחת לאכול ביו״ט והסכימו הרבה אחרונים דמ״מ תזהר שלא תאמר בפיה שמבשלת לצורך לילה ומ״מ בדיעבד אינו נאסר עי״ז:

ז {ז} אלא לחתיכה וכו׳ - וה״ה אם אינה צריכה רק להתבשיל או להרוטב בלבד ג״כ שרי דכ״ז משתבח ע״י הוספת הבשר. ואם א״צ לסעודת היום כלל ועיקר בישולו רק לצורך הלילה ואוכל קצת ממנה כי היכי דלא ליתסר עליה לבשל יש דיעות בין הפוסקים דיש אוסרין דהוא בכלל הערמה ויש מתירין כיון שעכ״פ אוכל קצת ממנה וגם הוא קודם אכילה וכדלקמיה והעולם נהגו להקל כדעה זו שמבשלין בשחרית לצורך הלילה וטועמין קצת מהן ואין למחות בידם כי יש להם על מי שיסמוכו [ודוקא מיו״ט א׳ ליו״ט ב׳ אבל מיו״ט לחול יש ליזהר בזה]. והמחמיר כדעה ראשונה שלא לבשל לצורך הלילה בקדרה בפני עצמה אלא באותה קדרה עצמה שמבשל לצורך סעודת שחרית הוא מרבה בה לצורך הלילה תבוא עליו ברכה ועיין לקמיה בסק״י:

ח {ח} אחת - ודוקא בזה שיש תועלת גם לצורך היום ע״י הריבוי אבל אסור לעשות חרעמזלא״ך או קרעפלא״ך וכיו״ב יותר ממה שצריך לבו ביום שאין אחד משביח מחבירו וצריך לטרוח בכל אחד ואחד בפ״ע:

ט {ט} וכ״ש שיכול לשחוט וכו׳ - קאמר כ״ש משום שא״א לשחוט בשביל כזית א׳ אא״כ ישחוט כל הבהמה ודוקא אם יש עדיין שהות עד זמן אכילה להפשיטו ולמולחו ולבשלו או עכ״פ לצלותו אבל אם לא יספיק כ״כ עד אחר זמן אכילה אסור וכדלקמיה:

י {י} וכן יכולה לבשל הרבה קדרות וכו׳ - ר״ל אפילו כונתו לצורך הלילה כיון שרוצה לאכול מכל אחת בסעודת שחרית ומיירי שכל קדרה היה מבשל מין בפ״ע אבל מין אחד בשתי קדרות אין להתיר כיון שטעם שתי הקדרות הוא שוה א״כ כל מה שטועם משתיהן יכול לטעום מאחת ונמצא שהקדרה השניה אינה מתבשלת כ״א לצורך לילה לבד:

יא {יא} ולאכול מכ״א מעט - מסתימת לשונו משמע דאפילו א״צ לאכול ורק שטועם מעט מכל קדרה כדי שיהיה לו היתר לבשל והיינו כדעת המקילין לעיל בסק״ז ולדעת האוסרין שם אין היתר רק למי שדעתו באמת לאכול מיני מטעמים חלוקין בסעודת שחרית ומכוין להרבות בכל מין כדי שישאר ללילה אבל לא כשטועם רק דרך הערמה וכבר כתבנו דהעולם נהגו כדעת המקילין:

יב {יב} דהוי הערמה - ובזה לכו״ע אסור אף שאוכלת אח״כ מעט דהוי הערמה הניכרת לכל כיון שכבר סעדה:

יג {יג} מיהו אם עברה ובישלה וכו׳ - יש מן האחרונים שמפרשי דאריש הסעיף קאי דהיינו אם עבר במזיד ובישל מיו״ט לחבירו ולא קאי כלל אדסמיך ליה דמיירי בדין הערמה דשם אפשר דאף בדיעבד אסור דהערמה חמירא ממזיד כדלקמן בסימן תקכ״ז סעיף כ״ד אבל כמה אחרונים כתבו דאדסמיך ליה קאי דהערמה זו קילא להתיר בדיעבד כיון שעכ״פ אכל ממנה קצת מבע״י:

יד {יד} אע״פ שא״צ וכו׳ - ר״ל והמותר מכוין שיהיה לצורך הלילה אפ״ה שרי דחד טרחא הוא וכתבו האחרונים דהיינו דוקא היכי דממלא פעם אחת מהדלי ולא פעמים רבות ע״י כלים:

טו {טו} אלא לקיתון אחד - וגם בזה צריך ליזהר שלא יאמר בפירוש שהוא רוצה המותר לצורך מחר ובדיעבד אינו נאסר בכך דמ״מ חד טרחא היה:

טז {טז} אסור להוסיף וכו׳ - דלא דמי לבשר שכתבנו בס״א דמותר אף להוסיף אח״כ דהתם ההוספה משביח בהתבשיל משא״כ הכא אין המים משביחין בכך. ואם עושה כן כדי שלא תבקע הקדירה שרי דהרי זה לצורך יו״ט:

סימן תקד

א {א} דכין את התבלין וכו׳ - ר״ל אף דטחינה לכו״ע אסור ביו״ט וכדלעיל בסי׳ תצ״ה ס״ב ולכמה פוסקים יש בזה איסור תורה אף שכונתו לצורך או״נ באותו יום מ״מ דיכת תבלין מותר וכ״ש שום ובצל ושחליים וכדומה:

ב {ב} כדרכן - במדוך ובמדוכה שכותשין בו בחול בלי שום שינוי:

ג {ג} שאם ידוך וכו׳ - ר״ל אפילו ידע מאתמול שצריך לו למחר ג״כ לא אמרינן דהו״ל להכין מאתמול שאם ידוך וכו׳:

ד {ד} יפיג טעמן - ופלפלין וחרדל בכלל תבלין הם וג״כ מפיגין טעמן כששוהין הרבה כתושין:

ה {ה} אבל מלח וכו׳ - כגון מלח גסה שצריך כתישה ונתבאר לעיל סימן שכ״א ס״ח דאיסור כתישה במלח אינו אלא במלח ים שהיא גסה מתחלתה משא״כ מלח שקורין שליני״ש שנעשה דק מתחלתו ואח״כ נתבשל ועושין ממנו פתיתין גדולים אין בו איסור כתישה מן הדין ורק מפני מראית העין יש שמחמירין בזה:

ו {ו} אינו נידוך וכו׳ - ואם מעורב המלח עם התבלין דך כדרכו ואינו חושש הואיל ואינו טורח בה בפני עצמה:

ז {ז} וכיוצא בה - דהיינו שידוך במדוך של עץ:

ח {ח} שאם שחק המלח וכו׳ - ויש פוסקים שכתבו דה״ה במיני תבלין שאין מפיגין טעם כגון כרכום שקורין זאפרע״ן דידוע שאינו מפיג טעם ובפרט היכא שידע מאתמול שיהיה צריך לו למחר כרכום לקדרתו שאסור לו לכתוש בלי שינוי ויש להחמיר ולחוש לסברא זו:

ט {ט} משום דהוי כעובדין דחול - טפי ויש שכתבו משום דהוי עי״ז טוחן גמור דאסור ביו״ט לכו״ע וכדלעיל בסימן תצ״ה ואפילו רוצה לעשות שינוי כגון לטחון חדא חדא וכה״ג נמי אסור בריחיים. וה״ה לטחון קאוו״י בריחיים שלהן נמי אסור אלא יכתוש במכתשת ועיין בה״ל:

י {י} אלא דך אותם וכו׳ - מיהו צריך ליזהר שלא ידוך אותם אלא מה שצריך ליום זה ואפילו להכין ליו״ט שני נמי אסור:

יא {יא} ומיהו נוהגין וכו׳ - הטעם משום דיש פוסקין המחמירין ואומרים דגם בתבלין המפיגין טעם אין מותר לדוכן ביו״ט כדרכן אא״כ לא ידע מאתמול שיצטרך להם ביו״ט וחוששין אנו לדבריהם לכתחלה מיהו גם הם לא אמרו אלא בתבלין אבל בשום ובצל ושחליים לכו״ע אין לו לדוכם מעיו״ט אפילו ידע שיצטרך להם למחר שמפיגין טעמם לגמרי ומתקלקלים ויש שכתבו דלפי המנהג אין חילוק בין ידע מאתמול ללא ידע ובכל גווני אין נוהגים לדוך ביו״ט אא״כ ע״י איזה שינוי שמתוך כך יהיו העם זכורים שאסור לדוך רק מה שצריך לאותו היום:

יב {יב} ומדוך אצל מדוכה - מדוך היינו הבוכנא שמכין בו בתוך המדוכה:

יג {יג} אפילו דרך ר״ה - ולא חיישינן דלמא מימלך ולא ידוך ונמצא שהוציא שלא לצורך וכדלעיל סימן תצ״ח ס״ב עי״ש:

יד {יד} אין כותשין הריפות וכו׳ - שזהו כמו טחינה גמורה שאסור ביו״ט וכמו פלפלין בריחיים שלהם. ואם כיתש משמע בגמרא שאסור לאכול מזה:

טו {טו} שזה השינוי שלה - דבחול אין דרך לכתוש בקטנה מפני שאין נכתש דק היטב:

טז {טז} ובארץ ישראל וכו׳ - כמה פירושים יש בזה יש מפרשים דאסרו בא״י משום דהיו רגילים להחזיק עבדים ומזלזלי בזה שעושין כדרכן בחול ואומרים בקטנה עשינו לפיכך אסרו חכמים לגמרי וא״כ לדינא בזמנינו תלוי בזה היכי שמחזיקים עבדים כנענים אסור בכל גווני ויש שכתבו דבא״י היו החטים משובחים שאין מתקלקלים ולא נשתנה מראיתם אם יכתשם מעיו״ט ולפיכך לא התירו להם חכמים לכתוש ביו״ט וא״כ ה״ה בכל מקום ומקום שהחטים טובים ואינם נפגמים אם יהיו נידוכים מלפני יו״ט אסור ויש שכתבו דבבבל היו רגילים לאכול תדיר דייסא ומתוך שהיה צרכיהן מרובה לזה לא כתשו במכתשות קטנות וכשכותש ביו״ט בקטנה הוי שינוי משא״כ בא״י שלא היו רגילין הרבה בזה גם בימות החול מצוי שכותשים במכתשת קטנה וליכא שום שינוי ביו״ט ולהכי אסור וה״ה בזמנינו תלוי ג״כ בזה אם אין דרך לכתוש בקטנה בחול שרי ויש להחמיר ככל הפירושים:

יז {יז} וכיון שאין וכו׳ - עיין בה״ל:

יח {יח} ומותר לגרור וכו׳ - ולא דמי לפלפלין וחרדל בריחיים דבריחיים הוי עובדא דחול טפי:

יט {יט} מיהו צריך שינוי - דע״פ רוב אין מפיג טעם ומיהו אם מפיג טעם מותר אפילו בלי שינוי מן הדין אלא דליש נוהגין דלעיל בכל גווני משני. ותמכא שקורין חריי״ן אע״ג שכמה פעמים טוחנין התמכא בשיעור מרובה לב׳ או לג׳ ימים אעפ״כ יש לצדד ולומר דלא גזרו חכמים בזה לאסור אפילו בטוחן ליומו דלא גזרו אלא בריחיים שהוא מעשה חול גמור וכדרך כל טחינה. ומיהו עכ״פ יש לשנות קצת. וכשטוחן התמכא שלא ע״ג קערה אלא על המפה או על השולחן מקרי שינוי. מותר לחתוך ביו״ט ירקות דק דק בלי שינוי אכן כל אלה אינו מותר רק בכדי שיעור שצריך לאותו היום:

כ {כ} וה״ה מצות בלא שינוי - ר״ל דה״ה מצות דמותר לכתוש בכלי המיוחד כמו שנהגו ולטחון אותם על מורג אכן בזה קיל יותר דמותר אפילו בלא שינוי כלל משום דאין טחינה אחר טחינה. ולאחר הטחינה נכון ליזהר שלא יברור פרורי מצות שלא נכתשו עדיין היטב מתוך הקמח אף ביד דהוי כמו פסולת מתוך אוכל דאסור גם ביו״ט לחד מאן דאמר וכמו שיתבאר לקמן סימן תק״ו ס״ב בהג״ה [מ״א בשם מהרי״ל] ואם ירצה ליקחם יקחם עם מעט קמח דליכא חששא דברירה וכמו שנתבאר בהלכות שבת סימן שי״ט ועיין בה״ל:

כא {כא} למדוד תבלין וכו׳ - אע״ג דקמח אסור למדוד וכדלקמן ר״ס תק״ו הכא שיקדיח תבשילו התירו וכדמסיים:

כב {כב} בשביל שלא יקדיח - דיפסיד כשיתן תבלין יותר מדאי ואם דרכו גם בחול ליקח בלי מדידה אלא באומד הדעת אסור לו למדוד ביו״ט:

סימן תקה

א אקדים לזה הסימן הקדמה קצרה. והיא. אסור לחלוב בהמה שעומדת לחליבה או לגדל ולדות ביו״ט אפילו דעתו לאכול מיד משום מפרק דהוא תולדה דדש דכיון שאינה עומדת לאכילה יש עליה שם פסולת ודומה לדש שמפריד התבואה מקשין שלה ובזה אין חילוק בין אם חולב אותה לתוך כלי שיש בה אוכלין או לתוך כלי ריק אבל אם היא עומדת לאכילה דהיינו לשחטה אין עליה שם פסולת ואין דומה לדש דכולה אוכל היא וע״כ אם חולב לתוך קדרה שיש בה אוכלין שרי דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי והוי כמפריד אוכל מאוכל אבל אם חולב לתוך כלי ריק גם בזה אסור החלב משום נולד דמעיקרא אוכל והשתא משקה ודעת הגר״א דגם בזה עיקר האיסור משום מפרק כיון דנעשה משקה זו היא דעת השו״ע ויש מן הראשונים שסוברין דאפילו בהמה העומדת לחלבה מותר לחלוב אותה לתוך הקדרה שיש בה אוכלין ויתבאר לקמיה:
{א} עומדת לאכילה - אבל בהמה שעומדת לגדל ולדות או לחליבה אסור לחלוב אפילו לתוך אוכלין וכנ״ל ואף החלב שנטף מדדיה ממילא אסור משום נולד:

ב {ב} לאכול החלב - ר״ל בו ביום דלצורך מחר בכל גווני אסור:

ג {ג} אם לקדרה וכו׳ - היינו אף דדעתו ליתן אח״כ החלב לתוך אוכל מ״מ כיון דהשתא אין בהקדרה אוכל יש על החלב שם משקה וממילא יש עליה שם נולד דמעיקרא כשהיתה בדדי בהמה היה על החלב שם אוכל ככל הבהמה שהיתה עומדת לאכילה והשתא משקה:

ד {ד} מותר - דבזה לא הוי על החלב שם נולד דיש עליה שם אוכל כיון דבאה לאוכל ומעיקרא ג״כ אוכל כיון דהבהמה עומדת לאכילה. ודע דיש מן הראשונים שמקילין אפילו בבהמה העומדת לחליבה או לגדל ולדות ונראה דבמקום מניעת שמחת יו״ט שאין לו מה יאכל כ״א מאכלי חלב יש לסמוך ע״ז להקל [ח״א] ויותר טוב אם אפשר לו לעשות החליבה לאוכלין ע״י עכו״ם:

ה {ה} שבא החלב לתקנו - שיש בקדרה כ״כ אוכלין כפי צורך החלב לתיקונו או עכ״פ שרוב החלב יהיה נצרך להאוכל ועי״ז שרי אף מיעוט החלב הנשאר שאינו צריך להתבשיל:

ו {ו} או שיש בה פירורין וכו׳ - היינו נמי שעכ״פ רוב החלב נבלע בהפירורין:

ז {ז} כל צאנו וכו׳ - מילתא דפשיטא נקט והעיקר דאין ניתר החלב ע״י מעט לחם שנותן בתחתית הכלי כל כמה דאין רוב חלב נבלע בו ויש למחות בהמון שעוברין ע״ז [אחרונים]:

ח {ח} וא״י החולב בהמה וכו׳ - היינו בעומדת לאכילה או שחולב בהמה שלו דלית ביה משום מוקצה [וכדלעיל בסימן ש״י] ואפילו בעומדת לחליבה כעומדת לאכילה דמי:

ט {ט} וישראל רואהו - דאם אין רואהו אסור לישראל לעולם לשתותם כדאיתא ביו״ד סימן קט״ו ס״א:

י {י} יש להקל - היינו אפילו אם חלבו לקדרה ריקנית דלא מקרי נולד מפני שהישראל עצמו היה מותר לחלוב אותה לקדרה שיש בה אוכלין וע״כ בכלל מוכן הוא [מ״א וש״א] ובבית מאיר כתב דאף לדעה זו אין להקל כ״א בחולב לתוך אוכלין ולא בא לחדש לדעה זו כ״א דבנכרי החולב בהמה שלו מותר אפילו בעומדת לחליבה דאין מוקצה בשל עכו״ם וכנ״ל:

יא {יא} אך נהגו בו איסור - היינו דבקדרה ריקנית אסור אף לעכו״ם החולב אבל אם הוא חולב לתוך אוכלין מבהמה שלו אף אם היא עומדת לחליבה שרי וכנ״ל בסק״ח וכן ישראל מותר לחלוב מבהמת עכו״ם אפי׳ עומדת לחליבה לתוך אוכלין דאין מוקצה בשל עכו״ם וכנ״ל:

יב {יב} מותר ביו״ט שני - ר״ל אפילו נחלב לתוך קדרה ריקנית ובהמה העומדת לחליבה שאחד מהם ודאי חול אכן אם נחלב בשבת אפילו לתוך אוכלין ומבהמה העומדת לאכילה אסור ביו״ט ראשון שחל אחריו ביום א׳ משום הכנה אבל ביום ב׳ שרי אבל ביו״ט של ר״ה חשוב שני הימים כיום אחד וכל היכא דאסור ביום א׳ אסור ביום ב׳. ונכרי שמסיח לפי תומו שאותו החלב נחלב ביו״ט א׳ של גליות נאמן ומותר ביום שני. ודין סחיטת בוסר הוא כמו בשבת דנקטינן דאסור לסוחטו אפילו לתוך האוכלין וכנ״ל בסימן ש״כ ס״ה וע״ש בבה״ל ד״ה לאכול דהכרענו שם דאפילו ע״מ לאכול לאלתר אסור:

סימן תקו

א {א} אין מודדין קמח וכו׳ - דכיון דלא צורך פת הוא ולא יתקלקל אם לא ימדוד לא התירו חכמים דנראה כמודד למכור:

ב {ב} כדי ללוש - ואם לוקח קמח לליפתן וכדומה שצריך לזה מדה י״ל דשרי [פמ״ג]:

ג {ג} אלא יקח באומד הדעת - ואם נוטל במדה שמודד בחול צריך לפחות מעט או להוסיף מעט:

ד {ד} ומותר ליקח וכו׳ - ר״ל שאינו צריך להערות מן כלי הקמח לתוך עריבתו אלא יכול לתחוב ידו לתוך השק של קמח אף ע״ג שנעשה גומא שם דדוקא גבי עפר חיישינן לגומא [לעיל בסימן תצ״ח סט״ז] ולא בפירות ובדבר מאכל:

ה {ה} אין מרקדין וכו׳ - דכל מלאכות שקודם לישה אסרום חכמים מפני שדרך לעשותם לזמן מרובה ולכמה פוסקים מדאורייתא אסורים וכמו שנתבאר לעיל בסימן תצ״ה ואפילו לא היה אפשר לו לרקד מעיו״ט:

ו {ו} אפילו ע״י שינוי - וכמו בכל מלאכות האסורות ביו״ט דאפילו בשינוי אסור וכמו שנתבאר לעיל בסימן תצ״ה במ״ב:

ז {ז} ונפל בו צרור וכו׳ - היינו ביו״ט דאי מעיו״ט היה לו לרקד מאתמול ואינו מותר כ״א ע״י שינוי [עו״ש]:

ח {ח} מותר - שהרי אין כונתו לרקד כדי ליפות הקמח אלא כדי לברור עי״ז הצרורות והקיסמין שישארו בכברה אחר נפילת הקמח דרך הנקבים וזה לא אסרו חכמים שהרי נפל ביו״ט גופא וכנ״ל ואינו דומה להא דמבואר לקמן בסי׳ תק״י ס״ב דאסור לברור קטניות מתוך פסולת שלהן בנפה וכברה [וזה בודאי אסור אפילו בלקחן מתוך החנוני המכירו ביו״ט גופא ולא היה יכול לבררן מעיו״ט] דהתם דרך המלאכה לעשותה לזמן מרובה משא״כ הכא שהקמח כבר מבע״י נברר מהסובין ואירע שנפל בם צרור או קיסם מינכר לכל שהוא לצורך שעה לאפותה ביו״ט ושרי:

ט {ט} אף בלי שינוי - ויש מחמירין דגם בזה בעי שינוי [ב״ח והביאו הא״ר ועיין בח״א שדעתו דצריך בזה שינוי גמור כגון לרקד באחורי הנפה או ע״י עכו״ם] וכן הדך מצות ביו״ט וצריך לרקד הקמח הנטחן מן הפרורין ירקד ע״י שינוי [דהיינו אחורי הנפה לדעת הח״א]:

י {י} וי״א דמותר וכו׳ - ר״ל אף זה מותר וה״ה דמותר ע״י ריקוד וכדעת המחבר:

יא {יא} אבל יש מחמירין - דכיון דגם בחול דרך ליטול צרור ביד הו״ל כבורר. ולדעה זו ה״ה דאין ליטול ביד הפירורין הגדולים מתוך הקמח הנטחן כשדך מצות ביו״ט [ח״א]:

יב {יב} ואוסרים - היינו לענין ליטול צרור ביד אבל על ידי הרקדה גם הם מודים לדעת המחבר דשרי ועיין מה שכתבנו בסק״ט דעת הב״ח. ונכון לנהוג כדעה זו [פר״ח] וה״ה אם נפלו זבובים לתוך הכוס לא יסיר אותם לחוד אלא צריך שיקח מן המשקה ג״כ עמהם [ט״ז] וה״ה השותה שכר ובתחתיתו יש שמרים יניח מעט שכר על השמרים [פמ״ג]:

יג {יג} צריך שינוי קצת - אף דהוא באוכל נפש הרי אפשר היה לו לרקד מאתמול וגם דזה מיחליף ברקידה ראשונה משא״כ בנפל צרור או קיסם הנ״ל יודעין הכל שהריקוד הוא רק לצורך שעה שיפול הצרור והקיסם וגם דלא סגי בלא״ה ומימנע משמחת יו״ט [חי׳ הרא״ה]:

יד {יד} כגון ע״ג השולחן - דבחול הדרך לנפות ע״ג תיבה או עריבה ואם דרכו של אדם זה לנפות גם בחול על שולחן יעשה שינוי אחר וכ״ש אם ינפה על גב הנפה מצד השני דשרי. וכתבו האחרונים דכ״ז אם הנפה השניה אין נקביה קטנים מנפה ראשונה וכל מה שיצא בראשונה יצא בשניה אבל בהיתה הנפה השניה עם נקבים דקים בודאי אסור שהרי ישאר הקמח העב בנפה ויצא הדק וכהרקדה הראשונה דמי. וכתב במחצית השקל דלפ״ז אפילו בזמנינו שהקמחים נרקדים בבית הריחיים מ״מ אין להרקידם עוד הפעם בבית אפילו ע״י שינוי שהרי אנו רואין שהריקוד בבית הריחיים אינו מוציא כל הפסולת והנפה שבבית מוציא וכהרקדה ראשונה דמי:

טו {טו} אם ישנה וכו׳ - לפי שיש מי שאומר שאפילו ישראל מותר לרקד ע״י שינוי אף שרוב הפוסקים חולקין עליו עכ״פ יש לסמוך על דבריו להקל בשינוי על ידי נכרי:

טז {טז} קצת - והפר״ח מחמיר אפילו ע״י עכו״ם ואפשר דבשינוי גמור כגון אחורי נפה מודה דשרי ע״י עכו״ם [פמ״ג]:

יז {יז} יכול להפריש וכו׳ - אע״ג דאין מגביהין תרומות וכו׳ ביו״ט משום דנראה כמתקן או כמקדיש בלש ביו״ט לא גזרו ואפילו באין לפניו כהן או במקום שהחלה נשרפת דכיון דמותר ללוש לכתחלה ביו״ט משום דפת חמה עדיף טפי התירו לו ג״כ לתקן עיסתו ולהוציאה מידי טבל:

יח {יח} אפילו הפרישה מאתמול - ולא אמרינן היה לו להוליכה מאתמול. ואפילו צריך להעבירה דרך ר״ה ג״כ שרי דהוצאה מותר ביו״ט ודע דגם בשבת מותר לו להוליכה לכהן במקום שיש עירוב ובאופן אם היה אפוי מאתמול דעיסה אינה ראויה למידי בשבת ובמקום שאין עירוב אם מותר לבא הכהן לביתו של ישראל בשבת ולאכול שם עיין בה״ל:

יט {יט} שנילושה בעיו״ט - ומיירי שגמר כל הלישה מעיו״ט דכבר נתחייב בהפרשת חלה אבל אם היה לו לעסוק ביו״ט בגמר לישתה א״כ מעיו״ט לא נתחייב עדיין בחלה וכהתחיל ללוש ביו״ט דמי:

כ {כ} אסור להפריש וכו׳ - דאין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת ויו״ט היכי דטבילי מאתמול וכנ״ל בס״ק י״ז וכן בהיה אפוי מאתמול דאסור להפריש היום. ואפילו בחלת חוץ לארץ הדין כן ואפילו לא הפריש מחמת שכחה נמי אסור לו להפרישה ואם עבר והפריש אם במזיד אסור לו ולאחרים עד מוצ״ש ואם בשוגג מותר מיד וכדלעיל סימן של״ט במ״ב ס״ק כ״ה:

כא {כא} אלא אוכל וכו׳ - היינו לדידן בחו״ל דחיובה אינה מן התורה ובחלת א״י ליכא תקנה אלא א״כ ילוש עוד עיסה וכבסוף הסעיף:

כב {כב} ומשייר קצת - היינו יותר מכדי שיעור שרוצה להפריש כדי שיפריש חלה מאותו השיור דבעינן שיהיה שיריה ניכר ועוד דאם לא יניח רק שיעור חלה דמי כמאן דמפריש ביו״ט:

כג {כג} ולמחר מפריש וכו׳ - ובע״פ שחל להיות בשבת שאפה לחם חמץ על שבת שאי אפשר לאכול ולשייר ולהניח עד למחר אם לא הפריש חלה מע״ש הסכימו כמה אחרונים דסמכינן בדיעבד אהני פוסקים דבחלת חו״ל שרי להפריש אפילו בשבת ויו״ט ויפריש ויתננה לכהן קטן פחות מט׳ או אפילו לגדול שטבל ואף דיש אחרונים שסוברין דאין לו תקנה לפת זה לאכילה מ״מ במקום הדחק שאין לו פת אחר לשבת יש לסמוך להקל:

כד {כד} ומותר לאפות הפת ע״י שיאכל וכו׳ - ואע״ג דעוסק גם בשביל חלק החלה שיש בו וחלק זה לא יאכל ביו״ט לכהן ובכעין זה אסרינן לקמן בסעיף ו׳ שאני הכא דא״א לחלק החלה מן העיסה שהרי אסור לו להפריש ועוד שחלק החלה בזה״ז הוא דבר מועט וליכא תוספת טרחא בשבילו ויש מחמירים ואומרים דכיון דלש מאתמול ואתמול היה אפשר לחלקו ולהפריש חלק החלה לא שרינן ליה ביו״ט לאפות כל העיסה משום חלק החלה שיש בו שנאפית שלא לצורך יו״ט ויש לחוש לזה לכתחלה שלא לאפות כל העיסה ורק שישאיר קצת עיסה שלא לאפותה עד אחר יו״ט וממנה יפריש חלה גם בעד עיסה הראשונה. מיהו אם עבר ואפה בודאי מותר לו לאכול ולהניח מעט שיפריש מזה חלה למוצאי יו״ט:

כה {כה} ואם רוצה יוכל וכו׳ - ומיירי שצריך לה או שרוצה לאכול פת חמה ולהכי לא איכפת לן אם אגבה מתוקן גם עיסה הראשונה ואפילו בחלת א״י יכול לעשות עצה זו:

כו {כו} עוד עיסה - ודוקא ביש בה שיעור חלה אבל באין בה כשיעור אלא דמצרפה עם הראשונה שיש בה אסור דדמי כמאן דמפריש חלה מעיסה שנילושה מעיו״ט [מחה״ש ופמ״ג ויד אפרים] ויש מקילין דאפילו אין בה כשיעור וע״י צירוף סל ובמקום הדחק יש להקל:

כז {כז} ויצרפם יחד - לפי מה שפסק המחבר ביו״ד ס״ס שכ״ה ב׳ עיסות שיש בהם בכל אחת שיעור חלה א״צ לא צירוף כלי ולא נגיעה אלא מניח שתיהן לפניו ומפריש מזה ע״ז והכא נמי כן אם היה בכל אחת כשיעור:

כח {כח} והיא טמאה - וה״ה תרומה וחלה בזה״ז שכולנו טמאי מתים:

כט {כט} לא יאפה אותה - משום דהיא אסורה באכילה וה״ה שאסורה היא בטלטול מטעם זה ואעפ״כ מיד כשקרא לה שם חלה ועדיין היא בידו קודם שהניחה רשאי לטלטלה לכל מקום שירצה ומניחה שם עד חול המועד ואז שורפה:

ל {ל} שאין שורפין וכו׳ - ואע״ג דשריפת חלה טמאה מצוה מ״מ אינו דוחה יו״ט שהוא עשה ולא תעשה:

לא {לא} מניחה עד הערב ושורפה - ומשמע לכאורה דשורפה בלילה ועיין בביאור הלכה מ״ש בזה וכ״ז בחלת א״י שהיא אסורה לטמאים או בחו״ל במקומות שאין נוהגים להאכילה לכהן טהור מטומאת קרי [דהיינו גדול שטבל או קטן פחות מבן ט׳] או במקום שאין כהן לפנינו אבל אם נוהגין לתת לכהן ויש שם כהן מותר לו לאפותה ונתבאר לעיל סימן תנ״ז:

לב {לב} ולא חיישינן שמתוך כך וכו׳ - ר״ל הואיל ואין בה טורח כ״כ כמו שיש בפת קטן בעריכת כ״א מהן וע״כ הו״א שיש לחוש שיאפה יותר ממה שצריך והיינו באופן שאסור וכגון בתנור גדול או בכמה פעמים דבתנור קטן ובפעם אחת אפילו לאפות יותר ממה שצריך לית לן בה מפני שהפת משתבח על ידי זה וכדלקמן סימן תק״ז ס״ו. וה״ה שמותר לו לאפות חררין דקים מאד אע״ג דטרח הרבה בעריכת ובלישת כל אחת ואחת:

לג {לג} אסור לאפותה - היינו בעיסה ובקמח אסור אפילו ללוש ולא דמי לבהמה שחציה של ישראל וחציה של עכו״ם דמותר לשחטה ביו״ט כנ״ל בסי׳ תצ״ח סי״א דשאני התם דא״א לכזית בשר בלא שחיטה אבל הכא הא אפשר לחלק מקודם ויטריח בחלקו לבד:

לד {לד} ביו״ט - היינו אפילו בתנור אחד ואפילו בתנור קטן דפסק המחבר לקמן בסי׳ תק״ז ס״ו דמותר לאפות תנור מלא פת אע״פ שא״צ אלא לפת א׳ והיותר ישאר לחול מפני שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא דשאני התם שכל הפת של ישראל ורשות בידו לאכול כל אחד ואחד או זה או זה ועוד דלמא מקלעי ליה אורחים וחזו כולהו ליו״ט אבל הכא דחציו של עכו״ם דמוכרח להשאיר חלקו ואם כן הוא טורח בלישה ואפייה של עיסת העכו״ם בשביל הוספת שבח הפת שלו בעלמא ואסור:

לה {לה} הרבה פת נקיה - שמספיק לו לכל היום:

לו {לו} אינו אופה וכו׳ - בין פת נקיה ובין פת הדראה [היינו פת קיבר] דהא יש לו פת נקיה שטוב לו יותר לאכילתו ונראה לי דדוקא אם הפת האחר הוא מאותו המין אבל אם הוא מין אחר אפילו גרוע מזה כגון שהפת שלו הוא פת חטים והוא רוצה לאפות פת דגן שרי:

לז {לז} פת אחרת - ואם ניחא ליה בפת חמה והפת נקיה נאפה מאתמול שרי לאפות אפילו פת הדראה:

לח {לח} ב״ב שרגיל וכו׳ - ומשמע דבאינם רגילים אלא שבפעם הזאת רוצה להאכילם אסור:

לט {לט} אבל אם יש לו וכו׳ - עיין במ״א דמותר לכתחלה לאפות פת הדראה ואח״כ פת נקיה. ודוקא אם רוצה לאכול הפת הדראה אבל אם כונתו להערים שיותר לחול בודאי אסור:

מ {מ} אסור לעשות שאור - להחמיץ העיסה:

מא {מא} מפני שהיה אפשר וכו׳ - שכל כך יפה הפת שנעשה שאור שלו מבע״י כמו כשנעשה ביומו ודע דסברא זו הוא לכאורה כפי דעה ב׳ בסימן תצ״ה בהג״ה דגם באוכל נפש גופיה מחמרינן באינו מפיג טעם כלל אם עושהו מעיו״ט ועיין מ״ש שם בבה״ל לחלק קצת בזה:

מב {מב} מותר להפריש המתנות ביו״ט - משום דאינו מתקן דגם קודם הפרשה לא טבלן ועוד דמפורשות ועומדות בגוף הבהמה:

סימן תקז

א {א} אופין בפורני וכו׳ - ואע״פ שצריכה היסק גדול ונפיש טרחא ולא חיישינן ג״כ שיאמרו לצורך חול הוא אופה והוא שצריך לפת הרבה שנזדמנו לו אורחים רבים וכדומה או שאין לו תנור קטן:

ב {ב} ובלבד שלא תהא חדשה - היינו שלא הסיקו אותה קודם היסק של אפיה זו ואפילו היה ההיסק מבעוד יום ג״כ אסור לאפות וכדמסיים טעמא דחיישינן וכו׳:

ג {ג} שמא תפחת וכו׳ - מעזיבת התנור ותפול על הפת. ונתבאר בפוסקים דדוקא בפורני שהיא גדולה חיישינן שמא תפחת אבל בתנורים לא חיישינן לזה וכדמשמע לקמן סעיף ה׳ ומשמע ממחבר דתנורי פת שלנו הוי כפורני שבזמן הש״ס וא״כ יש לנו לאסור לאפות בתנור חדש אכן האחרונים צדדו להקל בזמננו שהתנורים נעשים מלבנים ונותן טיט בין לבנה לחברתה להדביקן יחד והם חזקים ואין מצוי כלל לפחת אלא שיש מצדדים לאיסור בתנורים שלנו מצד היסק ראשון שמיבש התנור ומחזקו והוא תיקון מנא אם לא שהוסק מבעוד יום וכנ״ל בס״ק ב׳ ויש מקילים בכל גווני ואם נעשה מכמה ימים ונתייבש אף שלא הוסק עדיין לית לן בה אף לדעת המחמירים [ח״א]:

ד {ד} ומחמין חמין וכו׳ - והרבותא הוא כנ״ל לענין פורני ומיירי ג״כ שצריך להרבה חמים או שאין מוצא מיחם קטן וכנ״ל:

ה {ה} אע״פ שעצים שנשרו וכו׳ - משום מוקצה שהרי הם מחוברין ביה״ש ועוד משום שמא יעלה ויתלוש וכמו שנתבאר לעיל סימן תק״א ס״ה:

ו {ו} בשבת שלפניו - משום דאין שבת מכין ליו״ט וכמו שיבואר לקמן סימן תקי״ג ס״ה:

ז {ז} אם נשרו ביו״ט - וה״ה בהניחם עכו״ם בתנור שלא לדעת ישראל. ומיירי שהיו עוד עצים בתנור אלא שלא היה שם רוב כנגד העצים שנשרו דבכה״ג מוסיפין ומבטלים איסור דרבנן וכדמבואר ביו״ד סימן צ״ט ס״ה עיי״ש ואפילו להרמ״א שם שמחמיר מלבטל איסור לכתחלה אפילו בכה״ג מודה הכא משום דהאיסור נשרף וכדלקמיה:

ח {ח} מרבה עליהן עצים מוכנים וכו׳ - ואע״ג דעצים אלו יש להם מתירין למחר ודבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל ואפילו באיסורי דרבנן איסור זה קילא טפי שהרי עיקר הנאת העצים בא לאחר הסקה שאופה בו [אם מחמם ביתו] ואז האיסור כבר אינו בעין ובכגון זה לא החמירו חכמים בשביל שהוא דבר שיש לו מתירין וגם אם ירצה אחר הסקה להעמיד קדירה לבשל נגד האש [או לחמם גופו או אפילו ליהנות לאור האש] בשעה שהעצים דולקים שרי דמוקצה אינו אסור בהנאה הבא מאליה רק דאסור לטלטל מוקצה או להשתמש בה אפילו בלי טלטול וכדלעיל בסימן תק״א במ״ב ס״ק כ״ג וכ״ד והכא שמשתמש בה בהיתרא בשביל אפיית פת מותר ממילא ליהנות גם בשאר הנאות אף על פי דלולא הנאות העצים מוקצים הם ויש מקילין גם להסיק לכתחלה בשביל להעמיד קדירה אז להתחמם כנגד המדורה דאע״פ שהעצים דולקים עדיין מ״מ עיקר הנאה הוא האכילה ובשעה שאוכל אינו נהנה אלא מחום שבתבשיל וחום זה כבר מופרד מהאש שבעצים שהם בעין וכן במחמם כנגד המדורה עיקר ההנאה בא לו מן החום וכבר כלה האיסור מיהו להסיק כדי ליהנות לאורה בודאי אסור שהרי הוא נהנה מהאש שהוא בעין וכדלקמן סימן תרע״ז ס״ד לענין נר חנוכה ועיין ביאור הלכה:

ט {ט} שלא יהיו יהיו עצי האיסור ניכרים - דבניכרים לא שייך ביטול:

י {י} ובלבד שלא יגע בהן - ואע״ג דבשעה שמרבה עליהם עצים ומערב אותם העצים הקודמים מתנודדים ל״ח לזה דהוא כטלטול מן הצד:

יא {יא} עד שיתבטלו ברוב - ואז כשמהפך בהם בעת הדלקתם מזוית לזוית בהיתרא קמהפך ומשמע דתיכף משעה שנתבטלו מותר להפוך בהם אע״פ שלא הדליקם עדיין. ודע דיש פוסקים המקילים בדין זה ביותר ולדידהו אפילו לא היה בתנור עצים כלל רק אלו שנשרו מן הדקל מותר ג״כ לערב ואפילו אם יהיו עצי איסור ניכרים לאחר עירוב ברוב ג״כ ל״ח רק שלא יזיז בעצי האיסור כשרואה אותן והכל מטעם הנ״ל שהאיסור נשרף והנאה באה לאחר שהאיסור אינו בעין ועיין בה״ל מה שכתבנו בזה:

יב {יב} אסור להסיקן ביו״ט שלאחריו - לפי שתלישה זו מכינה אותם להסקה וכיון דבשבת אינם ראוים להסקה א״כ השבת מכינה אותם לצורך מחר שהוא יו״ט ואין שבת מכין ליו״ט:

יג {יג} אפילו ע״י ביטול ברוב - דאיסור הכנה הוא מדאורייתא ובדאורייתא אין מבטלין איסור:

יד {יד} אסור ליקח עץ וכו׳ - בין לח ובין יבש אף שראוי הוא להסקה ודוקא אם לא הכינו מעיו״ט:

טו {טו} דהוי ליה מתקן מנא - ואפילו אינו מתקנו כלל מ״מ הרי עושהו לכלי ביו״ט. וה״ה דאסור ליקח עץ לעשות ממנו בריח להבריח הדלת מטעם זה אא״כ הכינו מעיו״ט וכן כל כה״ג ועיין בסימן תקי״ח ס״ז:

טז {טז} תנור שנפל וכו׳ - מיירי בתנורים שבימי חכמי הש״ס וכדמסיים לקמיה שהיו כמו קדרה והפת היו טוחין בכותלי התנור וא״כ הגחלים שבקרקע התנור אין יכולים להפסיד לפת רק טיח טיט או לבנה שנופל והוא מגיע לפעמים עד מקום שהעיסה טוחה בכותל וחורך:

יז {יז} מפני שהוא מטלטלו וכו׳ - והרי הוא מוקצה דהא אינו ראוי לשום דבר:

יח {יח} האש והאפר - מפני שכל זמן שהוא חם אין עליו שם מוקצה וכדלעיל בסימן תצ״ח סט״ו. ולכאורה לפ״ז א״כ גם להוציא לגמרי את האפר מן התנור שרי ומ״ש משכיבין דנקט וכ״מ בסמ״ג ואפשר משום דיש אש באפר ובגריפת האפר יכבה האש אכן בהשכבה אפשר ליזהר שלא יכבה האש וכההיא דלעיל סימן תק״ב ס״א בהג״ה [אכן אח״כ מצאתי בפירוש המשניות להר״מ ומוכח דסובר דאפי׳ אפר לבד אסור להוציא ואפשר דשיטתו דגם זה חשיב כתיקון התנור או משום דהוא טרחא יתירה אחרי דאפשר לאפות בלא״ה]:

יט {יט} אע״פ וכו׳ לא היה בו כדי לחרכו - דאם יוכל לחרוך הפת אפילו גריפת הטיט מותר וכדלקמיה:

כ {כ} היה אפשר לאפות ולצלות - ר״ל שלא היה נשרף:

כא {כא} דחשיב טלטול לצורך - וכפי שיבואר לקמן ס״ס תק״ט בהג״ה דמותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש וכתבו הפוסקים דכ״ז בשנפל הטיח היום או אפילו אתמול ולא ידע מזה או שלא היה לו שהות לתקנו אבל בהיה יכול לתקן מאתמול ולא תיקן מחמת שכחה אסור לגרוף ככל מכשירין שאפשר לעשות מבע״י שאסור לעשות ביו״ט ועיין בה״ל:

כב {כב} ודוקא בתנורים וכו׳ - הלשון מגומגם קצת וברא״ש שממנו נובע דברים אלו איתא כן דלא התירו חכמים לגרף אלא טיח של תנור דהוא רק טלטול מוקצה אבל לגרף גחלים דבא לידי כיבוי עי״ז לא התירו וכ״ז בתנורים שלהם שהיו מדבקים הפת בכותלי התנור וא״כ אין הגחלים שבתחתיתו יכולין לשרוף הפת אלא לחרך מעט ולא יהיה הפת יפה ומשום זה לא התירו גריפת גחלים שבא לידי כיבוי אבל בתנורים שלנו שאופים בתחתית התנור אפילו גחלים מותר לגרוף מפני שא״א כלל לאפות זהו תוכן דברי הרא״ש וכן הוא כונת המחבר:

כג {כג} כיון שאי אפשר וכו׳ - היינו שתשרף. ואם התנור גדול והגחלים מונחים במקום אחד בתנור ושאר התנור פנוי שיכול לאפות הפת בלי גירוף אלא דאתא לגרף הגחלים כדי שלא יהיו סמוכין לפת ושמא יהא נחרך בקצתו אסור. וכן אם גרף התנור מהגחלים הגדולים ונשארו גחלים קטנים וניצוצות באופן שלא ישרף הפת רק אפשר שיהא נחרך קצת במקום שיגעו אסור לגרפם פעם שניה משום כיבוי:

כד {כד} מותר לגרפן מהאפר והגחלים - ואפילו במכבדת טבולה במים אם צריך לזה וכדלקמיה בס״ה:

כה {כה} והרי זה כמניח בשר ע״ג גחלים - לצלותו שאע״פ שמכבה הגחלים בתחלתו מותר מפני שהוא לצורך או״נ. ואין זה כמיתוק החרדל בגחלת של עץ בתוכו דאסור (כדלקמן בסי׳ תק״י ס״ג) מפני שהחרדל ראוי לאכול בלי כיבוי גחלת בו אלא מפונקים מכבים גחלת בתוכו ועוד שאפשר זה ע״י כיבוי גחלת של מתכת והוא ראוי ומצוי יותר [עבודת הקדש]:

כו {כו} אין סכין אותן בשמן וכו׳ - שדרכן היה לסוך לתנורים בעודן חדשים בשמן ולשפשף אותן כדי להחליקן ולצחצחן ואסור משום תקון כלי:

כז {כז} אבל מותר להסיקן וכו׳ - ול״ד למלבן את הרעפים כדי לצלות עליהן שאסור כדלקמן בסימן תק״ח וכמו כן למבשל בקדרה חדשה שאסור לכמה פוסקים וכדלעיל בס״ס תק״ב ומשום דמתחסמת [מתחזקת] בליבון ובהיסק זה וכגומר כלי ביו״ט דמי צ״ל דתנור אינו נתחסם בהיסק שמסיקין בו בפנים ודעת מ״א דתנורים שבזמנינו מתחסמין שפיר ע״י היסק ראשון ואסור ויש חולקין עליו וכמו שכתבנו בס״א:

כח {כח} ובלבד שלא יפיגם בצונן וכו׳ - שע״י הצונן הבא להם אחר היסק בעוד שהם חמין מתחזקין יותר והו״ל מתקן מנא:

כט {כט} כדי לאפות בהם - שלא ישרף הפת:

ל {ל} מותר - אע״פ שממילא מתחסם לית לן בה ואע״ג דגבי ליבון רעפים לא משגחינן במה שכונתו כדי לצלות עליהם ואסור שאני התם שתיקונו של רעפים הם קודם לתשמיש שישתמש בהם אח״כ לצורך יו״ט אבל הכא הרי הפת מוכן להניחו בתנור אלא שצריך לקרר מעט התנור וא״כ בתיקונו הוא מתקן הפת ושרי ויש שכתבו דהפגת צונן אינו עושה רק חיסום כל דהו ולהכי שרו חכמים כל שאינו מכוין להדיא לחסמה:

לא {לא} לפיכך וכו׳ - ר״ל אם הוסק התנור יותר מדאי וחושש שלא ישרף הפת שורה המכבדת במים כדי לצנן בו את התנור וגם כדי לגרוף בו עוד הגחלים הדקים שנשארו אחר הגריפה הראשונה וכ״ז שרי אע״פ שמכבה כיון שהוא צורך אוכל נפש וכבר כתבנו דבזה וכן בההיא דמפיג התנור הוא

דוקא אם בלא זה יתקלקל הפת אבל אם לא יתקלקל רק שיהיה מתחרך מעט ולא יהיה נאה אסור מאחר שהוא מכבה וכתבו הפוסקים דלאחר שכיבד התנור אסור לטבול המכבדת במים שלא תשרף מפני ניצוצי אש שיש בה שהרי הוא כיבוי שלא לצורך אוכל נפש ואפילו אם הוא צריך לה עוד לאפיה ביום זה:

לב {לב} תנור מלא פת אע״פ שא״צ וכו׳ - יש מן הפוסקים שסוברין דוקא במתכוין שעי״ז יושבח הפת אבל במתכוין לצורך חול אסור ואף דלעיל בסימן תק״ג לענין מילוי קדרה בשר אפילו עושה לצורך חול שרי מפני שעי״ז משתבח הבשר שצריך ליו״ט שאני התם דחד טרחא הוא אבל הכא כל כיכר צריך טרחא בפ״ע:

לג {לג} והיו מדבקים הפת בדפנותיהם - ובמקומות שאין דרכן לדבק גדול וקטן שוה לאיסור:

לד {לד} אבל בתנורים שלנו וכו׳ - הטעם משום שבכל ככר וככר איכא טרחא בעריכה ואפיה ולכן לא שרי לאפות יותר כל שאין הפת נאפה יותר יפה מצד מילוי התנור. ואפילו ע״י עכו״ם אסור:

לה {לה} אין לאפות יותר וכו׳ - ויש פוסקים שמתירין אף בתנור שלנו ודוקא כשצריך באמת עכ״פ פת אחד ליו״ט אבל אם אינו צריך רק שמערים לאכול מעט ממנו כדי להתיר לו האפיה אסור. ובשעת הדחק כגון מי שלא הניח ערובי תבשילין וצריך לו פת לשבת יש לסמוך על דעה זו לאפות קודם אכילת שחרית אם צריך עכ״פ לפת אחד בו ביום עצמו אבל אם אינו צריך רק שמערים לאכול מעט כדי להתיר לו האפיה אסור אף שעושה זה בשביל שבת. והאופים שמכוונים לעשות מלאכתם ע״י עכו״ם ביו״ט כדי שיהיה מוכן להם הפת תיכף למוצאי יו״ט ומערימין לאכול מהם פת אחד בו ביום עושין איסור לכו״ע:

לו {לו} מותר לסתום פי התנור - כגון ע״ש שחל ביו״ט שצריך להטמין התבשילין למחר או ביום טוב גופא שיצטמק המאכל יותר:

לז {לז} בטיט ורפש שעל שפת הנהר - שמפני רוב המים מצוי שהם מרוככים ואינם צריכין גיבול ואע״ג דמ״מ צריך למרח אותם ע״ג התנור בשעת סתימה וממרח ג״כ אב מלאכה היא מירוח שאני שא״א לעשותה מעיו״ט ומותר לצורך אכילה:

לח {לח} והוא שרככו מאמש - הלשון מגומגם דהא איירינן במרוכך. ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

לט {לט} או עשה בו סימן - משום הכנה:

מ {מ} ונתקו לצד אחר - דאל״ה עושה גומא בנטילתו [ב״ח] וברפש או טיט מרוכך שברחוב שתלושים הם מן הקרקע דעת מ״א שא״צ שום סימן וניתוק רק שיהיה דעתו עלייהו מעיו״ט לסתום בהם פי התנור ומהלבוש משמע שאין לחלק בזה ועיין בבה״ל שהבאנו ראיה לדברי הלבוש:

מא {מא} אבל לגבל וכו׳ - יש שכתבו הטעם דגיבול זה לסתום התנור הוא רק מכשירי אוכל נפש שאינו מותר רק בא״א לעשותו מעיו״ט והכא הלא אפשר היה לגבלו מקודם ולפי טעם זה יש בזה איסור תורה ויש שכתבו דלסתום התנור כדי שיתבשל או כדי שיצטמק המאכל מיקרי אוכל נפש גופיה כהבערה ואפ״ה אסור חכמים משום דיאמרו דמגבל לבנין:

מב {מב} טיט - וה״ה עפר דבר גיבול הוא:

מג {מג} ומותר לגבל אפר - לא מיבעיא למ״ד שאין חייבין בשבת על גיבול אפר משום דאין מתדבק ע״י הגיבול בודאי שרי אלא אפילו למ״ד בגמרא דבדבר שאינו בר גיבול כגון באפר משעה שנתן בו מים חייב מ״מ הכא מותר דהא לצורך אוכל נפש הוא ושני הטעמים דלעיל לא שייכי גבי אפר שהרי מעיו״ט לא היה אפשר לו לגבל שאפר אינו מחזיק מים ומתייבש וטעם שני דמחזי כמגבל לבנין ג״כ לא שייכי באפר שאין מגבלין אפר לבנין וכו״ע ידעי דלצורך התנור מכין לה ומ״מ אם יש לו טיט מגובל אסור לגבל אפר ביו״ט ויש שכתבו להחמיר בגיבול אפר ביו״ט. ואע״פ שאינו כן מעיקר הדין מ״מ המחמיר תבוא עליו ברכה. וכ״ז מיירי באפר שהסיקו מעיו״ט דאינו מוקצה וכדלעיל סימן תצ״ח סט״ו:

סימן תקח

א {א} האבנים - והאחרונים כתבו דנוסחא האמיתית הוא הרעפים [והוא לבנים שמכסין בהם הגג] אבל אבנים מותר ללבן דלא שייך בהן חיסום:

ב {ב} מפני שמחסמן - פי׳ שבליבון זה הם מתחזקים והו״ל כמתקן מנא ומדלא חילק המחבר בין ישנים לחדשים ש״מ דס״ל דאפילו בישנים אסור מפני שבשעה שמלבנן מתחזקין יותר ויש מן הפוסקים שס״ל דדוקא בחדשים שצריכין לחיזוק אסור אבל לא בישנים:

ג {ג} ואין שוברין וכו׳ - שכשצולין דגים על האסכלא שוברין חרס או חותכין נייר ושורין אותו במים וסודרן ע״ג האסכלא שלא ישרף הדג וביו״ט אסור משום תיקון מנא:

ד {ד} את הקנה לעשותו וכו׳ - וה״ה דאין פוצעין אותו לחצאין לתתו תחת הדג על האסכלא דכל מידי דעביד להשתמש בו הוי תקון כלי:

ה {ה} במטלית - ומכה על המטלית כדי לשבור הרבה אגוזים בבת אחת [ר״ן]:

ו {ו} ולא חיישינן שמא תקרע - דאפילו תקרע לא איכפת לן דאינו חייב אלא בקורע ע״מ לתפור וגם הוא דבר שאינו מתכוין:

סימן תקט

א הנה קודם שנתחיל לבאר זה הסימן אקדים הקדמה קצרה. והוא. דבמכשירי אוכל נפש פליגי בגמרא ר׳ יהודה ורבנן דרבנן סברי מדכתיב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם הוא ולא מכשירין ור״י סבר דזה קאי רק על מכשירין שאפשר לעשותן מבעוד יום אבל אם א״א שרי כמו אוכל נפש עצמו ופסקו רוב הפוסקים כר׳ יהודה ואעפ״כ לעשות כלי לצורך אוכל נפש גם ר״י מודה דאסור ולא פליגי כ״א בתקוני הכלי שהוא לצורך אוכל נפש דלר״י שרי אם א״א לעשותו מבעוד יום כגון שנתקלקל ביו״ט או שלא היה לו שהות לתקנו מבעוד יום וכ״ש אם לא ידע כלל מבע״י שנתקלקל אבל אם היה לו שהות לתקנו מבעוד יום אף ששכח אח״כ לכו״ע אסור מן התורה דע״ז קאי המיעוט הוא ולא מכשיריו. ודע עוד דאפי׳ אותן הפוסקים דס״ל כר״י היינו לעשות כן לעצמו משום דמעיקר הלכה הוא מותר אבל יש דברים שאין מורין כן לאחרים שלא יבואו להקל יותר וכמו שיבואר לקמיה:

{א} שפוד שנרצף - היינו שנעקם ביו״ט והמחבר סתם דבריו ולא חילק בין נעקם מעט או הרבה עד שאין יכול לצלות כלל בלי תיקון משום דאזיל לטעמיה שביאר בב״י דבכל גווני אסור משום דהוא תקון מנא ודעת הרמ״א הוא שיטה אחרת כמו שביארנו בבה״ל ע״ש:

ב {ב} אע״פ שהוא יכול וכו׳ - ר״ל ואין צריך להכות עליו בפטיש:

ג {ג} שיוכל לצלות בו - היינו ע״פ הדחק ומ״מ חשיב התקון טרחא יתירא:

ד {ד} אבל אם אינו יכול וכו׳ - היינו כגון שנעקם השפוד הרבה ומה שכתב ונשבר ר״ל או שנשבר ראש השפוד ומחמת זה אינו יכול לצלות בו:

ה {ה} ביו״ט - אבל אם נעקם או נשבר בעיו״ט שהיה באפשר לתקנו מבעוד יום אסור מדינא לתקנו דהרי הם מכשירי אוכל נפש שאפשר לתקנם מבע״י דאסור לכו״ע. כתב המ״א בשם מהרי״ל דאם נשבר ביו״ט ראשון אסור לתקנו ביו״ט שני דלגבי יו״ט שני הוי יו״ט ראשון כערב יו״ט דהרי אנו עושין יום שני מחמת ספק שמא יום ראשון הוא חול ובספר בגדי ישע כתב דאם לא היה צריך להשפוד ביו״ט ראשון מותר לדעת הרמ״א לתקן ביו״ט שני כשצריך לו וכן בחידושי רע״א מפקפק על דברי מהרי״ל ע״ש:

ו {ו} מותר וכו׳ - עיין בביאור הלכה שכתבנו בשם האחרונים דיש להחמיר בזה כדעת המאור והר״ן דס״ל דזהו בכלל תיקון כלי גמור דאסור אף למאן דמתיר במכשירי אוכל נפש. ואם יכול להשיג לשאול מאחרים לכו״ע אסור [מ״א]:

ז {ז} לתקנו - עיין בפמ״ג שכתב דהיינו לחדדו מעט שיהיה יכול לתחוב עליו הבשר אבל לתקנו תיקון גמור לכו״ע אסור ודמיא להא דפסק השו״ע לקמיה בס״ב דלחדד הסכין במשחזת של אבן אסור מצד הדין משום דהוא תקון כלי גמור ואסור אפילו לדעת המתירין מכשירי אוכל נפש. ודע עוד דדברי הרמ״א הוא דוקא לענין שפוד שהוא מכשירי אוכל נפש אבל שאר כלי שנתקלקל כגון מחט שנתעקמה אפילו מעט אין לפושטה לכו״ע [אחרונים]:

ח {ח} ואין מורין כן לרבים - וה״ה לתלמידיו:

ט {ט} אסור לחתכו ולא לשרפו - דעי״ז עושה אותה לכלי:

י {י} במשחזת שלה - היינו של אבן ואפילו נתקלקל חידודה ביו״ט דהוי בכלל תיקון כלי:

יא {יא} ע״ג העץ - ר״ל אפילו על משחזת של עץ דבזה לא יהיה תקון גמור וה״ה שיכול להשיאה ע״ג סכין אחר כדי לחדדה:

יב {יב} או אבן - ר״ל אבן דעלמא שאיננה משחזת:

יג {יג} ואין מורין ד״ז לרבים - אבל להעביר שמנונית של סכין ע״ג משחזת של עץ או חרס או אבן או ע״ג חברתה מורין ברבים להתיר:

יד {יד} כשיכולה לחתוך בדוחק - דאז לא גזרינן שיבוא לאהדורי אמשחזת של אבן:

טו {טו} לתפרם ביו״ט - דמכשירין שא״א לעשות מבעוד יום הוא:

טז {טז} וישימנו במחט - ר״ל מבעוד יום דאם ישימנו ביו״ט גזרינן שמא יחתוך החוט ג״כ וזה בודאי אסור דהא אפשר לעשותו מבע״י. ואם לא שמוהו במחט מבע״י אסור ליתנו במחט ביו״ט אם לא ששם מעיו״ט ונלקח ממנו החוט ביו״ט דאז מותר ליתן החוט במחט ביום טוב ויחתוך הנשאר אחר תפירתו וכדלקמיה:

יז {יז} ויזהר שלא יחתוך החוט ביום טוב - היינו קודם התפירה לעשות אותו כדי מדתו דהוא בכלל תקון כלי אבל לאחר התפירה מה שנשאר מן החוט מותר לחתוך:

יח {יח} וכן נהגו לשרוף החוט - פי׳ דהחוט שנשאר לאחר התפירה מותר אף לחתוך דזה א״א מעיו״ט אלא שנהגו לשרוף:

יט {יט} לאחר שתפרו בו - אבל קודם התפירה אסור אף לשרוף דלשרוף ולחתוך דין אחד להם [אחרונים]:

כ {כ} לחתוך ביו״ט אגד וכו׳ - ואף דכתב מתחלה דיזהר שלא לחתוך החוט היינו קודם התפירה משום דעי״ז מתקנו לתפירה וחשיב כמתקן כלי משא״כ הכא דהוא אחר התפירה ואין כאן תקון ואף בשבת מותר כדלעיל בסימן שי״ד ס״ט ע״ש הטעם במ״ב:

כא {כא} מקולסין - צלויין ראשו על כרעיו ועל קרבו נקרא מקולס [עיין רש״י פסחים נ״ג ד״ה מקולסין]:

כב {כב} וחוטים תפורים - ר״ל שהיו תפורים זה לזה בעת הצליה:

כג {כג} וכן יכולים לשרוף - שאין בזה תקון כלי:

כד {כד} פשטיד״א של בשר - דכיון דהתירא בלע אין צריך ליבון גמור שתשרף קליפתה אלא סגי בליבון קצת עד שקש נשרף עליו מבחוץ לפיכך מותר דבליבון כזה אין נראה כמתקן כלי אלא כמחממה לאפות בה משא״כ בבלוע מנבילה שצריך ליבון גמור עד שיהא ניצוצות נתזין הימנה ונראה כמתקן כלי ואף אם לא היה אפשר לו ללבן מעיו״ט כגון שנטרפה ביו״ט גופא ג״כ אסור מטעם זה ויש מאחרונים שמקילים כשאי אפשר לו ללבן מעיו״ט מיהו עכ״פ לכו״ע אין להורות כן לאחרים וכדלעיל בס״א בהג״ה:

כה {כה} מיד - ואז אפי׳ היה אפשר לו ללבן הכלי מעיו״ט ג״כ שרי דהרי צריך לו עכשיו חמום הכלי בשביל אפיית המאכל אבל אם ימתין מלאפות עד שיצטנן ויחממה מחדש נמצא דהליבון הראשון היה רק כדי להכשיר הכלי ונראה כמתקן ואף אם לא היה אפשר לו ללבן מעיו״ט ג״כ אסור ולדעת היש מקילין דלעיל גם בזה שרי מצד הדין אך אין להורות כן לאחרים וכנ״ל. כתב מ״א מכאן משמע שבחול מותר להגעיל כלי מחלב לבשר או איפכא והעולם נוהגין איסור בדבר עי״ש הטעם והפמ״ג כתב דהמנהג להטריף מקודם ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן תנ״א במ״ב ס״ק י״ט בשם החתם סופר:

כו {כו} דאסור להגעיל כלי ביו״ט - אפילו אם רוצה להשתמש בהכלי אח״כ לצורך יו״ט דבישול מי ההגעלה הלא לא הוי לצורך אוכל נפש כ״א להכשיר הכלי להשתמש בו אח״כ וזה היה אפשר לעשותו בעיו״ט ואם לא היה אפשר להכשיר הכלי מעיו״ט כגון שנטרפה היום וכה״ג רבים מהאחרונים מקילים מצד הדין אך אין להורות כן לאחרים וכנ״ל אכן אם היה לו מים רותחין שהרתיחן לצורך אוכל נפש מותר להורות לאחרים להגעיל בהן:

כז {כז} ללבן שפוד ובו׳ - דכיון דמדינא א״צ ליבון והגעלה רק שנהגו ללבנו לא חשיב תקון כלי ע״י הליבון ומותר אפילו היה באפשרו ללבנו קודם יו״ט [מ״א וש״א]:

כח {כח} אין נוקבין וכו׳ - אפילו לצורך שתיה שהרי אפשר לנקבה מעיו״ט ואם לא היה אפשר לו לנקבה מעיו״ט מותר לו לנקבה ביום טוב כדין מכשירי אוכל נפש אכן אין מורין כן וכנ״ל בס״א בהג״ה:

כט {כט} נקב חדש - וכל דינו כמו בשבת לעיל בסימן שי״ד ע״ש:

ל {ל} להטביל כלי חדש ביו״ט וכו׳ - ר״ל דבשבת איתא לעיל דיש מחמירים מפני שאסור להשתמש בו בלי טבילה נראה כמתקן כלי ע״י הטבילה וה״נ ביו״ט ורק אם לא היה אפשר לו להטביל מעיו״ט מותר לו להטביל ביו״ט לד״ה לצורך תשמישו היום דהרי הוא מכשירי אוכל נפש אך אין מורין כן לאחרים וכנ״ל בס״א אכן אם היה הכלי הזה כלי זכוכית דחיוב טבילתו הוא רק מדרבנן מצדד הפמ״ג דיכולין אף להורות כן לאחרים לטבלו לצורך היום אם לא היה אפשר לו לטבלו מעיו״ט:

לא {לא} לצורך אוכל נפש - כגון לטלטל האפר כדי לאפות במקומו או לטלטל האבנים המונחים על הפירות כדי לאכול הפירות אבל לאכול או ליהנות מדבר המוקצה גופא כגון להסיק במוקצה וכה״ג אסור:

סימן תקי

א {א} מוללין מלילות - פי׳ שבידו ימלול החטים כשהם רכים דהוי דש כלאחר יד ובשבת צריך שינוי במלילה דהיינו בראשי אצבעותיו כמ״ש סי׳ שי״ט וביו״ט כשהוא רוצה לאכלן לא גזרו וזהו שכתב כדרכן ביו״ט:

ב {ב} ומפרכין קטניות - היינו השרביטין ומוציא הזרע מהן:

ג {ג} כדרכן ביו״ט - ויש מחמירין דוקא בשינוי בראשי אצבעותיו:

ד {ד} ואפילו בקנון ותמחוי - מבואר לעיל בסימן שי״ט ס״ו ע״ש וביו״ט הקילו:

ה {ה} אבל לא בטבלא וכו׳ - דמחזי כמאן דעביד לצורך מחר שאין דרך לעשות בכלים הללו אלא הרבה:

ו {ו} בורר כדרכו - הפסולת מן האוכל וא״צ לשנות לברור האוכל מן הפסולת דכיון שהאוכל מרובה וכדלקמיה טוב למעט בטרחא ולברור הפסולת שהוא המועט:

ז {ז} אם רוצה לאכלו בו ביום - לא אתי לאפוקי אם דעתו לאכול למחר דבזה פשיטא דאסור לעשות שום הכנה מיו״ט לחבירו אלא אשמועינן דאפילו אין דעתו לאכול לאלתר כ״א לאחר זמן דבשבת כה״ג חייב חטאת אפילו בורר אוכל מן הפסולת וכ״ש בפסולת מן האוכל קמ״ל דשרי דאין איסור בורר ביו״ט בזה מן התורה כיון שהוא צורך אוכל נפש בו ביום וכאופה ומבשל דמי רק בנפה וכברה אסרו חכמים משום דמחזי כמאן דעביד לצורך מחר דדרך ברירה בכלים הללו לעשות לימים הרבה וכמו שכתבנו לעיל בס״א [מ״א וש״א]:

ח {ח} כשהאוכל מרובה - דאז טוב יותר לברור הפסולת שטרחתו מעוטה ואם הם שוין בכמותן בורר איזה מהם שירצה אכן אם האוכל הוא דק יברור הפסולת:

ט {ט} טורח וכו׳ יותר - כגון שהפסולת הוא דק מאוד ויש טורח רב לבררם:

י {י} לא מקרי הקליפה פסולת - וכמין אחד דמי ובאיזה ענין שמתקן האוכל מתוך השומר תיקון אוכל בעלמא הוא ויכול לברור אחד מחבירו איזה שירצה ועיין באחרונים שהסכימו דמ״מ אף בכאן יברור איזה שקל יותר לו לברור:

יא {יא} אין מסננין החרדל וכו׳ - דמיחזי כבורר שמשליך עי״ז הסובין שלו אבל בורר ממש לא הוי שגם הפסולת ראוי לאכילה:

יב {יב} במסננת שלו - לכאורה משמע מזה דאם מסנן על ד״א שלא כדרכו מותר ודומיא דס״ב דלא החמירו אלא בנפה וכברה משום שכן דרך ברירתו בחול. כתב המ״א דאם לא היה אפשר לסנן מעיו״ט מותר לסנן אפי׳ במסננת ועיין בבה״ל מה שהערנו בזה:

יג {יג} ואין ממתקין אותו בגחלת - כדרך שרגילין בחול להניח בתוכו גחלת וע״י כן מתמתק:

יד {יד} של עץ - משום כיבוי ואע״ג דהוי לצורך אוכל נפש הא אפשר לעשותו מאתמול ואסרוהו מדרבנן ולפ״ז אם אי אפשר לעשותו מאתמול שרי ויש מחמירין שאפילו באופן זה אין לעשות כ״א ע״י שינוי:

טו {טו} בשל מתכות מותר - דאיננו בוער וליכא כיבוי מדאורייתא ואע״ג דיש בו איסור כיבוי מדרבנן התירו משום שמחת יו״ט [אחרונים] ואם מותר ע״י אבנים עיין במחה״ש וכתב המ״א דמהאי טעמא מותר ליתן שפוד של מתכות מלובן לתוך משקה כדי שיתחמץ אם ראוי לשתותו בו ביום ועיין

בביאור הלכה דלהפוסקים שסוברין דצירוף הוא דאורייתא אין להקל בזה:

טז {טז} אין תולין - היינו שמותח פי המשמרת ע״ג כלי בעיגול ונעשה כאוהל על חלל הכלי ומשו״ה אסרו דהוי כעובדא דחול:

יז {יז} לסננן - ומיירי באופן שאם היה עושהו מאתמול לא היה טוב כ״כ דאל״ה אסור משום בורר וכמו גבי חרדל לעיל בס״ג וכתב הפמ״ג דע״י שינוי מותר בכל גווני:

יח {יח} ומערים ותולה וכו׳ - פי׳ אף אם לא היתה תלויה מבע״י יכול להערים ולתלותה ליתן בה מתחלה רמונים:

יט {יט} ליתן וכו׳ - ונותן בה רמונים מתחלה אבל כשאינו נותן בה רמונים מוכחא מילתא שעושה משום שמרים ואסור:

כ {כ} ביו״ט כמו בשבת - רמז בזה מה שמבואר לעיל שם בס״י דאסור לסנן מים בסודר משום ליבון וע״ש במ״ב וה״ה כאן:

כא {כא} אין עושין גבינה ביו״ט - דגבינה מעלי טפי כשהיא ישנה וא״כ הו״ל למעבד קודם יו״ט ואפילו לאותן הפוסקים דסוברין בסימן תצ״ה דאוכל נפש עצמו מותר אפילו היה אפשר לעשותה קודם יו״ט הכא אסור מפני שדרך לעשותו לימים הרבה והוי עובדא דחול ולפ״ז אפילו אי אפשר לו לעשותה קודם יו״ט י״ל דאסור מיהו ע״י שינוי יש להקל:

כב {כב} ואין מעמידין וכו׳ - דהיינו ע״י קיבה או שארי דברים שיתקבץ החלב ויקפא ויתברר הקום [וכן אסור לעשות סיראוויטקע דהיינו שנותן מעט חומץ בחלב כדי שיתברר המי חלב] דזה הוא בורר ממש ודרך לעשותו לימים הרבה ועיין בפמ״ג שמסתפק אם מותר לעשות ד״ז בעצמו לחולה שאין בו סכנה:

כג {כג} וה״ה דאין עושין חמאה וכו׳ - הטעם גם כן משום בורר וכנ״ל ואפילו ע״י עכו״ם יש להחמיר ויש מקילין בזה אם הוא לצורך שמחת יו״ט ואין להקל אלא לצורך גדול. ומותר לקלוט בעצמו שומן הצף על פני החלב שקורין סמעטענע אפילו בשבת ורק כשיגיע סמוך לחלב יזהר להניח קצת מהסמעטענע עם החלב שלמטה וכמש״כ בסימן שי״ט סי״ד ודוקא כשצריך לאכלו בו ביום דאל״ה אסור משום הכנה מיו״ט לחול ואם א״צ לו רק שחושש שיפסיד ויתקלקל מותר לעשותו ע״י עכו״ם כמש״כ סימן ש״ז ס״ה. ובספר מו״ק כתב דגם בעשיית חמאה הנ״ל ג״כ מותר ע״י עכו״ם אם הוא חושש שיתקלקל הסמעטענע אם לא יעשנה חמאה:

כד {כד} את הירק - פי׳ התלוש שיש בו ראשי עלין נרקבין אין גוזזין בתספורת שלהם. דמאן דחזי סבר שחתכו היום מן המחובר:

כה {כה} קונדס ועכבירות - שיש טורח בתיקונן ושרי דהוי הכל צורך אוכל נפש. וה״ה שאלאטי״ן ירק מר מותר להוציא מימיו [פמ״ג]:

כו {כו} אע״פ שאסור בשבת - כדלעיל בסימן שכ״א ס״ג ביו״ט מותר דא״א לעשותן מעיו״ט:

כז {כז} ויש מחמירין - טעמם דאפשר למלוח כל חתיכה בפני עצמה. וטוב לחוש לדבריהם לכתחלה:

כח {כח} לא יביאם בסל וכו׳ - אפילו לצורך שתיית היום. ומשמע מעבודת הקדש דאפילו אם ירצה ליתן בתוך הסל רק שנים גם כן אסור דהוא עובדא דחול ואפשר דהשו״ע סבר ג״כ הכי אלא נקט דבר ההוה:

כט {כט} ממקום למקום - היינו במבואות דשכיחי בה רבים ומחזי כעובדא דחול:

ל {ל} שרי בכל ענין - אפילו יותר מארבעה וחמשה כדים. ואדרבה יותר טוב הוא להוליך הרבה ביחד משיוליך מעט מעט ויצטרך להרבות בהילוך:

לא {לא} לאחוריו - ג״כ מטעם דהוי כעובדא דחול:

לב {לב} וכן משאות שדרכן וכו׳ - כ״ז כדי לשנות מדרך חול:

לג {לג} יפרוש עליהן בגד וכו׳ - ומיירי במשאות יבשות כגון פירות וכה״ג או ביין דלא שייך למגזר שמא יסחוט דאין בסחיטתו משום ליבון כמבואר בסימן שי״ט ס״י אבל במים אין לפרוס בגד מלמעלה דלא יפול במים ויבוא לידי סחיטה:

לד {לד} ואם א״א כגון וכו׳ - וה״ה אם א״א לו לשנות מפני סיבה אחרת כגון שאין לו בגד לכסות וכה״ג:

לה {לה} וצריך למהר וכו׳ - ר״ל וכשעושה כדרכו יובא לפניהם במהרה יותר וכן הא דס״ח לענין קופות ג״כ דינא הכי דאם זימן הרבה אורחים וצריך להביא במהרה לכולם ביחד מותר לשאת בקופות ד׳ וה׳ קבין. ואורחים נקרא לענין זה אפילו מאותה העיר:

לו {לו} לא יביא כלל - הטעם עיין לעיל בסימן תצ״ה ס״ג ובמ״ב שם:

לז {לז} אין מביאין עצים וכו׳ - ר״ל אפילו ממקומות המותרין להביא וכנ״ל בסימן תק״א ס״ג אפ״ה לא יביאם כרוכים בחבל וכו׳ שלא יעשה כדרכו בחול:

סימן תקיא

א {א} מותר לעשות מדורה - דאף דכתיב בתורה אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם קי״ל דמתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל נפש הותר אף שלא לצורך אוכל נפש ובלבד שיהא שוה לכל נפש וצורך יו״ט וי״א דכל מידי דהנאת הגוף בכלל אך אשר יאכל לכל נפש הוא ורק שיהא שוה לכל נפש:

ב {ב} י״א דאסור - ודוקא על ידי ישראל אבל ע״י עכו״ם לכו״ע שרי והמנהג להקל אף ע״י ישראל וכדלקמיה:

ג {ג} להחם בית החורף וכו׳ - היינו שאין מבשל שם שום תבשיל רק להחם בלבד:

ד {ד} דלפעמים אין הקור גדול - פי׳ בזמן שאין הקור גדול שאין דרך סתם בני אדם להקפיד על צינה זו דאם נזדמן ביו״ט שהיה קור גדול כמו שמצוי לפעמים בפסח וסוכות מותר לכו״ע ואף אם לא היה קור כ״כ שצריך להבעיר מפני צינה ורק שהמאכלים השמנים [שבשלם בכירה] יקרשו מחמת קור מותר לו לכו״ע להבעיר תנור בית החורף להעמידם שם כדי שלא יקרשו דהוא צורך אוכל נפש ממש:

ה {ה} אלא למפונקין - דכיון דאינו אלא למפונקין לא הוי שוה בכל נפש:

ו {ו} כמרחץ ומוגמר - היינו דין דלהחם מים לצורך רחיצת כל גופו דס״ב דאסור מטעם זה ודין דמוגמר בס״ד לקמיה דאיסורו הוא גם כן מטעם זה:

ז {ז} ונהגו להקל - כיון דעיקר מלאכת ההבערה בשביל קור הוא מלאכה המותרת דהוא שוה בכל נפש לא קפדינן אם הקור גדול או קטן:

ח {ח} מים - אף שאינן ראוין לשתיה רק לרחיצה:

ט {ט} ידיו - וה״ה פניו ורגליו דרחיצת פניו ידיו ורגליו הוא דבר השוה לכל נפש ומ״מ לא ירחצם במרחץ שמא יבוא לרחוץ שם כל גופו [ב״י]:

י {י} אבל לא כל גופו - פי׳ להחם מים כדי רחיצת כל גופו דרחיצת כל גופו הוא דבר שאין שוה לכל נפש רק למעונגין הרגילין בזה:

יא {יא} אפילו אינו רוחצו בבת אחת - אלא אבר אבר דבמים שהוחמו ביו״ט אסור לרחוץ בכל גווני:

יב {יב} אבל מותר וכו׳ ע״י ישראל ביו״ט - פי׳ כגון שעבר וחממו או שהוחם לצורך שתיה או פניו ידיו ורגליו דשרי ולגדול אסור אף בכה״ג לרחוץ ביו״ט [אף להמתירין רחיצה בחמין שהוחמו מעיו״ט] כיון שעכ״פ הוחמו ביו״ט אבל לקטן מותר דהיינו רביתיה ולא גזרו בו. ודוקא בקטן שרגילין לרחצו בכל יום אז אמרינן היינו רביתיה אבל כל שרגילין שלא לרחצו ב׳ או ג׳ ימים אז לאו היינו רביתיה ואסור:

יג {יג} אפילו ע״י עכו״ם - דלכמה פוסקים הוא איסור דאורייתא דרחיצת כל הגוף אינו שוה לכל נפש וע״י עכו״ם הוא שבות ואפילו לדעת הסוברים דהוא איסור דרבנן עכ״פ הוי שבות דשבות מיהו במקום חולי קצת יש להתיר:

יד {יד} מותר להרבות בשבילו - כדי שישאר גם לקטן לרחיצה ובלבד שלא יוסיף מים בקדרה לאחר שהעמיד אותה על האש רק שיקח מתחלה כלי גדול. ולענין מה שנוהגין ליתן מטפחת (ווינדלי״ן) בעריבה תחת הקטן בעת הרחיצה והנה יש בזה איסור כיבוס דשורה אותם במים וע״כ יש ליזהר עכ״פ שיהיו הווינדלי״ן נקיים מכובסים מכבר דבלא״ה אין להקל ליתנם לתוך המים כ״א ע״י עכו״ם. ואפילו אם הם נקיים ומכובסים טוב שיתנן לתוך המים ע״י עכו״ם אם באפשר כ״ז ביארתי לעיל בסימן ש״ב ס״י בבה״ל ע״ש:

טו {טו} מעיו״ט מותר - אף דבשבת אסור אף אבר אבר וכ״ש כל גופו כאחד כדאיתא בסי׳ שכ״ו ביו״ט קיל טפי:

טז {טז} אבל במרחץ וכו׳ - היינו אפילו בבית החיצון של מרחץ אסור לרחוץ בחמין ולא הותר שם אלא להשתטף בהם:

יז {יז} אסור - דאסרו חכמים רחיצה במרחץ משום גזירת הבלנין שהיו מזלזלין בזה לעשות באיסור כמבואר בשבת דף מ׳:

יח {יח} ויש אוסרין בכל ענין - דס״ל דאין חילוק בין שבת ליו״ט ואסרו רחיצה ביו״ט כמו בשבת. [ודוקא כל גופו כאחד אבל אבר אבר לכו״ע מותר לרחוץ] ואפילו להשתטף באותן חמין אסור לדעה זו. מיהו לענין תינוק גם לדידהו מקילינן ביו״ט יותר מבשבת ומותר לרחצו אפילו בחמין שהוחמו ביו״ט וכנ״ל וכ״ש בחמין שהוחמו מעיו״ט. אכן בתינוק שאין מורגל כ״כ אף בימי החול ברחיצת כל הגוף אפשר דאף בהוחמו מעיו״ט יש להחמיר ולעת הצורך בודאי יש להקל. ועיין בא״ר שכתב דרוב הפוסקים ס״ל כדעה ראשונה אלא שנוהגין לאסור ואין לשנות המנהג:

יט {יט} וכן נוהגין - ולענין אשה שחל טבילתה ביו״ט הסכימו כמה אחרונים שצריך ליזהר שלא יהיה במקוה רק פושרין דאל״כ אסור לטבול בה וכ״ז אם הוחמו המים מעיו״ט אבל ביו״ט אסור להחם ע״י ישראל וע״י עכו״ם יש להקל וכ״ז להחם בליל יו״ט ב׳ אבל להחם ביו״ט א׳ לצורך ליל ב׳ אין להקל כלל אם לא שהישראל יקח מהמים לשתות מהם קאפע או להדיח כליו דבזה מותר מדינא כדין ממלא חבית מים המבואר בסוף סי׳ תק״ג ורק שצריך ליזהר בכל זה שלא להוסיף אח״כ מים להיורה אלא בתחלה ימלא כל היורה מים כפי השיעור הצריך לו:

כ {כ} אדם מותר לטבול וכו׳ - ר״ל אע״ג דכלי אסור להטבילו ולטהרו מטומאתו ביו״ט מפני שנראה כמתקן הכלי עי״ז אדם שאני מפני שהוא נראה כמצנן עצמו במים [גמרא] ועיין לעיל סימן שכ״ו ס״ח במ״ב ובה״ל שם ביארנו כל פרטי דין זה:

כא {כא} מוגמר - דהוא דבר שאינו שוה לכל נפש אלא למעונגים ולא הותר ביום טוב ולענין שתיית טיטו״ן ביום טוב עיין בבה״ל:

כב {כב} על הגחלים - בגחלים של עץ אפילו אם הובערו לצורך אוכל נפש דיש בזה משום מכבה [הגחלים בתחלת נתינתן] ומבעיר שמבעיר הבשמים וכ״ש אם הבעיר הגחלים בשביל זה ואף בגחלת של חרס [פי׳ חרס שניסק לצלות עליו בשר] משמע בש״ס דאסור:

כג {כג} לגמר הבית - דוקא כשעושה זה ביום טוב אבל מותר ליקח מעיו״ט כלי של ברזל מלא נקבים ומעשנין אותה בבשמים ופוקקין הנקבים ולמחר פותחין הנקבים ונמצא הבית מתגמר מאליו ושרי לעשות כן אפילו בשבת [גמרא]:

כד {כד} למתקן לאכילה - ואפילו טובים כך אלא שרוצה למתקן יותר שרי:

כה {כה} של עץ - אף דיש בזה משום מכבה ומבעיר כנ״ל שרי דדבר זה שוה לכל נפש הוא דאף עניים מתאוין למתק אכילתן אלא שאינו מצוי להם ואף דבחרדל בסימן תק״י אסור בכה״ג התם משום דאפשר מבע״י שכן דרכו. ודע דיש מן הפוסקים שסוברין דדוקא אם הגחלים הובערו מכבר לצורך או״נ לקדרה וכה״ג אבל אסור להבעיר עצים לכתחלה כדי לפזר מיני בשמים תחת הפירות ע״ג גחלתן:

כו {כו} ואסור וכו׳ על הבגדים - ואפילו בגד שמריח כבר אין ליתן עליו כדי שיריח יותר ומ״מ אתרוג שהיה מונח מעיו״ט על הבגד ונטלו ממנו מותר להחזירו דאינו מריח יותר בשביל כך:

כז {כז} משום דמוליד וכו׳ - ואסור מדרבנן שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה:

כח {כח} ריחא - וה״ה דאסור ליתן ביו״ט דבר המריח לתוך המים כדי שיריחו:

סימן תקיב

א {א} אין מבשלין וכו׳ - וה״ה כל מלאכות שמותר לעשות בשביל ישראל בשביל נכרי אסור:

ב {ב} לצורך כותים - דכתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ודרשו חז״ל לכם ולא לכותים לכם ולא לכלבים. ולצורך קראי״ם בתשובת ר׳ בצלאל סי׳ ס״ג אוסר ויש מתירין דטועים הם ומנהג אבותיהם בידיהם. ומומר לעבודת כוכבים או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו״ם:

ג {ג} להזמינו - ואינו מועיל מה שכבר הכינו כל צרכי סעודה דיש לחוש שמא יבשל עוד בקדרה אחרת בשבילו אחרי שמזמינו ורוצה לכבדו:

ד {ד} שמא ירבה בשבילו - פי׳ שמא יבשל קדירה לבדה שלא היה מבשל אם לא בשביל העכו״ם ומשו״ה יש היתר לקמיה בעבדו דאין לחוש שמא יבשל בקדרה אחרת בשבילו:

ה {ה} ודוקא להזמינו לביתו וכו׳ - ר״ל דכיון שרוצה לכבדו ואוכל על שלחנו חיישינן שיבוא לבשל בקדרה אחרת בשבילו אבל לא בששולח לו לביתו:

ו {ו} אבל לשלוח לו לביתו וכו׳ - עיין במאמר מרדכי ועוד כמה אחרונים שהסכימו דדוקא אם שולח לו ממה שהכין לעצמו אבל אם הרבה בשבילו אפילו באותה קדרה שבישל ג״כ לעצמו אסור דכיון שמרבה בשבילו חיישינן שיבוא לבשל עבורו בקדרה אחרת ומזה תראה דמה שנוהגין רבים לשלוח ביו״ט דורון לנכרי שרוצה לכבדו ומוסיפין בשבילו שלא כדין הם עושין ולא מבעיא שאסור לאפות בשבילו חלה אחת כמו שנוהגין או לעשות בשבילו חרעמזי״ל ובלינצע״ס דכל אחד ואחד צריך טרחא לעצמו וגם אין אחד משביח מחמת הריבוי אלא אפילו מה שמרבין לבשל בשבילו דגים כשמבשל ביחד גם לצורך עצמו אסור וכנ״ל ויש מאחרונים שמקילין כשמבשל ביחד גם לצורך עצמו ובמקום איבה או הפסד ממון אפשר שיש לסמוך ע״ז:

ז {ז} ע״י עכו״ם - אבל לא ע״י ישראל ומיירי שיש איסור טלטול לבית העכו״ם אפילו אם הוא רק כרמלית אבל אם העכו״ם דר תוך הרחוב שהוא מותר לטלטל שם גם על ידי שליח ישראל מותר:

ח {ח} שרי - היכא דאיכא משום דרכי שלום ואפילו דרך ר״ה וכדלעיל סי׳ שכ״ה ס״ב עי״ש במ״ב:

ט {ט} עבדו ושפחתו וכן שליח וכו׳ וכן עכו״ם וכו׳ - דדוקא כשמזמן העכו״ם אצלו דחפץ ביקרו חיישינן שמא ירבה בשבילו לבשל בקדרה לבדה משא״כ בעבדו ושפחתו וכן כל אלו שבאו מאליו לא חיישינן לזה:

י {י} שבא מאליו וכו׳ - אף אם הוא אדם חשוב כיון שלא הזמינו לבוא ודוקא שבא אחר שכבר הכין סעודתו ויש חולקין דאכתי אם הוא אדם חשוב וראוי לכבוד חוששין שמא ירבה בשבילו אלא צריך שיאמר לו הישראל קודם שמאכילו אם יספיק לך במה שהכינו לעצמנו בא ואכול והט״ז מכריע להלכה דאם בא מאליו והישראל נותן לו לאכול בלי הזמנה והפצרה שיאכל אצלו מותר דבזה אין חשש שמא ירבה אבל אם מפציר בו שיאכל אצלו אע״פ שבא מאליו מ״מ כיון שחביב לו שיאכל אצלו חיישינן שמא יבשל לו קדרה אחרת עוד דמה לי שמזמינו דרך שליחות לביתו או שמזמינו אחר שבא אליו:

יא {יא} ומותר להרבות - הנה המחבר כלל דין עבדו ושפחתו הכנענים ועכו״ם שבא מאליו בחדא מחתא ובא הרמ״א לפרש שיש חילוק ביניהם דבעבדו ושפחתו אפילו אם מרבה בקדירתו לכתחלה בשבילם שרי כיון דחד טרחא הוא ולא חיישינן בדידהו שמא יבשל קדירה אחרת בשבילם [אך צריך ליזהר שלא יאמר בפירוש שמבשל בשבילם] אבל בעכו״ם הבא מאליו שהוא מכובד אצלו דוקא כשנותנו ממה שהכין עבור עצמו אבל להרבות בשבילו אפילו בקדירה אחת אסור דחיישינן שמא יבשל עבורו לבד עוד בקדירה אחרת:

יב {יב} באותה קדרה - ודוקא בב״א דחד טרחא הוא אבל להוסיף אח״כ בשר בשבילם אסור אלא א״כ יש לו מאכלים אחרים שיוכל לפייסם בם ונמצא שכל הבשר היה ראוי בשביל ישראל ואז מותר ליתן להם לאכול מזה. ולענין פת מסקי האחרונים דכיון שיש על כל ככר וככר טרחא בפ״ע ע״כ אין להתיר אפילו אופה בתנור אחד אא״כ יוכל לפייסן בדברים אחרים ונמצא שכל הפת ראוי בשביל ישראל ואז מותר ליתן גם להם לאכול ממנו ולפי המבואר לעיל בסימן תק״ז ס״י כל היתר הפת אינו כ״א בתנורים שלהם אבל בתנורים שלנו אפילו בשביל ישראל אין לאפות יותר ממה שצריך לו אכן לעת הצורך יש להקל גם בתנורים שלנו:

יג {יג} נותן ממנו לתינוק - יש מאחרונים שכתבו דלא שרי אא״כ נותן ממש לאכול ולא ע״י שיכול ליתן:

יד {יד} מותר לאפות וכו׳ - שהרי אם לא יאפה כל הפת לא יוכל ליתן לתינוק אף פת אחד וא״כ נחשבת כל האפיה בשביל פת זה שנותן לתינוק וכיון שאינו מיוחד איזה פת יתנו לתינוק מצינו למימר על כל אחד ואחד זהו שיתננו לתינוק. וכתבו האחרונים דה״ה אם הישראל נותן להם הקמח מחוק המלכות אלא שאין הישראל רשאי לאפות מקמח פת אחת לתינוק אא״כ יאפה להם כל הפת מותר לאפות להם ביו״ט ע״י שיתן פת אחד מהם לתינוק:

טו {טו} להם - עיין בט״ז שכתב דאין לסמוך על קולא זו דנתינת פת אחת אלא בכגון זה שהוא שעת הדחק:

טז {טז} לצורך כלבים - אפילו כלבים דמזונותיהם עליו ומכ״ש כלבים של הפקר ולאו דוקא כלבים אלא ה״ה שאר בהמה חיה ועוף אסור לעשות שום מלאכה עבורם דקרא דלכם ממעט עובד גלולים ובהמה:

יז {יז} לטלטל מזונות וכו׳ - עיין לעיל בהלכות שבת סימן שכ״ד שנתבארו שם כל הדינים השייכים לענין הכנת מאכל לבהמה וה״ה כאן:

יח {יח} אבל אסור להוציא וכו׳ - דלא הותר הוצאה ביו״ט כ״א לצורך האדם אבל לא לצורך בהמה:

יט {יט} מרשות לרשות - היינו אפילו להוציא מרה״י לכרמלית. וע״י עכו״ם נראה דשרי:

כ {כ} כ״א ע״י שינוי - שבכה״ג אף בשבת מותר כמבואר לעיל בסי׳ שכ״ד. ואופן השינוי מבואר שם בס״ג עי״ש:

כא {כא} בשביל הכלבים - וה״ה שאר בהמה וחיה אפילו לא היו מזונותיהן עליו:

כב {כב} אפילו אם יש לו ד״א וכו׳ - ט״ס וצ״ל אפילו אין לו ד״א וכו׳. ועיין בביאור הגר״א שמפרש דברי הרמ״א דר״ל דאם היה לו ד״א במה לפייסן אפילו קדרה אחרת שרי להרבות בשבילן אם המאכל הזה ראוי לעצמו דאז חשבינן כאלו מבשל לצורך עצמו וכן מפרש המ״א בסק״ג את דעת הרמ״א וכן מבואר בד״מ אמנם במ״א סק״ג מוכח דלדינא דעתו כדעת המהרש״ל דבקדירה אחרת בשבילן אסור בכל ענין דבזה מוכח דהבישול שלא לצרכו הוא והעתיקו כמה אחרונים את דבריו ועיין בא״ר:

סימן תקיג

א {א} ביצה שנולדה ביו״ט וכו׳ - אפילו מתרנגולת העומדת לאכילה דליכא בה מוקצה דאי בעי שחיט לה מ״מ הביצה אסורה באכילה דביו״ט שחל להיות באחד בשבת אסורה מדאורייתא דכל ביצה דמתילדא האידנא מאתמול גמרה לה במעיה ואין שבת מכין ליו״ט וגזרינן יו״ט דעלמא משום יו״ט אחר השבת וכיון דאסורה באכילה ממילא אסורה בטלטול ועיין בריש סימן תקט״ו מה שכתבנו שם בזה:

ב {ב} אסור ליגע בה - אע״ג דאין איסור בנגיעת דבר המוקצה וכדלעיל בסימן ש״ח ביצה שאני כיון שהוא דבר המתגלגל חיישינן שמא ינענענה ע״י הנגיעה:

ג {ג} דהיינו לטלטלה - משמע מלשון זה שהוא חולק על המחבר וס״ל דגם בביצה דוקא טלטול אסור אבל נגיעה בעלמא שרי אבל מכמה אחרונים משמע דס״ל דאפילו בנגיעה אסור דמפני שהיא מתגלגלת מצוי להתנענע על ידי הנגיעה:

ד {ד} כולן אסורות - באכילה ובטלטול שהרי למחר היא מותרת בלא ביטול וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל ומזה הטעם אסר גם בס״ב בספק אף דבעלמא ספיקא דרבנן לקולא:

ה {ה} אסורה - ואם נתערבה באחרות יש דעות בין הפוסקים אם גם בזה אמרינן דאינה בטלה משום דהוי דבר שיש לו מתירין ומצדד המ״א בזה להחמיר ויש מאחרונים שחולקין עליו וסוברין דכיון דהוא מלתא דרבנן כדאים המקילין לסמוך עלייהו להקל ואפילו נתערב זה הספק חד בתרי בטל. ובמקום הפסד יש לסמוך עלייהו:

ו {ו} בשוגג - דאם היה במזיד לא היה מהני ליה הבטול אף דהוא איסור דרבנן כמבואר ביו״ד סי׳ צ״ט ס״ו:

ז {ז} הכל מותר - בין שהיתה הביצה שלמה וקלופה [דאם לא היתה קלופה היה מותר אפילו בדליכא ס׳ כנגדה בין שנתבשל עם בשר ותבשיל ובין שנתבשלה עם ביצים אחרות דלא יהיבא טעמא כשהיא בקליפתא כמבואר ביו״ד סי׳ פ״ו] ובין שנטרפה ונתערבה עם התבשיל דהא דקי״ל דדבר שיש לו מתירין לא בטיל הוא דוקא כשהוא מין במינו אבל לא זה שהוא מין בשאינו מינו:

ח {ח} חוץ מן הביצה - משמע שהביצה עדיין שלמה ואפ״ה דוקא כשנתבשלה עם בשר שרי אבל עם ביצים אחרים אף שהוא מכיר אותה ביצה מ״מ אסורים כל הביצים דמין במינו הוא ולא בטיל בדבר שיש לו מתירין אבל דעת רמ״א ביו״ד סימן ק״ב ס״ד בהג״ה דכיון שהוא רק טעמו בלבד ולא ממשו של איסור בטיל אפילו בדבר שיש לו מתירין ובמקום מניעת שמחת יו״ט יש לסמוך ע״ז:

ט {ט} מידי דלחזותא וטעמא וכו׳ - המ״א מפרש דבעינן דוקא תרוייהו חזותא וטעמא אבל בש״ך ביו״ד סי׳ ק״ב סקה״ו וכן בביאור הגר״א שם מפרשים דהכונה לחזותא או לטעמא:

י {י} לא בטיל - דנחשב עי״ז כמין במינו לא בטיל בדבר שיש לו מתירין:

יא {יא} לכפות עליה וכו׳ - אבל אסור ליתן תחתיה כלי [בעת שהתרנגולת מטילתה] שתפול בו דהרי היא מוקצה ונמצא מבטל עי״ז הכלי מהיכנו [לעיל בסימן ש״י ס״ו]:

יב {יב} הכלי - דמצוי להתנענע הביצה ע״י נגיעה כל שהוא מפני שהיא עגולה:

יג {יג} מותרת ביו״ט שני - היינו בליל יו״ט שני שהרי ממ״נ אחד מהם הוא חול:

יד {יד} של ר״ה - מפני ששני הימים הם קודש וכיום אחד ארוך הן חשובים ובספק אם נולדה ביו״ט ראשון מותר אף ביו״ט שני של ר״ה כ״כ הכנה״ג והעו״ש מחמיר:

טו {טו} הסמוכים זה לזה - בין שהוא יו״ט אחר שבת או שבת אחר יום טוב:

טז {טז} אסורה בזה - עד הערב שע״י לידה זו נעשית הביצה מוכנת לאכילה ואם נתירה נמצא שאחד הכין לחבירו ואנן קי״ל דאין שבת מכין ליו״ט ואין יו״ט מכין לשבת:

יז {יז} ביום א׳ ב׳ - לאפוקי אם יו״ט היה ביום ש״ק וביום א׳ אסור ביום ראשון אף שהוא יום שני של יו״ט דשמא היום קודש:

יח {יח} מותר ביום ב׳ - דממ״נ אם היום ראשון היה קודש היום חול ואם היום קודש אתמול כשנולדה היה חול:

יט {יט} של גליות - ולאפוקי של ר״ה דשניהם הם כיום אחד ארוך אף ביום שני אסור וה״ה אם חל ר״ה ביום ה׳ וי״ו ונולדה ביום ה׳ אסור מהאי טעמא אף בשבת:

כ {כ} מותרת - דכיון שיצתה רובה הרי היא כילודה:

כא {כא} ולמחר השכים - היינו קודם עלות השחר דאם לאח״כ תלינן שהיום ילדה דיצתה רובה וחזרה לא שכיח:

כב {כב} אינה יולדת בלילה - דכל שתשמישו ביום נולד רק ביום ותרנגול תשמישו ביום הוא ואף דאם התרנגולת מתחממת מן הקרקע תוכל לילד לפעמים אף בלילה לא תלינן בזה דכיון דאיכא זכר אפילו בבית אחר רחוק ממנה [היינו עד ס׳ בתים] ושומעת קול קריאתו אינה רוצה להתחמם מן הקרקע ונזקקת להתרנגול ומש״כ שאין בו גשר שאם יש בו גשר תעבור על הגשר:

כג {כג} אפשר שתלד בלילה - ואע״פ שרובן אפי׳ מתחממות מן הקרקע אינן יולדות בלילה כאן אזלינן בתר המיעוט כיון שבדק אתמול ולא היה שם ביצה והיום השכים קודם עמוד השחר ומצא ולא תלינן דיצתה רובה מאתמול וחזרה דזה הוי מיעוטא דמיעוטא וניחא לן טפי למיתלי דילדה בלילה:

כד {כד} אבל אם לא בדק וכו׳ - פי׳ והשכים קודם עמוד השחר ומצא אבל אם לאחר עמוד השחר מצא אסור מספק ואף דהוא ספק דרבנן בדבר שיש לו מתירין מחמרינן אפילו בספיקא וכנ״ל:

כה {כה} ובלא זכר רובן וכו׳ - ר״ל אפילו בלא זכר עכ״פ רובן יולדות ביום ולא הוי ספק השקול:

כו {כו} וכן בליל שני וכו׳ - דאפילו אם נאמר שנולדה ביו״ט ראשון הרי נולדה בזה מותרת בזה וכנ״ל בס״ה אבל אם הביא ביום אפילו ביו״ט שני של גליות אסורה דשמא היום נולדה:

כז {כז} של ר״ה וכו׳ שאחר השבת - דאפילו אם נאמר שנולדה ביום ראשון של ר״ה או בשבת הרי ג״כ אסורה וכנ״ל בס״ה ואפילו אם חל יו״ט שני אחר השבת ומיירי שאין העכו״ם מספר כלל אימתי נולדה או שמספר שנולדה קודם ואינו לפי תומו כגון לאחר ששאלו ישראל אימתי נולדה משיבו שקודם ר״ה או קודם שבת:

כח {כח} ומסל״ת וכו׳ - ומיירי דלא ידע הנכרי דביצה שנולדה היום אסורה לישראל דאם ידע אף שהוא מסל״ת אינו נאמן דמתכוין להשביח מקחו שיקחו ממנו כיון שהביצים הם שלו אבל אם הביצים הם של ישראל והעכו״ם מסיח לפי תומו שנולדו מעיו״ט אע״פ שהוא יודע שביצה שנולדה היום אסורה לישראל מ״מ כיון שלהגוי עצמו אין מגיע שום תועלת ממה שמשקר לומר שנולד מקודם מותר לסמוך עליו כיון שמסיח לפי תומו:

כט {כט} מותר לסמוך עליו - כיון שהוא מילתא דרבנן וגם לא איתחזק איסורא:

ל {ל} שמא נולדה בשבת - ודעת המ״א דאפילו נולדה בשבת ליכא איסור דאורייתא לאכלה אלא עיקר החשש שמא נולדה היום וא״כ נגמרה מאתמול במעיה דכל ביצה דמתיילדא האידנא מאתמול גמרה לה ונמצא דשבת הכין ליו״ט ואסור מן התורה ולפ״ז אם הביאה ביום א׳ קודם עמוד השחר דליכא למיחש שמא נולד בלילה ועכו״ם מסל״ת דנולד מע״ש שרי דאף את״ל שנולדה בשבת אין איסורה אלא מדרבנן ובדרבנן מסל״ת נאמן:

לא {לא} אין עכו״ם מסל״ת נאמן - ובמדינותינו ששכיחי הרבה ביצים ומביאים הרבה בבת אחת ודאי רוב מהביצים שמביאים למכור הם מהנולדים מכבר וע״כ נאמן הנכרי כשמסל״ת ואומר שנולדו קודם שבת וכ״ז כשמביא העכו״ם הביצים לבית ישראל ואם הולך הישראל לבית העכו״ם ליקח ביצים עיין בר״ן ובמחה״ש במה שהביא בשם השיטה מקובצת:

לב {לב} ביו״ט שני אפילו ר״ה - ר״ל שחל ר״ה ביום השבת וביום א׳ והביא העכו״ם ביום א׳ נאמן במסל״ת דגם הוא אינו אלא מדרבנן דאנן בקיאין בקביעא דירחא והעיקר הוא יום הראשון ובדרבנן נאמן העכו״ם במסל״ת:

לג {לג} ביצים גמורות - היינו אפילו בקליפתן:

לד {לד} מותרות - דכל זמן שלא נולדה חשבינן זה כגופה:

לה {לה} שלאחר השבת - ולא אמרינן שמא אם לא היה שוחטה היו נולדין היום ונמצא שכבר נגמרו מאתמול בשבת והוי הכנה משבת ליו״ט דאף אם נגמרה בשבת אינה חשיבא הכנה אא״כ נולדה ע״י גמר זה אבל כ״ז שלא נולדה אין גמר זה נקרא הכנה שטעמה משובח יותר כשנולדה:

לו {לו} אסור - באכילה ובטלטול עד הערב מפני שהוא מוקצה ואף המתירין מוקצה ביו״ט מודים במוקצה כזה שעד שיצא האפרוח לאויר העולם לא היה ראוי לכלום דאף הכלבים לא היו אוכלין אותו כשהוא בקליפתו:

לז {לז} אסור ביו״ט שלאחריו - י״א דהוא מן התורה לפי שע״י לידה זו הוכן לאכילה וכיון שבשבת א״א לשחטו ולאכלו נמצא שהוכן בשבת לאכלו ביו״ט שלאחריו וכבר נתבאר דאין שבת מכינה ליו״ט. וי״א דהוא רק מדרבנן לפי שבשבת גופא הוא מוקצה ואין יכול לאכול ולטלטלם באותו יום כלל ואם נתירו ביו״ט נמצא ששבת הכין ליו״ט:

סימן תקיד

א {א} לכבות דליקה ביו״ט - דמשום הפסד ממון לא הותר כיבוי ביו״ט:

ב {ב} ביתו שנשרף - היינו אפילו אין לו בית אחר לדור שם וימנע משמחת יו״ט אסור לדעה זו דמ״מ לא חשיב זה צורך אוכל נפש:

ג {ג} ואפילו כדי וכו׳ - ר״ל וכ״ש אם כונתו לכבות בשביל שחס עליו שלא ישרף כולו אף שדעתו שישאר לבשל בו עוד הפעם באותו היום דאסור:

ד {ד} או הקדרה - ולא חשיב כיבוי זה אוכל נפש אף שאין לו מקום אחר להעמיד הקדרה שם מפני שאין כיבוי הבקעת מסייע כלום לאוכל נפש אלא שמונע ההיזק ע״י כיבויה ואף דעכ״פ לא גריעא דבר זה ממכשירי אוכל נפש שא״א לעשותן מבעוד יום דקי״ל דשרי כדלקמן בסימן תק״ט בהג״ה ס״ל לדעה זו דלאו כל מכשירי אוכל נפש התירו אלא דוקא אותן שהן קרובין יותר לתיקון האוכל:

ה {ה} או כדי לשמש וכו׳ - דאסור לשמש בפני הנר ואיתא בגמרא דאפילו אין לו בית אחר להוציא שם הנר ולא כלי לכפות על הנר אפ״ה אסור ואפילו היא בעילת מצוה ועיין בה״ל:

ו {ו} אם אפשר להציל הקדרה - מעישון כגון שיכול לעשות אש במקום אחר ולהעמידה שם או שיש לו עכ״פ מקום להשליך הבקעת לחוץ ולא לכבותה ממש:

ז {ז} מותר לכבות - ס״ל דזהו צורך אוכל נפש ממש ומותר הכיבוי כמו שהתירה התורה לאפות ולבשל ועיין ט״ז סי׳ תק״ב דאם האש גדול ומקדיח להתבשיל וצריך להסיר משם קצת אף שעי״ז בודאי יכבה האש מהן שרי:

ח {ח} וכנ״ל - וכן העתיקו האחרונים וגם בדין שאח״ז העתיקו כהרמ״א:

ט {ט} אם ישרף הבית - מדדילג הרמ״א ולא כתב דינו גם לענין עישון הבית משמע דבזה מודה להמחבר דאף אם אין לו בית אחר אסור לכבות:

י {י} לא יהיה לו מקום - אבל אם ימצא מקום לאכול אפילו בבית עכו״ם אסור לכבות [מ״א] ובא״ר מסתפק בזה:

יא {יא} ויפסיד סעודתו - אין ר״ל שיתקלקל סעודתו המוכנת ע״י השריפה דבזה אפילו היה מוצא אח״כ מקום לאכול ג״כ שרי לכבות בשביל הסעודה גופא אלא מיירי שעצם הסעודה יכול להציל בלי כיבוי הדליקה כלל ורק שבשביל שלא יהיה לו מקום לאכול יתבטל אצלו סעודת יו״ט ואפ״ה שרי דזהו בכלל כיבוי לצורך אוכל נפש וה״ה כשישרפו כלי אכילה ולא יכול להשיג כלים אחרים לסעודתו ג״כ מותר לכבות:

יב {יב} אסור לכבות - ועיין לעיל בסימן של״ד סכ״ו דבזה״ז שאנו שרויים בין הנכרים דיש חשש סכנת נפשות מותר לכבות אפילו בשבת:

יג {יג} כדי להרחיק - ר״ל ויכבה מהר:

יד {יד} חשיב כיבוי - ואצ״ל שאסור להסתפק מן השמן שבנר בשעה שהוא דולק דכיון שמסיר שמן מעט מהנר עי״ז כהה אורו קצת והרי זה כמכבה:

טו {טו} ואסור - וחתיכות חלב או שעוה המונחות בנר מותר ליקח אחת מן החתיכות הרחוקות מן הפתילות אחרי שאין הפתילה יונק עדיין מהם כלל [מ״א וש״א]:

טז {טז} מיד הוא מכבה - ר״ל שמתמעט אורה עכ״פ וחשיב כיבוי ומה מועיל שידליקנה אח״כ. בד״א כשמוציאה לגמרי מן השמן אבל מותר להוציא מקצתה העליון חוץ לשמן כדי שתאחוז האור בזה המקצת שהוציא מן השמן ותהא הפתילה דולקת יפה ואם אינו יכול לאחוז בפתילה להוציא מקצתה חוץ לשמן מחמת שהשמן סמוך מאד לאש הדולק מותר להגביה הנר מעט כדי שיסתלק השמן מעט לאחוריו ויוכל לאחוז בפתילה ולהוציא מקצתה כדי שתאחוז בו האור ואח״כ יחזור ויקרב השמן אל האש כמו שהיה:

יז {יז} להוסיף פתילות - וה״ה דמותר לכפול נר שעוה הדלוק ולהדליק גם ראש התחתון כדי שישרף במהרה:

יח {יח} ויכבה במהרה - עיין בבה״ל דאם מכוין שיכבה אורה לאו לכו״ע הוא ואינו אלא רק לדעת היש מתירין לקמן בס״ג ולפמש״כ שם דראוי להחמיר בזה ה״ה כאן. אסור לחמם נר של שעוה ולדבקו בכותל או במנורה גזירה שמא ימרח דהיינו שישפשפנו להחליקו ע״פ שטח הכותל והוא תולדה דממחק:

יט {יט} ליתן סביבו וכו׳ - דלחתכו בסכין אסור דמה שחותכה לשתים ועושה לכל אחת נר בפ״ע הוא בכלל תיקון מנא ולחתכה ע״י אור קודם הדלקה דמותר לכו״ע וכדלקמן בס״ח אינו רוצה כי כונתו שישאר לו חתיכת נר להדליק עוד פעם אחרת ואם ידליקנה באור ידלקו שתיהם ולא ישאר מאומה:

כ {כ} קודם שידליקנו - דאע״ג דקיי״ל בסימן של״ד סכ״ב דגרם כיבוי שרי היינו שם שאינו נוגע בדבר הדולק עיין שם אבל כאן נוגע בשעוה שמוכנת כולה להדלקה ולכן בין שחותך אותה ומקצרה ובין שעושה איזה דבר סביבה שיכבה הפתילה כשתגיע לשם אסור זהו סברת המחבר אבל כמה אחרונים חולקים ע״ז וס״ל דאפילו לאחר שהדליקה ג״כ מותר ליתן דבר המונע מלישרף מאחר שאינו עושה מעשה בגוף דבר הנדלק:

כא {כא} דבר המונע מלישרף - כגון שיתן סביבו חול וכה״ג וה״ה דמותר לתחוב אותו לתוך חול תיחוח בענין שאין בו משום עשיית גומא כמו שכתבנו בסימן תצ״ח סט״ז במ״ב כדי שכשיגיע לחול יכבה ולפי מה שביארנו בשם כמה אחרונים דדבר המונע מותר ליתן אפילו אחר הדלקה יהיה מותר לתחוב אותו בחול אפי׳ אחר הדלקה אבל לא יניח הנר בצווייגי״ל אחר הדלקה או להדביק הנר בכותל בענין שיכבה כשיגיע לשם דהוי כאלו חותך מן הנר וזה אסור לכו״ע לדעה ראשונה מאחר שעושה מעשה בגוף דבר הנדלק כדי למהר כיבויו הוי בכלל מכבה:

כב {כב} ויש מתירין לחתוך וכו׳ - היינו אפילו אחר הדלקה וטעמם דעד כאן לא אסרו משום מכבה אלא במסתפק מן השמן שבנר בשעה שהוא דולק ומשום שבשעה שמסתפק מכהה אורו קצת משא״כ בנר של שעוה דבשעה שחותך למטה אינו נוגע זה להאור כלל ורק שאח״כ ימהר ליכבות וזהו רק בכלל גרם כיבוי ושרי:

כג {כג} וכן נוהגין - וכמה אחרונים כתבו דנכון להחמיר כדעה ראשונה שאוסר בזה:

כד {כד} ע״י סכין אסור - שעל ידי חיתוכו עושה עוד פתילה להאיר והוי בכלל תיקון מנא אע״פ שאינו מכוין לכך:

כה {כה} במקום שהרוח שולט - ר״ל שיכול לשלוט כשיבא וטעם ההיתר משום דאינו אלא גרם כיבוי בעלמא ויש מאחרונים שמחמירין בזה דבכל רגע ורגע הרוח מנשב ומטעם זה המנהג בליל יו״ט שאין לוקחין הנרות מביהכ״נ לביתם כדרך שעושין במו״ש אלא תוחבו בחול וכנ״ל בסקכ״א:

כו {כו} הרוח מנשב - אפילו הוא רק רוח מצויה דאז חשיב כמכבה ממש:

כז {כז} בו ביום - דאם רוצה להכין על יום אחר אפילו על יו״ט שני אסור:

כח {כח} לחתוך ראש הפתילה - כלומר הפתילה הנשרפת ולא חשיב בזה תיקון מנא במה שמסיר הגחלת אבל לחתוך בכלי מגוף הפתילה מסתברא דאסור וכמו שסתם המחבר לקמן בס״י:

כט {כט} ושיורי שמן ופתילה וכו׳ - ור״ל לאפוקי מדעת הפוסקים שס״ל דאם כבו בשבת אסור להדליקן אח״כ ביו״ט וכן אם כבו ביו״ט ראשון של ר״ה אסור להדליקן ביום שני קמ״ל דשרי ועיין לעיל בסוף סימן תק״א במ״ב מה שכתבנו בזה בשם האחרונים דלכתחלה טוב להחמיר. ועכ״פ יראה להדליק הפתילות מצד השני:

ל {ל} דהיינו שא״צ לו - ולא מיבעי אם אין לו בהבערתו צורך כלל דאסור [ולכמה פוסקים איכא בזה חיוב מלקות עיין סי׳ תקי״ח] אלא אפילו עושה זה לאיזה צורך כגון להראות עשרו ופזרונותיו כיון שאין מתכוין בזה לצורך יו״ט או לצורך גופו כלל אסור אכן אם עושה זה לכבוד יו״ט פשוט דמותר וגם מצוה איכא ואע״ג שכבר הדליק נרות של ברכה כשמוסיף נרות להרבות אור בביתו איכא שמחת יו״ט ודוקא בלילה אבל ביום בודאי אסור בביתו ואם יש ברית מילה בבית שנוהגין להדליק נרות מסתברא דמותר דכל זה כבוד וחיבוב מצוה הוא:

לא {לא} אבל של בהכ״נ לא חשיב וכו׳ - ולא מיבעי בלילה שהרי יש כאן צורך מצות היום שאם אין נרות דולקים לא יתאספו שם העם להתפלל אלא אפילו ביום נמי מותר שהוא כבוד המקום כמו שנאמר כבדו ה׳ באורים:

לב {לב} אחר מנחה - וכ״ש קודם מנחה דמותר שהוא ג״כ לכבוד התפלה:

לג {לג} יש מצוה וכו׳ - ר״ל אפילו א״צ להאור שעוד היום גדול אפ״ה איכא מצוה להדליק משום כבוד בית הכנסת ואם הוא כבר סמוך לחשיכה אפילו בביתו שרי להדליק דהרי צריך הוא לו באותה שעה:

לד {לד} לאותה שעה - ומשמע אפילו אין שם אדם בביהכ״נ שרי מהאי טעמא ועיין בבה״ל:

לה {לה} ולתקן הפתילות וכו׳ - ואפילו להעמיד נרות של שעוה לצורך הלילה אסור דגם טרחא בעלמא אסור משום הכנה ואפילו מיו״ט ראשון לשני:

לו {לו} נר וכו׳ מעיו״ט - דביו״ט פשיטא דאסור דהנחה בכלל שימוש הוא אלא אפילו אם הניח מעיו״ט ע״ד שיהיה מונח שם ביו״ט אסור דכיון דביו״ט מותר לטלטל הנר חיישינן שיבוא ליטול משם וגם זהו בכלל שימוש דאסרו חכמים וכנ״ל בסימן של״ו ס״ב בהג״ה וזהו מה שסיים המחבר שמא יבואו וכו׳ וכבר נשנה הדין הזה לעיל בסימן רע״ז ס״ד:

לז {לז} עושה כלי - וה״ה לפעמים כשעדיין הוא רך משימין קש או שאר דבר באוירו מדופן לדופן כדי שלא יפלו הדפנות יחד אסור ליטול הקש מתוכו ביו״ט מהאי טעמא וכן שני כלים שהם מחוברין יחד בתחלת עשייתן כגון שני נרות או כוסות וכה״ג אין פוחתין אותן לשנים שהוא כמתקן כלי ואם נדבקו ממילא אח״כ דרך עראי מותר לפותחן [אחרונים]:

לח {לח} אין חותכין - על ידי סכין ואם רוצה לנתק ביד עיין בבה״ל:

לט {לט} הפתילה לשנים - דהוא בכלל תיקון מנא שמתקן ועושה מפתילה אחת שתים וה״ה אם היתה ארוכה ביותר ואין נאה לו וחותך ממנה כדי לקצרה ג״כ אסור דהוא ג״כ בכלל תיקון מנא:

מ {מ} ומדליקה באמצע - ויהיו שני נרות דולקות ולא מוכח אז דלתקוני מנא קמכוין אלא להדלקה בעלמא קמכוין:

מא {מא} לשתיהן - דאם אינו צריך א״כ מוכח דלתקון מנא קמכוין. ודע דדין זה ה״ה בנר של שעוה או של חלב שלא היה דלוק עדיין ורוצה לחתכו לשנים בסכין אסור אך להדליק באור באמצע שיעשו מהם שני נרות דולקות שרי [אחרונים]:

מב {מב} אין גודלין וכו׳ - פי׳ כששוזרה עביד כלי ביו״ט ועיין באחרונים דה״ה דאסור להתיר קליעת הפתילה או להתיר נר של שעוה הקלועה ואפילו אם מכוין לצורך הדלקה:

מג {מג} ולא מהבהבין - להסיר הנימין כדי שתדלק יפה וגם בזה משום תיקון מנא:

מד {מד} בידו - דתקון כלאחר יד הוא:

מה {מה} לשרותה בשמן - כדי שתדלק אח״כ יפה בו ביום:

מו {מו} שאין בו נר דלוק - דכשנר דולק ושורה בתוכו נתמעט השמן קצת ואמרינן בעלמא המסתפק מן השמן שבנר חייב משום מכבה:

מז {מז} להסיר הפחם - היינו מה שכבר נשרף ונעשה פחם ועי״ז מחשיך הנר מותר להסירו ומדסתם המחבר משמע דאפילו בכלי מותר ומה שסיים אבל אינו חותך ראש הפתילה שם שאני שהוא מגוף הפתילה והוא בכלל תיקון מנא וי״א דכונת המחבר להחמיר בסוף דבריו גם לענין פחם דאסור להסירו בכלי וכ״ז מדינא אבל אנו במדינתנו נהגו להחמיר בין בנר של שמן ובין בנר של שעוה וחלב שלא למחוט כל עיקר אפילו פחם בין ביד בין בכלי ואין היתר אלא לנפץ הפחם באצבעו שאינו מכבהו בידים ואצ״ל שמותר להטות באצבעו את ראש הפתילה כדי שתדלק יפה:

מח {מח} צריך לברך אקב״ו וכו׳ - שהדלקת נר ביו״ט ג״כ מצוה היא כמו בשבת. ואם חל בשבת אומר של שבת ושל יו״ט. וגם ביו״ט שני של גליות צריך לברך:

סימן תקטו

א הנה קודם שנכנס בביאור זה הסימן אעתיק לשון הגמרא וביאורו בדרך קצרה. איתא [ביצה כ״ד ע״ב] אמר רב פפא הלכתא נכרי שהביא דורון לישראל ביו״ט אם יש מאותו המין במחובר אסור ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו ופירש רש״י דהאי אסורין היינו משום מוקצה מדלא לקטן מאתמול אקצינהו מדעתיה ואפילו לר״ש דלית ליה מוקצה בעלמא מודה בזה עי״ש. ומאי דקאמר ולערב אסורין בכדי שיעשו פירש רש״י כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב ומה דקאמר בכדי שיעשו אסורים ומשמע דלאחר כן מותרים היינו אפילו לערב ראשון נמי אע״ג דליל י״ט שני הוא ממתין רק בכדי שיעשו ומותר אח״כ ממ״נ אם הלילה חול הוא הרי המתין בכדי שיעשו ואם קודש הוא נמצא שנלקטו בחול ולזו השיטה הסכימו רוב ראשונים ויש מן הראשונים שפירשו מדקאמר כדי שיעשו משמע דבעינן זמן הראוי לעשייה דהיינו לערב יו״ט שני בכדי שיעשה דאז הוא זמן חול וראוי לעשייה וטעמם דלפיכך החמירו חכמים לאסור כל היום שני וגם אח״כ בכדי עשייה דאי אמרת דמותרין במוצאי יו״ט ראשון חיישינן שמא יאמר לנכרי ביום טוב ראשון לך ולקוט לי כדי שיוכל לאכול מהן בשני ויש עוד נ״מ בין אלו השיטות דלרש״י וסייעתא שלו דפירשו דהטעם שהחמירו בכדי שיעשה כדי שלא יהנה ממלאכת יו״ט שייך דין זה בין למי שהובא בשבילו ובין לאחרים אבל לדעה האחרונה דהטעם שהחמירו כדי שיעשה הוא כדי שלא יבוא לומר לכתחלה לעכו״ם לך ולקוט לי יש מן הפוסקים דס״ל דזה הטעם אינו שייך רק לענין לאסור בכדי שיעשה למי שהובא בשבילו אבל לא לאחרים דבודאי לא יאמר לעכו״ם לך ולקוט לי כדי להנות לאחרים דאין אדם חוטא ולא לו. וממילא לשיטה זו יש קולא לענין אחרים דאינו אסור לאחרים רק יום הראשון בלבד משום מוקצה ולאח״כ מותר מיד וא״צ להמתין אפילו כדי שיעשה ויש מן הפוסקים שסוברין דגם לשיטה זו האיסור דכדי שיעשה כולל בין לו בין לאחרים. עוד איתא שם בגמרא אם אין מאותו המין במחובר תוך התחום מותר חוץ לתחום אסור. והאי אסור הסכימו הפוסקים דהוא רק לאכול ולהנות מזה אבל בטלטול מותר [והנה מדלא הזכיר הגמרא דצריך להמתין אח״כ בכדי שיעשה ש״מ דבתחומין הקילו דא״צ להמתין לערב בכדי שיעשו אבל רוב הראשונים הסכימו דגם בזה צריך להמתין לערב בכדי שיעשו אך בזה אפילו אותן הנוהגין להחמיר לענין מחובר כדעה השניה לענין תחומין נהגינן להקל כדעה ראשונה דדי להמתין כדי שיעשו לערב יו״ט ראשון בלבד] עוד יש קולא לענין תחומין דהבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר לאכול אותו הדבר אפילו בו ביום [ומ״מ אין לטלטל חוץ לד״א ממקום שהניח הנכרי את הדבר לבד אם הניח בבית או בעיר המתוקנת בעירובין דחשיב כולה כארבע אמות], ועתה נבוא לבאר את הסימן הזה בעזה״י:

{א} דורון לישראל - וה״ה בהביא למכור בעיר שרוב ישראל דרים בה דמן הסתם למכור לישראל הביאו וכן בקצץ להעכו״ם מעות להביא לו פירות או דגים מעיו״ט והביאן ביו״ט בכולהו אסור ולא אמרינן בעכו״ם אדעתיה דנפשיה עביד כדי להרויח או להשליך פעולתו כיון דעכ״פ עושה מלאכתו כדי שיהנה הישראל ביו״ט ועיין בה״ל:

ב {ב} אם יש ממינו במחובר וכו׳ - דמחמרינן מספיקא אולי תלשן או צדן ביו״ט על דעת להביאן לישראל ויש שסוברין דלהכי אין תולין דנתלשו וניצודו מבערב דאין דרך רוב אנשים לתלוש מבערב לצורך מחר אלא ביומן אם לא דניכר בהן דכמישי כמו בס״ג:

ג {ג} אסור וכו׳ - כדין כל מלאכה האסורה שעשה הנכרי בשביל ישראל דאסור לכל ישראל עד לערב בכדי שיעשו ובו ביום בלא״ה אסור בזה דבמחובר ומחוסר צידה יש בו משום מוקצה לכו״ע מדלא לקטן מאתמול מסתמא אקצינהו מדעתיה כגרוגרות וצמוקין שלא נתייבשו לגמרי [וגם בפירות שקלין לתלוש ואדם מתאוה להן יש בו משום גזירה שמא יעלה ויתלוש כמו פירות הנושרין] ואפילו לקטן וצדן העכו״ם לעצמו שייך טעם זה אלא דמטעם זה אינו אסור אלא ביומו אבל לערב היה מותר מיד כמבואר בס״ב:

ד {ד} לאכלו - וה״ה להנות בו כגון הדס שנקצץ אסור להריח בו וכן שאר הנאות:

ה {ה} ואפילו עבר ונתן וכו׳ - וה״ה אם בשוגג נתן לתוך פיו ומשמע מסתימת הפוסקים דאפילו אם כבר בירך ע״ז אסור לבלוע דמוקצה הוא כשאר אכילת איסור:

ו {ו} ואפילו לטלטלן - דמוקצה הוא וכנ״ל וגם דכיון דאסור באכילה ממילא אסור נמי בטלטול דומיא דטבל [ולא דמי לנבילה דאסורה באכילה ושריא בטלטול התם חזייה לכלבים אבל הכא לאו דעתיה להשליכה לכלבים וגם דנבילה אין איסורה מחמת איסור היום] ומטעם זה אפילו לערב שהוא תחלת יום אחר כיון שאסור באכילה עד כדי שיעשה ממילא נמי אסור בטלטול ועיין בסוף ס״ד בהג״ה ובמש״כ שם במ״ב:

ז {ז} בכדי שיעשו - כדי שלא יהנה ממלאכה שנעשית בשביל ישראל ביו״ט וכיון שממתין שיעור כדי שיהנה בחול שוב אינו נהנה ממלאכת יו״ט:

ח {ח} ובשני י״ט של גליות - דמעיקרא מיירי בארץ ישראל שהוא רק יום אחד או בחו״ל ונעשה המלאכה ביו״ט ב׳ דממתין עד לערב שהוא חול וכאן הוסיף אף בשני י״ט של גליות שלערב יום ראשון יו״ט הוא אפ״ה א״צ להמתין לערב יו״ט ראשון אף למי שהובא בשבילו רק כדי שיעשו אז דממ״נ יום אחד חול הוא דאם יום הראשון קודש הלא עכשיו חול ודי בכדי שיעשו ואם הראשון חול הלא נעשית המלאכה בהיתר וא״צ לשהות כלל:

ט {ט} ויש מחמירין - דס״ל דעיקר האיסור הוא דאי שרית ליה שמא יאמר להעכו״ם לעשות ולכן אף ביו״ט שני אסור עד לערב בשעה הראויה לעשייה דאל״ה אכתי יש לגזור שיאמר לעכו״ם לעשות ביום ראשון כדי להכין ליו״ט שני [מפני שיודע דאם יאמר לו לעכו״ם ביו״ט שני גופא יהא אסור ליהנות בו ביום עד לערב בכדי שיעשו] אכן י״א דיש קולא ג״כ לדעה זו דלדידהו אינו אסור כל יום ב׳ אלא לאותו ישראל שהובא בשבילו אבל לשאר ישראל מותר מיד בערב יום ראשון וא״צ להמתין אף בכדי שיעשו:

י {י} עד מוצאי יו״ט שני - והיינו ג״כ בכדי שיעשה:

יא {יא} טור בשם ר״ת ורש״י - ט״ס דרש״י הוא עיקר דעה ראשונה וצ״ל והרא״ש [כ״כ בד״מ הארוך]:

יב {יב} לצורך אורחים וכו׳ שלא הובא וכו׳ - פי׳ הוא דהטעם כיון שלא הובא בשבילן, והיינו דלצורך אורחים שהוא מצוה סומכין על המקילין לדעה זו לאחרים ביו״ט שני אחר בכדי שיעשה אבל בלא״ה אין להקל אף לאחרים דהפוסקים אין מחלקין בזה. ודע דמה דמחשבינן אורחים כאחרים יש מפרשים דהיינו דוקא כשהזמינן אחר שהביאו הדורון דאז לאו אדעתיה דידהו הביאו דאלו אורחים שהזמינן מקודם י״ל דחשיבא כבני ביתו ואסור ועוד כתבו האחרונים להקל לאורחים מעיר אחרת אף אם הזמינן מקודם ואף הוא בעצמו אוכל עמהן מפני כבודם שזהו בכלל מצות הכנסת אורחים וסמכינן בזה אדעה ראשונה דמתיר ביו״ט שני של גליות אחר בכדי שיעשו וקודם כדי שיעשו אין להקל בכל גווני אף לאחרים:

יג {יג} בשבילן - ואם קצץ עם העכו״ם מערב יו״ט שיביאו לו בזמן היתר והם הביאו לו ביו״ט ראשון יש להקל ביו״ט שני לאחר כדי שיעשה אף לאותו ישראל בעצמו שהובא בשבילו. כתב הט״ז דכשיש לו דוחק גדול וצורך באכילה יש לסמוך לגמרי על דעה ראשונה להתיר אף לאותו ישראל עצמו שהובא בשבילו ביום א׳ אחר שיעור כדי שיעשה בתחילת ליל ב׳:

יד {יד} וכן אם הובא ביו״ט שני וכו׳ - ובזה אין חילוק לכו״ע בין הוא לאחרים כיון שהובא ביום זה אכן אם הביא בתחלת הלילה דאין פנאי לצוד היום ובע״כ ניצודו ביום ראשון יש לו דין הביא ביו״ט ראשון וכן אם הביא העכו״ם בתחלת ליל ראשון יש לו דין ניצוד מעיו״ט ואם הביא מתוך התחום שרי:

טו {טו} אבל בשני י״ט של ר״ה - דלא שייך בהו ממ״נ דקדושה אחת היא וכיומא אריכתא דמי:

טז {טז} או ביו״ט הסמוך לשבת וכו׳ - כגון שהיה יו״ט ביום ע״ש והביאן ביו״ט או שהיה ביום א׳ והביאן בשבת שלפני יו״ט:

יז {יז} עד מוי״ט ושבת - שיעור זה צריך להמתין אף אם נלקטו או ניצודו מאליהן דאף דשתי קדושות הן מ״מ אסור מזה לזה משום הכנה דאין יו״ט מכין לשבת ולא שבת מכינה ליו״ט [והיינו כיון דביום זה אסור לאוכלו נראה כאלו מכין רק לחבירו] וכדלעיל בסימן תקי״ג ס״ה גבי ביצה אכן בזה במו״ש מותר מיד ולא היו צריכין להמתין אחר מו״ש ויו״ט בכדי שיעשו:

יח {יח} בכדי שיעשו - שאם לא ימתין ויאכל מיד הרי נהנה ממלאכת יו״ט דאם לא היה מביא לו ביו״ט לא היה יכול ליהנות מהן בהיתר אא״כ היה מביא לו במו״ש וכן ביו״ט שחל להיות אחר השבת כדי שלא יהנה ממלאכת שבת:

יט {יט} ושיעור כדי שיעשו וכו׳ - אכל הסעיף קאי המחבר:

כ {כ} כדי שילך - ואם הביאן עכו״ם ע״י רכיבה בסוס א״צ להמתין אלא בכדי רכיבה לשם [אחרונים]:

כא {כא} למקום שליקט - היינו אם יודע מאיזה מקום ליקט הן רחוק או קרוב משערינן בו:

כב {כב} שיעורן וכו׳ - ר״ל בין לחומרא דהיינו אם ספק שמא בתוך התחום או חוץ לתחום צריך להמתין עד כדי שיביאו מחוץ לתחום וכן לקולא כגון אם ידוע לו שבודאי מחוץ לתחום אלא שאינו ידוע אם בסמוך לתחום או רחוק הרבה אין להחמיר להמתין אלא בכדי שיעור מחוץ לתחום:

כג {כג} אסור לאכלו וכו׳ - משום מוקצה כיון שהיה מחובר מעיו״ט בין השמשות ומוקצה דמחובר או מפני שהיה מחוסר צידה אסור לכו״ע ובפירות יש בו עוד איסור משום שמא יעלה ויתלוש לכך אסרו באכילה ובטלטול:

כד {כד} אף למי שלא הובא בשבילו - פי׳ דמתחלה תלשן או צדן לעצמו ואח״כ נמלך להביא לישראל אסור באותו היום בין לישראל זה בין לאחר כיון דהאיסור בזה משום מוקצה אין נ״מ מזה לזה:

כה {כה} לערב מותרין מיד - ואפילו לערב היה יו״ט כגון שני יו״ט של גליות דהאסור בראשון משום מוקצה מותר בשני לכו״ע ורק בשני י״ט של ר״ה דאסור גם בשני דכיומא אריכתא דמי וגם בשבת הסמוך ליו״ט אסור משום הכנה כנ״ל:

כו {כו} שהובא בשבילו - ודוקא אם הביאן מתוך התחום אבל אם הביאן מחוץ לתחום אף דהתלישה היה לעצמו אסור עכ״פ משום תחומין למי שהובא בשבילו בכדי שיעשו כמבואר בס״ה:

כז {כז} אפילו אם הוא ספק - זה נמי קאי בעכו״ם שליקט לעצמו דאין בו אלא איסור מוקצה מ״מ גם בספק אסור דספק מוכן אסור כמבואר בסימן תצ״ז ס״ג ולהכי לא הזכיר כאן המחבר לענין כדי שיעשו דכשלקטן לעצמו א״צ כדי שיעשו כנ״ל בסעיף הקודם אכן אם ודאי לקטן או צדן היום ורק ספק אם לקטן וצדן בשביל ישראל אם צריך להמתין בכדי שיעשו תלוי במחלוקת המבואר בסימן שכ״ה ס״ז ומתבאר בדברי האחרונים שם דיש להקל לצורך מצוה. עוד מבואר שם דאם היו שני הספיקות יחד אם נלקטו היום ואם נלקטו בשביל ישראל ביומן אסורים דאפילו ודאי לא בשביל ישראל לקטן אסור משום ספק מוכן כנ״ל אלא דבערב מותרין מיד משום ס״ס ואפילו היה יו״ט בערב כגון שני יו״ט של גליות אכן בנכרי שהביא דורון לישראל [או הביא למכור בעיר שרובה ישראל] אסור בכדי שיעשו כמבואר בס״א דחשבינן להו כודאי נלקטו היום ובשביל ישראל:

כח {כח} אסורים - עיין בט״ז ובאר הגולה דאפילו ביו״ט שני יש לאסור ובמאמר מרדכי מפקפק ע״ז והפ״ח בסימן תצ״ז מכריע דלענין ליקוט יש לאסור משום דיש פוסקין שסוברין דכל שיש מאותן המינין במחובר דרכן של בני אדם ללקוט אותן ביומן שמביאין אבל לענין צידה מותר ביו״ט שני דלא שייך טעם הנ״ל והו״ל ספיקא דרבנן:

כט {כט} אם ניכר בהם - שהיו הפירות כמושין וה״ה לענין דגים שניכרים שניצודו מעיו״ט כגון שנס ליחן ואדמומית שתחת לחייהן שבודקין אותן שם:

ל {ל} למי שלא הובאו בשבילו - דקי״ל לקמן בס״ה דהבא מחוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר אפילו בו ביום:

לא {לא} נכרי מסל״ת וכו׳ - הטעם לפי שהוא אינו משביח בדבריו ואדרבה מגרע כי יותר טובים הניצודים והנלקטים היום ומירי שאין הנכרי יודע שאסור לישראל מה שנילקט וניצוד היום דאל״ה אמרינן דמתכוון להשביח מקחו:

לב {לב} נאמן - ואפילו אם העכו״ם הביא ביו״ט אחר שבת והסיח לפי תומו שנלקט בערב שבת [או שהביא בר״ה והסיח לפי תומו שנילקט בערב ר״ה] ג״כ נאמן מיהו אם היה פירות שאין נאכלין חיין והביאן ביו״ט שאחר שבת או שהביאן בשבת והוא מסל״ת שנלקטו מע״ש אסור לאכלן ביו״ט דדלמא נלקטו בשבת ויש בהו איסור דאורייתא לדעת איזה פוסקים ואינו נאמן במסל״ת באיסור דאורייתא [אחרונים]:

לג {לג} מדברים שיש במינן במחובר - וה״ה מדברים שמחוסרין צידה:

לד {לד} ביו״ט ראשון של ר״ה - ולא נקט יו״ט של גליות דאזיל לשיטתיה בס״א דהותר אפילו ביום שני:

לה {לה} יש מתירים לאכלם בשבת - דלא אמרינן הכנה משני ימים מקודם כ״א מיום אחד:

לו {לו} בכדי שיעשו - הגם דבשבת לא שייך עשייה מ״מ לא עדיף מאלו אקלע יום חול אחר ר״ה דהיה צריך להמתין במוצאי ר״ה בכדי שיעשו [ב״י]:

לז {לז} ויש אוסרים - טעמם דכיון דקי״ל בעלמא דשני ימים של ר״ה כיומא אריכתא דמיא הוי כיום אחד לפני שבת וממילא צריך להמתין במו״ש בכדי שיעשו ולדעה זו אפילו נשרו או ניצודו מאליהן ג״כ אסור ביום השבת ולמו״ש מותר בזה מיד:

לח {לח} דינא הכי - ר״ל דיש בזה ג״כ שני דעות הנ״ל ורק יש בזה נ״מ דבשני ימים של ר״ה אסור בשבת לדעת האוסרין אפילו נשרו מאליהן משום איסור הכנה משא״כ בשני יו״ט של גליות בנשרו מאליהן ביום א׳ או לקטן הגוי לעצמו מותר במוצאי יו״ט ראשון מיד כנ״ל בס״ב:

לט {לט} יש להחמיר בשבת - ר״ל כדעת האוסרין למעלה ועיין בט״ז שכתב בשם רש״ל דבמוצאי שבת מותר מיד וא״צ בכדי שיעשה [אם לא דהובא ביום וי״ו] אבל בחידושי רע״א השיג עליו דמהרש״ל לא איירי כלל בשני ימים של ר״ה ודעתו דבשני ימים של ר״ה צריך להמתין במו״ש בכדי שיעשו:

מ {מ} יש להקל בשבת שהוא לאחריהן - דלא גזרינן שמא יאמר לעכו״ם ביו״ט א׳ שהוא שני ימים קודם שבת להביאן בשבת וע״כ מותר בליל שבת לאחר כדי שיעשו וה״ה אם חל שני י״ט של גליות ביום א׳ וב׳ והעכו״ם הביא לו בשבת שמותר לאכול ביו״ט א׳ בערב אחר כדי שיעשו:

מא {מא} שצריך להכין וכו׳ - פי׳ כגון דגים שצריכין בישול ובשבת אסור לבשלם וביו״ט שני נמי א״א לבשלם שהרי מוקצין הם ואסורין אפי׳ לישראל אחר אם לא שנזדמנו לו אורחים וכנ״ל. ואף דלצורך אורחים מקילינן מ״מ חל עלייהו שם מוקצה כ״ז דלא נזדמנו לו אורחים:

מב {מב} אסור - ומ״מ מותר לבשל ע״י עכו״ם (בענין שאין בו משום בשולי עכו״ם וע״ד שנתבאר ביו״ד סי׳ קי״ג ע״ש) בע״ש לצורך אכילת שבת לאחר שימתין בליל שבת בכדי שיעשה כיון שאיסור הטלטול ביום ב׳ אינו אלא חומרא בעלמא. וכל זה כשיש לו ממין זה בתוך ביתו לכבוד שבת אבל אם אין לו ממין זה בתוך ביתו והוא צריך לו לכבוד השבת מותר לטלטלו ולבשלו בעצמו לכבוד השבת רק שיזהר מלטעום ממנו עד שימתין בליל שבת בכדי שיעשו:

מג {מג} דבר שאין במינו וכו׳ - או כגון שהביא הנכרי פירות יבשים וכנ״ל בס״ג:

מד {מד} ואינו מחוסר צידה - כגון אווזים ותרנגולים וכה״ג:

מה {מה} מחוץ לתחום - דהיינו שבתחלת כניסת יו״ט היו עדיין חוץ לתחום:

מו {מו} למי שהובא בשבילו - ובנכרי שהביא פירות לעיר שרובה ישראל אפילו מסתמא אסור לכולם דאדעתא דכולם הביא וכדלקמן ס״ו:

מז {מז} ולכל בני ביתו - דמסתמא אדעתא דכולם הביא שיודע שאין בעה״ב אוכל לבדו. ולענין אורחים אם הם סמוכים תדיר על שולחנו לכו״ע הם כב״ב ואפילו אם זימנן במקרה ג״כ יש מחמירין ואוסרין אכן אם זימנן אחר שהביאן הנכרי הדברים לביתו יש להקל:

מח {מח} אבל מותר לטלטלן - מאחר דלאחרים מותרין כדלקמיה אין עלייהו שם מוקצה:

מט {מט} בתוך ד״א - ממקום שהניח הנכרי ולא יותר שהרי עכ״פ חוץ לתחום הם וקנו שביתה שם ואפילו הביאן הנכרי לעצמו ג״כ דינא הכי וכדמפורש לעיל סימן שכ״ה ס״ח:

נ {נ} או בתוך העיר וכו׳ - דמסתמא הוקפה לדירה וה״ה בתוך העיר שיש בה תיקון עירובין שרי דכארבע אמות דמיא:

נא {נא} או מבצר שידוע וכו׳ - דמבצר מסתמא לא הוקף לדירה:

נב {נב} ואחרים מותרים - דגבי איסור תחומין שהוא מדרבנן לא אחמור רבנן לאוסרה אף על אחרים כמו בס״א שהשוו שם חכמים מדותיהם וגם דבלא״ה אין האיסור של תחומין שוה לכל אדם שלזה הוא חוץ לתחום ולזה הוא בתוך התחום ואפילו בהובא מחוץ לשלשה פרסאות דלכמה פוסקים יש ע״ז איסור דאורייתא ג״כ לא החמירו אלא למי שהובא בשבילו [אחרונים]. עוד כתבו דאם היה בהמה והאחר אוכל מעט ממנה מותר לשחטה מיד ומ״מ גם אחר השחיטה אסור למי שהובא בשבילו דהא אפילו דבר שא״צ שחיטה אסור למי שהובא בשבילו:

נג {נג} אף לאכלם - וכ״ש לטלטלם ומ״מ חוץ לד״א אסור לטלטל גם לאחרים מחמת שקנו שביתה במקומן וע״כ אפילו א״א להם לתקנן או לבשלן אא״כ יטלטלן חוץ לד״א אסור אם לא שהוא לצורך יו״ט דאז יש להתיר להוציאן ע״י נכרי דאינו אלא שבות דשבות במקום מצוה. ועיין מש״כ בענין זה לעיל בסימן שכ״ה במ״ב סקל״ז דשייך גם לכאן:

נד {נד} יו״ט ראשון - אין ר״ל דוקא אם הביא בראשון דה״ה אם הביא בשני גם כן צריך להמתין לערב בכדי שיעשו אלא דבא להשמיענו דאם הביא בראשון א״צ להמתין רק בלילה בכדי שיעשה ואפילו לדידן דנוהגין כדעת היש מחמירין דלעיל ס״א בהג״ה לענין צידה ומחובר דצריך להמתין עד מוצאי יו״ט שני בכדי שיעשו הכא לענין תחומין סגי בהמתנה בכדי שיעשה בתחלת ליל שני ומותר אח״כ וכמו שמסיים הרמ״א בעצמו לבסוף:

נה {נה} בכדי שיעשו - לפי ערך הזמן שנשתהא כמה המביא. ואם א״י משערינן רק בכשיעור הבאה מחוץ לאלפים אמה ועיין לעיל סימן שכ״ה לענין שבת שיש מחמירין להמתין האי שיעורא ביום שלאחריו ולא בכניסת לילה שאין דרך להביא בלילה מחוץ לתחום ושפיר מתהני מזה אכתי כשהביא לו הנכרי ביום וכתבו האחרונים דמדהשמיט הרמ״א להביא סברא זו גם בסימן זה מסתמא ס״ל להקל ביו״ט ודי בכניסת ליל שני מ״מ אפשר דדוקא לענין

תחומין לא רצה להחמיר אבל אם היה בו גם איסור דאורייתא שלקט ממחובר חוץ לתחום יש להחמיר. ולדבר מצוה או בשעת הדחק יש להקל בכל גווני:

נו {נו} בשאר דברים - ר״ל בצידה ומחובר והטעם דבתחומין סמכינן אדעה קמייתא שבס״א:

נז {נז} בעיר שרובה נכרים - עד עתה כתב דיני דורון ועתה איירי בהביא עכו״ם למכור סחורתו בשוק:

נח {נח} מן הסתם וכו׳ - הא בידעינן שהביא בשביל ישראל או אפילו שכוון גם בשביל ישראל אסור אפילו ברוב עכו״ם לפי מה שמפרש לקמיה בהג״ה:

נט {נט} לצורך הרוב וכו׳ - וא״כ אם הוא דבר שאין במינו במחובר שרי לאלתר לאכול ובלבד שלא יזכיר לו סכום דמים רק יקח ממנו בהקפה ולא ישא ויתן עמו ע״ד המקח ולא יטלטלם חוץ לד״א כיון שהובא מחוץ לתחום וכנ״ל בס״ה. ואם הוא דבר שיש במינו במחובר או מחוסר צידה אסור באותו יום משום מוקצה ולערב מותר באכילה וא״צ להמתין בכדי שיעשו. וכתבו הפוסקים דאם אנו רואין שעי״ז שאנו מתירין לקנות מהם הם מרבין להביא אסרינן להו לקנות מהם אבל מן הסתם אין חוששין שמא ירבה להביא גם בשביל ישראל ומותר ליקח ממנו בעיר שרובה עכו״ם. ומ״מ עכו״ם המביא דגים למכור בעיר שרובה עכו״ם אף בסתם יש לחוש שירבה להביא בשביל ישראל אם נתיר ליקח ממנו כיון שדרך ישראל לקנות דגים לכבוד יו״ט וזה תלוי לפי הענין לפי ראות עיני המורה דאם העיר כולה עכו״ם רק אנשים יחידים ישראלים נמצאים שם אין לחוש לזה:

ס {ס} מביא - ובעיר שרובה ישראל כל כמה דלא ידעינן דהביא בשביל עכו״ם מן הסתם תלינן שבשביל ישראל הביא שהם רובא ואם הוא דבר שיש במינו במחובר או מחוסר צידה אמרינן דליקט וצד בשביל ישראלים למכור להם וצריך להמתין עד בכדי שיעשו וכנ״ל בס״א וצדדו האחרונים דכ״ז בהיה הנכרי בן עיר ויצא חוץ לעיר לצוד וללקוט הא בנכרי כפרי שהביא סחורתו לעיר נראה דלא שייך כלל לשער בעיר שהביא לתוכה אם הוא רוב נכרים או ישראלים אלא אפילו הם ישראלים אזלינן בתר רוב עלמא ורוב נכרים הם ואדעתייהו ליקט וצד ואף שהביא אותם למכור לעיר אמרינן שאח״כ נמלך והביאן לכאן [ולפ״ז אין להם דין צידה בשביל ישראל ואסורים רק ביו״ט א׳ משום מוקצה ובליל שני מותרין מיד ואם הובא מחוץ לתחום אף דההבאה היה בודאי בשביל ישראל עכ״פ די אם ממתין בליל מוצאי יו״ט א׳ כדי שיעשה] ובספר מור וקציעה מפקפק ע״ז דסוף מעשה במחשבה תחלה ובודאי אדעתא דעיר זו ליקט וצד אכן אם היה העכו״ם ידוע שמביא תמיד סחורתו לעיר זו למכור פשוט דלכו״ע אמרינן דאדעתא דעיר זו ליקט וצד:

סא {סא} מחצה על מחצה - דמסתמא לצורך שניהם נעשה וע״כ צריך גם בזה להמתין עד כדי שיעשה וי״א דהוי ספק אם בשביל ישראל או בשביל עכו״ם:

סב {סב} או שידוע וכו׳ - ר״ל דבזה אפילו אם רוב עכו״ם כיון שמכוין בפירוש גם בשביל ישראל אסור ועיין לעיל בסימן רע״ו בבה״ל מה שכתבנו בזה:

סג {סג} שליקט - וה״ה בהביא מחוץ לתחום לצורך שניהן:

סד {סד} בעיר - היינו בתוך התחום דכיון שהוא שרוי בתחום וגם הפירות מצויין הם בתוך התחום אין חוששין שאלו הפירות הביאן מחוץ לתחום דאדרבה אמרינן כאן נמצאו וכאן היו אבל אם הוא שרוי חוץ לתחום אף דפירות מצויין בתוך התחום תלינן שהביאן ממקומו מחוץ לתחום וכן להיפך אף שהוא בתוך התחום כיון שאין פירות מצויין שם חיישינן שהביאן מחוץ לתחום:

סה {סה} ואם לאו אסור - ואף דספיקא דרבנן לקולא אסור בזה משום דהוי דבר שיש לו מתירין לאחר יו״ט וכבר כתבנו לעיל בסי׳ שכ״ה במ״ב בסקמ״ח בשם האחרונים להקל בזה בערב מיד ויש שמקילין בעיקר דבר זה ולדידהו בספק חוץ לתחום לקולא אזלינן וגם ביו״ט גופא שרי. ולדינא עיקר כסברא א׳ ויש שצדדו להקל בזו ביו״ט שני משום דהוי ס״ס ועיין לעיל סימן תצ״ז סמ״ג מה שכתבנו בזה ועיין לעיל סימן שכ״ה ביאר המחבר פרטי דינים בסעיף זה וכאן קצר:

סו {סו} מותר בשני - בכדי שיעשו. אע״ג דלענין מחובר מחמרינן בזה לכו״ע וחשבינן ליה כיומא אריכתא וכדלעיל בס״א בתחומין דקילא לא מחמרינן בזה:

סז {סז} וה״ה לשבת ויו״ט הסמוכין וכו׳ - פי׳ אם הובא בשבת מותר במו״ש בכדי שיעשו ואע״ג שחל אז יום א׳ של יו״ט וה״ה בחל שבת אחר יו״ט ולא שייך כאן הכנה:

סח {סח} למי שהובא בשבילו - ולא שייך הכא למיגזר שמא יאמר לו לעכו״ם להביא דכ״ז במביא העכו״ם פירותיו בשביל ישראל אבל הכא אין לעכו״ם זה שום שייכות והיכרות לישראל המקבל ורק שליחותיה דישראל קמא הוא דעביד. וכתבו הפוסקים דכ״ז דוקא בנתעכב העכו״ם בדרך אבל אם המשלח היה יודע שלא יגיע עד יו״ט להמקבל ה״ז אסור באכילה למי שהובא בשבילו ולערב בכדי שיעשו כיון שנעשה איסור בשבילו. וכתבו עוד דאפילו בנתעכב דמותר מ״מ אם הדורון הוא דבר שיש במינו מחובר או דגים שיש במינו מה שניצוד היום יש לחוש שמא החליף עכו״ם בגרוע ממנו שנלקטו או שניצודו אצלו היום ביו״ט ואין לקבל ממנו אא״כ חתום בחותם וע״ד שנתבאר ביו״ד סימן קי״ח:

סט {סט} אבל אסור לכל ישראל וכו׳ - כנ״ל בסעיף ה׳:

ע {ע} ודוקא שהיה דעתו וכו׳ - ר״ל שהמקבל ידע שיגיע לו דורון מפלוני וסמך ע״ז:

עא {עא} אע״ג דלית ביה וכו׳ - פי׳ דליכא למיסר משום בא מחוץ לתחום כיון דאין להנכרי שום שייכות לישראל המקבל וכנ״ל:

עב {עב} אסור משום מוקצה - ודעת כמה אחרונים להקל בזה דלא שייך בזה מוקצה דהבעלים לא הקצום דדעת הבעלים היה להקנותם בזה להאכילם לו ומצד המקבל ליכא מוקצה דלא יהא אלא פירות הפקר שבאו מחוץ לתחום שמותר לאכלן אע״פ שלא היה דעתו עליו ואין לאסור אלא בהיה לו לישראל עצמו פירות חוץ לתחום והביאם לו הנכרי ביו״ט דכיון דידעו בהן הבעלים מבע״י ואסחו דעתא מינייהו כיון שלא הביאם לתוך התחום מעיו״ט הוו להו מוקצה ויש מקילין גם בזה שהרי בעיקרו לא הסתלק מהם ולא הכניסם לאוצר וכדומה אלא שריחוק המקום עיכבו מלהשתמש בהם ולא שייך בזה איסור מוקצה ודינו כמו שכתב המחבר בס״ה עי״ש וכתב הא״ר דיש לסמוך עלייהו בשעת הדחק וכ״ז למאן דאית ליה איסור מוקצה ביו״ט אבל למאן דלית ליה איסור מוקצה ביו״ט לא שייכא כלל כל עיקר הגה זו:

סימן תקטז

א {א} לשלוח לחבירו ביו״ט וכו׳ - היינו לדורון ואפילו דרך ר״ה כדמסיים הרמ״א לבסוף כיון שיכול חבירו ליהנות מהן כגון ששולח לו מיני מאכל וכלים ובגדים שראוי להשתמש בהם וכדלקמיה ואפילו אם שולח לו בע״ח הרי יכול לשוחטם לצורך יו״ט ואפי׳ אם הוא יודע שחבירו לא ישחטם מ״מ כיון שאלו היה רוצה היה יכול לשוחטם ולאוכלם מותר לשלוח לו:

ב {ב} בהמה חיה ועוף - לפי דעת המחבר לעיל בסימן תצ״ה דאוסר מוקצה ביום טוב מיירי הכא בבהמה שאינה עומדת לגדל ולדות וכן בעוף סתמי דאלו בבהמה העומדת לגדל ולדות וכן בעוף שעומד לגדל ביצים הוא מוקצה ואסור לשוחטן ביו״ט:

ג {ג} וקטניות - לפי שדרך לבשלן שלמים בלא טחינה והרי הן ראויין אפילו לבו ביום:

ד {ד} אבל לא תבואה - בין חטים או שאר מיני תבואה ואע״ג דחטים ראוין לעשות מהן קליות או איזה מיני תבשיל מ״מ כיון דסתמן עומדות לטחינה וטחינה אסורה ביו״ט נראה בהולכתו שהוא לצורך חול ומחזי כמתעסק ביו״ט לצורך חול ואסור ומטעם זה הסכימו כמה אחרונים דאסור לשלוח אפילו במקום שיש עירוב:

ה {ה} לפי שמחוסרת טחינה - ואע״ג דשעורים חזיין לבהמה בלי טחינה מ״מ רובן עומדות לטחינה למאכל אדם. אכן אם חבירו צריך היום ליתן תבואה לבהמתו מותר לשלוח לו במקום שיש עירוב [כדי שלא יהא בו משום איסור הוצאה דהא בשביל בהמה אסור להוציא כדלעיל בסימן תקי״ב ס״ג בהג״ה] ויש מחמירין גם בזה:

ו {ו} בשורה - דאוושא מילתא ונראה כמוליכו למכור בשוק. ואפילו דרך מבוי המעורבת אסור לשלוח:

ז {ז} זה אחר זה - לאפוקי כשהיא בערבוביא דלא מקרי כשורה ויש מן הפוסקים דס״ל דבכל גווני אסור:

ח {ח} מותר - דעכ״פ לא הוי לכל מין כ״א איש אחד:

ט {ט} כלים אע״פ שאינם תפורים - דהיינו בגדים אבל לא מנעל שאינו תפור שאין נאותין בו בחול כמו שהוא בלי תפירה:

י {י} אם הם קשים - בענין שמותר לישען עליו כמ״ש ביו״ד סימן ש״א ע״ש:

יא {יא} ומשלחין תפילין - ר״ל כשהן תפורין ומתוקנין כל צרכן שהן ראוין להיות נאות בהן בחול:

יב {יב} כיון שראויים וכו׳ - ואע״פ שאסור להוציא שום דבר ביו״ט כל שאינו צריך לו ואינו מוציאו אלא לצורך חול כמו שיתבאר בסימן תקי״ח מ״מ כיון שהוא נהנה ושמח במה שמשלח דורונות לחבירו ה״ז צורך שמחת יו״ט:

יג {יג} בחול - לאפוקי תבואה שמבואר למעלה לאיסור משום דאפילו בחול אינה ראויה ליהנות בלא טחינה:

יד {יד} דרך ר״ה - כדלקמן בסימן תקי״ח דהותר הוצאה ביו״ט כשהיא צורך קצת לכו״ע:

טו {טו} מותר לשלחן - המאירי הביא בשם ירושלמי דאין לשלוח תכשיטין של זהב ביו״ט ואפילו בשל כסף מגמגם שם אבל בשיטה מקובצת בשם הריטב״א ובאור זרוע הסכימו שמותר לשלוח תכשיטין כיון שראוין להתלבש בהן:

סימן תקיז

א {א} כמו שנתבאר לעיל וכו׳ - וע״ש במ״ב כל פרטי הדינים למעשה:

ב {ב} אפילו הובא היום מחוץ לתחום - ר״ל שהובא לעכו״ם החנוני ודוקא בעיר שרובה עכו״ם דמסתמא בשביל עכו״ם הובא לו כנ״ל בסימן תקט״ו ס״ו אבל בעיר שרובה ישראל או חציה אסור ליקח ממנו דמסתמא בשביל ישראל הובאו וצריך להמתין עד לערב יו״ט ראשון ובכדי שיעשו וכדלעיל בסימן תקט״ו ס״ה:

ג {ג} בעיר שרובה נכרים - היינו שרוב הלוקחים פת וקמח הם נכרים אבל אם רוב לוקחים פת וקמח הם ישראל ודאי אסור ליקח קמח דמסתמא אדעתם נטחנו אא״כ ידוע שנטחן מאתמול:

ד {ד} מותר ליקח וכו׳ - דמשום מוקצה ליכא דחטים נמי חזי לכוס בין השמשות או לעשות מהן קליות ודייסא וה״ה שיפון ושעורים:

ה {ה} ליקח ממנו פת וכו׳ - ר״ל אפילו ידוע שהקמח נטחן היום כיון שהוא בעיר שרוב הלוקחים הם עכו״ם מסתמא אדעתם היה הטחינה וההרקדה ואם היה ידוע לו שהטחינה וההרקדה היה מעיו״ט אז מותר אפילו בעיר שרובה ישראל דהאפיה הלא היא מלאכה המותרת ביו״ט. וכתבו האחרונים דכ״ז מירי ששומת הלחם היה ידוע וא״צ עתה לישא וליתן עמו בעד דמי המקח דאל״ה גם גבי ישראל אסור כדלעיל בסימן שכ״ג וע״ש יתר הפרטים שצריך ליזהר גבי ישראל וה״ה גבי עכו״ם. עוד כתבו דאם אינו מאמינו העכו״ם בלי נתינת המעות מותר להניח לו משכון ע״ז אבל אסור לקרוא העכו״ם לביתו ולהראות לו המעות שיקח בעצמו דהוי עכ״פ עובדא דחול. ואפילו ע״י עכו״ם אסור לקנות:

ו {ו} שאפה בו ביום - עיין ב״י וד״מ שיש שמחמירין בזה ובשו״ע סתם להקל כדעת המתירין וכתב הח״א דאין להקל כ״א בעת הצורך:

ז {ז} וכן אם נאפה בשבת שלפניו - ר״ל דלא אסרינן ליה משום הכנה שמכין משבת ליו״ט הואיל דמעיקר הדין אף בשבת גופא מותר לאכול (דאף דמשום חומרא דשבת מחמירין לעיל בסימן שכ״ה ס״ד שלא בשעת הדחק עכ״פ ביום טוב שלאחריו אין להחמיר):

ח {ח} למחר - ר״ל לצורך יום טוב:

ט {ט} לא יפה עשה - פי׳ בין שנתן לו מעות לקנות לו למחר ובין שאמר לו קנה ממעות שלך ואני אחזיר לך בכל ענין אסור ואפילו אם הגוי קונה בלא מעות אפ״ה אסור כיון שהעכו״ם פוסק סכום המעות ביו״ט והטעם דכל מה שאסור לעשות על ידי ישראל בעצמו אסור לומר לעכו״ם לעשותו ביו״ט אפילו אם מצוהו מעיו״ט לזה:

י {י} והוא שלא יהיו מפריחין - פי׳ דאז ליכא בהם משום צידה [דכיון שאינם יכולים לפרוח הו״ל כניצודין ועומדין אבל אם הם מפריחין איכא למיחש שמא ניצודו היום ואע״פ שניצודו בשביל גוים או אפילו ניצודו ממילא מ״מ ידוע דכל דבר שמחוסר צידה מבע״י אסור משום מוקצה וכדלעיל בס״א] והזמנה כשאר יוני ישראל אינם צריכין דשל עכו״ם א״צ הכנה וכדלעיל בסימן תצ״ז סט״ו. וכל זה כשהובא מתוך התחום או אפי׳ מחוץ לתחום ובעיר שרובה עכו״ם דאדעתם הובאו אבל בעיר שרובה ישראל ומחוץ לתחום אסור לאכלם עד לערב בכדי שיעשו וכנ״ל בסי׳ תקט״ו:

יא {יא} אסור לאכול מהם - היינו עד לערב ובכדי שיעשה כדי שלא יהנה ממה שקנו עבורו ביו״ט:

יב {יב} לא ימדוד וכו׳ - מפני שנראה כאלו הוא מודד למכור ועיין לעיל בסימן שכ״ד ס״ב במ״ב וה״ה לענין יו״ט:

סימן תקיח

א {א} מתוך שהותרה הוצאה וכו׳ - וכן הדין בהבערה ושחיטה ואפיה ובשול שהם מלאכות השייכות לאוכל נפש אמרינן בהו מתוך וכו׳. דאף דכתיב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם קיבלו חז״ל דהכונה הוא אותן מלאכות הרגילות להעשות לצורך אוכל נפש אפילו אם עתה אין כונתו לצורך אכילה התירה התורה ועיין לקמיה במה שסיים הרמ״א לענין הוצאה דאיירינן בה דבעינן שיהא עכ״פ צורך קצת וה״ה בכל הנ״ל:

ב {ב} הותרה שלא לצורך - אפילו להוציא אותו לרשות הרבים וכ״ש לכרמלית:

ג {ג} כגון קטן - לא מיבעיא דאם לא יוציאו יבכה ויצטער האב עי״ז בודאי מותר אלא אפילו אם יכול להניחו אצל אמו ולא יבכה מ״מ אם יש לאב געגועים על בנו וישמח האב לטייל עמו ג״כ מותר דהוא שמחת יו״ט ומקרי צורך היום:

ד {ד} ולולב וס״ת - לולב לצאת בו וס״ת לקרות בו היום דהוא צורך מצוה:

ה {ה} הצריכין לו קצת - ליו״ט ואכלים קאי ואפילו אין צריך להן רק לשם תכשיט להתקשט בהן אבל שלא לצורך כלל הו״ל כאבנים. וכתבו הפוסקים דה״ה דמותר להוציא המפתח שסוגר בו האוכלין או הכלים שצריך לאותו היום אם ירא להניחו בביתו:

ו {ו} שלא יגנובו - אם ישאירם במקומן אף שאינם כלים הראוים לאוכל נפש ומטעם זה מותר ג״כ להוציא מפתח של התיבה שמונח שם מעותיו אם ירא להניחו שם בביתו דכיון דלבו דואג ומצטער ע״ז חשוב הוצאת המפתח צורך עונג יו״ט. ודע דיש כמה פוסקים שחולקין ע״ז וסוברין דלא הותר הוצאה אלא לצורך אוכל נפש ממש או צורך מצוה ושאר דברים השייכים לאותו יום וכנ״ל אבל לא בשביל הפסד ממון ונכון להחמיר לנהוג כמותם [ובפרט במקום שיוכל למסור הכלים או המפתח למי שהוא נאמן לו בביתו דאז אסור לד״ה] ומ״מ המחזורים שהביאם ביו״ט לבהכ״נ ומתירא מגנבה אע״פ שא״צ להם עוד ביו״ט מותר להביאן לביתו לד״ה דהתירו סופן משום תחלתן דאל״כ לא יביאם בתחלה לבהכ״נ אך המחזורים שמונחים מכבר בבהכ״נ כשאין צריך להם עוד ביו״ט נכון להחמיר שלא להחזירם לביתו ביו״ט אפילו אם יש שם חשש גנבה:

ז {ז} אבל אבנים וכו׳ - ר״ל סתם אבנים שאינם מיוחדים להשתמש דאם מיוחדים הו״ל כמו כלים:

ח {ח} אסור - אפילו בטלטול וכ״ש להוציא דלית בהו צורך היום כלל ולכמה פוסקים חייב מלקות על הוצאתו לר״ה ואף לכרמלית יש עכ״פ איסור דרבנן:

ט {ט} בכדור אפילו בר״ה - ר״ל אע״ג דעי״ז רגיל להעביר ד״א ממקום למקום אפ״ה מותר דהוא בכלל טיול ושמחת יו״ט ורש״ל כתב דדבר תימה הוא להתיר זה דאין בו צורך היום כלל אלא שחוק של ילדים והנח להם אבל לגדולים שנוהגין כן מנהג רע הוא דאין זה שמחה וטיול אלא שיחת ילדים וקלות ראש ובלא״ה אין דין זה מוסכם לכו״ע דדעת המחבר לאסור כמבואר לעיל בסימן ש״ח סעיף מ״ה. ולענין שאר מיני שחוק דינן כמו בשבת ומבואר לעיל בסימן של״ח סעיף ה׳:

י {י} ואם הניח עירוב וכו׳ - ר״ל שהניח עירובי חצרות מלבד מה שעשה תיקון מבואות בעיר דאז מותר לטלטל ולהוציא מחצר לחצר אפילו דרך המבוי ומשמע דאם לא הניח עירובי חצירות אסור להוציא דבר שאין בו צורך היום כלל אפילו מחצר לחצר או מבית לחצר ועיין לעיל סימן תט״ז בסופו ולקמן בסימן תקכ״ח דסתם המחבר כדעת הפוסקים דלא תקנו עירובי חצרות כלל ביו״ט ומותר להוציא מחצר לחצר או מבית לחצר אפילו דבר שאין בו צורך היום כלל והרמ״א בענייננו סתם כדעת המחמירין בזה ולפלא שלא הגיה שם כלום. ורש״ל כתב שנוהגין שלא לעשות עירובי חצרות בעיו״ט וכדעת המחבר ואין לשנות המנהג ומ״מ לכתחלה כשמערב ע״ח בע״פ לכל שבתות השנה יכלול גם יו״ט ויאמר ולכל יו״ט כדי לצאת גם דעת המחמירין. ודע דאף הכלים ששייכים לאוכל נפש כגון סכינים וכה״ג אם כבר גמר סעודתו ולא יצטרך עוד אליהן אסור להוליכן עמו בר״ה או בכרמלית ויש מקילין בסכינים שמא יזדמן לו איזה פרי לחתוך בו מיהו אם ידוע לו בודאי שלא יצטרך לסכין בהליכה זו כגון שהולך לביהכ״נ וכה״ג אסור להוליכו עמו לד״ה:

יא {יא} כל שיש לו תורת כלי - אבל אבנים וכה״ג אסור משום מוקצה:

יב {יב} שום דבר וכו׳ - ר״ל אפילו של אוכל נפש דלא עדיפא מבישול דאסור גם כן לצורך עכו״ם כדאיתא לעיל בסימן תקי״ב:

יג {יג} לשלוח לו וכו׳ - אף דאמירה לעכו״ם שבות במקום צורך כהאי גוונא סמכינן אפוסקים דר״ה שלנו כרמלית הוא והוי שבות דשבות במקום צורך ושרי וכמבואר בסימן שכ״ה ס״ב:

יד {יד} לנכרי אלם - ואפילו לית ביה חשש סכנה:

טו {טו} וכדומה לזה - כגון מפני דרכי שלום וכנ״ל שם:

טז {טז} שאינו מיוחד וכו׳ - ולא הכינו מבערב לכך ומ״מ מותר להשתמש בו לצורך זה וכדלעיל בסימן תק״ב ס״ג בהג״ה ומיירי שהיה עץ יבש שראוי להסקה וכמו שנתבאר שם במ״ב ס״ק כ״ב:

יז {יז} אסור וכו׳ - דע״י הצליה נעשה השפוד מאוס ומוקצה ואף להמתירין מוקצה ביו״ט דעת כמה אחרונים דהכא אסור משום שאין עליו תורת כלי:

יח {יח} לטלטלו - אם אינו צריך עוד לצלות בו או להסיק בו תנורו דעצים לא ניתנו אלא להסקה וכה״ג:

יט {יט} שאינו כלי - ר״ל דעי״ז שעושה בו מעשה שפוד לא נעשה כלי:

כ {כ} אלא שומטו - ר״ל שאינו רשאי ליטלו אחר צליתו ולהניחו כדרכו אלא שומטו מהר בגרירה וטלטול מן הצד עד שיעבירו מלפניו לקרן זוית:

כא {כא} כדי שלא יזוקו בו - וכההיא דלעיל סימן ש״ח סי״ח לענין קוץ בר״ה. ומיהו התם לא הצריכו טלטול מן הצד משום דהוא הזיקא דרבים:

כב {כב} אפילו אין עליו בשר כלל - וכ״ז במונח במקום שעוברין ב״ב שם וכמו שכתב המחבר כדי שלא יזוקו הא אם מונח מן הצד אסור לזוז אותו:

כג {כג} ולצורך אוכל נפש וכו׳ - כגון אבנים או עפר המונחים לפני פירות מותר לטלטלם ולהסירם כדי לבוא אל הפירות וכמו שנתבאר לעיל סוף סימן תק״ט וה״ה בענייננו מותר לטלטל העץ ולהסירו ממקומו שמונח אם צריך להעמיד שם אוכל נפש וכדומה בשביל שמחת יו״ט. וכ״ז בשביל אוכל נפש ושמחת יו״ט הא לצורך גופו ומקומו בעלמא אסור וכדלעיל בסימן תק״ב ס״ג והנה לפי מה שכתבנו שם במ״ב סקכ״א דעת כמה אחרונים דהוא רק למאן דאסר מוקצה אבל לי״א בסימן תצ״ה מוקצה שרי ביו״ט עצים שעומדים להסקה מותרים גם לשאר תשמיש אכן בענייננו דעת כמה אחרונים דבעץ שצלו בו הוא מוקצה לכו״ע וכנ״ל:

כד {כד} אפילו מוקצה - כתב הח״א אם היה מונח מפתח של אוכלין בתיבה המיוחדת למעות ומונח בו מעות מותר להוציא התיבה כדי ליקח ממנו המפתח ומותר ג״כ להחזירו אם חושש לגנבה (דהתירו סופן משום תחלתן):

כה {כה} מותר לטלטל - כדי ליטול גוזלות לצורך יו״ט ואפילו היה אפשר לו מאתמול:

כו {כו} משובך לשובך - וה״ה אם עומד במקום אחר שמותר להעמידו לשובך:

כז {כז} אפילו בר״ה - ר״ל שהשובכין היו בר״ה או שמעביר הסולם דרך ר״ה ולא חיישינן שמא יאמרו שמטלטל הסולם לצורך עשיית מלאכה דסולמות של שובכין נכרין ומיוחדין וידעי דלשובכו הוא מוליכו ומיירי שהכין היונים מבע״י וביונים דמהני הכנה ע״פ האופנים המבוארין לעיל סימן תצ״ז ס״ט:

כח {כח} אבל סולם של עליה אסור וכו׳ - דהרואה יאמר דלהטיח גגו הוא מטלטל סולם זה וכדרכו תמיד בחול ואפילו לטלטלו רק ברה״י נמי אסור דכל מקום שאסור משום מראית עין אפי׳ בחדרי חדרים אסור וכתבו הפוסקים דאפילו בלא טלטול לשובך אחר רק להטותו מקן זה לקן אחר באותו שובך גופא ג״כ אסור וסולמות שמיוחדות לתשמיש שבפנים הבית ומטלטלים אותם תמיד מזוית זו לזוית שכנגדו אם מוליכים אותם יש דעות בין הפוסקים י״א דשרי דדוקא סולם של עליה שהוא גדול וחזי לעלות עליו לגג לתקנו חיישינן שיאמרו להטיח גגו הוא צריך משא״כ סולם שבבית שאינם ראוים לעלות עליהם לגג דינו כסולם של שובך ויש מחמירים בזה ודעתם דלא הקילו אלא בסולם של שובך שניכרים הם בצורתם וכו״ע ידעי דלשובך ממטי להו אבל לא בסתם סולם דאפילו כשהם קטנים זימנין דמסמיך להו לזיזים היוצאים מן הכתלים ועולה לגג. ולענין הלכה ברה״י יש לסמוך להקל לטלטל סולם שבבית וברה״ה נכון לכתחלה להחמיר:

כט {כט} בטלטול - אבל בלי טלטול שרי לעלות עליו לעליתו או לשובכו. ודע דמלשון המחבר משמע לכאורה דסולם של עליה דין מוקצה יש לו אבל הגר״א בביאורו מצדד דאינו מוקצה ולא אסור בסתם טלטול והזזה ממקומו אלא טלטול של הולכה לאיזה תשמיש או אפילו הטיה לתכלית זה:

ל {ל} סעיף ל״ה - וכן מה שמבואר שם בענין זה בסעיף ל״ד ובסעיף ל״ו ג״כ שייך בענייננו לענין יום טוב:

לא {לא} מסוכנת וכו׳ - דמעיו״ט דעתיה עלה כיון שהיא קרובה למיתה:

לב {לב} הרי זה מחתכה - ודוקא שקשה להם לאכול בלי חתיכה הא יכולים לאכול כך לא מטרחינן בכדי וכדלעיל בסימן שכ״ד ס״ז [אחרונים]:

לג {לג} ולא יזיזנה ממקומה - ולי״א בסימן תצ״ה דמוקצה שרי ביו״ט אפילו בבריאה שמתה ג״כ שרי כ״כ המ״א והוא לפי דברי המחבר לעיל בסימן שכ״ד ס״ז וכבר כתבנו שם במ״ב דעת החולקים דבבריאה שלא היה ליה לאסוקי אדעתיה לכו״ע אסור דכגרוגרות וצמוקין דמי דמוקצה הם לכו״ע ודוקא בהיתה חולה שרי למאן דל״ל מוקצה ועיין בה״ל:

לד {לד} מתחילין וכו׳ - המחבר קיצר בזה וביאור הענין כך הוא דלמאן דאית ליה איסור מוקצה ביו״ט אין מתחילין להשתמש באוצר ביו״ט אם לא הזמין מעיו״ט כגון אם היה לו ערימה של תבן שאצר שם למאכל בהמותיו להסתפק מהם לאחר זמן או שכנס עצים לאוצר להסתפק מהן לימות החורף אסור לו להסתפק מהן ביו״ט בין להסקה בין להאכיל מהתבן לבהמותיו וקאמר המחבר דלפעמים יש להתיר להסקה אף דברים שהכניסם לאוצר כגון תבן שהכניסם לאוצר ועשאם ערימה ונתקלקלו שאינם ראוים כעת למאכל בהמה מותר לו להסיק בהם אף דמתחלה אקצי אותם מדעתו מ״מ משעה שנתקלקלו עומדין להסקה בכל יום אפי׳ בלי הזמנה מבעוד יום:

לה {לה} אם היא וכו׳ - ותבן שלא הכניסם לאוצר להשתמש בהן לאחר זמן מותר להסיק בהן אפילו יפה אפילו עומד להאכיל לבהמתו או לעשות בהן שאר תשמיש דאין שם מוקצה עליהן:

לו {לו} תיבנא סריא - היינו כשהוא מוסרח מאד דאפילו ע״י פירוך לא חזיא לבהמה. וכתב הט״ז דאפ״ה אסור לקשור אותם לעשותן חבילות כדרך שעושין להסקה אלא א״כ היו קשורין מערב יו״ט. וכ״ז כשהתבן הוא יבש אבל אם התבן הוא לח אינו רשאי להיסק בה אף דחזי להיסק גדול [מ״א] ובחמד משה מפקפק בזה עי״ש:

לז {לז} ואית ביה קוצים - דאל״ה חזי התבן לגבל בהם טיט ולא בטל שם מוקצה מינייהו, ודע דכ״ז הסעיף הוא רק כפי דעת המחבר לעיל בסימן תצ״ה דמוקצה אסור ביו״ט אבל לדעת היש מתירין שהובא שם בהג״ה מותר להסתפק ביו״ט בין בתבן ובין בעצים אפילו הכניסן לאוצר ורמ״א שלא הגיה כאן סמך אדלעיל:

לח {לח} נוטלים וכו׳ - זה הסעיף מיירי בסוכה דעלמא העשויה לצל אבל ה״ה בסוכת החג וכמבואר לקמן סימן תרל״ח ס״א בהג״ה:

לט {לט} הסמוכים וכו׳ - ר״ל דעצים של סוכה עצמן או סכך שלה בודאי אסור ליטלן לצורך קדרתו מטעם סתירת בנין ורק קנים שסמכן סביבות הדפנות כיון שלא נארגו עם הדופן לא בטלי לגביה ואין בהם משום סתירה ומשום מוקצה ג״כ לא נאסרו דדעתיה עלייהו מאתמול אם יצטרך להם שהרי אינו סותר אהלו בזה ומיירי בשאינם קבועים ומחוברים בקרקע. ונתבאר בפוסקים דכ״ז בשלא הסמיך הקנים כדי לעבות את דופני הסוכה שיהיו חזקים אבל בשהסמיכן להדיא כדי לעבות אע״פ שלא נסבכו עם הדופן וקיימי באפי נפשייהו אפ״ה מתבטלי לדופן ואסור ליקח מהם ואפילו העמידן אחר שכבר עמד הדופן ג״כ מתבטלי אגב הדופן:

מ {מ} אם זרק חבילות - היינו קנים אגודים ביחד:

מא {מא} דאינם בטלות - דמדלא התיר אגודתן בשעה שהניחם על הסכך לא בטלינהו לגבי סכך אלא להצניעם חשב אבל אם הניח קנים שאינם אגודים על הסכך אף שכבר סיכך כל צרכו בטלים הקנים אגב עיקר הסכך ולא דמי לעצים הסמוכים לדופני הסוכה שאינם מתבטלים כיון שאינם עבותים עם הדפנות משא״כ בסכך שאינם עבותים כל עיקר ולהכי כשמצטרף להם עוד קנים מתערבים ונעשים סכך אחד ומבואר בפוסקים דאפילו בקנים אגודים אם נתכוין להעבות בהם הסכך להדיא בטלים לגבי סכך אע״פ שלא התיר אגודתן ואסור ליקח מהם משום סותר ועיין בה״ל:

מב {מב} אם דעתו להסיקן - פי׳ אם רוצה עתה להסיקן אבל לא בעינן שיהא דעתו עליהם מאתמול דלאו מוקצה הן וכמו שכתבנו לעיל לענין עצים הסמוכים לדפנות. ודע דכל עצים שאסור ליטלן מן הסוכה בין עצי סכך ודפנות עצמם ובין אותן שניתוספו עליהן ונתבטלו עמהן אפילו אם נפלה הסוכה ביו״ט ג״כ אסור לטלטלן וליטלן וה״ה לשורפן במקומן משום מוקצה ואפילו היתה הסוכה רעועה מעיו״ט ועומדת ליפול מ״מ בכניסת יו״ט א״א היה לו ללקחן מחמת סתירת בנין ומתוך שנאסרו אז נאסרו לכל היום. ואם מהני תנאי עיין בבה״ל:

מג {מג} בית שהוא מלא פירות - ר״ל והיה סתום מכל צד:

מד {מד} מוכנים - ר״ל לאפוקי אם הכניסם שם לאוצר לזמן רב דהו״ל מוקצה:

מה {מה} ונפחת - אפילו ביו״ט ולא אמרינן דכיון שהיה בין השמשות סתום ולא היה אפשר ליטול מהם מחמת איסור סתירת בנין איתקצאי לכולי יומא דאין זה בכלל מוקצה כיון שלא היו מוקצין מחמת איסור עצמן רק שהיו במקום שאין יכולין לילך ליטלן ולפי טעם זה אפילו היה הבית בריא מקודם שאין רגילות שיפחת מאליו ג״כ מותר ליטול הפירות וכן ה״ה במי שיש לו לפתות טמונים בבור ופתחן העכו״ם ביו״ט או בשבת דאין בהם משום מוקצה אכן אם עשה העכו״ם לצורך ישראל אפילו אם הפירות היו של עכו״ם אסור באכילה ובטלטול עד מוצאי שבת ויו״ט בכדי שיעשה [וצריך ליזהר בזה בימי הפסח כשעכו״ם מביא לפתות לישראל אם יודע שהגוי פתח הבור היום אוסר ליקח ממנו] ועיין בבה״ל דאין להקל בכל זה כ״א בשעת הדחק:

מו {מו} נוטל ממקום הפחת - אבל לא יפחות מן הבית יתר כדי ליטול יותר:

סימן תקיט

א {א} תריסי חנויות - היינו חנויות שאין מחוברין בקרקע אלא עשויות כמין תיבה או מגדל של עץ [וסוגר אותו וכשרוצה לפתחו מסלק הדלת מן הציר ונותנו לפני החנויות ומסדר עליו צרורות רוכלין למכור ולבסוף מצניע את הנשאר בחנות ומחזיר הדלתות למקומן והולך לו] אבל חנויות המחוברין לקרקע יש בהו בנין וסתירה מן התורה כמ״ש סימן שי״ג ואסור לסלק הדלת מן הציר ולהחזירו כמו בשבת:

ב {ב} כדי שיוציא וכו׳ - קאי אדלעיל מה שהתירו לסלק הוא כדי שיוציא וכו׳ ולהחזירן דשרו משום דאם לא נתיר לו להחזירן לא ירצה לפותחן דיחוש שמא יגנובו מהנשאר בחנות ואתי לאימנועי משמחת יו״ט וכ״ז כשעומדין החנויות מבחוץ [אך צריך ליזהר שלא יזכור סכום המקח בעת הקניה וכדלעיל בסימן תקי״ז וסימן שכ״ג עי״ש] אבל כשעומדין החנויות בבית אסור להחזירן דלא חייש שם לגנבה:

ג {ג} ציר באמצע - פי׳ באמצע הדופן יש חור ויש לדלת שם בליטה כנגדו שתוחבין אותו בחור ואינו נראה כבונה כ״כ ומותר אפילו להחזיר כל צרכו ובלבד שלא יתקע ביתד בחוזק ואם תקע הוי מלאכה גמורה:

ד {ד} ציר מן הצד - היינו שבולט ראש אחד מהדלת למעלה כמו יתד וראש אחד כנגדו מלמטה ובמפתן יש חור שתחוב לתוכו ומלמעלה כנגדו יש ג״כ חור:

ה {ה} אסור - היינו להחזירו כל צרכו [אחר שנשמט הקרש מהחנות דאלו בפותח ונועל בעוד שהוא קבוע בו ודאי שרי דאל״כ יהא אסור לפתוח ולנעול הבית בשבת] אבל להחזיר מקצתו מותר וכן לסלק מותר:

ו {ו} ושאין להם ציר כל עיקר - כצ״ל:

ז {ז} אפילו בבית מותר להחזיר - דאף שבבית אין לחוש לגנבה מ״מ מותר שלא אסרו אלא כשיש לו ציר באמצע גזירה משום יש לו ציר למעלה ולמטה שיש לחוש שמא יתקע אבל כשאין לו ציר כל עיקר לא גזרו כלל:

ח {ח} ושלחן וכו׳ - וה״ה כוס של פרקים:

ט {ט} מעמידין וכו׳ - דאין בנין וסתירה בכלים ולא גזרו בזה שמא יתקע כמו לעיל בסעיף א׳ גבי חנויות ביש להם ציר מן הצד משום מניעת שמחת יו״ט [הגר״א]:

י {י} אותם ביו״ט - מדסתם משמע דאפילו נתפרקו מבע״י נמי שרי:

יא {יא} והוא שלא יתקע - פי׳ בחוזק ובגבורה. כתב המ״א בשם מהרי״ל עכו״ם שהביא כתב חתום מותר לפתחו ביו״ט אך אם כתוב עליו אותיות או צורות אסור משום מוחק אכן בביאור הגר״א מצדד דבכל גווני אין לפותחו ע״ש:

יב {יב} סעיף זיין - וסעיף יו״ד ששם מבואר הדין בכל פרטיהם:

יג {יג} בבתי זרועותיהן וכו׳ - וה״ה דאסור לעשות קמטים בענק שבצואר שקורין קאלנע״ר בעצים המיוחדים לכך. ואפי׳ בחה״מ אסור לעשות כל זה כמבואר לקמן בסימן תקמ״א ס״ג:

סימן תקכ

א {א} וע״ל סימן של״ז - שם מבואר הדין אם הקרקע היה מרוצף ושאר פרטים:

סימן תקכא

א {א} משילין וכו׳ - פי׳ שיש לו פירות על הגג וראה גשמים ממשמשים ובאים ואפשר שיבוא לידי הפסד התירו לו חכמים לטרוח ביו״ט ולהורידם לבית דרך ארובה שבגג על ידי חבל או להשליכם דכיון שאין בזה טורח כ״כ התירו לו מפני הפסד ממונו אבל בלא הפסד לא:

ב {ב} פירות - ואפילו היה לו פירות הרבה שם מותר לו לסלק כולם משם:

ג {ג} ארובה - הוא חלון העשוי בתקרת הגג:

ד {ד} ולא ישלשלם בחלונות - ר״ל אם היה הגג מוקף במחיצות ובאחד מן המחיצות היה חלון אסור להורידם דרך שם בחבל דאיכא טרחא יתירה להעלותם עד החלון ולהורידם ואפילו אם ירצה רק להגביהם עד החלון ולהשליכם דרך שם ארצה ג״כ אסור דהיה בזה עכ״פ טרחא להעלותם אמנם אם היה החלון נמוך שוה לגג דליכא טרחא יתירה מסתברא דמותר כמו דרך ארובה:

ה {ה} בסולמות - ר״ל אם היו מונחים בשקים ליקח השקים ולהורידם למטה דרך הסולם וה״ה במדרגות שלנו אסור דהוי טרחא יתירה:

ו {ו} ולא יטלטלם מגג לגג - היינו שאין ארובה בגג זה ורוצה להוליכם לגג הסמוך לו שיש בו ארובה להפילם דרך שם אסור דנחשב טרחא יתירה וכש״כ שלא במקום הפסד בודאי אסור לטלטלם מגג לגג:

ז {ז} אעפ״י שהן שוין - שאין אחד גבוה מחבירו:

ח {ח} או לבנים - אפילו הם מוקצה כגון שהן סדורות ועומדות לבנין וכנ״ל בסימן ש״ח סעיף י״ז מותר לכסות אותם שלא ימחו:

ט {ט} ליתן כלי תחת הדלף - שדולף דרך התקרה כדי שלא יטנף את הבית:

סימן תקכב

א {א} אין הסומא - וה״ה זקן:

ב {ב} יוצא במקלו - היינו לר״ה או לכרמלית מפני שהוא דרך חול וזלזול ליו״ט כיון שאפשר לו לילך בלא מקל זה ואינו נוטלו אלא לתקן ולישר פסיעותיו. ומש״כ ולא הרועה בתרמילו. היינו גם כן לר״ה או לכרמלית ומטעם זילותא ליו״ט:

ג {ג} ודין חיגר וכו׳ - וה״ה לענין חולה שעמד מחליו וכנ״ל בסימן ש״א סי״ז:

ד {ד} אין יוצאין בכסא - שהיה דרכם להוציא את הנכבד בכסא שהיה הוא יושב בקתדרא ואחרים היו נושאין את הקתדרא על כתפם כדי שלא ידחקוהו אנשים או כדי שלא יטנפו בגדיו וכתבו הפוסקים דדוקא בכסא אסור משום דהוא עובדא דחול אבל אם נושאו על כתפיו שלא בכסא מותר:

ה {ה} שהיו רבים צריכים לו - לבית המדרש לדרשה:

ו {ו} מותר - ואפילו יכול לילך ברגליו מותר אם יש בזה איזה צורך כגון שלא יטנף בגדיו או כדי שלא ידחקוהו אנשים וכ״ש אם היה זקן או טורח ההליכה מחמת חולשתו:

ז {ז} על הכתף - פי׳ אפילו על הכתף שמשים כל אחד ידו על כתף חבירו והכסא שהאדם יושב עליו על זרועותיהם וכ״ש אם נושאים הכסא בין ידיהם:

ח {ח} יכול לצאת במקל - אפילו לר״ה. דנחשב לו כמנעל כיון שאין יכול לילך בלתו:

ט {ט} אין מנהיגין בהמה במקל - אפילו אזמניה להמקל מאתמול לכך דשוב לית ביה משום מוקצה אסור דמחזי כמאן דאזיל לשוק למוכרה:

סימן תקכג

א {א} מסירים זבובים וכו׳ - ר״ל ביד או במגרדת של עץ שאינו מוכרח שיתלש שער עי״ז משא״כ בשל ברזל וכדלקמיה:

ב {ב} שהן עושין חבורה - ר״ל שלפעמים נעשה חבורה עי״ז כיון שהוא אינו מתכוין לזה:

ג {ג} במגרדת - היינו של ברזל שבודאי יתלש שער עי״ז ואף שאינו מכוין לזה וגם לא ניחא ליה בתלישת השער קי״ל דהיכא דהוי פסיק רישא אף דלא ניחא ליה אסור וכנ״ל בסימן ש״כ סעיף י״ח:

ד {ד} אין מילדין וכו׳ - דהיינו למשוך הולד מן הרחם דאיכא טרחא יתירא:

ה {ה} ונופח לו בחוטמו - שנחיריו סתומין לו ברירין:

ו {ו} עליו - על הולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו [גמרא]:

ז {ז} ברחמה - כדי שיכאוב לה ותזכור צער לידה ותרחם עליו [שם]:

ח {ח} הטמאה אסור - שאינה מקרבתו לעולם אחר שריחקתו [שם]:

ט {ט} אם אדם מצווה וכו׳ - עיין לעיל בסימן תצ״ה סקי״ד במ״ב:

סימן תקכד

א {א} אין עולין על גב אילן - עיין לעיל בסימן של״ו שם מבואר פרטי הדין וטעמיהן:

ב {ב} ולא רוכבין על גבי בהמה - עיין לעיל בסימן ש״ה סי״ח ויתר דברי הסימן עד סופו מבואר לעיל בהלכות שבת בסימן של״ט סעיף א׳ עד ס״ה עי״ש במ״ב ובה״ל טעם כל אלו הדברים ופרטיהן ושייך גם לענין יו״ט:

ג {ג} ולא מפרישין תרומות ומעשרות - וה״ה חלה ועיין לעיל בסימן תק״ו סעיף ג׳ וד׳ שם מבואר פרטי הדין:

ד {ד} וע״ל סי׳ של״ט ס״ד - ר״ל דשם מבואר דבדיעבד מה שעשה עשוי:

סימן תקכה

א (א) הלואת יו״ט - היינו שהקיף לו החנוני מיני מאכל ומשתה:

ב (ב) ניתנה ליתבע וכו׳ - ר״ל שנזקקים לו בב״ד אחר היו״ט אם מסרב לפרוע (והרבותא הוא משום דאיכא מ״ד בגמרא דס״ל דבדין אינו יכול לתבוע אלא בינו לבין עצמו דאם יהיה ניתן ליתבע אתי למכתב קמ״ל דלא קי״ל הכי אלא כאידך מ״ד דאם לא יכול לתבוע לא יתן לו מתחלה וימנע עי״ז משמחת יו״ט):

ג (ג) סעיף י״א - ר״ל דשם מבואר לענין שבת דיזהר מלומר לשון הלואה אלא יאמר תן לי וה״ה לענין יו״ט וע״ש בהג״ה ובמ״ב דכל הדינים שייך גם לכאן וכן מה שפסק השו״ע דהלואת יו״ט ניתנה ליתבע ה״ה דהלואת שבת ניתנה אח״כ ליתבע:

ד (ד) גובים וכו׳ - היינו מיני מאכל ומשקה:

ה (ה) לא יכריזו וכו׳ - דאף דמותר להכריז ע״ד מצוה כנ״ל בסימן ש״ו סי״ב שאני הכא דאפשר בצינעא:

סימן תקכו

א {א} לא יתעסקו בו ישראל - דאין מצוה של קבורה דוחה עשה ול״ת דיו״ט. וגם ע״י קראי״ם ואפילו אם נעשה עובד כוכבים אסור דהא ישראלים הם ומצווים ואיכא משום לפני עור לא תתן מכשול:

ב {ב} ואפילו יסריח - כגון שמונח מעיו"ט או שהוא ימות החמה ואפילו היה יו"ט ראשון ע"ש שעד יום א' א"א לקוברו ובמקום שאין העובדי כוכבים מניחים לעשות מלאכה ביום אידם שע"כ יהא מונח עד יום ב' אסור גם כן על ידי ישראל:

ג {ג} אבל יתעסקו בו עממין - ואם חל יו"ט ראשון בע"ש וביה"ק רחוק מן העיר יותר ממהלך יום ולא יגיעו העכו"ם שם עד למחר ביום השבת אסור וכדלקמן בס"ג אלא יקברוהו על ידי עכו"ם בעירו ולאחר שבת יוציאוהו ויוליכוהו לבית הקברות או יניחוהו בארון ויחמרו בחמר ובזפת ע"י עכו"ם כדי שלא יהא ריחו נודף ולאחר שבת יוציאוהו ויקברוהו:

ד {ד} וע"ל סימן ש"ד - לענין עבדים אם מתעסקין על ידיהם:

ה {ה} ואפילו אם יכולין להשהותו וכו' - עיין בה"ל:

ו {ו} וכ"ז בעשיית קבר וכו' - שהם מלאכות גמורות מדאורייתא וה"ה דאסור לחתך בעצמו בגד פשתן בין מה שחותכין במדה מן החתיכה הגדולה או מה שמחתכין לחתיכות קטנות כדי לתפרם אח"כ יחד כדרך שעושין בבגד דכל זה הוא בכלל מחתך [חכמת אדם] וכתבו הפוסקים דאפילו יש איזה חפירה בבה"ק שאפשר להניחו שם עד אחר יו"ט או אפילו קבר גמור רק שאיננו שלו ויצטרך לפנותו מותר לחפור ביו"ט ע"י עממים שאין זה כבוד למת לטלטל עצמותיו ולפנותו:

ז {ז} ותכריכים - ומ"מ אם אפשר ליקח תכריכים מוכנים מאחד והם לפי ערך מדתו בודאי אין עושין אפילו על ידי עממין:

ח {ח} אבל להלבישו - שאינו אלא טלטול בעלמא:

ט {ט} ולחמם וכו' - דאין בכל זה איסור דאורייתא דמתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך וה"ה בהוצאה ואפילו למ"ד דשלא לצורך כלל מדאורייתא אסור בכגון זה דאיכא צורך קצת ומצוה דזילא ביה מלתא דלתעסקי עכו"ם בטהרתו וכה"ג שרי משום כבוד המת:

י {י} ולהוציאו - פי' לקוברו אבל לטלטלו מן המטה לארץ כמו שנוהגין תיכף לאחר מיתה לא שרי רק ע"י ככר ותינוק וכמו בשבת דטלטול זה אינו צורך קבורה:

יא {יא} ולשומו בקבר - אבל לכסותו אח"כ בעפר לא שרי לכו"ע רק ע"י עממין דמילוי גומא הוי כבונה:

יב {יב} מותר ע"י ישראל - ומ"מ ללות חוץ לתחום אסור אף דתחומין גם כן אינן אלא מדרבנן כדלקמן בס"ו ושם יתבאר. ודע דאף שהמחבר העתיק לסעיף זה בלא פלוגתא יש כמה ראשונים שחולקים בזה ואומרים דלא התירו חכמים לישראל בזה בשום דבר כיון דסוף סוף צריכין אנו לעכו"ם לעיקר עסק הקבורה יעשה גם שארי דברים וכן הוא דעת רדב"ז בתשובה וכן נוטה ג"כ דעת הגר"א בביאורו ומ"מ מי שרוצה לנהוג כדעת השו"ע בודאי אין למחות בידו כי יש כמה פוסקים העומדים בשיטה זו:

יג {יג} ע"י קש וכו' - כלומר לטהרו ע"ג עור או נסר ולא ע"ג בגדים ובמה ירחצו בקש וה"ה בידו אבל לא בסדינין:

יד {יד} שלא יבא לידי סחיטה - אע"ג דמשעה ששורה אותו במים יש בו משום כיבוס וכדלעיל בסימן ש"ב ולא הוי ליה לנקוט חשש דסחיטה שאח"כ י"ל דמסתמא רוחצין המת בסדינים נקיים ולבנים ולהרבה פוסקים לא אמרינן בזה שרייתו זהו כיבוסו וכדלעיל בסימן ש"ב ס"ט אבל משום סחיטה יש כאן ובפרט דלאחר הרחיצה מלוכלך הסדין מזיעת המת וכה"ג ויבא לסחוט אותו והוא כיבוס גמור:

טו {טו} אסור להלינו - דמוטב שיקברוהו עכו"ם ביום א' והוא שבות שאין בו מעשה משיקברוהו ישראלים ויעברו אשבות בידים:

טז {טז} כדי שיתעסקו בו ישראל - או כדי שילוו אותו אשתו ובניו חוץ לתחום ומשמע דאפילו בת"ח שכבודו ביותר להקבר ע"י ישראלים ג"כ לא משהינן ליה. ויש מן האחרונים שכתבו דאם השהו אותו ליום ב' לא יקבר על ידי ישראל אלא ע"י עכו"ם ועיין בבה"ל שפקפקנו בזה:

יז {יז} אפילו להוציאו ולהניחו בכוך - אע"ג דאינו אלא טלטול על ידי נכרי לא רצו להתיר משום כבוד המת דאדרבא כבוד המת הוא שלא יתחלל שבת ויוהכ"פ דחמירי על ידו וכל פרטי דין זה מבואר לעיל בסימן שי"א עיי"ש:

יח {יח} אפילו לחתוך לו הדס - במקומות שנוהגין להניח הדס על מטת המת ואע"פ שאין זה מעיקרי צרכי הקבורה אלא בשביל כבוד:

יט {יט} ולעשות לו תכריכין - לחתוך ולתפור ואע"פ שאפשר לכרוך את המת בסדין שלא בתפירה. ומ"מ אם יכול למצוא תכריכים מוכנים כמדתו אין לעשות חדשים וכמו שכתבנו לעיל בס"א ואם מטונפים הם מותר לכבסם:

כ {כ} וארון - אם אין לו נסרים מוכנים מותר לנסור ביום טוב ועיין בסימן תקמ״ז:

כא {כא} לחצוב לו קבר - יש שכתבו דמ״מ כל מה שאפשר למעט בחלול ממעטין וע״כ כתבו דבמקום שיש בני חבורה שרגילין לחפור ולתפור ולעסוק אין רשאין אחרים זולת בני החברה לעסוק בקבורת המת אם לא שהוא ע״ש סמוך לחשיכה דאז כל הזריז לסייעו שלא יבאו לידי חילול שבת הרי זה משובח וכמה אחרונים מקילין בזה משום דיו״ט שני לגבי מת כחול הוא:

כב {כב} ואם אין באותו עיר וכו׳ - אבל אם יש ביה״ק אלא שהוא צוה לפני מותו להוליכו לקברות אבותיו אין לחלל יו״ט בשביל זה ומאחר שעכ״פ מצוה לקיים דברי המת מלינים אותו עד אחר יו״ט ואח״כ יוליכוהו למקום אבותיו ואם יש לחוש שיסריח קוברין אותו ביו״ט בעירו:

כג {כג} ומשכירין לו ספינה וכו׳ - או עגלה להוליכו עד מקום הקבורה ומותר גם להוליכו על בהמת ישראל. ודוקא האנשים הקברנים מותרים ליכנס לספינה אבל אנשים אחרים כדי ללוותו אסורים ויבואר עוד לקמן בסעיף ז׳:

כד {כד} כחול שויוה רבנן - ומ״מ אינו כחול ממש וכל דבר שאסור בחוה״מ אסור ביו״ט שני במכש״כ כגון לחצוב אבנים לקבר וכן לקצץ עצים מיער כדי לעשות מהם ארון דאסור בחוה״מ וכמבואר בסימן תקמ״ז וה״ה הכא וגם מבואר שם דלנסור עצים לקרשים לעשות מהן ארון ולקצוץ הדסים ולתפור תכריכין וכה״ג אינו מותר רק בחצירו של מת וכה״ג כדי שיראו הכל שבשביל מת הוא עושה ובאדם מפורסם שמת מותר לעשות אפילו בשוק שהכל יודעים שבשבילו הוא ומבואר שם עוד דבמקומות שאין יהודים הרבה דרים בעיר אפילו באדם דעלמא מותר לעשות כל המלאכות שלא במקומו של מת דכיון שישראלים מועטים כשמת אחד הכל יודעים ואם מותר לילך חוץ לתחום להביא משם מת לקוברו או להביא תכריכין וארון למת יתבאר לקמן בסעיף ח׳:

כה {כה} אלא כל היכא דאפשר בעממין - ודוקא שיש עממין לפנינו אבל אם צריך להמתין הרבה שעות עד שיבאו עכו״ם ומתוך כך יבא המת לידי בזיון לנפוח וכיו״ב א״צ להמתין ויתעסקו בו ישראל:

כו {כו} כמו ביו״ט ראשון - ומ״מ כתבו האחרונים דמותר לטהרו בסדין כדרכו ול״ג שמא יבא לסחיטה רק שיזהר שלא יעשה סחיטה בידים ונ״ל שידקדקו שיהיו הסדינים נקיים דאי לא שרייתו הוא כיבוסו וכדלעיל בס״ק י״ד. ומותר ללותו חוץ לתחום וכדלקמן בס״ו אע״ג דביו״ט ראשון אסור דמ״מ לא הוי מלאכה:

כז {כז} חוץ מן הכיפה וכו׳ - היינו שהיה דרכם לבנות בנין וזהו אסור כיון שכבר נקבר למה לנו לחלל יו״ט:

כח {כח} אבל מותר לכסותו בעפר - היינו אפילו כמו שנוהגין לצבור עפר על הקבר עד שנעשה כמו תל דגמר קבורה הוא. ומשמע מסתימת רמ״א דאפילו למנהגנו דמחמרינן במלאכות גמורות לעשות ע״י עכו״ם מ״מ בזה לא נהגו להחמיר:

כט {כט} אבל אם אינם רוצים - כגון שמלינים אותו לכבודו. וה״ה אם היה סמוך לערב ואין שהות לקוברו ועיין לקמן בס״ח דלפעמים מותר להתחיל לעסוק לצורך המת ביו״ט כדי למהר קבורתו בחול ושם יתבאר:

ל {ל} אבל טלטול מותר - אפילו ע״י ישראל ואין בכלל זה הוצאה ואפילו לכרמלית אסור [אחרונים] ומסקנת רוב האחרונים דאפילו טלטול אינו מותר לצורך החיים כגון לפנותו מן הבית כדי שהכהנים יכנסו לבית או מפני עגמת נפש אלא א״כ שהוא צורך המת כמו מחמה לצל וכה״ג ואף בזה מחמירים שאינו מותר רק ע״י ככר ותינוק וע״פ המבואר לעיל סימן שי״א:

לא {לא} החופר וכו׳ - וה״ה הנותן בד לתכריכין וכדומה:

לב {לב} מותר לו ליטול שכר - ובלבד שלא יזכרו סכום המקח וכש״כ שלא ליקח מעות אלא אחר יום טוב יבאו לחשבון וגם בזה איכא מ״ד דאסור דאין ליקח שכר שבת אלא דיש שמתיר במקום מצוה וכדמבואר לעיל בסימן ש״ו סעיף ה׳ מיהו אם אין החופר רוצה לחפור אלא אם כן יקצצו עמו דמים או יתנו לו כסף מזומן ביו״ט אע״ג שעבירה הוא בידו מ״מ יש לקרובי המת ליתן לו דיו״ט שני לגבי מת כחול שויוהו:

לג {לג} תוך התחום - ר״ל עד אלפים אמה ולא יותר אע״ג דעד ג׳ פרסאות לכו״ע אינו אלא מדרבנן לא התירו משום לויה גרידא:

לד {לד} חוץ לתחום - אפילו חוץ לתחום ג׳ פרסאות ואע״ג שאין בהם צורך למת אלא מלוין אותן מפני הכבוד בלבד אפ״ה שרי דכחול שויוה רבנן [אחרונים]:

לה {לה} וחוזרין למקומם בו ביום - ואפילו יצאו חוץ לכמה מילין מותרין ג״כ לחזור לביתם שאם יאסרו אותם יהיו נכשלים לעתיד לבא שלא ירצו לילך ולהתעסק בצרכי המת ובהלויתו. ומסתברא דכ״ז אם אין שם במקום הקברות מושב יהודים בתוך התחום הא אם יש שם ושיכולים שם לאכול ולישב לא נתיר להם לחזור דבשביל זה שאי אפשר להם לחזור לאכול ולשוב לביתם פעם אחד לא ימנעו ללות המת ועיין בה״ל. ונתבאר בהפוסקים דמ״מ אם יכול לקצר דרכו לא נתיר לו לחזור בדרך ארוכה [עיין במג״א ובמחה״ש]:

לו {לו} וכן מותר להחזיר כלי הקבורה - ומוקצה אינם דהרי כלים שמלאכתם להיתר הם דשמא יצטרך להם למת אחר בו ביום וא״כ מותר לטלטלם אפילו לא יצטרך להם רק לשמרם שלא יגנבו וכדלעיל בסימן ש״ח ס״ד וכיון שכבר מטלטלם אפילו ימצא סמוך לחומת העיר מקום שמור להניחם ג״כ אינו צריך אלא מותר לישאם עד ביתו וכדלעיל בסימן ש״ח ס״ג:

לז {לז} אסורים לרכוב וכו׳ - וה״ה לילך בספינה ואפילו בתוך התחום נמי אסור ואע״ג דמתירין ללות חוץ לתחום שאני רכיבה דאיכא חשש חתיכת זמורה שהיא מלאכה דאורייתא ולא ניתר בשביל לויה שאינה מעיקרי צרכי הקבורה ועוד דברכיבה איכא זילותא דיו״ט טפי מהליכה ברגליו:

לח {לח} ואפילו האבלים - ומשמע דאפילו א״א במקום הזה לילך ברגליו וישאר בלי לויה ג״כ אסור:

לט {לט} מתירין להם - ומיהו לא ירכבו בעיר מפני האומות שלא יאמרו עליהן שמחללין יו״ט:

מ {מ} לרכוב ע״ג בהמה - וה״ה דמותרין הקוברין לילך בספינה:

מא {מא} ולא ניתן לקבורה - והיה מונח בין העכו״ם:

מב {מב} למהר קבורתו - ואע״ג דלא התיר המחבר לעיל בסעיף ד׳ לעשות שום מלאכה בשאין בדעתו לקוברו בו ביום שא״ה דהיה מוטל כבר כמה ימים בין העכו״ם והוא מת מצוה וצריך למהר כל מה דאפשר כדי שלא יתנוול וכתב המג״א ומיהו אם מונח שמה בבית אין להקל ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

מג {מג} ומותר להביא וכו׳ מחו״ל - כבר כתב כן המחבר בס״ד ולא חזר הרמ״א וכתבו אלא משום חידושו דאפילו אין המת כאן אלא שנודע להם שיש מת מחו״ל מותרים לילך לחוץ לתחום להביאו משם לעירם לקוברו באותו יום בקברות ישראל ועיין בביאור הלכה שאין להקל בזה אא״כ השתהה שם:

מד {מד} תינוק שמת וכו׳ - פי׳ דנפלים אין קוברין אותן ביו״ט ואפי׳ ע״י עממין שהרי הם כאבן ואסורים אף בטלטול:

מה {מה} אם גמרו שערו וכו׳ - ובלא גמרו אפילו מת ביום ל׳ גופא אינו בחזקת בן קיימא ודינו כנפל:

מו {מו} ודינו כמת גדול - ונקבר ביום א׳ ע״י עכו״ם וביום ב׳ ע״י ישראל:

מז {מז} דרוב נשים יולדות ולד קיימא - ומיתתו תלינן באיזה סיבה ויש חולקין בזה דכיון דמת איתרע רובא דהא רוב בני קיימא אינם מתים בתוך ל׳ ומסתמא נפל היה ויש להחמיר לקוברו ע״י עכו״ם ומיהו ע״י עכו״ם אפשר להתיר אפילו בלא גמרו שערו וכו׳ דעכ״פ הוא ספק בן קיימא:

מח {מח} נפלים וכו׳ - נראה דלאו בנפלים ודאים קאמר דהא אינהו אסור לקוברם ביו״ט וא״כ בלאו הכי לא שייך למוהלן דהא מלין אותן על קברן וכמו שכתב המחבר ביו״ד בסימן רס״ג סעיף ה׳ אלא אנפלים דסעיף ט׳ קאי שמחזקינן להו לענין קבורה בחזקת בני קיימא ומטפלין בקבורתם ביום טוב ואפילו הכי לקיים המנהג למולן אין להתיר שאין זה מצרכי קבורה:

מט {מט} ואסור לקוברו - לפי מה שבארנו דברי המחבר אין דברי הרמ״א מדוקדקין כ״כ שהרי אהא דסעיף ט׳ לא פליג רמ״א אם לא משום דהמחבר סתם וקאמר נפלים ושלא לטעות דדוקא הערלה אין מסירין קמ״ל דמי שהוא בחזקת נפל גם לקוברו אסור. ועוד י״ל דגם בספק נפל כההיא דסעיף ט׳ דעת רמ״א שמוטב להניח קבורתו עד אחר יו״ט כדי שיסיר ערלתו לפני הקבורה ולא קוברין ספק נפל אלא במת לאחר שמלו אותו או בנפל נקבה וכן כתבו איזה אחרונים. מיהו בתינוק שלא מלו אותו מחמת חולי וכה״ג ומת לאחר שלשים בודאי קוברין אותו ביו״ט ומסירין אז גם ערלתו. ודע דיש מן אחרונים שחולקין אעיקר דיני דנפלים ולדידהו קבורת נפלים נמי מצוה ואם כן אפשר שיש עכ״פ להתיר ביו״ט שני על ידי עכו״ם ועיין בחכמת אדם כלל ק״ע ס״ז:

נ {נ} אין קורעין וכו׳ - דאין זה מצרכי המת ומיהו לערב צריכין לקרוע:

נא {נא} כשמת בליל יום טוב וכו' - וביו"ט ראשון שהוא על ידי עממין אפילו מת בלילה קוברין אחר האכילה או אחר התפלה וכ"ז למחבר דיו"ט ב' הוא ע"י ישראל אמנם לדידן דנוהגין אפילו ביו"ט ב' ע"י עממין א"כ יו"ט ראשון ושני שוין:

נב {נב} אחר האכילה - ויש שכתבו דמוטב לקברו בשעה שאומרים פיוטים ויזמינו עשרה בני אדם עכ"פ לקבורתו ואם הוא אדם חשוב שחייבים כולם ללוותו יוציאוהו לאחר התפלה וילווהו עד ביה"ק ויניחוהו שם וילכו לאכול ואח"כ יקברוהו ומ"מ אם הכל מוכן דהיינו הקבר והתכריכין ואפשר לקוברו קודם אכילה בענין שלא ימנעו עי"ז משמחת יו"ט עדיף טפי לקוברו קודם אכילה דבמדרש סמכו על קרא דלא תאכלו על הדם שאסור לאכול סעודה קבוע קודם שנקבר המת:

סימן תקכז

א {א} יו"ט שחל להיות בע"ש - ואין נ"מ בין יו"ט ראשון בין יו"ט ב' של גליות דאם חל יו"ט ב' בע"ש ג"כ אסור לבשל לשבת אם לא ע"י עירוב שיערב מעיו"ט הראשון:

ב {ב} כמה קדירות ליו"ט ואם הותיר - ואפילו ניתותר קדירה שלימה כולה כיון שמתחלה חשב שיצטרך ליו"ט ובלבד שלא יערים בזה וכמבואר בסעיף כ"ד עי"ש ועיין בסעיף כ"ג ובסימן תק"ג:

ג {ג} וע"י עירוב מבשל בתחלה - כתבו הפוסקים דהיתר העירוב הוא אף למ"ד דמלאכות שבת אין נעשין ביו"ט מדאורייתא מ"מ מהני העירוב דמ"מ אין כאן אלא איסור מד"ס דמדאורייתא אמרינן הואיל ואלו מקלעי אורחים וחזי ליה ליו"ט גופא א"כ אין עושה איסור בזה ורק מדרבנן אסרו ובשביל שבת שהוא שעת הדחק התירו ע"י עירוב שנחשב בזה כאלו כבר התחיל להכין מעיו"ט לשבת ורק שגומר ביו"ט וכדלקמיה בהג"ה. וכתבו האחרונים דביו"ט שחל להיות בע"ש יזהר להקדים הכנת מאכליו לשבת בכדי שיגמר מלאכתו בעוד יום גדול דסמוך לחשיכה בזמן דלא שייך שיצטרך לו ביו"ט גופא הלא יש כאן לתא דמלאכה דאורייתא [וכן יש ליזהר בהמאכלים שמטמין לשבת שיטמינן בזמן שאפשר שיתבשלו שליש בישול מבעו"י] וכתבו דמטעם זה נהגו להקדים תפלת ערבית בליל שבת כשחל סמוך ליו"ט כדי שלא יתאחר מלאכת בישולו ביום טוב עד סמוך לחשיכה. ועיין בה"ל דבשעת הדחק יש להקל ביו"ט שני שחל בע"ש אם נתאחר בישולו לשבת עד סמוך לשבת ואף ביו"ט ראשון אפשר דיש להקל בשעת הדחק ולכתחלה בודאי צריך ליזהר בזה ובפרט ביו"ט ראשון שהוא דאורייתא:

ד {ד} אפילו ספק חשיכה - זמן ספק חשיכה נתבאר בסימן רס"א ומבואר שם דכשנראין ג' כוכבים בינונים הוא ודאי לילה וכתבו האחרונים דאם קיבל עליו יו"ט באמירת ברכו שוב אין יכול לערב דבקבלת יו"ט נחשב הזמן כיו"ט ודאי ודוקא בקבלת ברכו שהוא קבלת ציבור ואף אם הוא לא אמר ברכו נגרר אחר הציבור כמבואר בסימן רס"ג סי"ד אבל קבלת עצמו אף שקיבל בפירוש אפשר דלא מהני לענין זה ויכול עדיין לערב אם עוד לא חשכה ובשעת הדחק אף אחר ברכו כ"ז שלא התפללו הציבור מעריב יוכל לערב אם לא חשכה עדיין אם בא להתפלל מנחה ונזכר שלא עשה עירוב תבשילין ואם יחזור לביתו לערב יאחר זמן מנחה יתפלל מנחה ולענין עירוב יקנה קמחו לאחרים ומיהו אם יכול לעשות עירובו ע"י שליח ישלח שליח לעשות עירוב קודם שיתפלל מנחה:

ה {ה} בפת ותבשיל - דצריך לאפות ולבשל מיו"ט לשבת ולכן עושין העירוב מפת ותבשיל מעיו"ט שעל סמך זה אופין ומבשלין אח"כ:

ו {ו} ואם לא עשאו אלא מתבשיל לבד - דמעיקר הדין א"צ אלא מתבשיל לבד ומהני בין לפת בין לתבשיל שכן הוא דעת רוב הפוסקים אלא שנהגו כדעת הפוסקים המחמירין להצריך פת ותבשיל ולכן בדיעבד מותר ואם א"צ לאפות ביו"ט ורק לבשל אף לכתחלה סגי בתבשיל לחוד לכו"ע:

ז {ז} מותר - לאפות ולבשל ביו"ט בשביל שבת ומ"מ אם נזכר קודם שחשכה צריך להוסיף להניח גם פת ויאמר בהדין עירובא אבל לא יברך שנית. ואם עשה מפת לבד לתבשיל בודאי לא מהני ואם מהני לפת לחוד יש דעות בין הפוסקים והאחרונים הסכימו דלא מהני אף לפת דעיקר העירוב נתקן מתבשיל:

ח {ח} כזית - ומשום הידור מצוה יקח לחם שלם וחתיכת בשר או דגים חשובה:

ט {ט} בין בסופו - לכאורה ק"ו הוא אם בתחלתו סגי בכזית כ"ש אם היה יותר ונשאר כזית אלא בא לאשמעינן דאף בסופו לא סגי בפחות מכזית [עו"ת]:

י {י} לכתחלה - האי לכתחלה הוא רק קודם שעושה העירוב אבל אם כבר עשה א״צ לחזור ולעשות [חמד משה]:

יא {יא} ללפת - כגון בשר ודגים וביצים ושארי מיני לפתן מבושלים שדרכן ללפת בהן את הפת. מהרי״ל היה מניח הבשר על טעלער ולא על הגלוסקא משום מיאוס וגם לקח לחם שלם והיה לוקח אותו אח״כ ללחם משנה ובוצע עליו בסעודה שלישית דכיון דאיתעביד ביה מצוה חדא ליתעבד ביה מצוה אחרינא:

יב {יב} לאפוקי דייסא - היינו ריפות של שעורים שקורין גאגעלאך שאין דרכן של בני אדם ללפת בהן את הפת אלא אוכלין אותן בעצמן כדי לשבוע כמו פת. ואפילו במקומות שנוהגין ללפת בהן את הפת בטלה דעתן אצל כל אדם ושארי מיני קטניות תלוי במנהג המקומות שבמקום שאין מלפתין בהן את הפת אסור לערב בהן:

יג {יג} צלי - ודוקא צלי ממש אבל מליח אף שהוא חשיב כרותח דצלי אפ״ה אין מערבין וגרע מכבוש דלקמיה ולכן אין מערבין בדגים מלוחים שקורין הערינ״ג אף שהוא ראוי לאכילה כמו שהוא חי אכן אלו המונחים בשולי החביות שכבושין הן בציר יש להם דין כבוש ומערבין בהן:

יד {יד} שלוק - מבושל הרבה יותר מכפי צרכו:

טו {טו} כבוש - דכבוש כמבושל חשיבי ושיעור כבישה במים ושאר משקין הוא מעל״ע ובחומץ וציר אם רק נשרה כדי שיתננו על האור ויתחיל להרתיח חשוב כמבושל וכ״ז אם ראוי לאכילה ע״י הכבישה:

טז {טז} או מעושן - וזה נמי כשראוי לאוכלו בזה:

יז {יז} מין דגים קטנים - היינו קולי״ס האיספנין שבש״ס שרכין הן ובמים חמין נגמרין לאכילה וחשיבי בישול לדידהו:

יח {יח} תפוחים מבושלים וה״ה וכו׳ - וכ״ז דוקא אם דרך אותו המקום ללפת בהן את הפת [מ״א וש״א]:

יט {יט} שבישלן - או צלאן [גמרא] והיינו אפילו היו מלוחים בתחלה דראויין היו לאכלן חיים ואין צריכין בישול הו״א דלא נחשב בישולן לכלום קמ״ל ורבותא זו היא גם כן לענין תפוחים מבושלין אף דראוי היה לאכלן חיים:

כ {כ} סומך מעיו״ט אפילו וכו׳ - ר״ל אע״פ שנשארו שם בלא מתכוין הואיל ומבעוד יום סמך עליהן ולא אמרינן דמיגו דלא חשיבי בטלי אגב קידרא אלא גוררן מעיו״ט ומחשבן לכך ואומר עליהן בהדין עירובא וכו׳ וכן שמנונית שעל הסכין וכ״ז דוקא אם אין לו תבשיל אחר [אחרונים] ופשוט דזה דוקא לענין עדשים שבשולי קדרה דהוא קצת ביזוי מצוה אבל תבשיל גמור של עדשים לא גריעא משאר תבשיל. ואפילו לא נתבשלו מתחלה לשם כך. וכ״ז דוקא אם דרך באותו מקום ללפת הפת עם עדשים [מ״א]:

כא {כא} ומצוה על כל גדול וכו׳ - וכן מצינו בש״ס שכמה גדולי האמוראים היו מדקדקים בזה:

כב {כב} מי ששכח - וכ״ז בפעם ראשון אבל אם ברגל השני שכח עוד פעם הוי כפושע שניכר שאינו חרד לדבר מצוה ודינו מבואר בסוף הסעיף:

כג {כג} או שהניח וכו׳ - ולא אמרינן שבזה שעירב גילה בדעתו שאינו רוצה לצאת בעירוב של גדול העיר:

כד {כד} שאינו יודע לערב - וה״ה אם חשב שיכולין לצאת בעירוב של גדול אפילו לכתחלה:

כה {כה} נקרא פושע וכו׳ - מפני שתקנת חכמים היה שכל אחד ואחד יעשה ע״ת בעצמו וכדי שיהיה זכור שאם מיו״ט לשבת אסור לבשל מכש״כ מיו״ט לחול. ומיהו לאו דוקא הוא בעצמו דה״ה אם ממנה שליח נמי דשלוחו של אדם כמותו ולא בא אלא לאפוקי עירוב של גדול שמכין מתבשילו ואינו נמלך בהם בשעת עשייתו אלא מודיע להם ביו״ט שעשה עירוב ויכולין לסמוך עליו:

כו {כו} ואינו יוצא בו - שאין החכמים מקנים עירובם למי שהוא יכול לעשות בעצמו ומתעצל. ודע דהרבה פוסקים חולקים על זה ולדידהו יכול כל אדם לסמוך לכתחלה על עירוב של גדול העיר ואף הגדולים מכוונים בעירובם להקנות לכל אדם בכל אופן ואיזהו שאינו יוצא בעירובם זה שכל פעם עושה בעצמו ואינו רוצה לסמוך על עירוב של הגדול ואח״כ קרה ששכח כמה פעמים ולא עשה בזה אין הגדול מוציאו שהרי לא היה דרכו לסמוך על הגדול ואפשר בדיעבד יש לסמוך אפוסקים אלו ולהקל משום שמחת יום טוב:

כז {כז} אינו צריך לפרט - בשעה שמזכה ע״י אחר וה״ה באמירת הנוסח יאמר לי ולכל מי שלא עשה עירוב:

כח {כח} אפילו הניח ע״ת - דמן הסתם אין דעתו של אדם להקנות אלא למי שהוא בעירו או בתחום אלפים:

כט {כט} אא״כ התנה - ומיהו אם לא הניח ע״ת לא מהני תנאו שהרי אינו יכול לבא וליקח:

ל {ל} דעת מניח וכו׳ - לכאורה מילתא דפשיטא הוא שהרי אינו מוציא עד שיזכה ע״י אחר ואפשר דמשום סיפא דאבל דעת וכו׳ נקט לה ועוד אפשר לומר דנקט לה להיכא שמוציא בסתם דלא מהני אלא לב״א הנכללים מסתמא בלשונו דהיינו מי שהוא בתוך תחום העיר וכעין ההיא דסעיף הקודם:

לא {לא} רק שיודיעוהו וכו׳ - כלומר אם נודע לו ביו״ט שהניחו עירוב בעדו מותר לו לבשל אע״ג שלא נמלכו עמו בעת הנחה דאין צריך דעתו כלל ולשון רק שיודיעוהו דקאמר הוא כדי שידעו שיכולים לבשל לשבת:

לב {לב} סומכין עליו מסתמא - אותן ששכחו או נאנסו דבודאי עירבו בעד כולם ואע״ג שלא הוכרז ויש מהאחרונים שרצו לומר לדידן שבנוסח ברכת ע״ת הוא לנו ולכל הדרים בעיר הזאת כל מי ששכח יכול לסמוך דודאי עירבו בעדו וחלקו עליהם שאין הנוסח מועיל כלום כ״ז שלא זיכו להם על ידי אחר בתבשיל וכדלקמן בס״י ואין רוב ב״א יודעים זאת ואינם מקנים כלל וע״כ א״א לסמוך ע״ז על סתם ב״א אא״כ יודעים בבירור שהקנו להם:

לג {לג} צריך לזכות להם - כדי שיהיה להם חלק בתבשילין ושיוכלו לסמוך ע״ז לבשל:

לד {לד} מזכין על ידו בע״ת - ובהני דאיכא פלוגתא שם כגון באשתו שמעלה לה מזונות או בבנו גדול שסמוך ע״ש שמסקינן שם דבדיעבד סומכין לקולא ה״ה הכא וכתבו האחרונים דכ״ז באשתו שאוכלת עמו אבל אם מעלה לה מזונות והיא מבשלת בפ״ע א״כ אינה נטפלת בתר קדירת הבעל וצריכה עירוב באפי נפשה ומיגו דזכיא לנפשה יכול לזכות ע״י גם לאחרים:

לה {לה} מן הקרקע - וה״ה אם היה העירוב מונח על איזה דבר שצריך להגביהו טפח ועיין לעיל סימן שס״ו ס״ט ובמ״ש שם:

לו {לו} ואומר בדין יהא שרא לן וכו׳ - ומוכח דעת הרמ״א לקמן בסעיף כ׳ דאמירה זו מעכב ויש חולקין בזה ואומרים שאין זה אלא לכתחלה הא אם שכח ל״ל בה כיון שהכין תבשיל להתיר לו הבישול ויתבאר לקמן בסעיף כ׳:

לז {לז} לאדלוקי שרגא - ויש שכתבו גם לאפוקי [והיינו הוצאה] מיהו בדיעבד אם לא הזכירן להני תרתי לכו״ע אין להחמיר דנכללים בלמעבד כל צרכנא:

לח {לח} למעבד כל צרכנא - ושוב מותרין כל המלאכות וכתבו האחרונים דגם שחיטה נכללת בזה ומ״מ לכתחלה טוב לפרט בבהדין גם שחיטה:

לט {לט} ומי שא״י בלה״ק וכו׳ - שהרי צריך לומר שסומך ע״ז ואם אינו מבין מה שאומר א״כ לא סמך עליהם בפיו:

מ {מ} יכול וכו׳ - כלומר צריך לומר:

מא {מא} מיו״ט ראשון - פי׳ כשחל יו״ט ראשון ביום ה׳ דהא יכול לבשל ביום ו״ו שהוא יו״ט שני ואפילו אם יודע שיהיה לו אונס ביו״ט שני שלא יוכל לבשל בו ועירב מתחלה על מנת כן שיבשל ביום ראשון לא מהני דלא תקנו עירוב אלא מיום הסמוך לשבת ולא מיום שלפניו ובפרט בזמנינו שיום טוב שני כחול מדאורייתא שאלו היה יום חול בינתים בודאי לא מהני עירוב לבשל מיו״ט לשבת:

מב {מב} לשבת - ובדיעבד אם עבר ובישל או שגג ובישל דעת הט״ז להתיר כדלקמן סעיף כ״ג וכ״ש אם לא בישל מאכלים אחרים לשבת:

מג {מג} שיהיה קיים - כגון מעושן שמתקיים ימים הרבה:

מד {מד} לכתחלה לא יסמוך וכו׳ - דיש דעות בזה בין הפוסקים י״א דלטעם העירוב המובא בס״א יכול לערב בעיו״ט ולהתנות שיהיה לעירוב אף ליו״ט אחר אם יתקיים דאף דנמצא שהניח העירוב זמן רב קודם יו״ט ההוא לא איכפת לן כיון דעכ״פ כבר התחיל להכין לשבת ההוא מזמן קודם בימות החול וי״א דמצותו להניחו דוקא בערב אותו יו״ט שבא להתיר לבשל בו ואפילו אם הניח ב׳ או ג׳ ימים מקודם לא מהני והכריע המחבר דלכתחלה צריך להחמיר כדעה זו ובדיעבד סומכין על המקילין באיסור דרבנן:

מה {מה} יכול לסמוך - היינו כשהניח העירוב על יו״ט אחר ולא נזכר לערב שנית בעיו״ט סומך על עירוב זה לאפות ולבשל אבל אם נזכר קודם יום טוב צריך לערב שנית ולומר בהדין עירובא אבל לא יברך שנית:

מו {מו} נאכל העירוב - היינו התבשיל אבל נאכל הפת אין בכך כלום ואפילו אם חל יו״ט ביום ה׳ ויום ו״ו ונזכר בראשון שאבד הפת א״צ לערב על תנאי אלא סומך על התבשיל לחוד שהוא עיקר העירוב כדלעיל בס״ב:

מז {מז} כזית - דזהו שיעור עירוב כדלעיל בס״ג:

מח {מח} יכול לאוכלו - מ״מ לכתחלה נכון שיניח אותו ללחם משנה בערבית ושחרית ובמנחה יבצע עליו דכיון דאיתעביד בו מצוה חדא ליתעביד בו מצוה אחריתא:

מט {מט} התחיל בעיסתו - רק ללוש גומר לאפותה:

נ {נ} אותו התבשיל - ואפילו לא הניחה עדיין אצל האש ורק שהתחיל בה כגון שחתך ראשי הלפתות וכדומה גומר אותה לבשלה:

נא {נא} אפה ולא בישל וכו׳ - כאן בא להשמיענו דין חדש דכשנאבד העירוב קודם סעודת יו״ט יכול להשאיר מה שבישל ביו״ט לצורך יו״ט עצמו לשבת דכיון דבשלם בשעה שהיה העירוב קיים והיה יכול לבשלם לשבת מה שכוון בהם לצורך יו״ט לא הפסיד בזה ויכול להשאירם לשבת ולבשל אחרים לצורך יו״ט אבל מה שבישל ליו״ט אחר שנאבד עירובו אינו יכול להשאיר לשבת ולבשל אחרים לצורך יו״ט דהערמה הוא דהא יש לו תבשילין ליו״ט:

נב {נב} או בישל ולא אפה - הלשון אינו מדוקדק דה״ה אם אפה ובישל ורק שלא לצורך שבת:

נג {נג} להניחו לשבת - אבל להניחו לחול בכה״ג ולבשל אחרים לצורך יו״ט אסור וכנ״ל:

נד {נד} מותר להדליק - דלהדלקת הנר א״צ עירוב ולדעה זו אין אומרין בנוסח בהדין עירובא ולאדלוקי שרגא:

נה {נה} ויש אוסרין - הרבה אחרונים הסכימו דעיקר כדעה זו ולכך אנו אומרין בנוסח בהדין עירובא גם לאדלוקי שרגא דגם זה ניתר על ידי העירוב אלא דאם הניח העירוב ולא אמר אין אסור בדיעבד דממילא נגרר גם זה אבל אם לא הניח כלל אסור ורק נר אחד מותר להדליק בכל אופן ויש מקילין כדעה ראשונה להדליק כל מה שרוצה ולכתחלה נכון שיקנה לאחרים והם ידליקו לו או יסתפק בנר אחד:

נו {נו} מי שלא עירב וכו׳ - ודוקא אחד מאנשי העיר שאינו נטפל לעיסתו ולתבשילו של חבירו אבל אשתו ובני ביתו של אדם כיון שעירב הבעה״ב הם נטפלין לו ומותרין לבשל אע״פ שלא עירבו לעצמן כלל וגם הוא לא זיכה להם על ידי אחר:

נז {נז} לאחרים ואפילו בביתם - קמ״ל דלא אמרינן כיון שהם עירבו ויכולים לבשל לעצמן יכולין לעשות שליח עבורן דכיון שהוא לא עירב איסורא רמי עליה לבשל:

נח {נח} וגם אחרים וכו׳ - ר״ל אפילו בביתם:

נט {נט} לבשל לו - היינו מקמחו דאף שהם עירבו לא הותר להם ליקח קמח שלו דגם קמחו נאסר כל זמן שהוא שלו:

ס {ס} לאחרים שעירבו במתנה - היינו במשיכה לרשותם או בהגבהה בכל מקום דאלו בקנין סודר אסור [אחרונים]:

סא {סא} ואם אין שם אחרים וכו׳ - והאחרונים הסכימו דאפילו יש שם אחרים אלא שאינו רוצה להקנות להם מאיזה טעם גם כן מותר לו לאפות פת אחת וכו׳ אכן באמת נכון מאד שיקנה קמחו לאחרים כדי שיוכלו לאפות עבורו ללחם משנה:

סב {סב} בצמצום פת אחד - היינו אפילו פת גדול שיהיה די לו לכל השבת והתירו לו בכל זה כדי חייו משום כבוד שבת. ופשוט דאם יש לו פת אחד שנשאר לו מיו״ט אסור לו לאפות משום לחם משנה:

סג {סג} הוי כמי שלא עירב וכו׳ - דכן תקנו חכמים שיפרט עיקרי המלאכות ואם פרט רק מקצתו כגון שאמר רק לאפויי ולא הזכיר בישול והטמנה אסור בהם ויש חולקין על עיקר דין זה וס״ל דהאמירה של בהדין אינו רק למצוה לכתחלה אבל בדיעבד כיון שהניח התבשיל לשם עירוב אפילו לא אמר כלל נוסח של בהדין וכו׳ אינו מעכב ומותר לסמוך עליו לעשות כל המלאכות מיו״ט לשבת ולענין הלכה לכתחלה יש להחמיר כסברא הראשונה וע״כ אם נזכר קודם כניסת ליל יום טוב יחזור ויטלו להעירוב בידו ויאמר נוסח בהדין וכו׳ ולא יחזור ויברך שנית אם כבר בירך בתחלה ואם נזכר בע״ש יקנה קמחו לאחרים והם יבשלו ויתנו לו ואם אין לו למי להקנות יוכל לסמוך על סברא האחרונה:

סד {סד} כלל - ואם אמר נוסח בהדין אך שלא בירך בתחלה אינו מעכב דברכות אין מעכבות:

סה {סה} דהוי כמי שלא הניח עירוב וכו׳ - ר״ל כמו דקי״ל דאותו איש שלא עירב אסור לבשל מיו״ט לשבת אפילו בשביל אחרים כיון שאסור לבשל בשביל עצמו כן ה״ה ביו״ט גופא מי שמתענה דאסור לבשל בשביל עצמו כיון שא״צ לה ממילא לא הותר לו לבשל גם בשביל אחרים וכתב המ״א דממילא אם איקלע זה ביו״ט הסמוך לשבת אסור לבשל בעצמו לכתחלה על שבת אף שהניח עירוב אבל בני ביתו או אחרים אופין ומבשלין לו משלו דאין קמחו נאסר הואיל והניח עירוב תבשילין. ועיין באחרונים שמפקפקים על עיקר דינו דרמ״א וע״כ ביו״ט הסמוך לשבת אם אין לו אחרים שיבשלו בעבורו מותר לו לבשל בעצמו וכן אשה משרתת שמתענה ביו״ט ג״כ יכולה לבשל לצורך בעה״ב:

סו {סו} אם נזכר שלא עירב וכו׳ - ומיירי שלא היה שם בכל העיר גדול שזיכה בעירובו לכל אנשי העיר:

סז {סז} ויניחנו דולק - ויכול אח״כ לטלטלו ולהניחו באיזה מקום שירצה:

סח {סח} וי״א דאפילו וכו׳ - וכן נוהגין העולם להקל כדעה זו ועיין לעיל בסימן תק״ג ס״א בהג״ה ובמ״ב שנתבאר שם דין זה באורך:

סט {סט} כמה קדרות וכו׳ - אין ר״ל שמבשל מינים חלוקים בכמה קדרות לצורך יו״ט ומרבה בכל אחת בשביל שבת דזה אפילו לדעה ראשונה שרי אלא דבא להוסיף שאף אם אינו מבשלם אלא בשביל שבת ורק כדי להתיר לבשל אוכל קצת מכל אחת ביו״ט ג״כ שרי:

ע {ע} מותר - היינו שבכל אחד יהיה מין חלוק בפ״ע דאל״ה מינכר הערמה דמה שיאכל קצת מכל קדרה הלא יכול לטעום מאחת:

עא {עא} והוא שיאכל וכו׳ - כתב הט״ז דהיינו לכתחלה אבל אם אירע שלא אכל כלל ממין אחד אינו אסור לשבת כיון שעכ״פ בשעת הבישול נתכוין לאוכלו היום הרי היה המעשה שלו בהיתר ובבית מאיר חולק ע״ז דכיון דעיקר בישולו הוא לצורך מחר וא״צ ליו״ט וכל ההיתר הוא רק מה שעכ״פ אוכל ממנו קצת ביום טוב דעי״ז לא הוי הערמה הניכרת ואם אח״כ לא יאכל הלא מינכר ההערמה לכל דנמצא כל בישולו לצורך מחר לחוד. וכן נראה להחמיר בזה אחרי שכמה אחרונים ס״ל דהעיקר כדעה הראשונה שאין להתיר לבשל אלא באותה קדירה שמבשל באמת לצורך יו״ט אלא שמרבה בה גם בשביל שבת אלא שנהגו העולם להקל כדעה אחרונה וכנ״ל עכ״פ אין להוסיף קולא על קולא:

עב {עב} אינו יכול לערב ע״ת - לפי ששני ימים של ר״ה הם כיום אחד ארוך ולא משום ספיקא כשאר ב׳ יו״ט של גליות:

עג {עג} אינו צריך לערב - דהא למחר יהיה יום חול וממילא יהא מותר לבשל:

עד {עד} בעירוב זה יהא שרא וכו׳ - ומברך בתחלה [מ״א בשם ש״ג] ובחי׳ רע״א הביא בשם ס׳ לחם סתרים דאין לברך וכ״כ בשמק״ו:

עה {עה} וי״א דאי לית ליה וכו׳ - ונקטינן כסברא הראשונה:

עו {עו} או בשוגג - אשמועינן דלא תימא דוקא מזיד שלא ילמדו ממנו לעשות כן דהכל יודעים שהוא רשע אבל בשוגג אם נתירו יבואו אחרים להקל ולהערים:

עז {עז} אם הערים וכו׳ לצורך היום - ר״ל שבאמת א״צ אלא לקדרה אחת ומבשל שניה בדרך הערמה שאומר שמא יזדמנו לו אורחים או שבישל לצורך היום וחזר ובישל לצורך היום ואמר שקדרה הראשונה ישאר למחר אבל כשמבשל בדרך הערמה שיאכל מן השניה כזית מבואר לעיל בסכ״א:

עח {עח} והותיר אחת וכו׳ - דבהערמה חיישינן שילמדו אחרים לעשות כן וגם הוא יעשה כן פעם אחרת משא״כ במזיד:

עט {עט} אסור לאכלה - היינו לו ולב״ב דקנסוהו רבנן אבל לאחרים מותר למויו״ט מיד [לבוש] כתב בחמד משה דאף לו אינו אסור רק עד מוצאי יו״ט:

סימן תקכח

א {א} יו״ט א״צ עירובי חצרות וכו׳ - דכל אלו ניתקן משום גדר הוצאה וביו״ט קי״ל דמתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך וכדלעיל בסימן תקי״ח ומשמע מסתימת לשונו דלא תקנו כלל עירובי חצרות ליו״ט וכן סתם לעיל בסימן תט״ז ס״ה אכן מדברי רמ״א לעיל בסי׳ תקי״ח ס״א בהג״ה מוכח דסבירא ליה דדברים שאין בהם צורך כלל אסור להוציא מבית לחצר בלא עירובי חצרות וע״כ כתבו האחרונים דכשמערב

עירובי חצרות בע״פ בשביל שבתות השנה יכלול גם יו״ט [כדי שיהיה יכול להוציא עי״ז אף דברים שאין צורך היום כלל] ויאמר לכל שבתות ויו״ט של שנה זו ומי שמניח בכל ע״ש ואיקלע יום טוב סמוך לו יאמר לשבת זה ויו״ט הבע״ל [אחרונים]:

ב {ב} אין מערבין וכו׳ - דמחזי כמתקן לצורך מחר ואם הניח עירובי חצרות מערב יום טוב לשם יו״ט ועדיין העירוב קיים סומך עליו גם לשבת:

ג {ג} אפילו וכו׳ ע״ת - דעירובי תבשילין אינו מתיר אלא לתקן צרכי סעודה לצורך מחר:

ד {ד} של גליות - לאפוקי שני ימים של ראש השנה דכיום אחד אריכתא דמיא:

ה {ה} בתנאי - דהיינו שיאמר אם היום חול אני מניחו בשביל ע״ח לשבת ואם היום קודש איני אומר כלום ולמחר יאמר אם היום קודש הרי עירבתי אתמול ואם היום חול אני מניחו לשם עירובי חצרות. ועיין בסי׳ שצ״ג במשנה ברורה:

ו {ו} אבל עירובי תחומין אין מניחין וכו׳ - דקנין שביתה הוא כקנין בית ובית לא קנינן ביום טוב אפילו בתנאי וכתב בא״ר דהיינו דוקא לכתחלה אבל בדיעבד כשכבר עירב מהני בשני יו״ט של גליות והביאו הפמ״ג גם כן לעיל בסימן תט״ז וע״ש בבה״ל ד״ה מפני:

סימן תקכט

א {א} מצות יו״ט לחלקו וכו׳ - דבחד קרא כתיב עצרת תהיה לכם ובחד קרא כתיב עצרת לה׳ אלהיך וע״כ אחז״ל דצריך לחלקו חציו לה׳ דהיינו לתורה ותפלה וחציו לכם דהיינו לאכילה ושתיה בשביל עונג יו״ט וע״כ יש לגעור בחזנים המאריכים יותר מחציו של יום וכתבו הפוסקים דכך הוא הדרך הנכון בבוקר מקדימין לילך לבה״כ ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענינו של יום ומתפללין מוסף וחוזרין לבתיהם ואוכלין והולכין לבתי מדרשות ושונין עד חצי היום ואח״כ כשבא זמן מנחה מתפללין תפלה המנחה להתענג בשמחת יו״ט שאר היום עד הלילה כדי לקיים חציו לכם ועיין לקמיה בסעיף ג׳:

ב {ב} ואל יצמצם וכו׳ - שכל מזונותיו ויציאותיו של אדם קצובים לו מראש השנה חוץ מהוצאות שבתות ויו״ט שאם פיחת פוחתין לו ואם מוסיף מוסיפין לו [גמרא]:

ג {ג} וצריך לכבדו - דהיינו רחיצה בחמין בעיו״ט כמו בע״ש עיין לעיל סי׳ ר״ס וכן שילבש כסות נקיה ולא ילבש מלבושי חול וכמו לענין שבת עיין לעיל סי׳ רס״ב ס״א וב׳ וה״ה לענין יו״ט ועיין סימן ר״נ שצריך כל אדם להשתדל בעצמו להכין שום דבר לצורך שבת אע״פ שיש לו משרתים וה״ה לענין יו״ט:

ד {ד} כמו בשבת - דכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד וימים טובים נאמר בהן מקרא קודש וגם בתורת כהנים איתא מקרא קודש קדשהו ובמה אתה מקדשו במאכל ומשתה וכסות נקיה:

ה {ה} ואסור לאכול וכו׳ - האי לישנא לאו דוקא דגם בע״ש אינו איסור אלא מצוה להמנע מלקבוע סעודה מתשע שעות ולמעלה וכנ״ל בסימן רמ״ט ע״ש:

ו {ו} ממנחה ולמעלה - היינו מזמן מנחה קטנה וכמ״ש מקודם:

ז {ז} שזהו מכלל הכבוד - כדי שיאכל בליל יו״ט לתיאבון:

ח {ח} יכול לקיים - ר״ל אפילו אם שכח או עבר ולא קיים סעודה שלישית קודם זמן מנחה קטנה יכול לקיים אח״כ אך אז מצוה לכתחלה ליזהר שיאכל רק מעט פת כדי שיאכל בלילה לתיאבון וה״ה כשחל יו״ט ראשון בשבת שייך כל אלו הדברים:

ט {ט} וחייב לבצוע - בשתי הסעודות שאוכל ביו״ט וכדלקמיה:

י {י} על שתי ככרות - שגם ביו״ט לא היה יורד המן כמו בשבת והיה יורד בעיו״ט כפלים:

יא {יא} על היין - היינו גם באמצע סעודה מלבד מה שקידש על היין מתחלה וכמו לענין שבת וכנ״ל בסוף סי׳ ר״נ וגם מצוה לאכול בשר וכל זה אם ידו משגת ועיין לעיל בסימן רמ״ב. ואיתא בע״ג דף ה׳ שתקנו להרבות בסעודה ביו״ט הראשון של פסח ובעצרת ובר״ה וביו״ט האחרון של חג:

יב {יב} ובגדי יו״ט וכו׳ - משום דחייב בשמחה וזהו ג״כ בכלל שמחה ופשוט דכל זה ג״כ בידו משגת:

יג {יג} ולא נהגו וכו׳ שלישית - כ״א שתי סעודות ערבית ושחרית וחייב לאכול בהן פת ואם לא אכל בליל יום טוב יאכל ביום שני פעמים ויקדש בשחרית הקידוש של לילה וכמו לענין שבת בסימן רע״א ס״ח וסימן רצ״א ס״א. והנה יש מאחרונים שכתבו דאף דאין נוהגין לעשות סעודה ג׳ בפת מ״מ טוב שיאכל פירות ויש שכתבו שמזה נתפשט המנהג לאכול ביו״ט תבשיל אחד יותר בשחרית שיחשב במקום סעודה ואע״ג דבשבת אין מועיל זה לענין סעודה ג׳:

יד {יד} מאחרין לבוא וכו׳ - כדי לטרוח בסעודת יו״ט קודם שילכו לבהכ״נ והאידנא שמאריכין בפיוטים ובניגונים בין יוצר אור וק״ש וקרוב לודאי שיעבור זמן ק״ש צריך להשכים בכל יום טוב כדי לקרות ק״ש בזמן הראוי:

טו {טו} חייב אדם להיות שמח וכו׳ - והוא מ״ע מן התורה דכתיב ושמחת בחגך ונוהגת גם בנשים [שע״ת בשם הש״א]:

טז {טז} במועד - עיין ברמב״ם פ״ו מהלכות יו״ט דגם חוה״מ הוא בכלל מועד לענין שמחה אבל לענין כבוד ועונג אין חייב בחוה״מ דלא נאמר בהן מקרא קודש:

יז {יז} וחייב להאכיל לגר ליתום וכו׳ - שנאמר (דברים ט״ז:י״ד) והלוי והגר והיתום וגו׳ אבל מי שנועל דלתי חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו ועל אלו נאמר זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם טמא הוא ושמחה כזו קלון הוא להם שנאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם [רמב״ם] וגם בזוה״ק מפליג מאוד בעונש מי שאינו נותן לעני מסעודתו ביו״ט ר״ל והעתיקו ד״ז כל האחרונים ונתפרסם גודל החיוב לכל ישראל וע״כ אינו מצוי שישאר עני ביום טוב בלי סעודה אבל מה נעשה עם האומללים והנדכאים בעיר שמתביישין לפשוט יד ולבקש וע״כ נהגו באיזה מקומות שקודם יו״ט הולכין נבוני לב לבתי העשירים לקבץ עבור אלו המרי נפש ואשרי האנשים שמשימין עין ע״ז שמזכין לעצמן ומזכין לכל אנשי העיר:

יח {יח} ודין תענית וכו׳ - משמע מהרמ״א דדעתו לענין תענית חלום דצריך להתענות ביו״ט. ועיין בא״ר שהביא בשם דרשות מהר״ש שלא להתענות ביום שעולין לדוכן מפני שאמר הש״ס דליקום מקמי כהני דפרסי ידייהו ולימא וכו׳ ומאריך בענין זה ולבסוף מביא בשם אחרונים דהמנהג פשוט להתענות ומ״מ מסיק לבסוף דהיכי דיש עוד צד להקל יש להקל בזה יותר מבשבת:

יט {יט} ביו״ט כמו בשבת - יש שכתבו דמי שמתענה ת״ח כיון שאינו מקיים חציו לכם צריך להיות כולו לה׳ דהיינו ללמוד או לומר תפלות ובקשות אבל בד״מ חלק ע״ז דכיון דמתענה מקרי כולו לה׳ ועוד דהטעם שהתירו להתענות משום דכיון דנפשו מרה לו התענית עונג הוא לו אם כן מקרי לכם:

כ {כ} אוכל ושותה וכו׳ - ואפילו הוא מסגף עצמו מפני תשובה בכל ימות השנה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבתות ויום טוב וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות [בית יעקב סי׳ ע״ג ועיין במאירי מש״כ בענין זה בריש פ״ב דביצה]:

כא {כא} שיש בה עבודת היוצר - ומדת החסידים אשר השם לנגדם תמיד ובכל דרכיהם ידעוהו בעת שמחתם אז יותר ויותר משבחין להקב״ה אשר שימחם [טור ע״ש]:

כב {כב} וכן יזהירו בדבר זה לכל העם וכו׳ - הנה באמת ד״ז החיוב תמיד להזהיר ולמחות מי שיש בידו אלא שברגל מצוי הקלקול ביותר. ועיין בסי׳ של״ט בבה״ל ד״ה להקל:

סימן תקל

א (א) ומותר במקצתן - מלאכות המותרות בחוה״מ הם חמשה. דבר האבד אם לא יעשנו עתה וצרכי המועד [היינו לצורך אוכל נפש דמותר אפילו מעשה אומן כמ״ש ריש סימן תקל״ג אבל שאר צורכי מועד דוקא מעשה הדיוט כמ״ש בסימן תק״מ ותקמ״א] ובשביל פועל שאין לו מה יאכל וצרכי רבים ומעשה הדיוט אפילו ליחיד ויתבאר כ״א במקומו והנה בעיקר איסור מלאכת חוה״מ יש דיעות בין הראשונים יש שסוברים שהוא מדברי סופרים מפני שמצינו בתורה שנקראו מקרא קדש והרי הוא זמן חגיגה במקדש לפיכך אסרום בעשיית מלאכה כדי שלא יהיה כשאר ימות החול שאין בהן קדושה כלל. ומ״מ לא החמירו בו כיו״ט ממש והקילו בחמשה דברים הנ״ל והרבה פוסקים סוברין דהוא מן התורה והא דהקילו בכמה דברים הנ״ל הוא ע״פ הרשות שניתן לחכמים מן התורה במלאכת חוה״מ לפי צורך הענין להתיר וכדדרשינן לזה מקרא בחגיגה דף י״ח ע״ש וזהו שסיים הרמ״א לפי צורך הענין וכו׳ ומאוד יש ליזהר שלא להקל יותר ממה שהתירו חכמים דאחז״ל המבזה את המועדות [דהיינו שעושה בהן מלאכה כפירש״י] כאלו עובד עכו״ם. גם חייב לכבד חוה״מ במאכל ובמשתה וכסות נקיה שלא ינהג בהן מנהג חול. ומהרי״ל לבש הקט״א של שבת. ועיין לעיל סימן תכ״ט

ס״ב ובמ״ב שם דמצות ושמחת בחגיך וגומר קאי גם על חוה״מ ומבואר שם כיצד משמחן וכתבו האחרונים דאף דמוכח בסימן קפ״ח ס״ז דאינו מחוייב לאכול פת דוקא בחוה״מ ורק דאסור להתענות מ״מ לכתחלה מצוה לקבוע סעודה על הפת אחת בלילה ואחת ביום דכיון דמצוה לכבדו באכילה ושתיה ועיקר אכילה הוא לחם:

ב (ב) להתיר - מקום שנהגו המון להקל אפילו בדבר שאינו אבד ובא חכם ואסר להם למגדר מילתא אפילו דבר האבד אין לחכם אחר להתיר להם [אחרונים] איתא בירושלמי אמר ר׳ אבא בר ממל אלו היה מי שימנה עמי התרתי שיהיו עושין מלאכה בחוה״מ [והיינו מקח וממכר וכה״ג דבר שאינו מלאכה גמורה] כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויגעין בתורה ועכשיו אוכלין ושותין ופוחזין עכ״ל וכתב הכל בו נראה מזה שאיסור גדול בשחוק יותר ממלאכה שכונת השי״ת בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה עכ״ל:

סימן תקלא

א (א) מצוה לגלח וכו׳ - כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול:

ב (ב) בעיו״ט - בין קודם חצות ובין לאחר חצות לבד מע״פ דאסור להסתפר לאחר חצות כמבואר לעיל בסימן תס״ח:

ג (ג) אין מגלחין במועד - וה״ה סיפור הראש אלא שדרכן היה לגלח ואף דסיפור וגילוח הוא דבר של יפוי ותיקון הגוף שהוא צורך המועד אפ״ה אסרו בתוך המועד כדי שיזדרז לגלח קודם המועד דאם היו מותרין לגלח בתוך המועד היו סומכין עצמן לכתחילה ע״ז ויכנסו לרגל כשהן מנוולין:

ד (ד) אפילו אם גילח - דתו אין בו חשש זה שיכנס לרגל כשהוא מנוול דהא גילח עצמו גם קודם הרגל אפ״ה אסור משום הרואין דהרואה לא ידע שגילח עצמו ויאמר שמותר לגלח בכל גווני:

ה (ה) אפילו אם היה אנוס - כגון שנאבד לו אבידה בערב הרגל או להאומן ולא היה יכול לגלח וכה״ג שארי אונסין לבד המבוארים להיתר בסעיפים שאח״ז דהני אונסין מפורסמין וגלוין לכל הוא שא״א להם לגלח מקודם אבל שארי אונסין אינם מפורסמין וידועים ואם נתיר להם יבואו להתיר אף שלא מתוך אונס:

ו (ו) וה״ה למי שהיה חולה - שאמרו שהחולה כשהוא מספר מכביד עליו חליו אפ״ה אין זה אונס גלוי כ״כ ויבואו להתיר אף שלא מתוך אונס וכנ״ל:

ז (ז) ולא היה לו פנאי - כגון שיצא בתוך המועד או אפילו בעיו״ט סמוך לחשיכה שלא היה לו שהות לגלח מבעוד יום:

ח (ח) ומי שיצא מבית האסורים - ה״נ כשלא היה שהות לגלח בעיו״ט מבעוד יום כנ״ל:

ט (ט) ביד ישראל - דכיון שהיה בצער לא גילח:

י (י) שהתירו לו ברגל - דמקודם היה אסור בתגלחת ולכן הוי אנוס במה שלא גילח מקודם ויש חולקין בזה וס״ל דהיכי שהיה יכול לבקש ולפייס שיתירו לו קודם הרגל ולא פייס הוי פושע ואסור לגלח ברגל. ומ״מ המיקל יש לו על מי לסמוך כיון שהוא מילתא דרבנן:

יא (יא) ונשאל על נדרו ברגל - ויש חולקין גם בזה דהוא דוקא אם לא מצא חכם להתיר נדרו עד תוך הרגל משא״כ אם לא רצה להתיר מקודם ואח״כ נמלך לא חשיב אונס. ודעת המ״א להקל בזה כדעת המחבר דלא חשבינן לפושע שהיה לו להתיר מקודם כיון שקודם הרגל לא היה כלל בדעתו להתיר נדרו ואח״כ נמלך:

יב (יב) הבא ממדינת הים - דוקא ממדינת הים דמפרסמא מלתא אבל בדרך אחר לא [מ״א] ועיין במחצית השקל דה״ה משאר מקום רחוק מאד דמפרסמא מילתא (ובחידושי ריטב״א כתב כל שבא חוץ לחוץ מקרי ממדינת הים ואע״פ שאינו מקום רחוק וצ״ע):

יג (יג) בחול המועד - ודוקא שלא בא בישוב עד חוה״מ דאם בא בעיו״ט במקום ישוב ובא בזמן שיש עוד שהות מבעוד יום לגלח אף שלא בא לביתו עד חוה״מ אין זה אונס שהיה לו לגלח מעיו״ט בעיר ההוא. ועיין במ״א שכתב דאף כשהיה במקום ישוב בשנים או ג׳ ימים קודם הרגל ואח״כ בעיו״ט לא היה בישוב כגון שישב אז על הספינה ובא לביתו בחוה״מ או שבא לעיר סמוך לחשיכה ולא היה שהות ביום לגלח ג״כ מותר לגלח בחוה״מ כיון דבעיו״ט גופא היה אנוס:

יד (יד) והוא שלא יצא וכו׳ - פי׳ דמארץ ישראל לארץ ישראל או מחו״ל לחו״ל אף ביצא לטייל שאינו דבר מצוה אפ״ה מותר לו לגלח כשלא היה פנאי לגלח מבעוד יום כיון שיציאתו ברשות היתה שלא עשה איסור בזה אבל מא״י לחו״ל אינו מותר אלא ביצא להרויח או לראות פני חבירו דהוא חשיב דבר מצוה שמותר לצאת מא״י בשביל זה משא״כ לטייל בעלמא דבכה״ג אסור לצאת מא״י לחו״ל לא התירו לו לגלח:

טו (טו) קטן וכו׳ - דלא שייך ביה טעמא שלא יכנס למועד כשהוא מנוול דלאו בר מצוה הוא ודוקא שיש לו שער רב דמצטער עי״ז. ודוקא לקטן מותר לגלח דצורך הרגל הוא בשביל הקטן אבל לעכו״מ אסור לגלח דלא עדיף משאר מלאכות דאסור לעשותן במועד אא״כ אין לו מה יאכל [אחרונים]:

טז (טז) אפילו נולד וכו׳ - ר״ל אף דהיה יכול לגלחו מקודם שרי ומטעם הנ״ל ועיין בפמ״ג שמצדד דאפילו הוא בן כמה שנים כל שלא הגיע לי״ג שנים מותר לגלחו במועד וכן מוכח במ״א אך המ״א מסתפק דהיכי דהקטן נראה כגדול אפשר דאין להקל בפרהסיא:

יז (יז) שרי - דהכל רואין שהוא קטן:

יח (יח) בשבת ערב הרגל - דהרי לא היה יכול לגלחו ביום זה:

יט (יט) ודרכו לגלח - פי׳ במקום שנוהגין שבעלי תשובה מגלחין דעבודת גילולים דמי למת ולמצורע שטעון גילוח:

כ (כ) מותר לגלח במועד - אפילו חזר בתשובה קודם הרגל והיה יכול לגלח מקודם אפ״ה שרי בדיעבד שהרי אין מצרפין אותו לכל דבר שבקדושה עד שיגלח:

כא (כא) ליטול שפה - בין במספרים ובין בתער ואפילו איננה מעכבת האכילה [אחרונים] ומי שיש לו שחין בראשו מותר לגלח השער אפילו בתער [ח״א] ועיין בבה״ל. ומותר להקיז דם שקורין קע״פ זעצין [א״ח]:

כב (כב) גילוח - וכן כל רחיצה מותר [הגרע״א]:

סימן תקלב

א (א) אפילו במספרים - וכ״ש בסכין או ביד ובשיניו דמותר:

ב (ב) יש מחמירין וכו׳ - דסוברין דבזה שייך ג״כ הטעם כדי שלא יכנס למועד כשהוא מנוול ויחתכם בערב הרגל. וכל הני דמותרין לגלח הנ״ל בסימן תקל״א מותרין ליטול צפרנים. ואם נטלן מערב יו״ט מותר ליטלן בחוה״מ דהא יש מתירין לעולם כשגילח מעיו״ט ואף דאנן לא קיי״ל כן כנ״ל בסימן תקל״א ס״ב מ״מ לענין זה דיש בלא״ה הרבה דעות להקל אין להחמיר:

ג (ג) בין בסכין וכו׳ - אבל בידיו או בשיניו מותר. הנוטל צפרניו בשיניו אין בהן משום מיאוס [גמרא]:

ד (ד) שנוטלן כדרכן בחול - ר״ל אפילו ע״י עצמן וא״צ ע״י נכרית כמו לענין אשה שהיא אבלה [ביו״ד סימן ש״צ ס״ו] מאחר שיש מתירין בכל ענין [הגר״א]:

ה (ה) כל רפואה מותר בחוה״מ - היינו שמותר לעשות אפילו מלאכה גמורה לצורך רפואה ואפילו לחולה שאין בו סכנה הא ביו״ט אסור אפילו לשתות דבר שהוא משום רפואה גזירה אטו שחיקת סממנים [מ״א ופמ״ג]:

סימן תקלג

א (א) לצורך המועד - שאין לו קמח בביתו ואפילו יכול לקנות או לשאול מחבירו וכדלקמן בסימן תקל״ז סט״ו. וה״ה דגם שארי מלאכות יכול לעשות בכגון זה דהיינו קוצר ובורר וכו׳ וכמבואר שם בסעיף הנ״ל:

ב (ב) אפילו כיון מלאכתו - ר״ל שהיה יכול לתקן מעיו״ט ומדעתו הניח ד״ז לעשותו בחוה״מ דבכמה מקומות מחמרינן בזה אבל בצרכי אוכל לא החמירו בזה:

ג (ג) ולקוץ עצים - להסיק תנורו וכדמסיים בסוף. ועיין לעיל בסימן תק״א סק״ח במ״ב מה ששייך לענינינו:

ד (ד) בין של שעורים - דאיכא טרחא מרובה:

ה (ה) אבל לא יערים לטחון וכו׳ - ואם בעל הטחנה אינו רוצה לטחון שיעור מועט יכול לטחון אפילו הרבה ולא הוי כמכוין להותיר שהרי טוחן המותר בשביל אותו מועט שהוא צריך:

ו (ו) יותר בכוונה - ואם הערים מותר בדיעבד כיון שאוכל עכ״פ קצת מן הקמח או מן השכר וכמו שפסק המחבר לעיל בסימן תק״ג ס״א בכה״ג ומיהו להמפרשים שפירשו שם דדוקא בהזיד אבל בהערים אסור אף בדיעבד אפשר דה״ה הכא אסור:

ז (ז) ויאמר מזה אני רוצה - ואע״פ שאוכל מזה שטוחן מ״מ הערמה היא שהרי אין צריך לזה:

ח (ח) בשכר - וכן בחטים ושעורים וכה״ג אם יש לו קמח מהם שאינו יפה כ״כ מותר לטחון אחרים שיפים יותר מהם:

ט (ט) עדיף בלא הערמה - ר״ל שבאמת החדש עדיף ואינו מתכוין להערמה. ודע דיש פוסקים שסומכים להקל בהערמה דיש לו ישן ואומר בשכר חדש אני רוצה ושותה גם מן החדש ואין למחות למי שרוצה לסמוך אסברא זו ומ״מ יש שכתבו דגם פוסקים אלו אינם מקילים אלא בזה דאין הערמה ניכרת שאין הכל יודעים שיש לו שכר ישן אבל לא בטוחן חטים או עושה שכר ומערים לעשות יותר אלאחר יו״ט שהכל רואין שהוא טוחן הרבה כדרך שהוא טוחן בחול:

י (י) שרי - כתב הח״א נ״ל דאפילו יש לו פת נקיה מותר לאפות פת הדראה לצורך חוה״מ אע״ג דביו״ט אסור בחוה״מ שרי ובלבד שצריך עכ״פ ג״כ קצת במועד ועושה בהרוחה ואם יותיר יותיר:

יא (יא) מפני וכו׳ האוכלים - כגון תאנים ותמרים המיבשין אותן בחמה וצריכין לכסותן בלילה מפני הטל. וכ״ז אם הוא עושה לצורך זה ואפילו בזה לא שרי ליה לעקור אלא בכדי מה שהוא צריך. וה״ה אם הוא צריך לזרע הפשתן לצורך חפיפה ששורין אותו והנשים חופפות בו להחליק בשרן ולצחצח מראיהן דשרי לעקור הפשתן בשביל זה ואע״ג דבשביל זה לא היה לו לתלוש רק ראש הגבעול לא הטריחוהו חכמים לשנות מכפי מה שהוא עושה בחול ושרי לעקור עם השורש. וגם בזה אינו מותר אלא בכדי צרכו וכנ״ל:

יב (יב) שראוי להטיל בו שכר - צ״ל להטיל בשכר שמערבין אותו בשכר לתת בו חורפא וגם בזה אם הוא עושה לצורך זה וגם רק בכדי מה שהוא צריך למועד וכן לענין שומשמין דלקמיה:

יג (יג) ולעקור שומשמין - אינו שומשמין שלנו שהם מאכל גמור אלא הוא מין זרע שעושין מגרעיניו שמן או מטגנים אותן בדבש וראוים לאכילה ואינן ראוים לכל זה אלא בשעה שהן יבשין אבל הלחים צריך להכמישן ולייבשן ולא חזו עד לאחר המועד:

יד (יד) שהיבשים שבו וכו׳ - ומשמע דשרי ליה לעקור בלי ברירה ואח״כ יברור הראוים לאכילה ולשמן:

טו (טו) יכול לכבשם - ר״ל אע״ג דשוב לא יהיו ראוין לכל ימות החג וא״כ טרח רק לימי החול אפ״ה שרי דהוי דבר האבד:

טז (טז) ואם הוא דבר שאינו נמצא וכו׳ - וה״ה אם יתייקר אח״כ וכמו בפרקמטיא לקמן סימן תקל״ט ס״ה:

יז (יז) מותר לקנותו ולכבשו - אע״ג דאינם ראוים למועד עצמו והטעם דמדמינן לה לפרקמטיא דשרי בכהאי גוונא וכדלקמן בסימן תקל״ט ס״ה ועיין בביאור הלכה בשם אחרונים דדין זה אינו מוסכם לכו״ע:

יח (יח) כל מה שיכול לצוד - ומשמע דאפילו הוא מוכח בודאי שהוא יותר מכדי הצורך למועד ג״כ שרי ולא דמי לקמח בס״א וכה״ג דאינו מותר אלא בכדי צורכו בהרוחה. שאני הכא שאין כל דג שוה בטעמו ועל כל צידה י״ל שמא ימצא משובחים ביותר והוא כבוד יו״ט:

יט (יט) ומולח הכל במועד - ר״ל דלא דמי לס״ג דלא שרי ללקטם כדי לכבשם התם שאני דמכובשים אינם ראוים לאכול במשך איזה ימים וא״כ הוא רק הכנה לימי החול משא״כ בדגים אפשר ע״י הדחק לסחוט ולאכול וא״כ אפשר דיהנה מזה גם ביו״ט ולאו לצורך חול בלחוד טרח:

כ (כ) ומותר לצודן בפרהסיא שניכר וכו׳ - וכמו שמותר בתבלין בסימן תקל״ט ס״י ומשמע לפ״ז דלאו דוקא בצודה לעצמו אלא אפילו בצייד שאומנתו ופרנסתו מזה ג״כ מותר בפרהסיא ועיין מה שנכתוב לקמיה שיש חולקין בזה. זבובים ויתושים אם הם מצערין את האדם מותר להורגן בחוה״מ דאין לך צורך אדם גדול מזה ואע״ג דמצי להבריחם מיד יחזרו עליו [רדב״ז ח״ב סימן תשכ״ו]:

כא (כא) כל מלאכות שהם לצורך המועד - ר״ל אף שבאמת היא לצורך המועד מ״מ כשעושין וכו׳ ומירי במין מלאכה שאינו מוכח להרואה שהיא לצורך המועד כגון הני דמסיים ועיין לקמן סימן תקל״ט ס״י:

כב (כב) אומניהם - דבאדם פרטי שעושה לעצמו אינו עושה בשיעור מרובה וכו״ע ידעי דלצורך היום הוא משא״כ באומן שעושה הרבה ביחד אמרי דבמלאכתו הוא עוסק כבשאר ימות השנה ולאו ליו״ט הוא מכין:

כג (כג) של חיות ועופות - הרמ״א השמיט דגים דסבר דבדגים שאינן מתקיימים הרבה אפילו בצייד ידעי כו״ע דליומא הוא צודה ולא אלאחר יו״ט ובה״ג מותר בפרהסיא וכמו שכתבתי לעיל בס״ד מיהו כמה פוסקים חולקין בזה ואסרו לצייד שמלאכתו בכך לצוד דגים בפרהסיא. כתבו הפוסקים אם נהגו ציידין שלא לצוד בחוה״מ רשאין לחזור ממנהגן ואין זה כמי שנהג מנהג של מצוה ואדרבה ממעטין הן בשמחת הרגל ומבואר בירושלמי דציידי חיה ועוף ודגים מותרים לצוד אפילו במצודות גדולות וכה״ג כדי להרבות שמחה ברגל דאם אי אתה מתיר להם אלא בחכה ומכמורות אין צדין אלא מעט וממעטין בשמחה. מי שיש לו בריכה גדולה וחופר בצדה שיזובו המים ויצוד הדגים מצדד במ״א שי״ל שאסור דמוכחא מילתא טפי שהוא לצורך חול ונ״ל דיש להקל בזה ע״י עכו״מ אם רוצה לאכול הדגים במועד:

כד (כד) הרי אלו עושים בצנעא - היינו בין הצידה והטחינה והבצירה ובין המכירה וכעין שנתבאר לקמן סימן תקל״ט סי״א ועיין בבה״ל דלענין מכירת דגים מי שנוהג להקל בפרהסיא אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך:

סימן תקלד

א (א) אין מכבסין במועד - אפילו לצורך המועד והטעם כדי שיכבס מעיו״ט לצורך יו״ט ולא יכנס למועד כשהוא מנוול:

ב (ב) ואלו שמכבסין הבא ממדינת הים וכו׳ - עיין לעיל בסימן תקל״א סעיף ג׳ וד׳ וכל הדברים שמבואר שם בפנים ובמ״ב לענין גילוח שייך גם בענינינו לענין כיבוס:

ג (ג) ומנודה שהתירו וכו׳ - דמנודה אסור בכיבוס:

ד (ד) ומטפחות הידים - הטעם שדרכן להתלכלך תיכף וא״כ אפילו אם היה מכבסן מעיו״ט היו חוזרין ומתלכלכין ולכן אפילו יש לו הרבה מטפחות מותר לכבסן דצריך לכל יום מטפחת אחרת אכן לפי מה שנהגו כעת שמחליפין רק משבת לשבת ע״כ אפילו יש לו רק שנים אין לכבסן בחוה״מ שדי להם בכביסה שמעיו״ט. כתב הח״א דה״ה פאציילק״ע של חוטם דינו כמטפחות הידים:

ה (ה) הספרים - היינו ספריים שנותנין המטפחות עליהם כשמסתפרין ואית דמפרשי ספרים ממש היינו ספרי קודש והטעם בכל זה הוא כמו במטפחות הידים הנ״ל:

ו (ו) הספג - היינו מה שמסתפגין בהן כשיוצאין מבית המרחץ וכתב ב״י בשם כל בו דעכשיו נהגו בזה חומרא וכן ראוי לעשות ועיין בא״ר:

ז (ז) ובגדי קטנים - כי דרך הקטנים להתלכלך בטיט ובצואה תדיר:

ח (ח) ובעלת הכתם שנמצא במועד - וה״ה כשפרסה נדה ביו״ט וצריכה ללבוש לבנים במועד:

ט (ט) אלא חלוק אחד - דחלוק אחד מתלכלך אפילו כיבסו קודם יו״ט. ויש מן הפוסקים דס״ל דכל זה דוקא בזמן התלמוד שהיה ניכר בעת שפשט חלוקו לכבסו שאין לו אלא חלוק אחד (שמתחלה היה חוגר איזורו על החלוק וכשפושטו חוגר חגורו על בגד העליון שלו) אבל לפי מנהג מלבושים שלנו שאין לנו חגור על חלוק שלנו אין להקל בזה ומ״מ נראה דאם היה החלוק של פשתן אין להחמיר בזה:

י (י) ובפרהסיא ע״ג הנהר - עיין במ״א שדעתו להחמיר שלא לכבסן בפרהסיא דאין הכל יודעים שהיה במדינת הים או בשביה וכה״ג לבד במטפחת הידים וכה״ג שאר דברים שמותר לכל אדם יש להתיר בפרהסיא אבל כמה אחרונים מסכימים לדעת הרמ״א דלקמיה דכיון שמתכבס יפה ע״ג הנהר והוא לצורך המועד לא החמירו חכמים בכל השנויין כאן:

יא (יא) הקטנים ביותר - ור״ל לאפוקי סתם קטנים אין להתיר בכבוס רק חלוק אחד וכנ״ל:

יב (יב) מותר לכבסן - שקלין להתלכלך ואפילו אם היה מכבסן קודם מועד וגם אין טורח בכיבוסן כ״כ:

יג (יג) והו״ל דברים המותרים וכו׳ - עיין מ״א:

יד (יד) אי אתה וכו׳ - ומ״מ כיון דמעיקר הדין שרי נתפשט המנהג להקל ליתן לעכו״מ לכבס כתונת אחת ולחזק לבית דאע״ג דכל מה שאסור אסור ג״כ ע״י נכרי מ״מ בזה מקילין [א״ר בשם פרישה והובא בח״א]. וליתן להנכרי שיכבס אחר המועד בכל ענין שרי ובלבד שלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול כמש״כ ס״ס תקמ״ג:

טו (טו) מביאין וכו׳ - אבל אין מוליכין לבית האומן אפילו לצורך המועד [ב״ח וא״ר]:

טז (טז) אין מביאין - בין שהאומן גמרו במועד או קודם משום טרחא וי״א משום שיסברו שנתן לתקנו במועד ויאמרו שהאומן תקנו במועד ולפ״ז אפילו מבית לבית באותה חצר דליכא טירחא ואפילו מאומן נכרי אסור להביא שיסברו שהבע״ה צוה לתקנו במועד. כתב הפמ״ג דלדבר מצוה אע״פ שאין צורך המועד י״ל דמאומן עכו״מ שרי להביא:

יז (יז) נותן לו שכרו - ה״ה דאפילו יש לו מה יאכל ג״כ מותר ליתן לו שכרו. אלא ה״ק אע״פ שאין לו מה יאכל דצריך ליתן לו שכרו וה״א דמותר ליטלן אצלו כדי שלא יתבענו שנית קמ״ל דנותן לו שכרו ומניחן אצלו א״נ משום דרוצה לסיים ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו ואם יש לו מה יאכל לא יתן לו שכרו ואינו רשאי לפנותן לבית הסמוך לו:

יח (יח) אלא בצנעא - לכאורה צ״ע אם אין לו מה יאכל למה לא יביאם בפרהסיא דהרי מותר ליתן לו לעשות מלאכה כמ״ש סוף סימן תקמ״ב י״ל דמ״מ אסור שהרואה לא ידע שאין לו מה יאכל ולפ״ז כ״ש שאסור לו לעשות המלאכה בפרהסיא:

סימן תקלה

א (א) אין מפנין וכו׳ - משום טרחא:

ב (ב) מחצר לחצר - דרך ר״ה דהוא מפורסם וא״כ אם יש פתח בין שתי חצירות מותר לפנות מזו לזו ואפילו דרך כמה חצרות מותר:

ג (ג) ולא לפנות וכו׳ - צ״ל לא [הגר״א] וכן הוא בדפוס הראשון שהדפיס המחבר בחייו:

ד (ד) שאינם לצורך המועד - משמע דלצורך המועד אף בפרהסיא מותר דבר שהוא ידוע וניכר שהוא לצורך המועד [א״ר ופמ״ג]:

ה (ה) באותו חצר - דליכא טרחא כולי האי וגם הוא בצנעא ואפילו אותו הבית הוא של חבירו:

ו (ו) לבית הסמוך לו מותר - דבכלל צנעא הוא אבל מכאן ואילך אסור דהוי פרהסיא. והב״ח מצדד דאפילו לבית הסמוך אין לפנות וכן בביאור הגר״א מצדד להחמיר בזה אם לא שהוא מבוי שאינו מפולש:

ז (ז) לחצר שלו - דשמחה לאדם שיהיה דר בשלו [ולפנות כלים לחצר שלו אין להקל] ודוקא באופן זה אבל מפני שאר הנאה כגון שהיה דר אצל חבירו בחדר אחד ואח״כ שכר לו בית מיוחד אע״פ שנוח לו יותר אסור לפנות דהא אפילו מכעורה לנאה אסור מיהו אם דירה ראשונה היה בין העכו״מ או דומה לזה יש להתיר לפי ראות עיני המורה:

סימן תקלו

א (א) לטייל - וה״ה לראות פני חבירו אבל להרויח ממון שלא לצורך המועד מותר לרכוב אבל לא יתקן צרכי רכיבה [פמ״ג וע״ש עוד]:

ב (ב) לצורך המועד ולא ניסה ללכת ברגליו - אבל שלא לצורך המועד או שלמוד ללכת ברגליו אינו מותר רק הרכיבה אבל לא לתקן צרכי רכיבה:

ג (ג) ולתקן ברגליו - צ״ל ולתקן ברזליו וכן הוא בדפוס הראשון. ודוקא במדינות שאבנים מצוים שם ואין הבהמות יכולות לילך בלא ברזלים אבל במקומות שהעפר תיחוח ואין אבנים מצוים שם ואין רגילים שם לעשות ברזלים אסור [ב״י בשם הרא״ש]:

ד (ד) ומותר לרכוב - דברכיבה ליכא שום מלאכה [ב״י] ואם מותר ליסע בעגלה בחנם עיין בבה״ל:

ה (ה) ליפותו - דהוא בכלל צרכי רכיבה שהתירו כשצריך לרכוב לצורך המועד או לטייל. ועיין בב״ח דאפילו במסרק שמשיר נימין דביו״ט אסור משום פסיק רישא בחוה״מ שרי:

ו (ו) אין מרביעין - היינו שאין אוחזין הבהמה להביא עליה זכר אבל מכניסין לדיר זכרים ונקבות ביחד ורובעין מעצמן ועיין בא״ר שכתב דהא דאסור להרביע הוא דוקא בשאר בהמות אבל חמורה שתבעה דאז אם לא ירביעו עליה כשהיא מתאוה לזכר תצטנן ותעקר מותר להרביע עליה דהוי דבר האבד ובברכי יוסף מצדד להחמיר גם בזה:

ז (ז) במועד - דאין בזה צורך המועד ולא דבר האבד. ובחול מותר ואין בזה משום פריצותא דבעבידתא טריד:

ח (ח) מלאכה - דאורייתא:

ט (ט) אין מושיבין וכו׳ - דאינו צורך המועד ולא דבר האבד:

י (י) יכול להחזירה - מדסתם המחבר משמע דאפילו לא ישבה התרנגולת עליהן עדיין ג׳ ימים ולא נתקלקלו הביצים לגמרי שראוי עדיין למכור הביצים בזול אפ״ה שרי דעכ״פ יש הפסד מועט אם לא יחזירנה ועיין ברא״ש וטור דמוכח מדעתם דאין להקל בזה רק לשיטתם דמלאכת חוה״מ הוא מדרבנן אבל אם נסבור דהוא דאורייתא אין להקל להחזיר רק אם ישבה כבר עליהן ג׳ ימים דאז אין הביצים ראויין כלל לאכילה שהתחילו להתרקם והוי דבר האבד אם לא יחזירנה וא״כ לפי מה שהבאנו לעיל בריש סימן תק״ל דכמה ראשונים סוברין דמלאכת חוה״מ הוא מן התורה אין להקל בזה כ״א כשיש לו הפסד מכמה ביצים דאז יש לסמוך להקל אף תוך ג׳ ימים לישיבתה:

יא (יא) אחרת - אפילו אחר ג׳ ימים לישיבתה דפסדי לגמרי אפ״ה אסור ואף דכל דבר האבד מותר בחוה״מ יש לומר דבטרחא יתירא אין היתר אף בדבר האבד ועיין בבה״ל:

יב (יב) בתוך ג׳ וכו׳ - דאז מהני החזרה וגם אין טורח כ״כ להחזירה אבל לאחר ג׳ ימים אסור אפילו יפסידו הביצים דיש טורח גדול בחזירה וגם אפשר שלא יועיל כלל החזרה שכבר אזל חמימותה ממנה:

סימן תקלז

א (א) דבר האבד - ר״ל שאם לא יעשהו עכשיו יבא לידי הפסד. ואם הדבר אצלו בספק עיין במ״א שמקיל ובח״א כתב שיעשהו ע״י עכו״ם ולא בעצמו ועיין בבה״ל שצידדנו דכונת המ״א הוא ג״כ אם אותו החשש שהוא חושש הוא מצוי שיבוא ואז נראה דיש להקל גם ע״י עצמו אכן יראה לעשות בצנעא אם אפשר ועיין בפמ״ג שכתב דלדברי המ״א יש להקל נמי בספק צורך המועד והיינו ג״כ אם בעיניו קרוב שיהיה זה לצורך המועד:

ב (ב) הארץ הצמאה - ועיפה למים שאם לא ישקנה תמיד תפסד:

ג (ג) שכיון שהתחיל וכו׳ - אבל אם לא התחיל לא תפסד ע״י איחור איזה ימים ואסור:

ד (ד) שדה הבעל - פי׳ שדי לה במטר השמים:

ה (ה) בין חדש - שהתחיל לנבוע מחדש וקמ״ל דלא חיישינן כיון שחדש הוא דלמא יפלו כותליו ואתי לתקן במועד א״נ דלמא אתי לאיתויי ממקום אחר והוי טרחא יתירא:

ו (ו) הבריכה - מים מכונסין בבור עמוק והוי טרחא יתירא שצריך לדלות בכלי:

ז (ז) ממי הגשמים - ואפילו אינו דולה אלא ממשיך מהן ברגל דהיינו שהבור או מקום המקובץ מהגשמים מלא על כל גדותיו דאז אין צריך לדלות אסור מפני שסופו לדלות כשיחסרו. וממעין נמי בהמשכה ברגליו שרי להשקות אבל כל שדולה בדלי או בכד אסור:

ח (ח) אפילו ערוגה אחת וכו׳ - וכ״ש כשהם שתי ערוגות ואחת גבוה מחבירתה אין דולין מהתחתונה להשקות העליונה. ואם היה ערוגה של ירק וכונתו כדי לאוכלן במועד מותר וכדלקמיה בס״ד:

ט (ט) שלא פסקו - ר״ל שאינו פוסק בשום פעם אלא מושך תמיד מן האגמים [וגם האגמים גופא צריך שלא יפסקו תמיד] אבל אם דרכן לפסוק בשום פעם אף דעכשיו יש ריבוי מים בהם באופן שבכל חוה״מ לא יצטרך לדלות בדלי ויוכל להמשיך ברגלו אפ״ה אסור משום לא פלוג דשמא יהיה נדמה לו שיש בו מים די על כל חוה״מ ובאמת אינו כן ויבוא לדלות בדלי:

י (י) עוברת ביניהן מותר להשקות מהן - היינו מן הבריכות ע״י המשכה ולא חיישינן דלמא פסקי וטרח ואזיל ואייתי ממקום אחר דאי פסקי יכול ליקח מאמת המים. ועיין בב״י שכתב בשם הנ״י בשם הראב״ד דדוקא כשאמת המים נכנס בתוך הבריכות אבל אי לא עיילה לגווה אע״ג דנכנס לתוך השדה אסור דאיכא למיחש דלמא אתי למטרח ולאתויי ובחידושי הריטב״א כתב דלאו דוקא כל שעוברת בסמוך לשדה ממש קרי ביניהם. ועיין בטור וב״י לענין חריצין הנעשין להמשיך בתוכן מים מן הנהר לצורך שדות אימתי מותר להשקות מהן את השדות בהמשכה ועיין בט״ז מש״כ בזה:

יא (יא) וכן בריכה שנטפה וכו׳ - היינו בית השלחין שהוא גבוה והיה מעין נובע מצדו ובצד אחר היה בית השלחין נמוך ובין אלו בית השלחין היה בצד בית השלחין הנמוך בריכה קטנה וכשמשקין בית השלחין הגבוה ממעין שלו נוטפין טיפין טיפין מתוך בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה הנמוכה:

יב (יב) ועדיין היא נוטפת מותר וכו׳ אחרת - ר״ל בית השלחין הנמוכה ואע״ג דבריכה עבידה דפסקא ואפשר דאזיל וטרח ומייתי ממקום אחר הואיל ומטפטף עדיין מבית השלחין הגבוה מים שבאו ממעינו אמרינן דבוודאי לא פסקא:

יג (יג) והוא שלא פסק המעיין וכו׳ - אבל אי פסק המעיין אע״ג דעדיין מטפטף מבית השלחין הגבוה לתוך הבריכה אין משקין מהבריכה לבית השלחין הנמוך דלמא פסק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר:

יד (יד) שרוצה לאכלן וכו׳ - אין הכונה דוקא כשרוצה לאכול בעצמו אלא ר״ל שיהיו ראויין לאכילה במועד ועומדין לימכר [ריטב״א]:

טו (טו) לדלות וכו׳ - דכל שהוא לצורך אוכל נפש אפילו טרחא יתירא התירו. ועיין בפמ״ג שכתב די״ל דוקא צורך המועד באוכל נפש הא לצורך המועד מכשירי אוכל נפש וכדומה י״ל דטרחא יתירא אסור אמנם בחידושי הרמב״ן (בליקוטיו) על מו״ק כתב בהדיא דמכשירי אוכל נפש כאוכל נפש וכעין שהתירה התורה והשווה מכשירי או״נ כאו״נ כשא״א לעשותן מעיו״ט:

טז (טז) ועושה כדי להשביחן אסור - היינו אפילו בהמשכה בלא הדלאה דאז היה מותר אם היה חשש פסידא דהיינו בבית השלחין אבל בזה שא״צ אלא להשבחה בעלמא אסור:

יז (יז) אין עושין וכו׳ - דהוא טרחא יתירא ואסור אף דאיכא פסידא:

יח (יח) ונתקלקלו - ועדיין ניכר החריץ מעט אפילו פחות מטפח דאלו נסתם לגמרי אסור דהוי כחדתי:

יט (יט) ה״ז מתקנן במועד - דליכא טרחא כולי האי:

כ (כ) אסור להעמיקן - וה״ה דאסור להרחיבן:

כא (כא) אמת המים - היינו החריצין העשויין בקרקע שבהם המים הולכות סביבות השדה ומשקות אותו ונקרא אמה לפי שהוא רחב אמה ועמוק אמה:

כב (כב) שנתקלקלה מתקנין אותה - אבל אין עושין אותה לכתחלה וה״ה אם נסתמה לגמרי שלא נשאר אפילו טפח ג״כ אסור לתקנה דזה הוי כעשיה לכתחלה:

כג (כג) עמוקה טפח וכו׳ - מלשון זה משמע דס״ל דאפילו לא היתה חפורה מבעיו״ט אלא טפח מותר לחפור בחוה״מ יותר וכ״ש כשהיתה חפורה ונסתמה עד טפח אבל מלשון הגמרא דקאמר ומתקנין את המקולקלת משמע דוקא לתקן המקולקל מותר אבל לחפור מחדש אסור בכל גווני [מ״א] וכן משמע מכמה פוסקים:

כד (כד) עד ששה - דזהו שיעור אמת המים וצריך לצמצם השיעור לא יותר ולא פחות דזהו שיעור אמת המים שיעברו בה המים שפיר וכן ברוחב האמה דבעי ששה טפחים. ואפילו היתה אמה זו עמוקה יותר משמה טפחים קודם שנתקלקלה אינו רשאי לתקן בה עכשיו אלא עד ששה טפחים בלבד בלבד [ריטב״א]:

כה (כה) עד שבעה - שזהו ג״כ הוספה בחפירה חמשה טפחים. ואם היתה עמוקה שלשה אפשר דאסור לחפור עד שמנה דטרחה יתירא היא להשליך העפר לחוץ מעומק האמה [מ״א] ונכון להחמיר בזה דבמאי דהקיל השו״ע עד שבעה ג״כ יש מהפוסקים שמחמירין בזה:

כו (כו) מושכין את המים וכו׳ - פי׳ שעושין סביב האילן חפירות למלאות אותן מים ותו אין בזה טורח הרבה לעשות חריץ שימשכו בו המים מאילן לאילן:

כז (כז) ובלבד שלא ישקה וכו׳ - דאף אם לא ישקה כולה ליכא פסידא לאילנות דאף שע״י ההשקאה יהיה הרוחה לאילנות לא שרינן טרחא רבה בשביל הרוחה:

כח (כח) את כולה - שכיון שהיתה לחה במים מקודם אין בה טורח יותר ע״י ההשקאה:

כט (כט) כדי שיכנסו בה מים וכו׳ - דהוי כמזבל שדה במועד וכנ״ל:

ל (ל) כדי לאכלן במועד - עיין בבית מאיר שדעתו דאינו אסור רק אם כונתו כדי להשאיר כל הדגים אלאחר המועד אבל אם כונתו כדי לאכול מהן אפי׳ אין דעתו כדי לאכול כולן שפיר דמי אולם מביאור הגר״א דמדמה זה להא דתנן בדף י״ג ע״ב הדשושות עושין בצנעא לצורך המועד ושם הלא כתב המחבר לעיל בסימן תקל״ג ס״א שלא יערים לטחון יותר בכונה [אכן דין הערמה גופא לאו מלתא ברירה היא לאיסור עי״ש] ועיין בפמ״ג שמסתפק ג״כ בזה:

לא (לא) כגון שפותח למעלה מקום וכו׳ - דאף על פי שכונתו לדגים בעינן שיהיו מעשיו ניכרים לכך יש לפתוח שני פתחים הא חד פתח אף על פי שכונתו לדגים אסור כיון שאין מעשיו ניכרין ומתחזי כמו שמכוין להשקותה וכתב הריטב״א בחידושיו דכ״ז רק לענין איסור לכתחלה אבל בדיעבד לא קנסינן ליה אם הוא אומר שדעתו להיתר וכן הדין לענין סעיף טי״ת ויו״ד וי״א:

לב (לב) ולמטה מקום שיצאו - דהיינו שעושה שם חור קטן שיזובו המים משם וישארו הדגים ניצודין מאליהן ואע״פ שממילא השדה שותה מהמים שרי דדבר שאין מתכוין הוא:

לג (לג) כגון שמשוה כולה - שיותר צריך קרקע שוה לדוש מלחרוש והרבה ראשונים ס״ל להיפוך וע״כ תרוייהו אסירי [ב״ח וכן משמע מביאור הגר״א שיש לחוש לדברי אלו ראשונים ואפשר דגם הוא מודה להב״ח דתרווייהו אסירי]:

לד (לד) ואם ניכר שמכוין בשביל הענפים וכו׳ - ובכל הדברים האלו וכיו״ב תרתי בעינן שיהא כונתו להיתר ומעשיו יהיו מוכיחין וניכרין שלדעת צורך ההיתר הוא עושה כמו שכתבנו אבל אם כונתו לאיסור אע״פ שמעשיו מוכיחין שלצורך ההיתר הוא עושה וכן אם כונתו לענין היתר ואין מעשיו מוכיחין עליו אסור:

לה (לה) אין מתליעין וכו׳ - שנוטל התולעין שנפלו באילנות אע״פ שנפסד האילן אסור דטרחא יתירא הוא:

לו (לו) ולא מזהמין - כשנשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל שלא ימות ואיסורו ג״כ משום טרחא יתירא:

לז (לז) בשמן - דהיינו שקטעו נופו קודם המועד כדי שיוציא נופות הרבה סביב מקום הקטיעה מותר לסוכו בשמן במקום הקטיעה כדי שלא ימות וכן הפירות מותר לסוך בשמן כדי שלא יפסדו דכל זה לא הוי טרחא יתירא ושרי:

לח (לח) אישות - הוא שרץ קטן שאין לו עינים ודרכו לחפור בפנים הקרקע וכאשר ימצא בשדה יקלקל האילנות ע״י חפירותיו:

לט (לט) אין צדין אותן אלא וכו׳ - דלא מפסיד כולי האי בשדה לבן:

מ (מ) וי״א וכו׳ - עיין בבה״ל:

מא (מא) צאן לדיר - היינו שמכניסין בהמות לשדה ושוכבות שם בלילה וכל הלילה מטיילות הבהמות ממקום למקום עד שמזדבלת כל השדה:

מב (מב) לזבל השדה - אע״פ שאינו בידים מפני שנראה כמזבל בעצמו והמזבל הוא תולדה דחורש מפני שמיפה את הקרקע לזרוע בה:

מג (מג) אפילו אם מחזיק לו טובה - ר״ל אפילו בשבת גופא:

מד (מד) וביו״ט יכול וכו׳ - ר״ל לאחר יו״ט דמזונות לא מיחזי כשכר ממש. [ומ״מ היינו דוקא בזה דאינה מלאכה גמורה אבל עכו״מ העושה מלאכה גמורה ביו״ט בשביל ישראל אסור ליתן לו שכר מזונו דמראה שהיה ניחא ליה במלאכתו שעשה בשבילו] וה״ה דיכול ליתן לו מזונות ביו״ט גופא:

מה (מה) ובלבד שלא יתן לו שכר אחר - דכשיתן לו ידעו שעשה מדעת ישראל ויסברו ששכרו לעשות מלאכה לימים:

מו (מו) ובלבד שלא יזכירנו - ר״ל שלא יאמר לעכו״מ עשה ואתן לך שכר לאחר המועד דכל שאין עושה אין אומר לעכו״מ לעשות כדלקמן בסימן תקמ״ג ס״א:

מז (מז) ולא ימסור לו שומר וכו׳ - מפני שנראה כאלו שכרו לעכו״מ מתחלה לשם זה [לבוש]:

מח (מח) בחול המועד - אבל בשבת ויו״ט אסור אפילו בשכיר שנה וכן למסור לו שומר אסור בשבת ויו״ט:

מט (מט) ומוסרין לו וכו׳ - אבל לשכור לו שומר במועד אסור אפילו בכגון זה:

נ (נ) אם אינו נפסד וכו׳ - דאם הוא נפסד מותר לקצרו ומסתברא דאפילו אם רק אבוד מקצתו ג״כ מותר:

נא (נא) אין מצריכין אותו ליקח וכו׳ - וכן אין מחייבין אותו לשאול מחבירו:

נב (נב) ובורר כדרכו - ובורר וטוחן כדרכו כצ״ל. ור״ל דאין צריך שינוי ומה דהחמירו שלא ידוש בפרות משום דאוושא מילתא. ומ״מ אין לו לעשות כל אלו מלאכות אלא לפי מה שהוא צריך לאכילתו:

נג (נג) שלא ידוש בפרות - הטעם כנ״ל. ולפ״ז גם בשאר בע״ח אסור:

נד (נד) יכול וכו׳ - עיין ט״ז מה שכתב בשם רוקח דאדם חשוב צריך להחמיר אף בדבר האבד ובבדק הבית מפקפק בזה. ומ״מ טוב שיעשה בצינעא אם לא שאירע פעם אחת תקלה ע״י שהעולם דימו שמותר לעשות לכוין לכתחלה ולהניח המלאכות על חוה״מ דאז אפשר דממידת חסידות צריך תו ליזהר בכגון זה מעתה [פמ״ג]:

נה (נה) לבצרו - ופועלים ישראלים יכולים ליטול שכר אף שיש להם מה לאכול ואצלם לא הוי דבר האבד מ״מ הותר אצלם לעשות בשבילו דומיא דפועל עני עני שאין לו מה יאכל דמותר לבעה״ב ליתן לו מלאכה:

נו (נו) ולדרוך היין - היינו כשהענבים יתקלקלו עד לאחר המועד [הגר״א]:

סימן תקלח

א (א) מי שהפך וכו׳ - פי׳ דרך הוא שנותנן במעטן לאחר לקיטה וצוברן שם ומניחן כדי שיתחממו ויתבשלו מאליהן ונותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכין אותן כשמכניסן ואם היה מניחן מלתקנן מיד אחר שהפכן פסדי:

ב (ב) יינו בבור - אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור ואם לא יריק היין משם ויתנם בחבית יתחמץ היין כשיעמוד שם בבור מגולה:

ג (ג) ואירעו אונס - שמחמתו לא היה יכול לגמור פעולת הזיתים והיין קודם המועד:

ד (ד) עד לאחר הרגל - כצ״ל. ור״ל שסבר שאפילו אם ישהא בזיתים ההפוכין עד לאחר הרגל ולא יגמור פעולתן ג״כ לא יתקלקלו ומחמת זה לא עשה אודותן קודם הרגל וכן כה״ג לענין היין שבבור ועכשיו במועד רואה שאם יניחם כך עד אחר יו״ט יהיה לו מזה הפסד מותר לגמור פעולת הזיתים והיין כדרכן בחול דהיינו שטוחן הזיתים ודורכן ומכניסן לחבית כדרכן תמיד:

ה (ה) זולף וגומר - היינו שזיתים הניתנין שם בבית הבד לסחטן מותר לסחטן כמה פעמים עד שיוגמר סחיטתן כל מידי דשפוך קרי זילוף וכן לענין יין קרי זילוף מה ששופך היין מן הבור ומריקו בחביות:

ו (ו) בין קטנות בין גדולות - נקט לתרוייהו דבכל אחד יש צד בפ״ע להקל הקטנות דיינה מועט ולא נפיש פסידייהו אף אם יזוב מעט מהן מ״מ מותר דאין טרחת זפיתתן מרובה והגדולות אף דטרחתן מרובה מותר משום דנפיש פסידייהו:

ז (ז) לקשרם בעקלים - (שקורין רייפין) מפני שהוא דבר האבד אם לא יעשהו:

ח (ח) וכן שולה וכו׳ - היינו שמעלהו משם כשיכלה זמן שרייתו דאל״ה יתקלקל הפשתן:

ט (ט) ובלבד שלא וכו׳ - אכל הסעיף קאי:

י (י) יכוין וכו׳ - היינו שהיה ביכולתו לזה בשאר ימות השנה או קודם הרגל או לאחר הרגל והוא מצמצם אותם למועד:

יא (יא) מותר להכניס וכו׳ - וגם בזה וכן בכל דבר האבד אסור לכוין לכתחלה להשהות עד המועד ואף דההכנסה הוא רק טרחא בעלמא [מרדכי]:

יב (יב) בלילה - כדי דלא ליפוק מיניה חורבא לעלמא:

יג (יג) מעיר לעיר - עיין לעיל סימן תקל"ה ס"א דאפילו באותה העיר לפנות כליו לחצר אחרת אסור ואפשר דנקט המחבר לשון זה משום סיפא דבשביל דבר האבד אפילו מעיר לעיר מותר:

יד (יד) לחפותם בקש - ומוכח בירושלמי דאפילו לעקור קש מן המחובר מותר לצורך זה [הריטב"א בחידושיו]:

טו (טו) ב"ד מאבדין - רבותא קאמר לא מיבעי אם עדיין לא עשה המלאכה אין הב"ד מניחין אותו לעשות המלאכה אע"פ שהוא דבר האבד ויאבד הדבר ההוא מעצמו. אלא אפילו עבר ועשה ב"ד מאבדין הדבר ההוא בידים ובתר הכי גבי מת דלא קנסו בנו קמ"ל ג"כ רבותא דאפילו עדיין לא עשאה ב"ד מתירין לבנו לעשות המלאכה כיון שהוא דבר האבד:

טז (טז) ממנו - וכ"ש אם עשה מלאכה בדבר שאינו אבוד בודאי ב"ד מאבדין אותה:

יז (יז) ומפקירין אותה - ואם לא זכה בה אדם ונשאר עד לאחר המועד מותר להתעסק בה:

יח (יח) שאי אפשר לקנסו - עין בא"ר שדעתו דמאבדין ממנו כל השכירות וע"ש עוד:

יט (יט) ומלקין אותו - ר"ל או מלקין אותו [הגר"א] והיינו עד שיקבל עליו שלא לעשות [לבוש]:

כ (כ) לא קנסו בנו אחריו - אדלעיל קאי שכבר עשה אביו. ופשוט דדוקא אם עדיין לא זכה בה אדם אבל אם זכו בה בחייו כבר נעשה שלהם ואין הבן יורשו ואפשר עוד דאפילו עדיין לא זכו בה מכיון שכבר הפקירוה שוב אין הבן יכול לחזור ולזכות מצד ירושה אלא הרי הוא כשאר כל אדם לנכסים אלו והמחבר מיירי שמת קודם שהפקירוה:

כא (כא) אם הוא דבר האבד - דבדבר שאינו אבוד פשיטא דאסור לבנו לעשות בחוה"מ. ואם עשה אביו בדבר שאינו אבוד ומת י"א דבזה קנסו גם לבנו אחריו שלא יהנה מזה למ"ד דמלאכת חוה"מ אסור מן התורה אבל הב"י ועוד כמה אחרונים מפקפקין בזה:

סימן תקלט

א (א) סחורה אסורה - מפני. הטורח:

ב (ב) על מנת שיתנו לו וכו' - אפילו לא התנה שיתנו לו במועד ועיין בבה"ל דאפילו אינו צריך לילך למקום אחר לתבוע שהם באותה העיר ג"כ אסור דמה שמקבל הסחורה מהם הוא ענין מקח וממכר ונקט לילך משום סיפא דאם אינם מצויים לו אח"כ מותר לילך אחריהם אפילו בעיר אחרת:

ג (ג) אינם מצויים וכו' - וה"ה אם מטעם אחר יוכל לבא לידי הפסד אם לא יתבע עכשיו:

ד (ד) דה"ל דבר האבד - ודוקא אם לא כיון לכתחלה זמן קבלת הסחורה במועד:

ה (ה) ריוח מרובה וכו' - הטעם דאף דמשום ריוח מרובה בלבד אין להתיר [אא"כ הוא בודאי אינו מצוי תמיד לאחר המועד כבס"ה] הכא דבלא"ה יש פוסקים שמתירין למכור בצנעא סמכינן עלייהו היכא דנזדמן לו ריוח מרובה ומ"מ צריך להוציא מהן קצת לשמחת יו"ט:

ו (ו) למכור בצנעא - וה"ה לקנות ודוקא לענין מכירה וקניה דלאו מלאכה היא אבל בדבר שהוא משום מלאכה אין חילוק לכו"ע בין צנעא לפרהסיא:

ז (ז) מותר לתובעו - היינו אפילו לילך לעיר אחרת ולתובעם שם ואפילו אם יכול למצאם שם אחר המועד ג"כ דגביית חוב בעלמא אין זה בכלל סחורה:

ח (ח) לגבות מעותיו - ואפילו למיקם עמם בדינא ודיינא שרי:

ט (ט) ואין צריך לומר שמותר וכו' - דשם אפילו לקבל סחורה ממנו כההיא דסעיף א' ג"כ שרי מפני שהוא כמציל מידו וכמבואר בס"ח:

י (י) יש מי שאוסר - טעמו דכל משא ומתן של סחורה בין בסוף כההיא דס"א ובין בתחלה כההיא דסעיף זה אסור:

יא (יא) ולי נראה וכו' - והנה אף שהב"ח הסכים מדינא לסברא הראשונה מ"מ כהיום שאנו רואין שהחובות מתקלקלין נוהגין לתבוע בדין אף בעד פרקמטיא בחוה"מ דחשבינן לדבר האבד [אחרונים]:

יב (יב) לקבול במשפט בשביל חובותיו המותרים וכו׳ - ר״ל דחובות המותרים לתבוע בחוה״מ כמבואר בסעיפין הקודמין [ותבעו לישראל בדין ישראל קודם המועד ולא ענהו] מותר לקבול בחוה״מ אף לפני ערכאות של עכו״מ ומ״מ נראה דהיינו דוקא לקבול בע״פ אבל לכתוב משום זה אסור אם לא דהוא דבר האבד ואם צריך להמעות להוציא אותם על יו״ט אפשר דמותר לכתוב ע״י עכו״מ:

יג (יג) וכן מותר לעשות זקיפה וכו׳ - בנ״י מבואר דזה קאי על עכו״מ ור״ל דאפילו אם נחמיר בישראל שלא לתבוע חובותיו במועד דהרי יכול לתבוע אחר המועד בעכו״מ ודאי מותר לתבוע ולעשות זקיפה דאצלו בודאי בכלל דבר האבד הוא:

יד (יד) כדי להבטיחן - ר״ל שע״י הזקיפה יהיו חובותיו בטוחין:

טו (טו) אבל אם לא יפסיד וכו׳ - היינו אף שהוא סבור עתה להרויח הרבה דהעברת ריוח לא מקרי פסידא:

טז (טז) ויוציא יותר וכו׳ - כל מקום שנזכר לשון זה א״צ להוציא כל הריוח ודי במקצתו:

יז (יז) מותר למכור - ומ״מ יהיה החנות סגורה ופותחה במקצת כשבא הקונה ליקח:

יח (יח) אם הוא דבר שאינו מצוי וכו׳ - פי׳ דאף דנתבאר בסעיף הקודם דלא מקרי דבר האבד אא״כ כשאם לא ימכור עתה יפסיד מהקרן אבל בשביל ריוח לבד אינו מותר אא״כ יוציא עי״ז יותר לשמחת יו״ט כ״ז בריוח המצוי שאפשר לו למכור סחורתו אחר המועד ג״כ אבל בריוח שאינו מצוי תמיד כמו שמפרש בשביל זה גופא ג״כ התירו לו דכדבר האבד דמיא:

יט (יט) וה״ה לירידים הקבועים וכו׳ - וכן יומא דשוקא הנקרא קרסנ״י טאר״ג שהוא דבר דלא שכיח ובא מזמן לזמן ואפשר דה״ה כשחל שבוע שלפני פסחם בחוה״מ וידוע דאז קונים הרבה חשיב כיומא דשוקא דלא שכיח [ח״א]:

כ (כ) ואפילו מעיר לעיר וכו׳ - עיין בה״ל:

כא (כא) אינו מותר למכור ולקנות וכו׳ - אם לא שע״י הריוח יוציא יותר לשמחת יו״ט וכנ״ל בס״ד:

כב (כב) ימכר ביום השוק שלאחר המועד - ודוקא כשמשער בודאי שעכ״פ לא יפסיד אז מהקרן:

כג (כג) ותגר שקונה וכו׳ - דאם ימכור היום יחזור ויקנה מחדש וימכור ביום השני ואם ימנע מלקנות ולמכור היום יפסיד בודאי הריוח ועיין במ״א שהעלה דאעפ״כ אינו מותר למכור רק בביתו ולא לישב בחנות בפרסום:

כד (כד) מציאה אסור וכו׳ - אף שלא ימצא אותם לאחר המועד ולא דמי לשיירא שאינה מצויה דשרינן לעיל מקח וממכר משום רוחא דשאני מו״מ דחיי אדם ופרנסתו תלוי בזה ודעתם ע״ז תמיד הלכך חשיב פסידא משא״כ במציאה דהוא רק רוחא בעלמא:

כה (כה) שיהא קנוי לו - ר״ל אחר ח׳ ימים:

כו (כו) יש מתירין - שאין זה פרקמטיא אלא הלואה ועיקר הקניה יהיה אחר ח׳ ימים [הג״א]:

כז (כז) ויש אוסרין - שאם אתה מתיר לעשות כן יתירו כל מו״מ שבעולם ויערימו שלא יהיה המקח חל אלא אחר המועד ובתוך המועד יהיה הלואה ולדינא בודאי טוב להחמיר כהיש אוסרין ומ״מ אין למחות ביד המיקל וסומך על דעה ראשונה מאחר שבאמת אין כונתו להערים:

כח (כח) מותר לקבלו ממנו - דהוא בכלל דבר האבד אם לא יקבל עכשיו:

כט (כט) לא ימצא כמו שמוצא עתה - ר״ל שלא ימצא כ״כ בזול כמו שמוצא עתה [ב״י]:

ל (ל) ולתקן החבית וכו׳ - אע״ג דתקון החבית הוי מלאכה גמורה מ״מ כיון דמותר לקנות מותר ג״כ לתקן הכלים הצריכים לזה:

לא (לא) אבל יותר מכדי צורך שתייתו - פי׳ לכל השנה ולכן לא יקנה דהא יהיה ביכולתו לקנות לשנה הבאה בעת הבצירה לצורך שתייתו וא״כ מוכח שקונה כדי להרויח והוי כשאר סחורה דאסור לקנות ולמכור בחוה״מ כדי להרויח וכנ״ל בס״ד:

לב (לב) ואם הוא דבר שאינו מצוי וכו׳ - ר״ל שקניית היין לא יהיה מצוי אחר המועד כלל להרויח בו ולכן שרי אפילו לקנות כדי להרויח דהוא דומיא דשיירא וירידים המבואר בסעיף ה׳ אבל כשימצא רק שיהיה יותר ביוקר ולא יוכל להרויח בו כ״כ אסור ויש מן האחרונים שסוברין דהיכא שנזדמן לו קניית היין בזול מאד והוא ריוח מרובה שאחר המועד אין מצוי כלל ריוח כזה מותר דהוא דומיא דשיירא הנ״ל ועיין בה״ל:

לג (לג) מוכרי תבלין או ירק וכו׳ - והאחרונים הסכימו דה״ה מוכרי בשמים דאף שהוא דבר המתקיים כיון שהוא ניכר דהוא לצורך המועד וא״כ כיון שפותחין לצורך ישראל אפילו בא נכרי לקנות מותר למכור לו׃

לד (לד) מוכרי פירות וכו׳ - דאלו דברים המתקיימים לאחר המועד ואין ניכר שהוא לצורך המועד ואתו למיחשדיה שלוקחן לצורך חול ולכן בעי צנעא וכתבו הפוסקים דדוקא מוכרים הקבועים שאומנתם בכך כל השנה בעי צנעא אבל בע״ה המוכר לצורך המועד לא בעי צנעא׃

לה (לה) או למבוי - ר״ל שאינו מפולש דאלו מפולש הוא בכלל ר״ה׃

לו (לו) ונועל אחת - ודוקא בזה אבל שאר דברים אפילו יושב בפתח החנות והחנות סגורה והדלת פתוחה אסור׃

לז (לז) של חג הסוכות - זהו לענין לעטר השוק בפירות דא״צ רק בעיו״ט האחרון של חג ומשום כבוד שמ״ע דהוא רגל בפ״ע משא״כ בעיו״ט האחרון של פסח דאין בו מצוה לעטר אבל לענין למכור בפרהסיא אף בעיו״ט האחרון של פסח שרי מפני כבוד יו״ט׃

לח (לח) ומותר וכו׳ - דלא נימא כיון דאנו בקיאין בקביעא דירחא הו״ל כחול ומכין מחוה״מ לצורך חול דאסור קמ״ל דשרי כי היכי דלא יזלזלו בו׃

לט (לט) לקנות וכו׳ - עיין בחידושי רע״א דאפילו לעשות מלאכה גמורה כגון לבשל לצורך יו״ט שני ג״כ שרי׃

מ (מ) אין לוקחין וכו׳ - ומן העכו״מ י״א דמותר לקנות בתים ושדות וכרמים ועבדים ובהמה מפני שהוא כמציל מידו ועיין בבה״ל׃

מא (מא) לצורך המועד - דהיינו בתים לדור ואבנים לתקן כותלו וכדלקמן בסימן תק״מ ועבדים לשמשו׃

מב (מב) שמוליך הדברים הנקנים - ר״ל לבית הקונה והיינו בשביל שהשכיר אין לו מה לאכול התירו להמוכר והקונה לעשות מו״מ כדי שישתכר השכיר וה״ה הסרסור ומשמע מאחרונים דדוקא אם האמת כן הוא שעושים המסחור בשביל זה השכיר אבל לא שיערימו לסחור ולומר שכונתם כדי שהסרסור וכדומה ירויחו׃

מג (מג) אבל שאר כלים וכו׳ - המ״א וכן שארי אחרונים העלו שאין להקל גם בשאר כלים שלא לצורך המועד אם לא שלא ימצאם בזול לאחר המועד׃

מד (מד) דהוי דבר האבד - שאם לא ילוה להם וילכו למקום אחר ירגילום לבא אליו ולא יבואו עוד אצלו ובזה אין צריך להוציא בשמחת יו״ט׃

מה (מה) ויוציאנו בשמחת יו״ט - היינו יותר ממה שהיה מוציא אם לא היה מרויח ריוח זה. ובזה אפילו באופן המבואר בס״ד להחמיר [כגון מי שיש לו מעות בריוח וכו׳ ע״ש] הכא שרי משום דכמה פוסקים סוברין דהלואה אינו דומה כ״כ לפרמקטיא דהתם יש טורח גדול בדקדוק שיווי המקח ומתוך טרדתו ימנע משמחת יו״ט וגם לפעמים יקנה ביוקר ויצטער משא״כ בהלואה לפיכך מקילינן יותר. ומה״ט שרי נמי להלוות לישראל בריבית בדרך היתר ומותר ג״כ לעשות עיסקא ליתן לו מעות [אחרונים]׃

מו (מו) על הלואה שיעשה וכו׳ - היינו דכיון דההלואה הוא אחר המועד לא חשיב כלל עושה סחורה במועד׃

מז (מז) אסור - דבכה״ג הוי פרקמטיא לד״ה׃

סימן תקמ

א (א) בנין אפילו כ״ש אסור - היינו אפילו לצורך המועד דלא הותר משום זה אלא מלאכת הדיוט׃

ב (ב) גדר גנתו וכו׳ שבינו לחבירו - דליכא למיחש לגנבי אלא משום שאר אנשים שיכנסו שם וליכא כ״כ פסידא לפיכך לא הותר כ״א מעשה הדיוט׃

ג (ג) ואינו טח בטיט - דהטיחה בטיט הוא מעשה אומן ודוקא זה שעושה אותה עם מלאכת הגדר משא״כ להטיח הגג בטיט מעשה הדיוט הוא ושרי לצורך המועד וכן עשיית סולם מעשה הדיוט הוא ושרי לצורך המועד [ט״ז] ועיין בפמ״ג דלהטיח סדקים שבגג מעשה אומן נקרא כדלקמן בס״ג והכא מטיחו רק שיהא חלק (ובמדינתינו אין מצוי זה) ובעשיית סולם ג״כ אם מייפיהו כדרך האומנים בודאי מעשה אומן הוא ואסור אף לצורך המועד׃

ד (ד) או גודר אותו וכו׳ - משמע לכאורה דדוקא תיקון פרצה בעלמא הא לגדור כל הגינה מעשה הדיוט נמי אסור [פמ״ג]׃

ה (ה) הסמוך לר״ה וכו׳ - דעי״ז שהוא סמוך לר״ה איכא פסידא יתירא דעייל שם גנבי ודבר האבד הוא ולא בעי שינוי וה״ה בכותל לחצר שבינו לחבירו שנפל אם יש שם אנשים שחשודים על הגנבה או אם דרים שם עובדי כוכבים מותר לבנותו כדרכו. ועיין מ״א דלא התירו אלא ד״א דהיינו לבנותו אם

הוא כבר סתור אבל לסתרו (אם הוא רעוע) ולבנותו מחדש לא התירו אם לא מפני הסכנה וכדלקמיה וכתב הפמ"ג דאפשר שאם הוא רעוע כ"כ שיש חשש ברור וכ"ש היכא שיש חשש שיבואו הגנבים גם לידי עסקי נפשות שרי לסתור ולבנות ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד:

ו (ו) ובונהו כדרכו - דאם לא נתיר לו לבנות ימנע ולא יסתור [מ"א]:

ז (ז) גבשושית שבבית - שלא יתקל בם ומותר ליטול אפי' כדרכו דאע"ג דמלאכה גמורה היא [ובשבת חייב ע"ז משום בונה] ואינו דבר האבד ולצורך המועד בעלמא אינו שרי כ"א בשינוי אפ"ה מתירינן אפילו כדרכו משום דנטילת גבשושית לית בה טורח [ב"י]:

ח (ח) סדקין שבגג - שהמים יורדים דרך שם [טור] יכול לסתמן ביד וברגל דהיינו שבועט ביד וברגל לסתום הסדקין ואפילו הוא עושה יפה יפה כעין שעושין בכלי אומנות ג"כ שרי דכ"ז נקרא מעשה הדיוט [שם במשנה]:

ט (ט) אבל לא בכלי אומנות - דהוא מלאכה גמורה ויש בה טורח ואסור אפילו לצורך המועד. ודע דכל דבר שמתירין לצורך המועד במעשה הדיוט הוא דוקא שלא יכוין מלאכתו במועד [שם]:

י (י) ציר הדלת - כמו הדלת תסוב על צירה רגל הדלת הסובבת:

יא (יא) והצנור - הוא חור שבאסקופה התחתונה שהדלת סובב בו והקורה הוא המשקוף שעל הפתח מה שחוזרת בו הדלת:

יב (יב) בין שהם של ברזל - ר"ל אף שבו נשמע קול הפטיש כשמתקנו:

יג (יג) שנשברו - וה"ה לתקוע המשקוף במסמרים שרי אם יש לחוש לגנבי ואם לאו אף זה אסור:

יד (יד) ולכן מותר - ואפילו מעשה אומן וכנ"ל בס"א [פמ"ג]:

טו (טו) ובלבד שלא יכוין וכו' - היינו שלא התירו אלא בשכח מעיו"ט לתקן ולא במכוין להניח לתקן במועד:

טז (טז) מעשה הדיוט - דכל דבר שאינו צורך אוכל נפש אע"פ שהוא צורך המועד לא התירו לעשות מלאכה כ"א בשינוי:

יז (יז) מעשה הדיוט אצטבא וכו' - הטעם כנ"ל נסר שמחברין לו רגלים כעין ספסל שלנו מעשה הדיוט הוא [טור] ואפשר דלהחליקו ברהיטני מעשה אומן הוא [פמ"ג]. וה"ה לענין אבוס של בהמה הנ"ל. ועיין בטור דלדעת הרא"ש אפילו אצטבא של אבנים מותר לעשות לישב עליו אם עושיהו מעשה הדיוט ורבינו פרץ חולק ע"ז:

יח (יח) עושין - אפילו מעשה אומן כיון שהוא צורך אוכל נפש ואם היה אפשר לו לעשות מעיו"ט וכיון מלאכתו לעשותן במועד נראה דאסור וכדלקמן סוף סעיף ח' בהג"ה עיי"ש במ"ב:

יט (יט) אין עושין אותם - בהא אסור אפילו מעשה הדיוט כיון דלאו צורך מועד הוא ואם הזמן הוא קור מותר להעמיד תנור בית החורף להסיק הבית אפילו אם אינו ראוי לאפות בו דהכל חולים אצל צינה. וה"ה אם נשבר החלון בענין שאם לא יתקנו ישב בקור ג"כ מותר לתקנו [ח"א]:

כ (כ) ובין כך ובין כך וכו' הטפילה שלהם - היינו הטיחה שעליהם בטיט כדי שישתמר חומו ומה שכתב בין כך ובין כך ר"ל בין אפשר שייבש הטפילה ובין לא אפשר שייבש עושין הטפילה שלהן משום דאפשר לאפות בתוכן אע"פ שלא נתייבשה הטפילה שעליהן כיון שעיקר התנור והכירה נתייבשו:

כא (כא) נוקרין וכו' - שכשהיא חלקה ואין החטין יכולין לפרך מנקרין אותה כדי שלא יהיה שוה כדי שיפרכו החטין תחתיה ומותר אפילו בפתיחת עין אף דמעשה אומן הוא ובעלמא אף לצורך המועד מותר רק ע"י שינוי הכא שרי במעשה אומן דחשיב כמכשירי אוכל נפש:

כב (כב) את הרחיים - ואפילו בחדשים מותר כיון שהוא לצורך המועד:

כג (כג) ומעמידים אותם - היינו שמתקנים אותם יפה על עמדם כדי להשתמש בהם [הרא"ש]:

כד (כד) ובונים אמת המים וכו' - שטוחנין על ידה:

כה (כה) החמור - היינו החמור המגלגל הריחיים דגידול צפרניו מרעי ליה ולא מצי למיזל כ"כ וכל הני משום דהוא לצורך המועד ועיין לעיל בסימן תקל"ו ס"א:

כו (כו) ומותר לחדד וכו' וסכין וכו' - דכיון דמלאכת אוכל נפש הוא מותר ואפילו מעשה אומן וא"צ שינוי:

כז (כז) שנשבר במועד - ומשמע דבנשבר קודם המועד אסור כיון דאינו אלא מכשירי אוכל נפש ומוכח מהט״ז דכ״ז הוא באם היה יכול לעשותו מעיו״ט וכיון והניח המלאכה ליו״ט אבל אם לא כיון שרי:

כח (כח) לעשות אחרת - ואפילו אפשר לו בשאלה. (מ״א וש״א):

סימן תקמא

א (א) מותר לעשות וכו׳ - ודוקא לצורך המועד:

ב (ב) מעשה הדיוט - ולא הוי בכלל מכשירי אוכל נפש כמו תנור וסכין דמותר שם אפילו מעשה אומן משום דלא מקרי מכשירין אלא דבר המכשירו לאכילה (כי התנור ע״י האפיה וסכין ע״י השחיטה) משא״כ ברשתות:

ג (ג) לתקן הפתילות - לצורך מועד ויש שמחמירין בזה ואף לגדל מצמר גפן דלאו שזור ג״כ יש ליזהר לעשות מקודם ועיין בח״א שכתב דלכתחלה נכון להכין מעיו״ט אכן בדיעבד מותר לגדל מצמר גפן וכן בברכי יוסף כתב דהמנהג פשוט להתיר עוד כתב הח״א דלכו״ע אסור לעשות נרות של חלב ופשיטא של שעוה דאיכא ג״כ מירוח וכמדומה שנוהגין היתר לצורך מועד עכ״ל ובפמ״ג משמע דיש ליזהר בזה:

ד (ד) מסרגין - פי׳ שעושין בה חבלים שתי וערב לשכוב בה במועד וכ״ש כשהם במטה מכבר אלא שנעשו רפויים דמותר למתחן ודוקא לצורך המועד דאל״ה אף זה אסור ואפילו לצורך המועד דוקא שלא כיון מלאכתו למועד:

ה (ה) אבל אין מפשילין וכו׳ - ר״ל שאין גודלין החבלין משום זה ויש מן הפוסקים שמחמירים שלא להטילם במטה במועד אפילו הם מגודלין מכבר ומה שהתירו חכמים לסרג במטה היינו כשהמשיכן בנקבי המטה קודם המועד:

ו (ו) מותר למעך בגדי פשתן וכו׳ - עיין סימן ש״ב ס״ה דשם לענין שבת אסור לעשות כן בבגדי פשתן ואפילו בחלוק אם מתכוין כדי ללבנו אסור והכא מותר אפילו במתכוין ללבנו ודוקא כשצריך לו במועד:

ז (ז) בידים וכו׳ - לפי מה שכתב לקמיה בהג״ה האי בידים לאו דוקא דה״ה דמותר לגלגל אותם ע״י כלי כנהוג:

ח (ח) קשרי - היינו לקמט שקורין קרונצלי״ן בל״א ודוקא כשהקמטין אינם מתפשטין כשלובשן דכיון דהקמטים חזקים כ״כ הו״ל מעשה אומן ואסור אפילו לצורך המועד. ולפ״ז אסור לקמט הענק שקורין קאלנע״ר בעצים המיוחדין לכך דעי״ז נשאר מקומט אף כשלובשו:

ט (ט) עם הזכוכית - היינו עם אבן עגולה של זכוכית ומשמע דלא חשיב זה כ״א מעשה הדיוט ובח״א העתיק דמותר להחליקן בכלי כדרכן משמע דס״ל דזכוכית ל״ד דה״ה שאר כלים הרגיל להחליק בהן ולפ״ז מותר להחליק גם בכלי ברזל חלק שנוהגין חייטים להחליק דהכל מעשה הדיוט הוא ומותר לצורך המועד:

י (י) אסור לתקן - אע״פ שיתקרעו יותר אם לא יתקן אסור דלא מיקרי דבר אבד אלא שעיקר הדבר נפסד אבל בשביל מעט תוספות קלקול לא ואם יתקרעו לגמרי כשלא יתקנם מותר אף ע״י ישראל לתקן וא״צ שינוי דהוי דבר האבד. וה״מ כשצריך לילך בהם בחוה״מ הא אין צריך להם בחוה״מ פשיטא דאסור דיניחם ולא ישתמש בהם עד לאחר המועד [פמ״ג]. ודע דבכל זה אין חילוק בין אם נתקרעו במועד או שנתקרעו לפני המועד:

יא (יא) וכן אסור לומר לנכרי - רבותא נקט המחבר דאף דבזה יש קצת הפסד אם לא יתקנם אפ״ה אסור וכ״ש בשאר דברים וכדלקמן בריש סימן תקמ״ג:

יב (יב) מיהו ע״י שינוי - היינו אם היה אומן צריך שינוי והשינוי מבואר לקמיה בס״ה אבל אם הוא הדיוט תופר כדרכו וכדלקמיה. וכ״ז אינו מותר רק בצריך למועד:

יג (יג) מי שצריך לו בגד - תינוק שנולד בחג אסור לעשות לו בגדים חדשים במועד למול אותו ולא מיקרי לצורך המועד לכבוד אביו לישא אותו להמילה דיכול לכורכו בחתיכת שיראין. בח״א כלל ק״ט נסתפק הצריך לתפור לצורך המועד ואין לו חוטים במה לתפור אם מותר לטוות חוטים בשביל זה ע״ש:

יד (יד) הדיוט ואינו מהיר - סימן אחד הוא דסתם אומן מהיר [הגר״א]. וכל מי שיודע להוציא מלא מחט בבת אחת או שיודע לכוין אמרא בשפת חלוקו תו אינו בכלל הדיוט אלא אומן ודיניה כדלקמיה:

טו (טו) וכל אדם יחמיר ע״ע וכו׳ - כי רוב בני אדם יכולים להוציא מלא מחט בבת אחת והם בכלל אומן:

טז (טז) שינוי הניכר - היינו שיהיה ניכר בתפירה עצמה ולא בענין אחר. ודע דבין להדיוט שעושה אותה כדרכו ובין לאומן שעושה מעשה הדיוט אינו מותר כ״א כשעושה אותה לעצמו או בשביל אחרים בחנם אבל כשעושה אותה בשביל אחרים בשכר אסור אף שהוא לצורך המועד אם לא שאין לו מה יאכל וכדלקמן בסימן תקמ״ב ועיין בבה״ל:

סימן תקמב

א (א) מלאכות המותרות - כגון כל דבר שהוא לצורך המועד דבעי שינוי וכן ההדיוט שהתירו לו לתפור כדרכו וכן כמה דברים שאסרו משום טרחא אף שאינה מלאכה ממש:

ב (ב) אבל בשכר אסור - דקבלת שכר במועד כעובדא דחול דמיא. יש מן הפוסקים שסוברין דאם א״א לו לבעה״ב לעשות המלאכה אלא באלו והם אינם רוצים אלא דוקא בשכר מותר ליתן להם מאחר שהוא לצורך המועד:

ג (ג) אלא שאוכל עמו וכו׳ - דשוב לא הוי כעובדא דחול ושרי לצורך המועד:

ד (ד) ודבר האבד וכו׳ - דכמו שהתירו לבעה״ב ליתן מלאכתו לפועל שאין לו מה לאכול ואף כשהוא שלא לצורך המועד התירו לבעה״ב כדי שיהיה טובה לפועל ה״נ יש להתיר לפועל ליטול שכר בשביל טובת בעה״ב:

ה (ה) מותר לעשות אפילו וכו׳ - ר״ל אפילו שלא לצורך המועד והוא מעשה אומן ועיין בבה״ל דאם יכול למצוא עכו״ם לזה נכון שלא ישכור ישראלים:

ו (ו) כל מלאכה וכו׳ - היינו אפילו שלא לצורך המועד וגם לא בעי שינוי וכדלעיל בסימן תקל״ז סט״ו ע״ש:

ז (ז) ע״י פועל שאין לו מה יאכל - היינו שאין לו כלל לאכול אבל אם יש לו לחם ומים אסור לו לעשות מלאכה [מ״א] וי״א דאפילו יש לו רק שאין לו צרכי יו״ט ג״כ מותר לו לעשות מלאכה. ועיין במ״א סימן תקל״ד דצריך עכ״פ לעשות בצנעא דהרואה לא ידע שהפועל הוא עני כ״כ ומ״מ אם א״א לו לעשות בצנעא מותר לו לעשות בפרהסיא כיון שאין לו מה לאכול כלל:

ח (ח) כדי שישתכר וירויח - ואף אם יש לו כלי בית למכור מותר לעשות מלאכה ואינו מחוייב למכור כלי ביתו אבל אם יש לו סחורות ויכול למוכרם אסור לו לעשות מלאכה [אחרונים] עוד כתבו דמלאכה שמקבל בשעה שאין לו מה יאכל מותר לקבל שכר אפילו הרבה יותר מכדי אכילתו אבל אח״כ אסור לו לקבל לעשות מלאכה אחרת בשל אחרים:

סימן תקמג

א (א) אסור לומר לנכרי וכו׳ - דעשו חכמינו מועד לזה כשבת ויו״ט. ומ״מ אם הוא צריך בחוה״מ לצורך מצוה שרי ע״י עכו״ם דהא יש מתירין אפילו בשבת עיין סימן ש״ז ס״ה [מ״א וש״א]:

ב (ב) לעשותו - ואפילו אם הוא משער שאם לא ישכור עכשיו העכו״ם לעשות במועד יצטרך לשלם ביוקר גדול לאחר המועד אפ״ה אסור דמה שאינו בידו לא מיקרי היזק:

ג (ג) בקבלנות וכו׳ - ר״ל אף שהוא בקבלנות ולא בשכיר יום וגם אינו מצויהו שיעשה במועד וכל דעביד אדעתיה דנפשיה עביד כדי לגמור במהרה את מלאכתו אפ״ה אסור שהרואה יאמר שהוא שכיר אצלו. ואם כל העיר דרכן לבנות בקבלנות עיין לעיל בסימן רמ״ד ס״א בבה״ל ואם בנו באיסור כיון שהוא בקבלנות ולא בשכיר יום שרי לדור בו:

ד (ד) אע״פ שהוא חוץ לתחום - לפי שהולכין לשם בני אדם ויראו המלאכה ויאמרו בשליחות ישראל עושה משא״כ בשבת ויו״ט:

ה (ה) בתלוש - ופעמים יצוייר היתר אף במחובר כגון שנתן לו שדה באריסות [דהיינו למחצה או לשליש ורביע] מותר להניחו לעשות במועד דעביד אדעתא דנפשיה ולא אתי למיחשדיה שהוא שכיר יום שהכל יודעין ששדה עומדת לאריסות ואפילו נכרים בני ביתו של ישראל האוכלים אצלו מסייעים להאריס במועד אפ״ה שרי כיון שאין הישראל נותן להם שכר על כך נמצא שאין באים בשליחותו:

ו (ו) בקבלנות לעשותה בתוך ביתו וכו׳ - ר״ל דבזה תו לא אתי לידי חשד ומותר כיון שהוא בקבלנות:

ז (ז) מותר ליתן לנכרי וכו׳ - וה״ה דלישראל שרי ליתן ונקט נכרי דלא נימא נימא דנכרי בודאי לא יקיים ויעשה במועד:

ח (ח) שיעשנה וכו׳ - פי׳ שיאמר לו בהדיא שיעשנה אחר המועד:

ט (ט) וישקול - כגון שנותן מטוה לאריגת בגד לא ישקול אותם:

י (י) וימנה - וא״כ כשנותן כליו לכובס עכו״מ לכבס אחר המועד לא ימנה אותם ונראה דבשביל זה נהגו העולם שלא ליתן לכובס עכו״מ בחוה״מ כלל מפני שאסור למנותו ובלא מנין אינו מאמינו. ובדגול מרבבה כתב דכלי פשתן מותר ליתן לו שיכבס אחר המועד ואף למנותם ומא״ר בסימן תקל״ד ס״ב משמע שאין מחלק בזה. ובשעת הדחק יש לסמוך להקל:

יא (יא) שרי - פירוש א״צ למחות בידו:

סימן תקמד

א (א) צרכי רבים מותר וכו׳ - דע דכל צרכי רבים מותר אפילו כיונו מלאכתן במועד וגם בפרהסיא ובטורח גדול והטעם שהתירו בכיון מלאכתו דכל צרכי רבים אינם נגמרים אלא בשעה שהם בטלים כולם ומתחברים יחד ואם לא יעשו עכשיו יתבטל הדבר [ולכן אם יש להם מנהיג שהרשות בידו לעשות לבדו אסור לו לכוין מלאכתו במועד] ויש בזה שני חלוקים דאם הוא מעשה אומן אינו מותר אא״כ שהוא צורך המועד ואם הוא מעשה הדיוט שרי אפילו אם הוא רק צורך אחר המועד:

ב (ב) כגון וכו׳ - ואפילו מעשה אומן שרי בזה כיון שדבר זה צריך גם במועד:

ג (ג) ולהסיר מהם המכשולות - בגמרא איתא דמחוייבין בזה שלא יהיה כשופך דמים אם יארע מכשול עי״ש:

ד (ד) ולתקן המקואות - וה״ה דלכתחלה ג״כ מותר לעשות מקוה בחוה״מ ודומיא דחפירת בור המבואר בס״ב ודוקא כשתהיה נגמרת בחוה״מ ותהיה צורך המועד דאל״ה אסור דהוא מעשה אומן:

ה (ה) צרכי רבים כאלו וכו׳ - וה״ה לתקן מרחץ לצורך רבים שיש בהן צער הגוף אם לא ירחוץ ובזה ג״כ דוקא אם יהיה נגמר בחוה״מ ותהיה צורך המועד אם הוא מעשה אומן:

ו (ו) כגון בנין ביהכ״נ - לרבותא נקט דאפילו בנין ביהכ״נ שהוא מצוה כדי להתפלל בו במועד בעשרה ואפילו אין להם מקום אחר להתפלל בעשרה ג״כ אסור שזה אין צורך לגוף האדם ואפילו התחילו מכבר לבנותו וא״צ במועד אלא להשלימו אסור מפני שהוא צריך מעשה אומן לזה. כתבו הפוסקים דבזה״ז הוי בנין ביהכ״נ דבר האבד דחיישינן שאם ימתין עד אחר המועד יעכבו העכו״מ מלבנותו. ובספר מאמר מרדכי כתב דהכל לפי המקום והזמן ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות ע״ש:

ז (ז) לעשות במועד - כתב בשערי תשובה נהגו לסדר צרכי רבים בח״ה למנות גבאים ופרנסים. ונ״ל דאם צריך לכתוב בענין זה לא יכתוב כתב אשורית כ״א משיט״א או כתב שלנו דבכתב אשורי שהוא מעשה אומן הלא לא הותר צרכי רבים כ״א כשהוא לצורך הגוף וכנ״ל:

ח (ח) צרכי מצוה וכו׳ - ר״ל דמעלת המצוה לא מהני להתיר בשביל זה מלאכת אומן אף כשצריך לה במועד ומעשה הדיוט מותר לצורך המועד אף כשאין בה מצוה וכנ״ל בסימן תקמ״א ס״ה:

ט (ט) בורות וכו׳ - וה״ה דמותר לעשות מעשה הדיוט מחוץ לעיר חריץ שיבואו המים על ידו מהנהר לעיר כדי שישתו בהרוחה ואף שלא יגמר במועד כיון שהוא צורך רבים וגם בזה מותר אפילו אם כיון מלאכתו במועד והיה טרחא יתירא ופרהסיא:

י (י) ואפילו וכו׳ - היינו דכונתם בשביל אחר המועד ואפ״ה התירו במלאכת רבים לפי שצרכי רבים אינם נגמרים אלא בשעה שהם בטלים ומתחברים כולם וכדלעיל בסק״א ע״ש:

יא (יא) שהוא מעשה אומן - שצריך לטוח יפה כדי להחזיק מימיה:

יב (יב) אפילו אם כיונו וכו׳ - קאי גם על ריש הסעיף:

יג (יג) לא יעשו - היינו אפילו לא כיונו מלאכתן במועד וגם בצנעא:

יד (יד) ואפילו צריך וכו׳ - אפילו אין לו מה ישתה אלא מפני דוחק הרבה אסור ואם אין משיג לשתות כלל מותר גם לחפור מחדש במועד:

טו (טו) ואם היו עשוים כבר וכו׳ - ר״ל דאז די בתיקון מעשה הדיוט בעלמא ולהכי שרי גם ביחיד לצורך המועד:

טז (טז) אסור לתקנם - דביחיד אפילו מעשה הדיוט אסור כ״א לצורך המועד:

יז (יז) להמשיך מים - פי׳ שמקבלין מי גשמים בכלים מן הגג ומוליך אותן לבור אף שאין צריך להם עתה שיש בבור מים די לכל ימי הרגל אפ״ה מותר לפי שאין בזה טורח מרובה אבל לעשות חריץ ולהביא מים דרך שם אסור:

סימן תקמה

א (א) ואפילו להגיה וכו׳ - לפי שאין זה צורך המועד ולא מקרי צרכי רבים כיון שיש להם ספר אחר לקרות בו. ואפילו מצא טעות במועד אסור:

ב (ב) אות אחת - כגון לעשות מרי״ש דלי״ת וכה״ג אבל להפריד תיבות דבוקים או אות שהיה רישומו ניכר שרי להעביר עליו קולמוס. וס״ת שהיה חסר תפירה בעמודים יבקשו איש שאין לו מה יאכל ויתפרנו:

ג (ג) ולצורך רבים וכו׳ - לא קאי אהגהת ספרים הנ״ל דשם בודאי הוא מעשה אומן ואסור לכו״ע אף שהוא צורך רבים כל שאינו לצורך המועד אלא קאי אסתם כתיבה שהוא לצורך רבים:

ד (ד) יש אוסרים - ס״ל דסתם כתיבה מעשה אומן הוא והיש מתירין ס״ל דכל כתיבה זולת ספרים תו״מ אפילו כתיבה מרובע הוי כמעשה הדיוט שאין אדם מקפיד לכתוב אותן כתיקונן כ״כ:

ה (ה) בכתב שלנו וכו׳ - היינו בכתב משיט״א דנקטינן לדינא שזה הכתב אינו מעשה אומן ועיין ס״ה דמבואר שם דאף בזה הכתב נהגו להחמיר לשנות מ״מ בענינינו שהוא צרכי רבים א״צ לשנות:

ו (ו) לקרות בו בצבור - דצורך המועד הוא ואפילו מעשה אומן שרי וכמו שנתבאר בסימן תקמ״ד ס״ב:

ז (ז) מותר להגיהו - וה״ה אם חסר איזה אות או תיבה מותר לכתוב:

ח (ח) וכן בספרי מקרא וכו׳ - תמוה הא יכול ללמוד בהם אפילו אינם מוגהים רק יעשה רושם במקום הטעות ואחר המועד יתקנם וצ״ל דמיירי שמגיה מתוך השכל ולא מתוך ספר אחר ואפשר שאחר יו״ט ישכח עיון הזה והוי דבר האבד [ט״ז] ומ״א תירץ דמיירי שאינו יכול ללמוד מתוכו ע״י הרבה טעיותיו אם אינו מגיה מתחלה וזה נחשב דבר האבד מה שאינו לומד:

ט (ט) שאר ספרים ללמוד בהם - ר״ל שצריך ללמוד בהם במועד מותר להעתיקם כדי ללמוד בהם. ועיין בב״י דמשמע שם דוקא אם הוא צורך רבים אבל מדברי המ״א והגר״א משמע דאפילו צורך עצמו מותר:

י (י) לעצמו - אפילו להניחן אחר המועד דאלו להניחן בתוך המועד [במקומות שנוהגין להניח בחוה״מ] אפילו לאחרים שרי וכדלקמן בהג״ה:

יא (יא) על יריכו - לאו דוקא דאפילו בפלך שרי ולא אתי לאפוקי אלא בגלגל דאוושא מילתא טובא:

יב (יב) לבגדו - אפי׳ להניחן בבגדו וללובשו אחר המועד וכנ״ל:

יג (יג) ומוכר לאחרים וכו׳ - היינו אפילו האחרים אינם לוקחים אלא להניחן אחר המועד שרי דלא גרע משאר מלאכות דשרי לבעה״ב לשכור לזה פועל שאין לו מה לאכול וכדלעיל בסימן תקמ״ב ס״ב:

יד (יד) או שיהיו לו וכו׳ - ר״ל אפילו יש לו מה יאכל דבעלמא אסור לעשות מלאכה הכא דהוא מצוה הקילו כדי שיהיה לו יותר וכו׳ אבל אופן זה אין להקל רק היכא דהקונה לוקחו כדי לקיים מצות תפילין בחוה״מ גופא אבל לא כשלוקחו בשביל אחר המועד ועיין בבה״ל:

טו (טו) יותר בריוח לשמחת יו״ט - אבל כשאין צריך גם לזה שהוא עשיר אסור לכתוב וליקח שכר אבל לכתוב בחנם בשביל חבירו כדי שיהיה יוכל לקיים בחוה״מ מצות תפילין דעת הטור דשרי ואלאחר המועד לכו״ע אסור:

טז (טז) ואם כתבן כדי להניחן במועד - אף דמתחלה מיירי ג״כ דכתבן כדי להניחן במועד זה קאי אדברי המחבר שכתב בריש הסעיף כותב אדם תו״מ לעצמו משמע מזה דלאחרים לא יצוייר שום היתר אם לא שאין לו מה יאכל ע״ז כתב דזהו דוקא כשכותב בשביל אחר המועד אבל כשכותב לאחר כדי להניחן במועד גופא מותר אף בשכר בין יש לו מה לאכול בין אין לו מה לאכול וזהו מה שסיים בכל ענין שרי:

יז (יז) ואינו אסור וכו׳ - קאי לכותב כדי להניחם אחר המועד דאסור בשכר אא״כ אין לו מה יאכל ואהא קאמר דאינו אסור רק הכתיבה אבל עשייתן שרי והטעם דכיון דצורך מצוה הוא לא גזרו:

יח (יח) מותר לכתוב חשבונותיו - דהוי דבר האבד שמא ישכח ואם אינו דבר האבד אסור אא״כ הוא לצורך המועד שצריך לחשוב מה שמוציא על המועד אבל אז אינו שרי לכו״ע כ״א מעשה הדיוט כמ״ש סימן תקמ״ד ועיין לעיל סק״ד וע״כ יראה לכתוב אותן בכתב משיט״א ואם חשבונותיו כתובים כבר רק שרוצה לסדרם אסור במועד. ואפילו בשאינם כתובים מכבר יראה עכ״פ שלא לכוין אותם במועד [א״ר]:

יט (יט) וה״ה הכתבים שכותבים וכו׳ - דהוי דבר האבד שמא ישכח ופשוט דה״ה הסחורות שמותר למוכרן בחוה״מ כגון שהם לצורך המועד וכנ״ל בסימן תקל״ט ס״י וי״א מותר החנוני לכתוב ההקפות שמקיף כדי שלא ישכח:

כ (כ) מותר לכתוב וכו׳ - הטעם בכל זה י״א משום דכל דבר המזדמן תדיר אע״פ שבכל פעם ופעם הוא דבר פרטי כצרכי רבים חשיבא ואפשר דמקרי צורך המועד הואיל שדבר זה צריכין להם במועד וי״א משום דהוי דבר האבד פן ימותו העדים או ילכו למדינת הים או ימות הנותן או הב״ד:

כא (כא) פסיקתא - הוא כמו כתיבת תנאים בזמנינו [אחרונים]:

כב (כב) דייתיקי מתנות - דייתיקי הוא צוואת שכיב מרע ומתנות הוא מתנות בריא:

כג (כג) כשלא יאבד ממונו - ע״י שמיטה:

כד (כד) ומיאונין - היינו שטרי מיאונין והוא לקטנה יתומה שהשיאוה אחיה או אמה לדעתה ויוצאת ממנו במיאון בעלמא שתאמר אי אפשי בו וכותבין ע״ז שטר מיאון:

כה (כה) ברורין - שכותבין זה בורר לו פלוני לדיין וזה פלוני או שטרי טענתא מי שברח בממון אחרים מותר לכתוב עליו גזירות הדיינים והרשאה אבל אם הדבר בטוח שיחזור לעירו אסור:

כו (כו) ופסקי דינין - מה שפוסקים הדיינין:

כז (כז) ומותר לכתוב וכו׳ - ומיירי שנשא ערב הרגל דהא אין נושאין נשים במועד ואף דאסור להתייחד עם אשתו בלי כתובה צ״ל שהיה שעת הדחק שאז רשאי לסמוך להתייחד על עידי קנין [מחה״ש]:

כח (כח) כתובה במועד - מטעם דבר האבד שמא יבואו לידי ערעור בהסכמת תנאיהם וא״כ במדינתינו שכותבין כל הכתובות בשוה אסור לכתוב לכו״ע אבל תוספת כתובה מה שמוסיף הבעל מרצונו שרי [מ״א] ועיין בפמ״ג דבכתב משיט״א יש להקל אף בזמנינו:

כט (כט) ויש אוסרים - טעמם דהוי כשט״ח. והלכה כדעה א׳ ועיין לעיל דבמדינתינו אין להקל כי אם בכתב משיט״א:

ל (ל) ואגרות שאלת שלום - הטעם מפני שאין אדם נזהר מאד בכתיבתו בתיקונן וכמעשה הדיוט הוא ומקרי צורך המועד קצת מה ששואל בשלום חבירו דאל״כ אסור אף מעשה הדיוט כדלעיל בסימן תקמ״א:

לא (לא) שאינה אבודה - וכ״ש אם יוכל להגיע לו הפסד כשלא יכתוב דבודאי מותר. וכ״ז מותר להמחבר לכתוב אפילו בלא שינוי ומ״מ בכל גווני אין להקל כ״א בשלא כיון מלאכתו במועד:

לב (לב) ויש אוסרין - טעמם דכל כתיבה מעשה אומן הוא:

לג (לג) בשאלות שלום - וכ״ש לענין פרקמטיא:

לד (לד) ונהגו להחמיר - ונהגו להחמיר לשנות אפילו וכו׳ כצ״ל. והשינוי הוא שכותבים באלכסון כל השורות ואף דמבואר בס״ז דכל האסור לכתוב אסור אפילו בשינוי [אם לא שהאותיות חתוכות ושבורות באמצעיתן] מ״מ כיון שמדינא מותר לכתוב אגרת שלום בלא שינוי כמ״ש הרב״י אלא שנהגו לשנות די בשינוי זה:

לה (לה) שהיא כתיבה משיט״א - וכמה אחרונים כתבו דבמדינתינו נהגו להקל בכתב משיט״א וכן בכתב שלנו דאינו מעשה אומן ויש להם על מה שיסמוכו והמחמיר יחמיר לעצמו ונוהגין לשנות קצת לעשות שורה עליונה עקומה ועיין בבה״ל. ודע דבפרקמטיא אבודה לכו״ע יכול לכתוב אפילו בכתב שהוא מעשה אומן וא״צ לשנות כלל:

לו (לו) שטר חוב במועד - דיכול להמתין לכתוב את השטר אחר המועד ואם כבר נתן לו המעות אפילו בפני עדים וקנין מותר לכתוב דיש לחוש שמא ימותו העדים ויכפור אח״כ וכמ״ש ס״ה גבי מתנות [מ״א וכן הוא בירושלמי]:

לז (לז) והלוה צריך למעות - בחוה״מ אפילו שאינו לצורך המועד אבל כשלוה לצורך אחר המועד אסור ואם לא ימצא אחר המועד מעות ללות מותר לכתוב דהו״ל דבר האבד:

לח (לח) או שאין לו לסופר מה יאכל - לדעת המ״א לעיל בסימן תקמ״ב היינו דוקא שאין לו כלל אפילו לחם ומים ולהי״א שם היינו שאין לו כדי צרכו לשמחת יו״ט:

לט (לט) לכתוב שטר מכירה במועד - כגון שמכר לו קרקע לצורך המועד (כגון שהיה צריך לחפור שם טיט לתקן תנורו לצורך המועד וכנ״ל בסימן תק״מ וכה״ג) וכנ״ל בסימן תקל״ט בסי״ב אבל כשמכר קודם מועד אסור לכתוב במועד אע״פ שיש לחוש שיחזור בהן כמו שטר אריסות דאסור לקמיה [אם לא דהיה לו אונס או שלא היה לו פנאי לכתוב קודם מועד] והטעם דאף שיחזור המוכר או בעל השדה ליכא פסידא ללוקח או להאריס דיכול לקנות שדה או לקבל באריסות במקום אחר. ואם המוכר צריך למעות ואין הלוקח רוצה ליתן לו כל זמן שאין כותב לו שטר מכירה נראה דמותר וכנ״ל לענין הלואה:

מ (מ) אבל אין לכתוב שטר אריסות וכו׳ - באמת ה״ה בשטר מכירה אם מכר לו קודם המועד ג״כ אסור וכנ״ל אלא משום דלענין שטר מכירה יכול לצייר היתר כתיבה כגון שמכרו במועד לצורך המועד משא״כ באריסות וקבלנות לא שייך לומר שיקבל השדה לצורך המועד ולהכי שייך תיבת אבל:

מא (מא) שקבל קודם המועד - ולא אמרינן בזה דהוי דבר האבד וכנ״ל. מיהו אם נאנס או לא היה לו פנאי לכתוב קודם המועד מותר אף לענין חכירות וקבלנות. אם שלח שלוחו ליריד מותר למשלח לכתוב לו אגרת בענין סחורתו דכל זה הוי דבר האבד [ח״א] והיינו כשלא כיון מלאכתו במועד:

מב (מב) כל הדברים וכו׳ - היינו המבוארים לעיל בס״ה או שהוא דבר האבד:

מג (מג) אפילו ע״י שינוי אסור - פי׳ שעושה שינוי בידו בשעת הכתיבה כגון שאוחז הקולמוס בין גודל לאצבע או שעושה שורות עגולות או עקומות והכתב עצמו אין בו שינוי זה אסור אבל אם יש שינוי בכתב עצמו כגון שעושה האותיות חתוכות ושבורות באמצעיתן והיו״ד עושה אותו כעין עיגול קטן זהו מותר. וזהו לענין כתיבה מרובע אבל לענין כתב משיט״א או כתב שלנו עיין לעיל בס״ק ל״ה:

מד (מד) של שעוה - ואפשר דה״ה בלוחות שלנו כתב הפמ״ג מה שכותבין בקנה עופרת על הלוחות מעופצות בסיד וכדומה אפשר דשרי ע״ש עוד:

מה (מה) מותר לכתבה - אפילו אם היא שלא לצורך המועד פן לא ימצא אח״כ ע״י מי לשלחה:

מו (מו) מותר להעתיקה - שישאר אצלו העתקה כדי שלא ישכחנה:

מז (מז) ואם שמע דבר חידוש - וה״ה דמותר לשמוע לכתחלה כדי לכותבו. גם אין חלוק בין אם שמע החדוש מאחר או חידשו הוא עצמו דהרבה זימנין מצוי שאדם שוכח מה שחידש כבר ואינו יכול לחדשו אח״כ. ואפילו בלא טעם שכחה כיון שבכל עת ורגע מוטל על האדם לעמול בתורה ולחדש בה כפי יכולתו אין שייך לומר ימתין עד אחר יו״ט ואז יכתוב החידוש דאותו זמן יהיה עליו חיוב אחר דהיינו שיחדש אח״כ חידושים אחרים ואם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד בתוך המועד יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר ולהזכיר מה שחידש מכבר וזה יבטלנו מלימוד חידושים אחרים

באותה שעה ואין לך דבר האבד גדול מזה והעידו על הב״ח ז״ל שכתב חיבוריו בחוה״מ [אחרונים] ומ״מ יזהר בכתיבת חידושיו שיכתוב כתיבת משיט״א ואם יצטרך לכתוב איזה אות מרובע יכתוב אות שבור וכנ״ל׃

מח (מח) מותר לכתבו וכו׳ - וחשבון התקופות אסור לכתוב דאין זה מוציא מלבו כלום ולא ישכחם ספר הצריך לו במועד ללימוד מותר לתקן ולכרוך בעצמו וכ״ש ע״י עכו״מ דהוי דבר האבד אבל אסור לתקן קונטרס כדי לכתוב עליו אחר המועד. כתבו האחרונים כל מה שמותר לכתוב מותר לעשות קולמוס ודיו הצריך לזה. ולשרטט לצורך דברים המותרים נסתפק בא״ר ובלקט הקמח אוסר בזה מפני שהשרטוט בא רק ליפוי הכתיבה ורק בתפילין ומזוזות שא״א בלא״ה דאסור בלא זה שרי׃

מט (מט) בין דיני ממונות - ר״ל דמועד לא הוי כמו שבת ויו״ט דאסור לדון בם אפילו נתרצו שניהם ובזה שרי אם נתרצו הבע״ד לדון בם דאלו לכפות לפעמים אין יכול לכוף לבע״ד שיבוא בניסן ותשרי כדאיתא בחו״מ סימן ה׳ ע״ש׃

נ (נ) דיני נפשות - המחבר העתיק לשון הברייתא ומיירי בזמן הבית דהיה מוטל עליהם לקיים ובערת הרע מקרבך׃

נא (נא) לקבול וכו׳ - היינו בביהכ״נ ועיין לעיל סימן תקל״ט ס״ג בהג״ה׃

סימן תקמו

א (א) אין נושאין נשים במועד - דאין מערבין שמחה בשמחה ואפילו נשואין בלבד בלא סעודה ג״כ אסור. וכתבו האחרונים דהא דאין מערבין שמחה בשמחה דוקא באדם אחד אבל מותר לשני בני אדם לפיכך מותר לעשות חופת יתום ויתומה או עני עם שמחת נשואי בניו ביום אחד אכן משני אחים או שתי אחיות או אח ואחות נזהרין שלא לעשות ביום אחד׃

ב (ב) ומותר לארס - דהיינו אפילו לקדש דבאירוסין לבד ליכא שמחה וכ״ש שמותר להתקשר בתנאים לשידוך בחוה״מ כנהוג בינינו. והסעודה שרגילין לעשות אחר כתיבת התנאים הט״ז אוסר כמו לענין אירוסין אבל שארי אחרונים מקילין בזה דלא חשיב שמחה כאירוסין ועכ״פ אם אינו עושה סעודה גמורה כ״א מרקחת וכדומה בודאי אין להחמיר׃

ג (ג) הארוס בבית ארוסתו וכו׳ - ר״ל אימתי אסור לעשות סעודת אירוסין דוקא אם נעשית בבית ארוסתו וגם בשעת האירוסין אבל אם חסר תנאי אחד מותר וכדמפרש לקמיה׃

ד (ד) בשעת אירוסין - היינו כשעושה האירוסין בתוך הסעודה או שעושה הסעודה תיכף אחריה הא זמן מופלג י״ל דשרי אף באותו יום ויש מאחרונים שמחמירין בזה וכשעושה האירוסין ביום זה והסעודה ביום אחר בודאי יש להקל׃

ה (ה) ריקודין ומחולות - ואפילו בבית ארוסתו דזה לא מיקרי שמחה [ריב״ש]׃

ו (ו) מותר - דכל זה לא נקרא סעודת אירוסין׃

ז (ז) מותר להחזיר וכו׳ - דאינה שמחה לו כ״כ. ולענין סעודה משמע בב״י דיש להחמיר ויש מאחרונים שמצדדין להקל ולעשות הסעודה שלא ביום הנשואין בודאי יש לסמוך להקל׃

ח (ח) הנשואין - אבל אם גירשה מן האירוסין אסור להחזירה ולכונסה ואפילו לארס אותה בלבד ולעשות סעודה ג״כ אסור דכיון דלא נשאה מעולם היא עתה חדשה לו ואיכא שמחה׃

ט (ט) בערב הרגל - האחרונים כתבו דיש ליזהר לכתחלה לעשות הנשואין בשחרית כדי שיהא יכול לשמוח עמה יום אחד קודם הרגל וגם שיהא יכול לעשות סעודה ראשונה בחול ואם מאיזה סיבה נתאחר והוא שעת הדחק מתיר הא״ר לישא אפילו סמוך לחשיכה. ועיין במ״א שכתב דבמדינותינו המנהג שלא לישא כלל בעיו״ט אכן אם יש צורך גדול בדבר אין להחמיר׃

י (י) ולעשות סעודה ברגל - שאין עיקר השמחה אלא תחלת הנשואין ואע״פ שמשמחין בסעודת הנשואין כל שבעה שרי ומשמע דאפילו בלילה שרי לעשות סעודה דהוא יום אחר ועיין במ״א דדעתו דהלילה נגרר אחר היום ואסור לעשות סעודה הראשונה בלילה וכתב דמטעם זה נהגו שלא לישא בערב הרגל אכן בשעת הדחק כתב הא״ר והמור וקציעה דמותר לישא ערב הרגל ולעשות סעודה בלילה׃

יא (יא) מותר לעשות וכו׳ - ואין נ״מ בין היו בזמנן ובין שלא בזמנן דלא חשיבי שמחה אלא סעודת נישואין ואירוסין בלבד [אחרונים]:

יב (יב) מחלקת שערה - ויש שפירשו שעושה כמין עבותות והתוספות פירשו שנותנת חוט של בצק על פניה כדי להאדים הבשר:

יג (יג) בסיד - להשיר השער ולעדן הבשר:

יד (יד) והוא וכו׳ - אסיד קאי:

טו (טו) במועד - הטעם שכל שהיא טופלת בסיד מצירה היא שניוול הוא לה אלא כיון ששמחה הוא לה כשתסלק הסיד ע״כ מותר מפני שמחת יו״ט שתהיה אח״כ:

טז (טז) ומעברת שער מבית השחי וכו׳ - אבל מראשה אסור גילוח ותספורת בחוה״מ באשה כמו באיש [הגר״א ופמ״ג]:

יז (יז) ומעברת סכין - כלומר שמעברת השער בסכין:

סימן תקמז

א (א) ומטעם זה אין מוליכין וכו׳ - ר״ל כדי שלא ישתהא המת ברחוב ויבואו להספידו:

ב (ב) אסור להספיד וכו׳ - שאין המת משתכח מן הלב עד אחר שלשים יום ואי יספידו פחות מל׳ יום לפני הרגל יבוא עי״ז לבכות ולהצטער ברגל דעדיין לא שכחו ואפילו אם המספיד אינו נוטל שכר עבור זה רק בחנם לשם מצוה ג״כ אסור ואין נ״מ בין אם המספיד הוא אדם אחר או אחד מן האנשים שמוטל עליו אבילותיו:

ג (ג) על המת שמת לו מלפני שלשים וכו׳ - ואפילו על ת״ח שמת ובתשובת עולת שמואל מתיר לעשות הספד על אדם גדול אפילו על שמועה רחוקה אם לא היתה שעת הכושר מקודם וכן מצדד בנחל אשכול ע״ש ועיין בשע״ת:

ד (ד) קודם המועד - וקודם ר״ה ויו״כ אי חשיב כרגלים לענין זה צ״ע [פמ״ג] ובישועות יעקב מיקל בר״ה ויו״כ ועיין בתורת אדם במה שמביא בשם ר״נ גאון שבחודש אלול מותר:

ה (ה) שמותר - מפני שהוא לו חדשה והמרירות קבוע לו בלבו ואינה מיתוספת בשביל ההספד וזה מותר אפילו אם המספיד נוטל שכר ואפילו על שאר כל אדם שאינו ת״ח:

ו (ו) אסור להספיד עמו וכו׳ - דעכ״פ ע״י זה מיתוסף לו עוד צער במועד:

ז (ז) נ״ל שמותר לספדו - דהמרירות כבר קבוע בלבו בלא ההספד ודינו כמת בתוך ל׳ יום קודם הרגל שמותר להספידו קודם הרגל:

ח (ח) ולהזכיר נשמות - ואין זה מה שנוהגין להזכיר נשמות באל מלא רחמים שזה אף ברגל עצמו מותר ואינו הספד אלא שמתפללין עליהן:

ט (ט) אינו בכלל זה - דאדרבה דעתו להפסיק עי״ז אבילותו שהרי קודם לכן לובשים שחורים ואח״כ מסירין אותם ולובשין לבנים [ב״י]:

י (י) בתוך שלשים לרגל - אבל במועד גופא בודאי אסור להספידו אף באופן זה:

יא (יא) אלא לקרוביו - אבל מי שאינו חייב ורוצה לקרוע מפני הכבוד אסור. ואפילו לקרוביו דוקא אם מת בחוה״מ אבל אם מת ביו״ט אין לקרוע במועד עד אחר יו״ט דההיא שעתא לאו שעת חימום ולאו שעת שמועה הוא:

יב (יב) על חכם - ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואפילו אינו יודע לישא וליתן בה. ואין בזמנינו ת״ח כזה [מ״א]:

יג (יג) ועל קרוב וכו׳ - השתא מפרש ואזיל את דבריו הקודמין:

יד (יד) אם הוא בתוך שלשים - אבל אם הוא לאחר שלשים אינו קורע במועד אפילו על אביו ואמו [יו״ד סימן ש״מ סל״א בש״ך שם]:

טו (טו) ועל אדם כשר וכו׳ - ואם עמד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע אפילו באיננו אדם כשר ועיין ביו״ד סימן ש״מ ס״ו בהג״ה שנהגו להקל אפילו באדם כשר אא״כ עומד עליו בשעת יציאת נשמה:

טז (טז) ויש חולקין - דס״ל דאין קריעה כלל בחוה״מ ובני אשכנז נהגו לעשות פשרה בין אלו שתי הדעות ומחלקים בין אב ואם ובין שאר קרובים וע״ז סיים רמ״א דבמקום שאין מנהג מבורר יש לקרוע על כולם דמעיקר הדין הלכה כדעה הראשונה:

יז (יז) בני אשכנז - היינו אשכנז ממש אבל בפולין נהגו לקרוע על כולם [אחרונים]:

יח (יח) אין חולצין כתף וכו׳ - ועיין ביו״ד סימן ש״מ סי״ז בהג״ה דעכשיו לא נהגו לחלוץ כתף כלל ואפילו בחול:

יט (יט) עושין כל צרכי המת וכו׳ - ותופרין תכריכין אפילו מעשה אומן:

כ (כ) בצנעא בתוך הבית - ואם א״א בצנעא עושין בפרהסיא ודוקא בפרהסיא דלגבי ישראל אבל בפרהסיא דלגבי עכו״מ לא אפילו בדלא אפשר [מ״א] והא״ר מיקל אף לגבי עכו״מ היכי דלא אפשר:

כא (כא) עושים אפי׳ בשוק - שהכל יודעים שהוא לצורך המת:

כב (כב) אבל אין כורתין עץ וכו׳ - אבל מותר לקוץ הדס שהכל יודעים שהוא לצורך המת להעביר הסרחון משא״כ ארזים יסברו שקצצו לצורך בנין ואפילו באדם מפורסם אסור אכן היכי דא״א בענין אחר י״א דמותר לקוץ אף מהמחובר ואפילו לאדם שאינו מפורסם וע״י עכו״מ בודאי יש להתיר:

כג (כג) ואין חוצבין אבנים - ר״ל מן ההר אבל אם הם חצובין כבר ורוצה לחלקן ולעשות מהן קבר דינו כמו נסירת הקורות וכנ״ל:

כד (כד) להיות מוכנים - שהיה דרכן לחפור כוכין להיות מזומנים לצורך מתים שימותו דטרחא יתירא היא אבל לצורך המועד לקבור בו מת בתוך המועד חופרין אפילו בתחלה בתוך המועד:

כה (כה) אין לתלוש וכו׳ - בא״ר כתב דזה מירי שליקטן לצורך ביה״ק אבל מה שתולשין אחר קבורת המת זכר לתחיה שרי ובספר מאמר מרדכי מפקפק ע״ז וכתב דפשטיות השו״ע אינו כן וכן המנהג שלא לתלוש בחוה״מ:

כו (כו) דין צדוק הדין במועד - כשא״א צ״ה אין אומרין ג״כ שבחו של מת דהא נמי מרגיל ההספד וא״כ אסור לדרוש עליו אלא לחכם בפניו וכ״ש ביו״ט דאסור ובזמנינו אין דין ת״ח וכנ״ל במ״ב סקי״ב. המתענה תענית חלום בחוה״מ צריך למיתב אחר המועד תענית לתעניתו וטוב שיהיה אחר אסרו חג:

סימן תקמח

א (א) בתוך הרגל - בין ביו״ט בין בחוה״מ:

ב (ב) לא חל וכו׳ - דאתי מ״ע דשמחת הרגל שהוא עשה דרבים ודחי אבילות דהוא רק מצוה דיחיד:

ג (ג) ברגל - ומ״מ הנר שרגילים להדליק כל שבעה ידליק תיכף ואין זה תלוי במה שהרגל מבטל האבילות או שאינו חל עד אחר הרגל רק שלא ידליק במקום שאוכלים שם וכ״ש בהחדר שמת שם שמא מתוך כך יבוא להספידו אלא ידליק במקום שאין אוכלין שם. אכן כיון שאין נהנה לאור זה כלל לא ידליק בעצמו ביו״ט אלא ע״י עכו״מ [פמ״ג בסימן קל״ב והגרע״א בסימן תקי״ד]:

ד (ד) ומונה שלשים מיום הקבורה - ושמיני עצרת אינו נחשב בזה רק יום אחד:

ה (ה) ככל גזירת שלשים - דהיינו בגילוח ותספורת ורחיצה בחמין ועוד דברים המבוארים ביו״ד בהלכות אבילות:

ו (ו) מיום טוב שני האחרון - לאפוקי יו״ט שני הראשון לא גרע מחוה״מ דאינו עולה מן המנין:

ז (ז) אע״פ שאינו נוהג וכו׳ - ומיירי זה הסעיף שמת בתוך הרגל דאלו אם מת ביום אחרון מבואר דעת המחבר לקמיה דנוהג בו אבילות:

ח (ח) עולה לו מן המנין - וה״ה בשני ימים טובים של ר״ה בין שנקבר ביום א׳ ע״י עכו״מ ובין שנקבר ביום שני שאינו נוהג בהן אבילות לכו״ע מ״מ יום שני עולה לו מן המנין:

ט (ט) עיין ביו״ד וכו׳ - ט״ס הוא כי לא נזכר שם מדין זה:

י (י) מתו - דוקא ז׳ מתי מצוה שהם מפורשים בתורה אבל אותם שהוסיפו עליהם (כמה דאיתא ביו״ד סוף סי׳ שע״ד) אין אבילותם אלא מדרבנן:

יא (יא) האחרון - משא״כ יו״ט שני של גליות בתחלת פסח או החג לא גרע מחוה״מ:

יב (יב) יום מיתה וקבורה - אבל אם מת מאתמול ונקבר ביום אחרון יום קבורה מד״ס ואינה דוחה יו״ט אע״פ שהוא רק מדברי סופרים:

יג (יג) של תורה - דמדהזהירה התורה לטמא לקרובים אפילו לכהנים וכ״ש דישראלים חייבים לטמא לקרוביהם והכל הוא כדי שלא ימנעו מלהתאבל עליהם ש״מ דביום מיתה חייב להתאבל עליהם:

יד (יד) דאין נוהג וכו׳ - טעמם דס״ל דאפילו אבילות יום ראשון הוא רק מדרבנן ולכך שמחת הרגל עדיפא דהוא מצוה של רבים:

טו (טו) לא חלה עליו אבילות - ולא ישנה כסותו אע״ג דשאר אבל משנה ברגל מ״מ זה שלא התחיל עדיין באבילות אין לנהוג כן ברגל גם אין משנה מקומו הואיל ולא שינה קודם יו״ט. ולענין תפילין בחוה״מ ביום ראשון שמת לו מת עיין לעיל בסימן ל״ח במ״ב ס״ק ט״ז ועיין בשע״ת בסימן זה:

טז (טז) שבצנעה - היינו רחיצה בחמין ותשמיש ות״ת נוהג בכל זה אבילות ואסור ויש מתירין בת״ת ומ״מ לענין לעלות לתורה ברגל לצרפו למנין הקרואים נראה דלכתחלה אינו כדאי:

יז (יז) אנינות נוהג בו - שאסור בבשר ויין וכל הדינים השייכים לאנינות עיין ביו״ד סי׳ שמ״א:

יח (יח) ואינו רוצה לקוברו - שהנכרים אינם רוצים לקוברו:

יט (יט) משעה שמחשיך - אבל לא מקודם וגם דוקא אם הוא מחשיך אבל אם אינו מחשיך אע״פ שהוא סמוך לערב חייב בכל המצות כתב המ״א דוקא בשעה שהוא מחשיך אבל בליל יו״ט שני חייב בכל המצות דדוקא ביום של יו״ט שני אמרינן דכחול שויוהו רבנן אבל לא בלילה שלפניו כיון שאין דרך לקבור בלילה ולפ״ז היכא דמת לו מת בשמיני עצרת מותר לקדש בליל שמחת תורה ולברך המוציא ובהמ״ז:

כ (כ) והוא רוצה לקברו בו ביום - לאו דוקא אלא ר״ל כל שהיכולת בידו לקברו ולאפוקי אם א״א לקברו מחמת חג העכו״מ או אונס אחר לא חל עליו דין אנינות ועיין לעיל בסימן ע״א במ״ב סקי״א:

כא (כא) חל עליו אנינות - ואונן ברגל אסור בד״ת דהוא אסור בשמחה ופקודי ד׳ ישרים משמחי לב וכ״ש שאסור לעלות בתורה [מ״א ע״ש] והנה מדבריו משמע דאף בשעה שאינו רוצה לקברו וביו״ט ראשון או כגון בלילה שאין דרך לקברו אפ״ה אסור בד״ת ועיין בדגול מרבבה שמשיג ע״ז דכיון שאז אין דין אנינות עליו למה יהא אסור בד״ת וכן מפקפק ע״ז בספר בגדי ישע ע״ש:

כב (כב) מלאכתו נעשית ע״י אחרים וכו׳ - אפילו בדבר שאינו אבד דבדבר האבד מותר ע״י אחרים אפילו בביתו ואפילו בימים הראשונים שאחר הרגל וכדאיתא ביו״ד סימן ש״פ ס״ה ועיין בלבוש שכתב דאם הוא דבר האבד מותר לעשות בעצמו ובמאמר מרדכי מפקפק עליו ע״ש הטעם אכן אם לא יוכל לעשות ע״י אחרים והוא דבר האבד אפשר דבענינינו יש לסמוך על הי״א המובא שם בהג״ה:

כג (כג) בבתיהם - אף דגם בכל אבל ג״כ מלאכתו נעשית ע״י אחרים בבתיהם כדאיתא ביו״ד שם סי״ח אכן התם דוקא בקבלנות ובאופן שקבלו המלאכה קודם שנעשה אבל והכא מותר אפילו בימי אבילות [כ״מ מהגר״א]:

כד (כד) ביתו - ושותף של אבל שמת לו מת ביו״ט פסק הגאון מהר״ש מפראג לאסור [לפתוח חנותו] כמו בשאר אבילות [ור״ל דצריך להמתין ג׳ ימים אחר יו״ט כמו דנוהגין בשאר אבילות לענין שותף כדאיתא שם ביו״ד סכ״א באחרונים ע״ש] כ״כ הבה״ט בשם אליהו זוטא אכן בחכמת אדם הלכות אבילות כלל קס״ט דין ב׳ הביא בשם א״ר להקל דהיינו אם מת ביום א׳ דחוה״מ מותר להשותף לפתוח חנותו תיכף אחר יו״ט וע״ש בחכמ״א שדעתו דאפילו מת בערב יו״ט אחרון ג״כ מותר להשותף לפתוח חנותו תיכף אחר יו״ט ועיין בבה״ל שבירר דהפריז על המדה ודיינו אם נקיל כא״ר:

כה (כה) ואין צריכין וכו׳ - וכן אין לנחם אבל בע״ש שאחר הרגל קודם ברכו בביהכ״נ כנהוג אם כבר עברו שבעה ימים למיתת המת [אחרונים]:

כו (כו) ונהג אבילות אפילו שעה אחת - לאו דוקא שעה אלא ר״ל זמן מועט מאד [אחרונים] ועיין פמ״ג דלאו דוקא אם נהג בחליצת מנעל ה״ה אם נהג בכפיית המטה או אחד משאר דברים השייכים לשבעה בטלה ממנו עי״ז גזירת שבעה:

כז (כז) וימי הרגל עולים וכו׳ - ומטעם שלשים אסור ללבוש בתוך הרגל כלים מגוהצים חדשים ולבנים וכן מה שהתירו לפעמים לספר ולכבס בתוך הרגל כגון הבא ממדינת הים וכל השנויים לעיל בסימן תקל״א ס״ב וסימן תקל״ד מחמת איסור שלשים אסור בכולם. וחתן שנשא אשה ערב הרגל ובתוך הרגל מת לו מת אין הרגל עולה לו למנין שלשים שהרי בתוך שבעת ימי המשתה היה מותר בגיהוץ ותספורת ואינו חושש לאבילות כלל

וכדאיתא ביו״ד סימן שמ״ב ומה שהיה זהיר ברגל שלא לגהץ ולספר הוא מחמת הרגל לחוד נמצא שלא נהג אבילות ברגל כלל וע״כ צריך לנהוג לאחר שהשלים ימי משתה שלו שבעת ימי אבלות ואח״כ שלשים:

כח (כח) ודינו כדין קובר וכו׳ - שנוהג בו דברים שבצנעא ומתחיל למנות שבעה אחר הרגל וימי הרגל עולין לו למנין שלשים וכנ״ל בס״א:

כט (כט) אפילו חל יום שבעה בערב הרגל וכו׳ - דקיי״ל מקצת היום ככולו לענין אבילות לפיכך יום שביעי עולה לו לכאן ולכאן תחלת יום השביעי הוא תשלום השבעה ואח״כ מתחיל יום שמיני דהוא נחשב מהתחלת שלשים וכיון דהתחיל יום אחד מן השלשים א״צ לשמור תו כלום לאחר הרגל מן השלשים דבא הרגל ומפסיקו ויותר מזה דאפילו בזה היום גופא מותר לגלח ולכבס אפילו בגיהוץ משום כבוד הרגל:

ל (ל) וה״ה הרחיצה לדידן דנוהגין וכו׳ - ר״ל אף לדידן דבעלמא נוהגין איסור רחיצה כל ל׳ מ״מ בענינינו אינו חמור מתספורת ומותר אפילו רחיצה בחמין:

לא (לא) סמוך לערב - כדי שיהיה ניכר שהוא משום כבוד הרגל וזה הדין הוא אפילו אם חל יום ח׳ או ט׳ בערב הרגל. ודוקא בכל עיו״ט אבל בע״פ מותר בכל אחר חצות דהיינו מזמן שחיטת הפסח ואילך דאז הוא יו״ט דאסור במלאכה ולכן מותר ברחיצה אחר חצות תיכף וכן בכיבוס אבל לגלח מותר אפילו קודם חצות כיון דאחר אסור לו לגלח אחר חצות כדאיתא בהלכות פסח:

לב (לב) וא״צ להמתין עד הלילה - קאי ארחיצה דאלו תספורת וכביסה בלילה אסור ובודאי צריך לעשות סמוך לערב דהיינו אחר תפלת המנחה וכדלקמיה:

לג (לג) לא יגלח וכו׳ - פשוט דה״ה לענין כיבוס:

לד (לד) עד שיגערו וכו׳ - ואם גערו בו אף ביום ל׳ מותר [א״ר]:

לה (לה) אחד מימי האבלות - אפילו יום ראשון:

לו (לו) מותר לכבס - דכיון דבלילה א״א לו לכבס מפני יו״ט התירו לו ביום מפני הרגל אבל תספורת אסור עד שלשים:

לז (לז) עד אחר חצות - לדעת רמ״א לעיל בס״ח לא יכבס עד סמוך לערב:

לח (לח) לרחוץ אסור עד הלילה - ר״ל אפילו בצונן דהא אפשר לרחוץ בלילה בצונן ובחוה״מ מותר אף בחמין דהא בטל ממנו גזירת שבעה:

לט (לט) ויש מתירין לרחוץ וכו׳ - דוקא לרחוץ אבל שארי דיני אבילות כגון ישיבת קרקע וחליצת מנעל נוהג עד שתחשך [מ״א]:

מ (מ) המנחה - משמע דצריך שיתפלל מנחה תחלה דאז חל עליו קדושת הרגל [מ״א] ועיין בישועות יעקב שכתב דמ״מ בעוד היום גדול נוהג דיני אבילות אבל סמוך לחשיכה שהוא ביה״ש ואפשר דאף בזמן תוספות יו״ט אינו נוהג ועיין בב״ח סימן רס״א כתב דזמן קבלת שבת חל שתי שעות סמוך לערב:

מא (מא) אסור לרחוץ וכו׳ - ר״ל סמוך לחשיכה וכן בחוה״מ אסור לרחוץ עד תשלום שלשים דדינו כמו תספורת:

מב (מב) דהא הרגל לא בטל וכו׳ - ומ״מ המנהג להקל בזה כמש״כ הרמ״א ביו״ד סימן שצ״ט ס״ה ויש מאחרונים שסוברין דאין להקל לרחוץ בחמין רק בצונן [ומ״מ בחוה״מ בודאי יש לסמוך להקל] ואפילו לדעת המקילין בחמין הוא דוקא בעיו״ט וכן בחוה״מ משום כבוד הרגל אבל אחר הרגל אסור ברחיצה וכיבוס עד שלשים שהרי הרגל לא ביטל ממנו גזירת שלשים ועיין בהגהות אמרי ברוך ביו״ד סימן שצ״ט:

מג (מג) עולה למנין הט״ז - אחרי דאנו בקיאין בקביעא דירחא ועיקר יו״ט אינו אלא יום א׳:

מד (מד) שמגלח בעיוה״כ - דהוא יום שביעי ועולה לכאן ולכאן וכנ״ל בס״ח וכ״ש דמותר רחיצה וכיבוס ועיין לקמן בסימן תר״ו במ״א סוף הסימן דמצדד שם לענין רחיצה שעה או שתים קודם חשיכה ולא קודם ובענינינו שנשלם שבעה אפשר להקל אפילו קודם:

מה (מה) ומגלח בערב החג - וכ״ש שמותר רחיצה וכיבוס דאיסורן עד שלשים אינו אלא מנהגא וזמן הגילוח והשאר הוא כמבואר בס״ח בהג״ה:

מו (מו) ושמיני עצרת שבעה - דהוא חשוב רגל בפ״ע ונוטל עליו שבעה ימים ואף דשמ״ע גופא אין לו תשלומין לקרבנותיו כמו עצרת בסי״ג מ״מ כיון דהוקשו כל המועדים כולהו להדדי מדכתיב אחר כל המועדים אלה מועדי ד׳ ע״כ דין אחד להם:

מז (מז) ויום שני של שמ״ע וכו׳ - ר״ל אף בחו״ל שעושין שני ימים נחשב יום שני לענין שלשים כשאר ימות החול שלא יהיה צריך אח״כ להוסיף עוד רק ח׳ ימים:

מח (מח) שמע שמועה קרובה - היינו שהוא תוך ל׳ שמת קרובו:

מט (מט) דינו כדין וכו׳ - כיון שלא היה יכול לנהוג אבילות בשעה ששמע לא חל עליו אבילות כלל:

נ (נ) אחר השבת והרגל - ואינו נוהג אלא שעה אחת במוצאי שבת ורגל:

נא (נא) שמועה רחוקה - דהיינו אחר שלשים יום כדאיתא ביו״ד סימן ת״ב ס״א:

נב (נב) ולמחר קורע - לאו דוקא ור״ל במוצאי שבת. ואם שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל שבת עולה לו ליום אחד ויו״ט מבטל גזירת שבעה [אחרונים] כתב הפמ״ג קדיש י״ל דאין הרגל מבטל ויש לו דין שבעה ושלשים אפילו נהג שעה אחת לפני הרגל ע״ש:

נג (נג) שאין הרגל עולה וכו׳ - ומ״מ יולדת שמת לה מת שחייבת להתאבל עליו וה״ה שאר חולה וא״א להן להתאבל מחמת חלישותן כיון שהם ידעו מזה אך מחמת אונס א״א להן לנהוג אבילות והרגל פגע בתוך ז׳ בטל מהן גזירת שבעה וה״ה לענין שלשים. ויתר דיני הפרטים השייכים לענין זה מבואר הכל ביו״ד סימן שצ״ט ע״ש:

סימן תקמט

א (א) חייבים להתענות וכו׳ - והוא מדברי הנביאים כדכתיב בקרא (זכריה ח) צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וגו׳ ואחז״ל צום הרביעי זה י״ז בתמוז שהוא בחדש רביעי למנין החדשים וצום החמישי זה ט׳ באב שהוא בחודש החמישי וצום השביעי זה צום גדלי׳ שהוא בחודש השביעי וצום העשירי זה עשרה בטבת שהוא בחודש העשירי. וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון הדברים אלו נשוב להטיב כמו שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו׳ ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית כמש״כ באנשי נינוה וירא ד׳ את מעשיהם ואמרו חז״ל את שקם ואת תעניתם לא נאמר אלא את מעשיהם ואין התענית אלא הכנה לתשובה לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר ומ״מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד כי ימים אלו הם מ״ע מדברי הנביאים להתענות בהם וכמו שכתבנו למעלה:

ב (ב) מפני דברים הרעים וכו׳ - כי בי״ז בתמוז ארעו בו ה׳ צרות בו נשתברו הלוחות כשירד משה מן ההר כמפורש בתורה ובוטל התמיד עוד מלהקריב בבית הראשון והובקעה העיר בחורבן בית שני ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה והועמד צלם בהיכל. ובט״ב היה בו חורבן הגדול שנחרב בו הבית הראשון וגם השני ובזה היום נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ ובזה היום נלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל ונפלו כולם ביד העכו״ם ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן ביהמ״ק ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש. ויום ג׳ בתשרי בו נהרג גדליה בן אחיקם שמינוהו לראש לאחר החורבן על הפליטה הנשארה ונכבה גחלת ישראל הנשארה כי ע״י שנהרג גלו כולם ונהרגו מהם לאלפים. ועשרה בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק ומזה נמשך החורבן:

ג (ג) בהם - מי שטעה ואכל בהם מ״מ צריך להשלים התענית אחר שאכל דמי שאכל שום יחזור ויאכל שום ואם צריך להתענות יום אחר עיין לקמן סימן תקס״ח ס״א ובמ״ב שם:

ד (ד) בתשעה - ולא רצו לגזור גם בט׳ דאין מטריחין על הצבור יותר מדאי:

סימן תקנ

א (א) ואסור לפרוץ גדר - ר״ל אע״ג דמסקינן בגמרא דבזמן דאין מצוי גזירות עובדי כוכבים על ישראל תלוי הדבר ברצון ישראל דהיינו אם רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות בהג׳ צומות הרשות בידן כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור ואסור לפרוץ גדר:

ב (ב) מיהו וכו׳ - דבשעה שרצו וקבלו עליהן להתענות הקילו לכתחלה עליהן:

ג (ג) עוברות ומניקות וכו׳ - ומסתברא דעוברת מיקרי משעה שהוכר הולד כדקי״ל לענין ווסתות ומ״מ אפשר דאפילו לאחר ארבעים יום ליצירת הולד נמי הו״ל בכלל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער אבל בבציר מהכי נראה דהויא לה ככל הנשים לכל דבר אם לא שמצטערת הרבה. ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל [מור וקציעה עיי״ש]:

ד (ד) אין להתענות - וכ״ש אם הוא חולה שאין בו סכנה בודאי פטור מלהתענות ואסור לו להחמיר על עצמו:

ה (ה) אלא שנהגו להחמיר - ואם הם חלושות נראה דאין להם להחמיר ומ״מ אף הצריך לאכול לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך. וכן הקטנים שיש להם דעת להתאבל אע״ג שאין מחוייבין לחנכם אפילו בן י״ב שנה ואפילו בתענית שעות מ״מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התנוק כדי שיתאבלו עם הצבור:

ו (ו) מותרים ברחיצה וכו׳ - דבשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תענית הנ״ל לא קבלו עליהם שיהיו בחומר ת״צ כט״ב לפי שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בט״ב אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטלולה וכן אם חל י׳ בטבת בע״ש אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת:

ז (ז) ואין צריך וכו׳ מבעוד יום - כמו בט״ב אלא מותר בהם באכילה ושתייה בלילה:

ח (ח) כל ד׳ צומות - כל לאו דוקא דלעולם אין עשרה בטבת חל בשבת כמ״ש סימן תכ״ח ס״ב:

ט (ט) נידחין לאחר השבת - ולא קודם דאקדומי פורעניתא לא מקדמינן:

י (י) ואם חלו בע״ש - האי לישנא ג״כ לאו דוקא דכל הד׳ צומות ג״כ א״א לחול בע״ש לפי הקביעות המבואר לעיל בסימן תכ״ח כ״א עשרה בטבת בלבד:

יא (יא) בשחרית ומנחה ויחל - וה״ה דאומר הש״ץ ענינו בין גואל לרופא אבל אין אומרים וידוים ונפילת אפים במנחה לפי שהוא ע״ש. ומטעם זה אין לעשות בע״ש יו״כ קטן באם ר״ח בשבת כ״א ביום חמישי שלפניו לפי שאין לומר סליחות גם וידוים בע״ש במנחה:

יב (יב) ואח״כ עושין החופה - ואסור אז החתן לשתות מכוס של ברכה כיון שהוא עדיין מבע״י אלא נותנין לתינוק לשתות. [ובנדחה יכול החתן לשתות מכוס של ברכה וכן לאכול ולשתות אח״כ ועיין לקמן בסימן תקס״ב ס״ב דאם התענית הוא רק מחמת עצמו שהוא התענה ביום זה א״צ להשלים] וכן כשחל אחד מהצומות בתוך שבעת ימי החופה ישלים תעניתו אבל יא״צ א״צ להתענות בתוך ז׳ ימי החופה אם נשא בתולה או בחור אלמנה:

סימן תקנא

א (א) ממעטין בשמחה - עיין במ״א דר״ל שאין שמחין בו כלל כמ״ש התוס׳ פ״ק דמגילה:

ב (ב) לישתמיט מיניה - עד ר״ח אלול ועכ״פ עד אחר ט״ב:

ג (ג) ובעל ברית - היינו אותו שתופס התינוק על ברכיו בשעת המילה אבל המכניס והמוציא התינוק [שקורין קוואטער] אינו בכלל זה ומ״מ האשה המכנסת התינוק נוהגת ללבוש בגדי שבת שזה עיקר מצותה:

ד (ד) ואבי הבן - ואמו:

ה (ה) אין מחליפין - ואפילו הטלית. ולענין גילוח אם מותר לבעל ברית וכה״ג. עיין בשע״ת:

ו (ו) כ״א הכתונת לבד - שאינו לובש אלא מפני הזיעה ומטעם זה מותר להחליף גם הפוזמקאות וזה מותר אפילו בשבת שחל בו ט״ב. ובק״ק ווילנא נוהגין ע״פ הגר״א ללבוש בגדי שבת ויש משנים בגד אחד וכ״כ ר״י עמדין בשם אביו הגאון שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו ט״ב:

ז (ז) פרוכת - וה״ה מפות ומכסאות:

ח (ח) מותר ללבוש וכו׳ - ואף אבי החתן והכלה לובשין בגד עליון של שבת לכבוד חתן וכלה:

ט (ט) בגדי שבת - ומ״מ בגדים חדשים אסור:

י (י) בשבת של חזון - ואפילו חל ט״ב בשבת אבל לאבי החתן אין להתיר באופן זה ללבוש שום בגד של שבת:

יא (יא) ממעטים במשא ומתן - יש מן הפוסקים דס״ל דהיינו שלא ישא במו״מ של שמחה כגון לקנות כלי כסף או צרכי חופה וכדומה אבל סתם מו״מ אין צריך למעט כלל ויש דס״ל דכל מו״מ צריך למעט בעת הזאת ולא יעסוק אלא כדי פרנסתו וכן משמע בסימן תקנ״ד סוף סכ״ב דצריך למעט בכל מו״מ. [ורק אם הוא יריד י״ל דהוי דבר האבד ושרי בכ״ע אם הוא מוצא אז בזול יותר] ובזמנינו נהגו להקל בכל זה משום דהכל נחשב כעת כדי פרנסתינו:

יב (יב) ובבנין של שמחה - וה״ה כל בנין שא״צ לו לדירתו ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור ואם שכר לנכרי קודם ר״ח בקבלנות מותר בכל ואפילו בט״ב עצמו דנכרי אדעתא דנפשיה עביד וה״ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו מותר לצייר מטעם זה. ומ״מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט״ב תע״ב. וביה״כ מותר דהוי מצוה דרבים:

יג (יג) נוטה ליפול - ואפילו אם הוא בענין שאין בו משום סכנה [כגון שעומד הכותל בחצר ואפשר לסגור החצר ולא יכנס אדם לשם] אלא שיש לחוש להפסד ממון כגון שע״י נפילתו ישבר החומה ויתקלקל יותר אפ״ה מותר לבנות אף שהוא בנין של שמחה שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ״א בשביל הפסד:

יד (יד) ולצורך מצוה וכו׳ - כגון שאין לו אשה ובנים ואין לו בית חתנות מותר לבנות בית חתנות דמדינא אפילו נשואין מותר בזה ומה שאין נוהגין לישא אשה כלל היינו משום דלא מסמני מילתא וע״כ מותר לעשות בית חתנות או לעשות בגדים חדשים לצורך נשואין שיהיה אחר ט״ב אבל מי שקיים פריה ורביה אסור בכל זה:

טו (טו) ואין נושאין - היינו אפילו בלא סעודה דבנשואין בלבד איכא שמחה ולהחזיר גרושתו מן הנשואין אפשר דשרי:

טז (טז) אבל ליארס וכו׳ - דאירוסין בלא סעודה ליכא שמחה כ״כ וכ״ש דמותר להתקשר בכתיבת תנאים ומ״מ סעודה אסור לעשות אף באופן זה ואפילו בלא ריקודין ומחולות ואפילו בשבת אסור לעשות סעודה בשביל זה. מיהו מה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מיקרי סעודה. ואסור לעשות ריקודין ומחולות מי״ז בתמוז ואילך אפילו בלא אירוסין:

יז (יז) שלא יקדמנו אחר - ר״ל אף דאירוסין ג״כ יש שמחה קצת והי״ל לנו לאסור עכ״פ בט״ב לזה אמר דמותר מטעם שלא יקדמנו אחר:

יח (יח) ונוהגין להחמיר שאין נושאין וכו׳ - היינו אפילו מי שלא קיים פו״ר:

יט (יט) שאין נושאין וכו׳ - אבל באירוסין אין נוהגין להחמיר ואפילו סעודת אירוסין מותר לעשות:

כ (כ) אסורין לספר - ולענין נטילת צפרנים יש דעות בין האחרונים אכן לצורך טבילת מצוה בודאי שרי. וכן לכבוד שבת כגון שחל ט״ב בשבת שרי בע״ש ליטול הצפרנים [אחרונים]. ולענין סריקת הראש אין להחמיר אפילו בשאר ימי השבוע:

כא (כא) ולכבס אפילו וכו׳ - דנראה כמסיח דעתו מהאבילות:

כב (כב) וכיבוס שלנו - היינו של חו״ל מותר לפי שאין הכיבוס יפה ככיבוס א״י וע״כ מותר לכבס ולהניח עד אחר ט״ב דאלו לכבס וללבוש בכל מקום אסור [ב״י]:

כג (כג) וכלי פשתן וכו׳ - היינו ישנים אבל לא בחדשים היוצאים מתחת המכבש:

כד (כד) משום גיהוץ - אפילו בא״י וה״ה דאין בהם משום כיבוס שלהם:

כה (כה) אבל אסור ללבשן וכו׳ - היינו אפילו אם גיהצן או כיבסן קודם שבוע זו:

כו (כו) בין ללבוש בין לכבס ולהניח - ר״ל דנהגו לאסור אפילו לכבס ולהניח דללבוש מדינא אסור בכל גווני:

כז (כז) דכיבוס שלנו וכו׳ - ר״ל מה שמוכח בגמרא דכיבוס שלנו מותר היינו רק לשל בני בבל וכו׳:

כח (כח) קרי לשל בני בבל - כצ״ל. וכן איתא בשו״ע דפוס ראשון מהמחבר בעצמו:

כט (כט) עד אחר התענית - ומי שאין לו אלא חלוק אחד יש להתיר לכבס מר״ח עד השבת:

ל (ל) מותרת לכבס - ר״ל אפילו בשבוע שחל ט״ב להיות בתוכה:

לא (לא) רק לובשת חלוק בדוק ויפה - ואם אין לה הסכימו הרבה אחרונים דמותרת ללבוש חלוק לבן דלצורך מצוה לא גזרו ועיין בדה״ח דמותרת ליתן לכובסת עכו״מ לצורך לבישת לבנים:

לב (לב) וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן - המכובסים ומשמע ממה שאמר וכן שגם לכבוד שבת מותר לכבס ביום ה׳ ויום ו״ו ובדרכי משה משמע שנהגו בזה לאיסור אכן אם אין לו כתונת לשבת יש להקל וע״י עכו״מ פשיטא דשרי אבל בתספורת אסור אפילו לכבוד שבת דבלא״ה אין רגילין לספר בכל שבוע [מ״א] ועיין בבה״ל:

לג (לג) ומציעין לבנים וכו׳ - היינו על השולחנות מותר להחליף לבנים אבל להחליף סדינים לבנים נהגו איסור:

לד (לד) לכבס מר״ח ואילך - ואפילו א״ל לכבס אחר ט״ב ג״כ אסור מטעם מנהגא [מ״א] ובספר א״ר צידד להקל ליתן לה מר״ח ואילך לכבס אחר ט״ב והביאו הפמ״ג ולענין כלי פשתן בודאי יש לסמוך ע״ז:

לה (לה) אחר ר״ח - וה״ה אפילו אם תכבס בשבוע שחל ט״ב:

לו (לו) לאחר התענית מותר לספר וכו׳ - וק״ו שמותר בבשר ויין. ואותן הנוהגין איסור בבשר ויין עד שבת נחמו י״א דמנהגא של טעות הוא וא״צ התרה אבל הב״ח ומ״א הסכימו דצריך התרה. ובעוד שלא התירו אסורין ג״כ לספר ולכבס עד יום ה׳ מפני כבוד השבת ועיין במ״א מש״כ עוד בענין זה:

לז (לז) מיד - ועיין לקמן סימן תקנ״ח באחרונים דמצד מנהגא יש ליזהר בזה ביום עשירי עד חצות היום:

לח (לח) שנהגו לאסור - היינו היכי שחל בשבת ונדחה אבל חל ביום א׳ מותר אף לדעה זו:

לט (לט) חוץ מיום ה׳ ויום ו״ו - שמותר לכבוד שבת ועיין לעיל בס״ק ל״ב. הצריך לילך למרחקים בשבוע שחל בו ט״ב מותר ליתן לכובסת עכו״מ לכבס בגדי פשתן לכמה שבתות שצריך על הדרך:

מ (מ) מתחלת ר״ח - ולא קודם שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בו:

מא (מא) מי״ז בתמוז - עיין לקמן בסט״ו במ״ב:

מב (מב) לכבס בגדי - אע״ג דמדינא שרי שהרי אין איסור כיבוס משום דאסור במלאכה אלא כדי למעט בשמחה ולהראות האבלות והא לא שייך בכיבוס בגדי נכרים אפ״ה אסור מפני מראית העין שאין ניכר שהם של עכו״מ אמנם במקום שהעכו״מ יש להם מלבושים אחרים דניכר לכל שהם של עכו״מ יש להקל ובאין לו מה לאכול ודאי כדי חייו שרי עכ״פ:

מג (מג) בשבוע זה - בזה אף לדידן לא נהיגין מר״ח מדלא כתב רמ״א דנוהגין אף בזה מר״ח כמו שכתב בסעיף שאח״ז [ח״א]:

מד (מד) כלים חדשים - ובמקום שדרך לכבוש הבגדים במכבש א״כ הוו בכלל מגוהצין ואסורין אפילו הם ישנים שהגיהוץ עושה אותן כחדשים ואסורין ללבוש בשבוע זו ומה״ט נהגו איסור בבגדי שבת ללבשן בשבת חזון דאע״פ שלבשן מכבר כמה שבתות עדיין גיהוצן ניכר והוי כחדשים:

מה (מה) מראש חודש ואילך - ומיירי שקנה בגד מתוקן כמו שהוא ובירך שהחיינו בשעת קניה קודם י״ז בתמוז וע״כ אין איסור קודם ר״ח דמי שקנה בגד שאינו מתוקן ונתן לאומן לתפור הלא מברך בשעת לבישה ואסור ללבוש מי״ז בתמוז משום שהחיינו. ולדעת המקילין דבשבתות שבין המצרים מותר לברך שהחיינו א״כ מותר ללבוש חדשים בשבתות שבין המצרים אבל מר״ח ואילך אסור אפילו בשבת ובגדים שאינם חשובים כ״כ שא״צ לברך עליו שהחיינו כגון מנעלים חדשים ואנפלאות וכיו״ב בודאי מותר לקנותו וללבשו מי״ז בתמוז עד ר״ח ועיין עוד מה שכתבנו בסעיף י״ז בשם הגר״א:

מו (מו) שאסור לתקן - ר״ל שאסור לעשות בגדים חדשים וכן אנפלאות שקורין זאקי״ן אסור לארוג ולצורך נשואין מי שאין לו אשה ובנים מותר לעשות בגדים חדשים דהא מדינא מותר לו אפילו לישא וכנ״ל בס״ק י״ד ואפילו בט״ב עצמו שרי לעשות ע״י עכו״מ לצורך נישואין [אחרונים]:

מז (מז) ומנעלים חדשים - וה״ה דאסור ללבשן:

מח (מח) מראש חודש - דבירושלמי איתא והובא לקמן בס״ח דנהיגי שלא למישתי עמרא מדעייל ר״ח אב וכל תיקון בגדים הוי בכלל זה דהשתיה הוי תחלת המלאכה:

מט (מט) לקנותן - אפילו דעתו שלא ללובשן עד אחר ט״ב ודומיא דאסרינן לעיל לענין כיבוס אפילו במכבסן להניח:

נ (נ) אסור לעשותן לאחרים וכו׳ - ואם אין לו מה יאכל שרי כמו באבל לאחר ג׳ ימים:

נא (נא) להקל בזה - ומשמע דאפילו לישראל נהגו להקל ומיירי שנתנן לו קודם ר״ח דאלו אחר ר״ח פשיטא דאסור ליתן לו:

נב (נב) אבל אם ידוע וכו׳ - ר״ל דמדינא אומן העושה בשביל עכו״ם בודאי אינו שמח מזה ואין לאסרו רק משום מ״ע דיסברו שהוא של ישראל [ולזה קאמר בתחלה סתם אסור לעשותן לאחרים היינו אפילו לעכו״ם] ולזה קאמר אם ידוע ומפורסם וכו׳ מותר אפילו לקבל המלאכה אחר ר״ח ולעשותה:

נג (נג) לאומנים נכרים - ולא לישראלים כיון שהוא אחר ר״ח וכנ״ל. והטעם שהקילו בזה יותר מכיבוס דאסרינן לעיל בסוף סעי״ג לפי שעדיין אינן שלו ולא נקרא שמו עליו:

נד (נד) למישתי עמרא - פי׳ שלא לעשות חוטי שתי מצמר [וה״ה משארי דברים] ואסמכוה בירושלמי על שם שבטלה אבן שתיה וכתב ב״י דאין נ״מ בין לו ובין לאחרים ובין בשכר ובין בחנם [ט״ז] וטוויית החוטין לתפור בהן בגדים מותר שאינו בכלל זה וכן מותר לעשות קרוני״ן שאורגין בעצים דלאו בכלל בגד הוא [מ״א]:

נה (נה) עד אחר ט״ב - עיין לעיל סימן תכ״ו ס״ב ובמשנה ברורה שם:

נו (נו) שלא לאכול בשר וכו׳ - ומיד שהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת אע״פ שהיחיד לא התפלל עדיין והוא בתוך סעודתו אסור בבשר ויין וה״ה בר״ח לדידן [מ״א] אבל שארי אחרונים כתבו דבמוצאי שבת אם הוא לא התפלל עדיין מותר בבשר ויין דכיון שאומרים רצה בבה״מ שייך אצלו שבת:

נז (נז) ומותר בחומץ וכו׳ - היינו אף בחומץ שנעשה מיין וכשנכנס שבת זו היה עדיין יין מותר כיון שעכשיו הוא חומץ ואין שמחה בשתייתו. וחומץ לענינינו מקרי כל שבני אדם נמנעין לשתותו מפני חמיצותו:

נח (נח) מר״ח עד התענית - ור״ח בכלל וכן המנהג במדינותינו:

נט (נט) מי״ז בתמוז - דמאז התחיל הפורענות של החורבן וכ״ז בימות החול אבל בשבת אין רשאי להחמיר בזה דאף אם חל ט״ב בשבת מותר ונדחה על יום א׳ וכדלקמן בתקנ״ד ואפי׳ אם קיבל עליו בפירוש שלא לאכול בשר מי״ז בתמוז והלאה מותר בשבתות [וכן בסעודת מצוה] דכל הנודר אדעתא דמנהגא נודר ואין דעתו על שבת אם לא שהוציא זה בפירוש בלשון נדר שאמר הרי עלי שלא לאכול בשר מי״ז בתמוז יש מחמירין:

ס (ס) ומצניעין מר״ח ואילך וכו׳ - עד עשירי באב ובמקום הדחק יש להקל ולשחוט בט״ב אחר חצות אכן אם חל ט״ב ביום ה׳ לכו״ע מותר לשחוט אחר חצות לכבוד השבת וכתב המ״א וא״ר דבמדינתינו שמנהג הנכרים שאין אוכלין בשר ביום ו׳ וז׳ ושמא יטרף ולא ימצא קונים לבשר טריפה מותר לשחוט גם ביום ד׳ [דאל״כ ממנעי ולא שחטי] כדי שאם יטרף יהיה מוכן לו על יום ה׳ למכור:

סא (סא) לחולה - אפילו חולה קצת ואף דבסימן תקנ״ד סק״ט כתב המ״א דנהגו קצת יולדות מז׳ באב ואילך למנוע מבשר ויין היינו שלא במקום חולי. ומי שחכר מהשר להאכיל בשר לערלים ואם לא ישחוט יפסיד אזי יתן מכל בהמה לעני חולה איזה חתיכה וא״א לכזית בשר בלא שחיטה [ח״א]:

סב (סב) וכיוצא בו - כגון של פדיון הבן. וסעודה שעושין בלילה שלפני מילה אינה סעודת מצוה [יד אפרים]:

סג (סג) מותרים בתבשיל - אבל שומן של בשר דינו כבשר עצמו ואסור לאכול תבשיל שיש בו שומן והאידנא נהיגי עלמא לאסור אף תבשיל של בשר ודוקא בתבשיל של בשר אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר פשיטא דמותר [אחרונים]. ונראה כל שנפל בשר לתבשיל ויש ס׳ פשיטא דשרי:

סד (סד) ואסורים בבשר עוף - ומ״מ מי שא״א לו לאכול מאכלי חלב מותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג׳ ימים. ומינקת שחלב רע לתינוק כשאינה אוכלת בשר יש להקל אף בבשר בהמה:

סה (סה) ובשר מלוח - אפילו מזמן מרובה דמ״מ אית ביה שמחה קצת:

סו (סו) תוסס - דהיינו תוך ג׳ לדריסתו שהוא מתוק ואינו חזק ופסול לגבי מזבח וכן כל אלו הנ״ל מ״מ קבלו אבותינו עליהם לאסור כל מיני בשר ויין:

סז (סז) ומותר לשתות וכו׳ - דבה״ג לא קיבלו עלייהו כמו לענין שאר סעודת מצוה:

סח (סח) ונוהגין להחמיר וכו׳ - כיון דאפשר למטעמיה לתינוק משא״כ בשאר סעודות מצוה:

סט (סט) שלא לשתות יין בבהמ״ז - פשוט דכל זה מיירי בבהמ״ז דחול אבל בבהמ״ז דשבת של ג׳ סעודות פשיטא דשרי:

ע (ע) אלא נותנים לתינוק - שהגיע לחינוך וישתה רוב הכוס ודוקא אם לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים ודוקא בזה שהוא מצוה אבל בלא מצוה אף שא״י להתאבל אסור בבשר ויין כשהוא בריא:

עא (עא) לשתות הבדלה - אבל בהמ״ז יברך בלא כוס כיון דיש פוסקים דאף ג׳ שאכלו א״צ כוס עכ״פ בכה״ג יש לסמוך עלייהו:

עב (עב) ובסעודת מצוה וכו׳ - ובזה אפילו כוס של בהמ״ז יש להתיר לשתות דלא גרע מיין שבתוך הסעודה דהותר:

עג (עג) וסיום מסכת - ומ״מ אם לא נזדמן בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר בשביל זה. וגם אם לא היה עושה סעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה גם עתה. אכן אם נזדמן כראוי מותרין לאכול אף אותן שלא למדו עמהן אם היו הולכין ובאין גם בזמן אחר משום ריעות:

עד (עד) וסעודת אירוסין - אף דמבואר לעיל בס״ב דאסור לעשות סעודת אירוסין אפשר דמיירי שלא בשעת אירוסין או שלא בבית ארוסתו דליכא שמחה כ״כ ויש שמוחקין אלו שני תיבות [מ״א]:

עה (עה) כל השייכין לסעודה - היינו כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו ונשים השייכות לסעודה במקום שדרך לזמנן לסעודה ג״כ מותר. וכתב הח״א דאשת הבעל סעודה מותרת אף בסיום מסכת וכן בניו. ומי ששולחין לו לביתו אסור לו לאכול:

עו (עו) שלא להוסיף - היינו מי שלא בא מחמת קורבה או אהבת רעים רק לאכול ולשתות ועבירה הוא בידו:

עז (עז) רק מנין מצומצם - היינו מלבד הקרובים הפסולים לעדות ומלבד הבעלי מצוה מותר להוסיף עשרה משום ריעות והשאר אוכלים מאכלי חלב. והנה בלבוש כתב דמר״ח עד ט״ב לוקחין מנין מצומצם ויש לוקחים י׳ מלבד הקרובים השייכים לבעל הסעודה. והנה בח״א העתיק כהלבוש אבל בדה״ח משמע דיוכל לנהוג להקל כדעת הרמ״א דמר״ח עד השבוע שחל בו ט״ב מותר לזמן כל השייכים לסעודה ואפילו כמה מנינים. ואם חל המילה או הסיום מסכת בט״ב שחל בשבת לכו״ע מותר לזמן כל קרואים שירצה:

עח (עח) בערב ת״ב שרי - ובלבד שיעשנה קודם חצות:

עט (עט) תספורת וכו׳ - ואחד האיש ואחד האשה שוין לאיסור ואפשר שיש להתיר באשה [לגלח] ריבוי שער דצדעין [פמ״ג]:

פ (פ) ובזקן - והיינו השפה:

פא (פא) לספר לקטנים - דקטנים נמי שייך בהו חינוך אי משום אבילות או משום עגמת נפש:

פב (פב) בשבת שחל וכו׳ - עיין בא״ר דלדידן יש להחמיר בתספורת מי״ז בתמוז וכיבוס מר״ח ובח״א כתב דלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי מנהגינו אלא בשבת זו:

פג (פג) מיהו בגדים וכו׳ - ומ״מ לא יכבסו הרבה ביחד. ויכבסו בצנעא אם אין מכבסו ע״ג הנהר [מ״א]:

פד (פד) משרא שרי - דאין בכיבוסן של אלו משום שמחה [לבוש]:

פה (פה) של מת ושל שבת זו - ר״ל דשלמו יום ל׳ של אבילות בתוך שבוע שחל ט״ב להיות בתוכה:

פו (פו) מיקל בתער - משום שאין זה יפוי:

פז (פז) אבל לא במספרים - וזהו דוקא כשחל יום שלשים בשבוע שחל ט״ב אבל כשחל מקודם לזה מותר לספר ולכבס אף לדידן שנוהגין בזה לאיסור בעלמא הכא שרי כיון שתכפוהו אבליו כ״כ הט״ז בשם הב״ח אבל הא״ר סובר דאין להקל כ״א כשחל יום שלשים לפני ר״ח וכ״כ כמה אחרונים:

פח (פח) שלא לרחוץ - עיין לקמיה דאפילו בצונן יש ליזהר. ולרפואה מותר אפילו בחמין ואפילו בשבוע שחל בו ט״ב [א״ר]:

פט (פט) מראש חדש - ואם חל ר״ח בע״ש אזי מותר לרחוץ אף כל גופו בחמין כל מי שרוחץ תמיד בע״ש לכבוד שבת:

צ (צ) ויש מתענים מי״ז בתמוז - ות״ח אין כדאי שינהג בחומרא זו שממעט במלאכת שמים שא״א שלא יתמעט מלימודו איזה שעות מפני התענית וצריך לשקול במאזני צדק בענינים אלו [שע״ת ע״ש]:

צא (צא) עד תשעה באב - עיין לקמן סימן תקס״ב ס״ב בהג״ה:

צב (צב) לרחוץ בעט״ב - כדרכה בחמין:

צג (צג) הואיל וכו׳ לתענוג - וכן קטנים שיש להם חטטין בראשן נוהגין לרחצן בראשן:

צד (צד) אפילו בצונן - היינו כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו שרי לרחוץ בצונן [אחרונים]:

צה (צה) ואפילו בע״ש של חזון אסור וכו׳ - היינו אפילו היה רגיל לרחוץ בכל ע״ש בחמין כל גופו אסור בע״ש של חזון לרחוץ כל גופו אפילו בצונן. ולענין טבילה הנוהג לטבול בכל ע״ש מותר ומי שמבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצנה אסור:

צו (צו) בחפיפת הראש בחמין - אבל לא בזיי״ף ולוי״ג שעושין מאפר:

צז (צז) למי שרגיל בכך - ועיין בח״א דה״ה דשרי פניו ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל בכך כל השבת:

צח (צח) טוב ליזהר מלומר שהחיינו - אע״ג דאפילו אבל מברך שהחיינו מ״מ ימים אלו כיון שהזמן ההוא הוא זמן פורענות אין כדאי לומר שהחיינו לזמן הזה. והגר״א בביאורו חולק ע״ז וכתב דהוא חומרא יתירא וכן הט״ז מפקפק בזה וע״כ בשבת אין להחמיר בזה דבלא״ה הרבה אחרונים מסכימין להקל בשבת:

צט (צט) על פרי או על מלבוש - וממילא לא יאכל הפרי ולא ילבש הבגד. וכתבו האחרונים דאשה מעוברת מותרת לאכול פרי בלא שהחיינו דשמא תתאוה ויגרום נזק לה ולולד. וכן חולה ג״כ מותר שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן:

ק (ק) ולא יחמיץ המצוה - או הברכה כיון שהגיע זמנה ואע״ג דכשרואה פרי חדש ואינו מברך שהחיינו מחמיץ הברכה מ״מ כיון שנהגו להמתין עד שעת אכילה לא מיקרי מחמיץ המצוה:

קא (קא) שלא ימצא אחר ט״ב - ומיירי שלא יכול לשמור הפרי עד שבת מפני שיתקלקל כגון גודגדניות קטנות דאל״ה יקחהו בחול וישמרהו עד שבת:

קב (קב) מארבע שעות עד תשע שעות - היינו מסוף ד׳ עד סוף ט׳. וכן יזהרו בימים אלו שלא לילך בין חמה לצל [א״ר]:

קג (קג) ולא יכו התלמידים - מפורש במדרש דאפילו ברצועה יש ליזהר. ובכונת האר״י כתב שיתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה:

סימן תקנב

א (א) לא יאכל וכו׳ - כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ויצטער עליו:

ב (ב) שאוכלה אחר חצות - עיין לקמן בס״ט:

ג (ג) בשר וכו׳ - היינו מדינא דש״ס דאלו מצד מנהגא אסור מר״ח וכדלעיל בסימן תקנ״א:

ד (ד) ממעט - היינו בסעודה מפסקת שאם רגיל לשתות בסעודה ד׳ כוסות ישתה ג׳ כוסות. ואין לשתות שכר ואם הוא אדם חלש שרי:

ה (ה) אפילו בשר מלוח וכו׳ ועופות - ר״ל אע״ג דהטעם באיסור בשר משום דנתבטלו הקרבנות ולאחר ג׳ ימים לא מקרי עוד בשר לענין קדשים שהרי שלמים אין נאכלין יותר משני ימים ולילה אחת וכן עופות לא היו קריבים ע״ג המזבח חוץ מתורים ובני יונה וגם אין שמחה אלא בבשר בהמה מ״מ נהגו לאסור:

ו (ו) ודגים - משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר הוא כמש״כ ביו״ד סי׳ רי״ז ס״ח ועוד דהוא עולה על שולחן מלכים ושמחה הוא לאיש באכילתו [מ״א]:

ז (ז) ויין מגיתו וכו׳ - שאינו חשוב ולית ביה משום שמחה:

ח (ח) בשתי קדירות - פי׳ שאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לבשל בשתי קדירות:

ט (ט) מקרי שני תבשילין - פי׳ ואדם אחד אינו יכול לאכול שתיהן אבל יכול ראובן לאכול תבשיל אחד ושמעון אחד:

י (י) שדרכו בכך - ר״ל שרוב הפעמים נותנים בצלים ובצים באפונים כמו שדרך לטגן עיסה ובצים אבל דגים אסור לטגן בבצים כיון שרוב הפעמים מבשלין אותם בלא בצים [מ״א וכונתו אפילו לאותן מקומות שלא נהגו לאסור בסתם דגים]. ולביבות ממולאים בגבינה נקרא שתי תבשילין וכן ברייט״י לקשי״ן עם גבינה כיון דרוב פעמים אין עושין כן הוי ב׳ תבשילין:

יא (יא) מקרי תבשיל לענין זה - דאף דלענין בישולי עכו״מ אין שם תבשיל עליו כגון חלב שנתבשל וכיו״ב לענינינו אסור דעיקר הטעם שאסרו בשני תבשילין משום דבריבוי תבשילין יש בו כבוד ותענוג:

יב (יב) ואין חילוק בין צלי למבושל - כגון בצים צלויין ופירות צלויין כולן שם תבשיל עליהן וזהו שכתב לקמיה כשהם חיים לאפוקי כשנתבשלו או נצלו:

יג (יג) מבושלים בתוכם - שנחשב כתבשיל אחד ומיירי כשאוכלן בבת אחת. ודוקא במקום שדרכו לבשל כך כל השנה וכנ״ל בס״ג ובטור כתב עדשים או בצים וכ״כ הלבוש וכן המנהג אצלינו שאוכלים בצים לבד משום אבילות וכמש״כ בהג״ה:

יד (יד) שהם מאכלי אבלים - ולא יאכלו תבשיל אחר ודלא כהמון עם שמתחלה אוכלין מין מבושל ואח״ז יושבין לארץ ואוכלין ביצים דאסור וכ״ש דאסור להפסיק ביניהם בברכת המזון דגורם ברכה שא״צ ובס״ט יבואר איך להתנהג בזה:

טו (טו) חריבה - ומ״מ אל ימעט בשיעור אכילתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית וכן בשתיית המים:

טז (טז) באפר - ואומר זהו סעודת ט״ב:

יז (יז) ע״ג קרקע - כדי שתהא הסעודה שפלה ובמקום שמנהגן לאכול בהסיבה היה ההיכר אם היו אוכלין עתה שלא בהסיבה ולדידן שכל השנה אוכלין שלא בהסיבה אין ניכר השפלות אלא בזה ומ״מ אם הוא אדם חלוש יוכל להניח כר תחתיו:

יח (יח) וא״צ לחלוץ - דאין אבילות נוהג עד הלילה ומטעם זה מותר לישב אחר הסעודה על הספסל:

יט (יט) יש ליזהר שלא ישבו וכו׳ - ובדיעבד אף אם ישבו ג׳ לא יזמנו דלא חשיב קביעות [אחרונים]:

כ (כ) ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע - אבל אם אוכל אח״כ רק אכילת עראי לא נחשב לסעודה כלל וא״כ הסעודה הקודמת היא עיקר הסעודה ואסור לאכול בה שני תבשילין:

כא (כא) ואח״כ מתפללין מנחה וכו׳ - בד״מ בשם מהרי״ל איתא שהולכין לביה״מ ומתפללין מנחה ומסתמא בירך ג״כ בהמ״ז מתחלה:

כב (כב) להרבות קצת וכו׳ - ורבים מאחרונים אין דעתם נוחה בזה להרבות מתחלה בכמה מיני תבשילין ולהתענג בהם וזהו עיקר סעודתו ואחר מנחה שאינו רעב ואינו צמא כלל אוכל לזכר סעודה מפסקת והוא רק כעין סעודת עראי וע״כ יש מהם שאומר שלא יאכל קודם מנחה רק תבשיל אחד ואחר מנחה יאכל עדשים או ביצים וכנ״ל ואף שגם זה בכלל תבשיל הוא לא מצטרפי אהדדי. והא״ר כתב להצדיק קצת את המנהג וז״ל אומר אני דכל זמן שהוא מכוין לש״ש בכונת הנ״ל [דהיינו שלא יזיק לו התענית] הרשות בידו אבל עכ״פ יראה כל אדם שלא ישביע עצמו יותר מדאי והחכם עיניו בראשו כדי שיוכל לאכול אחר המנחה סעודה המפסקת שלא יהא כאכילה גסה ועראי עכ״ל ובסעודה המפסקת יוכל לאכול פת עם תבשיל ולא מצטרפי אהדדי כיון שבירך בהמ״ז וגם התפלל מנחה באמצע:

כג (כג) אוכל בשר - ואסור למנוע ממנו אע״ג דאין חיוב לאכול בשר בשבת מ״מ כיון שנמנע משום אבל עבירה היא. והנה אף דכתב המחבר כסעודת שלמה מ״מ ישב בדאבון נפש שלא ינהג בשמחה ולכן לא ישב בסעודת חברים [מ״א] בספר בכור שור חולק ע״ז ודעתו דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומיודעיו ומונע בשבת זו הו״ל כאבלות פרהסיא. ולכו״ע מותר לאכול עם ב״ב ויכול לברך בזימון כיון שהוא שבת [א״ר] ואם חל מילה באותו שבת יעשה הסעודה קודם מנחה:

כד (כד) מבעוד יום - היינו קודם שקיעה. ונכון להודיע זה להמון שלא יטעו שהוא כשאר שבת:

כה (כה) ואירע עט״ב וכו׳ - וקשה עליו לישב בתענית שני ימים ולילה אחת:

כו (כו) ילוה תעניתו - כתב המ״א ואע״ג דבסימן תקס״ח ס״ב כתב דאסור ללות בכה״ג הכא דא״א בענין אחר שרי ומהאי טעמא כתבו הגאונים דא״צ להשלים אף דבעלמא קי״ל דכל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית אבל הרב ט״ז בסימן תקס״ח ס״ב דחה לדברי המחבר בזה מהלכה וכן כמה אחרונים לא העתיקו את דברי המחבר בזה להלכה:

כז (כז) ואוכל סעודה המפסקת - ואסור לסעוד שני פעמים משום נדרו וא״כ צריך לנהוג בה כל דין סעודה המפסקת האמור למעלה:

כח (כח) קודם ביאת השמש - ולפי שא״א לצמצם כ״כ לאחר האכילה מוטב יותר שישאל על נדרו:

כט (כט) תענית חלום - וה״ה יא״צ. וטוב שיתנה בפעם ראשונה שלא להתענות רק עד אחר חצות היום ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה ואח״כ יאכל סעודה המפסקת:

ל (ל) אין אומרים צדקתך - ואם חל ט״ב בשבת אומרים אב הרחמים [א״ר סימן תקמ״ד] וכתב הפמ״ג בסימן תקנ״ט די״ל דג״כ מזכירין נשמות אותן הנוהגין להזכיר בכל שבת:

סימן תקנג

א (א) אא״כ קבל עליו בפירוש שלא לאכול וכו׳ - וה״ה אם אמר שמקבל עליו התענית ג״כ אסור דודאי כונתו שלא לאכול עוד היום:

ב (ב) בלב אינה קבלה - והב״ח כתב דהוי קבלה וכן הסכים הגר״א בביאורו. ואסור אז כל מה שאסור בט״ב חוץ מנעילת הסנדל דמותר דהוי כאלו התנה בפירוש חוץ מזה אבל אם לא קיבל בלבו להתענות אפילו בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום ומותר אפילו באכילה ומ״מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה״ש:

ג (ג) ובין השמשות שלו אסור - היינו בין בכניסתו ובין ביציאתו אבל א״צ להוסיף עליהם. ועיין לעיל בסימן רס״א דביארנו דביה״ש נקרא משקיעה החמה וה״ה בענינינו:

ד (ד) ומותר ברחיצה וכו׳ - כבר כתבנו דאם קיבל עליו לאחר שהפסיק סעודתו שלא לאכול עוד ממילא אסור ברחיצה וסיכה ג״כ ודוקא כשקיבל עליו ההוספה מפלג המנחה ולמעלה הא קודם לכן לאו קבלה היא ומה דקיבל בפירוש קיבל ותו לא וכן כשקיבל עליו איסור אכילת בשר ויין מי״ז בתמוז ואילך אין איסור רחיצה בכלל:

ה (ה) קודם שיאמר ברכו - ר״ל דאף שמנהגם היה להתפלל מעריב מבע״י מ״מ לאחר ברכו הוא בכלל לילה לענין זה ובמהרי״ל כתב דיש לחלוץ מנעלים קודם שהולכין לביה״כ. ועכ״פ יראה לחולצם קודם ביה״ש:

ו (ו) ואם הוא שבת חולצים וכו׳ - דאסור לשום סימן אבלות בשבת. ולא יגע בהם בידיו דיהיה צריך ליטול ידיו. ובדיעבד אם נגע ינקה ידיו בכל מידי דמנקי:

ז (ז) קודם ברכו - מפני הטרוף וכדי שלא יראה עינוי בשבת אומר תחלה המבדיל ובלא שם ומלכות [פמ״ג]:

ח (ח) ונהגו וכו׳ - דתורה משמחת הלב ומ״מ כ״ז אינו מדינא דהא מותר בעט״ב מדינא כל החמשה עינויים ועיקר הטעם משום דהוא יכול ללמוד דברים המותרים בט״ב. והנה מהרבה אחרונים משמע שתפסו המנהג הזה ולא ערערו עליו דאפילו אם חל בשבת הסכימו כמה אחרונים להתנהג כמ״ש הרמ״א וכמו שאכתוב לקמיה אמנם יש איזה אחרונים שפקפקו מאד על המנהג הזה ראשון לכל הרש״ל כתבו עליו שלמד בעצמו אחר חצות והתיר גם לאחרים בזה גם הגר״א בביאורו כתב דחומרא יתירא היא וכן המאמר מרדכי בספרו מאריך בזה וכתב דהוא מביא הרבה לידי ביטול תורה להלומדים שמתרשלים ללמוד דברים המותרים בט״ב דאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ וע״כ דעתו להקל בזה וכתב דכן היה הוא נוהג ע״ש וכן הח״א כתב דהוא חומרא בעלמא וע״כ נראה דמי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו:

ט (ט) ולכן אם חל בשבת - היינו אפילו עט״ב שחל בשבת א״א פרקי אבות דהוא כלימוד תורה והיינו אחר חצות דקודם חצות מותר בלימוד תורה אפילו כשחל בשבת:

י (י) אין אומרים וכו׳ - והט״ז מפקפק מאד על מניעת הלימוד בשבת ומסיים דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו והיינו אפילו כשחל ט״ב בשבת וכ״ש כשחל עט״ב בשבת. ונראה דיש לסמוך ע״ז אחרי דאפילו כשחל בחול כמה אחרונים מקילין וכנ״ל:

סימן תקנד

א (א) אסור ברחיצה וכו׳ ואסור לקרות בתורה וכו׳ - ואסור בכל אלו הדברים כל היום ואפילו בין השמשות עד צאת הכוכבים ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם אך אותן ההולכים בין הנכרים ועוסקים במשא ומתן אחר חצות אותן מותרין לנעול [ועיין לקמן בסי״ז בהג״ה ובמ״ב] ומהם למדו כולם להקל ויש למחות בידם:

ב (ב) הרעים - ורעות עכו״ם אסור לקרות. ועם התינוקות אסור ללמוד אף דברים הרעים רק מותר ללמוד לו החורבן דאינו אלא סיפור דברים ומשבר לב התינוק ויש מאחרונים שסוברין דמותר ללמוד עם התינוק בדברים הרעים וכאן לא אסר אלא הלימוד שהקטנים לומדים בסדר שלהם דהיינו חומש וגמרא:

ג (ג) איכה - וכן אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר [לבוש]:

ד (ד) מגלחין - אע״ג דיש בו גם כמה דיני מנודה ומוחרם מ״מ מותר ללמוד אבל לישא וליתן בהלכה בודאי אסור [מ״א בשם מהרי״ל] וכעין זה כתב ג״כ הט״ז דאפילו במקום דמותר ללמוד היינו שילמוד בפשוטן של דברים אבל לא דרך פלפול. ואפילו בהרהור לפרש דבר חמור אסור מטעם שיהיה לו שמחה אחר שיתיישב לו:

ה (ה) ע״י הרהור - אף דהרהור לאו כדבור דמי שאני הכא דעיקר טעמא משום שמחה ובהרהור איכא שמחה ומה״ט אסור ללמוד איזה דרוש או קשיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו. ואסור להורות הוראה אם לא לחולה הצריך עכשיו ואסור לדון דיני ממונות דדין היינו תורה מיהו אם אין הבע״ד יכולים להמתין עד למחר שנחוצים לדרכם אפשר דשרי דהוי כרבים צריכים לו [אחרונים]:

ו (ו) ומותר לקרות כל סדר היום - דהיינו ק״ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפלה:

ז (ז) ופרשת הקרבנות ומשנת וכו׳ - דלא גרע כל זה ממה שקורין בתורה ומפטירין בנביא והכל מפני שהוא סדר היום ונוהגין לומר תהלים ושיר היחוד במנחה אע״ג דאסור בת״ת כל היום צ״ל דס״ל כיון שהוא דרך בקשה שרי ובפוזנא נוהגין לומר למחרתו של אמש ושל היום וכן נכון ומעמדות בודאי אין לומר ועיין לקמן סימן תקנ״ט ס״ד דאין לומר פטום הקטורת שאינו מסדר היום וכ״ש שאין לומר סדר הקרבנות הכתוב בסוף סי׳ א׳ ומה שכתוב בשו״ע ופרשת הקרבנות היינו פרשת התמיד:

ח (ח) ומותר לחזור הפרשה בט״ב - היינו חזן הקורא מותר לו לחזור הפרשה קודם שיקרא והיינו אפילו במנחה דאלו בשחרית פרשה כי תוליד פשיטא דמעין המאורע היא:

ט (ט) חיה כל שלשים יום - דמסתמא אמרינן שהיא חלושה והויא כחולה שאין בו סכנה וע״כ אף דלענין יוה״כ היא לאחר זיי״ן כשאר כל אדם כמש״כ בסימן תרי״ז כאן לענין ט״ב שהוא דרבנן לא גזרו במקום חולי ועיין בט״ז ובשארי אחרונים דאפילו ודאי אין בה סכנה וכן בחולי הכתוב לקמיה ואפילו לא אמרו צריכין אנו לאכול מותר בט״ב ואף שמהרש״ל חולק על עיקר הכרעת השו״ע ודעתו דלענין זה שוה ט״ב ליוה״כ דאפילו אמרה צריכה אני לאכול כיון שהוא לאחר זיי״ן חייבת להתענות אם לא שהיא ג״כ קצת חולה הרבה אחרונים הסכימו דמדינא שרי לאכול אכן כבר נהגו להתענות כמו שכתב הרמ״א כ״ז שאין להם חולשה ונתרפאו מלידתן אבל אם עדיין לא נתרפאה לגמרי או שהיא קצת חולה או חלושה בטבעה לא תתענה בתוך ל׳ ואם אירע ביולדת בריאה שמתענה ומרגשת באמצע היום שום חולשה יתירה יש לפסוק שלא תתענה בשארית היום [אחרונים]:

י (י) חולה - חסר דעה שנתרפא מיום ליום מותר בבשר ויין כל ימי השבוע ולא יתענה בט״ב [מהרי״ל]:

יא (יא) שהוא צריך לאכול וכו׳ - ר״ל שהוא חלוש וחש בגופו אע״פ שאין בו סכנה מאכילין אותו:

יב (יב) אין צריכין אומד - כצ״ל. ואתרוייהו קאי וכן איתא בתורת האדם ובר״ן והכונה דא״צ לאמוד ולשער אם תבא לידי סכנה עי״ז שתתענה דאפילו אם אין בה סכנה כיון שהיא בכלל חולה א״צ להתענות. ועיין בליקוטי פר״ח שכתב דר״ל דמסתמא מאכילין אותה אבל אם קים לה להיולדת בגווה דמצית להתענות דהיינו שראתה עצמה בריאה אז מחויבת להתענות:

יג (יג) ומיהו נוהגין להתענות וכו׳ - היינו אפילו אמרה צריכה אני לאכול ודוקא אחר שבעה אבל תוך שבעה אפילו אמרה אינו צריכה אין לה להתענות וכ״ש תוך ג׳ דבודאי אסור לה להתענות:

יד (יד) כל זמן שאין להם צער גדול וכו׳ - וה״ה אם היא קצת חולה וכנ״ל בסק״ט ואפילו לא אמרה צריכה אני. ועיין במ״א שכתב דאפילו במקום שנוהגין להחמיר בט״ב שנדחה יש להקל שלא תתענה. ועיין בא״ר שכתב דאפילו יולדת שאינה מתענה תתענה איזה שעות אכן אם גם זה קשה לה לא תתענה כלל:

טו (טו) שהיה לחוש לסכנה - ובאופן זה אסור לה להתענות:

טז (טז) והמיקל לא הפסיד - ומכ״ש באדם חלוש והוא חולה שאין בו סכנה אין כדאי להחמיר [ח״א]:

יז (יז) אבל בזמן הזה - ר״ל שנהגו הנשים לישב על טיפת דם שבעה נקיים דוקא ממילא אין הטבילה בזמנה ולמה תטבול דהרי מצות עונה לא יוכל לקיים בט״ב:

יח (יח) לא תטבול בו - אלא תרחוץ ותחוף עט״ב ולמוצאי ט״ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך לחפיפה טבילה ולענין לבישת לבנים ט״ב עיין לעיל בסימן תקנ״א ס״ג בהג״ה ובמ״ב שם:

יט (יט) מותר לרחוץ להעביר וכו׳ - דאינו אסור אלא רחיצה של תענוג ומטעם זה נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצת גם ידיה מותר:

כ (כ) ועיין לקמן סי׳ תרי״ג ס״ג - וע״ש במ״ב מה שהעתקנו בשם האחרונים בזה ושייך גם לכאן:

כא (כא) נוטל אדם ידיו שחרית - משום רוח רעה השורה על הידים דהו״ל כמלוכלך בטיט ובצואה דמותר כ״כ הב״י בסי׳ תרי״ג וע״ש בביאור הגר״א שמפקפק על דין זה ולכן נ״ל שלא יברך ענט״י בשחרית אחר הנטילה רק אחר שעשה צרכיו יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ואז יברך ענט״י משום תפלה ועיין בספר מטה יהודא שכתב דמותר לרחוץ ידיו אף לתפלת המנחה דהוי כמקבל פני השכינה וכטבילת מצוה שהתירו:

כב (כב) ומעבירה על עיניו - וה״ה על פניו ידיו ורגליו כיון דאין בה טופח ע״מ להטפיח וכ״ז דוקא בדרך העברה אבל לרחצם בהדיא לא. מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים יקנח אבל שאר כל אדם אסור:

כג (כג) פני רבו וכו׳ - אפילו בחול דאף דחיובא ליכא להקביל פניו בחול מ״מ מצוה איכא שמא ישמע ממנו איזה ד״ת. ודוקא תלמיד ההולך אצל הרב אבל לילך הרב אצל תלמיד לא התירו לעבור במים שאם יצטרך לו תלמידו ילך הוא אצל רבו וכן בששניהן שוין ג״כ אסור:

כד (כד) וכן בחזרה מותר - דאם יהא אסור לחזור ימנע מלילך לדבר מצוה:

כה (כה) לשמור פירותיו - והתירו בזה מפני הפסד ממון וע״כ בחזרה דליכא בזה משום הפסד אסור:

כו (כו) כהות וכו׳ - היינו שהיו עייפים מחמת טורח הדרך מותר שאין זה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם:

כז (כז) והיא מתנגבת - עד שאין בה טופח ע״מ להטפיח הא לא״ה אסור:

כח (כח) סיכה וכו׳ - סיכה מיקרי בדבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה״ג:

כט (כט) אינה אסורה אלא וכו׳ - ואסור אפילו לסוך אבר אחד כדלקמן בסימן תרי״ד גבי יוה״כ. כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותר לרחוץ פניה וכן לסוך כדי שלא תתגנה על בעלה:

ל (ל) אבל של בגד או של עץ וכו׳ - ר״ל אע״ג דמגין על רגלו וגם עשוי בצורת מנעל ממש שרי דלא נקרא מנעל אלא של עור:

לא (לא) ושל עץ מחופה עור - מלמעלה ואף דהשולים הם ג״כ של עץ מ״מ אסור. וה״ה אם היה של בגד ומחופה בעור מלמעלה או השולים הם של עור אסור ועיין בשע״ת [אחרונים]. והנה אע״פ שאסור בט״ב וביוה״כ בנעילת הסנדל מ״מ הסכימו הרבה אחרונים שיוכל לברך ברכת שעשה לי כל צרכי:

לב (לב) בדרך - כתב המ״א הטעם דטורח גדול הוא לילך יחף דרך רחוק אבל כשהולך לשדה סמוך לעיר אסור לנעול וה״ה לבית הקברות אא״כ יש טיט ורפש או בין העכו״מ ולפ״ז כשיושב על העגלה או רוכב צריך לחלוץ אף בדרך רחוק:

לג (לג) מותרים בנעילת הסנדל - וטוב שאז יתן עפר במנעלים:

לד (לד) לא יחלוץ וכו׳ - משום העכו״מ שמלעיגים עלינו:

לה (לה) כ״א ברחוב היהודים - כתב המ״א נ״ל דאם הרבה עכו״מ עוברים שם מותר וא״ר צידד להחמיר לענין רחוב היהודים אף באופן זה דהבו דלא להוסיף על המנהג. ובעוה״ר הרבה מהמון מקילין באיסור נעילת הסנדל כל היום אף כשיושבין בביתם ועוון גדול הוא דאף כשנקיל בזה בעת שהולך ברחוב שמצוי שם עכו״ם מ״מ תיכף כשבא לביתו מחוייב לחלוץ אותם ועיין לעיל במ״ב סק״א:

לו (לו) וכן נהגו - כתב הח״א ההולכים בין העכו״מ ונוהגין ללבוש המנעלים אף שאין למחות בידם שיש גדולים המתירים מ״מ אין לזה טעם דמה בכך שילעיגו עלינו בלא״ה מלעיגים עלינו ומ״מ אותן היושבים בחנות ודאי אסורים דאיך ידעו הנכרים אם ילכו בלא מנעלים:

לז (לז) ונכון הדבר - ועיין לקמן סי׳ תרט״ו דאסור ליגע באשתו כאלו היא נדה ואפשר דה״ה בט״ב [כ״כ הד״מ] ומ״מ ביום יש להקל [מ״א]:

לח (לח) אמרינן לנזירא - סחור סחור לכרמא לא תקרב:

לט (לט) מותר בכולן אפילו וכו׳ - דהא איתא בברייתא ומעלה על שולחנו ואינו מונע עצמו משום דבר והיש אוסרים ס״ל דהוי שבת זו כקובר מתו ברגל דנוהג ברגל דברים שבצנעא ולפ״ז אסור ג״כ לרחוץ ידיו בחמין שגם זה קרוי צנעא:

מ (מ) וכן נוהגין - ומכריז השמש דברים שבצנעא נוהג. אכן אם אירע ליל טבילתה בשבת זו הביא המ״א בשם השל״ה דיש לסמוך בזה על דעה הראשונה וטובלת ומשמשת ויש מחמירין גם בזה ועיין בח״א שכתב דכיון דבליל טבילה הוא מצות עונה יש לסמוך בזה על המתירין והרמ״א שכתב דנוהגין לאיסור היינו במקום שאין כאן מצות עונה משא״כ בליל טבילה ע״ש בנ״א ועיין בביאור הגר״א דמשמע מניה ג״כ דהוא מצדד להלכה כדעת המחבר וא״כ יש לסמוך להקל עכ״פ בליל טבילה:

מא (מא) אין שאלת שלום וכו׳ - וה״ה לומר לו צפרא טבא נמי אסור. וה״ה לשלוח דורון לחבירו בט״ב אסור [אחרונים]:

מב (מב) לחבירו בט״ב - ולע״ה טוב שיודיע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה לו איבה עבור זה עליו:

מג (מג) אין עושין - כדי שלא יסיחו דעתם מהאבלות ומטעם זה גם בלילה אסור במלאכה דהא גם בלילה מחוייב להתאבל מיהו כל מלאכה שאין בה שיהוי שרי דאין מסיח דעתו בכך:

מד (מד) עושה - ולא מיחזי כיוהרא דהרואה אומר דמניעתו ממלאכה הוא מפני שלא נזדמן לו מה לעשות:

מה (מה) ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות - כגון במדינתינו:

מו (מו) מותר ע״י עכו״מ - אכן לבנות בנין דאוושא מילתא אסור אפילו ע״י עכו״מ:

מז (מז) אם אפשר בנכרי - ואם א״א בנכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה״מ [מ״א] ועיין בביאור הגר״א שמצדד להקל תמיד ע״י ישראל בעצמו:

מח (מח) דבר האבד מותר - אם יריד או שיירות באים מותר לקנות מהם ע״י עכו״מ [אבל לא ע״י עצמו דמסיח דעתו מאבילות] אפילו קודם חצות וכ״ש למכור דהוי דבר האבד כמש״כ ביו״ד סימן ש״פ ס״ז לענין אבל:

מט (מט) כל העושה מלאכה וכו׳ - היינו אפילו במקום שנהגו לעשות ואפילו לאחר חצות ומשמע מגמרא דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות. וע״כ אף שמותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות:

נ (נ) מאותה מלאכה - כלומר מאותן מעות שמרויח מאותה מלאכה:

נא (נא) כל האוכל ושותה וכו׳ - אפילו מעוברת או מניקה או שארי אנשים שהם חלושים בטבען ומצטערים מהתענית [אם לא מי שהוא חולה באמת וכדלעיל בס״ו וע״ש בהג״ה] וכדאי הוא בית אלהינו להצטער על חורבנו עכ״פ יום אחד בשנה:

סימן תקנה

א (א) נוהגים וכו׳ - ע״פ המדרש בצע אמרתו בזע פורפירא דיליה [זה הטלית] השליך משמים ארץ תפארת ישראל זו תפילין:

ב (ב) בלא ברכה - ומ״מ אם פשטו בלילה י״א שצריך לברך עליו בבקר:

ג (ג) ובמנחה - שאז הציתו אש במקדש ותם עונך במה ששפך הקב״ה חמתו בעצים ואבנים [הגר״א] וי״א כדי להראות נחמה באבלינו בו ביום וכל זה הוא לכו״ע רק לענין תפילין משום דהוא מילתא דתליא במנהגא בעלמא אבל כל החמשה ענויים אין מבטלין כל היום:

ד (ד) ותפילין - והרגיל להניח תפילין של ר״ת יניח גם עתה [אחרונים]:

ה (ה) ומברכין עליהם - ונראה דיזהר שלא לקרא עתה פרשיות ק״ש וכן פרשת קדש דהלא כעת הוא רק כקורא בתורה ות״ת אסור כל היום:

ו (ו) מוטה על הארץ - ואדם חלוש א״צ להחמיר בזה ויישן על המטה:

ז (ז) מיהו עוברות וכו׳ - וה״ה באדם חלוש וכנ״ל:

ח (ח) מכבודו ומהנאתו - אסור לעשן טיטון (שקורין רייכערין) אפילו בד׳ צומות וכ״ש בט״ב [כנה״ג] והחמיר מאד עד שכתב שמי שמעשן בט״ב היה ראוי לנדותו ויש מאחרונים שמקילין וע״כ מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו וכ״כ בשע״ת בסימן תקנ״ט סק״ג:

סימן תקנו

א (א) כשרואה הנר וכו׳ - דזה אין טעון כוס ואין בזה משום תענוג כמו שיש בבשמים. ויברך על האור קודם שקורין איכה דבאיכה כתיב במחשכים הושיבני וע״כ יברך תחלה על המאור וגם שיהנה אח״כ מאורו כשקורין איכה ואם שכח לברך יברך אח״כ בלילה כיון שהחיוב עדיין עליו:

ב (ב) ובליל מוצאי וכו׳ - ובליל ט״ב מבדיל בתפלה ואע״פ שאין יכול להבדיל אז על הכוס ואם טעה אז ולא הבדיל בתפלה א״צ לחזור כיון שיבדיל על הכוס במוצאי ט״ב. והנשים שאינן יודעות להתפלל ולא הבדילו במוצאי שבת בתפלה צריך כל איש להזהירן שביום התענית לא יעשו אש לבשל לצורך הלילה עד שיאמרו המבדיל בין קדש לחול:

ג (ג) מבדיל על הכוס - וא״צ להבדיל בתפלה כיון שהבדיל מאתמול ואפילו שכח אתמול להבדיל בתפלה ג״כ נראה דא״צ עתה להבדיל בתפלה שכבר חלף שעתא וסגי במה שיבדיל עתה על הכוס [שע״ת]. איתא במהרי״ל כשהחשיך בירך בפ״ה והבדלה א״כ משמע שמותר להבדיל על היין ומשמע שמותר לשתות בעצמו וא״צ ליתן לתינוק [דגול מרבבה]:

ד (ד) ואינו מברך לא על הנר - אפילו לא בירך על הנר במוצ״ש דאין מברכין על הנר אלא במוצ״ש בזמן שנברא:

ה (ה) ולא על הבשמים - דמשום נפש יתירא היא ג״כ במו״ש דוקא וכדלעיל בסימן רצ״ט ס״ה:

סימן תקנז

א (א) בת״ב אומר וכו׳ - מסתימת המחבר משמע דדעתו שיאמרו בכל התפלות וכן הוא המנהג בירושלים אבל במדינותינו המנהג כמו שכתב הרמ״א:

ב (ב) בבונה ירושלים וכו׳ - לפי שהיא מענינא ואם שכח אומר בעבודה דהיינו קודם ותחזינה וא״צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחזינה עינינו עד סוף הברכה:

ג (ג) ועננו בשומע תפלה - היינו ליחיד אבל הש״ץ אומרה ברכה בפני עצמה בחתימה בין גואל לרופא - והנה ליחיד דעת המחבר בסימן תקס״ה דבארבעה צומות אומר עננו בכל תפלה בשומע תפלה אבל דעת הרמ״א שם דאין היחיד אומרה רק במנחה. ולענין ש״ץ דעת רוב הפוסקים דאף בט״ב יאמרנה בשחרית בין גואל לרופא כמו לענין שארי תעניתים:

ד (ד) אין מחזירין אותו - כי בימים שאין בה קרבן מוסף אם טעה ולא אמר מעין המאורע אין מחזירין אותו:

ה (ה) בברכת המזון - בבונה ירושלים ואף שבתפלה לא נהגו לאומרו רק במנחה מ״מ בבהמ״ז דליכא מנחה יש לאומרו. ועיין בשע״ת בשם איזו אחרונים שמפקפקים על פסק זה וכן בביאור הגר״א משמע שדעתו נוטה שלא לאמר כי לא קבעוה רק בתפלה ומיהו לכו״ע אם לא אמרו אין מחזירין אותו:

סימן תקנח

א (א) ביום עשירי - והטעם שקבעוה בתשיעי משום דאתחלתא פורעניתא עדיפא:

ב (ב) שלא לאכול בשר - ופשוט דבסעודת מצוה מותרים כל הקרואים לאכול בשר ואפילו איננו קרובו דפשיטא דלילה הזו קילא מר״ח אב דמר״ח אב יש קצת אבלות מדינא דגמרא שממעטין בשמחה ומשא ומתן משא״כ בזה שמותר מדינא בכל אך הסעודה שעושין בלילה שלפני החתונה במקום שאין משלחין באותו פעם סבלונות לא מיקרי סעודת מצוה ולכן אין לאכול בשר ומכ״ש שלא יהיה שם כלי שיר עד אחר חצות יום עשירי [לפי מה שכתב הרמ״א לקמיה] ובספר א״ר כתב בשם זקנו מהר״ש ז״ל שזהו רק לשאר אנשים אבל לחתן וכלה ואביהם ואמם מותר לאכול בשר. כתב כה״ג דטוב שלא לשמש מטתו בליל יו״ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך:

ג (ג) עד חצות היום - וה״ה שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות וכשחל ט״ב ביום ה׳ שאז יום עשירי הוא ע״ש מותר בכל זה לכבוד שבת:

ד (ד) אבל בלילה אסור וכו׳ - היינו רק באכילת בשר ושתיית יין אבל בתספורת מותר לכו״ע:

ה (ה) מפני אבילות של יום - משמע דרק בזה מפני אבילותו של ט״ב מחמרינן גם בלילה שאחריו דהוא כמו בין המצרים דיש אנשים שמחמירין על עצמן מבשר ויין אבל בשארי תעניתים אין להחמיר בזה:

סימן תקנט

א (א) אין אומרים וכו׳ - מידי דהוי אר״ח שחל להיות באחד בשבת שא״א צו״ץ בשבת דט״ב נמי איקרי מועד:

ב (ב) וכן עושים וכו׳ - ויפסיק בין כל פסוק מעט ובין כל איכה יותר מעט ופסוק האחרון שבכל איכה אומר בקול רם. ולענין ברכה לפניה עיין לעיל בסימן ת״צ סוף ס״ח בהג״ה ובמ״ב שם. וטוב שיחיד יקרא איכא גם ביום:

ג (ג) וכן החזן - ואח״כ חוזר החזן ומתחיל זכור ד׳ מה היה לנו אוי הביטה וראה את חרפתנו אוי מה״ל וכן חולק כל הפסוקים אמצעיתן באוי וסופן באמה״ל [ד״מ]:

ד (ד) מתפללין ערבית - בתחלה. ואומר קדיש שלם דהיינו עם תתקבל אחר תפלת ערבית. ואם חל במו״ש אין מברכין הבנים [במקום שנוהגין בזה] מהרי״ל:

ה (ה) ואומרים איכה וקינות - ואפילו כשהוא ביחיד [ח״א]:

ו (ו) מואתה קדוש - ולא יאמר ובא לציון גואל שאין גאולה בלילה ולא ואני זאת בריתי שנראה כמקיים ברית על הקינות ועוד דאסור בד״ת ולא שייך לומר ולא ימושו מפיך [טור]:

ז (ז) אין אומרים ויהי נועם - לפי שעיקרו נתיסד על הקמת המשכן ועתה נחרב:

ח (ח) ולא למנצח וכו׳ - שאינו מסדר היום ואסור:

ט (ט) ולא ויתן לך - שאינו זמנו בט״ב:

י (י) יושבים וכו׳ - דומיא דאבל שיושב ע״ג קרקע כל שבעה ומ״מ אינו חמור כ״כ כמו הה׳ עינוים ולכך לא בעי כל היום:

יא (יא) לארץ - היינו אחר שענו ברוך ד׳ המבורך וכו׳ דזה צריך להיות בעמידה ועיין באחרונים דמותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך למי שקשה לו לישב על הארץ:

יב (יב) מיד אחר שיצאו מביהכ״נ וכו׳ - ר״ל דהולכין אח״כ לבית הקברות כמו שכתבו בסוף הסימן ועם שיעור זה ימשך עד חצות דאז רשאי לישב על הספסל:

יג (יג) ומאריכין עם הקינות וכו׳ - כדי שלא יבואו לעשות מלאכה בעת ההוא:

יד (יד) אין מדליקין וכו׳ - משום דכתיב במחשכים הושיבני וגו׳:

טו (טו) כ״א נר אחד - ולפי מנהגינו שכל הקהל אומרים איכה בלחש עם החזן וגם קינות יש להדליק נר אחד בכל שכונה שע״י הדחק יוכלו לומר קינות לאורו. ואין מדליקין נר תפלה בביהכ״נ בט״ב שחרית. ולמנחה מדליקין. ולברית מילה מדליקין נרות בשעה שמביאין התינוק למול:

טז (טז) א״א תחנון וכו׳ - בשחרית משכימין קצת לביהכ״נ ואם ע״ז יגמרו לומר קינות זמן הרבה קודם חצות טוב שלא להשכים כ״כ:

יז (יז) משום דמקרי מועד - כדכתיב קרא עלי מועד וגו׳ ומ״מ מותר לעשות הספד על חכם שמת ולישב על גבי קרקע ואפילו אחר חצות דכל ההוא יומא קבוע לבכיה והספד ולענין זה לא אשגחינן במאי דקרוי מועד:

יח (יח) אסוף אסיפם - בניגון איכה:

יט (יט) ולא למנצח - דכתיב שם יענך ד׳ ביום צרה ישגבך וגו׳ ואין שייך לומר זה:

כ (כ) ולא פיטום הקטרת - דלא מיקרי סדר היום שאין כל אדם אומר אותו. אבל מזמור לתודה אומרים שהוא בכלל סדר היום:

כא (כא) וא״צ לשנות מקומו - שדיינו במה שאנו מראין סימני אבילות במה שאנו יורדין מהספסלין ויושבין על הארץ:

כב (כב) אסור לספר דבר - וכ״ש שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ״נ. ועון גדול הוא דאפילו שלא בט״ב אסור להראות קלות בביהכ״נ וכ״ש בט״ב ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים על בית ד׳ שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם:

כג (כג) וכ״ש שלא לשוח וכו׳ - דבזה ודאי מסיח דעתו מן האבילות:

כד (כד) אם יש אבל בעיר וכו׳ - היינו אפילו תוך ג׳ ימים ואף דשאר אבל אסור לצאת תוך ג׳ ימים אפילו לבית אבל אחר הכא כיון דכולם אבלים קיל טפי ויש מחמירין באבל תוך ג׳ ימים והגר״ש קלוגר הכריע דבלילה שיש קינות מועטים לא ילך אבל ביום שיש הרבה קינות וצער לו אם לא ילך שרי ואחר ג׳ ימים גם בלילה ילך לביהכ״נ. אונן בלילה יושב בביתו ולמחר לאחר הקבורה לדעת המקילין לעיל באבל תוך ג׳ ימים גם הוא מותר ליכנס לביהכ״נ עד שיגמרו הקינות ואח״כ ילך לביתו:

כה (כה) אחר שגומרים הקינות - דמצוה זו עושין אותה ישראל בשמחה ולכן אין מלין בשעת קינות והספד:

כו (כו) עד אחר חצות - דמקודם חל עדיין אבילות ואינו כדאי וסברא ראשונה ס״ל דאעפ״כ מצוה להקדים דזריזין מקדימין למצות:

כז (כז) בלא בשמים - אף שתמיד ג״כ אין מביאין בשמים למילה מ״מ צריך להשמיענו דכהיום ג״כ אין מביאין ולאפוקי מדעת הגאונים שסוברין דהיום אין מביאין כוס לברכה אפי׳ ליתן לתינוק אלא מביאין בשמים במקום כוס לברכה קמ״ל דלא דבט״ב צריך למעט תענוג בכל מה דאפשר:

כח (כח) והמנהג כסברא הראשונה - הג״ה זו צריכה להיות קודם תיבת ומברכין:

כט (כט) היולדת - עיין לעיל בסימן תקנ״ד ס״ו ובמ״ב שם:

ל (ל) לתינוקות - ולא חיישינן דלמא אתי להתרגל ולשתות אף בגדלותו כיון שאינו דבר קבוע אע״ג דגבי הבדלה כשחל ט״ב במו״ש חיישינן ואין נותנין לתינוקת וכדלעיל בסימן תקנ״ו היינו משום דלפי קביעות השנים שלנו ע״כ יבא לפעמים לסוף ג׳ או ד׳ שנים פעם אחד במו״ש וחשוב כמו דבר קבוע משא״כ במילה שאין לה קביעות כלל לא חיישינן לזה:

לא (לא) בגדים אחרים - ומותרים להחליף הכתונת כמו בשבת חזון:

לב (לב) ואבי הבן - וה״ה אמו:

לג (לג) בגדי שבת - ואם הם חדשים שניכר הגיהוץ בהן אסור ללובשן [מ״א ודה״ח] ובספר בגדי ישע מצדד דוקא אם הם חדשים ממש אבל בלא״ה אף שניכר הגיהוץ שלהם מותר:

לד (לד) ובאין למול התינוק - ולאחר המילה פושטין בגדיהן:

לה (לה) ונדחה וכו' - אבל אם חל מילה בט"ב שלא נדחה צריך להשלים התענית ולאו דוקא בט"ב דה"ה בסתם תענית שגזרו הצבור או בכל ד' צומות אם לא היו דחויין צריך להשלים וכן הדין לענין חתן ביום חופתו בסתם ת"צ או בכל ד' צומות אם לא היו דחויין צריך להשלים התענית ונותנין הכוס לתינוק לשתות אבל אם היו דחויין א"צ להשלים ומותר לשתות הכוס וכן לאכול אחר חופתו דרגל שלו הוא:

לו (לו) בעל ברית - בכלל זה אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק אבל לא המכניס והמוציא וכ"ש שארי קרואים. ומ"מ אף שמותרים לאכול לא יעשו ביום סעודה גדולה כמו שעושין בשאר הימים אלו לא הי' בט"ב:

לז (לז) מתפלל מנחה - והסכימו האחרונים דהיינו מנחה גדולה אחר חצות היום ומותר אח"כ לאכול אך צריך להבדיל על הכוס קודם שיאכל:

לח (לח) שיו"ט שלו הוא - י"א שה"ה אם חל פדיון הבן בט"ב שנדחה נקרא ג"כ אצלו יו"ט והאב והכהן א"צ להשלים התענית ומ"מ אינו מותר לעשות הסעודה שאין מצות הסעודה דוחה התענית וכנ"ל לענין בעל ברית ודוקא כשחל פדיון הבן בזמנו שחל יום ל"א שלו בו ביום אבל שלא בזמנו ואפילו היה יום ל"א בשבת דאעפ"כ הוא שלא בזמנו צריכין להשלים:

לט (לט) נוהגים שלא לשחוט וכו' - היינו לאותן הנוהגים לאכול בשר בלילה דאלו הנוהגים מנהג כשר שלא לאכול גם בליל עשירי כדלעיל בסימן תקנ"ח אסור לשחוט בט"ב אף אחר חצות [ורק להכין שאר צרכי סעודה מותר אחר חצות] כ"כ הט"ז ובספר א"ר מקיל בזה ובמקום הדחק יש להקל:

מ (מ) עד אחר חצות - ואסור להקל במקום שנהגו איסור אכן לצורך סעודת מצוה שיהיה בלילה מותר לשחוט אפילו קודם חצות:

מא (מא) על הקברות - של ישראל כדי שיבקשו עלינו רחמים ואם אין של ישראל הולכים אפילו על קברי עכו"ם לומר שאנו חשובין כמתים וכ"ז היינו לילך לביה"ק ברחוק ד' אמות אבל לא על הקברות ממש אפילו קברי ישראל כי יש לחוש שיתדבקו בו החיצונים. כתב בשל"ה שנכון שלא לילך בכנופיא גדולה כי אין זה אלא טיול וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתן מאבלות רק ילך יחידי או עם עוד אחד שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות ונראה עוד דאם ע"י ההליכה לביה"ק יהיה מוכרח לילך במנעלים טוב יותר שלא ילך כלל:

מב (מב) אין אומרים צדוק הדין - דאקרי מועד וכנ"ל בריש הסימן:

סימן תקס

א (א) תקנו וכו׳ - שכל דבר שמחה צריך לעשות בה דבר זכר לחורבן הבית וכמו שכתוב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. מסוייד ומכוייר - הם מיני ציור ואפשר לומר שדרך העולם שטחין בטיט ואח״כ סדין בסיד והמלכים עושין הכל בסיד ולפ״ז אפילו בסיד לבדו אסור ומדקאמר שאין בונין לעולם בנין וכו׳ משמע דאפילו ע״י שיור אמה על אמה אסור בזה והנה המחבר העתיק לשון הרמב״ם אבל דעת הטור דאפילו סדין בסיד ומציירין נמי מהני שיור אמה על אמה וכן המנהג:

ב (ב) טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר וכו׳ - היינו שאותו אמה יהיה בלא סיד רק בטיט לבד והיכא שמערב חול בסיד נמי שרי ע״י ששיור אמה על אמה ויש מקילין ע״י חול דס״ל דהיכא דעירב חול שוב לא מקרי בשם סיד. והנה בזמנינו לא נהגו לשייר ואפשר משום דסומכין על היש מקילין ועכ״פ תמוה שהרי מלבנין הבתים בסיד לבד ואפשר דדוקא במיני סיד הנקרא גופ״ש שהוא לבן ביותר אסור משא״כ סיד שלנו אך כל זה דוחק וצ״ע על מה נוהגין היתר. והיכא שהוא טח בטיט לבד לכו״ע אין צריך לשייר כלל:

ג (ג) כנגד הפתח - היינו נוכח הפתח כדי שיראה מיד שיכנס בפתח ויש שמניחים פנוי למעלה מן הפתח בגובה ואינו נראה לנכנס ואפשר כדי שיתראה תמיד לפני בעה״ב היושב בפנים שעל רוב הוא יושב אצל הקיר אשר נוכח פתח הבית [שע״ת] ואותו השיור יהיה בלא סיד ודלא כאותן העושין אמה שחור דזהו ג״כ ציור [לבוש] ויש מקומות שעושין שחור וכותבין ע״ז זכר לחורבן ואותן התולין בגדי רקמה סביב כל הכתלים יישיירו ג״כ אמה על אמה:

ד (ד) בחזקתה - דתלינן שנעשה ביד עכו״ם ולקחה ישראל ממנו ואם ידוע שנעשה ביד ישראל באיסור חייב לקלוף אמה על אמה. וכ״ז ככשהוא קיים אבל כשנפל אפילו אם ידוע שבפעם הראשון היה ביד עכו״ם מ״מ כשחוזר ובונה מחוייב לשייר השיעור:

ה (ה) לעשות סעודה לאורחים - אפילו סעודת מצוה כמילה וחתונה וכ״ש שאר סעודות ועיין במור וקציעה דבסעודת שבת ויו״ט לא יחסר שום דבר:

ו (ו) מחסר ממנו מעט - כלומר שאין נותן כל תבשילים הראוים לסעודה אלא מחסר מעט אפילו כסא דהרסנא די בזה [מ״א]:

ז (ז) ומניח מקום פנוי - דאל״ה לא יהיה ניכר החסרון אבל כשיניח פנוי ירגישו שהיה ראוי עוד תבשיל אלא שנחסר [ט״ז] והנה הלבוש השמיט תנאי זה אפשר דס״ל דמחסר מעט לבדה סגי:

ח (ח) שנוהגת בהם - היינו אם יש לה הרבה מיני תכשיטין לא תשים כולם עליה בבת אחת רק בכל פעם תשייר אחת לזכור החורבן. ונשים המתקשטות במילוי גורמין לבד זה רעות רבות מאומות העולם המתקנאים בהם:

ט (ט) לשבר כוס בשעת חופה - וזו היא ג״כ הטעם של שבירת כלי בשעת כתיבת התנאים. ויראה לשבור תחת החופה כוס שלם ואין בו משום בל תשחית כיון שעושין כן לרמז מוסר למען יתנו לב:

י (י) ראש שמחתי - אמרינן בשבת דף ס״ב דתענוג דאית ביה שמחה אסור ודלית ביה שמחה שרי [מ״א]:

יא (יא) שלא לנגן בכלי שיר - היינו דבכלי אסור אפילו שלא על היין לדעה זו:

יב (יב) או בבית המשתה - ר״ל לפי שהוא על היין אסרו בזה ואפילו למי שאינו רגיל בזה ודע דאפילו בפה אסור על היין לכו״ע. וע״כ יש למחות באותן שיושבין לאכול סעודתן ובחוץ עומדים ומנגנים ובכל יום עושין כן דזהו ודאי איסור גמור [פמ״ג]:

יג (יג) ואפילו שיר בפה על היין אסור - וב״ח פסק דאפילו בלא יין ג״כ אסור דאמרינן בגמרא דוקא זמרא של מושכי הספינות או מושכי הבקרים שרי שאינו אלא לזרזם במלאכתם אבל דגרדאי אסור שהוא לשחוק בעלמא וע״כ נשים המזמרות בפה בעת מלאכתן יש למחות להן ואם אינן שומעות מוטב שיהיו שוגגין אכן בבית חרושת המעשה שיש שם גם אנשים ואלו מזמרות ואלו עונין אחריהן הוא כאש בנעורת ומצוה רבה לבטלם:

יד (יד) דברי תשבחות - כתב בליקוטי מהרי״ל שלא כדין הוא שמשוררין במשתה אודך כי עניתני וכה״ג לשמחת מריעות כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר [סנהדרין ק״א ע״ש] אך בבהכ״נ לרגלים מצוה לזמר וע״כ מסיק המ״א דלא שרי בשבת לזמר אלא אותן שירים שנתקנו על הסעודה אבל פיוטים אחרים אסור:

טו (טו) וזכרון חסדי הקב״ה - ובאיזה סעודות נוהגים לשורר קדיש דהיינו יתגדל וזהו ודאי חטא גדול דלא התירו אלא זכרון חסדי ד׳ וכ״ש במה שלוקחין על הסעודה ליצ״ן אחד ועושה שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות וזהו עון פלילי [ט״ז]:

טז (טז) הכל שרי - פי׳ בין בפה ובין בכלי ועל היין רק שלא יהא בה ניבול פה ומ״מ אין לשמוח ביותר:

יז (יז) אם היא של כסף - ה״ה של מרגליות ואבנים טובות י״ל כ״ש דאסור ואימתי נקראת כלה י״ל כל ז׳ ימי המשתה בבתולה [וכ״כ יש״ש פ״ק דגיטין דף ז׳] גם לילה שלפני החופה וא״כ אותן המניחין בראש כלה תכשיטין בראש שקורין בינד״א וכדומה צ״ע [פמ״ג]:

יח (יח) אבל של גדיל מותר לכלה - כדי שלא לנוולה. ועיין בב״י דמסתפק לדעת הרמב״ם אם היה עיקרה של גדיל וקבועים משבצות של כסף וזהב אם שרי וכהיום אין משגיחין בזה העולם ומקילין בזה וכתב הא״ר דסומכין על דעת הרמב״ן דסובר דעיקרו של גדיל שרי אף שיש בו כסף וזהב. והעושין הינומא מיוחדת לכלה קרוי״ן של כסף וזהב אף שיכרוך הכסף על משי יש לאסור וצ״ע [פמ״ג]:

יט (יט) אבל בשאר וכו׳ - שלא גזרו אלא בשעת שמחה:

כ (כ) פיו שחוק - שהשמחה יתירה משכח המצות. ועיין בט״ז ופרישה דאפילו בשמחה של מצוה כגון בחתונה ופורים לא ימלא פיו שחוק:

סימן תקסא

א (א) ערי יהודה - ולא ערי ישראל. דלא חשיבי כ״כ:

ב (ב) בחורבנן - אפילו יושבין בהן ישראל כיון שהישמעאלים מושלים עליהם מקרי בחורבנן:

ג (ג) כשמגיע סמוך להם כמו וכו׳ - דרחוק יותר לא חשיבה ראיה כמו להלן [ב״י] ולפי מה שביארנו לקמיה דכמה פוסקים פליגי ע״ז וסוברין דאין שיעור לדבר אלא דממקום שרואה חייב לקרוע ה״ה בענינינו:

ד (ד) הרואה ירושלים - יש שכתבו שמסתברא שיום שרואה אדם תחלה ירושלים בחורבנה שיאסור אותו היום כולו בבשר ויין:

ה (ה) בית המקדש - והנכנס עתה למקום מקדש חייב כרת שכולנו טמאי מתים וקדושה הראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא [מ״א] ועיין בליקוטי הלכות זבחים בפרק השוחט והמעלה מש״כ שם מענין זה:

ו (ו) וקורע - עיין ב״ח שחייב להשתחות ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאונן ולהתאבל על חורבן בהמ״ק ולקונן ולומר מזמור לאסף וכו׳ עד סוף וכשקורע מברך ואומר ברוך דיין אמת (אך בלי שם ומלכות) כי כל משפטיו צדק ואמת הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ואתה צדיק על כל הבא עלינו וכו׳:

ז (ז) מן הצופים - פי׳ דלא חשיב ראיה מריחוק מקום אלא משהגיע לצופים דהוא מקום סמוך לירושלים חשיב ראיה כ״כ ב״י אבל כמה פוסקים כתבו דצופים הוי פי׳ כל מקום סביב לירושלים שיכולין לראות משם. עוד כתבו דמשהגיע לצופים צריך לקרוע אע״פ שעדיין לא ראה אותה. כתב הא״ר כל שקרע וראה קצת אף שלא ראה בטוב כשיגיע א״צ לקרוע עוד הא לכתחלה יש לו להמתין עד שיגיע למקום צופים:

ח (ח) קרע אחר - וירחיק ג׳ אצבעות:

ט (ט) כל שהוא - וא״צ טפח משום דעיקר מצות קריעה יצא בפעם ראשונה שהיא מן המקדש שקדושתה יותר מירושלים ונכללת בתוכה:

י (י) אינו חוזר וקורע כשיראה וכו׳ - דכולהו חשובות כאחת ומ״מ צריך להוסיף על הקרע כל שהוא:

יא (יא) א״צ לקרוע על שאר ערי יהודה - היינו אפילו תוספת קרע בעלמא ג״כ א״צ:

יב (יב) בידו - ולא בכלי:

יג (יג) את לבו - ולכן יקרע מצד שמאל כי הלב בשמאל:

יד (יד) מאחה - היינו תפירה מבפנים ואחרת עליה מבחוץ [טור] ורש״י פירש תפירה מיושרת:

טו (טו) לשללן - למחר [כפתור ופרח פ״ו]:

טז (טז) סולמות - תפירות שאינן מיושרות:

יז (יז) היה הולך ובא וכו' - והרואה ירושלים תוך ל' יום אע"פ שלא קרע כגון שדר בתוכו א"צ לקרוע על ערי יהודה אם לא שיצא משם ובא לערי יהודה לאחר שלשים ומי שנולד בירושלים אפילו הגדיל א"צ לברך דבקטנותו פטור וכשהגדיל א"צ לברך דהא ראה אותן תוך ל' יום:

סימן תקסב

א (א) כל תענית וכו' - היינו בין הארבע צומות או איזה תענית יחיד:

ב (ב) ג' כוכבים - דשנים עדיין הוי ביה"ש:

ג (ג) בינוניים - אבל גדולים לא מהני דהם נראין אף ביום. והנה בסימן רצ"ג לענין מוצאי שבת פסק השו"ע דאין לעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים ורצופים והוא משום חומרא דשבת וה"ה לענין מוצאי יוה"כ אבל בענינינו סגי בבינונים ואפילו מפוזרים [אחרונים]:

ד (ד) אינו תענית - הן לענין שלא יצא בזה ידי חיוב תעניתו והן לענין שאינו מתפלל עננו:

ה (ה) אם דעתו לאכול וכו' - כגון שהתנה בשעת קבלתו שלא להשלים התענית:

ו (ו) אף על פי שאין משלימין - היינו אם פירש בשעת קבלה שלא להשלים אפילו התענה רק עד מנחה גדולה מתפלל עננו אבל אם קיבל תענית סתם צריך להשלים עד צאת הכוכבים כדלקמן בס"ג [ועיין בביאור הגר"א דמשמע מיניה דבזה אם לא השלים אפילו לדעת מקצת רבוותא אין מתפללין עננו] ואם לא השלים ואכל עיין לקמן סימן תקס"ח ס"א ובהג"ה שם. והא דסתם רמ"א להקל בפירש בשעת קבלה היינו דוקא במתפלל תפלת מנחה קודם אכילתו אבל כשאכל מתחלה בכל גווני אינו מתפלל עננו:

ז (ז) וכן דעת מקצת רבוותא - טעמם דס"ל דמה שאמר הגמרא כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית והיינו אף לענין עננו הוא רק אם קיבל עליו להתענות יום שלם ולא השלים דאינו תענית אז אינו מתפלל עננו אבל אם קיבל עליו רק עד מנחה דהוא לצעורי בעלמא הוי תענית לענין זה שמתפלל עננו בתוך תפלתו אף שאיננו משלים אכן רוב הפוסקים חולקים ע"ז וע"כ הכריע רמ"א דלא נסמוך עליה רק לענין יחיד דיאמרנה בש"ת ויחתום כי אתה שומע וכו' ולא יאמר בא"י העונה בעת צרה ועיין בט"ז שמצדד דאפילו בזה ידלג תיבות צום תעניתנו דלא ליחזי כדובר שקרים כיון דאינו תענית ובספר בגדי ישע פוסק דאינו צריך לדלג כיון שהוא מתענה עד אחר חצות דאז אכילתו הוא כזורק אבן לחמת לא מיחזי כשיקרא עי"ש וכן מצדד בספר מחצית השקל עי"ש:

ח (ח) אבל ש"ץ וכו' - היינו בתפלת חזרת הש"ץ דמוסיף ברכה מיוחדת ע"ז בין גואל לרופא אבל בתפלת הלחש גם הוא יאמר עננו קודם כי אתה שומע ועיין בבה"ל:

ט (ט) שאין רגילות לקבלם בתפלה - שמקובלים ועומדים מכח מנהגם וגם התענית הוא רק לצעורי בעלמא משום תשובה שיתכפרו עונותיו ולפ"ז אותן הנוהגין להתענות לעולם יום א' של סליחות וער"ה א"צ קבלה והשלמה כיון שמקובלים מכח מנהגם:

י (י) עד שיצא מביהכ"נ - ערבית ואפילו התפללו מבע"י דהיינו מפלג המנחה ולמעלה דהוא י"א שעות פחות רביע. ותפלת ערבית אין מעכב לזה אלא כיון שהגיע הזמן הזה די ובלבד שיתפלל מנחה תחלה [מ"א] ועיין במחצית השקל בסימן תקפ"א שכתב דעכשיו רבים נוהגים שלא להתענות כ"א עד זמן מנחה גדולה ומתפללים תחלה מנחה וכ"כ בפמ"ג ועכ"פ נראה דבאדם חלוש בודאי יכול לסמוך להקל להתענות רק עד זמן מנחה גדולה ולהתפלל מנחה ותפלת עננו ולאכול:

יא (יא) וכן חתן וכו' - דמתענה ג"כ רק לצעורי משום תשובה לכפר עונותיו ואין רגילות לקבלו במנחה שלפניו:

יב (יב) ואז יוכל לשתות וכו' - היינו ג"כ אף שלא התנה בתחלה שלא להשלים אפ"ה יכול לשתות וכנ"ל ומש"כ ואז היינו דלא ישתה קודם מנחה דאז לא יוכל לומר עננו. ומ"מ טוב יותר שיתנה החתן בפירוש שלא להשלים [אחרונים]:

יג (יג) להשלים - הטעם שמתענין על העבר על החורבן ולא אמרינן לצעורי קמכוין משא"כ ביו"ד ימי תשובה דמתענין על העתיד שיקרע גזר דינם אמרינן דלא קבלו אלא לצעורי וזהו טעם המתענין מ' יום לפני יום הכפורים דא"צ להשלים דהא הם מתענים ג"כ מפני התשובה:

יד (יד) אף על גב דאינו צריך קבלה - דמקובל ועומד מפני שרגיל בזה בכל שנה:

טו (טו) רק מתענה יום או יומים - מיירי במי שאינו נוהג להתענות כל שנה וא״כ צריך לקבל התענית לכן צריך להשלים אבל מי שמתענה כל שנה אפי׳ רק קבע יום אחד לזה א״צ קבלה והשלמה ומכ״ש מי שמתנה בשעת קבלה שבודאי א״צ השלמה:

טז (טז) התנה - בשעת קבלת תענית ואפשר דה״ה אם התנה מקודם אמרינן דקבלה שקיבל אח״כ אדעתא דתנאה קמא הוי:

יז (יז) שקיבל עליו תענית סתם וכו׳ - היינו שלא פירש בעת הקבלה את כונתו אמרינן דמסתמא היה כונתו כמו בשאר ימות החול דדינו הוא עד צאת הכוכבים כ״ז שלא פירש:

יח (יח) אם לא וכו׳ עד שישלימו הצבור תפלתם - וה״ה דמהני כשמתנה שיתענה רק עד זמן מנחה גדולה ומיקרי תענית ויכול להתפלל עננו:

יט (יט) וע״ל סי׳ רמ״ט - היינו מה שהכריע שם בהג״ה לדינא ועיין שם מה שכתבתי שם במ״ב ובה״ל:

כ (כ) ואפילו בע״ש - דהא מתענין עבורו אף בשבת:

כא (כא) שלא קבלו עליו היחיד וכו׳ - לאפוקי תענית צבור דאינו צריך קבלה כמבואר בסי״ב:

כב (כב) מבעוד יום אינו תענית - משמע אע״פ שקבלו אח״כ בלילה לא מהני והא דמבואר לקמן בס״י בדעה קמייתא דמהני הקבלה לענין תענית שעות להתפלל ענינו הכא כיון שהתחיל להתענות לשם חובה ואח״כ קבלו לא הוי קבלה כלל [מ״א בסקט״ו] ואפילו השלימו עד צה״כ ג״כ אינו חשוב תענית שנאמר קדשו צום משמע דבעינן הזמנה מקודם [רי״ף]:

כג (כג) לא יצא ידי נדרו - ומ״מ אם התחיל להתענות ביום זה צריך לשלם נדרו במה שקבל עתה אף שלא קבלו מבעוד יום וגם הוי כפרת עון דלא גרע ממי שמצטער עצמו מבשר ויין וכדלקמן בסי״א כ״כ הפמ״ג והגר״א בביאור דברי הרמ״א וביד אפרים וכן בשיורי לקט מפקפקין ע״ז דכיון דהוא סבר לצאת בזה ידי נדרו שנדר מכבר א״כ היה הקבלה בטעות ויכול לחזור בו ולאכול בו ביום:

כד (כד) מיהו י״א דמתפלל ענינו - טעמם דמה שאמרו בגמרא כל תענית וכו׳ אינו תענית היינו רק לענין שלא יצא ידי נדרו שחייב מקודם אבל שם תענית עליו ויכול להתפלל ענינו ואפילו לא קבלו כלל:

כה (כה) בתענית יחיד - משום דיחיד אומר ענינו בשומע תפלה ואינו קובע ברכה לעצמו וכנ״ל בס״א בהג״ה ומיהו אפשר דדוקא בחדא ריעותא דהיינו שלא קבלו מבעוד יום אבל השלימו עד הערב אבל אם גם אין דעתו להשלימו אפשר דאינו חשוב תענית גם לענין ענינו ונכון שבאופן זה ידלג תיבות צום תעניתנו ויאמר ענינו ד׳ ענינו ביום זה כי בצרה גדולה אנחנו וכו׳:

כו (כו) מתפלל ענינו אע״פ וכו׳ - ובזה לכו״ע יכול לומר בו שפיר צום תעניתנו אע״פ שלא קבלו מאתמול כלל כיון דמשמיא רמו עליה הוי במקום קבלה מעצמו:

כז (כז) בתפלת המנחה - דבעינן שיהא הקבלה סמוך לזמן התחלת התענית ונראה דלכתחלה יותר טוב שיהיה במנחה קטנה דהוא בט׳ שעות ומחצה ולא קודם ובדיעבד מהני אפילו במנחה גדולה וכתבו האחרונים שבדיעבד אם לא קיבל בתפלת המנחה יכול לקבלו אח״כ כל זמן שהוא יום:

כח (כח) בשומע תפלה - דמותר לשאול צרכיו בשומע תפלה וכיון שמסיים יהי רצון וגו׳ כדלקמיה לא הוי הפסק דהוא בכלל שאילת צרכיו:

כט (כט) הריני בתענית יחיד - אתי לאפוקי דלא נטעי שהוא מקבל עליו להתענות כחומר תענית צבור ומ״מ בדיעבד אף אם אמר בסתמא הריני בתענית מחר ג״כ דינו כתענית יחיד [ב״י]:

ל (ל) אם הרהר בלבו שהוא מקבל וכו׳ - ודוקא שהרהר בלשון זה שהוא מקבל אבל מה שבדעתו להתענות לא מיקרי קבלה ויכול לחזור אכן אם התחיל להתענות אסור לאכול בלא התרה:

לא (לא) הוי קבלה - דאע״ג דלענין שבועה ונדר כשאוסר איזה דבר על עצמו לא מהני עד שיוציא בשפתיו אבל תענית דמי לנדר של צדקה דמהני כשגמר בלבו לזה וט״ז כתב דכיון דע״י התענית נתמעט חלבו ודמו חשוב כקרבן ובקרבן כתיב כל נדיב לב עולות:

לב (לב) בשעת תפלת המנחה - ולא קודם דלא עדיף הרהור מהוצאה בפה דלא מהני אם הוציא בפיו קודם תפלת המנחה להתענות למחר ופרטי דינים אלו עיין לקמן בסימן תקס״ג:

לג (לג) וטוב יותר וכו׳ - קאי אריש הסעיף שכתב אומר בשומע תפלה או אחר וכו׳ וע״ז קאמר דטוב יותר לקבלו אחר תפלה דהיינו קודם יהיו לרצון או אח״כ קודם שיעקור רגליו:

לד (לד) כדי שלא להפסיק - דעצם הקבלה שאומר הריני בתענית אינו שייך לתפלה והאחרונים כתבו דטוב שגם בשומע תפלה יהרהר שמקבל עליו התענית למחר:

לה (לה) לא הפסיד כלום - דלא נחשב זה להפסק משום דעצם חיוב התענית אינו אלא לכל היום אם לא במקום שהחמירו בפירוש גם ללילה כגון לט״ב או להמבוארים לקמן בסימן תקע״ה ס״ג:

לו (לו) להתענות בימים ויאכל בלילות - אין הכונה שפירש שיאכל בלילות אלא מסתמא הוא ג״כ מותר כדלקמיה:

לז (לז) ואז מתפלל - ט״ס הוא וצ״ל ואפ״ה מתפלל ור״ל דאף שמתענה גם בלילה אין לומר דהוי כיומא אריכתא ולא יתפלל ענינו אלא במנחה של יום שני אלא כל יום הוא תענית בפני עצמו לענין ענינו ואפילו מתענה ששה ימים רצופים נמי מתפלל כל יום ענינו במנחה:

לח (לח) אם סגי בקבלה אחת לכולם - מפני שקבלן בבת אחת:

לט (לט) מיהו נהגו העם וכו׳ - והוא מה שמברכין בשבת שלאחר פסח וסוכות מי שיקבל עליו להתענות בה״ב והעם עונין אמן וזהו הקבלה וא״צ לקבלו עוד במנחה שלפניו ומ״מ אם רוצה אח״כ שלא להתענות הרשות בידו כיון שלא הוציא בפיו. אכן לפי מה שכתבנו לקמן בסימן תקס״ג דיש מחמירין שאפילו בהרהור בלבד הוי קבלה צריך ליזהר לדבריהם אם בעת שענה אמן היה בלבו להתענות שלא לחזור לחזור מזה:

מ (מ) אע״פ שלן בתעניתו וכו׳ - אשמעינן בזה דלא נימא דבכה״ג הוי כיומא אריכתא ויצא בקבלתו הראשונה:

מא (מא) אינו תענית - לא לענין לצאת ידי נדרו ולא לענין להתפלל ענינו:

מב (מב) שלא קבלו עליו מבע״י - משמע אע״פ שקבלו אח״כ בלילה לא מהני ועיין במ״א שדעתו דדוקא אם קבלו אחר שהתחיל להתענות לשם תענית דהקבלה צריך להיות מקודם התחלת התענית הן בתענית שעות והן בתענית יום שלם אבל אם קיבל ע״ע בלילה קודם שהתחיל להתענות אף דלא יצא ידי נדרו בזה דלא נקרא תענית שלם כיון שלא קבלו מבע״י מ״מ עכ״פ תענית שעות הוי כיון שקיבל קודם התחלת תעניתו ומתפלל למחר ענינו לדעה קמייתא שבסעיף יו״ד ויש מאחרונים שחולקין וסוברין דהיכא שדעתו להתענות יום שלם אין עליו שם תענית שעות ובלא קבלה מבע״י אף לדעה קמייתא אין עליו שם תענית כלל אף לענין להתפלל ענינו. ודע דלפי מה שכתב הרמ״א בס״ה לנהוג בתענית יחיד שאומר ענינו בש״ת אף בלא קבלה כלל ה״ה בענינינו כאן וכ״כ הא״ר:

מג (מג) ונמלך להתענות וכו׳ - מלשון זה משמע לכאורה דאפילו לא הוציא בשפתיו ג״כ סגי ומה שסיים שהרי קבל עליו היינו בלב ואזיל לשיטתיה בס״ו ועיין שם במ״א דדוקא בשקבל עליו אבל אם היה רק בדעתו להתענות לא מיקרי קבלה:

מד (מד) שגם זה תענית שעות וצריך - צ״ל שגם תענית שעות זה צריך:

מה (מה) שיקבלנו עליו מאתמול - היינו בעת תפלת המנחה:

מו (מו) נמלך וגמרו - ר״ל שנמלך שלא לאכול אפילו שלא לשם תענית:

מז (מז) הרי זה תענית שעות - ר״ל ומתפלל בהם עננו:

מח (מח) עד חצי היום - לאו דוקא דה״ה אם הקבלה היה עד ג׳ רביע היום אם דעתו לאכול קודם גמר היום אינו מתפלל ענינו בתפלת המנחה ועיין לעיל בס״א בהג״ה דהיחיד יכול לומר ענינו בש״ת:

מט (מט) שצריך להשלים נדרו - דה״א דמותר לאכול תוך אותו זמן שקיבל עליו דלא הוי נדר כלל קמ״ל דמ״מ צריך להתענות אותו זמן:

ג (נ) ויש אומרים וכו׳ - ולדינא נראה דצריך להחמיר ולהתענות כדעה ראשונה אף שלא ידע ולא קיבל ע״ע וכ״ש התעניתים הכתובים בפסוק בודאי א״צ לקבל ונראה דאף דעה השניה מודה לזה דאלו כבר רצו כל ישראל וקבלו עליהם כדאיתא בפוסקים:

נא (נא) יש מי שאומר וכו׳ - נקט לשון זה לדין הראשון שמה שהתנה הוא דבר הרשות דבזה יש הרבה פוסקים שחולקין וס״ל דאף שהתנאי היה בדבר הרשות כיון שהדבר שהתחייב הוא דבר מצוה לא שייך בזה אסמכתא ומחויב לקיים אבל שני דינים האחרונים כו״ע ס״ל כן:

נב (נב) אם לא אלך למקום פלוני - וה״ה בקום ועשה כגון שאמר אם אעשה דבר פלוני ועשה:

נג (נג) אשב בתענית - וה״ה אם אמר אתן לצדקה:

נד (נד) הוי אסמכתא - והאחרונים כתבו דיש להחמיר מאחר שרבים חולקים ע״ז:

נה (נה) אבל אם אמר וכו׳ - דעשה לזרז עצמו לדבר מצוה וגומר בדעתו ולא הוי אסמכתא:

נו (נו) אם יצילני ה׳ מצרה - דמקרא מלא הוא גבי יעקב וידר יעקב נדר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני וגו׳ וכן וידר ישראל נדר לאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי וגו׳:

נז (נז) או אם יצליח דרכי - גם זה מקרא דיעקב ונתן לי לחם לאכול וגו׳ ומשום דבזכות שהצליח גמר ומקני לכך חייל הנדר:

סימן תקסג

א (א) מי שהרהר בלבו - ר״ל אפילו גמר בדעתו וקיבל במחשבתו להתענות למחר:

ב (ב) שלא בשעת תפלת המנחה - אלא קודם לזה דאלו אחר שהתפלל משמע מאחרונים דמהני הקבלה בדיעבד כל זמן שהוא יום בין בהוצאה בפה ובין בהרהור:

ג (ג) דלא הוי קבלת תענית - משמע מלשון זה דא״צ להתענות כלל כיון שלא קיבלו בתפלת המנחה אבל האחרונים הסכימו דמחוייב להתענות עכ״פ מדין נדר [ואפילו רק גמר בדעתו וקיבל במחשבתו להתענות ג״כ יש מחמירין דהרהור כדיבור דמי] אכן לענין תפלת עננו משמע דלא יכול לומר. והנה כ״ז לענין הש״ץ לומר ענינו בין גואל לרופא ובחתימה כנהוג אבל ליחיד לומר ענינו בשומע תפלה כבר הכריע רמ״א לעיל בס״ה דיחיד יכול לומר אפילו לא קיבלו כלל וכ״ש בענינינו שקיבלו שלא בתפלת המנחה דלהרבה פוסקים חשוב זה קבלה גמורה עכ״פ לענין יחיד בודאי יש לו לומר עננו:

סימן תקסד

א (א) והוא שלא ישן וכו׳ - היינו אפילו אם גמר סעודתו מכבר ורוצה קודם אור היום לחזור ולאכול רשאי:

ב (ב) שינת קבע - אבל מתנמנם דהיינו נים ולא נים תיר ולא תיר לא חשיב שינה:

ג (ג) אבל אם ישן - אפילו שלא על מטתו. והנה המחבר סתם דבריו משמע דס״ל אפילו ישן בתוך הסעודה ג״כ שוב אסור לאכול ולגמור סעודתו כשניעור משנתו וכמו שמסיק בב״י אבל כמה אחרונים הסכימו דאם ישן בתוך הסעודה מותר לגמרה אח״כ כיון דמתחלה היה דעתו לאכול עוד. ומ״מ המחמיר ע״ע בזה קדוש יאמר לו:

ד (ד) אא״כ התנה וכו׳ - קודם השינה ואז מותר אפילו גמר סעודתו קודם השינה וגם ישן אח״כ שינת קבע דעדיין לא קבל עליו התענית:

ה (ה) דמסתמא דעתו וכו׳ - דדרך האדם להיות צמא אחר שינתו:

ו (ו) והוי כאילו התנה - כתבו האחרונים דלכתחלה ראוי להחמיר ולהתנות אף לשתיה כדעת המחבר אכן אם רגיל לשתות אחר השינה א״צ להתנות:

סימן תקסה

א (א) אומר ענינו בשומע תפלה - ר״ל שאינו קובע ברכה לעצמו בין גואל לרופא כמו ש״צ אלא כוללה בשומע תפלה וכדלקמיה בהג״ה:

ב (ב) בין יחיד המתפלל עם הצבור - דרק לשליח צבור קבעו ברכה לעצמו בין גואל לרופא ולא ליחידים:

ג (ג) ולא יחתום וכו' - ואפילו ש"ץ אם שכח לומר ענינו בין גואל לרופא שאומר בשומע תפלה ג"כ לא יחתום שם בברכה בפ"ע אלא יסיים כי אתה שומע כיחיד:

ד (ד) יאמר ענינו וכו' - דלעולם לישתתף אינש בהדי צבורא:

ה (ה) בצום תעניתנו - ולא מיחזי כשיקרא מה שאומר בלשון רבים דא"א שלא יהיה אחד בסוף העולם שמתענה היום [מ"א] ויש מאחרונים שמצדדים לומר ביום צום תעניתי או ביום צום התענית והעולם נהגו כרמ"א וכן העתיק בדה"ח:

ו (ו) וע"ל סי' רצ"ד סדו"ה - דשם מוכח בס"ד דתיכף כשיסיים ברכת שומע תפלה אין לו לחזור אע"פ שלא פתח בברכה שלאחריה רק אחר תפלתו יכללה באלהי נצור כדלקמיה וגם הסעיף ה' דשם שייך לכאן:

ז (ז) לאחר תפלתו - קודם יהיו לרצון:

ח (ח) שמא יאחזנו בולמוס - שיהיה צריך לאכול כדי להשיב נפשו. ועיין בט"ז שכתב דאם רוצה להתפלל בשחרית ענינו ולדלג תיבות ביום צום תעניתנו הרשות בידו דאז אין חשש שמא ימצא שקרן:

ט (ט) בכל תפלותיו - ואפילו בתפלת ערבית שקודם התענית דעצם התענית מתחיל מבערב:

י (י) כ"א במנחה - ואפילו מתפלל מנחה גדולה יאמר ענינו דאפילו אם יאחזנו בולמוס לא יהיה שקרן בתפלתו דעכ"פ התענה עד חצות [אחרונים]:

יא (יא) דדבר שבקדושה הם - ואין נאמר בפחות מעשרה:

יב (יב) דרך קריאה - בניגון וטעמים. אין לומר האדרת והאמונה בצבור כ"א ביוה"כ הא יחיד יכול לומר האדרת כל השנה. אין לומר קודם חצות לילה שום סליחות ולא י"ג מדות בשום פנים לעולם חוץ מביום הכפורים [אחרונים]:

יג (יג) וכן אין וכו' או ויעבור - אף די"ג מדות כבר כתבו המחבר חזר ושנה הרמ"א בשם או"ז דאפילו סליחות לחוד ג"כ אין לומר ביחיד אבל האחרונים תמהו על עיקר הדין דלמה לא יאמר היחיד סליחות דהוא תחנונים בעלמא והסכימו דסליחות בלא י"ג מדות יכול יחיד לומר:

יד (יד) ומפרסם עצמו וכו' - משמע שאם שואלין אותו אם התענה מותר לומר האמת כיון שאינו עושה להשתבח ולהתפאר ומ"מ נכון הוא שבכל גווני יאמר שאינו מתענה כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה אכן אם מפצירין בו לאכול ואינו יכול להתנצל בלא"ה יאמר שהוא מתענה [ט"ז ומ"א] ופשוט דכל זה בסתם תענית שאדם מקבל ע"ע אבל בתעניתים הקבועין והוא במקום שמקילין בו המון מצוה לפרסם שמתענה כדי שילמדו ממנו. ולהיפך אם הוא במקום שהעולם מחמירין ע"ע להתענות אף תענית בה"ב וכדומה והוא אין יכול להתענות מפני שהוא חלש לא יאכל בפרהסיא בפני המון עם אלא בצנעא [פמ"ג]:

סימן תקסו

א (א) בין גואל לרופא - דכתיב ד' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ד' ביום צרה:

ב (ב) העונה לעמו ישראל וכו' - ובסידורים שלנו איתא העונה בעת צרה וכן העיקר:

ג (ג) וקורין ויחל בשחרית ובמנחה - היינו בכל תענית צבור אבל בט"ב קורין בשחרית כי תוליד בנים וגו' ומפטירין בירמיה אסוף אסיפם כדלעיל בסימן תקנ"ט ס"ד בהג"ה ורק במנחה דומה בקריאה לשאר ת"צ. מה שהקהל אומרים שוב מחרון אפך דרך בקשה וכן ד' ד' אל רחום וחנון וגו' העולה לתורה וכן החזן הקורא אין אומר אותן פסוקים עם הקהל רק אח"כ כשסיימו הקהל אז קורא החזן עם העולה בתורה וראוי ליזהר שהש"ץ ימתין עד שיסיימו כולם ואח"כ יתחיל לקרות כדי שישמעו כולם מתורה:

ד (ד) בין שחל בשני ובחמישי - עיין לקמן בס"ב בהג"ה דבתעניתים שאין קבועין לכל מנהגינו שאין דוחין פרשת השבוע בשחרית:

ה (ה) וקורים - ויחל בשחרית ובמנחה וה"ה דאומר הש"ץ ענינו בין גואל לרופא:

ו (ו) קורין שחרית פרשת ר״ח - ובדיעבד אם קרא ויחל נראה שאין מחזירין אותו דיש לסמוך על הירושלמי דסובר דאף לכתחלה קורין ויחל:

ז (ז) מיהו אם קבעו התענית וכו׳ - היינו אם הצבור גזרו תענית ולאפוקי תעניתים הכתובין אפילו אם חלו בב׳ וה׳ דוחין פרשת השבוע וקורין ויחל לכו״ע:

ח (ח) אין דוחים פרשת השבוע - דהוא תדיר ואין חשוב תענית שלא נתפשט בכל ישראל לדחות פרשת השבוע. ועיין בא״ר שהביא בשם מלבושי יו״ט שדעתו לדינא להורות כהטור וכדעת רב שר שלום דדוחין פרשת השבוע וקורין ויחל אלא דמ״מ כיון שנהגו כן אין לשנות המנהג ועיין בביאור הגר״א שדעתו ג״כ לדינא כהמלבושי יו״ט ותמה על הרמ״א עי״ש אמנם בא״ר מצדד להורות כהרמ״א שכן נמצא באגודה בשם רבותיו עי״ש. ומ״מ בדיעבד אם התחילו לקרות פרשת ויחל אין לחזור כנלע״ד:

ט (ט) אלא קורין בשחרית בפרשה - ומ״מ הש״ץ אומר ענינו בין גואל לרופא בשחרית ומנחה:

י (י) בלבד בה״ב שמתענין אח״פ וכו׳ - לפי שתעניתים אלו קבעו בכל הארצות ומיעוט הוא אותם שאין מתענים משא״כ בשאר גזירות תענית על מדינה מיוחדת אז אין דוחין פרשת השבוע מכח ויחל וה״ה תענית של כ׳ סיון ג״כ יש לקרות ויחל אף בשחרית אפילו כשחל ביום ב׳ וה׳ שתענית זה הוא קבוע ונתפשט יותר בישראל מב׳ וה׳ דאחר פסח וסוכות [ט״ז ול״ח] ונ״ל שהיום שהתענית של כ׳ סיון אינו קבוע כ״כ שמתענים בו רק יחידים וכן תענית בה״ב שאחר פסח וסוכות דינו כשאר תעניתים ואין דוחין פרשת השבוע בשחרית ולערב קורין ויחל. ואם חל כ׳ סיון בע״ש שנוהגין שלא להשלים התענית רק עד שעה שיצאו מבהכ״נ צ״ע לענין ענינו איך יעשה וגם לענין קריאת התורה בצבור במנחה:

יא (יא) יש נוהגין לדונו כת״צ לענין ענינו וכו׳ - היינו דהש״ץ יאמר ענינו בין גואל לרופא בשחרית ובמנחה וכן ויחל ואם חל ביום ב׳ וה׳ לדעת הג״ה לעיל אין דוחין פרשת השבוע:

יב (יב) ויש וכו׳ - ולפ״ז ער״ח שקורין יו״כ קטן שנוהגין במקצת מקומות להתענות שהוא משום תשובה לענין ברכת ענינו ולענין קריאת ויחל תלוי במנהג המקומות ויש מקומות שנוהגין לקרות בו ויחל וכן לומר ענינו בין גואל לרופא במנחה ולא בשחרית משום דבמנחה מרבים בסליחות ווידויים ואין למחות ביד הנוהגין כן דיש להן על מה שיסמוכו אכן במקום שאין מנהג אין לקרות ויחל אף במנחה וכן הש״ץ לא יאמר ענינו רק בשומע תפלה. מנהג ליתן צדקה במנחה דתענית דאגרא דתעניתא צדקתא ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב [א״ר] וכן נוהגין בקצת קהלות להכריז ליתן כופר נפש. ומ״מ יראה לעשות כן שלא בחזרת הש״ץ התפלה כי מבלבלין וצריך לשמוע להש״ץ [פמ״ג]:

יג (יג) בפני עצמה - אבל יאמרנה בש״ת כשאר יחיד כיון שהוא ת״צ:

יד (יד) אא״כ יש בבהכ״נ וכו׳ - ולענין קריאת ויחל כשחל התענית צבור בב׳ וה׳ אע״פ שדוחין פרשת השבוע לית כאן ברכה לבטלה (דתקנת עזרא לקרות בשני וחמישי) א״כ די כשיש ששה בבהכ״נ קורין ויחל משא״כ במנחה צריך עשרה בבהכ״נ וה״ה שחרית כשחל באגד״ו צריך עשרה בביהכ״נ דוקא [א״ר ופמ״ג] וי״א שבתענית צבור של ד׳ צומות כיון דמדברי קבלה הם אפילו אין שם מתענים רק שבעה והשאר אינם מתענים דאניסי שהם חולים יכולים לקבוע ברכת ענינו ולקרות ויחל [שע״ת ע״ש]:

טו (טו) עשרה שמתענים - ואם יש בהם אחד שאינו משלים לא יאמר ברכת ענינו:

טז (טז) בברכת סלח לנו - מיהו אל רחום שמך וכיו״ב שאינו מענין סליחת עון לא יאמרו עד אחר התפלה ואם שכח לומר הסליחות עד שגמר ברכת סלח לנו יאמר הסליחות אחר תפלת י״ח [מ״א]:

יז (יז) והוא המנהג הנכון - וכן הסכימו האחרונים:

יח (יח) לא יתפלל - ואם אירע שעבר לפני התיבה יאמר בשומע תפלה ענינו ביום צום התענית הזה וה״ה אם אין ש״ץ אחר מוטב שיתפלל מי שאינו מתענה ממה שיתבטלו לשמוע קדיש וקדושה וברכו:

יט (יט) שאין עומד לקרות וכו׳ - עיין במ״א דדוקא במנחה אבל בשחרית מותר לעלות אע״פ שדוחין פ׳ השבוע וקורין ויחל מ״מ עכ״פ הלא קוראין בתורה בלא התענית אלא א״כ התענית באמצע שבוע ויש מאחרונים שמפקפקין עליו בזה ומ״מ בדיעבד אם קראוהו לכו״ע יעלה:

כ (כ) מי שלא התענה - או שאין בדעתו להשלים התענית:

כא (כא) יצא הכהן - כדי שלא יאמרו שהוא פגום ומ״מ אם הוא בביהכ״נ ואינו רוצה לצאת אין לחוש דליכא פגם שהכל יודעין שיש בני אדם שאין רגילין להתענות אכן זהו לענין תענית בה״ב וכה״ג אבל בתעניתים הכתובים שהכל מתענים לבד מי שהוא חולה איכא פגמא אם לא יצא וע״כ יזהר לצאת וכ״ז כשאין כהן אחר בביהכ״נ אבל אם יש כהן אחר פשיטא שא״צ לצאת ואם חושש שיקראוהו לעלות יאמר לחזן שלא יקראוהו. ודע דבדיעבד אם קראוהו במנחה למי שאינו מתענה יש דעות בין הפוסקים אם יעלה [דיש מחמירים בזה דהוי חשש ברכה לבטלה דלא תקנו קריאה זו אלא בשביל המתענים והפוסקים שמקילין בזה טעמם דהברכה הוא מפני כבוד הצבור] וע״כ צריך ליזהר מאד שלא להיות בביהכ״נ כדי שלא יקראוהו. ובדיעבד אם קראוהו והוא איש ת״ח ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה בת״צ וצר לו לומר להם שלא התענה כדי שלא יהיה ח״ה בדבר נראה שיוכל לסמוך בשעת הדחק על המקילין ויעלה:

כב (כב) יעמדו שנים - דילפינן ממשה דכתיב ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד וגו׳. וכתבו האחרונים שעכשיו אין נוהגין בזה משום שהכל אומרים בעצמם סליחות עם הש״ץ:

כג (כג) ובגלילות האלו אין נושאין וכו׳ - ומ״מ נראה מכל זה לענין אמירת אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו׳ דבמקום דיש מדינא נשיאת כפים אומרים או״א ברכנו וכו׳ ועיין לעיל בסימן קכ״ט ס״א ובמ״ב שם מבואר כל פרטי דינים אלו וטעמיהן:

סימן תקסז

א (א) יכול לטעום - אם יש בו מלח או תבלין דלא קביל עליה שלא יהנה אלא שלא יאכל וישתה וזה לא מיקרי אכילה ושתיה ואפשר דאפילו כונתו להנאת עצמו שרי כיון שאינו בולע. כתב הט״ז דדינא דשו״ע הוא דוקא לענין תענית אבל מי שמודר מאיזה מאכל אסור אפילו לטועמו ולפלוט דשם הנאה קביל עליה:

ב (ב) רביעית - הלוג והיינו ביצה ומחצה:

ג (ג) ובלבד שיפלוט - דאל״ה חשיב שתיה ואפילו משהו אסור:

ד (ד) וביוה״כ ובט״ב אסור - דא״א לומר שלא קיבל עליה דלאו בקבלתו תליא ואפילו בפחות מרביעית אסור:

ה (ה) בכל תענית צבור - היינו ד׳ תעניתים הכתובים דבהם נמי א״צ קבלה:

ו (ו) והכי נוהגין - ובמקום סעודת מצוה שמבשלין ביום לצורך הלילה יש לסמוך אדעה ראשונה להתיר בשארי תעניתים לטעום התבשיל מעט מעט אם יש בו מלח ותבלין ולפלוט [ח״א]:

ז (ז) מעט מעט - וטעימה זו בחיך ולרוקקו מיד שלא תעבור מן החיך ולהלאה. וכל היום כולו מצטרף לרביעית ויותר מרביעית אסור בכל גווני דאז חשיבה ההנאה:

ח (ח) וי״א שאפילו בפ״א וכו׳ - מדכתב המחבר דין זה בשם יש אומרים ויש אומרים ולא הכריע בדבר משמע דדעתו להקל דהוא מילתא דרבנן ובח״א העתיק רק דעה הראשונה להחמיר ואפשר שטעמו משום דהמ״א הביא בשם כמה ראשונים כדעה הראשונה:

ט (ט) עד כדי רביעית - ולדעה זו מותר לטעום כמה פעמים כל פעם כדי רביעית דאין איסור בטעימה אם לא בלע אבל יותר מרביעית אפילו הוא רק טועם פ״א אסור דמתוך שלוגמיו מלאים יבלע מעט:

י (י) בת״צ לא כשר וכו׳ - היינו בתעניתים הכתובין:

יא (יא) למעבד הכי - ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים בכל ת״צ רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו ואפילו בט״ב יש להתיר כשהוא לו צער גדול וביוה״כ יש להחמיר גם בזה [ח״א וכ״כ בא״ר]:

יב (יב) ואפילו יש במים וכו׳ - כיון שמתכוין לרחוץ פיו ולא מתכוין לטעום לא מיתהני ביותר מרביעית ודוקא במים אבל בשאר משקין אפשר דיש להחמיר ביותר מרביעית. ובדבר שאין טוב לשתיה כגון בחומץ מותר כמו במים:

יג (יג) מלבד ביום הכיפורים דאסור - מפני שהוא דאורייתא אבל זהו דוקא לדעת המרדכי אבל לדעת המחבר לעיל בס״ח דאוסר בט״ב וכן לדעת הרמ״א דאוסר בכל תענית צבור גם בענינינו דינא הכי. ולענין לבלוע רוקו מתיר המ״א אף ביוה״כ דאף דקי״ל דהשותה משקין שאינן ראויין לשתיה פטור אבל אסור הכא שאני כיון שאין כונתו כלל לשתיה:

סימן תקסח

א (א) ושכח ואכל - ואפילו הזיד ואכל הרבה לא יאכל יותר:

ב (ב) משלים תעניתו - ר״ל מחוייב להשלים אותו היום ואינו יוצא במה שיתענה יום אחר כיון דפרט בנדרו יום זה דהיינו שאמר אתמול הריני בתענית למחר:

ג (ג) וה״ה וכו׳ תענית צבור - ונראה דבת״צ אע״פ שאכל יכול לומר עננו בתפלתו דשייך לומר ענינו ביום צום התענית הזה כמו שתקנו חכמים להתענות בו וכדלעיל בסימן תקס״ה אבל אם הוא תענית יחיד אע״פ שמחוייב להשלים כל שאכל כשיעור שהיה מאבד תעניתו אם לא היה נודר יום זה לא יאמר ענינו [נהר שלום]:

ד (ד) וכשהתחיל להתענות וכו׳ - הטעם כיון שבתחלת קבלת התענית לא ייחד על אותו יום דוקא ע״כ אף שאתמול קבל על עצמו במנחה ואמר הרני בתענית למחר יכול לצאת ידי חובתו במה שישלים יום אחר:

ה (ה) ואכל כזית - אבל פחות מכזית אף דלכתחלה אסור לאכול אפילו משהו מ״מ בדיעבד מתענה ומשלים וא״צ יום אחר ואסור לאכול היום יותר כיון שקבלו בתענית מאתמול ויותר מזה דאפילו אכל כזית רק שלא אכלו בפ״א ושהא בינתיים יותר מאכילת פרס לא מצטרף ודינו כפחות מכזית שאינו מאבד תעניתו בזה ולענין שתיה השיעור אם שתה מלא לוגמיו הא פחות מזה לא מקרי שתיה בדיעבד ומשלים תעניתו וא״צ להתענות יום אחר:

ו (ו) וחייב לצום - ואם קבל להתענות ב׳ ימים רצופים ושכח ואכל בלילה מתענה שני ימים אחרים:

ז (ז) יום אחר - שלם אבל באותו היום מותר לאכול:

ח (ח) דאפילו בנדר להתענות יום זה - עיין בבית מאיר שמסיק דדוקא באומר הריני בתענית למחר אבל אם נדר להתענות איזה יום מיוחד ושכח ואכל בו לכו״ע צריך להשלים תעניתו וא״צ להתענות יום אחר אם לא שכונתו לכפרה על עונו ושגגתו. וה״ה בתענית חלום או יא״צ וכ״ש בארבע תעניתים הקבועים או שאר תענית צבור אם שכח ואכל בו בודאי מחוייב להשלים התענית וא״צ להתענות יום אחר אם לא שכונתו לכפרה וכן איתא במהרי״ל שציוה לאחד להתענות אח״כ לכפרה:

ט (ט) לדבר מצוה - כגון לברית מילה או סיום מסכת ואפילו הוא אינו שייך בגוה ומכל מקום בכל זה צריך להתענות מקצת היום זמן מועט יותר ממה שהוא רגיל כגון שרגיל לאכול בשעה רביעית יאכל בשעה חמישית וי״א דאפילו הפצירו בו לשמחת מריעות שרי מפני דרכי שלום אבל מלשון השו״ע שכתב מפני כבוד אדם גדול משמע דדוקא מפני כבודו שמפציר בו אבל מפני שאר אנשים לא:

י (י) לוה ופורע וכו׳ - וא״צ להתיר הנדר:

יא (יא) בתחילת הנדר - ר״ל אע״פ שקבלו מאתמול במנחה כיון שקבלה זו לא הוי עתה תחלת הנדר אלא ממה שהוסכם אצלו בתחלה להתענות איזה יום ושם לא בירר היום:

יב (יב) מקרי תענית זה ואינו וכו׳ - עיין בט״ז שדעתו דאם מצטער מתעניתו ומתענה מקצת היום יכול ללות ולפרוע יום אחר אפילו ביום זה אבל דעת המ״א ועוד כמה אחרונים דאין יכול ללות ולפרוע אלא בקבלת תענית סתם וגם שם דוקא כשהתענה מקצת היום וכנ״ל:

יג (יג) ב׳ וה׳ כל השנה - דהו״ל יום מיוחד ולא יכול להחליפו לימים אחרים וגם אין יכול לשנותו לשנה אחרת דכיון דאמר השנה שנה זו דוקא אבל אם נדר להתענות בה״ב חצי שנה או שנה ולא אמר השנה לא מיקרי יום זה ויכול ללות ולפרוע בבה״ב אחרים לאחר שיכלה חצי שנה או שנה ראשונה אבל על ימים אחרים כגון אגד״ו אין יכול להחליף דאפשר דדוקא על ימים אלו קפיד שהם ימי רצון. וכתבו אחרונים דמי שנדר להתענות בה״ב יכול להחליף ולהתענות הב״ה דכונתו היה רק לימים אלו שהם ימי רצון:

יד (יד) תענית חלום - או יא״צ:

טו (טו) אפילו בעשי״ת - פי׳ שמיוחדים אלו ימים דוקא והו״א דאסור לאכול:

טז (טז) ברית מילה - או פדה״ב או שאר סעודת מצוה:

יז (יז) מצוה וכו׳ - וא״צ לצום יום אחר עבור זה:

יח (יח) לאכול - ופשוט דבמקום דמותר לאכול על הסעודה אינו תענית כלל ומותר אח״כ לשתות ולאכול אף בביתו ומיהו קודם הסעודה אסור לאכול ולשתות בביתו מיהו הבעלי ברית מותרים לאכול ולשתות מיד דיו״ט שלהם הוא ובספר א״ר מסתפק דאפשר דדוקא אחר תפלת המנחה ע״ש:

יט (יט) כי לא נהגו וכו׳ - ואם יודע לפני ר״ה שיאכל בין ר״ה ליוה״כ על ברית מילה או שארי סעודת מצוה מחוייב להתענות עוד יום אחד לפני ר״ה דהא מהאי טעמא מתענין ד׳ ימים לפני ר״ה נגד ד׳ ימים שאוכלין וכ״ש אם אירע הסעודת מצוה בארבעה ימים שלפני ר״ה שמתענין יום אחד נגדו. אמנם אם ר״ה הוא ביום ה׳ דליכא אלא ד׳ ימים לפני ר״ה א״צ להתענות יום אחד קודם שבת דמעיקרא לא קיבלו עלייהו אלא להתענות בימי הסליחות ולא בימים האחרים:

כ (כ) להתענות וכו׳ - ואם חל יום ל״א של לידת בנו בשבת שצריך לעשות הפדיון ביום א׳ דהוא פדיון שלא בזמנו מסתפק המ״א אם הוי סעודת מצוה ומותר לאכול כשחל בעשי״ת או לא (ואינו דומה לברית מילה דהוי סעודת מצוה אף שלא בזמנו דהתם כל שעתא ושעתא זמניה הוא כדי שלא יהיה ערל משא״כ לענין פדיון הבן) וע״כ מצדד דיעשה הסעודה אח״כ בלילה [ובדגול מרבבה כתב דטוב יותר שיעשה הפדיון והסעודה בליל מוצאי שבת ע״ש] וכתב הרמ״א דכל זה דוקא בכהאי גוונא אבל בשאר תענית שגוזרים הצבור אסור לאכול אף בסעודת מצוה. וע״כ אם חל פדיון הבן ביום ת״צ אף שנוהגים לפדותו ביום התענית הסעודה אין עושין ביום כ״א אח״כ בלילה [מ״א] ובהגהת חתם סופר מצדד דאף בזה יעשה הפדיון והסעודה בליל כניסת יום ל״א ע״ש. עוד כתב המ״א צ״ע כשמתענים כ׳ סיון במלכות פולין אם מותר לאכול על סעודת מצוה [דאפשר דהוא בכלל שאר ת״צ דאסור וכנ״ל] ומיהו בזמנינו ע״פ הרוב עושין כל הסעודות בלילה ומיהו פ״א חל כ׳ סיון בע״ש והיה סעודת ברית מילה וצוה הרב לאכול ביום מפני שלא ימצאו אנשים שילכו בלילה. ובעיר שאין מתענין כ׳ סיון ויש שם אנשים ממקומות שמתענין אם צריכין להשלים למנין מותרים לאכול אפילו בכל הימים [ח״א]:

כא (כא) ואם קבל עליו וכו׳ - ר״ל דכל זה דוקא כשלא קבל עליו התענית אלא שסמך עצמו על המנהג או שענה אמן כשמברכין בה״ב דאז לא קיבל עליו בנדר ואם רצה שלא להתענות רשאי ולכן אפילו לא ידע שיזמינו אותו לסעודה והתחיל להתענות מ״מ מותר לאכול בסעודת מצוה אבל אם קיבל עליו התענית במנחה שעשה יותר ממנהג צריך לקיים ולהתענות אף בסעודת מצוה [לבוש] ודעת המ״א ואיזה אחרונים דאף כשקיבל עליו במנחה מותר כיון שקבלתו היה עבור המנהג ורמ״א מירי במי שאינו מתענה כל בה״ב או כל עשי״ת אלא שמתענה יום או יומיים ונמצא דזה צריך מדינא לקבל במנחה ודינו כאלו מתענה באמצע השנה שהרי אינו תלוי במנהג וע״כ חייב להתענות. והנה מהגר״א משמע שמפרש כהלבוש ומ״מ נראה דבזה יכול ללות ולפרוע תענית אחרת דבלא״ה יש כמה ראשונים דס״ל דאפילו באומר הרני מקבל להתענות למחר יכול ללות ולפרוע:

כב (כב) בתעניתו - היינו בתענית יחיד אבל תענית שגוזרים הצבור לא מהני פדיון אם לא שהתנו כן הצבור:

כג (כג) יכול לפדותו וכו׳ - משום דאומדן דעתא דאדעתא דהכי קיבל דתענית נחשב לצדקה וכיון שנותן דמי חלבו ודמו לעניים יצא:

כד (כד) בממון - ושיעור הפדיון העשיר לפי עשרו דהטעם משום ששקול צער הממון נגד צער התענית וע״כ בכל אחד לפי מה שהוא:

כה (כה) בקיבל עליו תענית בעלמא - ר״ל ולא ייחד בשעת הקבלה לאיזה יום דבייחד שאמר אז הרני בתענית למחר דינו כנודר ליום זה וכנ״ל בס״ב ועיין בבה״ל:

כו (כו) מי שנדר להתענות וכו׳ - וה״ה מי שנתחייב להתענות מכח תשובה:

כז (כז) יכול לדחותם וכו׳ - ר״ל אף דהנדר היה בימי הקיץ מ״מ שרי לדחותם אחרי שלא התנה שיהיו התעניתים בימי הקיץ:

כח (כח) עד ימות החורף - עיין מ״א דהיינו דוקא בנאנס שאינו יכול לקיים תיכף אבל בלא״ה אינו רשאי לדחותם דחיישינן שמא ימות אם לא שהוא זמן מועט עד ימות החורף וכן פסק במחנה אפרים הלכות נדרים סימן ט״ו דצריך לקיים מיד אך אם הנודר עצמו אומר שבלבו היה שלא לעשותם מיד פשיטא דנאמן מה שבינו לבין קונו:

כט (כט) ויכול ללות וכו׳ - היינו במה דאיתא לעיל בס״ב דלוה ופורע:

ל (ל) שלשה ימים - ונוהגים להתענות עוד שני שעות בליל ד׳ שיהיה ע״ד שעות סימן לדבר שובה ישראל ע״ד ד׳ אלקיך והאוכלים בתחלת הלילה לא הפסידו שהוא כמנין חסד. והמתענים שני ימים רצופים טוב שיתענו שעה א׳ בלילה שאחר התעניתים ויפסיקו ג״כ שעה אחת מבע״י [היינו קודם התחלת התעניתים] דאז יחשב כמו כ״ז תעניתים דיום ראשון הוי תענית אחד ואח״כ עולה כל שעה ליום א׳. ושעה לאו דוקא דמקצת היום ככולו:

לא (לא) מכח תשובה - היינו מכח תיקוני תשובה המבואר בספרים. ומ״מ טוב יותר שיצום מפוזרים שבכל עת יהיה לבו נכנע ויהיו חטאיו נגדו תמיד [מ״א]:

לב (לב) צריך לקיים מה שנדר - עיין בפמ״ג שמסתפק להיפך אם נדר להתענות שני ימים רצופים אם יכול לשנותם לצום ארבעים יום שאינם רצופים ע״ש:

לג (לג) הכא מודה - דהתם אדעתא שיצטער לא קבל עליו ולכן יכול ללות משא״כ הכא דסוף סוף יצטער לכן צריך לקיים מה שקבל עליו [ד״מ]:

לד (לד) שלפני יוה״כ - ויתחיל להתענות אחר ט״ו באב ולא יתענה בשבת ור״ח ואותם התעניתים שמתענים למספר ארבעים יום א״צ להשלים. והמתענה א״צ לקבל תענית לכל יום בפ״ע אלא יכול לקבלם בפ״א בעת שמתחיל:

לה (לה) שמי שקבל עליו - ואפילו לא אמר דרך נדר רק בקבלת תענית בעלמא:

לו (לו) או בראש חדש - נראה דהמתענה ת״ח בר״ח ניסן או בר״ח אב דא״צ למיתב תענית לתעניתו דהא י״א דמצוה להתענות בם כמ״ש סימן תק״פ:

לז (לז) או בערב יום הכפורים - ודוקא הנך ימים הא שאר ימים שא״א תחנון כחדש ניסן ול״ג בעומר וט״ו באב ושבט ובין ובין יוה״כ לסוכות א״צ למיתב תענית לתעניתו [פמ״ג]:

לח (לח) ועיין לעיל סימן רפ״ח ס״ד - שם מבואר דין מיתב תענית לתעניתו:

לט (לט) אין תענית צבור בבבל - וה״ה בכל חוץ לארץ כדמוכח לקמן סימן תקע״ה ס״י:

מ (מ) הלכך יחיד שקבל עליו תענית לא חיישינן וכו׳ - מלשון זה משמע דבא״י אם קבל עליו תענית סתם חיישינן שמא ת״צ קבל עליו וצריך להפסיק מבע״י ואסור במלאכה. ואולי דכהיום שאין מצוי להתענות הת״צ המבוארים לקמן בסימן תקע״ה ס״ג מסתמא כונתו אסתם תענית וצ״ע ועיין לקמן שם ס״י מש״כ בענין זה:

מא (מא) שמת אביו או אמו - ר״ל שבשנה שמת בו אביו לא היה השנה מעוברת ובשנים הבאים אח״כ איתרמי שנה מעוברת דעת המחבר דסתם אדר הוא אדר שני וי״א להיפך וגם יש בענינינו טעם דאין מעבירין על המצות:

מב (מב) מיהו יש מחמירין להתענות בשניהם - עיין במ״א שמסיק דאם קבל עליו בנדר להתענות יום שמת בו אביו או רבו מחוייב להתענות בשניהם דכן הוא העיקר לדינא [וכ״כ הגר״א] אכן אם לא קבל עליו בפירוש רק מצד מנהגא שמנהג להתענות יום שמת בו אביו ואמו א״צ להתנהג לעולם אלא כמו שנהג בפעם ראשונה כשמתרמי לו השנה מעוברת דמעיקרא אדעתא דהכי קבל עליה אכן בפעם ראשונה גופא אם בא לימלך כיצד לעשות הנכון לומר לו שיתענה בשניהם (אכן אם קשה לו להתענות בשניהם נראה שטוב יותר שיברור לו יום ראשון דכן הוא המנהג) אכן האבלים אין צריכין ליתן לו קדיש אלא פ״א וכיוצא בזה כתבו בשם רש״ל מי שאינו יודע יום שמת בו אביו ואמו יברור לו יום אחד אך אל יסיג גבול אחרים לומר קדיש. אם מת אביו ביום ראשון דר״ח אדר שני יתענה לשנה הבאה שהיתה שנה פשוטה ביום א׳ דר״ח אדר ולא בכ״ט בו דלעולם אדר של שנה פשוטה עומד תחת אדר שני של שנה מעוברת. ומי שמת אביו ביום ראשון דר״ח כסליו ולשנה הבאה היה חשוון חסר ור״ח כסליו אינו אלא יום אחד צ״ע מתי יתענה אם בכ״ט לחשוון שהוא יום א׳ לפני ר״ח כסליו דהא לעולם יום שני עיקר שמונין למועדות משני וא״כ היה יום פטירת אביו יום אחרון מחודש חשוון וגם עתה יקבע ביום אחרון לחודש זה או נימא דעכ״פ הוי שם ר״ח עליו ולכן יקבע יום היא״צ עתה ג״כ בר״ח [ולא להתענות בו דהא אין מתענין בר״ח כדלקמיה אלא להדליק בו נר ולומר קדיש] ומסיק המ״א דאם שנה ראשונה למיתת אביו השנה היא חסרה וכמש״כ וא״כ עדיין לא הוקבע הענין עליו בנדר יקבע היא״צ בכ״ט לחודש חשוון וכמש״כ הטעם אבל כששנה הראשונה היא ג״כ מלאה א״כ צריך ליקבע היום בר״ח ולכן אף בשנים הבאים אחריהם אף שהם חסרים יקבע בר״ח ויש מאחרונים שסוברין דלעולם יקבע בר״ח והעולם נוהגין כהמ״א:

מג (מג) ביום מיתת אביו - דהיינו דאם מת בג׳ ימים לאיזה חודש צריך להתענות בשנה הבאה ג״כ בג׳ ימים לחודש זה ואף דאינו אותו יום של ימות השבוע:

מד (מד) ולא ביום קבורה - ואפילו בשנה ראשונה שהאבילות של יב״ח מתחלת מיום הקבורה אפ״ה יא״צ הוא ביום המיתה ולא מיבעי אם יום הקבורה היה למחרת יום המיתה דאז נשלם הי״ב חודש של אבילות ג״כ ביום המיתה עצמה אלא אפילו היה יום הקבורה שנים או ג׳ ימים אחר יום המיתה דאז נמשך האבילות י״ב חודש אחר יום המיתה מ״מ היא״צ לעולם ביום המיתה קבעינן וי״א דבזה שיום הקבורה נמשך איזה ימים לאחר יום המיתה קבעינן היא״צ בשנה ראשונה ג״כ ביום הקבורה אבל בשאר השנים לכו״ע יקבע ביום המיתה:

מה (מה) אין מתענין כלל - אבל להדליק נר ולומר קדיש יהיה באותו יום:

מו (מו) וכן בשאר ימים וכו׳ - וה״ה אם הוא בעל ברית א״צ להתענות דיו״ט שלו הוא ואם ירצה יתענה רק עד מנחה גדולה. טוב להתענות יום שמת בו רבו מובהק כי חייב בכבודו יותר מכבוד אביו [של״ה]:

מז (מז) די בהליכה זו - שהרי לא נדר אלא לילך וקיים הדבר אבל אם נדר להוציא יו״ד זהובים בהליכה זו ואח״כ השכירוהו ללכת שם לא יצא י״ח:

מח (מח) ואירע בהם תענית חובה - ואפילו בעת שנדר לא אמר אלו הימים אלא אמר סתם שמקבל עליו לצום מהיום מ׳ יום רצופים:

מט (מט) עולין לו - ודוקא בתענית חובה שהוא שלא ע״י נדר אבל אם היה עליו חוב ע״י נדר כגון שנדר לצום בב׳ וה׳ ואח״כ נדר לצום מ׳ רצופים אין ב׳ וה׳ עולה לו דהם שני נדרים [אם לא שיאמר דכונתו היה שיעלה בחשבון הארבעים] ומ״מ מי שרגיל מכבר להתענות י׳ ימי תשובה דהוי ג״כ כעין נדר ואח״כ נדר בט״ו באב להתענות ארבעים יום רצופים עולין לו העשרה ימים בתוך חשבון הארבעים דודאי כונתו נגד מ׳ יום שעלה משה בהר כמ״ש ס״ד וא״כ הו״ל כאלו אמר מ׳ ימים אלו דפשוט דאפילו היה בהם כמה תעניתים עולים לו מי שרגיל להתענות י׳ ימי תשובה ואירע יום שמת בו אביו בין ר״ה ליוה״כ א״צ להוסיף להתענות ה׳ ימים לפני ר״ה מידי דהוי אצום גדליה ויוה״כ שהם חובה ועולין בתוך הי׳ ימים ואם יום שמת אביו הוא לפני ר״ה בימי הסליחות צריך להתענות ד׳ ימים חוץ מיום ההוא ואם חל ביום ראשון של סליחות או בער״ה א״צ להתענות כנגדו יום אחר דימים אלו הם קבועים לעולם בתוך העשרה ימים:

נ (נ) אלא דואג ואונן - וישמור עצמו מן הכעס. ואם יש לו משא ומתן יעשה באמונה ובנחת ביותר שלא יבוא לכלל כעס:

סימן תקסט

א (א) יחיד המתענה וכו׳ - החילוק בין צבור ליחיד דצבור לב ב״ד מתנה עליהן וגם דאין מטריחין על הצבור אבל ביחיד כיון שלא התנה בפירוש שאם תעבור הצרה לא יתענה מחוייב להשלים כפי קבלתו:

ב (ב) או מת - וה״ה לענין מי שהתענה על צרה שתעבור ממנו שנתחייב ממציקיו לאיזה עונש והוצרך לקיים:

ג (ג) צריך להשלים וכו׳ - דכיון שקבל עליו תענית סתם ולא התנה אמרינן דדעתו היה אקבלה זו מתוך שקבל עליו תענית תהיה מקובל תפלתו שיתפלל על החולה ועל הצרה:

ד (ד) כל התעניות שקיבל וכו׳ - היינו לאו דוקא אותו יום משום דהתחיל להתענות אלא אפילו אם קיבל על עצמו כמה תעניתים בשביל אותו דבר מחוייב להשלימם וכן שארי נדרי צדקה שקיבל עליו בשביל שיחיה פלוני אף אם מת צריך לקיים. ועיין ביו״ד סימן ר״כ סט״ו בהג״ה דדוקא בשלא נדר בלשון תנאי אבל אם אמר אם יחיה פלוני אתענה או אתן כך וכך לצדקה ומת אינו מחוייב להתענות וליתן:

ה (ה) ונענו - משמע לכאורה דדוקא נענו אבל בהתענו בשביל חולה שיתרפא ומת אפילו צבור חייבין להשלים אף שמת קודם חצות ויש מקילין בצבור אף בכה״ג:

ו (ו) קודם חצות - דעדיין לא התחיל התענית דעד חצות זמן סעודה היא עדיין משא״כ לאחר חצות:

ז (ז) ונודע שקודם קבלת התענית - דנמצא שהיתה הקבלה בטעות אבל אם עברה אחר קבלת התענית אף שלא התחיל עדיין להתענות צריך להשלים [א״ר וש״א]:

ח (ח) אחר חצות - ר״ל אפילו לאחר חצות שעבר רוב היום בתענית אפ״ה לא ישלימו וכ״ש קודם חצות:

ט (ט) אין צריכים להשלים - ובזה אין שייך לת״ח ורוב צבור להחמיר כיון שהיה בטעות אם לא שכבר העריב היום ביותר:

סימן תקע

א (א) יחיד שקבל עליו תענית וכו׳ - דאלו אם גזרו תענית על הצבור בא״י והתחילו להתענות ואירע בהם אלו הימים חל גזירתם בדיעבד וכדלעיל בסימן תי״ח משא״כ ביחיד:

ב (ב) א״צ התרה - דאין כח קבלתו חל כלל על יום זה ועיין בסימן תי״ח במ״ב סק״ז מש״כ שם:

ג (ג) בלשון הרי עלי - פי׳ שאמר הרי עלי אכילת יום פלוני קונם ומשום דנדר חל אפילו על דבר מצוה דנדר אוסר החפץ עליו ואין שום ציווי על החפץ אבל בשבועה שנשבע להתענות בימים אלו אינו חל וכמבואר בס״ג משום דשבועה אוסר נפשיה על חפצא והוא כבר מצווה שלא לעשות כן:

ד (ד) שהוא לשון נדר - כתב מ״א דאם אמר הריני נודר להתענות יום אחד לא מיקרי נדר ולכן נהגו שמי שאמר הריני נודר להתענות ב׳ וה׳ כל ימות השנה א״צ להתענות בר״ח וא״צ התרה ועיין בפמ״ג. ועיין ביו״ד סימן ר״ו ס״ה:

ה (ה) צריך התרת חכם - ויראה להתיר כדי שלא יהיה מחוייב להתענות [ואם לא התיר והתענה צריך למיתב אח״כ תענית לתעניתו כדי שיכופר לו על מה שהתענה בימים אלו וכנ״ל בסימן תקס״ח ס״ה] וכשמתיר לו ממילא הותר כל הימים [יו״ד סי׳ רט״ו]:

ו (ו) ופורים - שאין אלו הימים נקראין יו״ט וה״ה ר״ח אבל חוה״מ מקרי יו״ט:

ז (ז) הולכין אחריו - פי׳ ואין מחוייב להתענות:

ח (ח) ערב יום הכיפורים בכלל - דבנדרים הולכין אחר לשון ב״א ובלשון ב״א מקרי יו״ט. ועיין לקמן בסימן תר״ד במ״ב סק״ב:

ט (ט) והכי נהוג - ר״ל כסברא הראשונה הנ״ל ולא כדעת הרמב״ם:

י (י) סי׳ רט״ו ס״ד - כצ״ל. ועיין בש״ך שם מש״כ בזה:

יא (יא) דינו שוה וכו׳ - ר״ל דאף שפרט בפי׳ אלו הימים מ״מ אם הוציאו בלשון נדר חל דנדר חל אף על דבר מצוה כנ״ל:

יב (יב) מטעם איסור כולל - שכלל בשבועתו גם ימים אחרים. ויראה להתיר שבועתו [אחרונים]:

יג (יג) דה״ה לר״ח וכו׳ - פי׳ שמה שאסור להתענות בהם הוא דרבנן ולכן חלה השבועה:

יד (יד) שהם של תורה - ועיין במ״א שמכריע דעיו״כ האיסור להתענות בו הוא דאורייתא אבל בר״ח הוא דרבנן וכן דעת הגר״א בביאורו דר״ח הוא דרבנן:

סימן תקעא

א (א) נקרא קדוש - שמתוך כך מתמרקין עונותיו בשביל שמתענה [רש״י] ולא מיירי בעונות הידועים המבואר ברוקח ובכתבי האר״י כמה ימים צריך להתענות עליהם דבזה צריך להתענות אפילו לא מצי לצעורי נפשיה אלא מיירי כשמתענה משום תשובה על עונות שאדם דש בעקביו:

ב (ב) נקרא חוטא - על שמחליש כוחותיו וכתבו ספרי המוסר דאם באמצע אכילתו בעוד שהוא מתאוה לאכול מושך ידו ממנו זה נחשב ג״כ לסיגוף ומתכפרים עונותיו. וראיתי כתוב בספר אחד שכשאדם רוצה להתנדב תענית טוב יותר שיקבל תענית מן הדבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש עי״ז וכעין זה כתב הגר״א באגרתו שצריך האדם לייסר עצמו לא בתענית וסיגופים כ״א ברסן פיו ובתאותיו וזהו התשובה וכו׳:

ג (ג) ת״ח וכו׳ - ומי שתורתו אומנתו נקרא ת״ח לענין זה אף בזה״ז [אחרונים]:

ד (ד) אינו רשאי וכו׳ - היינו אפילו אם יכול לסבול התענית שאינו מזיקו ומ״מ מתמעט לימודו עי״ז. וכ״ז בשאין לו עונות ידועים אבל ביש לו עונות ידועים שצריך להתענות עליהם גם ת״ח צריך להתענות ואפילו היכי שקשה לו התענית ומ״מ א״צ לסגף עצמו כ״כ בתענית וילמוד יותר ממה שהיה רגיל וכעין זה איתא בתנחומא אם חטא אדם ונתחייב מיתה לשמים מה יעשה ויחיה אם למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים ואם דף אחד ישנה שני דפין [וכ״ז הוא לאחר ששב מדרכו הרעה דאל״ה הרי הוא כטובל ושרץ בידו] ועיין מש״כ בזה בביאור הלכה:

ה (ה) דינם כת״ח - דאיכא בהו תרתי שממעטין במלאכת שמים וגוזלין את הבריות דאפילו שארי פועלים אסורים להתענות כמ״ש בח״מ סי׳ של״ג ס״ה וכ״ש בהם. קטן בן י״ג שנה ויום אחד וקטנה בת י״ב שנה ויום אחד שקבלו על עצמן תענית נדרן קיים [אפילו אין יודעין לשם מי נדרו דאם יודעין נדרן חל מן התורה בשנה אחת מקודם דהיינו בקטן משנעשה בן י״ב ויום אחד ובקטנה משנעשית בת י״א ויום אחד] ואין האב יכול להפר נדרי בתו אלא עד שתהא בת י״ב שנה וששה חדשים דעד אותה הזמן היא ברשות אביה [ומכאן ואילך נעשית בוגרת ואינה ברשותו. ואפילו השנה י״ג היא שנה מעוברת כיון שהגיע הששה חדשים הויא בוגרת] וצריך שיאמר לה דוקא בלשון הפרה [מ״א]. עוד כתב דהאב נאמן לבד על שנותיהם אפילו הוא קטן מאוד לפי הנראה ואחר אינו נאמן אא״כ יש שני עדים. ומשמע קצת בגמרא דאם אין יודעין שנותיו אין נדרו נדר ואפשר דהיינו אם לפי הנראה בקומה שלו הוא קטן שלא הגיע לכלל שנותיו דאל״כ הוי ספיקא דאורייתא:

סימן תקעב

א (א) בתחלה - לאפוקי אם הוא באמצע כגון שגוזרין בה״ב מותר:

ב (ב) שלא להפקיע שערים - כשיראו שיקנו ב׳ סעודות גדולות לצורך הלילה ולצורך סעודת שבת יסברו שרעב בא לעולם ויפקיעו השערים:

ג (ג) ואפילו במקום וכו׳ - כגון בעיר שרובה עו״ג. ואפשר דבמדינות אלו דלא שכיחי מפקיעי שערים מותר לגזור תענית ביום ה׳ וכן נוהגין [מ״א וש״א]:

ד (ד) ואם התחילו - י״א שאם לא עלה על דעתם שבהמשך הימים יפגע בהם אחד מאלו הימים אף אם התחילו מפסיקין:

ה (ה) מתענין ומשלימין - אע״ג דר״ח אקרי מועד מ״מ לא מקרי יום משתה ושמחה:

ו (ו) צבור - פעם אחד גזר מהרי״ל שלא לאכול בשר בכל יום ב׳ עד ר״ה וחל ט״ו באב ביום ב׳ ולא רצה לאכול בשר אבל בעיוה״כ ובסעודת מצוה כגון פדיון הבן מותר בבשר ויין ומסיק המ״א דדוקא התם שהוא גזר וכולם היו סומכין עליו בכונתו תליא מילתא שלא נתכוין לאסור בעיו״כ ולא בסעודת מצוה אבל יחיד שקבל עליו חל עליו דאין מחוייב לאכול בשר אפילו בשבת ויו״ט עי״ש:

סימן תקעג

א (א) מגילת תענית - שם כתוב כמה ימים בשנה שנעשו בהם נסים לאבותינו ועשאום חכמים כיו״ט שלא להתענות בהם וגם לפניהם ולאחריהם אסרו בהם להתענות:

ב (ב) מותר להתענות בהם - מפני שבעונותינו ארעו בהם הרבה מאורעות ובטלום [לבוש]:

ג (ג) חוץ מחנוכה ופורים - ר״ל שהם ג״כ מהימים הכתובים במגילת תענית ומפני הנסים הגדולים המפורסמים שנעשו בהם נשארו בחזקתם:

ד (ד) אבל לפניהם וכו׳ - דלפניהם ולאחריהם לא חמירי משאר ימים הכתובים שם:

ה (ה) וימים טובים וכו׳ - עיין לעיל בסימן תצ״ד ס״ג במ״ב סק״ו:

ו (ו) בחנוכה - וכ״ש בפורים דהוא יום משתה ושמחה ועיין לקמן סימן תרצ״ו ס״ח ובמ״א שם:

ז (ז) בניסן מתענה - דמה שזהירין שלא להתענות בניסן אינו אלא מנהג [ב״ח] ולפ״ז ה״ה ל״ג בעומר והימים שמר״ח סיון עד שבועות והימים שבין יוה״כ לסוכות אבל באסרו חג ובט״ו באב ובט״ו בשבט אינו מתענה כיון שהוזכר בגמרא [מ״א] ויש מקילין בכל הימים שא״א בהם תחנון:

ח (ח) ביום חופתו - ואפילו אלמן שנשא אלמנה ג״כ צריכין שניהם להתענות. והטעם מפני שבאותו יום מוחלין להן על עונותיהן ויתודה על עונותיו באותו היום. ועוד טעם שמא יהיו שכורים בשעת קדושין:

ט (ט) ואפילו בר״ח - פירוש שאסור מדינא להתענות בר״ח מ״מ בר״ח ניסן יתענה מפני וכו׳ וה״ה בר״ח אב יש ג״כ להתענות מטעם זה אלא שלכתחלה אין נושאין בו וא״צ למיתב תענית לתעניתו המתענה בחדשים אלו דהא ברשות קעביד:

סימן תקעד

א (א) שקבלו עליהם - בני עירו שכיון שדעתו לחזור צריך מדינא לקבל עליו חומרי מקום שיצא משם. ומיירי שהיה במקום שמתענין בשעת קבלת התענית דאל״כ ודאי לא חלה עליו גזירת קהל שלו כיון שלא היה אז שם. [ודוקא שהתענית הוא בשביל תשובה או על כל צרה שלא תבא אבל אם התענית נקבע על גזירה שעברה כמו כ׳ סיון בפולין וכדומה אז א״צ קבלה כלל דת״צ חשיב ויש לו דין ההולך ממקום למקום שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם אם דעתו לחזור] ואם קבל בעצמו התענית עליו אז אפילו אם אין דעתו לחזור צריך להתענות [אחרונים]:

ב (ב) יתענה עמהם - אף שאכל היום קודם שבא לעיר מ״מ משלים עמהן ואינו אוכל [א״ר]:

ג (ג) אפילו דעתו לחזור - משום דצריך להשתתף עם הצבור בצרתם וע״כ אפילו בצנעא אסור לאכול. וכשמתענים על צרה שעברה כבר אפשר דמותר לאכול בצנעא אם דעתו לחזור [מ״א] והא״ר מצדד להחמיר אף בזה ע״ש:

ד (ד) מותר לאכול וכו׳ - דוקא בשדעתו לחזור אבל אם אין דעתו לחזור אסור כיון שכבר בא לתוכה חל עליו חובת המקום ואם לא בא לתוכה והוא עדיין חוץ לתחום העיר מותר אפילו אין דעתו לחזור למקומו הראשון ויש מקילין בחזר ויצא חוץ לתחום אף כשכבר בא לתוכה:

ה (ה) צריך לקבל וכו׳ וצריך להשלימו - עיין בט״ז שדעתו דאפילו לא קבל עליו בפירוש כיון שהיה שם בשעת קבלת הצבור ממילא חל עליו התענית אף שדעתו לחזור ואסור לאכול אפילו חוץ לתחום העיר וכן מצדד בא״ר:

ו (ו) אוכל הרבה - אלא צריך להפסיק באותה סעודה מיד כשנזכר ואפילו לא קבל התענית עליו [מ״א]:

ז (ז) אסור לנהוג עידונין בעצמו - היינו אפילו במה שמקילינן לאכול חוץ לתחום מ״מ אל יתעדן באכילתו דאם יבא לעיר יהיה פניו צהובין [מ״א] ויש אחרונים שפירשו כפשטיה שלא ינהג עידונין בשאר דברים וכנ״ל בסימן תקס״ח סי״ב:

ח (ח) להרעיב וכו׳ - דהיינו שיאכל בצמצום:

ט (ט) ואסור לשמש וכו׳ - דצריך האדם לנהוג צער בעצמו:

י (י) מטתו - ועיין לעיל סימן ר״מ סי״ב ובמ״ב שם:

יא (יא) חוץ מליל טבילה - המ״א אוסר אף בליל טבילה אכן בנהר שלום ובבגדי ישע הסכימו שנוכל לסמוך להקל כדעת השו״ע ובפרט אם אינו שנת רעבון אלא שאר צרות בודאי יש לסמוך להקל בליל טבילה ועיין בשע״ת:

יב (יב) מותר - עד שתתעבר [ב״י] ואם יש לו בנים מחללי שבת וכונתו רק כדי שיוליד בנים כשרים מסתברא דדינו כחשוכי בנים:

יג (יג) הפורש מן הצבור - דוקא דבר שיוכל באולי להועיל הן בתפלה הן בתענית הן בממון:

סימן תקעה

א (א) שמתענין בארץ ישראל - בא לאפוקי שאר מקומות וכדלקמן בס״ט:

ב (ב) מתחילין תלמידי חכמים וכו׳ - היינו אפילו ביום י״ז גופא וכן משמע בביאור הגר״א בס״ט:

ג (ג) וכל התלמידים וכו׳ - היינו שחיוב הוא על כל תלמיד ואין יכול להפקיע עצמו לומר פטור אני ודוקא כששואלים אותו דבר הלכה בתלמודו ואומרה דאז הוא בכלל ת״ח וחייב להתחיל להתענות אבל אם לא הגיע לכלל כך איננו מחוייב להתענות אלא שאם רצה מתענה ואין בו משום יוהרא אבל כל שאר אדם אינו רשאי דהרואה שמתענה מוכחא מילתא שעושה מפני הגשמים והוי משום יוהרא:

ד (ד) כדין תענית יחיד - היינו לענין שמפסיקין בהם בר״ח וחנוכה ופורים אם פגע באלו הימים ומשא״כ ת״צ וכדלעיל בסימן תקע״ב וגם לענין מה שמבואר בסימן תקס״ו ע״ש ונ״ל דה״ה לענין שצריך לקבל אותן מבעוד יום כשאר תענית יחיד ולאפוקי בת״צ וכנ״ל בסימן תקס״ב סי״ב:

ה (ה) ומתחננים כדרך וכו׳ - ובכלל זה הקריאה ויחל בשחרית ומנחה כשאר תענית [ט״ז וש״א]:

ו (ו) מבעוד יום - היינו דבהשמ״ש שלו אסור וא״צ להוסיף יותר:

ז (ז) להעביר את הזוהמא - וכ״ש אם יש לו חטטין בראשו דמותר:

ח (ח) ואסורים בהם וכו׳ - אפילו עדיין אין רעב בעולם. ואפילו בליל טבילה [פמ״ג]:

ט (ט) ומתפללין בבתי כנסיות - ר״ל שאין מוציאין לרחובה של עיר כמו שנוהגין בשבע אחרונות וכדלקמיה בס״ד:

י (י) ומוסיפין שש ברכות - הוא מבואר בטור:

יא (יא) ונועלים את החנויות - עיין בגבורת ארי דמסיק דשארי חנויות של דבר אחר נועלין לגמרי כל היום בין בשני בין בחמישי רק בחנויות של מאכל ומשתה פותחין מעט לעת ערב:

יב (יב) פותחין מעט - דהיינו שפותח קצת דלת החנויות ואין מוציאין מה שבחנות לחוץ:

יג (יג) מאכל - אבל של שתיה דיכולין לקנותו בע״ש לא:

יד (יד) איצטבא - כסא דהשתא אין החנות פתוחה לר״ה ואם הוא פתוח אינו נראה כל כך [רש״י]:

טו (טו) מתענות - באלו ג׳ תעניות אמצעיות:

טז (טז) אבל לא וכו׳ - דבג׳ ראשונות לא תקיף רוגזי׳ כולי האי ואחרונות כיון דשבעה נינהו לא מצי עוברות ומניקות למיקם בהו וקשה יתענו עכ״פ ג׳ תענית וצ״ל כיון דא״א להתענות כולם אין מחוייבים להתענות כלל:

יז (יז) ולהתענות - כי הוא רע לולד. אם צבור גזרו ג׳ תענית ויש אדם חלש שאינו יכול להתענות כולם א״צ להתענות כלל וצ״ע [מ״א]:

יח (יח) של שמחה - לאו דוקא אלא ה״ה לכל בנין שא״צ דאינו נעשה אלא לנוי ולהרווחה בעלמא. ודע עוד דשל שמחה קאי גם אמשא ומתן דאינו אסור אלא של שמחה כגון צרכי חופה לבנו [מ״א] ועיין בסימן תקנ״א ס״ב ובמ״ב שם מדינים אלו:

יט (יט) כותלו - של בנין שמחה כגון בית חתנות לבנו ואפילו אין בו סכנה:

כ (כ) וממעטין באירוסין - פי׳ שאין מארסין כלל ועיין בבה״ל:

כא (כא) מזל השור - והיינו ל׳ יום לאחר שנופלת תקופת ניסן:

כב (כב) מתענין וזועקין - בפה אבל לא מתריעין [מ״א]:

כג (כג) או עד שיבשו הצמחים - ששוב לא יועיל והוי תפלת שוא:

כד (כד) קודם שבעה עשר במרחשון - אפילו עונת הגשמים שלהם אחר שבועות:

כה (כה) בחו״ל - שאין להם נשיא שיגזור עליהם. ודע דאחרונים מסתפקין אפילו בא״י אם נוהג היום הסדר תענית מחמת זה הטעם ואפשר משום דשליחותייהו דקמאי קעבדינן שם ועיין בברכי יוסף שהאריך בזה וקצת מדבריו מובא בשע״ת ריש הסימן עי״ש:

כו (כו) ישלימו אותו היום - שכבר עבר רוב היום בקדושה ושוב אין אומר ענינו בתפלת המנחה ולא תחנונים אחרים וגם הלל היה ראוי לומר אלא שאין אומרים אותו בכרס רעבה [דמתוך שכתוב בו נותן לחם לכל בשר נאה להאמר על השובע רש״י] וי״א דכיון שנענו באותו יום אומרים הלל הגדול [דגמ״ר]:

כז (כז) ואם התחילו לירד קודם חצות - משמע מלשון זה דאף שלא נגמר השיעור גשמים קודם חצות כיון שההתחלה היתה קודם חצות ולא הפסיק בחצות אזלינן בתר ההתחלה ולא ישלימו:

כח (כח) לא ישלימו - דעד כדון צפרא הוא:

כט (כט) יאכלו וישתו - שא״א הלל הגדול אלא בנפש שבעה וכרס מלאה ודוקא בזה שהוא אחר התפלה אבל קודם התפלה שרי ולכן אמרינן ליה בפסוקי דזמרה בשחרית בשבת. ובמקום דשכיחי שכרות אומרים הלל הגדול ואח״כ אוכלין ושותין וה״ה אם ירד קודם חצות ורצו רוב הצבור להשלים דמשלימין וכנ״ל בסימן תקס״ט ס״א יאמרו הלל הגדול קודם אכילה:

ל (ל) הלל הגדול - הם כ״ו כי לעולם חסדו וחותמין מודים אנחנו לך על כל טיפה וכו׳ כמ״ש סימן רכ״א ושוב אין היחיד צריך לברך ויש להתחיל קודם הודו שיר המעלות הנה ברכו וגו׳ העומדים בבית ד׳ בלילות ואומר מעלה נשיאים מקצה הארץ וגו׳ [מ״א]:

לא (לא) תעניתם לא - דלא נענו מכח התענית רק משמיא דרחימו עלייהו:

לב (לב) אין אומרים וכו׳ - דזה לא מיקרי התחלה להתענות ומשמע מסתימת המחבר דאפילו אותן התעניות שמפסיקין מבע״י מ״מ עיקר התענית מתחיל מעמוד השחר ואילך לא קודם ועיין בפמ״ג:

סימן תקעו

א (א) ומתריעים וכו׳ - כתב הרמב״ם מ״ע מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבא על הצבור שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות [ועיין במגיד משנה דהכריע לדינא דלאו דוקא בחצוצרות דה״ה בשופר] כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיו״ב זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו אלה וגו׳ וזהו שיגרום להסיר הצרה מעליהם אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרית היא הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהן הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי וכו׳ ומד״ס להתענות על כל צרה שלא תבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים וכו׳ עכ״ל ותמה המ״א למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה ואפילו אם נאמר דאין ת״צ בבבל הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית וכנ״ל ונשאר בצ״ע ויש מאחרונים שתירצו דמדאורייתא מצוה זו נוהג רק בא״י וכדכתיב וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו׳ ויש שכתבו דאפשר דאף בא״י דוקא כשהיה תחת רשותינו ואפשר עוד דדוקא כשהגזרה הוא על רוב ישראל אז מ״ע לתקוע אבל בלא״ה לא [פמ״ג]:

ב (ב) על הדבר - והאידנא אין מתענין כלל בשעת הדבר דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט שינוי אויר ח״ו. ולענין ט״ב עיין לעיל בסימן תקנ״ד ס״ו בבה״ל:

ג (ג) שלשה מתים - מת א׳ בכל יום:

ד (ד) אין זה דבר - דאין זה קבע אלא אקראי בעלמא:

ה (ה) בכלל מנין אנשי המדינה - לפי שהן חלושות המזג ועיין בלבוש דבין מנין הת״ק ובין מנין המתים לא יהיו מאלו וכן משמע בשלטי גבורים:

ו (ו) בא״י - דכיון דגבירה לוקה שפחה לא כ״ש. וסוריא אינה בכלל א״י דכיבוש יחיד לא שמיה כיבוש [מ״א]:

ז (ז) ולא במקצתה - דהא איכא גבירה ג״כ דניצולת ותינצל עם הניצולין:

ח (ח) היה דבר במדינה - אף בחו״ל:

ט (ט) אע״פ וכו׳ - לפי שהדבר מתלוה ובא עמהן:

י (י) שהן רחוקות זו מזו - אבל אם שיירות הולכות אין מתענות הרחוקות אבל כל סביבותיה מתענות ולא מתריעות כדי להשתתף בצרתן וכן נמי במפולת סביבותיה מתענות מטעם זה:

יא (יא) הרי שרבתה בעיר מפולת - ואפשר דשיעורא בשלשה בתים [ריטב״א]:

יב (יב) כותלים בריאים - אבל אם הם רעועות אינם בכלל זה:

יג (יג) שאינן עומדין בצד הנהר - אבל אם עומדין בצד הנהר אע״פ שהן כותלים בריאים אפשר דהנהר שטף בהן מתחתיו את יסודם:

יד (יד) החולאים - וה״ה כשאבעבועות פורחים בתינוקות ומתים יש לגזור תענית וכבר נדפס סליחה על תחלואי ילדים ובשל״ה כתב דכל אחד יבריח בניו מן העיר בעת הזאת דהיא מחלה המתדבקת:

טו (טו) והיו מתים וכו׳ - עיין לקמיה בהג״ה:

טז (טז) חכוך - שחין שמתחכך אדם עליה:

יז (יז) ואם פשט ברוב הצבור וכו׳ - עיין בב״ח שדעתו דבזה אפילו אינם מתים ממנה גוזרין תענית שהשחין לח הוא כעין שהיה במצרים והוא קשה כמות אכן בזה בעינן דוקא כשפשט ברוב צבור משא״כ לשאר חולאים:

יח (יח) מיד - עיין בחידושי ריטב״א שדעתו דעכ״פ בעינן שיהיו מתים מאותו חולי שלשה אנשים ואז נתחזקה החולי למומתת רק שאין צריך לזה שיהיה דוקא בשלשה ימים כמו בדבר אלא בין ביום אחד או יותר מתענין ומתריעין עליו אכן לפי מה שמבואר בב״י בשם הירושלמי מוכח דלענין אסכרה אפילו לא מת ממנה רק אחד מתענין עליו ונראה דמ״מ דוקא כשירד חולי זה להרבה אנשים אף שלא מת עדיין רק אחד מהן צריך להחמיר וכדמשמע לשון השו״ע אבל אי לא״ה לא ועיין בלח״מ שדעתו דבעינן שימותו ממנה שני אנשים (ואשתמיטתיה דברי הב״י בשם הירושלמי וכן הריטב״א):

יט (יט) אפילו הרחוקים - וצ״ע על הרמ״א שלא הגיה כאן רק שיהיו באותה הפרכיא כמו שהגיה בס״ח וכן למה לא חלק על דברי השו״ע בס״א וסי״ב במש״כ וכל הערים שסביבותיהם וכו׳ לפרש דה״ה הרחוקים שהיו באותה הפרכיא:

כ (כ) נראתה בשדה ביום אם ראתה וכו׳ - משמע דבשדה בלילה שדרכה להיות שם אין ראיה מעמידתה שנשתלחה להזיק אבל בעיר בלילה דיש בזה ג״כ צד אחד של ריעותא אפשר דגם זה בכלל שילוח הוא:

כא (כא) ב׳ בני אדם - שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וזו שעמדה לנגדם ולא יראה בכלל שילוח הוא:

כב (כב) שדה שסמוכה לאגם וכו׳ - ר״ל בזה אם עמדה כ״ז שלא רדפה אחריהם אינה משולחת דכיון דסמוכה לאגם היינו רביתא והאי דלא ברחה סברה אי אתי בתראי עריקנא לאגמא מיד:

כג (כג) באגם - הוא מלא קנים ואילנות קטנים וה״ה יער גדול:

כד (כד) אפילו רדפה אחריהם אינה משולחת - דכיון דהיינו דוכתא שלה סמכה אדעתה ורהטא אבתרייהו:

כה (כה) ואכלה אחד מהם - רבותא הוי דאע״ג דאכלה אחד מהן הוי משולחת מדטרפה השניה ולא אכלה וכ״ש אם לא אכלה כלל בודאי משולחת הוי מדטרפה אותן [תוספות] ובפירוש ר״ח איתא להיפך עי״ש:

כו (כו) שמזיקים ואינם ממיתים - אבל אם ממיתין אפילו יתושים וזבובים מתענין ומתריעין עליהם וי״א דעל נחשים ועקרבים אפלו אם אין אנו יודעין עדיין שימותו על ידן ג״כ חוששין ומתענין ע״ז:

כז (כז) ירקון והשדפון - ירקון הוא תבואה שהכסיפה פניה ושדפון הוא רוח שמריק הזרע מן התבואה. ושיעורו כמלא פי התנור פי׳ תבואה שראוי לעשות פת כמלא פי תנור ובגמרא מסתפק אם ר״ל ככיסוי התנור או כשורות הלחם הדבקים בפי התנור זה אצל זה א״נ זה למעלה מזה:

כח (כח) באותו הפרכיא - היא מלכות. ודוקא בזה שהיא מכה מהלכת אבל כשאינה מהלכת אינה מתרעת אלא מתענית בלבד כמ״ש סי״ב [מ״א]:

כט (כט) ה״ז צרת צבור - ומתענין [לבוש]:

ל (ל) זועקים עליה - בפה לומר עננו [לבוש]:

לא (לא) וכל סביבותיה - היינו באותה הפרכיא כמ״ש ס״ח [מ״א]:

לב (לב) ולא קטנים - לאו דוקא קטנים גמורים אלא כל שהם פחותים מי״ח לזכר וט״ו לנקבה אין גוזרים הצבור עליהם תעניתים אלו כיון שאינם תעניתים קבועין [מ״א] וי״א דמה שאמרו ולא קטנים היינו דאין בהם מצות חינוך כמו ביוהכ״פ לקמן בסימן תרט״ז ס״ב ומ״מ נכון שיאכלו רק כדי קיום הגוף ולא להתענג באכילתם. והמ״א כתב דהמנהג שאין גוזרין תענית אלו על פחותים מי״ח לזכר וט״ו לנקבה:

לג (לג) חוץ מתעניות הגשמים - עיין לעיל סימן תקע״ה ס״ה:

לד (לד) ב׳ צרות וכו׳ - אבל כשיש להם צרה אחת יכולים להזכיר בתפלתם גם צרות שעברו אגב צרה זו שמתפללין עליה:

לה (לה) על אחת מהם - ואם יש חולאים בגדולים וקטנים אף בשני מינים נראה דמותר להתפלל על שניהם ביחד דמ״מ תפלה אחת היא להקב״ה [פמ״ג]:

לו (לו) ומסירין המכשולים וכו׳ - כמ״ש בישעיה הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו׳ ועיין במ״א שתמה למה אין אנו נוהגין כן הלא זהו עיקר התענית ע״ש:

לז (לז) ומתריעים - ט״ס דגם בשחרית מתריעין וצ״ל מתחננים וכן הוא ברמב״ם [הגר״א]:

סימן תקעז

א (א) בכל מקום - פי׳ אפילו ארץ הרים שריבוי הגשמים הוא לטובתה מ״מ אם מטשטשים וכו׳ וכ״ש אם הוא ארץ מצולה שריבוי הגשמים הוא לקלקלה בודאי תמיד מתריעין על רוב הגשמים [טור]:

ב (ב) ומונעים המחרישה - וה״ה אם מקלקלים ומפסידים בענין אחר [מ״א]:

ג (ג) מתריעים וכו׳ - מדסתם משמע דדעתו שיתנהג בזה כסדר כסדר תענית המבואר בסימן תקע״ה ועיין בב״י:

ד (ד) נחפז - פי׳ שצריך להתענות רצופות מפני שסכנתו בכל יום כגון עיר שהקיפוה עכו״ם וכה״ג ולפי ענינם אין מקום לתענית בה״ב ובכל יום א״א לגזור תענית על הצבור לפיכך אין גוזרין תענית כלל:

ה (ה) היחידים רוצים להתענות - אפילו רצופים ולא חיישינן שמא יחלה ויצטרך לבריות [מ״א]:

ו (ו) בעננו - הנה בד״מ משמע שראוי לומר עננו אחר התפלה בדרך א״ב כמו שאומרים בעשי״ת ולא ראיתי נוהגין כן אלא המנהג במדינותינו שהש״ץ אומר ריצוי זה בשומע תפלה כשיש הרבה גשמים [מפ״מ ומ״א]:

סימן תקעח

א (א) כך כל יחיד מתענה וכו׳ - שכיון שהתענית הוא מדרכי התשובה והכנעה כל יחיד ויחיד מחוייב לחפש בדרכיו בעת צרתו ולשוב אל ד׳ [מגיד משנה וכתב הפמ״ג דמשמע מלשון זה דיש עליו חיוב להתענות וכן מצדד הב״ח ע״ש]:

ב (ב) ולא יתענה וכו׳ - ואפילו קבל עליו ב׳ וה׳ של כל השנה ופגע בהם ימים אלו מפסיקין [מ״מ] ועיין לעיל סימן תקע״ב:

ג (ג) ור״ח - ועיו״כ [לבוש]:

סימן תקעט

א (א) התיבה - ס״ת עם התיבה:

ב (ב) לרחובה של עיר - כדי להתבזות בפרהסיא א״נ משום גלות שגלינו מביהכ״נ וגלות מכפרת עון [גמרא] ולפי טעם זה אם אין יכולים להתפלל ברחוב מפני הכותים יתפללו בבית אחר [מ״א]:

ג (ג) בשקים - לומר הרי אנו חשובין לפניך כבהמה וכתב המ״א דנמשל לבהמה שדרך לכסות בהמה בשק ולכן נראה דיכסה למעלה על הבגדים:

ד (ד) על גבי התיבה - משום עמו אנכי בצרה א״נ בכל צרתם לו צר [גמרא]:

ה (ה) העם - והא דאינם נוטלים בעצמם ונותנין על ראשם היינו כדי שיתביישו מאחרים שעי״ז בושתן מרובה:

ו (ו) וכל אחד וכו׳ בראשו - קודם תפלת שחרית [ספר האשכול]:

ז (ז) של צורה - רש״י ותוספות פירשו בעלי קומה כדי שישמעו דבריו ויקבלו להמריך הלב והרא״ש פירש דחכם היינו כל שמינהו ב״ד פרנס על הצבור ואדם של צורה היינו ת״ח ולא גמיר כחכם א״נ שראוי למנותו פרנס על הצבור:

ח (ח) ואחר שגומר - וה״ה בער״ח במקום שאומרים דברי כבושים יאמרו קודם התפלה כדי שיתפללו בלב נשבר אח״כ (מ״א):

ט (ט) רגיל - כדי שלא יטעה:

י (י) ומטופל - בבנים קטנים:

יא (יא) ואין לו - שמתוך כך יתפלל בלב שלם:

יב (יב) ומרוצה לעם - שיסכימו לתפלתו והצריכו נעימה שימשוך הלב:

יג (יג) שמתפללים וכו׳ - אבל לא שיוציאו את התיבה וס״ת לבית הקברות ויתפללו שם וכ״ש בקברי עכו״מ ח״ו [ר״ן]:

יד (יד) קברי כותים - עיין במ״א שכתב דלפי טעם השני הנאמר בגמרא שהוא כדי שיבקשו המתים עלינו רחמים אין לילך לקברי כותים עיי״ש בגמרא ובפרט לפי נוסח שלנו שאומרי׳ בער״ה ועיוה״כ על ביה״ק בודאי צריך דוקא קברי ישראל [מ״א] ולבד כ״ז במקומות שמעמידין גילולים על קבריהן בודאי אין נכון להתפלל שם:

סימן תקפ

א (א) וראוי להתענות - עיין בב״י שיש מהראשונים שמפקפקין ע״ז ולדעתם יש ליזהר שלא להתענות כשאירע איזה מהם בר״ח ויש שכתבו שדבר זה ניתקן בימי חכמי התלמוד ולכן בעל נפש יחמיר לעצמו אם אפשר לו. ומ״מ מי שאינו רגיל להתענות תעניות אלו ואירע לו איזה צרה ח״ו ורוצה להתענות בר״ח ניסן על צרתו אסור כיון שהוא נוהג בו תמיד איסור תענית [מ״א]:

ב (ב) בהם - ובס״ח סי׳ ר״ל כתב כשהלבנה לוקה יש להתענות [מ״א]:

ג (ג) וטוב שלא להשלים בר״ח - משום דכתיב בספר תניא דאין להתענות בר״ח:

ד (ד) בעשרים ושתה בו - יש גורסים כ״ח ועיקר כטור [פמ״ג בשם א״ר]:

ה (ה) בעשרים ושמונה בו - במגילת תענית כתוב בכ״ט:

ו (ו) בשמונה עשר בו כבה וכו׳ - יש גורסין בי״ז וראוי להחמיר בשניהם [א״ז]:

ז (ז) בשבעה עשר באלול וכו׳ - כפי גרסת הב״י בשם הקדמונים הוא שבעה באלול. ואף דבתורה משמע כפי מה שאמרו חז״ל שנשתרבב לשונם עד טבורם קודם לזה הזמן י״ל דלא מתו תיכף ונמשך מחלתם עד זה הזמן [ב״י]:

ח (ח) דבת הארץ - וקשה הא כתיב באבוד רשעים רנה ואפשר דמסתמא שבו ולא זכו שיקובל תשובתם ולכן מתענים [ב״י]:

ט (ט) בשביעי בו נגזרה וכו׳ - ויש גורסין בששה [עיין בכל בו ובשכ״ג]:

י (י) העגל - קשה דהא מ׳ ימים האחרונים היו ימי רצון ואפשר דהקב״ה נתרצה להם שלא ימותו מיד רק שיהא העון שמור לדורות [מ״א]:

יא (יא) בשבעה במרחשון עוורו וכו׳ - במג״ת ובה״ג גרסו בששה במרחשון וכו׳:

יב (יב) בעשרים ושמונה בכסליו וכו׳ - יש חלופי גרסאות בזה וע״כ אין כדאי להתענות בחנוכה עיין במ״א:

יג (יג) לא נודע - ובסליחות שלנו איתא שמת עזרא הסופר:

יד (יד) בחמשה בשבט וכו׳ - במגילת תענית גרסינן בשמנה בשבט:

טו (טו) בשבעה באדר וכו׳ - ובשנה מעוברת יש דעות בין האחרונים ועיין בפ״ע וסוגין דעלמא להתענות בראשון:

טז (טז) בכל ב׳ וה׳ - ומי שאינו יכול להתענות עכ״פ יתפלל בהם על דברים הללו ויש מתענים מבשר ויין בהם וגם בלילה שלפניהם ובקיץ שאוכלים קודם הלילה א״צ להחמיר אם לא שקבלו עליהם לחשבו כלילה אחר תפלת ערבית. איתא בכתבים שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה שמכח זה נמסרה התורה לקליפות המקום יחזירנה לנו ב״ב. כתב התניא ביום הששי פרשת חוקת נהגו היחידים להתענות שבאותו היום נשרפו כ׳ קרונות מלאים ספרים בצרפת. גם בשנת ת״ח נחרבו שני קהלות גדולות באותו היום. גם נוהגין להתענות כ׳ סיון בכל מלכות פולין נהרא נהרא ופשטיה [מ״א] ועיין בשע״ת שהוא דוקא מבן י״ח לזכר ובת ט״ו לנקבה:

סימן תקפא

א נוהגים לקום באשמורת - דסוף הלילה הקב״ה שט בעוה״ז והוא עת רצון ומה שנהגו מר״ח שאז עלה משה בהר סיני לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע״ז והוי עת רצון. ואיכא אסמכתא מקרא אני לדודי ודודי לי ר״ת אלול וס״ת עולה מ׳ כנגד ארבעים יום מר״ח אלול עד יוה״כ כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה ועוד סמך מקרא ומל ד׳ אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך ר״ת אלול:

(א) אלול ואילך - אבל בר״ח גופא א״א סליחות ותחנונים וכן הנוהגים לומר תהלים כל אלול עם תחנונים יה״ר אין להתחיל בר״ח [פמ״ג]:

ב (ב) עד יוה״כ - ונוהגין במדינתינו מר״ח אלול עד יוה״כ לומר בכל יום אחר גמר התפלה מזמור לדוד ד׳ אורי וכו׳ בוקר וערב ואומרים אחריו קדיש ואנו נוהגין לומר עד שמע״צ ועד בכלל. וביום שיש בו מוסף אחר גמר תפלת שחרית קודם אין כמוך ובערב אחר תפלת המנחה ובמקומות שאומרים אותו אחר גמר התפלה בר״ח יש להקדים מזמור ברכי נפשי וכן במקומות שאומרים אותו אחר תפלת שחרית ונוהגין ג״כ לומר שיר של יום אחר תפלת שחרית יש להקדים השיר של יום [אחרונים]:

ג (ג) מר״ח ואילך וכו׳ - יש מתחילין מיום ראשון דר״ח ויש מתחילין מיום שני דר״ח וכ״כ בסי׳ דה״ח. ויש לתקוע בכל בוקר אחר התפלה. נוהגין בכל יום של ימי החול מר״ח אלול ואילך אחר התפלה אומרי׳ בצבור עשרה מזמורים [וביה״ר שלפני אמירתו יש לדלג תיבות בהם שבעים שנה] וכיון שא״א ספר שלם י״ל בזכות מזמורי תהלים שקראנו לפניך וכו׳ ואחר היה״ר אומרים קדיש ואם אין עשרה בשעת אמירת תהלים וממתינין על אחד שישלים המנין יש לשייר מזמור אחד ויאמרוהו אחר שישלימו עשרה ויאמר קדיש ובימי התשובה שבין ר״ה ליוה״כ אומרים יותר מעשרה מזמורים כדי לגמור התהלים פעם שלישית קודם יוה״כ [מטה אפרים]:

ד (ד) לומר סליחות - ואף יחיד יוכל לומר אותם שאין בהם י״ג מדות. ובסליחה שנזכר י״ג מדות ידלג אותן תיבות. וכן אותם הבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו׳ ומרן די בשמיא וכו׳ לא יאמר כשאין שם מנין עשרה [א״ר]. כשמתחילין סליחות אומרים או״א חוץ מסליחה המתחלת בשם אחד משמותיו של הקב״ה. כתב אבודרהם ויקרא בשם ד׳ יש להפסיק מעט בין בשם ובין ד׳. אם אין מנין בעת אמירת אשרי יאמר סליחות וכשיבואו מנין יאמרו קדיש באמצע סליחות ובא״ר כתב שיאמרו אח״כ ג׳ פסוקים כשיש מנין. ואם היה מנין בתחלת אמירת הסליחות ולבסוף יצאו מקצתן י״ל דמ״מ אומר קדיש אחר הסליחות וכעין מה שנתבאר בסימן נ״ה [פמ״ג]:

ה (ה) ביום א׳ שלפני ראש השנה - ר״ל יום ראשון של השבוע שחל לפני ר״ה:

ו (ו) מיום ראשון שבוע שלפניו - משום שהרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יוה״כ ולעולם יחסרו ד׳ ימים מר״ה עד יוה״כ שלא יוכלו להתענות דהיינו ב׳ ימים ר״ה ושבת שובה ועיו״כ לכך צריך להשלים ד׳ ימים קודם ר״ה וכדי שיהיה יום מסויים להתחלה תקנו יום ראשון בכל פעם ועוד טעם שקבעו ד׳ ימים שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ד׳ ימים קודם הקרבה ובכל הקרבנות בפ׳ פנחס כתיב והקרבתם עולה וברי״ה כתיב ועשיתם עולה ללמד שברי״ה יעשה אדם עצמו כאלו מקריב את עצמו ולכן קבעו ד׳ ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם. הש״ץ מתעטף בטלית בשעה שאומרים י״ג מדות אף שהוא קודם אור היום אבל אז אינו מברך עליו אף שהוא בגד המיוחד ליום כיון שלובשו בלילה ויש דעה דפטור אז מציצית כדלעיל בסימן י״ח [לבוש] וט״ז השיג עליו דלמה לו להכניס עצמו לדבר שיש בו ספק וע״כ לא יטול אז טלית שלו ולא טלית של קהל שהוא ג״כ כשלו אלא יקח טלית של חבירו דבזה לכו״ע פטור מציצית ויכוין שנוטלו רק לכבוד ולא לקנותו:

ז (ז) ואבל אסור וכו׳ - אבל תוך י״ב חודש על אביו ואמו [או תוך שלשים על שאר קרובים] אסור לעבור לפני התיבה בר״ה ויוה״כ דהא דינם כרגלים לכל מילי אבל בימי הסליחות אפילו בער״ה ועשי״ת מותר [ובדליכא׳ חזן אחר שרי אפילו בר״ה ויוה״כ]. וכן בימים שאין אומרים תחנון מותר

להתפלל שחרית אם אחר יאמר הלל אבל מוסף לא יתפלל והח״א כתב כמדומה שהגר״א לא היה מניח להתפלל אפילו שחרית בר״ח אכן בדליכא אחר לכו״ע מותר להתפלל אפילו מוסף:

ח (ח) בערב ראש השנה - וה״ה בעיוה״כ במקום שמרבים בסליחות:

ט (ט) וידקדקו - נהגו לעבור לפני התיבה פרנסים ומנהיגים שיודעים בצער הדור והיינו דוקא כשהם נאמנים ומגינים על הדור ומרוצים לעם ובעוה״ר בדור הזה וכו׳ וכדי לתקן פרצה זו ראוי שיתפלל הש״ץ הקבוע:

י (י) היותר הגון - וכל העוזרים ומסייעים לש״ץ שאינו הגון כאלו גוזל טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין [ס״ח]. והיודע בעצמו שאינו בקי מאד ויודע לשמור אפילו משגגה אין לו להכניס את עצמו בעבודת השם. ואם אינו ראוי והגון ובקי אין ממתינין לו כשאר עונשים אלא גובין לאלתר [א״ר]:

יא (יא) בתורה ובמעשים - וראוי שיהיה הש״ץ והתוקע בעלי תשובה גמורה גם ראוי שילמדו הכונות מהתפלות והתקיעות והוא מהזוהר ונהגו שמי שהתחיל להתפלל או לתקוע אפילו פ״א אין ליתן המצוה לאחר ואם חלה הוא ביד הקהל להעמיד אחר ומ״מ כשחוזר לבריאותו המצוה חוזרת אל הראשון מי שבא בעש״ג אין ראוי להיות ש״ץ בר״ה ויוה״כ אא״כ עשה תשובה. אם רואה שיש מחלוקת בשביל התפלה לא יתפלל אע״פ שיתפלל מי שאינו הגון:

יב (יב) שיהא בן שלשים - שאז ראוי בן לוי לעבודה ותפלה הוא כנגד עבודה וגם שאז לבו נשבר ונדכה:

יג (יג) שיהא נשוי - דומיא דכה״ג שהיו מכינים לו אשה אחרת ושתהיה לו אשה לשומרו מן החטא. ופשוט דאם מזדמן לו שנים אחד שהוא בן תורה וירא חטא ואין לו אלו הפרטים והשני הוא איש פשוט והוא נשוי ויותר מבן שלשים הבן תורה קודם:

יד (יד) כל היום - שחרית ומנחה [שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור וי״א דאף ערבית שלפניו אבל הערבית של היום שלאחריו אין שייך לו] וכתב המ״א דמטעם זה הוא קודם לאבל ולמוהל וליא״צ דתפלה תליא ברצון הקהל והא״ר מפקפק בזה ודעתו דיא״צ יש לו להתפלל אם הוא מתענה ומן למנצח ואילך יש להניח להתפלל אף לאבל והובא דבריו בפמ״ג:

טו (טו) נוהגין וכו׳ - וביום א׳ דסליחות נהגו רוב הקהל להתענות ויחיד אומר עננו במנחה בשומע תפלה אבל הש״ץ אינו אומר ענינו בחזרת התפלה:

טז (טז) ערב ראש השנה - ואפילו התינוקות מתענין [מ״א בשם מהרי״ל] והתינוקות ל״ד אלא ר״ל נערים שהגיעו לי״ג לזכר וי״ב שנים לנקבה מתענין. וא״צ קבלה ולא השלמה אפי׳ אין מתענה עשי״ת:

יז (יז) ואין קורין בהם ויחל וכו׳ - והיינו אפילו אותן שמתענין וקורין ויחל בכל ער״ח [פ״ת] ואין אומרים או״א ברכנו בברכה וכו׳ לפי שאינו ת״צ:

יח (יח) ואם חל ברית מילה וכו׳ - עיין לעיל בסימן תקס״ח ס״ב בהג״ה ובמ״ב שם מבואר ענין זה באריכות קצת:

יט (יט) יכולים לאכול - היינו מי שיזמינו בעה״ב אבל השייכים לברית מצוה לאכול אבי הבן וסנדק ומוהל כולם נקראים בעלי ברית ויו״ט שלהם הוא. כתב המ״א במקום שיש מקצת חולי יש להקל בכל אלו התעניתים וא״צ התרה אם לא מי שמתענה יותר ממה שנהגו הצבור והש״ך ביו״ד סימן רי״ד כתב דמחמת שאינו בריא לעולם צריך התרה [ח״א]:

כ (כ) בלא תנאי - ר״ל אף דישן שינת קבע ומבואר לעיל דאסור לאכול אחר השינה אא״כ התנה קודם שישן שאינו מקבל עליו התענית קודם עה״ש הכא שרי:

כא (כא) אחר שכן נהגו - והאידנא נהוג עלמא שלא לאכול רק שישתה קאוו״ע או טיי״א קודם הליכה לביהכ״נ כי בזמנינו נמשך אמירת סליחות עד אור היום ופשיטא שמיד שעלה עמוה״ש אסור לאכול ולשתות [שע״ת]:

כב (כב) אין נופלים על פניהם וכו׳ - דהוא כמו שאר עיו״ט:

כג (כג) אע״פ שנופלים על פניהם - היינו אף אם נמשך על היום מפני דרוב פעמים רגילין לסיים קודם עלות השחר תקנו לנפול אף אם אירע פ״א שממשיך על היום:

כד (כד) ואין תוקעין וכו׳ - להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה [ואף כשחל יום א׳ של ר״ה בשבת ג״כ אין תוקעין בע״ש]. ומ״מ מותר לתקוע להתלמד דדי כשמפסיק בביהכ״נ אבל במנהגים כתב הטעם כדי לערבב השטן א״כ אין לתקוע כלל ובא״ר בשם ספר אמרכל משמע דלהתלמד שרי

בחדר סגור:

כה (כה) מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה - להראות שאנו בטוחין בחסדו ית׳ שיוציא לצדק משפטינו. ומ״מ לא ילבש בר״ה בגדי רקמה ומשי כבשאר יו״ט דיהא מורא הדין אלא ילבש בגדים לבנים נאים [ט״ז בשם רש״ל] ועיין במ״א סימן תקצ״ז דבמקום שאין נוהגין ללבוש לבנים עכ״פ לא ילבש חשובים כ״כ:

כו (כו) נוהגין לטבול וכו׳ - ואם אינו יכול לטבול משום צינה יראה לשפוך על גופו ט׳ קבין מים. ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום [ח״א]. יש מאחרונים שכתבו שנכון למנוע עצמו מלשמש מטתו בשני לילות של ר״ה אא״כ היתה ליל טבילה דאז חייב לקיים עונתו ויחזור ויטבול בשחרית. אכן אלו האנשים האוכלים לשובע בטנם או ח״ו שנכנס במחשבתו הרהור אשה יותר טוב שישמש מטתו מח״ו שיבא לידי עבירה ויחזור ויטבול בשחרית [ח״א]:

כז (כז) הקברות - דביה״ק הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפלה נתקבלה שם יותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהש״י שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר ויקיף הקברות ויתן צדקה קודם שיאמר התחנות. ואין לילך על קבר אחד ב״פ ביום אחד:

סימן תקפב

א (א) בי׳ ימי תשובה - במהרי״ל כתב דיש מקומות נוהגין לומר מערבית בשני לילות של ר״ה ואין נוהגין כן במקומינו לפי שהם שירות ושבחות [ד״מ] עוד כתב בשם מנהגים דנוהגין הקהל לומר פסוק תקעו בחודש שופר וגו׳. ולא הוי הפסק דהוי כגאולה אריכתא:

ב (ב) המלך הקדוש - משום שעכשיו הם ימי דין שהקב״ה יושב ודן כל העולם ומראה מלכותו וממשלתו שהוא בכל משלה:

ג (ג) או שהוא מסופק - דחזקה מה שהוא רגיל הוא מזכיר. והכא לא מהני שיאמר צ׳ פעמים כמו בסימן קי״ד ס״ח דהכא אינו רשאי לומר ברוך אתה ד׳ דהוי ברכה לבטלה ואם יאמר בלא שם א״כ בתפלה כשיאמר בשם יחזור ללימודו לומר ברוך א״י האל הקדוש הלכך לית ליה תקנתא:

ד (ד) חוזר לראש - דג׳ ברכות ראשונות חשובות כאחת. ואם בר״ה ויוה״כ נודע לו שהתפלל על הסדר לומר ובכן תן פחדך וגו׳ רק שמסופק בגמר הברכה אם סיים המלך הקדוש אפשר דא״צ לחזור דאולי לא שייך לומר בזה כהרגל לשונו בכל השנה מחמת התוספות שמוסיף לומר קודם סיום הברכה:

ה (ה) ע״ל ס״ס קי״ז - ס״ה וע״ש במ״ב סקי״ח:

ו (ו) ע״ל סימן קי״ח - דשם פסק הרמ״א להלכה דאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט כיון שהזכיר מלך א״צ לחזור וע״ש במ״ב סק״ג מה שכתבנו שם בשם האחרונים בזה:

ז (ז) ותוך כדי דיבור וכו׳ - היינו שלא שהא משגמר האל הקדוש רק כדי ג׳ תיבות ואם שהא יותר משיעור זה לא מהני חזרתו וכ״ז כשלא התחיל עדיין ברכה אחרת דאל״ה אפילו תוך כ״ד חוזר לראש:

ח (ח) אינו צריך לחזור - היינו אפילו לא נזכר שהוא ימי תשובה ובעת שאמר ברוך אתה ד׳ היה בדעתו ג״כ לסיים האל הקדוש אפ״ה כיון שלבסוף נזכר ואמר המלך הקדוש מהני:

ט (ט) וכן הדין וכו׳ - אזיל לשיטתיה בסעיף הקודם ולפי מה שפסק הרמ״א בסימן קי״ח בכל גווני א״צ לחזור אם לא שאמר בפעם הראשון האל אוהב צדקה ומשפט ולא הזכיר מלך:

י (י) המלך הקדוש - ואם טעה ואמר האל הקדוש יש דעות באחרונים אם צריך לחזור ודוקא אם סיים הברכה אבל אם נזכר קודם שסיים יתחיל מן המלך הקדוש [אחרונים]:

יא (יא) אם חל ראש השנה בשבת - ר״ל יאמר ג״כ בברכת מעין שבע שבליל שבת המלך הקדוש:

יב (יב) וכן כשחל וכו׳ - ר״ל ג״כ דאינו חותם בשל יוה״כ רק בשל שבת וככל יו״ט שחל להיות בשבת שאינו מזכיר בה של יו״ט וכנ״ל בסימן רס״ח ס״ט ע״י״ש:

יג (יג) בכריעה - לפי שאנו תלוים בדין לפיכך יכוין להתפלל באימה וביראה. והנה מלשון זה משמע כשאר כריעה המוזכר בכתוב אצל דניאל דהוה בריך על ברכוהי וכן בשלמה כתיב קם מכרוע על ברכיו וגו׳ אבל אין נוהגין כן אלא יתפלל בכריעת ראשו עם גופו בלבד [אחרונים]:

יד (יד) לזקוף בסוף - פירוש קודם שיאמר ברוך אתה וה״ה בתחלת הברכה והטעם שלא להוסיף על תקנת חכמים שלא תקנו אלא בתחלת אבות והודאה ובסופן ועיין לעיל בסימן קי״ג ובמ״ב שם:

טו (טו) זכרנו ומי כמוך - דהגאונים תיקנו בעשי״ת לומר זכרנו בברכת אבות ובגבורות מי כמוך ובהודאה וכתוב ובשים שלום בספר וע״כ כיון שאינו אלא תיקון הגאונים אם שכח לאומרם אין לחזור:

טז (טז) רק שסיים אותה ברכה - ר״ל שאמר השם של הברכה אין לחזור משום חשש ברכה לבטלה אבל כל זמן שלא אמר השם של הברכה יכול לחזור אע״פ שיש כמה שמות (כגון בוכל החיים). לחיים יאמר בשב״א תחת הלמ״ד ולא יאמר בפת״ח דלא לישתמע לאחיים לומר לא חיים ובימים האלו שהם ימי דין צריך לדקדק ולפרט היטב תפלתו אבל בשאר ימות השנה אנו אומרים והעמידנו מלכנו לחיים בפת״ח תחת הלמ״ד ואין אנו חוששין לפי שאחר כונת הלב הן הדברים. ולא יאמר לחיים טובים רק לחיים עד שיגיע לוכתוב לחיים וכו׳ אז יאמר לחיים טובים כי המבקש צריך לבקש מתחלה דבר מועט ואח״כ מוסיף והולך. אין לומר באהבה מקרא קודש רק יום תרועה מקרא קודש אין לומר ודברך מלכנו אמת רק ודברך אמת. וכופלין לעילא בכל עשי״ת בכל הקדישים שאומרים:

יז (יז) אם לא אמר וכתוב ובספר וכו׳ - וכן גם תוספות ובכן תן וכו׳ שאומרין בברכה שלישית אם לא אמרו כלל אין מחזירין אותו [אחרונים]:

יח (יח) ואינו מזכיר ר״ח - דכשאומרים יום הזכרון קאי נמי אר״ח דקרי זכרון דכתיב ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו׳ והיה לכם לזכרון:

יט (יט) אומר יום תרועה וכו׳ - ואפילו בתפלת הלילה או בקידוש אע״ג שאין תוקעין בלילה מ״מ היום הוא יום של תרועה דלמחר בודאי יתקעו. וכתבו האחרונים דבדיעבד אם אמר בחול זכרון תרועה וסיים הברכה אינו חוזר [דהא בתורה כתיב זכרון תרועה אע״ג דמדאורייתא תקיעה שריא בשבת] וה״ה בשבת אם אמר יום תרועה ג״כ אינו חוזר:

כ (כ) בשבת אומר וכו׳ - ואומר או״א רצה במנוחתינו קדשנו וכו׳ אבל ביוה״כ שחל בשבת אין אומרים רצה במנוחתנו כיון שהוא יום עינוי ואינו מנוחה גמורה [לבוש וש״א]:

כא (כא) אינו אומר מועדים לשמחה וכו׳ - ר״ל דלא כאיזו דיעות שהוזכרו בטור דס״ל שיש לאומרם:

כב (כב) אינו אומר ואין אנו יכולים לעלות ולראות - דהא אפילו בזמן המקדש לא היה המ״ע להראות כ״א בשלשה רגלים:

כג (כג) וחותמין ודברך אמת - יאמר ותמלוך אתה ד׳ לבדך ולא אתה הוא ד׳ לבדך [ברכ״י]:

כד (כד) בקול רם - מפני שעי״ז יוכלו להתפלל יותר בכונה ומ״מ לא יגביה קולו יותר מדאי:

כה (כה) תכתב - ולנקבה יאמר תכתבי ביו״ד. המ״א מצדד דיש לומר ג״כ ותחתם והגר״א בביאורו מסכים לדעת העשרה מאמרות דאין לומר ותחתם. ועין במ״א דיכולין לומר לשנה טובה תכתב עד חצות היום ועיין בט״ז דמוכח מניה דיום שני כיום א׳ דמי לזה ויכולין לומר גם בליל שני לשנה טובה תכתב בא״ר חולק על זה:

סימן תקפג

א (א) וכשיאכל רוביא וכו׳ - וה״ה מה שנקרא בלשונות אחרים לשון רביה יאכל כל מדינה ומדינה כלשונה:

ב (ב) יהי רצון - מלפניך ד׳ או״א שירבו זכיותינו וכתב א״ר בשם של״ה יתעורר אדם בתשובה כשיאמר י״ר ויתפלל ע״ז בלב שלם:

ג (ג) תפוח מתוק בדבש - והתפוח עיקר ומברך עליו ופוטר הדבש. ואף שאוכל התפוח אחר ברכת המוציא מ״מ צריך לברך עליו. ויש נוהגין לטבל המוציא בדבש:

ד (ד) שתחדש וכו׳ - ויאמר הבקשה אחר התחלת האכילה מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה:

ה (ה) שנה מתוקה - וע״כ יש נמנעים לבשל בר״ה מיני חומץ בארש״ט וכדומה וע״כ האוכלים דגים לסימנא שיפרו וירבו כדגים אין מבשלין אותן בחומץ. והנה כל אלו הענינים עושין הכל לסימן טוב ולכן פשיטא שיזהר מאד שלא יכעוס בימים האלו מלבד גודל האיסור כדי שיהיה לסימן טוב רק יהיה שמח לבו ובטוח בד׳ עם התשובה ומעש״ט:

ו (ו) ראש כבש - וטוב יותר של איל:

ז (ז) לומר נהיה לראש - וע״כ אם אין לו ראש כבש יאכל ראש אחר של בהמה או של עוף:

ח (ח) הנהר וכו׳ - ולומר תשוב תרחמנו וגו׳. משום דאיתא במדרש שעבר אברהם אבינו עד צוארו במים כשהלך להקריבו ע״ג המזבח ואמר הושיעה כי באו מים עד נפש ואנו עושין זה זכר לעקידה. וטוב [לילך] למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. ובכתבים כתב נהר או באר וטוב שיהיה מחוץ לעיר. ויש לילך ביום א׳ אחר מנחה קודם שקיעת החמה ולומר פסוק מי אל כמוך וגו׳ עכ״ל. ובקצת מקומות ראיתי כשחל יום א׳ בשבת הולכין בשני לנהר. ואפשר מפני שהנהר חוץ לעיר ומשום הוצאה שנושאין ספרים וכדומה לכך הולכין ביום ב׳ [פמ״ג]:

ט (ט) שלא לישן וכו׳ - משום דאיתא בירושלמי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלי׳. והאר״י ז״ל אמר שאחר חצות מותר לישן שכבר נתעורר המלאך ע״י תפלות ותקיעות וב״ח כתב שהר״מ היה ישן בר״ה. ויושב בטל כישן דמי ועיין בח״א שכתב דאחר האכילה יקבע עצמו ללימוד ואם ראשו כבד עליו יישן מעט אם א״א לו בלא זה ויש נוהגים לגמור כל התהילים:

סימן תקפד

א (א) אין אומרים הלל וכו׳ - לפי שספרי החיים והמתים פתוחים ואיך יאמר שירה ואע״ג שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין מ״מ צ״ל ירא וחרד מאימת הדין ועי״כ נזכר לזכות:

ב (ב) בראש השנה - והאומרים תהלים בכל יום ומתרמי להם הלל ביום ר״ה ויו״כ שרי לאומרו כיון שא״א אותו דרך שירה רק דרך תחנה ובקשה:

ג (ג) על הסדר - לאפוקי מדעת הרב״י שמדלגין בכ״מ שמזכיר חטא ולדידיה א״א א״מ חטאנו לפניך מפני שא״א וידוי בר״ה (כדי שלא ליתן פ״פ למקטרג) ולומר פסוקים שיש בהם הזכרת חטא אין קפידא לכו״ע כיון שאינו דרך וידוי. ובפירוש המחזור מפרש א״מ חטאנו לפניך כלומר אבותינו חטאו שעבדו ע״ג (ואנו צריכין להתודות עליהם כמ״ש והתודו את עונם ואת עון אבותם) ואנו אין לנו מלך אלא אתה לכן עשה עמנו למען שמך ובזה נתיישב מנהגינו שאומרים אותו בר״ה. צ״ל מחה והעבר חטאינו ופשעינו כי פשע גדול הרבה מחטא וצריך לבקש תחלה על הקל ואח״כ על החמור. יש לומר כלה הכ״ף בפת״ח והלמ״ד בציר״י. הט״ז בסימן תרכ״ב כתב שיש לומר רוע גזר בנשימה אחת דהיינו שיקרע הוא ית׳ הרוע שבגזירה ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים:

ד (ד) ואם הוא שבת וכו׳ - הטעם שאין שואלין צרכים בשבת ואף כשחל ר״ה בע״ש במנחה אין אומרים א״מ:

ה (ה) עד חצות - לכל הפחות ואם חל בשבת אין להאריך יותר מחצות ובחול יכול להאריך בד״א בפיוטים ותפלות אבל בניגונים אין להאריך:

ו (ו) מוה׳ פקד - לפי שבר״ה נפקדה שרה רחל וחנה:

ז (ז) שבעה - ומוסיפין לעשות ב׳ פרשיות א׳ ביום הגמל את יצחק ב׳ באשר הוא שם:

ח (ח) השביעי - עד אשה לד׳. ואם טעה והשלים הפרשה בארבעה קרואים או ג׳ ועדיין לא אמר קדיש ישלים מנין הקרואים בפרשה עקידה שאחריה ואם אמר קדיש אם לא חסר ממנין רק אחד א״צ לקרות ויסמוך על המפטיר כ״כ בשערי אפרים ובתשובת ח״ס חאו״ח סימן כ״ט כתב דאם השלים הפרשה בארבעה לא יאמר קדיש עד אחר שיקראו בס״ת שניה ויהיה המפטיר עולה לחמישי דקי״ל מפטיר עולה למנין הקרואים. אם טעה וקרא ביום א׳ בפרשת עקידה יצא וקורא ביום שני בפרשה וד׳ פקד וגו׳ וגם פרשת העקידה עד סוף הסדרא. ומ״מ אם נזכר בעודו קורא בפרשת עקידה שטעה ועדיין לא בירך האחרון ברכה אחרונה יגלול ויקרא עמו פרשת וד׳ פקד עד סופו ואח״כ יברך ברכה אחרונה [ממט״א וש״א] עוד כתב במט״א ראוי לכל גבר ירא ד׳ להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים ואף במקומות שמוכרין מצות יקנה אותו בדמים כפי יכולתו ואדרבה יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו בחנם אין כסף:

ט (ט) התוקע - ויש מקומות שנוהגין לקרות גם המתפלל מוסף וכן ביוה״כ קוראין אותו. ומי שנוטל שכר על התקיעה ותפילה אין נוהגין לקרותם [א״ר]:

י (י) וע״ל ס״ס קל״ה - סי״ד בהג״ה שם נתבאר כמה פרטים שמשתנה זה הדין וע״ש במ״ב ובה״ל:

יא (יא) בין קה״ת וכו׳ - דכך הסדר ברית אברהם [שהיא המילה] ועקידת יצחק וכדאמרינן בר״ה למה תוקעין בשל איל כדי להזכיר אילו של יצחק ועוד דמילה מצוי יותר מתקיעה וכתדיר דמיא לגבי תקיעה והוא קודם [הגר״א] ובמקום שנוהגין למול בבית שהתנוק שם מלין אחר יציאה מביהכ״נ כדי שלא יהיה טרחא דצבורא לילך שם ולשהות ולחזור לביהכ״נ ומ״מ אם אין הבית רחוק מביהכ״נ באופן שלא יהיה שהות הרבה וטורח הצבור טוב למול קודם תקיעת שופר כדי שיהיה בידם זכות המילה בעת תקיעת שופר [מט״א]:

יב (יב) לתקיעת שופר - ובשבת שאין שם תקיעת שופר מלין אחר אשרי. ואחר המילה וברכותיה אומרים יהללו ויש מי שכתב שגם בשבת מלין קודם אשרי כדי שלא יהיה הפסק רב להקדיש. כשחל מילה בר״ה בשבת אומרים יום ליבשה קודם סיום ברכת הגאולה שהוא שבח על המילה אבל כשחל ר״ה בחול א״א יום ליבשה. גדול אחד נהג כשהיה מוהל בר״ה לא קנח פיו אחר המילה אלא בפה המלוכלך בדם המילה תקע לערב מילה בשופר ונראה שאעפ״כ יקנח פיו מבחוץ וגם ירחץ ידיו משום כבוד הברכה [מטה אפרים]:

סימן תקפה

א (א) לתקוע - וכן הברכה צריך להיות בעמידה כמו כל ברכת המצות וכדלעיל בסימן ח׳ ס״א [אחרונים]:

ב (ב) מעומד - דכתיב יום תרועה יהיה לכם וילפינן מלכם דגבי עומר ובעומר כתיב חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה. וכתב המ״א דלפ״ז אין לסמוך על שום דבר באופן שאם ינטל אותו דבר יפול שעמידה זו חשובה כישיבה ומ״מ בדיעבד אף אם תקע מיושב לגמרי יצא דקרא אסמכתא בעלמא הוא ולכתחלה. והצבור השומעים התקיעות לא הטריחום לעמוד משום כבוד צבור וגם כי עתידים לשמוע מעומד התקיעות שעל סדר הברכות של מלכיות זכרונות וגו׳. ועכשיו נהגו הצבור לעמוד כולם גם בשעת התקיעות שתוקעין קודם מוסף ואעפ״כ נקראין תקיעות דמיושב מאחר שרשות לישב בהם. ואם יחיד שומע תקיעות לצאת בהם ואינו עתיד לשמוע על סדר הברכות צריך מדינא לעמוד לכתחלה:

ג (ג) במקום שקורין - כדי שזכות התורה יגן עלינו לעלות זכרונינו לפניו לטובה. וראוי ליתן לתקוע לצדיק והגון ובלבד שלא יהא מחלוקת בדבר ועכ״פ צריך שידע לכוין להוציא הצבור בתקיעתו:

ד (ד) יברך לשמוע וכו׳ - ר״ל שלא יאמר לתקוע בשופר דלאו בתקיעה תליא מילתא אלא בשמיעה שהרי התוקע ולא שמע קול שופר לא יצא כמו שנתבאר בסימן תקפ״ז ע״ש ולא יאמר בקול דמשמע לעשות רצונו ובדיעבד אם בירך לתקוע בשופר או על תקיעת שופר או לשמוע בקול שופר יצא. אם נטלו השופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר א״צ לברך אבל בין בין ברכה לתחילת התקיעות צריך לברך:

ה (ה) או שכבר יצא וכו׳ - האחרונים העלו דבאופן זה שכבר יצא התוקע בעצמו טוב יותר שיברכו השומעים בעצמן שתי הברכות אא״כ אינם יודעים לברך בעצמן אז יברך בשבילן להוציאן ומנהג העולם להקל להוציאן בכל גווני ואין למחות בהם כי כן הוא עיקר מדינא כמו שכתב הפר״ח והגר״א. מי שנסתפק לו אם שמע קול שופר [או נטל לולב] ביום א׳ שהוא מן התורה תוקע ואינו מברך וביום ב׳ שאינו אלא מד״ס א״צ לתקוע דספק ד״ס להקל:

ו (ו) ויתקע תשר״ת ג׳ פעמים וכו׳ - טעם לסדר זה עיין לקמן בסימן תק״צ סעיף א׳ וב׳:

ז (ז) בצד ימין - של פיו משום דכתיב והשטן עומד על ימינו לשטנו:

ח (ח) אם אפשר לתקוע בכך - ואם א״א לו אין להקפיד אף אם יעמידנו בצד שמאל וגם פי השופר לצד שמאל:

ט (ט) וכן יהפוך השופר למעלה וכו׳ - ר״ל שטוב שיהפוך פי השופר למעלה ולא לצדדין:

י (י) ודי בברכה וכו׳ - דהלא הראשון בירך להוציא בזה כל הקהל:

יא (יא) והוא שיהיו שם וכו׳ - דאם לא היו שם באותה שעה צריכים לברך לעצמן בלחש קודם שיתחילו לתקוע אך אם כבר יצא ידי חובתו תוקע בלא ברכה כיון שהצבור כבר שמעו הברכה מן הראשון:

יב (יב) ולא הויא ברכה לבטלה - כיון שהשני יוצא בברכתו:

יג (יג) כדי שלא יתבלבל - אבל הפסק לא הוי דהוא חשוב צורך תפלה שאלו התקיעות נקבעו על סדר הברכות:

יד (יד) ואם הוא מובטח וכו' - ואם אינו מובטח וליכא אחר שיודע לתקוע י"א דבאופן זה לא יתקע עד אחר התפלה וכ"ש כשכבר יצא בתקיעות דמיושב וי"א שאם אין שם אחר יוכל לתקוע על סדר ברכות אע"פ שאין מובטח דיש לו לבטוח שמן השמים יסייעוהו לעשות כהוגן. ואם מתפלל מתוך הסדור והמחזור לכו"ע דינו כמובטח:

טו (טו) רשאי לתקוע - אפילו יש שם אחר דתקיעה לא חשיב הפסק כלל וכנ"ל:

טז (טז) ודוקא וכו' - דשם חיישינן שיתבלבל ולא יוכל לחזור לתפלתו:

יז (יז) אומרים לו גמור - ובמקומות שנהגו לחלק ולתת תקיעות דמיושב לאחד ודמעומד לאחר או לחלק גם הסדרים מלכיות לאחד זכרונות לאחר וכו'. יעשו כמנהגם כי ישראל קדושים הם ומחבבין המצות:

יח (יח) להקרות - המתפלל שחרית מקרא להתוקע ובמקום שיש מ"ץ הוא מקרא. גם תקיעה ראשונה יקרא לפניו אע"ג דלא שכיח כ"כ שיטעה. פעם אחת לא היו יכולין לתקוע והפך השופר וקרא לתוכו ויהי נועם ושוב יכלו לתקוע [מ"א בשם מהרי"ל] ועיין בדגול מרבבה שזהו דוקא בתקיעות דמעומד אבל בתקיעות מיושב הוי הפסק גמור בין ברכה לתקיעה ועיין בשע"ת שמיישב קצת ד"ז ומ"מ לכתחלה נראה לענ"ד שאינו כדאי לעשות כן ואם הוצרך ליקח שופר אחר א"צ לחזור ולברך כיון שהיה מונח לפניו על השולחן מסתמא דעתו היה על כולם. המקרא והתוקע ראוי להם שילמדו היטב דיני השופר וסדר התקיעות כי לפעמים מאיזה סיבה נופל טעות בפי המקרא או בשגגת התוקע וצריך לידע איך לעשות אם לתקוע להלן או לחזור לראש הסדר [מט"א]:

יט (יט) אינו רואה וכו' - עיין לעיל בסימן ש"ו ס"ה ובמ"ב שם:

סימן תקפו

א (א) של ראש השנה - לאפוקי בתענית שתוקעין ג"כ בשופר לא בעינן של איל וכפוף:

ב (ב) בשל איל - לזכר עקידת יצחק. ובכלל זה גם כבשה נקבה אלא דהמהדרין ביותר נוהגין לחזור אחר של איל דוקא דהוא זכר טפי לאיל של יצחק:

ג (ג) וכפוף - לסימן שיכפפו לבם למקום:

ד (ד) ובדיעבד כל השופרות וכו' - ר"ל אפילו של שאר בהמות או חיות ומ"מ ביש לו שופר של תיש ועז יקדימנו לשופר של יעלים (הוא מין חיה) ושאר חיות דהוא קרוב למין שה יותר כדכתיב שה כשבים ושה עזים ואיכא זכר קצת לעקידת יצחק:

ה (ה) ומצוה בכפופים וכו' - ר"ל דלאו דוקא באיל אלא אפילו בשאר בהמות וחיות ג"כ כפוף עדיף מפשוט. והנה המחבר סתם ולא ביאר איל פשוט וכפוף משאר מינים איזה מהן עדיף אכן מסקנת רוב הפוסקים דמעלת כפוף עדיף לפיכך אם נזדמן לו של יעל כפוף ושל כבש פשוט יתקע בשל יעלים וכפוף דתקון רבנן לתקוע בכפוף לסימן שיכפפו לבם למקום בתפלה משא"כ שופר של איל אינו תיקון רבנן לתקוע דוקא בשל איל אלא מנהג שנהגו כל ישראל מעולם לזכר עקידה ואיכא בזה מצוה מן המובחר. ומ"מ כתבו המפרשים דגם בזה יש עכ"פ דינה דהידור מצוה וע"כ אם מבקשים ממנו להוסיף על שופר של איל יוסיף עד שליש וכעין המבואר לקמן בסימן תרנ"ו:

ו (ו) של פרה - וה"ה שור והטעם מפני שנקראו קרן ולא שופר:

ז (ז) וכן קרני רוב החיות - כמו הראמים והצביים וכדומה ופסול שלהם הוא משום דשופר צריך להיות חלול דשופר הוא מלשון שפופרת. ופסולים אלו דפרה ודעצם אחד הוא מן התורה ואפילו אין לו שופר אחר אין לתקוע בהם:

ח (ח) וכן שופר מבהמה טמאה - וכמו דלא הוכשרו תפילין ליעשות מעור בהמה טמאה וכתבו האחרונים שאין דין זה ברור ולהכי אם אין לו שופר אחר יתקע בו אכן לא יברך עליו דשמא הוא פסול מדינא וכשיזדמן לו אח"כ שופר כשר צריך לתקוע עוד הפעם וג"כ בלא ברכה דשמא כבר יצא בשופר הראשון ולכו"ע שופר של נבילה וטריפה כשר לתקוע בו:

ט (ט) הגוזל שופר וכו׳ - ואינו דומה ללולב ומצה וציצית הגזולים לפי שמצות השופר אינו אלא השמיעה לבד ואין בשמיעת קול דיני גזל שהרי בשמיעתו אינו נוגע בשופר כלל ולפיכך אע״פ שתקע בו באיסור גזל כיון שבעיקר המצוה דהיינו השמיעה אין בה איסור גזל יצא י״ח וכ״ז בשתקע אבל לכתחלה אסור לתקוע בו בע״כ של בעל השופר ואפילו נתייאשו הבעלים ממנו ומכש״כ דאין לברך עליו משום בוצע ברך וגו׳. ועיין לעיל סימן י״א ס״ו בבה״ל דאפילו היה יאוש ושינו רשות או שינוי מעשה ג״כ אין כדאי לברך. וכתבו האחרונים דמותר ליטול שופר של חבירו בלא ידיעתו ולתקוע בו דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו ובודאי היה מתרצה ורשאי לתקוע בו כל המאה קולות אע״פ שאינו מדינא כיון שנהגו כן בודאי לא ימחה בזה:

י (י) של עכו״ם של ישראל - כגון שעבד לשופר. וה״ה כששימש בו לפני הע״ז שלו שתקע לפניה:

יא (יא) שאינה בטלה - ר״ל דכיון דא״א בשום פעם שתהא ניתרת וע״כ לאיבוד קאי לשרפה או להוליכה לים המלח הרי הוא כמי שאינו ולא עדיף משופר כשר ורק שאין בו שיעור גדלו שהוא פסול וכ״ש הכא:

יב (יב) אבל וכו׳ של עכו״ם - כגון שמצא שופר ע״ז של נכרי או ששאל אותה ממנו:

יג (יג) לא יתקע - משום דמאיס. ואפילו בנתבטל ג״כ אסור לכתחלה לכמה פוסקים:

יד (יד) יצא - אפילו קודם שנתבטל והטעם דכיון שאפשר לבטלו כדין ע״ז של נכרי שנכרי מצי מבטל לי׳ לא שייך ביה לומר הרי היא כמי שאינה דאפשר לא תבא כלל לידי שריפה ואי משום שנהנה מאיסורי הנאה ג״כ לא אסור דקיום מצוה לא מיקרי הנאת הגוף אלא הוא גזירת מלך. ופשוט דאם אין לו שופר אחר תוקע בו לכתחלה כדי שלא לבטל המ״ע:

טו (טו) והוא שלא נתכוין לזכות בו - בשעה שמצאו והגביהו מן הקרקע אלא הגביהו רק כדי לתקוע בו ועיין בה״ל:

טז (טז) דהו״ל עכו״ם של ישראל - ואע״ג דישראל לא עבדה מ״מ אין לה בטול כיון דעכשיו היא של ישראל ויש שכתבו דלא קאי רק אעבודה זרה של עכו״ם אבל לא אמשמשי ע״ז דבמשמשי ע״ז של עכו״ם אפילו באו ליד ישראל לא מחמרינן בהו כולי האי ויש להם ביטול וכמו דפסק המחבר ביו״ד סימן קמ״ו ס״ב ויש שמחמירין גם בזה:

יז (יז) אלא בנתבטל - הטעם כנ״ל דכיון שהוא אסור בהנאה הרי הוא כחסר מן שיעורו שהוא פסול ואע״ג שאפשר לבטלה מ״מ עדיין לא נתבטל ובאיסורו קאי:

יח (יח) בעיו״ט - דאם לא נתבטל בשעה שקידש היום א״כ לא היה ראוי אז לתקוע בו (לפי שיטה זו שפסול לתקוע בו קודם ביטול) ונדחה אז וא״כ אפילו ביטלו העכו״ם אח״כ ביו״ט והותר מ״מ שמא יש דיחוי אצל מצות וכבר נפסל. ולענין דינא קי״ל כסברא הראשונה שהוא סברת רוב הפוסקים ואפילו בלא נתבטלה כלל יכול לתקוע בו אם אין לו אחר רק אם ימצא אח״כ שופר כשר צריך לתקוע בו מחדש לצאת ידי סברא זו ובלי ברכה:

יט (יט) של תקרובת עכו״ם - פי׳ בהמה שהקריבוה לקרבן לפני ע״ז ועשאו מקרניה שופר:

כ (כ) משום דאינה בטילה וכו׳ - וכתותי מיכתת שיעוריה וכנ״ל:

כא (כא) המודר הנאה משופר - כגון שאמר קונם הנאת שופר עלי:

כב (כב) אדם אחר וכו׳ - ר״ל אע״ג דאין יכול להפקיע עצמו ממצות שופר בשביל נדר זה דמצוה לא מיקרי הנאה וכנ״ל מ״מ ישמע תקיעת שופר מאחר ולא יתקע בעצמו והטעם כתבו הפוסקים משום דיש הרבה ב״א שיש להם הנאה כשהם תוקעין והנאת הגוף ליכא לשרויי בשביל טעמא דמצות לאו ליהנות נתנו ומ״מ כתבו האחרונים דבשעת הדחק שאין לו אחר מותר לו בעצמו לתקוע רק שאין לו לתקוע כ״א עשרה קולות דהיינו תשר״ת תש״ת תר״ת שהם מעיקר הדין:

כג (כג) קונם לתקיעתו עלי - שלא הזכיר הנאה ור״ל שאמר קונם השופר לתקיעתו עלי וע״כ חייל כיון שפירש לאסור על עצמו השופר לתקוע בו כמו שאוסר ע״ע הצרור לזרוק בו אף שאין לו הנאה אבל אם אמר סתם קונם שופר עלי מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה:

כד (כד) אסור לתקוע וכו׳ - ואפילו פירש בנדרו תקיעה של מצוה והטעם דנדרים איסור חפצא הוא וחל אפילו על דבר מצוה ואפילו לשמוע תקיעת שופר מאחר ג״כ בכלל איסור זה. ודע דיש פוסקים שר״ל שאין חל הנדר אא״כ אסר השופר עליו כגון שאמר שופר עלי בקונם לתקוע בו אבל באסר

עליו התקיעה כגון שאמר תקיעת שופר עלי בקונם אינו חל דהתקיעה אין בו ממש ונדרים אין חלין אדבר שאין בו ממש. אמנם כמה פוסקים סוברין שחל אף בזה כיון שעכ״פ הזכיר בנדרו חפצא סתמא דמילתא כונתו לאסור החפץ עליו. וכ״ז לענין איסור תורה אבל מדרבנן איכא איסורא בכל גווני אפילו בנדר שאין בו ממש כמבואר ביו״ד סימן רי״ג וע״כ אסור לתקוע בו קודם שיתיר הנדר. ומפורש בפוסקים דכ״ז בנדר אבל בשבועה אינו יכול להפקיע א״ע ממצות תקיעת שופר דמושבע ועומד מהר סיני לקיים מצות התורה אם לא שכלל בשבועתו לאסור עצמו בשמיעת כל תקיעה דמשמע אפילו בתקיעה של רשות ובזה חל שבועתו בכולל לאסור גם בשל מצוה וישתדל להתיר שבועתו. ואפילו גבי נדרים אם אסר עצמו לשמוע שופר מפלוני אינו נפקע בזה ממצות תקיעת שופר וצריך לבקש איש אחר לשמוע ממנו שופר ואם לא ימצא אחר אסור לשמוע מאיש זה אפילו אסר עצמו בשבועה שאינו כנשבע לבטל את המצוה שבשעה שיצא שבועה מפיו לא היתה לבטל שהרי אינו מצווה לשמוע מאיש זה דוקא:

כה (כה) דק מאד - וה״ה אם היה צרוד ויבש:

כו (כו) אם ניקב וכו׳ - אקדים לזה הסעיף הקדמה קצרה והוא. איתא בגמרא ת״ר ניקב וסתמו בין במינו ובין שלא במינו פסול ר׳ נתן אומר במינו כשר שלא במינו פסול. וכתבו הפוסקים דקי״ל כר״נ ואמרינן שם דהא דמכשר ר״נ במינו היינו דוקא כשנשתייר רובו שלא ניקב והנה בביאור הסוגיא יש דיעות בין הראשונים הרמב״ם וסייעתו מפרשים דר״נ קאי אאין מעכב התקיעה דהיינו אחר סתימה חזר קולו לכמות שהיה תחלה קודם שניקב ואפ״ה אין כשר אלא במינו נמצא בעינן תלתא למעליותא אינו מעכב התקיעה ובמינו ונשתייר רובו אבל אם חסר אחד מאלו פסול זו היא הדעה ראשונה שהובא כאן והרא״ש וסייעתו ס״ל דר״נ קאי רק אמעכב התקיעה ואפ״ה כשר במינו ובשאינו מעכב אפילו שלא במינו כשר אם נשתייר רובו וממילא לפי ביאור זה הוי לקולא דלא בעינן אלא תרתי דהיינו מינו ורובו ואפילו מעכב או רובו ואינו מעכב ואפילו אינו מינו וזהו שסיים המחבר לקמיה ואם הוא שעת הדחק וכו׳ היינו שאז יש לסמוך על הרא״ש וסייעתו:

כז (כז) אע״פ שנשתנה קולו כשר - שכל הקולות כשרים בשופר וכנ״ל והיינו אפילו לכתחלה לדעת המחבר וכתבו הפוסקים דאפילו לא נשתייר בו שיעור תקיעה דהיינו טפח שלם בלי נקבים נמי כשר ומ״מ כתבו האחרונים דאם היה רובו של שופר נקוב אפילו נשתייר בו שיעור תקיעה שלם ג״כ פסול דרובו ככולו ועיין בבה״ל:

כח (כח) מיהו וכו׳ כי י״א וכו׳ - ס״ל דשופר נקוב פסול כמו שופר שנסדק ויש לנו לחוש לדעה זו לכתחלה ואפילו נשתייר בו שיעור תקיעה למעלה לצד הפה שאין בו נקב כלל ומ״מ משמע דגם לסברא זו היינו דוקא היכי שהנקב מורגש בתקיעה שהקול נפגם על ידו ונשתנה קולו אבל היכי שקולו צלול אין נקב כזה חשוב ותוקעין בו לכו״ע:

כט (כט) ואם סתמו וכו׳ - ר״ל דאע״ג דכשלא סתמו כשר לדעת המחבר כשסתמו גרע טפי דכשסתם בשאינו מינו א״כ אינו שומע קול שופר בלחוד רק קול שופר וקול דבר אחר שמעורב בו וכן כשסתמו במינו ולא חזר קולו לכמות שהיה בתחלה הרי אנו שומעין שקול השופר הזה אינו קולו של השופר הראשון אלא מן הסתימה והסתימה אינה בטלה והוי נמי כמו קול שופר וד״א מעורב בו:

ל (ל) לכמות שהיה בתחלה - קודם שניקב וכ״ש אם קולו דומה רק לקול של קודם הסתימה:

לא (לא) אם נשתייר וכו׳ - דאם לא נשתייר רובו שלם פסול לכו״ע אפילו סתם במינו וקולו כמות שהיה תחלה דתו בטיל ממנה שם שופר ולא נעשה שופר אלא ע״י סתימה זו ונמצא דהוי שופר ודבר אחר:

לב (לב) רובו שלם - ר״ל באורך השופר לצד פיו:

לג (לג) שעת הדחק וכו׳ - ודוקא שלא נזכר עד יו״ט דאז אסור ליטול הסתימה דהוי כתיקון כלי כיון שעי״ז מכשיר השופר אבל אם נזכר קודם יו״ט יטול הסתימה ודינו כאלו לא סתמו דכשר [אחרונים]:

לד (לד) שאין שופר אחר מצוי - אבל אם יכול להשיג שופר אחר אף אם כבר תקע בשופר שיש בו תרתי למעליותא יחזור ויתקע ולא יברך [פמ״ג]:

לה (לה) יש להכשיר וכו׳ - דסמכינן על הפוסקים דסברי דהיכי דאיכא תרתי לטיבותא סגי ועיין בפמ״ג שכתב דנראה שיוכל לברך ובפרט לפי מה שכתב הפר״ח והגר״א דהעיקר כדעה זו:

לו (לו) וכן יש להכשיר וכו׳ אם נשתייר רובו - אבל בלא נשתייר רובו שלם אפילו איכא תרתי לטיבותא שסתמו במינו וחזר קולו להיות צלול כבתחלה קודם שניקב לא מהני אף לדעה זו ומטעם שכתבנו למעלה. והיכא דאיכא רובא לחוד או דאיכא סתמו במינו לחוד ויש לו ספק על הסתימה אם חזר

קולו לכמות שהיה או לא יש להחמיר מדינא דהוא ספיקא דאורייתא:

לז (לז) נסדק וכו׳ - ודוקא נסדק דהולך ומוסיף וכדלקמיה אבל בנפגם כשר בכל שהוא. ומ״מ אם ראהו קודם ר״ה טוב יותר לתקנו שלא יהיה נראה פגום:

לח (לח) פסול - ודוקא בנסדק מעבר לעבר ואע״פ שאין בו חסרון וגם לא נשתנה קולו:

לט (לט) בכל שהוא - לפי שמחמת הרוח וחוזק התקיעה הסדק הולך ומוסיף עד שיסדק כולו וכל העומד ליסדק כסדוק דמי:

מ (מ) אא״כ הדקו וכו׳ - שהחוט מעמידו שלא יתבקע יותר:

מא (מא) ונשתייר וכו׳ - והרבה אחרונים מקילין אפילו לא נשתייר כל זמן שלא נשתנה קולו ע״י ההידוק:

מב (מב) לצד הפה - וכדעה הראשונה לקמן בס״ט:

מג (מג) ברובו - ומשום דרובו ככולו ואפילו אם נסדק רק מצד אחד אבל אם לא נסדק רובו אפילו לא נשתייר שיעור תקיעה כשר. ובשעת הדחק יש לסמוך אדעה זו שהיא העיקר. ואם תקע בשופר שנסדק במיעוטו ואח״כ מצא שופר כשר יחזור לתקוע בו ולא יברך:

מד (מד) ואם דבקו וכו׳ - ודוקא בדבק מכשרינן דהוי כאלו הוא שלם אבל אם מהדקו בחוט או משיחה לא מהני כיון שנסדק רובו:

מה (מה) כשר - היינו אפילו אם לא נשתייר רק כל שהוא שלא נסדק כשר כשדבקו [מ״א וש״א]:

מו (מו) דבקו בדבק - ואין זה נקרא שלא במינו דשאני נסדק מניקב דאין הדבק ניכר בין הדבקים. ואם הסדק רחב וניכר הדבק בודאי יש להחמיר בזה דהוי כסתמו בשאינו מינו. ומ״מ אפשר דאם לא נשתנה קולו ע״י הדבק ממה שהיה בתחלה אין להחמיר כשנשתייר בו רובו דגם בניקב וסתמו באופן זה כשר להרבה פוסקים וכנ״ל בס״ז וצ״ע:

מז (מז) בעצמו - אבל בדבק הוי כמו סתמו שלא במינו ודינו כמ״ש בסעיף ז׳. וסברא ראשונה עיקר. ומ״מ אם נשתנה קולו יש להחמיר שלא בשעת הדחק לחזור ולתקוע ובלי ברכה:

מח (מח) פסול - דתו אין שם שופר עליו כיון שנסדק כולו:

מט (מט) נסדק לרחבו - היינו סביב הקיפו ובא ע״י נפילה או הכאה בחוזק:

נ (נ) במיעוטו כשר - ולא דמי לנסדק לארכו דפסל בס״ח לדעה ראשונה משום דשם ע״י חוזק התקיעה יכול ליפקע יותר באורך אבל לא ברוחב:

נא (נא) ברובו פסול אא״כ וכו׳ - דבזה אפילו חשבינן למיעוטא כמי שאינו וכמו דנכרת כולו הלא עכ״פ נשאר שיעור תקיעה. ואותו העודף אין לחשבו כמו הוספה לפסול עי״ז כל השופר וכדלקמיה בסי״א דלא מיקרי הוספה אלא כשהיה תחלה חתיכה אחרת משא״כ כאן דלא נפרד מעולם:

נב (נב) נשאר מהסדק וכו׳ - ואם דבקו בדבק אפילו לא נשאר שיעור תקיעה נמי כשר וכמו דמקילינן בס״ח בנסדק בארכו כשדבקו בדבק [א״ר ופמ״ג] ומ״מ כשיש שופר אחר טוב יותר לתקוע בו (אחד מפני דעת הסוברים לעיל בס״ח דדבק לא מהני דנחשב כאינו מינו וגם לדעת ר׳ יהונתן דדבק לא מהני במקום סדק):

נג (נג) לצד פיו - דוקא שהרי רואין הנסדק כמאן דנכרת ואם לא ישאר כשיעור לצד פיו א״כ תוקע הוא בשופר שאין בו שיעור תקיעה:

נד (נד) דהיינו ד׳ גודלים - של אדם בינוני ומודדים באמצע האגודל ולא בראש אגודל ששם מתקצר והוא שיעור טפח:

נה (נה) אפילו אם מעכב את התקיעה - דלא גרע מניקב ולא נסתם דמכשרינן לעיל אפילו בנשתנה קולו:

נו (נו) אפילו שלא לצד פיו - ואע״פ שזה המיעוט שבפיו חוצץ וא״כ יש הפסק בין פיו לשופר לא חיישינן לזה דמין במינו אינו חוצץ ואין אנו רואין אותו כמו ניטל ובשעת הדחק אפשר דיש לסמוך אסברא זו:

נז (נז) דיבק שברי שופרות - היינו אפילו לקח שברי שופרות שלמות בעיגולן ודבקן ואפילו דבקן ע״י עצמן וכדלעיל ס״ח ואפילו אינו מעכב התקיעה:

נח (נח) אפילו אם יש וכו׳ - והוסיף עליו לנאותו שיהיה ארוך או כדי שיתן קולו גדול מכמות שהיה ואעפ״כ פסול והטעם דשופר אחד אמר רחמנא ולא ב׳ שופרות:

נט (נט) כל שהוא - היינו שהאריכו בין מצד הקצר ובין מצד הרחב פסול משום דשופר אחד אמר רחמנא וכו׳ וכמו בסעיף יו״ד:

ס (ס) בין הפכו כדרך וכו׳ - והטעם דכתיב והעברת שופר תרועה דרך העברה בעינן דהיינו כדרך שהאיל מעבירו בראשו מחיים:

סא (סא) אלא שהרחיב וכו׳ - היינו ע״י רותחין וג״כ הטעם דבעינן שיהא כדרך גדילתו שהצד הקצר מול פה האדם:

סב (סב) במקום הרחב - פי׳ אפילו בשופר שעשוי כהוגן והכל מטעם הנ״ל:

סג (סג) היה ארוך וקצרו וכו׳ - אין נ״מ באיזה צד ואפילו נשתנה קולו ע״ז ואשמועינן דלא תימא דבעינן כל הקרן כמו שהיה דרך גדילתו בראש האיל:

סד (סד) כשר - ואפילו היה בו פסול מתחלה וקצרו כדי להחזירו להכשרו נמי מותר וכדלעיל בס״ט:

סה (סה) כמו גלד כשר - ואפילו נשתנה קולו מכמות שהיה כיון שאין השינוי בא מחמת ד״א אלא מצד עצמו של שופר כל הקולות כשרין:

סו (סו) לא הוציא זכרותו וכו׳ - דכשהוא מחובר בבהמה עצם בולט מן הראש ונכנס לתוכו וכשעושין שופר מוציאין אותו מתוכו וזה לא הוציאו אלא נקב אותו מתחלתו ועד סופו:

סז (סז) כשר - ואפילו לכתחלה מותר לעשות כן דמין במינו אינו חוצץ ואין זה בכלל שתי שופרות כיון דהוא דבוק מתחלתו ואה״נ אם הוציאו ונקב בו והחזירו דהוא פסול:

סח (סח) כגון שנקב בו פסול - דשופר הוא מלשון שפופרת שהיא חלולה וכל שאינו חלול בטבעו לא מקרי שופר:

סט (סט) צפהו זהב וכו׳ - הוא לשון הברייתא עד תיבת יש מפרשים:

ע (ע) היינו עובי השופר וכו׳ - ר״ל דבעובי השופר למעלה יש שני חודין אחד שנוטה לצד חלל השופר ואחד שנוטה לצד חוץ לפירוש הראשון מיקרי מקום הנחת הפה היינו שציפהו לצד פנים ופסולו משום שהבל הקול נכנס לזהב ושלא במקום הנחת הפה היינו החוד הנוטה לצד חוץ סביב ומחמת אותו המעט אין הקול משתנה וכשר אבל כל אורך השופר מצד חוץ הוא בכלל ציפהו זהב מבחוץ המוזכר בברייתא. ולפירוש השני כל אותו הקצה שלמעלה מה שמכניס לתוך פיו הכל נקרא מקום הנחת הפה ושלא במקום הנחת הפה היינו משהו סמוך לאותו מקום מבחוץ וס״ל דמחמת אותו משהו ג״כ אין דרך הקול להשתנות אף שהוא על הדופן מבחוץ ולכך סתמה הברייתא דכשר. ומן אותו מקום ולמטה עד סוף מקרי ציפהו זהב מבחוץ ותלוי באם נשתנה הקול. ואם צפהו זהב בפנים בכל גווני פסול משום שהוא תוקע בזהב:

עא (עא) היינו כל אורך השופר וכו׳ - המחבר קיצר בזה דמלשונו משמע דכל האורך חדא דינא אית ליה וכשר אם ציפהו זהב ובאמת זה אינו דרק משהו הראשון הסמוך להעובי שמכניס לתוך פיו כשר דמסתמא אין דרך להשתנות הקול בשביל אותו משהו אבל משם ולמטה עד סוף השופר אם ציפהו תלוי באם נשתנה הקול מחמת זה:

עב (עב) לא יפה הם עושים - דלפעמים משתנה הקול מעט בשביל זה:

עג (עג) אבל מותר וכו׳ - דאף אם ישתנה קולו מחמת זה לית לן בה כיון שהוא מחמת עצמו וכההיא דסי״ד גרדו מבפנים או מבחוץ וכו׳:

עד (עד) היינו הוסיף וכו׳ - ר״ל ופסול בכל גווני אף אם לא נשתנה הקול:

עה (עה) ונפח בו וכו׳ - דבעינן שיהא פיו מדובק לשופר וסימנו אל חכך שופר:

עו (עו) ותקע בו פסול - ויחזור ויתקע שנית כדין ובלי ברכה:

עז (עז) עודף על החיצון משני צדדיו ונתן הפנימי וכו׳ - דאז אמרינן שנשמע קול פנימי לבד:

עח (עח) רק שוה לחיצון וכו׳ - דאם הוא מעט קצר מן החיצון לא יצא לכו״ע דסוף סוף יוצא הקול מן שני שופרות:

עט (עט) ותוקע בפנימי יצא - וכתב הט״ז דגם המחבר מודה בזה דמעיקר הדין אם שניהם שוים דאז אפשר שישמעו קול הפנימי דכשר אלא משום דקשה לצמצם בשוים דאפשר החיצון בולט מעט וע״כ הצריך שיהיה ניכר הבליטה של הפנימי:

פ (פ) והוא שלא ישנה קולו - ר״ל אפילו לא ישמע רק קול הפנימי מ״מ אפשר דהקול נשתנה ע״י שהחיצון ציפהו נמצא הקול בא מכח שני שופרות ופסול:

פא (פא) ואם לאו פסול - קאי אראש הסעיף ור״ל אם אין הפנימי עודף פסול משום דרוח פיו דוחק בשניהם והוי קול של שני שופרות ושופר אחד אמר רחמנא. ומכל זה אנו למדין דאם תקע בשני שופרות ממש דבודאי לא יצא:

פב (פב) אין מחללין וכו׳ - משום דחילול יו״ט בעשה ול״ת ושופר הוא רק עשה ואינו דוחה:

פג (פג) משום שבות - דחכמים השוו דבריהם לשל תורה והעמידו דבריהם בשב ואל תעשה במקום עשה:

פד (פד) כיצד וכו׳ - וה״ה שאין מביאין אותו מחוץ לתחום ואין לילך חוץ לתחום כדי לשמוע קול שופר וה״ה כל איסור דרבנן כגון נפל עליו גל אבנים שאסור לטלטל האבנים כדי ליטלו וכן אם צריך לתקן השופר בחתיכה וכדומה דאסור ע״י עצמו אפילו בכלי שאין דרך האומנים לתקן בו דלא הוי בזה רק משום שבות ג״כ אסור:

פה (פה) ואינו שט על פני המים וכו׳ - ומטעם זה ה״ה דאסור לעבור במברא שקורין פרא״ם או בספינה קטנה כדי להביא השופר או לתקוע שם אכן אם א״א בענין אחר דעת הח״א שמותר אם הגוי יעבירנה ואין הישראל מסייע כלל ועיין בריש סימן תרל״ט מה שנכתוב בזה:

פו (פו) ועל ידי נכרי מותר דהוי וכו׳ - ולפ״ז אפשר אפילו במקום שיש לו שופר רק שאינו של איל דמותר להביא ע״י נכרי שופר של איל דמצוה באיל:

פז (פז) מחוץ לתחום - היינו אפילו חוץ לי״ב מיל דהוי דאורייתא לכמה פוסקים וא״כ לדידהו אסור לומר לעכו״ם להביאו דלא התירו בסעיף הקודם רק דבר שהוא מדרבנן אפ״ה אם הביאו אפילו בשביל ישראל מותר לתקוע בו והטעם שהרי דבר הבא מחוץ לתחום מותר בטלטול ואינו אסור אלא באכילה או בהנאה דהיינו להשתמש בו כמ״ש בסימן תקט״ו וזה שתוקע בו תקיעה של מצוה אינה חשובה הנאה כמו שכתבנו בס״ה ומ״מ אסור לטלטלו ברחוב העיר שאינם מתוקנות המבואות שלה בצורת הפתח חוץ לד״א כמבואר בסימן תקט״ו [דאי מתוקנות בעירובין כדין נחשבת כבית ומותר לטלטל בכולה]. ישראל ששלח שופר לעיר אחרת ע״י נכרי קודם ר״ה ונתעכב הנכרי והביא בר״ה מחוץ לתחום ובני העיר לא ידעו שישלחו להם שופר אין לטלטלו ואף לתקוע בו אם אפשר באחר ובשעת הדחק יש להתיר ומקור דין זה נתבאר בסוף סימן תקט״ו בהג״ה ע״ש במ״ב:

פח (פח) אם עשה נכרי וכו׳ - אפילו בשביל ישראל ומיירי שעשה הנכרי מקרן שלו דלא הוי מוקצה דלא אסח דעתיה מניה אבל מקרן של ישראל אסור לטלטלו ואף לתקוע בו דהא הוי מוקצה דנולד ואפילו עשאו ביום א׳ דר״ה אסור גם ביום שני כדין ביצה שנולדה בראשון דאסורה גם ביום שני ומ״מ אם אין להם שופר אחר כלל יש לסמוך על דעת הפוסקים דמתירין נולד ביו״ט ולתקוע בו כדי שלא לבטל המ״ע ומותר לתקוע בו אף ביום שני וכ״ז שאוחזו בידו מותר לתקוע בו כל התקיעות כפי המנהג אבל אם תקע התקיעות המחוייבין והניח השופר מידו שוב אין לו לטלטל אותו כדי לתקוע בו תקיעות של מנהג [מטה אפרים]. כתבו האחרונים דכל אותן השופרות שאמרנו שהם פסולים לתקוע בהם הן פסולין בין ביום א׳ בין ביום שני:

פט (פט) יכול ליתן וכו׳ - אע״ג דמתקנו בכך כיון דלא מינכרא מילתא דהוי עובדא דחול שהרי מדיחין כלים ביו״ט שרי:

צ (צ) מפני הכבוד - פי׳ מפני כבודו של מקום שלא יהיו מצות בזויות עליו ולכן אפילו אם התוקע מוחל ע״ז ג״כ אסור [אחרונים]:

סימן תקפז

א (א) בתוך הבור - הוא דינא דמשנה וכתבו הראשונים שמשנה זו לצורך נשנה בשעת הגזירה שגזרו האומות שלא יקיימו ישראל את המצות ונתחבאו בבורות ובמערות לקיים:

ב (ב) או בתוך המערה - וה״ה מרתף וכה״ג מקום שהוא תחת הקרקע שקול התקיעה מתערב עם קול הברה לעומדים בחוץ. ובבנין שרובו על הקרקע ומקצתו בתוך הקרקע שרי דע״י שרובו למעלה מן הקרקע לא מתבלבל הקול ונשמע קול שופר אף לעומדים מבחוץ ועיין בה״ל מ״ש בזה:

ג (ג) אותן העומדים בתוך וכו׳ - דבתוך הבור גופא אינו נשמע קול הברה ולאו דוקא אם כל גופם בבור אלא אפילו הכניסו רק ראשם לבור סגי:

ד (ד) והעומדים מבחוץ - ובהיה כולו בתוך הבור רק שראשו חוץ לבור כעומד מבחוץ דמי:

ה (ה) יצאו - והוא שיתכוין התוקע להוציאם או בש״ץ שדעתו מן הסתם להוציא לכו״ע:

ו (ו) ואם קול הברה שמעו - פי׳ שעם קול השופר שמעו לבסוף קול הברה לא יצאו שהרי קול פסול מעורב עם קול השופר:

ז (ז) לא יצאו - וכתבו הפוסקים דסיבת ד״ז תלוי בעומק הבור או בריחוק המקום וכל אדם יש בידו להבחין ולהכיר אם קול שופר שמע בלחוד או מעורב בו קול הברה ויש אומרים עוד דאפילו התוקע בביהכ״נ ויש עומדים בחוץ קצת רחוק ממנו שייך בזה ג״כ הבחנה לפי הריחוק מביהכ״נ ועיין בה״ל מ״ש בזה ויש מי שמחמיר ואומר דלעומדים מבחוץ תמיד נשמע קול הברה ויש לחוש לדעה זו שלא בשעת הדחק ולתקוע עוד פעם אבל בלי ברכה עד שיהיה ברור לו שקול הברה שמע:

ח (ח) וכן התוקע וכו׳ - המחבר לא חילק כאן בין עומדים בתוך החבית לעומד חוצה לה וכמו שחילק לענין בור משום דאין דרך ב״א ליכנס בתוך חבית כמו שדרך ליכנס בבור ורק מכניס השופר לשם ותוקע והוא עומד מבחוץ וי״א דמש״ה לא חילק בזה המחבר דבחבית קול הברתה גדולה ואפילו העומד בתוכה אפשר ששומע קול הברה וע״כ יש להחמיר בזה ולחזור ולתקוע בלי ברכה אלא א״כ ברור לו שקול שופר שמע:

ט (ט) ועלה חוץ לבור וכו׳ - ומיירי שביחד הוציא ראשו והשופר מן הבור ומילתא דפשיטא הוא דשרי אלא דקמ״ל דלא חיישינן למיגזר דילמא אפיק רישיה מעל לבור ואכתי שופר בבור ותקע ואפשר בזה לשמוע קול הברה (גמרא). ובהוציא השופר תחלה וראשו עדיין בבור ותקע אם חיישינן בזה לקול הברה תלוי בפלוגתת הפוסקים אם מחוץ לבפנים נשמע קול הברה ויתבאר במשנה ברורה לקמיה:

י (י) וכן אותם שהיו בבור וכו׳ - פי׳ ועלו ג״כ ביחד עם התוקע ושמעו גמר התקיעות בחוץ ויצאו ידי חובתם ג״כ מטעם הנ״ל שכל מה ששמעו היה קול שופר ויש מקילים בזה אפילו לא יצאו כלל רק שמעו גמר התקיעות שתקע בחוץ בהיותם בבור ול״ח לקול הברה דדוקא מבפנים לחוץ נשמע קול הברה אבל לא מבחוץ לפנים ולמעשה יש להחמיר בשלא יצאו לתקוע שנית בלי ברכה אם אינו ברור להם שקול שופר שמעו. התוקע שהכניס שופר לבור ותקע והוא בעצמו עומד כולו מבחוץ העומדים בבור יצאו בתקיעתו והוא עצמו לא יצא אא״כ ברור לו שקול שופר שמע:

יא (יא) שלא בחיוב - כגון קודם עמוד השחר וכדלקמן בסימן תקפ״ח:

יב (יב) במתעסק - להתלמד או לשם שיר בעלמא דלא יצא וכדלקמן סימן תקפ״ט ס״ח:

יג (יג) ותקע ומשך - ר״ל שהאריך תקיעתו בשבילו:

יד (יד) לא יצא - שהרי עכ״פ חסר לו התחלת התקיעה וה״ה נמי אם כל התקיעה היה בחיוב אלא שהוא נכנס באמצע התקיעה או שיצא מביהכ״נ באמצע התקיעה ושוב לא שמע לא יצא אע״פ שהיה שיעור תקיעה במה ששמע וכמאן דשמע חצי שיעור תקיעה דמי:

טו (טו) וי״א דיצא - וסברא ראשונה עיקר וצריך לחזור ולתקוע ואעפ״כ לא יברך עליו דספק ברכות להקל ויותר טוב שישמע הברכה מאחר שלא יצא עדיין:

טז (טז) ובאמצע התקיעה יצא לחוץ - ר״ל התוקע והשלימה על שפת הבור ונמצא שהעומדים בחוץ שמעו רק סוף התקיעה דפלגא קמא היתה תקיעה פסולה ואם היה שיעור תקיעה על שפת הבור תלוי בשני דיעות הנ״ל וה״ה אם שמע מתחלה קול שופר כגון שהיה עם התוקע בבור ובאמצע התקיעה יצא לחוץ ולא שמע רק קול הברה נמי לא יצא דבעינן שמיעת קול שופר כשר מתחלה ועד סוף. וכתבו האחרונים דיזהרו כל העם שלא להוציא כיחם וניעם בשעת תקיעה כדי שישמעו כל הקולות מתחלתם ועד סופם וכן לא יביאו ילדיהם אצלם וג״כ מטעם זה ומוטב שיהיו אצל אמותיהם בביהכ״נ של נשים דנשים אינן מחויבות מן הדין בתקיעת שופר ומ״מ נראה דקטנים שהגיעו לחינוך מצוה להביאם ולהחזיקם אצלו ויאיים עליהם שישמעו התקיעות ולא יבלבלו להצבור:

סימן תקפח

א (א) ביום ולא בלילה - דכתיב יום תרועה יהיה לכם. ואם נמשך עד בין השמשות יתקע בלי ברכה:

ב (ב) יצא - דמן הדין משעלה עמוד השחר יממא הוא לכל הדברים אלא לפי שאין הכל בקיאין בו וזמנין דאתי לאקדומי הצריכו חכמים לכתחלה להמתין עד הנץ דיום ברור הוא לכל. ולא בעינן עד שיעלה כל גוף השמש על הארץ אלא משעת תחלת הנץ ג״כ מותר לכתחלה (פמ״ג). מיהו כ״ז מעיקר דין תורה [או בשעת הדחק כגון שצריך לצאת לדרך וכה״ג] אבל חכמים תקנו לתקיעות שופר במוספין ואמרו בגמרא בטעמא דשעת הגזירה היתה שלא יתקעו ישראל בשופר והיו אורבין להם כל שש שעות של זמן תפלת שחרית לכך העבירוה לתקוע במוספין ומטעם זה נראה דנהגו כל

ישראל מימות הקדמונים גם בתקיעות דמיושב שלא להיות מן הזריזין המקדימין ולתקוע בתחלת היום אלא סמוך לתפלת המוסף אחר קריאת התורה ואפילו יחיד התוקע לעצמו ג״כ ידקדק לתקוע אחר ג׳ שעות לערך כדי שתקיעתו תהיה בשעה שהצבור עומדים בתקיעה:

ג (ג) לא יצא - דסוף תקיעה בלא תחלה לא מהני ולא מידי וכדלעיל בסימן תקפ״ז ס״ג [וה״ה אם שמע מקצת תקיעה ביום ומקצתה אח״כ בלילה ג״כ לא יצא דתחלה בלא סוף ג״כ לא מהני ולא מידי וכנ״ל שם] ונראה דאפילו היום שנוהגין לתקוע ל׳ קולות לצאת ידי כל ספק צריכין ג״כ ליזהר שאף תקיעה ראשונה לא תהיה אפילו מקצתה קודם אור היום:

ד (ד) נתבאר בסימן תקפ״ז ס״ג - ולפי מה שכתבנו שם דהעיקר כדעה א׳ א״כ בכל גווני לא יצא:

ה (ה) תשע תקיעות וכו׳ - נקט לישנא דגמרא וכפי עיקר הדין דבעינן רק ט׳ קולות דהיינו תקיעה תרועה תקיעה ג׳ פעמים ולדידן בשמע הג׳ סדרים בט׳ שעות וכדלקמן בסימן תק״צ ס״ב:

ו (ו) יצא - בדיעבד אם כיון לצאת ואפילו הסיח דעתו והפסיק בדבור בנתיים וכתב המג״א דכ״ז בששהה ביניהם שלא מחמת אונס הא בשהה באונס אם שהה אפילו רק כדי לגמור את כל הסדר יחזור לראש אותו הסדר לפי פסק הרמ״א בסימן ס״ה עיי״ש ולענין אם צריך לחזור ולברך בכה״ג עיין לעיל סימן ס״ה בבה״ל שיש בזה מחלוקת בין האחרונים ועיין בבה״ל בכאן מ״ש בזה:

ז (ז) דדוקא כשלא הפסיק וכו׳ - ס״ל דזה גרע מהיסח הדעת ושיחה דבעינן שיהיה תרועה באמצע ולפניה ולאחריה חדא חדא תקיעה וכשמערב קול אחר מתקלקל הסדר. ואע״ג דהוא בעצמו לא תקע מ״מ הרי כיון לצאת וכתוקע בעצמו דמי וע״כ אם שמע קול שופר שאינו ראוי באותו סדר בטלו כל הג׳ תקיעות [מ״מ שש הקולות שמקודם לא בטלו] ויחזור ויתקע ומ״מ לא יברך שוב:

ח (ח) שאינו ראוי באותה בבא - כגון שעומד בתש״ת ושמע תרועה או שעומד בתר״ת ושמע שברים אבל האחרונים הסכימו דלפי פסק המחבר לקמן סימן תק״צ ס״ח דאפילו בהכפיל השברים או התרועה ב׳ פעמים הוי הפסק ה״ה הכא בשמע ב׳ שברים או ב׳ תרועות זה אח״ז וכיון לצאת ג״כ מפסיד כל הג׳ קולות וצריך לתקוע מחדש:

ט (ט) שתקעו כולם כאחד וכו׳ - דהיינו שאחד עשה תקיעה והשני תרועה והשלישי התקיעה השניה וכן כולם ואינו יוצא בזה כדמסיים שאין כאן פשוטה וכו׳ דבעינן שתהא תרועה באמצע ולפניה ולאחריה תקיעה ולא שיהיו כל הקולות בבת אחת וצריך לתקוע מחדש ומ״מ הברכה לא הפסיד אם לא הפסיק בד״א ויש מי שאומר דעכ״פ ידי תקיעה אחת יצא וצריך להשלים עליה ח׳ קולות מתרועה ואילך ויש אומרים דאפילו ידי תקיעה אחת לא יצא וצריך להתחיל מחדש כל הט׳ קולות:

י (י) ואפילו אחד תקע בחצוצרות - אע״ג דהקולות משונים:

יא (יא) יצא וכו׳ - ואע״ג דבכ״מ אמרינן דתרי קלי לא משתמעי (עיין לעיל סימן קמ״א) שאני הכא שהוא מצוה הבאה לזמן וחביבא ליה ויהיב דעתיה לשמוע יפה. והיכי שתקעו ג׳ ב״א בב״א כל אחד ג׳ קולות י״א שיצא בשמועתו משום ט׳ קולות כיון דתרי קלי משתמעי גבי שופר ומשום ששמע כל הג׳ תר״ת בפ״א אין קפידא דלא קפדינן רק שישמע תקיעה מלפניה ותקיעה מלאחריה ותרועה באמצע והא שמע וכן ה״ה לדידן שתוקעין תשר״ת ותש״ת ותר״ת אם שמע אותם מג׳ ב״א שכל אחד תקע סדר שיוצא כל התקיעות בשמיעתו בבת אחת וי״א דאפילו בשופר אין תרי קלי משתמעי כדי לצאת בשתיהם ולא יצא אלא באחת מהם וראוי להחמיר כסברא זו ועיין ביאור דעה זו בבה״ל:

יב (יב) שניהם - דוקא כל התקיעה נוכל להשתמש לזה ולזה אבל להפסיק חד תקיעה חציה לזה וחציה לזה כגון שתקע תקיעה ארוכה שיש בה כשיעור ב׳ תקיעות ואחד התכוין לצאת מראשה עד חציה והשני מחציה עד סופה לא מהני ולא מידי דלא מפסקינן לה לחצאין ועיין לעיל סימן תקפ״ז במ״ב ס״ק י״ד:

יג (יג) אין תוקעין בשופר - גזירה שמא יטלנו בידו לילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ד״א בר״ה:

יד (יד) ואסור לטלטלו - דהוא כלי שמלאכתו לאיסור:

טו (טו) לצורך גופו - שרוצה לשאוב בו מים וכה״ג ודוקא בשבת מותר דכיון דאין תוקעין לא הוקצה למצותו משא״כ ביו״ט אף שאין איסור טלטול בשופר אפילו כל היום [וכדלקמן בסימן תקצ״ו בט״ז ס״ק ב׳] מ״מ להשתמש בו אסור שהרי הוקצה למצותו וכמו לענין אתרוג עיין בסימן תרס״ה:

סימן תקפט

א (א) שאינו מחויב בדבר - היינו שאינו מחוייב בעצם וכדלקמיה אבל אם הוא מחוייב אלא שיצא בהמצוה יכול להוציא ואפילו לברך בשביל חבירו:

ב (ב) וקטן - אפילו אם הוא בן י״ג שנה כ״ז שלא ידעינן שהביא ב׳ שערות אינו יכול לתקוע להוציא אחרים:

ג (ג) דכיון שאינו שומע וכו׳ - שהרי אנו מברכין וציונו לשמוע קול שופר:

ד (ד) אבל שומע ואינו מדבר וכו׳ - ואפילו לכתחלה יכול אחר לברך והוא תוקע [אחרונים]. חרש ששומע ע״י כלי כמין חצוצרות חייב בשופר:

ה (ה) מוציא את מינו - דכל אנדרוגינוס שוין שיש להם זכרות ונקבות ואם הוא בכלל זכר גם חבירו הוא בכלל זכר אבל אינו יכול להוציא את שאינו מינו דשמא הוא בכלל נקבה:

ו (ו) אפילו את מינו וכו׳ - דשמא אם יקרע ימצא שטומטום זה נקבה וחבירו זכר. ואף ביום ב׳ שהוא דרבנן נקטינן ככל חומרת יום א׳ ומיהו אף ביום א׳ אם שמע זכר מטומטום חוזר ותוקע בלא ברכה [פמ״ג]. טומטום ואנדרוגינוס אף דחייבין לתקוע מ״מ לא יברכו דברכה הוא דרבנן וספיקא לקולא [וכדלעיל בסימן י״ז ס״ב]:

ז (ז) אפילו עצמו - דלא אתי צד עבדות שבו ומוציא צד חירות שבו:

ח (ח) יכולות לתקוע - ולא אמרינן דכיון דפטורות יש חילול יו״ט בתקיעתן דקי״ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה אלמא דמי שאינו מצווה ועושה נמי שכר יש לו. וה״ה קטן יכול לתקוע אף לכתחלה כדי שיתחנך וכדאיתא לקמן בסימן תקצ״ו בהג״ה:

ט (ט) וכן אחר שיצא כבר - ר״ל אף שיצא ולא אמרינן דכיון שהוא עצמו אינו צריך עתה לתקוע תו עובר משום שבות כשתוקע בשבילן דמ״מ קצת מצוה יש להן בתקיעתן כנ״ל:

י (י) אבל אין מברכות וכו׳ - דמהו וציונו בדבר שאינה מחוייבת לא מד״ת ולא מדברי סופרים דאשה במ״ע שהזמן גרמא פטורות אף מדרבנן:

יא (יא) אם כבר יצאו - וע״כ י״א דיתקע להם קודם שישמע התקיעות בביהכ״נ אבל במ״א מסיק בשם מהרי״ל שלא יתקע בשלשה שעות ראשונות משום דאז מיפקד דינא ואין כדאי לתקוע ביחידות אלא יתקע להן אחר תקיעות ביהכ״נ והם יברכו לעצמן או שיכוין בלבו שלא לצאת בתקיעות ביהכ״נ ואז יוכל אח״כ ג״כ לברך בשבילן:

יב (יב) המודר הנאה וכו׳ - כגון ראובן שהדיר ע״ע שלא יהנה משמעון אפ״ה מותר לשמעון לתקוע לו דמצות לאו ליהנות ניתנו ואין תקיעות מצוה בכלל איסור הנאה שאסר ע״ע משא״כ כשאסר תקיעותיו אסר אפילו בזה שאינו הנאה:

יג (יג) מאליו - אפי׳ כשאומר מי שרוצה להוציאני ידי חובתי יתקע שרי דבכה״ג לאו שליחותיה קעביד:

יד (יד) והוציאני אסור - דכיון דבשליחותיה עביד יש לו הנאה במאי דעביד שליחותיה ובדיעבד יצא [פמ״ג בשם הפר״ח]:

טו (טו) להתלמד וכו׳ - ואם מתכוין בזה גם לצאת ידי מצוה כתב הא״ר דיצא והיינו בעשה התקיעות כדין:

טז (טז) ולא נתכוון השומע לצאת - זה מיירי כשבא לביהכ״נ בסתמא אבל אם בא לביהכ״נ לצאת ידי חובה עם הצבור אע״פ שבשעה ששמע לא כיון לבו אלא בסתמא יצא:

יז (יז) שישמענו - אבל אם היו תוקעין בבית לחולה וליולדת והיה ביתו סמוך לו ושמע לא יצא דמסתמא לא נתכוין זה להוציא אלא החולה [ח״א]:

יח (יח) מי שהיה מהלך בדרך וכו׳ אם נתכוון לצאת וכו׳ - איתא בירושלמי לא שנו אלא בעובר אבל בעומד חזקה כיון ועיין בא״ר שכתב דכונת הירושלמי בעובר ועומד לשמוע קול תקיעות דאז אמרינן אף דאינו זוכר אם כיון אז לצאת מ״מ חזקה שכיון אבל בשהיה עומד בביתו לא אמרינן חזקה כיון. סומא חייב בתקיעות ואם היה מוחזק לתקוע בכל שנה וסלקוהו אם לא ימצאו בקי כמוהו יחזירוהו למנויו. ולכתחלה אין לסלקו מפני שהוא סומא אע״פ שנמצא בקי כמוהו [מ״א בשם הרדב״ז]:

יט (יט) ושמע תקיעות משליח צבור וכו׳ - ובלבד שלא עמד רחוק מביהכ״נ כ״כ שאפשר שלא ישמע קול שופר רק קול הברה:

סימן תקצ

א (א) ביובל ובראש השנה - דכתיב ביוה״כ של יובל והעברת שופר תרועה וברו״ה כתיב שבתון זכרון תרועה יום תרועה יהיה לכם:

ב (ב) פשוטה לפניה - דכתיב והעברת שופר תרועה משמע העברת קול אחד לפני התרועה [גמרא]:

ג (ג) ופשוטה לאחריה - דכתיב תעבירו שופר [גמרא]:

ד (ד) של חודש השביעי וכו׳ - דגמרינן שביעי שביעי לג״ש נאמר בר״ה בחדש השביעי ונאמר ביובל והעברת שופר תרועה בחודש השביעי:

ה (ה) נסתפק לנו וכו׳ - מדמתרגמינן תרועה יבבא אלמא שהוא כקול שאדם משמיע כשהוא בוכה ומייליל ועדיין אין אנו יודעין אם הוא כאדם הגונח מלבו כדרך החולה שמשמיע קולות קצרים קול אחר קול ומאריך בהם קצת והוא הנקרא גונח והוא דרך הבוכה בתחלת בכייתו וזהו מה שאנו קורין שברים או כאדם המייליל ומקונן שמשמיע קולות קצרות תכופות זה לזה והוא מה שאנו קורין תרועה או אם הוא שניהם כאחד:

ו (ו) ותש״ת ג״פ וכו׳ - ואין יוצא במה שתקע תשר״ת דדילמא כונת התורה על שברים לחוד וקמפסיק בתרועה בין שברים לתקיעה אחרונה לכך חוזר ותוקע שברים לחוד ומחמת זה הטעם צריך לתקוע ג״כ תר״ת ואין יוצא במה שתקע תשר״ת דדלמא כונת התורה על תרועה לחוד והפסיק מתחלה בשברים בין תקיעה לתרועה:

ז (ז) י״א ששיעור תקיעה כתרועה וכו׳ - דע דבין י״א הזה ובין י״א שמביא המחבר בסוף דבריו תרווייהו ס״ל דשיעור תקיעה [היינו בין שלפניה ובין שלאחריה] היא כתרועה אלא דמחולקים בשיעור תרועה דלהי״א הזה שיעורו הוא ג׳ כחות קטנים ולהי״א השני תרועה הוא כשיעור ט׳ כחות וממילא נ״מ הוא ג״כ לענין שיעור תקיעה:

ח (ח) שלא יאריך בשבר - ר״ל שבר אחד דהיינו קול אחד לא יאריך כג׳ טרומיטין דנעשה תקיעה. ובין בשברים של תש״ת ובין בשברים של תשר״ת צריך ליזהר בזה:

ט (ט) יותר מדאי - בשברים של תשר״ת לא יאריך בשבר אחד כשיעור ג׳ שברים ותרועה דהא תשר״ת עבדינן מספיקא דשמא תרועה דקרא הוא שניהם יחד וא״כ גם התקיעה צ״ל כשניהם יחד וע״כ אף שהאריך קצת בשברים לית לן בה ובתש״ת לא יאריך בשבר אחד כשיעור ג׳ שברים מהאי טעמא אבל כשיעור ג׳ טרומיטין מותר דהא כד עבדינן שברים דהוא ארוך יותר מתרועה דידן הוא מחמת דנסתפק לנו דשמא תרועה הכתוב בתורה הוא שברים דידן וכנ״ל וממילא התקיעה הוא ג״כ ארוך יותר. והמחבר בדעה ראשונה סובר כיון דבסדר תר״ת התקיעה רק כתרועה ג׳ כחות קטנים תו אין להאריך בשבר אחד לעשותו כעין זה:

י (י) בתקיעות של תשר״ת וכו׳ - דשמא הוי תרועה שברים ותרועה יחד ר״ל יליל וגנח ושיעור תקיעה הלא הוי כתרועה [ולפי דעה זו די אם נעשה התקיעה של תשר״ת כשיעור י״ב כחות] ובשל תש״ת יותר משל תר״ת דשברים הוא גונח והוא יותר גדול מיליל שהוא תרועה [ושיעור התקיעה די בזה כתשעה כחות] ובשל תר״ת די בתקיעה כשהיא של ג׳ כחות כמ״ש בריש הסעיף:

יא (יא) וכן אם מוסיף על שלשה שברים - ויש מן הפוסקים שמחמירין בזה ונכון לחוש לדבריהם לכתחלה שלא לעשות יותר מן ג׳ שברים [אחרונים]:

יב (יב) שהם ט׳ טרומיטין - וכתבו האחרונים דנכון לעשות כן לכתחלה ובדיעבד די בג׳ כחות כדעה א׳:

יג (יג) ושיעור תקיעה ג״כ וכו׳ - היינו בשל תר״ת [דאלו בשל תש״ת הוא יותר מעט] ונכון לחוש לדעה זו לכתחלה [ובדיעבד די אם עשה אותה כשלשה כחות כדעה הראשונה כ״כ אחרונים] ומש״כ ולפ״ז אין לחוש וכו׳ ר״ל דכיון דשיעור תקיעה הוא כט׳ טרומיטין לפחות ממילא יוכל להאריך בשבר אחד מהשברים עד כדי ח׳ טרומיטין ולא יחשב כתקיעה אבל יזהר שלא יעשה כשיעור ט׳ טרומיטין דאז פסול אף בדיעבד דנחשב כתקיעה לכו״ע. והנה בתשר״ת היה לנו להקל יותר להאריך בשבר אחד עד י״ח כחות כיון דתרועה שם הוא בסך זה ממילא לא הוי שיעור תקיעה עד י״ח שהוא גניחות ויללות אלא דיש לחוש לבלבול הדעת שפעם אחד יעשה השבר ארוך מחבירו דבתש״ת הלא אסור לעשות כן וכנ״ל ע״כ ישוה אותם בכל מקום שלא יהיה שום שבר ארוך כט׳ כחות וגם דלדעת הראב״ד כל שבר שהוא כט׳ כחות נחשב כתקיעה וע״כ יש ליזהר בזה ומ״מ בדיעבד אינו נפסל אם עשה השבר בתשר״ת עד י״ח כחות אבל י״ח פסול אף בדיעבד דשוב נעשה תקיעה לכו״ע. וכתבו האחרונים דלכתחלה יעשה שיעור השלשה שברים כט׳ כחות ובדיעבד יצא אם האריך כשיעור ו׳ כחות או קרוב לזה:

יד (יד) י״ב טרומיטין - ט״ס וצ״ל י״ח דתרועה הוא ט׳ טרומיטין וגם שברים לפחות הוא כן וא״כ הוא י״ח וגם יותר מעט דהא שברים ארוכין יותר מעט:

טו (טו) והאריך בשברים - לאו דוקא דה״ה אם אריכתו בשברים היה שוה עם התקיעה ג״כ לא יצא. והנה בעבור שזה הסעיף רבו פרטיו ויקשה להקורא להבין ממנו פרטיו למעשה וע״כ אכתוב בקיצור איך להתנהג לכתחלה. צריך התוקע ליזהר שיאריך בתקיעות דתשר״ת שכל תקיעה יהיה לפחות כשיעור ח״י כחות ומעט יותר והתקיעות של תש״ת ותר״ת יהיה לפחות כשיעור ט׳ כחות דבזה יצא לכו״ע שהרי מותר להאריך אפילו יותר מכשיעור וגם יזהר בכל השברים בין בתש״ת ובין בתשר״ת שלא יעשה שום שבר מט׳ כחות וטוב יותר שלא יעשה בכל שבר רק כשלשה כחות וגם יזהר לכתחלה שיעשה כל תרועה בין של תשר״ת ובין של תר״ת כשיעור ט׳ כחות:

טז (טז) בנשימה אחת - דזה אנו עושין בשביל תרועה הכתוב בתורה ואין להפסיקה לשנים. וכתבו רוב הפוסקים דזהו לעיכובא אפילו בדיעבד:

יז (יז) שא״צ לעשותם בנשימה אחת - דגנוחי וילולי לא עבדי אינשי בנשימה אחת ועיין בב״י וב״ח דבדיעבד גם לדעה זו אם עשה בנשימה אחת יצא אלא דלכתחלה ס״ל דאין נכון לעשותם בנשימה אחת:

יח (יח) וי״א שצריך לעשותם בנשימה אחת - וטעמם דהא מה שאנו עושין שברים תרועה הוא מפני דשמא כונת התורה בתרועה לשתיהן דוקא דאז יוצא ידי תרועה א״כ אין להפסיק ביניהן בנשימה דהוי כמו תרועה שנחלקה לשתים ואינה כלום וע״כ אפילו בדיעבד אם עשה כן מחזירין אותו ומ״מ לא יתקע ש״ת בכח אחד בלתי שום הפסק דבכה״ג לא מיקרי נשימה אחת אלא יפסיק מעט רק שלא יהיה בכדי נשימה בינתיים:

יט (יט) ובתקיעות דמעומד יעשה בשתי נשימות - אבל איפכא לא ובמקומות שנוהגין לתקוע למלכיות תשר״ת תש״ת תר״ת וכן לזכרונות וכן לשופרות יכול לעשות ג״כ להיפך במיושב בשתי נשימות ובמעומד בנשימה אחת:

כ (כ) והמנהג הפשוט וכו׳ - ובמקומות שנוהגין לעשות בנשימה אחת ג״כ לא ישנו מנהגם. ואפילו לפי מנהגינו אם עשה בנשימה אחת יצא:

כא (כא) לעשות הכל בב׳ נשימות - אך יזהר שלא יפסיק יותר מכדי נשימה כנ״ל וע״כ טוב שיקרא לפניו המקרא שברים תרועה בפעם אחת דאם ימתין התוקע עד שיקרא הקורא לפניו תיבת תרועה עלול מאד שיהיה עי״ז הפסק יותר מכדי נשימה:

כב (כב) שלא יצא - דאין כאן לא ראש ולא סוף וסברא ראשונה ס״ל כיון דניכר סלקי לכל אחד ואחד ועיין בביאור הגר״א שמסכים לדעה הראשונה:

כג (כג) של תש״ת - המחבר נקט לפי מה שהיו נוהגים במקומו לתקוע בשביל מלכיות תשר״ת ובשביל זכרונות תש״ת כדלקמן בסימן תקצ״ב והתכוין שיעלה לו גם בשביל הראשונה של זכרונות וה״ה לפי מה שנוהגין במדינתינו לתקוע בכל פעם תשר״ת והתכוין באחרונה בשביל הראשונה של זכרונות:

כד (כד) אלא בשביל תקיעה אחת - דהיינו האחרונה לפי שכל תקיעה צריך להיות בה ראש וסוף ואם נחלק תקיעה זו לשני תקיעות כמו שחשב התוקע אין כאן ראש לתקיעה אחרונה ולא סוף לתקיעה ראשונה ולפיכך אין אנו הולכין כלל אחר מחשבתו בזה אלא אנו חושבין תקיעה זו לתקיעה אחת ארוכה ועולה לו בשביל האחרונה:

כה (כה) וי״א שאפילו וכו׳ - טעמם דאזלינן בתר מחשבתו ומחלקינן התקיעה לשתים וממילא אין לו כלום וכנ״ל ועיין באחרונים שכתבו דלדיעה זו הפסיד כל הבבא דהא הפסיק בקול אחר שהוא שלא כדין וכמש״כ בס״ח וצריך לחזור ולתקוע תשר״ת אכן לדינא אין נ״מ בכל זה דהעיקר כסברא ראשונה [א״ר וביאור הגר״א]:

כו (כו) תקיעה אחת בין שני סדרים - ר״ל שתקע תשר״ת ש״ת והתנה בתקיעה אחרונה של תשר״ת שאם זה הסדר הוא הנכון תעלה לו התקיעה בשבילו ואם הסדר של תש״ת הוא הנכון יעלה לו תקיעה בשבילו כי הלא מדין התורה סגי בסדר אחד רק מפני שאין אנו יודעין איזה סדר הוא הנכון אנו תוקעין כולם וכנ״ל בריש הסימן ולכן יצא בדיעבד ע״י תנאו ומ״מ לכתחלה לא רצו חז״ל לתקן כך שיתקע רק תשר״ת ש״ת ר״ת כדי שלא יטעו לומר שאין צריך אלא ש״ת או תרועה תקיעה:

כז (כז) שבר אחר - ודי בזה דלא הפסיד סדרו כיון שגם התרועה שייכא עכשיו להשברים ששניהם הם תרועה בתשר״ת לכך חשבינן ליה רק כמו נתקל בשברים שאינו מפסיד השברים עי״ז ועיין בביאור הגר״א שמסיק דדוקא כשהיה בנשימה אחת ואם לא היה בנשימה אחת צריך לחזור ולתקוע ג׳

שברים ותרועה ויש פוסקים דס״ל דאפילו היה בנשימה אחת ג״כ צריך לחזור ולתקוע ג׳ שברים ולגמור הסדר כיון שעכ״פ הפסיק באמצע השברים. וראוי לחוש לכתחלה להחמיר כדבריהן:

כח (כח) שגמר התרועה - פי׳ שעשה ג׳ כחות דבזה יצא ידי תרועה לדעה ראשונה הנ״ל בס״ג. וטעם החילוק בין גמר ללא גמר הוא דכ״ז שלא נגמר התרועה הוי קול בעלמא ונראה שעדיין עסוק בהשברים שגם התרועה לא גמר וחוזר להשלים השברים משא״כ בגמר התרועה שהוא קול שלם נראה שמתחיל אח״כ שברים אחר ולכך אינו מועיל בהשלמת שבר אחד אלא ג׳ שברים מחדש ומ״מ התקיעה הראשונה לא הפסיד גם בזה שלא הפסיק בקול אחר שאינו מענינא דשניהם הם מענין תרועה אלא שלא עשה כתיקונו:

כט (כט) אירע בתש״ת - היינו שהתחיל בשברים [שבר אחד או שתים] ואח״כ עשה תרועה לא אמרינן דהוא בכלל נתקל וכ״ש אם עשה כל השברים ואח״כ עשה תרועה כיון שהוא שלא מענינא קלקל בזה כל הסדר [וה״ה אם עשה התרועה קודם השברים ואין חילוק בכל זה בין שגמר התרועה או שלא גמר בכל ענין הפסיד התקיעה ראשונה] וכן מש״כ או תר״ת ר״ל שהתחיל בתרועה ובאמצע הפסיק והתחיל לעשות שבר אחד והכל כנ״ל לענין תש״ת וה״ה לענין תר״ת דכיון שאין זה שייך כלל לתרועה שבסדר זה הפסיד גם גם תקיעה ראשונה:

ל (ל) בין תקיעה לשברים - היינו בתש״ת הכניס תרועה קודם שברים וה״ה אם הכניסו אחר שברים ואפילו אם לא גמר התרועה וכנ״ל. וכן בתשר״ת אם עשה התרועה קודם השברים הפסיד בזה גם תקיעה ראשונה ויש מאחרונים שמקילין בתשר״ת וס״ל דכיון שתרועה שייכא בזה הסדר אלא שהקדימה א״צ לחזור לתקיעה ראשונה אלא גומר שברים תרועה כדרכו תמיד ודיו:

לא (לא) בין תרועה לתקיעה - היינו ג״כ בתר״ת הכניס שברים אחר תרועה וה״ה אם הכניסו קודם תרועה ובכל זה אפילו לא גמר את השברים וכנ״ל. ויש מקומות שדרכן לסיים בסוף תרועה בקול ארוך ועיין בפמ״ג בסק״ב שמפקפק בזה דאולי נחשב זה לשברים וכן יש מבעלי התקיעה שאינם מומחים במלאכה זו וכשעושין תרועה מתחילין בו בקול ארוך ונראה התחלתו כעין שברים גם זה לאו שפיר עבדי:

לב (לב) וכן אם הריע שתי תרועות זו אחר זו - דאף ששתיהם מענינא מ״מ כיון שכבר גמר אחת בכשרות תו השניה הויא הפסק ודוקא כשהפסיק ביניהם דאם עשאן בנשימה אחת הויא כתרועה אריכתא וכדלקמיה לענין שברים:

לג (לג) כמתעסק וכו׳ - ומ״א מצדד דיש להקל בזה דמתעסק לא חשיב תקיעה כלל והו״ל כאלו שמע קול אחר בנתיים דלא חשיב הפסק עי״ז:

לד (לד) שתק והפסיק וכו׳ - היינו שהיה בשתי נשימות דאם היה בנשימה אחת נחשב כאחת וכשר דהרי יכול להוסיף כמה שברים כדלעיל בס״ג. וה״ה אם התחיל לתקוע ואין הקול עולה יפה ומתחיל לתקוע שנית נחשבת הכל לתקיעה אחת [אחרונים]:

לה (לה) תקיעה ראשונה - ואם כבר תקע גם תקיעה אחרונה אותה תקיעה עולה לו במקום תקיעה ראשונה וגומר משם ואילך על הסדר. ואם לא נזכר עד שעומד בסימן אחר כגון שעומד בתש״ת ונזכר שטעה בתשר״ת גומר כל הסימן ואח״כ חוזר ותוקע תשר״ת פ״א ואע״ג שהפסיק באמצע הסימן דתשר״ת בקולות אחרות אין בכך כלום כיון שבכל בבא בפ״ע לא היה הפסק בקולות אחרות ודע עוד דבכל זה אפילו תקע בתקיעות דמיושב צריך לחזור ולא נאמר דנסמוך על תקיעות דמעומד דכיון שבירך על אלו צריך לעשותן כהוגן וגם בתקיעות דמעומד צריך לחזור דהם עיקר אבל אם טעה בתקיעות שאחר התפלה אין בכך כלום [מ״א וש״א]:

לו (לו) לא יצא - דכתיב והעברת שופר תרועה וקבלו חז״ל דר״ל דרך העברתו כלומר בדרך תמונת גידולו שהאיל מעבירו מחיים בראשו כך צריך לתקוע בו דהיינו במקום הקצר [ח״א בשם הר״ן והריטב״א בסוכה] וגם רמז לדבר מן המצר קראתי יה:

סימן תקצא

א (א) יתפללו הצבור וכו׳ ט׳ ברכות - לאפוקי מאיזה פוסקים שסוברין שבלחש לא יתפללו רק ז׳ ברכות כמו בשחרית. מקום שנוהגין שהקהל מתפללין עם הש״ץ בשוה והש״ץ תוקע וטעה אסור לשוח באמצע ולגעור בו דכבר יצאו בתקיעות דמיושב ואף אם לא שמעו התקיעות דמיושב יחזרו ויתקעו אחר התפלה אותו סימן שטעה ודיו:

ב (ב) שאין מזכירין וכו׳ - שאין לומר פסוקי מוסף אלא בשבת ור״ח דרגילי בהו ולא אתי למיטעי אבל בשאר מועדים דלא רגילי בהו אתי למיטעי לכך אין מזכירין אותן אלא אומרים ככתוב בתורתך וכו׳:

ג (ג) וא״א פסוקי מוסף ר״ח - ואפילו בבקר אצל פרשיות הקרבנות א״א אותו והטעם בכ״ז כדי שלא יאמרו יום ב׳ דר״ח עיקר כמו בשאר ר״ח [ובאמת אינו כן דחודש אלול לעולם אינו מעובר] ועוד טעם שלא לתת ליום זה מעלה מצד שהוא ר״ח שהרי יש לו מעלה גדולה מזו מצד ר״ה ור״ח נכלל במה שאומרים זכרון דקאי גם על ר״ח וכתיב ביום הכסא זהו ר״ה שהחדש מתכסה בו:

ד (ד) ושני שעירים לכפר - היינו השעיר שהוא לחטאת והשעיר של ר״ח:

ה (ה) ואומרים ג״כ מוספי יום הזכרון - לכלול גם ר״ח ואע״ג שהמחבר כתב זה בעצמו בס״ג כתבו הרמ״א פה להודיענו דאף למנהגנו שאומרים הפסוקים יאמר מוספי:

ו (ו) וגם ביום שני וכו׳ - ר״ל אע״ג דבחודש תשרי היום ראשון הוא העיקר שמונין בו למועדים אפ״ה אומרים מוספי כדי דלא לזלזולי ביה ובדיעבד אם אמר מוסף א״צ לחזור אבל ביום ראשון אם אמר מוסף חוזר:

ז (ז) אומרים עשרה וכו׳ - כנגד י׳ פסוקים של הללו אל בקדשו וכנגד עשרת הדברות וכנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם [גמרא]:

ח (ח) מלכיות - לקבל עליו מלכות שמים וזכרונות שעי״ז יעלה זכרונינו לפניו לטובה ובמה בשופר [גמרא]:

ט (ט) ואחד של תורה - ואם השלים בנביא יצא [שם]:

י (י) רק אמר ובתורתך וכו׳ - לשון זה לאו דוקא ור״ל שאומר ככתוב בתורתך ובזה נחשב כאלו הזכיר אותן הפסוקים בפיו:

יא (יא) יצא - עיין במ״א דדוקא דיעבד אבל לכתחלה יש ליזהר לומר כולם. עוד כתב דצ״ל ג״כ וכ״כ בדברי קדשך וכן נאמר ע״י עבדיך הנביאים:

יב (יב) משנה וכו׳ - דזרע יצחק ג״כ אין עשו בכללו ומ״מ יצא בדיעבד דאין זה משנה ממש וי״א דאדרבא יותר טוב לומר לזרעו של יעקב דבתפלה בעינן לפרושי טפי כל מה דאפשר וע״כ וע״כ ינקוט כ״א לפי מנהג מקומו דיש לכל אחד על מי לסמוך:

יג (יג) לא יתפלל וכו׳ - יצוייר דין זה ביחיד שדר בישוב וא״א לו לילך למקום שיש מנין דבעיר אף אחר ג׳ שעות אין לו להתפלל ביחידי:

יד (יד) ביחיד וכו׳ עד אחר ג׳ שעות - דבשלשה שעות ראשונות הקב״ה דן את עולמו ושמא יעיינו בדינו ביחוד ומי יצדק אבל כשהוא מתפלל בצבור הן אל כביר לא ימאס. ומה דנקט ר״ה אף דבכל יום הקב״ה דן עולמו בג׳ שעות ראשונות דשם אינו אלא לפקידה בעלמא לאותו יום אבל בר״ה הקב״ה דן לכל השנה ולפעמים לשנים רבות ודוקא תפלת מוסף שזמנו כל היום רגילים העולם לאחרו אחר ג׳ שעות אבל תפלת שחרית רגילין העולם להתפלל בבוקר בתוך ג׳ שעות ראשונות וע״כ כשהוא מתפלל באותו הזמן תקובל תפלתו בתוך תפלת הצבור ובמקומות שנוהגין להתפלל שחרית בהשכמה בתוך שעה ראשונה או שניה יצמצם אז להתפלל תפלתו ג״כ בתוך אותו הזמן [מ״א וש״א]:

טו (טו) היום - וכן יזהר היחיד שלא יתקע תקיעת מצוה עד אחר ג׳ שעות על היום משום דיפקדו בדינו וכמו שכתבנו בסימן תקפ״ח סק״ב במ״ב:

סימן תקצב

א (א) מחזיר ש״ץ התפלה וכו׳ - יש מקומות שנוהגין לתקוע כשמתפללין בלחש אבל אין לנהוג כן לכתחלה שלא לבלבל המתפללים ומשלימין אותם לאחר התפלה:

ב (ב) ותוקעין וכו׳ - ובכל תקיעות של שלשה סדרים הללו צריכין התוקע והשומעים לעמוד בשעת תקיעות ולפיכך נקראין תקיעות דמעומד ובדיעבד אם ישבו יצאו:

ג (ג) תשר״ת למלכיות פ״א וכו׳ - הנה כיון שתקנו חז״ל לצאת מידי כל הספיקות שיש להסתפק בתרועה כמ״ש בסימן תק״צ היה מהראוי גם כאן לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות כדי לצאת כל ספק אלא לפי שאין מטריחין על הצבור אין נוהגין לתקוע אלא תשר״ת לכל אחד שהרי בדרך זה הוא עושה כל הספיקות של התרועה ואין כאן חשש אלא שמא התרועה אינה אלא תרועה לבד או שברים לבד ונמצא הוא מפסיק בין תרועה לפשוטה שלפניה או שלאחריה אין אנו חוששין לזה כיון שכבר יצאנו ידי חובתנו מן התורה בתקיעות מיושב שבתקיעות ההם יצאנו מכל הספיקות כמו שכתבתי בסימן תק״צ:

ד (ד) וכן המנהג במדינות אלו - ובשל״ה כתב הדרך המובחר לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות [ואחר אנעים זמירות עוד תשר״ת תש״ת תר״ת כדי להשלים עד מאה קולות] ומ״מ במקום שנוהגין כמנהגנו אין לשנות [פמ״ג]:

ה (ה) היום הרת עולם - דבתשרי נברא העולם ואפילו למאי דקי״ל כמאן דאמר בניסן נברא העולם עכ״פ בתשרי עלה במחשבה להבראות ולא נברא עד ניסן:

ו (ו) ואפילו יש לו מי שיתקע לו - ר״ל ג״כ אינו מפסיק כדי לשומען שלא תקנו לתקוע על הסדר אלא בצבור:

ז (ז) אלא תוקעים לו וכו׳ - ר״ל אם לא שמע התקיעות דמיושב מפי הש״ץ תוקעים בשבילו קודם שיתפלל מוסף כדי לערבב השטן שלא יקטרג עליו בשעת תפלתו ואם אין לו מי שיתקע לו קודם תפלתו יכוין לשומעם אחר תפלתו:

ח (ח) לא ישיח וכו׳ - דהברכה שמברך קודם התקיעות קאי ג״כ על התקיעות דמעומד:

ט (ט) ולא הצבור - דהלא יצאו בברכתו והוו כאלו בירכו לעצמן:

י (י) בין וכו׳ - ובשעת התקיעות עצמן פשיטא דאסור לשוח ואפילו לרוק אסור לפי שצריך לשמוע כל התקיעה מראשה לסופה אפילו היא ארוכה הרבה כמ״ש בסימן תק״צ וכ״ש דאסור להשמיע קול בפיהוק או בנחירת הגרון שמבלבל גם האחרים השומעים:

יא (יא) לתקיעות שמעומד - וה״ה בין התקיעות שמיושב וכן שמעומד גופא ג״כ אסור להפסיק:

יב (יב) והתפילות אין הפסק - ר״ל דבין תקיעות דמיושב למעומד שרי לכתחלה להשיח מענינם. ועיין בדה״ח שדעתו דבין הברכה עד סוף תקיעות דמיושב אסור להפסיק אפילו בתפילות לכן לא יאמר היה״ר הנדפס במחזורים בין התקיעות דמיושב רק יהרהר בלבו ואל יוציא בפיו או שיאמר היה״ר אחר גמר התקיעות דמיושב:

יג (יג) אין צריך לחזור ולברך - ולא דמי לסח בין תפילין לתפילין דהתם שתי מצות הן משא״כ הכא דכולה חדא מצוה היא וע״כ אפילו שח דברים בטלים בין תקיעות דמיושב עצמן א״צ לחזור ולברך [מידי דהוי מי שמדבר אחר שטעם מעט מברכת המוציא דא״צ לחזור ולברך דכולה חדא סעודה היא] ומ״מ מצדדים האחרונים דמי ששח בתשר״ת בין שברים לתרועה אף מעניני התקיעה אף שאין צריך לחזור ולברך מ״מ לא יצא וצריך לחזור ולתקוע אותו סדר:

יד (יד) בענין התקיעות - ואף דבסימן קס״ז ס״ו פסק דלכתחלה לא יפסיק כלל הכא מירי שצריך לשוח כגון שאומר להביא שופר או לשכך אותו במים שלא יכול לתקוע וכיוצא בו ופשוט דאם שח בין ברכה לתקיעה מענין תפלה דצריך לחזור ולברך ומה שכתב רמ״א דתפלה לא הוי הפסק היינו בין תקיעה לתקיעה וכנ״ל אבל בין ברכה לתקיעה הוי הפסק ואף השומע אם סח בין ברכה לתקיעה צריך לברך:

טו (טו) תוקע על סדר הברכות - דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור:

טז (טז) אחר לתקוע - ועומד במקומו וא״צ לעמוד על הבימה:

יז (יז) שראוי לעשות כן - וכ״ז מירי בזמניהם שהיו נותנין לו לתקוע בסתמא וא״כ זכה מיד בכל התקיעות אבל עכשיו שנוהגין בקצת מקומות ליתן הסדרים לאחר א״כ מעולם לא זכה בה הראשון ושרי:

סימן תקצג

א (א) ברכות של ראש השנה וכו׳ - היינו של מוסף שיש בו מלכיות זכרונות ושופרות וכן של יוה״כ של יובל שאומרים בו ג״כ מלכיות זכרונות ושופרות:

ב (ב) מעכבות זו את זו - משמע דבשאר ימות השנה אם יודע ברכה אחת יאמרה ואין מעכבות זו את זו [מ״א] ועיין בבה״ל שכתבנו דגם להמ״א הוא רק רחמי בעלמא אבל אינו יוצא כלל בזה דאפילו רק ברכה אחת מן הי״ח אם דילג קי״ל לעיל בסימן קי״ט ס״ג דצריך לחזור ולומר כולן כסדר שניתקנו וא״ל אינו יוצא בזה ידי תפלה וכ״ש בזה. וגם יראה להסמיכה לאיזה ברכה כגון לאשר יצר וכדומה כדי שתהא סמוכה לחברתה:

ג (ג) עושה - דהא מדאורייתא בחדא סגי אלא דלא ידעינן איזהו לכן יעשה האחד שיודע שמא יכוין האמת:

ד (ד) הברכות אין מעכבין התקיעות - שאם אינן יודעין לברך הברכות האלו אעפ״כ יתקעו השלשה סדרים. וכן התקיעות וכו׳ שאם אין יכול לתקוע אעפ״כ יברך הברכות:

ה (ה) וכן סדרן אינו מעכב - אין ר״ל בסדר התפלה שהקדים זכרונות למלכיות או שופרות לזכרונות דבזה לא יצא וצריך לחזור ולהתפלל וכן בסדר התקיעות אם הקדים תרועה לתקיעה ראשונה לא יצא אלא ר״ל דסדר הוא להתפלל מוסף ולתקוע בתוך התפלה ואם שינה הסדר דהיינו שהתפלל קודם שתקע יצא בשניהם וזהו שסיים רמ״א ואם התפלל וכו׳ והוי״ו יתר הוא:

סימן תקצד

א (א) יכול לתקוע לו - אפילו הוא יכול לתקוע בעצמו:

ב (ב) אין חבירו יכול להוציאו - אפילו אם הוא צריך להתפלל אז גם לצורך עצמו בלחש אלא שהוא מתפלל בקול כדי להשמיע גם לחבירו ולהוציאו ואפילו אם לא יכול להתפלל בעצמו דתפלה צריך כ״א לבקש רחמים על עצמו ולא ע״י שליח אא״כ יש עשרה ואז הוא ש״ץ:

סימן תקצה

א (א) למקום שבקיאים בתקיעות - דתקיעות דאורייתא וברכות דרבנן ואפילו ביום שני וכ״ש אם יש לפניו מקום שיכול לשמוע תקיעות אע״פ שגם שם אין מנין ויצטרך להתפלל ביחיד ויכול לילך למקום שיש שם מנין רק שאין להם שופר מוטב לילך לשמוע תקיעות אע״פ שיתפלל ביחיד [ח״א]:

ב (ב) ושל תקיעות ספק - אם יש שם תוקעין דספק דאורייתא עדיף מודאי דרבנן. וה״ה אם אין יודעין רק סדר אחד ילך להם. ואם יש בעיר אחד שופר ורוצה לילך למקום שמתפללין ולשלוח עכו״ם שיביא לו השופר והוא חוץ לתחום ויכול לקיים שניהם שרי דתחומין דרבנן והו״ל שבות דשבות:

ג (ג) אח״כ התקיעות - ולא ילך תחילה למקום שתוקעין ואח״כ למקום שמתפללין שתפלת מוסף אין לאחרה יותר משבע שעות כמש״כ בסימן רפ״ו ותקיעות זמנה כל היום. אם באחת נמצא תוקע הגון אך המתפללים שם אינם הגונים ובאחת מתפללים הגונים והתוקע אינו הגון ילך למקום שהתוקע מומחה וכשר דהתוקע מוציאו ידי חובתו משא״כ בתפלה אינו מוציאו ידי חובתו:

סימן תקצו

א (א) מריעים תרועה גדולה - כדי לערבב השטן שלא יקטרג עליהם אחר התפילה שהולכים ואוכלים ושותים ושמחים לומר שאינם יראים מאימת הדין אבל אין אנו נוהגין כן רק בסיום תקיעה אחרונה של השלמת מאה קולות כמו שנבאר לקמיה המקרא אומר תקיעה גדולה והתוקע מאריך בה יותר משאר תקיעות [מט״א]:

ב (ב) שלשים קולות - ובשל״ה כתב לתקוע מאה קולות דהיינו שלשים דישיבה והתקיעות של סדרים ושלשים אחר התפלה ולהוסיף עוד שבס״ה יהיו מאה קולות:

ג (ג) אין לתקוע עוד וכו׳ - דכיון שא״צ הוי ככל שאר יו״ט שאסור לתקוע משום שבות. ועיין בט״ז שדעתו דיו״ט של ר״ה אינו דומה לשאר יו״ט בזה אבל רוב האחרונים הסכימו לאסור כדברי הרמ״א. ולענין טלטול לכו״ע שרי כל היום דהא ראוי לתקוע בו להוציא אחרים שלא יצאו עדיין:

ד (ד) בחנם - וגם אסור להוציא השופר כשא״צ לתקוע דהוי הוצאה שלא לצורך ועיין סימן תקי״ח ס״א בהג״ה ואפילו מי שיתקע ביום שני אסור לתקוע בראשון להתלמד:

ה (ה) מותר לומר לו שיתקע - היינו אף להשתדל ללמדו אופן התקיעות ואפילו אחר שאינו אביו משמע דמותר בזה דמחנך לקטן:

ו (ו) כל היום - אקטן קאי דאילו גדול הא כבר כתב דאין לתקוע עוד בחנם:

סימן תקצז

א (א) אוכלים ושותים ושמחים - ר״ל אף שהוא יום הדין מ״מ מצוה של ושמחת בחגך שייך גם בו שגם הוא בכלל חג כדכתיב תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו ונאמר בנחמיה ח׳ אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו׳ כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ד׳ היא מעוזכם:

ב (ב) ואין מתענין בראש השנה - אם לא בתענית חלום שגם בשארי יו״ט מתענין ע״ז. כתב עט״ז דלכו״ע מותר להתענות בר״ה ולהתפלל עד חצות אע״ג דבשבת ושאר יו״ט אסור וכן איתא לעיל בסימן תקפ״ד ס״א בהג״ה:

ג (ג) יש מקומות וכו׳ - המתענה בר״ה ראוי שילמוד כל היום או יעסוק בתחינות ובקשות כדי שיהיה כולו לד׳ כתבו האחרונים דאף שמבואר לעיל בסימן תקכ״ז ס״כ דהמתענה אסור לבשל לאחרים מ״מ אשה המשרתת בבית בעה״ב שמשועבדת לו [וה״ה אשה שמשועבדת לבעלה לאפות ולבשל בשבילו ואין לה אחר לזה] מותרת לבשל בשבילו:

ד (ד) שכל מי שרגיל וכו׳ - היינו ג׳ פעמים:

ה (ה) ומשנה רגילתו וכו׳ - היינו לענין יום אבל אבל בלילה של ר״ה בודאי אסור להתענות לכו״ע כמו בשאר יו״ט:

ו (ו) רק צריך התרה וכו׳ - עיין יו״ד סימן רי״ד דמשמע שם דמנהג של מצוה שנעשה כנדר הוא רק כשהורגל בה או אפילו פ״א וחשב בשעת מעשה שינהוג כן לעולם אבל בלא״ה אין נעשה כנדר ע״י שעשאה פ״א:

ז (ז) תענית חלום - ואם הוא ספק אם הוא מהחלומות שמתענים בשבת אין להתענות:

ח (ח) שני הימים וכו׳ - דתרווייהו הן כיום אחד וכמ״ש בסימן ת״ר:

ט (ט) כל ימיו - ומ״מ מי שאין ירא לנפשו א״צ להתענות וכדלעיל:

י (י) יום שני בלבד - אבל יום ראשון לא יתענה כלל לפי שיום הראשון הוא דאורייתא ואינו נגרר אחר יום שני וע״כ צריך לעשות בו אפילו קידוש של שחרית:

יא (יא) וא״צ למיתב וכו׳ - אפילו חל בשבת:

יב (יב) דהא יש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה - ואף דאין הלכה כן וכדלעיל בס״א מ״מ עכ״פ לא נחזיק זה לעבירה שיצטרך אח״כ להתענות ע״ז בחול. מי שקיבל עליו להתענות בר״ה אינו דומה למי שקיבל עליו להתענות בשבת ויו״ט דאין קבלתו כלום הכא צריך התרה מאחר די״א דמצוה להתענות בר״ה:

יג (יג) כמו שאין אומרים ביום הכיפורים - מאחר שהם ימי דין ואין שייך כ״כ לבקש לענות ביום צום התענית:

סימן תקצח

א (א) אומרים צדקתך - כיון שהוא יום הדין אומרים צו״ץ משום צדוק הדין שהרי אנו אומרים ויגבה ד׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה והי״א ס״ל דהא עכ״פ יו״ט הוא ור״ח:

סימן תקצט

א (א) ליל ראש השנה וכו׳ - המנהג שמתפללין מתוך הסידור אף שלא בירכו עדיין ברכת בורא מאורי האש ועיין בשע״ת הטעם שאין זה הנאה גמורה דקצת שגורה בפיו והמחמיר יחמיר לעצמו אבל אין להורות לאחרים:

ב (ב) אומרים ותודיענו - אף שאומרים בו וחגיגת הרגל ור״ה אינו רגל מ״מ כי היכי דאמרינן במוצאי יו״ט בהבדלה בין יום השביעי לששת ימי המעשה דאמרינן סדר הבדלות הוא מונה ה״נ סדר התיקון הוא אומר:

סימן תר

א (א) אסור בשני - אע״ג דבשאר יו״ט מותר בשני מכח ממה נפשך אם יום ראשון הוא קודש השני הוא חול ואם השני קודש הראשון היה חול הכא אסור דתרווייהו חדא קדושתא היא:

ב (ב) בקידוש וכו׳ - להוציא נפשיה מפלוגתא משום שי״א שאין אומרים שהחיינו דתרווייהו יומי קדושה אחת היא והרי כבר בירך שהחיינו ביום א׳:

ג (ג) בגד חדש - אף דבסימן רכ״ג ס״ד פסק דבשעת הקנין יש לו לברך התם מיירי כשקנה מלבוש מוכן אז השמחה כשקנאו והכא מיירי שקנה חתיכת בגד ונתן לאומן לתקנו דאז השמחה כשמשתמש בו:

ד (ד) פרי חדש - במדינות שאין ענבים מצוין ומביאים ממקומות אחרים ועל פי הרוב הם בוסר אין ליקח אותם שיש בהם ספק ברכה שאינו יודע אם הגיעו לפול הלבן דאז מברכים עליהם בפה״א וגם שהם חמוצים ואין לאכול דברים חמוצים בר״ה וגם מה שלא נגמר פריו אינו סימן טוב [מטה אפרים] ובמעשה רב כתב דאין לאכול ענבים בר״ה (והטעם ע״פ סוד). אם יש לו תירוש חדש יקדש על היין ישן דהוא מצוה מן המובחר וכשיגיע לשהחיינו יטול התירוש בידו או יתן עיניו בו [אחרונים]. עוד כתבו דה״ה אשה בברכת הדלקה ביום שני תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש ואז תוכל לברך שהחיינו:

ה (ה) עם כל זה יאמר שהחיינו - דאף דקדושה אחת היא מ״מ ב׳ ימים הם. ויש טועים ליקח אף בשאר ימים טובים פרי חדש וטעות הוא:

ו (ו) אם חל יום ראשון בשבת - ר״ל שאז אין תוקעין ממילא יוכל לומר זמן ביום ב׳ לכו״ע דהא לא אמרו זמן על מצוה זו והוא כעת מילתא חדתא:

ז (ז) וי״א לאומרו וכו׳ - היינו אפילו בלא בגד חדש ופרי חדש משום דהא היום אין יוצאין בתקיעה של אתמול ולא אמרינן יומא אריכתא הוא וה״ה נמי בברכת התקיעה ומ״מ לכתחילה טוב שילבש התוקע בגד חדש בשופר [מ״א וש״א] ועיין בב״י דבמקומו נהגו שלא לברך שהחיינו בשופר ביום ב׳ אכן אנו נוהגין כהרמ״א. קהל ששלחו לעיר אחרת להביא להם שופר ונתעכב השליח עד סוף יום ב׳ ור״ה היה ביום ה׳ וביום וא״ו וכשבא עם השופר כבר התפללו של שבת אבל היה עוד יום גדול אם אין שם בקי לתקוע שלא קיבל עליו שבת עדיין אז יתקע מי שקיבל שבת בלא ברכה ולא יתקע רק תשר״ת תש״ת תר״ת ולא יותר ודוקא אם עוד היום גדול אבל אם כבר הוא בין השמשות אין לתקוע כלל דביום השני אין חיובו לתקוע אלא מדרבנן והוי ספיקא דרבנן אבל ביום א׳ דחיובו מדאורייתא חייב לתקוע ובלי ברכה. ולענין אמירה לעכו״ם אף בבין השמשות דיום א׳ מותר:

סימן תרא

א (א) וקורים וכו׳ - כדי להזכיר זכות עקידת יצחק וקורין בזה ה׳ גברי ואם שכח וקרא פרשה וד׳ פקד את שרה חמשה קרואים יקרא עוד א׳ ויקרא מתחילת פ׳ העקידה עד סופה ואפילו אמר קדיש יעשה כן ויאמר קדיש שנית ואם כבר נסתלק ספר זה יכול לקרות בספר השני למפטיר פ׳ העקידה ויגלול ויקרא ג״כ חובת היום:

ב (ב) אפרים - מפני שחובת היום להזכיר זכרונות וכתיב בההיא קרא זכור אזכרנו:

ג (ג) אף בא״י עושין וכו׳ - לפי שאפילו בזמן המקדש אירע כמה פעמים שהיו צריכין לעשות שני ימים וכמו שמבואר בב״י. ולכן גם היום החיוב בא״י לעשות שני ימים ונחשבין כיומא אריכתא:

סימן תרב

א (א) והוא תענית - וכל הלכותיו נתבאר בסימן תק״נ ע״ש במ״ב:

ב (ב) בכל הימים וכו׳ - לבד משבת:

ג (ג) מלבד בשבת - ואפילו במנחה של ערב שבת שובה ג״כ אין אומרים אבינו מלכנו:

ד (ד) שאין אומרים תחנון - ולא יהי רצון:

ה (ה) אומרים א״מ - ואל ארך אפים ולמנצח [ד״מ] במילה אומרים באשמורת בין כסא לעשור זכור ברית אחר והארץ אזכור:

ו (ו) ג״פ וידוי - וכן מיום א׳ דסליחות עד ער״ה כן משמע במנהגים:

ז (ז) מלבד וכו׳ - מפני שעתידין לומר ב״פ במנחה ובמעריב והוא ג״כ יו״ט:

ח (ח) חרם - שלא לעורר כחות הדין בזמן ההוא וכן אין משביעין שחוששין ביותר להביא עונש שבועה לעולם ח״ו. ואפשר אפי׳ אם חייב לקבל בחרם עליו ע״י היפוך וכדומה אפ״ה אין מקבל בחרם עליו עד אחר יוה״כ ומיהו אם רוצה י״ל דהרשות בידו [פמ״ג]:

ט (ט) וכן אין משביעין - ועכ״פ מצוה לשפוט להוציא גזילה מתחת ידו וכשיש דין למטה אין דין למעלה:

י (י) עד מוצאי יוה״כ - דקידוש הלבנה יותר טוב כשהוא מבושם ובשמחה ובמדרש איתא שבמוצאי יוה״כ בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה וגו׳. אבל דע דכמה אחרונים הסכימו שיותר טוב לקיים המצוה מקודם כדי שמצוה זו יכריעהו לכף זכות:

יא (יא) ושבת שבין וכו׳ - ונוהגים שאין נער אומר ההפטרה שובה ישראל:

סימן תרג

א (א) בעשי״ת צריך ליזהר - היינו אפילו מפת פלטר של גוי ואם אינו יכול לאפות בעצמו יכשיר את התנור שאופין בו העכו״ם שישליך ישראל בתוך התנור קיסם אחד ואפילו נפח ע״י מפוח או בפיו מהני כמ״ש ביו״ד סימן קי״ב ס״ט ומ״מ מי שהולך בדרך אם אין לפניו פת של ישראל עד יותר מארבעה מילין ממקום שהוא עומד בו ורוצה לאכול מותר לו לאכול פת פלטר של עכו״ם בעשי״ת כמו שמותר בשאר ימות השנה כמ״ש ביו״ד שם דלא קבילו עלייהו להחמיר ביו״ד ימים יותר ממי שנזהר כל השנה ואפ״ה מותר באופן זה. ויזהרו שלא לברך וליטול חלה מעיסה שהיתה מתחלה של עכו״ם אע״פ שאח״כ מכרה לישראל [דכיון שבעת לישה היתה של עכו״ם נפקע ממנה חיוב חלה] אלא דוקא כשמכר העכו״ם הקמח לישראל:

ב (ב) ויש לכל אדם וכו׳ - כתב הרא״ש שיקרא באלו הימים באגרת התשובה של רבינו יונה והאר״י ז״ל כתב שחיוב ללמוד בספרי מוסר כל השנה וכ״כ הגר״א במשלי בכ״מ ובמע״ר ועכ״פ באלו הימים יעשה כל אדם כדעת הזוהר שישוב קודם שישכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו. ועיין ביערות הדבש ח״א דרוש א׳ כי ז׳ ימים שבין ר״ה ליום הכפורים הם נגד ז׳ ימי שבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום ד״מ ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון וכן ביום ב׳ וכן כל ז׳ ימים:

ג (ג) לחפש ולפשפש במעשיו - עיין בח״א כלל קמ״ג שם הרחיב הדברים בענין זה ודבריו קילורין לעינים:

ד (ד) ולשוב מהם בעשרת י״ת - אחד ששכר חבירו לילך בדרך ונהרג נכון שיקבל תשובה [באר שבע פ׳ חלק ועיין בתשובת מהר״ם מלובלין סימן מ״ג מ״ד מ״ה וגבעת שאול סימן מ״ח וסי׳ פ״ב ועיין בית יעקב ס״י] ולענין אשה שהמיתה ילד ע״י גרם עיין אבן שוהם סימן מ״ם ועיין תשובת ח״ס חו״מ סי׳ נ״ב לענין מוהל ולענין אשה שמצאה ילד מת ובסימן קפ״ד לענין מי שבאונס אכל איסורים ויצא מן האונס ובסימן קע״ג מתיקוני תשובה למי שבעל נדה וסימן קע״ה למי שנתפס עם הנכרית וסימן קע״ז למי שרצה להציל ובטעות המית את חבירו. ועיין בשע״ת ובפתחי עולם מדינים אלו. ועיין בריי״ף כ״ד דברים המעכבים את התשובה:

סימן תרד

א (א) מצוה לאכול וכו׳ - דכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב היה לו לכתוב בתשעה לחודש בערב תענו את נפשותיכם עד ערב וכו׳ ומדכתיב ועניתם וכו׳ בתשעה לחודש משמע שיתענו בתשעה ובאמת יוה״כ אינו אלא בעשרה לחודש וקבלו חז״ל דאדרבא מצוה מן התורה לאכול בעיו״כ ורצה הקב״ה ליתן שכר בעד האכילה כאלו התענו שאינו דומה מצוה שיש בו צער כמו שאמרו לפום צערא אגרא אילו כתב בט׳ לחודש תאכלו לא היה לנו שכר אלא כמקיים מצותו ע״י אכילה ולכן שינה הכתוב וכתב מצות אכילה בלשון תענית שיהיה נחשב אכילה זו לפני הקב״ה כאילו היה תענית כדי ליתן שכר כמקיים מצוה בצער עינוי ויש לאדם למעט בלימודו בעיה״כ כדי לאכול ולשתות:

ב (ב) אפילו תענית חלום - אכן אם מתירא לנפשו ורוצה להתענות יתענה עד סעודה המפסקת דודאי מן הדין סגי כשיאכל פ״א. ואם אינו מתענה היום כלל טוב שיתענה איזה יום אחר יוה״כ ואם חל עיו״כ באחד בשבת ובשבת שלפניו התענה תענית חלום שצריך למיתב תענית לתעניתו אחר השבת אין לו להתענות עיוה״כ אלא ידחה עד אחר עבור המועד ולפי דעת הט״ז לעיל בסימן רפ״ח סק״ג א״צ שוב להתענות אחר יו״כ דיוה״כ כיפר גם על זה ומי

שקשה לו התענית יכול לסמוך ע״ז. מי שנדר שלא לאכול בשר חוץ מיו״ט נתבאר בסימן תק״ע שמותר לאכול בעיו״כ דבלשון ב״א מקרי יו״ט ולא מיבעי בסעודה המפסקת אלא אף גם בשחרית דאנן רגילין לאכול בשר גם בשחרית וכל הנודר אדעתא דמנהגא נדר אבל בלילה של עיו״כ אסור. ודוקא בנודר ממש אבל מי שלא נדר בהדיא אלא שנוהג כך שלא לאכול בשר כ״א בימים שא״א בהם תחנון אזי אפילו בלילה של עיוה״כ מותר לאכול ודוקא בלילה ממש אבל לא מקודם לזה אע״פ שהתפלל ערבית:

ג (ג) אין נופלים על פניהם - דנוהגין לעשותו קצת כמו יו״ט:

ד (ד) למנצח ומזמור לתודה - למנצח משום דכתיב ביה ביום צרה ומזמור לתודה דבזמן הבית היה אסור להקריב שום קרבן הנאכל בעיוה״כ דממעט זמן אכילתו שהרי עכ״פ כל הקרבנות נאכלין ליום ולילה שלאחריו וביוה״כ א״א לאכול ונמצא מביא לידי פסול:

ה (ה) ערב יום כפור שחרית - אבל במנחה אין אומרים אותו בכל גווני:

סימן תרה

א (א) יש למנוע המנהג - משום חשש דרכי האמורי:

ב (ב) מנהג וותיקין - ויחשוב שכל מה שעושין לעוף הזה הכל היה ראוי לבוא עליו וע״י תשובתו הקב״ה מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף הזה וכן כתבו הראשונים טעם הקרבן הבא על השוגג. וטוב לשחטו באשמורת אחר הסליחות כי אז הרחמים גוברים ולכן יש לבעה״ב להזמין אבוקה לפי שאין שוחטין בלילה כ״א לאור האבוקה. ויש ששוחטין אותו אחר תפילת שחרית [עיין א״ר]. ובמקום שמתקבצים הרבה ביחד ודוחקין זה את זה והשוחטים נעורים כל הלילה בפנים זעופים ואינם מרגישים בסכין מפני רוב העבודה. ויוכל לבוא לידי איסור נבילה טוב יותר לשחוט הכפרות יום או יומים קודם יוה״כ כי כל עשי״ת הוא זמן לכפרות [פמ״ג ע״ש]. או שיסבבו על ראשיהם במעות ותחשב להם לצדקה שלא יהיו נכשלין באיסור נבילה ח״ו. [ומי שיכול ורוצה מן המובחר יקרא השוחט לביתו באשמורת הבוקר וכהיום המנהג בכמה מקומות שהשוחטין נעורים והולכין לבית כל אחד אחר חצות הלילה עד אור היום ולכן מן הנכון שישנו השוחטים מקודם כדי שלא יתעלפו. וכן צריכים להכין כמה סכינים בדוקים ובשעת שחיטה יראה לבדוק בכל פעם ולא יסמוך על מה שבדק תחילה. והנה אף כששוחט בבית בעה״ב הדרך הוא שבאים ג״כ מבע״ב הסמוכים ובפרט כששוחט בביתו באים הרבה שלוחים ביחד עם כפרות ומחמת שצריך לשחוט כפרות הרבה אין הזמן מספיק לבדוק בכונת הלב כדין י״ב בדיקות וקרוב הדבר שמחמת הנחיצה לא ידקדק היטב בבדיקה לכן העצה היעוצה שעכ״פ אחר שחיטת כל העופות של בעה״ב אחד יבדוק טרם ילך השליח עם העופות כדי שיתברר לו אם נמצא סכינו יפה שאסור לאכול קודם הבירור ואם נמצא פגום יטרוף כל העופות של בעה״ב זה]:

ג (ג) ב׳ תרנגולים - דהיינו תרנגול ותרנגולת תרנגול שמא הולד זכר ותרנגולת שאפילו אם הולד נקבה יתכפרו שניהם היא עצמה והולד באחת. ואפילו שני בני אדם יכולין ליקח כפרה אחת אם אין ידם משגת. ויש שלוקחין למעוברת שני תרנגולות ותרנגול אחד ובשעה שמסבב על ראשו יאמר זה חליפתי תמורתי כפרתי ר״ת חת״ך שם מלאך הממונה על החיים:

ד (ד) בתרנגולים לבנים - ומ״מ אין לחזור אחרי לבנים דוקא כמו שנוהגין אנשים שמהדרין אחריהם ביותר ונותנין ביוקר והוא מדרכי האמורי וחוק עכו״ם אלא אם יבא ממילא לקנות במקח שאר תרנגולים יקנה אותו ולא יאמר כלום [אחרונים]. כתבו האחרונים אם אין לו תרנגול יקח אווז או שאר ב״ח שאינם ראוים להקרבה למזבח וי״א אפילו דגים:

ה (ה) ונהגו ליתן - כמש״כ וחטאיך בצדקה פרוק וכו׳ ובאמת לפדותן טוב יותר שלא יתביישו העניים שיאמר זה נתן עוונותיו על ראשו ושלחו אלי ואם יודע בו שלא יתבייש יכול ליתן לו העופות עצמם שלפעמים נהנה יותר שהוא הנאה שא״צ לטרוח:

ו (ו) בממון שנותנין וכו׳ - ר״ל שיעריך דמי שיווי הכפרות ששחטן ויחלק דמי השיווי לעניים והיינו אם היכולת בידו. וכתבו האחרונים דמי שפודה אותו ויש בידו מעות מעשר שלו לא יפדה בהם רק במעות של חולין:

ז (ז) על הקברות ולהרבות - ויוכל ליתן זה ממעות פדיון הכפרות ואין להרבות שם בתחינות רק מה שמיוסד מהקדמונים שהרי א״א היום תחנון:

ח (ח) וסמך ידיו עליו - ויש שכתבו שיש למנוע דבר זה דנראה כמקדיש קדשים ושוחטן בחוץ ואחרים כתבו שאין לחוש לזה כיון שהתרנגול אינו ראוי למזבח:

ט (ט) וזורקין - שדרך התרנגולים ליזון מן הגזל ובני המעיים הם הכלים הראשונים שמקבלים הגזל לכן מרחיקין עצמם מלאכלם כדי ליתן אל לבו להרחיק מן הגזל וגם משום רחמניות כשם שמרחם על הבריות לפרנסן ירחמו עליו מן השמים:

סימן תרו

א (א) צריך לפייסו - דגם בזה עבר על איסור דאונאת דברים והנה אע״פ שגם בשאר ימות השנה מחוייב לפייס למי שפשע כנגדו מ״מ אם אין לו פנאי הוא ממתין לפייסו על יום אחר אבל בעיוה״כ מחוייב לתקן הכל כדי שיטהר מכל עונותיו כדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם וגו׳ וכ״ש אם יש בידו מן הגזל ואונאה וכל דבר הנוגע בממון יראה לתקן. [דזהו המקטרג הגדול על האדם כמו שאחז״ל סאה מלא עונות מי מקטרג גזל מקטרג בראש] ואם יש לחבירו בידו ממון שיש לו תביעה עליהם יודיענו אע״פ שחבירו לא ידע מזה כלל ועכ״פ יסדר לפני הרב ומ״ץ הענין בשלימות ובאמת בלא שקר ולשאול האיך להתנהג. כללו של דבר כל דבר שבממון לא יסמוך על הוראתו כי היצה״ר יש לו התירים הרבה [ח״א]:

ב (ב) לפייסו - ונכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחלה אמצעי שירצה לקבל פיוסים ואם קשה עליו לילך בעצמו תחלה או שיודע שיותר קרוב הפיוס ע״י איש אמצעי שיתווך ביניהם יכול לעשות ע״י אמצעי:

ג (ג) יחזור וילך - ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו ומי שהוא מבקש מחילה מרבים בכלל אינו יוצא אם יודע שעשה לאיזה יחיד בפרט:

ד (ד) ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים - ר״ל באופן זה ע״י ריבוי אנשים:

ה (ה) אינו זקוק לו - ואם רצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון התורה:

ו (ו) לפני עשרה - כדי לפרסם הדבר שמצדו לא יבצר:

ז (ז) רבו - אפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו ד״ת:

ח (ח) לא יהיה אכזרי מלמחול - דכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו ואם הוא לא ירצה למחול גם לא ימחלו לו:

ט (ט) לטובת המבקש וכו׳ - כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך ומ״מ נראה דמלבו צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה:

י (י) מחילה - וה״ה אם מכוין לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק כשימחול:

יא (יא) א״צ למחול לו - דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע בפיוס ונשאר הש״ר ומ״מ מדת ענוה למחול גם בזה:

יב (יב) אם מת וכו׳ - זה קאי גם אמוש״ר דאמרינן אילו היה חי היה מוחל לו:

יג (יג) אשר חטא לו - ואם קרא לאחד ממזר י״א דפגם בכבוד אבותיו ג״כ וצריך לילך על קברם אבל רבים חולקין ע״ז דיכול לומר לאו אדעתאי שיהיה הדבר נוגע לאבותיו אא״כ קראו ממזר בן ממזר. ועיין בחו״מ סימן ת״כ לענין אם קראו רשע בן רשע או גנב בן גנב:

יד (יד) על קברו - וצריך לילך לשם יחף. ואם הוא חוץ לשלשה פרסאות ישלח שלוחו לשם והשליח יקח עשרה אנשים וילך על קברו ויבקש מחילה בשם המחרף ויאמר הנני שליח פלוני מודה ברבים ששלחני פלוני לאמר שחטא לאלקי ישראל וכו׳. ואם חירפו לאחר מיתה א״צ לילך על קברו אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו:

טו (טו) שחטאתי לו - בחטא פלוני כי צריך בזה לפרט החטא והם ישיבו לו מחול לך מחול לך ג״פ:

טז (טז) שלא להוציא ש״ר וכו׳ - ולכן צריך לעשות תשובה על שעבר החרם:

יז (יז) יכול לטבול - המחבר קיצר דמקודם היה לו לכתוב דמנהג לטבול וללקות בעיו״כ ואפילו נערים ובתולות מכיון שהם בני מצות טובלות:

יח (יח) קודם הלילה - וטוב שיטבול קודם תפלת המנחה ששם מתודה וכן נוהגין ומקצתן נוהגין לטבול אחר סעודה המפסקת כדי שיהיה סמוך ליוה״כ:

יט (יט) ואינו מברך - דטבילה זו אינו רק משום מנהג:

כ (כ) בלא וידוי - לאפוקי מאותן הרגילין להתודות בשעת טבילה:

כא (כא) משום קרי - ולכן די בפ״א וגם א״צ לוידוי [ואשה ששמשה בתוך ג׳ ימים צריכה לכבד ביתה בחמין קודם טבילה שלא תפלוט ש״ז ותחזיר לטומאת קרי אם לא שהיא סמוך לטבילתה או סמוך לוסתה שאז רגילות להתעבר ואם תכבד יש לחוש להשחתת זרע כ״כ מ״א ובתשובת רע״א מפקפק ומצדד דלעולם לא תכבד] וי״א דטעם הטבילה משום תשובה ולפ״ז יש לטבול ג״פ וכ״כ הרוקח ועיין במ״א דאף למאן דס״ל דטעם הטבילה משום קרי אפ״ה צריך תמיד לטבול בעי״כ אפילו אם כבר טבל ער״ה ולא ראה עוד קרי:

כב (כב) נמי מהני - אם הוא מצטער בטבילה [מהרי״ו] ופרטי דיני ט׳ קבין עיין לעיל בסימן פ״ח במ״ב:

כג (כג) בין ראש השנה ליום הכיפורים - וה״ה אפילו בעיו״כ:

כד (כד) מותר לרחוץ - היינו אפילו בחמין וכן הטבילה במקוה מותר אפילו היתה של חמין:

כה (כה) דיוה״כ מבטל שבעה - ר״ל דדינו כמו שאר רגל שפגע באבילות שהוא מבטל שבעה ומותר מחמת זה לרחוץ אחר המנחה סמוך לחשיכה לדעת היש מתירין לעיל בסימן תקמ״ח ס״י ועיין במ״א דגם בענינינו אין להקל רק שעה או שתים קודם הלילה ולא קודם:

כו (כו) אע״פ שנהגו וכו׳ - ר״ל אף דגזירת שבעה נתבטל ע״י יוה״כ היה לנו לאסור רחיצה וטבילה משום גזירת שלשים וע״ז תירץ דטבילה זו היא מצוה ומחמת זה ממילא מותר גם רחיצה כדי שלא יהא חציצה לטבילה:

כז (כז) טבילת מצוה מותר - ואף דאיננה חיובא וכנ״ל מ״מ איסור רחיצה כל ל׳ ג״כ אינו אלא מנהגא:

סימן תרז

א (א) קודם סעודה המפסקת - שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה שיחנק או שתטרף דעתו ולא יוכל להתודות אח״כ ויש פוסקים שסוברין שצריך להתודות גם אחר אכילה קודם חשיכה וראוי להחמיר כדעה זו (של״ה) וכן נהגו בזמנינו שאומרים אז תפלה זכה:

ב (ב) ויחיד אומרו אחר שגמר תפלתו - ר״ל בין עיו״כ במנחה ובין ביוה״כ אימתי שמתודה אומרו אחר שגמר תפלתו קודם אלהי נצור:

ג (ג) אומרו ביום כיפור - אבל במנחה כשחוזר התפלה אינו אומר כלל הוידוי כדלקמן בס״ה בהג״ה:

ד (ד) בתוך התפלה - ר״ל שכוללו בתוך הברכה האמצעית:

ה (ה) א״צ לפרט - אלא כשיאמר סתם חטאתי יצא ידי מצות וידוי:

ו (ו) הרשות בידו - הנה מדכתב אח״כ ואם מתודה בלחש משמע דרישא איירי במתודה בקול רם ואף דהרמ״א כתב בהג״ה דבקול רם אין לפרט החטא משמע דאיסורא נמי איכא התם מיירי בחטא שאינו מפורסם לרבים ומפני שאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו אבל בחטא המפורסם לרבים רשות בידו לפרטו ברבים אפילו בקול רם:

ז (ז) בלחש נכון לפרט - ובזה אין חילוק בין מפורסם לשאינו מפורסם דהכל גלוי לפני המקום:

ח (ח) החטא - כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו ואכתי מקרי כסוי חטאה כיון שאינו נשמע לבני אדם:

ט (ט) אין לפרט החטא - מדסתם משמע דאפילו בעון שבין אדם לחבירו ג״כ אסור:

י (י) מעומד - דהכי הוי דרך הכנעה טפי ומתודה בלב שלם וטוב שישחה כמו במודים ולא יסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול ואם סמך צ״ע אם יחזור ויתודה [פמ״ג] והעמידה צ״ל עד אחר על חטא שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות ב״ד:

יא (יא) והוא התודה כבר - מלשונו משמע דדעתו דכיון שהתודה כבר בעצמו א״צ פעם שני לחזור ולהתודות אלא לשמוע מש״ץ כשאר חזרת הש״ץ והרמ״א בשם הר״ן פליג ע״ז וס״ל דצריך לחזור ולהתודות וכן פסק בעיטור ומאירי וכן המנהג בזמנינו. בעל חטא צריך לומר בסתר ובגלוי בשגגה ובזדון [דה״ח] משום דיש להקדים הקל לחמור ובמטה אפרים מסיק דאין לשנות מן הנוסח הכתוב בסידורים דאין כדאי להוציא עצמו מן הכלל בשביל

זה וכ״א לא ישנה ממנהג מדינתו. אין לדבר בשעת הוידוי ואפילו באמירת על חטא אכן לענות קדיש וקדושה יש לפסוק אפילו באמצע אשמנו. בשעת אמירת הוידוי כשמזכיר החטא יכה באגרוף על החזה או על הלב כלומר אתה גרמת לי שאחטא [אחרונים]:

יב (יב) אבל אנחנו חטאנו - וה״ה שצריך לומר ג״כ עוינו פשענו אלא שנהגו לומר גם שארי דברים כגון מה נאמר לפניך וגו׳ ואתה יודע רזי עולם ועל חטא:

יג (יג) אפ״ה יכול וכו׳ - אף בין אדם לחבירו גנב וגזל וכדומה אע״פ שמחל לו והשיב את הגזילה מ״מ מתודה ביוה״כ לעולם דמ״מ בין אדם למקום חטא אבל אם הקניט חבירו בדברים או עני המהפך בחררה י״ל כה״ג כיון שביקש מחילה מחבירו והתודה ביו״כ א׳ א״צ להתודות ביו״כ שנית [פמ״ג]:

יד (יד) לחזור ולהתודות - ובגמרא קאמר הרי זה משובח משום שנאמר וחטאתי נגדי תמיד:

טו (טו) בתפלת מנחת וכו׳ - לאפוקי מדעת רש״י דס״ל דכל שהוידוי סמוך לתפלה יכול לחתום בא״י האל הסולחן וה״ה בכל תפלת יו״כ אינו חותם בוידוי שאחריה ונקט תפלת מנחה משום דבזה הסימן איירי בתפלת המנחה:

טז (טז) אינו חותם וכו׳ - ואחר אלהי עד שלא נוצרתי שהוא ג״כ כעין וידוי יאמר אלהי נצור לשוני וכו׳. אותן האומרין תמיד יהיו לרצון מיד אחר התפלה קודם תחנונים ה״ה כאן יאמר יהיו לרצון קודם שמתחיל לומר אלקינו ואלקי אבותינו תבא לפניך תפלתנו וכו׳:

יז (יז) ארבעים - לאו דוקא אלא ל״ט [מ״א]:

יח (יח) שמתוך כך וכו׳ - דבאמת אין מלקות מועיל בזה״ז דאין לנו סמוכים וגם אין חייב מלקות דליכא התראה אלא דעושים כן שמתוך כך ישוב וכו׳:

יט (יט) וידויים - ג״פ אשמתי ובגדתי וכו׳ [ד״מ]:

כ (כ) כל דהו - אע״פ שדינה ברוחב טפח [מ״א] וה״ה דלוקה רק מכות קלים:

כא (כא) פניו לצפון וכו׳ - י״א שה״ה איפכא פניו לדרום ואחוריו לצפון ובא רק לאפוקי שלא יהא אחוריו למזרח או למערב שהם מקומות שהשכינה שרויה שם אבל הט״ז כתב דוקא יהפוך פניו לצפון שעיקר חטאת האדם הוא מחמת ממון וכתיב מצפון זהב יאתה ע״כ מכניע עצמו לאותו צד להודיע שמשם בא לו החטא ע״כ וכן נוהגין:

סימן תרח

א (א) שצריך להוסיף וכו׳ - ותוספות זה אין בו כרת כ״א מ״ע וילפינן בגמרא (ר״ה ט א) מדכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ואמרינן יכול בתשעה מתענין ת״ל בערב אי בערב יכול משתחשך ת״ל בתשעה הא כיצד מתחיל ומתענה מבע״י כדי להוסיף מחול על הקודש וגם ביציאתו מוסיף מדכתיב מערב עד ערב:

ב (ב) שזמנו אלף ות״ק אמה וכו׳ - ר״ל ששיעור בין השמשות הוא שיעור מהלך אלף ות״ק אמה והוא לערך רבע שעה קודם צה״כ וקודם לזה צריך להוסיף מעט ושיעור התוספות עם בין השמשות ביחד עולה כמעט חצי שעה. והנה השו״ע הזכיר שזה דעת ר״ת וסייעתו ואזיל לשיטתו בסימן רס״א ס״ב וכבר כתבנו שם דהרבה מהראשונים חולקין ע״ז וגם הגר״א הסכים לשיטתם דבין השמשות מתחיל תיכף אחר תחלת השקיעה דהיינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו וזמן התוספות שצריך להוסיף היינו קודם שקיעת החמה ועיין שם במ״ב סקכ״ג לענין שיעור הוספה לפרוש ממלאכה וה״ה הכא לענין אכילה:

ג (ג) אין ממחין בידן - ודוקא ביודע בודאי שלא יקבלו ממנו אבל בספק שמא יקבלו צריך למחות אפילו במידי דרבנן:

ד (ד) וה״ה בכל דבר איסור וכו׳ - ר״ל ג״כ בשברור לו שלא יקבלו ממנו וכנ״ל. ובכל זה אין חילוק בין רבים ליחיד:

ה (ה) אמרינן מוטב שיהיו שוגגין וכו׳ - ר״ל ג״כ בברור לו שאם יאמר להם לא יקבלו ממנו וכנ״ל וכ״ז דוקא בשעכשיו הם שוגגין אבל כשיודעין שהוא אסור ועוברין במזיד צריך להוכיחם אף כשברור לו שלא יקבלום ונהי דמי שאינו מוכיח אינו נענש עבור חטאם כיון שברור לו שלא יקבלום מ״מ מצוה להוכיחם:

ו (ו) שאינו מפורש בתורה - ר״ל דאז אנו יכולין לתלות ששוגגין ומוטעין הם בזה ומה שלא ישמעו לנו מה שנאמר להם שהוא אסור מחמת דקיל להו הדבר ולכן אמרינן בזה מוטב שיהיו שוגגין וכו׳ אבל בדבר המפורש בתורה והם עוברין ע״ז בודאי אינם שוגגין ולא שייך בהו לומר מוטב שיהיו שוגגין ומחינן בהו וענשינן להו עד דפרשי׃

ז (ז) מוחין בידם - דוקא בדליכא סכנה אבל בדאיכא חשש סכנה א״צ למחות וכ״כ בחינוך מצוה רל״ט ע״ש ועיין בחו״מ סימן י״ב וביו״ד סימן של״ד׃

ח (ח) ואם יודע וכו׳ - זה קאי ג״כ על דבר המפורש בתורה [וה״ה על שאר מזיד דהיינו שיודע שהוא אסור ועובר ע״ז] עד סוף הג״ה. והנה לשון ואם יודע כתבו האחרונים שאינו מדוקדק דהא עד עכשיו ג״כ מיירי בהכי וכנ״ל אלא דבא לחדש דיש חילוק בין רבים ליחיד דברבים כשיודע שאין דבריו נשמעין להם מחויב להוכיח רק פ״א אבל ביחיד מחויב להוכיח כמה פעמים עד הכאה או קללה׃

ט (ט) רק פ״א - אולי ישמעו או כדי שלא יהיה להם פתחון פה ומכאן ואילך כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע׃

י (י) חייב להוכיחו - בעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל שם שמים׃

יא (יא) יקללנו - וי״א דדי עד שינזוף בו החוטא ומכאן ואילך אסור להוכיחו שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאיך׃

יב (יב) יכול לחזור ולאכול וכו׳ - יש שכתבו שהמנהג שלאחר שאכל אסור לאכול דבזה שמפסיק הוי כאילו קיבל בפה ולכן נכון שקודם בהמ״ז יאמר בפירוש שאינו מקבל עליו עדיין התענית ועכ״פ יחשוב בלבו כזה׃

יג (יג) כל זמן וכו׳ - ואם קיבל עליו אסור גם ברחיצה וסיכה ובפרט במלאכה׃

יד (יד) שלא קיבל עליו התענית - והקבלה מהני רק מפלג המנחה ואילך אבל אם קיבל עליו התענית מקודם פלג המנחה אין בקבלתו כלום אבל אם קיבל ע״ע סתם שלא לאכול עוד זה מהני אפילו בשאר ימות השנה אם קבל עליו שלא לאכול מחצות היום ואילך כמ״ש בסימן תקס״ב סי״א׃

טו (טו) ועיין לעיל וכו׳ - ועיי״ש במשנה ברורה סק״ב מש״כ בשם הב״ח והגר״א וכן יתר הדברים שם ושייך ג״כ לענינינו׃

טז (טז) דברים המחממין - כגון בשמים וכרכום (שקורין זאפרין) ויין טוב וזה אינו אסור כ״א בסעודה המפסקת אבל דברים המרבים זרע כגון מאכלי חלב וכדלקמיה היה ראוי להיות נזהר שלא לאכול כל היום אכן העולם נוהגין לאכלן בשחרית וזה שמסיים הרמ״א אך בסעודת שחרית וכו׳ וטעם המנהג לא נתפרש כ״כ המהרי״ל ועיין במ״א שמיישב המנהג ועיקר טעם המנהג משום שהם מאכלים קלים אכן בסעודה מפסקת נהגו לאכול בשר שהיא עיקר הסעודה ודוקא בשר עוף [מ״א] ומפמ״ג משמע דבזמנינו נהגו לאכול בשר עוף בשחרית׃

יז (יז) שלא יבא לידי קרי - וביוה״כ הלא אסור לו לטבול וכדלקמן בס״ס תרי״ג׃

יח (יח) מאכלי חלב - חמה ועיין בט״ז דה״ה דיש ליזהר משום וביצים שהם ג״כ מרבים זרע. כתב הפמ״ג דחלב המעורב בתבשיל או טיי״א עם חלב אפשר דבטל ברוב לענין זה. לא יאכל שומשמין מפני שמעלה גרה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו להקיא ביו״כ שמא יבלע קצת מן הקיאה [ס״ח] כתב מהרי״ו שלא ישתכר בסעודה המפסקת ולא יאכל אכילה גסה. ובאמת אפילו בסעודת שחרית יש ליזהר מזה כמו שכתב המחבר וכ״ש בסעודה זו׃

סימן תרט

א (א) מותר וכו׳ - שמחול לחול הוא מכין׃

ב (ב) וי״א שאין להטמין - שנראה דביוה״כ מתבשל בתנור לצורך חול וזה אין נכון ואפילו בעיו״כ קודם חצות אין לעשות הטמנה זו ובכל גווני אם עבר והטמין א״צ להמתין במוצאי יו״כ בכדי שיעשה׃

סימן תרי

א (א) מקום שנוהגים להדליק וכו׳ - ושני המקומות נתכונו לדבר אחד דהיינו לבטל תשמיש דהמדליק כוונתו שאסור לשמש נגד אור הנר ומאן דלא מדליק כונתו שלא יראה אותה ויתאוה לה ויוכל לבוא לידי תשמיש ואפילו היא נדה דאסור לו בלא״ה לבוא עליה מ״מ מידי הרהור לא יצא. ויבטל

מחשבתו הטהורה ביום זה:

ב (ב) בליל יום הכפורים - אף בחדר משכבו ומקום שנוהגין שלא להדליק היינו אף בבית אין מדליקין:

ג (ג) מדליקין - אמרינן בירושלמי דמקום שנהגו להדליק חשיבא טפי ונ״מ לעיר חדשה שראוי לנהוג כן [פר״ח]:

ד (ד) חייב להדליק וכו׳ - ר״ל אף במקום שנהגו שלא להדליק:

ה (ה) אצל הנר שבביתו - המ״א מיישב המנהג שאין נוהגין כן וכתב דמ״מ יש להחמיר אכן באשתו כשהיא נדה דבלא״ה בדיל מינה משום נדותה יש להקל כשמדליק בשולחן ולא בחדר:

ו (ו) שמברך וכו׳ - היינו במקום שנוהגין להדליק שוב ממילא הוי ליה חיובא עליו להדליק משום שלום בית כמו בשבת:

ז (ז) וכן המנהג וכו׳ - דהיינו שנוהגין לברך אקב״ו להדליק נר של יוה״כ:

ח (ח) בכל מקום מדליקין בבתי כנסיות וכו׳ - ובכל אלו אין לברך לכו״ע דאין כאן משום שלום בית:

ט (ט) נוהגין בכ״מ וכו׳ - דדרשינן לקדוש ד׳ מכובד זה יוה״כ וכיון דאין לכבדו באכילה ושתיה כבדהו בכסות נקיה ונרות הוי ג״כ כבוד היום דכתיב על כן באורים כבדו ד׳ ומתרגמינן בפנסיא יקרו ד׳. ואין מקבלין שעוה ממומר לעכו״ם שנתן נדבה לביהכ״נ וכדלעיל בסימן קנ״ד סי״א בהג״ה ע״ש במ״ב ואם יש חשש איבה וכ״ש שר מקבלין ממנו וצ״ע [פמ״ג]:

י (י) שכל איש - ואין לעשות נר לאשה עיין במ״א הטעם:

יא (יא) או קטן - ועכשיו אין עושין נרות אלא לנשוי. בילקוט שופטים איתא לעשות פתילות עבות בבהכ״נ כדי להרבות אורן [מ״א]:

יב (יב) לאביו ולאמו - לכפר עליהם ומשמע מלשון זה דסגי בנר אחד ועיין בא״ר:

יג (יג) אין לומר וכו׳ - אפילו ברמיזה ומצוה עושה כשיניחה כך מכובה. ונהגו ליקח עכו״ם לשמור הנרות שלא יבואו ח״ו לידי דליקה ומכח זה נהגו לומר לו לכבות ולהדליק ויש למחות בידם. ואף אם העכו״ם רוצה להדליק מעצמו צריך למחות בידו מאחר שהוא בשביל ישראל:

יד (יד) שיחזור וידליקם - ומאחר שהעולם מקפידים אם כבה נרו אע״פ שלדעתי אין בו משום חשש דלפעמים נכבה מחמת רוח או מחמת חום מ״מ כיון שהעולם מקפידים ראוי לכל אדם ליתן נרו לשמש ולא ישגיח עליו כלל וגם המותר יניח בבהכ״נ [ח״א]:

טו (טו) השולחנות - משום דאקרי שבת שבתון:

טז (טז) שנהגו ללבוש בגדים לבנים וכו׳ - ונוהגין שגם הנשים לובשים בגדים לבנים ונקיים לכבוד היום אבל לא יקשטו עצמן בתכשיטין שמתקשטין בהם בשבת ויו״ט מפני אימת יום הדין ואין נוהגות ללבוש קיטל:

יז (יז) השרת - ומטעם זה נהגו ללבוש בגדי פשתן לבן נקיים כמ״ש איש אחד לבוש בדים [ד״מ]:

יח (יח) נכנע ונשבר - וגם אבל תוך י״ב חודש על אביו ואמו או תוך ל׳ על שאר קרובים יכול ללבשו ויש מקומות שנוהגים שאין האבל לובשו. אין לכנוס לבית הכסא בקיטל שהוא מיוחד לתפלה אבל להשתין בו מותר:

סימן תריא

א (א) לילו כיומו - דכתיב מערב עד ערב:

ב (ב) מלאכה אכילה וכו׳ - בגמרא ילפינן להו מכמה קראי דכל הני נקרא עינוי וממילא כולהו בכלל ועניתם את נפשותיכם:

ג (ג) ואין חיוב כרת אלא וכו׳ - אבל אינך אין בהם אלא איסורא גרידא מ״מ יש אומרים שהוא מן התורה דהא ילפינן להו בש״ס מקראי וי״א שאינן אלא מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא נינהו ונ״מ לענין איזה ספק ולמעשה ראוי להחמיר:

ד (ד) אלא שבשבת זדונו וכו׳ - וגם האידנא דאינו נוהג ד״נ מ״מ נ״מ לענין קים ליה בדרבה מיניה דהחובל בחבירו בשבת כיון דהיה מחויב מיתה בידי אדם פטור מתשלומין ואפילו בחובל בשוגג וכדמבואר בחו״מ סימן תכ״ט משא״כ ביוה״כ שאין בו רק כרת:

ה (ה) והתירו לקנב ירק - יש שפירשו דהאי קניבה הוא שנותק או מחתך העלים מן הקלחים התלושין כדי להשוותן שיהיו מוכנים לחתכן בערב ואע״ג דקטרח בשביל ערב שהוא חול התירו כדי שלא יצטרך לתקן הכל בערב ותהא נפשו עגומה עליו ויש שפירשו דקניבה הוא הדחת הירק לצורך ערב ושרי ג״כ מטעם הנ״ל:

ו (ו) ולפצוע אגוזים - כדי שיהיו מוכנים לצורך סעודת ערב ולא יצטרך לטרוח בהם לאחר התענית:

ז (ז) מן המנחה ולמעלה - ר״ל מנחה קטנה שהוא סמוך לערב והוא שעה שדרך בני אדם לתקן מאכלם בחול וניכר שלצורך לילה הוא עושה אבל קודם המנחה אסור שנראה כמתקן לצורך היום:

ח (ח) כשחל בחול - אבל כשחל יוה״כ בשבת לא התירו כדי שלא יבא לעשות כן בכל שבתות השנה להכין ביום לצורך הלילה:

ט (ט) והאידנא נהגו לאסור - לפי שבדורות האחרונים התחילו לקלקל ולמהר לעשות דברים אלו קודם המנחה לפיכך בטלו להיתר דקניבת ירק ופציעת אגוזים לגמרי:

י (י) לצורך לילה - שלאחר יוה״כ כדי שלא יצטרכו להתענות עוד כשלא יהיה להם מה לאכול:

יא (יא) לסעודת מנחה - ר״ל אפילו נפלה דליקה בצהרים אחר שאכלו סעודת שחרית וכנ״ל בסימן של״ד:

יב (יב) משחקים באגוזים - ודוקא על השלחן ולא ע״ג קרקע דאתו לאשווויי גומות כמ״ש סימן של״ח [מ״א]:

סימן תריב

א (א) ככותבת הגסה - אע״ג דבכל איסורי התורה משערינן בכזית כל זה היכי דכתיבי אכילה משא״כ ביו״כ דלא כתיב אכילה אלא מנע הכתוב את האכילה בלשון עינוי כדכתיב הנפש אשר לא תעונה וקים להו לחכמים דבפחות מככותבת לא מייתבא דעתיה כלל והרי הוא רעב ומעונה כבתחלה ועיין בה״ל:

ב (ב) והוא פחות מכביצה - ר״ל ביצה בינונית ועיין בדגול מרבבה שכתב דכביצה האמור כאן הוא בלי קליפה ובתשובת בנין ציון החדשות חולק עליו:

ג (ג) ושיעור זה שוה וכו׳ - דקים להו לחכמים דבשיעור זה מייתבא דעתיה דכל אדם מעט או הרבה ובבציר מזה לא מייתבא דעתיה דשום אינש. והנה מה שהורה לנו המחבר השיעור לענין חיוב אף דאיסורו הוא אפילו בכל שהוא כדלקמן סעיף ה׳ ע״ש משום דנ״מ מזה לענין הנזכר בסימן תרי״ח אודות חולה דמאכילין אותו פחות מכשיעור וע״כ צריכין אנו לידע השיעור של חיובא:

ד (ד) אפילו מלח וכו׳ וציר שעל ירק - דבאין להכשיר את האוכל וכל דבר שבא להכשיר את האוכל חשוב כאוכל. וה״ה בשרה פתו ביין או במים מצטרף היין או המים להפת:

ה (ה) אינן מצטרפות - שאם אכל פחות מככותבת ושתה ג״כ פחות מכשיעור אינן מצטרפות ביחד לחייבו דקים להו לחכמים שאין דעתו מתיישבת בכך [גמרא]:

ו (ו) אכל וחזר ואכל - וה״ה אם אוכל בלי הפסק אלא שפירר את האוכל לפירורים קטנים ואכלם ועי״ז נשתהא באכילתו הרבה ג״כ בעינן שיהא מתחלת אכילתו עד סופו רק כדי אכילת פרס:

ז (ז) ואם לאו - ר״ל ששהא באכילתו יותר משיעור אכילת פרס אין מצטרף תחלת אכילה לסופה להתחייב כרת:

ח (ח) י״א וכו׳ וי״א - ולענין הלכה כל שהוא בשל תורה הלך אחרי המחמיר וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחרי המיקל:

ט (ט) שוחקות - כל ביצה במילוי ובריוח ולא בצימצום:

י (י) הא דבעינן שיעור - היינו בין לענין אכילה בין לענין שתיה כדלקמן בס״ט:

יא (יא) אבל איסורא איכא - מן התורה:

יב (יב) שאינם ראוים לאכילה - היינו דברים מרים או נבאשים עד שאינם ראוים מחמת זה לאכילה כלל ודברים ראוים לאכילה רק שהם איסורים כגון חלב ונבילה וטרפה וכה"ג בודאי חייבים עליהם גם מחמת יוה"כ:

יג (יג) שאכל - דאל"כ האיך משכחת לה אכילה גסה דעכ"פ חייב למה שאכל תחלה באיסור קודם שיבא לידי אכילה גסה:

יד (יד) עד שקץ במזונו - שאוכל עכשיו ולאפוקי אם אינו קץ ורק שהיה שבע ואינו מתאוה לאכול ואעפ"כ הוא מרגיש טעם כשאוכל חייב:

טו (טו) פטור - דאכילה גסה לא שמה אכילה ומ"מ לכתחילה יש איסור בזה וכן באוכלים שאינם ראוים לאכילה יש איסור לכתחלה מדרבנן ואפילו בחצי שיעור מהן ג"כ יש ליזהר לכתחלה [פמ"ג]:

טז (טז) על אכילתו חייב וכו' - והב"ח כתב דאם אכל עד שקץ במזונו אפילו בזה פטור אכן באמת הכל תלוי לפי מה שהוא מרגיש בנפשו [כ"כ מ"א ור"ל דבסתם תלינן דבמאכל מתובל כשהוא אוכל אפילו אם היה מתחלה שבע ביותר אינו קץ בה ובזה מיירי הרמ"א ואעפ"כ אם מרגיש בנפשו שכואב לו האכילה וקץ בה פטור]:

יז (יז) לטעום דבר להפליט - אפילו פחות מכשיעור ואפילו אם יודע שיכול לעמוד על עצמו שלא יבלע כלום:

יח (יח) אפילו עצי בשמים - שהוא עץ בעלמא דמ"מ כשלועסו מרגיש טעם. אבל מותר להריח למלאות מנין מאה ברכות. וכ"ז שלא הסיח דעתו מלהריח אסור לחזור ולברך דהוי ברכה שא"צ ויש אנשים שמריחים במים המריחים (שקורין שפירטוז אבל כשאינו מריח אין צריך לברך עליו כלל) ואין מברכים עליו כלל ועושים איסור [ח"א]:

יט (יט) עלי קנים - יש גורסין עלי גפנים והטעם משום דאינם ראוים לאכילה:

כ (כ) שלבלבו - פירוש שהניצו וכדמתרגמינן ויוצא פרח ויצץ ציץ ואפיק לבלבין:

כא (כא) מראש השנה ועד יום הכיפורים וכו' - משום דעדיין לחין ורכין הן וראוין לאכילה:

כב (כב) כס פירוש שכסס וכו' - ומירי שבלעם דאל"ה אפילו רטובים פטור וקראם בשם כסיסה משום דפלפל יבש או זנגביל (שקורין אינגבער) הוא דבר שאין דרכן לאכול ולכן פטור וכל פטור דאתמר הכא פטור אבל אסור:

כג (כג) מלא לוגמיו - דקים להו לרבנן דבשיעור זה מתיישב דעתו של אדם ואזל ממנו העינוי:

כד (כד) לפי מה שהוא - ר"ל דכאן אין השיעור שוה לכל אדם כמו באכילה בס"א משום דלענין שתיה קים להו לחכמים דלא מייתבא דעתיה של אדם אלא במלא לוגמיו דידיה:

כה (כה) ולא מלא לוגמיו ממש - ר"ל דלא בעינן שיהא שני הלחיים מלאין משקה אלא די שיהא אחד מלא ובולט אלא שאז יראה ממילא כאלו שניהם מלאין:

כו (כו) והוא פחות וכו' - משמע דהוא קרוב לרביעית אמנם בסימן רע"א סי"ג כתב דהוא רובו של רביעית ועיין בבה"ל שם:

כז (כז) באדם בינוני - ולפעמים המלא לוגמיו ברביעית או יותר מרביעית כגון באדם גדול ביותר. ולהיפך באדם קטן דמלא לוגמיו דידיה הוא פחות מרוב רביעית ג"כ חייב כיון דמייתב דעתיה עי"ז:

כח (כח) כגון ציר - הוא מה ששותת מן הדג כששורין אותו במלח. ומורייס הוא שומן היוצא מן הדגים:

כט (כט) וחומץ חי - ודוקא שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ דאז אינו ראוי לשתיה ופטור אפילו שתה הרבה יותר מכשיעור דכיון שהוא חומץ חזק טפי מזיקו וי"א דכששותה הרבה חייב משום דאז שובר רעבונו והתורה אמרה אשר לא תעונה אבל אסור לכו"ע אפילו בפורתא:

ל (ל) חייב - דראוי הוא לשתיה:

לא (לא) ויש אומרים - מלשון המחבר משמע דהעיקר כדעה א' אבל הפר"ח והגר"א כתבו דהעיקר כדעה השניה:

לב (לב) ולא חיישינן וכו׳ - ולא דמי לחמץ בפסח שאסור ליגע בו משום שמא יבוא לאכלו כדמוכח לעיל בסימן תמ״ו ס״ג משום שבפסח הוא אוכל שאר דברים לכך חיישינן שיאכל גם את זה משא״כ ביוה״כ דבדיל מכל דבר אכילה ושתיה ועוד דאימת יום הדין עליו לכך לא חיישינן שישכח. ואפילו אם התינוק יכול ליטלו בעצמו ג״כ אין להחמיר בזה:

סימן תריג

א (א) מותר לרחצם וכו׳ - ומ״מ צריך ליזהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ מקומות המטונפים כ״א בפ״ע מותר לכנוס במים לרחוץ כל גופו בפ״א בכדי להסיר הלכלוך שעליו וכשרוחץ מחמת טינוף יכוין שאינו להנאת רחיצה רק להעביר הלכלוך וכדלקמן בסוף ס״ב [אחרונים]:

ב (ב) שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג - מלשון זה משמע דאם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר כיון שאינה רחיצה של תענוג ומ״מ מי שאינו איסטניס וא״צ לרחיצה זו כ״כ נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמא כמו שמבואר בסימן תרי״ד:

ג (ג) נוטל אדם ידיו שחרית - כדרכו בכל השנה ג״פ כיון דבלא זה לא יכול ליגע בידיו לפה ולעינים ולאוזן משום סכנה לא גרע מאם היה מלוכלך בטיט וכו׳ אבל פניו לא ירחץ כלל ועיין לקמן בס״ד:

ד (ד) ושפשף בידו או עשה צרכיו וקינח וכו׳ - מלשון זה משמע דאם לא קינח בגדולים ולא שפשף בקטנים אסור לו לרחוץ ובאמת יש מחלוקת הפוסקים בזה די״א דאפילו לא קינח ושפשף יש לו לרחוץ ידיו משום הכון לקראת אלקיך ישראל דהא צריך לברך אשר יצר וע״כ הסכימו האחרונים דנכון לכתחלה לקנח ולשפשף כדי להוציא נפשיה מפלוגתא דבזה לכו״ע מותר לרחוץ. בד״א בליל יוה״כ אחר התפלה אבל ביום שמתפללין כל היום אם הטיל מים אע״פ שלא שפשף או שעשה צרכיו אף שלא קינח מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו וכדלקמיה:

ה (ה) ואם רוצה להתפלל אפילו לא קינח וכו׳ - משמע מזה דאם לא עשה צרכיו כלל אין לו ליטול ידים בשביל תפלה בלבד אף דמבואר לעיל בסימן רל״ג ס״ב דבשביל תפלה בלבד מצוה ליטול ידים הכא משום חומר יוה״כ חשש לאותן הפוסקים דסברי דבשביל תפלה בלבד לא תקנו ליטול ידים כ״א בשחרית משום דנעשה כבריה חדשה:

ו (ו) עד סוף קשרי אצבעותיו - ולא יותר אפילו עשה צרכיו וקינח. ועיין בדה״ח דה״ה אם נגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. ואם נגע בידו בטיט או ברפש א״צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. והיינו אפילו לתפלה:

ז (ז) נוטל ידיו - והנטילה הוא עד הפרק כמבואר לעיל בסימן קכ״ח ס״ו [ח״א בשם א״ר]:

ח (ח) דכל רוב רחיצה וכו׳ - עיין במאמר מרדכי שנתקשה על תיבת רוב וגם בהגהת מיימוני ליכא תיבת רוב עי״ש:

ט (ט) ונהגו בזה להחמיר - ואם פניו מלוכלך קצת או שיש לו לפלוף על עינו יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ במקום הלכלוך או בכדי להעביר הלפלוף רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד:

י (י) שהוא קצת רפואה - אבל משום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת [ע״ד שנתבאר בסימן שכ״ח] דלא גרע ממי שבא מן הדרך ורגליו כהות:

יא (יא) פיו - שמא יבלע קצת בגרונו:

יב (יב) להקביל פני אביו או רבו וכו׳ - ודוקא כשאין לו דרך אחרת להגיע שם למחוז חפצו ועיין לקמן בסוף ס״ח ובמ״ב שם:

יג (יג) מי שגדול ממנו - אבל בשוין אסור:

יד (יד) יכול לעבור וכו׳ - ואינו חושש משום איסור רחיצה ביוה״כ כיון דהוא לדבר מצוה ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה:

טו (טו) בין בחזרה - דאם לא כן אתה מכשילו לעתיד לבוא שלא ירצה שוב לילך [גמרא]:

טז (טז) על זרועו - דעי״ז אינו נראה כמלבוש אלא כנושאה על כתפו ואמר מר היוצא בטלית מקופלת בשבת חייב חטאת (רש״י):

יז (יז) עד מתנים - לאו דוקא אלא מעט למעלה מהם:

יח (יח) אבל לעבור וכו׳ - דרחיצה שאינה אסורה אלא ביוה״כ התירו אבל לשוט דאסור בכל שבתות השנה לא התירו ועוד דרחיצה שאני שיכול לעשות ע״י שינוי דהיינו מה שאינו מוציא ידו מתחת חלוקו ואית ליה היכרא וכנ״ל משא״כ בשיטה שאין יכול לעשות היכר שם ויש גזירה שמא יעשה חבית של שייטין לשוט עליה. ואפילו אין העכו״ם המוליכה עושה מלאכה בזה בעבור ישראל ג״כ אין להקל:

יט (יט) בספינה קטנה - וכ״ש לשוט ממש דאסור:

כ (כ) הרב אסור וכו׳ - עיין לעיל בסימן ש״א במ״ב סקי״א:

כא (כא) בהליכה - משום הפסד ממון:

כב (כב) אפילו היה לו דרך וכו׳ מותר לעבור - והאחרונים הסכימו דמוטב להקיף ולא לעבור:

כג (כג) לח - לאו דוקא בידים אלא אפילו לישב [והטעם כיון שיש בו טופח ע״מ להטפיח עובר הלחלוחית ומתענג ולהכי אסור] גמרא:

כד (כד) הם חסרים - וכ״ש מלאים שיש לחוש שיתזו המים עליו:

כה (כה) ויבוא לידי סחיטה - אבל מותר לקנח ידיו ורגליו עיו״כ במפה ולמחר מעבירה על עיניו דהיא עדיין לחה קצת מקינוח ידים דאתמול דבזה לא חיישינן לסחיטה:

כו (כו) כל שלשים יום - אחר נשואיה כדי שלא תתגנה על בעלה. כתב הח״א נראה שזה היה בזמניהם שלא היו בבהכ״נ כל היום אבל בזה״ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין בזה היתר:

כז (כז) או שנתלכלך - ר״ל שנתלכלך מזה בשרו בכמה מקומות:

כח (כח) רוחץ מקומות וכו׳ - היינו שרוחץ בשרו ביד ולא בבגד שלא יבא לידי סחיטה (אחרונים):

כט (כט) ואסור לרחוץ גופו - היינו בשאר מקומות וכן אסור לשפוך עליו ט׳ קבין מים אפילו מי שנוהג כך בשאר ימות השנה:

ל (ל) אע״פ שבשאר ימות השנה וכו׳ - דבזמן הזה אין צריך טבילה לבעל קרי מדינא לא לדברי תורה ולא לתפלה כדלעיל בסימן פ״ח ואין להתיר משום זה איסור רחיצה:

לא (לא) בו ביום - ואפילו שלא לשם תשמיש דזה בלא״ה אסור אלא כדי שתהא טהורה ג״כ אסור. ואשה שלובשת לבנים ביוה״כ מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה. ולא תרחץ בבגד כ״א ביד שלא תבוא לידי סחיטה:

סימן תריד

א (א) ואפילו אינו וכו׳ הזוהמא - ר״ל דאף שהוא שלא לשם תענוג אסור:

ב (ב) חטטין - והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפילו איש בריא אבל במקום שאין נוהגין לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע״ג חטטין בין ביו״ט ובין בשבת דמוכח דהוא משום רפואה וכדלעיל בסימן שכ״ז ס״א בהג״ה:

ג (ג) של עור - אתרווייהו קאי אלא דסנדל הוא של עור קשה ומנעל הוא של עור רך:

ד (ד) קב הקיטע - שנקטעה רגלו עושה כמין דפוס רגל ויש בה בית קבול קטן ומכניס שם ראש שוקו והוא קרוי קב ומיירי המחבר בעשאו של עור וה״ה אם הוא של עץ ומחופה עור וכדלקמיה:

ה (ה) אבל של גמי וכו׳ - דכל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש ויש מאחרונים שמחמירין בשל עץ אפילו אינו מחופה עור וכן יש מחמירין שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים (שקורין וואליק) ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולאו בכלל עינוי הוא ולפ״ז ה״ה (קאלאשין) של גומא יש להחמיר. והנה אף שאין למחות ביד המקילין אחרי שהשו״ע ורוב אחרונים מקילין בזה מ״מ מי שאפשר לו נכון להחמיר

בזה ולילך באנפלאות של בגד כנהוג אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו הלבדים או הקאלאשין ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינא משא״כ אלו שהם רק משום חומרא:

ו (ו) או של בגד וכו׳ - גם בכל זה מירי כשאינו מחופה עור לא למעלה ולא למטה [אחרונים]:

ז (ז) מותר אפי׳ לצאת וכו׳ - ובמנעל דאסור לצאת בו אסור אפילו לטייל בו בבית ממטה למטה [גמרא]:

ח (ח) לר״ה - ר״ל דאף שבכל שבתות השנה אסור לצאת בו לר״ה כיון שאינו דרך מלבוש מ״מ ביוה״כ כיון שאסור בנעילת הסנדל וא״א לו לנעול מנעל של עור נקרא זה דרך מלבוש לאותו היום:

ט (ט) של עור - שאין זה הנאת דרך נעילה ולא אסרו אלא כשהוא מנעילו ברגליו ומ״מ המחמיר תבוא עליו ברכה ופר״ח הסכים לדעת הרדב״ז המובא במ״א דאין כאן בית מיחוש כלל בד״א שלא בשעת תפלת י״ח אבל בשעה שמתפלל תפלת י״ח אסור לעמוד ע״ג כרים וכסתות אפילו אינן של עור משום שנראה כמתגאה אם יעמוד אז על כו״כ ואפילו אינן גבוהין ג״ט. אבל מותר לעמוד כשהוא איש מצונן על מעט עשבים להפסיק בין הקרקע:

י (י) כל שלשים יום - דעד אותו הזמן הצינה קשה לה וכן לחולה או למי שיש לו מכה לכולם הצינה קשה להם:

יא (יא) לנעול סנדל מחמת עקרב - ואפילו אינו הולך לדבר מצוה אלא לצרכי עצמו:

יב (יב) והוא איסטניס - איש מצונן [וה״ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשילך במקום הגשמים בלא מנעלים] אבל מי שאינו איסטניס לא ינעול מנעליו אם צריך לו לילך אפילו אם ירדו גשמים ובפרט שהולכים באנפלאות א״כ אין להם צער כ״כ בלא מנעלים אם לא שיש שם בארץ רפש וטיט דאז כו״ע כאיסטניס בזה:

יג (יג) מותר לנעול וכו׳ - וה״ה אם רוצה לילך לבית הכסא ויודע שילכלך שם רגליו במקום מטונף מותר לנעול מנעליו אבל תיכף כשיוצא משם צריך להסיר אותם וכן איסטניס תיכף כשיבוא למקום שאין לו צער צריך להסיר אותם דלא כאותן שנוהגין שהולכין בסנדל ברחוב ואפילו בבהכ״נ עד שיושבין על מקומם ואיסור גדול הוא ואפילו במקום שמותר לנעול יראה עכ״פ לחלוף של ימין בשמאל ושל שמאל בימין:

יד (יד) מנעליו - ולא יגע בהם כ״א ע״י בגד ואם נגע בהם שלא ע״י בגד צריך ליטול ידיו במקום שנגע בהן:

טו (טו) למקומו - וישלחם לביתו או יניחם במקום מוצנע בביהכ״נ לפי שלכלוך של המנעלים הוא זלזול לביהכ״נ ביום קדוש הזה שחייבים לכבדו בכסות נקיה ובכל דבר טהרה. כתבו האחרונים דאם צריך לילך לבין הנכרים אעפ״כ אסור לנעול סנדל אף דאיכא למיחש שילעיגו עליו כיון די״א שהוא דאורייתא:

סימן תרטו

א (א) ואסור ליגע באשתו - בין בלילה בין ביום וגם לא ירבה עמה בדברים וכן בכל הפרטים שנתבאר ביו״ד סימן קצ״ה:

ב (ב) וכן אסור לישן וכו׳ - אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה:

ג (ג) ידאג כל השנה - שמא לא קבלו תעניתו ושמראים לו שהקב״ה אין חפץ בשימושיו ועיין באחרונים שכתבו דהוא דוקא כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתיה או מחמת הרהור וכדומה אבל כשיודע שבא מחמת הרהור וכדומה אף דגדול עונו מ״מ אינו בספק מיתה כי הוא בעצמו גרם לו וכן אם עלתה לו שנה אינו מובטח שהוא בן עוה״ב. איתא בספרים דעיקר תיקון למי שנכשל ח״ו בזה שיתחזק מכאן ולהבא בימי חייו בלימוד התורה וזכות התורה תגין עליו וכדאיתא במדרש תנחומא אם חטא אדם ונתחייב מיתה לשמים מה יעשה ויחיה אם למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים ואם למוד לשנות דף אחד ישנה שני דפים. [ואם אינו יודע ללמוד יתעסק עכ״פ במידת הצדקה והחסד ויחיה כמו שנאמר רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד עי״ש במדרש] ועיקר לימוד התורה יהיה ע״מ לקיים דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא כמו שאחז״ל וגם לא יהיה בכחה להגין עליו ח״ו:

ד (ד) מובטח לו וכו׳ - שבודאי יש לו זכיות הרבה שהגינו עליו והוא יאריך ימים כדכתיב יראה זרע יאריך ימים. וראוי לתת שבח והודאה על שניתן לו חיים מן השמים [קרבן נתנאל בסוף יומא באות ע״ז ע״ש הנוסח וע״ש מה שכתב מקודם בשם האר״י ז״ל]:

סימן תרטז

א (א) מותרים בכל אלו - ברחיצה וסיכה ואכילה ושתיה שלא גזרו על הקטנים. ומותר לגדול להאכילו ולהשקותו ולסוכו ולרחצו ודוקא רחיצה בצונן אבל לא ירחצנו בחמין כל גופו אפילו הוחמו מבע״י שהרחיצה בחמין אינה אסורה משום מצות עינוי בלבד שהרי גם בכל שבתות השנה אסור לרחוץ בחמין:

ב (ב) חוץ מבנעילת הסנדל שאין חוששין כל כך וכו׳ - ר״ל שאין זה עינוי לקטן אם לא ינעול [ולאפוקי אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה שהם מועילים לגידול התינוק שכן היה המנהג בזמנם] ואם הקטן נועל מעצמו אם צריך למחות בידו נתבאר בסימן שמ״ג:

ג (ג) לומר לעובד כוכבים לרחצן וכו׳ - ר״ל אפילו בחמין שהוחמו בו ביום דסתם תינוק הוא כחולה אצל חמין אבל אסור לומר לעכו״ם שיחמם אותן וכתבו האחרונים דעכשיו שאין נוהגין לרחוץ ולסוך את הקטן בכל יום ואין מניעת הרחיצה והסיכה נחשבת לו לעינוי כלל אין לרחצו ולסוכו ביוה״כ אפילו ע״י עכו״ם:

ד (ד) בן תשע שנים שלימות - היינו שנשלם הט׳ שנים קודם יוה״כ ומ״ש ובן עשר וכו׳ פי׳ בכחוש מבן עשר ומעלה:

ה (ה) מחנכין - היינו שאין מניחין לו לאכול כפי הרגלו בחול וכדמסיים. ומצות חינוך לא שייך אלא באב ולא באחר ולכמה פוסקים גם באם ליכא חיובא דחינוך (אם לא למצוה בעלמא) מיהו יש פוסקים שכתבו דאיכא חיוב חינוך גם באם וכתב המ״א דלספות לו אוכל בידים אסור לכו״ע אף לאחריני כמו שאר דבר איסור שאסור להאכילו לכו״ע:

ו (ו) וה״ה לקטנה הבריאה - ר״ל דאף דלענין חיובא דאורייתא בבת הוא שנה אחת מקודם כדלקמיה אפ״ה לענין חינוך שעות וכן לענין השלמה לא רצו חכמים להחמיר שיהיה באשה ג״כ שנה יותר מבאיש אלא השוו מידותיהם ואמרו דלבריאה חינוך שעות הוא מט׳ שנים ומעלה ולכחושה מעשרה שנים ומעלה:

ז (ז) בן אחת עשרה בין זכר בין נקבה וכו׳ - והכא לא זכר התנאי שיהיו בריאים דלענין השלמה אין לחלק בזה אם לא שהנער הוא חולה ויכול לבוא לידי סכנה:

ח (ח) ויש אומרים שאינן צריכין להשלים וכו׳ - אבל חינוך לשעות צריך בין בנער כחוש ובין בנער בריא וכפי השיעור שזכר בריש הסעיף:

ט (ט) ויש לסמוך עלייהו בנער שהוא כחוש וכו׳ - אבל בנער בריא אין לסמוך להקל ומה שאין מדקדקין בזה״ז להתענות שום תינוק בשנת י״ב משום דבזה״ז ירדה חולשה לעולם ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לזה אא״כ ידוע שהוא בריא וחזק לסבול. ומדברי הא״ר משמע דאפילו בשנת י״ג אין נוהגין להתענות כל זמן שלא השלים שנת י״ג:

י (י) מחנכין אותו ברחיצה וסיכה - היינו שלא לרחוץ ולסוך כלל דלא שייך בזה חינוך לשעות [מט״א]:

יא (יא) אלא מד״ס - והא דלא חיישינן שהביא שתי שערות בזמנו ונשרו כיון שבא לכלל שנים ויש בזה חששא דאורייתא תירצו הפוסקים דמיירי שנשלם י״ג שנים שלו ביוה״כ גופא ובדקו אותו כולו יומא ולא הביא סימנים:

יב (יב) ואפילו הוא רך וכחוש - ר״ל דאף שהקיל הרמ״א לעיל בנער שהוא כחוש היינו לענין השלמה שאינו אלא תקנתא דרבנן משא״כ הכא דאיכא חששא דאורייתא דשמא הביא שתי שערות ונשרו. ולא קאי אדברי המחבר אלא מלתא באנפי נפשיה היא דהוא מיירי שנשלם הי״ג שנה קודם יוה״כ או אפילו ביוה״כ אלא שלא בדקוהו כולי יומא וחיישינן שמא נשרו קודם הבדיקה:

יג (יג) דחיישינן שמא נשרו - ודוקא ביוה״כ דהוא ספיקא דאורייתא אבל שאר תעניות שאינן אלא מדרבנן א״צ להתענות אא״כ יש לו שתי שערות:

יד (יד) אין מענין אותו וכו׳ - היינו אפילו לחינוך שעות:

סימן תריז

א (א) שהריחה - מאכל וידוע שאם אין נותנין לה מה שמתאוה היא וולדה מסוכנים ואין נ״מ בין בתחלת עיבורה ובין בסופה:

ב (ב) ופניה משתנים אע״פ וכו׳ - ובאין פניה משתנים אין מאכילין אותה אא״כ אמרה צריכה אני לאכול:

ג (ג) אם נתקררה דעתה וכו׳ - שלפעמים מתיישבת דעתה אחר שמזכירין לה שיום הזה יום הכפורים הוא שכל העולם מתענין בו:

ד (ד) מאכילין אותה - פי׳ שתוחבין קיסם ברוטב (ר״ל איזה טיפות) ונותנים לתוך פיה ואם לא נתיישבה דעתה נותנין לה רוטב פחות פחות מכשיעור כפי שיתבאר לקמן בסימן תרי״ח ואם גם בזה לא נתיישבה דעתה נותנין לה מן המאכל עצמו פחות פחות מכשיעור עד שתתיישב דעתה. ודוקא עוברה מדקדקין עמה בכל הנזכר לעיל משום שלפעמים מתיישבת דעתה בדבר מועט אבל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא וכן כשמאכילין אותו ע״פ עצמו כשאומר צריך אני ג״כ מאכילין אותו עד שיאמר די אך בכל זה מאכילין אותו פחות פחות מכשיעור וכפי שיתבאר לקמן סי׳ תרי״ח:

ה (ה) עד שתתיישב דעתה - ואינה צריכה אומד הרופאים לזה:

ו (ו) ונשתנו פניו - ובלא נשתנו פניו אע״פ שאומר שלבו חלש וצריך לאכול אין מאכילין אותו. [כ״כ מ״א וא״ר ובישועות יעקב מגמגם בזה ועיין בחתם סופר בחלק אה״ע ח״ב סי׳ פ״ב שדעתו דאף שאנו אין מאכילין אותו מחמת שהוא בחזקת בריא מ״מ החולה עצמו היודע מרת נפשו יוכל ליקח לעצמו ולאכול בין ביוה״כ בין בשאר איסורין כיון שמרגיש בעצמו שיוכל לבא לידי סכנה]:

ז (ז) ומאכילין אותו - ר״ל ג״כ הקל הקל כמו באשה עוברה וכנ״ל. ודע דמה שהקלנו באשה עוברה וכן בכל אדם שהריח הוא דוקא עד שתתיישב דעתן אבל אחר שנתיישב דעתן אין להם לאכול שאר היום דלא אמרינן כיון שהותר מקצת היום באכילה הותר כולו:

ח (ח) ממנו - ואעפ״כ כשמריח ריח מאכל יזהר מאד כל אדם שיפלוט כל הרוק שיבא בפיו ולא יבלע דאז בא לידי סכנה [כדאיתא בכתובות ס״א ע״ב ח״א:

ט (ט) יולדת וכו׳ - ואפילו אם לא ילדה עדיין רק אחזו לה חבלי לידה וכפי המבואר לעיל בסימן ש״ל ס״ג דנקראת יולדת לענין לחלל עליה את השבת וה״ה דנקראת גם יולדת לענין זה שלא תתענה [מאמר מרדכי]:

י (י) לא תתענה כלל - אפילו אמרה איני צריכה לאכול מאכילין אותה ואומרין לה אכלי אכן מ״מ יש להאכילה אז פחות פחות מכשיעור אבל בלא אמרה איני צריכה מאכילין אותה כדרכה וא״צ לחלק בפחות מכשיעור ויש מחמירין שגם בזה צריך להאכילה פחות פחות מכשיעור:

יא (יא) אם אמרה צריכה אני וכו׳ - מיירי כשחברותיה אומרות שאינה צריכה או שהרופאים אומרים שא״צ דאז בעינן שתאמר צריכה אני [ומאכילין אותה פחות פחות מכשיעור] ומהני אמירתה משום דלב יודע מרת נפשו וכדלקמן בסימן תרי״ח אבל כשאין שם מי שיאמר שאינה צריכה אז אפילו בסתמא שאינה אומרת כלום או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה מאכילין אותה:

יב (יב) ככל אדם - דמשם ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה דבודאי אין שום סכנה מחמת לידה לאחר ז׳ ימים ללידתה לפיכך אף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה אין מאכילין אותה אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמתכבד עלי החולי מאכילין אותה כדרך שמאכילין כל חולה כשאומר צריך אני כמו שיתבאר בסימן תרי״ח ע״ש:

יג (יג) אין מונין אותם מעל״ע - עיין לעיל סימן ש״ל במ״ב סק״י דכמה פוסקים סוברין דימים אלו במעל״ע שיערו אותם ושיש להקל למעשה וכן מצאתי בישועות יעקב דהמיקל בספק נפשות לחשוב השבעה ימים מעל״ע לא הפסיד:

יד (יד) אם לא אמרה צריכה אני - והיינו כשחברותיה אומרות שאינה צריכה וכנ״ל בסקי״א:

סימן תריח

א (א) רופא בקי - פי׳ בקי באותו מקום ועיין לעיל סימן שכ״ח סעיף יו״ד דהביא שם המחבר דעת יש מי שאומר דלא בעינן בקי אלא כל אדם בחזקת בקי קצת לענין ספק נפשות (והיינו באומר עכ״פ שמבין בחולי זה) ומסיים הרמ״א שם די״א זה דוקא ברופא ישראל אבל בעכו״ם אינו נאמן עד שיהיה בקי וה״ה הכא ודע דביולדת לכו״ע מהימנינן לנשים דאינהו בקיאי בהו [ד״מ]:

ב (ב) ויסתכן - ה״ה אפילו אינו אומר בהדיא שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנין לו שאנו חוששין שמא יסתכן:

ג (ג) שומעים לרופא - דשמא הוא נבעת ואינו מרגיש בחליו מחמת רוב חולשא. ואפילו החולה בעצמו הוא רופא מומחה [פמ״ג]:

ד (ד) צריך אני - אפילו אם הרופאים אומרים שהמאכל יזיקהו שומעים לחולה:

ה (ה) שומעים לחולה - היינו כשהחולה אומר שמרגיש בנפשו שצריך לאכול שאם לא יאכל שמא יכבד עליו החולי ובלבד שמזכירין לו תחלה שהיום הוא יו״כ דשמא שכח אבל אחר שהודיעוהו שהיום יו״כ והוא שואל לאכול א״צ לדקדק עליו יותר דלב יודע מרת נפשו ואחזוקי אינשי ברשיעא לא מחזקינן. כתבו הפוסקים אם החולה רוצה להחמיר אחר שצריך לכך עליו נאמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. עוד כתבו דבמקום שמאכילין אותו אין צריך כפרה ע״ז דאונס רחמנא פטריה כ״ש שלא היה רק כחצי שיעור וכפרה לא נאמר רק על השוגג:

ו (ו) רופא אחד אומר צריך - ואפילו אם הוא עכו״ם או אשה נאמנים להכחיש הרופא שני ישראל שאומר אינו צריך משום דספק נפשות להקל ודוקא אם העכו״ם הוא בקי אבל כשאינו בקי אינו נאמן להכחיש ישראל:

ז (ז) ורופא אחד אומר אינו צריך - והחולה שותק או שאומר שאינו יודע דאם גם החולה אומר שא״צ לא היו שומעין לרופא האומר שצריך וכדלקמיה בס״ג:

ח (ח) ואפילו קצתן יותר בקיאין מקצתן - ר״ל שאותן שנים שאמרו א״צ הם יותר בקיאין ומופלגין בחכמה זו אפ״ה אין הולכין אחריהם להחמיר בספק נפשות כיון שגם האחרים האומרים שצריך לאכול הם ג״כ בקיאין בחכמה זו. ועיין במ״א ובא״ר שדעתם להורות כהפוסקים שסוברין דכשהן שוין במנין הולכין אחרי הבקיאין ומופלגין בחכמה זו יותר דלא כהרמ״א אכן אם אותן האומרים שצריך הם מרובין אזלינן בתר דידהו להקל אף שאינן חכמים ובקיאין כ״כ:

ט (ט) ואם החולה ורופא אחד עמו אומרים שאינו צריך וכו׳ - קמ״ל בזה דמצרפינן דברי החולה לרופא ולא אמרינן בזה דנבעת הוא ואינו מרגיש במחלתו וכנ״ל בסק״ג כיון דגם רופא אחד אומר כמותו:

י (י) ורופא אחד אומר צריך וכו׳ - ואם הרופא ההוא הוא מופלג בחכמה יותר מאחרים חוששין לדבריו להאכילו אף שהם רבים נגדו אבל אם המופלג אומר א״צ ושנים שאין מופלגים אומרים צריך הולכין אחר רוב מנין ומאכילים אותו:

יא (יא) מאחר ששנים וכו׳ - ר״ל דתרי כמאה חשיבין ולא אזלינן בתר רוב דעות בסכנת נפשות:

יב (יב) אע״פ שמאה רופאים וכו׳ - אפי׳ הם בקיאים ומופלגים יותר בחכמה מרופא זה משום דהחולה מסייעו ולב יודע מרת נפשו:

יג (יג) והרופא מסופק - פי׳ שמכיר החולי אלא שמסופק אם יסתכן דאל״ה הוי כאינש דעלמא:

יד (יד) מאכילין אותו - דדברי החולה אין מעלין רק בשאומר צריך אני וכו׳. וממילא מאכילין אותו מחמת דברי הרופא שמסופק דספיקו הוא ספק נפשות ולהקל:

טו (טו) אין מאכילין אותו - דאינו יודע של חולה איננו מחמת בקיאות כדבריו של רופא דרוב חולים אינם יודעים ובקיאים בחולי שלהם. והיכא שהרופא הוא מסופק ואומר איני יודע אף שרופא אחר אומר אינו צריך מאכילין אותו ודעת הט״ז דאם החולה בעצמו הוא רופא והוא מסופק ואומר איני יודע ג״כ מאכילין אותו אפי׳ אם רופא אחר אומר אינו צריך [וא״ר מפקפק ע״ז דאפשר שאינו מבין על עצמו בעת מחלתו אף שהוא רופא עי״ש ונראה דתלוי זה לפי מהות המחלה אם הוא מחלה של חום שאין דעתו צלולה ע״כ בוודאי יש מקום לדברי הא״ר]:

טז (טז) מאכילין אותו - אף בלא רופאים דספק נפשות הוא:

יז (יז) מאכילין אותם מעט מעט - מירי שדי להם בזה להשקיט רעבונם וכדלקמן בס״ח:

יח (יח) כשני שלישי וכו׳ - ה״ה יותר מעט רק שלא יהא קרוב לביצה דבזה יש חיובא:

יט (יט) וישהו - ר״ל אחר אכילתו כדי שלא יצטרפו האכילות להדדי:

כ (כ) כדי אכילת ארבעה ביצים - ואם קשה לו להמתין שיעור זה ימתין עכ״פ כדי שיעור אכילת ג׳ ביצים דלכמה פוסקים בשיעור זה הוא ג״כ הפסק ולא מצטרפי להדדי [מ״א]:

כא (כא) יבדקו בחולה עצמו - ר״ל דלענין שתיית מלא לוגמיו צריך לשער בדידיה ולא בדעלמא כדלעיל בסימן תרי״ב. וכתבו האחרונים יש להחולה לבדוק זה מעיו״כ דהיינו שיכניס לתוך פיו משקין ויפליטם לתוך כלי וכן ישער מעיו״כ ויביט על המורה שעות (זייגער) כמה מינוטין הוא שוהא בשיעור אכילת ד׳ ביצים וכשיעור הזה ישהא ביוה״כ בין אכילה לאכילה וכן בין שתיה לשתיה וכלקמיה [ועיין בתשובת חתם סופר ח״ו סט״ז שכתב

שההפסק בין אכילה לאכילה יהיה כשיעור ט׳ מינוטין שזה שיעור כדי אכילת פרס] ודע שבין אכילה לשתיה א״צ לשהות כלל וכדלעיל בסימן תרי״ב דאכילה ושתיה אין מצטרפין:

כב (כב) כדי אכילת ד׳ ביצים - ולפחות ישהו כדי אכילת ג׳ ביצים:

כג (כג) כדי שיעור שתיית רביעית - דלכמה פוסקים בשיעור זה הוי הפסק דלא יצטרפו להדדי וכדלעיל בסי׳ תרי״ב ס״ט וע״ש במ״ב:

כד (כד) או שהחולה אומר כן - וכתבו האחרונים דנוהגין שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו יו״כ היום ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת אכול בבת אחת ואם לאו תאכל מעט מעט פחות מכשיעור. וכתבו האחרונים דצריך כל מורה להיות דינים אלו שגורים בפיו מבעיוה״כ כי יוכל להיות דבשהיות מעט יש בו סכנת נפשות. ואם הוא שאלה שהמורה צריך לעיין הדין ויש שם אחר בקי שיודע להשיב מיד אין חולקים בזה כבוד להרב. ועיין עוד מדינים אלו בהלכות שבת סימן שכ״ח וסימן ש״ל כי אין בין יוה״כ לשבת אלא שזה זדונו בסקילה וזה זדונו בעונש כרת:

כה (כה) בולמוס - והוא מסוכן למות עי״ז וכשמראיתו חוזרת בידוע שנתרפא. ואיתא בגמרא דעיקר הסימן שהאירו עיניו משיודע להבחין בין טעם תבשיל יפה לטעם תבשיל רע:

כו (כו) עד שיאורו עיניו - משמע מלשון זה דבזה אין צריך לצמצם ליתן לו פחות פחות משיעור וכנ״ל דיוכל לבא ע״י השהיה לסכנה:

כז (כז) עיין לעיל סי׳ שכ״ח סי״ד - דמבואר שם דכיון שהוא צריך לאכול לאלתר והנבילה מוכנת מוטב להאכילו נבילות:

כח (כח) חולה שאכל ביוה״כ - וכן יש לנהוג לנערים שאוכלים ביוה״כ וכן היולדת שאינה מתענה [מט״א]:

כט (כט) שאומר יעלה ויבוא - הטעם כיון דבהתירא אכל הו״ל יוה״כ כמו לדידן שאר יו״ט ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו ויש שמקילין בזה שאפילו יעלה ויבוא א״צ לומר שלא תקנו אלא במקום שמצוה באכילתו וה״ה שאין לומר רצה והחליצנו כשחל בשבת ועכ״פ קידוש בודאי אין לו לעשות דיש חשש ברכה לבטלה וכן אם שכח לומר יעלה ויבוא או רצה כשחל בשבת ונזכר אחר שסיים ברכת בונה ירושלים לא יחזור:

סימן תריט

א (א) שאומר ש״ץ - ועכשיו אומר הגדול שבכל עיר וצריך לצרף עוד שנים ואומרים בישיבה וכו׳ שהישיבות מסכימים לצרף דעת המקום לדעת הקהל להתיר את העבריינים מעבריותן [ועבריין נקרא מי שעבר על גזירת צבור או שעבר עבירה ומבואר לעיל בסימן נ״ה דאם נדוהו אין מצרפין אותו לכל דבר שבקדושה ויכולין ג״כ להתנות להחמיר שלא להתפלל עמו בבית הכנסת אף שיש שם עשרה ושמא התנו ע״כ מתירין אנו] כדי שנוכל להתפלל עמהם דכל תענית צבור שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה שריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטרת:

ב (ב) ונוהגים שאומר כל נדרי וכו׳ - הנה מנהג קדמונים היה לומר מיוה״כ שעבר עד יוה״כ זה והיתה הכונה להתיר הנדרים ושבועות שכבר נדרו ונשבעו פן עבר אחד עליהם ורבינו תם הקשה ע״ז ולכן הגיה שי״ל מיום הכפורים זה עד יוה״כ הבא עלינו והכונה להתנות על נדרים שידור מכאן ולהבא שלא יחולו [ומהני תנאי זה אם אינו זוכר התנאי בשעה שנדר אח״כ אבל אם זוכר התנאי ואעפ״כ נודר הרי עוקר התנאי] ונוהגין אנו כר״ת. ולפ״ז צ״ל די נדירנא ודמישתבענא לשון עתיד והמ״א מסיק דאפילו לדעת ר״ת ג״כ יכול לומר בתיבה אחת דנדרנא דלשון זה גם להבא משמע והקהל יאמרו עם הש״ץ בלחש דאין תנאי הש״ץ מועיל לציבור:

ג (ג) ואח״כ אומר שהחיינו - וגם הצבור יאמרו כ״א בלחש. וטוב שימהרו לסיים הברכה שמברך לעצמו כדי שכשיסיים הש״ץ הברכה יאמרו אמן. ומ״מ יש להש״ץ ליזהר שיכוין להוציא הצבור מי מהם שירצה לצאת בברכתו:

ד (ד) בלא כוס - דכיון דמברך שהחיינו אפילו אם הוא עדיין מבע״י קבל ליה עליה קדושת יוה״כ ואסור למישתי ואי ניתיב לתינוק אתי למיסרך לשתות ביוה״כ אפילו כשיגיע לשנת י״ג. יתעטף בטלית מבע״י כדי לברך משום דבלילה אין מברכין אפילו על כסות המיוחד ליום ועיין לעיל סימן י״ח סק״ז במ״ב:

ה (ה) בעודו יום - אע״ג דאנו סוברין כר״ת ומתנין על להבא שלא יחולו מ״מ דמי קצת להפרת נדרים שאין מפירין בשבת ויו״ט וה״ה יוה״כ:

ו (ו) עד הלילה - כדי להתפלל ערבית בלילה. ואם עדיין לא הגיע זמן ק״ש יאמרו איזה מזמורי תהלים קודם ערבית:

ז (ז) אפילו בניגונים - כי עי״ז מבלבל דעת הקהל אין אומרים באהבה קודם מקרא קודש ובמקומות שנוהגין לומר באהבה מקרא קודש אין לשנות ואם חל בשבת אין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו דכיון שהוא יום תענית אין כ״כ רצון במנוחתנו אבל אומרים והנחילנו ד׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו וכו׳ ויסיים כי אתה סלחן וכו׳ ולא לומר ודברך אמת וקיים לעד:

ח (ח) בקול רם - דהוא שירת המלאכים וביוה״כ גם ישראל דומין למלאכים:

ט (ט) אם חל בשבת וכו׳ - ובתפלה אומר ותתן לנו ד׳ אלהינו באהבה את יום השבת הזה ואת יום צום הכפורים הזה:

י (י) וברכה אחת מעין שבע - וצריך לומר בזה המלך הקדוש שאין כמוהו:

יא (יא) ואין מזכיר של יוה״כ - דברכה זו אינו בא בשביל יוה״כ דהלא אם חל יוה״כ ביום חול א״צ לומר בה ברכה אחת מעין שבע:

יב (יב) צריך להעמיד וכו׳ - כדרך שמצינו אצל מרע״ה שאהרן וחור תמכו בידיו ועכשיו המנהג שעומדים אצל החזן עד אחר ברכו ואם חל בשבת שאומרים מזמור שיר ליום השבת קודם ברכו יכולים לחזור למקומם בתחלת אמירת מזמור:

יג (יג) וכל הלילה - היינו בשעת תפלה בלילה דאל״כ לא יוכלו להתפלל ביום כי יתנמנמו. וטעם העמידה להיות דוגמת המלאכים ונשים לא יעמדו. ואף האנשים רשאין לשעון ולסמוך על איזה דבר אם נחלשו גם יזהרו בעצמם מה שכל אדם מחויב ליזהר שלא ישהו נקביהם ויעברו על בל תשקצו:

יד (יד) ללון בבהכ״נ - ולבוש כתב מוטב לילך לישן בביתו כי מי שניעור בלילה ישן ביום ואינו אומר בכונה ואי משום שמירת הנרות ישכרו שומר. כתב בשל״ה קודם שישן יאמר ד׳ מזמורים הראשונים שבתהילים שהם שמירה לקרי [והיינו לבד הק״ש שקורין בכל יום] טוב שלא יעטוף בכרים וכסתות המחממין ועכ״פ לא יכסה רגליו:

טו (טו) רחוק מן הארון - פן יבוא לידי הפחה:

טז (טז) ומי שאינו וכו׳ - דטעם היתר השינה הוא משום שלן שם לצורך מצוה לכן מותר לישן [הגר״א ע״ש]. טוב ללמוד ביוה״כ משניות מסכת יומא גם ללמוד המאמרים מסוף יומא המדברים מענין התשובה. ואין לת״ח לעסוק בתורה ולהשמיט מלומר התפלות והסליחות עם הצבור [אחרונים]:

סימן תרכ

א (א) טוב לקצר - ואם הוא סוף שש ידלגו אבינו מלכנו כ״א יאחרו עד שעה ד׳ כבר הגיע זמן המנחה:

ב (ב) קודם שבע שעות - לכתחלה ראוי להיות זהיר להתחיל תפלת מוסף קודם שש שעות ומחצה על היום לפי שבשש ומחצה הוא זמן תפלת מנחה גדולה שהיא תדירה יותר מתפלת מוסף ומ״מ בדיעבד אם אירע שנתאחר תפלת מוסף עד חצי שבע או אחר שבע יש להתפלל מוסף קודם ואח״כ מנחה אם לא שכבר הגיע זמן מנחה קטנה. וצריך כל יחיד לומר יו״ד וידויים ביוה״כ לפחות ד׳ בארבע תפלות וד׳ בחזרת הש״ץ ושתי פעמים אחד במנחה ואחד במעריב כנגד י״פ שהיה כ״ג מזכיר את השם ביוה״כ:

סימן תרכא

א (א) קורין ששה - מפני שקדושתו יותר משאר יו״ט שאסור בכל מלאכה לפיכך מוסיפין אחד ואין מוסיפין יותר:

ב (ב) בפרשת אחרי מות - איתא בזוהר כל מי שמצטער על מיתת בני אהרן או מוריד דמעות עליהם מוחלין לו עונותיו ובניו אינם מתים בחייו. והעיקר בזה שעי״ז יתן לב לשוב מעבירות שבידו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי הקיר [מט״א]:

ג (ג) קורים שבעה - כמו בשאר שבתות. ועיין במ״א סימן רפ״ב דלכתחלה אין כדאי להוסיף על שבעה. ואפשר במקום שנותנין העולין הרבה מעות לצדקה המיקל לא הפסיד [פמ״ג]:

ד (ד) ומפטיר - בהפטרה אין אומרים מלך מוחל וסולח רק ודברך אמת וקיים לעד בא״י וכו׳ [ד״מ ואחרונים]:

ה (ה) מילה - ואומרים זכור ברית. ואם חל בשבת אומרים יום ליבשה:

ו (ו) בין יוצר למוסף וכו׳ - דתפלת שחרית קודם שהיא תדיר משא״כ מוסף:

ז (ז) אחר אשרי - ויש נוהגין למול קודם אשרי [מ״א] ועיין בא״ר סימן תקצ״א שהסכים ג״כ דכן נכון לעשות מכמה טעמים ע״ש:

ח (ח) במקום שצריך לצאת - כגון שאין עירוב ואין יכולין להביא התינוק לבהכ״נ:

ט (ט) עד אחר חזרת ס״ת - למקומה כדי שלא יהא בזיון להניח ס״ת ולצאת לחוץ:

י (י) וחוזרים ואומרים קדיש - הנה זה נכון לדעת המחבר דהמילה הוא קודם אשרי א״כ כשיבואו יאמרו אשרי וקדיש וכידוע דקדיש זה קאי על אשרי אבל לדעת רמ״א דהמילה הוא אחר אשרי א״כ יש הפסק גדול בין האשרי ולקדיש ע״י הליכה שלחוץ אכן זה מיירי במקום שאומרים יה״ר קודם מוסף שיש בו כמה פסוקים ועלייהו יהיה קאי הקדיש ובמקומות שאין אומרים היה״ר י״ל איזה מזמור קודם אמירת הקדיש:

יא (יא) על המילה בלא כוס - ר״ל דמברכין רק ברכת אשר קידש ידיד מבטן אבל לא הברכה שעל הכוס דהלא צריך לטעום ממנו וא״א ביוה״כ וליתן לתינוקות לשתות ג״כ אין כדאי דחיישינן דלמא אתי למיסרך עי״ז לשתות תמיד ביוה״כ. ורשאי למצוץ הדם כדרכו בחול והנוהגים למצוץ ביין לא יזלפו בפה ולא במוך משום חשש סחיטה רק יזלפו בפה לבד [מטה אפרים]:

יב (יב) ונותנין לתינוק הנימול - ר״ל מלבד מה שנותנין בפי התינוק כשאומר בדמיך חיי צריך ליתן לו לשתות קצת מן הכוס דאל״כ איכא גנאי להכוס [מ״א] ואם מלין אצל היולדת והיולדת חולה בענין שמותרת לאכול יכול להוציאה וגם יאמר לה שתכוין לצאת בברכתו ותשתה ממנו:

יג (יג) במוסף וכו׳ - דעיקר עבודה של כ״ג היה במוסף ולכך אנו אומרים ג״כ כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו:

יד (יד) ליפול על פניהם - ועיין סימן קל״א דיש להשתטח עשבים על הרצפה משום דאסור לשטוח אפיו על הרצפה או יחוץ בטליתו:

טו (טו) ויש למחות - דהרי שנינו אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק:

טז (טז) ביד העושים כן - אבל כבר פשט המנהג שגם הש״ץ עושה כן ונראה שהם סומכין דהליכה לא מקרי הפסק [ט״ז] וכעת פשט המנהג שנותנין עוד שטענדע״ר לפניו ובעבודה מסלקין אותו השטענדע״ר ואין עוקר רגליו [פמ״ג]:

יז (יז) חטאתי עויתי פשעתי - חטא שוגג עון מזיד פשע מרד וצ״ל הקל תחלה:

יח (יח) המתים - ולכן נקרא יום הכפורים בלשון רבים ר״ל לחיים ולהמתים [מהרי״ו]:

יט (יט) דהמתים ג״כ יש להם כפרה ביוה״כ - כשנודרין בעבורן דאמרינן אלו היה חי היה נותן ג״כ צדקה [ואפילו אם היה עני היה טהור לב ורוצה ליתן] אבל בעבור רשע אינו מועיל [מ״א וש״פ] ואם התודה קודם מותו י״ל דיש לו כפרה וכצדיק חשוב [פמ״ג] ומסתברא דאם הבן נותן בעד אביו בכל גווני מועיל להקל דינו דברא מזכה אבא:

סימן תרכב

א (א) אשרי - כדי להפסיק בין תפלת מוסף לתפלת המנחה:

ב (ב) להיות בשבת - לפי שבשבת אומרים לשבח ישראל שאף שאכלו ושתו מתפללים לא כאו״ה וביוה״כ א״צ לזה:

ג (ג) ואין אנו נוהגין - כדי למהר שלא יעבור זמן המנחה ודי בהפסק קריאת התורה:

ד (ד) רק קודם נעילה - כדי להפסיק בין מנחה לנעילה:

ה (ה) ואין אומרים אין כאלהינו - לפי שבשבת אומרים כן כדי למלאות החסר ממאה ברכות בכל יום וביוה״כ איכא הרבה שבחים וא״צ למלאות בזה גם פטום הקטרת א״צ לומר שהוא כלול בעבודה אבל נראה יותר טוב לאומרו ביחידות שהרי סמני הקטרת לא הוזכרו בעבודה [ט״ז] וגם המ״א כתב שיש לאומרו:

ו (ו) וקורין שלשה - ומתחילין מן כמעשה ארץ מצרים פ׳ ראשונה עד וחי בהם. שניה אלהיך אני ד׳. שלישי הוא המפטיר [לבוש]:

ז (ז) בפרשת עריות - משום שנפשו של אדם מחמדתן ואם יש אחד שנטמא יחזור בתשובה ומפטיר ביונה שמדבר מן התשובה ועוד שאין יכולין לברוח מן הש״י. אחרונים:

ח (ח) והשלישי מפטיר ביונה - ואין אומרים קדיש על הספר רק ח״ק לפני העמוד קודם תפלה [ד״מ]:

ט (ט) ומברך לפניה ולאחריה - ר״ל כדרך שבירך בשחרית שאומר גם על התורה ועל העבודה:

י (י) ואין אומרים על התורה וכו׳ - פי׳ אנו אין מנהגינו כמ״ש השו״ע אלא אין אומרים כלל על התורה ועל העבודה בין כשחל בשבת בין כשחל בחול רק חותמין מגן דוד והטעם שהרי כבר פסק העבודה מהשחר ובירך עליה שחרית. כשמוציאין הס״ת במנחה אין אומרים על הכל ולא שמע ישראל רק גדלו. בנוסח אבינו מלכנו י״ל רוע גזר בנשימה אחת (כי שייכים להדדי דהיינו שיקרע הוא ית׳ רוע שיש בגזירה ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים) והמפסיקים בניגון בין רוע לגזר צריך למחות ובפרט החזנים שלא יעשו כן [ט״ז ע״ש]:

יא (יא) אומרים צדקתך - כשאר שבת ואומרים אבינו מלכנו אף שהוא שאלת צרכים הלא הוא שעת גמר דין ואם לא עכשיו אימתי:

יב (יב) אין אומרים צדקתך - דכתיב בו משפטיך תהום רבה ואנו מבקשים רחמים לפני השי״ת ביו״כ [לבוש]:

יג (יג) ולא אבינו מלכנו - שהוא שאלת צרכים ואין שואלין בשבת ובחול אומרים אם לא שהזמן קצר וצריך למהר כדי להתפלל נעילה ביום וטוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה:

יד (יד) אין נושאין כפים וכו׳ - עיין סימן קכ״ט שם מבואר כל פרטיהן:

טו (טו) נושא כפיו - עיין לעיל בסימן קכ״ט בהג״ה דמטעם זה יש נוהגין לומר אלהינו וא״א וכו׳ וה״ה דיש לומר אז שים שלום ולא שלום רב וכמבואר בסימן קכ״ז בסופו דחד דינא להו. כהן אחד עלה לדוכן ושארי הכהנים עקרו רגליהם בעבודה ועדיין לא עלו טוב הדבר שיצאו מבהכ״נ ולא יעלו עמו [ברכי יוסף]:

סימן תרכג

א (א) קודם נעילה - כדי להפסיק בה בין תפלת מנחה לתפלת נעילה:

ב (ב) כשהחמה בראש האילנות - הוא איזה זמן קודם תחלת השקיעה ומה שכתב שישלים סמוך לשקיעת החמה היינו סוף שקיעה שהוא צאת הכוכבים וסמוך לזה היינו מעט זמן קודם צה״כ וי״א שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה ואע״פ שהעיקר כסברא הראשונה מ״מ עכשיו שנוהגין כסברא אחרונה אין למחות בידם ומ״מ צריכין עכ״פ ליזהר ולהתחיל בעוד היום גדול וגם יזהר לומר החרוז היום יפנה השמש יבוא ויפנה קודם הערב שמש דאל״כ הוא כדובר שקרים לפני ד׳:

ג (ג) ואומר במקום כתבנו - וכן כשמגיע לוכתוב יאמר וחתום וכן יאמר בספר חיים וכו׳ נזכר ונחתם. כי בנעילה הוא חתימת הגז״ד שנכתב בר״ה על בני אדם לטוב או לרע ויזדרז מאד בתפלה זו כי תכלית כל העשי״ת הוא יוה״כ ותכלית יוה״כ הוא תפלת נעילה שהכל הולך אחר החיתום ואם לא עכשיו אימתי ולכן אף אם חלש הוא מחמת התענית מ״מ יאזור כגבור חלציו להתפלל במחשבה זכה וברורה ולקבל ע״ע נדרי התשובה באמת והבא לטהר מסייעין אותו ויחתם בספר חיים טובים. יש לבטל המנהג שהעכו״ם מדליק הנרות לצורך אמירת פיוטים בנעילה אלא הנרות הדולקים יפזרם בכל בהכ״נ דזה הוי רק שבות דשבות. ונכון שמבערב יוה״כ יזמין עכו״ם לזה וגם שיהיה נכון שמא ביוה״כ יתהוה איזה דבר מחמת רבוי הנרות בכדי שלא יבא ח״ו לידי שריפה. אחרונים:

ד (ד) מזכיר בה של שבת - כדרך שמזכיר בשאר תפלות היום שהרי עדיין יום שבת הוא ואפילו אותם הממשיכים תפלה זו בלילה כיון שהתחילו מבע״י צריך להזכיר של שבת:

ה (ה) אבל בוידוי שלאחר התפלה וכו׳ - כיון שכבר סיים ברכת שבת דהיינו אתה בחרתנו שחותמין מקדש השבת ולא מצינו הזכרה אחר סיום הברכה ולכן הש״ץ כיון שהוא אומר הוידוי בתוך התפלה צריך להזכיר של שבת באתה הבדלת אנוש מראש וכו׳ כדרך שמזכיר בו של יוה״כ וכמו כל ברכת אתה בחרתנו שהוא מזכיר בה של שבת ושל יוה״כ:

ו (ו) בזה - כלומר בתוך הוידוי אבל בתוך התפלה הזכיר ולכן אין מחזירין אותו אבל אם לא הזכיר שבת כלל אז בין יחיד בין ש״ץ מחזירין אותו:

ז (ז) כמו במוסף - ובמקומות שאומרין נעריצך במוסף אומרים ג״כ בנעילה. ופותחין הארון לכל תפלת הנעילה:

ח (ח) נושאים כפים בנעילה - היינו אם הוא עדיין יום אבל אם כבר חשכה אין נושאין כפים דאיתקש נ״כ לעבודה כדכתיב לשרתו ולברך בשמו ועבודה הוא דוקא ביום ולכן אם הזמן קצר יאמרו הפיוטים אחר התפלה כדי שיהא נשיאת כפים ביום:

ט (ט) שלא לישא כפיו - ואפילו אם הוא עדיין בודאי יום מפני שכמה פעמים נמשך סיום התפלה עד הלילה לפיכך נהגו שלא לישא כפים בשום פעם. וכתבו האחרונים דמ״מ או״א ברכנו בברכה וכו׳ וכן שים שלום אומרים ואפילו הוא לילה שבזה אין קפידא כ״כ לפי שהתחלת התפלה היה ביום:

י (י) ואומרים א״מ - ואפילו חל בשבת ואפילו הוא עדיין יום מפני שהוא גמר דין:

יא (יא) שבע פעמים - הטעם ללות השכינה שמתעלה לעלות למעלה משבעה רקיעים:

יב (יב) ותוקעים וכו׳ - הטעם שהוא סימן לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה ומותר לתקוע אפילו אם חל בשבת ג״כ ואע״ג שעדיין לא הבדילו בתפלה מ״מ כיון דחכמה היא ואינה מלאכה לא אחמור בה רבנן כולי האי ואפילו הוא בין השמשות מותר דהוא שבות לצורך מצוה אבל אם הוא בודאי יום אסור לתקוע:

יג (יג) וכן נוהגין וכו׳ וכו׳ - ואחר שתקע המנהג שאומרים הש״ץ והקהל לשנה הבאה בירושלים:

סימן תרכד

א (א) מתפללין תפלת ערבית - עיין לעיל בסימן רצ״ג ס״א ובמ״ב שם:

ב (ב) גם ביציאתו - עיין לעיל שם בס״ב ובמ״ב ובה״ל שם:

ג (ג) שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים - ותוך הזמן הזה אסור באכילה ורחיצה וסיכה וכו׳ אך אין שיעור להוספה וע״כ כיון שמתפללים אצה״כ מותרים בכולם אף שעדיין לא הבדיל על הכוס רק באכילה ושתיה אסורים עד אחר הבדלה בין אם חל בחול ובין כשחל בשבת:

ד (ד) מבדילים וכו׳ - ובמקומות שמבדילין בבהכ״נ על הכוס בכל מו״ש ויו״ט גם עכשיו יבדיל הש״ץ ויטעים מן הכוס לקטן או אף לגדול מי שהוא מתכוין לצאת בהבדלה זו:

ה (ה) אפילו אם חל להיות בשבת - שטעם הברכה כדי להשיב את הנפש מפני הנשמה יתירה שהלכה לה ועכשיו ביוה״כ לא היה בו נשמה יתירה מפני התענית אבל רבים מהאחרונים חולקין ע״ז וסוברין דכשחל בשבת יש לברך על הבשמים ואין כאן חשש ברכה לבטלה כיון שנהנה. ומ״מ אין להורות לצבור כן ולמחות בידם במקום שנהגו בבהכ״נ שלא לברך על הבשמים רק לעצמו בביתו יכול לברך [פמ״ג]. אם חל בשבת אומרים ויתן לך וא״א ויהי נועם ואתה קדוש לפי שחג הסוכות חל באמצע השבוע:

ו (ו) מברכים על האור - לפי שפסקה הנאתו בו ביום שכל היום לא היו יכולין להשתמש בו ועכשיו הותר לו:

ז (ז) במוצאי יוה״כ על האור שהוציאו וכו׳ - וה״ה כשהוציאו מן עצי גפרית [שקורין שוועבעליך] וכל כה״ג ומה שנשתנה יוה״כ משבת הוא משום דטעם שמברכין על האור במו״ש שאינו אלא לזכר שנברא האור במוצ״ש שאדם הראשון הקיש האבנים במוצ״ש זה בזה והוציא מהן אש לכך מותר לברך על אש כזה ממה שהוציאוהו עתה אבל במוצאי יוה״כ מה שמברכין על האור הוא להורות שיום זה היה קדוש משאר ימים טובים ונאסר להבעיר בו אש ועתה הותר והוי האש דבר חידוש ומברכין עליו וזה לא שייך אלא באור ששבת ר״ל שהיה בעולם ביוה״כ בשעת שביתה ופסקה הנאתה ממנה בו ביום ועכשיו הותר לו משא״כ באור זה שלא היה מעולם ביוה״כ אכן אם חל יוה״כ בשבת מותר מדינא לברך במוצאי שבת על אור זה אכן מנהג העולם להחמיר ועכ״פ בנר שהדליקו מן האור ההוא בוודאי יש להקל:

ח (ח) עתה מן האבנים - לאפוקי אם הוציאו אתמול מן האבנים בודאי מותר כיון ששבת ביוה״כ:

ט (ט) מעמוד ראשון ואילך - היינו שהדליקו נר א׳ מאותו שלהבת וטעמם שגם זה נקרא אור ששבת ואינו אור הנברא מחדש:

י (י) שאין מברכין במוצאי יוה״כ וכו׳ - ומה דאנו מקילין בזה במו״ש הוא מפני שהוא מברך על תוספות שלהבת של היתר שניתוסף בנרו של ישראל (ולא על מקור האור ששאב מנרו של עכו״ם) ותוספות שלהבת זו לא היה מעולם ביוה״כ כ״א נולד עכשיו ודומה לאור היוצא מן העצים ואבנים דאסור במוצאי יוה״כ לברך עליו ועיין במ״א דלפ״ז גם באור היוצא מן עצים ואבנים אין לברך אפילו על נר אחר שהודלק ממנו דלא כהי״א דס״ד:

יא (יא) על נר של בהכ״נ - ר״ל שהודלק מבע״י ידלק בהיתר והו״ל שבת ממש:

יב (יב) שאין להבדיל עליו - דלא נעשה רק לכבוד היום ולא להאיר ומבואר בסימן רצ״ח שאין מברכין ע״ז ודיעה ראשונה ס״ל דנעשו להאיר ועדיף להבדיל על זה מלהבדיל על נר אחר שדלק ממנו דלא מקרי כ״כ אור ששבת כיון שלא היה ביוה״כ:

יג (יג) והנכון להבדיל על שניהן ביחד - ר״ל שבזה בודאי יוצא וה״ה אם היה לו נר אחד בביתו שהיה דלוק מבע״י ידליק ממנה עוד אחד ויברך על שניהן ביחד כי על אותו נר שבביתו לחוד ג״כ אינו כדאי לברך דאפשר שהיא נעשה ג״כ רק לכבוד היום [ח״א] ומן דרך החיים משמע דיותר טוב שיניח בביתו לכתחלה נר דלוק מעיו״כ שיהיה דלוק עד מוצאי יוה״כ כדי לברך עליו ויוצא בזה לכל הדעות כיון שהוא מניחה לכתחלה בשביל זה:

יד (יד) על נר עצמו של בית הכנסת לחוד - ואם א״א להבדיל על שניהם מוטב להבדיל על נר אחר שדלקו ממנו לחוד מנר בהכ״נ לחוד ומ״מ אם עבר ובירך על נרות של בהכ״נ בלבד א״צ לחזור ולברך על נר אחר שהנרות שלנו עשוין גם להאיר שהרי מתפללין לאורן. אין מתענין מיו״כ עד סוכות יום שמת בו אביו ואמו שהם ימי שמחה שהיו מחנכין בהם המזבח בימי שלמה. ביום שאחר יוה״כ משכימין לבהכ״נ כדי שלא יהא נראה ח״ו שאנו היינו נכנעין לו רק בעת שאנו צריכין לבקש על דיננו:

טו (טו) דהוי קצת יו״ט - כדאיתא במדרש דבת קול יוצאה במוצאי יוה״כ ואומרת לך אכול בשמחה וגו׳:

טז (טז) לעשות שני ימים יו״כ - משום ספיקא דיומא ומ״מ לא יתפללו רק תפלה של חול ויניחו תפילין אך פיוטים וסליחות יוכלו לומר כרצונם וגם זה לא יאמרו בתוך התפלה רק אחר י״ח. גם לא יקראו בתורה אפילו ויחל. כשחל יוה״כ יום ה׳ אסורים אחרים להכין להם צרכי שבת בשבילן בע״ש שהוא יו״כ שלהן אך יאכלו עם אחרים שלא הרבו בשבילן י״א דמי שעשה כן פ״א שני ימים אינו יכול לחזור וצריך לעשות כן כל ימיו דהוי כמו קיבל על עצמו בנדר:

יז (יז) ויש לזה התרה - היינו אם נתחרט ע״ז ואינו רוצה לעשות כן רשאי להתיר לעצמו בפני ג׳ ע״י פתח וחרטה ואם התנה בפירוש שאין עושה כן רק שנה זו ואין מקבל ע״ע שיעשה כן בכל שנה א״צ התרה ומש״כ שאין לנהוג בחומרא זו כי באמת מדינא אין לחוש דאנן בקיאין בקביעא דירחא ואין עושין רק משום מנהג שנהגו אבותינו וביוה״כ לא נהגו אבותינו א״כ למה ננהוג אנחנו:

יח (יח) ולא צו״צ וכו׳ - ולא פרקים ולא שיר המעלות אבל למנצח ואא״א אומרים ויש מקומות שבערב סוכות א״א למנצח אבל אא״א אומרים:

יט (יט) מתחילים - וביום המחרת יעשה כולה כמו שכתב בסימן תרכ״ה:

סימן תרכה

א (א) כי בסוכות הושבתי וכו׳ הם ענני כבוד וכו׳ - ודוגמא לזה ציונו לעשות סוכות כדי שנזכור נוראותיו ונפלאותיו ואע״פ שיצאנו ממצרים בחודש ניסן לא ציונו לעשות סוכות באותו זמן לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכות לצל ולא היתה ניכרת עשייתינו שהם במצות הש״י ולכן ציוה אותנו שנעשה בחודש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו לביתו ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה בזה מראה שהוא עושה לשם מצות הש״י [טור]. וכתבו האחרונים שיכוין בישיבתה שצונו הקב״ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים וגם זכר לענני כבוד שהקיפן אז עלינו להגן עלינו מן השרב והשמש. וכל זה לצאת ידי המצוה כתקונה הא דיעבד יוצא כל שכיון לצאת לבד [פמ״ג]:

ב (ב) ומצוה לתקן הסוכה מיד וכו׳ - אף דכבר כתבו לעיל בסוף סימן תרכ״ד התם בלילה התחלה בעלמא ולמחרת מתקן כולה אם אפשר גם שם איירי לענין מדקדק במעשיו יתחיל דבר מה בסוכה מיד בלילה ומי שאין מדקדק עכ״פ ביום המחרת אחר יציאה מביהכ״נ יתחיל ויגמור כולה אם אפשר ואפילו הוא ע״ש עד חצות ואחר זה י״ל דאסור [פמ״ג]:

סימן תרכו

א (א) תחת בית וכו׳ - דבעינן שתהא הסוכה תחת אויר השמים דכתיב בסכת תשבו חסר וי״ו דהיינו באחת [שלא יסוכך עליה בשני קירוין] ולא בסוכה שתחת סוכה או תחת הבית או אילן וביתו גופא אף אם ירצה לישב בה בחג לשם סוכה פסול דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה ואילן פסול שיהא הוא הסוכך על דפנות הסוכה משום דמחובר הוא:

ב (ב) בכל ענין - ר״ל אפילו אם השפיל הענפים למטה ועירבן עם סכך הסוכה וסכך הסוכה רבה עליהם ואינו ניכר אפ״ה פסול דאף שהסוכה צילתה מרובה מחמתה כיון שהאילן ג״כ צילתו מרובה מחמתו א״כ אין סכך הסוכה מועיל כלום [ב״ח]:

ג (ג) אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו וכו׳ - דאז הצל כמו שאינו ולא מקרי סוכה שתחת האילן:

ד (ד) אבל אם אין וכו׳ אלא ע״י האילן - ר״ל וסכך האילן הלא פסול הוא דהוא מחובר ואין יכול לצרפו לסכך כשר להכשיר הסוכה:

ה (ה) צריך שישפיל וכו׳ - וזה אפי׳ לכתחלה מותר ואפילו אם עשה הסוכה בחוה״מ. ולא שייך בזה לומר אין מבטלין איסור לכתחלה:

ו (ו) מכוונים כנגד סכך הכשר פסולה - ס״ל שכל מה שהוא תחת האילן כמאן דליתא דמיא שאינו משמש כלום כיון שהעליון מיצל עליו וא״כ מן הסכך הנשאר הוא רק חמתו מרובה מצילתו ועם הסכך של האילן אינו יכול להצטרף אף שיהיה עי״ז צילתה מרובה מחמתה דהא סכך פסול הוא:

ז (ז) מיהו אם השפיל הענפים וכו׳ - ובזה מהני אפילו אם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן וכמו לדעה א׳ [ב״ח וכמה אחרונים] ולכן סיים הרמ״א שאינן ניכרין דאם היה סכך הסוכה בעצמה צילתה מרובה מחמתה אפילו ניכרין שרי לפי מה שכתבנו לקמיה וי״א דלדעה אחרונה זו לא מהני אפילו בשהשפיל אא״כ סכך הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן ולמעשה נכון להחמיר כוותייהו:

ח (ח) שאינן ניכרין - ואם היה צילתה מרובה מחמתה אפילו היו ניכרים או היו מונחים זה ע״ג זה ממש שרי כיון שהם מרובים מסכך האילן ויש חולקין ע״ז:

ט (ט) מקרי עירוב וכשר - והיינו כשהיה הסכך הכשר מרובה על הפסול ואם היו מונחין על הסוכה כאו״א בפני עצמו ואינן מעורבין כלל אלא זה בצד זה א״צ שיהיה בכשר רוב כנגד הפסול אלא אפילו אם הם מחצה על מחצה גם כן הסוכה כשרה דהוא הלכה למשה מסיני אלא מפני שא״א לצמצם יש להעדיף מעט כמו שיתבאר בסימן תרל״א ס״ח ע״ש:

י (י) אבל אם הענפים וכו׳ - ומירי שמן הענפים לא יהיה צל הרבה וחמתה מרובה מצילתה:

יא (יא) שאפילו ינטל נגד האילן וכו׳ - ומשמע מן הפוסקים דחשבינן לסכך שכנגד האילן כסכך פסול וע״כ אין להכשיר אא״כ הוא פחות מארבעה טפחים בסוכה גדולה או פחות מג״ט בקטנה:

יב (יב) שאפילו אם ינטל האילן וכו׳ - ר״ל דלא תיקשי מאי הוי אם הענפים כנגד האויר הלא עכ״פ מסככים האילן והסכך על הסוכה ולזה אמר שאפילו אם ינטל וכו׳ היינו דלא הועיל האילן כלום דבלאו צל דידיה יש צילתה מרובה מחמתה מן הסכך גופא ולאפוקי מן ענפי האילן לא הוי כ״א חמתה מרובה מצילתה וכנ״ל בסק״י:

יג (יג) אם קצץ וכו׳ - ר״ל אף שמתחלה הדלה האילן על הסוכה לסכך בו והוי סכך פסול דמחובר הוא לא מקרי זה תעשה ולא מן העשוי כיון שלבסוף קצצו לשם סיכוך הוי עשייה מחדש וכשר אפילו אין שם שום סכך אחר ומ״מ בקציצה לבד לא מקרי עשייה גמורה כיון שלא קצצן קודם שהדלה וע״כ צריך לנענע ג״כ אחר הקציצה שנמצא כאלו אותה שעה מניחם במקומותיהם:

יד (יד) ומניחו - לשם צל וא״צ להניחו לשם סוכה. אם תחב יחור של אילן בארץ עם ענפים ועלים הרבה לשם צל על הסוכה כשר ואם שלא לשם צל וכשהגיע זמן סוכה כיוון שיהיה לשם צל פסול משום תעשה ולא מן העשוי ואם השריש אפילו תחבו לשם צל פסול משום מחובר [פמ״ג]:

טו (טו) ולא מיקרי תעשה וכו׳ - ר״ל דבזה א״צ לנענע הסכך מחדש ודע דבדין זה מודים כו״ע (היינו אף המחמירים וחולקין על הא דס״ג בהג״ה כמבואר שם מודים בדין זה להקל כמבואר בב״ח ובמ״א עיי״ש):

טז (טז) העצים הדקים - שקורין לאטי״ש:

יז (יז) כשרה - ואפילו לישב תחת העצים עצמן אע״פ שהם סכך פסול שהרי לא נקבעו בגג לשם צל אלא כדי לתת עליהם הרעפים מ״מ כיון שעשה מעשה והסיר הרעפים לשם עשיית סוכה לצל הרי זה כאלו עשה מעשה בגוף העצים והתקינם לשם סוכה ונתכשרו [אבל אם לא הסיר הרעפים כדי לעשות שם סוכה אלא כך היתה מקודם בנויה בלא גג כיון שלא עשה שום מעשה בגג לשם עשיית סוכה לצל א״כ העצים או הקורות הן סכך פסול ממש ודינו כמ״ש ס״א גבי אילן והיינו שכל שאין הסכך כשר רבה כ״כ עד שאם ינטל ממנו כשיעור העצים הדקים המיצל עליהם יהיה עדיין צל הסוכה מרובה מחמתה פסול] ויש מאחרונים שמחמירין בזה וסוברין דבכל גווני בעינן שאפילו אם ינטל נגד העצים ישאר צילתה מרובה מחמתה אכן באמת בסתם סוכות כמו שלנו שרגילין לכסות כל הסוכה בודאי בכל גווני ישאר צילתה מרובה מחמתה וכשר אכן כדי לצאת ידי כל הספיקות יראה שיהיה ריוח בין העצים הדקים בין אחד לחבירו כשיעור ג׳ טפחים. וכל זה דוקא כשעושה סוכה למטה תחת הגג אבל אם מסכך ע״ג הלאטע״ש אע״פ שהן סמוכין זה לזה בפחות משלשה טפחים הרי זו כשרה ואין אומרים כאן לבוד שיצטרפו כל העצים ויהיו נחשבין כעץ אחד רחב מסכך הפסול יותר מד״ט שהוא פוסל הסוכה כמבואר בסימן תרל״ב כיון שסכך כשר מונח ביניהם אין מצטרפין:

יח (יח) תחת הגגות העשויות וכו׳ - ר״ל אפילו בעוד שהן סגורות ולא מקרי תעשה ולא מן העשוי כנ״ל בס״ב בהג״ה. ודע דדעת הב״ח להחמיר בזה שצריך לפתוח דלתות הגג קודם שמסכך וכן הסכים המ״א וא״ר וש״א ואם שכח והניח הסכך בעוד שהיו הגגות סגורים צריך לפתוח הגגות ולנענע כל הסכך דהיינו שיגביה כל עץ לבדו ויחזור ויניחנו לשם צל ושוב יגביה עץ חבירו ויניחו וכן כולם ואם סיכך על התקרה ואח״כ הסיר התקרה פסול לכו״ע מפני שלא היה שם סוכה על הסכך שעל התקרה מתחלה כיון שלא היו כאן דפנות ולכן לא מהני הסרת התקרה להכשיר הסוכה:

יט (יט) ולחזור ולפתחן - וזה מותר אפילו לדעת המחמירין הנ״ל כיון שנעשה מתחלה בהכשר דהיינו שפתח הגג קודם שסיכך דאף שבעת שהיא סגורה מקרי הסוכה פסולה וכמו שכתב הרמ״א בסוף דבריו מ״מ אין זה בכלל תעשה ולא מן העשוי דהוי דומה כאלו פירס עליה סדין וחוזר ונוטלה:

כ (כ) צירים וכו׳ - דהוי כפתח. ובאין להם ציר שרי ע״י עכו״ם. ואם היה כל השנה קבועין במסמרים שפתיחתן אסור מן התורה ושכח לפתחן עד כניסת יו״ט אם שרי לפתחן ע״י עכו״ם באין לו סוכה אחרת בליל יו״ט ראשון משום שבות במקום מצוה וכן אם מותר לומר לנכרי שיסכך לו סוכה ביו״ט באין לו אחרת מסתפק הפמ״ג וסיים להורות היתר חלילה לי וצ״ע בכל זה עכ״ל ועיין בבכורי יעקב מש״כ בזה ואם הוא עדיין בין השמשות נראה דבודאי יש להקל בזה ע״י עכו״ם:

כא (כא) שלא ישב וכו׳ - דהוי כיושב בסוכה שנבנית תוך הבית [הגר״א]. וצריך ליזהר שיהיו הגגות נפתחים היטב לעמוד בגובה בשוה עם הדפנות ולא יהיו מוטין קצת על הסכך שאם יהיו מוטין קצת אף שלא יהיה שיעור גדול שתפסל הסוכה מחמת זה מ״מ יהיה צריך ליזהר שלא ישב במקום הזה שהגג משופע ומוטה על הסכך. כתב הפמ״ג בס״ס תרמ״ד מזוזה בסוכה פטור ומשמע חדר של כל השנה שדר בו תמיד ובסוכה מסיר הגג אפ״ה בסוכות פטורה דבשבעה ימים לאו קבע מקרי. ומי שיש לו שני חדרים זה לפנים מזה אם הולך מחדרו לסוכה פתח הסוכה צריך מזוזה משום חדרו ואם הולך מסוכה לחדרו בענין שהפתח הוא מחדר הסוכה י״ל שחייב הוא במזוזה בפתח בסוכה הפתוח לר״ה וכדומה דהוי כבית שער:

סימן תרכז

א (א) צריך לישב וכו׳ - הקדים בזה כדי לידע הטעם בישן תחת המטה דלא יצא שאינו ישן בצל הסוכה אלא בצל אוהל:

ב (ב) הישן וכו׳ - דעיקר ישיבת הסוכה הוא אכילה שתיה ושינה:

ג (ג) גבוה עשרה טפחים - מן הארץ עד תחתית המטה גבוה י״ט דע״י שיש תחת המטה אויר י״ט חשיב כאוהל ומפסיק בין הסוכה ואפילו דפנות המטה קצרים מאוד שאין להם אפילו רוחב טפח מ״מ שם אוהל עליה:

ד (ד) תחת הכילה - הם סדינים הפרוסים סביבות המטה על ארבעה קונדיסין והמטה באמצעה:

ה (ה) אם אינה גבוה עשרה טפחים וכו׳ - אינו חשיב אוהל בפני עצמו. והעשרה טפחים מודדין מארעא אע״פ שאין י״ט מן המטה ולמעלה:

ו (ו) או שאין לה גג רחב טפח - עיין במ״א דאפי׳ באופן זה אם יש בפחות מג״ט סמוך לגג רוחב טפח דהיינו לאחר שירדה מן הכלונס מכאן ומכאן ונתרחבו טפח אין שם מן טפח זה עד הכלונס ג״ט אסור לישן תחתיו לפי שכל פחות מן ג״ט הוא כלבוד וכאלו יש בגגה רוחב טפח ועי״ז שוב נקרא בשם אוהל ונמצא אוהל מפסיק בינו לסכך. עוד כתבו בשם האגודה דאפילו אם אין לה גג רוחב טפח אינו מותר רק כשהסדינים מגיעים לארץ דאם יש אויר הפסק בינם לארץ אפילו רק כשיעור טפח אסור:

ז (ז) העצים היוצאים וכו׳ - זהו מקרי במשנה קינופות והוא קבוע מאוד ע״כ פוסל אף בפחות מעשרה טפחים ומש״כ אח״כ אבל אם אחד יוצא וכו׳ זהו נקרא נקליטין. ושלשה דינים יש כאן. כילה וקינופות ונקליטין כילה דלא קביעא לא מיתסרא אלא בתרתי לריעותא שיש לה גג וגבוה עשרה. וקינופות דקביעא מיתסרא אף שאינה גבוה עשרה כיון שעכ״פ יש לה גג [ועיין בפמ״ג שמצדד דהוא מן התורה] ונקליטין אף דלא קביעא כ״כ כקינופות מ״מ קביעי יותר מכילה לכך מיתסרא ג״כ עכ״פ מדרבנן בחדא לריעותא דהיינו כשגבוהים עשרה אע״פ שאין לה גג וזהו לדעה ראשונה ודעה שניה ס״ל דאפילו מדרבנן לא אסרו כיון שאין לה גג דאוהל משופע לא מקרי אוהל כלל:

ח (ח) אפילו אם אינם גבוהים עשרה - היינו מן המטה ולמעלה והטעם שהחמירו בזה משום דקביעי בחוזק כמש״כ ואע״ג דמטה ג״כ קבוע מ״מ אינה עשויה לישן תחתיה אלא על גבה לכך לא חשיבה אהל להפסיק כ״א בשגבוה עשרה:

ט (ט) פירס סדין וכו׳ - וה״ה אם עיטרה בשאר מינים שאין מסככין בהם כגון שתלה תחת הסכך כולו מיני אוכלים וכלים נאים כדי לנאותה:

י (י) כשרה - דבטלים הם לגבי הסכך ומותר אפי׳ לישב תחתיהן:

יא (יא) ואם הוא רחוק ד״ט וכו׳ - דכיון שרחוקים ד״ט מן הסכך חשיבי באפי נפשייהו ולא בטלי גבי סיכוך ונמצא שאינו יושב בצל סוכה אלא בצל נויי סוכה ואפילו אם אותן הנויין חמתן מרובה מצילתן ג״כ אסור ויש שמקילין בשהיה חמתן מרובה מצילתן:

יב (יב) פסולה - היינו כשיש בהן שיעור ד׳ טפחים דהוא כשאר סכך פסול ששיעורו הוא בזה כדלקמן בסי׳ תרל״ב ואם הוא באמצע פוסל כל הסוכה מטעם זה כמבואר שם:

יג (יג) ואם אינו לנוי וכו׳ - עיין בבה״ל:

יד (יד) אע״פ שהוא בתוך ארבעה טפחים - וה״ה אפילו אינו מופלג מן הסכך טפח אלא נקט ד׳ איידי דרישא:

טו (טו) ויש ליזהר וכו׳ - ר״ל אף דמדינא אין לאסור רק ברוחב ד״ט וכנ״ל מ״מ יש ליזהר לכתחלה אפילו אינו רחב ד׳ טפחים שיש לחוש שמא יעשה נוי הרבה עד שיהא בהן שיעור זה וישב תחתיו ולפ״ז אין לתלות פירות או כלים וכדומה דבר שפסול לסכך בהן אפילו לנוי אלא בתוך ד״ט לסכך. ומ״מ לענין תליית מנורות בסוכה נגד השלחן א״צ להחמיר שיהיו בתוך ד״ט ואדרבה יותר טוב ונכון להרחיקן מן הסכך כל מה שיוכל:

סימן תרכח

א (א) והתחתונה פסולה - דכתיב בסוכת חסר וי״ו בין כ״ף לתי״ו לשון יחיד ובזה הוא יושב תחת שני סככין:

ב (ב) שיכולה התחתונה לקבל וכו׳ - ר״ל שחזקה לקבל הכרים וכסתות שאדם מניחן כדי לישן עליהן ואדם יושב שם ואוכל סעודתו אז היא נקראת בשם סוכה וממילא מיפסלא התחתונה משום סוכה תחת סוכה:

ג (ג) ואפילו ע״י הדחק - ר״ל שהגג של תחתונה שהיא קרקעיתה של העליונה מתנענעה כשמשתמשין שם:

ד (ד) ויש ביניהם י״ט - היינו בין סככה של העליונה לקרקעיתה דזהו שיעור הפחות בכל סוכה להכשירה ועי״ז נוכל לקרוא הסוכה שתחתיה בשם סוכה תחת סוכה:

ה (ה) התחתונה כשירה - אבל העליונה פסולה דלא חזיא אפילו לדירת עראי:

ו (ו) כהלכתה - דהיינו שהיתה צילתה מרובה מחמתה:

ז (ז) אפילו וכו׳ - ואפילו אם העליונה היתה ג״כ צילתה מרובה מחמתה לא מקרי סוכה תחת סוכה כיון שהעליונה אין לה הכשר סוכה [ואם העליונה חמתה מרובה מצילתה אז אפילו התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה התחתונה כשרה דסכך של עליונה כמאן דליתא דמיא]:

ח (ח) אם העליונה למעלה מכ׳ - ולא אמרינן מה שכנגד סכך הפסול נחשב כאלו אינו כיון שבעצם אין הסכך הזה סכך פסול אלא שהוא למעלה מעשרים לא מיקרי סכך פסול לפסול כנגדו:

ט (ט) ומתכשרת ע״י סכך ומתכשרת ע״י סכך העליונה - דהיינו שע״י שניהם היתה צילתה מרובה מחמתה וכשרה התחתונה ואם היתה העליונה בעצמה צילתה מרובה מחמתה אף העליונה כשרה:

י (י) בראש העגלה - אף דמטלטלה ולא קביעא. וע״כ הסוחרים יכולים לעשות סוכה בעגלות שלהם שקורין ביידי״ל ובלבד שיהא בתוכה גבוה י״ט ורוחב ז״ט בלא הגלגלים [ח״א]. אכן צריך שיקשרנה שם בחוזק שתהיה יכולה לעמוד ברוח המצויה בארץ:

יא (יא) או בראש הספינה - הוא מקום גבהו של ספינה והוא גבוה מאוד והרוח שולטת שם ועוקרתה:

יב (יב) אם אינה יכולה וכו׳ - ר״ל שלא קשרה בחוזק כלל שאיזה רוח שיבוא יעקרנה פסולה דאפילו דירת עראי לא הויא:

יג (יג) אפילו אם אינה יכולה לעמוד וכו׳ - דרוח מצויה דים הוא כרוח שאינה מצויה דיבשה:

יד (יד) כשרה - דעכ״פ מכלל דירת עראי לא נפקא. ואפילו בשעה שהולכת על הים:

טו (טו) בראש הגמל - היינו שעשה שם הדפנות בין חטוטרותיה וסיכך על גבן:

טז (טז) בראש האילן - תיקן מושבו בראשו ועשה שם מחיצות וסכך:

יז (יז) ואין עולין לה - מפני שאסור להשתמש ביו״ט בבע״ח ובמחובר כמ״ש ריש סימן של״ו. ואפילו אם הסוכה היא על הארץ אלא שהקנים של הסכך מסומכין על האילן אסור לעלות לה בשבת ויו״ט גזירה שמא ישתמש בהסכך שיניח שם חפציו או יתלה בו שום דבר ונמצא משתמש על ידי האילן ואפשר דדוקא בימים הראשונים שהיו רגילין להשתמש בסכך להניח ולתלות שם חפציהם אבל עכשיו שאין רגילין בכך אין חוששין לכך ומותר לעלות לתוכה אף בשבת ויו״ט ומ״מ לכתחלה אין לסמוך את הסכך על האילן שאין מעמידין את הסכך לכתחלה אלא בדבר הראוי לסיכוך כמ״ש בסימן תרכ״ט ע״ש הטעם. ואם נעץ קונדסין באילן וסמך הסכך עליהן שרי אף לכתחלה:

יח (יח) ביו״ט - ואם עבר ועלה ביו״ט יצא ידי חובתו ועיין בפמ״ג שמסופק אם אין לו ביו״ט רק סוכה ע״ג בהמה או אילן אם מותר לו לכתחלה לעלות ע״ש ובבכורי יעקב מסיק דאסור דחכמים פטרוהו ע״ש:

יט (יט) מקצתה על האילן ומקצתה בדבר אחר - היינו שעשה מקצת קרקעית סוכתו ומקצת דפנותיה על ראש האילן ומקצת קרקעיתה ומקצת דפנותיה על דבר אחר וסיכך על הדפנות אם היא עשויה בענין שאם ינטל האילן תשאר היא עומדת על הדבר אחר ולא תפול וכו׳:

כ (כ) עולין לה ביו״ט - היינו בסולם שלא על דרך האילן:

כא (כא) אין עולין לה ביו״ט - דכיון שסמיכתה על האילן נמצא כשנכנס לתוכה משתמש באילן:

סימן תרכט

א (א) צריך שיהיה וכו׳ - דכתיב חג הסוכות תעשה וגו׳ באספך מגרנך ומיקבך ודרשינן שיעשה הסוכות ממה שמאסף מפסולת גורן ויקב דהיינו קשין ואשכולות ריקנין הלכך אין מסככין אלא בדבר שצומח מן הארץ והוא עכשיו תלוש ואינו מקבל טומאה דומיא דפסולת גורן ויקב שיש בהם כל הדברים הללו:

ב (ב) ואינו מקבל טומאה - פי׳ שאינו ראוי לקבל טומאה:

ג (ג) אע״פ שגידולו מן הארץ - כלומר שמתגדל על הארץ ולשון מן לאו דוקא:

ד (ד) מיני מתכות - כגון חתיכות מתכות שלא נעשו מהם שום כלים שעדיין אינם מקבלין טומאה ואף דיסודם ג״כ מן הארץ וה״ה עפר ממש אפ״ה אין מסככין בהם דבעינן דוקא שיהיו צומחין מן הקרקע ולא קרקע ממש:

ה (ה) שפודין - של מתכות אבל של עץ אין מקבלין טומאה אפילו מדרבנן כמו חיצים זכרים דס״ג דפשוטי כלי עץ נינהו ומותר לסכך בהן וא״כ דמיירי בשל מתכות הוא משנה שאינה צריכה דהא בלא״ה אין מסככין דהא אינו צומח מן הארץ [מ״א] והאחרונים יישבו קושיתו דמיירי בשל עץ ובראשי השפודין יש קצת ברזל וכה״ג גם העץ מקבל טומאה ע״י הברזל שבראשו אכן כיון דעיקר הסכך הוא מן השפוד שהוא של עץ שהוא צומח מן הארץ וא״צ לברזל לצורך הסכך הו״א דמותר לסכך בו קמ״ל דפסול הואיל ומקבל טומאה ע״י הברזל:

ו (ו) וארובות המטה - אפילו הם של עץ ואף שאינן מטה שלמה פסולין לסכוך הואיל דממטה שלמה קאתו:

ז (ז) וכל הכלים - אפילו מידי דמקבל טומאה רק מדרבנן:

ח (ח) שלא נשאר בהן שיעור וכו׳ - כיון שפעם אחת היו ראוין לקבלת טומאה גזרו בהן חכמים שלא לסכך בהן לעולם. אכן אותן הכלים שאפילו בשלמותן לא היו מקבלין טומאה אלא מדרבנן אם נשברו מותר לסכך בהן:

ט (ט) בחצים שאין להם בית קבול - דפשוטי כלי עץ אין מקבלין טומאה:

י (י) כשירה - ואם היו פעם אחת בברזל פסולים אע״פ שניטלו אח״כ דכיון דפעם אחת היו ראויים לקבל טומאה נשאר שם פסול עליהם וכנ״ל בס״ב קנים הנבראים חלולים אע״פ שיש להן בית קבול אין מקבלין טומאה לפי שלא נעשו לקבלה לפיכך מותר לסכך בהם וכן מותר לסכך בצנור לפי שלא נעשה לקבלה וכל כלי עץ הרחב קצת וראוי להניח עליו דבר מקבל טומאה מדרבנן דדמי לבית קיבול. ולפ״ז אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה אפילו נשברה [מ״א וש״א] ועיין בבכורי יעקב דדעתו נוטה דבשעת הדחק יש להקל לסכך כשנשברה כיון דאפילו בעוד שהיא שלמה אין טומאתו אלא מדרבנן אין לגזור בשבורה וכנ״ל בסק״ח:

יא (יא) כשלא נידק ולא ניפץ - ר״ל אף דמתחלה נשרו הגבעולין במים מ״מ כיון דעדיין לא נידק בכלל עץ הוא. ומשמע מלשון זה דאם היה נידק אף שלא ניפץ פסול ומסוף דבריו משמע דנידק וניפץ בעינן אבל נידק לחוד לא ועיין בפרישה וביאור הגר״א ומשמע שמצדדים להקל ומ״מ אין להקל אף בנשרו לחוד רק במקום הדחק:

יב (יב) פסולה - מדרבנן מפני שאין צורתו עומדת עליו ומחזי כאילו אינו מגידולי קרקע ועוד כיון דראוי לתתם לתוך כרים וכסתות ואז יקבלו טומאה וע״כ גם בנעורת שברי גבעולין הננער מן הפשתן אין מסככין בו דגם ממנו ראוי למלא כרים וכסתות. והנה לפי הטעמים האלו אפילו בצמר גפן וקנבוס שאין מטמאין בנגעים אם נידק וניפץ אין מסככין בהם ועוד כתבו טעם מפני דכיון דכבר נידק וניפץ קרוב הוא לטוותו ויקבל טומאה ע״כ גזרו שלא לסכך בו ולפ״ז בצמר גפן וקנבוס דאין מקבל טומאה כלל לא שייך האי גזירה ויש להחמיר:

יג (יג) של פשתן - אף שאין מקבלין טומאה שאינם כלי מ״מ נשתנה צורתן ואינו נראה כגידולי קרקע ופשוט דה״ה בחבלים של קנבוס:

יד (יד) שאינה ראויה לשכיבה - אין הלשון מדוקדק דאי אינה ראויה כלל אמאי אמרינן דסתמא לשכיבה אלא ר״ל שאינה שאינה ראויה כ״כ וכן הוא בהדיא בטור:

טו (טו) אם היא קטנה - היינו כדי שכיבה:

טז (טז) סתמא עומדת לשכיבה ומקבלת טומאה וכו׳ - פי׳ דכיון דסתמא לשכיבה היא ראויה לקבל טומאה לכשישכב בה הזב וכיון שכן אף מעתה אינה ראויה לסיכוך שכל הראוי לקבל טומאה אין מסככין בו וכנ״ל:

יז (יז) דהיינו שרוב וכו׳ - הנה אם עשאה בפירוש לסיכוך מהני אפילו במקום שאין מנהג מבורר בעיר בזה ולא אתי הרמ״א לאפוקי רק ההיפוך דאם המנהג בעיר לשכיבה לא מהני במה שהוא עושה לסיכוך או שקנאה בפירוש לסיכוך דמי יודע דבר זה ואתו כ״ע לסכוכי בהו. ופעמים שדבר זה מהני גם להקל דהיינו אם עשאה סתמא או שאינו ידוע לן אם עשאה לסיכוך או לשכיבה ורוב בני העיר עושין אותה לסיכוך תלינן שגם הוא עשה לסיכוך:

יח (יח) אלא א״כ עשאה לשכיבה דהיינו וכו׳ - אין ר״ל לאפוקי אם היה המנהג לסיכוך אז גם מחשבה דידיה שחשב לשכיבה לא מהני מידי ומותר לסכך דזה אינו דכיון שחשב לשכיבה הרי ירדה לה תורת טומאה ואסור לסכך אלא אתי לאשמועינן דלאו דוקא אם עשאה לשכיבה אלא דה״ה אם מנהג המקום לשכיבה הוי כאלו עשאה בעצמו לשכיבה. ואם אינו ידוע מנהג המקום לכו״ע מותר לסכך בה כ״ז שלא ידעינן שעשאה לשכיבה. ודע דבמקומות הללו כל מחצלת עשויות לשכיבה וא״כ אפילו הוא עשאה לסיכוך ג״כ אין מסככין בם:

יט (יט) בענין שראויה לקבל - ר״ל כיון שראויה לקבל הרי יש עליה שם כלי ומקבלת טומאה ואין מסככין בה וה״מ בסתמא אז אמרינן דכיון שיש לה שפה מוכח דנעשית לקבלה וממילא מקבלת טומאה אבל אם דעתו בהדיא לסיכוך אע״פ שיש לה שפה אינה מקבלת טומאה וקיבול זה אינו חשיב כלום כיון שאינה עשויה לקבלה ויש מאחרונים שסוברין דכיון שיש לה שפה בכל גווני מקבלת טומאה ואין מסככין בה:

כ (כ) אפילו אם ניטל שפתה - דומיא דכל שברי כלים שאין מסככין בהם מדרבנן וכנ״ל בס״ב:

כא (כא) אין מסככין בהם - ר״ל אפילו נעשו לסיכוך שאין מקבלין טומאה גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית שעשוי ממחצלאות ומחצלאות של תקרת הבית פסולין מן התורה שלא הוקבעו שם לשם צל אלא לשם דירה:

כב (כב) יש להסתפק אם מותר וכו׳ - יש מאחרונים שמפרשי דהספק הוא אם מותר לסכך בסולמות [ומיירי שהסולם הוא רחב ארבעה טפחים דסכך פסול אינו פוסל באמצע פחות מד״ט כדלקמן בסימן תרל״ב] ומקום הספק הוא מפני שהוא פשוטי כלי עץ שאינו מקבל טומאה אפילו מדרבנן ויש צד לאיסור כיון דיש נקבים ביריכי הסולם שהשליבות תקועות בהם דמי לבית קיבול ויש מאחרונים שמפרשי דמיירי בסולם שאינו רחב דאי הוה רחב בודאי יש לנו להחמיר דדמי לבית קיבול ואין לסכך בו אלא מקום הספק הוא דהלא עכ״פ בכלל מעמיד הוא ואפשר דיש לנו להחמיר שלא להעמיד בדבר המקבל טומאה שמא יבוא לסכך בו ואע״ג שמעמידין הסכך על כותל אבנים משום דלא שכיח שיסכך בהם וכן העתיקו כמה אחרונים לדינא דלכתחלה יש ליזהר שלא להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה אכן בדיעבד או שאין לו שאר דברים קי״ל דמותר להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה כדמוכח בסוף סי׳ תר״ל:

כג (כג) ולכן אין לסכך עליו - עיין בד״מ [והעתיקו הגר״א בביאורו] דמיפשט פשיטא ליה דאסור לסכך בו דבית קיבול הוא ומקבל טומאה וממילא בודאי יש להחמיר שלא לסכך על גביו ומכ״ש בסולמות של עגלות או סולם של אבוס הנתון על שתי יתידות ומספוא שם למאכל בהמה בודאי בית קבול גמור הוא ומן התורה טמאין אכן כשאין להסולם נקבים והשליבות תקועין על היריכות במסמרים הם בכלל פשוטי כלי עץ שאין מקבלין טומאה אף מדרבנן ויש שמחמירין אף בזה משום לא פלוג:

כד (כד) ואפילו וכו׳ להחזיקו אסור - דגם זה בכלל מעמיד הוא ומלבד זה עכ״פ סכך פסול הוא:

כה (כה) שמקבלין טומאת מדרס - ר״ל שראויין לקבל ואפילו הן חדשים שבודאי לא נטמאו עדיין ודע דכל כלי עץ הרחב קצת וראוי להניח עליו דבר י״א שמקבל טומאה מדרבנן דדמי לבית קבול וע״כ אין להניח מרא ומגריפה על הסכך להחזיקו או תחת הסכך להעמיד הסכך ואפילו נשברו:

כו (כו) לחבר וכו׳ במסמרות של ברזל - זה מותר לכו״ע אפילו למאן דאוסר להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה כיון שאין סומך הסכך על המסמורים אלא שמחזיק בהם הכלונסות המעמידים להסכך ומטעם זה ג״כ מותר לקשרם להכלונסאות בבלאות או בחבלים של פשתן ואה״נ דלקשור הסכך עצמו בכלונסאות בחבלים ראוי ליזהר לכתחילה כיון שקושר הסכך עצמו בדבר המקבל טומאה [אחרונים]:

כז (כז) מיני אוכלים - היינו מאכל אדם דאלו מאכל בהמה אין מקבל טומאה:

כח (כח) מקבלין טומאה וכו׳ - ואפילו אם לא הוכשרו עדיין פסולין:

כט (כט) ואין מסככין בהם - וכל בושם שאין נאכלין להנאת גופן כ״א לריח ומראה וכדומה מסככין בהן [פמ״ג] ולענין קנמון אף דהפמ״ג מיקל בבכורי יעקב הוכיח דכמין אוכל חשיב דהרי איתא לעיל בסימן ר״ב דמברכין עליו בפה״א:

ל (ל) אם פסולת מרובה על האוכל וכו׳ - דין זה הוא כלל והדר פרט דהיינו אם קצרם לאוכל הידים מצטרפים להאוכל ואם קצרם לסיכוך הידים מצטרפים עם הפסולת וכדלקמיה:

לא (לא) תורת אוכל - מן הדין אין הידים נקרא אוכל רק עד ג״ט אבל מפני שיש ידות שמצטרפות לאוכל אע״פ שגדולות הרבה כתב המ״א שיש להחמיר ולאסור בכל ידות אפילו גדולות הרבה. ולפ״ז יש ליזהר שלא לכסות בקשין של תבואה קודם שנחבטו מן התבואה. והנה הפמ״ג מפקפק קצת אפילו אחר שנחבטו ובבכורי יעקב משיג עליו ומסכים להט״ז לקמן בסי״ח דשרי. ומ״מ צריך ליזהר דשכיח הוא שעדיין נשאר מעט תבואה בשיבולים אפילו אחר שדש אותם ובזה עדיין נשאר על הקש תורת ידות ולכן אם רוצה לסכך בתבן וקש של תבואה טוב שיסיר השבולים מהם [בכוי״ע הנ״ל] ונראה דקשין של מין שבלין הנקצרין במגל דמדינא היד אינו כאוכל רק עד ג״ט אם יש בהשאר יותר מג״ט אין להחמיר אחר שנחבטו:

לב (לב) סיכך בירקות וכו׳ - ר״ל באיזה מקומות שממהרין לייבש בתוך שבעת ימי החג ולנפול העלין והגבעולין וישאר אויר:

לג (לג) אע״פ שפסולים לסכך וכו׳ - דהסעיף זה איירי בירקות שראויים לאכילה ופסולים לסכך בהם והו״א דבשביל זה אין חל עליהם שם פסול אחר קמ״ל דלא אמרינן הכי:

לד (לד) לפסול בארבעה טפחים - כמבואר בסימן תרל״ב דסכך פסול פוסל באמצע בד׳ טפחים ואויר פוסל בין באמצע בין מן הצד בשלשה טפחים:

לה (לה) אלא כאויר חשיבי וכו׳ - היינו אפילו קודם שנתייבשו משום דכיון דכאשר נתייבשו מתפוררות ונופלות ואין הסוכה ראויה להתקיים לשבעה ימים גזור רבנן מהשתא. וכתבו הפוסקים דה״ה כשסיכך בירקות שאין ראויין לאכילת אדם דהן מצד עצמן אין מקבלין טומאה וראויין לסכך בהן אך שממהרין לייבש תוך שבעה ג״כ פסולין:

לו (לו) המחובר - פי׳ המחובר מעיקרו כגון גפן ודלעת אבל תלוש ולבסוף חיברו כתב הב״י בסימן תרכ״ו בשם תה״ד דכשר:

לז (לז) אין מסככין בו - עיין בסימן תרכ״ו ס״ב לענין אם עבר וסיכך בהם ואח״כ קצצו:

לח (לח) לכתחלה - ואם עבר וסיכך בהם כשרה לישב בה והיינו אף שיש להם סכך אחר אינו מחוייב לסכך מחדש. ואם היה ריח רע כ״כ שאין דעת האדם סובלתו יש לומר דפסול מן התורה דבעינן תשבו כעין תדורו:

לט (לט) שנושרים - ודוקא כשנושרים תמיד אבל אם אינם נושרים אלא בשעת הרוח כשרה:

מ (מ) וכן אסור לסכך בחבילה - אף דקאמר וכן היינו דכשם ההיא ענינא דסי״ד אסרו חכמים גם זה אסרו חכמים אבל מ״מ הכא חמירי יותר דאפילו בדיעבד אסור ולא דמי לסי״ד דהנהו לא פסילי אלא משום דלמא שביק להו ונפיק אבל חבילה פסולה דידה הוא משום דחיישינן דלמא עביד סוכה מן העשוי בדיעבד נמי פסלינן ליה ובמדינותינו שמוכרין אגודות ענפי אילנות שקורין יעלניק וקוצצין אותו לפזר בבית אפשר דאין דינם כחבילה כיון דאין דרך להניחן לייבשן דאדרבא כשיתייבשו אין שוין כלום [ח״א]:

מא (מא) בפיסול - כיון שלא הניחן לצל:

מב (מב) אינה נקראת חבילה - ר״ל ומותר לסכך בה לכתחלה וא״צ להתיר אותה:

מג (מג) משני ראשיה - ואם קשרן באמצע הוי אגד דיכולין לטלטלה:

מד (מד) כיון וכו׳ - ר״ל ואינו דומה להא דאיתא בסימן תרכ״ו ס״ב דאם קצץ האילן העומד ע״ג הסוכה להכשירו ולהיות הוא עצמו מהסכך אינו מועיל עד שינענעו ג״כ ולהניחו לשם סכך דהקציצה לא מקרי עדיין מעשה וה״נ בענינינו ההתרה ע״ז אמר דשאני הכא שאין איסורה בעצם דהא הניח החבילה לשם סכך אלא משום גזירה אסרוה וכדלעיל בסט״ו משא״כ התם דפסולו מדאורייתא משום מחובר בעינן מעשה גמורה דהיינו הנענוע אחר הקציצה ולזה מסיים דחבילה שהניחה לייבשה שפסולו מן התורה דמי ממש להתם וצריך נענוע אחר ההתרה והנענוע הוא שיזיזם ממקומם:

מה (מה) שרחבן ארבעה - טפחים שדומין לתקרת הבית וחיישינן שמא ישב תחת תקרת הבית שדר בו כל השנה וההוא ודאי פסול דסוכה אמר רחמנא ולא בית של כל ימות השנה:

מו (מו) הפכן על צידן - היינו שלא הטיל רחבן על הסוכה אלא השכיבן על צידן:

מז (מז) שאין בהם ארבעה - ל״ד ה״ה אפילו הן פחותין מג׳ והטעם דכיון דיש שם פסול עליהן נעשו כשפודין של מתכות הפסולין לסכך בכל ענין שהופכן:

מח (מח) שדומין לכלים - ואע״פ שראויין לישיבה וגם ראויין להשתמש עליהן דהיינו להניח איזה דבר על גבן אעפ״כ אינן מקבלין טומאה כיון שלא יחדן לישיבה ולא לשום תשמיש אלא עומדין לבנין או לסחורה וגם משום גזירת תקרה אין בהן שאין רגילות לסכך הבית בנסרים קצרים שאין רחבן ד״ט:

מט (מט) ונהגו שלא וכו׳ - דילמא אתי לסכך בענין שלא יהא מטר יכול לירד שם ויש מהראשונים שכתבו דכהיום מדינא אסור הואיל דבזמן הזה מסככין בתיהם בנסרים שאין בהן ד׳ טפחים איכא גזירת תקרה ומ״מ יש לחוש גם לטעם הראשון וע״כ הלטי״ש אע״פ שאין בהם גזירת תקרה שאין מסככין בהם בתיהם מ״מ יש לחוש שיסכך כ״כ שלא יהיו הגשמים יורדים בתוכה וכ״ש בשינדלין:

נ (נ) כלל - כתבו הפוסקים דבשעת הדחק שאין להם במה לסכך מסככין בנסרים אפילו כשיש בהן ד׳ טפחים וה״ה בכל דבר שאסרו חכמים משום גזירה. אכן לענין ברכה יש דיעות בפוסקים עיין לקמן סימן תרמ״ט ס״ו ובחידושי הרשב״א בענינינו דעתו נוטה דיכול לברך:

נא (נא) פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר - עד כאן לשון המשנה ודעת המחבר בדעה א׳ דמפני החמה הוא כפשטיה שהיתה הסוכה צילתה מרובה מחמתה ופירס עליה הסדין להגן שלא תכנס החמה כלל ומפני הנשר היינו שלא יהיו וכו׳:

נב (נב) פסולה - דהא קמסכך ומגין ע״ע בדבר המקבל טומאה:

נג (נג) לנאותה כשרה - דכיון דהוי צורך סוכה בטיל לגבה. ודוקא כשהיתה הסוכה צילתה מרובה מחמתה וכנ״ל דאל״ה פסולה:

נד (נד) בתוך ארבעה לסכך - דאם היה מרוחק יותר לא בטיל לגבי הסכך בכל גווני וכדלעיל בסימן תרכ״ז ס״ד:

נה (נה) וי״א שסוכה וכו׳ - דעה זו פליגא אדמעיקרא וס״ל דמה דאיתא במשנה פירס עליה סדין מפני החמה וכו׳ היינו באופן שצייר לקמיה דוקא אבל להגן מן החמה והעלין כשרה אפילו לישב תחתיו דבטיל הוא לגבי סוכה:

נו (נו) אבל אם לא כיון וכו׳ - פי׳ אם היה מסוככת יפה בענין שאין לחוש שע״י הנשר יהיה חמתה מרובה מצילתה ולא הוצרך לפרוס עליה סדין אלא להגן מפני החמה או מן העלין הנושרין כשרה [ב״י]:

נז (נז) ומיהו לכתחלה לא יעשה וכו׳ - דלא יאמרו הרואים שכונתו כדי לסכך ואפילו שלא בשעת אכילה אסור דיאמרו שמניחו שם גם בשעת אכילה:

נח (נח) שמכוין כדי להגין - זהו רק לדעת הי״א שהזכיר מתחלה אבל לדעה ראשונה אף באופן זה אסור ועיין בבה״ל דכן יש להחמיר למעשה וכ״כ הב״ח וש״א. ומ״מ בשעת הדחק שלא יכול לאכול בסוכה ע״י העלין הנושרין לתוך המאכל או ע״י גשמים הנוטפין או ע״י הרוח שמכבה הנרות מוטב לפרוס סדין תחת הסכך בתוך ד׳ טפחים משיאכל חוץ לסוכה אבל לא יברך ע״ז לישב בסוכה:

נט (נט) שרוי במים - עיין בבה״ל דלפי מה שהסכימו אחרונים דיש להחמיר כדעה ראשונה יש ליזהר שלא לפרוס אפילו לייבש אלא שלא בשעת אכילה:

סימן תרל

א (א) כשרים לדפנות - דמשמעות הכתוב דהסוכות תעשה באספך מגרנך ומיקבך [דלמידין מזה דיעשה הסוכה מפסולת גורן ויקב דהוא דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ] קאי אסכך דוקא דדפנות לא איקרי סוכה:

ב (ב) וא״צ להעמידם וכו׳ - היינו דלא מדמינן ענינינו ללולב דבעינן שיהיה לקיחתו דרך גדילתו דוקא כדלקמן סימן תרנ״א ס״ב:

ג (ג) ואפילו חמתה מרובה וכו׳ - היינו שהיו פרצות גדולות בדפנות שעי״ז חמתה מרובה מצילתה מ״מ כשרה דכ״ז לא קפדינן אלא בסכך:

ד (ד) מדבר שריחו רע - דחיישינן שמא מחמת זה יצא מן הסוכה ודיעבד שפיר דמי אף בסכך כמ״ש בסימן תרכ״ט סי״ד אם לא שהוא ר״ר שאין אדם סובלתו אפשר דפסול מן התורה דבעינן תשבו כעין תדורו [פמ״ג] עוד כתב אותן שעושין סוכה אצל בה״כ ואשפה מפני שהמקום צר להם וריח רע מגיע אליהם מן התורה יוצא ידי חובתו אבל לא יברך בהמ״ז שם (כדלעיל סי׳ ע״ט ס״ב עי״ש בדעה ראשונה שפסקו כן האחרונים) ואם יש לו מקום אחר בודאי לא יעשה שם. ואם אין מגיע לו הריח רע רק רואה בית הכסא ג״כ אסור ועיין לקמן בסימן תרל״ז בביאור הלכה סוף ד״ה וכן בקרקע שהיא של רבים:

ה (ה) או דבר שמתייבש וכו׳ - ר״ל דיינינן ליה כאלו כבר נתייבש ועיין לעיל בסימן תרכ״ט סי״ב בהג״ה ובמ״ב שם:

ו (ו) דפנות הסוכה וכו׳ - כדי להבין היטיב אקדים לכאן כמה עקרים להלכה זו א) דשיעור סוכה הוא שתהא מחזקת ז׳ על ז׳ טפחים לפחות כדלקמן בסימן תרל״ד. ב) דילפינן בגמרא מקראי דלא קרוי סוכה ע״י הסכך לבד אא״כ יש לה ג׳ דפנות והלכה למשה מסיני דאחת מן הדפנות סגי בטפח אחת. ג) דמ״מ בעינן שיהיה נראה כדופן דהיינו אם יש לו שתי דפנות סמוכות זו אצל זו כמין ד יקח דף שיש ברחבו טפח מרווח דהיינו טפח ומשהו ויעמידו בריחוק מקום פחות מג״ט לאחד משתי הדפנות וכל פחות מן ג׳ טפחים כלבוד דמי ונמצא שיש כאן ד״ט והוא רוב דופן מהכשר סוכה שהוא ז״ט כנ״ל וכדי להשלים שיעור כל הדופן יעשה עוד צורת הפתח דהיינו שיעמוד קנה כנגד אותו טפח וירחיקו ממנו עד סוף הכותל שכנגדו שמחזיק שבעה טפחים ומניח קנה מן הטפח עד הקנה שכנגדו למעלה על גביהן או אפילו למעלה מהן ואינו נוגע בהן רק שיהיה כנגדן כמבואר לעיל בדיני צורת הפתח בסי׳ שס״ב ונמצא שיש כאן דופן שלם של ז׳ טפחים. ועתה נתחיל לבאר בעזה״י כל פרט בפ״ע:

ז (ז) יותר על טפח - במ״א מבואר שמותר לעשות דפנות הסוכה בקנים שמעמידם פחות פחות מג״ט רחוק זה מזה והוא בעושה כן ד׳ דפנות דהיינו קנים כזה מארבעה רוחות אבל כשאין רוצה לעשות רק ג׳ דפנות בעינן שתי מחיצות שסמוכות זה לזה ושלמות והשלישית בטפח:

ח (ח) ומעמידו בפחות מג׳ וכו׳ - דאז הוי לבוד וא״כ יש כאן ד׳ טפחים דהוא רוב הכשר סוכה דאע״ג דבסתם טפח יהיה ג״כ רוב דופן דהוי טפי מג״ט ומחצה אכן משום דבציר מארבעה טפחים לא חשיב בשום דוכתא להכי הצריכו טפח מרווח [ר״ן]:

ט (ט) כנגד הכותל - היינו כנגד סוף המקצוע השני של הכותל שכנגדו שסתמו מחזיק ז׳ טפחים וי״א דירחיקו עוד טפח יותר כדי שיהיה הצורת הפתח על ד׳ טפחים:

י (י) ויעשה לה צוה״פ וכו׳ - כדי להשלים שיעור הכותל ועיין בב״ח שכתב דזה הוא מדרבנן אבל הטפח מרווח שאמרנו מתחלה הוא מדאורייתא:

יא (יא) וכשרה - ואז מותר לטלטל בתוכו ולהוציא מן הבית דרך חלון הפתוח לסוכה בשבת שבתוך החג דאע״ג דבשאר שבתות אסור לטלטל אא״כ יש תיקון ברוח רביעית מ״מ בשבת שבתוך החג אומרים מגו דהוי דופן לענין סוכה הוי נמי דופן לענין שבת ומ״מ שלא בשעת הדחק ראוי להחמיר:

יב (יב) ואם הטפח והקנה וכו׳ - כצ״ל:

יג (יג) א״צ קנה ע״ג - דהסכך גופא יחשב כקנה ע״ג ועיין במ״א שהקשה על זה מירושלמי ודעתו דראוי להחמיר משום דאינו נעשה הסכך לכך אבל האחרונים יישבו קושיתו וע״כ הסומך על רמ״א לא הפסיד:

יד (יד) עושה דופן וכו׳ - ומה דלמעלה די בטפח דהתם השתי דפנות סמוכות להדדי וע״כ די בשלישי בטפח בעלמא משא״כ בזה דהם רחוקים זה מזה ע״כ צריך לעשות דופן של ד׳ טפחים ומשהו ולהעמידו בפחות מג׳ סמוך לדופן אחד דהוי כלבוד ונחשב כאלו היה דופן שלם של ז׳ טפחים סמוך לדופן וממילא גם בזה יש שתי דפנות סמוכות להדדי כמו למעלה:

טו (טו) וגם בזה צריך לעשות צו״פ וכו׳ - עיין במ״א שמסתפק אולי דוקא בסוכה קטנה כשר אבל בסוכה גדולה שהשלישית רחוקה ממנה הרבה לא מהני אפי׳ ע״י צורת הפתח אבל הרבה אחרונים הסכימו דאין לחלק בזה:

טז (טז) וי״א שאין זה צריך צורת הפתח - דלא דמי לס״ב ששם התיקון בפס רחב טפח שהתיקון הוא גרוע ע״כ צריך צוה״פ להשלים השיעור משא״כ כאן שיש תיקון טוב בפס ד׳ ע״כ ס״ל דאין צריך צוה״פ וכתבו האחרונים דיש להחמיר כסברא הראשונה:

יז (יז) אבל אם איכא וכו׳ - ר״ל דבזה לכו״ע א״צ צוה״פ אפילו לדעה הראשונה:

יח (יח) הואיל ואיכא דופן שבעה וכו׳ - אף שהכותל שלישי שהוא עומד נגדו הוא מרוחק ממנו הואיל שעכ״פ איכא ג׳ דפנות בסוכה. ומסתברא דדוקא אם הריחוק הוא לא יותר מעשרה אמות דנחשב זה כפתח ועיין לקמן בס״ה:

יט (יט) וכל שכן שאין צריכים צורת הפתח וכו׳ - ר״ל בדופן רביעי:

כ (כ) באמצע החצר וכו׳ - מקור דין זה הוא מהר״ן ועיין במ״א שחולק ע״ז ודעתו דאין להתיר להר״ן אלא כששתי דפנות זו כנגד זו של הסוכה הם עצמם דפנות החצר דבהא מהני דופן אמצעי של החצר אע״פ שאינה דופן לסוכה (כגון שחציו של הסוכה לצד דופן האמצעי אינה מסוכך כלל) שלא תהא נידונית כסוכה העשויה כמבוי אבל לא כשהיא עומדת באמצע החצר:

כא (כא) די לה בתיקון המתיר וכו׳ - דהיינו שיעמיד הטפח מרווח בפחות מג״ט סמוך לדופן והיינו לצד שהוא כנגד פתח החצר ולא לצד שהוא כנגד דופן החצר:

כב (כב) כל הפרוץ יהיה מרובה וכו׳ - ר״ל ע״י הפירצות שיש בשתי הדפנות עם שתי הדפנות הפרוצות יחד יהיה הפרוץ מרובה על העומד אבל אם באותן שתי הדפנות השלימות פרוץ שבהן מרובה על העומד שבהן אסור. ודוקא אם הפרצות הם יותר משלשה טפחים אבל אם הם פחות משלשה טפחים כלבוד דמי והוי כסתום ואין שם פירצה עליה ועיין במ״א ריש הסימן שדעתו דדוקא אם עושה הסוכה מארבעה דפנות אבל אם עושה משלשה דפנות לא מהני מדרבנן ע״י לבוד:

כג (כג) על העומד - ודוקא אם בעומד יהיה על כל פנים שיעור מקום חשוב דהיינו פס של ד׳ טפחים:

כד (כד) רק שלא יהיו הפתחים וכו׳ - היינו אפילו אם עשויות בצורת הפתח דאף דלענין שבת ע״י צורת הפתח הוי כסתום ממש לענין סוכה חמור יותר דבעינן שיהא שתי דפנותיה מחוברות ממש בזוית ולא ע״י צוה״פ:

כה (כה) בקרנות - בקרן הי״ל לומר דהא מיירי המחבר בדליכא בסוכה אלא ב׳ דפנות שלמות דליכא אלא קרן א׳ אלא דהרמ״א אתי לאשמועינן אף היכי דעושה הסוכה של ד׳ דפנות שלמות שאין לו לעשות פתחים בכל קרנותיה דאז לא ישאר לו שתי דפנות מחוברות יחד אבל אם ירצה לעשות פתחים בשאר קרנותיה ולהשאיר שתי דפנות מחוברות יחד אה״נ דשרי:

כו (כו) ובלבד וכו׳ יתירה על עשר אמות - דאז אפילו עומד מרובה על הפרוץ אסור דנחשבת לפרצה ולא לפתח:

כז (כז) צורת פתח אפילו ביתר מעשר - דעכשיו פתח מקרי ואין שם פירצה עליה:

כח (כח) לעשות מחיצות שלמות - ר״ל שלא ע״י עצות של לבוד וצוה״פ ובהלכות של ר׳ יצחק גיאות ראיתי שכתב ג״כ דלמצוה מן המובחר בעינן שיהיה ג׳ דפנות הסוכה סתומות מכל רוחותיה ולא יהא מקום פתוח אלא מקום הפתח בלבד:

כט (כט) בין על שפת הגג וכו׳ פסולה - ואף דלגבי שבת לכו״ע אמרינן גוד אסיק מחיצתא לגבי סוכה ס״ל דבעינן מחיצות ממש:

ל (ל) משום דאמרינן גוד וכו׳ - פי׳ כאלו שפת כותל הבית מעלה את מחיצותיה למעלה והרי יש לסוכה מחיצות. ודוקא כשהגג אינו בולט מן הבית ולחוץ אבל כשהגג בולט לחוץ אפילו לגבי שבת לא אמרינן גוד אסיק כדלעיל בסי׳ שמ״ה סט״ז:

לא (לא) אסיק מחיצתא - ודוקא כשהוא על שפת הגג ממש אבל רחוק מזה אפילו פחות מג״ט לא אמרינן לבוד וגוד לכו״ע והלכה כדעה א׳ דבכל גווני לא אמרינן לגבי סוכה גוד אסיק:

לב (לב) סיכך ע״ג מבוי שיש לו לחי - מדסתם המחבר משמע דס״ל כהפוסקים דאפילו במבוי המפולש ויש לו לחי מצד אחד [וסיכך כשיעור הכשר סוכה לצד הלחי] ג״כ כשר והטעם דע״י לחי נחשב לענין שבת אפילו רחב משהו כאלו היה מחיצה לאותו צד וא״כ יש לו שלש מחיצות והוי מן התורה רה״י ואמרינן מיגו דהוי מחיצה לענין שבת הוי נמי מחיצה לענין סוכה בשבת שאיקלע בתוך החג ואע״ג דמדרבנן אסור לטלטל בשלש מחיצות בשבת דסוכה מותר משום מצות סוכה:

לג (לג) סביבות הבאר וכו׳ - היינו ד׳ קורות נעוצות בארבעה רוחות זו כנגד זו שכל קורה נוטה אמה לכאן ואמה לכאן והתירוה משום עולי רגלים שיהיו יכולים לשאוב מים לבהמתן מן הבור שהוא רשות היחיד ועומד ברשות הרבים ועל ידי הפסין נעשה סביבות הבאר רשות היחיד ואע״ג דלא התירו זה אלא לעולי רגלים הכא משום מצות סוכה התירו ג״כ דבר זה בשבת שבתוך החג:

לד (לד) ואין להתיר וכו׳ - היינו משום דהמחבר סתם ומשמע דס״ל להתיר בכל גווני לכן בא לומר דלמעשה יש להחמיר כדעת הפוסקים דאין להתיר אלא במקום שלחי מתיר לענין שבת דהיינו במקום סתום מג׳ רוחות וברוח רביעית יש לו לחי דשם מותר אף מדרבנן לטלטל בשבת בזה מתירין לענין סוכה בשבת משום מיגו אף דלענין סוכה לא נוכל לחשוב כ״א שתי דפנות שהסכך הוא רק לצד הלחי לבד:

לה (לה) ופסין מתירין - בזמן שיש עולי רגלים והאידנא דליכא עולי רגלים היכא דלא שכיחי מיא דמותר לדבר מצוה וגם דוקא בר״ה ולא בחצר:

לו (לו) דאז שייך מיגו - ולכתחלה נכון להחמיר כדעת רמ״א ובמקום הדחק יש לסמוך אדעה ראשונה דכתב הא״ר דכן הוא עיקר:

לז (לז) סיכך על גבי אכסדרה - פי׳ אכסדרה זו היא שני כתלים זה כנגד זה ומקצתה מקורה וסמוך לקירוי עד הקצה האחר סיכך הסכך נמצא שהסוכה הזו אין לה אלא ב׳ כותלים. ופצימין הוא שני עמודים בולטים ברוח השלישי אע״פ שבסוכה אחרת שאין לה אלא שני כותלים ועשויים כמבוי זה כנגד זה אמרינן בס״ג דצריך פס ד׳ ומשהו כאן דיי בפצימין דכיון שיש פצימין אמרינן פי תקרה יורד וסותם כלומר פי תקרה של האכסדרה שהוא הקירוי של אכסדרה יורד וסותם נמצא שיש לסוכה דופן ג׳ אבל בלא פצימין לא אמרינן דיורד וסותם ופצימין אלו אע״פ שאינם נראים בפנים לעומד בסוכה אלא לעומד חוצה לה וגם לא נעשו לכתחלה בשביל מחיצת הסוכה מ״מ מועילים וע״ז כתב רמ״א שאחרים חולקין וס״ל דאפילו ע״י פצימין לא מהני ואפילו אם היו הפצימין רוחבן טפח כיון ששני הדפנות אין מחוברין כמין ג״ם כמו שכתוב סוף סימן שס״א אבל אם היו דפנות כמין ג״ם ובשלישי בולטין הפצימין טפח מהני אם היה סמוך ברוח השלישית לתקרת האכסדרה דאמרינן פי תקרה של האכסדרה יורד וסותם ומיהו בראי״ש משמע דבעי נמי צוה״פ וכתב הב״ח דהיינו דוקא בנראה הפצימין בחוץ ושוה מבפנים אבל נראה בפנים ושוה בחוץ לא בעי צורת הפתח (אע״ג דבס״ב מבואר דבעינן טפח מרווח וגם צוה״פ הכא כיון דברוח השלישי סמוך לתקרת האכסדרה אמרינן פי תקרה של האכסדרה יורד וסותם) והמ״א מפקפק ע״ז ומשמע דדעתו דלהרא״ש צריך בכל גווני צוה״פ ולא אמרינן בזה פי תקרה יורד וסותם כמו בסימן שס״א דתקרת האכסדרה לצורך עצמו עבידי ולא לצורך סוכה:

לח (לח) בין שהיו נראים מבפנים - היינו שהעומד בסוכה רואה אותן שבולטין מן הכותל לצד פנים:

לט (לט) בין שהיו נראים מבחוץ וכו׳ - היינו שמבחוץ ניכר שבולט כמו עמוד כזה ומבפנים נמשך עם הכותל בשוה:

מ (מ) אבל אחרים חולקין וכו׳ - כתב הט״ז מי שרוצה לעשות סוכתו בבית שלו ולפרוץ הגג למעלה כמו שנוהגים וכותלי הבית יהיו כותלי הסוכה דהיינו שרוצה לעשות הסוכה בזוית של כותל מזרח וכותל דרום ונמצא שאין כאן אלא שני מחיצות ולמעלה מונח קורת הבית בזה לכו״ע יש לומר פי תקרה יורד וסותם דקורה זו לצורך הבית נעשה והסוכה ג״כ בבית וא״כ הו״ל כאלו יש לה שלש מחיצות ומ״מ כיון דלא הוי מחיצה ממש רק ע״י פי תקרה צריך לעשות לה גם צוה״פ דהיינו שישים תחת הקורה שני קנים אחד אצל כותל הבית ואחד במקום סיום המחיצה דהיינו במקום שכלה הסכך של הסוכה (ואף דבעלמא צוה״פ לבד לא מהני במקום מחיצה ג׳ כנ״ל בס״ב הכא בצרוף פי תקרה מהני) והעתיקו דבריו כמה אחרונים. אמנם בפמ״ג וכן בבכורי יעקב מפקפקין בזה לפי מה דמסיק המ״א דלא אמרינן פי תקרה יורד וסותם כ״א בשרחב הקירוי ד״ט וסתם קורת הבית אינו רחב כ״כ וע״כ מסיק בבכורי יעקב דטוב יותר שישים פס אחד שרחב טפח מרווח תחת הקורה פחות מג״ט מן הכותל של הבית וקנה אחר במקום שכלה הסכך של הסוכה דזה כשר בלא פי תקרה יורד וסותם כמו בשאר סוכה שלשת דפנות ובזה לא בעינן רוחב הקורה ד״ט כמבואר בס״ב:

מא (מא) אין לעשות סוכה בכה״ג - כתב הלבוש דהיינו רק לכתחלה אבל בדיעבד יש לסמוך על דעה ראשונה:

מב (מב) בפחות משלשה וכו׳ - דאמרינן לבוד והוי כסתום ונמצא שיש כאן י״ט:

מג (מג) אפילו הגג גבוה הרבה - דאמרינן גוד אסיק מחיצתא והוי כאלו המחיצות מגיעות לסכך:

מד (מד) רק שהוא בתוך ג׳ - דאמרינן לבוד מן הצד אבל אם היה ג״ט פסולה דאפילו אם היו מחיצות מגיעות ממש לסכך קי״ל דאם הם מרוחקים מן הסכך ג״ט פסול וכ״ש בזה:

מה (מה) פסולה - אפילו היו הדפנות גבוהות י״ט ויותר דכל מחיצה שהגדיים יכולות לבקוע תחתיו אינה חשובה מחיצה כלל:

מו (מו) העושה סוכתו וכו׳ - ולא סמכה ע״ג האילן דאל״כ אין עולין לה ביו״ט כמ״ש סי׳ תרכ״ח ס״ג:

מז (מז) חזקים - ואם רוב הדופן מן החזק משמע קצת בתוס׳ דכשרה דעי״ז שוב אין הולך ובא ברוח:

מח (מח) עד שלא תהא הרוח מצויה מנידה אותם - ר״ל דאם מנידה אותם אפילו אין בכח הרוח להפיל אותם לגמרי רק שע״י הרוח הולך המחיצה ובא קי״ל דשוב לא חשיבא מחיצה. ואפילו עומדת בבית שאין שם רוח כלל לא חשיבה מחיצה:

מט (מט) ומילא בין האוירים וכו׳ - היינו אם שיעור הסוכה שהוא עשרה טפחים בגובה הוא גם מן הענפים דאל״ה לא בעינן לזה:

נ (נ) כל המחיצות וכו׳ - דעת הט״ז דמחיצה אחת מן שלש מחיצות שצריך לעשות בסוכה יכול לעשות מיריעות אבל מכמה אחרונים משמע דאף מחיצה אחת אין לעשות מסדינים אם לא שיארוג במחיצות של קנים פחות מג״ט אבל מחיצה רביעית לכו״ע יכול לעשות מיריעות כיון דמדינא סגי בג׳:

נא (נא) במחיצות קנים וכו׳ - ר״ל דאז אף שהרוח מנענע היריעות מ״מ נשארו מחיצות בקנים:

נב (נב) מבעלי חיים - ואם יש חלל בין רגליה גבוה מג״ט צריך לגודרה [גמרא]:

נג (נג) שיקשור שם וכו׳ - כדי שלא תוכל לברוח. גם זה צריך שתהיה מתוחה למעלה בחבלים או שתהיה גבוה כ״כ שאף אם תרבץ או תמות ותפול יהיה גבוה י״ט:

נד (נד) מחבירו וכו׳ - ודוקא מחבירו אבל בהמה אסור להעמידה ביו״ט לדופן שלישי להכשיר הסוכה ואפילו אם לא יקשרנה רק ע״י עניבה:

נה (נה) להכשירה ואפילו ביו״ט - כגון שנפל דופן סוכתו והוא רוצה לקיים מצות סוכה לאכול ולשתות שם יכול לבקש אדם שיעמוד שם עד אחר עת אכילתו. ומסתימת הפוסקים משמע לכאורה דבנתרצה לעמוד שם אף שאינו יודע על מה ולמה מ״מ אין לחוש שמא ילך בתוך כך אך על עכו״ם בודאי לא יכול לסמוך בזה:

נו (נו) אבל בחול וכו׳ ש״ד - שהרי מותר לעשות מחיצה בחו״ה:

נז (נז) אבל בדופן רביעית שרי - דכיון דיש הכשר סוכה מכבר לא מקרי תו בנין רק תוספות על אוהל עראי ושרי. וה״ה דמותר לעשות בכלים דופן רביעית ביו״ט מטעם זה אבל דופן שלישית אסור שהוא מכשיר הסוכה בזה והוא בכלל עשיית אוהל עראי דאסור ביו״ט [גמרא]:

נח (נח) הסומך סוכתו וכו׳ - הנה ממה שכתב והכרעיים הם מחיצות וכו׳ והכרעיים הם דפנות מוכח דמטה זו מוקפת קרשים שראשן האחד קבוע בארץ וראשן השני עולין למעלה מן המטה י״ט והמטה היא קרשים קבועים במחיצות אלו [והוא קרקעית המטה] ומפני שהקרשים קבועים באותן מחיצות נקראין אותן מחיצות כרעי המטה. ועכשיו נבאר דברי הסעיף הסומך סוכתו על כרעי המטה כלומר שנתן הסכך ע״ג קרשים שעולים למעלה מהמטה והם נקראים כרעיים והכרעיים דהיינו הקרשים הנזכרים הם הם מחיצות הסוכה אם יש גובה י״ט מן המטה לסכך [דהיינו מן הקרשים שקבועים בתחתיתה ולמעלה] כשרה וא״ל פסולה דכיון שהסכך סמוך על הקרשים הללו שהם כרעי המטה חשיבה המטה עצמה קרקעית הסוכה וצריך להיות ממנה עד הסכך י״ט. ואם סמך הסכך על עמודים פי׳ והעמודים תקועים בארץ ומשו״ה אפילו אין גבוה י״ט מן המטה עד לסכך כשירה אף שדפנות הסוכה הם הכרעיים מ״מ מאחר שהסכך אינו נסמך על המטה ולא על הכרעיים לא חשובה היא קרקעית הסוכה אלא הארץ שבה קבועים העמודים שעליהם נסמך הסכך וכיון שמן הארץ עד לסכך גובה י״ט כשירה אע״פ שהמטה עד לסכך פחות מי״ט לית לן בה כיון דאי שקיל לה למטה איכא אויר עשרה והסוכה מתקיימת ע״י העמודים דמטה לחודא קיימא ואין הסוכה נפסלת בשביל שהכניס בה מטה ומועט אוירה:

נט (נט) אם יש בה גובה וכו׳ כשרה - דאף דמעמיד ע״ג מטה שהיא מקבלת טומאה לא איכפת לן בזה דקבלת טומאה על הסכך נאמר ולא על הדפנות. ומ״מ לכתחלה נכון להזהר בזה כי יש מן הפוסקים שמחמירין בזה [מ״א בסי׳ תרכ״ט ס״ח]:

סימן תרלא

א (א) ויהיה למטה חמתה מרובה מצילתה - ואז יתבטל המיעוט נגד הרוב והוי כאלו לא סיכך כלל ובשוים מלמטה כשרה דידוע דאז למעלה מקום הקנים רחבים מן האויר:

ב (ב) אם ברוב ממנה וכו׳ - דוקא באופן זה אבל בהיפוך דהיינו שמיעוט הסוכה היה צל הרבה וברוב הסוכה היה חמתה יותר מצילתה באופן שכשתצטרף כל הסכך ביחד יהיה הצל מרובה פסול:

ג (ג) כשרה - אפילו לישב תחת אותו חלק שחמתו מרובה לפי שהוא בטל לגבי רוב הסכך שצילתה מרובה:

ד (ד) ויש מחמירין וכו׳ - דעתו דאפשר דהגמרא לא איירי רק בסוכה קטנה שהיא ז׳ על ז׳ דאז אמרינן דהמיעוט שבה בטל לגבי הרוב אבל בסוכה גדולה שיש בה ז׳ על ז׳ שחמתו מרובה הוא מקום חשוב ואינו בטל לגבי שאר הסכך שצילתו מרובה וע״כ אין לישב באותו חלק אבל לשאר החלק אין זה פוסל אותו לכו״ע כיון שיש שם הכשר סוכה. ואפשר עוד דאם מפסיק כל אורך הדופן בזה באופן שבמקום שצל מרובה לא ישאר רק שני דפנות צ״ע על כל הסוכה [פמ״ג]:

ה (ה) הכוכבים הגדולים - היינו הנראים ביום בעוד שלא שקעה חמה והאחרונים כתבו דלכתחלה בעינן דאפילו בלילה יראו כוכבי לילה בתוכה ובד״מ הביא בשם מהרי״ל דמותר לסכך הסוכה עב הרבה דא״א שלא יראו בה כוכבים אע״ג דבלילה אינו רואה הכוכבים מ״מ ביום איכא חורים וסדקים בכמה מקומות עכ״ל ועיין בספר בכורי יעקב דהמקיל כוותיה לא הפסיד ובפרט היכי שיש לחוש דאם יעשה הסכך דק יותר ינשב הרוח יותר תוך הסכך ויצטער ברוח ובצינה. ועיין בפמ״ג שכתב דאפשר לענין ראיית הכוכבים די בכל הסוכה אם הוא רואה רק במקום אחד משא״כ באם היה מעובה הרבה מאוד עד שאין הגשם יכול לירד בתוכו למ״ד דפסולה כל שיש ד׳ טפחים ביחד סכך פסול מקרי:

ו (ו) אע״פ שאין הכוכבים וכו׳ - ר״ל לא גדולים ולא קטנים. וכתבו האחרונים דמ״מ אם היא מעובה כ״כ עד שאין הגשמים יכולים לירד בתוכה אפילו כשיורדין גשמים מרובים וא״כ הוי כעין בית יש להחמיר ולפסול משום גזירת בית. ומ״מ בדיעבד כאשר א״א ליטול קצת מהסכך מפני איזה סיבה יש לסמוך על המכשירין:

ז (ז) ובלבד וכו׳ ג״ט - דכל פחות משלשה כחדא חשיב:

ח (ח) ברוחב זה העולה טפח - ר״ל בכל קנה וקנה מן הסכך היה רחבו טפח דאז חשיבי לומר בהן רואין וכו׳:

ט (ט) ונגע בשפת זה היורד - ר״ל שבסכך התחתון יש ג״כ חלל בין קנה לקנה ורואין כאלו חלל של סכך התחתון נגע בשפת זה היורד ונסתם חללו והוו כחדא:

י (י) שיהיה מכוון כנגד וכו׳ - ר״ל החלל שבתחתון יהיה מכוון נגד רוחב הקנה העליון שיהיה ראוי להוריד העליון בנתיים כמו שביאר הרמ״א ולאפוקי אם היה קצר בשיעורו מן הקנה העליון:

יא (יא) ואז כשרה אפילו וכו׳ - וכ״ש אם אין בין קנה עולה לקנה יורד ג׳ טפחים בודאי מהני אפילו חמתה מרובה מצילתה:

יב (יב) הרקיע - ר״ל אע״פ שחמתה מרובה מצילתה כשהחמה בשאר מקומות ומאיר אורה דרך אלכסון בין קנה לקנה מ״מ כיון שצילתה מרובה מחמתה כשהחמה באמצע הרקיע ועומדת בראש כל אדם שפיר דמי:

יג (יג) ויש בהם הכשר סוכה - של שבעה על שבעה טפחים:

יד (יד) אע״פ שהדופן האמצעי לא נעשה בשבילם וכו׳ - כגון שהרחיק דופן אמצעי משפתו והכניסו יותר מאמה לתוך המחיצות אחר שראה שהיתה דיה בכך ומינכר מילתא שהיא נעשה בשביל סוכה פנימית מ״מ מועלת המחיצה זו גם לבראי והסכימו אחרונים דאפילו אם המחיצה זו נעשית רק ע״י לבוד ג״כ מהניא אף לבראי:

טו (טו) אע״פ שעשה דופן וכו׳ - כלומר פשיטא אם אינו אלא שבעה כונתו להשתמש בכל הסוכה ולא עשה אלא כתיקון חכמים [שכך דינו לכתחלה שיכול לעשות הדופן השלישי של ז׳ טפחים או ע״י טפח מרווח וצורת הפתח וכנ״ל בסימן תר״ל ס״ב ועי״ז יכול להשתמש עד סוף הדופן הארוך] משא״כ כשעשה יתר על ז״ט אפשר דגילה דעתו לעשות כל הסוכה בדפנות ארוכות וכו׳:

טז (טז) שהם פסולים לסכך בהם - כגון שהם של ברזל דפסולים לכו״ע ועיין לעיל בסימן תרכ״ט ס״ב:

יז (יז) ואין בהם ד׳ - דאי יש בהם ד׳ טפחים הלא קי״ל דסכך פסול פוסל באמצע בד״ט:

יח (יח) ואין מהם ד׳ במקום אחד - ר״ל אפילו ע״י צירוף משנים או משלשה:

יט (יט) שאי אפשר לצמצם וכו׳ - דאם היה אפשר היה מותר דקי״ל פרוץ כעומד מותר:

כ (כ) ונתן הכשר ערב - בין כל שפוד ושפוד נתן הכשר שם לרחבו ודחקו ביניהן שלא יפול משם לארץ:

כא (כא) פחות משלשה במקום אחד - דקי״ל לקמן בסימן תרל״ב ס״א דבסוכה קטנה פוסל סכך פסול בג״ט עי״ש:

כב (כב) שאין עליהם מעזיבה - וכ״ש אם היה מעזיבה על הנסרים והסיר המעזיבה ואח״כ פקפק הנסרים דבודאי מהני דהא עביד מעשה רבה לשם סוכה [אחרונים]:

כג (כג) די בזה שיסיר וכו׳ - ומהני בזה כאלו סיכך בתחלה בכל הנסרים לשם סוכה:

כד (כד) כל המסמרים וכו׳ - הוא לשון הרא״ש והטור וברש״י איתא סותר את כולן ומנענע לשם סוכה ובפי׳ המשנה להרמב״ם איתא ג״כ בזה הלשון מפקפק פי׳ שיעקור אותן ממקומן מן מסמרים התקועין בהן וכן הרע״ב ובאור זרוע העתיק ג״כ כרש״י מכל הלין משמע דצריך לנענע את כל הנסרים:

כה (כה) אפילו הנסרים רחבים ד׳ - דאע״פ דאלו לא היתה כאן תקרה מתחלה ועכשיו הוא בא לסכך בנסרים של ד״ט לשם סוכה היה פסול מדרבנן וכנ״ל בסימן תרכ״ט סי״א משום גזרת תקרה שלא ישב תחת קורת ביתו ויאמר מה לי זה מה לי חדשה אבל השתא דזו תקרה היתה וזה בא לעשות מעשה להסיר מסמרים שלה ולנענעה לשם סוכה זה מוכיח שיודע שאמרה תורה תעשה ולא מן העשוי ותו ליכא למגזר משום תקרת ביתו. והנה זה מהני רק לענין פקפוק אבל לענין ליטול אחת מבנתיים יש דיעות בפוסקים דהלא פסקינן לקמן בסימן תרל״ב דסכך פסול פוסל באמצע בד״ט והלא נשאר אצל סכך כשר נסר בתקרה שהוא רוחב ד״ט אם לא שיזדמן ליתן סכך כשר במקום שני נסרים [שהוא שיעור סוכה ויותר] ויש שסוברין דכיון שעשה מעשה שנטל נסר מבנתיים ונתן סכך כשר מהני מעשה זו להכשיר אף מקום הנסר שבצדו:

כו (כו) ויש מי שאומר שצריך שלא יהיו וכו׳ - דעה זו חולקת אדעה קמייתא לענין פקפוק וס״ל דלא מהני כשהיו הנסרים רחבים ד״ט ולענין ליטול אחת מבנתיים יש דיעות בין האחרונים. ודע דבזה שלא היו הנסרים שבתקרה רחבין ד״ט ונטל מבין כל שני נסרים נסר אחד ונתן סכך כשר במקומו לכו״ע מותר לישב אפילו תחת הנסרים דכיון שעשה מעשה מיתכשר גם שם ואפילו הסוכה גדולה כמה אמות מיתכשר גם שם. אכן לפי המבואר בסימן תרכ״ט סי״ח דכהיום נהגו שלא לסכך כלל בנסרים אפילו פחותים מארבעה יש ליזהר מפקפוק וגם מזה אם לא בשעת הדחק:

כז (כז) כמין צריף - פי׳ עשוי ככורת שמשפע והולך שגגו וקירותיו אחד:

כח (כח) פסולה - אפילו אם עשה הדפנות המשופעים מסכך כשר דאין כאן לא דופן ולא גג:

כט (כט) היה לה גג אפילו טפח - בין בשעשאה כמין צריף לא היה משופע עד חודה ממש אלא שעשאה פתוח טפח או כשסמך ראש הדופן לכותל הרחיקה כשיעור טפח מן הכותל בכל זה חשבינן אותו אויר כסתום דכל פחות מן ג׳ טפחים כלבוד דמיא והרי יש לה גג. ועיין במ״א דאפילו למעלה אין רוחב טפח רק דבפחות מג׳ סמוך לגגה יש רוחב טפח: שרי:

ל (ל) או שהגביה וכו׳ - היינו בזקיפה ואפילו הוא אויר כגון שהעמיד זויותיה ע״ג אבנים דכל פחות מג״ט כלבוד דמיא ונחשב כסתום וההוא טפח חשבינן ליה ככותליו של סוכה ושפוע שלו חשיב ליה גג ומ״מ בעינן שיהיה בגובהה י״ט וכדלקמיה:

לא (לא) ויש אומרים שהטפח לא תהיה אויר וכו׳ - דאע״ג די״ל לבוד אין שם גג על מקום שהוא אויר וכן למטה ע״י אויר לא חשיב מחיצה בגובהה:

לב (לב) מן הדופן או הסכך - ר״ל מן הדופן כשעושה סמוך לארץ יהיה הטפח בבנין ולא ע״י אויר וכן למעלה כשעושה גג יהיה ע״י סכך ולא ע״י אויר:

לג (לג) בגובה י״ט - לאפוקי אם הוא ז׳ על ז׳ למטה מי״ט וכשמגיע השיפוע לגובה י״ט אינה רחבה ז׳ על ז׳ פסול ומודדין העשרה טפחים של הגובה ביושר ולא באלכסון:

לד (לד) דהא הם הסכך - מסתברא דקאי ד״ז על שני הענינים הנ״ל דהיינו בין אם עשה למטה בדופן טפח או שהרחיק ראש הדופן למעלה מן הכותל ועשה הגג טפח בכל זה אמרינן דמן עשרה טפחים ולמעלה חשבינן השיפוע לסכך. כתב הפמ״ג כל מקום שיש פלוגתא דרבוותא בסוכה אם הוא בדאורייתא אזלינן לחומרא ואי לית ליה סוכה אחריתא אוכל שם בלי ברכה ואי בדרבנן ביש לו סוכה אחריתא ראוי להחמיר ולילך שם ובאין לו סוכה אחריתא יוצא בה י״ח וברוכי נמי מברך ועדיין צ״ע קצת עכ״ל:

סימן תרלב

א (א) סכך פסול - עיין לעיל בסימן תרכ״ט מהו נקרא סכך פסול:

ב (ב) באמצע בד׳ טפחים - היינו שהולך שיעור ד״ט ע״פ כל הסוכה (שיש לה ג׳ דפנות) בארכה ושיעור ד׳ טפחים הוא מקום חשוב להפליג ולחוץ בין הדפנות עד שאין הדפנות מועילות זו לזו ונראות כשתי סוכות ולכל אחת רק שתי דפנות:

ג (ג) ומותר לישן תחתיו - ויש פוסקים שסוברין דאף דפחות מד״ט הסוכה כשרה מ״מ תחת אותו המקום אסור לישן ולאכול אא״כ אותו המקום הוא פחות מג״ט לכן יש להחמיר לכתחלה:

ד (ד) כאלו הכותל נעקם וכו׳ - משמע לכאורה מלשון זה דדוקא כשהדפנות מגיעות לסכך אבל אם אין הדפנות מגיעות לסכך אף דבעלמא לא קפדינן בזה כדלעיל בסימן תר״ל ס״ט דחשבינן כאלו מגיעות למעלה עד הסכך אפ״ה בענינינו דיש סכך פסול על הסוכה ואנו רוצין להכשירה משום דופן עקומה לא אמרינן ד״ע בזה וי״א דאפילו אינם מגיעים הדפנות לסכך נמי אמרינן רואין כאלו הדופן מגיע עד למעלה ונכפף ואפשר היכי דמן הדפנות עד הסכך הוא פחות מג״ט לכו״ע יש להקל דאמרינן לבוד ודופן עקומה:

ה (ה) הסכך הפסול וכו׳ - ואם הסכך למעלה אינו מונח בשוה אלא עקום כגגין שלנו אע״פ שיש בשיפוע ד״א אינו פוסל אא״כ יש במשכו ד״א. ואם הוא עקום למעלה ולמטה בסמוך לו יש קורה ועם הקורה יהיה ד״א אע״פ שאינו נמשך הקורה ממנו ג״ט כיון דבגובה רחוק ממנו ג״ט אין מצטרפין:

ו (ו) ומיהו אין ישנים תחתיו כל זמן וכו׳ - ר״ל דאף דהסוכה כולה כשרה היא מ״מ אותו המקום כיון שהוא ד״ט הוא מקום חשוב לעצמו ואין מתבטל לגבי הסוכה:

ז (ז) שיש בו ארבעה טפחים - ואפשר אפילו אם בפנים הסוכה אין בו כ״א ג״ט וטפח אחד בולט לצד חוץ אפ״ה אסור לישב תחתיו:

ח (ח) שאין בה אלא שבעה על שבעה - אינו מדוקדק דאפילו הסוכה מחזקת ט׳ ומחצה ויש בה סכך פסול ג״ט פוסלת כל הסוכה כיון דכי שקלת ליה לפסול ליכא הכשר סוכה [מ״א] ועיין בא״ר:

ט (ט) כשרה וישנים תחתיו - דכיון שהוא דבר מועט חשיב כמאן דליתא [ט״ז]:

י (י) ואין ישנים תחתיו - הא דחמיר אויר מסכך פסול בסוכה קטנה לענין ישנים תחתיו וכן לענין סוכה גדולה פוסל אויר בג״ט וסכך פסול בארבעה טפחים כתב הט״ז הטעם שבאויר נראה לעין טפי ההפסק בסכך ממה שנראה בסכך פסול:

יא (יא) ודוקא שהולך וכו׳ - קאי אפחות מג״ט ולענין ג״ט מבאר לקמיה:

יב (יב) ראשו ורובו - בר״ן איתא ראשו או רובו וכן משמע בריטב״א עי״ש:

יג (יג) שהפסיק הסוכה לשתים - ר״ל שהסוכה היה לה ג׳ דפנות וסכך הפסול או האויר הולך ע״פ ארכה ולכן פוסלת כל הסוכה דליכא בכל צד אלא דופן ומחצה:

יד (יד) אבל אם נשאר וכו׳ - ר״ל שהפסול או האויר לרחבה ונשאר שיעור סוכה במקום אחד לצד דופן האמצעי של הסוכה:

טו (טו) המקום ההוא כשר - דהא יש לו ג׳ דפנות אבל חלק החצון שמעבר השני פסול דהא אין לה כ״א שתי דפנות ואם יש פחות מד״א מדופן האמצעי עד סופו של הסכך פסול אך חלק החצון כשר דאמרינן דופן עקומה עד שם אבל אם אויר מפסיק פסול חלק החיצון דהא באויר ליכא למימר דופן עקומה:

טז (טז) ואף שמבחוץ - ר״ל פעמים אף חלק החצון שמבחוץ ג״כ כשר בין בסכך פסול ובין באויר כגון שמחובר מן הצדדין אז מצטרף הפנימי והחצון להכשר סוכה דהיינו אפילו אין בפנימי לבד שיעור הכשר סוכה [מ״א בשם הפוסקים] ומ״מ אותו חלק של אויר או סכך פסול אין לישב תחתיו לכ״ע ובספר בכורי יעקב מפקפק על זה שכתבנו דמצטרף הפנימי והחיצון להכשר סוכה עי״ש:

יז (יז) סכך פסול פחות מארבעה ואויר אצלו וכו׳ - ר״ל אפילו היה הסכך באמצע ע״פ כל ארכו אפ״ה אין מצטרף אצלו האויר לפסול הסוכה משום דלא שוי שיעורייהו להדדי ודינם כנ״ל בסעיפין הקודמין במקום סכך פסול כיון דאין בו ד׳ טפחים מותר לישן תחתיו ובמקום האויר אף דאין בו ג״ט אין ישנים תחתיו כנ״ל בס״ב:

יח (יח) אבל בקטנה וכו׳ - דשם שוו שיעורייהו להדדי דגם סכך פסול דינו שם בשלשה טפחים לפסלו כנ״ל בסוף ס״א הלכך מצטרפים תרווייהו לפסלו כשיש בין שניהם ג״ט:

יט (יט) יש להסתפק וכו׳ - ולכן אם אפשר לתקן יתקן ואם א״א לתקן ואין לו סוכה אחרת ישב בה ולא יברך דספק ברכות להקל:

כ (כ) מצטרפים - מיהו אם אין בפסולים ד׳ לא אמרינן שיהא חשוב כסתום מחמת לבוד דלא אמרינן לבוד להחמיר [טור]:

סימן תרלג

א (א) סוכה שהיא גבוה למעלה וכו׳ - היינו שהיה חללה של סוכה יותר מעשרים אמה וכדלקמיה:

ב (ב) אמה - בת ששה טפחים מצומצמות דלחומרא אזלינן וכדלעיל בסימן שס״ג סכ״ו [ב״י]:

ג (ג) בין וכו׳ - ר״ל לאפוקי ממ״ד דטעם פסול גובה בסוכה יותר מכ׳ הוא משום דאין צלו מתפשט לכל הקרקע שתחתיו או לרובו מתוך גובהו והצל הוא רק מחמת הדפנות ואנן צל סוכה בעינן ולפי סברא זו בהיתה הסוכה רחבה הרבה היה לנו להכשיר אף בגובה יותר דכיון שהסוכה רחבה צל הדפנות מתרחק מאמצעה וצל הסכך מתפשט בו וג״כ לאפוקי ממ״ד בטעם פסול הגובה משום דלא שלטא ביה עינא מתוך גובהו ואינו רואה שיושב תחת הסכך ומצות סוכה היא שיראה ויזכור כי בסוכות הושיב הקב״ה את אבותינו ולפי סברא זו י״ל באם היו הדפנות ג״כ גבוהים עד הסכך מתוך שהוא נותן עיניו בדפנות שהם לפניו אינו מפסיק בהבטתו עד שיראה את כולה וכשמביט בראש הדופן הרי רואה ג״כ הסכך המונח על הדופן אכן לא קי״ל ככל הני סברא אלא טעם פסול יותר מכ׳ הוא משום דסוכה דירת עראי בעינן ועד כ׳ שיערו חכמים שאין צריך ליתן לב כ״כ על חיזוק המחיצות ודיו במחיצות קנים וביותר מכאן צריך לעשות הכתלים חזקים כעין בית שלא יפלו מרוב גובהן ולפי טעם זה באם היו הכתלים מגיעים לסכך ורחבה הרבה מכ״ש דפסולה משום דירת קבע ומ״מ בלמטה מעשרים ועשה הדפנות חזקים כעין בית כשר שהרי אפשר היה לו לעשותה ארעי ולא הקפיד רחמנא אלא היכי דמוכרח הוא לעשותה קבע כמו בלמעלה מכ׳:

ד (ד) בין שאינן מגיעות - והסכך תלוי על קנים גבוהים ואם הוא למטה מכ׳ כשר בזה וכדלעיל בסימן תר״ל ס״ט:

ה (ה) והוצין - ר״ל שאם נמדוד עד ההוצין ליכא חלל יותר מעשרים:

ו (ו) אם צלתן וכו׳ - פי׳ של אותן ההוצין אי שקלית לסכך העליון יהיה צלתן מרובה מחמתן כשרה דמנינן כ׳ מהם ולמטה:

ז (ז) לא הוי מיעוט - ואפילו היה ע״י צילתן מרובה מחמתן והטעם דלאו מין סכך הוא כגון שעיטרה בקרמים המצויירים וי״א דאפילו מיעטה בעשבים ופרחים שהם כשרים לסכך ג״כ לא הוי מיעוט כל שלא תלאן רק לנאות הסוכה בלבד ולא לשם צל לאו שם סכך עליהן וכדלקמן בסימן תרל״ה:

ח (ח) מיעטה בכרים וכו׳ - שנתן אותם בקרקעיתה להגביה:

ט (ט) לא הוי מיעוט - דבטלה דעתו אצל כל אדם שאין שום אדם מפסיד ממונו ומניח כריו בעפר ואבנים ומבטלן:

י (י) מיעטה בתבן - אבל בששטח תבואה ע״ג קרקע לא מהני אפילו בשמבטלם דבטלה דעתו וכמו בכרים וכסתות:

יא (יא) וביטלו - עיין לעיל סימן שנ״ח ס״ב פלוגתא בזה די״א דוקא כשמבטל לעולם ויש מקילין דדי כשמבטל לאותו שבת והכא גבי סוכה ג״כ די לפ״ז בשמבטל לכל ימי החג שלא להזיזם ממקומם ונטו האחרונים להקל בזה:

יב (יב) הרי זה מיעוט - וא״צ לנענע הסכך מחדש אע״ג דפסולה היתה קודם שמיעט גובהה וכדמוכח לעיל בסימן תרכ״ו ס״ב בהג״ה עי״ש:

יג (יג) עד שיבטלנו בפה - עיין לעיל סימן שע״ב סט״ז במ״ב סקכ״א די״א שגם בביטול בלב סגי. כתבו האחרונים דאסור למעטה ביו״ט דהוי כעין בונה וכדלעיל בסימן שמ״ג ס״י ועוד שמתקן הסוכה בזה ומכשירה ואסור כההיא דהדס בסימן תרמ״ו עי״ש:

יד (יד) איצטבא - הוא בנין אבנים או של עצים וה״ה פאדלאגע שמרצפין על הקרקע וכשמודדין מראש האיצטבא ולמעלה ליכא יותר מעשרים אמה עד הסכך:

טו (טו) כנגד וכו׳ - היינו שסמוך לדופן ממש:

טז (טז) האמצעי - הוא הדופן שכנגד הפתח ונקראה כן משום שסתם סוכה הוא רק בת ג׳ דפנות והרביעית היא כולה פתוח:

יז (יז) על פני כולה - ונמצא נוגעת גם בשתי הדפנות שמזה ומזה והרי יש לה ג׳ דפנות:

יח (יח) אפילו מהאצטבא והלאה - ואוכלים וישנים שם והטעם דאנו רואים אותה איצטבא כאלו מתפשטת בכל הסוכה וכדאמרינן כעין זה לעיל בסימן תרל״א ס״ד לענין קנים הבולטים לצד הפרוץ עי״ש:

יט (יט) מן הצד - ר״ל בצד דופן אחד ומ״מ הגיעה עד דופן האמצעי וא״כ יש לה שתי דפנות:

כ (כ) פחות מד״א כשרה - מתורת דופן עקומה דכל שהוא פחות מד״א רואין אנו את הכותל והסכך כאלו הכל דופן שנתעקם ונשתפע מקרקעיתה עד מקום הסכך הכשר שכן דרכו של כותל להתעקם עד כדי שיעור זה וא״כ יש לה ג׳ דפנות ודע דכ״ז דוקא בשהדפנות מגיעים לסכך דאי אינם מגיעים א״א לומר דרואין אנו את הכותל והסכך כאלו הם דופן אחת שהרי אין נוגעים כלל זה בזה:

כא (כא) על האצטבא דווקא - דמשם ולהלן א״א להכשיר אגבה דאיצטבא כדלעיל דהא ליכא שם סכך כשר שהרי עשית לסכך דופן וא״כ הוא יושב תחת הדופן ומ״מ לצד הפתח מותר לישב אף להלן מן האיצטבא דשם יש סכך רק שהוא למעלה מעשרים ושפיר מתכשר אגבה דאיצטבא וכבסעיף שלפני זה:

כב (כב) כשרה על האצטבא - כנ״ל מתורת דופן עקומה ואשמועינן הכא דגם בכמה רוחות בב״א אמרינן דופן עקומה בענינינו:

כג (כג) אפילו אם גבוה וכו׳ - ולא אמרינן דבגובה כזה היא חולקת רשות לעצמה ואין הכתלים שייכים לה כלל:

כד (כד) אפי׳ האיצטבא גבוה עשרה - קמ״ל לאפוקי ממאי דס״ד בש״ס דבגובה כזה אינה צריכה כלל לכתלים של סוכה דאית לה כתלים דידה דאמרינן גוד [השפה של האיצטבא] אסיק מחיצתא ודפני האיצטבא הם דפנותיה לסוכה קמ״ל דלא אמרינן הכי דבסוכה בעינן שיהא מחיצותיה ניכרות:

כה (כה) סוכה שאינה גבוהה עשרה - ר״ל החלל שלה מן הקרקע עד הסכך:

כו (כו) והוצין וכו׳ - והו״א כיון דאין עיקר הסכך למטה מעשרה אלא קצות הסכך ולא חשיבי וגם אין בהם כדי שיעור סכך יהי׳ כשרה קמ״ל אפ״ה פסולה משום דסוף סוף קשה לאדם לדור בסוכה כזו ודירה סרוחה היא:

כז (כז) הנויין וכו׳ אינם פוסלים - דכיון דהם לנוי הסוכה בטילי אגבה דסוכה ולא מקרי עי״ז דירה סרוחה ומבואר בפוסקים דה״ה אם תלה כלים וכדומה להם:

כח (כח) וחקק בה להשלימה לעשרה - וה״ה אם היה הסכך עב ונטל מן הסכך מלמטה עד שנעשית גובה י׳ כשרה. [מ״א]:

כט (כט) שלשה טפחים כשרה - דאמרינן לבוד והוי כמו הכתלים מגיעים עד החקק. ומ״מ לאכול ולישן חוץ לחקק בין לצד הפתח בין לצד הכתלים יש מן הפוסקים שהחמירו בזה ולא מתכשר אגבה דחקק וכדלעיל באיצטבא באמצע דס״ס דירה סרוחה היא שם כיון שהיא פחותה מי״ט:

ל (ל) יש ביניהם ג״ט פסולה - ולא מתכשר משום דופן עקומה [דהיינו כאלו הדופן נעקם למעלה עד המקום שכנגד החקק] שכל שאיננה גבוה י״ט איננה דופן ולא נאמרו בה הלכות דופן:

סימן תרלד

א (א) שבעה על שבעה - דזהו השיעור שמחזיק ראשו ורובו של אדם ושולחן טפח ועיין באחרונים שהסכימו דבין באורך ובין ברוחב לא יחסר משבעה טפחים וע״כ אם בצד אחד פחות משבעה טפחים ובצד השני ארוך הרבה יותר לא מהני לזה. כתב המ״א אפילו סוכה גדולה הרבה ובמקום א׳ יש קרן אחד משוך לפנים שאין בו ז׳ על ז׳ אסור לישב שם כיון שהמקום צר לו לשבת שם והעתיקו הא״ר ועיין בבה״ל:

ב (ב) למעלה - ואף דסוכה דירת עראי בעינן מ״מ הא אפילו גדולה הרבה יכול לעשות מחיצותיה עראי בהוצא ודפנא וע״כ אפילו עשאה בקבע כשרה [ב״ח]:

ג (ג) שיהא בה כדי לרבע וכו׳ - וכל הסוכה כשרה לישב בה וא״צ לצמצם לישב דוקא בתוך הריבוע:

ד (ד) ז׳ על ז׳ - וחוט סובב כ״ט טפחים ושני חומשים נוכל לרבע בתוכה ז׳ על ז׳. וה״ה כשעושה בת חמש זוית או יותר בעינן שיהא בה כדי לרבע ז׳ על ז׳:

ה (ה) בגדים לנאותה וכו׳ - דאף דלענין גובה איתא לעיל בסימן תרל״ג ס״ט דאין ממעטין אותה מגובה עי״ז הכא לענין מן הצד לא מהני דהא עכ״פ אינה מחזקת עי״ז ראשו ורובו ושולחנו:

ו (ו) מי שהיה ראשו וכו׳ - ואם מקצת שולחנו עומד בסוכה ומקצתו תוך הבית מותר דלא גזרינן שמא ימשך אחר שולחנו אבל אם כל שולחנו בבית אפילו הוא יושב כולו בסוכה והסוכה היתה סוכה גדולה אסור:

ז (ז) אפילו אם היא סוכה גדולה וכו׳ - ר״ל וכ״ש אם היא קטנה שאינה מחזקת רק ראשו ורובו ושולחנו היה בתוך הבית דבזה בודאי שייך לומר שמא ימשוך אחר שולחנו כיון דהמקום צר לו בסוכתו וגם דהרבה פוסקים סוברים דבזה אינו יוצא מן התורה דלאו דירה היא כלל:

ח (ח) אחר שולחנו - מי שיש לו סוכה בשדה סמוך לביתו כגון בכפרים אסור להוציא מביתו לסוכה דרך רה״ר או כרמלית וכן שני סוכות בחצר אחד שלא עירבו עירובי חצרות אסור לטלטל מזו לזו וע״י עכו״ם מותר:

סימן תרלה

א (א) שתהיה עשויה לצל - דאע״ג דסוכה לשם חג לא בעינן לשם סוכה בעינן כדכתיב חג הסוכות תעשה כלומר תעשה לשם סוכה להגין תחת צילה דבשביל צל הוא דמקריא סוכה שסוככת מן החורב ולאפוקי אם עושה אותה לצניעות בעלמא להשתמש שם לפעמים שלא יראו אותו או לדור בה כל השנה או לאוצר דזה אינה בכלל סוכה ומנין אנו יודעין בכל הני דקחשיב לקמן שעשיית הסכך לצל היתה להגין משרב ושמש ולא לצניעות בעלמא אם אנו רואין שמסוככת יפה שאין עושין כן בשביל צניעות מוכחא מלתא שעשייתה הראשונה לצל היתה:

ב (ב) כגון סוכת נכרים וכו׳ - בגמרא אמרינן דבארבעה ראשונים איכא ריעותא מחמת שאינם בני חיוב וריעותא דרקב״ש הוא משום דלא קביעי ואפ״ה סוכתן כשרה ואפילו אם היו שתי ריעותות כגון שהיו רועים נכרים ג״כ סוכתן כשרה [אחרונים]:

ג (ג) רועים - שעשו סוכה בשדה לישב בתוכה מפני השרב ושומרים צאנם:

ד (ד) קייצים - שומרי קציעות השטוח בשדה לייבש:

ה (ה) בורגנין - שומרי העיר וכולן ישראלים הם אכן סוכתן לא לשם חג נעשית:

ו (ו) ולא מן העשוי - שהסיכוך הוא מאליו ואינו נוגע בו לעשות שום מעשה אלא פוחת אחת מדפנותיו ונכנס לעומקו ונוטל העומרים ומשליך והסוכה נעשית מאליה:

ז (ז) חלל טפח במשך שבעה וכו' - הטעם דכיון שהניח חלל טפח במשך ז' על ז' שהוא שיעור סוכה שם סכך עליו דכל טפח מקרי אהל וכשחטט אח"כ אין זה עשיית הסכך אלא תיקון הדפנות ובדפנות לא אמרינן תעשה ולא מן העשוי והוי כסוכה שאינה גבוה עשרה וחקק בה להשלימה לעשרה דכשר:

ח (ח) וחטט בה וכו' - בין שהיתה מתחלה החלל טפח בגובה ומאותו טפח עד הארץ היה מלא עומרים וחטט בה מלמעלה למטה עד שעשה חלל י"ט ובין שהיתה חללה טפח למטה סמוך לארץ וממנה עד למעלה בגובה היה מלא עומרים וחטט מלמטה למעלה עד שנעשה החלל גבוה י"ט בכל גווני כשרה:

ט (ט) ואין לעשות הסכך קודם וכו' - דבעינן בשעה שהוא עושה הסכך יהיה נעשה לשם צל דהיינו אוהל וכל שאין מחיצות אלא גג לחוד אין קרוי אהל ואם יעשה אח"כ המחיצות הוי ולא מן העשוי:

י (י) הדפנות - ובדיעבד אם עשה קודם הב"ח מכשיר והרבה אחרונים חולקין עליו ודעתם דאף בדיעבד פסול:

יא (יא) טפח - רוחב באורך כל הסוכה ונתן עליו הסכך ואח"כ גמר המחיצות דהוי כחוטט בגדיש ומוסיף על האהל שהיה מעיקרא דכל שיש מחיצה טפח מקרי אהל ושם סוכה על הסכך:

סימן תרלו

א (א) סוכה ישנה - פי' הסכך הישן אבל בדפנות לית לן בה לכו"ע:

ב (ב) שעשאה קודם שיכנסו וכו' - דאלו בתוך ל' כיון דשואלין בהלכות החג קודם לחג ל' יום סתמא לשם חג נעשית:

ג (ג) שלשים יום - לאו דוקא דה"ה אפילו בתחלת השנה כשירה דאפילו אם עשאה שלא לשם חג רק לשם צל בעלמא ג"כ כשירה וכדלעיל בסימן תרל"ה:

ד (ד) ובלבד שיחדש וכו' - היינו לכתחלה ולמצוה בעלמא כדי שלא יבואו להתיר אפילו עשאה מתחלה לשם דירה דאז פסול מדאורייתא וכדלעיל בסי' תרל"ה וכ"ש בסוכות נגב"ך ורקב"ש האמורים בסי' תרל"ה בודאי מצוה לחדש בה דבר לשם החג:

ה (ה) עתה בגופה - ר"ל יחדש קודם יו"ט בגוף הסכך דהיינו שיניח בה סכך מעט כטפח ע"ט מרובע וכדלקמיה:

ו (ו) ואם החידוש על פני כולה וכו' - ר"ל שהולך ע"פ כל אורך הסוכה או ע"פ כל רחבו סגי אפילו אין בארכן או ברחבן אלא משהו:

ז (ז) אפילו מתחילת השנה וכו' - וסוכה העומדת משנה לשנה אף דמתחלה עשאה לשם החג כיון שעבר החג הרי בטלה העשיה וכמו שכתב המ"א בסימן תרל"ח סק"ב ואע"ג דכשרה היא שהרי נעשה מתחלה לשם צל העשיה שהיתה לשם החג נבטלה וע"כ צריך לחדש בה דבר:

ח (ח) אינו ניכר - ואם מגביה את הסכך וחוזר ומניחו לשם סוכה כשרה שהרי אפילו תקרת הבית מתכשר לסיכוך ע"י מעשה זו כמו שנתבאר בסימן תרל"א. וה"ה בסוכה שעשאה לשם החג ואח"כ היה דר בה כל השנה כשיגיע חג הסוכות צריך להגביה הסכך ולחזור ולהניחה לשם סוכה מטעם זה ולא סגי בגילוי הגג לבד:

ט (ט) שדר בה לשם מצוה - וחידוש בעלמא לא מהני בזה כמו למעלה כיון שהיה דירתו ממש שם כל השנה שאכל ושתה וישן שם:

י (י) והחיצונה יוצא בה - ומ"מ צריך לחדש בה דבר דאף דעשאה לצל הרי לא עשאה לשם סוכה:

סימן תרלז

א (א) בין במזיד - אשמועינן שלא קנסוהו עבור זה וכ״ש אם נפלה סוכתו ביו״ט דעושה אותה בחוה״מ. וביו״ט אסור להקימה ואפילו אם הרוח הפיל ממנה רק מקצת מן הסכך לבד אין להוסיף ביו״ט בעצמו וע״י עכו״ם אפילו נפל הסכך כולו ג״כ יש להתיר:

ב (ב) בסוף יום שביעי - דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים ה״ק רחמנא עשה סוכה בחג פי׳ באיזה ימים משבעת הימים שתרצה ואפילו ביום השביעי אם לא עשית קודם לכן. וביה״ש אסור לעשותה ע״י עצמו דהוי ספיקא דאורייתא וע״י עכו״ם שרי לעשותה. גר שנתגייר [בזה״ב] בתוך ימי החג עושה סוכה בימי החג הנותרים:

ג (ג) יכול וכו׳ - אשמועינן דלא בעינן שיהיה סוכה לשבעת ימים דוקא:

ד (ד) ולישב באחרת - וכן יכול לאכול בזו ולישן בזו:

ה (ה) שאולה - דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה אחת (והיינו זה אחר זה) וזה א״א שיהא לכולם דלא מטי לכל חד שוה פרוטה אלא ע״י שאלה:

ו (ו) וכן יוצאין בשל שותפות - ק״ו משאולה וכ״ש כאן דיש לו חלק בה והנשאר הוא שאול לו דע״ד כן נשתתפו:

ז (ז) סוכה גזולה כשרה - אין הלשון מדוקדק כ״כ דהא דרשינן מדכתיב חג הסוכות תעשה לך למעוטי גזולה אלא ר״ל דגזולה כהאי שתקף על חבירו והוציאו וכו׳ כשרה:

ח (ח) שאין הקרקע נגזלת - דכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע והרי היא בחזקת בעליה הראשונים וכשאולה דמיא לדידיה:

ט (ט) שלא מדעתו - שמא בעל הסוכה הוא מקפיד ע״ז שלא יראה חבירו את עסקיו ואת אכילתו בלי ידיעתו וממילא אין נכון לברך עליה אבל מותר ליכנס ולישב בסוכת חבירו בשעה שאין בעל הסוכה שם בסוכתו שבודאי לא יקפיד ע״ז דניחא ליה לאינש דליעבד מצוה בממוניה ומ״מ אם אפשר שיבוא בעל הסוכה בעוד שהוא שם אף דבעת הכניסה אינו שם לא יכנס שלא מדעתו כי אפשר שבעה״ב יתבייש ליכנס ולאכול או לעשות עסק אחר בפניו. כתב בבכורי יעקב דאם נטל רשות מאשתו של חבירו כשאינו בביתו נראה דמהני דכיון דהרשתיה אשתו מסתמא לא יקפיד ע״ז:

י (י) שהיא של רבים - כתב המ״א וצ״ע שנהגו קצת לעשות סוכה בר״ה ואת״ל דכל ישראל מוחלין מ״מ יש לעכו״ם חלק בהם והעלה דאסור מטעם זה לעשות סוכה בר״ה דעכו״ם בודאי לא מחלי ואף דבדיעבד כשרה מ״מ לא יברך עליה דהוי ברכה לבטלה ובא״ר כתב דברכה לבטלה לא הוי ע״ש שהאריך בזה וע״כ אם אין לו אחרת מותר לברך עליה וכן מצדד בספר מאמר מרדכי להקל ובתשובת שואל ומשיב סימן קכ״ח דרחוב שלפני הבית הם שלו ולא מקרי ר״ה ובפרט היכי שיש להם דעקאמענט משר העיר שיש להם רשות לעשות עירובין וסוכות אין לפקפק בזה [פ״ת] ועיין בבה״ל:

יא (יא) לא יקצצו - מיער של עכו״ם אפילו מדעת העכו״ם וטעם דין זה ופרטיו יתבאר לקמן בסימן תרמ״ט ס״א בהג״ה. ובמקום שיש רשות לאנשי המקום ליקח עצים מן היער בדינא דמלכותא אין איסור אם לוקח משם לסכך:

יב (יב) אלא יקנו אותם מעובדי כוכבים וכו׳ - והיינו שעכו״ם בעצמו יקצץ אותם מתחלה ואם העכו״ם גנב העצים מן היער עיין בבה״ל. וכתבו האחרונים דה״ה אם קצץ הישראל ונותן לחבירו ג״כ שרי דהוי יאוש ביד הראשון הקוצץ ושינוי רשות ביד השני:

יג (יג) דכל גזל וכו׳ - ר״ל דשמא גזל העכו״ם הקרקע ומ״מ אם א״א מותר לקצוץ בעצמו ובלבד שיטול רשות מבעל הקרקע ואפילו הוא עכו״ם:

יד (יד) אין עושין וכו׳ - ואין לברך לישב בסוכה ומ״מ לענין דין הקודם בסקי״ג במקום שאי אפשר שמותר לקצוץ בעצמו אפשר שמותר לברך במדינותינו שרוב הקרקעות שיש להעכו״ם ניתן להם מדין המלכות ודינא דמלכותא דינא ועיין לקמן בסימן תרס״ד בט״ז והעתקתי דבריו פה בבה״ל:

טו (טו) יצא שתקנת - כצ״ל. ר״ל אף דמדאורייתא פסולה היא אפילו אם ירצה לשלם עבור העצים דצריך לסתור הבנין ולהשיב הגזילה לבעליו מכל מקום כבר תקנו חכמים כדי שירצו בנ״א לעשות תשובה שאינו משלם לו אלא דמי עצים ודיו ויש כח בידם לעשות זה שהפקר ב״ד הפקר א״כ ממילא אם ישלם לו דמי עצים הוי אח״כ שלו ממש ומותר לישב בה וגם לברך עליה:

טז (טז) דמי עצים - ואם אינו רוצה לתת דמי עצים לא יצא:

יז (יז) אבל אם גזל סוכה וכו׳ - דאז היא עצמה נגזלת שאיננה מחובר לקרקע ואין עליו להחזיר דמים אלא כמות שהיא בנויה דאין כאן תקנת השבים שהרי לא טרח עליה לבנותה ולא הוציא עליה הוצאות הלכך גזולה היא:

יח (יח) לא יצא - דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים למעוטי גזולה דלא הוי לך ומשמע מדברי המ״א דאף אחרים שישבו בה ג״כ לא יצאו י״ח דלא הוי לך ולענ״ד צ״ע בזה ועיין בה״ל:

יט (יט) לא יצא בה - ולא דמיא להנ״ל בס״ב דהתם הקרקע בחזקת בעליה עומדת ואינה נגזלת וכל המחובר לקרקע הרי היא כקרקע משא״כ הכא לא קיימא הסוכה בקרקע דראובן א״כ לא גזל אלא העצים ולא הקרקע והוי גזולה:

סימן תרלח

א (א) עצי סוכה וכו׳ - דכתיב חג הסוכות שבעת ימים לד׳ כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה. ואפילו עשה סוכה אחרת בחוה״מ וא״צ לראשונה אפ״ה עציה אסורים בהנאה:

ב (ב) שמונת - ולדידן גם בט׳ שהרי בשמונה עדיין מחוייב לאכול בסוכה וכיון דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא ואם חל שבת אחר יו״ט נוהגין שלא להסתפק ממנו גם בשבת דהוי כמכין מיו״ט לשבת:

ג (ג) בין עצי דפנות וכו׳ - ואין נ״מ בין סוכה חדשה ובין ישינה כל שסיככוה לשם חג אבל היושב בסוכת רועים ובורגנין וקייצין הרי היא כסוכה דעלמא שבשביל שנכנס זה ואוכל שם פתו לא נתקדשה:

ד (ד) נאותין - היינו דרך ביטול שבזה תבטל קדושתה אבל בעוד שהיא קיימת אין איסור הנאה ממנה כגון לסמוך עליה או להניח עליה שום דבר כיון שעדיין קדושתה עליה:

ה (ה) ואפילו נפלה הסוכה וכו׳ - היינו דאפילו להפוסקים דסברי דמן התורה אינה אסורה אלא בעודה קיימת מדרבנן מיהא אסור להנות ממנה מטעם מוקצה דאיתקצאי בבין השמשות של תחלת החג:

ו (ו) ולא מהני בה תנאי - אף אם אמר איני בודל כל ביה״ש כיון דא״א ליטול בין השמשות משום דקא סתר אהלא ואיתקצי לכולי שבעה משא״כ בנוי סוכה בס״ב דמהני שם תנאי ודע דהא דמשמע מסתימת רמ״א דלא מהני תנאי בשום גוונא ואפי׳ נפלו היינו דוקא בשבעת הימים אבל בשמיני שלו דאיסורו הוא רק משום מוקצה מהני תנאי לכשיפלו שיכול להשתמש בהן:

ז (ז) אבל עצים הסמוכים וכו׳ - עיין לעיל בסימן תקי״ח במ״ב סקל״ט שם ביארנו כל פרטי דין זה:

ח (ח) ועיין לעיל בסי׳ תקי״ח ס״ח - ר״ל דשם מבואר בהג״ה דאם זרק חבילות על הסכך דאינן בטילות לגבי הסכך וה״ה הכא בסוכה דמצוה ועיין שם במ״ב:

ט (ט) אלא בסוכה שישב בה פ״א - עיין במ״א שאפילו לא נעשית לשם סוכה דהיינו שהיתה עשויה לצל כיון דמדינא סוכה כשרה היא וישב בה פ״א אסורה שוב כל ימי החג ונ״ל דמיירי שהזמינה מתחלה לשם סוכת החג או שבעת שישב בה היה דעתו לישב בה כל ימי החג הלא״ה לא נתקדשה בפ״א להיות שם סוכת החג עליה וכמו שכתבנו למעלה בסק״ג. ומי שיש לו סוכה בנויה משנה לשנה מ״מ אינה אסורה עד שישב בה בחג אע״ג דכבר ישב בה בשנה שעברה מ״מ כשעבר החג בטלה קדושתה וצריך מעשה אחר שתחול קדושתה כ״כ המ״א ויש מאחרונים שמפקפקין בזה וטוב להחמיר:

י (י) שתולין בסוכה וכו׳ - בין שתלויין בסכך ובין שתלויין בדפנות:

יא (יא) כדי לנאותה - ואם יודע שהילדים יאכלו מהם מוטב שלא לתלותם שינתקו החוטים ויבואו לידי חלול שבת וגם שמא יבואו לאכלם אכן אם יכול לתלותם בגובה שלא יוכלו הילדים להגיע לשם או שאין לו ילדים מצוה לתלות נוי סוכה [א״ר בשם ס״ח רס״ג] גם בשל״ה כתב דראוי ליפות הסוכה בקרמין וסדינין ולתלות בה פירות חשובין:

יב (יב) אסור להסתפק מהם - דביזוי הוא להמצוה כשמסתפק מהם:

יג (יג) אפילו נפלו - דכיון דאיתקצאי לביה״ש איתקצאי לכל היו״ט ואפילו נפלו בחוה״מ אסורין:

יד (יד) וביו״ט ושבת וכו׳ - אבל בחוה״מ לא שייך איסור טלטול וע״כ אם נפלו מותר לטלטלן ולהחזירן למקומן [טור]:

טו (טו) אסור לטלטלם וכו׳ - היינו אפילו לדעת המתירין לעיל בסימן תצ״ה מוקצה ביו״ט כמו בשבת במוקצה כזה לכו״ע אסור דהוקצו למצותן:

טז (טז) בשעה שתלאם - בא לאפוקי דלא נימא דוקא סמוך לבין השמשות:

יז (יז) כן בין השמשות - דיש תחלת בין השמשות ויש סוף בין השמשות ובעינן שלא יבדול מהן כל זמן בין השמשות:

יח (יח) של שמונה ימים - פי׳ לאפוקי כשאמר איני בודל מהן כל ביה״ש של עיו״ט הראשון דאז חיילא קדושה עכ״פ בבין השמשות של שאר יומי ואסור מיו״ט שני עד סוף יו״ט ואי אמר סתם איני בודל מהן כל בין השמשות אפשר דכלול בזה כל שמונת הימים:

יט (יט) בכל עת שירצה - פי׳ אפילו כשהן תלוין וכ״ש דהתנאי מהני להנות מהן כשיפלו:

כ (כ) ואם אמר וכו׳ - מיירי ג״כ שאמר בשעה שתלאם או עכ״פ קודם ביה״ש:

כא (כא) התנאי קודם וכו׳ - דכיון שנכנס ביה״ש איתקצאי. ולפי מאי דמסקינן לעיל בסימן רס״א דביה״ש מתחיל תיכף אחר שקיעה צריך לעשות התנאי קודם שקיעה:

כב (כב) הראשון - דאל״כ כיון דחייל איסורא בביה״ש קמא ממילא חייל בכולהו דכיומא אריכתא דמי לענין זה ולא מהני תו תנאי:

כג (כג) אין נוהגין להתנות - משום דלא בקיאי שפיר בתנאי ויש מאחרונים שמפקפקין בטעם זה דהלא לשון התנאי מפורש בגמרא ואין שייך בקיאות:

כד (כד) כ״ש בנויין - הרבה אחרונים השיגו ע״ז ודעתם דנוי סוכה בודאי אסורים בלא תנאי מדינא דנוי כסכך הן ועיין בט״ז שהסכים להקל בסדינים המצויירים שיש חשש מפני גנבים אנן סהדי שלא תלאן לשם מתחלה להיותן שם תמיד ע״כ לא איתקצו כלל ואפילו לא התנו ומ״מ לכתחלה טוב להתנות כמו שכתב הרמ״א דהיינו שיאמר קודם ביה״ש איני בודל מהן כל ביה״ש וכנ״ל מי שדעתו להסיר נוי הסוכה ביו״ט מפני הגשמים והגנבים יזהר מתחלה שלא יקשור הנויין בסוכה בקשר גמור שהרי אסור להתירן ביו״ט אלא יענבם אין לעשות דפנות הסוכה מיריעות שעטנז וכן לא יתלה שעטנז לנוי אא״כ גבוהין מתשמיש אדם. אסור לחקוק פסוק בסוכות תשבו על דלעת וכיוצא בו ולתלותו בסוכה דיבוא לידי בזיון וגם שאסור לכתוב פסוקים מן התורה אא״כ יש בהן ספר שלם כמו שנתבאר ביו״ד סימן רפ״ג ואע״ג דנוהגין היתר להתלמד בהן דוקא אבל שלא לצורך אסור [אחרונים] עוד כתבו דאף אחר סוכות לא יפסע על עצי סוכה דתשמישי מצוה הם כמו ציצית ולולב ועיין לעיל סימן כ״א במ״ב סק״ו וע״כ יש למחות באנשים שזורקין אחר סוכות עצי הסכך לחוץ במקום שרבים רגילין לפסוע עליהן ואפילו איננו מקום אשפה:

כה (כה) אם סיכך בהדס - דאף דסתם הדס עומד להריח הכא דסיכך בו כמו בשאר עצים אמרינן דממעשה עצים אקצייה מלשמש ולהבעיר ולא מריחו ואה״נ דאם היה תולה אותו בסוכה לנוי בודאי אקצייה מריחו [פמ״ג] ובאתרוג אף דתלהו לנוי מותר להריח בו דעיקרו עומד לאכילה ולא להריח ע״כ אמרינן דמאכילה אקצייה ולא מריח:

כו (כו) ויש אוסרים בהדס - אבל באתרוג לכו״ע מותר דעיקרו עומד לאכילה ומאכילה אקצייה ועיין בט״ז סק״ג שפסק להתיר כדעה הראשונה וכן העתיק בדה״ח:

סימן תרלט

א (א) כיצד וכו׳ - ומי שא״א לו לעשות סוכה אלא מעבר הנהר וצריך לעבור בספינה קטנה או ע״י מעבר (שקורא פרא״ם) לשם יש מקילין לעבור בה ע״י שגוי יעבירנה משום שהוא לדבר מצוה אבל הרבה מחמירין בזה:

ב (ב) וישן ומטייל - וכן אם ירצה לספר עם חבירו יספר בסוכה דסוכתו צריך להיות כביתו בכל השנה וכמו שמסיים המחבר. ולפי שקדושת הסוכה גדולה מאוד ראוי למעט בה בדברי חול ולדבר בה כ״א קדושה ותורה וכ״ש שיהיה זהיר מלדבר שם לשה״ר ורכילות ושאר דיבורים האסורים:

ג (ג) כגון אשישות וכוסות - ואפילו הן של חרס. ואפילו לאחר שתיה שאין נמאסין כמו כלי אכילה ועוד דאין קבע לשתיה ומצוי הוא ששותה כמה פעמים ביום:

ד (ד) אבל כלי אכילה וכו׳ - וכלים שמשהין בהן קמח והעריבות שלשין בהם וכלים של בשמים שאין דרך להחזיקן בדירתו רק בבית החצון הכל בכלל כלי אכילה הן וכן כד או דלי ששואבין בו מים מן הנהר הכל חוץ לסוכה וכלל הדבר כל שאין דרכו להיות בדירתו שדר בה אין לו להחזיק בסוכה:

ה (ה) כגון קדירות וקערות - מלשון זה משמע לכאורה דבשעת אכילה גם קדירות מותר להכניסן לסוכה ולערות לתוך הקערה והעולם נזהרין מהקדירה להכניסן לתוך הסוכה אף קודם אכילה ונראה דחששו לדעת המחמירין בקדרה בכל גווני ואפשר דגם דעת השו״ע כן הוא [ובפרט מי שאין דרכו גם בביתו להביא הקדרה לשולחנו אלא מערה לתוך הקדרה בבית החצון בודאי יש ליזהר בזה] ומ״מ מי שאין לו כלי וצריך לאכול מן הקדרה מותר להכניסו [ח״א]:

ו (ו) חוץ לסוכה - ומ״מ בדיעבד אם הכניס בתוכה כלי מאכל או עשה בה תשמיש בזוי אין נפסלת הסוכה בכך [אחרונים]:

ז (ז) המנורה בסוכה - והמנהג שלא להכניס נר של חרס לסוכה וכן מקדה של חרס ואפילו חדשה אין כדאי כ״כ ומצופה בקוניא דין כלי זכוכית יש לו ומותר:

ח (ח) ואם היתה סוכה קטנה וכו׳ - אפילו אינה מצומצמת בשיעורה אלא שהיא קטנה כ״כ בענין שיש לחוש שמא יתקרב הנר לדופני הסוכה ותאחז בהן האור ותשרף סוכתו צריך להניחה חוץ לסוכה אפילו היא של זהב. ואם מטבעו הוא מצטער כשאוכל שלא במקום הנר יש להקל כשיעמיד הנר בעששית שקורין (לנטערנע) או במנורה (שקורין לאנפין) אם לא שהיא נמוכה מאוד ויש לחוש שיתקרב האור להסכך:

ט (ט) שום תשמיש בזוי - כגון שטיפת קערות ובכוסות ליכא קפידא. ואסור להשתין בסוכה אפילו בכלי אע״פ שעושה כן בביתו [ח״א]:

י (י) כל שבעה - עיין לקמן סימן תרס״ח:

יא (יא) עראי - דפעמים דסגי ליה לאיניש בהכי והו״ל קבע ועיין סימן מ״ד שהוא שיעור הילוך ק׳ אמה הא בציר מהכי אף עראי לא הוי ואפשר דה״ה לענין סוכה כה״ג [פמ״ג] ומי שנאנס וישן חוץ לסוכה מיד כשיקיץ צריך לילך לסוכה דהא אפילו בירדו גשמים ופסקו צריך לילך לסוכה אם עדיין לא שכב וכמו שכתב המ״א לקמן בס״ז:

יב (יב) אכילת עראי - דזה לא חשיב לחייבו בסוכה דאף בביתו מצוי שאוכל עראי חוץ לביתו. וה״ה שמותר לטעום את התבשיל כמה פעמים ואפילו לבלוע חוץ לסוכה:

יג (יג) מים ויין ולאכול פירות - הטעם דאכילת פירות אפילו הרבה בקביעות חשיב רק כאכילת עראי דפת וה״ה אכילת בשר ודגים וגבינה ושאר מיני מאכל חשובים כפירא לדעת השו״ע ולא החמיר בסוף רק בתבשיל העשוי מחמשת המינים. והנה מה שהגיה רמ״א ואפילו קבע עלייהו קאי גם על יין כמו שמוכח בדרכי משה וטעמו דיין אין נחשב רק כאכילת פירי וכ״ש שאר משקין וע״כ לא חשיב קביעות דידהו. ודע דכמה אחרונים מפקפקין בדין זה ודעתם דאם שותה יין בקביעות חייב בסוכה ובפרט בני חבורה שקבעו לשתות יין בודאי הוי קבע גמור. ומ״מ לענין ברכה הסכימו כמה אחרונים דאין לברך לישב בסוכה כ״א על פת העשוי מחמשת מיני דגן או תבשיל העשוי מה׳ מינים אם קובע סעודה עליו וכדלקמן בסוף הסעיף. ולענין פת הבאה בכיסנין יבואר שם ומיהו ראוי ונכון לכתחלה שלא לשתות בקבע אפילו שאר משקין כמו מי דבש ושכר אלא תוך הסעודה או עכ״פ יאכל מתחלה לפת יותר מכביצה [או שאר תבשיל העשוי מה׳ מינים אם קובע סעודתו ע״ז] ויברך לישב בסוכה ויוצא לכל הדיעות:

יד (יד) אפילו מים - וכ״ש פת דרך עראי:

טו (טו) אם קובע עליו וכו׳ - ר״ל שאוכלם בחבורה או שאוכל שיעור חשוב שקובע סעודתו בזה ולא די שיאכל מעט יותר מכביצה כמו בפת ועיין במ״א שהקשה ע״ז ודעתו דדינו ממש כמו בפת דיותר מכביצה מעט חייב בסוכה אכן לענין לברך לישב בסוכה דעת האחרונים דאין לברך רק כשיקבע עליו סעודה כמו שכתוב בשו״ע. ודע עוד דהסכימו כמה אחרונים דנכון להחמיר מלאכול בשר ודגים וגבינה חוץ לסוכה ודוקא בקביעות אבל שלא בקביעות אין להחמיר כלל:

טז (טז) וצריך סוכה - פי׳ מדינא וע״כ צריך לברך לישב בסוכה וכתב המאמר מרדכי שמי שאכל פת הבאה בכיסנין בשחרית בתוך הקאפי״א וכיוצא כמו שאנו נוהגים בכל ימות השנה אע״פ שאינו מברך המוציא כיון שאינו אוכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו מ״מ בעי סוכה שהרי הוא קובע סעודתו עליו וכו׳ וכך נהגנו לברך עליה לישב בסוכה ע״ש. ונקט מילתא דשכיחא דה״ה אפילו בלא שתית קאפי״א כיון דקבע סעודה על הפת כיסנין ואם לא קבע סעודתיה עליו רק שאכל יותר מכביצה יש דיעות בין האחרונים אם צריך לברך לישב בסוכה ועיין בשע״ת שכתב דלענין שבת ויו״ט בבקר

כשמקדש ואוכל פת כיסנין במקום סעודה [אף שאח״כ הולך לחוץ לקבל פני רבו וכדומה ונמשך כמה שעות עד זמן סעודה] לכו״ע יכול לברך לישב בסוכה דכיון שאוכל אותה בתורת סעודה הצריכה לקידוש שפיר דמי שיברך ברכת סוכה דמחשבתו משוי ליה קבע ובחול אין כדאי לברך דספק ברכות להקל אכן מנהג העולם לברך אף בחול. וכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה יראה שלא לצאת מיד אחר אכילתו רק לשבת שם זמן מה ויכוין בשעת ברכתו לישב בסוכה על האכילה ועל הישיבה שאחר זה:

יז (יז) משום צינה - וא״כ מי שאין לו כרים וכסתות כראוי ויש צינה אין לו להחמיר לישן שם דנקרא הדיוט כמ״ש בס״ז בהג״ה [מ״א] ועיין לקמן סימן תר״מ ס״ד בהג״ה ובמה שכתבנו שם:

יח (יח) פטור - ובביאור הגר״א חולק ע״ז דלא מיפטר משום זה וגם במ״א מסיק דמשום זה לא מיפטר ולימד זכות אחר על העולם משום דהו״ל מצטער כשאין יכול לישן שם עם אשתו והנה לפי טעם זה אם אין מצטער כגון שאין אצלו זמן עונה עכשיו אין לו לפטור עצמו מן השינה. ומשמע מכמה אחרונים דמאן דא״א לו לישן עם אשתו בסוכה דאין לו סוכה מיוחדת לא יבטל זמן עונה וליל טבילה ואין לחייבו לאחר שנזדווג עם אשתו שיחזור לסוכתו אלא ישן בביתו עד עמוד השחר:

יט (יט) בליל יו״ט הראשון חובה - ר״ל דבליל יו״ט הראשון מחוייב לאכול בסוכה ואפילו אם אינו אוכל אלא כזית משא״כ מליל זה והלאה אפילו בשבת ויו״ט דמחוייב לאכול פת אינו מחויב לאכול בסוכה אלא אם אוכל יותר מכביצה דהוי אכילת קבע. והטעם דלילה זה חמיר דגמרינן ט״ו ט״ו מחג המצות מה התם רק לילה הראשונה חובה מכאן ואילך רשות אף ה״נ לענין סוכה:

כ (כ) כזית - דכיון דגמרינן מחג המצות לגמרי גמרינן מניה מה התם בכזית דגן אף הכי בכזית דגן:

כא (כא) פת - ולא מיני תרגימא דספיקא דאורייתא הוא וגם לא פת כיסנין אלא פת גמור [שע״ת]:

כב (כב) יצא י״ח - דאע״ג דבשאר הימים שיעור אכילה חוץ לסוכה בכביצה אבל ליל ראשון שהוא חובה טפי אפילו לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאכול חוצה לה הלכך יוצא בה נמי ידי סוכה וצריך לברך לישב בסוכה ע״ז והיינו כשאין לו יותר אבל אם יש לו בודאי מן הנכון שיאכל יותר מכביצה לצאת גם דעת הסוברים דלצאת ידי מ״ע בעינן שיאכל שיעור המחייב לאכול בסוכה כל שבעה דהיינו יותר מכביצה. כתבו האחרונים דבעינן שלא ישהא באכילתו הכזית יותר מכדי אכילת פרס:

כג (כג) כל זיי״ן וכו׳ - היינו בחוה״מ אבל בשבת ויו״ט צריך לאכול כזית פת אך לא בעי סוכה ואף דבסימן רצ״א כתב המ״א דלסעודת שבת צריך ג״כ כביצה ויותר כדי דליהוי סעודת קבע התם למצוה בעלמא לכתחלה ובדיעבד די בכזית [אחרונים]:

כד (כד) כדין אכילת מצה בפסח - נסתפקתי לפי מה שידוע דעת הגר״א דמצוה לאכול מצה כל שבעת ימי פסח כפשטיה דקרא שבעת ימים תאכלו מצות אלא דמ״ע הוא רק בערב משא״כ אח״כ הוא רק מצוה בעלמא אפשר דה״ה הכא מצוה לכתחלה לאכול פת כל ז׳ ימים ולברך לישב בסוכה:

כה (כה) ודאי לילה - דאכילת סוכה בלילה ראשונה הוא דומיא דאכילת מצה בליל פסח דכתיב בה בערב תאכלו מצות והיינו משתחשך ואם בירך בין השמשות ואכל כזית צריך לחזור ולאכול כזית בלילה ודאי אבל ברכת לישב בסוכה לא יברך שנית דספק ברכות להקל:

כו (כו) קודם חצות לילה - דומיא דמצה דבעינן שיאכלנו קודם חצות כדמוכח בסימן תע״ז ס״א ובדיעבד אם לא אכל קודם חצות חייב לאכול אחר חצות דגם במצה דינא הכי כמה שכתבנו בסימן תע״ז ויוכל לברך לישב בסוכה ורק שאז דינו כשאר ימי סוכה שאין לברך לישב בסוכה עד שיאכל יותר מכביצה:

כז (כז) מחצות ואילך - האחרונים הסכימו לדינא דאינו אסור כ״א מתחלת שעה רביעית אחר חצות היום וכמו שפסק המחבר בסימן תע״א עי״ש וכל פרטי הדינים המבואר שם דברים המונעים לאכול בלילה לתיאבון שייך גם כאן:

כח (כח) וכשמבין ומדקדק וכו׳ - ר״ל דאז טוב לו יותר ללמוד בבית שהאויר יפה לו להרחיב דעתו:

כט (כט) מיושבת עליו - והכל לפי הענין דאם דעתו מיושבת בסוכה שיש לו מנוחה שם לומד בסוכה [ולפעמים מצוי שיש קור ומצטער אם ישב שם הרבה לקרות ולעיין בלימודו הוא פטור]. ואם יש לו טורח רב להביא ספרים הרבה ללימודו בסוכה אפשר דפטור אכן אם יש לו מקום להניחם שם כל החג חייב דאין זה טורח:

ל (ל) רצה מתפלל וכו׳ - ר״ל דבאיזה מקום שיש לו מנוחה יותר להתפלל בכונה שם יתפלל ואם היה לו בהכ״נ בעירו מניח סוכתו והולך לו לב״ה שכן בשאר ימות השנה ג״כ מניח דירתו והולך לו לבהכ״נ והבדלה מבדיל בסוכה שכן כל השנה מבדיל בביתו:

לא (לא) ירדו גשמים וכו׳ - וכשם שמפנין מפני הגשמים כך מפנין מפני השרב ויתושים ואפילו אין האדם מצטער בכך אלא שהמאכל מתקלקל בכך וה״ה אם העת קר שהמאכלים השמנים נקרשים לפניו יכול לאכלו בבית וא״צ לחזור עד שיגמור סעודתו אפילו אוכל אח״כ מאכלים אחרים שאינם נקרשים וכמו בס״ז בפינה מפני הגשמים שא״צ לחזור עד שיגמור סעודתו אפי׳ פסקו הגשמים וכתב בבכורי יעקב דאם אפשר לתקן בלא טורח גדול שלא יקרשו המאכלים כגון שיניחם על קערה שמים חמים בתוכה צריך לתקן ואינו פטור ע״י כך מסוכה:

לב (לב) הרי זה וכו׳ - ואם מנשב הרוח לתוך הסוכה ועי״ז נושרים קיסמים מן הסכך לתוך המאכל אם הוא אסטניס שאנינא דעתיה יכול לצאת חוץ לסוכה:

לג (לג) טפות וכו׳ - ומ״מ אם אינם יורדין למקום שיושב שם צריך לאכול בסוכה בעוד שעדיין אינם יורדים עליו ועל שולחנו ואפשר דאפילו ברכת לישב בסוכה יכול לברך [בכורי יעקב ע״ש שמביא קצת ראיה לזה ממהרי״ל ונראה דאם הוא איסטניס ומצטער בזה יכול לצאת ועכ״פ לא יברך]:

לד (לד) של פול - שזה המין מתקלקל במהרה על ידי מיעוט מים:

לה (לה) אבל לילה וכו׳ - דאף שהוא מצטער מחמת הגשם וכל מצטער פטור מסוכה סבירא ליה להרמ״א כדעת הפוסקים דסוברין דבלילה ראשונה אף מצטער חייב וטעמם דכיון דגמרינן ט״ו ט״ו מחג המצות לגמרי גמרינן מה התם בכל גווני חייב אף בסוכות כן. ודע דיש עוד מגדולי הראשונים דסבירא להו דגזרה שוה זו לאו להכי אתיא ואין לחלק בין לילה הראשונה לשאר ימים וע״כ הכריעו כמה אחרונים דאף דמחוייב לאכול בסוכה מחמת ספק ברכת לישב בסוכה לא יברך דספק ברכות להקל עוד כתבו דראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם דאם יעבור יכנס לסוכה ויברך ברכת לישב בסוכה ויאכל ויוצא בזה המ״ע לכו״ע ויש מאחרונים שכתבו דאין כדאי להמתין כל כך דאם ימתין עם אכילת ב״ב הגדולים והקטנים אין לך מניעת שמחת יו״ט יותר מזה [שע״ת] וכן בא״ר ופרי מגדים לא הזכירו שיעור חצות רק כשעה או שתים ואם לא פסקו יעשה אז קידוש בסוכה כמו שכתב הרמ״א:

לו (לו) ויקדש בסוכה כדי שיאמר זמן וכו׳ - ר״ל דלכאורה היה לו לעשות בהיפוך שיקדש בבית ויאמר ג״כ שם ברכת שהחיינו לזמן הזה ויאכל כל סעודתו שם ורק בסיום הסעודה יכנס לסוכה ויאכל כזית שם אלא דבזה היה צריך לברך עוד ברכת זמן משום סוכה ואין נכון להרבות בברכות לכך טוב יותר שיקדש מתחלה בסוכה ויהיה קאי ברכת זמן על הסוכה ג״כ [דאפילו אם נימא דפטור אז מסוכה מ״מ יוצא בזה דלא גריע ד״ז מאלו בירך שהחיינו בחול בשעת עשייה בסוכה דיוצא בזה] ויאכל בסוכה כזית ושאר סעודתו יאכל בביתו. ואם פסקו הגשמים אפילו כבר בירך בהמ״ז על אכילה הקודמת צריך לאכול עוד הפעם כשיעור ביצה ומעט יותר בסוכה ולברך לישב בסוכה כדי לצאת דעת הפוסקים דס״ל דאינו יוצא במה שאכל בעת הגשם והוא כשעדיין לא שכב אבל אם כבר שכב א״צ לקום מן המטה דאם מצטער חייב הרי כבר יצא באכילתו ואם מצטער פטור א״צ לקום מן המטה כמבואר בס״ז. ומש״כ הרמ״א לילה הראשונה דבלילה השניה מקדש בביתו ויברך זמן על יו״ט ויאכל סעודתו ובסוף הסעודה יאכל כזית בסוכה ולא יברך לישב בסוכה וגם לא יברך שהחיינו על הסוכה ויסמוך בזה על שהחיינו שבירך בליל ראשון ולכתחלה טוב להמתין גם בלילה שניה מעט עד שיפסקו הגשמים. ואם אכל בביתו ורק כזית בסוף הסעודה בסוכה כאשר כתבנו ואח״כ פסקו הגשמים צריך לכנוס לסוכה ולאכול כשיעור דהיינו יותר מכביצה ולברך לישב בסוכה [אחרונים] ועיין לקמן בסימן תר״מ ס״ד מה שכתבנו שם בענין זה:

לז (לז) היה אוכל בסוכה - ה״ה כשהיו יורדין גשמים כשהיה בביתו ואכל בביתו א״צ לפסוק סעודתו בביתו אלא גומר בביתו:

לח (לח) עד שיגמור סעודתו - אבל אם לא ישב עדיין לאכול בביתו אף שפסק מלאכול בסוכה והלך לבית צריך לחזור לסוכה אם פסקו הגשמים:

לט (לט) היה ישן וירדו גשמים וכו׳ - וה״ה כשהיה ישן בתחלת הלילה בביתו מחמת גשמים ופסקו [ח״א]:

מ (מ) אין מטריחין אותו וכו׳ - ודוקא כששכב כבר אבל אם עדיין לא שכב יחזור לסוכה [מ״א] ובספר בגדי ישע וכן במאמר מרדכי מסתפקים בזה אחרי שכבר היה לו טרחא להכניס הכרים וכסתות לתוך הבית אפשר שלא הטריחו לחזור ולהעלותם:

מא (מא) לחזור לסוכה - וה״ה מי ששוכב בסוכה שיש לה לעטי״ן ובשעת הגשמים סגרו אותן ואח״כ פסק הגשם נראה שא״צ לעלות על הסכך לפתוח הלעטי״ן שסתם בשעת הגשמים אבל אם יכול לפתחם בסוכה ע״י חבלים צריך לעמוד ולפתחם שאין זה רק מעט טרחא ולא מקרי מצטער [בכורי

יעקב]:

מב (מב) ישן בביתו עד וכו' - ואפילו אם הקיץ א"צ לעלות לסוכה בלילה:

מג (מג) וינעור משינתו - פי' מעצמו וא"צ להקיצו גם אין מחוייב למסור שנתו לאחרים שיקיצוהו כשיאור היום:

מד (מד) וכל הפטור וכו' - כגון במצטער ופרטי דיני מצטער יבואר לקמן בסימן תר"מ ע"ש:

מה (מה) הדיוטות - ק"ו בזה למי שרוצה להחמיר כשיורדים גשמים ולילך לסוכה ולברך שם המוציא וברכת לישב בסוכה ואח"כ לאכול בבית והוי ברכה לבטלה אפילו יאכל שם בסוכה אכילת קבע [אחרונים] ועיין בבה"ל:

מו (מו) נהגו וכו' - ר"ל אף דמדינא דגמרא לדעת פוסקים ראשונים כשבירך בסוכה ויצא לעשות ענינו ולא לחזור תיכף בענין שהיה יציאה גמורה וא"כ הרי הסיח דעתו מן המצוה וכשיחזור אח"כ צריך לברך שנית ואפילו מאה פעמים ביום ואימת שנכנס אע"פ שאינו אוכל שם מברך שהרי גם הישיבה והעמידה שם היא מצוה דהוי כעין תדורו [ודוקא שיצא יציאה גמורה וכמו שכתבנו אבל אם יצא לעשות צרכיו או להביא דבר לסוכה א"צ לברך שהרי לא הסיח דעתו] מ"מ מנהג כל העולם כדעת הפוסקים שאינם מברכים אלא בשעת אכילה ואפילו אם יושבים בסוכה קודם אכילה שעה אינם מברכים דס"ל דברכה שמברכים אח"כ על האכילה היא פוטרת הכל שהיא העיקר והיא פוטרת השינה והטיול והלימוד שכולם טפלים לה וכתבו האחרונים דנכון הדבר לצאת גם דעת הפוסקים הראשונים ולא לישב כך בלי ברכה וע"כ תיכף בבואו מביהכ"נ יברך על דבר שהוא מחמשה מינים ויאכל ממנו מעט יותר מכביצה ויברך לישב בסוכה ולא יברך אח"כ בשעת אכילה:

מז (מז) אלא בשעת וכו' - ואם בירך פ"א בשעת אכילה ולא יצא מסוכתו לעשות עסקיו ואף אם יצא מסוכתו רק שהיה דעתו לחזור מיד א"צ לברך שנית לישב בסוכה אפילו אם אוכל סעודה שניה כיון שמצוה אחת היא ולכן מי שיושב כל היום בסוכה וישן בלילה בסוכה ומתפלל שם ואינו יוצא לשום עסק רק אדעתא לחזור מיד א"צ לברך רק בשעת אכילה ראשונה ואח"כ א"צ לברך וי"א דכיון שיצא בנתיים אפילו ע"ד לחזור מיד צריך לברך בשעת אכילה שניה ואם יצא לעשות עסקיו או לביהכ"נ להתפלל לכו"ע צריך לברך בשעת אכילה שניה:

מח (מח) אכילה - והמתענה בסוכות או שאין דעתו לאכול פת באותו יום אז לכו"ע כל אימת שיצא יציאה גמורה חייב לברך דדוקא כשאוכל פת ס"ל להנהו פוסקים שמברך על עיקר חיוב הסוכה ופוטר כל הדברים הטפלים אבל כשאינו אוכל לא שייך זה [ט"ז וש"א] וכתב הח"א דה"ה כשיצא יציאה גמורה לאחר אכילה וחוזר ונכנס ולא יאכל עד הערב וקודם האכילה יצטרך עוד הפעם לצאת לביהכ"נ דבזה ג"כ לכו"ע צריך לברך. ומי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו דעת המ"א שאפילו אם היה בדעתו בשעת ברכה שילך באמצע הסעודה לשם ולשוב אח"כ מיד אפ"ה צריך לברך שם לישב בסוכה דהליכה הוי הפסק וע"כ אם רוצה לאכול בסוכה זו דבר שאסור לאכול חוץ לסוכה צריך לברך שם לישב בסוכה אמנם הוא לשיטתו אזיל בסימן ח' אבל לפי מה שכתבנו שם דדעת כמה אחרונים דהליכה לא הוי הפסק אם היה בדעתו א"צ לברך וספק ברכות להקל [לבושי שרד] ואם שכח לברך לישב בסוכה עד שהתחיל לאכול יברך אח"כ על מה שרוצה לאכול ואפילו אכל כבר ובירך בהמ"ז יכול לברך שגם הישיבה היא מן המצוה דמאכילה ואילך כ"ז שיושב הוי הכל קביעות אחד ומ"מ כל שעדיין לא בירך בהמ"ז יברך ויאכל מעט. ומי שקידש בליל סוכה והתחיל לאכול ואח"כ ראה שהלאדי"ן לא היו נפתחין עדיין נ"ל שיאכל שוב כזית ויברך לישב בסוכה אבל קידוש פשיטא שא"צ לברך שנית ואפילו זמן לא יברך עוד הפעם (כיון דלדין התלמוד מהני הזמן שבשעת עשיית הסוכה למצות סוכה כ"ש שמהני בזה מה שבירך כשהיו הלאדי"ן סתומים) [בכורי יעקב ע"ש]:

סימן תרמ

א (א) נשים ועבדים וכו' - משום דהו"ל מ"ע שהזמן גרמא ונשים פטורות ועבד דינו כאשה. ולענין ברכה כשרוצין לישב בסוכה עיין לעיל סי"ז דנוהגין הנשים לברך אכן אחרים לא יברכו להן אפילו אין יודעין בעצמן אם לא כשמברכין לעצמן:

ב (ב) ואנדרוגינוס - שיש לו סימני זכרות ונקבות:

ג (ג) חייבים מספק - ומ"מ לא יברכו דברכה דרבנן וספיקא לקולא וכדלעיל סי"ז ס"ב ומ"מ אם רוצים לברך הרשות בידן דלא גריעי מאשה:

ד (ד) כבן חמש כבן שש - כל חד כפום חורפיה [ט"ז ומ"א] ודעת כמה אחרונים דמבן חמש ולמעלה אם אביו הוא בעיר שאינו צריך אז כ"כ לאמו מחוייב אביו לחנכו בסוכה אפילו אם איננו חריף:

ה (ה) לחנכו במצות - ואם אין לו אב י״א דאמו וב״ד חייבים לחנכו ולכו״ע אסור להאכיל לקטן בידים חוץ לסוכה אפילו לאדם אחר דהיינו ליתן לתוך פיו או לצוות לו לאכול:

ו (ו) חולים וכו׳ - משום דכתיב תשבו כעין תדורו ואם היה לו זה החולי כל השנה לא היה יושב בביתו דוקא אלא היה הולך למקום שנקל לו לחליו:

ז (ז) ומשמשיהן פטורין וכו׳ - לפי שהן עוסקין במצוה וכל העוסק במצוה פטור מן המצוה:

ח (ח) אלא אפילו חש וכו׳ - קיצר בלשונו ובגמרא איתא אפילו חולה שאין בו סכנה ואפילו חש בראשו וכו׳:

ט (ט) בראשו חש בעיניו - ר״ל וישיבת הסוכה קשה לו:

י (י) בשעה שהחולה וכו׳ - ואם יש שני משמשים וא״צ לשניהם בבת אחת צריך לאכול אחד בסוכה בעת שימושו של השני:

יא (יא) צריך להם - ואם הוא חולה שיש בו סכנה נראה דיש להקל גם בשעה שא״צ לו:

יב (יב) ומי שמקיז דם - היינו במקיז דם רק כדי לשמור הבריאות ואינו מרגיש שום חולי בעצמו שאז אינו מצטער כלל ואדרבה הוא שמח ומרבה האכילה ושתיה אבל אי מרגיש בחולי ומה״ט מקיז פטור והשותה משקה לשלשל אם מתיירא שיזיק לו הצינה פטור:

יג (יג) מצטער פטור וכו׳ - דכעין תדורו בעינן ואף בכל השנה אין אדם דר במקום שהוא מצטער:

יד (יד) הוא ולא משמשיו - דהיינו שאם הם רוצים לאכול או לישן חייבים לכנוס לתוך הסוכה. ולכאורה נראה דאם הוא שכיר אצלו לשמשו וגם בכל השנה אינו אוכל וישן בביתו כ״א אצלו רשאי גם היום לעשות כן והוא דומיא דשומרי גנות ופרדסים המבואר לקמן בסימן זה:

טו (טו) אבל בלילה ראשונה וכו׳ - אזיל לשיטתו בסימן תרל״ט ס״ה בהג״ה דסתם שם להחמיר בירדו גשמים לענין לילה ראשונה וה״ה כאן אבל לדעת שארי פוסקים דפטרי שם ה״ה כאן וע״כ יש להתנהג למעשה במצטער כמו לענין ירדו גשמים וכמו שכתבנו שם במ״ב סקל״ה עיי״ש:

טז (טז) זה שאינו יכול לישן וכו׳ - וה״ה דמצטער פטור בכולן אף מאכילה [אחרונים] ור״ל דאם הרוח וריח וכה״ג מצערים ליה באכילה פטור אף מאכילה אבל אם הצער רק בשינה חייב באכילה:

יז (יז) או מפני הריח - עיין לעיל סימן תרכ״ט סי״ד ובמ״ב שם ובסימן תר״ל ס״א ובמ״ב שם ולעיל בסימן ע״ט סקכ״ג במ״ב:

יח (יח) או בשינה - פי׳ במקום דליכא צינה והצער הוא מחמת הרוח וכיו״ב וכנ״ל דאלו במקומות הקרים יוצא י״ח באכילה אע״ג דלא יוכל לישן שם דא״א בענין אחר וממילא מקרי שם כעין תדורו וגם מקרי ראוי לשינה אם היה לו כרים וכסתות כראוי:

יט (יט) דמתיירא מלסטים או גנבים - ר״ל שיוכלו להזיקו בגופו ואפילו במקום שביום אינו מתיירא רק בלילה מתיירא לישן שם מפניהם אכן אם אינו מתיירא מפני היזק הגוף רק מגניבת כליו יוצא שיכול להכניסם בביתו:

כ (כ) אינו יוצא וכו׳ - ר״ל אפילו י״ח אכילה ויש מאחרונים שחולקין ע״ז ודעתם דאף דלכתחלה בודאי אין לעשות סוכה כזו שאין יכול לקיים בה כל הדברים כדין מ״מ בדיעבד יוצא בה ידי חובת אכילה כיון שלאכילה אין מצטער:

כא (כא) מותר לצאת וכו׳ - דדרך ב״א להצטער מזה:

כב (כב) וא״צ לילך לסוכת חבירו - דהא נמי חשוב צער דאין ערב לו לאדם אכילתו אלא בשלו ובלילה הראשונה צריך לטרוח ולילך לסוכת חבירו אך לא יברך שם אם לא שאינו מצטער בזה [א״ר] והח״א כתב דבמצטער כזה יכול האדם לחייב את עצמו ולעשות בשמחה ולברך:

כג (כג) אם יש טורח גדול - מפני שסברא הזו דלילך לסוכת חבירו יש צער בדבר לא פסיקא ליה כ״כ לכן תלה הדבר באם יש טורח גדול בזה דאם אין לו טורח גדול צריך לילך לסוכת חבירו שיש שם נר וכן אם ירדו גשמים ופסקו ומ״מ עדיין נוטף מן האילנות וא״א לאכול בסוכתו ויש לחבירו סוכה עם גג העשוי לכך לסגור ולפתוח צריך לילך לסוכת חבירו אם אין לו טורח גדול בדבר:

כד (כד) בדבר - היינו בשעת אכילה אבל פשיטא אפילו מי שאין לו מקום בחצירו לבנות לו סוכה שצריך להמציא לו מקום לבנות לו סוכה ואז שם ביתו כדרך שגם כל השנה רגילים לפנות מבית לבית ואז שם ביתו [הגהת ח״ס וכ״כ הבכורי יעקב בפשיטות]:

כה (כה) אבל לא תחת הסכך - דאז יבטל הסדין את הסכך ויפסול הסוכה כדלעיל בסימן תרכ״ט סי״ט לדעה ראשונה דסתם שם המחבר כוותה אמנם לפי מה שביארנו שם דבמקום הדחק כשאינו מועיל פריסה מן הצד ויצטרך לאכול חוץ לסוכה יש לסמוך אדעה שניה דמתרת לתלות סדין כדי להגן אין לאסור זה כ״א כשירחיק הסדין מן הסכך ארבעה טפחים דאז אין בטל הסדין לגבי הסכך [ובשבת ויו״ט נכון ליזהר שלא ירחיק ג״ט חלל מן הסכך משום חשש אוהל] וה״ה דמותר במקום הדחק לפרוס סדין למעלה על הסכך כדי להגן בין בחול ובין בשבת ויו״ט. אכן מפני חשש הרואים שיאמרו שמסכך סוכתו בסדין אין להקל כשמסכך למעלה אא״כ ניכר לכל שמכוין בזה רק להגן מפני הרוח. ועיין במ״א לעיל בסימן תרכ״ט דמ״מ לא יברך בכל זה ברכת לישב בסוכה:

כו (כו) לא מקרי מצטער - דדרך האדם לפעמים לישן כך כפוף וראיה מהא דקי״ל ששיעור סוכה שבעה על שבעה טפחים שבודאי אין אדם יכול לישן שם אם לא בכפיפת גופו ואיבריו ולפ״ז אפילו אם עשה אותה לכתחלה באופן שראויה לישן שם בפישוט ואח״כ בא איזה ענין שנעשה דחוק וצר לישכב ג״כ מחוייב לישן שם וכתב בספר נהר שלום דמ״מ מי שהוא מעונג וקים ליה בגויה דלדידיה הוי מצטער לישן שם בכפיפה אה״נ שפטור מלישן שם [ואעפ״כ יוצא י״ח באכילה כיון שבעת עשייה היה ראוי לדידיה לאכול ולישן שם]:

כז (כז) אע״ג דצריך לכפוף ידיו ורגליו - היינו אף אם אין לו עצה האיך לפשוט רגליו חוץ לסוכה דבפושט רגליו חוץ לסוכה לכו״ע לא מקרי מצטער בכך וחייב לישן שם ואך שצריך ליזהר שיהיה השולחן ג״כ בתוך הסוכה דאל״ה חיישינן שמא ימשך אחר שולחנו וכדלעיל בסימן תרל״ד:

כח (כח) אלא בדבר וכו׳ - דאל״ה אף שהוא מצטער אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם:

כט (כט) שדרך בני אדם להצטער בו - אם לא שהוא מאניני הדעת וכל אניני הדעת מצטערין בזה:

ל (ל) אלא אם ינצל וכו׳ - דהטעם דמצטער פטור משום דכעין דירה בעינן ואין אדם דר במקום צער כל שיוכל להנצל מזה בביתו וה״נ בסוכה:

לא (לא) אבל חייב בסוכה - דאע״ג דמצטער פטור מן הסוכה ה״מ צערא דממילא הבא לו מחמת הסוכה אבל הכא איהו דקמצער נפשיה איבעי ליה ליתובי דעתיה כדי לקיים את המצוה. כתב בספר תניא אם המת היה חביב כ״כ שאין יכול להסירו מלבו פטור. ומיירי שמצטער בישיבתו בסוכה [מ״א] ועיין בספר ישועות יעקב שחולק בזה על התניא. בפ״מ מסתפק לענין אונן בחוה״מ או אפילו ביו״ט כשרוצה לקבור ע״י נכרי ביו״ט ראשון או ע״י ישראל ביו״ט שני דאז חל דיני אנינות אם חייב בסוכה ע״ש ובספר בכורי יעקב מצדד שהוא פטור ע״ש:

לב (לב) חתן וכו׳ - דאין שמחה אלא בחופה וחופה נקרא מקום המוכן לישיבת חתן וכלה (הרא״ש) ואין יכולין לאכול בסוכה ולשמוח בחופה דאין שמחה אלא במקום סעודה ומיירי שנשא ערב הרגל או קודם דאין נושאין נשים במועד כדלעיל בסימן תקמ״ו:

לג (לג) פטורים מן הסוכה וכו׳ - ויש מחייבין אותו דס״ל דאפשר לאכול בסוכה ולשמוח בחופה וע״כ הסכימו אחרונים דראוי לחתן להחמיר ע״ע ולישב בסוכה ולא לברך וכן השושבינים כשאוכלין אצל החתן ומשמחין אותו בתוך ז׳ ימי המשתה ויושבין שם בסוכה א״צ לברך אבל כשאוכלין בביתם חייבין בסוכה וצריכין לברך:

לד (לד) וסעודת ברית מילה וכו׳ - היינו אפילו אם צר להם המקום לשבת שם וא״א להם לשמוח שם כ״כ מ״מ חייבין בסוכה דאע״ג דסעודת מצוה היא כמ״ש ביו״ד סימן רס״ה סי״ב מ״מ לא דמי לסעודת חתן שהיא מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ונקראת סעודת מצוה בכל מקום אבל זה אינה מצוה כ״כ וא״כ די להם בעשרה אנשים [מ״א] ומ״מ בשמיני עצרת אם רוצים יכולים לאכול בבית בסעודת ברית מילה [א״ר ודה״ח]:

לה (לה) שלוחי מצוה - כגון שהולך להקביל פני רבו או ללמוד תורה או לפדיון שבויים וכיו״ב:

לו (לו) פטורים מן הסוכה - אפילו בשעת חנייתן ויש לפניהם סוכה בנוייה:

לז (לז) בין ביום בין בלילה - היינו אפילו הולכין רק ביום פטורים גם בלילה מפי שטרודים במחשבת המצוה ותיקונה והוי הכל בכלל עוסק במצוה ופטור ממצוה אחרת:

לח (לח) וע״ל סימן ל״ח - ר״ל בס״ח בהג״ה דמוכח שם דדוקא כשצריך לטרוח אחר הסוכה אבל אם אין צריך לטרוח אחריה כגון שיש סוכה מזומנת לפניו צריך לכנוס בסוכה ולאכול ולישן שם ואם אין יכולים לישן כ״כ בטוב בסוכה ויהיו יגעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי פטורין:

לט (לט) הולכי דרכים וכו׳ - דתשבו כעין תדורו אמר רחמנא וידוע כשאדם דר בביתו בשאר ימות השנה אינו נמנע מלנסוע לאיזה ענין ומניח את ביתו וכן ה״ה בסוכה:

מ (מ) פטורים מן הסוכה ביום - היינו שא״צ להמתין מלאכול עד שיגיע לסוכה אם לא שיזדמן לפניו סוכה בעת האוכל בלי טורח:

מא (מא) וחייבין בלילה - היינו כשלן בלילה במקום ישוב אפילו אין באושפיזא שלו סוכה כגון שהוא נכרי חייב להשתדל אולי ימצא סביבות משכנו איזה יהודי שיש לו סוכה:

מב (מב) אבל אם אינם מוצאים סוכה וכו׳ - ר״ל שהשתדל ולא מצא סוכה סביבותיו יוכל לאכול וללון באותו מקום בלי סוכה ואינו מחוייב לעשות סוכה והא דמסיים יוכלו לילך לדרכם ר״ל אפילו אם הוא יודע בביתו שבדרך שהולך לא ימצא שם סוכה אפ״ה מותר לצאת מביתו דכלל בידינו תשבו כעין תדורו וכנ״ל בסקל״ט:

מג (מג) דאין לעשות לו שם דירה - ר״ל היכא דאין מוצא סוכה אין מחוייב לעשות מחדש:

מד (מד) ואע״ג דיש להקל - ר״ל דמה שאמרו ההולכין ביום חייבין בלילה היינו היכי דמוצא סוכה באותו מקום משא״כ בזה:

מה (מה) מ״מ המחמיר וכו׳ - וכ״ז בהולך מכפר לכפר מדינא א״צ להמתין מלאכול רק המחמיר אבל בשוהא בכפר א׳ שלשה או ארבעה ימים חייב מדינא לעשות שם סוכה [אחרונים]:

מו (מו) שומרי העיר - היינו מגייסות שלא יבואו עליהן וצריכין לילך סביב העיר לשמרן ולפיכך אין יכולין לעשות סוכה במקום אחד. ודוקא בשומרי גייסות אבל בשומרי ממון שלא יבואו לגניבה [שדרכן לשמור תמיד] הוי כשומרי גנות ופרדסין המבואר לקמיה [מ״א בשם הירושלמי] ובאמת ד״ז תלוי לפי ענין השימור כגון שומרי החנויות שלנו שדרכן לשמור בלילה פטורין רק בלילה. והיושבים בחנות אע״פ שרגילין כל השנה ברוב פעמים לאכול בחנות ביום מ״מ בסוכות חייבים לאכול בסוכה אפילו אם דרים חוץ לעיר וחנויותיהם בתוך העיר חייבים לעשות להם סוכה כדי לאכול בעת שיצטרכו אם אינם יכולים לילך לביתם ולאכול [אחרונים]:

מז (מז) והעושים יין וכו׳ - ואם היין מונח בחצר צריך לעשות סוכה בחצר דיכול לשומרו מתוך הסוכה ע״פ האופנים המבוארים ביו״ד סימן קל״א:

סימן תרמא

א (א) אינו מברך על עשייתה - שאין עשייתה גמר מצוה שהרי צריך לישב בה:

ב (ב) אבל שהחיינו וכו׳ - ודוקא דבר שעושין אותו משנה לשנה אבל שופר ומגילה שעושין אותן לכמה שנים אינו מברך שהחיינו על עשייתן ונר חנוכה נמי אינו מינכר שעושין לשם מצוה:

ג (ג) כשעושה אותה - וה״ה אם היתה עשויה מכבר והוא מחדש בה דבר דהיינו שהיה בה רק שני דפנות והוא השלימה עכשיו או שחידשה בהסכך [ריטב״א]:

ד (ד) על הכוס של קידוש - שהוא קאי על מצות סוכה ועל החג:

ה (ה) כשאוכל בסוכה - ר״ל למחר ביום:

ו (ו) משום הסוכה - דהברכה שבירך מאתמול בביתו היה רק בשביל החג:

סימן תרמב

א (א) להיות בשבת - ואז אין אומרים מערבית בליל ראשון דכיון שאין העולם רגילין בהם חשו שמא יטלו נרות לראות בהן ובליל שני אומרים מערבית של יום ראשון וה״ה כשחל ז׳ של פסח בשבת אומרים במוצאי שבת המערבית השייך ליום ז׳ וה״ה בש״ת אומרים המערבית של שמיני עצרת לבד ליל א׳ וב׳ של פסח שאומרים בליל ב׳ השייך לליל ב׳ משום בכור לספירה [פמ״ג]. אין אומרים במה מדליקין:

ב (ב) בלבד - שלא נתקנה אלא עבור שבת בלבד. בטור כתב באהבה מקרא קודש ובמנהגים שלנו כתוב וא״א באהבה:

סימן תרמג

א (א) יין קידוש וסוכה - שא״א לברך על הסוכה קודם שיברך על קידוש היום. שהרי מתחלה נתקדש היום ואח״כ נתחייב לישב בסוכה:

ב (ב) ואח״כ זמן - ואין נ״מ בין שהסוכה היתה עשויה ועומדת עם הסכך מכבר ובין שעשאה קודם חג הסוכות כיון שלא בירך עליה אז בשעת עשייה א״כ מוטל עליו עכשיו לברך זמן על קיום המצוה. אם לא בירך זמן בלילה יוכל לברך כל שבעה ואפילו בלא כוס דזמן יכול לומר אותו אפילו בשוק [גמרא]:

ג (ג) לפי וכו׳ - ומ״מ בדיעבד אם עבר ובירך זמן ואח״כ סוכה אינו חוזר לברך זמן ואמרינן דהאי זמן קאי גם אסוכה דבתריה:

ד (ד) מקדש מעומד וכו׳ - דלדעתו הישיבה הוא תחלת עשיית המצוה ויש לו לברך עובר לעשייתן היינו קודם עשיית תחלת המצוה ויש לו לנהוג כן כל שבעת הימים והרא״ש ס״ל שיש לסמוך הברכה על עיקר המצוה שהיא האכילה וכמש״כ סוף סימן תרל״ט שנוהגין שאין מברכין אלא על האכילה:

ה (ה) לישב בסוכה ויושב ואח״כ מברך זמן - בא לאפוקי שלא יברך ברכת זמן קודם שישב דאף דברכת זמן גופא רשאי להיות בעמידה לכו״ע מ״מ אין נכון לעשות כן מטעמא אחרינא דצריך להסמיך עשיית המצוה אל הברכה וכיון שבירך לישב בסוכה צריך לישב תיכף. ולענין אם יכולין כמה בע״ב לקדש בסוכה בבת אחת עיין לעיל סימן תפ״ח במ״ב סק״ח. וראוי לומר ברכה דסוכה בקול במשיכה בניגון כשאר ברכות דקידוש וה״ה בכל שאר ברכות ירגיל לומר בקול רם כי הקול מעורר הכונה. של״ה:

ו (ו) בשאר ימים וכו׳ - ר״ל דביו״ט הלא מבואר לעיל בס״א יין קידוש וסוכה וביארנו שם טעם הדבר דא״א לברך על הסוכה קודם קידוש היום ע״ש אכן בשאר הימים שאין בהם קידוש דעת המחבר דצריך לברך על הסוכה קודם ברכת המוציא כדעת רבינו מאיר מרוטנבורג דבה נתחייב תחלה תיכף שנכנס וישב בה לסעוד סעודתו וראוי לסמוך הברכה להישיבה כל מה דאפשר אך העולם לא נהגו כן כדמסיים:

ז (ז) אחר ברכת המוציא - כדי שיתחיל בסעודה דעל ידה הוא עיקר חיוב הסוכה ואח״כ יברך ולא הוי הפסק בין ברכת המוציא לאכילה דצורך סעודה הוא כמו קידוש:

ח (ח) אבל בשבת ויו״ט וכו׳ - פי׳ שאז מקדש על היין ואומר על הכוס סוכה וזמן כדלעיל ואח״כ המוציא על הפת ואם מקדש על הפת אומר המוציא וקידוש וסוכה וזמן משא״כ בחול שאין שם אלא המוציא מברך על הסוכה תיכף אחר ברכת המוציא:

ט (ט) מברך לאחר קידוש - דאז הוא זמן התחלת הסעודה (דמקודם אין רשאי לאכול) ושייך אז לברך ברכת הסוכה. ולענין סעודת שבת ויו״ט שחרית שאין בהם קידוש רק ברוכה בעלמא על הכוס יש דיעות בין האחרונים י״א דבזה אין כדאי להפסיק בברכת סוכה בין הברכה להשתיה דעל השתיה ליכא חיוב סוכה כלל אלא יברך אותה אחר ברכת המוציא למנהגינו וי״א דגם בזה כיון שמכין עצמו בקידוש זה לאכילה יברך אותה קודם שיטעום מן הכוס. ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. והנה זה הוא בנוטל ידיו אח״כ לסעודה אבל אם אינו רוצה עתה לסעוד סעודתו רק מברך על הכוס ואוכל אחריו פת כיסנין כדי שיהיה קידוש זה במקום סעודה מצדד בשע״ת דבזה לכו״ע יברך ברכת סוכה שיטעום מן הכוס ע״ש:

סימן תרמד

א (א) שחרית וכו׳ - בטור איתא דמשכימין והוא משום דזריזין מקדימין למצוה לקיים מצות לולב [ב״ח]:

ב (ב) התפלה - א״א אל נא ביום א׳ דסוכות (כי אומר במקומו אז היתה חניית סוכו שהוא ג״כ שיר ושבח כמו אל נא). במקום שמהפכין הסדר כשחל בשבת יום ראשון אז ראוי לומר אל נא ביום א׳ ולא ביום ב׳ והעולם לא נהגו כן לפי שלא ידעו טעמו של דבר:

ג (ג) על נטילת לולב ושהחיינו - ואח״כ ינענע וכ״מ סימן תרנ״א ס״ה. והנה שהחיינו זה הוא על קיום המצוה וע״כ אף דאתמול בלילה בירך שהחיינו שם היה על מצות סוכה ועל יו״ט וזה הוא על מצות לולב ואם נטל הלולב ביום א׳ ולא בירך שהחיינו יכול לברך כל ז׳ אימת שיזכור ובשעת נטילה דוקא ואם בירך ביום א׳ שוב אין מברך ביום ב׳ שהחיינו:

ד (ד) וכן כל שמונת ימי החג - ולא הוי כחוה״מ פסח דמדלגין משום דבסוכות כל יום חשוב כיו״ט בפני עצמו כיון שחלוק קרבנותיו מיום שלפניו:

ה (ה) ומברכין לגמור - עיין לעיל סימן תפ״ח ס״א בהג״ה שם דבמדינותינו המנהג לברך לקרות ההלל ועיין במ״ב שם:

ו (ו) בין צבור בין יחיד - ר״ל ולא הוי כמו ר״ח וחוה״מ פסח דלכמה פוסקים אין מברכין אז על ההלל אפילו לצבור ובפרט ליחיד (עיין לעיל בסימן תפ״ח ס״ב ובסימן ת״צ ס״ד) דשם ההלל הוא רק מנהג של כל ישראל אבל בזה דמדינא הוא מברכין לכו״ע בין לצבור בין ליחיד:

ז (ז) ואין מפסיקין בו וכו׳ - כתב הח״א כלל קמ״ז שאם הביאו לו לולב באמצע הלל מותר לו להפסיק בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור לברך:

ח (ח) אלא כדרך שאמרו בק״ש וכו׳ - הכל מבואר לעיל בסימן תפ״ח לענין הלל בשני ימים הראשונים של פסח דגומרין בו ההלל ולא כפלו הכא אלא לאשמועינן דבסוכות שוין בזה לדינא כל שמונת הימים ולדידן בחו״ל גם שמחת תורה בכלל זה דגם בו גומרין ההלל דהוא ספק שמיני:

ט (ט) באמצע שואל וכו׳ - ביאור כל הדברים האלו עד סוף הסימן מבואר בסימן תפ״ח במ״ב שם:

סימן תרמה

א כתיב בתורה ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל וקבלו חז״ל דפרי עץ הדר זהו אתרוג שטעם עצו ופריו שוה וכתיב הדר שיהיה נאה והדר בתארו וגידולו וע״ד שיתבאר בסימן תרמ״ח ולפי שכל אלו הד׳ מינים כתובין בפסוק אחד למדין זה מזה וע״כ כל הארבעה מינים צריכים להיות נאים ומהודרים וע״ד שיתבאר לקמן כפות תמרים הן ענפי האילן שגדלין בו תמרים כשיצמחו קודם שיתקשו העלין שלהן ויתרחקו לכאן ולכאן רחוק מן השדרה אלא כשיהיה כמו שרביט והוא הנקרא לולב וענף עץ עבות הוא ההדס שעליו חופין את עצו ופרטיו יתבאר בסימן תרמ״ו וערבי נחל יתבאר בסימן תרמ״ז:

ב (א) שנפרדו - היינו כמו ענפי השבט שעומדין פרודות ויכולין לאגדן:

ג (ב) ולא נדלדלו כעלי החריות - דטבע החריות שנפרדו העלין ונתרחקו הרבה ובמקום חבורן נתקשו כעץ ואין יכולין לאגדן יחד:

ד (ג) פרודות - הט״ז העלה שמה שהחמיר הרב המגיד למצוה מן המובחר הוא דוקא היכי שכל עליו תלויות למטה רק שעולין עם הלולב [ונפרצו עליו שפסול הוא כגון שנתלשו עליו לגמרי מן הלולב או שתלויות למטה וגם אין עולין עם הלולב או שנדלדלו ממקום חיבורן בשדרה ועדיין מעורין במקצת] אבל כל שאין עליו תלויות אלא שקצת נוטה לצדדין אפילו מצוה מן המובחר אין כאן אמנם במאמר מרדכי וכן בבכורי יעקב מפקפקין על דברי הט״ז ודעתם כסתימת הרמ״א דלמצוה מן המובחר יש ליזהר שלא ליטול לכתחלה לולב אא״כ שוכבין עליו זה על זה ולא לצדדין:

ה (ד) דהיינו וכו׳ - ר״ל דגם זה הוא בכלל נדלדלו מאורך השדרה אף שעדיין לא נעקרו מחבורן וה״ה אם נעקרו ממקום חבורן בשדרה ועדיין מעורין במקצת אף שאין תלויות למטה. ואם השדרה בעצמה נשברה ותלויה למטה [והיינו שמעורה במקצת] נ״ל דכשר דדוקא ברוב עלין פסול דדמי לבהמה שנשברו רוב צלעותיה טריפה ונשברה השדרה כשרה אכן יש לאוגדו שם שלא יפול למטה כ״כ המ״א אבל הרבה אחרונים חולקים ע״ז דשאני התם דחוט השדרה קיים ובו תלוי הכשרו שם [דאם נפסק החוט אף שהשדרה קיים טריפה כמבואר שם] משא״כ בענינינו ובספר בגדי ישע כתב דאין כונת המ״א נשברה ממש דא״כ לא עדיף מנקטם ראשו דפסול אלא שר״ל מתמוטט למטה וא״כ שפיר מדמה לנשברה השדרה ולא נפסק החוט וצ״ע:

ו (ה) ונעקרו למטה וכו׳ - ר״ל למטה במקום חבור העלין לשדרה נעקרו שם מן השדרה ואינם מחוברים אלא ע״י אגודה:

ז (ו) דפסול אפילו אגדן - וה״ה במה שכתב הג״ה למעלה שפסולין כשהן תלויות למטה שם ג״כ פסול אפילו אגדן וכ״כ הגר״ז:

ח (ז) נתקשו העלין כעץ - ואם התחיל להתקשות ועדיין לא נעשה כעץ זהו נקרא בגמרא דומה לחרות וכשר אפילו לא אגדו אכן טבע האילן שבשעה שהעלין התחילו להתקשות נעשו עליהן מפורדות וכבר נתבאר לעיל דמצוה מן המובחר שלא יהיו מפורדות:

ט (ח) ברוב עלין - ורוב כל עלה ועלה ורובו ככולו והוי כאלו הוי הלולב בלא עלין. ודוקא אם הוא בתוך שיעור הלולב שהוא ד׳ טפחים כדלקמן בסימן תר״נ אכן אם נשברו רוב העלין של לולב היותר מכשיעור ונשאר רוב שיעור של לולב שלם יש להסתפק אם אזלינן בתר רוב הלולב ופסול או בתר רוב השיעור וכשר:

י (ט) ועדיין הלולב וכו׳ - דבלא״ה אפילו במיעוטן של העלין שנחסר פסול:

יא (י) נשאר מכוסה בעלין - עיין בביאור הלכה:

יב (יא) ברוב העלין - ורוב כל עלה ועלה:

יג (יב) פסולה - דהוי כאלו ניטלו לגמרי. והנה לדעה זו הראשונה אין שום נ״מ בין שאר העלין לעלה האמצעית ואם נחלקה אפילו כולה כשירה:

יד (יג) וצד השני ערום בלא עלין פסול - עיין בחי׳ הריטב״א דבזה ודאי פסול כל שבעה ימים אבל באחת אחת מתחלת ברייתו מסתפק שם עיי״ש:

טו (יד) העלה העליון - שדרכה להיות כפול כשאר עלי הלולב:

טז (טו) האמצעי - ואם כלה השדרה בשני עלין יש על שניהם שם תיומת ואם נחלקה אחת מהם פסול:

יז (טז) עד השדרה - עיין בביאור הגר״א שהסכים דלדינא יש להחמיר ברובו דבכל פסול רובו ככולו ועל מקצתו אין להחמיר כלל:

יח (יז) ופסול - היינו ביום הראשון אבל בשאר הימים כשר:

יט (יח) לכתחלה מצוה מן המובחר וכו׳ - היינו אם יש לו לולב אחר אבל א״צ לברך על לולב של חבירו משום זה:

כ (יט) כי יש מחמירין וכו׳ - וטעמם דע״י הנענועים רגיל להיות בסופו סדוק כולו ועיין בט״ז דלדעתו אין להחמיר בזה רק אם נחלק כשיעור טפח ובח״א כתב דלדעה זו יש להחמיר אפילו במשהו ועיין במה שכתבנו בסקט״ז בשם הגר״א וע״כ אם יש לו לולב אחר יותר טוב לברך עליו משום מהיות טוב וגו׳ אבל מדינא אין לחוש לזה כלל כ״ז שלא נחלק רובו ועיין לקמיה בס״ז דאם נתרחקו ב׳ סדקיו זה מזה עד שנראה כשנים פסול:

כא (כ) ואם אין וכו׳ פסול - הטעם בכל זה שאינו הדר:

כב (כא) לולב שיבשו וכו׳ - שאין זה הדר:

כג (כב) רוב עליו - ואם יבש העלה העליונה התיומה פוסל הראב״ד:

כד (כג) או שדרתו - מיהו הרב ב״י כתב דאין מצוי שיהא שדרתו יבש והעלין לחים וליכא לספוקי בזה:

כה (כד) משכלה מראה ירקות שבו - שזהו סימן שכלה הלחלוחית שבו:

כו (כה) בצפורן - ורוב הפוסקים לא הסכימו לפירוש זה אלא שרמ״א כתב דעה זו כדי ליישב מנהגם שנהגו כך במקומותיו לסמוך ע״ז לפי שאין לולבין מצויין ע״כ אין להקל בזה כ״ז שיש בעיר לח:

כז (כו) רוב העלין העליונים - ועליונים נקרא אותן שגבוהין מן השדרה ולמעלה ושיעור הקיטום לא נזכר בהשו״ע אם דוקא כשנקטם הרוב של כל עלה או אפילו במקצתה ועיין בלבוש שמחמיר דאפילו במקצתן ויש מאחרונים שמפקפקין בזה והנה המחבר לא זכר לחלק בין עלה אמצעי ליתר העלין ועיין בבה״ל:

כח (כז) פסול - דאין זה הדר:

כט (כח) ואם נקטם וכו׳ - דעת הט״ז והגר״א דהרמ״א הוסיף בזה להחמיר כדעת הרה״מ והר״ן דהעלה העליון האמצעי שעל השדרה [היינו כשיש ג׳ עלין שכלה בהם השדרה העלה האמצעי לבדה נקרא ראש הלולב] אם נקטמה פסול ועיין בביאור הגר״א דמשמע מניה שמצדד להורות כן להלכה כהרמ״א ואפילו נקטמה העלה הזאת בכל שהוא פסול:

ל (כט) העלה העליון האמצעי וכו׳ - ואם כלה הלולב בשני תיומות ונקטמה רק אחת מהן אפשר דיש להקל וכן מצדד בספר בכורי יעקב ע״ש:

לא (ל) ודוקא דאיכא אחר וכו׳ - עיין בא״ר דכונת הרמ״א להקל בנקטם עלה העליונה משום דכמה פוסקים מקילין בעיקר הדין ויש לסמוך עלייהו בדליכא אחר אבל לא בנקטמו רוב עלין ואפילו בעלה אמצעי יש אומרים דאין להקל לברוכי עלייהו כ״א בנקטם רק מקצתה אבל לא בנקטם רובה אפילו בשעת הדחק ועיין בבה״ל:

לב (לא) אם נתרחקו וכו׳ - היינו אפילו לא היו כן בתולדה רק אח״כ:

לג (לב) ואפילו לא נחלקה התיומת - פי׳ שלא נסדק העלה האמצעי עד השדרה ואפילו נסדק רק מקצתו שמחמת נחלקה התיומת דעת הרבה אחרונים שאין לפסלו מ״מ כיון שנתרחב הסדק עד שנראה כשנים פסול ויש ליזהר הרבה בזה:

לד (לג) או שהוא עקום - כמגל [גמרא]:

לה (לד) לפניו - דהיינו הצד שכנגד השדרה ונעשה שדרתו כגב חטוטרות:

לו (לה) שהרי שדרו - נקרא בשם זה יען שהוא כשדרו של בהמה שהחוליות והצלעות מחוברות בה מכאן ומכאן ואף זה עליו מכאן ומכאן ואמצעה חלק ועולה כמקל [רש"י]:

לז (לו) פסול - שאין זה הדר:

לח (לז) לאחוריו - שנעקם ונכפף לצד השדרה:

לט (לח) כפוף בראשו - היינו שהיה כפוף כאגמון בין לפניו ובין לאחריו:

מ (לט) פסול - שאין זה הדר:

מא (מ) כפופים וכו' - והרא"ש כתב אוהב אני יותר לצאת בו שאין העלין נחלקין ותיומתו קיימת וכתב הלבוש ודוקא כשהעלה העליונה לבד כפופה אבל אם כולן או רובן כפופים כל שהוא פסול דודאי זהו שינוי מברייתו ואינו הדר כלל עכ"ל והעתיקו המ"א ודעת הט"ז שאין לחלק בזה ועכ"פ בדאיכא אחר בודאי יש ליזהר שלא לצאת בזה שראשי העלין כולם או רובם כפופים:

מב (מא) בראשו - ודוקא בזה שלא נכפף אלא בראשו ונשאר חלק גדול בלי כפיפה אבל אם גוף העלין נכפף הרבה מאוד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפף העלין לשנים פסול שאין זה הדר כלל וה"ה אם העלה העליונה האמצעית שהיא התיומה נכפפה לבדה הרבה לאמצעיתה ג"כ פסול [פמ"ג]:

מג (מב) כשר - ויש מן הפוסקים שמחמירין בזה אכן המנהג להקל כהשו"ע ועיין בשע"ת: בשע"ת:

סימן תרמו

א (א) שנקטם ראשו - היינו העץ אבל בעלה לחוד לא שייך כלל נקטם ראשו וכדלקמן בס"י בהג"ה:

ב (ב) כשר - עיין לקמן בס"י שמביא מחלוקת בזה לפי ששני סעיפים הראשונים אלו הוא לשון הרמב"ם ומן ס"ג ואילך הוא לשון הטור ונמשך כאן אחר לשון הרמב"ם אגב שאר הדינים:

ג (ג) נשרו רוב עליו - היינו שהיה בכל קן וקן היוצא ממנו ז' עלין ונשרו מהן ארבעה כיון שנשתייר שלשה עלין עדיין נקרא עץ עבות וכשר וכדלקמן בס"ד:

ד (ד) בקן אחד - היינו בכל קן וקן ממנו:

ה (ה) היו ענביו - דלפעמים גדל על ההדס פרי כמין ענבה:

ו (ו) אם ירוקות כשר - דגם ההדס ירוק הוא ואין שינוי מראה מחמת הענבים משא"כ בשחורות וגם אדומות הוו שחורות דאמרינן האי שחור אדום הוא אלא שלקה אבל אדומות או שחורות פסול דלאו הדר הוא. ואם היו שאר גוונים כגון גע"ל או בלא"ה בכפות תמרים מצדד להחמיר ובפמ"ג מסתפק בזה:

ז (ז) ואם מיעטן - היינו מעיו"ט ומותר למעט אותן לכתחלה כדי שיהיו עליו מרובות מענביו ואפילו למעטן בתר דאגד הלולב:

ח (ח) או שליקטן אחד אחד לאכילה - עיין בט"ז והגר"א שהסכימו דצ"ל או שליקטן אחר לאכילה וכן הסכים המ"א לדינא דדוקא איש אחר שליקטן לאכילה ואינו מתכוין להכשירו מותר אע"ג דפסיק רישא הוא דממילא מוכשר הרי לא ניחא ליה בההכשר ההוא וכיון דלבסוף יהיה תועלת בזה לאדם אחר שיהיה יכול לצאת בהן ידי מצוה לא מחמרינן בזה משא"כ אותו האיש גופא אף אם הוא מכוין לאכילה ולא להכשירו מ"מ אסור דפסיק רישא הוא אם לא דאית ליה הדסים אחרים לצאת בהן וא"צ להן:

ט (ט) כשר בכל ענין - ר"ל אפילו לא מיעטן כלל וטעמו דס"ל דכל הפסולין אפילו אותם שפסולין משום הדר ג"כ פסולן הוא רק ביום הראשון ולפ"ז לדידן דפסקינן לקמן בסימן תרמ"ט דפסולין מחמת הדר פסולן כל זמ"ן גם בזה פסולן כל זמ"ן:

י (י) בגבעול אחד - ר"ל בכל קן וקן ויהיו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אע"פ שכל אחד בעוקצו:

יא (יא) למעלה מהם - או למטה מהם:

יב (יב) נקרא הדס שוטה - מפני שאין עליו הולכין כסדר אלא משובשין כשוטה:

יג (יג) אפילו בשעת הדחק - שאינו בכלל הדס כלל ופסול אפילו בשאר ימים וכן אם היו שנים זה ע״ג זה ג״כ אין זה בכלל עבות האמור בתורה:

יד (יד) דכשר וע״כ נוהגין וכו׳ - ר״ל דסומכין על אותו מ״ד דמכשיר בתרי וחד וה״ה בתרי ע״ג תרי:

טו (טו) ולכן נהגו להקל וכו׳ - עיין בביאור הגר״א ובשארי אחרונים שכולם פקפקו מאוד על המנהג ההוא שאין להם שום יסוד לא בתרי וחד ולא בתרי ע״ג תרי והרמ״א דחק רק לקיים המנהג ולכן הירא לדבר ד׳ יטרח למצוא עבות כדין דהיינו ג׳ עלין בשוה בכל קן וקן ועיין לקמיה בס״ה. כתב הח״א דבתוך אלו היבשים שמביאים עם האתרוגים בדוחק נמצא אחד למאה שיש בו ג׳ בקן אחד ולכן אין להם חזקת כשרות עד שישרם בחמין וירכך אותם ואם לא ימצא יטול בלא ברכה ע״ש:

טז (טז) ונשרו מהם עד וכו׳ - היינו אפילו היה בכל אורך ההדס כן:

יז (יז) אפילו נשרו רובן - דכיון דנשאר ג׳ עדיין עבות קרינא ביה אבל אם נשארו רק שנים פסול דאף דבהדס שיש בו ג׳ בקן אחד ונשר אחד מכל קן ונשאר רק שנים הסכימו כמה אחרונים להכשיר שם שאני שנשתייר עכ״פ רוב הקן ורובו ככולו משא״כ הכא שנשרו רובם בעינן עכ״פ שישתייר שיעור עבות דעי״ז נוכל להכשירו ונאמר דאף עתה עבות קרינא ביה:

יח (יח) ולעיכובא ברובו - היינו שההדס ששיעורו הוא לא יותר מי״ב גודלין כדלקמן בסימן תר״נ אין צריך עבות בכולו רק ז׳ גודלין יהא עבות דהיינו ג׳ עלים בכל קן והחמשה גודלין אפילו נחסר לגמרי שנשרו עליו או שלא היו עבות דהיינו שהיו עליו שנים ע״ג שנים או תרי וחד דכיון שרובו היה עבות כשר. ובהדס שהיו בכל שיעור ארכו ג׳ עלים בכל קן ונשר עלה אחת מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס יש בזה פלוגתא בין הראשונים יש מכשירין דכיון דנשאר שנים בכל קן רובו ככולו כי היכי דמכשירין בנשרו מקצת עליו מארכו של ההדס ויש פוסלין דס״ל דעי״ז לא נשאר עליו שם עבות כלל דאין עבות אלא בשלשה. ולענין הלכה נקטינן להקל במקום הדחק שכן הסכימו כמה אחרונים. ודוקא כשנשארו עכ״פ שני עלין בכל קן דהוי רובא עכ״פ אבל אם נשרו שני עלין ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכו״ע וא״כ במקום שנוהגין לצאת בהדסים של שנים ע״ג שנים כדלעיל בהג״ה אם נשר עלה אחת מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכו״ע דלא נשאר רובא:

יט (יט) ואפילו אינו בראשו - כגון שמלמטה עד רובו יוצא בכל קן וקן ג׳ עלין ולמעלה נשרו עליו או שהוא איננו עבות ג״כ כשר ואע״ג דביבשו עליו פסק בס״ח דאינו כשר כ״א כשנשתיירו בכל בד ג׳ עלין לחין בראשו דוקא שם הטעם משום הדר והדר ניכר כשהוא בראשו אבל כאן משום עבות ודי בכל מקום:

כ (כ) כשילבינו פניהם - לאחר שנפרך בצפורן [מ״א] ובאמת אינו מצוי במציאות שילבינו פניו ולא יהיה נפרך בצפורן וא״כ כשנתלבן פניהם ודאי יבש הוא. ומי שאינו בקי בזה השיעור משמע בתמים דעים שיכול לשער ע״י שישרה אותם יום או יומים במים דאם יחזרו לכמות שהיו במשמושן ובמראיהן עדיין לחים הם ואם לאו הם יבשים. כתב הפמ״ג דביבש עץ ההדס אפי׳ העלים הם עדיין ירוקים פסול ובבכורי יעקב משיג ע״ז ודעתו דביבשות העץ לא שייך פסול כלל ע״ש:

כא (כא) ונשתיירו וכו׳ - דע״י הג׳ עלין לחין שבראש הבד חל שם הדר על כל ההדס:

כב (כב) בראש כל בד מהג׳ בדין - ולפי המבואר לקמן בסי׳ תרנ״א דבשעת הדחק סגי בבד הדס אחד גם בענינינו די כשיהיה בראשו קן אחד של ג׳ עלין לחין [ר״ן]:

כג (כג) ויש מפרשים וכו׳ - הוא דעת הרא״ש ולדידיה לא בעינן שיהיה הקן בראשו דוקא:

כד (כד) כשר - עיין ברא״ש דס״ל דצריך שישתייר שלשה קנין ובכל קן עלה אחד לח בראשו ותמהו האחרונים על המחבר שלא הזכיר דבר זה:

כה (כה) והוא וכו׳ - ר״ל מה דמכשרינן בעלה אחד לח בראשו דוקא באופן זה שהוא מורכב על שניהם דאז נראה ההידור יותר אבל אם היה כל שלשה עלין לחין אפילו כולן בשוה כשר:

כו (כו) שהוא מורכב על שניהם - אף דבס״ג פסק המחבר דזהו בכלל הדס שוטה אפשר דשם מיירי שהיה כל אורך שיעור ההדס באופן זה ואינו בכלל הדס האמור בתורה אלא הדס שוטה אבל הכא הלא מיירי שהיה כל שיעור ההדס בקנין של ג׳ עלין בשוה כדין אלא שמחמת שהיו יבשין לא נקרא הדר ולכן אמרינן דאם נמצא ג׳ קנין ובכל א׳ עלה אחד שהוא מורכב על שניהן והוא לח נראה וניכר בו ההידור וכשר והלכה כדעה הראשונה:

כז (כז) כמושים יש פוסלין - טעמם שאין מציל מידי יבש אלא לח ההדור ויש מכשירין כיון דכמוש כשר יכול להציל כמו לח ממש. ועיין בפמ״ג שפסק דביום הראשון שהוא דאורייתא ראוי להחמיר דהוא ספק תורה ובשאר הימים שהוא דרבנן ספק דרבנן להקל:

כח (כח) נקטם ראשו - היינו אפילו היו כל שלשה הבדין נקטמו ראשן:

כט (כט) כשר - ואין דומה ללולב וערבה דנקטם ראשו פסול בהן דבהדס ענפיו חופין ראשו [היינו העלין] ואין קטימתו ניכרת בהן:

ל (ל) אפילו לא עלתה בו תמרה - הוא כמין תמרה היוצאת בעלי ערבה דבזה בודאי כשר לכו״ע שהתמרה מכסה על הקטימה ואין הקטימה ניכרת:

לא (לא) ויש פוסלין וכו׳ - וה״ה ליבש ראשו לדעה זו. ופשוט דלא מקרי יבש ראשו רק בהלבינו פניו מה שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו בשנה זו אבל אם כמוש קצת בלבד ואפילו עד שנפרך בצפורן לא מקרי יבש דהא אפילו בשאר עלין לא מקרי יבש כה״ג וכדלעיל בס״ז:

לב (לב) בנקטם ראשו - משום דלא הוי הדר. יש לעיין לדעה זו אם דוקא כשהיו כל שלשה בדין קטומי ראשן או אפילו אם בד אחד נקטם ראשו ג״כ פסול ועיין לקמן סימן תרנ״א ס״א בהג״ה:

לג (לג) וטוב להחמיר וכו׳ - ומה שרגיל שיוצאים בין הקנים ענפים קטנים וצריך לקטום אותם כדי שלא יפסיקו בין הקנים נקטם זה כשר לכו״ע אפילו אם נמצא כן בכל השלשה בדים כיון שאינו בראשו:

לד (לד) במקום שאפשר באחר - וב״ח כתב דביבש ראשו והיינו ביבשו העלין העליונים אפילו א״א באחר אין לברך עליו אבל יש תקנה שיסיר העלין העליונים ואז כשר לכתחלה לכו״ע:

לה (לה) העצים - אבל נקטמו העלים העליונים לבד לא מקרי נקטם:

לו (לו) נוטלו ואינו מברך עליו - ופסול אפילו בשאר הימים [ב״י] ולפי דבריו אם נזדמן לו אח״כ הדסים אחרים צריך לברך בשאר הימים ג״כ והא דנוטלו כדי שלא תשתכח תורת לולב ועיין בביאור הלכה:

סימן תרמז

א (א) ופיו חלק - ר״ל חודו:

ב (ב) ואפילו בעודו ירוק - דכל שאינו לבן ממש אדום מקרי שאע״פ שהוא ירוק מאחר כשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום בכלל אדום הוא ועיין בפמ״ג שכתב דכל ג׳ סימנים בעינן ואם חסר אחד מהם פסול ובבכורי יעקב כתב דאין מצוי זה בלא זה:

ג (ג) או בהרים כשר - י״א דיותר טוב לכתחלה ליקח מאותן הגדילים על הנחל אכן מדברי הט״ז משמע דאין צריך לדקדק בזה:

ד (ד) והיא פסולה - מן התורה שאיננה בכלל ערבה כלל:

ה (ה) ויש מין ערבה שאין פי וכו׳ - וכל שאר סימנים של ערבה כשרה יש לה:

ו (ו) וזה כשר - דדרכה ג״כ ליגדל על הנחל כמו שאר ערבות והיא בכלל ערבי נחל. והנה כמה פעמים מלקטין ערבות נערים קטנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם וצריך הקונה להשגיח ע״ז:

ז (ז) ערבה שיבשה - היינו ברוב עליה:

ח (ח) או שנשרו וכו׳ - ויש לדקדק בזה שלפעמים נושרין ע״י תחיבתן לתוך הלולב וגם ע״י נענוע. ובפרט באתרוג ולולב של הקהל שיד הכל ממשמשין בהן מצוי מאוד שנושרין רוב העלין ע״י נענוע של איזה אנשים וממילא שאר אנשים שמברכין אח״כ לבד שאין יוצאין במצוה גם מברכין ברכה לבטלה ומן הנכון שעכ״פ ביום הראשון שהוא מ״ע דאורייתא יעמידו איש עתי שיפקח ע״ז:

ט (ט) רוב עליה - היינו בשיעור ג״ט של ערבה [ב״ח וש״א בסי׳ תרמ״ו] ואם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו עליה או שנחלקו כתב הרב המגיד שזה מקרי נפרצו עליה ופסולה וכ״ז היינו אם ברוב עליה הוא כך וכתב המ״א שיש להחמיר כמותו דהערבות מצויות:

י (י) או שנקטם ראשה - והיינו שנקטם עצה אבל בנקטם עליה אף שהוא מראשה אין נ״מ בזה ונחשבת כשאר עלין. ודע דיבש ונקטם ראשה הוא מטעם הדר ונשרו רוב עליה דעת הריטב״א הוא משום שעי״ז אין שמו עליו וע״כ דעתו דבזה פסול כל שבעת הימים ומדברי רבינו מנוח משמע דגם זה משום הדר הוא:

יא (יא) כשרה - משמע דלכתחלה אין כדאי ליקח אותה [מ״א] והא״ר מכשיר אף לכתחלה. אכן כיון דערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה:

יב (יב) מכשיר - ונקטינן כסברא הראשונה:

סימן תרמח

א (א) היבש - ואם הוא יבש רק במקצתו עיין לקמן בסי״ב ובמ״ב שם:

ב (ב) פסול - דאינו הדר ואם הוא כמוש [שאינו לח ולא יבש] אפילו כמוש בכולו כשר דעדיין יש בו מקצת ליחה ומ״מ כיון שאנו רואין שהוא כמוש דעת המ״א דצריך לבדקו כמ״ש בשו״ע:

ג (ג) יראה בחוט - הקשו האחרונים דא״כ יהיה נקב מפולש ופסול לדעה ראשונה שבסעיף ב׳ אפילו בלא חסרון ותירץ המ״א שתוחב המחט קצת במקום עובי שלה דהיינו במקום חור הנקב ועי״ז יכנס קצת מן החוט עמה וכשמוציאה יראה בהחוט ואין כאן נקב מפולש ויש שתירצו דמפולש לא נקרא אלא כשניקב ברוחב האתרוג מעבר לעבר אפילו שלא כנגד חדרי הזרע אבל כשניקב בעובי שלו מצד א׳ דהיינו לאורך האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו ואינו מגיע לחדרי הזרע בזה י״ל דלכו״ע לא מקרי מפולש:

ד (ד) ודאי יבש הוא - ר״ל דא״א שימצא בו ליחה ולא יצא תועלת ע״י בדיקתו:

ה (ה) ופסול - עיין בשעה״צ מה שהבאנו בשם תמים דעים:

ו (ו) כל שהוא פסול - אפילו אינו חסר מן האתרוג כלל כגון שניקב ע״י מחט:

ז (ז) אם היה כאיסר - אפילו אין בו חסרון כגון שתחב בו יתד רחב ואם הנקב מרובע או ארוך רואין אי כד מעגלת לה הוי כאיסר פסול:

ח (ח) ואם חסר כל שהוא - ר״ל דאם חסר אז אפילו הנקב הוא קטן ביותר דהוא כל שהוא ג״כ פסול ועיין במאמר מרדכי שהסכים דלענין יו״ט שני ש״ד לברך עליו כל שאינו מפולש ואינו חסר בכאיסר:

ט (ט) וי״א וכו׳ - ס״ל דתרתי לריעותא בעינן מפולש וחסרון דבלא חסרון כשר בכל גווני אלא ביש חסרון יש חילוק דאם הוא מפולש פסול אפילו בחסרון כל שהוא ובאינו מפולש דוקא כשחסר בכאיסר וקי״ל להחמיר זולת בשעת הדחק כמ״ש רמ״א אח״כ:

י (י) אע״פ שיש בהם חסרון - ר״ל שנראה לפעמים באתרוג שהיה בו נקב בעודו במחובר אלא שנקרם עליו עור ובשר מלמעלה בזה יש להתיר אבל אם אנו רואים שלא נקרם אלא יש שם נקב וחיסרון אע״פ שנעשה ע״י קוצים בדרך גדילתו פסול וזהו שסיים מיהו אם רואה וכו׳ והמון עם טועין בכך שסוברין שיש קולא כשנעשה הנקב ע״י קוצים:

יא (יא) אם רואה שאין העור והבשר קיים וכו׳ - ואם יש ספק בזה אם הבשר קיים אזלינן לקולא כיון שהדעה אחרונה ס״ל אפילו בודאי יש חסרון כשר כל שאינו מפולש ואין החסרון בכאיסר שפיר נסמוך ע״ז בספק לכל הפחות ואפילו אם ספק לו שמא הגיע פילוש הנקב עד חדרי הזרע ג״כ יש להכשיר שכל שאינו ברור לנו שהגיע עד חדרי הזרע יש לסמוך על דברי האומרים שאפילו אם הגיע לחדרי הזרע אינו נקרא נקב מפולש ואינו פוסל אא״כ יש בו חסרון:

יב (יב) כסברא האחרונה להכשיר - ולברך עליו:

יג (יג) שניקב מצד זה לצד זה - שע״ז מורה שם מפולש כמו מבוי המפולש:

יד (יד) עד חדרי הזרע וכו׳ - טעמם שהקליפה העבה המקפת את חדרי הזרע אינה נחשבת עם חדרי הזרע לד״א אלא היא נחשבת לדבר בפ״ע לענין זה וכיון שניקבה כולה מצד א׳ ה״ז נקב מפולש וע״כ אע״פ שחדרי הזרע וצד השני של האתרוג נשארו שלימים ה״ז פסול. ולענין הלכה יש להחמיר כסברא האחרונה אבל בשעת הדחק שא״א למצוא אתרוג אחר יש לסמוך על סברא הראשונה ומותר לברך על אתרוג זה ובפרט היכי שאינו חסר כלום כגון שניקב ע״י מחט דיש בזה ס״ס שמא הלכה כהי״א הנזכר בס״ב דגם במפולש דוקא כשיש חסרון:

טו (טו) מפולש - ואם ניקבה הקליפה העבה מצד זה לצד זה שלא כנגד חדרי הזרע דהיינו במקום שהאתרוג מתקצר למטה זה מקרי מפולש בין לדעה א׳ ובין לדעה שניה:

טז (טז) קיימים - ויוכל להרגיש ד״ז במשמוש היד:

יז (יז) ויש פוסלין - ויש להחמיר בד״ז במקום שאפשר:

יח (יח) נסדק וכו׳ - מדסתם המחבר משמע דס״ל דיש להחמיר אפילו בנסדק מצד אחד:

יט (יט) כשר - כמו בנסדק הגרגרת בבהמה ביו״ד סימן ל״ד ואפילו נסדק משני צדדיו ע״פ כל ארכו ונשתייר מכל צד משהו למעלה ומשהו למטה:

כ (כ) לפסול בנסדק רובו - הט״ז ומ״א השיגו על פסק הרמ״א ודעתם דלא נמצא מי שיחמיר בזה ברובו אבל הגר״א בביאורו הוכיח כהרמ״א דיש מחמירין ברובו והיינו אפילו מצד אחד:

כא (כא) וכל שלא נסדק רוב קליפתו - בעומקו והיינו מראש האתרוג לסופו או לדעת ההג״ה בשיעור רובו:

כב (כב) העבה - דאלו נסדק כל קליפתו העבה והגיע לחדרי הזרע אפילו במקום אחד פסול דהוי בכלל נקב מפולש:

כג (כג) לא מקרי נסדק - אפילו בחוטמו ג״כ דוקא כשנסדק שם רוב קליפתו דאל״ה אינו בכלל נסדק כלל:

כד (כד) הקליפה החיצונה - היינו הקליפה הדקה שהיא כמין גליד על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל:

כה (כה) שאינו מחסרו וכו׳ - דאם היה נקלף יותר בעומק אפילו במקום אחד ונחסר מגוף האתרוג אפילו משהו פסול מטעם חסר לדעה ראשונה של ס״ב הנ״ל ולדעה שניה אם חסר כאיסר עכ״פ:

כו (כו) ירק כמות שהוא ברייתו - ואם מקום הנקלף הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג אפילו אם נקלף רק רובו פסול וכ״ז דוקא כשנקלף הכל ביחד אבל אם נקלף בשנים ושלשה מקומות אפילו במיעוט האתרוג אם אינו דומה לשאר האתרוג פסול דהוי כמנומר ואם נקלף במקום חוטמו כשאינו דומה מקום הקילוף לשאר האתרוג אפילו בכל שהוא פסול וכמו לענין חזזית לקמן בס״ט וי״א דאין להחמיר בכל זה רק דוקא כשאם נשתנה מקום הקילוף למראה פסול כגון שחור ולבן אבל אם הוא מראה כשר אין לפסלו ובשעת הדחק יש לסמוך ע״ז ועיין לקמן בסי״ג בהג״ה:

כז (כז) אם נקלף כולו פסול - כמו בבהמה כשנקלף כל עורה טרפה דלא הדרא בריא:

כח (כח) שישתייר כסלע - וכמו שם לגבי בהמה דצריך שישתייר כסלע וכ״פ הב״ח וא״ר:

כט (כט) ניטל דדו - הוא העץ שעל ראש האתרוג כמו חוד הדד ותחוב בתוכו והשושנתא עליו:

ל (ל) פסול - דהו״ל כחסר והנה מלשון ניטל הדד משמע דניטל העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג ונעשה שם כמו גומא ולפיכך פסול אבל אם ניטל רק מה שלמעלה מן האתרוג אין להחמיר וכן הסכים הט״ז לדינא אבל יש מן הפוסקים שמצדדים להחמיר אפילו אם לא ניטל רק למעלה מן האתרוג וסוברים דזה הוי בכלל חסר לדידהו ואם נשאר מן העץ למעלה מן האתרוג כל שהוא דעת המ״א דאין להחמיר בזה:

לא (לא) במקום שאפשר - היינו שאפשר ליקח יותר מובחר מזה אבל אם הוא המובחר אין להחמיר בשביל השושנתא. ומ״מ נראה דדוקא אם חסר רק השושנתא אבל אם חסר גם מקצת מן העץ אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו כי יש מחמירין גם בזה:

לב (לב) כשר - כיון שכך היא ברייתן וזהו דרך גידולן אין לכנותם בשם חסרים או שאינן הדר וניכרים הם כי יש במקום פטמא כמו גומא מתחלת ברייתו וכתב בבכורי יעקב דזה דוקא רק כשיש גומא מעט שאין כאן פסול רק משום חסר וכיון שמתחלת ברייתו הוא כן ולא נחסר ממנו כלל לא מקרי

חסר אבל לפעמים יש גומא עמוקה שחללה עד חדרי הזרע וניכר ע״י שיכניס לתוך החלל מחט או שאר דבר דק בזה נראה דפסול גמור הוא שהרי נקב בתולדה פסול כל היכי דניקב פסול כדאיתא ביו״ד סימן מ״ג בפמ״ג וכיון דניקב עד חדרי הזרע פסול ה״ה בניקב בתולדה:

לג (לג) ונשאר מקומו גומא פסול - דהוא בכלל חסר ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר העלה בתשובת חכם צבי שיכול לברך עליו אפילו ביום ראשון (כיון שבשעת הדחק איתא בס״ס תרמ״ט שמברכין אפילו על פסולין לגמרי וכ״ש בזה שהיא תלוי בשיטת הראשונים כמבואר בב״י) וה״ה בניטלה פטמתו ונעשה גומא ואין אחר בעיר ג״כ יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון:

לד (לד) ונשאר עובי כל שהוא שכל רוחב וכו׳ - ר״ל שנשאר מן עובי העץ בתוך האתרוג שיעור קצר שיוכל עכ״פ למלא כל רוחב הגומא מן עוביו ואף דלמעלה מן הגומא לא נשאר משהו ג״כ כשר דתו לא מקרי חסר:

לה (לה) עלתה חזזית - בין בתלוש ובין במחובר אלא בעינן שיהיה גבוה משאר אתרוג:

לו (לו) פסול - דמחזי כמנומר [גמרא]:

לז (לז) על רובו - היינו רוב כל שטח האתרוג משני הצדדים:

לח (לח) פסול - דאינו הדר:

לט (לט) אפילו כל שהוא פסול - שנראה שם לעינים יותר משאר מקומות שבו שבאותו שפוע אדם נותן עיניו:

מ (מ) שבשטח החברבורות וכו׳ - פי׳ שמקום החברבורות עצמם היא המיעוט:

מא (מא) שכולם מצד א׳ - משמע דאם נתפשט מהם גם לצד השני מקרי רובו דהוי רוב הקיפו אע״פ שאינו רובו של כל האתרוג [מ״א]:

מב (מב) אפילו במיעוטו - הלבוש וא״ר פסקו כדעה הראשונה וכ״מ גם בפמ״ג שאין פסול עד שיתפשט ברובו מיהו אם נתפשט גם לצד השני של האתרוג כבר ביארנו בס״ק הקודם דמקרי רובו בזה לכו״ע:

מג (מג) אם הוא מחצה על מחצה - לא מיירי שהיה חצי האתרוג של צד א׳ מראשו עד זנבו דהא בראשו לבד פוסל חזזית במעוטו וכנ״ל בס״ט אלא מיירי דהמחצה היא כלפי העוקץ בכל היקף האתרוג:

מד (מד) יש מכשירים - ס״ל דאפשר לצמצם והיש פוסלים ס״ל דא״א לצמצם ולדינא יש להחמיר כדעה בתרייתא מדנקט אותה המחבר לבסוף ועיין בפמ״ג שכתב דלא סגי אם ימצא רוב בהכשר ע״י מדידה אלא צריך שיראה לעינים בלא מדידה ובבכורי יעקב חולק ע״ז ע״ש:

מה (מה) וכל שינוי מראה - כגון שחור ולבן כמבואר לקמן בסט״ז:

מו (מו) בכל שהוא - ודוקא כשנראה לכל אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו וצריך להסתכל אין זה כל שהוא שפוסל:

מז (מז) ויש מי שאומר דה״ה דיבש וכו׳ - וכן פסק הא״ר וש״א ולאו דוקא יבש ה״ה שאר פסולין דמשום הדר:

מח (מח) שם בכל שהוא - היינו במקום חוטמו אבל בשאר מקומות האתרוג דינו כחזזית ושינוי מראה שבמקום אחד דינו ברובו ואם בשנים או בשלשה מקומות פוסל אף במיעוטו:

מט (מט) אבעבועות - יש אומרים דוקא שתי אבעבועות דבלא״ה אינו בכלל חזזית אבל רבים מהאחרונים חולקין ע״ז ודעתם דאף אבעבוע אחת כל שנראה לכל אדם לעין בלא הסתכלות מקרי חזזית. כתבו הפוסקים דדוקא כשנולד החזזית מעצמות האתרוג אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר ועיין בשע״ת ובבה״ל:

נ (נ) דנחשבים מראה אתרוג וכו׳ - ולפי טעם זה אפילו גבוהים משאר אתרוג כשר ואין נ״מ בין אם החזזית הוא בחוטמו או בשאר מקומות. ועיין באחרונים שהסכימו דאין להקל בגבוהים משאר אתרוג כ״א בשעת הדחק:

נא (נא) בענין שפסול - בין שהיה ברובו או במיעוטו בכמה מקומות וקלף כל מקומות הפסולין:

נב (נב) כשר - ואפילו לכתחלה יש להכשירו ע״י כן:

נג (נג) ולא חסר כלום - דהיינו שלא קלף ממנו רק קליפה החיצונה הדקה דאם חיסר ממנו משהו אפילו רק במקום אחד פסול לדעה הראשונה לעיל בס״ב ועיין לקמן סימן תרמ״ט ס״ה בהג״ה ובמה שכתבנו שם במ״ב סקל״ח:

נד (נד) כבוש בחומץ - היינו דבזה אפילו לא שהא אלא כדי שירתיח הוי כמבושל וה״ה כששרה במים או בשאר משקין ודבש מע״ל קי״ל דהוי כמבושל:

נה (נה) או מנומר - י״א דדוקא אם הוא מנומר בגוונין הפסולין כגון חזזית או שחור או לבן או ירוק כעשבי השדה ודינו כמו שכתוב לקמיה בסט״ז וי״א דאפילו אם הוא מנומר בהרבה מראות כשרות ג״כ עכ״פ אינו בכלל הדר ופסול והטעם בכל זה משום דאינו הדר:

נו (נו) בשנים או בשלשה מקומות וכו׳ - עיין לעיל בס״י:

נז (נז) מקום וכו׳ - אבל בשאר מקומות אפילו בשחור מעט פסול ומשמע אפילו הם סמוכין להן:

נח (נח) כשרים - דאורחייהו בכך ולא נפיק מכלל הדר:

נט (נט) העגול ככדור פסול - שאין דרכו להיות כן [לבוש]:

ס (ס) גדלו בדפוס - היינו שעשה לו דפוס בעודו קטן ומחובר באילן כדי שיגדל לפי מדת הדפוס ותמונתו:

סא (סא) אע״פ שעשאו דפין דפין - היינו כעין שעושין גלגל ריחיים של מים אפ״ה חשיב שפיר צורתו:

סב (סב) ב׳ דבוקים זה בזה - בספר הערוך בשם רבינו האי ז״ל התיום שאמרו שני פנים הם שנים דבוקין בברייתן ואחד שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלה ומחוברין מלמטה כל שהוא:

סג (סג) כשר - כיון שנבראו שנים יחד ודבוקין ומעורין זה בזה שאין אדם יכול להפרידן פרי אחד קרינא ביה ואין בו משום תוספות ועיין בב״י שהסמ״ג פסלו וע״כ יש להחמיר בדאפשר [א״ר]:

סד (סד) שדומה לעשבי השדה - משום שבזה ניכר שלא נגמר הפרי עדיין ומשמע דאם לא היה ירוק כ״כ כשר דמסתמא נגמר פריו:

סה (סה) אלא א״כ חוזר וכו׳ - ר״ל היכא דידעינן טבע האתרוגים שבאותו מקום שדרכן לחזור אח״כ למראה אתרוג לאחר ששהו בכלי זמן מרובה אז אפילו בעודו ירוק כשר דכיון שחוזר למראהו ע״כ נגמר פריו ומ״מ הסכימו האחרונים דאין לסמוך ע״ז למעשה ואין לקנות אתרוגים אא״כ התחיל במקצת לשוב למראה אתרוג דשמא יהיה נשאר ירוק. אתרוג המורכב הסכימו הפוסקים שהוא פסול דלא מקרי אתרוג כלל. ומורכב היינו מאתרוג ולומונ״י או פאמראנ״ץ או שום פרי אחרת אפילו אם הבריך ענף מאילן אתרוג לתוך לומונ״י וכ״ש אם הבריך ענף מאילן לומונ״י תוך אילן אתרוג [אבל אם הרכיב משני אילני אתרוג ביחד כגון ענף אילן שפירותיו דקים וקטנים לתוך אילן שפירותיו גסים כשר. א״ר בשם ב״ח]. ויש ג׳ סימנים שנוכל להכיר אם הוא מורכב או לא א) כי המורכב חלק ולאתרוג בליטות קטנות בכל גופה וגובה להם ב) המורכב העוקץ בולט ובאתרוג העוקץ שוקע ג) כי תוך המורכב רחב והמוהל שלו הוא רב והקליפה הממוצעת (דהיינו בין קליפה עליונה שהיא דקה כגליד ובין התוך שהן חדרי הזרע עם קליפתן) דקה ובאתרוג הוא להיפך כי הקליפה עבה והתוך קצר והוא כמעט יבש [ובעולת שבת כתב עוד סימן שבאתרוג הגרעין זקוף לאורך האתרוג ובמורכב הגרעין מושכב לרוחב האתרוג ובבכורי יעקב כתב שבדק באתרוגים הרגילים אצלנו ושיש להם כל סימני אתרוג כשר שלפעמים הגרעינים שוכבים באורך ולפעמים ברוחב ע״ש וע״כ ע״י סימן זה א״א להבחין כלל] וכתב בתשובת חתם סופר חא״ח סימן קפ״ג אתרוגים שיש להם סימנים שמבחוץ דהיינו העוקץ שקוע ובליטות הרבה אין לחוש שמא ימצא בסימנים הפנימים היפך מזה ומשמע מזה דאם יש לו רק סימן אחד שמורה שהוא אתרוג והסימן השני מורה שהוא מורכב כגון שהוא חלק והעוקץ שלו שוקע יש להחמיר מספיקא וכ״כ במור וקציעה אמנם בסימן ר״ז מפקפק הח״ס מאוד בענין הסימנים אחרי שלא נזכרו בש״ס ודעתו דלמעשה אין לסמוך על סימנים כלל להקל ודינן של אתרוגים כדין עוף טהור דנאכל במסורת דהיינו שאותו המקום יהיה מוחזק מימים קדמונים שאתרוגיהם אינם מורכבים ומסיים שם העולה מזה כל האתרוגים שאינם מייעניווע [וה״ה מקום אחר המוחזק בכשרות מימים קדמונים] אין ליקח בלי כתב הכשר שיודע המעיד שאינם מהמורכבים ואין לסמוך על הסימנים עכ״ל וכעין זה כתב ג״כ בספר שנות חיים בסי׳ ע״ר ע״ש אך ביו״ט שני שהוא דרבנן יש לסמוך על הסימנים אף למאן דס״ל דגם ביו״ט ב׳ פסול מורכב ע״ש. אכן באמת אודות כתב ההכשר יש ג״כ הרבה לדקדק א) שצריך למצוא אנשים שיכירו היטב חתימת המעיד או עכ״פ שהסוחר עצמו יכיר כתב ההכשר והוא יהיה מוחזק לנו בכשרות ב) על האתרוגים שאינם מוחזקים מכבר בכשרות להעיד שאינם מורכבים לזה אין להאמין להמעיד רק אם הוא מוחזק בכשרות וצריך שיהיה

ירא שמים לדקדק דאולי מטעי קטעי ובפרט במלאכת הנטיעה. גם מצוי עוד כמה רמיות בענין זה שהוא מניח כתב ההכשר על תיבה אחת והסוחר כשמוכר אותו קעסטיל מניח הכתב על קעסטיל אחר וע״כ יש לדקדק לקנות מאיש נאמן ואם מוצא לקנות אתרוג מאיזה מקומות הידועים מעולם ומוחזקים שאינם מורכבים יותר טוב לקנות מהם ועיין בבה״ל מה שכתבנו בשם הבכורי יעקב ולפי המבואר שם נראה דבדיעבד כשכבר קנה או שאין לו מקומות הידועים למוחזקים נראה דיוכל לסמוך על שתי סימנים שמבחוץ ולברך ג״כ וכמ״ש למעלה. ודע שהסכימו האחרונים דיש להחמיר לענין אתרוג המורכב אפילו בשאר ימים. ואם אין לו אחר בעיר יש ליטלו כל שבעה בלא ברכה ויש מחמירין דאפילו ליטלו בלא ברכה ג״כ אין כדאי דילמא אתי למסרך לצאת בו תמיד. ולענין הדסים אם יודע שהם מורכבים אין ליטול אותם דפסולים הם כמו אתרוגים אך בסתמא משמע מאחרונים שאין לחוש דסתמא אינן מורכבים (עיין בפמ״ג בסי׳ תרמ״ט אות י״א) ומה שרצה השבות יעקב לפסול אותן הגדלים בגנות השרים מפני חשש מורכבים חלקו עליו החכם צבי והפנים מאירות ועיין בבכורי יעקב שכתב שכן פשט המנהג להכשירם:

סו (סו) פסול - ואפילו אם אנו משערים שאיננו בוסר שאין סופו להתגדל יותר אפ״ה פחות משיעור זה לא חשיב גמר פירא אבל אם יש בו השיעור חשיב כפירי אף שהוא עדיין בוסר שסופו להתגדל יותר:

סז (סז) כל שהוא - היינו אפילו הוא גדול שמביאו על כתיפו ג״כ יצא כיון שהארבעה מינים כשיש לו כולם אין מעכבין זה את זה יכול ליטול הלולב ואח״כ האתרוג:

סח (סח) כשר - ובלבד שלא יהא ירוק ככרתי דאז לא חשיב גמר פירא כל שאינו חוזר למראה אתרוג וכנ״ל בסכ״א. כתב הסמ״ג אסור לזלזל אתרוג ושארי מצות שהעכו״ם מוכרים עכ״ל כלומר שצריך ליתן להם מעט יותר מכדי דמיהן (ולא הרבה וכדלעיל בסימן ל״ט ס״ז ע״ש) וכונת הסמ״ג דאין לזלזל דאתה מכשילו לע״ל שלא יביאם בפעם אחרת לקנות מידו [אחרונים]:

סימן תרמט

א (א) בגזול ובגנוב - דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו׳ והאי לכם משלכם הוא:

ב (ב) לאחר יאוש - דיאוש כדי לא קני והנה ביום הראשון בודאי לכו״ע לא יצא מן התורה ולענין שאר הימים יבואר לקמיה:

ג (ג) בלא סיוע המצוה - פי׳ שהקנין שקנה אותו הוא נעשה קודם קיום המצוה לאפוקי אם הוא ע״י המצוה של נטילת הלולב כגון שמכרו לו באופן שקנאו במשיכה והגביהו למיפק ביה א״כ ע״י המצוה נעשה הקנין ולא יצא דהו״ל מצוה הבאה בעבירה אלא צריך להגביהו אח״כ פעם שני לצאת בו [לבושי שרד]:

ד (ד) גזל לולב ושיפהו וכו׳ - ר״ל דבעת שגזלו לא היה עדיין מתוקן כראוי שנוכל לקרוא עליו שם לולב והוא תקנו בשיפוי שלו דעל ידו נקרא שמו לולב:

ה (ה) כשר דקנייה בשינוי מעשה - וזה מהני אפילו בלא יאוש ואפילו ביום ראשון כשר לצאת בו דלכם קרינא ביה כיון שקנאה ודמים בעלמא הוא חייב לו. וה״ה היכא דהוי יאוש ושינוי רשות כגון שהגזלן מכרו או נתנו לאחר אותו אחר כשר לצאת בו אפילו ביום ראשון דקנהו ע״י שינוי רשות כיון שכבר היה יאוש מקודם ושלכם קרינא ביה:

ו (ו) ומיהו לא יברך עליו - כיון שמתחלה בגזל בא לידו מחמרינן לענין ברכה דאית בה הזכרת שם שמים. ועיין במ״א שדעתו דדוקא בלא יאוש אבל אם היה יאוש עם השינוי מעשה או עם שינוי השם או עם שינוי רשות מותר לברך ג״כ אכן דעת הט״ז לעיל בסימן כ״ה והגר״א שם דבכל גווני לא יוכל לברך ועיין לעיל בסימן י״א סעיף ו׳ בבה״ל ד״ה ולענין ברכה:

ז (ז) אלא לגנב ולגזלן עצמו - מוכח מזה דדעת המחבר דהגזלן אינו יוצא אפילו בשאר הימים דלא בעינן בהו לכם והטעם דהו״ל מצוה הבאה בעבירה ואין נ״מ בזה בין לפני יאוש ובין לאחר יאוש:

ח (ח) חוץ מיום ראשון - הנה מאי דמחמרינן לגבי אחרים ע״כ איירי לפני יאוש ולכם אמר רחמנא והאי לאו דידהו הוא [דאי היה יאוש מקודם א״כ אצלם הו״ל יאוש ושינוי רשות וקנין גמור הוא אצלם ולכם קרינא בהו] ואפ״ה בשאר הימים לאחרים שרי דס״ל להי״א דלא שייך מצוה הבאה בעבירה לגבי אחרים שהם לא גזלוהו ועיין במ״א שהביא בשם המלחמות שחולק ע״ז ודעתו דאף לגבי אחרים שהם לא גזלוהו אפ״ה כיון דההפץ לא נקנה

אצלם שהוא לפני יאוש והגזל תחת ידם הוא שייך גבייהו ג״כ מצוה הבאה בעבירה ואינם יוצאין בו וע״כ דעת המ״א שלא להקל בזה אבל בא״ר כתב שיש לסמוך להקל כהי״א דאף לגנב ולגזלן עצמו דעת כמה פוסקים שסוברין דבשאר ימים יוצא בהן עכ״פ יש לסמוך עלייהו לגבי אחריני וגם הגר״א בביאורו משמע שמצדד להלכה כהיש מי שאומר מיהו כ״ז הוא רק לענין לצאת בו אבל לברך עליו גם להגר״א אסור לברך עליו דהא אפילו היכא דהוי יאוש ושינוי רשות אסור לברך כמ״ש מקודם וכ״ש בזה:

ט (ט) שלא יקצץ וכו׳ - ביאור הענין שלא יקצץ מקרקע של נכרי בעצמו ואפילו כשיתן לו הנכרי רשות דשמא גזל הקרקע מישראל דסתם עכו״ם גוזלי קרקע הם וקי״ל דקרקע אינה נגזלת [היינו שאינה קנויה לגזלן בשום יאוש דלעולם בחזקת בעליה הראשונים עומדת ופירות המחוברים לקרקע הרי הוא כקרקע] אבל משנתלש הפרי הוי גזל והתולשו הוא גוזלו לפיכך לא יקצץ הישראל בעצמו דיהיה הוא הגוזל אלא יקצצנו העכו״ם ויהיה אז חל היאוש מן הבעלים הראשונים על דבר הנתלש והוא ימסור ליד ישראל וקנה הישראל אותם ע״י יאוש שביד העכו״ם ושינוי רשות שבידן:

י (י) גוזלי וכו׳ - וכ״ז לכתחלה אבל בדיעבד כשר אם הוא ברשות העכו״ם ומברך עלייהו דמספיקא לא חיישינן לגזולה. ומי שגזל ע״י כיבוש מלחמה קנייה כדאיתא בגיטין דף ל״ח [מ״א]:

יא (יא) יקצצנו עכו״ם - וה״ה כשקוצץ ישראל ונותן לחבירו שרי כיון דהוי לאחר יאוש:

יב (יב) ויקנה מהם - וה״ה כשהנכרי יתן לו במתנה שרי דהו״ל יאוש ושינוי רשות ויוכל ג״כ לברך לכו״ע דאף דכתבנו לעיל דעת הט״ז והגר״א דע״י יאוש ושינוי רשות אסור לברך היינו דוקא בגזל ודאי אבל הכא דחששא בעלמא הוא דשמא גזל העכו״ם הקרקע לא חיישינן בזה היכא דכבר קנה מדינא:

יג (יג) או חוצה לארץ - ר״ל אע״פ ששם הקרקעות רובן של עכו״ם הם מעולם ואם גזלו מעכו״ם גזלו אפ״ה אסור דגזל עכו״ם ג״כ אסור:

יד (יד) שאגדו עכו״ם וכו׳ - ר״ל אע״ג דלכתחלה מצוה לאוגדו משום נוי מצוה מ״מ כשר ע״י עכו״ם ועיין במ״א שדעתו דלכתחלה לא יאגדנו והטעם דכל שאינו מחוייב בדבר אינו רשאי לתקנו ומטעם זה גם אשה לא תאגוד הלולב לכתחלה [מ״א בסי׳ י״ד] ועיין שם בביאור הלכה שבירורנו דמדינא אין חשש בדבר ומ״מ טוב ליזהר בזה. ודוקא באגד התחתון ששם אוגד כל המינים ביחד דשם עיקר מצות אגד אבל במה שאוגדים למעלה בזה אין קפידא [בכורי יעקב]:

טו (טו) וכן שאול וכו׳ - עיין במ״א ופמ״ג ותוכן דבריהם דודאי לכתחלה טוב שיפרט ביום ראשון שנותן לו במתנה ע״מ להחזיר אבל בדיעבד אם שאל ממנו סתם ליתן לו לולבו לצאת בו ונתן לו יצא דמסתמא נתן לו באופן שמותר לצאת בו דהיינו במתנה ע״מ להחזיר [והשו״ע מיירי שאמר לו בפירוש שנותן לו רק בתורת שאלה ולא במתנה או דמיירי שהנותן אינו יודע הדין שאין יוצאין בשאולה דבאופן זה בודאי אינו יוצא כמו שכתב בבכורי יעקב]:

טז (טז) מלולבו של חבירו וכו׳ - ר״ל וחבירו רוצה ליתן לו הלולב במתנה ע״מ להחזיר וקמ״ל דאף דכיון דקי״ל דמצות לאו ליהנות ניתנו לא מקרי הנאה מ״מ עכ״פ לכם לא מיקרי דאיסורי הנאה נינהו:

יז (יז) ביום א׳ - אבל ביום שני דלא בעינן לכם שרי דהנאה לא מקרי כנ״ל:

יח (יח) של עיר הנדחת - משום דלשריפה קאי דכתיב ואת כל שללה תקבוץ וכו׳ ולולב בעי שיעור ד׳ טפחים [כדלקמיה בסימן תר״נ] וכיון דהאי לשריפה קאי אין שיעורו קיים דכשרוף דמי ולכן פסול אפילו ליום שני:

יט (יט) ושל אשירה - הוא אילן שעובדין אותו. ואם נטעו ולבסוף עבדו אז הפירות שגדלו קודם העבודה מותרים להדיוט ואסורים לכתחלה לגבוה דמאיס ואותן הפירות שגדלו אחר שנעבד אסור אף להדיוט בהנאה כדאיתא ביו״ד סימן קמ״ה ופסול אף ביום שני ועיין לקמיה בסוף ס״ד:

כ (כ) של ישראל פסול - דכיון שאין ביטול העכו״ם מועיל לה להתירה בהנאה הרי היא עומדת לשריפה וכל העומד לשריפה כשרוף דמי ואין שיעוריה קיים וכנ״ל:

כא (כא) לכתחלה לא יטול - אפילו אם ביטלה העכו״ם דשרי להדיוט לגבוה אסור דמאיס:

כב (כב) ואם נטל יצא - וא״צ לחזור וליטול ואפילו אם לא ביטלן העכו״ם והרי היא אסורה עדיין באכילה ובהנאה מ״מ כיון שמועיל לה ביטול להתירה בהנאה הרי אינה עומדת לשרפה שאפשר שיבטלנה העכו״ם ומה שנוטלה לצאת בה אינה חשובה הנאה דמצות לאו להנות ניתנו וכנ״ל:

כג (כג) דלא בעינן לכם - אבל ביום ראשון דבעינן לכם אינו יוצא בה אפילו בדיעבד כ״ז שלא ביטלה העכו״ם דאסורה בהנאה ולא מקרי לכם:

כד (כד) וע״ל סימן תקפ״ו - ר״ל דשם הביא רמ״א דיש מחמירין אפילו בשל עכו״ם שלא לצאת אפילו בדיעבד קודם שנתבטל ולענין דינא עיין לעיל בסימן תקפ״ו סקי״ח במ״ב:

כה (כה) הצעירים - הוא ענין ממשרתי העכו״ם:

כו (כו) מותר ליטול משם וכו׳ - הנה לפי המבואר ביו״ד סימן קמ״ג ס״ג ובש״ך ועט״ז שם אין מותר ליטול מהם כ״א כשהוא בחנם ולא בשכר אפילו אם המעות נוטלין הכהנים לעצמן ולא לעבודת כוכבים ואפשר דשם מיירי שמתחלה נדבו הגינה לשם ע״ז והפירות יהיו שייכים למשמשיה להכי אסור להנות למשמשיה והכא מיירי שהגינה לא נדבו מעולם לשם ע״ג ולדעת רמ״א שם בהג״ה בכל גווני יש להקל אם הגינה אינה עומדת בחצר הע״ז והמעות מגיע רק להכהנים ולא לצרכי ע״ג ע״ש:

כז (כז) למצוה - ומ״מ אם יש אחרים אע״פ שאינן יפין כזו יקח אחרים [ס״ח] ועיין בבה״ל:

כח (כח) כל זמן שאין עובדין האילן - אבל משהתחילו לעבדו אותן הלולבין והפירות שנמצאו אז על האילן אסורין לכתחלה לגבוה דמאיס והגידולין שיצאו אח״כ אסורין אף להדיוט כמבואר ביו״ד סימן קמ״ה ס״א וי״א שאם קצץ העכו״ם אח״כ ונתן לישראל שרי מטעם בטול ואף לגבוה שרי ולא מקרי מאיס משום שנשתנה שינוי גדול דבשעת עבודה לא היה האתרוג ולולבין וגדלו אחרי כן:

כט (כט) כל אלו וכו׳ - הוא לשון הרמב״ם וסתם המחבר לדינא כמותו ודעת הרמ״א בזה יבואר לקמיה:

ל (ל) שהם פסולים מפני מומין וכו׳ - דע דיש בהן שהם פסולים משום שאינו הדר ויש משום שהם בכלל חסר ודעת הרמב״ם בכולם להכשיר מיום ראשון ואילך ודעת שארי פוסקים יבואר לקמיה ומש״כ מפני גזל וגניבה ביו״ט הראשון וכו׳ טעמו כיון דיו״ט שני הוא דרבנן מותר הגזול אע״ג דהוי מצוה הבאה בעבירה וקשה דבס״א קאמר דלא נפסל גנוב וגזול אלא לגנב ולגזלן עצמו ומוכח שם דאפילו ביו״ט שני ותירץ המ״א דהתם רק לענין לכתחלה והכא מיירי לענין עצם הדין דבדיעבד יוצא ביו״ט שני אף בגזול אבל יו״ט ראשון לכו״ע לא דבעינן לכם ועיין בבה״ל:

לא (לא) הכל כשר - ומ״מ לענין ברכה בגנוב וגזול גם לדעת הרמב״ם אין לברך דבוצע ברך ניאץ ד׳:

לב (לב) ויש פוסלין וכו׳ - טעמם דהו״ל מצוה הבאה בעבירה ואינו יוצא בו:

לג (לג) בשאר ימים - דביום הראשון לא מהני מה דניחא ליה וכו׳ דהא בעינן לכם שיהא שלו ממש ולא עדיף משאול ועיין לקמן סי׳ תרנ״ח איך להתנהג ביום א׳:

לד (לד) דניחא ליה וכו׳ - כיון דאין חשש קלקול במה שנוטלו ומנענע בו ע״כ לא דמי זה ללומד מספר חבירו שלא מדעת דאסור מפני שחושש בו שלא יקלקלנו. כתב הפמ״ג שדוקא פ״א מותר ליטלו ולנענע בו כהלכה אבל לכל ז׳ ימים אפשר דמקפיד ואסור [ומטעם זה נ״ל דה״ה שלא יתן לחבירו בעצמו דאולי הוא מקפיד ע״ז] ועיין לעיל בסימן י״ד שכתב דבכל גווני ראוי ליזהר כשבעליו עמו שישאלנו שאין סומכין על החזקה במקום שיכולין לבררו בקל וכ״ש אם יודע בו שהוא מקפיד דאסור מדינא ליטול שלא מדעתו. ואפילו אין בעליו עמו דוקא ליטול באותו מקום אבל להוציאו מביתו לביהכ״נ או איפכא אסור [אחרונים]:

לה (לה) וחסר כשר בשאר הימים - לכו״ע דיום א׳ דאורייתא בגבולין ושאר הימים דרבנן זכר למקדש הלכך עיקר הלקיחה כגון ד׳ מינים שבלולב ולקיחה לכל אחד ואחד בפני עצמו (ולא שיטול אחד בשביל כולם) תקון גם בשאר יומי כעין דאורייתא אבל בחסר לא תקון וכן בשאול. ודברים שטעמם משום שאינו הדר יש דיעות בפוסקים דעת הרמב״ם וסייעתו להכשיר כמו בחסר ודעת הרא״ש וסייעתו להחמיר בזה דבעינן הדר בכל ז׳ ימים משום הידור מצוה וסתם הרמ״א לקמיה בזה כוותייהו:

לו (לו) וניטל פטמתו - עיין לעיל סימן תרמ״ח ס״ז ועיין במ״א שהביא דיש פוסקים שסוברין דניטל הפטמא הוא משום הדר והוא מצדד ג״כ כוותייהו וע״כ אין להקל בניטל הפיטמא כל ז׳ ומ״מ אם א״א למצוא אחר יש לסמוך על המקילין דבלא״ה רוב הפוסקים סוברין כהרמב״ם דאף אותן שפסולין משום הדר כשר בשאר יומי [א״ר] ומשמע מדבריו דיוכל לברך ג״כ ויש שמפקפקין לענין ברכה אכן אם יצטרך עוד ספק בזה אם נטלה פיטמתו (עיין לעיל בסימן תרמ״ח ס״ז במ״ב) בודאי יוכל לברך בשאר יומי:

לז (לז) עד שיסיר וכו׳ - ולהכי מקילינן כאן דמדינא הוא בכלל חסר וחסר כשר בשאר יומי ורק לכתחילה מחמרינן כאן משום דמאיס וע״כ כשהסיר מקום המאוס כשר אבל במנומר או יבש דמדינא פסול משום הדר להכי אין מועיל תיקון משום דבא מכח פסול:

לח (לח) הואיל ובא מכח פסול - עיין בביאור הגר״א שמצדד לומר דלפי מה שפסק המחבר לעיל בסימן תרמ״ח סי״ד דאם עלתה בו חזזית או שהוא מנומר וקלפו אם חוזר למראה האתרוג כשר מוכח דפליג ע״ז וכן מצדד המאמר מרדכי במסקנתו עי״ש וע״כ מצדד המאמר מרדכי דיש לדון להקל בחתך היבשות או הנימור בשאר יומי מאחר דסתם המחבר כדעת הרמב״ם וסייעתו דכל הפסולין משום מומין דכולל בזה בין שהפסול משום חסר או משום הדר כשר ביו״ט ב׳ [וכלול בזה אף יבש או מנומר דטעמם משום הדר] אף בלא חתך עכ״פ אין לנו להחמיר בחתך. ובמקום הדחק בודאי יש לסמוך ע״ז. ועיין מה שכתבנו לקמיה לענין חזזית:

לט (לט) להתנות על אתרוג - היינו בעיו״ט קודם בין השמשות:

מ (מ) שיהיה כולו ליום ראשון - דאינו יכול להתנות שאינו בודל ממנו ויוכל להנות דהא יום ראשון איתקצאי כולו דחסר פסול בו ולכן צריך להתנות שאינו בודל ממנו מבין השמשות של ליל שני ואילך:

מא (מא) ומותר אז לכתחלה - ר״ל דאי לא התנה אינו רשאי לאכול ממנו אפילו בכל ימי החג כיון דאיתקצאי בבין השמשות של יום ראשון. ואם הפריש לכתחלה ליום שני דעת המ״א בשם הרא״ש דמותר לאכול אפילו בלא תנאי רק שישאיר השיעור הראוי לאתרוג דלא אמרינן איתקצאי רק השיעור הראוי לאתרוג ולא יותר וי״א דאפילו הפריש ליום שני אמרינן דאיתקצאי כל האתרוג ואסור לאכול ממנו אם לא שהתנה מתחלה וכן הסכים הגר״א בביאורו:

מב (מב) לאכול ממנו וכו׳ - ולצאת וכו׳. פי׳ לאכול ביום ב׳ ולצאת בו ביום ג׳ דהא אסור לאכול קודם נטילה כדלקמן בסי׳ תרנ״ב:

מג (מג) הנשאר - כתב הר״ן דוקא בנשתייר רובו דשמו עליו הא לא״ה לאו אתרוג מקרי ואתרוג אמר רחמנא ולא חצי אתרוג אבל בפסקי מהרא״י משמע דאפילו לא נשאר בו אלא מיעוטו סגי ביום שני [ד״מ] ובלבד שיהא נשאר שיעור ביצה כמבואר לעיל בסוף סי׳ תרמ״ח ועיין בב״ח:

מד (מד) שהוא משום ע״ג - כגון באשרה של ישראל וכנ״ל בס״ג ע״ש הטעם במ״ב:

מה (מה) שאותו אתרוג אסור באכילה - משמע אע״פ שמותר בהנאה כגון של טבל כיון דאסור באכילה פסול כל ז׳ וכ״ש אתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה דעומדים לשרפה דפסול כל ז׳. וערלת חו״ל כשר אפילו ביום ראשון. אתרוג של דמאי כשר. ואתרוג שנאסר מחמת בליעת איסור כגון שנפל מקצתו לתוך חלב רותח יש להחמיר שלא לצאת בו ביום ראשון אבל בשאר הימים יש להקל כיון שאין איסורו מחמת עצמו:

מו (מו) שאינם מינם - כגון הדס שוטה בסימן תרמ״ו וצפצפה בסימן תרמ״ז ואתרוג המורכב:

מז (מז) חסרים השיעור - דאף דמבואר לעיל דחסר כשר בשאר יומי מ״מ צריך שישאר בכל אחד כשיעורו:

מח (מח) וחזזית פוסלת וכו׳ - זהו רק לדעת המחמירים בהדר כל ז׳ אבל לדעת המחבר שהעתיק לשון הרמב״ם גם בהדר אינו פוסל אלא ביום א׳ בלבד והו״ל לכתוב בלשון ויש אומרים אלא שכן דרכו בכמה מקומות וכן מה שכתב בהג״ה למעלה אבל יבש או מנומר שפסול כל ז׳ הוא ג״כ אזיל לשיטתו שמחמיר בהדר כל ז׳ אבל לדעת המחבר שהעתיק לשון הרמב״ם גם ביבש ומנומר אינו פסול אלא ביום א׳ בלבד:

מט (מט) כל שבעת הימים - ובשעת הדחק יש לסמוך להקל בחזזית בשאר ימים כיון דבשאר ימים אין חיוב נטילה אלא מדרבנן:

נ (נ) לא מברכינן - דיש דיעות בפוסקים דכיון דאנו עושין משום ספיקא דיומי אפשר דדינו כראשון או דכיון דאנו בקיאין בקביעא דירחא דינו כשאר ימים לכך נוטלין בדליכא אחר ולא מברכינן ואף דבדליכא אחר גם ביום ראשון נוטלין ולא מברכין כמבואר לקמיה בס״ו שם מיירי בדליכא אחר כלל וכאן מיירי שיש בנמצא ע״י טורח וקמ״ל דבשני א״צ לטרוח:

נא (נא) יברך על של חבירו מדעתו - פי׳ יתן לו במתנה בענין דמהני אפילו ביום ראשון אבל שלא מדעתו אע״פ שכתב לעיל דמותר דניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה מ״מ לא עדיף משאול ופסול ביו״ט ראשון וגם בשני מספק וע״כ יתן לו במתנה ולא בתורת שאלה. וכתב המ״א בשם הד״מ דאח״כ יטול את זה ור״ל על של חבירו שקבל במתנה יברך ואח״כ יטול שלו להלל והושענא:

נב (נב) בשעת הדחק וכו׳ - ולא מקרי שעת הדחק אא״כ אין בכל העיר ד׳ מינים כשרים אבל אם יש לחבירו אף שהוא לא יכול למצוא לא מקרי זה שעת הדחק אלא צריך לטרוח ולברך על של חבירו אם יתן לו ויעשה הנענועים בשלו אם א״א בשל חבירו [אחרונים]:

נג (נג) כל הפסולים וכו׳ - היינו הפסולים מחמת מום אבל הפסולין מחמת שאינן מינן כגון הדס שוטה וצפצפה או מורכב פסול אפילו בשעת הדחק דאתי למטעי לצאת בהן תמיד וה״ה גזול פסול אפילו בשעת הדחק. אם אין בכל העיר ד׳ מינין כשרים יטול מה שנמצא ב׳ או ג׳ מינין ויעשה כל הנענועים וכן הש״ץ ובלבד שלא יברך אבל אסור ליקח מין אחר דיבואו לטעות בשאר שנים משא״כ בג׳ מינין לא יבואו לטעות דהכל יודעין שצריך ד׳ מינין:

נד (נד) נוטלין ואין מברכין - נוטלין אפילו ביום א׳ כדי שלא תשתכח תורת לולב מישראל ואין מברכין כיון דהוא לזכר בעלמא:

נה (נה) לולב יבש - דעת הרמב״ם דאפילו בשעת הדחק אין להקל רק בלולב ולא בשאר מינים כשהם יבשים וכדלקמיה וגם דאין להקל רק ביבשות ולא בשאר פסולין אפילו בשעת הדחק:

נו (נו) אפילו בדאיכא אחרים לחין - הטעם משום דאיירי בארצות שאין נמצאים לולבים לחים גמורים וגם היבשים אינן יבשים גמורים דהיינו להיות הלולב נפרך בצפורן (וה״ה בהדסים שלא הגיעו לשיעור שילבינו פניהם) [וא״כ הלחים והיבשים כמעט דומין זה לזה ולכך המנהג לברך על שלו]:

נז (נז) אפילו בהדס יבש - דג״כ אינו מצוי לחין משא״כ בערבות דמצויות לחין ובאתרוג לא רצו להקל לדעה זו משום דכתיב בהדיא בתורה פרי עץ הדר:

נח (נח) ויש לסמוך עלייהו בשעת הדחק - והאחרונים הסכימו לדינא דבשעת הדחק נוכל לסמוך על הפוסקים הסוברין דבכל ד׳ מינים כשהם יבשים נוכל לברך עליהן. ויש בזה ד׳ חלוקים. אם לא נמצאו בעיר לחים רק יבשים אזי כל הארבעה מינים נוטלין ומברכין. ואם יש לו יבשים גמורים ויש לאחרים לחים גמורים מברכין על הלחים דוקא ואפילו בדיעבד לא יצא כשבירך על היבשים. ובארצות שאין נמצאין לולבים והדסים לחים גמורין וגם היבשין אינן יבשים גמורים וכנ״ל מברכין על היבשים שיש לו אפילו לכתחלה וכמ״ש למעלה. ובמקום שנמצאו אצל אחרים לחים גמורים לכתחלה י״ל שלא לברך על היבשים שלו אפילו אינן יבשים גמורים ובדיעבד כשבירך יטול עוד הפעם הלחים שאצל אחרים בלא ברכה:

נט (נט) יכול ליטול וכו׳ - עיין במ״א שנתקשה מה הוסיף רמ״א על דברי המחבר לעיל בס״ו ועיין בבכורי יעקב שכתב דמה שהוסיף הרמ״א הוא דהב״י כתב בשעת הדחק שאין נמצא כשר יטול בלא ברכה אבל אכתי לא שמענו אם ימצא אח״כ כשר רק שעתה אין בידו כגון שאחר מברך הלל בלולבו הכשר והבטיחו שאחר הלל יתן לו אם יכול לברך לע״ע הלל בלולבו הפסול שלא נאמר שיכנס עי״ז לספק ברכה אם יטול הכשר קמ״ל הרמ״א דבלא ברכה יכול ליטול לכתחלה כיון שזה ודאי פסול הוא יכול לברך אח״כ על הכשר:

סימן תרנ

א (א) שיעור הדס וערבה ג״ט - ואם העלין שלהם יוצאין למעלה מן העץ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה [ריטב״א]:

ב (ב) שדרו של לולב וכו׳ - היינו לבד מהעלין היוצאין למעלה לאחר שכלתה השדרה. ולאורך העלין לא ניתן שיעור:

ג (ג) באמה בת ה׳ טפחים וכו׳ - המחבר מבאר דבריו שאין צריך ג׳ טפחים בינונים שהם ששה באמה אלא אנו לוקחין אמה קטנה שהיא בת ה׳ טפחים בינונים ומחלקין אותה לששה טפחים קטנים ומחצה מהן הוא שיעור הדס וערבה ונמצא ששלשה טפחים האלו הוא רק טפחיים ומחצה בינונים:

ד (ד) גודלים - פי׳ רוחב גודל של אדם בינוני שיש בכל טפח ד׳ מהם:

ה (ה) י״ג גודלים ושליש גודל - דטפח של לולב הנוסף הנ״ל הוא ג״כ טפח קטן לדעה זו שהוא פחות מטפח בינוני שמחזיק בעלמא ד׳ גודלים כשיעור שתות שהוא שני שלישי גודלין [די״ב שלישי גדיל הוא ארבעה גודלין] ונמצא שטפח זה מחזיק רק ג׳ גודלין ושליש ועם עשרה גודלין הנ״ל הוא בס״ה י״ג גודלין ושליש:

ו (ו) י״ד גודלין - ס״ל דטפח הנוסף בלולב הוא טפח בינוני שמחזיק ד׳ גודלין ונמצא שבס״ה הוא י״ד גודלין:

ז (ז) וי״א ששיעור וכו׳ - ס״ל דג״ט הנ״ל וכן הטפח של לולב הנ״ל הוא טפחיים בינונים שכל אחד מחזיק ד׳ גודלין:

ח (ח) לכתחילה - ובדיעבד די הלולב בי״ג גודלין ושליש והדס וערבה בעשרה גודלין ופחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל שבעת הימים. כתב בתולעת יעקב ע״פ הסוד יש ליטול שדרתו של לולב כלפי פניו ופני הלולב כלפי חוץ והכי נוהגין:

סימן תרנא

א (א) שיטול - ביו״ט ראשון יותר טוב לילך למקום שיש בו לולב מלילך למקום שמתפללין דלולב ביום א׳ היא דאורייתא ותפלה דרבנן ואפילו לולב ספק אם ישיג שם ולתפלה ודאי ילך ביום א׳ למקום שיש בו לולב וביו״ט ב׳ ילך למקום שודאי מתפללין [פמ״ג]:

ב (ב) כל אחד - ולא שאחד יטול בשביל כולם דכתיב ולקחתם לשון רבים ולא לקחת להורות שהחיוב על הרבים ולא מיבעי ביו״ט ראשון ואפילו בשאר ימים בעינן לקיחה לכל אחד [ולא כמו שצוה אחד במעשה שלא היה בבהכ״נ אלא אתרוג אחד שיקח הש״ץ עבור כולם והם ישמעו הברכה ויענו אמן] [תשובת ח״ס חאו״ח סי׳ קפ״ב]:

ג (ג) וב׳ ערבות - ואם נטל בד אחד של ערבה צריך לחזור וליטול ולברך:

ד (ד) וג׳ הדסים - ואפילו שלשתן קטומים שנקטמו ראשן ופחות משלשה לא מהני אפילו לא היה קטומים:

ה (ה) ובמקום הדחק - לכאורה היינו כשאין משיג אצל אחרים אבל אם משיג אצל אחרים יקח משל אחרים ובבכורי יעקב מצדד קצת להקל בזה ונ״ל דאין להקל בזה כ״א בשאר ימים ולא ביום ראשון:

ו (ו) סגי ליה בחד דלא קטום - ועיין בשע״ת בשם תשובת דבר שמואל שמצדד דצריך ליטלו בלא ברכה אכן מפמ״ג ומישועת יעקב משמע דיוכל לברך. והנה המ״א הביא בשם הרמב״ן דדעתו דאפילו בחד וקטום יוצא וכתב המ״א דכדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק והנה בזה בודאי יטלו בלא ברכה דבזה גם דעת ישועת יעקב שלא לברך:

ז (ז) ומצוה לאגדם וכו׳ - דאף דקי״ל דאין מחוייב לאגדם עכ״פ מצוה יש בזה משום זה אלי ואנוהו:

ח (ח) בקשר גמור - ולא בעניבה דאין זה קשר הנאסר בשבת ויו״ט ולא מקרי אגד ועיין בתשובת אגורה באהלך שמצדד דמה שנוהגין העולם שלא לעשות קשר אלא עושין מן עלי לולב כמין בית יד ותוחבין הלולב בו ג״ז בכלל קשר ע״ש:

ט (ט) במין אחר - ולית ביה משום בל תוסיף דכיון דאין חובה לאגדו האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי ומשום חציצה נמי ליכא אף שהקשר מפסיק בין ידו להלולב דכל לנאותו אינו חוצץ ואפילו אם הקשר היה בדבר שאינו מינו:

י (י) החוט שרגיל להיות סביב ההדס - פי׳ שרגילין לקנות בדי ההדס מהעכו״ם אגודה אגודה וקאמר שצריך להסיר החוט משם דזה החוט הוא שלא במינו ואינו לנאותו אבל אם כרך בדי ההדס בלולב שרי ולא הוי חציצה דזה מקרי לנאותו [לב״ש] ומחצית השקל כתב הטעם דלהכי שרי דכל ג׳ מינים כחד חשיבי:

יא (יא) יש מי שכתבו וכו׳ - איו״ט קאי דהשו״ע הביא ההיתר של עניבה והרמ״א בשם הטור מביא ההיתר דכריכה. אך מה דסיים הרמ״א וכן נוהגין ופי׳ המ״א אף בחול צ״ע דאף דבמרדכי נזכר ההיתר דכריכה אף בחול אבל לא באופן זה אלא שמתחלה קושר פ״א ואח״כ כורך וכו׳ ומתוך כך הוא כאלו קושר ב׳ קשרים זה ע״ג זה אבל בלא קשירה לא עדיף מעניבה אח״כ מצאתי שגם הגר״א מתמה ע״ז וע״כ נראה לפי מה שמבואר לקמיה דהמנהג לעשות ג׳ קשרים הקשר התחתון מה שמאגד הג׳ מינים ביחד יעשה בקשירה מקודם:

יב (יב) גבוה יותר - והטעם ע״פ הקבלה עיין בלבוש. ההדס צריך לקשרו בימין הלולב והערבה משמאלו [מ״מ] וכן נוהגין ואיטר יד דימין דידיה הוא שמאל דעלמא מצדד הפמ״ג דלא אזלינן בתר דידיה כ״א בתר דעלמא ועיין בבכורי יעקב:

יג (יג) כל ג׳ מינים בידו - דאע״ג דלקיחה ע״י ד״א שמה לקיחה כדלקמיה בס״ז מ״מ לכתחלה במקום דאפשר לא עבדינן:

יד (יד) ג׳ קשרים - כנגד ג׳ אבות. ונראה דהקשרים של מטה דהיינו מה שקושר כל הג׳ מינים ביחד משום נוי הוא נחשב לאחד ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו [ט״ז] ובא״ר משמע ג׳ קשרים בלולב עצמו לבד הקשר הד׳ שאוגד הג׳ מינים יחד ואם לא נאגד אלא אגד אחת כשר. כתבו האחרונים דצריך לעשות בענין שיכול לכסכס היטב בהעלין וע״כ צריך להיות טפח למעלה פתוח ולא מקושר:

טו (טו) הימנית - משום דהני תלתא מצוה והאתרוג חדא. ואפילו בירך עליו כבר ואח״כ נוטלו פעם שני כגון בשעת אמירת הושענות צריך ליטלו בימין. ואם נטל שניהם בידו אחת כתב בא״ח דלא יצא ודעת הט״ז דיצא כיון שלא היה האתרוג עמהם באגודה אחת ועיין במטה יהודא שחולק עליו ודעתו כהא״ח ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה וצריך לחזור וליטלו בלא ברכה:

טז (טז) ראשיהם למעלה וכו׳ - דבעינן שיטלן דרך גדילתן באילן ואם היפך אפילו בדיעבד לא יצא ומטעם זה כתב מהרי״ל שאותן הלוקחים הדסים יבשים הבאים מאיטליא יתירום ויראו שמונחים כדרך גדילתן דלפעמים מונחים ראשו של זה בצד עיקרו של זה וכתב במטה משה דגם כשנוטלין ראשיהן מן הצד הוי שלא כדרך גדילתן:

יז (יז) ועיקריהם למטה - ואע״ג דאתרוג כשהוא תלוי עוקצו למעלה מ״מ מקרי דרך גדילתו עוקצו למטה אלא שהפירות מכבידין אותו:

יח (יח) דבתר ימין ושמאל דעלמא וכו׳ - דדוקא תפילין שהוא דאורייתא איטר אזיל בתר ימין דידיה אבל לולב דנטילתו בימין הוא דרבנן משום חשיבותא בעלמא דיש בה תלתא מצות איטר הוא ככל אדם וטעם הי״א דסבר דאזלינן בתר דידיה כמו בתפילין:

יט (יט) ואם היפך יצא - היינו בין איטר ובין מי שאינו איטר אם היפך ונטל לולב בשמאלו ואתרוג בימינו יצא ויש מחמירין בזה וע״כ טוב לחזור וליטלו בלא ברכה:

כ (כ) ושולט בב׳ ידיו - ר״ל שעושה כל המלאכות בשניהם שוה בשוה אבל אם נקל לו לעשות בשמאל אף שיכול לעשות אותם גם בימין זה לא מקרי שולט בשתי ידיו:

כא (כא) שאין לו יד - ר״ל שאין לו ידים כלל נוטל הלולב בזרועו של ימין וכן האתרוג בזרוע שמאל דמי כתיב ולקחתם ביד:

כב (כב) בזרועו - היינו בית השחי ואם יש קנה נוטל במרפיקו דזה נמי לקיחה מיקרי אבל אין לו זרוע כלל אין ליטול בפה דזה לאו לקיחה היא כלל [פמ״ג] ובבכורי יעקב חולק עליו ע״ש:

כג (כג) וכן האתרוג - ואם יש לו יד אחד יטול הלולב באותו יד אפילו היא שמאל נחשבת אצלו ימין והאתרוג בזרוע שכנגדו ואם א״א לו ליטול האתרוג בזרוע יטול שניהם בידו בזה אחר זה ויוצא בזה כדלקמן סי״ב:

כד (כד) קודם שיטול האתרוג - מטעם דאין לברך קודם שיטלנו להלולב דלא מסתבר לברך בעוד שהלולב מונח בכלי וכן אין לברך אחר שנטל כל הארבעה מינים דבעינן עובר לעשייתן הלכך מברך קודם שיטול האתרוג דזהו עובר לעשייתן שמעכבין זה את זה דהיינו שאם חסר לו איזה מן המינין לכו״ע לא יצא הלכך מקרי עובר לעשייתן:

כה (כה) או יהפוך האתרוג - העוקץ למעלה דאינו יוצא בזה דבעינן דרך גדילתן וכדלעיל בסעיף ב׳ ולאחר הברכה יהפוך העוקץ למטה כדרך גדילתן ויוצא בזה ועיין בב״י דיש עוד עצה שיהיה קודם לעשייתן דהיינו שיכוין שלא לצאת בהמצוה עד שיטול כולם בידו ועיין בביאור הגר״א שכתב דזה העצה היא היותר מובחרת שבכולן:

כו (כו) עד שיברך - ואם שכח לברך קודם לקיחה מברך אחר כך דהא גם הנענוע הוא מן המצוה:

כז (כז) ויברך מעומד - ונטילתו תהיה ג״כ מעומד ובדיעבד אם עשה הברכה וגם המצוה מיושב יצא:

כח (כח) כמה פעמים - להידור מצוה כמנהג אנשי ירושלים כדאיתא בגמרא (דף מ״א ע״ב):

כט (כט) אלא בשעת נטילתו - אע״ג דמן הדין היה ראוי לברך שהחיינו תיכף בשעת עשיית הלולב (דהיינו בשעה שאוגדו) מ״מ אנן נהגינן להניח הברכה לכתחלה עד שעת נטילה. ועיין בח״א שכתב דאם לא בירך שהחיינו ביום א׳ יוכל לברך אפילו ביום ז׳ כשנוטל הלולב:

ל (ל) בית יד - כגון שכל הלולב חוץ מידו ואוחז בבית יד הבולט הנעשה מן הסודר לא הוי חציצה כיון שאין אוחז הלולב בידו [מ״א] ודעת הא״ר הוא דבית יד הוא לנאותו וע״כ אף שאוחז להלולב בידו ג״כ דרך בית יד שפיר דמי ולא הוי חציצה אם לא שנעשה באופן שאינו מהודר וכן הסכים בדרישה דתלוי באופן עשייתו ע״ש:

לא (לא) בכלי ונטלו וכו׳ - ואפילו הוא של כסף דלא הוי דרך כבוד כשאוחזו בכלי ולא שמה לקיחה והסכימו כמה אחרונים דבכלי יש להחמיר בכל ענין בין שאוחזו בדופני הכלי או מניח ידיו תחת שוליו או אוחז בבית יד של הכלי:

לב (לב) עליו סודר וכו׳ - מטעם חציצה ודעת הר״ן משום דלא הוי לקיחה תמה:

לג (לג) או שכרך סודר - וה״ה אם לבש בתי ידים על ידיו ומה שכתב המחבר דין זה בלשון י״א משום דעת הר״ן דס״ל דיצא דבטל לגבי היד אבל בכרך סודר על הלולב גם לדעת הר״ן לא יצא דלא הוי לקיחה תמה [מ״א] וע״כ אם נטלו יחזור ויטלנו בלא ברכה:

לד (לד) ונהגו וכו׳ - ובשם האר״י כתבו שיברך תחלה בסוכה על הלולב ואח״כ יעשה שאר הנענועים בביהכ״נ:

לה (לה) להסיר וכו׳ - היינו שיקפלם אחורי אצבעו וי״א שיחלוץ התפילין לגמרי קודם נטילת לולב [ממ״א]:

לו (לו) אבל מדינא אין לחוש וכו׳ - וכמה אחרונים כתבו דאף מדינא יש הקפדה ע״ז משום חציצה אף שאין כל היד מכוסה בהן וע״כ אם נטל בעוד שלא הסיר התפילין מן ידיו או הטבעות יחזור ויטלנו בלא ברכה:

לז (לז) בשעה שמברך - אפילו נוטל שלא בשעת ההלל מנענע לכל הרוחות ואע״פ שיחזור ויטלנו בשעת ההלל ויחלק הנענועים בהודו לד׳ כי טוב קצת וקצת בכל״ח וכן באנא ולא ינענע בשעה שאומר השם וא״כ בהודו יעשה בכל תיבה נענוע אחת ובאנא בכל תיבה שתי נענועים. ובכל הנענועים יביא סוף הלולב נגד החזה [מ״א בשם כתבים] ובא״ר הביא בשם מהרי״ל שהיה נשאר עומד במקומו ופניו למזרח בכל הנענועים רק הפך ידיו נגד הרוחות ונגד מערב הרים את הלולב על כתפו מאחוריו. וכן משמע לשון השו״ע שכתב ומטין ראש הלולב לכל צד שמנענע משמע דהוא עומד על עמדו [מאמר מרדכי]:

לח (לח) וכן ינענע בהודו לד׳ וכו׳ - דכתיב אז ירננו עצי היער [ר״ל בעצי היער] וכתיב בתריה הודו לד׳ וכו׳ וכתיב בתריה ואמרו הושיענו וע״כ מנענעים גם באנא ד׳ הושיעה נא:

לט (לט) פעם אחת - עיין בב״י שדעתו כהר״ן שאין מנענעים אלא בהודו הראשון שאומרים אבל לא בהודו שאומרין הקהל אחר שאמר הש״ץ יאמר נא ישראל או יאמרו נא וגו׳ אבל הרמ״א כתב ומנענעים בכל הודו שיאמרו וכדעת הרא״ש וכן הוא מנהגינו [ד״מ]:

מ (מ) ומנענעים בכל הודו - ר״ל הקהל אבל הש״ץ אינו מנענע אלא בהודו הראשון:

מא (מא) שהש״ץ וכו׳ - היינו שהש״ץ מנענע בהודו ויאמר נא אבל ביאמרו נא בית אהרן ויאמרו נא יראי ד׳ לא מנענע (דכשאומר יאמר נא ישראל הוא כמו הזכרה לצבור שיאמרו הודו ע״כ מנענע עמהם משא״כ ביאמרו נא שאין מדבר על כלל ישראל) והקהל מנענעים בכל פעם שעונים הודו הרי ד״פ בהודו ובאנא הושיעה נא הש״ץ והקהל מנענעים ב״פ ובהודו שבסוף ג״כ הקהל והש״ץ מנענעים ב״פ ואם מתפלל ביחידי אינו מנענע אלא בהודו שבתחלת ההלל ובסוף ההלל ובאנא ד׳ הושיעה נא. אם לא הביאו לו הלולב ובאמצע הלל הביאו לו מותר לברך עליו בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור [ח״א]:

מב (מב) שמוליך ידו וכו׳ וינענע שם ג״פ בהולכה וכו׳ - ר״ל ההולכה עושה פעם אחת אבל הנענוע בעת ההולכה עושה ג׳ פעמים וכן בהובאה כשמביא הלולב אצלו עושה ג״כ הנענוע ג״פ ועיין לקמיה בהג״ה:

מג (מג) ומכסכס העלין - ר״ל כסכוס מעט והמנענעין בכח עד שכמעט שהלולב נשבר עי״ז הוא טעות [ח״א]:

מד (מד) וההולכה וההבאה וכו׳ - ההג״ה חולק על המחבר ודעתו דצריך להוליך ולהביא ג״פ כמו שכתב לקמיה והא דכתב היא עצמה הנענוע אין ר״ל שא״צ נענוע כלל דהא כתב לעיל בהג״ה מכסכס העלין בכל נענוע אלא ר״ל שלא יעשה הנענועים בעת שיגמור ההולכה וההבאה אלא יעשם בעת ההולכה וההובאה גופא ובכסכוס כמו שכתב מקודם:

מה (מה) הואיל ומחזיק אותם בידו וכו׳ - ר״ל הואיל שהנטילה שנטל אותם מתחלה בידו היה דרך גדילתו שוב אין מקפידין על נענועין שיהיה דרך גדילתו אכן המדקדקין מחמירין שלא להפוך וכו׳ משום חשש שהוא שלא כדרך גדילתו ולא דמי לכל שאר הנענועים שאינו אלא מטה לצדדין ולא מהפך ממש משא״כ בזה אם יהפך יהיה ראשו למטה וסופו בידו וע״כ לא יהפכנו אלא ישפיל הלולב למטה אחר העלאה ג״פ:

מו (מו) וכן נ״ל עיקר - והט״ז כתב דיותר טוב שלא יהפכנו דבזה יוצא ידי הכל ואי מהפכו יש לחוש שמא אותה דיעה עיקר שאין זה דרך גדילתו וכ״כ בדה״ח ובח״א שכן הוא נכון:

מז (מז) יקיף דרך ימין בנענועו מזרח דרום וכו׳ - וכן העתיק בדה״ח ובח״א דכן הוא המנהג הפשוט במדינותינו. והטעם דהחכמים הזהירו אותנו תמיד שתמיד תקח את הדרך שהוא בימין שלך במקום שיש ימין ושמאל לפניך תבחר לך הימין שלך ואין חילוק בין איטר לאינו איטר [מ״א] ועתה אסדר בקצרה סדר הנענועים כפי מה שנהוג במדינותינו. סדר הנענועים לרוחות יחזיר פניו למזרח ושדרו של לולב לצד פניו ויעשה ג׳ הולכות למזרח ושלשה הבאות והיינו שמוליך ידו עם הלולב מכנגדו והלאה ג״פ ונכון שגם יכסכס בעלין בשעת הולכה והבאה ובשעת הבאה יקריבו הרבה אל גופו נגד החזה ואח״כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה ג״כ ג״פ הולכה והבאה הכל כמו במזרח אבל א״צ להפוך פניו להצד שמנענע רק יטה ראש הלולב לצד שמנענע וכן לצד מערב יטה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא ג״פ ואח״כ לצד צפון מוליך ומביא ג״פ ואח״כ למעלה ואח״כ למטה הכל מוליך ומביא ג״פ כמו במזרח:

מח (מח) צריך לחבר האתרוג וכו׳ - דאף דאיננו עמהם באגודה עכ״פ צריך להיות מחובר עמו:

מט (מט) יצא בדיעבד - ואף דאם לא נענע כלל ג״כ יצא דהנענועים אינם מעכבים ומדאגבהיה לאתרוג נפק ביה מ״מ שם טוב לחזור וליטלו ולנענע משא״כ בזה:

נ (נ) מעכבין זה את זה - דבעינן לקיחה תמה וכולן מצוה אחת הן. לא יברך על השאר. אפילו אם יודע בבירור שלבסוף יבואו לידו כולן כיון שאין מצוים לפניו בשעת ברכה:

נא (נא) בין בשאר ימים - הנה רש״ל בתשו׳ כתב דהורה לש״ץ ליטול ולנענע קודם הלל ובשעת הלל [בלא ברכה] אבל אחרים לא יטלו כלל דחיישינן שיבואו ליטול ג״כ בשנה אחרת ולברך אבל בא״ר חולק ע״ז ודעתו דאחרים יוכלו ג״כ ליטלו ולנענע בו כמו הש״ץ ואדרבה אם לא יטלו כלל רק הש״ץ יוכל לצאת מכשול לשנה הבאה דיסמכו על הש״ץ ולא יקחו כלל וכן מסתימת המחבר והרב משמע ג״כ דכל יחיד ויחיד יכול ליטלו לזכר בעלמא:

נב (נב) ונטלם אחד אחד יצא - דאגד שאנו עושין בלולב הוא רק למצוה בעלמא ולא לעיכובא וזה אשמועינן בס״א והכא אשמועינן יותר רבותא דאפילו אם הלקיחה לא היה בבת אחת רק בזה אחר זה ג״כ יצא:

נג (נג) כולם לפניו - כלומר סמוכים לו דהלא מברך ברכה אחת לכולם כדלקמיה ולא יצטרך להפסיק ביניהם:

נד (נד) ויטול הלולב תחלה ויברך וכו׳ - דכיון שמזכירין אותו בברכה צריך שיהא סמוך לברכה:

נה (נה) ודעתו גם על האחרים - ובזה פוטר את כולן אע״פ שנוטל כ״א לבד:

נו (נו) על כל אחד בפ״ע - דהיינו על הדס על נטילת עץ עבות ועל ערבה על נטילת ערבה וכן על אתרוג ומ״מ טוב שאח״כ ג״כ יחזור ויקחם כולם ביחד. אם בירך על הלולב ואחר הברכה ראה שלא היה בו הדס או ערבה או שהיו פסולים או מהופכים אם היה לו ההדס או הערבה בביתו באופן שא״צ להפסיק בינתיים כדי ליקח אותם יקח ארבעתן ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר דהיינו על ערבה יברך על נטילת ערבה על הדס על נטילת עץ עבות ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך עוד פעם שני שהחיינו בשביל הנחסר אבל על הלולב יצא כיון שהיה אצלו בביתו ארבעתם אבל אם לא היה לו בביתו ערבה אחרת או הדס אחר בשעה שבירך ואח״כ הביאו לו צריך לברך על ארבעתם יחד פעם שני על נטילת לולב כיון שלא היו מצויין אז אצלו בבית לא יצא גם על הלולב כמו שפסק המחבר וצריך לברך עליו פעם שניה ואם היה זה ביום א׳ צריך לברך גם שהחיינו פעם שנית:

נז (נז) לא יקח מין אחר - דאתי למיטעי ליקח ג״כ בשאר שנים משא״כ כשחסר מין אחד לא יבואו לטעות להסתפק בשנה הבאה בשלשה מינים דהכל יודעים שצריך ד׳ מינים:

נח (נח) לא יוסיף מין אחר וכו׳ - עיין בב״י דדעתו דאפילו אם אינו מכוין בהדיא לשם מצות לולב ג״כ אסור ועיין בבה״ל:

נט (נט) לא יטול יותר מלולב אחד ואתרוג א׳ - דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ וגו׳ משמע אחד ולא שנים וה״ה ללולב דכתיב כפות תמרים חסר וי״ו דהיינו אחד וי״א דעובר בזה גם על בל תוסיף אבל בערבה לא נתן בה תורה קצבה והאי דקי״ל דבעינן שתי ערבות משום דכתיב ערבי נחל היינו דבהכי סגי דמיעוט ערבי שתים אבל טפי ג״כ שפיר דמי וה״ה בהדס דכתיב ענף עץ עבות ג״כ יכול להוסיף כמה שירצה:

ס (ס) להניח הדס שוטה - טעמם דהוא מין אחר ואסור כנ״ל בסי״ד והיש מתירין ס״ל דלאו מין אחר הוא דהא גדלי בערוגה אחת ובענף אחת אלא שהתורה פסלתו ועיין לעיל בסימן תרמ״ז איזהו נקרא הדס שוטה. ומן הנכון לחשוב לכתחלה שאינו אוגדן לשם מצוה אלא לנוי בעלמא [ואף דדעה ראשונה ס״ל דאף לנוי אסור לכתחלה לאוגדן הרבה פוסקים אין סוברין כן]:

סימן תרנב

א (א) ביום ולא בלילה - דכתיב ולקחתם לכם ביום ולא בלילה. [גמרא]:

ב (ב) וכל היום כשר וכו' - ואם לא נטלו עד ביה"ש ביום ראשון מחוייב אז ליטלו דספיקא דאורייתא הוא ובלי ברכה (דהברכות הם דרבנן) והאחרונים הסכימו דבשאר הימים אף שהוא דרבנן ג"כ נכון ליטלו דאין בו טרחה ורק יזהר שלא יברך אז על הנטילה:

ג (ג) משתנץ החמה - ואם נטלו מעמוד השחר יצא דמעמוד השחר יממא הוא אלא מפני שאין הכל בקיאין בו צריכין להמתין עד הנץ החמה ועיין לעיל בסימן פ"ט בביאור הלכה דלפי דעת כמה אחרונים אינו נקרא עמוד השחר עד שהאיר פני המזרח:

ד (ד) בשעת ההלל - כדי לנענע בהודו והושיעה נא. וקצת מן המהדרים נוהגים לברך על הלולב בהנץ החמה בתוך הסוכה ולנענע ואח"כ בשעת ההלל מנענעים עוד:

ה (ה) נוטלו משעלה עה"ש - אע"פ שאח"כ יקרא הלל בלא לולב. וצריך לנענע בשעה שנוטלו:

ו (ו) גם בשעת התפלה - ואע"פ שאסור להחזיק שום דבר בשעת התפלה הכא כיון דלקיחתו מצוה לא מיטריד ביה. והנה אף דבגמרא איתא שכן היו עושין אנשי ירושלים היה אדם יוצא מביתו ולולבו בידו קורא ק"ש ומתפלל ולולבו בידו וכו' מ"מ כתבו אחרונים דכהיום מחזי כיוהרא אם לא מי שמפורסם למדקדק במעשיו מיהו זה נוהגין גם היום שמוליכין הלולב בבקר בעצמו לביהכ"נ וכן מחזיר לביתו בעצמו:

ז (ז) אסור לאכול וכו' - וטעימא בעלמא מדינא שרי מ"מ אין להקל בזה אם לא לצורך גדול ומי שבא בדרך בחוה"מ ומצפה שיבוא למקום הלולב או הדרים על הישובים ומשלחים להם לולב ימתינו עד חצות היום ולא יותר אפילו ביום א' שהוא מן התורה דאסור להתענות ויש אומרים דאם מצפה שיביאו לו לולב אין לו להמתין כלל דהרי יש לו מי שיזכירנו לנטלו היינו אותו שיביא לו הלולב ומי שחלש לבו בודאי יוכל לסמוך ע"ז:

ח (ח) ביום ראשון שהוא מן התורה יפסיק - באמצע סעודתו כדין כל דבר שהוא מן התורה שאם התחיל באיסור צריך להפסיק וכדלעיל בסימן רל"ה ס"ב ויו"ט שני לדידן שעושין משום ספיקא דיומא דינו כמו ביום ראשון:

ט (ט) יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו - ר"ל יותר מחצי שעה קודם עמוד השחר ומקרי זה התחיל בהיתר ועיין בט"ז שהקשה הא בסימן פ"ט פסק בדעה ראשונה דהיכי שהתחיל לאכול קודם עה"ש אפ"ה צריך להפסיק לתפלה א"כ בלא"ה צריך להפסיק משום תפלה וכ"ש ביו"ט שצריך קידוש ולכן חולק דודאי צריך להפסיק ממילא משום לולב ובכורי יעקב תירץ דאירי שהתחיל לאכול קודם עה"ש והתפלל קודם שבירך בהמ"ז וגם עשה קידוש ואח"כ התחיל להשלים סעודתו ושכח ליטול לולב דבזה א"צ להפסיק ומותר לגמור אפי' ביום ראשון כיון דהתחיל בהיתר ולא ברירא תירוצו לדינא כמו שכתבתי בבה"ל:

סימן תרנג

א (א) אסור להריח וכו' - לפי שעיקרו אינו אלא להריח בו ומזה הוקצה כל שבעה כמו בעצי סוכה אבל אתרוג עיקרו עומד לאכילה ומזה לבד הוקצה ולא מלהריח אלא שנחלקו בברכה של הנותן ריח טוב בפירות די"א דכיון דלא עבידא לריחא מפני שהוא של מצוה אין לברך עליו ועיין בב"י בשם הרשב"א לענין תנאי אם מהני בהדס ועיין בסימן תרס"ד ס"ט:

ב (ב) בו - ואפילו בשבת הגם דאין נוטלין בשבת מ"מ הרי הוקצה לכל שבעה אבל אתרוג מותר להריח בו בשבת דהא עכ"פ עתה לאו למצוה עביד [מ"א וש"א]:

ג (ג) מלהריח בו - בעת נטילתו למצוה אבל קודם או אח"כ להריח בו לכו"ע יכול לברך וי"א דיש למנוע כל שבעת הימים ועיין לעיל בסימן רי"ו שם ביארנו כל פרטי הדין:

ד (ד) שריא בהנאה - דהזמנה לאו מילתא היא:

ה (ה) בהנאה - וה"ה לולב של אשתקד לא נאסר עד שיטול בשנה זו דאחר החג בטל הקדושה וכמו שכתבנו כעין זה לענין סוכה של אשתקד בסימן תרל"ח סקי"א במ"ב ולדעת האחרונים דמפקפקין שם לענין סוכה ה"ה לענין לולב:

סימן תרנד

א (א) מקבלת אשה וכו׳ - דאע״ג דאינה חייבת בלולב מ״מ רשאה לטלטלו דגם היא רשאה לברך עליו:

ב (ב) ותוסיף עליו מים - ולא גזרינן משום השקת זרעים:

ג (ג) אבל לא תחליף - דטרח הוא לתקוני מנא ואם מותר להעמידן לכתחלה במים עיין לעיל סימן של״ו סי״א ובמ״ב שם והנה בשבת אסור להוציאו ממים דמוקצה הוא כדלקמן בסימן תרנ״ח ואם שגג והוציאו אסור להחזירו למים [ב״י בשם או״ח]:

ד (ד) לח והדר - ומנהג כשר וטוב ליתן לולב וערבה במים שלא ייבשו [ב״י בשם המרדכי]:

ה (ה) ולקשרה בלולב - כתב בכורי יעקב דהיינו שיקשור אותה מבחוץ עם הלולב ולא כאותן שתוחבין אותה באגד דכבר קרא תגר על מנהג זה הא״ר דעי״ז שהוא מכניס ומוציא תמיד לפעמים נושרין רוב העלין וגם בלא״ה י״ל דלא מקרי אגד כהלכתו שאין זה קשר ממש כיון שמכניס ומוציא לכן יתיר הקשר לגמרי ויחזור ויקשור וזה דוקא בחוה״מ אבל ביו״ט אסור לעשות כן דאסור לקשור:

סימן תרנה

א (א) מותר ליטלו וכו׳ - ומ״מ אסור לטלטלו חוץ לד״א אם העיר אין בה עירוב וצריך לילך למקום שהניח שם העכו״ם וליטלו שם ובית אפילו גדול נחשב כד״א ובשביל זקן או חולה שאינן יכולין לילך יאמר לעכו״ם להוליך אצלם אבל אם יש שם עירוב יכול לטלטלו בכל העיר רק חוץ למקום העירוב אינו רשאי לטלטלו [אחרונים]:

ב (ב) בשבילו - בין ביו״ט א׳ ובין ביו״ט ב׳ ואפילו בא בציוויו [שע״ת]:

ג (ג) ועיין לעיל סימן תקפ״ו סעיף כ״א וסימן ש״ז וכו׳ - היינו דבסימן ש״ז מביא המחבר גם דעת האוסר שבות דשבות במקום מצוה אכן בסימן תקפ״ו סכ״א סתם להקל בזה ולא הביא כלל דעת האוסר ולפ״ז מותר אף לכתחלה לומר לנכרי ביו״ט להביא לולב מחוץ לתחום ומה שכתב מתחלה נכרי שהביא וכו׳ היינו דבזה מותר אפילו הביא מחוץ לתחום של י״ב מיל דלכמה פוסקים הוא איסור דאורייתא לישראל וא״כ אסור לכתחלה לומר לעכו״ם להביא אפילו במקום מצוה מ״מ כיון שכבר הביא מותר ליטלו ולצאת בו והיינו אפילו למי שהובא בשבילו והטעם דכיון דבטלטול מותר לכל ממילא מותר גם לצאת בו דלא אסור אלא ליהנות ממנו ומצוה לא מקרי הנאה. ומ״מ בשעת הדחק שאין מצוי בעיר לולב אחר לצאת בו הסכימו אחרונים דיש להקל לומר לעכו״ם להביא אפילו חוץ לי״ב מיל כדי לקיים המ״ע דלולב והנה כ״ז דוקא אם יוכל לחזור בו ביום ויקיים מצוה תיכף אבל לשלחו ביום ראשון שיבוא ביו״ט ב׳ אסור לשלחו חוץ לי״ב מיל. ודע עוד דדוקא במחוץ לתחום שאין עליו איסור טלטול וכנ״ל אבל ערבה שנתלשה ביו״ט אפילו שלא בשביל ישראל בין ביו״ט ראשון ובין ביו״ט שני אסור לטלטלה אפילו אין לו אחרת לצאת בה דמוקצה היא דשבות אפילו במקום מצוה אסרו אכן אם נתלשה ביו״ט ראשון מותרת בשני אם לא כשחל יו״ט ראשון בשבת דאז אסור לצאת בה גם ביום א׳ כדקי״ל בסימן תקי״ג לענין ביצה דשבת ויו״ט הסמוכין נולדה בזה אסורה בזה [שע״ת] ואם אין לחבירו לולב והוא חוץ לתחום אם אין לו מעות לקנות לעצמו מותר לזה לשלחו אבל אם יש ביכולתו לקנות ופשע ולא קנה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך:

סימן תרנו

א (א) אם קנה וכו׳ - כדי להסביר היטב טעם השני דיעות אקדים מה דאיתא בגמרא הידור מצוה עד שליש במצוה ופירשו בשם ר״ת [והוא הדעה הראשונה שנזכר בשו״ע] שאינו ר״ל שיש לפניו שני אתרוגים או שני ס״ת ואחד הדר יותר מחבירו שיצטרך מחמת מצות הידור להוסיף עד שליש במקח דא״כ הרי לעולם ימצא נאה ונאה ואין סוף לדבר אלא מירי שאתרוג אחד היה בו רק כשיעור מצומצם שהוא כביצה והאחר גדול ממנו ע״ז אמרו דמצוה להדר אחר זה ולהוסיף עד שליש דחיישינן שמא יתמעט השיעור ובאופן זה אפילו כבר קנה האתרוג הקטן מצוה להחליפו באחר ולהוסיף עד שליש בדמיו ויש מפרשים עוד דהגמרא מירי באתרוג וכן כל המצות שמזדמן לפניו אחד הדר יותר מחבירו מצוה להדר אחר ההדר ולהוסיף עד שליש בדמיו וזהו הדעה השניה שמוזכרת פה:

ב (ב) אתרוג שראוי לצאת בו בצמצום - עיין במ״א שמצדד דלאו דוקא אתרוג דה״ה ס״ת או שופר וכדומה שקנהו והיה בו רק כשיעור מצומצם ואח״כ נזדמן לו אחר שהוא גדול בשיעורו מצוה להחליפו ולהוסיף עליו עד שליש:

ג (ג) מלגיו - פי׳ אם הקטן נמכר בשש יוסיף שני דינרין דהיינו שליש תוך הדמים ושליש מלבר נקרא כשחולק הדמים לשנים ומוסיף חלק שלישי דהיינו שמוסיף ג׳ דינרין ויש מחמירין שצריך להוסיף שליש מלבר:

ד (ד) כדי להחליפו - אבל אם חבירו אינו רוצה להחליפו רק למכרו אינו חייב לקנותו ולהחזיק שתים אם לא שיש לו קונים שרוצים לקנות את הקטן שיש לו [אחרונים]:

ה (ה) שאם מוצא שני אתרוגים וכו׳ - ר״ל אפילו כל אחד גדול בשיעורו יותר מכביצה כיון שהשני נראה הדר ביופי יותר מחבירו צריך להוסיף. ואם כבר קנה אחד והוא בשיעורו גדול יותר מכביצה א״צ להוסיף להחליף בהדר לכו״ע [דלדיעה ראשונה כיון שגם הראשון לא היה בו שיעור מצומצם ולדיעה שניה לא החמירו ליקח ההדר כלל בשכבר קנה האחד] כ״כ המ״א בשם פוסקים אכן הגר״א הביא ירושלמי מפורש ומשמע דנקט לדינא כן דאפילו לקח כבר אתרוג ולולב [וה״ה לכל המצות] והיה בהם יותר מכשיעור ואח״כ מצא אחר נאה הימנו צריך להחליף ולהוסיף עד שליש:

ו (ו) אם אין מייקרים אותו יותר משליש - דהדור מצוה הוא רק עד שליש ואפילו מי שאין חייו נדחקים א״צ לבזבז יותר משליש. אמרינן בגמרא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב״ה ופירש״י עד שליש משלו דהיינו אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה משלו הוא שאינו נפרע לו בחייו כדאמרינן היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם אבל מה שיוסיף יותר על שליש יפרע לו הקב״ה בחייו עכ״ל והיינו אף דאינו מצווה ע״ז מ״מ אם יוסיף יפרע לו הקב״ה בעוה״ז וי״א דבאיש אמיד שנתן לו הקב״ה הון צריך להוסיף בשביל הידור אפילו יותר משליש:

ז (ז) הון רב - הנה שליש מנכסיו מוכח בגמרא בהדיא דאין צריך ליתן עבור מצוה אחת והפוסקים הסכימו דאפילו פחות משליש ג״כ אין צריך ליתן וסמכו דינו כמו לענין צדקה שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יעני ויצטרך לבריות וה״ה בזה:

ח (ח) יותר מחומש אפילו מצוה עוברת - ומ״מ חייב להוציא עכ״פ עישור נכסיו לזה דגם בצדקה שיעור בינוני הוא מעשר ועיין במ״א וא״ר דכמו שם לענין צדקה שנה ראשונה מן הקרן מכאן ואילך מן הריוח ה״נ בענינינו ועיין בבה״ל שבירר דר״ל דמשיעור זה בודאי אסור לפחות אבל אפשר דבענינינו דהוא מצוה עוברת גרע טפי וחייב להוציא עד חומש מנכסיו:

ט (ט) אבל לא תעשה וכו׳ - דבטול עשה הוא במניעה מלקיים ואינו עושה שום מעשה נגד רצון הש״י משא״כ בלא תעשה אם יעבור. כתב המ״א משמע קצת בגיטין דף נ״ו במעשה דבר קמצא שהיה מותר לעבור על ל״ת מפני אימת המלכות דעכו״ם והאחרונים מפקפקים ע״ז דהתם פיקוח נפש היה:

י (י) יתן כל ממונו קודם שיעבור - ואף דיצטרך עי״ז אח״כ לחזור על הפתחים לא נוכל להתיר עי״ז איסורי תורה. וזה אפילו בל״ת גרידא וכ״ש אם נוגע הדבר לחייבי כריתות ח״ו כגון שאינו יכול להשיג איזה משמרת להרויח אם לא שמתרצה לחלל השבת ולעשות בו מלאכה כשאר פועלים אסור לו לשמוע להם ואף דנוגע זה למזונותיו ולמזונות אנשי ביתו אין לו להכרית נפשו עבורם:

סימן תרנז

א (א) קטן היודע וכו׳ - הא אם אינו יודע אף שהוא כבר שית אינו חייב לחנכו דחינוך אינו שוה בכל המצות [פמ״ג במשב״ז ובא״א צידד להיפוך ובבכורי יעקב הסכים להקל]:

ב (ב) לנענע לולב כדינו - היינו מוליך ומביא מעלה ומוריד:

ג (ג) אביו חייב וכו׳ - ומצות חינוך הוא אפילו בשאר הימים שהם מדרבנן:

ד (ד) לקנות לו לולב וכו׳ - המהרש״ל כתב שא״צ לקנות לו לולב בפ״ע כי לאחר שיצא בו אביו יתננו לבנו לנענע בו ולברך עליו וכ״כ התוספות בערכין (דף ב׳) דיוצא בשל אביו וכ״מ בעיטור וי״א דאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב כדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור שזה טוב יותר ממה שיברך אח״כ:

סימן תרנח

א (א) אלא יום ראשון - דכתיב ושמחתם לפני ד׳ אלהיכם ז׳ ימים והיינו במקדש אבל בשאר א״י יום הראשון בלבד דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ וכו׳ וחכמים תקנו ז׳ בכל מקום זכר למקדש:

ב (ב) אינו נוטל וכו׳ - כן תקנו חכמים משום גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירנו ד׳ אמות בר״ה:

ג (ג) הלולב - וה״ה הערבות וההדסים:

ד (ד) דהוי כאבן - ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור ולא דמי לשופר דשרינן בס״ס תקפ״ח לטלטלו לצורך גופו ומקומו דשאני התם דהוי כלי וראוי לאיזה דבר כלשאוב בו וכדומה משא״כ הכא דעץ בעלמא הוא:

ה (ה) דראוי להריח בו - ואף שכתב המחבר בס״ס תרנ״ג שיש למנוע מלהריח בו היינו בשעה שהוא נוטלו לצאת בו או עכ״פ שהוא יום חול ומשום שראוי ליטלו לצאת בו ומשום ספק ברכה כמו שנתבאר שם משא״כ בשבת שאיננו נוטלן בודאי ראוי להריח ולברך עליו ג״כ ועוד אם מברך על פרי אחר ומכוין להוציא גם הנאת ריח זו בודאי יכול להריח בו וע״כ אינו מוקצה:

ו (ו) ביו״ט - אבל מותר ליתנו על הבגד או מוכין שהיה מונח בו מעיו״ט שכבר קלט הריח:

ז (ז) דמוליד ריחא - בבגד והוי כתיקון מנא. ומשמע דאפילו אינו מכוין לזה ג״כ אסור מפני שא״א שלא יקלוט והוי פסיק רישא ויש מקילין בזה היכי דאינו מכוין. ובשעת הדחק שאין לו מקום משומר להניח האתרוג שמה אפשר דיש לסמוך אמקילין:

ח (ח) אין אדם יוצא וכו׳ - ואם אין האיש בביתו ונתנה האשה הלולב לאחד מאוהביו או קרוביו במתנה לא יצא דשמא לא ניחא ליה כ״א במכירה אם לא שהוא אדם חשוב דזילא ביה מלתא למכרו שרי דאז אמדינן דעתה דניחא ליה [מ״א] והבכורי יעקב הקשה עליו דהלא בלא״ה ג״כ קי״ל דניחא ליה לאינש לקיים מצוה בממוניה ומחמת זה מותר ליטול לולבו של חבירו לצאת בו אפילו בלא דעתו ומ״מ לא מהני סברא זו רק לענין שאר הימים דהוי כאלו שאלו בעצמו ולא לענין יום הראשון דבעינן לכם וכדאיתא לעיל בסימן תרמ״ט ס״ה וא״כ מאי מהני מה דנאמר דניחא ליה הלא מ״מ אינו שלו ממש ואפילו כשהיא נושאת ונותנת בתוך הבית אין לה רשות ליתן משלו וע״כ מסיק שם דאפילו שמע בעלה אח״כ ונתרצה לא מהני דבעת הלקיחה לא היה שלו וצריך לחזור וליטול:

ט (ט) בלולב של חבירו שהשאילו וכו׳ - המ״א הוכיח מהא דשואל כלי מחבירו לקדש בו אשה דאמרינן שהיא מקודשת [באהע״ז סי׳ כ״ח סי״ט] משום דאמרינן מסתמא נתן לו במתנה ע״מ להחזיר שיהיה יוכל לקדש בו א״כ ה״ה באתרוג אם השאילו לצאת בו הו״ל כאלו נתנו לו במתנה ויצא וכ״כ הבית שמואל באהע״ז שם אבל הט״ז לעיל בסימן י״ד ובשו״ת בית יעקב פוסקים דלא יצא וע״כ צריך לחזור וליטול ובלי ברכה:

י (י) דבעינן לכם משלכם - יש אומרים דהני דקני אתרוג למצוה ופרעי לאחר החג לא יאות עבדי דכל כמה דלא יהיב דמי לא קני אלא מדרבנן ואנן בעינן לכם דאורייתא אם לא שהביאו לרשותו וקנהו בתורת חצר. ולכתחלה נכון ליזהר בזה ולפרוע קודם החג:

יא (יא) דהוי כמו שאול - דאין זה לשון מתנה כיון שפירש שהוא רק לזמן:

יב (יב) שמה מתנה - דכשאמר חפץ זה נתון לך נפקע כל כחו ממנו ומה שאמר ע״מ שתחזיר לי הוא רק תנאי כשאר תנאים שאדם יכול להתנות במכירתו ובמתנתו:

יג (יג) ואם לא החזירו - וה״ה כשנפסל בידו והחזירו:

יד (יד) אפילו נתן לו את דמיו - ולא אמרינן בזה מה לי הן מה לי דמיהן כיון שצריך לו לצאת ידי חובה בודאי הקפיד על הלולב גופיה:

טו (טו) ואפילו נאנס מידו - ואע״ג דלדעת המחבר בח״מ סימן רמ״א במתנה ע״מ להחזיר ונאנס פטור מתשלומין היינו משום דאין עליו דין שומר שהרי בתורת מתנה באה לידו אבל עכ״פ התנאי לא נתקיים ואינו אלא כפקדון בידו ולהכי לא יצא בענינינו ומשמע מרוב הפוסקים דגם בנאנס לא מהני חזרת דמים. ועיין בח״א שמסתפק אם אמר הריני כאלו התקבלתי מהו ובספר מאירי כת״י אשר תח״י דעתו בהדיא דיכול הנותן למחול תנאו ולאמר הריני כאלו התקבלתי ויצא זה ידי חובה אע״ג שלא החזיר:

טז (טז) לאחר זמן מצותו - ר״ל אפילו באותו היום אם הוא שעה שא״א עוד לצאת בו דהיינו בערב ואם בשעה שנתן לו כבר בירך עליו צריך להחזיר לו עכ״פ ביום המחר בשעת מצותו ואע״ג דלא פירש לו בהדיא מתי שיחזירנו לו מ״מ אומדנא דמוכח הוא שכונתו היה שיחזירנו לו לשעה שיוכל לצאת בו. וכתבו הפוסקים דכ״ז באמר ע״מ שתחזירהו לי דמשמע שיהיה ראוי לו לדבר שעומד אבל באומר ע״מ שתחזירהו ולא אמר לי אפי׳ החזירו לאחר החג שאינו שוה כלום נמי קיים תנאו ויצא ועיין בה״ל:

יז (יז) ומותר וכו׳ שלא יקדישנו - ר״ל דאם התנה במתנתו שלא יוכל המקבל להקדישו מ״מ הוי מתנה ואפשר לצאת בו וכדמסיים דלא גרע ממי שאמר ע״מ שתחזירהו לי דג״כ אינו יכול להקדישו ואפ״ה הוי מתנה ועיין בה״ל:

יח (יח) נתנו לו סתם וכו׳ כיון שצריך וכו׳ - ר״ל בהיכי שאין לו רק אתרוג זה אפילו נותנו בסתם ג״כ אומדנא דמוכח הוא שלא כיון ליתן לו לחלוטין אלא ע״מ שיחזיר לו. ואפילו אם באותו היום כבר יצא בעצמו והוא צריך לו רק לשאר ימי החג ובשאר הימים הלא יכול לצאת בשאול מ״מ אמדינן דעתו דאדם שהוא רוצה יותר לצאת בשלו ולא כיון אלא ע״מ להחזיר לו שיהיה שלו כבתחלה:

יט (יט) וצריך לחזור וליתנו וכו׳ - קאי אכל הנ״ל גם בס״ד והטעם דכל שנתנו לו הרי הוא שלו לגמרי וע״מ להחזיר דקאמר הוא כמו שאומר ע״מ שתחזור ותתן לי במתנה:

כ (כ) כדי שיהיה של בעלים ויצאו בו - הלשון מגומגם דמשמע מזה דאם לא יחזור ויתן להבעלים במתנה גמורה לא יוכלו הבעלים לצאת י״ח באתרוג ולכאורה אינו כן דהבעלים בכל גווני יוכלו לצאת שהרי נתנו רק ע״מ שיחזירו להם במתנה כדין ואם לא החזירו להם באופן כזה נתבטלה המתנה למפרע וכלא נתנו דמי וצ״ע:

כא (כא) אלא לאחר וכו׳ - ר״ל שגם הוא נתן לאדם אחר האתרוג במתנה ע״מ להחזיר והלזה נתן ג״כ לשלישי להחזיר לבעלים הראשונים יצא ולא אמרינן הרי התנה עמו ע״מ שתחזיר לי והרי לא החזיר בעצמו לבעלים הראשונים דמסתמא לא היה כונת וקפידת הבעלים אלא שיוחזר להם החפץ בין ע״י הראשון בין ע״י באי כחו. מיהו מוכח לכאורה מדין זה דמקבל מתנה ע״מ להחזיר יש לו רשות לחזור וליתן לכל מי שירצה ובלבד שיתקיים תנאו. מיהו כ״ז בסתם אמנם אי מפרש בהדיא במתנתו שאין לו רשות ליתנו לאחר אינו יכול לזכות לאחר לצאת בו ואם יתן יתבטל המתנה וגם הוא לא יצא בו:

כב (כב) ואחר לאחר - ומשמע אפילו להרבה ובלבד שיוחזר לראשון בלא פסול. ונראה דהיכי שאיכא אומדנא שמקפיד הנותן שלא יטלוהו רבים שמא יפסד לו אין רשאי ליתן ובלא״ה יש מאחרונים שמחמירין בעיקר דינא דהמחבר וסוברין דלולב שקבל במתנה ע״מ להחזיר לא יתן לאדם אחר מבלי דעת ורשות הנותן:

כג (כג) ביום ראשון וכו׳ - וה״ה לדידן דעושין שני ימים:

כד (כד) קודם שיצא בו - וה״ה אם מזכה רבים בלולבו לא יתן לקטן עד שיברכו כולם:

כה (כה) אינו מוחזר - ולפ״ז יש ליזהר שלא לברך על לולב של אישתקד אם זוכר שנתן אותו במתנה לקטן:

כו (כו) הפעוטות - היינו כבן וי״ו או כבן ז׳:

כז (כז) מותר - דאז מתנתו מתנה מד״ס ועיין בה״ל:

כח (כח) כיון שלא יצא מידו ש״ד - ר״ל דעי״ז אין הקטן קונה כלל ולכן מותר אפילו בלא הגיע לעונת הפעוטות וה״ה אם לא מקנה ליה כלל לקטן או שאומר לו יהא שלך עד שתצא בו ואח״כ יהא שלי כבתחלה דהו״ל כשאול כנ״ל בס״ג אלא דבכל אלו העצות לא מהני רק לגדול שיהיה יכול אח״כ לצאת בו אבל הקטן לא יצא בנטילה כזה דהא אינו שלו ולא מקרי לכם ולא קיים בו אביו מצות חינוך ויש מאחרונים שסוברין דמצות חינוך מתקיים גם בשאול דהא גם בזה מתחנך הבן למצות וכן משמע במרדכי בשם ראב״ן:

כט (כט) אין אחד מהם יוצא וכו׳ - דבעינן שיהא כולו שלו. ואם אמר לו טול לך לצאת בו עיין לעיל בס״ג במש״כ שם:

ל (ל) חלקו במתנה - ואפילו בע״מ להחזיר ג״כ סגי כנ״ל בס״ד:

לא (לא) יוצאים בו מסתמא - ר״ל אף שלא פירשו כן בהדיא:

לב (לב) דאדעתא דהכי קנאוהו - ר״ל דכיון שידעו בשעת לקיחה שאינו ראוי ליחלק וע״ד כן לקחוהו הוי כאלו פירשו שלכל אחד בשעה שיקחהו לצאת בו יהיה כולו שלו ע״מ שאח״כ יחזירהו לחבירו ומ״מ טוב לומר בפירוש שנותן כ״א חלקו לחבירו במתנה ע״מ להחזיר בשעה שיוצא בו וכמו שכתבנו לקמיה בס״ט:

לג (לג) שקנו אתרוגים - לאכילה:

לד (לד) מתפיסת הבית - ר״ל מה שירשו מאביהם ועדיין לא חלקו:

לה (לה) ואין האחים מקפידים - דאז נחשב כשלו:

לו (לו) אין מחילתם בסתם מועלת - שאע״פ שאין מקפידים על האכילה מקפידין הם על המצות שאף הם רוצים לקיים המצות כמוהו:

לז (לז) לפי שאינן מקפידין - שגם הם יכולים לקיים המצות כמוהו:

לח (לח) שכל הקהל קונים וכו׳ - כתב הח״א אפילו לפי מנהגינו שכל אחד נותן כמו שירצה מ״מ זה שאינו נותן כלל נראה שלא יצא אם יש ביכולתו ליתן:

לט (לט) מסתמא הוי כאילו פירשו וכו׳ - ואע״פ שכל זה הוא דין גמור מ״מ כיון שאין הכל יודעין להקנות לכן כתבו כמה אחרונים שמוטב לברך על שלו אם יש לו כל ד׳ מינים כשרים אע״פ שאינם מהודרים כמו של חבירו. ואם אין לו מוטב שיטול של חבירו הכשרים משיטול של הקהל כי י״א דבשל קהל לא יצא דשמא יש באחד מהם מי שאין בדעתו להקנות חלקו לחבירו ואף דלא קי״ל הכי מ״מ לכתחילה עדיף טפי ליטול של יחיד [ח״א]:

מ (מ) שכל הקהל נותנים חלקם - ומ״מ לכתחלה טוב שיכריזו שיתן כ״א חלקו לחבירו במתנה ע״מ להחזיר [מ״א ודה״ח]:

מא (מא) ואשה פטורה וכו׳ - ואם היא רוצה לברך חייבת. ומי שאינו בעיר א״צ ליתן ועיין בשע״ת:

מב (מב) המצוה כתקונה - כי רוב העולם אינם יודעים להקנות לחבירים ועוד לעשות הנענועים כהלכתן. אפילו חל יום ראשון בשבת דעצם המ״ע א״א שוב לקיים אפ״ה נכון להשתדל להיות לו לולב ואתרוג לעצמו וכדלקמיה. אדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם כלל מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל כ״כ מ״א בשם מטה משה ובמחצית השקל כתב דבזה״ז דרוב פעמים אחר עבור איזה ימים מהחג ע״י רוב משמוש בני אדם אתרוג של הקהל מתקלקל אפשר א״צ לשלוח לחבירו אתרוג שלו עכ״ל וספקו יוכל להיות רק על שאר הימים דביום ראשון אינו מצוי כ״כ להתקלקל גם יכול לברך עליו בבקר קודם שיד הכל ימשמשו בו:

סימן תרנט

א (א) באחד קורים וכו׳ - כן ביום הראשון וכן ביום השני וכן קריאת המפטיר:

ב (ב) בפרשת אמור - בחול חמשה ובשבת שבעה ובמנחה קורין ג׳ בפרשה וזאת הברכה:

ג (ג) ובשני - ומניחין ס״ת שניה אצלה ואומרים ח״ק:

ד (ד) השביעי - עד וביום השני ואם התחיל לקרות ביום השני פוסק אפילו באמצע הפסוק ואם קרא בענין אחר לא יצא וצריך לקרותה כולה בברכה לפניה ולאחריה. ואם דילג פסוק אחד צריך לחזור ואם דילג פסוק ובחמשה עשר וכו' א"צ לחזור [שערי אפרים]:

ה (ה) ומפטיר בזכרי' וכו' - זהו ביום הראשון ומפני שיש בה מענין סוכות וביום שני קורא הפטרה במלכים [א ז] מן ויקהלו עד בהוציאי אותם מארץ מצרים מפני שיש בה ענין חנוכת הבית שהיתה באותו אסיפה בחג הסוכות [לבוש]:

סימן תרס

א (א) ס"ת על הבימה ולהקיפה וכו' - שהיא נשארת לנו במקום מזבח כדאיתא בגמרא (מגילה ל"א) שהשיב הקב"ה לא"א שכל זמן שיהיו קוראין בניך לפני בסדר הקרבנות מעלה אני עליהן כאלו מקריבין לפני וכו':

ב (ב) שהיו מקיפין את המזבח - ג"כ בכל יום פ"א ובשביעי ז' פעמים:

ג (ג) לצד ימין - ולפי שהס"ת על הבימה והצבור אנשי מזרח צריכין להפוך פניהם כלפי ס"ת קודם שיתחילו להקיף ואז ממילא הוי צפון ימין שלהם וסדרן בהקפה הוא צפון מערב דרום מזרח והחזן שעומד נגד ההיכל אין מן הנכון שיהפוך פניו מתחלה שיהיה אחוריו נגד ההיכל מ"מ צריך להקיף ג"כ לצפון עם הצבור אף שאצלו הוא דרך שמאל:

ד (ד) ובשבת אין מקיפים - לפי שגם במקדש לא היו נוטלין ערבה בשבת וכ"ש לפי מנהגינו שאנו מקיפין בלולב אין הלולב ניטל בשבת:

ה (ה) ואין מוציאין ס"ת - כיון דאין מקיפין [ד"מ]:

ו (ו) על הבימה - רק פותחין ארון הקודש ואומרים הושענות וכדלקמי' [אחרונים]:

ז (ז) אינו מקיף - וביום ז' אם אין לולב בעיר יקיפו בערבה [אחרונים]:

ח (ח) נוטלין הערבה עם הלולב - עיין לקמן סימן תרס"ד ס"ז בהג"ה דיותר טוב שלא לחבר הערבה עם הלולב כלל וכ"כ בשם האר"י ז"ל שלא לחברם כלל עם הלולב רק אחר קדיש תתקבל אז קח בידך הערבה ותחבוט ה' פעמים בקרקע ושל"ה כתב כשמגיע לתענה אמונים אז מניח הלולב ויקח הערבה:

ט (ט) אינו מקיף - דכתיב ושמחתם לפני ד' אלהיכם שבעת ימים והוא בשעת הקפה [הגר"א]:

י (י) שא"א הושענא בשבת - טעמם מפני התנוקות שישמעו שאומרים בשבת כמו בחול וילכו גם ליטול לולב ולא נהגו כן דכיון שאין מקיפין בשבת מתברר להם במה שאין מקיפין:

סימן תרסא

א (א) סוכה - דזמן לא קאי אלא אקידוש ולא אסוכה דאף אם יום ראשון חול יצא בזמן דסוכה דלא גרע מאלו בירך זמן בשעת עשיית הסוכה דיצא הלכך צריך שלא להפסיק בסוכה בין קידוש לזמן אכן מי שלא אכל לילה ראשונה בסוכה וגם למחר בשחרית לא אכל בסוכה יברך בליל שניה סוכה ואח"כ זמן דאז הזמן יהיה קאי אשניהם:

ב (ב) וכן ראוי לנהוג - והנה הרדב"ז ח"א סמ"ו והרש"ל דעתם כאבי העזרי דלעולם סוכה ואח"כ זמן ומ"מ לא מקרי הפסק מה שאומר בינתיים ברכת סוכה ודומיא דאנו אומרים כשחל יו"ט במוצאי שבת יקנה"ז אע"פ שהזמן אינו חוזר על ההבדלה כ"א על קידוש ה"נ הזמן חוזר על קידוש שלפני סוכה ויש מאחרונים שהעתיקו לדינא כמותם ע"כ מי שרוצה לנהוג כן אין מוחין בידו ומ"מ אם כמה בע"ב אוכלין בסוכה אחת לא יהיו חלוקין במנהגם בזה. חסידים ואנשי מעשה עושים לזכר שמחת בית השואבה להיות נעורים בלילות של חוה"מ סוכות ולהרבות בזמירות ושבחים ומרבים נרות בסוכה בלילות אלו גם בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפילת ערבית דחוה"מ בחג הזה. יוש"ה ע"ש שהאריך בזה:

סימן תרסב

א (א) וכן בכל שאר ימים - דאע״ג דכל הימים חוץ מן יום הראשון הוא רק מדרבנן זכר למקדש שהיה המצוה לשמוח שם במצוה ההיא כל שבעת הימים אפ״ה שייך לברך עליה ולומר וצונו מדכתיב ולא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך וגו׳:

ב (ב) אינו מברך זמן ביום שני - דממ״נ יצא במה שאמר ביום ראשון זמן אף אם הוא חול דלא גרע ממה שאמר זמן בשעת עשיית הלולב דיצא ולא דמי לקידוש שאומר בליל ב׳ זמן שאותו הוא בשביל היום ולא בשביל הסוכה ואע״ג דגבי שופר מנהגינו לומר זמן אפילו ביום שני שאני התם דלפעמים עיקר הקדושה הוא ביום שני כמ״ש שם בסימן ת״ר:

ג (ג) אא״כ חל יום ראשון בשבת - דאז צריך לברך זמן בשני שהוא פעם ראשון שנוטלו כיון שלא אמרו בראשון. וה״ה אם לא נטל הלולב עד יום השביעי דמברך זמן בשביעי [אחרונים]:

ד (ד) אתמול - אם התחיל במפטיר מן וביום השני אע״פ שגמר ובירך יחזור ויקרא מן ובחמשה עשר בברכה לפניה ולאחריה:

סימן תרסג

א (א) ארבעה בקרבנות החג - ואומרים ח״ק אחר הד׳:

ב (ב) וישראל חוזר וקורא וביום השלישי - ולא ס״ל כדעה שניה שיקרא וביום הרביעי כי היא שלא מענינו של יום שאם תמנה מיום ראשון של יו״ט הוא יום שלישי ואם תמנה מיום שני של יו״ט הוא יום שני:

ג (ג) ספיקא דיומא - אבל ביום השני של יו״ט אף דאנו עושין אותו ליו״ט ג״כ משום ספיקא דיומא אין קורין בו וביום השני דגנאי לקרות ליו״ט ספק חול:

ד (ד) הראשונים - ואם קרא הלוי ביום השלישי וביום הרביעי יקרא להשלישי וביום החמישי והרביעי יקרא ביום השני וביום השלישי:

ה (ה) כל ספיקא דיומא - עיין לעיל בסימן קל״ז במ״ב סקי״א:

ו (ו) והרביעי קורא ביום ששי וביום השביעי - וכן בתפילה בקרבנות המוספין בחוה״מ מזכירין ג״כ ספיקא דיומא דהיינו ביום א׳ דחוה״מ אומרים וביום השני פרים שנים עשר וגו׳ וביום השלישי פרים עשתי עשר וגו׳ וסימן שלא תטעה לעולם הפרים והימים ביחד הם י״ד (טור) וצריך לומר ומנחתם בין יום השני ליום השלישי וכן בכל יום צריך לומר ומנחתם על כל יום בפני עצמו ודלא כהטועין שאין אומרים רק פ״א ומנחתם במוסף בחול את מוסף ובשבת מוספי [פמ״ג] סדר הושענות בשני יו״ט אומרים למען אמתך אבן שתיה ובחוה״מ אערוך שועי אל למושעות אדון המושיע ובשבת אום נצורה. ואם חל יום א׳ דסוכות בשבת אומר ביום ב׳ למען אמיתך וביום א׳ דחוה״מ אערוך שועי וביום ב׳ דחוה״מ אבן שתיה וביום ג׳ דחוה״מ אל למושעות וביום ד׳ דחוה״מ אדון המושיע ואום אני חומה נדחה לגמרי. ואם חל יום ששי בשבת אז אומרים ע״ז הסדר למען אמיתך אבן שתיה אערוך שועי אום אני חומה אל למושעות אום נצורה והפיוט אדון המושיע נדחה. והטעם לזה הסדר עיין במחה״ש:

ז (ז) וע״ל סי׳ ת״צ - שם מבואר לענין אם יש לברך עליהם וע״ש במ״ב סקי״ט:

ח (ח) אתה אומר אלי - שיש בה ענין סוכה:

ט (ט) ומפטיר קורא וכו׳ - וחותם בהפטרה מקדש השבת וישראל והזמנים וכן מזכיר של סוכות באמצע הברכה כמו ביו״ט ראשון של סוכות [פמ״ג בסימן ת״צ]:

י (י) ביום בוא גוג - לפי שלעתיד תהיה מלחמת גוג ומגוג בתשרי:

סימן תרסד

א (א) רבה - נוהגים ישראל להיות נעורים בליל ערבה. וכבר נדפס הסדר:

ב (ב) כמו ביו״ט - לפי שבחג נידונין על המים והוא גמר החתימה ואומרים למנצח מזמור השמים מספרים ושארי מזמורים וקדושת מוסף נעריצך כמו ביו״ט:

ג (ג) וא״א נשמת וכו׳ - אלא ישתבח דבאמת הוא חול:

ד (ד) כמו ביו״ט - ר״ל בניגון של יו״ט:

ה (ה) של חול - ויש מסירין מעצמן אפילו הכיס של מעות. ומה שגובין מעות אתרוג מפני שרוב הקהל מתאספין בהו״ר ויש ריוח לצדקה מזה [פמ״ג]:

ו (ו) קודם אנא אזון חין - ויותר טוב לאומרו קודם החריז הבט לברית [אחרונים]:

ז (ז) כמו ביוה״כ - לפי שבחג נידונין על המים וכל חיי האדם תלויין במים והכל הולך אחר החיתום:

ח (ח) קודם עלות השחר - וטוב יותר לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה. ואודות הזיווג הוא כמו בליל שבועות. ובליל טבילה ישמש ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ר״מ במ״ב סק״ז ובה״ל שם:

ט (ט) הקיטל כמו ביוה״כ - שאז הוא גמר החתימה ובמדינתינו נהגו ללבוש בגדי שבת לבד הש״ץ לובש הקיטל:

י (י) ומקיפים ז׳ פעמים - כמו במקדש שהיו מקיפין המזבח בזה היום ז״פ:

יא (יא) ונוטלים ערבה ביום זה - זכר למקדש שנטילת ערבה היה שם הלכה למשה מסיני וכן היתה מצותה בכל יום משבעת הימים היו מביאין ערבות וזוקפין אותן הכהנים על צדדי המזבח ואח״כ באין העם ונוטלין אותן משם ומנענעין אותן. ולהכי לא תקנו לנוטלה כל ז׳ כמו בלולב דלולב אית ליה עיקר מן התורה דיום ראשון הוא מן התורה אף בגבולין עבדינן ליה זכר למקדש ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין די שנעבוד לה זכר למקדש יום אחד [גמרא] וקבעו יום ז׳ לערבה יותר מיום אחר כיון שבמקדש היה ג״כ יותר קדושה ביום זה שהרי היו מקיפין ז״פ ביום זה:

יב (יב) ואין מברכין עליה - שהוא רק מנהג נביאים שהנהיגו את העם לעשות כן ולא בתורת תקנה ולא שייך לברך ולומר וציונו:

יג (יג) כמו שהיה המנהג וכו׳ - שהיו שלוחי ב״ד מביאין להן:

יד (יד) שאף ביום זה וכו׳ - ר״ל כמו בימים הקודמים שאין נוטלין הערבה שלא הוקבע ערבה רק ליום זה:

טו (טו) ולא נהגו וכו׳ - גם בערבה. וטעם הדבר דבגמרא אית פלוגתא אם מקיפין בלולב או בערבה ודעה הראשונה ס״ל כמ״ד דמקיפין בלולב ומנהג העולם הוא כדי לצאת כל הדיעות שגם מ״ד בלולב אין פוסל אם מקיף בערבה וכן מ״ד בערבה אין פוסל אם מקיף בלולב [ב״י] ועיין לקמיה בס״ז בהג״ה והסכימו האחרונים דאם אין לולב בעיר יקיפו בהו״ר בערבה:

טז (טז) ההושענות יפים - וטוב לכתחלה שיהיה עכ״פ ג׳ בדין ובשם האר״י כתבו ה׳ בדין:

יז (יז) כשיעור אורך וכו׳ - דהיינו ג״ט דלא מצינו שהקילו בה אלא בפרט זה דעלה אחד וכו׳. י״א דערבה של הו״ר יש ליטול הבדים בלתי קשורים אבל הרמ״ז חלק עליו וכתב דצריך לקשרם וכן מנהגינו:

יח (יח) וכל הפוסל בערבה שבלולב וכו׳ - וע״כ יש ליזהר שלא יהיה גזול ולא יבש והנה עכ״פ אם לא היה יבש אלא כמוש בודאי כשר. ומ״מ נ״ל דלכתחלה יותר טוב שיהיה לחין וראיה ממה דאיתא שם במשנה דף מ״ה דהיו מניחין אותן בגיגיות של זהב כדי שלא יכמושו והוא משום הידור מצוה:

יט (יט) על הקרקע או על הכלי - ובשם האר״י ז״ל כתבו דדוקא על הקרקע יחבוט ה׳ חבטות וטוב לחבוט תחלה על הקרקע ה׳ חבטות ואח״כ על הכלים להסיר העלין וא״צ להסיר כל העלין:

כ (כ) שלא יאגוד דבר אחר עמה - כדי שיהא ניכר שהוא לשם מצוה. ומש״כ אין לחוש דלא חיישינן לחציצה:

כא (כא) ויש אומרים שיוצא בה - היינו היכא דהגביה אותה פעם שני לשם ערבה דיש היכר בזה שהוא לשם מצוה. ודע דאפילו לדעה ראשונה דאינו יוצא בערבה שבלולב זהו דוקא כל זמן שהיא אגודה בלולב עם שאר מינים אבל אם התיר אגדו של לולב לאחר נטילה ונטל הערבה בפני עצמה פשיטא שיוצא בה:

כב (כב) ואחר הנענוע הראשון וכו׳ - הטעם דהא קי״ל דשלא בזמנו של המצוה אינו עובר על בל תוסיף עד שיכוין להוסיף על המצוה והכא כיון שעברה מצותו הוי שלא בזמנו והוא הלא לא כיון להוסיף על מצות לולב כ״א בשביל לקיחת הערבה:

כג (כג) טעות הוא בעיני - הוא אזיל לשיטתו דפסק לעיל בסימן תרנ״א סט״ו דבערבה והדס מוסיף בה כל מה שירצה:

כד (כד) להכיר שהיא חובה - וכמש״כ בס״ה שמטעם זה אינה ניטלת אלא בפ״ע:

כה (כה) ובשעת הקפה וכו׳ - טעם המנהג היה כדי לצאת כל הדיעות דיש אומרים דמקיפים בלולב וי״א דמקיפים בערבה וכנ״ל בס״ג:

כו (כו) ויותר טוב שלא ליטלה עם הלולב - כדי שיקיים בשלימות מצות נטילת ערבה וכנ״ל בסעיף ה׳ וגם האר״י ז״ל הזהיר מאוד שלא לחבר הערבה עם הלולב:

כז (כז) דלאחר שהקיף יסיר הלולב מידו - ר״ל דלא כמו שאוחזין הלולב עם הערבה עד שעת החבטה ובזמנינו המנהג כמו שכתב הרמ״א שאין נוטלין הערבה עם הלולב כלל:

כח (כח) שהושענא שבלולב - וה״ה ערבה של הושענא אין לזלזל בה [ברכ״י בשם סדר היום]:

כט (כט) ועיין לעיל סימן כ״א - ר״ל מה דמבואר שם בס״א בהג״ה:

ל (ל) התנה עליה - עיין במ״א שמפקפק דלאו לכו״ע מהני תנאה אמנם הא״ר מתרץ דברי השו״ע וכן בבה״ל ביארנו דלכו״ע מהני בזה תנאי עי״ש באורך:

לא (לא) מעיקרא - עיין בבה״ל:

לב (לב) אפילו ברשות העכו״ם - משום דסתם עכו״ם הקרקעות שלהם גזולים מאחרים ואינו מועיל רשותם לזה ונמצא כשקוצץ הישראל הוא הגוזל אלא יקצוץ עכו״ם ויתנם לישראל וה״ה כשקוצץ ישראל ונותן לחבירו שרי וכמו שכתבנו בסי׳ תרמ״ט ס״א במ״ב סקי״א ועיין בט״ז שכתב דבזה״ז לא אמרינן דסתמן גזולים הם ועיין לעיל בסימן תרל״ז ס״ג בהג״ה ובמ״ב ובה״ל ובסימן תרמ״ט ס״א בהג״ה ומ״ב ובה״ל כי הכל שייך לענינינו:

לג (לג) והביאו כשרה - היינו אפילו צוה לו ישראל לקוץ בשבילו ובודאי עשה בזה עבירה אפ״ה אין לאסרו לצאת בה אח״כ משום מצוה הבאה בעבירה [דאחר כלות העבירה ליכא משום מצוה הבאה בעבירה] [מ״א בשם הרשב״א] ויש מאחרונים שמפקפקין בזה דע״כ לא מצינו ברשב״א שהתיר בזה אלא כשציוהו בע״ש סתם שיהיו מזומנת לו במו״ש והיה יכול לקצצה מבע״י ולכך אמרינן דבמלאכתו הוא עוסק אבל כשציוהו לקצוץ בשבת לא מוכח משם להקל ביש לו אחרת:

לד (לד) יש להחמיר - אפילו לא ציוהו לקוצצו בשבת רק אמר שתהא מזומנת לו למו״ש:

סימן תרסה

א (א) אתרוג בשביעי - אפילו לאחר שנעשית בו מצותיה:

ב (ב) אסור - באכילה ועיין לעיל בסימן תרנ״ג:

ג (ג) לכל שבעה - ואם הפרישו ליום אחד אינו אסור אלא ליום א׳ בלבד עד הלילה:

ד (ד) אף בשמיני - דהוא ספק שביעי. והנה הט״ז העלה דאם נפסל יש להקל בשמיני אבל בקרבן נתנאל חולק עליו וכ״כ בחידושי הריטב״א להחמיר:

ה (ה) ואפילו חל להיות וכו׳ - ולא אסרינן ליה מטעם הכנה כיון שכבר היה בעולם ולא נעשה בו מעשה:

ו (ו) ויש אוסרים - ס״ל דגם בזה שייך הכנה כיון שהיה אסור ביומו ועיין בא״ר שכתב דלעת הצורך יש להקל שרוב פוסקים התירו:

ז (ז) למחר - לאו דוקא וה״ה בלילה מותר ובשיטת ריב״ב מסתפק איך דינו לענין ביה״ש:

סימן תרסו

א (א) לא יסתור סוכתו - דהא כל היום חובתו לישן ולשנן שם ואי איקלע ליה סעודתא צריך לאכול בגוה:

ב (ב) מן המנחה - קטנה [חי' ריטב"א]:

ג (ג) ואם אין לו לפנות וכו' - ר"ל שאין לו מקום אחר לאכול וצריך לאכול ביו"ט האחרון בסוכה עכ"פ צריך לפחות בה ונראה דהיינו קודם שקיעת החמה דפן יזדמן לו עוד לאכול בגוה:

ד (ד) ארבעה על ארבעה - דאע"ג דאויר פוסל בשלשה טפחים מ"מ אין ההיכר כ"כ אם לא כשפוחת בסכך ד' על ד' שהוא שיעור מקום חשוב:

ה (ה) כמוסיף - אבל מוסיף ממש לא נקרא לעבור עליו משום בל תוסיף כיון דאינו מתכוין לשם מצוה דשלא בזמנו בעי כונה להוסיף לכו"ע כמו שכתבנו לעיל בסימן תרנ"א סי"ד:

ו (ו) רק ביום שמיני - מפני שהוא סמוך לחג:

ז (ז) בשאר היום - אפילו בין השמשות:

ח (ח) גמר מלאכול ביום השמיני - היינו שאין דעתו עוד לאכול כלל היום [דאל"ה אם איקלע בשבת צריך לעשות סעודה ג' בסוכה דכל היום יש חיוב סוכה משום ספיקא דיומא]:

ט (ט) מוריד כליו וכו' - היינו מן המנחה קטנה ולמעלה [דשמיני לבני חו"ל הוא כמו יום שביעי בא"י] וקודם לזה אין נראה שעושה כן לכבוד יו"ט ועיין בסוף סימן תרס"ז ובמש"כ שם:

י (י) שאסור להניח בה הנר - כדלעיל בסימן תרל"ט ס"א עי"ש במ"ב:

יא (יא) יניחנו בה - עיין בפמ"ג שמסתפק אם יניח בה בשמיני או אולי דוקא בתשיעי דשמיני ספק שביעי הוא לדידן וכן מצדד בספר מאמר מרדכי שלא יכניס בה נר וקערה בשמיני דאולי יוצרך לאכול בה וא"א לו לפוסלה אמנם בפסקי הרא"ש מצאתי בהדיא בשמיני ואולי כונתו ג"כ בסוף שמיני:

יב (יב) להכיר שהיא פסולה - המחבר נקט לשון הרי"ף בסוף סוכה ועיין שם בר"ן וברמב"ן דאין הכונה שנפסלת בכך אלא ר"ל שעושה היכר לפוסלה שאינו יושב בה בתורת סוכת החג ועיין לעיל בסימן תרל"ט במ"ב סק"ו ובשער הציון שם:

סימן תרסז

א (א) ונויה - היינו כשעיטרה במיני פירות שתלה בה לנוי ואם עיטרה בסדינין המצויירין נוהגין להורידן לבית מפני חשש גנבים או גשמים ועיין לעיל בסימן תרל"ח סוף ס"ב:

ב (ב) גם בשמיני - דאלו מתרמי סעודה בבין השמשות בעי למיכל בגוה ומגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא וה"ה בחו"ל אסור בתשיעי מה"ט:

ג (ג) עד מוצאי שבת - דכיון דביו"ט אסור אם יסתפק בשבת מקרי הכנה ואפשר דלא בא להודיע אלא שנהגו כך ולא מדינא שגם בתוספות תמהו על המנהג וגם לעיל בסי' תרס"ה סתם בדעה הראשונה להקל כהיש מתירין דכאן:

ד (ד) ויש מתירין - דמאיזה טעם נאסור אי משום דשבת ויו"ט הם כחדא הא קי"ל דשתי קדושות הן ואי משום הכנה מה הכנה יש כאן:

ה (ה) לצורך ליל יו"ט - של שמחת תורה דספק חול הוא ונמצא יו"ט מכין לחול ופרטי דין זה עיין לעיל בסימן תק"ג. ואסור להביא יין מיו"ט לחבירו ובשעת הדחק שלא ימצא בלילה בקל מותר להביא יין וכן מים מיו"ט לחבירו רק שצריך להביאו בעוד יום גדול (דלא מוכח מילתא דאפשר דצריך עדיין לצורך היום) וגם לא יביא כדרך שנושא בחול רק ישנה ומ"מ לצורך חול אין לנו ראיה להתיר די"ל דוקא לצורך מצוה מותר ולכן אין מציעין המטות משבת לחול [ח"א] ולכן אסור לחפש הס"ת משבת ליו"ט (דהיינו להעמיד הס"ת בפרשה שיקראו בה ביו"ט אסור בשבת עיו"ט) וכן מיו"ט לחבירו:

ו (ו) וכן אסור להעמיד וכו׳ - והסכימו האחרונים דדוקא לסדרן (דהיינו להניח הטבלא על הרגלים) אסור אבל להביאן מהסוכה לבית מותר ואם צריך אותם לצורך היום וכן אם צריך לסדר אותם שלא יהא נראה הבית כחורבה מותר לסדר אותם:

סימן תרסח

א (א) ליל וכו׳ - אין לקבוע סעודה מן מנחה קטנה ולמעלה וכדלעיל בסימן תקכ״ט ס״א בהג״ה כדי שיאכל בלילה לתיאבון ולא כאותן שאוכלין ושותין ומשתכרין עד שאין יכולין לקדש בלילה:

ב (ב) אומר בתפלה וכו׳ - ואם שכח ואמר את יום חג הסוכות הזה ועקר רגליו אם צריך לחזור יש דיעות בין האחרונים עיין בשע״ת ובח״א כלל כ״ח דין ט״ו ולכו״ע אם לא סיים הברכה צריך לחזור לותתן לנו ולומר כהוגן:

ג (ג) שמיני חג העצרת הזה - עיין בפמ״ג שיש לומר עצרת בלא ה׳. והנה רש״ל וט״ז כתבו שיש לומר ש״ע =שמיני עצרת= חג הזה אבל הלבוש כתב כמ״ש בשו״ע וכן הסכים בא״ר בשם כמה ראשונים וביאור הגר״א:

ד (ד) דלא מצינו בשום מקום שנקרא חג - כמה אחרונים השיגו ע״ז והרבו בראיות דשמיני עצרת מקרי חג ע״כ אין לנטות ממה שכתב המחבר:

ה (ה) בלילה וביום - אבל לאחר שאכלו סעודתן ביום מנהג העולם שנפטרין מן הסוכה ויושבין בבתיהם [מ״א] אבל אי איתרמי ליה לאכול אפילו בין השמשות צריך לאכול בסוכה:

ו (ו) מפני שהוא ספק שביעי - ומטעם זה הרבה אחרונים מצדדין דצריך ג״כ לישן בסוכה וכן הוא ג״כ דעת הגר״א ויש אחרונים שסוברין שאין כדאי לישן בסוכה בשמ״ע לא ביום ולא בלילה דעושה אותו כחול דבשלמא גבי אכילה לא מנכר שכן דרך ב״א לפעמים לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצוה משא״כ בשינה. ומנהג העולם להקל בשינה. ודע דלדעת הפוסקים שסוברין דאין ישנים בסוכה בשמ״ע י״א דה״ה דאין אוכלין אז פירות וה״ה פת פחות מכביצה בסוכה. כללו של דבר כל דבר שא״צ לברך עליו ברכת לישב בסוכה בשאר ימי סוכה אין אוכלין בסוכה בשמ״ע ויש מקילין בזה וכן מסתברא דבאכילת פירות וכה״ג דברים שאין חייבים מצד הדין יכול לעשות בשמ״ע כמה שירצה בבית או בסוכה:

ז (ז) ואין מברכין וכו׳ - דכיון דיום שמ״ע הוא א״א לברוכי בסוכה דקשיין אהדדי אם יום סוכה הוא לאו שמ״ע הוא ואם שמ״ע הוא לאו יום סוכה הוא ומשו״ה עבדינן לחומרא. והסכימו האחרונים דאין לאכול בערב עד שחשיכה אכן בדיעבד אם נטל ידיו ובירך המוציא לא יברך לישב בסוכה דכבר קיבל שמ״ע בתפלתו ובקידוש:

ח (ח) ואומרים זמן - דשמיני עצרת רגל בפני עצמו הוא:

ט (ט) וקורין בא׳ וכו׳ - הכא לא קאמר קורין ה׳ כדלקמיה דבא״י שאין עושין רק יום אחד יו״ט הלא אותו היום הוא שמחת תורה דלהכי קורין בו וזאת הברכה ובשמחת תורה המנהג להוסיף על הקרואים וכדלעיל בסימן רפ״ב:

י (י) ובשני בראשית וכו׳ - ולהכי רגילין להתחיל מיד בראשית שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג לומר כבר סיימו אותה ואינם רוצים לקרותה עוד [טור]:

יא (יא) לעשות - ומניחין ס״ת השלישית אצלה ואומרים ח״ק:

יב (יב) מכל הבכור - ואנו מתחילין עשר תעשר אפילו חל בחול מפני שהוא זמן מעשרות ומתנות עניים אמנם בדיעבד אם כבר בירך אדעתא לקרות כל הבכור א״צ לחזור [דה״ח בהלכות קה״ת]:

יג (יג) ז׳ - ואם סיים הפרשה בחמשה לא יאמר קדיש ויחזור ויקרא ב׳ עולים או עכ״פ עולה אחד לבד המפטיר ואם אמר קדיש כל שלא סילק הספר יחזור ויקרא ויאמר קדיש פעם ב׳ ואם סילק הספר האחד יקרא עולה אחד לספר השני וישלים עמו פ׳ עשר תעשר ואח״כ יקרא למפטיר בחובת היום [שערי אפרים]:

יד (יד) תעשר - ומניחין ס״ת השניה אצלה ואומרים ח״ק:

טו (טו) עצרת - ומזכירין נשמות ואומרים אב הרחמים. לבוש:

טז (טז) ומכריז משיב הרוח וכו׳ - מבואר לעיל בסימן קי״ד ע״ש. מה שנוהגין באיזה מקומות שאחר מנחה של יו״ט ראשון קובעין עצמן לשתות עד מערב ולפעמים נמשך ד״ז עד שעה ויותר בלילה שלא כדין הוא מפני כמה טעמים א) דקי״ל בסימן צ״ט דאם שתה יין כדי רביעית אל יתפלל אף שיכול לדבר עדיין בפני המלך וה״ה אם שתה שאר משקין המשכרין עי״ש בסק״א ואפילו אם שותה שאר משקין שאין משכרין כיון שהגיע ספק חשיכה חל עליו חובת קידוש ואסור לטעום עד שיקדש ואפילו לאחר קידוש הלא מעוכב לאכול מחמת ק״ש של ערבית ואינו מותר רק טעימה בעלמא דהוא מיני פירות או פת כביצה ולא יותר אכן יש לחפש עליהם זכות דרבים מדכרי אהדדי ולא יבואו לשכוח תפלת ערבית אבל עכ״פ יש ליזהר שלא לשתות אז משקה המשכר ומבואר הכל לעיל בסצ״ט ס״ק א׳ וב׳:

סימן תרסט

א (א) עד סוף - ומי שקורא פרשה זו נקרא חתן תורה ונהגו למכור פרשה זו ופרשה בראשית וקונים בדמים מרובים וראוי להדר אם באפשר שיהיו הקונים מוכתרים בתורה או עכ״פ מגדולי הקהל:

ב (ב) ובשני בראשית - מי שקורא פרשה זו נקרא חתן בראשית ואף מי שעלה כבר בפרשה וזאת הברכה יכול לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית אבל חתן תורה לא יקרא פרשת חתן בראשית והטעם כיון דליכא הפסק ביניהם שייך פגם לס״ת הראשונה שיאמרו פסולה היתה ולכן קורא מיד בשניה וכ״ז באותה בהכ״נ אבל מי שקרא חתן תורה בבהכ״נ זו ודאי שמותר לקרות חתן בראשית בבהכ״נ אחרת. וכתב במהרי״ל שכהן או לוי יכול להיות חתן תורה או חתן בראשית:

ג (ג) לעשות - ומניחין ס״ת השלישית אצלה ואומרים ח״ק:

ד (ד) שמחת תורה - כתב הא״ר שבש״ת לילה ויום יש להרבות בנרות בבהכ״נ לכבוד התורה שמוציאין. כתבו הפוסקים שבליל שמחת תורה יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום שעתה הוא זמנה:

ה (ה) ששמחין - ולכבוד התורה מותר לרקד ביו״ט אבל לגמר מוגמר [דהיינו לפזר מיני בשמים על הגחלים] אסור וכ״ש דאסור להבעיר פילוו״ר להשמיע קול לשמחה ומ״מ מותר לקבוע פילוו״ר בנר בעיו״ט קודם הדלקת הנר אע״פ שגורם לבסוף שהנר נכבה עי״ז:

ו (ו) לגמרה של תורה - כדאיתא במדרש שה״ש וה״ה לגמר מצוה. כתב הא״ר מבואר מהפוסקים דיש לשמוח לרבים בכל מה דאפשר בשמחה של מצוה ודלא כיש שמכין ודוחין אלו לאלו עד שהשמחה נהפך לתוגה ח״ו גם מתוך כך מונעין משמחה של מצוה ולכן יש לגעור בהן עכ״ל גם מהרי״ק בשורש ט׳ האריך מאוד שלא לבטל שום מנהג שנהגו לכבוד שמחת התורה ע״ש ולכן רעה עושין בהרבה מקומות במה שביטלו מקרוב שלא לעשות משתה ושמחה בשמחת תורה אף גם ששמחין בשארי ימים וכל ימיהם כחגים ובעו״ה ביזוי כבוד התורה גרם זה שהתורה מונחת בקרן זוית ואין דורש ואין מבקש ומי יתן ישיב וירחם שבר ב״י ב״ב [בכורי יעקב]:

ז (ז) ונוהגין וכו׳ נודרים נדבות - ובימינו המנהג שכל העולים נודרים נדבות צרכי בהמ״ד ולהחזיק לומדי תורה:

ח (ח) וקוראים לאחרים וכו׳ - וגם אבל בתוך י״ב חודש יכול לאכול על סעודת משתה זו:

ט (ט) כל ס״ת שבהיכל - אם יש בבהכ״נ זה רק ס״ת מועטים אין להביא ס״ת מבהכ״נ אחרת ויש מי שמתיר כי אף שבכל השנה אין להביא ס״ת דרך ארעי רק לקביעות אבל בש״ת אפילו דרך ארעי שרי [לדוד אמת]:

י (י) נהגו להקיף - יש מקיפין ג״פ ויש ז׳ פעמים כמו בהו״ר וכל מקום לפי מנהגו [אחרונים]:

יא (יא) משום שמחה - כתב מהרי״ק בשם ר״ה =רב האי= גאון בשורש ט׳ יום זה רגילים אצלנו לרקד בו אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה וכו׳ ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה כמו שכתוב גבי דהע״ה מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ד׳ וכ״כ משם האר״י ז״ל והעידו על האר״י ז״ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע״י שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה וגם על הגר״א ז״ל כתבו שהיה מרקד לפני הס״ת בכל כחו:

יב (יב) להרבות הקרואים - משום כבוד התורה ועוד כדי שיזכו כולם בשמחת התורה. ונוהגין לקרות שנים בפ״א או כהן עם כל הכהנים ולוי עם כל הלוים ויש מפקפקין ע״ז וא״ר מיישב המנהג ומ״מ נכון הדבר לכתחלה שאחד יברך והשאר יכונו לצאת בברכתו או שאחד יברך לפניה ויוציא חבירו

ואחד יברך לאחריה ויוציא חבירו וה״ה כשקורין גדול עם כל הנערים הגדול יברך והנערים ישמעו ויצאו בברכתו כתב הח״א נכון הדבר שיבחרו עשרה אנשים שישמעו בברכת התורה ויענו אמן כי נוהגים קלות גדול שאין עשרה ששומעים בקריאת התורה:

יג (יג) הרבה פעמים - עד מעונה אלקי קדם אבל משם והלאה אין כופלין ששם מתחילין לקרות לחתן תורה [לבוש] והמנהג שקודם שקורין חתן תורה קורין לכל הנערים כדי לחנכם במצות קה״ת מולדן אמר עד מעונה וכ״כ מהרי״ל:

יד (יד) וקורין להם פרשת המלאך הגואל - בלבוש כתב שמברכין אותם ע״פ פסוק המלאך הגואל וכתב בא״ר דמברכים אותם קודם ברכה אחרונה שלהם וכן המנהג:

טו (טו) הנדרים שבתורה - הם הפרשיות שרגילין למוכרן בכל השנה בפני עצמן ונודרין עליהן כגון פרשת ויתן לך פרשת המלאך פרשת ויכולו פרשת יברכך פרשת מה טובו שאלו נקראו נדרים וכ״מ במ״א סי׳ רפ״ב ובימינו המנהג לקרות ג׳ גברי בפ׳ וזאת הברכה וצריכין לומר קדיש אחר הקריאה ואין סומכין על הקדיש שאחר עלינו משום דהוי הפסק [דה״ח]:

טז (טז) אף על קטן - אף דכתבנו לעיל בסק״א דראוי שיהיה המסיים מוכתר בתורה או עכ״פ אחד מחשובי הקהל אבל מעיקר הדין גם קטן יכול לסיים. ועיין לעיל בסימן רפ״ב ס״ג ובברכי יוסף שם:

יז (יז) שתים - ואין נוהגין לעלות לדוכן מפני דשכיחי שכרות [לבוש] ובא״ר כתב שבפראג נוהגין לעלות במוסף ויש עולין בשחרית וכל מקום לפי מנהגו ויזהרו שלא ישתו:

סימן תרע

א (א) מתחילין שמונת ימי חנוכה - כי בבית שני כשמלכו מלכי רשעה גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ומצות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעו מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעם ישראל מידם וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום בכ״ה בכסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כ״ג ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד ונעשה נס והדליקו ממנו נרות המערכה ח׳ ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו הימים האלו שתחלתן כ״ה בכסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס. והוא מצוה מד״ס כקריאת המגילה וימים אלו הן הנקראים חנוכה ר״ל חנו כ״ה שביום כ״ה חנו מאויביהם. ומפני שהן ימי שמחה והלל לכך אסור בהן ההספד והתענית נוהגין העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ויש טעם לזה:

ב (ב) ואסורים בהספד ותענית - עיין לקמן סימן תרפ״ו ס״א במ״ב:

ג (ג) הנשים - דוקא נשים לפי שנעשה נס על ידיהם כדלקמיה בס״ב בהג״ה ויש מקומות שגם האנשים מחמירים בזה:

ד (ד) בעוד שהנרות דולקות - בביתו כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה והוא כחצי שעה:

ה (ה) שאין להקל להם - דהוי כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאין להתיר בפניהם. וכתב בשלטי גבורים וכן הסכים בתשובת חכם צבי שבמקום שנהגו איסור מלעשות מלאכה כל היום יש למחות בידם כי הבטלה עברה היא ומביאה לידי שעמום:

ו (ו) שלא קבעום למשתה ושמחה - אלא להלל ולהודות. ונראה הטעם דלא קבעו כאן לשמחה כמו בפורים כי בפורים היה הגזירה להשמיד ולהרוג את הגופות שהוא בטול משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח״ו לא היה מקבל אותם לכך כשהצילם הקב״ה ממנו קבעו להללו ולשבחו ית׳ ג״כ ע״י משתה ושמחה משא״כ במעשה דאנטיוכוס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק צרות ושמדות כדי להמיר דתם [כמו שאנו אומרים להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חוקי רצונך] ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס וחוזרין לאמונתם ח״ו לא היו מבקשים יותר אלא שהגביר הקב״ה יד ישראל ונצחום לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות לבד כלומר כיון שהם רצו למנוע אותנו מזה לכפור בדתו ח״ו ובעזרתו ית׳ לא הפיקו זממם וגברה ידינו לכך אנו מודים ומשבחים לו על שהיה לנו לאלהים ולא עזבנו מעבודתו [לבוש]:

ז (ז) דבאותן הימים וכו׳ - ר״ל בכ״ה בכסליו כדאיתא במדרש דמלאכת המשכן נגמר בכ״ה בכסליו אלא שהמתין הקב״ה בהקמה עד ניסן שנולד בו יצחק ואמר הקב״ה עלי לשלם לכסליו ושילם לו חנוכת בית חשמונאי. וגם שם בימי אנטיוכוס טמאו ההיכל ועשו חנוכת הבית בשמנה ימים אלו בבית:

ח (ח) זמירות - וה״ה בנישואי בת ת״ח לע״ה אם אומרים שירות הוי סעודת מצוה [מ״א בשם מרדכי]:

ט (ט) ואז הוי סעודת מצוה - ר״ל בצרוף זה וכ״פ הרש״ל והב״ח כהיש אומרים וכתב הרש״ל שכל שעושה כדי ליתן שבח למקום או לפרסם הנס או המצוה הכל סעודת מצוה:

י (י) שהאכילה יהודית - היא היתה בתו של יוחנן כ״ג והיתה גזירה שכל ארוסה תבעל לטפסר תחלה והאכילה לראש הצוררים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם:

יא (יא) ואין מתענין - כנ״ל ס״א. ואם עבר והתענה יום שמת בו אביו ואמו או ת״ח צריך למיתב תענית לתעניתיה אחר חנוכה ועיין בדה״ח מה שכתב בזה:

יב (יב) ע״ל בהלכות ר״ח וכו׳ - ששם כתב שא״א ביום שא״א בו תחנון וכן לקמן בסימן תרפ״ג ע״ש. אבל לפניהם ולאחריהם נראה דאין להחמיר לענין צדוק הדין עיין לקמן סימן תרפ״ו דלענין הספד גופא הרבה מקילין ואף אם נרצה להחמיר כאיזה פוסקים דמחמירין בהספד לפניהם וממילא גם צדוק הדין אין לומר עכ״פ לאחריהם בודאי אין להחמיר ויוכל לומר צדוק הדין וכ״כ הפמ״ג. אבלות לכו״ע נוהג בחנוכה. אונן פטור מנר חנוכה. וכתב בא״ר דאשתו תדליק. ואם הוא מותר לענות אמן יש דיעות בפוסקים עיין ביו״ד סימן שמ״א. ונראה דאם אין אשתו עמו והוא יחידי בבית ידליק הנרות לפרסומי ניסא ובלא ברכה [פמ״ג] חרש שאינו שומע והוא מדבר חייב בנר חנוכה דהוא כפקח לכל דבריו [שם]:

סימן תרעא

א (א) צריך ליזהר וכו׳ - ואמרינן בגמרא הרגיל בנר הויין לו בנים ת״ח שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ופירש״י ע״ז נר מצוה דשבת וחנוכה:

ב (ב) ואפילו עני וכו׳ - משום פרסומי ניסא:

ג (ג) שואל - על הפתחים או מוכר כסותו או משכיר עצמו אבל אינו מחוייב בכל זה רק בשביל נר אחד בכל לילה:

ד (ד) מכאן ואילך וכו׳ - ואם אין ידו משגת רק לנר אחד בכל לילה לו ולביתו יצא בזה מדינא ושיעורא דשו״ע הוא רק למי שידו משגת להיות מהדר מן המהדרין כדאיתא בגמרא:

ה (ה) אחד בכל לילה - ואם יש לו ט׳ נרות ידליק בליל שני שתי נרות ואם יש לו י׳ נרות אעפ״כ לא ידליק רק בליל ב׳ ב׳ ובליל ג׳ לא ידליק שתים רק אחת [ח״א]:

ו (ו) עד שבליל אחרון וכו׳ - ומי שאין לו שמן הרבה יתן באחד שמן כשיעור והמותר יחלק לכולם שאם יעשה לכולם בשוה לא ידליק אפילו אחד כשיעור. ואם יש לו שמן בצמצום על כל השמנה ימים ולחבירו אין לו כלום מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו דהא מדינא א״צ אלא אחד כנ״ל ודוקא כשחבירו אינו מב״ב או שאינו סמוך על שולחנו אבל אם הוא מב״ב מוטב שיהיה הוא מהמהדרין:

ז (ז) יהיו שמנה - ואם השמן הוא ביוקר מוטב להדליק בנרות שעוה ולהיות מוסיף והולך כמו שכתוב בפנים ממה שידליק בשמן זית נר א׳ בכל לילה לבד:

ח (ח) לא ידליקו יותר - בין בלילה ראשונה ובין בשארי לילות דהכל נגררים אצל בעה״ב אפילו בניו הגדולים ומשרתיו כיון שהם סמוכים על שולחנו בקביעות הם בכלל בני ביתו:

ט (ט) וי״א דכל אחד וכו׳ - לבד מאשתו דהיא כגופו:

י (י) ידליק - היינו כמו שכתוב לעיל בס״ב דיוסיף והולך נר א׳ בכל לילה ואם אין ידם משגת כ״כ ידליקו נר אחד בכל לילה:

יא (יא) שתי פיות - היינו שהפתילות מבפנים מונחים בנר זה אצל זה רק ראשי הפתילות כשבולטין לחוץ נחלקין לשתי מקומות וקמ״ל דאע״פ שמבפנים אינן מובדלין הפתילות כלל זה מזה מ״מ כיון שבמקום הנחתן בפה מינכר שהם שתים נחשבות כשתים:

יב (יב) עולה לו בשביל שנים - משמע מלשון זה דאפילו למהדרין העושין נר לכל אחד ג״כ יועיל זה לשני בני אדם ועיין במ״א שדעתו דלפי מאי דאיתא לעיל בהג״ה דלדידן דמוסיפין בכל לילה נר אחד לכל אחד מן הבית צריך כ״א להדליק נרותיו במקום מיוחד לא ידליקו שני אנשים בנר אחד ואפילו בלילה הראשונה יש ליזהר בזה. ואפשר דוקא נר אחד שיש לו רק שני פיות אבל במנורת שלנו שיש להן ח׳ פיות מותר להדליק שני בני אדם זה בקצה זה וזה בקצה זה שהרי רואין שהדליקו שנים דאל״כ היה מדליק כסדר אחד אצל חבירו [ח״א] וכן נוהגין העולם:

יג (יג) אם כפה וכו׳ - שעי״ז אין מתחברים כל הפתילות יחד ודוקא כשכפה ואח״כ הדליק אבל אם הדליק ואח״כ כפה צריך לכבות ולכסות בכלי ולחזור ולהדליק:

יד (יד) לפי שהוא כמדורה - שמתחברות כל הלהב יחד:

טו (טו) בשורה בשוה - היינו שלעשות אחד נכנס ואחד יוצא ג״כ אינו כדאי שלא יבוא לעשות בעיגול:

טז (טז) דהוי כמדורה - ואם יש הפסק מחיצה בין נר לנר וכרחב אצבע ביניהן מותר ואפילו לא כפה עליה כלי וכן נוהגין דדוקא בקערה שאין שום הפסק בין נר לנר [ח״א]:

יז (יז) בפמוטות - של נחושת העשויין קנים קנים יוצאין סביבות בעיגול שהקנים חלולין ומחיצת כל קנה מפסיק בינו לבין חבירו:

יח (יח) מאחר שכל נר מובדל הרבה וכו׳ - משמע מלשון זה דתרתי בעינן דהיינו שיהיו ג״כ מובדלים הקנים אחד מחבירו לבד מה שיש לכל קנה מחיצה בפני עצמה ועיין בא״ר שכתב דדי ברחב אצבע. וה״ה כשמדבקין נרות שעוה בכותל יראה שיהיו מרווח אחד מחבירו עכ״פ כשיעור אצבע:

יט (יט) שאין לדבקן ביחד ולהדליקן - אפילו להדביק שנים ביחד אסור וכ״ש ד׳ או ה׳ דודאי נראה כמדורה:

כ (כ) אפילו בנרות של שבת ויו״ט וכו׳ - עיין בבה״ל:

כא (כא) מבחוץ - משום פרסומי ניסא וקמפרש ואזיל כיצד אם הבית וכו׳:

כב (כב) ואם יש חצר לפני הבית וכו׳ - וחצרותיהן היו פתוחות לר״ה:

כג (כג) שאין לו פתח פתוח לר״ה - וגם אין לו פתח פתוח לחצר אלא פתוחה היא לבית:

כד (כד) וצריך נר אחר - לעשות היכר לדבר:

כה (כה) ואם יש מדורה - ויכול להשתמש לפניה ויש הכירה שהנר של מצוה היא:

כו (כו) למעלה מג״ט - דכל למטה מג׳ כאלו הניח בקרקע ואין ניכר שבעה״ב הניחו שם ומ״מ בדיעבד יצא [פר״ח]:

כז (כז) למטה מי״ט - דאיכא פרסום הנס טפי כשהוא למטה דדבר העשוי לאור אין דרך להניחה כ״כ למטה ועיין בא״ר שכתב דהא דאין העולם נזהרין בזה משום דסומכין על המרדכי שכתב דעכשיו שהורגלו להניח בפנים אין קפידא בזה אכן הטור סתם בזה ומשמע דס״ל דאין לחלק בזה וכן נוהגין כל המדקדקים כמ״ש בב״י. ואם דר בעליה מניחה בחלון שהוא לצד ר״ה אפילו אם החלון גבוה יותר מי״ט מקרקעית העליה. ואם יש לו שתי חלונות אחד למעלה מי״ט ואחד למטה מי״ט ודאי יניחנה בחלון שהיא למטה מי״ט. ובנרות בהכ״נ המנהג שהמנורה במקום גבוה:

כח (כח) למעלה מכ׳ אמה וכו׳ - דלא שלטא ביה עינא ואין נ״מ בין אם מדליק מבחוץ ובין אם מדליק בבית:

כט (כט) לא יצא - וצריך לחזור ולברך כ״כ הפר״ח ועיין בפמ״ג מש״כ בזה:

ל (ל) והניחה למטה מכ״ף וכו׳ - אבל אם הדליקה למטה מכ׳ ונטלה משם והניחה במקום אחר תוך כ׳ יוצא דהא הוי הדלקה במקומה דשני המקומות כשרים:

לא (לא) בטפח הסמוך וכו׳ - שאם ירחיקנה להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה״ב הניחו שם:

לב (לב) לפתח - בין אם ההנחה הוא על פתח הבית או על פתח החצר:

לג (לג) כדי שתהא וכו׳ - ויהיה מסובב במצות מיהו בדיעבד אם הניח נר חנוכה מימין יצא:

לד (לד) ואם אין וכו׳ מימין - דכל מידי דמצוה ימין עדיף ועוד דאיכא פרסומי ניסא טפי שהכל פונין לצד ימין:

לה (לה) ואם הניחו בדלת עצמו וכו׳ - קאי אריש הסעיף:

לו (לו) מחציו של כניסה וכו׳ - היינו מקום הדלת שנכנס משם לתוך הבית יחלקנו לשנים ובחצי הנוטה לצד שמאל [שהוא נגד המזוזה שהמזוזה בימין] שם יניחנו [מ״א] ומשמע מזה דיכול להניח בכל שטח אותו החצי ועיין בט״ז שדעתו דלמעשה ראוי להחמיר להניח הנרות בצד השמאל בקצה האחרון סמוך לכותל:

לז (לז) ומ״מ המנהג וכו׳ - כדי שיכנס בין שתי מצות:

לח (לח) ואין לשנות - ומ״מ אם יש לו חלון הסמוך לר״ה נכון יותר שיניחנו שם כדי שיהיה היכר לבני ר״ה ויתפרסם הנס אם לא במקום דשכיחא הזיקא עי״ז:

לט (לט) ובבית הכנסת - או בבית המדרש:

מ (מ) בכותל דרום - או על השולחן שעומד אצל כותל דרום והטעם בכ״ז זכר למנורה שמקומה במקדש בדרום:

מא (מא) כנרות המנורה - או בדרום המנורה: ט״ס וצ״ל כנרות המנורה:

מב (מב) ומסדרן ממזרח וכו׳ - זהו ג״כ כעין מנורה דהנרות היו מסודרין במקדש בין מזרח למערב כן יסדר ג״כ נרות חנוכה. ודע דיש מהראשונים דס״ל דאף דהמנורה היתה עומדת בדרום מ״מ נרותיה היו מסודרין מצפון לדרום וממילא לדידהו גם נרות חנוכה יש לסדר באופן הזה ויש מקומות שנהגו כן ואין למחות בם דיש להם על מה לסמוך:

מג (מג) למערב - והמדליק עומד אחוריו לדרום ופניו לצפון ומתחיל מימינו שהוא הנר הסמוך לארון הקודש ושוב מוסיף והולך ומתחיל מהשמאלי ופונה לימינו [תשו׳ ח״ס סי׳ קפ״ו] ועיין לקמן בס״ס תרע״ו מה שנכתוב בזה:

מד (מד) ומדליקין ומברכין - אף דבבהכ״נ הוא רק מנהגא מ״מ מברכין עליו כמו שמברכין על הלל דר״ח שאינו אלא מנהג. אם אבל מתפלל בערב חנוכה מדליק אדם אחר הנרות משום שהחיינו דמברכין אז ומינכר דעת שמחה היא לצבור ואין כדאי שאבל ידליקם [אבל בביתו יכול לברך שהחיינו] אבל שאר ערבית דחנוכה דאין מברכין שהחיינו יכול האבל להדליק נר חנוכה. ומתפלל האבל בחנוכה מנחה ומעריב. ובט״ו באב ושבט ול״ג בעומר דלית הלל האבל מתפלל שחרית ג״כ. ובחוה״מ דהוי כיו״ט מנעתי לפעמים להניח האבל להתפלל מנחה ומעריב [פמ״ג]:

מה (מה) וצריך לחזור ולהדליק - ואפילו הש״ץ שבירך בביהכ״נ צריך לחזור ולהדליק בביתו דיש חיוב על כל אחד להדליק בביתו ומ״מ לא יחזיר לומר בביתו ברכת שהחיינו אם לא שמדליק להוציא אשתו וב״ב:

מו (מו) להדליק בבית הכנסת בין מנחה למעריב - ר״ל אפילו הנוהגים להדליק בכל יום בצה״כ בבהכ״נ נוהגים אחר מנחה בשעה שהעולם מקובצים וגם דלאחר מעריב אין נכון לעכב העולם לזה דצריך כ״א למהר לילך לביתו ולהדליק נ״ח:

מז (מז) קודם מנחה - וכ״כ רש״ל אבל בד״מ כתב שאין אנו נוהגין כן אלא אף בערב שבת מדליקין בבהכ״נ בין מנחה למעריב בשעה שהעולם מתחילין להתקבץ ואיכא פרסומי ניסא אכן אם העולם מתאחרין לבוא וטרם שיבוא מנין לביהכ״נ יתקדש היום לא ימתין כלל אלא יברך וידליק מיד אפילו קודם מנחה דמ״מ איכא פרסומי ניסא כשבאים אח״כ לביהכ״נ ורואים הנרות ולענין יחיד עיין לקמן בסוף סימן תרע״ט במ״ב:

מח (מח) אם רוצה למהר וכו׳ - ודוקא באופן זה אבל בלא״ה טוב יותר שיגמור בעצמו המצוה שהתחיל בה:

מט (מט) יוכל השמש וכו׳ - דהברכה חל על האחד שהדליק דהיא העיקר והשאר אינן אלא הידור מצוה בעלמא וה״ה בביתו כשמזדמן לו איזה דבר נחוץ לאחר שהדליק אחד מהן יוכל אחר להשלים בשבילו את שארי הנרות:

נ (נ) חצר שיש לו שני פתחים - וה״ה בית:

נא (נא) מפני החשד - שיאמרו בני עירו מדלא אדליק בהא באחרת נמי לא אדליק וע״כ אפילו כל הבתים שבחצר שייך לאדם אחד או שאין לו שם בחצר רק בית אחד צריך להדליק בשתי הפתחים:

נב (נב) ברוח אחד וכו׳ - הטעם דהא חזי ליה שהדליק באחד ומה שלא הדליק בשני ידעו אנשי עירו שמבפנים הוא בית אחד ושני הפתחים שייכים לאדם אחד ודי להדליק במקום אחד:

נג (נג) והם בבית אחד - אבל אם הם בשני בתים או שבית אחד חלוק מתוכו אע״פ שהם של אדם אחד צריך להדליק בשתיהן משום חשד שיחשדו ששני בני אדם דרין שם ויש מקילין בששתיהן שייכין לאדם אחד:

נד (נד) בפנים ממש - היינו שבזמן הטור היו מדליקין אצל פתח הבית מבפנים והיו עושין עכ״פ היכר לעוברים ע״כ יש חשד כל שאין היכר כראוי לעוברים משא״כ עכשיו שמדליקין ממש בפנים ולא איכפת לן כלל לעשות היכר לבני ר״ה ע״כ לא איכפת לן בחשדא דידהו:

סימן תרעב

א (א) עם סוף שקיעתה - היינו צאת הכוכבים שאז העם עוברין ושבין ורואין בביתו ואיכא פרסומי ניסא. אכן בע״ש מקדימין וכדלקמן בסי׳ תרע״ט והנה המחבר סתם כדעת הטור וסייעתו דס״ל דמה שאמר הגמרא דזמן הדלקת נר חנוכה הוא משתשקע החמה היינו סוף שקיעה אבל באמת יש הרבה ראשונים דס״ל דכונת הגמרא הוא על תחלת שקיעה שניה והוא בערך רבע שעה מקודם ועיין בביאור הלכה שביארנו דלאותן האנשים הנוהגין להתפלל מעריב בזמנו דהיינו אחר צאת הכוכבים נכון לנהוג כן לכתחלה להדליק קודם מעריב וכ״כ במור וקציעה וכן נהג הגר״א [אכן יטיל בה כ״כ שמן שידלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים] ואם לא הדליק מקודם והגיע זמן צה״כ יקדים להתפלל מעריב דהוא תדיר וגם יש בה מצות ק״ש שהיא דאורייתא [שע״ת] ודע דאפילו הנוהגין תמיד להדליק אחר תפלת ערבית מן הנכון שיכינו עכ״פ השמן בתוך הנרות קודם תפילת ערבית כדי שיהיה מוכן תיכף אחר תפלת ערבית להדליק דאם יעשה הכל אחר תפלת ערבית בודאי יש לחוש שיעבור עיקר זמן הדלקתו והוא חצי שעה מדינא דגמרא:

ב (ב) שאם הוא טרוד וכו׳ - ר״ל שלא יהיה לו פנאי אח״כ:

ג (ג) מפלג המנחה - הוא שעה ורביע קודם צה״כ וחשבינן השעה לפי קוצר היום דהיינו שעות זמניות. ויכול לברך ג״כ:

ד (ד) שיתן בה שמן עד וכו׳ - דאם לא ידלוק בלילה ליכא פרסומי ניסא. ואם לא נתן בה שמן רק כשיעור חצי שעה כנהוג בכל יום יחזור ויתן בה שמן וידליק ומ״מ לא יחזור ויברך:

ה (ה) הלכך צריך ליתן וכו׳ כזה וכו׳ - משמע דאם הדליק זמן מה אחר שקיעת החמה א״צ ליתן שמן כ״כ רק עד שתכלה רגל מן השוק אכן כ״ז הוא לדין התלמוד שהיה ההיכר לעוברים ושבים אבל האידנא דההיכר הוא רק לב״ב לעולם בעי שיעור הידוע [פר״ח] ואף מדליק אחר שכלה הרגל משוק בעי זה השיעור [פמ״ג]:

ו (ו) השיעור - ואף בזמנינו צריך לשיעור הזה אבל אם נותן בה שמן הרבה שידליק יותר אין בו שום מצוה אבל בנרות של שעוה יש הידור מצוה כשהן ארוכות ומ״מ אין לעשותם גדולות יותר מדאי. כתב הב״י בשם א״ח מי שבירך והדליק נר אחת בלילה שניה ידליק אח״כ עוד נר אחת ולא יברך ועיין בפמ״ג שמצדד דאפילו לא היה דעתו מתחלה רק על נר אחת ואח״כ נזדמן לו עוד נר ג״כ לא יברך עוד כי מדינא אין חיוב רק נר א׳ והשאר משום הידור כנ״ל:

ז (ז) יכול לכבותה וכו׳ - שאינו מקצה השמן רק מה שצריך לשיעור חצי שעה למצותו וע״כ מותר לכבותו ולהנות ממנו ומ״מ הסכימו כמה אחרונים דלכתחלה טוב להתנות שאינו מקצה השמן אלא לשיעור הדלקה משום דיש מן הפוסקים שסוברים דאם נתן בסתם הקצה למצותה הכל:

ח (ח) להשתמש לאורה וכו׳ - ויש מחמירין שבעוד שהנרות דולקין אין להשתמש לאורן משום הרואה שלא ידע לחלק בין תוך זמן שיעורו לאחר זה הזמן:

ט (ט) שבזמן הזה שמדליקין בפנים - ר״ל וא״כ ההיכר הוא רק לב״ב:

י (י) אינו צריך - וידליק כשבני הבית מקובצים יחד. ואפילו ללמוד אסור משהגיע זמנה וכ״ש אכילה וש״ד ואפילו התחיל פוסק:

יא (יא) כל הלילה - עד עמוד השחר ובברכה והיינו דוקא אם בני הבית נעורים אבל אם ישנים אין לברך עליהם אלא ידליק בלא ברכה דכמו דלדידהו לא היה מברך אלא בזמן פרסום הנס ה״נ לדידן. ואם בא לביתו קודם עה״ש ומצא ב״ב ישנים מן הנכון שיקיצם כדי שיוכל להדליק בברכה:

יב (יב) כמו שאר בני אדם - ר״ל בלילה שניה שתי נרות ובלילה שלישית שלש ולא נימא דלדידיה הלילה שניה היא ראשונה וידליק רק אחת [ד״מ]:

סימן תרעג

א (א) כל השמנים והפתילות וכו׳ - היינו כי יש שמנים גרועים שאין נמשכין אחר הפתילה וכן יש פתילות גרועים שאין האור נתלה יפה בהן וכדלעיל בסימן רס״ד ובשבת אסור להדליקן וס״ד דבחנוכה אסור ג״כ להדליקן שמא יבואו לידי כיבוי קמ״ל דאין לחוש לזה דקי״ל כבתה אין זקוק לה דכיון שהדליק נעשה זכר לנס ונגמרה המצוה:

ב (ב) כשרים לנר חנוכה - ומ״מ מצוה מן המובחר ליקח לפתילה צמר גפן או חוטי פשתן [ח״א]. שומן או חלב הנאסר מבב״ח אסור להדליק ממנו נר חנוכה וג״כ אסור לבטולי בששים להדליק ממנו [פמ״ג]. הנוהגין להדליק ביום ראשון א׳ ומכאן ואילך מוסיף והולך צריך שיהיה הנוסף דומה לנר העיקר אבל אותם שעושים נר לכל אחד מבני הבית יכול האחד להדליק נר של שמן והשני של שעוה. שמן הגזול צ״ע אי כשר לנר חנוכה [תשו׳ שואל ומשיב ח״א מהדורא תליתאה סי׳ שמ״ט]:

ג (ג) לנר חנוכה - אבל לא להשמש [מ״א] ור״ל דבשבת חנוכה אסור לעשות השמש מהשמנים ופתילות שאין מדליקין בהם בשבת דכיון דמותר לעשות איזה תשמיש נגד השמש א״כ חיישינן שמא יטה. אם נמצא עכבר בשמן מאוס הוא ואסור לנר חנוכה:

ד (ד) שעוה - ומ״מ מצוה בשל שמן טפי מנרות של שעוה דע״י השמן נעשה הנס:

ה (ה) ואפילו בליל שבת שבתוך וכו׳ - ר״ל דס״ד דניחוש בזה כמו בעלמא בנר של שבת שמא לא תדלק יפה ויטה הנר להביא השמן לפי הפתילה קמ״ל דכאן אין לחוש לזה דהא אסור להשתמש לאורה א״כ לא איכפת ליה במה שלא תדלק יפה:

ו (ו) אם אינו נותן וכו׳ מצותו - דאם יתן יותר יש חשש שמא יטה אותו נר חנוכה להשתמש בו אחר השיעור של הדלקה שאז מותר ליהנות ממנו כדלעיל בסימן תרע״ב ס״ב:

ז (ז) לפי שאסור להשתמש וכו׳ - היינו אפילו אותן שמוסיפין המהדרין בכל לילה ג״כ אסור להשתמש לאורן:

ח (ח) בנר חנוכה - כדי שיהא ניכר שהוא נר מצוה לפרסם הנס ועוד כיון שע״י נס שנעשה במנורה. תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל:

ט (ט) בין בשבת - היינו דאפילו לאכול אצלן דהוא סעודת מצוה ג״כ אסור:

י (י) ואפילו לבדוק וכו׳ - שהוא תשמיש עראי ג״כ אסור ועיין במ״א וט״ז שהסכימו דאפילו למנותן מרחוק שאין ידיו סמוכות לנר ג״כ אסור:

יא (יא) אסור - כדי שלא יהא מצות בזויות עליו ודוקא בזה שהוא עכ״פ תשמיש עראי אבל כל שאינו משמש כלום רשאי לישב בביתו בשעה שנר חנוכה דולקת:

יב (יב) אפילו תשמיש של קדושה וכו׳ - מדברי הט״ז מוכח דלדעה ראשונה אסור אפילו בלימוד דרך עראי דאלו בדרך קבע אפילו לדעה שניה אסור ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

יג (יג) אסור - וכן בנרות בהכ״נ אין משתמשין לאורן אף תשמישי קדושה כמו בבית דהיינו אם ירצה להתפלל מעריב אצלם כ״ז שלא דלקו חצי שעה אסור:

יד (יד) ונוהגין להדליק נר נוסף - פי׳ מלבד הנר שמניחין על השולחן דחוששין כיון שמדליקין בפנים אולי ישתמשו בנרות של חנוכה ולאו אדעתייהו אבל מעיקר הדין כיון שיש לו נר על שולחנו א״צ להדליק נר נוסף:

טו (טו) שאם ישתמש וכו׳ - ועיין מ״א שלכתחלה אין להשתמש אצל כולן יחד כ״א לאור הנוסף [או להשמש] בלבד כשהוא אחד בפני עצמו דהרואה יאמר לצרכו הדליק כולן דלפעמים אדם מדליק כמה נרות ועיין בה״ל:

טז (טז) ויניחנו מרחוק וכו׳ - כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין באותו יום ולא יחשבוהו עמהם:

יז (יז) מניח אצלן וכו׳ - וטוב שלבד זה יניח נר על השלחן:

יח (יח) השמש שבו וכו׳ - ואפילו רבים המדליקין כיון שכל אחד מניח נרותיו במקום מיוחד כנ״ל בסימן תרע״א ס״ב בהג״ה צריך להניח שמש אצל כל אחד ואחד אפילו יש נר על השולחן דשמא ישתמש אצל הנרות:

יט (יט) עדיף טפי - דבזה מוכח בהדיא לבני הבית שאינו ממנין הנרות:

כ (כ) יותר ארוך וכו׳ שאם בא להשתמש וכו׳ - ר״ל דכיון שהוא גדול עיקר תשמישו ממנו וה״ה אם מעמידו גבוה קצת משאר הנרות שפיר דמי:

כא (כא) אם נתערב וכו׳ - ר״ל לאחר שהודלק שנעשה בו מעשה נתערב [דמקודם לכן לא נאסר דהזמנה לנר חנוכה לאו מילתא היא] ואח״כ כבה בתוך זמן שיעורו ופסק בתה״ד דלא בטל אפילו באלף דהיינו ליטול אחת מתוכן להדליקו ולהשתמש בו וה״ה בעודן דולקין לא יטול אחד מתוכן להשתמש בו לאורו והכל מטעם דהוא דבר של מנין ור״ל דאפילו במקום שרגילין למכור הנרות במשקל מ״מ נרות של מצוה הכל מונין אותן בכל לילה ודבר שבמנין חשוב הוא ולא בטיל:

כב (כב) דהוי דבר של מנין - ורש״ל חולק ופוסק דחד בתרי בטל. ועיין בט״ז שכתב דאפילו להרמ״א דוקא כשנתערב בתוך ימי חנוכה דחשובין הן דהן ראויין למצוה ביום המחרת אבל אם נתערב ביום השמיני וכ״ש לאחר מכן כבר בטל חשיבותו ודינו לכו״ע כיבש ביבש ובטל ברוב:

כג (כג) כל כך שבודאי וכו׳ - פי׳ אם נתערב נר חנוכה א׳ מדליק ב׳ ואם נתערב ב׳ או ג׳ ידליק אחד יותר כדי שימצא בו נר של היתר ג״כ:

כד (כד) מותר להשתמש אצלן - דהא הדלקת השמש הוא כדי שישתמש לאורן ש״מ דאם הם ביחד מותר לשמש אצלן ויש מן הפוסקים דס״ל דדוקא שמש שעומד למעלה מכל הנרות שרי דאז עיקר תשמישו לאור השמש משא״כ בזה שמשתמש לאור כולן הרי מתהנה ג״כ מנר חנוכה והנה במ״א ופר״ח הסכימו דהדין עם הרמ״א אמנם הגר״א לעיל בסימן רס״ד האריך בזה ומשמע דלדבריו אין הדין הזה מוכרע וכן במור וקציעה משמע דלמעשה יש להחמיר בדין זה:

כה (כה) הדלקה עושה מצוה וכו׳ - ר״ל כיון שהדליק תיכף קיים המצוה לפיכך אם כבתה אין זקוק לה ואם הדליקה במקום הרוח וכבתה זקוק לה לחזור ולהדליקה במקום שאין הרוח מצוי דזה הוי כאלו לא נתן בה שמן כשיעור ומ״מ לא יברך עליה [אחרונים] ופשוט דאם הוא רואה שהאור אין נאחז בהפתילה ובודאי יכבה במהרה שאינו יוצא בהדלקה זו וצריך מדינא לחזור ולהדליקה לאחר הכביה:

כו (כו) שעדיין הוא מבעוד יום - הטעם כיון שבע״ש מחוייב להדליק קודם שקיעה וגם כבר בירך עליה להדליק נר של חנוכה כבר הותחלה המצוה בהכשר ועיין בט״ז שחולק ע״ז ודעתו דקודם קבלת שבת שיש עדיין היתר להדליק מחוייב לחזור ולהדליק ובלי ברכה:

כז (כז) ואם רוצה להחמיר וכו׳ - והאחרונים כתבו דראוי להחמיר לחזור ולהדליקה בכל ענין ובפרט אם נכבה בע״ש קודם קבלת שבת. ואם הוא קיבל בעצמו שבת ואח״כ כבה ויש עדיין זמן היתר מותר לומר לחבירו שידליקם [פמ״ג]. ומצוה מן המובחר לקנות שעוה לנר חנוכה מן מה שנוטף מן הנרות בביהכ״נ מאחר דאיתעביד בהו חדא מצוה ליתעביד בהו מצוה אחריתא:

כח (כח) חרס - כתבו הספרים שטוב כל אחד שיטריח לעשות לו מנורה יפה לפי כחו וכן הנרות יעשה יפה:

כט (כט) אחרת - שהוא מאוס וביזוי מצוה:

ל (ל) מכוסה - היינו מצופה באבר:

לא (לא) עד שתכלה - שאין בהם בזיון מצוה דאדרבה הם נוחין להדליק יותר כשהם מודלקין כבר:

סימן תרעד

א (א) נר חנוכה מנר חנוכה - מירי מליל ראשון ואילך שיש יותר מנר אחד ומדליק זה מזה א״נ בליל ראשון ויש שני אנשים בבית אחד שכל אחד מדליק בפני עצמו מותרין להדליק זה מזה דשתיהן נרות של מצוה הן ואף דמבואר לקמן בסימן תרע״ה שצריך להניחה תחלה על מקומה ואח״כ להדליקה כבר כתב הט״ז לקמן דעל זמן מועט אין להקפיד ע״ז ולדעת שארי אחרונים דסוברין דעל זמן מועט ג״כ יש להקפיד הכא מירי שהיו שניהן קבועין במקומן אכן היה להן פתילות ארוכות והפתילה מגיע לנר שלפניה וא״צ להסירה ממקומה:

ב (ב) בלא אמצעי - דאין בזה ביזוי מצוה כיון דשתיהן של מצוה הן ואם כבה אחד מהנרות אין להדליקה מן האחרים אפילו בלא אמצעי ואפילו כבתה בתוך שיעור הזמן דאין בהדלקה זו מצוה מעיקר הדין דקי״ל כבתה אין זקוק לה:

ג (ג) ע״י נר של חול אסור - מפני שנראה כמבזה נר של מצוה שמדליק ממנו נר של חול אע״פ שהוא עושה לצורך מצוה ונר של שמש הוא בכלל נר של חול לזה ועיין לקמיה בסק״ז:

ד (ד) גם בזה - ס״ל דכיון דעושה כדי להדליק תיכף ממנו נר של מצוה לאו בכלל ביזוי הוא:

ה (ה) בנרות חנוכה וכו׳ - ודוקא בנרות חנוכה ומטעם שמבאר לקמיה אבל בנרות אחרים של מצוה כגון של שבת ושל בית הכנסת וכדומה מדליקין מנר לנר [ד״מ] וכן הסכים בספר חמד משה דכן הוא עמא דבר וכ״כ בחיי אדם וכן משמע לעיל בסימן קנ״ד סי״ד דדוקא נר של הדיוט אין מדליקין מנר של ביהכ״נ אבל נר מנר שרי ולא הגיה הרמ״א שם כלום להחמיר משמע דפשיטא ליה דבזה לית כאן מנהג להחמיר ועיין בפמ״ג דע״י נר של חול אין כדאי אפילו בשאר נרות של מצוה ועיין לקמיה מה שנכתוב בזה:

ו (ו) דעיקר מצותו וכו׳ - היינו דמדינא הלא סגי בנר אחד לכל בני הבית היכי דסמוכין כולן על שולחן אחד [מ״א] ולפ״ז היכא דשני בע״ב דרין בבית אחד דמדינא צריך הדלקת נר חנוכה לכל אחד מדליקין זה מזה [פמ״ג] ועיין מה שכתבנו לעיל בסוף סק״א:

ז (ז) אינו למצוה כ״כ - כבר כתבנו שאם נכבה אחד מן הנרות אין להדליק מדינא מן נרות אחרות וכ״ש שאם נכבה השמש שאין להדליקו מן נר חנוכה. וכתב רש״ל שבבהכ״נ אין חילוק בין השמש לשאר נרות שכל הנרות שבתוכה קרויים נר מצוה ומשו״ה יש לגעור באותן שמדליקין נרותיהן ע״י השפחות מנר ביהכ״נ אפילו מן השמש חוץ ממוצאי שבת כדי לילך לביתו להאיר במבואות האפילות:

ח (ח) כ״ש שמותר להדליק מהן - ולפי מה שכתבנו לעיל בסימן תרע״ב דיש פוסקים שסוברין דכל זמן שדולקין אסור להשתמש לאורן ה״ה דאין להדליק מהן. ומ״מ נראה דאין להחמיר בזה רק לענין להדליק ממנו נרות של חול אבל נר של מצוה דמדינא מותר אפילו בתוך השיעור עכ״פ אין לנו להחמיר אחר שעבר השיעור:

ט (ט) ומותר להדליק זה מזה - עיין בביאור הגר״א שכתב דלדיעה ראשונה לעיל בסימן תרע״ג ס״א דאפילו תשמיש קדושה אסור להשתמש לנר חנוכה וכתבו הטעם שאינו דומה להא דקי״ל דמדליקין מנר לנר דהתם כולהו נרות חדא מצוה היא משא״כ ללמוד הוא מצוה אחרת ונראות כמבטלות זו את זו גם בענינינו אסור ועיין בספר חמד משה דדעתו ג״כ דאין להדליק שאר נרות מנר חנוכה ע״ש:

סימן תרעה

א (א) הדלקה עושה מצוה - מדמברכינן אקב״ו להדליק נר וכו׳. ולפ״ז גם בשבת ויו״ט נמי דינא הכי וכמו שכתבנו לעיל בסי׳ רס״ג סי״א בהג״ה:

ב (ב) לפיכך וכו׳ - ר״ל שאם היינו סוברין שהנחה עושה מצוה היה צריך לכבותה ולהגביה ולהניחה לשם מצוה ולהדליקה אבל כיון שהדלקה עושה מצוה מדליקה כמות שהיא מונחת:

ג (ג) מכבה ומדליקה לשם מצוה - ואינו מועיל מה שהדליקה אתמול לשם מצוה דכל יומא ויומא מילתא באנפי נפשה היא:

ד (ד) ומ״מ צריך וכו׳ - ר״ל דלא תימא דלא איכפת לן בהנחה כלל ובאיזה ענין שידליק יצא קמ״ל:

ה (ה) שידליקנה במקום הנחתה שאם וכו׳ - הנה בזמן הגמרא שהיה צריך להניח הנ״ח על פתח ביתו מבחוץ הוא כפשטיה דצריך להדליק ג״כ במקום ההנחה דהיינו מבחוץ ששם הוא מקום החיוב של פרסומי ניסא ואפילו כהיום שאנו מקילין ומדליקין בפנים בבית מ״מ אינו יוצא באופן זה דצריך שיהיה הדלקת הנרות במקום שיניחם לבסוף משום דהרואה יאמר לצורכו הוא מדליקה ולפ״ז פשוט דה״ה אם הדליקה בחוץ והניחה בפנים ג״כ אינו יוצא מטעם זה:

ו (ו) והוציאה לחוץ וכו׳ - וכתבו הפוסקים שאפילו היה ההדלקה והנחה במקום אחד בפנים או בחוץ ג״כ יש ליזהר שלא לטלטל הנ״ח ממקומן עד שיושלם השיעור של הדלקה דהיינו חצי שעה ויש מאחרונים שמקילין בזה וכתב הפמ״ג דלכתחלה בודאי יש ליזהר בזה. ואפילו בנרות חנוכה שמדליקין בביהכ״נ ג״כ נכון ליזהר לכתחלה שלא לטלטלן ממקומן עד שיעור חצי שעה:

ז (ז) ואוחזה בידו וכו׳ - דעת הט״ז דדוקא שאוחזה כל זמן מצותו אבל אם אוחזה בידו קצת זמן ואח״כ מניחה כשהיא דולקת יצא אבל כמה אחרונים מפקפקין בזה ודעתם דאין לדלוק עד שיהיו מונחין תחלה במקומן:

ח (ח) לא יצא ידי חובתו - וצריך לכבותה וליתן בה שמן כשיעור ולחזור ולהדליק בלא ברכה:

ט (ט) אשה מדלקת - פי׳ בעד כל בני ביתה. ואפילו איש יכול לעשות אותה שליח להוציאו אם עומדין בשעה שמדלקת ושומעין הברכה ובדיעבד אם לא ענו אמן על הברכה ג״כ יצאו וכן איש מברך לאשה ויוצאת ידי חובתה אם עומדת שם ושומעת הברכה לא בע״א ועיין בתשובת עולת שמואל סימן ק״ה דלדידן שמדליקין כ״א בפ״ע מ״מ אשה אינה צריכה להדליק דהויין רק טפילות לאנשים ואם רוצים להדליק מברכות דהוי כשאר מ״ע שהזמן גרמא דיכולות לברך וכשאין האיש בבית תדליק האשה דהוי בת חיובא ובברכה ולא ידליק קטן וכדלקמיה. כתב רש״ל בתשובה סימן ע״ז סומא אם הוא בבית שאחרים דולקין ויכול להשתתף בפריטי עמהם ויברכו עליו זה עדיף וכן אם יש לו אשה אשתו מדלקת עליו ואם הוא בבית מיוחד ואין לו אשה ידליק בעצמו ע״י סיוע של אחר ועיין בשע״ת דלא יברך וכ״ש שאינו יכול להוציא אחרים:

י (י) שאף היא חייבת בה - שהנס היה גם להן שהגזירה היתה על כל בתולה הנישאת שתבעל להגמון תחלה וגם התשועה נעשה ע״י אשה שבת יוחנן כ״ג חתכה ראשו של ראש הצוררים:

יא (יא) כלום - אפילו אחרים עומדין ע״ג דאין עליהן חיוב מצוה:

יב (יב) ואע״פ שהניחה גדול - דהדלקה עושה מצוה ולא הנחה:

יג (יג) ויש מי שאומר וכו׳ - הנה לפי מה שסתם המחבר בסימן תרפ״ט ס״ב משמע דלמעשה אין לסמוך שיהיה הקטן יכול להוציא בהדלקתו לגדולים [אחרונים]:

יד (יד) ולדידן וכו׳ - ר״ל דאף אם נימא להלכה דלא כהי״א הנ״ל ואינו יכול להוציא אחרים בהדלקתו מ״מ הוא בעצמו כיון שהגיע לחינוך צריך להדליק ועיין בבה״ל ונ״ל דלקטן א״צ להחמיר כולי האי ודי שידליק בכל לילה רק נר אחד לכו״ע. כתבו האחרונים דגר ג״כ יכול לומר שעשה נסים לאבותינו:

סימן תרעו

א (א) להדליק נר חנוכה - בגמרא וכל הפוסקים איתא נר של חנוכה וכ״כ המהרש״ל אך שכתב שיאמר שלחנוכה במילה אחת ולא של חנוכה שתי מילות. והעולם אין נוהגין להקפיד בזה [פמ״ג]. בזמן הזה ולא ובזמן. והגיענו לזמן הזה הלמ״ד בחיר״ק ולא בפת״ח:

ב (ב) או כשיזכור - ר״ל כשיזכור בשאר הלילות בשעת ההדלקה [לבוש] ואם נזכר אחר ההדלקה אינו מברך בלילה זו עוד:

ג (ג) שתים להדליק ושעשה נסים - דנס כל יומא איתא שהרי כל שמנה ימים הדליקו מן הפך אבל זמן משהגיענו להתחלת הזמן הגיענו:

ד (ד) קודם שיתחיל להדליק - דבעינן שיהיו הברכות עובר לעשייתן. הדליק נר חנוכה ושכח לברך על הדלקתה ורק קודם שהדליק כולן נזכר דעדיין לא בירך יש לו לברך כל הברכות [ת׳ רע״א מ״ת סי״ג] עוד כתב שאם נזכר לאחר שהדליק כולם אין לו לברך ברכת להדליק רק ברכת שעשה נסים וכן ברכת שהחיינו יש לו לברך:

ה (ה) ואינו עתיד להדליק באותו הלילה - אבל אם ידליק אח״כ לא יברך אראיה כיון דיוכל לברך אח״כ על ההדלקה:

ו (ו) וגם אין מדליקין וכו׳ - ויש פוסקים דסברי דאפילו יודע שמדליקין עליו בביתו כיון דהוא בעצמו אינו מדליק וגם אינו משתתף עם אחרים בפריטי צריך לברך על הראיה להודות על הנס וגם לברך אז שהחיינו ומ״מ אינו כדאי לעשות כן למעשה דספק ברכות להקל:

ז (ז) אינו חוזר וכו׳ - משום דהלא בירך מאתמול כשראה הנרות. ואם באתמול לא בירך כלל משום דסמך על אשתו שמדלקת בביתו וכפי מה דמוכח מדברי המחבר דאם אשתו מדלקת עליו בתוך ביתו חשוב כמו שהדליק בעצמו ע״כ אם בא בליל שני לביתו ומדליק אינו צריך לברך ברכת שהחיינו:

ח (ח) אחר שהדליק וכו׳ - אחר שהדליק נר הראשון שהוא העיקר אומר הנרות הללו ויגמור ההדלקות בעוד שאומר הנרות וכו׳ ובנוסח הנרות יש ל״ו תיבות נגד הנרות של חנוכה מלבד אלו שני תיבות הנרות הללו כלומר הנרות הללו הם ל״ו עכ״ל רש״ל [ובשני תיבות הנרת הללו יש ח׳ אותיות רמז

לח' ימי חנוכה] ומ"מ מי שנוהג לומר הנרות הללו לאחר שהדליק הכל נמי שפיר דמי [פמ"ג]:

ט (ט) בנר היותר ימיני וכו' - יתחיל ויברך על הנוסף וכו'. ואין חילוק בין שמניח מימין הפתח ובין שמניח משמאל הפתח תמיד יתחיל הברכה בנר הנוסף [ב"י] וי"א דאם מונח בימין הפתח אזי צריך להתחיל תמיד בנר הימיני שהוא סמוך לפתח והולך מימין לשמאל ואם מניח הנרות בשמאל הפתח צריך להדליק ג"כ תמיד תחילה הנר הסמוך להפתח והולך ומדליק משמאל לימין ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ומה טוב ונכון אם יכול לסדר כולם בתוך חלל הפתח שיהיו כולם שוין בטפח הסמוך לפתח אכן יזהר שלא יפתח הפתח במשך חצי שעה שהנרות דולקין שלא יכבם הרוח ועיין במה שכתבנו בבה"ל דעת הט"ז בענין זה:

י (י) כדי להפנות לימין - כמו שאחז"ל כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין:

יא (יא) וכן בכל לילה וכו' מברך על הנוסף וכו' - וה"ה כשמדליק בחלון או בחלל הפתח או בבהכ"נ בליל ראשון ידליק בתחלה בנר היותר ימיני ובליל שני ביותר שמאלי וכן בליל ג' וד' עד יום שמיני הכל ידליק בנר הנוסף ואח"כ פונה והולך לצד ימין ובכל זה ירחיק א"ע לצד שמאל בעת ההדלקה כדי שיפגע בו תחלה ולא יצטרך להעביר על המצות. ולדעת הי"א הנ"ל גם בזה יברך תמיד על הנר הראשון שהוא עיקר המצוה. ונראה דבזה יעמיד הנר הראשון לצד שמאל ואח"כ בכל יום מוסיף והולך לצד ימין וההדלקה יהיה תמיד בנר שעומד בצד שמאל כמו שכתבנו ופונה והולך לצד ימין:

סימן תרעז

א (א) אכסנאי וכו' - וה"ה הבחורים שלומדים שלא בביתם צריכין להשתתף עכ"פ ודוקא בבחור שאוכל בפ"ע אבל אם סמוך על שולחן בעה"ב הוא בכלל ב"ב וה"ה משרתיו כיון שהם סמוכין על שולחנו בקביעות מדינא א"צ להדליק אא"כ רוצה להיות מן המהדרין:

ב (ב) שאין מדליקין עליו בביתו - כי מדינא כשאשתו מדלקת נר חנוכה בביתו הוא יוצא י"ח בהדלקתה אף שהוא במקום רחוק מביתו וא"צ שוב להשתתף אפילו בפריטי ועיין בט"ז בשם רש"ל דדוקא כשהוא יודע בבירור שאשתו מדלקת עליו אבל אם אינו יודע יש לו להדליק וגם לברך. ומטעם זה מי שלא ידע שהדליקו עליו ובא באותו לילה לביתו ומצא שהדליקו עליו צריך להדליק דכיון שלא ידע מתחלה מסתמא היה דעתו להדליק בעצמו ולא לצאת בשל אשתו וממילא חל עליו תקנת חכמים ועיין במ"א שדעתו בזה דידליק בלא ברכה:

ג (ג) לתת פרוטה - היינו שא"צ האכסנאי ליתן כל חצי הוצאות הנרות רק בפרוטה סגי דעי"ז מקנה לו חלק בשמן [ויש מאחרונים שכתבו דצריך הבעה"ב להוסיף מעט שמן בשבילו חוץ השיעור שצריך ליתן לצורך חצי שעה בשביל עצמו] וה"ה אם בעה"ב מקנה לו חלק בשמן במתנה שרי דהוי כמשתתף בפרוטה ומ"מ אם יש לאכסנאי נר נכון יותר להדליק בעצמו:

ד (ד) להשתתף עמו - היינו אפילו אם אוכל על שולחן בעה"ב לא אמרינן דכבני ביתו דמי ומדינא די בנר אחד לכולם כיון דאורח הוא ואינו סמוך על שולחנו בקביעות צריך להשתתף עמו. וצריך האכסנאי לשמוע הברכות מבעה"ב [אחרונים]:

ה (ה) ואם יש לו וכו' - הטעם משום חשדא שיחשדו אותו שלא הדליק נר חנוכה ואפילו אם הוא יודע שמדליקין עליו בביתו לא מהני:

ו (ו) פתח פתוח וכו' - אפילו הוא פתוח לרוח שפתח בעל הבית פתוחה והבעה"ב הלא הדליק נר חנוכה מ"מ חיישינן שכשידעו שפה התאכסן אורח אחד יאמרו שלא הדליק נר חנוכה:

ז (ז) לעצמו - משמע מזה דכשאין פתח פתוח אפילו הוא מתאכסן בחדר בפני עצמו יכול להשתתף בפריטי עם בעה"ב או אם הוא נשוי יכול לסמוך על ביתו ויש פוסקים שסוברין דכ"ז בזמן הגמרא שהיו מדליקין בפתחי הבתים ובחצרות אבל האידנא שמדליקין בפנים בבית כל אורחים היינו אפילו נשוי שבביתו מדליקין עליו בודאי ג"כ צריך להדליק בעצמו בכל גווני דמי יודע באכסניא אם יש לו אשה בבית שמדלקת עליו ואתו למיחשדיה וגם להשתתף בפריטי אינו מועיל משום דכיון שהמנהג כהיום שכל אחד מדליק בבית בפ"ע אתו בני הבית לחשדו ומסיק המ"א שאין להחמיר כדבריהם כ"א כשיש לו עכ"פ חדר בפ"ע אבל אם אין לו חדר בפ"ע יכול לסמוך אאנשי ביתו שהדליקו עליו בביתו או אפריטי ועיין לעיל בסוף סק"ג שכתבנו דכשיש לו נר נכון יותר להדליק בעצמו ועיין לעיל בסימן תרע"ו שהבאנו כמה פוסקים שסוברין דכשהוא סומך על אנשי ביתו אף שיוצא בזה ידי נר חנוכה מ"מ כשרואה אח"כ נר חנוכה יש אומרים שצריך לברך שעשה נסים וע"כ נכון יותר להדליק בעצמו אפילו נר אחד ולא לסמוך על קולא זו ועיין לקמיה בס"ג מה שנכתוב בזה:

ח (ח) צריך להדליק וכו׳ - וכיון דבזה ההדלקה אינו אלא משום חשדא י״א דלא יברך אם יודע שמדליקין עליו בביתו אבל אם אין מדליקין עליו בביתו צריך לברך דכיון שהוא מדליק בעצמו בודאי אינו משתתף עמהם בפריטי וחל עליו מדינא חובת הדלקה:

ט (ט) אף על פי שאותו בית וכו׳ - טעמו שכיון שיש לו בית מיוחד לשינה והעולם רואין אותו נכנס ויוצא בו איכא חשדא אם אינו מדליק שאין העולם יודעין שאוכל במקום אחר [טור]:

י (י) האוכל אצל אביו - ואפילו אוכל אצלו בקביעות כיון דהטעם משום חשד:

יא (יא) וי״א דבזה״ז וכו׳ - ועיין באחרונים שכתבו דגם הדעה ראשונה מודה בזה״ז דכיון שמדליקין בפנים ליכא חשדא מעוברים ושבים אלא מבני הבית והם יודעים שמדליק במקום שאוכל או משתתף עם בעה״ב שם:

יב (יב) במקום שאוכל - דמקום אכילתו עיקר. ודוקא לענין אכסנאי הנ״ל שאין ביתו אצלו או לענין בן הסמוך על שולחן אביו אבל מי שסועד אצל חבירו באקראי ויש לו שם בית באותו העיר צריך לילך לביתו להדליק שם נר חנוכה ואם אינו רוצה לזוז ממקום שסועד יצוה לאשתו שתדליק עליו בביתו ומ״מ מצוה בו יותר מבשלוחו ועיין בבה״ל:

יג (יג) קטן שהגיע לחינוך וכו׳ - לפי מה שפסק המחבר בסי׳ תרע״א ס״ב דאפילו המהדרין מן המהדרין אין מדליקין רק נר אחד לכל אנשי הבית ורק שמוסיפין והולכין בכל יום נר אחד יותר ע״כ מיירי כאן שהקטן הזה יש לו בית בפ״ע וע״כ צריך להדליק ולברך אבל לדידן דנהגינן שכל אחד צריך להדר ולהדליק בפ״ע א״כ גם הקטן הזה צריך בכל גווני להדליק בפ״ע והכי פסק הרמ״א לעיל בסוף סימן תרע״ה אבל דעת הש״ג והמאירי דאפילו לדידן א״צ לחנך הקטן להדליק בפ״ע אם לא שיש לו בית בפ״ע:

יד (יד) כי חייב לראות - זה סותר לסימן תרע״ו ס״ג דסובר שם דכשמדליקין בביתו א״צ לברך על הראיה ודין דכאן הוא מן המרדכי ושם סתם המחבר כשארי פוסקים שחולקין עליו ולכן לדינא אין לנהוג כן להדליק בברכה אא״כ שיאמר שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו וכמ״ש רמ״א אח״ז ועיין לקמיה:

טו (טו) אם רוצה להחמיר וכו׳ - ר״ל אף דמדינא פטור להדליק אם מדליקין עליו בביתו מ״מ אם רוצה להחמיר על עצמו ולהדליק בעצמו רשאי ובלבד שיכוין במחשבתו קודם שעת ההדלקה שאינו רוצה לצאת בשל אשתו וממילא לית כאן משום ברכה לבטלה דכיון שאינו רוצה לצאת בהדלקתה חל חיוב הדלקה עליה:

טז (טז) וכן נוהגין - וכן סתמו הרבה אחרונים. ויש מן הפוסקים שסוברין אחרי דחז״ל פטרוהו ע״י הדלקת אשתו לא כל כמיניה לומר איני רוצה לצאת בשל אשתי וידליק בלא ברכה. והנה אף דודאי אין למחות ביד הנוהגין לברך אחרי דהרבה אחרונים הסכימו לברך מ״מ טוב יותר להדר לשמוע הברכות מפי אחר ויענה אמן [ויכוין לצאת בהן] וידליק נרותיו או יראה לשער להדליק נרותיו ולברך עליהן זמן מה קודם שמדלקת אשתו בביתו דהיינו שהיא מדלקת אחר מערב כמנהג העולם והוא ידליק קודם מערב:

יז (יז) הנותר ביום השמיני וכו׳ - דבלילות הקודמין אם נותר יכול להשתמש בהן למצות הדלקה בלילות שאחריהן ואם נתערב בשמן אחר דינו כדלקמיה:

יח (יח) מן השמן הצריך וכו׳ - היינו שלא נתן תחלה רק כשיעור הדלקה ונכבה באמצע ונותר ולכן אסור דהוקצה למצותו ואסור להנות הימנו אבל אם נתן הרבה בנר ונותר מותר להשתמש בו לכתחלה וכמו שכתב לעיל בסימן תרע״ב ס״ב. ודע דיש פוסקים שסוברין דאם נתן השמן בסתם הוקצה כל השמן אם לא דהתנה לכתחלה שלא יאסור אלא כשיעור ועיין לעיל בסימן תרע״ב במ״ב סק״ז:

יט (יט) ושורפו בפ״ע - דלהניחו לשנה הבאה לנ״ח אסור דחיישינן לתקלה ואפילו להניחו בכלי מאוס דודאי לא יבוא לאכלו ג״כ אסור דחיישינן שמא יבוא לדלוק ולהנות הימנו:

כ (כ) שאין להוסיף עליו וכו׳ - ועיין ביו״ד סימן צ״ט ס״ו דיש מתירין בכל איסור דרבנן להוסיף עליו אם נתערב ולכן כתב כאן יש מי שאומר:

סימן תרעח

א (א) לקנות נר חנוכה וכו׳ - ואם יש לו נר אחד לביתו סגי אע״ג דטוב וראוי שיהיה ב׳ נרות לשבת כדלעיל בסימן רס״ג מ״מ במקום הדחק די שיהיה נר אחד על השולחן שאוכל והשאר לנר חנוכה ולהוי מן המהדרין [אחרונים]:

ב (ב) מפני שלום ביתו - י״א דבזה״ז שמדליקין בפנים יקנה לנר חנוכה שהרי לא ישב בחושך ואע״פ שאסור להשתמש לאורה הוי כשעת הסכנה דאיתא לעיל בסימן תרע״א ס״ה דמניחה על שולחנו אבל רוב האחרונים הסכימו דאין לחלק בזה בין זמן הגמרא לזמנינו:

ג (ג) וע״ל סימן רס״ג ס״ג - דמבואר שם דאם אין ידו משגת לנר שבת וקידוש היום ג״כ נר שבת קודם:

ד (ד) ואין לו לנר חנוכה ולייין וכו׳ - ומיירי דיש לו פת דאי אין לו פת קניית הפת דוחה אפילו לנר של שבת וכ״ש נר חנוכה וקידוש היום ועיין לעיל בסימן רס״ג סק״ט במ״ב ובה״ל שם:

ה (ה) יקנה לנר חנוכה - היינו נר אחד והמותר ליין קידוש:

ו (ו) משום פרסומי ניסא - וקידוש היום הלא יכול לקדש בפת ובלא״ה קידוש על היין הוא רק מדרבנן דמן התורה יוצא בזכירת דברים בעלמא:

ז (ז) קודם ליין הבדלה - משום האי טעמא:

ח (ח) ועיין לעיל וכו׳ - אין נזכר שם יותר מכאן ונראה דצ״ל כדלעיל בסימן וכו׳:

סימן תרעט

א (א) נר חנוכה תחלה - כדי לצאת דעת הי״א דס״ל דאי ידליק של שבת תחלה קבליה לשבת ואיתסר עליה מלאכה אבל רוב פוסקים חולקים ע״ז וס״ל דלא תליא קבלת שבת בהדלקת הנר וע״כ אם הדליק של שבת ולא קיבל שבת במחשבתו יכול להדליק אח״כ וכ״ז באיש המדליק אבל אשה המדלקת כיון שהמנהג שמסתמא מקבלת שבת בהדלקתה א״כ לא תדליק שוב של חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק והוא יברך אקב״ו להדליק בשבילה אבל ברכת שעשה נסים וכן שהחיינו ביום א׳ יכולה בעצמה לברך:

ב (ב) בעוד היום גדול - ודוקא אחר פלג המנחה שהוא שעה ורביע קודם הלילה כמ״ש בריש סי׳ תרע״ב. וכבר כתבנו בשם האחרונים דצריך ליתן בה שמן עד שידלק חצי שעה אחר צאת הכוכבים וכן במדליק נרות ואם אין לו כ״כ שמן ונרות גדולות יראה עכ״פ אחת מהן שיהיה דולקת השיעור הזה וכתבו האחרונים דנכון לכתחלה שיתפלל מנחה תחלה ואח״כ ידליק:

סימן תרפ

א (א) בליל שבת וכו׳ - וה״ה בחול צריך ליזהר בזה שלא להעמיד הנרות נגד המקום ששולט שם הרוח אלא דבשבת צריך שמירה יתירה בזה:

ב (ב) שום דבר לחוץ וכו׳ - היינו במקום שמדליקין הנרות נגד פתח הבית מבפנים [וגם במקום שמדליקין בכותל אחורי הדלת יש ליזהר בזה וכדלעיל בסימן רע״ז ס״א] אבל במקום שמדליקין בבית החורף ויש בית לפני בית החורף אין לחוש לכבוי דאפילו יכבה בפתיחתו אין זה פסיק רישא אם לא שיפתח בית החורף מכוון כנגד פתח הבית הפתוח לחצר או לר״ה דאז יזהר לנעול פתח הבית קודם שיפתח פתח בית החורף [ב״ח]:

ג (ג) בין הנרות לפתח וכו׳ - ואם לא נתן אסור לפתוח הדלת ועיין לעיל בסימן רע״א בבה״ל ד״ה כדרכו:

ד (ד) בדלת עצמה וכו׳ - שפתיחתו ונעילתו מקרב השמן לנר או מרחיקו ממנה ויש בזה משום מכבה או מבעיר ואע״ג דאינו מכוין לזה הוא פסיק רישא:

ה (ה) ועיין לעיל וכו׳ - ר״ל דשם סתם לאיסור וכן הלכה:

סימן תרפא

א (א) אין מבדילין - ר״ל שאם בירך תחלה על הדלקת נר חנוכה אין להבדיל עליהם אח״כ מטעם הכתוב בשו״ע אבל יכול לברך תחלה על הנר חנוכה להבדלה ולכבותה ולחזור ולהדליקה למצות נר חנוכה ועדיף טפי למיעבד הכי דכיון דעביד ביה מצוה חדא ליעבד ביה מצוה אחריתא אלא דכיון דקי״ל דלאחר האפוקי יומא עדיף טפי כדלקמיה בס״ב נוהגין להדליק נר חנוכה תחלה ושוב א״א להבדיל עליו:

ב (ב) קודם ההבדלה - דאף דמצות הבדלה תדירה מ״מ כל מה דנוכל לאחר לצאת מן השבת עדיף טפי וגם בהדלקה יש פרסומי ניסא ואם שכח אתה חוננתנו יאמר המבדיל בין קודש לחול ואח״כ ידליק ואח״כ אומרים ויתן לך ואח״כ מבדילין:

ג (ג) וכ״ש בביתו וכו׳ שהרי כבר הבדיל - ר״ל וכבר שמע הבדלה ודבריו מגומגם דהא לא נתכוין לצאת בהבדלה של ש״ץ ששמע בבהכ״נ. ודע דט״ז ועוד כמה אחרונים שעומדים בשיטתו פליגי על עיקר דינו של המחבר ורמ״א וס״ל דמצות הבדלה קודמת לנר חנוכה משום דהיא תדירה. ועיין בבה״ל שהבאנו דיש בזה דיעות בין הראשונים וע״כ בבהכ״נ אין לשנות המנהג שנהגו בישראל להדליק מקודם ואח״כ להבדיל ובבית דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד:

סימן תרפב

א (א) אומר על הנסים - כתוב בספרים שבנוסח על הניסים יאמר ועל הנסים בוי״ו הן בתפלה הן בבהמ״ז. כשעמדה עליהם יש לדלג תיבת עליהם דהא אח״כ אומר על עמך ישראל אא״כ אומר ועל עמך ישראל [פר״ח]:

ב (ב) בברכת המזון בברכת הארץ ובתפלה בברכת מודים - הטעם דכולה מילתא דחנוכה עיקרה הודאה היא. ובברכה מעין שלש בחנוכה ופורים אין מזכירין של חנוכה ופורים:

ג (ג) אין מחזירין אותו - דלאו דאורייתא נינהו וקאי אתפלה ואברכת המזון ואין חילוק בבהמ״ז בין בחול ובין בשבת חנוכה אף דמוכרח לאכול מצד שהוא שבת מ״מ אינו חוזר בשביל על הניסים דחנוכה [פמ״ג] ועיין בסימן קפ״ח במ״ב סוף סקל״ג:

ד (ד) כשמגיע להרחמן וכו׳ - וה״ה שיאמר כן בתפלה אחר גמר התפלה דרך בקשה קודם יהיו לרצון [א״ר]:

ה (ה) יאמר הרחמן - וכן בפורים [לבוש] ובר״ח שבחנוכה יאמר זה אחר הרחמן הוא יחדש וכו׳ משום דתדיר קודם:

ו (ו) צריך להזכיר - דיום הוא שנתחייב בארבעה תפלות. ואם לא אמרו אין מחזירין אותו:

ז (ז) אין אומרים כשם שעשית - י״א משום דלא ישאל אדם צרכיו בג׳ ראשונות ואחרונות וטעות הוא דבשביל הצבור שרי אלא עיקר הטעם דכל דבר דהוי להבא תקנו בלהבא ובדבר דהודאה הוי לשעבר ועיקר על הניסים הוי כלשעבר [ב״י]:

ח (ח) וי״א שאומרים אותו - כתב ב״י ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. בעל הניסים י״ל להשכיחם תורתיך ולא יאמר מתורתיך במ״ם. צ״ל שמונת ימי חנוכה אלו להודות [מ״א]:

סימן תרפג

א (א) גומרין את ההלל - לפי שבכל יום נוסף נס חדש ועוד יש טעמים עיין בב״י. ואחר ההלל אומרים חצי קדיש. מי שהוא אבל בשחרית אין מתפלל לפני העמוד דיש הלל הא ערבית מתפלל דמתפלל בר״ח ג״כ ערבית. אין אומרים אל ארך אפים בב׳ וה׳ בחנוכה ויה״ר אחר ס״ת. ולענין הלל אם מותר לומר בבית האבל עיין בשע״ת אבל האבל בעצמו בודאי לא יאמר:

סימן תרפד

א (א) הנשיאים - משום שנגמר מלאכת המשכן בכ״ה בכסליו:

ב (ב) כהנים - לפי שנעשה הנס ע״י כהנים:

ג (ג) עם כהן ולוי - כהן יקרא עד לפני המשכן או עד לחנוכת המזבח והשאר יקראו לוי וישראל אבל אותם שנהגו לקרות לכהן עד ואני אברכם הוא מנהג בטעות וצריך לבטלו שהשלשה צריכין שיקראו בסדר היום וסדר היום הוא פרשת נשיאים. ואחר הקריאה אומרים ח״ק. אם טעו וקראו ביום שני של חנוכה פרשת נשיא ג׳ וכיוצא עלתה להם דאין קפידא בימים:

ד (ד) השמיני - כהן ולוי קורא בקרבנו של גמליאל וישראל גומר וכו׳:

ה (ה) השבוע - שבעה קרואים לפחות ואומר ח״ק:

ו (ו) בשל חנוכה - ואם הוא יום א׳ של חנוכה מתחיל מויהי ביום כלות [לבוש] המפטיר יקרא רק נשיא אחד דיום ההוא לבד וכן בר״ח שבחנוכה קורים להרביעי רק נשיא אחד לבד של אותו היום דהיינו יום הששי ואם ר״ח טבת שני ימים קורא ביום ב׳ דר״ח שהוא ז׳ דחנוכה נשיא הז׳ לבד:

ז (ז) ומפטיר רני ושמחי - על שם ראיתי והנה מנורת זהב כולה:

ח (ח) מפטירין בשל חנוכה - ר״ל אף דבעלמא המנהג בשבת שיש חתן לדחות הפטרת השבוע ולקרות הפטרת שוש אשיש שהוא מענינא דחתן כמבואר לעיל בסוף סי׳ תכ״ח מ״מ בשבת חנוכה בין בשבת ראשון בין בשבת שני אין לדחות של חנוכה דפרסומי ניסא עדיף והנה המ״א הביא די״א דה״מ בשבת ראשונה אבל אם איקלע חתן בשבת שניה מפטירין שוש אשיש ואין מפטירין בשל חנוכה הואיל וכבר הפטירו בשל חנוכה בשבת ראשון אבל בא״ר כתב דמרמ״א משמע דבין בשבת ראשון ובין בשני קורין רק של חנוכה לחוד וכן נוהגין:

ט (ט) בפרשת השבוע - וה״ה אם רוצים לקרות בה ז׳ או יותר מן ז׳ ג״כ שרי והעיקר דבין כולם לא יפחות משבעה. כשגומר פרשת השביעי מניחין הס״ת הב׳ ואין אומרין קדיש רק מגביהין הראשונה וגוללין אותה ופושטין השניה וקורא בה וכשאומרין קדיש על השניה מניחין השלישית אצלה:

י (י) בשל ר״ח - דתדיר קודם:

יא (יא) ומפטיר רני ושמחי - דהא דתדיר קודם היינו להקדים אבל לענין לדחות פרסומי ניסא עדיף ועוד דכיון דקורא בשל חנוכה באחרונה יש להפטיר במאי דסליק מניה:

יב (יב) ואם חל ר״ח בחול - סדר קריאת התורה בר״ח בחול. מתחיל פ׳ התמיד כהן עד רביעית ההין. לוי עד ונסכה. ישראל עד ונסכו. והרביעי קורא בחנוכה [פמ״ג]:

יג (יג) וקרא רביעי בשל ר״ח - וה״ה טעה ונזדמן בשבת חנוכה:

יד (יד) א״צ לקרות יותר - דאין משגיחין בחנוכה דר״ח עיקר ואפילו אם נזכרו בתחילת קריאת הרביעי אין לומר שרביעי עצמו יקרא בס״ת זו בשל חנוכה קודם שיחתום בפרשת ר״ח דה״ל מדלג ואין מדלגין בתורה בשני ענינין כדלעיל בסימן קמ״ד אלא מאחר שהרביעי התחיל לקרות בשל ר״ח יחתום ויברך ויבוא חמישי אחריו ויקרא בס״ת השניה אם הוציאוה בשל חנוכה:

טו (טו) משום פגמו - דמוטב לבטל הא דאמרינן דבר״ח אין מוסיפין על ארבעה מלפגום הס״ת [ב״י]:

טז (טז) לקרות חמישי וכו׳ - ויאמר קדיש אחריו ואם אמר קדיש אחר הרביעי לא יאמרנו אחר החמישי:

יז (יז) צריך להפסיק - עיין בט״ז שכתב דהאי פסקא לאו דסמכא הוא ואין צריך להפסיק אלא קורא כהן בשל חנוכה ואח״כ יקרא לאחרים בשל ר״ח ועיין בבה״ל שבירנו כל הפרטים שיש בזה:

יח (יח) ואם צריך לברך וכו׳ - עיין בבה״ל:

סימן תרפה

א (א) ר״ח אדר וכו׳ - אבאר בקיצור ענין ד׳ פרשיות. והוא. חז״ל תקנו לקרות ד׳ פרשיות בשנה מר״ח אדר עד ר״ח ניסן לזכרון ד׳ דברים והם אלו. הראשונה היא פרשת שקלים לזכרון מצות מחצית השקל שיתבאר בסמוך שהיו מחוייבים ליתן ללשכה לקרבן התמיד בכל שנה. השניה היא פרשת זכור לזכור מעשה עמלק וקורין אותה בשבת שלפני פורים לסמכה למעשה שהיה מזרע עמלק וכדי להקדים זכירת מחיית עמלק לעשייתה וכדכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים. השלישית היא פרשת פרה אדומה והיא בשבת שקודם פרשת החודש שכן היה שריפתה במדבר סמוך לניסן כדי להזות

בה את ישראל באפר החטאת מיד אחר הקמת המשכן כדי שיהיו טהורים ויוכלו לעשות הפסח בזמנו לכך קורין פרשה זו להתפלל לפניו ית׳ שגם עלינו יזרוק מים טהורים במהרה. הרביעית פרשת החודש בשבת הסמוך לר״ח ניסן כדי לקדש חודש ניסן דכתיב בתורה החודש הזה לכם ראש חדשים אבל אין זה עיקר הקידוש כי עיקר הקידוש הוא בעת ראית הלבנה שמקדשין אותו הב״ד ואין הקריאה הזאת אלא מדרבנן:

ב (ב) קורין פרשת שקלים - דאמר קרא זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה והאי לחדשי יתירא הוא אלא אמרה תורה יש לך חודש שאתה צריך לחדשו בהבאת עולות תמידין ומוספין מתרומה חדשה וזהו ניסן דגמרינן בגמרא בג״ש שחודש זה הוא חודש ניסן וכיון דבניסן בעי לאקרובי מתרומה חדשה לכך מקדמינן ומשמיעין על השקלים באדר הסמוך לו שיביאו שקליהם בר״ח ניסן ואנו משלמין פרים שפתינו בקריאת הפרשה של כי תשא דכתיב בה ענין השקלים. יוצר יש לשחרית וגם למוסף בפרשת שקלים ובפרשת החודש אבל בזכור ופרה לא תקנו במוסף [פמ״ג] אם אירע שלא קראו הפרשה מענינו של יום אין לה תשלומין לשבת הבאה [שערי אפרים]. אם שכחו הצבור לקרות פרשת שקלים וה״ה בשארי השלשה פרשיות אם כבר אמר הפטרה של סדר השבוע בברכותיה ונזכרו צריכים לחזור ולהוציא ס״ת ולקרות הפרשה בברכה לפניה ולאחריה ויאמר אח״כ קדיש ויפטיר בלא ברכה לפניה ולאחריה. ואם נזכרו אחר שהתחיל לברך על הפטרה ואמר השם יגמור הברכה ויאמר קצת פסוקים מהפטרת השבוע [כדי שתהיה לברכה מקום לחול] ובלא ברכה אחריה ויוציאו ס״ת ויקרא עולה אחד מענינו של יום ואחר ברכה אחרונה יאמר קדיש ויקרא הפטרה בלא ברכה לפניה והברכות שלאחריה יברך. ואם נזכרו מיד אחר שבירך ברכה אחרונה על התורה יוציאו ס״ת אחרת ויניח אצל הראשונה ויאמר קדיש ואח״כ יקרא אחר שיפטיר מענינו של יום בברכותיה [שם] אם טעו וקראו הפרשיות והמגילה באדר ראשון צריך לחזור ולקרות המגילה בשני ולענין הפרשיות בב״י משמע דא״צ לחזור אבל בד״מ ובא״ר כתבו דצריך לחזור:

ג (ג) ומפטיר ויכרות יהוידע - כי שם נזכר נדבות לבדק הבית. ואין מפטירין בשל ר״ח אף שהיא תדירה משום דמשקלים סליקו בתורה ומפטירין בה:

ד (ד) השבוע - ששה אנשים ובמקום שנהגו להוסיף מוסיפין [ש״א]:

ה (ה) ובשני של ר״ח - ומתחילין וביום השבת [לבוש] ומניחין ס״ת השלישית אצלה ואומרים ח״ק. ואם אחר שגמר פרשת השבת טעה ולקח הס״ת שהיתה מגוללת על פרשת שקלים ובירך לפניה והתחיל לקרות יסיים בפרשת שקלים ואח״כ להעולה בס״ת השלישית למפטיר יקרא עמו בפרשת ר״ח וההפטרה יאמר השמים כסאי מאחר שבקריאת התורה נסתיים מענין של שבת ור״ח. וכן ה״ה בשבת פרשת החודש כשחל ר״ח ניסן בשבת והקדים לקרות בפרשת החודש [ש״א]:

ו (ו) השבוע - ומניחין ס״ת השניה אצלה ואומר ח״ק:

ז (ז) עמלק - עד לא תשכח:

ח (ח) פקדתי - כן הוא ברמב״ם ובלבוש איתא ויאמר שמואל כה אמר ד׳ פקדתי את אשר עשה וגו׳:

ט (ט) השבוע - ומניחין ס״ת השניה אצלה ואומרים ח״ק:

י (י) פרה - בפרשת חוקת מתחלת הסדר עד תטמא עד הערב:

יא (יא) וע״ל בסימן קל״ז ס״ה - שם מבואר אם טעה ולא גמר כל הפרשה:

יב (יב) השבוע - ומניחין ס״ת השניה אצלה ואומרים ח״ק:

יג (יג) לכם - עד תאכלו מצות כשחל ר״ח ניסן בשבת שאז הוא פרשת החודש מפטירין פ׳ החודש ולא השמים כסאי [עט״ז בשם לבוש] ומוציאין ג׳ ספרים באחד קורין פרשת השבוע ומניחין השניה ואין אומרין קדיש ומגביהין הראשונה וגוללין ופותחין השניה וקורין בפרשת ר״ח מן וביום השבת עד ונסכו ומניחין השלישית ואומרין קדיש ומגביהין השניה וגוללין ופותחין השלישית וקוראין למפטיר בפ׳ החודש [ש״א]:

יד (יד) שפרשת זכור - דכתיב זכור את אשר עשה וכו׳ וגמרינן בגמרא דהאי זכור היינו באמירה מתוך הספר דוקא [ולא די במה שיקבע זה בלבו] וע״כ צריך הקורא לכוין להוציא כל השומעים וגם השומעים צריכין לכוין לצאת:

טו (טו) ופ׳ פרה אדומה - והרבה אחרונים כתבו שפרשה זו אינה מדאורייתא ועיין לעיל בסימן ס׳ סק״י במ״ב דאפילו במצוה דרבנן ג״כ צריך לכוין לצאת ידי המצוה:

טז (טז) למקום שיש מנין וכו׳ - היינו אפילו יש לו ס״ת בביתו אלא שאין לו מנין בביתו ואפילו אם נאמר דמנין לפרשה זכור הוא מדרבנן בעלמא עכ״פ עיקר קריאת זכור הוא דאורייתא והנה בתרומת הדשן כתב דשמיעת קריאת פ׳ זכור בעשרה עדיף יותר ממקרא מגילה בצבור שמקרא מגילה לדעת רוב הפוסקים סגי בזמנו ביחיד וע״כ אם א״א לו לקיים שניהם יראה לקיים קריאת פ׳ זכור בצבור אבל המ״א מצדד דטוב יותר שיבוא למקום שקורין המגילה בצבור ופרשת זכור יוצא ע״פ הדחק במה שישמע הקריאה בפורים פרשת ויבוא עמלק דבזה נמי זוכר מעשה עמלק ויוצא י״ח ור״ל דיוצא מדאורייתא והנה למאי דקי״ל לעיל בסימן ס׳ דמצות צריכות כונה יהיה צריך בעת שמיעת פרשה זו לכוין לצאת בזה מ״ע של זכור אבל לענ״ד עיקר דינו של המ״א צ״ע דהא כתיב בתורה זכור את אשר עשה וגו׳ אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו׳ תמחה וגו׳ והכונה שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו כמו שכתב הרמב״ן בביאורו וזה לא נזכר בפרשת ויבא עמלק:

יז (יז) מ״מ יזהרו לקרותם וכו׳ - ויהדר לקרות זה מתוך הספר וכנ״ל בסקי״ד:

יח (יח) בנגינתם ובטעמם - דע דיש אומרים שצריך לקרות זכר עמלק בציר״י ויש אומרים שצריך לקרות זכר עמלק בסגו״ל וע״כ מהנכון שהקורא יקרא שניהם לצאת י״ש. כתב מהרי״ל בכל ד׳ פרשיות אין מזכירין נשמות ואומרים צו״ץ [ד״מ] ולענין אב הרחמים בא״ר בשם הגמ״נ די״ל בהם אב הרחמים ובד״מ בשם מהרי״ל משמע דאין אומרים בהם אה״ר וכן העתיק בדה״ח ולענין תענית של שובבי״ם ת״ת עיין בבה״ט ושע״ת:

סימן תרפו

א (א) מותר להתענות לפניהם ולאחריהם - וכן בהספד שרי וב״ח כתב דבחנוכה אסור להתענות לפניו וכן הוא ג״כ דעת הפר״ח. והנה יש נוהגים להתענות לפני חנוכה תמורת ער״ח ואין לשנות מנהגם אבל לכתחלה לא ינהוג כן ועכ״פ אסור לגזור בו תענית צבור וכן יום ראשון דאחר חנוכה אף דיחיד מותר להתענות בו תענית צבור אסור לגזור בו:

ב (ב) מתענין בי״ג באדר - כי בימי מרדכי ואסתר נקהלו ביום י״ג באדר להלחם ולעמוד על נפשם והיו צריכין לבקש רחמים ותחנונים שיעזרם ד׳ להנקם מאויביהם ומצינו כשהיו ביום מלחמה שהיו מתענין שכן אמרו רז״ל שמרע״ה ביום שנלחם עם עמלק היה מתענה וא״כ בודאי גם בימי מרדכי היו מתענים באותו יום ולכן נהגו כל ישראל להתענות בי״ג באדר ונקרא תענית אסתר כדי לזכור שהש״י רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה וישוב אל ד׳ בכל לבבו כמו שעשה בימים ההם:

ג (ג) להתענות ביום ה׳ - אבל בע״ש אין קובעין תענית בתחלה מפני כבוד השבת לפי שרגילין בתענית לומר סליחות ותחנונים ובע״ש לא יתכן לעשות כן לפי שלא יוכלו לטרוח לכבוד השבת ומי שהיה בדרך ושכח שמתענים ביום ה׳ ואכל ובלילה בא לביתו ושמע שהעולם התענו היום יתענה למחר בע״ש. מהרי״ל לא היה מגיד ההלכה בתענית אסתר מפני שטרודים לקנות צרכי פורים אם לא כשחל פורים ביום א׳ וכתב בא״ר ונ״ל דכל זה מיירי לילך לישיבה אבל ללימוד הקבוע בביה״מ אינו בכלל זה דאין בזה כ״כ בטול צרכי סעודה. וא״א צדקתך באותה שבת שחל פורים למחר כמו שא״א תחנונים בערב פורים בחול כך א״א צידוק הדין בשבת שהוא ערב פורים:

ד (ד) מצטערים - זה קאי על כואבי עינים אבל מעוברת אף שאינה מצטערת אינה מתענה כ״כ הישועות יעקב ובא״ר מחמיר בזה אך ביולדת כל ל׳ גם הוא מיקל:

ה (ה) ויפרעו אח״כ - להישועות יעקב הנ״ל מסתברא דלא קאי ד״ז רק על כואבי עינים שבעצם יש עליו חיוב שלא לפרוש מן הצבור ורק עכשיו משום דכאיב ליה עיניו ולהכי לבתר שיסולק כאבו יפרע התענית משא״כ מעוברת ומניקה דפטורות בעצם אפילו אינן מצטערות אכן מדברי הב״ח לכאורה לא משמע כן:

ו (ו) לא יפרשו - אפילו ההולך בדרך וקשה עליו התענית:

ז (ז) מותר לאכול על המילה - היינו כל האנשים הקרואים להסעודה ואפילו יותר מעשרה ואפילו בשחרית מותרים לאכול אכן כולם צריכין להתענות למחר וכדלקמיה. ועיין בט״ז וא״ר שחולקים על הג״ה זו ודעתם דקביעותא דתעניתא הוא דוקא ליום ה׳ וע״כ אסורין כולם לאכול ביום ה׳ ויעשו הסעודה בלילה אכן הבעלי ברית בעצמן מותרין לאכול ביום ה׳ אחר מילה וא״צ להתענות למחר וכנ״ל בסימן תקנ״ט ס״ט לענין ט״ב ועיין בפמ״ג שכתב דהמיקל לנהוג כדעת הרמ״א לא הפסיד וכן במו״ק ובשבות יעקב הסכימו לדעת השו״ע:

ח (ח) ג׳ ימים - פי׳ בה״ב אחר פורים. משנכנס אדר מרבין בשמחה ומי שיש לו דין עם עכו״ם ישפוט באדר [גמרא] יכולים בני עיר לתקן בהסכמה ובחרם עליהם ועל הבאים אחריהם לעשות פורים ביום שנעשה בו נס ומי שנעשה לו נס באדר ונדר לעשות פורים כשיבוא שנת העיבור צריך לעשות הפורים באדר שני אם לא שנעשה לו הנס בשנת העיבור באדר ראשון:

סימן תרפז

א (א) לקרות המגילה בלילה - משעת צאת הכוכבים ועיין לקמן בסימן תרצ״ב ס״ד במ״ב ובה״ל מה שכתבנו שם:

ב (ב) ולחזור ולשנותה ביום - זכר לנס שהיו צועקים בימי צרתם יום ולילה:

ג (ג) כל הלילה - עד עמוד השחר ואם לא קראה קודם אפילו באונס שוב לא יקרא דמשעלה עה״ש יממא הוא:

ד (ד) מהנץ החמה - לפי שאין הכל בקיאין בעמוד השחר וזמנין דאתי לאקדומי צריך לכתחלה להמתין עד הנץ דיום ברור הוא לכל:

ה (ה) עד סוף היום - היינו שקיעת החמה ואם נמשך עד בין השמשות יקראנה בלי ברכה:

ו (ו) יצא - ואם היה אונס קצת יכול לקרותה לכתחלה משעלה עמוד השחר [אחרונים]:

ז (ז) מבטלים ת״ת וכו׳ - ר״ל אף דת״ת שקול כנגד כל המצות ואפילו היתה ת״ת של חבורה גדולה של ק׳ אנשים שלומדים באיזה בית אפ״ה צריך לבטל ולילך לקרותה בצבור משום ברב עם הדרת מלך. וכתב הח״א מ״מ מי שמתפלל כל השנה בקביעות במנין המיוחד לו להתפלל שם א״צ לילך לביהכ״נ:

ח (ח) כדי צרכו - מלשון זה מוכח דאף שהוא בעיר שיש לו קוברין דשוב אינו מוטל בבזיון והזריזות לקוברו קודם הוא רק תוספות כבוד לו אפ״ה מותר להקדימו קודם מקרא מגילה וכ״מ בהג״ה סוף סי׳ תרצ״ו דס״ל דקבורת מתו קודם אבל במ״א הביא בשם כמה פוסקים דס״ל דוקא מת מצוה משמע שמצאו בשדה שהוא מוטל בבזיון שאין לו קוברין כלל אבל בעיר שיש לו אנשים שדואגין בעבורו מקרא מגילה קודם [אם לא בת״ח שקבורתו קודם למקרא מגילה] וכן הסכים בביאור הגר״א להלכה אכן כתב שאם התחילו להוציאו אין מפסיקין באמצע ואז נדחה מקרא מגילה לגמרי אפילו א״א לקראה אח״כ וכעין זה כתב הפר״ח ג״כ עי״ש:

ט (ט) בדאיכא שהות וכו׳ - וה״ה לענין מילה ומגילה איכא שהות לעשות שתיהן מגילה קודם משום פרסומי ניסא [פר״ח ופרמ״ג] והעולם נוהגין למול קודם המגילה וכדלקמן בסוף סימן תרצ״ג [ח״א]:

י (י) אבל אם א״א וכו׳ - ר״ל שיתבטל המצוה דאורייתא לגמרי אם לא יעשנה ביום ההוא ומה שכתב לקמיה דאם א״א לו לקראה אח״כ יקראנה קודם התם לא יתבטל לגמרי המצות קבורה דיהיה אפשר לו לקברו בלילה ואה״נ דאם לא יהיה אפשר לו לקברו אח״כ כגון מפני לסטים וכה״ג בודאי מת מצוה קודם:

יא (יא) אין שום מצוה דאורייתא נדחית וכו׳ - מפני שמקרא מגילה הוא רק מדרבנן ועיין בט״ז שהביא בשם רש״ל וב״ח דתמיד מקרא מגילה קודם משום פרסומי ניסא והגר״א בביאורו ג״כ סובר הכי עי״ש:

יב (יב) בדאפשר לו לקראה - אבל אם הוא סמוך לחשיכה יקרא המגילה דהא מת מצוה אפשר לקוברו בלילה. והנה זה העתיק הרמ״א בשם מהר״א מזרחי אבל כמה אחרונים חולקין ע״ז וסוברין דאפילו באופן שידחה המגילה לגמרי ג״כ מת מצוה קודם משום בכבוד הבריות אכן כבר ביארנו לעיל דדוקא במת מצוה משמת אבל לא בשאר מתים ואפילו אם נפסוק שם דבשאר מתים ג״כ מצוה להקדים קבורתו לקריאת המגילה עכ״פ היכא דידחה עי״ז קריאת המגילה לגמרי בודאי מגילה קודם ויקבר מתו בלילה:

סימן תרפח

א (א) המוקפים חומה מימות יהושע בן נון - כי בזמן מרדכי בעת הנס כתיב שהיהודים שבכל מקום נלחמו ביום י״ג ונחו ביום י״ד ועשו אותו משתה ושמחה ובשושן ניתן ליהודים להלחם עם העכו״ם גם ביום י״ד ולא עשו יו״ט עד ט״ו וכיון שבאותו זמן נחלקו לשני ימים ולכן כשקבע מרדכי ואסתר בהסכמת אנשי כה״ג לקבוע פורים לדורות חלקו ג״כ אותו לשני ימים והיה ראוי לתקן שכל עיר שהיא מוקפת חומה כמו שושן יהיה דומה לשושן

לעשות בט״ו והיה ראוי לתלות הכבוד בשושן ולתקן שכל עיר שהיא מוקפת חומה מימות אחשורוש יקראו בט״ו אך כיון שא״י היתה חריבה באותו עת ויהיה לפ״ז עיירות המוקפות בחו״ל חשובות מהם וע״כ תקנו לכבוד א״י שכל עיר שהיא מוקפת מימות יהושע ב״נ יקראו בט״ו אע״פ שאין מוקפות עכשיו והשאר בי״ד לבד שושן אע״פ שאינה מוקפת מימות יב״נ אפ״ה קורין בט״ו מפני שבו נעשה הנס׃

ב (ב) ואפילו אין בהם וכו׳ - ויש מהראשונים שחולקין ע״ז וס״ל דבכרך המוקף חומה אם אין בה עתה עשרה בטלנין קורין בה בי״ד וביד אפרים מצדד דיש לחוש לשיטתם לקרות גם בי״ד׃

ג (ג) ועוסקים בצרכי צבור - פי׳ בבהכ״נ כן איתא בהדיא בגמרא וע״ש בפירש״י דהיינו שהם קבועין תמיד להשכים ולהעריב בבהכ״נ להתפלל ועיין בפי׳ המשנה להר״מ ובהר״ן׃

ד (ד) לאפוקי כשנודע וכו׳ - אבל מסתמא אמרינן שישב על דעת להקיפה אחר כך שכן דרך רוב המדינות המוקפין חומה דאפילו אם אין מקיפין אותה מתחלה עכ״פ מיישבין אותה ע״ד להקיפה אח״כ׃

ה (ה) הכפרים - וה״ה עיירות [נ״ח וכ״כ במאירי]׃

ו (ו) ובלבד שלא יהיו וכו׳ - זה קאי אדסמיך ליה דהיינו שהיה סמוך אבל נראה אפילו רחוק יותר ממיל הוי ככרך וי״א דבנראה ג״כ אינו נחשב לכרך אא״כ שאינו רחוק יותר ממיל׃

ז (ז) הואיל ונעשה בו נס - שהם נחו בט״ו כדכתיב בקרא׃

ח (ח) קורים בי״ד - מי שדינו לקרוא בט״ו אינו יכול לקרוא ולפטור לבני י״ד בי״ד וכן להיפך כיון שאינו מחוייב עתה בדבר [פר״ח] והפמ״ג כתב דבדיעבד אם בן כרך קרא לבן י״ד בי״ד יצא׃

ט (ט) שהוא ספק - וטבריא צריך לקרות בה בי״ד ובט״ו שספק אם הים חשוב כחומה [גמרא] ובמדינות אלו בכרכין המוקפין חומה אין להסתפק שמא מוקפין מימות יהושע ב״נ לפי שהם מצפון ורחוקים מא״י וידוע שלא היו מיושבים בזמן יהושע׃

י (י) קורין בי״ד ובט״ו - ונוהגין שמחה ומתנות לאביונים בשניהם׃

יא (יא) ולא יברך - שהברכה אפילו במצוה של תורה הוא מדרבנן וא״כ בדבר שהוא ספק לענין הברכה הוא ספיקא דרבנן וכ״ש בזה שהוא מצוה של דבריהם לכו״ע א״צ ברכה ומה שמברך בי״ד משום דביום י״ד הוא זמן קריאה לרוב העולם כדלקמיה ור״ל דע״כ אפילו הוא מוקף חומה שדינו בט״ו אם קרא ביום י״ד יצא בדיעבד ולא הוי ברכה לבטלה׃

יב (יב) בן עיר שהלך לכרך וכו׳ - סעיף זה הוא לשון הרמב״ם ומפני שרבים מתקשים בסעיף הזה מוכרח אני להרחיב הדבור קצת ונבארו כפי מה שפירשוהו המגיד והכסף משנה וכן משמע מהגר״א. וצריכין אנו לידע שלשה דברים א) דאם הוא שייך לערי הפרזות אפילו יום אחד קרוי פרוז וקורא בי״ד וכן אם הוא שייך למוקפין אפילו יום אחד קרוי מוקף וקורא בט״ו ב) זמן קריאה הוא העיקר ביום וכיון שהיה בערי הפרזות בהתחלת היום י״ד קורא בי״ד וכן כה״ג לענין מוקפין ביום ט״ו ג) זמן קריאה שכותב המחבר היינו זמן קריאת המקום שהוא בו עתה לא זמן שיצא משם ועתה נבאר את הסעיף כסדר בכל פרט בפני עצמו. בן עיר שהלך לכרך אם היה דעתו בעת נסיעתו לחזור למקומו בזמן קריאה ר״ל בזמן קריאה של ט״ו דהיינו משהאיר היום לא יהיה שם כי יחזור משם קודם אור היום אף שלבסוף רואה שהוא מוכרח להתעכב שם גם על יום ט״ו מ״מ אינו נקרא בשם מוקף וקורא ביום י״ד בהיותו בכרך אבל אם בעת נסיעתו לא היה בדעתו לחזור מן הכרך אלא לאחר זמן הקריאה דהיינו בבקר של ט״ו שאז כבר הוא זמן הקריאה אז חל עליו שם מוקף וקורא עמהן ביום ט״ו ואפילו אם אח״כ חזר לעירו ביום ט״ו קורא שם אם לא קרא מתחלה בכרך. ועתה נבאר הסעיף לענין אופן השני דהיינו בן כרך שהלך לעיר אם היה דעתו בעת נסיעתו לחזור למקומו בזמן קריאה דהיינו שיחזור משם בליל י״ד קודם שיאיר היום דהוא זמן קריאה ואף שלבסוף היה שנתעכב ולא חזר קוראו כמקומו דהיינו ביום ט״ו אבל אם לא היה בדעתו בעת נסיעתו לחזור משם רק לאחר זמן קריאה דהוא ביום י״ד בבוקר חל עליו חובת הקריאה של העיר וזה שאמר המחבר קורא עם אנשי המקום אשר הוא שם [וע״כ אף שחזר באותו יום ובא לכרך צריך לקרוא באותו יום י״ד דהוא נקרא פרוז בן יומו] וכתב הט״ז דכ״ז דוקא אם היה שם בעיר בתחלת היום אבל אם חזר למקומו שהוא כרך קודם היום לא מועיל מה שחשב מתחלה להיות בעיר בעת קריאת העיר׃

יג (יג) ואם הוא במדבר וכו׳ - אפילו הוא מבני הכרכין א״ז בשם כלבו׃

יד (יד) יום ט״ו וכו׳ - דאלו י״ד א״א לחול בשבת:

טו (טו) אין קורין וכו׳ - דגזרו רבנן שמא ילך אצל חכם ללמדה איך לקרותה ויעבירנה ד״א בר״ה:

טז (טז) המגילה בשבת - ואז יום השבת ח׳ לאדר הוא פרשת זכור ומפטירין פקדתי וגם בט״ו לאדר מפטירין פקדתי בכרכין [אבל בעיירות מפטירין בסדר השבוע] ושואלין ודורשין בו ביום בהלכות פורים כדי שיזכרו ענין היום וכשחל בחול יוצאין ע״י קריאת מגילה:

יז (יז) ואומרים על הנסים - בשבת ולא בע״ש [שבאמת לכרכין זמנם בט״ו ולא בי״ד ורק משום גזירה כנ״ל הצריכו לקרות המגילה בע״ש ומ״מ אם אמר אין מחזירין אותו] וכן אין מוציאין בו ס״ת ולעיירות אומרים עה״נ בי״ד ולא בט״ו ועיר מסופק אם היא מוקפת מימות יב״נ אומרים עה״נ בשני ימים:

יח (יח) ואין עושין וכו׳ - דאמרינן בירושלמי ויעשו אותם בשבת א״ל ימי משתה כתוב את ששמחתו תלויה בב״ד יצא זה [שבת] ששמחתו בידי שמים היא. וה״ה ממילא ששילוח מנות גם ביום א׳ בשבת. והנה מהר״ל חביב האריך להוכיח דבבלי שלנו אין סובר כן ודעתו שהסעודה היא בשבת ועשה כן מעשה בירושלים וגם משלוח מנות בשבת כי המנות הם מהסעודה. והרדב״ז ח״א סימן קמ״ז פסק כהש״ע וכן הוא ג״כ דעת המ״א והקרבן נתנאל ות׳ מ״ב ח״א סימן מ״ב. והנה הפר״ח אוסר לטלטל המגילה בשבת מאחר שאין קורין בו אבל כמה אחרונים חולקין עליו ומתירין:

יט (יט) ואינו מוצא מגילה וכו׳ - דאם היה מוצא מחויב ליקחה ולקרות בי״ד:

כ (כ) יקראנה בי״ג וכו׳ - בקיבוץ עשרה דשלא בזמנה בעי י׳ [ועיין במאירי דבדיעבד אף ביחיד יוצא ועיין לקמן ס״ס תר״צ במ״ב] אכן אפשר דסגי בקטנים הואיל והוא רק משום פרסומי ניסא. ועיין בר״ן שמסתפק לענין בני הכפרים שמקדימין לקרותה אי מחוייב לקרותה גם בלילה או די בקריאה דיום ופשוט דה״ה לענין מפרשי הים ויוצא בשיירא ומדברי הטור משמע קצת דצריך לקרות גם בלילה. ודע עוד דהא דהקילו לבני הכפרים או למפרשי הים הוא רק לענין קריאת המגילה אבל סעודת פורים וכן משלוח מנות ומתנות לאביונים לא יקיים אלא בזמנה:

כא (כא) אפילו מתחלת החדש - דכתיב והחודש אשר נהפך מיגון לשמחה וגו׳:

כב (כב) חוזר וקורא אותה ביום י״ד - היינו בברכותיה דהא זמנה היא:

כג (כג) קורא אותה בט״ו - ובלא ברכה דכבר עבר עיקר זמנה אבל מט״ו ואילך לא יקרא כלל דכתיב ולא יעבור. אם טעו וקראו הפרשיות והמגילה באדר ראשון צריך לחזור ולקרות בשני:

סימן תרפט

א (א) ונשים - ואף דהקריאה היא דבר שהזמן גרמא מ״מ חייבות שאף הן היו באותו הנס דמתחלה היתה הגזירה גם עליהם כדכתיב בקרא. ולכן צריך האיש לקרותה בביתו לפני הבתולות והמשרתות ובקצת מקומות נוהגין שהם הולכות לביהכ״נ לעזרת נשים לשמוע הקריאה אכן צ״ע איך יוצאין שם נשים דא״א לשמוע שם כדין:

ב (ב) משוחררים - אבל אינם משוחררים פטורים דגריעי מנשים לענין זה וי״א דאפי׳ אינם משוחררים חייבים:

ג (ג) את הקטנים - היינו מי שהגיע למצות חינוך ועיין לקמן בס״ו. וכיון דגם נשים חייבות פשוט דגם בקטנות יש בהן משום מצות חינוך וע״ל בס״ו:

ד (ד) יצא ידי חבותו - וצריך שיכוין הקורא להוציא והשומע לצאת כדין שארי מצות שאחד מוציא חבירו וכדלקמן בסי׳ תר״צ סי״ד:

ה (ה) חרש - היינו המדבר ואינו שומע כלל ואע״ג דבעלמא קי״ל דאם לא השמיע לאזנו יצא כדלעיל בסימן ס״ב וסימן קפ״ה הכא לענין מגילה דהוא משום פרסומי ניסא החמירו בו יותר דהשמיעה לאזנו הוא לעיכובא א״נ דחרש גרע טפי שאינו יכול להשמיע לאזנו ועיין בשע״ת דדוקא אם הוא חרש גמור שאינו שומע כלל לאפוקי אם הוא שומע כשמדברים לו בקול רם. וכ״ז הוא לדעת השו״ע אבל דעת כמה אחרונים דאפילו הוא חרש גמור יצא השומע ממנו ומ״מ לכתחלה כו״ע מודים שלא יעמידוהו להוציא רבים י״ח. ודע דמי שכבדו אזניו או שהוא רחוק מן הבימה ואינו יכול לשמוע היטיב מן הקורא יזהר לקרות לעצמו ממגילה כשרה או עכ״פ יאחוז חומש והתיבות שיחסר לו יאמר תיכף מן החומש:

ו (ו) או קטן - אע״ג דקטן נמי חייב עכ״פ מדרבנן כדלעיל בס״א אפ״ה אינו יכול להוציא את הגדול דלגבי קטן הוי תרי דרבנן (ר״ל דעצם קריאת המגילה הוי רק מד״ס וחיובו של קטן הוי ג״כ רק מדרבנן בכל המצות) משא״כ גדול הוי חד דרבנן ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן. והנה לעיל בסימן תרע״ה ס״ג הביא המחבר דיש מי שמכשיר בקטן שהגיע לחינוך שיכול להוציא אחרים בהדלקתו וה״ה לענין קריאת המגילה ועיין בעקרי דינים שכתב בשם סמא דחיי דבמקום הדחק כשאין שם אנשים בקיאים במקרא מגילה יכול להוציאם קטן שהגיע לחינוך:

ז (ז) וי״א שהנשים אינם מוציאות וכו׳ - ולא דמי לנר חנוכה דשאני מגילה דהוי כמו קריאת התורה ופסולה מפני כבוד הצבור ולכן אפילו ליחיד אינה מוציאה משום לא פלוג וגם דאפשר דאשה אינה חייבת בקריאה רק לשמוע וכדלקמיה ומקרי שאינה מחוייבת בדבר לגבי איש אבל אשה מוציאה את חברתה:

ח (ח) אם האשה קראה וכו׳ - ועיין במ״א שמצדד דלא תקרא לעצמה כלל רק תשמע מהאנשים. וכ״ז ביש לה ממי לשמוע אבל אם אין לה מי שיקרא לפניה תקרא היא לעצמה במגילה כשרה ומברכת אקב״ו לשמוע מקרא מגילה [ח״א]:

ט (ט) אנדרוגינוס - יש לו זכרות ונקבות:

י (י) מוציא מינו - דאם זה זכר גם זה זכר ואם זו נקבה גם זו נקבה ואם נסבור דהוא בריה בפני עצמו גם השני בריה בפני עצמו הוא:

יא (יא) ולא שאינו מינו - דשמא זה נקבה והשני הוא זכר ואפילו למ״ד דנשים מוציאות האנשים זה גרע טפי דבעינן שהמוציא את אחרים יהיה ניכר אם הוא איש או אשה:

יב (יב) טומטום וכו׳ אפילו מינו אינו מוציא - דשמא זה זכר וזה נקבה [משא״כ אנדרוגינוס כולן שוין במינן] וכן מי שחציו עבד לא אתי צד עבדות דידיה ומפיק להאחר שיש בו צד חירות:

יג (יג) י״א דאפילו א״ע וכו׳ - זה לא קאי אטומטום רק אחציו עבד וחציו בן חורין ומשום דלא אתי צד עבדות דידיה ומפיק צד חירות דידיה וכ״ז דוקא לדעה הסוברת דנשים אין מוציאות האנשים ועבד דומה לאשה:

יד (יד) יצא - דמצות לאו ליהנות ניתנו ולא מקרי הנאה ועיין לעיל סימן תקפ״ט ס״ז דשייך לענינינו:

טו (טו) לעצמו - דאין היחיד מוציא חבירו אלא בעשרה ולא דמי לשופר דקריאת המגילה הוי כמו תפלה דבעינן עשרה דוקא. והנה הפר״ח כתב דכ״ז הוא רק לענין לכתחלה אבל בדיעבד אם נתכוין לפטור חבירו יצאו אע״פ שכולם יודעים ובמ״א מצדד עוד דאפילו לכתחלה עדיף שיקרא אחד לכולן משום ברוב עם הדרת מלך אמנם בא״ר ובמטה יהודא דעתם כהשו״ע דכל אחד יקרא לעצמו וכן העתיק בדה״ח:

טז (טז) מנהג טוב להביא וכו׳ - כדי לחנכם במצות פרסומי ניסא ומטעם זה נוהגין הקהל לקרות אלו הפסוקים בקול רם [כדלקמן בסימן תר״צ ס״ז] שהם עיקר התחלת הנס וסופו והם איש יהודי. ומרדכי יצא. ליהודים. כי מרדכי. כדי לעורר הקטנים שלא יישנו ויתנו לבם על הקריאה ומקרין אותם הפסוקים כדי לחנכם [לבוש]:

יז (יז) קטנים וקטנות - ובלבד שלא יביאו קטנים ביותר שמבלבלין דעת השומעים [מ״א וש״א]:

יח (יח) לשמוע וכו׳ - ועכשיו בעו״ה נהפוך הוא שלבד שאינם שומעים אלא הם מבלבלים שגם הגדולים אינם יכולים לשמוע וכל ביאתם הוא רק להכות את המן ובזה אין האב מקיים מצות חינוך כלל ובאמת מצד מצות חינוך צריך כל אב להחזיק בניו הקטנים אצלו ולהשגיח עליהם שישמעו הקריאה וכשיגיע הקורא לזכור שם המן האגגי רשאי הקטן להכותו כמנהגו אבל לא שיהיה זה עיקר הבאת הקטן לביה״מ:

יט (יט) מקרא מגילה - ועכשיו ראוי לכל אחד שיהיה לו מגילה כשרה ולקרוא בלחש מלה במלה דא״א לשמוע מהש״ץ מחמת רעש ובלבול שמכים בעצים ומשמיעים קול וראוי לכל ישראל לנהוג כן מי שהיכולת בידו [פמ״ג] ועיין לקמן בסימן תר״צ ס״ד:

סימן תרצ

א (א) בין יושב - מיהו הברכה יברך בעמידה:

ב (ב) אבל לא יקרא וכו׳ - ר״ל דאם קורא בצבור צריך לקרוא בעמידה ועיין בה״ל שצידדנו דעמידה ע״י סמיכה שרי לענין מגילה:

ג (ג) ואסור לחזן וכו׳ - דלהוציא הצבור הוא ענין כבוד ואין ראוי לאדם לחלוק כבוד לעצמו כ״ז שלא כבדוהו וכ״ז באינו קבוע לכך אבל בש״ץ קבוע שמינוהו לכך א״צ להמתין:

ד (ד) ויוצאים הם וכו׳ - ולא אמרינן דתרי קלי לא משתמעי שפיר כדאמרינן לענין קה״ת ושארי דוכתי דקריאה זו חביבה ביותר מפני הנס ויהיב דעתיה לשמוע היטיב. וכיון שכן פשוט הוא באם מרגיש בעצמו שמבלבלים ליה הקולות ושא״א לו לשמוע כל התיבות בודאי לא יצא:

ה (ה) צריך לקרותה כולה - והוא לעיכובא. ודעת רוב הפוסקים שאפילו אם חיסר ממנה רק תיבה אחת לא יצא:

ו (ו) ומתוך הכתב - ומתבאר בש״ס דאפילו קורא כל פסוק במגילה אלא שלא היתה המגילה כשרה נמי מקרי בע״פ ולא יצא:

ז (ז) וצריך שתהא כתובה וכו׳ - ר״ל דמה שאמרנו לא יצא היינו אם קרא בע״פ את כל המגילה או רובה אבל אם קרא מקצתה כשרה דיעבד ואפילו אם היתה סיבת קריאתו בע״פ מפני שהסופר השמיט בה איזה תיבות באמצעה עד חציה והוכרח הקורא לקרותם בע״פ אף שלכתחלה אינו נכון לקרות במגילה שחסרה תיבות מ״מ בדיעבד יצא:

ח (ח) אבל בדיעבד וכו׳ - ואם אין לו מגילה אחרת קורא בה לכתחלה:

ט (ט) אפילו עד חציה - וחציה יש לעיין אם כשירה בדיעבד:

י (י) אבל אם השמיט וכו׳ - דבזה נראה כספר חסר משא״כ בנשמט בו פסוק באמצע אינו אלא כספר שלם שיש בו טעיות שאין מדקדקין במגילה בזה כ״ז שהטעיות אינם ברובה של מגילה הואיל ונקרית אגרת:

יא (יא) אפילו מיעוטה - ואפשר אפילו בחסר רק פסוק ראשון או אחרון נמי הדין כן:

יב (יב) דוקא דלא השמיט ענין שלם - דבהשמיט ענין שלם נראה כספר חסר:

יג (יג) לא יקרא וכו׳ - דשמא יתן השומע לבו לזה הקורא ולא לש״ץ ולפי טעם זה אם קורא רק לאדם אחד רשאי לקרות עם הקורא מתוך מגילה פסולה או מתוך חומש אבל יש מחמירין בכל גווני לפי שנותן דעתו בקריאתו ואינו משגיח למה שאומר הש״ץ כיון שהוא עסוק בקריאתה:

יד (יד) וכן לא יסייע וכו׳ - ג״כ מטעם הנ״ל ועיין בא״ר דמצדד גם בזה להחמיר אפילו בשקורא להוציא יחיד דשמא יתן דעתו למה שקורא בע״פ בעצמו ובתוך כך ישתמט ממנו כמה תיבות שקורא הש״ץ:

טו (טו) ולכן אותן הפסוקים וכו׳ - ר״ל כמו שם דמחמירין שלא יסייע ע״פ דעי״ז יתנו כמה אנשים דעת לשמוע מזה המסייע דקורא ע״פ ובאמת צריך לקרותה לכתחלה כולה מן הכתב כן גם בזה צריך החזן לחזור ולקרותם מתוך מגילה כשרה והם יכוונו לצאת בקריאתו כדי שיהא כולה מתוך הכתב:

טז (טז) צריך החזן וכו׳ - היינו לכתחלה:

יז (יז) אפילו שהה כדי לגמור את כולה - ר״ל שהיה יכול בזמן הזה לגמור כל המגילה מראשה עד סופה:

יח (יח) יצא - ובשהה מחמת אונס לפי מה דקיי״ל לעיל בסימן ס״ה לענין ק״ש דחוזר לראש ה״ה הכא דחוזר וקורא מיהו אין לו לברך עוד פעם שני ועיין מש״כ שם בבה״ל:

יט (יט) ואפילו סח וכו׳ - ר״ל דל״ד בשהה בשתיקה אלא אפילו פסקו באמצע המגילה בשיחה ושהו עי״ז נמי א״צ לחזור אלא גומר ממקום שפסק. וכ״ז כששח הקורא אבל השומע ששח ולא שמע עי״ז הקריאה אפילו חיסר רק תיבה אחת דעת כמה פוסקים דלא יצא ולכן צורך גדול להיות לכל אחד חומש כי בעוד שמכין הנערים המן וכיוצא א״א לשמוע כמה תיבות מש״ץ ויוצא מה שקורא ע״פ מחומש ויוצא עכ״פ דיעבד [פמ״ג]:

כ (כ) מיהו גוערין וכו׳ - דכיון שבירך עליה אין לו להפסיק בינתיים עד לאחר כל המצוה:

כא (כא) למפרע - היינו שקרא הפסוקים האחרונים קודם שקרא הפסוקים הראשונים ואפילו רק פסוק אחד וכדלקמיה וה״ה היכי שקרא פרשה ב׳ קודם לא׳:

כב (כב) ודילג השני וקרא שלישי - וה״ה אם קרא אחר הדילוג כל המגילה או ענין אחד ואח״כ קרא פסוק הנדלג לא יצא וה״ה אם קרא תיבה אחת למפרע כ״ז בכלל למפרע וצריך לחזור ולקרות על הסדר:

כג (כג) ואח״כ חזר וקרא השני לא יצא - היינו בקורא אח״כ פסוק רביעי אלא אחר שחזר וקרא פסוק שני צריך לקרות שוב פסוק שלישי וזהו שמסיים אלא כיצד וכו׳:

כד (כד) הקורא וכו׳ ע״פ - כבר כתבו המחבר לעיל בס״ג וחזר ושנאו כאן משום דהתחיל להעתיק כאן לשון הרמב״ם בסעיף ז׳ ולהלן ע״כ העתיק כסדר הכתוב שם ושם מתחיל מדינא דקרא ע״פ עי״ש:

כה (כה) ובכתבי הקודש - צ״ל בכתב הקודש וכך הגירסא ברמב״ם ור״ל בכתב אשורית:

כו (כו) יצא י״ח - דהא האחשתרנים בני הרמכים גם אנן לא ידעינן מהו אלא לא בעינן אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא ואפילו לכתחלה נמי ומשו״ה יוצאין ג״כ הנשים ועמי הארץ. כתב הפמ״ג כל ירא שמים נכון שיהיה לו מגילה כשרה בידו ולקרוא מלה במלה בלחישה שא״א לשמוע מן הש״ץ הכל ובפרט שהנערים מבלבלים:

כז (כז) היתה כתובה תרגום וכו׳ - ואפילו הכתב היה כתב אשורית ג״כ לא יצא מי שאינו מכיר הלשון:

כח (כח) אבל אם היתה כתובה וכו׳ - ר״ל אימת אמרינן שיוצא משום שמכיר הלשון דוקא אם קורא בלשון הכתוב במגילה אבל אם מעתיק זה הלשון ללשון אחר אף שהוא מכיר שתי הלשונות יחד אינו יוצא והטעם כדלקמיה:

כט (כט) בכתב עברי - ר״ל בלשון העברי:

ל (ל) וקראה ארמית לארמי - אשמועינן דאע״ג שהמגילה לפניו והוא מעיין בכל תיבה ומתרגמה להשומע והו״א דזה עדיף מקורא ע״פ קמ״ל דגם בזה לא יצא:

לא (לא) לא יצא - ר״ל השומע כיון שהקורא קראה ע״פ ואינה חשיבה קריאה אף לעצמו לא עדיף השומע ממנו:

לב (לב) אבל אין לחוש וכו׳ - ר״ל דלא קפדינן שיהא דוקא הכתב של לשון זה שקורא ואפילו בהיה הלשון גיפטית והאותיות כתוב עילמית וכיו״ב נמי שרי [ומ״מ בעינן שיהא מכיר הקורא אותו הכתב דאל״ה הוי בכלל ע״פ כשאינו מכיר] אבל כמה פוסקים חולקים וס״ל דמגילה בכל לשון שהיא אינה כשרה לקרות בה ואפילו ללועז אלא בשהכתב שלה אשורית ועיין בבה״ל. כתב הפמ״ג אם היתה כתובה כתב ולשון תרגום וכדומה והקורא אינו מבין תרגום וקראה להשומע שמבין לשון תרגום אינו יוצא י״ח אף לדעת המחבר. וכן ה״ה אם הקורא מבין אותו הלשון וכתובה לפניו באותו הלשון אם השומע אינו מבין אותו הלשון השומע אינו יוצא דכיון שאינו מבין אין כאן זכרון הנס גבי שומע מיהו נוהגין בזה״ז לקרות הכל בלה״ק ולכתבה בכתבי אותיות הקודש [לבוש]:

לג (לג) אינו יוצא בלע״ז - משמע דעת המחבר לסתום כדעה זו ומ״מ אינו חוזר ומברך דספק ברכות להקל. ומתבאר בפוסקים דלדעה זו אין לו להוציא אפילו למי שאינו מבין לה״ק דכיון דקריאתו לא מהני לו בעצמו הו״ל כמי שאינו מחוייב בדבר שאינו מוציא אחרים:

לד (לד) וי״א שיוצא - דע דבכל מקום דאמרינן דיוצא בלע״ז היינו שעכ״פ תיבת האחשתרנים בני הרמכים יקרא לפניהם בלשה״ק:

לה (לה) בשני לשונות - כגון מקצת המגילה בלשון אחד ומקצתה בלשון אחרת:

לו (לו) יצאו - בדיעבד אבל לכתחלה אין נכון להיות כתובה בשתי לשונות:

לז (לז) יש למחות ביד וכו׳ - טעם הדבר משום דהגברים הקוראים מבינים לה״ק ויש לחוש לדעת הפוסקים שסוברים דהיכי שהוא מבין לה״ק אינו יוצא בקריאה בלע״ז וממילא אינו יכול להוציא בקריאה זו אף למי שאינו מבין לה״ק וכנ״ל ועוד משום האחשתרנים בני הרמכים שאינו ידוע בלע״ז שלהן וא״ת יקרא האחשתרנים בני הרמכים בלה״ק י״ל דאסור לכתחלה לקרותו בשתי לשונות:

לח (לח) אע״פ שכתובה בלע״ז - דאי לא כתובה בלע״ז רק מעיין ומתרגם בלע״ז הוי ליה קורא בע״פ וכדלעיל ובלא״ה לא יוציא. כתבו האחרונים דאפילו הקוראים בשני ימים להחמיר ג״כ לא יקראו בלע״ז:

לט (לט) קראה מתנמנם - ומתנמנם נקרא כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו לי מדכר וצ״ל דמ״מ יכול לכוין לצאת דמצות צריכות כונה [פמ״ג]:

מ (מ) יצא - וה״ה השומע ממנו ג״כ יצא אם רק נשמעים הדברים היטיב כ״כ המאירי ואע״ג דצריך לכוין להוציא אפשר דמתנמנם ג״כ יכול לכוין ויותר נראה לומר דמיירי שחשב בתחילת הקריאה קודם שנתנמנם להוציא השומעין:

מא (מא) אבל אם שמעה וכו׳ - דבקריאה כיון שקורא כראוי הרי מוכח שרמי אנפשיה לומר שפיר משא״כ בשמיעה בודאי חסר לו כמה תיבות:

מב (מב) שקורא פסוק במגילה וכו׳ - היינו אפילו אם באופן זה היתה קריאת כל המגילה כשרה הואיל שכיון לצאת בזה י״ח ואם לא כיון לצאת אפילו רק פסוק ראשון אף שמשם ואילך התכוין לצאת לא יצא:

מג (מג) אם כיון לבו לצאת י״ח - סתם בזה כהפוסקים דס״ל מצות צריכות כונה לצאת ידי המצוה ועיין לעיל בסימן ס׳ ס״ד:

מד (מד) שתהא כתובה כולה - עיין לעיל בס״ג:

מה (מה) וכן אם היה מגיה - ר״ל ובעת הגה קוראה ומכוין לצאת י״ח ודוקא אם קרא בניקוד כראוי אבל אם קרא להגיה ע״פ המסורת ולא בניקוד כראוי אינו יוצא י״ח:

מו (מו) שאסור להפסיק וכו׳ - עיין לעיל בס״ה בהג״ה:

מז (מז) בענינים אחרים - היינו שלא מענינו של יום:

מח (מח) צריך שיכוין וכו׳ וצריך וכו׳ - ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד וזה הכיון הוא קודם שמתחיל לקרוא יכוין על כל הקריאה זה לצאת וזה להוציא ותו א״צ לכוין בכל הקריאה. וצריך השומע להאזין אוזנו ולשמוע כל תיבה ותיבה מפי הקורא ואם חיסר הקורא אפילו תיבה אחת וכן אם השומע חיסר תיבה אחת לשמוע לא יצאו וצריך לחזור:

מט (מט) מסתמא דעתו וכו׳ - ולענין השומעים ישתנה הדין דהעומדים בביהכ״נ סתמא מכונים אבל העובר אחורי בהכ״נ בעינן שיכוין בפירוש לצאת ידי חובה [פר״ח]:

נ (נ) אין מדקדקין בטעיותיה - אין הדין הזה מיירי לענין כתיבה דשם הדין כמו בס״ג והכא מיירי לענין קריאה דהיינו אפילו קרא אותה בכמה טעיות כיון שעכ״פ קרא כולה:

נא (נא) אחר - כגון שקרא מיושב ישב או מנופל נפל דהוי כאלו דילג אותה תיבה לגמרי וצריך לחזור ולקרותה כסדר:

נב (נב) הכל בנשימה אחת - ובכל המגילה בין פסוק לפסוק יפסיק רק כדי נשימה מפני שצריך לקרותה כאגרת. כשיאמר בלילה ההוא נדדה יגביה הקול כי שם מתחיל הנס. כשיאמר האיגרת הזאת ינענע המגילה כתב הח״א מה שנוהגין במקצת מקומות שכל הקהל אומרים י׳ בני המן אינו מנהג אלא הקורא יאמרם לבד והשאר ישמעו כמו כל המגילה:

נג (נג) הפסיק - אפי׳ שהא כדי לגמור כולה:

נד (נד) איש ואת וכו׳ - במהרי״ל כתב בשם הרוקח משום דעשרת בני המן היו שרי חמשים על חמש מאות איש ומי שיש לו נשימה קצרה ישער שאם יתחיל מן חמש מאות איש לא יוכל לומר כל עשרת בני המן בנשימה אחת טוב יותר שיתחיל מן ואת פרשנדתא וכו׳ כי זהו דינא דגמרא אבל חמש מאות איש הוא מנהג בעלמא:

נה (נה) שהקורא וכו׳ - אבל היחידים השומעין במגילות א״צ לפשוט [ב״ח ומהרי״ל]:

נו (נו) ופושטה כאיגרת - היינו שפושטה כולה ואינו מניחה כרוכה אלא כופל אותה דף על דף ויזהר שלא יגרוה ע״ג קרקע [א״ר ופר״ח] ועיין בפמ״ג שכתב דל״ד ע״ג קרקע ה״ה תלויה מעל השולחן ושטענדע״ר נמי הוי גנאי כתבי קודש. עוד כתב דהפשיטה יהיה קודם שמתחיל לברך כדי שלא יהיה הפסק בין ברכה לקריאה:

נז (נז) חוזר וכורכה כולה ומברך - ר״ל שכורכה כולה ומניחה לפניו על המגדל ואח״כ מברך והטעם דגנאי הוא למגילה שתהיה מונחת כך ואפילו אם התחיל הברכה ואמר ברוך אתה כיון שלא אמר השם פוסק באמצע וכורך ואח״כ מברך:

נח (נח) בקול רם - משום שמחה ומה שחוזר וקורא אותן כדי להשמיע לצבור שמצוה לכתחלה לשמוע כל המגילה מתוך הכתב:

נט (נט) שמכים המן - מהרי״ל לא היה חושש להכות המן והגאון יעב״ץ כותב על אביו הח״צ שהיה מכה ורוקע ברגלו וטופח בסנדלו כשהגיע לזכירת המן והפמ״ג כתב דיצא שכרם בהפסדם שמבלבלין הרבה:

ס (ס) כשקורין המגילה בביהכ״נ - וצריך החזן לשתוק אז בעת שמכין כדי שישמעו כולם קריאתו ומפני שמצוי מאוד קלקולים ע״י ההכאה ורגילים הנערים להכות כמה פעמים בעת שחוזר החזן לקרות ע״כ טוב ונכון שכל יחיד יקרא פסוק או ב׳ מתוך החומש בעוד שמכין המן כי אז אף שלא ישמע מהחזן יצא כמ״ש ס״ג [מ״א] וכ״כ הפמ״ג שנכון מאוד שכל אחד יתפוס חומש בעת הקריאה וכל תיבה שלא ישמע מן החזן יקרא מן החומש [מ״א]:

סא (סא) בי״ד ובט״ו - היינו בי״ד לעיירות וט״ו למוקפין ור״ל אף שהוא בזמנה ואיכא פרסומי ניסא בלא״ה שהכל קורין באותו זמן אפ״ה צריך לטרוח ולקבץ עשרה שיהיו בעת הקריאה משום פרסומי ניסא וכ״ש אם הוא שלא בזמנה כגון המפרש בים והיוצא בשיירא ואינו מוצא מגילה להוליך עמו דמותר להקדים ולקרותה קודם שיוצא כנ״ל בסימן תרפ״ח ס״ז או דמתרמי יום ט״ו בשבת דצריכין המוקפין להקדים ולקרותו בע״ש כדאיתא שם בס״ו בודאי צריך לקבץ עשרה לקריאתו ובזה עוד חמיר יותר דאי ליכא עשרה לא יברכו המוקפין עליה:

סב (סב) לחזור אחר עשרה - ואם בעת ההוא קורין אותה בצבור בבהכ״נ אז אפילו יש לו ק׳ אנשים בביתו מצוה לילך לשם משום ברוב עם הדרת מלך וכן מי שהיה ביתו סמוך לביהכ״נ וחלונותיו פתוחות לביהכ״נ אפ״ה צריך לילך לבהכ״נ לכו״ע משום ברוב עם ועיין בבה״ל:

סג (סג) אם נשים וכו׳ - דאפשר דכיון דהוא רק משום פרסומי ניסא סגי אף בנשים ועיין בפמ״ג דמדלא הזכיר הרב קטנים משמע דס״ל דקטנים בודאי אין מצטרפין לעשרה דלאו בני חיובא נינהו וחיובן הוא רק מטעם חינוך:

סד (סד) לכתחלה ביחיד - דהנס כבר נתפרסם וליכא רק משום ברוב עם לא מטרחינן ליה למכנף עשרה והא דקי״ל דאף אם יש לו מנין בביתו אפ״ה מבטלין ת״ת ועבודה לילך ולקרות בצבור משום ברוב עם התם הלא הצבור מזומן לפניו משא״כ הכא לעשות צבור אינו מחוייב ועיין ביד אפרים שכתב דדין זה שהביא הרמ״א בשם או״ח אינו מוסכם לשארי פוסקים ולכן אף בכה״ג יהדר אחר עשרה אנשים:

סה (סה) וכשהיחיד קורא אותה - היינו במקום דאי אפשר לו לקבץ עשרה או בגוונא דצייר הרמ״א מקודם:

סו (סו) בזמנה - לאפוקי אם קורא היחיד אותה שלא בזמנה כגון כרכין המוקפין חומה דמתרמי יום ט״ו שלהן בשבת דקורין אותה בע״ש והוא קורא אותה ביחיד לא יברך עליה בכל גווני וכנ״ל בס״ק ס״א:

סימן תרצא

א (א) אלא בדיו - עיין לעיל בסימן ל״ב ס״ג בהג״ה ובמ״ב שם:

ב (ב) על הגויל - הוא העור שלא נחלק ולא הוסר ממנו רק השער ותקנו שם ומצד הבשר לא הוסר כלום:

ג (ג) או על הקלף - עיין לעיל בסימן ל״ב ס״ז:

ד (ד) במי עפצים וקנקנתום - עיין בט״ז בשם הכ״מ דמה שהכשירו במי עפצים היינו עם גומא דממי עפצים בלחוד פסול [וכן הסכים הגר״א בביאורו דמשניהן יחד נקרא דיו] וכן קנקנתום דמכשרינן היינו במי קנקנתום דאלו קנקנתום לחוד בודאי פסול והגר״א בביאורו פירש דמה שאמר במי עפצים וקנקנתום היינו שכתב בשניהם מעורבין יחד ועיין לעיל בסימן ל״ב ס״ג בבה״ל ד״ה שלא וכו׳:

ה (ה) וצריכה שרטוט - היינו על כל שיטה ושיטה:

ו (ו) כתורה עצמה - וע״כ חק תוכות פסול בה ודוקא ברובה אבל במיעוטה כשר בדיעבד דלא גרע מהשמיט לעיל בסימן תר״צ ס״ג ע״ש פרטי הדברים:

ז (ז) וי״א שצריך וכו׳ - וכן פסק רמ״א סי׳ ס״א:

ח (ח) לענין היקף גויל - על כל אות. וה״ה לכל דבר ולכן בעינן שיהיו שיטותיה שוים גם שיהי׳ רוחב העמוד ג׳ למשפחותיכם וכל דיני ס״ת:

ט (ט) מן הכתב - וה״ה אם אחד מקריא אותו בע״פ כדי שלא יטעה ואם עבר וכתב בע״פ שלא מן הכתב י״א דאסור לקרות בה אלא בשעת הדחק:

י (י) ולהוציא כל תיבה וכו׳ - היינו לכתחלה ובדיעבד אין להחמיר אם לא טעה:

יא (יא) כמו בס״ת - היינו אפילו אם כותב אותה מתוך הכתב:

יב (יב) סתומות - דנקרא אגרת:

יג (יג) פתוחות פסולה - בתשו׳ ר׳ משה מינץ סי׳ י״ב דין ה׳ מפקפק ע״ז ולכן נ״ל דיש לסמוך עליו בשעת הדחק [מ״א]:

יד (יד) ובדיעבד - פי׳ שכבר קרא בה וכשאין לו מגילה אחרת יוכל לקרות בה לכתחלה:

טו (טו) גם נהגו שלא לעשות וכו׳ - אבל חלק בראשה מניחין וגולל סופו לתחלתו:

טז (טז) כלל - והגר״א בביאורו מפקפק ע״ז מאוד:

יז (יז) מניח חלק - כפלים מן הכתב:

יח (יח) להאריך בוי״ו דויזתא - למתוח ראשה הכפוף ותהיה כעין זקופה לרמז שנתלו כולם בזקיפה אחת:

יט (יט) בקריאתה - שלא יחטוף אותה:

כ (כ) ואת בסופה - פי׳ בסוף השיטה אבל בסוף הדף יכתוב תיבת עשרת [ב״י]. ובדיעבד אם לא האריך בוי״ו דויזתא וכן אם כתב אחר תיבת עשרת עוד שיטות כשר ויש מחמירין כשכתב אחר תיבת עשרת עוד שיטות ועיין בשער אפרים סימן נ״ה כתב דאם יש שם מגילה אחרת כתובה כדינה אין לקרות בזו לכתחלה בצבור אם לא שיש טורח צבור להמתין עד שיביאו הכתובה כדינה יכולים לקרות בזו:

כא (כא) בראשה - של כל יריעה ויריעה ועיין בח״א שכתב דאם תפורה כולה בגידין א״צ לדקדק כמה תפירות:

כב (כב) בחלק הרביעי - כי צריך לשער היריעה כאלו נחלק לד׳ חלקים:

כג (כג) בין הכתובים - הטעם דלא הוי פרסומי ניסא דמיחזי כקורא במקרא משו״ה ביחיד כשר דבלא״ה ליכא פרסומי וכל בי עשרה מקרי צבור:

כד (כד) יתירה וכו׳ - היינו שהיתה ארוכה משאר הקלפים למעלה או למטה או חסרה ועי״ז יש לה היכר לעצמה:

כה (כה) שהיא נקודה - ואי ליכא מי שיודע לקרות בטעמים בע״פ מותר לכתוב גם הטעמים במגילה ולברך עליה דלא גרע מניקוד ומ״מ אם אין הטעמים במגילה מותר לקרות בלא טעמים כמ״ש ססי׳ קמ״ב:

כו (כו) ברכות - ולכתחלה לא יכתוב ברכותיה בה:

כז (כז) בחומש - ודוקא כשעשוי החומש בגלילה כמ״ש סימן קמ״ג ומשום שי״א שיוצא בזה בשעת הדחק אבל בחומש שלנו לכו״ע לא יצא [ב״ח ומ״א] והפמ״ג כתב דראוי גם בזה לקרות בלא ברכה שלא תשתכח תורת מגילה:

כח (כח) יצא - דאין גזל בקול:

כט (כט) לענין לולב הפסול - צ״ל לענין לולב הגזול:

ל (ל) וה״ה כאן - ועיין בפמ״ג דאפילו אם קנאו בשינוי מעשה וכדומה אפ״ה לא יברך:

סימן תרצב

א (א) ושהחיינו - ונכון לכוין בברכת שהחיינו גם על משלוח מנות וסעודת פורים שהם ג״כ מצות ויודיע זה להש״ץ המברך דבעי כונת שומע ומשמיע. ויכוין זה בברכת שהחיינו דיום כי זמנם ביום ומי שאין לו מגילה לא יברך שהחיינו על משלוח מנות וסעודה דזהו דבר הנהוג בכל יום ובכל שבת ויו״ט [מ״א] וי״א דראוי לברך זמן על היום מפני תקפו של נס שהיה בו וכיון דמזמן לזמן קאתי הרי הוא ככל מועדי ד׳ שמברכין עליהן זמן ועיין בבה״ל אכן אם היה לו מגילה בלילה ובירך אז שהחיינו לכו״ע א״צ שוב לברך ביום אם אבל קורא את המגילה יברך אחר הברכות משום ברכת שהחיינו שאין האבל מברך להוציא רבים בברכת שהחיינו והאבל יקרא את המגילה:

ב (ב) וביום אינו חוזר ומברך וכו׳ - דהרי כבר בירך בלילה וטעם הדעה שניה דסוברת דאף ביום וכו׳ דעיקר מצות קריאתה ביום הוא. אם נשתתק הקורא באמצע המגילה דעת האחרונים דא״צ הקורא השני העומד תחתיו להתחיל בראש רק יתחיל ממקום שפסק הראשון [וכ״ש שא״צ לברך מחדש דיצאו כל הקהל בברכת הראשון] דהוא טרחא דצבורא ועיין בשע״ת:

ג (ג) ואחד יכול לברך - בין ברכה ראשונה ובין לענין ברכה אחרונה ובלבד שיכוין להוציא השומעים והם יכונו לצאת:

ד (ד) ולאחריה נוהגים לברך - כי בגמרא איתא דברכה דלאחריה תליא במנהגא במקום שנוהגים לברך יברך ולכן כתב המחבר דהאידנא נוהגים לברך:

ה (ה) הרב וכו׳ - ואין לומר האל הרב כיון שכבר זכר השם שאמר אלהינו ויש גורסים האל ובא״ר הכריע כהשו״ע שאין לומר וכן אין לומר בא״י האל הנפרע רק בא״י הנפרע ע״ש:

ו (ו) אם לא בירך לא לפניה וכו׳ - דברכות אין מעכבות ונראה דאם נזכר באמצע שלא בירך יברך בין הפרקים:

ז (ז) אבל לא ביום - דכבר אמר פיוטים:

ח (ח) ואין לברך אחריה וכו׳ - אבל הברכות שלפניה לכו״ע היחיד צריך לברך:

ט (ט) אין לשוח בעוד שקורין אותה - היינו בין השומע ובין הקורא אסור להם לשוח לכתחלה ואפילו בד״ת ולענין דיעבד יש חילוק דהשומע אם שח בעת הקריאה לא יצא אפילו אם חיסר לשמוע תיבה אחת דהא לא שמעה כולה אבל הקורא יצא ולפעמים אפילו לכתחלה מותר כגון לשאול בין הפרקים מפני הכבוד כמו לענין ק״ש בסימן ס״ו וכ״ז לענין שיחה באמצע הקריאה אבל אם שח בין הברכה לתחלת הקריאה בין השומע ובין הקורא הפסיד הברכה וכן בין הקריאה לסוף הברכה ג״כ אסור להפסיק:

י (י) אע״פ שיצא כבר מברך וכו׳ - וכ״ש דיכול להוציאם בקריאה אע״פ שיצא כבר ומ״מ יש פוסקין שסוברין לענין ברכה אם יודעין בעצמן לברך יברכו בעצמן כיון שהוא כבר יצא בקריאה ומנהג העולם להקל להוציאן בכל גווני ועיין לעיל סימן תקפ״ה במ״ב סק״ה:

יא (יא) להוציא את אחר י״ח - ויקראנה לנשים אחר שיצא מביהכ״נ דמצוה שיצא בעצמו בקריאת הצבור אכן אם מכוין שלא לצאת באותה קריאה שפיר דמי לצאת אח״כ בקריאת הצבור. וכשהוא מברך לנשים טוב שיברך לשמוע מגילה כי יש פוסקים שסוברין דאשה אינה חייבת בקריאה רק לשמוע:

יב (יב) וצריך להמתין וכו׳ - ר״ל שיבוא אחד לקרוא לפניו דמקודם אסור לאכול כמו לענין ק״ש לעיל בסי׳ רל״ה:

יג (יג) מפלג המנחה ולמעלה - דהוא שעה ורביע קודם הלילה והטעם דכיון דחשבינן ליה לילה לענין תפילת ערבית שיכול להתפלל בזמן ההוא חשבינן ליה לילה גם לענין הזה:

יד (יד) אבל אסור לאכול וכו׳ - עיין במ״א שמסיק דדוקא אכילה אסור אבל טעימה בעלמא שרי וע״כ טוב יותר להקל לאיש הזה שיטעום קודם קריאת המגילה ולא להקל לקרות מפלג המנחה ולמעלה דהפר״ח קרא תגר על קולא זו ודעתו דקודם צה״כ אינו יוצא כלל אפילו דיעבד וכן משמע דעת הגר״א בביאורו. ואפילו טעימה אין להקל אלא לצורך גדול דהיינו חולה קצת או מי שמתענה והתענית קשה לו ושיעור טעימה היינו כביצה פת או משקין כשיעור ביצה. וכתב הפמ״ג דלפי דעת הפר״ח אפילו בין השמשות אין לקרות ובדיעבד אם קרא בבין השמשות ג״כ מסתפק שם אם לא באונס והכרח גדול יש לצדד להקל. וכתב בח״א דאפילו קרא מקצתה קודם צאת הכוכבים לא יצא וצריך לחזור ולקרות ובלי ברכה. ועיין בשע״ת בשם הברכי יוסף ובביאור הלכה דמ״מ המיקל לחולה וליולדת למהר קריאתן מבעוד יום קצת יש לו על מי לסמוך:

טו (טו) קודם שישמע קריאת המגילה - כמו לענין ק״ש דערבית דאסרינן מטעם שמא יחטפנו שינה ויבטל מקריאתה וא״כ כ״ש שאסור לישן קודם קריאת המגילה ואפילו דעתו רק לישן קימעא כמו שם גבי ק״ש וקריאת המגילה הוא חוב גדול שהרי כל המצות נדחים מפניה כדלעיל בסימן תרפ״ז ועיין לעיל בסימן רל״ה ס״ב ובמ״ב שם כמה פרטים לענין ק״ש וה״ה כאן ודע דכמו בלילה אסור לאכול קודם קריאתה ה״ה ביום אפילו כבר התפלל אסור לאכול קודם קריאתה וכמו לענין שופר ולולב:

טז (טז) אפילו התענית קשה עליו - ואם הוא אדם חלוש והשהייה יזיק לבריאותו ויכול לבוא לידי חולי וטעימה מעט אינו מספיק לו נראה דשרי לאכול אך יבקש מאחד שיזכירנו לקרוא את המגילה אחר אכילתו כתב הפמ״ג ספק אם קרא את המגילה אפשר דלא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא משום דהוא דברי קבלה:

סימן תרצג

א (א) אחר קריאת המגילה וכו׳ - עיין במ״א שמצדד דאחר שמו״ע אומר ק״ש עם תתקבל וכ״כ בא״ר ואחר אמירת ואתה קדוש שאומרים אחר קריאת המגילה יאמר ק״ש בלא תתקבל וא״ר כתב דיוכל ג״כ לומר תתקבל ויחזור תתקבל על תפלה דבסדר קדושה ובשחרית יאמר חצי קדיש אחר ש״ע ולאחר סדר קדושה ק״ש עם תתקבל:

ב (ב) ואומר ויתן לך - במו״ש אחר הבדלה וההבדלה הוא אחר סדר קדושה כמו בשאר ימות השנה ומה שכתב וקורים המגילה הוא ענין בפני עצמו:

ג (ג) ואח״כ מבדילין - דכל מה שיש לאחר את ההבדלה ביציאת היום מאחרינן לה:

ד (ד) בלילה - אפילו אם הקדים להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים:

ה (ה) אין מחזירין אותו - עיין לעיל בסימן תרפ״ב ס״א וה״ה בענינינו. ולענין על הנסים בבהמ״ז עיין לקמן בסימן תרצ״ה ס״ג:

ו (ו) אבל לא בט״ו - כיון שאין שייך זה לאותו היום הו״ל שלא מעין המאורע והוי הפסק בתפלה מיהו אם אמרו אין מחזירין אותו דמ״מ יש קצת שייכות בימים אלו. כרכים הספיקות אם הם מוקפות חומה אומרים על הנסים בתפלה בשני ימים ואין זה הפסק כיון דמספק אומרים. שחרית משכימין לביה״מ. אין לחלוץ התפילין אף שהתפללו כבר עד אחר קריאת המגילה דדרשינן ויקר אלו תפילין [מנהגים]:

ז (ז) הלל - דבשלמא ביציאת מצרים אמרינן הללו עבדי ה׳ ולא עבדי פרעה אבל הכא אכתי עבדי אחשורוש אנן:

ח (ח) ואין נופלין וכו׳ - וא״א למנצח וכו׳ בשני ימי פורים משום דכתיב ביה צרה וצרה בפורים לא מדכרינן:

ט (ט) עמלק - עד מדור דור ואומרים ח״ק:

י (י) ואין המנהג לכפול - ואע״ג דקי״ל אין פוחתין מעשרה פסוקים היכא דסליק ענינא שאני:

יא (יא) וקורין המגילה - ומברכין אחריה ברכת הרב את ריבנו כדלעיל בסימן תרצ״ב וצריכין כולן לשמוע הברכה ויש מהמונים שאומרים אז קדיש אחר סיום המגילה ואינו נכון:

יב (יב) מלין התינוק קודם וכו׳ - ואסמכתא לזה דכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ומרמז על מילה. והפר״ח כתב דיקדים קריאת המגילה וכ״מ בביאור הגר״א דמתמה על הרמ״א בזה:

סימן תרצד

א (א) כל אדם - בין איש ובין אשה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה דעת כמה אחרונים דצריך לתת ממה שנתנו לו:

ב (ב) ליתן לפחות וכו׳ - ורשאי ליתן מאכל או מעות ולא מצאתיו כעת כמה יהיה שיעור מתנות [פמ״ג] ובחידושי ריטב״א כתב אפילו שתי פרוטות דשוה פרוטה חשובה מתנה אבל לא בפחות. אם החליף סעודתו בשל חבירו יצא ידי מתנות וע״כ עני המתפרנס מן הצדקה יתן שתי מתנות לשני אביונים ויחזרו הם ויתנו לו [פמ״ג] עוד כתב נ״ל דלכתחלה צריך ליתן לאביון דבר הראוי ליהנות ממנו בפורים מאכל או מעות שיוכל להוציא בפורים:

ג (ג) שתי מתנות - זהו מדינא אבל באמת מוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים יתומים ואלמנות ודומה לשכינה שנאמר להחיות רוח שפלים ולהשיב לב נדכאים [רמב״ם] והנה השתי מתנות צריך ליתן משלו ולא משל מעשר וההוספה שמוסיף יוכל ליתן משל מעשר:

ד (ד) בליל פורים - ובמדינתינו נוהגין ליתנו בשחרית קודם קריאת המגילה [מ״א] ועכשיו נוהגין ליתן מחצית השקל קודם מנחה ובשחרית מעות מגילה:

ה (ה) מבן עשרים ולמעלה - זהו לדעת ר״ע מברטנורא אבל התוי״ט כתב שהפוסקים חולקים וס״ל דמבן י״ג ולמעלה שהוא בכלל איש חייב במחצית השקל וא״ר כתב דכל זה רק מדינא אבל המנהג הוא ליתן אפילו בעד בניו הקטנים ואשה מעוברת בעד ולדה איתא במשנה כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק:

ו (ו) אין משנים מעות פורים - היינו מעות שגבה אותן הגבאי לחלקם לעניים לסעודת פורים אין יכול לשנותן לומר דיין בפחות והמותר יפול לכיס של צדקה אבל לוקחין עגלים לרוב בכל המעות והמותר שלא יספיקו לאכול בפורים ימכר ויפול לכיס של צדקה [גמרא]. כתב ב״י בשם הגהת אשרי דמעות שחשב בלבו לחלקם לעניים ביום פורים אינו רשאי לשנותו והטעם דס״ל דצדקה יש לו דין הקדש וחייב לקיים מחשבתו אף שלא הוציא בשפתיו:

ז (ז) לצדקה אחרת - אם יש מנהג באותה העיר לתת מעות פורים לחזן אין איסור בדבר דכל הנותן אדעתא דמנהגא נותן אבל לא נפקי בזה ידי מתנות לאביונים אפילו אם החזן הוא עני [דכיון דהוא בכלל שכירות החזן הו״ל פורע חובו במתנות לאביונים] אא״כ מחלקים מהם לעניים:

ח (ח) ודוקא הגבאים - ואם בני העיר יכולים לשנות יש דיעות בפוסקים עיין במ״א:

ט (ט) מה שירצה - ר״ל אף דהגובים גבו המעות לצורך סעודת פורים מ״מ יש לעני רשות להוציאן לשאר צרכיו:

י (י) ובמקום שנהגו וכו׳ - אבל בעיר שלא הורגלו עדיין בכך זה הנותן פרוטה לעכו״ם גוזל לעניים ומראה בעצמו כאלו מקיים בהם ומתנות לאביונים:

יא (יא) אף לעכו״ם נותנים - מפני דרכי שלום:

יב (יב) במקום שאין עניים - ישראל:

יג (יג) מעות פורים שלו - היינו מה שגבו כבר ממנו ואין מוצאין למי לחלקם ויותר נראה דר״ל מה שרגיל ליתן בכל שנה לצורך עניים:

סימן תרצה

א (א) ובסעודה אחת יוצאים - לאפוקי ממ״ד דחייב לאכול גם בלילה של י״ד דומיא דמגילה ומ״מ נכון לאכול גם בלילה וכדלקמיה בס״א בהג״ה:

ב (ב) שעשאה בלילה - היינו בליל י״ד דבליל ט״ו לבני עיירות פשיטא דכבר עבר זמנה:

ג (ג) וירבה קצת בסעודה - ואפילו כשחל הי״ד במוצאי שבת דעשה סעודה חשובה בסעודה שלישית מ״מ צריך להרבות קצת בלילה לכבוד פורים אך אינה סעודה כמו למחר דשם צריך להרבות יותר. כתבו האחרונים דנכון ללבוש בגדי שבת ג״כ מבערב וימצא אח״כ בביתו נרות דולקות ושולחן ערוך ומטה מוצעת:

ד (ד) בין ארור המן - שזה מפלה ראשונה שניטל נקמה רבה ממנו ועוד טובה יתרה מזה גדולת מרדכי שבירכו הקב״ה שעלה למעלה ראש והנה קודם שנשתכר נתן בודאי תודה להש״י על שתי הטובות וע״כ אחז״ל שלא יפסיק מלתן שבח ע״ז בשמחה עד שיבוא לידי כך שלא יבחין עוד מה בין טובה זו לזו. ועיין בא״ז דמ״מ יראה להיות זהיר בענין נט״י וברכת המוציא ובהמ״ז ויהיה שמחה של מצוה ועיין בפמ״ג שכתב דענין סעודת פורים ומתנות לאביונים ומשלוח מנות אפשר דצריך כונה ע״ז לשם מצוה:

ה (ה) וישן ומתוך שישן וכו׳ - וכן ראוי לעשות [פמ״ג]:

ו (ו) מלבד תענית חלום - ויתענה עד אחר מנחה ויאכל קודם ביאת השמש רק פ״א. הנשבע להתענות בפורים יראה להתיר שבועתו:

ז (ז) וע״ל סימן תקס״ח - ס״ה ובסימן תק״ע בכל הסימן:

ח (ח) לאחר מנחה - הא דלא נהיגי לעשותה בשחרית משום שטרודים במשלוח מנות ונמשכין ברוב עד המנחה ואסורין להתחיל בסעודה קודם מנחה:

ט (ט) בעוד היום גדול - כתב א״ר בשם של״ה המשובח מי שעושה סעודה בשחרית וכתב עוד שיקבץ אנשי ביתו וחביריו דא״א לשמוח כראוי ביחיד. ומ״מ יהיה שמחה של ד״ת וכדלקמיה:

י (י) הסעודה בשחרית - היינו קודם חצות היום לכתחלה ועיין ביד אפרים מה שכתב בשם מהרי״ל:

יא (יא) מאכל זרעונים - בלילה הראשונה:

יב (יב) דניאל וחביריו - וגם אסתר אכלה זרעונים כדאמרינן פ״ק דמגילה וישנה לטוב שהאכילה זרעונין:

יג (יג) דאם הזיק וכו׳ - בב״ח מחלק בין היזק גדול לקטן בין בגוף בין בממון דבהיזק גדול מקפידין ואין מנהג לפטור בהיזק גדול:

יד (יד) מכח שמחת פורים - פי׳ שעשה מכח שמחה אבל אם כיון להזיק חייב:

טו (טו) אומר עה״נ בבהמ״ז וכו׳ - ואם שכח לומר עה״נ י״א דמחזירין אותו וי״א דאין מחזירין אותו וספק ברכות להקל ודוקא בסעודה ראשונה שאוכל בו ביום אבל בסעודה שניה שאוכל אחר המנחה שקורין סעודת פורים וכבר אכל סעודה אחת ביום שוב אין מחזירין אותו לכו״ע אלא כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו׳. כשחל פורים בע״ש ומשכה סעודתו עד הלילה חייב להזכיר של עכשיו דהיינו רצה וא״כ איך יאמר על הניסים דהוי תרתי דסתרי וכיון דאין הזכרת עה״נ חמור כ״כ לכן יאמר רק של שבת. וכ״ז אפילו כשלא התפלל עדיין ובפרט אם התפלל מקודם בודאי אינו כדאי להזכיר אח״כ עה״נ בבהמ״ז וכדלקמיה:

טז (טז) אומר על הניסים - י״א דוקא כשלא התפלל ערבית עדיין אבל משהתפלל שוב אינו אומר עה״נ וי״א דבכל גווני אומר וע״כ מהנכון שיברך בהמ״ז קודם שיתפלל להוציא עצמו מפלוגתא. ואם רוצה למצוא תקנה שיתפללו קצת מהצבור בבהכ״נ כדרכו תמיד נראה שמשהגיע הזמן בלילה יברך בהמ״ז ויאמר עה״נ וילך לבהכ״נ להתפלל ואח״כ יכול לאכול ולשתות ולשמוח עוד דהא מצוה בשמחה בשני ימים:

יז (יז) ונוהגין וכו׳ - ובזה אם לא אמרו בודאי אין מחזירין אותו אפילו לדעת המחמירין הנ״ל דהא אפילו בלכתחלה יש פלוגתא אם לאמרו וכנ״ל:

יח (יח) לשלוח - בת׳ בנין ציון סי׳ מ״ד נסתפק אם הביא בעצמו המנות ולא ע״י שליח אי יוצא כיון דכתיב ומשלוח נימא דבעינן דוקא ע״י שליחות ע״ש:

יט (יט) שתי מתנות - בעניים הקפידו ליתן לשני עניים דמצוה לחלק משא״כ בעשיר דדי כשנותן לאחד:

כ (כ) מיני אוכלין - ולא בגדים ושארי דברים וה״ה משקה דשפיר דמי דשתיה בכלל אכילה וכן סגי באחד אוכל ואחד משקה ובעינן שיהיה מין אוכל המבושל ולא בשר חי דמשלוח מנות הראוי מיד לאכילה משמע וי״א דכיון שהוא שחוט וראוי להתבשל מיד שרי:

כא (כא) זה שולח לזה וכו׳ - ויוצא י״ח אע״פ שהולך אח״כ לסעוד אצלו:

כב (כב) לשלוח מנות ביום - וה״ה מתנות לאביונים אם לא שקיים המצוה דשילוח מנות לאיש אחד ומתנות לשני אביונים ביום אין נ״מ במה שרוצה להוסיף עוד בלילה:

כג (כג) או מוחל לו - ר״ל שאומר הריני כאלו התקבלתי:

כד (כד) יצא - והפר״ח חולק ע״ז וכן החתם סופר בסי׳ קצ״ו מתמה ע״ז:

כה (כה) ואשה חייבת וכו׳ - שכולן היו באותו הנס וצריכה היא לשמוח ולשמח לב אביונים וכתיב קימו וקיבלו היהודים וגו׳ וגם נשים בכלל. וכתב המ״א לא ראיתי נזהרין בזה ואפשר דוקא באלמנה אבל אשה שיש לה בעל בעלה משלח בשבילה לכמה אנשים ומ״מ יש להחמיר:

כו (כו) ספק קידושין - שיאמרו שזהו סבלונות שאחר הקידושין וחיישינן שמא קידשה כבר בפני עדים ואינם לפנינו:

כז (כז) אין לחוש - דזה הוי במעות וליכא למיחש לסבלונות ואפילו אם נותן לאביון מאכל הוא דרך צדקה ואינו דרך סבלונות:

סימן תרצו

א (א) מותר בעשיית מלאכה - דאע״ג דכתיב משתה ושמחה ויו״ט מ״מ לא קיבלו עליהם לעשותו יו״ט אכן אח״ז נהגו מעצמן באיזה מקומות שלא לעשות:

ב (ב) אין עושין - וע״י עכו״ם שרי:

ג (ג) בכל מקום שלא לעשות - ופרקמטיא מותר ששמחה היא לו:

ד (ד) סימן ברכה - כגון אם זורע איזה דבר אינו מצמיח [ב״י] אבל הרא״ם כתב שאינו מרויח אבל אינו מפסיד ג״כ [מ״א]:

ה (ה) או אבורנקי של מלכים - שנוטעים לצל להסתופף בצלו:

ו (ו) פסקי הלכות - ופשטי המקרא ואגרת שלום ומזכרת חובותיו וכן כל דבר שא״צ עיון גדול. וכתב בסי׳ עמודי שמים דמ״מ יש לראות שלא ימשוך בה ויתבטל משמחת פורים. מגילה מותר לכתוב בפורים:

ז (ז) אינו מנהג - ויש מחמירין בזה ונראה דתלוי במנהג אותו המקום:

ח (ח) בהספד - ומקום שנהגו שביום ז׳ הולכים על הקבר לקונן אסור בפורים אלא האבל לבדו ילך לשם עם חזן אחד ויאמר לו השכבה ואפילו בערב פורים לא ילך לשם שלא יחשבו העולם שהאבילות נפסק בפורים:

ט (ט) ותענית - ולענין ת״ח עיין לעיל בסימן תרצ״ה ס״ב בהג״ה ובמ״ב שם. ודין ת״ח בפניו עיין ביו״ד סימן ת״א:

י (י) ילך לבהכ״נ לשמוע וכו׳ - ומה שכתב בסעיף ה׳ בסופו דלמחרת לא יצא מפתח ביתו מיירי כשיש לו מנין בביתו אף דבעלמא קריאה בצבור עדיף טפי:

יא (יא) המגילה - אבל תפלת מעריב יתפלל בביתו:

יב (יב) וי״א שאין וכו׳ וכן נוהגין - אף שהב״ח ועוד אחרונים כתבו שבמקומם היה המנהג להתאבל אבל כבר כתב בשע״ת בשם כמה אחרונים להקל ושכן פשט המנהג במדינות אלו ובפרט בענין חליצת מנעלים וישיבה ע״ג קרקע בודאי אין להחמיר ומ״מ יראה למעט במיני שמחה שעושין. כתב בתשובת בנין עולם סי׳ ל״ה לענין לקרות האבל המגילה בביהכ״נ אם אין שם אחר שיודע לקרות כ״כ בנקודות ובטעמים ובדקדוק האותיות טוב יותר שיקראנה האבל כמ״ש ביו״ד לענין להתפלל בשבתות ויו״ט:

יג (יג) דברים שבצנעה נוהג - הנה ט״ז כתב דהליכה מביתו לתפלה אסור גם לדעה זו ולא מקרי זה בפרהסיא דלא מינכר שעושה כן משום אבילות ובמ״א כתב דמשמע בטור דבשחרית הולך לבהכ״נ להתפלל ועיין בפמ״ג שכתב דהמיקל להתנהג כן לא הפסיד וכ״כ בדה״ח דשחרית הולך לתפלה בבהכ״נ:

יד (יד) עולה לו למנין שבעה - אפילו מת בפורים:

טו (טו) לא יצא משם וכו׳ - דין זה כתבו הרוקח ובמקומו היו אוכלין סעודה שלישית קודם מנחה לכן קאמר דבבואו להתפלל מנחה לא יצא משם אבל לדידן צריך לילך לביתו אחר מנחה לאכול סעודה שלישית ובלילה יתפלל מעריב ויקרא המגילה בביתו אם יש לו מנין וא״ל ילך לבהכנ״ס בעוד יום ויהיה שם לתפלה וקריאת המגילה:

טז (טז) מפתח ביתו - ורק לשמוע מקרא מגילה אם אין לו מנין בביתו וכנ״ל. והנה המחבר שהעתיק דברי הרוקח אזיל לשיטתו בס״ד דאבילות נוהג בפורים אבל כבר כתב הרמ״א לעיל דאנן נוהגין כהפוסקים דאין אבילות נוהג בפורים. ולפ״ז אפילו אם יש לו מנין בביתו הולך לבהכ״נ לשמוע מקרא מגילה בצבור [ולצאת מפתח ביתו לעניני רשות משמע מפמ״ג שיש להחמיר] וכ״ז ביום דימי משתה ושמחה כתיב אבל בלילה אם יש לו מנין יתפלל ויקרא המגילה בביתו ואם אין לו מנין יתפלל בביתו וילך לשמוע מקרא מגילה בבהכ״נ ולבד הקריאה לא יצא מפתח ביתו. ועיין בדה״ח דביום ט״ו לא ילך מביתו לביהכ״נ אפי׳ להתפלל שחרית ומ״מ לענין חליצת מנעלים וישיבה ע״ג קרקע משמע מן הפוסקים דאפילו ביום ט״ו א״צ. כתב הלבוש א״א צידוק הדין ולא קדיש אלא לחכם בפניו אחר שדורשין עליו ואע״פ שא״א צ״ה אומרים קדיש:

יז (יז) שהאבל וכו׳ - אפילו תוך שבעה דהא חייב בכל מצות האמורות בתורה וכ״ש דחייב במתנות לאביונים:

יח (יח) חייב לשלוח מנות - אכן כל דבר שמחה לא ישלח וז״ל ס״ח מי שמת אביו בפורים לשנה הבאה ישלח מנות (אף דהוא יא״צ) ובאותו שנה ישלח מעות או בשר לעניים רק לא תפנוקים העשויים לשמחה:

יט (יט) אבל אין שולחין לאבל - אפילו דבר שאינו של שמחה. ואם האבל הוא עני מותר לשלוח לו מעות אפילו תוך ז׳ דלא גרע מצדקה:

כ (כ) כל י״ב חודש - היינו לאביו ואמו [ולשאר קרובים תוך ל׳] והטעם כדין שאילת שלום שאסור י״ב חודש:

כא (כא) וכמו שיתבאר ביו״ד סימן שפ״ה - כונתו להורות דבמקום שנהגו להקל לשאול בשלומם מותר לשלוח להם מנות ג״כ בתוך י״ב חודש [אבל לא בתוך שלשים] אבל לא ישלחו לו מיני שמחה:

כב (כב) אא״כ מחל האבל וכו׳ - דאין נותנין לאדם מתנה על כרחו:

כג (כג) שאונן וכו׳ - אונן נקרא כ״ז שלא נקבר המת:

כד (כד) מותר בבשר ויין - אף דדעת המחבר לעיל דאבלות נוהג בפורים מ״מ אנינות ס״ל דאינו נוהג וכמו שכתב הטעם ועיין במ״א שהעלה דדוקא ביום שחל מצות שמחת פורים דימי משתה ושמחה כתיב אבל לא בלילה אפילו בלילה ראשונה. וכ״ש בלילה שניה ומש״כ אח״כ ונ״ל דוקא בלילה לא קאי רק לענין מגילה ותפלה וק״ש:

כה (כה) וכ״ש שחייב במקרא וכו׳ - ר״ל דכשם שבשביל מצות שמחת היום דחינן את העשה דאבילות והתרנוהו בבשר ויין בודאי אין ראוי לפטרו בלילה ממקרא מגילה ושאר מצות כיון שאין דרך לקברו אז ודומה לאונן בליל יו״ט שני דהרבה פוסקים חייבוהו במצות מטעם זה אבל יש לפקפק ע״ז אחד דליל יו״ט שני גופא יש דיעות בפוסקים ועוד דשם עכ״פ יו״ט הוא ולכך אין חל האנינות מחמת שאין דרך לקברו בלילה משא״כ בפורים דעיקר שמחה ביום הוא ובלילה דומה לשאר לילה של חול דבודאי חל אנינות אף שאין דרך לקברו אז ולכן כתב בדה״ח דבליל י״ד ישמע קריאת המגילה מאחר:

כו (כו) קבורת מתו קודם כמו שנתבאר וכו׳ - ר״ל דשם מוכח דלאו דוקא מת מצוה קודם לקריאת המגילה דה״ה כל מת שאין לו קוברין כדי צרכו הפוגע בו קוברו תחלה ואח״כ קורא. והנה באמת כבר כתב שם המ״א דהרבה פוסקים חולקין ע״ז וס״ל דבכל מת קריאת המגילה קודם לקבורתו וכן נוהגין לקברו אחר יציאת בהכ״נ והקשה המ״א דהא תינח באנשים אחרים אבל האונן איך הוא חייב בקריאת המגילה הלא הוא פטור מכל המצות ואיך יצא במה ששמע בצבור אחרי שאז לא היה חייב כלל וע״כ מסיק המ״א דאע״פ ששמע הקריאה בצבור יקראנה שנית אחר שנקבר המת. ולענין ק״ש ותפלה הוא כשאר אונן בימות החול דקודם הקבורה הוא פטור ולאחר הקבורה עיין לעיל בסימן ע״א במ״ב סק״ד שם מבואר כל הפרטים. ולענין תפילין דעת כמה אחרונים דלא יניח וכדלעיל בסימן ל״ח ס״ה:

כז (כז) אחר כך - ר״ל אבל קודם הקבורה הוא פטור מזה ולזה מסיים דלא עדיף משבת ויו״ט והיינו ביו״ט שני כשקוברו וכן בשבת כשמחשיך על התחום לצרכי הקבורה הוא פטור אז מכל המצות וכ״ש כאן:

כח (כח) מותר לישא וכו׳ - ולא דמי לחג דכתיב ושמחת בחגיך ולא באשתך משא״כ בפורים והמ״א כתב דיעשה החופה ביום י״ג והסעודה בערב ועיין בשע״ת שכתב שבמדינות אלו פשט המנהג להיתר כדעת הש״ע ובחמד משה כתב שנכון יותר לעשות החופה בסוף יום י״ד וסעודת פורים יעשה מקודם:

כט (כט) פדיון הבן - ובברית מילה דבזה אין שמחה כ״כ דיהיה שייך בהו לומר אין מערבין שמחה בשמחה:

ל (ל) הראשונה - עיין ביו״ד סימן קפ״ב שכתב שם הט״ז בשם הב״ח שיש לבטל מנהג זה הן בפורים או בשמחת נישואין וכ״כ באה״ג שם ואם כל המלבושים של איש רק מלבוש א׳ של אשה וניכרים הם אפשר שאין למחות בהם [פמ״ג] ועיין בכנה״ג ובשל״ה שהזהירו להרחיק מזה:

לא (לא) משום לא תגזול - ולפ״ז מותר לברך על מה שחוטפין מיהו כתב בשל״ה לאו משנת חסידים היא ושומר נפשו ירחק ממלבושים דכלאים ולחטוף מחבירו [א״ר]:

לב (לב) ונהגו כך - היינו מעת קריאת המגילה עד ליל סעודת פורים שהם שני לילות ויום אחד [א״ר]:

סימן תרצז

א (א) ראשון - ולכו״ע אין אומרים על הניסים כיון דאין קורין המגילה ואם אמרו אין מחזירין אותו:

ב (ב) יענך - ואין אומרים אא״א בפורים קטן ב׳ הימים דלמנצח יענך ואא״א שווים המה. ומזמור לאסף בפורים קטן מקומות יש בלבוב שא״א אותו בכל יום שא״א תחנון ויש מקומות שאומרים רק ביום הלל א״א מזמור לאסף וכן נוהגים בפפד״א אם חל פורים קטן בשבת א״א צו״צ מי שאירע לו נס באדר וקבל ע״ע לעשות תמיד יום משתה ושמחה אם אירע בשנה פשוטה עושה בראשון ואם אירע במעוברת בשני יעשה בשני. ואותה סעודה שעושין בשביל הנס היא סעודת מצוה דכל סעודה שעושין לזכר נפלאות ד׳ הוא סעודת מצוה:

ג (ג) ותענית - אבל אבילות לכו״ע נוהג באדר ראשון. אם נדר בפירוש להתענות בפורים קטן י״ל דחל הנדר דהוי רק מנהג בעלמא אבל אם נדר בסתם ב׳ וה׳ של כל השנה י״ל דדעתו היה לבד פורים קטן:

ד (ד) בי״ד - אבל לא בט״ו אף לכרכים המוקפין חומה:

ה (ה) מ״מ ירבה וכו׳ - בהגהת תשב״ץ כתב דיש להרבות ורבינו יחיאל מפריש רגיל להרבות ולהזמין ב״א וזהו שסיים הרמ״א וטוב לב משתה תמיד היינו שטוב להרבות לכבוד הנס שנעשה בעתים הללו: